

ספר

ילקוט יוסף

השביעית והלכותיה

הלכות מצוות התלויות בארץ כרך א'

השביעית בהלכה ובאגדה

כולל: מצות שמיטה בזמן הזה, דין תוספת שביעית, באיזה שדה נוהגת שביעית, איסור זריעה ונטיעה, סיקול אבנים משדה, חציבת קרקע ופיתוחה, איסור זמירה, ריסוס וניקוי השדה והגינה, איסור קצירה, איסור חרישה, השקאה, זיבול, הפקר פירות שביעית, הפסד פירות שביעית, סחיטת פירות שביעית, סחורה, אוצר בית דין, תרומות ומעשרות בשביעית, ארבעת המינים בשביעית, ביעור פירות ויין של שביעית, איסור ספיחין, שמיטת כספים ופרוזבול, דינים השייכים להיתר המכירה.

מאת:

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ונשיא בית הדין הרבני הגדול

בן למרן אמו"ר פאה"ד רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל זיע"א

עיה"ק ירושלים - שנת תש"ס

עם קצת הוספות ערב שביעית שנת תשע"ה

הוצאת "אש פיתוחים" רח' פינס 4 ירושלים
טל. 0508829878

כל הזכויות שמורות למחבר

עימוד: ספרגוף 052-764-7844

ירושלים, י"ג אלול תש"ס.

הסכמה

הן חמותי ראיתי אור יקרות בגליונות הספר הנותן אמרי שפר **"ילקוט יוסף"** על השביעית והלכותיה, פרי עמלו בתורה של בני ידידי הרב הגאון המפורסם בשערים המצויינים בהלכה, בחריפות ובקיאות, דובר צדק ומגיד מישרים, סיני ועוקר הרים. המאיר לארץ ולדרים, זך וישר פעלו. שמן תורק שמו. טעמו ונימוקו עמו. מהר"ר **יצחק יוסף שליט"א**, ראש ישיבת **"חזון עובדיה"** פעיה"ק ירושלים ת"ו, ומחבר הספרים המפורסמים **"ילקוט יוסף"** על כל חלקי השלחן ערוך, ועוד ידו נטויה. אשרי יולדתו. ירכו כמותו. תרב גדולתו. צנה וסוחרה אמתו.

עברתי בעיון בין בתריו כמסת הפנאי, וראיתיו הולך מישרים וכביר מצאה ידו להסביר בטוב טעם ודעת עקרי הדינים הנחוצים בהלכות שביעית, ובמקורותיהם. תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו. ויסודתו בהררי קודש על פי הוראות רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים, חדשים גם ישנים. מתון ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא. איישר חיליה לאורייתא. ואף ידי תכון עמו וזרועי תאמצנו, כי יפה דן יפה תורה, אי בעי גמרא אי בעי סברא. בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. כן ירבה וכן יפרוץ !

והנה דרכו דרך הקודש על ידי חיזוק היתר המכירה, אשר הסכימו עליו גאוני עולם. ופשט המנהג להקל על פי דבריהם. וכאשר העלתי גם אני בחיזוק ההיתר בקונטרס שנדפס בספר מנחת אהרן. [ונדפס גם בסוף ספר זה].

ולא אכחד שאף על פי שהמקילים על פי היתר המכירה יש להם על מה שיסמוכו, מכל מקום המחמירים להוביר את שדיהם, ולהקריש את שנת השבע שנת השמיטה ללימוד תורה וכפרט ללימוד ההלכות התלויות בארץ. ובשמיטה הקודמת בשנת תשנ"ד עודדנו למעלה מאלפיים חקלאיים לעשות כן, וישבו ולמדו תורה בכל ההלכות התלויות בארץ, במשך כל השנה, וסידרנו להם חמיכה כספית, שיוכלו להחזיק מעמד, וקראנו עליהם גבורי כח עושי דברו. וידינו נטויה לעשות כן בס"ד בשמחה שלפנינו, היא שנת תשס"א. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא.

הכותב וחותם לכבוד תורתינו הקדושה

ולכבוד הרב המחבר שליט"א

עובדיה יוסף

בית דין ע"פ תש"ז

קול קורא

למען כבוד ישראל החרדים לדבר ה' תשבי הקריה החרדית זו עם הגאון הרב זוננבלאט זצ"ל
 כהנהגתו אלקולון תיכבדו. ה' עליה יחי!
 זה התקדש שנת השעז, שנת השמיטה, בשנת תש"ז החדש. יש להתבונן להנהגת דרכות
 פרות גדיה, וללמוד דין השמיטה, ככבי להיות בין האדוקים בלכות השמיטה, ונאו
 אמרו חז"ל: גבורי ה' עזבי דברו ואלו שומרי שמיטה.
 אולם ידוע שיש המניעים וסוברים על התר האכילה בשנת השמיטה, ויש להם על מה
 שימנעו לשאת הדמיון, אך ודאי באגם שיש להן חובה ולסכני שיהיה אסמכותם
 החרדים לדבר ה', ראוי אשר להתמיד ולשמוע מהגאים למען כל בית השמיטה
דרכות רב ובה יבור, וקננת מלכים גאון קום חסד כל.
אסור כל החרד לדבר ה' וש ידברו אפסות למען דין שמיטה תלכתי. וכלל.
נכון אשר שימנה כן. ויתברך כל החרדים שנתנה.
 ובענין זאת נצטע קרונה וראויה לעז, ואלה הענין דזה את ה' כאים
 לית אפס.

זוהרה י"ו

אקדמי
 כמות שיש למנוח יודע על הנהגת המכבים, שנת השמיטה זו ה'
 הולדת, ומן אי שם ספק בכבוד. ונקב המספרין יבולק
 ארמתי על ארמתי, ולעז גאון ימנע כיון ביתם במוסר
 ובענין והיכרות במאז.

זכרתי את

תוכן הענינים

פרק א' - יסודות מצות השמיטה	נז
פרק ב' - דין תוספת שביעית	קפט
פרק ג' - באיזה שדה שביעית נוהגת	ריז
פרק ד' - איסור זריעה ונטיעה בשביעית	רכו
פרק ה' - סיקול משדה בשביעית	שיג
פרק ו' - חציבת הקרקע ופיתוחה בשביעית	שיז
פרק ז' - איסור זמירה בשביעית	שכב
פרק ח' - דין ריסוס וניקוי השדה בשמיטה	שמה
פרק ט - טיפול בגינת נוי בשביעית	שסא
פרק י' - איסור קצירה בשביעית	שעא
פרק יא - איסור חרישה בשביעית	שעד
פרק יב - השקאה בשביעית	שפד
פרק יג - זיבול בשביעית	תיג
פרק יד - שמיטה בפירות הארץ [הפקרת הפירות]	תיח
פרק טו - הפסד פירות שביעית	תכג
פרק טז - סחיטת פירות שביעית	תקא
פרק יז - איסור סחורה בפירות שביעית	תקיא
פרק יח - אוצר בית דין	תקכב
פרק יט - תרומות ומעשרות בפירות שביעית	תקלא
פרק כ' - ארבעת המינים בשנת השמיטה	תקמא
פרק כא - מדיני ביעור פירות שביעית	תקסז
פרק כב - מצות ביעור ביין של שביעית	תקפד
פרק כג - איסור ספיחין	תקצב
פרק כד - מהלכות שמיטת כספים	תרכד
פרק כה - היתר המכירה בשביעית	תשסו

הקדמה

ב"ה. מנחם אב תשע"ד לפ"ק

חסדי ה' אזכיר על שגבר עלי חסדו וזיכני להפיץ תורה והלכה, הן בעל פה והן בכתב באמצעות סידרת הספרים "ילקוט יוסף" מ' כרכים, ותוחלתי לבורא עולמים שינחני במעגלי צדק, וזיכני להמשיך בזיכוי הרבים, ונזכה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, ולחבר עוד חיבורים מועילים, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

והנה הלכות שביעית כתבנו בס"ד עוד בשנת תשמ"ז, ובהלכות אלו כמו רבים [הלכות ברכות, שבת, איסור והיתר ג"כ, ערלה, שעטנו וחדש, כבוד אב ואם, שובע שמחות], לא זכינו לפסקי הלכה מסודרים של מרן אאמו"ר, אלא למזדנו את הסוגיות, ודברי הפוסקים ראשונים ואחרונים, וחכמי הזמן, ומשם כתבנו על פי הדרך הישרה אשר התווה לנו מרן אאמו"ר זיע"א, בפסק ההלכה. ובהרבה הלכות שם עינו עליהם קודם ההדפסה, והסכים עמנו להלכה ולמעשה, וכפי שכתב לנו כמה פעמים בהסכמותיו לילקוט יוסף.

והנה דיני שביעית רבים המה, וכמו שכתבו התוס' בסוכה (לט. ד"ה שאין) שאין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית. ע"ש. וכתב הר"ש (פ"ו דשביעית מ"ג): אין מספר לדינים ולאיסורים, שאין עם הארץ בקי ואינו נזהר בהם. ע"כ. ואפילו איסור קל שבה, כמו איסור סחורה בפירות שביעית, מביא לידי כי ימוך אחיך, כמבואר בקידושין נ.

ואיתא באידרא (מובא בילקוט הראובני פרשת בהר): להנחיל אוהבי יש, מאי יש, דא רזא דשמיטה דלא מסר הקדוש ברוך הוא יתהון לשאר העמים, אלא לעמא קדישא, ובשעתא דישראל נטרין שתא דשמיטה כדקא יאות וכו', עלייהו איתמר וקוי ה' יחליפו כח. וכבר אמרו חז"ל (מדרש תנחומא ריש פרשת ויקרא), גבורי כח עושי דברו אלו שומרי שביעית. ושמירת השמיטה היא יסוד לגאולת ישראל, שהרי עם ישראל גלה מארצו עם חורבן ביהמ"ק הראשון, למשך ע' שנה, כמספר שנות השמיטה והיובל שלא שמרו אז, וכמבואר בספרא (מובא ברש"י ויקרא פכ"ו פסוק לד), וכן אמרו בסנהדרין (צז). שכן דוד יבא במוצאי שביעית.

לפיכך דבר חשוב הוא לקבוע לימוד בהלכות שביעית לקראת שנת השמיטה, לדעת את פרטי ההלכות בענינים אלה. וכמו שכתב המבי"ט ז"ל בכמה מתשובותיו, כי בכל שנת השמיטה היה לומד דיני שביעית, ומה שנתחדש לו בכל שמיטה היה כותב. ובספר כפי אהרן ח"ב (סימן יא) כתב, דאין ספק כי בכלל תקנת משה רבינו ע"ה שתיקן לישראל שיהיו קורין הלכות חג בחג, הוא ללמוד בשנה השביעית כל הדינים השייכים בה, כדי לדעת האסור והמותר. ובשו"ת בדי אהרן ח"ב (חיו"ד הלכות שביעית סימן יא) כתב, יש ללמוד הלכות שביעית בשנת השמיטה. ע"ש.

והנה רבים תמהים אמאי מרן הב"י לא כתב הלכות שביעית, ורק הזכיר ביו"ד סימן שלא סעיף יט, בזה"ל: שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל. ובחוצה לארץ שאין בה שמיטת קרקע, מפרישין בשנת השמיטה בארץ מצרים, ובעמון ומואב מעשר ראשון ומעשר עני. ובארץ שנער, מפרישין בה מעשר שני, כמו ברוב השנים. ושנת השמיטה האמיתית היתה שנת השי"ג. ע"כ. וכן בחושן משפט סימן סז, הביא דיני שמיטת כספים. אבל שאר דיני שמיטה מרן לא התייחס אליהם בש"ע. וצ"ל דבזמן הב"י לא היו הקרקעות בידי היהודים, ולדעתו דיש קנין לעכו"ם, ובשדה עכו"ם לא שייך קדושת שביעית, והוא לא חיבר את הש"ע אלא בדבר הנהוג בזמן הזה. והדברים לא היו אקטואליים לזמנו. שוב הראוני שכ"כ בבית רידב"ז (הלכות שביעית ג).

והנה כאשר באים להכריע בהלכה, עומדת לפנינו חרדת הדין, יראת הוראה, להורות דבר אמת, וכבר כתב החזון איש (קובץ אגרות ח"ב סי' קלג) "שידיעת חכמי הדור, לבם ומדתם, הן הן גופי תורה". ע"כ.

ונראה, שכל ההולך בדרך הישר, יודה על האמת, שמי לנו גדול ממרן אאמו"ר רשכבה"ג זלה"ה, אשר כל רו לא אניס ליה, וכמה דורות לא קם כיוסף הזה, סיני ועוקר הרים, זקן ויושב בישיבה, בקי בכל התורה, אשר רבבות ספרים של רבותינו היו מונחים אצלו, ומתוך דברי כולם הכריע את ההלכה הברורה למעשה. ומי לנו גדול בחכמה ובמנין תלמידים, ובמנין פוסקים כמוותו. ועל כל זאת, שרוב הציבור בארץ ובתפוצות כולם צמאים ומייחלים למוצא פיו בהלכה. וכעין שמצינו שמרן הב"י בתשובותיו כתב (שו"ת בית יוסף. דין מים שאין להם סוף, ס"ס א): ומ"ש עלוב מחביריו, אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, כי הוא בא לרדותינו בתוך ביתינו ולכבוש עמנו את המלכה בבית ולפרוץ גדרותינו וכו', ובעבור שאין מניחים אותו קורא עצמו עלוב מחביריו. ע"כ. והיינו שמרן כתב להשיב על דברי אותו גדול מגדולי הדור שנחלק עליו, וג"כ היה מתגורר בצפת, שהכל ציפו וייחלו למוצא פיו של מרן הב"י, ולכן לענין הוראה אין להורות נגד דבריו.

וגם אחר סילוקו של צדיק, רבים הולכים לאור פסקיו, שהם הכרעה ברורה סולת נקיה מכל דברי הפוסקים שקדמוהו, כמו הרמב"ם ומרן הב"י. ורוב החכמים והציבור קיבלו את דבריו. ואין בזה נפ"מ בין בחייו בין לאחר פטירתו, והארכנו בכיו"ב בעין יצחק ח"ג ובעוד מקומות (ילקו"י שבת א כרך ג' עמוד תכג, ובילקו"י סוכה סי' תרכט בדין מעמיד דמעמיד), שגדולי הדורות כתבו שהרמב"ם עודנו מרא דאתרא עד היום, וכמ"ש בשו"ת בית יוסף (דיני גוי מסיח לפי תומו סי' יא ד"ה ועוד נוסף. וד"ה ועוד שהישמעאל. ובדיני יבום וחליצה סימן ב ד"ה ראיתי מה. וד"ה ועוד דאפי"). ובשו"ת אבקת רוכל (סי' לב. סי' נה. סי' פח. סי' צג. סי' קכ, סימן רא. סי' סא, נב, קד). ובשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' סז. סי' צב. סי' צו). ובשיירי כנה"ג (או"ח סי' תצה הגב"י סק"ה). ובשו"ת כנסת הגדולה (סי' מג). ובשו"ת בעי חיי (ח"מ ח"א סי' קל). ומהר"ש הלוי (או"ח סי' ט). ובשלחן גבוה (כללי השו"ע כלל יב). והמב"ט (ח"ג סי' נו). ומהריט"ץ (הישנות סי' יג. ובס"ס

רכט). . ובשו"ת תורת חיים למהרח"ש (ח"ג סי' עד, ובח"ד סי' יז). ובשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' נ). ובשו"ת מהרי"ף (סי' כב. וכן בסי' כג, ובסי' נט, ובסי' סא). ובשו"ת התשב"ץ ח"ד חוט המשולש (טור ב סי' ג). ועוד.

ופאה"ד הגאון החזו"א (י"ד סי' קג) תמה, היאך מרן הב"י חלק על הרמב"ם בקצת מקומות, אחר שלרמב"ם היה דין מרא דאתרא, כמבואר באבקת רוכל סימן י' וסימן לב. ע"ש. וי"ל, שעשה כן אחר שראה קיבוץ גלויות שכל קהלה עשתה דין לעצמה, ובלא"ה הפסיקו לנהוג בהרבה הלכות כדעת הרמב"ם. ובפרט שמרן היה ראוי לכך, שהיה גדול הדורות, ומופלג בדורותיו, ורוב בני הדור בכל מקומות תפוצותיהם היו כפופין אליו, וראו כולם שהשכינה מדברת מתוך גרונו, והוא שישב על כסאו של הרמב"ם. [ע' מ"ש בשו"ת מטה יוסף הלוי י"ד סי' ב דף כא ע"ד. ובדף כב.]. וכיון שהלך בדרכי ההוראה של הרמב"ם להכריע את ההלכה על פי רוב בנין ורוב מנין של הפוס', כמ"ש הרדב"ז (ב' אלפים רפה) שקבלה בידינו שהרי"ף והרמב"ם ראו את כל דברי קודמיהם, וכל תשובות הגאונים ועוד, וכ"כ החיד"א (בשיו"ב י"ד טז. ג) שהרמב"ם ראה את כל דברי קודמיו ועשה מתורתם סולת נקיה. [ולא הכריע על פי קושיות וראיות וסברות בלבד לדחות את שאר דברי כל הגדולים. ודו"ק].

וגם לגבי מרן הב"י זיע"א, הדבר מפורש בדברי כל גדולי הדורות, שקיבלנו דבריו כמו מרא דאתרא, ולא נשתנה דבר זה בשום דור. וכמ"ש מהר"י פראג"י (סימן נט, סא). וכ"כ החקרי לב (ח"א מיו"ד סי' קכו). וכ"כ בשו"ת מטה יוסף הלוי אב"ד מצרים (סי' ה הו"ד בשו"ת כפי אהרן דף פב עמודה ג). ובשו"ת פרח שושן למהר"י שבבו (אה"ע כלל ב סי' א). והגאון ר' משה גלאנטי בתשובתו שבשו"ת דרכי נועם (הו"מ סי' כז). וכ"כ הרהמ"ח ר' מרדכי הלוי שם (אה"ע סימן טו, ויח). ובשו"ת מהריט"ץ (ישנות סי' יג). ובשו"ת שער יהושע לאחיו של בעל הכנה"ג (סי' נח). ובשו"ת עין משפט (סי' י). ובגנת ורדים (חח"מ כלל ה סי' טז, יז). ובשו"ת נחפה בכסף (ח"א דקנ"ד ע"ג). ובשו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"א סי' עד. ובח"ב סי' טו). ובשם הגדולים (מע' ספרים, מע' ט אות יב). ובשו"ת מהר"י אלגאזי (סי' ח). ומהר"ש לניאדו בשו"ת כסא שלמה (סי' ז). והגאון ר' בנימין נבון בס' בני בנימין (סי' ד' דף י ע"ד). ובספר אורים גדולים (לימוד קנו וקנו). ובשו"ת כפי אהרן (ח"א אה"ע סי' יג). ומהר"ח מודעי בשו"ת חיים לעולם (סי' ד). ובשו"ת חיים ביד (סי' מה). ובשו"ת ויקרא אברהם (חאו"ח סי' ב). וע"ע בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' קכד). ובשו"ת גינת ורדים (י"ד כלל ג סי' יג. בתשובת ר' גרשון דוד). ועוד.

גם בבני ברק יש לנו להורות כדעת מרן הש"ע

וראיתי בספר משמרת השביעית להרב קארפ בהקדמתו, שכתב, שההכרעה הסופית בהלכה היא על פי דברי מרן החזו"א זצ"ל, שהיה מרא דארעא דישראל, בפרט בעניני זרעים, שפסקיו התקבלו אצל הכלל.

וכיו"ב כתב הרה"ג ר"ח קנייבסקי בהקדמה לס' דרך אמונה: סתמתי בדרך כלל כדברי רבותינו ז"ל, ובמקומות שמרן החזו"א הכריע ופסק להלכה, כתבתי שם כמעט בכל המקומות כדעתו ז"ל, כי הוא בתראה ומרא דארעא דישראל ועמוד ההוראה, ובפרט בדינים אלו. ע"כ.

ובקונט' וזרח השמש (עמ' קעט) הביא מכתב מהגרא"מ שך, שרק החזו"א הוא המרא דאתרא עכשיו, ולכן יש למחות באלו שרוצים לעשות מקוה נגד דעת החזו"א. ע"כ.

אולם מצינו לכמה מגדולי הדור שלא נמנעו לחלוק על הגאון החזו"א מסברא או מכח דברי הפוסקים הקדמונים. והורו שלא כדברי החזו"א. וכן עשו הגרצ"פ פראנק, הגר"ע עטייה, והגרש"ז אויערבאך, מרן זצוק"ל, ועוד רבים.

ובשנת תשל"ג מרן אאמו"ר היה מוסר שיעור קבוע בב"ב, במעמד מאות מתושבי העיר, ודיבר על ענין השביעית, והביא דברי הפוסקים גדולי הדורות בתשובותיהם. ובחודש שבט תשל"ג ביקרתי במעונו של הגאון הסטייפלר זצ"ל, ואמר לי בתקיפות ובכעס, שאמסור למרן שלא יבוא לב"ב למסור שיעורים בענין השביעית, שהרי זה נגד דעת החזו"א שהוא מרא דאתרא של ב"ב. והוסיף, ששיעוריו הורסים להם את כל מה שהם בונים, אנחנו בונים והוא הורס, שהרי כבר אז רבים הלכו אחר הוראותיו גם בב"ב. ולאחר שנים כאשר הגעתי למרן אאמו"ר, וסיפרתי לו זאת, אמר לי, מרן הב"י הוא לבדו המרא דאתרא בכל ארץ ישראל וגם בב"ב. לאור שמע גדלו ורוב תוקפו של מרן הב"י, ולאור דברי הפוס' דור אחר דור, שהיו צווחין כולי יומא, שמרן הב"י הוא מרא דאתרא של אר"י וכל הגלילות. וכאשר יש מרא דאתרא גדול כזה, שהיא גדול הדורות, ודבריו באו מתוך הכרעה ברורה של כל הפוסקים שבאו אחריו, כדוגמת הרמב"ם ומרן הב"י, אין תוקף של גדול אחר נגד המרא דאתרא הקדום והגדול. וכל רב גדול בעירו אף שחייבים בכבודו מ"מ בעניני הלכה אין לו סמכות נגד גדול הדור השופט שבימך. ומה שמרן הב"י חלק על הרמב"ם בכמה מקומות, זהו משום שמרן הב"י היה ראוי לכך, שהיה ג"כ גדול בדורותיו, ועשה סולת נקיה עפ"ד כל גדולי הדורות, כפי שעשה הרמב"ם. ועשה כן לאחר שראה קיבוץ גלויות שהתעקשו להמשיך כל אחד במנהגו, וחיבר את הש"ע להיות לכל תורה אחת. כדמשמע מדברי הקדמתו לב"י.

יראת הוראה - חומר הדבר לשקר בהוראה

והשל"ה (מס' שבועות) הביא מה שכתב המהרש"ל בספר ים של שלמה (ב"ק פ"ד סימן ט) שאסור לשנות דברי תורה, אפילו מפני הסכנה, וחייב למסור עצמו עליה. ואף אם ראוי לחוש ח"ו לכמה שמדות וחורבות דליפוק מינה ממלכות הרשעה. לפי שמחוייבים אנו למסור את נפשינו על קידוש השם, ואם ח"ו ישנה הדין הוה ככופר בתורת משה. ולומר על הפטור חייב או להיפך, הוא ככופר בתורת משה, מה לי דיבור אחד מה לי כל התורה,

כדאיתא ביומא (לה:): ע"ש שמבואר שדבר אחד מתורה הוא נקרא תורת ה' כולה. ע"כ. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' נא) כתב שכ"ה דעת התוס', שלומר דין שקר, מחוייבין למסור ליהרג ולא לשנות הדין, דשינוי הדין ח"ו הוא ככופר בתורת משה מפי ה'. ושם (אה"ע ח"ג סי' יח) כתב, ששכחת דין אחד בתורה, אף שלא יבא לשום קלקול מזה, הוא איסור לאו, דבמנחות (צ"ט:) א"י, שהמשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו. והיש"ש כתב, שלשנות הדין אף בפק"נ אסור משום שהוא ככופר בתורת משה. וע"ע בשו"ת גבורות יצחק (בענין גיטין) שהב"ד הרש"ל והשל"ה הנ"ל. וכן בשו"ת דעת כהן (ענייני יו"ד סי' קפט). ובמשנה הלכות (ח"ט סי' שפא).

ובשו"ת יד אליהו (סי' מח) כתב, שכל זה דוקא במקום חשש סכנה, אך במקום ודאי סכנה אינו בדין יהרג ואל יעבור, שהרי אי"ז ע"ז, ומנין להחמיר בזה יותר מלעבור על כל המצוות זולת כו' ע"ז וג"ע וש"ד. ובס' העקוב למישור (עמ' לג) כתב בשם הגר"מ פיינשטיין, שאין הלכה כדברי היש"ש. ועכ"פ יש ללמוד מזה, כמה חמור הדבר שלא לשנות שום דין בתורה הקדושה מחמת כל מיני שיקולים, אלא יש להורות את ההלכה לאמתה ובטהרתה, מבלי כל מיני שיקולים של חומרות, וכדו', רק את צורת דין התורה לאמתתו. בין להקל ובין להחמיר.

ואמרו רז"ל (ספרא קדושים פ"ב פ"ד) מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי: עול, שנוי, משוקץ, חרם, ותועבה. וגורם לה' דברים: מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותו מארצו. וכ"ה במדרש (רות רבה פרשה א) בשם ר' חייא, ומסיים, שהקב"ה קורא עליו חמשה: רע, מנאץ, מפר ברית, מכעיס, וממרה.

כשמחמיר בטעות ואינו יודע את ההלכה זהו חשש כפירה בתורה

ובשו"ת הרמב"ם (סימן שכ) כתב, לבאר מה שהתיר מנהג איסור קדמון שנהגו בהרבה מושבות, והשיב הרמב"ם: "שאם הוא סובר איסור במאכל או במשתה שתגע בו הנדה ונתרחק ממנו מפני האיסור, יצא זה מכלל הרבנים וכפר בתורה שבע"פ, זהו מה שנתפרסם מהוראותינו ותעשנו בזה הענין, וזה כולו אמת מבואר לא יחלוק על דבר ממנו, אלא או סכל או מי שאינו מדקדק בתורה ומגנה האמתיות אצל ההמון". ומשמע שאם מחמיר בדבר שמותר ע"פ הדין ואין ברור לו שהוא מותר ע"פ הדין הוי כמו כפירה בתורה.

ושם (סימן שח, שי) כתב הרמב"ם לבטל מנהג שנהגו בו בני בבל מאות שנים שלא לילך בספינות בשבת. וביאר, שהם חושבים בדבר המותר שהוא אסור, והם מתמידים על מחשבת האסור בו, וכ"ש אם נתחבר בו היקש מיוחד שדמה להם איסורו, ואז אין ראוי להניחם בזאת המחשבה בשום פנים, אבל צריך למחות בידם ומודיעים להם שזאת שחשבו בו שהוא אסור הוא מותר ונפל להם באיסורם טעות לפי שאין ראוי לקבוע הטעות בשום פנים, ואין הפרש בזה בין לאסור המותר והתרת האסור.

ואין ראוי להניח בני אדם על אסור שחשבו בו האיסור וכו'. וחיובנו לסתור המנהג שיש בו טעות, לפי שאין הפרש בין התרת האסור ובין איסור המותר, הלא תראה כי זקן שהמרה (עי' ה' ממרים פ"ד ה"א) אין הפרש בין התירו האסור ובין אסרו המותר כפי התנאים הידועים, שיהרג. ע"כ. וכ"כ מהר"ם אלאשקר (סי' מב), מיהו אם נהגו בארצכם איסור והיו טועין בדין שהיו חושבין שהדבר המותר אסור, והיו נוהגין בו איסור מתירין להם, ומודיעין אותן שהיו טועין, והדבר שחשבו בו שהוא אסור הוא מותר, כמו שפשוט בירושלמי, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בתשובה, וכן כתבו כל המחברים ז"ל, וכ"כ הר"ר אסמעאל ז"ל. נמצא עכשיו שכל דבר שטעו באיסור והוא מותר מעיקרו שאסור לו לאדם להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפין על התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבם שאין זה הדבר אסור מעיקרו. אבל אם ידעו בו שהוא מותר ורצו להחמיר על עצמן כדי לעשות גדר לדבר שחוששין לאיסורו כמו שביארנו אין אדם רשאי להתירם בפניהם". וכ"כ בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' מה), שכל דבר שטעו באיסור והוא מותר מעיקרו אסור לו לאדם להניחן בטעותם, לפי שנמצא מוסיפים על התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבן שאין דבר זה אסור מעיקרו. ע"כ. וזו יראת הוראה אמיתית.

ואציב בזה מצבת זכרון לאדוני אבי עט"ר, רבינו ומאורינו, אור העולם ופלאו, ממזרח שמש ועד מבואו, נר ישראל וקדושו, שכינת אלהיו על ראשו, רבן של ישראל, ראש עדת אריאל, שר התורה והתעודה, כליל כל חמדה, אור ההראל, חמדת לב ישראל, איש האשכולות, כליל המעלות, החסיד והעניו, אור ה' על פניו, רוח אפינו, ומשיב נפשינו, הנשר הגדול בעל כנפים, ראשו בשמי השמים, העניק חמה בקומתו, לא קם כמותו, עמוד האש ועמוד הענן, מופלא שבסנהדרין ורב רבנן, ראש המורים, וגדול הדורות האחרונים, אדוני אבי עט"ר מרן רבנו **עובדיה יוסף** זצוק"ל, שנלב"ע ביום המר והנמהר, ג' מרחשון תשע"ד. לעד מלך, לאורו נלך, בתורתו נתבונן, נחסה ונתלונן. נהגה חוקיו, ולא נסור מפסקיו, נלמד רובי תורותיו, וננהג כהוראותיו, נשתה ייניו ומשמניו, עד בקרוב נחזה פניו, לימין משיח צדקינו, והי עטרת לראשינו. ת.נ.צ.ב.ה.

עין במר תבכה, וכל לבב ימסה. יומם וְלֵיל, מספד וְיָלַל! ובשברון מתנים, עפעפינו יזלו מים. לבנו כגלי הים הומה, שואג ולא ידמה, ועינינו תרדנה דמעה, על שמועה כי באה. נמס כל לב ורפו כל ידים, וכל ברכים תלכנה מים (יחזקאל כא). באה השמש בצהרים, ולזאת חשכו עינים, כי עטרת ראשינו, וצניף תפארתינו. אביהן של ישראל, אשר היה לנו לגואל. עמוד הימיני, פטיש החזק, רשכבה"ג, רוח אפינו אשר בצילו אמרנו נחיה בגויים, נלקח מעמנו. אוי לנו כי חטאנו, ופנה היום, אוי לנו כי הושברנו, ושקע פתאום.

ובית ישראל שבורים והמומים, מזועזעים ושוממין. לבנו יהגה אימה, "איה סופר! איה שוקל! איה סופר את המגדלים!" (ישעיה לג). הוי אריאל אריאל! ראש גולת

אריאל! מאיר תורת יקותיאל! כהתה כל רוח, ולא מצאנו מנוח. גדול כים שְׁבָרְנוּ, מי ירפא לנו. ונותרנו כצאן הולך ובוכה, פועה ותועה, אשר אין לו רועה. על פני המדבר נפוצים, חלושים ורצוצים. ובעתות הקשות של עקבתא דמשיחא, ובפרט בעת ובעונה הזאת, אשר שְׁבָרוּ אויבי ה' לעקור את הכל, ולהרוס מבצרי התורה, בכל מיני איצטלאות. לא נדע לאן נפנה, לאן ננוס לעזרה. אין לנו חליפתו, אין לנו תמורתו. בואו בני ציון ובמרירות עליו תיילילו בשברון, כתבו בעט ברזל עלי שמיר שבר אשר היה לזכרון, יכלו ימות עולם ויתחדש אבלו לכל יבוא לדור אחרון (ר' משה אבן עזרא).

מי ימלל ומי יספר עוצם ידיעתו בתורה, מה שלא יכילהו רעיון, עוד בימי צעירותו נהירין ליה כל שבילי תלמודא בבלי וירושלמי, עם דברי הראשונים והאחרונים. [גם בתורת הסוד הפליא למעלה למעלה, וכבר בימי צעירותו גילה ידע רב בקבלה, אלא שקיים דברי חכמים (הגיגה יג.) דברים שהן כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך]. ולבו כלב הארי, אריה דבי עילאי, מקיף כל התורה, בחדא מתתא, מריש ועד גמירא, בכל חלקי התורה. דיין ומורה, רגע כמימריה. והכל בבהירות מופלאה, וזכנות עצומה, עומק העיון, עם בהירות ישרה. והמה מסודרים ברעיונו, בסדר מופתי, הלכה והלכה, עם כל מקורותיה. ומשם יצא להאיר אורה של תורה, בהכרעה ישרה זכה וברה, מתוך דברי כל רבותינו, גדולי הדורות דור אחר דור.

צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו. ברוך דיין האמת. גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם. ולא יטוש ה' את עמו.

ותפלתינו להשי"ת, שאחר שכבר נתקיים בנו: "כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב". (דברים לב), עתה יקיים בנו: "ראו עתה כי אני אני הוא, ואין אלהים עמדי. מחצתי ואני ארפא". ונאמר: "ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך, ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני. (ישעיהו סג). ונאמר (שמואל ב, כב): ואת עם עני תושיע. (ע' סנהדרין צח). ונאמר (ישעיהו נט): "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו". ונאמר (ישעיהו מח): למעני למעני אעשה. (ע' סנהדרין שם).

ואזכיר בזאת גם את נשמת אמי מורת, הרבנית הצדקת מרת **מרגלית בת זכייה** ע"ה, שמידה היתה לי כל זאת, זכרה לה אלקי לטובה על רוב עמלה וגייעתה, לגדל את כולנו לתורה ולמצוות, אם הבנים שזכתה להקים דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים המרביצים תורה ברבים, ואשר עמדה לימין מו"א עט"ר מרן זיע"א בכל מסעיו ונדודיו במרוצת השנים, ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן, ואקרויי בנייהו ברכות יז: למען הרבצת התורה והפצת אור ההלכה בארץ ובארצות הגולה, ובמסירות נפש תמכה בכולנו בכל עת ובכל זמן, באהבה רבה, ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה, לא יכבה בלילה נרה, וסייעה כיד כולנו להתעלות במעלות התורה, זכות הרבים תלויה בידה, ועלית על כולנה בעידודה הנמרץ בהוצאת הספרים ילקו"י, אשר מידה היתה זאת לי, להגיע עד

הלום, וחמין ושמן שסכתני אמי בימי ילדותי הן שעמדו לי [חולין כד]. קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה, אשה יראת ה' היא תתהלל. ויה"ר שזכות הרבים יגן עליה וילוה אליה השלום, ועל משכבה יבא שלום, כמו שנאמר יבא שלום ינוחו על משכבותם, הולך נכותו, תהי נפשה צרורה בצרור החיים עם נשים צדקניות, ותעמוד לגורלה לקץ הימין, אמן.

ואודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, תבענה שפתי תהלה להשי"ת על כל הטוב אשר גמלני, ששם חלקי מיושבי ביהמ"ד ללמוד וללמד, וזיכני בחיבור הספרים "ילקוט יוסף" מ' כרכים, שטיפחתי וריביתי בס"ד בעמל ויגיעה במשך עשרות שנים, וב"ה נתקבלו בחיבה בכל אתר ואתר בארץ ובחו"ל, ועל צבאם התקבלו בחיבה אצל גדולי הדור, ורבו הלומדים בהם תמידין כסדרן. במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

והן עתה נתנני ה' לחן ולחסד לפני גדולי הדור בארצנו הקדושה, ועטרוני בעטרת "הראשון לציון והרב הראשי לישראל", ביום י"ז מנחם אב התשע"ג. לשום את משא העם הקדוש הזה עלי, לקרב רחוקים ולעודד קרובים בשמחה ובאהבה, להשמיע דבר ה' ברמה, ולהעמיד משפטי הדת על תלה, ביחוד בבתי הדין אשר שם עגונות יקוננו להתירן מכבלי עגינותן, ומחובותינו לעמוד להם לעזר ולמשענת להתירן ולסייען כאשר תשיג דינו בכוחא דהתירא במסגרת ההלכה. וכמ"ש הרמב"ם בתשובה (סי' קסז): וכל אלו הדברים חוזרים לעיקר אחד, והוא שאין מדקדקין בעדות אשה עגונה, וכל המחמיר ודורש וחוקר בדברים אלו לא יפה הוא עושה, ואין דעת חכמים נוחה הימנו, שיעיקר תקנתם בעיגונא הקילו משום עיגונא דאיתתא. ע"כ. והובא בבית יוסף (אה"ע סימן יז).

ואני תפילתי, שאלתי ובקשתי, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, ונזכה לקדש שם שמים ברבים, ולהרבות כבודה של תורה, להראות העמים והשרים את יפיה כי טובה היא, ולזכות את ישראל באהבה ואחוה שלום וריעות, לאורך ימים ושנות חיים. אכ"ר.

ונות בית תחלק שלל, עזרתי בחיים ונות ביתי מרת רות [לבית עטייה] שתחי', יהי רצון שנזכה יחד שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו ומפי זרע זרענו עד עולם, וכל בניך לימודי ה'.

ועיני לשמיא נטלית, שיהי רצון ושוכן במרומים יערה עלינו רוח ממרום, ויזכנו לישוב באהלה של תורה לאורך ימים, עד זיקנה ושיבה, מתוך בריאות הגוף, ונזכה לסייעתא דשמיא לכוין לאמתה של תורה, לעשות נחת רוח ליוצרנו.

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לארץ ישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

מבוא להלכות שביעית

שביעית באגדה

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, ושבתה הארץ שבת לה, שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. את ספיה קצירך לא תקצור, ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך וגו'. [ויקרא כה, ב-ד].

ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה, והשביעית תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה, כן תעשה לכרמך לזיתך. [שמות כג, י-יא].

קיום המצוות בלא ידיעת הטעם

הנה מצות השמיטה, אין טעמה מבואר להדיא בתורה, והרי היא מכלל המצוות שהם גזירת מלך, ואלוקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כה, כג) ואת טעמי המצוה, ויסוד ידוע הוא בתורתנו הקדושה שעיקר קיום המצוות הוא משום גזרת מלך, ולא מפני שאנו מבינים את טעם המצוה, וכדברי הגמרא בסנהדרין (כא:): אמר רבי יצחק, מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן גדול העולם, כתיב (דברים יז יז) לא ירבה לו נשים ולא יסיר לבבו, אמר שלמה אני ארבה ולא אסור, וכתיב (מלכים א' י, כט), ויהי לעת זקנת שלמה נשיו היטו את לבבו. וכתיב (דברים יז, טז) לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה, אמר שלמה אני ארבה ולא אשיב, וכתיב (מלכים א' י, כט) ותצא מרכבה ממצרים וגו'. ע"כ. ובאמת כל מה שאנו מחפשים לידע טעמי המצוות זה רק מתוך חיבתנו לקיום המצוות, ולקיים המצוה בהידור ובשלימות, אבל אין אנו מכוונים בקיום המצוות לתועלתנו, אלא הכוונה העילאית הינה לקיום רצון ה' וגזרתו בלבד. והדרגה הגבוהה בקיום המצוות היא מה שאמרו בפרקי אבות (א' ג') שלא על מנת לקבל פרס. וכמו שכתב רש"י בפירושו על התורה (ויקרא א' ט') דקיום המצוות בא לעשות נחת רוח לאבינו שבשמים. ועיי' בטור (יורה דעה סימן קפא) שכתב, כי אין אנו צריכים לבקש טעם למצוות, כי גזרות המלך הן עלינו אף אם לא נדע טעמם. ע"כ.

והמהר"ל בתפארת ישראל (פרק ו') כתב: מדברי חכמים נראה שאין לומר כי המצוות שנתן השי"ת בשביל המקבל שהוא האדם, רק הם גזרות מצד השי"ת הגוזר על עמו כמו מלך הגוזר גזירתו על עמו, אף כי האמת כי ימשך מזה מי שהוא מקיים הגזירה שגזר עליו, הטוב וההצלחה, מכל מקום אין התחלת הגזירה שניתנה לטוב אל המקבל. ומה שאמר הכתוב ויצונו ה' אלוקינו לעשות החוקים האלה לטוב לנו, אין הפירוש שהוא יתב' ציוה המצוות בשביל להטיב לנו, שאין זה כך רק הוא יתב' ציוה עלינו כמלך הגוזר, רק שהגזרה הזאת היא לטוב לנו לחיותינו כיום הזה. ודבר זה מוסכם בכמה מקומות בש"ס, והיא עיקר ושורש גדול בגמרא עליו נבנו כמה הלכות שאמרו במקומות הרבה מצוות התורה לאו ליהנות ניתנו, אלא בשביל גזירות ניתנו. ואם נכספה נפשך לומר כי מצוות השי"ת עלינו לטוב לנו כל הימים, כפשט הכתוב ויצונו ה' אלוקינו לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה, נוכל לומר כך, אבל באופן הזה שיהיה דבר זה גם כן בגזירה ולא כמו מי שרוצה להיטיב לאחד, ואם אינו רוצה לקבל הגזירה אז המקבל יכול להפטר, על דרך כלום נתת לנו רק לקבל שכן, לא איהו בעינא ולא שכוו בעינא, שדבר זה אינו, רק שהטוב ההוא בעצמו גזירה על ישראל. וכתב עוד (בפרק ח') דמה שאמרו בגמרא סנהדרין מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו', היינו לגילוי הטעמים בתורה עצמה, שאז קיימת הסכנה של סטייה מן המצוה עקב שינוי מצבים, לא כן כאשר אין הטעם מפורש וגלוי בתורה, ורק חכמי הדורות מבקשים ונותנים טעמים, אזי ברור שאין זו סיבת המצוה, אלא תוצאותיה ותועלתיותיה הגלויים הנמשכים ממנה. וברור שהסיבה היחידה היא גזירת ה' על האדם, על פי השכל העליון הנעלם.

ואכן קיימת סכנה בחיפוש אחר טעמי המצוות, שלא יאמר אדם לא אקיים המצוה עד שאבין את טעמה, אלא יקיים המצוה ללא תנאי מוקדם, ואז יוכל במהלך הזמן להבין ולהשכיל גם בהבנת טעמיהם. כי יש גם חשיבות לידע טעמי המצוות, וכאשר יבואר, וז"ל רבינו אברהם אבן עזרא ביסוד המורא (שער השמיני): ההוגה תמיד בתורת ה' אם יש לו לב היא תורהו ותשכיל נפשו יותר מאשר לימדוהו והשכילוהו מלמדיו, וזהו מכל מלמדי השכלתי, ומה נכבדו דברי הקדמונים שאמרו חייבים הכל לשמור את כל המצוות וכל התקונים שתקנום אבות, ולא יבקש טעם למה ציוו אלה המצוות, ואמת דברו, כי יש מצוות רבות נפלאות ונעלמות, והנה אם לא ישמרם האדם עד שידע טעמם הנה ישאר בלא תורה ויהי נמשל לנער שלא ירצה לאכול לחם עד שידע איך ההתחלה, נחרש ונזרע ונקצר

והוברר ונטחן ונופה ונילש ונאפה, והנה אם עושה כן ימות ברעב, רק הנכון הוא שיאכל תמיד, וכאשר יגדל ישאל מעט מעט עד שידע כל השאלות, וככה המשכיל יוכל לדעת טעמים רבים בתורה אשר הם מבוארים באר היטב, ויש שהם מבוארים לאדם אחד מני אלף, ומשה אדונינו ע"ה אמר על כל המצוות רק עם חכם ונכון הגוי הגדול הזה, ואם אין להם טעמים שנוכל לדעת מה טיבם איך יאמרו העמים שהם חוקים צדיקים, ואנחנו השומרים אותם חכמים.

ידיעת טעמי המצוה - שלימותה של המצוה

ובאמת שמדברי כמה מקדמונינו מבואר, שבכל זאת יש הבדל בין מי שמקיים מצוה ומשתדל לרדת לעומקה של המצוה ולידע את טעמה, לבין מי שמקיימה בלא שידע טעמי המצוות. ויסוד לדברים הוא מהזוהר הקדוש (פרשת יתרו דף צג ע"ב), דאיתא שם: אם מזדמן לאדם מעשה של מצוה, והוא מכוין בה, הוא צדיק. ואף על פי שאינו מכוין בה הוא צדיק, שעושה מצות רבוננו, כי מצוות אין צריכות כוונה. אבל אינו חשוב מי שעושה רצונו לשמה ומכוין בה ברצון של הסתכלות בכבוד רבוננו, כמי שאינו יודע להבין הטעם, כי ברצון תלוי הדבר של לשמה ובמעשה שלמטה שעשה לשמה מתעלה המעשה שלמעלה ומתתקן כראוי. [על פי תרגום הסולם שם]. ומבואר מזה שיש הבדל בין העושה מצוה ויודע לכוין בה, לבין העושה מצוה ואינו יודע לכוין בה.

ועל פי זה כתב רבינו יונה בשערי העבודה (סעיף נד): וכאשר יבין וישכיל במצוה, ויעשה אותה כתקנה בכוונה שלימה ובקדושה נעימה, יצא לו מזה שיעשה המצוה כמאמרה, רצונו לומר שיעשה המצוה בשלימות. ע"כ. וכתב עוד שם (סעיף נא) כי יש לנו לדעת שצריך להבין ולהשכיל בכל מצוה ומצוה לדעת סיבתה וענינה, כי כל אחת מהן יש לה ענין גדול ונכבד להודיע.

וכתב עוד, המשכיל בהם [במצוות] תתעלה נפשו בעולם הרוחני, ותדבק בעליונים משרתי עליון להדבק בהם, לעבוד את בורא העולם בקצה העליון שבעבודה. ומן הענין הנכבד הזה יצא לו שיחמוד ויכסוף לקיים כל מצוה, וכאשר יקיים אותה מצוה יעשה אותה בכוונה נכונה שלמה ונאמנה, במחשבה טהורה זכה וברה, ולא יעשה המצוות מצות אנשים מלומדה דרך הרגל בלי כוונה, וכאשר יבין וישכיל במצוה ויעשה אותה כתקנה בכוונה שלימה ובקדושה נעימה, יצא לו מזה שיעשה המצוה כמאמרה, רצונו לומר שיעשה המצוה בשלימות. ע"כ.

השתדלות לדעת טעמי המצוות

וכן מבואר גם בדברי רבינו המאירי בהקדמתו לספר בית הבחירה, שכתב וז"ל: דוד המלך בהיותו נכסף ומשתוקק לידיעת דרכי ה' ולהיותו מטועמיהן היה

מבקש עזר אלוקי לידיעת אלו הענינים, והוא אומרו (תהלים קיט קכה): עבדך אני הבינני ואדעך עדותיך. והוא אומרו בזה (שם סו): טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי. ובאה מלת כי במקום אף על פי, אף על פי שכבר האמנתי במצותיך ואני מקיים אותה מצד האמונה ויספיק לי זה על צד קיום התורה שאי אפשר להיות המבוקש אצלו נודע לכלל העם, שקיום המצוות עם היות כוונת עושיהם לעבודת בוראם הוא ממה שיספיק להמון ולכלל העם, אלא שראוי ליחידים לבוא עד תכלית מה שאפשר לשכל האנושי להשיגו, והוא אומרו, כי במצותיך האמנתי וקיימתי התורה, אני מבקש להודיעני טוב טעם ודעת בהן. ולהיותו ע"ה נכסף להיותו מזה הכת, היה מבקש זה להיות זאת הידיעה תכלית אחרון לכל מבקש שלימות. והוא אצלו גם כן אומרו במקום אחר, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, כלומר עדות השי"ת נאמנה ראוי להאמין בה באין חקירות ובדיקות, אבל אחר האמונה ראוי להתחכם בעניניה, ובזאת החקירה יושלמו שלימות תכליתי במצאם מצד העיון הדברים הבלתי מושגים. ואמר מלת פתי על היות הרמוז פתי ונסכל בקצת החלקים, עד יערה עליו רוח ממרום. ע"כ.

גם הרמב"ם במורה נבוכים (חלק שלישי פרק לא) שיבח את העוסקים בהבנת טעמי המצוות, ושלל סברת האומרים שאין לחפש אחר טעמי המצוות, וז"ל: מבני אדם אנשים שיכבד עליהם נתינת סיבה למצוה מן המצוות, והטוב אצלם שלא יושכל למצוה ולאזהרה ענין כלל. ואשר הביאם לזה, שהם יחשבו שאם יהיו אלו התורות מועילות בזה המציאות ומפני כך וכך נצטוונו בהם, יהיו כאילו באו ממחשבת והסתכלות בעל שכל, אמנם כאשר יהיה דבר שלא יושכל לו ענין כלל, ולא יביא לתועלת, יהיה בלא ספק מאת האלוקים כי לא תביא מחשבת אנוש לדבר מזה. ע"כ. וגישה זו דוחה הרמב"ם מכל וכל, וכתב, שזה חולי שימצאוהו בנפשם לא יוכלו להגות בו ולא ידעו לומר אותו. והיינו, שדוקא גישה זו השוללת ליתן נימוקים למצוות ה', יש בזה משום השפלה למי שציוונו, וכאילו אלו חלושי הדעות היה האדם אצלם שלם יותר מעושהו, כי האדם הוא אשר יאמר ויעשה מה שמביא לתכלית אחת, והאלוקים לא יעשה כן, אבל יצונו לעשות מה שלא יועילנו לעשות, ויזהירנו מעשות מה לא יזיקנו עשותו. חלילה לו חלילה, אבל הענין בהיפך זה, והכוונה כולה להועילנו, שכל מצוה מאלו התרי"ג מצוות היא אם לנתינת דעת אמיתי או להסיר דעת רע, או לנתינת סדר ישר, או להסיר עוול, או להתלמד במדות טובות, או להזהיר ממדות רעות.

וכתב עוד שם (חלק שני פרק לט) כי כשנדבר בזה המאמר בתת עילת טעמי המצוות, יתבאר לך בשויה וחכמתה של התורה מה שצריך שיתבאר, ולזה נאמר בה: תורת ה' תמימה. ועוד כתב (בפרק ח מהלכות מעילה הלכה ח): ראוי לאדם להתבונן

במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כוחו, ודבר שלא ימצא לו טעם, ולא ידע לו עילה, אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול.

גם הרמב"ן על התורה (דברים כב, ו) מסכים לדברי הרמב"ם, וכתב: זה הענין שגזר הרב במצוות שיש להם טעם, מבואר הוא מאד, כי בכל אחת טעם ותועלת ותקון לאדם מלבד שכרן מאת המצוה בהן יתב'.

וכן כתב גם הריקאנטי בהקדמתו לספרו מאה שערים המוקדש כולו לטעמי המצוות: במצוות התורה יש כוונת מצוה וכוונת מצווה, כוונת מצוה הוא השי"ת, ונעלם מעיני כל חי, ועל זה אמרו אין טעם במצוות, אמנם מצד כוונת המצווה יש לנו לתת טעם בהם וכו', ובכל מקום בתורה שיוכל האדם לעלות המעשה ההוא או המצוה ההיא אל דבר עליוני ממנו יעלהו ואז טוב לו, אף על פי שלא קיבל אותו הטעם מפי חכם או מקובל. או אפילו לא ראה אותו באחד מספרי החכמים, ובלבד שלא יאמר כי אין הדבר כפשוטו, אבל יתחייב להאמין כי הדבר כפשוטו ממש, ורומז לדבר עליוני ממנו, וגם לא יאמר שאותו הטעם הוא עיקר נתינת התורה, רוצה לומר, המצוה ההיא, אלא יאמר אם לא ניתנה המצוה פלונית ראויה היתה להינתן מטעם כך וכך, בעבור שכל החכמות רמוזות בתורה, ואין דבר חוץ ממנה. נמצא מכלל דברינו שיתחייב האדם לתת טעם במצוות וכוונתם. ע"ש.

וכתב עוד, שדיעת טעמי המצוות מעוררת את החשק לקיום המעשי של המצוות, ולעורר לב האדם לעשותם, כי כשימצא אדם המצוה ומוטעמת לחכו, יחפוץ בלב לעשותה, והוא סיבה ששיג השלימות האמיתית.

גם הרא"ה בהקדמתו לספר החינוך כתב, דעתי לכתוב על כל אחת מן המצוות רמז אחד משרשי המצוה. הנגלה בכתוב אכתוב כמות שהוא, ובסתום, אגיד מה ששמעתי בו מפי חכמים, ומה שאבינה בדברים, ואינני חושב כגוזר להגיע אל האמת על כל פנים וכו', אלא שרוב חשקי לטבול קצה המטה ביערת דבש המצוות דחקני להכנס ביער שאין לו תחומין, עם דעתי שהרבה גדולים נכנסו שם והוציאו פחמין. ע"כ.

גם מרן הבית יוסף (יורה דעה ריש סימן קפא) כתב, דמה שהעיר הטור שם על דברי הרמב"ם, דלמה לו לבקש טעם מדעתו לשום מצוה שנראה שאילו לא היו יודעים טעם המצוה לא היינו מצווים לעשותן, ואין הדבר כן, כי מצות מלך הם עלינו, ואף אם לא נדע את טעמם אנו מצווים לעשותם. ועל זה כתב הבית יוסף, ואני אומר דחס ליה להרמב"ם מלמיסבר הכי, ומי יחוש לכבוד התורה והמצוות

יותר ממנו, ודבריו בסוף הלכות מעילה יוכיחו וכיוצא בהם כתב בסוף הלכות תמורה, ובסוף הלכות מקואות ומשם נתבונן שדעתו ז"ל לומר שאף על פי שכל חוקי התורה גזירת מלך הם, מכל מקום כל מה שנוכל לבקש לו טעם נאמר בו טעם, וכרבי שמעון דדריש טעמא דקרא, ומה שלא נמצא לו טעם נייחס הדבר לקוצר השגתינו ואנו חייבים לקיימם כמו המצוות שנודע טעמם כי גזירת מלך הם עלינו. ומכל מקום במצות האל נראה לי שלא נתן בהם הרמב"ם טעם בהם אלא מדעת הכתוב שמצאם מוקפות מלפניהם ומאחריהם ממצוות הנאסרות משום חוקי העכו"ם וכו'. ע"כ.

וכן כתב הרמ"א (בהקדמת ספרו תורת העולה): צריך כל אדם לבקש כדי שישגי שמץ דבר מסודות הקרבנות ועניני המקדש וטעמם, ולכן ננערתני אני משה איסרליש מקראקא לעמוד ולשרת לפני ה' ולעסוק בתורת הקרבנות למצוא להם טעם נכון להבינו, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתם בכל יום תמיד. וכן כתב עוד בדרכי משה (יו"ד ריש סימן קפא), ואני אומר גם כן דחס ליה לרבינו שיחשוד בכשירות כמו הרמב"ם למיסבר עליו שיסבור שאם לא יודעים טעם המצוות לא היינו מצווים לעשות וגו', ולא מצינו בשום חכם מישראל שיאמין בזה, אלא הוא רק בדרך הפוקרים שאין מאמינים רק שיסכים אליו השכל, ולכן אי אפשר שחשב רבינו זאת על הרמב"ם, אלא מ"ש הטור וזה אינו מפורש וכו', רצונו לומר שלא נדרוש טעמיה דקרא לומר שאינו אומר אלא בדרך שעשו עובדי עבודה זרה וכומריהם, אלא בכל ענין אסור, הואיל ואין הטעם מפורש במקרא אין להתיר במקום שאין הטעם שייך. ע"ש.

ומן החיד"א בספרו לב דוד (פרק יד אות ט) כתב: שחייב אדם למען דעת טעמי המצוות לפי הפשט על פי ידיעתו והבנתו, שלא יהיה בכלל ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה וכו'. וזהו דע את אלהי אביך ועבדהו. ע"ש.

וכתב בספר מכתב מאליהו חלק א' (עמוד 219), כי כאשר יעמול בשכלו ויעמוד על נפלאות טעמי תורה, תפתח באדם אהבת התורה, וישים בה כל התענינותו וירחיק ממנו כל התענינות אחרת, ויתמסר אליה לגמרי וידבק בה, מן הדביקות בתורה יגיע לאהבת נותן התורה ולהתחבר בו יתב', וכבר אמרו חז"ל שהתורה תבלין ליצר הרע, ויש לפרש בדרך זה, שהתענינות בתורה מביאה לידי אהבתה ואהבת ה' וכו', כי השאלה למה, דהיינו בירור הטעם הוא ענין מוכרח מאד בכל המדרגות. ע"כ.

ובספר חזון עובדיה חלק ב' (עמוד רח) כתב, דאף שיש רשות לחקור ולהבין ולהשכיל בשרשי המצות, מכל מקום טוב הדבר שלא לחקור על טעם המצוה אלא לאחר עשייתה, ולא מקודם לכן, כי אולי לא ימצא טעם נכון לפי

שכלו הדל, ויבוא ח"ו לזלזל במצוה. ולכן הקדימו ישראל נעשה לנשמע, כלומר, נעשה המצוה תחלה, ואחר נשתדל להבין טעמי המצוה. ושמיעה היינו לשון הבנה, כמו, כי שומע יוסף. ולכן בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצאה בת קול ואמרה: מי גילה רז זה לבני, שמלאכי השרת משתמשיך בו, שנאמר: ברכו את ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו, לשמוע בקול דברו, מתחלה עושי, ואחר כך לשמוע (שבת פח.). כי העבד הנאמן לא ישאל את רבו בשעה שמצוהו לעשות איזה דבר, מה טעם יש בפקודתו, אלא עושהו מיד, ואחר כך יבקש מרבו אם ימצא חן בעיניו להודיעו טעם ציוויו ופקודתו, אבל עבד שאינו הגון לא יעשה דבר מרצונו הטוב אם לא ידע טעמו, ואם ישר הדבר בעיניו יעשהו, ואם לאו ישתמט מלעשותו. ובוזה פירשו הטעם שצריך להקדים הנחת תפילין של יד לפני הנחת תפילין של ראש להורות כי קודם כל צריך לעשות מעשה המצוה, וזהו תפילין של יד, המורה על מעשה המצוה, מבלי להבין ככל הצורך הטעם האמתי שבדבר, אלא על סמך אמונה בתוה"ק, שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ויהי ידיו אמונה. ואחר כך יתעמק להבין ולהשכיל טעם המצוה, וזהו התפילין של ראש, שכנגד המוח והשכל, ששם מקור המחשבה, ומשכיל על דבר ימצא טוב, לאחר שהאמונה איזור חלציו, וכמו שנאמר: טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי. והגאון החתם סופר היה אומר: כל החקירות ביסודות האמונה בחזקת סכנה הן, מקוצר המשיג ומעומק המושג, ובנקל יוכל האדם ליפול ברשת הטעות, כי שגיאות מי יבין, וכמו שאמרו במופלא ממך אל תדרוש. ולכן קודם שהאדם בא לחקור ולדרוש טעמי התורה, עליו לקבוע בדעתו באופן נמרץ לאמר: אני מאמין באמונה שלימה שכל דברי תוה"ק אמת, והכל נתנו מרועה אחד אלא שברצוני להבין גדולת תוה"ק וערכה הנצחי. וזוהי כוונת הפסוק: וארשתיך לי באמונה, שאם האמונה נחקקה על מורשת לבך, ברוב ותעצומות, אז וידעת את ה', תוכל לחקור ולהתבונן להכיר את בוראך. וזהו שאומרים בתפלה אין כאלוקינו אין כאלוקינו, ואחר כך מי כאלוקינו וכו'.

ועל כל פנים חוב קדוש מוטל על כל אחד לידע טעמי המצוות כדי להגיע אל שלימות המצוה, וגם בירור הטעם מחזק לקיום המצוה מתוך שמחה, בבחינת מה שאמרו בקידושיך (מ:) גדול תלמוד שמביא לידי מעשה.

טעמי מצות שביעית

ואמנם עיקר מצות השמיטה היא מכלל המצוות שהם גזירת מלך, ואלוקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כח, כג) ואת טעמי המצוה, וכמו שכתב בעל האור שמח בספרו משך חכמה (ויש פרשת בהר), שזה מחוקי התורה המורים

על ההשגחה וההנהגה הנסית, אשר ברצות ה' תתן הארץ פריה לשלש שנים, שאלמלא אין טעם בשמיטה רק לקיים הנהגה הנסית התמידית בשנה הששית די, כל שכן שיש בזה כמה ענינים עמוקים מבינת אנוש, רק מושגים להשם האמיתי היודע כל, וזה שבת שבתון לה'. והבן. ע"כ. ומכל מקום כדי לסבר את האוזן כתבו המפרשים כמה טעמים למצוה זו, [ויש ביניהם טעמים הדומים זה לזה], וכדלהלן:

לדעת שהארץ שייכת להקב"ה

א. בגמרא סנהדרין (לט ע"א) אמרו, אתא ההוא תלמידא א"ל מאי טעמא דשביעתא, [למה ציוה הקב"ה על השמיטה. רש"י]. אמר ליה השתא אמינא לכו מילתא דשויא לתרוייהו, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא, והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו. [ולא ירום לבככם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו. רש"י]. מנהגו של עולם מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כולם, אם רחמן הוא, הרי הוא הורג חציים, אם רחמן הוא מלא רחמים הוא, מייסר הגדולים שבהן ביסורין. אף כך הקדוש ברוך הוא מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהם של ישראל.

והיוצא מדברי הגמרא, דגזרת התורה לשמור שמיטה, היא כדי שעם ישראל ידע שהארץ של הקב"ה, והכל מאתו. וכמו שכתב הכלי יקר (פרשת בחוקותי) וז"ל: בתורת כהנים (בחוקותי כו) אמרו: אני אמרתי לכם שתהיו זורעים שש ומשמיטים לי שנה אחת, בשביל שתדעו שהארץ שלי היא, ואתם לא עשיתם כן. עמדו וגלו ממנה והיא תשמט מאליה השמיטין שהיא חייבת לי, שנאמר, אז תרצה הארץ את שבתותיה, כל ימי הושמה תשבות. כי ה' חשש פן בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה כפי המנהג הטבעי, וכאשר יפיקו תנובה רבה ישכחו את ה' ויסירו בטחונם ממנו, ויחשבו כי כוחם ועוצם ידם עשו להם את החיל, ועל כן הוציאתם מן המנהג הטבעי לגמרי, כמו שמצינו בירידת המן שיהיו עיניהם נשואות תמיד לה' יתב', שבת הארץ מיועדת היא כולה לשביתת האדמה, שבכל השנים נמסרו לידיה של האדם לעבדם, להשקיע בהם מלוא אוננו, לנטוע ולזרוע, לעדור ולזמור, לחרוש ולקצור, להפיק מהם תבואה למזוננו ולכלכלת אנשי ביתו, ואילו בשנה השביעית: שנת שבתון יהיה לארץ. שביתה מוחלטת לארץ וידי אדם אסופות בה מעבודת שדה וכרם.

והיינו, שעל ידי זה יאמינו שכולם אינם רק שכירים ואריסים בקרקע והקב"ה הוא בעל השדה, ובדבר זה הארץ חפצה שיהיה הקב"ה אדוניה. ובאמת לשם כך נצטוו ישראל על שנת השמיטה מיד עם כניסתם לארץ, עוד בטרם שחרשו

וזרעו את הארץ, כנאמר, כי תבואו על הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה'. ואילו רק אחר כך נאמר, שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת כל תבואתה. כל זאת כדי להחדיר בקרבם אמונה איתנה בבורא עולם שכל מזונותיו של אדם קצובים לאדם לפי אמונתו בבורא עולם, ולא יאמינו בכוחם וחילם. וכפי שהורונו חז"ל (שבת לא.) אמונת זה סדר זרעים, וכתבו התוס' שם: מפרש בירושלמי שמאמין בחי עולמים וזרע, שכן הוא דרכו של אדם, חורש וזורע ותולה בטחונו בה' שיוריד גשמים ויצמח יכולו, שאלמלא מאמין אדם בה' שיזמין פרנסתו, כי אז יכול הוא לחרוש ולזרוע, ואלמלא הקב"ה מוריד גשמים כי אז כל עמלו להבל וריק.

וז"ל האלשי"ך (ויקרא כה): הנה זכר רש"י (בראשית א' א') היותו יתברך בורא הארץ הוא נתינות טעם והסרת פתחון פה מהאומות, בל יאמרו כי לא לישראל חלק ונחלה בכל הארץ, אם לא דרך גזלה, ועל כן נאמרה בריאת העולם בתורה. על כן אחשובה כי אמר אלוקים הנה זאת שנית אעשה, כי ליען כל העולם יבינו וישכילו זאת כי נתתי הארץ לישראל אעשה להם עזר כנגד האומות במה שארמוז בגוף הארץ בריאת העולם, למען יתנו אל לבם שהוא יתב' אשר בראה נתנה לאשר חפץ לנתנה, ולא דרך לסטאות כבשוה ישראל, והוא בשבת הארץ שהיא זכר למעשה בראשית, לרמוז בה כי הוא יתברך בראה והוא נתנה. כי אין ספק, כי כאשר שבת הארץ יורה על חידוש העולם, כן שבת הארץ רמז על בריאותו יתברך העולם. ע"כ.

וכתב עוד, כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, כדי שידעו כי אני נותן אותה, ואינם ליסטים שגזלו נחלת גויים, על כן ושבתה הארץ עצמה שנתתי שבת לה', להורות כי הוא בראה והוא נתנה. ועל כן אין צריך לעשות זכר זה גם בחוץ לארץ [לא כשבת המתקיימת בכל מקום] כי אין העיקר על הרמז מצד הענין העצמי של בריאת העולם, כשבת בראשית, רק על דבר מתנת הארץ.

ובעצם לא על בריאת העולם בלבד מורה מצות השמיטה, אלא גם על אדנות השי"ת על העולם, לבל יאמר האדם כי העולם ניתן לשליטתו העצמית הבלעדית, וכמו שאמרו בתורת כהנים (פרשת בחוקותי כו, לד) אני אמרתי לכם שתהיו זרעים שש ומשמטים לי אחת, בשביל שתדעו שהארץ שלי היא.

שיהיה האדם פנוי ללמוד תורה בשביעית

ב. והאבן עזרא (ריש פרשת בהר) כתב בזה"ל: ושבתה הארץ שבת לה', מצוה על הישראלי שלא יעזוב הגר לזרוע שנת השבת וכו', וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה. ע"כ. והיינו, דלכאורה היה די לומר ושבתה

הארץ, מאי שבת לה' דקאמר, ועל זה בא לומר שהשביעית טעמה כיום השבת, שנאמר בו קודש לה', שצריך ללמוד בו בתורה, גם כן זה הטעם בשביעית. ומה שכתב עוד, וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה, ראה מה שכתב בזה בביאור באר יצחק על האבן עזרא.

עוד כתב האבן עזרא בפרשת יתרו (ד"ה זכור), טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד, ויקדשהו, שהשם שבת בו מכל מלאכה, וטעם להיותו דבק עם ברוך ה' וכו', ראינו כי שנת השמיטה דומה לשבת, כי גם היא שביעית בשנים, וצוה השי"ת שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף, ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו, והנה השבת ניתנה להבין מעשי ה', ולהגות בתורתו, וככה כתוב כי שמחתני ה' בפעליך, כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו, והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם, ולא יתעסק לשוח אפילו בצרכיו וכו'. ע"כ.

ומה שכתב גבי לימוד התורה בשבת, הוא על פי מה שאמרו בפסיקתא רבה (כג, ט') והובא בטור (אורח חיים סימן רצ) אמרה תורה לפני הקב"ה, רבונו של עולם, כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו, ואני מה תהא עלי, אמר לה, יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שהם בטלים ממלאכתם ויכולים לעסוק בך. כי לא ניתנה שבת אלא לתלמוד תורה.

גם בספר צרור המור (ויקרא כה) כתב בטעם מצות השמיטה, כי הפסוק אומר, כי לי בני ישראל עבדים, ודרשו חז"ל שבני ישראל עבדים לה', ולא עבדים לעבדים. ולכך יש איסור לאדם למכור את עצמו לעבד. והקב"ה נתן מצות שמיטה לבני ישראל, כדי שיהיו בני אדם חפשים מעבודה ועוסקים בתורה ומצות, דהיינו להיות עבדים לה', ואם חלילה לישראל המירו עבודת ה' בעבודת הקרקע, אם כן יהיה עונשם שיגלו ויהיו עבדים לעבדים.

ובספר הברית (ויקרא כה) איתא: כי לא לעולם יהיו טרודים בעבודת אדמה לצורך החומר, רק שנה אחת יהיה חפשי לנפשו, כאשר יפרוק עול עבודה יעסוק בתורה ובחכמה, ומי שיש בו דעת יעסוק רק בתורה ויראה כי זה האושר האמיתי.

וכתב הספורנו (שם) ושבתה הארץ שבת לה', שתהיה כל השנה הבטלה מעבודת האדמה מוכנה לעבודתו, כמו שכיוון בשבת בראשית באמרו: שבת לה' אלוך, ובשנה השביעית שבת שבתון יהי לארץ שבת לה', שגם עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את ה'.

ובעץ הדעת טוב כתב, הארץ דוממת, ומה שביתה היא צריכה ומה טעם בשביתה זו, לזה אמר שבת לה', רוצה לומר לצורך השי"ת. והענין במה שנתבאר

טעם השביעית מה ענינה הוא מה שפירשנו בפרשת וילך בענין מצות הקהל, כי ראה הקב"ה כי ישראל בכניסתם לארץ זה רץ לכרמו וזה לשדהו, בחריש ובקציר וכו', ותורה מה תהא עליה, והיא כולה מוכרחת. לכן נתן להם יום אחד בשבוע הוא יום השבת שישבתו בו מכל מלאכה, ולא יהיה להם עסק אחר כי אם התורה. אחר כך נתן להם חודש השביעי הוא תשרי כולו להשי"ת בקדושה ובמצוות ובתשובה. עוד נתן להם שנה אחת בכל שבע שנים לה' לעסוק בו בתורה. ולכן היו הדברים בהדרגה, כי יום השבת הוא יום אחד קצר, יש בישראל כח לשבות מכל מלאכה, וחודש השביעי שהוא יותר ארוך, רוב החודש נאסר במלכה ולא כולו, והשנה הז' אי אפשר לשבות בו מכל מלאכות כענין שבת, לכן לא נאסר רק מלאכת עבודת האדן, כדי שיתעסקו בתורה. וזה שנאמר שבת לה', לא לסיבת עצמה, אלא לה' שיעסקו ישראל בתורה.

ומרן החיד"א בנחל קדומים (ריש פרשת בהר) כתב בשם רבינו אפרים, טעם למה הזכיר בהר סיני קודם מצות השמיטה, לפי שבכל שנה מתבטלים שני חדשים ניסן ותשרי. כדברי הגמרא (ברכות לה:): אמר להו רבא לרבנן, במטותא מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי, כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא. ע"כ. והיינו שיטרחו בקציר ובבציר, ושאר הימים יהיו פנויים ללמוד תורה. וב' חדשים בששה שנים, הם י"ב חדשים. ולכן באה שנת השמיטה דאין לטרוח בה שום דבר וילמדו תורה בי"ב חדשים אלו להשלים הי"ב חדשים שלא למדו בששה שנים.

ועוד כתב שם, שש שנים תזרע, סופי תיבות שמע הוא תחילת פסוק היחוד "שמע ישראל". בפסוק זה שש תיבות, לומר לך: כל הזרע שש ונח בשביעי מעיד ביחודו של הקב"ה, שהוא יחיד וברא כל העולם בששה ימים וינח ביום השביעי, וכל הזרע בשמיטה כאילו כופר ביחודו של עולם.

וכבר כתבנו בהקדמה בחשיבות לימוד הלכות שביעית בשנת השמיטה, ראה שם.

להזכיר שיש בורא לעולם

ג. וטעם נוסף הוא, כי הנה מצינו בתורה (שמות כ, ח) שהשמיטה מקבילה לשבת בראשית, כשם שנאמר בשבת בראשית שבת לה', כך נאמר בשביעית שבת לה'. וכן הוא בתורת כהנים (ויקרא כה, ב). והיינו, כשם שיסוד השבת היא להשריש בתוכנו את האמונה בהשי"ת ואמונת חידוש העולם, כך השמיטה באה לחזק אותנו בדבר זה, וכמו שכתב בטעמי המצוות לרבי מנחם הבבלי (מצות השמיטה): טעם לשמיטה, לעקור ולשרש מרעיונו הקדמות, ולאמת בנפשותינו אמונת חידוש העולם, בשני עדים, ישראל בשביתת השבת, לפי שה' נח ביום השביעי,

והאדמה תעיד על חידוש העולם שלא יזרעה בשביעית וכו', ולמטרת עדות זו נבחרה שביתת האילנות והכרמים, יען כי הם גבוהים מן הארץ, נראים לעין כל מרחוק, ויתנו הרואים אל לבם הטעם והסיבה למה אינם נעבדים בשנה השביעית, וזה שנאמר שבת לה'. כמ"ש בשבת, שהוא מאמת חידוש העולם, כך שביתת שביעית מאמת חידוש העולם. ע"כ.

וכך כותב גם הרמב"ן (ויקרא כה), שהשביעית היא כנגד ששת ימי בריאה, ויום השביעי שבת וינפש, וכן שנת השביעית באה להזכיר לנו שיש בורא לעולם, וכל המקיים מצות שביעית הרי זה מודה במעשה בראשית. וז"ל הרמב"ן: והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה, כבר רמז לנו ר"א שכתב, וטעם שבת לה', כיום השבת, וסוד ימות עולם רמזו במקום הזה. וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך, ואם תזכה תתבונן. וכבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם, ויום השביעי שבת לה' אלוקיך, כי בו יהיה שבת לשם הגדול, כמו ששנינו: בשביעי מה היו אומרים, מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא, שכולה שבת ומנוחה לחיי העולמים. והנה הימים רמזו לאשר ברא במעשה בראשית, והשנים ירמזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם, ועל כן החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין, וחייב הגלות עליה, כמו שהחמיר בעריות. שנאמר: אז תרצה הארץ את שבתותיה. והחזיר הענין פעמים רבות, כל ימי השמה תשבות. ונאמר: והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה, וכן שנינו: גלות באה על עינוי הדין ועל עיוות הדין ועל שמיטת הארץ. מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא. וזה שנאמר ושבתה הארץ שבת, וקראתם דרור בארץ, כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון, שבה נאמר: והארץ אזכור. וכבר זכרתי זה פעמים, ושמה לזה רמזו רבותינו באמרם חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד, כי כל שמיטה שער בית אחד והנה הודיעוהו כל ההויה מתחילה ועוד סוף, חוץ מן היובל קודש. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב בספר החינוך (מצוה פד) וז"ל: משרשי המצוה, לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חידוש העולם, "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ", וביום השביעי שלא ברא דבר, הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיונו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה, ובו יהרסו כל פינותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמננו יום יום ושנה שנה על דבר זה, למנות שש שנים ולשבות בשביעית, ובכך לא תפרד לעולם הענין מביין עינונו תמיד, והוא כענין שאנו מונים ימי השבוע בששת ימי עבודה והשביעי יום מנוחה.

ויסוד זה מבואר גם בדברי האברבנאל (שמות כג, י), והרמב"ן (ויקרא כה, ב') שלא לבד נצטוו במלאכת הששה ושביעת השביעי, אלא גם כן יום לשנה בשמיטת הארץ יעשה כן, ולזה התחיל ושש שנים תזרע את ארצך, בו"ו, רוצה לומר וגם כן בשנים תזכור השביעי והוא שו' שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה, כמו שתעשה כל מלאכה בששת ימי המעשה, ובשנה השביעית תשמטנה ונטשתה, רוצה לומר את הארץ מלזרוע ומלעבוד בה ומלאסוף את תבואתה כמו שתשמור את יום השבת.

וכך כתב גם המהר"ם אלשיך בטעם מצוה זו, שהוא זכר למעשה בראשית, וכשם שצונו הקב"ה ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי נשבות, זכר למעשה בראשית שברא הקב"ה עולמו בששה ימים וביום השביעי שבת, אף צונו כך לגבי הארץ, שנזרע ונחרוש שש שנים ובשנה השביעית נשבות. ולכן נקראה שמיטה בשם שבת, כמו שאומר הכתוב: ושבתה הארץ שבת לה', לרמוז, כשם שהשבת הוא זכר לבריאת העולם, כך שמיטה זכר לבריאת העולם. וזה שצוה לנו הקב"ה עוד מצוה, והרי כבר נצטוינו על השבת לשם כך, כדי שלא יאמרו לנו האומות בכניסתנו לארץ ישראל: לסטים אתם שבאתם ולקחתם עריהם של אומות אחרות וכו', לכן צוה לנו הקב"ה שבשעה שניכנס לארץ נקיים מצות שמיטה, ובזה נראה לעין כל שהקב"ה הוא אדון הארץ וברצונו נתן להם הארץ תחלה וברצונו נטל את הארץ מהם ונתנה לנו. ע"כ.

והיוצא מכל זה שהטעם למצות השמיטה, הוא שיש אדון ובורא לעולם והוא הנותן את הארץ לבני אדם, והוא שנתן את ארץ ישראל לעם ישראל, וניתנה לנו ברצון השי"ת וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו, ולא יאמרו ליסטים אתם.

שהאדמה תנוח ובשנה השמינית תרבה את יבולה

ד. והרמב"ם במורה נבוכים (עמוד ססד) כתב הטעם למצות שמיטת קרקעות, כי כל המצוות אשר מנינו בהלכות שמיטה, יש מהם חמלה וחנינה על כל בני אדם, כמו שאמר, ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה וגו', וכדי שירבה יבול האדמה ותתחזק בהברתה. ע"כ. והאברבנאל ועוד מפרשים תמהו על דברי הרמב"ם, ורבים חלקו עליו ואמרו, שאם חששה התורה לזה שלא תחלש האדמה למה יתחייבו גלות על שמיטת הארץ, יהיה עונשם שלא תוסיף הארץ לתת כוחה להם, ועוד שאין "שבת לה" כי אם לצורך הארץ, ולמה אמרה התורה שבת לה'. והדברים מבוארים גם בדברי הרוקח, שכתב: מטרת השביטה אינה לשם טובה טובת הארץ, שתהיה שובתת כדי שתהיה שמינה יותר, אלא השביטה הוא למצוה, לשם ה'.

ועיין בפירוש הרמב"ם על המשנה פרק ד' דשביעית (משנה י') מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית, בית שמאי אומרים כל האילן משיוציא, בית הלל אומרים החרובין משישלשלו, והגפנים משיגרעו, ושאר כל אילן משיוציא. ע"כ. ואף דבעץ פרי בכל שנה אסור לקוצצו משום לא תשחית את עצה, מכל מקום הכא מיירי דלא טעין קבא, דלא שייך ביה לא תשחית, כדאיתא בפרק החובל. אי נמי מיירי במעולה בדמים לעשות ממנו קורות, דאז לא שייך לא תשחית את עצה. ומיהו משום איסור דשביעית איכא. ובגמרא (פרק מקום שנהגו דף נב:) למדו דין זה משום שנאמר, לכם יהיה לאכלה, לאכלה ולא להפסד. ואמנם הרמב"ם פירש, כיון דאפקרינהו רחמנא לפירות אם יקצצם, הוי גוזל את הרבים. ע"כ. והובא בפירוש רבינו עובדיה מברטנורא, בשם ואני שמעתי. ובתוס' יום טוב שם תמה, ותמיהני למה הכניס עצמו לפרש טעם אחר ממה שאמרו בגמרא. ואף על פי שהתורה ניתנה להידרש בפנים מפנים שונים, הני מילי למדרש בעלמא, אבל בפסקי דינים אין לנו אלא מה שאמרו חכמי הגמרא, כי בלי ספק שעל פי הטעם משתנה הדין מאי דמדמינן ליה. [והרי קיימא לן דלא דרשינן טעמא דקרא, וראה במבוא לספר ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג', דהכי קיימא לן לדינא]. והרמב"ם בחיבורו (פרק ה' מהלכות שמיטה) כתב טעם הגמרא, משום שנאמר לכם יהיה לאכלה ולא להפסד. ולכן נראה בעיני, שהרמב"ם בפירושו לא נתכוין אלא לתת טעם על דרשה דלאכלה ולא להפסד, ואמר מפני שהוא גזל הרבים, ואין בין פירוש ראשון לפירוש שני ולא כלום. ומ"מ לכאורה א"צ לטעמו, אלא כך היתה מצות השביעית, שלא להפסיד פירותיה, אלא יהיו הפירות חשובים ולא נפסדים.

ובאמת שמצינו כיוצא בזה בדברי הרמב"ם, לענין בת הנעשית לבת חיובא מגיל י"ב שנה ויום אחד, והרי היא כגדולה לכל דבר. ואילו באיש לא נעשה גדול מן התורה אלא מבן י"ג שנה ויום אחד. ובמשנה (נדה מה:): מבואר, דקטן בן י"ב שנה ויום אחד, וקטנה בת י"א שנה ויום אחד שנדרו או נשבעו, בודקין אותם ושואלים אותם, אם יודעים לשם מי נדרו ונשבעו, נדריהם נדר, ושכועתם שכועה, אף שלא הביאו ב' שערות. והוא נקרא מופלא הסמוך לאיש. ובגמ' (שם) ת"ר אלו דברי רבי, רבי שמעון בן אלעזר אומר, דברים האמורים בתינוקת בתינוק אמורים, דברים האמורים בתינוקת אמורים. אמר רב חסדא, מאי טעמא דרבי, דכתיב ויבן ה' אלהים את הצלע, מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש. ע"ש. ומבואר, דטעמא דאשה כבר מגיל י"ב שנה ויום אחד נעשית לבת חיובא, הוא משום שנאמר "ויבן" לשון בינה יתירה. והנה הרמב"ם כתב טעם אחר לדבר, והוא מפני שנשים ימי שנותן פחות מאנשים, לפיכך הקדים הקב"ה ונתן להם בינה כבר מגיל י"ב שנה. [אלא שכיום כנראה השתנתה

המציאות, לאחר שמחקרים הוכיחו שנשים רבות מאריכות ימים יותר מאנשים]. ולכאורה צריך ביאור, למה הרמב"ם עזב את טעם הנאמר בגמרא, ובחר לו טעם מחודש שלא נזכר בגמרא. ועל פי הדברים הנ"ל אתי שפיר, דהרמב"ם נתן טעם לעצם הלימוד, דלכאורה אמאי בינה יתירה ניתנה לאשה יותר מאיש, ועל זה השיב, שיסוד הדבר מפני שנשים אינן מאריכות ימים כמו האנשים, לפיכך הקדים הקב"ה ונתן להן בינה יתירה שנה קודם האיש. וזה גם מה שמצינו כאן גבי שביעית, שכתב טעם שהוא משום גזל הרבים, כדי לבאר יסוד דין התורה באיסור הפסד בפירות שביעית. ודו"ק.

שיש אדון המצוה על הארץ להוציא צמחה

ה. ועוד טעם כתב בספר החינוך הנז', שצוה הקדוש ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה פירות בכל שנה ושנה, לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם.

לקנות מדת הוותרנות

ו. ועוד טעם כתב החינוך שם, שיש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הוותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. נוראה במשנה פרק ב' דשביעית משנה ב', שלדעת בית הלל אוכלים בטובה ושלא בטובה. וכן פסק הרמב"ם בפרק ו' מהלכות שמיטה ויובל הלכה טו].

לחזק הבטחון בהשי"ת לפרנסה

ז. ועוד טעם כתב שם, שיש תועלת אחרת נמצא בזה, שיוסיף האדם בטחון בהשי"ת, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה, ולא מיעוט הבטחון. ע"כ. וכן הוא בספר הברית: שילמדו ישראל לעמוד בנסיון ולהאמין בו יתברך, כי עיני ה' בנו מראשית השנה עד אחריתה, ובזה נודע כי ברוך הגבר אשר יבטח בה', שגם אם ישבות מעבודתו יצו ה' את הברכה לו על שלש השנים וכו', ובזה ירגיל עצמו לבטוח בה' ולהאמין בהשגחתו על כל פרט ופרט, כי מה מצעדי גבר כוננו.

שהקב"ה הוא פטרונו של עולם ושיכיר צער העני

ח. וכיוצא בזה כתב רבנו בחיי (ויקרא כה), והוא כדי שנכיר ונדע שהקדוש ברוך הוא - הוא פטרונו של עולם, ואין האדם בעל הבית כלל, ואף על פי שיש לו

הרבה שדות והרבה כרמים, אין לו שום דעה בהם. וכן כדי שידע העשיר כמה צער יש לו לעני שחיייו תלויים לו מנגד בכל עת ובכל שעה, ועיניו נשואות תמיד לשמים לבקש אכלו. ובערב יאמר מי יתן בקר, ובבקר יאמר מי יתן ערב. ותמיד הוא נע ונד וחושב מהיכן אמצא לחמי לאשתי ולבני, ולא עוברת לא שעה ולא רגע בלי שיצטער, והעשיר תמיד שמח וטוב לב בשדותיו ובכרמיו ובדגנו שמוציאים שדותיו, ואינו נותן דעתו לעני, ואינו חש בצערו כלל. לכן ציוה הקב"ה שיעשו שמיטה בשנה השביעית שלא יזרעו ולא יחרשו ולא יקצרו בשנה זו, ולא יאספו תבואתה אלא יניחוה הפקר, כדי שהעשיר יצטער ויחשוב, מאחר שאיני זורע ואיני קוצר כיצד אתפרנס בשנה השמינית, ומהיכן אמצא לחמי, כפי שאומר הכתוב להלן: וכי תאמר מה נאכל בשנה השביעית וגו', הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו. ויאמר העשיר: אני שסובל מחסור שנה אחת בלבד שאיני זורע ואף על פי כן חשכו עיני, על אחת כמה וכמה העני שהוא מצטער ומיואש בכל עת ובכל שעה וחושב ממה יתפרנס ומהיכן יביא טרף לביתו. ובכך יחוש בצערו של העני ויפרנסנו, כדי שהקב"ה לא יביאו לכלל עניות.

וזה שהיה הכתוב צריך לומר: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך וגו', שהרי הציווי הוא השמיטה בשנה השביעית, וכי לא נזרע ממילא בו' השנים, אלא הכתוב בא להוציא טעות מלבנו שלא נחשוב שזה שצונו הקב"ה להשבית השדות בשנה השביעית הוא כדרך שעושים הבריות, שזורעים השדה ואחר כך משביתים אותה שנה בלי חרישה וזריעה כדי שתחליף כח, שאם אין עושים כן נחלשת האדמה ואין לה כח עוד להוציא פירות, ולטובת הארץ ציונו הקב"ה כך, וכדי להוציא הטעות הזו אמר הכתוב: ושבתה הארץ שבת לה. שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, דע שהמצוה שאנכי מצוה עליך לא באה לשם כך, שהארץ תחליף כח, אלא השביתה היא לשם ה', לפי שארץ ישראל היא ארץ מבורכת, זבת חלב ודבש, ולא נחלשת על ידי זריעה וחרישה תמידית שנה אחרי שנה, בלי מרגוע, וסימן לדבר: שש שנים תזרע שדך בזו אחר זו, ובכל זאת תאסוף תבואתה בלי גרעון, ובשנה השביעית תוציא יבול מבורך יותר מכל השנים. ומכאן תיווכח שמצות השמיטה לא נועדה לטובת הארץ אלא לשם ה'. [וראה עוד בספר מעם לועז (ויקרא ריש פרשת בהר) מ"ש עוד בטעמי מצוה זו].

ובספר צרור המור הנ"ל (ויקרא כה) כתב: וידוע כי העני כל ימיו מכאובים, ובכל עת עיניו נשואות לשמים, וחיייו תלויים לו מנגד, והעשיר כל ימיו בשמחה ובטוב לבב, בענין שבעושרו וברוחב לבבו שוכח העני ואינו יודע את מכאוביו, ולכן רצתה התורה להביא שנת השמיטה שאפילו העשיר נושא עיניו לשמים,

ואומר מה אוכל ומה אשתה, כדי שידע ויזכור צער העני שכל ימיו ושנותיו בצער ודאגה. ורצה השי"ת שהעניים והעשירים יהיו שווים. ומעין זה כתב השפת אמת, כי מטרת השמיטה להביא לידי אחדות, ולכן העשירים והעניים שווים בה. ע"כ. ועוד כתב: ה' אחד וישראל אחד כשהם בארץ, כאמרם כל הדר בחוץ לארץ כמי שאין לו אלוה, ואחר שלא רצו לשמור השמיטה, אמר: והארץ תעזב מהם, בענין שיצאו לחוץ לארץ, בלא אלוה ובלא יחוד ובלא ברכה.

והגאון רבי משה סופר מפרשבורג כתב: לכאורה אינו בטבע שיהיה עני בארץ ישראל בשנים כתיקונן, כי ארץ הצבי לא תחסר אפילו כדי פרנסת עם רב, זולת אם שגה האיש במצות שמיטה, כדברי חז"ל: קשה אבק של שביעית. או כדברי רבי עקיבא לטורנוסרופוס הרשע שהקב"ה חפץ בעניים כדי לזכותנו שניצל מדין גיהנום, דהיינו שהעני איש צדיק מדוכא ביסוריו בשל חטא זעיר, והאחרים שנתחייבו גיהנום מפרנסין אותו מתכפרים בזה. וזה שהזהיר הכתוב: פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמור, קרבה שנת השבע, כלומר, מדוע אתמוך בעני זה, הרי הוא חטאו ישא, כי מן הסתם נכשל בשביעית, אל תאמר כן, אדרבה, חשוד את עצמך, והיה בכך חטא, אולי סובל זה כדי שתזכה ותתכפר אתה.

לעזור לבעלי השדות ולזכות במצות ואהבת לרעך כמוך

ט. וכיוצא בזה כתב בכתב סופר (ויקרא כה): כל התורה כולה תלויה במצות ואהבת לרעך כמוך, והנה מצוה זו אינה רק בלב, אלא שיראה לחבירו את אהבתו בפועל, על ידי שעוזרו ומושיעו בשעת דחקו ומפרנסהו משלו, בעת שפרנסתו מצומצמת, ואז נראה כי דבוק בלבו וקשור אליו בעבותות אהבה. והנה בשנת השמיטה שאין זורעין וכו' וצריך להסתפק במה שיש לו, ולפעמים על שלש שנים, ובודאי מצמצם כל מה שאפשר, ואם אז יפקיר הכל שיהיה העני שוה לו ליטול כל מה שירצה, אין לך ואהבת לרעך כמוך גדול יותר מזה.

להזכיר לאדם ימי שנותיו בעוה"ז

י. והאברבנאל כתב בטעם מצוה זו, שהיא להזכיר לאדם שימיו בעולם הזה הם שבעים שנה ויזהר שלא יאבד את זמנו בהבל וריק כי אבדת הזמן גרועה יותר מאבדת כל הנכסים והממונות שיש לאדם, שהרי ימי האדם וחיוו הם כדי להשיג שלמות בעבודת ה', כמו שאמרו רבותינו במשנה, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ולהיות ימי האדם ושנות חיו מעט מזער בערך השלמות שיקנה, לכן ראוי שלא יאבד האדם את זמנו, כי היום קצר והמלאכה מרובה, ולכן אמר רבי מאיר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, וכדי

שיהיה זה לנגד האדם תמיד, ראתה החכמה האלהית להעירו במצותיו על קוצר ימיו ומספר שנותיו, ומפני זה נכתב בתורה שברא היוצר יתברך את עולמו במספר שבעת ימים, כדי שהחי יתן אל לבו שימי שנותיו הם שבעים שנה, ולא יוציא אותם לריק, אלא במעשים נבחרים במעשה בוראם, ואז ביום השביעי ינוח וישבות בעולם הנשמות, ולזכר זה באו שבעיות רבות בתורה, בימי החופה ז' נקיים, ושבע ברכות, ובשמירת טומאת נדה ז' ימים, ובטהרת המצורע, וטומאת המת, וימי המילואים לכהני ה', וכן שבעת ימי חג הפסח, ושבעת ימי חג הסוכות, וימי ספירת העומר שבעה שבועות, כולם כדי שנזכור שימי שנותינו בהם שבעים שנה. ומפני זה צוה ה' יתברך במצות השמיטה ובמצות היובל שהיא השמיטה, שש שנים לעבוד את האדמה ובשנה השביעית שבת שבתון, להעיר ולרמוז שימי שנותינו שבעים שנה וחמשים שנה אחרי הילדות הוא איש זרוע לו הארץ, ולכן יזרע שדהו ויזמור כרמו ויאסוף תבואתו. אמנם בשנה השביעית שהוא רמז לעשרת השנים האחרונים מימיו אין ראוי שיעבוד עוד, כי הוא בגבול הישישות או בקבר, ולכן שבת שבתון יהיה לארץ ושבת לה', כי אז תדבק הנפש עם בוראה ותעזוב העסקים הגשמיים. הנה כי כן טעם מצות השמיטה הוא שיזכור האדם כמה ימי שני חייו, ולפי שהתכלית בזה הוא להשגת שלמותו אמר, והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, שיאכלו ויזונו במזון הצריך לנפשם. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב בספר העקידה, שתכלית מצוה זו לזכור חידוש העולם ולזכור ימות עולם וסוף ימי חלדו.

שמיטה - סגולת ארץ ישראל

וכתב עוד האברבנאל שם: אבל אמיתות הענין הוא, שארץ ישראל יש לה בעצמה סגולה נפלאה, וייחוס גדול לקבל הניצוץ האלוקי, וההשגחה העליונה תתייחד באותה ארץ באופן נפלא, מה שאין כן בשום ארץ אחרת. ולהורות על מעלת הארץ בעצמה, זכרו חז"ל, שאדם הראשון לא בראו השי"ת אלא ממקום קדוש וטהור, ממקום בית המקדש, וכאשר בחר באברהם ציווהו השי"ת, לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך. להגיד, שבהיותו עבד אלוקים ודבק בו, צריך שייעתק אל מקום השלימות. הנה אם כן, היתה הארץ ההיא מצד טבעה ומצבה אצל העליונים, נבחרת מכל הארצות. ולכן העידה התורה עליה: ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלוקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה. ועל בית המקדש אמר שלמה: והיו עיני ולבי שם כל הימים. וכל זה ממה שיורה שהארץ בעצמה, מלבד העם היושב בה, היא היתה מקודשת בעצמה, ולכן היו רוב המצוות תלויות בארץ, כי הם היו מכלל עבודתה.

נמצא שהיתה ארץ ישראל נבחרת ונחמדת לפניו יתברך, מתוך כל שאר הארצות, כמו שהיו העם הישראלי נבחר מכל שאר העמים. ומפני זה רצה הקב"ה שכמו שהאומה בכללה תעשה זכר בשביתת היום השביעית אל הפנה הקדושה מבריאת העולם וחידושו, ככה הארץ הנבחרת תעיד עליה בשמיטתה השנה השביעית. ולזה נתן הסיבה במצות השמיטה: שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לה'. רוצה לומר, ששמיטת הארץ תהיה כמו השבת אשר מקודש לישראל, ושענין השביתה ההיא לרמוז ולהעיד על שבת בראשית שבת לה'. כי בו שבת מכל מלאכתו. וכאילו הארץ ההיא, למעלת קדושתה, עם היותה בלתי מדברת, תעיד בפניה הזא מה שיעיד העם הישראלי בשבתותיהם, ותהיה עדות הארץ בזמן היותר ניכר בה, והוא השנה, מענין התבואה המתחדשת בה.

שהאדמה תשבות כנגד כל שבתות השנים שבהן לא נחה

יא. ובספר מטה משה לתלמיד המהרש"ל (סימן תעג) כתב, דטעמא של מצות שמיטה הוא שתשבות האדמה ותנוח כנגד כל השבתות שבהן הצמיחה צמחים ועשתה מלאכה. כל שנה מכילה [לפי ימות החמה] שלוש מאות ששים וחמשה יום, וביניהם חמישים ושתיים שבתות, לפי חשבון זה יוצא שמספר השבתות בשבע שנים הוא שלוש מאות ששים וארבע. ומכיון שהאדמה עושה את מלאכתה גם בשבתות, עליה לשבות איפוא שנת שמיטה שלימה, של שלוש מאות ששים וחמשה יום, כנגד השבתות שלא שבתה בהן. ברם, מכיון שבשנת השמיטה גופה ישנן גם כן חמישים ושתיים שבתות, שבהם האדמה מוציאה ספיחים ויש בזה חילול שבת כל שהוא, לפיכך צייתה התורה שלאחרי שבע שנות שמיטה, שבהן נצטברו שוב שלוש מאות ששים וחמש שבתות אשר לא נשמרו כהלכה, תהיה שנת יובל, למען תנוח האדמה שנה שלימה כנגד השבתות שלא שמרה במשך שבע שנות השמיטה, שחלפו בארבעים ותשע השנים האחרונות. והו"ד בספר מעיינה של תורה (פרשת בהר).

ושם הביא עוד מ"ש בקומץ המנחה למהר"ל חריף, דמובנה של מצות שמיטה הוא, להשריש בתוך הלבבות את ההכרה שהעולם השפל נתון תחת השגחתו של השי"ת וממנו באה השפעתה, להוציא מלבם של מינים הטוענים כי אין זה לפי כבודו של מלך עליון, המושל בשמי שמים, שיתעסק בעולם החומרי השפל, אלא במקום גדולתו שם ענותנותו, וכן רם ה' ושפל יראה, על אף רוממותו וגדולתו, הנהו משגיח על הנמוכים והשפלים ביותר. וההוכחה הברורה ביותר לכך היא, שבחר לו השי"ת את ההר הפעוט והנמוך סיני, לגלות עליו את שכנתו ולתת שם את תורתו, בזה הוכיח לנו בעליל, כי למרות גדולתו ורוממותו הרי

הוא שפלות רוח. ויוצא שהשראת השכינה על הר סיני הינה הראיה הברורה ביותר למצות שמיטה, שבאה להורות לנו כי רבונו של עולם הוא המשפיע והמשגיח על העולם השפל.

לקיים ההנהגה הנסית בשנה השביעית

יב. ובמשך חכמה כתב, כי דרך המוכר שדהו בעין רעה, כי אינו רוצה כי יהנה הלוקח ממנו, לא כן הנותן בעין יפה, רוצה שישמח המקבל ויכיר טובתו. ולכן הקדים, שלא תדמו כי אני בעין רעה אליכם וחפץ שהארץ תושם, לא כן חלילה, שכל הנותן בעין יפה הוא נותן, וכל שכן אני הבורא הכל, הבורח בישראל עמו, חפצי שתשבעו מטובה, רק זה מחוקותיה ושבתה הארץ שבת לה, שאתם הנכם אצלי כאנשי קודש וארצכם קודש, שזה מחוקי התורה המורים על השגחה והנהגה ניסית, אשר ברצות ה' הארץ תתן פריה לשלש שנים, שאלמלא אין טעם שמיטה רק לקיים ההנהגה הנסית התמידית בשנה השביעית, די.

ההבטחה "וצויתני את ברכתי" מוכיחה שהתורה מן השמים

יג. ועוד טעם כתב הכתב סופר (ויקרא כה) בשם אביו החתם סופר, כי על ידי השמיטה נראה לעין כי התורה מן השמים היא, ולא משה מפי עצמו אמרה, כי איך אפשר שיבטיח ועשת את התבואה לשלש שנים, שהוא שלא בטבע, אלא ודאי שהתורה מן השמים היא.

שלא בכוחו ועצם ידו הוציאה האדמה את יבולה

יד. ועוד כתב הכתב סופר שם, כי מצוה זו שורש ויסוד כל המצוות, שהרי הרמב"ם כתב בטעם מצוה זו כדי שתשבות הארץ ולא יחליש כוחה לגמרי, ודחו טעם זה כי הלא דרך הארץ לא כן הוא, שזורע שנה ומוביר שנה, והתורה ציותה לעבוד שש שנים זה אחר זה, ועל כן טעם זה ליתא. וזה פירוש הכתוב ושבתה הארץ שבת לה, שלא ישבות לטובת הארץ, אלא לה, להורות לנו כי לה' הארץ ומלואה, ואל ידמה האדם שבכוחו ועוצם ידו הגדיל בארץ, ולכן ציוה נגד הטבע שיעבוד שש שנים רצופות, ואחר כך ישבות, ומה שצמח בששית יהיה בו די לשביעית, אף שהאדמה הוכחשה בעבודה רצופה של שש שנים, ויבטח האדם בה' תמיד, והאמונה והבטחון יסוד מוסד לכל התורה וכו'. ועל ידי השמיטה יכניע האדם לבו ולא יאמר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, כי רואה עין בעין שהכל מן השמים וביד ה' יתברך הוא. ועל ידי זה ימצא עצמו מחוייב להיות נכנע לפניו יתברך שמו ולשמור מצותיו חוקי ומשפטיו, וזה שאמר מה שמיטה נאמרה מסיני, כך כל התורה נאמרה בסיני. כי שמיטה היא יסוד

האמונה והבטחון, ודבר זה מעוררו לזכות עצמו כי הכל תלוי ברצונו יתברך שמו. ויש להוסיף, כי התורה ניתנה בסיני שהוא הר קטן, להורות נתן שלא יגבה לב האדם, כי ה' שוכן את דכא, וזה כלל גדול בתורה שאל יתגאה האדם, ועל ידי שמיטה יכנע לבבו. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב בכלי יקר (ויקרא כה, ב), שטעם מצוה זו היא להשריש את ישראל במדת האמונה והבטחון בה', כי חשש הקב"ה פן בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על המנהג הטבעי, וכאשר כביר מצאה ידם ישכחו את ה' ויסירו בטחונם ממנו, ויחשבו כי כוחם ועוצם ידם עשו להם את החיל הזה, עולם כמנהגו נוהג, ויחשבו שהארץ שלהם היא, והם הבעלים ואין זולתם ח"ו, על כן הוציאם ה' מן המנהג הטבעי לגמרי, כי בשש שנים דרך האומות לזרוע שני שנים ושנה אחת אינם זורעים כדי שלא להכחיש את כח הארץ, אך הקב"ה אמר שש שנים תזרע שדך מדי שנה בשנה, ואני מבטיחך להוסיף כוחה שלא תכחיש.

וע"ש שכתב כי רבים אומרים שהטעם הוא שתשבות הארץ כדי שתוסיף לתת כחה לזרוע, ולדעה זו נטה הרב המורה ורבים חולקים עליו ואמרו, שאם חששה התורה לזה שלא תחלש האדמה למה יתחייבו גלות על שמיטת הארץ, יהיה עונשם שלא תוסיף הארץ לתת כוחה להם, ועוד שאין שבת לה' כי אם לצורך הארץ, [ולמה אמרה התורה שבת לה']. ע"ש.

והדברים מבוארים בדברי הרוקח, שכתב: מטרת השביתה אינה לשם טובה טובת הארץ, שתהיה שובתת כדי שתהיה שמינה יותר, אלא השביתה הוא למצוה, לשם ה'.

ומכאן דין ההפקר בשביעית, דלא משום תקנת עניים הפקירה תורה פירות שביעית, אלא להראות שחזרה הארץ אליו יתברך שמו, ואילו לא הפקיר אלא לישראל לבד לא היה נראה שחזרה המתנה מכלל ישראל אלא מהפרט להכלל, על כן הפקיר אפילו לנכרים. [שם משמואל ויקרא כה, ב].

ורבנו בחיי (ויקרא כה) כתב, כלל הענין הוא שאינו רשאי שינהוג בשדהו ובכרמו מנהג אדון כלל, אלא שיהיו כל פירותיו הפקר לכל העולם, ושיזכה בהם אפילו הדיוט שבישראל כמוהו, ולכן צייתה התורה מצוה זו שיהיו כל מיני הממשלה והאדנות שבתחתונים בטלים בעבודת הארץ כדי שיתבונן האדם בלבו כי אין עיקר האדנות והממשלה אלא לאדון כל. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, כי שנת שביעית היא שנת רצון לה', אשר בה ישליך האדם אלילי כספו ולא יאמר אלקינו למעשי ידינו הוא היקום והרכוש. כי אז אין כסף נחשב לכלום, ולכך נהוג שמיטת קרקע וכספים.

שעל ידי מצות השמיטה ישאו הכל עיניהם להשי"ת

טו. וע"ש בכלי יקר שכתב עוד טעם למצות השמיטה, כי הוא נס בתוך נס שאחר שזרעתה שש שנים צריך לפי הטבע שכח הארץ יחלש ותתן יכול מעט, לא כן יהיה לעם ה', אלא אדרבה תוסיף האדמה לתת פי שלש יכול, ועל ידי הניסים האלו ידעו כולם שהארץ של ה' היא ועל ידי זה יהיו עיניהם נשואות אל ה' תמיד ויבטחו בו תמיד, כך בשנת היובל לא יעבדו באדמה ויסמכו על בורא העולם שיתן להם את ברכתו שתספיק התבואה לשלש שנים, ואפילו אם תעשה תבואה רגילה כמידי שנה, בכל זאת היא תספיק לשלש שנים דיאכל מעט ויתברך במעיו, וזהו הנס הגדול מכולם, כמו שמצינו בירידת המן שהיו עיניהם נשואות תמיד להשי"ת וכו'.

ובגמרא שבת (לג.) אמרו, בעון גילוי עריות ועבודת כוכבים והשמטת שמיטין ויובלות, גלות באה לעולם. מגלין אותן ובאין אחרים ויושבים במקומן וכו'. ע"כ. ושם (ק"ט:) אמרו, אמר אביי, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת, שנאמר: ושבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם. וברש"י איתא, על הפסוק שחקו על משבתיה, כתב: ומדרש אגדה דורשין בלשון אחר, שהיו שבותים בגולה בשבתות וימים טובים, ושוכתיים בשביעית, והיו העובדי כוכבים משחקים עליהם, ואומרים: שוטים, בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון. על שמיטה בשביעית ניחא, לא זו בלבד שמיטה קשורה בארץ, אלא אף זו שהכתוב אומר מפורש כי בעון שמיטה גלות באה לעולם, ככתוב: אז תרצה הארץ את שבתותיה, כל ימי השמה וגו' תשבות, וכן בסוף דברי הימים, על כלות הגלות של בבל נאמר: עד רצתה הארץ את שבתותיה, כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה. ורש"י בשני המקומות (בחוקתי ובדברי הימים) עושה חשבון מפורט על שבעים השמיטות שעברו ישראל, אבל כאן, באיכה, יש דבר נוסף, גם שמירת השבתות בכלל שחקו על משבתיה, בארצכם לא שמרתם, ועכשיו בגולה תשמרון.

ולכאורה צריך ביאור, הרי התנא במס' סוטה (ח:) אומר, במדה שאדם מודד מודדים לו. והיינו, שאדם נענש במדה כנגד מדה. ואם כן מהי כאן המדה כנגד מדה, שאם לא שמרו שביעית גולים מהארץ. וידועים דברי רש"י על התורה (בראשית א' א'), כח מעשיו הגיד לעמו וכו', כל הארץ של הקב"ה היא וכו'. ע"ש. ועל ידי מצות השמיטה מוכיחים לכל שהארץ של הקב"ה, ובפרט במצות יובל [כי לי הארץ וגו'], ולכן יכול לטעון נגד אומות העולם. אך מי שאינו שומר שמיטה ויובל, איבד את טענתו לחזקה על הארץ לאומות העולם.

ובמדרש שמואל (פרק ה' דאבות) איתא, שהגלות היא מדה כנגד מדה, וגלות באה לעולם על שמיטת הארץ, מדה כנגד מדה, כי הם עינו אותה בעבודת עבודה בחרישה ובזריעה, ואז בגלות תרצה הארץ את שבתותיה.

ובשפת אמת על התורה (פרשת בהר תרלט) כתב, כי השמיטה באה להראות כי הכל מאתו יתברך, וכשבני ישראל מבררין זאת ברצונם חל על זה שם שמים, וח"ו כשביטלו שמיטה הוכרח הבורא יתברך להראות בכוחו כי הכל שלו נגרשנו מארצינו. ועיקר מצות שמיטה היא להעיד שהקב"ה מקיים הנבראים בכל עת מחדש, כמאמר אומר ועושה. פירוש, לבד המציאות שהמציא יש מאין רק שנותן בהם כח חדש תמיד.

ובזה נבין דבר נוסף, כי בישעיה (פרק נו פסוק ד') נאמר, כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי. ונתתי להם כביתי ובחומתי יד ושם טוב וגו'. ובגמ' שבת (ק"ח:) אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלים. שנאמר, כה אמר ה' לסריסים וגו'. וכתב שם הרד"ק בשם אביו, שהכוונה על שבת בראשית ושבת הארץ. והיינו, שעל ידי ששומרים שביעית אנו מראים בזה את מלכותו יתברך, ועל כן אינו זקוק לגרשנו וניגאל.

ובזה ביארו דברי הגמ' ביומא (פז:) משה אמר, יכתב סרחוני וכו', משל דמשה ודוד למה הדבר דומה, לשתי נשים שלקו בבית דין, אחת קלקלה [בזנות] ואחת אכלה פגי שביעית האסורים באכילה טרם שבשלו לאכילה. אמרה להם אותה שאכלה פגי שביעית: בבקשה מכם הודיעו על מה היא לוקה, שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה. הביאו פגי שביעית ותלו בצוארה, והיו מכריזין לפניה ואומרים: על עסקי שביעית היא לוקה. ולכאורה מדוע המשילו בגמ' את עונשו של משה רבינו ע"ה דוקא לאכילת פגי שביעית, אלא משום שעל אי קיום מצוות שביעית גולים אל מחוץ לארץ, וזה דומה לכך שמשה רבינו נשאר מחוץ לארץ. והמהר"ם שיק בביאורו לפרקי אבות (פרק ה' משנה ט') כתב, כי זהו עונש של מידה כנגד מידה, שהרי כתבו המפרשים, שטעם מצות השמיטה הוא לחזק האמונה בכלל ישראל, שלא לנו הארץ, אלא לה' הארץ ומלואה. ואכן, האמת היא שמי שמתבונן במציאות העובדתית יבין שכל כיבוש הארץ לאחר יציאתנו ממצרים, הוא אות ברור ומופת חותך על הנהגת הבורא, שהרי לא בחרב ולא בחנית כבשנו את העמים ששלטו בארץ ישראל, אלא בניסים ונפלאות, ומזה יכולים אנו להבחין, שלא כח ידינו כבש לנו את הארץ, אלא לה' היא וברצונו נטלה ממנו. ומי שמאמין בכך בכל מאודו ייקל עליו לקבל ולקיים את מצות השמיטה, אך אם אינו מאמין שהארץ לה', לא יאמין גם שהקב"ה יצוה ברכתו

לג' השנים, וממילא יימנע ממצות השמיטה. לכן אומרת התורה: וכי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, ושבתה הארץ שבת לה', ביאתכם לארץ, נחלת הארץ וכיבושה בניסים ונפלאות, הם אשר יחזקו בקרבכם את ההכרה שלה' הארץ ומלואה, והוא אשר נתנה לנו, וממילא תקיימו את מצות השמיטה ותאמינו בברכת ה'. אך מי שאינו מקיים מצות השמטת הארץ, וסובר שהארץ שלו היא, מגלה אותו ה' מן הארץ הזאת שחושב שאדמתו היא, ועל ידי זה יבין ויראה שהארץ לא שלו היא, כי אם לה' הארץ ומלואה, והוא שפיר מידה כנגד מידה.

הסיבה לחורבן הארץ ולגלות עם ישראל מארצו

ויש להוסיף, דהנה ידועים דברי הגמרא בבבא מציעא (פה.) ונדריים (פא.) על מה שאמר הנביא ירמיהו, על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר, ויאמר ה' על עזבם את תורת אשר נתתי לפניכם, ולא שמעו בקולי, ולא הלכו בה. אמר רב יהודה אמר רב, שלא ברכו בתורה תחלה. וע"ש בהר"ן שהביא בשם רבינו יונה דהיינו, שהבית נחרב על שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שתהא ראויה לברך עליה, ושלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה. ומבואר, שביטול תורה וזלזול במעלתה היו בין הגורמים לחורבן ולגלות. ואף שבגמ' שם אמרו, דבית ראשון חרב בגלל שעברו על עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, ובית שני שלמדו תורה ושמרו מצוות ה' מפני מה חרב, מפני שנאת חנם. וכבר עמד בסתירה זו המהר"ל בדרך ה', ופירש, דהגמרא בנדריים מבארת את היסוד היאך ישראל הגיעו לאותם מדרגות שפלות, של עבודה זרה שפיכות דמים וגילוי עריות, וכן שנאת חנם ומחלוקת, ועל זה אמרה הגמרא, שלא בירכו בתורה "תחלה", והיינו שלא בירכו ברכה ראשונה שיש בה "והערב נא ה' אלוקינו", כי העיקר הוא להרגיש את המתיקות שבתורה, וכמו שאמרו בברכות (ס:) חביבה תורה על לומדיה כיום שניתנה מהר סיני. ולכן אנו מבקשים בתפלה אבינו מלכנו, המרחם, רחם נא עלינו, ותן בלבנו להבין ולהשכיל וכו', והקדמות אלה לא מצינו בשאר הבקשות שבתפלה, כי היסוד הוא שלא לבוא לידי חטא, בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (קידושין ל:) הוא לימוד התורה מתוך מתיקות ושמחה, מתיקות המגיעה מעמלה של תורה, וכמו שאמרו למיימינים בה סמא דחיי, כאדם העושה מלאכתו ביד ימין [רש"י], והיינו שמתאמץ להבין, ואז באה לו המתיקות והחביבות שבתורה. ומה שלא בירכו בתורה "תחלה" ברכת והערב נא, זה גרם להם שיתדרדרו ויגיעו לעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, או לשנאת חנם, כי לא היתה התורה כדבעי כדי להיות תבלין מפני היצר הרע.

וכשם שזה גרם לגלות, כך אי שמירת שביעית גורמת לגלות, וכמו שנאמר בתורה (ויקרא כו, יח) ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה וגו', והשימותי אני את הארץ, ושממו עליה אויביכם וכו' והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה, אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה, כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה, והארץ תעזב מהם ותרוץ את שבתותיה בהשמה מהם. ולפי מה שביארנו לעיל בשם האבן עזרא, הקשר מובן היטב, שכל עיקרה של מצות שביעית היא כדי שיתפנו שנה אחת ויעסקו בתורה, כדי שתהיה בפניהם כתריס בפני היצר הרע, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ואם לא שמרו שביעית, ממילא גם לא עסקו בתורה, ואם תורה אין כאן אין מה שיהיה תריס בפני היצר הרע, ואז העוונות גורמים לגלות.

ועיין בביאור האור החיים הקדוש שכתב, ועוד מצינו שאמר הכתוב למעלה אם תרצה הארץ את שבתותיה, ותרוץ הארץ שבתותיה, הרי כי לסיבת עון השמיטה תאבד הארץ מהם, ומעתה הם שני טעמים ליציאת ישראל מארץ הקדושה. ולזה אמר במשפטי מאסו, הם השמיטות, ואת חוקותי געלה נפשם, הוא עסק התורה, כמו שאמר בתחלת הפרשה, אם בחוקותי תלכו ופירשו בה על עסק התורה. ונמצא דצריכים ב' סיבות לגלות, שאם היו עוסקים בתורה היו מתייסרים באופן אחר, ותתוצה הארץ בביטול השמיטה לצד תועלת התורה הנשמעת בה, ואם היו מקיימים מצות השמיטה, הגם שלא היו עוסקים בתורה, היה ה' מייסרם באופן אחר ולא היו גולים, ובהצטרף שניהם יחד יצא הדין להביא אותם בארץ לא להם ובארץ אויביהם.

והמהר"ל כתב, השמיטה היא מצד קדושת הארץ, שהרי פירות שביעית שם קדושה חל עליהם, וציוה הכתוב לנהוג קדושה בארץ שלא לעבוד אותה, ועל דברים אלה גולים, כי השמיטה היא עצם הקדושה שיש אל הארץ, וכאשר אין נוהגים קדושה בארץ אין הארץ סובלת הדברים הללו והם גולים ממנה, מצד שאינם שומרים מה שראוי לארץ מצד עצמה, היא השמיטה, כי אין ספק כי השמיטה היא לארץ, כדכתיב ושבתה הארץ שבת לה'.

והגאון בעל שם משמאל (ויקרא כה) כתב, יובן דעוון שמיטה גורם גלות, דכל מדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, שכאשר לא שבתו בשביעית והיו מראים כאילו חטפו הארץ והחזיקו בה לעולם, על כן לא חזר ה' ליתן להם עוד לשבע שנים. ויש לומר דהיינו שאמרו חז"ל: כשחרב הבית בראשונה מוצאי שביעית היה היינו אחר שכלתה המתנה לשבע שנים שעברו ולא ניתנה להם מחדש, על כן נחרב הבית וגלו גלות שלימה.

ועוד יש לומר בטעם שמצוה זו נשתנתה משאר מצוות שבתורה, שבעטיה באה הגלות, יש לבאר, כי הלא מצות שמיטה באה ללמדנו כי השי"ת הוא אדון העולם ולו כל הארץ ומלואה, הרי אם עושה אדם רצונו של מקום מעניק לו השי"ת את אדמתו לשש שנים נוספות, וכן הלאה. אבל אם איננו עושה רצונו של מקום ואיננו מקיים מצות השמיטה, הרי זאת אומרת שהוא רואה את עצמו אדון לאדמה, ואם כן אין עצה אחרת אלא להגלותו מעל האדמה הזאת, למען יוכח לראות שהיא אינה שלו כלל ועיקר. [חשבה לטובה הו"ד במעינה של תורה ויקרא עמ' קסד].

ובאמת אדם עלול לחשוש שמא יבוא לידי הפסד בעטיה של שמיטה, מאחר שלא יזרע ולא יקצור את שדהו שנה שלימה, לפיכך אמרה תורה: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך. אף על פי שלא תעבד את שדך, בכל זאת יהיה לאכלה במדה מספקת, לך ולביתך ואפילו לבהמה ולחיה. יתר על כן, שנת השמיטה תשפיע ברכה על כל ששת השנים הבאות, וצויתי את ברכתי לכם. ולפיכך נקראת שמיטה שבת. וכתב רש"י, שבת לה', לשם ה', כמו שנאמר בשבת בראשית. כי כשם ששבת קודש משפיעה ברכה על כל ימות השבוע, כל שיתא יומין מיניה מתברכין. כך גם שמיטה, אף אם לא עושים בה מאומה, הרי היא משפיעה שפע של ברכה לעצמה וגם לשש השנים הבאות. אותו הדבר היה גם בהר סיני, כל ההרים הגבוהים והרמים אצו והשתדלו שהתורה תינתן עליהם, למה תרצדון הרים גבוננים, ואילו הר סיני מפאת שפלותו פרש לצדדין ולא עשה דבר, לפיכך זכה יותר מכולם שעליו תרד השפעה הקדושה לעולם. ואם כן שפיר יש ענין שמיטה אצל הר סיני, גם הר סיני וגם שנת השמיטה אינם עושים דבר, ואף על פי כן משפיעים קדושה וברכה לאחרים. וכבר הזכרנו לעיל דברי החתם סופר, ששמיטה מהווה ראייה ברורה לכך שהתורה ניתנה מן השמים ולא שבדה אותה משה רבינו מלבו ח"ו, שכן מי אנוש ויעיז להבטיח כזאת: וצויתי את ברכתי, ועשת את התבואה לשלש שנים. רק השי"ת הכל יכול אפשר לו להבטיח הבטחה כזו. ולפי זה מובן מה ענין שמיטה אצל הר סיני, לפי שיש בשמיטה משום ראייה, שהשי"ת נתן את התורה על הר סיני.

שייכות שבת לשמיטה

נאמר בתורה: ושבתה הארץ שבת לה'. ופירש רש"י, שבת לה' לשם ה' כמו שנאמר בשבת בראשית. ובליקוטי תורה להאר"י ז"ל (פרשת כי תשא) כתב על הכתוב: ואתה דבר אל בני ישראל לאמור אך את שבתותי תשמורו, ואיתא בטור

(אורח חיים סימן רפא) כי בשעת שיעבוד מצרים היה משה רבינו ע"ה מבקש מפרעה שיהיו ישראל נחים יום אחד בשבוע מעבודה, ובחר את יום השבת, ובשעה שנצטוונו על השבת, אזי שמח משה במתנת חלקו, כי לפני הציווי עלה במחשבתו שזה יום המנוחה. וזה הפירוש: ואתה דבר אל בני ישראל וגו', אך את שבתותי תשמורו, כלומר, ואתה דבר כי אתה מקודם צוית לנוח בשבת, אמנם לאחר הציווי, את שבתותי תשמורו, שיהיו ישראל נחים בשבת, לא בשביל מנוחת עבודתם, כמו שביקש מפרעה, רק מחמת שציוה ה' יתברך שמו לשבות בשבת. וזה שנאמר כאן: ושבת הארץ שבת לה', כי מדרך העולם לחרוש את השדה שנה אחת, ולהניח אותה בור שנה שניה, כדי להוציא את זרע התבואה בצורה יותר יפה ומשובחת, ועל כך בא מאמר ה' יתברך: ושבת הארץ שבת לה', שתשבות הארץ בשנת השמיטה לא בגלל טובת הארץ שתשביח יותר, אלא אך ורק שבת לה', מחמת שכך ציוה ה' יתברך שהארץ תשבות, כמו שציוה לישראל לשמו יתב' בלבד.

הקשר בין שבת לשמיטה

והקשר בין שבת לשמיטה, ומה הוא הדמיון ביניהן, הוא כי כל יסוד התורה הוא להתנהג בהכנעה וענוה, כי הענוה היא המדה והמדריגה המביאה את האדם לכל המעלות. והוא שאמרו (מגילה טז.) כשהם עולים עולים עד לכוכבים, וכשהם יורדים יורדים עד העפר. כלומר כאשר הם מכניעים עצמם בהכנעה ושפלות עד לעפר, על ידי זה זוכים לעלות ולהתעלות עד לכוכבים, שהרי אמרו בזוה"ק (חלק א' דף קכב:) מאן דאיהו זעיר איהו רב. וביותר ביום השבת צריך האדם להיות בהכנעה וענוה מאד, ולא ינהוג שררה בביתו להתנהג כמו בעל הבית עם עבדיו ומשרתיו, אלא כשם שבשנה השביעית כולם שוים כמו שנאמר: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך וגו', ופירש רש"י, שלא תנהוג בהם כבעל הבית, אלא הכל יהיו שוים בה. כך גם בשבת, וזה שפירש רש"י, כי שביעית ושבת שוים להדדי, שבשבת תהיה הנהגת האדם בענוה כדוגמת השביעית, והרי זה בא ללמד ונמצא למד להורות הכנעה וענוה.

ובספר בית ישראל (פרשת בהר תשכא) כתב, פרשת השמיטה שנקראה שבת, כעין שבת, השבת מיישרת את האדם ובא לישוב הדעת, וכן השנת השמיטה, להתבונן האדם אחר עבודת שש שנים, וזהו יסוד גדול בעבודת ה', לידע על מה נברא ומה עליו לתקן וזה על ידי התבוננות וישוב הדעת.

ובאמרי שפר (מעש"ת) כתב, לפיכך נקראת שמיטה שבת, כשם ששבת קודש משפיעה ברכה על כל ימות השבוע וכמו שאמרו בזוה"ק "כל שיתא יומין

מינייה מתברכין" כך גם השמיטה, אף אם אין עושים בה מאומה הרי היא משפיעה שפע של ברכה לעצמה וגם לשש השנים הבאות.

ובגנזי ישראל מהרה"ק רבי ישראל מטשורטקוב זצ"ל כתב לבאר הקשר בין שבת לשביעית, דהנה נאמר בתורה (שמות לה, ב): ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה'. ויש לחקור, מה שאמרה התורה תעשה מלאכה משמע שהיא מצוה, והאמת הוא שזה אך רשות. אלא נראה, דהכוונה היא, דהנה צריכים לעשות מחול קודש, ואיך עושין זאת, אלא, אם בחול, בעת שעושה מלאכה יחשוב שבשביל זה יוכל לקבל השבת קודש בהרחבה ויענגה, אז, על ידי זה מכניס גם דברי הרשות לקדושה ועל ידי זה נעשה שבת שבתון, גם מחול קודש. וכן הוא בשנת השמיטה, אם עובד על השש שנים למען יוכל לשבות בשנה השביעית, במנוחה והרחבה, אז הוא מקרב גם ששת השנים שעבד עבודתו אל הקודש ונעשה שבת שבתון גם מחול קודש, ונכון שאז גם המלאכה בששת ימי המעשה היא מצוה, וזו כוונת הכתוב, שעל ידי זה יעשו שבת שבתון גם משש השנים יעשו קודש כמו שנה השביעית, ועל זה מרמז רש"י, כמו בשבת בראשית שבת לה' יעשו גם מששת ימים, יוסיפו מחול אל הקודש, ואז יהיה שבת שבתון. [דיני שביעית]

ובספר ברכת פרץ על התורה (להגרי"י קנייבסקי זצ"ל, פרשת כי תשא) כתב: מה שכתוב מצות שבת עם מצות שמיטה, שהרי נאמר בתורה (שמות לד, כא), ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, בחריש ובקציר תשבות, ולדעת תנא קמא קאי על תוספת שביעית. כי הכל ענין אחד הוא. דמצות השבת היא להפסיק באמצע בולמוס טרדותיו הגשמיים ולהניח כל מלאכתו להזכיר לעצמו כי השי"ת הוא היוצא הוא הבורא שברא את עולמו, וכמו שכתוב לעיל בפרשה (שם לא, טו) שבת שבתון קודש לה', ופירש רש"י, שמירת קדושתה לשמי ובמצותי. וכתוב שם, כי אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש. ובעירובין (צו). אמרינן תניא, רבי עקיבא אומר, יכול יניח אדם תפילין בשבתות וימים טובים, תלמוד לומר והיה לך לאות על ירך, מי שצריכין אות, יצאו אלו שהן גופן אות. ופירש רש"י שם, ימים שישראל צריכים להעמיד אות על עצמן להכיר שהם מחזיקים בתורתו של הקדוש ברוך הוא, יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן אות בין הקדוש ברוך הוא לישראל, דכתיב (שמות לא) כי אות היא ביני וביניכם.

ומה שסמכה התורה שמיטה אצל הר סיני, כתב רש"י, ומה ענין שמיטה אצל הר סיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה בהר סיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני. ובגנזי ישראל פירש כוונת רש"י, דהנה טעם הפשוט

למצות שמיטה לשמור את האדם שלא יתגאה, כי אם ירכוש לו נכסים רבים ויתנו לו פרי למכביר, הוא עלול להגיע לוישמן ישורון ויבעט, וישכח כי השי"ת נתן לו הכח לעשות חיל, אבל בזה שציוה ה' לעשות שמיטה, זכור תזכירהו המצוה הזאת כי לה' הארץ וכגרים ותושבים אנחנו בה. ובאמת, מכל המדות מדת הענוה היא העיקרית שצריך האדם לסגל אותה, והרחק ירחיק עצמו עד קצה האחרון ממדת הגאווה המגונה מאד, ואם יעשה מצוות ויעסוק בתורה אבל יתגאה בזה, כי אז הוא כמו האוצר תבואה ושכח ליתן בה חומטין, אשר מהרה תאכלנה עש, וכן היא מדת הגאווה שתשחית את האדם, על כן במכוון זה נתן ה' את התורה בהר סיני הנמוך מכל ההרים, להראות לנו כמה חביבה לפניו מדת הענוה. (סוטה ה.).

ועוד פירשו, דסמיכות שמיטה להר סיני באה לרמז על הכנה לקבל התורה, אצל השמיטה כתיב ברכה, וצויתי את ברכתי, והברכה הזאת יכולה לחול על כל עובדי ה' ולומדי תורה. וזה השייכות שמיטה אצל הר סיני, המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו וכו', ועול דרך ארץ. וזה יסוד גדול לקבלת עול תורה כי היצר מסית לאדם ברדיפת פרנסה וכדו', ולכן נסמך ענין השמיטה להר סיני קבלת התורה.

ואיתא במדרש תנחומא (ריש ויקרא), גבורי כח עושי דברו וכו' בשומרי שביעית הכתוב מדבר. חקליה בייר וכו' יהיב ארנונא ושתיק. ענין השתיקה אפשר לרמז על פי מה דאיתא בנועם אלימלך [מובא בשפת אמת תרלז] בשם אחיו זצ"ל על וכי תאמרו מה נאכל וצויתי את ברכתי, זה רק אם תשאלו קושיות, וכי תאמרו, נצרך ברכה מיוחדת, אבל בלי שאלות בודאי הקב"ה ממציא פרנסה, וזה דאיתא במדרש, יהיב ארנונא ושתיק, העיקר זה השתיקה לסמוך ולהאמין בהשי"ת שיזמין לו פרנסה ובזה יכול לקבל עול תורה.

ואיתא במכילתא (פרשת כי תשא לא): כל דבר שלא נתנו ישראל נפשם עליו, כגון שמיטין ויובלות, לא נתקיימו בידם.

והאלשי"ך (שמות כג, יב) כתב לבאר סמיכות הפרשיות של שמיטה והר סיני, שבאם תשאל היאך תיתכן שמיטה לארץ, וכי איזו קדושה שייכת בארץ, לכן אמר כמו ששבתה שכינה על הר סיני, על מקום ממש, כעת שורה נשמה יתירה על הארץ ממש, אף על פי שהארץ דומם בלתי מרגיש, בכל אופן השמיטה מורה על חיבת הארץ אשר חשב הקב"ה עליה שתשבות כדרך בני אדם השוכתים ממלאכתם בשבתות וימים טובים. כמו שאמר הכתוב: כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ, כלומר על מנת כן נתתיה לכם שתשבות הארץ שבת בעצמה שבת לה'. וכשם שהבריאה נבראה בשבעת הימים ובכל שבת מתחדשת

הבריאה לשבעה ימים נוספים [אור החיים]. כך נתינת הארץ היתה לשבע שנים ובכל שמיטה מתחדשת לשבע שנים נוספות. ונמצא שבארץ, תחול רוח קדושה בשנה השביעית, כנודע ליודעי ח"ן.

ונאמר בתורה (ויקרא כו): וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור, והארץ אזכור. ולכאורה אמאי כפל ב' פעמים "אזכור" ולא אמר ואף את בריתי יעקב וכו', ואף את בריתי אברהם והארץ אזכור. כי הארץ צועקת לפני הקב"ה על שבניה חיללו שנת השבתון. ושבתה הארץ שבת לה'. והנה אנחנו בוכים וצועקים לפני הקב"ה אבינו שבשמים זה קרוב לב' אלפים שנה מהחורבן זכור לנו ברית אבות, ואין אנחנו נענים, הוא מפני שהארץ גם כן צועקת לפני הקב"ה מה עשו לה בניה בחללם את השבת קודש שלה היא שמיטה. על זה אמרה תורה וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור. אתה צועק זכור לנו ברית אבות, זכור אני את בריתי אתם. אבל גם והארץ אזכור, גם הארץ צועקת זכור מה שעשו לי בניך. [וראה עוד בספר העקידה שם].

ובכתב סופר כתב, ויבטח האדם תמיד בה' ואל יאמר מה נאכל מחר, והנה האמונה והבטחון היא יסוד נוסד בכל התורה, כי על ידי שמירת שבת נבטל ממלאכתו ומהיכן יהיה לו לאכול, וגם על ידי איסור ריבית ממונו מונח ואינו מרויח בו, וגם איך ישב האדם לעסוק בתורה אם אין לו מה לאכול ולפרנס עצמו, ורק הבטחון בה' הוא לו למגן תמיד שלא יפסיד מכח המצוה, והוא יתברך שמו אמר ויעשה הוא יושיעו, ואין לך דבר הנראה לעינים, מופת חותך לכל זה משנת השמיטה וכו', כי מצוה זו שורש ויסוד לקיום כל המצוות ולימוד התורה. ע"כ.

בערך שמירת השביעית - וחומר העונש על ביטולה

וכבר הזהירה התורה מביטול מצות השמיטה, עד שאמרה (ויקרא פרק כו פסוק לד): אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה, ואתם בארץ אויביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה, כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה.

ובדברי הימים ב' (פרק לו פסוק כ-כג) נאמר: ויגל השארית מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס, למלאות דבר ה' בפי ירמיהו, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה. ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' בפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר. כה אמר כורש מלך פרס כל

ממלכות הארץ, נתן לי ה' אלהי השמים והואפקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה מי בכס מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל.

וכבר הזכרנו מה שאמרו במדרש תנחומא: גבורי כח עושי דברו (תהלים קג, כ), במה הכתוב מדבר, אמר רבי יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר. ולמה נקרא שם גבורי כח, רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מפוקרים והסייגים מופרצים ורואה פירותיו נאכלים, וכובש את יצרו ואינו מדבר. [יש לך גבור גדול מזה]. ובמדרש ויקרא רבה (פרק א' פסוק א') איתא עוד: גיבורי כח עושי דברו, בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום א' לשבת א' לחודש א' שמא לשאר ימות השנה, ודין חמיה חקילה ביירה כרמיה ויהבי ארנונא ושתיק, יש לך גבור גדול מזה. [וזה השומר שביעית רואה שדהו בורה, בלי חרישה ובלי זריעה, ומשלמים מסים, ושותק, יש לך גבור גדול מזה]. ואם תאמר אינו מדבר בשומרי שביעית, נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן וזה דבר השמטה, מה דבר שנאמר להלן בשומרי שביעית הכתוב מדבר, אף דבר האמור כאן בשומרי שביעית הכתוב מדבר. ע"כ. ולכאורה יש להבין, מה גבורה יש בזה, הרי כבר הקדימה התורה והבטיחה דרך נס וברכה לג' השנים, וזה עצמו נס, כי אין זה דרך טבע שהשדה תתן יכולה פי שלשה, ומאחר והתורה הבטיחה דבר ה' יקום, ואם כן מה גבורה יש בדבר לשבות בשביעית ולהפקיר הפירות והספיחין. אלא זהו כח היצר הטבוע באדם, וכח תשוקת וחמדת הממון, שאף על פי שהאדם כבר יש בידו יכול וריוח של ג' השנים, ואף שזה ראה שזה נעשה בדרך נס ופלא, ומכל מקום כשיגיע למעשה ויראה איך שדותיו עומדות בור, ומפסיד כביכול ממונו בידו, נדרש לזה גבורה כדי לכבוש את עצמו ולבטל רצונו לרצון התורה. כך הם פני הדברים, שאין בכח ידיעת האמת להכריח ולכפות על האדם שינהג בהתאם לידיעת הדברים, אלא צריך האדם גבורה להתגבר על עצמו כדי לקבל על עצמו והנהגתו את ידיעת האמת. [הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל מובא בספר דיני שביעית].

ובשפת אמת על התורה (ויקרא כה) כתב, איתא בגמרא פלוגתא דרשב"י ורבי ישמעאל, רשב"י אומר, אפשר אדם זורע בשעת הזריעה וכו' תורתו אימתי נעשית וכו', ור' ישמעאל אומר, הנהג בהם מנהג דרך ארץ, ואמרו חז"ל, הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, ובאמת זה אחר החטא, ובשמיטה יש לבני ישראל הארה מדרך הראשון שקודם החטא, ולכן היו שובתים בזמנים הללו והיו חוזרים למדרגה האשונה שקיבלו בהר סיני, ולכן שומרי שביעית נקראים מלאכיו עושי דברו, שאין עוסקים בדרך ארץ כלל רק כמלאכי השרת.

ובוהר הקדוש איתא: בשעתא דישראל נטרון שתא דשמיטה כדקא יאות, נשמתהן דצדיקיא משתעין בגינתא דעדן ואתהדרו חדתון, ועלייהו אתמר וקווי ה'

יחליפו כח. [בשעה שישראל שומרים שנת השמיטה כראוי, נשמות הצדיקים משתעשעות בגן עדן וחוזרות להיות חדשות, ועליהן נאמר וקווי ה' יחליפו כח].

אמר רבי שמעון, להנחיל אוהבי יש, מאי יש, דא רזא דשמיטה דלא מסר הקב"ה יתהון לשאר עמים אלא לעמא קדישא. [אידרא מובא בילקוט הראובני פר' בהר]. וכבר אמרו חז"ל במדרש תנחומא (ריש פרשת ויקרא) גבורי כח ערשי דברו אלו שומרי שביעית. ושמירת השמיטה היא יסוד לגאולת ישראל, שהרי עם ישראל גלה מארצו עם חורבן ביהמ"ק הראשון, למשך שבעים שנה כמספר שנות השמיטה והיובל שלא שמרו אז, וכמבואר בספרא [מובא ברש"י פר' ויקרא כ"ו, לד] וכן אמרו בסנהדרין צז. שבן דוד יבא במוצאי שביעית.

ובתוספתא (בכורים ב') איתא: תגרי שמיטה, אינן רואים סימן ברכה לעולם. וכן אמרו בגמרא סוכה (מ:) אמרו, בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית, אדם נושא ונותן בפירות שביעית, לסוף מוכר את מטלטליו ואת כליו. ע"ש. ובמדרש תנחומא (פרשת בהר א') אמרו: נבהל להון איש רע עין (משלי כח) אלו סוחרים שביעית, שמתבהלין להעשיר ואין משמרין את השביעית וסבורין שהן מתעשרים. אמר הקב"ה, כיון שלא שמר את השמיטה התחילה המארה נכנסת בממונו והוא מוכר.

ועוד אמרו במדרש תנחומא שם (בהר א'), אם לא שמר שמיטות ויובלות, או אם לא שמר אחת מהם, סוף שאני עושה אותו שימכור ארצו. חזר בו, יפה. ואם לאו וכו' סופו שהוא מחזר ומסבב על הפתחים. אמר משה, רבוננו של עולם למה נמכרו ישראל למלכויות הללו, אמר לו, מפני שהם מחללין את השביעית. לפיכך הוי אומר להן שיזהרו על השביעית, שנאמר ושבתה הארץ שבת לה', שלא יגיען אותן הפרשיות הכתובות אחריהן. וכתב האברבנאל על הפסוק כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ, כלומר, על מנת כן נתתיה לכם שתשבות הארץ בעצמה שבת לה'.

ובילקוט (פרשת בהר תרנח) אמרו, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, רצונך שלא יגלו, הזהירם על השמיטות ועל היובלות. ובילקוט שמעוני (תהלים סימן תתלג), ובמדרש שוחר טוב (תהלים פרק פה) אמרו: אם הוציאו את המעשרות ועושים את השמיטים, אותה שעה היא [הארץ] מרצה את מעשיה להקדוש ברוך הוא.

ובאבות דרבי נתן (אות לח) אמרו: אמר הקדוש ברוך הוא: הואיל ואין אתם משמיטין אותה, היא תשמט אתכם, ומספר ירחים שאין אתם משמיטין אותה, היא תשמט מאליה.

וכתב במשך חכמה (פרשת בהר), אמר הכתוב אל תדמו שהארץ שלכם לזרעה ולזמור ואחר כך המצוה עליכם להשמיט שנת אחת וכו', לא כן, רק תיכף כי תבואו תדעו שתשבות הארץ שבת לה', ומתחילה אינה קנויה לכם על שנה שביעית והיא לכם רק לשש שנים. וחיוב השנה השביעית בא מתחלת ביאתכם בראשית השש שנים. וכתב עוד, כי ענין השנים הוא כימי בראשית, וכמו שמצינו לחז"ל בתורת כהנים, כשם שנאמר שבת לה' בשבת בראשית כך נאמר בשמיטה שבת לה', כי הנה ביום השלישי וביום הששי נאמר כי טוב ב' פעמים, ולכן בשנה השלישית ובשנה השישית צריך ליתן מעשר עני, להיטיב לזולתו.

ובאמת שענין זה הוא נוגע גם לכללות קבלת התורה וקיומה, כי מה ענין שמיטה להר סיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני. והיינו דמה שהזכיר הר סיני במצוה זו, כי לצד שהזכיר מתנת הארץ דכתיב אשר אני נותן, דקדק לומר בהר סיני, לומר כי מחמת הר סיני, פירוש מה שקיבלו בו, היא שנגמרה המתנה, שעל מנת תורה נתן ה' את הארץ. [אור החיים].

ולפי זה אין כל תימה על הטלטול הגדול שעם ישראל עבר ועובר בכל דורותיו, באופן שאין לו אח ורע בשאר אומות העולם. פעמיים עם ישראל גלה מארצו, ב' חורבנות עברו עליו, ונתקיימו בו הפרשיות הכתובות. כי אם לא מקיימים את דיני השביעית הרי לא רק אותה שנה נפגעת, אלא נפגעות כל השש שנים האחרות, וכל קיום הארץ ביד ישראל מתערער, כי הקדוש ברוך הוא נתן לבני ישראל ארץ כנען בכח התורה, כדכתיב, כח מעשיו הגיד לעמו, ופירש רש"י (בריש פרשת בראשית) שלא יאמרו ליסטים אתם שכבשתם את הארץ וכו', על ידי שביתת השמיטה שהיא שבת לה' מחזירין הארץ לבעליה, וממילא הארץ שלהם. וזה שאמרו בתורת כהנים, דיו לעבד להיות כרבו, כשהיא שלי היא שלכם, שכל כוחן של בני ישראל לזכות בארץ כשמתעלה אל הקב"ה בכח התורה, כי אין לנו חלק באמת בזה העולם רק אם עובדים אותו כראוי ומעידין ומבררין מלכותו יתב' בעולם ומחזירין הכל אליו ית', ממילא יש לנו הכל. וח"ו להיפך, אין לנו כלום בעולם הזה. ולכן בעון שמיטה גלו, ולכן הגלות לבני ישראל היא יותר מלכל אומה. [שפת אמת פרשת בהר עמוד צט].

והתנא בפרקי אבות (פרק ה' משנה ח') אומר: דבר בא לעולם על פירות שביעית. ומבאר המהר"ל מפראג בספרו דרך החיים, היות ובפירות שביעית קיימת מצוה של ביעור מן העולם, דהיינו להפקירם, לכן אם אינו מפקיר הפירות דואג הקב"ה לסובב סיבה שהאנשים יהיו הפקר למחלות, וזו היא מדה כנגד מדה.

וכתב עוד (פרק ה' ט) דהשמיטה היא לארץ מה שלא נמצא לשום ארץ, ודבר זה מצד הארץ, כי ראוי לארץ השמיטה, וזה כי ארץ ישראל אשר לא תחסר כל בה, והיא הארץ השלימה בכל, כמו שאמר הכתוב עליה (דברים ח'): ארץ אשר לא תחסר כל בה, ודבר זה כנגד שאר ארצות שהם חסרים, אך ארץ ישראל בלבד שאינה חסרה והיא שלמה, והדבר שהוא שלם ראוי אליו השביתה והמנוחה.

ודבר זה דומה אל ישראל, כי מצד שלימותם יש להם השבת והמנוחה וכו', כי כל מי שאין לו מנוחה לא הגיע אל השלימות ולכן הוא מתנועע. והנה תראה כי המנוחה שייך אל דבר שהושלם והוא בפועל ואז הוא בעל מנוחה, אבל כאשר לא הושלם ואינו בפועל, אז שייך אליו התנועה, ודבר זה אין לבן נח מפני שאין להם השלמות בפועל, והם בכח ולא בפועל, לכך ראוי להם התנועה התמידית, וזה אמרם במסכת סנהדרין (נט:): בן נח ששבת חייב מיתה. וכמו שהפרש בין ישראל לבין נח מצד השביתה, כך הארץ צריכה שתשבות, שאם היה בה מלאכה היה מורה שהיא חסרת השלמות, ולכך היא במלאכה התמידית ולא תבוא לכלל המנוחה, ולכן כתוב שבת שבתון יהיה לארץ, שיהיה לארץ עצמה שביתה, ודבר זה מודיע מעלת הארץ, ולפיכך נתן לישראל שהם קדושים יום קדוש ושביתה, וכן הארץ אם היה האדם עובדה תמיד לא היה קדושה לארץ, ולפיכך אמרה תורה לשבות בשביעית, כי דבר זה מורה על קדושת הארץ בעצמה, ולכך אם אין עושים זה גולים מן הארץ בעון השמיטה.

ומרן החיד"א כתב בנחל קדומים (פרשת בהר), כי על ידי קיום שמיטת כספים באה מחילת עוונות לישראל, והדבר בא במדה כנגד מדה. אם אין ישראל גובים שטרותיהם בשמיטה, אף הקב"ה לא יגבה עבירות שלהם, כי סגולת השמיטה שלא יגבה הקב"ה העבירות.

וכתב עוד: ובאמת שמיטת הארץ מורה על יחוד ה', כי ישראל נאחזים בשם ה' בסוד השבעיות כולן, וכן שמיטת הארץ היא בשביעית, ולכן תיקנו אתה אחד ושמן אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, כי השם אחד וישראל אחד כשהם בארץ, כמאמרם (כתובות קי:): כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. שמירת השמיטה הינה עדות לייחודו של השי"ת, ישראל עם אחד, אחדות ה' אחד, והארץ היחידה, והשביעית גם היא מורה על אחדות ויחוד [סיום מחזור שנים אחד], וכשישראל מקיימים שמיטה מתבטא בכך ייחודו של מקום. ויחוד זה נרמז בסופי תיבות שמ"ע, שהוא תחילת פסוק היחוד שמע ישראל, בפסוק זה שש תיבות, לומר לך: כל הזורע שש ונח בשביעי מעיד בייחודו של הקב"ה, שהוא יחיד וברא כל העולם בששה ימים וינח ביום השביעי, וכל הזורע בשמיטה כאילו כופר בייחודו של עולם. ע"כ.

כל השביעיות חביבים לעולם

ואיתא בפסיקתא [ילקוט שמעוני פרשת יתרו רע"ו, מדרש רבה ויקרא כט, ט]:
למעלה, השביעי חביב, שמים ושמי שמים ורקיע ושחקים זבול מעון
ערבות, "סולו לרוכב בערבות".

בארצות, השביעי חביב: ארץ, אדמה, ארקא, גיא, ציה, נשיה, תבל, "והוא ישפוט
תבל בצדק".

בדורות, השביעי חביב: אדם, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, ואמר הכתוב:
"ויתהלך חנוך את האלוקים".

באבות, השביעי חביב: אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה ואמר
הכתוב: "ומשה עלה אל האלוקים".

בבנים, [בניו של ישׁן] השביעי חביב: אליאב, אבינדב, שמעא, נתנאל, רדי, אותם,
דוד, "דוד השביעי".

במלכים, השביעי חביב: שאול, איש בושת, דוד, שלמה, רחבעם, אביה, אסא.
"ויקרא אסא אל ה' וגו'".

בשמיטים, שביעית חביב: וקדשתם את שנת החמישים שנה. [שנת היובל לסוף
שבע שמיטות].

בשנים, השביעית חביבה: והשביעית תשמטנה ונטשתה.

בימים, השביעי חביב: ויברך אלוקים את יום השביעי.

בחדשים, השביעי חביב: ובחודש השביעי באחד לחודש.

בקריאת התורה, שבעה קרואים. בטמא, לאחר שבעה ימים טהור. במלכים, שבעה
רואי פני המלך, בחתן וכלה: שבע ברכות, שבעת ימי המשתה. במנורה:
שבעה נרותיה. בשבתות: שבעה דנחמתא. ובגמרא בב"ב (יז). אמרו, שבעה לא
שלטון בהם רמה.

שבעה קפלו את כל העולם כולו, מתושלח ראה את האדם הראשון, שם ראה את
מתושלח, יעקב ראה את שם, עמרם ראה את יעקב, אחיה השילוני ראה
את עמרם, אליהו ראה את אחיה השילוני, ועדיין אליהו קיים. (בבא בתרא קכא.).
וביאר המהרש"א שם, אלו הצדיקים שבעה עמודים שעליהם העולם עומד,
שנאמר, חצבה עמודיה שבעה.

הרי שייחד הקב"ה את שמו על השביעיים ובחר בהם וקדשם לשמו.

ולפי זה נבין מה ענין שמיטה להר סיני, שהקב"ה דיבר למשה דוקא שהוא החביב
מצד שהוא שביעי לאבות, ובהר סיני שהוא שביעי להרים, כי תבוא לארץ

שהיא החביבה שביעית לארצות, ועל זה אמר ושבתה הארץ שביעי לשנים, שבת לה', כמו במעשה בראשית ששבת שביעי לימים. [המלבי"ם בארץ חמדה פרשת בהר].

ובמדרש רבה (במדבר פרשה ג-ח) איתא: א"ר לוי את מוצא דברים הרבה ברא הקב"ה בעולם ובירר לו אחד מהם. ברא ז' ימים, ובחר הקב"ה בשבת, שנאמר (בראשית ב'): ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו. ברא שנים, ובירר לו אחד מהם, שנאמר (ויקרא כה) ושבתה הארץ שבת לה'. ברא שביעית, ובירר לו אחד מהם, שנאמר: וקדשתם את שנת החמשים שנה. ברא ארצות, ובירר לו אחת מהם, ארץ ישראל, שנאמר (דברים יא) תמיד עיני ה' אלוקיך בה וגו'. ברא רקיעים, ובירר לו אחד מהם, זה ערבות, שנאמר (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות. ברא אומות, ובירר לו אחד מהם, אלה ישראל, שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה. ברא שבטים, ובירר לו אחד מהם, זה שבט לוי, שנאמר (ש"א ב') ובחר אותו מכל שבטי ישראל.

וכתב בגינת אגוז (שער השביעיות) שבעת ימי השבוע הם כח היצירה והשכיתה, והם הכוללים כל חידוש העולם ובכח השבעה כל התנועה מתגלגלת, כי זהו המחזור הגדול לעולם ועד, והתבונן בהיות כל המחזוריות לעולם חוגגים [סובבים] על שבעה וכו', ומכאן חיבת השבת והשמיטה לפני הקב"ה, כי יוצרנו חיבת השביעיות כולם לפניו, וזה סוד שבעת ימי בראשית, ושבע שמיטות וכו'. ובאמת שמצוות רבות שבתורה קשורות במחזוריות זו של מספר השבע, וברור שמטרת יסוד רמוזה כאן, עדות שהעולם נברא ברצון ה' אחר שהיה נעדר וכו', והלא נפקח את עינינו לראות כמה פעמים נצטוינו בתורה האלוקית למנות שבעה ימים ולשבות באחד, עוד ציוה למנות בכל שנה שבעה סבובים מאלו ולעשות היקף אחד מהם משבעה שבועות [ספירת העומר]. והנה כמו שנצטוינו על זה הסיבוב הקטן [שבת], והיקף שבעה סבוביו הנמנין בתנועה היומית [ספירת העומר] יצוה גם כן למנות מספר אחד מהתנועה השמשית הנשלמת בשנה אחת [שבע שנות שמיטה] שיעשו ממנה סיבוב אחד גדול של שבעה תנועות [שבע שמיטות, יובל], והוא הנאמר שש שנים תזרע שדך וגו' וספרת לך שבת שבתות שנים. [עקדת יצחק ויקרא כה, ב].

והרד"ק (יהושע ו, ג) כתב, וטעם השבעה ידוע סודו אצל מביני מדע, וכן שבעה מזבחות וז' פרים וז' אלים [אצל בלק] והשביעי הוא הנבחר בימים בחדשים ובשנים. וע"ש גם ברלב"ג. ובספר מכתב מאליהו חלק ב' (עמוד 264) כתב, שסוד מספר שבעה הוא ענין ההבחנה הרוחנית שבתוך הגשמיות. ע"ש. [קונטרס טעמי מצות שביעית].

ובספר יוסיפון (סוף פרק כז) מובא, כאשר נלחם הורקנוס [בן שמעון בן מתתיהו כהן גדול] נגד תלמי המלך, הפסיק מלחמתו, ואמר: הנה שנת השמיטה באה, אשר היא קודש לה', ולא ארצה לשפוך דם בשנת הקודש. ויהי לימים אחדים ותבוא שנת השבע שנת השמיטה, אשר יחוגו בה היהודים וישמרוה כיום השבת, ולכן חדל הורקנוס מהמלחמה וישב ירושלימה. ע"כ.

חשיבות שמירת השביעית גם בזמן הזה

וכבר כתבנו לעיל דברי רבותינו ז"ל על שומרי שביעית, שעליהם נאמר: גבורי כח עושי דברו. ולכן אף אותם הסומכים על היתר המכירה בדלית ברירה, עם כל זה מן הראוי והנכון שישאירו איזה חלקה קטנה שיקיימו על ידה שביעית כהלכתה. וכן כל מי שיכול להמנע מלהסתמך על היתר המכירה, ולהפקיר את שדהו ולשבת ללמוד תורה במשך שנת השמיטה [ויעשה המלאכות המותרות בלבד לקיום האילנות כאשר יבואר בספר], בודאי שיש לעודדו ולחזקו, ולסייע בידו לקיים מצות השמיטה. וכבר פרסמו גדולי ישראל קריאת קודש לתמוך ולעזור ביד החקלאים המבקשים לשמור שביעית כהלכתה, בלא להיזדקק להיתר המכירה המתבצע מפני ההכרח על ידי הרבנות הראשית, וכיום נפתחו כמה וכמה כוללים לאותם חקלאים המקדישים את שנת השמיטה לשנת התעלות בלימוד התורה, והגאון רבי מאיר אריק זצ"ל כתב, כי מצוה לאסוף נדבות במדינתנו עבור בעלי אחוזה בארץ הקודש יראי חטא, החפצים לשמור שבת הארץ בכל כללותיה ופרטותיה, ולא נסמכו על היתרים וכו', והן בעון חלול השמיטה גלינו מארצינו, ובזכות שמירתה כתורה וכמצוה ישיב ה' שבות עמו, ולבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם המעשים והעושים וכו', וכי יראי ה' יקחו חלק במצוה זו.

והגאון הרידב"ז כתב: יתעוררו יראי ה' לשלוח נדבות על חיזוק שומרי שביעית, דברתי עם איזה אנשים ואמרו שמרוצים הם לשמור שנת השבתון מחללו אם יחזיקום במשען מה, אף במשען קטן יסתפקו, וידעתי מאד אשר בדורינו קשה מאד לפעול מאחינו שיתנו נדבות על זה, ועוד דור החדש ילעיגו כידוע סור מרע משתולל, אך עם כל זה באשר אני כעת בארץ הקודש צערי ומכאובי גדול מאד, איך נישא פנינו לארצינו הקד' שמתחננת אלינו, אנא בני שגדלתי אתכם אל תטשו תורת אמכם ושאו פני ואל תחללוני בשנת השבתון וגאולה תתנו לי. ע"כ.

ועוד כתב: שהס"מ יעשה כל התחבולות וכל ההשתדלות לבלבל זה הדבר העומד ברומו של עולם, שהוא סיבת הגלות ובו תלויה הגאולה.

עונשי שמים על חילול השמיטה - והשכר

ועוד כתב בהקדמתו (לספרו על הלכות שמיטה): וזה לכם לדעת, אשר אחר חילול השמיטה הראשונה בשנת תרמ"ט, שלח הקב"ה בשנה שלאחריה חגב וארבה, ויאכלו את כל תבואת הארץ, ויצאו כולם נקיים, ובשנת תרנ"ז, אחר חילול השמיטה של שנת תרנ"ו, שלח הקב"ה מן השמים משלחת עכברים, חמרים חמרים, וישחיתו כל התבואות. ואחר שנת תרסג שלח הקב"ה חולי-רע, ר"ל, וגם דבר גדול על בקש וצאן, ונתרוששו כל היהודים במושבות. וכאשר אמרו חז"ל על הפסוק (איוב לג, ט) הן כל אלה יפעל וכו', פעמיים שלש עם גבר. פעם ראשונה, שניה, שלישית, מוחלין לו. רביעית אין מוחלין לו. לאחר חילול השמיטה הרביעית של שנת תר"ע, נתדלדלו ישראל באופן שרוב הגרנות נשרפו באש, סיבה גלויה מן השמים. והברכה לא הוציאו יותר מן הזריעה. והיה דבר גדול על המקנה באופן נורא מאד מאד. ובשנה השביעית גופא נתחדשו גזרות על ישראל, והדלות מצד שני, עד שיצאו שלישי יהודים מן הארץ. ומי יודע עוד כמה העומדים לצאת אם היו להם הוצאות הדרך. גם בשבוע הזה יצאו חמשה איכרים מסמוך לפה, ויטשו את אדמתם וילכו ויתפזרו לכל רוח, עד שהגויים הערבים אומרים שמיום שנכנסו ישראל לארץ נשתלחה מאירה, והארץ פסקה ליתן יכולה, אוי לאזנים שכך שומעות. ע"כ. וידידינו הרה"ג שניאור ריוח שליט"א כתב: כיון שמצוה לפרסם את מעשי השי"ת בעולם, בשנת השמיטה הקודמת ירד באיזור המועצת האיזורית גזר, ברד חזק וכבד מאד, וכידוע שכאשר הברד יורד הוא משמיד כל פריחה ולבלוב שעל העצים, וכך היה שבכל האיזור הוזקו הכרמים בסכום של כ - 8 מליון ש', ובמושב בית עוזיאל שבו שומרים שמיטה כדת וכדין, לא נפל אפילו לבלוב אחד, למרות שירד ברד חזק כבכל האיזור, והיה זה לפלא. וכאשר סיפרתי הדברים לפני מרן הראש"ל שליט"א, שמח מאד על זה, ואמר שזה ממש וצויתי את ברכתי. וכששאלתיו על דברי הסמ"ע הידוע שכתב, שבזמן הזה ששמיטה דרבנן אין ברכת וצויתי, אמר מרן שליט"א שבכל זאת בזכות מסירות הנפש של החלקאים השומרים שביעית ולא נצרכים למכירה, זכו לנס הזה. אשרי העם שככה לו.

סיפורי מופתים בשל שמירת השמיטה – למרות שאין הבטחה

ובספר עולמו של צדיק מסופר על הרה"ק רבי סלמאן מוצפי זצ"ל, שבכל שנה היה נוהג לזרוע בעצמו חטים לצורך מצה שמורה. וסיפר בנו ידידנו הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א, כי בשנה החמישית כשמדד את משקל הקמח היה כשבע ק"ג. ובשנת הששית יצא לו עשרים ואחד ק"ג, מאותה כמות שזרע בשנה

החמישית. והתקיים בו הכתוב, וצויתי את ברכתי וגו' ועשת את ג' השנים. [ואף שהסמ"ג כתב שבזמן הזה אין את ההבטחה האלוקית "וצויתי את ברכתי" מאחר ששביעית בזמן הזה מדרבנן, מכל מקום מצינו ברכה לשומרי שביעית, למרות שאין הבטחה לברכה].

ובשמיטה הקודמת, סיפר לנו חקלאי ממושב כפר שמואל, שחזר בתשובה בשנים האחרונות, וביקש מחכם אחד ביוהכ"פ תש"ס להתפלל שהשנה יהיה גשם, אחר שאשתקד היבול לא היה מוצלח. אותו חכם אמר לו שצריכים להתפלל על הגשם גם בגלל ששנה שאחריה היא שנת השמיטה. הלה לא ידע מהי שנת השמיטה, וכאשר נודע לו איסור התורה לעבוד בשמיטה החליט בו במקום לשמור כל דיני שביעית, ולא לגעת בשדה כלל. ובחודשי הקיץ האחרונים כאשר אסף את תבואתו הופתע מאד לקבל יבול של פי עשר מהיבול הגרוע של השנה שעברה. שבשנת תשנ"ט קיבל חמשים חבילות, השנה קיבל חמש מאות חבילות. והיה הדבר לפלא ושחו בו כל אנשי המושב. וכל זה בגלל שקיבל על עצמו בתמימות והחלטיות לשמור כל דיני השמיטה.

ובספר שמיטה בהלכה ובאגדה (עמוד קסז) הביא מה שכתב הרה"ג רבי בנימין מנדלזון מקוממיות, כי אחרי שנת השמיטה תשי"ב לא היה חטים לזרוע, לפי שבחטים משביעית לא רצו לזרוע, ובדוחק השיגו חטים מקיבוץ סמוך מהשנה הששית, חטים שבורים ומתולעים שלא היו ראויים לזריעה כלל, ושאל אותנו האברך וכו' מה לעשות, ואמרתי לו, אם אין חטים אחרים תהיה מאמין בחי עולמים וזרע [כלשון הירושלמי המובא בתוס' שבת ל.]. והשי"ת יעזור לחטים אלו. והנה כל הסביבה שחקו עלינו על שזרעים חטים כאלה, והזהירו שלא נעשה נזק גדול כזה, ובשנה זו גם לא היו גשמים בתחלת החורף, וכל אלה שחרשו בסוף שביעית וזרעו תיכך במוצאי שביעית, נרקבו זרעיהם בקרקע היבשה, ואנחנו לפי שלא חרשנו בסוף קיץ של שנת השמיטה גם לא בחול המועד סוכות של מוצאי שביעית, ונמשכה חרישתנו עד מאוחר לתוך החורף, ואחר כך נמשכה זריעתנו, וכשגמרנו התחילו הגשמים לרדת בשפע, והצלחנו בתבואה הצלחה מרובה, ונעשו פלאות בחטים השבורים והמתולעים שזרענו, בעוד שבכל הסביבה לא היה יבול, והיה לאות שהשי"ת שולח את ברכתו לשומרי שביעית גם בזמן הזה. [והיינו שכר על המסירות לקיים דברי חכמים לשמור שמיטה כהלכתה].

ועוד סיפר שם, כי בשנת השמיטה תשי"ט, בחודשים הראשונים היה זרוע בשדות מאכלי בהמה שנזרעו לפני שביעית, שמותר לקצור בשביעית, ולאכול בקדושת שביעית, כשיטת הרמב"ן שנוהגים כן בארץ ישראל. והנה ביום ששי

אחד בא ארבה לרוב לכפרים הסמוכים, ואנשי מקומינו באו בחרדה שיש סכנה גדולה של אכילת כל הנזרע על ידי הארבה. והנה בא מחנה גדול של ארבה עד לגבול קוממיות, וכשאך הגיע לגבולינו, תיכף פנו לנו עורף, וכלעומת שבאו כן הלכו, ולא נשאר ארבה אחד בכל גבולינו, ולא הזיקו במאומה. וכשסיפרנו זאת להרב מבריסק זצ"ל אמר, זה מופת שצריכים לספר, וקרא לפנינו את דברי הרמב"ן (שמות י, יד) בשם רבינו חננאל שכתב, מעת עתירת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים וכו', ועל זה נאמר שיחו בכל נפלאותיו. והיינו שנפלאות הארבה צריכים לספר.

והגאון רבנו חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל כותב לאנשי מחנה ישראל בשנת תרח"ץ, בזה"ל: על דבר בקשתם ושאלתם להתיר להם חרישה בארץ ישראל, כידוע שהרבנים הסכימו לשבות בשנה זו כהלכתא, רק לבקש עזרה מן החוץ, ובאתי בחליפות מכתבים עם ידידי הגאון בעל החזון איש, והוסכם אז לעורר בכל תפוצות הגולה לתומכם, והגאון רבי אליעזר סילבר הבטיח להתעסק בזה וכו'. [הובא בספר שמיטה בהלכה ובאגדה עמוד קל].

ופאר הדור והדרו הגאון החזון איש זצ"ל כתב בכמה וכמה מקומות בגודל החיוב והחשיבות הגדולה של שמירת השביעית כהלכתא, ובמכתב להגאון רבי חיים עוזר כתב בין היתר: "ולמען הכריז לפני כל באי עולם כי תורתנו נצחית, וכל דברי המלעיגים הבל, עלינו להתחזק על שלימות החזית לשמירת שביעית, ואשר שמירתה היא דחיפה עצומה לקיום התורה כולה...". ובמכתב שנדפס בסוף ספר דרך אמונה חלק ד' כתב: הנני להמציא לכם סך,,, למען תת לכם האפשרות לשמור שביעית כהלכתא, וכבר לקח דברים אודות זה עם הר"י רוזנהיים ועליכם לכוונן ועד מפקח אשר יהיה לכם אימון בו ושירכש האמון בו, וימסר על ידו הכסף למסרו לעבודת הבנין במחנכם בשנת השמיטה, או באופן אחר כפי אשר תמצאו לנכון לפניכם, והקימו את הועד והודיעו את הכתובת שלו למרן הגרמ"ע וכו', ותגינו על אדמתכם שלא ינחילוה זרים בשביעית. ע"כ. ואירע פעם שאחד הרבנים ישב אצל החזון איש וניסה לדבר על לבו שיורה לקולא בענין השביעית, שהרי שמיטה בזמן הזה היא רק מדרבנן, והשיבו החזון איש: הרי הרבה איסורים יש לנו שהם רק מדרבנן, כמו מליחת בשר שאינה מן התורה, שהרי רוב הפוסקים הכריעו דם שבישלו מדרבנן. וכאשר מישהו לא ימלח בשר, יהיה מוחזק אצלנו כאוכל טריפות, וכלום יש לנו מושג מה זה דרבנן?. ובשו"ת בית הלוי כותב הגאון רבי יוסף דוד הלוי מבריסק: אפילו אם דיני שמיטה מצד עצמם אינם נוהגים האידנא אלא מדרבנן, יש עלינו חיוב דאורייתא לשמרם מכח האמנה שכרתו בימי שיבת ציון ראשונה נחמיה בן חכליה וראשי האומה אשר קיבלו

באלה ובשבועה לדורם ולדורות הבאים לשמור שמיטת קרקע וכספים כדת. וכן מפורש בכתוב (נחמיה פרק י') אנחנו כורתים אמנה, ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלוקים, וניטוש את השנה השביעית ומשא כל יד, אם אין בימינו שמיטה של תורה לא פקע בשביל כך דין שבועה דאורייתא.

והגאון רבי פנחס עפשטיין זצ"ל ראב"ד העדה החרדית פעה"ק ירושלים ת"ו כתב: כי החליטו גאוני הזמן גדולי ארץ ישראל, וביחוד הגאונים הרידב"ז והגר"ח ברלין זצ"ל, שחובה גדולה מוטלת על כל עם ישראל בין בארץ בין בחוץ לארץ לצאת לישע אחינו האיכרים והחקלאים והפועלים, להמציא להם די מחייתם, וכל אחד ואחד מאחינו בני ישראל מחוייבים להשתתף בקיום מצות ושבתה הארץ, שאם באמת אינם הם הבעלים של השדות והכרמים ורק לי כל הארץ, וגרים ותושבים אתם עמדי, אם כן היא חובת הלאום כולו בחובת הבעלים, שיקויים בין כולנו שביתת הקרקע. ע"כ. והגאון הסטייפלר זצ"ל בספרו חיי עולם (חלק ב' פ"ח) כתב, ועוד מענין שמירת השבת, הוא שמיטת הארץ דכתיב בה שבת לה', והוא ענין קדוש ונורא מאד, ובודאי שמירת שמיטת הארץ לכל דיניהם כהלכתן היא תיקון נורא ועצום, על קלקול האמונה ר"ל, אשרי אנוש יעשה זאת לקיים מצוות השמיטה ככל משפטה וחוקתה. ע"כ.

ואירע, שאיכר אחד נכנס אל הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, בפרוס שנת השבע, איך אעשה בשמיטה, ממה אתפרנס, ואולי למכור את האדמה לגוי. ניגש הרב לארון הספרים וציטט לו מדברי רש"י בירמיהו (יז, ה) ארור הגבר אשר יבטח באדם ומן ה' יסור לבו. שהוא מבאר: אשר יבטח באדם. בחרישו ובקצירו, לומר אזרע בשביעית ואוכל, ומן ה' יסור לבו, שהבטיחו וצויתי את ברכתי.

והגאון רבי יחזקאל אברמסקי בעל החזון יחזקאל כותב: יעודה של שנת השבע, למען דעת כי הארץ ומלואה, והוא שבראה מאפס, ומהוה אותה וממשיך את קיומה, יאות לו השלטון לצוות ושבתה הארץ שבת לה', להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה, לא בכוחה וסגולתה, כי יש להם אדון על אדוניה, וכשהוא חפץ הוא מצוה להפקירם. שביעית אפקעתא דמלכא, המלך בטלו מלזרוע [רש"י]. ומי שאינו מכיר שהכל שלי ומידי הכל, ופירות שביעית שנתתי להם רק לאכלה ולא לסחורה, הוא עושה בהם סחורה כאילו כוחו ועצם ידו עשה לו החיל הזה, או ידע שכל מה שיש לו אינו שלו, בקחתי ממנו מטלטליו שדהו וביתו, ובביתו אין כל, כי אם עצמו ובשרו, שימכרהו לעקר משפחת גר למען החיות את נפשו. אז תרצה הארץ את שבתותיה, אני אמרתי לכם שתהיו זורעים שש ומשמטים לי אחת, בשביל שתדעו שהארץ שלי, ואתם לא עשיתם

כן, אלא עמדו וגלו ממנה, ואז תרצה הארץ את שבתותיה, כלומר יש בגלות משום תיקון עון השמיטה. אם לא תדעו שהארץ שלי על ידי ביטול חלקי את הקנין הפרטי, כמו שלא לעבוד אותה בשנה השביעית ולהפקיר פירותיה ולא לעשות בהם סחורה, אז יודע לכם כי לה' הארץ, על ידי זה שאגלה אתכם ממנה, ולא אתן לכם ישיבה בארצי. ובהודע לכם היסוד היסודות הזה, אשיב את שבותיכם. ברוך ה' שעוד יש בימינו שומרי שביעית, וגבורי כח אלה - דחמי חקליה ביירא, כרמיה ביירא ושתיק, יהיו ברוכים מאת ה' אשר לו הארץ ומלואה.

ובספר שנת השבע להגאון רבי משה נחמיה כהנא, כתב: וראוי לכל אחד ואחד לעסוק בהלכות אלו ופרטיהן קודם שיגיע שנת שבתון כל אחד לפי דרכו, גדולי הערך ועתותם בידם עליהם לעסוק ממקור ים התלמוד והראשונים, וכל מי שאי אפשר לו אם מקוצר המשיג או מבגידת הזמן וכדו', על כל פנים על כל אחד לעסוק בהלכה מאיזה חיבורים, ואפילו בחוץ לארץ שאין נוהג שם שמיטה כלל, כי בכל דבר עלינו לתקן את אשר שחתנו, ויען כי העון הזה גרם להגלות מארצנו ושממת אדמתינו, החיוב על כל איש ישראל לתקן העון הגדול הזה, אם בכח ואם בפועל, היינו למי אשר ברכו ה' באחוזה נחלה וכו', ואשר אין לו וכן אחינו שבגולה בלימוד הלכה אשר מקובל אצלנו מדברי חז"ל, ובפרט בעת הזאת עקבתא דמשיחא אשר אנו מקוים לו יתב"ש, כי לעת ערב יהיה אור, ונזכה למצות שמיטות ויובלות כשנשב בטח על אדמתנו וכו'. ע"כ.

ונודע מה שאמרו בתנא דבי אליהו רבה (ב) כשם שאנו עושים שמיטה לשבע שנים, כך עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות שמיטה לעולם יום אחד, שהוא אלף שנים. ושאל הגאון החפץ חיים (על התורה ויקרא כה, ג) היאך נזכה אנו לביאת המשיח, בזמן שגדולים וטובים מאתנו בדורות הקודמים לא זכו לזה, והיאך אנו במצות השמיטה נזכה לביאת משיח, אלא, כידוע שדמי פדיונו של העבד הולכים וקטנים עם התקרב שנת היובל, כאשר באים לפדותו בשנים הראשונות של היובל, המחיר שמשלמים הוא רב, מכיון שיש עוד שנים רבות של עבדות, אבל ככל שהשנים חולפות קטן מחירו של העבד, כדין גרעון כסף הנאמר בתורה. גם בנוגע לגאולה העתידה, הקדוש ברוך הוא קבע זמן של הגאולה, והיה הרבה זמן עד הגאולה וכדי לקרבו צריך לשלם בזכויות גדולות מחיר מלא, אך בדורות האחרונים שקרובה ישועת ה' לבוא וצדקתו להתגלות, ומשיח צדקנו עומד אחר כתלנו, לא נדרש מאתנו סכום גדול להחשת הגאולה, מספיק שמירת שמיטה וכבר נזכה להחשת הגאולה. ע"כ. ויהי רצון שנזכה לגאולה השלימה, אמן.

יורה דעה סימן שלא

פרק א' - יסודות מצות השמיטה

א. מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה, ב): "ושבתה הארץ שבת לה". ונאמר (שמות לד, כא): "בחריש ובקציר תשבות". וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה, שנאמר (ויקרא כה, ד): "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור". וג' מצוות כלליות נאמרו בשנה השביעית: א. שביתת הארץ, שהיא לשבות מעבודות האדמה בשביעית, וכן עבודות האילן וכיוצא בזה. ב. שמיטת הפירות, שהיא להפקיר את כל תנובת השדה והאילנות של שנה זו, וכן לנהוג קדושת שביעית בתנובת השדה והאילנות של שנה זו. וכן לבער מן הבית כל מין שכלה מן השדה. ג. מצות שמיטת כספים, להשמיט את כל החובות בסוף השנה השביעית. [וראה להלן בדבר שמיטה בזמן הזה]. (א)

"בחריש ובקציר תשבות" אי קאי על שבת או על שביעית

(א) רמב"ם (פרק א מהלכות שמיטה ויובל הלכה א). ומה שהביא הרמב"ם הפסוק "בחריש ובקציר תשבות", ולכאורה פסוק זה תחלתו איירי לענין שבת, והיאך הרמב"ם הביא הפסוק לענין שביעית. אלא שבמשנה (פ"ק דשביעית) נחלקו רבי עקיבא ור' ישמעאל בפירוש פסוק זה, והכי תנן התם, בחריש ובקציר, אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית, רבי ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת. ע"כ. והיינו דלרבי עקיבא סופו של הפסוק איירי לענין שביעית. ולומדים מזה לאסור חרישה דערב שביעית [שדה לבן מפסח, ושדה אילן מעצרת], ורבי ישמעאל סובר דתוספת שביעית היא הלכה למשה מסיני, ומקרא זה איירי לענין שבת, ובה להתיר קציר העומר בשבת. וראה עוד בפ"ק דראש השנה (ט), ובפ"ק דמועד קטן

(ג), ובפ"ב דמכות (ח). ונמצא שלדעת הרמב"ם העיקר הוא כרבי עקיבא, דפסוק זה איירי לענין שביעית. וכבר תמהו על דברי הרמב"ם, שבריש פרק ג' מהלכות שמיטה פסק, דשלושים יום קודם לשביעית אסורה עבודת הארץ מהלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה ומכינה לשמיטה. וידוע שהוא כרבן גמליאל ובית דינו במו"ק (ג): דסבירא ליה כר' ישמעאל שזו הלכתא, ולמדו מניסוך המים שאינו נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים. ובגמרא שם אמרו, דכי איצטריך הלכה למשה מסיני הוא לרבי ישמעאל. ונמצא שהרמב"ם שפסק שהוא מהלכה למשה מסיני, סבירא ליה כרבי ישמעאל, ולר' ישמעאל קרא דבחריש ובקציר תשבות איירי לענין שבת, ולא קאי אתוספת שביעית, אלא לאורויי מה חריש רשות וכו' יצא קציר העומר בשבת דמותו, וכדפסק הרמב"ם בפרק ז' מהלכות תמידין. ואם כן קרא דבחריש ובקציר קאי על שבת ולא על שביעית, והיאך הביאו הרמב"ם

כאן. וכן העיר הגאון רבי עקיבא איגר בתוספותיו על המשנה (שביעית פרק ב' משנה ב'), והובא בגליון הרמב"ם הוצאת פרנקל. (שם אות יב) ונשאר בצ"ע.

וע"ש [בספר המצוות להרמב"ם מהדורת פרנקל עמוד נון] שהביא תשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם לרבי דניאל הבבלי, שעמד על הקושיא הנ"ל, דאמאי זכר הרמב"ם פסוק בחריש ובקציר תשבות. וע"ש מ"ש בזה. ואף שתירוצו בא על לשון הרמב"ם בספר המצוות, ה"ה שיש להביא הדברים על דברי הרמב"ם הנ"ל.

ובאמת אי נימא דפסוק זה קאי על שביעית יוצא דחרישה בשביעית אסורה מן התורה. ונחלקו בזה הפוסקים, כאשר יבואר להלן.

גם מהר"י קורקוס שם העיר, דקרא זה הוא בפרשת כי תשא גבי שבת בראשית, ולא קאי אשביעית, דאפילו לרבי עקיבא לא מיירי בשביעית גופא, אלא בתוספת שביעית, ואם כן פסוק זה לא שייך הכא כלל. וגם הפרי חדש במים חיים (בס' הליקוטים) תמה על הרמב"ם בזה, כיעו"ש. וכן העיר במראה הפנים על הירושלמי (ריש מסכת שביעית ד"ה עד אימת), דמה שאמרו במשנה עד אימתי חורשין ערב שביעית הוא אליבא דרבי עקיבא דדריש בחריש ובקציר לתוספת שביעית, אבל לר' ישמעאל תוספת שביעית הלכה למשה מסיני, והפסוק בא להתיר קציר העומר בשבת, ויש נפקא מינה ביניהם לענין שביעית, דלרבי עקיבא לוקה על חרישה כמו שכתבו התוס' במו"ק (ג.), ולר' ישמעאל לא לוקין. וע"ש שהקשה על הרמב"ם שהביא קרא דבחריש ובקציר תשבות. ועוד, דבהדיא פסק כרבי ישמעאל בהלכות תמידין ומוספין (פרק ז הלכה ו) דנקצר גם בשבת, דלרבי עקיבא רק הקרבנות היא שדוחה שבת, ותירץ שאינו לומד עשה מהפסוק הזה אלא מושבתה הארץ, אלא שבא

ללמד דכמו בפסוק זה [בחריש ובקציר תשבות] דמיירי בשבת, ושם נכללים כל העבודות בכלל השביתה דשבת, הה"נ בשביתה שביעית דכוללת כל העבודות, לעבור עליהן בעשה דושבתה הארץ, כמו שאמרו בתורת כהנים (פרשת בהר) נאמר שבת לה' בשבת בראשית, כך בשביעית וכו' שדך לא תזרע וכו' כל מלאכות שבשדך וכו', נמצא דמה שעובר בעשה על חרישה ושאר עבודות בשביעית נלמד משבת וכו', ומה שאין לוקין כי אם על הזריעה וקצירה נלמד במו"ק שם, ובשאר מלאכות כתב הרמב"ם מכין אותו מכת מרדות, והיינו טעמא משום שאין בהם לאו. וע"ש עוד.

ומהר"י קורקוס כתב ליישב דעת הרמב"ם, דרבינו סבירא ליה כר"ש (פרק ב משנה ב) שכתב, דחרישה בשביעית אסורה מן התורה, ואף על גב דממעטינן שאר אבות, חרישה לא ממעטינן לה. וסיים שם, ומעתה לכך כתב רבינו פסוק זה כאן להודיענו שאיסור חרישה בשביעית אסורה מן התורה, והלכתא גלי לן דבכלל ושביתה הארץ היא, והסמיך אותה רבינו לפסוק זה שנזכר בו חרישה בפירוש. [ואין לומר שכוונתו שבא הרמב"ם להשמיענו דאיסור חרישה בשביעית הוא איסור עשה, ואינו איסור לאו, שהרי הרמב"ם כתב כאן להדיא: וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר וכו'. אלמא דיש בזה גם איסור לאו].

ועוד כתב שם לתרץ, דכולי עלמא מודו דמלת חריש לצורך חרישה בשביעית גופה הוא דאתא, וכן כתבו בתוס' דלא מייתר לרבי עקיבא אלא תיבת בקציר, דאילו תיבת בחריש איצטריך למיסר חרישה בשביעית מדאורייתא, אלא דסבירא ליה לרבי עקיבא כיון דבקציר אתא לתוספת, בחריש נמי לתוספת. ואפשר דגם רבי ישמעאל מודה דבחריש בא לאסור

חרישה בשביעית, וייתורא דבקציר הוא דדריש לקציר העומר שדוחה שבת. וע"ש עוד.

ומבואר מדבריו, דסבירא ליה למהר"י קורקוס בדעת הרמב"ם דגם חרישה אסורה בשביעית מן התורה.

והנאון החזון איש (שביעית סימן יז אות ב') כתב ליישב, דהנה לא קיימא לן כרבי עקיבא דדריש קרא לתוספת שביעית, וכן קיימא לן כר"י דדריש קרא לקצירת העומר, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ז מהלכות תמידין ומוספין ה"ו), ומיהו אין נפקותא לדינא בפלוגתתן, ולכן לא חש רבינו לכתוב בפרק א' הא דרבי עקיבא למיסר חרישה. והובא בספר דרך אמונה (ריש פרק א'). והגר"ש עמאר בגליון תנובות שדה (גליון 30) תמה על המראה הפנים הנ"ל, דעשה דושבתה הארץ כולל כל העבודות לעבור עליהן בעשה, דפשטות דברי הגמרא במו"ק (ב:) לא משמע כן, וגם בדברי הרמב"ם אינו במשמע כן, ולא אישתמיט שום אחד מהפוסקים המפורסמים לומר כן. דכולם נוקטים בפשיטות דכל המלאכות מלבד זריעה וזמירה וקצירה ובצירה הוו דרבנן. ורק בחרישה ובנטיעה נחלקו בזה ראשונים ואחרונים, אם הם דאורייתא או דרבנן, ולא עלה על לבם לומר שכל העבודות הן דאורייתא רק שאינו לוקה עליהן. וגם מה שכתב במראה הפנים להשוות שביעית לשבת, ולומר דכמו שבעשה דשבת נכללין כל העבודות בכלל השביתה, הכי נמי בעשה דשביעית נכללין כל העבודות לעבור עליהן בעשה. וסמך דבריו על התוספתא דתורת

כהנים, אין הכרח מכל זה, דגם בשבת גופא דאמרינן שהעשה דשבייתת שבת כולל המלאכות כולם, מכל מקום אינו כולל אלא המלאכות האסורות בשבת מן התורה, אבל זה ברור ופשוט שאם יעשה איזו מלאכה שאינה מט"ל מלאכות האסורות, ודאי דלא עבר גם על עשה דשבייתת שבת, וכגון אחד שירים שולחנות וכסאות ושאר מטלטלין מחדר לחדר בתוך ביתו ויתייגע בהם, דאין בזה איסור מלאכה, האם ס"ד שיעבור על עשה דשבייתה, כי לא שבת ולא נח. ויותר מזה אם יעשה אדם איסורים דרבנן שגזרו בהם משום שבות, היעלה על הדעת לומר שעבר על עשה דשבייתת שבת. אלא ודאי דעשה דשבת כולל רק אותם מלאכות שאסרה תורה בלאו ועובר עליהם גם בעשה, והכי נמי בעשה דשביעית שכל מה שאסור בלאו שעובר עליהם גם בעשה, והוי דומיא דשבת ממש, דשני העשין כוללים כל מה שאסרה תורה בלאו באותו הענין. וזה מדוקדק יפה בלשון הרמב"ם שם שסיים, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל עשה ועבר על לא תעשה שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ע"כ. הרי הדבר כמו מפורש בלשונו דמבטל עשה על ידי שעבר בלא תעשה, אבל מלאכה שאין בה לא תעשה, גם עשה לא חל עליה. וע"ש עוד.

וראה עוד ביישוב דעת הרמב"ם בתפארת ישראל (שביעית פרק א משנה ד, בפירוש בועז שם), ובספר תורת השביעית, ובספר אור לציון (שביעית, עמוד קכד). ע"ש.

מנין המצוות בשמיטה

המצוות שבשמיטת כספים שש מצוות המנויות בתרי"ג, שני עשין וארבעה לאוין, והם הם אבות ההלכה של שמיטה, מהותה ועצמותה. ואלה המצוות:
א. שתשבות הארץ בשביעית ממלאכה. שנאמר: ושבתה הארץ שבת לה, ונאמר: בחריש

וכמה מצוות יש בשמיטה, הנה הרמב"ם בספר המצוות (עשין קלד, קלה, לאוין רכ-רכג) מנה עשרים ושתים מצוות בשמיטה ויובל. ואם נסיר מהם את העשין והלאוין התלויים ביובל ואינם נוהגים בזמן הזה, ונצטמצם בהלכות שבשמיטת קרקעות בלבד, יהיו בידינו נמלכד

ובקציר תשבות. ב. להשמיט מה שמוציאה הארץ, שנאמר: והשביעית תשמטנה ונטשתה. ג. שלא לעבוד עבודת הארץ, כדכתיב: שדך לא תזרע [וכרמך לא תזמור]. ד. שלא לעבוד עבודת אילנות, כדכתיב: כרמך לא תזמור. ה. שלא לקצור כדרך הקוצרים, כדכתיב: את ספיח קצירך לא תקצור. ו. שלא יבצור כדרך הבורצים, כדכתיב: ואת ענבי נזירך לא תבצור.

נמצא שהרמב"ם מנה במצוות השמיטה ב' מצוות עשה. אולם הרמב"ן (המצוה השלישית) הוסיף עוד מצוה: "והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה", והיינו שיש מצות עשה באכילת פירות שביעית. וכן כתב במגילת אסתר שם. ולדעת הרמב"ם אין כוונת התורה שיש מצוה באכילה, אלא שפירות אלה הותרו באכילה ונאסרו בסחורה. והגאון החזון איש (שביעית סימן יד אות י) דחה ביאור הרב מגלת אסתר בדעת הרמב"ן, ולדעתו גם הרמב"ן סבירא ליה דליכא מצות עשה באכילת פירות שביעית. וכתבנו עוד בזה להלן.

ומלבד הנ"ל מצינו להלכה למשה מסיני לתוספת שביעית, שלשים יום קודם שנת השמיטה, אלא שהלכה זו לא נאמרה אלא לזמן שבת המקדש היה קיים, ולא לזמן הזה, כאשר יבואר להלן.

וחכמים הוסיפו לאסור בשביעית באכילה פרי האדמה שגדל בשביעית [הנקרא ספיחין]. וכן מצינו בשביעית בדברי קבלה, על פי הנאמר (נחמיה י, לב): ונטש את השנה השביעית ומשה כל יד. והגאון בית הלוי כתב לחדש, שלדעת האומרים קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, אי אפשר לדון אותה לדרבנן בכל אופן, אפילו אם נאמר שמפני שאין היובל נוהג אין שביעית נוהגת מן התורה, מפני שכבר קבלו עליהם בימי עזרא אלה ושבועה כאמור בספר נחמיה הנ"ל, על קיום כללות התורה, ופרטו שם כמה פרטים ובתוכם: ונטוש את השנה השביעית,

וכיון שהקדושה לא בטלה ולא נשתנה בזה מאומה מאז, הרי יש עלינו עתה בשביעית חומרא של דברי קבלה, שהם חמורים מסתם מידי דרבנן, וספיקם להחמיר, ועוד יש בה דין של קבלת שבועה שקבלו עליהם אבותינו שהיא מן התורה. ע"כ. והובאו דבריו בספר שבת הארץ (במבוא, פרק ח') ותמה עליו, דאי נימא שיש לחוש בשביעית מצד השבועה שמימי עזרא, אם כן תיקשי הסוגיא בגיטין גבי פרוזבול, שהקשו בגמרא, ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא והתקין הלל דלא משמטא, ותירץ אב"י, בשביעית בזמן הזה דרבנן. ופירש רש"י דהלל סבר כרבי. ואף על גב דהלל היה בזמן הבית השני, מכל מקום סבר אב"י שגם בבית שני לא נהגו שמיטין מדאורייתא, כיון שלא היה יובל נוהג.

וגם לפירוש רבינו תם שבזמן בית שני היה יובל נוהג מן התורה, כמסקנת הגמרא בערכין, הלל תיקן את תקנתו על אחר החורבן, וזה נקרא לדריה, לדור החורבן, אם כן מדהוצרך להסמיך יסודו של הלל על ההיקש של שמיטת קרקע ושמטת כספים בביטול היובל, שמע מינה דסבירא ליה עכשיו שעצם קדושת הארץ קיימת, אם כן הלא קיים עדיין כח השבועה ההיא, ובה התחייבו גם בשמיטת כספים כבשמיטת קרקעות, שהרי מפורש שם, אחרי ונטוש את שנת השביעית, ומשא כל יד, דהיינו שמטת כספים, כדכתי' בתורה שמוט כל בעל משה ידו, וכמו שפירשו המפרשים שם בנחמיה, ומה הועיל אב"י בתירוצו והרי סוף סוף יש כאן דין שבועה שהיא מן התורה. וגם על דברי קבלה קשה לומר שיבא הלל ויבטל אותם, ועדיין איך התקין הלל דלא משמטא. ואף לרבא דמתרץ דהפקר בית דין הפקר, יקשה מכל מקום חיוב שבועה להיכן הלך. אלא דיש לומר דדמי כאילו חייבוהו בית דין ממון אחר, אחר שעברה שביעית על פי בית דין. אבל לאב"י ודאי קשיא. וע"ש מה שכתב עוד בזה.

ב. שנת השמיטה האמיתית היא שנת תשע"ה הבאה עלינו לטובה, וכן המנהג פשוט בכל ישראל, ואין לזוז מהמנהג. ואין מונים שנים אלו לבריאת העולם, אלא תחלת המנין היה לאחר ארבע עשרה שנה משנכנסו בני ישראל לארץ ישראל, [שבע שנות כיבוש הארץ, ושבע שנות חלוקת הארץ], ואז נתחייבו ישראל במצות השמיטה. ונמצא ששנת השמיטה הראשונה היתה בשנת העשרים ואחת לכניסתם לארץ. (ב)

מתי היא שנת השמיטה

החשבון הנ"ל של מנין השמיטות מבריאת העולם, במה שאמרו בגמרא (עבודה זרה ט:): אמר רב הונא בריה דרב יהושע, האי מאן דלא ידע כמה שני בשבוע הוא עומד, ניטפי חד שתא, ונחשוב כללי ביובלי ופרטי בשבועי, ונשקול ממאה תרי ונשדי אפרטי, ונחשבינהו לפרטי בשבועי, וידע כמה שני שבועי. ולפי המבואר ברש"י שם, היינו השנים שלאחר החורבן או על שנות מלכות יוון, שהוא למנין השטרות. אבל לשיטת בעל המאור שהכוונה היא על שנות הבריאה, התנאי של ניטפי חד שתא לא כתוב בגירסא של בעל המאור, ולדבריו החשבון הוא כך, הכללים הם המאות, בכל כלל יש שני יובלים, ומכל כלל עלינו להביא בחשבון שתי שנים בלבד, שמכל מאה שנה נשארות שתי שנים מחוץ לשמיטה, שהרי בכל תשעים ושמונה שנה יש ארבע עשרה שמיטות שלימות. את השנתיים הללו עלינו להוסיף על הפרטים ואנו יודעים מיד באיזו שנה לשמיטה עומדים. הרי חשבון שנת תש"ה, למשל, בה' אלפים, שהן חמשים מאות, יש לנו שארית של מאה שנה [חמשים כפול שתיים], כלומר: שתי שנים. בשבע מאות [ת"ש] אין כל שארית [מאה שביעיות]. נשארו ה' השנים שאחר ת"ש, צרף אותן לשתיים שנשארו מה' האלפים והרי לנו שבע. [שמתוך מאה שנה של השארית, שוב יש לנו 14 שביעיות שהם 98, ולכן נשאר ב' שנים].

ואמנם מצינו מחלוקת מאימתי מתחילין למנות שמיטין, דאיתא בגמרא (ערכין יא:): רבי

(ב) הנה ב' חשבונות יש לשנת השמיטה, חשבון אחד הוא מיקרי, והחשבון השני מכוון על פי ההלכה. החשבון הראשון הוא, לחלק את שנות הבריאה לשבע שבע, כאילו מנין השמיטות מתחיל משנה הראשונה לבריאת העולם, והשאריות הן מספר השנים שבשמיטה. והיינו, אם נחלק ה' אלפים שבע מאות ששים ואחד שנים, לשבע, נקבל מספר שמונה מאות עשרים ושלוש במדוייק, והיינו שמשנת בריאת העולם עד שנת תשע"ה, היו 825 שמיטות. [ואם נקח את שנת ה'תשע"ה ונחלק אותה לשביעיות מבריאת העולם, נמצא שהיא שנת השמיטה]. וכך נדע במדוייק מתי היא שנת השמיטה. [כפתור ופרח פרק נ"א. אורים סימן ס"ז סק"ה]. ואמנם חשבון זה אינו אלא חשבון מיקרי, שהרי בבריאת העולם לא מנו עדיין שמיטות, וכמבואר בגמ' ערכין (יב:), וברמב"ם (פרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב'). ומבואר שם שהתחילו למנות שמיטין רק אחר כניסתן לארץ ישראל בשנת אלפיים ות"ק ושלוש לבריאת העולם. והשמיטה הראשונה היתה בשנת עשרים ואחת מכניסתן לארץ, בשנת ב' אלפים ותק"י, כמבואר בספרא (פרשת בהר), ובתוספתא (פרק ו' דמנחות). שהרי נאמר בתורה: כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ וגו'. ונאמר, שדך לא תזרע, שיהיה כל אחד ואחד מכיר שדהו, כרמך לא תזמור, שיהיה כל אחד ואחד מכיר את כרמו.

ואמנם לדעת הרז"ה וספר התרומה מפורש

החדש מתחיל בשנה שאחריה, שנת חמישים ואחת. אבל לדעת רבי יהודה שנת חמישים עולה לכאן ולכאן, והיינו, דשנת החמישים נחשבת כשנת היובל, והיא גם השנה הראשונה למנין החדש לשמיטה הבאה וליובל הבא. ונמצא, דאליבא דרבנן יש לנו במאה שנה שתי יובלות, ופעמיים שבע שמיטין. ובמאה השנה הבאות מתחיל שוב חשבון חדש. אך אליבא דרבי יהודה מונים שבע פעמים שבע, ושנת החמישים היא גם שנה הראשונה למנין החדש של השמיטה, וגם שנת יובל.

ובירושלמי (פרק א דקידושין הלכה ב) דנו מה היא השנה השביעית לשחרור העבד. שהרי נאמר בתורה (שמות כא, ב): שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם. ושאלו שם, דשמא שנה השביעית היינו לשנת השמיטה, אמר רבי חונא, אם אומר את שביעית של עולם, אם כן מה היובל בא ומוציא, והיינו, אי נימא דשנת השמיטה היא המשחררת, ולא השנה השביעית מיום שנמכר לעבד, אם כן הרי השמיטה קודמת ליובל, ולפי זה אין במציאות שהיובל יוציא את העבד לחירות, אמר רבי יוחנן בר מריה, אתיא כמאן דאמר אין היובל עולה ממנין שני שבו. והיינו, דלמאן דאמר זה פעמים שהיובל יגיע באמצע שנות השמיטה. וע"ש בפני משה שמפרש דהוי לרבי יהודה, ולדעתו המנין לשמיטין והמנין ליובלות מנינים בפני עצמם הם לגמרי, ואין הם קשורים אחד לשני כלל. אלא היובל בא תמיד אחת לחמישים שנה, וזו שנה ראשונה לשמיטה, ואיננה שנה ראשונה למנין היובל, ורק שנה שלאחריה, שנת חמישים ואחת היא השנה הראשונה ליובל, ושנה ב' לשמיטה, וכך במשך הזמן יגיע יובל קודם השמיטה אליבא דרבי יהודה. וראה מה שכתב בזה באור שמח (פרק י מהלכות שמיטה ויובל הלכה ז). ע"ש.

והרמב"ם (פרק י מהלכות שמיטה ויובל) פסק כחכמים, דהיינו שמונים שבע

יוסי הגלילי אומר, מגלגלין זכות ליום זכאי, וחובה ליום חייב, כשם שבית הראשון חרב למוצאי שביעית, כך בית שני חרב למוצאי שביעית. ופירש רש"י שם, דהחורבן היה בשנה הראשונה לשמיטה. וכן דעת רבינו תם, דהבית השני חרב בשנת תכ"א לבנינו, והיא היתה השנה הראשונה לשמיטה, וכן מבואר בראשונים שם. והיינו, שהבית השני חרב בשנת 3830 למנינינו. ולפי זה בשנת ה' אלפים תש"ן עברו אלף תשע מאות ועשרים שנה מהחורבן. אך הרמב"ם (פרק י מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד) כתב, שהחורבן היה בשנה השביעית, והא דקרי ליה מוצאי שביעית, משום ששנת החורבן המתחילה מתשעה באב עד תשעה באב הבא, רוב השנה קיימא במוצאי שביעית. ונמצא לפי זה דאיכא פלוגתא מאימתי מתחילין למנות שמיטין, אם משנת החורבן או מהשנה שאחריה. וגם לענין מועד חורבן הבית השני מצינו מחלוקת בראשונים, שדעת הרמב"ם בית שני עמד ארבע מאות ועשרים שנה, ובשנת ת"כ לבנינו חרב, וכן כתב רש"י בעבודה זרה (ט): אך בערכין (יג): כתב רש"י בשנת תכ"א לבנינו חרב הבית, ושנה שלאחריה מוצאי שביעית, וראשונה לשמיטה. ונמצא דאיכא פלוגתא מאימתי מונין לחורבן. ולדעת המאור (עבודה זרה ט) הבית השני נבנה בשנת ג' אלפים ות"י שנה, ולדעת הרמב"ם הבית נבנה בשנת ג' אלפים ת"ט. ויש בזה נפקא מינה לגבי שנת החורבן. [וראה מה שכתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (דעה והשכל סימן לד). ע"ש].

ובגמרא ראש השנה (ט) מובא מחלוקת בין רבנן ורבי יהודה בהסבר הפסוק (ויקרא כה, י) יובל היא שנת החמישים שנה תהיה לכם, לרבנן בא הכתוב לומר, שנת חמישים אתה מונה, ואי אתה מונה שנת חמישים ואחת. והיינו, שמונים שבע פעמים שבע שנים, ואחר כך ישנה שנת החמישים העומדת בפני עצמה, היא שנת היובל. והמנין

גם המהרשד"ם בתשובה (סימן קצב) כתב: ולענין שנת השמיטה וכו' אך ידענו כי חכמת הרמב"ם גדלה עד השמים, ובכל החכמות לו עשר ידים, וגם חיבור היד מעיד על מי שחבירו שאין כמוהו משעה שנחתם התלמוד עד עתה, ובכמה מקומות מפרקיו מראים חסידותו וקדושתו, ומורי מהר"י לוי בן חביב חיבר חיבור בדרוש שנת השמיטה, וחקר ודרש בסוגית התלמוד ובדברי הפוסקים הראשונים והאחרונים, ולא הניח זוית שלא נשטח בו וכו'. ולפי האמת הליכות עולם לו, ועליו ראוי לסמוך. וראוי לנו לו' שסברת בעלי התוס' ור"ח היא עצמה סברת הרמב"ם, ושנת השמיטה לדעת כולם אחת היא. ובפ"י הרמב"ם הכל מתוקן, ואין קושיא כלל וראוי ג"כ לפסוק כמותו.

ומרן בבית יוסף (יורה דעה סימן שלא) הביא המחלוקת הנ"ל, וסיים, והשתא לפי הסברא האחרונה שתפס הרמב"ם עיקר, נמצא ששנת פ"ט היתה שמיטה, וכן המנהג היום בארץ ישראל וכו'. וכן פסק גם בשלחן ערוך (שם סוף סעיף יט): ושנת השמיטה האמיתית היתה שנת השי"ג. ע"כ. והיינו, דיש למנות לעולם ז' שנים אחר ז', דקיימא לן שנת החמישים עולה לכאן ולכאן. ומה שמרן נקט בלשון "האמיתית" זה אחר שהרמב"ם שהיה מרא דאתרא פסק כן.

והגאון המבי"ט בתשובה (סימן נ) כתב דמנהגן של ישראל תורה היא, ואחר חקירה ובדיקה כל הצורך בזה הענין נתאמת אצלי כי שנה זו היא שנת השמיטה. וע"ש שהאר"י בחשבון שנות השמיטה, והעלה כפי המנהג כיום. ועוד שם בסימן כא כתב, ובהיות שנולדה מחלוקת בין החכמי' על שנת השמיטה איזו היא, ואפש' כי על זה רפו ידיהם מלנהוג איסור בפירות שביעית של גוי, דשביעית בזמן הזה מדרבנן והוי ספקא דרבנן אי זו שנה היא, ולקולא. אבל כיון שלדעת

שמיטין ויובל אחריהן, ובשנת חמשים ואחת מתחילים במנין חדש לשמיטין ויובלות. אך התוספות (ראש השנה ט. ד"ה לאפוקי), נטו לפסוק כרבי יהודה. ועיין בפירוש רש"י (עבודה זרה ט.) ואף שהרמב"ם חשב בדעתו לפסוק כחכמים לגמרי, גם לענין זה שמונים שנת היובל בפני עצמה ואינה עולה לכאן ולכאן, מכל מקום סיים שם: אבל הגאונים אמרו שמסורת היא בידיהם איש מפי איש, שלא מנו באותן שבעים שנה שבין חורבן בית ראשון ובנין בית שני אלא שמיטות בלבד בלא יובל, וכן משחרב באחרונה לא מנו שנת החמישים אלא שבע שבע בלבד מתחילת שנת החורבן. ושנת השמיטה ידועה ומפורסמת אצל הגאונים ואנשי ארץ ישראל, וכולם לא מנו אלא לשני חורבן, משליכים אותן שבע שבע וכו', ועל זה אנו סומכין, וכפי חשבון זה אנו מורים לענין מעשרות ושביעית והשמטת כספים, שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות. ע"כ. וראה בחזון איש (שביעית סי' ג סק"ו) מה שכתב בדעת הרמב"ם.

וע' להסמ"ג (עשין קג) שכתב, ושנת ארבע לאלף הששי היא שנת השמיטה, אמנם בסוף סדר רבנן סבוראי איתא, ששנת השמיטה היא בשנת חמש לפרט קטן, ורוב הגאונים חולקים ע"ז. וע"ע בס' התרומה (סי' קלה), ובהגהת מרדכי (גטין סי' תנג). ע"ש. ובפסקי הרב רבינו אליהו מלונדריש (עמוד ח) כתב, ששנת ה' אלפים י"א לפ"ג, היא שנת השמיטה לדעת הרמב"ם (פ"י מהל' שמיטה ויובל ה"י), ולדברי רש"י היא שנה ששית לשמיטה, ולדברי ר"ת היא שנה ראשונה לשמיטה. ובספר אוצרות יוסף (שביעית עמ' צו) כתב בשם הדרישה (יו"ד סי' שלא), שהספק נמשך שלש שנים, כי לרש"י השמיטה בשנת פ"ז, ולר"י בשנת פ"ח, ולרמב"ם בשנת פ"ט. ע' היטב בתוס' (ר"ה ט. ע"ז ט.).

ח. וע"ש, שאף שבברכ"י יוסף (יו"ד סי' שלא ס"ק כג) כתב על המנהג בירושלים שאין מברכין על הפרשת מעשרות מן היין שנעשה ע"י ישראל, מטעם שיש ספק בשנות השמיטה, אך לי נראה דהאידינא ליכא לספוקי בשנת השמיטה שהלכה רווחת כדעת הרמב"ם בהסכמת גדולי עולם. מ"מ נראה שיש לצרף ספק זה לספקות אחרים, בשביעית דרבנן, להקל בספק ספיקא. וכן בשו"ת אבן יקרה (ח"ג סי' כא) כתב לצרפו לס"ס. וכן כתבו הרבה אחרונים ע"ש.

ונבאמת שבחזו"ע על הל' תרו"מ (עמ' קצב) כתב, שהרוצה לסמוך ע"ד מרן החיד"א שהלכה רווחת כדברי הרמב"ם, וכמ"ש מרן (בש"ע סי' שלא. ובאבקת רוכל סי' ד), וכדברי הרב מטה יוסף (חיו"ד סי' ט), ודאי דשפיר עבדן.

ולאפוקי ממה שכתבו כמה גדולים בדורינו במכתב בשם "דעת תורה" (ונדפס ג"כ בספר חוט שני שביעית מהדור' תשע"ד, עמ' תקיא): שאחרי הבירור בספרי הפוס', נתברר שאין שום ספק בשנת השמיטה, ואין שום אפשרות לצרף את השיטות בשנות השמיטה, להקל בדיני שמיטה. ע"כ. אולם בכדי לברר את ההלכה, יש לעיין גם בפוסקים הרבים שהובאו בספריו של רשכבה"ג מרן אאמור' זיע"א. שהוא הביא מדבריהם שעכ"פ לסניף חזי לאצטרופי. ומצטרף שפיר לספק ספיקא או לכמה ספיקות.

אם הרמב"ם ביטל דעתו לדברי הגאונים בענין מנין שנות השמיטה

בביאור הסוגיות להלכה לא חזר. וס"ל שאף אם קבלה היא שלא מנו יובלות, מ"מ אין צריך לחזור ממה שפסק דהלכה כחכמים, שאין מכאן ראיה שלאחר החרבן היו מונים שמיטין בלא יובלות משום שכך עיקר הדין מן התורה, שאף לחכמים הצורך למנות יובלות הוא כדי שיהו שמטין מדאורי, אבל אם נהגו שלא למנות יובלות, כשלא נהג יובל, הרי

הרמב"ם ז"ל אנו סומכי' על שנה זו שהיא שנת שמיט', לשמיטת כספים ולסדר המעשרות, בששת השנים, לקדושת הארץ נמי סמכין עליה, והוי' שנת שמיטה לשבות מעבוד' הארץ, ולאכול פירותיה בקדושת שביעית כדא'.

ובאוצרות יוסף שם כתב, שכיון שהספק הוא על ג' שנים, בכל שנה מהם יש רוב להיתרא. ויש מקום להקל עפ"ז. ובשו"ת שער המים (ס"ס ד) כתב שלענין קדושת שביעית וביעור פירות שביעית מצרפינן הספק שבשנות השמיטה. ע"ש. ודברי המבי"ט הובאו בשו"ת שמחה לאיש (דף קח). שבעיקר שנות השמיטה לא יצאנו מכלל ספק, ומצטרף לספק ספיקא. וכן הובא במל"מ (מגילה פ"א) בשם המבי"ט, ובשו"ת נחפה בכסף (סי' ד). וכ"כ מרן בשו"ת אבקת רוכל, והובא להלכה בספר איש אמונים (דף ל. אות ז). וכן הסכים שלא לברך על פדיון מע"ש בזמן הזה מה"ט דסב"ל. וכן המנהג. וכן דעת הלק"ט (ח"ב סי' קמג) שכתב, וכל שנה ושנה אני מתנה בהפרשת המעשרות שאם השנה היא של מעשר עני, מה שאמרתי שהוא מעשר שני הרי הוא מעשר עני, ופודה אותו בשיווי לעניים. ע"כ. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ב ס"ס תשלא), שטוב לחוש למחלוקת הראשונים איזו שנה השמיטה ולהתנות במעשרות. והובא בחזון עובדיה סוכות (עמוד רפז), ובשו"ת יביע אומר ח"י (יו"ד סי' מב אות

ובספר אחד הקשה בד' הרמב"ם, דכיון שסובר שהלכה כחכמים, כיצד תנהג שמיטה בשנה שלדעתו אינה אמיתית. ולא משמע שחזר בו מחמת הקבלה והמעשה ופסק שהלכה כר"י, ששנת חמישים עולה לכאן ולכאן (ע"ש בה"ז). ולכן נראה שהרמב"ם לא חזר בו רק בהוראת הלכה למעשה אימתי יש לנהוג שמיטה, אבל מדרך לימודו והבנתו

באמת זהו הדין שצריך לנהוג שביעית כפי שני היובל, א"כ יוצא שלפי זמן האמיתי של השביעית יש איסור תורה לחרוש ולזרוע וכו', ואטו ח"ו כולם עוברים על הדין. ועוד דמנ"ל דין זה שנוהג מדרבנן בשביעית, הרי לפי הרמב"ם זה נוהג מן התורה, וא"כ אין מקור כלל לשביעית דרבנן, וכ"ז דבר מאד תמוה. ולכן נראה שהרמב"ם באמת ביטל דעתו מפני הקבלה והמעשה, שלא מונים את שנת היובל, ולכן לדינא שפיר מניין שביעית מה"ת אפילו שלא מונים יובל, אלא דמטעם אחר י"ל דהוי מדרבנן, מכח ההיקש ליובל. ע"ש.

עכ"פ תהיה שמיטה מדרבנן לזכר בעלמא, דמנין בלא יובלות מדרבנן הוא. ולא הודה לגאונים רק שהמציאות היא שלא מונים יובלות, אבל נשאר בדעתו שהלכה כחכמים. וכיון שהיתה קבלה שמנו שמיטין בלא יובלות, ע"כ דהיינו מדרבנן. וש"מ מזה, שמכח קושיות אין לדחות דבר המקובל לנו שכן המנהג, ומאידך מחמת מנהג אין צריך לבטל את דרך הלימוד בסוגיא, אלא הלימוד ישאר כפי ההבנה בסוגיות. ע"כ. [מבוא לאור לציון עמ' ז].

ובספר ברכת יצחק (ברכה, שביעית עמ' ריב) כתב על זה, שזה מוקשה, שאם

אם מותר להחמיר ולשמור ב' שמיטות

המהרימ"ט, דהלכה מוחזקת ביד כל ישראל בשמיטה כדעת הרמב"ם. ע"ש. וכן כתבו האחרונים, דכיון שנהגו כהרמב"ם אין לזוז מהמנהג, וכמו שכתב הגאון החזון איש (סימן ג' אות לג), דאף שדעת הגר"א בביאוריו (חושן משפט סימן סז סק"ח) אינה כן, מכל מקום אין לזוז מהמנהג. ובספר תקנות ירושלים כתב בזה"ל: שנת רס"ה נתאמצו כל רבני הגלילות על דבר השמיטה, כי נפל הפרש ביניהם אם ללכת אחר חשבון רש"י או הרמב"ם, והסכימו וגזרו שתהיה שנת רע"א שמיטה, וכן רע"ח, וכן תמיד על פי הרמב"ם. ע"כ. והובאו דבריו בספר אפקעתא דמלכא להסבא קדישא זצ"ל (עמוד עו), וכתב, הלא מעתה כיון דכל הרבנים מארי דאתרא מכמה מאות בשנים הסכימו וגזרו כן, וכל עדת ישראל קיבלו עליהם ועל זרעם כן, לא נשאר עוד ספק בדבר, והוי כמפורש בש"ס דילן סברת הרמב"ם. ע"ש.

וע"ש בדברי מהרשד"ם שכתב עוד, להוכיח מהש"ס שאין אדם רשאי להחמיר במקום דאיכא למיחש שמא יטעו ויקבעו הלכה לדורות, לפי שחותמו של הקב"ה אמת, וצריך לקיים האמת במה שהוא אמת אפילו לקולא. ע"ש. ועיין בגמ' (ע"ז ד:) דבשלש שעות הראשונות לא יתפלל אדם תפלת מוסף ביחידות מאחר שהקב"ה יושב ועוסק בתורה בג' שעות הראשונות, תורה דכתיב בה אמת, דכתיב אמת קנה ואל תמכור. אין הקדוש ברוך הוא עושה לפני משורת הדין. ע"כ. וכבר כתב המבי"ט (הנ"ל) שמשום ספק זה רפו ידיהם בשמירת שביעית. והרי הקבלה והמעשה הם יסודות גדולים בהלכה. ואם יחמירו בזה מערערים על הקבלה והמעשה. גם בספר החרדים, והשל"ה הקדוש, כתבו שאין להחמיר בשאר שני שמיטה לעשר ב' מעשרות.

והנה באחרונה מצאו החוקרים כתובת בארמית במצבה ליד ים המלח, שבה נאמר "זאת ציון לנפש,,, חודש שבט שנת ג' לשמיטה שנת שלש מאות ושמונים לחורבן בית המקדש." וכן "מקום מנוחת,, שמתה

ומרן החיד"א בברכי יוסף שם (סק"ט) כתב בשם ספר החרדים, שדעת הגאונים כדעת הרמב"ם, ונתוועדו רוב רבני ארץ ישראל וטורקיה כרכים ועיירות גדולות, והסכימו כולם לדעת הרמב"ם. וכתב

לשמיטה, אלא שלדעתנו היתה זו שנת תכ"א לבנין ולא תכ"ב. וכאן במצבות לא נזכרו שנות הבריאה ולא שנות המנין של המקדש, ואין איפוא הכרעה מכאן בין רש"י והרשב"ם. ע"ש. ועל כל פנים לדברי שניהם יש להוסיף על מנין החורבן שנה אחת, ואנו מוצאים את שנת השמיטה.

ובענין זה של חישוב שנת השמיטה, ראיתי שמציינים לעוד פוסקים שדנו בזה, ומהם: שו"ת התשב"ץ (ח"ב סימן צט), וברידב"ז בהקדמתו, ובמהרלב"ח (סי' קמג), ובבית דוד (ח"ב חר"מ סימן יז), ובספר אוצרות יוסף (עמודים 39, 96), ובבני ציון (שפירא חלק א סימן א אות עט-פ), ובירחון המאסף (שנה טז כרך ב סימן מז), ובהר המור (עמוד נא), ובחזון איש (סימן ג ס"ק לג), ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ב סימן קכט), ובשנת השבע (עמוד יג, קנט, קסו), ובשפת הים (קונטרס זכר לשביעית אות לח), ובשו"ת אור לציון (ח"א יו"ד סימן כו). ע"ש.

ביום שלישי באחד עשר יום לחודש אלול בשנת ב' לשמיטה שהיא שנת ארבע מאות ושלשים וחמש שנים לחורבן בית המקדש. ולכאורה מכאן סתירה לחשבון שלנו, שהשנה הראשונה לחורבן היא הראשונה לשמיטה. כי שלוש מאות ושמונים לחורבן היא איפוא שתים [ולא ג'] לשמיטה, וכן ארבע מאות שלשים וחמש לחורבן היא ראשונה ולא ב' לשמיטה. לפי חשבון המצבות הרי יוצא ששמיטה היתה בשנת תש"ד. וראה בספר לאור ההלכה (עמוד צב) שהאריך הרבה בדבר חשבון שנת השמיטה, וכתב, דבאמת אין מכאן שום סתירה כלל, כי שיטת הרשב"ם שבשנת תכ"א היה החורבן, והיא היתה במוצאי שביעית, ושנה זו אינה נכנסת בכלל מנין השנים לחורבן, אלא מתחילין למנות מתכ"ב, והיא שניה לשמיטה, ובעצם אף לשיטת רש"י כך היא, שהשנה הראשונה למנין החורבן כפי שהורגלו למנות, היא שניה

הקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה - טעם ביטול מנהג שיש בו איסור

ואחר המחילה כיאות, הדברים תמוהים, דבודאי כוונת הרמב"ם הוא על פי המבואר במס' סופרים (פרק יד) שאין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג. ופי' הרדב"ז בח"ד (סי' צד) דהיינו מנהג קבוע. ומרן הב"י ביו"ד (סי' רנ"ט) הביא דברי המהרי"ק (בשרש קסא) אודות מנהג הפך דין התלמוד, שאינו מבטל את ההלכה, אא"כ הוא מנהג קבוע על פי חכמי המקום. ע"ש. ומרן הב"י שם לא הביא שום חולק על המהרי"ק. וגם מור"ם כתב, דהולכים אחר המנהג כשהוא מנהג קבוע. וכתב הש"ך, שהעיקר תלוי שיהא מנהג קבוע. ע"ש. ומש"ה לגבי שמיטה מאחר שהיה מנהג ברור קבוע וקדמון לעשות כחשבון הגאונים, מש"ה הרמב"ם כתב שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, והוא מנהג שנהגו בו כל תפוצות ישראל, ובמנהגים כאלה הכל מודים שהמנהג עיקר.

והנה באור לציון (מבוא לח"ב עמ' יג) רצה להביא ראיה בגודל כח המנהג, גם כשיש בו שמץ של איסור, מדברי הרמב"ם הנ"ל (בפרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו) שכתב שם בהלכות הקודמות את שנת השמיטה לפי חשבוננו, והוסיף בהלכה ה' שמסורת בידי הגאונים חשבון אחר מחשבוננו, ובהלכה ו' כתב שיש לסמוך על חשבון הגאונים, משום שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה. ע"כ. ופירש באור לציון, דמ"ש הקבלה, היינו מה שקיבלו מדור לדור את חישוב שנות השמיטה, ומה שהוסיף והמעשה הוא על עצם המנהג שנהגו כך, שהמנהג עצמו עמוד גדול בהוראה. והוא דקדוק נכון בדברי הרמב"ם. ומכאן חזינן כוחו של מנהג, שאם הרמב"ם שהיה פוסק בכל זאת כתב לסמוך על המנהג נגד דעתו, כל שכן לנבי מרן שאינו אלא מכריע, שבודאי שיש לנהוג כהמנהג, אפי' כשמרן פסק להיפך. ע"כ.

ג. ראוי ונכון ללמוד וללמד הלכות שביעית, דבר בעתו. וכבר קודם שנת השמיטה ראוי לעסוק בהלכות שביעית, וילמד בעיקר את הדינים הנצרכים לו. ורבים מהעם נכשלים מחוסר ידיעה בטיפול בגינות, ובעציצים. וכן בשמירת הפירות בקדושת שביעית, ובדמי שביעית. ולכן על החכמים בכל אתר לקבוע שיעורים וללמד לעם את דבר ה' זו הלכה, כדי שידעו היטב את כל ההלכות, האסור והמותר. (ג)

שייך לומר מנהג עוקר הלכה, דכיון שהמנהג קדום, וכבר נהגו כן, אין לעקור המנהג מפני ההלכה שנקבעת. משא"כ בדבר שכבר נקבע ההלכה בש"ס ובפוסקים, בודאי שאין כח ביד שום אדם לבטל ולשנות המנהג נגד ההלכה. רק מצינו אם הלכה רופפת בידך תלך אחר המנהג, אבל לא להיפך לשנות המנהג מחדש נגד ההלכה. והמהפך מנהג כזה אותיות גהנם. ועיין בתשובת באר שבע (סי' כב) שכתב גם כן כמה חילוקים בזה. ולכן אין כח במנהג כדי לבטל ההלכה שנקבעה, שזמן תפלת ערבית מפלג מנח' ולמעלה לכל היותר.

וכיו"ב כתב הפר"ח (או"ח סי' תצ"ו) בידי מנהגי איסור דלא אמרינן מנהג מבטל הלכ' במילת' דברירא, אפי' הוי איסור דרבנן, ומחינן ליה במרזפתא למי שלא ירצה לשמוע דברי חכמים. ע"ש. וכיון שמרן הש"ע פסק כג' עמודי הוראה, או כרוב הראשונים, ונתקבלו דבריו מדורי דורות, לא שייך לומר בזה מנהג מבטל הלכה לעקור דברי מרן, זולת במנהג שקדם למרן, דבזה לא נתקבלה הוראות מרן.

לימוד הלכות שביעית קודם שנת השמיטה

בעלי משנה הן יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות, ואם בעלי תלמוד הן יעסקו בהלכות פסח בפסח, בהלכות עצרת בעצרת, בהלכות חג בחג, העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא, כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר (משלי טו) ודבר בעתו מה טוב. ועל כל פנים, מי שאינו יודע את כל ההלכות כראוי, בלאו הכי מוטל עליו ללמוד את

וגם שהרמב"ם מיירי דוקא בדורות ההם שהמנהג הקדמון יש בכוחו להוכיח על המסורת. אבל במנהג של הדורות האחרונים שהוא נגד הראשונים ומרן הש"ע, ואינו מנהג קבוע לכל תפוצות ישראל, אין להמשיך לנהוג בו, אא"כ היה מנהג קדום דחשיב כמנהג קבוע. וכיו"ב לענין השיעורין, דכיון שהמנהג בידינו מדורי דורות לשער כשיטת רבי חיים נאה, אין לנו שום ספק באמיתות המסורת שבידינו, ואין צורך להחמיר זולת בגדר "מהיות טוב", וכמו שהעיר בחזון עובדיה הלכות סוכות. וכן ביביע אומר חלק ט' (או"ח סי' קה אות א'). ע"ש.

ולפי זה אין שום ראייה להיכא שרוצים להנהיג מנהג אחר שפשוט הוראותיו של הש"ע. וכ"כ להדיא בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' ו), דאף שאמרו בירושלמי (פרק הפועלים) גבי הכל כמנהג המדינה, שהמנהג מבטל הלכה. וכ"כ בערוך (ערך נהוג). ובתשוב' מהרי"ק (שורש ט). ע"ש. אולם אין לבנות בנין קבוע על יסוד רעוע, חדא דדוקא מנהג שהוזכר בש"ס שהיו נוהגין כן מקדם, שנקבעה הלכה זו בש"ס,

(ג) ראה לעיל בהקדמה. והנה בגמרא (ר"ה ז. מגילה כט: סנהדרין יב: בכורות נח.) אמרו, שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום, והן מצד תקנת משה (מגילה ד. לב.) שיהיו שואלין ודורשין בענייניו של יום הלכות חג בחג הלכות עצרת בעצרת. ובסנהדרין (קא.) איתא, בשעה שאוכלין ושותין במה יתעסקו וכו', אם בעלי מקרא הן יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים, אם

מהרל"ח כתב פסק ארוך לעמוד על אמיתת שנת השמיטה, וקראו בשם ספחי שביעית, לכן גם אנכי הדל באפי ראיתי חובה לעצמי לקבוע לימוד בדיני שביעית, כי דיניו רבו מהרבה ועצמו מספר, וכמו שכתבו התוס' [א.ה. ע' בתוס' סוכה לט. ד"ה שאין מוסרין, שכתבו, שאין מספר לדינים ולאסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית]. ובפרט לנו עתה כי תלי"ת הרחוב ה' לנו והתחילו ישראל לקנות שדות וכרמים מהגויים ברשיון המלך, ורבים יבקשו את דבר ה' לדעת את חקי האלקים וכו', על כן ראיתי לחבר קונ' זה וקראתיו בשם קדושת שביעית, בו אבאר כל דיני שביעית בכלל ובפרט הלכה ולמעשה, ובפרט כי רבינו הגדול מרנא ורבנא הרב מהר"י קארו ז"ל לא העלה על השלחן הטהור דיני שביעית כלל, ונכעת לא ידעתי טעם לדבר, והרבה דינים צריכים בירור, כי נפל בהם מחלוקת בין הפוס' הראשונים ובפרטין אתה מוצא גם ברבני האחונים וכו'. עכ"ד.

ההלכות נחשב כאילו קיים שמיטה

בקריאה בזמנן וקבלת עשייתן. ואותן שאין להן זמן קבוע בקריאתן, לפחות פעם אחת בשנה בקבלת עשייתן, תיחשב לו כעשייה, ולא יחסרו לו כי אם שבע עשרה מצוות שבשמיטה וביובל. ואם יש לו קרקע בארץ ישראל, יקיים מה שיוכל בשנת השמיטה. ומה שלא יקיים בפועל, יקרא כלל דיני המצוה כנוכר. וכן פרשת הקהל יקרא בסוף השמיטה, כמו שהיה קורא אותה המלך. ומצוה שביובל, אין ידוע לנו שנת היובל איזו היא, ולכן יקרא אותה בכל שנת השמיטה, שהיא ספק שנת יובל למאן דאמר שנת ארבעים ותשע עולה לכאן ולכאן. נמצא, על דרך זה כמקיים של התרי"ג מצוות פחות שבע עשרה בכל שנה, והשבע עשרה ישלימם בשנת השמיטה כנוכר. ע"כ.

ובשם האור לציון הביאו (הקדמת אול"צ שביעית), שנראה שכשם שעבודת ה' ועסק התורה

ההלכות הללו, שכל דבר המוטל עליו, יש לו חובה ללמוד. וכמו שכתב הבית יוסף (א"ח ס"ס מז) בשם האגור משו"ת מהרי"ל (החדשות ס"י מה), שהנשים מברכות ברכת התורה מכמה טעמים, ואחד מהם לדברי הסמ"ג שכתב שהנשים חייבות ללמוד הדינים השייכים להן. וכ"כ הב"ח (או"ח שם. וביו"ד סי רמו) שבמצות הצריכות לאשה, חייבת ללמוד, ולכן מברכות ברכות התורה בכל יום.

ובשו"ת כפי אהרן (ח"ב דף מו. הלכות שביעית סימן יא. בתשובה בערב שנת התרל"ד) כתב, שאין ספק כי בכלל תקנת משה רבינו ע"ה שתיקן לישראל שיהיו קורין הלכות חג בחג, הוא ללמוד בשנה השביעית כל הדינים השייכים בה, כדי לדעת האסור והמותר. ומזקנים אתבונן שכ"כ הרב המבי"ט ז"ל בכמה תשובותיו (ע' בח"ג ס"י מה) שבכל שנת השמיטה היה לומד דיני שביעית, ומה שנתחדש לו בכל שמיטה, היה כותב. וכן

גם מי שאין לו קרקע, ע"י לימוד

והביאו בשם האבני נזר (במכתב שהובא בס' רידב"ז על פאה"ש), שהלימוד בהלכות שביעית הוא תיקון על החטא הקדמון במצוות השמיטה, שהגלות היא בעוון השמיטין. ועוד, שעל ידי הלימוד בהלכות אלו, נחשב כאילו מקיים את השמיטה בפועל, וכמו שמצינו לגבי הקרבנות (מנחות קי). שכל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו'.

ולפי זה, לימוד הלכות שמיטה כולם, אף דיני עבודת השדה והאילן, נצרכים לכל, והגם שאין לו שדה או גינה, לפי שעל ידי הלימוד נחשב לו כאילו קיים את המצוות.

וכיוצא בזה כבר כתב המבי"ט באגרת "אור השם" (בסוף האגרת): ישתדל שיושלמו לו לימוד כל המצוות והאזהרות כללן בכל שנה. ואם יוכל, בכל רגל. ונמצא, שבכל שנה ושנה יקיים כל המצוות, קצתן בפועל וקצתן

ביום השבת גדול הרבה יותר מעבודת ה' ועסק התורה בימות החול, וכמו שהביא הגר"ח זיע"א בספר בא"ח (שנה שניה בהקדמה לפרשת שמות) בשם המקובלים, שגדול הפועל הנעשה מעסק התורה ביום שבת אלף פעמים יותר מן הנעשה מעסק התורה של ימי החול. וגם בספר פלא יועץ (ערך שבת) הביא בשם המקובלים שהפגם של כל דיבור וחטא ביום השבת גדול יותר מבחטאו בחול. ע"ש. כמו כן בשנה השביעית שבת הארץ, מעלת קיום המצוות ועסק התורה גדולה יותר מבשאר שנים, וכמו שנראה כן מדברי הרמב"ן בפרשת בהר (ויקרא כה, ב) עה"פ ושבתה הארץ שבת לה'. ומהרח"ו (שער המצות פ' בהר) כתב, שבשביעית יש דמיון לשבת, ויש תיקונים הנעשים מאליהם בשנת השמיטה. ע"ש. וגם האלשיך הקדוש (שמות כג, י) כתב, שבארץ הקדושה תחול בה רוח קדושה בשנה השביעית כנודע ליודעי חן. ע"ש. וכן לא אומרים בשנת השמיטה בארץ ישראל תיקון רחל כיון שיש ששון ושמחה בשנת השמיטה. ועל כן מן הראוי להתבונן בימים אלו ולהשתדל יותר בעבודת השם וקיום המצוות ועסק התורה משום מעלתם כי רבה. וישים לב יותר למעשיו בשנת השמיטה. וזה כבר מחדש אלול שלפני שנת השמיטה, כיון שיש שסוברים שתוספת שביעית ל' יום לפני השביעית שייכת אף בזמן הזה, ואף שאין ההלכה כן, מ"מ יש קדושה אף בימים אלו.

ובשם החת"ס (בדרשה לערב יוה"כ) כתבו, שאם ישראל שומרים את השמיטה אז כל השנה יש לה מעלת יוה"כ שנקרא שבת שבתון ושמיטה בגימטריא שס"ד והוא כיוה"כ שאין רשות לשטן.

ובספר שם משמואל (ר"פ בהר) כתב, שכמו שכתב האור החיים (פ' בראשית) לגבי שבת, שהבריאה היתה רק לשבעה ימים, ובכל שבת מתחדשת הבריאה עוד לשבעה ימים וכן לעולם, וזהו שבת לה' אלקיך שחוזרת כל

ובוהר הקדוש (ח"ב דף כ:;) איתא, אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים, הרועה בשושנים, המנהיג עולמו בשש שנים, והשביעית שבת לה'. ד"א, בשושנים באותם ששונים בתורה. ופירש ר' שמואל ויטל בהגהת ס' שער הפסוקים על שיר השירים, שכוונת הזוה"ק לומר, דהנה נודע, ששנת השמיטה לבדה היא לשם הקב"ה, כמ"ש ושבתה הארץ שבת לה', והיא כנגד יום השבת. והאמנם ו' השנים הם כנגד ששת ימי החול דאתמסרו ביד שליח, ובזמן שישראל הם צדיקים, אפילו בימי החול, ובשש שנים הנזכר

ובעין זה כתב בפנים יפות שם, ושבתה הארץ שבת לה', לשם ה', נראה פירושו, שבשנת השמיטה כל פירות שביעית הם קדושים לה' והוא נותנם לכל ישראל, וכן הוא בשבת בראשית דכתיב שבת לה' וכתיב כי קודש היא לכם, כמ"ש חז"ל (ביצה טז.) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה וכו', ולכך כתיב כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה, כי המחזיק בשדהו כמו בעל הבית הוא גזול להשי"ת, וכתיב, והשיב את הגזילה אשר גזל, ואף שהוא דורות אחרים מחוייבים לשלם גזל אביהם. דכתיב (איכה ה, ז) אבותינו חטאו ואינם.

ד. אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר (ויקרא כה, ב'): "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה". חוץ ממצות שמיטת כספים שנוהגת גם בחוץ לארץ. [ובזמן הזה ראה להלן]. אבל בחוץ לארץ אין שמיטת קרקעות ושמיטת פירות נוהגת כלל אפילו מדרבנן. (ד)

ה. אף בארץ ישראל אין כל המקומות שוים לדיני השמיטה, אלא מקומות שנכבשו אף על ידי עולי בבל, נוהג בהם כל דיני שמיטה, ומקום שנכבשו רק על ידי עולי מצרים אין נוהג שם איסור ספיחין, אך אסור לעבוד שם עבודת קרקע האסורה

בה, ונמצא הפסדן יותר על שכרן, ואלהי ישראל יעזרנו לקיימן, אמן. עכ"ל. והביאו השל"ה בשער האותיות (אות הקו"ף אות קיד).

והגאון הסטייפלר בספר חיי עולם (ח"ב, ח) כתב, ועוד מענין שמירת השבת, היא שמיטת הארץ, שכתוב בה "שבת לה". והוא ענין קדוש ונורא מאד, ובודאי שמירת שמיטת הארץ לכל דיניה כהלכתן, הוא תיקון נורא ועצום על קלקול האמונה, רח"ל.

אין שמיטת קרקעות נוהגת אלא בארץ ישראל

תבואו, יכול משבאו לעבר הירדן, ת"ל אל הארץ המיוחדת, יכול משבאו לעמון ומואב, ת"ל אשר אני נותן לכם, ולא עמון ומואב, מנין אתה אומר, כבשו אבל לא חלקו וכו', יכול יהיו חייבין בשמיטה, ת"ל שדך שיהא כל אחד מכיר שדהו. כרמך וכו'. נמצאת אומר כיון שעברו ישראל את הירדן, נתחייבו בחלה וכו', ל"ד שנה נתחייבו במעשרות, התחילו מונין לשמיטה לאחר כ"א שנה, עשו שמיטה לששים וארבע שנה יוכל. ע"כ. הרי שאין מצוה זו תלויה בבית כלל. ועי' בתשובות שאילת דוד (קונטרס השביעית), ובס' שערי ציון (סי' י"ג). ובענין שביעית בזה"ז, ראה בפלפלת כל שהוא (סי' ז), ובדרך עץ החיים בדרושים.

ומ"ש שלא בפני הבית, כתב בדרך אמונה שם, דבלבד שיהו כל יושביה עליה, דאל"ה

הוא הרועה אותם. וז"ש דודי לי ואני לו הרועה אותי, אפי' בשש שנים של השמיטה.

וכתב בספר חרדים להר"ר אלעזר אזכרי (פרק נו): וכל הבאים לדור בארץ ישראל, חייבים להזהר מאד מאד בשמיטה, ובכל המצות התלויות בארץ ישראל, כשם שהיו זהירים לקיימם האמוראים הדרים בה, כדאיתא בירושלמי כדי שלא תהא מצות הדירה בארץ ישראל באה בעבירה של ביטול המצות התלויות

(ד) תורת כהנים (ויקרא כה). משנה בקידושין (לו:), כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ. ובגמרא שם מפרש ר' יהודה, כל מצוה שהיא חובת הגוף, נוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ, וכל מצוה שהיא חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ. וכן הוא בירושלמי (פרק ו' משביעית הלכה א'), שאין שביעית נוהגת אלא בארץ. וכן הוא ברמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כה): אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ע"כ. וכתב מהר"י קורקוס שם, דמ"ש בין בפני הבית וכו'. פשוט הוא, דבארץ תלה אותה הכתוב ולא בבית, ולכך נוהגת בין אם יש בית, בין אם אין בית. וה"ג בספרא (פ' בהר סיני) כי

בשמיטה, וכמו כן הגדל שם קדוש בקדושת שביעית, וחייבים לבער את הגידולים בזמן ביעורם. ומקומות שלא נכבשו אף על ידי עולי מצרים, אף אם הם בגבולות ארץ ישראל המובטחת, אין נוהג שם דיני שביעית כלל. וכיון שנחלקו הפוסקים על מיקומם של מקומות אלו, לפיכך אין להקל באף חלק מחלקי ארץ ישראל, וצריכים לנהוג כל דיני שביעית בכל חלקי ארץ ישראל, כולל החלק הצפוני, והחלק הדרומי, ויש לנהוג שם איסור עבודה בשביעית, וכל היבול הגדל שם קדוש בקדושת שביעית.

[ולגבי עזה ואשקלון ראה בהערה ו']. (ה)

נראה מזה דגם לאחר החורבן מ"מ בשביעית גופא בוודאי אסור מה"ת, דאל"כ היאך היה ס"ד דש"ס דהלמ"מ נאמר גם לאחר החורבן, ומקשה מזה על ר"ג ור"ד, דהא גם בשביעית גופא מן התורה מותר בזה"ז, והיאך שייך דבתוס' שביעית נאמר הלכה, אלא וודאי דזה היה פשוט להש"ס דשביעית גופא הוא מן התורה אפי' בזה"ז, אך דהיה סבור דנאמר הלכה על תוס' שביעית אפי' לאחר חורבן, ועל זה משני דלא נאמר רק לזמן המקדש, דומיא דניסוך המים. וכן משמע להדיא מד' רבינו גופא ברפ"ג, שכתב שם, ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה כדין תורה. עכ"ל. ופשוט דר"ל דגם בלי יום שלפני ר"ה מותר, דהלמ"מ לא נאמר לזה"ז. משמע דבשביעית גופא הוא מה"ת. ועוד ראה מהא שכתב שם בריש דבריו, ודבר זה בזמן שבהמ"ק קיים הוא שנאסר מפי השמועה, ומשמע דגם בבית שני היה נוהג הלכה זו, וע"כ דלענין עבודת קרקע לא קיי"ל כרבי, ובזמן בית שני בוודאי היה אסור מה"ת. אך יש לתמוה על רבינו, דמאחר שפסק בהלכות תרומות [פ"א ה"ו] דתרומה וחלה בזמן בית שני לא היה נוהג רק מדרבנן, משום דכתיב כי תבואו ובעינן ביאת כולכם, וא"כ בשביעית נמי הא כתיב כי תבואו. ע"כ.

איזה מקומות בארץ ישראל נוהג בהם שביעית

(כ). וכיבוש עולי מצרים היינו מה שכבש יהושע וסיעתו, שהם חייבים בתרומות

אינו אלא מדרבנן, כמו יובל, כמבואר בדברי הרמב"ם לקמן פ"י ה"ט. ולפ"ז שביעית בזמן בית שני שלא היו כל יושביה עליה, וכ"ש בזה"ז, אינו אלא מדרבנן. ודעת כמה ראשונים דגם בזה"ז הוא דאורייתא, ולא כמו יובל, ולמעשה יש לסמוך על דעת רבנו. ובכסף משנה שם כתב, שמדברי רבינו פה נראה דאף שלא בזה"ב נוהגת שמיטת קרקע בשביעית מה"ת. ובמל"מ תמה על רבינו, שהרי בריש מו"ק אמרינן, וחרישה בשביעית מי שרי, אמר אביי בשביעית בזה"ז דרבנן, ורבי היא, הרי בהדיא דלרבי גם חרישה בשביעית בזה"ז אינו אלא דרבנן. ובחשק שלמה כתב ליישב, דאדרבה ראה מפורשת מהש"ס דלשם דחרישה זוריעה, וכל עבודת קרקע בשביעית בזה"ז, הוא דאורייתא, מהא דמקשה שם על ר"ג ור"ד, דנמנו על שני פרקים הללו ובטלום, והתירו לחרוש ולזרוע עד ר"ה, דהיכא מצי עקרא להלכה למ"מ דאסור לחרוש ולזרוע בתוס' שביעית, מדאיצטריך הילכתא למשרי ילדה, מכלל דזקנה אסורה, ומשני דס"ל לר"ג ולב"ד דכי גמירי הילכתא בזמן שבהמ"ק קיים, דומיא דניסוך המים, אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים לא. ע"ש. וא"כ מוכח מזה דבזמן בית שני בוודאי היה אסור מה"ת, דהא אפילו בתוספת שביעית נאמר הלכה דאסור. וגם

(ה) על פי המבואר במשנה (שביעית פרק ו' משנה א') וברמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה

מצרים לכיבוש בבל אלא לגבי נעבדה בשביעית אם נאכל, שכיבוש מצרים נאכל, אבל לעולם צריך לאוכלו בקדושת שביעית. ונראה דלרמב"ם כיבוש מצרים יש בו כל דין שביעית. ובסברת הר"ש יש להסתפק. ובמקדש דוד (שביעית סי' א) כתב, דלהר"ש אותן כרכים המובלעות בא"י שלא כבשום עולי בבל, אין שביעית נוהגת בהם כלל. ושם (סי' ב) הביא חקירת המל"מ (שם) אם בכבוש עולי מצרים וכן סוריא נוהג מעשרות בשביעית, ושהוכיח שאין נוהג. ובמנחת יצחק (ח"ח סי' צה) הביא מהגר"א בפירושו, שבהחזיקו עולי מצרים ולא עולי בבל, נאכל בלא קדושת שביעית.

ובתשו"נ (ד, הנח) לגבי גוש קטיף כתב, שאף החזו"א החמיר למעשה לנהוג קדושת שביעית, ודלא כהר"ש והרא"ש והגר"א שהשטח הוא רק בקדושת עולי מצרים, ולשיטתם אין קדושת שביעית כלל בתוצרת מכיבוש עולי מצרים, מ"מ לא הכריע בתורת ודאי נגד הגר"א וגדולי הקדמונים, ומסתבר שבשעה"ד גם הוא היה מיקל, ובפרט כשיש צירופים נוספים.

ובמנחת שלמה ח"ג (סימן קנח) כתב, שאף שיי"מ בדעת הר"ש שבמקומת הללו אין נוהג קדושת שביעית בפירותיהם, אין הלכה כן, וגם לשי"ו זו נוהג שם דין תשמטנה ונטשתה של הפירות, וכל שכן שאסורים בעבודת הארץ. ומ"מ במקומות אלו לכ"ע שביעית מדרבנן.

ומה שכתבנו דמקומות שלא נכבשו אף על ידי עולי מצרים, אף אם הם גבולות ארץ ישראל המובטחת, אין נוהג שם דיני שביעית כלל, הוא על פי המשנה שם, וכן הוא לשון הרמב"ם בתשובה (פאר הדור סימן טו): וכל המקומות חוץ מזה, ואפילו שוכנים בה ישראל, אינו נחשב מן ארץ ישראל, ולזה נאכל ונעבד.

ומעשרות רק מפני תקנת חכמים, מלבד מקומות מסויימים שנפטרו, כמו שכתב הרמב"ם שם. וכיבוש עולי בבל היינו מה שכבש עזרא הסופר וסיעתו, ומקום שאלו לא כבשום, אף אם הם נמצאים בגבולות הארץ המובטחת אין חייבים לקיים שם מצוות התלויות בארץ. ויש אומרים שגם מקומות שנכבשו רק על ידי עולי מצרים, ספק ערלה לחומרא וכדין שאר ארץ ישראל. אך יש חולקים וסוברים שבמקומות שלא נכבשו על ידי עולי בבל, אין ערלה נוהגת שם מן התורה וספיקא לקולא. וכמו שכתב כן בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק יורה דעה סימן כד), וכן הוא בספר אור לציון (שביעית, עמוד פה בד"ה ועוד נראה). וראה בשו"ת חלקת השדה חלק ב' (חלק גבולות הארץ, סימן ד') מה שהאריך בכל ענין גבולות הארץ. ע"ש.

והמאירי (סנהדרין כד:) כתב, שהכרכים שכבשום עולי מצרים והניחום עולי בבל, אין קדושת שביעית בהם אלא מדברי סופרים. וכ"כ החינוך (מצוה פד) שמקומות אלו אסורין היום מדרבנן בעבודה בשביעית, שהחמירו בהן. וכ"כ הראב"ד בהשגות (שמיטה פ"א הי"א), שהשביעית אינה נוהגת בהם אלא מדבריהם. וע"ע ברמב"ם (בית הבחירה פ"ו הט"ז).

ובכפתור ופרח (פרק ה) כתב, שלא התיר רבי בית שאן, רק ספיחין, אבל לא עבודת קרקע, דתנן (שביעית ו, א) כל שכבשו עולי מצרים נאכל ולא נעבד, ובית שאן מעולי מצרים היא. ומ"מ הא דתנן (ידין ד, ג) עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית, זהו אפי' בעבודת קרקע, שאין שביעית נוהגת שם, אך יל"פ אם נעבד ע"י זולתינו. ושם בפרק ז' כתב לבאר שבית שאן היא א"י. וע' ברמב"ם ובראב"ד (תרומות פ"א ה"ה).

ובמשנה למלך (שמיטה ויובל פ"ד הכ"ו) הב"ד הרמב"ם והר"ש בפ"י לשביעית (רפ"ו), דלהרמב"ם אין חילוק בין כיבוש

ו. אילת נחשבת לחוץ לארץ לגבי חיוב תרומות ומעשרות, ולגבי שביעית, וכל הגידולים הגדלים שם בקרקע של ישראל, אין בהם קדושת שביעית, ואין בהם איסור ספיחין. אך אין צריך לעשות שם ב' ימים טובים של גלויות. נואין להחמיר בזה שלא להניח תפילין באסרו חג וכו', שמבטל מעליו מצוה יקרה זון. ולגבי טיול לאילת הנכון

פרקים ממה שיש לדון בזה, ולא ע"ט האסף, וראה בשו"ת מהרי"ט ח"א (סי' מז), ובספר פאת השלחן (כג, כה), ובשבת הארץ (עמ' 450), ובכרם ציון על שביעית (מדור גבולות הארץ), ובשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סי' כה), ובספר ארץ ישראל להגרי"מ טיקוצ'ינסקי, ובספר תחומין כרך י' (עמ' כג) מאמרו של הגרש"י זוין זצ"ל, ובשו"ת משנת יוסף ח"א (סימנים מה-מז), ובספר חקר ועיון (עמ' תרמב).

ודע, שדעת הגאון החזון איש שאין להקל בשום מקום משום ספק הגבולות, שכן איננו בטוחים כיום לדעת מיקום אותם מקומות, ואף השמות הנקראים כיום אינם תואמים בוודאות את תקופת חז"ל. וראה בחזון איש בכמה מקומות (סימן ג' אות יח ואות לב) שאין להקל בזמן הזה ולהסתמך על השמות והמפות בזמן הזה. ע"ש. ולדעתו יש לנהוג בכל המקומות בארץ קדושת שביעית ולא להקל כלל. ואע"ג דכאשר נהוג קדושת שביעית אנו פוטרם את היכול מן התרומות ומעשרות, מכל מקום כן העיקר. ורק במקומות שכתבו הפוסקים שאינו מכלל ארץ ישראל, כמו אילת, יש להקל גבי שביעית ותרומה. אולם יש לדון על כמה מקומות שיש בהם ספק, אם אפשר לצרף את הספיקות הנ"ל, דשם הירקות הבאים מאותו איזור אינו מאר"י, ושם אין זו שנת השמיטה, ושם הלכה כדעת היחיד בשעה"ד, שאין שמיטה נהגת בזה"ז כלל, ושם אם עשו היתר המכירה בקנין כדת וכדין, המכירה מהני, ובשל סופרים בודאי דמהני כמה ספיקות לצרפן. ויש לעיין.

ויש מקומות בארץ שלא כבשום עולי בבל וגם בהם אין איסור ספיחים, ודין ספיחים שלהם כדין ספיחי סוריה ועבר הירדן, אבל אין הדבר ידוע לנו בעדות ברורה שיש לסמוך עליה וקל להיכשל, ולכן אין להקל בספיחי ארץ ישראל. וכמו שכתב הגאון החזון איש (סימן כו סדר השביעית אות ד'). ע"ש.

והגבולות שכבשו עולי מצרים, והגבולות שכבשו גם עולי בבל, רבו הדיעות בפוסקים, עיין ברמב"ם בפרק א' מהלכות תרומות הלכה ב' עד י'. וז"ל בהלכות שמיטה (פרק ד' הלכה כו-כט): אין שביעית נהגת אלא בארץ שנאמר, כי תבואו אל הארץ, וכל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה, וכל הספיחין הצומחים בו אסורים באכילה, וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחים בו מותרים באכילה. ומהנהר ואמנה והלאה מותר בעבודה בשביעית. ע"ש. וראה בשו"ת מהרי"ט חלק א' (סימן מז), ובספר פאת השלחן (פרק כג, כה) ובספר שבת הארץ (עמוד 450), ובחזון איש (סימן ג' אות כא, וסימן כו אות ד'), ובמעדני ארץ (סימן ח' אות ה'), ובתרומות פרק א' הלכה ה' אות ב'), ובקהלות יעקב על שביעית (סימן יד, ד'), ובספר אור לציון (שביעית פרק ו'), ובשו"ת חלקת השדה חלק ב' (חלק גבולות הארץ סימנים ג-ה). שהאריכו בכל זה. ע"ש.

ובדבר הגבולות יש בזה אריכות רבה בדברי הפוסקים, ומה שכתבנו כאן הוא ראשי

להחמיר בזה, שלא לצאת לטיול לאילת זולת אם עושה כן להרביץ תורה, או לחזק את ידי לומדי התורה שם, או צורך פרנסה או לישא אשה. ^(ו)

אם אילת נחשבת לארץ ישראל או לחוץ לארץ

משפטי עוזיאל, ובשו"ת משנת יוסף ח"ב (עמ' קיג), ובספר אור לציון (שביעית עמוד עט). ע"ש. ומה שיש מתירים לצאת לשם לביקור, או להתגורר שם, היינו מפני שהעיר אילת היא בכלל גבולות ההבטחה. אולם הנכון להחמיר בזה, דבפשטות משמע מהאחרונים שיש דין חו"ל לאילת. וראה להלן ד"ה והנה. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סימן כג). ומה שפטרו את תושבי אילת מלעשות ב' ימים של גלויות, היינו מפני שהיו שלוחים מגיעים לשם, ומעיקרא לא היתה בכלל חוץ לארץ לענין תקנה זו, וכדמשמע מדברי הרב מור וקציעה הנז'. וראה להלן.

(ו) הנה בתרגום רבינו סעדיה גאון תירגם את מה שנאמר בתורה: "מעלה עקרבים" עקבה עקרבין. ולפי זה יש שדימו לומר דהיינו עקבה של היום הנמצאת מערבית לאילת. אולם באחרונים הביאו בשם ספר תבואות הארץ (עמ' כה) שכתב שאין כוונתו לעקבה שליד אילת, אלא שכל עמק הערבה הנקרא אלגור קרוי על שם עקבה, אבל מעלה עקרבים נמצא קרוב לים המלח. ע"ש. ובספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי, כתב, שאילת נחשבת כחוץ לארץ, לגבי תרומות ומעשרות ושביעית. ע"ש. וראה מה שכתב בזה במור וקציעה (קונטרס גבולות ארץ ישראל). וכבר האריכו בזה בשו"ת

גידולים הבאים מהערבה אם יש בהם דיני שביעית

בדרום הערבה, הרי היא מחוץ לכיבוש עולי מצרים ועולי בבל ודינה כחו"ל. ע"ש.

ובספר אשרי האיש (י"ד ח"ב עמוד רא) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שאי אפשר להתיר לקחת ממה שנזרע על ידי ישראל בערבה, אפילו מפארן, אמנם במקומות הסמוכים לאילת ובאיזור יטבתה, מקובל בשם החזו"א שהורה שהם חו"ל. ומסתמא כל המקומות שהם דרומה מ"ש הרמב"ם בהל' קידוש החודש (פי"ח הט"ז) ודאי אינם בתחום אר"י. ואינם בכלל הספק. ואף שהחזו"א קבע שלא לצרף ספק ארץ ישראל לקולא בשביעית, ולכן א"א ליטול משטחי הערבה הצפוניים, מ"מ יש לנו עדות שהחזו"א היקל ביטבתה, שהיה באותה התקופה הישוב היחידי באותו אזור, ולפי זה מסתבר שאפשר ליטול מכל האיזור הסמוך לאילת. ואף צפונה מעט מיטבתה. ויתכן שגם לדעת החזו"א כל שהוא דרומית למעלה

ולגבי הגבול הדרומי, כתבו האחרונים שאנו נוקטים שגבול הדרומי של ארץ ישראל הוא בערבה הדרומית החל מהמעלה ה- 30 ומטה, צומת נוה חריף לכיוון אילת, מוסכם על רבים שזה נקרא חוץ לארץ, ואין בגידולים שם שום קדושת שביעית וחייב תרומות ומעשרות. כך שכל מה שמתחת למעלה זו לכיוון דרום, אינו נחשב כארץ ישראל לענין חובת קיום מצוות התלויות בארץ, ולא נכבש אף על ידי עולי מצרים.

ובאור לציון הנ"ל כתב, שלכל הדעות גבול אר"י אינו מגיע עד לדרום הערבה, ובודאי שאינו מגיע לעיר אילת שליד ים סוף, והחלק הדרומי של הנגב אינו מאר"י. ועל כן העיר אילת דינה כחו"ל בין להקל בין להחמיר, ואין שם דיני שביעית, ואין הירקות שם אסורים משום ספיחין. ואף לענין יו"ט שני דינה כחו"ל, ויש לנהוג שם ב' ימים טובים של גלויות. ואף יטבתה הנמצאת

שנתבשל שנתבשל בקדירה בת יומה שנתבשלו בו ירקות הערבה הצפונית אסור באכילה. ועוד חידש, שאם קנה בשוגג מהערבה הצפונית הוי מקח טעות ומותר להחזיר למוכר, אך במעשה שהיה הורה הגרי"ש אלישיב שכיון שהוא רק ספק אר"י, ועוד צירף הגרי"ש א, שבאותו המקרה היה סבירות שהזריעה גופא נעשתה ע"י גוי, אע"פ שהבעלים היה ישראל. ע"כ היקל בזה. ע"כ. ונראה שגם בלא שהזריעה היתה ע"י גוי יש מקום להקל כשיש כמה ספיקות. ואכמ"ל.

השלושים, הוא ודאי חוץ לגבולי א"י, אבל למעלה מזה אין ליטול ממה שזרעו יהודים בשביעית. ע"כ. ובתשובה"ג (ח"ה סי' שז) כתב שדעת רבני העדה החרדית שהערבה אין בה דיני שביעית, וכך מנהיגים למעשה. ע"כ. ומכל מקום אם עשו ג"כ היתר מכירה כנהוג, יש להקל בשופי, וכמ"ש כיו"ב במנחת שלמה ח"ג (סימן קנח). [וכאשר הגר"ב זולטי זצ"ל כיהן כרבה הראשי של ירושלים, הנהיג להביא לעיה"ק סחורה מאיזור רפיח, שהוא מעולי מצרים]. ובס' אשרי האיש הנ"ל (עמ' רב) הביא חידוש,

יום טוב שני של גלויות באילת ובאיזור עזה

שם, או שלא היו ישראל יושבים שם, עושים ב' ימים טובים של גלויות. [שם הלכה ט]. ובתשובת פאר הדור (סי' קו) כתב, שבמקום המסופק אם היו השלוחין יוצאים או מגיעים לשם, הולכים אחר המנהג, כי אם היו עושים ב' ימים טובים ה"ז מורה כי לא היו באים השלוחין לאיזו סיבה וכו', ואם היו עושים יום א', ודאי כי היו באים שם השלוחין ועליו אין להוסיף. ע"ש. ולדעת הרמב"ם (פ"ה דקידוש החדש) פשוט דבנוגע למקומות הרחוקים ביותר ממהלך י' ימים מירושלים דינם לשמור יו"ט שני, כיון דלא הגיעו שלוחים לשם. וז"ל (בפ"ה מה' קדוש החדש הלכות ד' ה' ו'): כשהיתה סנהדרין קיימת והיו קובעין על הראיה, היו בני ארץ ישראל וכל המקומות שמגיעין אליהן שלוחי תשרי, עושין ימים טובים יום אחד בלבד, ושאר המקומות הרחוקות שאין שלוחי תשרי מגיעין אליהם, היו עושים שני ימים מספק, לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בני ארץ ישראל את החדש. בזמן הזה וכו' היה מן הדין שיהיו בכל המקומות עושין יום טוב אחד בלבד, אפילו המקומות הרחוקות שבחוצה לארץ כמו בני ארץ ישראל שהכל על חשבון אחד סומכין וקובעין, אבל תקנת חכמים הוא שיזהרו במנהג אבותיהם שבידיהם. לפיכך כל מקום שלא היו שלוחי תשרי מגיעין אליו

ואמנם מ"ש באור לציון שיש לנהוג ב' ימים טובים של גלויות באילת, הנה דין יו"ט שני אינו קשור בגבולי הארץ, אלא בהגעת השלוחין, וכן מוכח ממה שאמרו בגמ' (ר"ה כא.) מכריז רבי יוחנן, כי היכא דמטו שלוחי ניסן ולא מטו שלוחי תשרי לעבדו תרי יומי. ומכאן פסק הרמב"ם (פ"ה מהלכות קדוש החדש הלכה יא-יב): כל מקום שיש בינו ובין ירושלים מהלך יתר על י' ימים גמורים עושין ב' ימים טובים לעולם כמנהגם מקודם, שאין שלוחי כל תשרי ותשרי מגיעין אלא למקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים או פחות, וכל מקום שבינו לבין ירושלים מהלך עשרה ימים בשוה או פחות, שאפשר שיהיו שלוחין מגיעין אליו, רואים אם אותו מקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעה הראיה בכיבוש שני וכו' ועושין יום אחד. ואם אותו המקום מסוריה או מחוצה לארץ וכו' או עיר שנתחדשה במדבר אר"י עתה, עושים ב' ימים כמנהג רוב העולם. ע"כ. ונמצא שכדי לנהוג יום אחד צריך שיהיו ב' תנאים: שיהיה המקום קרוב לירושלים מהלך לא יותר מי' ימים. ועוד, שהיו בה ישראל בשעה שהיו מקדשין בעדות ראיית מולד הלבנה. ואם יש ספק בדבר אם היו השלוחין מגיעים לשם, כגון שהיה חירום בדרך, או שהיו כותים מונעין את השלוחין דרך

שבצפת היו עושים יום טוב אחד, שכך נהגו מדור אחר דור, ובודאי שכך קיבלו מהראשונים. ע"כ. ומרן החיד"א חיזק את סברתו מהירושלמי (ראש השנה פרק ב' הלכה א'). ושוב הביא סברת הפרי האדמה שנטה לומר שגם ביפו ורמלה יעשו שני ימים טובים, והוסיף, נהירנא שמורינו כמהר"י הכהן וכו' נתעכבו ברמלה בעצרת, ועשו יום טוב אחד לבד. וגם העיד לי זקן אחד שבזמן הרבנים מהר"א יצחקי ובית דינו היה הוא ואדם אחד דרים ביפו לבדם, והיו עושים יום טוב אחד, ואין פוצה פה ומצפצף כלל, וכל זה מורה שכל הקודמים היו יודעים שהשלוחים היו הולכים ליפו, ואין מעכב, והוחזקו לעשות יום אחד ככל ארץ ישראל. וכן כתב בפאת השלחן (הלכות ארץ ישראל סימן ב' סעיף ט').

ובשו"ת משפטי עוזיאל (סימן סו) האריך בענין העיר עזה, אם צריך לנהוג שם ב' ימים טובים של גלויות, והביא ששאלה זו נשאלה בפני מו"ר הראש"ל היש"א ברכה מאת מוהר"ש סלאנט, והשיב (שו"ת ישא איש או"ח סי' ח'), דאע"פ שבתשובת הרדב"ז (ישנות ח"א סי' ל') כתב, ואין להביא ראייה ממה שאין עושין בעזה ב' ימים טובים של גלויות שאין דבר זה תלוי במקומות של אר"י, אלא במקומות שהיו דרים בה רוב ישראל והיו השלוחים מגיעים והולכים אליהם. ע"כ. הרי לך בהדיא דבעזה אין עושים ב' ימים טובים, לעומת זאת הביא תשובת מהרימ"ט שכתב, שכל ישראל אשר ישבו שם משנים קדמוניות מעולם החזיקו כחו"ל, ורבותינו הקדמונים החזיקו כחו"ל לענין תרומות ומעשרות ושביעית. ומעתה כיון דאינה נחשבת כארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות הרי הוא כחו"ל גמורה לכל הדברים. ע"כ. ומרן הגאון זצ"ל תמה על זה שדברי מהרימ"ט סותרים לעדותו של הרדב"ז. ובכדי ליישב סתירה זו כתב, דמה שנהגו לעשות בעזה רק יום אחד הוא מטעם מנהג, וא"כ

כשהיו השלוחין יוצאין, יעשו שני ימים וכו'. ובני ארץ ישראל בזמן הזה עושין יום אחד כמנהגן, שמעולם לא עשו שני ימים וכו'. ע"כ.

הרי מפורש יוצא מדברי הרמב"ם, שעל בני ארץ ישראל אין שום ספק שכולם היו קובעין יום טוב רק יום אחד, ורק על מקומות בחו"ל הוא שיש חילוק בין אלה שהיו מגיעים עליהם שלוחי תשרי, וידעו היום שקבעו בא"י, להמקומות הרחוקים שלא היו יודעים יום שקבעו בו בני ארץ ישראל את החדש, ועליהם הוא שדן הרמב"ם שלא ינהגו בזה"ז אפי' במקומות הרחוקים שבחוצה לארץ אלא יום אחד, כמו בני ארץ ישראל. ומבאר לפי שתקנת חכמים הוא עליהם שיזהרו במנהג אבותיהם שבידיהם, אבל בני ארץ ישראל מעולם לא עשו שני ימים, לכן גם בזה"ז עושין רק יום אחד כמנהגן.

ודעת הריטב"א (סוכה מג. ד"ה ופריך) דכל מקום באר"י שנכבש על ידי עולי מצרים, או על ידי עולי בבל, נוהגים בו יו"ט אחד, אפי' אם המקום רחוק מירושלים.

הרי מפורש יוצא מדברי הרמב"ם, שעל בני ארץ ישראל אין שום ספק שכולם היו קובעין יום טוב רק יום אחד, ורק על מקומות בחו"ל הוא שיש חילוק בין אלה שהיו מגיעים עליהם שלוחי תשרי וידעו היום שקבעו בא"י, להמקומות הרחוקים שלא היו יודעים יום שקבעו בו בני ארץ ישראל את החדש ועליהם הוא שדן הרמב"ם שלא ינהגו בזה"ז אפי' במקומות הרחוקים שבחוצה לארץ אלא יום אחד כמו בני ארץ ישראל ומבאר לפי שתקנת חכמים הוא עליהם שיזהרו במנהג אבותיהם שבידיהם, אבל בני ארץ ישראל מעולם לא עשו שני ימים לכן גם בזה"ז עושין רק יום אחד כמנהגן.

ומרן החיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' תצו סעיף ה-ט) כתב בשם מהריט"ץ (סימן ריו),

ואמנם בשערי יצחק (סי' יב, ז), כתב בשם ספר המעשר והתרומה (עמ' מג), שיש לנהוג באילת ב' ימים טובים, שהיא אינה אילת שהוזכרה בתנ"ך. וראה עוד בכרם ציון על שביעית (מדור גבולות הארץ). ובהגדה של פסח של הר"מ שטרנבוך (עמ' קלז). ובספר יו"ט שני כהלכתו (עמ' קעב) האריך בזה, והביא בשם הגרי"ש אלישיב שהעיר אילת ספק גמור אם נכבשה ע"י עולי מצרים, ולכן צריך לנהוג בה יו"ט שני לחומרא לענין מלאכה וחמץ בשמיני של פסח. וכתב עוד בשמו (עמ' קע) דבמקומות הרחוקים מירושלים פוק חזי מאי עמא דבר, וכיון שלא נהגו יו"ט שני במקומות הרחוקים הרי דנפסקה ההלכה כהריטב"א, ודלא כהרמב"ם. וע"ש שהביא בשם הגר"ש"ז אויערבאך שיתכן שאילת של היום נמצא במקומות שכבשו, ויש קצת סברא ששלטון אחד של ישראל מצרפה עם שאר ארץ ישראל לענין זה. ועל כן צ"ע לשמור שם יום טוב שני כדין חול לארץ, או רק לחומרא.

ומרן אאמו"ר זיע"א אמר לי, שאין צריך לחוש להחמיר ולעשות ב' ימים טובים באילת, ואף גבי פסח יש להקל לאכול חמץ באסרו חג. ולענין תפילין אין להחמיר, ואין לעקור מנהג פשוט, שכל שיש ספק אם היו שלוחי בית דין מגיעים לשם, הולכים לקולא, שכל דין יו"ט שני של גלויות הוא מנהג אבותינו בידינו, ובכהאי גוונא לא תיקנו לעשות שם שני ימים טובים של גלויות.

העיר רמלה דינה כארץ ישראל

הכפתור ופרח, כתב שם בהערה, שיש לפקפק בזה. ע"ש. [וע"ע בספר ברכת אברהם בארג עמוד טו והלאה]. ובס' חלקת השדה (ח"ב גבולות הארץ סי' ג) האריך לדון בזה, ולדעתו נראה לנקוט כפשטותו של הכפתור ופרח מכח ספיקם של האחרונים. וכ"כ בספר באר בשדה (ח"א עמ' קצג), דנקטינן כהרב כפתור ופרח

אחרי שנתבטל הישוב שם נתבטלו מנהגם, ואיך נאמר לאלה שהתיישבו מחדש שיעשו רק יום טוב אחד ויאכל חמץ ביום השמיני. וזו הלכה העלה, אם הראשונים שהתיישבו בעיר זו עזה הם מירושלים, או מיתר המקומות שבארץ ישראל שנוהגים לעשות רק יום אחד, יעשו כמנהגם. ואם הם מבני חו"ל יעשו ב' ימים. והסתייע מתשובת אבקת רוכל (סי' ריב), ומדברי הפרי חדש. ע"ש. והראש"ל הגרב"צ עוזיאל זצ"ל תמה על דבריו, דמה שאמרו הפוסקים הולכים בכל מקום אחר רוב המתיישבים לפי מנהג המקום שיצאו, הוא במנהגי איסור והיתר, שהם תלויים אקרקפתא דגברי שקבלו עליהם איסור זה. וקי"ל שנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, אבל ענין יו"ט שני של גלויות אינו תלוי במנהג אלא במקום, שכל מקום שלא היו שלוחים מגיעים חייבים לנהוג ב' ימים טובים. ע"ש.

וכתב בספר עיר הקודש והמקדש ח"ג (פי"ט אות ה'), דאילת דינה כאר"י לענין יו"ט שני, עפ"ד הריטב"א דכל הנגב דינו כיו"ט אחד כיום שהוא מכיבוש עולי מצרים. ומסתמך על תבואות הארץ בשם רס"ג הנ"ל. וכ"כ הגרצ"פ פראנק במקראי קודש ח"ב (סימן נב או ב). ע"ש. ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ג (סי' כג), הוסיף טעם, שגם להרמב"ם יש לנהוג יום אחד. ובספר ברוך שאמר (עמ' רסט) הביא בשם בעל הציץ אליעזר ששמע מהחזון איש שיש לנהוג באילת יום טוב אחד בלבד.

ולגבי העיר רמלה, בספר פרי האדמה (ח"ג דף מו.) כתב, דנראה שהעיר רמלה היא חוץ לארץ, ואין שביעית נוהגת בה. ע"ש. אולם בכפתור ופרח (פרק ז) כתב, שהעיר רמלה כבשוה גם עולי בבל. והובא בשו"ת משפטי צדק גרמיזאן (סי' מג). ע"ש. וראה בספר תבואות הארץ (עמוד מו) דאף שהביא דברי

שהוא חד מן רבוותא קמאי וכו'. ע"ש. וכן הסכים בחזו"ע על הלכות תרו"מ (עמ' לח) דרמלה נידנית כארץ ישראל, דהכי נקטי רבנן קשישאי. וע' בשו"ת מלבושי יום טוב (חאו"ח סי' יז), ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' מד). ודו"ק.

ובס' ברכת אברהם הנ"ל כתב, שמה שכתבו כמה גאונים להטיל ספק במושבות שסביב יפו אם הם אר"י, אינו מובן, דמה דאי' בפוס' שעיר רמלה היא חו"ל, הכוונה שאינה כיבוש עזרא, אבל היא כיבוש יהושע בלי ספק. ודבר זה מפורש בכפתור ופרח בדרך כלל על כל המקומות אשר הם בתוך גבולי התורה, וחז"ל קראו אותם חו"ל, שהכונה שאינה כיבוש בבל אבל היא כיבוש עולי מצרים. וע' בכפתור ופרח סוף פ"י, וכן בתבואות הארץ פ"א בענין תחומי עולי בבל בהג' ע"ש.

ובספר תבואות הארץ (שם) כתב, שמה שאומרים רמלה חו"ל, לא ידעתי שורש הדבר. וכן כתב בעל כפתור ופרח שרמלה היא אר"י לתחום עולי בבל, אולם אחר העיון אמרתי שאין ספק שדבר זה מקובל ליושבי הארץ שרמלה חו"ל וחלילה לומר

שקר נחלו אבותינו, אלא ודאי כן הדבר, וחקרתי הרבה על הדבר הזה וכו', ויש סברא לומר שכל משך החבל מבית גוברין עד רמלה וכפר לודים ועין קני, כל זה לא היה בתחום עולי בבל. עוד כתב שם, וכבר נהגו בכל אר"י עד עזה ועד צור, לעשות דוקא יום אחד, וכן ברמלה נראה לי לעשות דוקא יום אחד אע"פ שכתבתי שיש שורש לדבר שרמלה חו"ל, עם כל זה לא ידענו שלא היה שם ישוב מבני עמנו בזמן הבית כי הוא סמוך לירושלם וכו', וא"כ מסתברא שגם בו ישבו בזמן הבית, ואם כן יש לעשות דוקא יום אחד. ע"כ.

ובפרי האדמה הנ"ל כתב, אירע בשנה זו שחכר ישראל שדה מן הגוי בשביעית בעיר גת הנקראת רמלה, והנה מלבד כי הארץ הלזו היא חו"ל ואין שביעית נוהגת בה, אלא אפי' באר"י יש להקל. ע' במבי"ט (ח"ב סי' סד), ובמהרי"ט (ח"ב חיר"ד סי' נב). ובשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' נז). עכ"ד.

ולענין להלכה, פירות הגדלים באיזור של העיר רמלה, דינם כדין פירות ארץ ישראל, וחייבים בתרומות ומעשרות. וכמו שהעלה בחזון עובדיה הנז'.

אם עזה ואשקלון נחשבים כארץ ישראל

וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון ואת גבולה. ע"כ. נמצא שעולי מצרים כבשו את עזה, וזה רחוק מאשקלון, ולפ"ז גם אשקלון נחשבת כאר"י.

וכן מבוואר בשו"ת הרדב"ז ח"ד (סי' אלף קה) שנשאל שם אם בני עזה חייבים להפריש תרומות ומעשרות, אם היא מכלל אר"י לענין זה או לא, והשיב, דודאי חייבים להפריש, למ"ד אר"י חייבות בתרו"מ מה"ת, עזה נמי חייבת מה"ת. ולמאן דאמר בביאת כולכם אמר רחמנא ולא מחוייבין בתרו"מ בארץ ישראל

ואם שביעית נוהגת באשקלון [ואין זה ברור אם זו אשקלון שבזמנינו], ובאיזור חבל עזה, הנה בתורה בפרשת מסעי (במדבר לד) נאמר: והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה, ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צינה והיה תוצאותיו מנגב לקדש ברנע וגו'. ובספר יהושע (פרק טו) לענין חלוקת הארץ: ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחותם אל גבול אדום מדבר צן נגבה מקצה תימן, ויהי להם גבול נגב מקצה ים המלח, ויצא אל מנגב למעלה עקרבים, ועבר צנה ועלה מנגב לקדש ברנע וגו'. ובספר שופטים (א, יח) נאמר:

גיטין, מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום, ועזה בדרומה של אשקלון היא, וכ"ה בירושלמי (שביעית פרק שלש ארצות), דאשקלון כלחון וכו'.

והר"ש סירליאו בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א. ובכורים פ"ג ה"ג) כתב, דעזה מחו"ל היא, שבירושלמי (שביעית שם) אי, שלא כבשוה לגמרי עולי מצרים, ולפיכך לא נתקדשה, וכל ישראל אשר ישבו בעזה משנים קדמוניות החזיקוה בחו"ל, ורבותינו הקדמונים בירושלים החזיקו אותה בחו"ל לענין תרומות ומעשרות ושביעית, שרוב הפירות והתבואה של ירושלים מביאים לה מעזה. וכן העלה בשו"ת מלבושי יום טוב (ס"י יז), והביא ראיה ממה שפסק הרמב"ם (ה"ל סנהדרין פ"ד ה"ו), שכל אר"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה, ובירושלמי (בכורים פ"ג ה"ג) מבואר דעזה דינה לענין סמיכה בחו"ל, ובע"כ דס"ל להרמב"ם דעזה היא חוץ מן הגבול שכבשו עולי מצרים. ולג"ה הגר"א בירושלמי תרי עזה ואשקלון הוו.

ובספר מור וקציעה (גדר ישוב ארץ ישראל דף יד. ס"י שז) האריך בענין זה, והסכים לדברי הרדב"ז שעזה היא בכלל אר"י וחייבים להפריש שם תרו"מ, ודחה כל ראיותיו של המהרי"ט, וכתב: איך עלה על דעתו לעשותה יותר גרוע מסוריא, שחייבת במעשרות מדבריהם, ואע"פ שסוריא אינה מכלל הארץ אשר נתן ה' לאברהם, ואינה אלא כיבוש יחיד, ורחוקה היא מאר"י, ועזה היא מארץ פלשתים, ככתוב (יהושע יג, ג): לכנעני תחשב, חמשת סרני פלשתים. גם לכדוה ישראל עולי מצרים עכ"פ, כמבואר בשופטים (א יח): וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה, וכבר נתבאר מן המקרא ברור כשמש שעזה וחברותיה אר"י גמורה הן בלא ספק, וכל המצוות התלויות בה נוהגות בה דבר תורה, רק חיוב מעשרות דרבנן הופקעה. וגם מה שהחליט שאויר עזה טמא,

בזמן הזה אלא מדרבנן, עזה נמי חייבת מדרבנן, דודאי עולי מצרים כבשוה, ואפילו אם תמצא לומר שלא כבשוה עולי בבל, הרי לא פטרוה כמו שפטרו את בית שאן. ע"ש. גם בספר כפתור ופרח כתב: שעזה בכלל ארץ ישראל היא. והוכיח כן מהגמרא (סנהדרין עא). אמר רבי אלעזר רבבי צדוק, מקום היה בתחום עזה והיו קורין אותו חורבתא סגירתא, ונגעו בתים אינם אלא בארץ ישראל, דארץ אחוזתכם כתוב בה.

ואמנם ברמב"ם (פ"א מהל' תרומות ה"ז וה"ט) מבואר, דעכו ואשקלון בחו"ל, והם תחומי אר"י. וז"ל הרמב"ם (פ"ה מהל' קידוש החודש הי"א): ואם אותו המקום מסוריא, כגון צור ודמשק ואשקלון וכיו"ב, או מחו"ל, כגון: מצרים ועמון ומואב וכיוצא בהן, עושין [יום טוב] כמנהג אבותיהן שבידיהם: אם יום אחד, יום אחד, ואם שני ימים, שני ימים. והג"ר יעקב עמדין במור וקציעה תמה על שיטת הרמב"ם בזה. כיעו"ש.

והגאון המהרי"ט בח"א (ס"י מז) כתב לדון במי שהיה מעיר עזה שביהודה, ונשא אשה במצרים, ורצה לעלות לאר"י ולשוב לעזה עיר מולדתו, וכן עשה ומצא עסק פרנסה, והאשה אינה רוצה לעלות עמו, ונשאל הרב אם יכול להכריחה שתבוא אליו לשבת עמו, או לישא אשה אחרת עליה, או להוציאה בלי כתובה, כדין הוא אומר לעלות, והיא אומרת שלא לעלות, והשיב, שנראה בבירור שהיא חוץ לארץ לכל דבריה, דתנן בפ"ק דגיטין מרקם למזרח ורקם כמזרח, מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום, ועזה בדרומה של אשקלון היא, שהכל היא חו"ל.

וע"ש שהביא מ"ש הכפתור ופרח שעזה היא בכלל אר"י, ודחה, שהגם שנכבשה בכיבוש ראשון (שופטים א, יח), מ"מ בכיבוש שני לא נכבשה. ונראה שכל הערים שלא כבשו עולי בבל, דין סוריה יש להן. ותנן בריש

להקל בזה, ורק לענין פירות של נכרים מותר. ע"כ. אחה"מ, אין דברים אלו מוכרחים. ובחזו"ע על תרו"מ (עמ' לה) פסק לגבי תרו"מ, שהעיר עזה דינה כחוץ לארץ, ופירות הגדלים בה פטורים מתרומות ומעשרות. ומ"מ ישראל הדרים בה אינם צריכים לעשות יו"ט שני של גלויות.

והנה במשנה (ריש פרק ו' דשביעית) אמרו, שלש ארצות לשביעית, כל שהחזיקו עולי בבל, מארץ ישראל ועד כזיב, לא נאכל ולא נעבד. וראה עוד במשנה מסכת חלה (פרק ד משנה ה). ובספר כפתור ופרח [תלמיד הרא"ש, פרק ה' דף יא] כותב: בכל מקום שהוא מנחל מצרים ועד כזיב, ואינו נזכר עליו שהונח בכיבוש שני כמו שהוזכר מבית שאן וזולתו, ראוי שנקחהו במוחזק מעזרא. ובפרק י"א שם כתב: ונאמר גבולי התורה וקצוותיה, ים המלח לבוא חמת, וחצר עינן, הר ההר ונחל מצרים, אלו הם קצוות כיבוש מצרים, וכבר הזכרנו שגבולי התורה הם עצמם ארץ ישראל, ועל עולי בבל נחל מצרים כזיב, וזה לפי משנה שביעית, אבל לפי מסכת גיטין והתוספתא משביעית, קצוות עולי בבל רקם ואשקלון וכו', ובמסכת גיטין לא הזכיר הדרומי מזרחי, אולי פרסומו שהוא ים המלח וכו'. ע"כ. ועיין בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) מחלוקת האמוראים אם אשקלון כלחוץ ולא כבשו עולי בבל, או כלפנים וכבשו עולי בבל. וראה בתוס' גיטין (ב.) שכתבו בשם רבינו תם, דאשקלון לא כבשו עולי בבל.

ויש אומרים שרק לענין גיטין, כיון שזה רחוק מעיקר ישוב ארץ ישראל ומהישיבות, ולפיכך יש להם דין כחוץ לארץ לענין בפני נכתב ובפני נחתם. וע"ש ברמב"ן שהביא דברי הספרי, לענין תחומי ארץ ישראל שהחזיקו עולי בבל, וקתני שם פרשת אשקלון וחומת עכו ורקם דחגרא, אלמא כולם כבשו שניהם, וכתבו התוס' שכולם מארץ ישראל, אלא לענין גיטין הם כחוץ לארץ, דרחוקות מעיקר ארץ

חס ליה למר דלימא הכי, והחליטה לטמאה יותר מסוריא, שאינה כלל אר"י, רק טפילה לאר"י, וגזרו רק על גושה ולא על אוריה, כמבואר בגיטין, כל שכן עזה. ומה שהמהרי"ט הביא ראייה מצידון, מה ענין צידון לעזה, עזה מיהא כיבוש ראשון, ואולי גם בבית שני באה פעם בידי מלכי חשמונאים או הורדוס. ואם אמנם יש קצת סיוע למהרי"ט דעזה חו"ל תיחשב, מן הכתוב ותלמוד ערוך (סוף כתובות), מה שאמר דוד (שמואל א' כו, יט): כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', לומר שהדר בחו"ל כעובד ע"ז, וזה הפסוק אמר דוד כשהיה מתגורר בארץ פלשתים, הנה לכאורה מוכח שגם בכיבוש ראשון ארץ פלשתים נחשבת כחו"ל לענין דירת אר"י, וגם עזה ממנה היא, אבל אין זו ראייה, כי אז היתה ביד פלשתים, ואכיש מלך גת עובד ע"ז היה, ודוד ברח אליו להיות עבד לו, יוצא בראש גייסותיו ללחום מלחמותיו, ואפילו ע"מ ללחום בישראל היה מוכרח הרי זה כעובד עבודה זרה, לכן היתה נחשבת חוץ לארץ אצל דוד בעת ההיא, מאחר שלא היו בה שומרי תורה כלל. ע"ש.

וע"ע בשו"ת ישועות מלכו (חיו"ד ס"ס סו). ובשו"ת להורות נתן (ח"י חיו"ד סי' עה). ולגבי יו"ט שני של גלויות, ע"ע ברדב"ז הנ"ל, ובשו"ת נבחר מכסף להגאון מהר"י פינטו (סי' ח), ובשו"ת שאל האיש (סי' ח, וסי' ט), ובשאלת יעב"ץ (סי' קסח) מ"ש ע"ד מר אביו החכם צבי.

ומה שכתב בס' אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' רלה) שמה שיש מנהג קדום לפטור שביעית בעיר עזה, הוא רק בפירות של גויים ולא בפירות של ישראל, שעדותם של הגדולים (מהרי"ט ורש"ס) להוכיח שהיא חו"ל, היא רק לסוברים שיש קדו"ש בפירות של נכרים, אבל לדעת החולקים אין ראייה, שאפשר שהביאו רק משם פירות של נכרים ולכן לא נהגו בהם קדו"ש. והילכך לענין ספיחין בשל ישראל אין

ז. סוריא, אף על פי שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו את ארץ ישראל וילכו להשתקע שם. ולכן שביעית נוהגת מדרבנן בדברים המחוברים לאילן, וכמו כן יש קדושת שביעית על היבול הגדל בסוריא. אך אין גזרת ספיחין בסוריא, והספיחין מותרים באכילה. וכן התירו חכמים לעשות מלאכות בתלוש, וכגון דישה, זרייה, וכיוצא בזה. וכל זה בקרקע של ישראל, אבל בקרקע של גוי בסוריא, הפירות חולין לכל דבר, ואין בהם קדושת שביעית כלל. ואף מותר לישראל לעבוד שם במחובר. ז)

להחמיר בזה, ובפרט שאין לסמוך על שמות והשערות שעל פי חוקרי גיאוגרפיה, וכמו שהעלה כן בשו"ת מנחת שלמה חלק ג' (סימן קנח אות ד). ע"ש. ופוק חזי מאי עמא דבר, שנהגים כל דיני ארץ ישראל באשקלון.

ישראל, שבת דינין קבועים שם, ומסיק בסוף, שפרשת אשקלון לאו היינו אשקלון, אלא פרשת דרכים שלא הולכת לארץ ישראל. ולענין דינא, אע"ג שיש סוברים שבאשקלון לא נהגים דיני שביעית, מסתבר שיש

קדושת שביעית בסוריא בזמן הזה

עוד הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (הלכה כז): סוריא אף על פי שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל. ע"כ. ומבואר, שדינה במחובר כארץ ישראל שמותר לתלוש ממנה בשינוי. וכתב עוד הרמב"ם (שם הלכה כח) דבפירות או ירקות תלושים שבאים מסוריא, אין שביעית נוהגת בהם מה"ת, ואין בהם איסור ספיחין. אבל עמון ומואב ומצרים ושנער, אף על פי שהם חייבות במעשרות מדרבנן, אין שביעית נוהגת בהן. ועבר הירדן שביעית נוהגת בה מדרבנן, וספיחי סוריה ועבר הירדן מותרים באכילה. וראה בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קלא), וחלק ח' (סימן צה), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן נ). ע"ש.

ז) הנה סוריא הרי היא בכלל הארצות שדוד המלך כבש אותם, כגון ארם צובא, דמשק, וחלאב. והיא בכלל כיבוש יחיד שנכבשה קודם שכל ארץ ישראל נכבשה. ועל כן מן התורה אין בה קדושת ארץ ישראל, אך מדרבנן יש להפריש מהגדל שם תרומות ומעשרות, וכמו שפסק הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א ה"ד) וז"ל: סוריא יש דברים שהיא בהן כארץ ישראל, ויש דברים שהיא בהן כחוץ לארץ, והקונה בה קרקע כקונה בארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות ושביעית. והכל בסוריא מדברי סופרים. ע"כ. ושם (הלכה ט): אי זו היא סוריא, מא"י ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל כגון דמשק ואחלב וחרן ומגבת, וכיוצא בהן עד שנער, וצהר הרי היא כסוריא. ע"כ.

ומה שכתבנו שכל זה בקרקע של ישראל וכו', הנה מצינו מחלוקת גדולה בפירוש המשנה הנ"ל, אם איירי בקרקע של ישראל חשוב, או דוקא בקרקע גוי, שהר"ש ורבינו עובדיה מברטנורא פירשו את המשנה דאיירי

ואמנם מלאכות בתלוש התירו חכמים בסוריא, וכמו ששינונו במשנה שביעית (פ"ו משנה ב), עושים בתלוש בסוריא, אבל לא במחובר, דשין וזורין ודורכין ומעמרין, אבל לא קוצרין, ולא בוצרין, ולא מוסקין [זיתים]. ע"כ. וכן כתב

ח. הגולן, וכן עבר הירדן המזרחית, שביעית נוהגת בהם על כל פנים מדרבנן, והיינו שאסור לעבוד שם עבודות קרקע האסורות בשמיטה, וכן עבודת האילנות. אבל ירקות הגדלים בגולן, מותרים באכילה, ואין בהם איסור ספיחין. אולם בדרום הגולן קשה להקל גבי ספיחין. ח

ולבצור וכן גם לחרוש ולזרוע בשדות נכרים שבסוריא. ע"ש.

וע' להגרש"ז אויערבאך במאמרו שבקובץ תורה שבעל פה (ירושלים תשל"ה עמוד כט), שהאריך בענין שביעית ומעשרות בסוריא. ע"ש. ובספרו מעדני ארץ (תרומות דף מד ע"ד) כתב, שבזמנינו שאין נוהגים להפריש תרו"מ בסוריה, גם פירות אר"י שיצאו לסוריה ונתמרחו שם פטורים, ע"ש טעמו. וסיים שיש לצדד עוד קולא עפ"ד התוס' (כתובות מה:), שעיר שרובה עכו"ם בטלה קדושת היקף חומתה, שעירות המוקפות חומה משתלחים המצורעים מהם (כלים פ"א מ"ז), וכשרובה עכו"ם אין משתלחים, דבטלה קדושת החומה. ע"ש. ולגבי תרו"מ בסוריא, ראה מ"ש בזה בחזו"ע על הלכות תרו"מ.

אם הגולן נחשב חלק מארץ ישראל

התשב"ץ חלק ג' (סימן קצח-ד) שכתב לחלק בין קדושת הארץ, לגבי תרומות ומעשרות ושביעית, שנוהג בגולן כדין שטח עולי בבל, אבל לגבי שאר קדושות, וכגון קדושת שכינה, או לדור שם, ולהקבר שם, וכן לענין כפיית הבעל לעלות לארץ ישראל, הגולן נחשב כחוץ לארץ, אחר שאינו מגבולות התורה. ע"ש. וראה בשו"ת חלקת השדה ח"ב (קונטרס גבולות הארץ סי' ה' אורות הגבול הצפוני של ארץ ישראל) שהאריך הרבה בענין גבולות הארץ. ע"ש.

ונפקא מינה דלגבי עזה יהיה מותר לדור שם שהרי עזה היא בכלל גבולות התורה של ארץ ישראל. מה שאין כן לגבי הגולן

בעושי בתלוש אצל הישראל החשוד, ולא במחובר. ובפירושו מלאכת שלמה הביא בשם ר' יהוסף שהקשה שאין זה נראה שיתירו חכמים לסייע לעוברי עבירה, אלא נראה שהפירוש הוא לעשות בתלוש אצל העכו"ם ולא במחובר. ע"כ. ומצינו כן בדברי המאירי (פרק ג' משנה ג' בד"ה קדושת שביעית) שהביא מה שנאמר בגמרא יכול אני אגיסטון אני בתוכה, והקשה שאם בארץ ישראל הרי אסור לעזור לגוי, ואם בחוץ לארץ אפילו בשל ישראל שרי, אלא בסוריא ועבר הירדן שאין קדושתן חמורה שלא לעבוד בקרקע של גוי. ע"כ. וכן דעת המבי"ט בתשובה שהובאה בשו"ת אבקת רוכל (סימן כב ד"ה ירושלמי) דאיירי בשל גוי. וראה מה שכתב בזה במעדני ארץ (סימן ח' אות יא בד"ה אבל) וע"ש (אות יד ד"ה סוף דבר) שהעלה, דבזמן הזה מותרין שפיר לקצור

ח) הנה בדין שביעית בעבר הירדן, ראה במשנה (שביעית פרק ט' משנה ב') ג' ארצות לביעור וכו'. וכן בפרק ו' משנה א', ובירושלמי, הקונה מעמון ומואב וכו'. וכן ראה בגיטין (ח). תנו רבנן בשלשה דרכים וכו'. וברמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה כח, ובפרק ב' מהלכות ביכורים הלכה א'). וזו לשונו: עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרים באכילה, ולא יהיו ארצות אלו חמורים מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים. ע"כ. וע' בתשובת הרמב"ם פאר הדור (סי' ד) מ"ש בגבולות הארץ. וגבי קדושת שביעית בפירות הגדלים בגולן, יש בזה מחלוקת האחרונים, ראה בשו"ת

שהוא עבר הירדן המזרחי, והתורה כתבה והירדן יהיה לכם גבול. וראה לעיל מה שכתבנו לגבי עזה.

ובענין יציאה לגולן, ראה בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן נ') שהסתמך על דברי שו"ת אבני נזר (סוף חלק יורה דעה), שכל שהוא בגבולות ההבטחה, מותר לצאת לשם, ואין בו איסור יציאה לחוץ לארץ. ע"ש.

והנה אי נימא דעיקר איסור יציאה לחוץ לארץ הוא מטעמא דמפקיע מעצמו חיוב המצוות התלויות בארץ, אם כן מאחר שבגולן חייבים בתרומות ומעשרות ובשביעית, ממילא אין הוא מפקיע מעצמו חיוב זה, ויהיה מותר לצאת לדור בגולן. ובפרט שיש מקומות בגולן שהחזיקו בהם עולי בבל, ראה בכסף משנה (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה כח). אבל אי נימא דטעם האיסור לצאת לחוץ לארץ הוא משום דמפקיע מעצמו קדושת השכינה, וכמו שאמרו כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, ממילא גם בגולן הרי אין קדושת שכינה, כמו שנתבאר. וחדש האבני נזר, שכל מקום שהובטח לאברהם אבינו ע"ה הוא בכלל קדושת שכינה. ובפרט שהירושלמי (ריש ביכורים) כותב, ששטחו של חצי שבט מנשה שהוא הגולן, הוא בכלל "אשר נתת לי ה'", כמו שנאמר, ויתן להם משה [שנתן את המכיר לגלעד וכו'].

וראה עוד בענין חיוב תרומות ומעשרות ושביעית בגולן ובעבר הירדן, בשו"ת מהריט"ץ (סימן ריו), ובשו"ת אבקת רוכל (סימן כג) לענין בתי ערי חומה בעבר הירדן. ע"ש. והראשון לציון רבי אליעזר נחום [בעל ה"חזון נחום] ומרביתו של מרן החיד"א [במסכת כלים (דף יב), האריך להשיג על דברי המהר"ח אלפנדארי דסבירא ליה דעבר הירדן לא מיקרי ארץ ישראל, לענין כמה דברים. ודעתו שלכמה ענינים הגולן נחשב כארץ ישראל. ומרן החיד"א בברכי יוסף (אורח חיים סימן

תפט), האריך הרבה בענין זה אם הגולן נחשב כארץ ישראל או לא. ע"ש. ועיין עוד בזה בספר כפתור ופרח (פרק נז), ובמה שכתב הגר"א בשנות אליהו (משנה שביעית פרק ו' משנה א') בענין גבולות ארץ ישראל. וראה עוד להמהר"י רוזנאניס בפרשת דרכים (ריש דרוש ח'), ובספר מור וקציעה (גדר ישוב ארץ ישראל סימן שו), ובשו"ת ישועות מלכו (סימן סז), ובשו"ת תשובה מאהבה חלק יורה דעה (סימן תח) [שהאריך הרבה בענין הגולן אם נחשב כארץ ישראל]. ובמרכבת המשנה (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה כח), ובפאת השלחן (סימן כג ס"ק כה), ובחזון איש (שביעית סימן ג' ס"ק כא וס"ק נב), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן נ').

והגאון החזון איש (שביעית סימן ג' ס"ק כה) כתב, שעבר הירדן נתקדשה כארץ ישראל ולא נוהג בה איסור ספיחין רק משום שלא נכבשה בידי עולי בבל. ועבר הירדן הוא כא"י מן התורה לכל דבר, שהרי אמרו ערכין ל"ב: דכשגלו שבט ראובן וגד בטל יובל, משום שאין כל יושביה עליה. אלמא דעבר הירדן מיקרי ארץ לענין כל יושביה עליה, ובוה שדין יובל ושביעית בארץ ההיא מה"ת, והא דפליגי תנאי בכורות נה. היינו לענין הפסק למעשר, אבל לכו"ע עבר הירדן א"י, וכן מוכח מהא דפ"ט דשביעית מ"ג וכמש"כ לק' ס"ק ל"א, וכן דין בתי ע"ח נוהג בה, כדתנן ערכין לב. ובפ"ק דבכורים נחלקו לענין בכורים, אבל שאר חובות הארץ נוהגות בה מה"ת, אלא שביעית בזה"ז קאמר רבנו משום שלא כבשה עזרא, וכמש"כ הראב"ד, ומש"כ רבנו דספיחיהן מותרין, היינו נמי מדין להלן מכזיב וכמש"כ המל"מ. [עיי' בליקוטים סי' י'].

ובספר מנחת שלמה חלק ג' (סימן קנח, ד', דף רכה) כתב, גבי היבולים במקומות שהחזיקו בהם רק עולי מצרים ולא עולי בבל, אף על פי שיש סוברים בדעת הר"ש (פרק ו' דשביעית) דכמו שהוא סובר דפטירי מביעור, כך לא נוהג כלל שום קדושת שביעית

בפירותיהם, מכל מקום אין הלכה כן, ואף גם לשיטה זו נוהג שם דין תשמטנה ונטשתה של הפירות, וכל שכן שאסורים בעבודת הארץ, וממילא מובן שגם שם זקוקים להיתר המכירה, לא רק משום עבודת קרקע דאסור שם וכו', אלא גם משום קדושת הפירות ושמיטת הפירות.

וכתב עוד, ומה ששאל אם במקומות הנ"ל מועיל ההיתר [היתר המכירה] גם לדעת המתנגדים, הנימוקים של המתנגדים שייכים גם שם. אך אלה שלא רצו לסמוך על ההיתר מפני שסוברים שגם בזמן הזה שביעית מדאורייתא, ולכן לא רצו לסמוך על הערמה בדאורייתא, הם יכולים שפיר לסמוך על ההיתר באותם המקומות אשר לכולי עלמא שביעית נוהגת שם רק מדרבנן. וכן במקומות המסופקים. כמו כן אין נוהג איסור ספיחין באותם המקומות, ורבים סוברים שגם מה שנזרע בעבירה חשיב רק כספיחין, ולכן חושבני שגם המתנגדים למכירה צריכים רק להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הנלקחים משם, אבל התבואה והירקות מותרין שפיר באכילה, ואין טעם לחשוב ולאסור גם שם משום ספיחין. ע"כ.

ואם מותר לצאת מארץ ישראל למקומות שכבשו עולי מצרים, ע' בתוס' ריש גיטין (ב. ד"ה ואשקלון). וכן בריטב"א שם לאסור, ע"ש לגבי עכו. וע"ע ברא"ש (פ"ד דחלה מ"ח). ובמאירי (פסחים מו. ובפ"ד דחלה). ובסמ"ג (עשין קמא). אך ברמב"ם בהל' תרומות (פ"א) מבואר לא כן. [וע"ע ברמב"ם ביכורים פ"ה ה"ח שמקומות שלא כבשו עולי ככל לא נתקדשו, וקדושה ראשונה בטלה משגלן]. וכה"ג ע' בתוס' (תוס' חולין קד.) ובאו"ז (ה' חלה ס"י רנא בשם הר"ש והריצב"א), וברמב"ן (גיטין ז:).

וע"ע ברמב"ם (פ"א מהל' ט"מ הי"ב) שעירות המובלעות באר"י כגון סיסית וחברותיה אע"פ שפטורות מן המעשרות ומן השביעית,

אין בהם משום ארץ העמים כו'. וכתב במקדש דוד (שביעית ס"א) דה"ה שמותר לצאת לשם, דמוכח בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) דהא בהא תליא, וע' בתוס' נזיר (נד: ד"ה ארץ העמים) שגזרו טומאה על ארץ העמים שלא יצאו לחו"ל. וע"ע במל"מ (פ"א מהל' טו"מ). וראה עוד בכפתור ופרח (סימן י').

ובחזו"א (שביעית ס"י ג אות יט) כתב, ונראה דאותה שקידשה עזרא, אינה מטמאה משום ארץ העמים אף בזה"ז, דאל"כ לא משכחת לן טהרה. ולענין הכל מעלין לא"י, הוא אפי' בזה"ז ואפי' למ"ד לא קדשה, ואפילו מחו"ל לא"י מכזיב ולהלן דלא קדשה עזרא, מיהו מעלין ממקום דלא קדשה למקום שקדשה, וכמ"ש התו' (גיטין ב.) בשם ירושלמי במוכר עבדו בעכו ממקום שקידש עזרא למקום שלא קידש, ומשמע דאפי' בזה"ז, ואפי' למ"ד לא קדשה, דמ"מ אותה שקדשה עזרא מקודשת השתא טפי מדרבנן. ומיהו הא דהפליגו חז"ל כתובות שם במעלת ישיבת הארץ, נראה דאף באותה שלא קידש עזרא, וכ"כ רדב"ז (סנהדרין פ"ד ה"ו) בשם הכו"פ. ע"כ. וע"ע בציץ אליעזר (ח"י ס"י יא). [ומילתא אגב אורחא, בהל' אר"י (מיוחס להטור. חלה סעיף י) א"י, ולפי דעתי לא בעיא קדוש, מ"מ מה שכבשו עולי מצרים ואפי' היום אם תהיה עיר אחת באר"י מיוחדת לדירת ישראל והשדות מיוחדות לישראל ולא יהי עליהן אימת גוי שיוכל לגרשם ממנה, זו היא קדושתה, וחייב במעשר דאו'. ע"כ. וכבר העירו בזה האחרונים].

וראה באור לציון (שביעית עמוד פד) שהביא בזה מחלוקת, ומסקנתו כדעת הרמב"ם שאף במקום שלא כבשו אלא עולי מצרים בלבד, יש בו מצות יישוב הארץ, ומותר לצאת אליו ממקום שנכבש על ידי עולי ככל. וע"ש שדן לענין עבר הירדן, אם מותר לצאת ולגור שם, כיון שאין שם כל דיני ארץ ישראל, שאין מביאים משם עומר, ועוד. וראה בזה באורך

משך זמן איסור, ואם עובר הגבול לשעה קלה, מדברי הרמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ט) יראה ברור דעיקר האיסור הוא דוקא בדירת חו"ל, וכלשון הגמ' (כתובות ק"י:) כל הדר בחו"ל, וזה לא התירו אלא אם חזק הרעב באר"י, אבל לצאת ולחזור והוא שוכן בקביעות באר"י התירו במקום צורך, אפילו סחורה, ומשמעותו אפילו אינו חסר לו לפרנסתו, והיינו משום דשורש האיסור רק בדירת קבע, והא דילפינן מדוד שאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', וילפינן מזה דאסור לדור, ונקרא כעע"ז, אף על פי שהי' רק לזמן, היינו שחשב דוד שישאר שם לדור זמן רב, תדע דישב שם יותר משנה עם נשיו ועבדיו כמבואר שמואל א' כ"ז. אבל בדעתו לחזור אסור לצאת שלא לצורך כלל, אבל בצורך כל דהו לא גזור, ובטיל, ע"פ הסברא נראה שלא נקרא צורך, ומ"מ אם הולכים לזמן מועט מאד לראות פלאי הטבע של יוצר בראשית ב"ה, יש מקום לצדד להקל, כמובן צריך להפך הכל לדרך מצוה, ועיין בבלי וירושלמי ריש פ"ג דמו"ק. ע"כ.

אם שביעית נוהגת בחצבייא

מדברנן, דאין איסור מן התורה אלא זורע וזומר וקוצר ובוצר האמורים בתורה, אבל שאר כל עבודות אפילו נטיעה אינה אסורה אלא מדברי סופרים. ואם כן כיון שהנטיעה שהיא מדברי סופרים אף בארץ ישראל כתב הרמב"ם דיעקור אפילו בשוגג, אם כן מינה נלמוד לזורע בסוריה או בעבר הירדן אפילו בשוגג קנסינן ליה לעקור, כיון שעבר על דברי חכמים. אמנם לפני משורת הדין נקל עליו לענין זה, כיון שהוא איסור מדבריהם, ונאמר שלא יעקור. אמנם חייב לנהוג בפירות תבואת הארץ קדושת שביעית מדברי סופרים, ולא יעשה בתבואה סחורה ולא יכניס לביתו אלא ככל איש זר, ומי שירצה לזכות יזכה בו. ואינו יכול לקצור התבואה ולהכניסה לביתו כשאר שנים, אלא יד הכל שוה בה וכל הרוצה ליטול יטול וכו'.

בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן קצ"ח), ובברכ"י (או"ח סימן תפ"ט). ועבר הירדן יש בה ג' חלקים, חלק צפוני וחלק אמצעי וחלק דרומי. ולחלק הצפוני של עבר הירדן, וכגון לגולן וכדו', מותר לצאת, ולחלק הדרומי שהיא ארץ מואב, שלא טיהרה בסיחון, אסור לצאת, שהרי דינה בחו"ל. ולחלק האמצעי המצוי בין ים כנרת לים המלח, צ"ע למעשה.

ושמעתי בשם הגרי"ש אלישיב שרכני אחת הישיבות הקדושות בארץ שאלוהו אם לצאת לקמפ ב"בין הזמנים" בגולן, והשיב להם שיש להמנע מכך. וע' בשו"ת יחו"ד (ה"ה ס"ו נז) שאין לצאת מארץ ישראל לחו"ל לטייל, אפי' על מנת לחזור לאר"י. אא"כ כשהולך גם לקברות צדיקים, או לחזק את בני הקהלות שבחו"ל, או לחזק את הכשרות וכל כיו"ב. ובשו"ת שבט הלוי חלק ה' (סימן קעג) נשאל אם אילת ואופירה הם חו"ל, וכתב, שעל אופירה כמעט אין ספק שהוא חו"ל, וגם אילת יראה כן, ואשר שאל בענין הטילים למקומות אלה אם הם חו"ל, ואם בכלל יש לאיסור זה

ועיין בשו"ת מהרי"ט צהלון (סימן קעו) שכתב לדון בחצבייא, אם נוהגים שם שביעית, שאדם אחד זרע שם בשנת השמיטה, ואולי חשב שכיון שאינה ארץ ישראל, מותר לזרוע בה בשביעית, וטעה במה שכתב הרמב"ם, אין שביעית נוהגת בחוץ לארץ, ובאמת טעות היא בידו, שהרי כתב, שעם כל זה שביעית נוהגת בעבר הירדן ובסוריה מדברי סופרים, נמצא שעבר על דברי חכמים וגדול עונו מנשוא. ומן הדין היה שנקנס אותו לעקור כל מה שזרע אף על פי שעשה בשוגג, ואף על פי שלא עבר על איסור דאורייתא. תדע, שכן כתב הרמב"ם, הנוטע בשביעית בין במזיד בין בשוגג יעקור וכו'. אף על גב דהרמב"ם מיירי בארץ ישראל, מכל מקום מינה נלמוד לסוריה ועבר הירדן. והטעם דנטיעה אפילו בארץ ישראל אינה אלא

ט. יכול הגדל בירושלים [בין החומות] נוהג בו כל דיני שביעית. ואף שירושלים עומדת בקדושתה לעולם ועד, ולא בטלה לעולם, מכל מקום אין שביעית נוהגת בה אלא מדרבנן כמו בכל ארץ ישראל. ט

גם בירושלים - שביעית בזמן הזה מדרבנן

בתרו"מ מה"ת גם בזה"ז, שהרי דלענין קדושה חמורה דקרבן קיי"ל דקידשה לע"ל ולא בטלה קדושת מחיצות, וא"כ יועיל גם לקדושה קלה מזה לדין תרו"מ. ותי' בדוחק דמצוות התלויות בארץ (תרו"מ, לקט שו"פ, ערלה, וחדש, ועוד) אין זה מכח קדושת הארץ, אלא מפני שהוא ארץ ישראל, פי' מחמת המציאות שהיא שלהם בפועל, וזה בטל כאשר בטל הכבוש או נחרבה, משא"כ קדושת ירושלים שהיא מצד הקדושה, ואין דין תרו"מ וכו' נכלל בקדושת ירושלים והמקדש. והניח בצ"ע.

אמנם סתימת הפוס' שאין חילוק בזה, וגם בירושלים שביעית בזה"ז הוא רק מדרבנן. וכן מפורש ברדב"ז (ח"ב סי' תשל"א) שכתב בתו"ד, שהפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה, אפי' בירושלים אינו אלא מדרבנן. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קעב) השיב ע"ד המנחת חינוך הנ"ל, שכבר מפורש בתשב"ץ (ח"ג סי' ה) שיש ב' מיני קדושות בא"י, קדושת השכינה וקדושת חיוב מצוות, וקדושת השכינה שייכת בכל אר"י מערבה וירושלים, ולא בעבר הירדן, וקדושת המצוות שייך בכל שטח אר"י גם בעבר הירדן (בזמן שהי' נוהג), וקדושת השכינה שבא"י מערבה לעולם קיימת, בין לפני שאר"י נתקדשה במצוות, בין אחרי שבטלה קדושת המצוות לענין תרו"מ וכו'. והביא לזה ראיות ברורות. הרי שגם בגוף אר"י קדושת השכינה קיימת ועכ"ז קדושת המצוות בטלה, וכמו כן לגבי ירושלים, שהרי כ' הרמב"ם (פ"ו מבית הבחירה) שטעם קיום קדושת ירושלים משום שכינה ושכינה לא בטלה. והתשב"ץ שם (סי' רא) שאל, דכיון

ט) בב"ק (פכ:): עשרה דברים נאמרו בירושלים וכו', וקסבר לא נתחלקה ירושלים לשבטים. וכתב הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פרק ו' הלכה יד-טז) שבמקדש ובירושלים קדושה ראשונה קדושתן לעתיד לבוא, ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן, לא קידשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשימותי את מקדשיכם, ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים, אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות, אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם, בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקידשה, לא קידשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה, הוא מקודש היום, ואף על פי שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה. ע"כ.

ועל פי זה כתב לחדש בספר פרי הארץ (ח"ג חלק יורה דעה סימן ג') דכיון שירושלים קדושתה לא בטלה, נוהגים בה תרומות ומעשרות ושביעית מן התורה גם בזמן הזה. ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' כב) כתב, שגם הגאון רבי שמואל סלנט דן בזה, ואמר בשם הקרן אורה שהוא מהסס בזה, דאפשר שבירושלים שקדושתה לא בטלה נשאר חיוב מן התורה. וע"ע במנחת חינוך (מצוה רפד) שחקר אמאי לא יתחייבו הפירות בירושלים

י. דעת רוב הפוסקים ששמיטה בזמן הזה אינה נוהגת מן התורה אלא מדרבנן. וכן עיקר לדינא. ובכל הספיקות בשביעית אמרינן ספק דרבנן לקולא, שדינו ככל איסורי דרבנן שאנו הולכים בספיקם לקולא, וגם המחמירים ואינם סומכים על היתר המכירה מותר להם לאכול בכלים מתבשיל שנתבשל בכלים שבשלו בהם ירקות מהיתר המכירה. (י

מפני שקדושת הארץ בטלה, מה שאין כן לדין דקיימא לן כמאן דאמר שקידשה גם לעתיד לבוא, אם כן לא מיבעיא לענין שביעית דטעמא דפטור מדאורייתא הוא משום דבעינן כל יושביה עליה, דודאי שאף בירושלים אין נוהג מן התורה כיון שאין זה שייך כלל לעצם קדושת הקרקע אלא תלוי רק במספר יושביה, אלא אף לענין תרומות ומעשרות דאפשר לומר דכיון שתלוי רק בביאת כולם, מכל מקום מסתבר דקדושת הארץ וקדושת ירושלים שקדושתה מחמת השכינה, תרי מיני קדושות נינהו ולא שייכי אהדדי, ובפרט שמעולם לא שמענו שאין תורמים מפירות שגדלו בירושלים על פירות שגדלו חוצה לה, ואף על פי שאין זורעים בירושלים, משכחת לה דנזרע על ידי גוי ונגמרה מלאכתן על-ידי ישראל, או בעצין נקוב, דאפשר שמותר גם בירושלים. ועל כן יש לתפוס דשביעית מדרבנן בזמן הזה גם בירושלים.

מן התורה או מדרבנן אם שביעית בזמן הזה

תלמוד לומר "והיו לך שבע שבתות שנים", ומנין עשה יובל אף על פי שאין שביעית, תלמוד לומר תשע וארבעים שנה. דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים שביעית נוהגת אף על פי שאין יובל נוהג, והיובל אינו נוהג אלא אם כן יש עמו שביעית. ע"כ. ומבואר דלכולי עלמא שביעית דאורייתא. וע"ש בביאור (הערה ב) שכתב, דכולהו לאו כרבי דאמר בזמן שאין היובל נוהג אין שמיטה נוהגת. ע"כ

ובירושלמי (פרק י' דשביעית ה"ב, ופרק ד' דגיטין הלכה ג') אמרו: תמן אמרינן אפילו כמאן דאמר מעשרות דבר תורה, מודה

שקדושת המצות בטלה, א"כ מה קדושה נשארה בירושלים, לענין מצות שיהא מעלין מא"י לירושלים. וביאר שקדושת הארץ כולה בטלה מה"ת, ואינן חייבין בתרו"מ ובשאר חובות קרקע אלא מדרבנן, וקדושת העיר לא בטלה לענין דברים שנאמרו בירושלים בב"ק (פב:). ומבואר שעצם קדושת המצוות לא נשארה בירושלים, ודלא כהמנ"ח.

גם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' יג. ובח"ג הנ"ל סי' כב) כתב, שמבואר בפוסקים שגם בירושלים חיוב תרו"מ הוא מדרבנן. ובס' שבת הארץ (להגרא"י קוק, מבוא פט"ו) מביא מכפתור ופרח, שקדושת אר"י היא מעלה בפני עצמה, חוץ מקדושת המצוות התלויות בארץ, ע"ש מה שמאריך בזה, וה"ה קדושת ירושלים, וכנ"ל.

ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות א') העיר עוד לנכון, דכל זה לא שייך לומר רק לדעת הרשב"א וספר התרומה דסברי דמה שאינם נוהגים בזמן הזה מדאורייתא הוא

י) הנה בדין זה מצינו ג' שיטות בראשונים. דיש אומרים דשביעית בזמן הזה נוהגת מן התורה, ויש אומרים דאינו אלא מדרבנן, ויש אומרים שאינו נוהג בכלל ורק ממדת חסידות הוא. ויסוד המחלוקת בגמרא גיטין (לו:): אמר אביי, רבי היא וכו' [דסבירא ליה דשביעית דרבנן], ולכאורה יש לדייק מזה דמכלל דחכמים סבירא להו דשביעית בזמן הזה דאורייתא, וממילא הלכה כחכמים משום דהלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו.

והנה בתורת כהנים (פרשת בהר ב) אמרו: מנין עשה שביעית אף על פי שאין יובל,

והנה בטעמו של רבי שסובר דשביעית בזמן הזה דרבנן, כתבו התוס' בשם רבינו תם [והוא בספר הישר חי' סימן קכג] דאינו משום שבטלה קדושת הארץ [וכמו שכתב רש"י] אלא משום ששביעית תלויה ביובל. וכדי להשוות דברי התלמוד דידן עם התלמוד ירושלמי כתבו התוס', שהתלמוד דידן קורא ליובל שמיטת קרקע, ולשביעית שמיטת כספים. והכי קאמר, בזמן שאתה משמט קרקע ביובל, אתה משמט כספים בשביעית. וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם שם. [והר"ח במו"ק ב: כתב בטעמו של רבי דשביעית בזמן הזה מדרבנן, משום שארץ ישראל נמצאת כיום ביד עכו"ם].

ובגמרא כתובות (כה.) אמרו, אמר רב הונא בריה דרב יהושע אשכחתינהו לרבנן בבי רב דיתבי וקאמרי אפילו למאן דאמר תרומה בזמן הזה דרבנן, חלה דאורייתא, שהרי ז' שכיבשו וז' שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו בתרומה, ואמינא להו אנא אדרבה אפילו למאן דאמר תרומה בזמן הזה דאורייתא חלה דרבנן, דתניא, בבואכם אל הארץ, אי בבואכם יכול משנכנסו לה שנים ושלושה מרגלים תלמוד לומר בבואכם וכו'. וכתב רש"י שם, ולא נתחייבו בתרומות ומעשרות, דכתיב דגנך תבואת זרעך המיוחדת לך, ועוד שהרי תלה הכתוב המעשר במנין שנות השמיטה, דכתיב בשנה השלישית שנת המעשר, ושמות לא מנו אלא משנכנסו וחילקו כדאמרינן בסדר עולם. ובמסכת ערכין (יב:) הכי גרסינן אי בבואכם יכול משנכנסו לה שנים ושלושה מרגלים, תלמוד לומר בואכם, בביאת כולכם וכו'. ע"כ. ומשמע דגם בשביעית בעינן ביאת כולכם, ואם כן כשם שאנו אומרים גבי חלה דבזמן הזה חלה מדרבנן, דאין לנו כיום ביאת כולכם, ממילא הוא הדין גבי שביעית דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וראה עוד ברש"י (כתובות כה.) שכתב גבי תרומה, שבגולה אין תרומה מן התורה,

בשמיטה שהיא מדבריהם, דתני "זה דבר השמיטה שמוט", רבי אומר שני שמיטין, שמיטה ויובל, בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה. פסקו היובלות שמיטה נוהגת מדבריהם, אימתי פסקו היובלות, "לכל יושביה" בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו, נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות. ע"כ.

והנה בגמרא גיטין הנ"ל אמרו, רבי היא, דאמר רבי, וזה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע [כגון בזמן הזה שבטלה קדושת הארץ. רש"י] אי אתה משמט כספים. וכתב רש"י, ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי, מנין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שיובל נוהג, שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט, אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית. אבל בתורת כהנים ראיתי דשביעית נוהג בזמן שאין היובל נוהג. ואומר אני שהוא מחלוקת. ע"כ. והנה מאי דמשמע מדברי רש"י שהוא מחלוקת רק בין הירושלמי לתורת כהנים, ומינה דבגמרא דילן ליכא מחלוקת בזה, לכאורה הוא תמוה, שהרי אמרו בגמרא, רבי היא, ומשמע שעל כל פנים לדעת חכמים שביעית נוהגת בזמן הזה מן התורה, ואין השביעית תלויה ביובל. ודומה לזה מצינו בשביעית פרק ד' ה"ד, דרשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית. ופסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה ה'): אין נוטעין אילן סרק בשביעית. וכתב בכסף משנה, רשב"ג אומר וכו', ומשמע דרבנן אסרי. ע"כ. ולפי זה גם כאן מדאמרו בגמרא רבי היא משמע דלחכמים שביעית נוהגת בזמן הזה מן התורה. ובספר שבת הארץ (עמוד 85) כתב, שלא בכל מקום יש לדייק מדאמרו רבי היא [וכדומה] היינו דחכמים פליגי. ע"ש.

דהשמטת קרקע קרי ליובל, ולשביעית השמטת כספים, והכי קאמר, בזמן שאתה משמט יובל אתה משמט שביעית. וכהדרשא של הירושלמי. ע"כ. [נראה בתוספות סנהדרין (כו.) ד"ה משרבון]. אך אין במחלוקת רש"י ותוס' שם נפקא מינה לזמנינו, שלא נחלקו אלא בזמן בית שני, אבל בזמנינו אליבא דרבי, אין שביעית נהגת מן התורה, לא יובל לא שמיטת קרקעות, ולא שמיטת כספים. [נראה בספר שבת הארץ חלק א' (עמוד 85), ובשו"ת כרם שלמה (סימן א' מדיני שביעית), ובספר אור לציון שביעית במבוא מה שפירשו ליישב דעת רש"י מקושית התוס'].

דכל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, כדאמרינן בקידושין (לו:). ע"ש. ובתוספות (גיטין לו.) כתבו, פירש הקונטרס, דהשמטת קרקע דשביעית לא נהגה בבית שני, כדאמרינן בירושלמי, מניין שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט, אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית, ובבית שני הואיל ולא נהג יובל, שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה, מה שאין כן בבית שני שלא היו כל יושביה עליה, לא נהגה שמיטה מדאורייתא. ורבינו תם מפרש

הסוברים דשביעית בזמן הזה מן התורה - דעת ס' העיטור

בזמן הזה מדאורייתא. וכן כתב בשמו בספר כפתור ופרח (פרק מט). ע"ש. אולם מצנינו להעיטור (בסוף אות פרוזבול דף עז ע"ג) שכתב, דהאידינא נהוג עלמא כרבי, דהא רבי יוסי קאי כוותיה בירושלמי (פרק ט' דשביעית הלכה ב'), כדגרסינן אמר רבי יוסי וזה דבר השמיטה שמוט, בזמן שהשמיטה נוהגת בארץ דבר תורה וכו', ורבי אלעזר בר"ש נקיט נמי כוותיה בקידושין (לח:). וכו'. הילכך השמטת כספים כדין השמטת חובת קרקע, כגון שמיטת קרקעות ותרומה ומעשר, וכשבטלו תרומות ומעשרות בטלה השמטת כספים. ע"ש.

ואמנם בשו"ת הרשב"ש (סימן רנח) כתב בשם העיטור, דסבירא ליה דאין שמטת קרקע בזמן הזה, וסיים, דנראה מדבריהם דאינה נוהגת. ע"כ. והיינו דאינה נוהגת אפילו מדרבנן. ודבריו בנויים על פי מה שכתב בספר חוקות הדיינים (סימן קמד) וז"ל: וכתב הרב [בעל העיטור] בהסכמת חכמי דורו וכו', והשיב, דשמטת כספים איתקש לשמיטת קרקעות, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, וכיון שאין שמיטת קרקע נהגת בימינו איך שמיטת כספים תנהוג הבאה מכוחה. וכן פסקו הרב רבי יהודה נשיאה,

א. ומצינו לכמה ראשונים הסוברים דשביעית בזמן הזה מן התורה: ועיין באור זרוע חלק א' (סימן שלב) שהביא תשובת הריצב"א שכתב, דספק שביעית בזמן הזה אזלינן לחומרא. ובפשטות נראה דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדאורייתא, וכדעת חכמים, ולכן אזלינן לחומרא. וכן כתב בשו"ת בית הלוי (ח"ג סימן א' סוף ענף ו'), דהכי סבירא ליה להריצב"א דשביעית בזמן הזה מדאורייתא. ובדעת העיטור יש שהבינו דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מן התורה. וכן מבואר במה שכתב באות פ' (פרוזבול דף עה ע"ד), וז"ל: ורבנן דפליגי עליה דרבי אפילו מדאורייתא [איכא שביעית], אבל יובל לא נהיג וכו', ומסתמא דאיכא למימר דאורייתא כרבנן, מדגרסינן בהנזיקין, הנוטע בשבת בשוגג יעקר וכו', ואמרינן עליה מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית וכו', וגרסינן במשקין, יכול ילקה על תוספת שביעית, שמע מינה דכולהו סבירא להו דאורייתא, וקיימא לן הלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו. וע"ש עוד. ומבואר דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה דאורייתא. וכן הבין המהר"י קורקוס (בפרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא) בדעת העיטור דסבירא ליה דשביעית

והרב יהודה בר יקר, ובעל הלכות גדולות. עכ"ל. וכן כתב עוד בסימן קמה. ובהגהות לספר הגז' בהוצאת מכון הרי פישל, כתב, דלפני בעל חוקות הדיינים היתה תשובת שאלה של בעל העיטור, ובה פסק דאין שביעית נוהגת, בניגוד למה שכתב בספרו. וראה עוד בהגהות לשו"ת הרשב"ש (הוצאת מכון ירושלים). ע"ש.

וכן נראה דעת התוס' בסנהדרין (כו. ד"ה משרבו) בטעמם השני, שכתבו, שהטעם שמותר לזרוע בשביעית משום ארנונה, הוא או משום ששביעית בזמן הזה דרבנן, או משום פקוח נפש. נמצא דסבירא להו בטעם השני דשביעית בזמן הזה מדאורייתא. ובפסקי התוס' שם כתבו הטעם השני בלבד. וכן כתב בשו"ת נחפה בכסף חלק א' (יורה דעה סימן ד') בדעת התוס'. וראה כן בדברי החרדים להלן ד"ה וראה.

ולכאורה כן יש לדייק מדברי רבינו חננאל (מו"ק ב:) שכתב בטעמו של רבי דסבירא ליה דשמיטת בזמן הזה מדרבנן, שהוא משום דארץ ישראל בידי עובדי כוכבים היא. ע"ש. ומשמע שגם לרבי היכא שארץ ישראל ביד ישראל, כמו בזמן הזה שרוב ארץ ישראל ביד ישראל, אין הכי נמי שמיטה מן התורה.

ובספר החרדים (בר"ה קדושת שנת השמיטה) כתב: בזמן הזה דאורייתא לדעת כל חכמי ישראל שהזכרנו למעלה בראש ההקדמה, דסברי קדושה שניה שקידש עזרא קדשה עד עולם לכל המצות התלויות בארץ, ולדעת החולקים האומרים שלא קידשה לעתיד לבא אלא כשחרב המקדש בטלה לדבריהם אין קדושת שמיטה נוהגת בזמן הזה אלא מדרבנן.

הסוברים דשביעית בזמן הזה מדרבנן - שעת התוס' והרמב"ן

וכשם שנוהגת קדושת שמיטה בקרקע ישראל, כך נוהגת בקרקע של נכרי למאן דאמר אין קנין בארץ ישראל להפקיע מן המצות התלויות בה קדושתה מדאורייתא. וכבר ביאר הרמב"ם בתשובת שאלה שהעתקנו לשונה למעלה שאפילו מאן דאמר יש קנין מודה הוא שמדרבנן אין קנין. ולדבריו קדושת שמיטה בזמן הזה מדרבנן כמו בשל ישראל לכל מצות שמיטה, ומצות לא תעשה שנצטווה בשנת השמיטה בין איסורי תורה ובין איסורי סופרים. עכ"ל. ומבואר בדבריו שלדעת כל חכמי ישראל דסברי דקדושה שניה שקידש עזרא קידשה לעתיד לבוא, ממילא הוי שמיטה מדאורייתא. ולדבריו הרמב"ם שפסק (בפרק א' מהלכות תרומות ומעשרות) דקדושת עזרא לא בטלה, ממילא יסבור דשביעית בזמן הזה מדאורייתא. וראה עוד להלן מה שכתבנו בדעת הרמב"ם הראב"ד והרמב"ן, אי סבירא להו דשביעית בזמן הזה מן התורה או מדרבנן.

וראה עוד בספר החרדים (בפ"ב אות יד) שכתב: למדנו מדבריהם [התוס'] שלפי דעת רוב הפוסקים שכתבנו למעלה דסבירא להו דקדושת עזרא עד עולם, ותרומות ומעשרות ושביעית בזמן הזה דאורייתא, שאין מתירין לבעלי השדות ישראלים שבארץ ישראל שיעבדו עבודת הארץ והאילן מפני המס, שהרי אין היום סכנה כלל בזמן הזה מן המלכות, וכן למדנו שדעת הירושלמי כדעת הפוסקים דהמצות התלויות בארץ ישראל בזמן הזה דאורייתא, כיון דלא התיר אלא משום סכנה, והכי נקטינן, שהרי כתב הרשב"א בכל מקום שיש מחלוקת בין הפוסקים, אם נמצא שהירושלמי מסייע אחד מהם הכי נקטינן. עכ"ל.

ב. ואמנם דעת התוס' בסנהדרין (כו.) בתירוצו קמא, דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וראה לעיל ד"ה וכן וכן מבואר מדברי הרמב"ן

והרשב"א בחידושיהם (מכות ג:), שכתבו, שדעת הראב"ד שהלכה כרבי שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, וכימי רבותינו

מה שאמרו בירושלמי (סוף פרק ט' דשביעית): חד בר נש חשיד על שמיטתא, אמר לאיתתיה אפקין חלתא (חלה), אמרה ליה ההוא גברא חשיד על שמיטתא ואמרת אפקין חלתא? אמר לה חלה דבר תורה שביעית מן רבן גמליאל וחבריו. וכתב הרמב"ן על זה, שהיה אותו ריקה מעכב פירות שביעית ואוכלם אחר הביעור, ואמר שהביעור מן התורה אבל איסור האכילה מן רבן גמליאל וחבריו, וכיון שהזכירו חכמים דבריו נראה שהוא אמת. או שמא אותו רשע סובר כרבי דאמר בשתי שמיטות הכתוב מדבר, ושביעית בזמן הזה מדרבנן, אף על פי שחלה דאורייתא. ע"כ. ומשמע דמספקא ליה להרמב"ן אי קיימא לן כרבי או כרבנן. אולם בחידושי הרמב"ן למכות (ג:) גבי המלוה את חבריו לעשר שנים, כתב, דנקטינן כלישנא בתרא דשביעית בזמן הזה מדרבנן, והלך אחר המיקל. וכן פסק הרמב"ם. ע"כ. וראה להלן בדעת הרמב"ם. וכן כתבו הרא"ש והריטב"א (במכות ג:), וכן פסק עוד הריטב"א בגיטין (לז:) דשביעית בזמן הזה מדרבנן.

נמצא שמסקנת הרמב"ן דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ורק לעדיפותא דמילתא כתב בספר הזכות לדחות דברי הראב"ד ביתר תוקף. וכן דעת הרשב"א בתשובה (סימן תשעה), דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן הוא בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן לב וקכו), ובתשובות המיוחסות לרמב"ן (סימן רנו). ע"ש. וכן פסק רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים (סימן רעח) דקיימא לן כרבי שאין שביעית נוגהת בזמן הזה אלא מדרבנן. וכן דעת הסמ"ג (עשין קמח), והסמ"ק (סימן רנח). ע"ש. וכן בדין, דלפי מה שכתב מהר"י בן מלכי צדק (בפרק י' דשביעית משנה ח'), סתם משנה דהתם אזלא כוותיה, ובעל העיטור (סוף אות פרוזבול דף עז ע"ג) כתב דהאידינא נהוג עלמא כרבי, דהא רבי יוסי קאי כוותיה בירושלמי (פרק ט' דשביעית הלכה ב'). ורבי אלעזר ברבי שמעון נקיט נמי כוותיה בקידושין

היה בית דין קבוע והיו תוקעים ומשלחים עבדים ומחזירים שדות לבעליהם זכר ליובל, ולפיכך היתה השמיטה נוהגת מדבריהם, בין בעבודת קרקע בין בהשמטת כספים, אבל עכשיו שאין בית דין שם שמקדשים היובל ואין תוקעין ואין משלחין עבדים, אין היובל נוהג כלל, שכל אלו הדברים מעכבים ביובל, כמו שאמרו בראש השנה (ט.), וכיון שבטל היובל ואינו נוהג אפילו מדבריהם, אף השמיטה אינה נוהגת כלל אפילו מדבריהם לא בעבודת קרקע ולא בהשמטת כספים, והקשו על זה הרמב"ן והרשב"א מהירושלמי, שאף על פי שפסקו היובלות שמיטה נוגהת מדבריהם וכו'. וסיימו, ואף הראב"ד חזר בו (בפרק קמא דעבודה זרה דף ט.) וכתב, דקמשמע לן ר"ה דהשמטת כספים נוגהת אף על פי שאין שמיטת קרקעות נוגהת, דלא סבירא ליה כרבי. ואי נמי סבירא ליה כוותיה, מן התורה לא נהגא, אבל מדרבנן נהגא ואפילו בחוץ לארץ. ע"כ. ושכן עיקר. עכת"ד. וכתב הרמב"ן בתוך דבריו: והראיה המכרעת, ששנת השמיטה נוגהת היום בארץ ישראל, ומנהג אבותיהם להשמיט הקרקע, כלומר שנוהגים בה כל קדושת שביעית, ונמצינו למדין לשמיטת כספים שנוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ. וכ"כ עוד הרמב"ן בספר הזכות (ססכ"ב הרי"ף בגיטין לו.) לדחות דברי הראב"ד הנ"ל. והוסיף, שמעובדא דקריביה דרבי יוחנן (גיטין לז.) מוכח ששביעית בזמן הזה מן התורה, מדקאמר רבי יוחנן וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה? ואילו בשל דבריהם מדמין ועושין מעשה. וכן בדין דרבי יחידאה הוא ולית הלכתא כוותיה. ועוד דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו, וממילא יש לפסוק כחכמים דסבירא להו דהוי דאורייתא. והדברים מראין דשביעית בזמן הזה מדאורייתא. עכ"ל. וכן הובא בספר התרומות (שער מה סימן ד). ע"ש.

ובפירוש הרמב"ן על התורה (ריש פרשת בהר, ויקרא כה ז' סוף ד"ה ולבהמתך), הביא

(לח:). וכו'. וכ"כ בשו"ת הרשב"ש (סימן רנח) דסתמא דהש"ס דקידושין סבירא ליה כרבי. עש"ב]. וכן כתבו הר"ן והנימוקי יוסף (בגיטין פרק השולח דף לז:), דהכי קיימא לן כרבי דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן דעת עוד ראשונים, ובהם בספר החינוך (סימן פד וסוף סימן תעז), והטור (יו"ד ריש סימן שלא), ובספר התשב"ץ (ח"ג סימן רא). ע"ש. וכן דעת מרן ז"ל. וכן כתבו כל האחרונים, ועייין באורך בשו"ת שמן המור (יו"ד סימן ד', הובא בכרם ציון עמוד כב).

והנה בעיקר הראיה שהביא הרמב"ן ז"ל לשיטתו, לכאורה היה נראה לדחות ראייתו, שיש לומר דמסברא נראה לרבי יוחנן דמכיון דקיימא לן כבית הלל דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי, לא מסתבר ליה למימר ששטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט, הואיל ועל כל פנים אינו כגבוי, וקרינן ביה אשר יהיה לך את אחיך. וכן משמע מסתמות לשון המשנה (ריש פרק י' דשביעית), השביעית משמטת את המלוה "בשטר" ושלא בשטר, וסבירא ליה לרבי יוחנן אחריות טעות סופר הוא, וממילא גם שטר שאין בו אחריות הוא ליה כשטר שיש בו אחריות, וכמו שכתב גם כן הר"ש שם. ועייין משכנות יעקב מקרלין (חלק חשן משפט סימן לו), ובשו"ת בית הלוי חלק ג' (דף ד' ע"א). ודו"ק.

ובשו"ת נחפה בכסף (חיו"ד סי' ד, דף כז סע"ד) עמד בסתירת דברי הרמב"ן, שבעל התרומות כתב בשם הרמב"ן דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מן התורה, ואילו הרא"ש פרק קמא דמכות גבי המלוה את חברו לעשר שנים, כתב, דנקטינן כלישנא בתרא דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן כתבו הרמב"ם והרמב"ן. ע"כ. אם לא שנאמר דמה שכתב שכן כתב הרמב"ן לא קאי לדסמיק ליה, דשביעית בזמן הזה דרבנן, אלא לעיקר דינו דהלכתא כלישנא בתרא משום דמתניתין מסייע ליה וכו'. ע"כ. ובמחכ"ת זה אינו, ולא

ראה בחידושי הרמב"ן שכתב להדיא הטעם משום דשביעית בזמן הזה מדרבנן והלך אחר המיקל. ולכן נראה שהעיקר כמש"כ. וכן כתב בשו"ת הרשב"ש (סימן רנח), שמר זקנו הרמב"ן ז"ל סבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ע"ש. ושלא כמו שכתב בגידולי תרומה דלרמב"ן שביעית בזמן הזה מדאורייתא. (ועייין להגר"י ענגיל בספר אוצרות יוסף עמוד פב מה שכתב בדעת הרמב"ן).

והנה גם בדעת הרא"ש יש שכתבו, שדעתו דשביעית נוהגת בזמן הזה מדאורייתא, וכמו שכתב בשו"ת שאגת אריה החדשות (סימן טו). אלא שזה אינו, שזה נסתר מדברי הרא"ש פרק קמא דמכות הנ"ל. (ובהגה שם כתב שלא נודע אם התשובה הנזכרת מהגאון בעל שאגת אריה). ועייין עוד בקרבן נתנאל (גיטין לו.) שפירש בדעת הרא"ש דסבירא ליה כהתוספות שתקנת פרוזבול אתיא כרבי דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ותירוץ רבא לא קאי על זה. ע"ש. [וי"ל על פי דברי המחנה אפרים (הלכות מכירה סימן ב' בד"ה איברא) שהפקר בית דין הפקר הוא רק לענין להפקיע הממון מרשות בעלים, אבל לא לעשות מי שאינו זוכה כזוכה כאילו הגיע לידו ממש. ועייין בהגהות מהר"ן חיות (גיטין יד. כ.), ודברי אמת (קונטרס ט' סימן ו'), ושדי חמד (מערכת ה' כלל נט). ואכמ"ל].

והגאון מהרש"א אלפנדארי בשו"ת הסבא קדישא (חלק יורה דעה סימן כב, דף סז ע"א) כתב להוכיח מדברי הרמב"ן בתורת האדם שכתב: "נבלה ושביעית, שביעית, דאיסור עשה קל מלא תעשה". אלמא דשביעית בזמן הזה מן התורה. וסיים, אלא שגם הרא"ש (פרק יום הכיפורים סימן יד) כתב כן, ולפי זה גם הוא סבירא ליה דשביעית בזמן הזה מן התורה. ע"כ. ובמחכ"ת, תמוה שהרי הרמב"ן והרא"ש בפרק קמא דמכות כתבו להדיא דהוי מדרבנן. ויש לומר דלרבותא כתבו ששביעית איסור עשה הוא, שאפילו בזמן

הרמב"ם (בפרק יד מהלכות מאכלות אסורות הלכה טז), ונתן טעם משום שהטבל במיתה. והרי הרמב"ם ורוב הפוסקים סבירא להו דתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן. אלא ודאי דמיירי בזמן שהתרומות ומעשרות נהגו מן התורה.

הסוברים דשביעית בזמן הזה אינה נוהגת אלא ממדת חסידות

[ובהערת המו"ל: אינה נוהגת אפי' מדרבנן]. ע"כ. וכן הוא בספר חקות הדיינים (סי' צד).

אלא שבהערה לשו"ת הרשב"ש (מהדורת מכון ירושלים) העיר המו"ל, שבספר העיטור שלפנינו איתא שנוהגת מדרבנן. ועוד העיר שלא מצאנו שיטת רבי יהודה בן יקר בזה. וגם בספר בעל הלכות גדולות מבואר דשביעית נוהגת בזה"ז מדרבנן. ונשאר בצ"ע. אלא שנאמן עלינו הרשב"ש שכן דעת הגדולים הנ"ל. וראה עוד בספר לאור ההלכה להגרש"י ז"ל (עמוד קיא), ובספר נועם ח"א (עמוד קעז).

וכן הוא דעת המאירי בספר מגן אבות (סימן טו), וזו לשונו: שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בחיוב אפילו מדברי סופרים, שאם לא כן איך היה מספיק לרבנן דבי רב אשי למסור מיליהו להדדי וכו', ושמיטת כספים ושמיטת קרקעות דין אחד להם, ובזמן בית שני נהגו מדרבנן, ובזמן הזה אינם נוהגים כלל, ואף לכשתמצא לומר שנוהגות, דוקא בסביבות ארץ ישראל ובזמן קביעות ישיבות באותם ארצות לזכר בעלמא. וכתב שכן מצא להרמב"ן, ושכן דעת הרי"ף שהשמיטת מהלכותיו בפ"ק דמכות דין המלוה את חברו לעשר שנים, אף על פי שבגיטין הביא דיני שביעית פרוזבול לא הביאם אלא למי שרוצה לנהוג אותם במדת חסידות וכו'. והרי איסור עבודת קרקע לא היתה נוהגת בשום מקום אחר החורבן, ומה שאמרו שלא לאכול ספיחי כרוב בשביעית דרך חסידות הוא לזכר בעלמא, ע"ש. וכן במאירי (גיטין לו: ובריש עמוד קנג) כתב, שאף עבודת קרקע בשביעית אינה

ששביעית נוהגת מן התורה, (וכן אפילו למאן דאמר דשביעית בזמן הזה מן התורה), מכל מקום איסור שביעית קל מאיסור נבלה שהיא בלא תעשה. וכן יש לומר במה שכתב הרא"ש שם, טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה. וכן כתב

ג. אולם דעת רבינו זרחיה הלוי בעל המאור (בגיטין פרק השולח) כדעת הראב"ד, (קודם חזרה), דשביעית אינה נוהגת כלל בזמן הזה אפילו מדבריהם, אלא דרך חסידות. דכיון ששמיטה תלויה ביובל, ושתי שמיטות הם שמיטה ויובל, ותלאן הכתוב זה בזה, כדכתיב: וזה דבר השמיטה שמוט. וכיון שבטל היובל גם שמיטה אינה נוהגת, ומה שמצינו בתלמוד שנהגו תורת שביעית ושמיטת כספים, זהו לפי שבימיהם היו בתי דינים קבועים בארץ ישראל שהיו מקדשים את החודש, ואפשר שהיו מקדשים גם את השנה זכר ליובל. אבל עכשיו שאין בתי דין ותיקנו את הלוחות, ואין מקדשין את החודש על פי הלבנה, גם אין מקדשין שמיטות. וכשתקנו הלוחות קידשו חגים ומועדים וימים טובים לכל הדורות, אבל שמיטה לא קידשו. ובידוע שבטלו היובלות ביטול גמור, גם השמיטות בטלו עמהם לכל דבר. [ומה שאמרו שביעית בזמן הזה מדרבנן, הכוונה על זמן שבית דין הגדול היה קיים, אפילו לאחר החורבן, שנהגו אז לדעתם אף ביובלות מדבריהם. ועוד אמרו שביעית אף היא צריכה קידוש בית דין הגדול, ומשבטל בית דין זה בטלה השמיטה אף מדבריהם]. והובאה תשובת הרז"ה בזה בספר התרומות (שער מה סימן ד'). והוסיף בשו"ת הרשב"ש (סימן רנח), שכן דעת הראב"ד במסכת גיטין דאינה נוהגת כלל אפילו מדרבנן. וכן דעת בעל הלכות גדולות, והרב רבי יהודה הנשיא אלברצלוני, ורבינו יהודה בן יקר, (רבו של הרמב"ן), והרב בעל העיטור, כולו סבירא להו שאין שמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה. ויראה מדבריהם דאינה נוהגת.

יוסי בר חנינא נקטינן הטיבה ומת בנו זורעה, לדידיה קנסו רבנן, לבריה לא קנסו רבנן. וכתבו התוספות, נטיבה, פירש הקונטרס נזדבלה, וקשה דהא איסורא דרבנן הוא, והיכי פשיט מיניה בבכורות (לד): דצורם אוזן בכור לא קנסו את בנו אחריו, הא התם הוי איסורא דאורייתא. ומפרש ר"ח, נטיבה שחרש בה חרישה יתירה דהוי דאורייתא. ע"כ. וקשה דאכתי היכי פשיט מהכא דלא קנסו בנו אחריו, הא שביעית בזמן הזה מדרבנן. אלא ודאי דלרבי יוסי בר חנינא ששביעית בזמן הזה מן התורה, ושמעינן ליה הכי מההיא דבבא בתרא (ז: ה"ל, וכפירוש הרידב"ז. ויש לדחות. ואכמ"ל. ועיין בפירוש מהר"ש סיריליאו בירושלמי (פרק ו' דשביעית דף רא ע"א), על דברי רשב"ם ה"ל, ובשו"ת בית הלוי חלק ג' (סימן א' דף ו' רע"א). ע"ש.

ובאור זרוע עבודה זרה (סימן קז) כתב בשם רשב"ם בזו הלשון: ורבנן דרבי לא מקשו להנך שמיטות אהדדי, דאפילו בזמן הזה דליכא שמיטת קרקע אפילו בארץ אפילו מדרבנן, נהגא שמיטת כספים. ע"כ. וחשב הרה"ג המו"ל שם לומר דדעת רשב"ם כהרז"ה שאין שביעית נוהגת בזמן הזה אפילו מדרבנן. ע"ש. וזה כסיוע להגר"י ענגיל ה"ל. ברם בקושטא כוונת רשב"ם שבזמן הזה שאין שמיטת קרקע דהיינו יובל נוהגת אפילו מדרבנן, מכל מקום שמיטת כספים שפיר נוהגת בזמן הזה. וכפירוש רבינו תם שבתוספות (גיטין לו.) דקרי ליובל שמיטת קרקע, ושמיטת כספים לשביעית. וזהו שסיים רשב"ם שבאור זרוע שם, "דאפילו כרבי שפיר עבדינן, דאילו רבי לא קאמר אלא מדאורייתא, אבל מדרבנן מודה רבי דנהגא בזמן הזה". ע"כ. [ודלא כמו שכתב הגאון רבי שלמה יוסף זיין זצ"ל, בספר לאור ההלכה (עמ' קיא ובהערה 59) ע"ש]. ועל כל פנים לפנינו הרבה ראשונים דסבירא להו ששביעית אינה נוהגת בזמן הזה

אסורה בזמן הזה אלא ממדת חסידות הוא לזכר בעלמא. ע"ש. וראה עוד במאירי (סנהדרין כו.). ובדעת הראב"ד כבר כתבנו שבהשגותיו על הרי"ף שם כתב, דשביעית בזמן הזה אינו אלא ממדת חסידות בלבד. אך הרמב"ן והרשב"א העידו שחזר בו מזה. וכן נראה ממה שכתב בפרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא, ומדבריו בפרק ד' שם הלכה טו, דשביעית בזמן הזה מדאורייתא.

ולכאורה היה נראה שכן דעת הרשב"ם (בבא בתרא ז:), דתניא, אין אוצרים פירות ודברים שיש בהם חיי נפש, כגון יינות שמנים וסלתות וכו'. ומותר לאדם לאצור פירות בארץ ישראל ג' שנים, ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית, אמר ליה רבי יוסי בר חנינא לפוגא שמעיה, פוק אצר לי פירי תלת שנין ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית. ופירש רשב"ם, לפוגא, בארץ ישראל היה, וסבירא ליה קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. וכמאן דאמר במגילה (י.) שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית. עכ"ל. ומשמע דאי לא קדשה לעתיד לבוא אינה נוהגת כלל אפילו מדרבנן. [ובתוספות יבמות (פב:) בתירוקן האחרון של ר"י, על פי הירושלמי פרק י' דשביעית, דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא. ע"ש]. וכן כתב הגר"י ענגיל באוצרות יוסף בדעת רשב"ם ה"ל דסבירא ליה דלרבי אין שביעית נוהגת כלל בזמן הזה. אך בבית רידב"ז (בפרק א' מהלכות שמיטה הלכה יא, דף ו' ע"ב מהספר) עמד גם כן על דברי רשב"ם, וכתב דסבירא ליה לרשב"ם דרבי יוסי בר חנינא פליג על רבי ינאי שהתיר לזרוע משום ארנונא, מטעם דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וסבירא ליה לרבי יוסי בר חנינא ששביעית בזמן הזה מן התורה וכו'. ע"ש.

ולכאורה יש סיוע לדבריו ממה שאמרו בגיטין (מד:) שדה שנטיבה או נדיירה בשביעית לא תזרע במוצאי שביעית. ואמר רבי

כלל אפילו מדרבנן. ועיין בספר האשכול אלביק חלק ב' (עמוד כז), ובהערת המו"ל שם. נועם ח"א (עמ' קפ והלאה). ודו"ק.

דעת הרמב"ם אם שביעית בזמן הזה מן התורה או מדרבנן

ג. וכן משמע ממ"ש בפרק י' הלכה ט', וז"ל: "ובזמן שהיובל נוהג, נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים, ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב, ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה. ובזמן שאין היובל נוהג, אינו נוהג אחד מכל אלו, חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, כמו שביארנו". ע"כ. ואי נימא דמ"ש מדבריהם קאי גם על שביעית, הרי דס"ל דשביעית בזה"ז מדרבנן. אך יתכן שכוונתו, חוץ משביעית, שזה מה"ת, ומדבריהם דקאמר היינו על השמטת כספים.

ד. וכן משמע עוד ממה שכתב בהלכות בית הבחירה (פרק ו' הלכה טז) וז"ל: ולמה אני אומר במקדש בירושלים קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיו"ב, לא קידשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, והשכינה אינה בטילה, והרי הוא אומר והשימותי את מקדשכם, ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הם עומדים. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם, בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומן השביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל. ע"כ. וממה שכתב "ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית" מבואר דס"ל דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ובאמת שכן כתב בשמו הרמב"ן הנ"ל (מכות ג:). ע"ש. וגם הר"ן (ע"ז ט:). כתב כן בשם הרמב"ם. וכן הוכיח בספר פאת השלחן (סימן כג), מהרמב"ם הנז'. גם בשו"ת בית יצחק שמעלקיס (חלק ב' יורה דעה סימן קכא אות ט') כתב, שמכאן משמע שדעת

וברעת הרמב"ם מצינו עיקולי ופשוטי כאשר יבואר, אך נראה יותר שדעתו דשביעית בזה"ז מדרבנן, ומצינו בו מקומות בדבריו גילוי בדעתו בזה, כדלהלן:

א. וזה לשון הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כה): אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ע"כ. ומלשונו משמע דשביעית נוהגת בזמן הזה מן התורה, ולזה נתכוין "שלא בפני הבית". וכן דייק בכסף משנה שם, דנראה מדברי רבינו שהוא סובר דאף שלא בפני הבית נוהגת מן התורה, ופסק כההיא דתורת כהנים משום דמשמע דההיא כחכמים דפליגי עליה דרבי, והלכה כרבים. וראה להלן מה שכתבנו בביאור דברי הרמב"ם "בין שלא בפני הבית". וע' בכסף משנה פ"ד הכ"ט, שכתב ששמיטת קרקע להרמב"ם מדבריהם בזמן הזה. ומהר"י קורקוס העיד שברמב"ם כת"י כתוב מפורש כן. וכ"ה בחידושי הר"ן לעבודה זרה (ירושלים תרס"ג) שזוהי שיטת הגאונים שהלכה כרבי אף בשמיטת קרקע, וכן פסק הרמב"ם ז"ל. ע"כ.

ב. אולם מדבריו בפרק ט' (מהלכות שמיטה הלכה ב') [גבי שמיטת כספים] מבואר דס"ל דשמיטה בזה"ז מדרבנן, שכתב: אין שמטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, בזמן שיש שם שמטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בכל מקום בין בארץ בין בחוץ לארץ. ובזמן שאין שמיטת קרקע אין אתה משמט כספים בשביעית אפילו בארץ. ע"כ. ולכאורה מבואר מדבריו דשמיטת קרקעות בזה"ז אינה נוהגת מה"ת, והוא סותר למ"ש לעיל.

הרמב"ם דשמיטה בזמן הזה מדרבנן. וכן כתב בשו"ת בית הלוי חלק ג' (סימן א' ענף ה') שדברי הכסף משנה דחוקים. והוכחת הפאת השלחן מהלכות בית הבחירה היא הוכחה גמורה. ע"ש.

ה. וכן יש להוכיח מהמשך דברי הרמב"ם שם, וז"ל: "ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השניה הוא מקודש היום, וחייב בשביעית ומעשרות על דרך שביארנו בהלכות תרומות", עכ"ל. ובפרק א' מהלכות תרומות (הלכה כו) כתב להדיא דתרומות ומעשרות בזמן הזה אינם אלא מדבריהם. וכ"כ הרמב"ם באגרותיו (סימן טז).

ו. וכן יש להוכיח ממ"ש עוד הרמב"ם בהלכות מלכים (פרק יא הלכה א'): וז"ל: "המלך המשיח עתיד להחזיר מלכות בית דוד ליושנה, ובונה בית המקדש, ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרים המשפטים בימיו כמו שהיו מקודם, מקריבים קרבנות, "ועושים שמיטין ויובלות ככל מצוותה האמורה בתורה". ואילו היה סובר הרמב"ם ששמיטה בזמן הזה נוהגת מן התורה, מהו זה שכתב שעושים שמיטין ויובלות וכו', הרי גם בזמן הזה שמיטה נוהגת מן התורה, ודוחק גדול לומר שזה בשביל שמיטת כספים בלבד. אלא ודאי דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדרבנן. (וכן העיר בזה באוצרות יוסף על שביעית).

והנה בכסף משנה שם (בפרק ט' מהל' שמיטה) פירש, דשמיטת קרקעות שכתב הרמב"ם היינו יובל, ומה שאמרו שם בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ליובל קרי משמט קרקע, שהרי שדות חוזרות לבעלים, וכמ"ש בסוף פרק י', אבל שמיטת קרקע בזמן הזה נוהגת מן התורה. ע"ש. ולדבריו דעת הרמב"ם דשמיטה בזה"ז מן התורה.

אלא דא"כ צריך ביאור דבריו בפרק ד' הנ"ל, בין שלא בפני הבית. וצריך לומר

דכוונתו שאין מצוה זו תלויה עד שיבנה בית המקדש, אלא גם קודם בניית בית המקדש, מיד לאחר שנכנסו לארץ וחילקו את הארץ, בשנת העשרים ואחת לביאתן לארץ עשו את השמיטה. שוב ראיתי שכן כתבו הרדב"ז ומהר"י קורקוס שם. ועוד, דזהו לאפוקי מקרבן שאינו אלא בזמן שביהמ"ק קיים, משא"כ שביעית שאינו תלוי בביהמ"ק, אלא בכל יושביה עליה.

והנה הרדב"ז (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא והלכה כט), כתב בדעת הרמב"ם בפשיטות דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מן התורה. וכן כתב הפרי חדש במים חיים (גיטין לו). דאף על פי שלדעת הרמב"ם שמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן, משום דהלל ובית דינו שתיקנו פרוזבול נמי הכי סברי, או אפשר שגם רבנן נמי מודים ששמיטת כספים מדרבנן, אבל שמיטת קרקעות הוי דאורייתא. וכן כתב עוד בספרו ראשון לציון (מו"ק ב:), שהרי הרמב"ם כתב (בפרק א' הלכה ח-י): התירו להשקות בית השלחין הואיל והשקיה היא מדבריהם, שאין אסור מן התורה אלא ב' אבות. ומשמע שגם בזמן הזה שביעית בזמן הזה מן התורה. גם במגילת ספר (לאיין עד) כתב, שהרמב"ם פסק כחכמים שאיסור עבודת קרקע דאורייתא. וכן כתב בספרא דבי רב למהר"ד פארדו (פרשת ראה פסקא קיא), שמדברי הרמב"ם נראה דשביעית נוהגת מן התורה, ודוקא בתרומות ומעשרות שצריך ביאת כולכם הוי דרבנן. וגם הגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (קונטרס דבר השמיטה) כתב, שלדעת הרמב"ם שביעית בזמן הזה מדאורייתא. וכן כתב בשו"ת אור שמח חלק ב' (סימן א').

ולעומת זאת מצינו להרבה אחרונים שכתבו בדעת הרמב"ם דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וראה להלן אריכות בדעת הרמב"ם. וגם בדעת רש"י כתב בשו"ת בית

והשאגת אריה החדשות (סימן טו), והנצי"ב במשיב דבר (בקונטרס דבר השמיטה אחרי סימן נו), וערוך השלחן (הלכות שמיטה סימן טו). ע"ש. וראה להלן שהזכרנו אחרונים רבים ובראשם מרן הבית יוסף הנוקטים לדינא דשביעית בזמן הזה מדרבנן.

דעת מרן הבית יוסף - בדעתו של הרמב"ם גבי שביעית בזה"ז

שביעית בזה"ז לענין עבודת הקרקע אינה מדרבנן אלא מה"ת, דלא הקישו ליובל רק שמיטת כספים בלבד, וע"כ פסק הרמב"ם דעבודת הקרקע בשביעית היא מן התורה גם שלא בפני הבית. משא"כ בכספים שהם מדרבנן בזה"ז.

ובאמת שיש לעמוד על דברי מרן הכסף משנה, דהנה הרמב"ם (פרק א' מהלכות תרומות ומעשרות הלכה כו) פסק, התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא אינן מן התורה אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר, כי תבואו וגו'. ויראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבים בזמן הזה אלא מדבריהם. ע"כ. והראב"ד שם בהשגות כתב, א"א לא כיוון יפה, דהא קיימא לך כר' יוחנן דאמר ביבמות תרומה בזמן הזה דאורייתא. והוא עצמו נראה שכך כתב בתחלת הספר, [שנוהגים בין בפני הבית בין שלא בפני הבית]. ע"כ. ובכסף משנה שם כתב, דמה שהעיר הראב"ד על הרמב"ם אין זו קושיא, שאם היו כל יושביה עליה לא היו פטורים שלא בפני הבית, ואם אין כל יושביה עליה, אף בפני הבית פטורים. ע"כ. ולפי זה למה כאן גבי שביעית הכסף משנה לא נגע בזה, כמו שכתב בהלכות תרומות.

ובעצם מה שפירש הכסף משנה בדעת הרמב"ם קשה מאד לפרש כן בדעת הרמב"ם פרק י' הלכה ט' הנ"ל, וכמו שכתב לנכון בשו"ת בית הלוי חלק ג' (סימן א' סעיף

הלוי הנ"ל, דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה דאורייתא. אבל בשו"ת נחפה בכסף הנז', כתב ההיפך בדעת רש"י. ע"ש. וראה בזה בספר שבת הארץ במבוא (אות ב'). ומצינו לכמה אחרונים שתפסו לדינא דשביעית בזמן הזה מן התורה, וכמו שכתב מהרי"ט צהלון (סימן צח),

והנה דעת מרן בכסף משנה (פרק ד'), דלעולם כרבי סבירא ליה, והוא [הרמב"ם] ז"ל מפרש הא דאמר רבי בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקעות ואחת שמיטת כספים, לאו אשמיטת קרקעות בשביעית קאמר, דההיא לעולם נהגה, אלא ליובל קרי שמיטת קרקעות וכו', אבל קשה שבפרק י' כתב רבינו בזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחת מכל אלו חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם. הרי שכתב דשביעית בזמן שאין היובל נוהג מדבריהם. ויש לומר דמדבריהם דקאמר לא קאי אלא להשמטת כספים דסמך ליה, דאילו שמיטת קרקעות מדאורייתא נמי נהגא בכל זמן. ואי הוה אמרינן דמה שכתב רבינו כאן דנוהגת שלא בפני הבית מדרבנן קאמר, הוה ניחא, אבל פשטא דמילתא מדאורייתא קאמר. ע"כ.

ומבואר שדעת מרן הכסף משנה בדעת הרמב"ם, דשביעית בזה"ז מה"ת. והחילוק בדברי הרמב"ם הוא בין שמיטת כספים שאינה אלא מדרבנן, לשמיטת קרקע שהיא מן התורה. והרמב"ם למד כדברי התוס' הנ"ל, בשם ר"ת, דמה שאמרו בזמן שאתה משמט קרקע לא קאי על עבודת הקרקע בשביעית, אלא על החזרת השדות ביובל, ולא מיירי כלל מעבודת הקרקע בשביעית, והכי פירושו, בזמן שאתה משיב את השדות ביובל [בזמן שהיובל נוהג] אתה משמט כספים בשביעית, והיינו ממש כדברי הירושלמי שהביא רש"י, ובהו יישבו התוס' הא דלא הביאה הגמ' את דברי הירושלמי דהיינו הך, וממילא דלפ"ז גם לרבי

ומבואר דמין בב"י ס"ל בדעת הרמב"ם לקושטא דמילתא דשביעית בכללה בזה"ז מדרבנן. והנה תשובת המבי"ט היא בשנת השכ"א, ודברי הבית יוסף היו בשנת הרצ"ט. ונמצא שדברי הכסף משנה הם באחרונה, והם המשנה אחרונה, שמרן כתבה סמוך לשנת השכ"ז, וכמ"ש בפ"י סוף ה"ו. ואם כן לכאורה לדעת מרן, דעתו של הרמב"ם דשמיטה בזמן הזה דאורייתא. [ועייין עוד בשו"ת ציץ הקודש ח"א (סימן יג אות ה) מ"ש בדעת הכסף משנה. ואכמ"ל]. אלא שכבר כתבנו מ"ש בחי' הר"ן (ע"ז), שדעת הרמב"ם לפסוק כרבי שדין שמיטה בזה"ז מדרבנן.

וכבר כתבנו להוכיח מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פרק יא) דסבירא ליה להרמב"ם דשמיטה בזמן הזה מדרבנן. [והובאה ראיה זו בספר אוצרות יוסף להגר"י ענגיל זצ"ל]. וכן יש להוכיח מדבריו בסוף פ"ו מהלכות בית הבחירה, וכמו שכתבנו, והובא בכנסת הגדולה (יו"ד סי' שלא הגה"ט אות ד). ע"ש. וכן הוכיח הגאון מהר"י עייאש בלחם יהודה (פרק יב מהלכות שמיטה דף ע' ע"ב), מדברי הרמב"ם הנז', דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן הוכיח גם הרב פאת שולחן (סימן כג אות כג) מדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה הנ"ל, ודלא כמרן הכסף משנה הנ"ל. ובשו"ת פרי הארץ חלק ג' (חלק יורה דעה סימן ד) האריך לדחות דברי מרן הכסף משנה, ונסתייע מדבריו עצמו שבבית יוסף סימן שלא הנ"ל. והביא שבשו"ת מהרימ"ט בשניות (סימן נב) העלה גם כן דשמיטת קרקע בזמן הזה מדרבנן אף לדעת הרמב"ם, וליתא לדברי הכסף משנה בדעת הרמב"ם, ושכן מצא ברמב"ם בכת"י, שבזמן שאין היובל נוהג אין שביעית נוהגת. ע"ש.

ובדעת הרמב"ם כתב מהר"י קורקוס (בפרק ט' הלכה ב', ופרק י' הלכה ט'), שמצא בספרי הרמב"ם בכתב יד שגם שמיטת קרקעות בזמן הזה מדבריהם. וכן כתב הצ"ח בברכות (לו).

ה). וכן תמה בגידולי תרומה (דף רד ע"ב) על דברי מרן הכסף משנה בדעת הרמב"ם. ע"ש. ומרן הכסף משנה עצמו (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כט) כתב בדעת רבינו שגם שמיטת קרקע בזמן הזה מדבריהם. ושם הביא דברי הרב כפתור ופרח שכתב, אבל מה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע וכו', לא דק דבהדיא כתב רבינו בפרק ט' (הלכה ב') ובפרק י' (הלכה ט') דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם.

וכבר עמד הגאון מהריט"ץ בתשובה (סימן צח) על סתירת דברי מרן הכסף משנה כנ"ל, וע"ש. ועייין למרן בתשובה באבקת רוכל (סימן כד) שכתב, דמה שכתב בעל ההג"ה במה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה, לא הופקע בקנין הגוי, הוא מיוסד ועל ששבת הארץ הם בזמן הזה מן התורה, וזה אינו, שהרי כתב הרמב"ם בפרק ט' דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם, וכיון שכן אזדא לה ההג"ה. והובאה תשובתו בשו"ת מהרימ"ט חלק א' (סימן מב). וראה מה שכתב על זה בתשובת המבי"ט (סימן כה). וראה עוד במה שכתב בחלק ב' (סי' סד) שיש להוכיח מדברי הרמב"ם בהלכות תרומות, דס"ל דשביעית בזה"ז מדרבנן. וכ"כ בח"ג (סי' מו). וכ"כ בנו המהרימ"ט להוכיח כן מדברי הרמב"ם.

והטור (יו"ד ר"ס שלא) כתב, והשביעית היא שמיטה ואסור בחרישה וזריעה וכל עבודת קרקע בארץ ישראל "האידנא מדרבנן". וכתב על זה מרן הבית יוסף, הכי אמרינן בפרק השולח (לו) דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ומשמע התם דבין שמיטת קרקע ובין שמיטת כספים לא נהגו בזמן הזה אלא מדרבנן. וכ"ה בירושלמי. "וכך הם דברי הרמב"ם בפ"ט ובפ"י מהלכות שמיטה". וכ"כ הסמ"ג דהכי קי"ל, ודלא כתנאי דס"ל דשביעית נוהגת אע"פ שאין יובל נוהג.

פריימן, ירושלים תרצ"ד סימן קלו, ובהוצאת מקיצי נרדמים, ירושלים תשי"ח סימן קכח].

והחכם המגיה והמוציא לאור ספר שו"ת נבחר מכסף (חלק יורה דעה סימן כג), ר' אברהם ששון ז"ל, הביא תשובת פאר הדור הנ"ל, וחשב להוכיח מכאן שהרמב"ם סובר שביעית בזמן הזה מדאורייתא, ושלא כמו שכתב הגאון רבי יאשיה פינטו ז"ל, המחבר שו"ת נבחר מכסף הנ"ל, שתפס בדעת הרמב"ם שביעית בזמן הזה מדרבנן, (והשיג על מרן הכסף משנה בזה), וכן כתבו האחרונים בדעת הרמב"ם, שנעלם מהם תשובת הרמב"ם הנ"ל, שהרי בשאלה הנ"ל נשאל על שביעית בזמן הזה, והשיב שעבודת שביעית בארץ ישראל מן התורה. ולפי זה מה שכתב מהר"י קורקוס שמצא בנוסחת הרמב"ם בכתב יד שביעית קרקע בזמן הזה אינה אלא מדרבנן, לאו דסמכא היא, ונוסחא מוטעית היא. ע"כ.

ועוד הוכיח ממה שכתב הרמב"ם בפאר הדור (סימן קכב) שנשאל אם יש שמיטה בזמן הזה, והשיב, יש שמיטה בזמן הזה וכל דיין שאינו דן כן, אינו ירא שמים וגוזל את העניים. והיינו שהרי נאמר בתורה, ואכלו אביוני עמך, ואם שביעית בזמן הזה מדרבנן היה צריך לבאר להם ולכתוב שדיין שאינו מורה כן עובר על דברי חכמים וגוזל את העניים מדרבנן. גם מהר"א אשכנזי בשמרו משפט על ספק חוקת הדיינים (סימן קמד עמוד רז) כתב, שמתשובת הרמב"ם (סימן טו) מוכח דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה דאורייתא, וכמו שכתב מרן בכסף משנה. וכן כתב בספר הלכות שביעית חלק א' (עמוד קלה) וגזר אומר שכל החכמים שכתבו שלדעת הרמב"ם הוא דרבנן, אילו ראו דברי הרמב"ם בתשובה היו חוזרים בהם.

אולם מרן אאמו"ר זיע"א כתב, ואנא דאמרי שאין מכל זה ראיה כלל, שהרמב"ם לא נחית לפרש אלא עיקר דין השביעית שבמשנה

ד"ה והרמב"ם (דהרמב"ם סובר דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ומה שכתב הרמב"ם "בין שלא בפני הבית" היינו שגם בפני הבית הוא דרבנן, דכל מקום שהזכרה ביאה צריך ביאת כולכם. ובכלכלת שביעית (בקו"א) הביא פוס' רבים שכתבו בדעת הרמב"ם שהשביעית בזה"ז דרבנן, ומכללם בעה"ת (שער מה), ומהרשד"ם (יו"ד סי' קצב) ומהרי"ט (סי' נב), ושכן נמצא כ"י מפורש מהרמב"ם. וכ"כ השאילת דוד מקארלין ובית הלוי ופאת השלחן בדעת הרמב"ם. ובשו"ת חלקת יעקב (בדפוס יו"ד סי' קפה) כתב, שמרן עצמו מספק"ל בדעת הרמב"ם. ומ"מ להלכה הוא רק מדרבנן, וכ"מ באבני נזר (סי' תנה) וצירף שם דעת הפוס' דבזה"ז פסקה קדושת הארץ, ודאי שאינו נוהג מה"ת, וכ"ד הבית יצחק (יו"ד ח"ב ס"ס קכא).

והרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן טו, ובהוצאת מקיצי נרדמים הוא בסימן קכח) נשאל לבאר המשנה דשביעית (פרק ו' משנה א') לא נאכל ולא נעבד וכו', והאם מתחייב דין שביעית בזמנינו זה בארץ ישראל ובסוריה במה שזרעו בהם הגוים, והאריך הרחיב בביאור המשנה, ובתוך דבריו כתב, שעבודת ארץ ישראל בשביעית בלא תעשה, שנאמר לא תזרעו ולא תקצרו וכו', וכל מה שתצמיח הארץ מעצמה מותר באכילה, שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וכו'. זהו דין תורה, אבל מדברי סופרים גזרו על הספיחין וכל מה שתוציא הארץ בשביעית אסור באכילה, גזרה משום עובדי עבירה וכו', אבל הגוי שאינו מצווה על שביעית אפילו מה שזרע בשביעית בארץ ישראל מותר, וכל שכן ספיחי ארצו, ואין לגזור משום ספיחי ארץ ישראל, שהיא גופה גזרה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה וכו'. ומבאר שם, שהטעם שבגבולות עולי מצרים אמרו נאכל ולא נעבד, כיון שעזרא הסופר לא קידש את המקום, וקדושה ראשונה בטלה. עכת"ד. [ותשובה זו נדפסה גם בשו"ת הרמב"ם הוצאת

הנ"ל, וכמו שהסביר דברים אלו בחיבורו, (בפרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א' והלאה), ולעולם ששביעית בזמן הזה מדרבנן. וכבר בשו"ת שמחה לאיש (דף קז ע"ב), עינו הברדולח ראתה תשובת פאר הדור (סימן טז), שהיא לאחר תשובה זו, ושם העלה בפשיטות שדעת הרמב"ם ששביעית בזמן הזה מדרבנן.

וזאת מלבד מה שיש לומר לפי מה שכתב הגאון רבי חיים פלאגי בספר כל החיים (דף כא ע"ב, אות נז), שהטעם שאם יש סתירה בין דברי הרא"ש בפסקיו למה שכתב בתשובה, שהלכה כמו שכתב בפסקיו, וכמו שכתב מרן הבית יוסף חשן משפט (סימן קכח סעיף ה'). משום שהכל אורייתא דיליה וחיברו בכוונה להלכה למעשה, להבין ולהורות לשעה ולדורות, ועדיף מתשובותיו שהם לפרקים, ולפי זה נראה שהוא הדין כשהרמב"ם סותר את עצמו מחיבורו לתשובותיו, שהלכה כמו שכתב בחיבורו. וכן כתב השדי חמד בכללי הפוסקים (סימן ה' אות יד), והוסיף שכן נראה גם לפי הטעם שכתב מרן החב"ב בשו"ת בעי חיי (חשן משפט סימן סא). ע"ש. [ועייין בבית יוסף (יורה דעה סימן רא, ובטור החדש עמוד רמ"ב סוף עמודה שמאלית) שכתב, שאין זה כללא. ע"ש היטב]. ולכן אין לנו לשבש הנוסחא שבכתב יד שקראו עליה הנפק מהר"י קורקוס ומהרימ"ט.

ומה שכתב עוד החכם המגיה הנ"ל ממה שכתב בפאר הדור (סימן קכב), שיש דין שמיטה בזמן הזה, והעובר על זה גוזל העניים, ולא כתב שזהו רק מדרבנן וכו', אין מזה הוכחה כלל, כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים. ואכמ"ל.

והנה הרמב"ם (בפרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה טז) כתב, וזו לשונו: ואין הפרוזבול מועיל אלא בהשמטת כספים בזמן

הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה. והשיג על זה הראב"ד, דאביי הוא דאמר הכי, אבל רבא פליג ואמר הפקר בית דין הפקר, הילכך נוהג בכל זמן, וכתב הרדב"ז, "דסבירא ליה לרבינו דהא דקיימא לן כרבא לגבי אביי, הני מילי היכא דפליגי אליבא דנפשייהו, מה שאין כן הכא דפליגי בתירוץ דמתניתין אפשר דהלכתא כאביי". [וכיוצא בזה כתב במהרש"א קידושין (נב). ועייין עוד בכסף משנה (בפרק יב מהלכות עבודה זרה הלכה יד), ובשו"ת הרדב"ז חלק א' (בלשונות הרמב"ם סימן יא), ובשו"ת בנימין זאב (סימן שג דף רלא ע"ב). ע"ש]. ועייין עוד ברמב"ם (שם הלכה כז) שגם כן כתב שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם (ולכן נדחית בדברים בלבד לת"ח). וכן מבואר ברמב"ם פרק י' הלכה ט' הנ"ל, דשמיטה בזמן הזה מדרבנן. וכן דעת החזון איש (שביעית סימן ג' סק"ח). בדעת הרמב"ם. וראה להלן.

ובתשובת מהרלנ"ח (סוף סימן קמג) כתב, שמסקנת רוב הפוסקים שאפילו בזמן בית שני לא נתחייבו בשמיטה מן התורה כי אם מדרבנן, ואם כי יש חולק וכו', אבל לאחר החורבן אין פוסק קטון או גדול שיאמר שנתחייבו בשמיטה כי אם מדרבנן. ע"כ.

ולכאורה קשה, דהא הראב"ד בהשגות (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה י') סבירא ליה דשמיטה לאחר החורבן גם כן מן התורה, (במקומות שכבשו עולי בבל). ועייין עוד בהשגות (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה טו). וכן משמע ממה שכתב הראב"ד בפרק קמא דעבודה זרה (ט). וי"ל. ועייין בתשובת הריצב"א באור זרוע (סוף סימן שלב), שספק שביעית דינו להחמיר כספק ערלה וכלאי הכרם. ע"ש. ומוכח דסבירא ליה דאף בזמן הזה הוי מן התורה. אלא שהאור זרוע נדפס אחר זמן רב מדור מהרלנ"ח.

מסקנת ההלכה דשביעית בזמן הזה מדרבנן

ושמיטה תלויה ביובל, ואין לומר שדוקא בשמיטת כספים כתב כן, דהא לשונו בפרק י' משמע שגם שמיטת קרקעות בשביעית אינה אלא דרבנן. ומה שכתב הרמב"ם בפרק י' שלא נהג יובל בבית שני אלא כדי לקדש שמיטין, היינו מדרבנן, וכמו שכתב רש"י בגיטין (לו.). וגם מה שכתב הרמב"ם בפרק י"ב דבימי עזרא מנו שמיטין ויובלות, צריך לומר שמנו יובלות מדרבנן. אלא שמלשון הרמב"ם בפרק ד' שכתב "בין בפני הבית בין שלא בפני הבית" משמע דשביעית נוהגת מן התורה. וסיים בצ"ע.

גם הגאון החזון איש הנ"ל (שביעית סימן ג' סק"ח) כתב, ונראה דלענין שביעית בזמן הזה יש לסמוך שהוא מדרבנן, שזהו דעת הרמב"ם, כיון שפסק כרבי, וכן משמע מלשון הרמב"ם בפרק ט' הלכה ט'. ומה שכתב בפרק ד' הלכה כ"ה, דשביעית נוהגת בפני הבית ושלא בפני הבית, אין ראייה מזה דשביעית בזמן הזה מן התורה, דהא כתב כן גם בתרומה, ולדעתו תרומה בזמן הזה מדרבנן. ע"ש.

גם בספר שבת הארץ הנ"ל (כמבוא אות ה') כתב להוכיח מהרמב"ם בהלכות בית הבחירה, דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן כתב בספר תורת הארץ חלק ב' (פרק א' דף ה' ע"ב) שכן הסכמת הפוסקים שלדעת הרמב"ם שביעית בזמן הזה מדרבנן.

וכן כתב בשו"ת קול מבשר לרבי משולם ראטה זצ"ל (חלק א' סימן ס'), דפשט לשון הרמב"ם בפרק י' מוכח דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדרבנן. והכסף משנה סותר את עצמו בזה, וגם הוכחתו מפרק ד' יש לדחות כמו שכתב בפרק א' מהלכות תרומות. וגם רבה של ירושלים הגר"ב זולטי זצ"ל כתב בספרו משנת יעבץ על שביעית (פרק א' הלכה

ועל כל פנים הדין דין אמת שלרוב הפוסקים ומרן ז"ל בכללם שביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן העלו מהרשד"ם (חלק יורה דעה סימן קצב). והמבי"ט חלק א' (סימן סד). ומהרי"ט חלק ב' (חלק יורה דעה סימן נב). וכן כתב מהר"ם רוביו בשו"ת שמן המור (חלק יורה דעה סימן ד'). ומהר"מ מזרחי בשו"ת פרי הארץ חלק ג' (סימן ד'). וכן כתב מהרי"ט אלגאזי בתשובה שבסוף ספר דברי שלום (דף כב ע"ד), דסוגיין דעלמא דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וכדעת רוב הפוסקים. וכן דעת מהר"ש שרעבי שם (דף יח.). וכן הוא בספר אמת ליעקב למהר"י ניניו בקונטרס שפת אמת (דף קא ע"ב), שדברי מרן בכסף משנה תמוהים, והוא עצמו בבית יוסף (ריש סימן שלא) השוה דברי הרמב"ם לטור, שכתב, שאיסור עבודת קרקע אינה אלא מדרבנן. ובספר התרומות (שער מה) נמי כתב שלדעת הרמב"ם הוי דרבנן. ומהר"י קורקוס כתב שכן נמצא להדיא בספר כת"י, באופן דנראה פשוט לענין הלכה דשביעית בזמן הזה אינה אלא מדרבנן. ע"ש. וכן פסק בשו"ת אדמת קודש חלק ב' (חלק יורה דעה סימן ט'), דמי שאומר שחרישה וזריעה לדעת הרמב"ם הוי דאורייתא לא חש לקמחיה, וגם מרן חזר בו ממה שכתב בכסף משנה, והכי נקטינן. וגם בשו"ת פרי הארץ חלק ג' (יורה דעה סימן ד') כתב, שהעיקר בדברי הרמב"ם הוא שאינו אלא מדרבנן, משום דשביעית תלויה ביובל, ויובל תלוי בכל יושביה. ע"ש. וכן כתבו בשו"ת נחפה בכסף חלק א' (סימן ד'), ובשו"ת שער המים (סימן ו'). והראש"ל צ"ח גאגין בשו"ת חוקי חיים (סימן ד'). ומהר"י עטייה בספר זרע יצחק (בקונטרס פלפלת כל שהוא סימן ז'), ומהר"ם גלאנטי בשו"ת גדולת מרדכי (סימן ט' דף קכו ע"ד). ע"ש.

גם בספר לחם יהודה למהר"י עייאש (הלכות שמיטה פרק ט') כתב, שהרמב"ם סבירא ליה

נימוקי יוסף, החינוך, הטור, והתשב"ץ. ויש אומרים דשביעית בזמן הזה ממדת חסידות, וכמו שכתבו הרז"ה בעל המאור (בגיטין פרק השולח) בדעת הראב"ד, (קודם חזרה), והובאה תשובתו בספר התרומות (שער מה סימן ד'). והוסיף בשו"ת הרשב"ש (סימן נח), שגם בעל הלכות גדולות, והרב רבי יהודה הנשיא אלברצלוני, ורבינו יהודה בן יקר, (רבו של הרמב"ן), והרב בעל העיטור, כולו סבירא להו שאין שמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה כלל אפילו מדרבנן. ע"כ. וכן הוא דעת המאירי בספר מגן אבות (סימן טו). ע"ש.

ולהלכה נקטינן דשביעית בזמן הזה נוהגת מדרבנן, שהיא הדעה האמצעית. וכן נראה דעת מרן הבית יוסף. וכן כתב בשו"ת מהרלב"ח (סימן קמב), והמב"ט (חלק ג' סימן מו), והמהרשד"ם (חלק יורה דעה סימן קצב), ועוד אחרונים. וכן העלה בשו"ת אחיעזר חלק ב' (חלק יורה דעה סימן לט). וכן כתב בשו"ת קול מבשר חלק א' (סימן ס'). ע"ש.

ספק ספיקא בשביעית - לצרף הספק בשנות השמיטה

החיוב בחשבון שנות השמיטה. וכן כתב באמת בשו"ת משפט כהן (סימן סג) שיש לסמוך בשעת הדחק על השיטות הסוברות שאין חיוב שביעית בזמן הזה אף לא מדרבנן, אף שיש רבים הסוברים ששביעית בזמן הזה מדרבנן, אחר שיש לנו ספק בעצם חיוב השמיטה. וכבר הזכרנו לעיל מ"ש המבי"ט בסימן כא, לצרף הספיקות בשנת השמיטה לעוד כמה ספיקות. וכ"כ בשו"ת שמחה לאיש (דף קח). שבעיקר שנות השמיטה לא יצאנו מכלל ספק, ושפיר מצטרף לספק ספיקא. ע"ש. והובא בחזון עובדיה סוכות (עמוד רפז), ובשו"ת יביע אומר חלק י' (חיו"ד סימן מב אות ח). וע"ש שכן כתבו הרבה אחרונים.

ואלם בלי עוד צירופים נוספים קשה להקל בדבר שהוא נגד הקבלה והמעשה

(יא) שכבר הכריעו רוב המפרשים בדעת הרמב"ם דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ע"ש.

ועיין עוד בדין שביעית בזמן הזה בספר פאת השלחן (סימן כג ס"ק כג), ובשו"ת ציץ הקודש חלק א' (סימן יג), ובספר אוצרות יוסף על שביעית (קונטרס שביעית בזמן הזה עמוד 53), ובספר זכרון יהונתן בקונטרס דבר השמיטה, ובמבוא לשבת הארץ. ובספר מאור ישראל חלק א' (עמוד קטז). ועוד.

נמצא שיש בזה ג' דעות, אם שביעית בזמן הזה נוהגת מן התורה או מדרבנן, או שנוהגת ממדת חסידות בעלמא. שדעת האור זרוע בשם הריצב"א, דשביעית בזמן הזה מן התורה. ודעת התוס' דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן דעת: הרמב"ם [אליבא דכמה פוסקים ובהם מרן בבית יוסף], הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, רבינו אליעזר ממין, הסמ"ג, הסמ"ק, העיטור, הרא"ש, הר"ן,

ולכאורה היה נראה שיש מקום להקל בכמה ענינים בהלכות שביעית, מכח כמה וכמה ספיקות, שהרי מצינו מחלוקת בין רבי יהודה לחכמים (ערכין לב): אם שנת החמשים היא מן המנין, או ששנה זו אינה מן המנין ועולה לכאן ולכאן. ונחלקו בזה להלכה הרמב"ם (פרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ז) והרא"ש (עבודה זרה ט). ונמצא שבכל חמישים שנה משתנה החשבון בין הרמב"ם להרא"ש. ושנה שהיא שמיטה להרמב"ם אינה שמיטה להרא"ש. וכן להיפך. ועוד, דיש מחלוקת מאימתי מתחילין למנות שמיטין, וגם נחלקו כמה שנים היה בית המקדש השני קיים, ועוד נחלקו הפוסקים באיזו שנה נבנה בית המקדש השני, וגם נחלקו הראשונים אם שביעית נוהגת בזמן הזה או לא, ואם כן לכאורה יש כמה צדדים להקל, אחר שיש ספק בעצם

להקל מכח אלו הספיקות, ע"ש מה שביאר בזה. ויש לדון בדבריו, ואכמ"ל. וראה עוד בענין זה בבני ציון (ח"ב סימן ב), ובשארית יוסף (ידיד, חלק ד עמוד קט), ובשבת הארץ (עמוד 168), ובשפת הים (קונטרס זכר לשביעית אות לו, מו). ע"ש.

דעת הרז"ה אינה דעה יחידאה - אודות מ"ש בספר דרך אמונה

סברא זו לסניף. וכ"כ שם בסי' ל"ז (ע"ש בלוח המפתחות) שאין הלכה כן רק חזי לצרופי לסניף. וכן סמך ע"ז ביבי"א ח"ג (י"ד ס"ס יט) לגבי הדלקת נר יא"צ או נר של בהכ"נ בשמן של שביעית בלילה סמוך לשלחנו, באופן שנהנים קצת מאורו, כיון שבלא"ה יש דעת כמה פוסקים שאין שביעית נוהגת בזה"ז כלל.

וכן בשו"ת חלקת יעקב (י"ד סי' קפה) הביא שכ"כ בס' בני ציון בשם הגאון ר' יוסף ענגיל בס' אוצרות יוסף, להקל בשביעית בזה"ז דרבנן, ובדברנן סמכינן בשעה"ד אף על דעת יחיד, ויש לסמוך על הרז"ה שהוא מדת חסידות. ע"ש. [והעיר, שבאמת מבואר כן ברמ"א (ח"מ סי' כה), ובש"ך (י"ד סי' רמב) בארוכה, דבשעה"ד והפס"מ מקילין בדרבנן אף ביחיד נגד רבים, וכ"ש במועטים נגד רבים, וכ"כ בגט פשוט (כלל ו) שבדרבנן גם אנחנו יתמי דיתמי סומכין בשעה"ד ביחיד נגד רבים. וכ"ש במיעוט נגד רבים]. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו או"ח סי' כא). ולעיל הבאנו שיש אחרו' שצירפו את הספק בשנות השמיטה. וכן מבואר ברדב"ז (ח"ב סי' תשל"א), ובמל"מ (פ"א מה' מגילה) בשם המבי"ט. וכתב בשלחן גבורה (י"ד סי' שלא ס"ק צז) בנידונו, שכן עיקר, דמידי ספק לא יצאנו וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת בכורי יעקב זריהן (י"ד ס"ס יט), ובשו"ת שמחה לאיש (חי"ד סי' כו).

אם מחוייבים לנהוג בכל ההלכות כדעת הגאון החזון איש זצוק"ל

מקום כדברי החזו"א, ושהוא מרא דאתרא של אר"י. מ"מ גם לשיטה זו, הרי הגאון החזו"א לא ראה את שאר כל הראשונים שהביא ביביע

במשך שנים, ובכהאי גוונא אם נקל יבואו לזלזל לגמרי במצות שביעית ותיעקר המצוה [זכר לשביעית דאורייתא] לגמרי. ולכן יש לנו ללכת אחר המנהג הקדום. וכן מבואר בספר אפקעתא דמלכא הנ"ל (עמוד עו), וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א (י"ד סימן כו) שכתב, שאין

והנה בספר דרך אמונה (שמיטה פ"ט אות יז. ובפ"י אות נה) כתב, שאף שיש איזה ראשונים שכתבו דבזה"ז אין נוהג כלל שביעית, אין מקום להקל בזה כלל, כיון שכל הפוס' חולקים עליהם. וביאר שם בציון הלכה, שהוא דעת הרז"ה והראב"ד, וכתבו שהראב"ד חזר בו. והרז"ה היא דעת יחידאה ואין לסמוך ע"ז כלל. ע"כ. ואחר מחילה מכ"ג שלי' כדרכה של תורה, אין זה מכוון, שכבר נתבאר שכמה ראשונים סבירא להו הכי, ואין זו רק דעת הרז"ה.

ואמאי לא נסמוך על הרשב"ש (סי' רנח) שהעיד בגודלו "שהרבה גדולים סוברים שאין שביעית נוהגת בזה"ז אפילו מדבריהם", כמו בה"ג, והרב ר' יהודה הנשיא אלברצלונז, ורבינו יהודה בן יקר, ובעל העיטור, שאין שמיטת קרקעות נוהגת בזה"ז כלל. [וצירף ג"כ קצת דעתם להקל]. וכ"ד המאירי (גיטין לו:). ובס' מגן אבות (סי' טו) כתב המאירי, שכן מצא להרמב"ן שאין שמיטה נוהגת בזה"ז כלל, ואף שיש חולקים, "רבים אשר אתנו מהגאונים והרבנים". וכן משמעות דברי הריטב"א (גיטין לו:). והגר"י ענגיל באוצרות יוסף הוסיף שכ"ד הרשב"ם (ב"ב צ:), ועוד כתב שאינו מוכרח שהראב"ד חזר בו.

וביבי"א ח"י (סי' לח סוף אות ג) כתב שיש לצרף

ואף שמקור דברי הרב דרך אמונה הוא מדברי הגאון החזו"א (סי' כג סק"ד), והוא עפ"מ"ש בהקדמת ס' דרך אמונה, שיש לפסוק בכל

כדעתם של הרמ"א והמהרש"ל שאין ללכת אחר ג' עמודי הוראה. וכלל זה הוא הברל גדול בהלכה, ולדידן בודאי שיש לנו לתפוס לענין פסק הלכה את דרכו של מרן הב"י שהיתווה לנו את דרך הפסיקה. וקבלת הוראות מרן הש"ע היתה בשביל הגברא, ולא רק בשביל החפצא שהוא חיבור הש"ע בלבד.

ולכן לסניף בעלמא חזי לצרופי כל הסברות הנ"ל, וכמו שכתב כיוצא בזה בספר שבת הארץ (דף מב), שיש לסמוך על דעת הרז"ה שאין שביעית נוהגת בזמן הזה כלל לסניף להקל במכירה. ע"ש.

ובשו"ת יבי"א ח"י (יו"ד סי' מג) כתב, שבדין שביעית בזה"ז שהיא מדרבנן, בודאי שיש לסמוך על המשא"ב וחכ"צ, דשפיר חשיב שעת הדחק לחקלאי שאינו מוצא פת לחמו אא"כ ע"י היתר המכירה, והא ודאי דבכה"ג סמכינן על היחיד בשע"ד, וכ"ש בני"ד שיש כמה ראשונים ומכללם המאירי אשר נגידיהם ידברו שאין דין שביעית בזה"ז אפי' מדבריהם. ועוד, שאין זו סברת יחיד, אלא רבים נגד רבים, אלא שהם מיעוט נגד הרוב המחמירים, ויש כאן ספק בעיקר שנות השמיטה, הא ודאי דסמכינן לקולא בשעת הדחק הגדולה. וכיו"ב כ' בשו"ת ימי יוסף בתרא (או"ח סי' כא) בהיתר קטניות בשנת בצורת, דכל היכא דפליגי באיסור דרבנן, והמחלוקת היא לא ביחיד ממש נגד רבים, אע"פ שהאוסרים מחמירים גם בשעה"ד, אם המתירים מתירים לגמרי, ודאי שיש לסמוך להתיר מיהא בשעה"ד.

אומר, ויתכן מאד דאילו הוה שמיע ליה כל מ"ש ביבי"א, לא היה כותב כן. ובכה"ג ודאי הלכה כבתראי. עיי' בכיו"ב ברמ"א חו"מ סימן כה. ועוד, דמהיכי תיתי לומר שהגאון חזון איש זצ"ל הכל קיבלו הוראותיו כ"מרא דאתרא", הרי יש לנו כאן מרא דאתרא קדום, שהוא מרן הב"י, וקודם לזה היה הרמב"ם, ואצל מרן הב"י ידוע שחכמי הדורות התאספו והכריזו עליו כמרא דאתרא, כמ"ש הראשל"צ הראשון הרב המג"ן, [המגיה של שו"ת הלק"ט]. וראה בשם הגדולים מערכת ב' ערך בית יוסף. וגם אצל חכמי האשכנזים מצינו לכמה גדולים שחלקו באיזהו מקומן של שבחים על דברי הגאון החזון איש, כדרכה של תורה. [ובירחון אחד הביאו בשם האדמו"ר הנחלת דן ממודזין זצ"ל (נפטר כ' סיון תשס"ז) שמן השמים נסתבב שמרן בש"ע ישמיט הלכות שמיטה, ולא יוסיף על סימני הטור בהלכות אלו, בכדי שהגאון החזון איש זי"ע יהיה מרא דחיטי בהלכות אלו, ויתקבלו רוב פסקיו ממש. וכתב שם פלפול ע"פ הקבלה. ע"ש. (או"ת תשרי תש"ע עמ' עב). אולם תורתנו תורת אמת כתיב בה, ואין לנו אלא את כללי ההוראה המסורים בדינו מפי רבותינו דור אחר דור. וגם בהלכות שמיטה יש לפסוק אך ורק על פי יסודות ההלכה של מרן הבית יוסף, ללכת אחר עמודי ההוראה, או ע"פ רוב בנין ורוב מנין של הפוסקים. ובפרט שהרבה ראשונים וגדולי האחרונים היו בהעלם מעיניהם של כמה גדולים בדור האחרון אחה"מ, ויש לנו ללכת אחר גדולי האחרונים. ולדוגמא, מרן הב"י כותב בהקדמתו, שיש ללכת אחר ג' עמודי הוראה, ואילו דעת החזון איש

ספק דרבנן לקולא גם באיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה

השביעית משמטת, ונקטינן שאינו משמט, כיון דשביעית בזה"ז מדרבנן. וכ"פ הטוש"ע (סי' סז ס"ו). ובב"י (חו"מ סי' סז) ביאר, דאף שמוציאין ממון, והוא קולא לתובע, מ"מ כיון דשמיטה איסורא הוא, אזלינן בתר עיקרא דדינא, שהוא לדון אם שביעית נוהגת או לא, ונקטינן לקולא

ומה שכתבנו שבכל הספיקות בשביעית אמרינן ספק דרבנן לקולא, שדינו ככל איסורי דרבנן שאנו הולכים בספיקם לקולא. כן כתבו הפוס' בדוכתי טובא. וכ"כ הרמב"ן והריטב"א והרא"ש (מכות ג:), לגבי המלוה את חברו לעשר שנים, שיש ב' לשונות בגמ' אם

שאינה נוהגת. וכ"כ הרשב"ש (סי' רנח) שיש לנקוט שהיא מדרבנן ולכן ללכת לקולא בשביעית בזה"ז.

וכ"כ הפאת השלחן (סימן כ אות נב) לגבי בעיית הירושלמי (ערלה פ"א סוף ה"ב) בנוטע בתוך הבית אם יש בו איסור משום שביעית, שמכיון ששביעית בזה"ז הוי רק מדרבנן, ספיקא דרבנן לקולא. ואף שהחזו"א (שביעית פרק כב אות א) כתב ע"ד הפאת השלחן שאינו מוכרע, ש"ל שעיקר הספק היה בדאורייתא ואזלינן לחומרא, וממילא אף לדידן אזלינן לחומרא. יש לעיין בדבריו ממ"ש מרן בש"ע (סי' שלא סעיף יא) לגבי תרו"מ, דלדידן דתרו"מ בזה"ז מדרבנן, יש ברירה. וכן מובאר במהרשד"ם (חיו"ד סי' קצב), ובשו"ת המב"יט (ח"ב סי' קצז), ובספר חרדים (דף לד.). וכבר כתב הר"ן (סוף פרק כל שעה), שלדעת הר"יף [והרא"ש] שם בספקא דרבנן אזלינן לקולא אפילו יש לו עיקר מן התורה. וגם בספר אבן ישראל (ח"ח סי' עד) תמה ג"כ על החזו"א.

וכבר כתבנו לעיל משם הרב מבריסק, דמפני השבועה יש להחמיר טפי בספק בעניני שביעית. וראה בקונטרס שבת הארץ (במבוא פרק ט), ובמה שכתב עליו בתוקף בספר אפקעתא דמלכא (עמוד נד). ושם דן באיזה דברים אנו אומרים כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ובאיזה דברים לא אמרינן כן, כי לענין תרומה בזמן הזה כתב במשנה למלך (הל' תרומות פ"ז הי"ז) דגם למאן דאמר תרומה בזמן הזה דרבנן לא הוי כשאר מילי דרבנן, אלא דינו כאילו הוי דאורייתא, ובספק יש להחמיר. וראה ביביע אומר חלק י' חיו"ד סי' לט. ולכן אע"פ שיש אחרונים שדנו בזה, אם אע"פ שנקבעה ההלכה דשביעית בזמן הזה מדרבנן, שמא שביעית חמיר טפי ויש להחמיר במקום שיש לנו ספק, מכל מקום להלכה נקטינן כמבואר בראשונים הנ"ל.

והנה מה שהכריחו לומר כן היינו משום

דקשה ליה מה שכתב הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות תרומות הלכה יד) טומטום ואנדרגיננס עבדיהן אוכלים, אבל לא נשותיהן. ולכאורה כיון דקיימא לן דתרומה בזמן הזה דרבנן, אם כן למה אינן נשותיהן אוכלות בתרומה בזמן הזה, ניזיל לקולא משום דספק דרבנן לקולא. אלא על כרחך דתרומה בזמן הזה עשו אותה כעין דאורייתא, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון.

וראיה לזה ממה שאמרו בגמרא (קידושין מה:): נתקדשה לדעת והלך אביה למדינת הים ועמדה ונישאת, רב אסי אמר: אינה אוכלת, שמא יבא אביה וימחה ונמצאת זרה למפרע. והוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי, וכיון דתרומה בזמן הזה דרבנן אמאי חשו רב ורב אסי שמא ימחה האב, הלא ספק דרבנן לקולא. ובספר שבת הארץ הנ"ל תמה על זה, כי איך אפשר לומר שבזה נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש, אם גם בתרומה דרבנן אזלינן לקולא או לחומרא בספיקה, ולחדש כלל מחודש נגד הכלל המוחזק בידינו בכל דוכתא דספק דרבנן לקולא. ומה שהוכיח מהגמ' קידושין הנה יש לומר, דבספק כזה דאפשר שיתברר לפנינו ויתגלה אז לכל שזרה אכלה בתרומה, אין אנו מתירין בזה גם בספק דרבנן, וכמו שכתב הר"י בבדיקת הריאה, דאף על גב דסמכינן בכל דוכתא ארובא, מכל מקום הצריכו כאן בדיקה, מפני שיתברר הדבר למפרע על ידי שימצאו בגלוי טריפות בריאה, כי טריפות הריאה יכולה להתגלות מאליהם כשיראו סירכא אסורה, ויהיה גנאי שנאכל איסור למפרע. ועוד, דיש לומר דמילתא דשכיחא הוא שימחה האב כשנשאת שלא מדעתו. וע"ש מה שהאריך בזה. [וראה עוד מה שכתב בזה בשו"ת יביע אומר חלק ה' (חלק יורה דעה סימן כח אות ג). ע"ש].

וכיוצא בזה כתב הב"ח בחושן משפט (סימן סז) דאף על גב דהאידינא שמיטת כספים

לקולא, ומשמע דגם ביש לו עיקר מן התורה אמרינן ספק דרבנן לקולא. וסיים הרב ארעא דרבנן, הרי דספיקא דרבנן לקולא אפילו ביש לו עיקר מן התורה. ומשמע מזה שמסכים לדברים, והוא סותר למה שכתב בהקדמתו.

ועיין בטור (סוף סימן תפט) מה שכתב בשם הראב"ה, בפתח על דעת לספור ספירת העומר מספר מסויים, וסיים במספר אחר, דלא יצא. וכתב בבית יוסף שם, דהראב"ה לשיטתו דספירת העומר מדאורייתא, אבל לפי מה שנתבאר בריש הסימן דרוב הפוסקים מסכימים דספירת העומר מדרבנן, פתח על דעת מספר אחד וסיים במספר אחר, יצא, שהרי בגמרא ברכות יב. נסתפקו בזה, וכתבו הרי"ף והתוס' דבמידי דרבנן אזלינן להקל. ומזה שאנו תופסים להקל בספירת העומר שהיא דרבנן, משום דספק דרבנן לקולא, משמע דגם כשיש לו עיקר מן התורה, אמרינן ספק דרבנן לקולא. ואין לחלק בין מצוות דרבנן לאיסורי דרבנן. ודו"ק.

וספירת העומר דמי לשביעית, דשניהם בזמן הזה הוא זכר למה שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים. נומה שכתב בבית יוסף (ריש סימן תפט) דהתוס' פליגי על הרא"ש וכו', אין הכוונה לענין ספק חשיכה, אלא לענין הא דבעינן תמימות. ודו"ק היטב בבית יוסף.

וכן דעת המשנה למלך (פרק ד' מהלכות בכורות) דלא שנא, ובכל גוונא אמרינן ספק דרבנן לקולא. וכן כתב בשער המלך (פרק י' מהלכות מקואות כלל ד') דגבי ספק דרבנן לקולא אין לחלק אם יש לו עיקר מן התורה או לא. וכן דעת הפרי חדש (יורה דעה סימן קי ס"ק לג) דבאיסור דרבנן אף שיש לו עיקר מן התורה קיימא לן ספיקא דרבנן לקולא, ואף באיתחזק איסורא. ע"ש.

והנה הרב בנש"ק רבי יעקב חיים סופר שלי' בספרו תפארת יצחק (הנספח לספר הזכרון

אינה אלא מדבריהם, הוה ליה מתנה על מה שכתוב בתורה, כיון דעיקר שביעית הוא דאורייתא. ואפילו לרבי מאיר (כתובות נו.) דבדאורייתא תנאו בטל, הא מדברי סופרים תנאו קיים, דוקא בדבר שעיקרו מדרבנן. וכן כתבו התוספות שם. ע"ש. ונודעת מחלוקת האחרונים אי אמרינן ספק דרבנן לקולא גם במילתא דרבנן שיש לו עיקר מן התורה, ובתשובת מהרשד"ם (יורה דעה סימן קלא) כתב, דמילתא דרבנן שיש לו עיקר מן התורה ספיקו להחמיר. והובא בקהלות יעקב אלגאזי (אות סמ"ך ס"ק רל). וכן כתב בספר בני חיי (אורח חיים סימן תרפט), דביש לו עיקר מן התורה אזלינן לחומרא בספיקו. ע"ש.

וכן יש להוכיח ממה שכתב הרז"ה (סוף פסחים) דלכאורה קשה, אמאי לא חיישינן לספיקא דיומא בספירת העומר, לספור בחוץ לארץ ב' ימים מספק. ותירץ, דלא עבדינן ספיקא דיומא כי היכי דלא לזלוזלי בעצרת. ולא אתי עלה מטעמא דספירת העומר בזמן הזה דרבנן וספיקא דרבנן לקולא. ועל כרחך דהיינו טעמא משום דשאני עומר שעיקרו מן התורה בארץ ישראל, ובכהאי גוונא לא אמרינן ספק דרבנן לקולא. וראה בזה בקהלת יעקב אלגאזי הנ"ל (תוספות דרבנן אות סמך, ס"ק רכא).

גם בהקדמה לספר ארעא דרבנן (בד"ה ודבר), כתב, דביש לו עיקר מן התורה לא אמרינן ספק דרבנן לקולא. ושכן להוכיח מדברי הרמב"ם (פ"ז מהל' תרומות) שבספק דרבנן שיש לו עיקר מן התורה אזלינן לחומרא. ע"ש. אלא שבאות תנ"ג העתיק דברי המשנה למלך הנז', דספק דרבנן לקולא גם ביש לו עיקר מן התורה, ושהרב בני חיי הביא לזה ראיה מדברי הרא"ש בשלהי פסחים, דאפשר לספור ספירת העומר בבין השמשות. [וכן הוא בתוס' מנחות סו.], וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי' תפט סעיף ב'). והרי ספירת העומר גם להסוברים שהיא מדרבנן בזמן הזה, חשיב יש לו עיקר מן התורה, ואפילו הכי אמרינן ביה ספק דרבנן

כיוצא בו, וחכמים הרחיבו האיסור, כמו עוף בחלב, תרומות ומעשרות, וכדומה. אבל מוקצה שאין בתורה איסור זה כלל, לא חשיב כיש לו עיקר מן התורה.

נמצא דמה שציינ לתוס' בביצה ג: אדרבה איפכא משמע מהתם, דאי לאו האי טעמא ספק דרבנן לקולא גם באיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה. ושאיני מוקצה.

וגם מה שציינ להתוס' בעירובין לא. ד"ה תאנים, גם משם ליכא ראייה לדין ספק דרבנן לקולא, דהתם איירינן לגבי חזקת שליח עושה שליחותו, דבדבר שיש לו עיקר מן התורה כמו מעשר פירות, אין חזקת שליח עושה שליחותו. אבל לא איירו לגבי ספק, דלגבי ספק יש לומר שמעיקרא לא העמידו חכמים דבריהם במקום ספק.

וגם מה שציינ לדברי הרשב"א בשבת (ריש פרק ט) הנה המעין שם לא ימצא דהרשב"א דיבר מזה כלל. וליכא שום הוכחה לנידון דידן. ואם כוונתו לרשב"א בעירובין לב: הנה התם איירי לענין חזקה שליח עושה שליחותו, וכיון דתרומה אית לה עיקר מן התורה, כדאורייתא דמי לענין זה, אבל לא קאי לענין ספיקות.

וגם מה שציינ לתשובת הריב"ש (סימן תה) דדוקא בעירוב, דלית ליה עיקר בדאורייתא, הלכה כדברי המיקל. אבל במחיצות, אפילו דרבנן, כיון דאית להו עיקר בדאורייתא, לא אמרינן בהו. ע"כ. ומזה למד גם לגבי ספיקות שיש להחמיר בספק דרבנן שיש לו עיקר מן התורה. אולם על פי המבואר גם מכאן ליכא להוכיח, ואי משום הא לא איריא, דיש לומר דלגבי הלכה כדברי המיקל, כלל זה לא נאמר במחיצות אחר שיש לו עיקר מן התורה, והדרינן לשאר כללי הפסיקה, ואין מחוייבים להקל. אבל לגבי ספיקות יש לומר דמעיקרא לא החמירו בספקות.

למהר"י טייב, עמוד לו) כתב, דמפורש בכל דברי הראשונים והאחרונים דספק דרבנן בדבר שיש לו עיקר מן התורה, אזלינן לחומרא. והמעין יראה שרבים מקמאי ובתראי סוברים דבספק במילתא דרבנן דאית ליה עיקר בדאורייתא לחומרא, וציינ לזה כמה ציונים. כיעו"ש.

אולם המעין יראה כי ברבים מהפוסקים שציינ שם מבואר שם היפך הדברים, וזה פלא היאך כתב דמפורש בכל דברי הראשונים והאחרונים כן וכו', הרי מצינו להדיא שיש בדבר מחלוקת מערכה לקראת מערכה, וכמו שנבאר. וע"ש שציינ להתוס' [וכוונתו לתוס' ישנים] בביצה ג: והנה ז"ל שם: אבל לרב נחמן לא פריך דמוקצה חמירא והוי כעין דאורייתא [נספק מוכן דאסר לקמן כד:]. ע"כ. והבין מדבריהם דמוקצה חשיב כיש לו עיקר מן התורה, ואם החמירו בו יש ללמוד מזה דגם בספק יש להחמיר.

אולם מלבד שיש לחלק בין חומרות שהחמירו בכמה מילי דרבנן, לבין ספק, דיש לומר דמעיקרא לא דיברו חכמים אלא בודאי, מלבד זאת הנה אין הכוונה דמוקצה הוי כדבר שיש לו עיקר מן התורה, אלא דמוקצה שהוא משום גזרת הוצאה חמיר כעין דאורייתא, אחר שבנקל יכול לבוא לידי איסור הוצאה מן התורה. ואין הכרח מזה לומר שבכל איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה ספיקו לחומרא.

תדע, דהנה בתוס' ביצה ד: ד"ה ותנן, כתבו, וי"ל דהא דאמר דרבנן מבטלינן איסור, היינו בדבר שעיקרו מדרבנן, כגון מוקצה, דעיקרו אינו אלא מדרבנן. אבל בדבר שעיקרו מדאורייתא כגון תרומה, דאיכא שום דבר דאורייתא, כגון דגן תירוש ויצהר, אפילו במקום שאינו אלא מדרבנן כגון שאר פירות, אין מבטלינן. ע"כ.

הרי שכתבו להדיא דגדר איסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה הוא בדבר שהתורה אסרה

שם. ע"ש. הנה אין ללמוד ממה שהחמירו בחלת ארץ ישראל לדין ספק דרבנן בדבר שעיקרו מן התורה, דלגבי כל ספק י"ל דלא העמידו דבריהם במקום ספק. והיכא דאיתמר איתמר. ורק לגבי חלה החמירו בארץ ישראל, כיון דאיכא למאן דאמר דחלה בזה"ז באר"י מדאורייתא, דכמובא בב"י סוף סימן שכב. ועיין בשו"ת יד אליהו רגולר (כתבים אות כ סק"ג, דף נ ע"ג). ובשו"ת ברית יעקב (חלק אורח חיים סימן ל סוף ד"ה ולענ"ד). ע"ש. וכן כתב בשו"ת ישמח לב פראנג"י (חלק אורח חיים סוף סימן ב', ובסימן ד'). ע"ש.

וגם מה שציינן להרב ערך השלחן טייב (סימן תלו אות ב) דהכי ס"ל, הנה המעיין שם יראה להדיא שכתב בפירושו ההיפך, שיש להקל בכהאי גוונא. וראה עוד בספרו בחקת הפסח (סימן תמח סק"א, דף עב ע"ב), שהאר"י להוכיח דנקטינן דספיקא דרבנן לקולא גם בדבר שעיקרו מן התורה. ע"ש.

וגם מה שציינן שם לשו"ת בית יצחק (שער הספיקות סימן כא), גם בזה המעיין יראה שההיפך כתב, ואדרבה דעתו להקל בספק דרבנן גם כשיש לו עיקר מן התורה.

ואף שהגאון מהר"י אלגאזי בהקדמה לספרו ארעא דרבנן (בר"ה ודבר), כתב להוכיח מדברי הרמב"ם (פרק ז' מהלכות תרומות) שאף בספק דרבנן, כל שיש לו עיקר מן התורה אזלינן לחומרא. ע"ש. אין דבריו מוכרחים, והוא עצמו סיים שמרן הכסף משנה (בפרק ג' מהלכות מעשר שני הלכה ב') כתב שאף בדבר שיש לו עיקר מן התורה יש להקל בדרבנן, וזהו כמו שהעלה המשנה למלך (בפרק ד' מהלכות בכורות).

ועיין בספר דברי אמת (דף פט ע"ד) שכתב שהמהר"י אלגאזי בהקדמת ארעא דרבנן הנ"ל טעה בשתים, כי תרומה בזמן הזה לא חשיבא כעיקרה מן התורה, כדמוכח בניטין (סה). דמעשר שני בזמן הזה לא חשיב עיקרו

וגם מה שציינן להבית יוסף (אורח חיים סימן שס) דמפורש שם דספק דרבנן לחומרא היכא שיש לו עיקר מן התורה, הנה גם זה מבואר איפכא, דז"ל הבית יוסף שם: כתב הרמב"ם בפרק ט"ז (הלכה י"ב) שאין הקטן מצטרף וכו'. וכתב הרב המגיד דהכי איתא בירושלמי (עירובין פרק ה' הלכה י') אין הגוי משלים בשירא. קטן מהו שישלים, ונקטה הרמב"ם לחומרא, ולא ידעתי למה, דהא קיימא לן כדברי המיקל בעירוב, ואם כן בספיקו נמי נקטינן להקל. ע"כ. ואי נימא שהבית יוסף מחלק בין יש לו עיקר מן התורה לאין לו עיקר מן התורה לגבי ספיקות, מה מקשה הבית יוסף על הרמב"ם, נימא דכיון שיש לו עיקר מן התורה לכן אזלינן לחומרא. ומדקשיא ליה משמע דלא סבירא ליה לחלק בזה. תדע, דאם כן דברי הבית יוסף יסתרו למה שכתב ביורה דעה סימן צט לגבי אין מבטלין לכתחלה. שוב הראוני ביד מלאכי (כלל קפד) שכתב שעירוב חשיב אין לו עיקר מן התורה, לכן אמרו ספק בעירוב אזלינן לקולא. ע"ש. אבל במחיצות חשיב יש לו עיקר מן התורה, כמו שכתבו הרשב"א הריטב"א והריב"ש.

וגם מה שציינן לבית יוסף (יורה דעה סימן שכב) על דברי הטור שם, דכל שכן דאיכא מאן דאמר שחלה מדאורייתא אפילו האידנא וכו', וכתב הבית יוסף, דאף על גב דמשמע התם דלית הלכתא כוותייהו וכו', לא נמנע רבינו מלכתוב דאיכא מאן דאמר דאף בזמן הזה היא דאורייתא, כיון דהנך רבנן הוה סלקא דעתך למימר הכי. ע"כ. ומכאן למד גם לדין ספק דרבנן שיש לו עיקר מן התורה, אולם המעיין יראה שאין לזה קשר לספק דרבנן, די"ל דמעיקרא לא תיקנו או אסרו במקום ספק במילתא דרבנן.

וגם מה שציינן לבית יוסף (יורה דעה סימן שכג) שכתב לחלק בין חלת חוץ לארץ דעיקרה דרבנן, לבין חלת ארץ ישראל, דחלה בזמן הזה חשיבא עיקרה מן התורה. וכן כתב הב"ח

מן התורה. והוא הדין לתרומה בזמן הזה. ועוד שהרי אמרו ביבמות (פא.) דלריש לקיש אנדרוגינוס דהוי ספק, מאכיל בתרומה בזמן הזה, משום דספק דרבנן לקולא. ע"כ.

ובאמת שהמהר"י אלגאזי עצמו הדר תבריה לגזיזה בארעא דרבנן (סימן תיד) שהוכיח מגיטין (סה.) דמעשר בזמן הזה חשיב אין לו עיקר מן התורה. וע"ש. וכן הוכיח בשו"ת חסד לאברהם מן התורה (חלק יורה דעה סימן פ.) ע"ש.

ועיין בשו"ת כהונת עולם (דף כו ע"ד) שכתב, שהגאון מהר"י רוזאניס בעל המשנה למלך אמר לו, שיש לומר דאין הכי נמי דהוה מצי השי"ס בגיטין להקשות והא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, דמעשר שני בזמן הזה שפיר הוי עיקרו מן התורה, אלא דעדיפא מיניה פריך, ואמה העבריה בזמן הזה מי איכא. ע"ש.

ובשו"ת שערי רחמים פרנקו (חלק יורה דעה סימן כד) כתב, שמדברי בעל המאור (סוף פסחים) נראה דסבירא ליה דספיקא דרבנן לקולא היינו גם כשיש לו עיקר מן התורה, וכמו שכתב מהר"י אלגאזי בספר קהלת יעקב. ויש לדחות, כמו שכתב בספר יבא הלוי (דף לד ע"ב). ועיין בשו"ת שביבת יו"ט (דף צו ע"א וב.) ובשו"ת עדות ביהוסף (סימן יד ענף ט.) ע"ש.

ולענין הלכה למעשה העיקר שאיסור דרבנן גם כשיש לו עיקר מן התורה ספיקו להקל.

וכמו שהעלה כן בשו"ת יביע אומר חלק ד' (חלק יורה דעה סימן ח' אות ה), ובחלק ח' (חלק אורח חיים סימן מה אות ד, וחלק יורה דעה סימן ה' אות ד), ובחלק ט', ושכן כתב הגאון בעל משכיל לאיתן בספר נחל איתן (דף יד ע"ד). וכן כתב בשו"ת מחנה חיים חלק ג' (חלק יורה דעה סימן נג.) ע"ש. וראה ובספר מאור ישראל חלק א' (עמוד ל).

טעם ספק ספיקא להרמב"ם משום דהוי ספק דרבנן לקולא

מודאי דרבנן. וכן כתב במשנה למלך (פרק יח מהלכות איסורי ביאה הלכה א') שאפילו לרבינו דסבירא ליה דספיקא דאורייתא לחומרא רק מדרבנן, מכל מקום יש להחמיר בזה יותר משאר איסורים דרבנן, שיש בזה חומרא יתירה, כיון שמחמת ספק איסור דאורייתא אתינן עלה. וכן כתבו עוד אחרונים, כיעו"ש.

וברוך חידוד שמא נידון זה תלוי במחלוקת אם ספק דאורייתא לחומרא מן התורה או מדרבנן. ולכאורה אחר שהמהרשד"ם הביא כן בשם בעל המאור, לכאורה יש לנו להחמיר בזה. ובשו"ת סבא קדישא חלק א' (חלק יורה דעה סימן כב) כתב דאף דשביעית חשיב כיש לו עיקר מן התורה, אפשר דאפילו הכי אזלינן להקל בספק, כמו שכתב במשנה למלך [הנ"ל], וכן כתב המהרשד"ם (יורה דעה סימן קצב) דלפי דברי הרמב"ם דתרומה בזמן הזה מדרבנן, ספיקא

ובשו"ת הרד"ך (בית כח חדר ב') כתב, שלדעת הרמב"ם טעמא דסמכינן בכל דוכתא על ספק ספיקא, הוא משום דבספק הראשון הוי איסור דרבנן, דספק דאורייתא לחומרא הוא מדרבנן, וכמבואר בדברי הרמב"ם (סוף פרק ט' מהלכות טומאת מת), ובספק נוסף הוה ליה ספק דרבנן ולקולא. ע"ש. והרי בספק הראשון הוי ספק של תורה, ובודאי חשיב כאיסור שיש לו עיקר מן התורה, ואף על פי כן בספק נוסף אמרינן ספק דרבנן לקולא, ומשמע דגם כשיש לו עיקר מן התורה אמרינן ספק דרבנן לקולא. ועיין במאור ישראל (ראש השנה לד: ד"ה לא צריכא) שכתב, דלמאן דאמר ספק דאורייתא לחומרא מן התורה, ספק תורה עדיף מודאי דרבנן. ולדעת הרמב"ם והראב"ד דסבירא להו דספק דאורייתא לחומרא דוקא מדרבנן, אף על פי כן ספק תקיעות דוחה ודאי ברכות, משום שיש להן עיקר ויסוד דאורייתא, להכי עדיף

שהאריך בדין תרומות ומעשרות אם חשיב יש לו עיקר מן התורה או לא.

וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק ד' (חלק יורה דעה סימן ח' אות ה' עמוד רמג:) שהעלה, דנקטינן דספק דרבנן לקולא גם היכא דיש לו עיקר מן התורה, דסוף סוף ספק דרבנן הוא, ובמקום ספק לא העמידו חכמים דבריהם. ע"ש. ומרן אאמו"ר כתב בענין המלוה את חבירו לעשר שנים [ראה להלן דין שמיטת כספים], דלדידן כיון דשביעית בזמן הזה אין לה עיקר מן התורה וכו', ואפילו אי נימא דשביעית בזמן הזה חשיב יש לה עיקר מן התורה, מכל מקום שאני פרוזבול וכו'.

ועיין בכיוצא בזה בבית יוסף (יורה דעה סימן צט) גבי אין מבטלין איסור לכתחלה, אם יש לחלק בין אם יש לו עיקר מן התורה, לבין איסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה, ושם דן בדעת הרשב"א ובדעת הרא"ש ולא כתב להדיא מה דעתו בזה. ובשלחן ערוך שם (סעיף ו') כתב בסתם דבאיסור דרבנן מבטלין איסור לכתחלה [היכא שכבר נתערב וחסר בתבשיל שיעור כדי לבטלו]. ומשמע דגם באיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה אמרינן דמבטלין איסור לכתחלה. ומשמע שיש לו דין דרבנן לגמרי. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק ה' (חלק יורה דעה סימן י"ו) שכתב, שדעת השלחן ערוך דאפילו דבר שיש לו עיקר מן התורה מרבה עליו ומבטלו, ואם כן אף דעוף וחלב חשיב כיש לו עיקר מן התורה, מרבה עליו ומבטלו. ודו"ק.

ולפי זה הוא הדין לגבי הספיקות, דאמרינן ספק דרבנן לקולא גם היכא שיש לו עיקר מן התורה, שיש לו דין דרבנן לגמרי. ואמנם דעת הש"ך שם (ס"ק יז) דבאיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה אין מבטלין איסור לכתחלה, ולדעתו אפילו איסורי דרבנן שאין להם עיקר מן התורה אין מבטלין לכתחלה.

דרבנן לקולא. וכן נראה מדברי הט"ז (סימן של סק"ג), ומדברי הש"ך שם. ומעתה, לכאורה נימא בכל ספק שביעית דהוי ספק ספיקא, שמא שביעית בזמן הזה מן התורה ושמא מדרבנן, ובספק הוי ספק דרבנן לקולא. ע"ש.

וכיוצא בזה מצינו בפוסקים שדנו לגבי אשה שנסתפקה אם בירכה ברכת המזון או לא, דיש כאן ספק ספיקא, שמא חייבת בברכת המזון מן התורה, או רק מדרבנן, ובספק הוי ספק דרבנן ולקולא. ובשו"ת שער אפרים (סימן יא) כתב, דלכאורה אשה שנסתפקה אינה צריכה לברך משום ספק ספיקא, ודחה, דספק ספיקא זה אינו מתהפך, שאי אפשר לומר שמא בירכה שמא לא בירכה, ואם תמצא לומר לא בירכה שמא אין חיובה אלא מדרבנן, שהרי בצד שלא בירכה חייבת על כל פנים מדרבנן, וצריכה לברך. ע"ש. וראה מה שהאריך על דבריו מרן החיד"א בברכי יוסף (אורח חיים סימן קפו סק"ד). וכתב בשו"ת יחווה דעת חלק ו' (סימן י" עמוד נה) שלפי מסקנת רוב האחרונים דלא בעינן ספק ספיקא מתהפך, חשיב שפיר בנידון הנז' ספק ספיקא לפטור, ואינה צריכה לחזור ולברך. וע"ש מה שהאריך בזה.

ובספר מאור ישראל (ברכות כ: ד"ה נשים עמ' ל:) דייק מתשובת הר"ן (סימן עז) דסבירא ליה דספק דרבנן לקולא גם כשיש לו עיקר מן התורה. שכתב, שיש להקל בספק סתם יינם, דהוי מדרבנן. והרי סתם יינם יש לו עיקר מן התורה, וכמו שנתבאר בשו"ת יביע אומר חלק א' (חלק יורה דעה סימן יד, דף רט סע"א בהערה), וכן מבואר מדברי מרן הבית יוסף (יורה דעה סוף סימן צט). ועם כל זה כתב להקל בספיקו. ומוכח דספק דרבנן לקולא גם היכא שיש לו עיקר מן התורה. ואמנם בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חלק יורה דעה סימן כב) דחה זאת, דאף אי נימא דביש לו עיקר מן התורה חמיר טפי, מכל מקום שייך לומר בתרומות ומעשרות בזמן הזה ספק דרבנן לקולא. וע"ש מה

יא. המתארח אצל משפחה בשנת השמיטה, שאינם בקיאים בהלכה להקפיד בדיני שביעית, ואינו יודע אם הירקות מותרים באכילה, או שהם ירקות ספיחין, נואי אפשר לברר הדבר בנקל, יש לו להקל לילך אחר הרוב, וגם כשאין רוב, הדבר נחשב לספק דרבנן ולקולא. (א)

אולם מדברי מרן נראה כמו שכתבנו. וכן כתב בזבחי צדק (סימן צט אות מו) דאנן דגרירי בתר הוראות מרן מבטלין איסור דרבנן אפילו שיש לו עיקר מן התורה, וכל שכן אם אין לו עיקר מן התורה. וכן כתב בכף החיים שם (אות סח).

ומינה לגבי הספיקות דספק דרבנן לקולא גם אם יש לו עיקר מן התורה. שוב ראיתי להחזון איש (שביעית סי' י' ס"ק יב) שכתב להדיא, דמהני רוב בשביעית. ואם ס"ס מתורת רוב מהני ס"ס בשביעית.

להתארח בשביעית אצל מי שאינו קונה ירקות מחנות שמיטה

לארץ, ושמא היתר המכירה מהני, ושמא אין זו שנת השמיטה, ושמא אין שמיטה נוהגת כלל בזה"ז. שכל אלה הם לסניף וצירופי ספיקות לרווחא דמילתא.

ומה שכתבנו שאם אי אפשר לברר הדבר בנקל וכו', הנה יתכן שמעיקר הדין היה אפשר להקל בכיו"ב אך מהיות טוב כתבנו, שאם אפשר לברר הדבר בנקל, למה שלא יברר הדבר. ומעיקר הדין יש לתלות הדבר בדין בס"ס בפרט דרבנן, אם צריך לברר עכ"פ כשאפשר בנקל, או שא"צ לברר כלל. ובפרט שלפעמים יש בכך משום כבוד הבריות. ובעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות כד) נתבאר, שבספק דרבנן שאפשר להחמיר בדבר בנקל, שאין בדבר טירחא יתירה, ראוי להחמיר בדבר כל שבנקל אפשר להחמיר. אמנם כאן יש ס"ס. וצ"ע. [וע' הר"ן פסחים פרק עשירי לגבי היסבה בד' כוסות ודו"ק].

וראה בשו"ת יבי"א ח"ה (יו"ד סי' ג) שכתב, שמעיקר הדין מותר לאכול בסעודת מצוה שנערכת ע"י אחד מהמשפחה, מבלי לחקור אם הבשר חלק או כשר, מטעם ספק ספיקא. ע"ש. והמחמיר לברר הדבר בצניעא, תבוא עליו ברכה.

(א) הנה הנפקא מינה מכל המבואר לעיל, [אם סמכינן להקל בשביעית על פי ספק ספיקא], הוא כשאדם מוזמן להתארח אצל משפחות דתיות שאינן מקפידות לקנות מחנות שומרי שמיטה בלבד, אם יכול לסמוך לאכול שם, דיש כאן כמה ספיקות, שהרי הרבה ירקות מגיעים מהערבה הדרומית, שאינה בכלל ארץ ישראל, והרבה ירקות מגיעים מיבול של נכרים, או מחממות סגורות, וכיום כשלושים אחוז מהירקות גדלים בחממות הפזורים בארץ. ורוב הירקות אין בהם איסור ספיחין, וכיון שמהני ספק ספיקא בשביעית. מהני נמי רוב, דספק ספיקא מטעם רוב קאתינן עליה. וכבר הזכרנו מה שכתב הגאון החזון איש דמהני רוב בשביעית. וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק יורה דעה סימן כח) לגבי דין ערלה, ודון מינה לנידון דידן. ולגבי הפירות, יש להקל בזה אחר שהוא לקח, וכל הקנס על המוכר. ואם לקח מותר לאכול. וצריך שישמור על קדושת שביעית, מכח ספק שמא אלו פירות הגדלים בארץ ישראל. כי רוב פירות הדר, במציאות גדלים בארץ ישראל. ואם רוב הפירות הם מהיתר המכירה, אין צריך לשמור קדושת שביעית, ובפרט דאיכא ספק ספיקא, שמא הפירות הם ממקומות שנחשבים כחוץ

ובנ"ד יש לנו כאן כמה ספיקות להקל, שמא ירקות אלו באים ממקומות שאין נוהג בהם שביעית כלל, שנחשבים כחוץ לארץ, או מהערבה הדרומית, ושמא הם גידלוי חממות המכוסים מלמעלה ולמטה בניילון עבה, ושמא הם מגויים, ושמא בדיעבד מהני הקנינים שעושים בהיתר מכירה, והרי רובא דרובא עושים היתר מכירה, ועכ"פ איכא רוב להיתרא, שרוב הפירות המצויים אין בהם כל איסור. שרובא דרובא עושים את המכירה, או שהם משל אוצר בית דין, או משל גויים, באופן שכמעט אינו מצוי ספיחין בשוק כל כך. וכל זה זולת צירוף הספק בשנת השמיטה, וגם צירוף דעת הסוברים שאין שביעית נוהגת כלל, דשפיר חזי לאצטרופי לסניף להקל בשל סופרים, ובפרט כשיש כבר בלא"ה כמה ספיקות, וגם רוב להיתרא. ובשל סופרים בלא"ה יש ללכת לקולא. ולכן אפילו בספק אחד מעיקר הדין היה לנו להקל.

ונפ"מ גם לגבי קדושת שביעית, שיתכן דעכ"פ מעיקר הדין א"צ לשמור בהם קדושת שביעית, אחר שרוב הפירות הם מהיתר מכירה. וגם בלא זה, הרי ספיקא דרבנן לקולא, ועוד שיש כאן רוב או ס"ס. ואין לומר שיש כאן ס"ס לחומרא, שמא הם משל אוצר בית דין, ושמא אין מועיל היתר מכירה, והם ספיחין, שהרי בדרבנן לא עבדינן ס"ס לחומרא, שכן דעת רבים מהפוסקים דלא מהני ספק ספקא להחמיר בדרבנן, וכמו שכתב הפרי מגדים יו"ד (סימן קי שפתי דעת ס"ק כה), שלדעת הרמב"ם דספיקא דאורייתא לחומרא הוא רק מדרבנן, אף בספק ספיקא להחמיר בדרבנן אזלינן לקולא. וכ"כ עוד בספרו גנת ורדים (כלל ה בד"ה הטעם הבר). ע"ש. וכדבריו כתב הפני יהושע (כתובות ט א) אליבא דהרמב"ם. וכ"כ הגאון בעל שמן רוקח בספר קונטרס החזקות (סימן ז דף ט ע"ג). וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם קמא (חיו"ד סימן לג). ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סוף סימן ז). (וע"ע בטהרת

הבית חלק ב עמוד רמא בשם שו"ת בית שלמה). ולפי מה שכתב הפרי חדש (סימן קי) דאנן נקטינן כד' הרמב"ם, דספקא דאורייתא לחומרא הוא רק מדרבנן. וכ"כ מרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן תקפט סק"ו). וכ"כ בשאלת יעב"ץ חלק ב (סימן קמג). והכרתי ופלתי (סימן קי, בבית הספק). והפני יהושע (פסחים ט ב). ועוד. וכך העלה בספר טהרת הבית ח"ב (במשמרת הטהרה עמוד רמא). ע"ש. אם כן יוצא לנו דלא מהני ספק ספקא להחמיר בדרבנן. וכ"כ להלכה בדעת הרמב"ם ומרן, הגאון רעק"א (סימן רמח), ושער המלך (מקואות כלל ה). ושו"ת בית שלמה (חאו"ח סימן סד). והגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (חאו"ח ס"ס ז). וכ"כ הגאון רבי ישועה בסיס באבני צדק או"ח (סימן תסו סק"ט). והגר"י אבולעפייא בשו"ת פני יצחק חלק א' (דף רלב סע"א). ובספר משכנות הרועים (מע' ס אות טז). וכ"כ בשו"ת וישב אברהם (חאו"ח סימן מח), שכן דעת הערה"ש. וכ"כ בשו"ת שערי ציון יהונתן (עמוד ססח) בשם הגאון מהר"י עייאש. ע"ש. וכמו שהביא כל זה בשו"ת יביע אומר חלק י (יורה דעה סימן נח) והוסיף, דאף על פי שהפרי חדש יו"ד (סימן סט ס"ק מד) כתב שבספק ספקא להחמיר בדרבנן אזלינן לחומרא, וכ"כ הנודע ביהודה (מה"ק, חאו"ח סימן כה, ומה"ת חיו"ד סימן סד), וזרע אמת חלק ב (יו"ד סימן מז). ורב פעלים חלק א (חיו"ד סוף סימן כח), ועוד. מכל מקום לא נפקא מפלוגתא דרבוותא, והו"ל ספקא בדרבנן ולקולא. ע"כ. וכל שכן שצד אחד של הס"ס הוא נגד הרוב, שלכאור' הרוב הם מהיתר מכירה ולא מאוצר בית דין. וגם אין לומר שיש כאן ס"ס נוסף (ג' ספיקות), שמא הם משל אוצר ביי"ד, ואת"ל מהיתר מכירה, שמא אין מועיל ההיתר מכירה, ושמא עכ"פ הלכה כהמחמירים בקדו"ש בפירות נכרים. שיתכן שכמו שהתירו ב' ספיקות לחומרא בדרבנן, ה"ה ג' ספיקות. [ומצד המנהג כבר כתב בזבחי צדק (סי' קי ס"ק קנח) בשם שו"ת בית דוד, ודבר משה, ואהל יוסף,

יב. אף ששמיטה נוהגת בזמן הזה מדרבנן, אין היובל נוהג בזמן הזה כלל. ובזמנינו אין לנו מצות ספירת שמיטין ויובלות. (יב)

ממש, הספק הראשון משום דרובא דרובא מוכרים שדותיהם, דקי"ל דחזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא. והספק השני הוא נגד המנהג ונגד מרן, וס"ס להחמיר נגד מרן לא אמרינן. ובלא"ה רבו האחרונים דס"ל דלא מהני ס"ס להחמיר בדרבנן, כדי לאיסור. ראה ביביע אומר ח"ט (חיו"ד סי' לא אות ד). וכן נתבאר בעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות ב). ויש עוד להאריך בזה. ואכמ"ל.

ובמבוא לספר באול"צ (ענף ב אות יא) כתבו, שאין לצרף את הספק על חלק משטחי החקלאות שמא אינם משטחים שכבשו עולי בבל, וכלפי תרו"מ מאלו המקומות אין לברך, שלענין שביעית אין להקל כיון דמקומות הללו הוחזקו לא"י.

ואולם בברכת יצחק (שביעית עמ' ריב) הקשה על זה, דהא באנו בזה למחלוקת אם עבדינן ספק דרבנן לקולא במקום חזקה, ועוד שחזקה זו אינה ברורה, שמי החזיק כן, ואם היתה חזקה גמורה, היה צד לומר שגם כלפי ברכה יש לברך, ודמי למ"ש הרמב"ם לגבי האיסור בע"א יחזק, שאם עד אחד העיד על ספק חלב, שוב לוקים על פיו. אלא שקשה לדון חזקה בכה"ג, שהוא מחוסר ידיעה.

ומה שהעיר לגבי ספק דרבנן במקום חזקה איסור, ראה בעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות טז) שלדעת רבים מהראשונים, אמרינן ספיקא דרבנן לקולא גם היכא דאיתחזק איסורא. ולא מתחשבים בחזקה במקום ספק דרבנן. ואפילו באיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה יש להקל.

ספירת שמיטין ויובלות

וכמבואר בגמרא גיטין (לו.) ומכות (ג.), והוא מטעם שאין כל יושביה עליה. וכתבו

וחסד לאברהם, דעבדינן ס"ס להיתרא אפילו כשהרוב אוסרים ונקבעה הלכה כמותם, והמיעוט הוא סברא שנדחתה מההלכה. ע"ש.

גם בספר טהרת המים (מערכת ס אות נ) כתב, שאף בסברת מיעוט נגד הרוב, עבדינן ספק ספיקא, ופוק חזי מאי עמא דבר, שהיושבים על כסא למשפט ולהוראה עבדי ספק ספיקא בפלוגתא דרבוותא, אפילו במקום שאין המחלוקת שקולה, ואפילו בסברא יחידאה וכו'. ע"ש.

וע"ע ביבי"א ח"י (יו"ד סי' מד. וע' הלשון בלוח המפתחות) שחנות של פירות וירקות, והחנוני יר"ש, נאמן בשנה השביעית לומר שהפירות והירקות שבחנות, נקנו מחקלאים שמכרו שדותיהם לנכרי באמצעות הרבנות הראשית, ואין בהם קדושת שביעית. ואין צורך לברר הדבר כלל. ע"כ. ויתכן שלרווחא דמילתא נקט כן, בחנוני ירא שמים, שהרי אם הוא ירא שמים ודאי נאמן אפי' אם יש כמה סיבות לאיסור, שע"א נאמן באיסורים. ולפי המבואר בתשובה שם, יש מקום ברווח להקל גם בלי עדות המוכר כלל. הן מצד ספק דרבנן לקולא, והן מטעם שיש חזקה או ספק ספיקא להתיר.

וביבי"א שם (ח"י יו"ד סי' מד) נתבאר עוד, שהקונה פירות וירקות בשמיטה מהשוק, אין לחוש שהחנוני קנה אותם מחקלאים שעבדו בשדותיהם ללא היתר מכירה, מטעם ס"ס לחומרא, שמא הם מחקלאים שלא מכרו שדותיהם, ושמא הלכה כהמבי"ט שאף פירות וירקות מקרקע של גוי יש בהם קדו"ש. שב' הספקות האלה אין בהם

(יב) הנה אף ששמיטה נוהגת בזמן הזה מדרבנן, אין היובל נוהג בזמן הזה כלל,

וכן מבואר ברמב"ם בספר המצוות (מצות עשה קמ) וז"ל: הציווי שנצטוונו לספור את השנים מעת משלינו על הארץ והחזיקנו בה, שבע שנים עד היובל. ומצוה זו, כלומר ספירת שני שמיטה, היא מסורה לבית הדין. ע"כ. וכן כתב עוד במצוה קס"א: ודע שכמו שחייב בית דין לספור שני יובל שנה שנה ושמיטה שמיטה. ע"כ. וז"ל הרמב"ם (פרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א'): מצות עשה לספור שבע שנים ולקדש שנת החמשים שנאמר: וספרת לך שבע שבתות השנים, וקדשתם את שנת החמשים. ושתי מצוות אלו מסורין לבית הדין הגדול בלבד. ע"כ. וכן בספר החינוך (מצוה שכו) כתב, כלומר סנהדרי גדולה שהם הם שסופרים שנה שנה מן החמשים שנה, כדרך שכל אחד ואחד ממנו מונה ימי העומר. וכן כתב הראב"ד בפירושו לספרא (פרשת בהר): נראה לי שבית דין חייבים למנות שמיטה ויובל. ע"ש.

אלא שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן אם ספירת יובלות נעשית דוקא על ידי בית הדין הגדול בירושלים, או כל בית דין, שהרמב"ם (בפרק י' מהלכות שמיטה הנ"ל) כתב, ושתי מצוות אלו מסורין לבית דין הגדול בלבד. ומקור דבריו במכילתא (שמות יב, ב) ראשון הוא לכם לחדשי השנה, דברו אל כל עדת ישראל, רבי יאשיה אומר, מנין שאין מעברין את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים, תלמוד לומר, ראשון הוא לכם, דברו אל כל עדת ישראל. ע"כ. ומכאן למד הרמב"ם שגם בספירת שמיטין ויובלות צריך שהספירה תהיה על ידי בית הדין הגדול, דלא גרע מקידוש החודש ועיבור השנה. והרמב"ן על התורה, על הפסוק וספרת לך שבע שבתות שנים, כתב: ובתורת כהנים, וספרת לך בבית דין, ולא ידעתי אם לומר שיהיו בית הדין הגדול חייבים לספור. וכתב עוד על הפסוק זכור את יום השבת לקדשו: שכל הטעונוני קידוש מתקדשים

התוספות (גיטין לו: ד"ה ותקון, שחכמים תקנו שמיטה ולא תקנו יובל, מפני שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בשביתת שתי שנים סמוכות. ובספר אורים ותומים (אורים, סימן סז סק"ב) העיר על זה, הניחא לרבנן שהיובל סמוך לשמיטה, אך לרבי יהודה שאין הכרח שהיובל יהיה סמוך לשמיטה, אמאי לא תקנו חכמים יובל בזמן הזה. וראה בזה באור שמח (פרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ז'), ובספר לאור ההלכה להגרש"י ז"ל, ובשו"ת קול מבשר (סימן ס'). ע"ש.

והנה במצות יובל נאמר בתורה (ויקרא כה, ח-ז): וספרת לך שבע שבתות שנים, שבע שנים שבע פעמים, והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה, והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש, ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם, וקדשתם את שנת החמשים שנה וגו'. ובספרא שם דרשו: וספרת לך, בבית דין. והיינו, כי במצות ספירת העומר נאמר בתורה (ויקרא כג, טו): וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. לכם, לשון רבים, ודרשו בספרא, שתהיה ספירה לכל אחד ואחד. והיינו שיש מצוה לכל אחד לספור את העומר. אבל בספירת שמיטין ויובלות נאמר: וספרת לך בלשון יחיד, ולכן דורש שם בספרא: בבית דין, כלומר, רק בית הדין מצווה לקיים מצות ספירת שמיטין ויובלות. וכן הוא בפירוש רש"י על התורה (ויקרא כה, י) וקדשתם, בכניסתה מקדשין אותה בית דין. וכן כתב עוד בפירושו לראש השנה (ח: ד"ה שנים), כששנת היובל נכנסת על בית דין לומר מקודשת השנה. וכן מבואר גם בתוס' בכתובות (עב. ד"ה וספרה לה לעצמה): ויש לומר, שאין מברכים אלא ביובל שמברכין בית דין בכל שנה. וכן כתבו עוד התוס' במנחות (סה: ד"ה וספרתם לכם): גבי יובל כתיב וספרת לך, דאבית דין קאמר להו רחמנא.

יג. בארץ ישראל אין נוהגים לומר תיקון רחל בשנת השמיטה. [אבל תיקון לאה אומרים גם בשמיטה]. אבל בחוץ לארץ אומרים תיקון רחל כבכל השנים. ובימי בין המיצרים נוהגים לומר "תיקון חצות" אחר חצות היום, ונוהגים כן גם בשנת השמיטה. [שגם בשנת השמיטה יש להתאבל ולהצטער על חורבן בית המקדש]. יג

בכניסתם פעם אחת, כגון קידוש החודש וקידוש יובל. ואמנם בזמן הזה כיון שאין יובל נוהג, מאחר שאין רוב יושביה עליה, לפיכך אין לנו ספירת שמיטין ויובלות בזמנינו.

אמירת תיקון חצות בשביעית

מקום מלשון הזוהר הקדוש הנז' נראה לכאורה שאין לחלק בין בני ארץ ישראל לבני חוץ לארץ. ואדרבה כיון שנשמות כל ישראל בני מהימנותא חדאן חידו על חידו בכל שמיטה היה מן הראוי ששום אחד מישראל לא יעיר ק'ינו בשנה ההיא, שלא יעשה פגם למעלה, אך נראה מבואר דחילוק זה לאו מהתם מפיק ליה, אלא משום דשנת השמיטה נקרא' שבת הארץ, ומבואר מדברי הרב הגדול גאון ירושלים חסידא קדישא כמוהר"ט"א, בענין הנהגת סדר הכוונות בשנת השמיטה, מטעם דבארץ ישראל איכא איסור עבודת הארץ בשביעית, אבל כל הדריים בחוץ לארץ דמעיקרא אין להם איסור שביעית כלל אפילו מדרבנן, לא שייך בהו כל זה. ע"ש. והכי משתמען מיליה דרבי יעקב, וסיים שם, שראה בקצת מקומות בחוץ לארץ שלא היו אומרים תיקון רחל בשנת השמיטה, ועל כן כתב הדברים בספרים להודיע לבני אדם שצריך לומר תיקון רחל בחוץ לארץ כשאר שנים. ועיין בפאת השלחן (הלכות שביעית דף קא) שכתב, דרוב הראשונים פסקו דנוהג שביעית מדרבנן גם בחוץ לארץ. ע"ש. ולפי זה נוכל לומר דאולי זה היה טעמם של אותם הנמנעים מלאומרו אף בחוץ לארץ, כיון שכל עיקר טעמייהו דרבנן קדישין שאמרו שלא לאומרו היינו משום דנקראת שבת הארץ, ולא בחוץ לארץ. ולפי דברי רוב הראשונים הנז' דאיסור שביעית נוהג גם בחוץ לארץ, נמנעו מלאומרו

כגון קידוש החודש ואמנם בזמן הזה כיון שאין יובל

יג) כן כתב באמת ליעקב (קונטרס שפת אמת אות ב' דף קא ע"ד), וז"ל: הוי יודע דבכל שנת השמיטה אין אנו אומרים תיקון רחל בחצות הלילה כיון שיש עילוי המלכות ונקרא שבת הארץ, ולכן אין לומר קינות דילמא ח"ו יהיה פגם. והרב כמוהר"א עזריאל ז"ל הביא ראיה לזה מדברי הזוה"ק (פרשת שלח דף קעא:): וז"ל: תא חזי, בכל שמיטה ושמיטה כרוזא קא נפיק איתכנישו גברים ונשים וכל אינון בני מהימנותא וסליקו, כדין כולהון מתפשטין בדכורין ונשים וסלקין וכו', וחדאן חדווא ועילויא דילהון דתמן חידו על חידו [שמחה על שמחה] כו', דלית חדווא כהאי חדווא. ע"כ. ומבואר, שיש שמחה מיוחדת בשנת השמיטה, ומטעם זה אין לומר תיקון חצות בשנת השמיטה, משום השמחה יתירה שיש בשנה זו. וזהו דוקא לדידן בני ארץ ישראל, אבל לבני חוץ לארץ צריכים לאומרו כנ"ל. וכן כתב בפירוש הרב החסיד הראב"ד. עכ"ל. וכן כתבו בחסד לאלפים (סימן א אות כ), ובספר רוח חיים (אות כד), ומוהר"א פרץ בספר אבני שוהם (דף פא), בשם הרב המקובל כמוהר"ר מאג'אר ז"ל. ובשו"ת רב פעלים חלק א' (סוד ישרים סימן י'), ובכף החיים סופר (סימן א אות יב וסימן תקנב אות רכד), ובספר עצי היער (סימן א' ס"ק לד). ע"ש. וראה בשער המצוות (פרשת בהר סיני). ע"ש.

ואמנם בספר פתח הדביר (סימן א ס"ק יג), כתב, דהגם שאין לנו עסק בנסתרות, מכל

שחששו דילמא איכא פגם ח"ו, ושב ואל תעשה עדיף.

נמצא שלדעתו גם בחוץ לארץ יש להמנע מלומר תיקון חצות בשנה השביעית. אלא שדבריו לכאורה סותרים למה שכתב בקונטרס אחרון (סימן א' סק"ד) שהביא שם מה שכתב הרב אמת ליעקב הנ"ל, שבחוץ לארץ אומרים תיקון חצות כרגיל. ושכן כתב בספר אבני שהם. ומשמע שגם הוא מסכים לזה. ובספר רוח חיים הנ"ל כתב, דהרב פתח הדביר לא כתב כן אלא בתורת לימוד זכות על אותן הנמנעים לומר בחוץ לארץ, ולא שקיבל סברא זו, וזה לך האות, דבהשמטות הביא בסתם דאין לומר, ומי שנמנע לומר תיקון רחל בחוץ לארץ בשנת השמיטה, אם לומד הספרים שציינתי בכף החיים (סימן ג' אות לו), דמה שחשבו שגם בחוצה לארץ אין לומר תיקון רחל, ליתא להא, כי דוקא בארץ ישראל הוא דאין אומרים בשנת השמיטה, אבל בחוצה לארץ הוא ככל השנים. ממילא הדר ביה

מסברתו, דלא שייך בזה שב ואל תעשה עדיף, ופשוט. ובלאו הכי לפי סודן של דברים אינו בפשטות אי נוהג שמיטה בחוץ לארץ, דהם דברים העומדים ברומו של עולם, דחוץ לארץ תחת השרים כידוע ליודעי ח"ן.

וראה עוד בס' צדק ושלוש לר' אליהו משען (שאלה יח) דין ודברים ארוך בזה לענין תיקון רחל בימי השמיטה, ואיך המנהג בדמשק.

ובבן איש חי (פרשת וישלח אות ב) כתב, שבימים שאין אומרים בהם תיקון רחל מחמת חשיבותם, כגון ליל ראש חודש ולילות חנוכה ופורים, ולילות חודש ניסן, וכן בז' ימי חופה, ובליל שמיני של המילה בבית שבו התינוק, טוב ונכון לומר פסוקים שסידרתי בספר לשון חכמים (דף קיב) במקום תיקון רחל בחצות הלילה. וכן בארץ ישראל בשנת השמיטה שאין אומרים תיקון רחל המיוסד בקינות, יאמרו תיקון זה. ע"ש.

להעדיף תפלה בנץ החמה מאשר לומר תיקון לאה בשנת השמיטה

ממדת חסידות, וכמו שכתב כן לגבי טבילת כלים בשבת (סימן שכו), ולגבי תפילין דרבינו תם (סימן לד), ולגבי קריאת רש"י על הפרשה בכל שבת (סימן רפה). ועוד. ולכאורה גדר מצוה מן המובחר הוא חשוב יותר. ולפי זה יש להעדיף תפלת ותיקין מתיקון חצות.

ובאמת שכן כתב בספר דברי שלום (מזרחי, בהשמטות בסוף ח"ה עמוד תיז) דעדיף לקום בהשכמה ולהתפלל בנץ החמה, ממה שישן מאוחר בכדי לומר תיקון חצות, דהא כשמתפלל בנץ החמה מקיים מצות עשה [מן התורה או מדרבנן] של התפלה בהידור ומצוה מן המובחר, מה שאין כן לומר תיקון חצות אינו הידור בחיוב מצוה, אלא למי שיכול לומר תיקון חצות שיאמרנו בחצות בשעות המשתנות. ועוד דאמירת תיקון חצות אינה

והנה בזמנים שאומרים בהם תיקון לאה בלבד, נראה, שבאופן כזה אם יש בפניו ברירה להתפלל עם הנץ החמה, או לומר תיקון לאה בחצות הלילה, יעדיף להתפלל עם הנץ החמה, שדוקא לגבי תיקון חצות נקטינן לדינא, שעדיף יותר לומר תיקון חצות, אף שיתכן שעל ידי שיתעכב וישאר ער עד חצות לילה לא יוכל להשכים לתפלת ותיקין. וכל שכן שבחודש אלול יש להעדיף תיקון חצות על אמירת הסליחות, כאשר אין לו אפשרות לומר את שניהם. דהנה תפלה בנץ החמה לדעת מרן השלחן ערוך אינה חיוב מעיקר הדין, אלא למצוה מן המובחר, אולם תיקון חצות נראה שהוא פחות ממצוה מן המובחר, שהרי מרן תפס בלשון "ראוי" לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש. וידוע שכל מקום שמרן כותב וירא שמים וכו', היינו

עדיף או תפלה בנץ עדיפא. אבל אם הוא כבר ער בשעת חצות, נראה שישתדל לומר תיקון חצות, שזמן כזה מועט לא ישנה לענין קימתו בנץ. ובפרט שזו המצוה שבאה לידו תחלה. ומה גם שבזוה"ק הפליגו מאד בשבח אמירת תיקון חצות, ועיין כיוצא בזה למרן החיד"א בברכי יוסף (סימן תקפא סק"ג) שכתב, מי שקם באשמורת וכבר הצבור אומרים סליחות, ואין פנאי לומר תיקון חצות וסליחות, וצריך לבטל אחד מהם, טוב שיאמר תיקון חצות כסדר האר"י ז"ל, והוא עיקר גדול יותר ויותר מהסליחות. הרב הרמ"ז בתשובת כ"י. ע"כ. והובא בשערי תשובה, ובבן איש חי, ובכף החיים. ובשו"ת שלמת חיים (סימן א) כתב, דענין תיקון חצות הוא מהדברים שאין להם שיעור, ואם ירצה לצאת בזה יאמר מזמור אחד על נהרות בבל, ומזמור לאסף, וכי לא נמצא בסליחות הרבה התעוררות על גלות השכינה והצדיקים, ובלבד שיכוין לבו לשמים, לא יחסר לו שום דבר. ע"כ. גם בספר אור לציון חלק א' (אורח חיים סימן יב), וחלק ב' (פרק מה סעיף יט) כתב, מי שיאמר תיקון חצות קודם שילך לישון, ובשל כך לא יוכל לקום להתפלל עם הנץ החמה, תיקון חצות עדיף, שהרי קריאת שמע ותפלת ותיקין הוא רק למצוה מן המובחר, כמבואר בשלחן ערוך סימן נח וסימן פט, אבל מן הדין תפלה זמנה עד סוף שעה רביעית, וקריאת שמע עונתה עד סוף ג' שעות ביום. ולדעת מרן אין זה בגדר דיעבד, אלא נמשך זמנה עד סוף ג' שעות. אבל תיקון חצות יש יותר חיוב, ולכן יש להעדיף תיקון חצות. ועיין בטור (סימן נח) שכתב: מצוה מן המובחר לקרותה כותיקין וכו', וכן כתב הרמב"ם מצותה שיתחיל וכו'. ע"כ. ומבואר שהטור הבין בדעת הרמב"ם דמה שכתב "מצותה שיתחיל וכו'" היינו מצוה מן המובחר, ולא כדין לכתחלה ודיעבד. ולפי זה יש לומר שגם מרן שכתב בסימן פ"ט מצוה מן המובחר הבין כך בדעת הרמב"ם, ולכולי עלמא קריאת שמע

מדת כל אדם אלא למי שמתנהג בחסידות, מה שאין כן תפלה בנץ החמה הוי מדת כל אדם. וכן נראה מלשון מרן בשלחן ערוך, דלגבי אמירת תיקון חצות, כתב בזה הלשון: המשכים להתחנן לפני בוראו. ולא כתב בלשון זה דישיכים לפני בוראו, דהוי קצת לשון חיוב, ולגבי תפלה בנץ החמה כתב מרן, דזמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה, דמשמע מלשון זה דהוי קצת חיוב מדין מצוה מן המובחר.

ואעיקרא, במה שכתבנו דגדר מצוה מן המובחר חשוב יותר מגדר "ירא שמים וכו'", יש לדון בזה, שכבר הזהירו האחרונים וזירזו את הרבים להניח תפילין דרבינו תם, אף שמרן כתב בזה בלשון וירא שמים. ושם יש לחלק בין אם מרן כותב וירא שמים יצא ידי חובת שניהם, לבין ראוי לכל ירא שמים וכו'. ואין זה ברור אם לשון מצוה מן המובחר עדיף מלשון וירא שמים. ושם שניהם היינו הך, ועל כל פנים אין לשון זה מורה על חיוב. וכיו"ב לגבי הדלקת נר שבת ונר חנוכה בשמן זית, שמרן כתב בלשון מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית, ובודאי שאין זה חיוב.

אלא שמצד אחר יש לו להעדיף תיקון חצות, שהרי זו המצוה שבאה לידו תחלה, ומה שאחר כך לא יוכל לקום בנץ החמה, אין זה אלא אונס, ואנוס רחמנא פטריה. ובפרט דשניהם אינו ענין של לכתחלה ודיעבד, אלא שניהם הוא בגדר של חשיבות ועדיפות, דגם לגבי תפלה בנץ החמה אינה אלא מצד מצוה מן המובחר, וגם תיקון חצות אינה חיוב גמור אלא שראוי לכל מי שירא ה' וכו'.

אולם כל זה שייך אם בא ושואל אם להקדים לישון קודם חצות כדי שיוכל להתפלל בנץ החמה, או שיתאחר מלישון עד זמן חצות כדי לומר תיקון חצות, אף שעל ידי כך יבטל תפלה בנץ. ובזה יש לדון אם תיקון חצות

שעות, שהרי כתב (כפ"א מהלכות קריאת שמע הלכה יא): ואי זה הוא זמנה ביום, מצותה שיתחיל לקרות קודם הנץ החמה, כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה. ואם איחר וקרא קריאת שמע אחר שתעלה השמש יצא ידי חובתו, שעונתה עד סוף שלש שעות ביום למי שעבר ואיחר. עכ"ל. הרי שמבואר מלשונו דתפלה בנץ היא מצוה לכתחלה, ואחר הנץ הוי תפלה בדיעבד. אולם מלשון מרן השלחן ערוך מבואר, שלא תפס לדינא כדעת הרמב"ם בזה, שהרי כתב (בסימן נח): זמן קריאת שמע של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת וכו', ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות שהוא רביע היום, ומצוה מן המובחר לקרותה כותיקין. ע"כ. הרי שדעת מרן דתפלה אחר הנץ החמה אינה בדיעבד, אלא זמן קריאת שמע מתחיל עם הנץ, ואז מצוה מן המובחר לקוראה סמוך לנץ, אבל זמן המצוה גם לכתחלה נמשך עד סוף ג' שעות. וכיון דנקטינן להלכה כוותיה דמרן השלחן ערוך, לכן אין עדיפות כ"כ לתפלה בנץ לבטל מה שבא לידו השתא. אלא שיש לעיין מלשון הטור שם (סימן נח) שכתב: מצוה מן המובחר לקרותה כותיקין וכו', וכן כתב הרמב"ם וכו'. ומשמע שהבין גם בדעת הרמב"ם דקריאת שמע בנץ אינו ענין של לכתחלה ודיעבד, אלא דין של מצוה מן המובחר. וראיתי שציינו לפירוש הרמב"ם במשניות (פ"ג דברכות) על המשנה היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי, לא יפסיק, דברי המשנה הזאת הם בזריזין והזהירין שהיו שומרים להשלים קריאת שמע עם הנץ החמה, ועלותה פאת מזרח, כדי שתהיה התפלה עם עלות השמש, וסמכו זה לדבר הנביא ייראוך עם שמש. ע"כ. ומבואר שגם להרמב"ם קריאת שמע בנץ הוא רק מדין זהירות וזריזות. ויש עוד לעיין בזה. ולפי זה מה שפסק מרן בשלחן ערוך דקריאה בנץ היא למצוה מן המובחר הוא גם לדעת הרמב"ם.

בסמוך לנץ החמה אינו מעיקר הדין אלא מצוה מן המובחר. ולפי זה יש להעדיף תיקון חצות על קריאת שמע בנץ החמה. אלא שבבית יוסף (סימן נח) כתב, דהרמב"ם מפרש דאביי פליג על ר"ה דרק לתפילין הלכה כאחרים, אבל לקריאת שמע כותיקין, ולא למצוה מן המובחר קאמר, אלא לכתחלה קאמר. ופסק כאביי דבתרא הוא, וכן משמע מדברי הרי"ף. ע"כ. ומשמע שהבין שלדעת הרמב"ם קריאת שמע עם הנץ הוא מדין לכתחלה, ולא רק מצוה מן המובחר. ויש עוד לעיין בזה.

ויש להוסיף, דאף אי נימא דתיקון חצות אינו חשוב כתפלת הנץ, שהרי תפלה בנץ היא מצוה מן המובחר, ומצוה מן המובחר הוא יותר מגדר ראוי, ואילו תיקון חצות הוא בגדר ראוי לכל ירא שמים, מכל מקום יש לומר דקריאת שמע ותפלה אף אם לא יתפלל בנץ לא יבטל ממצוה זו לגמרי, ואף שלא יקיים המצוה בהידור ובגדר מצוה מן המובחר, יתפלל אחר כך כפי הדין. אבל אם לא יקרא תיקון חצות הרי שיבטל לגמרי מאמירה זו, ואינו דוחה הקריאה לשעה אחרת.

ויש לדמות נידון דידן למה שכתב רש"י בסוכה (כח:), שהלכה רווחת בידינו שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, הוא גם בעוסק במצוה קלה הבאה לידו, שאינו רשאי לדחותה אפילו מפני מצוה חמורה העתידה לבוא. ע"ש. ולפי זה כאן מצות תיקון חצות באה לידו קודם מצוה מן המובחר של תפלה בנץ, ולכן יש לו להעדיף לומר תיקון חצות, דאין מעבירין על המצוות, ומצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ומה לו לחוש שלא יוכל לקום אחר כך לתפלה בנץ, ומה שיהיה אחר כך הוא בגדר אנוס, והשתא החיוב שבא לידו צריך לעשותו. ואף על גב שלדעת הרמב"ם קריאת שמע של שחרית זמנה לכתחלה מן הדין קודם הנץ החמה, ורק בדיעבד זמנה עד סוף ג'

וראה מה שהאריך על דבריו מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן צ' סק"ג). ע"ש.

ובשו"ת חות יאיר (סימן ט') כתב בטעם הדבר דהוא משום דזריזין מקדימין למצוות. אך בבאר היטב (סימן צ' סק"א) העתיק דברי הרדב"ז דטעמא דמילתא משום דמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. וראה בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן רח). ע"ש. ובאמת יש נפקא מינה אי נימא דטעמא דמילתא הוא משום דזריזין מקדימין למצוות, או דטעמא דמילתא הוא משום אין מעבירין על המצוות, כי בפשטות דין זריזין מקדימין למצוות אינו לעיכובא כל כך כמו דין זה דאין מעבירין על המצוות. וראה בשו"ב שמחות ח"ב (עמוד ריב) שהבאנו מהגר"א שכתב, שכלל זה דזריזין מקדימין למצוות הוא רק אם המצוה לא תיעשה ביתר הידור אם נעשה אותה באיחור, אבל אם יש אפשרות לקיים את המצוה מוקדם, ובמעט הידור, יש להמתין ולעשותה בהידור יותר, ומוטב שלא להיות מהזריזין ולקיימה בהידור, מאשר להזדרז בקיומה ולוותר על ההידור. ובשדי חמד (מערכת ז' כלל ב') כתב בשם כמה פוסקים דלא אמרינן במילה שלא בזמנה זריזין מקדימין למצוות, הואיל ואידחי אידחי. ודייק כן מלשון הטור כיעו"ש. ובשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא יורה דעה סימן קסו) כתב, שגם במילה שלא בזמנה אמרינן זריזין מקדימין למצוות. ועיין בספר החסידים (סימן תתעח) שכתב, שלא יאחר אדם מצוה כדי להדרה, וזהו שנאמר חשתי ולא התמהמתי וגו'. ע"ש. והמהרא"י בתרומת הדשן (סימן לה) כתב, שכל שאין חשש שהמצוה תבטל, עדיף לאחרה ולהדרה. ועיין במגן אברהם (סימן כה סק"ב).

ובפשטות דברי הרדב"ז אינם עולים בקנה אחד עם מה שכתב בתרומת הדשן הנז', שלדעת הרדב"ז בכל אופן אין מעבירין על המצוות. ויתכן דשאני נידון תרומת הדשן דמעביר על תפלה דהיום ומניח מלהדרה,

וכיוצא בזה כתב הרדב"ז בתשובה ח"ד (סימן יג) בנידון ראובן שהיה חבוש בבית האסורים, ונתן לו השר אפשרות לצאת לחופשי ליום אחד בלבד במשך כל השנה, ובאיזה יום שירצה יוכל לצאת, וחכם אחד יעץ לו בתחלה לבחור ביום הכיפורים, ואחר כך החליפו ביום פורים, משום מצות מקרא מגילה ופרסומי ניסא, שצריכה להיות בעשרה. [או שמא ימתין להשתחרר בפרשת זכור שהיא מן התורה]. והשיב הרדב"ז, שאין ראוי לסמוך על זה, שהרי הלכה פסוקה היא (יומא לג.) אין מעבירין על המצוות, ואין מי שחולק על כלל זה, הילכך המצוה הראשונה שתבוא לידו שאי אפשר לעשותה בבית האסורים היא קודמת, ואין להשיגח אם המצוה שפגעה בו תחלה היא קלה או חמורה, שאין אתה יודע שכן של מצוות. ע"כ. וכן הסכים המגן אברהם (סימן כה סק"ב). והוא הדין לנידון דידן.

ואמנם אריה שאג בשו"ת חכם צבי (סימן קו) מפרק התכלת (מנחות מט.), דמוכח דלא אמרו אין מעבירין על המצוות אלא בששתיהם שוות, ולא בחד מיניהו עדיף. והיינו, דכלל זה שאין מעבירין על המצוות לא נאמר אלא כאשר שתי המצוות שוות, אבל במצוה אחת שאפשר לעשותה היום שלא מן המובחר ולמחר מן המובחר, עדיף להמתין למחר ויעשה את המצוה מן המובחר. ולכן כתב שמדין אין מעבירין על המצוות אין לו לקיים כל מצוה שתבוא לידו, אלא דוקא מצוה מיוחדת שלא יוכל לקיים כשהוא חבוש בבית האסורים, או אפילו אותה מצוה אם יוכל לקיימה מחוץ לבית האסורים בהידור, עדיף שיקיימה בחוץ מאשר יקיימה בין כתלי בית האסורים ובלי הידור מצוה. ע"ש. ומהר"י כולי בהגה' המשנה למלך (פ"א מהלכות מגילה הלכה יא) תירץ מה שהק' מהסוגיא במנחות, דשאני בגוונא דהרדב"ז שהכל מצוה אחת, ולא ירחנה למחר. מה שאין כן בהיא דמנחות מצוות חלוקות הם, ובתר עדיף אזלינן. ע"ש.

לצורך תפלת יום הכפורים, אבל אם דוחה מצוה זו עצמה אין כאן העברה. ויש עוד להאריך בזה, ואכמ"ל.

ודע, דלכתחלה טוב לומר תיקון לאה קודם עמוד השחר, ומכל מקום מותר לומר תיקון לאה גם אחר עמוד השחר, שאינם אלא מזמורים. אבל תיקון רחל אין לומר אחר שעלה עמוד השחר, בשער הכוונות (ד"ט סע"ד) איתא: והנה באור הבוקר עלה הכתר דרחל באצילות ושאר הט' ספירות התחתונות ירדו למטה בבי"ע, ואז אותה נקודת כתר דרחל להיותה שרש רחל ועצמותה לכן בעלותה באצילות יושבים ז"א פב"פ וכו', והענין הוא כי בלילה היא אומרת שימני כחותם על לבך וכו'. ובאור הבוקר היא א"ל כחותם על זרועך וכו', לכן מקום חזרתה הוא בזרועו השמאלית וכו', כי אותה נקודה נקשרת בזרוע השמאלי דז"א במקום הקיבורת, נמצא שערך ז"א נקרא תפילין של יד. ע"כ. ועוד אמרו שם בדף י', שזו הנקודה עומדת פב"פ עם ז"א מעת הנחת תפלה של ידך. ע"ש. ומבואר, דתיקון כתר דרחל מתחיל מעת הנחת תפילין, וממילא משמע שהזמן לתיקון רחל נמשך עד זמן הנחת תפילין בדיוק, ולא יותר. ועיין בשו"ת לב חיים חלק א' (סימן ו') שהביא מהרמ"ז עצמו בסימן טו שכתב, ועל דבר התיקון אין שום מציאות ויסוד לאמרו אחר שעלה עמוד השחר, כי כבר עלתה שכינה למקומה בבוקר אור, והבא לחשוב שאז יתקן ח"ו יקלקל. וכל שכן אחר היות התפילין בראשו, כי כבר נתן לה שאלתה שאמרה שימני כחותם על לבך וגו'. ומבואר מדבריו דלא כמו שכתב בסימן יא, וכתב ליישב, דמה שכתב שעלה עמוד השחר, היינו כשהתחיל להאיר קצת להיות עולה השחר, אך לא האיר היום לגמרי, ועדיין לאו זמן קריאת שמע ותפלה הוא, בזה כתב שיש קצת מציאות לתיקון.

והנה בספר דעת חכמה (פ"א דשער העבודה), כתב, דמנהג אנשי מעשה בסדר שומרים

לבקר קודם אור היום וכו', ולא כאותם הנוהגים לאמרו אחר הנץ החמה וכו'. ע"ש. ומשמע דאחר עמוד השחר מיהא מותר לאמרו. וכן מבואר בדברי הגאון המקובל הרמ"ז באגרותיו (ס"ס) שכתב, ולפי דעתי בשעת הדחק גם שעלה עמוד השחר יש קצת מציאות לתיקון, שהרי עד תפלת שחרית עוד יש ט' ספירות לרחל למטה, כי בשחר עולה רק הכתר כנז' בשער התפילין. ע"כ. אמנם בכך איש חי (פר' וישלח אות ח') כתב, כיון שעלה עמוד השחר אין אומרים תיקון חצות בין תיקון רחל בין תיקון לאה, כמו שכתב הרמ"ז. ומה שכתב בלב חיים ח"א (סימן ו') דגם אחר עמוד השחר יכולים לומר תיקון חצות, כיון דלא הגיע זמן ציצית ותפלין, אין לסמוך על זה, כי דברים אלה לא ניתנו להיאמר אלא רק על פי הקבלה, ומסתמות דברי האר"י נראה דאין מציאות לתיקון זה אלא רק בעוד לילה. ע"כ. ובשו"ת רב פעלים חלק ג' (חאו"ח סימן ב) הוסיף להחמיר שאפילו חצי שעה קודם עמוד השחר, אין לומר תיקון חצות כלל. ע"ש. וכן הוא בכף החיים (סימן א' אות יז). ובשו"ת איש מצליח חלק א' (אורח חיים סימן ד') כתב לחלק בין תיקון רחל שמותר לאומרה עד עמוד השחר ממש, לתיקון לאה שאפשר לאומרה אחר עמוד השחר, וכתב שם שטעמו השני של הרב פעלים הוא העיקר, שהרי מהרח"ו כתב להדיא שאפילו תוך חצי שעה לפני עמוד השחר מותר לומר תיקון חצות. ודלא כהגר"ח, וכשם שמהרח"פ כתב לגבי תיקון לאה שאם לא הועיל לא הזיק, שהרי לומד תהלים, ומה בכך, הכי נמי דכוותה לגבי תיקון רחל, שגם הוא מזמורי תהלים ואיכה ופסוקים מלוקטים, רק שנוסף עליהם בכיה, אפשר שדעת רבינו שאם לא תועיל לא תזיק אם תהיה הבכיה ביום לבטלה שאין איסור לבכות ביום. והגם דאחר עמוד השחר אין מקום לתיקון חצות, מכל מקום סבירא ליה שלא לחוש על זה בספק.

(דעה והשכל א-ב). ע"ש. [וראה בהליכות עולם חלק א' פרשת וישלח אות ו'].
וכל זה דלא כמו שכתב הגאון איש מצליח בתשובה, שיכול לסיים תיקון לאה כחמש דקות לאחר עמוד השחר. ועיין להרב משפט כתוב (ס"א) שכתב, דאחר שעברו י"ב שעות מתחלת הלילה אין לומר תיקון רחל, גם זה מהזוהר. ע"כ.

ובספר שערי תפלה (לרבי יעקב רחוק סימן א') העיר, כי למעלה מזה הביא דברי הרמ"ק ומהר"א אזולאי וברכי יוסף וחסדי דוד שזמן תיקון חצות חשבינן מחצי היום י"ב שעות, ואם כן בין בקיץ בין בחורף חצות לילה הוא חצות ממש, וכך דעת הזוה"ק, ואם כן מאי קאמר אחר שעברו י"ב שעות מתחלת הלילה אין לומר תיקון רחל, אי אמרינן על זמן הקיץ, זה לא אפשר, שכבר התפללו גם התפלה אחר י"ב שעות, ואיך יעלה על הדעת לומר תיקון רחל, ואפילו קודם י"ב שעות כיון שהאיר היום אחר ט' שעות מכל מקום אין לומר שום תיקון, לא של רחל ולא של לאה. ואם כוונתו על ימות החורף, למה לא יעשה תיקון רחל אחר עבור י"ב שעות מהלילה, כי עדיין לא האיר היום, והוא בעצמו כתב אחר זה בשם אגרות הרמ"ז, דבזמן הקיץ בשעת הדחק אף שעלה עמוד השחר עד הנץ החמה, יש מציאות לעשות התיקון. אם כן מכל שכן בימות החורף כי אחר עבור י"ב הוא לילה בזמן כסליו וטבת ושבת, ואנחנו לא נדע מה כוונתו. וע"ש עוד.

תיקון חצות בבין המיצרים שבשנת השמיטה

משום בחינת המלכות היורדת אל עולם הבריאה, כמ"ש בשער הכוונות (דף נד) ובשנת השמיטה יש עלייה לבחי' המלכות, כמ"ש בשה"מ (פרשת בהר). אבל הכא לא משום בחינת המלכות כי אם משום התעוררות הדינים והתאבלות על החרבן, וכמו שנוהג כל דיני התאבלות על החרבן בשנת השמיטה, גם זה נוהג.

והנה מדברי הרב לב חיים הנז' מבואר, שבשעת הדחק אומרים התיקון גם אחר שעלה עמוד השחר, ומישכן נפשיה ליישב הדבר. ומהר"א מני בספר זכרונות אליהו (מערכת תי"ו אות יד, עמוד מז) כתב ליישב בזה"ל: בכף החיים פלאג'י (סימן ג' אות לד) כתב שכפי הרמ"ז ז"ל יש מציאות לומר. ולפקד"נ שאין לומר תיקון רחל אחר שעלה עמוד השחר. והרמ"ז ז"ל מיירי בתיקון לאה דוקא, שאחר שעלה עמוד השחר אפשר לאמרם, אבל לא תיקון רחל כלל. ועיין בהשמטות סמיכה לחיים, ומה שכתב עליו בשער החצר לא זכיתי להבין. עכ"ד.

ודעת מרן אאמו"ר זיע"א, דגם אחר עלות השחר יכולים לומר תיקון לאה, דאינם אלא מזמורים, וכמו שכתב בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סימן ב'). וע"ש שכתב דתוך חצי שעה לעלות השחר אין לומר תיקון רחל. דשמה עלה עמוד השחר, ואינו ניכר למראה עיניו. ע"ש. וראה עוד בהליכות עולם חלק א' (פר' וישלח אות ו').

ואמנם בזמנינו שהכל סומכים על השעון, ועל הלוח היומי שנקבע שם הזמן של עמוד השחר, נראה שאין לחוש לזה, ורשאים לומר תיקון חצות עד זמן עמוד השחר. אבל תיקון לאה מזמורי תהלים הם, ואם לא יועילו לתיקון לאה שעבר זמנו, הרי הוא על כל פנים קורא תהלים, ומה בכך שיאמרם. ע"ש. ומוכח גם כן שעל תיקון לאה אין להקפיד כל כך. ודו"ק. וראה עוד בשו"ת ישכיל עבדי חלק ג'.

ומה שכתבנו גבי בין המיצרים, כן כתב בכף החיים (סימן תקנב אות וכו'), דמשמע מדברי האר"י ז"ל דטעם אמירת תיקון חצות אחר חצות היום בבין המיצרים, משום כי אז הוא התעוררות הדינים וכו', ולפי זה גם בשנת השמיטה שאין אומרים תיקון רחל בארץ ישראל, בין המיצרים אחר חצות היום יש לאומר, כי שם הטעם תיקון חצות של הלילה

והיינו שתיקון חצות בימי בין המיצרים ביום, אינו ענין כלל לתיקון חצות של כל לילה, אלא הוא ענין של צער ואבילות על חרבן ביהמ"ק, וזה שייך אף בשנת השמיטה, וכמו שבשנת השמיטה ג"כ עושים ט' באב. ובשו"ת מבשרת ציון (להרשב"א מוצפי, או"ח סי' מד) כתב, שבשנת השמיטה תשכ"ו, הגרב"צ אבא שאול שלח אותו לשאול את הגר"י כדורי זצ"ל ועוד כמה מהמקובלים, היאך יש לנהוג בזה לגבי שנת השמיטה, וכולם השיבו שיש לומר תיקון חצות בשמיטה בימים של בין המיצרים, כמו בכל השנים.

וכ"כ בחזו"ע על הל' ארבע תעניות, שהגה"ח מהר"א מני בשו"ת מעשה אליהו (סי' קצג) כתב, שבשנת השמיטה, כשם שאין אומרים תיקון חצות בלילה, גם בחצות היום בימי בין המיצרים אין לומר תיקון רחל, לבל יטעו לאומרו גם בחצות הלילה. ע"ש. אבל הרב כף החיים סופר (הנ"ל) כתב, שיש לומר תיקון רחל בימי בין המיצרים אחר חצות היום, כמו בכל השנים, ורק תיקון חצות של הלילה אין לאומרו בימי שנת השמיטה.

ומילתא אגב אורחא, בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן יג) הביא מהגאון אמרי יוסף בשם רבותיו, שכל מנהג האריז"ל שלא נהג אחריו הבעש"ט ז"ל, כגון תיקון חצות ביום בבין המיצרים, גם אנן לא נהגינן הכי. ע"כ. ומבואר שכמה אדמו"רים אע"פ שהלכו בעקבות קבלת האר"י, מ"מ לא ס"ל שכל דברי האר"י כמפי אליהו זכור לטוב. וזה סיוע למה שהעלה מרן אאמו"ר ע"פ הפוס' הקדמונים שלא אזלינן בתר הקבלה במקום שסותר לדברי הפוס'. ונקטינן שמנהגים שאין בהם איסור, שמתאימים לכל העם, משתדלים כולם לעשות, כמו תיקון חצות בכל לילה, ובימי בין המיצרים.

והחיד"א בס' שם הגדולים (מערכת ספרים אות ק) כתב, ודע כי בארעא קדישא לא

נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ורז"ל ח"ו, והכל מתאבלים על החרבן, ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות שסידר רבינו האר"י זצ"ל. ויש חברת אנשי חיל שקמים מבתיהם כל לילה בחצות למדרש קדוש ואומרים תיקון חצות וקינ"ת סופרים תרבה הן נותנין אוני"ן תאניה ואניה. ומרגלא בפומייהו דרבנן אשרי כל חוצ"י לומר תקון חצות הנו'. ובימי בין המיצרים בבהכ"נ הגדולה וק"ק תלמוד תורה נאספים ביום קהל גדול ומקוננים וכוכים בכל יום כמצות רבינו האר"י ז"ל. וכמה פרישות נוהגים הת"ח בימי בין המיצרים ככל חומרות הנמצאים בספרים ויותר ויותר. ע"כ.

ובספר מעשה אליהו להגה"ח ר' אליהו מני (בסי' קצ"ג עמוד מ"ו) חקר אם לומר תיקון חצות בבין המיצרים בשנת השמיטה, או לא, וכתב דבחצות היום כמו קינות בעלמא אין להקפיד, אלא עדיף לבל יטעו לומר בחצות הלילה, ואני [הרא"ם] נוהג לומר במקום תיקון רחל בשנת השמיטה ביום, אוי לי על חורבן וכו', וכדתיקן הרב חיד"א ז"ל. ע"כ. ובהגהת המו"ל שם כתב, ומ"מ נראה עתה דהעיקר כמ"ש רבי אליהו מני, דסוף סוף לא הזכירו בשער הכוונת שצריך לומר תיקון רחל, אלא סתם כתב להתאבל, רק נהגולהתאבל בתיקון רחל, וממילא אין כל כך קפידא באמירת נוסח תיקון רחל דוקא. ובנקל יש להסתפק באבילות סתמא. ע"כ.

ועיין באוצר נחמד (עמוד נ) שתמה על זה, חרא מ"ש הרא"ם זצ"ל לאחר שכתחלה כתב לחלק מלילה ליום כאשר חילק הכף החיים, היאך תוך כדי דיבור חזר בו באומרו דשב ואל תעשה עדיף, שלא יטעו לומר גם ביום. דהיכן מצינו לגזור גזרות מדעתינו בדבר שאינו לא איסור אלא מנהג בעלמא. שאפילו אם יטעה על ידי זה ויבוא לומר תיקון חצות בלילה, הרי לא יעבור על איסור דרבנן, אלא שאינו ראוי

יד. יש אומרים שהרגילים לכוין בתפלה על פי הקבלה, אינם מכוונים בשנת השמיטה. אבל בחוץ לארץ הרגילים לכוין על פי הסוד, ממשיכים לכוין כרגיל גם בשנת השמיטה. ויש אומרים שגם בארץ ישראל יש דברים שמכוונים בהם גם בשנת השמיטה, וראה בהערה. יד)

מצד הקבלה. ועוד, ידוע בכל מקום דאין לנו כח לגזור גזירות מדעתנו. וע"ש עוד. וראה

כוונות וייחודים בשנת השמיטה

שאלו לשאול את רבי שלמן מוצפי ע"ה, האם 'אפשר' [כצ"ל] לכוין כוונות פשוטות בשנת השמיטה, שבאות מתוך הרגל שוטף, כגון שילוב הוי"ה אדנו"ת. וכן יש שמתוך שיגרה מכוונים בתיבת אחד בק"ש, או בתיבת באהבה בעמידה. ויש עוד כוונות של שמות וייחודים בתפילה שהם אצל אנשים מסויימים הרגל גמור, שנעשה כמו טבע. והשיב לו, דלכתחילה אין לכוין, וכמו שאמר חכם שאול דוויק זצ"ל, שבימים אלה הוא מתפלל כתינוק בן יומו, דהיינו ללא שום כוונות, רק ביאור הדברים על פי הפשט, אבל אין הכי נמי אם באה הכוונה מאליה, אין בזה כל פגם. ע"כ.

ובספר אמת ליעקב ננינו (בסוף קונט' שפת אמת. דף קא:) הביא תשובת מהר"ט אלגאזי שכתב, בענין כוונות בשביעית בזמן הזה, הנה הרש"ש נפטר בשנת השביעית, שעוון הדור גרם לו לכוין הכוונות של האר"י, נגד דעתו שלא לכוין בכל שנה של השמיטה, ונתבקש בישיבה של מעלה, והענין הוא, דכבר נודע כי סוגיין דעלמא ששביעית בזה"ז באיסור עבודת הארץ נמי מדרבנן, כמו שעלתה הסכמת רוב הפוסקים רובא דרובא, כמ"ש הטור (ריש ה' תרומות), וכן העלה מהרל"ח (בסי' קמג) בקונטרס השמיטה, וכתב שם שאין פוסק קטן וגדול שיסבור דהוי דאו'. וכ"כ החינוך, ומהרשד"ם, והמב"ט (ח"ב סי' סד), ומהר"ט (ח"ב סי' נב). ועוד. וגם על פי הקבלה יש להוכיח ששביעית בזמן הזה מדרבנן. וע"ש

יד) ע' להרש"ש (נהר שלום דף לב:), ובשער המצוות (פ' בהר), שאין לכוין ולייחד כוונות בימי העומר ובשנת השמיטה. וכתב בשו"ת רב פעלים הנזכר לעיל, דכיון שבחוץ לארץ אין מצות שביעית נוהגת כלל, לפיכך צריכים תושבי חוץ לארץ להמשיך בכוונות התפלה [על פי הקבלה] כמו הכוונות שמכוונים בשאר השנים, ולא משנים את הכוונות כשם שמשנים יושבי ארץ ישראל בשנת השמיטה. וע"ש (סימן ו') שהסביר על פי הקבלה את מדרגת שנת השמיטה בזמן הזה שהיא מדרבנן. ע"ש.

ומנהגם של הרבה חכמים להצניע את הנהגותיהם שנהגו ע"פ הקבלה, וגם ספרי הקבלה שהחזיקו בביתם היו מניחים מאחרי הספרים בארון, להסתירם מעין כל רואה, (תפארת ציון הספרים עמ' פד. על הגאון האור לציון ע"ה). [וזה לאפוקי מכמה שאינם זהירים בזה בזמנינו, ועוסקים בקבלה בריש גלי, ומכנים אותם בריש גלי המקובל האלוקי וכו', וחמור מה שאינם גדולים בתורה, ועכ"ז באים להשיג גבול רבותינו הפוסקים לסתור דברי הראשונים והאחרונים, ולהורות לרבים לנהוג נגד הפשט ועל פי הקבלה, ואפילו נגד דברי מרן הש"ע. אולם תורת הסוד כשמה כן היא, לעשות הכל בהסתר, וכפי שעשה מרן אמו"ר זיע"א, שלא ידעו כלל על ידיעתו בקבלה, אע"פ שידיו רב לו בתורת הסוד]. ובערב שנת השמיטה תשכ"ו שלח הגרב"צ אבא

טו. כשמברכים שהחיינו בברכת הקידוש של ליל ראשון של ראש השנה, נכון לכוין גם על קיום המצוות של שנת השמיטה. ואמנם מי שנאנס ולא קידש בליל ראש השנה, אין לו לברך שהחיינו על מצות השמיטה, שלא מצינו שחכמים תיקנו על זה ברכה. (טו)

טז. מותר להתענות או להתפלל שירדו גשמים בשביעית. (טז)

בברכת ההדלקה כשאר שנים. ובפורים היו מכוונים בקריאת המגילה בברכותיה בלילה וביום. ובפסח בערבית ליל יום טוב א' ובכל לילות ספירת העומר היו מכוונים בין בברכה בין בספירת העומר כסדר שאר השנים. וכן ביו"ט של שבועות כסדר שאר השנים. וכל אלו המנהגים שנוהגים בשנת השמיטה הוא על פי פסק מרן מוהריט"א זצ"ל, כי עיקר דבריו בנותן טעם יען כי שביעית בזמן הזה מדרבנן, א"כ נמצא דלא נתקנו מוחין דא' בכל הבחינות כי אם דוקא ביעקב ורחל שהם המלכות דמ"ה וב"ן כמשפט מצוה דרבנן. וא"כ בק"ש ועמידה שהם דאורייתא והן בפר' זו"ן ודאי צריך לכוין. עכת"ד.

ונודע שדעת השמן ששון לכוין בכל כוונות הרש"ש בשמיטה כבכל השנים. ודעת השד"ה רק מבאהבה ואילך.

(טו) דיני שביעית (עמוד לב) על פי הירושלמי (סוף פרק ז' דסוטה) ופירוש הרדב"ז שם. וכן דעת הגרש"ז אויערבאך, והגר"ש אלישיב, כפי שהובא בספר דיני שביעית הנ"ל בשם הרה"ג שמאי גינזבורג.

להתענות על הגשמים בשביעית

פרנסת אחרים. מהו מפני פרנסת אחרים, חבריית אמרי, מפני פרנסת העכו"ם. וע"ש במראה הפנים שכתב, הרמב"ם לא הביא לזה, ונראה משום דגרסינן בבביתא (תענית י"ט): מתריעין על האילנות בשאר שני השבוע וכו',

שאיך הדברים אמורים לגבי חו"ל. וע"ש בדברי הרב המגיה עוד מנהגים בקודש בזה.

ובספר דברי שלום מביא את מנהגי בית אל (אות ד') בזה"ל: פעיה"ק ירושלים ת"ו בשנת השמיטה התקצ"ג ראיתי נוהגים בסדר זה בשני ימים טובים של ר"ה, ובעשי"ת ויוהכ"פ וחג הסוכות, ונוהגים ככל סדר שאר השנים מבלי שינוי כלל. ובחול בערבית היו מכוונות בק"ש וברכותיה, אבל לא היו מכוונים בעמידת ערבית. ובקריאת שמע שעל המטה היו מכוונים ככל סדר שאר השנים. ובברכות השחר לא היו מכוונים כי אם בברכות התורה לבד, ואח"כ בתפלת שחרית היו מכוונים מתחלה ועד סוף, מברכת טלית ותפילין עד עלינו לשבת, הכל כסדר שאר השנים. ובברכת הספר תורה תחלה וסוף הכל בלי שינוי כלל. ובתפלת המנחה לא היו מכוונים כלל ועיקר. אבל בתפלת המנחה של ערב שבת היו מכוונים כל סדר עליית העולמות בלבד, ולא עוד שום כוונה כלל. ובקבלת שבת ותפלת ערבית ושחרית ומוסף ומנחה של שבת, הכל היו מכוונים כשאר שנים. ובמוצאי שבת היו מכוונים בפסוק ויהי נועם בלבד, אבל לא בקדושת ובא לציון. ובחנוכה היו מכוונים

(טז) בגמרא תענית (י"ט): מבואר, שיש להתענות תענית על הגשמים אפילו בשביעית. ע"ש. וכ"ה בתוספתא (כפ"ב ה"ט), ובירושלמי (פ"ג ה"א), תני, כשם שמתריעין עליהן בשאר ימי השבוע, כך מתריעין עליהן בשביעית מפני

יז. אין לעשות פעולות דרך סגולה כדי שהארץ תוציא פירות בשנה השביעית. ואמנם פעולה כדי לאברויי בדרך סגולה מותרת בשינוי. (ז)

אות מא), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן נב). וכן נראה להלכה ודלא כמראה פנים הנ"ל. ורש"י (תענית יט: בד"ה אפילו בשביעית) כתב, כל שעה צריכין (לגשמים) לשתייה, ואע"פ שהגשמים מועילין לקרקע בשביעית. ע"כ. ויש שדייקו מזה שאם לא שהיתה כוונתם לצורך שתייה, היה אסור להתריע על הגשמים בשביעית, משום שהם מועילים לקרקע. ובדרך אמונה (שמיטה ויובל פ"א ה"ז בביאור הלכה) הביא מתענית שם, שמותר להתפלל, ולא העיר מדברי רש"י. אך יש לדחות שכל זה כעין מראית העין וכדו', ולקבוע כן ברבים. וכן הראוני בשם קונט' נס על הגבעה. ובדרך אמונה שם הביא סיוע ממ"ש (סנהדרין קא.) לוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת ואין בכך משום צידה. ופ"י במשנ"ב (סי' שכח ס"ק קמג) משום שאין זו צידה טבעית. והק' מהירושלמי (שביעית פ"ד ה"ד) שמבואר שאסור לעשות סגולה לאילן שיעשה פירות בשביעית. ותי' דשביעית שאני שהתורה רוצה שהארץ תשבות, ודעת כמה ראשונים שגם ע"י גוי יש איסור דאו', ואפ"י להחולקים, עכ"פ האיסור הוא שהארץ לא תיעבר. ולכן גם ע"י סגולה הרי הארץ נעבדה על ידו. אי נמי החילוק הוא אם עושה איזה מעשה או שאין עושה כלום רק לוחש. עכ"ד. ומ"מ זה פשוט שלא שמענו שיש איסור בשבת להתפלל שירדו גשמים בו ביום.

פעולות בדרך הסגולה שתוציא הארץ פירותיה בשביעית

אותו כדי להודיע צערו לרבים, שיתפללו ויבקשו עליו רחמים שלא ישיר פירותיו. הרי שמותר להתפלל שלא ימותו האילן והפירות. וכן כתב בדרך אמונה (פ"א ה"ז).

וכל זה לענין לבקש רחמים, אבל לא לעשות מעשה ולעשות סגולות להצלחת האילן,

רשב"ג אומר אף על האילנות מתריעין, על הספיחין בשביעית, מפני שיש בהם פרנסה לעניים. ואם כן איכא למימר בההיא תוספתא דתני כשם וכו' לא אתיא אלא כיחידאה ולא קיימא לן כוותיה. ע"כ. והיוצא מדבריו שאין לגזור תענית בשמיטה על עצירת גשמים.

אולם בספר חוקי חיים (גאגין, סימן ד') כתב, דהגם שבירושלים אין נוהגין להתענות על גשמי בורות, מכל מקום מתענים בשמיטה על הגשמים בעבור התבואה ואילנות. עפמ"ש בחסדי דוד על התוספתא (תענית פ"ב ה"ט). ע"ש. וכתב בגט פשוט (סימן קכח ס"ק נג) דמיעוט בני ירושלים מסתפקין ממי מעיינות, ורובם מסתפקין ממי בורות המכונסים מגשמים. וכתב הרב פרי האדמה בחלק א' (דף מב), ובחלק ד' (דף ו), ובספרו מזבח אדמה (או"ח סי' תקעה), שאין נוהגים בירושלים לגזור תענית צבור על גשמי בורות ביחוד כיון דמי השילוח הוא מספיק לכל השנה, הגם דאיכא הוצאת ממון בעבור הבאת המים מן המעיין שהוא רחוק קצת מן העיר. כי תענית גשמי בורות הוא בדאיכא סכנת נפשות ח"ו וכדמוכח מדברי הר"ן (ריש פרק ג' דתענית). אך אם יש איזה סיבה אחרת ח"ו שמסופקים לגזור עליה תענית, או בהצטרף צרת גשמי בורות גוזרים תענית. והובא כל זה בארץ חיים (סתהון, או"ח סי' תקעה ס"ח). וראה עוד בכף החיים (סי' תקעה

יז) בתוספתא שביעית (פרק א משנה י) שנינו: סוקרין את האילן בסיקרא וכו', ואינו חושש לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי. וכן הוא בירושלמי (פרק ד' הלכה ד'), ובגמרא שבת (זו.), וחולין (עז:). וכתבו המפרשים שם, [רש"י, חסדי דוד, מנחת ביכורים פירוש ריב"ג, ועוד], דמיירי באילן שמשיר פירותיו, ולכך צובעין

ית. אסור להשכיר את השדה [בארץ ישראל] לגוי מערב שביעית על מנת שיעבוד בה בשביעית. כי דעת רוב הפוסקים שגדר מצות "ושבתה הארץ" היא שעל בעלי השדה לדאוג שהקרקע שלהם תשבות בשביעית, והיא מצוה בחפצא של הקרקע. (יה)

נוהגים בזמנים קדמונים לכתוב שטר ולכתוב בעץ. נראה בירושלמי פרק ד' דשביעית הלכה ד]. וכן כתב בספר שבת הארץ, שאסור לעשות פעולות אפילו בדרך סגולה כדי שהאילן יעשה פירות, וכגון לתת בו פתקי סגולות, ואף על פי שאין הפעולה מועילה בדרך הטבע כלל, מכל מקום מכיון שעושה כן לתכלית הפירות אסור. ע"ש.

ואמנם פעולה שהיא בדרך סגולה מותרת בשינוי כדי לאברוי, וכמו שכתבו בפ"י רש"ס שם (ד"ה אין), ובספר תורת שביעית (עמוד עד). ועיי' עוד בפאת השלחן (סימן כ' ס"ז).

אם מצות שמיטה היא על החפצא או על הגברא

הפעולות אסורות להיעשות זה נקרא איסור חפצא, וכשעל האדם אסור לעשות הפעולה זה נקרא איסור גברא.

ומצינו בחז"ל הגדרות אלה "חפצא" או "גברא", ראה במסכת נדרים (כא). דמבואר, שנדר הוא איסור חפצא, ושבועה הוא על הגברא. וע"ש בהר"ן. ועיי' ברש"י כריתות (יד). ד"ה איסור הנייה, דמבואר מדבריו, דאיסור דאורייתא הוי איסור חפצא. וכתב בשו"ת תורת חסד מלובלין (סימן לא אות ה'), דאיסור דרבנן חשיב איסור גברא. וכן כתבו בשו"ת מנחת אלעזר חלק א' (סימן ה'), ובשו"ת בית שערים (חלק אורח חיים סימן קיב), ובשו"ת אבני צדק (חלק אורח חיים סימן מה), והובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר חלק א' (חלק יורה דעה סימן ד' אות ד'). ע"ש.

ואפשר דבחקירה זו יש י"ב נפקא מינה לדינא, וכדלהלן:

וכמו שאמרו שם (שם פרק ד' הלכה ב') "אין תולין תוכין בתאנה", ולפי פירוש הגר"א ופאת השלחן ועוד, היינו שתולין קמיע על אילן התאנה שיעשה פירות, הרי דאסור לעשות שום פעולה להוציא פירות ומשום שהוא עושה בידים, ובכהאי גוונא אין בו איסור מעיקר הדין, אלא גזירה, וכמו שביאר הגאון החזון איש (סימן יט אות כ') שאסרו חכמים כל השתדלות במעשה, שלא יבואו לידי עבודה. אבל להציל מהפסד טוענו באבנים דליכחוש חיליה. וכתב עוד (סימן יז אות כ) דאסור לעשות סגולות והשתדלויות שונות כדי שהאילן יעשה פירות, וכמו שהיו

(יה) הנה יש לחקור במהותה של מצות השמיטה, אם שביתת הארץ היא המצוה, [כהוראת לשון הרמב"ם: מצות עשה שתשבות הארץ בשביעית ממלאכה], או שביתת האדם מעבודת הארץ היא עיקרה של המצוה. והיינו, אם עיקר מצות שביתה בשביעית היא על החפצא של הקרקע, שעל הבעלים לדאוג שהקרקע שלהם תשבות ממלאכה בשביעית, או שהוא ציווי על האדם גרידא, שלא יעשה מלאכת הארץ בשביעית, ודמי למלאכות שבת שהאיסור הוא על האדם. ויש להוסיף, כי הנה יש דברים שעל האדם אסור להשתמש בהם, או שאסור לו לאוכלם, כגון מאכלות אסורות שאסרה התורה על האדם, ויש דברים שהאיסור הוא מצד אחר, וכגון בהקדש שהאיסור הוא בחפץ, שבגלל הקדושה שבו אסור למאכל זה שישתמשו בו למאכל, או למטרה אחרת. ולא שאסור עלי לעשות את הפעולה, אלא שהפעולה אסורה להיעשות. אם

אמירה לגוי בשביעית

מפקיעה את קנינו של ישראל, ונמצא שהישראל עובר בעשה על ידי עבודתו של הנכרי. וכמו שביאר כל זה בספר שבת הארץ (פרק א'). אבל אי נימא דהמצוה על הגברא לא יהיה בזה איסור, שאין האיסור אלא על הגברא שהוא בר חיובא דשבייתה, והוא עובד את הארץ, אבל כל זמן שאין ישראל בעצמו עובד אין זה מבטל שבייתה הארץ במה שעובד הנכרי, כיון שאינו מצווה מצד עצמו על שבייתה הארץ. אלא שהצריכו שתהיה השכירות בהבלעה, דהיינו איזה זמן לפני השביעית, ואחריה יהיה גם כן נכלל בכלל ההשכרה, שלא יהיה ניכר שמשכירו לשם עבודה בשביעית, ואין זה התנאי של ההבלעה ענין לגבי המצוה של שבייתה הארץ מן התורה, אלא מעלה בעלמא והרחקה מן הכיעור. [שם].

והנה בעצם הדבר של שכירות שדה לגוי, נודע מה שאמרו במשנה עבודה זרה (כ:): אין משכירין בתים לעכו"ם בארץ ישראל, ואין צריך לומר שדות. ומפרש בגמרא מאי ואין צריך לומר שדות, דמפקע ליה ממעשר נמי. ועיין בתוס' בבא בתרא (פא. ד"ה ההוא). וכן הוא ברמב"ם (פרק י' מהלכות עבודת כוכבים הלכה ג'): אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל וכו', ואין משכירין להם שדות וכו'. וכן הוא בשלחן ערוך (יו"ד סי' קנא סעיף ח). ע"ש. וגם המבי"ט (סימן סד) איירי בישראל ששכר שדה מגוי לעשר שנים, והתנה עם הגוי שלא יסלקנו משם עשר שנים, והישראל הוריד בשדה ההיא אריסין גויים, אבל לא איירי בישראל שמשכיר את שדהו לגוי. וראה בילקוט יוסף חלק ד' שבת כרך א' (עמוד מה) לגבי שכירות דירה לגוי בארץ ישראל, למי שאינו עובד עבודה זרה. ואולם גבי השכרת שדה הוא מטעמא אחריתי, שמפקיע מחיוב תרומות ומעשרות, וממילא אין חילוק בזה בין

א. היכא שמצוה לגוי שיעשה בשביעית את כל עבודות הארץ שבשדהו, כגון שחורש או זורע או קוצר על ידו, דאי נימא דהמצוה בחפצא, גם בכהאי גוונא אסור מן התורה. דדמי לנכרי העושה מלאכה בבהמתו של ישראל בשבת, שהישראל עובר על מצות עשה של שבייתה בהמה, וכך כאן, שהרי התורה תלתה את השבייתה בארץ, שנאמר: ושבתה הארץ. וממילא אין הפרש מי הוא העושה את המלאכה בעבודת הארץ, ישראל או נכריא. אבל אי נימא דהמצוה היא בגברא, ליכא איסור מן התורה באמירה לגוי שיחורש ויעבוד בשדהו בשביעית. וכתבו בכמה אחרונים דמכל מקום מדרבנן מיהא יהיה בזה איסור משום אמירה לגוי, שהרי לאו דוקא בשבת אמרו אמירה לגוי שבות, אלא בכל האיסורין כולם. וכמו שכתבנו בילקוט יוסף שבת כרך ב' (ריש דיני אמירה לגוי, סימן שז). וכן כתב בספר דרך אמונה, דאי נימא דהמצוה על הגברא אין באמירה לגוי אלא איסור דרבנן. אף על פי שלענין הלאו דשדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, וכל יתר המלאכות שפרטה התורה לאיסור, שתלה אותן הכתוב באדם העושה את המלאכה, ודאי אם הנכרי עובד ועושה את אלה המלאכות, אין הישראל עובר בלא תעשה של תורה, אבל לענין העשה של שבייתה הארץ הישראל עובר גם בעבודתו של הנכרי בשדהו של ישראל. וראה להלן מה שכתבנו עוד בזה.

ב. ועוד נפקא מינה, אם מותר להשכיר שדהו לשנה השביעית כדי שיעבוד בה בשנה זו, דאי נימא דהמצוה היא על החפצא של הקרקע, סוף סוף קרקע ישראל עובדת בשביעית, ויהיה אסור להשכיר שדהו לנכרי בשביעית, אף על פי שהנכרי עושה בה את עבודתו לצורך עצמו, שהרי השדה היא בעצם של ישראל בקנין הגוף, ושכירות אינה

מוסלמי שאינו עובד עבודה זרה, לנוצרי אם נחשב כעובד עבודה זרה. אולם בשנה השביעית יש לדון בזה, שהרי אינו מפקיע מתרומות ומעשרות, דבלאו הכי הכל הפקר ואין חיוב תרומות ומעשרות בשביעית.

עובד בקרקע בשביעית, דאפשר שלא יעבוד בה בשמיטה. ואפילו שדה ששכר ישראל מגוי נראה דלא שרי להשכירה לגוי אחר בשנת השמיטה עצמה, או לצורך שנה שביעית, נראה שהוא הדין בזרעים שיכול למכור או להשאיל לגוי שיזרע בשביעית, כמו בשור, דאינו מצווה אלא על שבייתת קרקע לחודש, וכשמשכיר לגוי בהמתו בשנה שביעית יזהר בדין שבת. ע"ש. ועיין עוד במהריט"ץ (סימן מז) ובשו"ת נחפה בכסף חלק א' (חלק יורה דעה סימן ד'), ובשו"ת שדה הארץ חלק ג' (סימן כז), ובשעות דרבנן (דף עט ע"ד), ובספר זכרונות אליהו מני (יורה דעה מערכת הש' אות יא). ושם תמה על הרב שעות דרבנן דפליג בזה, דמה דקיימא לן אין קנין לגוי בארץ ישראל דוקא בזמן שמכרה, אבל כל זמן שהיא תחת ידו יש קנין. ואף על גב שיש מחלוקת, עיין בשו"ר כנסת הגדולה (יורה דעה סימן שלא הגה"ט אות ד'), מכל מקום מרן ז"ל כן דעתו, ובפרט דשביעית בזמן הזה דרבנן. ועיין בביאורי הגר"א (סימן שלא אות כז, ואות ח' ואות ט"ז), ובפאת השלחן (דף נו, ודף פו), ואהלי יהודה (דף קלא), ובשער המים (סימן ו' דף יג). ע"כ. ושם בהערות ציין למה שכתב מהר"א מני בספרו מעשה אליהו (סימן קט וסימן רמד), ובאורך בתשובת מרן אאמו"ר זיע"א בדין היתר המכירה (אות כד ואילך). ע"ש.

שנים שעשאוה בשביעית

מליסא במקור חיים (על הלכות פסח, בסוף הספר בהערותיו לסימן רסו), שדן אם בשתי בהמות יש איסור מחמר, וכתב שם, דבשאר איסורין לא נתמעט שנים שעשאוה, מדלא אשכחן חרישה בשביעית על ידי שנים. ע"ש. וכן כתבו כמה אחרונים ומהם בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא קמא חלק ב' סימן ח'), ובשו"ת הר צבי (חלק אורח חיים חלק א' סימן קמד), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ד' (סימן ד'), וחלק יב (סימן מ'), ובכרם ציון (פרק ג' גאון צבי סק"ד). ע"ש. וכתב בכרם ציון שם,

ג. ועוד נפקא מינה, בישראל ששכר שדה מגוי בשביעית ל"י שנים, והישראל הוריד בשדה אריסין גויים, והגיע שנת השמיטה, אם הישראל יניח הגוי לעבוד בקרקע כבכל שנה, ויקח חלקו, הואיל והוא אינו אומר עתה לאריס לרדת, והוא מעצמו יורד לתוך השדה, או דילמא הואיל והקרקע הוא של זה הישראל, כי שכירות ליומי ממכר הוא, וחייב שהארץ תשבות מעבודה, ממילא אין לו להניח האריס הגוי לעבוד את האדמה וכו'. ודן בזה בשו"ת המב"ט הנ"ל (ח"ב סימן סד). והרב השואל כתב שם, שאין ללמוד שביעית משבת, ומצאתי בתוספתא (פרק ב' דשביעית) המקבל שדה מן הגוי פוסק עמו על מנת שהגוי זורעה. ונראה לי שאין משם ראיה לנידון דידן שהמקבל אין לו חלק בקרקע רק במה שתוציא חציו או שלישי, או מה שהתנו ביניהם, ושוכר הוא, שהשוכר הקרקע במעות בין תעשה הארץ פירות בין לא תעשה, ושכירות ליומא מימכר הוא. והשיב לו המב"ט, דנראה שאם הוא בהבלעה לכמה שנים שרי, אפילו אם הגוי

ד. ועוד נפקא מינה היכא שבעלי הקרקע עושים את מלאכות הקרקע בשנה השביעית, על ידי שנים, או שני שלוחים שלהם, או ששני הבעלים בעצמם עושים את המלאכות בשביעית, דאי נימא דהאיסור הוא הן על הגברא והן על הקרקע, מסתבר דגם בכהאי גוונא יהיה אסור, דסוף סוף הארץ לא שבתה. אבל אי נימא דהאיסור הוא רק על הגברא, הרי זה כדין שבת שהעושה מלאכה בה בשנים פטור, והוא הדין בשביעית. ועיין להגאון

שיש לרדוף בזה, דאף אם תמצא לומר שנתמעטו שנים, היינו איסורא דגברא, אבל בשביעית איסור חפצא, דהא יש איסור וחיוב על שביתת השדה, ובזה יש לומר שגם על ידי שנים עובר בעל השדה, דמכל מקום אין כאן שביתת שדה.

העושה מלאכה בשביעית בשינוי או כלאחר יד

ו. ועוד נפקא מינה בבעל השדה שעושה מלאכה בשביעית בשינוי, או כלאחר יד, או בגרמא, דאי נימא דהאיסור על הגברא, יש מקום לומר שאם העושה את המלאכה עושה אותה בשינוי ליכא חיוב. אבל אי נימא דהמצוה היא בחפצא, מה איכפת לנו היאך הוא עושה את המלאכה, סוף סוף הקרקע לא שובתת. אולם הנה גבי שבת קיימא לן דהעושה מלאכה בשינוי או כלאחר יד [לא באופן הרגיל] פטור, לפי שאינה מלאכת מחשבת, דבעינן שיהיו המלאכות דומיא דמלאכת המשכן, ובמשכן לא מצינו מלאכה בכהאי גוונא. ולכאורה זה דוקא גבי שבת, אבל בשביעית ובשאר מילי דלא בעינן מלאכת מחשבת, יהיה חייב גם אם עושה מלאכה בשינוי וכלאחר יד. ועיין בחלקת מחוקק (אבן העזר סימן קכג) שכתב, דבגט אם כתב ביד שמאל הגט כשר בדיעבד, אף דבשבת לא מיקרי כתב בכהאי גוונא, לפי שבשבת בעינן מלאכת מחשבת, אבל גבי גט דלא בעינן מלאכת מחשבת הוי כתב. ע"ש. ולפי זה בשביעית דלא בעינן מלאכת מחשבת יש לאסור גם כלאחר יד. ועיין בתוס' (גיטין מד.) ומו"ק (יג.).

ד"ה כתב הרמב"ם) שכתב גבי איסור בצירת ענבים, דאפילו קטפם שלא כדרך, כל שעושה לצורך האילן הרי זה לוקה. ועיין בתורת זרעים (פרק ח, שביעית, משנה ו'). ע"ש.

ועיין להגאון החזון איש (שביעית סימן יח אות ד' ד"ה ויש לעיין) שכתב לגבי היתר זיבול שדה בשביעית שלא כדרך המקובלת, כגון עשיית שדהו אשפה, ועל ידי כך השדה מזדבלת, אם הותר משום שבכהאי גוונא אינו אסור מן התורה, או שגם זיבול בשינוי אסור מן התורה. אך כל שאינו מתכוין לעבודת הארץ אינו אסור אלא מדרבנן, [וכן משמע בהא דאמר בירושלמי (פרק ד' דשביעית הלכה ד') דרשב"ג מתיר לחרוש בשדה כדי ללמד הפרה]. והתירו חכמים במקום שהיה נראה להם להתיר. ע"ש. ועיין להגר"ש אלישיב בקובץ מפרי הארץ (שביעית, חוברת א' עמוד 11) שכתב, דהעושה מלאכה בשביעית כלאחר יד, חייב. והובא במשפטי ארץ (שביעית, בסוף הספר), ובספר שמיטת קרקעות (עמוד קא). ע"ש. וכ"ה בספר אשרי האיש (י"ד ח"ב עמ' רטו). ועוד כתב שם, שגם למ"ד שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה בשביעית, זהו רק במלאכות דאוי, אבל במלאכות דרבנן מותר מלאכה שאינה צריכה לגופה (כגון שאינו מתכוין לתיקון הקרקע). אא"כ יש בדבר משום מראית העין. ע"כ.

גם בספר דרך אמונה (פ"א מהלכות שמיטה ויובל הלכה א ציון הלכה ס"ק יא), כתב, דלגבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת. ומה שכתבו התוס' במועד קטן (ד:): שעל ידי שינוי לאו מלאכה היא, זה דוקא כשהשינוי הוא

ו. ועוד נפקא מינה בבעל השדה שעושה מלאכה בשביעית בשינוי, או כלאחר יד, או בגרמא, דאי נימא דהאיסור על הגברא, יש מקום לומר שאם העושה את המלאכה עושה אותה בשינוי ליכא חיוב. אבל אי נימא דהמצוה היא בחפצא, מה איכפת לנו היאך הוא עושה את המלאכה, סוף סוף הקרקע לא שובתת. אולם הנה גבי שבת קיימא לן דהעושה מלאכה בשינוי או כלאחר יד [לא באופן הרגיל] פטור, לפי שאינה מלאכת מחשבת, דבעינן שיהיו המלאכות דומיא דמלאכת המשכן, ובמשכן לא מצינו מלאכה בכהאי גוונא. ולכאורה זה דוקא גבי שבת, אבל בשביעית ובשאר מילי דלא בעינן מלאכת מחשבת, יהיה חייב גם אם עושה מלאכה בשינוי וכלאחר יד. ועיין בחלקת מחוקק (אבן העזר סימן קכג) שכתב, דבגט אם כתב ביד שמאל הגט כשר בדיעבד, אף דבשבת לא מיקרי כתב בכהאי גוונא, לפי שבשבת בעינן מלאכת מחשבת, אבל גבי גט דלא בעינן מלאכת מחשבת הוי כתב. ע"ש. ולפי זה בשביעית דלא בעינן מלאכת מחשבת יש לאסור גם כלאחר יד. ועיין בתוס' (גיטין מד.) ומו"ק (יג.).

אולם עיין באגלי טל (בפתיחה אות ג') שכתב, כשהמלאכה עצמה בלתי נפעלת כראוי, והוא שינוי באיכות הנפעל, אין זו מלאכה גם במקום דלא בעינן מלאכת מחשבת, ויש מלאכה כלאחר יד שהוא שינוי באיכות הפועל לבד ולא באיכות הנפעל, בכהאי גוונא הוא חייב במקום דלא בעינן מלאכת מחשבת. ע"ש. ולפי זה אם עשה מלאכה בשביעית כלאחר יד באופן שהמלאכה עצמה אינה נעשית כראוי, ויש שינוי באיכות, גם בשביעית פטור. ועיין במקדש דוד (זרעים, סימן נט אות ו')

בחרישה עצמה, אבל כשהשינוי הוא באופן הפעולה שהוא עושה כלאחר יד, אבל התוצאה היא כאילו היה עושה כדרכה, בזה יש חילוק בין שבת לשביעית. ע"ש.

שכנים חילוניים העובדים בגינה

והיוצא מזה, שהכל תלוי בהסכמתו או בתשלום שהוא משלם עבור הטיפול בגינה, אבל אם השכנים עושים זאת בלא הסכמתו והתשלום אינו עבור הגינה, אף אם האיסור על החפצא, לכאורה אין בכך כלום. דבודאי דמה שאנו אומרים דהאיסור על החפצא, היינו שהתורה אסרה על האדם וציותה עליו לדאוג שהקרקע שלו לא תעבוד בשביעית, וזה שיש לו שכנים חילוניים ואינו מצוה אותם לעבוד, ואף אינו משלם ע"ז, למה יעבור בעשה כשהדבר נעשה על כרחו ובמחאתו. אלא דמצינו בהלכות שבת (סימן רמו) דגם כשהגוי לא החזיר הבהמה הישראל עובר בשביית בהמתו. וראה עוד להלן מ"ש בפרט זה.

ו. ולכאורה עוד נפקא מינה, היאך יהיה הדין היכא שהוא עצמו אינו עובד בקרקע בשביעית, אלא שותפיו הם העובדים בגינה, וכגון בגינות נוי משותפות שהשכנים אינם שומרי תורה ומצוות העובדים בגינה גם בשנה השביעית, דלכאורה אם המצוה היא על הקרקע, הרי כאן סוף סוף הקרקע שלו אינה שובתת. ולכן יצטרך להודיע שהתשלום שהוא משלם עבור ועד הבית, אינו על העבודות המתבצעות בגינה, כמו בכל השנים, אלא אך ורק על ניקיון חדר המדרגות, או החשמל, וכיו"ב. או שיצטרך למכור את חלקו בגינה, או להפקירו, כאשר יבואר להלן. אבל אם עיקר האיסור הוא על האדם, מאחר שהוא עצמו אינו עובד בקרקע, אין כאן איסור כלל, ואין צריך להפקיר חלקו בשדה.

נטיעת אילן סרק בערב ראש השנה

בערב ראש השנה יחשבו שנטע בשמיטה, ולכן אמרו שאין נוטעים מ"ד יום קודם ראש השנה. אבל באילן סרק ליכא להאי טעמא, וזה תלוי אם המצוה היא בחפצא או בגברא. ואמנם לשון הרמב"ם הוא בסתם, שאין נוטעים אילנות ערב שביעית, ומשמע אף באילן סרק. והיינו דאיכא מראית העין שיחשבו שנטע בשביעית, ולא בגלל מנין שנות ערלה. ובמקום אחר כתבנו בזה. ועיי' במנחת חינוך (סוף מצוה שכו), שדן אם מותר לטעת אילן סרק בערב ראש השנה, וכתב, שהדבר תלוי בחקירה אם מצות ושבתה הארץ היא בחפצא או בגברא. ולפי מה שיבואר להלן דעת רוב הראשונים והאחרונים דמצות ושבתה הארץ היא בחפצא, ממילא יש להחמיר בנידון דידן.

אולם הגאון החזון איש (שביעית סימן יז ס"ק כה) כתב, ובזמן הזה נראה דזורעים עד ראש

ח. ועוד נפקא מינה לגבי נטיעת אילן סרק בערב ראש השנה, דאי נימא דמצות השמיטה היא שהאדם ידאג שהקרקע תשבות ממלאכה בשנת השמיטה, והאיסור הוא בחפצא, ממילא אין לנטוע בערב השנה, דאף שהקליטה תהיה מאליה אחר ראש השנה, מכל מקום במעשה הנטיעה שלו גורם שהקרקע לא תשבות בשביעית. אבל אי נימא דהאיסור הוא על הגברא שלא יעבוד בשביעית, ממילא כל שעושה את מעשה הנטיעה מערב שביעית, אין לאסור לנטוע בערב ראש השנה. ואמנם גבי נטיעת אילן פירות כבר ביארנו שגם בזמן הזה אין נוטעין החל ממ"ד יום קודם ראש השנה, משום מראית העין. והנידון שלנו הוא גבי נטיעת אילן סרק דיש אומרים דבזה אין בו טעמא דמראית העין, שכל הטעם הוא באילן העושה פירות שמונים לו ג' שנות ערלה, ואם ימנו משנת השמיטה [באופן שזרוע

(תרומות פ"ב מ"ג. גיטין נג:) הנוטע בשביעית יעקור. ואפי' אם נטע תוך מ"ד יום לפני ר"ה יעקור, ראה במשנה (שביעית פ"ב מ"ו), נפקא מינה בחקירה הנ"ל שמן התורה יצטרך לעוקרו ולא רק משום קנס חכמים או איסור ספיחין. וכן שיצטרך להודרו לעקור מיד, כדי שלא יהיה המשך לאיסור בכל רגע ורגע. וכן בזרעים לפי סברת הרש"ס ומראה הפנים (בירושלמי פ"ב ה"ה) ומקדש דוד (שביעית ס" לה) שלא גזרו שיעקור, אלא רק באילן]. וראה להלן.

י. ולכאורה עוד נפקא מינה היכא שישראל אחר עובד בקרקע של חבריו בהסכמתו, מי עובר בעשה דשבתה הארץ, דאי נימא דהמצוה בגברא, העובד הוא זה שעובר על העשה, ואי נימא דהמצוה בחפצא, הבעלים של הקרקע הם העוברים בעשה. אך י"ל דגם אי נימא דהמצוה היא בחפצא, מ"מ התורה ציותה על הבעלים שהם ידאגו שהקרקע שלהם תשבות בשביעית, ואם חבריו עובד בקרקע בלא רשות הבעלים ושליחתם, אינו עובר בעשה. ודו"ק.

יא. ועוד נפקא מינה, כמו שכתב בספר חוט שני (פרק א' ה"א עמוד מה) במשכיר כלי מחרישה לחשוד על השביעית, האם מלבד מה שעובר על לפני עיור, עובר נמי על מצות ושבתה הארץ, או שעובר רק על לפני עיור. שלדעת רש"י וסיעתו, המשכיר כלי מחרישה לחשוד על השביעית, חוץ מאשר עובר על לפני עיור לא תתן מכשול, עובר נמי על מצות ושבתה הארץ. מה שאין כן להרמב"ם עובר רק על לפני עיור. ע"ש.

אך יש לדחות ד"ז משום דאפילו לדעת רש"י אין הוא עושה מעשה בשדהו, אלא מסייע בלבד, שאין מתחייב על שביטת הארץ היכא שאין זה בשדהו. ודו"ק היטב.

אם נשים שייכות במצות "ושבתה הארץ"

ב. ולכאורה היה נראה עוד נפקא מינה בחקירה זו, בדין נשים אם שייכות בכל

השנה, דלא שייך בו מנין, ומיהו אפשר דלזרוע שתקלוט בשביעית אסור, ומשום שביטת הארץ לא שייך, דלא נאמר אלא בעובד בעכו"ם, שהרי מותר להשקות בשביעית מן התורה, ולא אסרה תורה אלא אבות. ופעולת הקרקע שהיא בלא מעשה כלל, גריעא מתולדה. ובכהאי גוונא גם האדם מותר בה. ומיהו יש לומר, דנהי דצמיחה וגידול מותר, מכל מקום קליטה וזריעה ממש אסור. ע"ש. ובסימן כ"ב אות ה' הכריע להתיר בזה. שנסתפקו בזרע סמוך לשביעית שתקלוט בשביעית, אם עובר מן התורה משום שביטת שדהו. והגאון החזו"א דייק מהתוס' בע"ז טו. שאין האיסור של שביטת השדה תלוי בבעלות, אלא העובד בשדה עובר על איסור שביטה, אלא כוונת הגמ' שם שהאיסור של שביטה בקרקע תלויה והעבירה נעשית בקרקע, אבל אם עובר בה עכו"ם בשכירות אין ישראל עובר משום שביטה, ולכך לא שייך גזירת שאלה ונסיוני. אבל בתוס' הר"ח בע"ז שם מבואר דמצווה על שביטת שדהו ממש. וכן כתב הריטב"א שם. ע"כ. וכתב בספר דרך אמונה (פ"א סק"א) שמדרבנן אפשר דאסור אף בזמן הזה שאין נוהג תוספת שביעית. וראה בזה להלן.

ונמצא שלדעת המנחת חינוך נידון דידן תלוי בחקירה הנ"ל, ואילו לדעת החזו"ן איש נידון דידן אינו קשור בחקירה הנז'.

ט. ועוד נפקא מינה, למאן דאמר תולדות בשביעית הוי מדאורייתא, אם עבר ונטע אילנות וספיחין בשביעית, דאי נימא שאין שביטת הארץ כשביטת בהמתו, אלא שתהא שובתת ממלאכת אדם בה, אין צריך לעקור מה שנטע. אבל אי נימא דהמצוה היא על החפצא לכאורה צריך לעקור מה שנטע. [דאף דקיי"ל

ב. ולכאורה היה נראה עוד נפקא מינה בחקירה זו, בדין נשים אם שייכות בכל

דחשיב בכלל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. אבל אי נימא דהמצוה היא גם על החפצא, ממילא גם הנשים שייכות במצוה זו.

ויש סברא דמאי דפטר רחמנא נשים ממצוות עשה שהזמן גרמא, הוא רק במצוות שחיובן קצר, אבל במצוות שזמן חיובן נמשך לזמן ארוך, לא שייך לפטור את הנשים ממצות כאלה הגם שהם זמן גרמא. וכן מוכח מהתוס' פסחים לח: ד"ה נאכלין. וז"ל: הקשה רבינו נסים א"כ היכי ממעט ביכורים מבכל מושבות, והא ביכורים הוו חובה הקבוע להן זמן, בזמן שמחה, דמעצרת עד החג מביא וקורא, א"כ קריבים בנוב וגבעון, כמו פסחים שהיו קריבים לכ"ע. ויש לומר דביכורים הואיל ויש להם זמן גדול כל כך, לא חשיב זמן קבוע, והרשב"א מפרש דמשום הכי הוו ביכורים חובה, שאין להן זמן קבוע כיון שאם אין לו פירות לא יביא ביכורים. ע"כ. וע' באגרות הקהלות יעקב אמרות משה סימן ד'. וכיו"ב מבואר בטורי אבן.

והנה החינוך (מצוה פה) כתב, ונוהגת מצוה זו בזכרים ובנקבות. וע"ש במנחת חינוך שכתב לדון בדין הנשים בחקירה אחרת, והיא, בדין פירות שביעית אם המצוה היא על קרקפתא דגברא הוא להפקירן, דרחמנא ציוהו להפקיר פירותיו בשביעית, ומחוייב לקיים המצוה להפקיר, או הפקר זה אין צריכים הבעלים להפקיר רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הוי הפקר. ונחלקו בזה הבית יוסף והמבי"ט. וכתב שם להוכיח שהוא אפקעתא דמלכא, דאם לא כן אמאי הנשים חייבות במצות שמיטה הא היא מצות עשה שהזמן גרמא. אך יש לדחות דלא הוי זמן גרמא דפירות שביעית לעולם הם בקדושתן, ואפילו בשאר שנים כיון שגדלו בשביעית לא הוי זמן גרמא. אך זה ניחא להרמב"ם דסבירא ליה דכסות יום פטור בלילה בכל ענין, על כן

הוי ציצית זמן גרמא, אבל להרא"ש בריש הלכות ציצית, דסבירא ליה דכסות יום חייב אף בלילה, וכסות לילה פטור אף ביום, מכל מקום הויא ליה מצות עשה שהזמן גרמא כיון דשם לילה גורם פטור, אם כן נהי דפירות שביעית תמיד בקדושתם, מכל מקום פירות שאר שנים, אין נוהג בהם קדושה אף בשביעית, אם כן הויא ליה שוה לציצית, דהזמן גורם המצוה, אם כן יהיו הנשים פטורות ממצות עשה זו, אלא על כרחך דהוא אפקעתא דמלכא. ואין חילוק בין נשים לאנשים, דהתורה אפקריה. אך אם נעל כרמו ולא הפקיר דעובר בעשה, גם הנשים עוברות, כמו במצות עשה שהוא בשב ואל תעשה ולא בקום ועשה, דאפשר שהנשים חייבות. אך אפשר שדעת החינוך כדעת הרמב"ם דלא הוי מצות עשה שהזמן גרמא, כיון דעל פירות שביעית מוטל המצות עשה תמיד, כמו שנתבאר. אך באמת דזו סוגיא ערוכה בקידושין (נ: נב.) מעשה באחד שליקט כלכלה של תאנים ושלחן היתה ושל שביעית היתה, ובש"ס שם טעמא דשל שביעית היתה, דהפקר וכו'. ומבואר להדיא דאף בנשים פירות שביעית הוי הפקר. ע"ש. ועיי' עוד במנחת חינוך (מצוה קיב אות ג') שכתב בפשיטות דנשים חייבות במצות שמיטה, ובאיסורי זריעה וכו', שהרי החינוך כתב במצוה רצו, דכל היכא שיש לאו גם כן מוזהרות הנשים אף על העשה. אף דמצות עשה שהזמן גרמא. ע"ש לענין יום טוב. ודעת התוס' בקידושין (לד.) אינו כן.

ועל כל פנים לדעת החינוך נשים גם כן מוזהרות. אך בחרישה דאינו רק עשה, והוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא, אם כן יהיו הנשים פטורות ממצוה זו. ומדברי הרב המחבר נראה שאין חילוק, וגם ברמב"ם אין מבואר שום חילוק לענין שביעית. אך כבר כתבתי במצות שבת (לב אות ח) לענין שביטת בהמתו, על פי דברי הריטב"א בקידושין (כט.)

במצות שביתת קרקע. וראה עוד מה שכתב בזה במנחת חינוך מצוה שכו אות א', ומצוה שכט אות י'. ע"ש. ובספר דרך אמונה (פ"ק סק"ב) כתב, דנשים גם כן חייבות בעשה דשבתה הארץ, אף על גב שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. וכתב שם בביאור הלכה, שלפי דברי המנחת חינוך הנ"ל נשים מותר להן לעשות סחורה והפסד בפירות שביעית שזה אינו אלא עשה לאכלה ולא לסחורה, לאכלה ולא להפסד, וכן מותר להן לאכול לאחר הביעור, דאינו אלא עשה דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, כל זמן שחיה אוכלת וכו'. וזה לא יתכן דהתנן ספ"ג דדמאי מודה ר"י בנותן לחמותו שביעית שאינה חשודה להחליף להאכיל את בתה שביעית, והיינו שתאכל שלא בקדושת שביעית, וכמו שכתב הרמב"ם, והיינו שתעשה בהן סחורה והפסד או שתאכלנו אחר הביעור, ומבואר דנשים מצוות על זה. וכן מבואר במשנה גיטין (סא.) ושביעית (סוף פרק ה') משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וכו', אבל לא תבור וכו', ופירש רש"י, החשודה על השביעית לאכול אחר הביעור. ומבואר דנשים אסורות בזה. ויש לדחות ראיות אלו, דבודאי אם היו אצל האיש בזמן הביעור ולא ביער ונאסרו בודאי, גם הנשים אסורות לאכלו. וק"ל אם היו אצל הנשים בזמן הביעור יש לומר שאין מחוייבות לבער, ומותר להן לאכלו גם אחר כך. והא דחשודה של השביעית, וכן הא דחמותו יש לומר דחשודין ליטול פירות שהיו אצל זכר בזמן הביעור, וכבר נאסרו, והם יאכלוהו ויאכילוהו.

הסוברים דהאיסור הוא על הגברא בלבד

שהציווי הוא על האדם לשבות וכו'. וכן כתב בספר אור לציון (שביעית עמוד קכג) שיש לדקדק מלשונו דסבירא ליה שהוא ציווי על האדם, ואין זה ציווי בחפצא של הקרקע, שהרי כתב "מעבודת" הארץ, משמע שהוא איסור על העבודה, והוא איסור גברא. [דאי לאו הכי הוה

על קושית התוס' שם בד"ה פטור, שהקשו למה לי במילה ילפותא דאותו ולא אותה, תיפוק ליה דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא דנוהגת רק ביום, דנשים בלאו הכי פטורות, ותירץ הריטב"א, דכלל זה דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות אינו אלא במצוה דבגופו, כגון תפילין וציצית וכדומה, אבל במצות מילה שאינה בגופו, אינה בכלל זה, וגם נשים חייבות. על כן צריך מיעוט אותו ולא אותה. אם כן גם גבי שביתת בהמתו דגם כן אינה מצוה בגופו רק מצוה על בהמתו, על כן נשים חייבות, ולא הוה להו בכלל מצות עשה שהזמן גרמא. ע"ש. והכי נמי הכא לפי מה שנתבאר דעשה דעבודת הארץ היא כמו שביתת בהמתו, דמצוים אנחנו על שביתת הארץ, אם כן אינה מצוה בגופו, ונשים גם כן מצוות על העשה כמו האנשים, דאינו בכלל מצות עשה שהזמן גרמא. [וראה עוד בילקוט יוסף שבת כרך א' דיני שביתת בהמתו]. ועיי' עוד במצוה פ"ד שנסתפק אם נשים חייבות להפקיר שדותיהן בשביעית, דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא. והביא ראיה ממשנה בקידושין הנ"ל (ג:) מעשה בחמש נשים וכו', וליקט אדם אחד כלכלה של תאנים ושלחן היתה ושל שביעית היתה. ובגמרא שם (גב.) טעמא דשביעית הפקר הוא וכו', ומבואר דנשים חייבות להפקיר שדותיהן. וכתב דשאני הפקר דאפקעתא דמלכא הוא, וגם אם אינו מפקיר ממילא הוי הפקר. ע"ש שהביא דעות בזה.

והיוצא מזה דאי נימא דמצות שביעית הוי על הגברא, יש לדון אם נשים חייבות

והנה זו לשון הרמב"ם (בפרק א' מהלכות שמיטה הלכה א'): מצות עשה לשבות בשנה השביעית מ"עבודת" הארץ ועבודת האילנות וכו', וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ וכו'. ע"כ. ובספר חוט השני (עמוד קכא) ביאר, דס"ל להרמב"ם דהמצוה היא על הגברא, ולכן כתב

ו"ל הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה קלה): נצטוונו בזה לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית, והוא אמרו יתעלה "בחריש ובקציר תשבות". ומלשון זה משמע יותר דהמצוה היא על הגברא בלבד. וכן משמע ממה שכתב עוד שם (מצות ל"ח רב) הזהירנו מעבודת הארץ בשני שביעית, והוא אמרו יתעלה, שדך לא תזרע.

ובספר שבת הארץ (קונטרס אחרון סימן א') כתב לחלוק על היסוד שתפסו האחרונים שהמצוה היא שהארץ תשבות, אלא לדעתו המצוה היא שהאדם ישבות, ולפיכך מן התורה מותר לעבוד על ידי גוי, או להשכיר שדהו לגוי. וכן הסכים לדבריו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר מעדני ארץ (סימן יג).

הסוברים דהמצוה היא בחפצא

מתולדה, וכחאי גוונא גם האדם מותר בה, ומיהו יש לומר דנהי דצמיחה וגידול מותר, והראיה שאינו חייב לעקור הספיחין והאילנות, מכל מקום קליטה היא זריעה ממש ואסור. ובתוס' ע"ז משמע שאין האיסור של שביתת השדה תלוי בבעלות, אלא העובד בשדה עובר על איסור שביתה, אלא כוונת הגמרא שם שהאיסור של שביתה בקרקע תלויה, והעבירה נעשית בקרקע, אבל אם עובד בה עכו"ם בשכירות אין ישראל עובר משום שביתה, ולכן לא שייך גזירת שאלה ונסיוני. אבל בתוס' ר"ח מבואר, דאדם מצווה על שביתת שדהו ממש. וכן כתב הריטב"א שם. ומיהו קשה למאן דאמר תולדות דאורייתא, למה אינו עוקר האילנות והספיחין, ועל כרחך שאין שביתת הארץ כשביתת בהמתו, אלא שתהא שובתת ממלאכת אדם בה, אבל לנטוע קודם שביעית שתקלוט בשביעית, מותר מן התורה, ויש מקום לומר דדוקא בעובד בה ישראל, ולא בעובד בה עכו"ם. אבל בתוס' הר"א שם מבואר, דאף בעובד בה עכו"ם, אבל ברמב"ם (פ"א הלכה א') מבואר, שאין עשה דשביתה על

ליה למימר דמצות עשה שהארץ תשבות וכו'. ודייק עוד מדכתב הרמב"ם בהמשך דבריו, וכל העושה מלאכה וכו', הרי שתלה ביטול המצוה בעושה ולא בקרקע. [אך י"ל שכתב כן משום דאף אם המצוה בחפצא בודאי שהעושה הוא זה שנענש]. וכן דייק מדברי התוס' במועד קטן (ד: ד"ה מפני), שפירשו שלדעת חכמים מותר לעשות אמת המים בתחלה בשביעית, אף על פי שמכשיר אגפיה לזריעה, משום שעל ידי שינוי עביד ליה, ולא מלאכה היא ומותר, דלאו שמיה חרישה. ע"כ. הרי מפורש דבשינוי ליכא איסור גם בשביעית, ואי נימא דהאיסור הוא גם על החפצא של הקרקע, אמאי שרי על ידי שינוי, ועל כרחך משום שהאיסור הוא על האדם ולא על הקרקע.

ואמנם מלשון הרמב"ם ברמזיו (פרטי המצוות שבתחלת פרק א' מהלכות שמיטה) משמע לכאורה דהאיסור הוא על החפצא, שכתב: "שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה". וכן הבין הגר"פ פערלא בביאורו לרס"ג חלק א' (מצות עשה סא רסג-ג' ד"ה וגם) דמשמע שהעשה על הקרקע שתשבות, ולכן אסור גם בהשכיר לאחר, והלאו חל על האדם. גם בהערות לספר שבת הארץ (סוף עמוד 180) כתב לדייק מלשון הרמב"ם שכתב ברמזי ההלכות (פתיחה לפרק א' מהלכות שמיטה): שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה. דמשמע שהעשה הוא על הקרקע. [ויש לדחות, דהא גם בקרא כתיב ושבתה הארץ].

והגאון החזון איש (סימן יז אות כה ד"ה ובזמן) כתב בדעת הרמב"ם, וז"ל: דאפשר דלזרוע שתקלוט בשביעית אסור, ומשום שביתת הארץ לא שייך, דלא נאמר אלא בעובד בה עכו"ם, וכמו שכתבו התוס' (בע"ז טו:), שהרי מותר להשקות בשביעית מן התורה, ולא אסרה תורה אלא אבות, ופעולת הקרקע שהיא בלא תעשה כלל, גריעא

שהשדה שלו תשבות בשביעית. וכן משמע מדברי התוספות שם (ר"ה מי), דבשדה שהוא ביד ישראל אחר, יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו הישראל ותלינן להיתרא. ע"ש.

ועיין בקידושין (לו:): ר' יהודה אומר, כל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחו"ל, חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ. ומהו שהגמרא אומרת "חובת קרקע" כי ציווי שייך לומר על הגברא, ולא על קרקע שהוא דבר דומם. ובפשטות חובת קרקע היינו, דבמצות שמיטה לא רק שאנו אסורים מלעבוד את הקרקע, אלא שהארץ עצמה צריכה לנוח, וגם עליה חלה המצוה "תשמטנה ונטשתה". וי"ל.

ובאמת שכן יש לדייק מדברי עוד ראשונים דסבירא להו דהאיסור הוא בחפצא, דבשביעית האיסור הוא לגרום שיתחלל דין קדושת הקרקע, ולא דין על מעשה הגברא. וכן יש לדייק מדברי ה"אבן עזרא" (ויקרא כה, ב) שכתב על הפסוק ושבתה הארץ וגו': מצוה על הישראלי שלא יעזוב גר לזרוע בשנת השבת, כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת, כי הוא ברשותינו. ע"כ. ומבואר להדיא דסבירא ליה דהאיסור הוא בחפצא.

אלא שיש לעיין מהו גר שכתב, אי איירי בגר צדק, דינו כישראל לכל דבר. ואי איירי בגר תושב, יהיה פירושו, שלא נעזוב לגר תושב לזרוע בקרקע שלנו, מפני שהמצוה בחפצא, שהקרקע תשבות. אלא דא"כ מהו שסיים כי הוא ברשותינו, כשם שלא נניח לו לעשות מלאכה בשבת. והרי בשבת האיסור הוא משום אמירה לגוי, מכמה טעמים, ולא שייך כלל לענין שביעית. וא"כ צ"ב מהו שכתב שלא נעזוב גר וכו'. ונראה דכוונתו דשבייתה בשביעית דמיא לשבייתת בהמתו בשבת, ואמירה לגוי בשביעית הוא איסור תורה. וע' ברבנו בחיי ר"פ בהר. ובס' רביד הזהב (דיסקין, עמוד לב) ובשו"ת שדה יחזקאל (סי' ג עמ' טו).

הבעלים, אלא על הארץ, והעובד עובר בעשה, אבל לא הבעלים, וסוגיא דע"ז יש לפרש כפי' התוס'. ולפ"ז מן התורה יכול לזרוע ע"י עכו"ם. והא דכתיב הן לא נזרע ששכירת פועלים עכו"ם קשה ואין יד הכל משגת, וגם לא היו ביניהם בזמן ישובן אלא עבדים. ע"כ.

נמצא שהבין בדעת הרמב"ם דסובר דהמצוה היא על הבעלים ולא על החפצא של הקרקע. וכן משמע שהבין בספר דרך אמונה (פרק א' סק"א) שכתב, דמבואר מדברי הרמב"ם שאין העשה דשבייתה על הבעלים אלא על הארץ, והעובד עובר בעשה, ולא הבעלים. ולפי זה מן התורה יכול לזרוע על ידי גוי, ואין בזה אלא איסור דרבנן. ע"כ. והיינו דזה העובד הוא העובר על האיסור, ולכן ע"י גוי שרי. וזה היפך ממה שמובן בפשיטות, דאם העשה על החפצא, הרי גם על ידי גוי איכא איסור, דהחפצא שהיא הקרקע לא שבתה.

והנה בגמרא עבודה זרה (טו:): אמרו, תנן, בית שמאי אומרים לא ימכור אדם פרה החורשה בשביעית, [ישראל החשוד על השביעית לא ימכור לו חברו פרה המלומדת לחרוש, משום לפני עור. רש"י]. ובית הלל מתירין, מפני שיכול לשוחטה. אמר רבה, מי דמי התם אין אדם מצווה על שבייתת בהמתו בשביעית, הכא אדם מצווה על שבייתת בהמתו בשבת. [נהילכך בשביעית ליכא למיגזר משום שאלה ושכירות ונסינוי, ואי משום לפני עור לא תתן מכשול תלינן בשחיטה, אבל גבי עובד כוכבים לענין שבת אדם מצווה על שבייתת בהמתו בשבת ואיכא למיגזר משום כל הנין]. אמר ליה אביי, וכל היכא דאדם מצווה אסור, והרי שדה דאדם מצווה על שבייתת שדהו בשביעית, [שנת שבתון יהיה לארץ], ותנן בית שמאי אומרים לא ימכור אדם שדה ניר בשביעית וכו'. ע"ש. ולכאורה משמע מפירוש רש"י, דהמצוה בשביעית היא החפצא, שאדם מצווה

ביאור הפסוק "אתה ובנך ובתך" אי איירי בנך גדול או בקטן

מומר לשבת, ולא מומר לאיסור לפני עור.

ולפי זה אתי שפיר מה שהקשו על הסמ"ג שהובא בבית יוסף (אורח חיים סימן רמד), כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה, ולא יעשה חברך, ולא יעשה העכו"ם מלאכתך. ולמה לי לא יעשה חברך, תיפוק ליה דאסור משום לפני עור לא תתן מכשול. ועיין בתוס' ישנים שבת (ג.) דמתני' איירי מדיני שבת, ולא מדיני לפני עור לא תתן מכשול. והוא הדין כאן. והגאון רבי עקיבא איגר הקשה, דמה לי אם הוא איסור מצד לפני עור או מצד שבת, סוף סוף הוא אסור. ותירץ כנז', דאם הוא מצד שבת העובר על זה חשיב כמומר לכל התורה כולה.

וי"ש בזה נפקא מינה דמומר בשאר העבירות אינו נעשה כמומר לכל התורה, ואילו באיסור שבת קיי"ל בסי' שפה ס"ג שאם הופקר אצלו איסור שבת ועובר עליו כמה פעמים בפרהסיא, הוא מומר לכל התורה, ודינו כעובד כוכבים ממש. ואם הוא דר עם ישראל ברשות אחת צריך לשכור ממנו הרשות לענין עירוב חצרות, כמו אם הוא דר עם העכו"ם, ואם שחט אף שאיש ישראל עומד עליו ורואה ששחט כדין, אפ"ה שחיטתו נבלה גמורה מטעם דאינו בר זביחה כלל, דהמחלל שבת כופר במעשה בראשית כמו עכו"ם. [וראה בהקדמת המשנ"ב להלכות שבת].

ומעתה אב המצוה את בנו לעבור על איסורי שבת יש להחשיבו כמומר לאיסורי שבת, ולא כמומר לאיסור לפני עור, ומש"ה הוצרכה התורה להזהיר בשבת על בנך ובתך וגו', כדי שייחשב כמומר לשבת.

וראיתי מי שהביא מעשה בעיר בריסק, שנקרע העירוב בשבת, ועמד הגר"ח ע"י התנור שהיו מניחים בו החמין, והזהיר שלא יקחו, משום איסור טלטול ברה"ר, ובאה אשה אחת עם בנה הקטן ואמרה לו שיקח החמין, והזהירה

אלא שיש לדחוק, דעיקר טעמו של האבן עזרא הוא משום "שהוא ברשותינו", ואינו מצד דהוי איסור חפצא. וגם בשבת דהוי איסור גברא, ציונו השי"ת שלא יניח הגר לעשות מלאכה בשבת. ועיין בספר מוצל באש (סי' ד') שהקשה, דקרא דלמען ינוח אתה ובנך ובתך וגו', במאי איירי, אי בנך גדול הא מוזהר ועומד מצד עצמו, ואי בנך קטן הרי כל דין חינוך בקטן הוא מדרבנן, ונחלקו הראשונים אם המצוה על האב או על הבן. ואי משום שלא יתן להם בידים, תיפוק ליה דאסור למיספי איסור לקטן בידים. ובגמ' יבמות (קיד.) למדו זאת מקרא שנאמר לא תאכלום, לא תאכילום, להזהיר גדולים על הקטנים. וכשם שאסור לספות קטן כל איסור שהוא, כך אסור לספותו חילול שבת. וכמבואר בש"ע (סי' שמג סעיף א).

וע"ש שהשיב דבלא הפסוק הוה אמינא, דכיון שבשבת בעינן מלאכת מחשבת, וקטן לאו בר מחשבה, אין בכך איסור ספייה. והקשה עליו האחיעזר (ח"ג סי' פ"א אות כ"ג), דהא בשבת לא בעינן מחשבה וכוונה, אלא בעינן מחשבה כדי להדליק או לכבות, וזה ודאי אית ליה לקטן.

וכתב שם בשם הגר"ח מבריסק, דאם הוא מטעם איסור למיספי לקטן בידים איסור, אם עבר על זה לא חשיב כמומר לכל התורה כולה, אבל אם הוא מצד שבת, העובר על זה חשיב כמומר לכל התורה כולה. ולהכי איצטריך קרא דלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך, דאי משום לאו דלא תאכילום, לא הוי אלא איסור בעלמא, כשאר איסורים, ומשום איסורא דלא תעשה כל מלאכה, הוי איסור מאיסורי שבת וחמיר, וכדאיתא ביבמות (ו.) שאני לאו דשבת דחמירי. ופירש רש"י דקיי"ל מחלל שבת כעובד ע"ז. ולכן אם נותן לבנו או בתו שיעשו שבשכילו מלאכה בשבת, הוי

ובהגהות מיימוני ספ"ו מהל' ממרים. ובחזקוני וריב"א עה"ת פ' קדושים, ועוד), שאם אמר לו אביו שיחלל שבת תיפוק ליה שהוא בכלל אינו עושה מעשה עמך, וי"א שבכה"ג פטורים מלכבדו. ויש מתרצים, שבדיבור גרידא אינו בכלל "אינו עושה מעשה עמך". ודוקא גבי מסית איכא גזירת הכתוב דנענש על דבור בלבד. וראה בזה ביבי"א ח"ח (י"ד ס"י כא אות ז).

וצ"ב, שאם היה הדין ש"ישמע לאביו" ממילא הבן נחשב כמחלל שבת בהיתר, מפני ציווי אביו, והיכן יש כאן "אין עושה מעשה עמך". והגרי"ש אלישיב בס' הערות תי', שאע"פ שהבן אינו עובר על חטא כשמקיים כיבוד אב, לפי ההו"א לולא מקרא דשבתותי תשמורו, מ"מ האב עובר על עשה "דלמען ינוח", שזה אינו קשור כלל באיסור שיש לבן. ואע"פ שהבן אינו עובר, בכ"ז האב עובר. וזה שייך גם בבן גדול שעושה מצד צווי אביו.

ותמוה, דהא קרא דלמען ינוח לדעת רש"י (שמות כ, ט) קאי בבן קטן. ויש שתירצו (חשוקי חמד ב"מ שם), דמה שהאב אינו מצווה על שביתת הגדולים, הוא מפני שהם מוזהרים כבר בעצמם. אך לפי ההו"א שאם האב מצווה את בנו לחלל שבת צריך לקיים דבריו, א"כ הבן אינו מצווה עתה בזה על חילול שבת, וממילא חוזר על האב הציווי של 'בנך' שהוא מוזהר שבנו לא יחלל שבת.

ויש לדון, היכא שהאב ציוה את בנו לבשל בשבילו בשבת, האם התבשיל נאסר כדין המבשל בשבת, דשמא הטעם שקנסו חכמים שלא לאכול מתבשיל שנתבשל בשבת הוא משום שעבר על איסור לאו שיש בו חיוב סקילה וקרת, והוא משום חומר האיסור. אלא שיתכן דכל שעבר על איסור תורה, וכגון בלאו דלמען ינוח, גם בזה אסור ליהנות ממעשה שבת. ועיין בביאור הלכה (סי' שכה ס"י ד"ה אינו יהודי) שכתב, עיין במג"א שמסיק דה"ה חש"ו שמילאו מים, שאינו מותר רק כשמילאו לצורך

על איסור שבת, ומיד שלח הגר"ח ב' אנשים להזהיר לבעלה שירחיק ממנה היין, שלא יהי' יין נסך. והיינו דע"י שביתת בנו נעשה מומר לשבת. ולכן הוצרכה התורה להזהיר אתה ובנך ובתך, שיהיה בו דין חומרא דשבת.

ועיין בשו"ת עמק שאלה (או"ח סי' יד) שדן אם מותר ליולדת לצוות על בתה שתסע עמה יחד עם עגלון עכו"ם, כדי למנעה מאיסור יחוד, וכתב דלצוות לאדם אחר ודאי אסור דאין אומרים לאדם חטא באיסור קל שלא יעבור חבירו איסור חמור, ודוקא כאשר הוא גם לחברו את האיסור חייב הוא לעבור איסור קל כדי למנעו מאיסור חמור אבל לא כשלא גרם, כדמשמע בעירובין (לב:). מיהו [לומר לבת] מקרי חטא בעצמך איסור קל כדי שלא יעבור איסור חמור, משום דעל הקטנה אין כאן איסור, רק על האב או על האם מצוה לחנכה, ומסיים העמק שאלה: "לפוסקים הסוברים דלהאכילו בידים אסור מן התורה בכל המצות לא תעשה, י"ל דגם איסור דרבנן שמאכילו בידים זהו איסור מה"ת, אף שגוף האיסור דרבנן מ"מ עתה יש חילוק, כיון שמצד גוף האיסור דאורייתא, שהגדול מצווה לא להאכילו מה שאסור לו, וא"כ אין על הקטן איסור כיון שאינו מצווה, רק גם איסור דרבנן ג"כ בכלל זה אסור לעשות, ושוב לא הוי כאן איסור קל וצ"ע בזה". עכ"ל.

והוכיחו מזה דס"ל שהאיסור הוא משום ספייה דלא לספות לקטן את האסור לו, דאילו היינו אומרים שאיסור "בנך" הוא איסור של האב דומיא דשביתת בהמתו, יש מקום להתיר לאם לצוות לבתה לבוא עמה, מאחר והאיסור הוא על האם, וא"כ מוטב לאם לעבור על "בתך", מאשר לעבור על יחוד, שהרי מדובר על איסור דרבנן של נסיעה על עגלה.

ועיין בב"מ (לב). אמר לו אביו לחלל השבת יכול ישמע לו, ת"ל "איש אמו ואביו תיראו וגו'", והקשו הראשונים (הסמ"ג סוף עשין קיג,

עצמן. [אבל לצורך ישראל אסור, ובעינין למו"ש בכדי שיעשו כמו בא"י. פמ"ג] אך זה נראה דעדיף מאינו יהודי דאפי' במכירו מותר דלא חיישינן בהו שמא ירבה בשבילו. ע"כ. ויש לדון היאך הדין באופן שאמר לבנו שיעשה לו מלאכה בשבת.

ובעיקר דברי הסמ"ג [הנ"ל] שמסתפק דשמא אמירה לגוי היא מן התורה, כתב בתועפות ראם דאיירי בפועל גוי שהוא שלוחו מן התורה, וכמו שכתב במחנה אפרים (הלכות שלוחין סימן יא) שאף שאין שליחות לגוי, בפועל יש שליחות לגוי. ומה שאמרו אמירה לגוי שבות היינו בסתם גוי, אבל יד פועל כיד בעל הבית.

ובחשוין חמד (עמ"ס שבת) כתב ליישב קו' המוצל מאש, דלשיטות הפוסקים תוספת שבת מה"ת, א"כ אם הוא קיבל שבת ובנו לא קיבל, משום ספייה ליכא, כי איסור ספייה הוא שהאב ישמור שבנו לא יחלל שבת, וכאן שהבן לא קיבל שבת, אין האב צריך לשמור עליו שלא יעשה מלאכה. אמנם משום חיוב של בנך הוי כמו שביתת בהמתו, ואם האב או האם קיבלו כבר שבת צריך לשמור שהבן גם לא יחלל.

אולם לפי המבואר בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני (סוף סימן רסג, עמוד שנג), די"ל דבזמן תוספת מסתברא דליכא איסור למען ינוח, הדרא קו' לדוכתא.

עוד בענין מצות שביעית בחפצא או בגברא

רבינו ישעיה מטראני בפסקיו, שכתב: אף על פי שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, ויכול להשכיר לגוי לחרוש בו בשביעית, אבל לא ישכירנה לישראל החשוד לחרוש בה בשביעית, מפני שעובר על לפני עור, ולא ישכיר שדהו בשביעית אפילו לגוי, שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, שנאמר שבת שבתון יהיה לארץ. וכתב המבי"ט, ונראה מכאן דדוקא בשנה שביעית עצמה או מקודם לצורך שביעית, הוא דאסור להשכיר לגוי, אבל בהבלעה לכמה שנים שרי אפילו עובדה בשנת השמיטה, דאפשר שלא יעבוד בה בשנה השביעית, אפילו שדה ששכר ישראל מגוי וכו', וע"ש שהביא דברי התוס' רי"ד והסכים לו ובכל זאת התיר בהבלעה. ע"ש.

גם בתוס' רבנו אלחנן (בעבודה זרה שם) כתב, שגם על ידי גוי יש איסור דאורייתא שהבעלים מצווין על שביתת שדהו. והביא דבריו בספר דרך אמונה (פרק א' סק"א).

וכן משמע מדברי הריטב"א בעבודה זרה שם, שכתב, והרי שדה שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, דאיכא תרתין, איסורא

וניהדר אנפין לנ"ד, דהנה הסמ"ג (עשין קמז) כתב: מצות עשה שתשבות הארץ בשביעית מעבודה קרקע וכו'. ע"כ. ומדלא כתב מצות עשה שנשבות וכו' משמע דס"ל שהמצוה היא על החפצא. וכן כתב לדייק בכרם ציון (אוצר שביעית עמוד לו). [ושמא יש לדחות, דכוונתו שיש מצוה על הגברא לדאוג שהארץ תשבות].

גם בתוס' רי"ד (עבודה זרה טו:) כתב, דבשביתת קרקע הוזהרנו בשביעית, כדפירש המורה [רש"י] דנפקא לן משבת שבתון יהיה לארץ. ואסור להשכיר שדהו לגוי בשביעית. ע"כ. וכיון שאסר להשכיר שדהו לגוי, משמע דתפס בפשיטות דהמצוה היא שעל בעלי הקרקע לדאוג שהקרקע תשבות בשביעית. ומצינו עוד מפורש בתוס' רי"ד בר"ה ובמו"ק, שכתב, שאינו חייב להרחיק מראש אלא כשיעור שתקלוט הנטיעה קודם ראש השנה, שאם לא תקלוט מקודם לכן וקולט בשביעית הוה ליה כאילו נטע בתוך שביעית ויעקור. ע"כ. אלמא דמצות ושבתה הארץ היא מצוה בחפצא של הקרקע. [אלא שהגאון המבי"ט הנ"ל הביא דברי

דלפני עור ואיסורא שהוא מצווה על שביתתה, וכו'. ע"כ. ומבואר, דעל עשה דשביתת הארץ עוברים הבעלים גם כשאינו עובד בעצמו, ואפילו על ידי אחרים, ואפילו על ידי גוי.

גם במנחת חינוך (מצוה קיב אות א') כתב, דשביעית בענין אחד חמורה משבת ויום טוב, שבשבת ויום טוב האיסור הוא על העושה מלאכה בעצמו, אבל על ידי עכו"ם אינו אלא איסור שבות [מלבד שביתת בהמתו]. ואילו בשביעית אם עושה עבודת הארץ, כגון שחורש או זורע או קוצר על ידי גוי, נהי דהלא תעשה של עבודת הארץ אינו עובר, כי הכל כתוב לנוכח, ככתוב שדך לא תזרע, מכל מקום בעשה עובר בכל עבודת קרקע, ואפילו על ידי אחרים, דכתיב שנת שבתון יהיה לארץ, ושבתה הארץ, ומשמע שהוא גזירת הכתוב שהארץ תשבות, וכמו שמצינו כן גבי שביתת בהמתו בשבת, וכן שביתת כלים לבית שמאי (שבת יח.). ואם כן כל הדינים דשביתת בהמתו בשבת נוהגים גם גבי שביתת שדהו בשביעית. והמשכיר לעכו"ם או לישראל את שדהו לשביעית, עובר משום שביתת הארץ. ע"ש. וכן כתב עוד במצוה שכט, וכתב, וקצת צ"ע שלא מצאתי ברמב"ם דין זה מפורש, אך ודאי הלכה היא באין חולק.

וע"ש שהוכיח כן ממה שאמרו בגמרא עבודה זרה הנ"ל (טו): אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית כמו שמצווה עליה בשבת. אמר ליה אביי, וכל היכא דמצווה אסור, והרי שדה שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית ותנן בית שמאי אומרים לא ימכור אדם שדה ניר בשביעית, ובית הלל מתירין, מפני שיכול להובירה. ומשמע שציווי התורה הוא על השדה להשביתה. ואם כן גם אם יעבדה על ידי גוי עובר על העשה, והיינו, דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית כמו שמצווה על שביתת בהמתו בשבת. אלמא דהמצוה היא גם על החפצא.

אלא שיש לדחות הראיה מהגמרא הנ"ל, דלעולם המצוה היא על הגברא, ואין המצוה שהשדה תשבות, אלא הכא איירינן שמוכר את שדהו לחבירו בשביעית, וחבירו עלול לזורעה בשנה זו, ונמצא שהוא מכשילו בזה, ומה שאמרו בגמרא אדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, היינו שהקונה מצווה גם הוא להשבית את השדה בשביעית, ואם כן היאך הוא מוכרה לו, הא מכשילו וקעבר אלפני עור. וע"ש בפירוש רש"י לא ימכור, לישראל החשוד על השביעית, שדה ניר, חרושה, דסתמא לזריעה קיימא, ועבר אלפני עור. ע"כ. ומשמע שכל הדיון בגמרא לגבי לפני עור, אבל אין הכי נמי ליכא מצוה על השדה-חפצא. וע"ש בתוס' (ד"ה מי) שכתבו, התם אין מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, פירוש לפי שאין האיסור בגוף הבהמה אלא בגוף הקרקע, ואפילו השאיל פרתו לעכו"ם לחרוש בה בשביעית, אין שום איסור שביעית על הבהמה וכו', ולכאורה נראה שאם השכיר שדהו לגוי יש בו איסור שביעית, דהאיסור תלוי בגוף הקרקע, אבל מסוף דבריהם שכתבו, ופריך והרי שדה דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, וכשהוא ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו הישראל ותלינן להיתרא [למוכרה]. וממה שלא כתבו התוס' שגם אם הגוי יעבוד בשדה הישראל יעבור על העשה, משמע שגם לדבריהם האיסור הוא על הגברא. ועוד י"ל, שאין כוונת הגמרא לומר דהוי כגדר שביתת בהמתו, אלא דעל כל פנים איכא איסור על הישראל לעבוד בשדהו בשביעית, כמו שאסור לו לעבוד בבהמתו בשבת. אבל כל דבר הוא גדר בפני עצמו.

גם המהרש"ל בחכמת שלמה (בבא מציעא צ.). כתב על דברי התוס' (ד"ה אבל הכא) שכתבו, דבמועד קטן (יב.) אמרי דבשביעית וחולו של מועד אסור אמירה לנכרי. וכתב המהרש"ל, דבכל מסכת מועד קטן לא מוזכר

מוציאה ספיחים ויש בזה חילול שבת כלשהוא, לפיכך צייתה התורה שלאחרי שבע שנות שמיטה, שבהן נצטברו שוב שלוש מאות שישים וחמש שבתות אשר לא נשמרו כהלכה, תהיה שנת יובל, "למען תנוח האדמה" שנה שלימה כנגד השבתות שלא שמרה במשך שבע שנות השמיטה, שחלפו בארבעים ותשע השנים האחרונות.

וכן מבואר מדברי הרב נחפה בכסף חלק א' (חלק יורה דעה סימן ד') שהמצוה היא בחפצא, שכתב לדון שם אם מותר לקבל יובל מהנכרי כשעבד בשדה ישראל. ומשמע דהאיסור הוא בחפצא ולכן יש לדון אם מותר לקבל מהגוי את הפירות.

גם בשו"ת אדמת קודש כתב כן, דמצות ושבתה הארץ היא מצוה בחפצא. ע"ש. וכן כתב בפנים יפות (משפטים על הפסוק ששת ימים), שיש בקדושת שביעית מה שאין בשבת, שאמירה לגוי שבת שבות, אבל בשביעית הזהיר על שביתת הארץ, כמ"ש ושבתה הארץ, שאפילו ע"י גוי אסור.

גם הגאון החתם סופר (קובץ תשובות סימן ל'), כתב, שהמצוה היא בחפצא. וכן כתבו בספר תורת הארץ חלק א' (פרק ו' אות טז, יז), ובשו"ת בני ציון (סימן ב) שהאיסור הוא על החפצא של הקרקע. כיעור"ש.

גם בספר ערוך השלחן (סימן יט אות יט) כתב, דמצות ושבתה הארץ היא מצוה על האדם לדאוג שהחפצא של השדה שלו תשבות בשביעית. ע"ש. וכן ביאר בספר מועדים וזמנים ח"א (סימן טז) בדעת רבי עקיבא איגר (ראש השנה ט), דבשביעית שורש האיסור הוא שביתת הקרקע, ולכן התוספת היא שיושבת הקרקע טפי, ולכן אסרינן חרישה דמועיל להקרקע ולא נטיעה. אבל בשבת ויום טוב שורש האיסור הוא בגוף הזמן, ועל כן החיוב תוספת הוא להוסיף על הזמן שיהיה כוותה. ע"ש.

אמירה לעכו"ם בשביעית דאסור או דשרי, כי בודאי אסור אמירה לכותי בשביעית, אפילו אם תאמר שמותר בשבת [מה"ת], בשביעית אסור מן התורה, לפי שהשביעית תלה השי"ת קדושה בארץ, דכתיב שבת שבתון יהיה לארץ. ע"ש. ומבואר דסבירא ליה דהעושה מלאכה על ידי נכרי בשביעית, עובר בעשה דושבתה הארץ.

גם בשו"ת מהרש"ם חלק ב' (סימן כו) כתב בפשיטות שהאיסור הוא בחפצא, ודייק כן מדכתיב "ושבתה הארץ". ע"ש. ועיין בריטב"א (ריש מו"ק) שכתב, דהגם שהתירו בשביעית מלאכות דרבנן למניעת הפסד, לא הותר לטרוח טירחא יתירה לצורך זה. ובשו"ת משיב דבר חלק ב' (סימן נו) העיר על טעם זה, שהרי לא מצינו בשביעית איסור על הגברא לטרוח ולעבוד בשנה זו, אלא האיסור על האדם שלא יעבוד את הקרקע, והאיסור הוא בחפצא של הקרקע, ואם כן מה בכך אם האדם טורח טירחא יתירה, כל שהיא מלאכה דרבנן ובמקום פסידא היה לנו להתיר אף אם האדם טורח טירחא רבה. ע"ש. ומבואר שתפס גם כן שהאיסור הוא בחפצא. ובאמת שיש לעיין בדברי הריטב"א, שמדבריו לעיל מבואר שהמצוה היא בחפצא.

וכן משמע קצת מהטעם שהביא בספר מטה משה (סימן תעג) למצות שמיטה, דטעמא של מצות שמיטה הוא שתשבות האדמה ותנוח כנגד כל השבתות שבהן הצמיחה צמחים ועשתה מלאכה. כל שנה מכילה לפי ימות החמה שלוש מאות ששים וחמשה יום, וביניהם חמישים ושנים שבתות, לפי חשבון זה יוצא שמספר השבתות בשבע שנים הוא שלוש מאות ששים וארבע. ומכיון שהאדמה עושה את מלאכתה גם בשבתות, עליה לשבות איפוא שנת שמיטה שלימה, של שלוש מאות ששים וחמשה יום, כנגד השבתות שלא שבתה בהן. ברם, מכיון שבשנת השמיטה גופה ישנן גם כן חמישים ושנים שבתות, שבהם האדמה

להשכיר שדהו להבלעה לשנים אחרות. ע"כ. [ובאחרונים עמדו לבאר מה נשתנתה שכירות זו בהבלעה מסתם שכירות].

ובספר פאת השלחן (סימן כג אות לא) הביא דברי המהרי"ט הנז', וכתב דלכאורה יש ללמוד מדבריו, דסבירא ליה דהאיסור בשביעית הוא על הגברא, דאי נימא דהאיסור על החפצא, למה דן שם אם יש לאסור משום שכר שביעית, כשמקבל שכר על העבודה שעובד בקרקעו, הא בלאו הכי אסור מצד זה שהקרקע אינה שובתה. אלא ודאי דסבירא ליה דמצות ושבתה הארץ אינה מצוה על החפצא אלא על הגברא, ולכן דן שם אם מותר לקבל שכר שביעית, ועל זה השיב להקל. ועיין בכיוצא בזה גבי שבת באורח חיים סימן רמ"ג, דמותר להשכיר שדהו לגוי אף שהגוי עובדה בשבת, שדרך לתת שדה באריסות. ועיין בהלכות שביעית שבכרם ציון (פרק י' ס"ד).

ובמנחת חינוך (מצוה שכט) הקשה על המבי"ט הנ"ל שהרי ציווי שביטת שדהו דומה לציווי שביטת בהמה בשבת, ושם אסור להשכיר לגוי לפני שבת, ואם כן יש לאסור כן גם בשביטת השדה. וכן תמהו בשו"ת שמן המור (הובא בכרם ציון על שביעית עמוד כג) הנ"ל, ובשו"ת נחפה בכסף ח"א הנ"ל, ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן מא אות א'). ומבואר שם, דהבלעה מועילה רק לשכר שלוקח, שלא יקרא שכר שביעית, אבל לא למלאכה שעושה הגוי בשדהו, דאפילו השכיר בהבלעה כשעושה הגוי עבודה בקרקע עובר הישראל, וכדמצינו גבי שביטת בהמתו דהאיסור לא מסתלק בלא הפקר.

והרי"מ טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה (פרק ב' סעיף א', ופרק י' ענף ב' סעיף א') כתב, שאסור לישראל שיעבוד שדהו גם על ידי גוי, ואפילו אם הישראל לא אמר לו בפירוש שיעבוד בשדהו, אלא שהגוי עובד לדעת ורצון הישראל, גם כן אסור. וע"ש בהערה 2

והגאון המבי"ט בחלק ב' (סימן סד) וכן בנו המהרי"ט בחלק ב' (סימן נב) התירו למי ששכר שדה מעכו"ם לעשר שנים, והשכירו לגוי אחר קודם שנת השמיטה לכמה שנים, שיש להתיר בזה דהוי כשוכר גוי לכמה ימים לעשות מלאכה ויכול לעשות אפילו בשבת, אבל להשכיר שדה לגוי בשביעית אסור וכו'. וכתב רבינו ישעיה מטראני בפסקיו, אף על פי שאדם מצווה על שביטת בהמתו בשבת, אין אדם מצווה על שביטת בהמתו בשביעית, ויכול להשכיר לגוי לחרוש בו וכו', אבל לא לישראל החשוד לחרוש וכו', ולא ישכיר שדהו בשביעית אפילו לגוי, שאדם מצווה על שביטת שדהו בשביעית, שנאמר שבת שבתון יהיה לארץ. ע"כ. ונראה מכאן דדוקא בשנת השמיטה עצמה או מקודם לצורך שביעית הוא דאסור להשכיר לגוי, אבל בהבלעה לכמה שנים שרי אפילו עובדה בשנת השמיטה, דאפשר שלא יעבוד בה בשנה השביעית. ואפילו שדה ששכר ישראל מגוי נראה דלא שרי להשכירה לגוי אחר בשנת השביעית עצמה, או לצורך שנת שביעית. ע"כ. וגם בנו המהרי"ט בתשובתו הנ"ל כתב, דמותר להשכיר בהמתו לנכרי בשביעית, אפילו שיחרוש בהם בשביעית ואין בכך כלום, שאין אדם מצווה על שביטת בהמתו בשביעית. ולהשכיר שדהו לנכרי אסור אלא בהבלעה, דהיינו שמשכיר לו שבע שנים בשבע מאות זוז. דכיון שהשכיר לו לשנים מרובות אם יוביר ולא יעביד בחד שתא מינייהו משלם במיטבא, דאורחא דמילתא היא שאינו זורעה שנה אחר שנה כדי שלא תיכחש, ונמצא דלאו שכר שביעית הוא נוטל אלא של שאר שנים, ומה שאמרו בפרק המקבל, המקבל שדה מחבירו לשבע שנים אין שביעית מן המנין, התם בישראל קתני, דמידע ידע שאין דרך ישראל לעבוד בשנת השמיטה, אבל לגבי נכרי השביעית מן המנין ודרך הבלעה שרי, וכתב שכן מצאתי לאבא מארי זצ"ל בתשובה שהתיר

שבות דאמירה לגוי, תיפוק ליה מטעם שליחות, לפי מה שכתבו התוס' בב"מ (עא:): דלחומרא יש שליחות לנכרי, ותיריך הכסף משנה, דבשבת הקפידא רק על שביתת הגוף ולא שייך שליחות, לפי זה בשביעית שהשביתה היא על הארץ אפשר לאסור גם מטעם שליחות. ע"כ.

שהביא בשם מהרי"ל דיסקין שהטעם שאסור לעבוד על ידי גוי, כי מלבד שיש בזה איסור שבות, דאמירה לגוי שבות בכל איסורי לאו, ואפילו אם שביעית בזמן הזה דרבנן על כל פנים עיקרו מן התורה, וגם יש איסור עשה של שביתת הארץ. ועוד יש לדון לפי מה שהקשו האחרונים גבי שבת, למה לי איסור

הערה ע"ד האור לציון הסובר שהמצוה בגברא

שכתב שהציווי היה על עבודת הארץ ועבודת האילנות, אינו רוצה לומר דהציווי על העובד, אלא הכוונה היא שהתורה ציותה על הבעלים לדאוג שהקרקע שלהם תשבות בשביעית, ועיקר המצוה היא בחפצא. ועל כרחנו לדחוק כן, שלא יסתרו דבריו במה שכתב ברמזי המצוות בריש הלכות שמיטה. והרבה מהאחרונים כתבו שהמצוה היא בחפצא, וכפשיטה דקרא "ושבתה הארץ". וכן מוכח בפשיטות מהגמרא ע"ז הנ"ל, ואם כן למה לנו להידחק בביאור דברי הגמרא מכח דיוק בלשון הרמב"ם, נימא דגם להרמב"ם האיסור הוא על החפצא, וכדמוכח מלשונו בספר המצוות. ובפרט שמצינו להאבן עזרא, תוס' ר"ד, תוס' רבנו אלחנן, הסמ"ג, שכתבו להדיא שהוא איסור חפצא. וכן כתבו הרבה אחרונים, ולכן נראה שאין הדבר ברור כמו שכתב באור לציון הנז' שהוא איסור גברא בלבד.

והנה בספר אור לציון על שביעית (עמוד קכד) כתב, דמאחר שבני ספרד קיבלו עליהם הוראות הרמב"ם במקום שמרן לא גילה דעתו, על כן בני ספרד רשאים להקל כדעת הרמב"ם, שהאיסור הוא בגברא ולא בחפצא, ולכן בגינת שותפים שיש שם שכנים חילוניים, אין צריך שיפקיר את חלקו, אחר שהוא עצמו אינו עובד בגינה, והאיסור הוא על הגברא, ומה איכפת לו שהקרקע אינה שובתת. ע"ש.

ובמה שתלה הדבר בגדר מצות ושבתה הארץ, וגם תפס שהמצוה היא בגברא לבר, הנה לפי המבואר אין הדבר ברור כן בדעת הרמב"ם, ואין הכרח כל כך מלשונו שכתב "לשבות מעבודת הארץ" דהוא איסור גברא, דאף אם הוא איסור חפצא בודאי שאיסור זה הוא גם על האדם. וברמזי ההלכות שלו הנ"ל משמע דסבירא ליה שהאיסור על החפצא. ואין זה סותר ללשונו בפרק א' הלכה א', דאף

שכן חילוני העובד בגינה המשותפת לדיירים אם צריכים להפקיר חלקם

וזה דלא כמו שכתבו בשם הגרי"ש אלישיב (ספר תודעת השמיטה בשמו. והובא בדרך אמונה), שבבנין משותף, שיש בו שכנים שעושים בגינה מלאכות האסורות, ואינו יכול למנעם, צריך להפקיר בפני שלשה את חלקו בגינה המשותפת. ואם הדירה רשומה על שם האשה, גם היא צריכה להפקיר, ואם עושים רק מלאכות דרבנן יש מקילין שא"צ להפקיר, ואם מחייבין אותו בתשלום הוצאות הטיפול בגינה,

ואמנם בגינת שותפים שבהם השכנים החילוניים עובדים בגינה בשביעית, אף לדעת רוב הראשונים והאחרונים הסוברים שהמצוה היא בחפצא, עם כל זה נראה שאין הבעלים עוברים בעשה, אחר שהדבר נעשה שלא על דעתם, ורק שצריכים לבאר דעתם שהתשלום שהם משלמים אינו עבור הגינה, אלא עבור הוצאות החשמל והניקיון בתוך המדרגות, וכדומה.

ואם לא ישלם יעמידוהו למשפט, מותר לשלם. וראוי שיציין בפני ועד הבית שמשלם רק עבור נקיון ועבודות המותרות ולא לעבודות האסורות. ע"כ. וראה בנידון זה נכשיש שכנים העובדים בגינה בשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן יג), ובשבת הארץ (עמוד עו), ובשמיטה כהלכתה (עמוד ט). ע"ש. ובמה שכתבנו בזה באורך להלן פרק ט סעיף א בהערה.

ובס' מנחת אשר (וי"ס, שביעית עמ' ט. ושם בסימן יח, יט) כתב, שמה שדנו גדולי הזמן לגבי דירה משותפת שיש שכנים שאינם מדקדקים במצוות, ונכשלים בעבודת הקרקע בשביעית, ויש שפסקו שצריך להפקיר חלקו, כמו שמצינו באו"ח סי' רמ"ו ס"ג לגבי שביתת בהמתו בבהמה המושכרת לגוי, אינו מוכרח, ואפשר שדי בכך שמוחה בה ומגלה דעתו שעבודות אלו נעשים נגד רצונו ושלא בשליחותו, ובוזה נפטר מחשש איסור וחטא. וגם נראה שההפקר אינו מועיל, שלגבי עבודת הארץ בשביעית אין נפ"מ בין שדה שלו לשדה של אחרים. וגם עצם ההפקר, יתכן שלא שייך בזה הפקר, כיון שלא נשתנה בכך שום דבר בזכויותיו ולא בחובותיו ע"י הפקר זה. וגם מחובות לועד הבית אין בידו להשתחרר.

ובקובץ תשובות (ח"א) להגרי"ש אלישיב כתב ג"כ, שמי שיש לו קרקע שחילונים עובדים בה בשביעית בעבודות האסורות, עליו להפקיר את חלקו בפני שלשה מאוהביו שהוא בוטח בהם שלא יבואו לזכות ברשות שלו, (כדאי בירושלמי שביעית פ"ט ה"ד). והביאו (שערי הוראה קובץ י' עמ' פא) שנשאל ע"ז הגרי"ש אלישיב, שלכאור אין משמעות להפקר זה, שהרי אין הנאת המפקיר נפחת ע"י הפקירו, שהוא ממשיך להנות מהגינה כמקודם זאת. ועוד שהרי החזו"א (שביעית סי' כז אות ז) כתב גבי היתר המכירה, שבשביל קבלת תוקף צריך שיהיה רישום בטאבו, וגם כאן, הרי לפי החוק אין תוקף להפקר זה, ואם יתבעו ממנו דמי ועד

הבית על נקיון החצר, לא יוכל לטעון שהקרקע אינה שלו, כיון שבטאבו זה רשום על שמו. והשיב הגרי"ש אלישיב, שכיון שהוא מפקיר כמו שצריך, הרי ההפקר הוא לפי ההלכה, והקרקע אינה שלו, ואינו עובר באיסור שביתת שדהו, ומה שהוא מוכרח לשלם תשלומים על הקרקע כגון דמי נקיון בחצר וכדו', אין זה בגלל שהקרקע שלו, אלא בגלל שמחייבים אותו לשלם על קרקע שאינה שלו, ואינו יכול להתחמק מתשלום זה, אבל אין זה מקלקל את ההפקר כלל. ע"כ. וקצ"ב כוונת דבריו דמ"ש ממה שהעירו לגבי מכירת קרקעות. וע' בשו"ת יביע אומר חלק י' (חלק יורה דעה סימן מ) שהעלה שיש תוקף למכירת הקרקעות של החקלאים לנכרי, אפילו אם לא נרשמו בספרי האחוזה אצל הממשלה (טאבו) על שמו של הקונה, כי הממשלה שהיא של ישראל מסכימה להשתמש בהיתר המכירה לטובת החקלאים שבישראל, ולרווחא דמילתא כבר התקבל חוק מפורש בכנסת ישראל שממשלת ישראל מכירה במכירת הקרקעות לנכרי, לצורך הפקעת איסור שביעית, אף ללא רישום בטאבו. ע"ש.

ובמשפטי ארץ (שביעית פ"ח סעיף ג) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שאם אינם עושים בגינה רק עבודות האסורות מדרבנן, אין צריך להפקיר שדהו. וכ"ה בעוד ממחברי זמנינו. וטעמם משום שמבואר בשבת (קנג:) שכל שבות שאסור מדרבנן, מותר בבהמתו לכתחלה. שלא גזרו שבותין בבהמתו. ומזה למדו לגבי מות שביתת שדהו, שלא גזרו איסור בעבודות שאינם אסורים רק מדרבנן. וכ"כ בשאילת דוד מקרלין (בסוף חידושיו להל' שביעית). ובמנחת אשר שם העיר, שיש לחלק, שגם לרוב הפוס' שהאדם מצווה על שביתת שדהו, לא דמי לשביתת בהמתו בשבת, שבשבת עיקר המצוה היא על האדם, ולכן לגבי שביתת בהמתו שהוא רק כמו ענף מעיקר המצוה, לא החמירו כמו בשביתת האדם

הזריעה קיימת בארץ, הרי זה נחשב כמו שיש עכשיו זריעה. ונבאבי עזרי שם הק' עוד, שלדברי המנ"ח, א"כ אף כשזורעם ונוטעם לפני שביעית יעקרו בשביעית, דמ"מ עכשיו אין הארץ שובתה. אך אי"ז קושיא כ"כ, ובודאי שלא על זאת נתכוונה התורה. ואולי קושיית האבי עזרי היא לפמ"ש המנ"ח שם שאם זרע לפני השמיטה, ונקלט בשמיטה, יש בזה איסור].

אלא ע"כ שאין האיסור על שביטת הארץ, אלא על האדם שלא יעבוד עבודת הארץ, ומוזהר אף שלא יעבדו בשדהו לפי דעתו ורצונו, ואין צריך לזה דין שליחות, אלא כל שעובדים מרצונו, עובר בלאו דשדך לא תזרע מלבד העשה דושבתה הארץ. ולא דמי לאיסור שבת שבעינן שהוא יעשה המלאכה, שבשביעית כתיב ושבתה הארץ, ומפרשינן שאף אם לא עשה בידים אלא שנעשה ע"פ דעתו וציוויו, אף שאין דין שליחות, וכגון גוי שעובד בשדהו, מ"מ עובר הבעלים בלאו דשדך לא תזרע, וזו כוונת הגמ' בע"ז (טו:), שאם הגוי עובד בשדהו מדעתו, הבעלים עוברים בלאו דשדך לא תזרע. ע"כ. וזה מוכרח לדברי המהרי"ט.

ובקושיית האבי עזרי, כן הק' הגרצ"פ פראנק בס' כרם ציון (שביעית סימן יב. ונדפס בגליונות הר צבי על המנ"ח שם). שבגיטין שם אמרו, דלר"מ בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקור, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור, ופריך מכדי הא דאורי' והא דאורי' מ"ש שבת ומ"ש שביעית. וא"נ דבהשרישו בשביעית יש איסור עשה דושבתה הארץ, א"כ מאי קושיא, נימא דשביעית שאני דאיכא עבירת עשה בהשרשה לכן יעקור, שלא יעבור בעשה דשביטת הארץ. והביא שהגר"י פערלא בספרו על סה"מ לרס"ג הק' כן. והוסיף שדוחק לומר דמיירי רק כשנודע לו שנגתו אחרי שכבר נקלט, דשוב ליכא תקנתא בעקירה להוציא מידי העבירה, דאכתי י"ל דלעולם ס"ל דלא

עצמו, לא כן בשביעית ששביטת הארץ היא עיקר המצוה ומהותה, וא"כ אין סברא להקל בשביטת הארץ. וצ"ע.

והמנ"ח (מצוה רחצ) כתב, ששביעית חמור משבת וי"ט, שבשמיטה אם עושה עבודת הארץ ע"י גוי נהי דלא עבר אל"ת שנאמר בלשון נוכח, שדך לא תזרע, אבל עובר בעשה דכתי' שנת שבתון וכו' ושבתה הארץ, דגזה"כ שהארץ תשבות, כמו שמצוים על שביטת בהמתו וכלים הנאמר בשבת, ואם השכיר שדהו לגוי או לישראל העובד בשביעית, עובר המשכיר משום שביטת שדהו, ומשום שאדם מוזהר על שביטת שדהו בשביעית, כמבואר בע"ז (טו:).

אלא שמכח דברים אלו המנ"ח שם תמה ע"ד המהרי"ט שכתב, שמותר להשכיר שדהו לגוי בשביעית ע"י הבלעה, שהרי ודאי יש לאסור כמו שאסור להשכיר בהמתו לגוי בהבלעה אם עובד בה בשבת. ע"ש. וא"כ מדברי מהרי"ט מוכח דלא כהמנחת חינוך.

גם בספר אבי עזרי (הל' שמיטה ויובל פ"ג ה"ח אות ב) העיר על דברי המנ"ח, דמ"ש שאיסור עבודה בשביעית דומה לאיסור שביטת בהמתו הנאמר בשבת, נראה דז"א, שהרי בשבת האיסור הוא אפי' אם הבהמה עושה מעצמה איזה מלאכה, שמצווה הוא למונעה שלא תעשה, וכן אם אחר עושה עמה מלאכה, הוא מצווה למונעו, שיסוד איסורו הוא, שהבהמה תנוח בשבת, משא"כ בשביעית שכל האיסור הוא על האדם שלא לעבוד עבודת הארץ, ואין זה דין של שביטת הארץ. וראיה לזה ממה שמבואר בגמ' (גיטין נג:): שאם זרע או נטע אילן בשנת השביעית, יעקור מטעם קנס, אבל אם עשה כן בשוגג, נחלקו בזה ר"מ ור"י האם יעקור. ואי נימא כדברי המנ"ח שבשביעית יש דין של שביטת שדהו כמו בשביטת בהמתו בשבת, א"כ מדינא צריך לעוקרו, דמה בכך שכבר עבר וזרע, הרי מ"מ כל זמן שעדיין

קנסו שוגג אטו מזיד, ובשביעית יעקור משום גזירה אחר השרשה אטו קודם השרשה, אבל לא אטו מזיד. והניח בתימה.

ויש להוסיף, דאת"ל שבקליטה לחוד יש איסור משום עבודת הארץ, א"כ בכל רגע שהיא צומחת יש כאן עבודת הארץ. [פי' היניקה מהקרקע שאינה נפסקת אף לרגע משעת הקליטה ועד גמר הפרי], שהרי בכח הקרקע נותנת היא את יכולה, וכדכתיב כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח, ולא רק הרגע של הקליטה הוא עבודת הקרקע. וא"צ לטעם דגזירה, ומאי פריך בגמ' מ"ש שביעית. [ולפ"ד המנ"ח יוצא שגם בזורע ע"י גרמא, עובר עכ"פ על עשה דושבתה הארץ על ההשרשה, דומיא דזורע בערב שביעית ונקלט בשביעית, דהזריעה היתה בהיתר, אלא שהוא חייב על ההשרשה, אלא שדברי המנ"ח כאן מחוסרים ביאור ולכאורה נראים כסותרים זא"ז. והמנ"ח גופיה כתב להלן (סוף מצוה שכו) דשמא מותר לזרוע בערב שביעית עד ר"ה, אף שתשרש בשביעית]. או"ד לא משום שביתת הארץ, או שרק במה שמפורש בקרא כגון זריעה וזמירה, עוברי ג"כ בעשה דשביתת הארץ, אבל שאר דברים אינם בכלל שביתת קרקע, דזריעה משמע זריעה דוקא ולא השרשה, וא"כ לא קאי כלל העשה דשביתת קרקע על זריעה וזמירה ולא על השרשה.

וליישב זאת, הקדים הגרצ"פ במה שיש לחקור, האם בהשרשה יש איסור תורה משום עבודת הארץ. והדבר תלוי במה שיש לחקור בשאר עבודות הארץ שאינן מפורשות בתורה, שבגמ' מו"ק (ג.) איתא, מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב. ואי נתמעטו שאר עבודות רק מל"ת או דלגמרי נתמעט דאף איסור עשה אין בהם, מתבאר מהסוגיא שם שזה תלוי בפלוגתא דר"י ור"א בדין החורש בשביעית אם לוקה, דמ"ד דעל חרישה לוקין,

ס"ל דפרשת שביעית נדרשת בכלל ופרט וכלל, וכל עבודות נתרבו מכעין הפרט דזריעה וזמירה, והכל היו בכלל העשה ול"ת דשדך לא תזרע, ולמ"ד דאין לוקין על חרישה, דפרטי יתירא ממעט כל שאר העבודות שאין בהם לא לאו ולא עשה, וכדמוכח מדברי רבא שם דתולדות לא אסר רחמנא. ולפ"ז למ"ד דאין לוקין על חרישה ודאי מסתבר דבהשרשה אין בה איסור תורה, דלא עדיפא מכל שאר עבודות קרקע שלא נתפרשו בתורה. ומדקי"ל דאין לוקין על חרישה בשביעית, שפיר י"ל דסוגיית הגמ' דגיטין כפי ההלכה אזלא וא"כ שפיר פריך הגמ' מאי שנא שביעית, דמעתי לא שייך כלל לומר דשביעית חמיר משבת וחייבו לעקור משום שלא יעבור באיסור עשה דעבודת קרקע, דבהשרשה אין כלל איסור מה"ת.

ובזה יש לתרץ מה שמקשים על מה שפסק הרמב"ם דאין לוקין על חרישה, והא לפי מה דמסיק במו"ק דר"א ס"ל דעל חרישה אין לוקין, א"כ ר' יוחנן ס"ל דלוקין על חרישה, והרמב"ם (תרומות פ"ז הי"ג) פסק כר' יוחנן ודלא כר' אלעזר, וכתב שם הכס"מ דהלכה כוותיה דר' יוחנן לגבי ר"א, ואמאי פסק כאן דלא כר' יוחנן, אבל להנ"ל א"ש, דסוגיית הגמ' דגיטין כר"א אזלא, ש"מ דהלכה כר"א בדין חרישה. ומעתי נפשט ספיקו של המנ"ח אם בהשרשה יש בה איסור עשה, דמהסוגיא דגיטין וכפ"מ שפסק הרמב"ם, ליכא איסור עשה בהשרשה, וממילא יש לדון דגם בזריעה שע"י גרמא דמכיון דלית בה ל"ת ה"ה דאינו בעשה.

ובעיקר מ"ש המנ"ח דחייב גם על קליטה לחוד יש להקשות מפסחים (נה.) דאמר ר' יהודה דנוטע ב"ג בניסן ע"מ שישתרש לפני הבאת העומר אף דיקלט בט"ו בו והוי יו"ט, ואולי י"ל דשאני יו"ט דאינו מוזהר על שביתת בהמתו ומכ"ש על שביתת קרקע. וצ"ע. וע"ע באגלי טל (זורע ח, ב) אם

יש חילוק במלאכת זורע בין שבת לשביעית, לגבי זמן החיוב אם הוא תיכף או רק בשעת ההשרשה. ושם (זורע ס"ב אות ו) וכן באבני נזר

(או"ח סי' ט), לגבי משקה מים לזרעים, שאף שלענין שבת י"א דהוי אב, מ"מ לענין שביעית הוי תולדה.

כשאחרים עושים מלאכה בשדהו בשביעית האם בעה"ב עובר

וכ"ה בספר התרומה (הל' שבת סי' רכב) שמותר לישראל להניח לעבדו ושפחתו לעשות מלאכה שלהם ולא של ישראל ולא עבר משום למען ינוח עבדך. וכן הוא שם בסימן רנב, והישראל מותר להניח עבדו לעשות מלאכה לעצמו, ואין כאן איסור למען ינוח עבדך, כדאמר בפרק מחוסרי כפרה, עבד ואמה עושין מלאכה לעצמן כישראל בחול וכו'. ואיסור למען ינוח עבדך היינו למען ישראל. אכן לענין שביטת בהמתו בשבת מצינו מערכה מול מערכה, שדעת רבינו האי גאון [הובא בב"י או"ח סימן שה], דהיכא דשלא בשכירות נותן לו מותר, ואם עושה בהן הגוי צרכיו אין עליו כלום, דשלא מדעתו הוא עושה. ואם רואה אותו מוחה בידו. גם מהרל"ח (סי' כח) הובא במגן אברהם (ש"ה סקט"ז) כתב, שאם הבהמה יצאה מעצמה לחוץ ומשא עליה, שלא ע"י אדם אין הבעלים צריכים למנועה. אולם דעת המג"א שם, שגם אם הבהמה עושה מעצמה בלי דעת הבעלים צריך למנועה, כדמוכח בגמ' ובתוס'. והא"ר (שם ס"ק כג) כתב, שהרל"ח מיירי שיוצאת חוץ לתחום בלא משא. ונ"ל שבזה בודאי א"צ למנועה, וגדולה מזו אמרו (שבת נג): שאם היתה עומדת חוץ לתחום קורא לה והיא באה. ופרש"י שאינו מוזהר על תחום בהמתו, ובלבד שלא יביאנה ממש בידיו. אבל כשמשא עליה בודאי שצריך למנועה כשיוצאת לרה"ר. ע"ש. ועיין בריטב"א (ע"ז טו). שכתב, ויש לו לזיהר שמירה מעולה בבהמתו שלא לעשות מלאכה אפילו ע"י אחרים ואפילו כשנטלוה ממנו למידי דהיתרא "כמו שהוא מוזהר על עצמו". ומשמע קצת דמחוייב אף למנוע ואף שאין לו הנאה כלל.

וניהדר אנפין לנ"ד לגבי גינה משותפת, שבאמת שיש לדון במקום שהבעל הבית לא השכיר את השדה במיוחד שעבדו ויזרעו, אלא השכירם בסתם כשאר משכירי בתים שהוא לדירה, והשוכר מדעתיה דנפשיה זורע ונוטע מאליו בלי ידיעת הבעלים, אם בזה נמי נימא שהבעלים עוברים על שביטת שדה, או מכיון שאין הבעלים נהנים מזה כלום, והם אדעתא דנפשיה קעבידי שלא ברשות, אין הבעלים עוברים על איסור שביטת שדהו.

ודן בזה בכרם ציון על שביעית (גידולי ציון עמוד מא) וכתב, שהדבר תלוי במחלוקת בדין שביטת בהמתו בשבת אם הבעלים עוברים כשאחרים עושים מלאכה בבהמתם שלא ברצון הבעלים. והנה בבנו קטן המצווה על למען ינוח, מבואר בשבת (קנא). דאם הקטן עביד אדעתא דנפשיה אין האב עובר עליו. וכן בשביטת עבדו מבואר בשלחן ערוך (סימן שד) שאם העבד עושה אדעתא דנפשיה אינו עובר עליו. וכן נראה מדברי הרמב"ם (סוף פרק כ' מהלכות שבת) שכתב, כשם שאדם מצווה על שביטת בהמתו בשבת, כך הוא מצווה על שביטת עבדו ואמתו, ואף על פי שהן בני דעת ולדעת עצמן עושין, מצוה עליו לשמרן ולמנוען מעשיית מלאכה בשבת, שנאמר (שמות כ"ג) למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר וכו', והואיל וגר תושב עושה מלאכה לעצמו בשבת, וגר צדק הרי הוא כישראל לכל דבר, במי נאמר וינפש בן אמתך והגר, זה גר תושב שהוא לקיטו ושכירו של ישראל כמו בן אמתו, שלא יעשה מלאכה לישראל רבו בשבת, אבל לעצמו עושה, ואפילו היה זה הגר עבדו הרי זה עושה לעצמו. ע"כ. ומבואר דלעצמו עושה.

בש"ע כדעת השבולי הלקט בשם רב האי גאון, דשרי למסור סוס או פרד לרועה גוי, ואע"ג שהגוי משתמש בהם בשבת אין בכך כלום כיון דשלא מדעת ישראל הוא עושה, ואינו ממתין שכירות ממנו ואם רואהו משתמש בה בשבת מוחה בידו. ולא כתב שחייב להפקירה אלא שצריך למחות שלא יהיה נראה כאילו מסכים על ידו. אבל איסור תורה ליכא, כיון שהרועה עושה מלאכה שלא ברשות הבעלים, ודלא כדעת הריב"ש (בסי' רמו).

ויש שתירצו דלעולם סבירא ליה למרן דבלא רשות הבעלים אין הישראל עובר על שום איסור, דלא אסרה תורה אלא מלאכה הנעשית מחמת הבעלים, וכל שנעשה שלא מחמתיה אין הבעלים עוברים, ומה שפסק כהריב"ש במשכיר לעכו"ם ומתנה עמו שיחזירנה לו ערב שבת, שאני שכירות לגוי מרועה, כיון דבשכירות מסר לו הבהמה לעשות מלאכה, מה שמתנה עמו שיחזירנה לא שוה כלום אם לא קיים התנאי, ומראש ידע אשר פיהם דיבר שוא, ושפיר חשיב כנעשה מחמתיה. וראה בים של שלמה (פרק ה סימן ו). ולפי זה יוצא שאין איסור שביתת בהמתו בנעשה מאליו בלי ידיעת בעלים.

ומעתה גם בשביעית אין שום איסור על הבעלים בנעבד מאליו בלי רשותו. ועכ"פ בגינת שותפים שיש שם שכנים חילוניים העובדים בגינה בשמיטה, הדרך הנכונה יותר היא לדעת מרן אאמו"ר זיע"א שיפקירו את חלקם בגינה בפני שלשה.

אלא שכבר כתבנו דקצת צ"ע בזה אם מהני להפקיר באופן שהדירה עדיין רשומה על שמו בטאבו, ולפי החוק כל שהדירה רשומה על שמו לא מהני ההפקר, ואף לפי ההלכה יש לדון בזה אם מהני להפקיר כשיש שטר המוכיח בעלות, ושמה כיון ששלשה יוכלו להעיד שהפקיר את חלקו, מהני אף נגד שטר. וי"ל דכיון שאין לשלטון הנאה אישית

ובתורת שבת (סי' שה ס"ק כד) השיג על המג"א הנ"ל, שכל שיוצאת מעצמה נייחא דילה הוא ושרי, וכמו שפסק בש"ע (סי' שכד סי"ג) מעמיד אדם בהמתו ע"ג עשבים וכו'. ע"ש.

אך לא דמי, דהכא כיון שיש עליה משא, ולא ניטל ממנה בער"ש, י"ל שאסור אפי' יוצאת מעצמה.

והחת"ס (או"ח סי' סב) הביא מהגאון ר' אפרים זלמן מרגליות שלא נאסר משום שביתת בהמתו אלא מלאכת ישראל, אבל במלאכת גוי ואין ישראל נהנה ממנה כלל, לא נאסר. והביא סיוע לזה מתשובת הרשב"א (סי' נט) ומהרוקח וכו'. וכתב ע"ז החת"ס שכיון אל האמת ודבריו דברי אלהים חיים וכו'. ע"ש. ולפ"ז כ"ש כאשר הבהמה שעושה מעצמה, אם המשא עליה, שכל שאין הישראל נהנה מיציאתה כלל מותר. וכן מוכח בחי' הר"ן (שבת נג).

ובשו"ת אמרי בינה (דיני שבת סי' א) חקר בזה, וכתב שמהרשב"א אין ראייה להתיר כשאחרים עושים בה מלאכה, דמ"מ הוא מצווה עליה. ומיהו אם עושה מעצמה מותר. ושכ"כ המאירי. אלא שהמג"א והא"ר מחמירים לגמרי, וכ"ד מהרש"ל (פ"ה דביצה סי' ו), ולכן גם בזה אין להקל לכתחילה. ושכן מוכח מהריטב"א הנ"ל. ע"ש. וע"ע בשו"ת שערי רחמים פרנקו (ח"א או"ח סי' טז). ודו"ק. והובא ביבי"א (ח"ט או"ח סי' פו).

וע' בש"ע (סי' רמו סעיף ג) בהשאל בהמתו לגוי והתנה עמו להחזירה לו קודם השבת ועבר הגוי ועיכבה ולא החזירה לו שצריכים הבעלים להפקיר את הבהמה כדי שלא יעברו על איסור תורה של שביתת בהמתו. ומקור הדברים הוא מהריב"ש, ומדקאמר שלא יעבור על איסור תורה וכו' משמע שעובר על האיסור אף שהתנה עם הגוי מראש שלא יעבור בה בשבת. ואמנם בסימן שה לענין מסירה לרועה פסק

מהרישום בטאבו, בזה לא אמרי' דינא דמלכותא, ומהני גם בלא רישום בטאבו. ועיין בספר לאור ההלכה (עמוד קכב) ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (דף נו.), שיישבו ד"ז].

וררך נוספת שימכרו את חלקם בגינה לגוי, באמצעות הרבנות הראשית. ואי משום

עוד בענין להשכיר שדהו לגוי בשביעית

ועל כל פנים אין להשכיר את שדהו לגוי לשנה השביעית, אחר שמצות ושבתה הארץ היא בחפצא. ובלאו הכי כתב בנחפה בכסף הנ"ל דכל התקון רבנן כעין דאורייתא תקון לענין שביעית, ולכן אסור לעבוד על ידי נכרי. ע"ש.

ועיין בשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן נו, עמוד 116) שכתב, דכמו שאסור להשאיל או להשכיר בהמה לעכו"ם בשבת משום שאדם מצווה על שביית בהמתו, כך אסור להשכיר שדהו לעכו"ם בשביעית, משום דאדם מצווה על שביית שדהו בשביעית. וכן אמרו בע"ז טו. ואם כן איך מצי להשכיר לעכו"ם על ידי הבלעה. שלישית, תמהני אם שרי להשכיר שדה לעכו"ם, ומאי טעמא דצריך על ידי הבלעה. בשלמא בשבת אשכחן השוכר את הפועל לשמור את הפרה וכו', אין נותנין לו שכר שבת, דבשבת אסור שכר שבת וכו', אבל בשביעית אפילו הוי שכר שביעית מאי איכפת לן, וכי בשביעית אסור פרקמטיא דנאסור שכר שביעית, דהא דאמרין לאכלה ולא לסחורה הוא רק בפירות שביעית, אבל לא בשאר דברים, ולכן אין להתיר על ידי שכירות בהבלעה.

שוב ראיתי בספר תורת הארץ (לר"מ קליער פרק ו) שהרחיב הרבה בזה, והעלה דלכולי עלמא המצוה היא בחפצא.

והגאון החזו"א (סי' יז אות כה) כתב, שאף שמבואר בריטב"א ובתוס' ר"א (ע"ז) שהמצוה היא על שביית שדהו ממש, ע"כ צ"ל שאין שביית הארץ כשביית בהמתו, אלא שתהא שובתת ממלאכת אדם בה, אבל

דחסר ענין הרישום בטאבו, הנה לפני מספר שנים יזמו חוק בכנסת, שכל מכירה הנעשית על ידי הרבנות הראשית בערב השביעית, תופסת לפי החוק גם בלא העברה בטאבו של כל שדה ושדה חצר וחצר. ובענין הרישום בטאבו ראה עוד להלן מה שכתבנו בפרק כה, וכן במ"ש ביבי"א ח"י (חיו"ד סי' מ).

לנטוע קודם שביעית שתקלוט בשביעית מותר מה"ת, ויש מקום לומר דדוקא בעובד בה ישראל ולא בעובד בה גוי, אבל בתו' הר"א שם מבואר דאף בעובד בה גוי. אבל ברמב"ם (פ"א ה"א) מבואר שאין עשה דשבייתה על הבעלים אלא על הארץ, והעובד עובר בעשה אבל לא הבעלים. ולפ"ז מן התורה יכול לזרוע ע"י גוי. [והק' החזו"א מהא דכתיב הן לא נזרע, והרי יכולים לזרוע על ידי גוי, ות"י ששכירת פועלים גוי קשה ואין יד הכל משגת, וגם לא היו ביניהם בזמן יישובן אלא עבדים. ע"כ. ולכאורה יש ליישב, שאף שהוא מותר מן התורה, הוא נגד רצון התורה. שאין רצון התורה שיעשו את כל המלאכות האסורות ע"י גויים ויהיו כל השדות נזרעים ונקצרים כמו בכל שאר השנים, ובודאי שכוונת התורה במצוה זו שתהא הארץ מושבתת].

ובשו"ת נודע ביהודה (תנינא או"ח סי' קיז בתוך ההערה) כתב, שאף שאין נדרים חלים על איסורים, משום דגם באיסורים יש איסור חפצא, מ"מ על לאו דל"ת כל מלאכה שבודאי אינו רק איסור גברא מצי ליחול איסור קונם כלי מחרישה שהוא איסור חפצא. ואפ"ל דשביעית מיקרי איסור חפצא, ולא מצי קונם למיחל על איסור שביעית. ע"כ.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' כו) דן לגבי איסור חל על איסור כשבאים בב"א, והאיסור האחד כולל ומוסיף, והשני לא כולל ולא מוסיף, וכתב בתו"ד, ששביעית איסור חפצא, דכתי' ושבתה הארץ וגו', ויו"ט איסור גברא, ונפ"מ שאיסור שביעית יכול לחול.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קצח) כתב, שמלשון התוס' (ע"ז טו. ד"ה מי) משמע דלא דמי לגמרי לשביתת בהמתו בשבת, שבשביעית אם השכיר שדהו אף אם שכירות לא קניא, הבעלים אינם עוברים, שבמכירת השדה העבירה באה על האדם ע"י השדה שמכר, אבל המעשה של אחרים בשדהו, אין מביא עליו עון ביטול שביתת הארץ. שבשביעית כתיב ושביתה הארץ וגו' שדך לא תזרע. שהתורה פירשה באיזה צורה

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קצח) כתב, שמלשון התוס' (ע"ז טו. ד"ה מי) משמע דלא דמי לגמרי לשביתת בהמתו בשבת, שבשביעית אם השכיר שדהו אף אם שכירות לא קניא, הבעלים אינם עוברים, שבמכירת השדה העבירה באה על האדם ע"י השדה שמכר, אבל המעשה של אחרים בשדהו, אין מביא עליו עון ביטול שביתת הארץ. שבשביעית כתיב ושביתה הארץ וגו' שדך לא תזרע. שהתורה פירשה באיזה צורה

איסור הפסד פירות שביעית אם הוא על החפצא או על הגברא

על פירות שביעית מחמת קדושתה, שלא יתאכלו ע"י בהמה, אלא איסור גברא שלא להפסיד בידים. [ויל"פ בזה]. וראה עוד בנידון החקירה הנ"ל, אם מצות שמיטה היא בחפצא או בגברא, במהריט"ץ (ח"א סימן נו), ובנחפה בכסף (יו"ד סי' ז), ובאדמת קודש (ח"ב סימן נט), ובשו"ת פרי הארץ (ח"ג סי' צ). ובספר גזע ישי (סימן יב), ובהר המור (עמודים פח, קכו, קכט, קמב, רמז, רעה), ובכרם ציון (עמוד שלב, שמב, שנד), ובשעות דרבנן (דף פא), ובשביתת הארץ (עמוד י), ובשבת הארץ (עמוד 180) ובשו"ת שבט הלוי (חלק יורה דעה סימן ד), ובשמיטה כהלכתה (עמוד ט), ובשו"ת ציץ הקודש (סימן טז), ובספר הוראת שעה (פרק כח). ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן מא), ובמשפט כהן (פרק כג ס"ק כט). ובמנחת אשר וייס (שביעית סימן א). ע"ש.

וחקירה זו יש לחקור לגבי כל דיני שביעית, אם הם בחפצא או על הגברא. ובתוספתא (שביעית פ"ה ה"ג) איתא, שאם הלכה הבהמה מעצמה תחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה, אע"פ שפירות המיוחדין לאדם, אין מאכילין אותן לבע"ח. ואסמכוה אקרא, ולבהמתך וכו' תהי' כל תבואתה לאכול, דמשמע אפי' מאכל אדם. וכ"ה ברמב"ם (פ"ה ה"ה).

ומזה דן בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רמא) לגבי קופים שרגילים לאכול רק מאכל אדם, ולא מאכל מקולקל קצת כלל, וכתב שאם יתברר שבאמת כך טבעם של קופים אלו, שזה מאכלם בדרכי הטבע, ואינם אוכלים שום מאכל אחר, מותר להאכילם מאכל אדם. וסיים שם, שמהתוספתא מוכח שאין איסור חפצא

כאשר עובדים בגן העיר, אם כל התושבים עוברים על שביתת הארץ

שלא אמר כן החזו"א רק לגבי עירייה שהם עושים בשביל טובת תושבי העיר, ובפרט שנהנים מזה ואין מוחים בידם. [דאל"כ ה"ה שהיה לנו לחוש גם כשעובדים בשאר כל השטחים ציבוריים שברחבי הארץ, שכולנו עוברים בזה, וה"ה מי שיש לו השקעות בבנק, ויש להם השקעה בקרקעות שעובדים בהם, וכן לגבי מניות]. וראה עוד להלן בסמוך.

ויש שהביאו (תשוה"נ ה, שה), שמועה שהחזו"א הזהיר לגנן של עירייה, שאם הוא יעבוד בשמיטה בגני העיר, אזי כל תושבי בני ברק עוברים על מצות השבתת הארץ, כיון שכולם שותפים באותם הגנים. ולכאוי' יש להעיר ע"ז, שהרי החזו"א חלק על המנחת חינוך שכתב שהאדם מצווה על שביתת שדהו. אלא שכבר העירו על זה (ע"ש), דבע"כ צ"ל

לגבי שמועות שאומרים בשם גדולי תורה

דהא קי"ל שלרפואה מותר לרחוץ, כמ"ש המשנה ברורה (סי' תקנא ס"ק פח), שלרפואה מותר לרחוץ אפילו במים חמים, ואפילו בשבוע שחל בו ט' באב. והוסיף בשער הציון שהוא הדין לאדם חלש שיעץ לו רופא שצריך לרחוץ בכל יום בחמין, שמותר לו לרחוץ בכל הימים האלה חוץ מט' באב. וכמו שהעיר לנכון בספר ויברך דוד שם. ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת משנה הלכות חלק ח' (סי' סט) ששאל את פי הגאון אגרות משה, ואמר לו ששקר העידו בשמו [שמתנגד לעשיית עירוב בארה"ב], ואדרבה הוא כשלעצמו דעתו שמצוה לתקן עירובין בכל מקום שאפשר, וכ"מ בספרו אג"מ (או"ח סימן קל"ט). ע"ש.

וכיוצא בזה יש להעיר, שיש שמפרסמים שמועות ופסקים בהלכה בשם מרן אאמו"ר רשכבה"ג זיע"א, נגד מה שכתב במפורש בספריו להלכה ולמעשה. ואומרים שהביאו לו ראיות, וקושיות על דבריו, והודה להם, ואמר שהוא חוזר בו.

ולכן יש להודיע, שאין לסמוך על זה. ומרן אאמו"ר לא היתה דעתו נוחה שבאים ומטרידים אותו באמצע כתיבתו, ומביאים לפניו שאלות וקושיות בענייני בהלכה אחרים, כאשר היה מונח בסוגיות אחרות, וכבר אמרו (שבת ג:) כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי, דילמא לאו אדעתיה, ומשני לך שינויא דלאו שינויא הוא. ע"כ. והרואה יראה שהטענות שכתבו [שמחמתם אמרו שמרן אאמו"ר חזר בו], כמעט שאין בהם ממש. ולכן אין להאמין לכל שמועה.

אם מצות השמיטה מצוה כללית על כל ישראל או על אחד בשלו

ושבתה ארצך, כדרך שנאמר בהלאוין שדך לא תזרע, כרמך לא תזמור, ואם אחד מישראל

ולגבי שמועות בשם החזו"א, כתבנו במק"א (עין יצחק ח"א כללי התלמוד אות כח, שלחן המערכת חלק ב' עמוד תיב) שא"א לסמוך על כל שמועה. וכ"כ בקריינא דאגרתא (ח"ב סי' ג). ועתה הראוני בקובץ אחד (מנחת תודה) בשם הר"ח קנייבסקי שבדרך כלל השמועות שאומרים בשם החזו"א ועוד, הם או שקר או בדיוק להיפך, והחזו"א אמר לו בפירוש שרק מה ששומע ממנו כאן ליד השלחן יאמין, אבל מה ששומע כבר מחוץ לפתח הדלת לא יאמין. ומעשה שהגיע אחד להחזו"א ושאל שאלה, והשיב תשובה כפי דעתו. ואח"כ אמר לאחד, לך תשאל את היושב כאן מה אמרתי, והשיב שאמר להיפך. ובוזה הראה להם שאין לסמוך על שמועות. ופעם אחת פירסמו פסק הלכה בשם החזו"ן איש, והיה נראה מוזר, וכשחקרו אחר מוצא הדברים, התברר שחכם אחד אמר חידוש הלכה לחזו"ן איש, ובתחלה החזו"א לא הסכים עם הדברים, אבל כשחזר לומר לו שוב הדבר שתק, וחשבו שהסכים ששתיקה כהודאה, אבל האמת שדרכו של החזו"א היה, שלא להתווכח אחר שאמר פעם אחת את שלו, ויותר לא התווכח. ע"כ. ועיין בשו"ת ויברך דוד (סי' עד) שהעתיק מספר הליכות והנהגות הרה"ג ר' יעקב קנייבסקי (עמ' ט), שהביא שמועה בשם החזו"ן איש שכאילו התיר לתושבי בני ברק להתקלח מראש חודש אב עד התענית, מפני שמזיעים שם הרבה, אולם הגאון הנ"ל סתר שמועה זו ממעשה שהיה בבחור ישיבה שסבל מפצעים מחמת החום, ואע"פ כן לא רצה להתיר לו להתקלח. ע"כ. ובספר חזו"ן עובדיה על ארבע תעניות פקפק בשמועה זו בשם החזו"ן איש, כי נראה שחומרא יתירה היא, דלא כהלכתא,

ויש לחקור עוד, אם מצות השמיטה היא מצוה כללית על כל ישראל, שהרי לא נאמר

ששבת, ואילו בריש הלכות יום טוב פירש הרמב"ם שאם שבת ביום טוב מקיים מ"ע. וכתב לבאר, שבשבת שחייב על כל מלאכה ומלאכה, מוכח שהאיסור הוא מצד גוף המלאכה, ולא מצד שלא שבת, ולכן אין מ"ע של שביתה, אבל ביום טוב שאין חילוק מלאכות, מוכח שיסוד המצוה מצד שביתה ולא מצד עצם המלאכה, ולכן בזה ששבת ביום טוב מקיים מ"ע. וה"ה בשביעית שכל מלאכה שאסורה עובר עליה בלאו בפ"ע, מוכח שהאיסור הוא מצד גוף המלאכה, ולכן אין כאן מ"ע של שביתה. ונפקא מינה מזה, אם יש מצוה לקנות חתיכת שדה באר"י, ולשבות שם ממלאכה, בכדי לקיים בעצמו מצות שמיטה. (תשו"ע ה, ש). אך מקובלנו מרבתינו הפוסקים, שאין להוציא דינים מכח דיוקים ופולולים, שפעמים שהדיוקים והפולולים אינם מוכרחים, ולכן אין להסתמך עליהם לדינא רק על דברי הפוסקים.

עובד בשדהו עוברים כל ישראל, או שהמצוה היא על כל אחד בשלו. וראה בחקירה זו בשו"ת ציץ הקודש (סימן טז אות יב), ובספר שבת הארץ שם, ובספר תורת הארץ שם. וע"ש שהעלו כהצד השני. ומכאן רצה הרב קוק להוכיח שאין מצוה כלל על האדמה, אלא על הגברא בלבד, שאילו היתה מצוה על האדמה אם כן כל אחד ואחד מישראל עובר אם מי שהוא עובד בשביעית. אך יש לומר שאין זה תלוי בזה, כל ישראל אמנם אינם עוברים, אבל בעל השדה עובר אם שדהו אינה שוכתת ונעבדת אפילו על ידי גוי.

והראוני לחכ"א שפלפל בדברי הרמב"ם בריש ה' שמיטה ויובל, שכתב שאם עובד בשביעית עובר על מ"ע, אך לא כתב שאם שוכת בשדהו בשביעית מקיים בזה מ"ע. ושבתחילת הלכות שבת פירש הרמב"ם שהעושה מלאכה בשבת ביטל עשה, ולא פירש שמקיים מ"ע בשעה

אם מצוה לגאול קרקע מהגוי שלא יעבוד בה בשמיטה

ישראל רק שנמכר לעובד כוכבים איזה אחוזה ויעבוד בשביעית. משא"כ אם כל ארץ ישראל ביד עובדי כוכבים וא"א לגאול כולה, אין מצוה לגאול איזה מקום. זהו פשט המקרא, והדרשה תדרש. ע"כ. וזה דבר מחודש.

ובספר תורת הארץ (ח"ב פ"ג אות מה) כתב, שאפי' אם נאמר דלמ"ד אין קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ, נחשב שקרקע זו עומדת ברשות כל ישראל, אין לומר שכולם עוברים בעשה ד"ושבתה הארץ" ע"י עבודת הגוי בשביעית, ויתחייב כל מי שיש בידו לקנות קרקע, לקנותה, דשאר כל ישראל הם כאנוסים בזה, ומסתבר שהתורה לא הטילה איסור עשה על אנשים שאינם אשמים כלל בזה.

והנאון הנצי"ב בספר העמק דבר (ויקרא פרק כה פס' כד) כתב על הפסוק, ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ, שאפילו אם כבר נמכרה הקרקע לגוי, מצוה לגאול אותה כדי שלא תהא נעבדת בשביעית. ולא כמו שאם נמכרה לישראל, שאין השדה בשיעבוד ביד הקונה יותר מביד המוכר, ומש"ה אין מצוה גאולה אלא ביד הקרובים. אבל גאולת הארץ מיד הקונה הגוי העובד בה בשביעית, מצוה לגאולה. והרי אפילו בזה"ז איתא בגיטין (ח): שמשום ישוב אר"י מצוה לגאול שדה מגוי. ומכל שכן בעת ישוב אר"י בידם שמצוה לגאולה מיד הגוי שלא יעבוד בה בשביעית. וכתוב, ובכל ארץ אחוזתכם, לומר שאין בזה מצוה אלא בשעה שכל הארץ ביד

יט. אסור לומר לגוי לעשות לו מלאכה בקרקע בשביעית. [בקרקע שלא נמכרה במכירה הנעשית על ידי הרבנות]. אולם במלאכות דרבנן, או בדבר שיש בו מחלוקת, במקום הפסד אפשר להקל על ידי גוי. (ט)

עשיית מלאכה על ידי גוי בשביעית

תלה השי"ת קדושה בארץ, דכתיב שבת שבתון יהיה לארץ. והבן. וכך הוא הלשון בפרק מי שהפך וכו' כל שמותר לעשות אומר לכותי ועושה, וכל שאינו מותר לעשות אין אומר לכותי ועושה. וכן בפי' התוס' לשם בכל המסכת לא נמצא רק מועד, וכן אני אומר שטעה הסופר בין שבת לשביעית, כי לשם גם כן אשבת קאי כל שעושה וכו'. ודו"ק. ומבואר מדבריו דאמירה לגוי בשביעית חמור משבת, ואיסור זה הוא מצד ושבתה הארץ.

ומדברי הרמב"ם (פרק יג מהלכות שכירות הלכה יג) מבואר, שאיסור אמירה לגוי הוא בכל האיסורים. שכתב, דהאומר לעכו"ם חסום פרתי ודוש בה, אסור ואינו לוקה. וכתב הרב המגיד שכן דעת הרמב"ן, דאיסור אמירה לגוי שייך בכל האיסורים. ויש חולקים. וראה בילקוט יוסף שבת כרך ב' (עמוד רלב). ע"ש. ובפשטות הוא הדין גם בשביעית. ועיין במנחת חינוך (מצוה קיב אות ב) שכתב, דשביעית שונה משבת, דבשבת האיסור הוא רק על העושה וכו', אבל בשמיטה אם עושה עבודת הארץ, כגון שחורש שדהו או זורע או קוצר על ידי גוי, נהי דהלא תעשה של עבודת הארץ אינו, כי הכל כתיב לנוכח, שדך לא תזרע, אך בעשה עובר בכל עבודת קרקע אפילו על ידי אחרים. ע"ש.

ובשו"ת מהריט"ץ חלק א' (סימן מז) כתב, לענין חרישה על ידי גוי בשביעית בקרקע של גוי, דאסור לישראל לסייע ביד הגוי בקרקע של גוי, וע"ש מה שדן לענין הפירות. ומשמע מדבריו דבקרקע ישראל פשוט דאסור על ידי אמירה לגוי. ודו"ק.

(ט) יש לחקור במאי דקיימא לן בכל דוכתא אמירה לעכו"ם שבות, היאך הדין באומר לנכרי לעבוד בשדהו עבודה אסורה בשביעית, האם יש בזה דין אמירה לעכו"ם ככל דוכתא דאסור מדרבנן, ומותר בתרי דרבנן במקום צורך או מצוה, או שאסור מדאורייתא, או שאין בו איסור כלל. והנה אי נימא דמצות שביעית היא מצוה בחפצא על הקרקע, לכאורה אמירה לגוי [שאינו פועל שלו, כי בפועל יד פועל כיד בעל הבית] אסורה אף מן התורה אחר דסוף סוף שדהו אינה שובתת. אבל אי נימא דהאיסור הוא על הגברא, נמצא שמן התורה אין איסור לומר לגוי לעשות מלאכה בשדה או באילן. אך יש לדון אם על כל פנים אסור מדרבנן. וכבר כתבנו בזה לעיל.

וראה בגמרא בבא מציעא (צ.) איבעיא להו, מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה, מי אמרינן כי אמרינן אמירה לגוי שבות הני מילי לענין שבת דאיסור סקילה, אבל חסימה דאיסור לאו לא, ובגמרא רצו לפשוט דין זה מאיסור סירוס לבהמתו על ידי בן נח. וכתבו התוס' שם (ד"ה אבל) אף על גב דבמועד קטן (יב.) אמרינן, דבשביעית וחולו של מועד אסור אמירה לגוי, התם משום דשבת ויום טוב חדא מילתא היא, וגזרו אטו שבת. וכבר הזכרנו לעיל מה שכתב המהרש"ל בהגהות חכמת שלמה שם, וז"ל: כך מצאתי בפסקי תוס', ועל כל זאת אני אומר שטעות נפלה בספרים, כי בכל מסכת מועד קטן לא נזכר אמירה לכותי בשביעית דאסור או מותר, כי בודאי אסור אמירה לגוי בשביעית אפילו אם תאמר שמותר בשבת, לפי שהשביעית

הדחק גדולה מזו, ויש להתיר ליטע על ידי נכרי, אחרי כי אין מבואר איסור דאילני סרק להדיא במשנה רק במשמעות, מדרשב"ג מתיר מכלל דת"ק אוסר וכו', עם כל זה אפשר להתיר בשעת הדחק כזה. וצ"ע ויש להתיישב. ע"ש. והצדדים להיתר הוא משום דהוי שבות דשבות, דאקליפטוס אינו עץ פרי, ולכן איסורו רק מדרבנן, ועל ידי נכרי הוי שבות דשבות. ומבואר שתפס בפשיטות דאמירה לגוי בשביעית אסורה מיהא מדרבנן.

וכן מבואר מדברי הגאון החזון איש (שביעית סימן יב אות ו') שכתב לגבי האוסף משרהו כדרך הבעלים, דעובר בלאו, אבל לענין שבות שאסרו לאסוף הרבה שרב הכמות נראה כסחורה, לא מהני שיור, שהרי שבות זו בין בבעלים בין לאחרים, ובין לענין לאו דאורייתא הנוהג בבעלים, ובין לענין שבות הנוהג בכל אדם, אין נפקותא אם עושה בעצמו או על ידי שליח, שאין צריך כאן דין שליחות, למה הדבר דומה לאדם שתוחבין לו איסור לגרונו לרצונו, או שמלבישין לו כלאים לרצונו, והכי נמי כששלוחיו קוצרין לו כל שדהו ורצונו להחזיק לעצמו הכל, הרי עבר בלאו דל"ת כדרך הקוצרין, והילכך אין נפקותא אם עושה על ידי ישראל או עושה על ידי נכרי, ואפילו על ידי קוף, ואינו ענין אמירה לנכרי בעלמא. ע"כ. ומבואר, דהאיסור הוא גם על ידי נכרי. ובמקום אחר כתב עוד החזון איש (שביעית, סימן יז ס"ק כה ד"ה ובזמן): שלדעת רש"י אף על פי שבכל מקום איסור אמירה לעכו"ם הוא שבות, מכל מקום בשביעית עובר מן התורה, וכן משמע מתוס' רבינו אלחנן, מה שאין כן להרמב"ם האיסור על הבעלים וכו', ולפי זה מן התורה יכול לזרוע על ידי עכו"ם וכו'. ע"ש. ומשמע מדבריו שההיתר הוא מ"מ התורה, אבל אין הכי נמי מדרבנן איכא איסור אמירה לעכו"ם גם בשביעית. וכן כתב בספר דרך אמונה (פ"א ה"ה ס"ק לג) שאין

ובזמנו [לפני יותר מ-300 שנה] התעורר פולמוס גדול בין חכמי ירושלים, באלמנה אחת שהלוותה מעות לגוי אחד ואמר לה הגוי, שבכסף זה הוא יקנה עבורה חטים, ויזרעם בקרקעו עבורה, ובהגיע עת הקציר בשנת השמיטה, שלח לה הגוי שתבוא לאסוף את תבואתה, ובאה לשאול לפני חכמי ירושלים אם תבואתה זו מותרת באכילה ובהנאה. והראשון לציון רבינו יונה נבון זצ"ל בשו"ת נחפה בכסף (חלק יורה דעה סימן ד) אחר שהחליט דשביעית בזמן הזה מדרבנן, כתב להקל בנידון דידן, ואף דמצות ושבתה הארץ היא מצוה בחפצא, ולפי זה לכאורה יש לאסור בנידון דידן, עם כל זה העלה שם להקל, אחר שהיא לא ציוותה לו. והגוי עשה כן מעצמו. וצירף גם דברי המהריט"ץ שגוי העובד בשדהו של הגוי בשביל ישראל, אין בכך איסור. והראוני שכן דעת הגאון רבי ישראל מאיר מזרחי זצ"ל בשו"ת פרי הארץ חלק ג' (סימן ד), דאין איסור אמירה לנכרי אלא דוקא בשדה הנכרי, אבל בשדה ישראל איכא איסור אמירה לגוי בשביעית. וכן כתב בשו"ת אדמת קודש (חלק יורה דעה סימן ט' חלק ב). וכן כתב רבי אליהו מני זצ"ל (ראב"ד דחברון, סימן קט). וכן הוא בברכי יוסף (יורה דעה, שירי שיירים, סימן שלא), וכן הוא בשו"ת שעות דרבנן (להמקובל רבי שלמה כהן זצ"ל, בעל היפה שעה, דף פא). וכן דעת מהר"ם קלירס זצ"ל בספר תורת הארץ (חלק א' פרק ו'). וכן כתב בשו"ת שמן המור (למהר"ם רוביו, אב"ד דחברון, חלק יורה דעה סימן ד), דאיכא נמי איסור השכרה לגוי, משום שמבטל מצות ושבתה הארץ. ע"ש. וכן כתב בשו"ת ציץ הקודש חלק א' (סימן טז אות ז). ובשו"ת בני ציון חלק א' (סימן ב). ע"ש.

וכן משמע ממה שכתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות כד) להתיר לשתול על ידי גוי עצי אקליפטוס באויר לא טוב, על מנת לזכור, אחר שיש לחוש לבריאות הגוף ואין לך שעת

היא בחפצא או בגברא, היא מחלוקת גדולה בפוסקים, וכיון שמדברי הראשונים משמע שהמצוה היא בחפצא, ולדבריהם אסור לעבוד בשדה בשביעית גם על ידי גוי, נראה דיש לחוש לדבריהם ואין להקל בזה גם בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן, אחר שכן מבואר ברוב הפוסקים הראשונים והאחרונים. אולם במלאכות דרבנן, או בדבר שהוא שנוי במחלוקת אם איסורו מן התורה או מדרבנן, אפשר להקל על ידי גוי, דיש לנו ספק ספיקא בדרבנן [בזמן הזה], וכגון לענין נטיעה בשביעית, שלדעת רוב הראשונים איסור נטיעה בשביעית אינה אלא מדרבנן, ואם כן שמא נטיעה מותרת מן התורה, ואם תמצא לומר דאסורה מן התורה, שמא הלכה כהסוברים בדעת הרמב"ם והתוס' דמצות ושבתה הארץ חלה על העובד ולא על בעל הבית. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לסמוך עליהו, אף שהוא נגד רוב הפוסקים, בצירוף הספק ספיקא הנז'. וכן העלה לדינא בקובץ תנובות שדה (גליון 30) מהטעם הנז'.

ומה שכתבנו שכל זה אם הגוי עושה בשליחותו וכו', כן כתב בספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק י' ענף ב' סעיף א'). וכעין זה מצינו באיסור שביתת בהמתו בשבת שהיא מצוה מן התורה, דדוקא כשמשכיר את בהמתו לעכור"ם הוי כאילו הבעלים השכירו לעבודה. ע"ש.

אמירה לגוי ברמז, או מערב שביעית, או בשביעית למוצאי שביעית

יש שלש שיטות. א. י"א משום שיש שליחות לגוי לחומרא [רש"י ב"מ ע"א: בית מאיר אה"ע סי' ה' ע"פ רש"י שבת קנ"ג. וכ"כ בהגמ"י שבת רפ"ו. וכ"כ הלבוש או"ח סי' רע"ו, סי' שז, סי' שלד. בשטמ"ק ב"מ שם בשם הריטב"א דזה חומרא מיוחדת ברבית. וע' בת' פ"י יו"ד סי' ג. אך בשטמ"ק שם כ' בשם הריטב"א שזו חומרא מיוחדת בריבית]. ב. וי"א משום ממצוא חפצך ודבר דבר. ואמירה לגוי לא גרע מדבור חול

נוטעין בשביעית אילן סרק ואפילו לסייג ואפילו על ידי גוי. ע"ש.

וכבר הזכרנו לעיל מה שכתב הרי"מ טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה (פרק ב' סעיף א', ופרק י' ענף ב' סעיף א'), שאסור לישראל שיעבוד שדהו גם על ידי גוי, ואפילו אם הישראל לא אמר לו בפירוש שיעבוד בשדהו, אלא שהגוי עובד לדעת ורצון הישראל, גם כן אסור. וע"ש בהערה 2 שהביא בשם מהרי"ל דיסקין שהטעם שאסור לעבוד על ידי גוי, כי מלבד שיש בזה איסור שבות, דאמירה לגוי שבות בכל איסורי לאו, ואפילו אם שביעית בזמן הזה דרבנן על כל פנים עיקרו מן התורה, וגם יש איסור עשה של שביתת הארץ. ועוד יש לדון לפי מה שהקשו האחרונים גבי שבת, למה לי איסור שבות דאמירה לגוי, תיפוק ליה מטעם שליחות, לפי מה שכתבו התוס' בב"מ (ע"א): דלחומרא יש שליחות לנכרי, ותירץ הכסף משנה, דבשבת הקפידא רק על שביתת הגוף ולא שייך שליחות, לפי זה בשביעית שהשביתה היא על הארץ אפשר לאסור גם מטעם שליחות. ע"כ. ועיין עוד בכסא דוד (סימן א' ס"ק יט) ובבאו"ה שם. ובספר ברית עולם (א' ס"ג), ובספר שביתת השדה (עמוד לג לד). ע"ש. וולגבי עץ סרק לסייג, ראה מה שכתבנו להלן להקל בזה].

וכבר נתבאר שבדין זה אם מצות שביעית אם

ויש לדון לגבי אמירה לגוי בשביעית, האם יש לאסור גם רמז בלא אמירה מפורשת, וכן לומר לגוי בערב שביעית שיעשה מלאכה בשביעית, או לומר לו בשביעית שיעשה מלאכה לאחר השביעית.

והנה מסקנת הפוס' להלכה שאיסור אמירה לגוי בשבת הוא מדרבנן, וכ"כ החיד"א במחזיק ברכה (סי' רמד). וטעם האיסור מדרבנן,

בשבת. (רש"י ע"ז טו.). ג. וי"א שאסור מדברי סופרים, כדי שלא יקל בענין שבת ויבואו לעשות בעצמם. (הרמב"ם פ"ו משבת ה"א).

ועפ"ז כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ר), שלגבי שביעית, לכאורה הטעם של ממצוא חפצך ודבר דבר, לא שייך בשביעית, שלא מצינו שדברי חול וכה"ג נאסרו בשביעית. אבל שאר הטעמים, שמא יבא לעשות בעצמו, או שליחות לנכרי לחומרא, שייך אף בשביעית. וכ"כ התוס' במו"ק (יב) שבשביעית וחיה"מ אסור אמירה לגוי, ובהגהות המהרש"ל (ב"מ ז.). כתב, ששביעית חמור מכולם, כיון שהתורה תלתה איסור שביעית בביטול שביעת הארץ. ולפ"ז יתכן שאמירה לגוי בשביעית אסור מה"ת. והוי כעין שביעת בהמה בשבת. ונח' בזה הראשונים (ע'.

בריטב"א ותורי"ד ע"ז טו.), אם איסור שביעית הוא מצד איסור גברא, או איסור חפצא מצד בטול שביעת הארץ. ולכן למעשה בודאי עלינו להחמיר. ולפ"ז נראה שגם רמז לגוי אסור מעיקר הדין. וע' ברמ"א (או"ח שו"ס כ"ב) בשם או"ז שאפילו בשבת מחמירים. וכן לענין אמירה לגוי מערב שביעית, לעשות מלאכה בשביעית, צריך להחמיר ע"פ הנ"ל. וכן לענין הפעלת ממטרה להשקות גינה, שמעמידה בערב שביעית כדי שתפעול בשביעית, יראה לפי הנ"ל להחמיר בזה. אבל לענין אמירה לגוי בשביעית בשביל אחר שביעית, בפשיטות נראה שמוותר. עכת"ד הרב שבט הלוי.

ויש לעיין אם יש מקום להקל בהנ"ל באופנים שיש ספק, מטעם ששביעית בזמן הזה דרבנן. ועוד צירופים.

עוד בדין אמירה לגוי בשאר איסורים

וע"ש שהביא דברי הגמ' ב"מ הנ"ל, דשמא איסור אמירה לגוי הוא רק בשבת דהוי איסור סקילה. ולדעת הראב"ד (שהו"ד בראשונים ב"מ ז.). לא איפשיטא ונקטינן לקולא. [וסותר למ"ש בהשגות דלהלן]. שהרי אפי' לגבי שבת הוא רק שבות מדרבנן.

אולם הרא"ש (ב"מ פ"ז סי' ו) כתב, שנראה דאיפשיטא לחומרא. וכ"פ הרמב"ם (שכירות פ"ג ה"ג) לבי חסימה. וכ"כ ה"ה שם, שבכל מצוה שיש בה לאו, נאסר אמירה לגוי. וכ"פ הרמב"ן (ב"מ שם), ובש"ע (חומ"מ סי' שלח ס"ו), שאסור לומר לגוי חסום פרחי ודוש בה. ופירש הרמ"א, משום שאמירה לגוי אסורה בכל איסורי לאו כמו בשבת. וכ"כ הרשב"א והריטב"א (ב"מ ז.). דאיפשיטא בעיין לחומרא, ולכן אמירה לגוי שבות אפי' באיסור לאו. וכ"כ עוד ראשונים. [והיראים (ס"ס קסח) כתב דלא איפשיטא האיבעיא ואולינן לחומרא אף דהוי איסורא דרבנן. וכ"כ ת' רבינו יונה (ע"ז מג:). וכ"כ

אחר כתבי כל הנ"ל יצא לאור הספר חזון עובדיה שבת כרך ג', ושם האריך בדין אמירה לגוי בשאר איסורים, וסיפא דמילתא נקט: א. שאסור לומר לגוי לעשות לו איסור לאו מאיסורי תורה, כמו לסרס לו בהמה של ישראל. ב. אבל מותר לומר לגוי לעשות לו דבר שאיסורו מדרבנן. שרק לגבי שבת שבות דשבות אסור שלא במקום מצוה, אבל לא בשאר איסורים שהם מדרבנן. וכגון לומר לגוי לעשות לו מלאכה בערב פסח, לפי שאין איסור מלאכה בערב פסח אלא מדרבנן. ג. ומ"מ אסור לומר לגוי לעשות לו בחול המועד מלאכה האסורה, שדין יום טוב וחול המועד כדין שבת. ד. וכן אסור לומר לגוי להטיל מום בבכור תם, ואפילו למי שאומר שהטלת מום בקדשים בזמן הזה אינה אסורה אלא מדרבנן, אמירה לגוי אסורה בו. ה. ולגבי כלאים נקטינן, שאסור לומר לגוי לזרוע כלאי זרעים בשדה של ישראל, אבל מותר לומר לו לזרוע בשדה של הגוי עצמו.

הראב"ד בהשגות (כלאים פ"א ה"ג), וכ"כ הסמ"ג (לאוין קפד).

ובשו"ת נחפה בכסף (חיו"ד סימן ד) כתב, שנראה שאם האיסור אינו אלא מדרבנן מותר לומר לגוי לעשותו, שאפי' לראשונים דס"ל דאיפשיטא הבעיא לחומרא, היינו דוקא באיסור לאו, אבל באיסור דרבנן לא מצינו בשום מקום שאסרו, ולכן מותר לומר לגוי לכתחלה לעשותו. ואף שבשבת שבות דשבות אסור שלא במקום מצוה, שאני שבת דחמיר, ואפילו בחוה"מ גזרו אטו שבת (תוס' ב"מ צ'). שגזרו יו"ט אטו שבת, דשבת ויו"ט חדא מילתא היא. משא"כ בשאר איסורים דרבנן כ"ע מודו שמותר לומר לגוי לעשותו. והביא שכן מבואר בפרי חדש (בסי' תסח), שנראה עיקר כסברת הרוקח (סי' שי) שמותר לעשות מלאכה בער"פ על ידי גוי, ואף שהרמב"ם פסק שאסור לומר לגוי חסום פרתי ודוש בה, שאני התם דאיכא איסור לאו, אבל איסור מלאכה בערב פסח דליכא איסור לאו, פשיטא דשריא אמירה לגוי. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תסח בדעת היש בתרא), והרדב"ז בתשובה (סי' רמג).

ובאמת שכן מפורש בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' תקנט) וזה לשונו, ומותר לומר לגוי בשבת לטלטל מוקצה, כדמוכח בב"מ (צ'), מהו לומר לגוי חסום פרתי ודוש בה, מי אמרינן אמירה לנכרי שבות, הני מילי לענין שבת, דאיסור סקילה הוא, אבל חסימה דאיסור לאו, לא. אלמא דבאיסור דרבנן פשיטא דלא גזרו. ראבי"ה. ע"כ. וע"ע בשו"ת הריב"א (ח"א סי' י) שכתב, שאע"פ שלא התירו בשבת שבות דשבות אלא במקום מצוה, במחמר דליכא אלא לאו, לא חמיר יותר משאר איסורים, דשרי בהו שבות דשבות. וכן הובא בשו"ת יד סופר (סי' ס). ע"ש.

והנודע ביהודה (מה"ת או"ח סי' מד) כתב, דאף שנקטינן כרוה"פ לאסור אמירה לגוי

בשאר איסורים, מ"מ י"ל דבאיסורים דרבנן שרי לומר לנכרי לעשות במקום מצוה דהוי שבות דשבות. ע"ש. וכ"כ הפמ"ג (סי' שז מש"ז אות ד), והמחב"ר (סי' רמד סק"ה). וע"ע בשו"ת חתם סופר (חיו"ד סי' שו). ובמאירי (ב"מ צ'). כתב, שיש מתירים אמירה לגוי בלאו דחסימה, ואע"פ שהמטיל מום בקדשים אסור אפילו ע"י גוי, ואפילו בזמן הזה שאין איסורו אלא מדרבנן, חומר הוא בקדשים. וכ"כ הרא"ש (פ"ז דב"מ הלכה ו). ע"ש. ומה שהקשה הרב מאמר המלך (דף לט:), ממ"ש ביו"ד (סי' שצ ס"ז), שאשה שחל ליל טבילתה תוך שלשים יום לאבלה, תאמר לנכרית שתטול צפרניה, וכתב הש"ך: "דה"ט משום דאמירה לגוי שבות, ובמקום מצוה לא גזרו". ומשמע דשלא במקום מצוה אפילו בשאר איסורים יש לאסור אמירה לעכו"ם אף בדרבנן. ע"ש. לק"מ דשאני התם שהאשה יש לה הנאה בנטילת צפרניה, ורק משום דהוי במקום מצוה לא גזרו.

ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' ד אות ז) העיר על הפר"ח מדברי התוס' (ר"ה כד:), שמשמע שגם בשאר איסורים אסור אמירה לגוי אפילו באיסור דרבנן. ומ"מ יש סיוע להפרי חדש מדברי הרוקח דס"ל להקל בדרבנן. ואף מהתוס' אין ראיה כ"כ להחמיר, ד"ל דקאי על שבות דשבת וחוה"מ. וכ"כ המהרש"ם בדעת תורה (סי' שז סעיף ה). והוסיף הרה"ג המו"ל "אבל אין הכי נמי דבשאר איסורים אין לאסור אלא דוקא בלא תעשה ממש, ולא בדרבנן שלהם. וכמ"ש הפרי מגדים (שם במש"ז סק"ד)". ע"כ. וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנא סק"ד), דאמירה לנכרי בשאר איסורים בדרבנן שרי, כמ"ש הפרי חדש (סי' תסח), ומ"מ בשבוע של ט' באב אסור לתת בגדים לכובסת נכרית לכבסם, משום חומרא דט' באב. ע"ש. וכ"כ בספרו יעיר און (מערכת א אות עה), להתיר אמירה לגוי בשאר איסורים דרבנן. וכ"כ מהר"י עייאש בהגהותיו לספר

ארעא דרבנן (עפרא דארעא אות לה), ובערך תקנא ס"ק יז), ובספר טהרת המים (בשיורי טהרה השלחן סי' תרצו סק"א), ובשערי תשובה (סי' מע' ש, יא). ע"ש. והכי נקטינן.

אמירה לגוי לגבי כלאים

(מלכים פ"י ה"ו) שבני נח אסורים בהרכבת האילן, וא"כ יש בזה משום לפני עור. וכ"כ הגר"א (סי' רצה סק"ד), והברכ"י (סי' רצה סק"א), ובשו"ת חיים שאל (ח"א סי' צו אות ב), והרב מעשה רוקח (פ"א מהל' כלאים ה"ו), והמנחת חינוך (מצוה רמד אות ד).

וכל זה בודאי כלאים, אבל אם יש ספק אם הוא כלאים, אפילו להראב"ד שאומר באיסור חסימה ע"י גוי, דהוי בעיא דלא איפשיטא ולחומרא, בזה יש להתיר לכתחלה לומר לגוי לעשותו, כגון פירות תפוחי זהב ואשכוליות ולימונים מתוקים, שפירותיהם דומים מאד זה לזה, שגדלים על כל מים, ושונים במראיתם, וגם תחלת הרכבתם נעשתה ע"י גויים, יש להקל לומר לגוי להרכיבם זה בזה. וע"ע בחזו"א (כלאים סי' ב אות ט. סי' ג אות ז). ולהלכה, הדבר פשוט, שאפילו להראב"ד שאוסר לומר לגוי לזרוע לו כלאים, בני"ד משרא שרי. וע"ע בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כה).

וכתב המאירי (ב"מ ז.), שאע"פ שיש מתירים אמירה לגוי בלאו דחסימה, מ"מ אסור לומר לגוי להטיל מום בקדשים, ואפילו בזמן הזה שאין איסורו אלא מדרבנן (כ"ד רש"י והראב"ד ע"ז יג ע"ב, והתוס' בכורות לג ע"ב. ולרמב"ם איסורי מזבח פ"א ה"ז, והסמ"ג לאוין שטו ועוד, הוי מה"ת), חומר הוא בקדשים. וכ"כ הרא"ש (פ"ז דב"מ ה"ה) בשם הראב"ד.

להטיל מום בבכור בהמה על ידי גוי

בזה"ז, לכ"ע הוי רק מדרבנן, כיון שמספק אינו ראוי להקרבה, ושוב אין בו איסור שחוטא חוץ כלל. והוסיף, שלפמ"ש החת"ס (ח"ו סי' כד), שאפי' למ"ד שהואיל ולא נפשטה הבעיא דחסימה, אזלינן לחומרא, מ"מ הני מילי באיסור לאו, אבל באיסור דרבנן, ע"י גוי הו"ל

ומ"ש הרמב"ם (פ"א מהל' כלאים ה"ג), שמותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים. תירצו הרד"ע (בהגהותיו לרמב"ם שם), והרדב"ז (בפי' על הרמב"ם), והגר"א (יו"ד סי' רצו סק"ז) שאמירה לגוי לזרוע כלאי זרעים בתוך שדהו של ישראל, ודאי אסורה, אלא הכא מיירי בשדהו של הגוי, שאומר לגוי הא לך כלאי זרעים וזרע אותם בשדה שלך, דהא כתיב "שדך" לא תזרע כלאים ולא שדה של גוי. וכן מותר לומר לגוי זרע שדך כלאים ואני אקנה אותם אח"כ ממך, ודמי למ"ש בירושלמי (פ"ד ה"ג), חרוש טבאות דאנא נסיבנא לה ממך בתר שביעית. עכת"ד.

ובשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כד) תירץ, שבכלאי זרעים פשיטא דשרי אמירה לגוי, כדמוכח בשבת (ק"ט.), ומוכח משם, שבשאר איסורים לא גזרו על אמירה לגוי, והיינו דוקא באיסורים הדומים לאיסור מלאכה בשבת וי"ט, שאין מעשה האיסור נתעב בעצמו, אבל חסימת פה בפרה שיש בה טעם איסור צער בעלי חיים, וכן סירוס, כיון שהמעשה נתעב מעצמו, אמרינן מה לי ע"י גוי או ע"י ישראל. [והראב"ד ס"ל דכלאי זרעים נמי דמי למעשה נתעב. ע' בחולין (קטו). ואפשר שבשאר לאוין מורה הראב"ד להתיר]. ע"כ. ולפ"ז, מ"ש הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ו), שאסור לישראל להניח לגוי שירכיב לו אילנות מין שלא במינו. [ובכס"מ שם כתב שטעמו מההיא דב"מ (ז).]. היינו כמ"ש המל"מ שם, שמבואר ברמב"ם

ובשו"ת חת"ס סופר (חיו"ד סי' שו) כתב, שאפשר שאפי' בספק בכור אסור להטיל מום, ואפילו ע"י גוי, אע"ג דבעלמא שבות דשבות דאמירה לגוי מותר, מ"מ הכא משום חומרא דקדשים אסור. ע"ש. וע"ע להגרעק"א בת' (סי' סד). ומהרש"ם (ח"ד סי' סו) כתב, שספק בכור

כ. מותר למכור שדה למי שאינו שומר תורה ומצוות בשנה ששית, אף שידוע שיעשה בה מלאכה בשנה השביעית, ובפרט אם מסופק בדבר דשמא ימכור שדהו לגוי. אולם אסור להשאיל או להשכיר את שדהו, למי שאינו שומר תורה ומצוות בשנה ששית, מכיון דשכירות לא קניא, נמצא שעובד בשביעית בקרקע של ישראל. (ב)

בספק בכור, הו"ל ספיקא דרבנן, וכ"ש ע"י גוי. וע"ע כע"ז בנו"ב (תנינא יו"ד סי' קצב).

וע"ע בט"ז (יו"ד סי' רצו סק"א) בביאור דברי הטור בדעת הרמב"ם, שמותר לזרוע כלאי זרעים ע"י גוי, משום שבחובת קרקע שנוהגת רק בא"י, כיון שאין זה חובת הגוף, אין בו איסור אמירה לגוי. והעירו על זה, שא"כ גם שביעית שהיא חובת קרקע, נימא דאין בה דין אמירה לגוי. אלא ששביעית שאני שלדעת הרבה פוסקים, היא איסור חפצא, כפשוט לשון הגמרא (ע"ז טו:). שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית.

כמו שבות דשבות, ובכדי שלא יבוא לידי מכשול בגיזה ועבודה, חשיב כדבר מצוה, כמ"ש הט"ז (יו"ד סי' שלד). ועוד שיש כאן ס"ס לקולא (שמא אינו בכור, ושמא הלכה כהראב"ד, שלהטיל מום ע"י גוי מותר). לכן יש להתיר לומר לגוי שיטיל בו מום, ויותר נכון שיאמרו לגוי שיאמר לגוי אחר, דהוי אמירה לאמירה, וימסרהו אח"כ לשחיטה. [וע' בשד"ח (מערכת ס כלל מה) שאע"פ שאין עושים ס"ס בידים, אם יש כבר לפנינו ספק אחד, בדרבנן, אפי' במקום שאין מתירים בספק אחד, מ"מ מותר לעשות ספק שנין]. גם בשו"ת הרמ"ן (יו"ד סי' עד) העיר, שלסוברים שהטלת מום בבכור בזה"ז היא מדרבנן, א"כ

למכור שדה בשנה ששית, כשידוע שיעבוד בשדה בשנה השביעית

למסייע בידי עוברי עבירה. וכן משמע מהמג"א (סי' שמ"ז) דאסור להשאיל כלים לפני השבת למי שחשוד לעשות בהם מלאכה בשבת. וכמו שביאר דין זה בתורת זרעים (פרק ה' משביעית משנה ו'). וראה עוד בחזון איש (סימן יב אות ט'), ובדרך אמונה (ציון ההלכה סק"ו). והנה מלבד איסור מסייע בידי עוברי עבירה יש לדון בנו"ד, במשאיל או משכיר שדהו לישראל החשוד על השביעית, דמאחר שאין שכירות חשובה כקנין גמור, נמצא שקרקע של ישראל אינה שובתת בשביעית, ואי נימא דמצות שביעית היא בחפצא, נמצא עובר על מצות שמיטה. אלא דלכאורה יש לקשר נ"ד לדין אמירה לגוי בשביעית, ואכמ"ל.

אם יש איסור מסייע בידי עוברי עבירה כשהדבר ספק

לגלח בתער, והביא המשנה בשביעית (פ"ה מ"ו) משאלת אשה לחברתה החשודה על

(ב) הנה לשון הרמב"ם (פרק ה' הלכה ו'), אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית וכו'. ומדכתב "בשביעית" משמע דוקא בשביעית אסור, אבל קודם לכן מותר למוכרן למי שהוא חשוד על השביעית, ואין כאן משום מסייע בידי עוברי עבירה, כיון דאכתי הוי לפני זמן איסורא, וכדתנן במס' מעשרות (פ"ה מ"ג) דמותר למכור פירותיו לאינו נאמן על המעשרות, או לחשוד על השביעית, קודם שיגיעו לעונת המעשרות. אך לענין שאלה ושכירות גם לפני שביעית אסור להשאיל או להשכיר להם אותן הכלים המיוחדים לעבירה, דכיון דשאלה ושכירות לא קניא, נמצא שמשתמש בשביעית בכלים שלו, ואז נחשב

וע' בשו"ת הלל אומר (חיו"ד סימן פב) שדן בענין מכירת סכין גילוח למי שחשוד

והנה מה שכתב בביאור המשנה שביעית הנו', כבר הארכנו בזה בילקוט יוסף שבת כרך א' (מהדורת תשע"א סימן רמו הערה ד'), והזכרנו את השיטות בזה, כשיש ספק אם האיסור ייעשה או לא, שי"א שאין בזה איסור של מסייע בידי עוברי עבירה, והוא על פי המבואר במסכת שביעית (פ"ה מ"ח), ונפסק ברמב"ם (פ"ה מהל' שמיטה ויובל ה"ב), וז"ל: כל שמלאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית אסור למכור לחשוד, ומלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מותרת, מותר למכור לחשוד.

ובגמרא עבודה זרה (ו:): אמרו, מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח, ת"ל ולפני עור לא תתן מכשול. וכו'. הכא במאי עסקינן דקאי בתרי עברי דנהרא. וכתבו התוס', דהוא הדין בכל האיסורין. והא דנקט יין לנזיר, משום דמסתמא למשתי קא בעי לה, כיון דכולי עלמא חמרא שתו, ושמא שכח נזירותו. אבל ישראל שאמר הושיט לי נבילה או חזיר או שום איסור, אין לחושדו מלהושיט לו. אבל אם ידוע לו שרוצה לאוכלו אסור להושיט לו, ואפילו הוא שלו. ע"ש.

ומבואר מהתוס' דכל שיש ספק אם יעבור על האיסור אין בו משום ולפני עור. וכן מוכח מחידושי הריטב"א (עבודה זרה דף סג.) גבי מה שאמרו שם, אומר אדם לחמריו ולפועליו. פירוש גויים או עמי הארץ, צאו ואכלו בדינר זה צאו ושתו בדינר זה ואינו חושש, לא משום שמא יקחו פירות שביעית מן השוק וכו', ולא משום מעשר אם עמי הארץ הם ויקחו שאינו מעושר, ונמצא זה מאכילן, דהא איהו לא ספי להו מידי, אלא פריטי יהיב להו. ע"כ לשון רש"י ז"ל, וכתב הריטב"א, ואם תאמר ולמה אינו חושש בעמי הארץ אלו משום לפני עור לא תתן מכשול מיהת, וי"ל דמהכא שמעינן דכל שאין אנו

השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור, אבל לא תבור, ולא תטחן עמה, אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה, ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה, אבל משתטיל המים לא תגע אצלה, שאין מחזקין ידי עוברי עבירה. וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום. ע"כ. ופירש ר' עובדיה מברטנורא שם, שאני אומר לספור בה מעות היא לוקחת. ע"כ. וכן פירש בפירוש המשניות להרמב"ם, דטעם התרת אלו הכלים, לפי שאינן מיוחדות לעבירה, שאנחנו אומרים שמא שאלה נפה וכברה למנות בהם דברים שבמינן, ריחים לטחון בה סממנים, תנור ללבן בו את הפשתן. ולפיכך כשפירשה לה שלפירות שביעית היא שואלתן לא תשאלנה כלום. ע"כ. מ"מ למכור מחרישה למי שהוא חשוד לעבוד אדמה בשביעית אסור, וכן הוא ברמב"ם (פ"ד מהלכות שמיטה ה"ח), ובפ"י המשניות: אמר הכתוב: ולפני עור לא תתן מכשול, ר"ל מי שסגרה עיניו התאוה ויצר הרע אל תעזור לו להוסיף בעוורו ותוסיף להרחיקו מן היושר, ומפני זה אסור לעזור עוברי עבירה, ולא יתקנו להם כלום, אבל ראוי לקלקל להם. ע"כ. וחילוק גדול יש בין החשוד לעבוד בשביעית, שפירשו לכאורה שיודעים אנחנו שעובד בשביעית, שלפני ז' שנים ראינו שעבד אדמתו, אף שאולי במשך הזמן הזה כבר חזר בתשובה, כי עלול אדם לעשות תשובה. ובכל זאת אנו דנין אותו לחשוד על העבר, וכ"ש אם הקונה עומד לפנינו בפרצופו המגולח והכרת פניו ענתה בו. ועוד, דבשביעית הכלים הללו נצרכים לו רובא דרובא להיתר, כי שש שנים זורע וחורש בהיתר, ושפיר יש לחשוב אולי קונה להצניע, ובנידון דידן כולו לאיסור. ועוד, שכבר תמהו המפרשים אמאי בדבר שמלאכתו לאיסור ולהיתר שרי, והא ספק דאורייתא לחומרא, כי לפני עור לא תעשה הוא. ותירצו, דהוי ספק ספיקא, ספק להצניע, ואם תמצא לומר לעבודה שמא לעבודת היתר. אולם בסנין גילוח ביד חשוד הוי כמו כולו לאיסור. ע"ש.

מיהו ביצים שלימות פשיטא לי דשרי לתת אותם במתנה, כיון דאיכא למיתלי תלינן, כמבואר במשנה מס' שביעית פ"ה מ"ח, ובמס' ע"ז טו. ובסוף פ"ה דגיטין סא. בתוס' ד"ה משאלת, עכ"ל.

ולדברי התרומת הדשן הנ"ל כתב בשו"ת עין יצחק (חאו"ח סימן יג) ליישב מה שהקשו מההיא דקידושין (לב.): רב הונא קרע שיראי וכו', והיאך רצה להכשילו באיסור דאורייתא, והא עבר אלפני עור. ולהנ"ל אתי שפיר, דכיון שיש ספק אם יכשיל אותו, ליכא לאיסור זה.

וע"ש במשנה ראשונה שהעיר, דבשלמא להרמב"ם (סוף פ"ט מהלכות טומאת מת) דספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, יש לומר, דמשום צורך התירו בספק לפני עור אף מדרבנן. אבל להרשב"א דספק דאורייתא לחומרא מן התורה, קשה. וכתב ליישב, דדוקא שהמכשול ודאי, אסור. אבל בספק אם יכשיל אין זה חשיב מכשול כלל, דהלוקח הוא מכשיל את עצמו. וכעין זה כתב בשו"ת אגרות משה (חלק יורה דעה סימן עב) בשם מהר"י בן מלכי צדק, שכל שיכול לתלות להיתר יכול הנותן לומר לדבר היתר נתתיו. ע"ש. ובפרט היכא דאיכא חזקת כשרות, תלינן יותר להיתרא. ע"ש.

ועיין להגאון החזון איש (שביעית סי' יב סק"ט) שכתב בזה"ל: והא דהקילו חכמים בספק אע"ג דספק מכשול בודאי אסור ליתן לפני עור, והיה ראוי להחמיר בספיקות, משום שאם באנו להחמיר בספיקות, נמי נעשה מכשול, שנמנע החסד ודרכי החיים והשלום מעצמינו ומהם. והם רק עמי הארץ, וחייבים אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם. וכל שכן שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם. ועוברים על לאו דלא תשנא, ועוד כמה לאוין, שאין איסורם קל מאיסור שאנו באים להציל אותם ממנו וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת משיב הלכה חלק א' (סימן ב), ובשו"ת הלל אומר

נותנין לו האיסור עצמו, והדבר ספק אם יקח איסור אם לאו, אין בו משום לפני עור אפילו לגבי ישראל. ע"כ. ומבואר דכל שיש ספק אין בו משום לפני עור, אם אין נותנין לו האיסור עצמו. וכן כתב עוד הריטב"א (ע"ז טו: ד"ה מי), דאין לאו דלפני עור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו היכא שיש רגלים לדבר לחוש שיעבור בו זה עבירה ועשו סתמו כפירושו, וכל היכא דאיכא למיתלי לקולא, דלאו לעבירה בעי ליה, אוקמוה רבנן אדינא והתירוהו. ע"כ.

וכן מוכח מתרומת הדשן (סימן רצט) שאין איסור לפני עור אלא אם ידוע בודאות שזה יעבור על האיסור, ממה שדן שם אודות מכירת תרנגולים לגויים כשיש חשש שיסרסום, וכתב בשם ריצב"א שאם בן נח מצווה על הסירוס, "וידוע בודאי שיסרסום" אסור. ומשמע דבספק ליכא איסור.

ועיין בשדי חמד (מערכת ו' כלל כו אות י) שכתב, דאם הוא קרוב לודאי שיכשל, יש לומר דעובר משום לפני עור. וכיו"ב כתב בשו"ת הר צבי (או"ח א סימן קכה) על פי דברי הט"ז יו"ד (סימן קנא ס"ק א) שכתב שם: מדכתב המחבר בשו"ע דברים המיוחדים לע"א משמע שאם הדבר מסופק אי לאליל שייך או לדבר אחר, אזלינן לקולא, וכן אמרינן לקמן במכירת בהמה גסה בטור, עכ"ל. הנה מבואר שאם כי בספק השקול אם לאליל הוא קונה אי לד"א, אזלינן לקולא, אבל במיוחדים לע"ז אסור למכור להם, וא"צ שיהיה בודאות גמורה שהוא קונה לע"א. ואמנם בספק השקול מבואר בט"ז הנז' דאזלינן לקולא, כיון דאיכא למיתלי.

וכן מבואר להדיא בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' יט), שבספק אם יעבור על האיסור אינו עובר בלפני עור, כיון דאיכא למיתלי, שכתב שם לענין ההיתר למכור ביצים לעכו"ם, דאמאי אין בזה משום לפ"ע לא תתן מכשול, וז"ל:

(סימן קיג), ובשו"ת כפי אהרן עפשטיין (סי' ג), ובשו"ת שבט הלוי חלק ד' (סי' יז), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יב (סימן זז). ע"ש.

וראה כיצא בזה בשו"ת יחזקאל דעת חלק ג' (סימן זז), לענין מכירת בגדי פריצות לנשים שאינן שומרות תורה ומצוות, שגם ביכול לקנות מגוי איכא איסורא דרבנן, משום מסייע בידי עוברי עבירה. אך בצירוף הטעם שכל שיש ספק אם יעשה איסור, נדשמה תלבש בגדים תחת בגד הפריצות, יש להקל. ודון מינה ואוקי באתרין. וראה עוד כיו"ב בשו"ת יחזקאל דעת ח"א (סימן י"דף לב). ובילקוט יוסף שבת כרך א' הנ"ל.

גם באור לציון על שביעית (עמוד קי) כתב, דמה שאמרו במשנה שם, דמותר למכור בשביעית מגל יד ומגל קציר וכו', אינו דין רק בשביעית, אלא כלל הוא בכל התורה כולה, שכל שאין הדבר מיוחד לעבירה, מותר למכרו "אפילו לחשוד". וסיים, ומכאן נראה שמותר למכור בגדים לא צנועים, כגון שמלה ללא שרוולים, למי שיש ספק שמתמש בהם בלא צניעות, אם בגדים אלו ניתנים ללבישה בצניעות, ע"י הוספת בגד תחתיהם. דבספק מכשול אין איסור דלפני עור. ע"כ.

ואם הוא ישראל מומר יש לצרף סברת הש"ך, דסבירא ליה דליכא איסור מסייע בידי עוברי עבירה בישראל מומר. ומה שכתבו התוספות בעבודה זרה שם שאסור ליתן איסור למומרים וכו', היינו בקאי בתרי עברי דנהרא.

ואמנם בשו"ת לב אברהם (סימן מד) כתב, שאם יש ספק אם יעשה איסור או לא, הוא ליה כספק דאורייתא ולחומרא, דמאי שנא איסור לפני עור מכל איסורי תורה, ורק במקום מצות צדקה וכדומה מקילים בספק כמבואר בב"ח (אורח חיים סימן קסט). והביא שם מסקנת הפוסקים שאסור ליתן לאכול לאדם שיודע בבירור שלא יברך. שכיון שיש ספק איסור לפני עור, אסור. אבל לעני הואיל ויש עליו

חיוב מצות עשה של צדקה, אין ספק מוציא מידי ודאי, ובפרט לפי מה שכתב הגאון מליסא בחוות דעת (סימן קי) דספק עשה חמור. ע"ש. וכן מבואר בתשו' הרמב"ם (מקיצי נרדמים תשכ"א סימן שיח).

אולם מכמה דוכתי מבואר, שאין איסור לפני עור בספק, וכמו שכתבנו בשם התוס' בע"ז (ו:), וכן משמע מהגמרא נדרים (סב:) דאיתא התם, רב אשי הוה ליה ההיא אבא זבניה לבי נורא, א"ל רבינא לרב אשי האיכא לפני עור, אמר ליה רוב עצים להסקה ניתנו. וכתבו שם הרא"ש והר"ן והתוס', דכל היכא דאיכא למיתלי בהיתרא תלינן. ע"ש. נולאו דוקא רוב, שהרי תלו הדבר דכל היכא דאיכא למיתלי בהיתרא, והיינו אף בספק. וכן מוכח משו"ת תרומת הדשן הנ"ל.

גם מה שכתב בלב אברהם שם לחלק, בין ספק באיסור מסייע, שהוא ספק איסור דרבנן, ובזה אזלינן לקולא, לספק באיסור לפני עור שהוא ספק באיסור דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא, הנה ל"ש לומר כן אלא באופן דקאי בעבר אחד דנהר, שאין איסור לפני עור, ויש רק איסור מסייע, אבל בקאי בתרי עברי דנהרא, ל"ש לומר כן. ומדברי התוס' גבי נתינת כוס יין לנזיר משמע, דגם בקאי בתרי עברי דנהרא בספק ליכא איסור לפני עור. וכן נראה מדברי התרומת הדשן הנ"ל. ודו"ק.

גם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סימן קא ד"ה אך לאחר) כתב, דנראה כי איסור לפני עור אינם עוברים כי אם היכא שברור הדבר שהשני יעבור עי"כ על האיסור, אבל כל היכא שיש מקום לתלות שאולי לא יגרום עי"כ לעבירה, אינו עובר בכה"ג על לפני עור, ודבר זה מבואר במס' שביעית (פ"ה מ"ו) וירושלמי שם, ונפסק ברמב"ם פ"ח משמיטה ויובל ה"ב, וכך יוצא לנו גם מסוגיות הגמ' בגיטין (סא.) ותוס' (ד"ה משאלת), וע"ז (טו:), וכך כללא כ"ל לנו הריטב"א בע"ז הנ"ל, דכל שאין אנו נותנין

כא. אף על פי שלדעת הרמב"ם אין להתיר לעשות מלאכות של תורה גם אם מלאכות אלו באות לצורך קיום האילן בלבד, [לאוקמי אילנא], עם כל זה על ידי גוי יש להקל לעשות אף מלאכות של תורה, כשמלאכות אלו באות לאוקמי אילנא. ובפרט שיש מתירים כל מלאכה שהיא לאוקמי אילן, אף במלאכות של תורה, ושביעית בזמן הזה היא מדרבנן, ועל ידי גוי בודאי שיש לסמוך להקל לעשות כל המלאכות על-ידי, ובלבד שיהיה לאוקמי אילן. כא)

כב. מותר לסיטונאים המספקים ירקות לשומרי שביעית, לעשות חוזה עם חקלאים ערביים ולתת להם כסף מראש על מנת שיקנו זרעים לזרוע את שדותיהם [בארץ ישראל] בשביעית, וימכרו להם בשביעית התוצרת שתוציא השדה. וכל זה בשדה של גוי. כב)

לו האיסור עצמו והדבר ספק אם יקח איסור או לאו, אין בו משום לפני עור אפילו לגבי ישראל. וכ"כ התבואות שור (בסימן ט"ז ס"ק כ"ג) דמסוגית הגמ' בע"ז הנו' מוכח שאין

אזהרה של לפ"ע, כי אם באיכא מכשול ודאי ע"ש. וראה עוד בשו"ת כתב סופר (הי"ד סי' פ"ג), ובשו"ת בנין ציון (סי' ט"ו), ובשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' צ"ג). ע"ש.

מלאכות דאורייתא - לאוקמי אילנא - על ידי גוי

כא) דאיכא ספק ספיקא, דשמא הלכה כהסוברים דמותר לעשות גם מלאכות דאורייתא לאוקמי אילנא, וכיוצא בזה פסק החזון איש, דכל שהוא לאוקמי אילנא אף במלאכות דאורייתא יש מקומות שאפשר

להקל. ואף אם תמצא לומר דהעיקר לדינא לאסור בזה, שמא הלכה שעל ידי נכרים מותר, משום דעשה דשבייתת הארץ חל רק על העובד בשדה, [הגברא] ולא על בעל השדה.

לתת כסף שהגוי יקנה זרעים ויזרע בשביעית בשדה של הגוי

כב) הנה היכא שהערבים בלאו הכי זורעים את שדותיהם בשביעית, והישראל נותן לו זני חטים מיוחדות ומשובחות, על מנת שימכרו לו אחרי הקציר בשביעית את יכול החטים שיקצרו, כי הערבים זורעים את שדותיהם כין כך ובין כך בשבילם, אלא שזני זריעה שלהם מעורבים בפסולת ולא עולים יפה, ואינם מתאימים לתעודת צרכי בית החרושת. אם מותר לעשות כן, דן בזה בשו"ת ישועת משה (ח"א סימן טו), וכתב, שדבר זה תלוי בחקירה שכתבנו לעיל אם מצות ושבתה הארץ חלה על האדם מישראל שישבות מעבודת הקרקע,

וכלשונו של הרמב"ם "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית וכו'". או שנצטוינו שתשבות ארצנו בשביעית, כלשונו של הרמב"ם במנין המצות: שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה. דאי נימא כהצד הראשון שהמצוה היא על הגברא, בנידון דידן ליכא שום איסור. אבל אי נימא דהמצוה היא בחפצא, לכאורה אסור לישראל לסייע וליתן כסף בעבור זריעה בשביעית בארץ ישראל. וכבר כתבנו לעיל שדעת כמה ראשונים דהמצוה היא בחפצא, וכמו שכתב הריטב"א בעבודה זרה (טו:): דאיכא תרי איסורי, דלפני

לא לגוף הקרקע שנשארת בקדושתה. ועיין בתשובת הרא"ש (כלל ב' סימן א') ובשו"ת שאגת אריה החדשות (דין חדש ס"ג) ובחזון איש (שביעית סימן א') ואם כן יש גם על חלק ארצנו זה שביד הגוי מצות ושבתה הארץ.

ויתירה מזאת הבאנו לעיל מהגאון הנצי"ב בהעמק דבר (ויקרא כה, ד), דשביעית אינה דומה לשבת, דגבי שבת אינו אלא אקרקפתא דגברי, שאסור לישראל לעשות מלאכה, אבל שיהא הגוי עושה מלאכת ישראל מעצמו מותר על פי דין תורה, משא"כ שביעית הוא איסור המונח על הקרקע, שהרי מותר לישראל לחרוש ולזרוע בחוץ לארץ, ולהיפך בארץ ישראל כתיב: ובכל ארץ אחותכם גאולה תתנו לארץ, ונתבאר שם דמצוה לישראל לגאול את הארץ מן הגוי שלא יחרוש בשביעית וכו'. ע"ש. ונמצא שאפילו אם הקרקע נמכרה לגוי, יש מצוה לגאול אותה שלא תהא נעבדת בשביעית. ולפי זה כל שכן שלא נוכל להתיר לשלם כסף לגוי על מנת שיזרע בשדה שלו בשביעית. אלא שדברי הנצי"ב הם חידוש.

וגם עיקר הדברים הנ"ל אינם מוכרחים כ"כ, שמצינו בספר התרומות [הובא בשו"ת המבי"ט ח"ב סימן סד] שכתב, שגם השדה של הגוי נפקע מקדושת הארץ, ולא רק הפירות דפסקה קדושת הארץ ויש קנין, וכן מבואר בביאורי הגר"א (יורה דעה סימן שלא סק"ו וס"ק כח). ע"ש. ולפי זה אין שום מצות ושבתה הארץ על שדה זו. ועיין בשו"ת אבני נזר (חלק ב' מיורה דעה סימן תנח ס"ק טז) שכתב לסמוך בדרכנו בהפסד מרובה וצורך גדול על ספר התרומה. ולדבריו גם בנידון דידן יש להקל שגוי יזרע בקרקע שלו.

וכבר הזכרנו לעיל מה שכתב בשו"ת המבי"ט (הנ"ל) דנראה שהוא הדין בזרעים שיכול למכור או להשאיל לגוי שיזרע בשביעית כמו בשור, דאינו מצווה אלא על שביטת קרקע

עור, ואיסורא שהוא מצווה על שביטתה. ע"ש. וכן הוא בתוס' רי"ד שם. וכן כתבו המהרש"ל בב"מ (ז:), והמנחת חינוך (מצוה קיב) שהאדם מצווה על שביטת שדהו בשביעית.

אך יש לחלק דכל זה דוקא לזרוע על ידי גוי בשדה של ישראל, דאז שייך לומר דהישראל מצווה שהחפצא של הקרקע שלו לא תעבוד בשביעית. אבל גוי הזורע בשדה עצמו, לכאורה אין בזה איסור. אלא שעדיין יש לדון בזה, דהנה יסוד האיסור של ושבתה הארץ כולל שכל ישראל מחוייבים להגן על שביטת הארץ, וממילא כל שהוא בארץ ישראל, איך הישראל יסייע ביד הגוי לזרוע בקרקע הארץ בשביעית, והרי סוף סוף הגוי מחלל במעשה הזריעה את קדושת ושביטת הארץ, ולא נוכל לסייעו. ולפי זה אסור לנו לסייע שנכרי יעבוד באדמתו הוא בארץ ישראל.

ואף על פי שאין שליחות לגוי, מכל מקום לפי מה שכתבו התוס' בב"מ (עא:): דלחומרא יש שליחות לנכרי, אם כן בנידון דידן יש להחמיר. אף על פי שעבד העושה אפילו מלאכת רבו שלא מדעתו אינו מחוייב להפרישו, כמבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן שד סעיף א') דלא עדיף מקטן, התם היינו טעמא דבשבת הקפידה התורה על שביטת האדם, מה שאין כן בשביעית דהוי חובת חפצא משום שביטת הארץ, ואין צריך לומר לשיטות הפוסקים הסוברים דאין קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת ארץ ישראל, שבודאי אסור לנו לסייעו בנתינת זרעים או מקדמת כסף וכדומה.

וכתב עוד בישועת משה הנז', שיש לתלות הדבר במחלוקת אם יש קנין לעכו"ם להפקיע, דאי נימא דיש קנין לעכו"ם בארץ ישראל ונחשב קרקע שלו כמו אדמות חוץ לארץ, שוב אין חיוב להפרישו דהרי לא מחלל כלל את קדושת הארץ במה שעובד באדמתו. אלא שלהרבה פוסקים אין ענין של יש קנין או קנין וכו' אלא דיון להפקעת הפירות אבל

טו-כ, והעלה שם להתיר בשביעית בזמן הזה. ובספר שבת הארץ (קונט"א אות א) כתב, דרק אם ישראל בר חיובא עובד אז מתבטלת על ידי זה מצות שביתת הארץ, אבל לא בזמן שעובדה גוי. ע"ש. ואף שיש מה לדון בעיקר דבריו, מכל מקום לפי הטעמים הנ"ל בנידון דידן יש לתפוס לקולא, בשביעית בזמן הזה.

וראה בענין זה של מכירת זרעים לגוי בשביעית, בשו"ת המבי"ט הנ"ל, ובשו"ת מהרי"ט הנ"ל, ובשו"ת מהריט"ץ החדשות (סימן קכט), ובשו"ת חקרי לב (אורח חיים סימן צג), ובספר פאת השלחן (פרק כג ס"ק טו), ובשעות דרבנן (דף פא).

גם מ"ש בדרך אמונה (כלאים פ"א ה"ג בביה"ל) לגבי קרקע של גוי, ולדחות דברי מרן בכסף משנה (תרומות פ"א ה"י) שהם תמוהים, והעיקר להלכה כדברי החזו"א וכו'. ע"ש. הנה לדידן בודאי שיש לנו לנקוט כדברי הכסף משנה, ואין דוחים את דבריו מפני גדול אחר. ואכמ"ל בזה.

תשובה עמ"ש בחוט שני ועוד לאסור בהחלט אמירה לגוי לעבוד בשדה הגוי

בסניא חריפא לאסור בזה, ואיך כתבו בבירור שיש בזה איסור. אחר שהדבר אינו ברור כלל לפי סברת גדולי הפוסקים כמבואר לעיל. וגם אם מכח סברא או ראייה נראה לנו להכריע בין גדולי האחר, אין כח ביד החכם להורות לכל לאסור איסור במוחלט בזה, כאשר עומדת לפנינו דעת גדולי האחר שמתירים.

ושו"ר בירחון נזר התורה (קובץ טו) כמה מאמרים באורך נגד המערערים על מה שהיה נהוג שנים רבות לקנות פירות וירקות משדות של גויים. בטענה שע"י כך גורמים לביטול מצות שביתת הארץ. ראה שם בדברים נכוחים.

וגם מה שכתבו לגבי חממות, הנה דעת הרבה גדולים להתיר. ואין נראה להחמיר כ"כ

לחוד. ובשו"ת מהרי"ט (ח"ב סימן נב) כתב, ולענין שכירות דבהמות לעכו"ם כי יחרוש בבקרים בשביעית, לא תבעי לך דשרי, שאין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית כדרך שהוא מצווה בשבת, ועכו"ם נמי אינו מצווה על שביתת הארץ בשביעית שיהיה אסור משום מחזיק ידי עובדי עבירה, כמו שאסור למכור לישראל החשוד דעכו"ם לאו בר חיובא הוא שרי, כי תבעי לך אם מותר להשכיר לעכו"ם שדהו בלא טעמא דארנונא, ונראה דבהבלעה שרי, ואף על פי שבשנת השמיטה עצמה לא שייך בהבלעה, מכל מקום כשהשכיר לו לשבע שנים בשבע מאות זוז שרי וכו'. אבל גבי העכו"ם השביעית מן המנין ודרך הבלעה שרי. ע"ש.

גם בשו"ת פרי הארץ (ח"ג חיו"ד סי' ד) כתב, דמותר לישראל לומר לגוי לזרוע באדמות הגוי לצורך ישראל, והביא שמהרי"ט צהלון (סי' מז) העלה ג"כ בפשיטות דמותר, אע"פ שהישראל לוקח כל הפירות. וע"ע שם סימנים תשובה עמ"ש בחוט שני ועוד לאסור

ועתה נדפס ספר חוט שני (שביעית מהדור' תשע"ד. עמ' תקיב) ושם הדפיסו מכתב של דעת תורה מכמה גדולים, שכתבו, שמחמת צוק העיתים קשה מאד לעשות השגחה ושמירה בשדות נכרים, וכמו כן לעשות הסכם עם הנכרים שיעבדו הם בשדותיהם בשביעית ואח"כ יקנו מהם מה שצמח בשדותיהם, יש בזה איסור או משום אמירה לגוי, או משום איסור שביתת הארץ. ובענין החממות כבר כתבנו במק"א שאין לסמוך על זה, והרי זה עוקר את מצות השמיטה כאשר ראינו בעינינו. ולכן מצוה גדולה לעזור ולהשתדל בכל היכולת להביא ירקות מחו"ל וכו'. ע"כ. נוע"ע באשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' רכג) דס"ל שיש להחמיר שלא לתת ייעוץ לגוי כדי לעשות עבודות האסורות בשביעית].

ואחר המחילה, אינו מבואר אמאי החליטו

כג. ילד נכה שהרופאים קבעו כי למען בריאותו חייב להתעמל על דשא, וההורים רצו לשתול כרי דשא בשביעית על ידי נכרי, כי לא היתה אפשרות אחרת, יש להקל בזה דשמה כרי דשא דומים לעציץ נקוב ששותלים באדמה, ואם כן הוי שבות דשבות שמותר על ידי נכרי לצורך חולי. וראה להלן (פרק ט') שנתבאר שאין קדושת שביעית בדשא, ולכן מותר לרוץ עליו, לשורפו, וכדומה. [וראה להלן לגבי כיסוח הדשא וכו']. (כג)

כד. שנת השמיטה יש להרבות בה בעסק התורה, ובפרט החקלאים העוסקים בשאר השנים לפרנסתם בעבודות השדה, שיש להם להוסיף ולהרבות בשנה זו בלימוד התורה הקדושה. שזוהי אחת מטעמי מצות השמיטה, שתהיה שנת השמיטה פנויה כולה בשביל עסק התורה. (כד)

בשביעית בזמן הזה דרבנן, לחוש למה שאולי נראה כמו עקירת מצות שמיטה, שזורעים בחממות ומצעים מנותקים. [ראה בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' רלז]. וכתבנו בזה להלן. ודו"ק.

ילד נכה אם רשאי להתעמל על דשא בשנה השביעית

(כג) כן כתב בספר מלכים אומניך (עמ' שכג). וסיים בצ"ע. ועיין במנחת שלמה חלק א' (סימן נא). ומה שכתבנו שמותר לרוץ על דשא, כן כתב בספר השמיטה (פרק ד' ענף ד' סעיף ז, עמ' לד) והובא בספר ברית עולם (סימן ה' סעיף פט עמוד קא). וכן הוא בספר שמיטה כהלכתה (פרק א סוף הערה ט, ובפרק ג). ולגבי כיסוחו, ראה מה שכתבנו בזה להלן עמוד שי"ד, שיש מתירים לכסח את הדשא העשוי לשם נוי, כשכוונתו לנוי, וראה בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן נא אות ה'), ובהלכות שביעית (סימן א' כס"ד אות קכח), ובשו"ת משנת יוסף (ח"א סימן ח). ע"ש.

שנת השמיטה יש להרבות בה בעסק התורה

וכ"כ במשך חכמה (דברים לא, י) "מקץ שבע שנים במעד שנת השמיטה", כי בשנת השמיטה היו פנויים מטרדת המלאכה בשדה, וכן מן טרדת המסחר שנשמט כל משה ידו, והיו פנויים לעבודת השי"ת כל העם כקטן כגדול, והיו דברי תורה הנשמעים להם נכנסים לאזנם בעומק ההבנה.

וכיו"ב כתב בספר שפתי כהן עה"ת (ר"פ בהר), שכמו שהשבת ניתן כדי לשבות בו מעסקי העולם ולעסוק בתורה, כך בשנה השביעית, כשימצא עצמו בטל מעסקי העולם, ישוב לעסק התורה. וזהו שנאמר "ושבתה הארץ שבת לה", שיעשנה כמו השבת שכולו

בשביעית בזמן הזה דרבנן, לחוש למה שאולי נראה כמו עקירת מצות שמיטה, שזורעים בחממות ומצעים מנותקים. [ראה בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' רלז]. וכתבנו בזה להלן. ודו"ק.

(כד) הנה בשנת השמיטה יש להרבות בעסק התורה, ובפרט העוסקים לפרנסתם, שזוהי אחת מטעמי מצות השמיטה, שתהיה שנת השמיטה פנויה כולה בשביל עסק התורה, וכמ"ש הראב"ע (שמות לא, יג) וז"ל: טעם כי אות היא וגו', זה רמז שחייב אדם בכל שבת ללמוד דברי התורה. וכן מצינו, מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מ"ב ד, כג), כי בשבת היו הולכים אנשים ונשים לנביאים ולחכמים לשמוע דברי תורה. והעד הנאמן שנת השמיטה, שהיא כמו השבת. ואמר הכתוב, שתקרא התורה נגד כל ישראל בשנת השמיטה בחג הסכות שהוא בראש השנה. ואמר למען ישמעו ולמען ילמדו. ע"כ.

וכ"כ במשך חכמה (דברים לא, י) "מקץ שבע שנים במעד שנת השמיטה", כי בשנת השמיטה היו פנויים מטרדת המלאכה בשדה, וכן מן טרדת המסחר שנשמט כל משה ידו, והיו פנויים לעבודת השי"ת כל העם כקטן כגדול, והיו דברי תורה הנשמעים להם נכנסים לאזנם בעומק ההבנה.

לה'. ואמר גם כן "שבת שבתון יהיה לארץ", כלומר, מלבד השבתות של שנה השביעית היא גם כן שבת, נמצאת שכולה היא כשבתות. ושבתה הארץ שבת, עם ש' של ושבתה ראשי תיבות בגימטריא תורה, לומר ששנה השביעית ניתנה לעסק התורה.

ובמטה משה (סימן תעו) הביא מס' העקידה (שער נה), שהוקבע יום אחד בשבוע, בו ינוחו מכל העסקים הזמניים. שזוהי סבה חזקה שהמון עם יפנה לבכם להקהל יחד ולעמוד על נפשם לשמוע מפי מלמד, ולקרוא כלם בשם ה', מקרא משנה ותלמוד איש לפי ערכו. והמשכיל ימצאו נחת רוח, כי יבקשו תורה מפיהם, ויזהירו אותם על המצוות ודורשים להם הלכות יום ביומו וענין שבת בשבתו, כמו שנמצא בכל זה מנהג קבוע לכל בני ישראל במושבותם. כי על זה אמרו בתלמוד שלא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל, אלא ללמוד בהם תורה. וזה מיתרון הנפש, שאמרו חז"ל שיש לו לאדם נשמה יתירה בשבת, כי ההכנה גדולה בו הן מצד הלומדים והן מצד המלמדים. ולכן אמרו במדרש שקולה שבת כנגד כל המצוות. ע"כ.

ומבואר מדבריו, שהנשמה יתירה היא בעיקר על ידי לימוד התורה, שהמקדיש את השבת ללימוד התורה, זוכה לנשמה יתירה. וגם המורים המלמדים לעם תורה בשבתות, זוכים לנשמה יתירה כפי ערכם.

גם בס' מגלה עמוקות (פרשת בהר) כתב, שהשנה השביעית תהיה כל השנה כולה כדין שבת בראשית לה', שהיא לשם ה', וזה כוונת רש"י שבת לה' לשם ה'. שתהיה כל השנה כולה לשם ה', שיתעסקו בתורה שהיא כולה שמותיו של הקב"ה. ושנה זו הוא כדוגמא של שבת בראשית, שאמרה השבת להקב"ה, רבש"ע לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג, והשיב לה הקב"ה בני יהיו בן זוגך,

שכל ימי החול מתעסקין בדברי הגוף, וביום השביעי "תהיה לכם" דייקא לעצמיכם, לתקן הנשמה שהיא קודש. וא"כ שנה זו שלימה העא בעצמה כענין שנאמר לגבי שבת בראשית, שתתעסק בה בתורה. שדך לא תזרע, ותתעסק בפיקודין דעשה. כרמיך לא תזמור, ותתעסק בפיקודין דלא תעשה. את ספיח קצירך לא תקצור, ותתעסק בנגלה של תורה, שנדמה ללחם. את ענבי נזירך לא תבצור, ותתעסק בנסתר של תורה שנדמה לענבים, כמ"ש (שה"ש ב) הביאני אל בית היי"ן, גי' סו"ד.

ובכל שמיטה ושמיטה זוכה לדרגא חדא, ובכל שמיטה ושמיטה לנשמה יתירה, שבע שבתות שנים, והיו לך לאינון דילפון רזא דאורייתא, ימי שבע שבתות שנים. ר"ל, דמה שאחרים זוכין לחשוב ימי השבתות, אתה זוכה בימי החול, שאתה זוכה בחול מה שאחרים זוכין בקודש. והשנה השביעית היא שנת הנשמה יתירה. והנה בזמן שהיה ביהמ"ק קיים היו נשמות חדשות, ואחר החורבן הם אינם רק ספיחין, אך הם לא שמרו השמיטה ולא אכלו רק חדש, לכן אינן זוכין לנשמה ישינה, ואין להם נשמה חדשה, וז"ש בשמיטה את ספיח קצירך לא תקצור, כי הכל יהי חדש. [ע"כ מספר מגלה עמוקות].

ויש מפרשים שהיה דרכם להתעסק בעבודת האדמה בחדשים תשרי וניסן, כמו שמצינו בגמרא (ברכות לה:) לא תתחזו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי, כי הכי דלא תטרידו במזונייכו כולה שתא. נמצא שהיה קצת ביטול תורה באותם חדשים, ב' חדשים כל שנה. ובמשך שש שנים, ב' חדשים הם י"ב חדשים. זמן של שנה תמימה, לכן צוותה התורה שבשנה השביעית, יעשו שבת לה', ויישבו ללמוד תורה להשלים את אותו חסרון. [נחל קדומים להחיד"א ויקרא כה בשם רבינו אפרים].

כה. כאשר שומרים את מצות השמיטה, הארץ מתקדשת, וכל המאכלים מתקדשים, וגם הבעלי חיים מתקדשים, וממילא האוכל זך וקדוש, וניצולים מיצר הרע, שהיצר הרע נכנס דרך המאכל, וכשהמאכל זך, ממילא ניצול מכל חטא. (כה)

והבטחון, אשר מזה יקחו מוסר לעסוק בתורה, והם לא עשו שמיטה, ובטלו המסובב מזה, שביטלו התורה, וראויים לעונש גדול, ולכן יחזקאל סבל יסורין לכפר על עונם כי כבדה מאד, על התורה ועל העבודה בשמיטה.

ומעתה א"ש הקושיא הנ"ל, דדא ודא חדא היא, שעיקר מצות השמיטה לעוררם על עסק התורה וכיון שבטלה הסיבה שלא קיימו מצות שמיטה בטל המסובב ולא עסקו בתורה והדברים מבורים. עכ"ד החיד"א.

והנה במה שהקשה החיד"א הנ"ל, כיו"ב הקשה המהרא"ל צינץ בספר קומץ המנחה על התורה (דרוש כה לפרשת אמור עמוד קנב) שבגמ' (ב"מ פה:) אמרו, על מה אבדה הארץ, על שלא בירכו בתורה תחלה, ואילו בגמרא (יומא ט:) אמרו, מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ע"ז ג"ע שפיכות דמים, מקדש שני מפני מה חרב מפני שנאת חנם. וגם קשה מדוע תמהו על כך, על מה אבדה הארץ, והלא כמה עבירות היו בידם. ועוד יש לשאול בזה וכו'. ונראה לתרץ, שהנה בבואם לארץ היה ענין שביתת הארץ כמו ענין שבת בראשית, שכל קבלת שפע הקדושה של ה' שנים היה מהשביעית העתידה. לכן אמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, פי', בתחילת ביאה, ושם אין לחלק שפע קדושת השביעית, שעדיין לא קדם השביעית, אר שהוא כמו שבת לה' במעשה בראשית.

כאשר שומר שמיטה האוכל מתקדש וגם נשמר מיצה"ר ומכל חטא

הארץ והנה נשחתה, שקלקלו את שפע יכול הארץ, ולזה נמשך גסות ועכירות לארץ עד שהתגבר בה כח הזוהמא, ותוקף הקליפה, לכן

והחיד"א בספר פני דוד (פרשת בהר) כתב, שיש לשאול, שהרי מפורש בכתוב שגלות בכל היה על השמיטה, אולם מאידך כתיב: על מה אבדה הארץ, ויאמר ה' על עזבם את תורת. וביאר החיד"א, עפמ"ש הרב כלי יקר שטעם מצות השמיטה, לחזק האמונה שהכל שלו יתברך והוא מושל בכל. ומזה ישכיל אנוש שלא יתעסק כל כך בסחורה ויניח התורה, שכאשר יש אמונה בו יתברך, יש בטחון ובהבטחה ימצא שמחת גוף ונפש וקורא בתורה ואינו מטריד עצמו כל כך בסחורה. וז"ש וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר כלומר בעבור הנאמר בהר סיני היא התורה, כי עתה יכנסו לארץ ויטרדו טרדיין עלי אדמה וכו', לכן עתה צוה אותם על השמיטה, להודיע ולפרסם האמונה והבטחון, כאשר יקבעו שני אלו בלבותם, ימצאו מקום וזמן ללמוד תורה.

והנה ימי יסורי יחזקאל היו בשביל השמיטה, כמ"ש רז"ל והביאו רש"י בפ' בחוקותי, ואילו טעם מצות השמיטה לתת נייחא לארעא, א"כ אין כאן פשע כ"כ במה שבטלו השמיטה, ולא היה הדין נותן שיתחייבו גלות בעבור זה, ואם גלו, זהו כפלים בכל חטאתם, ואין טעם ליסורי יחזקאל שיסבול לכפר עונם. אבל זה אינו, שבארץ ישראל יכולים לזרוע רצוף, שהארץ חזקה מאד, ואין הטעם אלא רק למען תדעו שהארץ שלי, והיינו להחזיק האמונה

(כה) הנה כפי הכנת המזון, כך ימשוך האדם שפע קדושה לגופו, וכמ"ש המהרא"ל, שלכן ברור המבול נאמר וירא אלהים את

שחיללו את קדושת שביעית. וזו מדה כנגד מדה, והכתי אתכם גם אני שבע על חטאתיהם, היא סוד בת שבע, שהיא השמיטה עצמה הנרמזת במידת בת שבע, ונמצא שבשביל שלא שמרו קדושת שביעית גרם להם חטא ע"ז שהיא החמורה שבחמורות, עד שאמרו שהשי"ת עזב את הארץ. וכו'. עכת"ד המהרא"ל שם.

ולחלן הבאנו מספר אגרא דכלה (פרשת אמור) שכאשר עובד במשך ו' השנים, במטרה כדי שיוכל לקיים מצות שמיטה כדבעי, ממילא קיום מצות השמיטה, מתחיל כבר בשנה הראשונה של השמיטה. ע"ש. ולפי זה אתי שפיר טפי איך כבר בשנה הראשונה שנכנסו לארץ, היתה קדושה בארץ ובמאכלות.

ובעין דברי המהרא"ל צינץ, הראוני בספר אגרא דפרקא לבעל הבני יששכר (אות קכו), שכתב בשם מה"ר מנחם מענדל מרעמינוב, שרואין כמה פעמים ילדים שבקטנותם הולכים לבית רבם ומתמידים בלמוד תורתם, ומתפללים בכוונה ומיישרים אורחותם וכו', ואח"כ כשמתגדלים מתהפכים ח"ו במדות גרועות ומבטלים התורה והתפלה וכיוצא, ומאין יתהווה זה, הרי התורה שלמדו בקטנותם והוא הבל שאין בו חטא, היה מהראוי שתעמוד למשען להם ויוסיפו אומץ בנפשותם כי מצוה גוררת מצוה, ואמר הוא ז"ל שהוא על שאבותם האכילו אותם ממון גזל, שסיגלו ע"י משא ומתן שאינו באמונה, ונתפטמו באיסורים ושב להם לבשר מבשרם, ועי"ז נולדים להם תאוות ומדות גרועות, והביא לראיה מזפק העוף על שנהנה מן הגזל לא נתקרב לגבי המזבח כי לא לרצון יהיה, והגם שהעוף לא נצטוה הנה השי" שונא חמס. עכ"ד. [וכ"ה בס' מג"ת (ברכות לב). בשמו, וסיים, והנני מעיד כי ראיתי בעיני צדיקים גדולים אשר יראתי לגשת אליהם, וכאשר באו לידי נסיון והשתדלו להשיג ממון ובפרט בתביעה בפה,

השחיתו את דרכם על הארץ, אפילו בהמה וחיה לגודל טומאת הארץ. ולכן ראה השי"ת להכין הכנת קדושה לארץ במצוות השמיטה, כדי שמצוה זו תגרום שפע קדושה לארץ, עד שיהיה זרע הארץ בא משפע הקדושה הנשפעת בה. וקדושת המאכל תקדש את גוף האוכל, כי המזון מתהפך לגוף המזון, וכפי קדושת המזון מתקדש גוף הניזון. לכן הוזהרנו בכל הדברים הטמאים כמו שכתבו אל תשקצו את נפשותיכם. וכל ענייני איסורי מאכלות, הכל הוא כדי להגביר כח הקדושה. ונאסרו אותם דברים שיש לסטרא אחרא אחיזה בהם. וכמו כן נתן הוא ית' להם מצות השמיטה, כדי שיתקדש יבול הארץ, ומזה המזון יושפע קדושה לניזונים מן הארץ, כי היה מן העפר, שהכל ניזונים מן הצמחים.

לכן אמר "והיתה שבת הארץ", היא הקדושה הנשפעת בארץ, "לכם לאכלה", עד שיהיה המזון שלכם מצד הקדושה, "לך ולעבדך וגו' ולבהמתך תהיה כל תבואתה לאכול", ורמז בזה כי ידוע שכל הנבראים מתעלים במדריגת דומם חי צומח מדבר, כי הדומם מתעלה בצומח, והצומח מתעלה בחי כשאוכלו. אולם קדושת שמיטת הארץ תגרום שהתבואה תאכל את הבהמה, ר"ל מה שבדרך הטבע קדושת החי מעלה את הצומח, עתה לסיבת קדושה שתושפע במצות השמיטה, תהיה התבואה אוכלת החי, שמשפעת קדושה בחי, והתבואה מעלה את החי. ואמר שיהיה המזון מצד הקדושה, יגרום להם קדושת הגוף לשמור ולעשות הכתוב בתורה, ולא יתחזק עליהם יצרא דעבודה זרה, שהיה תקיף למאד בזמן ההוא, ולזאת עבירה גוררת עבירה, כמה שלא שמרו קדושת שביעית, ורמז להם שבע ראשי עבירות לעומת שבע שני שבוע, כי דרכו של יצה"ר להתגבר לאט לאט, ומן הקל יסיתנו על החמור, עד שכופר בעיקר. וא"כ עיקר יצרא דע"ז שהתגבר עליהם הוא בשביל

כו. יש אומרים שגם בזמן הזה שייכת הבטחת התורה הקדושה, וציויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים. ויש חולקים. ומכל מקום נראה שענין הברכה שייך גם בזמן הזה לכולי עלמא, אף שאין הבטחה לכך. (כו)

נתרוקנו מכל וכל ואיבדו מעלתם וכו'. ע"כ. וכתב, דאעפ"כ אין טענה לומר שאבותיו גרמו לו, כי כאשר יתגדל וישים כל לבו לאל אמונה, הש"י יעזרהו להתם כל חלאה ולא יאונה אליו כל און, ואברהם אבינו יוכיח שנולד מטיפת תרח ונתגדל אצלו, וכאשר שם לבו אל ה' והש"י מצא את לבבו נאמן, אמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך].

אם בזמן הזה ששביעית דרבנן יש הבטחה של וציויתי את ברכתי

לשוננו: לעולם תראה כח המחמיר לעצמך, ולאחרים כח המתיר. עכת"ד.

אמנם בחידושי הרי"מ (גיטין לו:) כתב, שהפסוקים הנ"ל שייכים גם בזמן ששביעית נוהגת מדבריהם, והוכיח דלא כהסמ"ע. [וע' במכתבי תורה להאדמו"ר מגור (ס"ו) שחזק דבריו]. גם החזון איש (שביעית ס"י יח סק"ד) חלק ע"ד הסמ"ע, וס"ל שגם בזה"ל שהשביעית מדרבנן, יש את הברכה של וציויתי את ברכתי. וראה בזה ביבי"א ח"י (חיו"ד ס"ס לט).

ואפשר דמכל מקום, כולי עלמא מודו שיש ברכה, אלא דסבירא ליה להסמ"ע והחת"ס שאין בזה הבטחה. אבל יש סברא לומר שכיון שחכמים תקנו בו דין שמיטה, ה"ה גם לברכה שנתנה התורה בשמיטה.

וכה"ג יש לחקור לגבי יום טוב שני של גלויות, בליל הסדר, האם בחוצה לארץ שעושים ב' ימים, גם בלילה השני יש ענין של ליל שימורים, שמשומר ובא מן המזיקין. ומהאי טעמא דעת רב נחמן שאין לחוש משום זוגות בשתיית ד' כוסות, והקשה הגרי"ש אלישיב (כן הביאו בשמו), אמאי בלילה השני יכול לשתות ד' כוסות, לרב נחמן שהטעם הוא משום ליל שימורים. והרי כיון שכתב הסמ"ע שבזמן הזה אין את הברכה של וציויתי את

הנה הסמ"ע (חיו"מ ס"י ס"ז סק"ב) כתב לדייק מדברי התוס' (גיטין לו. ד"ה ותקון) שמשמע מדבריהם שבזה"ל שהשמיטה היא רק מדרבנן, ליכא הבטחה של וציויתי את ברכתי. וכן משמע בחת"ס גיטין שם.

וכן באוצרות יוסף (עמוד נא, קב) כתב, שבהיות שע"י התורה נברא העולם (בראשית רבה פרשה א), לכן מה שמפורש בתורה ממילא הוא חוק בטבע הבריאה שהיתה כולה רק בתורה הקדושה, אולם לא הבטיח הכתוב אלא רק על זמן שהשביעית נוהגת מן התורה ויש קדושה בארץ, מה שאין כן עתה שהוא רק זכר לשביעית, אין הבטחה מפורשת מן התורה, וכשם שגוף הארץ נתקטנה, כמו שאמרו בגיטין (נז:), והארץ שוממת בעונותינו, ופסקה ברכת הארץ אחר החורבן, כמבואר בסוף כתובות ובכמה דוכתי, לכן אם נאמר שישמכו עתה על זה, הוה ליה סמיכה על הנס, והלכה פסוקה דלא סמכינן אניסא (ברכות ס. פסחים סד: ובכ"ד). וסיים הגר"י ענגיל, ושמעתי שאיזה רבנים החמירו ואסרו העבודה בשביעית, ואני אומר לא מן השם הוא זה, ורק על עצמן יכולים להחמיר אבל לא לאחרים, ומה גם לרבים בדבר הנוגע לחייהם כמו זה. ועיין בגמ' ביצה (כא:), מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירים על עצמם ומקילים לכל ישראל, ומזקנים אתבונן, בסידור האר"י שכתב, וזו

כו. המשבית את שדהו שלא לשם מצוה, אלא לצורך אחר, או שבלא"ה הקרקע שובתת כמה שנים, אפשר שאינו מקיים מצות שביתה, שצריך לכוין שעושה כן לשם מצוה [בזמן הזה מדרבנן]. אך אם משבית שדהו בסתם, ואין לו כוונה לסיבה אחרת, אינו צריך לכוין בהשביתת שדהו לשם מצות ה' שציוה על כך, שמסתמא ודאי עושה משום מצות ה'. (כו)

ברכתי, לפ"ז ה"ה לגבי נ"ד בליל שני של פסח בחו"ל, שאינו נחשב לליל שימורים. וגם להשיטות שיש ברכה אף בשביעית בזה"ז, לפלפל בזה.

השבית את האדמה שלא לשם מצוה

(כו) הנה יש לעיין היאך הדין כאשר השבית את האדמה שלא לשם מצוה אלא לשם שדה בור (פי' לשם מנוחת הארץ), או שהשבית בסתמא. וכן יש לחקור לגבי שבת, אם שבת מכל מלאכה על מנת לנוח, או בסתמא, ולא נתכוין לעשות כן מחמת ציווי השי"ת, האם קיים את המצוה.

בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סימן רנו) כתב, שבמצוות שבין אדם לחבירו אין צריך כוונה. ועיין בשו"ת שערי דעה (ח"א סימן נו, וח"ב סימן יז) שכתב, שבכל מצוות שבין אדם לחבירו מצינו שלא הקפידה התורה על הכוונה. שעיקר המצוות של בין אדם לחבירו היא לתקנת העולם. שרצה הבורא יתברך להיטיב לברואיו. ולא איכפת לן בכוונת העושה כלל. [ואמנם בכל אופן אם מקיים מצוה שבין אדם לחבירו בלא כוונה, חסר בשלימות עשיית המצוה של הנותן, שהרי עשיית המצוה תלויה בשניהם בנותן ובמקבל].

ומאידך י"ל שגם למאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, הכא שאני, כיון שקיום מצות שביתה הוא בשב ואל תעשה, אם אינו שובת לשם המצוה שצוהו השי"ת, אין כאן מעשה מצוה כלל, ולכולי עלמא יצטרך כוונה בשביל לקיים את המצוה. ובפרט שדרך עובדי אדמה להוביר את השדה שנה אחת מידי פעם, כדי שתוציא יבול טוב יותר.

ובתורה כתיב (ויקרא כה, ב) "ושבתה הארץ שבת לה". ופירש רש"י: שבת לה' - לשם ה', כשם שנאמר בשבת בראשית. ע"כ. [והרמב"ן שם כתב שאין זה כוונת חז"ל, כי כל השבתות גם המועדים לשם ה' הם ולא נאמר בהם לה]. ומה שכתב רש"י לשם ה', לכאורה

ולכאורה הדבר תלוי במחלוקת המפורסמת אם מצוות צריכות כוונה. אך אפשר דהכא לכו"ע אין צריך כוונה, דמה לי אם כיוון או לא, סוף סוף הארץ שבתה ונתקיים ציווי השי"ת. ודמי למצוות שבין אדם לחבירו שכתב המהר"ש לנדא בספר אהבת ציון (דרוש י' דף טז) לגבי עשיית צדקה, דהמעשה עצמו מועיל אף בלי מחשבת מצוה, וכמו שאמרו בראש השנה (ד.) האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור. ואמר אאמו"ר [הנודע ביהודה] הטעם, שבכל המצוות צריך לעשות מצוה לשם שמים, ולא על מנת לקבל פרס, מה שאין כן בצדקה. שהרי בכל מצוות ה' אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש, אבל בצדקה אף שאין בו מחשבת מצוה מכל מקום הרי יש תועלת לעני בעשייתו, שאין הבדל אצל העני אם הנותן עושה צדקה לשמה או לא. ע"ש. וכן מוכח מדברי מרן החיד"א בספרו פתח עינים (ב"ב י.). ע"ש. גם

והנה גם בשבת כתיב (שמות כ, ט): "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת לה' אלהיך". ויש לפרש שישבות ממלאכה לשם מצות ה', ולא לשם מנוחת עצמו. ופי' האלשיך שם, למה שהוא אלהיך, ולא לפנייה אחרת, כמו נוח מיגיעת מלאכה.

ובמטה משה (סי' תעג) כתב, וזו כוונת התורה שאמרה ענין השמיטה, ובשנה השביעית שנת שבתון יהיה לארץ שבת לה', ופירש רש"י, לשם ה', כשם שנאמר בשנת בראשית. רצונו לומר, לא שיעשה שביתתו להנאת עצמו, שתהיה מנוחה לארץ שנה אחת, כדי שיהיה להם כח לשנים הבאות, כמו שעושים כן עובדי אדמה, אלא שתהיה שביתתה לשם השבת ששבת בו השי"ת בזמן הבריאה, וזהו שאמר רש"י כמו בשבת בראשית, רצונו לומר, כשם ששבת בראשית אינו להנאת עצמו, אלא לשם ששבת בו השי"ת, שנאמר בו בפירוש, ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי ששת ימים עשה וגו', ואע"פ שזאת המנוחה בשנה השביעית ומנוחת הבריאה ביום השביעי, מכל מקום סדר ימי עולם רמוז במקום הזה, כי כל שביעית זכר ליום השביעי. ע"כ.

אם צריך לאכול אכילת שבת לשם מצוה

לעשות רצון המצוה, ולא תהיה עשיית המצוה מצות אנשים מלומדה, כמו שעושה דבר הרגיל בה בלי שמכוין לעשותה לכוונת תכלית הענין, אלא הרגל נעשה לו טבע, ולכן כתיב וזכרתם את כל מצות ה', היינו שתזכרו קודם העשייה שהיא מצות ה', ואח"כ ועשיתם אותם, וכ"ש וק"ו במצוה שיש בה הנאת הגוף כמו עונג שבת ויו"ט, דבעי כוונה לשם מצות עונג שבת ויו"ט, כי כן צוה ה' להיות מעונג בשבת ולשמח ביו"ט, דאל"ה הו"ל אכילת רשות לשם אכילה גסה, ונראה לי דמשום הכי כתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד,

הכוונה שיעשה כן לשם מצות השי"ת ולא לשם הוברה. וכן כתב בחזקוני שם: שבת לה', סימן שהקרקע שלי, שהיא שובתת לשמי. שבת לה' פרש"י לשם ה', כלומר לא תהא כוונתך להוברה כדי לטייבה, אלא כדי לעשות מצוות הקדוש ברוך הוא. ע"כ. וכ"כ האלשיך שם, העולה על רוחך, כי אולי עשיתי למען החזיק בכח הארץ, בל יותש כוחה אם תזרענה שנה שנה בלי הפסק, ולכן אצוך להוביר אותה לפחות שנה שביעית למען תנוח ותנפש כעבדך ואמתך כמורך, הנה זה היו לא יהיה חלילה, כי אם שביתת קדושה לשם ה'. וזהו ושבתה הארץ שבת לה', כלומר לשם ה' ולא לשם נייחא מלאות תת כחה שנה אחר שנה. ע"כ.

אך הרא"ם שם כתב על פרש"י, אין ר"ל שיעשה שביתתה לשמו ולכבודו, ולא להנאת עצמו, שתהיה מנוחה לארץ שנה אחת כדי שיהיה לה כח לשנים הבאות, כמו שעושים זה עובדי האדמה. אלא שיהיה שביתתה לשם השבת, ששבת בו ה' בזמן הבריאה, וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה, כי כל השביעיות זכר ליום השביעי הם. והרמב"ן ז"ל חשב שכחונת רש"י שנעשה השמיטה לשמו ולכבודו ולא להנאתו כמנהג עובדי האדמה, אך כבר ביארנו שאין זו כוונת הרב.

ובשפת אמת (פרשת בשלח) כתב על הפסוק, אכלוהו היום כי שבת היום לה'. דקשה שהרי בלא"ה היו אוכלין בו דבר יום ביומו, כדכתיב אל יותר ממנו כו', ויש ליישב, שהרמז בזה שאכילת שבת צריכה להיות לשמו ית', לשם עונג שבת. וז"ש אכלוהו היום, מטעם כי שבת היום, שעל כוונה זו תהיה האכילה.

גם בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן קז) כתב, דהנה אמת נכון וראוי לעשות כל מצוה בכוונה בלב שעושה דבר זה לשם מצוה, כדי

כח. מי שיש לו חצר או גינה עזובה, שאינו עושה בה שום מלאכה, כמו שמצוי בגינות של בניינים משותפים, טוב שיעשה בהם מלאכה מעט במשך ששת השנים, בכדי שבהגיע שנת השמיטה, תהיה שביתה הניכרת לשם מצות השם יתברך שצווה על מצות השמיטה בשנה השביעית. (כה)

כריסו, ונראה שלא קיים מצות שמחת יום טוב כלל. ונ"ל דז"ש (שבת קיח:) תיתי לי דקיימתי ג' סעודות, ומאי רבותיה בזה, וגם הוה ליה למימר דאכלתי ג' סעודות, ויל"פ דהיינו שקיים ג' סעודות בכוונה רצויה. [עכ"ד הכת"ס].

אולם לענין הלכה אינו מוכרח כ"כ, וכבר כתבנו בילקו"י שבת א כרך א', ע"פ דברי האחרונים שבמצוות שהעיקר בהם הוא תוצאת הדבר ולא המעשה, כמו מצות צדקה, ומצות השבת אבידה, אין הכוונה לשם מצוה מעכבת, וכן במצות עונג שבת וכבוד שבת, יתכן שהעיקר בהם הוא שהתוצאה מתקיימת, וסו"ס יש כבוד שבת ועונג שבת, ולא אכפת לן שבמעשה שלו לא כיון לשם מצוה. ועכ"פ אפשר דמ"מ די בכוונה מועטת לשם מצוה.

ושו"ר מובא מספר בית הלוי (עה"ת פ' תרומה) שיש חילוק בין האכילה ושתיה ביום טוב, לבין האכילה ושתיה בשבת. דבשבת גם אם האדם יכוין בה לשם הנאה, ותענוג, אעפ"כ נחשב אכילתו למצוה, משום שבשבת כתיב, וקראת לשבת "עונג". מה שאין כן לגבי יום טוב שבו לא נאמר עונג, אלא "כבוד" ו"שמחה", לפיכך אם מכוין באכילתו לשם הנאה ותענוג, אין כוונתו למצוה. ולכן יש להזהר מאד באכילתו ושתיתו ביום טוב שיהיו לשם מצוה, ולשם כבוד יום טוב, כדי שלא יתקיים בו זוריתי פרש על פניכם, פרש חגיכם, עכ"ל.

ביאור הכתוב שש שנים תזרע שדך

האם כשמגיע שנת השמיטה ממילא מקיים מצות שביתה, כאשר אינו עושה שום מלאכה,

היינו שיהיה עונג זה לשם קדוש ה', וכן ביו"ט כתיב ושמחת לפני ה' אלהיך, ושמחת בחגך, ודרשו ולא באשתך, ולא בשמחה אחרת, אלא שיהיה לשם חג. ע"כ.

ואפשר שעפ"ז כתב הכתב סופר לעיל (שם סי' ט), שיש לומר, שדוקא תלמידי חכמים שיודעים לכוין לאכול לשם מצוה, ורגילים גם בימות החול לאכול לש"ש, להם טוב להתענות בער"ש, כדי שיהיו תאבים ביותר לאכילת מצוה, וכל שתאב יותר ביותר מקיים וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד, היינו שמענגו לכבוד וקדושת השם, אבל ההמון שאין כל מעשיהם לשם שמים, יש לחוש כשיהי' תאב ביותר לא יתכוון כלל בשבת למצות שבת, רק למלאות כריסו כי ירעב, כמ"ש (נזיר כח) בב' שצלו פסחיהם א' אוכל לשם מצוה, וא' אוכל לשם אכילה גסה, דע"ז נאמר צדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ. ואם אוכל בשבת לשם אכילה גסה לא יצא כלל, אפי' לר"ל דחולק על ר"י ואמר משום שאוכל לשם אכילה גסה פושע קרית ליה, נ"ל לענין אכילת שבת וי"ט מודה ר"ל, והוא עפ"מ שנתקשה בטורי אבן (שם) וכו', ופסח שאני ששוחטו במקום קדוש וכו' ולכ"ע סתמא לשמה קאי, וא"צ כוונה, וא"כ באכילת שבת וי"ט דאכילה כזו איכא בשארי ימים, בוודאי אין סתמא לשמה רק כשמכוין לשם מצוה. ועי' ברמב"ם דמי שנועל דלתי ביתו ואינו מזמין עניים לשולחנו, אין זה אלא מילוי

(כח) יש לעיין באדם שכל השנים מניח את שדהו וכרמו עזובים, ואינו עובד בהם,

שש שנים תזרע, וכשאיך עושיך רצונו של מקום עושיך ארבע שמיטין בשבוע אחד, כיצד נרה שנה וזורעה שנה נרה שנה וזורעה שנה, נמצאו ארבע שמיטין בשבוע אחד. ע"כ.

וכ"כ הראב"ע (שמות כ, ט) ששת ימים תעבוד, פי', מותר לך לעבוד, ואיננו מצוה. ולעיל (בראשית עה"פ מכל עץ הגן אכול תאכל) כתב, פי', מותרים הם לך לאכלה. כמו ששת ימים תעבוד, ואיננה מצוה. רק המצוה, לא תאכל מעץ הדעת. ע"כ.

גם רבינו בחיי עה"פ לנכרי תשיך (דברים כג, כא) כתב, דעת הרמב"ם ז"ל שזו מצות עשה. ויש שפירש שאינה מצוה אלא רשות, כמו (שמות כ, ט) "ששת ימים תעבוד", וכוונתם שהתורה לא קבעה מצוה בזה על כל פנים להלוות לגוי ברבית, אלא שהרשות בידו אם ירצה אם לא, כי לא אסרה אותו.

ובמכילתא דרשב"י (שמות כ, ט) ששת ימים תעבוד, ר' אומר הרי זו גזירה אחרת, שכשם שנצטוו ישראל על מצות עשה של שבת, כך נצטוו על המלאכה. ר' אלעזר בן עזריה אומר, גדולה מלאכה שלא שרתה שכינה בישראל עד שעשו מלאכה, שנא' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

וברעת זקנים מבעלי התוספות עה"ת (שמות כג, י) כתבו, שש שנים תזרע את ארצך, איתא במדרש, שאפילו אין לו לאדם אלא חורבה אחת בתוך גנו, חייב לעובדה בכל יום. ונראה להרב ר' משה דוקא בארץ ישראל, כדי להרבות הפרשת תרומות ומעשרות, עכ"ל.

ובעין זה איתא במחזור ויטרי (סי' תכד) ר' יהודה אומר, הרי שאין לו מלאכה שיעשה, הית' לו חצר חריבה ושדה חרב, מנין שילך ויתעסק, ת"ל ששת ימים תעבוד. מה ת"ל כל מלאכתך, להביא כל מי שיש לו חצר שילך ויתעסק בה. וזהו ושנא את הרבנות, שישפיל עצמו כדי להשתכר.

או דילמא כיון שכך הרגלו בכל השנים שלא לעשות מלאכה, אין כאן שביתה הניכרת לשם מצוה, ואפילו אם הוא מכויך בשנה זו לשבות ולהמנע ממלאכה לשם מצות ה' שצוהו על כך, אינו מקיים המצוה, כיון שאין כאן שביתה הניכרת.

וגם לגבי שבת נאמר (שמות כ, ט) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות (שם כג יב). ויש לעיין כמו כן, באדם שכל השבוע אינו עושה שום מלאכה, כגון חולה על מטתו וכדו', האם בהגיע יום השבת, מקיים מצות שביתה שבת ממילא, או דילמא אינו מקיים המצוה, לפי שאין כאן שביתה הניכרת. נראה ברמב"ם (הלכות שבת פכ"ד הי"ג) שכתב בטעם שתיקנו חכמים איסור מוקצה בשבת, ועוד, מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות, אלא בטלין כל ימיהן כגון הטיילין ויושבי קרנות שכל ימיהן הן שובתים ממלאכה, ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא "שלא שבת שביתה הניכרת", לפיכך שביתה מדברים אלו היא שביתה השוה בכל אדם. ע"כ. ויל"ד.

ובפרשת בהר (כה, ג) כתיב: "שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה". ע"כ. עוד כתיב (שמות כג י): שש שנים תזרע את ארצך. ויש לפרש דברי הכתוב בב' אופנים, או שיש ענין שיעשה מלאכה בשש שנים [מאיזה טעם, כמו לא תהוה בראה וכו'], או שדרך הכתוב לדבר כן. ונחלקו בזה הראשונים, שהרמב"ן עה"ת (ויקרא כה, ג) שם כתב, דרך הכתוב לומר כן, כמו שנאמר לגבי שבת, ששת ימים תעבוד וגו', ששת ימים תעשה מעשיך. ועל דרך רבותינו (ירושלמי כלאים פ"ח ה"א), שש שנים תזרע שדך ולא בשביעית, והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא עשה, ונמצא הזורע בשביעית עובר בעשה זה ובלא תעשה. ומדרש אגדה (מכילתא משפטים כ), ר' ישמעאל אומר כשישראל עושיך רצונו של מקום עושיך שמיטה אחת בשבוע אחד שנאמר

וכן שנת השמיטה, תהיה כאן שביתה הניכרת לשם מצות ה'.

ובפרט בתחילת כניסתם לארץ, שאם היו תיכף עוזבים הכל, ועוסקים רק בתורה מבלי הפסק רגע, ולא היו עושים אפילו מלאכה כל שהיא, לא היה ניכר כלל מצות שמיטת הארץ. ואולי היה בזה צורך מצוה להתעסק בעבודת הארץ בשש השנים, כדי לקיים מצות שביתה כדבעי בשנה השביעית.

מי שיש לו גינה עזובה - טוב שיעשה בה איזו מלאכה במשך ו' השנים

בשביעית, מקיים מ"ע ושבתה הארץ, אבל מי שאין לו קרקע, אף שאינו מבטל העשה, מ"מ אינו מקיים העשה, ול"ד למה שנסתפק המנ"ח (קלב) לענין מצות תשביתו בחמץ שאפשר שאף אם אין לו חמץ, מקיים המצוה. דהתם המצוה על הגברא שלא יהיה לו חמץ, ולכן י"ל שמצות תשביתו היא ע"י שאין לו חמץ, אף שבפועל אינו שורף חמץ, משא"כ בשביעית המצוה היא להשבית את הקרקע מעבודתה, ובוה פשיטא שאם אין לו קרקע אינו מקיים המצוה להשביתה מעבודתה. וכתב עוד, שאם יש לו קרקע אף שהיא לא זרועה או נטועה כלל, מקיים העשה. אע"פ שבלא"ה הוא שובת בה גם בשאר שנים, דמ"מ הרי הקרקע עומדת לזריעה, והוא משביתה ע"י שאינו זורעה, ובכך מקיים ממצות ושבתה הארץ. ורק מיה בקרקע שבעצמותה אינה עומדת לזריעה אע"פ שהיא ראויה היא לזריעה, וכגון שיש שם גינת משחקים וכדו' חשיב כאין לו קרקע, ואינו מקיים המצוה, וכ"ש כשיש לו דירת בית מגורים שאינה עומדת לזריעה, שאינו מקיים מצות שביתה שביעית. עכ"ד. אך אין זה מוכרח לקבוע כן מסברא שלנו מבלי ראיות מדברי הפוסקים.

אם מצוות צריכות כוונה לגבי שבת ושביעית

לומר, "שש שנים תזרע שדך וגו', ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבית וגו'".

ובמנורת המאור (ת"ת פרק ה) גדולה מלאכה לפני הקב"ה, שכשם שצוה לישראל על השבת כך ציוה אותם על המלאכה, שנא' זכור את יום השבת לקדשו, ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. והעירו בזה, שהיה אפשר לפרש פירוש נוסף, בכוונת התורה "שש שנים תזרע שדך", וכן לגבי שבת, "ששת ימים תעבוד". שצריך שיעשה מלאכה כל שהיא בימי החול, וכן בששת שנות השמיטה, בכדי שבהגיע שבת,

ולענין הלכה בחקירה דלעיל, פשוט שאין לנו לדרוש דרשות מדעתינו, רק שטוב לחוש לזה.

ונפקא מינה מצויה בזה לגבי גינה משותפת בחצר הבית, שלפעמים הגינה נטושה, שאין עושים בה שום מלאכה, ומונחת כמות שהיא במשך כל השנים, האם יש להם להקפיד לעשות איזה מלאכה סמוך לשנת השמיטה, כמו זריעה קטנה של כמה זרעונים, כדי שיוכלו לקיים מצות השבתת השדה בשנת השמיטה, או דילמא דגם אם לא עשו בגינה שום מלאכה במשך שש השנים, ממילא מקיימים הם את מצות שמיטה [בוה"ז מדרבנן] בשנת השמיטה. בפרט אם בשנת השמיטה נזדמן להם צורך לעשות מלאכה בקרקע ונמנעו ולא עשו מלאכה.

ולכן טוב להשתדל שיעשה בהם איזה מלאכה קטנה במשך שש השנים, בכדי שבהגיע שנת השמיטה, תהיה שביתה הניכרת לשם מצות השם יתברך שציוה על מצות השמיטה בשנה השביעית.

ובס' חוט שני (מהדו"ק עמ' נג) כתב, שנראה שרק מי שיש לו קרקע ומשבית אותה

שוב הראוני שבספר אגרא דכלה (פרשת אמור) עמד ג"כ בזה, לבאר למה הוצרך הכתוב

יחשב לך למצות עשה שלימה. וכן נאמר לגבי יום שבת, ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות, הכל כנ"ל.

ומסיים למען ינוח שורך וכו', רצונו לומר, על כן אני מצוה לך עשיית המלאכה בששה ימים, שעל ידי כך אפילו מה שינוח שורך וחמורך יחשב לך למצות עשה מעליותא. או דקאי אדלעיל שתעשה המלאכה בששת ימים ותגמור מלאכתך ותהיה כוונתך למען ינוח בשביעי שורך וכו'. וא"כ מצות שביתת שבת מתחלת תיכף בעשיית המלאכה בששת ימים ולמצות עשה ייחשב, ונגמרה המצות עשה זו בהגיע עת האסור וישמור את עצמו בלא תעשה שלא יעשה כל מלאכה. וז"ש ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, והשמר הוא לא תעשה.

ולפ"ז נתבונן גם כן במקראי קדש בכאן, שהתחיל "כי תבאו אל הארץ וכו' ושבתה הארץ וכו'", ותיכף תתחיל מצות עשה של השביתה, לומר, שכדי שיחשב לך למצות עשה, עשה כך, שש שנים תזרע כו' תזמור ואספת כו', שבעשיות כל מלאכה ומלאכה בששת השנים תכוין שכעת מותר לך בגזירות היוצר, ותגמור מלאכתך כי בשנה השביעית אסור לך הכל. וזה שכפל אח"כ ואמר שנת שבתון יהיה לארץ, ר"ל בעשייתך באופן זה, ייחשב להויה ולעשייה השנת שבתון, הגם שהוא בשב ואל תעשה. [ע"כ מספר אגרא דכלה].

אם מצות שביתה בשבת ובשביעית היא בכל רגע ורגע

הוא בקום ועשה. או רק בעת שבא לידו מעשה ושבת ממלאכה.

וכל זה יש לחקור גם לגבי שבת ויום טוב וכן יוהכ"פ, אם שביתת שבת מתקיימת בכל רגע ורגע ששבת ואינו עושה מלאכה, או רק כאשר עברה כל השבת ולא עשה מלאכה, או

דלכאוי' למה ליה לאשמועינן מזריעת הרשות בשש השנים, לא הוה ליה למימר רק חיוב השביתה בשביעית. וביאר, דהנה קיי"ל דמצוות צריכות כוונה, ואפילו בדיעבד אינו יוצא בלא כוונה, ואפילו הסוברים שמצוות אינן צריכות כוונה, מודו דלכתחילה בעי כוונה. והנה גם במצוות לא תעשה כתב רבינו האר"י שצריכות כוונה, ולכן כתבו שכשהיה מסתפר, היה מכוין בגילוחו שאינו מגלח יותר כדי לקיים מצות בוראו, כי בזולת זה לא יקרא מצוה, כיון שהוא רק בשב ואל תעשה. והנה אם זה הוא כך במצוות הנקראים לאוין במנין תרי"ג, מכל שכן באותן המנויים לעשין במנין תרי"ג מצוות, והם בשב ואל תעשה, דהאיך יחשבו למצות עשה, כגון שביתה ממלאכה בשבת ושביתה מעבודת השדה בשביעית זה לא יחשב לעשייה זולת בהצטרפות העשייה הקודם לה בימים המותרים.

ולכן בעת העשייה יחשוב בלבבו, היום אני עושה מלאכה זו כי עדיין לא נאסרה בגזירת הבורא, וכשיגיע יום האסור אשבות, ואז הנה עשיית המלאכה הלזו למצוה ייחשב, כאילו עשה מצות עשה מעשיות בפועל ממש, ונגמרת המצוה כשיגיע יום האסור וישבות ממלאכה. ולפ"ז תמצא טוב טעם ודעת, אומרו בפרשת משפטים, שש שנים תזרע וכו' והשביעית תשמטנה וכו', כן תעשה לכרמך וכו', שבאופן זה עשייה יקרא לה למצות השביתה, כאשר תעשה בשש שנים ותכוין שהיא מותרת עד הגיע שנת השביעי ותשבות,

ועוד יש לחקור, האם מצות השבתת הקרקע היא בכל רגע ורגע, או בכל מעשה ומעשה, או דילמא הכל מצוה אחת. ועוד יש לחקור אם מקיים מצות שביתה בשב ואל תעשה כמו בהשבתת חמץ לדעת הרבה מפרשים דס"ל שדי במה שאין חמץ ברשותו וממילא מקיים המצוה, או דילמא קיום המצוה

מרגע זה בלבד, אבל עדיין מקיים המ"ע בשאר הזמן ששוכת.

אמנם אינו מוכרח להשוות את קיום המצוה לביטוי למצוה, שאף את"ל שקיום המצוה הוא רק כאשר שוכת בכל השבת כולה בלי שום הפסק של חילול שבת, מכל מקום, אם כבר נכשל בשוגג או במזיד, שפיר יש לומר שגם העשה של שבת עליו ולא רק האיסור, ואם שוב חילל שבת, מלבד הלאו עבר גם בעשה. שהעשה לא נפקע ממנו, וכעין סברא זו כתב בשו"ת בית שערים (חאו"ח סי' קמג), ע"ש שנראה מסברא שאפי" מי שעשה מלאכה בשבת ויו"ט לצורך פקו"נ, שהוא היתר, מ"מ לא קיים מ"ע דשבתון, אע"פ ששוכת אח"כ, אבל אם עושה מלאכה אח"כ, פשוט הוא שעובר בכל פעם באיסור עשה דשבתון, ורק אינו מקיים מצות עשה, שזה אינו רק אם שוכת בו לגמרי, אבל אם ביטל השביתה רגע אחד, שוב א"א לקיים מ"ע דשבתון שהוא שישבות כל יום שבת ויו"ט.

וביבמות (ז.) איתא, מעם מזבחי, ולא מעל מזבחי, ופרש"י (יומא פה.) שאם התחיל בעבודה אין מפסיק לבא לידון, אלא משלים עבודתו. ומזה רצו בגמ' ללמוד שהריגת הרוצח תדחה שבת, ק"ו מעבודה שנדחת מפני רציחה. והק' בערוך לנר שם, שהרי אף בעבודה כשהתחיל אינה נדחית, ובשבת מיד בכניסת השבת כבר התחיל המצוה, ואיך ידחה אותה הרציחה. ויש שתירצו שמצות עבודה היא מצוה אחת של עבודה, ואם התחיל אינו מפסיק את המצוה, אבל מצות שביתה בשבת בכל רגע ורגע היא מצוה מחודשת, וגם אם עשה מלאכה, עדיין לא נתבטלה מצות שביתה. ובשם הגר"א"ל שטיינמן כתבו, שבשבת ויו"ט, מלבד שחל חיוב שביתה בכל רגע, חל כבר בתחילת השבת חיוב שביתה לכל השבת.

רק כאשר בא לידו מלאכה ולא עשה. [ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' קלד) חקר כן לגבי תוספת שבת, אם מקיים מצות תוספת שבת בכל רגע ורגע ששוכת ממלאכה].

ויש שהביאו ראייה שמצות שבתון איננה בדוקא בשמירת כל השבת כולה, שיעבור עליו כל השבת בשביתה ממלאכה, ממ"ש הגמרא (שבת כד: קלג: פסחים פג:): שאין עשה דוחה ל"ת של איסור מלאכה ביו"ט, משום דביו"ט איכא נמי עשה דשבתון. והרי אף אם כבר נכשל וחילל את היו"ט במזיד או בשוגג, לא אמרינן דכלפיו הוי עדל"ת. וש"מ שהמצוה איננה בדוקא שישמור את כל השבת או היום טוב בשלימות, אלא גם אם נכשל בשוגג או מזיד, עדיין מצות שביתה קיימת.

ועכ"פ לכאו' מסתברא מילתא שאין שייך קיום מצוה במה ששוכת, רק אם עושה כן לשם מצוה, ולא אם הוא רשע ששוכת מחמת שאין לו צורך כעת. ואפילו אם מצוות אינם צריכות כוונה, מכל מקום אין כאן שביתה לשם שבת. וצ"ע. וראיתי שהעירו בזה ממ"ש רש"י (פסחים נ:): במה שאמרו שם, הני נשי דמחוזא אע"ג דלא עבידן עבידתא במעלי שבתא, משום מפנקותא, דהא כל יומי נמי לא עבדן, ואפ"ה שפל ונשכר קרינן להו, ופרש"י, ואע"ג דלאו לשם מצוה איכוין, מצוה שלא לשמה מיהא הויא. עכ"ל.

וכעין חקירה זו יש לחקור לגבי תענית ביום הכיפורים, ואכמ"ל בזה.

ובספר אחר (מוע"ז ח"ג סי' קעא) הבי"ד חכ"א, שחולה שיש בו סכנה וצריך רופא, יש להעדיף רופא שכבר חילל שבת, שאצלו כבר אין מ"ע של שביתה בשבת או יו"ט, ולא רופא שומר שבת שעדיין מקיים מ"ע של שביתה, שלגביו יש כאן עשה ולא תעשה. ושם דחה דבריו שקיום מצוה שביתה הוא בכל רגע ורגע ששוכת. ואף אם חילל שבת, ביטל המצוה רק

אחת, אם מונע ממלאכות אחרות מטעם שבת ויו"ט, קיים המצוה. ונפקא מינה גם למחלל שבת לצורך חולה שיש בו סכנה. ע"ש.

וע"ע בשו"ת מעשה ניסים (סימן ט) שכתב, שהעשה של שבתה ממלאכה ביום טוב או מעבודת הארץ בשביעית, נמצא לעצמו ובכל זמן שביתתו ממלאכה הוא מקיים עשה. ומשמע שהעשה הוא בכל פעם ופעם ולא עשה אחד לכל השנה.

מי שנמצא בחו"ל והשליח עושה מלאכות כאן בארץ

ולגוף החקירה הנו' ראה בשו"ת עונג יום טוב (סימן לו) לגבי חמץ, שאם היה לו חמץ בי"ד ניסן באמריקה בשעה שהוא עדיין מותר באכילה שם, ובעל החמץ נמצא באותה שעה באר"י, שאז כבר נאסר החמץ, שיש ללכת בזה אחר מקום החמץ, ורשאי בעל החמץ למכור חמצו. והוא הדין להיפך, שהכל תלוי במקום שהחמץ שם. ע"ש.

אולם בחדש לאברהם תאומים (מהדו"ק סי' לה), פסק להיפך, שהכל תלוי במקום עמידתו של בעל החמץ, בין להקל בין להחמיר. דאיסורא רמיא אקרקפתא דגברי, שהתורה אמרה לא יראה לך חמץ, ואם במקומו לא הגיע זמן איסורו לא עבר בבל יראה, אפילו החמץ מונח במקום שחל האיסור וכו'. ע"ש.

ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח סי' מז), הובא בילקוט יוסף שבת כרך ב' (סימן שז עמוד רמג), דן לענין שביתת בהמתו שיש לו במקום אחר, והעלה, דהבהמות בודאי אין נגררין אחר הבעלים, מדהקפידה התורה למען ינוח שורך וגו', לעשות נייחא לבהמה, ומהאי טעמא מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים ותולשת בשבת (קכב.), ופשיטא דבדבר שהוא על גופה של בהמה, לא שייך גרירה למקום בעלים, ואם כאן חול גמור אטו מקום בעלים דשבת מחייב לעשות נייחא לבהמה, דבשלמא

ובספר דברי ירמיהו על הרמב"ם (שבת ריש פ"א) חקר בזה האם גם בקיום שביתה במקצת היום אף שביטל בקצתו קיים המ"ע. ועוד חקר שם, האם שייך שביתה ממלאכה אחת, שלכאור' רק אם מכוין לשבות ונמנע שמסלק עצמו ממלאכה, שרק שבת ויו"ט המונעים אותו מלעשותה, שייך קיום המצוה גם בשב ווא"ת, ומצוי שנמנע רק ממלאכה אחת, ולא באו לידו על ל"ט מלאכות, ולכאור' קיים המצוה. ושמא אפילו כשעבר על מלאכה

מי שנמצא בחו"ל והשליח

ויש מי שחקר במי שנמצא בחו"ל בעת שעדיין לא חל שמיטה, דהיינו סמוך לכניסת ראש השנה, ויש לו קרקע בארץ ישראל, ושם כבר חל שנת השמיטה, האם מותר לו לעשות מלאכות בקרקע שבארץ ישראל על ידי שליח גוי. או על ידי מכשיר שלט ממרחק. והיינו האם אזלינן בתר הבעלים או בתר הארץ.

ולכאורה הדבר תלוי אם שמיטת קרקע היא חובת גברא, או חובת חפצא. אלא שגם אם היא חובת חפצא, יתכן דאזלינן בתר מקום הבעלים, שבזמן שבמקומו הוא שנת השביעית, מוטל עליו לדאוג שהחפצא של הקרקע תשבות. וכיוצא בזה כתבו האחרונים לחקור לענין שחיטת אותו ואת בנו ביום אחד, ולענין מכירת חמץ בערב פסח, ולענין הפסק בטהרה, ולענין שביתת בהמתו, ולענין טבילה ביום השמיני, ולענין המשך התענית בדי' צומות, ועוד.

ויש סברא לחלק לגבי שביעית, דלגבי מצות שביתת קרקעות בשנת השמיטה יתכן שאין זה תלוי במקום שבו נמצא הגברא, כיון שבחו"ל לא שייך כלל מצות שביעית, אלא רק באר"י, ולכן בכל אופן יצטרך ללכת אחר האופק של ארץ ישראל. משא"כ בשביתת בהמתו ושאר הענינים הנ"ל, שאין זה תלוי דוקא בארץ ישראל. ורק שם יש לומר שהכל נגרר בתר מקום המצאו של הבעלים. ודו"ק.

עמ' רמט) כתב, נשאלתי במי שעלה לבקר בארץ ישראל בתקופת חג הפסח, והשאייר חמץ ברשותו באמריקא, ומינה את הרב המקומי בארה"ב למכור חמצו לנכרי, וידוע שבזמן שהגיע זמן איסור החמץ בארץ ישראל, עדיין הוא שעות הבוקר בארה"ב, ובשעה שהרב המקומי באמריקה מכר את החמץ לגוי בערב פסח קודם חצות, כבר נאסר החמץ בהנאה על בעליו באר"י, והספק הוא אי אזלינן בתר מקום החמץ, או בתר מקום הבעלים. והאריך בזה לפלפל גם בדברי העונג יום טוב, והעלה במסקנתו, שבנידון דידן שאיסור חמץ שעבר עליו הפסח הוא רק מדרבנן, יש להקל. ע"ש. וע"ע בספר נפש חיה מרגליות (סימן תמג). ומשנת משה בלוי (עמוד ט). וראה בספר טהרת הבית ח"ב (עמוד רעז והלאה). ובחזון עובדיה פסח (מהדור' תשס"ג).

ולפ"ז הוא הדין לגבי שבת, דלכאורה לפי דברי העונג יום טוב דאזלינן בתר מקום החמץ ולא בתר מקום הבעלים, גם בזה אזלינן בתר מקום הבהמה. אלא שיש לומר, דאי נימא שהמצוה בשביתת בהמתו היא משום שביתת האדם, דנכלל במצות שביתת האדם ביום שבת גם מצוה זו דשביתת כל אשר לו, אם כן מסתבר שהדבר תלוי במקום הימצאות הבעלים, כיון שכל המצוה היא בגרמתו. שוב ראיתי שכן כתב בספר משמרת חיים ח"ב (עמוד מה). ע"ש.

ולמעשה נראה דבמידי דאורייתא לא נפיק מידי ספיקא, ויש להחמיר בזה.

מלאכות על ידי מחשב ושעון הערוכים מערב שביעית

הפעולה בשביעית. אא"כ במקום שיש חשש מראית העין. ע"כ. וזה חידוש, ולדבריו צ"ע דא"כ גם באמירה לגוי מערב השביעית יהיה מותר, ולפ"ז לא היה צריך להרעיש כ"כ אודות היתר המכירה, באופן שהגויים עושים הכל, על פי המסוכס עימם כבר מערב

לענין שביתת מלאכה היה מקום לומר כיון שהוא קנין כספו וכו'. ועוד דהא עבדו כתיב נמי בחד קרא עם בהמה, והעבד מחוייב בשמירת שבת מצד עצמו ג"כ, ולבד מזה שובת גם מטעם מצות בעליו, וזה של עצמו ודאי נדון כפי המקום שהוא שם, ואם מצד הבעלים נגרר אחריו, נמצא דשביתת העבד חמור מבעליו בהארכת הזמן.

ועפ"ז דן בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"א סימן סב) במי שיש לו בית חרושת במדינה רחוקה שזמני כניסת ויציאת השבת אינן כמקום הבעלים, אם נגררין אחר הבעלים, והעלה דתמיד הולכים אחר הבעלים ומקומן, בין לענין חמץ בפסח, ובין לענין שבת, וכ"ד בעל פרי השדה, דאיסור חמץ ואיסור שביתת בהמה איסור גברא.

גם בשו"ת משנת יעבץ (חאו"ח סי' יג) פלפל בענין זה, וכתב לבאר דעת הרמב"ם שאיסור הנאה מן החמץ הוא איסור גברא, כיון שמן התורה מותר אחר הפסח, ולכן באיסור חמץ בתר בעל החמץ אזלינן. ולא בתר חמצו. ע"ש. וכ"כ בשערים המצויינים בהלכה (בהל' פסח עמ' פ) בשם הגאון בעל ערוגת הבושם. ושכ"כ עוד בשו"ת אבני זכרון (ח"ב סי' א). ע"ש. וע"ע להגרי"ח בבן איש חיל (ח"ב דרוש ג' לשבת הגדול), ובאורך בשו"ת ארץ צבי פרומר (סימן פג). ע"ש.

והגאון רבי יצחק אייזיק ליעבעס (בעל שו"ת בית אבי), במאמרו שבקובץ "נועם" (ח"ב

ושוב נשוב לדיני שביעית, שבספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' רטז). והוא מספר דיני שביעית עמ' קה) הביא חידוש בשם הגרי"ש אלישיב, שבאופן שההשקאה והדישון מבוצעים על ידי מחשב המכוון ועומד מערב שנת השביעית, מותר הדבר, מאחר ואין האדם עושה את

השביעית, שלפי האמור, מ"מ יש להתיר כמו כשעושה על ידי מחשב, אפי" את"ל שהמכירה עצמה לא חלה, וכ"ש שיש כאן צירופי כמה ספיקות. ודוחק לומר שאמירה מערב שביעית חמיר טפי ממחשב ושעון. ויש לעיין.

ומה שהתנה שם שאין שם חשש למראית העין, הנה כיון שרבים סומכים על הגדולים שהתירו את ההיתר המכירה פחות יש חשש משום מראית העין. ודו"ק. וגם יש להעיר בזה מטעם שאין גוזרים גזירות מדעתנו.

ובעיקר חידושו של הגרי"ש אלישיב שמותר לכוין שעון מערב שביעית, שיעשה את מלאכות הקרקע בשביעית, כיון שהוא עושה הכל קודם השמיטה, ובשמיטה עצמה אינו עושה כלום. ראה בס' דיני שביעית שם, שהגרשז"א חולק בזה.

גם בס' חוט שני (מהדו"ק עמ' נב) כתב לאסור לערוך מערב שביעית שעון או מחשב, בין בממטרות ומערכות השקאה, ובין מערכות דישון וכן שאר מכשירים, כדי שיפעלו בשביעית להשקות את הגינות, או את השדות, באופן שאסור להשקותם בשביעית, וכן שאר מלאכות האסורות בשביעית, שהוא עובר בעשה דשבת הארץ, לרש"י וסיעתו, כיון דסו"ס ע"י מעשיו יש כאן מחמתו ביטול שביטת הארץ. ורק בשבת אמרו פותקין מים לגינה בער"ש עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום, שבשבת האיסור על הגברא, ואין איסור שהמלאכה תיעשה מאליה בשבת ע"י מעשיו מער"ש, אבל בשביעית אנו מצווים שלא לגרום שהקרקע תעבוד.

ולא דמי למה שכתב החזו"א (סי' יז אות כה) שמוותר לנטוע מערב שביעית בזמן שלא נוהג תוספת שביעית, אף שההשרשה נעשית בשביעית, משום שאין צריך להשבת את הקרקע רק ממלאכת אדם, ולא ממה שנעשה

ע"י שמים. שאני מלאכת זריעה שמעשה האדם מסתיים בזריעתו, ואף שהקרקע עדיין פועלת אח"כ ומשרישה ומצמיחה את האילן, כל זה אינו מתייחס למעשה הזריעה של האדם. שהרי הקרקע פועלת מעצמה, אבל מלאכות ופעולות הנמשכות ומתייחסות למעשה האדם שהיה בתחילתם, כמו ביטול, שכל מה שמתבשל אח"כ ה"ז מתייחס למעשיו, אף שבפועל נסתיימו מעשיו בהנחת התבשיל ע"ג האש, נחשב שמעשיו נעשים בשבת. וה"נ בני"ד, שמכוון בערב שביעית שעון או מחשב שמפעיל מערכת השקאה, כל מה שנעשה אח"כ הוא מכח מעשה האדם ומתייחס אליו, ואין זה נחשב שנעשה מעצמו, ונמצא שהוא זה שעושה משעה שעל ידי כך אין הארץ שובתת ממלאכת אדם שבה. עכ"ד.

ויש להעיר במה שנקט לדבר פשוט שפעולות ע"י מחשב ושעון שבת נחשב כמו מעשיו, דהנה כבר דנו האחרונים לגבי חשמל אם נחשב כמעשיו, וכגון לגבי ציציות לשמה, וכן לענין מצת מכונה אם נחשב לשמה, וכן לגבי שבת אם נחשב דאו' או דרבנן. ודעת האול"צ שרק הרגע הראשון נחשב מלאכה דאו' בשבת, אבל מהרגע הראשון והלאה נחשב הוא רק דרבנן. וי"א שכל מלאכת החשמל בשבת נחשב דרבנן, משום דהוי גרמא בעלמא. ובחזו"ע שבת ג' (עמ' תלב, תלג) בדיני אמירה לגוי צירף סברתם לס"ס לענין אמירה לגוי. ועוד יש לפלפל בזה. וע"כ במקום שעושה באופן של גרמא, לכאו' יש מקום להקל בזה לגבי שביעית בזה"ז דרבנן. ויועיל היתר זה לגבי אנשים שלא ישמעו לנו לשמור את השמיטה כהלכתה.

ולחלן בפרק יב סעיף ז (במהדו' תשס"א עמ' שמה) כתבנו להסתפק אפילו בשביעית עצמה, אם עושה כן על ידי שעון, מטעם דהוי גרמא, ואפשר שגרמא אינה בכלל עשייה. ובעיקר לסוברים שמצות שביטה בשביעית היא על

דשבת, כמבואר בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק ראשון מהדורת תשע"ד סימן רנב. ובפרט דכיום נתפשט היתר המכירה, וממילא לא שייך כ"כ מראית העין. וראה ביביע אומר ח"י (חיו"ד סי' מב) שאחר שנתפרסם לכל שרוב ככל החקלאים לא שבקי היתרא ואכלי איסורא, והכל באים אצל הרבנות הראשית למכור שדותיהם לקראת השנה השביעית, ועשו כן בכל שמיטה ושמיטה, (ודמי למ"ש בש"ע א"ח ס"ס רמג), ליכא משום מראית העין.

אם הלאו והעשה של שמיטה תלויים זה בזה

וכתב שם בהאי לישנא: "ויש מהם נזכרים בספר בשני שמות, והוא חושב כי שנים הם, כמו זכור ואל תשכח וכו'. וככה מצוות רבות בתורה. ואין איש שם על לב. ע"כ. וביאר דבריו, דכל כה"ג לא בא לשון לאו בתוה"ק אלא לחיזוק וזרוז יותר לעשה. והכל בכלל העשה, ואין זה אזהרת לאו בפ"ע לומר שעובר בל"ת ועשה, ואין למנות בכל כיו"ב אלא העשה בלבד. וראה בזה עוד בילקוט"י פורים בהל' פרשת זכור.

ובספר המקנה (קידושין לג): כתב, דהעשה דזכירה והלאו דשמירה תרי מילי גינהו, ולכן איצטרין היקשא דזכור ושמור לחייב הנשים, אבל עשה ולא תעשה דיום טוב, דבר אחד הוא. וכן לגבי שמיטת כספים, אע"ג שאמרו המחזיר חוב בשביעית צריך לומר משמט אני, דכתיב וזה דבר השמיטה, פשוט שהנשים חייבות בזה, דכיון דאיכא בשביעית לא תעשה דלא יגוש, הנשים מצוות גם על העשה שבו. ואח"כ הב"ד הרמב"ן והריטב"א הנ"ל, וביאר דבריהם, שכיון שהמצוה היא בקום ועשה, גם הל"ת שבו אינו בא אלא לחזק העשה, משא"כ בלאו דיו"ט וכיוצא בו, שהוא בשב ואל תעשה אזי הל"ת עיקר. וי"א כן לגבי יוהכ"פ, שהלאו שנא' (ויקרא כג) כי כל הנפש אשר לא תעונה בו ונכרתה, בא בשביל חיזוק העשה. ונפ"מ שמי

הגברא ולא על החפצא. וע"ש עוד. ושו"ר שביבולי השדה (א' עמ' קיא) ג"כ דן בזה. ע"ש.

אלא דאכתי יש לעיין בנ"ד דלכאורה ראוי להמנע מלהשתמש בשעון לגבי מלאכות בקרקע בשביעית, או במחשב הערוך מערב שביעית, אחר שהדבר נעשה בפרהסיא, יש לחוש בזה לזילותא דשביעית. ולחוש משום מראית העין. אלא שכבר נודע שלדעת מרן הש"ע אף לגבי שבת לא חיישינן לזילותא

עוד יש לחקור, האם העשה של שביטת הארץ הוא חיזוק ללאו, או שהוא עשה בפני עצמו. וכיו"ב מצינו ברמב"ן ובריטב"א (קידושין לד.) לגבי מעקה השבת אבידה ושילוח הקן, מצות עשה שאין הזמן גרמא, דאע"ג דבכולהו איכא נמי לא תעשה, עיקר המצוה בעשה, ואין הלאו בא אלא לחזק ולקיים העשה, דכתיב ועשית מעקה לגגך, והדר לא תשים דמים בביתך, כלומר לא תעכב שלא תעשה מצוה זו. ולאו שאין בו מעשה אחר אלא קיום העשה שבו, אילו היו הנשים פטורות מן העשה, היו פטורות אף מן הלאו, שאין הלאו אלא קיום העשה. ע"כ.

ובביע אומר ח"ו (או"ח סי' ה) כתב די"ל כן לגבי צדקה. וכ"כ באו"ש (יו"ט פ"ג ה"ח).

וביב"א ח"ח (או"ח סי' נד) כתב, די"ל כן לגבי זכירת מחיית עמלק, דשמא הלאו דלא תשכח הוא קיום העשה של מצות זכירה, ואילו היו הנשים פטורות מהעשה משום מ"ע שהזמן גרמא, אף מן הלאו היו פטורות. וכן כתב הגר"י פ בחיבורו על סה"מ רס"ג, לבאר דברי הראב"ע (ס"פ תצא) דלא תשכח, הוא אחר זכור, לחיזוק, וכן משפט מצוות רבות בתורה. ע"כ. וכ"כ בספרו יסוד מורא (סוף שער שני) שהשיג על כמה מוני המצוות שמנו מצות זכור ומצות אל תשכח בשתי מצות בפ"ע.

כט. להלכה ולמעשה אפשר לעשות שילוח הקן בכל שנת השמיטה, וכן בימי העומר. וחסידיים ואנשי מעשה שכל דרכיהם על פי הקבלה, נוהגים לדחות מצוה זו לאחר ימי העומר, ואם יש חשש שיפסיד המצוה לאחר העומר, לא ידחה קיום מצוה מן התורה. (כט)

קו). והזורע או נוטע בשביעית מתחייב מיד, אף שעדיין לא נשרש, אבל בעשה דשבתית הארץ אינו עובר כל זמן שלא נשרש בארץ. [ומ"מ כתב שם שאם אחרים עובדים בשדה שלו בע"כ אינו עובר].

אך אין זה מוכרח, וכבר הק' הגר"פ על חידושו, ממ"ש בגיטין (גג:) דלר"י הנוטע בשביעית בשוגג יקיים, שלא קנסו בשוגג, וצ"ע דבלא"ה יעקר משום עשה דשבתית שדהו וכרמו. דאל"כ נמצא שבקליטה שאח"כ עובר בעשה דושבתה הארץ. ומאי פריך מ"ש שבת וכו', הלא שנה ושנה, דבשבת אין אדם מצווה על שביית שדהו, ולכן אין טעם אחר לומר דיעקר, אבל בשביעית יש טעם נוסף למה יעקר גזירה אחר השרשה אטו קודם השרשה, שאז חייב לעקור מה"ת. ועוד דאפי' מזיד גופי' אין צריך לטעמא דקנסא.

אפשר לעשות שילוח הקן בשמיטה ובימי ספירת העומר

הלכות על פי הקבלה. שאין לנו רק את חלק הפשט לענין הלכה.

ובספר שלח תשלח (עמ' קכו) כתב בשם הרה"ג ר"ח קנייבסקי שמי שנוהג בכל דרכיו על פי הקבלה יש לו אפשרות שלא להתחייב במצוה זו בימי העומר. וביאר שם שהחיוב הוא רק אם רוצה לזכות בביצים.

ומכל מקום היותר נראה, שגם מי שנוהג בכל דרכיו על פי הקבלה, יכול לקיים מצוה זו, ולא יאבד מצוה יקרה זו. ובפרט בדברים שלא נתפרשו על פי האר"י. וראה בילקוט יוסף שבת א כרך ג עמוד תעג מה שהארכנו

שפטור מן העשה פטור אף מן הלאו, ראה ממ"ש בזה בספר דברי יחזקאל (סי' טו אות יח). וכעין זה יש לחקור לגבי שביעית. ודו"ק.

והגר"פ שם (עשין עשה סא) חידש, שהזורע קודם שביעית ונקלט בשביעית, חייב לעקור קודם שיקלוט, משום עשה דשבתית הארץ, אע"ג דליכא לאו. ומה"ט אין נוטעין בערב שביעית בתוך ל' יום לר"ה, ואם נטע יעקור, ופי' הר"ש בשם ר"ת משום שנשרש בשביעית. וכ"כ בתוס' רי"ד (ר"ה י: ובריש פ"ק דמו"ק) דמה שנקלט בשביעית הו"ל כנוטע והילכך יעקור. ע"ש. והיינו שאדם מצווה על שביית שדהו, אע"ג שאינו עובר בלאו. ומאידך, הזורע בסוף שביעית אף שיקלט בשמינית, עובר בלאו אע"פ שאין בזה עשה. וכן זורע סמוך לצאת השבת אפי' נקלט בחול, או שקדם ועקרו קודם שנקלט, חייב, וכ"כ בהלק"ט (ח"א סי' רסו רסז), ובמשכנות יעקב (סי'

כט) הנה יש שהביאו שהרש"ש (בהגהתו לעץ חיים שער הזיווגים פ"ג) כתב מתחלה שאין לעשות שילוח הקן בשנת השמיטה, ושוב חזר בו והשמיט דבר זה. (ראה בס' קן צפור השלם עמ' קד. ובקוני הבנים תקח לך עמ' נה). ויש שהביאו (דברי יצחק עמ' קכב) בשם הג"ר יצחק כדורי זצ"ל שאע"פ שאין עושין שילוח הקן בימי העומר, מכל מקום בשנת השמיטה עושים. [וראה מה שכתב בזה באורך בשו"ת מעט דבש (ח"ב) בכמה דוכתי. ובקובץ מקבציאל (ח"י עמ' קעז) ובספר קן משולח (פרק ב)].

ואולם להלכה עושים שילוח הקן, בין בימי העומר ובין בשמיטה. ואין לפסוק

אלה, על פי הסוד, אבל מצוה זו שייכת גם בזמנים אלה. ומעיקרא אין כאן קושיא, ואין צריך להגיע לחילוק הדחוק שכתב בין לפני החורבן לאחר החורבן. ודו"ק.

שוב שמעתי, שמרן אאמו"ר נשאל בזה, שאמרו שהגרבי"צ אבא שאול זצ"ל אמר שלפי דברי הרש"ש אין עושין שילוח הקן בכל שנת השמיטה, והשיב מרן אאמו"ר על זה, שאין בכך כלום, ויעשה שילוח הקן גם בכל שנת השמיטה.

ואפשר שגם רבינו הרש"ש לא נתכוין בדבריו לעקור מצוה זו בימים אלה, רק שלכתחלה ראוי שלא יקיים מצוה זו בימים אלה, אבל המצוה שייכת כל הזמן, ואינה בגדר מצות עשה שהזמן גרמא. ודמי למחיית עמלק, דאף שאין מוחין את עמלק בשבת, אין זה חשיב כמצות עשה שהזמן גרמא, כיון שהמצוה קיימת גם בשבת, ורק אריא הוא דרביע עליה, דמצוה שאסור לעשותה בשבת [כגון מצות מעקה, או מצוה להרוג את עמלק בשבת] לא מיקריא מחמת כן מצוה שהזמן גרמא. כי מצד המצוה זמנה גם בשבת. ואריה הוא דרביע עליה. וכן כתבו הגרעק"א (קידושין כט). ובשאלת יעב"ץ (סי' לו), ובשער המלך (סוף הלכות פסולי המוקדשין). [ובמחיית עמלק יש לדון לפטור הנשים מצד דלאו בנות מלחמה נינהו, ובמק"א כתבנו בזה]. והוא הדין לגבי מצות שילוח הקן.

שילוח הקן בשבת

שלפי הרמב"ם צריך לשלח את האם בידו ממש, אם כן יש לאסור משום מוקצה, ואף אם ירצה רק להפריח את האם על ידי מקל וכדומה, שאינו נוגע בידיו ביונה, אינו טוב, כיון דלהרמב"ם לא קיים המצוה, נמצא שהתאכזר שלא לצורך. והמתחסד בזה אין רוח חכמים נוחה הימנו. ע"ש.

בוה. וברעת החיד"א שבכמה מקומות נחלק על רבינו הרש"ש. ושדעת כמה מגדולי המקובלים שבכ"ג הולכים אחרי החיד"א.

ויש מבארים בדעת הרש"ש, שרק אין לחזר אחרי מצוה זו בימי העומר, אבל אם כבר הגיע לידו, יש לקיים המצוה, ולא יאבד המצוה. ויש מבארים שיקיים המצוה רק בלי הכוונות שעל פי הסוד (וכ"כ בפחד יצחק בן זיכרי בהקדמה לח"ו). ראה בילקו"י שם.

ומה מאד יש לתמוה אחה"מ על מ"ש באור לציון ח"ג (עמ' קפו) בזה"ל: והנה רבנו הרש"ש (הגהות השמש על עץ חיים שער ט"ו פ"ג) כתב, שאין שילוח הקן נוהגת במ"ט ימי העומר, וצריך להזהר שלא לעשות מצוה זו בימים אלו, וכן מר"ה עד שמיני עצרת, ובכל שנת השמיטה. וכן בשנת היובל. ע"ש. ויש לעיין דא"כ זו מ"ע שהזמן גרמא. וראה בחינוך (מצוה תקמ"ה) שמצוה זו נוהגת בכל זמן, בזכרים ונקבות. וצ"ע. ואפשר שאף לפי הסוד אין זה אלא לאחר החורבן, אבל לפני כן נהג תמיד. ע"כ.

ותימה, דאטו מי שיקיים מצות שילוח הקן בימי העומר, לדעת הרש"ש לא קיים מצות עשה, זה בודאי אינו, דאי אפשר לעקור מצוה מן התורה לאיזה זמן. ומצוה זו לא קבוע לה זמן, ואינה בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, וכדברי החינוך, אלא שדבר צדדי מונע ממנו לכתחלה שלא יקיים מצוה זו בימים

ובספר מחקרי ארץ (ח"ב יו"ד סי' יז) הוסיף שכל שכן שאין לעשות שילוח הקן בשבת. שנוסף על זה איסור מוקצה. ועיין בחתם סופר (בסימן ק) במי שפגע קן צפור והאם יושבת על הבנים בשבת, דהוא מוקצה, דלא מיבעיא דעל פי הסוד אין לשלח את האם, כדי שלא לעורר לילה בשבת, אלא אפילו על פי הנגלה כיון

גם במנחת פתים (שה) הוכיח מדברי הרב שער המלך (פ"ב מהל' יו"ט הי"ח), דשרי לטלטל בעלי חיים לצורך קיום מצוה. וכן כתב בשו"ת יהושע (אורח חיים סימן יח-ט). ע"ש. וראה עוד בספר מרחשת ח"א (סימן ט). ע"ש.

והגר"א תאומים (מה"ת סי' לד) כתב לחלק בין מצות השבת אבידה למצות שילוח הקן, דגבי השבת אבידה אין להקל, דהא פעמים שאתה מתעלם, ואילו גבי מצות שילוח הקן אתי עשה דשילוח הקן וידחה איסור שבות דשבת. ע"ש.

וע"ש בכת"ס הנו' שתלה הדבר בחקירה שחקר בשו"ת חות יאיר (סי' סז) אם המצוה היא חיובית, שמחוייב ליקח האם ולשלח אותה, או שזו מצוה כמו שחיטה, שרק אם רוצה את הבנים צריך שישלח את האם. ואם אינו רוצה את הבנים רשאי לילך לדרכו, דלא אמרה רחמנא שלח תשלח רק באם ירצה ליקח הבנים. ואי נימא כצד ב' בודאי שאין עשה דשילוח הקן ידחה איסור מוקצה בשבת. ואמנם ע"ש שהוכיח מהגמ' חולין (ק"ט:) שאמרו, יכול ירדוף אחריהם בהרים תלמוד לומר כי יקרה, ומשמע מזה דמצוה עכ"פ לשלח אלא שאינו צריך לרדוף אחריהם בהרים, להמציא לו קן, אבל לכשיקרה לפניו צריך לשלח עכ"פ. אך מדאמרי' (קמ"ב:) שני סדרי ביצים זה על גב זה, ופירשו התוס' שנוטל התחתונים ומניח האם על העליונים, מוכח שאם אינו רוצה ליקח הבנים, א"צ לשלח. וע"ש בכת"ס סופר מה שכתב בזה.

וראה בשו"ת יביע אומר חלק י' (חיו"ד סי' לב אות ג) שהאריך גם כן בענין זה, אם יש חיוב לשלח האם, או דרשאי ללכת לדרכו. ע"ש.

ועיין ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ג' הלכה ח') שאם מצא חמץ ביום טוב, כופה עליו כלי עד לערב ומבערו, ואם של הקדש הוא אינו צריך לכפות עליו כלי, שהכל פורשין

ומיהו בשו"ת מור ואהלות (אהל ברכות והודאות אות כ') העיר עליו, דכיון דמן התורה ראוי ליקח, ורק מדרבנן אסור, יכול לשלח, ודמי למאן דאמר בחולין (קמ"א.) דיוני שובך אסורות משום גזל דרבנן, וחייבים בשילוח. ואף אם נאמר כשיטת הסוברים דכל שאינו ראוי מדרבנן אינו ראוי מה"ת, אפילו הכי יש לומר דלא מיפטר משום מוקצה דסוף סוף ראוי הוא מחמת עצמו, רק דאיסור שבת רביע עליה, ויוני שובך גם כן מהאי טעמא. ומה שכתב החתם סופר דלא אישתמיט שום פוסק לומר דבשבת אין שילוח הקן, אישתמיטתיה מה שכתב המהרי"ט (קידושין כ"ט.) דאטו שילוח הקן שאינו יכול לעשות בשבת זמן גרמא מיקרי.

ובמדרש רבה (קהלת ז) אמרו: שובו אלי ואשובה אליכם, חוץ מאלישע בן אבויה, שהיה יודע כוחי ומרד בי, ומהיכן היה לו, ראה אדם אחד שעלה לראש הדקל בשבת, ונטל האם על הבנים וירד בשלום, ובמוצאי שבת ראה אדם אחד עלה לראש הדקל, ונטל הבנים ושלח את האם, וירד והכישו נחש ומת, אמר כתיב (דברים כ"ב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים, היכן טובו של זה, והיכן אריכת ימיו של זה, ולא ידע שדרשה ר' עקיבא למען ייטב לך בעולם שכולו טוב, והארכת ימים לעולם שכולו ארוך. ע"כ. ושם איירי בשבת, ומשמע דעצם מצות שילוח הקן שייך גם בשבת. שהרי לאלישע בן אבויה היתה תרעומת על אותו שעלה על עץ בשבת, ועבר על איסור השתמשות באילן בשבת, ואיסור מוקצה, וגם נטל האם על הבנים, וירד בשלום, אף שלא קיים המצוה, מכלל דאיכא מצות שילוח הקן בשבת. ויתכן שעיקר התרעומת היתה בגלל המעשה שראה במוצ"ש, ועל הראשון שלא המתין לקיים המצוה במוצאי שבת. ואיה"נ י"ל דליכא למצוה זו בשבת משום מוקצה.

ממנו. ובכסף משנה שם הביא בשם הגמ"י, דקשה, אמאי לא יבערנו במקומו, והא אית ליה לר' יהודה מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. ותירצו, דהכא איירי בשביטלו. וכן הוא בהרב המגיד בשם יש מפרשים, דדוקא בשכבר בטלו קודם איסורו, ואינו עובר עליו, הא אם לא בטלו יכול הוא לשרפו או לזרותו לרוח ביו"ט. ואמנם הרב המגיד פירש, דלפי הנראה דעת רבינו לפרשה אפי' בלא ביטול, ואעפ"כ אינו יכול לשורפו ביו"ט, ולא לפררו ולזרותו לרוח.

דהא בעידנא דמשלח האם ומטלטל המוקצה, מקיים המצוה דשלח תשלח את האם, וכן יש לדון לגבי השבת אבידה שבשעה שמגביה את המציאה בשבת ויש בה סימן, לכאורה הוי בעידנא, שבשעה שמגביה את המציאה ומתחיל לחפש אחר הבעלים, מתחיל בקיום מצות השב תשיבם, ודחי שפיר איסור מוקצה דרבנן. אך מאידך יש לומר דלא חשיב בעידנא, דאכתי אינו מקיים המצוה אלא לאחר שתגיע לידי המאבד. והחיפוש אחר הבעלים הוא הכשר מצוה כעשיית סוכה.

ונמצא שלדעת הרמב"ם אפי' לא ביטל אסור לו לשרוף החמץ ביו"ט, וביאר בכסף משנה שם, די"ל שכאשר התירו הבערה שלא לצורך, ה"מ בשיש צורך היום קצת, וכ"ת הא איכא צורך היום כיון דאיכא מצוה, ליתא, דהא שריפת קדשים מצות עשה ואינו דוחה יום טוב. ועוד דהא אמרינן בכתובות (ז.) דלא אמרינן מתוך אלא בהנאה השוה לכל נפש, פי' לכל גוף אדם, והכא ליכא הנאה לשום גוף. והתוס' (שם) תירצו דלעולם בשלא בטלו, ומאי דלא שרינן לשורפו משום מתוך, היינו טעמא משום דאסור לשורפו מדרבנן משום מוקצה, דאסור לטלטלו. וקשה לי על דבריהם, וכי משום איסורא דרבנן שרינן ליה להשהותו ולעבור עליו בבל יראה ובל ימצא. וי"ל דחכמים עשו חיזוק לדבריהם. ועוד דאילו לעבור על איסור מוקצה צריך קום עשה, ולעבור על בל יראה בשב ואל תעשה הוא, ורצונו היה לבערו אלא שחכמים אסרוהו, אינו עובר עליו, דלא אמרה תורה בל יראה ובל ימצא אלא כשברשותו היה לבערו ואינו מבערו, אבל אם הוא אנוס לא וזה אנוס הוא. והר"מ תירץ דלא שרינן לטלטלו משום דבעידנא דמטלטל ליה לא מקיים מצות תשבתו.

ולהלכה נקטינן, שמי שפגע בשבת ביונה הרובצת על אפרוחיה, ואינה מחוסרת צידה, יכול לקיים בה בשבת מצות שילוח הקן, כי המצוה של תורה דוחה איסור טלטול מוקצה שהוא מדרבנן. שכל שאינה מחוסרת צידה, ולא נשאר אלא איסור מוקצה, הרי דעת ר"ת ועוד שאיסור מוקצה נדחה מפני מצות עשה. ע' בתוס' והרא"ש (ביצה ח.) מהירושלמי, שאם שחט ביו"ט, מותר לכסות הדם באפר כירה שהוסק ביו"ט, שאף שהוא נולד, משום מצות כיסוי הדם התירו. וכ"פ בש"ע (סי' תצה סעיף טו). והריטב"א (סוכה מד.) כתב, שמצוה שהיא מן התורה אינה נדחית משום איסור מוקצה.

ומהר"ם בן חביב (כפות תמרים סוכה לה.) ה"ד הרמב"ן שיוצאים י"ח בחג באתרוג של טבל, שהרי טבל אסור לטלטלו משום מוקצה, ותי' דאה"נ מודה הרמב"ן לאסור לכתחלה משום טלטול, ולא קאמר רק שמן התורה כשר. ובבית מאיר (סי' תרמט סעיף ה) תמה ע"ז, שאם הוא כשר לצאת בן מן התורה, מה מוקצה שייך בו, והרי לולב שאין עליו תורת כלי ומכל מקום מותר אפילו לנשים לטלטלו ביו"ט מפני שראוי לאנשים למצותו, וכל שכן אתרוג של מצוה, שאע"פ שאסור באכילה משום טבל מ"מ אין בו משום מוקצה. ע"ש.

והנה לפי תירוצו של רבינו מנוח נמצא שבשילוח הקן אפשר לקיים בשבת,

ל. הדרים בחוץ לארץ, יכולים לקיים מצות התלויות בארץ על ידי שליח שהוא דר בארץ ישראל, שיקנה לו קרקע וישביתנה מכל עבודות השדה בשביעית. (ל)

ומהרשד"ם (או"ח סימן כב) כתב, שאין לבטל מצות עשה דנטילת לולב משום טלטול מוקצה. וכמ"ש המרדכי (סוכה סי' תשמז), שאם עשה גוי שופר ביו"ט מותר לתקוע בו, כיון שהוא דבר מצוה, וכדמוכח בפסחים (מח.). ע"ש. גם בשבולי הלקט (סי' רצד) כתב וז"ל:

הקשה ר"ת דמה בכך אם יפקחו את הגל לצורך שופר, הא טלטול מוקצה בעלמא הוא. ותירץ שאם היה אפשר לפקח הגל בידים הכי נמי דשרי, והב"ע בדלא אפשר אלא במרא וזבילא. ע"כ. וכן דעת הגר"א בביאוריו (ס"ס תקפו), וציין להמרדכי הנ"ל שמיקל.

ולפי הנ"ל יכול לקיים מ"ע דשילוח הקן גם בשבת. וכ"כ הגאון רבי מאיר אריק בספרו מנחת פתים א"ח (סי' תרנה), שלפי מ"ש השער המלך הנ"ל יש מקום להתיר שילוח הקן בשבת, כיון שמקיים המצוה יחד עם טלטול המוקצה.

וכן מבואר בשו"ת חסד לאברהם (מה"ת חאו"ח סי' לד), דבכה"ג דבעידנא דמיעקר איסור מוקצה דרבנן מקיים מצות שילוח הקן שהוא עשה של תורה, פשיטא דדחי, וקם דינא דעשה דשילוח הקן דוחה איסור טלטול מוקצה דרבנן.

ובשער המלך (הל' יו"ט פ"ב הל' יח) כתב, שהמיקל להתיר טלטול מוקצה לצורך מצות עשה, יש לו סמך מהפוס' הנ"ל. וכ"כ

לקיים מצוות התלויות בארץ על ידי שליח

שדייקו התוס' (נזיר יב.) גבי הפרשת חלה. ע"כ. ובפשיטות יש ליישב, שאם לא מצי עביד רק מחמת ריחוק המקום, אין זה נחשב לא מצי עביד. וכעין זה מבואר בשו"ת מהר"י מברונא (סי' קעח). וכ"כ בשו"ת חקרי לב (אה"ע ס"ס מו). וקושטא הכי קאי שאין ריחוק המקום נקרא לא מצי עביד ולא מצי למשוי שליח, כמו שהוכחנו מדברי המהר"י מברונא הנ"ל. ובשו"ת מצרף לכסף (קונט' אלף כסף סי' ב), הביא מ"ש מהר"י מברונא הנ"ל שאם הוא חולה כל כך עד שאינו יכול לקיים כלל מצות גלילה ל"מ משוי שליח. והקשה ע"ז ממ"ש (שבת קנ:) מותר לומר לחבירו לדרך פלוני אני הולך למחר, שאם יש בורגנין היה הולך בשבת, אע"פ שאין שם

(ל) בשו"ת שדה הארץ (ח"ג או"ח ס"ס יא) פסק דלא מהני שליחות בזה, כיון שהמשלח נמצא בחו"ל ולא מצי עביד הך מצוה, וכל מילתא דלא מצי עביד לא מצי לשווי שליח. ואין בידו אלא רק זכות שמחזיק ביד עושה מצוה, אבל המצוה עצמה נקראת על שם המקיים אותה. ע"כ. והכרתי ופילתי (סי' סא סק"ה) כתב, שכמה חסידים ואנשי מעשה נוהגים לתת לשלוחי ארץ ישראל מעות לקנות בהן בהמות בשבילם, ולהפריש מהם ראשית הגז וכן זרוע לחיים וקיבה, (כדי לצאת ידי חובת הפוסקים דס"ל שמצות אלו אינן נוהגות בחו"ל), ומשום דס"ל דאמרין שלוחו של אדם כמותו. ואני מסופק בזה, דכיון דאיהו לא מצי עביד, כי רחוק ממנו הדרך, לא מצי לשווי שליח וכמו

שפיר דמי. וע"ע בסימני ספר התרומה (סי' פג) שכ', שאורח יכול לומר לבעה"ב להפריש חלה מכל עיסות שיהיו לו ואפי' מאותן שיקנה אח"כ, וא"צ ליטול רשות בכל פעם. ע"ש. וכן הובא בב"י (סי' שכז). וכן פסק מרן בש"ע (סי' ס"ח שכח). ומיהו במאירי (נזיר שם) כ' בשם התוס' שאינו יכול לעשות שליח להפריש חלה עד לאחר גלגול. ע"ש. והא קמז דעת רוב הראשונים להקל.

והמהרימ"ט בתשו' (ח"ב חו"מ סי' כג) כתב, דהאי כללא דכל מילתא וכו', הכוונה דסתמא דמילתא אין דעת המשלח לעשות שליח אלא למידי דמצי עביד השתא, אבל למידי דלא מצי עביד השתא מסתמא לא אסיק אדעתיה למשוי שליח, אבל אם פירש שעושהו שליח על דבר שאינו יכול לעשותו עכשיו, שיעשנו השליח בזמן שגם המשלח יכול לעשותו מהני, וזהו שאמר כל מידי דלא מצי עביד לא משוי שליח, ולא אמרו לא מצי למשוי שליח, והיינו לומר שמסתמא אין דעתו ע"ז אבל אם פירש בהדיא מהני. מיהו במאירי (נזיר שם) כתב שאפי' פירש בהדיא שיקדש אשה פלונית לכשתגרש, לא מהני. ויש שמפקקים וכו', וכ"כ רבינו אברהם מן ההר שם, ובשטה מקובצת שם בשם רבינו עזריאל.

אך מצינו תנא דמסייע להגאון מהרימ"ט בס' התרומה (סי' פג) שכתב, והתלמיד שהוא אורח יכול לומר לבעלת הבית להפריש חלה מכל עיסות שיהא לו אפילו מאותן שיקנה אחר כן ואינה צריכה ליטול רשות בכל פעם. וכן אשה יכולה לומר לחבירתה קחי קמח ולושי עוגות והפרישי חלה, אע"פ שבשעת הציווי היתה קמח ולא ראויה לחלה, דהמפריש חלתו קמח לא עשה ולא כלום, ולאחר שנעשית עיסה לא אמר לה להפריש. וכן המנהג. ואע"ג דאמרינן גבי האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם, אסור בכל הנשים, וקאמר דשרי באותה גרושה שהיתה

בורגנין, וה"נ כיון שאילו היה בריא היה יכול לקיים המצוה מצי לשווי שליח. ע"כ. ולק"מ, דהתם משום דברי חול בשבת דהוי שבות דרבנן התיירו לומר כן, משום שאילו היו שם בורגנין היה יכול ללכת. אבל בשאר ענינים אין לסמוך על טעם זה להקל. וכן מה שהעיר עוד שם, עמ"ש מהר"י מברונא שאם הלך חוץ לעיר מצי למשוי שליח הואיל והיה יכול לבוא בקפיצה. וכתב על זה דבלאו הכי מצי משוי שליח, ע"פ הטעם הנ"ל, מהא דאיתא בשבת (קנ.). ע"כ. ואינו מוכרח. [ועכ"פ גם מדברי הרב מצרף לכסף, מוכח שפיר שרשאים לעשות שליח לקיום מצות התלויות בארץ אע"פ שהם נמצאים בחו"ל].

והחכמת אדם (בשער מצות הארץ פרק ח) כתב שאף הדריים בחו"ל יכולים לקיים מצות התלויות בארץ ע"י שליח. וביאר בבית אדם עמ"ש בשטה מקובצת (נזיר יב.) בשם ה"ר עזריאל, שיכול לעשות שליח קודם י"ד בניסן לשחוט פסחו, ולעשות שליח קודם גלגול העיסה שיפריש אח"כ חלתו, ואע"ג דלא מצי עביד, הואיל ויכול להקנות הפסח או הקמח, וכל שבידו לאו כמחוסר מעשה דמי. ע"כ. ולכאורה עדיין צ"ע, שבתוס' (נזיר שם) ובתוס' הרא"ש שם מבואר דלא סגי בטעמא דבידו היכא דמחוסר מעשה. ובעינן טעמא שבידו להביא עיסה מגולגלת וכו', ע"ש. וכמ"ש במשנה למלך (פ"ט מה' אישות ה"ו) וכ"כ הש"ך (יו"ד סי' שכח סק"ז). אלא שבשו"ת חקרי לב (אה"ע סי' מו) כ' ליישב עפ"ד הר"ן (גיטין כג.): שהק' איך האשה כותבת גטה והא מחסרא הקנאת האשה לבעל, והו"ל מחוסר כתיבה ונתינה וכו', ומתוך הדוחק י"ל דהקנאה שאינה מעשה בגופו של גט דומיא דקציצה לא מקרי מחוסר מעשה, דדומיא דכתיבה בעינן, דכתיב וכתב ונתן. ע"ש. וה"נ כיון שאפשר ע"י הקנאה שפיר דמי.

ועוד שבאו"ז (ס"ס רכא) ובמרדכי (קידושין סי' תקיט) מבואר דסגי בטעמא שכל שבידו

והמשאת משה (חיו"ד סי' יא) ועוד. וע' בשו"ת ארץ צבי תאומים (אה"ע ס"ס יב), ובספר אמרות טהורות (דף נד). שכתבו ליישב קושיא זו. ע"ש.

והקובץ על יד (כפ"ט מה' גירושין ה"ו) כתב, דל"ק מהרימ"ט דאי פריש מהני אלא בכגון שהמשלח יכול לקדש אותה אשה בעת שהשליח מקדש אותה, דהיינו לאחר שנתגרשה, אבל כאן שעדיין לא שמע הבעל מהנדר של אשתו לא מהני פריש, ומש"ה פריך מההיא דאפטרופוס וכו'. וסיים, שגם הרמב"ם ס"ל כמהרימ"ט, ממ"ש (בפי"ג מה' נדרים ה"ט) האומר לאשתו כל נדרים שתדורי מהיום עד שאבוא ממקום פלוני הרי הן מופרים, לא אמר כלום. עשה שליח להפר לה אינו כלום שנא' אישה יקימנו ואישה יפרנו. ע"כ. ול"ל קרא תיפוק ליה דכל מידי דלא מצי עביד לא מצי לשוויי שליח. ומה שפי' הלח"מ דהיינו בנדרים שנדרה כבר, הוא דוחק גדול, שהרי כ' רבינו כ"ז בבבא אחת ובפיסקא אחת משמע שגם ע"ז צריך קרא. אלא ודאי כדברי מהרימ"ט. עכת"ד. וכיו"ב כתב לתרץ הישועות יעקב (אה"ע סי' קיט בפי' הארוך סק"ח), ושכ"ד הרמב"ם.

וכ"כ בהעמק שאלה הנ"ל, בדעת הר"ף והרמב"ם.

ובשו"ת חתם סופר (אה"ע סי' יא) כ', שאף שבד' רבינו ירוחם מבואר כד' מהרי"ט שאם עשאו שליח בפירוש מהני, אבל מדברי רב אחאי גאון בשאלתות (סוף פר' חיי שרה) מבואר דלא מהני כלל, וכל דברי הגאון דברי קבלה הם, ולכן העיקר דלא כמהרי"ט. ע"ש. נולפי מש"כ לעיל בשם הנצי"ב, דבה"ג והרי"ף (וכן הרמב"ם) ס"ל כד' מהרימ"ט, אכתי דברי מהרי"ט שרירין וקיימים].

והשד"ח (מע' כ כלל פח) הביא עוד שכן כתב השואל ומשיב שדברי מהרי"ט ברורים להלכה. ועש"ב. וכבר הבאנו לעיל

אשת איש בשעת הציווי, דמילתא דלא מצי עביד איניש לא משוי שליח, יש לומר דה"ק לאו דעתא דאיניש לשוויי שליח לקדש אשת איש לאחר גירושיה ואפילו גירשה לא מצי משוי שליח, שאני התם שאין בידו לגרש אשת חברו אבל ביד האשה לעשות עיסה מן הקמת. ע"כ. (וע"ע במפתחות ספר התרומה). וכ"כ בהגמ"י (בהגהות לספר זרעים סי' טו) בשם ספר התרומה. והובא בקיצור בב"י (סי' שכז). וכ"כ בספר הפרנס (סי' קז), שאשה יכולה לומר לחבירתה קחי קמח ולושי עוגות, ותפרישי חלה, אע"פ שבשעת הציווי היתה קמח ולא ראויה לחלה. ע"ש. וכ"כ המרדכי (פרק כל הבשר סי' תרפט) בשם ספר התרומה. וכ"כ הארחות חיים (ה'י חלה עמ' רי), והכל בו (סי' פט). וכן יש לדייק מלשון רבינו ירוחם (נתיב כב חלק ג דף קפז:) שכתב בזה"ל: ומותר ג"כ בנשים שהיו נשואות וכו', כי כשעשאו שליח "לא עשאו אלא על הנשים" שהיה בעצמו יכול לקדשן באותו זמן.

ובהעמק שאלה (שאלתא יז עמוד קט). הביא דברי בה"ג (ריש הלכות קידושין), שכתב, כי משוי שליח היינו במילתא דקיימא קמיה, אבל במילתא דלא שכיחא לא משוי איניש שליחא. הרי שתלה הטעם משום דמילתא דלא שכיחא היא, שיגרשה הבעל, ולא משוי ליה שליחא כלומר שאין בדעתו על זה, הא אם פירש דעתו גם על זה האופן שפיר מצי משוי שליח. וכן מדויק לשון הר"ף וסיים, דלא משוי שליח, ולא כתב לא מצי משווי שליח. וכן מוכח מלשון הרמב"ם שאין אדם עושה וכו'. וכן פירש המהרי"ט. ע"ש. ולפ"ז גם בנ"ד, כיון שאומרים בפירוש לשליח שיקיים את המצות התלויות בארץ בשליחותם, שפיר מהני, וכאילו הם קיימו המצוה בעצמם.

והמחנה אפרים (ה'י שלוחין סימן י) כתב לדחות דברי מהרימ"ט, מגזיר (יב:) האו' לאפטרופוס שלו וכו', ולא אמרו דשאני התם שפירש. וכה"ק המל"מ (פ"ט מה' אישות ה"ו),

הראשה (סי' כז). ובשדי חמד (מע' כ כלל צ). ע"ש. ומכל מקום לענין הלכה הסכמת כמה אחרונים שהדריים בחו"ל יכולים לעשות שליח לקיים המצות התלויות בארץ. וכמ"ש גם הגאון החסיד רבי אליהו מני גאב"ד חברון, שאנה ה' לידו ספר כתיבת יד להגאון עיר וקדיש רבי חי כהן זצ"ל, וצדיק עתק מדבריו, והובא בספר רב ברכות (דף עז), שאחר שהביא מה שכתב הכרתי ופלתי שיש להסתפק במה שנהגו אנשי מעשה למנות שליחים שהולכים לארץ ישראל לקיים בשבילם מצות התלויות בארץ, והרב כו"פ פקפק בזה, כיון דאיהו לא מצי עביד בשביל ריחוק המקום, לא מצי לשויי שליח, וכמ"ש התוספות נזיר (יב.), וכתב על זה, ובמחכ"ת מה יתן ומה יוסיף ריחוק המקום להחשב לא מצי עביד, שהרי שליח הולכת הגט לעיר אחרת הוא מעשים בכל יום, והתוס' נזיר (יב.) לא הקפידו אלא על דבר המחוסר מעשה, כגון קמח שלא שייכת בו מצות חלה עד שיעשה עיסה וכיוצא בזה, אבל בנידון זה שפיר עושה שליח מעכשיו לאחר שיקנה ויקיים המצוה כדאמרינן בגיטין (כד.), דא"ל הוי שליח הולכה עד דמטית התם, וכי מטית התם הוי שליח קבלה. ובנ"ד הרי כוונתו מעכשיו ולכשיעשה מעשה המצוה שתלויה בארץ שפיר מצי לשויי שליח. עכת"ד. וזכה לכויין להוכחת הגאון חקרי לב (חאה"ע ס"ס מו), מדין שליח להולכת הגט, למקום רחוק, שמכיון שבידו לבוא לאו כמחוסר מעשה דמי. וכ"כ בגנוזי יוסף (סי' קטז) בשם הגאון פרי השדה. ע"ש.

וכן העלה בשו"ת עמודי אש (סימן יח אות ה), שחקר באיש שהיה בחו"ל במרחקים, האם יכול לעשות שליח הדר בא"י שיקיים בשבילו מצות התלויות בארץ, וכתב, ונראה פשוט דמהני, ואינו בכלל לא מצי עביד, שהרי כל איש יכול למנות שליח לקדש לו אשה, ואפילו שהוא במקום רחוק ממנה. וכן מבואר בפשיטות

דברי ספר התרומה, ועוד כמה תנאי דמסייעי לדברי המהרימ"ט. וכן כתבו הרב ישא ברכה על רבינו ירוחם (דף קמד ע"ג), והגרי"ח בספר רב ברכות (דף עו). וכן הישועות יעקב, והנצי"ב, והרב מהר"א פאלומבו, ומהר"א לנדא, והקובץ על יד, שדעת הרמב"ם כד' המהרימ"ט. ועוד שגם המהריק"ש (סי' לה סעיף יא) כתב שמדקדוק לשון הש"ע מוכח כדברי מהרימ"ט שאם פירש בדבריו מהני. והפתחי תשובה (אה"ע סי' לה ס"ק יג) כתב, שהמרכבת המשנה (פ"ו מהלכות גירושין) האריך לקיים דברי מהרימ"ט ולדחות מעליו השגות המשנה למלך. גם הגאון משכיל לאיתן בספרו נחל איתן (הל' גירושין פרק ו) קיבל דברי המהרימ"ט בסבר פנים יפות ונסתייע מהם לנידונו. ע"ש. וכן בשו"ת חמדת משה (סי' קסח) כתב להסתמך בנידונו על המהרימ"ט. ע"ש. ולפי זה אצטמיד חצבא של החסידים ואנשי מעשה בני חו"ל, שממנים שליח לקיים בא"י מצות התלויות בארץ.

ועוד יש להביא סמך למנהג החסידים ואנשי מעשה הנ"ל, לפי מ"ש הגאון הנוב"י תנינא (חאה"ע סי' ע), על קושית בנו הגאון ר' יעקב ז"ל, על סברת ר"י ברזילי (שהובא בשו"ת מהרי"ק שרש לב), דקטן שקידש לו אביו אשה מקודשת מטעם זכיה, והרי זכיה מטעם שליחות, ובנזיר (יב.) אמרי' כל מידי דלא מצי עביד לא מצי לשויי שליח. והשיב הנוב"י, לפי מה שביארתי זה למעלה משלשים שנה, שמה שאמרו בניזיר (יב:) כל מידי דלא מצי עביד, אין הכוונה על המשלח, אלא הכוונה שהשליח יהיה מצי עביד השתא שליחותו, אבל לגבי המשלח לא איכפת לן אלא שיהיה בתורת אותו דבר. וכדאמרי' בקידושין (כג:), לפ"ז ניחא ד' ר"י ברזילי. ע"כ. ונתכוון למ"ש באורך בספרו דורש לציון (דורש יג דף נו ע"ב). ע"ש. ולפ"ז ניחא נמי הכא, שהדריים בחו"ל יכולים לעשות שליח לקיים מצות התלויות בארץ, שהשליח יכול לעשות המצות מיד. וע' בשו"ת אבן

פרק ב' - דין תוספת שביעית

א. שנת השמיטה מתחילה מראשון לחודש תשרי [ראש השנה], ומסתיימת בעשרים ותשעה לחודש אלול [ערב ראש השנה] לעת ערב. אלא שהלכה למשה מסיני, שכל זמן שביית המקדש היה קיים נאסרה עבודת האדמה שלשים יום קודם לשמיטה. וזהו דין תוספת שביעית. וחכמינו אף אסרו חרישה בשדה תבואה מחג הפסח, ובשדה אילן מחג שבועות של שנה ששית. אולם בימינו מותרות רוב עבודות האדמה עד לראש השנה תשע"ה, ואין לנו בזמן הזה דין תוספת שביעית. אלא שצריך להוסיף שיעור מועט בערב ראש השנה, כמו כל תוספת. [וראה להלן לענין נטיעת אילנות]. (א)

שעשה עשוי, אינו בכלל דלא מצי עביד, ומצי משוי שליח ושלוחו מקרי. ע"ש. וכ"כ בשו"ת ארץ צבי תאומים (אה"ע סי' יב), ובמשמרות כהונה (נדרים לח). וכמבואר כ"ז ביבי"א ח"ו (חיו"ד סי' ל), ובחזו"ע על הלכות תרו"מ.

(א) מה שכתבנו שמיום א' בתשרי הוא ראש השנה לשמיטה, ומאז אסורה כל עבודת שדה וכרם, כן כתב הרמב"ם (פרק ד מהלכות שמיטה ויובל ה"ט). וראה בפני יהושע (ראש השנה טו. ד"ה בגמרא), ובחזו"ן איש (סימן ז אות יג ואות טז). ע"ש.

ואף על פי שט"ו בשבט הוא ראש השנה לפירות האילן למעשרות, מכל מקום א' בתשרי הוא ראש השנה לשמיטין גם לפירות האילן.

הזמן שבו חלה קדושת שביעית על הפירות

והשומשמים הולכים בהם אחר גמר פרי, אם נגמר פריים קודם ראש השנה, הרי אלו מותרים בשביעית כפירות ששית, ואם נגמרו אחר ראש השנה אע"פ שהשרישו קודם ראש השנה, הרי אלו אסורים משום ספיחים. והאתרוג שונה מכל פירות האילן ודינו כירקות. [רמב"ם שם הלכה יב, וראה בשו"ת אז נדברו חלק ד' סימן ס]. ויש לעקוב תמיד אחר המודעות והפרסומות בעיתונות החרדית, כדי לוודא על כל פרי מאימתי חלה עליו קדושת שביעית.

בתשובת הגאון מהר"י מברונא (סי' קעח), שגם הנמצא בדרך רחוקה, יכול לעשות שליח, כיון שיכול להגיע בקפיצה, וכתב לתמוה על הכרתי ופלתי שפקפק בזה, שבאמת ריחוק המקום אינו מעכב כלל. וכן כתב הגר"י שמלקס בשו"ת בית יצחק (חיו"ד סי' פ אות ט), והעיר על דברי הכרתי ופלתי, דבנידון זה לכ"ע יכול לעשות שליח. ע"ש. וכ"כ להלכה בספר ערך שי יו"ד (ס"ס סא). ויש לצרף עוד מה שכתב המחנה אפרים (הלכות שלוחים סימן ט) דהא דאמרינן כל מילתא דלא מצי עביד לא מצי לשווי שליח, אינו אלא היכא דאי עביד לא מהני כלל, אבל היכא דאי עביד מהני, מצי לשווי שליח. וכ"כ בשו"ת קול אליהו (ח"א אה"ע ס"ס טז) שאין ספק בזה דמילתא דלא מצי עביד משום איסורא, הואיל ואם עשאו מה

ולגבי הזמן שבו חלה קדושת שביעית על הפירות, יש חילוקי זמנים שונים. פירות ששית שנכנסו לשביעית, אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן, והגיעו לעונת המעשרות קודם ראש השנה, הרי אלו מותרים. ואע"פ שאוסף אותם בשביעית, הרי הם כפירות ששית לכל דבר. ואם לא באו לעונת המעשרות אלא אחר ראש השנה, הרי הן כפירות שביעית, כמבואר בדברי הרמב"ם שם. ועוד מבואר שם, שבאורז ודוחן ופרגים

דין תוספת שביעית בזמן הזה

נפשך דאורייתא היאך בחרישה כתיב כרמך לא תזמור, וכל שכן נטיעה, דהוא עיקר מלאכה טפי, כדמוכח בפרק כלל גדול דזומר תולדה דזורע, וכל שכן נוטע דמי לזורע טפי. ע"כ. וע"ש בפירוש המשניות להרמב"ם.

ובגמרא ראש השנה (ט) אמרו, ודמוסיפין מחול על הקודש מנלן, דתניא, בחריש ובקציר תשבות, רבי עקיבא אומר אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו', אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות וכו'. וכן הוא בגמרא מועד קטן (ג):.

ומבואר, דלרבי עקיבא דין תוספת שביעית נלמד מהפסוק דבחריש ובקציר תשבות, וכדתנן במתני' מ"ג, ומבואר שם, דלר' ישמעאל אסור מהלכתא. ואת הפסוק בחריש ובקציר תשבות דורשו להתיר קצירת העומר בשבת. ומיהו איסורין אלו הוו רק ל' יום קודם שביעית, ומילתייהו דב"ש וב"ה במתני' דאסור גם קודם ל' יום הוו רק מדרבנן.

ואמנם רבן גמליאל ובית דינו התירו דין תוספת שביעית לגמרי בזמן הזה, אף הל' יום קודם שביעית, משום דסבירא להו כרבי ישמעאל דהלכתא ניהו, וההלכה למשה מסיני היתה לאסור רק "בזמן הבית", אך בזמן שאין ביהמ"ק קיים ליכא כלל דין תוספת שביעית. ולפי זה הפרקים שנשנו במשניות (בפרק א וב דשביעית) לגבי תוספת שביעית, הוא רק בזמן שבית המקדש היה קיים, וכן הא דתנן בפ"ב דמזבלין ומעדרין עד ר"ה, משמע אף בזמן שביהמ"ק קיים וכמו שהסביר הר"ש שם, דלא נאסרה בתוספת שביעית רק עבודה דאסורה מדאורייתא, אך עידור שאינו אסור מהתורה לא נאסר.

ומה שכתבנו גבי תוספת שביעית, הנה בילקוט שמעוני (ריש פרשת ויקהל) איתא: לא תבערו אש למה נאמר, לפי שהוא אומר בחריש ובקציר תשבות, שבות מהחריש בשעת הקציר, שבות מערב שביעית לשביעית, אין לי אלא שהוא שובת מערב שביעית לשביעית, יכול כן ישבות מערב שבת לשבת, והדין נותן הואיל והשביעית לשם ה', ושבת לשם ה', אם למדת שיהא שובת מערב שביעית לשביעית, כן מערב שבת לשבת. ועוד, קל וחומר, אם שביעית שאין חייבין עליה לא כרת ולא מיתת בית דין הרי הוא שובת מערב שביעית לשביעית, שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין, דין הוא שישבות מערב שבת לשבת. או לא יהיה רשאי להדליק לו הנר ולהטמין, תלמוד לומר לא תבערו אש ביום השבת, ביום השבת אי אתה מבעיר וכו'. ופירש בזית רענן שם, דכשם שבשביעית אסורין לחרוש ערב שביעית כדי שיהנה מהן בשביעית, כך לא יהא רשאי להדליק הנר או להטמין החמין מערב שבת, או לעשות מדורה מערב שבת כדי שיהנו מהם בשבת. ורש"י במועד קטן (ג: ד"ה כל זמן), כתב, שהטעם שחכמים הוסיפו לאסור חרישה בשדה תבואה מפסח של שנה ששית, ובשדה אילן מחג שבועות של שנה ששית, כיון שלאחר זמן זה נראית החרישה שהיא כתיקון לפירות שביעית.

והנה במשנה (פרק א דשביעית משנה א) שנינו: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית, בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי. ובית הלל אומרים עד העצרת. וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו. וכתב הר"ש שם, ירושלמי ולמה עד עצרת וכו', ור"ת מפרש דלא החמירו בנטיעה משום דבנטיעה אין תוספת שביעית דאורייתא, אלא חרישה, ובפ"ק דר"ה דרשינן לה מדכתיב, בחריש ובקציר תשבות. ומיהו איכא תנאי התם דדרשי ליה מקראי אחרוני, ועוד לא יתכן כלל דממה

ועל כל פנים בזמן הזה אין דין תוספת שביעית, וכמו שכתב הרמב"ם (פרק ג' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א' והלכה ט-יא) דבזמן הזה מותרים בעבודת הארץ עד ראש השנה של שביעית. וכן הוא בכל בפוסקים.

ובתוס' (מועד קטן ד. ד"ה מה להלן) כתבו, דמודה רבן גמליאל דצריך להוסיף שיעור פורתא. וכן הוא בר"ש סירילאו (פרק א' משנה א'). וכן כתב בדרך אמונה (פ"ג ס"ק יא), דמשהו צריך להוסיף לפני ראש השנה כדין כל תוספת יום טוב. ע"כ.

ועיין בתוס' (מועד קטן ג:) שכתבו, דידעינן תוספת שביעית מהלכה למשה מסיני שנאמרה להתירה לילדה. ועיין בהרא"ש (בבא קמא דף יז.) דהלכתא בא להקל, ולכן בא ההיתר דילדה וממילא ידעינן האיסור דזקנה. ובשו"ת אגרות משה (חלק יורה דעה סימן ריז) תמה על זה דהא הרבה הלכות נאמרו לחומרא כהא דערבה וניסוך המים שנאמרו ביחד עם עשר נטיעות הרי הן לחומרא, דבלא ההלכה לא היו צריכים כלל למצות אלו. וביאר, דגבי תוספת על מה שנתחדש איסור בהלכה אין עונשין עליו לא מיתה ולא מלקות, ומפורש זה בהריטב"א, דהרי אינו מהלאוין ורק על אזהרה דלאו שייך חיוב מיתה ומלקות, כדאיתא במכות (יג.) לכן האיסורין שלא רצתה תורה לענוש עליהן נאמרו בהלכה על פה. וניחא הא דערלה בחוץ לארץ, וכן הא דחטאות מתות שלא ילקו כשיעברו על זה. אלא דקשה ממעביר ד' אמות ברשות הרבים שעונשין מיתה. ולכן נראה שאין כוונת הרא"ש דליכא הלכות שנאמרו לחומרא, אלא דהיכא שיש לפרש בתרי אנפי חד לקולא וחד לחומרא, מפרשין ההלכה שנאמרה לקולא, והוכיח זה מסוכה (ו.) דהתם בקרא איתא ג' דפנות, וההלכה נאמרה סתם דדופן אחד בסוכה היא טפח, ויש לפרש בתרי אנפי, או שבא לגרוע שאחד מהשלשה שנאמרו בהקרא סגי בטפח, או שבא להוסיף

שצריך להוסיף דופן רביעית טפח. וע"ש מה שכתב עוד בגדר ההלכה למשה מסיני בתוספת שביעית. וראה עוד במה שכתב בחלק ג' (יורה דעה סימן קל) שביאר את גדר האיסור לחרוש בזמן תוספת שביעית. ע"ש.

ובאמת מה שאמרו שלוקין על תוספת שביעית אף שהוא איסור עשה ואינו בלאו, כבר הקשה כן הריטב"א במועד קטן (ג:) וז"ל: ור' יוחנן יכול ילקה על תוספת שביעית דאיתא מבחריש ובקציר תשבות וכו', ואם תאמר היאך לוקין על עשה, לכך פירש רש"י ילקה מכת מרדות מדרבנן עד שתצא נפשו, דומיא דאמרו לו עשה סוכה ואינו עושה. ע"כ. ובשו"ת חזון עובדיה חלק א' (כך א' עמוד מב) כתב, וצריך לומר דמיירי שעומד במרדו וממשיך לחרוש בתוספת שביעית, כדמוכח מדקאמר שמכין אותו עד שתצא נפשו.

והנה לרבי עקיבא דיליף דין תוספת מקרא, איכא איסור בין לפני שביעית ובין לאחריה. אולם לר"י דאסור רק מהלכה, נחלקו הר"ן והתוס' (ראש השנה ט.) אי איכא איסור גם לאחריה או דאין האיסור רק לפני השביעית. שדעת התוס' דאיכא איסור גם אחר השביעית, ולדעת הר"ן ליכא איסור אחר השביעית. והרמב"ם (פרק ג' מהלכות שמיטה הלכה א') פסק כר"י דאסור מהלכה, וכתב שם רק דין תוספת לפני השביעית, ולא לאחריה. ומשמע דנקיט כשיטת הר"ן.

ובביאור המחלוקת הנ"ל כתבו לבאר, דלרבי עקיבא מה שאסור ל' יום קודם השביעית הוי מדין תוספת שביעית, ודמי לתוספת שבת ויום טוב וכמבואר בראש השנה (ט.), מה שאין כן לר"י דהאיסור הוי רק מהלכה למשה מסיני גדר האיסור אינו כלל משום תוספת שביעית, כי אם מחמת שנת השביעית עצמה. דל' יום קודם קשור לשנה השמיטה עצמה. וכך נאמרה ההלכה דמפרק זמן זה אסור לעשות מלאכות לצורך

ואמנם אין לדייק מהתוס' דמהני לקבל תוספת לחצאין, לכמה מלאכות וכדו', דהתם הם ב' דברים, מה שאין כן מלאכות שבת חדא איסורא נינהו. אולם לענין איסורי דרבנן, לכאורה שפיר שייך לקבל תוספת רק למלאכות דאורייתא, וכדמשמע מהט"ז, הובא בביאור הלכה (ס"ס רסא) דבדבר שבות לצורך מצוה מותר אחר תוספת שבת, דבודאי לא היה דעת הצבור לקבל תוספת שבת שיהא חמור מבין השמשות עצמו. ע"ש. ומשמע לכאורה דאפשר לחלק בזה קבלת התוספת, ומועיל תנאי לחצאין, שעל זה מקבל ועל זה לא מקבל. ועיין בשו"ת הר צבי ח"א (חאו"ה סי' קלט) שהוכיח מהט"ז שאם התנה בפירוש לעשות איזו מלאכה מהני. ע"ש.

ובזה אתי שפיר מה שהקשו האחרונים על הא דילפינן בגמ' תוספת בשביעית, והרי תחלת שנת השמיטה היא בא' תשרי, ובלאו הכי צריך לקבל עליו תוספת יו"ט, ואם כן אמאי איצטריך קרא לתוספת שביעית. ולהנ"ל אתי שפיר, דיש תוספת לחצאין, ומשום הכי איצטריך קרא כגון שקיבל עליו תוספת יו"ט רק לקדושתו, אך לא למלאכות שביעית, וקמ"ל קרא שיקבל תוספת גם למלאכות שביעית. ולדברי המהרש"ל שיובאו להלן יש לומר דקמ"ל קרא תוספת שביעית דהוא לכל מילי. ולא כמו בהושענא רבה שאינו יכול להוסיף מחול על הקודש ולקדש בליל שמחת תורה ולישב בביתו מבעו"י, דאכתי יממא הוא. והיה מי שרצה לתרץ ע"פ המהרי"ל דביו"ט דר"ה יש למעט בתוספת יו"ט, שהרי הוא יום דין ואין מן הראוי להאריך את יום הדין, ומש"ה איצטריך קרא לתוספת, דהוה אמינא דכיון שהוא יום הדין אין ראוי לקבל תוספת כלל, קמ"ל דין תוספת גם בר"ה.

והנה בעיקר מה שתפסנו בדעת התוס' בביאור ענין התוספת, הנה בתוס' מו"ק (ג: ד"ה יכול) כתבו, דמבחריש ובקציר תשבות ילפינן

השביעית. וזה שדקדק הרמב"ם לכתוב: עבודת הארץ בשנה הששית ל' יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית. ומבואר, דאין האיסור מחמת דזמן זה עצמו דל' יום קודם שביעית אסור במלאכה, כי אם דכל האיסור הוא לתקן לשביעית. אבל דין תוספת שביעית דיסודו הוא דהזמן שלפני שביעית יש עליו עצמו דין שביעית, לא נאמר כלל לפי מה דקיימא לן כר"י. ובאמת להרמב"ם גם בשבתות וימים טובים ליכא דין תוספת, ורק ביום הכפורים איכא דין תוספת לענין התענית, [דכל שעה שמוסיף מרגיש צער התענית טפי. וראה בבית יוסף אורח חיים סימן רסא, דף כא סע"א], וכמבואר ברמב"ם (פרק א' משביתת עשור הלכה ר'), ובמגיד משנה שם. [ומה שאפשר לקדש מבעוד יום בשבת, אין זה מדין תוספת שבת כי אם מטעם אחר, וכמבואר ברמב"ם (פרק כט מהלכות שבת הלכה יא). וראה בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שלישי דיני קידוש מה שכתבנו בזה]. ובשו"ת שרידי אש ח"ב (סי' כ') כתב לבאר בדעת הרמב"ם, אליבא דהרב המגיד ודעימיה, דגבי עינוי שייך שפיר דין תוספת, שע"י כך שמתענה גם בתוספת, הדבר משפיע עליו בעינוי גם ביוהכ"פ עצמו, שהרי הוא מתענה זמן ממושך יותר. אבל גבי שבת ויו"ט אין קשר מזמן התוספת לזמני השבת עצמה. ודו"ק. וכן ה"ה גבי שביעית שחרישה של ששית מהני לגבי השביעית. ומש"ה תוספת ביוהכ"פ אינו לגבי מלאכה, אלא בעינוי. ע"ש.

והנה בתוס' כתובות (מו. ד"ה דמסר) כתבו, שאין מצות שמחה בזמן התוספת. ע"ש. והביאור בדבריהם, דכיון שאין התוספת חשובה להחשיבו לכל הדינים כלילה גמור, משום הכי לאו בכלל שבעת ימי הרגל הוא. (ועיין בביאורי הגר"א יו"ד סי' קצו ס"א). וביאור ענין התוספת הוא אליבא דהתוס', שרק לענין קדושה ואיסורי מלאכה, חשבינן ליה כשבת ויו"ט, וכן לענין ערבית, אבל לא לכל הדינים.

בתשובה (סי' ה' דף ח.), ובשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' ריא), ומהר"י ברונא בתשובה (סי' נו), והמהרש"ל (בהקדמת ים של שלמה לב"ק ד"ה אף), והמהרש"א בפסחים (כו. וגיטין עד.). ומרן החיד"א בשם הגדולים (מערכת ת' אות כ), ובשו"ת יוסף אומץ (סי' קא, ובהשמטות דף עב סע"ג), ובברכי יוסף (סי' תעג ס"ק טו, בד"ה וכבר). ובספר יד דוד (ב"מ פ"ו), ובשו"ת בנין ציון החדשות (סי' קמב), ובשו"ת צפיחת בדבש (סי' כו דמ"ו ע"ד). ובשו"ת עולת איש (חלק יורה דעה סי' י), ובקונטרס החזקות (דף א' ע"ג), ובשו"ת שאלת יעקב (ריש סי' לב). ובשו"ת יביע אומר ח"ד (דף רסו. חלק יורה דעה סי' טו אות ב), ובח"ט (דף שטז: חלק יורה דעה סי' כה אות יב).

ומיהו התקנתא דרבנן דב' פרקים האלו דב"ש וב"ה לכאורה ודאי דהוי רק משום דמתקן לשביעית, וכדין ל' יום דאו' לר"י. ואולי י"ל דלר"ע דדין ל' יום הוי מדין תוספת, הכי נמי התוספת שתיקנו רבנן תקנוה כעין דאורייתא בגדרי תוספת שביעית. ולפי זה מה שיש לחייב מלקות על תוספת שביעית [ראה בתוס' שם ד"ה יכול ילקה] הוא דוקא אליבא דר"ע דסבירא ליה דהאיסור דל' יום הוי מדין תוספת שביעית, והרי היא כשביעית עצמה, ולכן איכא בה מלקות כמו בשביעית עצמה, וכמבואר בתוס' שם. אבל לר"י דהאיסור דל' יום לא הוי מדין תוספת כי אם איסור מחודש דהשביעית עצמה אוסרת במלאכה שלצורך השביעית גם קודם שביעית, והוי איסור מחודש מהלכה למשה מסיני, ודאי דלא יהא מלקות. אלא דאם כן קשה מאי מקשה הש"ס במועד קטן דמאי בעי ר"ע לקרא תיפוק ליה מהלכתא, והרי איכא נפקא מינה במה דיליף מקרא לענין מלקות.

וראיתי שהעירו עוד מדברי רש"י בר"ה (ט. ד"ה חריש) שכתב, דגם לרבי עקיבא הטעם דאסור הוא משום שמתקן לשביעית. ולכאורה לפי זה לא הוי כלל מדין תוספת, ואם כן צ"ע

דצריך תוספת שביעית, כלומר "שהשנה השביעית מתחלת מהשנה הששית, וכל דין שביעית יהיה לששית" דהכי קאמר רחמנא, דשביעית מתחלת קודם שנה שביעית, ואם כן הוא כשביעית. ע"כ. מבואר דדין תוספת שייך לכל מילי. ויתכן שלא כתבו כן התוס' אלא להוה אמינא בגמרא שם, דמי שיעשה מלאכה בקרקע בזמן תוספת שביעית ילקה כמו בשביעית עצמה, ואע"פ דאפשר שהמסקנא בגמ' שאינו לוקה, דילפינן משבת בראשית הוא רק למ"ד שאין מצות תוספת בשבת וי"ט מה"ת, אלא רק ביוהכ"פ ושביעית, אבל מ"מ הרי גם לדין דקיי"ל שיש מצות תוספת מה"ת בשבת וי"ט, מ"מ ודאי דליכא דלמ"ד שיהיה חייב סקילה או חטאת מי שיעשה מלאכה בזמן תוספת, והוא איסור עשה בלבד. ובודאי שגם התוס' במו"ק אינם סוברים שתוספת שבת הוא לכל מילי ולכל דבר וענין, ואפי' לחיוב חטאת וסקילה. ועוד, דהתם התוס' מייירי בשביעית, ובשביעית אין לנו נפ"מ בקדושתה חוץ מאיסורי מלאכה, ולכן היתה הו"א שגם בזמן תוספת יהיו כל דיני איסור מלאכה גם למלקות, אבל בנ"ד בודאי דלשני צדדי החקירה אין נפ"מ לענין איסור מלאכה, דזה ודאי שנאסר בשעה שקיבל עליו תוספת שבת בכל המלאכות. [חוץ ממה שמותר בקיבל שבת ביחיד, כגון לעשר הדמאי ולערב חצרות]. וודאי שכל האיסור הוא איסור עשה בלבד, או מדרבנן, ואינו איסור סקילה. ואם מצאנו בתוס' כתובות שכתבו שגם בזמן שקיבל תוספת יו"ט אינו מצווה במצות שמחת יו"ט, אין זה סותר לתוס' במו"ק שלענין איסור מלאכה שפיר נאסר. והחקירה הנ"ל היא לענין שאר דברים ולא לאיסור עשיית מלאכה. ולגבי שאר דברים אפשר שגם התוס' במו"ק מודים לתוס' בכתובות.

ובלאו הכי הרי אין מקשין מתוס' לתוס' בב' מסכתות, כמו שכתבו מהר"י מינץ

הגברא, אבל בשביעית השביתה היא על החפצא דהקרקע. ומעתה יתכן לומר בשיטת רש"י, דכל איסורי שביעית שייכות רק היכא שבזה שעושה מלאכה פוגע בדיני קדושת הארץ, ולכן אף דאיכא דין תוספת שביעית מדין תוספת ל' יום קודם שביעית, מכל מקום לא שייך לאסור, כי אם היכא דמתקן לשביעית עצמה, דרק במה שתיקן לשביעית עצמה חשיב שפוגע בקדושת הארץ.

גדר דין תוספת שביעית

שמחת יום טוב, אבל לגבי מצות אכילה בשבת, כתבו התוס' (פסחים צט: ד"ה עד שתחשך) דמהני בשעת התוספת. וידוע שאין מקשין מתוס' לתוס' בב' מסכתות כמבואר בשו"ת יביע אומר חלק ד' (עמוד טו, חלק יורה דעה סימן טו אות ב.). ע"ש. וראה עוד בדין תוספת בילקוט יוסף חלק ז' (אבלות, מהדו"ק עמוד רנב). ע"ש.

והנה כמו"ק (ג:) מבואר, דלרבי עקיבא תוספת שביעית ילפינן מקרא דבחריש ובקציר תשבות. ולדידיה אי אפשר לבטל תוספת שביעית דאורייתא דהיינו ל' יום בזמן הזה, ולא ביטלו בזמן הזה אלא ב' פרקים הראשונים, כדאמר ר"ש בן פזי. ואנן דקיימא לן דר"ג ובית דינו נמנו וביטלו והתירו לחרוש עד ראש השנה, הוא כר' ישמעאל דלא נלמד תוספת שביעית אלא מהלכה דעשר נטיעות, וזה אינו אלא בזמן שבית המקש קיים, דומיא דערבה וניסוך המים.

ועוד נפקא מינה בין ר"ע לרבי ישמעאל, דלרבי עקיבא הא יליף מבחריש ובקציר תוספת שביעית לפני ואחרי שביעית, דקציר היינו קציר היוצא למוצאי שביעית. אבל לר' ישמעאל שלא נלמד אלא מההלכה לא שמענו תוספת שביעית אלא לפני ולא לאחריה. ולפי זה אין דין תוספת שביעית לאחריה. ובכתבי הקהלות יעקב (עמוד לג) העיר, דצריך ביאור

איך ילפינן לר"ע תוספת שבת מתוספת שביעית, וביאורו, דהנה חלוק דין תוספת שבת מדין תוספת שביעית, דגבי שבת מצינו דמן התורה מותר לעשות מלאכה על ידי גוי, ואף על ידי שליח. ורק מדרבנן איכא איסור אמירה לגוי. אבל בשביעית להסוברים דהאיסור הוא בחפצא, ממילא האיסור לעשות מלאכות בקרקע בשביעית הוא גם על ידי גוי ועל ידי שליח. ונמצא דבשבת השביתה היא על

ובגדר דין תוספת שביעית, הנה התוס' במועד קטן (ג: ד"ה יכול) כתבו, דמבחריש ובקציר תשבות ילפינן דצריך תוספת שביעית, כלומר מהשנה השביעית מתחלת מהשנה הששית, וכל דין שביעית יהיה לששית, דהכי קאמר רחמנא, דשביעית מתחלת קודם שנת השביעית, ואם כן הוא כשביעית. ע"כ. ומבואר שדין תוספת שביעית שייך לכל מילי. ובספר משנת יעבץ (חלק יורה דעה סימן כח) ביאר מחלוקת רש"י ותוס' כמו"ק שם, בגדר דין תוספת, שלדעת התוס' תוספת שביעית הוי תוספת בעצם כל דיני שביעית. שהשביעית מתחלת משנה ששית. ועל כן יש מלקות בתוספת שביעית. אבל לרש"י שמפרש יכול ילקה על תוספת שביעית, היינו מכת מרדות, משם דלא כתיב לאו בתוספת אלא עשה גרידא. בחריש ובקציר תשבות, הוא משום דסבירא ליה שאין דין תוספת שביעית בעצם השביעית, אלא התוספת הוא באיסור עבודת הקרקע, דאיסור חרישה וקצירה שיש בשביעית מתחיל מהשנה הששית, אבל לא הוי תוספת בעצם שנת השביעית. ועל כן יש בזה רק עשה.

ואמנם גבי תוספת שבת ויום טוב מצינו להתוס' בכתובות (מו. ד"ה דמסר) שאין מצות שמחה בזמן תוספת. ומשמע דתוספת אינה כשבת לכל מילי, והוא רק לגבי קדושת ושמירת שבת ויום טוב. אמנם זה רק לגבי

דתוספת שביעית לאחריה, לחרוש ולעדור, הוא עבודה לטובת פירות שביעית להצמיחן, וענין לקצור הוא לכאורה שאסור לקצור כדרך הקוצרים, אבל הלא זהו דין של קדושת הפירות, ופשיטא דקדושת קיימת ואין זה ענין לתוספת שביעית, אלא זה הוא דין שביעית עצמה, שפירותיו בקדושתן תדיר. וגם יש ענין קצירה המועלת לקרקע אפילו מעט, ועל קצירה כזו כתבו התוס' (ריש מו"ק) דאתי קרא לאסור במוצאי שביעית לקצור בכהאי גוונא פירות שביעית. נמצא שחרישה ועידור במוצאי שביעית לפירות שביעית איסורו מפני שעושה עבודה בקרקע לטובת הפירות שיצמחו ויגדלו, וענין קצירה הוא להיפך שעושה עבודה בפירות לטובת הקרקע. וי"ל דלהרמב"ם זה פשוט מסברא שאסור לעבוד בקרקע או באילן לטובת הפירות, שהרי הוא מצמיח ומגדל פירות שביעית הקדושים בקדושת שביעית.

וע' בתוס' (ר"ה ט. בד"ה ורע"ק), דלר"ע דדריש ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, לענין שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, יליף לתוספת שבת ויוהכ"פ מדין שביעית, דכתי' בחריש ובקציר תשבות, חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית. והקשה הגרע"א בגליון הש"ס, דהתינח מלאכה, אבל תוספת עינוי מנ"ל. והצ"ע. ותירץ במאור ישראל (ח"ב), דנראה דס"ל להתוס', דבע"כ התוספת משויא ליה כעיקרו של יום לכל דבריו, ונהפכה התוספת לעיקר היום, תדע, שהרי למדנו בסוכה (כח:) שהנשים חייבות בתוספת עינוי של יוהכ"פ מדכתיב תענו את נפשותיכם האזרח וכו', אלמא דנשים נמי חייבות בתוספת עינוי, וכ"ש האנשים. אלמא פשיט"ל שהתוספת עושה אותו כעיקרו של יום, פרט לעונש ואזהרה שנתמעטו ביומא (פ.א.). וע"ע בחידושי הרש"ש שם. ודו"ק.

מה הוא תוספת שביעית לאחריה, דאילו לאסור הפירות אחר שביעית זה פשוט, שזה עצם דין פירות שביעית שנתקדשו. וכן פשיטא שיהיה אסור לקוצרן בדרך בעלות כדרך הקוצרים, שהרי זה עצם דין פירות שביעית, וכמבואר בתוס' (ר"ה יב:) דהא דיש על הפירות שנגמרו קדושת שביעית לכל דיניהם גם לאחר שביעית, הוא פשוט, וקא משמע לן דבהביאה שליש בשביעית ונגמרו בשמינית שיש עליהן קדושת ודין פירות שביעית. והקשו בתוס' דזה נלמד מקרא אחרנא דבחג הסוכות שנת השמיטה. ותירצו, דאין הכי נמי שיש בהן קדושת שביעית לענין סחורה וביעור, אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר בדבר התלוי בעבודת הארץ, כיון דנפקא שביעית שריא אפילו בפירות של שביעית, להכי קא משמע לן קרא דבקציר לאסור את זה. ע"ש.

ולפי זה לדין דליכא ילפותא לדין תוספת שביעית לאחריה שפיר יהיה מותר לחרוש ולקצור ולעדור אותה שדה, אף על פי שהן לצורך פירות שביעית. וק"ל ממתני' בשביעית (פ"ב מ"ה) פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית לא סכין ולא מנקבין אותן וכו'. ר"ש מתיר באילן מפני שהוא רשאי בעבודת באילן. ופירש הר"ש, דר"ש מתיר לעבוד במוצאי שביעית כל עבודות הצריכות לאילן, אף על פי שהוא מלא פירות שביעית, כדתניא בתורת כהנים, שבת שבתון יהיה לארץ, כיון שיצתה שביעית אף על פי שפירותיה שמיטה מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן, ומשמע דחכמים פליגי עליו ואוסרין. ובפירוש המשניות להרמב"ם כתב, שאין הלכה כר"ש ומגלן לאסור זה באמת, הרי אין לנו ילפותא לתוספת שביעית לאחריה. וכן העיר החזון איש (שביעית סימן יז סק"ב). וכתב שם, דאפשר דזה אסור מסברא בלא קרא. אי נמי מדרבנן הוא דאסור. והביאור בזה, דבתוס' ר"ה כתבו,

(שביעית סימן כב אות ה, וסימן כה אות יג, וסימן יז אות כג, וסימן כו אות ב, ובדיני ערלה סימן ב), ובספר משנת יעבץ על שביעית, ובחלק יורה דעה (סימן כח), ובספר כרם ציון (שביעית, פרק א'), ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות ד, ה). ע"ש.

אם צריך לקבל בפיו תוספת שביעית בערב ראש השנה

[דהא ילפינן תוספת שבת ויוהכ"פ מחד קרא בר"ה (ט), ויומא (פא:). וכ"כ המאירי (עירובין יח:), דקבלה בלב הן של שבת והן של יוהכ"פ, אינה כלום]. אך יש לחלק דקבלת תענית שאני, שאין גמירות דעת בלב, שדרך האדם להסתפק בדבר ולא החליט בדעתו להתענות אלא כשקיבל בפה. אבל לגבי שבת א"צ לקבל, אלא די שפורש ממלאכה.

ויתכן שיש ב' ענינים בדין תוספת, יש תוספת שהוא חייב לפרוש ממלאכה דקה או שתים קודם השקיעה, שלא להכנס לספק עשיית מלאכה בזמן ביה"ש. ותוספת זו מקיים במה שפורש ממלאכה, ובמצות תוספת זו שהוא מחוייב לפרוש ממלאכה א"צ קבלת תוספת בפה. ויש תוספת בזמן מוקדם יותר, ובה לא שייך אלא אם מקבל על עצמו שבת בפירוש, במחשבה או בפה. ולפ"ז גם לשי' הרא"ה (ברכות כז.) וסיעתו שא"א לקבל שבת רק במעשה, י"ל שכל זה בשביל לקבל שבת מוקדם, אבל לא לענין הנמצא סמוך לביה"ש, ורוצה לפרוש ממלאכה כדי להוסיף מחול על הקודש. ודלא כמ"ש מחבר להוכיח שצריך קבלת תוספת דוקא בפה, [ע' בשו"ת אלישיב הכהן עמ' קטז]. ובלא"ה לא קי"ל כשי' הרא"ה, ואם מקבל עליו שבת גם שלא בתפלה או בקידוש, מהני, וא"כ ה"ה דמהני במקבל עליו שבת במחשבה.

וה"ל הרא"ה בפקודת הלויים (ברכות פרק ד): ומן הדין הוספה זו שהוא קודם הלילה, או קודם לביה"ש, מפני שהוא ספק, וביה"ש הוא קודם הלילה וכו', וכיון שאין לתוספת זו

וראה בדין תוספת שביעית בפאת השלחן (פרק כא, כה) ובהגהות רבי איסר זלמן מלצר על הרמב"ן (ראש השנה י.), ובתוס' יום טוב (ראש השנה פ"א משנה א'), ובשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא אורח חיים פ"ד), ובחזון איש

ובמה שכתבנו שמכל מקום יש לפרוש מעט קודם ראש השנה בשביל תוספת מעט, יש לעיין, האם צריך לקבל תוספת זו בפה, או דילמא די בפרישה ממלאכה לבד.

והנה לגבי קבלת תוספת שבת נקטינן שאף שטוב יותר שיאמר בפיו קודם השקיעה, שהוא מקבל עליו תוספת שבת או יו"ט להוסיף מחול על הקודש, מ"מ אין זה לעיכובא לקבל דוקא בפיו, ומהני אף קבלה במחשבה. וכל שפורש ממלאכה, כגון שהלך לבית הכנסת וכיו"ב, מקיים בזה מצות תוספת שבת.

והגר"ז (ק"א סי' רסא סק"ג) כתב שדי ששוכת ממלאכה לקיים מצות תוספת, וא"צ לקבל עליו תוספת בפיו בפירוש. וכן לגבי צאת השבת לא שמענו מי שהזהיר לומר בפיו שממשיך תוספת שבת. וכן הוא משמעות דברי רש"י (שבת לה: ושבת, חל שבת עליו. וכן פ"י הר"ן ור"י מלוניל. ומשמע שהתקיעות הם לסימן וזכרון לקבל שבת בפרישה ממלאכה.

ובמשנ"ב (סי' רסא ס"ק כא) כתב, ואם מהני לזה קבלה בלב, ע' בס"י תרח ס"ג בהגה, ובמשנ"ב שם. ע"כ. וכוונתו לדמות נ"ד לקבלת תענית שכתב הרמ"א דאם קיבל בלב לא הוי קבלה. ע"ש. גם בב"י (סי' תקנג) כתב, שלא נאסר מלאכול אלא כשקיבל עליו בפירוש שלא יאכל עוד היום, כיון שהרי"ף סובר כן, והרמב"ם אפשר דסובר כן, ושאר הראשונים חוץ מהראב"ד סוברים כן. ע"כ. וס"ל להמשנ"ב דשמא ה"ה לתוספת שבת,

שיעור מן התורה, בכל שהוא יצא ידי חובתו. ואם בא להוסיף יותר בשקיבל תוספת זו בתפלה או בקידוש, חלה עליו קדושת היום מד"ת, וזהו שיצא ידי קידוש באותה שעה. ע"כ. וע"ע בריטב"א (ר"ה ט. שבת לה.). ובמאירי (ברכות כו:) ובשבלי הלקט (סי' נט.) ובדרך החיים (הל' ער"ש אות ה) כתב, אפילו אין מקבלים שבת בפה, חייבים בתוספת שבת, שהוא קודם בין השמשות.

וע"ע בשבט הלוי (ח"ד סי' כז. ובח"י סי' נ) שתוספת שבת חל ממילא בזמן מועט לפני ביה"ש, וקבלת תוספת שבת שכתבו הראשונים דהיינו בין שקיעה ראשונה לביה"ש, זה מה שהוסיפו רבנן, ואם מקבלו מקיים מצוה מן התורה להרבה ראשונים, וקבלה זו היא אפי' במחשבה, ומה שהביא מתוספת שבת (סי' רס"א), שם לא מבואר קבלה בפה, אלא קבלה סתם. ומ"ש התוספת שבת דדין כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו רבנן אינו אלא כשלא קיבל עליו תוספת שבת, דרך זה דוחק, דהא מ"מ חל עליו אפי' לא קיבל על עצמו, והיינו לפני ביה"ש, ועיי' בשו"ת חכם צבי (סי' יא). ע"ש. ויש מקום לחילוק של הנו"ב בדגול מרבבה, בין קבלת תוספת שבת לקבלת שבת. ואמנם במדרכי עצמו משמע דגם קבלת שבת קודם הזמן עדיין אינו אוסר שבותים, אך להלכה ודאי נכון מה שנתבאר. ולמעשה זמן מה קודם ביה"ש יקבל עכ"פ במחשבתו דין תוספת שבת. ואלו המאחרים להתפלל מנחה בערב שבת אחר השקיעה, צ"ע מנהגם. וראה עוד בח"ט סי' נ"ד.

וכנראה שעצם הדבר שפורשים ממלאכה זמן מה קודם השקיעה, זה הוי קבלת תוספת.

והראוני שגם החפץ חיים גופיה בס' מחנה ישראל (פ"ה אות ה) הכריע שקבלת תוספת שבת הכרחי חל ממילא, והוא סייעתא גדולה לדברינו הנ"ל. ומה שמתפללים מנחה

הוא מפני שאין קשר בין תפלת מנחה לקבלת שבת כמו שביארנו בכמה דוכתי. ועיי' בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סי' לו בהערה עמוד צו.) שהוכיח ממתני' שבת (לב.) שאין חיוב לקבל תוספת שבת מבעוד יום, אלא כל שפורש ממלאכה בכוונה מקיים מצות תוספת. ע"ש. ומיהו בהליכות עולם ח"ג (עמוד עב) כתב, "וטוב" שיאמר בפיו קודם השקיעה אחר תפלת לחש של מנחה שהוא מקבל עליו תוספת שבת מחול על הקודש. נובאול"צ (ח"ב פ"ח הערה ב) כתב שעל פי הקבלה נראה שיש ענין לקבל שבת בפיו, וגם יש בזה כבוד לשבת שמקביל פני שבת כעין שמצינו (כ"ק לב:) בואי כלה. וגם יש ענין ע"פ הסוד שיהיה בכל מצוה ומצוה מעשה ודיבור ומחשבה].

ומעתה, אם דין זה נאמר לגבי שבת, כל שכן הוא לגבי שביעית, שאין זה ברור ששייך בה תוספת קדושה.

וראיתי למחבר אחד שכתב, שראוי לכל אדם בארץ ישראל שכאשר מקבל עליו בפה בערב ראש השנה, את קדושת היום של ר"ה, יוסיף לומר שמקבל עליו ג"כ את מצות השמיטה. וכמו שמצינו לגבי שבת בריטב"א (ר"ה ט.). וברא"ה (ברכות כז.) ע"כ. (תשוה"נ ה, שה).

אולם אינו מוכרח, דהריטב"א והרא"ה שם לא כתבו שצריך לקבל שבת בפה, אלא סבירא ליה חידוש שאי אפשר לקבל שבת רק במעשה, כמו תפלה או קידוש, אבל בלא מעשה, אפילו אם יקבל בפיו לא יועיל. ובלא"ה לא קיי"ל הכי. וכבר נתבאר לעיל.

ויש שהעירו שגם בשבת יש כאן ב' דינים תוספת קדושה, ויש פרישה ממלאכה. ולגבי פרישה ממלאכה לא שייך קבלה בפה, אלא הכל תלוי במה שפורש בפועל. ובשביעית יותר מסתבר שלא שייך כאן תוספת קבלת קדושה. וצ"ע.

שביעית, אין בזה משום נדר, וגם נדרי מצוה אינם מדאורייתא, אלא רק משום כל יחל דרבנן. (נדרים טו:), וע"ש בפרש"י. וכ"כ הרא"ש (נדרים פא:), שאין איסור בזה אלא מדרבנן. וכ"כ מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (סי' עד). וכ"כ בשו"ת נשמת כל חי (חי"ד סי' מו) שאין האיסור בזה אלא מדרבנן, ובספיקו יש להקל. וכ"כ האחרונים.

אם המוסיף לשם תוספת שביעית צריך לעשות תנאי

(מהדורת תשע"א סימן רמב). [ובספר איילת השחר על התורה (בראשית ג) העיר ע"פ דברי הרמב"ם הנ"ל, שכאשר אמר אדה"ר לחוה שהשי"ת צוה שלא לגעת בעץ, עבר על כל תוסף, ולבסוף נגרע מחמת כן, אלא שלא היו מצווים על כל תוסף וכל תגרע].

ואין לומר שדברי הרמב"ם אמורים רק בבית דין הגדול. וכמו שמבואר ברדב"ז (ח"ג סימן תעח), וז"ל שם: "ולדעת הרמב"ם ז"ל המורה דבשר עוף בחלב אסור מן התורה עובר בכל תוסף, שזה מוסיף על הקבלה, ואם הורה שבשר חיה בחלב מותר מן התורה עובר משום לא תגרע, לפי שזה גורע הוא, שכן קיבלנו שבשר בהמה וחיה בכלל האיסור וכו'. כללא דמלתא כל מצוה וכו', וכן כל מי שמוסיף על עצמו מצוה שאינה כתובה בתורה שלא בדרך נדר או סייג, אלא באומרו שמצוה זו מן התורה, זה ג"כ בכלל כל תוסף, שהרי תרי"ג מצות נאמרו למשה מסיני". ומבואר שנאמר דין כל תוסף גם שלא בבית דין הגדול. [וע"ע בפ"י הרדב"ז הלכות ממרים שם, שלגבי ל"ת לא שייך ב"ת, וכן כל תגרע לא עבר אלא א"כ קבע אותה לדורות, אבל לפי שעה לא עבר].

ויש שרצו לדחות, שדברי הרמב"ם אמורים רק כשאומר כן בתורת הוראה, אך לא במי שעושה מצוה וחושב שמקיים בזה מצוה מן התורה. אולם מדברי הרדב"ז הנ"ל לא משמע כן. וכן בש"ך הנ"ל לא משמע כן. וכן הראוני

ויש מי שכתב (תשוה"נ ה, שה) שאע"פ שהשביעית בזה"ז מדרבנן, מ"מ אם קיבל על עצמו את השמיטה, הרי נתחייב מדאורי' לשמור שמיטה כפי שתקנו חז"ל, מדין נדרי מצוה, וא"כ בזה שמקבל על עצמו בפיו מצות שמיטה, מרויח בזה שמעתה מקיים כעין מצות שמיטה מה"ת. ע"כ. אך אין זה נכון, דכשמקבל עליו תוספת

ועוד יש להעיר בזה, דהנה הפורש ממלאכה בשביל מעט תוספת שביעית, לכאורה צריך לעשות תנאי, שאינו מקבל תוספת מן התורה, שהרי בלאו הכי שביעית בזמן הזה מדרבנן, אלא מקבל תוספת למצוה שהיא בזמן הזה מדרבנן. וכן בכל קיום מצות ושבתה הארץ, אם יכוין בדעתו שמקיים בזה מצוה מן התורה, יש לחוש לאיסור כל תוסף, אלא צריך לכוין שמקיים מצוה דרבנן. ואי נימא דהמצוה במה שהארץ שוכתת יתכן וא"צ כוונה כלל, כי המעשה של שביתת הארץ הוא העיקר.

וכו"ב כתב הרמב"ם (ממרים פ"ב ה"ט) שאם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא אסור מן התורה, הרי זה מוסיף. ע"כ. והביאו הש"ך (יו"ד סי' פז סק"ד). וע' בס' העיקרים (מאמר שלישי פ"ד).

וז"ל הרמב"ן עה"ת (דברים פרק ד פס' ב), ומה שתיקנו חכמים משום גדר, כגון שניות לעריות וכיוצא בהן, זו היא מצוה מן התורה, ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקדוש ברוך הוא בתורה.

ויש בזה הרבה נפקא מינה, כמו הקורא ק"ש מבעוד יום, וכן כשקורא פעם שניה, ובכל דבר שיש בו מחלוקת הפוסקים, כמו עונג שבת אם הוא מן התורה או מדרבנן. וכהנה רבות, לכאורה יצטרך לעשות תנאי. וראה בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק ראשון

הלכות ספירת העומר הביא כן בשם ספר מאורי אור (בחלק עוד למועד דף לב ע"א), שהאומרים לשם יחוד, יאמרו סתם הנני לקיים מצות ספירת העומר, ולא בנוסח הריני לקיים "מצות עשה" של ספירת העומר, כיון שבזה"ז לרוה"פ ומרן הש"ע ספה"ע מדרבנן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חלקת יואב (חאו"ח סימן לג ד"ה אבל) שצריך לכיין שהיא מצוה מדרבנן, דאם לא כן הרי הוא עובר על כל תוסף, וכמו שכתב הרמב"ם הנ"ל.

וכתב עוד, שבשו"ת יד נתן (דף צג סע"ב) כתב בשם הגאון אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בספר שפע חיים ח"ב, וז"ל: וזה לי ימים רבים שאני נוהג לדלג מה שאומרים בנוסח לשם יחוד, לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה וספרתם לכם וכו', כיון שלדעת רוב הפוסקים ספירת העומר בזמן הזה דרבנן, ושמחתי שמצאתי בארחות חיים החדש שהביא כן בשם ספר מאורי אור, וביותר יש לחוש לשיטת הרמב"ם שבכלל לא תעשה דכל תוסף יש במי שאומר על תקנת חכמים שהיא מצוה מן התורה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פאת שדך (ח"ב סימן קח עמוד קפ) בתשובת הגרא"י זלזניק שכתב, שהוא מזהיר על זה, זה עשרות בשנים, ושוב שמע מהרה"ג רבי חיים דרוק (בעל אורות חיים) שאמר לו שהרה"ג רבי דוד בהר"ן היה מעיר ע"ז, שיש בזה כל תוסף. ע"ש. וע' בשו"ת דבר יהושע (ח"ב או"ח סימן פט בר"ה ובוה יובן), ע"ש. וזה שלא כמו שכתב בספר כף החיים (סימן תפט סק"ז) בנוסח לשם יחוד.

כשמוסיף לאכול מצוה בפסח לשם מצוה אם יש חשש כל תוסף

וכן לגבי שאר ימי הפסח, שצריך לדעת שאין קיום מצוה במה שאוכל מצוה כל שבעת הימים לדעת הסוברים כן, אלא אם כן לדעת החזקוני והגר"א ועוד רבים שיש בה קיום מצוה כל

שהוכיח הגר"ש אלישיב (שבות יצחק פסח תשע"ב. עמוד שלב) מדברי הש"ך הנ"ל. ולכן הזהיר שלא לומר בנוסח הלשם יחוד שלפני ספירת העומר הנני בא לקיים מצות עשה של ספירת העומר, אלא בסתם לקיים מצות ספירת העומר. ועוד, שהרי לדעת השלחן ערוך אין זה נכון, שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. עכ"ד. וע"ש שכן אמר ג"כ הגרש"ז אויערבך, והוסיף, שגם את"ל שדברי הרמב"ם דוקא כשאומר בבית דין, מכל מקום רואים שגם באמירה בעלמא יש חומר של כל תוסף. וכבר קדמם בזה מרן אאמו"ר זיע"א לפני כחמשים שנה בירחון קול סיני, שהזהיר על כך, והובא בילקוט יוסף מועדים. וראה עוד בשלחן המערכת חלק א' ערך כל תוסף.

וכן מבואר מדברי הרדב"ז הנ"ל, וגם הרמב"ן כתב בהשגות לספר המצוות (שורש א), שאם יחשוב אדם שאיסור השניות הוא מפי הקב"ה בתורה, יעבור בכל תוסף.

וכן מצינו שהפוסקים הזהירו על זה בכמה דוכתי, וכמ"ש הבכורי יעקב (תרנ"ח ס"ב) שהנוטל לולב בירושלים בימי חול המועד, צריך לכיין מספק, שאם יש בזה מצוה מן התורה, הרי הוא מכיין לקיים מצוה מן התורה, ואם יש בזה רק מצוה מדרבנן הרי הוא מכיין לקיים מצוה מדרבנן. כדי שלא יעבור בכל תוסף אם יכיין לקיים מצוה דאו', או בכל תגרע אם יכיין לקיים מצוה דרבנן. וע"ע במגן אברהם (סימן לב סק"ב) לגבי המניחין תפילין בחול המועד.

ומרן אאמו"ר זיע"א נחזון עובדיה יו"ט,

וכן נפקא מינה לגבי אכילת מצוה בלילה הראשונה, שאם אין מצוה בכל כזית וכזית, והוא מכיין לקיים מצוה נוספת בכל כזית וכזית שאוכל, יש בזה חשש כל תוסף.

שבעת הימים. ואם כן יצטרך לכוין באכילתו שעושה כן על תנאי, שאם יש בזה קיום מצוה, הרי הוא מכוין לשם מצוה, ואם לאו הרי זו אכילה בעלמא ולא לקיום מצות מצוה.

וראה למהר"ל בס' גבורות ה' (פרק מח) שכתב, דאע"ג שיוצא ידי חובתו בכזית אחת, מכל מקום כל מה שאוכל הכל היא מצוה אחת. כי אכילת כזית שאמרו חכמים בכל מקום, היינו לענין זה שיוצא בו, אבל אם אכל יותר, הכל נחשב אכילת מצוה של מצוה, וכן פירש הרמב"ם. וע"ש שלכן צריך הסיבה בכל הסעודה. וע' בב"ח (סי' תעב).

ובגור אריה עה"ת (שמות יב, טו) הביא קושיית הרא"ם דלא לכתוב קרא ד"שבעת ימים תאכל מצות", והשתא לא צריך קרא גם כן ד"ששת ימים". ודי לכתוב "בערב תאכלו מצות" כיון דכל ז' רשות הוא. ותירץ הגור אריה כמה תי', ומהם, שבא ללמד כי כל השבעה הם רשות, ולא נימא שאם יאכל מצות עובר ב"בל תוסיף", לכך כתב שהוא רשות. ואפילו לרבא דסבירא ליה (ר"ה כח): דלעבור בבל תוסיף שלא בזמנו צריך כוונה שעושה לשם חובה, אבל שלא בכונה לא עבר שלא בזמנו, והשתא ממה נפשך אם מכוין למצוה למה לא יעבור, ואם אינו מכוין לשם מצוה למה יעבור, נראה כיון שנקרא "חג המצות" (להלן כג, טו), אפילו אם מכוין למצוה אינו עובר, דכיון שהכתוב אומר "שבעת ימים" הם רשות לאכול בהם מצות, אם אוכל בהם מצות אפילו לשם חובה, אין כאן איסור, כיון שהתורה נתנה רשות לך אם אתה רוצה לאכול אכול, אם הוא אוכל לשם מצוה אינו עובר בבל תוסיף, כך יראה. עכ"ל. וזה חידוש גדול.

וראיתי מובא ממהר"ם שיק (צפונות קובץ ו עמ' צג) לגבי איסור שרצו חכמי הדור לגזור, שצריכים ליזהר שלא לכתוב בנוסח שהוא איסור מדינא, אלא לגזור וכו', ואם אמרו שהוא איסור מדינא, עוברים בבל תוסיף

כמו שכתב הרמב"ם. ע"כ. ושמא ס"ל שגם אם אומרים על סייג, שהוא אסור מדרבנן, שייך בל תוסיף. וע"ע בספר מאורי אור (בן נוך, דף קמו סע"א): שכל מנהגים הנוספים על פסקי ומנהגי השלחן ערוך, אינם כלום, והמקפיד עליהם קרוב הוא לאיסור בל תוסיף. ע"ש.

גם מהר"ם אלאשקר (סימן מב) כתב בנידונו לגבי ביטול מנהגים שנהגו בכמה ארצות, "אבל אם היו טועים בדין, שהיו חושבין שהדבר המותר אסור והיו נוהגין בו איסור, [שאינן יודעין שהוא רק על צד החומרא והפרישות], מתירין (פי', מבטלין) להם את המנהג, ומודיעין אותן שהיו טועים, והדבר שחשבו בו שהוא אסור אינו אלא מותר, וכמו שפשוט בירושלמי, וכמו שכתב ג"כ הרמב"ם ז"ל בתשובה. וכן כתבו כל המחברים ז"ל, וכן כתב הר"ר אסמעאל ז"ל וכו', שאסור לו לאדם להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפין על התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבם שאין זה הדבר אסור מעיקרו. ע"כ.

ומה שכתב בשם הרמב"ם, ראה בתשובת הרמב"ם (מהדורת מקיצי נקדמים סימן שכ), "שמי שנוהג לפרוש מדבר המותר מחמת שסובר שהוא אסור, יצא מכלל הרבנים וכפר בתורה שבעל פה". והובא בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סימן עו) שכל דבר שטעו באיסור והוא מותר מעיקרו, אסור לו להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפין על התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבן שאין זה הדבר אסור מעיקרו. עכ"ל. וכ"כ הרמב"ם (פי"א מאסורי ביאה). עכ"ד.

וכן כתב הגאון מהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף (סימן מה), שכל דבר שטעו באיסור והוא מותר מעיקרו, אסור לו לאדם להניחם בטעותם, לפי שנמצא מוסיפין על התורה ופירושה, ומצוה לכופן ולהוציא מלבן שאין זה דבר אסור מעיקרו.

חובה קדושה ללמוד את האמת של ההלכה אפילו לקולא

אסור לעשות כן, שהוא איסור גדול שעל ידי זה עושים שישכח מהרבה אנשים דין התורה באותה המצוה, ושכחת דין אף שלא יבא לשום קלקול הוא איסור לאו, דהא אמר ר"ל במנחות (דף צט) כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, ולרבינא בשני לאוין, ולרנב"י בג' לאוין.

וביש"ש (ב"ק פ"ד ס"י ט) כתב, שלשנות את ההלכה אף לצורך גדול ואף כשיש חשש פיקוח נפש, אסור, משום שהוא ככופר בתורת משה. ולכן יש בזה איסור גמור וברור. הן מצד שכחת הדין. והן מצד שינוי הדין. ויהיינו אף באוסר דבר המותר, זולת אם אירע מכשול לרביים].

הקורא ק"ש פעמיים אם צריך לעשות תנאי שלא יעבור בבל תוסיף

כיון דקיי"ל מצוות צריכות כוונה, וכן לעבור בזמנו, וכ"ש שלא בזמנו, וכשמכוון שלא לצאת ודאי דאינו יוצא ולא הוי אפילו מחזי כמוסיף כלל. [וע"ש שהביא סברא דהוי כקורא בתורה, ול"ש מיחזי כמוסיף]. עכת"ד. אמנם אכתי יש לרדן כאשר קורא בסתם ואינו עושה שום תנאי. או שקורא ק"ש אחר זמנה ומכוין לשם מצוה.

וע' בתלמידי רבינו יונה (ריש ברכות) ובראשונים שם בשם רב האי גאון, שאם הציבור מתפללין ערבית מוקדם יקרא עמהם ק"ש, אך לא יכוין לצאת י"ח ק"ש באותה הקריאה. ויש שביארו הטעם שצריך לכוין שלא לצאת, בכדי שלא יעבור על בל תוסיף. וכ"כ באגרות משה (או"ח ח"ב ס"י ס). וביאר שם, דאף שכתבו התוס' שאין שייך בל תוסיף כשעושה המצוה ב"פ, נימא דכיון דקודם צאה"כ אינו זמן ק"ש כלל, הוי כישן בשמיני בסוכה, שאם מכוין למצוה עובר על בל תוסיף. ולכן אף שהעם אינם מבינים לכוין שלא לצאת בזה, אינם עוברים, והם עושים בסתמא על דעת החכמים שהנהיגו כן כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת.

ומזה יש ללמוד דעל המורים הוראות, שכאשר אומרים דבר של חומרא או מנהג וכדו', צריך שידעו הכל ויבינו שאין זה כלל על פי שורת הדין. אלא חומרא.

וכיוצא בזה כתב החזון איש באגרות שנדפסו בסוף ספר דרך אמונה (אגרת יט): "סוף דבר חלילה לעקור גוף דין מן התורה, ולומר שאין שביעית ערלה ונגעי בתים בעבר הירדן, ויש לחוש משום בל תגרע, כמ"ש הרמב"ם באומר בשר עוף כחלב מה"ת וכו'. ע"כ.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח אה"ע ח"ג סימן יח) כתב, שאם רוצים להנהיג מנהג חדש, אף שאין בו ממש ואינו מעלה ואינו מוריד,

ובשו"ת דברי יציב (או"ח ס"י נו סעיף ד) חקר, בקורא ק"ש פעמיים בזמנה, או שקורא ק"ש לאחר זמנה, ומכוין לשם מצות ק"ש, אם עובר בבל תוסיף. וכתב שהוא תלוי במח' הראשונים הם בעושה מצוה ב"פ שייך בל תוסיף. וראה בתוס' (ר"ה טז: כה:), וברשב"א (ברכות כא. ר"ה טז:) בשם הגאון והראב"ד, שיש חשש בל תוסיף בספק התפלל וחוזר ומתפלל. והובא באו"ז (ח"א ס"י צו), ובב"י (ס"י קז). והק' במנ"ח (מצוה תנד), דא"כ איך נוטלין לולב או מניחין תפילין כמה פעמים ביום, וכן מה שאוכלים כמה כזייתות מצה בליל פסח. וע"ש בדברי יציב מ"ש בדעת הרשב"א אם מודה לתוס'. וצידד שם שאין בזה משום ב"ת.

ובשו"ת שאילת שמואל להגאון בעל תנא תוספאה (ס"י ה) חקר אם יש איסור בל תוסיף כאשר קורא ק"ש ב' פעמים. והעלה דשי' התוס' שבקיום מצוה אחת ב"פ ל"ש בל תוסיף, פשוט שאינו עובר, אלא אפי' לשי' הרשב"א, הנה במכוון ועושה המצוה ב"פ על תנאי שיוצא באחת, אין כאן חשש מוסיף כלל,

נוע"ש שאף שכתב הרמב"ם (ממרים ספ"ב) שהאומר שבשר העוף אסור מה"ת, עובר בבל תוסיף, מודה שאנשים שאינם יודעים אינם עוברים. שהם פורשים מזה על דעת חכמים]. ובעצם הדבר יש להסתפק, דשמא בק"ש שהוא גם לימוד תורה, אפשר שאין בו כל תוסיף, ול"מ בל תוסיף בק"ש, וראיה מברכות (יב). שרצו לקבוע 'הדברות בק"ש, הרי שלא חששו לבל תוסיף, ככהן שמוסיף עוד ברכה. וצ"ע לדינא. ע"כ.

ובשם החפץ חיים אמרו (מתלמידו הגאון ר' שלמה בלוך), שאם קורא ק"ש אחר זמנה, צריך לכוין שהוא רק כקורא בתורה, כדי שלא יעבור בבל תוסיף. ובזה ביארו מ"ש (ברכות ט): הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, "כאדם קורא בתורה", שצריך לכוין שלא לשם מצוה.

ובעין סברת האגרות משה הנ"ל, ראה בפתחי תשובה (סי' מו ס"ט), שהביא ד' הפוס' שיש בק"ש חשש כל תוסיף, וכתב שאם נבא לחוש לב"ת, א"כ אף הקורא לאחר זמנה, יש בזה כל תוסיף, ואילו פשט המשנה (ט): הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, משמע שאפי' אם מכוין לק"ש אינו עובר, והרי הוא קורא אותה עם ברכותיה כל שעה רביעית, אלא ע"כ שהוא בכלל והגית בו יומם ולילה, ואין בו משום כל תוסיף. וע"ע בחות דעת (יו"ד סי' קי בית הספק אות כ).

ויש שכתבו בשם החזו"א (ע' בס' מבשר טוב סי' א. ובס' המעיר סי' ב), שכיון שרשאי תמיד לקרוא קריאת שמע, שמקיים בזה מצות תלמוד תורה, אם כן מצד עצם המעשה של הקריאה אינו עובר, ואם משום הכוונה שמכוין לצאת י"ח קר"ש, לא מצינו שע"י הכוונה לבד יעבור על כל תוסיף. וכיון שיש בזה מצות עשה בקריאה הזו, לא אכפ"ל שבמחשבה מכוין לקיים מצות ק"ש, שמצד המחשבה לא שייך איסור כל תוסיף. וראה עוד מ"ש בזה בקובץ שערי הלכות (קובץ כה עמ' מח).

ובענין כל תוסיף ראה עוד מ"ש שהביא בחזון עובדיה (הלכות יו"ט עמוד קלב) בשם מהר"א יצחקי בשו"ת זרע אברהם, ושאיין מקום כלל לחוש לבל תוסיף כשעושה יו"ט שני משום ספק. ודלא כמ"ש הגרי"ש אלישיב. ע"ש.

ולכן גם בעיקר מצות השביעית, כיון דלהלכה נקטינן ששביעית בזמן הזה מדרבנן, יזהר שלא לכוין בשביתה בשביעית, וכן בשאר כל המצוות הנוהגות בשביעית, כמו איסור סחורה בפירות שביעית, ואיסור לאבד פירות שביעית, וכל שאר מצוות השביתה, לא יכוין לקיום מצוה דאורייתא, כיון שיש בזה חשש של כל תוסיף כאשר מכוין לקיים מצוה דאורייתא במצוה שאינה אלא מדרבנן.

ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א אות ז) חידש, שיש ב' סוגים בתקנות חכמים: א. א' יש איסורים שהם סייג לתורה, אבל בעצם הדבר אין בו איסור דאורייתא. ובזה אמרו ספק דרבנן להקל. ב. אבל יש דברים שהם בעצמם מצוה דאורייתא, והמקיימם עושה את אותה המצוה ממש אשר התורה ציותה עליו, ורק מצד אחר אינו מחוייב בהם בזה"ז, וכמו איסור שביעית, שאם נאמר דלא בטלה הקדושה גם עתה, א"כ הרי המקיימה עושה הוא מצוה דאו', שרצון התורה"ק שהארץ הקדושה תשבות בשביעית, ורק שאין חיוב בה עתה, משום שאין היובל נוהג, ורבנן תיקנו שיתחייבו בה עתה, אבל עצם העשיה בשמירת שביעית מצד עצמה הוא מצוה דאו', והוא חמור יותר משארי דרבנן, והמקיימה שכרו גדול. והוב"ד בקצרה במנחת יצחק (ח"ח סי' צה), ועוד. ולפי דברי בית הלוי יש מקום לדון כה"ג לגבי ספירת העומר ומצות נטילת לולב בגבולין כל ז' ימים.

אלא שמדברי שאר הפוסקים לכאורה לא משמע כן, ועוד, שהבית הלוי שם הביא שיש ג' טעמים אמאי שביעית בזה"ז דרבנן, או מטעם שגם קדושה שניה לא קידשה לע"ל, ובטלה בעת החורבן. או מטעם שהלכה כרבי

הסמ"ע (ח"מ ר"ס ס"ז) שעל שביעית בזה"ז שהיא מדרבנן אין את ההבטחה של וציויתי את ברכתי.

ובספר אחד (תשוה"נ ח"ה שו) דן, אם יש חיוב גמור לשמור שמיטה בזה"ז. וכתב (שם ס"ז): ועוד, שמאחר שנתקבל אצל החרדים שחייבים לשמור שמיטה בלי היתרים מדומים, ומי שאינו שומר שמיטה מנותק מהחרדים לדבר ה' ונחשב לפורק עול, לכן יש להזהר מאוד במצות שמיטה ואין לחפש בזה קולות. וצריך לשמור שמיטה במסירות, שזהו אות שמאמין ובוטח בקב"ה, ואין מזונותיו של האדם תלויים בעבודתו, אלא השי"ת זן ומפרנס לכל. ע"כ. ותמוה, דהא בודאי צריך לשמור שמיטה בזמן הזה, ואין זה רק מטעם שנתקבל אצל החרדים, אלא משום שכך ההלכה שביעית בזמן הזה חובה מדרבנן. ואם ר"ל שמחמת כן אין לחפש היתרים של היתר המכירה וכדו', אינו ממין הטענה, ואין כאן חיפוש היתרים, אלא כל ירא שמים מקיים מצות שמיטה לכתחלה, רק שיש אנשים שיש להם שדות ופרדסים והם מסובכים בחובות גדולים, ומניעת יכול של שנה אחת תגרום להם הפסד כל הפרנסה, או סיבוכים של חובות נוספים, ולהם היתר המכירה הוי שעה"ד לסמוך על רבי יצחק אלחנן ודעימיה. ובזה סומכים באיסור דרבנן על הערמה כפי דעת הרבה גדולים שהתירו. שאין לך שעת הדחק גדול מזה. ובפרט שיש כאן עוד צירופים. ועוד, שיש אנשים חילוניים שבלאו הכי לא ישמעו לנו וימשיכו לעבוד, וכאשר חותמים על שטר המכירה, מצילים אותם מהרבה מאד של איסורים גמורים. וא"א להתעלם מהם ולהכשילם בעבירות רבות לאין מספר.

וכבר כתבנו שמ"ש בבית הלוי שדין שביעית בזמן הזה הוי דאו', מכח האלה והשבועה שקיבלו עליהם בימי נחמיה, ליתא, שאין השבועה אלא לזרזם לקיים מצות חכמים. וראה גם בשו"ת יביע אומר (ח"ג אה"ע

שכל שאין יובל נוהג אין השמיטה נוהגת. או מטעם שחסר כיבוש, וחילק כמ"ש בבית הלוי (ח"ג ס"א) בדעת הרמב"ם. וכתב שם שחידושו זה שייך רק אי נימא שהטעם שהשמיטה בזה"ז דרבנן הוא מטעם שאין היובל נוהג. אבל לטעם שהוא משום שבטלה קדושת הארץ, אין בזה קיום מצוה מן התורה.

ובבית הלוי שם הוסיף, שלפי החידוש הנ"ל יותר יש לזהר במצות השמיטה, ואם הפסוק אמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמתי מצותי וחוקתי ותורותי, וארז"ל שקיים אברהם אבינו כל התורה עד שלא ניתנה, והכתוב משבחו על זה, ק"ו השתא שכבר ניתנה התורה וכבר נתחייבו בה ושמרו שביעית ורק לשעה נפטרו מחיובה ולמחר יבנה בהמ"ק בב"א, ובודאי דלא גרע השתא מקודם מתן תורה, ובודאי רצון התוה"ק שישמרו אותה ישראל, אף על גב דחיובא ליכא. ועל כגון זה בא ג"כ חיוב מדברי קבלה על ידי הנביאים, וכמו שאמר הכתוב (ירמי' לא) הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים שימי לבך למסילה דרך הלכת, שמזהיר הנביא שגם במצוות שאינו נוהג בזמן הגלות, עכ"ז תזהרו בהם, ותציבו ציונים לדרך אשר כבר הלכתם בו מקודם בזמן הבית, פי' שכבר הייתם חייבים בהם ושמרתם אותם. וקרוב הדבר שהיא מצוה דאו', וכדאי' בפ' עקב, השמרו לכם פן יפתה לבבכם כו' ועבדתם כו' ועצר כו' ושמתם את דברי כו' וקשרתם וכתבתם. וכתב שם רש"י בשם ספרי, וז"ל, אף לאחר שתגלו תהיו מצויינים במצות, עשו תפילין קבעו מזוזה כדי שלא יהי' לכם חדשים כשתחזרו. וכן הוא אומר הציבי לך ציונים. עכ"ל הספרי. הרי שמן התורה הוזהרו לעשות כן. ע"כ.

אולם שהבית הלוי עצמו הביא דברי הספרי שדרשו כן גם על תפילין ומזוזה, אע"פ שודאי נוהגים הם בזמן הגלות בחוצה לארץ. וא"כ לכאורה אין לנו להוציא דינים מכח מדרשים. ולדברי בית הלוי יש לדון במ"ש

ב. אף על פי שבזמן הזה אין לנו דין תוספת שביעית כנ"ל, עם כל זה אסרו חכמים לנטוע אילן עושה פירות פחות מארבעים וארבעה ימים קודם שנת השמיטה, שהנוטע סמוך לשמיטה יחשבו שנטע בשביעית. ועל כן הרוצה ליטע אילנות מאכל לפני שנת השמיטה, יזהר לנטוע עד ט"ו באב של ערב השמיטה [תשע"ד], סמוך לשקיעה, שכן מיום ט"ז באב אסור לנטוע אילנות מאכל. ובמקרה שנטע בט"ו באב, תימנה שנת השמיטה כשנה שנייה למנין שנות ערלה. ומיום ט"ז אב אסור לנטוע עצי מאכל, אולם עצי מאכל הנוטעים כבר בגוש עפר קודם ט"ו באב, מותר לנטועם עד כ"ט אלול [וע' בס' שבת לה' (עמ' יב ס"ח). ובילקו"י ערלה (עמ' תצב, תצג)] סמוך לשקיעה, שאין שתיל זה זקוק לימי קליטה נוספים. ובתנאי שבזמן הנטיעה גוש האדמה לא יתפורר. (ב)

סי' טז), דלמאי דקי"ל שחיוב מזונות לאשה הוי רק מדרבנן, אפילו קיבל עליו בקנין גמור, והשתעבד על כל מה שכתוב בכתובה, כולל

חיוב מזונות, מ"מ אינו חייב במזונות אלא מדרבנן. וכמ"ש הר"ף בתשובה, הביאו הבית יוסף (חו"מ סי' צז סעיף מב). ע"ש.

נטיעת אילנות סמוך לשנת השמיטה

בארבעה וארבעים יום יקיים, פחות מכאן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרין. ואם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור. ע"ש. וכן הוא בשלחן ערוך (סימן רצד סעיף ד). ויש מי שכתב שמקור דברי הרמב"ם הוא מהגמרא גיטין (נג): ישראל מונין לשביעית ואין מונין לשבתות. דכיון שמונין שנות הנטיעה לערלה, ואין מונין שנת ערלה אלא אם כן עברו ל' יום לאחר הקליטה, אם יטע בפחות מזמן זה, הרואה יאמר שנטע בשביעית. והרמ"ה (בבא בתרא כו:): הוסיף לאסור ערב השביעית גם את החרישה, שכתב בזה"ל: אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא, ואפילו הכי לא שרי למיחרש בשדה אילן אלא לצורך אילנות שבו, ובשדה לבן לצורך מקשאות ומדלעות שבו וכו', אבל לצורך הקרקע עצמה לא, דודאי לצורך השביעית קעביד וכו'. ע"ש. והובאו דבריו בספר כרם ציון (שביעית, עמוד של) וכתב, שכן הוא דעת הר"י מיגאש, וכן כתב הראב"ד. ע"ש.

ומה שכתבנו שיזהר לנטוע ביום ט"ו באב, הנה מדברי הרמב"ם הנ"ל משמע,

(ב) על פי המבואר ברמב"ם שם. וטעם האיסור אינו מדין "תוספת שביעית" אלא משום מראית העין, שהנוטע סמוך לשנת השמיטה, יחשדוהו שנטע בשנת השמיטה. מפני שמנין שנות ערלה של האילן יתחיל בשנת השמיטה, לפי שאין מונים שנת ערלה בפחות מארבעים וארבעה ימים, ארבעה עשר יום עד לקליטת העץ בקרקע, ושלישים יום למנין שנות ערלה. ולכן לכל המאוחר מותר לטעת עץ מאכל ארבעים וארבעה ימים קודם שביעית. [שאם ניטע פחות מזמן זה קודם ראש השנה, ימנו שנה ראשונה משנת השמיטה, ויאמרו שנטע בשמיטה, אך אם נטע קודם זמן זה, השנה השישית נחשבת לשנה ראשונה, והשמיטה לשנה שניה].

נמצא שתוספת שביעית בזמן הזה אינה נוהגת אלא מדין מראית העין, בזריעה שלשה ימים ובאילן מ"ד יום. וראה בשו"ת אגרות משה (יר"ד ח"ג סימן קט) בטעם האיסור בזה"ל בתוספת שביעית. עש"ב.

ומבואר עוד ברמב"ם (פרק ג' מהלכות שמיטה הלכה יא), שהנוטע או המבריך או המרכיב ערב שביעית קודם ראש השנה

מקצת היום. ובשור"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא אורה חיים סימן פד) כתב, דכיון שדיברו חכמים בלשון שבתות, לכן בעינן דוקא תמימות, ובעינן דוקא ב' שבתות, ולא אמרינן מקצת היום ככולו. וע"ש שכתב לחדש דאפשר לומר מקצת היום ככולו בתרי ימים. עש"ב.

ולדברי הנודע ביהודה אם נטע בט"ז אב בדיעבד מותר. ונראה דלדין דנקטינן כדעת מרן, אי אפשר להקל בזה, שהרי מרן כתב להדיא בהלכות ערלה (סימן רצד סעיף ד') להחמיר בזה. ודין שביעית בזמן הזה לא גרע מדין ערלה בזמן הזה.

וממילא אף בדיעבד אין להקל בזה. וצ"ע לענין דיעבד.

שביום ט"ז באב אין לנטוע אילן מאכל, שהרי הוא בתוך מ"ד יום לראש השנה. וכן מבואר עוד מדברי הרמב"ם (פרק ט' מהלכות מעשר ונטע רבעי הלכה י"א), וכן מבואר מדברי מרן השלחן ערוך (סימן רצד סעיף ד') לגבי ערלה, שמונים שנות ערלה רק אם נטע עד יום ט"ו באב, אבל אם נטע ביום ט"ז באב לא עלתה לו שנה. ע"ש. והוא על פי דברי הרמב"ם דלא אמרינן בזה מקצת היום ככולו.

ויש שהעירו, שהרי להדיא אמרו בפסחים (נה). לענין שיעור קליטה דחד מקצת היום ככולו אמרינן, ואם כן יש לאסור רק ב"ז ולא בט"ז. שהרי בעינן י"ד יום להשרשה, ול' יום מיקרי נטוע, ואם נאמר שמקצת היום ככולו אפשר ליטוע בט"ז ואפילו ב"ז באב אי נימא תרי

נטע אילן בט"ז אב ערב השמיטה, אם יעקור - תשובה להשגה על ילקוט יוסף

מבואר, דמלבד ב' השבתות של קליטת האילן צריך שלשים יום. ובירושלמי שם מבואר, שאם נטע אם הרכיב או הבריך יעקור, ואם לא עקר פירותיו מותרין. וכן פסק הרמב"ם (פרק ג' מהלכות שמיטה הלכה יא): אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה שלשים יום קודם ראש השנה של שביעית. וסתם קליטה שתי שבתות. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו. נמצאת אומר שהנוטע או המבריך ערב שביעית קודם ראש השנה בארבעה וארבעים יום יקיים, פחות מכאן יעקור. ואם לא עקר הפירות מותרין. ע"כ.

ומבואר, שהרמב"ם פסק דבעינן שלשים יום וב' שבתות שהם מ"ד יום, ומטעם דמונין לערלה, שאם יבוא לאוכלם אחר ג' שנים שלימות איכא משום חשדא שיאמרו שנטע בשביעית. וראה לקמן בהלכות חדש (הערה יד) שהזכרנו מה שכתב בשור"ת נודע ביהודה

ועיין בילקוט יוסף השביעית והלכותיה (סוף עמוד קנב) שכתבנו לדון במי שעבר ונטע עץ פרי בערב שנת השמיטה, בט"ז באב, במקום ט"ו אב, דלא עלתה לו שנה לערלה, ולכן אם נטע יעקור. וסיימנו "וצ"ע לענין דיעבד". ע"ש. ומחבר אחד הבין בדברינו דלמעשה בדיעבד אם נטע צריך לעקור. ולכן כתב לחלוק על דברינו, דכיון שהוא קנס דרבנן, היכא שנטע בשוגג בט"ז אב בערב השביעית, יש לו לסמוך ע"ד הפוסקים להקל, ואין צריך לעקור. [שור"ת שדה יחזקאל ח"א סי' כב],

אולם לדינא נראה שעדיין יש לדון בזה, דהנה במשנה בשביעית (פרק ב' משנה ו') שנינו: אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין פחות מל' יום קודם ראש השנה, ואם נטע או הרכיב או הבריך יעקור. רבי יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת לג' ימים שוב אינה קולטת. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים לשתי שבתות. ובגמרא בפרק הערל (פג.) איפסקא הלכתא כרבי יוסי ור"ש. ובגמרא ראש השנה (י):

(מהדורא תנינא אורח חיים סימן פד) שהרב השואל רצה לומר, גבי דין חדש, שפסק בתרומת הדשן דסגי בג' ימים קודם לעומר, אפילו נזרע בערב פסח, דיש כאן ג' ימים, מקצת יום ערב פסח, יום טוב ראשון, ויום הנף. ואף על פי שאמרו בראש השנה דלענין השרשה חד מקצת היום אמרינן, תרי מקצת היום לא אמרינן, היינו בזמן בית המקדש שהיה עומר מתיר, אבל אחר החורבן קיימא לן דיום הנף כולו אסור. מכל מקום יש כאן יום ט"ז כולו. אך הנודע ביהודה דחה דברי הרב השואל מכמה טעמים, דלא אמרינן ביום ששה עשר מקצת היום ככולו, ואם כן לא נגמרה הקליטה עד כלות ט"ז, ומי יתיר אחר שפנה היום, מנא אמינא לסברא זו ממה שאמרו בר"ה (י:): אי הכי שלשים ואחד בעי, קסבר יום ל' עולה לכאן ולכאן. ויש לתמוה על לשון קסבר, דהיכן מצינו חולק בזה, וסתם הוה ליה לשנויה יום ל' עולה לכאן ולכאן. ולכן נראה דלא אמרינן מקצת היום ככולו. ואף לרבי יוסי דאמר שתי שבתות לא אמרינן בסוף ימי הקליטה מקצת היום ככולו, ולפיכך כתב הרמב"ם מ"ד יום ולא מ"ג יום. ואף על פי שלכאורה הוא נגד רבינא דסבירא ליה דאמרינן חד מקצת היום ככולו בהשרשה, מכל מקום נראה דע"כ לא שייך למימר מקצת היום ככולו אלא במקום שדיברו חז"ל בלשון ימים, ולרב יהודה דאמר שלשה לקליטה באמת סגי שיטע בכ"ז אב, ואמרינן מקצת היום ככולו וכו'. אבל רבי יוסי לא אמר ארבעה עשר יום אלא שתי שבתות. והא ודאי דלא אמרינן מקצת שבת ככולה, ולכן בעינן ב' שבתות תמימות, דהיינו מעת לעת. וכן דעת הרמב"ם. וע"ש עוד טעמים.

ואמנם כבר כתבנו לעיל שהגאון החזון איש (שביעית סימן יז אות כט) כתב, דמה שאמרו הרמב"ם והשלחן ערוך שאם נטע בט"ז יעקור, כוונתם שהנטיעה נגמרת עם היום, אבל באמצע היום שפיר שרי. ע"ש. וכן כתב בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' נא אות ה'). ע"ש.

אולם פשט דברי הרמב"ם והשלחן ערוך [בהלכות ערלה] שאף אם נטע בט"ז באמצע היום יעקור, שלא חילקו בזה. ואף בבית יוסף לא פליג לן בזה. וקשה מאד להתיר נגד פשט דברי מרן. ואם נאמר בכל דבר שהוא מדרבנן, דכיון שהוא קנס בעלמא יש לסמוך על החולקים, אם כן מהו קבלת הוראות מרן. ובודאי שאחר שקבלנו הוראות מרן היינו גם בקנס דרבנן. וכיון שפשט דברי מרן מורים שאין לחלק בין אמצע היום לתחלת היום, לכאורה הכי נקטינן לדינא. שוב הראוני שכן פסק בערוך השלחן (סימן רצד סעיפים כא-כב), דדוקא אם זרע קודם ט"ז מהני. ע"ש. ועיין עוד לבעל החכמת אדם בספר שערי צדק (פ"ו ס"ז), דמשמע מלשונו נמי כמו שכתבנו. ודו"ק.

וכיוצא בזה כתבנו בילקוט יוסף שבת כרך ג' (ריש סימן שיח) גבי המבשל בשבת בשוגג, דאסור לאכול מהתבשיל בו ביום. ויש שכתבו להקל בשוגג בשעת הדחק. וראה בביאורי הגר"א שם, ובביאור הלכה. וכן פסק במנוחת אהבה, וכתב כן אף לדידן שקיבלנו הוראות מרן השלחן ערוך. אך נראה שלדידן אי אפשר להורות להקל לאכול מהתבשיל אף במקום צורך. אחר שקיבלנו הוראות מרן גם במקום צורך. והוא הדין הכא. [והן אמת שדעת הפרי מגדים ועוד אחרונים, דבכל מקום שיש מחלוקת בפוסקים באיסור שבת, לענין דיעבד מותר ליהנות מאותה מלאכה בשבת, משום דהנאה ממעשה שבת איסורה מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. והכי נמי נימא גם הכא, דבדיעבד שרי דספק דרבנן לקולא. אך זה אינו, שהרי כאן מרן כתב להדיא דאסור אף בשוגג בו ביום, ודברי הפרי מגדים לא יכולים לעקור דעת מרן להדיא. ורק כאשר מרן הכריע לאסור לענין איסור מלאכה בשבת לכתחלה, ולא דיבר לענין דיעבד, בזה סמכינן שפיר על החולקים, ומתירים בדיעבד]. אך בנידון דידן אכתי יש לעיין דשמא יש להתיר על פי הכלל הנ"ל, שאין זה נגד מרן להדיא.

ג. אילן סרק שאינו מוציא פירות, וכן שיחי נוי, בשמים, וכדומה, שעשויים לריח בלבד, מותר לנטועם גם אחר ט"ז באב. ויש אומרים שאין לנטוע אילנות סרק החל משבועיים קודם ראש השנה, כדי שלא ייקלט בשביעית. ויש חולקים ומקילין באילן סרק לנטועם עד סמוך לראש השנה. וכן עיקר לדינא, ומכל מקום לכתחלה טוב ונכון להקדים זריעת הפרחים כדי שיקלטו קודם ערב ראש השנה של השנה

וממילא היכא שיש הפסד מרובה לעקור את כל הנטיעות, יכול לסמוך על הפוסקים המקילין, וכמ"ש בשדה יחזקאל הנ"ל. אך עיין בשו"ת רב פעלים חלק ב' (חלק יורה דעה סימן ז') דבמקום שמרן פסק לאסור, אפילו מאה אחרונים חולקים עליו אין להתיר אפילו בהפסד מרובה. ע"ש. ולמעשה עדיין צ"ע בכל זה. [ואחר שנים יצא לאור הספר חזון עובדיה על הלכות ברכות, ושם עמוד טז כתב בזה"ל: ואם נסתפק אם הנטיעה שהיתה קודם ט"ז באב, או אחר ט"ז באב, יש להקל לחשוב כאילו נטע קודם ט"ז באב ובר"ח תשרי עלתה לו שנת ערלה. ע"כ. ולכאורה היה מקום לדייק דדוקא בספק אם נטע קודם ט"ז או אחר ט"ז, אבל ביום ט"ז צריך לעקור. אלא שלא התייחס שם לענין עקירה, רק לענין ערלה. וצ"ע אם ה"ה גם לענין עקירה].

והגאון החזון איש (סימן יז אות כט) פירש, שהאיסור לנטוע ביום ט"ז הוא כשהנטיעה נגמרת עם היום, שלא שייך לומר מקצת היום ככולו, אבל באמצע היום מותר.

ואמנם דעת הרא"ש (סוף הלכות ערלה סימן טז) לגבי ערלה, שאם נטע בט"ז אב עלתה לו שנה. אך הטור (סימן רצד) פסק כהרמב"ם. ובאמת צריך ביאור אמאי לא אמרינן הכא מקצת היום ככולו, וכדאמרינן בפסחים (נה). לענין קליטה.

ועיין בשו"ת ישועות מלכו (קריית ארבע פרק ט' הלכה י') שהביא דברי הרא"ש דסבירא ליה שהאיסור מי"ז. ע"ש. והאמת היא שיש חילוק בין הגירסאות, דבדפוס וונציה כתוב בששה עשר, ובדפוסים שלנו איתא בט"ו. וראה בדברי חמודות ע"ד הרא"ש שם, ובשו"ת שאגת אריה (החדשות, חלק ב סימן ו-ז), ובמנחת חינוך (מצוה רמו ומצוה שג), ובטורי אבן (ר"ה י:), ובחזון איש (סימן יז ס"ק כט, וסימן כו ס"ק ב), ובספר מעדני ארץ (קובץ הערות סימן ח אות ה), ובספרו שו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות ה'), ובשו"ת מנחת יצחק חלק ח' (סימן צה). ע"ש.

שוב הראוני בספר שביתת השדה (עמוד נט) שהביא מ"ש הרמב"ם, שהנוטע פחות ממ"ד יום קודם שביעית יעקור. ולפי מה דקיי"ל שהנוטע בט"ז לא עלתה לו שנת ערלה, חייב לעקור. ואמנם לדעת הרא"ש מותר אף לכתחילה לנטוע בט"ז אב, הן לערלה שעלתה לו שנה, והן לשביעית. וכ"כ החזו"א להלכה. וא"כ י"ל שאף שלענין ערלה קיי"ל כדעת הרמב"ם ומרן השו"ע למנות שנת ערלה מהשנה שלאחר מכן, ולא עלתה לו שנה, מ"מ לענין שביעית שאין זה אלא גזירת חכמים יש להקל לכה"פ בדיעבד. ובפרט שיש כאן ס"ס להקל, שמה הלכה כר"ת שמותר לנטוע עצים גם אחר מ"ד יום, ולא אסרו אלא שלא תקלט בשביעית,

שוב הראוני בספר שביתת השדה (עמוד נט) שהביא מ"ש הרמב"ם, שהנוטע פחות ממ"ד יום קודם שביעית יעקור. ולפי מה דקיי"ל שהנוטע בט"ז לא עלתה לו שנת ערלה, חייב לעקור. ואמנם לדעת הרא"ש מותר אף לכתחילה לנטוע בט"ז אב, הן לערלה שעלתה לו שנה, והן לשביעית. וכ"כ החזו"א להלכה. וא"כ י"ל שאף שלענין ערלה קיי"ל כדעת הרמב"ם ומרן השו"ע למנות שנת ערלה מהשנה שלאחר מכן, ולא עלתה לו שנה, מ"מ לענין שביעית שאין זה אלא גזירת חכמים יש להקל לכה"פ בדיעבד. ובפרט שיש כאן ס"ס להקל, שמה הלכה כר"ת שמותר לנטוע עצים גם אחר מ"ד יום, ולא אסרו אלא שלא תקלט בשביעית,

השביעית, ויסיימו את הנטיעה עד ט"ו בחודש אלול סמוך לשקיעה, כדי שקליטתם לא תהיה בשנת השמיטה. [ולא להכנס למחלוקת]. ג.

אם מותר לנטוע אילן סרק בתוספת שביעית

שנטע בשביעית מצד מנין שנות ערלה, אלא משום חשד שיאמרו שנטע בשביעית.

אולם בפני יהושע בר"ה, והגאון רבי עקיבא איגר בהגהותיו על הרמב"ם, והפאת השלחן, לא פירשו כן בדעת הרמב"ם, אלא שגם לדעתו הטעם הוא מפני מראית העין במנין שנות ערלה, ולפי דבריהם יכולים להקל בזמן הזה לנטוע אילני סרק בתוך מ"ד יום.

אלא שגם בזה יש לדון בנוטע בערב שביעית באופן שהקליטה תהיה בשביעית, דאם מצות ושבתה הארץ היא בחפצא של הקרקע, ממילא אסור לנטוע בערב שביעית. וממילא כל זריעה ונטיעה בערב ראש השנה תהיה אסורה.

והנה במנחת חינוך (מצוה חצר אות ה, וסוף מצוה שכו) כתב להסתפק בדין זריעה קודם השביעית ג' ימים, דאי נימא דליכא דין תוספת שביעית בזמן הזה, מכל מקום מצוים אנו על שביתת קרקעות בשביעית, וכהאי גוונא אסור לבית שמאי בשבת האוסרים משום שביתת כלים בשבת (שבת יח.). הכא נמי אסורה השרשה בשמיטה מחמת שביתת קרקע. או אפשר דשביתת קרקעות דאסרה תורה היינו הא דמפורש בקרא, כגון זריעה וזמירה עוברים גם כן על שביתת קרקעות, אבל בשאר דברים אינו בכלל שביתת קרקעות, דזריעה משמע זריעה דוקא ולא השרשה, אם כן לא קאי עשה דשביתת קרקעות רק על מעשה זריעה וזמירה ולא השרשה. ויש לפלפל בזה. ע"כ.

ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סי' נא אות ד', עמוד רמט) כתב, דנראה דכיון שבעיקר דין זה שמצוים על שביתת השדה בשביעית כמו בשביתת בהמה בשבת לא מודו ביה כולי עלמא, והוא רק לדעת התוס' רי"ד בעבודה זרה

ג) לכאורה הדבר תלוי במה שכתבנו לעיל לחקור, אם מצות שמיטה היא על הקרקע, או על הגברא, דאי נימא דהאיסור הוא שהאדם ידאג שהקרקע תשבות ממלאכה בשנת השמיטה, והאיסור הוא בחפצא, ממילא אין לנטוע בערב השנה, דאף שהקליטה תהיה מאליה אחר ראש השנה, מכל מקום במעשה הנטיעה שלו גרם שהקרקע לא תשבות בשביעית. אבל אי נימא דהאיסור הוא על הגברא שלא יעבוד בשביעית, ממילא כל שעושה את מעשה הנטיעה מערב שביעית, אין לאסור לנטוע בערב ראש השנה.

ועוד יש לחקור, בטעם שאסרו לטעת החל ממ"ד יום קודם ראש השנה, שהוא משום מראית העין, אם הטעם הוא מחשש שימנה לפירות שנות ערלה משנת השמיטה ואז יחשדוהו שנטע בשמיטה, או מפני החשד שאם יצין ציץ ויפרח בשביעית, יחשדוהו שנטע וזרע בשביעית עצמה. ונפקא מינה באילני סרק, דלפי הטעם הראשון אין לחוש באילני סרק, אחר שאין נוהג בהם דין ערלה, אבל לטעם השני הדין כן גם בזרעים וגם באילני סרק. וע"ש ברש"י בר"ש ובהרא"ש שלא הזכירו הטעם של מונין לערלה, ומשמע דהטעם הוא מפני החשד שזרע בשמיטה, ולפי דבריהם יש איסור לנטוע בערב שביעית גם אילני סרק אם הקליטה תהיה בתוספת שביעית, ואם כן כל שכן שאסור לזרוע בזמן הזה אם הקליטה תהיה בשביעית. וכן כתב המהרי"ק בדעת הרמב"ם דהטעם הוא משום חשד ולא משום ערלה, שהרי הרמב"ם סתם וכתב: ש"אין לנטוע אילנות ערב שביעית", ומשמע דגם אילן סרק בכלל, מדלא חילק בזה. ולפי זה הטעם שאמרו מפני מראית העין אינו דוקא משום שיחשדוהו

נראה דאסור לנטוע ולזרוע אם הקליטה תהיה בשביעית. וראה עוד כמה שכתב שם בסימן מח. והנה הגאון החזון איש (סימן יז אות כה) כתב להסתפק בדין זה, שכתב, דנראה שזורעין עד ראש השנה דלא שייך בו מנין, ומיהו אפשר לזרוע שתקלוט בשביעית אסור, ומשום שביטת הארץ לא שייך, דלא נאמר בעובד בה עכו"ם, שהרי מותר להשקות בשביעית מן התורה, ולא אסרה תורה אלא אבות, ופעולת הקרקע שהיא בלא מעשה כלל גריעה מתולדה, וכחאי גוונא גם האדם מותר בה. ומיהו יש לומר דנהי דצמיחה וגידול מותר, וראיה שאינו חייב לעקור הספיחין והאילנות, מכל מקום קליטה היא זריעה ממש ואסור. ובתוס' ע"ז משמע שאין האיסור של שביטת השדה תלוי בבעלות אלא העובד בשדה עובר על איסור שביטה וכו'. ע"ש. וכתב עוד (באות כו ד"ה שם ה"ב), ואפשר דהכי קאמר קודם ג' ימים שהוא שיעור שזורעין ומשריש חשיבי שבחן למשרי לחרוש בשביל פירות ששית, אבל פחות מג' ימים לא חשיבי שבחן למשרי לחרוש וכו', ולפי זה אסור לזרוע גם בזמן הזה לקלוט בשביעית. ע"כ.

נמצא שלדברי החזון איש אין נידון דידן תלוי כלל בחקירה הנו', אם המצוה היא בחפצא או בגברא, שגם אם המצוה היא בחפצא אין לך אלא מה שאסרה תורה לזרוע בשביעית עצמה, אבל בערב שביעית, אף שהקרקע עובדת בקליטת הזרע בשביעית. ואולם להלן בסימן כב (אות ה) כתב החזון איש להתיר לזרוע זרעים ולנטוע אילני סרק בזמן הזה, עד ראש השנה. ומ"ש להסתפק בסימן י"ז, נראה דכיון דלא נזכר בגמרא ופוסקים לאסור אין לנו לחדש איסורים. ואף על גב דמצינו חומרא בנקלט בשביעית יותר מנקלט בערב שבת, זהו דוקא בזמן שתוספת שביעית נהוג, אבל בזמן הזה אין שום איסור מחמת תוספת וכו', ונראה דבזמן הזה נוטעין אילני סרק עד ראש השנה כמו זריעה, כיון דלא שייך בו מונין, וכן מברכיין בשלא פסקה מן

(טו:), ולא לדעת התוס' שם, וכיון שגם לענין שביטת בהמה כל שהוא עצמו לא אסור בשבת אלא משום שבות, לא גזרו כלל בבהמה. נראה דאף שבעיקר דין שביעית בזמן הזה מסתבר שתקנו כעין דאורייתא, וגזרו חובת שביטה גם על על השדה, מכל מקום אם רואה אדם שעכו"ם עושה בשדהו עבודה דרבנן אפשר שאינו מחוייב למנעו. ואם כן נראה דכיון דבשביעית קיימא לן דלא אסור מן התורה אלא מאי דכתיבי בקרא להדיא, אפשר שגם השרשה בלא זריעה איסורה רק מדרבנן, וממילא אין מוזהרין בזה על שביטת השדה, ומותר לזרוע לפני שביעית, כמו שמותר לזרוע קודם השבת. אולם מפורש כתבו התוס' רי"ד בר"ה ובמו"ק, שאינו חייב להרחיק מראש אלא כשיעור שתקלוט הנטיעה קודם ראש השנה. וכן כתב גם המהר"י קורקוס בפרק ג' מהלכות שמיטה, וגם נראה דבהא דתנן אין נוטעין ערב שביעית פחות מל' יום, מבואר שלדעת רש"י הר"ש והרא"ש יש איסור לנטוע בערב שביעית אם הקליטה תהיה בתוספת שביעית, וכל שכן שאסור לזרוע בזמן הזה אם הקליטה תהיה בשביעית. וכן נראה גם בדעת רבינו תם שבתוס' (ראש השנה ט:):

דאף שאוסר לזרוע בתוספת שביעית בכל ענין אפילו הכי אינו חייב לעקור, אלא אם כן נקלט בשביעית, ומשמע שם שאין זה קשור עם האיסור של תוספת שביעית כי אם רק מפני זה שגם לקליטה בשביעית. ונמצא שלדידהו שפיר אסור גם בזמן הזה לנטוע אילן סרק אם הקליטה תהיה בשביעית. וגם בדעת הרמב"ם נראה דכיון ששינה מלשון הגמרא, ולא זכר שדינו דוקא בעץ מאכל, ולא הזכיר מענין הערלה, משמע דמיירי גם באילני סרק. ונראה כהמהר"ק שהבין בדעת הרמב"ם דהטעם הוא משום חשד ולא משום ערלה, אך כיון שהפני יהושע, והגרעק"א, והפאת השלחן, לא פירשו כן בדעת הרמב"ם שפיר נראה דיכולים להקל בזמן הזה לנטוע אילני סרק בתוך מ"ד יום, כיון דלא שייכי בהו ערלה. אולם בתוך י"ד יום, או לענין זרעים היה

ובספר אור לציון (שביעית עמוד כד) כתב, דנראה למעשה, שאף שמעיקר הדין יש להתיר עד ראש השנה, וכמו שנתבאר שאין האיסור על הארץ [לדעתו], ושאין לחדש איסורים שלא הזכרו בגמ', מכל מקום לכתחלה ראוי לחוש לדעת האוסרים, ויש להשתדל לנטוע ולזרוע באופן שהקליטה תהא לפני השנה השביעית. וסתם קליטה באילן הוא י"ד יום, וכמו שכתב הרמב"ם שם בהלכה יא. ולענין זרעים הסכמת הפוסקים שהקליטה היא בג' ימים, וכן כתב הש"ך (סימן רצג ס"ק ב') בשם התרומת הדשן. ע"ש. על כן יש להזהר לכתחילה שלא לנטוע אילן סרק י"ד יום לפני ראש השנה, ולא לזרוע ירקות וכן פרחים חד שנתיים שדינם כירקות ג' ימים לפני ראש השנה. ובדיעבד שלא נטע קודם, רשאי במקום הצורך להקל לנטוע אילן סרק ולזרוע ירקות ופרחים עד ראש השנה.

ולדינא, לכאורה כיון שהדבר ספק ומחלוקת בפוסקים, וגם יתכן שדין זה תלוי אם מצות "ושבתה הארץ" היא בחפצא או בגברא, ונטיעה אפילו בשביעית עצמה אינה מן התורה לרוב הפוסקים, וכל שכן באילן סרק, ממילא הוי ספק ספיקא, שמא הלכה כמאן דאמר דהמצוה היא בגברא, ואף אם תמצא לומר שהמצוה היא בחפצא שמא נטיעה היא דרבנן, וספק דרבנן לקולא. ומצינו ספק ספיקא כעין זה גבי נשים שנסתפקו אם בירכו ברכת המזון לא, ראה בברכי יוסף (סימן קפו סק"ד), ובשו"ת יחזה דעת חלקו (סימן ט). ע"ש. ובפרט שיש בדבר מחלוקת, והמנחת חינוך נשאר בצ"ע בזה, נראה שמעיקר הדין יש מקום להקל לזרוע עד ראש השנה, אף שהקליטה תהיה בשביעית, משום דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וספק דרבנן לקולא.

ואף שרוב הראשונים והאחרונים כתבו שמצות ושביתה הארץ היא בחפצא, [ובזמן הזה היא מדרבנן כמובן], ולדבריהם יש איסור לזרוע בערב שביעית אם הקליטה תהיה בשביעית, מכל מקום מאחר והחזון איש לא תלה דין זה

האב, ומרכיבין באילן מאכל כיון שאין מונין מההרכבה, וברייטא דראש השנה כללה ערלה ושביעית, ודינן אחד, וכל שאין מונין לערלה אין איסור שביעית. ע"ש. וראה עוד במה שכתב בסימן כו אות ג', להשיב על דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שרצה להוכיח מהתוס' רי"ד לאסור, ודחה אותו. ושאלו, היאך התירו להשקות לזרוע קודם שביעית, הרי האיסור בחפצא, ותירץ, שזה לא מה שהתורה אסרה. וע"ש.

ומכאן יש להעיר אחר המחילה, על מה שכתב בספר דרך אמונה (פ"א סק"א) שמדרבנן אפשר שאסור אף בזמן הזה שאין נוהג תוספת שביעית. וראה בזה להלן. ע"כ. ושם ציין להחזון איש, אך לא הזכיר מדבריו בסימן כב אות ה', וסימן כו אות ה', שפשט להתיר. וצ"ע.

והנה בספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (פ"א ס"ב) כתב, דבזמן הזה אין לנטוע "שום נטיעה" מ"ד יום קודם ראש השנה ואם עבר ונטע יעקור. ע"ש. ומשמע דאפילו אילן סרק אסור. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סימן מ"ח) הנ"ל, ובספרו מעדני ארץ (קובץ הערות סי' ח' אות ד') הביא בשם תוס' רי"ד והרמב"ן (במו"ק שם) דהזרוע בערב שביעית באופן שהקליטה תהיה בשביעית הוי כזרוע בשביעית, אלא יכול ליטוע עד י"ב יום קודם ר"ה אבל אין חוששין לל' יום, משום שאין את הטעם של מונים. ע"ש.

גם בספר כרם ציון (הלכות פסוקות עמ' ז) כתב דגם אילני סרק אין ליטע. ומכל מקום יש מקילין עד ראש השנה, וראוי להחמיר י"ב יום קודם ראש השנה. ע"ש. ועיין בספר המור (עמ' פ"ט, ועמ' קטז) בשם הר"ש לפידות. ובשו"ת משיב דבר (ח"ב סוף סימן כ"ט), ובאגלי טל (מלאכת הזרוע), ובשו"ת הר צבי (זרעים סוף סימן ל"ז). ע"ש. ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סוף סימן קט) כתב להוכיח דבאילני סרק שהוא רק לעיבוי האילן והוי תועלת דשישית בלבד ושרינן. ע"ש.

ד. עץ או כנה הנטועים קודם ט"ו באב, מותר להרכיב עליהם עץ רוכב עד סמוך לראש השנה, כיון שאין מונים שנות ערלה מזמן הרכבתה, אלא מזמן נטיעת הכנה. נואפילו בכנת סרק, ואפילו במרכיב על כנה בפחות מגובה טפח, כל שהיא מעל פני האדמה. ולכתחלה טוב ונכון לסיים את ההרכבה באופן שהיא תיקלט קודם ראש השנה. (ד)

ה. יש אומרים שיש להחמיר בכל מלאכת זורע בשביעית, שלא לזרוע ג' ימים קודם ראש השנה, כדי שלא תהיה הקליטה בשביעית. ויש אומרים שבזמן הזה אין צריך להחמיר בזה. ולכן טוב ונכון שכל אחד ישתדל לסיים את הזריעות כדי שיקלטו קודם ראש השנה, ולא להכנס למחלוקת. (ה)

שיקלטו קודם שביעית. אך מעיקר הדין נראה שהעיקר להקל בנידון דידן. (ד) ראה להלן סעיף יא, וכן הוא בחזר המכון למצוות התלויות בארץ, לקראת שנת השמיטה תשס"א, ע"ש. וראה בספר אור לציון (שביעית עמוד כד בהערה, ד"ה והנה).

אם מותר להבריך בערב שביעית יחור של גפן תחת הארץ

הר"ש שביעית (פרק ב' משנה ו'), ובתוס' (ר"ה י: ד"ה שלשה) בשם ר"ת, דכל נטיעה שריא ערב שביעית, דכיון שהיא דרבנן, אין בה תוספת שביעית. נמצא שר"ת חולק על הרמב"ם בעיקר דין נטיעה, ואם כן נראה דיש להקל ולסמוך על ר"ת, ובפרט דעיקר שביעית בזמן הזה אינו אלא מדרבנן לדעת רוב הפוסקים. ואין לומר דכיון דעיקר האיסור הוא מפני מראית העין, אם כן יש לאסור שהרואה אינו יודע אם חתך מן הזקנה או לא, זה אינו, שהרי הדבר ניכר כמו שאמרו בירושלמי, סימן לדבר מאן דאכיל דלא דיליה וכו'. והביאו הבית יוסף בהלכות ערלה (סימן רצד), ובט"ז (ס"ק כה). ועיין עוד בחזון איש (סימן יז סק"ה), ובשו"ת חיים לעולם (יורה דעה סימן ב). ע"ש.

לזרוע בערב שביעית שייקלט בשביעית

שלענין נטיעת אילן סרק יש להקל בצירוף סברת הראשונים דנטיעה אף בשביעית עצמה אינה מלאכה האסורה מן התורה. אולם לגבי

בחקירה זו, ולדעתו גם למי שסובר שהמצוה היא בחפצא אפשר להקל לזרוע בערב ראש השנה, שאין לנו אלא מה שאסרה תורה בשביעית עצמה, והראיה מדין השקיה שמוותרת מן התורה אף בשביעית עצמה. ולכן כתבנו שנכון להקדים את כל הזריעות כדי

ואם מותר להבריך ערב שביעית יחור של גפן תחת הארץ, בענין שאין קוצצין אותו אלא תמיד יונק מן הזקנה, עיין בספר און אהרן (מערכת ש' אות כה), שכתב להקל בזה, מדפסק הרמב"ם (פרק ג' דשמיטה הלכה יא) דאף בזמן הזה אין נוטעין ואין מרכיבים ואין מבריכים ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם שביעית, וסתם קליטה ב' שבתות. ודבר זה אסור מפני מראית העין, נמצאת אומר שהנוטע או המבריך קודם ראש השנה במ"ד יום יקיים. ע"כ. ומכל מקום נראה דלא מיקרי נטיעה אלא כשחותך היניקה מן הזקנה, כמבואר ברמב"ם בהלכות ערלה, וכן הוא בתוס' (ר"ה ט: ד"ה מרכיב). ועדיין צריך להתיישב. ועיין בדברי

(ה) כבר כתבנו לעיל דלכאורה הדבר תלוי בחקירה אם מצות ושבתה הארץ היינו על החפצא של הקרקע, או על הגברא. וביארנו,

ו. העיקר להלכה כדעת רוב הראשונים שאין איסור ספיחין כל שנזרע והושרש קודם השביעית, ולכן יש לייצץ לחקלאים לזרוע שתיל עם שורשים [חשוף] ג' ימים קודם ראש השנה, שאז הקליטה תהיה קודם ר"ה, וכשהוא זורע זרע, יזרע עד זמן שינבוט קודם ראש השנה, וכגון בגזר הוא כשבועיים. והיכא שיש איסור ספיחין, כגון שרוצה לזרוע בכ"ט אלול וישתרש בשביעית, אין לזורעו מפני שבלאו הכי צריך לעוקרו. (ו)

זריעה שהיא מלאכה האסורה מן התורה, לכאורה יש לחוש להסוברים דהמצוה היא על החפצא של הקרקע לשבות בשביעית. ועיין בש"ך (יו"ד סימן רצג) שהביא בשם התרומת הדשן, דיש להחמיר שלא לזרוע ג' ימים קודם ר"ה כדי שלא תהיה קליטה בשביעית. וכ"כ המנחת חינוך (מצוה רצה). ע"ש. וע"ע בשו"ת מנחת שלמה הנ"ל (סימן נא אות ד, ו). ובספרו

מעדני ארץ (קובץ הערות פ"ח אות ו). ע"ש. אולם החזון איש (סימן כב - ה) כתב דבזמן הזה אין להחמיר בזריעה ג' ימים קודם ראש השנה. ולדעתו גם אי נימא דמצוה היא בחפצא, בנידון דידן שרי, דאין לך אלא מה שאסרה תורה. ע"ש. ועיין עוד בספר שמיטה כהלכתה (עמוד ו). ובספר שנת השבע (עמוד יח). ע"ש.

קליטת הזרע בשביעית

ממילא כל שעושה את מעשה הנטיעה מערב שביעית, אין לאסור לנטוע בערב ראש השנה, וכדעת הגאון החזון איש הנ"ל, שאין האיסור על הארץ, ואין לחוש לאיסורים שלא הוזכרו בגמרא. ואמנם כתבנו לעיל שדעת רוב הפוסקים שהאיסור הוא על החפצא, ולפי זה לכאורה יש להחמיר בנידון דידן, מכל מקום יתכן לומר שגם לדידהו אין האיסור בחפצא אלא כשעושה בשביעית עצמה. ועל כל פנים הוא ספק במידי דרבנן, וכיון שהגאון החזון איש מיקל בזה, לכן אין להורות איסור בדין זה, ומיהו לכתחלה היכא דאפשר ראוי לחוש לדעת האוסרים, ויש להשתדל לנטוע ולזרוע באופן שהקליטה תהיה לפני השנה השביעית. וסתם קליטה באילן הוא י"ד יום, וכמו שכתב הרמב"ם (פרק ג' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא). דהלכה כרבי יוסי ורבי שמעון שאמרו שזמן הקליטה הוא שתי שבתות. וכן הוא בפ"ק דראש השנה (י). ולענין זרעים הסכמת הפוסקים שהוא ג' ימים. וכמו שכתב הש"ך (סימן רצג סק"ב) בשם המהרא"י בתרומת הדשן. ובדיעבד שלא הספיק לנטוע קודם, רשאי

(ו) הנה בזרעים אין איסור ערלה, ולכן אין בהם גם משום מראית העין. ולדעת החזון איש הנ"ל (שביעית סימן יז אות כב, וסימן כב אות ה', וסימן כה אות ט"ז), מותר לזרוע כל סוגי צמחים שאין בהן איסור ספיחין. ומותר לנטועם עד ערב ראש השנה של שביעית, אף על פי שקליטת הזרע בקרקע תהא בשמיטה. ואמנם במנחת חינוך הנז' (מצוה חצר אות ח', ומצוה שכו) רצה לדון לאסור נטיעת אילן סרק כשהקליטה תהיה בשביעית, שהרי יש איסור מיוחד בשביעית, שהארץ תשבות, וממילא אף שמעשה הנטיעה היא קודם השביעית, מכל מקום כיון שנקלט בשביעית הרי לא שבתה הארץ בשנה השביעית. וראה מה שכתבו בזה באגלי טל (מלאכת זרע סימן ב' אות ח'), ובמעדני ארץ (סוף שביעית), ובספרו מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות ה', וסימן מח ד"ה ומיהו). ע"ש.

וכבר כתבנו דלכאורה כל זה אי נימא דהאיסור הוא על החפצא של הקרקע שתשבות ממלאכה בשנת השמיטה, אבל אי נימא דהאיסור הוא על הגברא שלא יעבוד בשביעית,

ז. פרחים ועשבי ריח הגדלים בעציצים נקובים, דינם כפרחים ושושנים שמותר לנטועם סמוך לשביעית. וכן הנטועים באדמה. כדלעיל סעיף ג'. (ז)

ח. גם תבואה וקטניות נכון וראוי היכא דאפשר שיקדימו לזרעם כדי שיגיעו לשליש גידולם קודם שנת השמיטה, ולא יגיעו לידי איסור ספיחין. אולם זה לרווחא דמילתא. (ח)

ט. גם מלאכות המותרות לעשותן בשנת השמיטה במקום הפסד, וכאשר יבואר, רצוי ונכון להקדים ולעשותם לפני השמיטה, כדי שלא יצטרכו לעשותם בשנת השמיטה. (ט)

הגשמים, אם גם בזה יש איסור תוספת שביעית. וכל זה לדידן שאין אנו מחמירים בשביעית בירק לילך בו אחר לקיטה, שזהו דעת רוב הראשונים, אבל לדעת הרמב"ם הולכים בירק אחר לקיטה. וראה מה שכתבנו להלן בדין ספיחין, דנקטינן לדינא שלא כדעת הרמב"ם בזה.

תוספת שביעית בפרחים ועציצים

ז) על פי המבואר בהערות הנ"ל, גבי נטיעת אילני סרק בערב שביעית בזמן הזה. ובדרך אגב יש להבהיר, כי לענין קדושת שביעית נראה דכל פרח שאין בו טעם ועשוי לריח בלבד אין בו קדושת שביעית, ואם כן לא גרע מאילן סרק שמותר לנטוע אותו עד ראש השנה, וכל שכן שפרח הוא בזריעה שהוא ג' ימים קודם ראש השנה. ולכן מותר עד ערב ראש השנה. ועיין בזה בספר משפטי ארץ (עמ' 29). ע"ש. ואם אנו מחמירים באילן סרק, גם כאן צריך להחמיר. אך לפי המבואר לעיל העיקר לדינא להקל בזה, אך כדאי להקדים את זריעת הפרחים כדי שיקלטו קודם השביעית.

ובעציצים הנה ודאי היכא שהוא עציץ שאינו נקוב וגדל בבית תחת קורת גג, ודאי שיש להקל בו מכמה טעמים, וכן אפילו שהוא נקוב והוא בחרץ אם אינו אלא לנוי מותר, ומותר להעבירו. וע"ע בזה בספר משפטי ארץ (עמוד 23 25 29). ע"ש.

ח) על פי המבואר לעיל. וראה בפרק ב' דשביעית משנה ז'. ראש השנה (יד.), ר"ש (פרק ט' משנה א'), רמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ט-יא). ועיין בחזו"א (סי' כז אות ב', ובסי' ט' גבי אורז). שוב ראיתי מה שהאריך בזה בשביתת השדה (עמוד נט). ע"ש.

ט) חזון איש שביעית (סימן כא אות יז), שכל

לנטוע בערב ראש השנה אילן סרק, או פרחים וירקות. ודין הירקות כדין ספיחין שאסורים באכילה מאחר שהקליטה היתה בשביעית.

ועיין בכרם ציון (עמוד שלב) מ"ש לרון בענין זה שנטע בזמן תוספת באופן שהקליטה תהיה רק באמצע השנה השביעית, עם ביאת

ז) על פי המבואר בהערות הנ"ל, גבי נטיעת אילני סרק בערב שביעית בזמן הזה. ובדרך אגב יש להבהיר, כי לענין קדושת שביעית נראה דכל פרח שאין בו טעם ועשוי לריח בלבד אין בו קדושת שביעית, ואם כן לא גרע מאילן סרק שמותר לנטוע אותו עד ראש השנה, וכל שכן שפרח הוא בזריעה שהוא ג' ימים קודם ראש השנה. ולכן מותר עד ערב ראש השנה. ועיין בזה בספר משפטי ארץ (עמ' 29). ע"ש. ואם אנו מחמירים באילן סרק, גם כאן צריך להחמיר. אך לפי המבואר לעיל העיקר לדינא להקל בזה, אך כדאי להקדים את זריעת הפרחים כדי שיקלטו קודם השביעית. וכבר נתבאר כל זה לעיל באורך. ובירושלמי (שביעית פרק ז' משנה א') הסתפקו גבי בשמים מהו שיהיה עליהם קדושת שביעית, והיא בעיא דלא איפשיטא. ובזמן הזה דשביעית דרבנן יש להקל. ובשו"ת ציץ הקודש (ח"א סימן טו) הביא בשם רבו המהריל"ד שאין

י. מיום ט"ז אב ואילך אין לנטוע עצי מאכל חשופי שורש. ואם נטע באיסור, כל שנטע בט"ז, לענין ערלה ימנה את שנת השמיטה לשנה ראשונה, אך אינו מחוייב לעקור את העץ, אך אם נטע או הבריך או הרכיב אילן מאכל מיום י"ז אב ואילך, חייב לעקור את העץ. ואם לא עקר - הפירות מותרים. ואם מת קודם שיעקור מחייבים את היורש לעקור. ומי שנסתפק אם הנטיעה שנטע היתה קודם ט"ז באב או אחר ט"ז באב, יש להקל לחשוב כאילו נטע קודם לט"ז באב, ובר"ח תשרי עלתה לו שנה. (י)

אסור לעשות ב' פעמים, וכן חייבים לזבל ולנכש קודם ר"ה, שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית. ואף אם לא יספיק לכל השנה כל מאי דאפשר למעוטי חייב למעט. וכן מה שאפשר לאחר עד אחר ר"ה חייב לאחר ואסור בשביעית.

מה שהתיר הוא דוקא כשיש חשש שימות כל העץ או שיפסדו כל הפירות, הא לאו הכי אין להקל. ויש לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ, וכל שאינו אלא הרוחה אסור. ואם אפשר להסתפק בפעם אחת

עבר ונטע בתוך ארבעים וארבע יום קודם ר"ה - אם הפירות מותרים

שנסתפק אם הנטיעה שנטע היתה קודם ט"ז באב או אחר ט"ז באב, יש להקל לחשוב כאילו נטע קודם לט"ז באב, ובר"ח תשרי עלתה לו שנה.

(י) הנה היכא שעבר ונטע ולא עקר את נטיעתו, נסתפקו בירושלמי (פרק ב' דשביעית הלכה ד') אם הפירות מותרים או אסורים, ואמרו שם, שאין להוסיף על הגזירה, שהרי הנטיעה גופא בכהאי גוונא היא גזרה, ואין לחדש עליה ולאסור את הפירות. וכן פסק הרמב"ם (פרק ג' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא). ואמנם מהר"י קורקוס שם בסוף דבריו כתב, דהרמב"ן וקצת מהראשונים נראה דסבירא להו שהפירות אסורים, כיון שעל ידי איסור הוא בא, והיה חייב לעקור. ע"ש. וראה עוד בזה בשבת הארץ על הרמב"ם שם, ובגידולי ציון (פרק א' אות ח'). ע"ש. ועיין בכסף משנה (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה טו) שכתב כדעת הרמב"ם להתיר הפירות. ולדינא נקטינן כדעת הרמב"ם, דכל היכא שמרן לא גילה לנו את דעתו להלכה, אנו הספרדים נוקטים להלכה כדעת הרמב"ם שהיה מרא דאתרא בארץ ישראל ואגפיה, וכמבואר בכמה אחרונים, הובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר חלק ד' (עמוד שכז), ובשו"ת יחווה דעת חלק ה' בסופו. ע"ש. [ומ"מ אם יש רוב הראשונים נגד הרמב"ם מצינו דנקטינן לדינא דלא כהרמב"ם].

וע"ש (בעמ' יח) שיש אומרים שבחוקן לארץ, אפילו אם נטע שלושים ושלושה ימים לפני ראש השנה [כ"ז באב], נחשב לו כשנה אחת לגבי ערלה, כיון שכל מה שממתינים י"ד יום זה מחמת הספק. וכמ"ש הגאון שפת אמת (ר"ה י:), דהא דבעינן י"ד ימים לקליטת האילן, הוא כדי שיצא מן הספק, שלפעמים אין הקליטה נעשית עד הזמן הזה, אבל פשוט דמצי למקלט אפילו ביום הנטיעה. ונפקא מינה לכמה מילי, דספיקא מיהא הוי, ובפרט בערלה דחו"ל שספקה מותר די בקליטת יום אחד. ע"ש. וכיו"ב כתב החתם סופר (חיו"ד סי' רפו), דבחול"ל די בשלושה ימים להשרשת הנטיעה, וא"צ י"ד יום. ושם (בסי' רפד) ד"ה אבל, כתב, דלכ"ע אפשר וקרוב לודאי שתקלוט הנטיעה גם קודם י"ד יום. ומיהו בפחות משלושה ימים אין לסמוך להקל. ע"ש. ולפ"ז אף אם נטע אחר ט"ז באב, יש כאן ספק שמא נקלטה באותם ימים, והו"ל ספק ספיקא להקל.

וראה בחזון עובדיה (ברכות עמ' טז) שמי

יא. אילן [מאכל] שעקרו הרוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר, ויש עמו מעט עפר מסביב לשרשיו, כל שהיה יכול לחיות בו כמה ימים [עד שבועיים] חשוב כנטוע, ומותר להעביר את האילן למקום אחר עם עפרו, אף בסמוך לראש השנה, ואין זה חשיב כנטוע. [וגם בשביעית עצמה יהיה מותר, כמו שיבואר להלן בפרק ד סעיף יח]. וכן עצי פרי הנטועים בגוש בתוך עציץ נקוב [והגדרת נקב בעציץ, ראה להלן עמוד רכה] קודם ט"ו באב, ומונחים על גבי קרקע גלויה קודם לראש חודש אלול, מותר לנטועם עד ערב ראש השנה של שמיטה, כל שהגוש נשאר בשלימותו. ושנת השמיטה תיחשב לשנה השנייה למנין שנות הערלה. (א)

יב. אם יש צורך לטעת אילנות בערב שנת השמיטה בגינות פרטיות או צבוריות, אם הם אילני סרק, ישתדלו להקדים לשותלם שבועיים קודם. ואם הם אילני מאכל, יש להציע להביא שתילים עם גוש עפר מסביבם, שיכולים לחיות עם העפר י"ד יום, וישתלו אותם עד ערב ראש השנה. (ב)

יג. אם גוי נטע לאחר ט"ז אב תשע"ד בלי ידיעת בעל הבית, יש מי שכתב שצריך בעל הבית לעקור את העץ, שמכיון שהיהודי הוא בעל האילן, על כן יש לחשוש שיחשדוהו שנטע בשנת השמיטה, והדבר אסור משום מראית העין. ויש לעיין בזה

אילן שעקרו הרוח והוליכו למקום אחר

יא (סימן רצד סעיף יט): אילן [מאכל] שעקרו הרוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר, ויש עמו מעט עפר מסביב לשרשיו, והוסיף עליו שם עפר ונשרש שם בארץ אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר, הרי זה כנטוע במקומו ופטור מהערלה, ואם לאו חייב. ע"כ. [ואין שייך כאן זה וזה גורם, דכאן אין צריך אחד לחבירו כלל, כיון דסגי בעפר הראשון. ט"ז]. ובבית יוסף שם הביא תשובת הרשב"א בחלק ג' (סימן רכה) שהסתפק אם די שיכול לחיות בו כמה ימים, או בעינין שיכול לחיות בו ג' שנים, ולא נטה להקל שם הרשב"א אלא בחוץ לארץ. ע"ש. וכתב בספר אור לציון (שביעית עמ' כד) דאף שלענין ערלה קשה להקל נגד הרשב"א, מכל מקום לענין שביעית כיון שכל איסור

נטיעה לפני השביעית הוא משום מראית העין, יש להקל בפשיטות, דכל שיכול לחיות בו כמה ימים חשוב הוא כנטוע, ואין העברת האילן בעפרו חשובה נטיעה, ויש להקל להעבירו אף בתוך מ"ד יום שלפני ראש השנה. ושיעור כמה ימים דחשיב על ידי זה כנטוע, יש לומר דהיינו שבועיים, שהם ימי קליטה. וכן כתב מהר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (ח"א סי' רנ), ובחזון איש (ערלה סי' ב' סק"י). ע"ש.

יב על פי המבואר בהערה הנ"ל. והארכנו בכיו"ב בהלכות ערלה, ועוד חזון למועד.

למעשה. ובאילן סרק כבר נתבאר שאין צריך להחמיר ארבעים וארבע יום, ורק טוב ונכון להקדים שבועיים קודם ראש השנה. ובדיעבד שזרע האילן בערב ראש השנה, אפילו אם הישראל עשה כן, אין צריך לעוקרו. י

גוי שנטע לאחר ט"ז אב בלא ידיעת בעל הבית

בגברא, וליכא איסור מן התורה לומר לגוי בשביעית שיעשה מלאכות, ורק מדרבנן הוא אוסר מצד אמירה לעכו"ם שבות בכל האיסורים, ממילא יש לדון דשמא כל זה בשביעית עצמה, אבל לא בתוספת שביעית שהוא רק מפני מראית העין. ולמה יצטרך לעקור אחר שהגוי עשה כן בלא ידיעתו. ועוד, דהנה הסומכים על היתר המכירה ועל המקילין לעבוד בקרקע בשביעית לאחר שנמכרה, לכאורה למה לא חוששין שימנו שנות ערלה, ויהיה אסור לנטוע, ועל כרחך דאין לנו אלא מה שאסרו בקרקע ישראל, אבל לא בקרקע שנמכרה שבזה ליכא איסור. וכן יש לומר בגוי שעשה על דעת עצמו. ויש להתיישב בזה, דשמא לא יהיה צריך לעוקרו. ועוד יש לצדד בזה על פי מה שכתב בשו"ת בית יהודה (חלק אורח חיים סימן כח) אם מותר לו לעכו"ם עם חשיכה לאפות הפת, ואת"ל דמותר כיון שהתחיל קודם חשיכה מהו הדין באם לא התחיל לאפותו עד שחשכה, כיון דמעצמו הוא עושה כן, שהישראל הביא לו מבעו"י אין לאסור או דילמא לא שנא. וע"ש שהאריך בתשובה לומר דמותר לומר לעכו"ם לאפות סמוך לחשיכה, אפי' בפחות מקרימת פנים, דאע"ג דלישראל אסור במזיד, כיון דאינו אלא שבות גזירה שמא יחתה בגחלים, לעכו"ם שרי, דהוי שבות דשבות במקום מצוה, ולא גזרו רבנן. ומותר לומר לו לרדות נמי כדרכו מה"ט, כדאיתא בסי' ש"ז ס"ה, וסי' של"א ס"ו, וסי' תקפ"ו. וע"ש עוד. ומבואר מדבריו ליכא לחוש להא שיחשדוהו במוצ"ש שאמר לעכו"ם. ודו"ק. וה"ה בנ"ד דיש להקל במראית העין בגוי.

ג) כן כתב בשו"ת שבט הלוי חלק ב' (סימן רא). ואמנם לגבי מצות ושבתה הארץ, נראה שאם הגוי עבד בקרקע של ישראל בלא ידיעתו ושליחותו, ובלא ציוויו, בפשטות אין הבעלים עוברים על עשה ד"ושבתה הארץ", גם אי נימא דהמצוה היא בחפצא של הקרקע, דאף שהקרקע עצמה פעלה בשביעית, מכל מקום אין לנו אלא מה שאסרה תורה, והרי התורה התירה להשקות בשביעית, ורק מדרבנן הוא דאסור, ואמאי שרי להשקות, והרי אין הקרקע שובתת על ידי השקאה זו, אלא על כרחך דמצות "ושבתה הארץ" היא לפי מה שהתורה אסרה, וכל מה שהתורה לא אסרה, אף שהקרקע לא שבתה, אין בזה איסור. וממילא גם אם הגוי נוכן אם השכן הישראלי עשו מלאכה בקרקעו, כיון שעשו כן בלא ידיעתו ושליחותו של בעל השדה, לא ביטל מצות ושבתה הארץ. וכבר כתבנו לעיל סברא זו [כיוצא בזה] בשם הגאון החזון איש. אלא שבמקום אחר כתבנו להעיר מדברי מרן בהלכות שבת (סי' רמו) גבי שביתת בהמתו, דאף שהתנה עמו שיחזירנה לו בערב שבת, אם הגוי לא קיים התנאי ולא החזיר את הבהמה, צריך שיפקירנה כדי שלא יעבור על איסור מצות שביתת בהמתו. והרי התם בודאי שאם הגוי ירכב על הבהמה או יעשה עמה מלאכה, אין זה על דעת הישראל הבעלים, ואדרבה זה נגד דעתו שהרי התנה עמו בפירוש להחזירה לו בערב שבת סמוך לשבת, ואפילו הכי צריך שיפקירנה וכתבנו לעיל דשמא יש לחלק בין שכירות בהמה לגוי שהיה לו לו לדעת שלא יעמוד בתנאו, לנידון דידן. ויש לעיין בזה.

והנה למאן דאמר דמצות ושבתה הארץ היא

פרק ג' - באיזה שדה שביעית נוהגת

א. כל דיני שביעית שייכים גם בשדה של שותפים. (א)

שביעית בשדה שותפים

וביבי"א ח"ד (חאו"ח סי' ח סוף אות ט). ובשו"ת יחווה דעת (ח"ו ס"ס ל). וע"ע להחיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' ג) לגבי דבר שהוא משמעותו של הפסוק.

וכיון שאין לנו כח לדרוש דרשות מעצמינו, אם כן, כל שלא נמצא כן בגמרא ובמדרשי חז"ל, אי אפשר לנו לדרוש מהפסוק שנאמר בלשון יחיד, דבשל שותפין ליכא איסורא. והנה מצינו בכיוצא בזה בכמה ענינים שדנו הפוסקים בדבר שותפין אם נחשב כדבר השייך לאחד:

א. וכגון לענין איסור ריבית, אם מותר להלוות בריבית כסף של שותפין, כיון דכתיב את "כספך" לא תתן לו בנשך, ולכאורה נימא דממעט שותפין. וראה בזה בשו"ת בנין ציון (סימן סה) והעלה שם, דאיכא ריבויא לאיסור גם שותפין. ואם כן בשביעית דליכא ריבויא נימא דאין הכי נמי דשדה של שותפין נתמעט לענין איסור עבודה. וראה בשו"ת חקרי לב (חלק יורה דעה חלק ב' סימן טו"ב), שהאריך הרבה בענין זה, ובכיוצא בזה.

ב. וכן לענין תשלומי כופר, מבואר בגמרא (ב"ק מ.) בעי מיניה שור של שני שותפין כיצד משלמין כופר וכו' כופר אחד אמר רחמנא ולא ב' כופרים. ופסק הרמב"ם (פרק י' מהלכות נזקי ממון הלכה ה') דשור של שני שותפין שהרג, כל אחד מהן משלם כופר שלם, שהרי כל אחד מהן צריך כפרה גמורה. ועיי' בצפנת פענח (מהדורא תנינא 106 מ-ג) בדין שור של שותפין הקדש וישראל. ע"ש.

ג. וכן יש לדון באחים שקנו אתרוג בתפיסת הבית, אם יוצאים ידי חובה באתרוג זה.

א) הנה גבי שדה של שותפין, לכאורה לישנא דקרא "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור", משמעותו שדך המיוחדת לך ולא של שותפין, וכמו שכתבו התוס' (סוכה כו:): דכיון דכתיב לך, למעוטי דשותפין משמע, כדמוכח בחולין (קלו). לגבי תרומה וחלה ופאה. ע"ש. אולם הרי ידוע שאין לנו כח לדרוש דרשות מעצמינו, וכמ"ש הרא"ה (כתובות ס.), שיי"א שבשר אדם אסור מכח עשה, משום שנאמר "זאת הבהמה אשר תאכלו", ולא אדם, ולא הבא מכלל עשה הרי הוא כעשה, ודברי תימה הם דאנן לית לן למדרש קראי מאי דלא דרשי בהו רבנן. [ולענין בשר אדם ראה בילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב]. וכ"כ מהרי"ק (שורש קלט), שאחר שנחתם התלמוד אין לנו לדרוש מעצמינו לענין הלכה. וכיו"ב כתבו התוס' (חולין פח. ד"ה ורבי יהודה).

גם הרא"ם (פר' מטות) כתב, שאין אנו רשאים לדרוש באם אינו ענין וכדו', אלא רק חכמי המשנה, וכל דבריהם דברי קבלה, אבל לא לשום אדם זולתם אפילו לגאונים הראשונים וכ"ש לבאים אחריהם. ע"ש. וכ"כ הב"ח (חומ"מ ר"ס שפט) שדבר תמוה לדרוש מדעתינו מה שלא נזכר במשנה ובתלמוד. גם בספר ראש יוסף (או"ח סי' תקנ) כתב לדעת מרן, שאין לעשות שום דרשה אם לא ראה או מצא שעשו לה חכמי התלמוד או לפחות ירושלמי או מדרש או אגדה.

ובשדי חמד כללי הפוסקים (סי' טז אות ג) כתב, שאין לנו לדרוש דרשות מדעתינו ואפילו שנמצא דרשה זו לענין אחד בש"ס, אין לדרוש מדעתינו כמותה לענין אחר. וראה עוד בספר יד מלאכי (כללי התלמוד כלל קמד).

שנאמר ראשית גז צאנך, בלשון יחיד, ממילא בהמת שותפים פטורה מראשית הגז. ורבנן דרשי למעוטי שותפות נכרי. וראה בגמ' חולין (קלו:). ושם לגבי תרומה.

ט. וכן לענין אבלות, בבי' שותפין שאחד מהם אירע לו מקרה אבל, אם מותר לחבירו להמשיך בעבודתו. ובירושלמי (פרק ג' דמועד קטן הלכה ה') אמרו, שצריכים לנעול חנותם, ולא לעשות מלאכה בפרהסיא. והובא בהרי"ף ריש פרק מי שהפך (ה:). ובטור ובשלחן ערוך (סימן שפ).

י. וכיוצא בזה יש לדון בחפץ של שותפים ששוה פרוטה, ונמצא שלכל אחד יש בו פחות משוה פרוטה, אם שייך בו איסור לא תתאוה. וראה מה שהאריך בזה בספר רב ברכות (מערכת לא תתאוה א' מהדורת שנת תשנ"ח עמוד כו). ע"ש.

יא. וכן יש לדון לגבי שכר שכיר, שחייב פרוטה לבי' שותפים, אם עובר על איסור ביומו תתן שכרו, שהרי לכל אחד חייב פחות משוה פרוטה. וראה ברב ברכות הנ"ל.

יב. וכן לגבי אבידה, בפרוטה השייכת לבי' שותפים, שהרי נאמר בפסוק אשר תאבד ממנו, וכיון שלכל אחד יש פחות משוה פרוטה, אין בזה מצות השבת אבידה. וראה ברב ברכות הנ"ל.

יג. וכן לענין מצות שביחת בהמתו, שנאמר בו, למען ינוח שורך וחרמורך, דלכאורה למה לא נימא לאפוקי בהמת שותפין. והיינו שאינו מצווה למנוע בהמת שותפין העובדת בשבת משום למען ינוח. וראה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חלק יורה דעה סימן טו) שכתב, דאטו בשבת בהמה של שותפין אין בה איסור עבודה בשבת ואיסור דלמען ינוח, הס כי לא להזכיר. ע"ש. ועיין בבית יוסף (סוף סימן רמה) שהביא בשם השבולי הלקט שכתב, שאם הישראל והעכו"ם שותפים בבהמה, יש לו

ובגמרא ב"ב (קלו:). מבואר דבאתרוג של שותפות לא יצא.

ד. וכן יש לדון בחמץ של שותפין אם עובר בכל יראה, דהא כתיב לא יראה לך חמץ, ומתיבת לך לכאורה יש למעוטי שותפות. ומאידך י"ל דמקרא דתשביתו שאור מבתיכם, דמשמע אפילו דשותפין.

ה. וכן יש לדון בבית של שותפין אם חייב במזוזה, דהא כתיב בתורה, על מזוזות ביתך, בית שלך אין, בית של שותפין לא. ובגמרא חולין (קלה:). למדו מריבוי מיוחד, דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם, לרבות שותפין, וביתך אתא לכדרבא וכו'. ולכן כתב הטור (יורה דעה סימן רפו) דבית השותפין חייב במזוזה. ולכאורה בשביעית שאין לנו ריבוי מיוחד לחייב שדה של שותפין, נימא שאין שביעית נוהגת בשדה של שותפין.

ו. וכן מצינו במצות מעקה, בבית של שותפין דחייב במעקה, דאף שמלשון הפסוק "גגך" משמע דדוקא של יחיד חייב במעקה אבל שותפין לא מכל מקום מאחר שנאמר כי יפול הנופל ממנו, לא תלה הכתוב אלא בנופל, לפיכך גם גג של שותפין חייב במעקה ומה שאמרה התורה בלשון יחיד הוא כדי למעוטי בתי כנסיות שאינן עשויים לדירה. וכמבואר בגמרא חולין (קלו:). ובשלחן ערוך (יורה דעה סימן תכו סעיף ג'). ולכאורה בשביעית שאין לימוד מיוחד לחייב שדה של שותפין, נימא דשדה של שותפין פטור מדיני שביעית.

ז. וכן פטרו חכמים בהמה של שותפין ממעשר בהמה, בגמרא בכורות (נו:). ונלמד מהפסוק הזכרים אשר יהיו לך (שמות יג, יב) הכתוב בבכור, דהיינו המיוחד לך ולא של שותפות. [רש"י]. ואם אינו ענין לבכור שכתוב בו בקרבם וצאנכם, תנהו ענין למעשר בהמה, ר"ל דלא כתיב ביה אלא בקר וצאן (ויקרא כז, כב).

ח. וכן לענין מצות ראשית הגז בהמה של שותפים, שדעת רבי אלעאי דמאחר

ובין בשל חבירו. ורק לגבי הלאו נתמעט בשל חבירו. ולכן הרס"ג מנה גם את העשה וגם את הלאו.

והגאון ר' צבי פסח פראנק העיר בזה בירחון "שערי ציון" (שנת תרפ"ד. חוברת ג - ד סימן י) שיתכן לפטור שדה שותפין מדין שביעית. והשיב על דבריו הראשון לציון הגרב"צ עוזיאל שם, ונדפס בשו"ת משפטי עוזיאל (ח"א יו"ד סימן כז) שאף שנחלקו ר' אלעאי ורבנן (חולין קלה). בכל המצוות שצריך לתת מקניינו (כמו תרומה וראשית הגז), שנאמרו בלשון יחיד, אם חלות גם על שותפין, אך להלכה פסק הרמב"ם (פ"ד מהל' מתנע"ה הכ"ה. ובהל' תרומות פ"א ה"ב. ובהל' ביכורים פ"י הי"ד. ושם פ"ו ה"ו לגבי חלה. ושם פ"ה ה"ח לגבי ביכורים) דישראל ונכרי שהיו שותפים, חלקו של ישראל חייב ושל נכרי פטור, וכ"פ בה' תרומות פ"א ה"ב, שותפות הגוי חייבת בתרו"מ ומזה מוכח דס"ל להלכה כרבנן דר' אלעאי, דלא ממעטינן מקרא שותפות גוי בכל דבר שאין הגוי שותף לגמרי בגוף החפץ, וממילא יוצא דשותפות ישראל חייב בכל ענין, דהא לרבנן לא ממעטינן כלל שותפות ישראל, ואפילו במקום שאין בו דין חלוקה, כגון בראשית הגז. וכ"פ הרמב"ם (ה' בכורים פ"י הי"ד) השותפים חייבים בראשית הגז, והוא שיהיה בחלק כל אחד מהם כשיעור וכו', וכן עיסת השותפין חייבת בחלה (בכורים פ"ו ה"ו).

איברא שבדין מתנת כהונה כתב, בהמת שותפין חייבת, שנאמר זובחי הזבח (שם ט"ז), ומיניה משמע דדוקא משום ריבויא דזובחי הוא דמרבין שותפין, וכן כתב בדין בכורים (פ"ב ה"ח) פירות של שותפים חייבים, שנאמר בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו, אולם נראה דלא כתב כן אלא לרווחא דמילתא. וכ"כ הסמ"ג (הו"ד בכס"מ ה' רוצח פ"א ה"ב), והכס"מ כתב שם, שרבנו מפרש דמאי דאמרינן בגמ' ליתנהו להנהו כללי, לא קאי

להתנות תחלה עם העכו"ם הימים שיבואו לי לא תתנם לי אלא ביום פלוני, יום ב' או ג', אבל מדברי תשובת הריצב"א שאכתוב בסמוך נראה דלא מהני על ידי תנאי שיתנו מתחלה טול אתה שכר שבת ואני אטול כנגדך יום חול. משום דסוף סוף חלק הישראל עושה מלאכה בשבת, ואסור משום שביתת בהמתו. וכן כתב בכל בו להדיא. וז"ל מרן בשלחן ערוך (שם סעיף ה'): אם הישראל והאינו יהודי שותפין בבהמה מותר לעשות בה האינו יהודי מלאכה בשבת, על ידי שיחנה מתחלה וכו'.

ובספר גזע ישי (מערכת א' אות ד') הביא ממהרי"א בסאן בשו"ת לחמי תודה (סימן כ') שדן בבהמת ישראל שיש בה שותפות גוי, האם מצווה הישראל משום שביתת בהמתו, שהרי נאמר למען ינוח שורך וחמורך בלשון יחיד, ובחולין ממעט רבי אלעאי בהמת השותפים מראשית הגז. ובתשובת הריב"ש (סימן קנא) כתב, שיש לומר שאם התנו מתחלה בשעה שקנו את הבהמה, הרי זה כאילו הבהמה קנויה לגוי ביום שבת וכו', אבל אם לא התנו מתחלה אסור, אף אם אין כאן משום שביתת בהמתו, מאחר שיש לגוי חלק בבהמה ואינו נמנע מלעשות בה מלאכה על כרחו של ישראל, עדיין יש איסור שלוקח שכר שבת וכו'. ובשו"ת בית יצחק (חלק אורח חיים סימן לב אות ט') הקשה, דאמאי לא מיעטנו שותפות גוי מקרא דשורך וחמורך. וראה מה שהארכנו בזה בילקוט יוסף שבת כרך א' (עמוד מב). ע"ש.

ומלבד כל זה, יש להעיר עוד, שכל הדיוק הוא לגבי איסור זריעה וכדו' שנאמר בו שדך וכרמך, אבל לגבי מצות שביתה, נאמר ושבתה הארץ, ובזה אין מקום לחלק. גם הגר"י פערלא בביאורו לרס"ג (עשין סא) כתב לבאר בדברי הרס"ג שם, שאף שלענין שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, היינו דוקא שדך וכרמך, ולמעוטי שדה וכרם של חבירו, מ"מ לענין העשה של שביתת הארץ, הוא בין בשלו

כנסיות אין חלק לאחד מהם בו, שאף לבני עבר הים הוא, אינו נראה, וראיה מפורשת מתוספתא (פאה פ"ג הכ"א) הנוטע כרם להקדש, פטור מן הערלה ומן הרבעי, וחייב בשביעית. [וע' בתוס' מנחות פד, ובחזו"א שביעית סי' י סקט"ו]. ובירושלמי (פאה ספ"ז) איתא, ר"ז בשם ר' יוחנן, ושבתה הארץ שבת לה, אף דבר שהוא לה' שביעית חלה עליו וכו'. ומבואר שם שאפי' קדם ההקדש לשביעית חל עליו דין שביעית. וע"ע במל"מ (שמיטה פ"א ה"א). ואפי' אי נימא דלא איפסקא הילכתא כר' יוחנן, מ"מ מידי ספק דאורייתא ודאי לא יצא ופסקינן ביה לחומרא, ונקטינן שגם בהקדש נוהג איסור שביעית. ע"כ. וע' בהר צבי (זרעים ח"ב סי' מג) מה שכתב ע"ז.

גם הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סי' קטו) כתב, דמה שיצא הגרצ"פ פראנק לודן לגבי שביעית בשדה של שותפין, [ואח"כ חזר לודן לגבי ירושלים, שכיון שלא נתחלקה לשבטים, לכאוי אין שביעית ותרו"מ נוהגין בה מה"ת, מטעם דלא מיקרי שדך], כבר קדמו המנ"ח (מצוה שכט) ברמז, מ"מ כל גדולי ולומדי ארץ הקודש צווחו כולם ככרוכיא ע"ז, והוכיחו בראיות ברורות מן הש"ס והפוסקים שנוהג מדאורייתא גם בשדה השותפין. וכן לגבי ירושלים מפורש ברמב"ם (תרומות פ"א ה"טו) שבירושלים מחוייב מן התורה. ויש שהביאו ראיה ממשנה (קידושין ג:) מעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות, וליקט אדם אחד כלכלה של תאנים, ושלחן היתה ושל שביעית היתה, ואמר, הרי כולכם מקודשות לי בכלכלה זו וכו'. ומבואר ששביעית נוהגת בשדה של שותפות. ובדוחק י"ל שהיו שותפין רק בפירות או באילן, ולא בגוף הקרקע.

ועיין בשו"ת שערי רחמים (לר"ח פראנקו, חלק יורה דעה סי' ד) שהאריך בדין שותפות בשביעית, והאם אנו יכולים לדרוש דרשות מדעתינו אחרי חתימת הש"ס, והביא דברי

אלא לקצת דברים, ואין מעקה מכללן, אלא אף ר' אלעאי מודה בו, ומזה הבין מוהר"ר צבי פסח פראנק ("שערי ציון" ח"ו ג - ד סי' י) דהכס"מ סובר שדעת הרמב"ם דהלכה כר"א, ואין זה נכון, אלא דהכס"מ הכי קאמר, דדינא דמעקה הוי מוסכם לכ"ע שאין רבי אלעאי חולק בו, תדע דהא במתנות כהונה (בכורים פ"ט ה"ו) פסק הרמב"ם לחייב מריבויא דקרא דזובחי הזבח, וכתב שם הכס"מ דפסק כת"ק, אף על גב דר' אלעאי פוטר, וכדאמרינן בגמ' (חולין קל"ו), וכן בראשית הגז פסק הרמב"ם לחייב בהמת השותפים, והיינו ודאי כרבנן, ומזה מוכח ודאי דהרמב"ם פוסק כרבנן, ומחייב שותפות דישאל גם בשותפות שבגוף הקנין, ושותפות דגוי בדבר שיש בו אפשרות של חלוקה, כגון דגן ועוללות, וממילא יוצא לדין שביעית דרמיה לדגן ועוללות שאסור לעבוד בחלקו של ישראל, ולפ"ז שפיר כתב המבי"ט בדין ארנונא, שדוקא חלק הארנונא מותר, ואין מקום להשגת הגרצ"פ הנ"ל, דכיון דאיכא שותפות גוי פקע איסור שביעית מכל השדה, דבשותפות נכרי גם רבנן מודים דממעטינן שותפות גוי, דומיא דראשית הגז, אבל במידי דאפשר לחלוק כגון דגן ועוללות, וכן בשדה שביעית, לא ממעטינן שותפות גוי, והילכך אי סבירא לן דטעמא דארנונא הוא מדין שותפות, ודאי דלא שרינן אלא חלק המלכות, אבל לקושטא דמילתא טעמא הוא משום גזירת מלכות (ועיין בה' שמיטה ויובל פ"א ה"א).

וע"ש עוד מה שפלפל בזה, וכתב, שבשביעית, כיון דכל גריוא דארעא נאסרת בעבודה בשביעית ואוסרת את פירותיה, וכיון שהיא בת חלוקה במדת אמותיה הוה ליה כתרומת דגן ועוללות, שאפילו שותפות גוי אינו פוטר, וכ"ש שותפות ישראל.

וכן מה שרצה לודן הגרצ"פ לגבי דיני שביעית בשדה של הקדש ובדק הבית, והקדש ציבורי, והביא מרש"י (חולין קלו.) שבת

ב. הדבר פשוט שכל דיני שביעית נוהגים גם באדמות השייכות לציבור, או אדמות השייכות לעיריה וכדומה. (ב)

א' (סימן מב), וחלק ג' (סימן לז), ובשו"ת שבט הלוי (חלק יורה דעה סימן קכח), ובשערי ציון (תרפ"ד סימן יט, תרפה סימן יא-יד). ע"ש.

ושדה המשותפת ליהודי וגוי אם נוהג בה שביעית, ראה בהר המור (עמוד רעג), ובשו"ת הר צבי זרעים (חלק ב' סימן מב מג) ובכרם שלמה חלק ג' (חושן משפט סימן פז), ובשערי רחמים הנ"ל.

הרב חקרי לב. והעלה, ששביעית נוהגת גם בשדה של שותפין, ושדה של הקדש. ע"ש.

וברין שדה שותפים אם נוהג בה שביעית, ראה בשו"ת מעשה איש (חושן משפט סימן יב), ובהר המור (עמוד קכז), ובשו"ת וישב משה חלק א' (סימן צו), ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חלק יורה דעה סימן טו), ובכרם שלמה חלק ג' (חושן משפט סימן פז), ובשו"ת משנת יוסף חלק

שביעית באדמת ציבור

אתרוג בתפיסת הבית, מבואר דבאתרוג של שותפות לא יצא, ופירש רשב"ם שם, משום דכתיב ולקחתם לכם, שיהיה כולו שלו, ולא שמקצתו שלו, ואם כן הכי נמי לענין איסור שביעית דכתיב שדך, בעינן שיהיה כולו שלו, ולא שמקצתו שלו.

ועיין בחק יעקב (סוף סימן תמה) לענין חמץ של שותפין דעובר בבל יראה, וכתב על זה, ואין להקשות הא כתיב לא יראה לך חמץ, ומתיבת לך יש למעוטי שותפות וכו', יש לומר דהא כתיב תשביתו שאור מבתים, דמשמע אפילו דשותפין, הרי דבלאו ריבויא דקרא ותשביתו הוה דרשינן לך למעוטי דשותפות, ובנידון דידן דלית לן ריבויא לשותפין, ממילא דנתמעטו ממיעוטא דשדך.

וראה עוד בבנין ציון (סימן סה) שמפלפל בכסף של שותפין, אם יהא מותר להלוותו בריבית, כיון דכתיב את כסף לא תתן לו בנשך נימא דמעט שותפין, והעלה שיש ריבוי לאסור גם לשותפין, וא"כ בשביעית דליכא ריבויא, נימא דאה"נ דשדה של שותפין נתמעט לענין איסור עבודה. ונפקא מינה לגבי השדות שנקנו מכספי הקרן הקיימת ונרשמים בפנקסי הממשלה שהם קנין הצבור הישראלי

(ב) כבר הזכרנו לעיל מ"ש בשו"ת הר צבי (זרעים חלק ב' סימנים מב-מג) חכך בדעתו להקל בשדה השותפין להלכה אבל לא למעשה. כיעויין שם באורך. ושם דן במעשה שהיה במגרש המיוחד לבית הקברות במעלה הר הזיתים, שהשמש היהודי הנמצא שם היה נוהג להשכיר לגוי מקומות הפנויים לזריעה, וכלי דעת עשה כן גם בשנת השבע, והגוי הלך וזרע כדרכו, ועתה שואל אם מוטל עליו לפצות את הגוי כדי לעקור את הזרעים, ואם אינו מחוייב, מה משפט התבואה והירקות שיגדלו שם, אם יש להם דין ספיחי שביעית ואסורים לישראל, או לא. וכתב, דאף שבפשוטו שדה של ישראל הנזרעת בשביעית מחוייב לעקור את הזרעים, והגידולין אסורים, כמבואר בש"ס וברמב"ם (הלכות שמיטה פרק א' הלכה יב), מכל מקום בנידון דידן יש להעיר כמה צדדים להיתר, דיש לעיין בשדה של שותפות אם עוברים עליה, דלכאורה לישנא דקרא "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור", משמעותו שדך המיוחדת לך ולא של שותפין, וכמו שכתבו התוס' (סוכה כז: דכיון דכתיב לך, למעוטי דשותפין משמע, כדמוכח בחולין (קלו) לגבי תרומה וחלה ופאה, וטובא דקא חשיב התם, וכן בב"ב (קלז) גבי אחין שקנו

ג. דיני שביעית נוהגים גם במדברות ובשדה הפקר שבארץ ישראל, ואסור לעבוד שם עבודות האסורות בשמיטה, וצריך לשמור קדושת שביעית בפירות הגדלים שם בשנה זו. ויש שכתבו להסתפק בזה, דשמא אין שביעית נוהגת בשדה הפקר, דבעינן "שדך" שיהיה שדה מסויים. והעיקר כדעה ראשונה. (ג)

נוהגת בה שביעית, והרב השואל רצה לפוטרה כמו שפטרנו במעשר בהמה, שנאמר בקרבן צאנך ולא בקרבן בלשון רבים, ואם כן הוא הדין לשדך לא תזרע וכו' למעוטי שדה השותפין. וע"ש באות ו' שכתב דאין לנו לחדש מעצמנו שום דרשה ולכך יש להחמיר. ע"ש.

גם בספר תורת הארץ (קליערס, פ"ז אות מב), ובספר כרם ציון (פ"ג ה"ז), ובספר השמיטה (ח"א פי"א עמוד ג) כתבו להחמיר בזה, וכן כתב בספר שבת הארץ (פ"א ה"ג, ו'). ע"ש. ועיין עוד בספר הר המור (עמוד קכט) במש"כ הרה"ג אי"ה אורלנסקי זצ"ל לגיסו הגרצ"פ פראנק זצ"ל בדין שביעית באדמות ציבוריות ופלפל באורך לאוסרם בדין שביעית. כיעו"ש. וראה עוד שם בעמוד רעג והלאה.

ועיין עוד בזה להראש"ל היש"א ברכה בשו"ת מעשה איש (חושן משפט סימן יב), ובשו"ת וישב משה חלק א' (סימן צו), ובשו"ת כרם שלמה (אמרי"ו, חלק ג' חושן משפט סימן פז) מה שכתבו בזה. ע"ש. ושם [בכרם שלמה] בדין שדה המשותפת לעכו"ם וישראל אם נוהג בה שמיטה. ע"ש.

שביעית בשדה הפקר

ב' סימן רלז) כתב להסתפק אם שביעית נוהגת ביערות ומדבריות שבארץ ישראל, אי דרשינן משדך לאפוקי יערות ומדבריות, כעין מאי דאיתא בקידושין (דף נו:): גבי ושלח את הציפור החיה על פני השדה, מבית מדרשו של רבי ישמעאל דורשים, כשדה, מה שדה מותרת, אף צפורים המשולחים מותרים. והיינו לאפוקי ים ומדבר, ומי יודע אם נאמר גבי

כולו באופן שאינם נמכרים לעולם, והם נמסרים לאיכרים רק בתור שאלה לזמן.

ואמנם במנחת חינוך (מצוה קיב) כתב, דבשביעית אם שדהו נעבדת על ידי נכרי, נהי דלית ביה לא תעשה, מכל מקום הא עבר על מצות עשה דשביעת שדהו, ומוכיח מההיא דעבודה זרה (טו.) דאדם מצווה על שביעת שדהו. וכבר קדמו בזה התוס' רי"ד שם. וכן כתב המהרש"ל בבבא מציעא (צ.). ולפי זה בנידון דידן אכתי יש לדון, דנהי שאין בשדה זו של שותפין לא תעשה דשדך לא תזרע, אבל מצות עשה דשביעת שדהו אכתי איכא, שלא נאמרה בלשון יחיד, אלא שבת שבתון יהיה לארץ. וע"ש מה שהאריך עוד בזה.

ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ה' (סימן לב) כתב דהיום ירושלים אף על פי שלא נחלקה לשבטים, יש בה דיני שביעית, והוא הדין לכל מושב שיתופי בשמיטה חיובם כחיוב כל הארץ כולה. ע"ש.

גם בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חלק יורה דעה סימן טו) האריך בדין אדמת השותפין אם

(ג) בתוספתא (פ"ג דפאה הכ"ג) הוצרכו ללמוד מדכתיב שבת לה', דגם שדה של הקדש חייבת בשביעית. והוצרכו לילפותא מאחר שנאמר "שדך" לא תזרע, דלא נימא שדך דוקא לאפוקי הקדש, לפיכך הוצרכו ללמוד על הקדש. ומעתה, גבי שדה של הפקר שאין לנו לימוד לחייבו בשביעית, לכאורה שדה הפקר פטור בשביעית. ובשו"ת הלכות קטנות (חלק

משום הפקעת קדושה. ע"ש. ועיין בספר הר צבי זרעים חלק ב' (סימן מ') שהביא המחלוקת הנ"ל, וכתב שאין זה תלוי במחלוקת הבית יוסף והמב"ט. וע"ש שכתב לקיים את דברי הנצי"ב דאין שביעית נוהגת בשל הפקר, וזהו דוקא בזמן הזה שאין היובל נוהג, דיכול להפקיר גם הגוף, אבל בזמן שהיובל נוהג הרי מפקיר רק הפירות והוי בכלל לכס. ע"ש.

גם בספר שבת הארץ (פ"א ה"ג) כתב, ובשדה של הפקר יש להסתפק האם נוהג בו דין שביעית. ע"ש. ובשו"ת ישכיל עבדי הנ"ל חלק ו' (סימן טז) כתב, דהעיקר להחמיר בזה. וע"ש שהביא את הצעת אחד הרבנים מהרבנות הראשית, שהציע שהבעלים של השדות יפקירו את אדמותיהם קודם השביעית, בפני כינוס רבנים בכח הפקר בית דין הפקר, ואחרי השביעית יתקנה תקנה לזכות את האדמות לבעליהם הקודמים. ועל זה השיב, שהצעה זו אינה מתקבלת על הדעת, כי הלא מושג הפקר הוא שיהיה מופקר לכל אדם, וכל הבא ליטול יבוא ויטול, ומשנה ערוכה שנינו (בפרק ד דפאה משנה א) ובית הלל אומרים אינו הפקר עד שיופקר אף לעשירים, כשמטה. ופסקוה הפוסקים, הרמב"ם (בפרק ב מהלכות נדרים הלכה טו) ומרן השלחן ערוך (חושן משפט סימן רעו סעיף ה'). ובכך, אם הרבנות או גוף אחר יפקיע קנין ממי שירצה לזכות, אם כן אין להפקר על מה לחול, והרי זה מיגרע גרע מהפקר לעניים, ולא לעשירים, דשם יש על כל פנים מקום לחול, שההפקר יהיה לעניים, אבל כאן אין שום אדם בעולם שיוכל לזכות בו. ועוד, שהלא זה דבר ידוע דלפי חוק הממשלות בכל מדינה ומדינה שכל דבר שאין לו בעלים, הרי הוא כרכוש המדינה, ואם כן אם הבעלים יפקירו ואדם אחר אין כדי לזכות בו, הרי הוא כאין לו בעלים, ונכנס לרכוש הממשלה היהודית. ועוד, מכיון שכל אדם הקונה אדמה אינה עוברת לרשותו אם לא על ידי שיעבירנה המוכר אליו במשרדי האחוזא הממשלתית,

שביעית שדך לא תזרע לאפוקי יער ומדבר. ע"ש. ובמנחת חינוך (מצוה שכט אות יא) כתב, דאפשר לומר דגם שדה הפקר לא נוהג בו שביעית, וכמו שלא נוהג בהקדש, דלכס אמרינן למעוטי גוי והקדש, וכמו שכתבו התוס' במנחות (פד. ד"ה שומרי) לחד תירוץ שם. וצ"ע. ע"ש. וראה להלן מה שכתבנו בד"ן שדה של הקדש. ונאפשר שבה נחלקו המב"ט והבית יוסף בפירות שגדלו בקרקע ישראל שנמכר לעכו"ם, דהא כתיב שדך ולא של עכו"ם. אלא שיש לחלק דבשל גוי הרי הפקיע לגמרי מקדושת הארץ, אבל בהפקר לא היה מה שהפקיע אותו.

גם הגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר חלק ב' (סימן נו דף נח ד"ה ומעתה) כתב, דלפי הבית יוסף בתשובת אבקת רוכל (סימן כד) שהכריע דבשדה של עכו"ם בארץ ישראל אין נוהג שביעית, ומקורו הוא מהא דדרש בספרא (ויקרא כה, ו') לכס ולא לאחרים, אם כן הוא הדין דבשדה הפקר לא נוהג שביעית דאינו בכלל לכס. ואף דשביעית נוהגת בשל הקדש, י"ל דאינה נוהגת בשל הפקר, ומשום דהקדש חייב מריבוי מלה, ובהפקר אנו ממעטים מלכס. ע"ש. ובנו של הנצי"ב בספר עקבי ברכה (סימן עו) כתב, שדין זה תלוי בג' מקומות בתוס', ויש בהן סתירות. וע"ש שכתב לפקפק אם התשובה הנ"ל היא מאביו.

אולם בשו"ת זכר יצחק (סימן מב) כתב, דאפילו למאן דאמר יש קנין לעכו"ם להפקיע, מכל מקום שדה הפקר חייב, דאין הטעם דבעי שיהיה של ישראל, אלא דבעינן שלא יהיה ברשות נכרי, דרשות נכרי מפקיע ומבטל קדושה. תדע, דאם איתא דהפקר גם כן מפקיע קדושת ארץ ישראל, אם כן הוה ליה למימר דאסור להפקיר משום הפקעת קדושת ארץ ישראל, כמו מכירה לנכרי דאסור משום הפקעת קדושה למאן דאמר יש קנין, ומדמשמע בכל הש"ס דאין איסור להפקיר נכסיו, ע"כ צ"ל דהיינו משום דאין בהפקר

וחל אדם שאינו רושם הקנייה במשרדי האחוזה אינו נחשב כבעל האדמה, אם כן גם אם יקפידו הבעלים בפה מלא בגלוי ובפרסום, הרי אין שום אדם יכול לזכות בה שתהיה לו הבעלות עליה. כ"ז שלא העבירה הבעל הראשון אליו במשרדי האחוזה, ובכל שעה יכול לגרש אותה ממנה, אם כן ההפקר כמאן דליתיה. ועוד, דהלא בהפקר קיימא לן בחושן משפט (סי' רעג סעיף ט') דעד ג' ימים יכול לחזור בו, ואינו הפקר עד אחר ג' ימים, ומי ערב על כל אדם שלא יכנס אליה עד אחר ג' ימים שתהיה נחשבת כהפקר. והן אמנם שמצינו כזאת גבי שבת (סי' רמו סעיף ג') במשכיר בהמתו לגוי, שפסק מרן להפקיר אותה לפני השבת בינו לבין עצמו, או בפני ג' שלא לעבור על שביעת בהמתו, וכן בפירות שביעית בזמן הביעור. אמנם שם אין דינא דמלכותא דינא, דבמטלטלין ופירות לא מצינו שום חוק של דינא דמלכותא שצריך לרשום המכירה בממשלה, ולכן יכול להפקירם בכל עת ובכל שעה שירצה. ועוד, דבשבת ההפקר ליום השבת הוא הפקר גמור ולכולם, אלא שהוא ליום אחד.

וע' בשנות אליהו (פ"ז דשביעית מ"ג) על המשנה שלא יהיה לוקח ירקות שדה. ובספר שנת השבע (נתיב ה בבאר שבע סק"ד) הביא, דלהכי דייק שדה, דליכא איסור ספיחין, כגון שהשדה הוא ביער ומקום הפקר, ואינו נזרע ע"י אדם. ומוכח דשביעית נוהג בשדה הפקר, ורק דליכא איסור ספיחין. ויל"ד, דהזרעים הם הפקר אבל לא גוף השדה. וצ"ע.

ובחזו"א (שביעית סי' ב סוף אות ד) הביא מירושלמי שהזרע שדה הפקר, חייב במעשרות, וכ"פ הרמב"ם (תרומות פ"ב ה"א). וכתב, דנראה דמיירי שלא זכה בשדה עצמה, שאם זכה בשדה עצמה, הרי אין זה זרע בשדה הפקר, אלא בשדה שלו. ואע"ג דלא זכה בשדה, מ"מ הפירות שלו, ולא דמי ליורד לשדה חבירו וזרעה שהפירות לבעל השדה והוא נוטל הוצאה או כאריס, דהכא בשדה הפקר יש לו רשות להשתמש בה, ושכחא של הפירות שלו כמו בגדלו באויר,

וע' בספר אוצרות יוסף להר"י ענגיל (עמ' קא) שנסתפק אם הפקעת קנין הגוי הוא משום שאינו שלך, או משום שהגוי מחלל ומפקיע את קדושה. ונפ"מ לשדה הפקר, וע"ש במקום הצורך. ובס' קונטרסי שיעורים להגרי"ז גוסטמן (גיטין עמ' תמד) תמה בעיקר הנידון מצד הסברא, שהרי יש להוכיח ששמיטת קרקעות וכל דיניה, הם דינים בחפצא של הקרקע, וא"כ מה איכפת לן שהקרקע של הפקר, ומהיכי תיתי לפטור בזה. וולא הקשה משל גוי, כיון דבשל גוי פקעה הקדושה. וראה גם בקהלות יעקב שביעית (סימן ב). וע' בתוספתא (שביעית פ"ז ה"ב), ובר"ש (שביעית פ"ט מ"א), וברש"י (סוכה לט: ד"ה ונקחין).

והנה במה שכתב לדחות ההצעה להפקיר את השדות בארץ ישראל, כבר קדמו בזה הראש"ל היש"א ברכה בשו"ת מעשה איש (חושן משפט סימן יב), על דבר החקלאים של הברון רוטשילד שרצו בזמנו להפקיר את השדות שיהיו הפקר, ואז יוכלו לעבוד בשדות כבכל השנים, ובלא להיזדקק להיתר המכירה שקמו עליו עוררין. והצעה זו הועלתה מפי כמה רבנים באותו דור, והראשון לציון דחה דבריהם באורך, והעלה שגם בשדה הפקר שייכים כל דיני שמיטה, וחלילה להקל בזה. ע"ש באורך.

נמצא שדין זה שנוי במחלוקת האחרונים, שדעת המנחת חינוך שלא נוהגים דיני שביעית בשדה הפקר. וכן דעת הנצי"ב. אך דעת הרב זכר יצחק, והרב ישכיל עבדי, דשדה הפקר

ד. שביעית נוהגת גם בקרקע הקדש, ויש לנהוג כל דיני שמיטה בגינה שבחצר בית הכנסת. ויש חולקים ואומרים שבקרקע הקדש ממש אין שביעית נוהגת. (ד)

ועבדי הנ"ל, ובשמיטה כהלכתה (עמוד ח-ט), ובשור"ת נצר מטעי (סימן כו), ובשבת הארץ (עמוד 742, 189) ובשערי ציון (שנה יח סימן ט), ובהפרדס (חלק ד' חוברת ו', וחלק ה' חוברת ב'), ובחוות בנימין חלק א' (סימן ז), ובקהלות יעקב (שביעית סימן ב'), ובשור"ת בני ציון (ח"א סימן ב', וח"ב סי' ו'), ובשור"ת משנת יוסף (חלק א' סימן סי' מב אות ז-ח), ובספר תורת הארץ (פרק ד' אות מ-נא). ע"ש.

שביעית בגינה של הקדש

ובמנחת חינוך (מצוה שכט אות יא) כתב, דאי נימא דבקרקע של גוי ליכא שביעית, אפשר של הקדש נמי פטור, דלכם למעוטי גוי והקדש, ועיין בפסחים (ה:): בתוס' ד"ה אבל. וגם כתיב כמה פעמים שדך וגו', למעוטי גוי והקדש. וכן כתבו התוס' במנחות (פד.) ד"ה שומרי ספיחים, קצירך אמר רחמנא, דידך אין ולא של הקדש. ע"ש. ובמשנה למלך (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה א') מביא תוספתא (פרק ג' דפאה) וירושלמי דעל הקדש חלה קדושת שביעית מקרא ושבתה. ע"ש. וצ"ע על התוס' מנחות שלא הביאו התוספתא והירושלמי. ע"כ. ובשארית ישראל [הובא בהגהות על המנחת חינוך הנד"מ] כתב ליישב מהירושלמי, שהרי שם נחלקו אמוראים בביאור התוספתא, ולדעת רבי מתניא שם אין שביעית נוהגת בשדה הקדש.

ובתשו' מהרש"ם (ח"ג סי' קא) הביא מהטו"א (ר"ה יג.) דהקדש בכלל קצירכם לענין עומר, ולכאוי' מוכח מזה שגם הפקר מיקרי קצירכם, ודחה מירושלמי (מעשרות פ"א ה"א) שהקדש מיקרי קצירך והפקר לא. והא דהקדש פוטר מבכורה, צ"ל דהיינו בהקדש של צבור, שאין ע"ז שם בעלים, אבל בהקדש של יחיד שהוא קודם לפדותו, חשיב שלו ואינו פוטר.

ומ"מ שמעינן דאע"ג דקרקע הפקר בשעת קצירה, מ"מ כיון שהפירות שלו חייב במעשר. ע"כ. ולסוברים שאפשר ששדה הפקר פטור משביעית, יל"ע בכה"ג שלא זכה בשדה עצמה, רק באילן, האם דינו כשדה הפקר, או"ד אזלינן בתר האילנות.

וראה עוד בנידון דידן [שביעית בשדה הפקר] בהר צבי זרעים (ח"ב סימן מ-מא), ובהר המור (עמוד קלג, קמא, רמז, רעא), ובשור"ת ישכיל

(ד) הנה בתוספתא (פרק ג' דפאה הכ"א) אמרו, הנוטע כרם להקדש חייב בשביעית. והובאה בירושלמי (פרק ד' דפאה ה"ז), ובפסחים (פרק ד' הלכה ד'). ואמרו שם, אמר רבי יוחנן, ושבתה הארץ שבת לה, דבר שהוא לה. ומבואר, דשדה הקדש חייב בשביעית, דמרבין גם את קרקע ה' ששביעית חלה עליו. ועיין בירושלמי (שקלים פרק ד' הלכה א'), מובא בפ"י הראב"ד לתורת כהנים (פרשת בהר פרק א' פסקא ג') שגם בדבר שהוא לה' קדושת שביעית חלה עליו. ולפי זה כל שכן שבגינת בית הכנסת נוהג שביעית לכל דבר.

אמנם הרמב"ם השמיט דין זה שבירושלמי, ובנועם ירושלמי (סוף פרק ז' דפאה) כתב, משום דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ואין קדושתה חלה על הקדש. ע"ש. וראה לעיל פרק א' שיש הרבה אחרונים הסוברים בדעת הרמב"ם דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדאורייתא, ולדבריהם אין הדברים הנז' נכונים. אולם למסקנא דדינא העלנו לעיל בדעת הרמב"ם, דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ואז אין הכי נמי יש מקום לומר דהשמטת הרמב"ם דין הירושלמי הנ"ל הוא מהטעם הנז'.

פרק ד' - איסור זריעה ונטיעה בשביעית

א. שביעת הארץ כיצד, לשבות מעבודות הקרקע ומעבודת האילן בשנה זו, שנאמר בתורה (ויקרא פרק כה, פסוק ד'): ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת

שנצטוה להפקיר פירותיו כדעת הב"י, או"ד היא אפקעתא דמלכא כדעת המבי"ט. והמהרי"ט (ח"א סי' מג) חיזק דעת אביו, אבל בפאת השלחן דחה ראיותיו, והוכיח כדעת מרן הב"י שהוא רק מ"ע להפקיר. וע"ע במנ"ח (מצוה פד). ומדברי הרמב"ם (שמטה פ"ד הכ"ד) מוכח נמי כדעת מרן הב"י. ע"ש. וכתב שם דאפשר דמכ"ז נפ"מ גם לגבי הקדש אם חייב בשביעית. ע"ש.

ועיין בילקוט יוסף חלק ב' (הלכות בית הכנסת עמוד רלה) מה שכתבנו בדין קדושת בית הכנסת, שיש אומרים שהיא מדרבנן, ולא דמי להקדש ממש. וכן דעת הר"ן (פרק ג דמגילה) שחכמים הם שהטילו קדושה על בית כנסת, כיון שעיקרו לקדושה. ועיין בשדי חמד (מערכת ב' אות מג) שהביא דעת כמה אחרונים שאינו אלא מדרבנן. ע"ש.

ועיין עוד בזה בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תליתאה חלק א' סימן יד), ובשו"ת משיב דבר חלק ב' (שם), ובצפנת פענח (הלכות מתנות עניים פרק ב' הלכה ח'), ובשו"ת מהרש"ם חלק ו' (סימן קכז), ובכלכלת שביעית (להרב חסקין, עמוד רכ, ועמוד רפא), ובגור אריה יהודה (דיני תרומות ומעשרות סימן טז אות ז'), ובכלי חמדה (פרשת בהר אות ב'), ובחזון איש (שביעית סימן י' אות ה'), ובירחון הפרדס (תרעג, קונטרס ד'), ובהר המור (עמוד צג, קמא), ובשבת הארץ (עמודים 189. 742), ובכרם ציון (הלכות שביעית עמוד ט'). ובספר הר צבי זרעים חלק ב' (סימן מג), ובשו"ת ישועת משה חלק א', ובמה שכתב הגרשז"א זצ"ל במעדני ארץ (סימן ה' אות כה), ובספר שבת הארץ (פ"א ה"ג, סק"ד), ובשו"ת משנה הלכות חלק ד' (סימן רטו). ע"ש.

ובהדרת הארץ (עמ' טו) כתב שלכאו' דברי הנצי"ב לגבי שדה שביעית בשדה הפקר, נסתרים מהגמ' במנחות (פד). שיש עומר גם מדבר שיש עליו קדושת שביעית, שהרי לדורותיכם כתיב, ואת"ל שבדבר שיש בו קדושת שביעית אין מביאין ממנו עומר, לא יתקיים לדורותיכם. ע"ש. ולפי דברי הנצי"ב אין זו ראיה, דמשכח"ל שיביאו עומר משדה של הפקר. ויש ליישב (כ"כ הגרצ"פ פראנק בירחון הפרדס אדר תרצ"א) שהנצי"ב מיירי דוקא בזמן שאין היובל נוהג, שיכול להפקיר את הגוף לגמרי, אבל בזמן שהיובל נוהג, שחלות ההפקר היא עד היובל בלבד, דהיינו על קנין הפרות בלבד, אבל קנין הגוף נשאר ברשות בעלים הראשונים, א"כ ל"ש פטור הפקר, דאזלינן בתר קנין הגוף. ולמ"ד (כ"ב קלז): דקנין פירות כקנין הגוף דמי, צ"ל שאם נאמר שגם הפקר יוצא ביובל, לא יצא גוף הקרקע מרשות בעלים, ולעולם קרינן בה שדך ואף למ"ד ק"פ כקה"ג י"ל דמ"מ קנין הגוף לא בטיל וחשיב נמי שדך ואסור משום שביעית. ואכמ"ל.

והתוס' (ב"ק סט. ד"ה והצנועין) נסתפקו אם שייך דין שביעית בכרם רבעי. ובהג' הרש"ש שם תמה ממשנה (מעשר שני פ"ה מ"ה), ועוד שבירושלמי (פאה פ"ז ה"ז) אי' שהשביעית חלה גם על ההקדש. ויש שדחו הראיה מירושלמי דמיירי רק לענין חלות קדושת שביעית על הפירות ולא לענין הפקר. וראיה מהתוס' (מנחות שם) דממעטינן הקדש מקצירך ונזירך. ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' רטו) הביא בזה, מח' הב"י והמבי"ט, אם מצות ההפקר בשמיטה היא אקרקפתא דגברא

לה', שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ומכלל המלאכות האסורות בשביעית מדאורייתא [שלא בזמן הזה] הם: הזריעה, הקצירה, זמירה, ובצירה. וחכמים הוסיפו לאסור לסקל אבנים משדהו, ולזבל את הקרקע, לחרוש לצורך הקרקע, עידור, קירסום, השקאה, הברכה והרכבה, נטיעת אילנות, וכן כל שאר מלאכות הבאות לטובת הקרקע. א

איסור זריעה בשביעית

שנאמר וכו', ומדפירט וחילק עבודת הארץ ועבודת האילן, נראה להדיא דסבירא ליה שגם על עבודת האילן שאינה עבודת גוף הארץ ממש, צייתה תורה לשבות. ובפרט דהמצות עשה חלה על המלאכות האסורות בלא תעשה. ובמו"ק (ג.) אמרו דיש כלל בעשה דושבתה הארץ ופרט בהני לא תעשה וחזר וכלל, שנת שבתון יהיה לארץ, ונחלקו אם דנים את זה בכלל ופרט וכלל, או שאין דנים את זה אלא בכלל ופרט בלבד, ואין בכלל אלא מה שבפרט ותו לא מידי, ועל כל פנים לית מאן דפליג למעט חלק מן הלאוין מחיוב עשה, אלא בכולם יש גם עשה, ונקט שני לאוין לדוגמא.

ואמנם עשה דבחריש ובקציר תשבות גם אם אמור על שביעית ולא על שבת, לא קאי על עבודת האילנות, שהרי לא כתוב בפסוק על האילנות, אלא על החרישה וקצירה. וכן כתב בספר דרך אמונה על הרמב"ם (סק"ח).

והנה יש מלאכות בשביעית שנאסרו מן התורה, ויש מלאכות האסורות מדרבנן. ובפסוק נאמר: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, את ספיח קצירך לא תקצור, ואת ענבי נזירך לא תבצור. והנה זמירה היא תולדה דזורע, וכן הוא לגבי שבת, שעל ידי חיתוך הענפים הרי הם מתרבים כדרך הזורע, וממה שהתורה כתבה בפירוש וכרמך לא תזמור, משמע דרק תולדה זו אסורה בשביעית, אבל שאר תולדות של מלאכת זריעה, אינן אסורות מן התורה. וכן בצירה היא בכלל קצירה, ואם כן למה כתבה התורה איסור בצירה, להודיעך

א) על פי המבואר במועד קטן (ב: ג.). וכן כתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב' והלכה ה'). וכן ביובל זריעה אסורה, שכל המלאכות האסורות בשביעית אסורות ביובל. וכל הזורע בשביעית עבר על לא תעשה ולוקה, שנאמר (ויקרא כה, יא): לא תזרעו.

ועיין בריטב"א (מו"ק ג.) שביאר, דעשה של "ושבתה הארץ שבת לה" הוא גם על עבודת האילנות. וכן הוא במאירי שם, וכן כתב הרדב"ז על הרמב"ם הנז'. ובספר תורת ציון (להגרי"צ הלוי עמוד יב ד"ה ועבר) כתב בדעת הרמב"ם, דהעושה מלאכה מעבודת הארץ עובר בעשה ולא תעשה, אם זורע עובר על לא תזרע, ואם זומר עובר על לא תזמור, והלאו דקצירה ובצירה הרמב"ם לא מזכיר כאן. ולקמן מביא גם הלאו דקצירה ובצירה, ונראה לי הטעם וכו'. ע"כ. ובקובץ תנובות שדה (גיליון 30) העירו על דבריו, שזה חידוש גדול לומר שהעשה קאי רק על זמירה וזריעה, ולא על קצירה ובצירה, והתורה אמרה בפרשת בהר, ובשנה השביעית שבת שבתון שדך לא תזרע וגו', וממשיך בפסוק שאחרי זה, את ספיח קצירך לא תקצור וגו' שנת שבתון יהיה לארץ. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו דהעשה קאי אכולהו שפתח בעשה וסיים בעשה, וביניהם כתב הפסוק את שני האבות ושתי התולדות האסורות מן התורה בשביעית. לומר דבכולהו עובר בעשה ולא תעשה. ומה שטען שקצירה ובצירה אינן בגוף הארץ, הנה לשון הרמב"ם עומד נגדו, וז"ל: מצות עשה לשבות בשנה השביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות

ב. אין לזרוע בשביעית בסוף השנה, אף שקליטת הזרע תהיה רק בשנה השמינית. והזרוע בשביעית בסוף השנה ונקלט בשמינית, עובר על שדך לא תזרע. (ב)

דמברין ומרכיב וזומר כולם הוו אב מלאכה. ע"ש. וחזינן דלגבי הברכה והרכבה לכולי עלמא הוו אב מלאכה, ורק בזומר מצינו מחלוקת בין רש"י להרמב"ם. והביאור בזה, דהברכה והרכבה דמו טפי לזרוע מאשר זמירה שהיא בפועל מעשה של קצירה, רק אחר שיש במחשבתו כוונה לזריעה לפיכך מחייב משום זרוע, וכיון שאין המעשה מוכיח על זריעה לדעת רש"י אינו אלא תולדה ולא אב.

ואמנם לענין שביעית הרי דעת הרמב"ם דנטיעה איסורה מדרבנן, כאשר יבואר להלן, ואם כן גם הברכה והרכבה דדמו לנטיעה הוו דרבנן, וכאשר ביארנו. ובכמה אחרוני זמנינו כתבו בפשיטות דהברכה והרכבה איסורם מן התורה, ונמשכו אחר דברי הגאון החזון איש דסבירא ליה בדעת הרמב"ם דנטיעה אסורה מן התורה. אבל לפי מה שיבואר להלן דנטיעה היא דרבנן, ממילא גם הברכה והרכבה הוו מדרבנן.

זרע בסוף שנה שביעית ונקלט בשמינית

ואין מונין לשבתות וכו', נטע פחות משלשים יום לפני מוצאי שביעית, ונכנסה שמינית, אין תימר חשד יש כאן וכו'. וע"ש בפני משה]. ויש מהאחרונים שכתבו, שקליטת הזרע בקרקע בשביעית אף זוהי זריעה, באופן שאפילו אם אינו חייב על מעשה הזריעה, כגון שזרע לפני שביעית, ולא נשתרש עד שביעית, והתרו בו שילקט את הזרעים, או שזרע בשביעית ולא התרו בו עד אחר שזרע, שכן מצינו בנוטע פחות משלשים יום לפני שביעית שחייב לעקור, [עי' שביעית פ"ב ה"ן], והיינו מפני שנקלט בשביעית. וראה במנחת חינוך (מצוה רצח אות ה), וע"ש שבשבת אין מציאות

שעל התולדות האלו הוא חייב בלבד, אך על תולדות אחרות אינו חייב. [על פי הסוגיא שם. ועל פי דברי הרמב"ם בפרק א' הלכה ב].

ומה שכתבנו גבי חרישה, ראה להלן בדין חרישה בשביעית מה שהארכנו אם הוא איסור תורה או לא.

ומה שכתבנו שאסור להרכיב, היינו שלוקחים ענף ומכופפים אותו, וחלקו מניחים בקרקע ומוציא שרשים. והדין מבואר במשנה (פרק ב' דשביעית משנה ו'): הנוטע והמברין והמרכיב שלשים יום קודם שביעית וכו', יעקור.

והנה לגבי שבת מבואר בגמרא (שבת עג:): הזורע והזומר והנוטע והמברין והמרכיב כולן מלאכה אחת הן. ופירש רש"י, זרע אב מלאכה, ונוטע נמי אב מלאכה הוא, דהיינו זרוע, אלא שזה בזרעים וזה באילנות. וכן מברין ומרכיב. אבל זומר תולדה. ע"כ. ומבואר דמברין ומרכיב הוו אב מלאכה. והרמב"ם (פרק ז' מהלכות שבת הלכה ג') כתב,

(ב) שכן מצינו בנוטע פחות משלשים יום לפני מוצאי שביעית, ונכנסה שמינית, שיעקור, הרי אף שנקלטה בשמינית עבר על לא תזרע בשביעית. וכן כתב במנחת חינוך (מצוה רצח). וכן כתב בספר תורת הארץ (פרק ו' אות יב). [ובירושלמי (פרק ב' דתרומות סוף הלכה א') אמרו: א"ר יוסי הנוטע בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקור. בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור. ר' יהודה אמר חילוף הדברים, בשביעית בשוגג יקיים במזיד יעקור, בשבת בין בשוגג בין במזיד יעקור, מפני שהניית שבת עליו וכו'. מה טעם דרבנן [דמחמירי בשביעית יותר משבת] נחשדו ישראל על השביעית ולא נחשדו על השבתות. דבר אחר, מונין לשביעית

ג. אם לא עשה אבות מלאכות ותולדות המלאכות המפורשים בכתוב, אלא עבד בשביעית כשאר שנים בעידור וכיסוח וניכוש ושאר עבודות הקרקע שאיסורם מדברי סופרים, ולא הוצרך לזרוע ולזמור ולקצור ולבצור, יש אומרים שעל כל פנים עבר על מצות ושבתה הארץ שבת לה', כדין העובר על שבותים דרבנן בשבתות [לדעת הרמב"ן]. אולם העיקר לדינא דשביעית אם יעסוק באיסורי דרבנן בשביעית, לא נחשב כעובר על עשה מן התורה, אלא נחשב כעבר על איסורי דרבנן בלבד. (ג)

על ראיית המנ"ח מנטע לפני שביעית. ויש שכתבו שאין הקליטה אסורה בשביעית כשזרע לפני שביעית אלא בזמן שתוספת שביעית היתה אסורה, אבל בזמן הזה שאין איסור בתוספת שביעית אין איסור גם מצד שנקלט בשביעית. וראה בחזון איש שביעית (סי' כב ס"ק ה).

גדר מצות "ושבתה הארץ" - בעבר על איסורי שבות בשביעית

קצר ובצר, כגון שהיתה לו שדה כזאת שלא היתה צריכה אלא רק לנטיעה ולהברכה ולהרכבה, וזיבול וחרישה וכו', ועבד אותה בלי שינוי מדרכי עבודת הקרקע בכל השנים, הרי הוא עובר בעשה של תורה. ע"כ. והובאו דבריו בספר מאור ישראל על מועד קטן (ג). וכתב, ובקשתי לו חבר ומצאתי בשו"ת ערוגת הבושם (חלק אורח חיים סימן עח) בד"ה אלא דלכאורה, שנראה דפשיטא ליה דאליבא דהרמב"ן יש חיוב מצות עשה בשביעית לגבי שאר כל עבודות הקרקע שאסורות מדרבנן, ועל פי זה הקשה בסוגיין דמועד קטן (ג). דאמרינן למאי הלכתא כתב רחמנא זמירה ובצירה, אלא לומר דאהני תולדות מחייב, ולא על אחרים. ולפי האמור נראה דלא מיעט רחמנא אלא מאיסור לאו, ומכל מקום כיון שעסק בעבודות קרקע שאסורות מדברי סופרים, על כל פנים עובר בעשה דכתיב ושבתה הארץ שבת לה'. ואם כן למה התירו להשקות מים בבית השלחין בשביעית וכו'. וכתב לתרץ, דכיון ששאר תולדות מיעט אותם הכתוב מאיסור לאו, ואין כאן אלא עשה כללי, מסרם הכתוב לחכמים, כדאמרינן בחגיגה (יה).

לזה, שהרי קודם השבת מותר לעשות מלאכה שתיגמר בשבת. ואם יזרע בשבת לא יקלט בו ביום, ועי' רש"י ר"ה (י: ד"ה יעקר), ותוס' שם (ד"ה שלשים), ור"ש שביעית (פ"ב מ"ו) שכ' הטעם שיעקר משום הקליטה, ועי' תורת הארץ (פ"ו אות יג ויד), ומשנת יוסף ח"א (עמ' קלה) מ"ש

ג) הנה גבי שבת מצינו בכמה ראשונים שכתבו, דמה שאמרה תורה שבת שבתון היינו לומר שתהיה השבת יום שבתה ומנוחה, ולא יום טורח. והיינו, שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה אפילו מדברים שאינם מלאכה, ולהמנע מלטרוח כל היום למדוד התבואות, ולשקול הפירות והמתנות, ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים והאבנים ממקום למקום. וכמו שכתב כן הרמב"ן (בפרשת אמור פרק כג פסוק כד), הובאו דבריו בילקוט יוסף שבת כרך ב' (ריש סימן שו). וכן הוא בחידושי הריטב"א (ראש השנה לב:). ויש לעיין היאך הדין בשביעית אם לא עשה אבות מלאכות ותולדות המלאכות המפורשים בכתוב, אלא עבד בשביעית כשאר שנים בעידור וכיסוח וניכוש ושאר עבודות הקרקע שאיסורם מדברי סופרים, ולא הוצרך לזרוע ולזמור ולקצור ולבצור, האם עבר על כל פנים על מצות ושבתה הארץ שבת לה', כדין העובר על שבותים דרבנן בשבתות וימים טובים. ובספר שבת הארץ (הלכות שביעית פרק א' הלכה ד') כתב, ונראה שהעושה עבודות הקרקע הללו כמו בכל השנים, אף על פי שלא זרע וזמר ולא

ד. אסור לזרוע כל מיני זרעים וירקות בשנת השמיטה, זרעי תבואה, עצים, פרחים [לנוי ולרפואה], קטניות וירק. (ד)

הארץ, אבל בשבת החיוב הוא על הגברא כדכתיב למען ינוח עבדך וגו'. ובמקום אחר הארכנו בזה].

הילכך גם מה שאסרו חכמים בעבודת קרקע, אף אם יעסוק בהם בכל שנת השביעית, לא מהני לעבור בעשה מן התורה, אלא הווי רק מדרבנן. והרי עיקר שיטת הרמב"ן הנ"ל אינה מוסכמת, וכמה ראשונים חולקים עליו, וכמ"ש הרב ערוגת הבושם (בסוף סימן עח, ד"ה הנה), הילכך גם להרמב"ן הבו דלא להוסיף עלה, ודוקא בשבתות וימים טובים אמרינן הכי, ולא בשביעית, וכל שכן לפי מה שכתב בספר קול סופר (פרק ב' דמועד קטן משנה ד') לדעת הרב המגיד, והתוס' יום טוב, מודה הרמב"ן שביום טוב אין איסור שביתה מן התורה כלל. ע"ש. ועיין בספר משך חכמה (פרשת ואתחנן פסוק שמור את יום השבת לקדשו). ועיין עוד בשו"ת בית שערים (חלק אורח חיים סימן קי, דף מז), ובשו"ת שארית יהודה (סוף סימן כא וסימן כז), ובשו"ת רב פעלים חלק ג' (חלק אורח חיים סימן יב), ובספר זכרי כהונה (מערכת פ' אות י'). ע"ש. [קטע זה ממרן אאמו"ר זיע"א].

לגבי חול המועד, ומשום פסידא התירו חכמים להשקות בית השלחין גם בשביעית. [ושם כתב שיש ראייה להרמב"ן, מדאמרינן בראש השנה (ט.) ובמועד קטן (ג:) בחריש ובקציר תשבות, אמר רבי עקיבא, אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שכבר נאמר את ספיה קצירך לא תקצור, אלא חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכו'. והקשו התוס' (ר"ה ט.) שהרי איצטריך חריש, כיון שהחורש בשביעית לא לקי, וצריך לכתוב חריש לאשמועינן דאסירא, ולפי דברי הרמב"ן ניחא, דעשה מיהא איכא משום שבתון. ע"כ. ואינה ראייה, שכבר תירצו התוס' והריטב"א (בר"ה ט.) שעיקר הדיוק מקציר, ומדקצירה לתוספת, חרישה נמי לתוספת]. ולפע"ד עד כאן לא קאמר הרמב"ן אלא לגבי שבתות וימים טובים, שהם ימי מנוחה, כדכתיב למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וקפדינן נמי על טירחא אף על פי שאינה מלאכה. מה שאין כן שביעית דלא שייך האי טעמא. וכמו שאמרו לקמן (ד:) ראבי"ע אומר אין עושים את האמה, בשלמא מועד משום דקא טרח, אלא בשביעית מאי טעמא וכו'. ע"ש. נויש להוסיף ביאור על הדברים, דבשביעית המצוה היא בחפצא על הקרקע, ושבתה

זריעת ירקות תבואה ופרחי נוי בשמיטה

ע"כ. משמע דרבנן פליגי עליה גם באילן סרק, וכתב החזו"א (שביעית סי' י"ז סק"א) דבחרישה ונטיעה, דוקא מלקות ליכא אבל איסור דאורייתא יש, בחרישה מהלכה למשה מסיני, דאפי' בתוספת שביעית אסור, כ"ש בשביעית. ובנטיעה אסור מה"ת בק"ו מזמירה, אבל אין לוקין עליו שאין עונשין מן הדין. אבל בשאר הדברים שהובא ברמב"ם בהלכה ה', אין איסור כלל מה"ת, והוא רק מדרבנן.

(ד) רמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב' והלכה ה'): אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות. ע"כ. ובהלכה ה' כתב: אין נוטעין בשביעית אפי' אילן סרק, וכו'. ע"כ. והוא על פי הירושלמי (פ"ד) אין מציתים את האור בחיצת הקנים מפני שהיא עבודה, ורשב"ג מתיר. וכן היה רשב"ג אומר, נוטעין אילן סרק בשביעית.

ה. יש אומרים שאם זרע חטה אחת בשנת השמיטה, עבר על איסור זורע [ובזמן הזה מדרבנן], שאין שיעור לחיוב זריעה בשביעית, וחייב בכל שהוא, ודינו כדין זורע בשבת. ויש חולקים ואומרים שיש שיעור לזריעה בשביעית, שהוא כגרוגרת. ה)

(פרק ו' דברכות סימן כג) שכל שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ, אבל כל שצריך לזרעו מידי שנה חשיב פירות האדמה. וכן הוא במאירי שם. ע"ש. ובשבולי הלקט (סימן קס) כתב בשם רבנו חננאל, בשם רבותינו הגאונים, שאמרו בשם רבותיהם, שכל אילן שבחורף נושרין עליו ונשארים ענפו וגזעו, ועל ידי השקאה חוזר ומוציא עלים ופירות, מברכים על פירותיו בורא פרי העץ. אבל אם מתייבש בחורף וכלה גזעו וענפיו לגמרי, וחוזר ופורח משרשיו, כגון הבננות, מברכים על פירותיו בורא פרי האדמה. וכן הוא בהלכות גדולות (דף ז), ובספר האשכול חלק א' (עמוד מז), ובראבי"ה (סימן קיג) ובאור זרוע (סוף סימן קעב) בשם הר"ף. ע"ש. ולפי זה בפרי הסברס שהעץ נשאר קיים ונותן פירות מידי שנה בשנה, ואין צורך לחזור ולזרעו, וגם בחורף אין העץ כלה לגמרי, ואינו חוזר ופורח משרשיו, כדוגמת התותים הגדלים בסנה שכתב מרן השלחן ערוך (בסימן רג סעיף ב) שמברכים עליהם בורא פרי האדמה, יש לברך עליהם בורא פרי העץ.

ונטיעת אילן סרק בשביעית אסור אפילו על ידי גוי, כמ"ש בפסקי מהרי"ל דיסקין. ומבואר בחזון איש (שביעית סי' י"ט סק"כ), דאפילו נטעו לסייג אסור מן התורה. ואף אם נועצו בארץ ולא איכפת לו בהשרשתו, אסור, כיון שעושה דרך השרשה. ואפי' זרע דבר שאין רוב בנ"א מקיימין אותו, אסור מה"ת. [דרך אמונה].

וכל שכן שאסור לנטוע סאבר"ס אפי' לשם גדר, ובפרט שמוציאין פירות ראויים לאכילה, ומברכים עליהם בורא פרי העץ, כמבואר בילקוט יוסף חלק ג' (ברכות עמוד תיז). ע"ש. וכ"ה בפסקי מהרי"ל דיסקין. וע' בגמ' ברכות מ. דמבואר הכלל מתי מברכין בורא פרי העץ, ומתי יש לברך בורא פרי האדמה, ומבואר שם שאם נוטלים את הפירות ונשאר הגזע מידי שנה בשנה, וחוזר העץ ומוציא פירות בכל שנה, מברכים על פירות אלה בורא פרי העץ. ואם כשנוטלים את הפירות לא נשאר גזעו כדי שיחזור להוציא פירות לשנה הבאה, מברכים בורא פרי האדמה. ע"ש. וכן מבואר בהרא"ש

שיעור חיוב זריעה בשביעית ובשבת

ומקורו מהירושלמי שבת (פרק ז' הלכה ב'), כל אילין שיעוריא אם לאוכלין כגרוגרת וכו'. וכן נראה מדברי רש"י בכריתות (יז. ד"ה אלא באחת) שיש שיעור לזרע. ובעתים לבינה על ספר העתים (עמוד 330) כתב, שהכוונה היא שיצמח כגרוגרת. [אלא שראיתי שציינו לשו"ת ערוגת הבושם (סימן פ') שפירש בדעת רש"י ששיעורו בכל שהוא. ע"ש].

ואולם לדעת הרמב"ם (פרק ח' מהלכות שבת הלכה ב) שיעור זרע בשבת הוא בכל שהוא.

ה) הנה מצינו כיוצא בזה לענין שבת, כמה הוא שיעור זריעה, ונחלקו בזה הראשונים, שלדעת רש"י (שבת עג. ד"ה האופה) שיעורו כגרוגרת, שהרי כתב: ושיעורן של אלו כגרוגרת חוץ מחורש דבכל שהוא, לקמן בפרק הבונה (קג). ע"כ. ומשמע דרק חורש שיעורו בכל שהוא, אבל כל המלאכות, ובכלל זה מלאכת זרע, שיעורן כגרוגרת. וכן דייק בפרי מגדים (בפתיחה להלכות שבת). וכן הביאו בשם הצמח צדק החדש (במשניות שבת עג.).

ו. מי שעבר ונטע או זרע בשביעית עצמה, בין בשוגג ובין במזיד, צריך לעקור את מה שנטע או זרע. נלפי שישראל נחשדו על השביעית, ואם נאמר שבשוגג יקיים, יאמר המזיד שוגג הייתין. והדין כן גם באילני סרק, וכן בירקות. (ו)

כשיעור הסיט כפול דלא יהיה חמור זה משבת. אם כן הכי נמי לענין שביעית וכלאים לשיטת רש"י. וראה עוד לקמן במצוה תפד. ע"כ. וכתב עוד שם, שאם זרע בשבת פחות מכשיעור ועבר בזריעה זו גם על איסור כלאים וכדומה, כיון שחשובה זריעה לענין כלאים, חשובה זריעה נמי לענין שבת, וחייב עליה לדברי הכל. והנה התוס' בקדושין (לה.) הביאו ירושלמי דמקשה, דאמאי לא אכלו מצה מן החדש כשנכנסו לארץ, ומבואר שם, דלא אכלו מצה משום חדש. וקשה לד' התוס' בפסחים (כג.) דבתבואה שלא הביאה שליש ליכא איסור חדש, דחדש שאסר הכתוב היינו תבואה גמורה, והרי מבואר (פ"א דחלה מ"ג), דתבואה שלא הביאה שליש חייבת בחלה, והטעם מבואר בירושלמי משום דילפינן לחם לחם ממצה, א"כ היו יכולים לאכול מתבואה שלא הביאה שליש, דאיסור חדש ליכא, ועשה דמצה איכא.

ובשו"ת הר צבי חלק ב' (אורח חיים סימן ע' סוף אות א' ד"ה ומש"כ) הביא דברי המנחת חינוך הנז', וכתב, דזה אינו סותר מה שהבאתי מכח הירושלמי דאין לומר מגו דהוי לחם למצה הוי נמי לחם לענין ל"ת דחדש, דלא קרב זא"ז, דבודאי כל כמה דאין לנו ילפותא בזה הדר דינא לסברא הפשוטה דאמרינן מגו דהוי שיעורא להאי הוי נמי שיעורא להאי, משא"כ באיסור חדש דאיתא קמן גילויא דקרא דתליין זה בזה ואינו חייב משום לחם אלא אם יש בו חיוב משום קלי וכרמל וכן להיפך ודאי דהיקש מוציא מידי סברא והיקש עדיף.

עבר זרע בשביעית

ובשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור. ובפרק הנזיקין (גיטין נד.) יהיב טעמא, דנחשדו ישראל

וכתב הרב המגיד שם, דנלמד ממה ששנינו (שבת ז.) המצניע לזרע והוציאו בשבת חייב עליו, ומכאן שהזרע בכל שהוא חייב. וכן יש ללמוד ממה שאמרו בגמרא בפרק הבונה, החורש כל שהוא למאי חזי, לביזרא דקרא, ומוכח נמי דזריעה בכל שהוא. וכן מבואר מדברי התוס' בפסחים (מו.) ד"ה ומוקדשין, דזרע בכל שהוא, וכמו שדייק כן המנחת חינוך (מוסך השבת מלאכת זורע). וכן דעת הרוקח (סימן נז.) וכן כתב בארחות חיים (הלכות שבת סעיף ו'). וכתב בקרית ספר (פרק ח' מהלכות שבת) דהזרע כל שהוא חייב כחורש, שכן ראוי לקלח אחד של סממנין. ע"ש. וכתב במשנה ברורה (סימן שלו ס"ק נב) שלכן אפילו זרע גרגיר אחד בשבת, חייב משום זורע. ועיין עוד בספר תוצאות חיים (סי' יד), ובספר אגלי טל (מלאכת זורע), ובמה שכתבנו בס"ד בספר ילקוט יוסף שבת כרך ה' (עמ' כט). ע"ש.

וכתב במנחת חינוך (מצוה לב מלאכת זורע) דאף לרש"י דבעי שיעור בזרע בשבת, היינו גבי שבת דמלאכת מחשבת, והמלאכה צריכה להיות חשובה, אבל בנחל איתן ובכלאים ובשביעית דכתיב לא יזרע, ודאי דבכל שהוא משמע, דלא מצינו בהם שיעור. [ועיין בתוס' מועד קטן יג. ד"ה נטיעה, שכתבו דבשביעית לא בעינן מלאכת מחשבת]. וגם לפי מסקנת הגמרא (יומא פ.) דשיעורין הלכה למשה מסיני, הנה כאן לא מצינו שיעור. שוב ראיתי לפי מה שכתב הרמב"ם (פרק א' ממעילה הלכה ז') גבי לאו דלא תגזו, יראה לי שאינו חייב אלא

(ו) משנה (פרק ב' דתרומות משנה ג'), הנוטע בשבת בשוגג יקיים, במזיד יעקר,

בערב שביעית נטע, ובזה"ז אין תוספות שביעית.

ב. ועוד נפ"מ אם נטע בסוף שביעית פחות מל' יום לפני ר"ה, דטעם נחשדו יש כאן, אבל טעם מונין אין כאן, שאין מונין כאן אלא משמינית.

ג. ועוד נפקא מינה אם מת הנוטע, דלטעם חשד לא קנסו את בנו, אבל לטעם מונין שייך גם גבי בנו.

ד. ועוד נפקא מינה, בנטע אילן סרק, או הברך והרכיב באופן שמונין ערלה מהעץ הראשון, א"כ אין כאן מונין, אבל יש כאן חשד. וכמו שביאר כ"ז בדרך אמונה, (פ"א מהל' שביעית ס"ק צח) וכתב שם שהרמב"ם פסק כב' הטעמים לחומרא, דכאן הביא טעם דנחשדו, ולקמן ספ"ג הביא טעם דמונין. אבל דעת כמה ראשונים דלא קי"ל כטעם דמונין.

ומבואר ברמב"ם (שמיטה פ"ג הי"א) שאף שהנוטע בשביעית יעקור, אם לא עקר, הפירות מותרים. [באופן שאין בהם משום ספיחין, וכגון שיצאו לשמינית. ובירקות וס"ל להרמב"ם שאף לענין זה אזלינן בתר לקיטה (מנחת שלמה ח"א סי' נ). ובמנחת שלמה שם (וכן להלן תנינא סי' קכ) הביא מס' שבת הארץ דבאופן דליכא גזירת ספיחין שפיר שרי גם אם עבר זורע באיסור, כיון שהרמב"ם לא מציינ איסור מיוחד על הזורעים בשביעית באיסור]. ומקורו בירושלמי (פ"ב ה"ד). וראה בכס"מ (פ"ד הט"ז) בשם הר"י קורקוס דלהרמב"ם אפי' עבר זורע בשביעית עצמה, אם עבר ולא עקר הפירות מותרים. וכ"ה בתוס' אנשי שם על המשניות (פ"ו דשביעית מ"א). וע' גם בפאת השלחן (סי' כב סק"כ).

וכ"כ במנחת שלמה (ח"א סי' ה) שנראה שגם הנוטע בשביעית עצמה אם עבר ולא עקר הפירות מותרין, ואע"ג דעבר אדאו' ולא רק על גזירה, שהרי לענין זורע מפורש אמרו דהזורע

על השביעית ולא נחשדו על השבת. וכן הוא בירושלמי (שם, ובפרק ב' דתרומות סוף הלכה א'). וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יב). ובגמרא שם מבואר, שבמקום שאינם חשודים לא גזרו. אך הרמב"ם השמיט פרט זה, וראה בערוך השלחן (זרעים סימן יז סעיף א'). וע"ש ברש"י שפירש, דמשום שנחשדו חיישינן שיבואו להתיר נטיעה בשביעית.

והנה הרמב"ם (שם הלכה ה') כתב, אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק. ושם בהלכה י"ב כתב, הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור. ובפשטות היינו גם באילן סרק. שהרי גבי איסור נטיעה כלל אילן סרק ואילן עושה פירות בחדא מחתא, ואחר כך סתם וכתב שאם עבר ונטע צריך לעקור את מה שנטע, אלמא דגם אילן סרק בכלל, דאם לא כן הוה ליה לומר בפירוש אילן פירות. וכן כתב בספר מנחת שלמה חלק א' (סימן מח ד"ה גם בדעת). וכן כתב באור לציון (שביעית, כפי הרמב"ם פרק א הלכה יב) דאף הנוטע אילן סרק צריך לעקור.

וע' בגיטין (נג:) ב' טעמים למה בשביעית יעקור גם בשוגג, משא"כ בשבת הנוטע בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקור, משום שמונין לשביעית ואין מונין לשבתות, והיינו שישראל מונין שני ערלה לשביעית, וידעו הכל שנטעו בשביעית ויבואו להתיר נטיעה בשביעית. [רש"י]. ד"א שנחשדו ישראל על השביעית ולא על השבתות. והיינו דמאחר שנחשדו ישראל על השביעית לכן קנסו שוגג אטו מזיד, שהמזיד יאמר שוגג הייתי. ולא נחשדו על השבתות. ובירושלמי (תרומות פ"ב ה"א) הובאו ב' הטעמים. [וברש"י גיטין (נד. ד"ה ת"ש) כתב הטעם משום שיאמרו שמותר לנטוע בשביעית].

ויש כמה נפ"מ בטעמים: א' - אם נטע בערב שביעית פחות מל' יום לפני שביעית, דמונין שני ערלה משביעית, א"כ טעם דמונין יש כאן, אבל טעם דנחשדו אין כאן, שהרי

בשביעית לירק ויצא לשמינית מותר גם
מדרבנן (רמב"ם שמיטה פ"ד הט"ו) אע"ג דעבר
אדא'ו. וסיים שם דה"ה נמי לנוטע בשבת.

וכן אם נטען גוי, או מכזיב ולהלן שלא כבשו
עולי בבל, א"צ לעקור. ואם מת קודם
שיעקור, מחייבין את היורש לעקור.

נטע בשבת אם יעקור גם לאחר שהעץ גדל

אינו אסור אלא לכו ביום להרמב"ם, מכל
מקום חזינן דהיכא דאסרו חז"ל לאו דוקא
באכילה אסרו, אלא בכל הנאות הבאות
מעשה שבת. ודאמרינן בכתובות (לד.) היא
קודש ואין מעשה קודש להיאסר בהנאה, יש
לומר דזהו דוקא לרבי יוחנן הסנדלר דמעשה
שבת דאורייתא, ולענין הדאורייתא הוא
דאמרינן דמותר בהנאה. גם יש לומר דקא
משמע לן דגוף החפצא לא נאסר בהנאה
כקודש, ומותר ליהנות ממנה כל מה שהיה
אפשר ליהנות קודם המעשה שבת. ובמשנה
ברורה מפרש דמותר למוכרו לנכרי, וזה צ"ע
לפי מה שכתב הש"ך (סימן שט ס"ק יב) דהיכא
דעל-ידי העבירה נתייקר אצל הנכרי אסור
למוכרו. ואולי דברי המשנה ברורה הוא
לשיטת הפרי חדש שם. ומיהו כשנתכוין
בשביל למכור ודאי אסור בהנאה. ע"ש. ועל
כל פנים ד"ז שנוי במחלוקת הפוסקים,
וכמבואר.

וראיתי בספר מנחת שלמה (סימן ה', דף לב ע"ב)
שכתב לחדש, דלפי המבואר אם
הרתיח מים בשוגג סמוך למוצאי שבת חייב
להמתין עד שהמים יצטננו כיון שאפשר שפיר
לעקור ולבטל את הבישול. ואף שהעושה
מלאכה בשבת בשוגג נקטינן שאף הוא עצמו
מותר מיד במוצאי שבת ואין צריך להמתין
בכדי שיעשו, היינו דוקא כמו בשוחט ומבשל
שאי אפשר לעקור ולבטל מה שכבר נעשה.
מה שאין כן בכהאי גוונא דאפשר להמתין ער
שיצטנן. [וראה בילקו"י דיני בישול הערה לד,
מה שכתבנו לענין מים שהוחמו בשבת, אי שרי
לשתותם אחר שנצטננו]. ולפי זה צריך עיון במי
שחפר בור או בנה בית בשבת אם חייב
במוצאי שבת לסתור מה שבנה ולסתום מה

ובמנח"ש שם חידש, דאפשר שלא אמרו
שהנוטע בשבת יעקור אלא מיד,
שעדיין אין ההפסד כ"כ גדול, כיון שיוכל
תיכף לחזור ולשותלו, משא"כ לאחר זמן
מרובה אשר אם יעקור אותו העץ ייפסד
לגמרי, ולא יוכל עוד ליטע אותו, אפשר דאינו
חייב לעקור, וכמו כן נראה דה"ה נמי שאם
נטע בשוגג דיכול שפיר למכור את העץ
לאחר, ואין הלוקח צריך לעקור, ואפילו אם
נטע במזיד אסור רק להרויח דמים ממלאכת
הנטיעה שעשה בשבת אבל הלוקח אינו חייב
כלל לעקור. ע"כ.

ויש לדון בדבריו, דהנה במתני' תרומות (פרק
ב' משנה ג') שנינו, הנוטע בשבת בין
בשוגג בין במזיד יעקר. [וכן הוא בגיטין נג:].
ובתוס' יום טוב שם כתב, מה שאין כן בבישול
בשבת שאי אפשר לעקור הבישול, וכן במעשר
שכבר נתקן מן התורה, אין צריך. ומשמע דאין
היתר למכור מה שנטע משום שנמצא נהנה
ממה שעשה בשבת, ולכן הצריכוהו לעקור.
אלא דיש לומר הכל זה דוקא גבי נטיעה דמה
שנתוסף אחר השבת הוא גם כן על-ידי מעשה
הנטיעה שנעשה בשבת, ולכן הצריכוהו
לעקור. אבל בשאר מעשה שבת אין הכי נמי
נימא דשפיר יכול למוכרו וליהנות מדמיו. וכן
כתב בקהלות יעקב (ליקוטים חלק ב' סוף סימן ז'),
ובזה יישב מה דקשה, דאמאי לר"י אף בשוגג
יעקר, הרי בכל מעשה שבת מותר לו למוצאי
שבת. [וראה בביאור הלכה מ"ש בזה]. וע"כ
דהתם שאני שאם לא יעקר כל מה שיתוסף
הוא על-ידי חילול שבת. ומכל מקום כתב
להוכיח ר"ז מהא דמצינו בפרק ב' דתרומות,
ובביצה, דהמטביל כלים בשבת לא ישתמש
בהן, הרי דגם שאר הנאות אסור. ואף דהתם

דבלאו הכי אינו יכול ליהנות באותו יום. ע"ש. ולדבריו יש לדון לענין חפירה ובנייה באופן שראוי ליהנות גם באותו יום, דלכאורה מהני קנס לקונסו לבו ביום. וראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"י (בהערות לרב פעלים ח"ג סי' יז).

שחפר, כיון דכמו שאפשר לעקור נטיעה כך אפשר לסתור ולסתום. ועיין בביאור הלכה (ריש סימן שיח) שכתב, דהנוטע או הזורע בשבת יעקור אפילו בשוגג, משום דאי קנסינן ליה רק לאותו היום בלבד לא יהא ניכר הקנס, כיון

דבר שנעשה בשבת, אם מותר למוכרו לגוי וליהנות מהכסף

כן קל וחומר שלא ירויח כלל ממה שעשה בעבירה בשבת שלחן מעצים. הן אמנם שהקנס בזה לא נזכר כלל בגמרא, אבל גם לא נשמע להיפך מהסוגיא דאין קונסים אותו. והנני חותם מעין הפתיחה במיטב הברכות מקרב לב, ובברכת כל טוב סלה כל הימים, שלמה זלמן אויערבאך. נ"ב. פריסת שלום עם ברכות מקרב לב לדידך נפשי אביו הגאון הגדול שליט"א, [זצוק"ל], שלומו הטוב ישגא לעד. עכ"ד.

והנה בדין זה קיבלנו הערה מכבוד הגאון הגדול המפו' כמוהר"ר שלמה זלמן אויערבאך זצוק"ל, שכתב לנו בזה"ל: ב"ה. יום כ"ג אייר תשנ"ג. לכבוד הרב הגאון המצויין והנעלה כבוד שם תפארתו רבי יצחק יוסף שליט"א. אחר דרישת שלומו הטוב! בכבוד ויקר כדבעי הנני מודה לו מאד עבור ספרו החשוב "ילקוט יוסף" כרך ג' דשבת, והנני מחזיק לו טובה על כך, ומעמקי הלב הנני מאחל לכבודו להמשיך ולהוסיף כהנה וכהנה בעוד הרבה חיבורים טובים ומועילים. ויזכה להרבות תורה בישראל, והקדוש ברוך הוא נותן התורה יזכהו לישב תמיד באהלה של תורה, ולהרכיב תורה ויראת שמים טהורה לרבים, מתוך עונג ורוב נחת.

והנה מה שכתבנו בילקוט יוסף הנו', הדברים מבוססים על מה שנכתב באר בשטה מקובצת (כתובות לה). שכתב בזה"ל: דע, דרבי יוחנן הסנדלר בעי לאשמועינן נמי דדוקא באכילה הוא דאסור, אבל בהנאה מותר, והיינו דקאמר במזיד לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים. וכיון דגריס ייאכל, פשיטא דאפילו לאחרים אסור "באכילה", אלא לדיוקא נקטי, דדוקא לאחרים ישראל הוא דלא יאכלו, אבל מוכרו ונותנו לעכו"ם, ואפילו בו ביום נותנו לעכו"ם. ע"כ. ומבואר, דאפילו לרבי יוחנן הסנדלר שמחמיר בדין זה, לא החמיר אלא באכילה, אבל לא בהנאה. וכן פסקו להלכה בתהלה לדוד, ובשער הציון, כיעו"ש. והיינו, דמה שמצינו קנס, הוא דוקא גבי נטיעה, שנהנה מעצם הנטיעה, אבל למכור התבשיל לגוי, לא מצינו שקנסו בזה. וכיון שבגמרא (ב"ק עא.) אמרו, יכול מעשה שבת אסור בהנאה, תלמוד לומר לכם שלכם וכו', מנא לן שאמרו כן רק לגבי דין דאורייתא, אבל אכתי איכא קנס, למה לא נימא שגם קנס ליכא, ומה

אך אבוא בהערה קצרה בענין המבשל בשבת, כבוד תורתו כותב בסעיף ב' (עמוד טו) כמה פעמים שמהגמרא מוכח דשרי בהנאה, ולענ"ד נראה פשוט שהגמרא מדברת רק ממה שאסור מעיקר הדין לדידן מדרבנן, ולרבי יוסי לחד מאן דאמר מדאורייתא, אבל מזה שצריכים לקנסו לא דברו כלל בהך סוגיא. והרי פשוט הדבר שאם ישראל הדליק נר בשבת, או עשה כבש דודאי אסור ליהנות בו ביום, אף על גב שמעיקר הדין שרי בהנאה, נגם אפשר שזה מעיקר הדין כי ליהנות מהאור או לירד בכבש כיון שלהנאה זו הם עומדים, חשיב כמו אכילה. וכמו כן אם כיון מלאכתו במועד הרי תנן שבית דין מאבדין ומפקירין אותו, ומבואר בסימן תקלח שאם הוא שכיר לא יהנה אפילו מהשכר. וכן הנוטע בשבת או בשביעית שצריך לעקור. ואם

כסף, דאם כן הרי נהנה מהאיסור, ומה אהני ליה קנסא. ע"ש. ולפי המבואר מותר למכור את התבשיל ולקבל גם במחיר שווה אחר הבישול.

אמנם התבשיל שנתבשל בשבת באיסור אסור לא רק באכילה, אלא גם בשאר הנאות, מלבד הנאת מכירה, וכמבואר להדיא בבית יוסף (סימן שכו) שכתב, דמי שבישל מים בשבת באיסור, המים נאסרים לא רק בשתייה ורחיצה, אלא גם להתחמם בהם על ידי שיניח קומקום מלא מים חמים על בטנו. ע"ש. אבל במכירה לא מוכח מידי שיהיה אסור ליהנות מדמי התבשיל. ועיין בשו"ת הר צבי ח"א (סי' קפג) שכתב, דאף שמצינו איסור ליהנות ממלאכת שבת, הן הנעשית על ידי גוי לצורך הישראל, והן מלאכת שבת הנעשית באיסור על ידי ישראל, מכל מקום יש לחלק ביניהם, שאיסור הנאה ממלאכה הנעשית בשבת על ידי ישראל באיסור, כגון המבשל בשבת, גדר האיסור הוא איסור חפצא, שעל המאכל חל שם איסור אכילה והנאה וכו' [מה קודש אסור באכילה אף מעשה שבת, וחל על התבשיל איסור חפצא של איסור אכילה כקודש]. אבל במלאכת גוי האיסור הוא על הגברא וכו'. ועיין בתוס' (שבת קכב.) שכתבו, דישאל שבישל בשבת בשוגג, למ"ד שיכול לאוכלו בו ביום היינו טעמא, משום דלא נעשה בה איסור, ולא חיישינן שמא אי שרית ליה לאכול דילמא אתי לבשולי במזיד, דהא איכא איסור סקילה וחמיר עליה. אבל בנכרי וכו'. ע"ש. ומשום הכי אין לחוש שאם נתיר למכור את התבשיל שנתבשל בשבת, יבא לבשל בשבת לצורך המכירה, דאיסור סקילה חמיר בעיניו, ומצינו רק שקנסו שוגג אטו מזיד, אבל לא מצינו שקנסו גם ההנאה מדמי התבשיל. ומה שאסרו אסרו. ועכ"פ העיקר לדינא כדברי האחרונים הנ"ל, שהתירו מעשה שבת בהנאת מכירה. והסכים לזה מרן אמו"ר זיע"א.

שמצינו להדיא שקנסו, קנסו, ומה שלא מצינו כן לא קנסו. ואמנם לא נשמע להיפך בגמרא דאין קונסים אותו, אבל אכתי לא משמע גם שקונסים אותו, ולמה לנו לקנוס בדבר שאינו מבואר להדיא בפוסקים. ומה שדימה לנר שהודלק בשבת, התם שאני שההנאה היא בעצם יום השבת, ועוד, שההנאה היא מעצם המלאכה, וכאן רק מדמיה. ולא דמי לנוטע, כאשר ביארנו בילקוט יוסף שם (עמוד טז).

שוב ראיתי באחרונים שציינו לדברי המהרש"ל בים של שלמה (פ"ק דחולין סימן לא) שכתב, דהמבשל בשבת שהתבשיל נאסר מדין מעשה שבת מדרבנן, אסור גם להאכילו לבהמתו, דאסור ליהנות ממנו כלום, ועם כל זה איתא בבבא קמא (עא.) דמעשה שבת מותר בהנאה אפילו לרבי יוחנן הסנדלר דמחמיר טפי במעשה שבת במזיד, דאסור לעולם אף לאחרים. וקל וחומר לר"מ ורבי יהודה דמקילין טפי, דמעשה שבת מותר בהנאה. וצריך לומר דהיינו דוקא הנאה שאינה יוצאת מגוף המעשה, דהיינו למוכרם וליהנות מן הדמים, אבל הנאה מגוף המעשה-שבת אסורה. ע"ש. ומבואר שגם הוא תפס בפשיטות דמי התבשיל מותרים. אלא שחידש שאין להאכיל מתבשיל זה לבהמתו, ולולי דבריו היה מקום לומר דגם זה שרי, כמו שמצינו בפסחים (כג.) גבי תרומה ואיסור חדש, דשרי בהנאה כגון להאכיל לבהמתו. ע"ש. ויש מי שכתב לחלק, דהכא דמצינו שרבי יוחנן הסנדלר מדמה מעשה שבת להקדש, מה קדש אסור באכילה אף מעשה שבת אסורים באכילה, ממילא הוי כהקדש שאסור אף להאכיל לבהמתו, שהיא בכלל הנאה היוצאת מגוף הדבר. ולכן מה שכתב בכף החיים (אות ח'), דהא דשרי למכור תבשיל שהתבשל בשבת, הוא רק בכמה שהיה שווה לפני שהתבשל, אבל בעד השבח שהשביח על ידי הבישול, אסור לו לקבל

הקונה אילן שנטעו אותו בשביעית אם צריך לעקרו העץ

משום גזירת מונין. דלא מצינו גזירה זו בנטיעה של גוי.

עוד כתב בספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' ריז) בשם הגרי"ש אלישיב, שהזרע בשמיטה בעציץ שאינו נקוב יש מקום להקל ולא לחייבו לעקור, שהרי י"א שמותר. וכ"ש לגבי זרע בתוך הבית.

ובשם הגרי"ש אלישיב כתבו, שאף הקונה אילן שנטעו המוכר בשביעית, חייב הקונה לעקור את העצים. (הו"ד במשפטי ארץ פ"ח הערה 44). ובספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' ריז) כתב בשמו, שגוי שנטע אילן במשתלה שלו תוך מ"ד יום לשמיטה, מותר לישראל ליטע אילן אחר השמיטה, ואין בו דין יעקור

אחרי שעקרו את האילן רשאי לחזור ולנטעו בזמן היתר

שמיטה הל' יא), שאם נטע תוך שלשים יום לשביעית ולא עקר, הפירות מותרין. וכתב מרן הכסף משנה (שם פרק ד הל' טו) בשם מהר"י קורקוס, שהוא הדין למי שעבר ונטע בשביעית. ע"ש. (וע"ע בשו"ת פני מבין חאו"ח סי' עו. ודו"ק). ואף אנו נאמר שאין להוסיף על גזרת "יעקור", אלא כל שעקר רשאי לחזור ולנטוע הנטיעה ההיא.

וסיים ביבי"א שם, שכן כתב בפשיטות בשו"ת מנחת שלמה (ח"א ס"ס ה), שי"ל שאף שהדין שהנוטע בשבת יעקור, אם הרכיב והבריך אינו חייב לעקור את כל העץ, שאפשר שלא חייבו אלא רק לעקור מה שנטע בשבת, מפני שהוא דבר קל לעקור העץ ולחזור ולנטוע אותו אחר השבת. ע"ש. וכ"כ בשלחן שלמה (עמוד רצה), שאם עבר ולא עקר הנטיעה, פירות הנטיעה היא מותרים. וכן אם לא עקר, ומכר אותה לישראל אחר, אין הלוקח חייב לעקור הנטיעה כלל. ע"ש. וגדולה מזו כתב בספר אבן ישראל (ח"ט עמ' פד), שמכיון שהרמב"ם השמיט הא דהנוטע יעקור, מוכח דס"ל דלא קי"ל כההיא דהנוטע צריך לעקור. ע"ש.

וברב פעלים גופיה להלן בח"ג (סי' טז) הדר ביה, וכתב, שבנוטע בשבת דתנן יעקור, משמע שאח"כ מותר לחזור ולנטע מחדש ולא אסרינן עליה גוף הנטיעה, יען שכיון שנטע אותה אחר העקירה, פנים חדשות באו לכאן, שקודם שנטעה באיסור היה חלק הנטיעה תלוש וגלוי, ובמעשה האיסור שטמן

והנה ברב פעלים (ח"א סי' יג) כתב, דנראה דמה שאמרו (תרומות פ"ב הלכה ג) הנוטע בשבת במזיד יעקור, אסור לנטוע אותה נטיעה אחר שעקרה, מדין קנס, כיון שנטעה ישראל באיסור. ושכן משמע מדברי הרמב"ם, דאם איתא שאין הנטיעה אסורה לעולם, היה לו להרמב"ם לכתוב דין הנטיעה בפ"ו מהל' שבת, כיון שדין הנטיעה חלוק מדין המבשל, שהמבשל אסור לעולם ואין לו תקנה, ואילו הנטיעה אינה אסורה לעולם, שאחר שיעקרה חוזר ונטוע אותה. אך מרן אמר"ר העיר ע"ז ביבי"א (ח"י חאו"ח סי' נה אות טו), שהרי לא קנסו חז"ל אלא שלא יהנה מחילול שבת שעשה, [וכן מוכח בש"ע (סי' תקטו ס"א): גוי שהביא דורון לישראל ויש במינו במחובר, אף בחו"ל, מותר בליל יו"ט שני בכדי שיעשו, (שלא יהנה ממלאכת יו"ט. מג"א). וזה כפירוש רש"י (ביצה כד:), ודלא כהתוס' שם. ע"ש]. וא"כ כאן כיון שעקר אותה הנטיעה שנעשה בה איסור בשבת, כשחוזר לנטוע אותה אחר השבת, אינו נהנה כלל ממה שנעשה בה חילול שבת. ולעולם אימא לך דלאחר השבת אחר שיעקור אותה מותר לו לחזור ולנטוע אותה. וכיו"ב אמרו בירושלמי (פרק ב דשביעית) אמתניתין שהנוטע בפחות משלשים יום לפני ראש השנה של שביעית יעקור. ושאלו ע"ז, לא עקר, פירותיו מה הן, נפקון ושמעון בשם ר' אלעזר אין מחדשים על הגזרות ואין מוסיפים על הגזרות. ע"ש. וכן פסק הרמב"ם (פ"ג מהל'

אותה בקרקע בנטיעתה וכיסה אותה בעפר, נעשתה מחוברת לקרקע, ולאחר שנעקרה חזרה למה שהיתה, והחלק שנעשה בו

בדין זרעים שזרעו בשביעית

טעמא דמונין, דאית בי' ערלה, אבל פול המצרי דלית בי' ערלה, לא, ואדרבה דאמרו שביעית קרקע מבטלה (נדרים נח:), ומש"ה אפילו השרישו בשביעית מותר, ואע"ג דלא עקרו כלל, ס"ל להרמב"ם דירק כיון דחי ממי שנה הבאה כי עקר דמי. ע"כ. וכיו"ב כתב במראה הפנים בירושלמי שם (ד"ה בנו).

אך שאר המפרשים תי' דברי הרמב"ם באופ"א, שמרן בכסף משנה שם תי', שמתוך דברי הראב"ד נלמד להליץ בעד רבינו ולומר דאיירי במקומות שהשביעית מדבריהם. ומהר"י קורקוס תי' דמייירי שעבר וזרע בשביעית ויצא לשמינית, וכבר נתבאר בספ"ג שאם עבר ולא עקר הפירות מותרים, והולכים בו אחר גמר פרי, ואין בפירות אלא איסור ספיחים. והרדב"ז שם כתב, כגון שלא הספיקו לעקור אותם עד שנכנסה שמינית, ואפי' תימא דקנסין ליה, מ"מ בעינן למידע אם יש עליהם איסור שביעית לאחרים או לא. וע"ע בחזו"א (סימן י' אות ו. ובאות ג. וכן בסימן ג' אות כה). ובמ"ש באורך בשו"ת משנת יוסף (ח"ג סימן ב). וראה גם בערוך השלחן (סי' יז ס"ב. ובסי' כג ס"ט). ובצ"פ (מתנ"ע פ"ב ה"ח).

ויש שכתבו ליישב דברי הרמב"ם עפ"ד האגלי טל (זרע ח, ב) שיש חילוק בין זריעה בשביעית לזריעה בשבת, דבשביעית כתיב ושבתה הארץ, לא מחייב אלא בקליטת הקרקע, כמו שמצינו במנחות לענין העומר דבעינן השרשה משום דכתיב אשר תזרע בשדה, וה"נ הכא דכתיב שדך לא תזרע, דלא מיחייב עד שיקלוט. אבל בשבת י"ל דחייב תיכף בשעת זריעה. ומה"ט טעמא בשביעית אסור הזרע בערב שביעית אם יקלט בשביעית, ע' ר"ה (י: ובתוס' שם ד"ה שלשה ושלושים). עכ"ד.

ובס' חוט שני (במהדו' תשע"ד עמ' קלא) דן לגבי הנוטע בשבת ובשביעית שיעקור, האם די לעקור את הנטיעה מן הקרקע ולפזר את גבשושי האדמה מן השורשים, ושוב יהיה מותר לו לנטוע את הנטיעה הזו מחדש בזמן ההיתר, או שנאסר לעולם. והשיב, דפשיטא הוא שדין יעקור היינו שלא יהנה מן הנטיעה שנעשית באיסור, וממילא צריך לעקור ולא להינת ממונה אחרי כן, אף שלא הוסיף כלום בשביעית, ולא סגי שביטל את הנטיעה של איסור. עכ"ד. ואינו ברור כ"כ מה טעמו בזה, בפרט כאשר לא הוסיף כלום בשביעית. אך מ"מ הדבר קשה להכריע מסברא שלנו בדבר שהוא מחלוקת הפוסקים, ולאסור איסור על כל ישראל מחמת סברא, ובפרט ספק קנס באיסור דרבנן, של שביעית בזמן הזה. וצע"ג. והעיקר להלכה ולמעשה להתיר לכתחלה.

ונח' המפרשים לגבי זרעים, שבמקדש דוד (שביעית ס"ו לה) כתב לחדש ביישוב דעת הרמב"ם (שמיטה פ"ד הט"ו) שכתב, עבר וזרע בשביעית ויצא לשמינית, אם זרעו לירק הואיל ונלקט בשמינית בין ירקו בין זרעו מותר. ותמה הראב"ד, שהרי הנוטע בשביעית במזיד יעקור. ותי' המקדש דוד, שדוקא בנוטע אמרו יעקור ולא בזרע. דלהטעם (גיטין נג:) מפני שישראל מונין לשביעית, זה ודאי ל"ש רק בנטיעה, ואף להרמב"ם (משמיטה פ"א הי"ב) שפסק כהטעם שנחשדו ישראל על השביעית, נראה דזה רק בנטיעה, אבל בזרע בשביעית צריך רק להמתין במוצאי שביעית כדי שיזרע ויגמר הפרי. וכמו במלאכת שבת דלר"מ יאכל למו"ש, ורק בנטיעה ל"ש שימתין דהא האילן גדל והולך. ע"כ. וכבר קדמו הר"ש סיריליאנו בירושלמי (פ"ב ה"ה) ליישב דעת הרמב"ם הנ"ל, שלא אמרו יעקור אלא באילן משום

ז. אילן שנעשתה בו עבודה האסורה בשמיטה, הפירות מותרים באכילה. ומכל מקום אף על פי כן אסור לקנות ממנו הפירות. ולצורך מצוה, כגון להשתמש באתרוג והדס לשם מצות ארבעת המינים, טוב להחמיר בדבר שנעבד בשביעית ולא להשתמש בו לצורך מצוה. ז)

כתוב בשם הראב"ד שיש לאסור פירות עבירה שנתגדלו באיסור, כמו ע"י זריעה בשביעית, משום לא תאכל כל תועבה, כל שתיעבתי לך, הרי הוא בבל תאכל. [וע"ע בביאור הגר"א בירו' (פ"ט ה"א) בכת"י ב', שהנזרע בשביעית אסור מדאורייתא באכילה. הובא בד"א (פ"ד צה"ל אות קפח)]. והעיר ע"ז שבגמ' (חולין קיד:) משמע שבזרע בשביעית ליכא משום לא תאכל כל תועבה. ובשו"ת אהל יששכר (סי' פ) כתב שזו טעות שנמשכו אחריה כמה אחי, ואין כזה דבר בראב"ד. וע"ע בפרישה (חומ"מ סי' קמא). וראה גם בערוך לנר (יבמות קכב.) לגבי שומר פירות שביעית, למה לא יהי המשומר אסור באכילה מלא תאכל כל תועבה. וכן בשפת אמת (פסחים כח.) לגבי חמץ שעבר עליו הפסח, למה לא יאסר מדאו' מהטעם הנ"ל. ובאופן שחימצו בפסח, ע' להאמרי אמת מגור במכתבי תורה (סי' קמא).

וכה"ג כתב בחזון נחום (ח"א סי' קיא) דמ"ש המנ"ח (מצוה רחצ, תקמח) שבכלאי הכרם מתחייב מיד שזרע אפי' קודם השרשה, וכל לענין שבת אפי' אם חזר וליקט הזרע קודם שנשרש. אבל לענין שביעית דכתיב ושבתה הארץ, לא מחייב זרע כ"א בקליטת הקרקע, ומה"ט אין נוטעין ל' יום קודם דחיישינן שלא יהי' הקליטה בשביעית, ע' בתוס' (ר"ה י), וע"ע בירושלמי (כלאים פ"א) שאם אינו רוצה בהשרשתן אינו חושש משום שביעית, א"כ בשביעית החיוב הוא משום השרשה. ונ"מ שנוטע בשבת שפיר חשיב אב אע"פ שאינו דומה לזרע, שגם בזרע אין דנין על ההשרשה. משא"כ בשביעית י"ל דנוטע לא חשיב אב, דאינו דומה ממש לזרע. ע"כ. ולפי דבריהם י"ל, שהזרע בסוף שביעית שא"א שיקלוט רק בשמינית פטור ואין בו דין יעקור. ובספר דבר השמיטה (עמ' כ) העיר, שמצא

אילן שנעבד בו - הפירות מותרים באכילה

ירקו אסור במוצאי שביעית כשאר הספיחים, ואם זרעו לירק הואיל ונלקט בשמינית בין ירקו בין זרעו מותר, זרעו לזרע ולירק זרעו אסור משום ספיחים וירקו מותר. ע"ש. ומבואר בדברי הרמב"ם שהנעבד מותר באכילה. [והרמב"ם חזר בו ממה שרצה לפרש שהנעבד אסור בכל מקום מלבד במקום שכבשו עולי מצרים]. והוא ע"פ הירושלמי, זרעו לזרע לפני ר"ה השמינית, ונכנסה שמינית, בין זרעו בין ירקו אסור. זרעו לירק לפני ר"ה השמינית, ונכנסה שמינית, בין זרעו בין ירקו מותר. זרעו לזרע ולירק לפני ראש השנה השמינית,

ז) משנה (פרק ב' דתרומות). רמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יב). וראה בהערה הנ"ל. וז"ל הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א'): אפילו שדה שנטייבה בשביעית וצמחה, פירותיה מותרין באכילה, וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור, שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שביארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל. ע"כ. וכן כתב שם בהלכה ט"ו, עברו זרעו בשביעית ויצא לשמינית, אם זרעו לזרע בין זרעו בין

בירושלמי (פרק ב' הלכה ד') שאם לא עקר הפירות מותרין, דאפילו זרע בשביעית הפירות מותרין, אלא משמע דדוקא בנטיבה התירו בית הלל הפירות, אבל לא בנטע וזרע בשביעית. והא דמסיק שם בירושלמי דפירותיה מותרין היינו דוקא בנטע קודם שביעית ועשו פירות אחר שביעית [או אפילו בשביעית], וזו דעת הראב"ד (פרק ד' הלכה טו). אבל דעת הרמב"ם שם דאף בעבר וזרע הפירות מותרין כמו בנטיבה, ומכל מקום יש לפירות דין פירות השמור ואין לוקחין ממנו הפירות בדמים. ע"כ. וראה עוד במה שכתב בספרו על ב"ב סנהדרין (בליקוטים סימן לה אות ט). וראה בזה באורך בשו"ת ישועת משה ח"א (סי' יג), ובספר מעדני ארץ, ובספר השמיטה (פ"ב סע' ב'), ובמה שכתבנו להלן במי שלא הפקיר את שדהו בשביעית, אם הפירות נאסרים באכילה.

איסור מסייע בקניית פירות כשעבדו באילן בשמיטה

בזמן הזה מדרבנן, ודעת הרבה אחרונים דבאיסור דרבנן לא שייך איסור מסייע, כאשר יבואר, ולפי זה גם בנידון דידן לכאורה אין לאסור בזה מצד שהוא מסייע בידי עוברי עבירה, אחר דשביעית בזמן הזה מדרבנן.

אלא דלכאורה נראה דשאני שביעית שמצינו שהחמירו חכמים לסייע בידי עוברי עבירה, שהרי אמרו במשנה (פרק ה' משנה ט') משאילה אשה לחבירתה החשודה על השביעית נפה וכברה וכו', אבל לא תבור ולא תטחן עמה. ופירש רבינו עובדיה שם, דהוא משום מסייע בידי עוברי עבירה. וכן מצינו בכמה מקומות במשנה וברמב"ם באיסור מסייע בידי עוברי עבירה. וגם הדין שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, הוא גם כן מיסודו משום איסור לפני עור, שהוא גורם שהעם הארץ ישתמש בדמים באיסור. וראה ברמב"ם פרק ט' הלכה טו, שקנסו חכמים שלא לקנות מהחשוד על השביעית כל דבר שיש בו זיקת שביעית. ע"ש. וראה במשנה

ונכנסה שמינית, זרעו אסור וירקו מותר. ע"כ. וכן דעת החינוך (מצוה שכח) שהנעבד מותר באכילה. אולם הרמב"ן והרשב"א והנימוקי יוסף ביבמות (קכב.) כתבו, שהנעבד אסור באכילה. וכן דעת הראב"ד בהשגות שם הלכה טו. ובפי' מהר"י קורקוס על הרמב"ם (בפרק ד' הלכה כט) כתב, שהעיקר כדברי הרמב"ם שהנעבד מותר באכילה, ודלא כהכפתור ופרח שהחמיר בזה. וכן כתב בכסף משנה (שם הלכה טו). וכן דעת רוב הראשונים, דפירות משומרים מותרים באכילה, וכמבואר בפאת השלחן (סימן כב בב"י סק"א) ובערוך השלחן העתיד (הלכות שמיטה ויובל סימן כ' סעיפים ו-ח). וכן כתב הגאון החזון איש (סימן י" ס"ק ה-ו), שהנעבד מותר באכילה. ונטיבה בשביעית קילא טפי, דאם איתא דנטיבה בשדה האילן ונזרעה בשדה לבן שוין, אם כן תפשוט ליה

ומכל מקום אף להמתירים כתב באור לציון (שביעית עמוד לה) דאסור לקנות פירות מצד אחר, משום שהוא מסייע בידי עוברי עבירה. ולצורך מצוה, כגון להשתמש באתרוג והדס לשם מצות ארבעת המינים, טוב להחמיר בדבר שנעבד בשביעית ולא להשתמש בו לצורך מצוה. ובכל אופן, אף שהפירות מותרים מעיקר הדין באכילה, אסור לקנות פירות אלו מהמוכר, שהרי בכך הוא מסייע בידי עוברי עבירה. ע"ש. וראה עוד במבוא (עמוד כ') שגם כן כתב, שבקניית פירות מהשוק אף אם הפירות מותרים, הרי במה שקונה את הפירות מסייע הוא בידי עוברי עבירה, שהרי עבדו בשדה ובאילן ולא הפקירו את הפירות. ואף אם אינו קונה מבעלי השדות עצמם, אלא קונה בשוק, גם כן אסור, שעל כל פנים הוא מסייע בידי עוברי עבירה. ע"כ.

והנה במה שכתב שהוא אסור מצד מסייע בידי עוברי עבירה, מתחלה היה בדעתנו לדון בזה, דהנה נודע מאי דקיימא לן דשביעית

ועיין בשדי חמד (מערכת הוא"ו כלל כו אות כא) שהאריך להוכיח שגם באיסור דרבנן שייך לאו דלפני עור, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. וע"ש באורך. אך לא דיבר באיסור מסייע [דקאי בעבר אחד דנהר]. ובסוף דבריו (ד"ה ומכל מקום) כתב, ומכל מקום אף למאי דנראה הסכמת הפוסקים דגם באיסורי דרבנן הטילו לאו דלפני עור, דכל דתקון כעין דאורייתא תקון, היינו דוקא בדקאי בתרי עברי דנהרא, דבכי האי גוונא איכא לפני עור מדאורייתא באיסורין דאורייתא, אבל בדלא קאי בתרי עברי דנהרא, ואין איסור אלא מדרבנן משום מסייע בידי ע"ע, באיסורין דרבנן לא גזרו, דהוי גזירה לגזירה. כן כתבו רבני האחרונים שהבאתי בסק"ג.

והנה בשביעית אם אנו מוסרים לו דמי שביעית, ואנו מכשילים אותו להבא שיכשל באיסור דמי שביעית, הוי בכלל איסור לפני עור. אבל אם אנו חוששין על העבר, וכגון במי שעבר זרע בשביעית ואנו מסייעים בידו לקנות ממנו הפירות, וזה סיוע על העבר שנמצא חוטא נשכר, ואם נחשוב זה לאיסור מסייע יש לדון דשמא כיון דשביעית בזה"ז מדרבנן ליכא איסור מסייע דרבנן. ואף דמצינו במשניות דין דלפני עור בשביעית, וזה מקור הדין דאין מוסרין דמי שביעית לע"ה, זה בדין לפני עור, אבל בדין מסייע שמא לא. וכמו שחילק השד"ח.

ומעתה מ"ש באור לציון הנ"ל, שהוא מסייע במה שקונה את הפירות בידי עוברי עבירה, שהרי עברו בשדה ובאילן ולא הפקירו את הפירות. ע"כ. לכאורה זה סיוע על העבר, ואינו מכשילו על העתיד, ולפי כל המבואר באיסור דרבנן לא נאסר. אא"כ נימא דס"ל דאף באיסור דרבנן איכא איסור מסייע, וזה אינו כמו שיבואר להלן. ויש לעיין בכ"ז. ועוד חזון למועד.

ועיין בשו"ת בני ציון (סי' טו) שכתב, דאין מסייעים בידי ישראל בשביעית, ואפי'

שביעית (פרק ט' משנה א') הפיגם, והירבוזין, וכו' פטורין מן המעשר [בכל השנים שאין כיוצא בזה נשמר]. ונלקחין מכל אדם בשביעית וכו'. ופירש שם במלאכת שלמה, דמפרש בפרק בתרא דמעשרות דהאי מכל אדם היינו שאינו יודע אם חשוד הוא אם לאו, דאילו בחשוד ודאי התנן במסכת בכורות (פרק עד כמה) החשוד על השביעית אין לוקחין הימנו פשתן, ואפילו סרוק, והאי אינו יודע אם חשוד הוא אם לאו היינו עם הארץ, וקמ"ל דאף על גב דאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, דאינו יודע להזהר בדיניהם, הני מילי כשמוכר דברים שחזקתם יש בהם שימור, אבל אלו אין כיוצא בהן נשמר וכו'. ע"כ.

ועיין במבוא לספר אור לציון הנ"ל שציין להפרי מגדים בסימן קסג, שהובא בשדי חמד (מערכת מ' אות מא). ושם איירי לענין איסור מסייע באיסור דרבנן, ודעתו של הפרי מגדים להחמיר בזה. וכנראה רמז באור לציון שדעתו להחמיר באיסור מסייע גם במילי דרבנן. אולם לפי מה שיבואר להלן, אין להחמיר באיסור מסייע בשאר איסורי דרבנן, אלא דשאני שביעית שמצינו איסור למסור דמי שביעית לעם הארץ, וממילא הגם שהוא איסור דרבנן, יש בו איסור מסייע. ועיין ברמב"ם (פרק ח' מהלכות שמיטה הלכה י') שכתב, כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן, כך אסור ליקח מעם הארץ, לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ. ועיין בדרך אמונה (שם ס"ק עז) שכתב, דחיישינן שהעם הארץ יעשה בהן סחורה או שישמרם יותר מהשיעור המותר, ועובר משום לפני עור. ובציון הלכה שם כתב, ר"ש, דאין לפרש דכוונת רבינו כפשוטו דהא איסור סחורה ושימור דאורייתא ולמה כתב כשם, ועל כרחך כנ"ל ורבינו בפירוש המשניות (ריש פרק ט' דשביעית) הטעם דחיישינן שמא יגנום ולא יקנה בהם מאכל. וע"ש בביאור הלכה שהרחיב בזה, ובדבריו הדגיש שהאיסור הוא משום לפני עור, ולא נגע באיסור מסייע.

שהאריך בזה, והוכיח מהרא"ש (בריש מו"ק), דליכא איסור לפני עור באיסור דרבנן. ודלא כדברי התוס' (ע"ז כב. ד"ה ותיפוק לה משום לפני עור) בשם ר"ת, דשייך לומר לפני עור אף במידי דלית ביה איסורא אלא מדרבנן. ובפתחי תשובה (יו"ד ר"ס קס) העיר סתירה מדברי הרא"ש (בפרק איזהו נשך ס"ב מב) דמשמע מדבריו דאיכא איסור לפני עור גם באיסור דרבנן.

ומה שכתב באור לציון הנ"ל לענין ד' המינים בשמור ונעבד, ראה מה שכתבנו בזה להלן דין ארבעת המינים בשביעית. סימן כ' הערה ד, יד.

ודעת החזון איש (סימן י' אות ו') דאתרוגים של שביעית אף על גב שמטייבין אותן בשביעית באיסור ומשמרין אותן, אין הפירות נאסרין ויוצאין בהן בחג שעדיין הוא קודם ביעור, אלא שצריך ליקחם במתנה שלא נמסור דמי שביעית לעם הארץ ולפני מה שכתבו התוס' בעבודה זרה (סב:) אף בהקפה מותר. מיהו הסוחרים בכך עוברים משום איסור סחורה, ואותן שמוכרין על ידי עצמן ולא על ידי שליח פרדסיהן לנכרי אף שעוברים בזה משום לא תחנם מכל מקום הוי מכירה, ולדעת ספר התרומה פקעה מהן קדושת שביעית. ואף על גב שקשה לסמוך על זה, מכל מקום יש להם על מי לסמוך. ולכן אין לאסור פירותיהן דיעבד. ואם שולחים את האתרוגים לחו"ל יש בזה משום אין מוציאין פירות שביעית לחו"ל. ומ"מ אין הפירות נאסרין ויוצאין בהן, וכ"ש אם מכרו פרדסיהן לגוי. ע"כ. ונתבאר עוד לקמן הלכות ארבעת המינים. ע"ש.

מנהג ירושלים בשמור ונעבד

בירושלים יש מנהגים קבועים וקדומים מאות בשנים. ועוד שמנהג של קבוצה אחת, אינו קובע מנהג לחייב את הכלל כולו, ובכהאי גוונא אין להתחשב במנהג, אלא בעיקר ההלכה. והרי על פי ההלכה הדין הוא שמותר.

לומר להם חזקו אסור. וחייבים למחות ביד ישראל העובר על איסור שביעית, שכל ישראל ערבין זה לזה. ע"ש. ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד (סי' כד) כתב, דמסייע בידי עוברי עבירה שייך רק בחפץ שלו, ולכן אסור להשאיל כלי לחשוד על השביעית, אבל במכירה עובר על לפני עור, אא"כ בעבר אחד דנהר. ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ד (פ"ד סי' ה') כתב, שאין מוכרין לחשוד על השביעית מחרישה בשביעית, אך לסתם בני אדם שאין עליהם חשד מוכרים. ע"ש. ואמנם לגוי מותר למכור מחרישה, וכמ"ש המהר"ם גלנטי (סי' נז). וע"ע בעניני חשוד על השביעית בשו"ת משיב דבר ח"ב (סי' נז, קט), ובשו"ת חתם סופר (קובץ תשובות סי' כא).

ובעצם איסור מסייע במילי דרבנן [לא בשביעית] ראה כמה שכתבנו בילקוט יוסף ח"ג (עמ' צב). וראה בשדי חמד הנ"ל שהביא משו"ת הריב"א (סי' לג) כתב על דברי הפמ"ג דליתא, דבע"ז (נה). למשנה ראשונה אסור לדרוך ע"י ישראל העושה בטומאה, משום מסייע בידי עוברי עבירה, דאסור לגרום טומאה לחולין שבאר"י, ואין זה איסור תורה וכו'. והאריך בזה כיעו"ש. ובספר המקנה כתב, שא"ז ברור אם יש איסור מסייע באיסור דרבנן, ועיין ברמב"ם (פ"י מהל' מעשר) שכתב, דרופא חבר אסור ליתן לחולה עם הארץ דמאי לפיו, אבל לידו מותר. ועיין במג"א שהוכיח מתוס' בגיטין (סא.) דגם בדמאי דהוי איסור דרבנן איכא איסור מסייע. ובספר מרבה תורה לר"א פוסק (דף יח) כתב, דבגנזי יוסף על הפתיחה הכוללת הוכיח דאסור. ע"ש. וכעת ראיתי בספר מאור ישראל ח"א (עמ' רצד)

מנהג ירושלים

ובספר אשרי האיש (יורה דעה ח"ב עמוד ריב) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמנהג ירושלים מימות מהרי"ל דיסקין לאסור שמור ונעבד, וכן נוהגים בירושלים כיום לאסור בזה מן הדין. ע"כ. אלא שיש להעיר, דבכל כהאי גוונא, מה לנו למנהג מאוחר, הלא

אין חשש של שמור ונעבד ביבול של היתר המכירה

משום שלא ראו תשובת הרמב"ם (סי' שח) שמפורש שם דלא עבדינן ס"ס לחומרא בדרבנן, שכל שאין בירור גמור לאסור, הרי הוא בכלל הכלל שמסרו לנו חכמים דספיקא דרבנן לקולא. וכן השיב ע"ז בס' ברכת יצחק עמ"ס שביעית (עמ' ריב). אך יתירה מזו יש להשיב בזה, שהרי הכל נעשה על ידי הרבנות, והם עושים בזה על פי דעתו של מי שגדול, רשכבה"ג זיע"א, ואין לך עמוד גדול כמוהו לסמוך עליו. ולדעתו הכל נעשה כדין, ואין כאן איסור, והפירות והירקות מותרים מדינא. וכדי לומר שנעשה באיסור, צריך לבטל את דעתו של גדול הדור כמאן דליתא כלל ח"ו.

והנה כל הנידון דלעיל הוא בפירות שנעשו בהם איסור ממש, לא כן בפירות וירקות של היתר המכירה, ודלא כמו שכתבו במבוא לספר אור לציון. שהרי העושים כן סומכים על דעת הגדולים המתירים. וא"כ אין כאן לאו משום לפני עוור ולא איסור משום מסייע. ובמבוא לס' אור לציון מובא, שיש כאן ספק ספיקא לומר שהמכירה לא חלה, שמא אין גמירות דעת, ושמא הלכה כד' המהריט"א שבס"ס אין מוציאין ממון. ע"כ. ובאמת שאינו מוכרח כלל, דהא דעת רבים מגדולי האחרונים דלא עבדינן ס"ס להחמיר בדרבנן, וגם האח' שהחמירו בזה, אפשר שזה

תשובה עמ"ס בברכת יצחק בענין היתר המכירה

הגזרה ל"ש להתיר ע"פ שעה"ד. ועוד, דכלפי הקונים ליכא שעה"ד, דבקל יכולים להביא פירות מחו"ל או מגויים, אא"כ יהיה מצב שלא יוכלו להביא פירות כנו'. ועד שנצטרף הסברא שאין דין שביעית כלל, בואו ונצטרף לאידך גיסא את הסוברים ששביעית דאו' בזה"ז. ובלא"ה כ"ע מודו שקיום המצוה כהלכתה אינו ע"י המכירה, רק נשאר רק לדון לאותם דהוי להם שעה"ד כי עניינם הם, וגם לאלו הרי בזה"ז יש פירות רבים עם השגחות רבות, וכמעט במחיר שווה. וכלפי הפורקים עול, זה תמוה לדון עליהם דהווי שעת הדחק, דהם בלא"ה לא עושים כדיני התורה. ע"כ.

ובס' ברכת יצחק (ברכה, שם) האריך לפלפל בענין היתר המכירה, והעיר שם, שא"א לצרף לסניף את הפו' דס"ל שאין שביעית כלל בזה"ז, שאין לסמוך על סברא שהיא נגד פסק השו"ע, ונגד מנהג. ואף שיש מרבני האשכנזים דס"ל שאם האח' חלקו על מרן הש"ע לא עושים כמותו, שפסק של הש"ע לא חשיב כנפסק דין בגמ', מ"מ אנן בודאי דלא נקטינן הכי, וא"כ איך נעשה נגד מרן הש"ע בשעה"ד. ועוד שנהגו גם בממונות להוציא ממון ע"פ פסקי הש"ע, ובע"כ שדברי מרן הו"ל כנפסק הלכתא. ומה גם במידי שיש בו מנהג, ואפי' דיני ממונות. ועוד דלסוברים דהואיל ובוזעו עצמו נגזרה

יתכן שפעמים מרן עצמו היה מודה להקל - בשעה"ד ובאיסור דרבנן

לאסור, וממילא אין זה "נגד מרן", ובלא"ה פסקי הש"ע אינם נחשבים כהלכה פסוקה שבש"ס, כדי שנאמר שנתבטלה הדעה החולקת. וכבר כתב החקרי לב (ח"א יו"ד סי' קצט) שאפי' במקום שפסק מרן בסתם לאסור, במילתא דרבנן ובמקום הפסד מרובה, או שעת הדחק, יש להקל. ודלא כמ"ש בשו"ת בנין

אמנם יש להשיב על זה בקל, שבאמת אין זה לא נגד מרן ולא נגד המנהג, שמרן והמנהג לא דיברו אלא לעיקר מצות השמיטה, אבל לא לענין פרטים מסויימים כשיש שעת הדחק, בצירוף ספיקות נוספים. ומצינו שמרן עצמו היה מורה להקל באיזה מקומות בפרטים מסויימים מפני שעת הדחק, הגם שפסק

שלא יהיה אפשר לצרפן לכמה ספיקות. [וזה כלל גדול במנהגים], וגם במקום מנהג, היכא שיש צירופים נוספים וכדו', והוא מילתא דרבנן, מצינו שהקילו בזה נגד המנהג. שסוף סוף אין זה כמו פסק הלכה שבתלמוד. [וזה דבר שבדאי אינו מסור לכל אחד, אלא לחכם גדול כמו גדול הדור. ואף לא כל צורך ושעת הדחק נחשבים שעת הדחק. והארכנו בזה בילקוט] שביעית מהדו' תשס"א פרק כה, עמ' תרכג, תרנא. ובעין יצחק ח"ג עמ' רחצ מה נחשב שעת הדחק לענין זה].

ומה שמרן אאמו"ר כתב להקל בשביעית בזה"ו, לגבי היתר המכירה, וצירף דעת כמה ראשונים הסוברים שאין לנו שביעית בזה"ו אלא ממדת חסידות, הנה לא כתב כן רק כצירוף להיתר המכירה כדי להציל עם רב מאיסורים יותר חמורים, ואלמלא היתר המכירה לא היה מצרף סברתם שהיא נגד דעת מרן שפסק בסימן של"א, דשביעית בזה"ו מדרבנן מיהא. וגם שם ההיתר הוא באופן שהוא לצורך גדול של יישוב אר"י, ובעיקר כדי למנוע מרבים מלהכשל לאכול ספיחי שביעית וכדו', וכדי להציל מאות חקלאים שלא יכשלו באיסורי שביעית אם לא נעשה את המכירה, ולכן הוצרך להסתמך על היתר המכירה, וצירף סברת הראשונים הסוברים דשביעית בזה"ו נוהגת רק ממדת חסידות, ועוד כמה צירופים.

בדין ספק ספיקא נגד מרן

וגם ס"ל לאסור עבודת השדה בשנת השמיטה, ולא עבדינן ס"ס כששני הספיקות הם נגד מרן. ועוד, שכיון שנהגו כד' הרמב"ם זה כמה שנים, והכי ס"ל לרובא דרבוותא אין זה נחשב לספק לצרפו לספק אחר. ע"כ. [וכ"כ הגרי"מ טוקצינסקי בר"ס השמיטה שאין לצרפו לס"ס].

ואולם רבו האחרונים שכתבו שאף כששני הספיקות הם נגד מרן עבדינן ס"ס

עולם (חיו"ד סימן נ) שמנהג ישראל שסומכים בהוראות או"ה על מרן והרמ"א, וכבר קבלנו עלינו לפסוק כמותם בכל מקום, וא"א לפסוק כנגדם אפי' בשעה"ד. וכע"ז נקט ברב פעלים (ח"ב יו"ד סי' ז), ושלא כדברי הזבחי צדק שהיקל במקום הפסד מרובה. וכ"כ החזו"א (יו"ד סי' קנ סק"ד. וסותר למ"ש במעשרות סי' יג סק"א). אלא העיקר שיש להתחשב בדעות החולקות במקום הפ"מ ובצירוף כמה ספיקות.

ואע"פ שעצם ההכרעה וכן הקבלה שקיבלו את הוראות הש"ע היא בתורת ודאי, אבל לא שנבטל הדעות החולקות לגמרי שלא נוכל לצרפן לסניף וספק ספיקא. וכמ"ש המשכיל לאיתן בהגהות יד אברהם (יו"ד סי' קי) דאטו מפני הכרעת הב"י והרמ"א, דעת גדולי הפוסקים היו כלא היו. וכיו"ב כתב הנודע ביהודה (חאה"ע סי' מז). ע"ש. וכ"כ בשו"ת חזון נחום (ס"ס עב), ובשו"ת משפט כהן (סי' פא). ע"ש. ובשד"ח (כללי הפוס' סי' יג סוף אות ה) כתב, שרבים מגדולי הפוסקים הספרדים ס"ל לצרף לס"ס גם סברא שלא הזכרה כלל בשלחן ערוך. וכן מוכח מדברי אחרונים רבים.

וגם כח המנהג אינו שייך לכאן, שלא יתכן לומר שמחמת המנהג שנהגו לעשות שמיטה בזמן הזה, ולא סמכו על דעת ראשונים רבים דס"ל ששמיטה אינה נוהגת כלל, א"כ סברת החולקים כמאן דליתא. שהמנהג איננו מבטל הדיעות החולקות לגמרי

ועיקר ההערה הנ"ל, כבר העיר כע"ז בשו"ת חלקת יעקב (בנפ"מ יו"ד סי' קפה), וגם הגרי"י ידיד בשו"ת שארית יוסף (ח"ד קונט) השמיטה שלו עמ' קח) כתב, שלכאו"י יש לעשות ס"ס להקל, שמא הלכה כהראב"ד והמאירי ושאר פוסקים, שאין השמיטה נוהגת בזה"ו כלל, ושמא אין זו שנת השמיטה. אך מ"מ זה אינו, כי כל אחד משני הספיקות הוא נגד מרן, שמרן תפס כשי' הרמב"ם בדין שנת השמיטה,

אשיאו בשו"ת הגיד מרדכי (יו"ד סי' יב), ובשו"ת שערי עזרה (יו"ד סי' ב), ובס' זכרי כהונה (ערך תפלין אות א). וע"ע ביביע אומר ח"ט (חיו"ד סי' ז אות ד). ע"ש. וגם מצד המנהג כבר כתב בזבחי צדק (סי' קי ס"ק קנח) בשם שו"ת בית דוד, ודבר משה, ואהל יוסף, וחסד לאברהם, דעבדינן ס"ס להיתרא אפילו כשהרוב אוסרים ונקבעה הלכה כמותם, והמיעוט הוא סברא דחוויה. ע"ש. וכן הסכים הגרי"ח בס' ידי חיים (עמ' רז). וכ"ש באיסור שביעית דרבנן, דשפיר דמי לעשות ס"ס כאמור, וכמ"ש ג"כ הרבה אח' שהוב"ד להלן בסמוך. וכמבו' ביבי"א ח"י (יו"ד סי' מב בהערה).

לקולא, וכמבואר בשו"ת משנת ר' אליעזר די טולידו (ח"ב חיו"ד סי' י) עפ"ד הבית דוד (חיו"ד סי' קג), וכ"כ מהר"ם פריסקו בספר ידיו של משה, ומהר"א פלומבו בספר יד המלך. וכ"כ החקרי לב (חיו"ד סי' קפח ובח"ג חאו"ח סי' א). והמעייין בחק"ל שם יראה נכוחה שלדעתו אפילו שני הספקות גם יחד הם כנגד מרן, עבדינן ס"ס להקל. והכי מסתברא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פני יצחק אבולעפיא (ח"ב דף כח ע"ג, וח"ה דף קסב ע"ד), שהדין דין אמת דעבדינן ס"ס נגד מרן אף במקום שמרן מחמיר בשני הספקות. ע"ש. וכ"כ הגאון מהרש"א אלפנדארי (חיו"ד סי' א דף עג ע"ד), ובס' טהרת המים (בשירי טהרה מע' ס אות ז), ומהר"ם

קבלת הוראות מרן בכל התורה היא קבלה גמורה מדין רב וגדול הדורות

החיד"א". וביבי"א שם (אות ד) כתב, שאם יש צירוף של מנהג אדם יחידי בשגגה, יכול להמשיך במנהגו כדעת מרן ולא לחוש לסב"ל ובצירוף וכו', ע"ש. [ובשו"ת ישיב משה שתרוג (ח"א סי' שלב) הוכיח דסב"ל אמרין אפילו נגד מארי דאתרין. וע"ע במורה באצבע להחיד"א (אות צו) בנידונו לגבי סב"ל נגד המרא דאתרא במצרים].

ומדיני ממונות, שקיבלו על עצמם שלא לומר קים לי נגד מרן, הוכיחו האחרונים שקבלת הוראות מרן היא בתורת ודאי, ואין בה ספק. נפ"י באותו הדין שבא לפנינו, לא במקום שיש צירופים נוספים שבהם לא דיבר מרן. ודלא כמו שכתבו עורכי הספר אול"צ (מבוא לחלק ב ענף ב עמ' יא) ועוד כמה ממחברי הזמן, שהיו כאן שתי קבלות, קבלת הוראות מרן בכל ההלכות, רק בתורת ספק, ועוד קבלה של קבלת הוראות מרן בדיני ממונות, שבהם קיבלו במפורש בתורת ודאי, מטעם שאין ברירה, שאם לא כן לעולם יטעון אידך קים לי, ולא נוכל להכריע את ההלכה, והיתה מתבטלת קבלת הוראות מרן לגמרי.

גם מה שהביאו ראיה מדיני ממונות, גם זה כבר נתבאר, שקיבלנו הוראות מרן גדול הדורות בתורת ודאי גמור, כמו הלכה למשה מסיני, וכמו שכתבו הרבה גדולים ומהם מהר"י פראג'י (בסי' נט) שמרן הוא מרא דאתרא, ודבריו הוקבעו כהלכה למשה מסיני שאין בה שום מחלוקת, אפילו אם יש רבים שחולקים עליו. וכל הזו מדבריו אפילו מקולא לחומרא הרי הוא כאילו זו מדיני התורה, ומזלזל בכבוד רבו. ע"כ. וכ"כ הרב אורים גדולים (ריש לימוד קנו), שאפילו אם דברי מרן מוקשים מהאחרונים, אנן אבתריה גרינא וקיבלנו פסקיו כהלכה למשה מסיני. ואין לחוש לחולקים אפי' מכח ס"ס. ע"ש. ואפילו סב"ל נגד מרן, דעת רבים רבים מגדולי האח' שאין לומר סב"ל נגד מרן, וכן היה המנהג כמה דורות, אלא שבדורם של רבותיו של החיד"א סברו כמה גדולים שכדאי להחמיר בענין ברכה לבטלה שהוא חמור למאד, ולחוש לכתחלה לומר סב"ל אפילו נגד מרן. וכ"כ בשו"ת יבי"א (חלק ט או"ח סי' כג) שמה שאנו נוקטים כן לדינא, הוא מטעם "שמה נעשה וכבר פשטה הוראה אחר דברי רבינו

בדרך כלל מרן הש"ע היה מכריע בהלכה בהוראה ודאית, ולא מכח ספק

יש ללמוד כ"ש לענין דיני איסור והיתר, שקבלת הוראות מרן היא ודאי גמור. ומאתים רבנים ועוד, קיבלו את דברי מרן מטעם רבן של ישראל ומרא דאתרא, וביטלו דעתם שלהם מפני דעתו, לקבל את הוראתו כפי חובתם להשמע למי שגדול, וממילא הוי בתורת ודאי. וכמו שמפורש בדברי גדולי הדורות שהכל קבלה אחת בין בדיני ממונות ובין בדיני איסור והיתר, ומדין ודאי גמור.

וכדי לחזק את הדברים מן הראוי להביא בזה מדברי כמה מגדולי הפוסקים במה שכתבו אודות הוראות מרן, וכבר הארכנו בזה בעין יצחק ח"ג, ומצוה בחזרת, כי הנה זה לשון הראנ"ח (נולד, לפני 484 שנה, סימן קט) בנידונו שא"א לומר לומר קים לי נגד הכרעת מרן: "וכל שכן הכרעת מרן הב"י, אשר כבר פשטה בהני כללי דכיל בפסק כדברי הפוסקים החולקים זה עם זה, וכן בדין זה שפסק הב"י כהרי"ף והרמב"ם וכו', וכבר נתקבל הרב עלינו במקומותינו לרב ללכת אחר הוראותיו. ע"כ.

וכ"ה בשו"ת בעי חיי (נולד לפני 411 שנה, חו"מ ח"א סימן עג) למרן החב"ב בעל הכנה"ג, וז"ל: "ולענין הלכה אין ספק שראוי לתפוס וכו' כרבן של ישראל מהר"י קארו ז"ל, שעליו סומכים בכל תפוצות הגולה, צאו וראו מ"ש הראנ"ח, וכבר נתקבל הרב ז"ל עלינו לרב ללכת אחר כל הוראותיו. ע"כ. גם בספרו כנסת הגדולה (חו"מ סימן כה אות ו) כתב "שבארץ ישראל ובכל ארץ המערב נתפשט המנהג שלא לומר קים לי נגד הרמב"ם, משום אתריה דמר הרמב"ם ז"ל הוא, אבל בקונשטנדינא ושאלוניקא ושאר אתרוותא נתפשט המנהג לומר קים לי".

וכ"כ בשו"ת שער יהושע למהר"ר יהושע בנבנישתי (נולד לפני יותר מ-400 שנה, סימן

וזה נגד מה שוטענים שמרן הוא רק מכריע ולא פוסק, ולכן גם הוראות מרן עצמם הם רק בגדר ספק, ועוד חידשו דבלא"ה קבלת הוראות מרן מצדינו היתה רק בתורת ספק.]ע' בסידור ת. י. במבוא אות ד. ובכל המבוא ההוא בדו לעצמם כללים מחודשים נגד רבותינו הפוסקים בספרי תשובותיהם. ותמוה מאד איך ניתן כל כך לצאת נגד מרן הב"י הקדוש, ולנסות לסתור את כל הוראותיו. ומי לא ירא. אטו בגלל נגיעות לפרוך כל מ"ש ביב"א, הותרה הרצועה לפגוע בקבלת הוראות מרן הש"ע]. והכרעת ההלכה היא פסק ודאי, ומעשים בכל יום שהולכים למורי הוראה וסומכים עליהם לכתחילה בדיני שבת וערווה החמורה וכו', אף שכולם (וכך הם רוב ככל הפוס' בדורות אחרונים) הם רק מכריעים, ולא פוסקים מראיות תלמודיות וסברות וכדו'. והכרעת ההלכה היא איתנה ומוצקה יותר מפסק ע"פ ראיות או הבנה עמוקה של אותו החכם, וכבר אמרו הפוס' שלכל ראייה אפשר למצוא דחיה. וע"ע בשו"ת שער יהושע (סי' נב) ובשו"ת רביד הזהב (סי' כו), שכיון שמרן הכריע אחרי כולם, לכן דבריו אלימי טובא. ע"ש.

ובאמת מנ"ל לחדש מדעתנו שלא קבלנו את הוראות מרן רק בתורת ספק, הא אין הדבר מבואר באחרונים, ואדרבה מבואר בדבריהם שקיבלו את מרן לרב, ולא שהיה כאן איזה ספר שזכה שנתפשט ונתקבל, אלא שידעו שמרן היה גדול בדורותיו, וביטלו את דעתם מפני דעתו, ועשו את רצונו לקבל את הוראותיו, ולהיות תורה אחת. צא ולמד כמה יוצאי בבל היו אדוקים בהוראות הבא"ח. ומטעם רב'. וכ"ש בהוראות מרן. וזה הטעם שאין אומרים קים לי נגד מרן, אע"פ שלהוציא ממון צריך ודאי ברור, ואפילו רוב לא מהני. ולא מחמת שהיתה קבלה נוספת לגבי דיני ממונות כמ"ש עורכי הספר אול"צ. וא"כ מזה

(נב): והורגלנו אנו מלכות תוגרמה וכל גלילותיה להתנהג ע"פ מידותיו של הרב ז"ל בכל פסקי דיניו, אם להימין אם להשמאל, וא"כ שורת הדין דלא מצי למימר קים לי כפלוגי הפוסק היפך הרב. ומאחר והרב הקדוש מוהר"י קארו מכריע, אין לומר קים לי כפלוגי היפך מה שפסק הוא, כיון שנתקבל עלינו לרב ללכת אחר פסקי הוראותיו, דמפיו אנו חיים ומימיו אנו שותים. וכ"ה שם (סימן נה) שכבר קיבלנוהו עלינו לרב ולהתנהג אחר הוראותיו, והוי כאתריה דמר וכו', ולכן אין לומר קי"ל נגד מרן.

וכן כתב בשו"ת מהר"י פראג"י (סימן כב), ומה אם באיסורא דלא שייך לומר מנהג מבטל הלכה, אזלינן בתר רבם שקיבלו, כ"ש וק"י בממון דקי"ל ביה מנהג מבטל הלכה, ודאי ופשוט הוא דאזלינן בתר מארי דאתרא, לפסוק הלכה כוותיה אפילו להוציא מיד המוחזק. וראה שם עוד בסימן כ"ג שהסכימו עמו כמה מגדולי הרבנים בדורו. וכן כתב שם בסימן ס"א, בשם רבו, שיש לנו לדון על פי מה שאמרה תורה אחרי רבים להטות [פי' דאע"פ שאין זה כשאר דין רוב ממש כשישבו זה עם זה, שרק אז נתבטלה דעת החולקים, אפ"ה יש להנהיג לילך אחר רוב]פ], או על פי רב המקום, שזהו דין התורה שניתנה מהר סיני [אולי מטעם שופט שבימין]. ומעולם לא נשמע אצלינו דין קים לי, שמעולם אנו הולכים בשיטת רבינו הגדול רבן של כל ישראל מוהר"י קארו ז"ל. והסכימו לזה כל רבני מצרים. והדיין שהולך אחרי קים לי, לא די לו שבטל גזרת התורה, אלא דרכו אינה בטוחה מהסכנה, אלא כל ימיו הולך בדרך מסוכן. ושבח לאל יתב' והודאה לשמו הגדול, אנן אית לן רב שנסמוך עליו, ודרכנו בטוחה מכל סכנה, וסלולה ומסוקלת מכל אבן מכשול, הלא הוא רבינו הגדול רבן של כל ישראל מוהר"י קארו זלה"ה. ומקובלני מזקני גאוני מצרים שהרמב"ם קיבלוהו כל גלילות המערב לרב, וארץ מצרים ואר"י וארם

נהרים וארם צובא ופרס עד סוף תימן. והנה מר רואה בהרבה מקומות בב"י בחו"מ שכתב מרן וכבר נהגו לפסוק הלכה כהרמב"ם. נמצא דאין לנו אלא דברי מרן והם המה דברי הרמב"ם שהוא מסכים לדבריו. וכ"ש עתה שכל גלילות ישראל כבר קיבלו עליהם דברי מרן אין לזוז מהם. ע"כ. ואח"כ הביא באורך דברי הרשב"א (סי' רנג) והר"ן בתשובה (סי' מח) שלמדנו מדבריהם "שחייבין לילך אחר דעת רבם שלמדם, וידוע ומפורסם שהרמב"ם הוא רבם של ארץ מצרים ולמדם, ומאחר שיש לנו רב לסמוך הנה דרכנו סלולה ומסוקלת מכל מכשול, וכ"ש שעתה מורינו הרב רבי יוסף קארו זלה"ה קיבלו דעתו כל גלילות ישראל". ע"כ. ומבואר שקבלת הוראות מרן בכל ההלכות, בין בדיני איסור והיתר ובין בדיני ממונות הכל אחד, והוא מדין רב.

וכן מבואר בדברי החיד"א בשו"ת חיים שאל (נולד לפני 290 שנה, ח"א סי' עד): שכיון שקיבלו הוראות מרן, ממילא הדין נותן שלא לומר קים לי ואפי' נגד דבריו שבתשובה. ע"ש.

גם רבי אברהם ענתבי בשו"ת מר ואהלות (נולד לפני כ-250 שנה, אה"ע סימן ב) כתב: "קיבלנו הוראות מרן ז"ל בכל הלכותיו בין להקל בין להחמיר בין להחזיק בין להוציא ומוציאין מיד המוחזק ע"פ הוראותיו". וע"ש שהביא מדברי הרב תורת חסד (סי' פב) שכתב: הא לך כלל, דאנו קיבלנו הוראות מרן ז"ל בכל הלכותיו, בין להקל בין להחמיר, בין להחזיק בין להוציא, ומוציאין מיד המוחזק ע"פ הוראותיו ז"ל. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת נוכח השולחן (נולד לפני 234 שנה, אה"ע סימן טו). וכן כתבו הפוס' עוד מטעם מרא דאתרא, שכיון שמרן מרא דאתרא של אר"י והגלילות, ממילא אין לומר קים לי נגד דעתו. וכמו שהעיר בזה בשו"ת יביע אומר (ח"ט אר"ח סי' קח אות ה). ע"ש. גם בשו"ת שערי

שקבלנו הוראות מרן שלא להקל נגד מרן, כך קבלנו שלא להחמיר נגד מרן, וראיה, שהרי אפילו להוציא ממון מחזקתו נגד רבים קבלנו הוראות מרן ואע"פ שהוא להקל. ושם (בד"ה והנה אמת) אחר שהאריך להשיב על דברים אלו סיים, ומי יעצור כח להשיב על דברים כאלו, שברוב דברים רוצה לעקור קבלתינו לפסוק כמרן, שארי ליה מאריה. ע"כ. וכן כתבו הרבה גדולים. ולדבריהם שהיתה קבלה מיוחדת לענין קים לי, אבל שאר הוראות מרן הם רק ספק בעלמא, מה ראה הביא החקרי לב מדיני ממונות לדיני איסור והיתר. א"ו שהכל קבלה אחת. רק שעשו חיזוק נוסף לדיני ממונות.

במשך הדורות עשו חיזוק לקבלת הוראות מרן בפרט לענין קים לי

רבים, או על פי מארי דאתרא. ועוד כתב מהרי"ף שם, שחכ"א מארץ ישראל העיד לו שראה בצפת הסכמה כתובה עוד מימי רבינו יוסף קארו זלה"ה בהסכמת כל הרבנים שהיו שם, וכולם חתומים בה ששום דין לא ידון בקים לי, והחרימו על זה חרם חמור אלא הדיין יפסוק הדין על פי מרי דאתרא, ובמקום שאין להם רב יפסוק הדין על פי גזרת התורה אחרי רבים להטות.

ועוד מצינו כעין זה בבית יוסף (הו"מ סימן עז. ועוד) שפשט המנהג לפסוק כהרמב"ם בדיני ממונות. וכוונת דברי מרן, שגם במקומות שלא קיבלו הוראות הרמב"ם בשא"ד, קיבלו לענין דיני ממונות. וכנראה שעשו כן לצאת מן הספק. וע"ע בשו"ת מהר"י בסאן (סימן צח) שבארץ רודי"ס הסכימו לדון ע"פ הרמב"ם בדיני ממונות ובאיסורי כהרא"ש. וכן היה בכמה מקומות. אך כל זה אינו ענין לקבלת הוראות מרן שהיא קבלה גמורה בתורת ודאי בכל ההלכות. רק שיש שעשו חיזוק נוסף לגבי דיני ממונות.

מדוע גם בזמן הזה נחשב שעת הדחק

דהואיל ובזה עצמו נגזרה הגזרה ל"ש להתיר ע"פ שעה"ד. ועוד דכלפי הקונים ליכא

רחמים פראנקו (או"ח סימן ו) כתב, והכי נקטינן להקל דאנן אתכא דמרן סמכינן בחושן משפט (דיני ממונות) וכל שכן באיסור והיתר, כמו שכתב החקרי לב (מהדו"ב דף קעב, קעג). ע"כ. וב"מ בספר אוזן אהרן (מערכת ק סעיף יג) שכתב, היכא דקיבלו עליהם סברת פוסק אחד, כגון בארץ ישראל שקבלנו הוראת מרן, ובמצרים שקבלו הוראת הרמב"ם ז"ל, אינם יכולים לומר קים לן כשאר הפוסק, ואפילו אי תפס מפקינן מיניה, כן עלתה הסכמת כל הפוסקים ומכללם הרדב"ז ז"ל (ח"ב סי' תתכה). ע"כ.

גם בחקרי לב (מהדו"ב דף קפ) כתב, שכמו

ואף שהיו חכמים שפקפקו בזה עכ"פ לענין קים לי, שאף אם הוא מרא דאתרא, סו"ס בדיני ממונות בעינן ודאי גמור, אך על זאת היתה אחר כמה שנים הסכמה נוספת בצפת, שלא לומר קים לי נגד מרא דאתרא כגון הרמב"ם ומרן, וכפי שמבואר בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' קפב). ע"ש. וזה היה אחרי פטירת מרן. וכן הובא בשו"ת פרח שושן (הו"מ כלל א' סימן ב) "וכעת מצאתי בספר הלק"ט שבכל תחום אר"י אין לומר קי"ל נגד הרמב"ם ומרן, גם בכל ערי ערכיסטאן, ובזמנו חזרו גאוני צפת תובב"א וחידשו תוקף הסכמה זו וקבלתה. ע"כ.

ועוד בדורו של מרן, היו שפיקפקו בקבלת הוראות הרמב"ם לענין דיני ממונות, וכתב מהר"י פראג"י שם (בסי' סא): ונתברר לנו מפי מגידי אמת משנים קדמוניות, שבעיר צפת תובב"ב הסכימו כל הרבנים שהיו בתוכה, והחרימו חרם חמור שלא ידין שום דין על פי קים לי, אלא הדין יפסק על פי התורה, אחרי

ומ"ש עוד בברכת יצחק הנ"ל, שאין זה ברור דכיום חשיב שעת הדחק, דלסוברים

לו להורות להיתר, דהלכה פסוקה היא בשל סופרים הלך אחר המיקל. ולכן הפירות של היתר המכירה מותרים, ואין שום איסור לקנות מהם, ואף שלרגל התפשטות ההיתר יש הרבה חנונים שלצערנו הגדול אינם יודעים מאומה מדיני שביעית, מ"מ אם ברור הדבר שאלמלי היו יודעים היו שומעים ודאי למתירים, אין לחוש בזה משום נתינת מכשול.

וכתב הגרשז"א, שנמצא לפ"ז, שבזמנינו אין דין חשוד על השביעית. ואפילו אם הוא סתם קל דעת, הרי אותם גדולי עולם שהתירו את ההיתר המכירה גרמו לכך שכאילו תשתכח תורת שביעית, ואין כאן שום טענה כלפי המוכר הפשוט. [ושם הוסיפו שאם הוא רשע שכן יודע ואעפ"כ מזלזל, אסור לקנות ממנו בשביעית אפילו פשתן סרוק. וצ"ע]. ולפי האמור נראה פשוט, שגם המחמיר לנהוג קדושת שביעית בלולב, כ"ש שמותר לו לתת לע"ה בעד הלולב יותר מדמי ג' סעודות, ואין בזה משום לפני עור, משום דא"א כלל לומר על המקילים שלא לנהוג קדושת שביעית בלולב, שאינם אלא טועים.

ובשו"ת יביע אומר ח"י (יו"ד ס"ס מג) הוסיף טעם בזה, שכל שהדבר נעשה בהיתר ע"פ חכמי ישראל, חשוב כדיעבד. וכמ"ש כיו"ב הרשב"א (חולין ו): דכל היכא שגוי מבשל מרקחת לעצמו, או למכור לגוי, מותר לישראל לקנות מן המרקחת, דהוי כדיעבד. ע"ש. וכ"כ הפר"ח (סי' קח סק"ז), שמותר לכתחלה לקנות פת שנאפית עם הצלי שלהם, אפי' יש פת אחרת של היתר גמור. [וע' ביבי"א ח"ז יו"ד סי' ז אות ג]. ושכן פשט המנהג להתיר לקנות פירות וירקות מן החקלאים שהקילו ע"י היתר המכירה. וכמ"ש בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה יו"ד סי' כח). ולכן הפירות והירקות שהובאו מן השדות שנמכרו ע"פ היתר המכירה של הרבנות הראשית, מותר לכתחלה לקנותם מבלי לנהוג בהם קדושת שביעית. עכ"ד.

שעה"ד, דבקהל יכולים להביא פירות מחו"ל או מגויים, ואם יהיה מצב שלא יוכלו, אה"נ אז ידונו אם חשיב שעה"ד. ע"כ. הנה הרי יש חקלאים יראים ושלמים, שבהשבתת היכול לשנה שלימה, יכנסו לחובות עצומים [וזה מעשים שבאים לפני רבנים בכל שנת שמיטה]. ובאיסור דרבנן כה"ג וכשיש כמה צירופים נוספים, יתכן מאד שגם הרמב"ם ומרן היו מורים להם בשעת דחק כזו לעשות היתר המכירה. ואף שיש אנשים שלהם אין זו שעת הדחק, מ"מ הגדולים ששקדו על ההיתר מכירה, ומהם מרן אאמו"ר, הרי רואים לפנייהם עבירות רבות לאין מספר שנכשלים בהם, הן החקלאים, והן הציבור כולו שמשתמש ביכול שלהם. וכדי למנוע איסורים אלו, עורכים את ההיתר מכירה רק כדי להציל עם רב מעוונות רבים.

וכיו"ב כתב מרן אאמו"ר בכ"ד, ומהם בחזו"ע על הלכות תרומות ומעשרות (עמ' רנה), די"ל שבמחלוקת בדין, אף לגבי האוסר ליכא לפני עור כשנותן לאחרים, דמנא ליה להאוסר להכריע את הלכה לאיסור כלפי אחרים, כאשר היא פלוגתא בפוסקים. וע' בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' כא), שמדבריו יש ללמוד במכ"ש, שגם אלו שאינן רוצים לסמוך על היתר המכירה של הרבנות הראשית, יכולים לקנות מחנות ירקות שמוכר פירות וירקות גם של היתר המכירה, ובפרט שיש כאן ספק נוסף דשמא פירות וירקות אלו הם של נכרים ממש שאין בהם קדושת שביעית כלל, ושמה באו ממקומות שאינם אר"י, והו"ל ס"ס להיתרא. ושוב אחר זמן רב ראיתי שכ"כ הגרשז"א במנחת שלמה (ח"א סי' מד). ואותם שהפריזו על המדה להצריך הגעלה לכלים של הנוהגים ע"פ היתר המכירה, לית דחש להו כ"א מיעוטא דמיעוטא דבטלי במיעוטייהו. ע"כ.

וע' במנחת שלמה שם (ובמנח"ש עמ"ס שביעית עמ' קכה), שאפילו החכם עצמו האוסר בכירור, אילו בא אדם לשואלו בדבר דרבנן יש

ובעיקר הדבר שהחכם האוסר מתחשב עם דעת החולקים עליו, ע' בחולין (מד: צט: קמח.) שהאמוראים המחמירים היו שולחין את השואל אצל האמוראים המקילין, וקצת יל"ד שלא היו מחמירין כודאי גמור. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"י סימן קמב) שע"פ המבואר בש"ס בכמה דוכתי, מוכח שאפילו אם המורה הוראה ס"ל להחמיר, אלא שיודע שיש מורה הוראה אחר שמקיל בדבר, יכול הוא לומר להשואל דע כי הרב הנ"ל מיקל בדבר ותוכל לשואלו.

גם בשו"ת משנת יוסף (ח"א סימן לב אות יב) כתב לענין שביעית, שהנוהג איסור במשומר ונעבד מותר לו לתת למי שמיקל בזה, יען כי המיקל אית ליה סמוכין בספרי הפוסקים להשען עליהן. וכן לענין ההדסים המובאים מצפת, כיון שהמוכר מיקל כדעת המהרי"ל דיסקין שאין בהדסים משום קדושת שביעית, גם אם הקונה נוהג בהן קדו"ש אין בזה לפני עור, וכמו שהביא הגרשז"א משו"ת המבי"ט וכת"ס. ושכ"כ בס' ברית עולם ה' שביעית (סי' ט אות סב), ושם לגבי הוצאת אתרוגים לחו"ל (בעמ' קעח) שהסומכים על היתר המכירה, אין בזה משום לפני ומסייע. וע"ע בחזו"א שביעית (סי' י' סס"ק ו.) ושם כתב, שאותן שמוכרין פרדסיהן לגוי מ"מ הוי מכירה, ולדעת סה"ת פקעה מהן קדושת שביעית, ומ"מ יש להם על מה שיסמוכו). [מיהו מ"ש במשנת יוסף (סי' כב) שהקונה פירות בשוק בסוף החורף של השנה השמינית, ולא שם לבו שהמוכרים הללו אינם מוכרים פירות שבהשגחת הבר"ץ, אלא פירות שביעית, הנה שומרי שביעית פעה"ק ירושלים נוהגים איסור במשומר ונעבד, וא"כ לדידיה הוי חתיכא דאיסורא, ולכן יניח אותם עד שירקבו. ע"כ. אין זה נכון להלכה מכמה טעמים].

וכ"כ הגרשז"א בירחון קול תורה (תשרי תשכ"ו), ובתשובתו שהובאה בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' ל), והוסיף שכן מוכח בגמ' (ב"ב כו.)

אי ניחא למר ליקוץ. וראה ביבי"א (ח"ט או"ח ס"ס לג) לגבי טלטול בשבת במקום שיש עירוב. ובשו"ת באר משה (ח"ה סי' קלה). ובספר ללקוט שושנים (ח"ג) שהאריך בזה. וע' בשו"ת ישיב משה טורצקי (פסקי הגרי"ש אלישיב עמ' יא).

ובמנחת שלמה (תנינא סי' ק) דן לגבי ספרדי שרוצה לומר לאשכנזי להניח עבורו על האש תבשיל שרובו לח שלא נצטנן לגמרי, וכיו"ב בענין זמן מוצא"ש לר"ת. וכתב שמ"מ אם הוא עצמו אוסר מכח הכרעתו שלו, אפשר שיש לחוש בזה ללפני עור. ובחזו"ע (שבת ד) כתב בנידון זה, שאף שלכאור' יש להחמיר בזה, מ"מ יש לצדד להתיר בזה, ועכ"פ אם יש צורך בכך יכול לומר לאשכנזי לחמם לו התבשיל, כיון שהוא סומך על דעת הרמ"א שפסק כהמתירים. וזה לפמ"ש החקרי לב (ח"א מיו"ד סי' קכו) ומר בריה בשו"ת נדיב לב (חוי"מ סי' סג) שאין קבלת הוראות מרן עושה דעת מרן כודאי איסור, ומידי ספק לא נפיק, ולכן אם נלוה לזה ספק נוסף מתירים מכח ס"ס. [והוב"ד ברב פעלים (ח"ד יו"ד ס"ס ה), ובשר"ח (מע' ס ריש כלל יח), ובשו"ת משה האיש (אה"ע סי' טז), ובמשפטי עזיאל (מה"ת יו"ד כרך א סי' ג)]. וכ"כ בס' שלחנו של אברהם (יו"ד סי' מב), ובשואל ונשאל (ח"ב סי' מה אות ד), ובספר טהרת המים (מע' ס אות כו). ובפרט שגאוני ספרד (רמב"ם רשב"א ריטב"א ור"ץ) ס"ל שאין בישול אחר בישול אפי' בלח. ובאיסור לפני"ע יש להקל בספיקו, כמ"ש הט"ז (יו"ד ר"ס קנא). וספק פלוגתא דרבוותא עדיף מספק במציאות, כמ"ש בקונטרס עץ הדעת המיוחס למהר"ם בן חביב (דף ז), והובא בחקת הפסח טייב (סי' תסז סק"ד). וכ"כ המנחת יעקב (בתורת השלמים אות ה), ובמסגרת השלחן (יו"ד דף קיה). וכ"כ הריטב"א (ע"ז טו: סג), דכל היכא דאיכא למתלי לקולא דלאו לעבירה בעי לה, אוקמוה רבנן אדינא והתירוהו. ואין האיסור רק כשנותנו למי שיעשה עבירה בודאי. וכ"כ

בעבירות. וכיו"ב הלל תיקן פרוזבול לכל העם כולו, וכמעט ביטל מצות השמטת כספים, והכל כדי למנוע את החטאים שנכשלים בזה. עד שהיום כולם עושים פרוזבול ואין מי שמשמט את החובות אחרי שנת השמיטה. וכל שכן לנידון דידן, שאין זה איסור אחד, אלא איסורים רבים של עבודות הארץ והאילנות יום יום ושעה שעה, וגם איסור סחורה בפירות שביעית, ודיני קדושת שביעית ביבול ובדמי שביעית ועוד.

ומ"ש בברכת יצחק, שעד שנצרך הסברא שאין דין שביעית, נצרך נמי את הסוברים ששביעית דאו' בזה"ז. יש להשיב, שהלכה קבועה היא ששביעית בזה"ז דרבנן, וממילא כשיש צירוף לקולא יש להקל, אע"פ שכנגד שיש גם צירוף לחומרא, וכל שכן שיש כמה צירופים לקולא. וכן כתבו הפוס', שגם לסוברים דעבדינן ס"ס להחמיר בדרבנן, כאשר יש ס"ס להקל בדרבנן מקילים, אע"פ שיש כנגד גם ס"ס להחמיר (חזון נחום מקואות פ"ב מ"א. בית יצחק שער הספיקות סי' סט. זבחי צדק סי' קי אות קנה בשם הרב בני אברהם סי' ב אליבא דמהרשד"ם. יבי"א ח"ח יו"ד סי' לא סוף אות א. ועוד).

ומ"ש בברכת יצחק, שהרי בזה"ז יש פירות רבים עם השגחות רבות, וכמעט במחיר שווה. הנה עיקר הנידון הוא על המכירה עצמה, שזה נחשב שעת הדחק גדול להרבה חקלאים, וגם הצלה מעוון לשאר החקלאים. וממילא היבול שלהם אין צורך לזרוקו, אלא מותר לכתחלה למוכרו בשוק, שהרי סו"ס נעשה הכל על פי הוראת גדולי עולם, ועד מי שגדול מרן אאמו"ר. וכבר כתבו הרבה פוס', שאחר מעשה, גם המחמירים יכולים לאכול מהיבול של היתר המכירה. ועוד, שהא קמן שהמחירים בשנת השמיטה יקרים מאד. וגם של אוצר בית דין. ואם נזרוק את כל היבול של היתר המכירה לאשפה, ממילא המחירים יתייקרו כפול ומכופל.

הכנה"ג (או"ח על הרמב"ם רוצח פי"ב) בשם הרדב"ז, שעל ספק לפני עור לא מפקדינן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פני יהושע (יו"ד סי' ג), ובאהל ישירים (מע' ל אות טו), ובפתח הדביר (סי' שו סק"ג). ובתבואות שור (סי' טז ס"ק כג), ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' קטו), ועוד אח' רבים. ובשו"ת שמש ומגן (ח"ג סי' יד) התיר בזה מטעם שאיסור אמירה הוא מדרבנן וספיקו לקולא. וע"ע בהליכות עולם (ח"ו עמ' רנא). וראה בזה באורך בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני (מהדורת תשע"א סימן רסג).

ובחזו"ע שבת כרך ג' כתב, לגבי לוקח פרה חולבת מגוי וילדה זכר, שלדעת הרמב"ם ומרן (סי' שטז ס"ג) אינו בכור. ואף שהרמ"א שם פסק כר"ת להחמיר, ושכן נוהגים בכל מדינות אשכנז. אם אירע כן אצל אחד מבני האשכנזים באר"י, ימכור אותו לספרדי, וקושטא קאי שאף לדידהו יש מקום להקל בא"י, בהטלת מום ע"י גוי מכח ס"ס. ונגם בשו"ת ספר יהושע (חיו"ד סי' לו, ובס"ס לט) התיר כן לדידהו בנ"ד ע"י גוי כיון דלרוה"פ אינו בכור. ועכ"פ מכיון דמרן הוא מרא דארעא דא"י יש להתיר בזה בפשיטות, אף לדידהו. ע"כ.

וע"ע במבוא לאול"צ (אות ז, י) שכתב לבאר, שלדעת הרמב"ם, שביעית בזמן הזה קיל יותר משאר דברים דרבנן, ול"ד כגון תרומות ומעשרות (שכתב הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות הכ"ז שבזה"ז הם מדרבנן), שבשביעית, הרי לדעת הרמב"ם אין זו כלל השנה השביעית, ושנה זו לא שייך בה כלל דיני שביעית, ואין זה רק זכר בעלמא, דהיינו זכר למה שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים כדי שלא תשתכח תורת שביעית מישראל.

ובזה נתיישב גם מ"ש בברכת יצחק שכלפי הפורקים עול, תמוה לדון עליהם דהו שעת הדחק, דהם בלא"ה לא עושים כדיני התורה. ע"כ. אולם חובת הרבנים הממונים על הציבור לדאוג לכלל הציבור שלא יכשלו

הכתב סופר את אביו איך מרהיב עוז בנפשו להורות ההלכה תיכף ומיד כשבאה את השאלה לידו ואפילו בחמורות, ולא יתיירא שבחפזון יחטיא המטרה, והשיבו: ידעתי בני ידעתי כי לא דבר קטן הוא, ושמעתא בעי צילותא, אבל דע בני כי בכל דור ודור העמיד ה' איש על העדה אשר יצא לפניו להאיר להם הדרך להשיב על שאלותם להתיר ספיקות שלהם, ויען כי רובם ככולם שואלים דבר ה' מפי, נראה בעליל כי מן השמים מסכימים על זה, וב"ה למדתי ככל הצורך, וכוונתי בלתי לה' לברו ולא זולת, ועל כן אין אני חושד להקב"ה שיכשילני, ואם הראיה לפעמים אינו אמת, מכל מקום הדין אמת". ע"כ.

וכבר הבאנו לעיל בפרק א' מ"ש בשו"ת שמחה לאיש (דף קח.) שבעיקר שנות השמיטה לא יצאנו מכלל ספק, ומצטרף לספק ספיקא. גם הלק"ט (ח"ב סי' קמג) כתב, וכל שנה ושנה אני מתנה בהפרשת המעשרות שאם השנה היא של מעשר עני, מה שאמרתי שהוא מעשר שני הרי הוא מעשר עני, ופודה אותו בשיווי לעניים. ע"כ. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תשל"א), שטוב לחוש למחלוקת הראשונים איזו שנה השמטה ולהתנות במעשרות. והובא ביבי"א ח"י (יו"ד סי' מב אות ח). וכתב שנראה שיש לצרף ספק זה לספקות אחרים, בשביעית דרבנן, להקל בספק ספיקא.

ובפרט לפמ"ש הזבחי צדק (כללי סי' ס"ק קנח) שאפי' סברא דחוויה ונגד מרן מצטרפת לספק ספיקא. וגם החולקים יודו בנד"ד כיון שהסברות של החולקים הם רבים וגדולים, וכמ"ש הסמ"ג דרוב הפוסקים חולקים. ובברכ"י (שם ס"ק נו) כתב, שמנהג העולם שלא לברך על פדיון מעשר שני, שכיון שמסופקים בשנת השמיטה, לכן אין מברכים על הספק. וכן בשו"ת אבן יקרה (ח"ג סי' כא) כתב לצרפו לס"ס.

ומה שכתב באול"צ (ענף ב אות ב) שהרי חז"ל לא חששו לתקן תקנתם אע"פ שהיה שעת הדחק והן עניים, וכן לענין בעלי השדות. אין זו ראייה, שחז"ל תקנו תקנה זו בכלליות בשביל כל ישראל ובכל הדורות, ולא דיברו בפרטיות כאשר יש צורך. ועוד, שהרי הלל תיקן פרוזבול מחמת חשש איסור, וכ"ש כאן שיש גם שעת דחק וגם חשש איסור.

ומ"ש באול"צ שם לבטל את ההיתר מכירה מכל וכל, ולדעתו אסור לאכול מהכלים של המקילין בזה, שהכלים שלהם ככלים של גויים, שצריכים הגעלה. ורק אם נודמן להתארח בבית חברו וכבר הגישו לפניו מאכל שנתבשל בכלים האלו, יש מקום להקל. אך לכתחלה טוב להחמיר שלא להשתמש בכלים האלו בלי הגעלה. ע"ש. וגם כמה ממחברי הזמן כתבו שהמכירה כמאן ליתא והיא חוכא ואיטלולא. אולם יש גדולי עולם שתפסו שיש תוקף במכירה, כמו רבי יצחק אלחנן, מהרי"ל דיסקין, הגרא"י קוק, הגרצ"פ פראנק, והישכיל עבדי, והשמחת כהן, והגרשז"א אויערבך, ומרן אאמו"ר זיע"א.

ומעשה שהיה עם הגאון חזון איש (מעשה איש ח"א עמ' פה), שפעם אחת בליל הושענא רבא נכנס אצלו תלמידו ר' שרגא פייבל שטיינברג זצ"ל, ומצאו שיושב ורושם במחברתו חידושי תורה, גיילי פניו היו אדומים כאש בוערת כיון שחש בנוכחותו של התלמיד פנה אליו ואמר לו "התורה שבעל פה נשארה כמות שהיא עודנה תורה שבעל פה, גם אחרי רבינא ורב אשי לא הושלמה כתיבתה, אלא בכל דור ודור הקב"ה יושב עם חכמי התורה וממשיכים יחד לכתוב אותה". ע"כ. והיינו שבהיותו גדול הדור ופוסק ומורה הוראה שרבים נשמעים לו, לכן בעת שהיה מורה הוראה לבני הדור, הרי שהקב"ה יושב אז וכותב את התורה.

ובספר חוט המשולש (עמ' צו) איתא: "שאל

ח. איסור זריעה בשביעית קיים בין אם זורע ביד בין אם זורע על ידי בעלי חיים, ובין אם זורע על ידי מכונה. ויש אומרים שאין איסור בזריעה על ידי מכונה דאינו אלא גרם זריעה, כיון שאינו עושה מעשה בידים, כי אם מכוחו. ויש אומרים שמאחר וזה דרכו, לא הוי בכלל גרמא. [ראה ילקוט יוסף שבת כרך ה' (עמוד רטז) אם כהאי גוונא נחשב כגרמא. וראה גם להלן פרק יא סעיף ג באריכות לגבי חרישה במכונה.] ה

שבועית בזה"ז מה"ת, מפני הספק לא תהיה השביעית אלא מדרבנן. גם בשו"ת בית יצחק (ח"ב מ"ד סי' קכא אות ו), ובשו"ת מהר"ם בריסק (ס"ס קכה) עשו ספק מסברות החולקים על הרמב"ם בשנת השמיטה. ע"ש. וכ"כ עוד הרבה אחרונים. ובשו"ת חלקת יעקב (י"ד סי' קפה) הביא בשם הגר"א, שהיה מחמיר לעשות פרוזבול בשתי השנים משום ספק זה.

ובשו"ת משפט כהן (סימן ג), הוסיף שלדעת המהרל"ח (סי' קמג) הספק הוא על ארבע שנים, ולפי חשבון היובלות שהוא מתחלף בכל היקף של ש"נ שנים בערך, יש להסתפק גם על שנה חמישית. ואע"פ שכבר החזיקו ישראל במנין הגאונים, מ"מ אין זה מונע מלדון דין ספק במנין שלנו, כי באמת לא הוכרעה המחלוקת ע"י מנין בתי הדין של ישראל. ואפי' אם היתה

לזרוע במכונה או על ידי בהמה

מלאכות אין לוקין עליהם. אלא מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. נמצא לכאורה דאיסורא הוא מדרבנן בלבד, כמו שאר אבות ותולדות שלא נתפרשו בתורה. אולם מהר"י קורקוס עמד על מה שכתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות שמיטה, מצות עשה לשבות וכו', שנאמר ושבתה הארץ. ונאמר בחריש ובקציר תשבות. והעיר, דהרי פסוק זה אינו לגבי שביעית, דלרבי עקיבא כיון שאינו ענין לשבת תנהו ענין לתוספת שביעית, ולרבי ישמעאל פסוק זה איירי לענין העומר. וכתב, ומכאן נראה לי לומר שדעת רבינו הוא כדעת ר"ש (פרק ב' משנה ב') שכתב, דחרישה בשביעית אסורה מן התורה, ואף על גב דמעטינן שאר אבות, חרישה לא ממעטינן לה. ועל כן כתב הרמב"ם פסוק זה לומר שחרישה אסורה מן התורה. ע"ש. וכבר כתבנו בפרק יא מחלוקת הראשונים בזה, שדעת רש"י (ראש השנה ב. ד"ה ולשמיטין) דחרישה אסורה בשביעית מן התורה. וכן דעת התוס' (סנהדרין כו. ד"ה משרבו). וכן

בגמרא מועד קטן (ג.) אמר אמימר החורש בשביעית ר"י ור"א, חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה. והרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה ב-ד) כתב: אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה, ועל הקצירה או על הבצירה. וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה. ולמה פירטן הכתוב, לומר לן שרק על שתי תולדות אלו בלבד הוא שחייב בשביעית, אבל על שאר התולדות אינו חייב וכו', עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן. אבל מכין אותו מכת מרדות. כיצד החורש או החופר וכו', מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. ע"כ. ובכסף משנה שם הביא מחלוקת ר"י ור"א וכתב, ומספיקא לא לקינן ליה. ועוד דרבא דאמר אהני תולדות מיחייב, אאחריינתא לא מיחייב סבר כוותיה. ועוד דבירושלמי (פרק ז' דשבת הלכה ב', ופרק ז' דסנהדרין הלכה ה', ופרק ח' דכלאים הלכה א') סיימו דרבי יוחנן סבר אין לוקין. ומזה נראה דפשיטא ליה להרמב"ם דחרישה ושאר

גופא גרמא ואסר רחמנא, ומעין סברא זו מצינו בחידושי הרש"ש (שבת עג.) גבי חיוב זורע בשבת, דאף שהשרשה באה רק לאחר כמה ימים, מכל מקום מיחייב הזורע בשבת, דזה גופא דרך מלאכת זורע. וכיוצא בזה כתבו לענין מלאכת מבשל, וראה מה שכתבנו בזה בס"ד בילקוט יוסף שבת ג' (עמוד קל). ע"ש. ובמנחת חינוך (מוסך השבת מלאכת זורע, ובמצוה שכו) כתב להוכיח שעל ידי פעולת הזריעה לבד כבר חייבים מן התורה, אף על פי שהזורע לא נקלט עדיין בקרקע. וכן מבואר בדברי המהר"ם חאגיז בשו"ת הלכות קטנות (סימן רסו), ולא דמי לבישול שחייב רק עד שנתבשל. ע"ש. ולפי זה יש לדרן דאחר שמצינו חיוב גרמא בזורע, וחידוש התורה דגם גרמא חשיב כמלאכה בידים גבי מלאכת זורע, ממילא הוא הדין במכונה דיש לחייבו. אלא שיש לחלק, דשמה בעינן דרך זריעה בידים, ולא בגרמא ממש. ועל כל פנים נראה דלמעשה קשה לסמוך להקל בזה אחר שכיום כך הוא הדרך לזריעה וחרישה. וראה עוד בשו"ת דברי חזקיהו חלק ב' (חלק יורה דעה עמוד נא), לענין זריעה על ידי גרמא.

ובשו"ת אמרי בינה (דיני שבת סי' כז) כתב כיו"ב לגבי צידה בשבת, שבמלאכה זו יש לחייב משום כחו, שכן הוא דרך מלאכת צידה לצוד ע"י כלבים וכדומה, משא"כ במלאכת חובל שאין דרכו בכך דילפינן ממלאכת המשכן. לכן י"ל שהמעמיד עלוקה בשבת פטור, וכד' המג"א. ודלא כהאבן העזר שמחייב. ע"ש. ובשו"ת אהל אברהם שאג (סי' פד) כ', דשאני זורה ורוח מסייעתו שכ"ה דרך המלאכה בכך, אבל במעמיד עלוקה שהוא אינו עושה דבר בגוף הנחבל ליכא מלאכה כלל כיון שהוא אינו עושה מעשה. ע"ש. וע"ע בת' הגרי"ח שבשו"ת זבחי צדק (ח"ב חיו"ד סי' כב) שאף שבהוצאה כח כחו מותר, כיון דכחו ברה"ר אינו אסור אלא מדרבנן, לכן בכח כוחו

דעת הר"ש סיריליאו, ועוד. אבל דעת הרמב"ן דחרישה היא רק מדרבנן. וכן דעת כמה אחרונים בדעת הרמב"ם כאשר ביארנו שם, וכן כתבו הרדב"ז (חלק ה' סימן אלף תקס), התוס' יום טוב, והפאת השלחן. ועוד.

והנה חרישה במכונה, או זריעה במכונה, דעת הגאון החזון איש (שביעית סימן כה אות לח), דאיסור זריעה בשמיטה היא בין אם נעשית בידי אדם ובין אם נעשית בידי בעלי חיים, או על ידי מכונה. וחייב על זה בין בחרישה ובין בזריעה, ואף על גב דאמרו במועד קטן (ג.) דבשביעית אבות אסרה רחמנא תולדות לא אסרה רחמנא, לא מיקרי תולדה אלא בשינוי בצורת המלאכה, כמו משקה מים לזרעים, אבל כשאין שינוי בצורת הזריעה ובצורת החרישה אלא האדם הכין השתלשלות אמצעיות בין מעשיו לעצם הזריעה, אין כאן נידון רק אם חשיב מעשיו או לא, ואם חשיב מעשיו, הרי זה בכלל האב של זריעה. ע"ש.

ואמנם בשו"ת הר צבי חלק אורח חיים (סימן רח) כתב, דיש לדרן בזריעה על ידי מכונה דאינו אלא גרם זריעה, כיון שאינו עושה מעשה בידים, כי אם מכוחו, ולא דמי לחרישה במכונה, דכל עצם החרישה היא על ידי בקרים, ואינו עושה מלאכה ממש בידים, אבל בזריעה דעלמא דהוה עיקר בידים, ובמכונה אינו אלא כוחו, לכאורה אין זה דרך זריעה. אבל לענין העשה דושבתה הארץ מסתבר שעובר. וצ"ע. וראה עוד במה שכתב הרב פראנק בספר כרם ציון (סימן יא אות ג'), ובמה שכתבו לדרן בדבריו בכרם ציון שם (עמוד פ'). ע"ש. נומה שכתב דמסתבר שעובר בעשה, כבר כתבנו לעיל דנראה שאינו עובר בעשה, וכן אינו עובר על איסור של ושבתה הארץ. ודו"ק. ראה לעיל פרק ד אות ג].

ובאמת, דאף אי נימא דכל גרמא בשביעית שריא, מכל מקום שאני זריעה דהיא

ויתכן שגם כיום בזריעה במכונה דדרכו בכך. אך יש לעיין דכיון שעיקר הזריעה היא ביד, וזריעה במכונה אינה מה שהיתה בזמן התורה, מה שנשתנה המציאות לא יעשה את זה דרך מלאכה, אלא עדיין גרמא. וראה בילקוט יוסף שבת כרך ג' (הלכות ביטול ריש סימן שיח) מה שהארכנו בדין גרם ממש במלאכת זורע ובמלאכת מבשל, והזכרנו מחלוקת הגאון החתם סופר, והזקן אהרן, כיעו"ש. אולם כל זה גבי שבת דהוי ספק איסור תורה, אבל בשביעית בזמן הזה דרבנן שמה הוי בכלל ספק דרבנן וממילא יש להקל. ועיין בילקוט יוסף שבת כרך ה' (עמוד רטז) שכתבנו לדון במי שעבר בשבת ליד קרן אור, ונדלקה מנורה, אם חשיב גרמא או כיון שזה דרכו לא חשיב גרמא, כל שידוע מכך. וע"ש. ובאמת מצד הסברא יש מקום גדול לומר דזריעה במכונה כיום אינה בכלל גרמא, אחר שכך הדרך, וכמעט אין זולתה.

ולענין חרישה במכונה בשביעית, אי חשיב גרמא או לא, ע' בשו"ת שמע שלמה חלק ב' (חלק יורה דעה סימן יג) והביא מדברי החזון איש הנ"ל. והעלה להחמיר.

לזרוק גרעין של פרי לגינה כשאין כוונתו לזריעה

ערוך (סימן שלו סעיף ד'). וכתב במטה יהודה שם (סק"ב) דאף על פי שלא היו גשמים מנטפין בשעת השלכת הזרעים, אסור, דכיון שהוא מקום הראוי לירד בו גשמים, הוי כמו זורע, דאין הגשמים ודאים ואף על פי כן מיחייב, משום דהויא מילתא דשכיחא שהגשמים יורדים. ע"ש. והוא הדין אם משליך זרעים למקומות שרגילים לשפוך שם מים באיזה אופן, דאפשר דבזמן מרובה ישתרשו בקרקע, או שיצמחו מחמת הריכוך כדרך כל תבואה כשנותנים אותה במים. והיינו, שאם הזרעים יהיו שם ג' ימים יצמחו, ויתחייב משום זורע. מה שאין כן בזמן מועט שלא

לא גזרו כלל, אבל בהבערה שהנופח בפיו בשבת חייב משום מבעיר, י"ל שגם כח כוחו אסור. ע"ש. וראה גם באור שמח (שבת פ"ח הט"ו).

והנה המגן אברהם (סימן רנב) כתב לצדד שהנותן חיטים לתוך ריחים של מים בשבת, אינו חייב מן התורה, שהטחינה באה ממילא לאחר מכן. ע"ש. וכתב בקרבן נתנאל, שיפה כיוון המגן אברהם להלכה, משום דאב מלאכה דטחינה שהיה במשכן, דהיינו כתישת סממנים, לא היה כן. ע"ש. ובמשנה ברורה בביאור הלכה (שם ד"ה להשמעת קול) הביא שהאחרונים חלקו על המגן אברהם, וסבירא להו שחייב חטאת, ושכן הוכיח האבן העזר (סימן שכח). ובשו"ת יביע אומר ח"ג (חאו"ח סימן יז אות ד) ובספר לויית חן (עמוד ב) הביא שכן פסקו האגלי טל, ובשו"ת ערוגת הבושם, ובשו"ת חבצלת השרון, ובאשל אברהם מבוטשאטש, ובערוך השלחן, ועוד. וכן עיקר לדינא. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת הר צבי (חלק אורח חיים סימן קכז-קלא), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ד' (סימן לא), וחלק ה' (סימן ו), ובלויית חן (עמוד ב'), דלא חשיב גרמא, אחר שדרכו בכך.

ומכאן יש לדון באוכל פרי בשנת השמיטה, אם מותר לו לזרוק את הגרעין לגינה, או דיש לחוש בזה לאיסור גרמא בזריעה, דאחר שכל איסור זריעה הוא כעין גרמא, ממילא כל גרמא בזריעה אסורה, או דילמא אין לך בו אלא חידושו, ובגרמא ממש ליכא איסור, ובפרט כשאינו מתכוין לדבר, ואינו פסיק רישיה שהגרעין יקלט. והנה לגבי שבת מצינו בהגהות מרדכי ובהגהות מיימוניות (פרק ח' דשבת אות ג') שכתבו, שיש ליזהר שלא להשליך זרעים בשבת במקום ירידת גשמים, שהרי סופן להצמיח. וכן הוא בכל בו (הלכות שבת) בשם היראים (סימן רעד). וכן הוא בשלחן

ט. מותר לזרוק גרעין של פרי לגינה, אף שיתכן וגרעין זה ייקלט בקרקע, ויגדל ממנו עץ פירות וכדומה, ואין בזה חשש של זריעה בשביעית. (ט)

גשמים. ע"ש. ואף שהאגלי טל לא כתב כן, דבריו צ"ע. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' צד הלכה ו). ודו"ק.

ובדרך אמונה (שמיטה פ"א ציון ההלכה אות יח) כתב, שאמרו בשם החזו"א, שחשש לזרוק בשביעית גרעיני פרי למקום שיכול להשתרש באדמה ולצמוח. וצ"ע לש"ע (או"ח סי' של"ז ס"ד). עוד כתב, שהיה ברוז שיצא מביתו וסופו יצא לחוץ במקום צמחים שצמחו מעצמן, וצוה החזו"א בשביעית לפנותו למקום שאין שם צומח. והוסיף בשם הגרי"ש אלישיב, שהשוטף הרצפה במרפסת והמים זורמים דרך המרזב לגינה אם המים ללא חומרי ניקוי יש להקפיד שלא יזרמו המים לגינה, אף שאין מתכוין לכך, וכן אין להפעיל מזגן אם ע"ז יטפטפו מימיו במקום שיש בו צמחים באופן שאסור להשקותם.

אמנם בקובץ דרכי ההוראה (קובץ ח עמוד קב) כתב, שהאוכל פרי בגינות ופארקים וכדו', פשוט שמותר לו להשליך את הגרעין על פני השדה, שאף שמבואר בש"ע (סי' שלו ס"ד) לגבי שבת, שיש ליזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים, שסופן להצמיח, כל זה אמרו רק בפזור זרעים, וכדרך שמפזרים לפני התרנגולים, שזהו עיקר דרך זריעה לפזר זרעים ע"ג פני השדה, אבל בגרעיני פירות אין דרך זריעה אלא בהנחתם בתוך גומות שבקרקע וכיסויים, והזורק גלעיני פרי על פני השדה אין בו מעשה זריעה כלל, ואחד מאלף נקלטים וצומחים. ונראה שאין בזה איסור, אף לגבי שבת וק"ו לגבי שביעית, והרי אף בזרעים כתב השו"ע דאם יאכלו ע"י התרנגולים או ידרסו ע"י רגלי אדם ולא יצמחו אין בזה

יצמחו. וכן פסק במשנה ברורה (ס"ק לא) ובכף החיים (אות לה). וראה עוד במגן אבות מה שהק' על היראים, ובפירוש יראה ואהבה על היראים (סימן קכ אות ד). ובתפארת ישראל (כלכלת שבת, זורע), ובמגן אברהם (ס"ק יב). ע"ש. ומבואר עוד בשלחן ערוך שם, שאם הוא במקום דריסת רגלי אדם מותר בכל אופן, שהרי אין סופן להצמיח. ע"כ. ומינה יש לדון בנידון דידן גבי שביעית. וראה מה שכתב בזה בשו"ת שבט הלוי חלק ז' (סימן קפ). ע"ש.

(ט) על פי המבואר בהערה הנ"ל, ואף שלגבי שבת כתב מרן שיש ליזהר בזה, מכל מקום בשביעית שהיא מדרבנן הוה ליה ספק פסיק רישיה בדרבנן ולא איכפת ליה, ויש להקל בזה. ובמקום אחר כתבנו לגבי פסיק רישיה בשביעית, אם דינו כמו שבת. והכא אין זה בגדר פסיק רישיה. ואף בניחא ליה, יש לצרף סברת החתם סופר ודעימיה דליכא איסור פסיק רישיה בשביעית מה"ת, וראה בשו"ת יביע אומר חלק ד' במילואים ריש עמוד שצד. ודעת התרומת הדשן דפס"ר בדרבנן אף בשבת שרי. ולדינא נקטינן בשביעית מדרבנן דפ"ר דניחא ליה שרי. וכ"ש היכא דלא איכפת ליה, דאף בשבת שרי.

וראה בילקוט יוסף שבת כרך ה' מה שהארכנו בדין האוכלים בגינות ונוטלים ידיהם שם בשבת, וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' רה בס"י שלו), שכתב, דפשטם של דברים, דמיירי שכבר ירדו גשמים, והמקום רטוב וקיים חשש שמא יצמחו או ישתרשו. וכ"כ המשנה ברורה (סי' שלו ס"ק לא), דמיירי שהמקום ההוא לח מפני הגשמים שרגילים לרדת שם. וכ"כ החיי אדם (כלל יא סי' ב), דמיירי במקומות שהם לחים בירידת

י. הזורע קודם השביעית, והזרע נקלט בקרקע בשביעית, יש אומרים דלגבי שביעית אף זוהי נחשבת זריעה ואסורה, שאפילו אם אינו חייב על מעשה הזריעה, מכל מקום חייב משום זורע, אחר שנקלט בקרקע בשביעית. ויש אומרים שאין הקליטה אסורה בשמיטה כשזרע קודם השמיטה, אלא בזמן שתוספת שביעית היתה אסורה, אבל בזמן הזה שאין איסור בתוספת שביעית, אין איסור גם מצד שנקלט בשביעית. ולכן ראוי להקדים את כל הזריעות כדי שיקלט קודם ראש השנה. י

יא. זרעים המונחים על גבי קרקע, אסור לחפותם בעפר, שגם כיסוי הזרעים בעפר הוא בכלל מלאכת זורע האסורה בשביעית. ויש שמצדדים לומר שאפילו אם בשבת המחפה את הזרעים חייב, בשביעית אינו חייב על אבות ותולדות שאינם מפורשים בכתוב, ואינו חייב עליו. יא

איסור. וק"ו בגרעיני פרי שבהם אין זה דרך זריעה כלל. ונראה שאין איסור להשליך גרעיני פרי על פני השדה בשביעית, ורק לגבי פיזור זרעים לכאן יש להחמיר אף לגבי שביעית.

זרע ערב השביעית ונקלט בשביעית

י) ראה לעיל מה שכתבנו בדין מצות ושבתה הארץ בשביעית אם היא מצוה בחפצא או בגברא, והנפקא מינה בזה בנידון דידן. ועיין במשנה שביעית (פרק ב' משנה ו') ואם נטע הבריך או הרכיב, יעקור. וראה בגמרא ראש השנה (ט:), ופירש הר"ש בשם רבינו תם, דהכי קאמר רב נחמן, לדברי האומר שלשים לקליטה בשביעית צריך שלשים ושלשים לענין ערלה, אבל לענין שביעית לא חיישינן

אלא שלא יקלוט בשביעית עצמה, אף על פי שנטע באיסור, כשנטע שלשה ימים לפני ראש השנה, דאסור ליטע משום תוספת שביעית דאורייתא כמו חרישה וכו' אף על פי כן היה אומר ר"ת שמותר לנטוע בתוספת שביעית וכו'. ועיין בספר תורת הארץ (פרק ו' אות יג-יד) ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (עמוד קלה), ובחזון איש (שביעית סי' כב אות ה'). ע"ש. והארכנו בזה לעיל סוף פ"ב. ע"ש.

לחפות זרעים בעפר

יא) במשנה שבת (עג.) שנינו, אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, הזורע והחורש וכו'. ובגמ' שם (עג:) הקשו, מכדי מכרב כרבי ברישא [חורשין בתחלה] והדר זרעי, ליתני חורש והדר ליתני זורע, תנא בארץ ישראל קאי ואין יכול לכסות בלא חרישה, ואשמועינן מתני' דהא נמי חרישה היא. ואמנם הרמב"ם (פרק ז' מהלכות שבת הלכה א') כתב בתחלה מלאכת חורש ואחר כך מלאכת זורע. ומשמע

לכאורה דחרישה שקודם הזריעה היא מלאכת חורש, ודרישה שאחר הזריעה שבאה לכסות הזרע היא בכלל מלאכת זורע. ועיין בספר ראש יוסף (שבת עג.) ד"ה ואמר הזורע וכו', ובמרכבת המשנה על הרמב"ם שם, ובאגלי טל (מלאכת זורע סעיף ב' סק"ז) מה שכתבו לבאר בדעת הרמב"ם.

ועיין בשו"ת הרדב"ז חלק ה' (סימן אלף תקס-קצו) שכתב, דבדרישה אחר הזריעה

רש"י, ובשביעית, נמי משום זורע בשביעית. ע"כ. ובגמרא שם, אמר רבי ינאי, בחבורה נמנו וגמרו החופה בכלאים לוקה. אמר להם רבי יוחנן, לאו משנתנו היא, יש חורש וכו' האי חורש דמחייב משום כלאים היכי משכחת לה, לאו דמיכסי בהדיה דאזיל וכו'. מני רבי עקיבא, דתניא המנכש והמחפה בכלאים לוקה. ר"ע אומר אף המקיים. וע"ש בפירוש רש"י דמחפה חיובו משום זורע. וכן פסק הרמב"ם (בפרק א מהלכות כלאים הלכה ב) לגבי כלאים, וז"ל: אחד הזורע וכו' או המחפה וכו', וחיפה אותן בעפר לוקה משום זורע כלאים. והיא ברייתא במועד קטן (ב:). ועיין בגמ' מכות הנ"ל, דלריש לקיש חייב משום מקיים. וע"ש בפירוש רש"י ד"ה אי לאו, דלהאי תנא חייב בשביעית משום חורש, דסובר דחורש בשביעית לוקה. ועיין בתוס' (פסחים מז: ד"ה ושביעית), וברש"י שם, ובמנחת חינוך (מוסך השבת אות א). ע"ש. ובמצוה שכ"ו (אות ד) כתב המנחת חינוך, שלדעת הרמב"ם דחורש בשביעית אינו לוקה, וגם מקיים כלאים אינו לוקה, ועל כרחק המשנה מחייבת משום מחפה דהוי זורע. וגם על שביעית חייב משום זורע, אם כן מחפה חייב בשביעית. אך אפשר דמשנה זו סוברת דחורש חייב בשביעית, ואם כן אינו מוכח דין זה דמחפה. וראה עוד במנחת חינוך שם. ושם בהערות (בנד"מ) הביאו דברי הרב שער המלך (פרק י מהלכות רוצח הלכה ט) שכתב בדעת הרמב"ם דמחפה הוי זורע ממש, ושרש"י חלוק עליו. ובתוס' הרא"ש (מו"ק ג. ד"ה איתמר) משמע כדבריו, דמחפה זרעים בשעת חרישה חשיב זורע. ובמאירי (מועד קטן ג.) מבואר דהוי תולדת זורע. וראה במראה הפנים להירושלמי (פרק ג' דמכות הלכה א'), ובמעשה רוקח (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א). ע"ש.

גם הגאון החזון איש (סימן יח אות ב') כתב, דלמאן דאמר מחפה בעפר חייב משום

חייב משום זורע, שמחפה את הזרעים. ע"ש. ועל כל פנים היוצא מזה שדעת הרמב"ם דחיפוי הזרע בעפר בשבת, יש בו משום זורע. גם בספר מגן אבות כתב לגבי מלאכת זורע בשבת, דמהות הזריעה הוא שמכסה הזרע בקרקע, וכדמשמע בסוף מכות דקאמר התם, דבהדי דחריש קמכסה לה לזרע והוה ליה זורע. וכן משמע ממתני' דאייתי הש"ס בשבת (ג:) הטומן לפת וכו' דפירש רב האי גאון שם דרצונו לומר שמגלה קצתו, דאם לא כן הוה ליה זריעה. ומשמע דבמגולה ליכא זריעה.

ואמנם עיין באגלי טל (שם) שהעלה, דהנותן זרע בקרקע אפילו לא חיפה הזרע בעפר, מאחר שהניחה בקרקע במקום הראוי שתצמח, חייב מיד, ואפילו חזר ולקטן קודם שצמחו. וע"ש מה שהאריך בזה לגבי שבת. וכתב, שהדבר תלוי במחלוקת האמוראים במחפה בכלאים משום מה חייב. ועיין במנחת חינוך מצוה שכ"ו.

וז"ל מרן בשלחן ערוך (סימן שלו סעיף ד): יש לזיזר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים שסופן להצמיח וכו'. ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם מותר, שאין סופו לצמות. ע"כ. אלא שאין זה ענין למה ששינונו בפרק ה' דשביעית משנה ב': "וטומנו במקום דריסת אדם". דהתם נותן טפח עפר על גביו, ודריסת רגלי אדם על העפר עושהו לבלתי מוכשרת להצמיח, [ונכמו שכתב בפירוש המשניות להרמב"ם שם, דטומנו כדי שלא יצמת. וכן פירש הר"ש משאנן שם], אבל הכא שמשליך את הזרעים על הארץ במקום דריסת רגלי אדם הרי הזרעים עצמם הולכים לאיבוד לגמרי ואינם באים לכלל צמיחה.

והנה כל הנ"ל הוא לענין שבת, אך לענין שביעית לא נתבאר ברמב"ם אם חייב על המחפה. ובמשנה מכות (כא:) שנינו, יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין, החורש וכו' ובשביעית וכו'. ופירש

יב. שורשים של אילן שנתגלו, אין לכסותם בעפר בשביעית. אולם באילנות שאם לא יכסו את השרשים בעפר יש חשש נזק לעץ, יש להתיר לכסות את השרשים בעפר. (י)

יג. אין לזרוע גם אם מתכוין לבחון ולבדוק את הזרעים או השתילים, או שמתכוין להתלמד במלאכת הזריעה, ואפילו אם הוא מתכוין לעוקרן קודם שיעשו פרי. ואמנם אם יש בכלי צמר גפן ומים בלבד, מותר להדגים בו זריעה בשיעור טבע,

בתולדתו. ובאמת מפני תולדתו הוא בכלל הכתוב שדך לא תזרע. ע"כ. ומבואר, שלדעתו כיסוי זרעים בעפר, אפילו כשאחד הניח הזרעים, ובא אחר וכיסהו בעפר, אסור מן התורה, והוא בכלל זריעה. וכן משמע מדברי רש"י (מכות כא:) שהמחפה הוא כזורע לענין שביעית. וכן משמע בתוס' (פסחים מז:). אמנם לדעת המנחת חינוך (מצוה שכו) חיפוי זרעים בעפר אסור רק מדרבנן.

זרע, חייב עליו בשביעית לכולי עלמא, אף למאן דאמר דאין לוקה על התולדות, דמחפה בכלל מה שאמרה תורה שדך לא תזרע דהוי מחפה בכלל, וזה מוכח, דאם לא כן לא משכחת לן חורש בשביעית שילקה. והאחרונים דקדקו בלשון רש"י (פסחים מז:) שכתב, דמחפה תולדת זרע. ונראה כוונת רש"י על המציאות, דאף על גב דהרי חורש הוא, מכל מקום יש בו תועלת צמיחה וזריעה

שורשים של אילן שנתגלו בשביעית - אין לכסותם בעפר

השרשים בעפר. שהרי העץ נטוע כבר, ומניעת הכיסוי הגורמת נזק, זה בודאי בגדר לאוקמי אילן. ובמלאכות דרבנן מותר בלאוקמי אילן. ויש לסמוך על רש"י וריא"ז שהתירו.

וכן יש להסתייע מד' המנ"ח (מצוה שכו) שסובר דחיפוי זרעים בעפר אסור רק מדרבנן. ובפרט דשביעית בזה"ז דרבנן. ועוד, שיש לדון אם בכה"ג חשיב כזריעה, דכל מאי דאשכחן דחייב היינו במחפה זרע בעפר, שגורם לזריעתו, אבל מכסה שורשים אינו עוזר לזריעה, אלא רק מגן על השורש שלא ימות, ואפשר דלא חשיב זריעה, ובפרט שהעץ יכול לחיות כך. ומאידך י"ל שאם העץ אינו יכול לחיות כך, חשיב כזורע מה שמחפה, דלא גרע מעציץ נקוב המונח על השלחן, ועוקרו ומניחו על הקרקע. ונראה יותר כסברא ראשונה. שוב ראיתי מה שכתב בזה בקובץ תנובות שדה (גליון 30 עמוד 22). ע"ש.

(יב) ע"פ המבואר ברמב"ם (פ"א מהל' שמיטה הי"ט): המפקיע בזית ליטול עצים לא יחפה מקום הביקוע בעפר מפני שהיא עבודה. אבל מכסה הוא באבנים או בקש. ע"כ. וה"ה בנ"ד. ועיין רש"י (מ"ק ג. ד"ה מאבקין), ובר"ש ורע"ב והרא"ש בפ"ב דשביעית מ"ב, דמבואר מדבריהם דאסור לכסות את עיקרי האילנות בעפר, אם הן מגולין. ובס' זיו הים (עמו' סד) הק' מהיתר קשקוש וסתומי פילי שהוא כיסוי השרשים בעפר. ועיין בשו"ת משנת יוסף ח"ב (סי' ה'). אולם ברש"י (סוכה מד: ד"ה סתומי, וכן בע"ז נ: ד"ה סתומי), מבואר, שיש מתירים מזה, וכ"ה בפסקי ריא"ז (מ"ק פ"א ה"ב). וכתב שם שמותר כדי למנוע ייבוש של השרשים ונהיינו קשקושין. וכ"ה בתורת השביעית (עמ' מ') בדעת הרמב"ם, והסביר שם שמותר משום שהוא לאוקמי. ולכן באילנות שמניעת כיסוי השרשים בעפר יגרום נזק לאילן, יש להתיר לכסות את

בשנת השמיטה, שאין דרך לזרוע שם, והדבר דומה לכלי מלא גללים, שכתב הרמב"ם שמותר לבדוק בכלי זה את הזרעים, שאין דרך לזרוע שם. יג)

יד. אסור לנטוע אילנות בשביעית, בין אילני מאכל בין אילני סרק, או כל מיני זרעים וירקות, או שושנים ופרחי נוי, ועצי פרחים [כמבואר לעיל], דשאים, ושאר זרעוני

איסור זריעה בשביעית גם כשכוונתו להתלמד

יג) כן כתב החזון איש (שביעית, סימן כ' סק"ה), דלוקה משום שדך לא תזרע, והוי כשאר זורע. והוא על פי מה שאמרו בירושלמי (פרק ד') אין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר, אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים וכו'. ואי דייקנין דמדאיצטריך לאשמועינן דאין בודקין משמע דחיובא ליכא, י"ל דמיירי שנוטלן תוך ג' ימים ורואה אותן, והמומחין מכירין בפיתוחן אם יצמחו, וכיון שזורעין על מנת ליטלן קודם שיושרשו אין איסור דאורייתא בזריעה זו, ומכל מקום בעפר אסור, אבל בגללים מותר. ולפי זה אפשר דאף בזבל הדק מותר וכו', אי נמי מיירי בעציץ שאינו נקוב, ואפילו מניח ג' ימים ליכא חיובא, ומכל מקום בגללים גזרו. ואפשר אפילו זורע לגדל מותר דל"ג בגללים בעציץ שאינו נקוב אלא שדיברו חכמים בהוה, שאין זורעים בגללים אפילו בדק באין בו ברכה. וסיים שם: והילכך לזרוע להתלמד אסור מן התורה אפילו אם דעתו לעוקרן קודם שיעשו פרי, ואם דעתו להניחן לעשות פרי הרי זה כשאר זריעה, ואין נפקותא אם יטפל בלקיטתן או לא. ובשביעית אין כאן מלאכת מחשבת להתלמד כלל, דכל מחשבה צריכה מחשבת בעלים, דמחשבה של אדם שאינו שליט בו לאו מחשבה היא, ואם כן בשביעית הוי הפקר ואינו בעלים כלל, מה תועיל מחשבתו בדבר שאינו שלו, ואם לא יהיה בזה איסור ספיחין יהיה איסור לאבדן. ואם יהיה בהן איסור ספיחין ויהא מצוה לאבדן ובשביל מצות האיבוד לא יהא איסור זורע, אם כן בטלה איסור זריעה, אבל העיקר שזורע להתלמד לוקה משום שדך לא תזרע כשאר זורע. ע"כ.

ולכאורה היה נראה, דבזרוע על מנת לבדוק הזרעים, ונטלן בסוף, לא מיתסר מדאורייתא, וממילא עצם הזריעה להתלמד לא מיתסר מדאורייתא. אך י"ל דהא קיימא לן דלא דרשינן טעמא דקרא, וכיון דסוף סוף עשה מעשה של זריעה, אמאי לא יהיה בזה משום זורע. ומה בכך שלא אכל את הפירות. ודומה לזה גבי בישול בשבת, כשמבשל כדי לאבד התבשיל, דנראה ודאי דיש בזה גדר מלאכת מבשל, ויש לדון בזה מצד מלאכה שאינה צריכה לגופה. וכן מצינו כיוצא בזה גבי בשר בחלב במבשל שלא לצורך אכילה, והארכנו בזה בילקוט יוסף איסור והיתור כרך ג' (עמוד לו והלאה). ע"ש. וכיוצא בזה דנו הפוסקים במי שעבר ובישול בשבת במזיד, ואחר כך נודמן לו חולה שיש בו סכנה, אם יתן לו לאכול האם יתקן האיסור או לא, וראה בילקוט יוסף שבת כרך ג' ריש סימן שיח, מה שכתבנו בזה.

ואמנם אם יש בכלי צמר גפן ומים בלבד, מותר להדגים בו זריעה בשיעור טבע, בשנת השמיטה, שהדבר דומה לכלי מלא גללים, שכתב הרמב"ם שמותר לבדוק בכלי זה את הזרעים, שאין דרך לזרוע שם. והוא על פי המבואר בירושלמי הנ"ל (אות ד'). וראה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה (פרק ג' עמוד טז סעיף ג', סימן א') ע"ש. וכן כתב בספר אור לציון (שביעית פרק א' הלכה ג'). ע"ש. ויש להוסיף מה שיתבאר להלן (סעיף לב, וסעיף לד) שאין איסור זריעה במים.

סרק. ויש אומרים שנטיעת עצי פרי וירקות אסורה בשביעית מן התורה, אלא שאין לוקין על נטיעה בשביעית, מאחר שאיסור זה לא נכתב בפירוש בתורה. ויש אומרים שנטיעה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן. וכן נטיעה של צמחי סרק [עצים, שיחים וכדומה] אסורה רק מדרבנן. וכן נראה עיקר לדינא. (ד)

לנטוע בשביעית אילני מאכל ואילני סרק

לאכילה או לשאר חפצים. ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר דהא כתב הרמב"ן (ר"ה י) דהא דתניא אם הרכיב פחות מל' יום לפני ר"ה יעקור איירי בראשונה לסייג ולקורות והמנין לראשונה שמא יאמרו שראשונה נטעה בשביעית ואין ראוי להחמיר כל כך אם נטיעה לסייג באמת מותר מן התורה, ואף למאי דנסתפקנו בכלאים (סימן ה' ס"ק טו) מכל מקום לענין שביעית דאף אם זרע דבר שאין רוב בני אדם מקיימין חייב עליו, אין חילוק בין נוטע לשמש או לסייג, ואפשר דהאי לסייג היינו שנועצו בארץ לסייג, ולא איכפת לו אם לא יושרש בארץ דאם רצונו בהשרשה מאי איכפת לן אם רצונו לקורות או לסייג, ולדינא נראה דלעולם אסור, דאם גירסת התוס' עיקר קיימא לן כרבנן, ואם גירסת הירושלמי עיקר לא מצינו מי שחלק להקל יותר בנוטע לסייג, ובסברא, אין אנו יודעים לחלק בין לקורות ובין לסייג, ואף בלא איכפת לו בהשרשתן אסור כיון שעושה דרך השרשה וגרע מטומן צנון יחידי ואין מקצת עליו מגולין, והכא גרע דדעתו שישריש. ע"כ. וכן כתב במשפטי ארץ (פרק ב' סעיף ב') שגם מינים שאין בני אדם מקיימין אסור לנטוע בשביעית. וע"ש בהערות. וראה להלן דהיכא שעבר ונטע בשביעית, חייב לעקור. וראה מה שכתב בזה בשו"ת הר צבי זרעים, חלק ב' (סימן לב אות ג'). ע"ש.

נטיעת אילנות בשביעית - מן התורה או מדרבנן

סוברים שנוטע הוא כשאר המלאכות שלא נתפרשו בתורה ואינו בכלל הלאו. ודעת המנחת חינוך (מצוה שכו) דדוקא בזמן שבית

בירושלמי (פ"ד דשביעית ה"ד) רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית. וע"ש בפירוש הרש"ס דלא אסרה תורה אלא לצורך מאכל כדכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור (והם מאכל). ע"ש. ועיין עוד בחזו"א (סימן יט סק"כ), ובאגלי טל (זורע, אות ב' סק"ה), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן ו) בדברי רשב"ג. ע"ש"ב.

והנה מלשון הירושלמי משמע שזהו דעת רשב"ג, אבל לרבנן אסור. וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ה'), דאסור לנטוע אילן סרק בשביעית. וכתב בכסף משנה שם, דפסק דלא כרשב"ג משום דמשמע דרבנן פליגי עליה. ובערוך השלחן (סימן יט, הלכה ח) כתב, דהגם שלא מצינו מאן דפליג על רשב"ג, משום דבאישת הקנים פליג ת"ק, וקנים הם אילן סרק. ורשב"ג דמתיר לשיטתיה אזיל דמתיר באילן סרק, אם כן ת"ק דפליג בקנים הוא הדין דפליג באילן סרק, והלכתא כוותיה. ע"ש. וכן כתב בספר השמיטה (פרק ג' סימן א' סעיף יב, עמוד יח) דאסור לנטוע בשביעית כל סוגי אילנות. ומשמע דאפילו נוטע לשם גדר אסור.

וכתב הגאון החזון איש (שביעית, סימן יט סק"כ ד"ה ובתוס') שגם מינים שאין בני אדם מקיימין אסור לנטוע בשביעית. וכתב שם, דבעץ פרי לסייג אסור מן התורה, שלא חילקה תורה בזריעה ונטיעה בשביעית אם הוא

והנה יש אומרים שאיסור נטיעה בשביעית היא מן התורה, לפי שהנוטע בכלל זורע. וכן דעת הר"ש (פרק א' משביעית משנה ה'). ויש

נהנה ממעשיו בשנת השמיטה, ולכן עובר. אמנם נוטע אינו נהנה ממעשיו בשנת השמיטה עד אשר יגדל נטיעתו ולכן לא גזרה תורה. אמנם מדברי סופרים גזרו גם על הנטיעה. ע"כ. אולם הר"ש הנ"ל כתב, דנטיעה בשביעית דאורייתא קל וחומר מזמירה. ונהובא בפ"י מהר"י קורקוס]. וכן כתב הגאון החזון איש הנ"ל (סימן יז אות כ') בדעת הרמב"ם, שהנטיעה בשביעית אסורה מן התורה, אלא שאין לוקין עליה, מאחר שנלמד רק מקל וחומר מזמירה, והרי אין מזהירין מן הדין. ע"ש. וכן משמע בפשטות מהסוגיא בגיטין (נג:) הנוטע בשבת וכו', ובשביעית וכו', ולטעמיך תיקשי לך היא גופא מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא. ומבואר שם שגם נטיעה הוי מן התורה. וכן מוכח מהירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) שנסתפקו שם, באילן שנטעו תוך הבית אם נוהג בו דיני שביעית או לא. וכל הספק מאחר שנטעו בתוך הבית, ומשמע שאילו נטעו בחוץ פשוט דאין לדון בו. ושם הדיון גבי איסור דאורייתא, כיעו"ש. וע"ע בזה באורך בספר דרך אמונה (דף צז.) בביאור"ל שם.

והגאון מהרצ"פ פראנק זצ"ל הביא סימוכין לדעת הרמב"ם מהירושלמי, דרשב"ג שרי לנטוע אילן סרק בשביעית, ואי נטיעה הוי דאורייתא מהיכי תיתי לחלק בין אילן סרק לשאר אילנות, אבל אי נימא דנטיעה דרבנן שפיר יש סברא לחלק בין אילן סרק לאילן שמוציא פירות, דבאילן העושה פירות משום חשיבותו גזרו עליו שלא לנטעו. ודוחק דבהא פליגי רשב"ג ורבנן, מה שאינו מבואר להדיא. אולם עיין בפ"י הר"ש סיריליאו שכתב לבאר דעת רשב"ג, דכיון שאילן סרק הוי לעצים או לבנין אין איסור לנטעו, דלא אסרה תורה אלא למאכל, כדכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור [ואלה הם רק במין מאכל]. והגאון החזון איש (סימן כ', אות ה') פירש כוונת רשב"ג דסבירא ליה שכל דבר שאין נוהג בו קדושת שביעית גם עבודה מותרת בו.

המקדש היה קיים כל אלה [במיני זרעים שושנים ופרחי גוין היו אסורים מן התורה, אבל בזמן הזה איסורם מדרבנן. וז"ל הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה ד'): כיצד, החורש וכו' וכן הנוטע, וכיוצא בהן מעבודת האילן מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. ע"כ. ומשמע דסבירא ליה להרמב"ם דנטיעה בשביעית אינה כזריעה, ואינה אסורה אלא מדרבנן, ולכן כתב שמכין אותו מכת מרדות "מדבריהם". וכן כתב מהר"י קורקוס שם בדעת הרמב"ם, דאיסור נטיעה הוא מדרבנן. [והוא כסברת רבא (במו"ק ג.) דהלכתא כרבא במקום אביי וכו'. ע"ש]. וכן נראה דעת רבינו תם, שהתיר נטיעה בתוספת שביעית, והיינו דבשביעית גופא איסורה מדרבנן, ומשום הכי אין בה דין תוספת. והיינו טעמא, דמאחר שהוצרך הכתוב לפרט לך זריעה וזמירה וקצירה ובצירה, אין לנו אלא מה שנתפרש להדיא בתורה, דאי לאו הכי ליכתוב זומר ובכלל זה יהיה זורע. אלא ודאי מדכתביה משמע דלא הוה ילפינן ליה מזומר, אם כן נוטע דלא איתפרש בקרא לא ילפינן ליה. ע"כ. ומבואר שהבין בפשטות דאיסור נטיעה הוא מדרבנן. וכן כתב הר"ש בפירושו למשנה (שביעית פרק ב' משנה ו') בדעת ר"ת, והקשה ע"ד שהרי יאסר ק"ו מזמירה שהיא דאורייתא. ע"ש. גם בפאת השלחן (סימן כ' סק"ד) כתב, שהוא מדרבנן. וכן הוא בתשובת הרדב"ז (פ"ג מהל' שמיטה, ובלשונות סימן קצו), ובמנחת חינוך (מצוה שכז), ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סימן א' אות ו' סק"ג). וכן דקדק בשו"ת שבט הלוי ח"ג (סימן קנח) שנטיעה בשבת אינה איסור תורה. ותמה על החזון איש שכתב שיש בה איסור תורה. ע"ש. ובשו"ת מהריט"ץ (סימן קעז) ביאר טעמא דמילתא מאי שנא מדין זמירה, דזומר את הגפן עובר בלאו, ואם כן אמאי נוטע גפן יהיה פטור מן התורה. היה לנו לומר שחייב מן התורה מקל וחומר דתרוייהו באילן הוו. וכתב, דזריעה הוא דבר שנהנה ממנה בשנת השמיטה, וכן זומר את הגפנים או האילנות

שבת הכל ילפינן ממלאכת המשכן, ושם מצינו היסוד להצמיח פרי וכדו', ונטיעה הרי היא דומה לזריעה, ומשום הכי בשניהם איכא חיובא. אבל בשביעית אין לך אלא מה שפירט לנו הכתוב. ואמנם בגמרא גיטין משמע דנטיעה דאורייתא, אך ראה במנחת חינוך ובפאת השלחן שם מה שכתבו ליישב הסוגיא בגיטין אליבא דהרמב"ם. ועיין עוד באגלי טל (מלאכת זורע סק"ה), ובספרו שו"ת אבני נזר חלק א' (אורח חיים סימן סו). נולגבי שבת ראה מה שכתבנו בזה בילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד כט הערה ב'.

ואמנם במראה הפנים על הירושלמי (פרק א' הלכה א') כתב דגם בנטיעה איכא איסור עשה מדאורייתא, שהרי נאמר בתורה, תשבות. ומה שכתב הרמב"ם דמכין אותו מכת מרדות בא לחדש, דאף שיש בו איסור עשה מן התורה, עם כל זה מכין אותו מכת מרדות. והו"ד באור לציון (שביעית עמוד קכו) וכתב, נראה שלדעת הרמב"ם אף איסור עשה דתשבות ליכא, ומה שכתב הרמב"ם (שם הלכה א') שכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל עשה ועבר על לא תעשה, אין כוונתו אלא לד' מלאכות שהמשיך אחר כך, ולא לכל המלאכות כמו נטיעה וכדומה. והלכה ב' באה לפרש דבריו בהלכה א'. וכן יש לדייק ממה שכתב הרמב"ם "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן" ונקט דוקא ב' דברים אלו לרמז שבשאר דברים אין איסורם אלא מדרבנן, וגם עשה ליכא בהו.

וזריעת גרעיני אילנות דעת המנחת חינוך (מצוה שכז) שהרי זה בכלל זורע. אבל דעת הגאון החזון איש (סימן יז אות כ') דנטיעת גרעין לא חשיבא זורע, וכדאמר בירושלמי פ"א דפאה הלכה ד', זרעי אילן אינן קרויים זרעים. וע"ש בהגהות הגר"א. ע"ש. ויש עוד להאריך בזה, ועיין להגאון רבי יוסף צבי הלוי בספרו תורת שביעית.

ולדינא, נראה יותר כדעת הרדב"ז, והמהר"י קורקוס, והרב פאת השלחן, והמנחת חינוך, והבית הלוי, דנטיעה בשביעית איסורה רק מדרבנן, וכדדייק לשון הרמב"ם "מכת מרדות מדבריהם". וכן משמע עוד ממה שכתב שם בהלכה י', שאין אסור מן התורה אלא שתי אבות ושתי תולדות. ומשמע דנוטע בשביעית איסורו מדרבנן.

ובדיון זה דנטיעה בשביעית אם היא מן התורה או מדרבנן, ראה עוד בשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן מד), ובשו"ת פרי הארץ (ח"ב יו"ד סימן יג), ובשו"ת מהריט"ץ החדשות (סימן קעו), ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סימן א אות ו), ובשו"ת משיב דבר חלק ב' (סי' נט-ס), וברידיב"ז (דף ד' ע"ב), ובספר אגלי טל (זורע, סק"ב אות ה), ובשו"ת חיים לעולם (יורה דעה סימן ב), ובספר פאת השלחן (פ"כ ה"ד סק"ל), ובשביתת הארץ (עמ' לא-לג), ובקובץ הר המור (עמודים קיג-קיז), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (סימן סח), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימן קנח). ע"ש.

ואמנם גבי שבת מצינו כברייתא (שבת עג:) דגם בנוטע איכא חיובא דזריעה, וכמו שביאר שם רש"י, דזורע הוי בזרעים ונוטע באילנות. וכן מבואר ברמב"ם (פרק ז' מהלכות שבת הלכה ג'). ובספר קובץ על הרמב"ם הביא בשם מהריב"ש שגם התוס' סבירא להו דנוטע הוי אב. ע"ש. והיינו, דמה שאמרו בגמרא הזורע והנוטע וכו' כולן מלאכה אחת הן, היינו לומר דכולהו הוי אב מלאכה, ולכן אמרו כולן מלאכה אחת הן. אלא שיש הבדל בין רש"י להרמב"ם לענין זומר, דלרש"י כולן מלאכה אחת והווי אב, אבל זומר הוי תולדה. דדוקא נוטע ומבריך דהוי ממש דומה לזורע אף בפעולתו החיצונית, הווי אב מלאכה, אבל זומר דחלוק בפעולה החיצונית מפעולת הזריעה, ורק במחשבה דומה לזריעה, לפיכך הוי תולדה ולא אב. אולם לדעת הרמב"ם כולהו הווי אב מלאכה, ובכללן זומר. והחילוק בין שבת לשביעית הוא מבואר, דגבי

טו. פעמים כשיש באיזה מקום אויר לא טוב, נוטעים שם אילנות אקליפטוס כדי לזכך את האויר, והם אילני סרק, ויש לחוש לבריאות הגוף, יש להקל ליטע בשביעית עצי סרק אלה על ידי נכרי. (ט)

טז. יש אומרים שאין לגדור את השדה על ידי נטיעת עצים, שיחים, צברים, וכיוצא בזה, אף אם גודר את השדה מפני שטף מים רבים. ויש מתירים לטעת עצי סרק שאינן מוציאים פירות אם מטרתו בנטיעה זו לשם גדר וסייג. ועדיף לעשות כן על ידי גוי. ולכל הדיעות מותר לחפור ולהתקין גדר מסביב לשדהו כדי להגן מפני שטף מים העלול לגרום הפסד, וכן מותר לגדור בשביעית סביב עץ כדי להגן עליו שלא יקלקלוהו בני אדם. (טז)

בדין נטיעת אילן סרק לטיהור האויר

וגם זו היא נטיעת אילן סרק, וגם לשם גדר וסייג שיש פוסקים שכתבו להתיר בכל נטיעה שהיא לשם גדר וסייג, ואם כן בצירוף כל הנ"ל יש להקל על כל פנים על ידי גוי, במקום שצריך לדבר הרבה, דהוה ליה שבות דשבות, דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכשהוא צריך לדבר צורך הרבה הרי התירו אמירה לגוי בשבת, וכל שכן בשביעית.

ואף שבספר כרם ציון (הלכות פסוקות, עמוד יד) כתב, שאין ליטע אפילו עצי סרק, וכן אסור לנטוע עצי אקליפטוס לזכך את האויר, ועל ידי נכרי יש להסתפק אם מותר. ע"ש. ועיין עוד בזה בספר שביתת השדה (עמוד לג לד). ובספר דרך אמונה (פ"א ה"ה ס"ק לג) כתב שאין נוטעין בשביעית אילן סרק ואפילו לסייג ואפילו על ידי גוי. ע"ש. מכל מקום בנידון דידן יש להקל מהצירופים הנ"ל. וראה להלן מה שכתבנו באילן סרק לצורך גדר וסייג שכמה אחרונים כתבו להקל בזה. וכל שכן בנידון דידן.

אם מותר לטעת שיחים ועצי סרק בשביעית לשם גדר

באילן סרק אם מותר לנוטעו בשביעית לשם גדר וסייג. והנה בירושלמי (פרק ד' דשביעית

(טו) כבר הזכרנו לעיל בפרק א (הערה יט) מה שכתב מהרי"ל דיסקין (סימן כו אות כד) וז"ל: לפעמים כשיש באיזה מקום אויר אשר לא טוב הוא ליושביה, נוטעין שם אילנות אקליפטוס [אקליפטוס] לזכך את האויר, והם אילני סרק וכו', "ואחרי שיש לחוש לבריאות הגוף אין לך שעת הדחק גדולה מזו, ויש להתיר ליטע על ידי נוכרי", אחרי כי אין מבואר איסורי דאילני סרק להדיא במשנה רק במשמעות, מדרשב"ג מתיר מכלל דת"ק אוסר וכו', עם כל זה אפשר להתיר בשעת הדחק כזה. וצ"ע ויש להתיישב. ע"ש. וראה לעיל מה שכתבנו בדין אמירה לגוי בשביעית.

ויש לצרף סברת האומרים דמצוה ושבתה הארץ היא בגברא, וממילא איסור אמירה לגוי בשביעית הוא רק שבות ולא מדין ושבתה הארץ, [וכבר כתבנו לעיל שכן משמע מדברי הרמב"ם בספר המצוות, ומדברי עוד ראשונים]. וגם נטיעה איסורה מדרבנן לרוב הפוסקים,

(טז) כבר נתבאר שגם אילן סרק אסור לטעת בשביעית. ויש לדון היאך יהיה הדין

עליו, אין חילוק בין נוטע לשמש גדר או לסייג, ואפשר דהאי לסייג היינו שנועצו בארץ לסייג, ולא איכפת ליה אם יושרש בארץ, דאם רצונו בהשרשה מאי איכפת לן אם רצונו לקורות או לסייג. ולדינא נראה דלעולם אסור וכו', ובסברא אין אנו יודעים לחלק בין לקורות ובין לסייג ואף בדלא איכפת לו בהשרשתן אסור, כיון שעושה דרך השרשה וגרע מטומן צנון יחידי ואין מקצת עליו מגולין, והכא גרע דדעתו שישיריש. וכן כתב בספר משפטי ארץ (עמוד 29). וכן כתב בספר הארץ ומצוותיה (פרק ב' הלכה ו') דאף לשם גדר וסייג אסור. ע"ש. גם בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן ו' ד"ה ובשו"ת) כתב דלענין הלכה פשוט שאפילו לצורך גדר וסייג אסור ליטע עצי צבר. וע"ש שפירש דברי רשב"ג דבענין ב' תנאים להיתר, שיהיה אילן סרק, ושיהיה למטרת גדר וסייג. וכבר כתבנו לעיל שדעת הרש"ס אינה כן, ודי במה שהוא אילן שאינו עושה פירות ואינו למאכל. וכמבואר.

אולם בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות כג), כתב לאסור לנטוע שיחי צבר אפילו לשם גדר, מפני שמוציאים פירות ראויים. עכ"ד. ומשמע שאם שיחי הצבר לא היו מוציאים פירות, אין הכי נמי מותר לנטועם לשם גדר. [והיינו שהרי לא מציינו מפורש במשנה שקיים איסור בנטיעת אילן סרק. וזה רק דיוק מדרשב"ג התיר משמע דלת"ק אסור, וזה אינו מוכרח]. וכן כתב בספר תורת השמיטה (עמוד י') שיש לדון מדברי המהרי"ל דיסקין דנטיעת עצי סרק שאין עושין פירות כדי לעשות גדר, מותר. ע"ש. והביאו במשנת יוסף הנ"ל וכתב לדחות דבריו כיעו"ש. גם בספר דרך אמונה (פרק א' ס"ק לב) כתב, דאסור לנטוע אילן סרק אפילו על ידי גוי, ואפילו נטעו לסייג, והוא אסור מן התורה, ואף אם נועצו בארץ ולא איכפת לו בהשרשתו, אסור, כיון שעושה דרך השרשה. ומקורו מהחזון איש הנ"ל, והוסיף, וכל שכן בסאברס שאסור לנטוען אפילו לשם

הלכה ד' שנינו: וכן היה רשב"ג אומר, נוטעין אילן סרק בשביעית. ע"ש. והיינו דלא אסרה תורה אלא נטיעת אילן מאכל, אבל אילן סרק שאינו עושה פירות אינו אסור מן התורה. וכן ביאר הרש"ס שם, דס"ל לרשב"ג דכיון דאילן סרק הוי לעצים או לבנין, לא אסיר נטיעתו, דלא אסרה תורה אלא למאכל כדכתיב, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ותזרע לא שייך אלא באוכל, ועוד דומיא דלא תזמור כרמך. ע"כ. ונמצא שמן התורה אין איסור על זריעת גידולים שאינם מיועדים למאכל. אולם מדברי הפני משה מבואר, דאילן שאינו עושה פירות אין לנוטעו בשביעית אפילו לרשב"ג, ורק אם נוטע האילן סרק לסייג, מותר לדעתו.

והנה בתוספתא (פרק ג' דשביעית הלכה יא) איתא, רשב"ג אומר מותר ליטע אילן סרק כדי לעשות סייג. ומשמע דלתנא קמא אסור אפילו לסייג. וביאר הגאון החזון איש (שביעית סימן יט אות כ' בהוספות) דטעמו של רשב"ג מפני שצריך שמירת השדה, ואי אפשר לו להמתין לאחר השמיטה, או מפני שאין בו רצון הצמיחה כל כך, ועיקר ההיתר משום סרק, ומדברנן אסור לקורות, אבל עץ פרי לסייג אסור מן התורה, שלא חילקה התורה בזריעה ונטיעה בשביעית אם הוא לאכילה או לשאר חפצים. אולם לרבנן אסור לנטוע אילן סרק אף לסייג. וכן פסק הגרי"מ טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה חלק א' (פרק ג' עמוד יח סעיף יב), דיש לאסור בהחלט לטעת שיחי צבר אפילו לשם סייג. וע"ש בהערה 6.

גם בספר שבת הארץ (קונטרס אחרון אות ו) כתב, שאסור לטעת אילן סרק אפילו לשם גדר, ואפילו אם אינו מתכוין לגידול העצים, אלא לעשות סייג לכרמו. ע"ש.

והגאון החזון איש הנ"ל פסק, דלעולם אסור. ואף דלענין כלאים נסתפקנו בענין נטיעה לסייג, מכל מקום לענין שביעית דאף אם זרע דבר שאין רוב בני אדם מקיימין חייב

גדר מפני שמוציאין פירות ראויים, וכמו שכתב המהרי"ל דיסקין. ע"כ.

אלא דמה שהביא מהמהרי"ל דיסקין, לכאורה יש ללמוד להיפך ממה שהעלה שם, שהרי המהרי"ל הדגיש לאסור דוקא מפני שמוציאין פירות ראויים, אלמא דבעצי סרק שאינן מוציאין פירות ליכא איסור לנטוע בשביעית, כל שכוונתו לשם גדר.

ועיין באגלי טל (מלאכת זורע סק"ב סעיף ה) שכתב, שגם אליבא דחכמים אין דין זריעת גידולי סרק שאין בהם קדושת שביעית, כדין זריעת גידולים לאכילה שיש בהם קדושת שביעית. ונוטע הוא תולדה, ויש לומר כיון דעצים אין בהם קדושת שביעית רק האיסור משום הפרי, והפרי אינו גדל על הארץ שפיר הוא רק תולדה, וזה נראה לי טעמא דרשב"ג בירושלמי דמתיר ליטע אילן סרק בשביעית, משום דעצים אין בהם קדושת שביעית. ואף דרבנן אסרי, מכל מקום ודאי מודים לרשב"ג דאינו דומה ממש לזורע מטעם זה וכו', ועל כן הוא רק תולדה ופטור. ומשום הפרי לא הוא אב, כיון שאינו גדל על הארץ רק על האילן שגידולו מן הארץ. ע"כ. והיוצא מדבריו, שגם חכמים מודים שאין איסור דאורייתא בנטיעה, שהרי תמיד נוטעים דבר שאין בו קדושת שביעית, כיון שקדושת שביעית הינה רק בפירות ולא בעץ עצמו, ונטיעה כזו אינה אלא תולדה האסורה מדרבנן. ולפי זה כתב חכם אחד, די"ל שמאותו טעם יודו חכמים שכל זריעה של דבר שאינו קדוש בקדושת שביעית לא תהיה אלא תולדה האסורה רק מדרבנן. ועיין בערוך השלחן (פרק יט הלכה ה') שכתב: אפילו אילן סרק שאינו עושה פירות אסור לנטוע בשביעית. ונראה לי, שזהו מדרבנן כדי שלא יבואו ליטע אילן העושה פירות, ועוד דהא רשב"ג מתיר בירושלמי. ונהי שהרמב"ם שם לא פסק כמותו, מכל מקום ודאי דאפילו

לרבנן דפליגי עליה לא הוא איסורו רק מדרבנן. ע"כ. ולפי זה חכמים מסכימים עם רשב"ג שנטיעת אילן סרק קלה יותר מנטיעה רגילה, ואיסורה רק מדרבנן.

ועיין בחזון יחזקאל (הוספות לחידושים עמוד קנד) דמבואר מדבריו, דמותר לטעת אילן סרק בשביעית כל שמטרתו אך ורק לשם גדר וסייג. וכן כתב בהתורה והמדינה (עמ' קפד). וכן מבואר מדברי הרב שבת הארץ (פ"א ה"ה עמוד 195 תשנ"ג). גם מרן אאמו"ר זיע"א אמר לי, דכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וגם לדעת ערוך השלחן והאגלי טל הוא מלאכה דרבנן, לכן אזלינן להקל בזה לטעת שיחי צבר שלא מוציאם פירות לצורך גדר וסייג, וכן בכל אילן סרק, ובצירוף הסברא דנטיעה דרבנן, ומכל מקום עדיף לעשות כן על ידי גוי. ודו"ק. וכן פסק בספר תורת השמיטה (עמוד י'). ועיין עוד בספר שביתת השדה (עמוד לג-לד), ובספר השמיטה (עמוד יח הערה ו'), ובשו"ת הר צבי (זרעים ח"א סימן א-ה) בדין הנוטע לסייג בערלה. עש"ב.

ומה שכתבנו להתיר לגדור שדהו מפני שטף מים, היינו טעמא שהוא בכלל לאוקמי אילנא. ואמנם בעל הטורים (ויקרא כה, יא) כתב, דאף אם בא שטף מים רבים על שדהו לא יגדור אותה בשביעית. אך בדרך אמונה (הלכות שמיטה ויובל פרק ב' ציון ההלכה ס"ק קנא) כתב להעיר על זה, שהרי הוא בכלל לאוקמי אילנא, ואמאי יש לאסור.

ומה שכתבנו שמותר לגדור סביב עץ כדי להגן עליו וכו', היינו מפני שאינה מלאכה בגוף האילן, ואינה משבחת את האילן, אלא ג"ז הוא בגדר לאוקמי אילנא.

ואמנם בעץ סאברס תרבותי שנוטעים אותו לשם הפירות, דינו כמו כל עץ מאכל שאסור לנטועו בשביעית.

יז. הרכבה והברכה דינם כנטיעה, ואיסור נטיעה בשביעית כולל שתילת יחורים, וזריעת גרעיני עצים. ודעת הגאון החזון איש שזריעת גרעיני עצים הוי בגדר מלאכת נוטע. ודעת הרב קוק דהוי בגדר זורע. והעיקר כסברת החזון איש. (ח)

דין הברכה והרכבה והעברת עצים ממקום למקום - בשביעית

בירושלמי (פאה פ"א ה"ד) זרעי אילן אינן קרוים זרעים, ע"ש בביאור הגר"א. ע"כ.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' קנח) תמה ע"ד החזו"א, שלשון הרמב"ם כאן משמע להדיא שנוטע לא הוי דאורייתא כלל, ועוד, שאם בא מדין זומר, א"כ אולי לא הוי בכלל אין מזהירין, דנוטע הוא יותר נוטע מזומר, והוא הוא, ובכללא דזומר הוא. אלא בע"כ צ"ל דגזה"כ הוא, דדוקא הני ד' לוקה עליהן, אבל אידך לא, וא"כ גם בק"ו לא אתי דהתורה מיעטה אותן.

וכתב בשבט הלוי, שהיה נראה לחלק בין נטיעת גרעין לנטיעת שתיל, שנטיעת גרעין הוא נוטע דאורייתא כזורע, ומשא"כ יחור, ואף שהחזון איש מיאן בזה מכח הירושלמי שזרעי אילן אינן קרוין זרעים. אינו מוכרח כ"כ, דהכא על פעולת המלאכה דנין, ומצד המלאכה הוא ממש פעולת זורע. ולשון רבינו חננאל (שבת עג:) הנוטע, ולד הוא של זורע, כי הנוטע נועץ יחור של אילן בארץ, ומתגדל כמו המפיל זרע לארץ וצומח. ע"כ. ומשמע דקרי לנוטע תולדה (ולא ככמה ראשונים) בשביל דהוי נטיעת יחור, והוא תולדת מפיל זורע בארץ, אבל מפיל זרע גם באילן דאורייתא, ומפורש הוא בתו"כ (פ' קדושים) לגבי ערלה, ונטעתם, אין לי אלא אגוז ושקד, נטע יחור מנין ת"ל כל עץ. הרי דיחור צריך קרא לרבות, א"כ אינו דחוק לומר דהכא אגוז ושקד הוי בכלל זריעה דאורייתא, ולא יחור.

וע' באגלי טל (זורע או"ק ה) שדן אם אי נוטע אילן הוי בכלל אב מלאכה של זורע או

(ז) במשנה (שביעית פ"ב מ"ו) הנוטע והמבריק והמרכיב שלשים יום קודם שביעית וכו' יעקור. וכן הוא ברמב"ם שם הלכה ב-ד. וכתב בספר משפטי ארץ, שביעית (להרה"ג שאול רייכנברג) שאיסור נטיעה כולל שתילת יחורים, העברת עצים ממקום למקום, זריעת גרעיני עצים, הרכבה והברכה. וע"ש בס"ק 7. ואם מותר לחתוך עץ עד גזעו ולהרכיב עליו רוכב, דהיינו אילן אחר שקוצצים גזע הגפן ומרכיבים עליו זמורה מעץ גפן אחר, ראה בספר שביעית בהלכה (עמוד ט') שכתב להסתפק בזה, והיינו דגוף פעולת ההרכבה ודאי שאסורה מצד נוטע או זורע, אלא שיש לעיין אם גם מעשה הגיזום לפני שהרכיב אם בכה"ג אסור או לאו, דאפשר שאף על פי שעכשיו אינו עושה כלום, מכל מקום הוא מכין לזריעה, ואפשר שגם בכהאי גוונא אסור. וראה בחזון איש (סימן י' אות ד', וסימן יט) שמשמע מדבריו גם כן כך, שלפעמים מה שמכין לצורך הקרקע ג"כ אסור.

והנה הרמב"ם (פ"א ה"י) כתב, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם, והינו, זריעה וזמירה קצירה ובצירה. ומשמע שגם נוטע אילן הוא רק מדרבנן. והאחי' הקשו מהגמ' (גיטין נג:) שמפורש שם שנוטע אילן הוא מן התורה. וז"ל החזון איש (שביעית סימן יז אות כ ד"ה שם ה"ד). או נוטע, תימא הא אמרינן (גיטין נג:) דנטיעה דאורייתא, וע"כ נטיעה בכלל זימור, ואפשר דהוי בכלל אין מזהירין מן הדין ולפיכך אין לוקין על הנטיעה אע"ג דהוי דאורייתא. ונראה דאף נוטע גרעין לא חשיב זורע וכדאמר

ית. הרוצה להעביר אילנות ממקום למקום בשנת השמיטה, אם מעבירם בלא עפר שיכול לחיות מאליו, נחשב כנטיעה חדשה, ואסור בשביעית. ואם מעביר את האילן עם עפר מסביב לשורשים, ויכול לחיות עם עפרו י"ד יום, העיקר להקל בזה, דדמי לערלה שלא נחשב לנטיעה, והוא הדין לשביעית. אך מכל מקום נכון להתייעץ עם רב כיצד להעביר את האילנות ממקום למקום, [מאחר שיש חולקים ומחמירים גבי נטיעה בשביעית גם באופן כזה]. (יה)

והרי שם כתיב "לא תזרע" כרמך כלאים, ומוכח שנטיעת חרצן בכלל זריעה. ובהגהה שם דחה, שיש מקום לחלק בין זורע חרצן, לתוחב יחור בארץ.

ועיין בקובץ תנובות שדה (גליון 32) שהעלה כד' החזו"א שזה בגדר נוטע, ולא כד' הרב קוק. עש"ב.

בכלל תולדה של זורע, והביא בזה מחלוקת ראשונים. ושלכאו' הדבר תלוי במח' הראשונים, אם בכלאים חייב על תולדה או לא, ע' בתוס' (בכורות כה). דבכלאים אינו חייב על תולדה, ודלא כשי' רש"י והרמב"ם. והביא ראיה ממ"ש (ברכות כב. קידושין לט.) א"ר יאשי' אינו לוקה משום כלאי הכרם עד שיזרע חטה וחרצן במפולת יד, דדריש כלאים לבד הכרם,

להעביר שתילים עם העפר ולנוטען במקום אחר - בשמיטה

שאינו נקוב, זה אינו, שהרי סתמו לומר שחייב בערלה, אף שחומרא הבאה לידי קולא היא, שהרי פסק הרמב"ם (ריש פרק י' מהלכות מעשר שני) שכל שחייב בערלה יש לו רבעי, ושם (פרק ט' הלכה ד') שכל נטע רבעי פטור מתרומות ומעשרות, ואם איתא דדוקא לחומרא אמרו כן, הרי יש לו קולא שפוטרו מתרומות ומעשרות. אלא ודאי שבין להקל ובין להחמיר אמרו כן. ועיין עוד להחזו"א איש (ערלה סימן ב' אות יג) שהעלה גם כן על פי התוספתא ערלה שאפילו נטעו בעציץ של מתכת חייב בערלה ואפילו אינו נקוב. ע"ש. ועיין עוד בכרם ציון כרך ו' (עמוד נב) מה שכתבו עוד בזה. ע"ש.

והנה גבי ערלה שנינו (בפ"ק דערלה משנה ג'): אילן שנעקר והסלע עמו [העפר המתעבה על עיקר ושורש האילן נקרא סלע - פירוש הרמב"ם] אם יכול לחיות פטור, ואם לאו חייב. [כלומר, שאם יש באותו עפר כדי שיוכל לחיות בו אינו חייב בערלה, לפי שלא נחשב זה כנטיעה שניה אלא נחשוב אותו כאילו לא נעקר. ע"כ פי' הרמב"ם].

(ח) הנה גבי מנין שנות ערלה כשמעבירים שתילים עם העפר שמסביב השורשים, ושותלים אותם שוב, אם מונים ג' שנות ערלה שנית או לא, במק"א הארכנו בזה, והעולה לדינא, שמונים את שנות הערלה מאז הזריעה הראשונה של השתילים. כי הנה הרמב"ם (פרק י' מהלכות מעשר שני הלכה ח') כתב: הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, ואף על פי שאינו כארץ לזרעים הרי הוא כארץ לאילנות. ומקורו בירושלמי (פרק א' דערלה הלכה ב'): הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, אמר רבי יוסי מפני שהשרשים מפעפעים אותו. ר' יונה מפיך לישנא כלי חרס עומד בפני שרשים? ופירש הר"ש (פרק ב' דחלה משנה ב') מפעפעים, שחוזק יניקת האילן מפעפעת ועוברת. ומרן השלחן ערוך (בסימן רצד סעיף כו) פסק כדברי הרמב"ם. ואין לומר דדוקא לחומרא פסקו הרמב"ם ומרן שלחן הערוך לחייב בערלה גבי עציץ שאינו נקוב, ולא להקל למנות שנות ערלה מעת נטיעתו בעציץ

ובתשובת הרשב"א חלק ג' (סימן רכה) כתב, על דבר זה שנתחבטתי כמה ימים, על זמן שיכול לחיות כמה הוא, ומסתברא לי שאפילו יכול לחיות קצת ימים פטור מערלה, אף על פי שאינו יכול לחיות שלוש שנים כשני ימי ערלה, וראיה ממה שאמרו בפרק השואל (ק:) שטף נהר זיתיו ונכנס לתוך שדה חבירו, זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה יחלוקו. ואוקימנא בגמ' שם שנעקרו בגושיהן ובתוך שלוש שנים, אבל לאחר שלוש הכל לבעל הקרקע וכו', והטעם נראה לי שכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו ג' שנים ממקום פטור הוא בא, ואף על פי שנעקר וניטע במקום אחר אכתי אהני ליה נטיעתו הראשונה וכל שיכול לחיות קצת פטור, והיינו טעמא נמי מה ששנינו (פ"ק דערלה משנה ד') אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פטור, וכמה יהא השרש, אמר רשב"ג כמחט של מיתון. ומשום שכיון שלא נעקר לגמרי, כל שעדיין מחובר כל שהוא במקום נטיעתו אפילו כחוט הסרבל, אותו מועט פוטרו ומעמידו על היתרו הראשון, אף על פי שאינו יכול לחיות ממנו כלל, וכן נראה לי בנידון דידן שבחוץ לארץ אם נעקרו גושיהן ויכולים קצת לחיות ממנו פטורים, אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי, דתניא כיצד יודע אם יוכל לחיות או לא, חופר גומא ונוטעו בה, אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. עכ"ד. נמצא שאף שהיה מסתבר להרשב"א שכל שיכול לחיות קצת, מכל מקום סיים להקל דוקא בחוץ לארץ, שספק ערלה בחוץ לארץ מותר, ושוב שדי נרגא מהתוספתא. ואם כן בארץ ישראל מיהא שספק ערלה בארץ ישראל לחומרא, יש להחמיר.

ובתשובת הרשב"א חלק ג' (סימן רכה) כתב, על דבר זה שנתחבטתי כמה ימים, על זמן שיכול לחיות כמה הוא, ומסתברא לי שאפילו יכול לחיות קצת ימים פטור מערלה, אף על פי שאינו יכול לחיות שלוש שנים כשני ימי ערלה, וראיה ממה שאמרו בפרק השואל (ק:) שטף נהר זיתיו ונכנס לתוך שדה חבירו, זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה יחלוקו. ואוקימנא בגמ' שם שנעקרו בגושיהן ובתוך שלוש שנים, אבל לאחר שלוש הכל לבעל הקרקע וכו', והטעם נראה לי שכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו ג' שנים ממקום פטור הוא בא, ואף על פי שנעקר וניטע במקום אחר אכתי אהני ליה נטיעתו הראשונה וכל שיכול לחיות קצת פטור, והיינו טעמא נמי מה ששנינו (פ"ק דערלה משנה ד') אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פטור, וכמה יהא השרש, אמר רשב"ג כמחט של מיתון. ומשום שכיון שלא נעקר לגמרי, כל שעדיין מחובר כל שהוא במקום נטיעתו אפילו כחוט הסרבל, אותו מועט פוטרו ומעמידו על היתרו הראשון, אף על פי שאינו יכול לחיות ממנו כלל, וכן נראה לי בנידון דידן שבחוץ לארץ אם נעקרו גושיהן ויכולים קצת לחיות ממנו פטורים, אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי, דתניא כיצד יודע אם יוכל לחיות או לא, חופר גומא ונוטעו בה, אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. עכ"ד. נמצא שאף שהיה מסתבר להרשב"א שכל שיכול לחיות קצת, מכל מקום סיים להקל דוקא בחוץ לארץ, שספק ערלה בחוץ לארץ מותר, ושוב שדי נרגא מהתוספתא. ואם כן בארץ ישראל מיהא שספק ערלה בארץ ישראל לחומרא, יש להחמיר.

במקומו ופטור, ואם לאו חייב. ע"כ. וכתב בפתחי תשובה (שם ס"ק יג) שבשו"ת פרח מטה אהרן חלק ב' (סימן עה) העלה, דבעינן שיכול לחיות שלוש שנים כשני ערלה.

אכן בשו"ת שיבת ציון (סימן מט) העלה דדוקא בארץ ישראל בעינן שיכול לחיות ג' שנים, אבל בחוץ לארץ די שיחיה קצת ימים, ומה שכתב בשלחן ערוך שצריך לאמוד וכו' ומשמע שצריך אומד הדעת מבקיאים ומומחים לדבר, זהו דוקא בארץ ישראל שספיקו אסור. מה שאין כן בחוץ לארץ וכו'. ע"ש. ועיין עוד בברכי יוסף (סימן רצד אות יא). ע"ש.

ואחרוני זמנינו האריכו ע"ד הרשב"א הנ"ל לדון בנטיעת אשכוליות בשתילים ולהעבירם אחר כך למטע בקרקע, [לענין ערלה], והג"ר ראובן כץ בשו"ת דגל ראובן חלק ב' (סימן כז) האריך למעניתו והעלה להחמיר, ושכן הסכימו לו גדולי ההוראה. ע"ש. ולעומתו בשו"ת משפטי עוזיאל חלק א' (חלק יורה דעה סימן כו והלאה) האריך לצדד להקל בדיעבד, ובמקום הפסד מרובה. ע"ש. והגרצ"פ פראנק בכרם ציון השלם (דף נא ע"א) העלה להחמיר בזה, כמסקנת תשו' הרשב"א הנ"ל. ע"ש.

אולם הגאון החזון איש (ערלה סימן ב' אות יא) האריך בזה, וכתב שאף שהרשב"א נסתפק בזה על פי התוספתא דבעינן שיחיה ג' שנים, מכל מקום לדינא נראה להקל, דמילתא דמספקא ליה להרשב"א פשיטא ליה להרא"ש וכו'. ואין ספק מוציא מידי ודאי. ובפרט שגם דברי הרשב"א מטין כן להלכה, ואמנם בשיעור מקצת ימים נראה להחמיר דבעינן שלא ימות עד שיתאחה העפר החדש, וכמו שנתבאר לעיל על פי התוספתא, והוא פשוט מסברא שאם מת קודם שנקלט ודאי הויא נטיעה חדשה. ואמנם יש מקום להחמיר על פי דברי הרשב"א שסתם לנו כמה הן מקצת הימים ואולי לא סגי בימי הקליטה, ובוזה נראה שאין להחמיר דודאי ימי קליטה סגי במקום

וז"ל מרן בשלחן ערוך (סימן רצד סעיף יט): אילן שעקרו רוח או ששטפו נהר והוליכו למקום אחר, ועמו מהעפר שסביב שרשיו, והוסיף עליו שם עפר ונשרש בקרקע, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלי תוספת עפר אחר, הרי זה כנטוע

לשרשיו, והוסיף עליו שם עפר ונשרש שם בארץ, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר, הרי זה כנטוע במקומו ופטור, ואם לאו חייב. והיינו, שהמומחים ראוהו שלא נפסק חיותו של האילן בעת שעקרוהו, עד שהתאחה עם הקרקע במקום החדש, מונין לו מנטיעה ראשונה. וכן אם ראו מומחים את הגוש, והחליטו בו שלא ימות קודם שיתאחה במקום החדש, והלך ונטעו, ולא ראה אם לא נפסק חיותו קודם שנתאחה במקום החדש, הרי זה סומך על המומחים על פי האומד שלהם. אבל אם האילן מת והתחיל לכמוש וחזר ונשרש, מונים מנטיעה שנייה. ואם הדבר ספק, בארץ ישראל אסור ובחוץ לארץ מותר.

והנה כל זה הוא לענין ערלה, ויש לדון היאך הדין בשביעית, דלכאורה יש לחלק, דלענין ערלה לאו באיסורא תליא מילתא, אלא דכל כהאי גוונא לא הוי כנטיעה חדשה שנתחיל למנות בו שנות ערלה, דמכיון שיכול לחיות על ידי עפרו הראשון חשיב כנטוע כבר. אבל מה שהוא עם עפרו אין הכרח לומר שאם נוטעו באדמה לא יחשב לנטיעה כלל, ואפילו איסור דרבנן לא יהיה בו, ולהתיר לעשות כן לכתחלה בשביעית.

ונחלקו בזה האחרונים, שבספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק ג' סעיף י') כתב להתיר באופן שלוקח את היחור עם עפרו, ויכול לחיות עם עפרו, [ותלוי בפלוגתא בערלה אם ג' ימים או חודש או ג' שנים], דדמי לערלה שלא נחשב לנטיעה, והוא הדין לשביעית. דכל שאינו נחשב לנטיעה חדשה אין בנטיעתו בשביעית איסור. אך בספר תורת השמיטה (להגרי"ז גרוסברג עמוד ט') העיר על זה, דיש לחלק בין שביעית לערלה, וכמבואר. דכיון דסוף סוף הרי הוא כנטוע בקרקע, יש לאסור. ובספר משפטי ארץ (עמוד 29 הערה 5) כתב, שנראה מדברי החזו"א בספרו לאסור,

דהזכירו מקצת ימים, ועוד שהתוספתא מתפרשת כן, ואף שיש מקום לומר שהעפר החדש מתאחה במהרה באילן החי, ואין צריך שיעור ימי קליטה, אכתי הדברים מסתברים כיון דהחיים הראשונים קיימים להתאחות במהרה עם הכוחות החדשים, זהו בכלל יכול לחיות, וכיון שהדבר מסתבר שפיר יש לפרש כן התוספתא וכו'. ולכן נראה ששיעור שיכול לחיות היינו שיעור קליטה, שמסתמא הוא י"ד יום, הילכך אם השרשים הישנים יוכלו לקיימו שיחיה עד שיקלוט כוחות חדשים, מיקרי הכל נטיעה אחת, וכל שלא מת באמצע הזמן די בזה, ואין צריך שיכול לחיות ג' שנים. ע"ש.

גם בשו"ת משפט כהן (בסימן ח' וט') העלה שנראה לי ברור לדינא שאף שלכתחילה ראוי לחוש לד' המחמירים בזה, מכל מקום אין למחות כלל בידי הנוהגים היתר למנות משעת השתילה הראשונה, אם הבקיאים אומרים שיכול השתיל לחיות בשיעור הזמן שבין עקירת העציץ ממקומו עד לאחר שתילתו במקום החדש והשתרשותו שמה אחרי הקליטה של ב' שבתות. וכדאים הם הרא"ש והטור לסמוך עליהם שלא פקפקו כלל על הבקיאות שלנו, ולא חילקו בין עפר לסלע ולא הצריכו זמן שלש שנים, ודי לשער שאם היו השתילים תלושים עוד ב' שבתות, שזה שיעור קליטה ויכולים לחיות, מתאחדת היניקה שקיבל בעבר עם היניקה שיקבל אחר כך מהקליטה החדשה ונחשב כאילו לא נעקר. ע"כ.

ויש לצרף לזה סברת הפוסקים שאומרים שבזמן הזה גם בארץ ישראל ספק ערלה לקולא, הן מטעם שבטלה קדושת הארץ, והן מטעם שרוב ישראל אינם בארץ ישראל, וכמו שנתבאר באורך בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק יורה דעה סימן כד) עש"ב. והוה ליה כעין ספק ספיקא לקולא, ומהני ספק ספיקא כזה, ולכן בנידון דידן יש מקום להקל. וגבי אילן שעקרו והוליכו למקום אחר עם העפר שסביב

יט. יחור, שהוא ענף שמכניסים אותו לתוך האדמה כדי שיקלוט ויגדל, ולאחר שנשרש [קודם השמיטה] מעבירים אותו למטע, ומעבירים אותו עם גוש עפר, מותר להעבירו ולנוטעו בקרקע בשביעית, כל שהיחור יכול לחיות עם עפרו י"ד יום. [אך אם מעבירים את היחור במכונת סגורה שגם בתחתית הרכב אין נקבים (כל נקב צריך להיות 2.5 ס"מ) יש להתיעץ עם רב כיצד לנהוג לכתחלה]. ויש מקום להתיר אפילו אם שקיות הפלסטיק לא היו נקובות, שההעברה היתה במכונת לא נקובה. וכל שכן בשקיות ניילון נקובות. ואמנם לכתחלה יש להורות להעביר את השתילים במשאית פתוחה למטה בנקבים גדולים, ורק בדיעבד יש להקל כנזכר. ואין לקחת את היחור עם הגוש שנטוע במצע מנותק, כי אז מעביר מאינו נקוב לנקוב. (יט)

כ. עציץ נקוב שנשבר, והאדמה עדיין מחוברת לשרשים, מותר להעבירו לעציץ אחר. (כ)

כא. בתנאים מסויימים יש אפשרות לעשות את כל המלאכות בשנת השמיטה, כולל זריעה ונטיעה ושתילה, וזאת כאשר מגדלים בתוך בית. ויש להקל גם בגידול ב"חממות", אך כאן צריך שהנטיעה או הזריעה תהיה בעציץ שאינו נקוב בתחתיתו, כך שאין יניקה לא לשורש ולא לנוף היוצא מהעציץ. וכן נוהגים כיום בכמה מקומות לזרוע בחממות בתוך עציץ, ופורסים ניילון עב על כל המשטח שעליו מונחים

והביא בשם החזו"א שאמר לר"מ פלס ולדינא נראה להקל בזה דנטיעה דרבנן, שלדעתו אסור. ע"ש. ושביעית בזמן הזה מדרבנן, וכיון וכאשר צריך להעביר את השתיל עם גוש העפר, הרי שצריך לעשות חפירה בקרקע, וצ"ל דאיירי באופן שאין צריך לחפירה, או שהחפירה נעשית על ידי גוי וכדומה. (יט), ובספר תורת השמיטה. ע"ש.

לקחת יחור עם עפרו ולנוטעו בשביעית

(יט) על פי המבואר בהערה הנ"ל. וכן כתב בספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי שיש להתיר באופן שלוקח את היחור עם עפרו ויכול לחיות עם עפרו, דדמי לערלה שלא נחשב לנטיעה, והוא הדין לשביעית. והארכנו בכל זה בספר ילקוט יוסף על הלכות ערלה (מצוות התלויות בארץ כרך א'). (כ) על פי המבואר לעיל. והכא קיל טפי, שהרי הוא נוטע בתוך הבית, ויש אומרים דליכא איסור זריעה אלא דוקא בשדה שאין גג עליו. וראה בהערה דלהלן. וכן פסק בספר שמיטת קרקעות (עמוד שפט).

העציצים. ואין בזה קדושת שביעית. וכן לענין איסור ספיחין, יש לסמוך על המקילין, ואין בגידולים אלה איסור ספיחין. כא)

לזרוע בחממות עם כיסוי ניילון

לחומרא. ע"ש. וכן הוא בשו"ת הגאונים (שערי תשובה סימן לו), וכן פסק הרי"ף בהלכות (מועד קטן שם). וכן כתב בספר האשכול חלק ב' (עמוד קנד) בשם רבינו האי גאון. ע"ש. ואמנם בספר היראים (סימן ריז) כתב, וקבלה בידינו דכל תיקו דאיסורא אפילו בדרבנן לחומרא. ושמעתי שכן פירש הר"ח שכל תיקו חשיב כספיקא, הילכך אף בדרבנן ספיקא לחומרא. והו"ד בהגהות מיימוני (פרק ב' מהלכות חמץ ומצה אות ת). אולם העיקר לדינא כדעת הרי"ף הנז', שכן הוא דעת הרמב"ם, וכמו שכתב בבית יוסף (סימן תלז), ושכן פסקו הרא"ש והר"ן, וסיים, ודלא כהגהות מיימוני שכתב שהרא"מ ושאר גאונים חולקים וכו'. ע"ש. וראה מה שהאר"י בזה מרן אאמו"ר זיע"א בשו"ת יחזקאל דעת חלק ו' (עמוד סב). ובספר טהרת הבית חלק א' (עמוד שיז). ע"ש. ולפי זה בנידון דידן יש לתפוס לקולא, משום ספק דרבנן לקולא.

והנה לפי הכלל שכתב לנו מרן בהקדמתו לבית יוסף, שיש לתפוס כדעת ג' עמודי הוראה, והכא הרי הרי"ף הרא"ש והרמב"ם קיימי בחד שיטה דכל תיקו בגמרא אזלינן לקולא, וכדמשמע מסוגיא דברכות יב. דפתח בשיכרא וכו', אם כן בודאי שכן יש לנו לתפוס בכל תיקו בש"ס. ובפרט שגם מרן בשלחן ערוך תפס כן לדינא בסוגיא דפתח בשיכרא וכו'. ואמנם רבני אשכנז ובראשם הדרכי משה והמהרש"ל, לא סבירא להו האי כללא דמרן הבית יוסף, וכמו שנתבאר בכמה דוכתי, ולדבריהם אין הכרח לתפוס כדעת ג' עמודי הוראה לגבי תיקו בש"ס, ולכן לדידהו יש להחמיר בתיקו בש"ס. אבל לדידן יש להקל במילתא דרבנן.

כא) בירושלמי (פרק א' דערלה הלכה ב') אמרו, רבי יוחנן בשם רבי ינאי, אילן שננטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשרות, דכתיב, עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה, ובשביעית צריכה [בעיא דלא איפשיטא], דכתיב ושבתה הארץ שבת לה, וכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ע"כ. והיינו, דבמעשר כתיב שדך, ובית לא מיקרי שדה, אבל בערלה כתיב ארץ. ובשביעית ספיקא הוא, שבפסוק אחד כתיב ארץ, ושבתה הארץ, דמשמע בכל מקום שהוא בארץ נוהג בו שביעית, ובפסוק אחר כתוב שדה, שדך לא תזרע, דמשמע דוקא שדה ולא בית. ועיין להמשנה למלך (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א') שעמד ע"ד הרמב"ם למה השמיט דין זה. ובאמת דממה שהרמב"ם סתם דבריו ולא חילק בין זריעה בשדה לזריעה בבית, משמע קצת דסבירא ליה שאין לחלק בזה. אך אין זה ברור אם דעת הרמב"ם שיש בדבר איסור תורה או אינו אלא איסור מדרבנן, שהרי גבי מעשר כתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות מעשר הלכה י') שאינו פטור אלא מן התורה, אבל מדרבנן חייב. ופירש מה שאמרו בירושלמי שהגדל בבית פטור מן המעשר היינו פטור מן התורה. ולפי זה גם גבי שביעית יש לומר דהאיסור הוא מדרבנן ולא מן התורה.

והנה נודע שכל תיקו בגמרא במילתא דרבנן אזלינן לקולא, וכמו שכתב הרי"ף בתשובה (סימן רצא) בזה"ל: שאלה, מה ששאלו בגמרא (מועד קטן טו:) בדין מנודה, דלא איפשיט, אם יש לדון בו לחומרא או לקולא, תשובה, כל מאי דלא איפשיט דינו כדין תיקו בדרבנן לקולא ובדאורייתא

אף על גב דלענין מעשר דעת הרמב"ם (פרק א' מהלכות מעשר הלכה י') דחייב מדרבנן, אין ללמוד שביעית ממעשר, דאפשר דהקילו חכמים בשביעית משום חיי נפש, וכיון דדעת הראב"ד שם שגם במעשר לא חייבו חכמים, ולדעתו ודאי לענין שביעית לא גזרו חכמים טפי מדאורייתא, ואפשר דגם הרמב"ם מודה לענין שביעית, והנידון בדרבנן, לפיכך סתם הדבר לקולא. וע"ש שכתב, דבעציץ שאינו נקוב העומד תחת תקרת הבית יש להקל טפי, ולא מצינו שגזרו חכמים בעציץ שאינו נקוב לענין שביעית. ובירושלמי (פ"ק דחלה) אמרו דאם אין הספינה גוששת חייבת במעשר מהלכה. ולא נתפרש אי נקט דוקא מעשר והוא הדין שביעית, או דוקא מעשר אבל לא שביעית. וברדב"ז בפירושו להרמב"ם (פרק א' הלכה ו') מבואר דבעציץ שאינו נקוב אסור מדרבנן, אבל אין לנו מקור לזה בגמרא וכו', ולכן בין של עץ בין של מתכת יש להקל, דדוקא באילן חשיב חרס כנקוב, אבל לא לזרעים, וכל שכן בעומד על הרצפה של אבן שאינו יונק מן הארץ, ונקב קטן להוציא מים לא חשיב נקב, ואין אנו בקיאים בו ויעשו רק כפי הוצאת משקין בריוח, ויש ליזהר שלא יצאו הנופות מחוץ לעציץ, שאז דינו כמחובר, ודוקא בבית אבל לא בחוץ. ואמנם יש לחקור אחר המנהג, ואם אבותינו נהגו בו איסור אין כח להתיר, וההלכה רופפת הלך אחר המנהג. ע"כ.

וגבי זריעה ממש בעפר הנמצא בתוך הבית, או תחת תקרה, כתב החזון איש שם, דכיון שעיקר הספק בדאורייתא ואזלינן לחומרא, ממילא גם לדידן אזלינן לחומרא. וגם דיש ספק ספיקא להחמיר. ולכן כתב, דאיסור זריעה בשביעית הוא גם אם עושה כן באדמה שבתוך הבית. והדעת נוטה להחמיר אף בעציץ שאינו נקוב בבית, אלא מי שסומך על הפאת השלחן בעציץ שאינו נקוב בבית, אין לנו כח למחות בידו, דיש לו על מי שיסמוך, כיון שעציץ שאינו נקוב אינו מפורש בגמרא, ורק אנו

וכן כתב ביד מלאכי (כלל תולד). וכן הוא במחזיק ברכה (אורח חיים סימן תקלא ס"ג), וביעיר אוזן (מערכת ת' אות לב ולז). ובשדי חמד (מערכת ב' כלל יט, ומערכת ה' כלל קיא).

ומה שכתב בשו"ת באר יצחק חלק ב' (עמוד סח), שאין אנו יכולים להכריע אחר חתימת התלמוד במה שנשאר לש"ס ספק. ע"ש. כנראה כוונתו בהכרעה מכח ודאי בראיות, אבל לא על פי כללי הפסיקה.

וראה עוד בד"ז בשו"ת יביע אומר חלק א' (חלק יורה דעה סימן טז אות ו), ובחלק ד' (ריש עמוד רמד, חלק יורה דעה סימן ח אות ה), ובחלק ח' (חלק אורח חיים סימן לו אות ג, חלק חושן משפט סימן ז אות ב), ובשו"ת יחווה דעת חלק ו' (סימן י' עמוד סב והלאה, סימן כ עמוד קיג, בהערה). ובחלק ד' (סימן נב עמוד רסה). ובספר טהרת הבית חלק א' (עמוד שיז, שפז, תמב). ובספר מאור ישראל ח"א (עמוד כא, שח, שט). ובספר הליכות עולם ח"א (עמוד שכ). ע"ש.

ומצינו באחרונים שנחלקו בזה לענין דינא, כי בפני משה שם כתב, דמסתברא דמספיקא לחומרא. וכן כתב הרידב"ז בירושלמי (סוף מעשרות). וכן כתב בתורת הארץ (פרק ו' אות כה). אך בפאת השלחן (בבית ישראל סימן כ' אות נב דף צד) הביא את דברי הירושלמי, וכתב, ולקמן ביררתי דרבינו [הרמב"ם] והאחרונים הכריעו דשביעית בזמן הזה דרבנן, ולפי זה האיבעיא לקולא. ע"כ. והביא דבריו בהלכות שביעית שבכרם ציון (פרק ג' ס"ג), וכתב דיש אוסרים.

ואמנם הגאון החזון איש (שביעית, סימן כ' אות ו', וסימן כב אות א', וסימן כו סק"ד תו"ש אות א') פקפק בדברי הרב פאת השלחן, ובתחלה ביאר בדעתו, דמה שפשוט לו להרב פאת השלחן דגם רבנן לא גזרו כאן יותר מדאורייתא, [דאי מדרבנן נוהג שביעית לא נעני לן בהיא בעיא לדידן דכל שביעית דרבנן]. הנה

נוהגים כדעת הרדב"ז שאסר, לפיכך כל שיש סניף נוסף אנו מצרפים הסניף לקולא. ובדין אינו נקוב דעת הראב"ד והר"ש והרא"ש דאף בשל עץ וחרס שרי, וזו גם דעת הרמב"ם כמ"ש בביאור הגר"א (סימן רצד ס"ק סד). דבירושלמי משמע כשיטת הרמב"ם. ומה שהרמב"ם אינו מחלק בין כלי חרס לכלי עץ, היינו משום דדוקא בספינה מחלקינן בין עץ לחרס, שהמים מלחחים אותם. ע"כ. וע"ש שכתב, שבית הנעשה להטיב הגידול דינו כשדה, ורק בבית רגיל שהצמחים שם במצב שאינו רצוי לגידול מחמת מניעת גשמים אויר ושמש, דינו כדין זריעה בבית. וע"ש עוד (סימן כ' אות ו') שכתב, דהזורע בבית גרע טפי שאין זו עיקר זריעה, ומבעיא לן בירושלמי אי נוהג בו דין שביעית, והא דתנן שם (בפרק ב' משנה ד') ועושין להם בתים, אינו ענין לנוטע בבית, דהתם הגג מצד האילן, או שיש בגג חלונות באלכסון שמגין מפני החמה ואינו מגין מפני הגשמים ומפני הטל והאוויר, והתם הבית להיטיב הגידול, אבל נוטע בבית הצמחים הם במצב בלתי טוב ורצוי שנשלל מהם תועלת גשמים והטללים והאוויר וקוי השמש, והבית להם לרועץ. ע"ש. ולענין עציץ שבבית ראה עוד בחזון איש (סימן כב אות א').

ובגידולי ציון (שם אות ו') הביאו בשם תורת הארץ להגאון רבי מאיר קליערס זצ"ל שכתב, דמסתברא שגם הירושלמי שנשאר בספק בזה, מיירי רק לענין עבודה, ומכל מקום אין איסור עבודה, גם הגידולין מותרין ואינו נוהג בהם קדושת שביעית. והגר"ש יודלביץ זצ"ל שם העיר על זה, דלענין קדושת פירות דנפקא לן מקרא דוהיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מסתבר שנוהג גם בבית, כיון דלא כתיב ביה אלא ארץ ולא שדה. וע"ש עוד.

ואמנם אם אנו תופסים בנידון דידן לקולא, משום ספק דרבנן לקולא, קשה מאד לחלק בין קדושת פירות לשאר דיני שביעית,

ובכל מילי יש ללכת לקולא. וממילא גם לגבי קדושת הפירות אינו בכלל שדה, ואין בו קדושת שביעית, דבדואי התורה הקפידה גם לגבי קדושה במה שאמרה "שדך לא תזרע", ולא דוקא קאי על זריעה, אלא כל דיני שביעית בעינן שדך.

ואמנם בשו"ת מנחת יצחק חלק י' (סימן קטז) כתב, שההיתר שהתירו בזה היה משום שראו אז צורך השעה בזה, דאי לא הכי אין רוב הצבור יכולים לעמוד בזה, ויבואו לידי מכשול יותר. ע"ש.

ובאמת מצד הסברא מסתבר דחממות בזמנינו הוו דרך זריעה, כי החממה נועדה להגן על הזרעים מפני פגעי מזג האויר וכדומה, אבל הא קיימא לן דלא דרשינן טעמא דקרא, ואין לנו אלא מה שגזרה התורה, ואם נאמר בתורה שדך, בעינן שיהיה דומיא דשדה שאין עליו תקרה. ובפרט לפי מה שכתבו בעלון "מה ענין שמיטה" (היוצא לאור על ידי מכון התורה והארץ) שדרך הגידול בחממות, אינה דרך רגילה לגידול פירות אלו. ע"ש.

ובאמת שכך היתה דעתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בכרם ציון שביעית (פרק ג' אות ז') ובספר מנחת שלמה (סימן נא אות ז'). וכתב שם, דלענ"ד קשה טובא, דהא לא מצינו מאן דמפרש הך בעיא דהירושלמי אף לענין פטור דרבנן אלא להראב"ד (בפרק ה' מהלכות מעשר הלכה י'), ואיהו הלא סובר (בפרק א' הלכות שמיטה הלכה יא) דשביעית בזמן הזה דאורייתא, ואם כן איך אפשר למינקט כקולי דמר וקולי דמר. ע"ש. ובלאו הכי השיגו על הפאת השלחן הרידב"ז ותורת הארץ. ויש שתמהו עוד, שהרי כאן עיקר הספק הוא בדאורייתא, וממילא גם בשביעית בזמן הזה שהוא לרוה"פ מדרבנן יש להחמיר. וסיים, והעולה על כולנה דכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הבעיא הזו, קשה מאד לסמוך על זה להקל. ועיין בפ"י הר"ח (מועד

קטן ג.) דהגמ' דורשת מתיבת שדך המיותרת, ואי דרשינן למעט בית, אם כן אינה מיותרת כלל. וצ"ע.

ועיין במה שכתב במנחת שלמה חלק ג' (סימן קנח אות ז') דאילו היינו פוסקים דשביעית בזמן הזה מדאורייתא, הייתי חושש קצת אם רצוי לקבוע הלכה לרבים לזרוע לכתחלה בשביעית בחממות של זמנינו, אשר כן הוא ממש דרך הזורעים [אם גזוזטרא לא מקורה לא חשיבא בית או ספינות גוששות, כל שכן חממות]. אך כיון שלמעשה סומכים על הפוסקים הסוברים דשביעית בזמן הזה רק מדרבנן, לכן חושבני שנכון מאד לקבוע את הדבר למעשה, יחד עם צירוף של עציץ שאינו נקוב גם לענין ד' העבודות וקדושת הפירות. ע"כ. הרי שבחממה לבד [בלא עציץ שאינו נקוב] לא הקיל בזה. וע"ש (באות ה') שהביא מה שהעירו לו מדברי האגלי טל (מלאכת קוצר אות ו' ס"ק כב) שכתב, דגם מה שצומח באויר של ארץ ישראל נקרא ארץ, וכיון דמבואר בגיטין (ז): דבשביעית יש חילוק בין ספינה גוששת לאינה גוששת, הרי מוכח מזה דצריכים דוקא שהיניקה תהא מקרקע שנקראת שדה, ולא ממה שנקרא רק בשם ארץ, כיון דשרי באינה גוששת. ועל זה השיב, דאם כן צריך עיון אמאי לא פשטו בירושלמי שגם בשביעית צריכים דוקא שדה מזה שהמשנה (בפרק ב' דחלה) מחלקת לענין שביעית ומעשר בין גוששת לאינה גוששת. וגם צ"ע שהרי ברור הדבר דהך מתני' בחלה הוא רק לענין דאורייתא, שהרי מדרבנן ודאי נוהג תרומות ומעשרות גם באינה גוששת, ואם כן כמו דלענין מעשר איכא על כל פנים חיוב דרבנן, וכיון דשביעית ומעשר תנינן להו בהדי הדדי, מהיכי תיתי נימא שאפילו מדרבנן אין שביעית נוהגת באינה גוששת, והרי יותר מסתבר דתרווייהו שקולין.

גם בספר אור לציון (שביעית עמוד כו) כתב, שאין לזרוע או לעשות שאר מלאכות

הקרקע בשנת השמיטה בחממות, ויש להימנע מלזרוע ולעבוד בתוך הבית, אף בעציץ שבתוך הבית, ואף אם העציץ אינו נקוב. ואין להקל אפילו בזיבול בתוך הבית, כשכוונתו להשביח את הצמחים על ידי הזיבול, אף שאין הזיבול אסור אלא מדרבנן, כמבואר בדברי הרמב"ם (בפרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד'), ואין לעשות בבית אף מלאכות האסורות בקרקע מדרבנן בשנת השמיטה. וכודאי שיש לזהר שלא להוציא עשבים רעים מן העציץ. ורק השקאה מותרת בעציץ כדי למנוע נזק מהצמח. ולכן הזורעים בחממות דינם כזורעים בשדה רגיל, ואף אם זורעים בעציץ מנותק מן הקרקע, הרי לדעת הרמב"ם אין לחלק בין עציץ נקוב לעציץ שאינו נקוב, ואין צריך לומר שהמקילין לחרוש על ידי טרקטור שיש מעליו גג ומוקף מחיצות ורוצים לזרוע כדיון בית, שאין להם על מה שיסמוכו, דמלבד שאין זה אלא אהל עראי ולא חשיב בית, הרי עיקר היתר זה אינו אלא חוכא ואיטולולא, וחשיב כעושה מלאכה בשדה רגיל. ע"ש.

ועיין במשפט כהן (סימן עג) שכתב על תיקון זה של הרכבה בתוך הבית שאין זה ענין שאפשר למוסרו לרבים בזמן הזה, וכתב לשואלו דבר, אם יוכל כת"ר להציל איזה אחוזים שיסתפקו בלא הרכבה מה טוב. ע"ש.

ובשו"ת ישיב משה (עמוד קסג) כתב, שההיתר בעציץ שאינו נקוב העומד בבית הוא רק על מלאכות דרבנן כגון השקאה וכדומה. ע"ש. ואמנם זריעה בעציץ נקוב אסורה כמו שכתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו'). ע"ש. גם בשו"ת שמע שלמה חלק א' (סימן ז' אות ג-ד) כתב בדעת הרמב"ם, דהספק של רבי יוחנן דשביעית בבית הוא רק לשיטתו דמפרש שם להא ומותר לתלוש מהן בשבת, השרישו זה בזה בקופות הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית וכו', ומותר לתלוש מהן בשבת. השרישו זה בזה בקרקע

עליה הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית, ואם היו טמאים עלו מטומאתן, ואסור לתלוש מהן בשבת וכו'. ובבית דוד הקשה מברייתא זו שמשוה דין מעשר לשביעית בעלייה, ואם כהגרא דעלייה דינה כבית, נמצא שדין שביעית שוה למעשר בגידולי בית כמו בעלייה, ולמה לא פשטו בירושלמי (פרק א' דעולה) הבעיא דשביעית בבית מהך תוספתא. ומכח קושיא זו דחה לדברי הגרא והעלה שאין דין עלייה כבית, ומה שפטרו בעלייה הוא מטעם שאינו רוצה בהשרשתן. וע"ש מ"ש בשם הרידב"ז והגרצ"פ במחלוקת דר"י וריש לקיש בירושלמי (פרק ה' דמעשרות כב.) אם מותר לתלוש בשבת מהבצלים שהשרישו בעלייה, לר"י פטור ור"ל מחייב. ור"י ס"ל דהטעם שפטרו גידולי עליה מתרומות ומעשרות הוא משום שאינו רוצה בהשרשתן ועל כן גם בשבת פטור. ור"ל סובר שהפטור של תרומות ומעשרות בגידולי עליה הוא משום דדין עלייה כדין בית שאינו נכלל בכלל שדה, ופטור זה שייך רק בתרומות ומעשרות דכתיב בהו שדה, אבל בשבת חייב, דאין נפקא מינה בין שדה לארץ לענין שבת, וכל הבעיא דשביעית בבית היא רק לשיטת רבי יוחנן, אבל לר"ל דמשוה בית ועלייה כהדדי, ובתוספתא פטרו גידולי עלייה מתרומות ומעשרות ושביעית, נמצא מפורש שגם בבית פטורים גם מתרומות ומעשרות וגם משביעית, ואין מקום לספק זה כלל. והרמב"ם פוסק כר"ל, ובזה מובן למה הרמב"ם השמיט את הבעיא זו, דלפי מה שפוסק כר"ל דעלייה דינה כבית ממש, ובתוספתא פטרו בעלייה מתרומות ומעשרות ומשביעית, נמצא מפורש שגם בית פטור משניהם, ואין עוד ספק. ולפי זה מובן היטב למה הרמב"ם השמיט בעיא זו, דמפורש בתוספתא שדין שביעית בבית ובעלייה כדין תרומות ממש ושניהם פטורים. והיא סייעתא לדברי הגאון פאת השלחן ע"ה שמיקל בזה. אלא דצ"ל דהגם דלפי האמור

דין שביעית שוה לתרומות ומעשרות, ושניהם פטורים בגידולי בית, מכל מקום עדיין קשה למה לא כתב הרמב"ם שגידולי בית פטורים מן השביעית, וחייבים מדבריהם, וכמו שכתב גבי תרומות ומעשרות. ועל כן נראה להחמיר גם בשביעית בבית מדרבנן. וכן כתב בפני משה על הירושלמי שם, דמספיקא יש להחמיר. ובתורת ציון (עמוד יג ד"ה והנה) כתב, דלפי דעת הרמב"ם דסבירא ליה דספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, אולי יש להקל בשביעית בזמן הזה דרבנן לזרוע ולנטוע בבית. ע"ש. ולכאורה אינו מובן, דמעשר בודאי פטר בבית, כתב הרמב"ם דחייב מדרבנן, ואפילו שתרומות ומעשרות בזמן הזה הן מדרבנן, ואיך נפטור שביעית שהסתפקו בירושלמי שאולי יש בה חיוב גם בבית, בזה נקל בזמן הזה משום דספיקא דאורייתא לחומרא רק מדרבנן להרמב"ם, ונמצא יציבא בארעא וגירא בשמי שמיא. [ועיין עוד בספר כרם שלמה (בענין גידולי גג סימן א' אות ה'). ע"ש].

וראה עוד בקובץ תנובות שדה (גליון 26) שהביא בשם הגאון בעל משנת יעקב שאמר לו, כי בצעירותו דיבר עם מרן החזון איש, ובתוך הדברים אמר לו החזון איש שהטעם למצוה שעליה דיברו הוא משום כך וכך, והרב משנת יעקב אמר לו, והלא זה גזרת הכתוב, ואמר לו החזון איש, לגזירת הכתוב לא חייב להיות טעם, אבל אין איסור לתת טעם.

וראה בטור (יורה דעה ריש סימן קפא) שכתב: הקפת הראש והשחתת הזקן גם באלו כתב הרמב"ם שאסרם הכתוב מפני שעושין כן עובדי עבודה זרה וכומריהם, וזה אינו מפורש, ואין אנו צריכים לבקש טעם למצוות, כי מצות מלך הם עלינו, אף אם לא נדע טעמן. וכתב בבית יוסף שם, שדעתו לחלוק על הרמב"ם דלמה לו לבקש טעם מדעתו לשום מצוה, שנראה שאילו לא היו יודעים טעם המצוות לא היינו מצווים לעשותן, ואין הדבר כן כי מצות מלך הם עלינו,

שביט פטור, ודאי היינו כוללים בו כל הדומה לבית, אבל עתה דאפקינן לבית מכלל שדה, יש מקום בראש לחלק ולומר שחממות לא נפקו מכלל שדה. ושמה זו כוונת הגר"ש אלישיב זיע"א שהובא בהליכות שדה (גליין 78) שמחמיר גם בעציצים שאינן נקובים שבתוך חממת ניילון, משום שהחממות הינם דרך גידול נפוץ היום, וגם מטיבים עם הצמחים. אולם ע"ש שהאריך בזה והעלה דהעיקר כדעת אותם גדולים שהעלו להקל בזה, דכיון דחז"ל מיעטו בית משדה, בלי שום פירוש ומבלי לחלק בשום ענין כלל, ע"כ נראה שכל דבר שהוא דומה לבית גם הוא בכלל זה. תדע, שבגידולי גג לשיטת הרמב"ם והשלחן ערוך יצאו מכלל גידולי שדה, ונכללו בכלל ארץ והיינו דומיא דבית ממש, כמבואר במנחות (פד:) דאמרו שם, אין לי אלא בשדה [שמביאים ממנו ביכורים] מנין לרבות שבגג ושבחורבה, תלמוד לומר כל אשר בארצם. מבואר שגידולי גג יצאו מכלל שדה, ונכללו בכלל ארץ. וגבי שביעית הכתוב תלה הדבר בשדה. והרי גג אין עליו תקרה כלל, והוא פתוח לאויר השמים ולטל ומטר, ועם כל זה מפורש בחז"ל שלא נכלל בכלל שדה, אלא דינו כבית, ובעל כרחך דהיינו טעמא משום דלא נאמר בתורה פטור בבית, אלא מדכתיב החיוב בשדה ומיעטו ממנו בית, מיעטו כל הדומה לבית. והוא הדין נמי לחממות. ואף על פי שהגג הוא בנין של קבע, וחממות הם בנין עראי, מכל מקום יש להם עדיפות בזה שיש עליה תקרה והם נסתרים מהגשם והטל והרוח, ולא ראינו שחז"ל חילקו בענין בית שמיעטו משדה. ועוד שאפילו יש ספק בדבר, כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן לרוב ככל הפוסקים, אמרינן ספק דרבנן לקולא. וע"ש שהאריך לפלפל בדברי הגאון החזון איש (מעשרות סימן ז' אות ה') גבי חיוב מעשרות בגידולי בית. וסוף דבר העלה דכיון שבחממות יש מחיצות עשרה טפחים ויותר, ויש גג, אפשר להקל לזרוע שם. ובודאי

ואף אם לא נדע טעמן אנו מצווים לעשותן. ואני אומר דחס ליה להרמב"ם מלמיסבר הכי, ומי יחוש לכבוד התורה והמצות יותר ממנו, ודבריו בסוף הלכות מעילה (פרק ח' הלכה ח') יוכיחו, וכיוצא בזה כתב בסוף הלכות תמורה (פרק ד' הלכה יג), ובסוף הלכות מקואות (פרק יא הלכה יב), ומשם נתבונן שדעתו לומר שאף על פי שכל חוקי התורה גזירות מלך הם, מכל מקום כל מה שנוכל לבקש לו טעם נאמר בו טעם, וכרבי שמעון דדריש טעמא דקרא (קידושין סח:). ומה שלא נמצא לו טעם נייחס הדבר לקוצר השגתינו, ואנו חייבים לקיימם כמו המצוות שנודע טעמם, כי גזירות המלך הם עלינו. ומכל מקום במצות האלו נראה לי שלא נתן בהם טעם מדעתו אלא מדעת הכתוב, שמצאן מוקפות מלפניהם ומלאחריהם ממצות הנאסרות משום חוקי הגויים, שהרי כתוב לפניהם לא תאכלו על הדם, לא תנחשו ולא תעוננו, ואחריהם כתוב ושרט לנפש וגו', והרי זה כמפורש שהקפת הראש והשחתת הזקן נאסרו מפני שהיו עושין כן עובדי עבודה זרה וכומריהם.

וע"ש שבתחלה כתב לפקפק בהיתר לזרוע בחממות, דמאחר וחממות אלה נתרבו בזמנינו כל כך, עד שזה נעשה חלק בלתי נפרד מהנוף החקלאי בכל מקום ומקום, ומגדלים בהם גידולים שונים, כגון פרחים ושאר ירקות. אם כן משרבו ונתפשטו כל כך אפשר שכבר לא נחשבים בכלל הבתים, ועל שדה הארץ יחשבו, שהרי לא כתוב בתורה שביט פטור מתרומות ומעשרות, אלא נאמר שדה, וחז"ל אמרו ברוח קדשם דבית לא נכלל בכלל שדה. ואפשר שהטעם שאמרו שביט יצא מכלל שדה, הוא משום שאין דרך לזרוע בבית כי אם בשדה פתוח, אבל בימינו שבונים חממות מיוחדים רק לזריעה וגידול, ואינם משמשים לשום דבר אף לא למחסן ולא למגורים כי אם לזרוע ולהצמיח בלבד, אפשר דמעשה לא נפיק מכלל שדה. דבשלמא אם הכתוב היה אומר

שנוכל להורות למעשה כפסקו של החזון איש [שהובא בכרם ציון פרק ג' סעיף ג], שיש מתירים לזרוע בתוך עציץ שאינו נקוב העשוי ממתכת והוא בתוך בית. ע"ש.

מסקנת ההלכה בחממות עם יריעות ניילון

נקוב, כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ע"ש. וכבר הזכרנו שכן כתב הוא עצמו בשו"ת מנחת שלמה חלק ג' (סימן קנח אות ז). ע"ש.

שוב יצא לאור חזו"ע על הלכות תרו"מ, ושם (בעמ' מג) דן לגבי החממות, וז"ל שם: ראיתי בשו"ת להורות נתן (ח"י יו"ד סי' עה) שכתב, שאף שהחזו"א (שביעית סימן כ) כתב שהטעם שהזרוע בבית פטור, משום דאין דרך זריעה בכך, והבית הוא לרועץ לצמחים. ולפי"ז החממות שעשויות בצורה המטיבה לצמח, והוא נפוץ מאוד בהרבה מקומות אין להשוותם לבית. ע"כ. מ"מ הרי דין דנטיעה בבית אי' בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב), אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשר, חייב בערלה דלא כתיב בה שדה, אלא הארץ, דמשמע בכל מקום. ורק במעשרות פטור, משום דכתיב היוצא "השדה", ולא היוצא מתוך הבית. וכן פירשו המפרשים בירושלמי שם. ולענין שביעית מספק"ל, משום דכתיב ושבתה הארץ, משמע בכל מקום, וכתוב אחר אומר "שדך" לא תזרע לאפוקי זריעה בבית, ומבואר שהספק בשביעית הוא משום דכתיב שדך, ומשמע לא בבית. וכ"כ הפאת השלחן ומהר"א פולדא. ומוכח מכל זה, שדין זה הוא מגזרת הכתוב דלא הוי בכלל שדה, ולא נזכר כלל טעם משום שהבית להם לרועץ. ועכ"פ פטור זה שייך אף בחממות, ודינן כדין הבית. שדיני התורה לא ישתנו לפי המציאות ותחבולות של בני אדם, וכל היכא דלא גזרו רבנן אין כח בידינו לגזור מה שלא גזרו וכי. ע"ש.

וביב"א ח"ט (חיו"ד סי' לא) נתבאר לדון להקל בחממות, ע"פ הירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) שהנוטע בבית בשביעית הוי איבעיא דלא איפשיטא. וכתב הפאת השלחן (סימן כ אות נב)

ומרן אאמו"ר זיע"א אמר לי, דבמקום צורך פרנסה וכדומה אפשר להקל לזרוע בחממות סגורות, דמאחר ושביעית בזמן הזה מדרבנן הוה ליה ספיקא דרבנן ומעיקר הדין יש לתפוס לקולא. וכמו בכל תיקו דרבנן אזלינן לקולא. והורה למעשה שהכל יהיה במצעים מנותקים, שבגידול זה יש ב' אלמנטים שמצטרפים ביחד, עציץ שאינו נקוב בשמיטה שהוא אסור מדרבנן, וגידול בתוך בית בשמיטה שהוא ספק בירושלמי, וכשמצטרפים ב' הספיקות יחד יש להקל. ויש אומרים שעדיף גם למכור את העציצים לגוי, כשעל זה אין את האיסור של לא תחנם. אבל נראה שאין צורך בזה, שהרי על ידי מכירה זו מפקיעים את הפירות והירקות מחיוב תרומות ומעשרות.

וכיום נוהגים ביישובים רבים להניח על כל רצפת החממה ניילון עבה, וכל הנטיעות הם בתוך עציצים. ואז גם לענין המלאכות הנעשות שם קילי טפי. וכל זה במקום צורך אוכל, אמנם שלא לצורך, וכגון שעושים כן להתלמד וכדומה, אין להקל לזרוע אף תחת קורת גג. וכל זה בחממות שיש לנו סברא אלימתא לומר, דכיון שכיום כן הוא הדרך בהרבה מקומות לזרוע בתוך חממות, וקשה לומר שאין זה דרך שדך, לפיכך בזה כתבנו שאין להקל בזה אלא במקום צורך, אבל גבי זריעה בתוך עציץ שבבית, שהעציץ נמצא תחת תקרת גג, וגם יש רצפות המפסיקות בין העציץ לקרקע עולם, בזה יש להקל יותר, ובפרט בקומה שניה ואילך, ויש לסמוך על דברי הרב פאת השלחן להקל בזה.

וראה עוד בספר משפטי ארץ (בנספחים עמוד 239 והלאה) שהביא תשובות כמה רבנים בענין החממות, ודברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל להקל בחממות אם הוא בעציץ שאינו

ששביעית בזה"ז דרבנן. וכן בחממות אם יש בהם לכה"פ גובה י' טפחים, ויש גם מחיצות. ומיהו לבי אנסני, שמא אין זה רצון חז"ל, לעשות מזה תעשיה שלמה של גידולי שנת השביעית, ולספק גדולים טריים של גידולי שביעית אע"פ שנתגדלו באופן המותר מעיקר הדין, וכל הקהל יהנו מזרעים שנזרעו בשביעית. וגם בח"ח (סי' רמו) כתב, שיש כאן צירוף של כמה קולות למעשה. א. זריעה בתוך הבית. ב. שביעית בזה"ז. ג. עציץ שאינו נקוב. ד. הספק של חבל ארץ זה (גוש קטיף) אם נתקדש בכלל קדושה שניה. ה. מה שהצעתם דהמלאכות יעשו ע"י גויים. סיים, שמאד כדאי להוסיף סניף להתיר, למכור אותם לגוי, והם מתכוננים באמת למכירה, וגם איסור לא תחנם, לא שייך כלל בעציץ בעלמא וקרוב אפי' בעציץ נקוב. [והביא ג"כ שכבר הורו כן]. ובזה ירויחו רווח נוסף, שאף שמצד ההלכה יתכן להקל בחממות, מ"מ יש לחוש שמא זהו נגד רצון חז"ל, לעשות בשביעית תעשיה שלמה של גידולי שביעית, ולספק לכל העם גידולים טריים שנזרעו ונעברו ונקצרו בשביעית, וכל העם יהנו ממה שנזרע בשביעית אפילו בהיתר. אבל כעת שיעשו להם מכירה לגוי יצאנו מחשש זה. ע"כ. ובשבט הלוי (ח"ט סי' רלו) מצדד להקל יותר בחממות שבחבל קטיף שהם ספק אר"י. וע"ע בשבט הלוי ח"ו (סי' קסז), ובח"ח (סי' רמה), ובח"ט (סי' רלו), ובח"י (סי' קצט) מה שפקפק בזה.

מ"מ במחכ"ת הסברא הזו שזה נגד רצון חז"ל, איננה מוכרחת להלכה, ואין צורך לחוש לסברא זו.

איסור ספיחין לגבי הגדל בבית ובחממות

וכיון שהוא איסור דרבנן יש לסמוך בזה על דברי הרב פאת השלחן. וכן כתב במראה הפנים על הירושלמי שם, שאין איסור ספיחין בבית, וכמו בשדה בור וניר שאין נוהג בהם

ספיקא דרבנן לקולא. ואף שבשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא אות ה) כתב, שמכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הך בעיא דירושלמי, קשה לסמוך ע"ז להקל. יש לומר להיפך שלא כתבו כן משום שפשוט להם להתיר. ובשמע שלמה (ח"א יו"ד סי' ז) הביא שהגאון בעל ספר משנת יעקב נפגש פעם עם החזון איש, וכשאמר לו החזון"א הטעם לאסור החממות, דשאני הנוטע בתוך הבית, שהבית הוא לרועץ, נענה ואמר לו, שלפי מה שהסבירו המפרשים זהו גזרת הכתוב, ענה לו, אמנם לגזרת הכתוב אין חובה ליתן טעם, אבל אין איסור ליתן טעם. והגאון אבן ישראל (ח"ח דף צו ע"ג) תמה הרבה על טעמו של החזון"א, דאנן לא קי"ל כר"ש דדריש טעמא דקרא, וממילא אין להוציא דינים חדשים על טעמים שלנו וכו', והעלה להקל. ע"כ. וע"ע בספר ילקוט יוסף (עמוד רט), שאחר שכתב בשמי להקל, הוסיף, שכיום נוהגים לשטוח על רצפת החממה ניילון, וכל הנטיעות הם בתוך עציצים, והוי תרי ספקות לקולא. ע"ש. וכ"כ הגרש"ז בשו"ת מנחת שלמה ח"ג (סי' קנה אות ז), בתשובה להרה"ג רבי קלמן כהנא, שמכיון שלמעשה אנו סומכים על דעת רוב הפוסקים ששביעית בזמן הזה רק מדרבנן, (ע' בשו"ת יביע אומר חלק י חי"ד סי' לז). לכן חושבני שנכון מאד לקבוע לרבים לזרוע לכתחלה בחממות של זמנינו ובצירוף עציץ שאינו נקוב וכמ"ש כת"ר. ע"ש. [ע"כ מחזו"ע שם].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רמז) כתב לגבי זריעה חממות במצעים מנותקים שמעיקר הדין, שאם זורעים בעציץ שאינו נקוב, ותוך הבית, יש לסמוך להקל, ובפרט

ומה שכתבנו שאין בזה איסור ספיחין, הנה איסור ספיחין עיקרו דרבנן משום גזירה שמא ילך ויזרע בסתר, וכמבואר בדברי הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב'),

המבואר לעיל יש להתיר לזרוע ולנטוע בתוך חממות, ונכון שיזרעו בתוך החממות בעציץ שאינו נקוב. וכן נוהגים כיום בכמה מקומות לזרוע בחממות בתוך עציץ, ופורסים ניילון עב על כל המשטח שעליו מונחים העציצים. וכן לענין איסור ספיחין, יש לסמוך על המקילין, ואין בגידולים אלה איסור ספיחין.

וגדר בית לענין זה כתב הגאון החזון איש (סימן כב אות א') שהדעת נוטה דהעיקר תלוי בכיסוי, ואולי צריך מחיצות י' טפחים. ע"ש. ומבואר שאין צריך כל גדרי בית שנאמרו לגבי מזוזה, שיהיה ד' על ד' וכדומה, אלא העיקר תלוי אם הוא סגור או לא. וראה עוד בשו"ת הר צבי זרעים חלק ב' (סימן לה), ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (עמוד קיז). ע"ש.

שיטת גידול בהידרופוניקה, אם מותר בשביעית, ואם יש בה משום קדושת שביעית

ושם העלה שאין בהם לא איסור עבודת הארץ והאילנות, ולא קדושת שביעית, והרי האח' כתבו כאילן שגדל בתוך הבית, שאין בו קדו"ש, ואף החזו"א שהחמיר משום שעיקר שביעית דאו' (ועיקר דבריו מחודשים), מ"מ גם החזו"א הקיל בעציץ שאינו נקוב שבתוך הבית, כמבואר בדבריו בשביעית (סי' כב אות א. ובסי' כ"ו אות ד).

ואף שכמה גדולים נתחבטו בדין החממות, מ"מ מיכלים אלה שקבועים ע"ג משאיות הנעות ממקום למקום, נראה פשוט דהוי תרתי לריעותא, דכיון שהם מיטלטלים ע"י כלי הרכב, וגם המיכלים שעל גבי המדפים אינם גדולים כ"כ, פשוט דהוי כעציץ שא"נ, וגם זה פשוט דהוי ממש כאילן בתוך הבית, דהלא גידול זה הוא בלתי טבעי בעליל, ותאורה מלאכותית מצמיחה את הירקות, ולא אור השמש, ומשו"ה נראה ברור שאין קדו"ש בירקות אלה, ויש להקל בזה אף בזריעה. וכמבואר בחזו"א שם שהיקל אף בזריעה, וק"ו בנ"ד דעדיף טפי. וראוי לבדוק אם יש

איסור ספיחין משום שאין דרך לזרוע שם. ע"ש. והובא באור לציון הנ"ל. ובספר שביתת השדה (עמ' רעא הערה 13-14) הביא כן בשם כמה אחרונים שכתבו להקל משום ספיחין בחממות, ובגידולי גג.

ועיין בקובץ הליכות שדה (גליון 72) שהביא בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שכתב, שיותר למכור לגוי עציצים שאינם נקובים שבחממה, והזריעה תעשה על ידי גוי, ואז מותר ליהודי לעבור בעציצים אלו מלאכות דרבנן, והקצירה תיעשה על ידי גוי, ואין בגידולים אלו קדושת שביעית. וכל שכן ביישובי גוש קטיף שיש ספק אם הם בכלל ארץ ישראל לקדושת שביעית. וכן הוא בגליון 78 בשם הגר"ש אלישיב זיע"א. ועל פי

ובקובץ דרכי ההוראה (קובץ ח עמוד צט והלאה) במאמרו של הגאון ר' אשר וייס שליט"א, שדן לגבי המצאה חדשה שהמציאו חברה אחת, שיטה חדשה לגידול ירקות עלים, ושיטה זו מבוססת על מיכלים גדולים הסגורים הרמטית, שיש בהם מדפים ארוכים זה ע"ג זה, ועל המדפים יש מעין אדניות ארוכות ובהן זורעים חסה ושאר ירקות עלים, שיטת הגידול היא בהידרופוניקה, גידולי מים, והמינרלים החיוניים מוזנים לשרשי הירקות דרך המים, ומעל המדפים יש תאורה מיוחדת במקום קרני השמש, ושיטה זו יעילה כ"כ, שתוך עשרה ימים נגמר גידולו של ראש חסה, מה שבזריעה רגילה צורך חודש ויותר, טכנולוגיה זו פותחה בעיקר כדי לספק ירקות במקומות מרוחקים שאין בהם תנאי גידול נאותים, לדוגמא צבא ארה"ב רכש מערכות כאלה לספק ירקות לכוחות המשרתים במדברות מרוחקים, ולחסוך בהובלה ואיחסון. ושאלו את החכמים, האם יש קדושת שביעית בירקות אלה, ובכלל האם יש בהם איסור זריעה ושאר עבודות הנצרכות לטיב הגידול.

בהמצאה זו פתרון למקצת הבעיות שבאספקת תוצרת בשביעית. שלכאור' שיטה זו עדיפה על כלכלית.

הדין ב"תעלות שפוכות"

בס"ד בילקוט יוסף השביעית והלכותיה. ראה שם. ואחר שנים יצא לאור שו"ת יבי"א ח"ט, ושם (חיד"ד סי' לא) גם כתב כדברינו ממש. ע"ש.

והנה דעת הגאון החזו"א (סי' כב אות א) דגדר בית לענין זה ודאי שא"צ שיהיה בית החייב במזוזה, אלא הדעת נוטה שהעיקר בזה שהוא תלוי בכיסוי, דשדה הנאמר בתורה הוא תחת כפת השמים, ואולי צריך גם שיהיו לו מחיצות עשרה טפחים. ע"כ. אך הגרצ"פ פראנק בספרו הר צבי זרעים ח"ב (סי' לד) בד"ה וכן, הביא דברי הגאון החזו"א, וכ' שמהירוש' הנ"ל מוכח שהכל תלוי בתקרה שלמעלה, שהיא בלבד זו הפוטר ממעשרות ושביעית. ואין צריך שיהיו מחיצות עשרה טפחים. ע"ש.

ובאמת נראה לדינא שאין ספיקו של החזו"א מוציא מידי ודאו של הגרצ"פ פראנק זצ"ל. ובפרט שאין כל מקור וסמך לספיקו זה של הגאון החזו"א, ומצינו לכמה אחרונים שהסכימו עם הגרצ"פ פראנק אחר שדבריו מסתברים. וכן נראה שמסכמת דעתו של מרן אאמו"ר זצוק"ל ביבי"א שם. וע"ע בהר צבי שם, שכתב על מ"ש עוד החזו"א שם, שאם היה אהל עראי לפי שעה מתוח לזרוע תחתיו אינו כלום. ואינו מבטל שם שדה. וכ' עליו שאינו מוצא יסוד לדבריו, שמכיון שיש לנו גילוי מקרא דבעינן שדה שהוא בגלוי, מה לי אהל קבוע ומה לי אהל עראי. ע"ש.

וכל מה שרצו לחדש ולהמציא איזה ממחברי זמנינו שכיון שהיום נפוץ הגידול בחממות, ממילא אין לזה דין אילן שבבית, ולא נפקי מכלל שדה, כבר סתר מרן זצ"ל שם דבריהם, שכיון שחז"ל מיעטו בית ממה

ואחר כתבי כל הנ"ל הגיע אלינו שאלה ממכון התורה והארץ לענייני מצוות התלויות בארץ, ואכן ביקרנו במשתלות של המכון, וראינו כל מה שנעשה שם, ושלחנו למכון המכתב דלהלן: בס"ד, ה' אייר תשע"ד. לכבוד מכון התורה והארץ לענייני מצוות התלויות בארץ, שלום וישע רב וכט"ס. בדבר שאלותיכם, הנני להשיב כדלהלן:

א. לגבי השאלה הראשונה בענין "תעלות שפוכות" שהם תעלות גידול המחופות בניילון מכל צדדיהן, וגם מתחתיתן, והעפר עם השתילים בתוך הניילון, ונסתפקתם בזה, שהרי מצד אחד יש כאן ניתוק מן הקרקע ע"י הניילון הנמצא מתחת לאדמה, ומאידך אין עליו שם כלי דהוי כלי שאינו מיטלטל מחמת אורכין של התעלות והכובד שלהן. ונתעלות אלה נמצאות בתוך חממות שהוא אוהל מכוסה הרמטית ביריעות ניילון, הנה נראה שאם באמת הניילון הזה הוא אטום לגמרי מתחתיתו ומעליו וצדדיו, ללא כל חורים וסדקים כלל ועיקר, והחומר הוא חזק ועב, אין בו איסור שביעית, שהרי בירוש' (פ"ק דערלה סוף ה"ב) נסתפקו לגבי אילן שנטעו בתוך הבית, אם פטור מן המעשרות, וכן לענין שביעית, ועלה בתיקו. ודעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש (ברכות יב.) דבכל תיקו בש"ס בבלי וירושלמי, במילתא דרבנן אזלינן לקולא, ובמירי דאורייתא אזלינן לחומרא. ואמנם דעת רבי אליעזר ממיץ בספר היראים, והגמ"י, דבכל ספק בש"ס יש להחמיר גם במירי דרבנן. אך אנן נקטינן כדעת ג' עמודי ההוראה, כמבואר בהקדמת הב"י. ומזה יש ללמוד לגבי דין החממות שאין בהם קדושת שביעית, דכיון דלא איפסיקא הלכתא בזה, נקטינן לקולא, אחר דשביעית בזה"ז מדרבנן, וכמו שהארכנו

מין ירק הוא. ע' בתשובת הרדב"ז ח"ג (ס"ס תקלא), וח"ד (ס"ס רצו), ובשו"ת הלכות קטנות (סי' פג). ע"ש. וע"ע להרדב"ז בתשובתו בח"א (ס"ס תצט). ע"ש. ומטו בה מדברי התוספתא שנמצא שם כסברא זו שכתב הרדב"ז, ע' בשו"ת קול אליהו ח"ב (בקונטרס מחנה ישראל סי' נד), ובספר כסא אליהו יו"ד (סי' רצד סק"א). ובילקוט יוסף על הלכות ערלה. ע"ש. וכן מוכח עוד ממה שכתבו כמה מגדולי האחרונים לגבי ברכתם, שהיא בורא פרי האדמה, ע' להפרי חדש בליקוטי אורח חיים (ס"ס רב), ולהמהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים על יומא (פא:): בד"ה ודע, ובברכי יוסף או"ח (סי' רג סק"א). ע"ש.

ולפי כל זה לגבי הצמח המדובר הנקרא גוגי ברי, כפי מה שמתברר לוקח לו בין שתיים לשלש עונות עד שנותן פירות, ומשך הזמן שנותן את הפירות מאז שמתחיל לתת הוא בין שלש לארבע שנים, ולפ"ז ודאי שאין שייך בו גדר של ירק אלא הוא אילן גמור, ויש בו דין ערלה. ובפרט לפי מה שכתב החזון איש ערלה (ס"ס יב) שהביא מ"ש הרדב"ז הנ"ל, וכתב על דבריו, שאין מקור לסברא זו בש"ס, ומ"מ סיים שכל שהגרעין מצמיח פרי בשנה הראשונה, וגם הגזע לא מתקיים יותר משלש שנים, אין בו משום ערלה. ע"ש. ובנ"ד אין אף אחד מהתנאים הללו, שגם הפירות והגרעינים לא צומחים בשנה הראשונה, וגם מתקיים אילן זה ומוציא פירות לאחר ג' שנים מיום נטיעתו. נומה שכתבו בכמה מן המחקרים שפרי זה הוא ממשפחת העגבניה, לפי טבעו וענינו, והרי בפס"ד הידוע בביהמ"ש בארה"ב הנקרא "ניקס נגד הידן" משנת 1893, בו נדרש להכריע האם העגבניה הוא פרי או ירק, וזה בכדי להכריע האם רשאי גובה המיסים בנמלי ניו יורק לגבות מיסים על העגבניה, שלפי החוק רשאים היו לגבות רק מירקות ולא מפירות. והכריע שנחשב הוא כירק. ובחלק מן המחקרים הכריעו שהיא גם פרי וגם ירק. כ"ז אינו מעניינינו, כי אין

שכתוב שדה, אין לנו לחלק חילוקים כאלה, אחר שגזוה"כ היא לפטור. ושכ"כ כיו"ב באבן ישראל ח"ח (סי' עד). ע"ש. וע"ע בס' תורת הארץ ח"א (פרק ו אות כה), ובמנחת שלמה ח"ג (סי' קנח אות ז). ע"ש.

ומעתה מאי איכפת לן אי תעלות שפוכות אלו הוו כלי המטלטל או לא, עדיין כיון שאטומים הם מכל צדדיהם, ל"ח זה שדה, ובפרט לפמ"ש הגרצ"פ פראנק הנ"ל שהכל תלוי בתקרה שלמעלה. ומה לי תקרה גבוהה מעל האדמה באויר מלמעלה, ומה לי תקרה שאוטמת אותו וצמודה אל האדמה ממש. ולכן נראה שלא רק ממעשרות פטורים בכה"ג, אלא אף בשביעית דמספקא ליה בירוש', יש להקל בנ"ד ולא חיישי' לסברא דהוי ס"ס להחמיר.

ב. ולגבי השאלה לגבי הסוגים השונים של "פלריג", הנה הפלריג היצוק יש לחושבו כאינו נקוב והוי מחיצה גמורה בין הקרקע למה שמעליה, אחר שהחומר חזק שאינו נקרע, ואף אטום הוא לגמרי. אך לגבי הפלריג שאינו יצוק, שיש בו חורים מיקרוסקופיים שמטרתם לסלק את עודפי המים בחממה, הנה אף לפי מה שכתבתם בשאלתכם שלדברי האגרונום אם נניח שתיל של ירק מעל אריג זה ומתחתיו מים, ככל הנראה לא יחזיק הצמח מעמד. מ"מ נראה שיש לחושבו כעציץ נקוב ולא נחשב כחציצה בין הקרקע למה שמעליה. וממילא לפי זה גם לגבי שאלתכם הנוספת, מה דין הצמח שגדל בגובה מעל אריג זה, אם הנוף שנמצא מעל האריג באופן ישיר מוגדר כמחובר לקרקע או לא. לפי האמור מה שנמצא מעל אריג זה נחשב כנקוב, אחר שאינו חוצץ בין הקרקע למה שמעליה.

ג. ולענין השאלה לגבי פרי הנקרא גוגי ברי (או וואלפברי), אם נוהג בו דין ערלה, הנה ידועים דברי הרדב"ז לגבי היתר החצילים שאין נוהג בהם דין ערלה, וה"ט שכל שנותן פרי בתוך שנה לזריעתו אינו בכלל אילן, אלא

כב. וכל שכן שמותר להרכיב [מין במינו] במשתלות שבזמנינו, בשנה השביעית, כשהוא במקום צורך, אחר שיש שם כיסוי ניילון. (כ)

כג. יש אומרים שאסור לזרוע ולחרוש בשביעית בגינה הנמצאת על גג הבית, הואיל ואין עליה תקרה, ודינה כדין שדה רגיל. ויש חולקים ואומרים שהגדל בגג אינו כגדל בשדה. (כ)

למעוטי בית. ולגבי שביעית הסתפקו בירושלמי שם, כי ב' פסוקים יש שמכל אחד משמע להיפך לגבי דין בית, אך ערלה ודאי נוהג אף בבית. וממילא ה"ה גם בחממות.

אכן כפי מה שמתברר בדרך גידולו של צמח זה, יוצאים ממנו במשך כל זמן גדילתו הרבה ענפים מתחת לפני הקרקע, וא"כ כל ענפים אלו המשרישים מן הקרקע נחשבים כמו גידול מחדש, ועל כן יש לחתוך לעקור ולנקות את כל הענפים החדשים הללו, במשך כל זמן גדילתו (דהיינו אף אחר שעברו ג' שנות הערלה) באופן קבוע. שלא יהיה בהם חשש ערלה. בברכת התורה ולומדיה, יצחק יוסף, הראשון לציון הרב הראשי לישראל.

להרכיב במשתלות עם כיסוי ניילון

כהן (סימן עג) שכתב להתיר הרכבה באופן זה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חלק יורה דעה סוף סימן יז) דיש מקום להקל במשתלה שבבית על פי דברי הפאת השלחן במקום חיי נפש. ע"ש.

לחרוש ולזרוע בגינה שעל הגג

אלו כנטועין בשדה. והוא ז"ל מפרש הרישא דמתני' דטהרו מלטמא משום דחשיבי מחוברים לקרקע, ועל כן חייבים בתרומות ומעשרות משום דמחברים. ואפשר עוד שלמד מהסיפא דמ"ש נפלה עליהן מפולת הרי אלו כנטועין איירי בעליה וכמו ברישא. ומרן בבית יוסף גבי ערלה (יורה דעה סימן רצד) הביא את תשובת הרא"ש, וכן פסק בשלחן ערוך

זה מעלה ומוריד אם הוא "ממשפחה" כזו או אחרת (וגם אין ברור באמת ההכרעה הנ"ל לגבי עגבניה, שנראה שקבעו כן יותר משום שכך העולם מחשיב העגבניה), והעיקר הוא גדרי ההלכה לפי מהות ודרך צמיחת הפרי. וז"פ. וע"ע היטב בכ"ז בשו"ת יחיה דעת ח"ג (סי' נב), ובשו"ת יביע אומר ח"י (חיו"ד סי' לד). ע"ש. וע"פ זה ודאי שנוהג בו דין ערלה.

והנה אף אם יגדלו פרי זה בחממה (כפי שכתבו כן בכמה מן המחברים שזהו גידול הראוי ומתאים לפרי זה) הלא נקטינן שדין ערלה נוהג אף באילן שגדל בבית, כמפורש בירושלמי (פ"ק דערלה סוף ה"ב), ורק במעשר גזירת הכתוב היא משום שכתוב היוצא "השדה" ובא

(כב) על פי המבואר בהערה הנ"ל. והיינו באופן המותר להרכיב מצד דין כלאים. ובדין הרכבה תחת קורת גג במשתלות שמסככים אותם בסככה גדולה של ניילון עבה, אם חשיב כזריעה, ראה בשו"ת משפט

(כג) בתשובת הרא"ש (כלל ב' סימן ד') דן בכרם הנטוע על גג מלא עפר, וכתב, שדינו כשדה לכל דבר, וחייב בתרומות ומעשרות ובערלה, ולא דמי לעציץ שאינו נקוב, דלא פטרו בגמרא אלא בזרוע בדבר המטלטל כגון עציץ וספינה, ועוד דתנן במעשרות (פרק ה' משנה ב') בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא, נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי

(סעיף כו) לענין ערלה, וז"ל: והנוטע בבית ועל גג שמילאו עפר ונטע בו, והנוטע בספינה, אם בעציץ אף על פי שאינו נקוב, חייב. ע"כ. ומבואר דסבירא ליה למרן דנטיעה על גבי עפר שבגג חשיב כנטיעה בשדה. ולפי זה לכאורה הוא הדין גבי שביעית.

והנה ז"ל הרמב"ם (בפרק ב' מהלכות ביכורים הלכה ט'): הגדל בעציץ אף על פי שהוא נקוב, והגדל בספינה, אינו מביא ממנו [ביכורים] כל עיקר, שנאמר בארצם. [ועציץ אינו ארץ]. אבל מביא מן הגדל בגג או בחורבה. ע"כ. ומבואר דהגדל בגג חשיב כגדל בשדה, ולכן יכול להביא ממנו ביכורים. וע' בפירוש המשנה (פרק ה' דמעשרות משנה ב'), גבי בצלים שהשרישו בעלייה, דטהרו מלטמא לפי שאינם אוכל וכבר נפסדו. ע"ש. וכתב עוד בהלכותיו (פרק א' מהלכות מעשר הלכה יא): בצלים שהשרישו בצד זה, אפילו השרישו בקרקע עלייה פטורין מן המעשרות. נפלה עליהן מפולת והרי הן מגולין, הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות. ע"כ. ומשמע שהרמב"ם לא מחשיב אותם כזרועים, ומה שאינן טמאים היינו משום שיצאו מכלל אוכל דכבר נפסדו. ולכאורה מדברי הרמב"ם בהלכות מעשר משמע דגג אינו כשדה. ולפי' צ"ל דמה ששינינו במס' מעשרות (פ"ה מ"ב) שנחשב כזרוע בגג, הוא רק לענין טהרה ולא לענין מעשרות. וכ"כ הר"ע מברטנורא. אך דברי הרמב"ם סותרים למה שכתב בהל' ביכורים הנ"ל. ושם יש חילוק בין ביכורים למעשר. והראוני בקרן אורה (מנחות פד: ד"ה והרמב"ם) שכתב להדיא שיש חילוק בין ביכורים למעשר ושביעית. והקשה ע"ז, והניח בצ"ע.

גם הגר"א בביאוריו (סימן רצד ס"ק סג) כתב על דברי מרן שהוא תמוה, דדוקא לענין טומאה אמרו ולא לתרומות ומעשרות. כמו שאמרו בתוספתא (פרק ג' דמעשרות) בצלים שהשרישו זה בזה בקופות, הרי זה בחזקתן

למעשרות ולשביעית, אם היו טמאים לא עלו מטומאתן ומותר לתלוש מהן בשבת. השרישו זה בזה בקרקע עלייה, הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית. ואם היו טמאים עלו מטומאתן ואסור לתלוש מהן בשבת. ומה שאמרו [בסיפא דמתני'] נפלה עליהן מפולת הרי הן כנטועין, לא קאי אעלייה, אלא בארץ ממש. ע"כ.

הרי שדעת הגר"א דלענין מעשר ושביעית בזרע ונטע בכוונה, אפילו השרישו פטורים, דעלייה לא נחשבת כקרקע. ומה שאמרו בסיפא דמתני' נפלה עליהן מפולת הרי אלו כנטועים בשדה, היינו בנפלה עליהם מפולת בארץ, ולא בעלייה. ועיין בשו"ת שמע שלמה חלק א' (חלק יורה דעה סימן ז') שעמד על דעת מרן השלחן ערוך, דאמאי פסק כדעת הרא"ש נגד דעת הרמב"ם, ובפרט שמצינו לעוד כמה ראשונים שעומדים בשיטה אחת עם דעת הרמב"ם. ורצה לומר שם, דדוקא גבי ערלה מרן פסק כן, אבל בתרומות ומעשרות לא סבירא ליה כהרא"ש, אלא כהרמב"ם דגידולי עלייה הם כתלושים ופטורים. וכמו שמצאנו לגבי גידולי בית, שיש שינוי בין דין ערלה לדין תרומות ומעשרות, דגידולי בית פטורים מתרומות ומעשרות, וחייבים בערלה, וכמו שאמרו בירושלמי (פרק א' דערלה). והכי נמי גבי גידולי עלייה וגג שונה דין הערלה מתרומות ומעשרות. ולפי זה יש מקום לומר שגם הגר"א שהשיג על דברי הרא"ש ותמה על דבריו, אפשר שמודה להרא"ש בדין ערלה, שגם גידולי גג ועלייה חייבים בערלה מהטעמים הנ"ל. וכל השגתו היא רק על תרומות ומעשרות. וכן מבואר בספר בית דוד [הובא בהר צבי על שמיטה שבכרם ציון סימן יד]. אלא שהקשה שם, אמאי נסתפקו בירושלמי אם שביעית נוהגת בגידולי בית, והרי התוספתא השוותה שביעית למעשר בגידולי עלייה. ולכן העלה הרב בית דוד שאין גידולי עלייה כבית, והטעם שפטרו גידולי עלייה

כד. וכן לגבי קדושת שביעית, יש אומרים שגידולי גג הנ"ל יש להם דין ככל שאר הגידולים, ויש עליהם קדושת שביעית, מאחר שאין עליהם תקרה. ויש חולקים ואומרים שגידולי גג נחשבים כתלושים, וממילא אין שביעית נוהגת בהם. ועל כל פנים אין בהם איסור ספיחין. (כד)

כה. זריעה בשביעית בעציץ, בין שהוא נקוב, בין שאינו נקוב אסורה, אפילו אם העציץ הוא ממתכת או מזכוכית, וכל שכן עציץ העשוי מחרס שאסור לזרוע בו בשביעית, שדינו כעציץ נקוב. ואמנם שתילים שנשתלו או הורכבו בשנת השמיטה, בעציץ שאינו נקוב, מסתבר שלא אסרו לקנותם במוצאי שנת השמיטה. (כה)

משום דמיירי בהשרישו מאליהם ואינו רוצה בהשרשתן. והרא"ש מיירי שנטע הכרם בכוונה. ועיין בחזון איש (שביעית סימן כ' סק"ה) שכתב, דעיקר דברי הגר"א צ"ע, דע"כ נפלה עליו מפולת גרע מטומן, דהא טומן אף בארץ

משום דמיירי בהשרישו לא משום מעשר, ולא משום שביעית, ובנפל מפולת חשיב כנטוע בשדה, וע"כ דסתמא הוא בטל, ואם כן שפיר י"ל דנפלה מפולת קאי גם על הגג. וראה עוד בספר כרם שלמה (גידולי גג, סימן א' - ד').

קדושת שביעית בגידולי גג

(כד) כבר הזכרנו לעיל דברי הרא"ש בתשובה (כלל ב' סימן ד'), בדין כרם הנטוע על גג מלא עפר, שדינו כשדה לכל דבר. ומרן בבית יוסף גבי ערלה (יורה דעה סימן רצד) הביא את תשובת הרא"ש, וכן פסק בשלחן ערוך (שם סעיף כו) לענין ערלה. ואמנם מדברי הרמב"ם לא משמע כן, שכתב (בפרק ב' מהלכות ביכורים הלכה ט'): הגדל בעציץ אף על פי שהוא נקוב, והגדל בספינה, אינו מביא ממנו [ביכורים] כל עיקר, שנאמר בארצם. אבל מביא מן הגדל בגג או בחורבה. ע"כ. גם הגר"א בביאוריו (סימן רצד ס"ק סג) כתב על דברי מרן שהוא

תמוה, דדוקא לענין טומאה אמרו ולא לתרומות ומעשרות. ובשו"ת שמע שלמה חלק א' (חלק יורה דעה סימן ז') עמד על דעת מרן השלחן ערוך, דאמאי פסק כדעת הרא"ש נגד דעת הרמב"ם, ורצה לומר, דדוקא גבי ערלה מרן פסק כן, אבל בתרומות ומעשרות לא סבירא ליה כהרא"ש, אלא כהרמב"ם דגידולי עלייה הם כתלושים ופטורים, וזה דוקא בהשרישו מאליהם ואינו רוצה בהשרשתן. והרא"ש מיירי שנטע הכרם בכוונה. וראה מה שהארכנו בזה לעיל. וראה בזה באורך בספר שביתת השדה (עמ' רעב). ע"ש.

זריעה בעציץ בשביעית

(כה) בגמרא גיטין (לו.) מבואר, שאין כותבין פרוזבול אלא על עציץ נקוב. ומוקי לה במונח על גבי יתירות. ומבואר, דעציץ נקוב חשיב כמחובר לקרקע. ובמשנה מסכת דמאי (פרק ה' משנה י') מבואר, דאסור לזרוע גם בעציץ שאינו נקוב. ובפירוש המשניות

להרמב"ם שם מבואר, שעציץ שאינו נקוב חייב במעשרות מדרבנן. ע"ש. וכתב הרדב"ז, שמדרבנן אסור לזרוע בעציץ שאינו נקוב בשביעית. וראה עוד ברמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו'). ואם כן הוא הדין לענין שביעית, וכמו שכתב בשו"ת נחפה בכסף חלק

והנה גבי שבת אמרו בגמ' (שבת פא:) אמר אביי האי פרפיסא [עציץ נקוב שזרעו בן] היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות, חייב משום תולש. [מפני שהוא כמחובר לקרקע ויונק ממנה, וכשהגביהו שוב אינו נהנה מריח הקרקע, ולכן חייב משום תולש]. היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע, חייב משום נוטע. ומבואר מזה דכשהיה העציץ על גבי יתדות לא היה יונק, ולכן אם הניחו על גבי קרקע חייב משום זורע. וזה לכאורה סותר לגמ' גיטין הנו'. אולם כבר כתבו רש"י ותוס' שם דהאי חייב לאו דוקא, אלא הוי איסור דרבנן בעלמא. שאילו היה חייב מן התורה לא היו חכמים מתירים איסור כרת משום כבוד הבריות, וכמו שאמרו בגמרא שם, צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו. וכן כתבו המאירי שם, והמעילי, וההשלמה, ובחידושי הר"ן, ובארחות חיים.

ואמנם הרמב"ם (בפ"ח מהלכות שבת ה"ד) כתב, שהוא חייב מן התורה, ולא הזכיר ההיתר בצרור שעלו בו עשבים. ומרן בשלחן ערוך (סי' שיב ס"ג) פסק שמותר לקנח בצרור שעלו בו עשבים. וכתב המג"א שם, דסבירא ליה למרן דהאיסור בעציץ נקוב הוא מדרבנן, ולכן הקילו משום כבוד הבריות. וכן מוכח ממה שכתב מרן השלחן ערוך (סימן שלו סעיף ח') עציץ אפילו אינו נקוב יש לזוהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או להיפך, בין שהוא של עץ בין שהוא של חרס. ע"כ. ומלשון יש לזוהר מוכח שאין איסורו אלא מדרבנן. [נראה בשו"ת יחו"ד ח"ה סי' כט, ובהליכות עולם ח"ד עמ' רצ, שדקדק בלשון מרן לענין מונח ע"ג קרקע ומניחו ע"ג יתדות כשהוא "נקוב"]. וכ"כ בספר עולת שבת (סק"ז). וכתב בהגהות אשר"י (ס"פ המוציא יין) שהטעם שאין בזה איסור תורה, לפי שגם כשמונח ע"ג יתדות יונק קצת מן הקרקע. ומה שהתיר ריש לקיש בצרור שעלו בו עשבים שמותר לקנח

א' (חלק יורה דעה סימן ה'). וכן הוא בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק יורה דעה סימן כח). ע"ש. וכן כתב הגאון החזון איש (סימן כב אות א') בשם הרדב"ז, דאסרו חכמים לזרוע גם בעציץ שאינו נקוב. [אלא שכתב שם דאין לנו מקור לזה בגמרא]. וכן כתבו בשו"ת ישכיל עבדי חלק ד' (שאלת שלום חלק יורה דעה סימן ו'). ובשו"ת להורות נתן חלק ו' (סימן צט-ק). ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי חלק ו' (סימן קסז). ובספר פרי עץ הדר ח"ד (פרק ו הערה 8) ע"ש.

ועציץ של חרס נחשב כעציץ נקוב, אפילו אם אין בו שום נקב כלל, וכמבואר בחזון איש (שביעית סימן כו אות ד') שכן דעת הראב"ד והר"ש והרא"ש, וזו היא גם דעת הרמב"ם, כמו שכתב בביאורי הגר"א (סימן רצד ס"ק סד). ע"ש. ועם כל זה היקל (בסימן כא אות א') בעציץ של חרס ושל עץ לגבי זרעים בעומד תחת תקרת הבית, דדוקא באילן שהוא חשוב חשיב חרס כנקוב, אבל לא לזרעים, וכל שכן בעציץ העומד על רצפה של אבן שאינו יונק מן הארץ, ונקב קטן להוציא מים לא חשיב נקב, ובלבד שלא יהיה כשורש קטן, והוא פחות מכזית, ואין אנו בקיאים בו בדיוק, ויעשו רק כפי הוצאת משקין בריוח. ויש לזוהר שלא יצאו הנופות חוץ לעציץ, שאז דינו כמחובר, ודוקא בבית אבל לא בחוץ. ועיין בספר שביתת השדה (עמוד קז) שכתב דדי לנו להחמיר דמפסיק צונמא שיש עליה עפר, אבל עפר בעציץ, וגם מפסיק צונמא, היכן ראינו להחמיר. ועיין עוד בזה בחלקת השדה חלק א' (סימן ו' עמוד ריב). ע"ש ודו"ק.

ועציץ מפלסטיק אם נחשב כעציץ שאינו נקוב, ראה מה שכתב בזה בשו"ת להורות נתן חלק ו' (סימן קא). ובספר משפטי ארץ הביא בשם הגרי"ש אלישיב זיע"א שיש להחמיר בעציץ פלסטיק משום שאין ברור לנו מה היא היניקה שדיברו עליה חז"ל. ע"ש.

כו. כל האיסור לזרוע בעציץ בשביעית, הוא דוקא כשהעציץ נמצא תחת כיפת השמים, אבל אם העציץ נמצא בתוך הבית תחת תקרה, אף אם הוא עציץ נקוב מותר לזרוע בו בשביעית כשהוא בתוך הבית. וכן מותר לזרוע ולהשקות עציץ שבבית כרגיל. (כו)

וכדומה שהיו במשכן, חייבים משום זרוע. וראה בחזון איש (סימן כב סק"א), ובשו"ת הר צבי (זרעים חלק ב' סימן לד). ע"ש.

ועל כל פנים זריעה בעציץ נקוב לדעת מרן יש לומר שאינה אסורה מן התורה, ודינה כמו עציץ שאינו נקוב שכתב הרדב"ז שחכמים אסרו לזרוע בו בשביעית. שהרי מרן פסק דלא כהרמב"ם. וגם יש לחלק בין שבת לשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן.

ומה שכתבנו ששתילים שנשתלו או הורכבו בשנת השמיטה, בעציץ שאינו נקוב וכו', כ"ה בספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' רטו) בשם הגרי"ש אלישיב.

בו, אע"פ שבשעה שמגביהו מן הקרקע הרי הוא מבטל יניקתו, משום כבוד הבריות התיירו. אבל שלא לצורך קינוח אסור, הילכך האי עציץ שמונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתידות, חייב משום תולש מדרבנן. או אם מונח ע"ג יתידות והניחו ע"ג קרקע חייב משום נוטע, ומדרבנן. ואע"ג דמונח על גבי יתידות יונק מן הקרקע קצת, ולכן מדאורייתא אין בו חיוב משום תולש ומשום נוטע, א"כ משמע שאם הפסיקו לגמרי בעצים או בבגד דפסיק יניקתו לגמרי, שייך בו תלישה ונטיעה מדאורייתא. ע"כ. ומה שמוסיף ביניקה, מאחר שלא היה במשכן הוספת יניקה בכהאי גוונא, ליכא בזה איסור מן התורה. ורק הוספת יניקה במנכש

הגדרת עציץ נקוב

עמוד 18). ע"ש. ויש בזה אריכות לענין מעשה. וראה בספר שביתת השדה (עמ' קב) שהסתמך ע"ד המאירי שהנקב פחות מעט מכזית, ונוטה יותר לכזית, והעיקר להקל בזה עד שיעור 1 ס"מ, וא"צ להחמיר בפחות מ- 0.5 ס"מ. ואז דינא כעציץ נקוב.

ובהגדרת נקוב: הנה בספר משפטי ארץ (פרק ד-ה) כתב, עציץ שיש בו נקב בקוטר מילימטר אחד יש להחמיר להחשיבו כנקוב, בין אם הנקב בסוף העציץ ובין אם הנקב בדפנותיו כנגד העפר שבעציץ. וכן כתב בידיעון הליכות שדה (גליון 84-85 אלול תשנ"ג,

זריעה בעציץ נקוב שבתוך הבית

(כו) כבר כתבנו לעיל בשם החזון איש, שלא מצינו מקור בש"ס לאיסור חכמים לזרוע גם בעציץ שאינו נקוב, מלבד מה שכתב כן הרדב"ז. ולפי המבואר בהערות הנ"ל לגבי זריעה תחת כיסוי ניילון, דכיון שאין זה דומה לשדה רגיל שאין על הזרעים שום כיסוי, אין איסור זריעה בזה, ממילא הוא הדין בנידון דידן גבי זריעה בעציץ נקוב שבתוך הבית. וכאן קיל טפי, שהרי יש מתחת לעציץ רצפות המפסיקות

בין העציץ לקרקע וממילא אינו נחשב כשדה גם מצד זה. וכן דעת מרן אאמו"ר זיע"א. [וע"ע להלן במקורות לסעיף כח], ושכן פסק בשו"ת שערי רחמים פרנקו, אב"ד דחברון, והסכים עמו הראשון לציון רבי אברהם אשכנזי, שאם יש עציצים תחת התקרה מותר להשקותם, ואין צריך למוכרם. ע"כ. וכן נראה דעת החזון איש הנ"ל (סי' כ' אות ו') דאע"ג דהחמיר בגידולי בית היקל בעציץ שבתוך הבית.

והלא עדיין לא שמענו דבאר"י מקדש, וגם אין דרך הגר"א להגיה בכמו אלה, ובהגהות הגר"א ובביאורו ליתא להג"ה זו, ונראה שאינו מהגר"א, ואפשר דלא גרסינן מספק ואין כאן קושיא, אלא מפרש דעשו אותו ספק, אבל מן הדין פטור ומייתי ראייה מהא דאינו מקדש ואם היה ספק היה מקדש. ולפי זה לא שמעינן מכאן דבכל התורה חזקינן ליה לספק מדרבנן, והרי חזינן דהקילו שאינו מקדש, והיכא שהעציץ בבית אם תמצא לומר דזורע בבית הוי מדרבנן, יש לומר דבעציץ שאינו נקוב לא גזרו, כיון דגם בזורע אינו אלא דרבנן, ואחרי שכבר הורה זקן הפאת השלחן להקל אף בזורע בבית המיקל בעציץ שאינו נקוב בבית יש לו במה לסמוך. ע"כ. ואמנם דעת הגר"ש"ז אויערבאך בגידולי ציון (פרק ג' אות ב'), שאין הסלע מפסיק, שהרי אם ניתן עפר על סלע ונזרע שם, בודאי דחשיב כזורע בקרקע, והוא הדין בעציץ המונח על רצפות. וראה עוד בהר צבי (סימן יא), ובספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק ג' עמוד טז סעיף ה' סימן א'). ע"ש. ודעת מרן אאמו"ר זיע"א שאין לחלק להלכה בין עציץ נקוב לעציץ שאינו נקוב בבית.

ובחוברת ושבתה הארץ (פרק א' עמוד 12) כתב, שאין שמיטה נוהגת בזה, לא מבחינת קדושת שביעית ולא מבחינת איסורי מלאכה. ולא חילק שם בין עציץ מתכת ואחרים. וע"ש בשם החזון איש (שביעית סימן כב אות א' וסימן כו אות ד') שהמיקל יש לו על מה לסמוך. והגר"מ טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה חלק א' (פרק ו' סעיף ו') כתב, שבעציץ שאינו נקוב מסתבר שאין להחמיר מדין ספיחין, ואפילו בעציץ נקוב בתוך הבית יש לעיין ולהקל. ע"ש. וראה עוד במה שכתב בפרק ג' (עמוד טז סעיף ה' סי' א'). ועיין בידיעון הליכות שדה (גליון 85) לגבי טיפול בעציצים בשביעית. ע"ש, וכתב שם (בעמוד 18) שלדעת גדולי ההוראה במלאכות דאורייתא יש

ויש להוסיף, דהיכא שאינו גר בקומת קרקע, אלא בעלייה או שהדירה היא על עמודים, שיש לצרף סברת האומרים שאין זה בכלל שדה. ועיין בביאורי הגר"א (יורה דעה סימן כו), ובאחרונים שם. וכן נוטה דעת הגר"ש"ז אויערבאך זצ"ל בגידולי ציון (פרק ג' אות ב') להקל בעציץ הנמצא בבנין עמודים, אבל לא בקומת קרקע. ועיין בילקוט יוסף שבת כרך ה' (עמוד כב) במה שכתבנו גבי רצפת הבית אם נחשבת להפסק בין העציץ לקרקע עולם, דבתוספתא (פרק א' דכלאים הלכה ט') שנינו, הזורע על גבי סלע פטור. ונהיינו שנותן עפר על גבי הסלע וזורע שם], ואף שהסלע מונח על קרקע עולם מבואר, דהסלע מפסיק בין הזרע לקרקע עולם. וכן מבואר בגמרא גיטין (כב.), דהיכא דמפסיק צונמא ליכא זריעה וקצירה. והיינו, שאם סלע מפסיק בין העציץ נקוב לקרקע, אין כאן יניקה ולא קצירה. וכן מבואר בגמרא בבא בתרא (כו:): וכתב רש"י שם, דמפסיק צונמא, שאין שני צדדים יכולים לינק זה מזה מחמת הסלע. וכן מבואר מדברי הריב"ש בתשובה (סי' רסח) שכתב: היא יבשה דמפסיק בה צונמא, לא פרחא בה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהר"י בן לב ח"ג (סי' נז) שאין השורשים יונקים דרך הסלע.

ועיין עוד בחזון איש (שביעית סימן כב אות א'), שכתב, דעציץ שאינו נקוב ועומד תחת תקרת הבית יש להקל טפי, דלא מצינו שגזרו בעציץ שאינו נקוב לענין שביעית, ובירושלמי (פרק ב' דחלה) אמרו, שאם אין הספינה גוששת חייבת במעשר מהלכה, ולא נתפרש אי נקט מעשר והוא הדין שביעית, או דוקא מעשר אבל שביעית לא. ובדמאי (פרק ה' ה"ח) אמרו, עציץ שאינו נקוב עשו אותו ספק פריך מהא דאינו מקדש בכרם ומשני מספק ואינו מוכן. וברידב"ז כתב בשם הגר"א דגרסינן בחו"ל אבל הוא תמוה דשביק תנא א"י ונקיט חו"ל

כז. העוקר דירתו בשביעית, מותר לו להעביר את העציצים שבביתו מבית לבית, אף בעציץ נקוב. ומכל מקום טוב ליתן תחת העציץ פח קודם שמוציאו, כדי להפסיק בינו לבין הקרקע בעת ההעברה. [והגרש"ז אויערבאך זצ"ל במנחת שלמה ח"ג (סימן קנח אות ו), התיר בכל מקרה להוציא ולהעביר עציצים, כל שניכר שזה לא להשבחה]. (כו)

שהוראת החזו"א היה משום צורך השעה. וראה בחזו"א (שביעית סי' כו אות ד).

וי"ש שהביאו (מעשה איש ח"ז עמ' קצג) שר' דוד לנדוי העיד, שבשנת השמיטה תשי"ב, התיר לו החזו"א לזרוע בעציץ שאינו נקוב בתוך בית, אע"פ שבספרו (שביעית סי' כב סק"א) פקפק בזה. וכך עשה, שגידל ירק בעציץ שאינו נקוב בבית הוריו, ולפני פסח בא לחזו"א ושאל, היות וברכת הכרפס פוטרת את המרור, כיצד תפטור את המרור אם אין מברכים בורא פרי האדמה על הגדל בעציץ, והשיב לו שאמנם כן מברכים עליה בפה"א, ודלא כמ"ש החיי אדם (כלל נא דין יז) שדימה דבר זה לנידון הירושלמי לענין ברכת המוציא. שיש חילוק בין המוציא לברכת בפה"א. (שיתכן לחלק בין לשון ארץ לאדמה, א"נ שברכת בפה"א מתייחסת לסוג הפרי הגדל מאדמה. ונפ"מ לגידולי מים). ובס' חוט שני (שמיטה פ"א ה"א) כתב, שעוד הורה כן החזו"א בשעתו לקיבוצים, כשהיה להם שעת הדחק גדול, להקל לזרוע בעציץ שאינו נקוב כשהוא בתוך הבית, וכן שמעתי ממרן ז"ל דהיתר זה הוא רק בשעת הדחק בלבד, ועפ"ז מנע בשנת תשי"ב מאחד שרצה לעשות מעשה לזרוע ירק בעציץ שא"נ בבית.

העוקר דירתו אם יכול להעביר את העציצים

דשבת) שעציץ נקוב המונח על גבי יתדות, הרי הוא יונק מהקרקע. וכתב המגן אברהם שכן דעת מרן, ודלא כהרמב"ם. ע"ש. וראה באגלי טל (מלאכת זורע ס"ק יא וס"ק כב), ובילקוט יוסף שבת כרך ה' (מלאכת זורע עמוד יז הערה יב). ולפי

להחמיר בעציץ שאינו נקוב, אבל במלאכות דרבנן מותר אף שנעשים במטרה להשביח. ע"ש. ובספר ישיב משה (עמוד קסג) כתב, דאין לזרוע בשביעית תחת הגג, ואחר כך להעביר את הנטיעות עם רגבי האדמה שבהם נזרעו וגדלו החוצה. וציין לדברי הירושלמי (פ"ק דעולה סוף הלכה ב') ר' יוחנן בשם ר' ינאי, נטע אילן בתוך הבית מהו, וע"ש במראה הפנים על מה שאין הרמב"ם מביא איסור זה בשביעית, כמו שהביא בשאר דינים הנזכרים שם בגמרא. וע"ש שכתב, דבעציץ שאינו נקוב בבית מותר רק להשקות, ולא לעשות בו איסור עיקרי. ולדעת מרן אאמו"ר זיע"א אין חילוק בזה בין עציץ נקוב לעציץ שאינו נקוב אם הוא בבית.

ובמכתבו של החזו"א בשנת תרצ"ז, ופורסם במורי' (אלול תשל"ט), כתב, "הותר להם עציץ שאינו נקוב תחת התיקרה". ובמנחת יצחק (ח"י סי' קטז) הובא עדות שבשנת השמיטה תש"ה, התיר גידול בבית בעציץ שא"נ, והמדובר הי' במה שקראו גידולי מים וכו', ושכן הורה במפורש בסדר שביעית שנדפס הלכה למעשה לרבים וכו'. ועי' מעדני ארץ בליקוטים (סי' ה אות ד) מה שהביא מהחזו"א קו"א בזה. ובמנח"י כתב

(כו) בפשטות היה נראה לאסור בנידון דידן, שהרי בעת שהעציץ בבית הרי אינו יונק מהקרקע, ובעת שמוציאו לחוץ כדי להעבירו מבית לבית, הרי שהעציץ יונק אז מהקרקע, וכן יש ללמוד מדברי הגהות אשר"י (פרק ח'

השבחה, שפיר מסתבר שמותר בכל ענין, וכן מוכח מכמה דינים שבמשניות וברמב"ם דבדרבנן ובכהאי גוונא שאינו מתכוין לעבודה הרי זה מותר. ומסתבר דבשביעית אינו עובר אדאורייתא בזה שהאינו נקוב נעשה כנקוב, ומה שמבואר בחזון איש (סימן כב) דאסור להסיר תקרה, וכל שכן דאסור לפי זה להוציא מבית למקום שאינו מקורה, נראה דמיירי במתכוין להשבחה.

גם בספר אור לציון (שביעית פרק א' ה') כתב להקל בכהאי גוונא שהרי עומד להסירו מיד, דהיינו להעבירו למקום החדש שהוא בתוך הבית, ולא חשיב זורע בכהאי גוונא. וכתב דמכל מקום טוב ליתן תחת העציץ פח וכדומה, קודם שמוציאו כדי להפסיק בינו לבין הקרקע. ע"ש. והיינו, שהרי אינו מתכוין לזריעה, ואף שהוא פסיק רישיה, מכל מקום כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, הוה ליה פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן. ובפרט להסוברים דפסיק רישיה בשאר איסורים הוי רק מדרבנן. וראה עוד בספר תורת השמיטה (ה"ב הערה יג). ע"ש.

ועל כן בנידון דידן שאינו מתכוין לזריעה, אף שהוא פסיק רישיה, הוה ליה פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן, דשרי.

פסיק רישיה במלאכות שביעית

אגפיה לזריעה, אלא איכא בינייהו וכו'. וכתבו התוס' שם, ואף על גב דאמר רבי שמעון דבר שאינו מתכוין מותר, הא אמרינן מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות. ע"כ. ומבואר, דאיכא איסור פסיק רישיה גם בשביעית. אמנם לגבי מלאכה שאינה צריכה לגופא מבואר בתוס' (מועד קטן יג. ד"ה נטיבה, ובגיטין מד: ד"ה שנתכווזה) דלא בעינן מלאכת מחשבת, לכן אף מלאכה שאינה צריכה לגופא אסורה. וראה בתפארת ישראל (שביעית, פרק ד' משנה ו' אות ל').

זה לכאורה בנידון דידן יש להחמיר. נוכח הארנו לעיל בדין מפסיק צונמא. ואכמ"ל].

אלא שבספר גידולי ציון (פרק ג' סוף אות ג') כתב להקל בזה, כיעו"ש. גם בשו"ת מנחת שלמה חלק ג' (סימן קנח אות ו') כתב, דנראה דבכל ענין שרי להעביר עציצים ממקום מקורה לשאינו מקורה, כי מסתבר שאפילו אם ננקוט דנטיעה הוי מלאכה דאורייתא, מכל מקום בכהאי גוונא שמוציא מבית לשדה אין זו נטיעה דאורייתא, אפילו אם יש גם השבחה היניקה, ולא דמי לשבת, וכיון שפסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה יז) שאם היתה בהמתו עומדת מותר ללקט, מפני שבהמתו מוכחת עליו, [ירושלמי פרק ד הלכה א], חושבני שאפילו אם מתכוין גם לסיקול השדה גם כן מותר. ויש שהעירו שכן משמע מדברי הרמב"ם לגבי העמדת צאן בשדהו, שכיון שעושה בצורה מסויימת, אע"פ שמתכוין לזבל מותר. ע' מה שכתב מהר"י קורקוס בדעתו]. דהואיל וסיקול השדה הוי רק מדרבנן, יתכן דלא גזרו בשביעית אלא על עבודות, ולא על דבר שאינו נראה כלל כעבודה. דאם לא כן איך אפשר לקבוע היתר זה גם לאנשים פשוטים, אשר כמעט אי אפשר שלא יתכוין ויהנה מניקוי השדה. ועל כל פנים בנידון דידן אם ניכר שההוצאה מהבית לחוץ היא לא לשם

ומה שכתבנו גבי פסיק רישיה, הנה בגמרא (מועד קטן ד:) אמרו, אין עושין את האמה, בשלמא במועד משום דקא טרח, אלא שביעית מאי טעמא, פליגי בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל, חד אמר מפני שנראה כעודד, וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. מאי בינייהו, איכא בינייהו דקא אתו מיא בתריה, מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא, ומאן דאמר מפני שנראה כעודד ליכא. ולמאן דאמר מפני שנראה כעודד ליחוש מפני שמכשיר

דעתיה שאינו רוצה וכו', ולא דרך זריעה. ולא משום שביעית, דאם היו מששית ונכנסו לשביעית, והוציאו ספיחין כדרך שעושים הבצלים בתלוש מוציאים עלים, אע"ג דספיחי שביעית אסורים הני מותרים. ע"כ. וז"ל הרמב"ם (פ"ב מכלאים הי"א): הטומן אגודת לפת וצנון תחת האילן אפילו תחת הגפן, אם היו מקצת העלין מגולין, אינו חושש, שהרי אינו רוצה בהשרשתן. ואם אינם אגודה, או שלא היו העלים מגולין חושש משום כלאים. ע"כ. והיינו, דבעינן אגודות כדרכן, וגם הוכחה שאינו רוצה בהשרשתן, וזה על ידי שיהיו מקצת העלין מגולין. והמהר"י קורקוס שם כתב, דבאגודות איכא הוכחה שאינו מתכוין לשתילה, שאין דרך שתילה בכך. ובכסף משנה שם כתב, דדוקא לגבי כלאים הוא דבעינן אגודות. ובבית יוסף (אורח חיים סימן שיא) כתב, כתבו התוס' והר"ן, בפרק כירה מפורש דבשלא השרישו עסקינן, דאי השרישו אינן ניטלין בשבת, דהוי עוקר דבר מגידולו, ונראה מדברי התוס' שם, דאף על פי שנתווספו מחמת לחות הקרקע שרי, שאנו רואים מים ובצלים מתווספים באויר הבא מהחלון, ודוקא נקט הטומן, אבל במתכוין לזריעה חושש משום כולן. ע"כ. ומבואר מזה, דאף שהוסיפו מחמת מעשה ההטמנה, מכל מקום שרי מאחר שלא כיון לזריעה. ואף שהוא פסיק רישיה אפילו הכי מותר. ועיין בשלחן ערוך (יורה דעה סימן רצו סעיף יא). ומבואר מכל זה, שאם טמן לפת בשביעית כדי לשומרה והיו מקצת עליו מגולין, שזה מעשה המוכיח שאינו דרך זריעה ואינו מתכוין לזריעה אלא להטמנה, מותר לכתחלה, ואף על פי שנתווסף ללפת ולצנון מחמת לחלוחית הקרקע מותר. ואפילו אם ברור לנו שיתווסף מותר, משום שאינו מתכוין לזריעה.

אלא די ש לומר, דלעולם פסיק רישיה בשביעית אסור, ומה שהתירו כאן זה

ואמנם הגאון החתם סופר (יו"ד סי' קמ) כתב להוכיח מהרא"ש, דבשאר איסורים לכו"ע פסיק רישיה שרי בדרבנן. ובשו"ת מהרש"ם ח"ו (חאהע"ז סי' קלד אות ג') כתב, דאף דלפי מה שכתב במחצית השקל (סי' שיד) יש לדחות דבריו, אבל המעיין ימצא שדבריו דחוקים, וכן נראה דעת הט"ז (יו"ד סי' קמב ס"ק יד). ויש לי מקום עיון בש"ס מו"ק (ד: דאין עושין אמה בשביעית משום שמכשיר צדדיה לזריעה לחד מאן דאמר, ובתוס' שם כתבו שהוא משום פסיק רישיה. ובספר יד דוד הביא בשם תשובת גנת ורדים (חאו"ח כלל ג' סי' טו) שהוכיח מזה שגם בדרבנן פסיק רישיה אסור, דהא לחד מאן דאמר חרישה בשביעית מדרבנן, ובפרט שאר מלאכות. ובגליון הש"ס העיר זאת מדנפשיה. אך יש לומר דשאני הכא דאית לן אסמכתא בקרא לאסור. ע"ש. וראה בספר שמיטת קרקעות (עמוד ונא) שהביא ציונים לנידון זה, אם פסיק רישיה בשביעית אסור כמו בשבת. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר ח"ג (דף קצד ע"א, ודף קצו ע"ב) גבי פסיק רישיה באיסור להידמות לגויים משום ובחוקותיהם לא תלכו, אם גם יש לאסור משום פסיק רישיה. וראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"ד (ריש עמוד שצח). גם בספר אגורה באהליך (דף כח ע"א) כתב, דפסיק רישיה דלא ניחא בשאר איסורין שרי. וע' במאירי סנהדרין כו. גם בשו"ת מהרש"ם ח"ז (סי' קלג) כתב כן. וכ"כ בארץ צבי תאומים ח"א (סי' ח' ד"ה אך).

ולכאורה יש להוכיח דפסיק רישיה בשביעית שרי, דהנה במשנה כלאים (פ"א מ"ט) שנינו: הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היו מקצת עליו מגולים אינו חושש לא משום כלאים, ולא משום שביעית, ולא משום מעשר, וניטלת בשבת. ע"כ. ופירש הר"ש שם, בטומן לפת להשתמר בקרקע, שכן דרכם, ובטומן אגודים מיירי, כדתנא בירושלמי (ה"ט) אגודה של לפת וכו', דהיינו שלא כדרך שתילתם דגלי

באה על הצמחים ממש, וגם איירינן באיסור דאורייתא, דהמשקה מים לזרעים בשבת חייב או משום זורע, או משום חורש, ראה בגמ' מועד קטן (ב:), אבל השקאה בשביעית אינה אלא איסור דרבנן, וא"כ אף אם הוא פ"ר דהשקאה זו תועיל לצמחים, נודלא כהמהר"ל שכתב שאין זה פ"ר מאחר ומלאכת הצימוח לא נעשית מיד, מ"מ הו"ל פסיק רישיה בדרבנן, ואף אם ניחא ליה, הרי דעת התרומת הדשן (סי' סד) דפסיק רישיה בדרבנן אף אם הוא ניחא ליה שרי אף בשבת. וכן כתבו כמה אחרונים לדינא והוכיחו כן מהראשונים. ואע"פ שאנו נוקטים לדינא להחמיר בפסיק רישיה דניחא ליה, מפני שכך נראה דעת מרן הש"ע, גבי העולה מן הנהר ויש עליו טיפות מים, שיזהר שלא לילך בכרמלית, מפני שמוציא את המים שעליו ד' אמות בכרמלית. והתם הרי הוא איסור דרבנן, וזה בכלל ניחא ליה, שכל העולה מן הנהר ודאי ניחא ליה במים שעליו לצננו מהחום]. מ"מ זה דוקא בפסיק רישיה דניחא ליה, אבל בפסיק רישיה דלא ניחא ליה, או דלא איכפת ליה, כתבו הרבה אחרונים שיש להקל בזה אפילו בשבת, וכל שכן בשביעית בזמן הזה דרבנן. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ד (חאו"ח סי' לג-לד), וח"ה (חלק אורח חיים סימנים כז-ל), ובשו"ת יחווה דעת חלק ב' (סימן מו), שהביא שם להקת אחרונים שכתבו להקל אפילו באיסורי שבת החמורים, בפסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן. ואף להפוסקים שחלקו על זה וסבירא להו דפסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן אסור, אפ"ה כתב במשנה ברורה (סימן שלו ס"ק יא) דבתרי דרבנן ודאי שרי. ע"ש. וא"כ בנ"ד הו"ל תרי דרבנן, דשביעית בזה"ז מדרבנן, ואיסור השקאה אינו אלא מדרבנן, וממילא יש להקל בפסיק רישיה דלא איכפת ליה. וראה בקובץ תנובות שדה (גליון 29) שהאריך בזה בטוב טעם, והעלה להקל בפסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן בשביעית, מהטעמים הנז'.

מפני שאין זה דרך זריעה, וגם איכא הוכחה שאינו מתכוין לזריעה. אבל אם אין הוכחה כזו, יש לאסור גם כשאינו מתכוין, משום דהוי פסיק רישיה.

והנה לגבי שבת כתב הטור (אורח חיים סימן שלו): אבל האוכלים בגינות אסור להם ליטול ידיהם על העשבים שמשקין אותן, אף על פי שאינם מכוונים, פסיק רישיה הוא. אבל מותרים להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין שאינם מצמיחים. וע"ש בבית יוסף שכתב, שזהו דעת הסמ"ג, הסמ"ק, התרומה, והמרדכי בשם הגאונים, דטוב להזהר שלא להשליך זרעים במקום ירידת גשם, שסופן להצמיח, ואם ישליך לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומיים. ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם שאין סופן לצמוח מותר, ואין בו משום זורע. וכתב מרן שם (סעיף ג'): אבל האוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים אף על פי שאינם מתכוונים, פסיק רישיה הוא. אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין שאינם מצמיחים. וכתב הרמ"א, ולכן טוב להחמיר שלא לאכול בגנות אם ישתמש שם עם מים, דבקושי יש להיזהר שלא יפול שם מים.

ואמנם המהר"ל בספרו גור אריה (שבת עג:) כתב, הנוטל ידים על הצמחים בשבת מותר משום שאינו מתכוין, ואין זה פסיק רישיה, דמלאכת הצימוח לא נעשית מיד, אלא לאחר זמן. ע"ש. וראה בשו"ת הר צבי (או"ח, ט"ל מלאכות עמוד רמה), ובספר יסודי ישורון (מלאכת זורע), ובשמירת שבת כהלכתה ח"א (פרק יב), ובלוית חן (סי' קב, עמוד קעג), ובשו"ת יחווה דעת ח"ה (סי' כט, עמוד קלז), ובמה שכתבנו בילקוט יוסף שבת כרך ה' (עמוד לו ועמוד פח). ע"ש.

ולכאורה כשם שיש ליזהר בזה בשבת, הוא הדין גבי שביעית שיש ליזהר בכל זה. אלא שיש לחלק בזה, דגבי שבת הנטילה

כח. מותר לעבור תחת מפרסת שיש בה עציצים, ואפילו אם הם נקובים. (כ)

יהיה בזה ביטול עשה, ורק בפעולת אדם מבטל עשה זה.

ועיין בספר שביעית בהלכה (עמוד קיב) שכתב, שיש להקל לשפוך מים מהמפרסת בשביעית, על פי מה שכתב הגאון החזון איש (סימן יט אות יד-טו) דכל שכוונתו לעצים ולא לזימור, וגם לא איכפת ליה בתיקון השדה, שרי. ואף על פי שהוא פסיק רישיה שמשביח האילן, מכל מקום כל שאין עיקר כוונתו לכך אין זה בכלל עבודת הארץ שאסרה התורה, ובענין זה לא דמי שבת לשביעית. ע"ש. ולפי זה גם בנידון דידן הרי אינו מתכוין, ופעולתו ניכרת שאינו מתכוין להשקות את הגינה, ומישרא שרי. ועוד, שאין זו דרך השקאה, ולפעמים מקלקל יותר. ועוד, דמי הניקוי מעורבים בחומרים פגומים, ומוכח שאין כוונתו להשקות. גם בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן סג אות ו-ז) הביא דברי החזון איש, וכתב שיש ללמוד מהם לנידון דידן דשרי. וע"ש שכתב להתיר בנידון דידן מכמה טעמים, דבכהאי גוונא לא אמרו פסיק רישיה כנ"ל, ועוד דהוי פסיק רישיה מדרבנן בשאר איסורים דמותר הוא להרבה פוסקים. ע"ש.

ועל כל פנים בנידון דידן של העברת עציצים ממקום למקום, יש להקל בזה, על פי כל המבואר לעיל.

לעבור תחת עציץ הנמצא במרפסת

לכאורה יש לאסור לעבור תחת עציץ נקוב בשבת, דיש לחוש בזה לזורע וקוצר, אחר שמפסיק את היניקה. [וראה באור לציון הגו' בהערה כו, גבי הפסקת יניקה לזמן]. ועיין בשו"ת קנין תורה בהלכה חלק ה' (סימן כה) שכתב, דשמא יש לומר על פי מה שכתב באגלי טל (מלאכת קוצר סעיף ג') דאפילו עציץ

ומרן אאמו"ר זיע"א אמר לי, שלדעתו פסיק רישיה אף דניחא ליה בשביעית יש להקל, דשביעית מדרבנן, ויש לסמוך ע"ד תרומת הדשן שהיקל בפ"ר דניח"ל בדרבנן. ומה שמרן פליג עליה היינו דוקא בשבת. ובצירוף סברת האומרים דליכא איסור פסיק רישיה בשביעית מה"ת.

ולפי זה יש להעיר על מה שכתב בספר דיני שביעית (עמוד לד סעיף ו'), כאשר שוטפים רצפות בבית או בבית מעל לגינה, יש להזהר לכתחלה שלא ישפכו המים לגינה, כדי שלא לגרום להשקאה מיותרת. ובפרט כשנהנה מהשקאה זו. ע"כ. ובספר דרך אמונה כתב לחלק בזה בין אם יש במים חומרי ניקוי, לבין אם אין שם חומרי ניקוי המקלקלים את הצמחים. ולהאמור אם אינו מתכוין ליהנות מהשקאה זו וגם אינו מתכוין לזה, יש לצדד להקל אף שהוא פסיק רישיה. וראה מה שכתבנו להלן גבי פתיחת חלון כנגד צמחים, ולעבור תחת מרפסת שיש בה צמחים. ודון מינה לנידון דידן.

ואף למאן דאמר דמצות ושבתה הארץ היא מצוה בחפצא, ואם כן לכאורה גם בזה אסור, שהרי צריך לדאוג לכך ששדהו ישבות בשביעית, מכל מקום כיון שהדבר נעשה מאליו, פקע מדין מלאכה בשביעית, שכל שהוא רק בגרמא ולא על ידי מעשה אדם, לא

(כח) הנה יש שרצו לומר שיש ליזהר שלא לעבור בשנת השמיטה תחת מרפסת שיש בה עציצים נקובים, מאחר שבשעה שעומד תחת העציץ הרי הוא מפסיק את יניקת העציץ מהקרקע, וכשעובר משם חוזר הצמח ויונק מהקרקע. ואף שאין זה אלא לשעה קלה, מכל מקום לכאורה יש לאסור. וכן לגבי שבת

שאינו נקוב ומקצת הגידולין יוצאים חוץ לעציץ ורואים פני הקרקע, דחשיב כל מה שבעציץ כמחובר לקרקע, ומקורו במשנה (עוקצין פרק ב' משנה ט') קישות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאה חוץ לעציץ טהורה. ורוב המפרשים פירשו שעל ידי כך חשיב כמחובר לקרקע ולכן טהורה. וכן כתב הגנת ורדים (בקונטרס גן המלך סימן קח), והביאו בדעת תורה (סימן שלו סעיף ז'). ומזה רואים שהאזיר מועיל הרבה לגידול הצמחים, ובפרט אם חלק מהם יוצא מהעציץ כנגד הקרקע. ולפי זה יש לבאר דמה שכתב בהגהות אשר"י הנ"ל דחייב משום תולש, הוא כשמפסיק יניקתו לגמרי מכל האזיר הסובב אותו בכל הצדדים שעטף וכיסה את כל הצמחים שבעציץ, וזה שכתב הגהות אשר"י שהפסיקו לגמרי, אבל כשהפסיקו רק מתחתיו ולא מן הצדדים שרי. ולכן מותר לעבור תחתיו. וראה בקצות השלחן (כ"ד השלחן אות ה') מה שכתב בזה. ועיין עוד בשו"ת ברית אברהם חלק א' (סימן ו') שהאריך ע"ד הרב קנין תורה, והעלה להקל בנידון דידן גבי שבת, מכמה טעמים, דהכא הוא מתעסק בעלמא ואינו מתכוין כלל להפסקת היניקה, וגם ברצפות שבזמנינו גם הגאון החזון איש יודה דליכא יניקה. ולא גרע מצונמא, דמבואר בגיטין (כב.) גבי סלע, דמפסיק צונמא, ופירש רש"י, שן סלע מבריל באמצע השורשים ומפסיקין דלא ינקי מהדדי. ואם כן גם כשיש קרקע מרופפת מתחת העציץ ואינה נקובה בכדי שורש קטן, אין העציץ יונק, וכמו שכתב בברית עולם (מלאכת קוצר אות טו). ע"ש.

חשיב כקרקע וכו'. ואף על פי שהעפר הוא בתוך עציץ המיטלטל, מכל מקום אפשר שיש לראותו כעפר שעל גבי צונמא דחשיב כקרקע אפילו בכהאי גוונא דלא בטיל ממש לגבי הקרקע. כי יתכן שמה שאמרו בגמרא דמפסיק צונמא היינו שאין עיקר יניקתו משם, אבל לענין נ"ד דסגי רק בשאיבת ריח מן הקרקע, וכדחזינן דמצי שאיב מהקרקע דרך חרס או עץ לכל חד כדאית ליה, אם כן אפשר דשפיר שואב ריח קרקע גם מצונמא, והוא הדין מרצפה, דחשיב נמי כחלק בלתי נפרד מהארץ, ויתכן דחשיב ממש כצונמא שבשדה, ובריחא לחדו סגי לחושבו כקרקע וכו'. ומכל מקום נראה שברצפות שבקומה ראשונה שפיר יש לדון דאפשר דחשיב כארץ. וצ"ע. ע"כ. גם בספר שלמי יהודה (פ"ג הערה סד) כתב בשם החזון איש והרב שבט הלוי, דיש להחמיר בזה, דיש יניקה מהקרקע. אך בספר קצות השבת (בסוף הספר) כתב, שבמרצפות שבזמנינו אף החזון איש יודה להקל. נראה בחזון איש (שביעית, סי' כב אות א'), שכתב, דהעומד על רצפת אבן אינו יונק מן הארץ. ע"ש. וראה עוד בספר דבר אברהם ח"א (סי' כה), ובאגלי טל (מלאכת זורע ס"ק יא וס"ק כב), ובשו"ת רבבות אפרים ח"ו (עמ' רכב). וע"ש מ"ש בשם מרן אאמו"ר זיע"א. ע"ש. נראה עוד לעיל פרק ד בהערה כו. וכן להלן בהערה לון וע"ע בשביתת השדה (עמ' קו) דמרצפות שבימינו קיל טפי, דבצונמא יש עפר עליו, גם יש העפר בתוך עציץ, ומפסיק צונמא. ומה גם שזה בתוך בית שמתירים אפי' בעפר ממש ע"פ ספק הירושלמי. נוגם להמחמירים בחממות, בתוך בית ממש שרין.

ואמנם בספר מנחת שלמה (סימן מא אות ב') כתב לענין שביעית, דעציץ נקוב שעומד על גבי רצפה, אפשר דכיון שהרצפה קבועה ומחוברת יפה עם הקרקע, רואים את הרצפה כצונמא שעל גבי קרקע, ואם הניח עפר על גבי צונמא וזרע בתוך העפר, פשוט דחשיב ממש כזרע בארץ, מפני שהעפר עצמו

ולדינא יש להקל בזה, שיש לצרף סברת הריטב"א בחידושו (גיטין ז:) דסבירא ליה, דאפשר דעציץ הגבוה עשרה טפחים הרי הוא כתלוש, ולדבריו העובר תחת עציץ נקוב הרי הוא כעובר תחת פרחים תלושים, שאין בזה הפסקת יניקה או תוספת יניקה. ועוד יש

מתכוין לזבל אלא לתת מקום לצאן. ע"ש. ומבואר בדבר שאינו מתכוין בשביעית שרי, והוא הדין בנידון דידן. וכבר ביארנו לעיל דפסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן מישרא שרי, והוא הדין לנידון דידן.

עציץ נקוב המונח ע"ג קרקע שלנו אם נחשב כאינו נקוב

שמכיון שהמרצפות עם שכבת הבטון שלמטה עבים מאד ודאי שאין כאן יניקה מן הקרקע, ומותר להוריד עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות להניחו ע"ג המרצפות. והוסיף (בעמוד פז:), שמותר להגביה בשבת עציץ המונח על גבי רצפה להניחו ע"ג השלחן. וכן להיפך. ע"ש. והגרבי"ז זילבר בהערותיו לספר קצות השבת (סוף עמוד קטו) כתב, שמודה החזון איש בעציץ של זרעים, שעומד על הרצפה שלנו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת נשמת שבת ח"ו (סי' קפג), שבזמנינו שמרצפים את הרצפה עם מלט, ואין אויר מפסיק בין הריצפות, יש להקל. והביא עוד מספר ברית עולם שחולק על החזון איש, שבריצפות המרוצפות בזמנינו, שאין אויר מפסיק בין רובדי הריצפות, אין העציץ יונק דרכם מן הקרקע, ומותר להניח עציץ עליהן בשבת. ונהוסיף הרב ברית עולם, שהוא הדין בעציץ של מתכת או זכוכית שמותר, ואפילו יש בו עפר, לא הוי מוקצה, דהוי כמו כלי העשוי לנוי. וכ"כ בשו"ת נשמת שבת (ח"ו סי' קפא). וע"ע בשו"ת דברי שמואל ארדיטי (סי' יג). ע"ש. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ב (סי' כו אות ט), להתיר כשהעציץ מונח ע"ג קרקע מרוצפת. וע' בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מא אות ב), ובספר מעדני ארץ (שביעית, בקובץ הערות, סי' ה אות ב), ובספר כרם ציון השלם אוצר השביעית (סוף עמוד שלד). ודו"ק.

ועציץ נקוב שיש בו עצי בשמים, ומונח על השלחן, כיון שכבר הופסקה יניקתו מן הקרקע לגמרי, אם הכינו מע"ש, מותר לטלטלו להריח בו. וכמ"ש בחידושים המיוחסים להר"ן (שבת פא:), שאמר

לצרף מה שאינו מתכוין כלל להפסקת היניקה או לחידושה, ונודע מה שכתב הרמב"ם (בפרק ב' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד') דאם מזבל את השדה בידים איכא איסור, אבל אם מעמיד את בהמותיו בצד שדהו, צאנו מוכיח עליו שאינו

וראה בחזו"ע (שבת ד עמוד עא) שקרקע שלנו המרוצפת ברצפה, נראה שגם עציץ נקוב המונח עליה הוי כאינו נקוב, שהרצפה מפרידה בין העציץ לקרקע, ואינו יונק מן הקרקע, ואין בו איסור תורה בטלטולו להניחו ע"ג יתדות. וכיו"ב כתב החזון איש (שביעית סי' כב אות א בר"ה ובין של עץ), שעציץ נקוב שעומד על רצפה של אבנים אינו יונק מן הארץ. ע"ש. וכ"כ בשלחן שלמה (ח"ג סי' שלו אות ח), שהאיסור בעציץ נקוב הוא כשעומד על הקרקע, אבל אם הונח על מרפסת שאינה בקרקע הבית מותר. ולא דמי למ"ש הרא"ש בתשובה שהממלא עפר על הגג לכ"ע דינו כעציץ נקוב. דהרא"ש מיירי בשוטח עפר הרבה, ולא מיירי בעציץ שמטלטלים אותו ממקום למקום. אולם הרב גדולות אלישע (סי' שלו ס"ק יא) כתב, שגם אם הקרקע מרוצף באבנים, ומונח עליו עציץ של חרס נקוב, למ"ד דשל חרס אע"פ שאינו נקוב כנקוב דמי, נראה שהוא הדין במונח ע"ג אבנים, ואם נטלו מעל גבי קרקע והניחו ע"ג יתדות חייב, ולדעת מרן איסורא מיהא איכא. ואפילו בעציץ של חרס שאינו נקוב, ומונח ע"ג קרקע המרוצף באבנים, יש להחמיר. ע"ש.

גם בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' קסז) כתב, שהיה לו ויכוח בזה עם החזון איש, שמתחלה היה סבור שהמרצפות מפסיקות ואין העציץ יונק מן הקרקע, והחזון איש השיב לו בתוקף שגם בזה העציץ יונק מן הקרקע, ויש בו משום תולש וזורע, ושוב אחר שעשה נסיון נתברר לו שהצדק עם החזון איש. ע"ש. אבל בספר מגילת ספר (עמוד פז) העיר על זה

כט. שתילי זרעים ופרחים שבעציצים הנמצאים בדירה, או על אדן החלון, מותר לפתוח בשנת השביעית את התריסים והחלונות של הדירה, אף על פי שעל ידי כך חודרים לדירה אויר צח וחום מקרני השמש וגורמים לצמיחת השתילים, ואין בזה איסור זרע בשביעית. (ט)

יונק מן הארץ, אא"כ היה מונח על גבי יתדות שאינו יונק מן הארץ. ע"ש. ומשמע שכל שמגביהו להניחו במקום אחר אסור, אע"פ שהוא רק לשעה מועטת.

ובספר קצות השלחן (סי' קמב, בדי השלחן אות ה סוף עמוד קכה), הביא שכן העיר על הרב תהלה לדוד בספר שביתת השבת מדברי המאירי הנ"ל. וכתב על זה, ולפום ריהטא נראה דהמאירי ס"ל כדברי הרמב"ם שיש בזה איסור תורה, משא"כ לדידן דקיי"ל כרש"י ורוב הפוסקים דהוי רק מדרבנן. ואין לדחות דברי תהלה לדוד מדברי המאירי. ובמח"כ ליתא, שהרי המאירי שם כתב לאחר מכן, שכתבו בשם גדולי האחרונים (רש"י), שלא נאמר כאן חיוב מן התורה אלא איסור מדרבנן, ולכן התירו לקנח בצרור שעלו בו עשבים. ע"ש. נמצא דהמאירי קאי בסברת רש"י, ואע"פ כן אסר לטלטלו. וע"ע במפתחות והשמטות שבסוף ספר תהלה לדוד (סי' שלו), שכתב, ששוב מצא להמאירי שכתב, שמשעתיקו ממקומו נקרא קוצר וכו'. ע"ש. ועכ"פ אם אינו מגביהו מן הקרקע, אלא גורר אותו מן הקרקע לקרקע אחר, נראה שאין כאן בית מיחוש. ובפרט בזמנינו שרוב ככל בתי העיר מרוצפים ברצפה, שפיר דמי להקל כדברי תהלה לדוד הנ"ל. וע"ע בשו"ת דבר אברהם (ח"א סי' כה דף קה). בהערה. ודו"ק. וע"ע בשו"ת נשמת שבת (ח"ו ס"ס קפו, וסי' קצב). ודו"ק.

המפרשים, שעציץ שאינו נקוב שאין בו משום תולש, ואינו מחוסר אלא הזמנה, אם הכינו מבעוד יום מותר לטלטלו, כדאמרינן (ביצה ח.), מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צרכו. והכא נמי כיון דחזי לריחא מהני בה הכנה. ע"כ. אבל בחידושי הר"ן כתב, עציץ שיש בו זרעים שעומדים להריח מותר לטלטלו בשבת, ולא בעי הזמנה שהרי מזומן הוא ועומד לכך. וכ"כ בשמו הנימוקי יוסף (שבת פא:). גם רבינו ישעיה הראשון כתב בפסקיו, שדוקא לסלק העציץ מעל גבי קרקע יש בו משום תולש, אבל אם היה מונח על גבי יתדות מותר לטלטלו וליתנו על גבי שלחנו, ואין שם לא משום תולש ולא משום נוטע, והוא שהכינו לכך שלא יהא אסור משום מוקצה. וכ"כ בספר תורת שבת (ס"ק יג), שמותר לטלטל עציץ נקוב המונח על השלחן שהופסקה יניקתו לגמרי מן הקרקע, וכ"ש כשהחדר מרוצף ברצפה דהוי תרתי לטיבותא.

וע' בספר תהלה לדוד (סי' שלו סק"ו) שכתב, שאם נוטל העציץ מן הקרקע, ומניחו תיכף ע"ג קרקע, שרי. ולא דמי להמניחו ע"ג יתדות, כי בשעה מועטת כזו אינו דומה לתולש. והכי נמי אם היה מונח ע"ג יתדות, מותר לטלטלו להניחו על גבי יתדות אחרים. ע"כ. (וכן כתב הרב מרכבת המשנה פ"ח ה"ד). אולם המאירי (שבת פא:) כתב, שעציץ נקוב המונח ע"ג קרקע אסור לטלטלו שהרי הוא

לפתוח חלון כנגד עציצים וזרעים

בידים איכא איסור, אבל אם מעמיד את בהמותיו בצד שדהו, צאנו מוכיח עליו שאינו

(כט) שהרי אינו מתכוין לצמיחת השתילים, וכבר כתבנו לעיל שאם מזבל את השדה

דאסור הא גרמא שריא, אלא שמכיון שאמרר בבבא קמא (ס.) שבזורה ורוח מסייעתו אף על פי שבנזיקין באופן כזה נחשב גרמא, בשבת חייב, שמלאכת מחשבת אסרה תורה. ולכן גם כאן כשמתכוין לצוד הצבי על ידי סגירת הדלת חייב. מה שאין כן אם לא נתכוין לצידת הצבי נחשב גרמא בעלמא, ואין הפסיק רישיה מועיל לחשוב גרמא כמעשה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת חלקת יואב חלק א' (חלק אורח חיים סימן יא.). ולפי זה כאן שעיקר כוונתו בפתיחת התריסים אינה להצמיח השתילים, ואינו עושה בהם שום פעולה ממשית, יש להתיר. ונחשב כעין גרמא בפסיק רישיה שאינו נחשב כעושה מעשה בידים. וגם לפי ממה שפסקו הראשונים לאסור ליטול ידיו על הזרעים בשבת, בנידון דידן יש מקום להקל אחר דהוי הסרת מונע.

ועוד סניף להקל על פי הגמרא (שבת פא:) בעציץ שהיה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות חייב משום תולש (מפני שהיה כמחובר לקרקע ויונק ממנה, וכשהגביהו שוב אינו נהנה מריח הקרקע, ולכן חייב משום תולש). היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע חייב משום נוטע. ופירש רש"י, האי חייב לאו דוקא הוא, שאינו אסור אלא מדרבנן, שאילו היה חייב מן התורה לא היו חכמים מתירים איסור כרת משום כבוד הבריות, וכמו שאמרו לעיל, צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו. וכן כתבו התוספות שם. וכן הסכים המאירי שם. וכן כתבו בספר ההשלמה, ורבינו מאיר המעילי בספר המאורות, ובחידושי הר"ן שם, ובארחות חיים (הלכות שבת אות ח'). אבל הרמב"ם (בפרק ח' מהלכות שבת הלכה ד') סובר שהוא חייב מן התורה. ולא הזכיר היתר קינוח בצרור שעלו בו עשבים. ועיין בדברי הרב המגיד ובכסף משנה שם. (ועיין באור זרוע חלק ב' סימן נו בשם ריב"א. ודו"ק). ומרן השלחן ערוך (סימן שיב סעיף ג') פסק שמותר לקנח בצרור שעלו בו עשבים. וכתב המגן אברהם שם דסבירא ליה למרן כסברת רש"י ותוספות

מתכוין לזבל אלא לתת מקום לצאן. ומבואר דדבר שאינו מתכוין בשביעית שרי, והוא הדין בנידון דידן. ובפרט דהכא הוי בדרך גרמא. וכיוצא בזה דן בשו"ת יחווה דעת חלק ה' (סימן כט), גבי פתיחת חלון כנגד צמחים בשבת, אם יש לחוש לזה שעל ידי פתיחת החלון גורם לצמיחת השתילים, דאף שאינו מתכוין לכך, מכל מקום הרי הוא פסיק רישיה, אחר שהדבר מוכרח במציאות, וכבר פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שבת הלכה ו') שהעושה מעשה מסויים ונעשתה מלאכה בגלל מעשהו, אשר בודאי תיעשה בשביל פעולתו, אף על פי שלא נתכוין למלאכה חייב. ואם כן הוא הדין לנידון שלנו. וכיוצא בזה כתבו בהגהות מיימוניות (פרק ח' מהלכות שבת אות ג') בשם הגאונים, שהאוכל בגינה בשבת אסור לו ליטול ידיו על הזרעים, שאף על פי שאינו מתכוין להשקותם, מכל מקום פסיק רישיה הוא ואסור. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (סימן שלו סעיף ג').

אלא שיש מקום לדון להיתר לפי מה שכתב בחידושי הרשב"א (שבת קז.) בשם הירושלמי, שמותר לנעול את ביתו לכתחלה בשבת, לשמור את ביתו ואת הצבי שבתוכו, ואין בזה משום איסור צידה בשבת, ובלבד שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד. והסביר בשלטי הגבורים (סוף פרק האורג) שאף על פי שהעושה דבר בלי כוונה כל שהוא בגדר פסיק רישיה חייב, זהו דוקא כשבאותו מעשה שעושה אינו מתכוין ואינו עושה עמו דבר היתר, אבל אם באותו מעשה שיש בו משום פסיק רישיה עושה עמו דבר היתר, ובפרט כשעיקר כוונתו לדבר ההיתר, אז גם באופן שהוא פסיק רישיה מותר. ע"ש.

ובשו"ת אבני נזר (חלק אורח חיים סימן קצד) הסביר דברי הרשב"א הנ"ל, שבסגירת הדלת בלבד שאינו עושה מעשה בגוף הצבי זהו דומה לגרמא, דקיימא לן בשבת (קכ:) לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא

הישועות יעקב (סימן רנג ס"ק יד, וסימן רעז סק"א, וסימן שטו סק"ב וסימן תרמו סק"ד), והגאון מהר"י טאייב בספר ווי העמודים (סימן קב אות ח'), והגאון רבי עקיבא איגר בתשובה שהובאה בשו"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סימן קמ), והתורת חסד מלובלין (חלק אבן העזר סימן לח). ועוד ועוד. ואף על פי שבדרך כלל אנו תופסים להלכה כסברת המגן אברהם (סימן שיד סק"ה) וסיעתו שאוסרים פסיק רישיה בדרבנן, כאן שיש לנו סברת הרשב"א להקל, ועוד שאין כאן אלא גרמא בעלמא, שהרי אינו נוגע כלל בגוף השתילים, והכל נעשה על ידי הסרת המונע, יש מקום רב להקל.

וע' בשו"ת הר צבי (אורח חיים א סימן ריא) שנשאל אודות גינה שיש עליה גג זכוכית, אי שרי לפתוח הגג בשבת להכניס יותר אויר. וכתב שם, דאם גם בלי פתיחת הגג, הזרעים שבגינה יגדלו, ובפתיחת הגג אפשר שהוא ממהר הגידול, ומגביר כח הצמיחה, הנה החזון איש (קונטרס הוספות לשביעית) כתב, שאף למאן דמתיר זורע בבית בשביעית, אסור להסיר את התקרה מעל הזרעים בשביעית, שהוא תולדות זורע. וא"כ אם הוא פתוח מן הצדדין באופן שיש אויר מספיק לגידול הזרעים. הלא זורע ועומד הוא ואין כאן זורע מחדש, ואפילו באופן שיש לחוש דהסרת התקרה מגביר כח הצמיחה ע"י ריבוי השמש והגשם, שיוסיף לזרום ע"ג הזרעים, יש לחקור אם יש בזה משום זורע, דהנה בשבת (פ"א ע"ב) בדין עציץ נקוב אמרינן, היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתירות, מיחייב משום תולש. היה מונח ע"ג יתירות והניחו ע"ג קרקע, חייב משום נוטע. ושיטת רש"י ותוס' שם דאין זה אלא מדרבנן. ובהג"א שם מבואר, דאע"ג דכשמניחו ע"ג קרקע יונק יותר, מ"מ מכיון דגם כשהוא מוגבה ע"ג יתירות נמי יונק קצת, אין בזה משום תולש ונוטע מן התורה. הרי דקירוב יניקה והגדלת כח הצמיחה אין בזה משום זורע מן התורה, וא"כ כ"ש מסיר תקרה דאף את"ל

דהאי חייב לאו דוקא הוא אלא מדרבנן. וכן מוכח ממה שכתב מרן השלחן ערוך (סימן שלו סעיף ח') בזו הלשון: עציץ אפילו אינו נקוב יש ליזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או להיפך, בין שהוא של עץ בין שהוא של חרס. ע"כ. ומלשון יש ליזהר מוכח שאין איסורו אלא מדרבנן. וכן כתב בספר עולת שבת (שם סק"ז). וכן בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (שם ס"ק יב). וכתב בהגהות אשרי (סוף פרק המוציא יין), שהטעם שאין בזה איסור תורה, לפי שגם כשמנוח על גבי יתדות יונק קצת מן הקרקע. ע"ש. וכתב האגלי טל (מלאכת זורע ס"ק כב), שלכאורה קשה שאף על פי שגם על גבי יתדות יונק קצת, מכל מקום כשהניחו על גבי קרקע הוא מוסיף ביניקה, ודומה למנכש ולמשקה מים לזרעים שחייב מן התורה משום שעכשיו גדלים יותר, וכמו שפירש רש"י במועד קטן (ב:). המנכש, תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכשעוקרם הם צומחים יותר וכו'. ויש לומר שהמנכש והמשקה מים לזרעים היו במלאכת המשכן לכן חייב עליהם משום זורע. אבל עציץ נקוב המונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע שלא היה במשכן לא השיב מלאכה, אף על פי שמוסיף ביניקה, לכן אינו אסור אלא מדרבנן. ע"ש.

ולפי זה גם בנידון פתיחת חלון בשבת כנגד זרעים, דמאחר שיש מספיק אויר בדירה, ועל ידי פתיחת התריסים והחלונות הוא רק מוסיף לה אויר, וגם בלעדי פתיחתם בשבת, יוכלו השתילים לצמוח, והואיל ולא היתה מלאכה כזאת במשכן לגרום צמיחת השתילים על ידי פתיחת תריסים וחלונות, אין כאן איסור מן התורה. והואיל ורבים מהפוסקים מתירים פסיק רישיה באיסור דרבנן, ומהם: התרומת הדשן (סימן סו), וההשלמה (שבת עה ע"ב), והרא"ש מלוניל בתשובה שהובאה בספר אהל מועד, ובספר המאורות שבת (מו ע"ב), ועוד. וכן דעת הרבה מגדולי האחרונים, ומהם,

ל. מותר להקים סוכה על דשא בשנת השמיטה, ולפרקה אחר החג, אף שעל ידי הפירוק חוזר הדשא לצמוח יותר. (ל)

ובפתיחתם נחשב כמסיר מונע, ואם כן אינו נחשב כעושה מעשה בידים אלא גרמא בעלמא הוא. ולפי זה גם הר"ן יודה להקל בנידון דידן, כיון שאינו אלא גרמא בעלמא, ובצירוף שאינו מתכוין להצמחת השתילים יש להתיר. וכמבואר כל זה בשו"ת יחווה דעת הנ"ל [גבי שבת]. וע"ש מה שהאריך עוד בזה.

ועיין בשו"ת המהרי"ט חלק א' (סימן פג) שהתיר ללקוט עלי התותים להאכילן לתולעי משי בשביעית, ואין בזה משום זומר אחר שיגדלו עלים אחרים תחתיהם, הואיל ובשעה שגזזן לא היתה כוונתו להצמיח עלין חדשים אלא כוונתו לצורך העלים שנטל. ומוכח מדבריו שדבר שאינו מתכוין מותר בשביעית. ואין לאסור בזה משום "לאוכלה ולא להפסד", הואיל וגרמא הוא ואינו מפסידן בידים. וע"ש שהסתייע מתלמוד ערוך (בסנהדרין כו.) גבי עובדא דרשב"ל וכו', יכול הוא לומר לעקל בית הבית הוא צריך וכו', "אלמא כל שאינו מתכוין לכך אף על פי שגורם זימור שרי". עש"ב.

ובנידון שלנו יש לצרף סברת האומרים דפסיק רישיה בשביעית אסור רק מדרבנן, וראה מה שכתבנו לעיל (הערה כז) בדין פסיק רישיה בשביעית.

להקים סוכה על דשא בשביעית

דרכנן בדבר שאינו מתכוין. וראה בהערה הנ"ל גבי פתיחת חלון כנגד עציצים שבאדן החלון, דיש להקל בזה כפי המבואר שם, ודון מינה לנידון דידן.

והן אמת שהגאון החזון איש (סימן כב סק"א) כתב, שאסור להסיר תקרה מעל זרעים בשביעית, אף למי שמיקל לזרוע בבית, דחשיב תולדה דזורע. ואפילו אם זרע ערב

דזה מגדיל כח הצמיחה, אבל הרי גם תחת התקרה הי' צומח, ושוב לא שייך בהסרת התקרה משום זורע. הן אמנם דמהרמב"ם (פ"ח מה' שבת ה"ד) נראה דלא ס"ל כרש"י והתוס', ולדעתו תוספת יניקה חשיב כזורע ממש, אבל להלכה נקטינן כרש"י ותוס', וכמו שכתב המג"א סימן ש"ב ס"ק ד'. ולכאורה מדין משקה לזרעים דחייב משום זורע, מוכח דהגדלת כח הצמיחה יש בו משום זורע, אף שגדל בלא"ה, וא"כ גם במניח עציץ נקוב על הארץ, או פותח התקרה נמי נאמר דיש בו חיוב זורע. הנה הגאון אבני נזר עמד בזה, וחילק דשאני מנכש ומשקה מים לזרעים דבאמת היו במשכן, אלא דלא חשיבי, ולכן יש להם דין מלאכה. משא"כ הורדת עציץ נקוב מגבוה לארץ דלא היה במשכן הוספת יניקה, לא משויה ליה מלאכה. וא"כ ה"ה ומכש"כ הסרת התקרה דלא היה במשכן הוספת יניקה בכה"ג.

ואפילו להר"ן (שבת קז.) שכתב לדחות דברי הרשב"א, בנידון שלנו יש להקל, כי בפתיחת התריסים והחלונות אין כאן אלא הסרת מונע, שהאוויר הצח וחום קרני השמש ישנם במציאות, אלא שהתריסים והחלונות כשהם סגורים מונעים מהם לחדור אל הדירה,

(ל) לכאורה אחר שהקים את הסוכה על דשא, בעת שמפרק את הסוכה לאחר החג גורם לתוספת יניקה עבור הדשא, ואם כן יהיה אסור לפרק את הסוכה בשביעית. אך יש לומר דמאחר שאינו מתכוין כלל לתוספת יניקה זו, אף שזוה פסיק רישיה, מכל מקום כיון שעושה דרך גרמא אין בזה איסור תורה, ובפרט דשביעית בזמן הזה מדרבנן, והוה ליה תרי

לא. מיכלים גדולים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים לרוב גודלם, גם הם דינם כעציץ שאינו נקוב לענין שביעית, דכיון שהכלי שלם ואינו נקוב אינו יונק ולא חשיב כארץ, מלבד כשהנוף יוצא לחוץ שאז יונק דרך נופו מן הארץ, וחשיב כמחובר גמור. (לא)

מעל זרעים. אולם בשו"ת הר צבי (זרעים חלק ב' סימן לד) כתב להשיג על דברי החזון איש, וכתב שם דהוספת כח היניקה אינה איסור דאורייתא אף בשבת, ושכן כתב באגלי טל. ע"ש. [וראה בשו"ת יחווה דעת חלק ה' סימן כט]. ובפרט כאן שאין לו שום כוונה לתוספת יניקה. גם בספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק ג' הלכה ח') כתב, שאין להחמיר בזה. ע"ש. וה"ד באור לציון (שביעית דף כט ע"א) והוסיף, שבנידון דידן הרי ברור שאינו מתכוין ועושה דרך גרמא שרי.

שביעית אסור להסיר התקרה בשביעית. ועוד, כשמסיר את התקרה נמצא שעשה איסור למפרע, דהוי זורע על מנת להסיר וזו זריעה גמורה. ולטעם זה אף להסיר בשמינית אסור. ואם הוסר באונס כל מה שגדל אסור משום ספיחין דלא עדיף מעלו מאלהין בשביעית, וקדושים בקדושת שביעית, וכל שכן אם מתוח אהל עראי לפי שעה לזרוע תחתיו, שזה אינו כלום, ואין אוהל עראי מבטל שם שדה כלל. ע"ש. ולפי זה הוא הדין לכאורה כשמפרק את הסוכה שנבנתה על הדשא, דדמי למסיר תקרה

מיכלים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים אם דינם כעציץ שאינו נקוב

כן חייב בערלה גם לשיטתם. אלא דס"ל דפטור מתרומות ומעשרות ושביעית משום דיצא מכלל שדה, ודינו כדין בית דבדאי שהנוטע בבית הוא מחובר לארץ כמו הנוטע בשדה, רק דבית ארץ מיקרי, שדה לא מיקרי. והוא הדין לגג דחשיב נמי מחובר ומיקרי ארץ. ודעת הרא"ש דיש לחלק בין כלי שמיטלטל ובין גג שהוא מחובר, ולמד כן מדברי המשנה דהשרישו טהור, והיינו שחשובים מחוברים לארץ, וחייבים גם בתרומות ומעשרות. והקשה איך חייבים והרי זה כעציץ שאינו נקוב, ולכן הוצרך לחלק כנז'. אבל הרמב"ם ושאר מפרשי המשנה שפירשו דרק לטהרה חשיבי כמחברים, אבל לתרומות ומעשרות חשיבי תלושים, לא הוצרכו לחלק בין עציץ שאינו נקוב המיטלטל לבין גג, דגם בעלייה פטור כמו עציץ שאינו נקוב, ומאחר שאין הכרח לחלק, ולא מצאנו חילוק בין עציץ גדול לקטן לענין חיוב תרומות ומעשרות בשום מקום, על כן מסתבר דלא מחלקים בזה. וגם הרא"ש חילק כן רק מסברא דיליה, מכח ההכרח ההוא. וע"ש

(לא) הנה מרן בבית יוסף בהלכות ערלה (סימן רצד) הביא להלכה דברי הרא"ש בתשובה (כלל ב' סימן ד'), בכרם הנוטע על גג מלא עפר, שדינו כשדה לכל דבר. וכן פסק בשלחן ערוך (שם סעיף כו). ואמנם מדברי הרמב"ם לא משמע כן, שכתב (בפרק ב' מהלכות ביכורים הלכה ט'): הגדל בעציץ אף שהוא נקוב, והגדל בספינה, אינו מביא ממנו [ביכורים], שנאמר בארצם. אבל מביא מן הגדל בגג או בחורבה. ע"כ. ובשו"ת שמע שלמה ח"א (חיו"ד סי' ז') עמד על דעת מרן, דאמאי פסק כדעת הרא"ש נגד דעת הרמב"ם, ורצה לומר, דדוקא גבי ערלה מרן פסק כן, אבל בתרומות ומעשרות לא ס"ל כהרא"ש, אלא כהרמב"ם דגידולי עלייה הם כתלושים ופטורים, וזה דוקא בהשרישו מאליהם ואינו רוצה בהשרשתן. והרא"ש מיירי שנטע הכרם בכוונה. והביא שם מ"ש באגלי טל שלמד מתשוב' הרא"ש שכלים גדולים שאי אפשר לטלטלם לרוב גודלם, אפילו שאינם נקובים חשובים מחוברים לארץ. ע"ש. וגם להרמב"ם ומרן הגג נחשב מחובר לארץ, ועל

לב. מותר לשתול ולנטוע בשביעית פירות או ירקות בתוך בריכת מים כשאין שם שום תערובת של עפר כלל, [והיינו בשיטת הידרופוניקס, שנותנים זרעים על רשתות שמתחתם יש מים המהולים בחומרי מזון הדרושים לצומח], שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר שיש עליו תורת קרקע, אבל זריעה במים בלבד אין עליה תורת שדה ולא תורת ארץ. ויש להקל בזה אפילו תחת כפת השמים, וכל שכן אם עושים זאת בחממות סגורות כפי שזה מצוי היום, שבודאי מותר. (לב)

מה שהאריך בזה. ולמסקנתו אין לחלק בין כלי גדול לכלי קטן, אלא כל שהכלי שלם ואינו נקוב אינו יונק ולא חשיב כארץ. מלבד כשהנוף יוצא החוצה מחוץ לעציץ שיונק דרך נופו מן הארץ וחשיב מחובר גמור. וראה עוד בקובץ תנובות שדה (גליון 26-27). ע"ש.

לשתול בשביעית בבריכת מים

(לב) בתוספתא (פרק א' דכלאים הלכה ט') שנינו, הזורע דבר המצמיח על גבי אמת המים, פטור. ומבואר, שאין בזריעה במים לבד דין זורע כלל. וכן משמע עוד מהתוספתא (פרק ג' דמעשרות) שהמטליא [מים שמעורב בהם עפר, וזרעים על גבם] לא נהגו בו חכמים היתר לא לענין מעשרות ולא לענין שביעית. ומשמע דוקא שיש שם עפר המעורב במים, אבל מים לבדן ליכא בהם דין זורע כלל. וראה עוד בעבודה זרה (לח:). וכן משמע מהרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו') שכתב, מותר לשרות זרעים בשביעית כדי לזרען במוצאי שביעית. ומשמע שאין בשרייה במים משום זריעה. [ואמנם ההיתר הוא לצורך זריעה במוצאי שביעית, כי בשביעית עצמה אין להתיר ליקח הזרעים וליתנם בקרקע. ולכן לא כתב הרמב"ם כדי לזרעם בשביעית. אלא שצ"ב דאם כן אמאי הרמב"ם לא כתב חידוש גדול יותר להתיר לזרוע במים בשביעית, ודוחק לומר שלא היה מצוי בזמנם, שהרי מדברי התוספתא הנ"ל משמע שידעו אופן זה של זריעה. ושמא עפר עם מים נהגו בו, אבל זריעה במים לבד לא ידעו מזה].

ומבואר, שאם יש בצלוחית מים עם מעט עפר, אז דינו כזורע בעציץ שאינו נקוב, שאף על פי שאינו יונק מן הקרקע ממש, על כל פנים אסור. אבל בגידולי מים לגמרי, אין איסור זריעה. ונראה כוונת הרב נחפה בכסף, דבזורע במים עם מעט עפר, האיסור הוא מדרבנן, שהרי בתוספתא הנ"ל (פרק ג' דמעשרות) אמרו, שהמטליא [מים שמעורב בהם עפר, וזרעים על גבם] לא נהגו בו חכמים היתר לא לענין מעשרות ולא לענין שביעית. ומשמע מהלשון "לא נהגו בו היתר" שהוא איסור אבל אינו מן התורה, שאם היה איסור תורה לא היו אומרים בלשון זה "לא נהגו" בו היתר. אולם

והנה בשו"ת נחפה בכסף (חיו"ד סימן ה) נשאל בדין חבצלת, שלוקחים ענף אחד מהשורש, ונותנים אותו במים עם מעט עפר,

וכן פסק הרה"ג רבי בנימין יהושע זילבר בספר הלכות שביעית (ח"א עמ' כה), והעיד שכן מפורסם בשם הגאון מופת הדור החזון איש זצ"ל, שמותר לזרוע בשביעית במים אלו שפירותיהם נקראים גידולי מים, שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר, שיש עליו תורת קרקע, ולא במים, דלא קרינן ביה לא ארץ ולא שדה וכרם. ואפילו אם נאמר שאסור לזרוע בשביעית בעציץ שאינו נקוב, מכל מקום בזריעה במים בלבד יש להקל, שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר שיש עליו תורת קרקע, והוא בכלל שדך לא תזרע, אבל זריעה במים בלבד אין עליה לא תורת שדה ולא תורת ארץ. ע"ש. ועיי' במשפטי ארץ (בנספחים עמוד 301) תשובת הרב זילבר הנז', דמים נקיים ללא זבל כימי, לא הוי בכלל שדה, ולא בכלל ארץ. ע"ש. [אלא דמה שכתב בשם החזון איש, הנה בספר דיני שביעית (הוצאת תשנ"ג, פרק יד סעיף יח) כתב בשמו של הגאון החזון איש בכיוצא בזה שיש להחמיר ליתן גרעין אבוקדו לתוך צלוחית מים]. גם בכרם ציון (סימן כח) העלה הרב הכותב להקל בנידון דידן, ושכן הורה להקל הגרי"א הרצוג זצ"ל בירחון קול תורה. וראה עוד בדין זה בשו"ת יחזקאל דעת חלק ו' (סימן יב). ובספר הר המור (שביעית, עמוד קיז). ע"ש.

ומה שדייקו בנחפה בכסף ושדה הארץ הנ"ל מדברי הרמב"ם בפרק א' מהלכות שמיטה ה"ו, כבר כתב במנחת שלמה ח"ג (סימן קנח אות ח') ליישב, כי מהר"י קורקוס מבאר שם "שדרך הזורעים לפעמים שורין את הזרעים במים כדי שבעת שיזרעו אותם יהיו נוחים לקלוט". מה שאין כן בזמורת "אלאנדערע" שמוציאה שורשים ודרך נטיעתה בכך שפיר אסור.

וע"ש שכתב לענין בריכה שתחתיתה פח או מטויחת במלט, שכתב הרא"ש בתשובה (כלל ב') הרי בכהאי גוונא שרגילין לזרוע שם בקביעות, שפיר חייבין בתרומות ומעשרות מדאורייתא גם בעציץ שאינו נקוב. ואף שרבנו

כל זה כשיש שם עפר המעורב במים, אבל מים לבד שרי. [וכבר כתבנו בשם הרדב"ז דזריעה בעציץ שאינו נקוב אף בעפר אסורה רק מדרבנן]. וכן משמע ממה שכתב בשו"ת שדה הארץ (ח"ג יו"ד סימן כח), שאין לתת שורש של חבצלת בתוך כלי זכוכית, וממלאים אותו מים, ונותנים עפר כפי הכלי דבר מועט, משום דהוי כעציץ שאינו נקוב. ע"ש. ומבואר מדבריו שהאיסור הוא משום מעט העפר שבמים, דמה לי עפר הרבה ומה לי עפר מעט. אבל אם אין שם עפר כלל, מבואר מדבריו שאין בזה איסור זריעה. וכן הוכיח מדבריו בספר תורת השמיטה (סעיף ד'). וכן כתבו במראה הפנים על הירושלמי (שביעית פרק ד' הלכה ד' ד"ה אין מציתין).

וכן פסק הגאון רבי יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה (ח"ב פרק ח סי' ב'), הוצאת תשנ"ג עמוד צז), שהזריעה במים בלבד מותרת בשביעית. ולכן הזריעה שנתחדשה בזמנינו במים שבתוך פח או בכלי זכוכית, אין מקום לאוסרה בשביעית, ואפילו להאוסרים זריעה בעציץ שאינו נקוב, אפילו הוא כלי מתכת, היינו דוקא כשזרוע בעפר שבתוכו, אבל הזרוע במים אין בזה איסור. וע"ש שהאריך בזה, והוכיח כן מדברי הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו'), דשורין את הזרעים בשביעית. ולכן יש להקל אף כשאינו זרוע בכלי אלא במי בריכה המצופה פח או טיח, כיון שכל איסור זריעה בשביעית הוא באדמה. ומ"ש בשו"ת מהרי"ל דיסקין (דיני שביעית סי' כז אות א), והובא בהל' שביעית של הגר"ב זילבר בכסא דוד (עמוד עד), לאסור לזרוע במים שבזכוכית, לא ידעתי מנא ליה לחדש דבר שאין לו מקור בש"ס ובפוסקים, כי אין זריעה אלא בקרקע, דכתיב שדך לא תזרע. ע"ש. [ומהרי"ל דיסקין (סי' כז אות א) שם כתב לאסור לזרוע זמורה על פני המים בשביעית, או להחליף את המים. אלא שלא ראה דברי הנחפה בכסף והמעשה רוקח הנז'].

בשנת השמיטה במים, אף כשאין בהם עפר כלל. והוכיח כן מדברי הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כ') שכתב: הבצלים שירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו, כל זמן שהעלין שלהן ירוקים הרי אלו מותרים, ואם השחירו, הרי אלו כנטועין בארץ. ואותן העלין אסורין משום ספיחין. ובין כך ובין כך הבצלים עצמן בהיתרן עומדים. ע"כ. וכתב בפ"י מהר"י קורקוס שם, שנראה מדברי הרמב"ם דמיירי בבצלים של ששית שעקרן וירדו עליהן גשמים בשביעית וצמחו. וכן כתב במשנה ראשונה (שביעית פרק ו' משנה ג'), דלהרמב"ם מיירי בבצלים של ששית שתלשן בששית והניחן בעלייה וירדו עליהן גשמים וצמחו בשביעית, שאם העלים שחורים, הרי הן כנטועין בארץ ואותם העלים אסורים משום ספיחין. ע"ש. ומשמע מדברי הרמב"ם שאוסר גידולי מים בשביעית משום איסור ספיחין, שהרי כל מה שצמח הוא מחמת המים, ומוכח שאסורים בזריעה, שאם היו מותרים בזריעה ודאי שלא היו אסורים משום איסור ספיחין, כיון שכל איסור ספיחין הוא משום עוברי עבירה, כמבואר ברמב"ם שם הלכה ב'. ומה שכתב הרמב"ם דשורין את הזרעים בשביעית, היינו כמו שכתב הרמב"ם שם, שהוא כדי לזרען במוצאי שביעית, וכל גידולם יהיה בשנה השמינית, וגידולי היתר יעלו את האיסור, אבל גידולי מים, כגון אלו החופרים בורות באדמה וממלאים אותם במים וזורעים על גבי רשת הפרושה על המים, אפשר שאסור לעשות כן בשביעית. ע"ש.

אולם לענין דינא נראה, דמאחר ומותר לשרות זרעים במים בשביעית, מה בכך שעושה כן לצורך השמינית, סוף סוף מוכח שאין זה בכלל זריעה האסורה בשביעית. ולכן העיקר להקל לזרוע במים בלבד בשביעית, דלא אסרה תורה זריעה אלא דרך זריעה אצל רוב העולם, שהיא בקרקע. ולו יהי אלא ספק, כיון שמצינו לכמה אחרונים שכתבו להקל בזה, ומכללם

הגר"א (יור"ד סימן רצד ס"ק סג) חולק על זה, מכל מקום מבואר בבית דוד (סימן א), וברידב"ז (סוף מסכת מעשרות) שרק בגגין ועליות הוא דפליג, משום דסובר דחשיב רק ארץ, ולא שדה. אבל לענין זה דחשיב קרקע אינו חולק כלל על הרא"ש. ונמצא דלענין שביעית להרא"ש ודאי נוהג. ולהגר"א הרי זה דומה לבית. וכל זה דוקא בגגין ועליות, אבל בבריכה גדולה שתחתיתה פח, אפשר דשפיר נוהג בה שביעית מדאורייתא. אולם כל זה בעפר, מה שאין כן במים אפשר דתלוי בדין הזורע בגללים שבתוך עציץ נקוב, והוי נמי דרך זריעה, ולכן מסתבר דאסור. ולענין בריכה שתחתיתה אדמה, נראה דאף להרמב"ם דמצריך דוקא גוששת וסובר שהמים מפסיקים בין הספינה וקרקעית הים, מצינו למימר דכל זה דוקא מפני שהמים חוצצים, מה שאין כן בנידון דידן שעיקר היניקה היא מהמים, לא מסתבר לחשוב את המים כחציצה בין השרשים לקרקע, דאף שעיקר היניקה הוא ג' טפחים או טפח ומחצה מכל מקום שרשי חטה בוקעין בארץ חמשים אמה. וע"ש עוד.

גם הגרצ"פ פראנק בשו"ת הר צבי זרעים חלק ב' (סימן לא), כתב להחמיר בזה, כיעו"ש. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי חלק א' (סימן עא), דמה שנתחדש בזמנינו גידולי מים, שגדלים וצומחים ואף עושים פרי על גבי מים, הנותנים בהם תרכובות כימיות שונות הנותנים למים תכונות כאדמה, ודאי הזורע במים אלה דינו כזורע בקרקע ממש. דמים אלו עומדים במקום קרקע. וכאן נראה דאף המגן אברהם ודעימיה יודו להחיי אדם דחייב תיכף, דהוה ליה כמו זורע ממש, מכל מקום לענין איסור דאורייתא תלוי אם זורע בעציץ שאינו נקוב חייב מן התורה, ובאיזה עציץ מחרס או עץ, וגם באופן הנחתם על גבי קרקע. ע"ש.

וכן בספר אור לציון (שביעית עמוד כה) כתב להחמיר בזה, ולדעתו יש להימנע מלזרוע

משריית חטים ושעורים במים כדי להכניסם לזריעה, כיון שהיא זריעה ממש, שיש כאן מעשה זריעה לכל פרטיו, ויש בזה משום שדך לא תזרע. ע"ש. וכ"כ בשו"ת משפטי עוזיאל (מה"ת ח"ג סי' קג). ע"ש. ושמא יש לתלות דבר זה במחלוקת אחרוני דורינו, בדבר הזורע ירקות בגידולי מים אם מברכים עליהן בורא פרי האדמה או שהכל נהיה בדברו. כי בשבט הלוי ח"א (סי' רה, בהערותיו לש"ע סי' רד) כתב, שיש לברך עליהם בפה"א, ככרכה הראויה להם. לפ"ז הוי כאילו היתה הזריעה בעפר הקרקע. וכן הסכים בשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סי' ב). וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ד סי' נד אות ו), ע"פ דברי האוסרים גידולי מים בשביעית. ע"ש. אבל לפי מ"ש הרה"ג רח"ז גרוסברג בסידור מנחת ירושלים (עמ' שלד), שבתשובה העלה שעל גידולי מים יש לברך שהכל נהיה בדברו. וכ"כ בקובץ התורה והמדינה כרך ט (עמוד שלט). וע"ע בשו"ת מנחת שלמה מה"ת (סי' קכג אות ה), לא חשיבא זריעתם כזורע בעפר הקרקע. [וע' בשו"ת מחזה אליהו סי' כח אות ו, ובחזון עובדיה ט"ו בשבט, עמוד קיז. ודו"ק]. ועכ"פ איסורא דרבנן יש בודאי בזריעה בגידולי המים בשבת. ודו"ק.

בשו"ת נחפה בכסף, ובשו"ת שדה הארץ, ובמראה הפנים על הירושלמי, ובספר השמיטה, ובספר הלכות שביעית בשם הגאון החזון איש זצ"ל, הוה ליה ספק במילתא דרבנן, ואזלינן לקולא. וכן השיב לי מרן אאמו"ר זיע"א לדינא.

ובחזו"ע שבת (חלק ד) הביא מ"ש בשבט הלוי הנ"ל שהזורע במים חייב, והעיר ע"ז, דלכאוי' י"ל דלפי מ"ש הרדב"ז (ח"ב סי' רמח) שהטעם של הרמב"ם שחייב בחטים ושעורים ששרה אותם במים, הוא כדי שיהיו מוכנים לזריעה, לפ"ז הזורעים במים בלבד, אין בזה משום זריעה דאורייתא. וכ"כ חילוק זה בספר דרך אמונה בביאור הלכה (הלי' תרומות פ"ב דף כד ע"ב). ע"ש. וגם בספר מגילת ספר (עמוד פד ד"ה גמ) כתב, שנראה דמה שחידשו היום "גידולי מים", אין בזה איסור זריעה דאורייתא, כיון שהרגילות היא לזרוע בקרקע ולא בתוך מים. ע"ש.

ואולם הגאון ר' צבי פסח פראנק בשו"ת הר צבי (חאו"ח סי' רח) כתב, שהזריעה במים דלצמוחי פירא קא עביד חמירא טפי

ברכה על ירקות גידולי מים

סמיכתא דמי. ע"ש. וא"כ גם בגידולי מים יש לומר כן. ולדעת הרי"מ טוקצינסקי שהזריעה במים בלבד, מותרת בשביעית. וכ"פ בהלכות שביעית להגרבי"י זילבר וכתב כן גם בשם החזו"א, א"כ אין לברך על גידולי מים, אלא שהכל. וכ"ה בשו"ת מחזה אליהו (סימן כח) שיש לברך שהכל נהיה בדברו.

ועיין בחזון עובדיה על הלכות פסח (מהדורת תשס"ג, עמוד צו) שדן לגבי חזרת [חסא] שהיא מגידולי מים, האם היא כשרה למצות מרור, וכתב, דאף שביחווה דעת העלה שאין לברך עליה בורא פרי האדמה, אלא שהכל

ולגבי ברכה על גידולי מים, נקטינן שכיון שאין שום יניקה מהקרקע, שהמים מפסיקים בין הזרעים לקרקע, אין לברך על גידולי המים ברכת הפירות והירקות, אלא ברכת שהכל נהיה בדברו, וכדין כמהין ופטירות, שאע"פ שגדלים בקרקע, הואיל ואינם יונקים מן הקרקע ברכתם שהכל. וע' בחלה (פ"ב מ"ב. וכן הוא בגיטין ז:) עפר חו"ל הבא בספינה לארץ ישראל חייב במעשר ובשביעית, ומפרש ר' יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת. וכ"פ הרמב"ם (פ"א מהלי' תרומות הכ"א) כדברי רבי יהודה. ומבואר בגיטין (ח.) שלדעת ר' יהודה שהלכה כמותו לא אמרינן מיא כי ארעא

לגריעותא, שפיר יוצאים בה ידי חובת מצות מרור. וכן הוא בשו"ת חשב האפוד חלק ג' (סוף סימן ט) שנשאל בזה, וכתב, שמסברא פשוטה נראה שיוצאים בחזרת גידולי מים ידי חובת מצות מרור. שכל שהוא מין זרעים, אע"פ שאין מברכים עליו בורא פרי האדמה, כל שלא בטל ממנו טעם מרירות, שפיר דמי לצאת בו ידי חובת מרור. ע"ש. וכן עיקר.

לסדר מכירה לגוי - לגבי גידולי מים לדעת המחמירים

רוצים כלל לצרף דעת בעל ספר התרומה דבזמן הזה יש קנין. כי פשוט הוא דאין להשוותו כלל לסוריא, דמהני ביה קנין עכו"ם. ובספרי מעדני ארץ א' (שביעית סימן יז אות ו') נתבאר, דלפי המכירה שסידר הגרנ"ה ז"ל למכור לנכרי את השטח העליון של הקרקע על מנת לקוץ, מסתבר דמודו כולי עלמא דיש קנין, משום דדמי למוכר עפר לעכו"ם ולא קרקע, ולא נוהג בכה"ג הלאו דלא תמכר לצמיתות. ע"ש.

אם גוזרים גזירות מדעתינו - בגזירות הדומות לגזירות חז"ל

כתבנו בילקוט יוסף שבת כרך א' (עמ' שיח) שמותר ללמוד לביל שבת לאור מנורת חשמל מיטלטלת, ואין לגזור שמא יבוא לכבות בידים את אור החשמל עם גמר לימודו, כהרגלו בימות החול, שזו היא גזירה חדשה שלא גזרו חכמים. וכיו"ב נתבאר עוד בילקוט יוסף שבת כרך ב' (עמ' ריא) להתיר ללמוד בדפי הגה"ה, אם כוונתו גם לשם לימוד וגם לשם הגה"ה, ואין אנו גוזרין שמא יבוא לתקן בעת שלומד, כמו שמצינו שגזרו שלא לקרוא לאור הנר שמא יטה הנר. ומה שהצרכנו שיתכוין גם לשם לימוד היינו כדי שלא יעבור על ממצוא חפצין ודבר דבר, וכמו שאמרו לא יעמוד אדם בצד שדהו ויראה מה צריכה למחר, וכמו שמבואר כן להדיא ברדב"ז ח"ב (סי' תרץ), והובאו דבריו בברכי יוסף (סי' שז אות ב'). ובשערי תשובה שם (סק"א). וכ"פ בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (סי' קסה), ובספר

נהיה בדברו, וכדאמרינן כה"ג בגיטין (ח). אליבא דר' יהודה שהלכה כמותו, דלא אמרינן דמיא כי ארעא סמיכתא דמי. ע"ש. וכן פסק בכיו"ב הגרי"מ טוקצ'נסקי בספר השמיטה ח"ב (עמוד קד), מכל מקום לענין לצאת בה ידי חובת מצות מרור, כיון שאין שינוי מהותי בין חזרת זו לשאר חזרת, ויש בה טעם מר קצת כשאר חזרת, ואין בה שום שינוי

והנה אף לסברת המחמירים בזריעה בבריכת מים, כתב בשו"ת מנחת שלמה חלק ג' (הנ"ל, סימן קנח אות ט') שאפשר לסדר את המכירה בגידולי מים, דבזה אין את כל החששות של המחמירים ומפקפקים בהיתר המכירה, ואין בזה לא תחנם. וכן אין צריך שתעשה המכירה לפי חוקי הממשלה, ובודאי מסתבר הכי. אלא שאין זה פשוט כל כך, דבעצין שאינו נקוב של עכו"ם מותר לישראל לעבוד בשביעית גם לדעת הגדולים שאינם

ויש מי שהעיר בזה, דלכאורה יש לדמות דין גידולי מים לדין זריעה בעצין שאינו נקוב בשביעית, דכשם שמצינו שגזרו חכמים לזרוע בו ונלפי מה שנתבאר לעיל האיסור הוא בעצין שאינו נקוב שאינו תחת קורת גג], אטו זריעה בעצין נקוב, הוא הדין כאן שיש לגזור שלא לזרוע במים אטו גידולי קרקע, או אטו גידולי מים עם עפר. וכן יש לגזור שמא יבואו להתיר איסור ספיחין ולומר גידולי מים הם.

אולם ראה בשלחן המערכת חלק א' ערך גזירות, שהארכנו להוכיח שאין לאף חכם לגזור גזירות מדעתינו לאחר חתימת התלמוד. וכמו שכתב הרא"ש (פ"ב דשבת סי' טו) שאחר חתימת התלמוד אין לנו כח לגזור שום גזירות מדעתינו, ואם לא מצינו גזרת חכמים בגידולי מים, אין לנו לחוש ולגזור גזירות מדעתינו אטו עצין נקוב. וכיוצא בזה

וראה בשו"ת יביע אומר חלק ד' (חלק יורה דעה סימן ו' דף רלד) שכתב, שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו שמא יבא לאכול היכא דלא גזרו. ובנידונו שם הרי מצינו בכיוצא בזה שגזרו חכמים שמא יבוא לאכול, ועם כל זה כתב שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו. ועיין עוד בשו"ת יחיה דעת חלק ה' (סימן כח בהערה). ע"ש.

תדע, שהרי מצינו בסימן שלט כמה דברים שחכמים אסרו אותם בשבת שמא יכתוב או שמא יתקן, וכתב מרן החיד"א שם (סימן שלט סק"ז) בשם תשובת מהר"ם פרוכניצאל (סי' מו), שמותר לחבר שיר בשבת על פי משקל מנגינה, ואין לגזור שמא יכתוב, כי אין לנו אלא מה שמפורש בדברי חז"ל. ובספר ויצבור יוסף על הלכות שביעית (עמוד יד) הביא מה שכתבנו בילקוט יוסף שבת כרך ב' הנ"ל, בדין קריאה בדפי הגה"ה בשבת, והאריך להשיב על הטענה הנ"ל, ולדעתו בכל אופן אין לגזור גזירות מדעתנו, גם במקום שמצינו בדומה לזה גזרת חכמים. והוכיח כן מהתוס' בחולין (קד). שכתבו, שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו. ע"ש.

אך יד הדוחה נטויה לומר, דהיכא שהגזירה היא דומה ממש, בזה יודו התוס' דגזרינן גזירות מדעתנו, ורק היכא שיש חילוק אמרו שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו. ולפי זה כל מה שכתב בהמשך דבריו להוכיח מכמה וכמה פוסקים ראשונים ואחרונים, בכל זה יש לדחות דאפשר דלא איירו בדבר הדומה ממש למה שמצינו בחז"ל. ואמנם ע"ש שהביא משו"ת מן השמים (סימן ט') שכתב, שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו אלא במקום שמדמה אותם התלמוד. וזה קצת משמע כדבריו, דבכל אופן אין לדמות גזירות חכמים זו לזו. וכן משמע מדברי הפרי חדש (סימן פד ס"ק יז) שכתב, קמח שהתליע מותר להוציא ממנו מים שרופים שנקרא ערק, ולאפוקי מהט"ז שאסר מטעם שמא יבא לאוכלו כשהוא בעין, וטעות

ישמח לב (גאגין, או"ח סי' יז), ובשו"ת ציץ אליעזר ח"י (סי' כא), ובשו"ת אז נדברו ח"ז (עמ' כח), ובח"י (סי' כה). ע"ש. [שוב יצא לאור הליכות עולם חלק ג' ושם בעמוד קצב כתב ג"כ להתיר בנ"ד, ודחה דברי מי שהצריך ליתן את כלי הכתיבה בארגז סגור. וכל שכוונתו גם ללימוד וגם להגה"ה מותר. וב"ה שכיוונו בילקוט יוסף לדעתו הרמה].

גם הגרי"ח (עמ' ר'), כתב, ואין לומר שאילו היה דבר זה בימי חז"ל היו גוזרים עליו ואוסרים אותו, שמ"מ הואיל והחכמים הראשונים שהיה להם סמכות לאסור את המותר משום גזרה, אינם מצויים עתה בזמנינו, אנו אין בכוחנו לאסור את המותר משום גזרה, ואפי' בדבר הדומה ממש לדבר שגזרו בו חז"ל, הלכה פסוקה שאין לנו לגזור איסור על דבר המותר מדינא, אלא רק מה שאסרו חז"ל בפירושו, והבו דלא להוסיף עלה. ע"כ. ודון מינה ואוקי באתרין. ומ"ש הרדב"ז בתשובה בקורא להגיה, שאין לגזור שמא יכתוב, שעד שיביא את הדיו וכו' יזכור שהיום שבת, דלכאורה נידוק מינה דאי לאו הכי שפיר הוה גזרינן שמא יכתוב, הנה י"ל דלרווחא דמילתא כתב כן, אבל לאו דוקא הוא שנידוק מינה שגוזרים גזרות מדעתנו. שהרי בלא"ה עיקר דברי הרדב"ז שם איירי לענין לא יעמוד אדם בצד שדהו ויראה מה היא צריכה למחר. ואין הנידון שם אם גוזרים גזרות מדעתנו או לא. וגם אי נימא דפליג, הא הגרי"ח תפס עיקר כד' הרא"ש שהוא מבעלי ההוראה, שאין גוזרים גזירות מדעתנו.

ואמנם היה מי שרצה לחלק בזה, דמה שאין אנו גוזרים גזירות מדעתנו זהו דוקא במקום שלא מצאנו שאסרו חכמים כיוצא בזה, אבל במקום שמצאנו שחששו חכמים בכיוצא בזה שמא יכתוב, אם כן כל שנראה לנו בדעתנו דהחשש הוא גדול, שפיר גזרינן גזירות מדעתנו. ורק להמציא חשש חדש אין אנו יכולים. אולם אין חילוק זה נכון על פי ההלכה,

ב' (פרק ד' סעיף ט') כתב לענין גילוח קודם זמן תפלת שחרית, דאף שבשלחן ערוך (סימן פט סעיף ז') מבואר, שמותר להסתפר ולהכנס למרחץ, שלא גזרו אלא סמוך למנחה, שהוא דבר המצוי, ולכן אף שכיום הגילוח מצוי יותר מתספורת, אין לנו לגזור גזירות מדעתינו, ואין איסור להתגלח סמוך לזמן תפלת שחרית. [אך משהגיע זמן שחרית אסור להתגלח משום דהוי בכלל עשיית צרכיו קודם התפלה].

לגזור גזירות מדעתינו - בענין אמירה לגוי בשבת

בראשונים, גבי אמירה לעכו"ם הוה ליה ספק דרבנן ולקולא, וכמו שנתבאר בכיו"ב בבית יוסף (ר"ס שיד). וכן פסקו מהרי"ל ואלי, ומהר"ש אריה בשער אריה, הובא בשיורי ברכה (סי' שיח סק"א). וכן הוא בתפארת ישראל (כלכלת שבת דיני אמירה לגוי) וכן פסק הזרע אמת (סי' מ'), וכיו"ב פסק המשנ"ב (סי' שב סק"ו). וראה בילקו"י שבת כרך ב' עמו' רמא.

שיטת הפסיקה ההלכתית בחיפוש אחר חיפוש בספרי הפוסקים

ממילא כאשר הוא אוסר, דבריו מתקבלים יותר. ותדע, שכל הגדולים הנ"ל שהתירו לא חששו וגזרו גזירה בנידון, וכתבו להדיא להתיר בני"ד. ופשוט. וגם כאשר ביקרנו בפנמה, השיב לנו שם אחד החכמים בבטחה מרובה, כי פשוט שאין להתיר ליתן תבשיל לח מבושל כ"צ ע"י גוי, ושאלתיו אם יש מקור לדבריו, והשיב שדרכו בפסיקה שלא לחפש אחר פוסקים אלא די בסברא אלימתא. וזלזל מאד בשיטת חכמי הספרדים שרגילים להביא אסמכתאות מדברי הפוסקים. וכותבים מה זה אומר מה פלוני אומר, ואינם כותבים מה הם אומרים בענין. ואני אומר, אדרבה מכאן ראיה לדרכם של חכמי הספרדים, שאחר העיון בספרי הפוסקים חזינן מדברי רבים מהפוסקים שכתבו להתיר גם בדבר שעל פי הסברא נראה להחמיר. ובני"ד הרי יש לנו ראיה ברורה מדברי הב"י, ודברים מפורשים בשיו"ב למרן החיד"א, ובאחרונים.

הוא בידו לגזור גזירות מדעתו, אלא הדבר פשוט להתיר. וכן כתבו המנחת יעקב (כלל מ' אות לה), הפרי מגדים, שלחן גבוה, מחזיק ברכה, חכמת אדם, והכרתי, ועוד אחרונים. ומבואר דאף שמצינו גזרות חכמים בכיוצא בזה, שאסור לאדם להשאיר בביתו איסור שמא יבא לאכלו, ואם כן היה צריך לגזור גם בקמח שהתליע, עם כל זה אין אנו מדמין גזירות חז"ל זו לזו. גם בספר אור לציון חלק

ואגב אורחא הנה בעת ביקורינו בברזיל לפני שנים, מסרנו שם בס"ד שיעור לאברכי הכוללים ולצבור הרחב, וביארנו דין אמירה לגוי בבישול אחר בישול בשבת בתבשיל לח, דאף שעל ידי ישראל נקטינן דיש בישול אחר בישול בלח, מותר לומר לעכו"ם, דאף שכל מה שאסור לישראל לעשותו אסור לומר לגוי לעשותו בשבת, מ"מ בדבר שיש בו מחלוקת

והנה כאשר אמרנו זאת כעס אחד מרבני הקהלה, וטען שאין להתיר דבר זה לצבור, מחשש שיבואו להקל ולנסוע בשבת ע"י גוי. והוסיף, שהנהיג בקהלתו לפסוק הכל כהמשנ"ב. ואמרנו לו שאם מסבירים את ההלכה בטעמה, ומדגישים שההיתר הוא רק בדבר מבושל כ"צ מער"ש, ורק בדבר שיש בו מחלוקת, [שלדעת הרמב"ם הרשב"א הר"ן והרמב"ן אין בישול אחר בישול גם בלח ושרי אף על ידי ישראל], ממילא אין לחוש ולגזור גזירות, ומכאן יבינו דרך בכה"ג שרי ובשאר דברים אסור. ומה שטען שמנהיג הכל כפי המשנ"ב, זה פשוט שזה אינו לדידן שקבלנו הוראות מרן הש"ע, ואף שא"א בלא לימוד הב"י והמשנ"ב, לענין מעשה יש לבדוק אחר הספרים כמו הברכ"י וכה"ח, ובפרט כאן שגם המשנ"ב היקל בכיו"ב. ואדרבה כאשר חכם הקהל אינו אוסר לצבור שלו כל דבר וגזור גזירות, אלא כל דבר מורה להם כפי ההלכה,

בעינין ממש לבערם או די בהפקר, ואחר שביארנו דעת רוב הראשונים שהם דלא כהרמב"ם, וביארנו שיטת מרן בבית יוסף כיצד יש לתפוס כשיש מחלוקת בין הרמב"ם לרוב הראשונים במידי דרבנן, נמצא שהדין הוא דלא כהרמב"ם. ובפרט שכמה אחרונים כתבו שהמנהג פשוט דלא כהרמב"ם. וכן יש להוכיח דשיטת הפסיקה על פי סברא פעמים ואינה נכונה בזמנינו, וראה מה שהארכנו לעיל בחקירה אם מצות ושבתה הארץ היא מצוה בחפצא של הקרקע, או מצוה על הגברא, ונפקא מינה בזה לכמה ענינים, והזכרנו מה שכתב באור לציון שאם השכן הוא חילוני העובד בקרקע משותפת בשביעית אין צריך להפקיר, אחר ששביעית מצות גברא ולא מצות חפצא, ודייק כן מלשון הרמב"ם. ועל זה הבאנו דברי האבן עזרא, תוס' רי"ד, תוס' רבי אלחנן, הסמ"ג, ורבים מגדולי האחרונים שכולם כתבו שהמצוה היא בחפצא, וממילא עדיף יותר שיפקיר את חלקו בגינה, או ימכור לגוי. [ועיקר הערתנו במה שתלה הדבר בחפצא או גברא. ודו"ק]. ומ"ש לדייק מלשון הרמב"ם הנה החזו"א דייק היפך מדברי הרמב"ם. ומכאן שעדיף יותר לפסוק הלכה אחר העיון בדברי רבותינו, ולא להסתמך על כח הסברא וראיה בלבד. ויש להביא על זה הרבה דוגמאות עד אין סוף.

וכיוצא בזה נתבאר בילקוט יוסף חלק ה' (מועדים, הלכות ד' תעניות) שמוותר ללעוס ב"ז בתמוז מסטיק שאין בו מתיקות כלל, מאחר ולעסוהו כבר בערב התענית, ואין אנו גוזרים שיבואו לחושדו שמא לועס מסטיק שיש בו מתיקות האסור בתענית. ובאמת כי בעת ביקורינו בארה"ב בשנה האחרונה, ואמרנו הלכה זו בק"ק אהבה ואחוה, ואחד הרבנים שם העיר, דלמה לא נחוש בזה למראית העין, ונגזור שמא יחשדוהו שאוכל בתענית. והיה המענה, כי גם מטעמת אינה צריכה ברכה, ולא חששו למראית העין

וע' בהקדמת שו"ת רב פעלים חלק א' שכתב, והנה בבעלי תשובות יש ב' סוגים, כי יש נשאל באיזה ענין שאלה אחת או חקר חקירה אחת, והיה נכנס לתוך החדר של אותו ענין, ורואה שם שלחן ערוך מוכן, מוצג לפניו קערות מלאות תבשיל מבושל ומבושם בכל פרי מגדים, זה אומר בכה וזה אומר בכה, והוא עורך תשובה לאותה שאלה, או חקירה ממה שאסף בשלחן ערוך שלפניו, והנה בודאי צריך לזה חכמה לברר מן השלחן ערוך לפניו בירור נקי ובר, ולא יתלה תניא בלא תניא, אך זה חכים יתקרי, רבי לא יתקרי. ויש נשאל באיזה ענין או חקר חקירה ומשדר עמקים באותו ענין, ומן החדר של הענין ההוא פותח לו דרכים ושבילין חדשים לצאת וללכת בהם לחדרים אחרים, ימה וקדמה צפונה ונגבה, ובכל מקום אשר נכנס שם עולה ויורד קושר ומתיר, ומכל אלה עורך תשובה ברורה ומנופה י"ג נפות, לזה יתקרי חכים ויתקרי רבי, עליו נאמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה וכו'. ויש שאין דרכם לתור ולדרוש בספרי האחרונים בכל ענין שיבוא לפניהם, אלא פונים דוקא לדברי הפוסקים הראשונים, וכותבים באותו ענין מה שנראה מהכרעת דעתם וסברתם בלבד, כאשר תשיג ידם באותו ענין, ודרך זו מתנהגים על הרוב גאוני אשכנז, והנה אף על פי שבודאי הגמור לאו ברמות רוחא נהיגי הכי, עם כל זה אני אומר אחר אלף המחילות מכבוד תורתם, לא טוב זה הדבר אשר עשו, כי זה כלל גדול בתורה, אין התורה נקנית אלא בחבורה, ולכן נקראו חכמים בעלי אסופות, תמיד תמצא שהגדולים צריכים לקטנים, והתנא הגדול אמר, הרבה תורה למדתי מרבותי, ויותר מחברי, ומתלמידי יותר מכולם. ע"ש. וראה במה שכתבנו באגרת לבן תורה. ע"ש.

גם בעניני שביעית אנו רואים בכמה מקומות שאחר החיפוש בספרי הפוסקים משתנה הדין, וכמו לענין ביעור פירות שביעית אם

הכי קרי ליה תולדת זורע. ולפי זה יש לומר דכל זה הוא דוקא לחייב על זה בשבת. אבל לענין שביעית דבעינן עבודת קרקע, ולא מצינו איסור הכנה לזריעה, אין הכי נמי דשרי בשביעית. וכן כתב בהר צבי הנז'. ע"ש.

ועיין במנחת חינוך (מוסך השבת מצוה לב) שכתב על דברי המגן אברהם, דאינו מוכן החילוק כל כך, אך לפי מה שכתב [המנח"ח] דחיוב זורע הוא מיד בהנחת הגרעין בקרקע, אף שעדין לא נשתרש, וגם הקליטה הוה ליה זורע, כמו שאמרו בשביעית דפחות מל' יום קודם השביעית אסור לזרוע, דנקלט בשביעית והוה ליה זריעה, ובשבת לא משכחת ליה זריעה וקליטה ביום אחד, כי על כל פנים צריך ג' ימים, ובזרוע תוך ג' ימים לשבת, אף שנקלט בשבת אינו חייב, כי קודם שבת מותר לעשות מלאכה אף שנעשה בשבת, אך באופן דמשכחת לן שנקלט בו ביום. ואם זרע ונקלט בו ביום והיו ידיעה בינתיים, חייב ב', כי הקליטה היא תולדה דזורע. וכתב עוד, דזריעה שאסרה התורה כפי מה שהיה במשכן, ובמשכן היו זורעים כדרך כל העולם על הארץ, ואין שייך לומר דזורע במים הוי תולדה דזורע, כי אין דמיון כלל לעיקר זורע, דלא שייך זריעה במים כלל, ואינו חייב על זה, ואם זרע במים ולקחה תיכף ולא צמח, ודאי דפטור, כי מה ענין מים לאדמה. ואין האב דומה לתולדה כלל. אבל השורה במים עד שצמח חייב על הצמיחה, דהצמיחה שפיר הוה ליה תולדת צמיחה. ע"ש. גם בספר מעשה רוקח שם כתב דשאני גבי שבת דשריית חטים ושעורים במים חשיבא שפיר מלאכה, אבל גבי שביעית סוף סוף בעינן מלאכת קרקע וליכא.

והנה לפי דברי הרדב"ז הנ"ל יש שכתבו לבאר דברי הרמב"ם (בפרק ט' מהלכות שבת הלכה ד') גבי אחד נתן את האור, ואחד נתן את העצים, ואחד נתן את הקדירה, ואחד נתן את המים, ואחד נתן את הבשר, ואחד נתן את

שיחשדוהו שכוונתו לאכילה ולא לטעימה. ונהחכם הנ"ל חזר על טענתו, ולא קיבל תשובתינו והראיה מדין מטעמת, וחבל שכך חינוכו אותם שלא להודות מיד על האמת].

וניהדר אנפין לנידון דידן, דהנה לגבי שבת כתב הרמב"ם (פרק ח' מהלכות שבת הלכה ב'), השורה חטים ושעורים וכיוצא בהם במים הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא. וכן הוא בשלחן ערוך (סימן שלו סעיף יא). ולכאורה מוכח מזה דזריעה במים הויה זריעה לכל דבר. וע"ש בהרב המגיד שהביא מקור לזה מהגמ' זבחים (צד.). אך במגן אברהם שם תמה על זה, דאדרבה שם מבואר להיפך, דאמרינן התם, זרק פשתן למים חייב, ואמרינן מאי טעמא, אילימא משום דמקדיח [דמצמח במים והוה ליה זורע], אי הכי חטים ושעורים נמי, התם קא עביד לישא. פירוש, שנדבקין זה בזה. ומשמע, שאין חיוב אלא בפשתן ומשום לש, אבל בחיטי ושערי פטור, והיינו דליכא בזה חיוב זורע. ועוד קשה, למה לי בפשתן לומר טעמא משום לש, לימא טעמא משום זורע. ויש לומר, דבפשתן חייב תיכף כשנותנו במים משום לש, אבל בחטים ושעורים אינו חייב אלא בשורה זמן ארוך כמו חצי יום, ולהכי נקט בלשון השורה, וכן מעשים בכל יום שנותנים חטים למים ומאכילין לבהמות. ע"ש. וכן מבואר ברדב"ז חלק ה' (סימן אלף תריא) שכתב, שאלת על מה שכתב הרמב"ם דהשורה חטים ושעורים במים הרי זה תולדת זורע, ושאלת מאין הוציא דין זה, והרי אפילו יעמדו שם ימים רבים לא יצמחו כיון שאין שם עפר, תשובה, הכא במאי עסקינן בשורה אותם לזמן מרובה כדי שיהיו נוחין לזריעה ויצמחו מהרה, וזהו תולדת זורע. ומסתברא לי שאם שרה אותם במים ונתכוין לתקן אותם לטחינה דחייב משום טוחן שזה ממלאכת הטחינה היא. ע"כ. ומבואר על כל פנים דשייך חיוב זריעה גם במים. אלא שמדברי הרדב"ז מבואר, דאינו זורע במים, והמים רק מכשירים את הזרע לזריעה, ומשום

לג. מותר להניח בשנת השמיטה גרעין של אבוקדו לתוך צנצנת עם מים בלבד. וכן מותר לתת גרעיני חומוס לתוך צמר גפן ולהניחם בצנצנת מים, ואין בזה איסור זריעה, אף שגרעינים אלה מוציאים ענפים. (ל)

פטורים, חוץ משנים האחרונים שעשו כדרך המלאכה. וכן פסק הרמ"א (סימן רנג סעיף ה') שאסור שישראל יתן קדירה בתנור ואחר כך הנכרי יבעיר את התנור, אבל להניח בערב שבת ודאי מותר. ועל פי זה למד באור לציון חלק ב' (עמוד רמ) שמותר להניח קדרה על פלאטה מערב שבת, באופן שתפעל בשבת, אבל אין להניח בשבת על גבי פלאטה חשמלית אף בזמן שאין הפלאטה פועלת. ע"ש. אולם ראה בילקוט יוסף שבת כרך ג' (עמוד רלא-רלה) שהארכנו בדין זה, וכתבנו לחלק בין בישול ראשוני לבישול אחר בישול [אף בדבר לח], דרק בבישול ראשוני יש לחוש להחמיר בזה, ובפרט דיש לחוש לשמא יגיס. אבל בבישול אחר בישול שלדעת הרמב"ם הרשב"א הרמב"ן והר"ן אין בישול אחר בישול אפילו בדבר לח, בזה יש לסמוך על דעתם להקל בנידון דידן, שדי לנו לפסוק לחומרא כדעת רש"י תוס' והרא"ש, דיש בישול אחר בישול בדבר לח, רק בבישול ראשוני, אבל בבישול אחר בישול העיקר להקל בנידון דידן. ע"ש.

התבלין, ובא אחר והגיס, כולם חייבים משום מבשל, שכל העושה דבר מצרכי הבישול הרי זה מבשל. אבל אם שפת אחד את הקדירה תחלה ובא אחר ונתן את המים, ובא אחר ונתן את הבשר, ובא אחר ונתן את התבלין, "ובא אחר ונתן את האור", ובא אחר ונתן את העצים על האור, ובא אחר והגיס, שנים האחרונים בלבד חייבים משום מבשל. וכבר עמדו המפרשים לבאר החילוק בדברי הרמב"ם וכו'. ובכסף משנה שם הביא בשם מהר"י בי רב שכתב לחלק בין אם כולם נתנו ביחד, או בזה אחר זה. ולדברי הרדב"ז הנ"ל דאף שלא עשה מעשה זריעה יש חיוב על מה שעשה חלק מחלקי הזריעה, ולכן השורה חייבים ושעורים במים חייב משום זורע, אם כן הוא הדין לכאן, שכיון שעשו זאת בדרך המלאכה ובאו כולם יחד, לכן כל אחד שעשה חלק מחלקי המלאכה חייב, וכלשון הרמב"ם שם, מה שאין כן בסיפא, שאחד נתן את הקדירה בלא שהיה שם אש, ורק אחר כך בא אחר ונתן את המים וכו', באופן שכל אחד עשה בנפרד שלא כדרך המלאכה, כולם

להניח גרעין של אבוקדו בצנצנת מים

עציץ לבעל זרעים כיון שמשך קנה. מכר בעל זרעים לבעל עציץ לא קנה עד שיחזיק בזרעים. עציץ זרעים לאחד ומכרן לאחר והחזיק בזרעים, קנה העציץ, וזו היא ששנינו נכסים שאין להם אחריות [מטלטלין] נקנים עם נכסים שיש להם אחריות [קרקע]. החזיק בעציץ אף העציץ לא קנה עד שיחזיק בזרעים. וז"ל מרן בשלחן ערוך (חושן משפט סימן רב סק"י): היה לאחד עציץ נקוב, וזרעים שבו לאחר, אם הקנה

(לג) על פי המבואר בהערה הנ"ל, דזריעה במים אינה זריעה. ולפי זה בנידון דידן יש להקל ליתן גרעין אבוקדו בשביעית לתוך מים. ואמנם בשו"ת אדמת קודש (חלק ב' יורה דעה סימן י') כתב לרד"ק בצמח החבצלת שגוי מביא אותה לישראל עם שורשיה, אם מותר להניחה במים בשביעית. והעלה שם להחמיר בזה. ומתחלה חשב להקל מכח דברי הגמרא בגיטין (כב.) עציץ של אחד זרעים של אחר, מכר בעל

לד. מותר להדגים בשיעור טבע בשנת השמיטה, זריעה בכלי שיש בתוכו מים עם צמר גפן, ואין בזה איסור זריעה בשביעית. [ובפרט דבלאו הכי כבר נתבאר שאין זריעה במים]. (לד)

הוא כנוטע בשביעית ואסור. אלא שיד הרוחה נטויה לומר, דשאני התם דהוי נטיעה בקרקע, מה שאין כן הכא שהוא בעציץ שאינו נקוב. ועיין עוד שם במה שהאריך בזה. גם בספר דיני שביעית (הוצאת תשנ"ג, פרק יד סעיף יח) כתב להחמיר בזה בשמו של הגאון החזון איש זצ"ל. [אלא שהרה"ג רבי בנימין יהושע זילבר בספר הלכות שביעית חלק א' (עמוד כה), העיד שמפורסם בשם הגאון החזון איש זצ"ל, להתיר לזרוע במים, ושהטעם לכך לפי שאפילו אם נאמר שאסור לזרוע בשביעית בעציץ שאינו נקוב, מכל מקום בזריעה במים בלבד יש להקל, שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר].

גם בספר משפטי ארץ (פרק ז' סעיף יז) כתב, שעציץ שיש בו רק מים, דינו כעציץ שיש בו אדמה, ולכן אין לגדל בו גרעין של אבוקדו וכו'. וע"ש בסעיף ד' באיזה מיקרים בכל זאת יש להקל. ע"ש. ואמנם לפי המבואר בהערה הנ"ל העיקר להקל בכל גידולי מים, כל שאין שם עפר כלל. וגם מה שהחמיר באדמת קודש הנ"ל הוא דוקא בגוונא "צנצנת מלאה מים במעט עפר", הא במים לבד יודה להקל בזה, וכדברי אחיו הגאון בעל נחפה בכסף. וכן מבואר בספר השמיטה חלק א' (פרק ג' ס"א סעיף ד') שמותר להשהות זרעים או ענף בכלי מים בלא עפר. ע"ש.

זריעה בכלי שיש בו מים וצמר גפן

וגם אין זה עפר לא החמירו בו. ע"ש. והוא הדין בצמר גפן ומים, מאחר שאין כאן עפר כלל, ועושה כן בעציץ, לא החמירו בו ושרי. וכן העלה בספר אור לציון (שביעית עמוד כו). ע"ש.

בעל העציץ לבעל הזרעים כיון שמשך קנה. וכן להיפך פסק עד שיחזיק וטעמא דמילתא דכיון שהוא נקוב נחשבים הזרעים כמחובר לקרקע ודינם שוה לקרקע, ומשום הכי דינם נמי היא בחזקה. ודייקינן מיניה דאם לא יהיה העציץ נקוב הוה ליה כתלוש ונקנה הכל במשיכה, אם כן דון מינה לנידון דידן דכיון שאינו נקוב הוה ליה כתלוש ולא חשיב כמחובר לקרקע. ואם כן לכאורה יש להתיר לזרוע במים. אלא שעדיין יש לומר, דאף שלגבי קנינים נחשב כתלוש, מכל מקום לענין זריעה הוה ליה כזרוע בשביעית, ואסור.

והביא ראיה לאסור בזה, ממה שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רצד סעיף יט) גבי אילן שעקרו הרוח או שטפו נהר והוליו למקום אחר, והוסיף עליו עוד עפר, ונשרש בארץ, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הארץ שבא עמו בלא תוספת אחר, הרי זה כנוטע ופטור מערלה וכו'. אילן שנעקר ונשאר משרשיו מחובר אפילו כעובי המחט וכו', בידוע שיכול לחיות בלא תוספת עפר וכו'. הרי כל שיכול לחיות באותו עפר בלא תוספת עפר ממקום אחר דהרי זה כנוטע, וגם ממה שכתב נשאר משרשיו מחובר אפילו כעובי מחט דהוי כנוטע, נראה שגם בנידון דידן כיון שבעפר שנותנין תוך הצנצנת במים הוא חיותו דוקא ולא במים בלחודדיהו, אם כן

(לד) נתבאר לעיל, דדמי למה שכתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו') שבעציץ מלא גללים מותר לבדוק את הזרעים, ופירש הרדב"ז שם, דכיון שעושה כן בעציץ,

לה. מותר להניח פרחים תלושים בתוך עציץ מלא מים בשנת השמיטה. ואפילו פרחים ושושנים סגורים, שעל ידי נתינתם במים יפתחו, אף על פי כן יש להקל בזה. ויש אומרים שאם הפרחים יוצאים מן העציץ, צריך להעמידם על גבי דבר המפסיק בין העציץ לבין האדמה. ואפילו מרצפות שלנו מועילות בזה. ומעיקר הדין אין צריך להחמיר בזה. (לה)

ליתן פרחים סגורים לתוך אגרטל עם מים - בשביעית

(לה) בספר מנחת ירושלים (פרק ד' סעיף כה), כתב להחמיר בזה והצריך ליתן דף להפסיק בין הפרחים היוצאים מן העציץ לקרקע. ע"ש. אולם לדינא נראה להקל בזה, דהנה גבי שבת מצינו להרמ"א בהג"ה (סימן שלו סעיף יא) שכתב, ומותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת, ובלבד שלא יהיה בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים [מהרי"ל]. ודעת החיי אדם שלא התיר הרמ"א אלא להחזיר ענפי אילנות למים שהיו בהם כבר. אך בתשובת הרשב"א חלק ד' (סימן עג) מבואר, שירק הראוי לאכילה בו ביום מותר להשקותו כדרך שמותר לטלטלו. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן שכא סעיף יא). ע"ש. ונחלקו האחרונים כשיש בענפים פרחים ושושנים שעל ידי נתינתם במים הפרחים והשושנים יפתחו, אם מותר בכהאי גוונא ליתן את הענף לתוך המים, או לא, שדעת המהריק"ש בערך לחם (סימן שלו) דחומרא יתירה היא, שרק בחיטים ושעורים שמצמיחים דבר חדש על ידי שרייתם במים, אסרו לשרותם במים זמן ממושך בשבת, אבל פרחים ושושנים סגורים שנפתחים בלבד ואין שם דבר חדש שלא היה בהם מתחלה, אין מי שחושש בארצותינו ליתנם למים בשבת. והובא בברכי יוסף. וכן בספר שם חדש (דף קיז). וכן העלה בשו"ת פעולת צדיק ח"ג (סי' כא וסי' קב). ושכן המנהג להקל כדעת המהריק"ש. וכן כתב בספר נהר מצרים (הלכות שבת אות ז). אולם מהר"ח פלאגי בשו"ת חקקי לב (חלק אורח חיים סימן י)

אלא דיש לומר שכל מה שהחמיר ביחודה דעת הנז' הוא דוקא בשבת, דאיסורי שבת ודאי חמירי טפי מאיסור שביעית בזמן הזה דהוי מדרבנן, וכדאי הוא גדול האחרונים המהריק"ש ודעימיה הנ"ל לסמוך עליהם להקל בזה. ובפרט שגם בשבת כתב בשו"ת חקקי לב הנ"ל, דבחיטים ושעורים יש בזה איסור תורה ליתנם במים, אבל בפרחים ושושנים סגורים שנפתחים במים, יש על כל פנים לאסור מדרבנן. ומרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ריש סימן ח') כתב, שאין לנו להוסיף גזירות מדעתנו ואיסורים מדרבנן, דבחיטים ושעורים מצמיחים דבר חדש, אבל בפרחים

פרק ה' - סיקול משדה בשביעית

א. אסור לסקל [לפנות] את השדה מהאבנים בשנת השמיטה, בין אבנים גדולות ובין אבנים קטנות, בין בשדהו בין בשדה חבירו, כיון שמכשיר בכך את הקרקע לזריעה ולנטיעה. (א)

ב. אם יש לו צורך באבנים לבנין וכדומה, ואין כוונתו למטרה חקלאית, יוציא רק את השכבה העליונה של האבנים התלושות וישאיר מתחתן את המחוברות לקרקע, ובכך יהיה ניכר שאין כוונתו למטרה חקלאית. וכל שכן קבלן הבונה בית דירות ולוקח אבנים לצורך הבניה, שמותר לו לקחת את כל האבנים שבשדה, ואינו צריך להשאיר שם האבנים התחתונות, שהרי אומנותו מוכיחה עליו שמתכוין רק לאבנים. וגם בזמנינו שאין רגילות לקחת אבנים מהשדה לצורך בנייה, אלא לוקחים אבנים ממחצב שבהרים, אפילו הכי אין צריך להחמיר נגד הראשונים. (ב)

ושושנים אין כאן הצמחת דבר חדש. ע"ש. ולפי זה בשביעית בזמן הזה נראה עיקר להקל. שגידולי מים שרי.

ועוד סברא אלימתא להקל בזה, דגבי שביעית הרי התרנו כל המלאכות דרבנן שבאים לקיים את הצמח. וכאן כשהוא מניח את הפרחים לתוך אגרטל עם מים, כל כוונתו כדי לשמר את הקיים, שהפרחים לא יבולו ויתייבשו. אבל בשבת לדעת האוסרים אפילו

(א) על פי המבואר ברמב"ם (פרק ב' מהלכות שמיטה הלכה י'). וכן הוא בחזון איש (סימן יט אות א'). וכתב, דאפשר שאף בתלושות אסור לכתחלה כל שמתכוין ליפות את הקרקע. וכן כתב בשו"ת הר צבי (אורח חיים סימן קעו) שהאיסור הוא גם בתלושות. ע"ש.

ליקח אבנים משדהו לצורך בנייה

(ב) ז"ל הרמב"ם (פרק ב' הלכה י"ב): מסקל שדהו בשביעית מפני שהוא צריך לאבנים, נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, וכן אם היה לו בשדהו גרגר של צרורות, או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, ואם יש תחיתהן סלע או קש יטול את כולן. ובהלכה יב כתב, וכן הקבלן מביא מכל מקום ואפילו אבנים גדולות בין משדה שקבלה בין משדה שלא קבלה. ע"כ. וכתב הגאון החזון איש (שביעית סימן יט אות ב') לא יפתח אדם מחצב כו', מה שנראה מתוך

המשניות הללו דאסור לסקל בשביעית בין גדולות בין קטנות, בין משלו בין משל חבירו, בין שהתחיל מער"ש בין שלא התחיל מער"ש, בד"א במתכוין ליפות שדהו, ודוקא מחוברין אבל תלושין מותר, כמ"ש התוס' מו"ק (יג. ד"ה נטיבה), ומ"מ איסורא דרבנן איכא, וכמ"ש התוס' שם נוכוונתם למ"ד (מו"ק ג.) תולדות דאורייתא, ואפי' למ"ד דרבנן מ"מ כיון דבשבת הוי תולדה דאורייתא, הכא בשביעית קנסוהו. אבל נתקוצה מן התלושין כיון דבשבת לא חשיב חורש, הכא לא קנסוהו, ומ"מ מדרבנן אסור אף

בשדה א"כ קרוב שלא גזרו בזה למראית עין וחשדא, משא"כ בזמנים דהיה שכיח. וכעת אקצר בזה. ועוד יש להתבונן בזה. ע"כ. והיינו, דכל שמוכח שאין כוונתו לייפות הקרקע, שרי. ובמחצב שבהרים מוכח הכי, שאין מגדלים שם כלל.

ובעיקר הדבר, יש מח' מה הטעם שקבלן מותר. א. י"א שקבלן הוא מי שקיבל עליו לבנות, ובמקרה כזה לא חששו חכמים למראית העין. ב. י"א היינו שקבל שדה באריסות לעבוד אותה, ומותר מטעם שנחשב כנוטל אבנים משדה חברו. ג. וי"א שקבלן הוא מי שדרכו לעשות בנינים בקבלנות, ולכן מותר ליטול אפי' מתוך שדהו שהכל יודעים שצריך אבנים לבנין. ע' בפיהמ"ש ובר"ש וברע"ב ובמשנה ראשונה שם.

ובמנחת שלמה על הש"ס (מס' שביעית עמ' פא) נקט הגרש"ז אויערבך לדבר פשוט, שאסור לבעל השדה לשכור קבלן לסקל לו אבנים [קטנות, ואולי אפי' אבנים גדולות לחוד] לצורך בנין, שהרי בעל השדה כוונתו רק לצורך סיקול שדהו, ולא שרי אא"כ שניהם רוצים בזה צורך בנין או עכ"פ גם לצורך בנין, כיון דסגי בכוונה לשני הדברים. מיהו שמעתי שהחזו"א התיר לבני קיבוץ שעלבים בשעת הדחק לסקל שדותיהם, באופן שישתמשו באבנים אלו לבניית גדר שהתחילו לבנותה מערב שביעית, אע"פ שקבלו תשלום מיוחד מקק"ל עבור הסיקול. וע"ע בחזו"א (סי' יט סק"ח). וצ"ע. אלא שיתכן שהמעשה שם היה בכה"ג שבני הקיבוץ היו עושים את הסיקול גם בחינם, בגלל הצורך באבנים לבנות הגדר, ולכן שפיר התיר להם לקבל שכר אע"פ שבעלי השדה היה רצונם רק בסיקול השדה. ועדין צ"ע. גם צ"ע מהא דשביעית (פ"ד משנה א), שמבו' שאסור ליטול אפילו הגס הגס, שניכר שאינו מתקן השדה במה שמשאיר את הקטנות, אם נוטל בטובה. וא"כ לכאורה ה"ה הכא, כיון דעכ"פ יחזיק לו

בתלושין, ודברי רש"י בגיטין למ"ד דאורייתא, או דבשבת הן דאורייתא, ולד' רש"י במו"ק כמ"ד תולדות דרבנן, אבל לקוץ אסור מדרבנן לכל הפירושים, אלא שאיסורו קל. ומ"ש התוס' מו"ק (שם ד"ה נטיבה), דגם חרישה אינה מה"ת, צ"ע, דהא חרישה לכו"ע מה"ת. וכ"כ התוס' (גיטין מד:). ומחובר נקרא כל שהוא דבוק לארץ אפי' לא נשרש, דהא מסקל חייב משום חורש, כדאמר בירושלמי (פ"ז דשבת). ומיהו כל שאינו דבוק אף שהוא בטל לארץ אין זה חורש, ואם הוא דבר העומד לפנותו, כמו כלי תשמיש, נראה דאף איסורא דרבנן ליכא. ואם מניח הנוגעות בארץ אפשר דמותר אף שהן דבוקות, ואפשר שאף בתלושין אסור לכתחלה, כל שמתכוין ליפות הקרקע. וכבר נחלקו בתוס' במחצב במתכוין, ופסק הר"מ פ"ב ה"ח דאף במתכוין מותר. מיהו מל' הרמב"ם שם ה"י מבואר דלא הותר מתכוין אף שמניח הנוגעות בארץ.

וכתב עוד (שם סימן יח אות ט'), דבמקום שחופר ליקח עפר להגביה, לית ביה משום עוור, משום דזבלו מוכיח עליו. ע"ש.

וז"ל החזו"א שם: (סימן יט אות א) ומיהו במגביה ג' לא חיישינן משום מכשיר מקומו לזריעה, כיון דעומד לעשות אשפתא והוי כחורש בבית דיש בו משום בונה, ואין בו משום חורש. כדאמר שבת עג: ובמקום שחופר ליקח עפר להגביה לית בו משום עוור, משום דזבלו מוכיח עליו.

ועיין בשו"ת שבט הלוי חלק ו' (סוף סימן קסז), שדן לגבי זמנינו שאין אדם לוקח אבנים לצורך בניה אלא ממחצב שבהרים וכיוצא, אם ישתנה הדין, וכתב, אם באמת הוא לוקח לצורך בנין כפי עצתם ותיקון חז"ל, הנה בצד זה של השאלה יראה לכאורה דאין אנו צריכים להחמיר נגד הראשונים, כיון דסו"ס לקח לבנין, ומילתא דלא שכיחא לקחת בזה"ז משדה לצורך בנין, וגם אין דרך זריעה במקומות כאלה שיש אבנים גדולות כאלה

ג. מותר לסקל אבנים ממגרשי חנייה וממגרשי משחקים, שבילים להליכה, וכל כיוצא בזה, בשנה השביעית. וכן חצרות ושטחים ריקים שהדרך לנכש את עשבי הבר העולים בהם כדי שלא יהיו מסתור לנחשים, וכן למנוע שריפות, או לשם נוי, מותר לנכשם גם בשביעית. אך אין לעקורם עם שרשיהם, אלא חותכם מעל פני הקרקע. [שלצורך נקיון לא רגילים לעקור מהשורש, ואם יעקור ניכר שמכין שדהו לזריעה. (משפטי ארץ תשס"ז עמ' 68). ונראה דמותר להוציא מהשורש על ידי טרקטור במשטח של מעבר בני אדם, שאינו מיועד לזריעה, דכל מה שהצרכנו שינוי הוא רק במקום חצר שיכול להיות לזריעה, אבל לא במקום שהוא ברור שאינו עומד לזריעה כלל]. ואם חייב לעקור מהשורש לא יעשה במעדר, אלא ביד. (ג)

גינתו, ויש היכר לדבר שאינו מכין שדהו לזריעה, אין בזה חשש. וכן כתב במשפטי ארץ (פרק ה' סעיף ו', וסעיף ד', והערה 7-8). וראה במקורות שכתבנו לגבי כיסוח דשא [בגינות נוי] ורון מינה לנידון דידן.

ומה שכתבנו לענין תלישת עשבים רעים מהגינה, כן דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, הו"ד בשו"ת אבני ישפה (סימן ריג). וראה בשו"ת מנחת שלמה (סימן נא אות י'), מה שכתב לגבי סיקול אבנים. ע"ש. ובשו"ת מנחת יצחק חלק י' (סימן קטו) נשאל בכיו"ב, בגינה שגדלים בה עשבים וקוצים הרבה מחמת ריבוי הגשמים, ומכסים את החבלים, ומונע את הגישה לבלוני הגז, וגם יש חשש שבימות הקיץ המקום ישמש לנחשים וכו', אם מותר לקצצם, וכתב שם, דכיון דנטילת קוצים אסורה רק מדרבנן משום תולדה דחורש, לכן יש לצדד לומר שלא נאסר אלא במקום שנועד לזריעה, דדוקא שם שייך המלאכות שהן תולדה דחרישה. אלא שנתיראתי מפסק הגאון החזון איש שהובא בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן לה). ושם (סימן ג) מתיר על ידי שינוי, וכן כתב עוד בחלק ב (סימן ז). וכן מוכח עוד בכ"מ דצריך דוקא על ידי שינוי. ובספר הלכות שביעית (דף קפב) כתב דיש לעשות כן על ידי עכו"ם.

בעל השדה טובה על כך אסור. וצ"ע. ע"כ. ובהערה שם כתבו, שהמעשה עם החזו"א היה, שהקרקעות היו בבעלות קק"ל, והם אף שילמו שכר העובדים, אך לא היה להם חלק ברוחים מעבודה זו כלל, והתשלום היה רק כדי לסייע לביסוס הישוב. [ומ"ש שהיתה שעה"ד, הוא מטעם שאם לא היו מעבדים את הקרקע בשביעית, היו מנהלי קק"ל עלולים להפקיע מהם את הקרקעות, כי ניתנו רק ע"מ שיעבדו בהם]. ויל"ע לפ"ז אם נחשבו בני הקיבוץ רק כפועלים. אולם מה שהתיר להם החזו"א את הסיקול, היה זה בתנאי שיטלו רק הגס הגס, או שיטלו את העליונות ויניחו התחתונות, ופרט זה כנראה לא סימוהו קמיה דהגרשז"א. ולדינא צ"ע בזה.

ג) במשנה (פרק ד' משנה א') שנינו: מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו וכו'. וכן כתב הרמב"ם (פרק א' הלכה טז). ומבואר שם, דבשדה שלו אינו יכול ללקוט מאומה משום שנראה כמכשיר שדהו לזריעה. ועיין ברמב"ם (שם הלכה יז) שכתב, שאם היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו, מלקט ומביא לפניו, שבהמתו מוכיחה עליו. וכן אם היתה כירתו שם מלקט הכל ומדליק, שכירתו מוכיחה עליו. ע"ש. ומבואר דכל שיש היכר אין איסור בדבר. ולפי זה הוא הדין בנידון דידן שבא לנקות את

ד. גדר של אבנים שיש בגבהו עשרה טפחים או יותר, ורצה ליטול כל אבניו, אם היו בו עשר אבנים או יותר, כל אחת מהן משוי שני בני אדם, או גדולות מזו, הרי זה נוטל, שהרואה יודע שלצורך האבנים הוא נוטל. היה הגדר גובה פחות מעשרה טפחים, או שהיו פחות מעשר אבנים, או שהיו אבניו קטנות ממשוי שני בני אדם, נוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ. במה דברים אמורים בשנתכוין לתקן שדהו והתחיל ליטול בשביעית, אבל אם לא נתכוין לתקן שדהו, או שהתחיל מקודם השביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום, וגודר עד לארץ. [נדוקא כשניכר שאין כוונתו לתיקון כגון שרואים שלוקח את האבנים לבנין סמוך וכדו', הא לאו הכי מיתסר משום מראית העין]. וכן אם היה נוטל משדה חבירו אף על פי שהוא קבלן [הוא אדם ששוכר הארץ כדי לעבוד אותה. והיינו כשאנו לשם מלאכות האסורות בשביעית. וכיון שהוא משדה חבירו לא גזרו], גודר עד לארץ. וכל זה כשניכר שלוקח את האבנים לצורך בנין וכדומה, וכגון שיש בנין סמוך הנמצא בשלבי בנייה. הא לאו הכי יש לאסור משום מראית העין. (ד)

הנחשים במקומות שאין האילנות צריכים להאי עישוב, וכגון שהמקום רחוק מהאילנות וכל העישוב הוא רק בשביל שלא יתאספו נחשים, אפשר להתיר, וכשאינן המקום ההוא עומד לזריעה. ע"כ. וראה עוד מ"ש בזה בספר שביעית כהלכתה (פרק א), ובשו"ת אז נדברו חלק י' (סימן לט). ע"ש.

ובשו"ת באר שרים (ח"א סי' מג) התיר לסקל מגינתו עצים ואבנים, כי הכל יודעים שעושה עבור נקיון, ודמי לבהמתו וכירתו מוכרחת עליו, ורק באבני ישפה (ח"א סי' ריג) כתב גם לתלוש כשיש כסאות.

ובספר דיני שביעית השלם (פרק יא סעיף י) כתב בשם החזון איש והגרי"ש אלישיב, שמותר לעקור עשבים בחצרות בתים ומשקים למניעת התפשטות שריפות או קינון נחשים וכיוצא, אולם יש לצמצם ולעקור רק מה שדרוש למטרות אלה. וכן כתב בספר ארחות רבנו ח"ב (עמוד שנח) בשם החזון איש והסטייפלר זצ"ל, שהקילו לאחרים אך החמירו לעצמם. וכתב שהגרי"י קניבסקי התיר לאחרים לשרפם משום נחשים. והו"ד בספר שמיטת קרקעות (עמוד ססח) ובספר דרך אמונה (פרק א מהלכות שמיטה ויובל ציון הלכה ס"ק צה), הובא מכתב מהחזון איש וז"ל: עישוב בשביל

סיקול אבנים מהגינה

ומה שכתבנו שכל זה כשהדבר ניכר וכו', כן הוא ברדב"ז שם.

ומה שכתבנו שנוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ, מבואר שם, וכן הוא בפ"י הר"ש שם, וברע"ב, ובתפארת ישראל (פרק ג' אות מא). ע"ש.

(ד) משנה שביעית (פרק ג משנה ו), רמב"ם (פרק ב הלכה ז). ומה שהתירו ליטול אבנים גדולות היינו משום שהרואה יודע שלצורך אבנים הוא נוטל ולא לצורך הקרקע. וכן מבואר בפירושו הר"ש שם, וכן הוא בפני משה, ובחזון איש (סימן יט סק"ה ד"ה כז).

ה. אותם הצולים בשר על האש בגינות נוי וביערות, ואוספים עצים קטנים וקש עבור המיתקן המיוחד שבו מדליקין האש וצולין בו את הבשר, מותר לעשות כן בשביעית, ואין לחוש שיחשדוהו שאוסף את הקש והעצים לתיקון השדה, מאחר שהמיתקן מוכיח שהוא אוסף את העצים לצורך הצלייה. (ה)

פרק ו' - חציבת הקרקע ופיתוחה בשביעית

א. לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית, שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוין שיסיר ממנה הסלע. (א)

ב. כל האיסור הנ"ל בחציבת קרקע הוא באופן שמתכוין לעשות שדה והתחיל בשביעית, אבל בזמן שאין מתכוין לעשות שדה מותר. ויש אומרים שאם התחיל מקודם השביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום, וגודר עד הארץ. וכן בחציבה בקרקע של חבירו מותרת, שאין זה נראה כמתקן שדהו. ויש חולקים. (ב)

ויש אומרים שמותר ליטול מגדר זו את כל האבנים, גם הגדולות וגם הקטנות, וכן כתבו המהר"י קורקוס והרדב"ז בדעת הרמב"ם כאן. וראה בתורת השביעית (עמוד קצח). ובערוך השלחן (סימן כ' אות יז). וגדול האבנים שמותר לו לסקל מהשדה, יש אומרים שהוא אבן שהאדם יכול לשאת שתים מהן, וכ"כ הריבמ"ץ (פ"ג מ"ו). ויש

אומרים שכל אבן ואבן שתים מהן ממשוי של חמור. וכמו שהביאו פירוש זה הר"ש סריליא ומהלאכת שלמה שם.

(ה) על פי המבואר ברמב"ם שם הלכה י"ז. ובפרט שי"א שאין דין שביעית נוהגת בשדה הפקר או באדמות ציבוריות, וכמו שביארנו לעיל בפרק ג'.

לחצוב סלע בשדה

א) משנה שביעית (פרק ג משנה ה) לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו וכו'. וכן הוא ברמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פ"ב ה"ו): לא יפתח אדם מחצב בתחילה וכו'. וע"ש שכתב, דכל שהתחיל בחציבה מערב שביעית וחצב עשרים ושבע אבנים מותר להמשיך בשביעית, ולחצוב כל מה שירצה. ועיין בר"ש (פ"ג מ"ה)

שדעתו שאין צריך להתחיל בחציבה מערב שביעית, שדי בכך שיפתח ויגלה מערב שביעית, כשיעור של עשרים ושבע אבנים ואז יהיה מותר להמשיך ולחצוב כדרכו. ע"ש. ועיין בפאת השלחן (הלכות שביעית פכ"א סק"א) שהסביר וביאר שני השיטות בפירוש המשנה של הרמב"ם ושל הר"ש ע"ש.

מתי אסור לחצוב בקרקע - ומתי מותר

ב) הנה במשנה (שביעית פ"ג משנה ה) איתא, לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהיו בו ג' מורביות וכו'. (משנה ו): גדר שיש

בו י' אבנים וכו', וגוממו עד פחות מהארץ טפח, בד"א מתוך שלו, אבל מתוך של חבירו מה שהוא רוצה יטול, בד"א בזמן שלא התחיל

שדהו אפי' יותר מכאן מותר, ארשב"ג בד"א שנתכוון לתיקון שדהו, אבל לא נתכוון לתיקון שדהו אפי' פחות מכאן אסור. א"ר ביבי הורי רבי ייסא כדון תניא לקולא. וע"ש אם הרמב"ם גורס הורי לחומרא. ולדברי הירושלמי י"ל דקאי דוקא על גדר ולא על מחצב.

ובפי' המשניות להרמב"ם מבואר שתפס כדעת הרשב"ג בתוספתא, וז"ל שם: מפני שהוא מתקן השדה כשמסיר ממנה האבנים וכו', וכל זה אם לא נתכוון לתקן שדהו, אבל אם נתכוון לתקן שדהו אסור. ע"כ. וכ"כ הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם שם (פ"ג ה"ו), שלכל הפירושים אם נתכוון לתקן את השדה אסור, והכי איתא בתוספתא. ע"כ.

ולכאוי' יש להוכיח שהסיפא ברמב"ם לא קאי על מחצב רק על גדר, שהרי בגדר מפרשינן שיש שתי תנאים בשביל לאסור, שנתכוון לעשות שדה וגם שלא התחיל מערב שביעית. ולהתחיל מערב שביעית אין כאן שיעור. ואילו בדין מחצב מפורש ברישא שאין די בהתחלה מועטת אלא שהתחיל לחצוב כ"ז אבנים גדולות. גם בירושלמי איתא כלשון התוספתא הנ"ל לגבי גדר, ולכאוי' אפשר לדייק מזה שדוקא לגבי גדר יש קולא, לא כן לגבי מחצב.

וכ"כ מהר"י קורקוס על הרמב"ם שם (פ"ג ה"ח) שדברי הירושלמי הם הם התוספתא הנ"ל, וסובר רבינו דלא קאי רבי יהודה אלא אגדר, שהרי בירושלמי על דין גדר מייתו לה.

איכרא שבפי' הרא"ש שם איתא: מחצב, שדה שיש בה סלעים גדולים ורוצה לחצבן ולהוציאן חוץ, לעשות שדהו ראויה לזריעה, וכו'. תוספתא. בד"א בזמן שמתכוין לעשות שדה אבל אם אינו מתכוין לעשות שדה אפילו דבר מרובה מותר, רשב"ג אומר וכו', והלכה כרבנן. ע"כ. ומשמע שהרא"ש גרס אחרת בתוספתא, ודעת ר' יהודה היא דעת סתם תוספתא, והוי רבים נגד דעת רשב"ג. והרא"ש

בו מערב שביעית, אבל אם התחיל בו מערב שביעית מה שהוא רוצה נוטל. ע"כ. ויש לעיין אם מה שאמרו בד"א וכו', קאי רק על דין גדר אבנים, או גם על דין פתח מחצב.

והנה הרמב"ם (שביעית פ"ב ה"ו) כתב: לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית, שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון, שיסיר ממנה הסלע, ואם התחיל מקודם שביעית ופצל ממנה כ"ז אבנים וכו', ה"ז מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה. ובהלכה ז' כתב: גדר של אבנים וכו', אם פחות מ' נוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ. ובהלכה ח': בד"א, בשנתכוון לתקן שדהו, והתחיל ליטול בשביעית, אבל אם לא נתכוון לתקן שדהו, או שהתחיל קודם שביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה. וכן אם היה נוטל משדה חבירו אע"פ שהוא קבלן גומם עד לארץ. ע"כ.

וגם כאן יש לעיין, האם מה שכתב הרמב"ם בהלכה ח' להקל כשלא נתכוון לתקן שדהו, קאי גם על הלכה ו' בדין מחצב, או דקאי רק על הלכה ז' בדין גדר. ומסברא יש מקום לומר שחציבת אבנים שאני, דחמירא טפי, לפי שנראה כעוקר סלע משדהו בשביל לתקן את השדה.

והנה הרמב"ם כתב בהלכה זו שאם לא נתכוין מותר, וזה אינו מפורש במשנה. אך מצינו שבתוספתא (שביעית פ"ג ה"א) הובאה מחלוקת בזה לגבי מחצב, וז"ל: א"ר יהודה בד"א בזמן שמתכוין לעשות שדה, אבל בזמן שאין מתכוין לעשות שדה אפי' דבר מרובה מותר. אמר רשב"ג בד"א בזמן שאין מתכוין לעשות שדה, אבל בזמן שמתכוין לעשות שדה אפי' כלשהו אסור. ולא נתברר כמאן הלכתא. וצ"ל שהרמב"ם פסק כדעת ר' יהודה לקולא.

ובירושלמי הובאה פלוגתא זו לגבי גדר. והובא בכסף משנה (בהלכה ח): אר"י בד"א שלא נתכוון לתיקון שדהו, אבל נתכוון לתיקון

שלא כתב כן רק בדעת הרמב"ם ובדרך יישוב דברי הרמב"ם. אלא שברוך אמונה (שמיטה פ"ב ה"ו) פסק להלכה כדברי החזו"א הנ"ל, דמה שאמרו שאם התחיל קודם השביעית כ"ז אבנים וכו' מותר, היינו אפי' אם ניחא ליה בתיקון השדה, ודעתו לזרעה אחר שביעית, משום שעיקרו הוא לצורך האבנים לבנין, ותיקון השדה טפל אצלו, לכן התירו חכמים, שכל שעיקר המלאכה אינה לעבודת הארץ אין איסור מה"ת, ולכך התירו חכמים בכה"ג, אבל אם עיקר הכוונה להכשר הקרקע ושימוש האבנים טפל אצלו, אסור בכל גווני. ואם כונתו רק לאבנים ולא איכפת לי' בתיקון הקרקע, מ"מ לפתוח לכתחלה אסור בשביעית אא"כ פתוח כנ"ל. ע"כ.

ולענין הלכה, כאשר אינו מתכוין לצורך השדה האם יש להתיר הכל, הנה המתבאר מכל האמור לעיל, שנח' בזה בתוספתא, וכתב מהר"י קורקוס שגם ר' יהודה לא התיר רק בגדר, שמשמע בירושלמי שנחלקו בגדר ולא במחצב. וכן מבואר בפיהמ"ש להרמב"ם לאסור. וכן פירש הרדב"ז לאסור. והחזו"א מפרש שגם ר' יהודה לא התיר רק כשעיקר כוונתו בשביל האבנים. אלא שהרא"ש מפרש להתיר. ולכאור' אית לן למינקט כרבים, ובפרט שהרא"ש כתב כן בפירושו למשנה ולא בתורת פסק. ואולי מה שכתב הרא"ש והלכה כרבים, נתכוין לפסוק שכך הלכה. וצ"ע.

ושוב הראוני שבכפתור ופרח (פרק מח) כתב, תוספתא, אר"י בד"א בזמן שמתכוון לעשות שדה (פי' לתקן השדה. וכן תרגם וכן הבקר אשר עשה), אבל בזמן שאין מתכוון לעשות שדה, אפי' דבר מרובה מותר. ע"כ. ומשמע שפוסק כר' יהודה. ואולי משום שבשל סופרים הלך אחר המיקל. ונבירימב"ץ העתיק כל לשון התוספתא, וגורס שם דברי ר"י בסתם, ולכאור' כן גרס הרא"ש ולכן כתב שהלכה כרבים]. וכן משמע לכאור' באגודה (שביעית פ"ג) שפירש

מפרש עד שיהיה בו ג' מורביות, לא שכבר התחיל לחצוב שיעור זה, אלא שיש בו שיעור זה. וא"ש לשיטתו שאם אינו מתכוין לתיקון שדהו הכל מותר. ולפ"ז מה שאמרו שהוא כמתקן שדהו, היינו מפני החשד שמא כוונתו לזרעה, אבל בעצם תיקון השדה אין איסור, שהרי אם יש בה שיעור ג' מורביות מותר לחצוב אע"פ שמתכוין לתקן שדהו.

והחזו"א (שביעית סימן יט אות ד) הק' על לשון הרמב"ם בזה, ואח"כ כתב, ונראה שאף ר' יהודה בתוספתא לא התיר באינו מתכוין לאבנים אלא לשדה, אלא כולה מתני' במחצב לצורך אבנים, אלא ר' יהודה אמר דאיירי בדעתו לעשות שדה ודעתו לזרעה אח"כ, והו"ל אבנים עיקר ותיקון השדה טפל, ובוזה התירו חכמים בגדר במניח טפח או התחיל מערב שביעית אף בשלו ואף בקטנות, ובי"ט י' אבנים משוי ב' בנ"א אף להתחיל מערב שביעית ולגמור עד לארץ, אבל באינו מתכוין לעשות שדה כלל, נוטל הכל עד לארץ אף בקטנות. ובד"א שכתב הרמב"ם, עיקרו על גדר, דבמחצב אין נפקותא, דלפתוח בשביעית אסור אף באינו מתכוין שמא יאמרו וכמש"כ הרמב"ם, ובשכבר פתח מערב שביעית הרי מנקר כל מה שירצה [אפי' קטנות מאבני כתף]. ובמחצב אין כאן רק תנאי אחד שיפתח מערב שביעית [השיעור הנ"ל] ונוטל אף בשלו אפי' קטנות. ומ"מ כלול גם דין מחצב בדברי הרמב"ם להתיר במתכוין. ולפ"ז י"ל דהא דאנו מתירין אף במתכוין, משום דבשביעית כל שעיקר המלאכה אינו לעבודת הארץ אינו אסור מה"ת, והתירו חכמים במקום שהתירו, [וה"נ ס"ל לרשב"ג לק' ה"ד דמלמדין הפרה לחרוש אפי' בשדה, מיהו בתוס' גרס בשדה חברון]. ע"כ. ומבואר שהחזו"א מפרש שגם לדעת ר' יהודה אסור במתכוין לצורך השדה. ולכאור' זהו חידוש נגד סתמות דברי המפרשים.

ודע, דלכאור' בדעת החזו"א לענין הלכה, אינו מוכרח כ"כ דהכי סבירא ליה, שאפשר

ג. אסור לבנות גדר בשביעית בין שדהו לשדה חברו, [כיון שלצורך בניית גדר יש לחפור תחלה יסודות להחזקתה, ויש חשש שאחר חפירת היסודות יימלך להשתמש בחפירה לזריעה או לנטיעה, ולא לבניית גדר]. אבל לבנות גדר בינו לבין רשות הרבים מותר [באופנים שמותר לשמור את שדהו. ויש עוד טעמים במפרשים], ואפילו אם מעמיק בחפירה עד הסלע, מותר. וכן מותר לחפור בורות לצורך תקיעת עמודים כדי להניח שם גדר או רשת, שאין דרך לזרוע סמוך לרשות הרבים. א.

שביעית. ועיין עוד בזה במלאכת שלמה עדני (פ"ג מ"ה) שהביא בשם ה"ר יוסף ז"ל, דמלשון המשנה "עד שיהיו בו" משמע שאינו מקפיד אלא עד שיהיו בו אבנים הרבה. ע"ש. וכן כתב ברש"ש (פ"ג מ"ה). ועיין במסכת שביעית משנת יוסף (פ"ג מ"ה) מה שהתקשה בביאור זה, דאם אין הסלע מגולה כלל איך יתלה הרואה שעושה לצורך האבנים. ע"ש.

ולענין חציבה בקרקע של חברו, הנה לגבי גדר מבואר במשנה (פ"ג מ"ו) במה דברים אמורים מתוך שלו אבל מתוך של חברו וכו'. וביארו הר"ש והרא"ש (שם) שמותר לחצוב במחצבה של חברו משום דלא מיחזי כמתקן שדה. ע"ש.

ועיין ר"ש (פ"ג מ"ה) שכתב, דאף במחצב הדין כמו בגדר דאסור ליקח עד הארץ, וגוממו עד פחות מהארץ טפח. וכתב הגאון החזון איש (שביעית סי' יט סק"ה ד"ה ולפי זה) דכל המתכוין לתיקון השדה אסור אפילו מניח טפח בארץ, אבל בירושלמי משמע דלא קיימא לן כמשנתינו. וצ"ע. ע"ש. ועיין עוד בהמהר"י קורקוס (פ"ב ה"ז) ע"ש.

ושיעור האבנים, עיין במשנת יוסף (מסכת שביעית פ"ג מ"ה) שהביא שיטות המפרשים בענין שיעור האבנים שצריכים להיות מגולים, או חצובים בערב שביעית.

דין בניית גדר בשביעית

ומשמע שבינו ובין שדה חברו אסור, וכדאי בירושלמי דלהלן. ופי' הר"ש שם, דקמ"ל דלא

דברי המשנה, שרוצה לחצובם ולהוציאם ולעשות שדה ראויה להזריע. גם בפירוש הר"ש שם משמע שנוטה לפירוש הרא"ש. ויותר מוכח כן ממה שפירש הר"ש להלן במשנה ו' לגבי בשל חברו, והובא להלן, ומוכח שהרא"ש ס"ל כדעת הרא"ש להתיר.

ועיין בשו"ת מהרי"ל דיסקין (בדיני שביעית סימן כז אות יז) שכתב ב' אופני ההיתר לפתיחת מחצב. וכתב, דלפי מה שכתב הר"ש בשם התוספתא דאיכא מאן דשרי אפי' במתכוון לעשות שדה לצורך מוצאי שביעית, ולא חיישינן למיחזי כמתקן לצורך שביעית, כיון דאיכא שיעור מרובה כל כך לא חיישינן למראית העין, דמאן דחזי קאמר לצורך אבנים קעביד. ולפי זה אחר דרבים סברי דשביעית בזמן הזה דרבנן, וגם מלאכה זו היא דרבנן, ויש הרבה עניים הנצרכים למלאכה אפשר להתיר ולסמוך על דעה זו, ואפי' במתכוין נמי מותר לפי האופנים הנ"ל. ויש להתיישב. ע"ש.

וכבר הזכרנו שיטת הרא"ש (שביעית פ"ג מ"ה) בחציבת אבנים, שכל שיש בשדה שיעור של ג' מורביות יכול לחצוב כולו. והטעם, שכיון שיש בו כל כך אבנים יאמרו העולם לצורך בנין הוא מוציאן ולא לתקן שדהו. ע"ש. ומשמע שאין צריך לחצוב מערב שביעית, וגם אין צריך להיות מגולה מערב

ג) במשנה (שביעית פ"ג משנה י) הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים, מותר להעמיק עד הסלע.

ד. מותר לבנות בשביעית גדר להפריד בין שדהו לביתו, או לחצרו, או לבית של חברו, או לחצרו, ואפילו שעקב הבנייה מעמיק בקרקע. וכן מותר לבנות גדר בין שדהו לשדה גוי, ורק בין שדהו לשדה חברו ישראל אין עושים גדר, וכמו

ומקריין את הפירצה במועד, ובשביעית בונה כדרכו. ובגמ' שם (ז.) דבחצר פשיטא שבונה כדרכו, אלא דקאי בגינה, ואע"ג דמיחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי, שרי.

וע"ע במשנה ריש מו"ק, ובגמ' שם (ד: ז.) שלחכמים עושין את האמה בתחלה [בשביעית], ואין חוששין משום שנראה כעודר או משום שמכשיר אגפיה לזריעה. וכתב החזו"א (סי' יח אות ט ד"ה שם בר"ש) הא דלא חיישינן להכי [דילמא מימלך זורע אותו מקום] בעושה אמה [אמת המים, ראה פרק ה סעיף פ], התם ודאי לא מימלך, וכן בבונה חייץ ע"פ הגיאות אי איירי בחופר צ"ל דלא מימלך.

והרמב"ם (שמיטה פ"ב הי"ג) כתב: פרצה שהיא סוגה בעפר אם אינה מכשלת את הרבים אסור לבנותה, ואם היתה מכשלת את הרבים או שלא היתה סוגה בעפר אלא פתוחה לר"ה מותר לבנותה. (הי"ד): אסור לו לבנות גדר בשביעית בין שדהו לשדה חברו, אבל בונה גדר בינו ובין רה"ר, ומותר להעמיק עד הסלע וכו'. ע"כ.

ויש לעיין היאך הדין בבניית גדר בלי חפירה, ובתוס' אנשי שם על המשנה (פ"ג מ"י) כתב, שבנין בלא חפירה מותר אפי' בינו לבין שדה חברו, אך ציין שהרמב"ם כתב לאסור בסתם ולא חילק, ומשמע לאסור לבנות גדר, אף בלי חפירה. ולפ"ז טעם האיסור אינו משום שנראה כעודר, אלא משום דמחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי. ובדרך אמונה העיר, שאין זה מוכרח ברמב"ם. וצ"ע.

חיישינן דילמא מימלך זורע ליה, [וכ"ה ברא"ש ובפי' הר"ב שם. וכן בפי' הרדב"ז על הרמב"ם בפ"ב הי"ג והי"ד], אי נמי דלא גזרינן אטו עודר בשדה. [אי נמי דאע"פ שמוציא עפר הרבה רשאי לצוברו. (תיו"ט ע"פ הרמב"ם)]. והר"ש סירילו בפי' המשנה שם כתב, דיל"פ טעם האיסור בינו לבין חברו, משום שסתם בונה עודר, ובינו לבין רה"ר התירו משום הפסד ממונו. ועוד פי' משום שיחשדוהו בשמירת פירותיו. אלא שרוב המפרשים לא פירשו כן. ומהר"י קורקוס (שמיטה ויובל פ"ב הי"ג) כתב, דאפשר שטעם האיסור משום שנראה כשומר פירות שביעית, א"נ משום שהרואה חושד שמתקן השדה לזריעה. ואח"כ הביא הטעמים שכתב הר"ש.

ובירושלמי (שם הל' ז) איתא, אמר רבי יוחנן לא שנו אלא בינו לבין רשות הרבים, דלא עביד איניש דזרע סמוך לרשות הרבים, וליכא למיגזר, אבל בינו לבין חברו אסור. ובמועד אפי' בינו לבין רה"ר אסור, בפירצה שהיא סגה את העפר, אבל בפירצה שאינה סגה את העפר, מותר לגודרה בשביעית. ופירש בפני משה שם, שגדר בינו לבין רשות הרבים, הוא מפני בני רשות הרבים העוברים, אבל בינו לבין שדה חברו, הוי כמתקן את שדהו בשביעית וכו', והא דהתירו לבנות פירצת גדר בשביעית כדרכו, דוקא בפירצה שאינה סגה את העפר, כלומר שנפרצה לגמרי ואינה סוגה בעפר כלל, אבל אם הפירצה עדיין סוגה וסתומה בעפר, אלא שהאבנים נפרצו ממנה, לא, דמכיון דאינה פתוחה כולה לא התירו לגודרה בשביעית. ע"ש.

ולגבי דין סתימת פירצה, ע' במשנה מו"ק (ו:)

שנתבאר. אולם החופר בקרקע כדי לבנות גדר והוא במקום שיש לחוש שיטע שם אילנות במדרכה וכדו', יש להחמיר שלא לחפור בשביעית. ד)

פרק ז' - איסור זמירה בשביעית

א. נאמר בתורה (ויקרא כה, ד): וּכְרַמְךָ לֹא תִזְמֹר, לפיכך כל הקוצץ ענף או יחור מהאילן באופן שהוא מועיל לאילן, שעל ידי כך הוא מתגדל או מתעבה, עובר בלא תעשה. בין שהוא מהכרם [גפן], בין שהוא משאר אילנות. ויש אומרים שבשאר אילנות [שלא בגפן] אין האיסור אלא מדרבנן. א)

ד) על פי המבואר לעיל. וראה ברמב"ם שם (הלכה יד), וכל האיסור הוא בשדה. אך בחצר אין איסור. וכן כתב המהרי"ק על הרמב"ם. שמדברי הרמב"ם נראה שבשדה לבד מיירי, דבבית אין איסור בשביעית, והכי מוכח בגמ' במו"ק (ז). ע"כ. וכ"כ בדרך אמונה, שבחצר מותר לסתום את הפירצה, וכן מותר לבנות גדר. וע' בספר שביתת השדה

(רווח. פ"ז ה"כ) שכתב להתיר להקל לבנות גדר בין שדהו לביתו או לבית חבירו או לחצר חבירו, שהרמב"ם דיבר בשדה. ומה שכתבנו להתיר בין שדהו לשדה גוי, כן כתב בפסקי שביעית למהרי"ל דיסקין. וכן כתב בדרך אמונה (פרק ב הי"ד אות צט). ויש לפלפל בזה. וע"ע במקורות לסעיף הקודם מה שכתבנו לגבי בנין בלא חפירה.

איסור זמירה בשביעית

האדם ליצור ענף נוסף, והוא שיחתוך את ראש הענף, דהיינו האמיר, ועל ידי זה מתבטל לזמן מסויים יצירת האוקסין, ואז העין שתחתיו יוציא ענף נוסף, עם אותם כוחות כמו הגזע. וישנם ב' מטרות בגיזום, האחת לגידול ענפים נוספים באילן, והשנייה להסיר ענפים רבים המכבידים על האילן, אבל לא למטרת גידול ענפים נוספים. ובגיזום הראשון הרי הוא בכלל זמירה, דדמי לזורע שמטרתו לצמוחי פירא.

ותהליך נטיעת הגפן וזמירתו הוא כך: שותלים ענף עץ גפן ארוך באדמה, וחותכין עד סמוך לקרקע, ומשאירים כמה עינים, שנים או שלשה, שמתוך עינים אלה יוצאות ענפי הגפן. המטרה בחיתוכם הוא כדי להעבות את הגזע, מפני שענפים נוספים מכחישים את עובי הגזע. לאחר שנה ושנתיים מתחילים לתת לגפן

א) קודם שנבאר דיני זמירה וגיזום, נבאר תחלה סדר גידול טבעי של העץ, כפי שהביא בספר שביעית בהלכה, ומה פועלת הזמירה בעץ. כי הנה בעץ ישנו ענף מרכזי שהוא הגזע, ויש בו עינים שממנו יוצאים ענפים, אבל לא מכל עין יוצא ענף נוסף, אפילו שמצד עצמו בטבע של עין להוציא ענף, רק שלמעשה גידול בעץ גודל מראש הענף שבלשונם נקרא אמיר, והוא המוביל תהליך גידול של העץ, ומסביבו יש חומר מסויים הקרוי אוקסין, שהוא המונע מהעינים התחתונים להוציא ענף נוסף. אלא שכל ומתרחק האמיר מהעינים התחתונות מאבד האוקסין את כוחו, ועל ידי כך העינים התחתונים יכולים להוציא ענפים נוספים. ויוצא לפי זה שאם נרצה לגרום ליציאת ענפים נוספים יש לנו אפשרות טבעית על ידי פעולת

ממנו כדי שיתחזק כוחו ויתן פריו רק בעתו כמו בכרמים. ובגמרא בבא בתרא (פ:) אמרו, אין קוצצין בתולת השיקמה בשביעית, מפני שהיא עבודה. ופירש רש"י, שיגדל יותר. וכתוב וכתוב לא תזמור. ובגמרא מועד קטן (ב:) רבא אמר, אפילו תימא רבנן אבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא, דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וכתוב לא תזמור. מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב אחרניתא לא מיחייב. ע"כ. ומה שאמרו דזמירה בכלל זריעה היינו משום שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע. וכן הוא בתוספות סנהדרין (כו.) ד"ה לעקל בית הברד אני צריך. וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב-ג), דאינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה וכו'. וכן כתב עוד שם הלכה כ"א. ופסק כרבי יהודה דאמר כדרכו אסור אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הקרקע. וכתב בכסף משנה, דהרמב"ם מפרש דרבי יהודה לא בא לחלוק על חכמים אלא לפרש דבריהם. וראה עוד במנחת חינוך (סימן שכז.) ע"ש.

את צורתו או על ידי חיבורו על גבי ברזלים וכיו"ב, בזמן זה מורידים ענפים נוספים ועושים ריוח בין ענף לענף, דהיינו מקצרים ענפים מסויימים. ולאחר מכן כשגדלים כבר ענפים מתפשטים, גוזמים את ענפי הגפן בסוף החורף לאחר השלכת שגפלו עליו. צורת גזימתו היא הקצרת הענפים, כמו בשלב א' חלק ענפים המיותרים גוזמים עד בסיסן, וחלק מענפים משאירים עד גודל של שתי עינים או שלש שמהם יצאו ענפים נוספים עם פירות. ויש שלאחר שכבר גדלו העלים והפירות, עושים גיזום נוסף, והוא להסיר חלק מן האשכולות כדי שהשאר יגדלו יותר טוב. וכמו כן לפעמים מסירים העלים היבשים לצורך פתחי איורור, או שלא יכחישו את האילן. והיוצא מכל זה שישנם ב' סוגי זמירה: האחד לצורך השבחת הפרי, והשני למנוע הכבדת הענפים על האילן וכיוצא.

והנה איסור זמירה מבואר בתורה בחומש ויקרא, "וכרמך לא תזמור". והיינו כל פעולה שבאה לטובת הפירות אסורה מן התורה. וכלשון הרמב"ם בפירוש המשניות (פרק ד' משנה ה'): שכורתים האילן במקום ידוע

איסור זמירה בכרם ובשאר אילנות

דאיתא בספרא (בהר, כג, ה). ע"ש. גם בספר אור לציון (שביעית, בפ' הרמב"ם פרק א' הלכה ג') כתב, שמשמעות דברי הרמב"ם שבכל האילנות איסור הזימור הוא מן התורה. ומהמכילתא (בפרשת משפטים) שהביא הרדב"ז כאן מוכח כדברי הרמב"ם.

אולם עיין בחזון איש (שביעית, סימן כא אות טו, וסימן כו אות א') שתמה על זה, ופירש כוונת הרמב"ם לשלול שלא נאמר שאין דין שביעית באילנות אלא בכרם וכדכתיב בקרא כרמך לא תזמור, ואת ענבי נזירך לא תבצור, וכשאתה אומר כן שאר אילנות מותר לבצור

ומה שכתבנו דיש אומרים שבשאר אילנות וכו', הנה דעת הרשב"ם (ב"ב פ:) דקציצת בתולת שיקמה היא מן התורה. וכן דעת הריטב"א (ב"ב שם), והרשב"א, והר"י מיגאש שם. וכן כתב בתוס' יום טוב (שם פ"ד מ"ד). וכן משמע בפשטות מלשון הרמב"ם (שם הלכה ב') שכתב: "אחד כרם ואחד שאר אילנות", ומשמע דחייב מלקות על זמירה הוא גם בשאר אילנות. וכן הביין האגלי טל (מלאכת זורע סק"ד) בדעת הרמב"ם. וכן כתב במנחת חינוך (מצוה שכח). וכן הוא בשו"ת ישועות משה (אהרנסון, חלק ד' סימן כו), שלדעת הרמב"ם אין חילוק בין גפן לשאר אילנות, והוא מהא

ב. הגדרת מלאכת זמירה היא לקצוץ את הענפים הגדולים, ולקוץ ראשן כדי שיוסיפו. והחותרך מהאילן את העלים והבדים היבשים, הרי זה בכלל זמירה מדרבנן. וכל זמירה שהיא כדי להוסיף הצמחה באילן מיקרי זומר ואסור. ואמנם כל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות. ואם הכוונה היא לעצים שרי. ואם מתכוין לזימור אסור. ואם יש צורך בגיזום או פירוק עלים וכדומה בשאר אילנות שאינם גפן, לצורך חיותו של האילן, יש להתיר במקום הפסד גדול שאי אפשר להסתפק בגיזום שלפני השביעית. וטוב שיעשו בשינוי. נכונן שלא יגזום חצי ענף כדרכו אלא ענף גדול או רק למעלה, שאז אח"כ לא יגדל יפה. ויש מתירים גם בגפן, כשהוא לאוקמי אילנא. וראה בסעיף ו' ב.)

הכרם ואחד שאר אילנות, אין ללמוד מדבריו שגם בשאר אילנות יש איסור זמירה, אלא קאי דבשאר אילנות יש איסור בצירה ושאר העבודות דרבנן. וע"ש בבבאור הלכה. ולפי זה יש להקל בזמירה בשאר אילנות בזמן הזה, כשהוא צריך לזמירה זו לאוקמי. וכתב במשפטי צדק (עמוד 30) דכל אילן שדומה לגפן, כגון קוי, יהיה בו איסור זמירה מן התורה. וכבר ביארנו שהגיזום בעץ גפן שונה מהגיזום בשאר אילנות, וכמו שכתב הגאון החזון איש, וממילא כל שהעץ דומה לעץ גפן, יהיה בו איסור זמירה מן התורה. ובפרט להסוכרים דאין חילוק בין גפן לשאר אילנות.

גדר איסור זומר - חיתוך עלה יבש מהאילן

כורמים לזמור אותם ולקוץ ראשן בכל שנה כדי שיוסיפו. ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות ג') הוסיף, דהיינו גם בחותרך מהאילן את העלים והבדים היבשים. ע"ש. ועיין עוד בספר שנת השבע (עמוד כ').

ובספר שבת הארץ (פ"א הלכה ה) כתב, דהא דאסור להסיר הענפים היבשים הוא דוקא כשמכוין בזה לרפואת האילן ולא לאכילה. ע"ש. וצע"ק בזה מאי שנא מאיסור הסרת הקוצים שפוגעים בפירות. ודו"ק. וע"ע בשביתת הארץ (עמו"ג). וכיו"ב כתב בספר

כדרך הבוצרין, ומותר לבצור לעבודת האילן, ומותר גם כן לנטוע להבריך ולהרכיב [שאיסור נטיעה נלמד מאיסור זימור ובצירה ונטיעה אסורה מדאורייתא], ואין שייך לאסור גם מדרבנן, כיון שאין בהם כלל איסור עבודה, ולזה הקדים רבינו אף על גב דכתיב כרם, אחד כרם ואחד שאר אילנות בכלל איסור עבודת האילן. ונמצא שדעת הרמב"ם דרק בכרם יש איסור מדאורייתא, אבל בשאר אילנות ליכא איסור מן התורה. וכן דעת רש"י והערוך והר"ש. וכן הלכה. ע"ש. גם בספר דרך אמונה (פרק א' ה"ג ס"ק יב"ד) כתב כדעת החזון איש, דרק בגפן שייך ענין זמירה. ומה שכתב הרמב"ם אחד

(ב) במשנה שביעית (פרק ב' משנה ב') שנינו: מפרקין מאבקין ומעשנין עד ראש השנה. ופירשו הר"ם, ר"ש, מהר"י ן' מלכי צדק, רא"ש, ורע"ב ושאר מפרשים "דמסירין העלין מהאילן להקל משאו". ע"ש. אולם הרמב"ם (פ"א ה"ה) והחינוך (מצוה פד) והסמ"ג כתבו: "דלא יפרק העלין והבדין היבשים". ע"ש. ומבואר דכל זה שרי דוקא עד ר"ה אבל בשביעית אסור.

והנה הגדרת זמירה מובא במלחמות (סוכה לג): דהיינו הענפים הגדולים שדרכן של

דרך אמונה (פ"א ה"ה ס"ק לו) שיש מתירין להסיר העלה שעל האשכול כדי שלא יתקלקל האשכול. ע"ש.

ובספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי (עמוד י"ח ס"א) כתב, דכל זמירה שהיא כדי להוסיף הצמחה באילן מיקרי זומר ואסור מדאורייתא, ולמד כן מדברי הראשונים בב"ב (פ:) כיעור"ש. וראה עוד בזה בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן ד' ד"ה ולענ"ד). ע"ש.

ועיין להחזון איש (סימן י"ט אות י"ד) שכתב לחדש, שכל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות. ובשבת חשיב זומר דסוף סוף הזמירה הועילה, ככל זומר אף שלא דקדק כהוגן, אבל לענין שביעית כיון שאין עושין כן, והוא נתכוין לעצים שרי. דהזימור שאינו בתנאי הזימור הצריך על פי חכמת הנטיעה וגורמים הפסד באיזה ענין מקרי, ודאי קשה לה, ומכל מקום כיון שבכל אופן גידול הגפן משתבח על ידי הזינוב, לכן אם מתכוין לזימור אסור.

ובחזון איש (סימן כא סוף אות י"ז) מבואר שכל מה שהתיר הוא דוקא כשיש חשש שימות כל העץ או שיפסדו כל הפירות, הא לאו הכי אין להקל. ויש לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ, וכל שאינו אלא הרוחה אסור. ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים, וכן חייבים לזבל ולנכש קודם ראש השנה, שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית. ואף אם לא יספיק לכל השנה כל מאי דאפשר למעוטי

חייב למעט. וכן מה שאפשר לאחר עד אחר ראש השנה חייב לאחר ואסור בשביעית. ע"ש. ועיין בקובץ תנוכות שדה (גליון 29) שהאריך בענין זמירה, ע"ש היטב.

ובשו"ת מהריט"ץ (סימן קע"ו) כתב, שנטיעה אינה אסורה מן התורה כזמירה, מפני שאינה מוציאה פירות בשביעית. ע"ש. ומכאן יש ללמוד דכל היכא שכשיזמור האילן לא יציא פירות מחמת הזמירה, אין זה איסור תורה של זמירה. וצ"ע, שהרי אם יזמור בסוף השביעית גם כן לא יספיק להוציא פירות, וכי יהיה מותר לזמור בסוף השנה השביעית. ועוד וכי דרשינן טעמא דקרא. וצריך לומר, שכוונתו דכל זמירה שמועילה להצמיח פירות אסורה, מה שאין כן אם היא לתועלת אחרת מותר. והיינו, דכל מה שהתורה אסרה זימור בשביעית הוא רק משום שהזימור עושה פירות, דאם עושה זימור שאינו מועיל לפירות פטור, וכמו שכתב הגאון החזון איש. ודו"ק. ועיין בהר"ש שבת (ד), ובר"ש גרמיוזאן שם, ובתוספת שבת (עמוד 269). ע"ש.

ובזמנינו החקלאים מקילין לזמור את העצים בשנינו, כל שהזמירה באה לאוקמי אילנא, שיש חשש שהעץ ימות, ובפרט שהזמירה בשאר אילנות [שלא בכרם] אינה אלא מדרבנן אליבא דהחזון איש (סימן כא אות טו-ז). ובספר שביתת השדה (עמוד פג). כתב שהנהיגו בשמיטות האחרונות לבצע זמירה מלאה קודם שנת השמיטה, מלבד מספר שינויים במלאכות דרבנן.

זומר כשצריך רק לעצים או לד"א

וכשהוא מרחיק טפח לא מיחזי כעבודה. ע"ש. ובפירושו הרמב"ם כתב בדברי רבי עקיבא דמיירי כשלא נתכוון לזומר, וברמב"ם (פ"א ה"כ) כתב, המזנב בגפנים והקוצץ קנים קוצץ כדרכו וכו'. ע"ש. הרי דהתיר בכל גוונא.

והנה שנינו במשנה שביעית (פ"ד מ"ו) המזנב בגפנים, והקוצץ קנים, רבי יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח, רבי עקיבא אומר קוצץ כדרכו במגל ובמגירה ובקרדום ובכל מה שירצה. ע"ש. ופירש הרא"ש שהמזנב חותך זנבות הגפנים כדי שיעלה הגזע ויגביר וכו',

בתולת השיקמה, ועיין בספר משנת יוסף חלק ב' (עמוד לה-לז) שהביא באורך רב דברי המפרשים במזנב, ודין פסיק רישיה ואינו מתכוין ומשם בארה. ועיין עוד בזה בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן סג אות ו-ז) שהאריך בדינים אלו, מחתנו הרב מנחם מנדל פוקס שליט"א. וע"ש שהביא הרבה ראשונים רבים לגבי דבר שאינו מתכוין ושינוי באופן הזמירה. וע"ע בערוך השלחן (סימן יט, כב). ע"ש. ובספר לחם שמים (פרק ד' מ"ו). ע"ש.

ועוד יש להקל כשצומחים ענפים שמפריעים למעבר הדרך וגוזם אותם, שאין זה נקרא זומר שהרי אינו מתכוין להצמיח. וכן הזמירה היא רק לכיוון אחד, ולכך אינה מועילה. ועוד שניכר השינוי שעושה ושאינו מתכוין לזמירה, וכן כתב בספר משפטי ארץ, ובספר ושבתה הארץ (פרק ז). ע"ש.

זמירה על ידי שינוי ועל ידי גוי

לפי זה יש לנו שבות אחת, שהיא שביעית בזמן הזה, ואז אין להקל גם על ידי גוי. ולכן הקלנו בזה בשאר אילנות בצירוף סברת החזון איש דזימור בשאר אילנות היא מדרבנן. ועיין בספר שבת הארץ (פרק א' הלכה ה' אות יב) שכתב, שאם עושה באופן משונה מדרך זמירה, שאז בודאי שאינה אסורה מן התורה. ע"ש. ואמנם זה לדעתו דסבירא ליה דעיקר מצות ושבתה הארץ היא בגברא, כמו שכתבנו כן לעיל. אבל לדעת רוב הראשונים דסבירא להו דמצות ושבתה הארץ היא בחפצא, ממילא מה לי אם עושה כן בשינוי או לא.

ועיין בתוס' במועד קטן (ד: ד"ה מפני, שפירשו שלדעת חכמים מותר לעשות אמת המים בתחלה בשביעית, אף על פי שמכשיר אגפיה לזריעה, משום שעל ידי שינוי עביד ליה, ולא מלאכה היא ומותר, דלאו שמיה חרישה. ע"כ. הרי מפורש דבשינוי ליכא איסור גם בשביעית.

וע"ש בפירוש הרא"ש והר"ש ורע"ב ורש"ס ומהר"י פולדא ומהר"י בן מלכי צדק, שפירשו שעושה כן כדי לחזק ולעבות כח הגפנים. כיעו"ש. ולכאורה משמע דאפילו שמכוין להועיל לאילן מותר, ויש לעיין מדוע אין בו סוף סוף איסור זומר, שהרי חותך ומתכוין לעבות את האילן. וכתב הרמ"ז שם דהטעם דשרי ולא הוי זמירה משום דקשה לאילן ואינו בסדר הזמירה, וכל שאינו בסדר הזמירה אינו מועיל לאילן במלאכת הזמירה. והגאון החזון איש (סימן יט, אות טו) כתב, דמזנב אף על פי שמועיל לאילן שרינן משום שאינו מכוין לזמור אלא עושה מלאכה ששונה מדרך הזמירה, ועל פי דברי התוס' יום טוב. ע"ש. ויש רבים מהאחרונים שכתבו לבאר שמזנב בגפנים הוא עושה זאת מפני שהוא צריך לעצים, ואינו מתכוין להצמיח את העץ, וכמו ששינוי בסוף הפרק לגבי מבקיע בזית, וקוצץ

וזמירה בשביעית על ידי אינו יהודי ועל ידי שינוי קצת, יש מי שאומר שמותרת בשביעית במקום צורך גדול, וכן כתב בספר הר המור (עמוד קט) בשם רבי נפתלי הלוי זצ"ל [אב"ד ת"א יפו] דיש להקל בזה. ע"ש. וראה לעיל פרק א' מה שכתבנו בדין אמירה לגוי בשביעית, דאי נימא דמצות ושבתה הארץ היא בחפצא, ממילא גם אם עושה בשינוי, וגם על ידי אינו יהודי, יש איסור בדבר. אבל אי נימא דמצות ושבתה הארץ היא בגברא, יש להקל על ידי שינוי, או על ידי גוי, דסוף סוף הגברא לא עושה איסור. ונראה, דבשביעית בזמן הזה, גם במלאכה שעיקרה אסורה מן התורה, כמו זימור בגפן, אם עושה כן על ידי גוי, הוה ליה שבות דשבות, וכשהוא צריך לדבר צורך הרבה, התירו גבי שבת, ואם כן הוא הדין בנידון דידן. אלא שכבר כתבנו לעיל שדעת רוב הפוסקים, דמצות ושבתה הארץ היא בחפצא, וכן נראה דעת הראשונים, ולכאורה

ג. יש אומרים שאין איסור זמירה מהתורה בענף לח, ויש חולקים. (ג)

ד. איסור זמירה מן התורה הוא כשכוונתו להצמיח, אבל הא לאו הכי אין בו איסור תורה. ויש שאיסורו מדרבנן, וכגון כשקוצץ ענפים שלא יכבירו על האילן, וכן כשקוצץ ענף אחד מבין שנים שלא יהיו תכופים זה לזה, או שקוצץ ענף מקולקל, או ענף יבש, כשאינן כוונתו להצמיח. (ד)

ויתכן דסבירא להו להתוסי' דמצות ושבתה הארץ היא בגברא. ואכתי יש להקל בזה על פי מה שכתב הגאון החזון איש הנ"ל, שכל זמור צריך דקדוק וחכמה, וכל זמור שאינו על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות וכו'. ע"ש. ועדיין צ"ע בדיון זה.

זמירה בענף לח

(ג) רבנו גרשום מאור הגולה (מו"ק ג. ד"ה זמור) כתב, דיש איסור מהתורה לחתוך ענפים יבשים. ע"ש. וכן הוא בפאת השלחן (סימן טו). ועיין עוד בחידושי המאירי (במו"ק שם), ולכאורה משמע דבענפים לחים ליכא דין זמירה. ועיין בחזון איש (סימן כו סק"א) שצידד בדעת הרמב"ם, דהזמירה היא דוקא בענף יבש ולא חי. וראה עוד במה שכתב החזון איש (סימן כא ס"ק טו). ע"ש. וע"ע בדעתו בשו"ת שבט הלוי חלק ג' (סימן קנח, ד"ה

ודעת), וספר שנת השבע (סימן ט סעיף א). ע"ש.

וכתב בדרך אמונה (פרק א הלכה ג ס"ק יב) דזמירה הוי שחותך ענפים יבשים כדי שעל ידי זה יצמח יותר טוב, ואפשר דרק ענפים יבשים בכלל זמור דאורייתא, ולא ענפים לחים שזומרן כדי שעל ידי זה יגדל בריוח יותר וישביח. וצ"ע בזה. ע"ש.

לקצוץ ענף מקולקל מהאילן

(ד) במשנה (פרק ד' משביעית משנה ו') שנינו, המזנב בגפנים והקוצץ קנים, רבי יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח, רבי עקיבא אומר קוצץ כדרכו בקרדום או במגל או במגירה ובכל מה שירצה. ונחלקו המפרשים בפירוש המזנב, במשנה ראשונה שם פירש, מזנב לאו היינו זומר, דזומר הוא שקוצץ כל הזמורות, וכאן אינו אלא מזנב שחותך קצת הזמורות, ובוזא אינו מתקן את האילן, אלא מקל עליו שלא יתייבש מתוך כובד וריבוי הזמורות. והרא"ש וריבנו עובדיה מברטנורא מפרשים, דהיינו כדי שיתעבה הזרע ויגדל כחו, והקשו עליהם במשנה ראשונה ובמלאכת שלמה שם, דזהו זומר דאסור מדאורייתא והיכי שרי רבי

עקיבא, וכן הקשה בתפארת ישראל שם. ובפאת השלחן (פרק א' מ"ב) כתב, מזנב היינו כשעולה הרבה יחורים ביחד וכו' והוא כמו ענין מדל, ומיירי במזנב וצריך לעצים וכו', ובשם רב אחד שמעתי, דמתיר שם דרך זמירה המותרת, דשנה הראשונה מחתכין עד פקק הראשון, ובשנה השנייה עד פקק השני, ואינו איסור זמירה אלא שקוצץ ראשי הענפים, ושמעתי שעשו סמוכים מהמשנה הזאת דהמזנב, וחלילה להורות כן, ואדרבה זו הזמירה הנהוגה עתה, היא הזמירה שכתובה בתורה. והמורה להקל הוא עברייני. ומה שנדפס שמתר לקצץ עד הגזע מיירי שקוצץ לעצים ולא לשם זמירה. ע"ש.

ה. ואמנם מותר לגזום ענף שהותקף במזיקין ויש חשש שהמזיקין יזיקו לשאר העץ נזק כזה המתיר עשיית מלאכה, וגם אם פעולה זו תביא להגברת הצימוח, מותר. אך גזום רק החלק הנחוצ, ולא יעשה אגב כך גיזום לשם השבחת האילן. ה)

ו. לדעת הרמב"ם אין להתיר מלאכות דאורייתא גם אם מטרתן רק כדי להציל את האילן שלא ימות. ואולם מלאכות שחכמים גזרו עליהם בשביעית ואסרום, לא אסרום אלא אם כן נעשים כדי להשביח את האילן. אבל אם נעשים כדי להגן על האילן שלא ימות הרי זה מותר. ודעת רש"י מלאכה הנעשית לצורך קיום האילן אינה מלאכה כלל, ולכן גם מלאכות דאורייתא מותר לעשותן לצורך הצלת האילן. [פרט למלאכת חרישה, שיש אומרים שכיון שרגילים לעשותה תמיד, הרי היא בכלל מלאכת שדה וכרם, ואסור לעשותה בשביעית גם לצורך קיום האילנות]. וכיון דשביעית בזמן הזה

מדל בזתים, ומיירי במדל לעצים, ומזנב לעצים באופן שאין מועיל להאילן, דאם לא כן הוי פסיק רישיה. ע"ש.

וז"ל הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה ה'): ולא יפרק העלים והבדים היבשים. ולדעת מהר"י קורקוס (בפרק ג' מהלכות שמיטה הלכה ט') כריתת ענפים יבשים מהאילן הוא בכלל פיסול [שהוא לשון פסולת] האסור. ויסוד איסורו מפני שהוא משביח לעץ. וראה ברש"י (שבת קג.) זרדין לחין חדשים של שנה זו, ופעמים שהן מרובים ומכחישין האילן ומתייבשים וקוצצין אותם ממנו.

וכן כתב בספר השמיטה להרב טוקצינסקי (חלק א' פרק ג' אות ב' סעיף ב'), דאיסור זמירה הוא בין אם קוצץ הענפים שלא יכבידו על האילן בין שקוצץ ענף אחד מבין שנים שלא יהיו תכופים זה לזה, או שקוצץ ענף מקולקל, או שחותך ראשי הענפים, וכן מה שנוהגים לקצוץ זמורות הענפים בשנה אחת עד הפקק הא', ובשנה שניה עד הפקק הב', וכן הלאה. וגם מה שנוהגים לקוץ האילן בשיעור ידוע כדי להרכיבו, בכלל האיסור הזה, שכל אלו לתכלית גידול ושבח האילן. וכן כתב עוד בפרק ח' אות ג', דפירוש מזנב בגפנים היינו לא שקוצץ זמורות ומניח גוף הגפן וכו', אלא שקוצץ קצה הגפן, וזהו כעין

גיזום ענף שיש בו מזיקין

(ב:) שלרבא משקין בית השלחין משום דתולדות לא אסר רחמנא, דבמקום הפסד לא גזור רבנן כמו שכתב רש"י שם. ומבואר שאילו היה איסור תורה לא היה מועיל אף אם הוא במקום פסידא, ולאוקמי אילנא הרי הוא מטעם פסידא, כמו שמבואר במו"ק (ג.) דסתומי פילי שרי דאית ביה משום פסידא.

(ה) הנה ידוע הדבר שמלאכות של שדה וכרם מתחלקות לשנים, יש מלאכות שהם להשביח את האילן לגדלו ולהפריחו, ויש סוג מלאכות שהן באות לשמור על קיומו של האילן, שלא ימות ולא ינזק ולא יסוג אחר מכות שהוא. והנה באופן שהמלאכה אסורה מן התורה, אסור גם אם הוא לאוקמי אילנא, כדמשמע במועד קטן

מדרבנן, ניתן להקל לצורך, ויש להורות לחקלאים שמלאכות דאורייתא הדרושות לצורך האילן טוב שיעשו על ידי גוי. ואם אין גוי, או שדרוש מומחה יהודי וכדומה, טוב שיעשה את המלאכה בשינוי, דכל שנעשית בשינוי הרי היא כדרבנן, וכדרבנן גם לדעת הרמב"ם יש להקל. (1)

ז. גם מלאכות שאינם ממש כדי להציל את האילן ממיתה, אלא להצילו מנזק חלקי והפסד שאינו גדול, יש להתיר, כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וטוב לעשותם בשינוי. (2)

ח. כשהתירו מלאכות כדי למנוע נזק, הותר הדבר גם כאשר הנזק אינו ודאי, דספק דרבנן לקולא. ואמנם על כל חקלאי להכין את מטעיו היטב בערב שמיטה, ולבצע בהם כל פעולה שתצמצם את ההתערבות בשנת השמיטה, גם אם היא עקרונית מותרת, בעקבות היתר של לאוקמי. [חזון איש]. ומה שאנו מתירים לעשות מלאכות

גדר לאוקמי אילן וגדר אברויי אילנא

ברמב"ם (פרק א' משמיטה ויובל הלכה ח') משקיין בית השלחין וכו', ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ שבה הואיל ואיסור הדברים האלו וכו' ובמדבריהם, לא גזרו על אלו.

ומבואר שההיתר לאוקמי אילנא הוא רק באיסור דרבנן ולא באיסור תורה.

ומאחר שלרוב השיטות גיזום בשאר אילנות הוא מדרבנן, ממילא מותר במקום פסידא. ואמנם יש אומרים שגם בגפן אם הוא לאוקמי אילנא שרי, וראה מה שכתבנו בזה לקמן, שיש בזה מחלוקת ראשונים בעבודות בגוף האילן לאוקמי. ראה להלן. וראה לעיל בפרק א' מה שכתבנו לגבי עשיית מלאכה בשביעית בשינוי, או על ידי שנים. וסברת המקילין בזה חזו לאצטרופי לסניף נוסף, כעין ספק ספיקא.

(2) ראה בקובץ תנובות שדה (גליון 29) מה שהאריך בזה.

(1) בגמרא עבודה זרה (ג:) אמרו, אמר רב יוסף בר אבא, איקלע רבה בר ירמיה לאתרין, אתא ואייתי מתניתא בידיה, מתליעין ומזהמין בשביעית, ואין מתליעין ומזהמין במועד. כאן וכאן [שביעית ומועד] אין מגזמין. וסכין שמן לגזום בין במועד בין בשביעית. ופירש רש"י, מתליעין, נוטלין תולעת שבאילן, ומזהמין, כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו, מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות. וע"ש כתב דבמו"ק אמרו אין מזבלין, והיינו זיבול קרקע שהיא עבודה בשדה ובכרם. ושם בגמרא מבואר החילוק שבין שביעית שמותר לזהם, לבין חול המועד שאסור לזהם, דבשביעית מלאכה אסור רחמנא, ולא טירחה, וכיון שזיהום אינה מלאכה אלא טירחה בעלמא, שרי בשביעית. אבל בחול המועד התורה אסרה גם טירחה בעלמא. ושם בגמרא הקשו, מאי שנא זיהום דשרי, ומאי שנא גיזום דאסור, ומשני זיהום אוקמי אילנא הוא ושרי, גיזום אברויי אילנא ואסור. וכן מבואר

לצורך אוקמי אילן, אינו רק לצורך קיום האילן, אלא גם אם המלאכות הם לצורך קיום הפירות הגדלים באילן, גם זה בכלל ההיתר. ח

ט. מותר להסיר עלים מהעץ כל שהסרת העלים באה כדי להציל את הפרי מרקבון. שהרי גם לצורך קיום הפרי חשיב לאוקמי אילנא. ט

י. מותר לקצוץ ענפים מהאילן על מנת לסכך בהם את סוכתו, שכל גיזום שאין בו כוונה לצימוח העץ, ונעשה כדרך מעשה הדיוט ולא מעשה אומן, אין בו איסור זמירה בשביעית. ומעשה הדיוט היינו שניכר שאינו עושה כן לשם גיזום האילן, כגון שגוזם מצד אחד. י

לאוקמי פירא אם הוא בכלל לאוקמי אילנא דשרי

ח הנה יש לדון בנידון שהוא רק לאוקמי ולא לאוקמי פירות. אולם הגאון החזון איש פירא ולא לאוקמי אילן, אם גם בכהאי גוונא שרינן במלאכות דרבנן, או דבעינן שיהיה דוקא לאוקמי אילן. ומלשון הרמב"ם הנ"ל שכתב "ימות כל עץ בה" משמע לכאורה שההיתר הוא רק בלאוקמי אילן, (רנט).

הסרת עלים מהעץ

ט הנה פעולת הסרת העלים מהפרי נעשית בב' מקרים, לאורר את הפרי כדי שיתבשל, ולפתוח אור ושמש לפרי. וזה נחשב בכלל אברויי אילנא. אולם באשכול ענבים העלים שעל הענבים יכולים לגרום לרקבון של האשכול. וזה בכלל לאוקמי אילנא. וכתב בספר פאת השלחן (א' ז) שיש להתיר

הסרת העלים אם הפרי מתקלקל. ולשיטת הגר"א גם ת"ק לא פליג על ר"ש (בפרק ב' דשביעית משנה ב') שמתיר נטילת העלה מן האשכול בשביעית. וכן דעת רבינו יהוסף במלאכ"ש. אמנם לדעת החזון איש ת"ק חולק על ר"ש ואוסר נטילת העלה מהאשכול.

קציצה מהאילן לצורך סיכוך סוכתו

י הנה אין איסור זמירה אלא כשהיא באה לתועלת האילן או לפירותיו, אבל אם הוא צריך את העצים לסכך בהם או להסיק בהם, וכיוצא, באופן שאין הוא לצורך השבחת האילן, ואינו מדקדק במעשיו שיהיה על ידם תועלת לאילן, מותר, כמבואר בחזון איש (סימן יט אות יד-טו, וסימן כא אות טו). וכתב בספר השמיטה (פרק א'

סעיף י'), שיש לקצוץ דוקא בצורה שאינה ניכרת לזמירה, רק כעין השחתה. ע"ש. ועיין עוד בספר שבת הארץ (קונטרס אחרון אות יא). וע"ש בחזון איש שכתב להסתפק באילני סרק שאין רוב העולם זומרים אותם לשם גידול אם חל עליהם שם זמירה. ע"ש. ובספר כרם ציון (עמוד שלט) כתב בשם המהרש"ל (סנהדרין כו.) והפאת השלחן (סימן

יא. גם גגן הכורת עצים לפני חג הסוכות, אם אין הוא מכויץ לזמירה, ועושה מעשה הדיוט, וכגון שקוצץ מצד אחד, מותר לבקש ממנו שיקצוץ לו עצים עבור סכך לסוכה, וכדומה. אבל גגן הכורת עצים לפני חג הסוכות, ומכויץ לזמירה, אין לבקש ממנו לכרות עבורו עצים לסכך, שהרי הוא כשלוחו ונמצא מכשילו בדבר איסור. אלא אם כן האילנות נמכרו לגוי, וכאשר יתבאר. (א)

יב. עצים הגדלים בצידי החצר או צידי רשות הרבים, ומפריעים לעוברים ושבים בהליכתם, מותר לקצוץ הענפים מהם, שאין איסור זמירה אלא כשהיא באה לתועלת האילן או להשביח פירותיו, אבל כאן שאינו עושה כן לצורך השבחת האילן, אין בזה איסור. וכן אם הוא צריך את העצים להסיק בהם וכיוצא בזה, מותר לקוצצם באופן שאין הוא לצורך השבחת האילן, ואינו מדקדק במעשיו שיהיה על ידם תועלת לאילן. (יב)

בהם העשה דתשמטנה, שבעצים אין קדושת שביעית ואינו צריך להפקירם, אם כן גם הלא תעשה של לא תזמור נמי ליתא, ואם כן אחר דהוי דרבנן הרי בספק קשי ספק מעלי הוי ספק דרבנן לקולא.

וכיצד הוא מעשה הדיוט, מבואר בגמרא מועד קטן (י:), דהיינו שניכר שאינו עושה לגיזום, וכגון שקוצץ מצד אחד. וראה בשו"ת הר צבי חלק ב' (זרעים, סימן נו) מה שהאריך בדין זימור שלא כדרכו. דמצד אחד אף הוי דרך קלקול. ע"ש.

(יא) על פי המבואר לעיל. ועיין להר"מ שטרנבוך בספר שמיטה כהלכתה (פרק א' סעיף י') שכתב, שאם יש בכוחו למונעו לקוץ בצורת זמירה, מונעו בכך מאיסור שביעית. ועיין עוד במה שכתב שם סעיף יא. ע"ש.

(כ) מבואר, דבאופן שהוא קשה לאילן שרי, אבל באופן שהוא משביח לאילן אסור אף על פי שמטרתו לשם עצים. ויש שכתבו, שלכן עדיף לקחת משל חבירו, מכיון שזמירת אילן סרק אינו אלא דרבנן. ואם יש ספק אם הוא משביח את האילן או שקשה לאילן, יש להתיר מאחר שאינו אלא מדרבנן.

ובכרם ציון הנז' כתב, שבאילני סרק איסור העבודה הוי דרבנן, וכל עיקר הדבר שבשאר אילנות נמי אסור בשביעית הביא הרדב"ז בשם המכילתא, שהוא מכן תעשה לכרמך ולזיתך, והלא כרם וזית בכלל היו וכו', מה כרם שהוא בעשה ועוברים עליו אף כל שהוא בעשה עוברים עליו, ופירש הר"מ, והעשה היא הנטיעה והלא תעשה היא העבודה והבצירה. ולפי זה אילני סרק שאין

קוצץ עצים המפריעים לעוברים ושבים

(יב) שיגום. איזהו הוא המדל אחד או שתיים, המחליק שלשה זה בצד זה. וז"ל הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יח): שהקוצץ

(יב) במשנה (שביעית פרק ד' משנה ד') המדל בזיתים בית שמאי אומרים יגום, ובית הלל אומרים ישרש, ומודים במחליק עד

יג. ענפים המפריעים לחוטי חשמל, ויש חשש שבחורף יתנתק חוט החשמל, והדבר ניכר שהענפים גורמים להפרעה, מותר לגזום בשנה השביעית. (י)

שצריך לעצים. ולפי זה גם כשיש ענפים המפריעים לחוטי חשמל וכדומה, הרי כל מטרתו לסלק ההיזק, וניכר שמטרתו לזה, לכן יש להקל. ובירחון אור תורה (אלול תשנ"ד עמוד תתקטז סימן קלה). ע"ש. [וראה בספר השמיטה כהלכתה (פרק א' סעיף י') מה שכתב בדין גנן, שאפילו הוא שוגג שלוחו חייב. ע"ש]. וראה עוד באור לציון (שביעית, פרק א' הלכה י' בביאורים).

וברין זמירה שלא על מנת להשביח או להצמיח, ראה בשו"ת מנחת שלמה (סימן נא אות ח), ובספר מעדני ארץ (קובץ הערות ס"ח אות ח), ובשו"ת משנת יוסף (ח"א סימן סג), ובספר שפת הים (זכר לשביעית, אות פג). ע"ש.

וברין זמירה שאינה מדוקדקת, וזמירה הקשה לאילן, ראה בשו"ת משנת יוסף הנ"ל, ובחזון איש (סימן יט ס"ק יד-טו), ובשו"ת הר צבי (זרעים ח"ב סימן נו), ובמנחת חינוך (מצוה שכז), בשיעור איסור הזמירה. ע"ש.

ואמנם אין צריך שיגזום דרך קלקול האילן, וכמו שכתבו התוס' בסנהדרין (כו.), דעביד ענין דקשי ליה, שכבר פירש הגאון החזון איש (סימן יט אות יד) שאין זו כוונת התוס' דצריך שיהיה בדרך קלקול, אלא כוונתו שאם אינו עושה ככללי הגיזום ודקדוקי הזמירה, בזה אמרינן שאם כוונתו לעצים מותר. ולכן יקצוץ על כל פנים הפרחים בשינוי מסויים, ולא כפי הדרך שקוטפים לקבל צימוח חדש.

ואם מותר לזמר במגרשים קטנים פרטיים, ראה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (חלק יורה דעה סימן כז). ע"ש.

(יג) על פי המבואר בהערה הנ"ל.

אילן או שתים לעצים, הרי זה מותר לשרש. ובהלכה כ' כתב: המזנב בגפנים והקוצץ קנים הרי זה קוצץ כדרכו בקרדום ובמגל ובמגירה ובכל מה שירצה. ע"כ. והיינו שאינו חותך את הענפים דרך זמירה כדי לגדל את הענפים, אלא חותך מעט מראשי הענפים. וכן מבואר עוד בדברי הרמב"ם שם (הלכה כא): אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית כדרך שקוצצין בשאר השנים, מפני שבקציצה זו תגדל ותוסיף. ואם צריך לעציה קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה. ופירש הרדב"ז שם, שהטעם בזה מפני שאין זו עבודת האילן ממש, וכיון שהוא משנה בקציצה, הרי מתברר לנו שאין זו עבודת האילן ממש, אלא לעצים קא בעי לה. ע"ש. ולפי זה הרוצה לחתוך עצים כדי להשתמש בהם או מפני שמפריעים לעוברים ושבים, יחתוך אותם שלא כדרך זמירה, שלא יראה שעושה כן לצורך עבודת האילן והשבחתו, ואין בזה איסור. והיינו, שיקצוץ מצד אחד, וכמבואר בכיו"ב בגמרא מו"ק (י): שהזומר דקל במועד, קוצץ דוקא מצד אחד, כדי שלא יראה שעושה כן לצורך האילן אלא להאכלת בהמתו.

וכן מבואר עוד ממה שאמרו בירושלמי (פרק ב' דשביעית הלכה ג'): אין מגזמין אבל נוטל הוא את הרואה. ופירש הר"ש סירליאו "נראה בעיני דהיינו הרואה לרשות הרבים ומשום דמזיקין, דתנן (סוף פרק לא יחפור) אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהיה עובר גמל ברכבו, ולהכי לא מיחזי עבודה באילן". ובספר אמונת יוסף כתב, דמשמע שמותר אפילו היכא דמעלי לה לאילן, והוי לאברויי אילנא. ע"ש. וראה בחזון איש (שביעית סימן יט אות יד-טו), שמבואר בדבריו שאם הוא זומר שלא כדרך הזמירין יש מקום להקל באופן

יד. יש אומרים שמלאכות הנעשות בגוף האילן, כמו הסרת קוצים מהעץ, אף אם הדבר בא לאוקמי האילן, אסור בשביעית. ויש אומרים שכל שהדבר בא לאוקמי אילן, שרינן אף במלאכות הנעשות בגוף האילן. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן לפיכך יש להקל בזה. ואם הקוצים אינם גורמים לקלקול גוף הפרי, אלא מונע מהפרי שלימות גידולו, אין להסירן בשביעית. ואם הסרת הקוצים באה להקל על הקטיפה, מותר בכל אופן. ולכן באתרוגים ובתמרים מותר להסיר הקוצים כשמתכוונים להקל על הקטיפה. (ד)

טו. מותר לעקור בשביעית אילן פירות כשצריך למקום האילן. ואפשר להקל להעביר את האילן עם מעט מעפרו לעציץ, כאשר העציץ עומד בבית, או לעשות אוהל במקום הנטיעה החדשה, ואחר כך יעבירו את האילן. [ואם עוקר את העץ לגמרי וזורקו, אין לעשות כן גם בשאר שנים, ורק עצי פרי הסמוכים לדירת מגורים, מותר לעוקרם לצורך הרחבת הדירה שהיא דחוקה לבני המשפחה המתגוררים בה, ואין בזה שום חשש סכנה כלל.]

הסרת קוצים מהעץ

(ד) הנה דעת הרב פאת השלחן בפירושו בדעת הרמב"ם (פרק ה' ס"ק יא) שמלאכות בגוף האילן אסור אף אם הוא לאוקמי, ולכן אסור קציצת הקוצים אף על פי שמזיק לפרי. ע"ש. ואע"פ שמותר לעבוד עבודה שהיא לאוקמי, היינו דוקא בכדי להעמיד את העץ על תילו שלא ימות, אבל כדי שלא ינזקו הפירות לא, ולכן יש לאסור בנידון דידן. והוא על פי התוספתא (פ"א ה"ז) וירושלמי (פ"ב ה"ב). ע"ש.

וע"ש בציונים שהביא כן בשם כמה אחרונים. וכן כתב בשו"ת משנת יוסף חלק א' (עמוד קטז). וכן הובא בשמו של הגרי"ש אלישיב זיע"א ברבעון הליכות שדה (גליון 9 עמוד 50).
ואלם מדברי הגאון החזון איש (סימן כא אות יד) מבואר, שאם הוא לאוקמי, מותר אף בעבודה בגוף האילן. רק שאם הקוצים גורמים רק מניעת שלימות גידול הפרי, אסור להסיר הקוצים מהאילן, וכמו שכתב בהערות לשו"ת משנת יוסף (סימן יב) שמאחר וטבע העץ להצמיח קוצים, הרי בהסרתו מיקרי לאברויי אילנא, וכסברת התפארת ישראל (בפרק ב' דשביעית משנה ד'). ועייין בחזון איש (סימן יז אות יט ד"ה שם מדרבנן) שכתב, שיש דברים שחכמים אסרו לאוקמי משום שמיחלף בעבודה. ע"ש. והובאו הדברים בספר שביעית בהלכה (עמוד כב). ומה שכתבנו לגבי הסרת קוצים להקל הקטיפה, כן כתב בשביתת השדה (עמוד פג).

גם המהרי"ל דיסקין (סימן כז אות כח) כתב, דאין עושים בתים לאילן לצל להגן מן הגשם והשמש, ואין מסירין הקוצין היוצאים מן האילן שלא יזיק הפירות. [אלא שיש לעיין מדבריו בקונטרס אחרון (אות רנט) שכתב, שיש להקל משום פסידא במקום שאין הפסד לגוף האילן כי אם לפירות. ע"ש. ולפי זה אמאי אין להסיר את הקוצים כדי שלא יזיקו לפירות, אף שאין הקוצים מזיקין לאילן עצמו]. גם בספר שבת הארץ (ס"א ה"ח) כתב לאסור בזה.

ומהיות טוב נכון לשכור גוי לעקירת האילנות, ומכל מקום לא הותר לעקור את האילן לצורך הרחבה בעלמא או לנוי ויופי הדירה, ואפילו על ידי גוי. (טו)

להעביר אילן מאכל כשצריך למקומו - הערה על המשנת יוסף

עבודה זרה, דוקא במכירה ולא בנתינה. ואמנם דעת הרשב"א בתשובה חלק א' (סימן ח') דבגוי שאינו עובד עבודה זרה מותר ליתן לו מתנת חנם, וליכא בזה לא תחנם, מכל מקום מדברי הבית יוסף מבואר שאינו כן. וכן פסקו בכנסת הגדולה שם, ובספר טירת כסף (פרשת בהעלותך דף רלא:). ובספר מזבח אדמה (דף יב). ומרן אמו"ר הביא דבריהם בקובץ מנחת אהרן (עמוד 26), וביאר טעמא דמילתא בטוב טעם, דגבי חנייה בקרקע האיסור הוא רק בעובד עבודה זרה, שעיקר הטעם באיסור לא תחנם גבי קרקע, הוא פן יחטיאו אותך, וזה שייך רק בעובד עבודה זרה. אבל גבי מטלטלין האיסור הוא גם בישמעאלי.

נמצא שהרב משנת יוסף החמיר בשביעית בזמן הזה דרבנן, והיקל באיסור לא תחנם של התורה, והוי כחומרא הבאה לידי קולא. ואולי נתכוין לומר שיתן לו במתנה תמורת עבודתו שעוקר ומעביר את האילן אליו. ולכן לפי המבואר לעיל בגידולים תחת הגג יש להקל בזה אף על ידי יהודי, ובצירוף סברת הפוסקים שאם מעבירו עם עפרו מותר, נראה שיש להקל להעבירו למקום מקורה, ואין צריך להחמיר ליתנו לגוי, או לעשות כן על ידי גוי.

וע' בשו"ת יביע אומר חלק ה' (חלק יורה דעה סימן יב), ובשו"ת שבט הלוי חלק ה' (חלק יורה דעה סימן צה). ע"ש. ובספר שערי הלכה (הרב דרוק, עמוד רכג), ובספר אור משה של הרב סופר, על קידושין (סימן א').

(טו) בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן יז סק"ה), כתב להתיר בכהאי גוונא להעביר את האילן ולנטוע על ידי גוי אפילו בלי היתר מכירה. ועדיף למכור לגוי על מנת שהגוי יעבירנו עם שרשיו למקום אחר השייך לנכרי, ובזה יצאנו מחשש איסור קציצת אילנות ומחשש איסור שמיטה. וכתב עוד בחלק ג' (סימן כז), דאם צריך להעביר עץ בשנת השמיטה מחמת שצריך את מקומו, ימכור את האילן לנכרי, "או יתן לו במתנה" על מנת שהנכרי יעבירו לקרקע של הנכרי, ויעבירו לפני שיוציא סמדר, שלא יעבור על הפסד פירות שביעית. ע"ש.

ואמנם במה שכתב שיתן לו במתנה, לכאורה אין דבריו נכונים לדינא, שהרי בנתינת מטלטלין במתנה לנכרי, איכא בזה משום לא תחנם. לא תתן להם מתנת חנם. ולדעת רוב הפוסקים גבי מתנת חנם במטלטלין האיסור הוא גם בישמעאלי. וכמבואר במאירי (עבודה זרה כ). שחכמים דרשו מהפסוק לא תחנם שלא יתן להם מתנת חנם, כדי שלא לגזלה ממי שאנו חייבים לו ביותר, כגון גר תושב, והוא בן נח שקיבל עליו שבע מצוות. וכן מבואר בבית יוסף (חושן משפט סימן רמט) דמה שכתב הטור שאסור ליתן מתנת חנם לעכו"ם, לאו לאפוקי ישמעאל שאינו עובד עבודה זרה, אלא לאפוקי גר תושב, דהיינו שקיבל עליו ז' מצוות בני נח, וזהו שאנו מצווים להחיותו. וכן מבואר בשלחן ערוך (שם סעיף ב') עכו"ם שאינו גר תושב אסור לתת לו מתנה. וכתב הסמ"ע דגוי שאינו מקבל עליו ז' מצוות בני נח אף על פי שאינו עובד

טז. אסור לקצוץ אילנות שעושים פירות לעצים בשביעית, כל שהתחילו לעשות פרי, [ובעץ גפן משיגרעו, ובעץ זית משיניצו, ובשאר כל האילנות משיוציאו בוסר] שהרי הוא מפסידן, ונאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ודרשו חז"ל, לאכלה ולא להפסד. אמנם קודם שיהיו פירות בעצים מותר לקצוץ את האילן לצורך עצים להסקה. וכן מותר לקצוץ בשביל לאכול, שהרי נאמר בתורה, והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ומה שאמרה התורה בחריש ובקציר תשבות, היינו לומר שלא נקצור את פירות הארץ כדרך שקוצרים כל השנה, כגון קצירת כמות גדולה בבת אחת, וכדומה. ועל פי זה דילול הנעשה לתועלת הפירות, יש להתיר עד שלב הבוסר, כמה ימים אחר נפילת הפרח. (מז)

מאימתי אסור לקצוץ אילן העושה פירות

ואמנם רש"י בפסחים (נב:) כתב, [בית שמאי אומרים] כל האילנות משיוציאו, היינו תחלת העלין בימי ניסן. ועיין בשבת הארץ (פרק ה' הלכה יח) שכתב, ולענין שאר כל האילנות ששיעורן משיוציאו, יש אומרים שהוא משיוציאו עלין [רע"ב מ"י]. ויש אומרים משיוציאו פרי, שהוא קרוב לגמרו. [רש"י בברכות]. ועיין למהרי"ט בחלק א' (סימן פג) שדן לענין קציצת עלי תותין להאכילם לתולעי משי בשביעית, וכתב, שקודם יציאת הפרי ודאי מותר לקצץ העלין, ואף אחר יציאת הפרי מותר לקרטם בעלין אף על פי שעל ידי כן הפירות מתייבשות ונושרות אין בזה משום לאוכלה ולא להפסד, הואיל וגרמא הוא ואינו מפסידן בידים. ע"ש. ובפאת השלחן (פרק כה סק"ח) העיר על הרמב"ם במה שכתב "ושאר כל האילנות משיוציאו בוסר", דהוה ליה למימר משיוציאו סמדר. ע"ש.

(מז) במשנה (שביעית פרק ד' משנה י') מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית, בית שמאי אומרים כל האילנות משיוציאו. ובית הלל אומרים החרובין משישלשלו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות משיוציאו. ובגמרא (פסחים נב:) אמרו, רבי אלעאי קץ כפניתא דשביעית. היכי עביד הכי, לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד. ואסיקנן, אלא רבי אלעאי בדנסחני קץ, ופירש רש"י, תמרים של דקל זכר, שאינן מתבשלים בו עולמית וכו'. ולעולם הן קטנות. הילכך ר' אלעאי לא אפסיד מידי. ע"ש. ומבואר מכאן שאסור לקצוץ אילנות שעושים פרי בשביעית, משעה שהביאו פירות, משום שהוא מפסיד את הפרי, והתורה אמרה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ולא להפסד. ומשמע דאף אם הוא צריך לעצים, אסור לו לקוצצם משום הפסד הפרי.

ומאימתי האיסור, לדעת רש"י (ברכות לו:), משיוציאו את הפרי. וכן פירש הרמב"ם (בפירוש המשניות) דהיינו, משיתחילו האילנות לשאת פרי. וכן הוא ברמב"ם (פ"ה מהלכות שמיטה ויובל הי"ז). מותר לקצוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי וכו'.

ובשו"ת משנת יוסף (מסכת שביעית פרק ד' משנה י') הביא ב' טעמים לאיסור קציצת בשביעית, משום לאוכלה ולא להפסד, ומשום גזל הרבים. וע"ש הנפקא מינה בין הטעמים.

בינה יתירה באשה יותר מבאיש. ע"ש. והיינו ד"ויבן" לשון בינה יתירה. והנה הרמב"ם כתב טעם אחר לדבר, והוא מפני שנשים ימי שנותן פחות מאנשים, לפיכך הקדים הקב"ה ונתן להם בינה כבר מגיל י"ב שנה. ולמה הרמב"ם עזב את טעם הנאמר בגמרא, ובחר לו טעם מתודש. ועל פי הדברים הנ"ל אתי שפיר, דהרמב"ם נתן טעם לעצם הלימוד, דלכאורה אמאי בינה יתירה ניתנה לאשה יותר מאיש, ועל זה השיב, שיסוד הדבר מפני שנשים אינן מאריכות ימים כמו האנשים, לפיכך הקדים הקב"ה ונתן להן בינה יתירה שנה קודם האיש. וזה גם מה שמצינו כאן גבי שביעית, שכתב טעם שהוא משום גזל הרבים, כדי לבאר יסוד דין התורה באיסור הפסד בפירות שביעית.

ומה שכתבנו לגבי אברויי פירא, ראה בקובץ מבית לוי ד' (שנת תשנ"ד עמוד קיא) שהביא מהחזון איש (סימן טז אות ד'), שבודאי גם בשביל הפסד פירות התירו, מהא דמרבציין שדה לבן כדי שיצאו ירקות, כמבואר במו"ק ו: הרי דמשמע שמשקים בשביל שיהיו פירות לאכילה. וה"ה אילנות משקין משום פירותיהם. אע"פ שהן של הפקר. מ"מ הרי נאכלין ונהנין מהן עד זמן הביעור. ע"ש בריש סק"ד. וכל פסק בעל ספר השמיטה, וסומך על הפוסקים המתירים להשקות גם בשביל הצמחים היוצאים בשביעית, וכנראה מכמה דוכתי משניות. ומהסוגיא דמו"ק ו: ופוסקים שונים. וע' גם בפירוש הרש"ס על הירושלמי (פ"ב ה"ב) דר, ש התיר ליטול העלה מן האשכול דהוי "כאדם המציל מן הדליקה שרוצה שיתבשל האשכול בשה, אבל גבי אורז אברויי הוא ואסור. ע"כ. משמע ג"כ שביאר דלא כהגר"א בשנו"א, ולדידה היתר אוקמי אילנא נאמר גם על אוקמי פירא לחוד.

עקירת עצי פרי בכל השנים

הסמוכים לדירת מגורים, מותר לעוקרם לצורך הרחבת הדירה שהיא דחוקה לבני המשפחה

ועיין בפירוש הרמב"ם על המשניות, שפירש, דאף דבעץ פרי בכל שנה אסור לקוצצו משום לא תשחית את עצה, מכל מקום הכא מיירי דלא טעין קבא, דלא שייך ביה לא תשחית, כדאיתא בפרק החובל. אי נמי מיירי במעולה בדמים לעשות ממנו קורות, דאז לא שייך לא תשחית את עצה. ומיהו משום איסור דשביעית איכא. ובגמ' (פסחים נב:) למדו דין זה משום שנאמר, לכם יהיה לאכלה, לאכלה ולא להפסד. ואמנם הרמב"ם פירש, כיון דאפקרינהו רחמנא לפירות אם יקצצם, הוי גוזל את הרבים. ע"כ. והובא בפירוש רע"ב, בשם ואני שמעתי.

ובתוס' יום טוב שם תמה, ותמיהני למה הכניס עצמו לפרש טעם אחר ממה שאמרו בגמרא. ואף על פי שהתורה ניתנה להידרש בפנים מפנים שונים, הני מילי למדרש בעלמא, אבל בפסקי דינים אין לנו אלא מה שאמרו חכמי הגמרא, כי בלי ספק שעל פי הטעם משתנה הדין מאי דמדמינן ליה. והרמב"ם בחיבורו (פרק ה' משמיטה) כתב טעם הגמרא, משום שנאמר לכם יהיה לאכלה ולא להפסד. ולכן נראה בעיני, שהרמב"ם בפירושו לא נתכוין אלא לתת טעם על דרשה דלאכלה ולא להפסד, ואמר מפני שהוא גזל הרבים, ואין בין פירוש ראשון לפירוש שני ולא כלום. ומ"מ לכאורה א"צ לטעמו, אלא כך היתה מצות השביעית, שלא להפסיד פירותיה, אלא יהיו הפירות חשובים ולא נפסדים.

ובאמת שמצינו כיוצא בזה בדברי הרמב"ם, לענין בת הנעשית לבת חיובא מגיל י"ב שנה ויום אחד, ואילו באיש לא נעשה גדול מן התורה אלא מבן י"ג שנה ויום אחד. ובגמ' (נדה מה:) מבואר הטעם, משום שנאמר ויבן ה' אלהים את הצלע, מלמד שנתן הקב"ה

והנה בעצם דין קציצת עצי פרי בכל השנים, נודע שאין לעקור עצי פרי, ורק עצי פרי

למלך (אסו"מ פרק ז' הלכה ג') דמבואר, דקציצת ענפים שרי, ולד' הבאר שבע שהביא שם שרי רק לצורך מצוה. וראה בדין זה באורך בשו"ת יביע אומר חלק ה' (חלק יורה דעה סימן יב), שהאריך בנידון דידן, והעלה כנו'. ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי חלק ה' (חלק יורה דעה סימן צה). ע"ש.

ובגמ' שם מבואר, שאם היה מעולה בדמים מותר. יכול אפילו מעולה בדמים תלמוד לומר רק. ופירש רש"י, מעולה בדמים, דמיו יקרים לבנין יותר משבח פירותיו. שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי, אכיל טעים בהו טעמא דחמרא, אמר ליה מאי האי, אמר ליה ביני גופני קיימי. אמר ליה מכחשי בחמרא כולי האי, למחר אייתי ליה מקורייהו וכו'. וכן פסק הרמב"ם שם: אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים, או שדמיו יקרים, ולא אסרה תורה אלא דרך השחתה, וכן כתב הסמ"ג (לאוין רכט), דכל שההנאה מרובה מההשחתה אין בזה איסור בל תשחית.

והנה כשעוקר את האילן עם גוש עפר שמסביב לשורשים, כדי לנטעם במקום אחר, בזה פלטינן מאיסור זה, וכדמשמע במשנה (פ"א מעלה מ"ג), אילן שנעקר והסלע עמו, שטפו נהר והסלע עמו, אם יכול לחיות פטור. ופירש הרמב"ם, מנהג האילנות שימשכו שרשיהם בארץ הרבה, ויתעבה עליהם העפר עד שיהיה סביב האילן כמו האבן, אפילו אחר עקירתו, אומר בכאן שאם נעקר האילן באותו העפר הנקרא סלע במקום אחר, אם יש באותו עפר כדי שיכול לחיות בו, אינו חייב בערלה, לפי שלא נחשב זה כנטיעה שניה. ונחשוב אותו כאילו לא נעקרה. וכתב בשאילת יעב"ץ (ח"א סימן עו) שאם יכול לחיות עם עפרו אין איסור קציצה, ויליף לה מדין ערלה. ואמנם יש מי שהשיג על היתר זה,

המתגוררים בה, ואין בזה שום חשש סכנה כלל. ומהיות טוב נכון לשכור גוי לעקירת האילנות, ומכל מקום לא הותר לעקור את האילן לצורך הרחבה בעלמא או לנוי ויופי הדירה, ואפילו על ידי גוי.

והנה נאמר בתורה: כי תצור אל עיר ימים רבים וגו', לא תשחית את עצה וגו', רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וגו'. ואמרו בגמרא (כ"ק צא:): אמר רב, דיקלא דטען קבא אסור למקציה וכו'. אמר רבי חנינא לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמניה. ובספרי (פרשת שופטים) אמרו, לא תשחית את עצה, אין לי אלא ברזל, מנין אף למשוך ממנו אמת המים, תלמוד לומר לא תשחית את עצה בכל דבר. וז"ל הרמב"ם (פרק ו' מהלכות מלכים ומלחמות הלכה ח'): אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שיבשו, שנאמר לא תשחית את עצה. וכל הקוצץ לוקה, ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה. ובהלכה ט' שם: אילן סרק מותר לקוץ אותו, ואפילו אינו צריך לו. וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו, מותר לקוצצו. ע"כ. ואיסור זה נוהג בין בארץ בין בחוץ לארץ, כדין כל הפסד השחתה של שריפה או שבירת כלים, וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות (מצות לא תעשה נו) "וכן נכנסת כל השחתה בכלל לאו זה, כגון מי שישרוף בגד לבטלה, או ישבור כלי לבטלה, הרי זה עובר משום לא תשחית, ולוקה. ע"כ. ובהלכות מלכים (פרק ו' הלכה י') כתב: ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם. וכתב במנחת חינוך (מצוה תקכט) ונראה דעל הלאו עוברים, רק שאין לוקין, כיון דאינו מפורש בתורה רק אילן מאכל.

ועיין בט"ז (סימן קטז) שתמה, למה השמיטו הטור [והשלחן ערוך]. ועיין במשנה

יז. וכן ענף עץ פרי שיש עליו פירות קטנים בתחלת גידולם, שהם בוסר, אסור לקצוץ את הענף, או את הפירות, משום הפסד פירות שביעית עד שהפירות יגיעו לתחלת הבשלתם. (ז)

והנה ז"ל הרמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה יז): מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי וכו'. וכתב בשו"ת הר צבי (זרעים חלק ב' סימן מד) דממשנה שביעית (פרק ד' משנה ז') מאימתי אוכלין וכו' הפגים משיזריחו וכו', מבואר דחלה קדושת שביעית קודם גמר הפרי, ולכן אסור להפסידם. וכתב עוד שם, שמצא בקרית ספר להמב"ט דלא יקוץ אילן משיתחיל

והנה ז"ל הרמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה יז): מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי וכו'. וכתב בשו"ת הר צבי (זרעים חלק ב' סימן מד) דממשנה שביעית (פרק ד' משנה ז') מאימתי אוכלין וכו' הפגים משיזריחו וכו', מבואר דחלה קדושת שביעית קודם גמר הפרי, ולכן אסור להפסידם. וכתב עוד שם, שמצא בקרית ספר להמב"ט דלא יקוץ אילן משיתחיל

אם יש קדושת שביעית בענף של עץ פירות קודם שהוציא פרי

לעשות פרי, דכתיב לאכלה ולא להפסד האוכל, וכל שלא הגיע לעשות פרי לאו בר אכילה הוא, ולא קרינן עליו לאכלה ולא להפסד. ע"כ. ומדבריו יש סיוע דכל היכא דלא בא לכלל מאכל לא ירדה עליו קדושת שביעית מן התורה, וכן אין בהם תורת הפקר מצד דין שביעית. ע"ש. ועיי' עוד בחזון איש (שביעית סימן ז' סק"כ) ד"ה פסחים נב: בית שמאי אומרים וכו'. ע"ש.

לקצוץ ענף עם פירות בוסר

(סעיף כז), דאסור לקצוץ ענף עץ פרי שיש עליו פירות קטנים. והובא בידיעון הליכות שדה (תמוז תשכ"ג עמוד 25). וראה עוד להרב טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה (עמוד כט סעיף ד'). ע"ש. וכתב בספר שמיטה כהלכתה (עמוד סא), דפירות שאין אוכלים אותם אלא רק כאשר בישלו כל צורכם, שלדעת הרופאים היום מסוכן לאוכלם קודם לכן, הרי אסור לקטוף הפירות שאינם בשלים. ע"ש. ועיי' בשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן טו-טז) שדן בדין קצירת חטים ושעורים בשביעית קודם שהגיעו לשליש. ע"ש.

(ז) ולמדו זאת ממה שנאמר (ויקרא כה, ז): תהיה כל תבואתה לאכול, אינה נאכלת עד שתיעשה תבואה. וז"ל הרמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה טו): אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר וכו'. ושם (הלכה יז) מבואר, שמותר לקצוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהם פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותן, שהרי מפסיד האוכל, ונאמר לאכלה, ולא להפסד. ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות, מותר לקוץ אותן, שהרי הוציא פירותיו ובטל דין שביעית ממנו. ע"כ. וכתב במשפטי ארץ

ית. כל האיסור לקטוף פירות שלא התבשלו הוא דוקא לקוטפן מן האילן, אבל אם הפירות נשרו, או שכבר נתלשו בדיעבד, מותר לאוכלן אף שאין דרכו בכך, ואין זה הפסד. נויש להסתפק במי שרגיל לקטוף הפרי לפני גמר בישולו, ואוהב לאוכלו כך אם מותר, או דילמא בטלה דעתו אצל כל אדם. וע' להלן פרק טו סעיף ה. וראה בסעיף להלן דנראה להחמיר בזה. (יה)

חנטה האמורה לערלה לתרומות ומעשרות ולשביעית. ע"ש.

והנה בתבואה וקטניות ופירות האילן אזלינן בתר חנטה שהיא עונת המעשרות להרמב"ם, והיינו שהביאו שלישי, ולכאורה הוא שלישי מגידולו הרגיל. וכן העלה בס' שבת לה' (עמ' קנח הערה 10) דהוי שלישי גידול. וכ"ה להלן שם (עמ' רמח ס"א), ובס' שביתת השדה (פ"י ס"ג) כתב שהוא שלישי בישול ועיינתי במקורו, אך לא האריך בזה.

ויש להסתפק בפירות שביעית שהגיעו לעונת המעשרות, אם גם בזמנינו מותר לתולשם. וכתב בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות יד), דבשלמא אם הבאת שלישי היינו שלישי בישול הפרי ניחא, אך אם הוא רק שלישי ממה שראוי להיגדל, או שלישי במשקל, הרי בזמנינו רואים בעליל שהשתנה הטבע ותאנים ורמונים אינם נאכלים כלל לאדם בשיעור זה. ולא עוד אלא שהם גם מזיקין, אפשר שיהיה אסור לתולשם. וצ"ע. ע"ש. וראה עוד בשו"ת כרם שלמה זרעים (סימן א') מה שהאריך לבאר מהי

פירות שלא התבשלו שנשרו מהדקל

ולאכול, אבל בכל הפירות אין שם אלא שיעור אחד, זמן הגעתם לעונת המעשרות, ואז מותר גם להכניס לבית, וקודם שיעור זה אסור אפילו בשדה. [ר"ש ריבמ"צ רע"ב במשנה פ"ד מ"ט]. והוא הדין בכל הפירות משיגיעו לשיעור הדומה לפגין משזריחו אוכלן בשדה. [ר"מ פ"ד מ"ז].

ושיעור השלישי של זיתים דעת הרמב"ם (פרק ב' מהלכות מעשר), שהוא משהכניסו שמן חלק תשיעי ממה שהם ראויים לעשות כשיהיו מבושלין לגמרי, זהו שלישי גידולם שהוא עונתן למעשרות. ודעת הר"ש שהשלישי הוא הזמן שהם מכניסים שלישי מהשמן שהם רגילים להכניס כשהם גמורים, ואם הם מכניסים שלשה לוגין לסאה, כיון שעמדו על לוג לסאה זהו השלישי שלהם, ואם הוא עושה יותר גם השלישי שלהם הוא נחשב יותר כפי

(יה) ז"ל הרמב"ם (פרק ה' הלכה טו): אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר שנאמר: תאכלו את תבואתה, אינה נאכלת עד שתיעשה תבואה. אבל אוכל מהן מעט בשדה כשהן פגים כדרך שאוכל בשאר שנים. ולא יכניס לאכול בתוך ביתו עד שיגיעו לעונת המעשרות. שכל אכילה שלפני זמן זה הוא הפסד הפירות, ולכן צריך להמתין בכל פרי מלאכלו עד שיתבשל ויהיה ראוי לאכילה. ועיין בחזון איש (סימן יט ס"ק כז) ד"ה פ"ד מ"ט, שכתב, ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות וכו'. וכל שכן דאזיל להפסד. ע"ש. וכתב בשבת הארץ (פרק ה' הלכה טז) דבשאר כל פירות האילן אסור לאכול מהן כלל וכו', דדוקא זיתים וענבים דרך הוא לאוכלם גם כן קודם גמרן בדרך עראי בשדה, ע"כ יש בהם שיעור של היתר אכילה, ובזיתים גם סיכה, בשדה, קודם זמן ההיתר להכניס בבית

יט. מותר ללקוט ולכבוש בשביעית פירות שלא התבשלו כל צרכם, אם דרך לכבוש פירות אלו, כגון עגבניות ירוקות. (ט)

כ. אם חותך עלה מאשכול ענבים כדי שהאשכול לא יתקלקל, אין בזה איסור זמירה בשביעית. לכתחלה יעשה בשינוי, כפי שנתבאר לעיל סעיף ו'. (ט)

כא. מותר לקצוץ ענפי אילן בשביעית, כשהקציצה אינה מועילה לאילן, ולכן מותר לקצוץ ענפי אילן כדי לסכך בהם את סוכתו. אולם אם התחיל להוציא פרי אין לקצוץ הענפים שיש בהם פירות, משום הפסד הפירות, וכמבואר. (כא)

שבהם מותר לעשות גם כן מלוגמא לאדם, או שמא אין חילוק בדבר, וכל שמותר לאיזו אכילה שהיא, אפילו לאכילת שדה, כבר אסור לעשות ממנה מלוגמא. ויש לדון שקודם זה השיעור שאינו ראוי אפילו לאכילה שדה, ודאי לכתחלה אסור לאסוף אותם מן האילן, משום שזהו הפסד להם כשתולשם, אבל אם נתלשו י"ל שמותר לעשות מהם מלוגמא, כיון שאינו ראוי לשום אכילת אדם. שהרי קודם השיעור אסור לאוכלם אפילו בשדה.

(ט) כן כתב בספר אור לציון על שביעית (פרק ב' הלכה יא). ושם כתב להסתפק אם מותר לקצוץ שקדים ירוקים מרים קודם זמן בישולם דגם שהם גדולים אינם ראויים לאכילה, ואפשר שאין בהם קדושת שביעית ואין בהם איסור הפסד, או שנאמר דכיון שמשתמשים בהם לתעשייה יש בהם קדושת שביעית. וצ"ע. [ונראה דכיון דשביעית בזה"ז דרבנן, יש לצדד להקל בזה משום ספק דרבנן לקולא].

להסיר עליון מעץ גפן כדי שהענבים לא יתקלקלו

(כ) כן כתב בפאת השלחן (כ' ה' וסק"ז). ע"ש. ועיין עוד בספר השמיטה חלק א' (עמ' יח סעיף א-ב). ובספר שביתת הארץ (עמוד יג). ע"ש.

לקצוץ ענפי הגפן כדי לסכך את סוכתו

(כא) במשנה (פרק ד' דשביעית משנה ה-ו) שנינו: המבקיע בזית לא יחפהו בעפר, אבל

מדתם. ודעת הראב"ד, שהדבר הוא קצוב משהכניסו לוג לסאה זהו שלישי שלהם, מפני שבמקומות שהזיתים הם רעים אינם עושים יותר משלשה לוגין לסאה, ע"כ שיערו חכמים בכל מקום לפי המקומות הרעים. וכתב בשבת הארץ הנז', ונראים הדברים, שלפי דעה זו אפילו אם יזדמן שהזיתים הם כל כך רעים, עד שאינם עושים אפילו שלשה לוגין לסאה, מכל מקום לעולם אין נקרא הכנסת שלישי כי אם כשיכניסו לוג לסאה, דלא חילקו חכמים במדתן, ויש ספק [בירושלמי פרק ד' הלכה ו'] אם פירות שאוכלין אותן בשדה, שאסור להכניסן בבית, מפני שעדיין לא באו לשיעור זה של היתר הכנסה בבית, אם מותר לעשות מהן מלוגמא לאדם, שיש לומר שדוקא פירות שהם גמורים לגמרי, וראויים לאכילה גמורה, עליהן אמרה תורה לאכלה ולא למלוגמא, אבל כל מה שאנו מרבים ממקרא של מן השדה תאכלו את תבואתה, על היתר אכילה בשדה, כשאינו ראוי עדיין לאכילה גמורה, יש לומר

כב. אין לחתוך את היבלות שבאילנות. (כב)

כג. מותר לקטוף בשביעית ענפי פרחים כדי להשתמש בהם לנוי הבית. ובאותם פרחים שעל ידי קטיפתם גורם לגל נוסף של פריחה [שאסורים משום זומר], אלא שאין כוונתו לצימוח הפרחים הנותרים, יקטפם בשינוי, ולא בדרך הרגילה, דהיינו

דהיינו כריתת הזמורה כשהיא נושאת אשכולות ענבים, או בזומר רק הענפים היבשים, אבל ענפי הגפנים או כל שאר האילנות מותרת. וזה ההבדל בין זומר ומזנב בגפנים, או במבקייע בזיתים, ובין קוצץ קורות שקמה. ועל כל פנים הקוצץ ענפי אילנות למעלה מעשרה טפחים, הואיל וזה קשה לאילן, אין בו איסור שביעית, לא משום קוצר, ולא משום נוטע, כשהוא מתכוין לעצים. וראה בשו"ת הר צבי זרעים חלק ב' (סימן נז) שדן במי שיש לו בחצרו גפן מודלית על גבי כלונסאות ודרכו תמיד לקטוף את האשכולות בראשית נביטתם כדי שלא יתגלוו התינוקות לבוא לחצרו לתולשם, והנאת הגפן הזה אין לו אלא בקצו זמורותיה לסכך בהם את הסוכה בחג ובימי הקיץ, ושואל אם גם בשנה זו שנת השמיטה רשאי הוא לקצוץ זמורות הגפן או לא. והאר"ך בזה, כיעו"ש.

יהודה אומר, כדרכה אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים, או גומם מעל הארץ. המזנב בגפנים וקוצץ קנים וכו' רבי עקיבא אומר קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה, ובכל מה שירצה. ע"כ. וכתב בפסקי עוזיאל (מובא בגליון תנובות שדה גליון 31) דמבואר מכאן, שדוקא בתולת שקמה, ולא נקצצה כלל הוא דבעינן שיגביה עשרה או שיגום לרבי יהודה, דקיימא לן כוותיה, וכמבואר ברמב"ם (פרק א' הלכות שמיטה הלכה כא). משום שזו היא עבודתה. הילכך לא מהני כוונתו לעצים. אבל בכל שאר האילנות מותר לקצוץ לעצים, הואיל ואין קדושת עצים בשביעית. וראה בסוגיא מסכת סוכה (מ.) וב"ק (קא:). ועיין בסנהדרין (כו.) תוד"ה לעקל בית הבד, ובמהרש"א שם. ומשום זריעה נמי לא נאסר, הואיל ואינו עושה פעולת הזמירה, דלא אסרה תורה אלא בזומר,

חיתוך יבלות מהאילן

דרבנן]. וכן הוא בפאת השלחן (סימן א' סק"ו), ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כו אות כה) "לא יחתוך היבלת מהאילן". וכן הוא במשנת יוסף, ובספר שנת השבע (עמוד כא). ע"ש.

וכתב בספר דרך אמונה (פ"א ה"ה) דהיבלות היינו כשגדל בתוך העץ כמין יבלת עם תולעים. והוא הדין כל מומין שנולדו באילן. ומשמע דחיתוך הבדים היבשים אינו נידון כזמירה אלא כמלאכה דרבנן. ויש אומרים דהיינו לחתוך את הענפים היבשים. ואפשר דמה שהוא מדרבנן משום דרק בגפן איכא איסור זמירה. ודו"ק.

כב) במשנה שביעית (פרק ב' משנה ב') שנינו: "מיבלין ומעשנים וכו' עד ראש השנה. ע"ש. ופירש הרמב"ם שם, נגזר מן יבלת, רצונו לומר שיסלק מהאילנות את היבלות המתקשרות בהם. והר"ש משאנן שם פירש, שחותכין היבלת, ענפים היבשים שבאילן. ומבואר שם, שההיתר הוא עד ראש השנה, אבל אחרי ראש השנה אסור. וכן כתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה ה'): ולא יחתוך את היבלות מן האילנות, ולא יפרק את העלין והבדים היבשים וכו', ומכין אותו מכת מרדות. ע"כ. [ומשמע מדברי הרמב"ם דחיתוך הבדים היבשים אינו נידון כזמירה, אלא כמלאכה

שלא יחתוך באמצע הענף, אלא בשליש העליון שלא יהיה מעודד את הצימוח מחדש. וטוב שלא ישתמש בכלי גיזום לקטיפת הפרחים. ואמנם אדם פרטי שיש לו פרחים בגינה, וקוטפם כדי לקשט את הבית, ואין לו שום כוונה לגידול פרחים נוספים, או לשם מכירה, אין איסור לקצצם בשביעית. (ב)

כד. מי שעבר וזימר את שדהו בתוך השביעית, אף שעבר על איסור מן התורה, מכל מקום אין קונסין אותו שלא יזרע את שדהו במוצאי שביעית. (ב)

כה. מה שנהגו בגידול הערבות, שגוזמים את האילן בט"ו באב ולא משאירים עלים כלל, ומשקין פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העץ כדי שייצאו הדסים משולשים, אף שאין לעשות כן

לקטוף פרחים לנוי

(בג) שהרי אין הכוונה בזמירה זו להצמיח את הפרחים. ועיין ברמב"ם (פרק א' הלכה כ'). ועיין בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן טז).

ע"ש. והגאון החזון איש (סימן יט אות יד) הקשה על זה, שהרי מצינו שרבי עקיבא התיר (בפרק ד' דשביעית משנה ו') לזנוב בגפנים, אף על פי שיש בזה תועלת לאילן, כיון שכוונתו להשתמש לעצים. וביאר החזון איש, דכוונת התוס' שאם אינו עושה ככללי הגיזום ודקדוקי הזמירה, בזה אמרינן שאם כוונתו לעצים מותר. ולכן יקצוץ על כל פנים הפרחים בשינוי מסויים, ולא כפי הדרך שקוטפים לקבל צימוח חדש. ע"ש.

והנה היכא שזומר ומקלקל את הגפן, אין בזה איסור זמירה, וכמבואר בתוס' (סנהדרין כו). דאי עביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה, ליכא לחייבו משום נוטע, כדאמרינן גבי שבת, דשאני גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, והא מתעבדא מחשבתו, אבל גבי שביעית אין לאסור רק היכא דמשביח הקרקע, אבל הכא קשיא ליה, וכהאי גוונא שרי, כדאיתא בפרק המוכר את הספינה (ב"ב פ:).

ומה שכתבנו שלא יחתוך באמצע וכו', כן כתב במשפטי ארץ (פרק ד סעיף כה).

קצר שדהו ולא הכינו לזריעה, אם גזרו במוצאי שביעית

(כד) במשנה (פרק ד' דשביעית משנה ב') שנינו: שדה שנתקוצה (שניטלו קוציה) תזרע במוצאי שביעית, שנטיבה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית. וכן פסק הרמב"ם (בפרק א' מהלכות שמיטה הלכה יג), החורש את שדהו או נרה או זיבלה בשביעית, "כדי שתהיה יפה לזריעה במוצאי שביעית", קונסין

אותו ולא יזרענה במוצאי שביעית. ע"כ. ומבואר שלא נאסר לזרוע את השדה אלא כשעשה בשביעית מעשה של הכנת הקרקע לזריעה, אבל אם קצר את השדה באופן שאינו מכין את השדה לזריעה, לא גזרו בזה, אף שעשה איסור. וכן פסק באור לציון (שביעית פרק א סעיף יט). ע"ש.

בשנת השמיטה, שהרי זו עבודת האילן, מכל מקום בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. (כה)

כו. שיח הגאת שהובא לארץ מתימן, ויש המשתמשים בעלים שלו ללעיסה, וגוזזים את העלים בצורה מסויימת, ועל ידי זה הם חוזרים וגדלים לאחר שבועיים, יש אומרים שאסור בשנת השמיטה לגזוז את העלים בדרך שעתידי להיגדל שנית. והעיקר לדינא להקל בזה. ולכתחלה ראוי שישנה מדרך קטיפתו הרגילה. שאם רגיל לקטוף בשליש העליון, יחתוך מהאמצע, וכדומה. ולענין קדושת שביעית, יש אומרים שהעיקר להקל שאין בזה קדושת שביעית, אחר שאינה שוה לכל נפש. ויש חולקים. (כו)

לשרוף בשרשי הענפים כדי שההדסים יהיו משולשים

(כה) בירושלמי (פרק ד משביעית הלכה ד) אמרו, אין מציתין את האור באישת הקנים, רשב"ג מתיר. וכן היה רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק וכו'. ופירש הר"ש סיריליאו שם שהוא כדי להצמיח. ולפי זה מה שיש נוהגים לשרוף את העץ של ההדסים כדי שיצאו הדסים משובחים יותר, זהו בכלל עבודת הארץ שאסורה בשביעית. וכן כתב בספר שביעית בהלכה (דף קצו) דאסור לשרוף את שיחי ההדסים בשביעית כדי שיגדלו משולשים דהוי מלאכה גמורה של זומר. ע"ש. וכן הוא בספר שמיטה כהלכתה (עמ' לז-לח) דאחר שזה מועיל לגידולם דמי למלאכת זמירה ואסור, אך בדיעבד נראה שיש להקל עש"ב. והגאון החזון איש (סימן יט אות כ) כתב, אין מציתין את האור באישת של קנים וכו', ורשב"ג מתיר. וכן היה רשב"ג נוטעין

אילן סרק, נראה דמציתין האור באישת אין כאן כוונה אחרת רק לתועלת הצמיחה, והא דשרי רשב"ג משום דסבירא ליה דכל דבר שאינו נוהג בו קדושת שביעית גם עבודה מותר בו, וכיון דקנים ואילני סרק אין קדושת שביעית נוהג בהן כדין עצים להסקה, כדאמר בב"ק (קב.) ה"ג מותר לנוטען, ורבנן סבירא להו דבזריעה ונטיעה כולן אסורין, ודוקא לענין קדושת הפירות בענין לכם דומיא דלאכלה. ע"כ.

ומכל מקום בדיעבד מותר, וכמבואר בהערה הנ"ל. וכן פסק באור לציון (שביעית עמוד לו). ומכל מקום טוב שלא להשתמש בהם לצורך ד' המינים שבלולב. ומדברי החזון איש הנ"ל משמע דשרי אף למצות ד' המינים. ועיין עוד מה שכתב בזה בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן לב) ע"ש.

לגזום שיח "קאת" בשמיטה

(כו) בשו"ת להורות נתן ח"ו (סי' צח) העלה להחמיר בנידון דידן לענין גזיזתם. ע"ש. אך נראה שהחמיר יתר על המדה, והעיקר להקל בזה, עפ"ד המהרי"ט (ח"א סי' פ"ג), שכתב להתיר ללקוט בשביעית עלי התותים כדי להאכילן לתולעי המשי, וזה לשונו "ואין לפקפק מטעם שכשחותכין עלין הללו גדלים

אחרים תחתייהם ואיכא משום זומר [כצ"ל], ואותם העלים האחרים אף על פי שאינם ראויים למשי, ראויים למאכל בהמה שמאכילים אותם לבהמתם, ליתא, דהואיל וכשגוזז עלין הללו אין כוונתו אלא לצורך עלין אלו שהוא נוטל, אף על גב דממילא גדלי אחריו שרי, כדאמרינן פ' זה בורר (סנהדרין כו.)

עובדא דרשב"ל וכו' יכול הוא לומר לעקל בית
הבד אני צריך, ושם כתבו התוס' מה בכך והרי
משביח הוא את הכרם, דהכי אמרינן בפרק כלל
גדול (שבת עג:) הזומר וצריך לעצים חייב
שתים, משום קוצץ ומשום נוטע, ותירצו דעביד
ליה בענין דקשה לה. והכא ודאי קשה לה דאין
לך אדם דמפסיד הפירות בשביל העלין שיגדלו
לאחר זמן, ואפילו רשב"ל לא פליג עלייהו אלא
מטעם דהלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות,
אבל במילתא דמוכח שאין כוונתו אלא לצורך
מה שקוצץ, ולא חייש אמאי דגדלי אחר כך,
דודאי שרי, דתנן בפ"ד (שביעית מ"ו) המזנב
בגפנים והקוצץ קנים וכו' רע"ק אומר קוצץ
כדרכו, אלמא כל שאינו מתכוין לכך אף על פי
שגורם זימור שרי" עכ"ל מהרי"ט.

ומבואר דיש להקל היכי דקשי ליה, וכן כתב
בספר שביתת השדה (עמ' ע). אבל
היכא דרצונו בכך שייגדל שנית, וגם עושה
בדרך שלא יהא קשה להאילן, ודאי דאסור.

וע' בשו"ת דברי דוד (ח"ג חיו"ד) שהשיג על
זה, ושכן הסכימו כמה חכמים שיש בו
קדושת שביעית. וצ"ע.

וראה לעיל סכ"ג דמבואר שגם בפרחים אסור
לקטוף באופן שמצמיח.

ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' כז אות ה) כתב,
שקני סוכר אסור לקצצם בשביעית
בשנה הראשונה, לפי שזו היא עבודתם, שעל
ידי קציצה זו הם גדילין בשנה השניה, ושיש
לאסור הן משום קצירה והן משום זמירה.

להוריד מהעץ פירות בוסר של ערלה בשנת השמיטה

זה לדין יש להתיר דין זה בשופי, אחר דהוי
פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן. וכמו
שכתבנו לעיל (במהדו"ק עמ' רכח) שיש לפסוק
להתיר דפסיק רישיה דלא איכפת ליה במלאכות
שביעית. ושמא הכא חשיב בכלל פסיק רישיה
דניחא ליה. ושוב כתב להעיר דבצירה שייכת
רק בפרי, אבל בבוסר הרי זה עדיין בגדר
זמירה. ומכל מקום כתב דאף בזה יש לאסור
משום זמירה האסורה בשביעית אף בשאר
אילנות. אלא שכתב שיש לבצור את הפירות
לאחר שהבשילו באילן, ומכיון שאינם למאכל
מותר לבצור את כל הכמות ובלא שינוי,
ובפרט שהפרדס נמצא ברשות אוצר ביד.
ע"ש. ובסימן כ"ו הביא תשובת רבי יהושע
משה אהרונסון שכתב, דבערלה לא שייך דיון
של בצירת פירות שביעית, וכן לא שייך הפסד
פירות שביעית דערלה אסורה בהנאה. ולכן יש
להתיר להוריד את פרחי הערלה, או את הבוסר
שלא יכשלו בזה הרבים, ויש לזוהר שיעשה כן
לפני שיוציא סמדר. ע"ש. [וראה מ"ש בזה
בשו"ת שדה יחזקאל (ח"א סי' ח). ע"ש]. ויש עוד
להאריך בזה. ואכמ"ל.

ודרך אגב, באחרונים דנו במי שיש לו פרדס
לימונים יותר ממאה עצים, והינם בשנות
הערלה, ובשנת השמיטה היה צריך להוריד
מהעצים את פרחי הערלה כנהוג, ולא הספיק
להסירם מעל האילנות, עד שנעשו פירות
בוסר. והמומחים אומרים שאם ישאיר את
הפרי לגדול על האילנות יתקלקלו האילנות,
אם מותר לו להסיר את הפירות מהעץ, ודן
בזה בשו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' כה) וכתב,
דלכאורה הוא איסור בצירה לעבודת האילן,
והביא את דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל
במעדני ארץ (שביעית סי' ג פ"ב אות ח) דסבירא
ליה דבפירות ערלה אין בזה איסור, שהרי אינו
בשביל לאכלה וכו', והביא את דברי החזון
איש דקצירה ובצירה לעבודת הארץ והאילן
אף על פי שאין בהם קדושת שביעית יש בזה
איסור בצירה. ואם כן אף בפירות ערלה יהיה
בזה איסור, ואף על גב שאין כוונתו לבצירה
כלל, כי אם לאבד את הבוסר, מכל מקום אינו
מתכוין לא מועיל בשביעית, והחזון איש
התירו בדרבנן ולא בדאורייתא. [וכבר נתבאר
במק"א שלהלכה שביעית בזמן הזה דרבנן. ולפי

פרק ח' - דין ריסוס וניקוי השדה בשמיטה

א. שדה שיש בה תולעים המזיקים לאילנות, יש אומרים שאסור לרסס שם [חומר הדברה נגד מזיקין] כדי להמית את התולעים. וכל שכן אם מרסס קודם שהתולעים הגיעו, שגם בזה אסור. ויש אומרים דעישון שאסור בשביעית, היינו באופן שמטרתו להשביח את האילן, אבל אם הריסוס בא למנוע נזק, שהמומחים טוענים שהעץ ימות, או שרוב פירותיו יתקלקלו, מותר, ובפרט על ידי גוי. ויש חולקים. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לילך להקל במחלוקת זו. אך קודם שמרסס יברר היטב שהדבר הכרחי לקיום הפירות והירקות, ולא רק כאמצעי זהירות לבד כבכל השנים. וכיום שיש מזיקין רבים בקרקעות, וגם החקלאות צפופה ביותר, כמעט כל ריסוס בא לאוקמי אילנא. [שביתת השדה]. א.

אם מותר לרסס את השדה בשביעית

א) במשנה (פרק ב' דשביעית משנה ב') שנינו, מעשנין עד ראש השנה. ושם (משנה ד'), מזהמין את הנטיעות וכו' עד ראש השנה. והיינו, שעושין עשן תחת האילנות כדי להרוג את התולעים אוכלי הפרי והדבקים בו. וכן היה מנהג עובדי האדמה לסוך הנטועים בשמן שיש לו ריח רע, כדי שיריחו אותם התולעים אוכלי האילנות וירחקו מהם. [פירוש המשניות להרמב"ם]. ומבואר דרק עד ראש השנה מותר לעשן, אבל אחר ראש השנה של שביעית אסור. וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ה') וז"ל: אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק וכו', ולא יעשן תחתיו כדי שהתולעת תמות, ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך. ע"כ. וכן הסכימו כל הפוסקים. ויסוד איסור זה הוא משום תולדה דזורע.

ולכאורה קשה, דהנה מבואר בדברי הרמב"ם דגם להברחת המזיקין אף על פי שהוא לאוקמי אילנא אסור. ואמאי אסור, והרי מלאכה זו באה להעמיד ולקיים את האילן, ואינה באה להשביחו אלא למנוע ממנו הנזק, והוי בכלל לאקומי אילנא דשרי, ומאי שנא מכל אותן מלאכות שהתירו לאוקמי, כמבואר בעבודה זרה (ג): דמזהמין לאוקמי אילנא שרי בשביעית, ומתני' לאברויי אילנא. ונאמרו בזה ה' תירוצים:

א. דהכא שאני, שהרי היא מלאכה שעושים אותה בגוף האילן, ולא התירו לאוקמי

והנה בתוס' עבודה זרה (דף נ:): תניא מתליעין בשביעית וכו', ולא קשיא אהא דתניא מעשנין עד ר"ה, אבל לא בשביעית, דמתליעין פירש רש"י התם נוטלים תולעת שבאילן.

וראה עוד בחזון איש (סימן כ' אות ה') שכתב, דלא אמרו חכמים בכולל, דבמקום פסידא שרינן מלאכת שביעית בזמן הזה או בתולדות, אלא מנו חכמים מה שהתירו והן מהדברים הכוללים את הרבים, אבל לא הותר ליחיד במאורע פרטי, וגם בדברים המצויים לרבים לא הכל התירו, שהרי אסרו לעשן שימות התולעת, ולא יסוך לזהם שלא יאכל העוף וכדאיתא ברמב"ם וכו'. ע"כ.

ולדברי החזון איש הנ"ל האיסור בעישון הוא משום דמיחזי כעבודה. וראיתי שציניו לספר זיו הים (ירושלמי שביעית דף טו) ששאל את הגאון החזון איש על זה, והשיב לו, שאפילו לאוקמי אילנא לא התירו בשביעית אלא עבודה שבאה על דרך המקרה, אבל עבודה מעבודות התמידיות באילן בכל שנה ושנה, לא התירו משום אוקמי אילנא. וסכיך שמן לגיזום שמותר מאחר שאינו אלא פעם אחת אחר הגיזום ולא יותר, מה שאין כן מעשנין הוא מהעבודות התמידיות באילן בכל שנה ושנה. [ומה שאמרו בעבודה זרה (ג): מתליעים בשביעית היינו שמותר להסיר התולעים ביד שאין זו מלאכה].

שו"ר שיש שפקפקו במעשה זה (מעשה איש ז, קצו) והביאו שי"א בשם החזו"א שחזר ואמר שמעולם לא שאלו על הגיזום ומעולם לא התרתי, השליח שאל אחרי שידוע להם איסור גיזום שאלו אם אילן שענפיו מרובים ועיקרו רופף באופן שעלול להשבר ע"י רוח אם הסרת הענפים בכלל גיזום והשבתים כי אחרי שלא יעשו דרך גיזום רק קציצת ענפים בלי דקדוק הגיזום מותר וכמובן שאין השאלה נגעה כלל באילנות הרכות שבצדדי הרחוב אלא במקרה בודד. הדו"ש א"ש.

וברוך אמונה (ס"ק לז-לט) סיכם את שיטת החזון איש כנז', דלא כל אוקמי אילנא שרינן. דהכא מיחזי כעבודה ואסרו. וע"ש מה שכתב בביאור הלכה (סעיף א' ד"ה ולא יאבק). וראה עוד

אלא בדברים שאינם נעשים בגוף האילן. וכן כתבו בלחם משנה, מרכבת המשנה, ופאת השלחן (סימן כ' ס"ק יא). וע"ש שכתב, שאין כן דעת רש"י והר"ש והרא"ש, אלא לדעתם מותר לעשות מלאכה לאוקמי אילנא גם כשהמלאכה בגוף האילן. ומיהו גבי עישון מבואר בפאת השלחן שם שאסור גם שהעישון בא לאוקמי. וראה עוד להלן בהסבר הדברים. ויש אומרים שאם הוא לאוקמי אילן שרינן אף אם המלאכה היא בגוף האילן.

ב. וברידב"ז (פרק א' סעיף ה', ובבית הרידב"ז שם), ובתפארת ישראל (שם) פירשו, שאם מעכב היזק שבכללות הטבע נחשב הדבר כאברויי אילנא. ע"ש. והיינו שבפגעי הטבע כגון חום וקור ותולעים, גרע טפי, ואסור גם לאוקמי אילנא. [ויתכן שבזמן הזה שהתולעים מצויים ואינם מקרה, גם התפארת ישראל יודה שאינם בכלל פגעי טבע שאינם תמידיים. וכיום הריסוס מצוי כהשקאה]. ודברי הרידב"ז הובאו במשפטי ארץ (שביעית פרק ד' הערה 24). וע"ש מה שכתב בזה.

ג. ויש שתירצו דבעישון כדי להמית התולעים לא ברי היזקא, וכל ההיתר לעשות מלאכה דרבנן לאוקמי אילנא הוא דוקא כשברי היזקא.

ד. ויש שמחלקין בן הפסד האילן דשרי ולא לפירות. [תוס' אנשי שם בשם הרש"ש].

ה. ויש אומרים דסבירא ליה להרמב"ם כהירושלמי שאסור לעבוד בשביעית עבודת קרקע אף כשהוא לאוקמי. וכן כתב הגאון החזון איש (שביעית סימן יז אות יט) דרבינו סמך על הירושלמי דאמרו במחלוקת שנויה, ומשנתנו אף מזהמין דליכא אברויא אילנא אוסרת בשביעית. ואפשר דגזרינן משום זיהום דאברויא, ומשום דבגמרא דידן לא קבעו הדבר, סמך על הירושלמי. ואין לומר דבאברויא אילנא פליגי, דהא אמרו בירושלמי טעם המתיר דמזהם כמושיב שומר. ובאמת שכן כתב הלחם משנה (בפרק ח' מהלכות יום טוב). ע"ש.

בקובץ תנובות שדה (גליונות 28-29), ובספר חוט שני(פ"א הלכה ה' עמוד עד ואילך). ע"ש.

ובספר תורת השביעית (עמוד מג) כתב דמתליעים ומעשנים היינו הך, אלא דמתליעים הוא להמית את התולעים שבאילן ושרי משום שהוא לאוקמי אילנא, אבל מעשנין הוא להרוג את התולעים שבפירות, ובוזה אין את ההיתר של לאוקמי. ע"ש.

ועיין בספר מקדש דוד (דף מג) שכתב, שרק במלאכות הנצרכות מיד לאילן, וכגון השקאה, לא גזרו בהם במקום הפסד. אך אם נזקק לעשות מלאכה אחרת באילן על ידי איזו סיבה משום הפסד, אסור. ע"ש.

והיה מקום לחלק בין היכא שההיזק כבר קיים, דבוזה מותר כשהוא לאוקמי, לבין היכא שמונע את ההיזק מלבוא, ולכן אסור לרסס אחר שהריסוס בא למנוע הנזק שעדיין לא בא. אלא שלשון הרמב"ם "ולא יעשן תחתיו כדי שתמות התולעת" ומשמע שהתולעת כבר נמצאת, ואף על פי כן אסור לעשן. וכן העיר בשו"ת משנת יוסף (סימן יב).

ואמנם בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז) כתב, דעישון המוזכר במשנה שאסור בשביעית, היינו באופן שמטרתו לאשבוחי אילנא, מה שאין כן אם הוא לאוקמי מותר. ע"ש. ובהוראותיו כתב, שבחשש שימות העץ יש להתיר לרסס, ובחשש קלקול לעץ מותר רק על ידי נכרי. ולפי זה ריסוס הבא למנוע נזק הוא בגדר לאוקמי ומותר. ובתוס' הרא"ש עבודה זרה שם כ', דמעשנין היינו פיטום בעיקרי האילן לצורך הפירות. ומשמע דלצורך התולעים מותר בכל אופן, דמבריה ארי הוא. גם בספר שבת הארץ (קונטרס אחרון סימן י"י) כתב להתיר באם התולעים מקלקלין העץ, ולא שרק מונעים התפתחות העץ.

גם בספר שביעית להלכה ולמעשה (עמוד 36) כתב להתיר בנידון דידן, וצירף דעת

הראב"ד בתו"כ, והמאירי (מועד קטן ג). שפירשו באופן אחר את ענין העישון המוזכר במשנה, דמיירי לא להרוג התולעים אלא לפטם הפירות. לשיטתם אין איסור עישון להמית התולעים. ע"ש. וכן פסק הרב שטרנבוך בספר שמיטה כהלכתה (עמוד יז) דאין לרסס גינה, פרדס, או שדה בשביעית. אך לפני ראש השנה מותר אף שמועיל לשביעית. אולם כשנראה חשש ממשי בפרדסו או בשדהו להפסד העצים על ידי מזיקין, או מחלות, מרסס כפי הצורך לבד, ונהגו להתיר כל מלאכה דרבנן, גם ריסוס אפילו כשאין חשש לעץ, רק חשש להפסד רוב הפירות. וצריך להתייעץ במומחים ואין להתיר אלא מה שנחוץ ודחוף. ואם מצוי נכרי ראוי לרסס על ידו. וכתב בהערה שם, דכפי ששמענו היום נשתנה הטבע ובהרבה פירות וירקות אין אפשרות לקיום הפירות והירקות בלי ריסוס בשביעית, ואז מותר לרסס לקיום הפרי. אבל יש ליזהר מאד לפני שמרסס לברר היטב שהדבר באמת הכרחי לקיום הפירות והירקות, ולא רק כאמצעי זהירות לבד ככלל השנים.

ועוד שנינו במשנה (פרק ב' משנה ד') מזהמין את הנטיעות וכורכין אותם, ופירשו בכל הראשונים דהזיהום נעשה בכדי להרחיק את התולעים ושאר המזיקין והחיות וכו'. ויש שפירשו שנותנים דשאים בתוך בקעי האילן.

וע"ע ברש"ס (פ"ב ה"ד) דלדעת הבבלי יש לחלק בין עישון שהוא לאוקמי לעישון שהוא לאברויי, וכן כתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות כה) שהעישון האסור הוא רק כשבא לאשבוחי אילנא אבל אם בא לאוקמי מותר, וכן כתבו עוד אחרונים להתיר את הריסוס שבא להציל את העצים מנזקים, וכמו שכתב במשפטי הארץ (פרק ב' סעיף טו). ע"ש.

ועיין עוד בספר כרם ציון (שביעית, גאון צבי עמוד יט) שמסתפק אם מותר לרסס ממסוק

ב. יש המרססים אף באופן האסור, כמו בתפוחים ואגסים שבתחלת הקיץ [שעל העץ] שמרססים אותם, וזה בכלל להשביח את הפירות [אברויין] שאסור, ובאופן כזה יש לייצען להם להרחיק את המזיקים בכיוס, והיינו לעטוף כל פרי ופרי בשקית ניילון. שמותר לתת בשנת השמיטה שקיות ניילון על הפירות בעת גידולם על העץ, בכדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם. (ב)

ולענין להוריד את התולעים ביד, עיין בספר שנת השבע (עמוד כא) ובחזון איש (סימן יז ס"ק יט) שדנו בזה. ושם אם מותר להוריד על ידי כלי. ובספר מנחת ירושלים (עמוד כז-כח) דן אם מותר להניח סרט דבק על העץ בכדי שיתפסו בו המזיקים. ע"ש. ובספר שביתת הארץ (עמוד פד-פז) אם מותר לקשור לאילן מזיקין האוכלין את מזיקי האילן. ע"ש. ומכל מקום נראה מדברי הפוסקים דכל ריסוס שאינו בכדי להשביח את העץ אלא להצילו מותר. ודו"ק.

ועיין עוד בשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן וז) אם מותר להבעיר אש בכדי להבריח תנשומת ושאר מזיקין. ע"ש"ב.

לסתום את הבקעים בעצים

ע"ש. וכתב בחסדי דוד (בפרק ג') דקמ"ל דלאו דוקא מבקיע בזית אלא הוא הדין בשאר אילנות, ועיין עוד בספר משנת יוסף ח"ב (עמוד ל). ע"ש.

וכתב הרמב"ם (פ"א הי"ט) המבקע בזית ליטול עצים לא יחפה מקום הביקוע בעפר מפני שהיא עבודה, אבל מכסה הוא בתבן או בקש.

אם עדיף לעטוף הפירות בניילון או לרסס

דבריסוס אינו נוגע בגוף הפרי. ודומיא לחילוק שכתב בערוך השלחן (סימן יט סק"ו) שאם אינו נוגע בפרי מותר לאבק. ע"ש. אולם יש המרססים כיום אף באופן האסור, כמו בתפוחים ואגסים שבתחלת הקיץ מרססים אותם לעורר אותם מתרדמתם, והיינו לאברויי

חומר שמדביר את העשבים המזיקין שעולים בשדה בכדי להכשירה שלא ינזקו הגידולים בשישית, ונשאר בצ"ע. ע"ש. ועיין בערוך השלחן העתיד (פרק יט סעיף ו') דכל שהוא עושה ממרחק יש להקל. ולפי זה יש להקל בנידון דידן. אך יש לחלק, דכאן הרי כיום זה הדרך בריסוס, ומה שדיבר ערוך השלחן איירי בזמנו כשמשה בדרך הריסוס. ועיין בפרק א' מה שכתבנו בדין מלאכות שביעית בשינוי, אם גם בזה יש להקל כמו בשבת, או לא. וכיון דרוב הראשונים סוברים דאיסור שביעית הוא בחפצא של הקרקע, דהיינו שהאדם מצווה לדאוג שקרקעו ישבות בשביעית, ממילא גם בשינוי אסור. וכל שכן בנידון דידן שכן הוא הדרך.

במשנה שביעית (פ"ד מ"ה) שנינו: המבקיע בזית לא יחפהו בעפר, אבל מכסה הוא באבנים או בקש וכו'. ע"ש. וכתב הרא"ש שם הביקוע שהעפר נעשה טיט ומשביח את האילן, אבל מכסה הוא באבנים או בקש דאינו אלא לאוקמי אילן. ע"כ.

וכן איתא בתוספתא (פ"א ה"ט) תאנה שנתקלפה אין טוחין אותה בטיט "שהיא מלאכתה".

(ב) הנה מצוי היום בגינות פרטיות שמרחיקין את המזיקים בכיוס, והיינו שעוטפים כל פרי ופרי בשקית ניילון, ורבים נוהגים כן בתפוחים, אגסים, רימונים, אפרסקים, וחבושים. ולכאורה עדיף טפי לרסס בשביעית בסם בחומר המקובל, מאשר לכייס הפירות,

ג. עכברים שמפסידים לאילן, מותר לצודן בשביעית כדרכו, ואפילו בשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן מותר לצודן כדרכו. ומותר לתת רעל עכברים בשביעית בשדה, כדי למנוע מהעכברים להזיק לאילנות. (א)

הלכה ס"ק קעט) כתב, שמותר בשביעית לתת שקיות ניילון על הפירות בעת גידולם על העץ, בכדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם, אבל אסור לתת ניילון בכדי למנוע הפסד בצורתם החיצונית, או בכשרותם כגון באתרוגים. וכעין זה כתב בארחות רבנו הקהלות יעקב חלק ב' (עמוד שנה). גם בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן ו') כתב, שמותר לתת שקיות ניילון על אתרוגים שלא ידקרום הקוצים, והביא בשם הגר"י זילבר זיע"א להתיר משום שהוא בגדר לאוקמי פרי. ע"ש. ואף שבשו"ת להורות נתן חלק ה' (סימן עג אות ו') כתב, שאסור לעטוף את הפירות בשקיות כדי להגן עליהם ממזיקין ומשינוי מזג האויר. ע"ש. מכל מקום העיקר כדעת האחרונים שכתבו להקל בזה. וראה עוד בדין זה בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן ו' וסימן כט). ע"ש.

שאסור, ואם כן בריסוס גופא אינו מוכח שזה להצלה ונקרא שפיר מלאכה, אבל במכיים מוכח שאינו לאברויי אלא להצלה בלבד, ולכן אין עליה כל כך תואר מלאכה, ולעשות בית להגן מפני החמה והגשמים שאסור שאינו אלא לאברויי, ובמשנה דאסרינן לאבק ולעשן לתולעים היינו לזהירות בעלמא, אבל כשחשש מצוי שמותר לרסס נראה שכיום עדיף דמוכח שאינו אלא להצלה, וכמו שביאר כל זה בספר שמיטה כהלכתה (עמוד יט). ע"ש. וראה לקמן דין שמיטה בפירות הארץ, מה שהארכנו עוד בדין זה, אם מותר לעטוף פירות שביעית כשהם על העץ. וראה עוד בשבת הארץ (תשנ"ג, עמ' 204 הערה 81) בשם פוסקים, דלאוקמי כיוס מותר [לכו"ע], כיון שאינו עבודה בגופו של אילן. ע"ש.

ובספר דרך אמונה (פרק א' מהלכות שמיטה ציון

עכברים המזיקים לאילנות, אם מותר לצודן בשביעית

האילן אין צדין אותן, אלא על ידי שינוי שנועץ שפוד בארץ ומנענעו לכאן ולכאן עד שנעשית גומא ותולה בה המצודה. ויש אומרים שבשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן אינו מותר אלא על ידי שינוי. ואם אינה סמוכה לשדה האילן אסור אפילו על ידי שינוי. ע"כ. ומבואר מדברי מרן שדעת הסתם שאין צריך שינוי. וקיימא לן דסתם ויש הלכה כסתם. וסברת היש אומרים היא סברת הרמב"ם, כמבואר בבית יוסף. וכתב הב"ח ונקטינן לחומרא כהרמב"ם. ועל ידי עכו"ם ודאי יש להקל. וכתב בכף החיים (אות סב) דלפי מה שכתבנו לעיל (סימן יג אות ו') דכל היכא שמרן השלחן ערוך סותם להקל, ואחר כך כותב יש אומרים לחומרא, חושש להם

(ג) במשנה (מועד קטן ו':) צדין את האישות ואת העכברים משדה אילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית, וחכמים אומרים משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו. ופירש רש"י, בשדה האילן במועד מפני שמפסידין בו. כדרכו שאין צריך לשנות בצידה, ובשביעית, אף על גב דמתקן השדה. בשדה האילן צד כדרכו, מפני שהפסד מרובה היא, וכו'. וראה בטור ובבית יוסף (אורח חיים סימן תקלז). וז"ל מרן בשלחן ערוך (שם סעיף ג): אישות ועכברים שמפסידים בשדה אילן מותר לצודן כדרכו, שחופר גומא ותולה בה המצודה, ואפילו בשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן מותר לצודן כדרכו שיוצאין ממנה ומפסידים האילן. ואם אינה סמוכה לשדה

ד. מי שגדלו לו בשדהו עשבים רעים המפריעים לצמחים וחונקים אותם, והדבר ברור שללא טיפול יזיקו לצמחים נזק ממשי, מותר לו לרסס בחומרי הדברה על העשבים. ואם לא מועיל ריסוס, מותר עידור אפילו במעדר רגיל, ובלבד שיקפיד לא להפוך את הקרקע. ובשעת הצורך גדולה יש להתיר אף בכלים חקלאיים רגילים, כגון סכין שאינו הופך את האדמה. ואין ראוי ליתן הלכה זו ביד כל אחד, וצריכים לשאול שאלת חכם שידון בכל מקרה. (ד)

ה. מותר לנקות את הגינה שבחצירו הסמוכה לביתו, ולהוציא את הלכלוך המפוזר בגינה, כל שכוונתו היא רק לצורך נקיון הגינה ולא לצורך זריעה. וכן מותר לאסוף את שיירי העצים מהגינה על ידי מטאטא, אפילו מטאטא-דשא, וכן להסיר את האבנים, כל שניכר שאין כוונתו לצורך עבודת האדמה. וכן מותר לתלוש מהחצר עשבים וקוצים כאשר כוונתו שתהיה לו אפשרות לשבת וליהנות מהחצר. או לעבור

שנוהגים כמותם". וממה שלא כתב שמרן הזכיר סברת הי"א כדי לחוש לדבריהם, משמע שזה אינו, אלא הלכה כהסתם לגמרי. ולפ"ז גם בנ"ד הלכה כדעת הסתם לגמרי. וראה בשו"ת מהרי"ל דיסקין (פסקים סי' כז אות ט), מ"ש בזה, אולם לדידן העיקר כמו שכתבנו, דהלכה כדעת הסתם לגמרי. [ובחווה"מ מותר להרוג ולהשמיד אותם כדרך שעושים בחול, ע"י פתיונות מורעלים או ריסוס, מפני שמפסידים את הצומח. להעמיד מלכודת עכברים בבית, וכמ"ש ברוח חיים פלאג'י, הובא בכה"ח (סי' קנט). וע"ע בשו"ת באר משה ח"ז סי' קא]. ועיין בחזו"א (סי' יז אות כ' ד"ה מ"ק) שכתב לחלק בין חוה"מ שאסרו דברים משום טירחא, משא"כ בשביעית דלא שייך לאסור משום טירחא. ע"ש. ולדבריו יש לדון בנ"ד להתיר אף בשדה שאינה סמוכה לשדה אילן, וא"צ לצוד על ידי שינוי.

ד) דדמי למ"ש הרמב"ם (פ"א משמיטה הי"א) שהתירו השקאה בשביעית מאחר שאם לא ישקה הארץ תיעשה מליחה וימות כל עץ שבה. וכ"פ באור לציון (שביעית פ"א הי"ד).

לכתחלה. ואם כן הכא נמי בשדה הלבן הסמוכה יש להחמיר ולעשות על ידי שינוי. ואם אינה סמוכה יש לעשות על ידי עכו"ם, אם אין הפסד כל כך לא יעשה אפי' בשינוי, ואם יש הפסד יש להקל ע"י שינוי כסתם הש"ע. ע"כ.

ואמנם לפי מה שביארנו בס' עין יצחק חלק ג' (כללים בדעת מרן) דכל היכא שמרן כתב סתם ויש, הלכה כהסתם לגמרי, וכתב החיד"א (ברכ"י סימן סא) שמרן עצמו אמר כן, דהלכה כסתם, ולא סייג את דבריו שהוא דוקא במקום צורך, וכן מוכח מדברי מרן עצמו בכמה דוכתי, שכתב דין בסתם ויש, וסיים, ונכון לחוש לסברת החולקים. וממה שהוצרך לפרש כן, משמע דבכל דוכתא שכתב בסתם ויש, הלכה לגמרי כהסתם, וא"צ לחוש לסברת הי"א. דאי לא תימא הכי, הא בלא"ה צריך תמיד לחוש לסברתם. אלא ודאי דהלכה כסתם לגמרי. וכן מבואר מדברי הרמ"ע מפאנו, שכתב, שמרן כתב סברת היש אומרים כדי לחלוק כבוד לבעליה "במקום שרבים וגדולים עומדים בשיטה זו, וכשיש כמה מקומות

שם. וטוב שיניח כסאות ושולחן בחצרו, כדי שיהיה מוכח שכוונתו להשתמש בחצר ולא להכינו לזריעה. [דדמי לכירתו המוכיחה עליו]. אבל מעיקר הדין בחצר הסמוכה לבית אין צריך היכר, דזה גופא היכר. ה)

לאסוף שיירי עצים ואבנים מהגינה

ה) במשנה (שביעית פרק ד' משנה א') שנינו: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו, כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו. את הגס הגס. משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה, וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה, ואין צריך לומר שיקצץ להם מזונות. ע"כ. וביארו בירושלמי, דאף על גב דעצים ועשבים כשמלקטין אותן מתוך השדה מתקן השדה לזריעה כשמלקט הגס, כלומר העצים והעשבים הגסים ומניח את הדקין תלינן דצריך לעצים הוא, ולא לתקן את הקרקע קעביר, כדרך דתלינן במלקט בשדה חברו בין דקין בין גסין דלא עביד איניש לתקן שדה חברו, ומידע ידעי דלעצים הוא צריך. ומשרבו עוברי עבירה שהיו מלקטין בשדותיהן בין דקין בין גסין, והם אומרים בגסים ליקטנו, התקינו שיהיה זה מלקט מתוך של זה שלא בטובה, דהיינו שאין חברו מחזיק לו טובה, דהשתא ודאי לא אתי ללקט הדקין, כיון שאין חברו מחזיק לו טובה על זה. וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה טז) וז"ל: בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שדהו, והוא שיטול הגס הגס, כדי שלא יתכוין לנקות הארץ, אבל משדה חברו נוטל בין דק בין גס. משרבו עוברי עבירה שמתכוונים לנקות ואומרים הגס הגס אנו נוטלים, אסרו שאדם יטול כלום משדהו אלא מתוך שדה חברו, והוא שלא ילקט בטובה, שלא יאמר לו ראה כמה טובה עשיתי לך שהרי נקיתי שדך. ע"כ.

אלא שיש לעיין בזה מדברי התוס' (מועד קטן יג.) וגיטין (מד: ובכורות לד:): שכתבו דתולש קוצים מחוברים יש בזה איסור חורש מן התורה. כיעו"ש. וכן הוא בפירוש רש"י שם. ואמנם כל זה כשכוונתו להכשיר את הקרקע לזריעה, דכך הוא דרכו של מלאכת חורש, כמבואר בריש מועד קטן. אבל כשתולש את הקוצים כדי להכשיר את המקום לישב בו, וכל כיוצא בזה, ובודאי שאינו מתכוין להכשיר את הקרקע לזריעה, ויש בדבר היכר שכן הוא, אין בזה איסור.

ובספר מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות י') כתב להסתפק בזה, דאפשר שאף בגינה קטנה הסמוכה לבית מותר לסקל ממנה עצים ואבנים דכמו שבהמתו או כירתו גורמת

ומבואר מכל זה, שאין לאדם לנקות את שדהו

הצמחים שבגינה, או להכשרת המקום לגינה. ע"ש. וכן כתב באור לציון (שביעית עמוד לד), וסיים, דמכל מקום טוב שלא ינקה לגמרי את הכל, אלא ישאיר מעט פסולת, שאז ודאי ניכר שאין כוונתו להכשיר את הקרקע לזריעה. ע"כ. ודקדק לכתוב בלשון "וטוב" שאין זה לעיכובא אלא חומרא בעלמא, דלפי המבואר בגינה שבחצר הדבר ניכר בעליל שאינו מנקה הגינה לשם זריעה, אלא לנוי ויופי. וראה עוד בנידון דידן בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן ג), ובשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן יד). ע"ש.

לתלוש עשבים מהגינה כשכוונתו לשבת בה

קובץ י' הביאו, שיותר לנקות שביל המשמש להילוך, כיון שניכר שאינו עושה בשביל הצמחים. אבל לא בגינה במקום בו ישנם צמחים. לפי מה ששנינו (שביעית פ"ג ה"ז) המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, ופי' הר"ש והר"ב שאז נראה שאינו מעוניין לעבודת השדה אלא צריך הוא את האבנים. ולכן, הנוטל את ניירות ושאר פסולת מהגינה, אם אין היכר שנוטל לצורך נקיון, אסור, ואף אם רגילים לעשות כן בכל ערב שבת וכדו' לאסוף הניירות, אין זו הוכחה מספקת שאין דעתו לשיפור הצמחים. ורק באופן שאוסף את הניירות ומשאיר קוצים ועשבי בר מותר, שבזה ניכר שעושה לצורך נקיון ולא לתועלת הצמחים. עוד נשאל הגריש"א, לגבי מקום שהיה גינה ועכשיו אין בו צמחים כלל, האם מותר לנקותו לכבוד שבת וכדו', כיון שהרי רואים שאין שם צמחים כלל, והוי כמו שביל הליכה ומגרש חנייה שהוא מנקה לכבוד שבת. והשיב, שכיון שהמקום ראוי לזריעה הרי הוא מכין אותו לזריעה במה שמנקה אותו, ולכן צריך שישאיר חלק שרגילים לקחת בהכנת המקום לזריעה. ע"ש. ולענין הלכה כבר נתבאר לעיל.

היתר, ה"נ כיון שהיא סמוכה לבית כולי עלמא ידעי שדרך כל אדם לנקות את כל הסמוך לביתו משום נקיותא אף שלא לצורך זריעה, וכל כי האי הוי שפיר היכרא, וכדאיתא כעין זה בחולין (סוף פרק השוחט). וצ"ע. ע"כ. אך דעת מרן אאמו"ר זיע"א, שאם כוונתו רק לניקיון הגינה, יש להתיר בפשיטות. וכן כתב בספר השמיטה חלק א' (פרק ה' עמוד כו סעיף ד). גם בספר משפטי ארץ (פרק ה' סעיף ג) כתב, שפסולת ולכלוך שנצטברו בגינה או בחצר, מותר לסלקם לשם נקיון כדרך שעושה כל השנים. ובלבד שלא יתכוין לתועלת

ומה שכתבנו לענין תלישת עשבים רעים מהגינה, כן דעת הגרש"ז אויערבאך וצ"ל, הו"ד בשו"ת אבני ישפה (סימן ריג). וראה בשו"ת מנחת שלמה הנ"ל (סימן נא אות י'). ע"ש. ובשו"ת מנחת יצחק חלק י' (סימן קטו) נשאל בכי"ב, בגינה שגדלים בה עשבים וקוצים הרבה מחמת ריבוי הגשמים, ומכסים את החבלים, ומונע את הגישה לבלוני הגז, וגם יש חשש שבימות הקיץ המקום ישמש לנחשים וכו', אם מותר לקצצם, וכתב שם, דכיון דנטילת קוצים אסורה רק מדרבנן משום תולדה דחורש, לכן יש לצדד לומר שלא נאסר אלא במקום שנועד לזריעה, דדוקא שם שייך המלאכות שהן תולדה דחרישה. אלא שנתיראתי מפסק הגאון החזון איש שהובא בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן לה). ושם (סימן ג) מתיר על ידי שינוי, וכן כתב עוד בחלק ב' (סימן ז). וכן מוכח עוד בכ"מ דצריך דוקא על ידי שינוי. ובספר הלכות שביעית (דף קפב) כתב דיש לעשות כן על ידי עכו"ם. וראה עוד מ"ש בזה בספר שביעית כהלכתה (פרק א'), ובשו"ת אז נדברו חלק י' (סימן לט). ע"ש.

ובשם הגריש"א אלישיב (שערי הוראה שביעית

ו. שדה שכיסה אותה השלג, ואם השלג לא יסולק כל הגידולים יפסדו, מותר לפנות את השלג בשנה השביעית. (ו)

ז. אם ירד שלג על האילנות, וגורמים להפסד הפירות, מותר להסיר את השלג בשנת השמיטה, שזה נחשב בכלל להעמיד את האילן, ולא להברותו. וכן אם השלג עלול לגרום לשבירת ענפים, מותר להסירו משם. (ז)

ח. עץ אתרוגים העומדים למצוה, שירד עליו שלג רב ויכול לגרום שהאתרוגים יתקלקלו ויפסדו למצוה, מותר להוריד ממנו את השלג בשנה השביעית. (ח)

להסיר שלג מהשדה - כשהוא מפסיד הגידולים

חכמים בכלל, דבמקום פסידא שרינן מלאכת שביעית בזמן הזה או בתולדות, אלא מנו חכמים מה שהתירו והן מהדברים הכוללים את הרבים, אבל לא הותר ליחיד במאורע פרטי, וגם בדברים המצויים לרבים לא הכל התירו, שהרי אסרו לעשן שימות התולעת, ולא יסוך לזהם שלא יאכל העוף וכו'. ע"ש. וכבר הזכרנו לעיל דברי הריב"ז שיש מלאכות שאסרו אף אם הוא לאוקמי, אולם בנידון דידן יש להקל, שהרי אין פעולת פינוי השלג נוגעת בגוף האילן, וגם אינה משביחה את הגידולים, רק משאירה את המצב הקיים כמות שהוא. והוא בכלל לאוקמי אילנא, ולא לאברויי אילנא.

(ו) כבר כתבנו לעיל מה שכתב הגאון החזון איש (שביעית סימן יז אות יט) דסבירא ליה להרמב"ם כהירושלמי שאסור לעבוד בשביעית עבודת קרקע אף כשהוא לאוקמי. והיינו, דאמרו בירושלמי במחלוקת שנויה, ומשנתינו אף מזהמין דליכא אברויא אילנא אוסרת בשביעית. ואפשר דגזרינן משום זיהום דאברויא, ומשום דבגמרא דידן לא קבעו הדבר, סמך על הירושלמי. ואין לומר דבאברויא אילנא פליגי, דהא אמרו בירושלמי טעם המתיר דמזהם כמושיב שומר. ובאמת שכן כתב הלחם משנה (בפרק ח' מהלכות יום טוב). ע"ש. וראה עוד בחזון איש (סימן כ' אות ה') שכתב, דלא אמרו

להסיר השלג מעל האילנות בשנת השמיטה

מעל ענפים העלולים להשבר מכובד השלג. ועיין במשפטי ארץ (פרק ג' הערה 5) שכתב, שלא לכל מניעת נזק התירו לעשות מלאכות. ע"ש.

(ז) דזה הוי בכלל לאוקמי פירא, ואוקמי אילנא. ועיין במשנה שביעית (פרק ד' משנה ו') ענף שנפשה קושרים אותו שלא יוסיף להשבר. ע"ש. והוא הדין לענין הסרת השלג

הסרת השלג מעל עץ אתרוגים

לאוקמי אילנא, דמצד עצם האילן והאתרוגים יהיו ראויים לאכילה גם בלא שיפנה את השלג, וכל עצם הסרת השלג היא לצורך המצוה בלבד. אלא שיש לדון בזה, דהא כל עיקרו של עץ האתרוג הוא בשביל המצוה של

(ח) הנה לגבי הסרת שלג הבאה כדי למנוע פסילתם של האתרוגים למצוה, לכאורה כיון שהאתרוגים יהיו ראויים בלאו הכי לאכילה, אף שלא יהיו ראויים למצוה, אי אפשר להתיר לפנות השלג, דזה אינו בכלל

ט. יש אומרים שמותר להסיר את הקוצים שבאילן, כדי למנוע הפסד הפירות, וכן מותר לקצוץ את הקוצים שבעץ האתרוגים, במטרה שלא יפסלו את האתרוגים. וה"ה שמותר לעטוף את האתרוגים בשקית למנוע ההיזק. ויש חולקים בזה. והעיקר לדינא להקל. (ט)

אלא מסיר את המנוע. וכל עיקרו של עץ האתרוג הוא לצורך המצוה. וראה עוד בדין זה בשו"ת משנת יוסף ח"ג (סימן ר' וסימן כט). ע"ש. ואמנם יש להסתפק דשמה כל ההיתר הוא כדי שהאתרוג לא יפסד למצוה, אבל לצורך שיהיה מהודר, אין להקל, דזה אינו לאוקמי פירא. וגבי הסרת קוצים באמת הגר"ש וואזנר אסר להסיר הקוצים מעץ אתרוגים כדי שיהיו מהודרים, ולא התיר בזה רק כדי למנוע את פסילתם. ולכאורה הוא הדין גבי הסרת השלג. ושמה כיון שאינו עושה מעשה בגוף האילן, קיל טפי. ובספר שבת לה' (ריש פ"ב) כתב להקל בזה, דהוי בגדר לשמור על הקיים, לקיים זה אלי ואנוהו ומצות הידור.

ד' המינים, ובלא זה אין לו שום ענין באתרוגים, ולא נטעם לשם אכילה, וכיון שפינוי השלג הוא לצורך האתרוג שיהיה ראוי למה שהוא ניטע, לכאורה הוי בכלל לאוקמי אילנא. ולפי זה גם בנידון דידן יש להקל. וכשם שמצינו לכמה אחרונים שהתירו להסיר את הקוצים מעץ האתרוגים כדי למנוע את פסילת האתרוגים למצוה, [ראה להלן] כך מותר להסיר את השלג מעץ האתרוגים, כדי למנוע את פסילתם. והראוני שבשו"ת להורות נתן חלק ה' (סימן עג אות ו') כתב, שאסור לעטוף את הפירות בשקיות כדי להגן עליהם ממזיקין ומשינוי מזג האויר. ע"ש. מכל מקום מצד הסברא נראה שבשלג יש להקל טפי, שאין זו מלאכה בגוף האילן כזומר וכדומה,

להסיר קוצים מעץ אתרוגים למנוע פסילתם

מן האילן שלא יזיק את הפירות. ע"ש. וכ"כ בספר השמיטה להגר"מ טוקצ'נינסקי (עמ' כג ס"ג). וכן פסקו כמה אחרונים, ראה בכרם ציון (פרק ד' סעיף י'). ע"ש.

אולם הר"ש סיריליאו כתב בפירושו לירושלמי (שם) בזה"ל: מכוונין לה, כשהנטיעה עקומה ומיישרין אותה, קושרין לה בחבלים עץ עב אצלה ישר עד שעולה השרף בו ישר ונשאר בו. ע"כ. וכן כתב הגאון מהר"ד פארדו בפירושו על התוספתא (פ"א דשביעית ה"ז). ומבואר דלא קאי כלל על הסרת הקוצים מהאילן לשמירה על הפירות, אלא מה שאמרו בירושלמי ומכוונין וכו', היינו לקשור האילן בחבלים. ומה שנסתייע בפאת השלחן ממה

(ט) הנה איתא בתוספתא (פרק א' דשביעית הלכה ו'), ובירושלמי (פרק ב'): ומכוונין את הנטיעות עד ראש השנה, ר' יהודה אומ' אם היו מבורכות לפני שביעית נוטלן אף בשביעית. ופירש הפני משה (שם ד"ה נוטל את הקבוצים עמה), וז"ל: לפרש מכוונין דלעיל, שנוטל את הקבוצים והקוצים שעולין באילן כדי לכווננו. ע"כ. וכן פירש הפאת השלחן (סימן כ' אות ה') אין מכוונין לקוץ הקוצים היוצאים מהאילן שלא יזיק הפירות. ומבואר, שיש לאסור קציצת הקוצים אף על פי שאינו אלא לאוקמי, והיינו משום דילמא מיחלף בעבודות השדה. וכ"ה בבית ישראל (שם אות טז). וכן כתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז, דיני שביעית אות כח), שאין מסירין הקוצים היוצאים

נוהגת אלא באתרוג שלא יפסל למצוותו, לא שייך לאוסרה משום איחלופי בעבודת השדה. אלא שסיים שם להחמיר מצד אחר, דבעיקר הדבר נראה שגם לדעת החזון איש הסובר דההיתר של פסידא חל אף במקום של הפסד פירות בלבד, זה דוקא במקום הפסד ניכר לפירות, אך באופן שאין הפסד מהותי לפירות אלא שרוצים להשקיע כל מיני עבודות על מנת שיהיה האתרוג ראוי למצוותו בלא פגם, בזה יש לומר שאין זה בכלל לאוקמי. ע"כ.

גם בספר משפטי ארץ (עמוד 292) הביא תשובה מהגרי"ש אלישיב שלדעתו גם לכשרות מצוה אסור. וכן כתב הגר"ש וואזנר בקובץ הליכות שדה (84).

וכן כתב בספר דרך אמונה (פרק א' מהלכות שמיטה ציון הלכה ס"ק קעט) בשם הגרי"ש אלישיב, דלא הותרה מלאכה למניעת הפסד הפרי רק כשעלול להגרם הפסד בגוף הפרי. אבל אסור לעשות מלאכות אלו לתועלת כספית גרידא, כגון לכוין את עונת ההבשלה של הפירות לזמן שמחיר הפירות יהיה גבוה, וכן למנוע פגם קטן שאינו משמעותי לגבי הפרי אף על פי שהוא משמעותי לגבי מחירו. ולכן מותר בשביעית לתת שקיות ניילון על הפירות בעת גידולם על העץ, בכדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם, אבל אסור לתת ניילון בכדי למנוע הפסד בצורתם החיצונית, או בכשרותם כגון באתרוגים. וראה עוד במ"ש בדרך אמונה שם (ס"ק פח). ע"ש.

ובעין זה כתב בארחות רבנו הקהלות יעקב חלק ב' (עמוד שכה) הנ"ל, בשם הגרי"י קנייבסקי זצ"ל, ודלא כמחבר אחד שמתיר, והקפיד מאד על היתר זה ואמר שההיתר לעבודת אילן רק בהפסד כל הפירות, אבל כאן בגלל שרוצה לקחת יותר כסף בשביל האתרוג למצוה לא מיקרי הפסד פרי שראוי לאכילה. ע"כ. וראה עוד במה שכתב שם בעמוד שנה-שנז.

שאמרו בתוספתא "מסלקין מקוצין עד ר"ה", דהיינו הסרת קוצים, הנה יש מפרשים דברי התוספתא דהיינו סילוק הקוצים מהקרקע, כדי להכשיר הקרקע לזריעה. ולא קאי על הסרת קוצים מהאילן עצמו.

נמצא שיש מחלוקת בדין הסרת הקוצים מהאילן, לתועלת הפירות. וכ"כ בשו"ת קובץ תשובות חלק א (להגרי"ש אלישיב, סימן רלא סק"ד) וכ"ה בספר משמרת השביעית (עמ' עח הערה 14). ע"ש.

ואמנם כל המחלוקת הנ"ל הוא דוקא בשאר האילנות שקציצת הקוצים נעשית לתועלת הפירות, דאף שהוא לאוקמי אילנא, יש כאן איסור מיוחד דילמא יחליפו מלאכה זו בעבודות השדה. אבל בעץ אתרוג שהסרת הקוצים אינה לתועלת עצם הפרי שיהיה ראוי לאכילה, אלא כל מטרתו בהסרת הקוצים היא לכשרות האתרוג, לכאורה יש להקל בזה, ואין לחוש בזה דשמא יבואו לעשות כן בשאר עבודות שדה, שכאן זו פעולה מיוחדת לתועלת כשרות האתרוגים, ולא דמי לשאר עבודות שדה שהיא לתועלת הפרי עצמו, באופן הרגיל. והכא אם לא יטול את הקוצים הסמוכים לאתרוגים, הם עלולים להיפסד למצוה, והוי בכלל לאוקמי, דהיינו לשמור על המצב הקיים, וכמו שחילקו כיוצא בזה בגמרא מו"ק (ג.) וע"ז (ג:) בין לאוקמי אילנא ובין לאברויי אילנא, שאם הוא לאברויי אילנא אסור, ואם הוא לאוקמי אילנא מותר. וכן פסק הרמב"ם (פ"א מהלכות שמיטה ויובל ה"ז), המקשקש בזיתים אם להברות האילן אסור, ואם לסתום את הפצימים מותר. ע"כ. וכ"מ עוד (שם בהלכה כב) שכתב, אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף. ע"כ.

ובאמת שכן כתב בהליכות שדה (גליון 50 תשמ"ז, עמוד 9) במכתב הגרי"ש אלישיב, שאין לגזור בזה אלא אם כן קציצת קוצים נוהגת גם בשאר אילנות, אך אם אינה

שיהיו אתרוגים כשרים למצוה, ע"י שיתהוה הקרום במקום הנקב, מ"מ כיון שיש לחוש שהקוצים ינקבו את האתרוגים סמוך לנטילתם מן האילן באופן שעדיין לא יספיקו להגליד, ואז יהיו פסולים לגמרי, שפיר יש להתיר בזה, משום שגם בספק הפסד יש להתיר, וכדין חוה"מ, וכמו שכתב המג"א (סימן קלו סק"א). וכ"כ החזון איש (או"ח סו"ס קלד, ושביעית סו"ס טז), דספק שיאבד הוי כדבר האבוד ודאי וכו'. וע"ע בחזו"ע (יו"ט, עמ' קעג הערה טו), ובילקו"י (שביעית עמ' רעב ס"ח). ודו"ק.

והרה"ג רבי בנימין יהושע זילבר בספר הלכות שביעית (עמ' כא אות לב) הביא מה שכתב הפאת השלחן הנ"ל שאסור ליטול קוצים מהאילן, וכתב, דהטעם משום דהוי לאברויי אילנא, ואפשר משום דאין הקוץ מקלקל הפרי, אלא שדקירת הקוץ מונע שלימות הגידול של הפרי. ושלפי זה מותר לחתוך הקוצים בעץ האתרוג הסמוך לאתרוג, כמו שנוהגין בשאר השנים כי כל דקירה באתרוג עלול לפסול האתרוג והוי לאוקמי. ע"כ.

ובספר חוט שני (שביעית, תשס"א, עמ' פא: ד"ה ואין, ועמ' קא-קב), נסתפק בזה, דשמא אין להתיר נטילת הקוצים מעץ האתרוג משום הפסד, כיון שעיקר הפרי הראוי לאכילה אין בו הפסד, וי"ל דלצורך המצוה שבאתרוג הוא דבר צדדי מגוף הפרי, ואין להתיר בו כל זמן שאין ראייה לכך, גם לדעת המב"ט הנ"ל, דשאני התם שעומדים לריח טוב ולנוי. ע"ש. אולם קשה לומר שלצורך המצוה שבאתרוג הוא דבר צדדי, הרי עיקר נטיעת עצי האתרוג הוא לצורך המצוה, ומה שמרקחים בדבש, הוא דבר צדדי, ואם התירו משום הפסד גוף הפרי, שלא יהא ראוי לאכילה, שהוא דבר הרשות, כל שכן שיש להתיר משום הפסד המצוה. וכן קי"ל בעלמא כיוצא בזה דלצורך מצוה הוי כהפסד ממון, וכמבואר בש"ע (סימן שז ס"ה).

וכיוצא בזה כתב בספר תודעת השמיטה (סעיף יד) בשם הגרי"ש אלישיב, דמותר בשביעית לתת שקיות על הפירות בעת גידולם על העץ בכדי למנוע נזק שמגרע באכילתם נכי זה נחשב לנזק בגוף הפרי, אבל אסור לשים בכדי למנוע הפסד בצורתם החיצונית או בכשרותם כגון באתרוגים נכי זהו הפסד כספי בלבד. והובאו דבריו בספר דרך אמונה (פרק א' מהלכות שמיטה יובל ציון ההלכה ס"ק קצט).

אולם דעת הגר"ש וואזנר בקובץ מבית לוי (קובץ ה' ניסן תשנ"ד עמוד נ') שמותר להסיר הקוצים לצורך הכשר האתרוגים. אבל אין להתיר בזה כדי שהאתרוג יהיה נאה ויגדיל את שוויו הכספי. ע"ש. ובארחות רבנו חלק ב' (עמוד שנו) הביא בשם החזון איש שמותר לכרות קוצים אלו, ואף להחשיב בהוצאות של אוצר בית דין את שכל הפועל הכורת קוצים אלו. ע"ש.

גם בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן ו') כתב, שמותר לתת שקיות ניילון על אתרוגים שלא ידקרום הקוצים, והביא בשם הגרבי"י זילבר זיע"א להתיר משום שהוא בגדר לאוקמי פרי. ע"ש.

ואע"פ שאין בכל נטילת הקוצים שסביב לאתרוגים משום מניעת הפסד ודאי, כי יש אתרוגים שגם בלי נטילת הקוצים יהיו כשרים למצוה אף שלא יהיו מהודרים, שהרי כתב מרן הב"י (סימן תרמח) בשם התרומת הדשן (סימן צט) שנהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן ע"י קוצים אע"פ שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן וכו'. וכ"פ הרמ"א (סימן תרמח ס"ב). ע"ש. וכתב הט"ז (סק"ד), שכל מה שהתירו בזה היינו דוקא כשאנו רואים שנקרם עור האתרוג במקום החסרון, רק שיש גומא, אבל אם אנו רואים שלא נקרם אלא יש שם נקב וחסרון אע"פ שנעשה ע"י קוצים בדרך גדילתן פסול. והמון העם טועים בכך. ע"ש. וכ"ה במשנ"ב (שם סק"י). ונמצא שאפשר

וע' בספר שביתת השדה (עמ' פג בהערה 24) שהעלה להתיר להסיר את הקוצים אשר סביבות האתרוגים, שמא יעשה נקב הפוסל, ואת"ל שלא התירו מלאכה אלא לצורך אכילה, ולא לצורך מצוה, שמא הורדת הקוצים אינה בגדר מלאכה כלל, כיון שאינו אלא כמבריח ארי, שהפרי יגדל יפה כדרכו. ואפשר דדמי למה שכתב החזון איש (שביעית סימן יז אות כ), לענין תעלות שסביב העצים למלאותם מים, שבשביעית לא נאסרה אלא מלאכה המשבחת את הקרקע, ועוגיות הכשר למים, אבל הן עצמן לאו שבח הן. ע"ש.

וב"כ בספר שמיטת קרקעות (תשס"ח, פרק ה עמ' קצג הערה פא) בשם החזו"א שהתיר לכוות קוצים אלו, ואף להחשיב בהוצאות של אוצר ב"ד את שכר הפועל הכורת קוצים אלו. (ארחות רבינו ח"ב עמ' שנו). ע"ש. ובספר משפטי ארץ (שביעית, תשס"ז, פ"ה סעיף לו עמ' 58), כתב בשם הגרי"ש אלישיב שיש להתיר לחתוך את הקוצים אף כדי שהאתרוגים יהיו מהודרים, משום שאין זו מלאכה שמועילה לגידול הפרי, אלא למנוע פגם בפרי, ולכן אין זה חשיב בגדר מלאכה כלל, וגם שעבודה זו רגילים לעשות רק בעצי אתרוג לשם כשירותם למצוה ולא בשאר עצים לכן לא גזרו בזה אטו שאר מלאכות. ע"כ.

והנה לגבי הסרת הקוצים בשאר האילנות, כתב בספר שבת הארץ (פ"א סעיף ה בהערה דף ג, ובדפו"ח עמ' 205) שאין לקצוץ את הקוצים היוצאים מן האילן המזיקים את הפירות, וזה אסור לכל הדעות, שאפילו להסוברים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא גם כשהוא בגוף האילן, זהו דוקא להעמיד האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה, אבל עבודה שהיא לצורך הפירות לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות, הפקיעה התורה, שהפקירה פירות שביעית לכל, וסילקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם. עכ"ד. אולם בספר

השמיטה הנ"ל (עמוד כד הערה 5) הביא כמה ראיות שיש להתיר גם משום אוקמי פירא, כי מאחר שתכלית התורה שכולם יהנו מהפירות, אם יהיו נפסדים מה הנאה יש בהם. וכן משמע ממה שפסק הרמב"ם (פ"א מהלכות שמיטה ויובל ה"ז) שטוענין את האילן באבנים. ואמרו בגמ' שבת (סו.) טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה. ופרש"י דליכחוש חיליה, שעל ידי שהוא שמן וכחו רב פירותיו נושרין. והיינו דהוי בכלל לאוקמי פירא, כי ע"י שהפירות נושרים הם מתקלקלים באדמה, או שהם נושרים קודם גמר בישולם. וכן כתב המהרי"ל דיסקין בקונטרס אחרון (סימן ה אות ונט), שהתירו עבודה גם היכא דאיכא פסידא רק לפירות ולא לאילן. וכן דעת החזו"א (שביעית סימן כא ס"ק יד), ועוד אחרונים. וראה לעיל בפרק ז' הערה ח'.

והראוני שהעירו בזה מדברי הרמב"ם (בפ"א מהלכות שמיטה ויובל ה"ה), ולא יחתוך היבולת מן האילן. ע"כ. ולכאורה מבואר דאף שהוא לאוקמי אילנא אסור, שהרי נטילת היבולת הוא כדי שלא יכחיש האילן, וכמו שכתב המאירי במו"ק (ג.). אלא דהיא גופה קשיא, אמאי אסרו בזה, הא הוי לאוקמי אילנא ושרי. והעירו עוד, דלכאורה אמאי אסר הרמב"ם (שם) לסוך את הנטיעות כדי שלא יאכל העוף, הא הוי לאוקמי אילנא ושרי. וכן הקשה הפר"ח במים חיים על הרמב"ם (שם), וז"ל: הא בע"ז (נ:) אמרינן תרי זיהומי הוי, חד לאוקמי אילנא וחד לאברויי אילנא ואסור, וא"כ מה שכתב הרב שאין לסוך הנטיעות כדי שלא יאכל אותו העוף, אינו נכון, דאין זה אלא לאוקמי אילני ושרי. ע"ש. וכן הקשה הלחם משנה (פ"ח מהלכות יו"ט ה"י), ותירץ, שהרמב"ם סמך על מה שאמרו בירושלמי שיש בזה מחלוקת תנאים, ופסק כתנא דמתניתין דאמר אין מזהמין בשביעית, ושאין לחלק בין זיהום שהוא לאברויי לזיהום שהוא

פ"ב מ"ד עמ' ט: כתב, דמלאכה שיש בה משום אוקמי ואברויי גם יחד אסורה בשביעית. וכ"כ הרה"ג רבי בנימין יהושע זילבר בשו"ת משנת בנימין (סימן יט), שלא אסר הרמב"ם אלא היכא שהוא גם לאברויי, אבל היכא שהוא לאוקמי לבד מודה דשרי, ולכן מותר לרסס בחומרי הדברה את האילנות היכא דהוי לאוקמי, ובפרט בעץ האתרוג שלא יקבל מחלות. ע"ש. [חלק מהמקורות בסעיף זה הראני הגאון רבי אליהו עזריאל שליט"א. ישר כוחו].

ולענין כריכת הפרי הנמצא על העץ בניילון, בשו"ת להורות נתן חלק ה (סימן עג סק"ו), כתב לאסור בזה ע"פ המשנה (שביעית פ"ב מ"ד) וכורכין אותן ערב שביעית וכו'. ופירש הר"ש, שכורכין סביב האילן להגן מפני החמה או הצנה. ע"כ. ומשמע דבשביעית עצמה אסור. אולם ע' בפ"י המשניות להרמב"ם (שם) שכתב, דהיינו שמקבצים את הענפים וקושרים אותם שיעלו למעלה במישור, ולא ינטו לארץ. וכ"ה בחיבורו (פ"א מהל' שמיטה ויובל ה"ה) וכנ"ל. ואפשר דפליג בעיקר האי דינא שכתב הר"ש, דהתם הוי לאוקמי אילנא, משא"כ בקיבוץ הענפים, דהוי בכלל לאברויי אילנא, כי אם הוא לאוקמי אילנא, כגון כדי שלא ישבר, מותר גם בשביעית, וככל מה שהתירו משום אוקמי אילנא. וראה להלן פרק ח' הערה יא. ע"ש. אלא שהתפארת ישראל (שביעית פ"ב מ"ד אות כז) ביאר דעת הר"ש הנ"ל, דאע"ג דהוי לאוקמי אילנא אפילו הכי אסור, כיון שכל שמעכב היזק שבכללות הטבע, כצינה וחמה ורוח, הו"ל כאברויי אילנא. ע"כ. וא"כ אפשר שבזה פליג הרמב"ם, דסו"ס הוי לאוקמי אילנא. ומה גם שכבר הבאתי לעיל שאין סברת התפארת ישראל מוסכמת, אלא שבכל אופן יש להתיר משום אוקמי אילנא. וא"כ ה"ה לענין עטיפת האתרוגים. וראה להלן הערה יג, שמותר לעטוף את האילן עצמו להגן

לאוקמי, והטעם דס"ל כהירושלמי, משום דבגמרא דידן לא אמר תירוצא דתרי זיהומי בלשון ודאי אלא בדרך דלמא. ע"ש. (וע' בשו"ת מהרי"ק ריש שורש ק). וכ"כ בספר מרכבת המשנה (שם). והוסיף, דס"ל להרמב"ם כאותו מ"ד דהוי כלאברויי, ושה"ה לענין שאין מעשנין תחתיו כדי להמית התולעת, דהוי לאברויי. וכ"כ בספר דבר השמיטה (שביעית פ"ב מ"ד ברפ"ח עמ' ט:).

גם הגאון החזו"א (שביעית סימן יז ס"ק יט ד"ה והר"מ), תמה על מה שאסר הרמב"ם לטוך הנטיעות, הא מסקינן בע"ז (נ: דזיהום שהוא לאוקמי אילנא שרי בשביעית, ומתניתין לאברויי אילנא. וכתב, שהרמב"ם סמך על הירושלמי שאמרו דבמחלוקת שנייא, ומשנתנו אף מזהמין דליכא אברויי אילנא אסורה בשביעית, ואפשר דגזרינן משום זיהום דאברויי וכו'. ואח"כ מצא שכ"כ הלח"מ (פ"ח מהלכות יו"ט ה"י). ע"ש. וכיו"ב כתב החזו"א איש (שם ד"ה מדרבנן) לענין עישון, דמיחזי טפי כעבודה ואסרו חכמים. והיינו דאע"פ שהוא לאוקמי, נראה לחכמים לאסור בדבר דמיחלף בעבודה. וכ"כ עוד החזו"א (סימן יז ס"ק כו ד"ה שם שנייא). ובספר דרך אמונה ח"ד (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"ה בבה"ל ד"ה ולא יאבק) הביא דברי החזו"א בזה, וכתב, דא"כ נפל בבירא כל ההיתר דאוקמי אילנא, דאיך אפשר לדעת מה מיחזי כעבודה ומה לא. ואולי כוונת החזו"א שיש לחלק בין פעולה בקרקע לפעולה בגוף האילן, ושאני זיהום ועישון שהוא בגוף האילן ומחזי טפי כעבודה ואסור. וצ"ע. עכת"ד.

וראה לעיל הערה א', שהזכרנו מ"ש המהרי"ל דיסקין בתשובה (פסקים סימן כו אות כה) בזה"ל: ולא יחתוך היבלת מן האילן וכו', ולא יעשן תחת האילן כדי שתמות התולעת, שכל אלה "לאשבוחי אילנא הוא". עכ"ל. נמצא שאם הוא לאשבוחי ולא לאברויי, גרע טפי. והגרש"ז אוירבך בספר מנחת שלמה (שביעית

י. מותר לכסות בשנת השמיטה זרעים, פירות וגידולים שונים, ביריעות ניילון וכדומה, כדי להגן עליהם מפני הגשמים והשלג. וכן מותר לעשות שמשיות לאילנות להגן על האילן מפני החמה או מפני הצינה, כל שהדבר בא לאוקמי אילנא. י

יא. אפשר להקל לעטוף את הענבים הנמצאים על העץ בשקית ניילון כדי לשומרם מאכילת ציפורים, וכן כיוצא בזה בשאר פירות, כל שאין הפירות גדלים ומשתבחים על ידי זה, אלא עושים זאת כדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם. אבל בכדי למנוע הפסד בצורתם החיצונית, אסור. יא

מפני החמה או הקרה, כשהוא לאוקמי אילנא, ודלא כהתפארת ישראל הנ"ל. ע"ש. ושור"ר בילקו"י (שביעית עמ' רצו בהערה) שהשיג ע"ד הרב להורות נתן, ושהעיקר כדברי האחרונים שכתבו להקל בזה. ודו"ק. וע"ע לעיל פרק ז' הערה יג, ולהלן פרק כ' הערה יח.

לכסות זרעים ביריעות ניילון בשמיטה

י) במשנה (פרק ב' דשביעית משנה ד') שנינו: כורכין את הנטיעות עד ראש השנה, וקוטמין אותן ועושין להם בתים. ופירש הר"ש, דכורכין הוא מפני החמה והצינה. וכן כתב הרש"ס, דכורכין אותן הוא מלשון תכריך בוץ. ומבואר, שכל ההיתר הוא רק עד ראש השנה, אבל אחר ראש השנה של השביעית, אסור לעשות כנ"ל. אולם אם עושה כן לצורך אוקמי אילנא, ולא לתועלת ותוספת שבח

לפירות, יש להקל בזה גם אחר ראש השנה של השמיטה, ובלאו הכי הרמב"ם פירש דכורכין אותן היינו שמקבץ את הענפים וקושרם שיעלו למעלה במישור ולא ינטו על הארץ. ומהר"י בן מלכי צדק פירש, דכורכין את הנטיעות בעלין שלא יבשו. ע"ש. ועיין עוד במשנת יוסף חלק א' (עמוד קכז) בפירוש ועושין להם בתים. ע"ש. וראה במקורות לעיל לסעיף ב', ודון מינה לנידון דידן.

לעטוף הענבים שבעץ בשקיות ניילון

יא) ראה לעיל סוף הערה ח'. וכן כתב בשו"ת משנת יוסף ח"ב (סי' כ'). וראה עוד בח"ג (סי' ו') בדין עטיפת אתרוגים שעל האילנות בשקיות ניילון כדי שלא ידקרום הקוצים. וראה עוד בחלק ג' סימן כט. ע"ש. גם בספר דרך אמונה (פרק א' מהלכות שמיטה ציון הלכה ס"ק קעט) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמותר בשביעית לתת שקיות ניילון על הפירות בעת גידולם על העץ, בכדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם, אבל אסור לתת ניילון בכדי למנוע הפסד בצורתם

החיצונית, או בכשרותם כגון באתרוגים. וכעין זה כתב בארחות רבנו הקהלות יעקב חלק ב' (עמוד שנה), ועיין בתשובת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות ד') ובמ"ש בדרך אמונה שם (ס"ק פח). ע"ש. ואף שבשו"ת להורות נתן חלק ה' (סימן עג אות ו') כתב, שאסור לעטוף את הפירות בשקיות כדי להגן עליהם ממזיקין ומשינוי מזג האויר. ע"ש. מכל מקום העיקר כדברי האחרונים הנ"ל. וראה מה שכתבנו לעיל גבי הסרת שלג מעץ אתרוגים.

יב. כורכין את הנטיעות עד ראש השנה של השנה השביעית, והיינו שמקבצים את הענפים וקושרים אותם שיעלו למעלה במישור ולא ינטו על הארץ. אבל אין עושין כן בשביעית עצמה, אולם אם הוא לאוקמי אילן מותר לעשות כן גם אחר ראש השנה של השביעית. וכל זה שעושה כן כדי שלא ישבר, אבל מפני חשש שהעץ יתעקם, אסור, וכאשר יבואר להלן. (י)

יג. יש אומרים שאסור למתוח ענפי גפן הנוטים לארץ ונגררים עליה, גם אם התפשטות ענפים אלו מסכנת את האילן כולו, וכל שכן שאסור לעשות זאת במקום שאינם מכבידים על האילן, או מסכנים את קיומו. ולפי המבואר לעיל, במלאכות שהן לאוקמי אילנא יש להתיר גם כשהמלאכות נעשות בגוף האילן, ממילא גם כאן כל שהוא לאוקמי אילנא יש להקל. וטוב שיעשה כן בשינוי, וראה לעיל סעיף ו'. (י)

לקשור ענפי האילן

(יב) במשנה (פרק ב' דשביעית משנה ד') שנינו: כורכין את הנטיעות עד ראש השנה, וקוטמין אותן ועושין להם בתים. ופירש הר"ש, דכורכין הוא מפני החמה והצינה. וכן כתב הרש"ס, דכורכין אותן הוא מלשון תכריך בוץ. אולם הרמב"ם פירש דכורכין אותן היינו שמקבץ את הענפים וקושרם שיעלו למעלה במישור ולא ינטו על הארץ. ומהר"י בן מלכי

צדק פירש, דכורכין את הנטיעות בעלין שלא יבשו. ע"ש. ומבואר, שכל ההיתר הוא רק עד ראש השנה, אבל אחר ראש השנה של השביעית, אסור לעשות כנ"ל. ואמנם כתב במשפטי ארץ (עמוד 53) שאם הוא לאוקמי אילנא מותר גם בשביעית. וכן כתב בספר שבת הארץ (עמוד 206). ע"ש.

לקשור ענפי עץ גפן ולמותחם על סוכה

(יג) במשנה (פרק ב' דשביעית משנה ד') שנינו, מזהמין את הנטיעות וכורכין אותם עד ראש השנה. ופירש הרמב"ם וכורכים היינו שיקבץ את הענפים והפארות ויקשרם כדי שיעלו למעלה במישור, ולא ינטו על הארץ. ע"ש. ומשמע שם דכל ההיתר הוא עד ראש השנה, אבל אחר ראש השנה אסור. וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ה'): אין נוטעים בשביעית, ולא יכרוך את הנטיעות. וכתב הראשון לציון בפסקי עוזיאל (מובא בתנובות שדה גליון 31), דאין לומר שדוקא בנטיעות הרכות הוא שאסור, משום דמשבח כל הנטיעה על ידי כך שלא תהא עקומה או

כפופה, אבל אילן שגדל כל צרכו ויש לו ענפים שמתפשטים ויורדים לארץ, מותר לכורכם, הואיל ואין בו משום אברויי אילנא, זה אינו, שלא הותר בשביעית אלא דבר שהוא לקיומו של האילן, וכל שאינו בכלל קיום האילן, הרי הוא בכלל אברויי ואסור. וכן אמרו (מועד קטן ג.), ולא יפסג באילן. ופירש רש"י, סומכין האילן שהוא רענן יותר מדי, ובגירסת הכסף משנה (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ה'), כשהאילן הוא רך הרבה ויראים שמא ישבר סומכין אותו, וב' הגירסאות לדבר אחד נתכוונו, ואין ביניהם אלא שינוי הנוסחאות. והר"ן בחידושיו פירש, ומפסגין הוא אילן

יד. יש אומרים שמותר לעטוף את העץ עצמו בשביעית כשעושה כן כדי להגן עליו מפני הקור, והוא בא לאוקמי אילנא. ויש אומרים שבפגעי הטבע כגון חום וקור ותולעים, גרע טפי, ואסור גם לאוקמי אילנא, וכמבואר בהערה לסעיף א'. ולדינא נראה כסברא ראשונה. (ד)

פרק ט - טיפול בגינת נוי בשביעית

א. גינות נוי שסביבות הבתים, וכל השכנים משתתפים בהוצאות הכוללות את החזקת הגינה, אם הדיירים שומרי תורה, לא יעבדו בגינות אלו בשביעית במלאכות האסורות, כגון זמירה, זיבול, סיקול, וכדומה. ויעשו בה רק את העבודות המותרות.

אילנא, ושם בהערה דעת פאת השולחן ודעימיה שאוסרים. [דין זיבול בשביעית] דאף שאנו מתירים כל מלאכה שהיא לאוקמי אילנא באיסורי דרבנן, כאן שהמלאכה נעשית בגוף האילן יש לאסור, וכמו שכתב בפאת השולחן (כ, יא).

וראה לעיל הערה ח', דעות הפוסקים בענין לעשות מלאכה בגוף האילן אע"פ שהוא לאוקמי אילנא.

שענפיו נוטים לכאן ולכאן, קושרים אותם כדי שיעלו למעלה ולא יכבדו על גוף האילן. מכאן אנו למדים דאף במקום שענפיו אלה שמתפשטים לארץ מסכנים את האילן כולו, לא הותר לקשור את ענפיו, וכל שכן במקום שאינם מכבידים על האילן או מסכנים את קיומו שאסור לקושרם, משום שקשירתם היא שבת האילן.

וכבר ביארנו בפרק יג, ולעיל הערה א', מחלוקת האחרונים כשנעשה לאוקמי

לעטוף את העץ להגן עליו מהקור

ואמנם לדעת הרידב"ז (פרק א' סעיף ה', ובבית רידב"ז שם), והתפארת ישראל (פרק ב' אות כז) אם מעכב היזק שבכללות הטבע נחשב הדבר כאברויי אילנא. ע"ש. והיינו שבפגעי הטבע כגון חום וקור ותולעים, גרע טפי, ואסור גם לאוקמי אילנא. ודברי הרידב"ז הובאו במשפטי ארץ (שביעית פרק ד' הערה 24). וע"ש מה שכתב בזה, והביא דברי החולקים. ויש אומרים שבדבר הנעשה להציל מפגעי הטבע אין להתיר אפילו לאוקמי אילנא. והחזון איש (שביעית סימן יז, אות יט) כתב, שהוא מטעם גזירה שלא יבוא לבצע מלאכות על מנת להשביח את הנטיעות.

(ד) במשנה שביעית (פ"ב מ"ד) שנינו: מזהמין את הנטיעות, וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושים להן בתים וכו' עד ראש השנה. ופירש הר"ש, דכורכין הוא מפני החמה והצינה. וכן כתב הערוך (ערך זבל). וכן כתב הרש"ס דכורכין אותן מלשון תכריך בוך. אמנם הרמב"ם שם פירש, דכורכין אותן היינו שמצמידים הענפים ויקשרם שיעלו למעלה במישור ולא ינטו על הארץ, ומהר"י בן מלכי צדק פירש, דכורכין את הנטיעות בעלין שלא יבשו. ע"ש. ומכל מקום מבואר דרק עד ראש השנה שרינן, אבל בשביעית הוא אסור. אמנם אם הוא בכדי לאוקמי אילנא מותר. וכן כתבו במשפטי ארץ (הנ"ל), ובשבת הארץ (עמוד 206). ע"ש.

[ומותר להשקות את הדשא ושאר הצמחים באופן שאם לא ישקה אותם ייגרם להם נזק. ובעונת הגשמים לא ישקה כלל]. ואם יש בין הדיירים שכנים שאינם שומרי תורה, ואינו יכול להשפיע עליהם בדרכי נועם להפסיק מלעבוד בגינה בשביעית, יש לו ג' דרכים להינצל מאיסורי שביעית: דרך אחת, שבעת התשלום לועד הבית יאמרו בפירוש שהתשלום בא לצרכים אחרים של הועד, ולא עבור הגינה. ואם אין לועד הבית הוצאות אלא לצרכי הגינה, יאמר שהתשלום בא עבור המלאכות המותרות הנעשות בגינה בשביעית. ודרך שנייה, שיבקש מועד הבית יפוי כח בלתי חוזר, וילך לרבנות למכור את הקרקע לגוי, כדי שלא יהיה שותף לדבר עבירה. אבל אם השכנים מסכימים שלא לעשות מלאכות אסורות בגינה בשנת השמיטה, ואין חשש שיכשלו מחוסר ידיעה בעבודות האסורות, לכתחלה אין להזדקק למכירה לצורך גינות נוי. ודרך שלישית, להפקיר בפני שלשה את חלקו בגינה. א]

גינה בבית משותף שיש בו שכנים חילוניים

והדבר ברור שאם יש לו השפעה על ועד הבית שיפסיקו לגמרי מלעבוד בגינה, בזמירה, סיקול, וזיבול, דברים האסורים מן התורה או מדרבנן, כפי שהרמב"ם מונה אותם, בודאי שעדיף ונכון להשפיע עליהם שהדברים יקוימו כפשטן "והשביעית תשמטנה ונטשתה". ויעשו רק לאוקמי אילן. וזו הדרך הנכונה ביותר בגינות נוי. כי אין זה דבר חיוני ונצרך שיצטרך להיזדקק להיתר המכירה. ולכל הפחות צריך שדיני השמיטה יישמרו באופנים כאלה, שאין הדבר כרוך כ"כ בפרנסה, ואם לא תהיה הגינה לנוי למשך שנה אחת, אין בכך כלום.

אולם אם אין לו השפעה עליהם ויש שם גנן המגיע אחת למספר ימים לטפל בכל המלאכות כנטיעה, זיבול חרישה וכדומה, עליו לקבל מועד הבית יפוי כח בלתי חוזר, וימכור את הגינה לגוי דרך הרבנות ערב השביעית, שאם לא כן מאחר והוא משתתף בהוצאות של ועד הבית הוי כמסייע בידי עוברי עבירה, ואם הקרקע של גוי אין בזה איסור דאורייתא בודאי, ובפרט לדעת מרן

(א) הנה בבית דירות שמתגוררים שם שכנים חילוניים המסרבים לשמור שמיטה, יש שרצו להקל באופן שיעסיקו פועל גוי בעבודות הגינון המשותפות והפרטיות. אלא שכבר כתבנו לעיל שיש בזה מחלוקת אם מותר לגוי לעבוד בקרקע ישראל או לא, ודעת כמה מהפוסקים דאיסור שביעית הוא איסור גברא, וממילא אין איסור מן התורה שהגוי יעבוד בקרקע. ואמנם לדעת כמה פוסקים איסור שביעית הוא איסור חפצא, שהקרקע צריכה לשבות, וממילא לדעתם האיסור הוא גם אם הגוי עובד בקרקע. ולכן במקרה שאינו יכול לשכנע את השכנים להפסיק בעבודה יפקיר את חלקו בגינה בפני שלשה, ואז לא יעבור באיסור. וכן כתב בספר ישיב משה (עמוד קסד) דכשיש שני שותפים בשדה, שאחד מהם חילוני העובד בשדה בשביעית כרגיל בניגוד לרצון שותפו, יש לשותף להפקיר את שדהו. וע"ש שכתב שאין היתר בשדה הפקר ושדה ציבורי לענין איסור עבודת שביעית. וראה עוד בזה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חלק יורה דעה סימן טו), ובשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן יג). ע"ש.

שנשאל מהרב דטבריא אם מותר למכור השדות לגוי באופן שהיהודים יעבדו שם בשביעית, וכתב הרה"ג השואל, המתקנו סוד בבית דין של הספרדים והתרנו להם וכו', ואם יש הפסד מרובה יש להקל גם בפירות שלא לנהוג בהם קדושת שביעית, אבל אם אין הפסד מרובה טוב לנהוג קדושת שביעית בפירות. ע"ש. והנה כמה דיות נשתפכו על זה מן הגאונים המתירים ומן הגאונים האוסרים, מערכה לקראת מערכה, וכבר נודע שיטת הרבה מן הראשונים שאין שביעית נוהגת בזמן הזה אפילו מדרבנן, ומהם הרשב"ם שהובא באור זרוע (סימן קז), ובעל המאור (גיטין לז), וכתב בשו"ת הרשב"ש (סימן רנח) שדעת בעל הלכות גדולות, והרב רבי יהודה הנשיא אברצלוני, והרב ר' יהודה בן יקר, והרב בעל העיטור, כולו סבירא להו שאין שמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה כלל. וכן כתב המאירי בספר מגן אבות (סימן טו), ובודאי דחזו לאצטרופי לסניף להקל בשעת הדחק על ידי היתר המכירה, הגם שהיא הערמה גלויה לכל. וכמבואר ד"ז בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט אות ז). ע"ש.

שיש קנין לגוי להפקיע את הקרקע מקדושת שביעית. ונודע שרובו של הישוב הישראלי סומכים הלכה למעשה על היתר המכירה, וכמו שפסק גם כן להיתר הגאון הראשון לציון מוהר"ר יש"א ברכה בשו"ת שמחה לאיש (חלק יורה דעה סימן כו). והסכים עמו הגאון הראשון לציון המרפ"א. ע"ש. ונראה שעליהם כיוון הגאון ישועות מלכו (חלק יורה דעה סימן נג) שכתב, בדבר השמיטה, תמיהני שהלא היתר פשוט הוא למכור הקרקע לגוי, וכל ישראל שבחוץ לארץ נוהגים כן, בין לענין חמץ בפסח ומכירת בכורות, ובין לענין אלה שיש להם כפרים ושדות בשבתות השנה. "ובפרט כי גדולי רבני ספרד אשר צפרנם עבה מכריסם של חכמי אשכנז, הם מתירים על ידי מכירה". על ידי שיעבדו הגויים בשביעית, ואיך נוכל לעשות תורתם פלסתר. והאמת שעל ידי פחזותם של האשכנזים יצאה מכשלה גדולה שיעבדו ישראל בעצמם את שדותיהם [אף בלי היתר המכירה]. ומעולם לא עלה על דעתי שיהיה מי שחושש בזה להחמיר. וכיוצא בזה כתב בקובץ אחד בשם הגאון האבני נזר (חלק יורה דעה סימן תנח)

אם צריך להפקיר את חלקו בגינת המושותפת

מאיסורא דאורייתא. ואם כן הוא הדין כאן, שיש לו להפקיר את חלקו כדי להנצל מאיסור שביטת הארץ בשביעית. ושם (סעיף ג') כתב, שאם עושים בגינה רק מלאכות דרבנן, אין צריך להפקיר. וכן הורה הגרי"ש אלישיב זיע"א, כמבואר בהערה 6 שם.

ואמנם, כל שהוא עצמו אינו עובד בקרקע בשביעית, ומגלה דעתו שמה שהשכנים עובדים בגינה אין זה על דעתו והסכמתו, וגם בעת התשלום לוועד בית אומר בפירוש שהתשלום אינו עבור הטיפול בגינה, אינו עובר על האיסור, דמה איכפת לו שהשכנים החילוניים עובדים בגינה שיש לו

ומה שכתבנו שיפקיר את חלקו בגינה וכו', כן כתב במשפטי ארץ (שם פרק ח' סעיף ב') וע"ש בהערה ב'. וכן כתב בספר מעדני ארץ (סימן יג), ובהלכות שביעית להר"ב זילבר (פרק א הלכה א-ב), ובביאור הלכה שם, ובהלכות שביעית דף צט, ובספר שמיטה כהלכתה (פרק א סעיף ו). ע"ש. והיינו כדי שלא תהא עבודת האדמה נעשית בחלקו בשנת השמיטה. וכמו שמצינו כן לענין שביטת בהמתו בשבת, שכתב מרן באורח חיים (סימן רמו סעיף ג') שאם השאיל או השכיר את בהמתו לנכרי, והתנה עמו להחזירה לו קודם השבת, ועיכבה הנכרי בשבת, יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת, או יאמר בהמתי קנויה לנכרי, כדי שינצל

תעג). וכן הוא בשו"ת ציץ הקודש (סימן טז), ובספר הוראת שעה (פרק כח). ע"ש.

וגם בדעת הרמב"ם עצמו דעת הגאון החזון איש (סימן יז אות כה) דסבירא ליה להרמב"ם דהמצוה היא בחפצא. [וזה"ל ספר דרך אמונה ריש הלכות שמיטה: מדברי הרמב"ם (שמיטה פ"א ה"א) משמע שאין העשה של שביטה על הבעלים, אלא על הארץ, והעובד הוא שעובר בעשה ולא הבעלים, ולפ"ז מן התורה יכול לזרוע ע"י גוי, ואין בזה אלא איסור דרבנן, אבל דעת תוס' רבנו אלחנן שגם ע"י גוי יש איסור דאורייתא שהבעלים מצווין על שביטת שדהו. ראה בחזו"א שביעית סי' י"ז סק"ה. ועי' לשון הרמב"ם במנין המצות כאן שכו' שתשבות הארץ ממלאכתה בשביעית. ובחזו"א (שם סי' כ"א סק"ז) כתב דהעבירה על העובד וגם בעה"ב עובר בעשה בשביטת שדהו]. עפמ"ש ברמזים ריש פ"א משמיטה. וכן כתב בספר דרך אמונה (פרק א' סק"א). גם בהערות לספר שבת הארץ (סוף עמוד 180) כתב לדיוק מלשון הרמב"ם שהמצוה היא בחפצא. [ועיקר הערתנו למה תלה ד"ז אם המצוה בגברא].

ומכל מקום אף שהמצוה היא בחפצא נראה שאם מגלה דעתו בעת התשלום, שאינו משלם עבור הפעילות של הועד בגינה, די בזה שלא יעבור על מצות ושבתה הארץ. דלא יתכן שיעבור על מצוה זו במה שאחרים עוברים בגינתו בעל כרחו. ומכל מקום הדרך הטובה יותר היא שימכור חלקו לגוי באמצעות הרבנות. או שיפקיר את חלקו. וכבר כתבנו לעיל דלכאורה הרי בטאבו הגינה רשומה על שם כל השכנים, ואיך הפקר יועיל כשיש שטר כנגדו. אך י"ל דכיון שאין לשלטון הנאה אישית מהרישום בטאבו, בזה לא אמרי' דינא דמלכותא, ומהני גם בלא רישום. ועיין בס' לאור ההלכה (עמוד קכב) ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (דף נו.), שיישבו ד"ז. וכן יכולים למכור את חלקם בגינה לגוי, באמצעות הרבנות,

בה חלק, והרי הוא עצמו אינו עובד בגינה, ואין הם עושים שום שליחות מטעמו. וממילא אין צריך להפקיר את חלקו בגינה. וכן מבואר בספר שמן המור, מובא בספר שמיטה כהלכתה (פרק א' סעיף ו'). וכן כתב גם בספר אור לציון (שביעית פרק א' הלכה טז) שאם משלם כסף לועד הבית, וחלק מההוצאות הוא עבור הגינות, יאמר להם שאינו נותן את הכסף עבור הטיפול בגינה, אלא עבור שאר ההוצאות. ואם הוא חבר בועד הבית, עליו לפרוש מהועד בשנת השמיטה. ובכל אופן אם השכנים מטפלים בגינת הנוי המשותפת בשביעית, אין צריך להפקיר חלקו בגינה משום כך. ובהערה שם ביאר, שהעיקר כדעת הרמב"ם שקיבלנו הוראותיו, שהאיסור הוא על האדם, וכמו שכתב בפרק א' הלכה א': מצות עשה לשבות בשנה השביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות, וכיון שכן כל שאינו עובד הוא עצמו, אינו עובר איסור, ויש לסמוך על זה כיון דקיימא לן דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ע"כ.

אולם בעיקר מה שתלה הדבר בכך שמצות ושבתה הארץ היא מצוה בגברא ולא בחפצא, כבר ביארנו לעיל דמוכח מדברי כמה ראשונים, דהמצוה היא בחפצא, דהיינו שעל הבעלים לדאוג שהקרקע שלהם תושבת בשביעית. וכן משמע מדברי האבן עזרא (ויקרא כה, ב) שהמצוה בחפצא, וכן דעת הסמ"ג (עשין קמז), תוס' רי"ד (עבודה זרה טו:), תוס' רבנו אלחנן, והריטב"א. וכן דעת רוב האחרונים, ובהם המהרש"ל בחכמת שלמה (בכא מציעא ז). והרב נחפה בכסף חלק א' (חלק יורה דעה סימן ד'), ובעל שו"ת אדמת קודש, ובמנחת חינוך (מצוה קיב), ובשו"ת בני ציון (סימן ב'), ובשו"ת משיב דבר חלק ב' (סימן נו) ובערוך השלחן (סימן יט אות יט), ובשו"ת מהרש"ם חלק ב' (סימן נו), ובשו"ת שמן המור (חלק יורה דעה סימן ד'), ובספר תורת הארץ חלק א' (פרק ו' אות טז-יז), וכן משמע מספר מטה משה (סימן

לאחר שלפני מספר שנים יזמו העברת חוק, שכל מכירה הנעשית ע"י הרבנות בערב השביעית, תופסת לפי החוק גם בלא העברה בטאבו.

והנה היכא שאינו מפקיר את חלקו בגינה, וגם לא מפרט שהתשלום אינו על הגינה, נכנס לשאלה של מסייע בידי עוברי עבירה, שהרי הוא משלם את חלקו לועד הבית, ותשלום זה כולל לפי חוק הדייר את כל ההוצאות לבית משותף, ובכלל זה תשלום עבור הגנן, ועבור שאר ההוצאות הנצרכות לגינה. וכבר כתב הרמב"ם (פרק ח' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א'), כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית, כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדים אותה, או למכור להן כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה. ע"כ. ולכן כתבנו שבעת שהוא משלם לועד הבית עבור ההוצאות המשותפות יאמר להם בפירוש שאין התשלום אלא עבור שאר ההוצאות, אבל לא עבור הוצאות הגינה, ויתנה עמהם, שמצידו אם הם יקחו את הכסף וישתמשו בו גם להוצאות הגינה, הרי הוא גזל בידם. ובדפי הלכה להתיישבות חקלאית של ביהמ"ד הגבוה, הביאו בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאם התשלום כפוי על ידי החוק, ואי אפשר להשתמט ממנו, יש לשלמו. או אם הגינות יעשה בכל אופן, ואי התשלום יגרום רק מריבות ומחלוקות, יש לשלמו מפני דרכי שלום.

ויש שהוסיפו עוד, דהא נודע דקיימא לן דבמילי דרבנן אמרינן יש ברירה, וכמבואר ברמב"ם (פרק א' מהלכות תרומות הלכה כא, ובפרק ז' מהלכות מעשר הלכה א'). ואם כן יש לומר דהוברר הדבר למפרע שאין כספו ניתן צורך הטיפול בגינה, אלא לשאר הצרכים, אחר שגילה דעתו שאינו נותן הכסף עבור זה.

ואולם כל העצות הנ"ל הם להסוברים דלא מהני המכירה הנעשית כיום, מטעם שהוא כמעט כעין אנן סהדי שאין כוונתו למכירה

ממש, ולדבריהם אין לנו ברירה אלא לנהוג כנו'. אבל לאותם הסוברים דמהני מכירה, דדברים שבלב אינן דברים, ומעשה קנין עדיף על דברים שבלב בדבר שהוא קנין לזמן, ודברים שבלבו ובלב כל אדם דלא הוו דברים, זה במכירה לכל הזמן. ובפרט די"ל דמאחר שאינו רוצה לעבור על האיסור, מכח זה נותן בדעתו להסכים למכירה מוחלטת שתתפוס על פי ההלכה, וכמו שמצינו כן גבי מכירת חמץ. [וראה באורך במבוא לספר שבת הארץ מה שמסביר ענין זה]. ולפ"ז אם מוכר את הגינה לגוי ע"י יפוי כח בלתי חוזר ברבנות, אף שהשכנים עובדים בה בשביעית, הוא אינו עובר בשום איסור, אחר שהמכירה נעשית לפי כל כללי הקנינים.

והיכא שאין מוכרים את הגינה ומקפידים שלא לעשות בגינה מלאכות האסורות בשביעית, מותר להשקות את הפרחים והדשא באופן שאם לא ישקה אותם ייגרם להם נזק. ובעונת הגשמים כשאין רגילות להשקות, אין להשקות כלל. וראה בזה בשו"ת שבט הלוי חלק ב' (סוף סימן רב), ובשו"ת באר שרים חלק א' (סימן מג אות א'), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן א'), ובחלק ג' (סימן ו' אות ג'), ובשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן יד), ובשו"ת אור לציון (שביעית א' טז). ע"ש.

ושאל יהודי ירא שמים שיש לו שכנים חילוניים, שאינם מוכנים להפסיק את המלאכות בגינה בשביעית, וכל התשלום ל"ועד בית" הוא אך ורק על הגינה, כי אין שם טיפול בחדר מדרגות [שיש כניסות פרטיות], וכן אין תשלום על חשמל וכדו', כיצד ינהג בשביעית. ואפשר ליעץ לו את הדרכים הנ"ל, או שבעת התשלום ידגיש שהוא משלם עבור המלאכות המותרות בשביעית, כגון זימור גדר חיה לנוי ויופי, כיסוח דשא ליופי, השקאה המותרת, וכל כיוצא בזה. ואין התשלום על שאר המלאכות האסורות הנעשות בגינה.

ב. גיזום גדר חיה שבחצרות הבתים, גורמת להצמחת ענפים, ועם כל זה מותר לגזום גדר חי אשר בצידי הבית, אם הגיזום נעשה בכדי שלא יגדל יותר וישאר בנוי ויופיו. שהואיל ואינו מתכוין שיצמח יותר, אלא לנוי בעלמא, אין זה בכלל זמירה לצמוחי פירא, אלא לאוקמי פירא, ומותר. אבל גדר חיה שעדיין לא התמלאה, ויש בתוכה חללים, והגיזום נעשית מלבד לשם נוי גם כדי למלאה, יש לאסור בזה משום זמירה בשביעית. (ב)

גיזום גדר חי

לדון להתיר בזה, אחר שלדעת המומחים אין הגיזום עוזר לצמיחה במקום שכבר הגדר התמלאה ואין צריך לעבותה יותר. ע"ש.

ובספר משפטי ארץ (שביעית פרק ד' סעיף יט כב) הובא בידיעון הליכות שדה (תמוז תשכ"ג עמוד 22) כתב, דמה שהתירו, הוא דוקא בגדר חיה שענפיה צפופים ומלאה בעלים ירוקים, שאין בגיזום תועלת לעידוד הצמיחה, אבל גדר שענפיה דלילים והגיזום מועיל לצמיחת ענפים חדשים, אסור. וכן אין לגזום עמוק באופן שיווצר חלל בגדר שיתמלא על ידי צימוח מחדש, ומותר לחתוך מגדר חיה ענפים המפריעים למעבר, ובלבד שלא יתכוין לתועלת, ויחתוך רק את החלקים המפריעים בלבד.

והעיקר לדינא, שיש להתיר גיזום גדר חיה שעושים בצורה עגולה או מרובעת בפתחי החצרות, אחר שכל כוונתו לנוי. ואמנם כשניכר שהוא משפר את הענפים וכדומה, וכגון שהגדר אינה מלאה וגוזם אותה במטרה שהשיח יגדל יותר והענפים יהיו צפופים רק אז אסור. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי חלק ב' (סוף סימן רב) מה שכתב בזה.

עוד בענין גזימת גדר חי

בשביעית, כפי שהם רגילים לגזום אותו בכל שאר השנים, ופסק להם החזון איש להיתר גמור. וגם בגינתו של החזו"א היה גדר חי,

(ב) כן כתב בספר שביעית ושמינית למעשה, ושלא כדעת הגאון הרי"מ טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה שהחמיר בזה. וכבר הזכרנו לעיל דעת כמה מהראשונים הסוברים שאין איסור זומר מן התורה אלא בגפן, אבל בשאר אילנות אין בו איסור תורה אלא מדרבנן. וכן משמע מדברי רש"י (מועד קטן ג. ד"ה מקרסמין) דבשאר אילנות אין המלאכה נקראת זימור אלא קרסום, ואינה אסורה מן התורה, אלא נכללת בין המלאכות האמורות במועד קטן שם. וכן מבואר ברא"ש שביעית שם. ובערוך (ערך קרסום) בשם יש אומרים, רבינו גרשום, רבינו הלל על תורת כהנים (פרשת בהר, פרשה א' פיסקה ו' ד"ה מה זרע).

וכן דעת הגאון החזון איש שאין זמירה אלא בגפן, וממילא אין האיסור מן התורה אלא בגפן, ובשאר אילנות אין מלאכה זו נקראת זמירה אלא זירוד.

וראה עוד בספר שמיטה כהלכתה (עמוד יד-טז), ובשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן טו), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן ד' וסימן ה'). ע"ש. ובספר אור לציון (שביעית עמוד לא) כתב

והגאון חזון איש נשאל ממשפחה אחת שהיה להם גדר חי של צומח מסביב לחצר, ושאלו האם מותר לגזום את הגדר החי

ברוחב או בגובה הדרוש ליופיו של אילן. ובשביעית כהלכתה שטרנבוך (עמ' לא) כתב, שיש מחמירים בזה משום שזהו כזמירה, וצריך לקצוף באופן שמוכח שאינו בשביל זמירה. ע"כ. וגם כל זה אינו מוכרח.

ובספר תורת הלוי (עמ' קכב) כתב בשם הגר"ש וואזנר שליט"א, שדעתו להחמיר בגיזום גדר חי, ואם אינו לטובת העץ אע"פ שמותר מעיקר הדין, מ"מ משום מראית העין, תלמיד חכם לא יגזום בפרהסיא, לפי שהרואים יקלו גם בגיזום אחר. ע"כ. וע' בשבט הלוי (ח"ב סימן רב). אמנם אין לנו לגזור גזירות מדעתינו. וע"ע מה שכתבו בזה בשו"ת אז נדברו (ח"ד סימן טו). ובספר שדה יחזקאל (ח"א סימן י).

ויש שהביאו (ס' פרשת השבוע ויקרא עמ' קצד) מעשה בהגאון חזו"א שנשאל, האם מותר לחתוך ענפים שמפריעים למעבר, והרב ר' יוסף דינקליס אסר מפני שבתוס' (סנהדרין כו. ד"ה לעקל) משמע שצריך שיחתוך בענין דודאי קשה ליה. אך החזו"א התיר. ולפ"ז מותר לגזום גדר חי לנוי, עכ"פ כשהדיוט עושה, ואין בו תועלת לגידול העץ. ודלא כמו שאמרו בשם הרה"ג ר"נ קרליץ שאסור, מטעם שיש בזה ניהותא בזימור, כדי שהעץ יתעבה ויתמלא בעלים בחלקו התחתון. וע' בחזו"א (סי' יט אות טו) שאם עיקר הגיזום לנוי אף דניח"ל בתועלת שיש בזה לגידול אפשר דשרי, שהנוי עיקר והזימור טפל.

ובספר אחד (ארח"ר ח"ב עמ' שלג) כתב בשם החזו"א שהתיר לו בשביעית לקצוץ סכך מהאילן כרגיל בכל השנים. והטעם משום שהחותכים הם הדיוטות לענין זימור, ולא בקיאיין באופן הזמירה בכדי שישביח את האילן, ולא הוי זמירה.

והורה לגזמו בשביעית. והשואל העיז פניו לשאול, שכבר קודם שבא אל החזון איש, הלך אל גאון אחר שהורה לו להדיא לאיסור. והשיב לו החזון איש בהאי לישנא: אני נוהג היתר גמור בזה, לכן אין לך להסתפק כלל בנידון, ומותר לך לגזום. ע"כ. (מעשה איש ח"ד עמ' קלד). וס"ל שאין בזה אפי' דין של חכם שהורה לאיסור.

ובספר שיעורי שביעית (גרוס עמוד מה) פסק לאסור לגזום גדר חי בשביעית אף שכוונתו רק לנוי בעלמא. ולא ידעתי למה.

ובררך אמונה (שמיטה ויובל פ"א ציון ההלכה אות צה) הביא מספר תה"ש בשם הגר"ש אלישיב, שגדר חי הגדל פרא, אסור לגזמו, אפי' אם כוונתו רק לשפר את נוי הגדר, ואינו מתכוין לתועלת השיח לחזקו או לעודד צימוח ענפים חדשים. ע"כ. [וכ"פ במשמרת השביעית קארפ עמ' נד]. ואולי טעמו כמ"ש בחוט שני (עמ' קיט) מטעם שהמציאות היא שאם אינו גוזם במשך תקופה ממושכת אזי הגזע והענפים יוצאים למעלה מהמקום שרוצה, והמקום למטה יתדלדלו בו הענפים והעלים, ועל כן גם כשגוזם אינו למטרת נוי בלבד, אלא גם כדי שיצמחו למטה באופן מלא [לתועלת הנוי]. וכיון שהגיזום הוא גם להצמיח, נמצא שמתכוין גם לזימור ואסור. וכן יש לאסור לכסח דשא בשביעית, משום האי טעמא. כיון שמ"מ נעשה גם בשביל התפתחות הדשא. ואם במניעת הגיזום יתקלקל הדשא לגמרי יש לדון להתיר. עכ"ד. ואינו מוכרח.

גם בהלכות שביעית זילבר (עמ' נט) כתב שאין להתיר גיזום האילנות אפי' אילני סרק, ואפילו עשבים, ואפילו משום הפסד, דע"פ רוב כשגוזם לשם נוי כוונתו לשם גידול

ג. דשא העומד לנוי, אין בו קדושת שביעית, ולכן מותר לרוץ עליו, לאבדו ולשורפו וכדומה. ומותר לחתוך את הדשא מלמעלה להשוותו, כל שכוונתו בזה לנוי בעלמא, כדי שלא יפסיד צורתו, ואין כוונתו לזימור. ואמנם בדשא שאינו בוגר וצפוף, וכגון שזרעו את הדשא [ולא הביאוהו במרבדי דשא מוכנים] וצריכים לכסח כמה כיסוחים לשם גידול והתפשטות, יש להחמיר בזה, אחר שכוונת הכיסוח לשם גידול. (ג)

לחתוך את הדשא וליישרו

ואמנם בספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק ג' סעיף ב, סק"ד) כתב: ואותם הדשאים הנזרעים לנוי, לא יחתכם מלמעלה כדרך שחותכין אותם להשוותם, דאף שאין בחיתוך זה כוונת גידול אלא רק ליופי בעלמא, מכל מקום אסור, כיון שעל כל פנים הרי זה מועיל לגידול הצמח, ואין חילוק בין אילן מאכל לבין אילן סרק. ע"ש. ובהערה 10 שם כתב, ואפילו להפוסקים בקוצץ לעצים ולסיכוך שקוצץ כדרכו אף אם ידוע שהקיצוץ מועיל לאילן, קשה להתיר בנידון דידן דכאן על כל פנים איננו קוצץ כדרכו. ע"כ. והובאו דבריו בספר הלכות שביעית (סעיף כב עמוד נט) וכתב, דאפשר שבחיתוך דשא כוונתו גם שיגדל הדשא אחר שחתכו, הגם שעיקר כוונתו ליופי. וכן פסק עוד בספרו ברית עולם על שביעית (עמוד יז) דהבא לשאול מורים לו לאיסור, אבל אין מוחים ביד המיקל. ובמקומות שמצויים נחשים יש להקל. ע"ש. גם בספר אור לציון (שביעית דף לא) כתב, שאסור לכסח דשא בשנת השמיטה, אף אם אין כוונתו אלא לנוי. ואפשר שאף אם הדשא יתקלקל אם לא יכסח אותו, גם כן אסור, כיון דדמי לזימור. ושם הסתמך על מה שכתב בספר השמיטה הנ"ל לאסור לכסח דשא גם כשכוונתו ליופי, משום שמומחים טוענים שבכל כיסוח הדשא הדבר מועיל לצמיחה. ולא איכפת לנו בכוונתו לנוי בעלמא. ע"ש. והנה מה שתפס דלא איכפת לנו במה שכוונתו לנוי בעלמא, הנה אין זה פשוט שהוא

(ג) מה שכתבנו שאין בדשא קדושת שביעית, כן כתב בספר השמיטה (פרק ז' ענף ד', עמוד לד), הובא בברית עולם (סימן ה' סעיף פט), ובספר שמיטה כהלכתה (פרק א' סוף הערה ט'). ע"ש.

ומה שכתבנו גבי כיסוח הדשא, הנה במשנה (שביעית פרק ב משנה י) שנינו, רבי שמעון אומר, אבל אין מכסחין. וכן פסק הרמב"ם (פרק א מהלכות שמיטה הלכה טו): ומותר למרס באורז בשביעית, אבל לא יכסח. וכתב הרדב"ז, דהיינו להסיר העלין, והוא מלשון לא תזמור לא תכסח. ע"כ. גם הרמב"ם עצמו כתב בפירוש המשניות שם, דכיסוח היינו כריתת הנטיעות היוצאות. והאיסור הוא בכל הצמחים. ע"ש. והוא מטעם שעל ידי הכיסוח גורם לצמח יפה. ולפי זה כתבו כמה אחרונים שבכיסוח הראשון של הדשא יש איסור לעשות כן בשביעית, שאז יש בו משום גידול והתפשטות. אבל כשאינו בכיסוח הראשון אלא עושה כן לנוי ויופי וכדומה, מותר לכסח הדשא בשביעית.

ואמנם מדברי הרמב"ם הנ"ל אין שום הוכחה לנידון דידן, אחר שגם מטרת הגידול בדשא אינו אלא לצורך נוי. ואין זה בכלל כיסוח הרגיל לעשותו בשדה שאינו למטרת נוי. ועיין במנחת שלמה חלק א' (סימן נא סוף אות ח) שכתב, ומסופקני בפרחי נוי שעיקר המטרה הוא הנוי והיופי, דאפשר שאם גוזז וזומר כדי לשמור על צורתם, דחשיב נמי כאוקמי אילנא ושרי. וצ"ע. ע"כ.

לגדול, ונתברר שנבילה זו הועילה לו מאד, שעל ידה התחדש בצורה יפה מאד והסתלקו הרבה מחלות שסבל מהן. אלא שאין ללמוד מעובדא זו הוראה לכלל, דאולי בדרך כלל הדשא אמנם מתקלקל אם לא יכסוהו, ולכן העצה היעוצה לבעלי שטחי דשא, שבשנה הששית יניחו שטח מסויים של דשא ללא כל טיפול, לשם נסיון, אם שרשיו ישארו בחיים ויחזרו לגדול, אז לא יטפל בשביעית בכל הדשא כלל, ואם לאו ידע שאכן יש בכיסוח היתר של לאוקמי אילנא. ע"ש.

ועיין במשפטי ארץ (פרק ד' סעיף כג) שכתב, דכיסוח דשא נחשב למלאכה גמורה האסורה בשביעית, ואין לכסח הדשא אלא אם כן יגרום קלקול באופן שלא יוכלו להחזירו לאיתנו לאחר שמיטה בלי הוצאה מרובה. ויש אומרים שאם כוונתו רק לצורת הדשא מותר. ולא הותר אלא בדשא צפוף ומלא שאין בכיסוחו תועלת ועידוד הצימוח, אבל בדשא דליל שעדיין לא התפשט בכל השטח, או דשא שהתנוין אסור לכסחו, שהרי גורם לעידוד התפשטותו של הדשא. ע"ש. ובשו"ת שבט הלוי חלק ב' (סימן רב) כתב, דמכל מקום לא יכסח הדשא בפרהסיא, ולא במכונה המיוחדת לכך. ואף על פי שהחזון איש היתר בכיוצא בזה [ראה בחזון איש שביעית סימן יט אות יד-טו] אבל תלמיד חכם יעשה בצינעא במספריים. ואם באים נחשים, מותר גם בפרהסיא, אבל לא במכונה. ע"ש.

ולדינא, כיון שהאחרונים נחלקו בזה, והסברא נותנת להקל, אחר שכל כוונתו לנוי וליופי וממילא הוי בכלל לאוקמי פירא, כן יש לתפוס לדינא, אחר דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ובצירוף סברת הראשונים הסוברים דליכא איסור זומר מן התורה אלא בעץ גפן, אבל בשאר אילנות האיסור הוא מדרבנן. וכן דעת מרן אמו"ר זיע"א. וימעט ככל האפשר

בכלל איסור הכיסוח שהזכיר הרמב"ם. וכמו שכתב במנחת שלמה. גם בספר שמיטה כהלכתה (פרק א' הערה יא עמוד ס') הביא דברי ספר השמיטה שאוסר משום שהכיסוח גורם לעידוד הצמיחה, ותמה על זה, שהרי לדעת המומחים אין הקציצה בדשא מועילה לגידול הצמח. וגם הלא אינו מתכוין לגידול הצמח, רק להיפך שלא יגדל, ולכן קוצץ. וגם מוכח שכוונתו לנוי ויופי. ולפיכך יש להקל לכסח את הדשא, רק שצריך לעשות בשינוי בכלי אחר, ולהסתפק בגיזום מועט באופן שאינו אלא מונע ניוון. ע"ש.

והן אמת דמה שכתב שקציצת דשא אינה גורמת לצמיחתו, יש שטענו על זה שכל זה אם הדשא צפוף שאז אין הכי נמי אין תועלת בצמיחה, אך אם הדשא אינו צפוף או התנונוו עליהם, יש תועלת בקציצת דשא. אולם גם לטענה זו שיש תועלת בקציצת הדשא, הנה או נחשיב זאת בכלל לאוקמי אילנא, יש להקל גם בכהאי גוונא, וכמו שכתב בקונטרס שביעית ושמינית למעשה (עמוד קנב), כי לכל צמח תפקיד משלו. עצי פרי להצמיח פירות, לשיחי נוי, לתת יופי ונועם, וכמו שבעצי פרי מותר לגזום לצורך קיום הפרי, כך גדר חיה, באם לא נגזום לא ימלא הדשא את תפקידו לנוי. אלא שכתב דמי יוכל על פי סברות בלבד להקל בדבר זה, דלא מצינו אלא שחכמים התיירו לאוקמי אילנא, אבל לאוקמי דבר העשוי לנוי זה לא ראינו. ע"ש.

ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן ח') ציין לקונטרס דפי הלכה להתיישבות החלקאית, שהתיר כיסוח דשא אך ורק במטרה לשמור על הנוי, ורק כשהדשא גדול מהרגיל וקלקול הנוי ניכר. ושם הביא משם בעל מקצוע אחד, כי עובדא הוי שלא טיפלו בדשא משך זמן רב, לא כיסחו ולא הישקו, והדשא נבל לחלוטין. אך התברר ששרשיו נשארו בקרקע לא מתו, ולאחר הגשמים התחילו שוב

ד. יש שהחמירו שלא לכסח הדשא בשנת השמיטה, והביאו לגינתם בהמה דקה שתאכל מהדשא, וכך הדשא יצמח שוב בצורה יעילה יותר. ואין לנהוג בחומרא זו, שהיא חומרא הבאה לידי קולא, שהרי יש איסור לגדל בהמה דקה בארץ ישראל. ואף שאיסור זה היה זמן שהתבטל, כיום שחזר היישוב היהודי לארץ ישראל חזר איסור זה לקדמותו. (ד)

שלא לעשות זאת בפרהסיא, ולא במכונה המיוחדת לכך, אלא במספריים. ואם אי אפשר במספריים גדולות המיוחדות לזימור, יעשה במכונה כדרכו, וכמו שנתבאר מעיקר הדין. ויש האוסרים בכיסוחים הראשונים של הדשא, אחר שעושים זאת בדרך כלל לשם גידול והתפשטות. וטוב להחמיר בזה אחר שאין בדבר כל צורך חיוני. ויש להציע שאם מכסח את הדשא במכונה, שלא יעשה הכל באופן אחיד, אלא פעם יכסח איזור אחד, ופעם אחרת איזור השני, שיהיה ניכר שזו שנת השמיטה.

להביא כבש או גדי על הדשא כדי שיכסחו

שדהו בשביעית. ע"כ. וראה בדין זה במשנת יוסף חלק א' (עמוד קפב-קפד). ונמצא שלדעת הרמב"ם אפילו אם מתכוין לזבל שדהו, מותר משום שאין זה כדרך הזיבול. ולפי זה גם בנידון דידן יש לידן להקל, אחר שאין זה דרך כיסוח, בפרט שהרבה פעמים שהכבש אוכל את הדשא ועוקר מהשרשים, וכלשון הפסוק, כלחוך השור את הירק השדה.

ואמנם חומרא זו היא בכלל חומרא המביאה לידי קולא, אם הוא מגדל לצורך זה בהמה דקה, ומבואר בשלחן ערוך (חושן משפט סימן תט סעיף א') שאין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל, מפני שדרכם לרעות בשדות של אחרים והיזקם מצוי, אבל מגדלים בסוריא ובמדברות שבארץ ישראל. והאידנא שאין מצוי שיהיו שדות לישראל בארץ ישראל, נראה דשרי. ע"כ. ואמנם עכשיו שזכינו בעזה"י ליישוב ישראל בארץ ישראל, כיון שחזר טעם האיסור לקדמותו אסור לגדל. ובעיקר מה שכתב מרן דהאידנא שרי, לכאורה הרי כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. וכתב הרא"ש (ביצה פ"ק סימן ג') דרצונו לומר

(ד) הנה יש לדון בנידון דידן מצד מה שאמרו במשנה (פרק ג' דשביעית משנה ד') המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתיים, עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית וכו'. ע"ש. ובפירוש רבינו עובדיה מברטנורא (שם) כתב, המדייר לשון דיר של בהמות שאין לו מקום פנוי להעמיד בהמותיו אלא שם, ואינו מתכוין לזבל שדהו בענין זה. ודעתו לכנוס הזבל לאשפתות אחר כך. ע"ש. ונמצא שאם מתכוין לזבל את השדה, אסור להביא את בהמתו לשם, כדי לזבל. ובירושלמי הקשו, דלקמן בפרק ד' שנינו, שדה שנדיירה לא תזרע. מ"ש הכי דמותר לכתחלה, אלא צ"ל דהכא מתכוין לדייר ולזבל כשיעור סאתיים בלבד, והתם מיירי שהוא עושה יותר מכשיעור. ע"ש. וז"ל הרמב"ם (פרק ב' מהלכות שמיטה הלכה ד'): מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי זבל. והעושה דיר בתוך שדהו בשביעית, לא יעשהו יתר על בית סאתים, ויכניס הצאן לתוכו וכו', היתה כל שדהו בית ארבעה סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין. כדי שידעו הכל שהצאן הטילו בה ונדיירה, ולא יאמרו זיבל זה כל

פרק י' - איסור קצירה בשביעית

א. נאמר בתורה: "את ספיח קצירך לא תקצור", והיינו, שאסור לקצור ולבצור פירות שגדלו בשביעית כדרכם בכל שנה. והאיסור הוא אפילו אם הפקיר את שדהו. והקוצר כדרך הקוצרים לוקה, כיצד, כגון שקצר את כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר. וכן אסור לקצור את כל השדה בבת אחת, אלא קוצר מעט מעט לצרכי ביתו. וכן תולש מעט מעט ואוכל. וכל שלוקט כמות הרגילה לו בקנייה בכל השנים בכל זמן

ליושנה ביישוב ישראל בארץ ישראל, ורוב ככל השדות שייכים לישראל, חזר האיסור לאיתנו. וראיה לזה ממה שכתב הרמ"א בדרכי משה (סימן תרכט אות ט) בשם הגמ"י, שאם סיכך בזמן הזה בנסרים אפילו פחותים מג' טפחים פסולה, דהוי כבית ממש, הואיל ובזמן הזה מסככין בתייהם בנסרים שאין בהם שלשה. וראה בכל זה באורך בשו"ת יביע אומר הנ"ל, והעלה שם שבנידון דידן אין צריך מנין אחר לאוסרו, אלא הדר איסורא לאתריה ממילא, והעיקר לאסור. ובחלק ד' (חלק חושן משפט סימן ו') העלה להקל לגדל בהמה דקה לצורך חליבת החלב שלה כשהוא לצורך תינוקות וחלשים. ע"ש. הא לאו הכי אין להקל לגדל בהמה דקה בארץ ישראל.

ומעתה, אם ברצונו להחמיר שלא לכסח דשא אפילו בשינוי, אף שאין כוונתו לזמירה ולגידול הדשא, אלא לנוי ויופי, ומביא בהמה דקה על מנת שתאכל את הדשא, הרי שזו חומרא הבאה לידי קולא באיסור גידול בהמה דקה בארץ ישראל. ואמנם אם אינו מגדל בעצמו בהמה דקה, אלא מביא הבהמה משכנו הקרוב אליו, או מערבים המגדלים כבשים כאן בארץ, אין הכי נמי הויא חומרא טובה, להמנע מכיסוח הדשא בשביעית, ולחוש לכל הדעות בזה.

כל דבר שנגזר במנין חכמים, וידוע מאיזה טעם נגזרה הגזרה, ובטל לו אותו הטעם, אפילו הכי אינה בטלה עד שימנו עליה חכמים ויתירוה. ע"ש. ובשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק חושן משפט סימן ז') כתב לבאר זאת על פי המבואר בתשובת הרא"ש (כלל ב' סימן ח') בדין טלית של פשתן, שאף לפי ר"ת אין לאסרו בזמן הזה, כיון שעיקר טעם האיסור הוא דילמא אתי למרמי ביה תכלת, ויעבור על איסור כלאים שלא במקום מצוה כגון כסות לילה וכיו"ב, אבל בזמן הזה שאין לנו תכלת לא שייך למגזר כלל, ולא שייך לדמותו לדבר שנאסר במנין שאין לו היתר אלא על ידי בית דין הגדול ממנו בחכמה ובמנין, שכיון שטעם האיסור ידוע, אם נתבטל הטעם בטל האיסור ממילא. ולא דמי לביצה מתקנת ריב"ז ואילך שאין הטעם ידוע כל כך לעולם שהיתר ביצה תלוי במה שתיקן שיהיו מקבלין עדות החודש כל היום. וכן בשו"ב לכם לאהליכם לא משמע בכתוב זמן להתיר תשמיש אם לא שפירש וכו'. אבל בנידון דידן כיון דהשתא לא שייכא הך גזרה שרי ממילא. עכת"ד. אם כן הכי נמי בנידון דידן שהדבר ידוע לכל שעיקר הגזרה תלויה במקום שיש שם יישוב ישראל, ולהכי בבבל נמי עשו עצמם כארץ ישראל לענין זה. וכדאיתא בב"ק (פ.) משום הכי כיון דבטל האי טעמא האידנא ממילא בטלה הגזרה. ואמנם בזמן הזה נראה לאסור, שכיון שחזרה עטרה

מסוים, הרי זה כדרך ומותר. אך לא יותר מכך שזה נעשה כאוצר ואסור]. ומעיקר הדין מותר לבצור אפילו בכלים המיוחדים לכך, ובלבד שיקצור מעט מעט וצורת העיבוד תהיה שונה כנ"ל. אולם היכא דאפשר טוב שלא לבצור בכלים המיוחדים לבצירה, כמו מספריים המיוחדים לכך, אלא קוצץ בסכין או בידו כדי שישנה מהרגיל. וברור שאחרי שקטף כדי צורכו ואכל את מה שקטף, מותר לו לקטוף שוב כדי צורכו, וכן על זה הדרך. א)

שלא לקצור שדהו בבת אחת

שמהרמב"ם (פרק א' הלכה י') לא משמע כן. ויש בזה מחלוקת בירושלמי. ואין לשאול, דאם גם שאר מלאכות אסורים בעשה למה הקילו באלו, וכבר כתב הר"ן (ריש מועד קטן ד"ה מה זריעה) דכל עבודות קרקע שהם אחת בשנה דומיא דזריעה וזמירה זהו עבודה, אבל השקאת המים דצריכה תדיר לא מיקרי עבודה חשובה ולכן שרי. עכ"ל הר"ן. ועוד דהשקאת המים העיקר הוא שהקרקע לא תתקלקל ולא מפני הפירות שהרי בשביעית ליכא פירות זרועים, ורק ספיחין באיזה מקומות, וכוונת השקאתו הוי רק שהקרקע לא תיחרב וכן העצים לא יתקלקלו, כמו שכתב הרמב"ם עצמו, ואין כאן עבודה דאורייתא ולכן התירוה מפני הפסד. ע"כ. וראיתי שציינו לתשובת הנודע ביהודה (מהדורא תנינא חלק אורח חיים סימן לא) שכתב, שהעשה והלאו קשורים זה בזה. והובא בהר צבי (זרעים חלק ב' סימן לו אות א'). וכן כתב בספר מעדני ארץ (שביעית סימן ד' סק"ז) שהעובר על קצירה ובצירה בשביעית, עובר על העשה דשבתה הארץ. אולם בספר משנת יעבץ (הלכות שמיטה ויובל פרק א' הלכה א') כתב בדעת התוס', דאין בקצירה ובצירה משום ושבתה הארץ.

ומה שכתבנו שקוצר מעט מעט, הנה מהתוספתא (פרק ח' דשביעית הלכה א') משמע דהיינו שיעור ג' סעודות בלבד. וכן

א) ירושלמי (פ"ח דשביעית ה"א). תורת כהנים (פרשת בהר פרק א' ג'). וכ"פ הרמב"ם (פ"ד מהל' שמיטה ה"א וכו'). ודעת הגר"א דקצירה ובצירה אסרה תורה אף במופקר, ואף בשינוי. וכתב החזון איש (שביעית סי' יב סוף אות ז') דנראה דמפרש הא דמועד קטן (ג.) דלא איירי בעבודת הארץ אלא עבודת קצירה ובצירה אסרה תורה, אלא עוקרין ביד, והיינו דאסרו גם בסוריא. ע"ש. ועיין בערוך השלחן העתיד (כא, ב') שדייק מלשון הרמב"ם שאיסור בצירה כולל בצירה כדרך הבוצרים, וגם בצירה בשביל עבודות האילן, כגון ליקח מעט פירות כדי שהשאר יגדילו. וכן מבואר בספר מקדש דוד (שביעית ס"ו) שלוקה גם על בצירה וקצירה לעבודת הארץ והאילן. וכן כתב החזון איש (סי' י' אות ה') שכן מוכח מהתוס', דאיסור קצירה כשמשביח את הקרקע או האילן משום עבודת הקרקע. ע"ש. וראה בזה באורך להגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספרו מעדני ארץ (שביעית סי' ג'), ובספר השמיטה חלק א' (פ"ג סי' ג' עמ' כ') וחלק ב' (פרק ח' סי' ד' עמ' ק', ופ"ט סי' ב'). ע"ש.

וע"ש בערוך השלחן (סימן יט סעיף ג') שכתב, דאף על פי שאין מלקות אלא בזריעה זמירה קצירה ובצירה, מכל מקום איסור עשה של ושבתה הארץ יש בכל המלאכות, והאמור בגמרא (מועד קטן ג.) דקרא אסמכתא בעלמא זהו מה שריבה תורת כהנים ללאוין. אלא

ב. ומכל מקום אם עבר וקצר באיסור אין הפרי נאסר. (ב)

ג. פירות שגדלו וחנטו בשנה הששית, כיון שאין בהם קדושת שביעית מותר לבצור אותם בלא שינוי. (ג)

בחרבה, סכין. והרמב"ם שם פירש, מוקצה, שם מקום ששם שוטחים עליו שטוחי התאנים והענבים. ויש מפרשים, בחרבה, מקום חורב שמם, כלומר, במקום אחר. ושני הפירושים אמת. ע"כ. ומוכח מדברי הרמב"ם שאסור רק ליבש התאנים במקום המיוחד ליבוש הקציעות הנקרא מוקצה, אך אין צריך לשנות בעצם הקצירה והבצירה. והגאון החזון איש (שביעית סימן יב אות ה-ח) כתב שהסומך להקל לקטוף וללקוט מעט מן ההפקר בלא שינוי, במקום שאי אפשר לשנות לא הפסיד. ע"ש. ומכל מקום לא כתב כן אלא להר"ש, אבל מודה שלהרמב"ם אין צריך שינוי באופן הקצירה, ובלבד שיקצור מעט מעט.

(ב) כמו שנתבאר ברמב"ם הנז' (פרק ב' הלכה א' והלכה כב). וראה בחזון איש (סימן יב אות ה', וסימן כה אות לה, וסימן כז אות א'). ע"ש. ובמקום אחר עוד הארכנו בזה.

לקצור בשביעית פירות שחנטו בשישית

בעלות על הפירות. אבל בפירות שאין נוהג בהם קדושת שביעית, כמו בפירות שחנטו בשנה הששית, בהם מותר לקוצרן בלא שינוי. וכן כתב הגאון החזון איש (שביעית סימן כב אות ב') וז"ל: פירות של ששית הנכנסין לשביעית דאזלינן בתר חנטה, מותרין לקוטפן בשביעית בלי שום שינוי, שאין דין לא תקצור כדרך הקוצרין אלא בפירות שנתחייב להפקירן, ודרך הקוצרים משום דמיחזי כהנהגת בעלות נגעו בו. וכן משמע מלשון הרמב"ם (שם הלכה ט') באחד בתשרי ראש השנה לשמיטין וליובלות, פירות ששית שנכנסו לשביעית, אם היו תבואה או קטניות

כתבו הגאונים, והרב"ז. אך הגאון החזון איש (פרק כא אות יח) כתב, שהשיעור גדול יותר והוא כדרך שבני אדם מביאים לביתם לכמה ימים. ויש מי שכתב לסייע את דבריו מהמשנה בשביעית (פרק ה' משנה ז'), ומהרמב"ם (פרק ד' הלכה כד): ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביא מן ההפקר, חמש כדי שמן, חמשה עשר כדי יין. ואם הביא יותר מזה מותר. ע"כ. ודו"ק.

ובספר מעשה נסים (סימן יג עמוד קנא) כתב, שאין לאסוף את כל הפירות לתוך ביתו, רק יביא מעט מעט כדרך שמביאים מן ההפקר. ע"ש.

ומה שכתבנו שלא יבצור בכלים המיוחדים לבצירה, כן הוא במשנה (פרק ח' דשביעית משנה ו') תאנים של שביעית אין קוצצין אותן במוקצה אלא בחרבה. ופירש הר"ש שם, מוקצה כלי ברזל שחותך בו תאנים וכך שמו,

(ג) ז"ל הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כב): הפירות שיוציא האילן בשביעית, לא יאסוף אותם כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר את ענבי נזירך לא תבצור. ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים, לוקה. ע"כ. וכן כתב גם בספר המצות (מצות לא תעשה רכב), שלא לקצור כמו שקוצרים בכל שנה, אלא כמו שנקצור דבר שהוא הפקר. ע"כ. והנה פשט הדברים הוא דהאיסור לקצור בשביעית בלא שינוי הוא דוקא בפירות שנוהג בהם קדושת שביעית, דאז בעינן שינהג בהם כמנהג הפקר, ולכן אסור לקוצרן בלא שינוי, כדי שלא להראות

ד. אף לאחר שקצר או בצר לצורכו לא ידרוך ענבים בגת [מקום שדורכים על הענבים כמין בריכה קטנה], או את הזיתים בבית הברד [מקום ייצור השמן], כדרך שרגיל בכל שנה, אלא דורך וסוחט ענבים בתוך קערה, וכן בכל דבר ודבר שיכול לשנות צריך לשנות, ולא לעשות כדרכו בשאר השנים. [וראה להלן דין אוצר בית דין פרק יח סעיף ד]. (ד)

פרק יא - איסור חרישה בשביעית

א. אסור לחרוש את הקרקע בשנת השמיטה, בין בשדה תבואה בין בשדה ירקות ובין בשדה אילן. וכן אסור לחפור בשביעית לצורך הקרקע. (א)

עבודת האילן אף בכהאי גוונא אסור, דאיסור זה אינו תלוי בדין הפקר אלא הרי הוא ככל עבודת הארץ והאילן האסורים לגמרי בשביעית, אף באילנות שאין בהם קדושת שביעית.

(ד) משנה שביעית (פרק ח'). רמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כג): לא

ידרוך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הברד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הברד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה. ואיסור זה, הוא מדרבנן גם לדעת הרמב"ם, ודוקא הבעלים אבל אותן שזכו מההפקר מותרין בכל, בין לד' רבנו בין לד' הרמב"ן, כמו שבאוצר ב"ד מותר, וגם מותרין לבצור הכל בב"א באוצר ב"ד, ולא מעט מעט. מיהו אפשר שיש איסור דרבנן גם בשל אחרים כשאוצר הרבה. [דרך אמונה].

או פירות האילן והגיעו לעונת המעשרות קודם ראש השנה, הרי אלו מותרין, ואף על פי שאוסף אותם בשביעית הרי הם כפירות ששית "לכל דבר". ע"כ. ומדכתב לכל דבר משמע שגם לענין קצירה ובצירה מותר לקוצרן בלא שום שינוי, אחר שאין צריך להפקירן. וראה במעדני ארץ שהאריך בדין זה.

ואם קוצר לצורך עבודת האילן כדי שישביח, בספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק א' סעיף ה') כתב, שלגמרי הותרה בצירה בפירות ששית בשביעית. ע"ש. והיינו, שכל איסור בצירה אינו אסור אלא בפירות שיש בהם הפקר, אבל בפירות שאין בהם דין הפקר, כמו בפירות ששית, מותר לקוצרן גם אם עושה כן לצורך עבודת האילן כדי שישביח. ואמנם הגאון החזון איש (שביעית סימן יב אות ז') כתב, דכיון דבקצירה של עבודה קיימין, אף בשל ששית אסור. ע"ש. והיינו, שאם קוצר לצורך

איסור חרישה בשביעית

בביאור פסוק בחריש ובקציר תשבות. [ראה לעיל פרק א' הערה א']. ובירושלמי (ריש פרק א' דשביעית) פירשו פסוק זה דאירי על שביעית, דאם אינו ענין לשבת תנהו ענין לשביעית.

(א) עיין ברמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד).

והנה במשנה (פרק א' דשביעית משנה ד') מובא מחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא

ומשמע, דפשוטו של פסוק איירי לענין שבת, אלא על פי המדה שהתורה נדרשת בה, מייחס רבי עקיבא פסוק זה לשביעית. ומה שאינו ענין לשבת היינו משום שנאמר איסור מלאכה בשבת, ואינו צריך להזכיר חריש וקציר בפני עצמו.

בכל האילנות ולא דוקא במקשאות ומדלעות, כמו זיבול בכל השדות, והרי תרוייהו בשביעית עצמה דברי סופרים, כמו שפסק הרמב"ם (בריש הלכות שמיטה ויובל) דחרישה מדברי סופרים. ותירץ, שהחמירו בעידור וחרישה שהיא עבודה בגוף הקרקע. ע"ש.

ובגמ' מועד קטן (ג.) נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר, גבי חרישה בשביעית אם לוקין על זה או לא, חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה. ורבא אמר שם, אהני תולדות [זמירה ובצירה] מיחייב מלקות, אאחרנייתא לא מיחייב. ובפשטות מה שאינו לוקה על חרישה הא משום דהוי איסורו מדרבנן. אך יש לומר דחרישה היא תולדה, אך כיון שאינה מפורשת בתורה משום הכי לא לקי על החרישה. ולעולם איסור החרישה בשביעית הוא מן התורה. ובאמת שכן הוא דעת רש"י (ראש השנה ב. ד"ה ולשמיטין), שאיסור חרישה הוא מן התורה [בזמן בית המקדש], שכתב: משנכנס תשרי אסור לחרוש ולזרוע מן התורה. וכן כתבו התוס' בסנהדרין (כו.) ד"ה משרבו, ובגיטין (מד:) ד"ה נטייבה בשם ר"ח, ובע"ז (ג:) ד"ה ומשקין. ע"ש. ועיין בתוס' מועד קטן (ג:) ד"ה שהרי.

ונחלקו האחרונים בדעת הרמב"ם (פרק א' הלכה ב-ד') שכתב: אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה וכו'. וזמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא שחייב, ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות. כיצד, החורש או החופר וכו' מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. ע"כ. ומבואר שדעת הרמב"ם דאיסור חרישה הוא מדרבנן. וכן משמע עוד ממה שכתב שם בהלכה י', שאין אסור מן התורה אלא אותן ב' אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו. ומשמע דחרישה היא מדרבנן. [ומה שמצינו הלכה למשה מסיני על חרישה בערב שביעית, ראה בבבא מציעא דבר בקרית ספר להמב"ט (על הרמב"ם בפרק ד' מהלכות שמיטה שם), ובספר פתח עינים למרן החיד"א (שביעית פרק א' משנה ד'). ע"ש]. וכן משמע שהבין מרן הכסף משנה שם, שכתב, פלוגתא היא במו"ק וכו' ומספיקא לא מלקינן ליה, ועוד דרבא דאמר אהני תולדות וכו' סבר כוותיה [דמה שאין מלקין על חרישה משום דהויא מדרבנן], ועוד דבירושלמי (פרק ז') סיימו דרבי יוחנן סבר אין לוקין. ע"כ. [וכיון שהוא ספק, ולדעת הרמב"ם ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, ממילא איסור חרישה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן]. גם הרמב"ן שם כתב, דחרישה בשביעית אינה אלא מדרבנן.

גם בפירוש רבינו עובדיה ספורנו (פסוק יח ופסוק כא) כתב לפרש דרישא של הפסוק, וכיום השביעי תשבות, קאי על שבת, אבל סיפא דבחריש ובקציר תשבות איירי על שביעית. ובספר פאת השלחן (סימן כ' סק"א) מפרש כן גם בדעת רבי ישמעאל, דבחריש ובקציר קאי על שביעית. ע"ש. ובפירוש הר"ש (פרק א' דשביעית משנה א') מבואר דחרישה אסורה בשביעית מן התורה. וכן כתב עוד בריש פרק ב' משנה ב'. ע"ש. ומה שאמרו בגמרא מועד קטן (ב:) אבות אסור רחמנא בשביעית, תולדות לא אסור, היינו כגון משקה מים לזרעים שהיא תולדה, ולא קאי אחריתה שהיא אב. וע"ש במהרש"א. ועיין בתוספות יום טוב שם שהקשה, אמאי לא שרינן עידור

ואמנם הרדב"ז בתשובה (חלק ה' סימן קצז) כתב, שיש ג' סוגי חרישה, חרישה שמטרתה לתקן את הקרקע, שהיא לא נאסרה

(מד:). ע"ש. ועיין בשו"ת נודע ביהודה (חלק אורה חיים סימן לא) שכתב לחדש בשיטת הרמב"ם, דבחרישה אף תולדות נמי אסורות מן התורה. ע"ש. וכבר הזכרנו לעיל (ריש הלכות שביעית) מה שהעירו המהר"י קורקוס, והגאון רבי עקיבא איגר, והפרי חדש (בחידושו שנדפסו בסוף הרמב"ם) דאמאי הרמב"ם מביא פסוק דבחריש ובקציר תשבות גבי שביעית, והלא פסק לקמן דחרישה אינה אלא מדרבנן. ובספר אבן האזל (פרק א' מהלכות שמיטה) פירש כוונתו, על מה שכתב הרמב"ם בהלכה י', ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם, לא גזרו על אלו, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו. ע"כ. ונראה דחרישה של חיפוי אסורה מדאורייתא וכו', ואף אי כל חרישה אסורה מן התורה היינו רק בחרישה המכוונת להצמחה, מה שאין כן בעוגיות לגפנים. ע"ש. וראה מה שכתב בזה בספר מעשה נסים (סימן ט'), ובספר אור לציון (שביעית כפי' הרמב"ם פרק א' הלכה א) ביישוב דעת הרמב"ם. [ובדין חרישה בשביעית ראה בקצור במאור ישראל חלק א' (עמוד רצז). ע"ש].

ולענין חפירה וחריצה בשדה, עיין בספר כרם ציון (שביעית עמוד שכח) שכתב, שאף לדעת הסוברים בדעת הרמב"ם דחרישה אסורה בשביעית מן התורה, מכל מקום חפירה וחריצה אינן אסורות רק מדבריהם, דכיון דטעם הסוברים דהוי דאורייתא משום הפסוק דבחריש ובקציר תשבות, ומבואר בגמרא דבשביעית אסור רק מאי דאמר בקרא להדיא, ומטעם זה סבירא ליה להרמב"ם דנטיעה אינה אסורה אלא מדרבנן, ומעתה כיון שחפירה וחריצה חלוקה בעצמותה מתוכן החרישה, שהחרישה מעמיקה באדמה ומפררת אותה, ואינה בכלל חרישה, וממילא לא יהיה בה איסור אלא מדרבנן. ושם ציין שמדברי המגן

כלל מן התורה, וחייבים עליה מכת מדרות מדרבנן. ויש חרישה שמטרתה לחפות את הזרעים, שהיא נחשבת כזריעה ממש ואסורה מן התורה, שנחשבת כזריעה, ובוזה גם הרמב"ם מודה. וגם בחרישה שמטרתה לסייע בגידול האילנות, חשיבא כזריעה, וגם בזה מודה הרמב"ם. ע"ש. וכן כתב לחלק המהר"י קורקוס (בפרק ג' משמיטה). וכן כתב בשער המלך (פרק א' הלכה א), שגם לדעת הרמב"ם חרישה בשביעית יש בה איסור עשה. ע"ש. והוא כדעת רש"י (ראש השנה ב. ד"ה לשמיטין), והר"ש בשביעית (פרק ב' משנה ב'), והרמב"ן (בפרשת בהר פרק כג פסוק יא). גם במנחת חינוך (מצוה קיב) כתב בדעת הרמב"ם דיש בחרישה בשביעית איסור עשה. ועיין בחידושי הר"ן (שבת עג:). שכתב לגבי שבת, שגם חורש לצורך תיקון הקרקע חייב משום חורש. ולכן אם היתה לו גבשושית וכו' בשדה חייב משום חורש, שהרבה פעמים אדם חורש שאין דעתו אלא להפך בעפר לתיקון השדה, ולא לזריעה, הילכך על תיקון השדה חייב משום חורש. ע"כ. והגאון החזון איש (שביעית סימן יח אות ג') נקט לדינא כדעת רוב הראשונים דחרישה בשביעית אסורה מן התורה. ע"ש. וראה עוד בזה בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא חלק אורה חיים סימן לא), ובשו"ת יהודה יעלה חלק ב' (סימן קכד), ובכרם ציון (אוצר השביעית סימן יח). ע"ש.

ובספר זכרון יונתן הביא בשם הרדב"ז, דחורש באילנות יש בו משום נוטע, ועל זה אנו מוזהרין בתוספת שביעית מן התורה, אבל חרישה בשדה לבן התוספת מדרבנן. והובאו דבריו בחזון איש (סימן יח אות ג') וכתב, דלפי מה שכתב שם אין הדבר כן, דחרישה באילנות אין בו משום נוטע, ולפיכך חרישה בתוספת מן התורה בין בשדה אילן בין בשדה לבן וכו', והעיקר דחרישה מן התורה לכולי עלמא לי' יום לפני ראש השנה, וכן כתב הרמב"ן בפרשת משפטים, וכן כתבו התוס' בגיטין

ב. כל העבודות הבאות להכשיר את הקרקע לזריעה, או עבודות הבאות להשביח את הקרקע לתועלת המטעים, אסורות בשנת השמיטה. (ב)

ג. אסור לחרוש בשביעית על ידי טרקטור או כל מכונה המיועדת לכך, ואפילו על ידי מכונה המופעלת על ידי שלט רחוק. [וכבר נתבאר לעיל שגם זריעה על ידי מכונה אסורה]. (ג)

אבות להגר"מ בנעט משמע שעשיית חריץ בשביעית אסורה מן התורה. וצ"ע מהגמ' מועד קטן (ג) דמבואר להדיא דעידור אינו אלא מדרבנן. ובספר זכרון יהונתן כתב

פעולות הבאות להכשיר את הקרקע לזריעה

(ב) עיין בשבת הארץ (קונטרס אחרון אות ז' ד"ה ונראה) שכתב, שכללות השביתה היא מן התורה בכלל, והעובר עליה בכלל שנת השביעית בקביעות, עבר על איסור דאורייתא. [ובזמן הזה בלאו הכי שביעית דרבנן]. ע"ש. ואמנם כבר ביארנו לעיל דחרישה בשביעית נחלקו הראשונים אם

אסורה מן התורה או מדרבנן. וחריצה ודאי דרבנן לכולי עלמא, וכן זיבול הוא רק דרבנן, אף על גב דהוי להשביח הקרקע. ומה שכתב והעובר עליה בקביעות, לכאורה מה שייך קביעות לזה. ואם כוונתו לביטול עשה דשבתה הארץ, כבר נתבאר לעיל ריש פרק א' שאין הלכה כן.

חרישה וזריעה על ידי טרקטור

(ג) במו"ק (ג) אמר אמימר החורש בשביעית ר"י ור"א, חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה. והרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה הלכה ב-ד) כתב: אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה, ועל הקצירה או על הבצירה. וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה. ולמה פירטן הכתוב, לומר לן על ב' תולדות אלו בלבד הוא שחייב, ועל שאר התולדות וכו' עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן. אבל מכין אותו מכת מרדות. כיצד החורש או החופר וכו', מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. ע"כ. ובכסף משנה שם הביא מחלוקת ר"י ור"א וכתב, ומספיקא לא מלקינן ליה. ועוד דרבא דאמר אהני תולדות מיחייב, אאחרנייתא לא מיחייב סבר כוותיה. ועוד דבירושלמי (פרק ז' דשבת

הלכה ב', ופרק ז' דסנהדרין הלכה ה', ופרק ח' דכלאים הלכה א') סיימו דרבי יוחנן סבר אין לוקין. ומזה נראה דפשיטא ליה להרמב"ם דחרישה ושאר מלאכות אין לוקין עליהם. אלא מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. נמצא לכאורה דאיסורא הוא מדרבנן בלבד, כמו שאר אבות ותולדות שלא נתפרשו בתורה. אולם מהר"י קורקוס עמד על מה שכתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות שמיטה, מצות עשה לשבות וכו' שנאמר ושבתה הארץ. ונאמר בחריש ובקציר תשבות. והעיר, דהרי פסוק זה אינו לגבי שביעית, דלרבי עקיבא כיון שאינו ענין לשבת תנהו ענין לתוספת שביעית, ולרבי ישמעאל פסוק זה איירי לענין העומר. וכתב, ומכאן נראה לי לומר שדעת רבינו הוא כדעת ר"ש (פרק ב' משנה ב') שכתב, דחרישה בשביעית

בדרך גרמא, אפילו הכי אסור לזבל את שדהו. ומעתה גם גבי חרישה במכונת חרישה המצויה בזמנינו הוי מלאכה האסורה בשביעית מן התורה, כל שמתכוין לכך. והיינו במכונה המותנעת על ידי חשמל והאדם מכוין אותה שתלך לפי תלמי השדה [טרקטור], דאחר שהבעלים מוליכים את המכונה על פני השדה, ופעולת החרישה נעשית בגרמתו, חשיב כבא מכוחו, וקיימא לן דאשו משום חציו. וכן כתב החזון איש (סימן כה אות לה, וסימן כז אות א), דחרישה על ידי טרקטור נחשב לגירי דיליה. ע"ש. וכן לגבי זריעה כבר ביארנו לעיל שהאיסור הוא גם אם זורע על ידי נסיעת קרון מנוקב המפזר זרעים בדרך הילוכו. וכמו שכתב הגאון החזון איש (שם), וכן כתב הגרצ"פ פראנק זצ"ל בשו"ת הר צבי (זרעים חלק ב' סימן לד) גבי חרישה במכונה. ואמנם גבי זריעה כתב הגרצ"פ פראנק בשו"ת הר צבי חלק אורח חיים (סימן רח) דיש לדון בזריעה על ידי מכונה דאינו אלא גרם זריעה, כיון שאינו עושה מעשה בידים, כי אם מכוחו, ולא דמי לחרישה במכונה, דכל עצם החרישה היא על ידי בקרים נמי. אבל בזריעה שבעיקרה הוא בידים, יש לדון דשמא במכונה אינו אלא כוחו בעלמא. אבל לענין העשה דושבתה הארץ מסתבר שעובר. וצ"ע. ושמא כל שעושה כדרך המלאכה, לא חשיב בכלל גרמא, וכמ"ש בילקו"י שבת כרך ה' דיני חשמל בשבת, גבי הדלקת נורה ע"י שבירת קרן אור.

ובספר כרם ציון (עמ' שכט גידולי ציון סי' ה') העיר הגרש"א יודלביץ זצ"ל, דחרישה בטרקטור לא דמיא לעודר שהוא תוכן אחר מחרישה, מה שאין כן חרישה על ידי מכונה שהיא אותה חרישה האמורה בתורה בצורתה ותוכנה, וכתב עוד, אך נראה לי דיש לעיין בזה מטעם אחר, דהא באמת פעולת החרישה היא ע"י מכונה ולא על ידו, רק כיון שהמכונה הולכת ע"י שהוא מוליך אותה בכוח האש שבתוכה, הוי כמאן דאזלי

אסורה מן התורה, ואף על גב דממעטינן שאר אבות, חרישה לא ממעטינן לה. ועל כן כתב הרמב"ם פסוק זה לומר שחרישה אסורה מן התורה. ע"ש. וכבר כתבנו בפרק יא מחלוקת הראשונים בזה, שדעת רש"י (ראש השנה ב. ד"ה ולשמיטין) דחרישה אסורה בשביעית מן התורה. וכן דעת התוס' (סנהדרין כו. ד"ה משרבו). וכן דעת הר"ש סיריליאן, ועוד. אבל דעת הרמב"ן דחרישה היא רק מדרבנן. וכן דעת כמה אחרונים בדעת הרמב"ם כאשר ביארנו שם, וכן כתבו הרדב"ז (חלק ה' סימן אלף תקס), התוס' יום טוב, והפאת השלחן. ועוד.

והנה יש לחקור היכא שעושה עבודה ומתכוין אליה, אך היא נעשית בגרמא, אם גם מלאכה זו אסורה בשביעית או לא, והנה במשנה (שביעית פרק ג' משנה ד) שנינו, המדייר את שדהו, עושה סהר לבית סאתים. ובירושלמי (שם הלכה ג') הקשו ממה שמבואר שם בפרק ד' משנה ב', שדה שנדיירה בשביעית לא תזרע במוצאי שביעית. ומוכח שהדיוור אסור בשביעית. ותירצו בירושלמי, א"ר יונה כיני מתני' הרוצה להעמיד צאן בתוך שדהו. וביאר רבינו עובדיה מברטנורא, שהותר לדייר רק אם אחר כך אוסף את הזבל ועושה ממנו אשפתות, ואינו מעמידו אלא העמדה בעלמא, אבל אם מניח את הזבל כמות שהוא כדי לזבל את השדה אסור. ואם הניח לא תזרע במוצאי שביעית. אולם הרמב"ם (בפרק ב' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד') לא חילק אם עושה אשפתות או לא. אלא החילוק הוא בין אם מזבל השדה בידים, שאז אסור, לבין אם הוא מעמיד בהמותיו בשדה, שאז צאנו מוכיח עליו שאינו מתכוין לזבל את השדה, אלא לתת מקום לצאנו. וכמו שפירשו כן בדעת הרמב"ם הרדב"ז שם, ובמשנה ראשונה (פרק ג' משנה ד'), ובשנות אליהו להגר"א.

ונמצא לפי זה דאי לאו האי סברא שצאנו מוכיח עליו וכו', אף שהוא מזבל

ד. מי שקנה שדה או כרם, וכדי להוכיח בעלות על השדה רוצה לחרוש בה, אף שאין כוונתו להכין את השדה לזריעה, אפילו הכי אין לחרוש בה בשביעית. (ד)

מכוחו, דהא קי"ל אשו משום חציו, והוי כאילו הוא עשה את הדבר. אבל באמת הגם דאשו משום חציו, מכל מקום אין זה נחשב כגופו ממש, וכמו לענין נזיקין דאמרינן רק מכוחו קאזיל, וכן אמרינן בב"ק (מד:) ואכתי צרורות ניהו, ופרש"י, ואין כופר כתוב אלא בנגיחה דהוה גופו ממש. וכוחו אינו אלא בגדר תולדה, ואתולדות לא חייבינהו רחמנא. ואולי יש לחלק בין גדר אבות דשביעית לבין גדר גופו דנזיקין. ע"ש.

ובשו"ת שמע שלמה חלק ב' (חלק יורה דעה סימן יג) האריך בדין חרישה בטרקטור, והביא דברי הגידולי ציון הנ"ל, וכתב, דלעולם אימא לך שכוחו הוא כמו גופו ממש, ושאינו כופר דרחמנא מיעטיה ובעינן ביה רק גופו ממש. אי נמי יש לומר שאני צרורות דזה לא חשיב כגופו, תדע שכל תולדות נזיקין דינם כאבותיהן מלבד צרורות, וכמו שאמרו בב"ק (ג:) דחצי נזק צרורות הוי תולדה דרגל ואינו כיוצא בה. ע"ש. אבל באש דקיימא לן כרבי יוחנן דאשו משום חציו, יש לומר דהוי כגופו ממש. דע, שהרי הוא חייב גם בארבעה דברים, וכמו שאמרו בב"ק (כג.) שאחר שהסיקו דמאן דאית ליה אשו משום חציו אית ליה נמי משום ממונו, פריך מאי בינייהו, ומשני, איכא בינייהו לחייבו בארבעה דברים. ופירש רש"י, למאן דאמר משום חציו נמי, מחייבינן ליה אם שרף אשו יד אדם, חייב בארבעה דברים, נזק וצער וריפוי ושבת, אבל בבבבשת לא, דאמרינן בשלהי פירקין אינו חייב על הבושת עד שיהיה מתכוין, אבל ארבעה דברים חייב דפשיעה היא דהוה ליה לאסוקי אדעתיה שהרוח מוליכתו וכו'. ע"כ. וכן אמרו שם דחייב מיתה, ועל כן אם היה

עבד כפות לו, פטור על הגדיש דקם ליה בדרכה מיניה. וכן נראה ממ"ש שם (כב.) אמר רבא קרא ומתניתא מסייעי לרבי יוחנן וכו', פתח הכתוב בנזקי ממונו, וסיים בנזקי גופו, לומר לך אשו משום חציו. ועל כן יש לומר דזה נחשב אב ולא תולדה. וע"ש שהעלה, דחורש על ידי טרקטור הוא אב מלאכה של חורש בין לשבת ובין לענין שביעית. עש"ב.

ומה שכתבנו גבי מכונה המופעלת על ידי שלט רחוק, כן כתב בספר אור לציון (שביעית עמוד ל') דאסור לעשות עבודה בשביעית כשהוא מתכוין לכך אף שאינו עושה אותה אלא דרך גרמא, וכמו מדיר על ידי בהמה שאין זה זיבול אלא דרך גרמא, וכשהוא מתכוין לכך אסור. וכן פירש רש"י בגיטין (מד:) ובבכורות (לד:) שהמדיר על ידי דיר בהמה כדי לזבל אסור. ע"ש. ואף לפי מה שכתב בפ"י מהר"י קורקוס על הרמב"ם (בפרק ב' הלכה ד') ובספר פאת השלחן (סימן כא אות ז') שאף במתכוין לכך התיר הרמב"ם כשעושה כן על ידי בהמות, מכל מקום ביותר מבית ארבעה סאין אסור אף שעושה כן דרך גרמא, ומוכח שאין להתיר עבודות שביעית, ואף עבודות דרבנן כגון זיבול דרך גרמא. ועל כן אין להתיר לחרוש בשביעית בטרקטור המופעל על ידי שלט רחוק, אף אם מפעיל אותו בדרך גרמא, וכל שכן אם מפעיל את הטרקטור שלא בדרך גרמא, אלא לוחץ על כפתור המפעיל ישירות את הטרקטור, דאין זה חשיב גרמא אלא כוחו, וכמו שכתב הגאון החזון איש [הנ"ל]. ובודאי שאסור לעבוד בו בשביעית.

ד) כן כתב בספר משפטי ארץ (שביעית פרק ב' סעיף ה') שחרישה אסורה מן התורה גם

ה. כשם שאסור לעבוד את הארץ בשביעית, כך אסור לחזק ידי ישראלים שעובדים אותה [בלי שמכרוה לגוי על ידי הרבנות], או למכור להם כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה. ואפילו אם אין הישראלים עובדים במלאכות שאסורות מן התורה בשביעית, אלא במלאכות דרבנן, גם בזה אסור לחזק את ידיהם. [ואף שבעלמא אם הוא איסור דרבנן ולא קאי בתרי עיברי דנהרא כתבו כמה אחרונים להקל, ונסתמך על דבריהם בחזו"ע (ד' תעניות ע"ב) לז והלאה. ועמ' רג והלאה], שאני הכא שעיקר איסור עבודה בשביעית הוא מן התורה (שלא בזמן הזה) וכל זה בכלים המיוחדים למלאכת איסור בשביעית. אבל כלי שיכול להשתמש בו בהיתר, אין בו איסור מסייע. (ה)

ו. גם חרישה לצורך השנה השמינית, דהיינו שתהיה הקרקע יפה לזריעה בשנה השמינית, אסורה, והחורש את שדהו או זיבלה בשביעית כדי שתהיה יפה במוצאי שביעית, קונסין אותו שלא יזרענה במוצאי שביעית. (ו)

הפרה לחרוש אלא בחול. וכתב בפני משה דהטעם משום מראית העין. וכן הוא במנחת ביכורים, ובתורת השביעית (עמ' סד) וראה בשבת הארץ (מהדורת שנת תשנ"ג עמוד 214).

בשדה ריק. וע"ש בהערה מס' 2. וכן כתב בשו"ת אבני ישפה חלק א' (סימן ריב). ע"ש. וד"ז הוא ע"פ התוספתא (פ"ג הי"ב), והירושלמי (פ"ד ה"ד), והרמב"ם פ"א ה"ו, אין מלמדין את

האיסור לחזק ידי העובדים בקרקע אחר המכירה

דלפני עור. וכתב שם הר"ן (דף א' ע"ב ד"ה מנין) דאעפ"כ מחוייב להפרישו מן האיסור, וכ"ש שאסור להושיט לו מדרבנן. ע"ש. וא"כ בכל ענין שייך לומר, שלא לסייע בידי עוברי עבירה.

ה) עיין ברמב"ם (פרק ח' הלכה א-ב). ובשו"ת מנחת שלמה (סימן נא אות ג') כתב, שלדברי התוס' ר"ד ורבינו אלחנן (עבודה זרה טו). דסבירא להו שהבעלים עוברים בעשה בזה שהשוכר זורע בשדהו בשביעית, צ"ע דלפי זה המשכיר את ביתו צריך לחייב את השוכר לשמור על שבתת שדהו בשביעית. ואם הוא רואה אחר כך שהשוכר חורש וזורע בגינה שלפני הבית צ"ע מה טעם לא יתחייב המשכיר למונעו או להפקיר את השדה, כמו במשכיר בהמה לעכו"ם לענין שבתת בהמתו בשבת. וכבר הארכנו בזה לעיל שהדבר תלוי אם מצות ושבתה הארץ היא בחפצא או גברא. ואכמ"ל.

(ו) רמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יג).

והנה לא נתפרש בדברי הרמב"ם אם האיסור הוא לכל השנה השמינית, או רק בכדי שיעשו, דהיינו להמתין זמן שיכל לחרוש ולהכין את הקרקע בשמינית, ואז יהיה מותר לזרוע. והנה כיוצא בזה מצינו גבי שבת, במבשל בשבת במזיד שאותו תבשיל אסור לו לעולם. וכמבואר בשלחן ערוך (אורח חיים סימן שיח סעיף א). ולכאורה הוא הדין בשביעית אם עשה מלאכה במזיד קנסו אותו לכל השנה השמינית. ושמא לא היתה הגזרה אלא בכדי

ועיין בע"ז (ו:) משמע, דהיכא דקאי בתרי עברי דנהרא, יש איסור לפני עור, אך אם יכול להשיג באיסור בלא עזרתו, אין בזה לאו

ז. אסור לעדור סביב האילן, אף אם עושה כן לצורך השנה השמינית. אך אם ידוע שהעידור סביב האילן הוא שלא ימות האילן, או שעושה ערוגה עגולה סביב לאילן לצורך ההשקיה [כדי שהאילן לא ימות], מותר לעדור לפי הצורך גם בשנה השביעית. וכשעודר לא יעדור במחרישה, אלא במעדר בשינוי. ויש אומרים שההיתר הוא בעידור שכבר היה, וחוזר ומתקנו, אבל עידור חדש אסור. (ז)

ח. וכל שכן שמותר לחפור גומות סביב הגפן כדי להשקותה, דבעץ גפן קיל טפי, כיון שאינו עושה כן לצורך השבחת גוף הקרקע, או להשבחת העץ, אלא מטרתו להכשר ההשקאה ההכרחית, שהוא דבר המותר בשביעית. וכשעודר לא יעדור במחרישה, אלא במעדר בשינוי. ויש אומרים שההיתר הוא בעידור שכבר היה, וחוזר ומתקנו, אבל עידור חדש אסור. (ח)

שיעשו, ולכן אמרו במשנה מוצאי שביעית. אסור כל השנה, ומ"ש למוצאי שביעית, אורחא וי"ל. ויש להתיישב בזה. [והכוונה דלעולם דמילתא הוא שזורעים אותה במוצאי שביעית].

לעדור מסביב לאילן

וראה ברמב"ם (פרק א' הלכה יג), שאסור לזורעה במוצאי שביעית, ודמי לעושה מלאכה בשבת, שאסור במוצאי שבת. וכתב בספר מעשה נסים (עמוד קנא סימן יג סעיף ד') שאין לחרוש הקרקע אפילו לצורך מוצאי שביעית. ע"ש.

ואמנם כל זה בעושה כן כדי להברות את האילן, אבל אם העידור נעשה כדי לסתום את בקעי האילן, מבואר בגמרא (מועד קטן ג.) וברמב"ם (פרק א' הלכה ז') דשרי. וכמו כן מותר לעדור סביב אילן מפונק שאם לא יעדור סביבו האילן ימות, או יפסדו כל הפירות. אך יש ליזהר לעשות את ההכרחי ביותר, וכל זה בעידור אבל לא בחרישה. וראה בדין זה בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות יב). ע"ש.

(ז) מה שכתבנו שאסור לעדור סביב האילן, מבואר בגמרא (מועד קטן ג.) תניא, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לניכוש ועידור ולכיסוח, תלמוד לומר שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך וכו', יכול לא יעדר תחת הגפנים, ולא ימלא נקעים מים, ולא יעשה עוגיות לגפנים, תלמוד לומר שדך לא תזרע, זריעה בכלל היתה ולמה יצתה, להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושכרם, אף כל שהיא עבודה שבשדה ושכרם, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. ע"ש. ומבואר, דעידור תחת האילן לאברויי, הוא איסור דרבנן. ע"ש. וכן הוא בתורת כהנים (פרשת בהר הלכה ו').

לחפור גומות סביב הגפן כדי להשקותה

הגפנים. ואמנם רש"י לא גרס לה, משום דלעיל קתני מנין לעידור שאסור. וכתב בכסף משנה

(ח) בגמרא (ריש מועד קטן ג.) וברמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ז'): ועודרין תחת

ט. מותר לגדור מסביב לעץ צעיר [שיש חשש שיתקלקל] בכדי להגן עליו מעוברים ושבים. (ט)

י. המקשקש בזיתים, ויש אומרים שהוא עידור מסביב לעץ זית, ויש מפרשים שהוא זיכול עץ הזית, אם עושה כן במטרה להברות את האילן, אסור. ואם לסתום את הפצימים מותר. (י)

יקשקש) דאסור לעדור עידור חדש שלא היה מעולם כי אם בעתיקי שכבר נחפרו מותר לחפור אם יש צורך לתקנם. ע"ש. וכ"כ הר"ש בן היתום (במו"ק שם).

ועיין עוד בפאת השלחן (סימן כ' ביש"ר סק"ב) ובערוך לנר (סוכה מד:) שכתבו, שהעידור אינו אסור אלא בזיתים, אבל עידור תחת הגפן הוא בגדר לאוקמא בלבד ושרי, וכמו שכתבנו לעיל בשם המהר"י קורקוס, וכן כתב בתוס' יום טוב (שביעית פ"ב מ"ב). ע"ש. וע"ע בספר מקדש דוד (סימן נט אות ו) שכתב לבאר שמה שהותר לעדור היינו לצורך השקאה בלבד. ע"ש.

וכשעודר לא יעדור במחרישה אלא במעד - בשינוי. כ"כ בתלמיד ר"י מפריש (מו"ק ג.) ובפאת השלחן הנ"ל, והרי"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל בספר השמיטה (עמוד כו ס"א). ע"ש.

לגדור מסביב עץ צעיר להגן עליו מעוברים ושבים

השבחה באילן. אלא ג"ז הוא בגדר לאוקמי אילנא.

קשקוש בזתים

וקשקוש הוא בזיתים. אבל הרשב"א והריטב"א בסוכה (מד:) פירשו, דהקשקוש הוא בגוף האילן למנוע מתולעים לפגוע באילן. ע"ש.

ובספר שבת הארץ (פ"א ה"ז) כתב, וענין הקשקוש בזיתים יש אומרים שהוא מין עידור וחפירה תחת הזיתים, ויש מי

שם, הנראה דרבינו לא היה גורס ההיא דמנין לעידור דאסור. וכתב שם המהר"י קורקוס זצ"ל, דהעידור תחת הגפן הוא בכדי "לאוקמי בלבד, ואינו לאברויי אילנא דאז יש בו איסור. ע"ש. וכן כתב הפרי חדש (בספר מים חיים, ע"ד הרמב"ם כאן) וכן כתב הגאון החזון איש (סימן יז ס"ק יט, וסימן כא ס"ק יז), ובספר משנת יוסף חלק א' (עמוד קי), ובחלק ב' (סימן י). ע"ש.

וכתב בספר משפטי ארץ (פרק ד' סעיף לג), שמותר להכין כמין צלחות סביב האילן אם עושה כן לצורך השקאת האילן כדי שלא ימות. וכן כתב בספר מצוות הארץ (פרק לב סעיף ג). ע"ש. וראה עוד בחזון איש (סימן יז אות כ', וסימן כא אות טו), ובספר השמיטה חלק א' (פרק ה' סעיף א' עמוד כ, ובהערה שם). ע"ש.

וע"ע בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כז אות יא) שכתב (ע"פ רש"י ז"ל במו"ק ג. ד"ה לא

ט) כן כתב במשפטי ארץ (עמוד 53), אחר שאין המלאכה בגוף האילן. וגם אינה גורמת

(י) בגמרא מועד קטן (ג.) והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל. ופסק הרמב"ם (פרק א' הלכה ז'): המקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור, ואם לסתום את הפצימים מותר. ונחלקו הראשונים בפירוש זה הענין, ויש בזה ג' פירושים, כי רש"י שם פירש, יקשקש, היינו עידור, אלא שעידור הוא בגפנים

יא. אין לנעוץ חתיכת עץ ליד אילן צעיר כדי שיגדל ישר לתועלת גידול הפירות, ויש אומרים שלא נאמר איסור זה רק כשהוא יכול לעמוד בלא סמיכה על מעמדו, אלא שלא יוסיף להתגדל, אבל אם העץ עלול להישבר על ידי מניעת הסמיכה, או שיהיה לעץ נזק ממשי, מותר לסמוך אותו כדי לאוקמי. (יא)

ע"י כח הצמיחה יסתמו פצימיו ויעמוד במעמד - זה שרי. ואסור לעדור במקשאות ומדלעות, ואפילו בבית השלחין ג"כ אסור לעדור, שלא מצינו היתר בעידור כי אם תחת הגפנים, וע"פ הדרכים שביארנו לפי הדיעות. ע"כ. וע"ע בזה בשו"ת שבט הלוי ח"ג (סי' קנח ס"ה ה"ט), ובשו"ת משנת יוסף ח"ב (סי' ה'). ע"ש.

לנעוץ עץ ליד אילן צעיר ליישרו

הפוסקים אם דין זה הוא גם כשהוא לאוקמי אילנא, או לא. שדעת הגאון החזון איש (שביעית סימן יז אות יט סוד"ה שם מדרבנן) דאף על גב שאינו אלא לאוקמי אילנא, לא כל אוקמי אילנא התירו, דהכא מיחזי טפי כעבודה ואסרו. והעתיקו בדרך אמונה (ס"ק מז). אך בספר שבת הארץ (פרק א' ה"ה, יג) כתב, דלהסוברים שמותר לאוקמי אילנא בכל מיני עבודות, לא נאמר איסור זה כי אם שהוא יכול לעמוד בלא סמיכה על מעמדו, אלא שלא יוסיף להתגדל, אבל אם עלול הוא להיות פוחת על ידי מניעת הסמיכה, מותר לסמוך אותו כדי לאוקמי. ויש אומרים שהפיסוג אסור מגזירה גם כשהוא דרוש לאוקמי. ובהערות שם הביאו דברי החזון איש הנז', שכתב כן בדעת רש"י.

לכוון את צמיחת הענפים לצדדים

הוא לצורך הפירות ודאי אסור, אבל לצורך גוף האילן אם הוא לאברויי ולהשביח האילן אסור, אבל לאוקמי שלא ימות האילן שרי אליבא דכולי עלמא, דהא אין עבודה זו בגוף האילן ממש. [והיינו שסומכין את האילנות בקנין ודוקרנים מן הצדדים]. ע"ש.

שמשמע מדבריו שהוא ענין זיבול שיש בו שני אופנים אחד לאברויי אילנא ואסור. והשני הוא לסתומי פילי ושרי. וממקום אחר [ר"ח ע"ז ג:] נראה, שהוא ענין הסרת בדין יבשין ומיני פסולת מן האילן, ואם הוא להברותו ולחזקו אסור. ואם הוא כדי שע"ז יתקיים במה שיסתמו פצימיו, במה שהוסרה המניעה ע"י הסרת הבדין היבשין, וממילא

(יא) כן כתב בספר משפטי ארץ (עמוד 52). ועיין במועד קטן (ג.) אין מפסגים את האילנות. וע"ש בפירוש רש"י, שהוא לסמוך את האילנות כשהאילן רענן יותר מדאי, והוא כדי שהאילן לא ישבר. וכן הוא בפ"י רבינו גרוסום, ובערוך (ערך פסג), ור"ש בן היתום, דהוא לסמוך אילנות כשאיילן רענן יותר מדאי - והוא בכדי שלא ישבר. ע"ש.

והרמב"ם (בפרק א' הלכה ה') כתב, ולא יפסג וכו'. וכתב שם מהר"י קורקוס, דפירוש רש"י ז"ל דכשהאילן הוא רך הרבה ויראים שמא ישבר סומכין אותו. והר"ן ז"ל כתב, שאילן שענפיו נוטין לכאן ולכאן, קושרין אותו כדי שיעלו למעלה, ולא יכבדו על גוף האילן. ע"ש. והו"ד בכסף משנה שם. ונחלקו

ובתוספתא (פרק א' הלכה י') אמרו, אין סומכין את האילנות וכו'. וכן הוא בירושלמי (פרק ב' הלכה ב'). וכתב שם הרש"ס (פרק ב' הלכה ב' ד"ה ועושה), דהוא כוונת הצמיחה של הענפים לצדדים. וכן כתבו בפני משה שם, חסדי דוד, תולדות יצחק. וכתב בשבת הארץ הנ"ל (ה"ה י"ז), שאם

יב. כאשר בונים דירות, ובקומה התחתונה בונים גינות בחצר שסביב הבית, ורוצים להניח שם אדמה הראויה לזריעה, ולא יזרעו בה כלל בשביעית, רק אחרי השביעית, יש אומרים שאסור לעשות כן. (י)

פרק יב - השקאה בשביעית

א. השקאה אסורה בשביעית. ומכל מקום התירו חכמים להשקות שדה שאינה מסתפקת במי גשמים, אלא זקוקה להשקאה תמידית. וכן בכל השקאה שבאה למנוע פגיעה בעץ או בצמחיה, שאם לא ישקו יגרם נזק. ומה שהתירו השקאה לצורך, הטעם הוא מפני שאם לא ישקה תיעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו הוא מדבריהם, לא גזרו על אלו. ויש אומרים שצריך לצמצם את תדירות ההשקאה ולהגדיל את הפרשי הזמן בין השקאה להשקאה. ויש אומרים שהואיל והותר להשקות אין צריך לצמצם בהשקאה. וכן עיקר לדינא. אולם בעונת הגשמים אין להשקות. (א)

כשבונים דירות ורוצים לתת עפר כדי לבנות גינה ולא לזריעה בשביעית

(ב) הנה יש לעיין כאשר בונים דירות, ובקומה התחתונה בונים גינות בחצר שסביב הבית, ורוצים להניח שם אדמה הראויה לזריעה, האם יש לאסור בזה משום חורש בשביעית, אע"פ שלא יזרעו בה כלל בשביעית, רק אחרי השביעית, מפני שסוף סוף הוא מכין את הקרקע לזריעה. או שאין זה בכלל מכשיר קרקע לזריעה, אלא זה עשיית הקרקע עצמה. וצ"ע. ובספר חוט שני (במהדו"ק עמ' סז) כתב, שאסור בשביעית לפזר על גבי הקרקע אדמה הראויה לזריעה, שכל מה שעושה בקרקע כדי

להכין אותה להצמחה, הוי בכלל חורש. ובכה"ג בשבת נמי יש לחייב משום חורש. וכשם שאסור לרכך את הקרקע ולחרוש בין האילנות משום חורש, כך אסור להניח אדמה על פני הקרקע. ולכן אסור להניח אדמה בחצירות הבתים בשביעית. וכן אלו הבונים דירות, ועושים סביב הבית מקום הראוי לגינה, אסור לפזר או להניח שם אדמה בשביעית, אלא יניח שם חצץ או חול שאינו ראוי לזריעה או שאר עצות, ואין בזה שום היתר של סכנה משום בורות וכיו"ב. עכ"ד.

איסור השקאה בשביעית

(א) בריש מועד קטן, משקין בית השלחין במועד ובשביעית וכו'. ופירש רש"י, שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה תדיר, משקין אותה אפילו בחולו של מועד, לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה, ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד וכו'. ובגמרא שם הסבירו

היתר זה בב' אופנים, או בכך שההיתר אמור בשביעית בזמן הזה שהוא מדרבנן, ובמקום פסידא לא גזור רבנן, או שההיתר אמור אף אם נאמר דשביעית בזמן הזה דאורייתא, אך מלאכת השקייה הינה בכל אופן מדרבנן, ובמקום פסידא לא גזרו חכמים. ע"ש. והר"ש בפירושו (שביעית פרק ב' משנה ב') כתב, ואפילו

הפירות שלא יפסדו. וכן מבואר בתשובת מהרי"ל דיסקין (בקונטרס אחרון סימן ונט), דכיון דכתיב קרא ואכלו אבינוי עמך, אם כן חשיבי הנך פירות דשייכי לכלל ישראל, ולכן אף הצלת הפסד הפירות שרי. עכ"ל. ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן א') דייק כן מתשובת המבי"ט חלק ב' (סימן סד), דכיון דתני מועד ושביעית בהדי הדדי, משמע דכל מה שהותר להשקות במועד מותר להשקות בשביעית, וכל הני דמותר להשקות בחול המועד הוא היכא דאיכא בהו פסידא, ממילא הוא הדין בשביעית, ולא שאני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא, דכל מה שיפסד אם לא ישקנו הוי פסידא, דהא לא חילקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט, לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה. וע"ש שכתב שיש למעט בזמני ההשקאה. ע"ש.

ובספר תורת הארץ חלק ב' (פרק ב') כתב לדייק מזה, דמותר להשקות האילן אפילו אם לא ימות רק יתקלקל, דעל כל פנים פסידא איכא. וגם אין נפקא מינה כמה יתקלקל, דהא כתב דלא חילקו בין פסידא מועטת להפסד מרובה, ומשמע שגם לפסידת ירקות חשו. ע"ש. ואמנם בהגהות רבי עקיבא איגר הביא דברי הבית יוסף (סוף סימן תקלז) שכתב, שלדעת הרמב"ם כל מה שאפשר לעשותו בשינוי ויהיה טוב ממש בלא הפסד כמו בלא שינוי, צריך לשנות. וכבר הזכרנו את דברי החזון איש (סימן כא אות יז) שכתב, שצריך לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שהעץ ימות, וכל שאינו אלא הרווחה אסור. ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשותו שתי פעמים. וכן חייבים לזבל ולנכש קודם ראש השנה, ואף אם לא יספיק לכל השנה, כל מאי דאפשר למעוטי חייב למעט, וכן מה שאפשר לאחר עד לאחר ראש השנה דמוצאי שביעית, חייב לאחר. ובספר שנת השבע (ח, ג) ציין לדברי החזון איש גם לענין השקאה, שמותר להשקות רק ההכרחי ביותר. ובספר

בשביעית עצמה במקום פסידא, כגון להשקות בית השלחין, משמע התם דשרי, משום דתולדות בשביעית לאו דאורייתא, ובמקום פסידא לא גזרו. ע"כ. ומבואר דההיתר הוא בכל מלאכות דרבנן, דבמקום פסידא לא גזרו רבנן. וע"ש בריטב"א שגם כן כתב כנז', והוסיף, אי נמי אף שבשביעית הותרו מלאכות דרבנן למניעת הפסד, לא הותר לטרוח טירחא יתירה לצורך זה. ועיין בשו"ת משיב דבר (חלק ב סימן נו) שהעיר על טעם זה, שהרי לא מצינו בשביעית איסור על הגברא לטרוח ולעבוד בשנה זו, אלא האיסור על האדם שלא יעבד את הקרקע, והאיסור הוא בחפצא של הקרקע, ואם כן מה בכך אם האדם טורח טירחא יתירה, כל שהיא מלאכה דרבנן ובמקום פסידא היה לנו להתיר אף אם האדם טורח טירחא רבה. ע"ש. נושמה יש לומר דבטורח טירחא מרובה יכול לבוא למלאכות דאורייתא.

ואולם בנימוקי יוסף פירש, דההיתר הוא דוקא להשקייה אחר שאינה מלאכה חשובה. ע"ש. ולפי זה אין ללמוד מזה לשאר מלאכות דרבנן. והגדרת מלאכה חשובה ושאינה חשובה הוא כפי הגדרת הנימוקי יוסף: מלאכה הנעשית מפעם לפעם ולא פעם אחת בשנה, הינה מלאכה שאינה חשובה, ואילו מלאכה הנעשית רק פעם בשנה היא מלאכה חשובה שאין להתירה גם במקום הפסד.

ומדברי הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ח-י) מבואר כדברי הר"ש והריטב"א הנ"ל, שכתב: ומפני מה התירו כל אלו, שאם לא ישקה תיעשה הארץ מליחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו מדבריהם, לא גזרו על אלו. ע"ש. ועל פי זה פסק הגאון החזון איש (סימן כא אות טז-יז) שבכל המלאכות דרבנן במקום הפסד יש להקל. אלא שחשש לדברי הנימוקי יוסף והיקל רק בתרי דרבנן. ע"ש. ושם (ס"ק יד) התיר להשקות לא רק לצורך האילן, אלא גם לצורך

ב. כל מה שהותרה ההשקאה בשביעית היינו לצורך פירות המותרים באכילה בשביעית, וכן לצורך ירקות שאין בהם איסור ספיחין, כגון אלו המבוארים בדברי הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה ג' וד'). ובירקות שגדלו בשדה ניר וכיוצא בזה שאין דרך לזרוע, לא אסרו משום ספיחין. וכן לצורך פרחים ועשבי בשמים כגון שושנים וורדים, שאינם אסורים משום ספיחין. אבל לצורך ירקות האסורים, ודאי שאסור להשקות את השדה. שאפילו ללקטם אסור ומכין אותו מכת מרדות, וכמו שכתב הרמב"ם שם. (ב)

ג. מותר להשקות שושנים וורדים וכדו' שאין בהם איסור ספיחין. ואף שבלא ההשקאה הפרחים לא יהרסו לגמרי, כל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפרחים רשאי להשקותם, ואין צריך לצמצם בהשקאה. (ג)

צורכו, שדין שביעית דומה לחול המועד, ולענין חול המועד כתב רבינו ירוחם (נתיב ד' חלק ה' דף לו) שלא נאמר יטעון קורה ראשונה כדי שלא יפסדו, אבל לא קורה שניה, ואחר הרגל יגמור, אלא כל דבר שהתירו משום דבר האבד, גומר המלאכה בכל מכל. והביאו הרמ"א בדרכי משה (סימן תקלז סעיף א') ואם כן הוא הדין בשביעית שיש להתיר להשקות את השדה כל צורכה. [ובפרט דשביעית בזמן הזה היא מדרבנן, ואם כן הוי תרי דרבנן].

הלכות שביעית חלק א' (עמוד לה) כתב, דמסתימת הפוסקים נראה לכאורה שאין צריך לשנות בכמות ההשקאה, כיון שהתירו להשקות מותר כל צרכו כמו בכל שנה, אף שגם בפחות לא היה נגרם הפסד לפירות ולעצים, וזה דוקא בכמות ההשקאה דהכל מעשה אחד, אבל בזמני ההשקאה יש למעט וישקה רק לעתים רחוקות. ע"ש. ובספר אור לציון (שביעית עמוד לב) כתב, שאין צריך לצמצם כלל בהשקאה, דכיון שהותרה השקאה רשאי להשקות כל

השקאת ספיחין בשביעית

פירות המותרים באכילה בשביעית, וכן לצורך ירקות שאין בהם איסור ספיחין, כגון אלו המבוארים בדברי הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ג' והלכה ד'). ע"ש. וכן לצורך פרחים ועשבי בשמים שאינם אסורים משום ספיחין, אבל לצורך ירקות האסורים, ודאי שאסור להשקות את השדה, ואדרבה רוב הספיחים מצוה לעוקרם.

(ב) כן כתב בספר אור לציון (שביעית עמוד לב). ומה שכתבנו דבפרחים אין איסור ספיחין, כן כתב בשו"ת ברוך אברהם (לרבי ברוך ב"ר אליהו מני, סימן א'). ושם הביא בשם רבו של הזכור לאברהם אלקלעי שאסור פרחים משום ספיחין, והוא העלה להתיר, והביא שם תשובת שערי רחמים (פראנקו) שהעלה גם כן להתיר. ואמנם כל מה שהותרה השקאה היינו לצורך

להשקות שושנים ופרחים בשביעית

משקין את בית השלחין במועד ובשביעית, וכיון דתני להו בהדי הדדי משמע דכל מה שמותר להשקות במועד, מותר להשקות

(ג) כן כתב בשו"ת מבי"ט (חלק ב סימן סד) דלענין השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם, הא תנן ריש מו"ק

ד. כשהותרה השקאה משום פסידא, היינו אף בחשש כמישת הפירות או הירקות, הגם שלא ייזקו גוף העצים, דהפסד הפירות נמי חשיב הפסד, ורשאי להשקות את כל השדה כל צרכה, ואין צריך לצמצם בהשקאה וכמבואר. וכן כל שבלא ההשקאה הפירות או הירקות לא יהרסו לגמרי, אלא כל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפירות או הצמחים, רשאי להשקות את השדה כל צרכה. (ד)

ה. וכן עצי פרי הזקוקים להשקאה קיומית בימות הקיץ, מותר להשקותם כל שמומחה בדבר אומר שההשקאה היא לצורך, בכל אילן לפי כוחו. וכשאינן לפנינו מומחה ויש ספק אם יש צורך בהשקאה או לא, יש להקל, שעל פי רוב חוסר השקאה מזיקה לאילן. ויש שייעצו שאם אין שם בקי שייעץ להם על ההשקאה, שימכרו את הגינה לגוי באמצעות המכירה הנעשית ע"י הרבנות, כדי שלא יכשלו באיסורים אלה. אולם יש לפקפק בזה שהיא חומרא הבאה לידי קולא. [ומצד לא תחנם ע' להלן]. (ה)

והנה לענין חול המועד כתב רבינו ירוחם (בנתיב ד' חלק ה' דף ל"ו) שלא נאמר יטעון קורה ראשונה כדי שלא יפסדו, אבל לא קורה שניה, ואחר הרגל יגמור, אלא כל דבר שהתירו משום דבר האבד, גומר המלאכה מכל וכל. והביאו הרמ"א בדרכי משה בסימן תקל"ז אות א'. וכן הובא ברעק"א על השו"ע (תקלז, סעיף א'). וא"כ הוא הדין בשביעית שיש להתיר להשקות את השדה כל צרכה. (ד) על פי המבואר בהערה הנ"ל. וכן כתב בספר השמיטה חלק א' (עמוד כד). ע"ש. וראה עוד בדין השקאה בשביעית בספר השמיטה חלק א' (פרק ד' עמוד כד-כה), ובשו"ת שבט הלוי חלק ב' (סימן רב), ובשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן ר' אות ג'). ובאור לציון (שביעית עמוד לא). ע"ש.

בשביעית, וכל הני מותר להשקות בחוה"מ, דאיכא בהו פסידא. וכן בשביעית. ולא שני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא, דכל מה שיפסד אם לא ישקנו, הוי פסידא. דהא לא חילקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט, לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה, דכיון דיפסד הכל אם לא ישקנו, לא מפלגינן ביניהו. והיתר זה הוא לכ"ע, אפילו למאן דסבר דשביעית בזמן הזה דאורייתא. והוא היתר שכירות בהמה לגוי לחרוש בשביעי, ונתינת זרעים לזרוע בשביעית, והשקאת הירקות ועשב ועצי הבשמים הנפסדים אם לא ישקום וכו', ע"ש. וכ"ה בספר השמיטה להגר"מ ט (עמוד כ"ה), והסתייע מתשובת המבי"ט הנז'. וכן הסתייע מתשובות חכמי ורבני ירושלים וחברון והסכימו להתיר.

השקאה בשביעית

עוד, שימעט בזמני ההשקאה. וכ"כ בספר ברית עולם (סי' א' אות עה). ע"ש. אולם בספר אור לציון על שביעית [הנ"ל] כתב, שאין צריך לצמצם בזמני ההשקאה, דאחר שהותרה

(ה) עיין ברמב"ם (פ"א מהל' שמיטה ויובל ה"ח). ושם (הלכה י) בטעם הדבר. ומה שכתבנו דמ"מ אין להשקות אלא כפי הצורך והנחיצות, ראה בשו"ת משנת יוסף ח"א (סי' א), ושם כתב

ו. דשא שנזרע לנוי, יש אומרים שאין להשקותו כל שבוע שבועיים כרגיל, אלא רק כשיראה שהדשא מאבד את הברק, או שנראה בו סימן יובש. ותדירות ההשקאה בדשא תלוי באקלים וכן בסוג האדמה. ויש אומרים שכיון שהותרה ההשקאה לצורך, אין צריך להגביל את זמני ההשקאה, ומותר להשקות כרגיל, כל שההשקאה באה למנוע התייבשות הדשא. כמו שהתירו השקאה בחול המועד. וכן עיקר לדינא, ונכמו שנתבאר בהערה א'. (ו)

ז. באופן שאסור להשקות את השדה בשביעית, יש לאסור בזה גם אם משקה על ידי צינור או על-ידי ממטרות. [ועל ידי שעון, ראה בהערה סעיף ז'. (ז)]

ח. השוטף את רצפת ביתו בשנת השמיטה, והמים יורדים דרך הצנור שבמרפסת לחצר הבית, וגורם שהמים משקיין את הצמחים, יש להקל בזה אף באופן שהמים יורדים מכח דחיפתו את המים לתוך הצנור במקל-גומי. (ח)

ההשקאה הותרה לגמרי. [ובספר השביעית והלכותיה (מהדורת תשנ"ג) כתבנו למכור את הגינה, אך יש לפקפק בזה מאחר ועל פי החוק אין מושג כזה למכור שאחד הדיירים ימכור את חלקו בגינה]. (ו) בספר שמיטה כהלכתה (פרק א' סעיף ט') כתב, שיש לצמצם בזמני ההשקאה. אך לפי המבואר באור לציון הנ"ל אין צריך לצמצם בהשקאה. (ז) אף כשהמים באים בכח שני. וראה בד"ז בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן ב'), ובספר הלכות שביעית להגאון הרב זילבר, חלק א' (עמוד לה). ע"ש.

השוטף רצפת ביתו והמים יורדים מהמרפסת

ח) בילקוט יוסף שבת ב' (עמוד פח) כתבנו להקל בזה לגבי שבת, רק כשאין המים יורדים מכח ראשון, [דהוי פ"ר בגרמא וקיל טפי, כמבואר בחזו"ע שבת ג' וד']. אבל בדוחף את המים לתוך פתח הצנור, יש להחמיר. אולם התם הוא איסור דאורייתא, דמשקה מים לזרעים בשבת חייב. [ועיין במו"ק ב: מחלוקת אם חייב משום זורע או משום חורש]. אבל כאן הרי השקאה בשביעית היא מדרבנן, וגם שביעית בזמן הזה היא מדרבנן, וכיון שאינו מתכוין לדבר, אף שהוא פסיק רישיה, הוה ליה פסיק רישיה בדרבנן, דבשבת דעת תרומת הדשן ועוד פוסקים שיש להתיר אף בניחא

ליה, וגבי שביעית במלאכות דרבנן יש לתפוס דפסיק רישיה שרי אף דניחא ליה, בצירוף הסוברים דליכא איסור פסיק רישיה בשביעית. וראה לעיל (פ"ד הערה כז) שהארכנו בדין פסיק רישיה בשביעית. ע"ש. ועיין בשו"ת הרמ"ן (חיו"ד סי' לא סק"ט) שכתב, שאף להתרומת הדשן שמתיר פ"ר בדרבנן, הני מילי באיסורי שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, משא"כ בשאר איסורין. ע"ש. [וכ"כ בשו"ת בית יהודה עייאש ח"ב (דף קח), ובארץ צבי תאומים (או"ח סי' יח). מילואים]. והובאו דבריו בשו"ת יביע אומר ח"ד (חאו"ח סי' לד סוף אות יז), וכתב, שאין דבריו מוכרחים, דפ"ר חשיב מלאכת

וגם היכא שמתכוין ליהנות מהשקאה זו, אכתי יש לצדד להקל בדבר מפני שהוא פסיק רישיה והרי נחלקו הפוסקים בדין פסיק רישיה בשביעית אם דינו כמו שבת או לא, וכיון ששביעית בזה"ז דרבנן, יש לצדד להקל גם במתכוין.

ואף למאן דאמר דמצות ושבתה הארץ היא מצוה בחפצא, ואם כן לכאורה גם בזה אסור, שהרי צריך לדאוג לכך ששדהו ישבות בשביעית, מכל מקום כיון שהדבר נעשה מאליו, פקע מדין מלאכה בשביעית, שכל שהוא רק בגרמא ולא על ידי מעשה אדם, לא יהיה בזה ביטול עשה, ורק בפעולת אדם מבטל עשה זה. ועיין בספר שביעית בהלכה (עמוד קיב) שכתב, שיש להקל לשפוך מים מגג ביתו או מהמרפסת, מג' סיבות, א' - על פי מה שכתב הגאון החזון איש (סימן יט אות יד-טו) דכל שכוונתו לעצים ולא לזימור, וגם לא איכפת ליה בתיקון השדה, שרי. ואף על פי שהוא פסיק רישיה שמשביח האילן, מכל מקום כל שאין עיקר כוונתו לכך אין זה בכלל עבודת הארץ שאסרה התורה, ובענין זה לא דמי שבת לשביעית. וע"ש שכתב לתמוה על דברי התוס' (סנהדרין כו.) דסבירא להו דבעינן שיהיה באופן דקשה לאילן. ואמאי בעינן שיהיה קשה לאילן, אלא צריך לומר דכוונת התוס' שכל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו נעשה על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות, ואילו נעשו בדיוק הוו משבחי טפי, והזימור שאינה בתנאי הזימור הצריך על פי חכמת הנטיעה גורמת הפסד באיזה ענין, מיקרי ודאי קשה לה, ובשבת חשיב זומר דסוף סוף הזמירה הועילה ככל זומר אף שלא דקדק כהוגן, אבל לענין שביעית כיון שאין עושין כן. והוא כיון לעצים שרי, אבל אם כיון לזימור אסור, ומה שכתבו התוס' דבעינן באופן דקשה היינו משום שאינו זומר על צד הדקדוק ממילא מיקרי קשה לה. ע"ש.

מחשבת, וכמו שנתבאר שם, וכ"כ הרמ"ץ עצמו (בחאו"ח סי' לו אות ג') דביטול איסור לכתחלה אינו אלא מדרבנן, ומש"ה כשאינו מתכוין שרי אפי' בפ"ר. ע"ש. והוסיף במילואים שם (דף שצח) לעיין בט"ז (יו"ד סי' קמב ס"ק יד). וכתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קמ) דלכולי עלמא פסיק רישיה בדרבנן בשאר איסורין שרי. ע"ש.

ומצאתי בגליון יביע אומר הנז' כת"י של מרן אאמור"ר זיע"א, שהוסיף, שכן דעת הרב אגורה באהליך (דף כח ע"א) דפסיק רישיה דלא ניחא ליה בשאר איסורין שרי לכ"ע. ועיין במאירי (סנהדרין כו.) שאם זימור שלא לכוונת עבודה אלא שהזמורה צריכה לו לעקל בית הבד וכיו"ב, מותר, ויזהר שלא יערים והלב יודע אם לעקל או לעקלקלות. וכן כתב המהרש"ם בח"ז (סי' קלג), ובארץ צבי ח"א (סי' יח ד"ה אך). וכל זה נעלם מעיניו של הרב פעלים בח"ב (סי' ס"כ). ע"ש.

ואמנם בספר דיני שביעית (עמ' לד ס"ו) כתב, כששוטפים רצפות בבית מעל לגינה, יש להזהר לכתחלה שלא ישפכו המים לגינה, כדי שלא לגרום להשקאה מיותרת. ובפרט כשנהנה מהשקאה זו. ע"כ. ובספר דרך אמונה כתב לחלק בזה בין אם יש במים תערובת חומרי ניקוי, לבין אם אין שם חומרי ניקוי המקלקלים את הצמחים.

ולחאמור אם אינו מתכוין ליהנות מהשקאה זו, יש לצדד להקל אף שהוא פסיק רישיה. וכבר כתבנו לעיל מחלוקת הפוסקים אם דין פסיק רישיה אסור מן התורה גם בשביעית, כמו בשבת. ולדעת החתם סופר פסיק רישיה בשביעית אסור רק מדרבנן. ובדין השקאה שאינו אלא מדרבנן, הו"ל פ"ר בתרי דרבנן, וממילא יש להקל גם כשהמים יורדים מכח דחיפת המקל לתוך פתח הצנור. וראה לעיל גבי פתיחת חלון כנגד צמחים, ולעבור תחת מרפסת שיש בה צמחים. ודון מינה לנ"ד.

שכל דברי התוס' נסבו על דעת רבי אלעזר בן עזריה בלבד, אבל לפי חכמים מותר לכתחלה לפתוח אמת המים בשביעית, ואם כן אפילו דהוי פסיק רישיה מותר ר' הוא לכתחלה לחכמים. וכן הלכה.

וע"ש במשנת יוסף שהביא ראייה לנידון דידן מהא דאמרינן במועד קטן (י:): האי מאן דפתח מיא אדעתא דכוורי שרי. אדעתא דארעא אסור. היכי דמי, פתח תרי בבא חד מעלאי וחד מתתאי, אדעתא דכוורי [דהיינו שפתח ממקום אחד שיכנסו הדגים לגומא וממקום שני צר שיצאו המים וישארו הדגים] שרי, פתח חד בבא אדעתא דארעא [שכאשר הגומא מלאה מים יוצאים המים למעלה ומשקיין כל השדה וכהאי גוונא אסור]. וחזינן דאם מוכח מתוך מעשיו שעושה מעשה היתר ואין כוונתו להשקאה מותר. וע"ש שכתב להתיר בנידון דידן מכמה טעמים, דבכהאי גוונא לא אמרו פסיק רישיה כנ"ל, ועוד דהוי פסיק רישיה מדרבנן בשאר איסורים דמותר הוא להרבה פוסקים. ע"ש. ובקובץ מבקשי תורה (כרך ב' עמוד שמה) נטה להחמיר בזה, שאין זה ברור כלל שאינו ניחא ליה השקאה זו, ובהחלט יכול להיות בודאי שניחא ליה בהשקאה זו, ואם כן היאך אפשר להכליל זאת באינו מתכוין כשניחא ליה. ועוד, כאשר בקביעות שוטפים הרצפה ויורדם המים לגינה, הרי בודאי שאין אחר כך בעל הגינה משקה הגינה כי כבר הושקה ממי הרצפה, ואם כן הרי זה בהחלט בגדר של צורת ההשקאה הרגילה. ואם כן היאך אפשר להתיר דין זה שהוא תולדה של זורע. ולכן הנראה בזה כפי הוראת הגרי"ש אלישיב זיע"א, שאוסר דין זה וכפי המובא שם, וסבירא ליה שיש להקפיד שלא יזרמו המים לגינה, וטעמו כי כאשר ניחא ליה אסור אפילו אינו מתכוין. ויהיה מותר דוקא אם יתן חומרי ניקוי במים בכמות המזיקה לצמחים. וכן סבירא ליה להגרי"ש אלישיב שאין להפעיל מזגן אם על ידי זה יטפטפו

ולפ"ז גם בנ"ד הרי אינו מתכוין, ופעולתו ניכרת שאינו מתכוין להשקות את הגינה, ומישרא שרי. ועוד, שאין זו דרך השקאה, ולפעמים מקלקל יותר. ועוד, דמי הניקוי מעורבים בחומרים פגומים, ומוכח שאין כוונתו להשקות. גם בספר תודעת השמיטה (ס"ק מח) מביא מהגאון החזו"א שמותר אף על פי שהמים זורמים דרך המרזב לגינה אם אינו מתכוין לכך, והוא מדבריו בסימן י"ח אות ר', וסי' יט אות יד, שמן התורה דבר שאינו מתכוין מותר בשביעית. ובזה אינו מתכוין ואין זה בצורה של השקאה. גם בשו"ת משנת יוסף ח"א (סי' סג אות ו-ז) הביא דברי החזון איש, וכתב שיש ללמוד מהם לנידון דידן דשרי, אבל מכל מקום כתב דמפרשי המשנה שפירשו במזנב את הגפנים דשרי, ולא מטעם דאינו מתכוין. ועוד הרשב"ם (כ"ב פ:): כתב, דהא דאסור לכרות בתולת שקמה עד ג' טפחים הוא משום דהוי ספק אי מעלי או לא. ולא פירש משום דאינו מתכוין. וע"ש שהביא דברי התוס' (מו"ק ד: ד"ה מהנה) על הא דאיפלגו אמוראי בטעמא דאסר רבי אלעזר בן עזריה לעשות אמת המים בשביעית, חד אמר מפני שנראה כעודר, וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. וכתבו התוס' דפירוש מכשיר אגפיה לזריעה, דנראית חרישה ממש, וסבורים הרואים שלכך נתכוין, אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש. ואף על גב שאין מתכוין לכך, מיהו מלאכה היא, ומודה ר"ש בפסיק רישיה וכו'. ע"ש. ולפי שיטת החזון איש דכל שאינו מתכוין לא הוי בשם מלאכה, היא תלויה בב' פירושי התוס', דלשינוי קמא מה שאסרו לעשות את אמת המים הוא משום מראית העין שסבורין הרואים שלכן מתכוין. אבל לפירוש השני אסור משום שהוא פסיק רישיה בחרישה, והחזון איש יסבור כשינוי קמא [דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וסד"ר לקולא]. ובקובץ תנובות שדה (גליון 29) כתב על דבריו, שאין קשר בין דברי התוס' לדברי החזון איש,

מימיו במקום שיש בו צמחים באופן שאסור להשקותם. ע"כ. ואמנם לפי כל מה שביארנו לעיל יש להקל בכל זה אף אם לא נותן חומרי ניקוי במים, כיון שאינו מתכוין להשקאה כלל.

השקייה על ידי שעון - בשביעית

יש איסור גרמא בשביעית, לגבי חרישה, וראה עוד בזה בפרק ד הערה ח שנתבאר, שאין להתיר גרמא במלאת זורע. ועיין עוד לעיל בפרק ד' הערה כט, שאם הוא גם גרמא וגם דבר שאינו מתכוין כלל, יש להקל.

ושו"ר בס' עלי שי"ח (עמ' רסז) שכתב בשם הרה"ג ר"ח קנייבסקי שאם מכוין שעון מערב השביעית להשקות את השדה במשך כל השנה, על ידי מערכת השקאה, לכאורה דינו כמו בשבת. וצ"ע. ע"כ. וע"ע בס' אוצר יסודי שביעית (סי' ה' עמ' סא).

וראה להלן בפרק יב (לגבי שטיפת דירתו בשביעית. במהדורת תשס"א עמ' שמג) שכתבנו, שאף למ"ד שמצות שביתת קרקע היא בחפצא, מ"מ כיון שהדבר נעשה מאליו פקע מדין מלאכה בשביעית, ורק במעשה אדם מבטל עשה זו. ולענין גרמא בשביעית ע"ע במנחת אשר (שביעית סי' ג, ד). וע"ע במנחת שלמה (ח"ב סי' כו אות ט).

וגם יש לדון בכל זה משום גרמא. והדלקה שע"י שעון שבת נחשב גרמא, וכמ"ש בשואל ומשיב (תנינא ח"א סי' ה), ומזהר"ם שיק (או"ח סי' קנז). וזה עפ"מ"ש הזרע אמת (או"ח סי' מד) שאם בשעת עשייתו לא עביד מעשה איסור, רק שאחר זמן ע"י אותו מעשה נגרם שתיעשה מלאכה מאליה, זוהי גרמא המותרת אף לענין שבת. אבל כשעושה המלאכה עצמה, אף שנעשית ע"י סיוע דבר אחר כגון זורה ורוח מסייעתו, חייב. וכ"כ הפנ"י (ביצה כב), והכת"ס (סי' נה), ובשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קפח). והובא ביבי"א ח"י (או"ח סי' כו).

ולענין הלכה נראה, שבמקום צורך ושעת הדחק, יכולים לסמוך על דברי הגרי"ש

וראה לעיל פרק א' (הערה כח, ד"ה שוב) שכתבנו לדון לענין לערוך שעון מערב שמיטה כדי להשקות את האדמה, או לשאר מלאכות, אי שרי למיעבד הכי. וכמו כן יש לדון במי שרוצה להשקות את אדמתו בשביעית, ועושה כן בשביעית עצמה על ידי שעון, אם יש להקל בזה שהשעון יפעיל את הממטרות באופן קבוע מידי זמן, דלכאורה כיון שהוא גרמא אין בזה איסור. נודמי לזריעה על ידי טרקטור שהגרצ"פ פראנק רצה להקל בזה מדין גרמא. ועיין לעיל פרק ד סעיף ח בהערות. ואף דכל מלאכת זורע היא גרמא, מכל מקום יש לומר דאין לך בו אלא חידושו, ודוקא גרמא הנעשית כדרך זריעה והשקאה, בזה איכא איסור. אבל בגרמא ממש שמא יש להקל. וראה כיוצא בזה מה שכתבנו בילקוט יוסף שבת כרך ג' (עמוד קל) גבי מלאכת מבשל בשבת. אלא דיש לדון אם פטור דין גרמא נאמר רק בשבת דכתיב בה לא תעשה כל מלאכה, וכיון שנאמר בלשון עשייה לכן גרמא פטור מן התורה, ולפי זה בשאר איסורי תורה גם גרמא יהיה אסור, או דילמא דבכל איסורי תורה גרמא אינה בכלל עשייה, ומותר. ונפקא מינה בנידון דידן. וראה לעיל (פרק יב סעיף ו) שנתבאר דאעפ"כ יש לאסור השקייה ע"י ממטרות אף דהוי בכח שני, כי בכך מבטל המצוה של ושבתה הארץ, שהיא מצוה בחפצא של הקרקע. וא"כ מה איכפת לן שנעשה בגרמא, וכמ"ש לעיל להדיא בפרק א' הערה יז אות ו, שהרי צריך לדאוג לכך ששדהו תשבות בשביעית, ואכתי יש לעיין בזה דכיון שהדבר נעשה מאליו, פקע מדין מלאכה בשביעית, שכל שהוא רק בגרמא ולא על ידי מעשה אדם, לא יהיה בזה ביטול עשה, ורק בפעולת אדם מבטל עשה זה. וצ"ע. ויש לחלק. ולעיל פרק יא הערה ג' כתבנו לדון אם

ובהליכות עולם (ח"ג עמ' נא), ובשו"ת צי"א (ח"ד בסי' לא). ובילקו"י שבת א' כרך א' עמ' תח והלאה. ועוד שם בסימן רנב (סעיף י במקורות), באורך, כמה בירורים בענין החשש מפני מראית העין, או זילותא דשבתא. [ועש"ע שם בעמ' תי לגבי ליטול ידיים בשבת בכיור שהמים נשפכים לשדה].

אם מותר להדליק נורות מערב שביעית בחממות של פרחים כדי לזרז צמיחתם

עשה גשר לזרם, ולכן אמר שרק ברגע הראשון חשיב כחו, דהוי בידקא דמיא בכח ראשון, אבל אח"כ הנורה בוערת ע"י זרם חדש שהוא כח שני, וא"כ המדליק נורה מערב שביעית, חשיב כמבעירה בשביעית רק בכח שני, דלא הוי כחו, אלא גרמא, והוי גרמא באיסור דרבנן דשרי, וכמו שכתב איהו גופיה בעוטה אור (שבת סי' כט).

אמנם שגם סברא זו אינו מוכרחת, שאף שכן דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל, שכל ענייני החשמל נחשבים כח שני, זולת הרגע הראשון, ולכן פסל בהחלט מצות מכונה, וכן היקל במעשה שבת בחשמל כדין איסור דרבנן בשוגג ובמזיד, ועוד כמה דינים. אולם דעת הרבה אח' שאין חילוק בזה בין הרגע הראשון לרגע השני. [ובעוטה אור (שבת סי' לב אות ג) פקפק בזה, שאפשר שכל הזרם חשיב חטיבה אחת, והרי השתמש בידיו לשלחו, בזה שהדליק והוי כחו].

ושם כתב בסו"ד, שמ"מ אפשר להדליק הנורה ע"י שעון, כמו בשבת. עוד שם כתב חידוש, שמי שיזרוק זרעים מערב שביעית שיגיעו לאדמה בשביעית עצמה חייב משום זורע, שאין השביעית מקדשת האדם מלעשות מלאכה כשחלה עליו שביעית, אלא מקדשת את א"י שלא תיעבד ע"י אדם, וכיון שבפעולתו זאת הרי הוא עושה שהארץ תיעבד בשביעית, אף שעשה אותה מערב שביעית אסור מה"ת. ודו"ק היטב בזה, שהתורה לא ציותה על האדם שלא יעבד בשביעית, אלא כוונת התורה שבין

אלישיב, ואם יצרפו גם כן מכירת הקרקעות דרך הרבנות, ההיתר יהיה מרווח טפי, אלא שאין ראוי לעשות את המכירה לגוי רק במקום שיש צורך ודוחק.

ולגבי החשש מפני מראית העין, וכן לגבי שבת, ראה בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' יח),

אם מותר להדליק נורות מערב שביעית

ובס' עוטה אור (סי' א עמ' קא) הביא שבערב שביעית תש"מ, נשאלה שאלה ממגדלי פרחים ממושב קוממיות, האם מותר להדליק נורות בחממות של פרחים מערב שביעית, וישארו דלוקים בשביעית, בכדי לגרום זירוז גידולם, לפי שהאור מזרז את התפתחות הפרחים, ורצו לדמות זה לשבת, שמדליק אדם נרו [או תבשילון] מער"ש ודולק כל השבת כולה, ואמר להם שהדבר אסור. לפי שאין השביעית מקדשת את האדם כמו ששבת אוסרת את האדם ממלאכה, אלא השביעית מקדשת את אר"י שלא תיעבד ע"י ישראל, ואפי' אם יעשה הפעולה מערב שביעית, ודלא כהגאון מנחת חינוך דפשוט לו דשרי בכה"ג. ואח"כ שאל שאלה זו למורו ורבו, והשיב לו שזה איסור ממש, וחזר ושאל שבמנח"ח כתב לא כן, והשיב לו, שברור שאינו כן, שאין שביעית דומה לשבת. ע"כ.

אולם למעשה כאשר הדבר תלוי במח' האח', למה יורה לאחרים לאסור על פי דעתו, והרי אותם אחרים יש להם לסמוך על דעת האחרונים שהיו גדולים ממנו בחכה ובמנין, ובפרט בדינים דרבנן, שכבר אמרו חכמים (ע"ז ז). בשל סופרים הלך אחר המיקל.

וראה שם שחזר והקשה על דברי מורו ורבו [כנראה הגרא"מ שך זצ"ל], שזה סותר למה שאמר בפעם אחרת (הובא בעוטה אור שבת סי' לב אות ג), שהמדליק נורה חשיב מבעיר מכחו, מדין בידקא דמיא בכח ראשון, שהרי הוא לא דחף הזרם אלא ע"י הורדת המתג

בשביעית ובין בערב שביעית האדמה המקודשת בקדושת שביעית לא תעבוד. והסכים לחידוש זה מורו הגרמ"ש, אע"פ שהמנ"ח מסתפק בזה, וה"ה לזרוק זרעים לפני התוספת שיגיעו לאדמה בתוספת. עכ"ד. אך כ"ז הוא חידוש מסברא, ואין בזה מקור איתן בראשונים או באחרונים. וצ"ע.

ורע, שהדלקה בשבת ע"י שעון שבת נחשב גרמא, וכמ"ש בשואל ומשיב (תנינא ח"א סי' ה), ומהר"ם שיק (או"ח סי' קנז). וזה עפ"מ"ש הזרע אמת (או"ח סי' מד) שאם בשעת עשייתו לא עבד מעשה איסור, רק שאחר זמן ע"י אותו מעשה נגרם שתיעשה מלאכה מאליה, זוהי גרמא המותרת אף לענין שבת. אבל כשעושה המלאכה עצמה, אף שנעשית ע"י סיוע דבר אחר, כגון זורה ורוח מסייעתו, חייב. וכ"כ הפנ"י (ביצה כב), והכתב סופר (סי' נה), ובשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קפח). והובא ביבי"א ח"י (או"ח סי' כו), ועפ"ז העלה ביבי"א שם, שתבשיל שרובו רוטב שנתבשל מע"ש, והצטנן, מותר ליתנו על פלאטה של שבת כשהיא כבויה, ואחר שעה נדלקת מעצמה ע"י שעון שבת. אוטומטי לחמם התבשיל בחום שהיד סולדת בו, שאין זה אלא גרמא. וגם במלאכת הבערה גרמא מותרת, וכמ"ש החת"ס (חאה"ע סי' כ), ובכת"ס (שם ד"ה ואפשר). והשואל ומשיב (שם). ושכן מוכח בירושלמי שבת פ"ב ה"א, ובאחיעזר (ח"ג סי' ס), ובמנחת שלמה (ח"ב סי' כו). ושכן מוכח בר"ח ובמאירי שבת קכ.). וכן מוכח בברכ"י (סי' נה סק"א). ולדעת רבים מהפוס' גרמא מותרת אפי' שלא במקום הפסד, ואין לאסור. ע"ש. נויש להעיר בדבר"ק של היבי"א שם, למה דן מצד גרמא במלאכת הבערה, ולא דן מצד גרמא במלאכת בישול. וגם יש לשאול דלמה לא היקל אפילו בבישול ממש. ויש ליישב.]

ולגבי גרמא ממש במלאכת בישול וזריעה, ראה בשו"ת יבי"א ח"ד (או"ח סי' לה),

דבאמת מסתברא שאין לחייב בבישול ואפי"ה וכן בזריעה גרמא, יותר ממה שמצינו במלאכת המשכן, ואין לך בו אלא חידושו. אבל שאר גרמא פטור. ושכן מוכח במשנ"ב (בביה"ל סי' שלד). ובעיקר הדבר י"ל, שכיון שהתחלת פעולת הזריעה ופעולת הבישול והאפייה, היתה ע"י מעשה שלו, ממילא הכל נחשב כעושה מעשה בידים, ולא גרמא בעלמא. והאח' הוכיחו כן ממנחות (נו:), הניח שאור על גבי עיסה והלך וישב לו ונתחמצה מאליה חייב עליה כמעשה שבת. ופרש"י, כי היכי דמחייב מניח בשר ע"ג גחלים בשבת ונצלה מאליו. והרי בחימוץ עיסה של מנחות ליכא טעמא דדמי למלאכת המשכן, ועל כרחך דחשיב כעושה מעשה בידים. וכ"כ האגלי טל (מלאכת טוחן סק"ה), ומזה השיג עמ"ש הנתיב חיים (סי' רנב) דמבשל ואופה חשיב גרמא בעלמא, וגזה"כ לחייבו מפני שדרך מלאכה זו בכך. ע"ש. גם השפת אמת (מנחות שם) פשיטא ליה שהחימוץ ע"י שאור חשיב כעושה מעשה בידים. ושם הוסיף שאפי' לש עיסה והניחה עד שנתחמצה, לוקה ע"ז, שהלישה עצמה הוי מעשה חימוץ. ושכ"כ הפמ"ג. אך הרמב"ם (מע"ק פ"ב ה"טז) כ': הניח שאור ע"ג העיסה והלך וישב לו ונתחמצה מאליה לוקה. שהנחת השאור הוא המעשה. ע"כ. ומשמע רק אם הניח שאור ע"ג העיסה, [וכ"כ בס' נחל איתן (פ"א מה' חמץ ה"ג), ושכ"מ בחינוך, ברמב"ם בהל' סנהדרין, וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה (או"ח סי' רלא)]. ומ"מ מתבאר מהרמב"ם כד' האגלי טל והשפ"א. ודלא כמ"ש בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' טז) דלא הוי אלא גרמא. וכן נראה עיקר לדינא וכ"ד תורת האהל וציץ הקדש דשפיר חשיב מעשה בכה"ג. וכ"כ בס' מאורי אש (דף ק:). לגבי מבשל דחשיב שפיר כעושה מעשה בידים ולא גרמא בלבד. ודלא כמ"ש בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' קמג) דמדכתיב לא תעשה (התי"ו בצירי) חמץ דרשינן לאסור גרמא במנחות. וראה בחזו"א (סי' לה

ע"י ממטרות היא השקאה גמורה. וכתב שיש לעיין טובא בזה, שנראה שזה גרמא, וכיון דקיי"ל שהשקאה אסורה מדרבנן, מנ"ל שאסרו חכמים אף בגרמא. ואפי' לגבי שבת יש לדון בכמה מקרים וכו'. אך לגבי שביעית אפי' אם כח ראשון לא הוי רמא, עדיין אין בזה השקאה מרובה, וכח שאני בודאי איננו רק גרמא ומנ"ל לאסור. ואולי דין גרם השקאה תלוי בחקירה האם איסור מלאכה בשביעית או איסור גברא או איסור חפצא. אבל נראה דמ"מ אין איסור בלי מעשה אדם, וא"כ הכא מנ"ל לאסור. ושם (בעמ' קט) כתב לדון בזריעה וחרישה ע"י מכונה. שהחזו"א (סי' כה אות לה. סי' כז אות א) אוסר בשבת ובשביעית, שהיא נפעלת ע"י אדם ואשו משום חציו, והכל גירי דיליה, ודומה לחורש ע"י בהמה, דהוי דרך חרישה וזריעה. וכן במכונה דרכו בכך. אך אולי יש לפקפק, דאין גאן רק גרמא בעלמא, דרק כח אשון הוי גיריה דיליה ותו לא. ובמעט שבכח ראשון יתכן שא"א לחורש בו. ובהר צבי (או"ח ח"א סי' רח) הרבה להקשות ע"ד החזו"א. ולכאוי' הנידון אם גרמא אסור בשביעית תלוי בחקירה של חפצא וגברא, אבל נתבאר שאפי' אם האיסור על האדמה, מ"מ מעשה אדם מיהא בעינן ובגרמא ליכא מעשה אדם. ולכן מסתבר שאין בגרמא איסור דאוי'. ועוד מסתבר לומר שעיקר האיסור על האדם שישבות ממלאכת בעלים להוכיח שמפקיר את שדהו, ולפ"ז בודאי שאין איסור דאוי' בגרמא עכ"ד. ושם האריך הגר"ח"פ שיינברג בכמה נידונים בשביעית, וצייד להקל הרבה, ולכאוי' דבריו הם חידוש. וצ"ע.

גרמא במלאכת זורע

הכרם (בשביעית), א"ל כהן וזמר, א"ל יכול לומר לעקל בית הבד הוא צריך, ואע"ג דהזומר וצריך לעצים חייב גם משום נוטע, י"ל דהתם מיירי דעביד בענין דקשה ליה, דליכא לחייבו משום נוטע. ע"כ. אולם המהר"ל בספר גור

אות ג) שהאופה או המבשל ע"י גרמא ממש, כגון שהעמידו ע"ג תנור צונן, ונדלק אח"כ, באופן שסוף חום לבוא, פטור, דגרמא לא אסרה תורה בכל מלאכות שבת (שבת קכ: עשייה הוא דאסור הא גרמא שרי). ואף גרמא במלאכת בישול פטור עליה, כשאר מלאכות. וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קה). [וזהו דלא כמ"ש באז נדברו (ח"א סימן לד) לגבי דוד שמש, דבישול עיקר מלאכתו גרמא, ואסור בו גרמא, אם לא במקום פסידא. ובתשו' זקן אהרן (ח"א או"ח סי' טו) הוכיח מהמכילתא שבאפיייה ובישול חייב גם בגרמא. וביאר הטעם, שאפיייה ובישול שגוף האפיייה והבישול נגמרים מאליהן, ואפ"ה חייבתו תורה, לכן חייב גם בגרמא. וכמו לגבי זורה ורוח מסייעתו. ובמנחת יצחק (ח"ז סי' כב) סייעו מהגהות חת"ס (או"ח סי' רנב) לגבי טחינה בריחיים של מים, שאין ראיה מאפי' ובישול דנעשו ממילא, וזורה ורוח מסייעתו, דכן ה' במשכן אבל טחינה ה' במשכן בריחיים של יד. ע"ש. ויל"ד הראיה מהחת"ס. ובצ"א (ח"ב סי' יח) הביא ממרכה"מ (שבת פ"ט ה"ד) דהא דא' נתן אור וא' נתן עצים וא' נתן הקדרה וא' מים כולם חייבים, אף שהזמנה לאו מילתא, משום שעיקר מלאכת בישול היא גרמא ולא בידים, אבל בשאר מלאכות פטור על הגרם. ומזה למד בצ"א לחייב בבישול גם בכח כחו. אך יל"ד].

שוב הראוני בקובץ אורייתא (שנת תשמ"ז עמ' קל) במאמרו של הגר"ח"פ שיינברג זצ"ל, שהביא מ"ש בכסא דוד (ס"ק סז, עא) שהשקאה

ובמה שכתבנו לגבי גרמא במלאכת זורע או נוטע בשבת, ראה בחזו"ע שבת ד' שג"כ עמד בזה, דהנה בהא דקיי"ל זומר וצריך לעצים חייב משום נוטע ומשום קוצר, הקשו התוס' (סנהדרין כו.), בההוא גברא דהוה זומר

שמח (פ"ג מהלכות שבת ה"א), והמנחת חינוך (במלאכת הזורע), והאגלי טל (זורע, סעיף ב), והרב נחל איתן (סי' טז אות יב), אפילו אם אחר שזרע ונטע סילק הזריעה ועקר הנטיעה חייב.

ואין לחלק בין הזורע והנוטע ממש, לבין המשקה את הזרעים, שבוזה י"ל שאינו מתחייב משום זורע אלא על לעתיד שמצמיח הזרעים, זה אינו, שהרי מבואר בפוסקים הראשונים להדיא לאסור ליטול ידיו בגינה, משום השקאת הזרעים היפך ממ"ש המהר"ל מפראג להתיר. ומוכח דס"ל שאין לחלק בזה. וכן העירו על זה בקצרה הרב מנחת פתים (א"ח ר"ס שלו), והארחות חיים (סי' שלו סק"ב), שדברי מהר"ל הנ"ל הם נגד כל מה שכתבו הפוסקים שהובאו בטוש"ע. נומה שכתב בספר אז נדברו העשירי (סי' ג, ב), ליישב דהמהר"ל מיירי באילנות ולא בעשבים דלא הוי פסיק רישיה, ליתא, שהרי המהר"ל מיירי בזומר וצריך לעצים דהוי פסיק רישיה]. אך בספר שלחן שלמה (סי' שלו אות ו), הביא "החידוש הנפלא" של מהר"ל מפראג, וכתב, "ובזה יש ליישב מה שמותר לפתוח חלון אף על פי שהשמש משבחת הצמחים". ובמחכ"ת לא זכר שר שדברי המהר"ל מפראג הם נגד כל הפוסקים, ואם כן מה זו סמיכה על דעת יחידאה דלא קי"ל כוותיה. ובאמת שגם בלא דברי מהר"ל כבר כתב ליישב מה שנוהגים לפתוח חלון כשיש צמחים, בשו"ת יחווה דעת ח"ה (סי' כט).

אריה כתב לתרץ, דהתם מיירי דלא מתכוין לנטיעה, ודבר שאינו מתכוין מותר, ואע"ג דהוי פסיק רישיה, כיון שלא נעשה מיד, שרי. ולפ"ז נראה שמותר לרחוץ ידיו בגינה בשבת, משום דהוי דבר שאינו מתכוין לנטיעה, ולא שייך הכא דין פסיק רישיה, ומותר. ע"כ. נוכ"כ בגור אריה (שבת עג): שמותר ליטול ידיו ע"ג צמחים בשבת כיון שאינו מתכוין, ואין זה פס"ד שמלאכת הצימוח לא נעשית מיד. אמנם בטוש"ע או"ח סימן שלו ס"ג מבואר לאסור. ולכאורה קצת סיוע לדבריו מדברי בעל המאורות (שבת קכ): גבי נר שע"ג טבלא, דאמרינן מנער את הטבלא והיא נופלת, ואם כבתה כבתה. וכתב, ואע"ג דפסיק רישיה הוא, כיון שאינו מכבה ממש, אלא גורם, אע"פ דפסיק רישיה שרי. וכן הובא במאירי שם בשם יש מפרשים. וע"ע בשלטי הגבורים (דף מה. מדפה"ר אות ב). וכן יש להעיר מדברי האבני נזר (סי' קצד), דגרמא כשאינו מתכוין אע"ג דהוי פסיק רישיה שרי. וע"ע בחלקת יואב (סי' יא), ובמש"כ בשו"ת יביע אומר (ח"א סי' כא אות יד, וח"ד סי' לה אות טז והלאה).

ברם בקושטא נראה דלאו שמא מתיא, שדוקא בשאר מלאכות יש להתיר, משום דגרמא לא אסר רחמנא. אבל במלאכת זריעה ונטיעה חייבה תורה על עצם מעשה הזריעה והנטיעה מיד, אע"פ שההשרשה נעשית לאחר מכן. וכן מבואר בשו"ת קרן לדוד (סי' פב). ולדעת האור

מלאכה בשמיטה ע"י שם או ספר יצירה וכן ע"י רמז לבעל חיים

יש לחקור האם מותר לעשות מלאכה בשמיטה על ידי קוף.

והנה בדעת זקנים מבעלי התוספות (דברים פרק לא) הביאו מדרש, שבאותו יום של שבעה באדר קודם פטירת משה רבינו, כתב י"ג ספרי תורה לשנים עשר שבטים, וקרא לכל שבט ושבת, והוכיחן והזהירן על התורה ועל

והנה יש לחקור האם מותר ליטוע עץ בשמיטה על ידי שמות הקודש, וכמו ספר יצירה, או על ידי השבעת מלאכים. וכן לגבי שאר עבודות האילן. וכמו כן יש לעיין אם יש קדושת שביעית בפירות מעצים שהם גידולי מעשה ניסים. ונפקא מינה אם רשב"י ור"א בנו במערה, היו צריכים לנהוג קדושת שביעית באילן של חרובים שהיה להם. ועוד

הנעשה ע"י מעשה נסים, וגם יש בזה צד קולא מצד גרמא.

ובשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קפח) דן, כשנפלה דליקה בשבת, אם מותר לעשות סגולה כדי לכבות הדליקה בשבת, כגון על ידי שמראים בגד המלוכלך בדם הנדה נגד האש [כמו שכתב בס' פחד יצחק מע' דל"ת דף צז], או לומר מזמור שירו לה' שיר חדש כנגד האש, או להראות שמות הקודש. וצייד להתיר מטעם גרמא דגרמא, שאינו עושה שום מעשה לכבות, אלא שהוא איתערותא דלתתא כדי שיהיה איתערותא דלעילא, שע"י שרואים למעלה מה שאנו עושים למטה, מלמעלה מכבים את הדליקה. וע"ע בירושלמי (שבת פט"ז ה"ז. יומא פ"ח ה"ה), ר' יודן דכפר אמי פריס גולתיה אגדישא ונורא ערק מיניה. ע"כ. דהיינו, שנפלה דליקה בשבת בגדישו של ר' יודן, ופרס את גלימתו על הגדיש, וברחה האש בדרך סגולית. הרי שמותר לכבות האש ע"י פעולה של נס. ובקהילות יעקב (ב"ק סי' מה) כתב, שנראה שמותר לכבות דליקה בדרך סגולה בשבת. וע"ש באורך. והיינו שבעניינים שאינם טבעיים אלא סגוליים, יש להקל.

לברוא בהמה ע"י ספר יצירה בשבת

אפוי, שהרי המן היה מתהפך לכל טעם שרצו. ותירצו שם, שבשבת אסור לחשוב שיתהפך טעמו, משום דהוי כמתקן.

ולכא' קשה ממ"ש (סנהדרין קא). לוחשין לחישה נחשים ועקרבים בשבת, והיינו שעל ידי כן צדין אותן, ואעפ"כ שרי. אך כבר תי' הרב גזע ישי דש"ה שאין דרך צידה בכך, אבל לברוא בספר יצירה זהו דרכו. ובכרם חמד (או"ח סי' ג) דחה, דאכתי הרי לא מצינו מלאכה כזו במשכן. וכמו שאין איסור ללמוד תורה בשבת אע"פ שבונה עולמות רוחניים למעלה. וצייד להתיר אם בורא בדרך לימודו משום דהוי פס"ר בדבר שעיקרו

המצות, אנשים בפני עצמן ונשים בפני עצמן. והביא זה השל"ה הקדור. והגאון החת"ס בתשובה (ח"ו סי' כט. ובחידושו עה"ת פ' ויקהל) ביאר, שגם למ"ד שביתת כלים דאור' שרי, כיון דהוה כתיבה דרך חכמה יתירה, ואין דרך כתיבה בכך. דלא גרע מכותב בשמאל דלא מיקרי כתיבה, שאין זה כתיבה גשמית. וראיה לזה מהקמת המשכן שאינה דוחה שבת, ובשבעת ימי המילואים הרי שבת בכלל, והוקם המשכן בכל יום, ואמרו רז"ל שאמר משה לפני הקב"ה, איך אפשר הקמתו ע"י אדם, א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו, והוא קם ונוקף מאליו. ע"כ. הרי שע"י שהקב"ה הקימו, הותר בשבת, אף שנראה כאילו משה הקימו. ומשמע דמעשה נסים שרינן בשבת.

ובמעשה רוקח עה"ת (פ' מטות) הביא מס' נחלת בנימין (מצוה קא), שאסור לשאול באורים ותומים בשבת למ"ד שהיו האותיות מצטרפות, דהוי ככותב בשבת, ורק למ"ד שהיו בולטות ולא מצטרפות מותר. ובשו"ת שערי דעה (ח"א סי' קצד) תמה ע"ז מעירובין (מה). שמבואר דשרי לכ"ע. וע"כ משום דחכמה יתירה שאני, וכ"ש בדבר

ובס' גזע ישי (מ"ע א אות א) שנסתפק אם מותר לברוא אדם א בהמה בספר יצירה בשבת, והעלה לאסור אף שהוא רק דיבור בעלמא, דעקימת שפתיו הויא מעשה ואיכא משום בונה. גם בס' עט סופר (כלל פ פרט ד) חקר בשם בנו, אם אסור לברא אדם או עגל בשבת ע"י צירוף אותיות. ובסגולות ישראל (מערכת ש אות ק) כתב להתיר עפ"ד השל"ה. ובעיקרי הד"ט (או"ח סי' יד אות כא) הביא ממהר"ש פרימו, שבשבת היה אסור לחשוב מחשבות במן כדי שישתנה טעמו לכמה מינים. וכ"ה בס' מושב זקנים מבעלי התוספות (פ' בהעלותך) במאי דכתיב את אשר תאפו אפו, וקשה, דמה צריך לאפות, והרי יכול לחשוב שרוצה טעם

מדרבנן. וכיו"ב כתב בארץ צבי (ח"ב סימן ט) בדברי החת"ס הנ"ל, שלא היה במשכן מלאכה שנעשית ע"י השבעה, ולכן לא נחשב מלאכה לענין שבת, ואף משום שבות אין לאסור. וכמ"ש הר"ן לגבי רדיית הפת, שאפי' משום שבות לא נאסרה שהיא חכמה ואינה מלאכה. כך י"ל לגבי מלאכה ע"י ספר יצירה או השבעה שאין לזה שם מלאכה, ולכן לא שייך לאסור בזה משום שבות.

ובשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' צח) וכן במעשה רוקח (שבת פכ"ד ה"ז) כתבו, שההורג בשבת ע"י שם חייב, דחשיב רוצח, ובשבת חייב משום תולדה דשוחט על הוצאת הנפש, שדיבורו נחשב מעשה. ובמעשה רוקח סיים, שצריך להתיישב בדבר. והחיד"א בס' דבש לפי (מערכת מ' אות ה' ד"ה וכן) כתב לחלק בין הורג אדם בשם או כישוף שמבואר בהלכות קטנות (שם) שאפשר שכיון דבדיבורו עביד מעשה הוי כזורק חץ להורגו, לבין הא דאמרו נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות, דלא הוי בדיבור רק ע"י כוונה. ואפשר לבאר חילוק, שכל שנעשה על ידי מעשה דבר טבעי, כמו להרוג ע"י שם או לברוא אדם בספר יצירה. אבל לא במקום שנעשה על ידו דבר שאיננו טבעי, כמו כתיבה שנעשית ע"י צירוף האותיות (כמו באו"ת), או ע"י השבעת קולמוס שזהו דבר שאיננו טבעי כלל. שלא אסרה תורה רק כתיבה שהיא דבר טבעי. ראה מ"ש בזה בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סי' יט אות ח. ובח"ד יו"ד סי' ט). ובמאור ישראל (סוכה נג.). ובשו"ת בצל החכמה (ח"ו סימן לז) כתב שלא שייך לאסור ברכת האילנות בשבת משום בורה, שהרי לא היתה ברירה כזו במשכן. ועוד, שאין מבררין ניצוצי הקדושה אלא בכוונה הרצויה. וע' בשבת (ע"ד) דחכמה יתירה שאני.

ומבואר בפרק ארבע מיתות בי"ד (סנהדרין סה:), שרבה ברא גברא, ושלחו לר' זירא, וכאשר ר' זירא דיבר עמו ולא השיבו דבר, אמר לו, מן חבריא את, תוב לעפרך. ופרש"י,

שברא על ידי ספר היצירה, שלמדו צירוף אותיות של שם. ע"כ. ומה שהגולם שנברא לא יכל לדבר, הוא על פי מה שנאמר בתורה, ויפח באפיו נשמת חיים, ובאונקלוס, רוח ממללא. וכ"ה בחי' המהרש"א שם. והרמב"ן עה"ת, על הפסוק ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה וגו', כתב, ולכאורה הך סיומא מיותר, אחר שאמר כי נפח באפיו נשמת חיים הרי מובן שהיה חי. אלא שהרי גם בשר ודם יכול לברוא אדם חי מתנועע והולך, רק שלא יוכל להטיל בו נשמה וחוש הדיבור, אבל כשהקב"ה נפח נשמת חיים, אז ויהי האדם לנפש חיה, כדמתרגם שם, לרוח ממללא, היינו עם כח הדיבור, וכתרגום יונתן בן עוזיאל שם, לרוח ממללא לאנהרות עיינין ולמצחות אודנין, ומשמע דבמן חבריא חסר הוא חושים הללו.

ועיין בתוס' רי"ד [מובא בספר ברכה משולשת על התורה], שכתב, דהגם דבאיזה צד מה, גם הצדיקים יכולים לברוא אדם ובהמה, מכל מקום אין זה ההשוואה, דהנוצר על ידי אדם יאמר קדוש הביטו וראו אם יכול לדבר, כי מה שיכולים לעשות הוא גוף, אבל דיבור הוא הב"ה לבדו יעשה. כי הנה הדיבור בא מכח נשמה, דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, ובאדם יש ב' יצירות, איבריו וגידיו ועורקיו כמו הבהמה, ואחר כך יצירה שנית ויפח באפיו ובהכי ניחא דיצירה ראשונה יכולים הצדיקים על ידי ספר היצירה לברוא אדם ובהמה באיברים וגידים, אבל היצירה השניה ויפח באפיו נשמת חיים, שמכוחה בא הדיבור, אי אפשר מבלעדי ה'. ע"כ.

ועוד אמרו בגמרא שם, דרב חנינא ורב אושעיא כל מעלי יומא דשבתא הוו עסקי בספר היצירה, ומיברו להו עיגלא תילתא ואכלי ליה. ופירש רש"י עסקי בספר יצירה וממילא איברי להו עגלא תילתא ע"י שהיו מצרפין אותיות השם שבהם נברא העולם.

חלפתא, שהורידו לו מן השמים תרתי
 אטמהתא, וכששאל בבהמד"ר אמרו לו, אין
 דבר טמא יורד מן השמים. וכ' בשו"ת שדה
 הארץ ח"ג (חיו"ד סי' א) בשם הרב טור ברקת,
 שבשר זה מותר בלי ניקור מחלב וגיד הנשה.
 וכן בהמה שנבראת בספר יצירה אינה צריכה
 שחיטה, וכמ"ש השל"ה. ע"ש. והוא הדין
 להכא. א"נ י"ל ע"פ מ"ש בירוש' (פ"ק דערלה
 ה"ב), דהא דתנן דאילן העולה מאליו חייב
 בערלה, היינו שגדל ביישוב, אבל במקום
 יערים ומדברות פטור מערלה, וכ' במשנה
 ראשונה שם, שזהו אפי' אם יש לו בית ביער
 ובמדבר ועלה מאליו פטור. וה"נ שעלה מאליו
 בתוך המערה שבמדבר לכן פטור. וכל שכן
 כאן שעלה וצמח דרך נס להניב פירות מיד,
 ודמי למ"ש הרד"ק (מלכים ב', ד, ז) בשם
 התוספתא, בענין נס השמן, דכד אתרחיש לה
 ניסא אמרה לנביא, אית עלי עישור מהאי
 מישחא או לא, אמר לה, בעליך זן נביאיא דה'
 במילתא דליכא עליה עישורא, אף את לית על
 מישחך עישורא דמן ניסא הוא. ע"ש. אלמא
 דמכיון שהוא שמן שנברא ע"י נס פטור
 מתרו"מ, וה"נ פטור מערלה. ומה שנעשה נס
 ונברא עץ חרוב, להציל נפשם מהקיסר, ולא
 נעשה נס לשנות גזרת המלכות, היינו משום
 שהאדם בחירי. וכמ"ש בזוה"ק פר' וישב
 (דקפ"ה סע"א), ויקחוהו וישליכו אותו הבורה,
 וכי לא חייש ראובן דאיכא נחשים ועקרבים
 דינזקין ליה, אלא אמר ראובן, טב ליה למנפל
 לגובא דנחשין ועקרבין, ולא יתמסר בידא
 דשנאווי דלא מרחמי עליה. ע"ש. והיינו מפני
 שהאדם בחירי. (וע' במהרש"א בחידושי אגדות
 חגיגה ג: ובמראה כהן בחי' לשבת כב.) ומלכותא
 לא הדרי בה, דאי אמר מלכא עקרנא טורי,
 עקר טורי ולא הדר ביה. (ב"ב ג:). [קטע זה
 ממאור ישראל שבת לג:].

ובילקוט ראובני (פר' בראשית) ובמלבי"ם
 (בהתורה והמצוה פר' וירא) מובא, שכן
 הבקר אשר עשה אברהם, נברא בספר היצירה

ואף דאסור ליהנות ממעשה נסים, עניותם
 ודלותם הכריחה אותם לכך. ועי' בתורת
 חיים (סנהדרין שם) שכתב, דמשום כבוד שבת
 היו עושים כן, אבל בלא"ה לאו שפיר למעבד
 הכי, כדאשכחן בפ"ג דתענית, גביה בריה דר'
 יוסי שאסור ליהנות ממעשה נסים. ע"ש.

והנה מפשט הדברים בגמ' שם מבואר, שהיו
 בוראים עגל משולש בערב שבת
 ואוכלים אותו בו ביום, ולא היו ממתנינים
 לשחיטתו ז' ימים, שאין דין בהמה הנוצרת על
 ידי ספר היצירה כדין בהמה רגילה שצריך
 להמתין ז' ימים עד לשחיטתה. וכן ראיתי
 בספר פרדס יוסף (על התורה פר' וישב, דף רסז
 ע"א), דדבר פשוט הוא שאם נוצרה בהמה ע"י
 ספר היצירה, אינה צריכה שחיטה. ועפ"ז ביאר
 מה שמצינו ביוסף שהביא את דיבתם רעה של
 האחים אל יעקב, שהם אוכלים אבר מן החי,
 דהאחים באמת לא היו עושים בזה שום
 איסור, מכיון דאותה בהמה היתה ע"י ספר
 יצירה, דבלאו הכי היא אינה צריכה שחיטה,
 אולם יוסף לא ידע זאת. ע"ש.

וכן מבואר בשל"ה (בפרשת וישב דף ע), דבהמה
 שנוצרה ע"י ספר יצירה א"צ שחיטה.
 ע"ש. וראה עוד בשו"ת שדה הארץ (ח"ג חיו"ד
 סי' א) שנסתפק בזה, אם בהמה שנוצרה ע"י
 ספר יצירה צריכה שחיטה. ע"ש. וראה עוד
 בשד"ח (מערי' חמץ ומצה סי' ב אות ג). ע"ש.

ובספר מטה ראובן (יו"ד סימן טז) נסתפק באדם
 שנוצר ע"י ספר יצירה אי הוי בר זביחה
 ויכול לשחוט. ע"ש.

וראיתי שציינו לדברי רבינו צדוק הכהן
 מלובלין בקונטרס "דברי חלומות"
 שבסוף ספרו רסיסי לילה (סי' ו) שכתב,
 דבהמה שנבראה ע"י ספר יצירה ראויה לקרבן.
 ע"ש. וראה מה שהעיר על דברי בספר דברי
 תורה לאדמו"ר ממונקאטש (ח"ד סי' עג).

ועיין בגמ' סנהדרין (נט:): בעובדא דר"ש בן

מגדלות ומדינות, ולא היה אדם מרגיש באומנותו ובמלאכתו, עד שפיתוהו שני בני אדם ולימדו סוד אומנותו, ונעשו בנאים כמותו, וכשהרגישו בני אדם בהם, הניחו כבודו של זה האומן והלכו אליהם והיו מכבדים אותם. כך הקב"ה ברא אתכם בדמות צלם יצירה, ואתם בראתם אותי וכו'. ע"ש. ועיין בפירושו הרא"ש (בראשית ד, כו) שאנוש ברא גולם.

והראב"ד על ספר היצירה (ו, ד) כתב שאברהם אבינו ברא פר על ידי ספר היצירה. וכן ברא עגל, כמ"ש בחסד לאברהם (מעין ה נהר נא).

והשל"ה הקדוש (פרשת וישב) כתב כן על השבטים בני יעקב. והאברבנאל (מלכים א ג) כתב כן על שלמה המלך.

והחכם יש"ר מקנדיאה בספר מצרף לכסף (פ"ז) מספר על האבן גבירול, שברא משרתתו, וכאשר הלשינוהו למלכות הראה להם שלא היתה בריה שלימה, והחזירה לקדמותה לחתיכות וחוליות עץ מהם נבנית. ובהקדמה לספר ספרא דצניעותא מספר על הגר"א שמשנות ילדותו ספר היצירה היתה משנתו סדורה לו, ואמר הגר"א שפעם אחת התחיל לברוא גולם ובאמצע עשייתו חלפה ועברה תמונה אחת על ראשו, והפסיק מלעשותו, כי אמר מסתמא מן השמים מונעים אותו לפי רכות שנים [שהיה אז קודם י"ג שנה].

ובפירושו רב סעדיה גאון לספר היצירה (פרק ב פ"ה) מובא שהאבן עזרא ברא בריה לפני ר"ת, ואמר ראו מה שנתן הקב"ה כח באותיות הקדושות, ואמר האבן עזרא לבריה הזאת, חזור לאחור, וחזרה לקדמותה. וראיתי שמביאים בשם ספר מטפחת ספרים לרבינו יעקב עמדין שהעיר, שאי אפשר לומר שהסיפור על האבן עזרא ור"ת יובא בפירושו רב סעדיה גאון, שקדם להם בתקופה, ובודאי

שחיבר הוא בחכמתו, ויש לומר שאין בזה דין בשר בחלב. ומובא בחז"ל, שבשעה שבאו המלאכים הלך אברהם לעדרו ובחר משם שלשה בני בקר כדי לעשות סעודה, ואחד מהם ברח עד למערת המכפלה, ואברהם היה מסוגל ליצור בן בקר בכח ספר היצירה שחיבר הוא בחכמתו, שאם היה חוזר לעדרו היתה הסעודה מתאחרת, ובגלל כבוד האורחים הסכים לעשות כן. וזהו מה שנאמר שם: ואל הבקר רץ אברהם, ואחר כך נאמר: וימהר לעשות אותו, רוצה לומר מפני שברח בן הבקר ועבר הזמן עד שרץ אחריו, לכן מיהר לעשות אותו. כדי למהר הדבר עשהו בשמות של ספר יצירה, נמצא שבבן בקר זה לא היה שייך איסור בשר בחלב, כיון שלא נולד מאב ואם כמו שאר הבריות, ולכן דקדק הכתוב ואמר: "ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה". שמה שנאמר אשר עשה מוסב על בן הבקר, רוצה לומר בן בקר זה נברא בכח ספר היצירה, ורק אותו הניח על השלחן יחד עם החמאה והחלב, שאפילו אם היו אוכלים אותם יחד לא היה בזה שום איסור, וכל שכן שאין להחמיר לא לאוכלו אחר גבינה, כיון שהיתה בריה בפני עצמה. וכן הוא בספר וימהר אברהם (מע' ס' אות קנג) בשם המפרשים. והובא טעם זה במאור ישראל (יומא רפ"ג), וציין שכ"כ ביתר ביאור בספר גן רוה. וראה להלן אות מא.

ובילקוט הראובני הנ"ל כתב, ירמיהו הנביא התחיל לעסוק בספר יצירה, יצאה בת קול ואמרה: קנה לך חבר, הלך אצל סירא בנו, ונתעסקו בספר היצירה, וכשרצה לצרף אלפא ביתא בצירוף וכו' ועשו הכלל והמאמר נברא להם [גולם], והיה כתוב במצחו אמת, והיה סכין בידו של אותו גולם, והיה מוחק את אות אל"ף ממלת אמת, [כדי שתשאר תיבת מת]. אמר לו ירמיה, מה זאת, אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לאותו שבנה בתים

שפירוש רב סעדיה גאון לספר היצירה לא יצא מתחת ידו של רב סעדיה, אלא מגדול אשכנזי יר"ש שחי מאות בשנים אחריו. ועוד שהאבן עזרא לא היה לו חלק ונחלה בחכמת הקבלה, ובודאי לא בחלק המעשי. וסיפור המעשה הכל בדוי. ע"ש.

ומפורסם בעולם, כי המהר"ל מפראג ברא גולם כדי להציל את הקהל מעלילות דם שהיו בזמנו. ויש שפקפקו בדבר אחר שבמשך זמן רב מאז שנפטר המהר"ל לא הוזכר מעשה זה. כי המהר"ל נפטר בשנת שס"ט, ורק בשנת תקצ"ז נזכר סיפור המעשה לראשונה. וגם החכם צבי והיעב"ץ שהיו סמוכים לדורו של המהר"ל, ודנו רק על אדם שנברא והיה חי כמה זמן מה, ולא דנו על הסיפור ההוא רב הפלאות, ושהאריך הגולם לחיות. ובספר אוצר הגדולים (עמוד 8) כתב, שבספר קובץ מכתבים נדפס מכתבו של המהר"ל מפראג משנת שמ"ג שהשיב לו אודות שאלותיו בגברא שברא הוא יוסלי הגולם. ע"ש. ובקצת אגרות יוחסין כותבים שהר"ר אליעזר חותנו לא היה אחיו של הר"מ רק חתנו של הרמ"א. ובספר הערות וחיידושים בתורת אדמו"ר מחב"ד, אדר תשנ"ח, כתב, ששמע ממו"ח האדמו"ר שראה הנשאר מהגולם, בעליית ביהכנ"ס דמהר"ל בפראג, ודיבר ע"ז עם אביו כ"ק אדנ"ע וכו'. ע"כ. ועיין בספר "חיי עולם" הוצאה ראשונה שהביא המעשה עם הגולם מפראג. ואילו בהוצאה שניה תיקן, שאומרים שהיה גולם, כי יש שעוררו על כל הענין. ואין לזה מקור מוסמך.

ואמנם המהר"ל היה בקי בספר היצירה כדמשמע מדבריו בספרו באר הגולה (הבאר השני) שכתב, שההיתר לפעול על ידי ספר היצירה הוא כל כך פשוט, כפי שפשוט שמותר להתפלל לה' שיבטל את הגזירה שגזר עליו, כי מה שעסקו בספר יצירה ואיברו להו עגלא תלתא הוא מותר לגמרי, כי זהו דרך סדר

העולם ומנהגו שהוא יתברך מבטל גזירת שגזר עליו וכו', ולפיכך ספר היצירה שבו הזכרת שמותיו יתברך אשר בהם ברא עולמו, אין זה דבר יוצא מסדר עולם, אף כי הוא מבטל טבעי הדברים והמנהג. דאם לא כן היה אסור התפלה, כי התפלה מבטלת גם כן גזירת עולם הזה. ע"ש.

ונודע כי בבית הכנסת בפראג נוהגים עד היום לומר בקבלת שבת פעמיים מזמור שיר ליום השבת, ויש מייחסים זאת למעשה שהיה למהר"ל עם הגולם מפראג, וכמסופר בספר ברכת אברהם (עמוד קע, נדפס בשנת תרמ"ח). ושם בעמוד השער מובא שסיפור זה הועתק ותורגם מלשון הקודש מפנקס הקהלה של פראג. וסיפור המעשה מסופר גם על ידי הצדיק רבי יצחק מסקווירא שנפטר בשנת תרמ"ה.

ובהקדמה לספר נפלאות המהר"ל מפראג כותב, חתימת ידי תעיד כמאה עדים איך שאני הח"מ מכרתי לר' את הסיפור הנעתק מכתב יד קדשו של מהר"ל כץ, חתנו של המהר"ל, ומביא מכתב המיוחס למהר"ל שנכתב לרב יעקב גינצברג מפרידברג, ונדפס ע"י ה"אמרי יוסף" מספינקא (מועדים), והם היחידים המספרים לנו על יצירת הגולם ע"י המהר"ל, ובגוף ראשון - כותב המהר"ל במכתב: "אם אמת ונכון הדבר שבראתי גברא כרבא, ואיך נשאתי עוז לעשות פעולת ממש, ולהשתמש ע"י צירופי שמות לברוא על ידן איזו בריאה הגשמי". המכתב רומז למסופר בגמרא סנהדרין עב. אך יש בהמשכו דיון במעמדו ההלכתי של ה"גולם" הזה הן בדברים המיוחסים למהר"ל עצמו, והן המיוחסים לחתנו. ומופיע שם תיאור כמעט זהה לאופן יצירת הגולם ותפקידו, ואופן נשמת החיים שהופחה בו, ותאריך היצירה המדוייק של הגולם, וסילוקו. וע"ש שהגולם פטור מכל המצוות אפילו ממצוות שהאשה ועבד חייבים, רק משום מראית העין צריך שיקיים מצוות

מפורסמות. ואם בא על אשה אינה נאסרת, ואינו מטמא לאחר מותו, ויש לו חלק לעוה"ב. והו"ד באוצר יד החיים (אות תסה). ועיין במשנ"ב עם החזו"א שהביא העורך שבירר אצל אחד מאדמור"י בית ספינקא, ונתברר לו שכל המכתב הזה הוא שקר, וזה שהמציאו הכניסו במי תה [הנקרא בלע"ז סענס], וקברו באדמה, כדי שיראה כאילו מכתב מזמן המהר"ל, ויש עוד הרבה ראיות שכל המעשה אינו נכון, ורק כפי שהובא בספר חכם צבי, שזקנו המהרא"ל ברא גולם, ולכן החליפו בין המהר"ל להמהרא"ל, ואע"פ שסיפר לי אחד שהיה בפראג ושם מופץ המעשה על המהר"ל, וסגור שם העזרת נשים בחדר שכאילו שם הוא הגולם, יש לערער על זה. ע"כ.

ובשו"ת חכם צבי (סימן צג) כתב, "שהעידו על זקני הג"ר אליהו מחעלים", שברא גולם. ובנו הגאון החסיד היעב"ץ מספר מה שקרה עם הגולם, אחרי שהוציא לפועל את התפקידים שהטיל עליו זקנו ר' אליהו ב"ש, "שמעתי מפה קדוש אמ"ה ז"ל מה שקרה באותו שנוצר ע"י זקני הגא' ר' אליהו ב"ש, כי אחר שראהו הולך וגדול מאד, נתיירא שלא יחריב את העולם, על כן ניתק השם ממצחו, ונתבטל וחזר לעפריה. אבל הזיקו ועשה בו שריטה בפניו בנתיקת השם. ולפי מסורת מפי זקני קהלת חלם, נטמן הגולם בעליה בכניסה לביהכ"נ הגדול, בגניזה בין שמות ספרים קרועים ותשמישי קדושה פסולים, שם מונח הגולם עטוף בטלית קרועה, ואסור לעלות שם, בגלל סכנה שקרתה פעם לפני שנים רבות לאיש שהעז לעלות שמה לחטט בין הספרים, ולראות את הגולם.

ועל כל פנים חזינן שהיו בוראים אדם ובהמה

על ידי ספר היצירה. וראה עוד בזה בשלחן המערכת חלק א' ערך כח, מה שכתבנו עוד בזה.

וכל זה לגבי שבת, אבל לגבי שביעית לכאור' הדבר תלוי אם מצות שביעית היא בחפצא של הקרקע, או מצוה על הגברא. שלדעת ר"ה"פ שהמצוה היא בחפצא של הקרקע, כעין מה שאדם מצווה על שבייתת בהמתו, א"כ גם על ידי גרמא יש לאסור, ולכאור' ה"ה על ידי שמות וכדו'. ובפרט במלאכת זורע שגרמא חמור יותר. וכבר הזכרנו לעיל שלשיטת הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש יו"ד ח"ב עמ' רטז) מותר לכוין ממטרות ומכונות מערב שביעית ע"י שעון שבת או מחשב. וצ"ע. וראה עוד להלן.

ובשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קעד) דן אם מותר לומר לקוף מאומן להדליק או לכבות בשבת, שמצד איסור מלאכה, לכאור' הוא גרמא, ואי' בשבת (קכ): דגרמא שרי, ואפשר דקיל מגרמא שאין כאן מעשה כלל. אך מ"מ יש לאסור מצד מחמר או מצד שבייתת בהמתו אם הבע"ח שלו. [וע' באבן העזר (סי' שכח) לענין העמדת עלוקה שלו בשבת, שאסור משום שבייתת בהמתו]. וע"ש בשם רב אחד, שכאן שהקוף עושה להנאתו אין בזה משום מחמר או שבייתת בהמתו. ואין לומר שלא נאסר גרמא כלפי בהמתו, דהא כל שבייתת בהמתו ומחמר הוא גרמא, שהתורה אחשבה גרמא זו שתהיה חשובה מלאכה גמורה לגבי הבעלים. וראה בילקוט יוסף שבת כרך ב' סימן שז הערה ט' עמוד רמה שהארכנו בנידון זה, מדין שבייתת בהמתו, וע"ש במה שהערנו אחר המחילה על מ"ש בזה הרב אור לציון.

קדושת שביעית בפירות אילן של נס

מעשר שני פרק י. בביאור ההלכה ד"ה העולה) עמד בזה, וע"ש שהביא שיש מקשים איך אכל רשב"י מהעץ ההוא, ולא המתין ג' שני ערלה.

ומה שכתבנו לדון בדין קדושת פירות שביעית בפירות אילן של נס, כמו האילן שצמח לרשב"י במערה, בספר דרך אמונה (הלכות

ותירץ, עפ"ד הרמב"ם שעץ העולה מאליו ברה"ר פטור. וכע"ז כאן, שהעץ הפקר וכל הקודם ליקח מפירותיו זכה. ע"ל מטעם עץ העולה מאליו במקום טרשים, שאין דרך בנ"א לזרוע. וע"ל שעץ שנברא בנס אין בו כלל ערלה, דהוי כאילו הועבר בגושיו מחו"ל דאי בירושלמי (ערלה פ"א ה"א) שאין בו משום ערלת אר"י. וה"נ הובא בגושיו משמים, שהרי מיד עשה פירות כעץ ישן, וגם אפשר שלא ינק כלל מהאדמה, שהרי ה"י מקום שאינו ראוי לזריעה, ובנס עשה פירות, אין זה מיקרי יניקה מהארץ. ואף על גב דהנס עשה שינקו מהארץ, מ"מ כיון שהארץ לא נשתנית ועץ אחר א"א לנטוע שם, ורק עץ זה נתן פירות ע"י נס, אין זה כדרך יניקה מן הארץ ואינו חייב בערלה, ומסתמא גם אין פירותיו חייבין במעשר ואין עליהן קדושת שביעית ואין צריך להניח מהן לשו"פ. עכ"ד.

לשמור שנות ערלה ורבעי, דהכי כתיב, וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, אבל מה שנברא בידי שמים בדרך נס אינו חייב בערלה. כההיא דסנהדרין (נט:): בעובדא דר"ש בן חלפתא, שהורידו לו מן השמים תרתי אטמהתא, וכששאל בבהמד"ר אמרו לו, אין דבר טמא יורד מן השמים. וכ' בשו"ת שדה הארץ (ח"ג חיו"ד סי' א) בשם הרב טור ברקת, שבשר זה מותר בלי ניקור מחלב וגיד הנשה. וכן בהמה שנבראה בספר יצירה אינה צריכה שחיטה, וכמ"ש השל"ה. ע"ש. והוא הדין להכא.

א"נ י"ל ע"פ מ"ש בירוש' (ערלה פ"א ה"ב), דהא דתנן דאילן העולה מאליו חייב בערלה, היינו שגדל ביישוב, אבל במקום יערים ומדברות פטור מערלה, וכ' במשנה ראשונה שם, שזוהו אפי' אם יש לו בית ביער ובמדבר ועלה מאליו פטור. וה"נ שעלה מאליו בתוך המערה שבמדבר לכן פטור. וכל שכן כאן שעלה וצמח דרך נס להניב פירות מיד, ודמי למ"ש הרד"ק (מלכים ב', ד, ז) בשם התוספתא, בענין נס השמן, דכד אתרחיש לה ניסא אמרה לנביא, אית עלי עישור מהאי מישחא או לא, אמר לה, בעליך זן נביאיא דה' במילתא דליכא עליה עישורא, אף את לית על מישחך עישורא דמן ניסא הוא. ע"ש. אלמא דמכיון שהוא שמן שנברא ע"י נס פטור מתרו"מ, וה"נ פטור מערלה. ע"כ.

ומכל מקום, יש מקום לחלק בין ערלה ותרומות ומעשרות, ובין דין קדושת שביעית. וראה מה שכתבנו בכל זה בילקו"י על הלכות ערלה (עמוד יח והלאה).

אמנם אינו מוכרח, דאפשר שהאילן שהוא לא היה מעשה ניסים בכל רגע, אלא רק בתחילת יצירתו, אבל היה נטוע בקרקע כשאר עצים, ושפיר יש מקומות במדברות ובין ההרים שראויים לזריעה. ובפרט דקשה לומר שהיה זה אילן שהובא בגושיו מן השמים.

וגם המעיין שצמח להם, מסתבר שהיה כשר למקוה טהרה, שאין זה מים של נס, שהנס לא היה אלא על בקיעת המעיין, אבל המים הם מים רגילים.

ובמאור ישראל (שבת לג:): כתב, שנראה דכיון שאילן זה היה בדרך נס, לא הוצרכו

חידושו של הגר"פ שיינברג שבשביעית האיסור רק כדרך בעלים

ע"י שינוי. וראה בקובץ אורייתא (כרך ט עמ' קיח) במאמרו של הגר"פ שיינברג שגם אם המצוה היא בחפצא יש צד לומר דשמא אין חיוב על הגברא לשמור ולהשגיח שהאדמה

וניהדר אנפין לגבי שביעית, שלכאו' הכל תלוי אם המצוה היא על הגברא או שהמצוה היא בחפצא, שאם המצוה היא בחפצא מה לי ע"י אדם מה לי ע"י בהמתו, או ע"י גרמא או

לא תַעֲבֹד, אלא רק בפעולות שהופעלו ע"י הגברא יש איסור. ועוד חקר שם אם איסור פעולת מלאכה הוא מחמת הפעולה עצמה שאסורה, או"ד בהא שעסוק בעבודת קרקע.

וכתב לחדש שכל האיסור בשביעית הוא לנהוג בה כדרך בעלות, וכמו שמצינו לגבי קצירה ובצירה שאין האיסור רק שלא יעשה כדרך בעלים, כך י"ל לגבי כל המלאכות. שעיקר הקפדת התוה"ק שלא יהא עסוק בפעולות שמוכח מהם שנוהג בקרקע מנהג בעלים. [וע"ע במקדש דוד שביעית סימן נא].

ונפ"מ אם עושה שינוי הן בפעולה עצמה הן באיכותה והן ביחס הפעולה לגידול, ובאופן שאין מוכח מתוך פעולותיו שנוהג בקרקע מנהג בעלים. וזהו הביאור בדברי התוס' (מ"ק ד:) שלרבנן מלאכה ע"י שינוי לאו מלאכה היא ומותר, דלאו שמה חרישה. וגם בשביעית י"ל שאין האיסור בפעולה עצמה אלא כשמכוין בה לעבודת קרקע. אבל אם עושה פעולת מלאכה בשביעית ואיננה בדרך מלאכת קרקע כדרך בעלים, אינו אסור מה"ת. ולכן במלמד את פרתו לחרוש אין איסור רק מדרבנן. וכעין זה ביאר החזו"א (סי' יט אות כ) שכל שעיקר המלאכה אינו בשביל עבודת הארץ אינו אסור מה"ת. ושם (סי' יח אות ו) כתב, שבשינוי לכ"ע אינו אסור מה"ת, וכל שאינו מתכוין לעבודת הארץ אינו אסור רק מדרבנן. וע"ע בחזו"א (סי' יט סק"ב. סק"ד ד"ה והא וכו', ובסק"ט).

וכתב שם כמה נפ"מ מכל זה:

א. לגבי שתיל שנעקר ורוצה להחזירו לאדמה כאשר כל כוונתו רק להצילו מהפסד. דשמא יש מקום להקל כיון שאין כוונתו כדרך בעלים לאשבוחי אילנא.

ב. וכן יש להקל עוד במפרק סוכתו מע"ג דשא, מטעם נוסף, שהוא עסוק בפירוק סוכתו ולא בעבודת הארץ, וכבר נתבאר שעיקר האיסור בשביעית הוא דוקא

בהתעסקות בעבודת הארץ, ושכ"מ בחזו"א, והכא ליכא.

ג. ולגבי העברת פרחים ממקום למקום, לכאור' יש מקום להקל כיון שאין כאן פעולת זריעה כלל, אלא איורור בעלמא ואפי' אם ילך ע"ג קרקע ממש, מ"מ בזמן קצר שיהיה שם לא תהיה שום תוספת חשובה וניכרת בפרחים, ובכלל אין כוונתו לאוורר את הפרחים, אלא להובילם למקום אחר, ואין כאן מלאכת קרקע כלל, ומנ"ל שחז"ל אסרו בכה"ג, וכמעט שקשה לראות בזה צד לתלות בו איסור, ובפרט בשביעית בזה"ז דרבנן. ע"כ.

ד. לגבי נטלת ידיים בגינה בשביעית, דכיון שבשביעית שאיננו חייב אלא במלאכת קרקע כדרך הבעלים, י"ל שאין איסור השקאה אלא על הזרעים ממש, ובתליית בגדים מכובסים או בשפיכת שופכין, אין כאן השקאה חשובה. ועוד דאין כאן אלא פ"ר, שהאדם איננו עסוק כלל במלאכת קרקע אלא בדברים אחרים, ואין מלאכתו נעשית אלא כתוצאה צדדית מפעולתו, והוי דבר שאין מתכוין לגבי מלאכת קרקע, ולכן יש מקום לצדד להתיר, מדאין כאן אלא שינוי ממלאכת קרקע כדרך בעלים. וכן יש לצדד להקל גם בנט"י ע"ג הקרקע, מטעם שעיקר התעסקותו היא בנטילת ידיו.

ה. וכן לגבי זריעה וחרישה ע"י מכונה, שהחזו"א (סי' כה אות לה. ובסימן כז אות א)

אוסר בשבת ובשביעית חרישה או זריעה ע"י מכונה הנפעלת ע"י אדים או חשמל, דאשו משום חציו, והכל גירי דיליה, ודומה לחרוש וזורע ע"י בהמה דהוי דרך חרישה וזריעה כשמשיג עליה ומכוונה, וכן במכונה דרכו בכך. אך יש לפקפק, דאין כאן אלא גרמא בעלמא, דדוקא כח ראשון הוי גירי דיליה ותו לא, ובמעט שבכח ראשון כמעט שא"א לחרוש או לזרוע, וזה תלוי בכל מכונה ומכונה. ובהר צבי (או"ח ח"א סי' רח ועוד)

השתא ויוצא לשדה ביתר שאת, ומנ"ל שיהא בו חיוב בשבת אפי' בכח ראשון. ומ"מ בשביעית אפי' אי נימא דכח ראשון לא הוי גרמא, עדיין אין בזה השקאה מרובה, וכח שני בודאי איננה אלא גרמא, ומנ"ל לאסור. ואולי י"ל דגרם השקאה תלוי בהנ"ל, אם איסור מלאכה בשביעית הוא בגברא או בחפצא. אבל עדיין נראה שאין איסור בלי מעשה אדם וא"כ הכא מנ"ל לאסור. עכת"ד הגרמ"פ שיינברג. וכל זה חידוש, וע"ש שהקדים שלא בא לפסוק הלכה למעשה אלא רק לצדד את ההלכה לאן היא נוטה.

וראה בחזו"א (שביעית ס"י יב אות ו) דלענין איסור דאו' של דרך בעלות, בעינן שיעשה כדרך שעושים בכל השנים, וכל שהשאר בשדה ושירותו מוכיח עליו שאינו נוהג בעלות, אינו עובר בלאו, אבל לענין שבות שאסרו לאסוף הרבה, שרוב הכמות נראה כסחורה, לא מהני שיו, שהרי שבות זה בין כבעלים בין באחרים. והנה בין לענין לאו דאורייתא הנוהג בבעלים ובין לענין שבות הנוהג בכל אדם, אין נפקותא אם עושה בעצמו או עושה ע"י שליח, שא"צ כאן דין שליחות, הא למה הדבר דומה, לאדם שתוחבין לו איסור לגרונו לרצונו, או שמלבישין לו כלאים לרצונו, וה"נ כששלוחיו קוצרין לו כל שדהו, ורצונו להחזיק לעצמו הכל, הרי עבר בלאו דל"ת כדרך הקוצרין, והלכך אין נפקותא אם עושה ע"י ישראל או עושה ע"י נכרי, ואפי' ע"י קוף, ואינו ענין לאמירה לגוי בעלמא.

דבר שאין מתכוין וכן מלאכה כלאחר יד בשביעית

שאיסור חרישה בשביעית אינו אלא מדרבנן, דהו"ל תרי דרבנן. וגם המג"א (סי' שיד סק"ה) שהחמיר לגבי שבת בפס"ר אפי' בדרבנן, מ"מ בשאר איסורין לכ"ע יש להתיר פסיק רישיה בדרבנן, וכמ"ש החת"ס (חיו"ד סי' קמ), ובשו"ת

הירבה להקשות על החזו"א באורך. ולכאו' זה תלוי אם המצוה היא על החפצא או על הגברא, אולם כבר נתבאר שאפי' אם עיקר האיסור בשביעית על החפצא, מ"מ מעשה אדם מיהא בעינן, ובגרמא ליכא, ולכן מסתברא שאין בגרמא איסור דאו' כלל, ולאמיתת הענין נראה שיותר מסתברא לומר שעיקר האיסור על האדם שישבות ממלאכת בעלים להוכיח שהוא מפקיר את שדהו וכנ"ל, ולפ"ז בודאי אין איסור דאו' בגרמא.

ו. לגבי ממטרות, שבס' כסא דוד (ס"ק סז, עא) אסר השקאה ע"י ממטרות, שהשקאה גמורה היא. אך יל"ע טובא בזה, שהפעלת ההשקאה ע"י ממטרות הוא ע"י פתיחת ברז ולחץ המים, או דוחף חשמלי שגורם את זרם המים, ולכל היותר אין כאן אלא כבידקא דמיא דלא הוי כח אדם אלא בכח ראשון, ועיין ברש"י וביד רמ"ה (סנהדרין עז) אם דוקא סמוך למקום הברז, ובכל אופן בודאי אין השקאה מרובה בכח הראשון, וא"כ אין כאן אלא גרמא, וקיי"ל דהשקאה איננה אסורה אלא מדרבנן, וא"כ מנ"ל שאסרו חכמים ע"י גרמא.

וע"ע בציץ אליעזר (ח"ה סי' ו ענף ג) ובס' יסודי ישורון (שבת ח"א עמ' כב) מח' הפוס' לגבי שבת כשסוגר את הברז שבביתו, וגורם ללחץ יתר בשאר ברזים המשקים את שדהו בשבת. ונראה דאין כאן אלא מצמצם או גרם מצמצם, כשסוגר את הברז ומעכב זרם בצינור המוביל מצינור הראשי לכיור שלו, וממילא מה שהיה יוצא מהצינור הראשי כלפי הכיור מעוכב

ובספר מאור ישראל (מו"ק ד:): העיר, דלכאו' כיון שאיסור שביעית בזמן הזה מדרבנן, הו"ל פסיק רישיה בדרבנן, ומבואר בתה"ד (סי' סד) דפסיק רישיה בדרבנן שרי. וכ"ש לפמ"ש הרמב"ם (פ"א מהל' שמטה ה"ד),

ט. מותר להתקין מזגן, או להפעילו, ולהניח את פתח הצנור פתוח לגינה גם בשנה השביעית, אף שיורדים מים מהצנור, ואין לאסור בזה משום איסור השקאה בשביעית. והדין כן גם באופן שאין הגינה צריכה השקאה ולא התירו בה השקאה. [דגבי שביעית העיקר להתיר בפסיק רישיה דרבנן, אף אם נוח לו בהשקאה זו. ובפרט בהשקאה מועטת כזו. ויש לצרף סברת האומרים דפסיק רישיה בשביעית שרין. ט]

בזתים ישרש, והיינו שעוקר אילן או שנים מבין השאר, והוא צריך לעצים, אע"פ שע"י כך יגדל האילן שעל ידו ויתעבה יותר, ומה לי שמזמר וכורת מקצת מהאילן כדי שיגדל, או שכורת אילן אחד כדי שיגדל השני. וכמ"ש התו"ט. וע"ע בפ"ד משנה ו, המזנב בגפנים. ובתפארת ישראל (שם אות ל). [ושו"ר בחזון איש (שביעית, סי' יט אות יד בד"ה וכן). ושם בד"ה ויש, תמה על התוס' סנהדרין הנ"ל. ע"ש]. וע' בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קכב) שהעיר מהתוס' (מו"ק שם) דמוכח דפ"ר בדרבנן אף בשאר איסורים אסור, ודלא כהחת"ס (חיו"ד סי' קמ) הנ"ל. ע"ש. אך בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' צ) כ' להסתמך על החת"ס להתיר. וכ"כ עוד בשו"ת מהרש"ם (ח"ז ס"ס קלג). והמאירי (מו"ק שם) כתב, שאע"פ שאינו מכוין לכך, מ"מ עבודה גמורה היא, ואין כאן הוכחה שלא יהא מתכוין לכך, ובהערת הרבנים המו"ל שם (עמוד ז' וח') כ', שאין לפרש כוונת המאירי משום דס"ל פ"ר בדרבנן מותר, וכמ"ש להדיא במאירי (שבת קג), שהרי רבינו ס"ל (לקמן ג.) שחרישה אסורה מן התורה. וקשה, שהרי עכ"פ שביעית בזה"ז מדרבנן. וע"ש שמבואר בריטב"א ובחי' הר"ש בן היתום שאין האיסור אלא מפני שנראה שמכוין להכשירה לזריעה וכו'. ע"ש.

הרמ"ץ (חאו"ח סי' לו אות ג), ובשו"ת צור יעקב (סי' קב), ובשו"ת ארץ צבי תאומים (חאו"ח סי' יח). וכן מוכח בט"ז (יו"ד סי' קמב ס"ק יד).

ואף שהתוס' (מו"ק שם) לא כתבו כן, י"ל דחד מתרי טעמי נקטי, ולעולם גם הם יודו להתיר פ"ר בדרבנן לכל הפחות בשאר איסורין. [כי בתוס' שבת קג. מוכח דבאיסורי שבת פ"ר בדרבנן אסור]. איברא דהתוס' בסנהדרין (כו). הקשו, דמה בכך הרי סו"ס הוא משבח הכרם, כדאמר (שבת עג): הזומר וצריך לעצים חייב שתים, משום קוצר, ומשום נוטע. והכא נמי לחייב משום נוטע. והוצרכו לתרץ דמיירי דעביד באופן שהוא קשה לאילן, ולכן אין לחייבו משום נוטע. ע"ש. והרי כתבו התוס' (שם ד"ה משרבו האנסים), דבשביעית בזה"ז דרבנן מיירי. וא"כ מאי קושיא משבת, דהתם קי"ל דבפסיק רישיה חייב, משא"כ בשביעית דרבנן, דהו"ל פ"ר בדרבנן דשרי עכ"פ בשאר איסורין. וכ"כ בפשיטות המאירי (סנהדרין כו). שאם זמר שלא לכוונת עבודה, אלא הזמירה צריכה לו לעקל בית הבד וכיו"ב מותר. ע"ש. [וע' להמאירי שבת כט: וקג. ודו"ק]. ועל תירוץ התוס' סנהדרין הנ"ל יש להבין, דהא במתני' (פ"ד דשביעית מ"ד), המידל

הפעלת מזגן כשהמים יורדים לגינה

ט) על פי המבואר לעיל דכיון שהוא פסיק רישיה בתלת דרבנן, דזה הוי בכלל גרמא שאין המים באים מיד מכח ראשון, והשקאה

משום זורע, ולא בפותק מים לגינה. ובדעת תורה למהרש"ם (סי' שלו סעיף ג) כתב, שמותר ליטול ידיו סמוך לזרעים, ואפי' תוך ג' טפחים לעקרי הזרעים, יש להקל.

ואע"פ שבספר גדולות אלישע (סי' שלו סק"ו) כתב, שאפי' אם שופך מים בקרקע חוץ לזרעים והמים נזחלין והולכים על הזרעים אסור, מ"מ כל שאינו מתכוין להשקות הזרעים יש להקל, ואפילו אם אפשר שמא יגיעו המים לזרעים, מ"מ אינו פסיק רישיה, שאפשר שאין הזרעים צריכים למים ההם, שבזה אין איסור מן התורה, שכן יש לדייק מלשון היראים שצריך להזהר במקום שהזרעים "צריכים למים כגון בימות הקיץ". וכיו"ב כתב הרמב"ם (פרק טו הל' יט), ביב ששופכים בו מים והם נזחלים והולכים תחת הקרקע ויוצאים לרה"ר, אסור לשפוך בו מים בשבת, אבל אם המים יוצאים לכרמלית, מותר, שלא גזרו על כחו בכרמלית. (שבת ק:). וכ"פ בש"ע (סי' שנו ס"ג). וכ"כ הרדב"ז (ח"א סי' קעא), אודות ביב המקלח מים מחוץ לחצר, שמותר לשפוך מים לתוכו בשבת אם הוא מקלח לכרמלית, דכחו בכרמלית לא גזרו רבנן. ע"ש. ומוכח דהוי רק מדרבנן. וכן מבואר ברש"י (עירובין פח.).

וע' באגלי טל (טוחן, אות ד) שכל שהוא רחוק קצת מן הגינה כשיעור נגר קטן, כשפותח המים ובאים המים דרך הנגר לגינה, הוי כח שני, דחשיב גרמא, ובשבת (קכ:): אמרינן לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא דאסור הא גרמא שרי. ע"ש.

ועוד, שהשדה הזרועה כבר נשפך עליה מים דרך הצנור גם מאתמול גם משלשום, ואינה צמאה למים. ורבינו אליעזר ממיץ בספר יראים שהוא המקור לדין הנ"ל, כתב, שהאוכלים בגנות צריכים להזהר שלא ליטול ידיהם בימות החמה "על העשבים והזרעים הצריכים למים". ולמד מזה הרב פתח הדביר

לצרף סברת המהרא"י בתרומת הדשן דפסיק רישיה בדרבנן אף דניחא ליה, שרי. וכך יש לתפוס לדינא, דפסיק רישיה בשביעית אף דניחא ליה בדרבנן, שרי. ובפרט שהוא בכלל גרמא, והוי תרי דרבנן. ואמנם בספר דרך אמונה חלק ד' (דף צו, בציון הלכה) כתב בשם ספר תודעת השמיטה שהביא בשם הגרי"ש אלישיב, שיש להחמיר בזה, שלא להתקין מזגן ולהניח הצנור באופן שהמים ירדו לגינה על הצמחים, באופן שאסור להשקותם. ע"ש.

ובאמת שזו חומרא גדולה בימות הקיץ החמים שלא להפעיל מזגן בכהאי גוונא, ויש צדדים רבים להקל בזה, שהרי אין זה מעשה בידים אלא גרמא בעלמא, ואם כן אין כאן איסור תורה אלא גרמא. ובפרט בזמן הזה דקיימא לן דשביעית היא מדרבנן, ואיסור השקאה בשביעית הוא מדרבנן, ואינו מתכוין כלל להשקות את גינתו, וגם אם הוא פסיק רישיה שהמים ירדו לתוך גינתו, הרי לא איכפת לו בזה, ופסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן כתבו האחרונים שאפילו גבי שבת יש להתיר, והוא הדין גבי שביעית שהוא תרי דרבנן. שו"ר בס' שמיטת קרקעות (עמ' שסד) שכתב להתיר בשם הג"ר נסים קרליץ, שהרי לא מיד מתחילים המים לירד, והוי כח שני. ודלא כדברי הגרי"ש אלישיב הנז'.

וכן נתבאר בילקו"י שבת א (כרך א סי' רנב סעיף ב) לגבי נט"י בכיור שבת אע"פ שהמים זורמים לגינה. וכ"ה גם בחזו"ע (שבת ד זורע סעיף ד) להתיר לרחוץ ידים ולשטוף כלים בשבת, בכיור שהמים הנשפכים לתוכו זורמים דרך צינור ומגיעים לקרקע זרועה, ואין חוששים להשקאת הזרעים שנגרמת על ידי מים אלה, כיון שאין כוונתו להשקות הזרעים. ועוד לפי ששפיכת המים בכיור, שאינה על הזרעים ממש, הו"ל כח שני, דלאו מידי עביד אלא גרמא בעלמא. וכ"כ בהגהות חת"ס (בסי' רנב) שרק המשקה מים על הזרעים ממש חייב

ומה שנתוסף בשבת עצמה אין בה תועלת לצמיחת הזרעים, ולכן יש להתיר. ועוד שאף שהזריעה עצמה, זאת מלאכה שאסרה תורה, אבל השקאת מים לזרעים הוי תולדה, ולכן כל שאפשר שבלי תוספת המים של יום השבת היו הזרעים גדלים שאינם צמאים למים, ואפשר שהמים הנשפכים שם ביום השבת, אינם מוסיפים צמיחה כלל, א"כ אין זה מלאכה, ומותר. והניף ידו שנית (בעמ' רמה, במלאכת זורע אות ב), בתוספת נופך שאין זה אלא כחו דהוי גרמא בעלמא ומשרא שרי. ע"ש. וכ"כ בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק יב הערה נא) בשם הגרש"ז אורבך, שמותר לשפוך מים בכיור בשבת, אף שהמים זורמים דרך צינור לקרקע זרועה, מכיון שאינו מכויין להשקאה, ואע"ג דהוי פסיק רישיה, מ"מ מכיון שנעשה כן רק ע"י כח שני, דחשיב רק גרמא, אין לאסור בכה"ג אף דהוי פסיק רישיה.

עוד בענין פתיחת מזגן בשביעית - כשנוטפים מים לקרקע

מתכוין בשביל הדשא. וגם שם בעמ' (שסא) ג"כ התיר בכהאי גונא שאינו מתכוין לתועלת הדשא.

ובקובץ דרכי ההוראה (קובץ ח עמוד פד והלאה) במאמרו של הגאון ר' אשר וייס שליט"א האריך בזה, שאין להחמיר בזה כלל, הן מטעם דהוי פס"ר בדרבנן, והוי תרי דרבנן, שהשקאה דרבנן ושביעית בזה"ז דרבנן, ואף בניח"ל מבואר במשנ"ב דשרי, (ע' בס"י רנ"ז סק"ד ובס"י שכ"א סק"א).

חידושו של החזו"א שאיסור שביעית הוא במתכוין למלאכה

בשביעית (פ"ד מ"ד) המדל בזיתים, ב"ש אומרים יגום, וב"ה אומרים ישרש, ופי' הר"ב שנוטל אחד כדי לעשות מקום לעצים אחרים שיתעבו ויגדלו, ותיקנו שלא ישרש, כדי שלא יראה חורש באדמה, והקשה התו"ט דמ"מ עובר על עצם התיקון של עצי הזית, והביא מ"ש הרמב"ם בפירושו, דמיירי שמכוין לצורך

(ס"י שלו סק"ה), שבימות החורף שהגשמים יורדים ומרוים את האדמה, ואין הארץ צמאה למים, ליכא איסורא. וע"ע בשו"ת שרגא המאיר (ח"ח ס"י יב). ואפילו את"ל דאיסורא מיהא איכא, כיון דהוי ספק פ"ר, דשמא הוי הזרעים צמאים למים, הנה גם בפ"ר לשעבר שפיר סמכינן על הרמב"ן והמאירי דס"ל דספק פ"ר לשעבר שרי, דהוי כדבר שאינו מתכוין, וכמ"ש המשנ"ב בביאה"ל (ס"י שטז ס"ג), והאבנ"ז (או"ח ס"י רנא). ועוד דבנ"ד הוי פ"ר דלא ניח"ל בדרבנן, דמשרא שרי. וכמ"ש התוס' (שבת קג), והרשב"א (כתובות ו). ועוד.

גם בשו"ת הר צבי (או"ח ס"י רז), נשאל אודות השופכים מים בכיור, ויוצאים המים דרך הביוב ומתפשטים על הזרעים והירקות, והשיב, שכיון שהכיור הוא רחוק מן הזרעים יותר מארבע אמות אינו אלא גרמא בעלמא. ועוד שהשדה הזרועה כבר רוותה מן המים,

ובס' אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' רמב) כתב בשם הגריש"א, שסוכה הבנויה ע"ד דשא אין להסיר את הסכך מעל הדשא, אא"כ יכסה את הדשא קודם לכן, כיון שהדשא היה צומח עד כה בתוך הבית, וכשמוציא את הסכך הרי הוא מוציא את הדשא לשדה. ע"כ. וזה חידוש להחמיר בזה. ולכאוי הגריש"א אזיל לשיטתיה, לגבי מזגן. ולא נקטינן הכי. ובאשרי האיש שם פ"י, שאם באמת אין כוונתו לתועלת הדשא מותר. והרי בדרך כלל אינו

ועוד, שהחזו"א חידש בכמה מקומות שאין איסור תורה בשביעית אלא במתכוין למלאכה, אבל בדבר שאינו מתכוין, אין זה עבודת הארץ האסורה, וכאשר מוכח ממעשיו שאינו מתכוין למלאכה, מותר אפילו מדרבנן, וכמ"ש בס"י י"ח (אות ו), ובס"י י"ט (אות ב, ד, ובעיקר באות יד. ע"ש). ומקורו מהמבואר

קשים המפסידים את הצמחים. וכמו הזומר באופן שמזיק לאילן אין בו איסור, אף דמ"מ הוא גורם שהאילן יתגדל ויתעבה, אלא דכיון שגידול זה אין בו טובה ותועלת, אין בזה איסור כלל בשביעית, שמלאכות בשביעית אינם כגדר מלאכת שבת, שבשבת בכל אצמחי אילנא יש איסור זורע. ולכן במים הנשפכים במקום אחד ממרזב או ממזגן, אין בו שום יופי ותועלת אלא נזק וכיעור בלבד, וברור שאין בו איסור כלל.

ושם כתב, דיל"ע לגבי שדה השלחין, האם יש הגבלה באופן השקייתן, ובמשפטי ארץ (פ"ז הערה ס"ו) כתב בשם הגרי"ש אלישיב שאין היתר אלא להשקות בכמות הנצרכת לקיום הצמחים. ובגמ' (ריש מ"ק) וברמב"ם (פ"א הלכה י) משמע שאין בזה הגבלה כלל, והתירו להשקות בית השלחין כדרך ללא אומד וצמצום. ולכאורה נראה כן עיקר. וצ"ע עדיין. ומ"מ יש בזה צד נוסף לקולא.

ובמזגן יש צד נוסף לקולא, שאין זה אלא גרמא בעלמא, ואפי' בשבת החמור מצינו שגרים כיבוי מותר. ואף שיש לחלק, שבאיסורים שהעיקר הוא התוצאה, יתכן שגרמא אסור, וכגון ברוצח, שגם גרמא הוי רצח ממש ודינו מסור לשמים (ע' רמב"ם רוצח פ"ב ה"ב), וכן לענין גרמא בנוזיקין יש בו איסור, וגם לגבי שביעית, י"ל שהמצוה היא בחפצא שהקרקע תשבות.

אך באמת נקטו האחרונים דגם שביעית גרמא מותרת, וכך מבואר בחזון איש (שביעית סי' כה אות נח, ובסי' כז אות א), אלא שחידש שם כמה הגדרות בדיני גרמא גופא, אך מ"מ לא חילק בין שבת ושביעית ביסוד דין גרמא. ובמי המזגן ברור לכל הדרכים שאין כאן אלא גרמא בעלמא. ובלא"ה נראה שאף באיסורים שעיקר מהותם הוא בתוצאה, מ"מ גרמא מותרת, דהלא אף במחיקת השם גרמא מותרת, כמבואר בשבת (קכ:), וכן במטיל מום

עצים וצריך אותם להסקה, וכך יל"פ בדברי הר"ש והר"ב. ובשביעית (פ"ד מ"ו): המזגב גפנים והקוצץ קנים, ריה"ג או' ירחיק טפח, ר"ע אומר קוצץ כדרכו. וכתב התו"ט דע"כ מיירי שצריך לעצים דאל"כ הוי זומר ואסור. ולכאוי מ"מ הוי פס"ר ואסור. ועכצ"ל דכיון דהוי דבר שאינו מתכוין, ועושה בשינוי, מותר לכתחילה.

וכן הוכיח החזו"א עוד מדין סיקול אבנים בפ"ג ובפ"ד. ומהירושלימי שמוותר ללמד את הפרה לחרוש אע"פ שהשדה נחרשת, ואין בזה איסור אף דהוי פס"ר. ובזה ביאר מ"ש התוס' (סנהדרין כו.) דהא דשרי לזמור אם לעקל בית הבר הוא צריך, מיירי באופן דקשה לאילן, דא"צ קשה ממש לאילן, אלא שאינו זומר כדרך עובדי האילנות באופן שמועיל ביותר לאילן. ואמנם האח' במשנה ו' עמדו בזה, וביארו בכמה אפנים דמיירי שמזיק לאילן, מ"מ כדברי החזו"א נראה מפשטות דברי הרמב"ם בפיהמ"ש והתו"ט שם, וכן מדברי הרמב"ם (שביעית פ"א הכ"א, הכ"ב) לגבי בתולת השקמה, שאם צריך לעצים קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה. וסתימת לשון הרמב"ם הוא ראיה גדולה להבנת החזו"א. וכבר כתב הבית מאיר (או"ח סימן תמ"ד) שיפה בעיניו סתימת הראשונים מפירושן של אחרונים. ועוד י"ל, שהרי גם לפירושם של האח' במשנה שם דמיירי באופן שמזיק לאילן, הרי סו"ס הוא מצמיח בפועל, ובע"כ צ"ל דאף שהוא מצמיח, כיון שאין בזה תועלת לעץ ולא ניה"ל בהצמחה זו, אין בזה איסור כלל.

ולגבי נ"ד בדרך כלל אין תועלת כלל בהשקיה זו, שכאשר משקים השקיה מוגזמת במקום אחד, ובפרט כאשר המים נשפכים מגובה ומכים בחוזקה על הדשא והצמחים, יש בזה נזק ולא תועלת, דמחד הצמחים גדלים פרא, ומאידך הם נפסדים בצבעם ובאיכותם, ובפרט במי שטיפה שיש בהם גם חומרים

בעצם המעשה, והרי הכל תלוי בגודל השדה והגינה, ואכן דרך להשקות ידנית עציצים אדניות, ואף חלקות אדמה קטנות ששותלים בהם פרחים וכדומה. ועוד יש להעיר, שהרי כתב החזו"א בסו"ד, שהתירו במקום שהיה נראה להם להתיר. וא"כ אין לדמות בזה מילתא למילתא, ורק במקום שהתירו חז"ל התירו, ואף דבהשקיה יש מקום להתיר טפי, ד"א דמותר להשקות בית הבעל ללא כל הגבלה, מ"מ נראה להחמיר בזה למעשה. ורק לגבי אכילה סתם בגנות אין להחמיר בזה בשביעית. עכת"ד. וזה דלא כמ"ש בס' עלי שי"ח (עמ' רסח) בשם הרה"ג ר"ח קנייבסקי, שאין לאכול ולשתות בגינה בשביעית כמו בשבת.

ויש שהביאו מעשה עם הגאון החזו"א, שבתחילת יסוד מושב יסודות עדיין עוד לא פעלה במקום מערכת ניקוז מסודרת, והמים יצאו דרך צינור לשדות שבהם לא היו זרעים, אך מחמת הרטיבות גדלו שם קוצים, באופן שהיה ודאי בגדר פסיק רישיה אך לא ניחא ליה, ושאלו את החזו"א אם הדבר מותר לכתחילה, ואמר שמידי פעם בפעם צריכים לחתוך את הקוצים כדי להראות במעשה שבאמת לא ניחא ליה ואז לא יהיה שום חשש (תהלות דוד ח"א סי' קטו). וי"א שהחזו"א חשש בשביעית מיאן ליטול ידיו לתוך הכיור בשביל שהי' נשפך בחוץ שגדלו שם קוצים. (מעשה איש ח"ד עמ' קכג).

ובספר חוט שני (מהדו"ק עמ' קג) כתב לדייק מלשון הרמב"ם (שמיטה פ"א הי"ז), היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו מלקט ומביא לפניו, שבהמתו מוכחת עליו. ע"כ. דלא סגי שאינו מכוין לכך, אלא צריך שיהא נמי מוכח ממעשיו שאינו מתכוין לאיסור, ולפ"ז י"ל שמותר להפעיל את המזגן אף שידוע בודאי שהמים ישפכו לגינה, כיון שהמזגן מוכיח עליו שכונתו להשתמש במזגן ולא כדי

בקדשים לא אסרו גרמא אלא משום דכתיב כל מום לא יהיה בו (ביצה כו:), ועכצ"ל דשאני מצוות שבין אדם לחבירו כרציחה וגזילה וכדו', שבהן אף בגרמא יש איסור גמור. ולכן אין ספק כלל שמותר לכתחלה להפעיל מזגן בשביעית, וכן לגרוף מי שטיפה לגינה. ואין מקום להחמיר בזה, ודלא כמ"ש בדרך אמונה (שמיטה פ"א בציון ההלכה ס"ק י"ח).

וכתב שם, ששאל את הרה"ג ר"ח קנייבסקי על דבריו בס' דרך אמונה, ואמר שאכן אין להחמיר בזה אלא אם כונתו להשקות את הגינה בדרך זו. וכתב ששוב שמע כן מהגרי"ש אלישיב. עכת"ד.

וגם מה שכתב הרמ"א (סי' שלו ס"ג) שכיון שהאוכלים בגינות לא יטלו ידיהם על העשבים שמשקים אותם, משום דפס"ר הוא, טוב להחמיר שלא לאכול בגינות אם ישתמש במים. ע"כ. מ"מ א"צ להחמיר בזה בשביעית, שאף לגבי שבת אין זה אלא חומרא. ומה"ת להחמיר בתרי דרבנן, ובפרט שיש מקום לדון שמותר אף לשפוך מים להדיא בשביעית, כל שאין כונתו להצמיח. והחזו"א חידש דבשביעית אין איסור רק במה שנתפס ומתפרש כעבודת הארץ והאילנות, וכל שאין בו דרך מלאכה, אין בו איסור מצד פס"ר, והוכיח כן ג"כ מדין עשיית אשפתות (שביעית פ"ג מ"ג), שכל שאינו דרך זיבול מותר, אף שבפועל מזבל הוא את שדהו. ואפי' לגבי מלאכות דאו' כתב כן. ואף שבסימן י"ח כתב החזו"א, שנראה דבשינוי לכ"ע אין איסור מה"ת, ואפשר דמה"ת אינו אסור אלא במתכוין, וכל שאינו מתכוין לעבודת הארץ אינו אסור אלא מדרבנן, והתירו במקום שהיה נראה להם להתיר. ע"כ. ומשמע מלשונו שמסופק הוא שאפשר דרק כשיש שינוי התירו, וצ"ע בגדר השינוי, ולא ברור אם שפיכת מים נחשב שינוי, דאף דבוראי אין זה עיקר דרך השקיית הגינות, מ"מ אין שינוי

להשקות את הגינה, אמנם אם מכויין גם להשקות אסור. וה"ה אם קושר את הצינור שנמשך מהמזגן לאילן כדי שישקהו דודאי אסור, דהוי כאין כירתו מוכחת עליו. אבל כששוטף את רצפות ביתו, והמים יוצאים מהצינור לגינה עדיין לא מוכח ממעשיו שאינו מתכוין להשקות, שאפשר שמעשיו הם גם להשקות את גינתו מהצינור שבביתו, ולא הוי כמו בהמתו מוכחת עליו ואסור. וכן אסור ליטול ידיו לסעודה וכדו' בגינה בשביעית, אף שאינו מתכוין להשקות, כיון דמ"מ אין מוכח שאין כוונתו גם להשקות. ע"כ.

ובשיעורי שביעית גרוס (עמ' מז) כתב, שיש להחמיר שלא ליטול ידיו בשדה שעומדת לחרישה, וק"ו בשדה שעומדת לזריעה. ואם הניח דשן בגינה באופן שבכל פעם שמשקה יכנס מהדשן לאדמה, אסור להשקות את הגינה. וכ"ש שאסור לדשן בידיים, אא"כ מניח דשן מערב שמיטה באופן שמי גשמים יחדירוהו בקרקע. ולגבי מי רחצה שגורף לגינה, מעיקר הדין שרי, אף שהמים הולכים בכח ראשון, כיון שאין כוונתו לכך, וכדעת החזו"א (סי' יט אות יד), שמותר גם כשזה פסיק רישא דניחא ליה. [וע' בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' ס"ג]. ולתה"ד פס"ר בדרבנן שרי אף בדניח"ל. ויש לצרף השיטות שפס"ר בשביעית, אף אם אסור אינו אלא מדרבנן, וא"כ הוי תרי דרבנן וחזי לאיצטרופי. אך יש מקום להחמיר, מטעם שאולי לא היקל החזו"א רק באופן שעושה שינוי בצורת המלאכה, משא"כ כאן, או במכונת כביסה המקלחת מימיה לגינה, וכן שטיפת מכונת שהמים הולכים על צמחים. שמעיקר הדין שרי ולכתחלה ראוי להחמיר, ואם נוטל ידיו על הדשא, בזה יש להחמיר טפי. ובמזגן דהוי כח שני, אפשר להקל, ומהיות טוב יסדר שמי המזגן ילכו למקום אחר.

וראה עוד בילקו"י שבת א (חלק ראשון סימן רנב

סעיף ב) לגבי שבת. והבאנו מ"ש הגרש"ז אויערבאך בשלחן שלמה (סימן רנב סעיף ה) שכיוור אשר המים שנשפכים לתוכו זורמים דרך צנור ומגיעים לשדה זרועה או לגינה, מותר ליטול ידים לתוכו בשבת, וכן מותר לשפוך בו מים לכל צורך אחר, ואין חוששים להשקיית הזרעים, כל שאין מתכוין לכך, שכיון שנעשה כן ע"י כח שני, חשיב רק גרמא, ואפילו הוי פסיק רישיה מותר. ע"ש. ולכאורה יש ראייה לזה מדברי הריטב"א (עירובין פח. ד"ה ופרקינן) "שכיון שהוא דבר שאינו מתכוין אף שהוא פסיק רישיה מותר, שלא אסרו בכחו בדבר שאינו מתכוין". ע"ש. וע' ברמב"ם (פט"ו משבת הי"ח), ובשו"ת זבחי צדק ח"ב (חיו"ד דף עט.). ובציץ אליעזר (ח"ה סי' ו עמ' לד) הציע, שכדי למנוע חשד מהרואים נכון לסדר שבעל הגינה ידביק פתק ע"ג השער, ויהא כתוב בה שהמטרות פועלות ע"י כיוון שעון מער"ש. ע"ש. ואמנם זה למנהג האשכנזים החוששים לאוושא מילתא, אבל לדידן מעיקר הדין אין צריך לכ"ז.

וע"ע בכלאים (פ"א מ"ט) שהטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היה מקצת עליו מגולים אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשר, וניטלת בשבת. ויש שהוכיחו מזה, לענין שטיפת קרקע, שכמו שבלפת מותר מטעם שמקצת עליו מגולין, שאז מעשהו מוכיח שאי"ז דרך זריעה, ואף שהלפת ממשיך לגדול מחמת לחות הקרקע, כך בשוטף את ביתו ניכר שעוסק במעשה אחר ולא שמשקה את הקרקע.

וראה גם בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' סג אות ו ז) מהרמ"מ פוקס שליט"א. וע"ע בספר שביעית בהלכה (שטרן עמ' קיב). וראה גם בקובץ עטרת שלמה (תשס"ב עמ' נא) בתשובת הרה"ג ר' זלמן נחמיה גולדברג. ובקובץ יבולי השדה (ח"א עמ' קטו והלאה).

י. מותר לשטוף רכב ברחוב העיר, אף שהמים יורדים לתוך גינתו, מאחר שאינו מתכוין להשקאת הגינה. (י)

יא. כבר ביארנו לעיל שעציצי פרחים הנמצאים בבית תחת תקרה, מותר להשקותם בשביעית כרגיל. (יא)

יב. שדה או אילנות מאכל של הפקר שצריך להשקותם, מותר להשקותם בשמיטה, דאף שאילנות של הפקר אין להשקות בחול המועד, מכל מקום בשמיטה יש לאדם שייכות לפירות, שנאמר: "ואכלו אביוני עמך", ולכן מותר להשקותם בשביעית. (יב)

שטיפת רכב כשהמים יורדים לתוך גינתו

(י) על פי המבואר לעיל, ואף היכא שהוא פסיק רישיה שהמים יזחלו וילכו לתוך גינתו, מכל מקום הוה ליה פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן, שהרי שביעית בזמן הנ"ל.

להשקות עציצים שבבית בשביעית

(יא) ראה לעיל (פרק ד') גבי זריעה בחממות שהזכרנו מה שנסתפקו בירושלמי בדין זריעה בתוך בית, כי בתורה נאמר "שדך לא תזרע", ויש להסתפק אי קרינן שדך בעציץ שבבית. וכתב בספר פאת השלחן דמאחר וקיימא לן דשביעית בזה"ז מדרבנן, לפיכך ספק דרבנן לקולא, שהרי כל תיקו בגמרא במילתא דרבנן אזלינן לקולא. וכ"ד הרמב"ם, האו"ז, הראב"ן, ועוד.

ולכן עציצים שבבית מותר להשקותם בשביעית, [בפרט דאיסור השקאה בשביעית הוא מדרבנן], כל שהעציץ נמצא תחת תקרה סגורה. אך לא יוציאם למרפסת. ובפרט שמשקה אותם כדי שלא יבלו, [וזה דוקא בקומה ראשונה, אבל במרפסת גבוהה מהארץ יש להקל כשמוציאם לאיזה זמן ואחר כך מתכוין להחזירם, וכאשר ביארנו לעיל בשם האחרונים, דביניקה דרך קומה שניה וכדומה יש להקל].

ומעין זה במשנה ריש מועד קטן, משקין בית (ב) דאף על פי שאילנות הפקר אין להשקות בחול המועד, אך בשנת השמיטה יש לאדם שייכות לפירות, שנאמר ואכלו אביוני עמך, ולכן מותר להשקותם. וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה חלק ב' (סימן סו הערה קח).

השלחין במועד, והיינו בחול המועד, שהרי במועד עצמו איכא חיוב לאו. וכתב בתשובת המבי"ט חלק ב' (סוף סימן סד) שמותר להשקות פרחים ושושנים ושאר עצי בשמים בחול המועד, שאם ישארו ז' ימים בלי השקאה יבלו. והיינו על ידי המשכת צינורות או על ידי ממטרות, אבל לדלות מים ולהשקותם בחול המועד אסור, אלא אם כן לצורך המועד, וכמבואר בילקוט יוסף חלק ה' (מועדים, עמוד תקטו הערה נד). וכן כתב בספר שערי רחמים פרנקו, והסכים עמו הראשון לציון רבי אברהם אשכנזי. ואין צריך למכור את העציצים שבבית לגוי. [וראה במנחת שלמה (סימן מ') מה שהאריך בדיני שביעית בעציץ נקוב. ע"ש].

יג. הדבר פשוט, שמותר להטיל מי רגלים על גבי עשבים בשביעית. שהרי אפילו בשבת מותר לעשות כן, מפני שמי רגלים עזים הם וקרובים לשרוף את העשבים. וכן הדין לגבי יין שהוא חזק וקרוב לשרוף את הזרעים. (ג.)

יד. מותר לירוק על גבי דשא או שאר זרעים בשביעית, כיון שאין כוונתו כדי להצמיח את הקרקע, והוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה בתרי דרבנן. ובפרט שאינו

מותר להטיל מי רגלים על זרעים או עשבים בשבת ובשביעית

(ג) הטור (סי' שלו) כתב, שמותר להטיל מי רגלים בשבת על העשבים, מפני שאינם מצמיחים. וכתב מרן הב"י שכ"כ הסמ"ג והסמ"ק וספר התרומה, שעל מי רגלים אין לחוש, לפי ששורפים העשבים, ומונעים אותם מלצמוח. ודלא כהיראים (סי' קב), שאסר להשתין על העשבים בשבת. וכ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תרכג) בשם הסמ"ג שמותר, שהשתן שורף את הזרעים. וכ"כ המאירי (שבת קיא:), והאר"ח (הל' שבת אות ז), והכל בו (סי' לא), והריקאנטי (סימן תקיד), ובס' הפרנס (אות קסב). וכתב בתורת שבת (סי' שלו סק"י) שישן ומי רגלים, הם שורפים העשבים ומונעים צמיחתם, ואין לחוש בהם לדעת האוסר. וע"ש לגבי שאר משקיין. ומה שהעיר בפתח הדביר (סי' שלו סק"ו) העיר, שלכאן מ"מ יש לאסור משום דהוי כתולש ועוקר דבר מגידולו, שהוא תולדת מלאכת קוצר. ואע"פ שאין דרך תלישה בכך, איסורא דרבנן מיהא איכא וכו'. ע"ש.

ואף שי"א שכיום נשתנה הטבע ומי רגלים טובים מאד לזבל הקרקע, מ"מ הרי כתב בתה"ד (סי' רעא), שאע"פ שכתבו התוס' בכ"ד שנשתנו הטבעים בזמנינו, מ"מ אין לנו לסמוך על חקירתינו, נגד קבלת התלמוד והראשונים, לומר שנשתנו הטבעים בזמנינו. ע"ש. וא"כ אין לסמוך ע"ז לומר כן בודאות, ולתת לו דין פס"ד, שאפשר שהפסדם של מי רגלים על עשבים, רב משכרם, שמכיון שהם עזים וחריפים מזיקים ג"כ לזרעים. ודלא כהרב פתה"ד (סי' שלו סק"ו), והאגלי טל (דף ו: אות טו), וערוך השלחן (סי' שלו סעיף כב) שהחמירו בזה מה"ט. אלא העיקר להלכה ולמעשה כדברי רבותינו הפוסקים. ומ"מ אף את"ל שלא יצא הדבר מידי ספק, הו"ל ספק פס"ד שמותר, דהוי כדבר שאינו מתכוין. ואפי' בספק דשעבר מותר, כמבואר בט"ז (סי' שטז סק"ג), וכ"כ האבני נזר (או"ח סי' רנא, יו"ד סימן רכ אות י) שכן מוכח במלחמות (שבת מא:). וכל זה לגבי שבת, אבל לגבי שביעית דרבנן, פשוט טפי להתיר בזה. [וראה בילקוט יוסף שבת כרך ה', ובחזון עובדיה עובדי ה' שבת ה'].

לרוק על זרעים בשנה השביעית

למים, כגון בימות הקיץ שלא ישפוך שם מים ושלא ירחץ ידו עליהם, דאף שאינו מתכוין

(ד) הנה היראים (השלם סי' רעד) כתב, שצריך להזהר במקום שעשבים וזרעים צריכים

ודאי שיועיל רוק זה בשביל הזרעים, וכל שכן אם אינו ודאי שהרוק יפגע בכלל במקום שיש זרעים. (ד)

פרק יג - זיבול בשביעית

א. אסור לזבל את השדה בשנת השמיטה. והאיסור הוא בין לצורך שנת השמיטה בין לצורך השנה השמינית כדי להכין את השדה שתהיה יפה לזריעה. ואם עבר וזיבל את השדה לצורך השנה השמינית, קונסים אותו שלא לזרעה במוצאי שביעית. (א)

מים בשבת במקום שיש זרעים ועשבים, אף היכא דעביד בארעא דחבריה. וכ"פ בטוש"ע (סי' שלו סעיף ג). וע' מה שהאריך בדין פ"ד דלא ניה"ל בשו"ת יביע אומר ח"ד (סי' לג).

וכתב הרב מטה יהודה (שם סק"ב), דה"ה במקום שיש אילנות נטועים, אע"פ שאינם צריכים כ"כ למים, מ"מ ע"י מים מוסיפים לגדול לשאת ענף ולעשות פרי. ע"ש. ובס' אז נדברו (ח"י סי' ג, ב) מצדד בזה, שבמקום אילנות נטועים שלא זקוקים להשקאה, ובלא"ה יגדלו היטב, היה נראה שמותר, שאף שבספר כף החיים (סי' קז) כתב בשם המט"י לאסור, עדיין לבי אומר לי שבמעט מים של נט"י אין בזה פ"ד, וכל שאינו מכוין לזה מותר. ע"כ. וצ"ע.

וכל זה לגבי שבת, אבל לגבי שביעית, בלא"ה יש להקל. דהוי תרי דרבנן, שביעית בזה"ז דרבנן, והשקאה דרבנן. ויש עוד להאריך בזה, ואכמ"ל.

איסור לזבל בשביעית

במוצאי שביעית. ע"ש. שהרי פעולת הזיבול באה להשיב את גידול הפרי, והוי תולדה דזורע. והיכא שמזבל בשדה ריק בלא זרעים, הוי תולדה דחורש, שמה דרכו של חורש להכין הקרקע לזריעה, כך מזבל יש בו הכנה לזריעה.

הוי פ"ד. ואפי' בארעא דחבריה דלא איכפ"ל (ע' שבת קג). איסורא דרבנן מיהא איכא. וכ"כ הסמ"ג (לאויזן סה) ממרו"ק (ב:). וכ"כ הסמ"ק (סי' רפב), ובסה"ת (ס"ס רלה), והאו"ז (ח"ב סי' נד). והגמ"י (שבת פ"ח אות ג) בשם הגאונים, והמרדכי (שבת סי' שט), והארח"ח (הל' שבת אות ז), והריטב"א (עירובין ק:), והמאירי (שבת קיא:).

ודעת הערוך, דפ"ד דלא ניה"ל מותר לכתחלה. והיינו דלא איכפ"ל וכמ"ש הרש"ש (כתובות ו), ובביאור הלכה (ס"ס שכ). וי"א שאף הרמב"ם ס"ל כדעת הערוך. ובהעמק שאלה (סי' קה אות ב) כתב, שכ"ד השאלות ורבינו יוסף טוב עלם, והרי"ף, והרמב"ם. ומ"מ אנן נקטינן כמו שפסק מרן (א"ח ס"ס שכ), לאסור מדרבנן, כדעת רה"פ [תוס', והרמב"ן והאו"ז והריטב"א והר"ן והרב המגיד והרא"ש והמרדכי וסה"ת והגמ"י והטור, והרא"ש מלוניל. ולכן לגבי שבת נקטינן כהיראים וסיעתו, שהזהירו על שפיכת

(א) ברמב"ם (פרק א' הלכה ד') מבואר, שאסור לזבל בשביעית, וכל המזבל בשביעית וכיוצא בזה מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן. ובהלכה י"ג כתב, שאם זיבל את שדהו בשביעית כדי שתהיה יפה לזריעה במוצאי שביעית, קונסין אותו ולא יזרענה

ב. כבר ביארנו לעיל [פרק יא סעיף ז'] שמי שעבר וזיבל את שדהו בשנת השמיטה כדי להכניח לזריעה לשנה השמינית, אסור לו לזרעה במוצאי שביעית. אבל אם הסיר את הזיבול ובטלה ההכנה לזריעה, מותר לו לחזור ולזבלה ולזרעה בשמינית. (ב)

עבר וזיבל בשביעית אם מועיל שיסיר את הזיבול

לזבלה מחדש במוצאי שביעית ולזרעה כדין צורם אוזן בכור. ע"ש.

ואף שהעלה שם לגבי שבת דאפילו אם חזר ועירב הפסולת לא יוכל לברור כדרכו, דאסרינן ליה הכל מדין קנס. מכל מקום הרי מבואר דגם לגבי שבת לאו לכולי עלמא טעם האיסור משום קנס, אלא לסברת רש"י ועוד ראשונים טעם האיסור משום דלא יהנה ממה שעשה בשבת, ולפי זה כל דלא אהנו מעשיו שרינן. ואף שאנו נוקטים להחמיר בזה, וכמו שביארנו בילקוט יוסף שבת כרך ג' (עמוד יב), מכל מקום בשביעית בזמן הזה דרבנן אפשר להקל כשלא אהנו מעשיו. וגם גבי שבת בעשה מלאכה במזיד, מצינו דהיכא דאזדא לה ההיא הנאה שרינן, וכמ"ש בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סימן טז), במי שבגדו נתלכלך ועבר וכיבסה בשבת, אם המטפחת נאסרה לו לעולם, שאנו קונסים אותו שלא ישתמש בבגד זה אחר השבת, ויש לזה תיקון דיחזור בחול וילכלך את הבגד, ויחזור ויכבס, ואז אזדא לה ההיא הנאה.

ואמנם גבי מי שעבר וכיבס במזיד בשבת, לא קיימא לן כמו שכתב ברב פעלים הנ"ל, במה שכתב בסתם לאסור ללבוש את הבגד לעולם, אלא קיימא לן כמו שכתב הרב עצמו בספרו בן איש חי, שיכול ללכלך את הבגד ולחזור ולכבסו וליהנות ממנו. וכן הובא להלכה בילקוט יוסף שבת כרך ב' (סי' שב). וכ"ה גם בהליכות עולם ח"ג (עמ' רלב). ולפי"ז ה"ה בנ"ד שאחר שהסיר את הזיבול מותר לו לזרעה גם במוצאי שביעית. ואמנם לכאורה

(ב) כן העלה בכיו"ב בשו"ת רב פעלים ח"א (חאו"ח סימן יג). במי שעבר ובירר בשבת באיסור, דפשיטא לן דאסור לאכלו כדין המבשל בשבת, וחזר ועירב את הפסולת עם האוכל, אם האוכל נאסר באכילה, וכתב שם לפשוט הספק מדין מטיל מום בכור, דאיתא ביורה דעה (סימן שיג) דאסור להטיל מום בכור, ואם עשה מום בידים או בגרמתו, אין שוחטין אותו על ידו עד שיפול בו מום אחר מעצמו, ואם מת אין קונסין בנו אחריו. ע"ש. נמצא שאם נפל מום אחר, שוחטין אותו ואין אוסרין אותו לעולם מטעם קנס, והוא הדין הכא בנידון דידן, דכל דלא אהנו מעשיו שעשה באיסור, אין קונסין אותו לעולם. ואין לומר שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו, דהא חזינן בבכורות (לז). שמדמין גזרות חכמים זו לזו בענין קנסות. וכן ראיתי למהריט"א בהלכות יום טוב (דף קמב) שכתב, אין לומר אין לדמות תקנות חז"ל וגזרותיהם זו לזו, לומר בצורם לא קנסו ובחמץ קנסו יותר, דהא ליתא, אם כן מאי מייתי הש"ס למפשט בעיא מההיא דשדה שנטייבה וכו', כיון דיש לומר שאין לדמות קנסות חז"ל זו לזו. ואם כן הוא הדין דיש לומר דחמץ נמי אנו למדין מדין צורם אוזן בכור. ע"כ. ולכן השתא הוא הדין הכא בנידון דידן, נראה דשפיר נוכל לפשוט הספק דידן מדין צורם אוזן הבכור, דכל שלא אהנו מעשיו חוזר להתירו. ומעתה יוצא דין חדש, דגם גבי שביעית אם זיבל השדה בשביעית, דקיימא לן לא תזרע במוצאי שביעית, הנה אם הסיר את הזבל ממנה והחזירה כמו שהיתה דלא אהנו מעשיו, יוכל

ג. כל זמן שרגילים לזבל את השדות, אסור אף להוציא את הזבל מביתו לשדה, ולעשות ממנו אשפה ולצברו במקום אחד. מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה. ואם היה לו מעט זבל בשדה מערב שביעית, יכול להוסיף עליו ממה שיש לו בבית. ואחר שעבר הזמן שרגילים לזבל את השדות, מותר להוציא את הזבל לשדהו ולעשות ממנו אשפה, ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל, כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה, ואם ירצה להוסיף מוסיף. היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפתות. (ג)

ד. גם דישון אסור בשביעית, והיינו שמזבל שדהו בזבל כימי, ופעולת הדישון משבחת ומגדילה את תפוקת הפרי והאילן והוא תולדה של זריעה, ולכן אין להניח ולפזר דשנים כימיים סמוך לעצים ולצמחים. (ד)

ה. אם נשקפת סכנה לקיום האילן אם לא יזבל בשביעית, יש להקל לזבל בשביעית, אך יעשה כן בצמצום וימעט בזיבול עד כמה שהדבר הכרחי. ואם אפשר להסתפק

ונחלקו בזה רש"י והרמב"ם. אולם גם אם נאמר דשבת דמיא לשביעית, הכא דעיקרו דרבנן יש לילך להקל. (ג) וראה במשנה שביעית (פ"ג משניות א-ג), ובמפרשי המשנה שם, ובפירושי הרמב"ם, הרא"ש, רע"ב, ותוס' יום טוב. וראה עוד ברמב"ם (פרק ב' מהלכות שמיטה הלכה א-ה). ומבואר שמותר עד ג' אשפתות לבית סאה. שכל אשפה תהיה מעשר משפלות וכל משפלה מכילה לתך, דהיינו 15 סאין, ובסה"כ היינו 150 סאה. וע' בחזו"א סי' יח' אות ח' מ"ש בה.

היה מקום לומר, שיתכן שאחר שזיבל את השדה והועיל לה, תו לא מהני מה שיסיר את הזיבול, והזיבול כבר הועיל לשדה. ומילא צריך לקונסו שלא לזרעה במוצאי שביעית. אך י"ל דכיון שחוזר ומזבל אזדא לה הנאה קמייתא. וראה בילקוט"י שבת כרך ג' (ר"ס שיח), במה שחקרנו אם טעם האיסור ליהנות ממעשה שבת הוא משום שלא יהנה ממעשיו, או שהוא קנס גם אם אינו נהנה ממעשיו. ונפ"מ בתבשיל שנתבשל בשבת, אם מותר לאוכלו במוצ"ש מיד, או שצריך שלא יהנה ממעשיו וצריך להמתין עד בכדי שיעשו.

דישון בשביעית

לשביעית, דהרי מצינו בהשקאה דשבת היא אסורה מן התורה, או משום זורע או משום חורש, כמבואר במו"ק (ריש פ"ק), ואילו השקאה בשביעית מותרת מה"ת. מ"מ דישון בשביעית אסור, דזה הוי להרווחה בעלמא, ואינו רק לאוקמי אילנא.

(ד) והוא על פי המבואר בירושלמי (שבת דף מח ע"א) שכל דבר שבא להבחיל את הפרי חייב משום זורע. והיינו כל דבר שמסייע לבשל ולגמור את הפרי או להשביחו ולהגדילו, הוא תולדה של זורע, ולכן יש איסור בדישון. ואף שיש חילוק בין שבת

בפעם אחת לא יעשה ב' פעמים. וצריך שיקול דעת מרובה אם זה בגדר הצלת האילן, ויש לצמצם ולמעט בזיבול, וכל מה שאפשר לדחות עד השנה שמינית יש לדחותה ולא יעשה אותה בשביעית. ויש אומרים שזיבול בקרקע לעולם אסור אפילו אם נעשה כדי שהאילן לא ימות, שכל עבודה בשדה וכרם לא הותרה, והותר לזהם רק כשמניח הזבל על האילן עצמו. והעיקר כסברא ראשונה. ה)

ו. במקום שמותר לזבל וכנ"ל, עדיף לזבל דרך ההשקאה, שבכך עושה ב' הדברים במעשה אחד, וממעט במלאכות שביעית. אולם אם אינו לאוקמי אילנא, אסור. והאיסור לזבל בחומרים כימיים הוא גם אם מערב את החומרים האלה עם מים, ומפורם בשדה דרך השקאה. שהרי מטרתו לזיבול, ואינו לצורך אוקמי אילן. ו)

זיבול לאוקמי אילנא

קילון. והריטב"א לשיטתו שלא התירו מי קילון בשביעית. אבל לדעת המתירים מי קילון בשביעית קם הפירוש הראשון שהביא הריטב"א. ולכן במקום הפסד שימות כל העץ, או שיפסדו כל הפירות, יש לסמוך להקל בכל אלו. אך צריך לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ, וכל שאינו אלא הרווחה בעלמא אסור. ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות בשתי פעמים. וכן חייבים לזבל ולנכש קודם ראש השנה, שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית. ואף אם לא יספיק לכל השנה, כל מאי דאפשר למעוטי חייב למעט. וכן מה שאפשר לאחר עד אחר השביעית, חייב לאחר ואסור בשביעית. ע"ש. ועיין בשבת הארץ (פרק א' הלכה ה'). ע"ש.

ואם לפי בדיקת העלים האדמה וטיבה ומצב המטע מוכיח שיש צורך דחוף בדישון לקיומן של העצים, יעשה הדישון גם בשנת השמיטה במדה מצומצמת. וכמו שכתב בספר שביעית בהלכה (עמוד יב). ויעשה כן בעצת חכם.

ו) ספר שביעית בהלכה (עמוד יב).

ה) הנה מלאכה גמורה מן התורה בעבודת כרם ושדה, אסורה אף שהיא לאוקמי אילנא, וכדמשמע ברש"י (עבודה זרה נ:). שמחלק בין פעולת הצלה שמותרת, לדין אין מזבלין שאסורה מפני שהיא עבודה בשדה ובכרם. וכן כתב באמונת יוסף (דף טז:), ובספר הלכות שביעית חלק א' (סימן א' ס"ק כו). ע"ש.

ואמנם הגאון החזון איש (סימן כא אות יז) כתב לדון בעץ התפוז המפונק מאד, ואם ימנעו מניכוש זיבול ועידור פעמים שיפסד ויבש, והדבר תלוי במחלוקת הראשונים, שדעת הריטב"א (ריש מועד קטן) בשם יש מפרשים, הא דאסרה הברייתא ניכוש ושאר מלאכות היינו בבית הבעל, שאין כאן פסידא גמורה, אבל אם הוא שדה הנפסדת במניעת מלאכות אלו שרי. והא דתנן (בפרק ב' משנה י') אין מכסחין באורז, ופסקה הרמב"ם (פרק א' הלכה טו), נראה דלא חשיב למניעתה הפסד גמור. וכן משמע שאם היה דין כולל שאף במקום שנפסד לגמרי לא התירו שום מלאכה לא איצטריך למיתני כיסוח באורז. אלא שהריטב"א עצמו חולק על זה, וסבירא ליה דכל שהוא טורח מרובה לא התירו כמו מי

ז. לפיכך על בעלי הפרדסים והשדות לזבל את אדמותיהם קודם ראש השנה [של שנת תשע"ה] כדי שלא יצטרכו להרבות בזיבול וניכוש הנצרכים, בשביעית. ואף אם לא יספיק לכל השנה, כל מה שאפשר למעט מהעבודות בשביעית, צריכים לעשות כן. ז)

ח. אין לבצע שום פעולות הכנה, כולל ניכוש, ריסוס, יישור השטח או מילוי באדמה, לקראת השנה השמינית, ויש לעשות את כל הפעולות הללו רק לאחר השמיטה. ה)

ז) על פי המבואר בהערות הנ"ל. ח) על פי המבואר ברמב"ם (פרק א' הלכה יג), ובדיעבד אם זרעה מותר, ועיין בכסא דוד (ס"א ואם חרש בשביעית לצורך שנה שמינית, ס"ק פח).

ריסוס להריגת התולעים שבתחתית העץ

וע"ש בשביעית בהלכה שלדעתו אין לרסס את האילן גם כשנמצאים בו מזיקים. כי ריסוס דינו כעישון, ומבואר בפ"ב דשביעית משנה ד, מעשנים עד ר"ה, ובשביעית אסור. ויסוד איסורו משום שהוא תולדה דזריעה, ע' ברמב"ם פ"א משמיטה ויובל ה"ה, שלא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא, כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך. ומבואר דס"ל להרמב"ם דגם להברחת המזיקין, אע"פ שהוא לאוקמי אילנא אסור. ודעת הרב פאת השלחן (א סק"א) בדעת הרמב"ם שאם המלאכה הוא בגוף האילן, אסור גם כשהוא לאוקמי אילנא. והיה מקום לחלק בין אם המזיק טרם בא שבכה"ג אסור, דאז לא הוי לאוקמי אלא לאברויי, דהיינו להשביח האילן, ולמנוע ממנו אפשרות של נזק, משא"כ אם כבר האילן התליע, והמזיק כבר קיים, בזה יהא מותר לזהמו להבריח התולעת, דהוי לאוקמי אילנא. מ"מ כבר העיר בשו"ת משנת יוסף (סימן י"ב) שמלשון הרמב"ם משמע (בפ"א ה"ה) ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת, שהתולעת כבר על האילן, ומעשן כדי לכלותה, ואעפ"כ אסור. אלא שבפאת השלחן שם הביא מרש"י והר"ש

והרא"ש שמתירים ג"כ מלאכה בגוף האילן אם הוא לאוקמי. [והארכנו בזה לעיל]. וע"ש בפאת השלחן (אות כ"ה) שולא יעשן תחת האילן כדי שימות התולעת, והיינו דאף לפי שיטתו מ"מ עישון אסור, ובהסבר הדבר מבואר בחזו"א, דעישון מיחזי כעבודה. ובשו"ת משנת יוסף ח"א (סימן י"ב) הביא בשם ספר זיו הים (ירושלמי שביעית דף טו) ששאל את הגאון החזו"א, והשיב לו שאפילו לאוקמי אילנא לא התירו בשביעית אלא עבודה שבאה על דרך מקרה, אבל עבודה מעבודות התמידיות באילן בכל שנה ושנה, לא התירו אפילו משום אוקמי אילנא. וסכין שמן לגיזום שמוותר, היינו מאחר שאינו אלא פעם אחת אחר הגיזום ולא יותר. משא"כ מעשנין הוא מהעבודות התמידיות באילן בכל שנה ושנה. ובהכרח דמה שאמרו בע"ז (כב.) מתליעים בשביעית, והיינו שמוותר להסיר התולעים, בהכרח כמו שכתב החזו"א (בסימן י"ז ס"ק י"ט) שהכוונה להסיר התולעים ביד שאינה מלאכה. ומ"מ לדברי המהרי"ל דיסקין (סי' כ"ז) עישון המוזכר במשנה שאסור, מיירי באופן שמטרתו לאשבוחי אילנא, משא"כ אם הוא לאוקמי

ט. גם מלאכות המותרות לעשותן בשנת השמיטה במקום הפסד, טוב ונכון היכא דאפשר להקדים ולעשותן לפני השמיטה, כדי שלא יצטרכו לעשותן בשמיטה. (ט)

פרק יד - שמיטה בפירות הארץ [הפקרת הפירות]

א. מצות עשה להשמיט ולהפקיר כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר (שמות פרק כג פסוק יא): והשביעית תשמטנה ונטשתה. ואסור לנעול את כרמו או לגדור את שדהו, ואפילו אם גודר כדי לחלק לעניים, אסור. וכל הנועל כרמו או גודר שדהו בשביעית ביטל מצות עשה. וכן אסור לאסוף את כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל, ויד הכל שוין בכל מקום, שנאמר: ואכלו אביוני עמך. (א)

ב. ומכל מקום אין הפירות הפקר עד שהבעלים יפקירו את הפירות. (ב)

מותר. ולשיטתו ריסוס למנוע נזק הוא בגדר לאוקמי. ובס' שבת הארץ (בכו"א סימן י) מתיר באם התולעים מקלקלים העץ, ולא שרק מונעים התפתחות העץ. וצירף בספר שביעית להלכה ולמעשה את שיטת הראב"ד בתו"כ, והמאירי מו"ק ג, שפירשו באופן אחר ענין עישון המוזכר במשנה, דמיירי לא להרוג התולעים, אלא לפטם הפירות, וממילא לשיטתם אין איסור עישון להמית התולעים.

(ט) על פי המבואר לעיל סוף פרק ב'. ובפרקין הערה ד' ד"ה ואמנם הגאון חזון איש.

להפקיר את מה שתוציא הארץ

(א) מכילתא (פרשת משפטים). רמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כד), ספר החינוך (מצוה פד). ושם במכילתא מבואר עוד, שאסור אפילו לאסוף את הפירות על מנת לחלקן לעניים, שהרי נאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, שלא תאמר מפני מה אמרה תורה,

לא שיאכלו אותם עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, תלמוד לומר והשביעית, מגיד שפורץ בה פרצות. וכתב הרמב"ם שם, אלא שבעל השדה עצמו אף הוא רשאי לזכות מן ההפקר כאחרים, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט, כדרך שמביאין מן ההפקר.

אם שביעית אפקעתא דמלכא או דצריך להפקיר

(ב) הנה יש לחקור, אם התורה היא שהפקירה את פירות השביעית, והפירות נעשים הפקר ממילא, או שהאדם הוא שחייב להפקירם. כלומר, אם יש מצוה על הגברא להפקיר את שדהו בשביעית, ואם לא הפקיר בפיו עובר על עשה, ומכל מקום אינו הפקר, והרי הוא גזל ביד אחרים. או דילמא אינו צריך להפקיר דהוא אפקעתא דמלכא, וממילא הוי

הפקר, וממילא המונע מאחרים מלקחת הפירות הרי הוא גוזל את הרבים.

ונפקא מינה בחקירה זו:

א. בפירות עכו"ם בשביעית, אם נניח שדין שביעית נוהג בשל עכו"ם, אם חייבים במעשרות, שהרי על כל פנים לא הפקירום הנכרים, או שהם פטורים ממעשרות.

כד וס"ק כה ד"ה ובזמן), ובתורת הארץ (פרק ח' יח-כד), ובכלכלת שביעית (עמודים קכח ורעט), ובשו"ת מהרש"ם חלק ו' (סימן קכז), ובשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק ג' סי' צ'), ובספר מועדים וזמנים חלק א' (סימן יח), ובשו"ת משנה הלכות חלק ד' (סימן ריז), ובשו"ת קנין תורה בהלכה חלק ה' (סימן קיד), ובספר אור לציון (שביעית עמוד סה). ע"ש.

ובמנחת חינוך שם תלה הדבר במחלוקת הרא"ש והרמב"ם, דלהרא"ש הוה ליה אפקעתא דמלכא, ונפקא מינה דנשים גם כן בכלל, ולא הוי מצות עשה שהזמן גרמא, ולהרמב"ם אפשר דהוה ליה מצות עשה אקרקפתא דגברא, ומכל מקום נשים חייבות דהפירות שביעית לעולם הם בקדושתם, ולא הוי זמן גרמא. ע"ש. [וראה להלן בדיני פרוזבול הערה לז]. ובשו"ת אגרות משה הנ"ל דייק מלשון הרמב"ם הנ"ל שעל הבעלים להפקיר בפה, אף דבלא אמירתו נמי הוי הפקר, שכתב מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר, והשביעית תשמטנה ונטשתה. ומשמע שיש מצוה בפועל להשמיט, ומה שכתב אחר זה וכל הנוצל כרמו או סגר שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, אין כוונתו שדוקא בכהאי גוונא עובר בעשה, אבל ליכא עשה להפקירם, אלא שכונתו שאם נועל כרמו וסגר שדהו עובר במצות עשה אף שמפקירם בפה, וכמו שכתב בכסף משנה. ע"ש. והוא מחלוקת הראשונים בנדרים (מב: בסוגיא דמורד הנאה מחבירו יורד לשדהו. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (סימן טז). ע"ש.

והגאון אור שמח בספרו משך חכמה (פרשת בהר) הביא ראייה לחקירה הנ"ל, דלכאורה סדר הפסוק אינו מדוקדק, שהרי נאמר: כי תבוא אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה', שש שנים תזרע שדך וכו'. ע"ש.

ב. ועוד נפקא מינה במי שלא הפקיר את שדהו בשביעית, האם מותר להכנס לשדהו לקחת פירות בלא רשותו.

ג. ועוד נפקא מינה אם בעל השדה עצמו צריך להפריש תרומות ומעשרות מפירות אלו.

ונחלקו בחקירה זו מרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סימן כד) והגאון המבי"ט ובנו בשו"ת המבי"ט חלק א' (סימן יא). שדעת מרן הבית יוסף שהפירות חייבים במעשרות, ודעת המבי"ט ובנו שפטורים. וכתב המבי"ט שם: ואם תתעקש לומר כי לא פטרה תורה ממעשרות אלא מה שהוא הפקר, שהם פירות ישראל, אבל פירות גוי שאינו מפקירם יהיו חייבים, לא היא, דאטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירו בשנת השמיטה יתחייב במעשרות, הא רחמנא אפקריה לארעיה לעניים ולעשירים. ועל זה השיב מהר"י קארו, מה שהוא סובר שהוא העיקשות הוא היושר, ומה שטען אטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקיר וכו', יש לומר שזהו כמודיע הדבר בסתום ממנו, דאיכא למימר בהא אין הכי נמי שהיא חייבת. ועל כך השיב המהר"ט, אין דבריו מחוורין אצלי, שאין הדבר תלוי בהפקר שלו, דבפרק אין בין המורד פרכינן מאי שנא אוכל מן הנוטות [והיינו מורד הנאה מחבירו שאינו יורד לשדה חבירו, אבל אוכל מן הפירות הנוטות חוץ לשדה], דפרי דהפקרא אינון, ארעא נמי רחמנא אפקרה [היינו ללקיטת פירות] אלמא אפקעתא דמלכא היא, ואמרינן בפרק המפקיד נטושים דבעל כרחו דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא. ומוכח דפירות שביעית אף על פי שיחזיק בהם ולא יפקירם, מופקירם ועומדים הם מגזירת מלך. ע"ש.

והאחרונים האריכו לדון בחקירה זו, וראה במנחת חינוך (מצוה פד), ובספר פאת השלחן (סימן כג ס"ק כט), ובשו"ת בית ירדב"ז (סימן ד' אות יג), ובמבוא לספר שבת הארץ (פרק יא), ובחזון איש (שביעית סימן יט ס"ק

ג. ישובים בארץ ישראל הסמוכים לגבול, ויש חשש שיבואו נכרים רבים ויבוזו את הפירות, וכן אם יש חשש שיבואו בעלי חיים וישחיתו ויקלקלו את האילנות, מותר לנעול את השדה ולהושיב שומר נאמן שיפקח על הפירות. ויציין במקום בולט שכל הרוצה לקחת פירות מן השדה יכול לקבל את המפתח במקום פלוני. א)

ד. אם בעל השדה חושש לגניבת כלים הנמצאים בשדה, רשאי לנעול את החצר, ויתלה שלט בפתח השדה שהפירות הם הפקר, והרוצה לקחת פירות יבוא בשעה פלונית, או יקח המפתח מבעל הבית. ב)

ה. המשמר פירותיו, דהיינו שלא הפקיר את שדהו ומנע את הכניסה החפשית אליהם, [בלי הסיבות הנ"ל], יש אומרים שהפירות נאסרים באכילה. ויש מתירים את הפירות באכילה. והעולם נוהגים לסמוך על המקילין. ויש לנהוג קדושת שביעית בפירות

ואם גוף הקרקע נעשה הפקר, או רק הזרעים, ראה בשו"ת מהרש"ם חלק א' (סימן קעט ד"ה ולפי זה). ע"ש. ועיין ודו"ק.

לנעול את השדה מחשש בעלי חיים

ג) עיין ברמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ל'). וראה בחזון איש (סימן יד אות ד') שכתב, דנראה שמותר לנעול שדהו בפני בהמה וחיה ואין צריך להפקירה רק לאדם, וכדתנן (בפרק ט' משנה ד') אוכלין על המופקר אבל לא על השמור, ופי' הר"מ, שמור בבתים ובגנים, אלמא דמותר לשמור מן החיה. ובמכילתא, מגיד שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם, אלמא שאינו פורץ פרצות. וכן כתבו התוספות בראש השנה (ט). שמותר לשומרה מבהמה. ע"ש. וראה עוד בנידון דידן בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לט אות ד'). ע"ש.

כרמו או סג שדהו בשביעית, ביטל מצות עשה. ובהלכה ל' שם כתב: עיירות ארץ ישראל הסמוכות לספר, מושיבים עליהם נאמן כדי שלא יפוצו עכו"ם ויבוזו פירות שביעית. ע"כ. ומכאן יש ללמוד דאע"פ שאסור לגדור שדהו ולסוגרה בשביעית, אם יש חשש לגניבה, רשאי לנעול את החצר. אך יתלה שלט ויכתוב אימתי וכיצד אפשר לקחת מהפירות, ובוזה שפיר מקיים מצות הפקר, כיון שאין עושה כן אלא כדי למנוע נזק מרכושו. וכן כתב בספר אור לציון (שביעית עמוד סא).

ואם מותר למסור את שדהו לרשות ב"ד כדי שיעשו בפרדס אוצר ב"ד, ושעל ידי זה לא תהיה רשות לכל אחד לקחת מהפרדס, וגם יהיה אפשר לבצור בלא שינוי, וגם לא יחול דין ביעור בפירות, ראה באול"צ שם הערה ו'.

ד) ז"ל הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כ"ד): מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר, והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל

אלה. והמחמירים שלא לאכול פירות אלה, תבוא עליהם ברכה. ועל כל פנים אסור לקנות פירות אלה, מצד אין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ. (ה)

עבר ושמר את שדהו אם הפירות נאסרים באכילה

ובספר ערוך השלחן (הלכות שמיטה ויובל סימן כא אות ח') פסק, דמי שרוצה לסמוך על דעה ראשונה דשמור מותר, אין מוחין בידו. ובשו"ת ישועת משה חלק א' (סימן יג) האריך בזה, והביא מהאדמו"ר מסטמאר זצ"ל שהאריך להוכיח דדעת ראשונים רבים שאסור בהחלט. ובמילואים להלכות שביעית כתב, שמעיקר הדין שלא במקום הדחק נקטינן דנעבד ומשמר על ידי ישראל אסור מן התורה. [אלא דאם הוא איסור תורה מה שייך לחלק בין שעת הדחק לשלא במקום שעת הדחק]. ובספר משנת רבי עקיבא (סימן ד') כתב, שהעולם נוהגים לסמוך על המקילין. וכן הגאון החזון איש (סימן י' אות ו') כתב להתיר שמור. [אלא שבמקום אחר, בסימן ט' אות י', וסימן כא אות יח, מבואר שדעתו להחמיר]. אלא שחכמים אסרו ליקח ממנו בדמים. ובאגרות החזון איש חלק ב' (סימן קסב) כתב, בדין משומר אפשר להקל באכילה, אבל לא לקנות אף בזמן שאין בו משום סחורה. וראה בספר שנת השבע (עמוד לא), ובספר חקר ועיון (בסוף הספר). ע"ש. ובקונטרס מצות שביעית כהלכה כתב, שהגרי"ל דיסקין הורה לאסור, אבל דעת החזון איש שיש להקל בזמן הזה לסמוך על הפוסקים המתירים, ואם כן נראה דלאדם חלש וכדומה, או לקטנים, שצריכים פירות אין להחמיר ולקנות רק בשעת הדחק ובהבלעה. ע"ש. ובחזון איש (סימן סא ו') היקל בזה בעיקר לענין אתרוגים, של שביעית, דאף על גב שמטייבין אותן בשביעית באיסור ומשמרין אותן, אין הפירות נאסרים ויוצאים בהם בחג וכו'. ע"ש. הרי שהתיר אפילו במקום מצוה ולא הצריך שיקחו אתרוג ממקום אחר שהיתה הלקיטה לפניו או לאחר שביעית. וכנראה חשש

(ה) דעת רבינו תם בתוס' סוכה (לט. ד"ה בד"א) שהפירות נאסרו באכילה, מלאו דאת ענבי נזירך לא תבצור. וכן הוא בתוס' בראש השנה (ט.) ד"ה קציר. וכן דעת רבותיו של רש"י (שם ע"ב, ובמנחות פד.). וכן כתב הרז"ה שם. וכן דעת הראב"ד (בפירושו לתורת כהנים, ובהשגות לבעל המאור). ע"ש. [אלא דשם מחלק בין משומר ישראל לגוי]. וכן פסק בפי' מהר"ש סירליאו (פרק ח' דשביעית). וכן פסק הגר"א בשנות אליהו (פרק ח' משנה ו' דשביעית) שהעיקר כדעת רבינו תם. אבל התוס' שם פקפקו על זה קצת כיעו"ש. אך בהרבה מקומות סתמו כדעת רבינו תם. וראה בתוס' ביבמות (קכב.) ד"ה של עזקה, ובמנחות (פד.) ובבא מציעא (נח.). ובשיטה מקובצת (בבא מציעא קיח.) מביא שהרא"ש נמי כשיטת ר"ת, אלא דבתירוף ראשון סבירא ליה דגם רבינו תם לא אמרה אלא מדרבנן. ואין כן דעת התוס', אלא דאורייתא היא. וכן הרא"ש עצמו בשיטה מקובצת שם מסיק הכי שהוא מן התורה. ועיין בפי' מהר"ש סירליאו הנז' שכתב שגם דעת הרמב"ם כן. ובשו"ת שבט הלוי (חלק אורח חיים חלק א' סימן קעד) תמה על זה, דהא בהדיא מבואר ברמב"ם (פרק ד') דגם משומר מותר. וכן כתבו המפרשים משמו של הרמב"ם. וע"ש מה שהאריך בזה. גם המהר"י קורקוס (פרק ד' הלכה נו) כתב בדעת הרמב"ם שהפירות מותרים אך יש להם קדושת שביעית. וכן כתב בשו"ת אור לציון חלק א' (חלק יורה דעה סימן כו אות ג').

אולם דעת רש"י שם שאין הפירות נאסרו באכילה. וכן דעת הר"ש, החינוך, המאירי, הריטב"א, ועוד.

ו. פירות שביעית שנשארו במוצאי שביעית, מותר ליכנס לשדה וליטלם עד רביעה שניה, שהיא ראש חודש כסליו של שנה שמינית, ואחר כך אין ליכנס לשדה, כי לאחר זמן זה דריכת האנשים מזיקה בשדה. (ו)

ז. פירות שנה ששית הנמצאים על עצים בשנת השמיטה, אינם הפקר ואין רשות לקחתם. וכן העצים אינם הפקר, וחייבים הלוקטים להקפיד שלא יזיקו את הרכוש הנמצא בשדה. (ז)

ח. אסור לבעל השדה לאסוף את פירותיו לתוך ביתו, אלא יביא מעט כדרך שלוקחים מן ההפקר, ואם הביא יותר מזה, מותר. (ח)

בודאי הולכין כדרכן, ואין חוששין. ואין חילוק בין שביעית לשמינית כיון שעדיין יש פירות בשדהו שהן הפקר.

(ז) ספר דיני שביעית סעיף ד'.

(ח) ז"ל הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה כד): מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית, ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו. אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכ"מ, שנאמר ואכלו אביוני עמך, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן, חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר. ע"כ. ומקורו במכילתא (פ' משפטים) והשביעית תשמטנה, שלא יאמר אדם מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותם עניים, הרי אני מכניסן לתוך ביתי ומחלקן לעניים, ת"ל ושביעית וכו', מגיד שפורץ בה פרצות, אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם, פי' שגדרו שלא יפרוץ אדם פרצות בשדהו, אבל ודאי הגודר שדהו עובר הוא ומבטל מצות עשה, אף אם דעתו להפקירם אח"כ. וכתב מהר"י קורקוס, ועוד יתבאר שגם אסור ליקח מן

להתמוטטות ענף החקלאות של גידול אתרוגים בלתי מורכבים בראשית התפתחותו, ואין לך שעת הדחק גדולה מזו. ועל כל פנים כבר ביארנו לעיל שמעיקר הדין שמור ונעבד שרי באכילה, והמחמיר לעצמו בשמור ונעבד תבוא עליו ברכה.

(ו) שם במשנה, עד מתי העניים נכנסים לפרדסאות, עד שתדר רביעה שניה. ולדעת הרמב"ם (פרק ז' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יח) היינו לענין שביעית. ולדעת רבינו שמשון היינו בשאר שני שבוע, כדי ליטול לקט שכחה ופיאה. ופי' הרדב"ז, דמה שדחק אותו הוא לשון עניים. אך להרמב"ם כולו הוא עניים לענין פירות שביעית. וסיים הרדב"ז, ושני הפירושים אמת.

ומ"ש עד שתדר רביעה שניה, פירש הר"י קורקוס, שהטעם דמסתמא כבר כלו פירות שביעית. וכ"נ בפי' ר"ד ערמאה. אך החזון איש (שביעית סימן טו סק"א) פירש, דאפשר דמיירי במניח להם דרך ליכנס ליטול את הפירות, ועד רביעה שניה רשאי לילך גם דרך פרדסות, דאל"כ איך מותר לו לזרוע ולמנוע רגלם של בנ"א, משם שהרי התורה הפקירה לשדהו שיוכלו לילך, ואם יניח כלים בדרך פרדסו שאם ילכו ישברו כליו, בהכרח

פרק טו - הפסד פירות שביעית

א. פירות וכן תבואה של השנה השביעית [שלא נמכרו לגוין] יש בהם קדושה, שנאמר (ויקרא כה, יב): כי יובל היא קודש תהיה לכם. ודרשו חכמינו: מה היא קודש אף תבואתה קודש. וקדושת שביעית בפירות ותבואה של שביעית באה לידי ביטוי לכמה דברים: דרך אכילתם, מכירתם, שמירתם מהפסד, ועוד. וקדושת שביעית חלה על גידולי הארץ המיוחדים לאכילת אדם או למאכל בהמה, או המיוחדים לצורך תשמישי האדם כגון סיכת אדם או צביעה לצרכי אדם, וכן להדלקת הנר ולרפואת האדם. א)

החשוד לגדור ולשמור, אבל הפירות עצמן נראה שהם מותרין באכילה. וכן דעת רש"י (בסוכה פ' לולב וערבה, וביבמות פרקא בתרא). וכן דעת הרמב"ן. אבל בתוספות כתבו, שהפירות אסורין, ומן המשומר אי אתה בוצר, היינו

לומר שהפירות אסורין באכילה. וכבר הכריח הרמב"ן כדעת רש"י. גם בתוספות (פ' לולב הגזול) הקשו על אותה שיטה שאוסרת הפירות באכילה, ולא תירצו דבר. גם דעת רבינו [הרמב"ם] כן נראה.

קדושת שביעית על גידולי קרקע

א) הנה דין שביעית אינו כתרומות ומעשרות וערלה שהם שייכים רק בפרי מאכל אדם, אלא קדושת שביעית חלה על כל המינים שהם למאכל אדם או אפילו לשאר תשמישיו, וכן כל הראוי למאכל בהמה יש בו קדושת שביעית. וכמו שאמרו במשנה (פרק ז' דשביעית משנה א), כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם, ומאכל בהמה, וממין הצובעים, יש לו שביעית ולדמיו שביעית. וכן הוא ברמב"ם (פרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה טו, ופרק ה' הלכה יא והלכה יז). דקדושת שביעית חלה על גידולי קרקע המיוחדים לאכילת אדם או בהמה, או המיוחדים לצורך תשמיש האדם, כגון סיכה,

או צביעה לצרכי אדם, וכן להדלקה ורפואה [הראוייה לכל אדם, כמ"ש בשו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן סח]. אבל אין קדושת שביעית חלה על עצים המיוחדים להסקה, לפי שההנאה מהם באה רק לאחר שכבר כלו מן העולם, וראה בכל זה ברמב"ם שם. ומה שכתבנו שדין קדושת שביעית בפירות וכדו' נלמד ממה שנאמר בתורה, כי יובל היא וכו', כן הוא בירושלמי (פרק ד' הלכה ז). ואף שפסוק זה קאי על היובל, מכל מקום שמיטה ויובל גמרינן מהדדי. ועיין בגמרא (סוכה מ:): שלמדו דין תפיסת דמי שביעית מפסוק הנאמר ביובל.

גדר קדושת שביעית - ביוצא מן הארץ

ואף שיש קדושה בפירות שביעית, מכל מקום מותר לאוכלם בזמן הזה אף שאנו טמאי מתים, שאין זה כדין תרומות ומעשרות, אלא עיקר הקדושה הוא כדי שיהיה פירות שביעית, וכל תבואת שביעית,

הפקר לכל, כמטרת התורה בשביעית. וכמו שכתב בספר המצוות להרמב"ם (עשין קלו). וראיתי שציינו להמלבי"ם בפירושו על הספרא (פרשה א' ב, פ"ג ב) שכתב: לאיזה ענין קראה בשם קודש, וזה לא יצדד רק על

ב. אין קדושת שביעית חלה אלא על גידולין שהנאתן וביעורן שוה, כלומר שבשעה שהאדם נהנה מהם, הם כלים ומתבערים מן העולם. אבל דבר שהנאתן אחר כילוים, כמו עצים המיוחדים להסקה, וההנאה מהם באה רק לאחר שכבר וכלו מן

המועדים שנמנעים בהם מכל מלאכה ומתקדשים לעבודת ה', אבל יובל מותר בכל מלאכה, ופירשו חז"ל שהפירות דינם כקודש ע"כ.

אכילת עלי גפנים מחשש ערלה טבל ושביעית, ומחמת תולעים

לקוחותיהם. וראה בילקוט יוסף הנ"ל עמוד רל.

ומ"ש בשו"ת משה ידבר (דיני נטע רבעי סי' א) בדין "עלי גפנים" שממלאים אותם באורז ובשר ומבשלים אותם, שאע"פ ששנינו שהעלין מותרים בערלה וברבעי, מיהו לבי מהסס בעלי גפנים, שי"ל שכל זה היה בזמנם שלא היו עושים כתבשיל הזה, והעלין עצמם אין בהם טעם. אבל בזמנינו דכולי עלמא אכלי להו אפשר שיש בהם איסור ערלה. ע"ש. הנה אין זה נכון להלכה, שהרי עיקר הטעם שהעלים פטורים מדין ערלה, הוא כמו שאמרו בספרא, דכתיב וערלתם ערלתו את פריו, יצאו העלים שאינם פריו. וכ"כ רבינו שמשון והרע"ב. וכ"כ כיו"ב הרמב"ם (פ"ה מהל' נזירות ה"ב), שהעלין מותרים לנזיר מפני שאינן פרי. א"כ אף אם ממלאים אותם בבשר ואורז מהיכן יבא על העלין חלות שם "פרי". והרי אף לענין מעשר כתיב וכל מעשר הארץ "מפרי" העץ, וכל שאינו פרי פטור ממעשר. וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תרומות ה"ד), שקפריסין של צלף פטורים מן התרו"מ "מפני שאינם פרי". ומטעם זה פטר הרדב"ז (ח"א סי' תקסג) את קני הסוכר ממעשרות, משום שאינם נחשבים לפרי, כמ"ש הרמב"ם בהל' ברכות (פ"ח ה"ה). וכמבואר בילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' (עמוד רלד), ובילקוט יוסף על הלכות ערלה (מצוות התלויות בארץ כרך ב' פרק ה' הערה כד), ובחזו"ע על הלכות תרו"מ.

ועלי קנים ועלי גפנים שגבבן [שכינסן לאוצרין] לחובה [לשון מחבוא] על פני השדה, אם ליקטן לאכילה יש בהן משום קדושת שביעית. (סוכה מ.). מיהו עלי גפנים שמצויים בזמנינו, שממלאים אותם באורז ובשר, אף שאין בהם חשש של ערלה ורבעי (משנה פ"ק דערלה מ"ז) וכן פטורים מתרומות ומעשרות, מכל מקום, בגלל שמצויים בהם תולעים דקים הרבה מאד עד שלא ניתן לאכול מהם אפילו על ידי בדיקה, כמ"ש בזבחי צדק (סי' פד אות צט), אין להשתמש בהם כלל, אלא בעלי גפנים שיש להם הכשר מבית דין מוסמך, שמעידים בגדלם שאין בהם תולעים כלל. כמ"ש בילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' סימן פד, עמוד רכח, וכ"ה גם בחזו"ע על הלכות תרו"מ.

ואמנם יש כיום עלי גפנים שמגיעים בכשרויות מהודרות מטורקיה, ואפשר לאוכלם בלי בדיקה, ושם מכניסים כמות גדולה של עלי הגפן לחביות עם מי מלח, ושוהים שם כמה חודשים, ואח"כ כשמגיעים לארץ ישראל מפרקים מה שבחביות, ופורסים את העלים בתוך מים, כדי להוריד את החרקים שנשארו על העלים, ואח"כ משתמשים בזרם מים חזק, ושוטפים עלה עלה משני צדדיו, ואח"כ בא משגיח בן תורה ויר"ש, ובודק היטב, כנגד האור, כל עלה בנפרד משני צדדיו, ורק אח"כ מעבירים את עלי הגפן למפעלים לשימוש

העולם ונשרפו ונעשו גחלים, אין בהם קדושת שביעית. וכן אין קדושת שביעית חלה אלא בדברים שהנאה שלהם שוה בכל אדם. ב)

ג. כמהין ופטריות של השנה השביעית, אף על פי שהם ראויים למאכל אדם, אפילו הכי אין בהם קדושת שביעית. ג)

ב) על פי המבואר בגמרא סוכה (מ.) ולמדו זאת מהפסוק, לכם יהיה לאכלה, לכם דומיא

שתהיה הנאתו שוה בכל אדם

דלאכלה, מי שהנאתו וביעורו שווה. וראה ברמב"ם (פ"ה מהל' שמיטה ה"י) ובכס"מ שם. שביעית, ואין עושין מהם מלוגמא, שנאמר: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה. ובכסף משנה שם הקשה, שהרי בסוכה אמרינן שממעטין משרה וכביסה מלכם דומיא דלאכלה, שהנאתו וביעורו שווה, יצאו משרה וכביסה שאין הנאתן וביעורן שווה, ואם כן היאך כתב הרמב"ם שמכבסין בהם. ותירץ, שלא אמרו כן אלא בפירות דשייך לאכלה, אבל מיני כביסות דלא שייך בהם לאכלה שפיר מתרבו מלכם, אף על פי שהנאתם וביעורם אינו שווה. ע"כ.

נמצא שלדעת הכסף משנה, מה שהצריכו שתהיה הנאתו וביעורו שווה לגבי קדושת שביעית, אינו אלא במידי באכילה, אבל בדברים שאינם ראויים לאכילה, יש להם קדושת שביעית אפילו שאין הנאתו וביעורו שווה. ועיין בקובץ תנובות שדה (גליון 30 עמוד 27), מה שהאריך בטוב טעם בביאור דברי הכסף משנה, וישוב דבריו מקושיות האחרונים. ושם העלה, דתנאי זה נאמר בעיקר בעצים שאין שימושם מוגדר כתועלת לאדם, אך שאר מיני צמחים המשמשים לתועלת כגון מאכל, סיכה, צביעה, כיבוס, ועוד, לעולם הם קדושים בקדושת שביעית, אף שפעמים אין הנאתם וביעורם שווה. עש"ב.

קדושת שביעית בכמהין ופטריות

עיקר אין לו שביעית. וע"ש בפירוש רש"י. ופירש שם המאירי, יש לו עיקר הפרי גדל

ומה שכתבנו שצריך שתהיה הנאתו שווה בכל אדם, הנה בגמרא שם הקשו לדעת רבי יוסי שמתיר לכבס בפירות שביעית, מהפסוק לכם יהיה לאכלה, ומשמע ולא לדבר אחר. ועל זה ענו, ההוא מיבעי ליה לאכלה ולא למלוגמא [רפואה]. והקשו, מה ראית לרבות את הכביסה ולהוציא את המלוגמא, ותירצו, מרבה אני את הכביסה ששוה בכל אדם ומוציא את המלוגמא שאינה שווה בכל אדם. ופירש רש"י שם, שלדעת חכמים אין קדושת שביעית נוהגת אלא במה שהנאתו וביעורו שווה, ולכן בעצים אין קדושת שביעית, ולרבי יוסי קדושת שביעית נוהגת בכל דבר שהנאתו שווה בכל אדם, ואפילו שאין הנאתו וביעורו שווה, ולכן נוהגת קדושת שביעית בעצים להסקה. ע"ש. וקיימא לן הלכה כחכמים, ולכאורה הילפותא דלכם יהיה לאכלה ולא לרפואה, אינו אלא לר' יוסי, אבל למאי דקיימא לן כחכמים ליכא לילפותא זו. אלא דמאחר ובעינן שתהיה הנאתו שווה בכל אדם, ממילא דבר שהוא לרפואה שאינו שווה בכל אדם, ליכא קדושת שביעית.

וז"ל הרמב"ם (פרק ה הלכה פ): מיני כבסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן, ומכבסין בהן, שנאמר והיתה שבת הארץ לכם, לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות

ג) במשנה (עבודה זרה יד.) שנינו: זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית, וכל שאין לו

(פרק ח' מהלכות ברכות הלכה ח) והטור והשלחן ערוך (סימן רד סעיף א'). וראה עוד בילקוט יוסף חלק ג' (הלכות ברכות עמוד תכח). ע"ש.

ולענין דיעבד אם בירך על כמהין ופטירות בורא פרי האדמה, דעת הרב ערוך השלחן (סי' רד סק"ה) דבדיעבד יצא. וכן דעת הרב כף החיים. וכן דעת הרב שמח נפש (דף לט) שבדיעבד יצא.

אך הרב שבט הלוי (ח"י סי' מב אות ג) כתב, שאפילו בדיעבד לא יצא. וכן דעת הרב פתח הדביר, והרב בית עובד. וכן העלה בחזון עובדיה (ט"ו בשבט, הל' ברכות עמוד קנה), שהעיקר שאם בירך עליהם בפה"א לא יצא. ובילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תכח כתבנו, שבדיעבד יצא ידי חובה, וחששו לדעת הרב ערוך השלחן, כף החיים, והרב שמח נפש. וכן משמע מפשטות הדברים בשו"ת יחזקאל דעת חלק ו' סימן יב. וכ"ה בשו"ת יביע אומר חלק ח' (סי' כג אות כב).

ואלם בחזון עובדיה שם (הערה ב) כתב, דלא יצא, וצריך לחזור ולברך שהכל נהיה בדברו, ומשנה אחרונה עיקר. שהרי אפילו במקום שבקר וצאן חשיבי פרי מפרי וגידולי קרקע, כגון במעשר שני, כמהין ופטירות לא חשיבי פרי מפרי וגידולי קרקע. וכמו שפסק הרמב"ם (הל' מעשר שני פ"ז ה"ד) וז"ל: לפיכך אין לוקחים מכסף מעשר שני כמהין ופטירות לפי שאין גידוליהם מן הארץ. וכ"כ המאירי (עירובין כז: עמוד קיג), שאין לוקחים מכסף מעשר כמהין ופטירות, דלא הוו פרי מפרי, שאין להם זרע לצאת זו מזו. ע"ש. וכ"כ עוד המאירי בב"ק (נד:). וכ"כ הריטב"א עירובין שם, דבעינן פרי מפרי וגידולי קרקע, למעוטי כמהין ופטירות דלאו פרי מפרי

מהשורש, אין לו עיקר שאין להם שורש כגון כמהין ופטירות. ע"כ. והנה כמהין ופטירות בדרך כלל אינם נזרעים ביד אדם, אלא גדלים מאליהם, ולכאורה כיום שהכמהין והפטירות נזרעים בידי אדם, אם כן יש להחמיר בהם לנהוג בהם קדושת שביעית. אולם לפי הטעם המבואר במאירי גם היכא שהכמהין נזרעים לכתחלה ביד אדם, ולא גדלו מאליהם, גם כן אין בהם קדושת שביעית, דסוף סוף אין להם שורשים שמתפשטים בארץ. וכן פסק הגרצ"פ פראנק זצ"ל בספר כרם ציון (הלכות פסוקות פ"ג הערה יב), שאין דין קדושת שביעית בכמהין ופטירות. וזה דלא כמו שכתב שם הרב קוק להחמיר בזה. ע"ש.

גם בספר דרך אמונה (הלכות שמיטה ויובל פרק ד' ס"ק יז) כתב, שאין בכמהין ופטירות איסור ספיחין. ובביאור הלכה (שם סעיף ג') כתב שמסתבר שכמו שפטורין ממעשר מפני שאין גידוליהן מן הארץ הכי נמי אין שייך בו קדושת שביעית. ע"ש. ואמנם בספר חוט השני כתב, שאין זה ברור דמה שכתבו להתיר התכוונו על הכמהין והפטירות שבזמנינו, ויתכן שזה סוג אחר, ואין הכי נמי שייך בהם קדושת שביעית. ע"ש. גם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן צט), כתב, שיש לברר הגידול בזמנינו אם אינם גדלים מן הארץ. וכן כתב בספר ברית עולם. ולהמבואר אחר שהמאירי כתב להקל בזה, וטעמא דמילתא שאין להם שורשים, מה לנו לחוש שמא מין אחר הוא, ולכן יש לילך להקל בזה.

והנה מצינו כיוצא בזה לענין ברכה, שמברכים על כמהין ופטירות שהכל, ולא חשיבי כגידולי ארץ לגמרי, כמבואר בגמרא (ברכות מ:), שמברכים על כמהין ופטירות ברכת שהכל. דמירבא רבו בארעא מינק לא ינקי. וכן פסקו הרמב"ם

נינהו. ע"ש. וכן פירש רש"י (ב"ק סג.). [אלא שלא מיעטו כמהין ופטירות משום גידולי הארץ אלא משום פרי מפרי. ודו"ק]. (איברא דבירושלמי פ"ק דמעשר שני פלוגתא היא בין ר' ישמעאל ור' עקיבא. ע"ש).

וע"ש בחזון עובדיה שהביא דברי הרב שמח נפש (ערך כמהין ופטירות), שהביא דברי הפתח הדביר הנ"ל, וכתב להעיר ע"ז ממ"ש הרמ"א ביו"ד (סימן פד ס"ו) שתולעים הנמצאים בכמהין ופטירות אסורים משום שרץ השורץ על הארץ כשאר פירות, ולא אמרינן דלא חשיבי כמחובר לקרקע הואיל ואין מברכים עליהם בפה"א, וא"כ י"ל שעכ"פ בדיעבד אם בירך עליהם בפה"א, יצא ע"כ. והעיר על דבריו, שלא ראה דברי הפרי חדש ביו"ד (סי' פד ס"ק יט) שכבר עמד על זה, וכתב ליישב, וסיים בסו"ד: "לפיכך הדבר פשוט שאע"פ שכתב הרמב"ם שכמהין ופטירות אינן נקחים בכסף מעשר, דלאו גידולי הארץ הם, מ"מ לענין איסור תולעים כ"ע מודו שהתולעים אסורים, כדין תולעים הגדלים בפירות במחובר. ע"ש. (וע' בשו"ת כתב סופר (חיו"ד סימן מח). ודו"ק.) וע' בערוך השלחן (הנ"ל) שכתב, בדדיעבד אם בירך על כמהין ופטירות בפה"א יצא, כיון שיניקתם מן הארץ. [לכאורה צ"ל שגדלים מן הארץ, וכדאמרינן בברכות (מ): מירבא רבו בארעא מינק לא ינקי, וכן הוא ברמב"ם (פ"ט מהל' נדרים הי"א). ע"ש]. אך שו"ר בשו"ת שבט הלוי חלק י (הנ"ל) שהביא דברי הערוך השלחן. וכתב עליו, ובמחכ"ת שגה בזה שבברכות (מ): מבואר דמינק לא ינקי מארעא, ואם כן אינם מפרי האדמה, ומדין נדרים אין ללמוד על ברכה בדיעבד, דבנדרים אזלינן בתר לשון בני אדם וכוונת הנודר. משא"כ לענין תיקון הברכה שחז"ל הוציאו כמהין ופטירות מברכת בפה"א, ומנ"ל לחדש דמהני בדיעבד. ע"כ. ותנא דמסייע ליה הוא הפתח הדביר הנ"ל. וכן

עיקר. ואע"פ שראיתי הלום להגאון מהר"ח מטשרנוביץ בספר ארץ החיים על מסכת ברכות (עמוד קלז:): שכתב גם כן שאם בדיעבד בירך על הכמהין ופטירות בפה"א יצא, הואיל וגדלים מן הארץ. וע"ע בשו"ת שרגא המאיר ח"ד (סי' קיא אות ג). ע"ש. אך אינו מחזור לדינא, ויש לפסוק שלא יצא. [ולמרות משי"כ בשו"ת יביע אומר חלק ח (סי' כג אות כב), ובשו"ת יחיה דעת ח"ו (סי' יב עמוד עט בהערה), העיקר להלכה שאם בירך על כמהין ופטירות בפה"א לא יצא. ודלא כהכף החיים. ודע שכל מה שכתב המים חיים משאש ח"א (סי' יז) בפירוש כמהין, אינו נכון. ודו"ק].

וכתב בשו"ת שבט הלוי חלק ח (סי' רמח), שאף בזמנינו שמגדלים פטריות כשאר ירקות, ברכתן שהכל, דזיל בתר טעמא, דאמרינן (ברכות מ:): מירבא רבו בארעא מינק לא ינקי, ודבר זה לא נשתנה אף בזמן הזה, שעיקר יניקתם מן האויר, שהרי בעפר מועט הם גדלים, כמ"ש במאירי שם. וכן פטורים מתרומות ומעשרות. ע"ש.

וגם לענין מעשרות מצינו בירושלמי (מעשרות פרק א' הלכה א') כמהין ופטירות פטורים ממעשרות, אמר רבי יוחנן כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא נזרע ומצמיח, יצאו כמהין ופטירות שאינן נזרעות ומצמיחות. וכן הוא בפ"י הרדב"ז (פ"ב ה"א). ובברכות (מ): הנודר מפירות הארץ, מותר בכמהין ופטירות, מ"ט משום דמירבא רבו בארעא מינק לא ינקי מארעא. וכן פסק בש"ע (יו"ד סי' ריז סעיף כג). וע' במשנת יעקב (הל' מעשר, דף ה ע"ב). וכן לגבי מעשר שני כתב הרמב"ם (פרק ז' מהלכות מעשר שני הלכה ג-ד) שפטורים ממעשר שני. וראה בשו"ת באר שבע (סימן ג') שהאריך בענין כמהין ופטירות לכמה מילי.

ד. אין קדושת שביעית נוהגת בערלה, שמאחר ופירות אלה אסורים באכילה, לא קרינן בהו לכם יהיה לאכלה ולא להפסד. וכל הפירות של ערלה שגדלו וחנטו בשביעית, אין צריך לשמור בהם קדושת שביעית. (ו)

קדושת שביעית בפירות ערלה

לאכלה, ולא להפסד, הואיל וגרמא הוא, ואינו מפסידן ביד, כדמוכח בירושלמי (פ"ז ה"ג) הדין קניבתא דירקא מסקין לה לאיגרא והיא יבשה מגרמה. [פי', שמעלה לגג קניבת ירק הראויה לאכילת אדם, ואף שמתייבשת ונפסדת, הואיל שאין זה רק גרמא]. והביא לזה עוד כמה ראיות. ועוד טעם, הואיל ומתחלתן אין עלים אלה עומדים לאכילה, אלא נוטעין אותם לצורך תולעי המשי, וממילא לא קרינן ביה לאכלה ולא להפסד. והיינו דאינו אוכל, וא"כ לא שייך בו דין הפסד. ע"ש. וה"ה בנ"ד שכיון שאינו עומד לאכילה, שאסור בהנאה, לא שייך בהם דין דלאכלה ולא להפסד, דעץ מאכל קאמר רחמנא.

ואם חייבים להביא ביכורים מפירות שביעית, ראה בשו"ת מהרש"ם ח"ו (סי' קכו ד"ה ובוזה), ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קכד), ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ו (סי' ל').

אי איכא איסור הפסד פירות שביעית בגרמא

אותם לגג מעלי להו טפי. אבל לעולם כל גרמא של הפסד אסור בשביעית.

וע"ש במהרי"ט שהביא עוד ראייה לדבריו מהירושלמי (פ"ט ה"א) שאמרו שם: אין מחייבים אותו לשרש הקורנס בשביעית, אבל משקף בעלין [מכה וכורת העלין שלהן]. ואם צמחו במוצאי שביעית מותר. ומקשינן ולא נמצא מאבד אוכלי בהמה, ומשנינן מאליהן הם אבודים. ע"כ. והיינו, שכיון שמתייבשים מאליהן, ומה שמכה וכורת את העלין זה רק גרמא, ובגרמא אין דין הפסד בפירות שביעית.

ד) דכיון שפירות ערלה אין להם שום שימוש לבני אדם, ואסורים הם בהנאה, אין בהם קדושת שביעית, דלכם יהיה לאכלה, במידי דראוי לאכילה וכדומה. אבל לא בדבר שאינו ראוי לכלום. שאין דין קדושת שביעית אלא על מין הראוי למאכל אדם או בהמה, או לשימוש מסויים, אבל פירות ערלה הרי אסורים גם בהנאה, וממילא אין בהם קדושת שביעית. וכן פסק בשו"ת משנה הלכות חלק ג' (סימן יא) ודייק כן מדברי הרמב"ם, שאין שביעית נוהגת בערלה. כיעו"ש.

וכבר כתב כן הגרש"ז אויערבאך במעדני ארץ (שביעית סי' ג אות ח), ושכ"כ בס' בית רידב"ז (סימן א ס"ק יא). וכ"כ בספר שביעית השדה (פ"ט ס"ג, וס"ז), ושכ"כ בס' בצאת השנה (עמ' נג). ע"ש. וכיו"ב כתב מהרי"ט (ח"א סימן פג) גבי האכלת תולעי משי בעלי תות שדה בשנה השביעית, שאין בזה משום לכם יהיה

ומילתא אגב אורחא, במה שכתב המהרי"ט דליכא איסור הפסד פירות שביעית

בגרמא, הנה מדברי החזו"א (סימן יד סק"י ד"ה ולמדנו) יש לדחות הראייה מהירושלמי הנז', שכתב, דהא דמסקו לאגרא, לא מיקרי מפסיד בידים, דאם לא יבשו, ירקבו והיבוש מעלה להו. ומכל מקום שמעינן שאין חיוב לאוכלן או לבקש להם אוכלים. ואין בהן מצוה כלל באכילתן, ורק יש איסור הפסד. ואין איסור להניחן שירקבו מעצמן. ע"ש. והיינו, דמאי דשרינן להעלות קניבת ירק לגג, אינו משום דהוי גרמא, אלא משום דאדרבה ע"י שמעלה

ה. פשתן וכותנה [סיבים] שגדלו בשביעית, והם עומדים בעיקר לשימוש בתעשיית הבגדים, יש אומרים שאינם קדושים בקדושת שביעית, אף אם במעט משתמשים לשימוש אחר. ויש מחמירים בזה. ועל כל פנים בסתם אין לחוש לזה, שהרוב אינו משביעית. אולם גרעיני הכותנה העומדים למאכל בהמה, קדושים בקדושת שביעית. (ה)

להיפסד לית ביה משום מפסיד פירות שביעית.

ובשו"ת בהר צבי (או"ח ח"ב סי' קיא) כתב, שמדברי הרמב"ם (פיהמ"ש שביעית פ"ח מ"ז) משמע, שגם גרמא אסורה בהפסד פירות שביעית. וכ"מ מדברי רבנו עובדיה מברטנורא שם. וע"ש שדן בדברי המהרי"ט. אולם במנחת יצחק (ח"י סי' קיט) כתב, דגרם הפסד פירות שביעית שרי, והביא ראיה מהמהרי"ט הנ"ל, והרידב"ז (סי' ה אות א) שהתירו בכך. ובמשפטי ארץ (פכ"א ס"ט) כתב שיש מתירים גרם הפסד ויש אוסרים. וע"ש בהערה מדברי הפוסקים. וראה מה שכתבנו בזה להלן סעיף נו בהערה. ועוד בענין גרם הפסד בשביעית, ע' להלן סעיפים כא, כג, כז.

אלא שיש לעיין, דלכאור' היאך קורא לזה גרמא, שהרי כמה שמכה בידיו על העלין, הוא מפסידן, וא"כ היאך חשיב כגרמא. וכיוצא בזה מצינו במשנה שם (ספ"ד) דאסור לקוץ בשביעית אילן העושה פירות, קודם שיגיע לעונת המעשרות. ובגמ' (פסחים נב:) אמרו, דה"ט לפי שע"י קציצתו גורם להפסיד פירות שביעית בידיים. הרי דמעשה הקציצה חשיב כמעשה בידיים ולא כגרמא, וגם כאן למה המהרי"ט מחשיב קציצת העלין כגרמא. וכן העיר בס' דבר השמיטה (פ"ח מ"ב). ומה שהתירו בירושלמי בעלי קורנס אינו משום דהוי גרמא, אלא משום שעלים אלה מצויין הרבה, וכל העולם מלא מהם, ואין דרך בני אדם להקפיד עליהן, ומשום הכי שרי להשקיפן, דבלא"ה עומד להיפסד, וכל העומד

אם יש קדושת שביעית בכותנה

שחורים, שמהם זורעים כותנה חדשה, ומהם מפיקים שמן מאכל. גרגרים אלה עטופים סיבים פלומה וקליפה. הסיבים הם כמו שערות ארוכות לבנות שמהם טווים חוטים לאריגים. הפולמה היא כמו שערות קצרות המשמשות לצמר גפן רפואי, לשמיכות ולריפוד. הקליפה משמשת לתערובת למאכל בהמה וליצור חומרים שונים. זרעי הצמח כשהם עטופים סיבי תאית רכים בצורת פקעות דומות לפקעות צמר. שיח הכותנה ועליו דומים לגפן ולכן נקראים צמר גפן. הבשלת הפרי אינה חלה בעת ובעונה אחת בכל שיחי המטעים, וגם בכל שיח אין מבשילים הפירות באותו זמן. את הכותנה זורעים בניסן [אפריל] והאיסוף מתחיל בחודש

(ה) הנה הכותנה נזרעת בישראל בשטחים גדולים, והיא משמשת לתעשיית הבגדים בארץ. מסיבי כותנה טווים חוטים לייצור מבחר אריגים וחפצי הלבשה. ומתוצרת הלוואי מפיקים שמן מהגרגרים והכוספה, וכן גפת הנטחן לקמח להזנת בעלי חיים. הכותנה היא צמח רב שנתי אך הגידול הדו-שנתי נאסר בארץ על ידי השלטונות בחוק הגנת הצומח. צמח הכותנה מתפתח לשיח שמהגבעול הראשי יוצאים כמה ענפים שגדלים בהם עלים, פרח הכותנה שהוא כעין פרי בעל קליפה. בגמר בישולו נפתחת קליפתו ומתייבש, ואז נראים פלחים לבנים שהם צמר הכותנה. בהלקטים נמצאים הרבה גרעינים

מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה הואיל ואינם עצים ממש יש להם דין שביעית. [והיינו, דאין עליהם דין חומרי אוכלים, אבל מכל מקום קדושת שביעית עליהם לענין איסור סחורה]. ובמשנה ראשונה (פ"ז משביעית משנה ב' ופרק ח' משנה א') מבואר, שכל דבר שאינו לעצים חל עליו שביעית. הרי דיש קדושת שביעית אף על דבר שאינו מאכל כלל ואינו פרי חוץ מעצים. ולפי זה צריך היה לחול על הצמח של הכותנה קדושת שביעית, שהרי הסיבים שלו העיקריים עומדים לתעשיית בגדים, ומלבושים הוי הנאתם וביעורם שוה, דהרי הנאתם הוי כשלובשם, ואז הוא כלה ומתבער על ידי שימושו היומיומי, כמבואר בתוס' (ב"ק קא: ד"ה שהנאתן) לענין צבע. ולא דמי לעצים, אלא כצמחים לכביסה שיש בהם קדושת שביעית.

ועוד, דבמיני כבסים פסק הרמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה י') דקדושת שביעית חלה עליהם, ומקורו בירושלמי (פרק ז' דשביעית). וביאר בכסף משנה שם, דלא אמרו דצריך שיהיה הנאתן וביעורן שוה אלא בפירות דשייך לאכלה, אבל מיני כביסות דלא שייך בהם לאכלה שפיר מתרבי מלכם, אף על פי שהנאתן וביעורן אינה שוה. הרי דגם הנאה שאינה לאכלה חייבת בקדושת שביעית. ועוד דעדיפא דאין צריך הנאתן וביעורן שוה.

אלא שהגאון החזון איש (סימן י' אות יב) כתב, דמשמע בירושלמי שבפשתן אין קדושת שביעית, והקשה מאי שנא ממיני הצובעים. ע"ש. ובסימן יג (אות ח ד"ה ובוה), ביאר, שכל דבר שבשימושו אינו מכלה את הקיים, וכגון פשתן או כותנה, מחד פנים חדשות באו לכאן ופרח מיניה שם מאכל כיון שעשאו כלי, ומאידך אין כאן כילוי שכן החומר גלם נשאר קיים, וכיון שאינו דומיא דאכילה, הוי כעצים להסקה ולא קדשי. ואין הפשתן קדוש בקדושת שביעית, דכיון שעשאו בגד בטל ליה

אלול תשרי. אך עיקרו בתשרי חשון. ההבשלה ופתיחת ההלקטים הן תהליך הדרגתי, עוברים שבועות מפתחת ההלקט הראשון עד שכולם נפתחים, ולכן בקטיפת יד בשדה השלחין אין מחכים עד שיפתחו כולם אלא עוברים בשדה ב' ג' פעמים ואוספים הכותן שהבשיל. בקטיפת מכונה אין עצה אלא לאסוף ביחד בזמן שרובם הבשילו. הכותנה הגלמית מועברת למנפטות המפרידות בין הסיבים ובין הגרעינים, ואחר כך למכונות פילום להפריד את הסיבים הנשארים על הגרעין. ולאחר סילוק הקליפה מהגרעין מפיקים ממנו על ידי סחיטה כשלושים אחוזי שמן מאכל טוב, המשמש גם לבישול, לתעשיית מרגרינה וסבון עדין. גרעיני הכותנה והשמן הגלמי אינם ראויים כלל למאכל, בהיותם מכילים בתוכם רעל פנולי הנודע בשם גוסיפול. ריכוזו של חומר רעיל זה בהם עשוי להיות שונה מאד לפי תנאי האקלים והקרקע. על ידי מהלך כימי במתקנים מיוחדים בבתי חרושת גדולים, מפרידים את השמן מגרעיני ואת הרעל משמנו ומכשירים אותו לשמן טוב מובחר לאכילת אדם. [פירוט זה משו"ת ישועת משה חלק א'].

והנה לכאורה קדושת שביעית חלה על כל דבר שתוציא הארץ והנאתו וביעורו שוה, כדתנן (פ"ז דשביעית מ"א), ועוד כלל אמרו, כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ומתקיים בארץ, יש לו שביעית. וכן פסק הרמב"ם (פ"ז מהלכות שמיטה ויובל הלכה יד): וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו ולדמיו שביעית. ע"כ. ובהשגות הראב"ד שם מבואר, שאם אינו ממאכל אדם ולא ממאכל בהמה ולא ממין הצובעים ואינו לעצים, הרי הוא תלוי במחשבה, חשב עליו נותנים עליו חומרי אדם וחומרי בהמה וכו'. וכתב בכסף משנה שם, דזה אינו תלוי במחשבה אלא אף על פי שאינו

כיון שנשתנה והוי כתבן בכר, ולא דמי ללולבין שעשאן מטאטא. ובגד לא מיקרי ביעור דאינו דומיא דביעור של אכילה, והוי כעצים דהסקה והילכך לא קדשי. וטעם זה צריך נמי לעצים העומדים לבנין ולעשות כלים [רהיטם] ומשמע דגם אלו לא קדשי. ע"ש. וצריך לבאר מה הפרש בין ביעור דמטאטא שעשאו מלולב, שזה נקרא הנאתו וביעורו שוה, ונקרא ביעור של אכילה, לביעור של בגד פשתן שעל ידי מימשו מבערו והוי הנאתו וביעורו שוה.

וראה בכל זה באורך בשו"ת ישועת משה (ח"א סימן א). והביא ממתני' (פ"ד מ"ח) החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשתן. ומשמע שיש קדושת שביעית גם בפשתן. והיינו בפשתן שהוא מאכל אדם בשעה"ד. גם מהתוספתא (פ"ד הי"ב) אין מביאין ענבים, ולא הוצני פשתן מחו"ל לארץ ושו"ת איתן בארץ. ומשמע שיש קדושת שביעית בפשתן. והיינו במיעוד למאכל, וכפי' התו"ש ותפא"י בענין הוצני פשתן לענין חיוב במתנות עניים (פ"ו מ"ה). אולם בירושלמי (מעשרות סוף פ"ה) דמשמע שלד' רבי מנא אין בפשתן קדושת שביעית.

ועיין בקהלות יעקב על שביעית שכתב, דהיכא שכל תשמישו והנאתו אינו אלא בתר שנשתנה, אינו בקדושת שביעית. וביארו בזה ע"פ מ"ש הרשב"א והריטב"א (ר"פ השוכר את הפועלים): והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, פירש לאכלן בפני עצמן, או למכרן ולקנות מהן דברים הנאכלים שיכולים להתבער בזמן הביעור, שבאלו קדושת שביעית תופסת בהן. ע"ש. ולפ"ז משמע שכל דבר שאינו מתבער קודם זמן הביעור ע"י אכילתו דהיינו השתמשותו אינו בקדושת שביעית. ומעתה פשתן אין בו קדושת שביעית, שהרי הוא דבר

המתקיים. ועיין בתוס' (ב"ק קא: ד"ה שהנאתן, ובסוכה מ. ד"ה יצאו) שכתבו דשייך קדושת שביעית בבגד. ומוכח דסבירא ליה דגם בדבר המתקיים איכא קדושת שביעית. ע"ש. ועיין בשו"ת מנחת יצחק חלק ח' (סימן קא) שהעלה, שאין קדושת שביעית בדברים שאינם מאכל בפני עצמן, וחלק על הכסף משנה (פרק ח' הלכה י') שכתב שבדברים שאינם דברי מאכל חלה קדושת שביעית, אף שאין שימוש דומה לאכילה. ע"ש. וראה עוד במה שכתבו בזה בשו"ת ישועת משה הנ"ל, ובשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן סו), ובשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן ל'). ע"ש.

ואם יש קדושת שביעית בשמן כותנה, עיין בשו"ת ישועת משה הנז' (סימן ג') שכתב, דלמעשה חשש להתיר בזה, אך שמן כותנה מיבול ששית אף שחלק ממנו נאסף בתחלת שנת השמיטה, שאם נדון אותה כקטניות הרי פשוט להיתרא, דהרי שליש בישולו נגמר בששית, ואף אם נדמה את הכותנה לפול המצרי נמי נגמר פריו בששית, ואף אם נדונה כירקות הרי להתוס' הוי גמר הפרי כלקטיטה. וע"ש מה שכתב בזה.

ואם יש קדושת שביעית בגידולי קש, בספר הלכות שביעית כתב לדמות גידולי קש לזבל חימי, ואם בזבל חימי אסר הגאון החזון איש, כל שכן בקש. ואמנם לכאורה יש לומר דלא דמי, דזבל חימי הוי ממש עפר מהקרקע, מה שאין כן קש הוי רק גידולי קרקע. ולאחר שנרקב דמי יותר לזבל הגס, דהוי נמי מצמחים המתעכלים במעי הבהמה, מאשר לקרקע. וכן העיר הרב השואל בשו"ת אז נדברו חלק ד' (עמוד כח). וע"ש מה שכתב בזה. ויש עוד להאריך בזה, ואכמ"ל.

שמן כותנה פטור מתרומות ומעשרות

למאכל אדם, והם פטורים מתרומות ומעשרות, הוא הדין לשמן היוצא מהם (שמן

ובשו"ת מנחת שלמה (תנינא סי' קיד אות ג) כתב, שכיון שגרעיני הכותנה אינם ראויים

ו. דברים שדרכם לצבוע בהם, אף על פי שהם מאכלי אדם מותר לצבוע בהם לצורך האדם, אבל אין צובעים לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה, כיון שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה, ונמצא מפקיע קדושתם. (ו)

בשׁוׁת מהר״ט (ח״ב חיו״ד סי׳ לד) שיש לחלק בין שביעית לערלה דשאני שביעית שנוהגת אפילו בדבר שאינו פרי בין שהוא מאכל אדם בין שהוא מאכל בהמה, אבל גבי ערלה כתיב ביה ערלתו את פרו, תליא רחמנא במה שהוא פרי.

ובברכות (לח.) אהא דתנן דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות (סופי ענבים שאינם מתבשלים עולמית ועושים מהן חומץ. רש״י), ושאר מי פירות של תרומה, ר' אליעזר מחייב קרן וחומש, ור' יהושע פוטר, (דס"ל דזיעה בעלמא הם, ואין שם תרומה חל עליהם. רש״י). וכתב ע"ז הרשב"א בחידושו, וקשה לי, שהרי חומץ ספוניות לא ניתן אלא למשקה ואין דרכו להאכל ורק היוצא ממנו דרכו להיאכל, ובודאי שנשתנה לעילויא. וי"ל שמכיון שענבים אלו רעים ואינם מתבשלים לעולם, והם גרועים מאד, ואינם ראויים למאכל, גם היוצא מהם, הוא גרוע כל כך שאינו ראוי להקרא משקה אלא זיעה בעלמא. ע"כ. וה"נ י"ל בדין שמן כותנה. וכיו"ב כתב בהגהות חשק שלמה (שבת כג.), דשמן קיק דאיכא מ"ד שהוא משחא דקאזא, או קיקיון דיונה, כיון שאינו מאכל אדם, ולא ראוי אלא להדלקה, אינו נוהג בו דין תרומות ומעשרות כלל. ע"ש. וה"ה לשמן כותנה. [דין שמן כותנה, מחזון עובדיה על הלכות תרומות ומעשרות].

אין צובעים לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה

מה אם אוכלי אדם שאין עושין מהם מלוגמא לאדם, עושין מהם צבעין לאדם, אוכלי בהמה שעושין מהם מלוגמא לאדם, לא כ"ש שעושין מהם צבעין לאדם. והתם איבעיא מהו לעשות

כותנה, שהוא שמן של גרעיני צמר גפן) שפטור מתרו"מ. ולא דמי לקטף היוצא מן האילן שנוהג בו דין שביעית, דשאני התם שהוא נוטף מאליו, אבל שמן זה שיוצא רק לאחר כתישת גרעיני הכותנה במכתש ובמכבש בכה"ג פטור הוא מתרו"מ. ע"ש. אמנם בלא"ה אין לדמות שביעית לתרו"מ, שהשביעית נוהגת אפי' בדבר שאינו פרי ואינו מאכל אדם, משא"כ לגבי תרומות ומעשרות דכתיב פרי. וכן השיב על דבריו בחזו"ע על הל' תרו"מ.

ובספר שערי יצחק פלקסר (סי' א עמוד יט) הביא מכתב מהגר"י קנייבסקי שהעלה לחייב תרו"מ בשמן כותנה, מפני שהשמן הוא קטפו של הכותנה, וקי"ל קטפו היינו פרי. מ"מ העיקר להלכה כמ"ש בשערי יצחק (בבירורי הלכה סי' א, עמוד יח) להקל שלא להפריש תרו"מ משמן כותנה. והסכים עמו להלכה בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו בהשמטות סי' ו אות ו), והסתמך בין השאר על דברי התיו"ט (פ"ק דערלה משנה ז) בשם הר"ש, שאפי' המחמיר בקטף לענין שביעית, מודה הוא להקל בערלה משום דכתיב ערלתו את "פריו" דבענין שיהיה פרי, אבל שביעית נוהגת אפילו במאכל בהמה ולכן אין השרף בטל לגבי העץ ע"ש. וכן הדין לענין תרו"מ דבענין שיהיה פרי. וכמ"ש הרמב"ם (תרומות פ"ב ה"ד). וכ"כ

(ו) רמב"ם (פרק ה הלכה ט). והנה בתורה נאמר, לכם יהיה לאכלה, ולמדו מתיבת לכם, והיינו לכל צרכיכם. ואיבעיא לן בירושלמי אוכלי בהמה מהו לעשות מהם צבעונין לאדם,

ז. כל דין של קדושת שביעית הם בפירות של ישראל שגדלו בקרקע של ישראל בארץ ישראל. אבל קרקעות של גויים שבארץ ישראל אין בהם קדושת שביעית. והדין כן גם בקרקעות של ישראל שנמכרו לגוי על ידי הרבנות הראשית ב"היתר המכירה", לקראת שנת השמיטה, שאין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, בין לסחורה בין לביעור, בין להוציאם לחוץ לארץ, שהרי הופקעו מקדושת שביעית כדין פירות של גויים ממש. ובית דינו של מרן הבית יוסף עשה חרם למי שמחמיר ושומר קדושת שביעית בקרקעות של גויים. [וחייבים בתרומות ומעשרות אם המירווח היה על ידי ישראל]. אבל פירות וירקות של אוצר בית דין יש בהם קדושת שביעית. ז)

שביעית חלה על צבעי בהמה, היינו לומר שכשלמדו מפי השמועה שפירות שביעית ניתנו לצביעה, היינו לצביעת אדם שצביעתו חל עליה קדושת שביעית, ולפיכך מותר, אבל על צביעת בהמה אינה חלה, לפיכך אסור לצבוע בהם לבהמה. [כסף משנה].

אוכלי בהמה צבעין לבהמה, דומיא דאוכלי אדם דעושין מהם צבעין לאדם, אמר רבי יוסי מפני מה אוכלי אדם עושין מהם צבעין לאדם, שכן צבעי האדם יש להם קדושה, נעשה מאוכלי בהמה צבעין לבהמה וצבעין לבהמה אין בהם קדושה. ע"ש. ומ"ש שאין קדושת

שלא לנהוג קדושת שביעית בפירות מקרקע שנמכרה לגוי

וקיים כתב ידו של מרן ז"ל, תלמידו הרב המוסמך מהר"ם גלאנטי. ע"ש.

ובשו"ת מהרשד"ם (חיו"ד סי' קצב בד"ה ולענין שנת השמיטה), מבואר, שחכמי צפת ת"ו נידו והחרימו לשומרי שביעית. נמצא שלא רק על הפרשת תרומות ומעשרות גזרו בגזרת נידוי, אלא גם על שומרי שביעית [בפירות של גויים].

ומרן החיד"א בברכי יוסף (סי' שלא סק"י) האריך לדחות דברי האומרים שמרן ז"ל חזר בו בסוף ימיו, וכתב, שלכן הוצרך מהר"ם גלאנטי להעיד על כתב ידו של מרן בשנת של"ד, שהיתה השמיטה האחרונה לימי חייו, ללמדנו דעד זיבולא בתרייתא הנה זה עומד מרן בסברתו. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבני ירושלים לעשר. ואחר שהביא ד' הרדב"ז הנ"ל סיים החיד"א, ומעתה תנוח דעתינו לסמוך על שני המאורות

(ז) הנה לענין קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי, נודע שדעת מרן שאין בהם קדושת שביעית, וכמבואר בשו"ת אבקת רוכל (סימן כה) שאין שביעית נוהגת בפירות עכו"ם. ע"ש. וכן פסק הרדב"ז בחלק ה' (סימן ב' אלפים רכא) שאין דין שביעית נוהגת בפירות של גויים בין להקל בין להחמיר [לענין תרומות ומעשרות]. ע"ש. והנה מרן בתשובת אבקת רוכל סיים בזה"ל: אמר יוסף קארו, אחר שכ' ה"ר משה מטראני [המבי"ט] אגרת זאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו בשמיטה שעברה, ומיחו בידו. ובשמיטה זו שהיא שנת של"ד הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר [צפת] ועיינו בדברו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, והכריזו בבתי כנסיות בגזירת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות גוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים. ע"כ.

ויתר על כן מצינו להרמ"א בהג"ה והלבוש והפרישה ומהריק"ש רוח אחד לארבעתן כסברת מרן ז"ל. וכן פסק מהר"ם בן חביב בתשובת כת"י, שאנו סומכים על סברת מרן בין לענין ביעור בין לענין סחורה בפירות שביעית. עכת"ד החיד"א.

תשובה לדברי החזון איש - בענין קדושת שביעית בפירות נכרים

מהרשד"ם, וה"ד הציץ הקודש, וכתב, ומה מאד יש להצטער על הדברים, שהרי לא הוזכר בדברי מהרשד"ם דין פירות עכו"ם בשביעית, ולפנ"כ מיירי לענין להחמיר לנהוג ב' שנים שביעית, והעלה שא"צ להחמיר, וע"ז כ' ולענין מה שנידו חכמי צפת לשומרי שביעית, כלומר שנה השמינית וכו'. ע"כ.

גם בארץ חיים (סי' שלא דק"ז רע"א) סתהון הבין כד' החזון איש בדברי מהרשד"ם. ע"ש. וע"ש שבאמת שלא שמענו זאת משום פוסק שנידו למי שמחמיר לנהוג שביעית בשמינית. (וע' בשל"ה שער האותיות דנ"ב סע"ג). ופשט הלשון מורה כדברי הציץ הקודש, שהוא דיבור חדש, ואינו המשך למ"ש מקודם בענין הספק של שנת השמיטה. וכן האריך בזה בספר אז נדברו (ח"ד עמוד קנג).

וע' מה שהאריך הגר"י פישר בספר אבן ישראל (פי"ג מהלכות מאכלות אסורות. ח"ב), על דברי החזון איש לדחותם ולהשיג עליהם בכל מה שכתב בזה.

ועיין בכסף משנה (פ"א מהל' תרו"מ סוף הלכה יא) שכתב, שחכם אחד חשב להתחסד בעשותו היפך המנהג ומפתה אחרים לנהוג כן. ונראה פשוט בעיני שראוי למנעם מזה משום לא תתגודדו. ועוד שמכיון שבכל אלו המקומות נהגו כד' הרמב"ם לפטור מתרומות ומעשרות, הרי הוא נוגע בכבוד הראשונים שנהגו כן, והרי אף הריב"א לא מלאו לבו לסמוך על סברתו נגד המנהג, ועוד שדבר זה

הגדולים מרן והרדב"ז. ועוד שכ' מרן בתשובה, שמעולם לא נשמע שום אדם בשום עיר מארץ ישראל שנהג דין ביעור בפירות שביעית של גויים. נמצא דהכי נהוג בעיה"ק ציון קרית מועדינו מאז ומקדם שנות דור ודור, מזמן מהרלנ"ח וקודם לו פשט המנהג כן.

גם בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק יורה דעה סימן כט) כתב, שהמנהג כסברת מרן. וכן כתב בשו"ת דברי מרדכי גלאנטי (סימן ט), ושגם בימי המבי"ט לא נהגו כדבריו, וכמבואר כל זה באורך וברוחב בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט אות ו').

ומעתה כיון שכל ארץ ישראל היא אתריה דמרן ז"ל, כן יש לנהוג. ואמנם חדשים מקרוב באו לנהוג להחמיר כד' המבי"ט לשמור על קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי, על פי הוראת פאר הדור הגאון החזון איש זצ"ל שהכריע כן. אך יש להסתפק אם לא יצא שכרם בהפסדם, כי מי לא יחוש לגזרת חרם ונידוי שהחרימו מרן ז"ל וכל הקדושים שעמו להנוהגים דיני שביעית בפירות של גויים. ומכל שכן באתריה דמרן ז"ל שבודאי היא חומרא המביאה לידי קולא, וכנראה, המחמירים בזה סברו שלא החרימו חכמי צפת אלא להנוהגים לפוטרם מדיני תרומות ומעשרות [שהיא קולא גמורה], אבל להחמיר לנהוג בהם דיני שביעית לא החרימו, שהרי המחמיר תבא עליו ברכה. וסברו שלא החרימו חכמי צפת אלא להנוהגים לפוטרם מדיני תרומות ומעשרות. אולם לשון המהרשד"ם שם "שהחרימו לשומרי שביעית" נראה שמבואר להדיא לא כן, ולפ"ז איבעי לן למיחש טובא לדבריהם, ובפרט לדידן שקבלנו הוראות מרן.

ובשו"ת יבי"א ח"י (חיו"ד סי' מב) הביא דברי החזו"א (שביעית סי' כ) בהבנת ד'

רוכל שנשארו בכת"י בעצם טהרתן ולא חלו
בם ידיו, כי פיו המדבר אלינו בלשון הקודש,
אבל בר מן דין הנה הרב בעל ספר החרדים
אזיל ומסתמך ע"ד מרן בשלחן ערוך (סימן שלא
סעיף יט) שכתב, שנת השמיטה כולה הפקר
ואין בה תרומות ומעשרות כלל, ולא חילק בין
פירות עכ"ר לפירות ישראל, והרי שם באותו
סעיף כתב מרן, ששנת השמיטה האמיתית
היתה בשנת שי"ג, ומבואר שכתב דברים אלו
בין שמיטת השי"ג, לשמיטת השי"ך, וידוע כי
מרן סיים לחבר את השלחן ערוך אורח חיים
בחודש אלול בשנת חשב"ה לטובה [שט"ו],
ואחריו חיבר שלחן ערוך יורה דעה, וסיימו
בתמוז שט"ז, כמו שכתב בקובץ רבי יוסף
קארו (עמוד צ'). והגאון רבי שלמה אלפאסי
במשחא דרבותא חלק ב' (אורח חיים סימן תקנו
ס"ז) נתן סימן אורח חיים למעלה למשכיל.
ונדפסו ד' חלקי שלחן ערוך לראשונה
בויניציא שכ"ה. ואם כן לדברי החזון איש
נצטרך לומר שחזר בו מרן מסברתו כמה
פעמים, לפני שחיבר שלחן ערוך סבר שאין
קדושת שביעית בפירות נכרים, ובשלחן ערוך
שחיברו אחר שנת השי"ג חזר בו להחמיר,
ושוב בשמיטת שכ"ז חזר בו וחלק על
המבי"ט כמו שכתב באבקת רוכל. ובשנת
של"ד האחרונה לחיי שוב חזר בו. אתמהא.
והעיקר כדברי החיד"א בברכי יוסף שלא חזר
בו מרן השלחן ערוך כלל. ע"ש.

דעת המהרשד"ם בענין ה"חרם" שלא להחמיר בפירות שנמכרו לגוי

ילקוט יוסף להרב יצחק יוסף קבע במסמרות
כביכול על פי שו"ת מהרשד"ם, שבית דינו
של מרן הבית יוסף עשו חרם למי שמחמיר
ושומר קדושת שביעית בפירות נכרים, ועל פי
זה הוליד שם כמה וכמה הלכות במוחלט, כל
זה הוא סילוף, שהמהרשד"ם לא דיבר מזה,
והיא טעות ישנה שעליה כתב החזון איש (סימן
כ), וכל זה פשוט ומפורש בספר ארץ חיים
למהר"ח סתהון (יו"ד סימן שלא). והנה נוכחנו

הוא דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו.
לכן יש לגזור עליהם שלא ינהגו כן. ואם
יסרבו יכופו אותם, כההיא דשמואל דא"ל
אכול משחא ואי לא כתבינא עלך זקן ממרא.
ושוב נתקבצו כל חכמי העיר וגזרו בגזרת
נח"ש, שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם
פירות הלקוחים מעכו"ם, אלא כמו שנהגו עד
עתה כדברי רבינו. עכת"ד. וכל זה שייך גם
בנידון דידן. וכמבואר כל זה בשו"ת יביע
אומר ח"ג (חיו"ד סי' יט אות ו). ועיין עוד
בשו"ת משנת יוסף ח"ג (סי' א). ע"ש.

ומה שטען החזון איש לקיים דעת ספר
החרדים, דמרן חזר בו בסוף ימיו, וסבר
דיש קדושת שביעית בפירות נכרים, ועל פי זה
כתב החזון איש דטעות סופר נפל בתשובת
אבקת רוכל וצ"ל שנת שכ"ז, במקום שנת
של"ד ונהיינו דבשנת השמיטה האחרונה לחיי
מרן והיא שנת של"ד הדר הוא לכל חסידיו וסבר
כהמבי"ט]. והנאמ"ן ס"ט העיר על זה, מלבד
שכל הבקי בכתב ספרדי יודע שרחוק לטעות
בין כ"ף ללמ"ד ובין דל"ת לזי"ן, ומרן
החיד"א ראה עצם הדברים בכת"י, וחזי מאן
גברא רבה דקמסהיד עליה. ואם באנו לתלות
בטעויות, יותר יש לתלות שנפלו ט"ס
בתשובת פאר הדור להרמב"ם אשר הורקה
מכלי אל כלי ותורגמה אחרי מאות שנים
מערבית לעברית, לא כן בתשובת מרן באבקת

והנה לפני מספר שנים הופיעה מודעת מחאה
באחד העיתונים, ובמחכ"ת יש הרבה מה
להשיב על דבריהם, וחבל שלא דיברו עמנו
תחלה, שאין ספק שאילו היו רואים
שהסתמכנו על עשרות פוסקים, לא היו
מוציאים לרחובת של עיר מודעת מחאה כזו.
וז"ל המודעה: אודות מה שפירסמו על ירקות
מהיתר המכירה, אם יש בהם קדושת שביעית,
וכתבו [באחד העיתונים] בזה"ל: "ועוד בספר

דינא, אמנם לענין מה שנידו חכמי צפת את שומרי שביעית ר"ל בשנה השמינית. ע"כ. וגם מהר"ח סתהון בארץ חיים (סי' שלא דף ק"ז רע"א) הבין כד' החזון איש בדברי מהרשד"ם. ע"ש.

מכל מקום מצינו להקת אחרונים שהבינו אחרת בדברי המהרשד"ם, דהן אמת שהתחיל בדבריו אודות המחלוקת בקביעת מועד שנת השמיטה, אבל כל דבריו שם הם פסקי פסקי, וכאשר כתב אמנם לענין מה שעשו וכו', לא קאי על שנה שמינית, אלא על החרם שעשו חכמי צפת גבי קדושת שביעית בפירות עכו"ם. שחכמי צפת נידו והחרימו על מי ששומר קדושת שביעית בפירות נכרים, אלא שהוא ז"ל תמה עליהם איך נידו והחרימו, אבל מודה ואזיל שהיה חרם כזה.

ובעיקר הבנת הגאון החזון איש שנידו למי שמחמיר בשנה השמינית, לכאורה צ"ב דלא שמענו זאת משום פוסק שנידו למי שמחמיר לנהוג שביעית בשמינית. (וע' בשליה שער האותיות דנ"ב סע"ג). ופשט הלשון מורה כדברי הציץ הקודש, שהוא דיבור חדש, ואינו המשך למ"ש מקודם בענין הספק של שנת השמיטה. וכמו שהעיר בשו"ת יביע אומר חלק י' (חלק יורה דעה סימן מב). וכן האריך בזה בספר אז נדברו ח"ד (עמוד קנג).

ועוד, שהרי המהרשד"ם כתב להדיא: "ולענין מה שעשו חכמי צפת וכו' כבר כתבתי בפסק הא' וכו'". ובפסק הקודם דיבר להדיא על פירות שביעית. וכן האריך בזה בספר אז נדברו ח"ד (עמוד קנג).

וכן ראיתי בשו"ת ציץ הקודש ח"א (סי' טו) שהבין כן בד' מהרשד"ם שהנידו וחרם על שומרי שביעית, היינו על הנהוגים קדושת שביעית בפירות עכו"ם. וכתב במסקנת דבריו שלדורות עולם גזרו כן, ולכן שום חסיד לא נהג קדושת שביעית בביעור וכיוצא בפירות עכו"ם. כמו שהעיד בברכי יוסף (סי' שלא). ע"ש.

לדעת שטעויות חמורות הנז' הולכות ונקבעות בצבור ונתחייבנו לשרש אחריהן". ע"כ לשון המכתב. [וחתומים על מכתב זה כמה רבנים מבני ברק].

והנה ז"ל המהרשד"ם (סימן קצב): "מה שראיתי לכתוב בענין הדין כפי מה שהשיג' ידי, אמנם לענין מה שעשו חכמי צפת תוב"ב, שנידו והחרימו לשומרי שביעית, כבר כתבתי בפסק הא' מה שנלע"ד. ואע"פ שהיה אפשר להבי' קצת ראייה שיש לרבים להכריח ליחיד, אפי' להקל, ממה שאמרו בגמ' פ' ערבי פסחים, עשה כרב גמליאל ורבי יוסי ורבי יהודה שהיו מסובין בעכו, וכו'". וע"ש שמפלפל בדעת חכמי צפת על מה סמכו להכריח ולנדות מי שלא יעשה כדבריהם, וכתב שם, כי אין ספק כי דבר תימא הוא, מה איכפת ליה לר' יוסי אם היו מחמירין כר' יהודה, ולא עוד אלא שנראה שכפה אותם בדברים או באיזה אופן וכו'.

וסיים שם המהרשד"ם: "וא"כ איך אפשר לילך לקצה האחר "לנדות ולהחרים" למי שרוצה לנהוג מדת חסידות, הא אמרינן בגמ' פ' במה טומנין, אמר ליה רב נחמן לדרו עבדו הטמין לי צונן וכו', שמע ר' אמי איקפד, ומסיק, דאיקפד משום דאדם חשוב שאני. ע"ש. הרי שאדם חשוב יש לו להחמיר לפנים מן הדין. ה' יכפר בעדו. עכ"ל.

ומבואר מדבריו שאכן חכמי צפת נידו והחרימו על מי ששומר קדושת שביעית בפירות נכרים, אלא שהוא ז"ל תמה עליהם איך נידו והחרימו, אבל מודה ואזיל שהיה חרם כזה.

ואף שיש שפירשו בדברי המהרשד"ם דמיירי בפירות שנה שמינית, וכן פירש פאה"ד החזון איש (שביעית סוף סימן כ) ולדעתו לא הוזכר כלל דין פירות נכרי בשביעית, רק הוא דן לענין להחמיר לנהוג ב' שנים שביעית, והעלה דא"צ להחמיר, ועל זה סיים, דזהו לענין

גם הגאון רבי יום טוב ישראל בתורה מציון (סימן כז) הביין כך, וז"ל: והאמת היא כי בא לכלל זה בחושבו שדברי המהרשד"ם שכתב שחכמי צפת נידו והחרימו לשומרי שביעית, הוא לישראל הזורעים בשדות שלהם, והם שומרים שביעית, שלפי דעתם אין שביעית בזמן הזה כלל, ולזה כתב מה שכתב. האמנם נכון הוא שדברי מהרשד"ם הם נובעים ממ"ש בתשו' מרן באבקת רוכל במחלוקתו עם המבי"ט, בפירות שביעית הגדלים בשדה של גויים, שבשנת של"ד קמו כל חכמי ורבני העיר והכריזו בנידוי שיפרישו תרומות ומעשרות בשביעית מפירות גויים שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, והיינו טעמא שאין שביעית נוהגת בפירות גויים, וזה פשוט. ע"כ.

הרי שהבין בפשיטות דחכמי צפת נידו על פירות שביעית, ולא בשנה השמינית. [כהבנת פוסקים אחרים].

ועיין להרב פאת השלחן (רבי ישראל משקלוב, מתלמידי הגר"א שעלה לאר"י לפני כמאתים שנה, בשנת תק"ע) שכתב, דעכו"ם שקנה קרקע באר"י וזרעה בשביעית, פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם, ומותרים לאכלם בלא קדושת שביעית. וע"ש שהזכיר את דעת המבי"ט והמהרי"ט, דאין מותרים רק בקדושת שביעית, וכתב, דסברא ראשונה עיקר. ובהמשך דבריו האריך לבירור השיטות בזה, ובעקבות דברי החיד"א כתב, ודאי ברור כשמש דמותר לקנות תבואה פירות נכרים באר"י ולאכלם בלא קדושת שביעית. כי כן הוא המנהג עתה בכל ארץ ישראל, וכמו המנהג הקדום שבזמן מרן. ע"כ.

ועיין מה שהאריך הגר"י פישר בספר אבן ישראל (פרק י"ג מהלכות מאכלות אסורות, ח"ב), על דברי החזון איש לדחותם ולהשיג עליהם בכל מה שכתב בזה. וראה עוד

בהערותיו על ספר חזון איש (שביעית, נדפס בישורון יג, אלול תשס"ג, עמוד תלה), וע"ש שסתר הדברים להדיא, כי החזון"א לא ראה אלא תשובה קצ"ב, וחשב דזה קאי על מה שדן בסי' קצ"ב, אבל התשובה בסי' קצ"ג נכתבה לפני סי' קצ"ב, כמבואר בתוך התשובה של סי' קצ"ב, שכתב כדכתבתי בפרק הא', ושם כ' מפורש שנידו את אלו שהלכו לחקור מה הם הירקות. ע"ש. וע"כ זה לא קאי על שנת השמיטה כמבואר, דכל השאלה של שנת השמיטה נתעוררה, בסי' קצ"ב. עי' בדבריו היטב.

וכן הוכיח במחקרו הרב בצלאל לנדוי ז"ל בקובץ אורייתא ח"א (עמוד קעד).

וראה עוד בשו"ת משנת יוסף חלק ג', שהעתיק מכמה וכמה מחברים שכולם כתבו דלא כהגאון החזון איש. וכן הוכיח הרב שלמה הבלין (בקובץ ישורון יד עמוד תתנ"ג).

וכן הוכיח הגאון רבי משה זאב זורגר בקונטרס אל תראי אדמה (פרק י"ו) והעלה שאין להחמיר בזה בפרהסיא, להיות מנהג רבני קדישי שלא חששו לזה כלל, ולדעת רבינו בצלאל אשכנזי קרוב שחייב נידוי כמבזה ת"ת, וקרוב למבזה דעת רבותינו חכמי צפת שמימיהם אנו שותים, ויש לחוש אם עובר על לא תתגודדו וכו'. ע"ש.

ועוד כתב שם (בפי"ז) שגדולים וטובים סבירא להו שהיה חרם על זה, ובשו"ת משנת יוסף העתיק מכמה מחברים בזה, מ"מ אני בעניי דעתי שלא היה חרם ע"ז וכו'. ע"ש.

נמצא שהביאור בדברי המהרשד"ם היא בגדר מערכה לקראת מערכה, וממילא לא שייך לכתוב בלשון: "וכל זה סילוף שהמהרשד"ם לא דיבר מזה, והיא טעות ישנה וכו'", דהרי שלך לפניך בדברים מפורשים שכמה מגדולי האחרונים הבינו בדעת המהרשד"ם שהיה חרם ונידוי על פירות

שביעית. [אף שלדעת המהרש"ם לא היו צריכים לנדות למי שרוצה לנהוג "חסידות" וגם זה כתב בגדר חסידות].

ואף שכמה מגדולי האחרונים פקפקו בענין, וכנז', הנה אחר שמצינו לכמה מגדולי האחרונים שהעידו בנינו על אודות הנידוי והחרם הנ"ל, אף אם הרבנים הנ"ל תנא הם ופליגי, לא היו צריכים לכתוב שכביכול כתבנו "דברי סילוף", או "טעויות חמורות", וכהנה לשונות, אחר שהדבר שנוי במחלוקת האחרונים מערכה לקראת מערכה. והגאון החזו"א תנא הוא ופליגי, ואנו תפסנו כדברי הרבה אחרונים שכתבו כמו שכתבנו. ונמצא שאין הדבר בגדר סילוף וכדו'.

ומעתה, מה שפירסמו בשעתו נגד דברינו בילקוט יוסף, במכתב קול קורא, ונדפס גם בספר חוט שני החדש (מהדו' תשע"ד. עמ' תקי). ע"ש. להאמור הרבה אחרונים כתבו כדברינו, ולא שייך בזה חובת מחאה.

והנה ידוע שמרן הב"י נפטר בשנת של"ה, ושנים מספר אחר פטירתו חיבר רבי אלעזר אזכרי את ספרו חרדים, והובא לדפוס בשנת שס"א, וחובר י"ג שנה קודם לכן, בשנת שמ"ח, וכתב שם, דפירות שגדלו בקרקע עכו"ם בשביעית, ובאו לידי ישראל, כגדלו בקרקע ישראל דמי ופטורים מן המעשרות. וכך היה נוהג ומנהיג הרב גדול הדור מהר"ם מטארני, גם מורינו הרב גדול הדור כמהר"ר יוסף קארו בסוף ימיו, כשחיבר את הש"ע כתב בסתם שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות. ולא חילק בין פירות נכרים לפירות ישראל. וכן עמא דבר. ע"כ.

והביא דבריו בברכי יוסף (יו"ד סי' שלא אות ט'), וכתב, וגם מהרימ"ט (סי' מג) כתב, שהעידו חכמים מזקני הדורות שאע"פ שמהר"י קארו היה חוכך להחמיר, והיה נוהג להפריש בלא ברכה, אח"כ הכריחו הרב אביו

הרב המבי"ט והחכמים שעמו בפומבי שלא יעשרו כל עיקר, דחומרא דאתי לידי קולא היא, שיש בדבר הפסד שביעית, ולא היה מי שערער בדבר. ע"כ.

ועוד כתב החיד"א, ואמת אגיד כי הן כל יקר ראתה עיני ואשמעה אחד קדוש אש"ל אלוני מוריה שבתשובות מרן הב"י שם נקבצו דיו"ת, וכמה תשובות בדבר זה, ובסוף דברי מרן בתשובתו הראשונה, כתב, וכתבו לי מירושלים כי כן מנהגם מימי קדם להפריש תרומות ומעשרות בשביעית מפירות שזרע העכו"ם בשדהו, ונתמרחו ביד ישראל, וכמו שכתבתי והנהגתי. גם אלה דברי יוסף קארו. ע"כ.

ושוב חזר המבי"ט להעמיד דבריו, וחזר מרן וכתב, אמר יוסף קארו, אחר שכתב הר"ם מטראני אגרת הזאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים ואחרונים, וראו שאין בהם ממש, ובשמיטה שעברה מיחו בידו, ובשמיטה זו שהיא שנת השל"ד, הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו, והכריז בבתי כנסיות בגזרת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות עכו"ם שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים, נאם יוסף קארו. הכרנו וידענו שנכתב בכתיבת יד מורנו הרב, והיא היא כתב ידו ממש, כל הנזכר אות באות, וחתמתי שמי משה גאלנטי. ע"כ הכתוב בשו"ת מרן הבית יוסף שראיתי והעתקתי ובא לידי מיד הקדש הרב הנזכר אות באות. ומכאן תשובה למה שכתב הרב ספר החרדים דמרן בסוף ימיו כשחיבר את השלחן ערוך לא חילק וכו', דהרי מרן הכא בש"ע בדין זה כתב ששנת השמיטה שנת שי"ג, התשובה הנזכרת היא שנת של"ד לפני מותו סמוך לפטירתו, כי בניסן של"ה נלקח ארון האלקים כנודע, והאיכא אסדהתיה דרב מהר"ם גאלנטי הזקן הרב המוסמך אשר יאמר כי הוא

סחורה בפירות נכרים, דאסור לקנות מהעכו"ם בדמים, וכן שמעתי שאנשי מעשה פה בירושלים היו נוהגים כן שלא לקנות מכותים.

וראה בשו"ת יביע אומר הנ"ל, שהביא דברי המהרשד"ם הנ"ל, וכתב, דלכאורה כוונתו במ"ש "נידו והחרימו לשומרי שביעית", דהיינו לאלה שרוצים לנהוג קדושת שביעית בפירות עכו"ם. וכמו שמצינו בתשו' אבקת רוכל הנ"ל דנפקי בגזרת עירין לעשות כדעת מרן, והא תליא בהא, שכיון שגזרו שלא להפריש תרו"מ, גזרו כמו כן שלא לנהוג בהם קדושת שביעית, דאי לא הא לא קיימא הא. ואי שבקינן להו להחמיר משום שביעית, חומרא דאתי לידי קולא הוא לזלזל בתרו"מ.

וגרולה מזו מצאנו בכסף משנה (הל' תרומות פ"א סוף הי"א), שהוכיח במישור מהרמב"ם שם שפירות שגדלו בקרקע של גוי (בשאר שנים) ונתמרחו ע"י גוי פטורים מתרו"מ, וסיים מרן: ועתה קם חכם אחד [הוא הרב מהר"י אשכנזי חתן הגאון ר' אהרן אב"ד פוזנא, הובא בדרישה סי' שלא אות יא], ונראה לו שהוא מתחסד בעשותו היפך המנהג, ומעשר פירות הנ"ל, וגם מפתה אחרים לנהוג כדבריו, ונראה פשוט בעיני שראוי למנעם מזה משום לא תתגודדו, ועוד שמכיון שבכל המקומות האלה נוהגים כדברי הרמב"ם לפטור מתרו"מ, מלבד שע"י זה נוגע בכבוד הראשונים שנהגו כן, והרי הריב"א לא מלאו לבו לסמוך על סברתו לבטל המנהג, א"כ מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן, ועוד שדבר זה הוא דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו. לכן יש לגזור עליהם שלא ינהגו כן, ואם יסרבו יכופו אותם, כההיא דשמואל (בירושלמי ע"ז פ"ד ה"ח). ואח"כ נתפשטו הדברים עד שהוצרכו חכמי העיר לתקן הדבר, ונתקבצו כולם וגזרו בגזרת נח"ש שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם פירות הלקוחים מן העכו"ם, אלא ינהגו כמו שנהגו עד עתה כדברי רבינו. עכ"ל.

זה כתב יד הקדש מרן ז"ל. וגם תשובה מוצאת למהרימ"ט שהרב המבי"ט וחבריו הכריחו שלא יעשרו. ואעיקרא מרן היה חוכך להחמיר וכו', דלשון זה מורה שמרן גם בתחלה היה מסתפק והיה חוכך בדבר. והרי מרן עד ממהר דכלהו רבנן לדברי הרב המבי"ט קמיתא בטול ואחרינייתא וכוזא קרי בחיל מבי כנישתא לבי כנישתא, משום אפרושי תרומות ומעשרות באדרע וחיל. וגם זכינו למען דעת מנהג ירושלים מזמן המהרל"ח שהיה בזמן מרן, ויהי מאז ומקדם להפריש תרומות ומעשרות.

אולם פש גבן לחקור מה נענה לשני כתובים המכחישים זה את זה, אסדהתיה דרב הוא הקדוש מהר"א אזכרי בספר החרדים, ועדות ביהוסף אבי התעודה מהרימ"ט. וע"ש באורך מה שכתב עוד בכל זה.

והקרוב אלי דמכי סליק רב לבי קברי והיתה מנוחתו של מרן, הנהיג הרב המבי"ט להיפך, שהאריך ימים כעשר שנים אחריו, ולדעת קצת שאחרי מרן כשש שנים, מש"ה עלה אל האלהים יתכן דבשנת של"ה עצמו איזה חודשים קודם שנפטר מרן והיה שוכב בדמשק ערש חוליו אשר מת בו, ובו בפרק שרצו להפריש מהיין של פירות שביעית, גברה יד הרב המבי"ט שלא בדיעת מרן שהיה בדבקי מיתה, והנהיג שלא לעשר. והיינו דכתב הרב וכו', אבל לא שמרן היה במעמדו וביטל דעתו או חזר בו וכו'. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבני ירושלים לעשר. וע"ש עוד בדברי מרן החיד"א.

והנה בשנת שפ"ב הגיע לארץ ישראל הרב בעל השל"ה, וכשהגיע לירושלים בשנת השמיטה, כתב בענין זה, ובין היתר כתב בספרו השל"ה (בשער האותיות נב עב): ומאחר שאין קנין לעכו"ם באר"י להפקיע נמצא קדושת שביעית גם בשל עכו"ם, לאכול בקדושת שביעית, וע"ש שהביא חומרא אודות

מחמיר בתשובותיו וס"ל להגר"א כמותו, לא אתי שפיר סיום דבריו שסיים "כמבואר בריש תשובת ר' בצלאל", ששם לא דיבר כלל על ענין שביעית. ועכ"פ אם כנים אנו להגיה בזה יוצא לנו שיש חרם על המחמירים לנהוג קדושת שביעית בפירות עכו"ם. דלא כהחזון איש.

ומה שסמך הגאון החזון איש שם סמיכה בכל כחו על מהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים (פג.) שיש לנהוג לחומרא בשתייהן, להפריש תרו"מ, ולנהוג קדושת שביעית. הרי מהר"ם בן חביב גופיה הדר תבריה לגזיזיה בתשובה כת"י, הובאה בברכ"י (סי' שלא סוף סק"י), שכ', ואנו סומכים על סברת מרן לענין ביעור, וכן יש לסמוך ע"ז בענין סחורה בפירות שביעית. עכ"ל. ובודאי שיש לסמוך יותר על תשובותיו שהם להלכה ולמעשה. ושלא כהרה"ג ר"ב זילבר בהלכות שביעית שלו שהעתיק דברי החזון איש להלכה. והנכון הוא שאין להחמיר בזה. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (דף שט).

קדושת שביעית בפירות נכרים

וכפי שורת ההלכה. ומה שסיים שאם מוכרים מיבול גוי ראוי לציין באופן בולט שזהו מיבול גויים, אין בזה חובה על פי ההלכה. ואם מצד דיני ממונות מחמת שהקונה אינו חפץ בזה, עליו מוטל לשאול ולברר ולא לקנות בסתם, ורק שאין נכון לכתוב על זה ללא כל חשש שביעית. ואין בזה משום לפני עוור, ובפרט כאן בארץ הקודש אתריה דמרון, ויש כאן כמה צירופים להקל, דשמא האשכנזים שבאו לכאן צריכים לנהוג הכל כפסקי מרן. על פי מה שנתבאר בתשובת אבקת רוכל סימן ריב.

קשה לומר שמרן הב"י חזר בו לגבי פירות נכרים

שהרי מרן הב"י כתב שכל חכמי העיר עיינו בדברי המבי"ט הראשונים והאחרונים, וראו שאין בהם, ממש וזה היה בשנת של"ד, ואיך

וכן מבואר באורך בשו"ת רבינו בצלאל אשכנזי (סי' א-ב). (ושם בסי' א' הובאה ג"כ גזירת נח"ש הנ"ל שנעשתה במעמד כל רבני הגליל ומכללם הרדב"ז והגאון ר' ישראל די קוריאל ז"ל). וכ"כ בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קצו וח"ג סי' סח). ע"ש.

עוד כתב ביביע אומר, ויש להעיר מזה עמ"ש הגאון רד"ל בעליות אליהו (הערה פו) שהגר"א חזר בו מנסיעתו לארץ ישראל, "מפני שדעתו להחמיר בחיוב מעשרות בפירות וכו' מדרבנן, כדברי התוס', וכפי שרצה המבי"ט להנהיג בתשובתו הידועה. וכשנודע להגר"א שהב"י החרים שלא ינהגו בחומרא זו, אלא כהרמב"ם לפטור, כמבואר בריש תשובת ר' בצלאל אשכנזי, הוכרח לחזור לדרכו מפני זה". ע"כ.

ותימה שהרי בדין תרו"מ בפירות של עכו"ם, גם המבי"ט ס"ל כדעת מרן. ואם נאמר שהוא ט"ס וצריך לומר לענין קדושת שביעית בפירות של גוי בארץ ישראל שבזה המבי"ט

וחכ"א (תשוה"נ ח"ה סי' שז) כתב, שנתקבל המנהג בארץ ישראל אצל רוב החרדים לנהוג קדושת שביעית בגידולי נכרי, זולת בירושלים שמנהג העתיק לא לשמור קדושה בשל נכרי. ולכן שכשמוכרים מוצרים מיבול גויים, אין לכתוב "ללא חשש שביעית", אלא ראוי לכתוב על המוצר באופן בולט שזהו מיבול גויים.

אולם אין דבריו נכונים, שפשוט שרוב הציבור של היראים בארץ הקודש מקילין בזה,

וראה בברכת יצחק על שביעית (עמ' ריח, ריט) שתמה על דברי החזו"א בזה, שכתב שמרן חזר בו בסוף ימיו. שתמוה לומר כן,

וכה"ג תמה בברכת יצחק (שבת א עמוד רמז), ע"ד החזו"א והקה"י בענין השיעורים, דמ"ש הקה"י (סימן ג סק"ח) שהקיבוץ של הספרדים היה קטן מאד במצרים ובארה"ק, וכיון שהיה מצומצם מאד בקהל קטן כזה אפשר להשתקע בקל שינוי בדרהם, זה אינו, וגם בארם-צובא וטורקיה ועוד מקומות שבכולם ישבו גדולי עולם חכמי ספרד, כמו המל"מ והחקרי לב והחיד"א ומהרי"ט אלגאזי וכו' וכו', והיאך עד אז לא נודע לכל הנך גדולי עולם כלום. וכן מה ישיב על כל חכמי צפת [לפני חמש מאות שנה] שהיו מגדולי עולם הספרדים, ואז היו ג"כ חכמי ירושלים מגדולי עולם, אטו כולם לא הניחו דעתם על דבר חשוב כזה כמו המידות. ועוד שמצינו שחכמי ארם צובא עצמם עמדו על הסתירה בין המשקל למדה, ע' באבקת רוכל (סימנים נב ג), ואיך כל גדולי הדורות של הספרדים לא עמדו על קושיא זו שהקשו. ועוד שגם לאחר שהצל"ח פירסם את חידושו, גדולי הדורות, כמו מרן החיד"א והגר"ח פלאג"י והגרי"ח וכו', לא חזרו בהם והמשיכו בהוראתם. ואפי' גדולי אשכנז עד הצל"ח לא עמדו בשינוי זה.

נימא דבשנת של"ה שמרן נסתלק מן העולם, ביני וביני הספיק לחזור בו מהוראותיו שלא לעשר, אחר שקיבל עדות מירושלים שנהגו לעשר, וזה תמוה טובא, שענין זה תלוי במציאות, ואיך כ"כ מהר ישתנה המציאות. אלא נראה כדברי רבינו החיד"א בברכ"י. ומה שכתב החזו"א דמ"מ הרי נשתנה המנהג בזמן המבי"ט, הלא גם לדברים אלו, אנן נימא ג"כ שנשתנה המנהג שוב בזמן החיד"א, וכמו שהעיד החיד"א שלא ראה שום חסיד שנוהג בביעור. ואף המהר"ם ב"ח הכי ס"ל, כמ"ש החיד"א שם בסוף דבריו, וא"כ איך יתכן דעל מנהג כזה ברור נימא דלא נהגו כן כל ישראל מזמן מרן. וזה קאי גם על קדושת שביעית כמבואר בדברי הברכ"י. והעד העיד בנו מרן החיד"א שלא ראה שום חסיד שנהג בביעור, וכן העיד המהר"ח בתשובה לענין ביעור, וא"כ מהיכא תיתי לומר שלא נהגו כן, ואנו אין לנו אלא מה שנהגו בא"י. ואפילו את"ל שלא גזרו נידוי על קדושת שביעית, וכן דעת היבי"א, וממילא אין אחר המנהג ולא כלום פ"י, מנהג קדמון וברור כזה], שכל קושיא יש לה תירוץ.

גם אם נהגו ע"פ גדולים שלא כדעת מרן - ישנו המנהג כדעת מרן

וראה עוד בילקו"י ימים נוראים (ר"ס תר"ה) שהבאנו דברי קרוב לחמישים גדולי הדורות, שאין כח ביד חכמי הדורות להנהיג מנהג נגד מרן, אם לא שהוא מנהג קדום שהיה עוד בזמנו של מרן. ע"ש. ונמצא שאף אם נהגו על פי כמה חכמים שלא ידעו את יוסף ואת גדלו, הנה עמדו חכמי הדורות שאחריהם וביטלו מנהגם והחזירו קבלת הוראות מרן.

ולכן ממה שהמבי"ט הנהיג נגד מרן, אין להוכיח לדידן, דהלא המבי"ט חלק על מרן עוד בחיים חיותו, ותיקשי טובא שהרי קיבלו הוראות מרן, ובעל כרחך דאנן נקטינן כדעת רובא דרובא מגדולי הדורות. [ובעיקר

ומה שכתב הגאון החזו"א (שביעית סימן כ סק"ז) שאף שמרן עשה נידוי שאין לנהוג קדושת שביעית בפירות נכרים, מ"מ עכ"פ אחר פטירת מרן נשתנה המנהג, והוא מנהג כהלכה, כי לעולם ההלכה כשופט אשר בימים ההם, והנידוי שהכריז מרן הב"י נתבטל, כיון שבי"ד שלאחריו חלקו על עיקר דינו, וממילא אינו נוהג לדורות. ע"כ. הנה, מדברי גדולי הדורות מבואר שלא מועיל להנהיג מנהג נגד מרן בדורות האחרונים, אחר שמרן הוא גדול הדורות, ואין כח ביד חכמים מאוחרים לחלוק על דבריו. וראה בעין יצחק ח"ג בריש הספר, בשם עשרות פוסקים שכתבו שאנו הולכים בכל מכל כל אחר הוראותיו של מרן הב"י.

הדין של ק"ש בפירות נכרים ע' בשו"ת יבי"א (ח"ג יו"ד סימן יט) בארוכה].

ובשו"ת יבי"א (ח"ו או"ח סימן י) העיר, שלדאבון לבנו גם בארצנו הקדושה הביאו עמם כל מנהגי הגלויות, ורבים מקפידים על כל מנהגיהם שבחו"ל בין להקל בין להחמיר, נגד דעת רבותינו שבאר"י הרמב"ם ומרן דמרי דאתרא ניהו, וכן נגד האר"י ז"ל בכמה דברים, עד כי יבא שילה, ויתקן עולם במלכות שדי, ויהיו לאחדים בידו ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד. עכ"ל.

גם מ"ש הגאון החזו"א (או"ח קמג סק"ג) בביאור דין הסומך סוכתו על כרעי המטה, שאם דפנות הסוכה מחוברות אל המטה, ע"כ המטה נעשית קרקע הסוכה, וצריך י"ט מן המטה עד הסכך, ואין בזה שום סברא לחלק בין סכך נסמך על המטה, לדפנות נסמכות, שהרי לא מכח דין סכך אתינן עלה, אלא דברי סברא הן לקבוע אם דירתו על הארץ והמטה כלי תשמיש, או שדירתו על המטה, והכרעת הדבר אם אפשר לו להוציא המטה ולהיות הסוכה נשאת, ואין לנו מקום לחלק בזה בין המטה מקיימת את הסכך או מקיימת את הדפנות, ואף שמרן הב"י לא פי' כן, מוכרחים אנו לנטות מדברי מרן ז"ל, מפני שאי אפשר לן ליישבם. ע"כ.

ובשו"ת יביע אומר ח"ה (בדברי פתיחה) הביא מ"ש הגאון החזו"א (מעשרות סימן יג אות א) שאין קבלת דברי הש"ע והרמ"א אלא כשהדבר שקול, ואין הדבר מוכרע ע"פ ראיות, אבל אם ישנם ראיות באח' נגד הש"ע, יש לסמוך על האח'. ע"כ. והשיב על דבריו, שגם לשיטת החזו"א, אין זה שייך אלא למנהג האשכנזים שלא קיבלו עליהם במפורש הוראות מרן, כמו שעשו גדולי רבני הספרדים, משא"כ לדידן נקטינן כהוראות מרן לעולם, אפי' נגד אלף פוסקים כמ"ש גדולי הדורות. ע"ש.

וכבר כתב מהר"ם מזרחי בתשובה, והיא לו נדפסה בשו"ת קרית מלך רב (סימן ג דף ט ע"ד) שיש לנו לסמוך על דברי מרן הקדוש וכו', ואין לומר כמ"ש המורה שכשאין דברי הפוסק מובנים לנו אין לסמוך עליו, שדחייה כזו לא שייך לומר על דברי מרן הקדוש שכל דבריו נגלו לנו ולבנינו, ורוח ה' דיבר בו, וכל החולק על דבריו כחולק על השכינה. ע"כ. וכיו"ב כתב בשו"ת מהרלנ"ח (סימן יב דף י ע"ג), על דברי הרמב"ם, שאף אם יקשה לנו מתוך שיטת הש"ס על דברי הרמב"ם, ראוי והגון לנו לתלות החסרון במיעוט השגתינו, וחייבים אנו לקבל דבריו באימה מבלי להרהר אחריו, כי לבו כלב הארי בהיקף הש"ס בבלי וירושלמי ותוספתא. וזוהי קבלה אמיתית מפורשת אצלינו מפי סופרים ומפי ספרים. ע"כ. וכ"ה בשו"ת מהרש"ך (ח"ב סימן קצו). ע"ש. וכן ראינו אצל רבותינו גדולי הדורות שלא זזו מדברי הרמב"ם. וכך היחס גם כלפי מרן הב"י, וגם כשהיה להם קושיות חמורות על הרמב"ם או מרן ז"ל, וכ"ש מחמת סברא וכדו', קיבלו דבריו לענין מעשה.

וב"כ מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן טו), שאף שמצאנו שהראשונים תמהו מאד על הרמב"ם, אין למדין מהם, ובעניונו אין לנו לומר כזו וכזה וכו', ועוד שנתפרסם בעולם יקר תפארת גדולת הרמב"ם וכו', ולכן אם בקוצר שכלנו לא מצאנו ישוב לדבריו, נתלה דוקא החסרון בנו. ואם ריק הוא ממנו, וכל זה משנה שאינה צריכה, והכל פשוט, וכן קיבלתי מרבנן קדישי חלקם בחיים, דבזמנינו הס' כי לא להזכיר תירוצים כאלו".

וכן כתב הגאון ר' דוד פארדו בשו"ת מכתם לדוד (חאה"ע סימן ב): "אנן יד עניי, ולא דעת ולא תבונה בנו אפילו לירד לסוף דעתם של ראשונים להבין דברייהם, היכי ניקום ונסמוך לעשות מעשה להתיר לכתחלה נגד אבי התעודה, אדונינו ורבינו משה איש

האלקים, ואף שיהיה יחיד בדבר אפילו באלף לא בטיל".

ועל זאת אמרו שקיבלנו דברי מרן אפילו נגד אלף פוסקים, שהגם שהאח' הרבו בקושיות על דברי מרן, אין לזוז מדברי מרן. כי כך סייעו מן השמים להפיץ את חיבור הב"י והש"ע שהכל ילכו אחר הוראותיו. וכמ"ש בשו"ת משפט וצדקה ביעקב (ח"ב סימן ה), שאחר שנתפשטו חיבורי מרן הבית יוסף והשלחן ערוך בכל תפוצות ישראל, דבריו וסברתו, שוב אין לנו אלא סברת מרן ז"ל, ואפילו נגד אלף פוסקים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חיים ביד (סי' קח). וכ"כ הרב אורים גדולים (ריש לימוד קנו) דאנן בתריה דמרן דפסק בשו"ע דחיישינן לשאלה, ואף אם דבריו מוקשים מהאחרונים, אנן באר"י גירנא אבתריה דמר וקיבלנו פסקיו כהלכה למשה מסיני". וגם אין לומר בזה הלכה ככתראי או כשופט שבימין, כיון שגם השופט אשר בימינו אין לו להורות למעשה נגד דברי מרן.

והחזו"א אזיל לשיטתיה שכתב (ביורה דעה סימן קנ) שהרמב"ם כבר איננו מרא דאתרא של ארץ ישראל. שכבר נתחלפו התושבים ונשתנו דברים וכו'. והרי מרן עצמו חלק על הרמב"ם בהרבה דברים. ע"ש. ויש שלמדו מכאן גם לגבי מרן הבית יוסף.

אך כבר הערנו במק"א, שאחר אלף המחילות מכ"ת זצ"ל, הנה הרואה בדברי רבותינו ענקי הרוח מדורי דורות, עד לדורות אלו, יראה שכתבו להדיא שהרמב"ם הוא המרא דאתרא במשך מאות בשנים, וכמ"ש בשו"ת בית יוסף (דיני גוי מסיח לפי תומו סימן יא. ובדיני יבום וחליצה סימן ב.). וכן בשו"ת אבקת רוכל (סימן לב) "שהרמב"ם הוא מורינו ורבינו ומארי דאתרין, וחובה ללכת אחר הוראותיו". וכ"כ בשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן סו. סימן צב. סימן צו). וכ"ה בשיירי כנה"ג (או"ח סימן תצה הגב"י סק"ה). וכ"כ בשו"ת כנסת הגדולה (סימן מג).

וכ"כ בשו"ת בעי חיי (חור"מ ח"א סימן קל). וכ"כ הרב מהר"ש הלוי (או"ח סימן ט). וכ"כ בשלחן גבוה (כללי השו"ע כלל יב). וכ"כ הרדב"ז (הלכות אבל פ"א). ובשו"ת רדב"ז (ח"ג סימן תסט. ח"ד סימן קה אלף קעו).

וכ"כ בשו"ת המבי"ט (ח"ג סימן נו), שאנחנו פוסקים בכל הדינים כהרמב"ם וחייבים ללכת אחריו. וכ"כ בשו"ת מהריט"ץ (הישנות סימן יג) שהרמב"ם הוא מארי דאתרין וראש הפוסקים. ועוד כתב כן (ס"ס רכט) בשם רבו מוהר"ר משה בסודיה. ובשו"ת אבק"ר (סימן רא) כתב, שהרמב"ם שהוא רביה ומאריה דאתרא בכל זה המלכות ובכל מלכויות הערב, ומפיו אנו חיים הגם לכבוש את המלכה וכו'. וכ"כ בשו"ת מהרלב"ח (סימן קג) שבזה המלכות קיבלוהו עליהם לרב, ונהגו לפסוק על פיו. ועוד שם (בסימן סא) שהרמב"ם רב בכל אלו הגלילות. ושם (סימן קד) כי הוא הרב במלכויות האלו ומפיו אנו חיים. וכן כתב עוד בסימן נב.

ומה שלפעמים נטו מדברי הרמב"ם, הוא ע"פ מנהג קדמון קודם שקיבלו הוראות הרמב"ם, או משום שמרן הב"י זיע"א ברוב גדלו הוא היה נחשב למרא דאתרא תחת הרמב"ם, וירש את כסאו, ויכל לעשות הסכמה חדשה של ג' עמדי הוראה. וכן כתב בשו"ת מטה יוסף הלוי (יו"ד סימן ב דף כא ע"ד. כב ע"א). דמרוכ גדלותו של מרן הב"י יכל לישב על כסאו של הרמב"ם להורות כהכרעתו, ואין כל אחד שקול כמרן הב"י.

וכ"כ בשו"ת תורת חיים למהר"ש (ח"ג סימן עד, ובחלק ד סימן יז), שבגלילות ארץ ישראל דנים כסברת הרמב"ם שהוא אבי התעודה מריה דאתרא. וכ"ה בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סימן נ), שאין לנו אלא דברי בן עמרם (הרמב"ם) שהוא מריה דאתרא, ופשט המנהג בכל הגלילות. וכ"ה בשו"ת מהרי"ף (סימן כב. וכן בסימן כג, ובסימן נט, ובסימן סא). גם בשו"ת

התשב"ץ ח"ד חוט המשולש (טור ב סימן ג) כתב, וכן מצאתי למהר"ם גאלנטי ז"ל שהוא אחרון ופסק כהרמב"ם ז"ל, שבודאי שכך

דברי גדולי הדורות שהב"י הוא המרא דאתרא וקבלנוהו עליהם לרבם

נהגנו לפסוק כהרמב"ם ז"ל שהוא מריה דאתרא. ע"כ. וע' בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סימן כט). ובשו"ת יחזה דעת (ח"ד סימן ל).

וגם לגבי מרן הב"י זיע"א, הדבר מפורש בדברי כל גדולי הדורות, שקיבלנו דבריו כמו מרא דאתרא, ולא נשתנה דבר זה בשום דור. ועיין עוד בשו"ת מהר"ם גאלנטי (סימן קכד) שמרן המהרי"ק ז"ל הוא "מריה דאתרא" ומפיו אנחנו כולנו חיים. ע"כ. ובשו"ת גינת ורדים (יו"ד כלל ג סימן יג. בתשובת ר' גרשון דוד) כתב, אמינא לא מסתפינא מאן ספין ומאן רקיע להקל נגד מרן ז"ל רבן של כל בני גולה ו"מארי דאתריין" ומפיו אנו חיים. ע"כ. וכתב כן אפילו לגבי מצרים ואף על פי שמרן לא דר שם מעולם. ואינו תלוי בתושבים, אלא כל ארץ ישראל והגלילות.

וכ"כ מהר"י פראגי (סימן סא) שמורינו הרב רבי יוסף קארו, רבן של ישראל הוא, וחייבים ללכת אחריו, וכבר קבלו דעתו כל גלילות ישראל. וע"ש שכן הסכימו הרב קרבן אהרן ועוד, וכל חכמי מצרים. וכן כתב עוד שם (בסימן נט). וכ"כ החקרי לב (ח"א מיו"ד סימן קכז), שבא"י והגלילות קבלת דעת מרן היא קבלה "ודאית" ומוחלטת, ולכן אין עושים קים לי נגד מרן. וכ"כ בשו"ת מטה יוסף הלוי אב"ד מצרים (סימן ה הו"ד בשו"ת כפי אהרן דף פב עמודה ג) שמרן הוא "מאריה דאתריין" כיון שכבר קבלו בכל גלילותינו לדון כסברתו והלכה כמותו בכל מקום. ע"ש. ובשו"ת פרח שושן למהר"י שכבו (אה"ע כלל ב סימן א) כתב, שאנחנו אין לנו אלא דברי מרן הבית יוסף שהוא רבן של כל בני הגולה. וכ"כ הגאון ר' משה גאלנטי בתשובתו שבשו"ת דרכי נועם (חומ"מ סימן כז). וכ"כ הרהמ"ח ר' מרדכי הלוי שם (חאה"ע סימן טו, סימן יח).

וכ"כ בשו"ת מהריט"ץ (ישנות סימן יג). וכ"כ בשו"ת שער יהושע לאחיו של בעל משפטי הארץ פי"א סימן כו. ובבית אדם שם),

וגם בתימן, אף על פי שקיבלו הוראות הרמב"ם כרב ומרא דאתרא, מ"מ כתב בהקדמת ס' שתילי זיתים (ד"ה הנה אחר), שכבר נתפשטו דיני מרן הש"ע ומנהגיו בכל הארצות, וכל הפוסקים האחרונים ז"ל אינם קוראים לו אלא בשם 'מרן' להודיעך כי הוא מרא דארעא. ע"ש. וכ"כ עוד בשו"ת רביד הזהב (סימן כו בתשובת בנו ה"ר יחיא) דכמה שני וכמה דרי הולכים הכל בעקבות מרן רבן של כל בני הגולה, לכל אשר יאמר להם יוסף יעשו, אע"ג דמקודם אתרי דהרמב"ם הוא, וכן נהגו כבר כמה דורות במקומותינו. וכ"כ בשו"ת פעולת צדיק (ח"א סימן ע) שכתבו הפוס' ז"ל (ג"נ דף קעו ע"ד. שה"מ), דארץ התימן אתריה דהרמב"ם ומרן, ומפיהם ומפי כתבם אשר יאמר כי הוא זה.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סימן ג) הביא דברי החכמת אדם בס' שערי צדק (שער משפטי הארץ פי"א סימן כו. ובבית אדם שם),

ח. אף יוצאי ארצות אשכנז אין להם להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים, ואף לכתחלה מותר לאכול מפירות אלה בלא קדושת שביעית כלל, שכבר גזרו על זה בנידוי וחרם. (ה)

ט. ישיבה שבה מחייבים את הבחורים הספרדים להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים, ואם לא ינהגו בהם קדושת שביעית, לא יתנו להם מה לאכול, יעשו מה שאומרים להם רבני הישיבה. אף על פי שאותם הכופין את דעתם על הספרדים לנהוג נגד דעת מרן הב"י, בודאי דלאו שפיר עבדי. (ט)

הרמב"ם ומרן מארי דאתריין. וכמו שהארכנו בעין יצחק.

וע' בשו"ת מהר"ם אלשיך (סימן צו) שכתב, ומה שאומרים שמפני שהם אשכנזים ודרכם לפסוק כהרא"ש, הלא אין זה נגד כל הני רבבי, ועוד כי לעומת טעם זה יש אחר כי הרמב"ם ז"ל הוא "מריה דאתרא" וכל גבולותינו נמשכים אחריו. ע"כ. וזה טען כלפי בני אשכנז שהיו מתגוררים בארץ ישראל. ודו"ק. והארכנו במק"א.

שבארץ ישראל הולכים אחר פסק הש"ע שאסור למעך, וכיפינן לאשכנזים שינהגו כמו הספרדים. דאתריה דהרמב"ם והש"ע וכו', ומן הראוי שכל החכמים יתקבצו לגדור גדר לבל ישמע עוד כזאת, ולהתרות בשוחטים ע"ז, ואם לא ישמעו יצוו לרודפם ולהבדילם מקהלה עד שיקבלו. ותע"ב. ע"כ.

ומ"ש עוד החזו"א (יו"ד סי' קג) שהתושבים החדשים לא נהגו כפסקי הרמב"ם. הנה, על זאת הצטערו גדולי הדורות, וטענו, שעליהם לנהוג כפי מנהגי ארץ ישראל על פי

יוצאי אשכנז - לענין קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי

מהר"ם סלאנט ז"ל על זה, ופסק להקל, וכתב שאף שהש"ל"ה החמיר כד' המבי"ט ששביעית נוהגת בשל גוי, לית דחש להא. ע"ש. וכן פסק הרב המחבר שם (סימן לז). ע"ש באורך. וכן פסק הגאון רבי יהושע מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (חלק יורה דעה סימן נה). וכן דעת הגאון רבי יצחק אלחנן, וגאונים רבים אשר אתו, שהסכימו להיתר המכירה, כנודע, וכן העלה הגרא"י קוק ז"ל במבוא לספר שבת הארץ. ע"ש. וכמבואר כל זה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט סוף אות ו'). ע"ש.

(ח) הנה לא מיבעיא לדידן בני ספרד דאזלינן בתר שיפולי גלימיה דמרן ז"ל בכל דבר אשר יאמר כי הוא זה, אלא אף לבני אשכנז הואיל וגם הם נהגו בזה כדעת מרן, וכמו שכתב בפאת השלחן, אם יבואו לשנות איכא משום לא תתגודדו. וכיו"ב כתב הגאון מהר"ם גימפל בתשובה, והיא לו נדפסה בשו"ת בכורי שלמה (ראזעכטא חלק אורח חיים סימן לו אות ב') שאחר שהביא מחלוקת מרן והמבי"ט, ושרוב חכמי ארץ ישראל שבאותו הדור הסכימו למרן הבית יוסף, ושכן מוכח מדברי הרמב"ן בפירושו על התורה. ושוב שאל להגאון

ישיבה שמחייבים את הבחורים לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים

דרכי שלום, אבל מעיקר ההלכה אין להם מחויבות לשמוע לרבני הישיבה בענייני

(ט) כן השיב מרן אמו"ר בתשובה ע"פ לשאלה שנשאל בזה. וכל זה הוא משום

וכן הרדב"ז ומהריק"ש ועוד רבים מגדולי רבותינו, ולא מפני שיש לנו קושיא נדחה דברי מרן הב"י וכל הגדולים שעמו, ונבטל מנהגינו המבוסס על פי דעת הקדמונים. ובהיות ואותם ראשי ישיבות שליט"א הם שחינכו את הבחור, והבחור נהנה מהישיבה, הן מבחינה גשמית, והן מבחינה רוחנית, לכן מדין הכרת הטוב יתן לראש הישיבה לערוך חופה וקידושין, אלא שיסבירו לו שאנו רוצים לנהוג כדברי הב"י, וכמנהג רבותינו בבחינת ויגבה לבו בדרכי ה'.

ואם יש אילוצים ומחוייבות של הצדדים מדין קירבה או הכרת הטוב, לתת לראש הישיבה דוקא לסדר קידושין, והוא מתעקש לעשות כמנהג האשכנזים, וכופה את החתן בכל מיני דרכים לעשות כמנהגם, כמו שאם לא יעשה כדבריו לא ישלח את הרבנים והבחורים בישיבה לשמחו בחופתו, בזה לא תהיה לבחור ברירה אלא לנהוג כפי הנחיותיו, ובעזה"י ישאף לגדול בתורה ולפתוח ישיבה ולהנהיג את הבחורים כמנהג רבותינו מדורי דורות. וכן לענין פאה נכרית לכלה [בליל החופה בלבד], אם ראש הישיבה שלו מתעקש בדבר שתעשה חדר יחוד מיד החופה [שאו תצטרך לכיסוי ראש מיד אחרי חדר יחוד], אל לו לעשות מריבות, כדי שלא יפסיד את שמחת חתן וכלה, אלא מיד לאחר חדר יחוד תחבוש הכלה פאה נכרית, שהרי אסור לה ללכת בגילוי ראש לאחר שהיה יחוד, ואחר החתונה לא תשתמש יותר בפאה הנכרית, אלא תנהג כאמותינו הקדושות שמעולם לא חבשו פאה נכרית, כעדות השדי חמד. ועוד [ואף אם יהיה ילד קטן בחדר יחוד, או שהדלת לא תיסגר לגמרי, גם בזה לדעת הרמב"ם עצם הדבר שמביאה לתוך חדר, הוי יחוד, וצריכה לכסות את ראשה. וזו אחת הסיבות שלא נהגנו בחדר יחוד, כדי שהכלה לא תצטרך לכסות את ראשה. ובערוך השלחן הגדיר מנהג כיו"ב כמנהג מכוער].

הלכה, שאינן רבותיהם בעניני הלכה, ובדרך כלל אין לראש ישיבה כל תוקף כעין מרא דאתרא וכדו' לעניינים שכאלו, אע"פ שבודאי חייבים בכבודם של כל רבני הישיבה. שכבר קיבלו אבותינו עליהם ועל זרעם עד סוף כל הדורות את הוראות מרן גדול הדורות, וכל שכן בארץ הקודש וגלילותיה שהם אתריה דמרן. ולכן כשיוכל לעשות בצינעא, יעשה בצינעא, ולא יחוש להוראתם.

וכיוצא בזה נשאלנו לגבי חדר יחוד ושבועה חמורה, שהמנהג כיום לתת לראש הישיבה לערוך חופה וקידושין. ויש להבהיר שאין להכריח את הבחורים לבטל מנהג רבותינו הקדמונים, מדורי דורות, כדי לנהוג כמנהגו של ראש הישיבה, כי בדברים כאלה צריך לילך אחר מנהג החתן. וכל ראש ישיבה שמעריך באמת את גדולי רבותינו הספרדים, כמו מרן החב"ב בעל הכנה"ג, וכדומה, לא יכריח את החתן לשנות ממנהג רבותיו. וכגון לענין חדר יחוד מיד לאחר החופה, שהספרדים מעולם לא נהגו לעשות חדר יחוד אחר החופה, שאין ברכות הנישואין כברכת המצוות שצריך להיות עובר לעשייתן, אלא דינם כברכות השבח שא"צ בהם עובר לעשייתן, אלא שיהיה ניכר על מה בירכו ברכות אלה. תדע, שהרי אנו מברכים שבע ברכות גם בחופת נדה, הגם שאינה ראויה לייחוד. ועל כרחק שבברכות השבח אין צריך עובר לעשייתן. וכן כתבו בכנסת הגדולה, הרב שער המלך, ועוד מגדולי רבותינו. ולצערנו יש שאינם יודעים דבר זה, או שאינם רוצים לדעת מתוך חוסר הערכה לגדולי רבותינו, וכופים את תלמידיהם לנהוג בכל מכל כל כמנהגם.

וכן מנהגינו היה מאז ומתמיד (כ - 850 שנה) להשביע שבועה חמורה, כעדות מרן הבית יוסף בהלכות חליצה (סימן קסט סעיף מו),

י. מי שקנה פירות מחנות שמיטה המוכרת גם פירות נכרים וגם של אוצר בית דין, ואינו יודע אם הפירות שקנה הם מאוצר בית דין שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית, או מפירות נכרים, אין חשש איסור להחמיר ולנהוג בהם קדושת שביעית משום החרם, שיש לומר שהחרם לא היה במקום ספק. ומכל מקום מדינא אין צריך להחמיר בזה, כיון ששביעית בזה"ז דרבנן. י

תערובת פירות גוים ופירות אוצר בי"ד אם לנהוג קדושת שביעית

שביעית בפירות נכרים, והספק השני לפעמים הוא נגד הרוב, שרוב הפירות בשוק אינם של אוצר בית דין. אלא פירות של גויים או שנמכרו בהיתר מכירה, שהרוב עושים היתר מכירה. [רק שיש לדון כאן איך היה הרוב באותה החנות שקנה ממנה. ואכמ"ל בזה]. וגם יש עוד צירופים להקל.

ומרן אאמו"ר נשאל כמה פעמים בעניינים כאלו, והורה להקל מחמת שרוב הפירות בשוק הם של היתר מכירה. וכן רוב הפירות בשוק מעושרין ואינם של ערלה, וכל דפריש מרובא דפריש. וכיו"ב נשאל במי שקונה פירות בשוק, אם צריך לחוש לפירות ערלה, או לפירות שלא הפרישו מהם תרומות ומעשרות, או שהפירות הללו באו מפרדס של יהודי בארץ ישראל שהקרקע שלו לא נמכרה לגוי, אם צריך לחוש לכל החששות הנז', והשיב, דרוב הפירות שבשוק הם מעושרים, וכן אינן מפירות ערלה, וכן הרוב באים מקרקע של חקלאים שמכרו את אדמותיהם לנכרי באמצעות הרבנות הראשית, וכל דפריש מרובא פריש. וראה ביביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן כד, מ"ש באורך בכל כיו"ב.

ספיקא דרבנן לקולא גם במקום שיש ספק ספיקא להחמיר

בשדותיהם ללא היתר מכירה. והביא מ"ש בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו בהשמטות חיו"ד סי' ט. עמ' שיא) בשם הגאון רבי חויתתה הכהן זצ"ל, שמתחלה עשה בזה ס"ס להתיר, שמא משל

(י) שאם החרמו לא החרמו אלא על פירות נכרים ודאי, ולא על ספק. וגם יש כאן ספק ספיקא, שמא פירות אלו הם מאוצר בית דין, ואם תמצא לומר מנכרים, שמא הלכה כדעת המבי"ט ודעימיה שמחייבים פירות נכרים בקדושת שביעית. [ראה בירחון או"ת חשון תשמ"ז].

ואין לומר דהכא הוי בכלל דבר שיש לו מתירין, שהרי בידו לשמור קדושת שביעית בפירות אלו, דיותר מסתבר דבכהאי גוונא שיש ספק מעיקרא לא גזרו חרם במי ששומר קדושת שביעית בפירות אלה. ועוד, דאחר שיש לנו ספק ספיקא להקל בשביעית דרבנן [בזמן הזה], תו אין אנו צריכים לחוש משום דבר שיש לו מתירין, שהרי לדעת מרן הבית יוסף (יורה דעה סימן קב) מהני ספק ספיקא גם בדבר שיש לו מתירין. ובמקום אחר הארכנו בזה.

אך יש לדון אם צריך להחמיר בזה או דילמא לא, דאף ששביעית בזמן הזה מדרבנן, וספיקא דרבנן לקולא, מ"מ הרי יש כאן ס"ס להחמיר. אלא שכבר כתבו הרבה פוס' שבדרבנן לא עבדינן ס"ס להחמיר. וכל שכן שספק אחד הוא נגד מרן שפסק שאין קדושת

ואחר שנים יצא לאור שו"ת יביע אומר ח"י, ושם (י"ד סי' מד) דן לגבי הקונה פירות וירקות בשמיטה מהשוק, אם יש לחוש שהחנוני קנה אותם מחקלאים שעבדו

ש"ס לחומרא בדבר אחד. צ"ע. וראה בפמ"ג (י"ד קי מש"ז ס"ק יא. ובשפ"ד ס"ק סג, ס"ק סו).

ולעומת זאת האבני נזר (חאה"ע סי' רכא) כתב שספק דרבנן לקולא אפי' במקום ששיש ס"ס לחומרא, וכמבואר בר"ש (מס' ידיים פ"ב) לגבי מים שספק נעשה בהם מלאכה, וספק יש בהם כשיעור, ופסק כן המג"א (סי' קס ס"ק יג), והגר"ז שם. והאריך בזה השער המלך בהלכות מקואות (כלל ה) והעלה ג"כ, שספק דרבנן לקולא אפי' כשיש ס"ס לחומרא. והביאו השואל ומשיב (קמא ח"א סי' כט), והסכים לזה. והובא ג"כ בפ"ת (י"ד סי' ק"י כללי ס"ס סקט"ז). וע' בדרכי תשובה שם (ס"ק רצד) שהביא כן בשם הרבה פוסקים. ושם הביא בשם הנודב"ת (י"ד סי' סד) שאם יש חזקת היתר נגד הספיקות אזלינן לקולא אף שיש ב' ספיקות להחמיר. וכ"כ הרב שרשי הים (ח"ב דף קצט).

וכן דעת הרבה אחרונים שבאיסור דרבנן לא מהני ס"ס להחמיר, דמה לי חד ספיקא מה לי תרי ספקי. וכמ"ש הפמ"ג ביו"ד (סי' קי שפ"ד ס"ק כה) דאליבא דהרמב"ם שספק דאו' לחומרא אינו אלא מדרבנן, בס"ס להחמיר בדרבנן אזלינן לקולא. וכ"כ בספרו גנת ורדים (כלל ח בר"ה הטעם הבי'). ע"ש. וכ"כ הפנ"י (כתובות ט). וכ"כ הפרי מגדים ביו"ד (סימן קי, שפתי דעת אות כה). וכ"כ הגאון בעל שמן רוקח בקונטרס החזקות (סי' ז דף ט ע"ג). וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם קמא (חיו"ד סי' לג). ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח ס"ס ז). וידוע שהפרי חדש ביו"ד (סי' קי) ובליקוטי א"ח (סי' קפד) העלה שהעיקר כהרמב"ם דסד"א לחומרא מדרבנן. וכן הוא דעת מרן, כמו שכתבו הרבה אחר, ומהם בשו"ת בית שלמה (ח"ב מיו"ד סי' קטו), וראה בטהרת הבית (ח"ב משמרת הטהרה עמ' רמב, רנא) שבדעת מרן מוכח בכ"ד דס"ל כהרמב"ם דסד"א לחומרא רק מדרבנן. עש"ב.

גויים, ושמא משדות שנמכרו לגוי, ומדינא אפי' בספק אחד יש להתיר, דשביעית בזמן הזה דרבנן. אך שוב חזר בו משום שיש ס"ס להחמיר, דשמא פירות וירקות אלו מחקלאים שלא מכרו שדותיהם, ושמא הלכה כהמבי"ט דס"ל שאף פירות וירקות מקרקע של גוי יש בהם קדושת שביעית. ע"כ.

אולם ביביע אומר שם השיב על דבריו, שבמחכ"ת שני הספקות האלה אין בהם ממש, הספק האחד אינו ספק, כיון דרובא דרובא מוכרים שדותיהם, דקי"ל (חולין ד: וגיטין לז:), חזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא. והספק השני הוא נגד המנהג ונגד מרן, וס"ס להחמיר נגד מרן לא אמרינן. כמ"ש בשו"ת ישיב משה (ח"א סי' קב), ובספר כסא שלמה מאוזו (עמוד רכא), ושכן מתבאר בספר שלחנו של אברהם (י"ד סי' מב), ובספר הלכה למשה (כללי הוראה, מע' ס אות יג) בשם הרמ"ה. ע"ש. ובלא"ה רבו האחרונים שהוכיחו במישור דלא מהני ס"ס להחמיר בדרבנן, כדי לאסור. ראה ביביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' פ אות ח, וחיו"ד סי' לא אות ד). ובספר מאור ישראל (פסחים מ). ע"ש.

ובחכמת אדם (כלל סג סעיף כה. בינת אדם שער הקבוע סי' נח) כתב להחמיר בס"ס לחומרא בדרבנן, עפ"ד המל"מ (בכורות פ"ד, מקואות פ"י. אבות הטומאות פ"ח ה"ה) שנסתפק בזה. וכ"כ הנו"ב (קמא אה"ע סי' סא. תנינא יו"ד סי' סד) מטעם דס"ס הוא קרוב לודאי ויותר מרוב. גם הכנה"ג (אה"ע סי' ס"ח הגה"ט אות לו) הביא פוס' דס"ל דבס"ס להחמיר אפי' בדרבנן אזלינן לחומרא. והובא ג"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ד יו"ד סי' טו). [והפמ"ג בחאו"ח (סדר הנהגות הנשאל עם השואל סדר ג' אות יב) הביא מ"ש הכנה"ג (כללי הפוסקים אות סז) בשם הראנ"ח (ח"א סימן ח), שאין לצרף חומרי כל הסברות. ע"ש. וכתב שנראה שבדרבנן אין לנו להחמיר ולעשות ספק ספיקא לחומרא מסברות חלוקות, ובדבר תורה ראוי לחוש לב' חומרות. ובדרבנן היכא

מסלוצק (סי' נג עמוד קפד), ובשו"ת בית אב (חאו"ח סי' עט). ועוד. וכן הזרע אמת (ח"ג סי' מו) צירף סברא זו להיתר. וראה עוד ביבי"א ח"ד (או"ח סי' מג או' ה), ובשו"ת יחווה דעת (חלק א סימן כג. ובחלק ה סימן כא).

גם הגאון רבי ישועה בסיס בספר אבני צדק (א"ח סי' תסז) כתב להוכיח שדעת הרי"ף והרא"ש שבספק ספיקא להחמיר בדרבנן אזלינן לקולא. ע"ש. וכן פסק שר התורה הגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (חאו"ח סי' ז) שאף כשיש ספק ספיקא להחמיר בדרבנן, אזלינן לקולא. ע"ש. וכ"פ כמה אחרונים, ובשו"ת עבודת הש"ם (ס"ס ח) ביאר הטעם דלא מהני ס"ס להחמיר בדרבנן. ע"ש.

ואע"פ שיש חולקים ומהם שדחו הראיה מהרמב"ם הנ"ל, וכמ"ש בערך השלחן (א"ח סי' תד סק"ג), ובשו"ת שמחת יהודה אליעזר (סי' טז דכ"א ע"ד). ובשו"ת כפי אהרן (ח"א דף לח:). ועוד. מ"מ נראה שהראיה מהרמב"ם ראייה ברורה היא, ועוד, שעכ"פ לא יצאנו מידי פלוגתא בדרבנן, וא"כ הדרינן לכללא דסד"ר לקולא. כמו שכתב ביבי"א (ח"ד יו"ד סי' יא).

וראה ביביע אומר ח"י (או"ח סי' מ בהערה), שההוכחה מתשובת הרמב"ם הנ"ל, היא הוכחה ברורה. וכ"כ בשו"ת יבי"א ח"י (יו"ד סי' נח), שהמעייין היטב ישר יחזו פנימו שהיא ראייה נכונה. וכן העלה לדינא בשו"ת יביע אומר חלק ט (חיו"ד סי' לא אות ד). וע"ש שהמעייין ישר יחזו פנימו, שפשט הדברים מראים ובאים דס"ס להחמיר בדרבנן לא אמרינן.

אם גם בשביעית אזלינן לקולא אע"פ שיש ס"ס להחמיר

שמה שביעית בזמן הזה דאורייתא, ואת"ל שהיא מדרבנן, שמה אעפ"כ ספיקא להחמיר, כיון שעיקר תרומה ושביעית מן התורה. וכיון

וכן העלה הרדב"ז (ח"ד סימן צג), והכרתי ופלתי (סימן קי בקונטרס בית הספק), ובשו"ת שאילת יעבץ (חלק ב סימן קמג), ומרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן תקפט סק"ו), דנקטינן כד' הרמב"ם דספקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, וכן העלה בטהרת הבית (ח"ב עמ' רמא), ושכן דעת גדולי הפוסקים, בה"ג, והרי"ף, והרמב"ם, והראב"ד, והסמ"ג, והמאירי, דספקא דאורייתא לחומרא מדרבנן. ולפי זה לא מהני ספק ספיקא להחמיר בדרבנן. ויכול זה נעלם מהגרי"י ידיד בספר תורת חכם דף מג ע"ג. ע"ש.

וכמה גדולים שכתבו להחמיר בזה, אפשר שזהו משום שלא ראו תשובת הרמב"ם (מהדר' מקיצי סי' שח, שט, שי. מהדר' ירושלים תרצ"ד סי' סז), שכיון שבגמ' (עירובין מג.) איכא בעיא דלא איפשיטא, אם יש תחומין למעלה מעשרה או לאו, בדרבנן אזלינן לקולא. הילכך מותר להפליג בספינה אפילו בער"ש, והוא שלא יהיה ידוע לנו שאין בעומקם עשרה טפחים, אבל במקום שידוע לנו שמקרקע הספינה לקרקע הנהר הוא פחות מעשרה טפחים, אסור, משום איסור תחומין.

והובאה תשובה זו בארחות חיים (הל' שבת אות כד), ובהרב המגיד (פרק כז מהל' שבת ה"ג) ובכסף משנה (פרק ל' מהלכות שבת הלכה יג). ובבית יוסף (או"ח סי' רמח), ופסקה מרן הש"ע (או"ח סי' רמח ס"ב). ומבואר שאם יש ספק בדבר יש להקל. אף על פי שיש כאן ס"ס להחמיר. וכמו שהוכיחו הרבה אח', ומהם השער המלך שם, וכן הגאון רעק"א בחי' לאו"ח שם. ובשו"ת בית שלמה (חאו"ח סי' סד) הביא ג"כ ראייה זו מהרמב"ם, וכתב שהיא ראייה ברורה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת רבינו יוסף

והגאון מהרש"א אלפנדארי בשו"ת הסבא קדישא (סי' כב דף עג:), כתב בנידונו, שבדין השביעית יש ספק ספיקא להחמיר,

אזן (מע' ד אות לד), והשדי חמד (פאת השדה מערכת א כלל קכד ס"ק יא). ע"ש.

ועוד, דאעיקרא דמילתא, אנן בדידן נקטינן דספקא דרבנן לקולא אפילו בדבר שיש לו עיקר מן התורה. וכמו שכתב הגאון מהר"י טייב בערך השלחן (א"ח סי' תלז סק"ב), ובנחל איתן (דף יד ע"ד). ובשו"ת בית יצחק (שער הספקות דף מא:). וראה ביביע אומר ח"ז (חיו"ד סי' יא אות ד). וכן מוכח בש"ע (יו"ד סי' שכה ס"א). ובש"ך שם. ע"כ מיבי"א שם.

אלא שביביע אומר היקל בנידונו מכמה טעמים, והיה יכול להקל דבלא"ה נראה יותר להלכה דלא מהני ס"ס להחמיר בדרבנן, ואפי' בספיקות שקולים. וכמו שמצדד ביבי"א בכ"ד. ואפשר דמילתא דפסיקתא נקט. אבל איה"נ יותר נראה עיקר למעשה שלא לעשות ס"ס להחמיר בדרבנן, ואע"פ שהספיקות שקולים.

ובשו"ת יביע אומר ח"י (חיו"ד סי' כח) דן בענין קבוע דקיי"ל שנידון כמחצה על מחצה, אי בדרבנן אזלינן לקולא. וכן בדין ספק ספיקא להחמיר בדרבנן, ואחר שהאריך בזה העלה שבשני הענינים האלה יש להקל. וכ"ה בלוח המפתחות שם. [ולוח המפתחות זה נערך ע"י מרן זיע"א]. וכן נתבאר בעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות ב) שגם כשיש ספק ספיקא להחמיר במילתא דרבנן, הולכים בו להקל, שסו"ס אינו בכלל ודאי אלא בכלל "ספק", וכך התנו חכמים מתחילה בתקנותיהם לאסור רק בודאי ולא בספק.

ויתרה מזו, לכאור' משמע בדברי הרמב"ם הנ"ל, שאפילו אם קרוב לומר שהספינה תהיה גוששת באחד מן המקומות [כמו שמצוי לפעמים בנהרות], וא"כ מלבד הספק ספיקא לחומרא, יש כאן טעם נוסף לאסור, מצד שצד אחד בלא"ה קרוב לאיסור מן ההיתר, אעפ"כ ספק דרבנן לקולא. וז"ל

שיש ס"ס להחמיר הו"ל כודאי איסור וכו'. ע"ש. אך להלכה ולמעשה כתב ביביע אומר ח"י (חיו"ד סי' לו בהערה) שכיון שמסקנת מרן הב"י דשביעית בזה"ז מדרבנן, אין לעשות ס"ס להחמיר כנגד מרן. דדוקא כשמרן מחמיר ויש פוסקים שמקילים, אמרינן דמרן החמיר מספק, לכן עושים ס"ס נגד מרן להקל. דאמרינן שבספק נוסף אף מרן יודה להקל, וכמ"ש בשו"ת נדיב לב (ח"ב סי' סג), ובספר טהרת המים (כשירי טהרה מע' ס אות ז), ובשו"ת שערי עזרה טראב (חיו"ד סי' ב דף לא ע"ב). ע"ש. אבל כשמרן מחליט להקל, כמו בני"ד דשביעית בזמן הזה מדרבנן, דנפקא מינה שספקא לקולא, אין לנו לעשות ספק נגד דעת מרן. וכ"כ מהר"ם שתרוג בשו"ת ישיב משה (ח"א סי' קב), שאין לעשות ס"ס להחמיר נגד דעת מרן. ע"ש. וכ"כ בספר כסא שלמה מאזוז (עמ' רכא). וע"ע בטהרת הבית (משמרת הטהרה עמ' רצו).

ועוד, שכיון שרוב הפוסקים רוב מנין ורוב בנין ס"ל דשביעית בזה"ז מדרבנן, לא עבדינן ספק ספיקא להחמיר בדרבנן, מכיון שהספק אינו שקול, והרוב נוטה לצד ההיתר. וכמ"ש הזקרי לב (מהדו"ב אה"ע סי' כז). ע"ש.

ועוד, דמ"ש שעיקר תרומה ושביעית הוו מן התורה, וספיקם להחמיר, אין הדין כן. חדא דתרומה ושביעית בזמן הזה לא חשיבי עיקרם מן התורה, כדמוכח מפשט הגמרא גיטין (סה.). וכן הוכיח במישור הדברי אמת (דף פט ע"ד). וכן מוכח להדיא בתוס' (כתובות נו: ד"ה קסבר). וכ"כ בב"י (יו"ד סי' קכא) וז"ל: ואפשר שלא היקל בעל העיטור בכלי חרס באיסור דרבנן להתיר בהגעלה, אלא "בתרומה בזמן הזה, שאין לה עיקר מן התורה", וה"ה לכל האיסורים של דבריהם שאין להם עיקר מן התורה, אבל שאר איסורים של דבריהם, שיש להם עיקר מן התורה, אין מקילין בהם כתרומה. עכ"ל. וכ"כ מרן החיד"א בספר יעיר

מדבריהם, וא"כ איך נחזיק איסור, וכ"ש שנביא לדבר שהוא מותר ודאי ונאסור אותו מפני חשש הספק. וזה כולו יציאה מן הכללים ההקשיים התלמודיים ושלא נשגיח בעקרי הדינים ושנלך אחרי נצוח המנהגות בלבד לא דבר אחר. ע"ש. וביאר שם הרמב"ם שגם מצד המנהג שנהגו לאסור עפ"ד הגאונים הקדמונים שהורו לאיסור, אין לחוש לו, ומותר]. ומלשון הרמב"ם, "אא"כ יתאמת לנו וכו", וכן ממ"ש הרמב"ם, שכל מה שאינו מהתורה ספיקו מותר "אלא מה שנתאמת איסור", משמע לכאורה שאפי' אם יש כאן טעם נוסף לאסור, מצד שיש חשש גדול שבאחד מן המקומות אין "טפחים והספינה גוששת, אעפ"כ הדבר מותר, לפי שכל זה עדיין בכלל ספק, וכלל גדול נתנו לנו חכמים ספיקא דרבנן לקולא, ועד שיתברר ויתאמת בלא ספק, הכל לקולא. וצ"ע בזה.

ביאור מה שאמרו בדרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן

ובעין זה כתב בתה"ד (סי' מג), דש"ה, שבא הרב להורות הלכה למעשה, ומסתמא מתיישב שפיר להורות כדת, ואע"פ שנראה לתלמיד לסתור ולהקשות, צריך לשתוק עד לאחר מעשה, ויחשוב ויאמר אולי יש לו תירוץ וישוב על קושייתו.

ובשו"ת בנימין זאב (סימן עא) כתב, שאף שקצת מן הגאונים מתירין ודמי לספקא דרבנן, אין לומר שלא נמחה קודם המעשה, שרק אם החכם מורה כהלכה שבקינן ליה לעשות מעשה והדר שאלין ליה ללמוד מה שהורה, אבל הכא שנראה שיש איסור ברור, אין צריך לשתוק, ואפי' בפני הרב יכול התלמיד לאפרושי מאיסורא. והביאו הכנה"ג (א"ח סי' קס) דמ"ש עבדינן עובדא והדר מותבינן, היינו דוקא כשהחכם הורה בהלכה, אבל היכי דחזינן דאיכא איסורא דרבנן מותבינן ברישא והדר עבדינן. והביאו ביד

הרמב"ם שם (סי' שח): ואם יהיה לנו ספק באותן המים אם בגבהן י, מותר. והראיה על זה השורש המוסכם עליו, והוא אמרם ז"ל, ספיקא דרבנן לקולא ודאורייתא לחומרא, ואמרם ז"ל, תחומין דרבנן. ומתיילד מאלו שתי ההקדמות התרת ההליכה על גב המים, אא"כ יתאמת אצלנו שגבהן פחות מ"ט. ובה תבטל טענת האוסר בזה מחשש שמא תהיה הספינה גוששת, לפי שכל מה שאסרנו זה מפני שהוא סייג ואם יהיה צריך לסייג אחר יהיה הדבר הולך ללא תכלית. ע"כ. ושם (סי' שי) ביאר הרמב"ם עוד, שאילו אסרנו כל דבר שהוא ודאי מותר, בשביל ספק איסורא שאפשר שימצא באותו הסוג הודאי או במינו, היינו אוסרים כל המותרות כולם, וכבר בארנו, שהדברים כולם שלא הוזכרו מן התורה מותרים מהתורה, אלא מה שנתאמת איסור. ושארם ז"ל ספקא דאו' לחומרא, הוא איסור

ומילתא אגב אורחא, בענין ספק דרבנן לקולא, יש לרזן איך הדין בספק בדין, כשאינן ברור לו הדין, ומפורש הדבר בתשו' הרדב"ז (ח"ד סי' יט) שאם נסתפק בדין, אין לו לעשות מעשה עד שיתברר לו הדין, וילך לספרים לברר הדין, ול"א ספיקא דרבנן לקולא רק כשהספק בא מעצמו, אבל בספק שנפל מחסרון ידיעה, לא אזלינן לקולא כלל. ומ"ש דברבנן עבדינן והדר מותבינן (עירובין סז: ש"ע יו"ד רמב, כב בהגה), זהו בזמן שהרב יודע הדין וברור לו ועושה מעשה, ואחד מן התלמידים יש לו ספק או קושיות על זה, שאם הוא מדרבנן, עבדינן ובתר מותבינן. והובא ביד מלאכי (ח"א סי' קח), ובשו"ת אדמת קודש (ח"א חו"מ סי' עה), ובשו"ת עין יצחק (אה"ע סי' סז). וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' נו) ושכ"ה בס' יום תרועה (ר"ה כט): וכע"ז כתב בנודב"ת (אה"ע סי' לה). עש"ב. [וע"ע בנודב"ק (או"ח סי' יז)]. וכן משמע במאירי (עירובין שם).

מלאכי (כללי התלמוד כלל קט). אמנם בס' יום תרועה (ר"ה שם) כתב בתו"ד, דמיירי כשיש תיובתא ודאית.

צט) שאם שאל תלמידים מפולפלים שאינם בעלי הוראה מובהקים, וטעו בדין, והוא עצמו ג"כ נסתפק בזה, נחשב כמזיד.

ובשואל ונשאל (ח"ה יו"ד סי' קיד) דן באחד שטילטל בשבת איזה חפץ, ואמר לו דיין א' שהוא מוקצה, והשיב לעומתו ת"ח א' שהרבה עושים כן ויש להם ע"מ לסמוך, וביאר טעמו. והדיין דחה דבריו, והשיב הת"ח דמ"מ ה"ז הלכה רפויה ופוק חזי מאי עמא דבר, והשיב הדיין שאין להביא ראיה מהמון העם. וכתב, שכל שיש ספק איסור יש לנו לעמוד מלעשות מעשה עד שיתברר ההיתר, ואפי' באיסור דרבנן. והרי אמרו עבדינן ואח"כ מותבינן, ואם איתא שגם בדליכא מי שהורה להתיר מותר עד שיתברר האיסור, טפי הול"ל שגם כשאין מי שמתיר עבדינן עובדא. ועוד, שאל"כ כל היסודות האסורים מדרבנן היו מתבטלים. ע"כ. וכבר קדמו הרדב"ז וכו"ל. וכ"כ בס' יד שאול להגרי"ש נתנזון (יו"ד סי' רמב), שלא אמרו כן אלא כאשר לחכם העושה מעשה אין ספק בההלכה, רק שלחבירו נראה להסתפק ולהקשות בדבר, אבל לא היכא שהעושה בעצמו מסופק בדבר איסור והיתר. ומזה תמה עמ"ש בנתיבות המשפט (סי' רלד) להוכיח ששוגג בדרבנן א"צ כפרה, מהדין בדרבנן עבדינן והדר מותבינן. וכן דחו בשו"ת עין יצחק (שם), ובביכורי שלמה (ח"א סי' לב, לג).

וע' בפ"י ריבב"ן (שבת קל). שכתב, באיסורא דרבנן ועבדינן מעשה דדבר מצוה. והדר מותבינן תיובתא. דאפי' יש בו טעם איסור מתעסק במצוה הוא, הואיל ועבד עבד. והרמב"ן בהשגות לסה"מ (שורש א) כתב: ורבתינו דנין כל דברי סופרים להקל, שאמרו ספיקא דרבנן לקולא. והקלו בחשש איסורין דדבריהם לומר שאני אומר (פסחים ט:). והאמינו הקטנים שאינם ראויים להעיד (שם ד:). ואפי' בדברים הסותרים זא"ז הקלו (שבת לד.) א"ל ב' צא וערב עלינו וכו', דביה"ש ספיקא הוא וספיקא דרבנן לקולא, וזיל הכא לקולא וזיל הכא לקולא. ועוד עוקרין דבריהם תדיר (שבת ד.) הדביק פת בתנור התיירו לו לרדותה קודם שיבא לידי איסור סקילה. ומפני צער בע"ח (שם קכח:). וכן במח' שבין החכמים אמרו (ע"ז ז.) בדרבנן הלך אחר המיקל. וגדולה מזה אמרו עוד (ערוכין סז:). בשל סופרים עושיין מעשה ואח"כ דנין. ובשבת (קנד:) אמרו לענין שבת מהו דתימא להפסד מועט נמי חששו קמ"ל, שהוא חרוש אצלם כשאינם דוחים דברי סופרים אפי' משום הפסד מועט. ע"כ.

ובגיטין (לז.) אי', א"ל ריו"ח משמט, והאמר הוא דאמר אינו משמט, א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. וכתב בס' התרומה (שער מה), וכ"ה בס' הזכות להרמב"ן, שמכאן מוכח דלריו"ח ששביעית בזה"ז מה"ת, דהא בדרבנן מדמין ועבדינן עובדא. ומהר"י ענגיל בס' שביעית בזה"ז (ס"ק יא) פי' דקאי עמ"ש בדרבנן עבדינן והדר מותבינן, דה"נ הכא אי היה מדרבנן הי' לו לעשות מעשה ולסמוך על שמדמין. ובשבט הלוי (ח"ט סי' רפט) דחה, שלא אמרו כן רק אם הסברא החיצונה ברורה להקל, משא"כ שם.

ובשו"ת באר משה (ח"א סימן יג) דן אם האומר מותר נחשב לשוגג. ע' מכות (ז:). וברש"י שם ט. שהיה לו ללמוד. ובריטב"א שם ט: שהיה לו לשאול. ובמג"א (סי' קד סק"ו) לגבי השח בברכות ק"ש, שהיה סבור שמותר, שדינו כשוגג. וכתב הבאר משה שיש חילוק בין האומר מותר בדין דאורייתא, דהוי כמזיד, לבין האומר מותר בדרבנן שנחשב כשוגג, כיון דבדרבנן עבדינן והדר מותבינן. וזה צ"ע לפי המבואר לעיל. וע' בפתחי תשובה (יו"ד סי'

יא. פירות של שביעית ניתנו לאכילה לשתייה ולסיכה, וכל דבר שדרכו באכילה צריך לאוכלו, ודבר שדרכו בשתייה צריך לשותו, ודבר שדרך לאוכלו חי לא יאכלנו מבושל, דבר שדרכו להיאכל מבושל לא יאכלנו חי. (יא)

יב. פירות וירקות שגדלו בשביעית בקרקע ישראל שיש בהם קדושת שביעית, אסור לאבדם כל זמן שהם ראויים עדיין למאכל אדם, או אפילו למאכל בהמה, שנאמר (ויקרא כה ו-ז): "לכם תהיה לאכלה וגו'" ודרשו חז"ל לאכלה ולא להפסד. ולכן אם

מ"ש המשאת בנ' (סי' ג) מאו"ה הארוך (כלל כו סי' ג) שחסרון ידיעה נחשב רק איסור דרבנן. וכתב דס"ס בספק אחד דחסרון חכמה מהני. והש"ך (יו"ד נג, סקט"ו, נה סק"ד) חלק עליו. ואפשר דבס"ס דרבנן גם כשספק אחד מחסרון חכמה לכ"ע עושין. וגם להרדב"ז עבדינן תחלה.

וע"ע בת' מהרי"ל (סי' כא) להקל בהיתר מטעם דבדרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן, וכ"ש בתקנת רגמ"ה. וע"ע בת' חתם סופר (יו"ד ס"ס מב) במה שהורה רב א' למכור בהמתם לשפחה שבביתם בכל ע"ש, והם יביאו לה מזונות מן המחובר. דבדרבנן עבדינן והדר מותבינן.

ובשו"ת לב דוד (סי' צב) העיר מעירובין (סה): א"ל ריש לקיש נשכור ולכשנגיע אצל רבותינו שבדרום נשאל מהם. ופרש"י שספק דבריהם להקל. והטעם כיון שאין לו לע"ע הכרח וידיעה ברורה להחמיר, וכל המחמיר בד"ס עליו להביא ראיה (ידים פ"ד מ"ג). ובתוספתא (סנהדרין פ"ז ח"ד) כל האוסר והמטמא עליו להביא ראיה, [וי"א אף המקיל]. והחכם צבי (ס"ס ו) פי' שאם הסברא ופשט השמועה מראה לחומרא, על המקיל להביא ראיה. [ואולי זה דעת הי"א]. אך פשוט שדוקא חכם, שיש לו טעמי צדדי ספק להתיר, אבל אם סתם נסתפק לעצמו, ודאי צריך כפרה אפי' בדרבנן. ומה שהוכיח מעירובין (סה), עמד בזה ג"כ בשו"ת דברי יציב (או"ח קעז). והביא

פירות שביעית ניתנו לאכילה ולא להפסד

למאכל אדם כגון קוצים ודרדרים הרכים עושים ממנו מלוגמא לאדם. ושם (הלכה כא) כתב עוד, הקליפין והגרעינין שמוותרים בתרומה לזרים, אין קדושת שביעית חלה עליהם. אלא אם כן ראויים לצביעה. ע"ש.

ובספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמוד רו) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שאפייה צלייה ובישול, נחשבים לדרך שימוש אחת, וכל שדרכו באפייה, מותר גם בצלייה ובישול, וכן להיפך, שלא מצינו שחילקו חז"ל חילוקים אחרים חוץ מחי ומבושל.

(יא) במשנה שביעית (פרק ח משנה א) שנינו, כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם, ופי' הר"מ ור"ש דכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ר"ל הדבר שהוא לכם למאכל אדם לבד יהיה לכם לאכלה ולא למלוגמא. ובירושלמי הקשו, והרי גם בבהמה כתיב ולבהמתך וגו' תהיה כל תבואתה לאכול, ולא דרשינן לאכול ולא מלוגמא. אמר רבי בון בר חייא, כל מדרש שאתה דורש ושובר מדרש הראשון אין זה מדרש. וכן פסק הרמב"ם (פ"ה מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא) דכל שאינו מיוחד

נשארוד בצלחת או בקדירה פירות וירקות בשיעור ניכר, כמו תפוחי אדמה גזר ובצל וכדומה, אסור לזורקם לאשפה כמות שהם, שבכך מפסיד פירות שביעית בידים, אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון, ויניחן בתוך פח האשפה, שאז אינו מפסידן בידים, אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא. [ובפרט בפחות משיעור כזית]. ויש שמחמירים ומייחדים פח מיוחד לשיירי פירות שביעית אחר שכרך אותם, ורק אחר שנרקבים זורקים אותן לפח האשפה. ותבוא עליהם ברכה. יב)

זריקת פירות שביעית לפח אשפה

ונכנס. וכן פסק הרמב"ם (בפרק ה' מהלכות שמיטה הלכה ו'). ופירשו הפני משה והר"ש סיריליאו בירושלמי שם, שהטעם הוא משום ביזוי פירות שביעית, דסיכה במרחץ דרך בזיון הוא. מכל מקום שאני הכא שזורק לאשפה כשהם בתוך ניילון או עטופים בנייר, ואין זה חשיב דרך בזיון, וגם בתרומה וחלה ובפירווי לחם המנהג לזרוק לאשפה כשהם בתוך שקית. מה שאין כן סיכה במרחץ דחשיב בזיון טפי. וראה עוד בערוך השלחן (סימן כד סעיף יד), ובחזון איש (שביעית סימן יד סק"ג). ע"ש.

יב) על פי המבואר בהערה הנ"ל גבי גרמא בהפסד פירות שביעית, שדעת המהרי"ט והחזון איש דליכא איסור בזה. גם בספר אור לציון (שביעית פ"ב ה"ג בביאורים) כתב, דמותר לגרום הפסד לפירות שביעית כמהרי"ט (ח"א סי' פ"ג). אך להפסיד בידים אסור כמבואר ברמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה). ולכן צריך לשים את קליפות פירות שביעית בניילון או לעטוף בנייר ולהניח באשפה. ואין לאסור בזה משום ביזוי פירות שביעית, דאף דאיתא בירושלמי (פרק ח' סוף הלכה ב') שאין לסוך בשמן של שביעית במרחץ, אלא סך מבחון

דין קדושת שביעית בירקות, ובתפוח אדמה

ולהלך בפרק ו' לענין איסור סחורה בפירות שביעית, כתב עוד: לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר, מפני שזה עושה סחורה בפירות שביעית. לקח ירקות לאכול והותיר, מותר למכור המותר ודמים שביעית. וכן לקט ירקות וכו'. ע"כ. וע"ש במפרשי הרמב"ם. ואכמ"ל.

והנה בתפוח אדמה שלוקח זמן עד שיוצאים וגדלים, יותר משאר ירקות, הורה מרן אמור"ר זיע"א שאפשר לזרוע קודם השמיטה, ולשווק אותם באוצר בית דין. ולנהוג בהם קדושת שביעית, וכדעת הר"ש ורוב הראשונים, דסבירא להו שאין בהם איסור ספיחין, מכיון שנזרעו מקודם ראש השנה.

ומה שכתבנו גבי ירקות, הנה ז"ל הרמב"ם (פ"ד מהלכות שמיטה הלכה ב-ג) ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה וכו', הא למדת שאין אוכלים פירות שביעית אלא פירות האילנות והעשבים שאין זורעים אותם רוב האדם, אבל הירקות שדרך רוב האדם לזרועם בגנות ומיני תבואה וקטניות כל הצומח מהן אסור מדבריהם וכו', ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ובשדה זרע מותרין באכילה. ומפני מה לא גזרו עליהם לפי שאין אדם זורע מקומות אלו וכו'. וכתב עוד (בפרק ה' ה"ד) אין מבשלים ירק של שביעית בשמן תרומה שלא יביאנו לידי פסול, ואם בישל מעט ואכלו מיד מותר וכו'.

יג. מותר לקלף פירות וירקות של שביעית כדרך שמקלף בשאר שנים, ואין צריך להקפיד שלא לקלוף גם מעט מהפרי. ואף בקליפות הראויות למאכל אדם, כגון

הנוהגים לייחד פח אשפה מיוחד לפירות שביעית

לאכילה. ולכן מעמידים היום בכל בית פח מיוחד לדברים שיש בהם קדושת שביעית, ונוהרין תמיד לכרוך כל דבר בנייר או בניילון קודם שמשליך לשם. וכאשר הפח מתמלא זורקו, ולא נקרא בזה בזיון. והמדקדקין מעמידים ב' פחים גדולים וכשמתמלא אחד מתחיל למלאת את השני, ורק כשמתמלא השני מרוקן את הראשון, שאז ודאי כבר נתרקב הכל, ובדרך זו מקיימים מצות שביעית בהידור. ע"ש. וכן מבואר בס' משפטי ארץ (פכ"ג ס"א) דהנוהג הוא להכניס את השיריים בשקית ניילון נפרדת, ומניחים את השקיות עם שיירי האוכל בפח עד שירקבו, ואז משליכין לאשפה. ע"ש. וכתב עוד שם (בהערה) שמניחים בשקיות נפרדות כדי שהשיריים שהתחילו להירקב לא יגרמו לזירוז הרקבון של השיריים החדשים, וגם שהשיריים החדשים לא ימאסו מיד. ע"ש. וע"ע בברית עולם (שביעית סי' ה' ס"ב), ובהליכות שדה, ידיעון המכון לחקר החקלאות (גליון 50 אב תשמ"ז דף 61 סעיף כ).

ובספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמוד רג) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמותר [לפי המחמירים] לתת יחד כמה מינים של פירות שביעית בפח של פירות שביעית, אע"פ שחלק מהם נרקבים יותר מהר, וימהרו להרקיב את שאר הפירות שמתרקבים יותר לאט.

ודע, דבשבת אסור להפריד פסולת רגילה מפסולת של פירות שביעית שצריך להשימם בפח שמיטה, וכמו שכתב באיל משולש (פ"ט דין כד). ע"ש. וע' תוספתא פי"ז דשבת ה"ז. ודו"ק היטב.

ואמנם יש מחמירים ומייחדים פח מיוחד לצורך שיירי פירות שביעית, מפני שפירות שביעית קודש הם ואין לזלזל בהם כשקדושתן עליהם ועדיין הם ראויים לאכילה. וכיוצא בזה מצינו בירושלמי (פרק ח דשביעית הלכה ב) דאין סכין בשמן שביעית בבית המרחץ, אלא סך בחוץ ונכנס, שזהו זלזול לסוך בשמן קודש דשביעית בבית המרחץ. וכן מפרש הגר"א בשנות אליהו (פרק ח הלכה ג).

ולכן רבים נוהגים שבשנת השמיטה מחזיקים ב' פחי אשפה, וכאשר נשאר לו מאכל שאסור לו לאבדו, מכניסו לשקית ניילון ומניחו בפח הראשון, וכאשר נשאר לו פעם שניה, שוב מניח אותו בשקית ניילון אחרת, ומניח אותו בפח הראשון, וכך הלאה, עד שהפח הראשון מתמלא. ואז כאשר נשאר לו שוב, מתחיל לתת בפח השני עד שמתמלא. וכאשר הפח הראשון מתמלא ממתין יום או יומיים, ואחר כך זורק את כל מה שבתוכו לפח אשפה רגיל, כך שכאשר הפח השני יתמלא, יש לו את הפח הראשון פנוי למלאות אותו שוב. וכך הלאה, כאשר הפח השני מתמלא מחכה יום או יומיים ומרוקן אותו, כדי שיהיה מוכן לשימוש כאשר הראשון יתמלא.

וכ"כ בספר שמיטה כהלכתה (פ"ג ס"ג עמ' מח), שראוי שלא להשליך פירות שביעית לפח האשפה הרגיל המיועד לכלוך, ואפי' אם שיירי הפירות והירקות כרוכים בנייר, שהרי הוא דרך ביזיון. וכן אסור להניח אפי' בפח האשפה המיוחד לפירות שביעית, פירות שביעית טובים, שהם קודש וראויים עוד

תפוח-עץ, אגסים, מלפפון ועגבניות. וה"ה שמותר להפריד חלקים מהפרי או הירק שאינם יפים וראויים לאכילה. והקליפות שאינן ראויים למאכל אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הם כעצים. אבל קליפות הראויות לאכילת אדם או לבהמה נאו לצביעה ושאר הנאות שהנאתם וביעורן שוה], חלה עליהם קדושת שביעית, וכגון קליפות של תפוחי-עץ, אגסים, וכדו', ואסור לזורקן כמות שהן, שבכך מפסיד פירות שביעית בידים, אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון, ויניחן בפח אשפה, שאז אינו מפסידן בידים, אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא. ויכול גם להשהותם בשקית ניילון וכדומה, עד שיתעפשו ויירקבו ויפסלו מאכילת בהמה, ואז יוכל לזורקן לאשפה. וכן יעשה בשיירי מאכל של שביעית. אבל טרם שהתעפשו אין לזורקן לאשפה, אלא יעטוף אותם בנייר או בניילון וכדו', באופן שלא ימאסו בזריקתן לאשפה, ויניחם כך באשפה. ויש מחמירים לייחד פח מיוחד לקליפות שביעית, [שאם יזרוק לפח אשפה רגיל, הירקות של השמיטה נסרחים ונרקבים, וגורם להם הפסד בידים]. וקליפות שאינן ראויות לאכילת אדם או בהמה, או לשימושים אחרים הנ"ל, אינן קדושים בקדושת שביעית. (ג)

אם יש קדושת שביעית בקליפות

(ג) ז"ל הרמב"ם (בפ"ה מהל' שמיטה ויובל הכ"א): הקליפות והגרעינים שמותרין בתרומה לזרים, אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הן כעצים, אלא אם כן ראויים לצביעה. ע"כ. ואמנם כל זה בקליפות שאינן ראויות לאכילה כלל, אבל בקליפות הראויות לאכילה יש בהן קדושת שביעית, שהרי הרמב"ם דימה שביעית לתרומה, וגבי תרומה מבואר ברמב"ם (פי"א מהל' תרומות ה"י) שקליפות הראויות לאכילה על ידי הדחק, כגון קליפי אבטיח או קליפי אתרוג, אסורים לזרים. הרי שקליפות הראויות לאכילת אדם יש בהם קדושת שביעית. וכן קליפות הראויות למאכל בהמה יש בהם קדושת שביעית, שהרי הרמב"ם (בפ"ה מהל' שמיטה ה"ג) כתב, דיש קדושת שביעית במאכל בהמה, ומטעם זה אסור לשלוק אוכלי בהמה, וממילא קליפות הראויות למאכל בהמה יש בהם קדושת שביעית, וכמ"ש כן בספר אור לציון (שביעית

פ"ב אות ג). וכתב שם, דבכל אופן רשאי להשהות את הקליפות עד שיתעפשו, על אף שגורם בזה הפסד פירות שביעית, וכמ"ש המהרי"ט בח"א (סי' פג) שמותר לגרום הפסד לפירות שביעית, וכדמוכח מדברי הירושלמי (שביעית פ"ז הלכה א) הדא קניבתא דירקא, מסקינ ליה לאיגרא והיא יבשה מן גרמא. וכן איתא התם (בפ"ט ה"א) ולא נמצא מאבד אוכלי בהמה, ומשני, מאליהן הן אבודים. ע"ש. וכ"פ הרידב"ז (סי' ה ה"ה). ע"ש.

ומכל מקום אסור להפסיד פירות שביעית בידים, כמבואר ברמב"ם (בפרק ה' מהלכות שמיטה) ואם ישליכם כמות שהם באשפה, הרי ימאסו ויפסלו מאכילה. ועל כן יתן אותן בנייר או שקית באופן שלא ימאסו בזריקתן לאשפה. וכן כתב בספר ישיב משה (טורצקי, עמ' קסד) בשם הגרי"ש אלישיב, שאין שום עצה אחרת אלא לשמור את הקליפות עד שיירקבו.

יד. קליפות של בננה מאוצר בית דין, יש אומרים דכיון שהן ראויות למאכל בהמה הרי הן טפלות לפרי וקדושים בקדושת שביעית. ויש חולקים אורמים שאין קדושת שביעית בקליפות של בננות, וכן עיקר מעיקר הדין, אך המחמיר בזה תבוא עליו ברכה. וקליפות שאינן ראויות דינם כעצים ולא בטלי, אך אם ראויות אפילו אינן עומדות, בטלים לגבי הפרי וקדושים בקדושת שביעית. (יד)

קדושת שביעית בקליפות של בננה

פירש הנאמ"ן ס"ט (ירחון או"ת תמוז תשמ"ז) דאף על פי שאבטיח אדום הידוע כיום אין דרך לאכלו בקליפתו כלל, מכל מקום אבטיח הנזכר במקרא ובדברי חז"ל הוא הנקרא כיום מילון, ובעודו קטן וירוק אפשר לאוכלו עם הקליפה, וטעמו כטעם המלפפון. ואם כן מסתברא שנאכל בקליפתו כמו המלפפון, ולכן קליפתו אסורה לזרים. וכתב עוד הנאמ"ן, דהנה הרמב"ם בהלכות שמיטה (פ"ה הלכה כא) כתב, שהקליפין והגרעינין שמותרים בתרומה לזרים אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הן כעצים אלא אם כן ראויים לצביעה וכו'. וכתב הרדב"ז שם שכבר ביאר זה בהלכות תרומות, והדברים קל וחומר אם תרומה שהיא במיתה לזרים הותרו הקליפות והגרעינים, כל שכן לענין שביעית שאין בה מיתה.

ולפי זה נראה שגרעיני אתרוג זיתים ותמרים יבשים וחרובין אין בהם קדושת שביעית. ושאר גרעיני פירות כגון תפוחים ואגסים וחוברים ותמרים לחים, אם השליכן אף על פי שיש בהם לחלוחית למצוץ אין בהם קדושת שביעית.

ואם דבוק בגרעין קצת מן הפרי נראה שאפילו משליכו יש בו קדושת שביעית דומיא דקליפי פולין ושומשמיין. ומכל מקום אם מצץ אותו כל צרכו ונשאר קצת שאי אפשר להפרידו מן הגרעין כגון גרעיני שזיף ואפרסק, יש לצדד שאין בהם קדושת שביעית, דבוראי הולך לאשפה ואין מי שמוצץ אותם עד תומם,

(יד) כתב הרמב"ם (פרק יא מהלכות תרומות הלכה י"א) עוקצי תאנים וגרוגרות וכו' וקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון, אף על פי שאין בהם אוכל, וקניבת ירק שמשליכין בעלי בתים [שראויים לאכילה על ידי הדחק], הרי אלו אסורים לזרים. אבל קניבת ירק שמקנבים הגננים מותרים לזרים. קליפי פולין ושומשמיין אם יש בהם אוכל אסורים, אין בהם אוכל מותרין. גרעיני אתרוג מותרים, זרעיני זיתים ותמרים וחרובין אף על פי שלא כינסן הכהן הרי אלו אסורין לזרים. ושאר הגרעינין בזמן שכינסן ויש בהן לחלוחית למצוץ אותן אסורים לזר, ואם השליכן מותרות. ע"כ. וע"ש ברדב"ז שהקשה מהירושלמי ומדברי רבינו בפירוש המשניות (תרומות פרק יא משנה ה) שמבואר דגרעיני חרובין וכן גרעיני תמרים יבשים שאין בהם לחלוחית מותרים לזרים. ומסיק שנפל טעות בספרים, וצריך לומר: גרעיני זיתים ותמרים וחרובין אף על פי שכינסן הכהן הרי אלו מותרים לזרים. ואיירי בגרעיני זיתים ותמרים יבשים שאף על פי שכינסם הכהן בטלה דעתו שאין בהם מאכל אדם. ע"ש. נויש מי שפירש בדעת הרמב"ם דאיירי בגרעיני זיתים וחרובין שדבוק בהם מעט אוכלן. ולדעת הרדב"ז גרעיני זיתים ותמרים הרי אלו מותרים לזרים. ומה שכתב הרמב"ם דקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון אסורים לזרים, היינו לפי שראויים לאכילת אדם והרבה אוכלים אתרוגים ומלפפונים עם הקליפות כמו לימון הנאכל בקליפתו. וכן

טו. קליפות של תפוזים יש אומרים שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית, מפני שנוהגים להאכילן לבהמה, וגם מפני שיש רגילים לאכול אותם על ידי טיגון או בישול בסוכר או בדבש. ויש אומרים שאין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, וכן עיקר לדינא. והמחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית, ולהניחן בתוך שקית ניילון נפרדת, ולהשליכן רק כך לאשפה, ובעיקר בקליפות עבות של תפוזים שעושים מהם מרקחת, תבוא עליו ברכה. (טו)

האוכל אין בהם קדושת שביעית, ומותר לזורקן. וקליפות תפוזים לדעת החזון איש אין בהם קדושת שביעית, והמחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית תבוא עליו ברכה. ע"כ. וראה מ"ש ע"ד בספר שביתת השדה (עמ' קמו). ונראה עיקר כמו שכתב שם. וראה מה שכתבנו לענין קליפות תפוזים, שמעיקר הדין יש לסמוך ע"ד החזו"א שכתב להקל בזה, אף שיש עושים מהם מרקחת בדבש, וכל שכן בקליפות בננות. וע' בשו"ת דברי דוד (טהרני ח"ג חיו"ד סי' נט אות יב) שהוכיח שאין צריך לשמור קדושת שביעית בקליפות של הבננות. ע"ש והעיקר הוא שהמחמיר בזה אין זה מדינא אלא חומרא.

ולא עדיפי מגרעינין שיש בהם לחלוחית למצוץ שאם השליכם מותרין לזרים. ועל דרך שאמרו שאין מחייבין אותו לאכול הפת שעיפשה ותבשיל שנפסד (רמב"ם פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה ג), הכי נמי אין מחייבים אותו למצוץ כל הגרעין עד תום כל הליחה שבו, ואם כן לית ביה מצות עשה דלאכלה כלל. וקליפות הפירות אם הן ראויות לאכילה כגון קליפות תפוחים ואגסים ולימונים ואתרוגים וכדומה, נוכן מלפפונים שצמחו בששית, ונלקטו בשביעית דמשום ספיחין ליכא ומשום קדושת שביעית איכא, יש בהן קדושת שביעית, ואם אינן ראויות לאכילה כגון קליפות פולים ובננות הנפרדות בקלות מן

קדושת שביעית בקליפות של תפוזים

וראוי לברך בורא פרי העץ בלי שום פקפוק. ע"ש. ובספר משפט כהן כתב לענין שביעית שקליפת תפוז הוי מאכל אדם. וכ"כ עוד בדעת כהן (סי' רמא), שא"א לנו לברר שלא נטעו את האילנות גם על דעת קליפתן, שהדבר ידוע שבחזן לארץ מוכרים חלק גדול מתפוז לבתי עשיית משקאות, והם משתמרים בעיקרם לקליפה, ואם כן הוא מאכל אדם, גם המעושים מיני מרקחות יש בתי מסחר רבים, והם משתמשים באוכל וגם בקליפה. ודעת הסוחרים במקחם הוא בשביל זה השימוש גם כן, ודעת הנוטעים היא למסחר, אם כן דעתם בטלה לדעת הסוחרים. ע"ש.

(טו) הנה לגבי תרו"מ בקליפות תפוזים אם חייבים להפריש מהם תרו"מ, יש הלומדים דין זה מהמבואר במשנה (פ"ד דמעשרות מ"ו) שלר"ע מעשרין רק אביונות שהוא עיקר הפרי, ולא הקפריסין שומר הפרי אף שראוי לאכילה, וכ"פ הרמב"ם (פ"ב מהלי תרו"מ ה"ד). ולכאורה דין הקפריסין כדין קליפות תפוז. אך בתשובת פנים מאירות ח"א (סי' סה) מבואר לחלק בזה, דלא דמי קליפות תפוז להיא דקפריסין, דהתם לא נטעי אינשי לאכול קודם גמר בישול הקליפה, כי אם לאכול הגרעינין שלהן לכשיתבשלו, ואז אין הקליפה ראויה לאכול, אבל המראנ"ץ נטעי אדעתא לאכול הפרי עם הקליפה, כשיתבשלו,

והחיי אדם בנשמת אדם (סימן נג אות ב') כתב לענין ברכה, שמברכים על קליפת תפוז בורא פרי העץ, אחר שבמדינתו מביאים לאלפים ליטרות קליפות אלו ממדינות שגדלים שם, ושם נטעי אדעתא דקליפתו. ע"ש.

ובשו"ת שבט הלוי חלק ב' (סימן קצט) כתב, שצריך לנהוג קדושת שביעית בקליפות תפוזים, שהרי נוהגים להאכילן לבהמות, וגם מפני שיש רגילים לאכול אותם על ידי טיגון או בישול בסוכר או בדבש. ולדעתו אזלינן בתר רובא דארץ ישראל שהולכים לתעשיית מיצים ומרקחות, והקליפות מנוצלות למאכל בהמה. וממילא יש לנהוג קדושת שביעית לחומרא בקליפי תפוז"ז.

אולם הגאון החזון איש (מעשרות סימן א' סוף אות ל, לא) כתב, שרק קליפות של אתרוג ומלפפון נחשבות כאוכל, וחייבים בתרומות ומעשרות, כיון שנאכלים יחד עם הפרי. אבל קליפות של תפוחי זהב פטורים מתרו"מ, ואין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית. דלאו אוכל הוא מצד עצמן, והאוכלן בטלה דעתו, ואין ראוי לחייבן במעשר מצד עצמן. אלא שיש לדון לחוש משום שמטנגים אותם, והנה דבר שרובו עומד לכן, ודאי חשיב אוכל כמו כל המינים שאינם ראויים חיים. אבל דבר שרובו לאיבוד רק מיעוטו משתמש בו לטיגון הוי כקורא, דאע"ג דראוי לאחר שליקה, מכל מקום לא חשיב אוכל, ולא מצינו חילוק בין מיעוט השכיח למיעוט שאינו שכיח, ועוד נראה דקור נמי עומד לשליקה, ולפיכך עדיף מעור שאינו נקח מכסף מעשר, ומכל מקום קודם שליקה אינו אוכל משום דרוב הקור נשאר על העץ להתקשות, וכל שכן בדבר שרובו מאבדין אותו, ולענין ברכה אפשר דסגי במיעוטו, דהא דקור לא נטעי אדעתא דהכי, פירש רש"י משום דמפסיד האילן, אבל הכא

דמי לעלים ותמרות של צלף וסגי אף במיעוטו. ולפי זה מברכים עליו בורא פרי העץ. ואף על גב דעלים ותמרות בורא פרי האדמה, התם לאו עיקר פירי, אבל הכא אחר טיגון הוי פירי גמור, אמנם לא מצינו חילוק בין ברכה למעשר אלא לענין חשיבות אוכל, דלענין ברכה סגי בהנאה כל דהוא, אבל דבר שאינו אוכל עכשיו אלא שנעשה אוכל על ידי שליקה וטיגון, יש לומר דגם לענין ברכה חשבינן ליה כנעשה אוכל אחר שליקה וברכתו שהכל, אף דמיעוט נטעי אדעתא דהכי. וכן פסק בשו"ת משנה הלכות חלק ב' (מהדורא תנינא סימן רלט). ע"ש.

ובשו"ת ציץ אליעזר בחלק א' (סימן א' אות כב) ובחלק ב' (סימן טז), ובחלק ג' (סימן כא) הביא דברי החיי אדם הנ"ל, והעלה, שקליפות תפוז חייבת בתרומות ומעשרות, ואפשר גם להפריש מעליהם על גוף הפרי. ע"ש. וכתב מרן אאמור"ר [בחזו"ע תרומות ומעשרות], דנראה כוונתו על הקליפות הלבנות, וכמ"ש המנחת שלמה. וע' בכרם ציון השלם הל' תרומות (בגאון צבי עמ' עט אות ב). ע"ש. ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ג ס"י קמה) הביא דעת הגר"ש וואזנר שכתב להחמיר בקליפי תפוז הראויים למאכל בהמה, לנהוג בהם קדושת שביעית, אף אם אינם מיוחדים לכך, והביא שהעירו, דלפי דבריו גם כלולב נהי שאינו מיוחד אצלינו לכיבוד הבית, אבל מכל מקום הוא ראוי לכך, וא"כ כמו דמחמרינן בקליפי פירות הראויים לבהמות, אף אם אינן מיוחדים לכך, כן יש מקום להחמיר כלולב, והשיב על זה, דאף אם נחשוש לדבריו דדבר שבפני עצמו ראוי למאכל בהמה אינו נפקע מקדושת שביעית, אא"כ חישוב עליו לעצים, אבל לא במה שאין מקפידין, ורגילים סתם לזורקן, מכל מקום כל זה דוקא בדבר שיש על זה שם אוכל, אף שזה רק לבהמה, ומ"מ אפשר דבשביעית גם אוכל בהמה חשוב הוא. ולכן הקליפות הלבנות של תפוחי זהב,

טז. גרעיני אתרוג שהם מרים, וכן גרעיני ענבים, גרעיני שסק, תמרים יבשים, חרובין, ותפוזים, ותפוחי-עץ, כל אלה אין בהם קדושת שביעית אחר שאינם ראויים לאכילה. וכן גרעין של מישמש, שברוב הזנים תוך הגרעין הוא מר. ולכן מותר לזורקם

וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, לדינא יש לתפוס להקל בזה בתפוזים שאדם קונה לביתו, אחר שקונה אותם לשם הפרי ולא לשם הקליפות. ובכל זאת הרוצה לחוש לדברי החיי אדם ודעימיה, ומחמיר גם בקליפות החיצוניות של התפוזים לשמור בהם קדושת שביעית, תבוא עליו ברכה.

נחשבות כאוכל ודאי וחייבות בתרו"מ. ומכיון שהקליפה היא גוף אחד עם הפרי, תורמים ומעשרים מזה על זה לפי כל הדעות. ע"כ.

וראה בשו"ת קנין תורה בהלכה חלק ה' (סימן קיג), ובספר ברית עולם (סימן ה-ו, טז, וכ"ד), ובשו"ת ושב משה חלק ב' (סימן קיח).

תרומות ומעשרות בקליפות של תפוז ושל אתרוג

בפה"ע. וכ"כ הגר"מ אריק במנחת פתים (סי' רב דף מה:), שקליפת האתרוג היא עיקר הפרי, הילכך יש לברך עליה בפה"ע. וכן מבואר בחידושי הר"ן (שבת קח:), שקליפת האתרוג חשובה יותר מגוף הפרי. נוכ"כ בפירוש הרשב"ץ (ברכות לו:), שהקליפה הלבנה של האתרוג היא עיקר הפרי, ויש לברך עליה בפה"ע. וע"ע להמהר"ם בן חביב בכפות תמרים סוכה לה. וע"ע בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' סה) שכתב, שאתרוג המטוגן בדבש, אפילו לא היה ראוי לאכילה כלל קודם ריקוחו, מברך על המרקחת בפה"ע. שמכיון דהוה פרי למעשרות, כרבנן דאמרי (מעשרות פ"א מ"ד), שהאתרוגים חייבים בתרו"מ גדולים וקטנים, הילכך על אתרוג המטוגן בדבש יברך עליו בפה"ע. והגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' רה) כתב, שאתרוגים הראויים לאכילה בלא הריקוח, גם אם עשאו מרקחת יברך בפה"ע, ואם אינם ראויים לאכילה בלא ריקוח, אם ריקחם מברך בפה"ע, ואם לא ריקחם בפה"א. והובאו בעקרי הד"ט (סי' י אות טו). ע"ש. וע"ע בשו"ת גור אריה יהודה (סי' קו). ובמש"כ בספר חזון עובדיה (הל' ברכות עמ' קכט), ובחזון עובדיה על תרומות ומעשרות.

ואגב אורחא, הנה המג"א (סי' רב ס"ק יז) כתב, יש שרוצים ללמוד מדין הקפריסין של הצלף שמברך עליהם בורא פרי האדמה, שהוא הדין לקליפה של תפוחי זהב שמרקחים אותה בדבש, שברכתה בורא פרי האדמה. [ע' בט"ז סי' רד ס"ק טו]. ולא דמי, דשאני הכא שהקליפה הוא מגוף הפרי, הילכך ברכתה בורא פרי העץ. ופסק בספר חיי אדם (כלל נג סי' ו), שנראה לו כדברי המג"א, שיברך בפה"ע. וכתב בנשמת אדם שם, שקליפות שאר מיני פירות חייבים בתרומות ומעשרות. וכן הסכים בשו"ת פנים מאירות (סי' סה), שתפוחי זהב דנטעי להו אינשי אדעתא לאכול את הפרי עם הקליפה, כשהיא ראויה לאכילה יש לברך עליה בורא פרי העץ בלי שום פקפוק. ע"ש. ואע"פ שיש חולקים וס"ל כהט"ז שיש לברך בורא פרי האדמה, או שיש לברך שהכל, מ"מ כתב בכף החיים (סי' רב ס"ק נד), שאם דרך המקום ההוא לנטוע האילן למרקחת הקליפות, מברכים על הקליפות בפה"ע. וע' בקובץ מפרי הארץ (ד, עמ' צד והלאה).

וקליפת אתרוג שעשאוה מרקחת בדבש, ע' להט"ז (סי' רה סק"ג) שפסק שיש לברך עליה

לפח האשפה. ואפילו גרעיני תמרים לחים ותפוחים ואגסים וחבושים שהן לחים, כיון שדעתו להשליכם, ואינן עשויים לאכילה כלל, אין בהם קדושת שביעית. (טז)

קדושת שביעית בגרעיני אתרוג, חרובין, שסק, ותפוזים

חרובין, גרעיני תמרים, כולן אף על פי שאין מכנסן אסורים. ושאר כל הגרעינין מכנסן אסורין, שאין מכנסן מותרין. ע"כ. והוא מה שכתב כאן. ובמשנה כתב רבינו, אלו הגרעינים שאמרו שהם אסורים עד שישליכם הב"ה, הוא על שני דרכים, האחד שתהיה הגרעינה ראויה לאכילה, כמו גרעיני החבושים והפרישים, או שתהיה גרעינה שישאר בה לחלוחית שתהיה ראויה למציצה, ע"ש.

ומה שכתבנו גבי גרעינים מרים, כ"כ החזון איש (מעשרות סי' יא ס"ק ל-לא), דקליפי תפוז פטורין מן המעשרות ומן השביעית כיון דסתמן לאשפה. ומשמע דס"ל שאין עליהם קדו"ש כלל. וכ"ה בשו"ת משנת יוסף ח"א (סי' לח) שבגרעיני תפוזים אין קדו"ש. וכ"כ בספר הארץ ומצוותיה (עמ' ריז). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' רכד אות ג') לגבי גרעיני מישיש שאין בהם קדושת שביעית. ע"ש.

ומה שכתבנו גבי גרעיני תפוחים ואגסים, הנה אפילו אם לפעמים נבלעים יחד עם הפרי, אין זה נחשב שדרך אכילתם בכך. לכן אפילו לדעת הרב שבט הלוי הנ"ל, אין בהם קדושת שביעית.

תרומות ומעשרות בגרעיני פירות

ע' בתוס' (ברכות לו:) שגרעיני אפרסקים וכדו', ברכתם בפה"ע. וכ"כ הרא"ש (שם סימן ד) אם אינם מרים, כדי שיהא נהנה מהם. וכ"כ בתוס' רבינו יהודה שירליאון שם, ובסמ"ג (עשין כז), והאו"ז (ח"א סי' קסג), ועוד רבים מהראשונים. אמנם הרשב"א שם, דחה דברי התוס', שהגרעינים אינם חייבים בערלה משום

מה שכתבנו גבי גרעיני ענבים, הוא על פי המבואר בתוס' בנזיר (לד: ד"ה מחרצנים). וז"ל הרמב"ם (פ"ה הכ"א): הקליפין והגרעינים שמוותרים בתרומה לזרים, אין קדו"ש חלה עליהם, והרי הם כעצים, אא"כ ראויים לצביעה. ובהל' תרומה (פ"א הי"א) כתב, שאם הם גרעינים של זתים תמרים וחרובים אסורים לזרים בכל אופן, ושאר הגרעינים דוקא אם כנסם ויש בהם לחלוחית למצוץ אותם. וע' בכס"מ שכתב הטעם כיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם, חלה קדו"ש עליהן. ומקור דבריו בהר"ש (פ"ז מ"ג) דגרעינים הראויים להסקה יש להם קדו"ש. וע"ש בהרש"ש, ובחזו"א (יג, יא).

ומה שכתבנו גבי גרעיני חרובים, הנה במשנה מסכת תרומות (פרק יא מ"ה) שנינו, גרעיני תרומה בזמן שהוא מכנסן אסורות, ואם השליכן מותרות. וע"ש בפ"י מהר"י קורקוס, שהביא מה שאמרו בירושלמי, א"ר יוחנן, בגרעיני אגסים וקרוסטומלין היא מתני'. א"ר לעזר אפילו תימא בגרעיני הרוטב במחוסרין למצמן. ע"ש. ובפירוש מהר"י קורקוס הנז' הביא בשם הערוך, דגרעיני הרוטב היינו תמרים שאין מבושלות, שקורין בלשון רוטב. ע"כ. ובתוספתא נתבאר, גרעיני זתים, גרעיני

ולגבי תרו"מ בגרעיני פירות מתוקים, כמו גרעיני משמש וכיוצא בהם, וכגון שלאחר שהפריש תרומות ומעשרות רק על המשמש, שאכלו בלבד, בא לאכול מן הגרעינים שלא הופרש מהם תרומות ומעשרות, נקטינן לדינא שצריך להפריש מהם תרומות ומעשרות בלי ברכה.

ובברכ"י (סי' רב סק"ג) כתב דהואיל ובאנו לחוש לדברי החולקים על מרן, לאפוקי נפשין מפלוגתא, יש לברך שהכל. וכ"כ בשו"ת יוסף אומץ (סי' כד) שהאח' תמהו ע"ד התוס' והרא"ש וסיעתם, והביאו ראיות דלאו פרי נינהו, הילכך לענין הלכה נקטינן שאין לברך עליהם אלא שהכל.

ותנא דמסייע להו הרשב"ץ (פי' ברכות עמ' ריד) שלרשב"א יש לברך שהכל כמו קורא. ורוב האח' נמשכו בזה אחר מרן החיד"א. והיינו משום חשש לסב"ל אף נגד הראשונים ומרן. ובאמת שיש להעיר, שנראה שאפי' הרשב"א מודה שאם בירך על גרעיני הפירות בפה"ע יצא, הואיל ולא שיקר בברכתו, וכמ"ש כיו"ב המג"א (סי' רו סק"א), והסכים לזה החיד"א בברכ"י (שם סק"ב) ועוד. ואצלינו נוהגים כדברי הפר"ח והחיד"א וסיעתם, שפסקו כדברי הרשב"ץ, לברך עליהם שהכל. וכמ"ש בבית מנוחה (דף רכג), וכ"כ השד"ח (ברכות אות כא) ועוד. ואע"פ שבמנחת שלמה (ח"ב סי' ד אות כג) כתב, שהאח' כתבו שמברך על הגרעינים בפה"א, וכ"כ בחזו"ע ברכות (עמ' קכד), מ"מ בחזו"ע תרו"מ (עמ' קיט) כתב שאחר שמצינו להקת האחר' שהסכימו למרן החיד"א שמברך שהכל (וכדעת הרשב"ץ), כן ראוי להורות לברך שהכל. וכשאוכל הפרי ואחריו הגרעין, ברכת הפרי פוטרת את הגרעין, כמ"ש הרב אות היא לעולם (דמ"ד ע"ב) והלאה. ע"ש.

ולענן תרו"מ, נראה שלתוס' והרא"ש וסיעתם שגרעיני פירות ברכתם בורא פרי העץ, דס"ל דהוו פירא, גרעיני פירות הנאכלים חייבים בתרומות ומעשרות כמו שחייבים בערלה, אבל לרשב"א וסיעתו שאינם פרי ורק משום "את" פרי, נתחייבו בערלה, י"ל שפטורים מתרו"מ, כדין רבעי. וכן מוכח בפנים מאירות (ח"א סי' סה). גם בשו"ת קרן לדוד (סי' נב דף עא) כתב, שברכת גרעיני פירות

פרי, אלא משום ריבוי דאת פרי, הטפל לפרי, ואדרבה גרעינים של גודגדניות ואפרסקים שהם מרים אינו מברך עליהם כלום, ולא אדעתא דידהו נטעי להו כלל, ואי ממתק להו ע"י האור מברך עליהם שהכל. עכ"ל. ומרן (סימן רב ס"ג) פסק, שעל גרעיני פירות מתוקים מברך בפה"ע, ואם הם מרים ומיתקם ע"י האור מברך עליהם שהכל. ע"כ.

ובשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' סה) תמה עוד דאם הגרעינים חשיבי פרי, א"כ אמאי תנן (בפ"ק דערלה מ"ח) שמותרים ברבעי. והעלה כהרשב"א. וכ"כ בביאור הגר"א (סי' רב סק"ח) העיקר כדברי הרשב"א. וראיה לזה מדתנן שהגרעינים מותרין ברבעי, ובע"כ הא דאסורים משום ערלה הוא מכח ריבויא דקרא דאת הטפל לפרי. וכן סתם משנה (תרומות פ"א מ"ה) מוכח שהגרעינים אינם פרי כלל, דתנן גרעיני תרומה אם השליכין מותרות. וכ"כ באבן העזר (סי' רב) דכיון שפטורים ברבעי, אלמא דלאו פרי נינהו, וכ"כ הט"ז והש"ך ביו"ד (סי' רצד) שבערלה כתוב את פרי הטפל לפרי, משא"כ ברבעי, וכן מוכח מתרומות (פ"א) שגרעיני תרומה מותרים לזרים, הילכך דברי התוס' והרא"ש והש"ע צ"ע. ע"כ. וכ"כ בשנות אליהו (פ"ג דערלה מ"א) שמהירושלמי שם מוכח שגרעיני הפירות אינם פרי בעצם, אלא שנתחייבו בערלה מריבוי את פרי, ומכאן ראיה לרשב"א לברך על גרעיני הפירות בורא פרי האדמה.

ומ"ש שלרשב"א מברך עכ"פ בפה"א, כ"כ הדרישה (סי' רב אות ב). וכ"כ הגנת ורדים בגן המלך (אות ל), והסביר שאין לומר שיברכו עליהם שהכל מטעם דלא נטעי להו אדעתא דהכי (ברכות לו. לגבי קורא), שגרעיני הפירות שאינם מפסידים את האילן דיינו להורידם דרגא אחת. וכ"כ באבן העזר שם, והצל"ח (ברכות לו:), והמאמר (סי' רב סק"ז), והמשנ"ב (סי' רב סק"ג). ועוד, וכן מפורש באבודרהם (הל' ברכות שער ה).

יז. גרעיני אבטיח יש להחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית, באופן שאין בו איסור ספיחין. (ז)

יח. גרעיני פירות שדבוק בהם מעט משירי הפרי, כגון גרעיני שזיפים ואפרסקים, או גרעיני תמרים לחים וזיתים, או גרעיני חבושים שנשאר סביבותם מעט מבשר הפרי, יש אומרים שאסור להפסידם, שהרי עדיין הם ראויים למאכל. ולדעתם צריך לעטפם בנייר או בניילון ולזורקן לפח. ויש אומרים דכיון שבדרך כלל גרעינים אלה מיועדים להשליכם לאשפה, אין בהם קדושת שביעית, ומותר לזורקן לאשפה כרגיל. וכן עיקר כסברא זו, וכל שכן בלחלוחית בעלמא שאפשר להקל בזה. (ח)

האחרונים שהסכימו לדברי הרשב"א פטורים מתרו"מ. אולם לדעת רוב הראשונים ומרן הש"ע חייבים בתרו"מ. הילכך יש להפריש מהם תרו"מ בלי ברכה.

(ז) וכיום זורעים שדות מיוחדת של אבטיחים קטנים במיוחד לצורך שיווק הגרעינים. וראה בחזון איש הנ"ל שכתב להסתפק בזה. וגרעיני מילון יש האוספים אותם וקולין אותן וחזו לאכילה. ויש להסתפק אם נוהג בהם קדושת שביעית, כיון שרוב העולם אין נוהגים כן, אא"כ אם זורעים שדות של מילון במיוחד להפקת גרעינים, כמו באבטיח.

בפה"א, ומ"מ מדרבינהו קרא לענין ערלה דכתיב את פרו, את הטפל לפרו, והיינו הגרעינים, אלמא דמקצת שם פרי עליהם, אבל לענין רבעי וכן לענין תרומה כיון דליכא ריבויא לטפל לפרו, בעינן פרי גמור לחיובא. והחזו"א (סי' קנה) בהשמטה לברכת הפירות כתב, שלרשב"א עכצ"ל דל"ח פירי לענין תרומה אלא מדרבנן. (וע"ע בחזו"א סי' לג אות ג). ע"ש. וכ"ש לדעת האחרונים אליבא דהרשב"א שאין לברך על גרעיני הפירות אלא שהכל, שאינם בכלל פרי כלל, דמסתברא ודאי דס"ל שפטורים מתרו"מ. ונהי דלענין ברכה נקטינן דספק ברכות להקל, לענין תרומה לדעת

אם מותר לזרוק גרעיני הפירות לפח האשפה

למד כן ממה שכתב הרמב"ם בהלכות תרומות (פרק יא הלכה יא): גרעיני אתרוג מותרים, גרעיני זיתים תמרים וחרובין, אע"פ שלא כנסן הכהן הרי אלו אסורין לזרים, ושאר הגרעינים בזמן שכנסן ויש בהן לחלוחית למצוץ אותן, אסורות לזר, ואם השליכן מותרות. וכתבו הרדב"ז ומהר"י קורקוס שם, דדוקא גרעיני תמרים זיתים וחרובים שיש בהם לחלוחית יש בהם איסור, אבל אם הם יבשים לא. ע"ש.

ואמנם יש לומר שכל זה דוקא בזמנם שהיו מאכילין את הבהמות בגרעיני תמרים,

(יח) ז"ל הרמב"ם (פרק ה הלכה כא): הקליפין והגרעינים שמותרים בתרומה לזרים, אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הן כעצים, אלא אם כן ראויים לצביעה. ע"כ. ומבואר, דכל שראויים לצביעה יש בהם קדושת שביעית. ולפי זה לכאורה אם יש בגרעיני הזיתים מעט מהזית עצמו, יש לנהוג בהם קדושת שביעית. וכיוצא בזה מצינו להרמב"ם גבי תרומה (פרק יא מהל' תרומות הלכה יא) גרעיני תמרים של תרומה אסורים לזרים. וכן כתב בספר שמיטה כהלכתה (עמוד מט-ג). וכן כתב בספר אור לציון (שביעית פרק ב' אות ד). ושם

ולכן נקרא מאכל לבהמה. אבל בזמנינו לא מאכילים בהם בהמות, לא נקרא מאכל בהמה, ומותר לזרוק אותם לפח אשפה.

לחלוחית וכדו' שהדרך תמיד לזורקן, אין בהם קדושת שביעית, ובפרט לפי גירסת הרדב"ז ברמב"ם (הלכות תרומות). ע"ש.

ועיין בגמרא זבחים (פו.) עצמות קדשים לפני זריקה מועלין בהן, לאחר זריקה אין מועלין בהן וכו'. וכתבו התוס' שם (ד"ה ופליגא), ופירש רבינו דהתם מיירי בעצמות קדשים הנאכלין, דומיא דתרומה, ויש עליהם עדיין בשר. וקאמר דאם מכניסין ומצניעין אם כן הוא מחשבן ואכתי שם קדשים עליהן, ואסורין, אבל משליכן בטל שם אוכל מינייהו. וכן גרעיני תרומה מיירי שיש עליהם אוכל ומיפרשא בענין זה. ע"כ. ומבואר מזה, דכל זה שמכניסין ומצניעין ומחשב עליהן, דאז כיון שיש על העצמות מעט בשר שם קדשים ותרומה עליהם. ולפי זה הוא הדין גם בגרעיני פירות, כמו משמיש, שזיף, וכדו', דאף שיש עליהם קצת מבשר הפרי, אם אינו חושב עליהם לאוכלן, ודרכו לזורקן כך, אין בהם קדושת שביעית. וכיוצא בזה מצינו בגמ' נזיר (לד:) מה תלמוד לומר מחרצנים ועד זג, לומר לך כל מקום שאתה מוצא פרט וכלל אי אתה רשאי למושכו ולדונו כעין הפרט, אלא נעשה וכו'. ופירשו התוס' שם (ד"ה מחרצנים) דאם ליקט האוכל שבין החרצן כדי כזית ואכלו, לוקה, ולא אמרינן דבטלה דעתו אצל כל אדם. ע"ש. ואמנם בגרעיני זיתים של מפעלים שאוספים את כל הגרעינים ומשתמשים בהם לאיזה צורך, אין הכי נמי יש קדושת שביעית גם בגרעינים, אבל באדם פרטי בביתו שאין לו שום שימוש בגרעיני הזיתים והמשמיש, ובדרך כלל זורקים את הגרעינים לאשפה מיד, אין בהם קדושת שביעית, ודמי לשיירי אוכל שבקדרה. וכן השיב לי מרן אמו"ר זיע"א השנה [ער"ח אב תש"ס]. גם בספר משפטי ארץ (פרק כג ס"ז) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, דדוקא כשיש בהם בשר הפרי ממש שדרך לפעמים לאוכלו, אבל אם יש בהם רק

גם בקובץ המדריך התורני לארץ ישראל (עמוד 166) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרי"ש אלישיב זיע"א, שפסקו דמספיק להוריד את כל הפרי, ולא צריך לטרוח יותר, ואחר כך יכול להשליך את הגרעין לאשפה. שהרי בזמנינו לא מאכילים בהמות בגרעינים אלו. אבל הגר"ש וואזנר פליג על זה וסבר שמכיון שבמציאות הם ראויים לבהמות, נקראים מאכל בהמה. ולשיטתו חייבים לזרוק אותם לפח של שמיטה, אפילו אם אין בהם אוכל דבוק. ולגבי זיתים, אף על פי שבתוך הגרעין יש אוכל [מפני שיש מקומות שמוציאים שמן מגרעיני זיתים]. אף על פי כן דעת החזון איש והגרש"ז אויערבאך שאין בהם קדושת שביעית. ולכן מותר לזרוק אותם לפח האשפה.

וכיוצא בזה כתבו האחרונים גבי שיירי מאכל הדבוקים בקדרה, שאם דבוק בהם שיירי ירקות הקדושים בקדושת שביעית, מותר לשופכם לאשפה, אחר שכך הדרך. וממילא הוא הדין בנידון דידן.

וראה לעיל מה שכתבנו בשם הרב אור לציון, גבי שפיכה מיין של הבדלה לכבות בו את הנר, דכיון שזה דרכו אין בזה איסור הפסד פירות שביעית. ולכאורה לפי זה גם בגרעיני פירות כיון שהדרך לזורקן גם כשיש עליהם מעט מבשר הפרי, אין בזה משום מאבד פירות שביעית. אך יש לחלק בין שימוש בשיירי היין, דכל שמשתמשים בו באיזה אופן חשיב דרכו בכך, לבין זריקת הגרעינים לאיבוד.

ולגבי שזיפים, אף על פי שיש בהם אוכל בתוך הגרעין כמבואר בביאור הלכה (סימן שח סעיף ל'). אלא מכיון שבזמנינו לא רגילים לאכלם, לא נוהגים בהם קדושת שביעית. [או"ת תמוז תשמ"ז].

יט. גם להמחמירים בענין גרעיני פירות שדבוק בהם מעט מבשר הפרי, או בקליפות, יכול לתת הגרעינים והקליפות בשקית ניילון ומיד לזרוק את השקית לפח האשפה, בלי לחכות עד שיירקבו. ובפרט במי שנמצא במקום ציבורי. (ט)

כ. פירות שביעית המיוחדים למאכל אדם, אין מאכילין אותם לבהמה חיה ועופות. ואם הבהמה הלכה מעצמה תחת התאנה ואכלה, אין מחייבים אותו להחזירה, שנאמר: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. (כ)

כא. מותר להאכיל מאכל בהמה הקדוש בקדושת שביעית, לבהמת נכרי. (כא)

כב. אין מאכילין פירות שביעית שגדלו בקרקע ישראל לנכרי. (כב)

תחת התאנה וכו', הטעם הוא מפני שזה הפקר, ואף לבהמה תהיה כל תבואתה לאכול. וכתב החזו"א (סי' יד סק"ד) שכל זה במחובר שזה הפקר, אך בתלוש שכבר זכה בזה שזה ממונו עד הביעור, חייב למונעה. וכתב עוד, שאין צריך להפקיר שדותיו בשביעית אלא לבני אדם, אך לא לבהמות, ומותר לנעול שדהו בפני הבהמה. וכ"כ בספר תורת הארץ (פ"ח אות מד) בשם הרידב"ז שבפירות תלושים חייב למונעה, והתורת הארץ פליג עליו וס"ל שא"צ למונעה אף בפירות תלושים שכבר זכה בהם.

(ט) כן כתב בשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן עב אות ג.). ושם כתב, דבביתו יש להקל רק בקליפות שיש עליהם ספק כגון בקליפות תפוזים, מה שאין כן בשאר קליפות יחכה עד שיירקבו. ע"ש. ולפי מה שביארנו לעיל בכל סוגי הקליפות אפשר ליתנם בשקית ניילון ולהניחם בתוך פח האשפה, דהוי גרמא בהפסד פירות שביעית, ושרי.

(כ) רמב"ם פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה ג', והלכה ה'. וע' חזו"א (סי' יד סק"י).

ומה שכתבנו לגבי בהמה שהלכה מעצמה

להאכיל מאכל בהמה לבהמת גוי

דאפשר דכיון דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, היינו דוקא בהמתך ולא בהמת גוי. ולכאורה נראה דכל המיעוט שנלמד בתורת כהנים הוא דוקא לענין מאכל אדם, שניתן דוקא לישראל ולא לנכרי, אבל במאכל בהמה אין לחלק בין בהמת ישראל לבהמת נכרי. ע"ש.

(כא) הנה מאכל אדם הקדוש בקדו"ש אין נותנים אותו לבהמה משום דהוי הפסד, אבל אם נפסד מאכילת אדם מותר להאכילו לבהמה, לחיה ולעוף, ולדגים ושרצים וכל בעלי חיים. ובספר אור לציון (שביעית עמוד לו) כתב לדון אם מותר להאכיל מאכל בהמה הקדוש בקדושת שביעית לבהמת נכרי,

להאכיל פירות שביעית לנכרי

וברמב"ם (פ"ה מהל' שמיטה ויובל הי"ג). וע"ש בפ"י מהר"י קורקוס, ובחזו"א (סימן יג אות כו).

(כב) תורת כהנים (פרשת בהר) לכם ולא לאחרים. וכן הוא בתוספתא (שביעית פ"ה הי"ד).

כג. מותר לחתוך פרי אף שדעתו לאכול חציו בלבד ונמצא שגורם על ידי החיתוך לזירוז הקילקול של החצי הנשאר, דכל גרם הפסד פירות שביעית מותר, ובפרט גרם שבא מכח אכילת פירות שביעית שמותר. ואף אם אינו חותך הפרי לפני אכילתו, אלא אוכלו כך כשהוא שלם, אלא דמראש מקדם מידע ידיע שלא יאכלנו כולו, ושייריה ניכרים, אף זה שרי. ותבשיל הקדוש בקדושת שביעית שנמצא חוץ למקרר, אין חיוב להכניסו למקרר כדי שלא יתקלקל, כיון שאין חיוב לשמור מהפסד. וכן אין איסור להוציא תבשיל מהמקרר, אף שיודע שלא יוכל להחזיר את הנשאר, כיון שאינו עושה כדי להפסידו אלא כדי לאוכלו. וכן מותר להניח פירות שביעית בשמש, כיון שזה רק גורם, ואין איסור להזיק פירות שביעית ע"י גרמא. וכן פרי של שביעית שמונח על הארץ אינו מחוייב להרימו, כי אינו מחוייב לשמור שלא יבואו לידי בזיון. וכן האוכל במסעדה יכול להשאיר את השאריות על השולחן אע"פ שהמנקים יזרקו את הכל לאשפה, כיון שאינו עושה שום פעולה לאיבוד הפירות, ואין חיוב שמירה על פירות שביעית. וכן מותר להניח את הקליפות הראויות לאכילה במקום שעתידה חמה לבוא, אע"פ שהשמש תייבש אותם עד שלא יהיו ראויים לאכילה, כיון דגרמא כזו שסוף חמה לבוא, אין כאן מעשה אדם להפסד הפירות. ומכל מקום אסור להניח פירות שביעית במקום חם או במקום דריסת בני אדם. (כג)

מותר לחתוך פרי אף שדעתו לאכול חציו בלבד

איסור להזיק פירות שביעית ע"י גרמא. וכן פרי של שביעית שמונח על הארץ אינו מחוייב להרימו, כי אינו מחוייב לשמור שלא יבואו לידי בזיון. נ"מ ס"ל שם להחמיר שלא להניח פירות שביעית ליד פחי אשפה, כיון שאוספי האשפה יקחו אות יחד עם האשפה ויפסידו אותם בידים. ושם (עמוד רד) כתב, שהאוכל במסעדה יכול להשאיר את השאריות על השולחן אע"פ שהמנקים יזרקו את הכל לאשפה, כיון שאינו עושה שום פעולה לאיבוד הפירות, ואין חיוב שמירה על פירות שביעית. ומ"מ כתב לגבי ישיבות, שהנהלת הישיבה צריכה לדואג לכך, וגם על גוי שעובד בישיבה צריך לדאוג שלא יזרוק פירות שביעית]. אבל אין היתר להניח שיירי אוכל בשמש, או במקום שיגיעו זבובים או ציפורים, שע"י יופסד מאכילת אדם. עכ"ד. וצ"ע. ובס' חוט שני (במהדו' תשע"ד עמ' ש)

(כג) כן כתב במשפטי ארץ (פ"א הי"א). ובלאו הכי כבר נתבאר שכל גרמא בהפסד פירות שביעית שרי. וכ"כ בספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמוד רה) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמותר לחתוך פרי אע"פ שדעתו לאוכל רק חציו, ואע"פ שע"י החיתוך גורם לזירוז הקילקול של החצי הנשאר, שגרם הפסד שבא על ידי אכילת פירות שביעית, מותר.

ושם (עמוד רג) כתב, שתבשיל הקדוש בקדושת שביעית שנמצא חוץ למקרר, אין חיוב להכניסו למקרר כדי שלא יתקלקל, כיון שאין חיוב לשמור מהפסד. וכן אין איסור להוציא תבשיל מהמקרר, אף שיודע שלא יוכל להחזיר את הנשאר, כיון שאינו עושה כדי להפסידו אלא כדי לאוכלו. וכן מותר להניח פירות שביעית בשמש, כיון שזה רק גורם, ואין

כד. על האב לחנך את בניו הקטנים [שהגיעו לחינוך] שלא יבזבזו את האוכל שיש בו קדושת שביעית, משום חינוך, שגם באיסור דרבנן אין לאב להרגיל את בניו הקטנים לעבור על איסורי דרבנן. (כד)

כה. מותר ליתן פירות שביעית לתינוק אף על פי שהתינוק באכילתו יפרר וילכלך הנשאר כדרך התינוקות ויפסיד האוכל הנשאר, משום דהוי גרם הפסד ומותר. וכן מותר ליתן לתינוק בננה שלימה [שגדלה בתחלת השביעית ויש בה קדושת שביעית] אף שיודע שהנשאר ימאס. ומה שישאר בשיעור הראוי ולא נמאס יכרכנו ויזרקנו לפת. ואם אפשר ליתן לתינוק רק חלק מהפרי בלי לגרום להפסד עדיף. (כה)

שאסור לקלקלם, אלא מניחם עד שיירקבו מעצמם. וכן אסור להאכילם לבע"ח כל זמן שראויים לאדם. שאם הוא גרם קלקול מותר, וכן מותר לגרום למאכל אדם שברור שלא יאכל יותר, שיהפך למאכל בהמה, כדי להאכילו לבעלי חיים. שיתכן שגרם הפסד אסור רק בדבר העומד להיאכל ולא בדבר העומד ליפסד, שאין זה איסור מצד עצם המעשה, אלא מצד הפסד התכלית שלמענו הוא עומד.

כתבו שמותר להניח את הקליפות במקום שעתידה חמה לבוא, אע"פ שהשמש תייבש אותם עד שלא יהיו ראויים לאכילה, כיון דגרמא כזו שסוף חמה לבוא, אין כאן מעשה אדם להפסד הפירות. ומ"מ אסור להניח פירות שביעית במקום חם או במקום דריסת בני אדם. (שם עמ' רסח).

ושם (עמוד רד) כתב, לגבי עודפי פירות שברור שלא יאכלו, שכתב החזו"א (סי' יד סק"י)

ליתן בננה לתינוק כשיודע שאוכל רק חלק ממנה

שביעית ע"ש. וכן כתב בכרם ציון (הלכות שביעית פי"ד ס"א) דגרם הפסד פירות שביעית שרי בשביעית, ולכן מותר ליתן לתינוק פירות שביעית ואף על פי שהוא יפררם וימאסם מאוכל. ע"ש. וכן כתב בספר שמיטה כהלכתה (עמוד נא) דמותר ליתן לתינוק בננה שלימה, אף שיודע שהתינוק לא יאכל את כולה והנשאר ימאס. ומכל מקום מה שישאר בשיעור הראוי ולא נמאס יכרכנו בנייר או בניילון, ויזרוק לפת, אך אם אפשר ליתן לתינוק רק חלק מהפרי בלי לגרום להפסד עדיף. ע"ש.

(כד) כן כתב בבית רידב"ז (פרק ה' אות א'). וגם לא שייך לאסור כאן מצד מה דאסור לספות לקטן איסור דרבנן, כמבואר בשלחן ערוך (אורח חיים סימן שמג), שהרי בשעה שנותן לו הרי הוא היתר והתינוק מפסיד אחר כך. ע"ש. וכן כתב בספר מנחת ירושלים (עמוד קיג סכ"ז), ובמראות יעקב (סרן כ"ט), דגם לאוסרים גרם הפסד פירות שביעית, כשהקטן לוקח מעצמו פירות שביעית ומפסידם על דעת עצמו, בזה לכולי עלמא אין חיוב מעיקר הדין למנוע הקטן, דהגדול אפילו לא גרם להפסד פירות

למנוע מילד קטן להפסיד פירות שביעית

האוכל וכתב שם בציון הלכה (סכ"ח) שזה משום חינוך אבל מדינא שרי. ועיין בשלחן

(כה) כן כתב בספר דרך אמונה (פ"ה ה"ג סק"יג) שצריך למנוע את הילדים שלא יבזבזו את

כו. לא יעשה מפירות שדרך לאוכלם חיים מיני מרקחת. ואם דרכם של פירות אלו לאוכלם בדרך של עשיית מיני מרקחת, מותר. וכן מותר לעשות מרקחת מקליפות של תפוזים הקדושים בקדושת שביעית, אבל לא ירקח את גוף הפרי. ולכן מותר לעשות ריבה בשנה השביעית משזיפים או תפוזים הקדושים בקדושת שביעית. אחר שהדרך היא בשאר שנים לעשות מהם מיני מרקחות. כשם שמותר לבשל פירות ולרסק וכו' ירקות של שביעית, שדרכם בכך בשאר שנים. (כו)

כז. העושה מרקחת פירות [ריבה] מקליפות שיש בהם קדושת שביעית [הראויות לאכילה], יש לו ליזהר לאכול את הריבה קודם זמן הביעור. (כו)

כח. אסור לערב פירות שביעית עם דבר מר, או לקלקל את טעמם בדרך אחרת, מפני שעל ידי זה הוא מפסיד אותם. וכן אסור לערב פירות שביעית עם תרופה, כדי להמתיק את טעם התרופה. (כח)

בזמן הזה מדרבנן חשיב כאיסורי דרבנן, וממילא אסור לאביו להרגילו בביטול מצוה זו. ובספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' רט) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמותר לתת לתינוקות לאכול פירות שביעית, כיון שנותן להם כדי שיאכלו, ואף שהם אוכלים רק חלק מהפרי, אין לחוש במה שהשאר הולך לאיבוד. ומ"מ משום חינוך צריך למנוע את הילדים מלהפסיד אפילו שיירי מאכל.

(כו) ראה בספר השמיטה להרי"מ טיקוצינסקי (עמוד ל' סעיף ה'), ובחזון איש (סימן כה אות לב). ע"ש. וכ"כ בס' שביתת השדה (פי"א סעיף ו) להתיר להכין ריבות מפירות שדרכם כן בשאר שנים.

(כז) כבר ביארנו דבקליפות הראויות לאכילה יש בהן קדושת שביעית, וממילא הריבה שנעשתה מקליפות אלה יש בה קדושת שביעית, וצריך לסיים את אכילת הריבה עד זמן הביעור. וכן הוא בספר אור לציון (שביעית עמוד מ' הערה ג'). ע"ש.

(כח) כתב הרמב"ם (פרק יד מהלכות מאכלות

ערוך (אורח חיים סימן שמג) דמבואר, בקטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין להפרישו, אבל אביו מצוה לגעור בו להפרישו, ולהאכילו בידים אסור אפילו דברים שאסורים מדברי סופרים, וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד, ואפילו בדברים שהם משום שבות. ע"כ. והיינו דבאיסור דאורייתא, כיון שהאב מצווה לחנכו במצות מנעוריו, כל שכן שמצווה לגעור בו ולהפרישו מאיסורא דאורייתא. אבל בית דין אינו מצווה להפרישו, שהרי הקטן אינו בר עונשין, ואף בית דין של מעלה אין עונשין עד עשרים, ובית דין של מטה בן י"ג. וראה מה שכתב בזה בכף החיים (סימן שמג אות ה'). ואמנם בדבר דנפיק מיניה חורבא, כגון תקיעת שופר [שהקטן תוקע בראש השנה שחל בשבת] שהקול נשמע לרבים, מצווין בית דין להפריש את הקטן מאיסור, כדי שלא יבואו לתקוע בשבת. [הר"ן פ"ג דראש השנה. מגן אברהם ריש סימן שמג]. ואף על פי שעושה על דעת עצמו ככהאי גוונא מוחין בידו. [הגר"ז]. אבל באיסורי דרבנן, אסור להאכילו בידים, ואין חיוב להפרישו, אבל אסור "להרגילו" באיסורים, אפילו איסורי שבות. וכיון דשביעית

כט. יש אומרים שאין להניח שיירי אוכל בשמש או במקום שיגיעו זבובים או יתושים, או דבורים או פרעושים או כל מיני חרקים, שעל ידי זה יופסד מאכילת אדם. וכן אין להניח שיירי אוכל בחוץ במקום שהשלג ירד עליו וייפסד. ויש אומרים דכיון שאין הקלקול נעשה בידיים, אין זה איסור הפסד פירות שביעית. וכן עיקר לדינא. (כט)

ל. האוכל קומפוט שיש בו פירות הקדושים בקדושת שביעית, [או מרק שיש בו ירקות באופן שהם קדושים בקדושת שביעית], אינו מחוייב להכניס את שיירי הקומפוט [או המרק] הנשאר לפריז'דר, אף שגורם שהנשאר יתקלקל. (ל)

לא. פירות וירקות של שביעית אוכל כדרכו, וכאשר גומר לאכול, המעט שרגיל להשאיר בצלחת ובקדרה אינו חושש עליו, ומותר לו לזורקו לפח אשפה, וגם לא צריך למרק את הסיר או את הצלחת, אלא רוחצם כדרכו. אולם אם נשאר שיעור ניכר שרגילים לשמור לעצמו או לבהמתו, או להחזיר לקדרה, ועכשיו רוצה לזרוק אותו, אינו זורק לפח אשפה, אלא נוהג כנזכר לעיל. (לא)

אסורות הלכה י-יא): כל האוכלין האסורין אינו חייב עליהם עד שיאכל אותן דרך הנאה, חוץ מבשר בחלב וכלאי הכרם וכו', כיצד הרי שהמחה את החלב וגמעו כשהוא חם עד שנכוה גרונו ממנו, או שאכל חלב חי, או שעירב דברים מרים, כגון ראש ולענה לתוך יין נסך, או לתוך קדרה של נבלה, ואכלן כשהן

מרין, או שאכל אוכל האסור אחר שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם, הרי זה פטור, וכו', ע"כ. ולפ"ז אם מערב דבר מר בפירות שביעית, הרי שעושה מעשה בידיים לקלקל פירות שביעית, ומבטל קדושת שביעית מפירות אלה, ולכן אסור לעשות כן. וכ"ה בתורת הארץ (פרק ח' ס"ק מו). ע"ש.

להניח פירות בשמש או בשלג

(כט) שם. ובספר משפטי ארץ (פכ"א ס"י) כתב, שיש להסתפק אם מותר להניח פירות שביעית בשמש והם יתקלקלו, וכן להניח הפירות במקום שהשמש תגיע, אם נחשב גרם הפסד בידיים. [או דהוי גרם דגרמא]. ע"ש. וראה בהערה דלהלן. והנה לפי מה שביארנו לעיל דנקטינן לדינא כדעת הסוברים דגרמא בהפסד פירות שביעית מותרת, וכמשמעות הירושלמי דמעלם לגג, אם כן כאן הוא רק גורם לזרוז קלקולם, ואינו מפסידן בידיים. ומכח זה הוכיח המהרי"ט דגרמא שרי בפירות שביעית. וראה במה שביאר הגאון החזון איש המובא לעיל.

(לא) שמיטה כהלכתה (פרק ג' סעיף ד', וסעיף ו', ובהערות שם). וכן כתב בספר דרך אמונה (פ"ה ה"ג סקי"ג) דאסור להפסיד שיירי פירות שביעית אפי' שיירי מאכל, כל שדרך אנשים החסים על ממונם לשיירם. ע"ש.

לב. מותר לשטוף סירים וצלחות שיש בהם שיירי מאכלים הקדושים בקדושת שביעית, אף על פי ששיירי המאכל הולכים לאיבוד, כל שהכמות קטנה שלא רגילים בכל השנים לטרוח ולאסוף כמות זו. (לב)

לג. מותר לבשל מרק ירקות מירקות של שביעית, כגון עגבניות וגזר, שהרי הדרך לאכול ירקות אלה גם כשהם מבושלים או מטוגנים. (לג)

לד. מותר לאכול גזר חי, וכן מותר לעשות סלט מגזר, וגם לרסק את הגזר, ולשטוף אחר כך את המכונה מהפסולת. (לד)

(לב) כן כתב במשפטי ארץ (פרק כג סעיף י'). וכן כתב בספר שביעית כהלכתה (פרק ג' סעיף ד ובהערות), שהשאריות שרגילים להשאירן בצלחות או בסירים, אין צריך לשומרן בקדושת שביעית. וכן הוא בשו"ת אז נדברו (חלק ד' סוף עמ' קס), ובספר אור לציון (שביעית פרק ב' הלכה ו').

(לג) שו"ת אז נדברו חלק י' (סימן מד). וגם עגבניות הדרך הוא לאוכלם גם מבושלות או מטוגנות.

לרסק גזר של שביעית

(לד) כן כתב בספר דרך אמונה (פרק ה' ה"ג בציון הלכה אות כד) שכן העידו בשם החזו"א שהתיר לאכול גזר חי, וגם התיר לעשות סלט מגזר, וגם לרסק את הגזר ולשטוף אחר כך את המכונה מהפסולת. ע"ש.

להשליכם, ויש לנהוג בהם כמו בשאריות של אוכל רגיל. ע"כ. ושם (עמוד רה) כתב, שמותר לעשות מיץ מפירות שהדרך לעשות מהם מיץ, כגון תפוזים, אשכוליות, ענבים (גם העומדים למאכל), גזר וכדו', ואפשר גם לססנם. אולם את פסולת הפרי שנשאר אחרי הסחיטה יש לשמור בקדושת שביעית. ומאידך שם (באות יא) כתב, ששאריות שנשארים בצלחת שרגילים כל השנה לזורקם, מותר לזורקם גם בשנת השמיטה, אף אם הם קדושים בקדושת שביעית. ולפ"ז שאריות של גזר הרי אין רגילים לאוכלם, ורגילים לזורקם, וממילא גם בשביעית אין איסור לזורקם.

עוד כתב בספר אשרי האיש (שם עמוד רט) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שפירות וירקות שאין דרך לרסקם, מ"מ לצורך האכלת תינוקות מותר, אע"פ שאין דרך לרסק בשביל גדולים.

ועיין בספר ארחות רבינו הקהלות יעקב (שביעית אות צט) שרבינו הקהלות יעקב אמר שאין

ונראה דיש להקל בזה גם בפסולת מרובה שבתוך המכונה, דכיון שפסולת זו מיועדת בדרך כלל לזריקה, וגם לא מייעדים פסולת זו למאכל בהמה כלל, הוי כגרעיני הפירות שאינם מיועדים לאכילה, ושרי לזורקן. ואמנם יש לחלק בזה, דגבי הגרעינים, הנה הם בעצמותם אינם ראויים ומיועדים לאכילה, והוו כעץ יבש, לא כן הפסולת של הגזר שראויה לאכילה בפ"ע, והן ע"י עירוב עם מיץ וכדו'. שוב הראוני בספר אשרי האיש (י"ד ח"ב עמוד רב אות י'), שכתב, שבשר הפרי שנסחט שאין בדעתו לאוכלו, וכן קליפות הנותרות לאחר הסחיטה, או אחר הריסוק, כגון המרסק עגבניות או תפוחים, אסור

לה. שמן של שביעית שנשאר לאחר טיגון אסור להשליכו כל זמן שאפשר להדליק בו, אלא אם כן נשארה בו כמות קטנה ביותר שרגילים לשופכו, וכיום הרגילות שלא להשתמש בשמן שטיגנו בו אפילו פעם אחת ומקפידים לשפכו ובריגון הבא נותנים שמן חדש, וכיון שכך הכל נוהגים מותר לשפוך שמן של שביעית אחר הטיגון. (לה)

לו. מוצרים שבקופסאות שימורים שיש בהם טעם מפירות שיש בהם קדושת שביעית, כיון דקיימא לן טעם כעיקר ממילא אסור להפסיד תבשיל שיש בו טעם מפירות שביעית. (לו)

לז. עצמות שנתבשלו עם פירות או ירקות שיש בהם קדושת שביעית, אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, שמכיון שהטעם מבווער בתוך העצמות שוב אין חל חיוב אכילה בקדושת שביעית עליו. ויש מקום לומר שגם אין צורך ליתנם לבהמות, כיון שבזמן הזה בדרך כלל אינם עומדים לאכילת בהמות. (לז)

לקלף תפוחי אדמה של שביעית במכונה כמו וואף על פי שהקליפה דקה מאד, מכל מקום במוסדות, והקליפות יוצאות ונשפכות לביוב, הוי מאכל בהמה שאסור להפסידו. ע"ש.

שמן של שביעית שנשאר אחר הטיגון

(לה) כן כתב במשפטי ארץ (פרק כ"ג סי"ד). ועיין בשו"ת מנחת יצחק חלק י' (סימן קיח) שכתב שם על פי דברי התורת הארץ (אות מ"א) דסבירא ליה דהפסד פירות שביעית לגמרי הוא מן התורה [לא בזמן הזה], ולכן גם היכא דאיכא ספק שמא יפסיד, אסור להכניס עצמו בספק איסור מהתורה. ע"כ. וכתב הרב שאם יש ספק אם הוא בכלל הפסד הוי רק דרבנן, ושייך בזה ספיקא דרבנן לקולא. ע"ש.

(לו) כן כתב בשו"ת שבט הלוי חלק ז' (סימן קפ אות ב') דזה ודאי דטעם שביעית מחוייב לאכול בקדושת שביעית, כמבואר ברמב"ם (פט"ו ממאכ"ס ה"ח) דשביעית אוסר במינו במשהו, ושלא במינו בנו"ט, וחייב לאכול כל התערובת בקדושת שביעית. וזה דרכו של הרמב"ם במשנתנו דסופ"ז דשביעית, מ"מ כל זה אם המקבל טעם הוא אוכל הראוי לאכילה, ויש בו דין טעם כעיקר במינו, או שלא במינו כנ"ל, אבל בטעם שנכנס

עצמות שנתבשלו עם פירות או ירקות שיש בהם קדושת שביעית

לדבריהם שביעית. וזה דרכו של הרמב"ם במשנתנו דסופ"ז דשביעית, מ"מ כל זה אם המקבל טעם הוא אוכל הראוי לאכילה, ויש בו דין טעם כעיקר במינו, או שלא במינו כנ"ל, אבל בטעם שנכנס

לח. תבשיל שיש בו ירקות שיש בהם קדושת שביעית, והתבשיל נפסד והתקלקל, וכן פת שעטיפשה, אין חיוב לדחוק את עצמו ולאוכלם, אחר שנפסלו מאכילה. ואף בעיבור צורה מהיום למחר, אינו חייב לאוכלו, שהרי אינו טרי וטעים כביומו. והוא הדין אפילו בטרי וראוי לאכילה אינו חייב לדחוק את עצמו ולאוכלו. ואפילו רק אינו טעים לו אינו צריך לדחוק עצמו ולאוכלו. וכן אם אינו יכול לאכול מחמת שהוא שבע, אינו חייב לדחוק את עצמו, אלא מניח בפח של שביעית, ודיו. ומכל מקום אם רוצה בכל זאת לאוכלם באופן שראויים לאכילה על ידי הדחק, אין בזה איסור. (לח)

בעצמות וכיו"ב, שאין דרך אכילת אדם בהם, הא מבואר בתוספתא (פ"ו דשביעית) וברושלמי (בפ"ח) דאין מחייבין אותו לאכול דבר שאין דרכו לאכול, כגון פת שעטיפשה ולא קניבת ירק, ופסקה הרמב"ם פ"ה דשביעית. וא"כ פשוט כיון דהטעם מבוזר בתוך העצמות, שוב אין חל חיוב אכילה בקדושת שביעית עליו. ולענין אם צריך ליתנם לבהמה, נראה מ"ש

החזון איש דזה דוקא בעומדים לכך, או במקום שיש בהמות, אבל בזה"ז דברים כאלה נזרקים כל השנים, ואינם עומדים כלל לאכילת בהמה דרך רוב עכ"פ, ויש מקום לומר דנפקע ע"ז קדושת שביעית שבטעם הנ"ל לגמרי, ואפילו נאמר בתבשיל שנפסד וכיו"ב דאינו נפקע, כיון שעדיין ראוי לאכילה ע"י הדחק, מ"מ בטעם שבתוך עצמות עדיף מזה.

אכילת תבשיל ופירות שנפסלו לאכילה

(לח) בירושלמי (פרק ח' דשביעית ה"ב) אמרו, שביעית ניתנת לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו', כיצד לוכל דבר שדרכו לוכל, אין מחייבין אותו לאכול לא פת שעטיפשה ולא קניבת ירק, ולא תבשיל שנתקלקל צורתו. וכן הוא שביקש לאכול תרדין חיים או לכוס חיטים חיות, אין שומעין לו. ובתוספתא (פרק ו' דשביעית ה"א) אמרו, כיצד לאכול דבר שדרכו לאכול, אין מחייבין אותו לאכול קנובת של ירק, ולא פת שעטיפשה, ולא תבשיל שעבר צורתו. ע"כ. וז"ל הרמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה ג'): אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעטיפשה כדרך שאינו אוכל

בתרומה ובמעשר. ע"כ. וכתב בספר שמיטה כהלכתה (עמ' מג, מד, נא) דאף בעיבור צורה מהיום למחר, אינו חייב לאוכלו. והיינו טעמא שאינו טרי וטעים כביומו, והוא הדין אפילו בטרי וראוי לאכילה אינו חייב לדחוק את עצמו ולאוכלו. ואפילו רק אינו טעים לו אינו צריך לדחוק עצמו ולאוכלו. ע"ש. וכתב הגאון החזון איש (סימן יד סק"י) דבפירות וירקות של שביעית שאינן ראויים למאכל אדם, אין מחייבין אותו לחושבו למאכל אדם, אלא רשאי להאכיל לבהמתו. ובפת שעטיפשה כיון שראוי לבהמה אסור לו לאכלה, דחשיב הפסד. ע"ש.

לאכול תבשיל שביעית שנסרח

ויש לדרן בכל הנ"ל האם רק אינו חייב לאכול אוכל שנפסד, אבל אם ירצה יכול לאוכלו, או דילמא דאף אסור לו מאכל זה, כיון שאינו דרך אכילה וחשיב הפסד פירות שביעית

שעושה בפירות דבר שאינו כפי דרכו. ומלשון התוספתא הנ"ל "אין מחייבין" אותו, משמע דרק אינו חייב לאכול מאכל זה, אבל אם ירצה יכול לאכול מאכל זה. וכן דייקו ממה שכתב

לט. מה שהגננים רגילים לחתוך העלים המעופשים. מן הירקות ולזרקם, אין צורך לאוכלם מחשש הפסד פירות שביעית, דכיון שכן הדרך לזורקם, אין בזה איסור. (טז)

מ. מים שבישלו או כבשו בהם ירקות הקדושים בקדושת שביעית, וטעמם טפל, כגון שבישלו בהם תפוח אדמה, [והדרך לשופכם אחר כך], או כבשו בהם מלפפונים אין בהם קדושת שביעית, ומותר לשופכם. אך מרק ירקות, או מיץ המצוי בקופסאות שימורים של ליפתנים, אסור לשופכם אם יש בהם פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית. (מ)

רוצה לאכול רשאי. ועל כן נראה שאין איסור לאכול פירות שביעית שנפסדו. אולם ראה בחזו"א [הנ"ל] שכתב לאסור בזה. ע"ש.

ולכאורה כן נראה מד' הר"ש סיריליאו על הירושלמי פ"ז בדין קניבת ירק שמעלה לגג שכתב, שאינה ראויה כ"כ. והוי אוכלי בהמה, נראה שאינו רשאי לאוכלה, דהוי הפסד, וכדין מאכל בהמה שאסור לאדם.

אולם ע' משנת יוסף (ח"ג עמ' קז) שי"א שמותר לאכול אם ירצה. ולא דמי למע"ש שכתב הרדב"ז (פ"ג מע"ש סוף הי"א) שרשאי, דהתם לא שייך קדושה למאכל בהמה, משא"כ בשביעית שיש קדושה במאכל בהמה.

ולדינא נראה, דכיון שהוא מילתא דרבנן בשביעית בזה"ז, י"ל בזה ספיקא דרבנן לקולא.

(טז) כן כתב בכרם ציון (פרק יג הלכה ג'). ע"ש. ואם נפסדו לגמרי על ידי זריקתם לארץ, אפשר שיש באכילתם משום בל תשקצו.

(מ) כן כתב במשפטי ארץ (פרק כג ס"ג). וכן פסק באור לציון (שביעית פרק ב הלכה ה). ושם ביאר שהטעם הוא משום שתמיד הדרך לזרוק מי כבישת זיתים וכדומה. ע"ש.

הרמב"ם "כדרך שהוא אוכל בתרומה ובמעשר", ובפרק ג' מהלכות מעשר שני ונטע רבעי הלכה יא כתב הרמב"ם, שאין מחייבין אותו לאכול פת שעיפשה ושמן שנסרח, ומשמע דדוקא אין מחייבין, אבל אם רוצה לאכול רשאי. אולם הגאון החזון איש (סימן יד סק"י) כתב, שאסור לאכול פת שעיפשה, דחשיב הפסד, מכיון שראוי למאכל בהמה. ע"ש.

וע' באור לציון בפרק ב' הערה א, שכתב להסתפק הספק הנ"ל, לענין מה שכתב הרמב"ם הנ"ל, אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד, והפת שעיפשה, כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר, האם רק אינו חייב לאכול אוכל שנפסד, או אף אסור לו לאכול מאכל זה, כיון שאינו דרך אכילה, וחשיב הפסד. והנה מקור דברי הרמב"ם הוא בתוספתא [הנ"ל] ובירושלמי שם, ושם איתא אין מחייבין אותו לאכול, לא פת שעיפשה, ולא קניבת ירק וכו'. ונראה שמלשון אין מחייבין משמע דדוקא אין מחייבין, אבל אם רוצה לאכול רשאי. ועוד שהרמב"ם כתב שם כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר, ובפרק ג' מהלכות מעשר שני ונטע רבעי הלכה י"א כתב הרמב"ם, שאין מחייבין אותו לאכול פת שעיפשה, ושמן שנסרח. ומשמע דדוקא אין מחייבין אבל אם

מא. מלפפונים חמוצים שכבשו אותם בתבלינים שונים, ואחד התבלינים [שמיר] יש בו קדושת שביעית, כגון שגדל בששית ונלקט בשביעית, צריך לנהוג במלפפונים קדושת שביעית. (מא)

מב. צמחי תבלין, אף שאינם נאכלים בפני עצמם אלא מיועדים לתיבול בלבד, אפילו הכי יש בהם קדושת שביעית. (מב)

מלפפון כבוש בתבלינים של שביעית

שהביא הבית יוסף (סוף סימן קלד), ומדברי האיסור והיתר, ומדברי הרמ"א לקמן (בסימן קיד סעיף ו') שכתבו כן גבי סתם יינם דאינו אלא מדרבנן. וכן משמע מדברי הפוסקים בכמה דוכתי.

ומה שכתב הרמ"א שאסורים מצד עצמם, היינו תבלין של עבודה זרה וערלה וכיו"ב, כמו שכתב הש"ך שם (ס"ק לב) לאפוקי בלועים מאיסור. ע"ש. ועיין בפתחי תשובה (סק"ט) שהביא ממנחת יעקב (כלל פה ס"ק סא) דמשמע קצת דהוא הדין יין וחומץ לא מיקרי עביד לטעמא.

(מא) כן העלה בשו"ת משנה הלכות חלק ט' (סימן שכ). ואף דשביעית בזמן הזה מדרבנן, גם בזה יש לאסור טעם כעיקר, וכמבואר ברמ"א בהג"ה (יורה דעה סימן צח סעיף ח') שכתב, כל האיסורים הנוהגים בזמן הזה כולם מתבטלים בששים וכו', ובלבד שהאיסור אינו נותן טעם בקדירה וכו', ולכן מלח ותבלין מדברים דעבידי לטעמא, אם אסורים מחמת עצמן אינן בטלין בששים. ועיין בבית יוסף (ריש סימן קיב) דמבואר שם, דאפילו אינם אסורים אלא מדרבנן אינם בטלין. וכן הוא בש"ך שם. ושכן משמע מתשובת הרשב"א

קדושת שביעית בצמחי תבלין

בכלל תבלין שפטור מתרו"מ. וכמ"ש כן בחזון עובדיה על הלכות תרומות ומעשרות.

וכתב עוד שם, ולגבי סוכר הנעשה מסלק, הנה הרב גידולי ציון, הובא בכרם ציון השלם (עמוד לא) כתב, שאם הסלק אינו ראוי למאכל אדם, אלא רק לבהמה, אין על הסוכר דין טבל, כיון שבעודו סלק אין בו משום טבל כלל, ורק אח"כ נעשה סוכר הראוי למאכל אדם, וא"כ אין עליו תורת משקה היוצא מפרי של טבל. ע"ש. וכ"כ הגר"ח"ז גרוסברג בספר משנת חנוך (סי' נה), שאם אין הסלק הזה ראוי למאכל אדם אלא רק למאכל בהמה, אין על הסוכר היוצא ממנו דין טבל, מכיון שבעודו סלק אין בו איסור טבל כלל, ורק ע"י עשיית הסוכר הוא

(מב) כן הוא בתוספתא (פרק ו' דשביעית), וברמב"ם (פרק ה' מהלכות שביעית הלכה כב). אולם צמחי מרפא שאינם עומדים למאכל של תענוג, אלא לרפואה לחולים, אין בהם קדושת שביעית, אחר שאין הנאתן שוה בכל אדם. וצמחים שנועדים גם למאכל בריאים, ובאים לחיזוק האדם, יש בהם קדושת שביעית. וראה בזה בקובץ תנובות שדה (גליון 30 עמוד 34).

אבל לגבי תרו"מ נקטינן, שתבלין שאינם ראויים למאכל בפני עצמם, רק לתבל בהם תבשילי קדירה, כמו כמון, כרכום, פלפל שחור, פטורים מתרו"מ, אבל בצלים ושומים וכיו"ב שראויים למאכל בפני עצמם, חייבים. ותה וקפה הם

ראוי למאכל אדם. ואע"פ שבמשקים היוצאים מפירות של טבל נקטינן כהרמב"ם, שהמשקים כמותם, זהו רק בפירות שכבר חלה עליהם תורת טבל, משא"כ בזה. ע"ש.

קדושת שביעית בסוכר הנעשה מסלק

לפיכך ברכת הסוכר שלו, היא ברכת שהכל, כמ"ש הרמב"ם בדין סוכר קנים. ע"ש.

ומאחר שדין תרו"מ בזה"ז מדרבנן, ואף הפירות אין עליהם חיוב תרו"מ אלא מדרבנן, אפילו אם נאמר שלא יצאנו מידי ספק, ספיקא דרבנן לקולא. וע"ע בשו"ת שדה יחזקאל (סי' טו עמוד עח) שאחר חקירה ודרישה התברר שחמישים אחוז מן הסוכר מובא מחו"ל, והסלק סוכר מצליחים להוציא ממנו רק כעשרים אחוז והשאר נעשה למספוא לבהמות, אולם פרי הסלק עצמו לא ראוי למאכל אדם. ולפ"ז נראה שלענין הלכה הוא פטור מתרו"מ, לפי שאין עליו תורת פרי כלל.

וה"ה לקני סוכר, וכמ"ש הרדב"ז (ח"א סי' תקסג) כתב שאין נוהג תרומות ומעשרות בקני הסוכר (שמוציאים מהם מי סוכר ע"י מציצה או כתישה), לפי מ"ש הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"ה), שאין זה פרי, ואין ברכתו אלא שהכל. וא"כ גם לענין תרו"מ אין זה פרי לא של עץ ולא של אדמה, שאינו אלא מים היוצאים מן העץ, ואינו חייב בתרו"מ לפי שאינו קרוי פרי, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מהל' תרומות ה"ד). וכן אני אומר שאין נוהג בו דין ערלה, דרחמנא אמר וערלתם ערלתו את פרו, ולא מים היוצאים מן העץ, ולא דמי לדבש תמרים שהוא מתמעך מן הפרי עצמו ונעשה דבש, אבל הסוכר הוא מים מן העץ עצמו, אלא שמבשלים אותו עד שנקרש, וכיון שאין זה פרי אין נוהגים בו דין תרומות ומעשרות ולא ערלה. ואפשר שאפי' הגאונים שנח' לענין ברכת הנהנין, מודו לענין תרו"מ, כיון שעיקרו מים של עץ ולא פרי. ואפילו נימא דהוי פלוגתא יש לפסוק כדברי הרמב"ם, לפי שאין תרו"מ בזה"ז אלא מדרבנן, דבענין ביאת כולכם, ומה"ת אינו נוהג

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' סז, סח) כתב, לגבי סלק של סוכר, שאם זורעים גם בכוונה לעשות מהמיץ הסמיך סוכר וכדומה, בודאי שחל ע"ז קדושת שביעית, ורק יש לדון כשנזרע בשביל עשיית ספירט מפוגל, (ומשתמשים בו לכל מיני כימיקלים וצבעים), אזי יש לדון לפטור מכמה טעמים. וע"ש (סז אות א) שכתב, שבהיות שנודע לו שסלק זה אינו ראוי למאכל אדם, ורק הבהמות אוכלות אותו, וזורעים אותו בשטחים גדולים לעשיית ספירט, נראה שמועילה מחשבת בעלים להוציאו מקדושת שביעית. ושכן כתב הגרש"ז אורבך בכרם ציון (שביעית, פרק יא אות ג), שהוכיח במישור כדברי המהרי"ט (ח"א סי' פג), שאפילו פירות הראויים למאכל אדם, אם כשנטע האילנות היתה מחשבתו לא בשביל אכילת הפירות, לא חלה עליהם שום קדושה כלל, ושפיר מהני מחשבה על כך וכו'. ע"ש.

ולגבי תרו"מ יש לפטור, ודלא כמ"ש בספר דרך אמונה (תרומות פ"ב בביה"ל דף כה:). [וכ"כ במנחת יצחק (ח"ח סי' קי והלאה) לחייב בתרו"מ קני סוכר וסלק סוכר, כיון דנטעי להו על דעת לעשות מהם סוכר]. וכ"פ בשו"ת הר צבי (זרעים, סי' עט), שבהיות שסלק זה אינו ראוי לאכילת אדם כלל, ורק הבהמות אוכלות אותו, אין עליו שום חיוב תרו"מ, והיוצא ממנו לאו פרי הוא. ע"ש. וכן העלה בשו"ת דברי דוד (ח"ג סי' נז), שסלק סוכר פטור מתרו"מ. ע"ש.

וכיון שהסלק הזה אינו ראוי למאכל אדם, גם הסוכר שלו פטור מתרו"מ. וכ"כ בברכת ה' (ח"ג עמוד קלט), שהדבר ידוע שהסלק הזה אינו ראוי למאכל אדם, ולא ראוי אלא למספוא של הבהמות, והסוכר היוצא ממנו אינו נחשב פרי אפילו אם נוטעים אותו כדי לעשות סוכר,

אלא בתירושו ויצהר ולא בשאר המינים שאינם אלא מדרבנן. וכ"כ הכנה"ג (יו"ד סי' שלח הגה"ט אות ה), ומרן החיד"א בברכ"י (סי' שלא ס"ק כב) ערלה אות טז).

וז"ל: קני הסוכר אף אם גדלים בארץ ישראל פטורים ממעשרות. וכ"כ בנהר מצרים (דיני ערלה אות טז).

רק לענין תרו"מ בעינן "פרי" משא"כ לענין שביעית

תורת אוכל, פטורים בודאי ממעשר, כיון שעם תלישתה לא היה עליה תורת אוכל, "ולא דמי לקטף שאף היוצא מן האילן יש לו דין שביעית, דשאני התם שהשרף יוצא מאליו. [וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' סח אות ה)]. אבל מה שצריך לכותשו במכתש ובמכבש אין עליו תורת אוכל כלל ופטור ממעשרות". ע"כ. והרי גם הסוכר מקני סוכר אינו יוצא מאליו, אלא אחר כתישה או דכו במדוכה, ולא חשיב שרף היוצא מעצי הקטף.

ועוד, שהרי מבואר בחת"ס (נדה ח:) שהרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ט הכ"ו) שפסק שאין ערלה נוהגת אלא בשרף הפגים כר' יהושע, ולא זכר כלל מקטפא דגוואזא באילן שאינו עושה פירות, נראה שמחלק ביניהם, דשאני שביעית שנוהגת אפילו במאכל בהמה, אבל בערלה כתיב וערלתם ערלתו את "פריו", שאינה נוהגת אלא בפירות, והאי לאו פירא הוא ולא עץ מאכל. וקרוב לזה כתב הר"ש (שביעית פ"ז מ"ו). ע"כ. והכי איתא בהר"ש שם, דשאני שביעית שהתורה אסרה כל גידולי קרקע בין מאכל אדם בין מאכל בהמה, אבל ערלה אינה חלה אלא על מאכל אדם, שהוא פרי. ע"ש. וכ"כ הגאון משכנות יעקב מקרלין (חאו"ח סי' צז), שהרמב"ם (בהלכות שמטה ויובל פ"ז הלכה יט - כ) החמיר בדין שביעית בשרף הפגים, ושרף אילן שאינו עושה פירות, שיש להם ולדמיהן שביעית, ואילו בהלכות מאכלות אסורות (פרק טז הכ"ו) בדין ערלה, כתב בדין המעמיד בשרף פגין שאסור, ולא כתב שרף אילן סרק, נראה שדעתו לחלק שלענין ערלה אין לשרף העץ דין פרי, וקרא כתיב וערלתם ערלתו את פריו, מה שאין כן לענין שביעית שנוהגת אף במאכל בהמה וכו'. ע"ש. וכן

וברוך אמונה (דף כה. הל' תרומות פ"ב ה"א בבה"ל) הק' ע"ד הרדב"ז ממ"ש בנדה (ה). שאילן שאינו עושה פירות, קטפו זהו פרי, ואפילו בקטפא דגוואזא. וכן פסק הרמב"ם (פ"ז מהל' שמטה ויובל הלכה יט), "שהקטף שהוא שרף היוצא מן האילנות, היוצא מן העלים ומן העיקרין אין לו דין שביעית, והיוצא מן הפגים יש לו שביעית ולדמיו שביעית", והוא הדין לענין ערלה, כמ"ש החזון איש (שביעית סי' יד סק"ז), וא"כ גם לענין מעשר כיון שקני הסוכר אינם עושים פירות אחרים קטפם זהו פרים, וחייב במעשר לכ"ע. ע"כ. אולם יש לחלק טובא בין שביעית לדין תרו"מ, שדוקא בתרו"מ נאמר פרי, משא"כ קדושת שביעית שנוהגת אפי' במיני הצובעים ובמאכל בהמה.

גם מרן אאמו"ר בחזו"ע על הלכות תרומות (עמ' קי), השיב ע"ד הדרך אמונה, שהנה מה שהביא בשם החזון איש, המעיין יראה בחזו"א שביעית (בסי' יד אות ח) שכתב, ונראה דשרף דהכא לא מיירי במי פירות דעלמא, דהא מסקינן (בחולין קכ:) אליבא דר' יהושע שאין חייבים משום ערלה ביוצא מן הפירות, והכא מספקינן אי מחייב על השרף, אלא הכא מיירי בשרף הנוטף מן הפרי, כמו שנוטף מן האילן ומספקינן שמא הוא פרי. ונראה שלא חייבו חכמים שרף של העלים והעיקרים בתרומה לכ"ע, ואפילו לדעת הרמב"ם דס"ל דתרומות פירות האילן דאו', מודה בפירות הגרועים שהם רק מדרבנן. וכמ"ש הכסף משנה. ע"כ. וכיו"ב כתב הגרש"ז אוירבך בשו"ת מנחת שלמה תנינא (סי' קיד אות ג), לענין שמן כותנה לפוטרו מתרו"מ, שמכיון שהכותנה אינה ראויה למאכל אדם, ואין עליה

בתוספות יו"ט (פ"ק דערלה משנה ז) העיר, שהרמב"ם לענין שביעית כתב דאילן שאינו עושה פירות, קטפו זה פריו. ואילו בהלכות מאכלות אסורות (פרק טז) כתב המעמיד גבינה בשרף פגי ערלה וכו' אסורה בהנאה, ולא כתב דהכי נמי בשרף של העלים ושל עקרי אילן שאינו עושה פרי וכו'.

והר"ש (שביעית, פרק ז מ"ו) הכריח מהירושלמי, שאפילו מי שמחמיר בדין שרף בשביעית, מיקל בערלה משום דכתיב וערלתם ערלתו את פריו, ובעינן שיהיה פרי, אבל גבי שביעית שנוהגת אפילו במאכל בהמה אין השרף שלו בטל לגבי העץ. ע"ש. וע"ע בשו"ת מהרי"ט (הי"ד סי' לד) שכתב, שיש לחלק בין שביעית לערלה, דגבי שביעית אפילו מידי דלאו פירא הוא, נוהגת בו שביעית בין מאכל אדם בין מאכל בהמה, אבל גבי ערלה כתיב ערלתו את "פריו", וכל מידי דלאו פירא הוא, אפילו נאכל, אין בו משום ערלה, כדתנן לולבי גפנים מותרים משום ערלה וכו'. ע"ש. וכ"כ הגאון חזון נחום, שנדפס בכרם ציון שביעית (פ"ז מ"ו, דף יג ע"ג).

ובמראה הפנים (סוף פ"ז דשביעית) כתב, דשרף היוצא מן העץ והעלים אינו חשוב לכולם, וכדקאמר דבאילן שאינו עושה פירות קטפו זהו פריו, ובודאי דלא לענין ערלה אמרינן הכי, דמה שייכות יש לערלה באילן שאינו עושה פרי, והא עץ מאכל כתיב, אלא קאי בעלמא כגון בשביעית. ע"ש. וכ"כ הרב פאת השלחן (הל' שביעית, סי' כז ס"ק מד). גם בספר תורת חיים סופר (או"ח סי' רב ס"ק לו) כתב, שהגר"מ בנעט בביאור המרדכי (אות יח) כתב, שלדעת הטור שחולק על הרמב"ם בדין קני הסוכר, הוא משום דס"ל שאילן שאינו עושה פירות קטפו הוא פריו. אבל הרמב"ם סובר שהוא דוקא לענין שביעית ולא לערלה ותרו"מ, וכמ"ש הר"ש (פ"ז דשביעית משנה ו) בשם הירושלמי. ושפיר פסק הרמב"ם

שמברכים עליו שהכל. ע"ש. וכ"כ בשו"ת אמרי בינה (חאו"ח סי' טז) לחלק בין שביעית לערלה, ושכן משמע מדברי הרמב"ם, והכי איתא בירושלמי וכו'. ע"ש. גם בספר שערי יצחק פלקסר (כירורי הלכה סי' א עמוד כב) הביא מ"ש התוס' יו"ט לחלק בין שביעית לערלה, וכתב שלפ"ז אף לגבי תרומה דבעינן שיהיה פרי הראוי למאכל אדם לא אמרינן קטפו זה פריו ובטל לגבי העץ, ולמד מזה לשמן של זרעוני כותנה שהזרעונים אינם ראויים למאכל וכו'. ע"ש. גם בספר עוטה אור (סי' ט עמוד מד) הלך בדרכו של "דרך אמונה" הנ"ל, שדחה דברי הרדב"ז, וסיים, שלא ברור כלל לפטור הסוכר מתרו"מ.

ויש להשיב על דבריו שכדרכו בכל ספריו נעלמים ממנו דברי כל האחרונים הנ"ל. ואכמ"ל. ומה שסיים טעם אחר שהסוכר עשוי למתק קפה ותה וכיו"ב, והו"ל כדין תבלין שפטורים מתרו"מ, אינו מחוור, דלא גרע משומין ובצלים שמתבלים בהם, ואעפ"כ כיון שראויים למאכל בפני עצמם, ועשויים גם לתת טעם, חייבים בתרו"מ. וגם הסוכר ראוי לאכילה בפני עצמו, וגם לתת טעם, ולא מפטר מטעם תבלין. ודו"ק. וע"ע בשו"ת שדה יחזקאל (סי' טו), ובספר באר בשדה (ח"א עמ' רמה). ומ"מ להלכה סוכר הנעשה מ"קני סוכר", או מסלק סוכר, פטור מתרומות ומעשרות.

[עוד הק' בדרך אמונה שם שהרמב"ם כתב ג"כ דהוי כדבש תמרים, ובהל' מאכל"א (פ"י הכ"ב) פסק הרמב"ם שמשקים היוצאים מן הפירות אסורים כמותן, ומוכח שחייבים בתרו"מ כמו הפירות עצמם. ואף שהסוכר נשתנה ע"י האור הרי אף בשלקות שנתבשלו אם דרכם בכך מברכים עליהם ברכתם. ע"ש. ותי' בחזו"ע שם, דלק"מ, שהרדב"ז בנה יסודו על עיקר דברי הרמב"ם שאין זה פרי, ומה שהוסיף הרמב"ם

מג. תבלין של שביעית שהשתמשו בהם לנתינת טעם בבישול או בהכנת תה, וטעמם כבר פג, ואינם ראויים לתת טעם ולא לאכילה, מותר להשליכם לאשפה. (מג)

מד. צמחי בושם של שביעית שעדיין יש בהם ריח, ואינו רוצה עוד ליהנות מהם, מעיקר הדין יש להקל לזרקם לאשפה גם קודם שיתקלקלו, שאין בהם קדושת שביעית. וכל שכן שלאחר שפג ריחם, שמותר להשליכם לאשפה. (מד)

מה. פרחים שנוטעים אותם לשם נוי, בין אם יש בהם ריח ובין אם אין בהם ריח, אין בהם קדושת שביעית. [ואמנם לזרעם ולנטעם בשביעית אסור]. (מה)

(לא) אי, שאפרוח שנולד מביצת טרפה, לא הותר מטעם שנשתנה לדבר המותר, אלא משום דמעיקרא מיסרחא, וש"מ דשינוי צורה לאו כלום הוא. וגם מטעם זיעה (דמשקין היוצאין משאר פירות חשיבי זיעה) אין להתיר, ע' בריב"ש (סי' ונה), ובפרט שכאן גוף הדבר נמחה ע"י הבישול. וע"ע ברמב"ם (מאכל"א פ"י הכ"ב) שהמשקין היוצאין מספיחי שביעית אסורין מדרבנן. ודוחק לומר דר"ל לעיקר קדושת שביעית ולא לדין ספיחין.

(מג) על פי דברי הרמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה כב) שכתב, הצורך תבלין של שביעית ונתנן לתוך התבשיל, אם ביטל טעמן הרי אלו מותרין לכל דבר. ואם נשאר בהן טעם עדיין הם בקדושת שביעית. ע"כ. וראה במשפטי ארץ (פרק כג הי"א).

(מד) ראה בהערה דלהלן, ועיין עוד בנידון דידן במשפטי ארץ (פרק כג הלכה י"ב).

שלא יהא דבש הקנים האלה שנשתנה ע"י האור גדול מדבש תמרים, כוונתו שאפילו להגאונים דס"ל דחשיבי פרי, אין מקום לברך עליהם בפה"ע או בפה"א, דלא עדיפי מדבש תמרים. אבל הרמב"ם אינו צריך לזה, כיון דס"ל שאין זה פרי כלל. וכיו"ב כתב הרדב"ז (ח"ב בלשונות הרמב"ם סי' קנח). וכ"כ הא"ר (סי' רב ס"ק טו), ונהר שלום (שם ס"ק טז) שלא כתב הרמב"ם כן אלא לרווחא דמילתא לפי דעת הגאונים, אבל להרמב"ם עצמו אין זה פרי כלל. וכ"כ בספר יד הקטנה (הלי ברכות פ"ד אות כב).

דין ספיחין בסוכר. ובמנחת שלמה (תנינא סי' קכא) כתב לענין ספיחין שנוהג בין בסלק של הסוכר, ובין אחר נשתנה לסוכר, ולא דמי שבשר נבלה שנשתנה לדבש שמותר, דש"ה שהדבש הוא היתר גמור, משא"כ בדין ספיחין, שדין שייך גם בסוכר, לא אכפת לן שנהפך לצורה אחרת. ובתמורה

אם יש קדושת שביעית בפרחים ושושנים

מפני שאינו פרי. ופירש רבינו עובדיה שם, דורד היינו שושן, והכופר יש אומרים שהוא בושם, והקטף אילן אפרסמון. ולרבי שמעון אין לקטף דין קדושת שביעית מפני שאינו פרי, ודינו כעצים שאין להם קדושת שביעית, משום דהנאתן אחר ביעורן, והתורה אמרה

(מה) במשנה שביעית (פרק ז' משנה א') שנינו: כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה, וממין הצובעים וכו' יש לו שביעית. ובמשנה ו' שנינו: הורד והכופר והקטף וכו' יש להם שביעית, ולדמיהן שביעית. רבי שמעון אומר אין לקטף שביעית,

לאוכלה דומיא דאכילה שהנאתן אחר ביעורן, יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן. ותנא קמא סבר דקטפו זה פריו, והלכה כרבי שמעון. וע"ש בפירוש משנה ראשונה, ובש"ת המבי"ט (יורה דעה חלק ב' סימן לד). ובש"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קל) כתב, דמבואר מהתוספתא בכלאים (פרק ג' הלכה יג) דורד מין אילן הוא. ועיין במשנה שביעית [הנ"ל] ובמפרשים שם, דנראה מהם גם כן דמיירי באילן, אבל יש גם כן וורדים הגדלים בקרקע, וכמבואר בבית יוסף (אורח חיים סימן רטו) שכתב שם על דברי המרדכי והגהות מיימוני, דעל שושנים מברך בורא עשבי בשמים, דדבר פשוט הוא דלא על שושנים הגדלים באילן אמרו כן, אלא על שושנים הגדלים בקרקע.

והנה מכל הנ"ל מבואר, דטעמא דפרח האודם והלבן אין בהן שביעית, היינו משום שאין בהן ריח. ואין מבואר היאך הדין בפרח שיש בו ריח, ועיין בירושלמי (פרק ז' הלכה א') שנסתפקו אם יש קדושת שביעית בבשמים. ולכאורה כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לומר בזה ספק דרבנן לקולא, וכמו שכתב בש"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לג), ובחלק יא (סימן טו). לגבי טבק, בשם כמה אחרונים. וראה עוד במה שכתבנו בכיוצא בזה לעיל גבי נטיעה בתוך חממות. וכן לגבי הדס לגבי מצות ארבעת המינים, ושם הארכנו בכל כיו"ב. ואף דמצינו שם לכמה אחרונים שכתבו להחמיר בזה, נראה שלדין יש להקל בזה, וכמו שנתבאר לעיל לגבי גידולי בית. וכבר כתבנו לעיל בפרק א', דנקטינן לדינא דספק דרבנן לקולא הוא גם במילי דרבנן שיש להם עיקר מן התורה, וגם גבי שביעית [למרות שישנה שבועה בימי נחמיה ועזרא לשמור שמיטה בארץ], דסוף סוף שמיטה בזמן הזה מדרבנן, וספק דרבנן לקולא.

ועיין בחזון איש (שביעית סימן יד אות ט') שכתב, דבפרח שאין בו ריח יודו רבנן דאין בו קדושת שביעית. וכן כתבו כל האחרונים

כיעויין במשנת יוסף. והטעם לזה כתב הרש"ס דבשעת הנאתו ליכא ביעור, או משום דהנאת ריח לא נחשבת כהנאה, וכש"כ בהנאת מראה. או שהנאתו קודמת לביעורו. ועיין בזה בבעה"מ (סוכה ב.) ובמשנה ראשונה שם. ודעת הרמב"ם מהא דסבירא ליה דעצים אין בהן קדושה, נראה דשרינן בכל הפרחים. אך יש לעיין ממה שכתב (בפרק ה' הלכה י') דמיני כבסים יש בהן קדושת שביעית, שנאמר לכם לכל צרכיכם, אבל מכבסין וכו'. ע"ש. וע"ש בכסף משנה במקור דברי הרמב"ם, והקשה ע"ד, וע"ש במה שכתב ליישב. ולפי זה יש להחמיר בנידון דידן. ועיין עוד בדברי המהר"ם בן חביב (סוכה ב.) דפליג ע"ד הכסף משנה. ע"ש. ועיין עוד בקהלות יעקב (שביעית ו' אות ה'). ע"ש. [ובהדסים אם יש בהם קדושת שביעית אחר שהם עומדים רק לריח, ראה בש"ת ציץ הקודש (א' טו) בשם המהריל"ד. ע"ש. ובמקום אחר כתבנו בזה].

ובש"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כד) כתב, שיש דין קדושת שביעית גם בפרחי נוי. וכן כתב בש"ת שבט הלוי חלק ב' (סימן רב) שיש להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בבשמים. ע"ש. ובספר השמיטה להגרי"מ טיקוצ'נסקי (פרק ז' אות ד' סק"ז, עמוד לג) כתב, דורדים ובשמים ופרחים, הנטועים לריח, יש בהם קדושת שביעית. ולכן יש להזהר בהן במוצאי שבת אחר ההבדלה שלא לזרקן לאשפה, אלא לשמרן בקדושת שביעית. אבל וורדים ושושנים ודשאים שאין להם ריח, נראה שאין להם דין שביעית, שהם רק לנוי בעלמא, שאין זו הנאה גופנית. ע"ש. [וראה במה שכתבנו בהלכות ערלה, גבי בשמים של ערלה, שיש בהם דין ערלה ואסור להריח בהם. וממילא הוא הדין גבי שביעית. אך יש לחלק, דדוקא גבי ערלה חששנו לאוסרים משום חומר ברכה לבטלה, אבל לענין שביעית בזמן הזה דהוי דרבנן, ואין כאן שאלה של ברכה לבטלה, ממילא שמה יש לסמוך על דברי המקילין. וראה להלן].

מו. בשמים שנטעו אותם לשם ריח ולא לשם נוי, יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, ולדבריהם יש לזהר שכאשר מחלקים במוצאי שבת או בברית מילה בשמים שחנטו בשביעית, שלא לזלזל בהם או לזרקם, אלא לשמרם ולנהוג בהם קדושת שביעית. אולם כשיש ספק אם חנטו בשביעית, או שנמכרו לגוי, אין צריך להקפיד בכל זה. ויש אומרים שגם בבשמים שניטעו במיוחד לשם ריח אין בהם קדושת שביעית, מאחר ואין מהם הנאה גופנית. (מ)

מז. מותר לזלף את הבתים בשנת השמיטה עם מימי ריח טוב הנעשים מתערובת סממנים ומעשבי בשמים והורד, כיון שאין עיקרן לאכילה אלא להריח. (מ)

הרמב"ם לא הביא ירושלמי זה, ולא כתב דמיני ריח יש בהם קדושת שביעית. ושם הביא פוסקים הסוברים שבכלל אין בהם קדושה.

וכבר הזכרנו לעיל דברי המהרי"ל דיסקין ועוד אחרונים שכתבו גבי הדסים שאין בהם קדושת שביעית. וכן מבואר בשו"ת צ"ץ אליעזר חלק ו' (סימן לג אות ג). ושם כתב, דנראה שהבבלי והרמב"ם סבירא להו שלא נוהג בהם קדושת שביעית. וכן דעת הרבה אחרונים. ע"ש. שוב ראיתי בקובץ תנבות שדה (גליון 30 עמוד 35) שהאריך בזה, והעלה דצמחים ופרחים העומדים לשם נוי, ואין בהם ריח, אין בהן קדושת שביעית. וצמחי בושם וריח אין בהם קדושת שביעית אפילו אם הם עומדים לריח.

בשמים שנוטעים לריח אם נוהג בהם דין שביעית

הראויים למאכל בהמה המפריעים לעוברים ושבים, ורוצה לעוקרם או לבנות באותו מקום, רשאי לעוקרם ע"י נכרי. וכן מותר לדרוך על עשבים אלו דרך הליכה. ע"ש. ולדינא, העיקר כמו שביארנו. ויש לפלפל ע"ד.

לזלף בושם הנעשה מפרחי שביעית

לאכילה אלא לריח, ומשעת נטיעתם אינם מיוחדים למאכל ולא לעשות פירות, ונוטעים

ובשו"ת מנחת שלמה חלק ג' (סימן קלב אות ט') כתב, בשושנים שנוהגים ליפות בהם את הבית או לשולחן לדורון, מסתפקנא בזה, דאפשר דכיון שאין נהנין מעצמיותם, אין נוהג בהם קדושה, או אפשר דהוה ליה כמיני כבוסין שגם כן אין נהנין מגוף הדבר כי אם בזה שהם מסירים את הכתם מן הבגד, ואפילו הכי נוהג בהם שביעית. ע"ש. גם בספר אור לציון (שביעית פ"ב הלכה יב) כתב, שיש לעיין בזה, דאפשר דאף בפרחי נוי יש קדושת שביעית. ולמעשה צ"ע. וע"ש (עמוד מח) שהרגיש מהנ"ל, ולשונו שצריך לשמור קדושת שביעית רק מתורת חומרא "ראוי לחוש ולנהוג בהם קדושת שביעית". וע"ש שבתחלה כתב, דכיון שבירושלמי נסתפקו בזה, הוה ליה ספק דרבנן ולקולא, וגם

(מו) על פי המבואר בהערה הנ"ל. וראה עוד להלן בדין קדושת שביעית בהדסים. ועיין באור לציון (שביעית עמוד מט) שהחמיר בעשבים הראויים למאכל בהמה שיש בהם קדושת שביעית, ואסור לשורפם או להשחיתם לשם נוי המקום. ואפילו על ידי נכרי. ועשבים

(מז) ובפרט שכבר נתבאר שאין קדושת שביעית בבשמים. ועוד, בנידון דידן אין עיקרן

מח. בטבק הרחה העשוי מעשבי בשמים שחנטו בשביעית, אין צריך לנהוג קדושת שביעית, ובעלי טבק המשמשים את תעשיית הסיגריות לעישון, יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, אלא שאין בהם דין ספיחין. ולדינא נראה להקל בזה מעיקר הדין. ובלאו הכי רוב הטבק בזמנינו ברובו המוחלט הוא מקרקעות של גויים, וממילא אין לחוש בהן לקדושת שביעית. (מח)

וראה להלן הערה נט שהזכרנו מ"ש בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' פג) לגבי האכלת עלי התותים לתולעי המשי, שמותר בשביעית, הואיל והאילנות הללו משעת נטיעתן אינם מיוחדים למאכל ולא לעשות פירות אלא נוטעין אותם מתחילה לצורך המשי, ולא קרינן ביה לאכלה ולא להפסד הואיל ומתחילתן אינן עומדים לאכילה. וה"נ בעשבי הבשמים והוורד הנ"ל, שמשעת נטיעתן אינם מיוחדים למאכל, אלא נוטעין אותם מתחלה לריח הנ"ל. ומ"ש בפאת השלחן (ה' שביעית פ"ו ובבית ישראל ס"ק לא) ע"ד מהרי"ט דאינם עיקר, הנה הרידב"ז כתב שהעיקר כהמהרי"ט, ואפי' במקום שלא נמצא עשיית משי דמסתמא קיימא למאכל אדם, מ"מ יכול ג"כ לחשבו על אכילת תולעים, כיון דבהרבה מקומות מצוי כן, יכול גם כאן להוציאו מקדושת שביעית ע"י מחשבתו.

אותם מתחילה לשם כך שישמשו בכל אופני שימוש לשם נתינת ריח טוב, ולכן לא נקרא זה "ולא להפסד", ומותר לזלף בהם את הבתים.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' לב) דן אם מותר לזלף הבתים עם מימי ריח טוב שנעשתה מעשבי בשמים, או מין ורד הנקרא רוזן (רוזאניש). והעלה להתיר, משום שאין עיקרן לאכילה אלא להריח, ולכן אף אם הזילוף נחשב הנאה לענין ברכה, מ"מ הנאה זו מותרת כיון שמעיקרן עומדת לכך, ואין זה בכלל לאכלה ולא להפסד.

ובירושלמי (ברכות פ"ו סוף ה"ו) איתא, דהמרבין אלונתית בתוך ביתו א"צ לברך, ופי' הפנ"מ דיש בו שמן אפרסמון ומעלה ריח טוב ואפ"ה א"צ לברך, דאין בריבוץ הבית ממשות הריח. ולפ"ז בנ"ד נמי כיון דאין נהנין מממשות הריח, מותר לזלף בו, ואין זה בכלל לאכלה ולא לזילוף. עכ"ד.

קדושת שביעית בטבק הרחה וטבק עישון

הפוסקים סוברים דלא קובע מה שהנאתו וביעורו שוה, אלא העיקר קובע אם הוא דבר הראוי לאכילה ואם הוא דבר השוה לכולכם. והא בלולבים פוסק הרמב"ם (פרק ח' מהלכות שמיטה הלכה יא) שאין נוהג בהם קדושת שביעית, אף על גב דהנאתן וביעורן שוין בהן כאחד, עם הכיבוד, כדאיתא בסוכה (מ.). ועיין בספר ציץ הקודש (סימן טו) שכתב לבאר שיטת הרמב"ם על פי מה שכתב הראב"ד [מובא בחידושי הרשב"א ושיטה מקובצת ב"ק קא:]

(מח) בספר ארץ חיים סתהון (יורה דעה סימן שלא סעיף יט ד"ה גם) הביא מה שכתב הר"ם גלאנטי שנוהג בטבק עישון דין שביעית. ע"ש. ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לג), ובחלק יא (סימן סט). האריך בזה, והביא דיסוד הדין דבטבק נוהג בו דין שביעית מקורו הוא מדברי שו"ת גדולת מרדכי [מובא בספר ארץ חיים יורה דעה סימן שלא סי"ט], שחידש מדעתו שנוהג בו דין שביעית, בהיות והנאתו וביעורו שוה. אך הרבה מגדולי

דין היה פשוט דלא נהגו בהו קדושת שביעית, ומהאי טעמא מפני דלא הוי שוה לכל נפש, ואינו מעיקרו סוג מאכל. ועיין בשו"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סימן רפז) דמשמע דסבירא ליה דלהרחח הוה ליה כסרק. וסיים בציץ אליעזר הנ"ל, דנהי דלענין עצם הדבר אם נהג בטבק עישון דין שביעית יש להחמיר, אבל לענין ספיחין בודאי שיש להקל.

וכה"א גוונא כתב בספר השמיטה (בפרק ו' הערה ב') בשם הגר"ח ברלין, לענין ורדים ושושנים העומדים בעציצים בתוך הבית אין להחמיר באיסור ספיחין, אחר שבירושלמי (פ"ק דערלה) מבעיא ליה באילן שנטעו בתוך הבית, ומשמעות הלשון הוא שהאיבעיא היא אם נהג בו בכלל דין שביעית, אם כן יש להקל בגדלים בתוך הבית שלא יהיה בהם איסור ספיחין, שאינו אלא מדרבנן, ומכל שכן בזמן הזה. ואם כן הוא הדין יש להקל בני"ד באיסור ספיחין.

קדושת שביעית בטבק הרחה ובטבק עישון

מזה, ממילא אין הבדל בין טבק להרחח ובין טבק לעישון. וע"ש עוד. וראה מה שהאר"ך בזה בשו"ת ציץ אליעזר הנ"ל, וכן במאמר הרה"מ בכרם ציון (עמוד צג).

ולענין דינא, הנה בשו"ת יביע אומר ח"ה (סי' לט) היקל לעשן סיגריות ביו"ט, הן מטעם שזו הנאה השוה לכל נפש, שרבים המעשנים, וכן צירף טעם הפנ"י והדרכי נועם שסיגריה נקרא אוכל נפש ממש, דלרפואה עביד, וממילא אין צריך שוה לכל נפש ממש. וד' המג"א והכנה"ג דסיגריה אינה שוה לכל נפש. וגבי שביעית דהויא מדרבנן, ספד"ר לקולא, ואף המקילין ביו"ט אינו מטעם דשוה לכל נפש, אלא בצירוף הטעם דלרפואה הוא, וברפואה א"צ לכל נפש, וממילא גבי שביעית יש להקל, כיון שאינו שוה לכל נפש.

ועצים תנאי, וסבירא להו לרבנן דגם עצים שהנאתן וביעורן שוה אין שביעית נוהגת בהן משום דבעי דוקא דבר שיהיה ראוי לאכלה, ומשום הכי מיושב היטב כלולב שאינו נוהג בו קדושת שביעית, משום דעל כל פנים אינו מידי דאכילה. ע"ש. ובערוך השלחן (הלכות שמיטה ויובל סימן כד סעיף כא) כתב בדעת הירושלמי, דלא סבירא ליה בכלל הך כללא דהנאתן וביעורן שוה, אלא דרשינן מלכס דבר השוה לכולכס. ע"ש. והרי טבק עישון אינו דבר הראוי לאכילה, וגם לא ברור שנקרא זה דבר השוה לכולכס, ובפרט שהעישון מזיק לבריאות, ועוד זאת, בירושלמי מצינו דמבעיא ליה בבשמים אם יש עליהם קדושת שביעית, ולא איפשיטא. וביאר החזון איש (הלכות שביעית סימן יד אות ט') דבהיות ותשמישן רק לתענוג, ומוגמר לא חשיב שוה לכל נפש לענין יום טוב, והכא לענין שביעית נמי בעינן שוה לכל אדם. וברמב"ם לא הזכיר מזה כלל, וכנראה שהוא מפני שהיה פשוט לו דלגמ'

ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן יח) כתב, שיש להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בין בטבק הרחה ובין בטבק עישון. ע"ש. וכן העלה בשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן ג') על פי דברי התוס' (ב"ק קא:) שכתבו, דעצים לא מיקרי אין הנאתו וביעורו שוה, רק מפני שדרך לאפות לאחר שנעשה גחלת, אבל לבשל או להתחמם כנגד השלהבת עצמה מיקרי הנאתו וביעורו שוה, אף שהשלהבת באה מהעצים שכבר נשרף, מכל מקום לענין שביעית מיקרי הנאתו וביעורו שוה, לולי שהולכין אחר רוב עצים שאין הנאתן וביעורן שוה. וע"ש בתוס' מה שחילקו מדין איסור הנאה דמבואר בפסחים דלא מיקרי נהנה מן האיסור אפילו בעשוי רק להאיר או להתחמם כנגדה. ואם כן למה שאנו מחמירין בעצי בשמים שהם יוצאים מכלל שאר העצים כיון דהגוף נהנה

מט. בצמר גפן אין קדושת שביעית. וכן דבש המופק מפרחי הדר, אין נוהג בו קדושת שביעית, ואין לו ביעור. (מט)

נ. מותר לאכול תוצרת חלב אף על פי שהבהמות אוכלות בשביעית פירות שיש בהם קדושת שביעית. (נ)

נא. פירות שנחלשו קודם זמן הראוי להם לאכילה, מותר לעשות מהם מלוגמא, כיון שאינם ראויים לאכילת אדם. (נא)

נב. עודפי פירות שביעית שברור שלא יאכלו אותם, אסור לקלקלם, אלא יניחום עד שירקבו מעצמם. ואסור להאכילם לבעלי חיים כל זמן שראויים לאדם, ויש מתירים לגרום לקילקולם או להופכם למאכל בהמה. (נב)

נג. אסור לזרוע פירות שביעית, משום קדושת שביעית, שפירות שביעית לא ניתנו לזריעה. וזה דוקא בגרעיני ירקות שנוהג הם איסור ספיחין, אבל בגרעיני אתרוג וגרעיני פירות הדר, שהם מרים ואינם ראויים לאכילה כלל, אין איסור לזרועם. (נג)

(מט) מה שכתבנו גבי צמר גפן, כן העלה בשו"ת מנחת יצחק ח"ח (סי' קא). ומה שכתבנו גבי דבש, הנה במעדני ארץ (שביעית סימן ד' סוף אות ה') כתב להסתפק בזה. כיעור"ש. אך הגרצ"פ פראנק זצ"ל בכרם ציון השלם (עמוד נח) כתב להקל בזה.

דנו הפוסקים בבהמה האוכלת חמץ בפסח, אם החלב שלה מותר בפסח. ואין כאן מקומו. וכן כיו"ב לענין עגלים המפוטמים ממאכל העשוי מתערובת בשר בחלב, וראה מה שכתבנו בזה בס"ד באיסור והיתר כרך ג' (סימן פז).

(נא) שבת הארץ (פרק ה' הט"ז).

(נב) משפטי ארץ (פרק כא סט"ז).

(ג) כן כתב בשו"ת ישיב משה (טורצקי, עמוד קסג) בשם הגרי"ש אלישיב. וכיוצא בזה

אם מותר לזרוע גרעיני אתרוג של שביעית, או שיש בו קדושת שביעית

כתב הרמב"ם (שם) אין מחייבין אותו לשרש את הלוף וכו', הא דצמח במוצאי שביעית מותר, הוא מדין ירק בתר לקיטה, ומדין גדולי היתר מעלין את האיסור, ולטעם ראשון, אפי' אם לא הוסיף בשמינית. ודוקא בלא נעקר בשביעית. אך לטעם השני אפילו אם נעקר וחזר ושתלו, ודוקא ברבו הגידולין על עיקרו. ואם עקרו בשביעית, אסור לכתחלה לזרעו,

(נג) כן כתב בחזון איש (סימן ט' אות ד') שהרי התורה אמרה לאכלה, וזריעה אינו דומיא דלאכלה, שהרי אין הנאתן וביעורן שוה, וגם משום איסור ספיחין ראוי לאסור לזרוע. ע"ש.

והשתא הכא (תמוז התשע"ד) שלח לי ת"ח אחד הערה בנידון, דהנה זה לשון החזון איש (שביעית סימן ט אות ד ד"ה ר"מ פ"ד הי"ח)

דרך אמונה (פ"ה מהל' שמיטה ויובל ס"ק קנה) וז"ל נתבאר שם (פ"י מתרומות הי"א) דגרעיני אתרוג ותפוז ואפרסקים מותרין, עכ"ל. וכן נתבאר בס' ילקוט יוסף מהדר"ק, שביעית עמוד שעו. וכ"כ בשו"ת שדה יחזקאל (סי' מח). ע"ש.

ומ"ש החזו"א בטעמו השני משום איסור ספיחין, הנה טעם זה ג"כ לא שייך בגרעיני אתרוג שהרי האתרוג מין עץ הוא ובעץ כידוע לא נוהג איסור ספיחין, וכמו שמבואר ברמב"ם פ"ד המל' שביעית ה"ג. ורק לענין מעשרות נידון האתרוג כירק וגם בזה יש חולקין ומחמירין מספק כידוע.

ועוד טעם יש בגרעיני אתרוג לומר שאין בהם איסור ספיחין, כיון שאין בהם קדושת שביעית כמבואר לעיל. וכמ"ש בדרך אמונה (פ"ד ס"ק יז) דהכי קי"ל. וע"ש בשעה"צ (אות כח) שכתב, שכ"ה בחזו"א (שביעית סי' י ס"ק יב, וסי' כז ס"ק ב), וכ"כ החזו"א באגרת כת"י, וחזר בו ממה שכתב לעיל (בסי' ט ס"ק ד). ע"כ. ודברי החזו"א קצת מוקשים ממה שכתב בסי' ט' (ס"ק ד) וז"ל שם: מיהו אם איסורן משום ספיחין א"צ לזה דיש לומר דאיסור ספיחין גזרו חכמים על כל הצומחין אך דבר שאין שביעית נוהג בהם, ומ"ש בסי' י ס"ק יב. ולפיכך אף זרעוני גינה שאינן נאכלים אסורים משום ספיחין. עכ"ל. הרי שכתב שבסי' י העלה שספיחין נאסרין אף בדבר שאינו נאכל. ועיין שם בסי' י' שבד"ה ירושלמי מעשרות משמע דהכי ס"ל, אך שם בד"ה פשתן משמע שאין איסור ספיחין חל על פשתן שאינו מאכל אדם. וצ"ע. אלא שהדרך אמונה מבאר שהחזו"א חזר בו. ואמנם גם במשפטי ארץ כתב בדעת החזו"א שאין ספיחין נוהגים (ע"ש הפרק ט"ז הערה 3), וכ"כ המנחת שלמה (סי' נא אות יא), אך בשו"ת אז נדברו (ח"ד סי' ד) כתב שהחזו"א מסתפק בזה, וספיקו להחמיר אף בדברים שאין נוהג בהם קדושת שביעית. וע' שם בסי' ה' שנוקט להחמיר בזה. ובילקוט

שהרי הוא אסור משום פירות שביעית, ולא ניתנו לזריעה, שאינו דומיא דלאכלה, שהרי אין הנאתן וביעורן שוה, וקיי"ל דמשרה וכביסה אסור, כמ"ש הר"מ (פ"ה הי'), וכמ"ש הר"מ (פ"ב מ"י) בדלועין שהוקשו, וגם משום איסור ספיחין ראוי לאסור לזרוע. והא דאמרו (נדרים נז:) בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית, היינו זרעו באיסור, ומ"מ לא קנסו למיסר גידולין. וכ"מ שם (נח:) דאמרין שמותר ליקח מן החשוד על השביעית במוצאי שביעית, ואם היה מותר לכל אדם לזרוע פירות שביעית לא שייך להשמיענו בחשוד, וכן תנן (תרומות פ"ט מ"ד) דגידולי ספיחי שביעית מותרין, משמע שאין זורעין בתחלה, מיהו בלא נעקרו בשביעית והן נכנסין בשמינית, ודאי אין מקום מן הדין לחייבו לשרש, אלא שחייבו חכמים לעקור את הספיחין האסורין, שלא יחשדוהו שדעתו לאכלן, וכמש"כ הכ"מ מהא דתוספתא, והילכך כל ירק הנכנס לשביעית שנאסר משום ספיחין, חייבוהו לעקור, ובזה הקילו בשרש הלוף והקנדס להניחו למוצאי שביעית, ומפני שידוע שמניחין אותו למוצאי שביעית, שכן דרכן להניחן משנה לשנה אין כאן חשד וגם יש הפסד בעקירתן. ע"כ.

ולכאורה יש לרדן כן לגבי זריעת גרעינים מאתרוג של שמיטה שיהא אסור. אך יש לומר ששני טעמים אלו אינם שייכים בנ"ד, דמשום לאכלה ולא לזרעה, כל זה משום קדושת שביעית דקי"ל לאוכלה ולא להפסד. וזה לא שייך בגרעיני אתרוג שהרי הם מרים ולא עומדים לאכילה, וא"כ לא חיילא עליהו קדושת שביעית ושרי לזורקם. וכמ"ש החזו"א (מעשרות סי' א ס"ק לא) לגבי גרעיני תפוז, וז"ל: והנה הגרעינין מצד עצמם אינן אוכל ונראה דגרעינין של תפוז אינן אוכל כלל, ופטורין מן המעשר ואף מן השביעית. עכ"ל. וכן פסקו בס' משפטי ארץ (פרק כג סעיף ט). ובהערה 13 הביא דברי החזו"א הנ"ל. ובספר

נד. מוהל הרוצה להשתמש ביינ של שביעית בעת המציצה בשעת המילה, לכתחלה לא יעשה כן, אחר שיינ זה הולך לאיבוד, ונמצא מאבד יינ של שביעית. וכן אין לשפוך יינ של שביעית על המילה לסגולה ולרפואת המילה, שהרי יש אפשרות אחרת לרפואת המילה ע"י סמים, או רטיה, לעצור הדם. אבל אם אין באותו זמן סמים לעצור הדם, בודאי שמותר לעשות כן ביינ של שביעית. [ע' בספר פירות שביעית הנד"מ תשס"ח עמ' תקלט]. (נד)

שביעית לא נתינו לזריעה. ע"כ. וציין מקורו מהחזו"א הנ"ל. יש לבאר חילוק בין גרעיני ירקות שנוהג הם איסור ספיחין לבין גרעיני פירות עץ, וכן בגרעיני ירקות בין הקדושים בקדושת שביעית, דאז יש בהם איסור לאוכלה ולא להפסד, לבין אלו שאינם קדושים ומותר לזורקם, ובודאי שיהיה מותר לזרעם, וכלל הדבר, שאין איסור זה בגרעינים שאין בזה לא קדושת שביעית ולא איסור ספיחין. ע"כ.

ובספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' ריג) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שגרעין של אתרוג הקדוש בקדושת שביעית מותר לזרעו, שגם החזו"א (ט, ד) מודה בזה. [אם לא מצד הפסד הפרין].

אם יש איסור הפסד פירות שביעית בכזית או בכל שהוא

להשתמש ביינ של שביעית בעת המציצה. ועיין למהרי"ט אלגאזי (פרק ד', בהלכות חלה סוף סימן ב', ד"ה והנה לפי האמור) שכתב, דסבירא ליה להרמב"ן דהא לאכלה ולא לסחורה ולא לשריפה, הוא מצות עשה שחייב הכתוב לאכול פירות שביעית ולא לעשות בהם סחורה או להפסידם. ויוצא מזה, דמאחר וקיימא לן בעלמא סתם אכילה בכזית, בין לענין איסור בין לענין מצות עשה דאכילה, ממילא אינו עובר על הלאו ואינו מקיים המצוה כי אם בכזית. אבל בפחות מכזית אין איסור של הפסד פירות שביעית. וע"ש שהביא ראייה מהסוגיא בבכורות (יב:) שיש מצוה בחצי שיעור של

יוסף (במהדו"ק עמ' תצד) נתבאר כדעת המקילין. ומ"מ בנידון של האתרוג יש לומר שלכולי עלמא יש להתיר, שהרי האתרוג הוא מין עץ ולא מין ירק לענין ספיחין, ורק לסניף בעלמא כתבנו לצרף דעת המקילין, בדבר שאינו קדוש בקדושת שביעית. [ולהמקילין בזה נמצא דאף בגרעיני ירקות שאינן נאכלין שאין בהם קדושת שביעית, אין נוהג בהם איסור ספיחין ומותר לזרען לכתחלה בשמינית].

והמורם מכל האמור, שאין שום איסור ליטע גרעינים של פירות הדר, שגרעיניהם מרים כגון אתרוג ותפוז וכיו"ב, ומעתה מה שנתבאר בילקוט יוסף (במהדו"ק עמ' שצו הלכה נא) שאסור לזרוע פירות שביעית שפירות

(נד) במשנה (פרק ח' דשביעית משנה ב') שנינו: שביעית ניתנה לאכילה שתיה וסיכה וכו'. ובגמרא פסחים (נב:) למדו מהפסוק: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לאכלה ולא להפסד. וכן הוא ברמב"ם (שם הלכה א'), פירות שביעית ניתנו לאכילה.

ויש לחקור אם איסור זה להפסיד פירות שביעית יש לו שיעור בכזית, כמו כל איסורי תורה, או דמאחר ולא כתיב באיסור לשון אכילה, והוא לאו הבא מכלל עשה דלאכלה, ממילא אף בכל שהוא איכא איסור. ונפקא מינה בנידון דידן אם מותר למוהל

באיסור עשה, דלאו חמור מעשה, כמו שאמרו ביבמות (ז). ע"ש.

גם במנחת חינוך (מצוה שכט) כתב, דכל הדינים של הפירות שנאכלין בקדושת שביעית, ואסורים בסחורה ובהפסד, וכן כל שאר הדינים המבוארים, ועל מה שעוברים בלאו הבא מכלל עשה לאכלה ולא להפסד, נראה דעוברים בעשה דוקא בכזית, ובפרט דנפקא מקרא דלאכלה. אבל בפחות מזה הוה ליה ככל חצי שיעור שאין בו חיוב אלא איסור מן התורה. וע"ש שציין לדברי הפרי מגדים בפתיחה להלכות שחיטה (ד"ה השורש הב') שכתב, גבי עשה דזבחת דחייב בכל שהוא, דלא כתיב ביה אכילה. וע"ש עוד. ועיין בספר עין הרועים (סוף עמוד קב) בשם הירושלמי (פרק ז' דכתובות הלכה א'), דבפחות משהו פרוטה ליכא משום איסור סחורה בשביעית, והוכיח מכאן שבאיסור עשה שרי. ע"ש.

ואמנם בשו"ת ר"ח רפפורט (יורה דעה סימן נט) כתב, דאיסור הפסד פירות שביעית הוא בכל שהוא. ע"ש. אך בשו"ת הר צבי (אורה חיים חלק ב' סימן קיא, וזרעים חלק ב' סימן נד) כתב להוכיח שלא כדברי הר"ח רפפורט דבהפסד פירות שביעית הוא בכל שהוא, אלא איסור בכזית. והובאה מחלוקת זו בכרם ציון (הלכות שביעית עמוד סא) וע"ש בגאון צבי.

ועל פי זה הן בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לג אות ז) אם מותר למוהל להשתמש ביין של שביעית לצורך המציצה. נכלפי מה שדן הגר"י עמדין שיש נוהגין אחר המציצה לגמוע יין עם הדם שבפיו ולזרוק בפיו על המילה. וברוקן. וכתב להביא ראיה לאסור מדברי הפוסקים הסוברים שיש איסור הפסד אף בכל שהוא. וכן דעת הרידב"ז (פ"ה ה"ה) שעוברים באיסור הפסד פירות שביעית אף בכל שהוא. וממילא גם בנידון דידן יש כאן איבוד פירות שביעית, ואין איבוד פירות שביעית משום סגולה

מצות עשה. והנה לדעת הרמב"ן יש מצות עשה באכילת פירות שביעית, דכתיב לאכלה. ואכילה בכזית, וכיון שאינו מקיים המצוה אלא בכזית, אם כן הא דהזהיר רחמנא לאכלה ולא להפסד ולא לשריפה הוי נמי בכזית, וכדין עשה דאכילת מצה דהוי בכזית, ובפחות מכזית אינו בכלל מצות עשה, ואם כן חלה שאין לה שיעור מן התורה, ודי בכל שהוא, יש לומר שישנה גם בעיסת שביעית, וליכא בהכי משום לאכלה ולא לשריפה, שהרי אין אזהרה זו אלא בכזית, ואין לומר למאי דקיימא לן כרבי יוחנן דחצי שיעור אסור מן התורה, הוא הדין לגבי מצות עשה, ואם כן הכי נמי אסור להפסיד גם פחות מכזית, זה אינו, שכבר העליתי בספר קהלת יעקב (בתוספת דרבנן אות קלז) מתוך דברי הריטב"א (יומא לט.) והמשנה למלך (סוף פרק א' מהלכות חמץ) בהשגתו על הרא"ם, שבמצות עשה ליכא דין חצי שיעור. והן אמת כי הרב המופלא החיד"א בספר מחזיק ברכה דחה הראיה מדברי הריטב"א והעלה שהעיקר שיש בחצי שיעור קצת מצוה מן התורה וכו'. ע"כ. והובאו דבריו בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (כרך ב', עמוד תפג) וכתב שם, דלכאורה עדיין יד הדוחה נטויה לומר שאף שאין מצוה בחצי שיעור לעשות מעשה בקום ועשה, כגון לאכול חצי כזית מצה, מכל מקום איסור עשה ישנו גם בחצי שיעור כמו באיסור לאו, וכאן לאכלה ולא לשריפה הוי לאו הבא מכלל עשה עשה, ובאיסור עשה שפיר יש לאסור חצי שיעור, כמבואר בתוס' (שבת צא:) ד"ה אי. ע"ש. ועיין בשו"ת שערי בנימין (סוף סימן יט) שהביא דברי מר אביו מהר"ש קלוגר בספר החיים שחולק על זה, וסבירא ליה שאין דין חצי שיעור באיסור עשה. ע"ש. וכן כתב האור גדול (יומא, ריש פרק יום הכפורים) בד"ה המלך. וכן כתב הגר"י פ' פערלא בספר המצות לרס"ג חלק ב' (לא תעשה עא, דף סג) לענין איסור עשה שאינו זכות, דלא אמרינן חצי שיעור אסור מן התורה אלא באיסור לאו, דומיא דחלב, אבל לא

נה. המפריש חלה מקמח של השנה השביעית, מותר לו לשרוף את מה שהפריש בתנור, ואין לחוש בזה משום שריפת פירות שביעית. והדבר ברור שבצק מקמח שביעית חייב בחלה. (נה)

נו. יוצאים ידי חובת ד' כוסות בליל פסח ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים עד פסח [עיין פסחים נג.]. ויש מקילין בזה גם לאחר שהגיע שעת הביעור. וכשאין לו יין אחר אפשר להקל בזה. (נו)

למהרש"ם (ראשית דעת אות יט), ובערוגות הכושם (בפתיחה להלכות שחיטה דף ד'). ע"ש].
ומכל מקום נראה דנהי שלא יהיה בחצי שיעור איסור תורה, מכל מקום הרי חצי שיעור אסור בכל גוונא על כל פנים מדרבנן. ולכן אין לעשות כן, אלא אם כן אין שם סם לעצירת הדם. או שהמוהל ידאג להביא עמו לברית יין שאינו של שביעית.

בעלמא לרפואה. ע"ש. ואמנם לסברת הפוסקים הנ"ל דליכא איסור הפסד פירות שביעית אלא בכזית, ממילא בנידון דידן יש להקל, ובפרט דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ועיין בציץ אליעזר חלק ז' (סימן לב אות ה') שגם הוא כתב שאם אין באותו זמן סמים לעצור את הדם, בודאי שמותר לעשות כן ביין של שביעית. ע"ש. ונראה עוד בדעת תורה

לשרוף חלה של שביעית

ההפסד בפירות שביעית הוא משום ביזוי הפירות שיש בהם קדושת שביעית, או שהוא מדין עצם ההפסד, דפירות שביעית ניתנו לאכילה ולא להפסד. דאי נימא שהוא מצד בזיון אפשר דבנידון דידן יהיה אסור. אבל אי נימא שהאיסור הוא משום שפירות שביעית ניתנו לאכילה ולא להפסד, ממילא בני"ד דבלא"ה א"א לאכול החלה מפני הטומאה, מותר לשרופה. ויותר נראה שאינו מדין בזיון, ואף מדין הפסד גרידא.
ומה שכתבנו שיש חיוב חלה בעיסת שביעית, כן מבואר ברש"י בכורות (יב:) ובשו"ת התשב"ץ חלק ב' (סימן רמז).

(נה) על פי המבואר בהערה הנ"ל. וראה עוד במשפטי ארץ (פרק כא הלכה יד) מה שכתב בזה בשם הגר"ש אלישיב זיע"א. ע"ש.

ואף לפי מה שכתבנו לעיל, דבחצי שיעור במצות עשה גם להסוברים שאין בו איסור תורה, שאין איסור חצי שיעור אלא בלא תעשה, אכתי איכא איסור מדרבנן, מכל מקום בנידון דידן כיון שאינו ראוי לאכילה, ואסורה בהנאה, אחר שהיא חלה טמאה בזמן הזה, ממילא אין איסור לשרופה. ולכאורה הדבר תלוי במה שיש לחקור אם איסור

לצאת ידי חובת ד' כוסות ביין של שביעית

בזה באורך וברוחב בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (כרך א', סימן ח'). ושם הביא כמה ביאורים בדברי הירושלמי, ופלפל בביאורים אלה. ואלה הביאורים: א. בקרבן העדה פירש,

(נו) בירושלמי (ריש פרק ערכי פסחים) שאלו, מהו לצאת ארבע כוסות ביין של שביעית, תני רבי הושעיא יוצאים ביין של שביעית. ונתחבטו האחרונים בפירושו. וראה

נז. יוצאים ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים וביין עד הפסח. אך יזהר שלי ישפוך מן היין של שביעית באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב, כנהוג, משום שנאמר, לאכלה ולא להפסד. ואמנם יין שהפקירו אותו בערב פסח וחזרו וזכו בו, יש אומרים שאין בו יותר קדושת שביעית ומותר לשפוך ממנו בדצ"ך עד"ש באח"ב. (ט)

נח. יש אומרים דלכתחלה אין להבדיל על יין של שביעית, מכמה חששות, שהרי רגילים למלא את הכוס יותר ממדתו לסימן ברכה, ונמצא שמאבד יין שיש בו קדושת שביעית. ועוד, שהרי הנשים נהגו שלא לשותות מכוס ההבדלה, ואם כן נחשב

לא. ה. אי נמי יש לפרש, דמספקא ליה להירושלמי אם לגבי מצוה גזרו חכמים לאוסרו אחר שעבר זמן הביעור. ו. אי נמי יש לפרש, דמספקא ליה להירושלמי אי חשיב כפורע חובו מפירות שביעית שאסור. דכיון שהוא מחוייב במצוה הוה ליה פורע חובו מפירות שביעית, ופשיט דכיון שהוא מצוה מדרבנן, לא חשיב כפורע חובו וכו'. ז. אי נמי יש לפרש, שהרי נאמר בתורה, והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, וכיון דדרשינן גבי יום טוב (ביצה כ): לכם ולא לגבוה, ואין נדרים ונדבות קרבים ביום טוב, וכהנים כי קא זכו משלחן גבוה קא זכו, לפיכך היה מקום לומר שאסור להשתמש ביין של שביעית לדבר מצוה של ארבע כוסות, משום דכתיב לכם ולא לגבוה. אלא דלא דרשינן לכם ולא לגבוה לענין שביעית. כיעו"ש. ובחזון עובדיה חלק ב' (הלכות סדר ליל פסח, עמוד קכה) פסק, שיוצאים ביין של שביעית אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים ענבים ויין עד הפסח.

שלא לשפוך מיין של שביעית באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב

אחרון סכ"ב). וכן כתב בשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן מ') שלא ישפוך מהיין באמירת עשר מכות. ועיין עוד בשו"ת הר צבי חלק ב' (סימן נג).

דהספק הוא משום דלא קרינן ביה לכם, וקא סלקא דעתין דבעינן לכם בארבע כוסות כמו במצה, או דילמא דלא בעינן לכם בארבע כוסות. ויש לדון אם פירות שביעית חשיבי כלכם. ע"ש. ב. אי נמי יש לפרש, דמספקא ליה להירושלמי אי שתיה הוי בכלל אכילה, או דילמא לא הוי בכלל אכילה ורחמנא אמר לאכלה ולא לשתיה. ג. אי נמי יש לפרש, דמספקא ליה להירושלמי אם יוצאים ידי חובת ד' כוסות ביין של שביעית משום אין עושים מצוות חבילות חבילות, ואי נימא דיש מצוה באכילת פירות שביעית, ממילא אין לעשות בזה מצוה נוספת. ד. אי נמי יש לפרש, דהיינו כשהגיע זמן הביעור שאסור ליהנות מהיין אלא צריך להפקירו, וחקר הירושלמי דשמא לצורך קיום מצות ד' כוסות שרי ליהנות מהיין, משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, שהרי אף העני חייב למכור את כסותו וליקח יין לד' כוסות. ומספקא ליה להירושלמי אי במצוות שיש בהם גם הנאה לגוף אמרינן בהו מצוות לאו ליהנות ניתנו, או

(נז) כן כתב בספר השמיטה להרי"מ טוקצינסקי (צד לג פ"ז ג' בהערה) בשם הגרא"י קוק ז"ל. וכן כתב בחזון עובדיה חלק ב' (הלכות סדר ליל פסח, עמוד קכה). וכן הוא בשבת הארץ (בקונטרס

כממעט באכילתו. ועוד, שהרי אין המבדיל שותה את כל הכוס. וגם יש הנותנים מהיין על עיניהם, ומכבים בו את הנר, ונמצא כל זה גורם להפסד פירות שביעית. ויש אומרים שאין לחוש לכל זה, מכמה טעמים, והעיקר לדינא שמותר להבדיל על יין של שביעית, ובלבד שהמבדיל ישתה את כל הכוס. (נח)

הבדלה על יין של שביעית

(נח) בספר שבת הארץ (בקונטרס אחרון ס"ב) כתב להזהיר שלא למלא את הכוס בהבדלה כשמבדיל על יין של שביעית, כיעו"ש. וכן הוא בהערה לספר השמיטה (פ"ז ג' בהערה). גם בספר שמיטה כהלכתה (פרק ג עמוד נט) כתב, שאין למלא את כוס הבדלה עד שנשפך הרבה, וזורקו, וכן בליל הסדר אין להטיל ממנו באמירת דצ"ך וכו'. וכל שכן שאין לפוגמו לכבות בו את נר ההבדלה. ע"ש. וכתב בשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן מ') שמותר להבדיל על יין

שביעית, ונכון שהמבדיל ישתה את כל הכוס. ואם אי אפשר לשתותו יחזיר הנשאר לצלוחית, ואם הנשים מקפידות שלא לשתות היין ישאיר השיריים עד שיפסד. ויכול לשפוך יין הבדלה לתוך הכוס מלא על גדותיו עד שישפך לקערה נקיה וישתהו אחר כך. ולא יכבה הנר ביין. וגם לא ירחוץ ממנו עיניו. ע"ש. גם בספר ברית עולם על שביעית (סימן ה' סק"ג) כתב, שאסור לכבות נר הבדלה ביין של שביעית, מפני שמקלקל היין. ע"ש.

ליתן מיין של שביעית על גבי עיניו, ולכבות בו את הנר

ועיין בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לג) שכתב, שמדברי הרב שבת הארץ בקונטרס אחרון (אות כב) שכתב שאין למלא את כוס ההבדלה מיין של שביעית יותר ממדתו לסימן ברכה, וכן בד' כוסות במנהג שפיכת היין בסימני דצ"ך וכו', הרי השפיכה שם היא פחות מכשיעור ומוכח שדעתו בפשיטות לאסור ההפסד אפילו פחות מכשיעור, ואפילו במקום סימן ברכה ומנהג ישראל. ע"ש. ואמנם אחר ששופך ט"ז פעם מסתבר שכבר יש שיעור רביעית, מכל מקום בכל שפיכה בפני עצמה ליכא שיעור איסור. אלא שכבר כתבנו לעיל דאף להסוברים שאין איסור חצי שיעור במצות עשה, מכל מקום יש לומר דאכתי איסור דרבנן מיהא איכא, דהוי כמו כל חצי שיעור שאסור על כל פנים מדרבנן. וראה בהערות הנ"ל מה שכתבנו גבי חצי שיעור באיסור עשה.

להתיר מצד אחר, דכיון שדרכו לשפוך כך כל השנים רשאי לשפוך כך גם בשביעית, ואת הנשפך אין צריך לשמור, כמו שאין צריך לשמור שאריות מזון שבצלחת או בקדרה. ולכן כתב, דהמבדיל על יין שיש בו קדושת שביעית, רשאי למזוג מיין זה לכוס עד שיעלה על גדותיו וישפך, וכן לכבות בו נר הבדלה, וכן ליקח מן היין ולתת על גבי עיניו כנהוג. ע"ש. אלא שיש לעיין בזה, דדרכו בכך שייך לומר על אכילה ושתייה, אבל אין דרך יין לשופכו וליתן על גבי עיניו, דמשום סגולות בעלמא לא יהיה כדרכו של היין בכך. ובפשטות דרכו בכך היינו הדרך הטבעית בשתיית היין וכדו', ולאפוקי בישול. ולא דמי למה שכתבנו להתיר ליתן לתינוק פירות שביעית, אך שהתינוק מאבד ומקלקל פירות אלה, דהתם הדרך הטבעית בעולם היא ליתן לתינוק פירות, [וכמו שנאמר בתהלים, לחם לפי הטף].

ובספר אור לציון (שביעית פרק ב' הלכה ו') כתב

נט. מותר ללקוט עלי התותים להאכילן לתולעי משי בשביעית, ואין בזה משום הפסד פירות שביעית, מפני שהוא גרם הפסד פירות. (נט)

ויתכן שכוונת האור לציון שכל שדרך העולם להשתמש באופן מסויים, שרי. ועיין בחזון עובדיה חלק ב' [הנ"ל] שאסר לשפוך מהיין של שביעית באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב, ולא התחשב עם הסברא דדרכו בכך לשפוך מהיין בעת אמירת תיבות אלה. אלמא דסבירא להו להאחרונים שאסרו בזה, דלא חשיב דרכו בכך מה שעושים דרך סגולה. ודרך יין היא לשתותו ולא לשפוך ממנו. ולכן כתבנו בסתם שמותר להבדיל על יין של שביעית, ובלבד שהמבדיל ישתה את כל הכוס. והיינו דלכתחלה עדיף שלא ישפכו מהיין לכבות את הנר, ולא יתנו ממנו על גבי עניו, וכמבואר. והסומך על האחרונים הנז' שהקילו בזה, בודאי שיש לו על מה לסמוך, בפרט דשביעית בזמן הזה דרבנן.

והטעם שנהגו לשפוך מן היין של ההבדלה על הארץ, לסימן ברכה, כדאמרינן כל בית שאין נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה. ולכן עושים כן בתחלת השבוע לסימן ברכה לכל השבוע. והטעם ששופכים מהיין לכבות בו את הנר, כדי שיהיה נראה לכל שלא הודלק נר זה אלא למצות נר של הבדלה לברך עליו. ומה שנוהגים לרחוץ באותה השפיכה את עיניהם מיין של הבדלה, הוא מטעם של חיבוב מצוה, כמו שכתב הלבוש (סימן רצו סעיף א). וראה בטעמי המנהגים (עמוד קפח).

וררך אגב, מה שנותנים היין על גבי עניו, הוא על פי המבואר בגמרא, פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עניו של אדם, ובמה מהדר ליה, בקידושא דבי שמשו.

גרמא באיסור הפסד פירות שביעית

(נט) כן כתב בשו"ת מהרי"ט חלק א' (סימן פג). והוסיף שגם אין בזה איסור זומר בשביעית במה שאחר כך גדלים עלים אחרים תחת אותן העלים שקצצם, הואיל ובשעה שקצצן לא היתה כוונתו להצמיח עלים חדשים, אלא כל כוונתו היתה לצורך האכלת התולעי-משי. וגם אין בזה משום לכם יהיה לאכלה ולא להפסד, הואיל וגרמא הוא, ואינו מפסידן ביד, כדמוכח בירושלמי (בפרק ז' ה"ג) הדין קניבתא דירקא מסקין לה לאיגרא והיא יבשה מגרמה. וע"ש שהביא לזה עוד כמה ראיות. ועוד טעם, הואיל ומתחלתן אין עלים

אלה עומדים לאכילה, אלא נוטעין אותם לצורך תולעי המשי, וממילא לא קרינן ביה לאכלה ולא להפסד. והיינו, דאינו אוכל, ואם כן לא שייך בו דין הפסד. [ולפי זה עלי גפן שרגילים לאוכלם בתבשיל אורז, אסור להפסידם]. ובאמת שעיקר דין זה אם יש איסור בהפסד פירות שביעית בגרמא, נחלקו בזה הפוסקים, כי בשו"ת הר צבי (ח"ב מאורח חיים סימן קיא) כתב, דמלשון הרמב"ם בפירוש המשניות (פרק ח' משביעית משנה ז') משמע, דגם גרמא אסורה בהפסד פירות שביעית. וכן

ובאמת שעיקר דין זה אם יש איסור בהפסד פירות שביעית בגרמא, נחלקו בזה הפוסקים, כי בשו"ת הר צבי (ח"ב מאורח חיים סימן קיא) כתב, דמלשון הרמב"ם בפירוש המשניות (פרק ח' משביעית משנה ז') משמע, דגם גרמא אסורה בהפסד פירות שביעית. וכן

ס. אין לקלקל טעמם של פירות שביעית על ידי שמערב בהם דבר מר. וכן אין לקלקל פירות שביעית למרות שעל ידי זה משביח ומתקן מאכל אחר. ולכן אין לכבוש ירקות [מלפפונים או זיתים ובצלים] בחומץ, וכן אין לנקות חסה בחומץ של שביעית, כיון שאחר כך שופך את החומץ. (ס)

סא. יש אומרים שאסור למשוח תבנית [בעת אפיית עוגה או פת] בשמן של שביעית, כשהמשיחה באה רק כדי שהבצק לא ידבק בתבנית. וכן אסור לערב בשמן שביעית חומרים שונים למטרת סיכה או הדלקה כיון שמפסידו מאכילה. ויש מקילין באופן שהשמן נבלע באוכל. (סא)

סב. מותר לסוך את הגוף בשמן של שביעית, אבל אין לסוך כלים ועצים בשמן של שביעית. (סב)

איש (סימן יד אות י) שכתבו, דגרם הפסד מותר בשביעית. ע"ש. ועיין עוד שם (בעמוד נח-נט) שכתב, דלכתחלה יש ליהזר שלא לגרום הפסד לפירות שביעית, כיון שיש אחרונים שמחמירים בכך, ולכן יקפיד להניח בקדרה או בצלחת, רק השיעור שמשער שיכול לאוכלו ולא יצטרך לזורקו. ע"ש.

(ס) ע' רמב"ם פ"א מהל' תרומות ה"ד. "אין כובשים בצלים של תרומה בחומץ של תרומה, מפני שמפסיד החומץ". וכתב בכסף משנה שמקורו מהתוספתא. וכתב הרדב"ז, לפי שטעם הבצל פוגם החומץ ומפסידו. ע"כ. ולא דוקא בצל. וכתבו במשפטי ארץ (פרק כא הלכה ג-ז), ובדרך אמונה (פ"ה ס"ק יח) דה"ה בשביעית. ע"ש. ואף שאורחיה בכך, דוקא באכילה אמרינן אורחיה בכך, ולא באיבוד פירות.

(סא) משפטי ארץ שם. ובס' שביתת השדה (עמ' קסז) כתב להתיר בזה דהשמן נבלע גם באוכל. וע"ש (הלכה יג) שכתב בשם תורת הארץ (פרק ח' אות מו מ"ז) שאסור לאכול מפירות שביעית אכילה גסה. ע"ש.

(סב) כיון שהדרך לסוך בשמן. עיין ברמב"ם (פרק ה' הלכה ו'). וכל זה בסיכת הגוף,

משמע מדברי רבנו עובדיה מברטנורא שם. וע"ש מה שדן בדברי המהרי"ט הנ"ל שמתיר בגרמא. והגאון החזון איש (שביעית סימן יד סק"י) הביא דברי הירושלמי הנ"ל, וכתב דהא דמסקו לאיגרא לא מיקרי מפסיד בידים, דאם לא יתייבשו הרי הם ירקבו והיבוש מעלה להו. ע"ש.

ובספר הר המור (עמוד קסט אות ג') כתב להביא ב' ראיות לכך דאסור להפסיד פירות שביעית אפילו על ידי גרמא. וסיים בצ"ע. ובשו"ת מנחת יצחק חלק י' (סימן קיט) כתב, דגרם הפסד פירות שביעית שרי, והביא ראיה מדברי המהרי"ט (סימן פג) והרידב"ז (סימן ה' אות א') שהתירו בכך. ועוד ביאר שם החילוק בין תרומה דגרם הפסד בה אסור, לבין שביעית דמותר. ע"ש. ובספר משפטי ארץ (פרק כ"א ס"ט) כתב שיש מתירים גרם הפסד ויש אוסרים. וע"ש בהערה מה שהביא מדברי הפוסקים בזה. ובספר שמיטה כהלכתה (פרק ג' עמוד מח) הכריע, שמדינא אין איסור לעשות גרם הפסד בפירות שביעית, ולכן מותר לתת שיירי מאכל של פירות שביעית בנייר או בניילון, ולזרוקן לאשפה, והביא ראיה מדברי המהרי"ט בחלק א' (סימן פג), והגאון החזון

סג. אין לסוך את הגוף ביין או בחומץ של שביעית, כיון שאין דרך בכך. (סג)

סד. מותר להשתמש בשמן של שביעית להדלקת נר שבת הואיל ונהנה מן האור, ויכול גם לברך על הדלקת נרות שבת בשמן של שביעית. ובנר חנוכה יש אומרים שאסור להשתמש בשמן של שביעית, שהרי אסור להשתמש לאורה, ויש שמתירים וסוברים שגם קיום מצוה חשיב צורך האדם להשתמש בשמן של שביעית. והעיקר להקל בזה, בפרט כשאין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, שיכול לקיים מצות נר חנוכה בשמן של שביעית. (סד)

אבל אין לסוך בשמן של שביעית כלים נעליים וכדומה, דבשלמא בסיכת גופו חשיב כשתייה, מפני שהשמן נבלע בגופו, מה שאין כן כשסך את כליו. וראה ברמב"ם (פרק ה' הלכה ז', ובפרק

ו' הלכה י'). וכן כתב בשו"ת מהרי"ט חלק א' (סימן פג).

שמן של שביעית לחנוכה ולנר שבת

ובאמת שמצינו לכמה אחרונים שכתבו להחמיר בנידון דידן. וכן דעת הרידב"ז בהלכות שביעית שבספר פאת השלחן (פרק ה' הלכה ט'), שאין להשתמש בשמן של שביעית לנר חנוכה, כיון שאסור להשתמש לאורה. וכן כתב הגאון רבי מאיר אריק באמרי יושר (סימן ק'), וכן כתב בשו"ת שערי דעה חלק ב' (סימן ט'), וכן הוא בתורת הארץ (פרק ח' אות מז), דנר חנוכה בודאי דאסור להדליק משמן של שביעית, דהא אסור ליהנות ולהשתמש לאורה, ואף על גב דעושה בזה מצוה, מכל מקום חשיב הפסד, וגם אם אין לו שמן אחר לקיים מצות נר חנוכה אסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית. וכן כתב בפתחי שערים (שבת כא.). והובאו דבריהם בספר כרם ציון של שביעית (בפסקי הלכות שבסוף הספר, פרק יג אות טו), ובשו"ת שבט הלוי חלק א' (סימן קפד). וע"ש שכתב, דלמאי דקיימא לן בשבת (כא.) ובשלחן ערוך (סימן תרעג) דאסור להשתמש לאורה, אם כן הוה ליה כהאי דבכורות (יב:) דבהמת שביעית פטורה מן הבכורה, דכיון דאמוריה לגבוה סלקי ועומדים

סד) כן כתב הרמב"ם (פרק ה הלכה ח).

ומה שכתבנו לגבי נר חנוכה, הנה בתורת כהנים (פרשת בהר) למדו מהפסוק תהיה כל תבואתה "לאכול" שבא להתיר גם הדלקה בשמן של שביעית. וכן פסק הרמב"ם (בפרק ה' מהלכות שמיטה הלכה א'). והיינו דפירות שביעית ניתנו לא רק לאכילה, אלא לכל צרכינו, ובכלל זה להדלקה, ואפילו לצביעה, וכמבואר ברמב"ם שם. ורק דצריך שלא ישנו הפירות מבריייתו למה שדרכו בכך. אלא שיש לחקור האם ההיתר הוא רק לצרכינו הפרטי, כגון הדלקת הנר להשתמש לאורה, או שהדבר כולל גם צרכים שהם חיוב עלינו, כגון הדלקת נר חנוכה וכדומה. והיינו, דכיון שדרך השימוש בשמן הוא להדלקה, אם כן מה לי הדלקה לשם תשמיש לאור הנר, או הדלקה לצאת ידי חיוב הדלקת נר חנוכה, סוף סוף הוא כדרכו, והוא בכלל צרכינו שהתירה התורה. אך מאידך יש לומר, דבעינן צרכי האדם ולא לצורך מצוה. ובפרט דמצוות לאו ליהנות ניתנו, וגם הרי אסור להשתמש לאורה.

גם בשו"ת משנת יוסף (סימן כו) העלה להחמיר בנידון דידן, דמאחר ואינו יכול ליהנות מהנר כדרכו לכל התשמישים אין זו הנאה כדרכה, ודמי למה שאמרו בדבר שדרכו לאכול מבושל לא יאכלנו חי וכו', וגם כאן בעינן שיהיה כדרך הנאתו. וקיום מצוה לא חשיב כדרך הנאתו, כיעו"ש.

ואמנם דעת המהר"ש ענגיל בחלק ב' (סימן ד) שיש להתיר להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, כיון דהוי צורך מצוה. דמה שאמרו בש"ס לאכלה ולא לשריפה לאו דוקא הוא, רק עיקר החשש שגורם על ידי זה שלא יאכל. ע"ש. ולפי זה הכי נמי חזי לאכילה. ומכיון דאיכא מצוה בהדלקתו, לא הוי נמי בסוג לאכלה ולא להפסד. וגם בשו"ת ציץ הקודש (סימן יד אות ג) כתב, דכיון דאיכא מצוה בהדלקתו לא הוי בסוג לאכלה ולא להפסד. והובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט). וכתב שם, שגם הרה"ג ר"מ טיקוצ'נסקי בתורת השמיטה (עמוד מו) כתב בכיוצא בזה בשם הגר"י דיסקין זצ"ל שיש להתיר לצאת ידי חובה באתרוג של שביעית אף לכתחלה, ואף על גב דתנן בסוכה (לה:): דאתרוג של תרומה ומעשר שני לא יטול לכתחלה, מפני שמפסידו במשמוש היד, שאני הכא בשביעית דבמקום מצוה לא הוי הפסד. ומדבריו נראה שגם בנר חנוכה מותר בשל שביעית. ע"ש.

גם בספר גידולי ציון (אות ו) כתב, שהגאון רבי עזרא אלטשולר העיר על זה מהט"ז (סימן תרעג סק"ה) שהקשה, דמאי מהני הנר הנוסף [שמש] שאנו מדליקים בחנוכה, הא אכתי נהנה מהנרות משום תוספת האור. ותירץ, דטעם האיסור ליהנות מנרות חנוכה הוא כדי שיהיה היכר שנדלקן לשם חנוכה, או מטעם ביזוי מצוה, וכשמדליק נר אחד של חולין אצלה, לא שייכו שני הטעמים הנ"ל.

לשריפה, לאכלה ולא לשריפה קרינן ביה. לפיכך גם אנו מחמירים, אף על פי שאין טעמם ברור לנו. וע"ש שהעיר, דכיון דשביעית ניתן להדלקת הנר, כמבואר בפרק ח' דשביעית משנה ב', וברמב"ם פרק ה' משמיטה, והיינו משום דדרשינן תהיה כל תבואתה לאכול, כמבואר בתורת כהנים, והנאה דומיא לאכילה שהנאתה וביעורה שוה, אלא דאנו באנו לאסור מכח דאסור להשתמש לאורה, וכיון דמכח זה אינו אסור להרבה מן הראשונים אלא דוקא תשמיש קרוב לנר, אבל בנהנה ממנו ברחוק לא גזרו, מנ"ל דזה נקרא הפסד לענין שביעית, ונהי נמי דהב"ח חולק בזה וסבירא ליה דגם תשמיש מרחוק אסור, ולזה נוטה דעת המגן אברהם, מכל מקום לצורך לימוד מותר להרבה פוסקים.

ובשערי תשובה (סי' תרעג) מביא בשם תשובת פני אריה (סי' מז) דעצם הנאה שהוא יושב באור ולא בחושך (ע"י נר חנוכה), בלאו הכי מותר בנר חנוכה, ולא אסרו אלא התשמיש לאורו, וכיון שכן מנא לן לאסור כהאי גוונא כיון דעל כל פנים הנאתו וביעורו שוה. כיון דקי"ל דשמן של שביעית ניתן גם להדלקה (שביעית פ"ח מ"ב), שהנאת הדלקה היא כעין הנאת האכילה, שהנאתה וביעורה שוה, והואיל ואפשר ליהנות בהיתר גם מנר של חנוכה, שפיר דמי להדליק ממנו נרות חנוכה. ואף די"ל כיון דעיקר ההדלקה לצורך מצות נר חנוכה, והנאת מצוה לא נקראת הנאה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, שוב גם שאר הנאות המותרות בטלות לענין זה לענין ההדלקה שאסורה משום לאכלה ולא להפסד, וכעין מ"ש התוס' בשבת (כד: ד"ה לפי) מ"מ הא גופא בדידן מנא לן דסוף סוף גם איסור הנאת נר חנוכה בחלק האיסור שלו ג"כ רק מדרבנן. וע"ש שהעלה, דכיון דג' גדולי ההוראה הנ"ל מחמירים, אף אנו נמי נמשוך אבתרייהו, אף על פי שאין טעמם ברור לנו כל כך.

ובשו"ת יביע אומר הנ"ל כתב לדון אם מותר להדליק נר של יאר-צייט בשמן של שביעית, וכתב להתיר באופן שידליק הנר סמוך לשולחנו באופן שנהנה ממנו מעט, וסמך על אותם ראשונים דסבירא להו שאין שביעית נוהגת בזמן הזה כלל. ע"ש. ומשמע קצת מדבריו דבנר חנוכה שאין אפשרות שיהנה מאור הנר, אין להתיר. וכן מבואר ממה שסיים שם בזה"ל: ועל כל פנים לדין דקיימא לן אסור להשתמש לאורה אין צורך לזה. ע"כ. ומבואר שתפס בפשיטות שאסור להשתמש בשמן של שביעית לנר חנוכה. וכן הראוני בס' אשרי האיש (י"ד ח"ב עמ' רמז) שכתב בשם הגריש"א, שאסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית. כיון שאסור להשתמש לאורה.

אלא דאכתי היה מקום לומר דאחר שהתפשט המנהג כיום להדליק נר נוסף על הנרות של המצוה, ונהנים מכללא, יש לסמוך על האחרונים הנ"ל שהקילו בזה. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לילך לקולא במחלוקת אחרונים זו.

אלא שיש לעיין בזה, דאף שראוי להשתמש לאור נר השמש בכמה שימושים, הא ניחא כשאין אור חשמל בביתו, אבל כשיש אור חשמל אין לו שום צורך באור הנר. ושמא כיון דחזי ליהנות ממנו די בזה. וכמו שמצינו כן לגבי ברכת בורא מאורי האש במוצאי שבת כשאור החשמל דלוק. דאף שגם בלא הנר יכול להבחין בין מטבע למטבע, ואם כן אינו נהנה מאור הנר, אף על פי כן רבים נוהגים לברך בורא מאורי האש גם כשאור החשמל דלוק, וכך נהגו אצל גדולי הדור, ועל כרחק משום שדי בזה שראוי ליהנות ממנו אלמלא היה כאן אור החשמל. והוא הדין בנ"ד.

ועיין בקובץ תנובות שדה (גליון 3) מה שהאריך בזה להשיג על הרב משנת יוסף הנ"ל, ודעתו להקל להדליק נר חנוכה משמן של

ולפי זה למנהגינו שאנו מדליקין נר נוסף אין סבירא לאסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית. שהרי יש לנו נר נוסף שדולק, ואז מותר ליהנות מאורה, אחר שיש היכר, וגם אין ביזוי מצוה בכהאי גוונא. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל השיב לו, מדברי המגן אברהם (שם סק"ד) שכתב, דאסור להשתמש לכתחלה אצל נרות חנוכה, ופירש הפרי מגדים דאסור אפילו כנגד השמש, וגם המשנה ברורה שחולק עליו מכל מקום להשתמש אצל כולן יחד שפיר אסור, ועל כרחק אפילו שאם יתקרב לשמש שפיר נהנה מריבוי האור, מכל מקום עיקר ההדלקה הוי רק למצוה ולא להנאה. ועוד, דהיות ואסור ליהנות לאורה כדי שיהיה ניכר שמדליק לשם מצוה, ולא להנאתו, נמצא דכשמדליק בשמן של שביעית הוא מוכיח ההיפך דלצורכו הוא מדליק, שהרי צריכה להיות רק להנאתו, דאם מדליק רק לשם חנוכה לא נחשבת ההדלקה לצורכו. וכמו דבעי בירושלמי (ריש ערלה) זית שנטעו להדליק בו בחנוכה מה דינו לגבי ערלה. והרה"ג הנ"ל חזר והשיב, דמ"ש הרמב"ן דחיישינן שיראה שמדליקה לצורך עצמו, זה שייך דוקא בימים ההם שהיו משתמשים בנרות שמן ושעוה להאיר בבית, אבל בזמן הזה שמשתמשים באור החשמל אם כן מי יחשוב שהדלקת נרות חנוכה במקומם הוו לצורכו הפרטי. וכיון שיש גם נר נוסף הרי אזדו ליה כל החששות. ע"ש. וראה עוד בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן מב). ע"ש.

גם בשו"ת אור לציון בחלק ב' (פרק ב' אות ד' עמוד מב) כתב, שמותר להדליק נרות חנוכה בשמן של שביעית, דשפיר חשיב הדלקה לצורך, ואין זה הפסד. ע"ש. והיינו, דמאחר ומצינו שהתורה לא הגבילה ההיתר רק לאכילה, אלא לכל צרכינו, גם קיום מצות חכמים להדליק נר חנוכה הוי בכלל צרכי האדם, ואין צריך שיהיה דוקא צרכי הגשמיים.

כיון שהכל תלוי שלא יפסד וישנה לשימוש הפרי. וכאן הוא שפיר משתמש בו שימוש הראוי לו להדלקה, ואין לנו ענין שיהיה צורך והנאה לאדם בזה, אלא העיקר שהפרי לא יפסד ויתקלקל. ע"ש.

אולם בפשטות מה שלמדו מ"לכם" לכל צרכיכם, אין הכוונה לצורך קיום מצוה, דאף שהאדם נהנה מקיום מצוה, אין זה צורכו הגשמי, והתורה בודאי התכוונה לצורך האדם הגשמי, כגון באכילה, סיכה, הדלקת הנר, וכל כיו"ב. ומנין לנו לחדש שגם זה בכלל צרכיכם. ועיין היטב בכסף משנה (פ"ג מהלכות חמץ ומצה הלכה ח') דמבואר, שיש חילוק בין הנאה גופנית להנאה בקיום מצות תשבתו, שבודאי אדם שמח לקיים מצות בוראו להשבת חמץ מביתו. ע"ש. ודו"ק. ולכן לענין דינא, נראה דלכתחלה ש להחמיר בזה, ורק אם אין לו שמן אחר יש להקל, בצירוף הסוברים דמותר להשתמש לאורה, ובצירוף הסברות הנ"ל. אך אם יש לו שמן אחר אין ראוי לכתחלה להקל בדבר שמסבא נראה יותר להחמיר, וכדמשמע גם מדברי מרן אאמו"ר בשו"ת יביע אומר הנ"ל, שלא היקל בשמן שביעית להדליק נר של יאר-צייט אלא כשמדליק סמוך לשולחנו.

שוב יצא לאור חזו"ע על הלכות חנוכה, ושם בעמ' פה כתב, ששמן של שביעית הרבה מן האחרונים אוסרים להדליק ממנו נר חנוכה, דקיי"ל אסור להשתמש לאורה, והתורה אמרה לאכלה ולא להפסד. ויש מתירים. וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' מב), ובשלמי מועד (עמוד רח), שהואיל ולא נאסר אלא להשתמש לאורה של נר חנוכה. אבל לשבת וליהנות מאורה שפיר דמי, והנאה זאת היא כעין אוכל נפש שהותר ביו"ט, וכמ"ש השיטה מקובצת (ביצה כב:), הילכך מותר להדליק השמן לנר חנוכה. וי"ל עוד לפי מ"ש בשו"ת ציץ הקדש

שביעית, שמתר ליהנות מפירות שביעית כל הנאה שהיא חשובה לאדם, כגון קיום מצוה או להרבות לו שמחה, הגם שאין זו ההנאה הרגילה של לכם לאכלה, דמפקינן מהפסד מה שאינו הנאתו הרגילה. ומהאי טעמא שינס מתניו להתיר נר חנוכה משמן שביעית, ואין לך הנאה גדולה מזו שמקיים המצוה היקרה של נר חנוכה שמפרסם נסי השי"ת. עש"ב. ושם בגליון 15 השיב על זה מחבר שו"ת משנת יוסף הנ"ל, וכתב, שאין זה תלוי בקדושת ההנאה, אלא במהות ההנאה, שהנאה מפירות שביעית צריכה להיות דוקא מה שהיא הנאה לגוף האדם, כאכילה שתיה סיכה אורה וצביעה. אבל מה שהאדם שמח ונהנה בקיימו מצות ה' אינה הנאת גוף האדם מגוף שמן של שביעית. דמה שמרבה לו שמחת הנשמה של מצוה, הגם דפשיטא דכל חפצין לא ישוו בה ומצוה אחת שוה יותר מכל העולם, מכל מקום התורה נתנה פירות שביעית לאכלה ולכם ולצרכיכם הגשמיים, ולא לקיום מצוה כנר חנוכה, שהנאת האדם אסורה בדוקא ממנו. ולא דמי לאתרוג, דשם אינו מכלהו, משא"כ בנ"ח שהיא הנאה של כילוי. ולהלכה כבר הזכרתי במשנת יוסף דעת החזו"א [בספר אמרי יושר] שאוסר. וכן מסקנת שבט הלוי, ולכן כל שיש לו אפשרות להדליק נר חנוכה משמן אחר, ולא משמן של שביעית, לא ידליק משמן של שביעית. ורק אם אין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, דבהא מודינא שיסמוך על המתירים. ע"ש. וע"ז השיב לו מהר"ש עמאר, דכיון שבנ"ח ליכא שום שינוי מדרך השימוש של השמן, כי הוא מיועד גם למאור, אלא שזה מאיר כדי לקיים מצוה ולא לצרכי גופו, ואין שינוי בעצם ייעודו של השמן, ממילא הוי בכלל צרכי האדם. ודייקא מה שאמרו לאכלה ולא להפסד, דבאמת לא חשיב הפסד כיון דמצוה קעביד. רק האיסור בשריפה זו הוא דמשנהו מדרך ברייתו. וע"ע בשו"ת שמע שלמה ח"ג (יו"ד סי' כד) שעיקר סמיכתו להקל

סה. מותר להדליק נר נשמה ביאר-צייט או נר של בית הכנסת בשמן של שביעית, בלילה סמוך לשולחנו באופן שנהנים קצת מאורו. אבל ביום אין ראוי להדליקו משום דשוגא בטיהרא מאי מהני. ובשמן הנעשה מפירות הבאים מקרקע ישראל שנמכרה לגוי, אפשר להקל גם ביום. וכל שכן בשמן של גויים ממש, שאין להחמיר בזה כלל. (סה)

בשל גוים. וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי תליתאה (חאו"ח סי' נג). ע"ש.

אולם כבר העיר על דבריהם בספר חזון עובדיה על חנוכה (עמוד פו) דזה אינו, שהעיקר כמרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סי' כה), שאין דין שביעית נוהג בפירות של גוים, בין להקל בין להחמיר. ובפרט שכן הסכימו עם מרן כל חכמי צפת בדורו, כמו שסיים שם וז"ל: הנה בשנתנו זו שנת השל"ד כתב ה"ר משה מטראני אגרת זאת השנית, שיש דין שביעית אף לפירות של גוים, והקשה את רוחו ואימץ את לבבו, לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר הזאת צפת יע"א, ועיינו היטב בדבריו, וראו שאין בהם ממש, והכריזו כולם בבתי כנסיות, בגזרת נידוי, שלא לנהוג דין שביעית בפירות של גוים, וכמו שנתבאר. ע"ש. וע"ע בברכי יוסף (יו"ד סי' שלד סק"י).

ח"א (סי' יד אות ג), דלא מיקרי הפסד אלא כשאינו מקיים בו שום מצוה, אבל אם מקיים מצוה בהפסד, אפילו רק מצוה דרבנן, לא מקרי הפסד, כיון שעושה זאת דרך מצוה. ע"ש. [אך ע' בכורות יב: וצ"ע]. וע"ע בשו"ת משנת יוסף (סי' כו), ובספר כרם ציון שביעית (עמוד נב בגידולי ציון אות ו). ובשו"ת קנין תורה ח"ג (סי' יז).

ואם הוא שמן מזיתים של גויים, וכן אם הפרדסים נמכרו לגויים על ידי הרבנות, מותר. דקי"ל כמרן שאין קדושת שביעית בשל גוי, ודלא כהמבי"ט. וע' ביביע אומר ח"ג (חיו"ד סי' יט). ע"ש.

ואמנם בשו"ת אמרי יושר (סי' ק), כתב, דבשמן זית שהובא מא"י לחו"ל, אע"פ שרוב השמנים הבאים מא"י, של גוים הם, מ"מ יש לחוש לדברי המבי"ט, שדין שביעית נוהג אף

להדליק נר נשמה משמן של שביעית

וה"נ אף אם נאמר שהדלקת נר נשמה הוא מצוה גמורה, אכתי אסרינן ליה משום דהוי לשריפה. הן אמת די"ל לפי מה שכתב בשו"ת ציץ הקודש (סימן יד אות ג) דמה שאמרו בש"ס לאכלה ולא לשריפה, לאו דוקא הוא, רק עיקר החשש שגורם על ידי זה שלא יאכל. ע"ש. ולפי זה הכי נמי חזי לאכילה. [ומכיון דאיכא מצוה בהדלקתו, לא הוי נמי בסוג לאכלה ולא להפסד]. וכיוצא בזה כתב הרי"מ טוקצינסקי בתורת השמיטה (עמוד מו) בשם הגר"י דיסקין, שמותר לצאת ידי חובה באתרוג של שביעית

(סה) הנה כבר נתבאר שפירות שביעית ניתנו לאכילה כדרכן, ולפי זה לכאורה אין להשתמש בשמן של שביעית אלא להנאת האור, אבל לא לשם נר נשמה. ומרן אמר"ר זיע"א האריך בזה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט), וזת"ד: והנה בגמרא בכורות (יב:) אר"ח בהמת שביעית פטורה מן הבכורה, מאי טעמא לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה. ופירש רש"י, ואי מחייב סלקי אימורים לגבוה. נמצא שאף בדבר מצוה ממעטינן ליה מדכתיב לאכלה ולא לשריפה.

טו. שמן של שביעית שגדל בקרקע גוי, אין בו קדושת שביעית. (טו)

ולכן על כל פנים כשיש צורך קצת כגון שמדליקים נר יאר-צייט בלילה, דממילא נהנים לאורו, שפיר דמי להקל. מה שאין כן הכא בדין שביעית דקיימא לן ולא לשריפה י"ל דכל שאינו דרך הנאתו ממש, רק לשם הדלקת נר נשמה, יש לומר שאין להתיר. ועיין בתורת הארץ (פרק ח' אות מ') שכתב שבכל הנרות הנז' יש לאסור, כיון שעל כל פנים עתה אינו נהנה מהם, ונעשו רק לכבוד המת ולכבוד בית הכנסת. ע"ש. ועדיין יש לומר, שאם מדליק את הנר נשמה סמוך לשולחנו באופן שנהנים קצת מאורו, דשרי, מכיון שבלאו הכי יש דעת כמה פוסקים דסבירא להו שאין שביעית נוהגת בזמן הזה כלל. אבל ביום אין ראוי להדליקו.

ואמנם מצד הסברא היה מקום לומר, דבזמנינו שבלאו הכי יש אור החשמל ואין נהנים מאור הנר כלל, וממילא עיקר ההדלקה היא לכבוד הנפטר ולעילוי נשמתו, כדכתיב נר ה' נשמת אדם. שאין בזה הנאה לאדם. ובפרט דבשביעית אזלינן בתר עיקר מחשבתו, ובודאי שכאשר הוא מדליק נר נשמה הוא עושה זאת בעיקר לכבוד המת, ומה יוסיף מה שישתמש לאורו. ועיין בילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעט. ומכל מקום אכתי יש לומר דכיון שמדליק הנר סמוך לשולחנו, ומשנה מדרך הדלקת הנר, בזה ניכר שכוונתו גם ליהנות מהאור, מכורח האיסור ליהנות משמן של שביעית.

שמן של שביעית שגדל בקרקע גוי אם יש בו קדושת שביעית

בספר מעדני ארץ (סימן ז' אות י' והלאה) הסבר ד' המבי"ט שמתיר פירות עכו"ם בסחורה ולא בהפסד, אף דתרוייהו נפקי מחד קרא]. והובאו הדברים בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט אות ו') וכתב שם, דלפע"ד לענין הלכה אין לנו לזוז מדברי מרן בתשובה

אף לכתחלה, ואע"ג דתנן בסוכה (לה:) דאתרוג של תרומה ומעשר שני לא יטול לכתחלה, מפני שמפסידו במשמוש היד, שאני הכא בשביעית דבמקום מצוה לא הוי הפסד. והא דאמרינן בבכורות (יב:) לאכלה ולא לשריפה, אף על גב דמקיים מצות הקטרה, י"ל דהתם ממעטינן לה מדכתיב לכם לאכלה ולא לגבוה, ומשום שיש בזה צד גבוה מיגרע גרע. א"נ שמצות הקטרה היא על הבעלים, ואיכא הפסד לגבי כהן וכו'. ע"ש. ובאמת, דלשון הגמ' לאכלה ולא לשריפה לא משמע כדבריו דממעט ליה מתיבת לכם. אלא דבלא"ה גירסת הרמב"ם היא בבכורות לאכלה ולא לסחורה. ועיין במנ"ח (מצוה יח סוף אות יא). ע"ש.

ולכאורה י"ל דהאי מילתא תליא בפלוגתא דרבנן בתראי, אם מותר להדליק נר יאר-צייט ביום טוב, כי בשו"ת אמרי אש (סימן מ') כתב לאסור בזה, דהוי כנר של בטלה שאסור להדליקו ביום טוב. אך בשו"ת כתב סופר (חלק אורח חיים סימן סה) העלה להתיר בזה על ידי שיעמידנו בחדר שאוכלים בו, שנהנה ממילא. ואם כן יש לומר דלהכתב סופר גם בנידון דידן מישרא שרי הואיל וגם נהנים מאורו. ולהאמרי אש יש לאסור גם בנידון דידן. אולם יש לדחות, דגם לסברת הכתב סופר שאני התם דאף בנר בטלה אין איסורו ברור כל כך. ומדברי הרמב"ם (פרק א' מהלכות יום טוב הלכה ד') מוכח שפוסק להתיר,

(טו) הנה בשו"ת אמרי יושר (סימן ק') העלה במסקנתו לאסור הוצאת שמן שביעית לחוץ לארץ, אף שמן של פירות עכו"ם, ואף שרוב השמן הבא מארץ ישראל הוא של עכו"ם, יש לחוש להמבי"ט ודעימיה דסבירא להו דשביעית נוהגת בפירות של גוים. [ועיין

סז. חמץ שהוא מחיטים של שביעית, חייבים לשורפו בערב פסח, אף שמפסידו בידים. (סז)

סח. פירות שביעית שהיו תחת המטה, יש אומרים שאסור להחמיר בזה כדיעבד, ולאבדם, מאחר שיש איסור לאבד פירות שביעית. והעצה היא להטביל פירות אלו להסיר מהם רוח רעה, או לשוטפם ג' פעמים במים, ובכל אופן כשאנו רוצה לאוכלם אין לאבדם בידים, אלא יניחן עד שיפסלו מאכילת בהמה וירקבו, ואז ישליכם. (סח)

באבקה וכול שכתב, שאין לנהוג קדושת שביעית בפירות שגדלו בקרקע של גוים. ולפיכך גם בשמן של גוים אין לנהוג קדושת שביעית. וראה עוד ביביע אומר שם. וכבר הזכרנו לעיל מחלוקת מרן והמב"ט וחרם רבני צפת בזה.

שריפת חמץ של שביעית בערב פסח

דהביעור כולו הוא חומרא מדברי סופרים. עש"ב.

ובספר שמיטה כהלכתה (פרק ב' עמוד סא) כתב, דבערלה שאסורה בהנאה אף בשביעית קוטף כל אימת שירצה ומבערו ואינו חושש. ע"ש.

והגאון החזון איש (שביעית סימן ט' סק"ו) כתב, דכאשר תולשין ספיחין בשביעית מניחים אותם לירקב במקומן, אבל אין מפסידין אותם בידים, כיון שמן התורה הן קדושים בקדושת שביעית, ואפשר כיון שאסרום חכמים מותר לאבדן בידים. וירק שהוא כעין בוסר ולא הגיע לעונת המעשרות, אפשר דאסור לעוקרו כיון דמן התורה הוא קדוש בקדושת שביעית. ע"ש. וראה בכרם ציון על שביעית, מה שהאריכו בדין זה.

פירות שביעית שהיו תחת המטה

ומרן הבית יוסף הביא גם כן דברי הירושלמי (בפרק ח' דתרומות), א"ר אמי צריכין למיחש למה דברייתא חששין, אסור למיתן בר נש פריטין גו פומיה, ותבשילא תותי ערסא. וכתבוהו הר"ף והרא"ש (בפרק אין מעמידין). וכתב הר"ן, דהא דאסור ליתן

(סז) כן כתב בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן טו). וכתב שם להסתפק לשיטת הפוסקים דשביעית בזמן הזה דאורייתא אם מותר לשרוף או לאבד חמץ דרבנן, וכן הן אם עדיף למכור חמץ שביעית לנכרי, מאשר לאבדו בידים. וכן פירות ערלה של שביעית לא ישרוף, אלא יניח הפירות עד שירקבו כיון שאין חיוב לשרוף פירות ערלה. וע"ש בסימן טז מה שדן אם מותר לקטוף פרחי פרי ערלה בשנת השמיטה. ע"ש. ובשו"ת מנחת יצחק חלק ג' (סימן צב) כתב לפלפל בדין פירות שאסורים לאחר הביעור, לשיטות הסוברים דמצות הביעור הוי איבוד ממש ששורפן באש או משליך לים המלח. ע"כ צ"ל דענין הביעור הוי מן התורה, ולשיטות הסוברים דהביעור הוי רק הפקר אפשר לומר

(סח) בגמרא פסחים (ק"ב). תניא, אוכלים ומשקים תחת המטה, אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן. ע"כ. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (יורה דעה סימן קטז סעיף ה'), וז"ל: ולא יתן תבשיל ולא משקין תחת המטה, מפני שרוח רעה שורה עליהן.

סט. אף למאן דאמר דמזונות מן התורה, האשה ניזונית מפירות שביעית של בעלה, שאינו כמשלם חובו מפירות שביעית. (ט)

חי, והרב נהר מצרים, והרב לב ים, ושו"ת הד"ר, וקרן לדוד. וע"ש ביביע אומר הנ"ל שהעלה שאם אין הפסד מרובה יש להחמיר. אולם בהפסד מרובה אפשר להורות להקל. וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק ח' (חלק אורח חיים סימן נא) שהאריך גבי אתרוג שהיה בקופסא סגורה ונתנוהו תחת המטה בשעה שישנו עליה, שאם יש לו אתרוג אחר עדיף שיצא בו ידי חובה, אבל אם אין לו אתרוג אחר, רשאי לצאת ידי חובה באתרוג הזה ששהה תחת המטה בשעת שנה, ורשאי גם לברך עליו.

ולגבי פירות שביעית כתב בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן טז), דכיון שפירות שביעית יש איסור לאבדם, והשבות יעקב והאחרונים מקילין בדיעבד בפירות אלו לאוכלן, לפיכך יש להמיקל לאוכלם על מי לסמוך. שאם יחמיר לאבדם, הוא חומרא הבאה לידי קולא שיאבד פירות שביעית. וכתב עוד עצה, שיכול להטביל פירות אלו להסיר מהם רוח רעה, ובכל אופן כשאינו רוצה לאוכלם אין לאבדם בידיים, אלא יניחן עד שיפסלו מאכילת בהמה ואז ישליכם. ע"ש.

תבשיל תחת המטה, מפני שרוח רעה שורה על האוכלין שתחת המטה. ואף על פי שהרמב"ם (פרק ב' מהלכות רוצח) לא פירש דהיינו משום רוח רעה, שכתב, לא יתן התבשיל תחת המטה, שאף על פי שהוא עוסק בסעודה, שמא יפול בו דבר המזיק והוא אינו רואהו. ע"כ. מכל מקום צריך לחוש בדבר, וכד' הר"ן, דתניא בפסחים, שאפילו מחופים בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן. עכ"ד הב"י. ובשו"ת יביע אומר חלק א' (חלק יורה דעה סימן ט') כתב, שהרמב"ם לטעמיה אזיל דסבירא ליה שאין רוח רעה מצויה בינינו. ע"ש. ועל כל פנים לדין יש לחוש לזה, וכפסק מרן השלחן ערוך. ואמנם דעת השבות יעקב בחלק ב' (סימן קה) שבדיעבד יש להתיר אוכלים אלה באכילה, שזו אזהרה לכתחלה בלבד. וכן דעת הגאון שם אריה, והגאון רבי יצחק אלחנן, והגאון בית שלמה, ובשו"ת ויעתר יצחק, ובחינא דחיי, ובילקוט הגרשוני, ובעולת יצחק. והרב בן המחבר שו"ת בנין עולם. והגאון המלבי"ם בארצות החיים, ועוד. אולם לעומת זאת דעת הרבה אחרונים שאסור אף בדיעבד. וכן דעת הגר"א, והבנין עולם, והחיד"א, והרב זבחי צדק, והרב בן איש

אשה ניזונית מפירות שביעית של בעלה ואינו כמשלם חוב בפירות שביעית

לזונן, אלא בני ביתו כלומר אשתו וכי אין לה עליו מזונות? ונמצא כפורע חובו מן הטבל, ומשני דהואיל ואין לה עליו מזונות מה"ת, לא הוי כפורע חובו וכדקי"ל הכי לגבי פירות שביעית). ולפ"ז איכא נ"מ דלמ"ד מזונות דאורייתא אין אשתו אוכלת בלי מעשר, וכן אינה ניזונית מפירות שביעית של בעלה. אבל למ"ד מזונות דרבנן שפיר דמי. והתי"ט (רפ"ג דמעשרות) הביא דברי

(ט) בירושלמי (רפ"ג דמעשרות), אהא דתנן, המעביר תאנים בחצרו בניו ובני ביתו אוכלים ופטורים, פריך, ניחא בניו, בני ביתו ואין לה עליו מזונות? ומשני, כמ"ד אין מזונות לאשה דבר תורה, כהדא דתני אין ב"ד פוסקין מזונות לאשה מפירות שביעית, אבל ניזונת היא אצל בעלה שביעית. (ופי"ה הפ"מ, ניחא בניו שאוכלין מפני שאין חובה מוטלת עליו

ע. מותר למעוברת לנשוך פיטם של אתרוג שקדוש בקדושת שביעית, לסגולה ללידה קלה. אלא שתעשה כן רק לאחר חג הסוכות, ולא בחג, כיון שהאתרוג הוקצה למצוותו. (ע)

אבל ניזונת היא אצל בעלה שביעית. ופירש, דלא הוי כפורע חוב ולא כמקח מה שאוכלת אצל בעלה. ע"ש. ובקרבן העדה בש"ק (רפ"ז דכתובות) הביא גירסא כזאת בשם מהרא"פ, ודחאה. ולא זכר שר מדברי הרמב"ם הנ"ל. [וע' בתוס' ראשון לציון (רפ"ג דמעשרות) מ"ש בזה]. וכן הרש"ש בחי' למעשרות (רפ"ג) פשוט לו כג"י מהרא"פ ושנו"א, ותמה על הר"ש והתי"ט שלא סיימו דברי הירוש' דאפי' למ"ד יש מזונות לאשה ד"ת וכו'. וע' בחזון יחזקאל על התוספתא (ספ"ה דשביעית) שהעיר ע"ד השנות אליהו מדברי הרמב"ם הנ"ל. וכן העיר בזה לנכון בס' אות היא לעולם ח"ב (מע' מ אות לד, דס"ג ע"ג). ע"ש. וע"ע בס' ידי אליהו גליפפא (תיקון נד ד"כ ע"א). ובשו"ת יביע אומר ח"ג (סי' טו אות יג). ע"ש.

יסוד המנהג שמעוברת נושכת את פיטם האתרוג

אלא שלהלכה, כיון שהאתרוג מוקצה למצותו בכל היום השביעי (ש"ע סי' תרסה) אין ראוי לעשות כן ביום הושענא רבה. וכ"כ בס' דרכי חיים ושלום (אות תשצו) שלא יעשו כן אלא אחר שמחת תורה. ובס' מקור חיים (סי' תרסד) לבעל החות יאיר, כתב על מנהג זה, ואשרינו שנשתקעו מנהגים אלו. עכ"ל. ובספר סגולות ישראל (ליפשיץ מע' מעוברת) כתב, שסגולה היא לנשים מעוברות ליטול הפיטום מן האתרוג, שיהיה הריון. ובכ"פ החיים סופר (סי' תרסד אות ס) כתב, שהמנהג לעשות מן האתרוג מרקחת עם סוכר, אחר החג, להעלותו על השלחן בליל ט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילנות, עם שאר הפירות שמברכים עליהם בלילה הוא, ויברכו עליהם אנשי הבית, ואשה מעוברת שתאכל

הירוש' דמתני' כמ"ד אין לאשה מזונות ד"ת, וסיים, וכיון דמתנאי ב"ד קא אכלה התנו שלענין מעשרות לא תהא אלא כמתנה, אבל למ"ד מזונות דאו' הוי כמקח שקובע למעשר. ע"ש. וע"ע בתי"ט (פ"ד דכתובות מ"ד). ע"ש.

אלא דלפ"ז קשה, דהא הרמב"ם (פי"ב מאישות) פסק דמזונות דאו', ואילו (בפ"ה מה' שמיטה ויובל הי"ד) פסק, אין ב"ד פוסקין לאשה פירות שביעית שזה כמשלם חוב מפירות שביעית. אבל ניזונת היא משל בעלה. עכ"ל. ומוכרחים לומר שהרמב"ם גורס כגירסת הגר"א בשנות אליהו (רפ"ג דמעשרות) ואפי' למ"ד יש לאשה מזונות ד"ת, כהדא דתני אין ב"ד פוסקין מזונות לאשה מפירות שביעית,

(ע) הנה בספר ליקוטי מהרי"ח (סוכות דף קו). הביא מס' זכירה, שנשים מעוברות נושכות הפיטם של האתרוג ביום הוש"ר, ואומרות תפלות ובקשות. וכ"כ הגר"ח פלאגי' בס' מועד לכל חי (סי' כד אות כה) מס' נזיר שמשון (בשם ספרים כ"י) שמוציאות ממנו הפיטמא, ואח"כ מחלקות צדקה לעניים ומתפללות שיציל אותן השי"ת בשעת הלידה, ושתלדנה וילד בר קיימא וכו'. וסיים, ומי שאשתו מעוברת בימים אלה יתן דעתו לתת ביד אשתו האתרוג שתעשה כאמור, ותתפלל להשי"ת שתלד בריוח ולא בצער, ויצא הולד לחיים טובים ולשלום. ע"כ. וכ"כ בספר חיים וברכה (סי' רכח). ויש שהביאו שאם אין פיטם תישוך את מקום הפיטם. וראה באלף המגן (סימן תרס ס"ו), ובמ"ש בדבריהם בספר ולקחתם לכם ח"ג (סימן י הערה 11).

פרק טז - סחיטת פירות שביעית

א. פירות שביעית שאינם עומדים לסחיטה, אסור לסוחטם בשביעית. וכן אסור לעשות דבש מתמרים ויין מתפוחים. אבל זיתים וענבים אחר שהם עומדים לסחיטה, מותר לסוחטם ולעשות מהם יין או שמן. (א)

הפיטם אין בו קדושת שביעית. אך בנשיכת הפיטם, אם לא תיזהר, אפשר שיצא ג"כ חתיכה מן הפרי. ובס' אשרי האיש (י"ד ח"ב עמ' רמד) כתב בשם הגריש"א, שמותר למעוברת לישוך פיטם של אתרוג של שביעית, שיש אומרים שהוא סגולה ללידה קלה, כיון שהפיטם אינו עומד לאכילה. אלא שאסור לעשות כן רק לאחר חג הסוכות כיון שהוקצה למצוותו. ע"כ.

ממרקחת האתרוג אשר בירכו עליו בחג הסוכות יש לה סגולה בזה שתלד בריוח ולא בצער, ובטרם תחיל ילדה, ויצא הולד לחיים טובים ולשלום. עת"ד. וזה טוב יותר מאשר תעשה כן בהוש"ר, ותיכנס בחשש איסור, אלא שיכולה לעשות כן לאחר הוש"ר.

ויש לעיין אם מותר למעוברת לנשוך פיטם של אתרוג שקדוש בקדושת שביעית. ולכאורה

לסחוט פירות שביעית לעשות מהן משקה

ולכאורה היה נראה ללמוד מהנ"ל, שיש להתיר לסחוט תפוזים ולימונים, כיון שהדרך לסוחטן, וכדין סחיטת תבלין שדרכו בכך. אולם אין ללמוד מתבלין לסחיטת שאר פירות, כיון שהתבלין עומד רק לכך, ולכן התיירו. וליכא למילף לשאר פירות. וכ"כ הגאון רבי דוד פארדו בספר חסדי דוד על התוספתא (תרומות פ"ט ה"ז), דהטעם שמותר לסחוט התבלין הוא משום דלאו בני אכילה נינהו, אלא כל עצמן להוציא טעם ולמתק עשויין. ע"ש. וכ"כ הגאון רבי יצחק שברון (בנו של המהרש"ם) במנחת יצחק על התוספתא (שם), ובפירושו לתוספתא (שביעית פ"ו ה"ד).

אלא דאכתי יש ללמוד מהנ"ל להתיר סחיטת הלימון בשביעית, שהרי עיקרו ודרכו לסוחטו על גבי דגים וסלטים וכדו', או לשתייה. וראה להלן סעיף ד.

וז"ל הרמב"ם (פרק ה מהלכות שמיטה הלכה א): ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו

(א) בפ"ח דשביעית, שביעית ניתנה לאכילה ושתייה וסיכה, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולסוך דבר שדרכו לסוך, ולא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן. וכן בתרומה. ומה שאמר קל מהם שביעית שניתנה להדלקת הנר. ע"כ. ובספרא (פ' בהר סיני) אמר, תהיה אף להדלקת הנר ולצבוע בו צבע. ע"כ. והובאה גם בירושלמי (פ"ז). וכתב הר"ש, דאע"ג דתרומה נמי מדליקין בה משנטמאה, שביעית קל ממנה שמדליקין אפילו טהור. ואף על גב דמ"ש מדליקין בו בטהור, דמדכתיב לא ביערתי ממנו בטמא, משמע דבטהור שרי, מ"מ שביעית קל ממנו, שאף אם נטמא מדליקין בו. וכן אמרו בתוספתא (פרק ו' דשביעית ה"ו) נותן אדם דבילה וגרוגרות לתוך המורים התבשיל כדרך שנותן את התבלין, ולא ישחטם להוציא מהן משקין, ובתבלין מותר מפני שהיא מלאכתן. ע"כ. וכתב הרב מנחת ביכורים בזה"ל: מותר לסוחטן ליתן טעם בתבשיל, שכן דרך לסחוט התבלין להוציא טעמן לקדירה. ע"ש.

משנה בתרומה ובמעשר. דבר שדרכו לאכול חי, לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל, אין אוכלים אותו חי. לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה. ע"כ. ובהלכות תרומות (פרק יא הלכה ב) כתב: תמרים של תרומה, מותר לחבץ אותן ולקבצן כעגול דבילה. ואסור לעשות מהם שכר. וכן אין עושין תמרים דבש, ולא תפוחים יין, ולא פירות הסתיו חומץ. וכן שאר כל הפירות אין משנין אותן מברייטן בתרומה, חוץ מזיתים וענבים בלבד. ע"כ. וכן הוא ברמב"ם בהלכות טומאת אוכלין (פרק א הלכה ד).

וע' בערוך השלחן (זרעים, סימן פא סעיף יג) שתמה מדוע השמיט הרמב"ם התוספתא הנ"ל שמותר לסחוט תבלין בתבשיל. ע"ש. ובשור"ת מנחת שלמה ח"א (סימן מו עמוד ערה:) כתב, דאין נראה שהרמב"ם חולק ע"ז. ע"ש. שהרי דרכו של הרמב"ם לפסוק גם כהתוספתא, וכמבואר בסוף הקדמתו להיד החזקה. ואפ"ל עפ"מ"ש בב"י יו"ד (סימן טז ד"ה והרשב"א), דממה שלא הובאה התוספתא בתלמוד משמע דלאו סמכא היא. היינו משום דסתמא דמתניתין לא משמע כהתוספתא. וכ"כ כיו"ב בכסף משנה (פ"ג מהלכות עכו"ם ה"ט). ע"ש. וע' ברא"ש (יומא פ"ח סי' ה, וחולין פ"ב סי' ו), דתוספתא שלא הובאה בתלמוד משבשתא היא. והו"ד ביבין שמועה (כלל שטו). ואמנם זה דוקא כשיש סתירה ברורה לזה מהתלמוד, הא לאו הכי שפיר נקטינן כהתוספתא, שהרי הרא"ש גופיה בשבת (ע"ה:) פסק כהתוספתא. וכן יש לפרש מש"כ הריטב"א בע"ז (ע"ה:) בשם הרא"ה, שהתוספתא משובשת היא, ואנן אגמרא דילן סמכינן. וכ"כ הר"ן בהלכות שם. וע"ע בב"י או"ח (סימן תקא ס"ז ד"ה ודע) דנחית ליישב דברי התוספתא כדי שלא יסתור מה שאמרו בגמרא. וע' בב"י או"ח (ריש סימן שכב, סימן תפז ד"ה סדר). ובבבדק הבית יו"ד (סי' רלד סעיף נז-נח, עמ' תקלו בטור הוצאת מכון ירושלים,

וסימן קצח סי"ח עמ' קצ, הוצאת המכון) שיש לפסוק כהתוספתא אם אין לזה סתירה מהתלמוד. וע' בשור"ת הרדב"ז ח"א (סימן לא, ובפ"ו מהלכות שמיטה ויובל ריש הלכה י), וראה בשור"ת יביע אומר ח"ו (חאו"ח סימן א אות ב). ובח"ד (חאו"ח סימן כח אות י), ובחזון עובדיה (שבת ד, עמ' קנו). ע"ש.

ומ"מ להלכה נראה דשרי לסחוט פירות העומדים לכך, וכדברי התוספתא, אחר שלא מצינו לזה סתירה מהתלמוד שלנו, וגם כן משמע גם מהירושלמי. ונודע שיש לעשות כל טצדקי שלא לאפושי פלוגתא בין תלמוד דידן לתלמוד ירושלמי, וכמבואר ביד מלאכי (כללי שני התלמודים אות י). ע"ש.

ומריש הוה אמינא דטעמא דהאי מילתא הוא על פי המבואר בפסחים (כד:). אמר רבי זירא, אף אנן נמי תנינא, אין סופגין את הארבעים משום ערלה, אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד. ואילו מתותים תאנים ורמונים, לא. מאי טעמא, לאו משום דלא קאכיל להו דרך הנאתן, אמר ליה אביי, בשלמא אי אשמעינן פרי גופא דלא קאכיל ליה דרך הנאתו, שפיר. אלא הכא משום דזיעה בעלמא הוא. ע"ש. הרי שמיץ היוצא מן הפרי חשיב כזיעה בעלמא. ולפי זה כיון דמשקה הפרי חשוב פחות מהפרי עצמו, דהוי זיעה בעלמא נמשום הכי לענין ברכה שוב אינו מברך על מי סחיטת הפירות בורא פרי העץ, אלא שהכל נהיה בדברו, כמבואר בברכות לח.], לפיכך אין להוריד את הפרי מקדושתו ולסוחטו, זולת בזיתים וענבים שמיועדים לסחיטה לעשות מהן יין ושמן.

ואין הבדל בזה בין אם סוחט הפרי בידו או בכלי, דאף שדעת הראב"ד בהשגות שם דבסחט בידים לא חשיב זיעה בעלמא, מכל מקום לדינא קיימא לן כדעת הרמב"ם ובכל משקה היוצא מהפרי אנו מברכים שהכל, וכיון

ב. אם סחט פירות שביעית, המיץ קדוש בקדושת שביעית. (ב)

ג. מותר לסחוט גם תפוזים לימונים ואשכוליות של שביעית, הואיל ודרך לסוחטן. ויש מחמירים, והעיקר לדינא להקל. (ג)

לעשות דבש מתמרים כיון שאין דרכו אלא לאכילה. וא"ש שהמפרשים דנים מצד דרך אכילתו ולא מצד מעלתו.

והנה במה שכתב הרמב"ם הנ"ל ולא ישנה פירות שביעית מברייתן, היינו טעמא דבכל המצות לכתחלה קפדינן לאכול אותן דרך הנאתן. ואין זה רק משום הפסד הפירות דהוי לאכלה ולא להפסד.

ואמנם בגמרא חולין (קכ:) מבואר, דמשקין היוצאים מפירות ספיחי שביעית אסורים ודינם כדין הפרי. ע"ש. וכן הוא ברמב"ם (בהלכות מאכלות אסורות פרק י' הלכה כב), דמשקין היוצאים מפירות ספיחי שביעית אסורין כמותן. ודרשינן ליה מקראי, ונמצא שאין להם דין זיעה בעלמא, מכל מקום כבר כתב הכסף משנה שם שאין זה אלא אסמכתא בעלמא. וראה בזה בחזון איש (מעשרות סימן ז' סק"א, ושביעית סימן כה אות לב), ובספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (עמוד לב). ע"ש.

(ב) כן כתב החזון איש (שביעית סימן כה ס"ק לב, ומעשרות סימן יז סק"א).

לסחוט תפוזים של שביעית

(עמ' יג) בשם הגר"י מינצברג. וכן מוכח ממ"ש בערוך השלחן (דיני שביעית סי' כד ס"ט). וכ"כ הגאון החזון איש (סי' כה אות לב), שלדעת הרשב"א יש לומר שבזמנינו שהתפוזים עומדים לסחיטה מותר לסוחטם בשביעית משקים. וע"ש שנסתפק בזה, דיש לעיין אם הדין שאין כל הפירות עומדים לסחיטה, הוא דין מוכרע לכל הדורות אפילו אם ישנה הדבר בדור אחרון, או יש לדון הדבר בכל

דמשקה הפרי אינו חשיב כפרי עצמו, הרי הוא כמאבד את הפרי, ולכאורה אסור לסוחטו אפילו כשדרכו בכך.

אולם אין זה הטעם, דהא לפי טעם זה א"כ יהיה אסור לסחוט את כל הפירות כולם חוץ מזיתים וענבים, שהרי המשקה חשוב פחות מהפרי בכל הפירות, והרי הוא מורידו בדרגה. ולהלן בסעיף ג' יבואר להתיר בתפוזים הואיל והדרך לסוחטן. ועוד שאם טעם האיסור משום הורדת הקדושה והערך, א"כ היה מותר לאכול מאכלי בהמה על ידי תיקון שיעשה להם, שהרי מעלה אותם בדרגה, שעד עתה היו מאכל בהמה ומעתה מאכל אדם. ואנן קיי"ל שאסור, כמבואר במשנה וברמב"ם שהביא.

אלא נראה דהטעם משום שאין דרכו בכך, ולכן דבר שהדרך לסוחטו אף שמורידו בדרגה מותר. ודרך שאין דרך לסוחטו אסור. וזיתים וענבים זה רוב דרכם בסחיטה. ושאר פירות אפילו תותים ורימונים רוב דרכם באכילה ולא בשתייה. ומה"ט אסרו חכמים

(ג) הנה קי"ל (הרמב"ם פ"ה מהלכות שביעית ה"ג), שאסור לשנות פירות שביעית מברייתן, כדרך שאין לשנות בתרומה ומעשר. וכתב בספר כלכלת שביעית (עמ' תרא), שמותר לסחוט תפוזים ואשכוליות בשביעית למשקין, כיון שבאר"י מצויים בשפע ובמדה רבה מאד, ועומדים לסחיטה לעשות מהם מיץ לשתייה ולתענוג, וכמו הלימונים שדרכם לסחיטה. וכ"כ בספר תורת השמיטה להרח"ז גרוסברג

ידי זה מפקיע קדושת שביעית, ואסור להפקיע קדושת שביעית מהפירות, וכמבואר ברמב"ם (שם פ"ה ה"ט). והביא עוד מדברי הגרי"ז סולובייצ'יק כיוצא בזה, שאם סחט פרי בעודו טבל, אינו יכול כבר לעשר המשקה, כיון שלא חל שם תרומה אלא על פרי. ע"ש.

גם באור לציון (שביעית פרק ב הלכה ב), העלה לאסור לסחוט לימונים ותפוזים ושאר פירות הדר הקדושים בקדושת שביעית, ע"פ מה שכתב הרמב"ם (שם) שאין לשנות פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר שני וכו'. והכוונה כלפי מש"כ הרמב"ם (פי"א מהלכות תרומות ה"ב), שאסור לעשות מתמרים של תרומה שכר ודבש, וכן שאר הפירות אין משנים אותם מברייתן חוץ מזיתים וענבים בלבד. ע"כ. ומשמע שכל הפירות חוץ מזיתים וענבים, אף אלו שהדרך לסוחטם, ג"כ אסור, כיון דחשיבי זיעה בעלמא, והרי הוא כמפסיד את הפירות. ושם דקדק מאי אתא לאשמועינן שאין לעשות מתמרים גם דבש וגם שכר. וכתב, דמה שאין לעשות מתמרים דבש, אינו משום משנה מברייתן, שהרי הדרך בכך, (שכן הדבש האמור בפסוק "ארץ זבת חלב ודבש", היינו דבש תמרים, שארץ ישראל נשתבחה בכך), אלא הטעם הוא משום שאין הדבש אלא זיעה, (ברכות לח.), וחשיב מאבד את הפרי. אבל לענין שכר, אין לאסור מטעם דזיעה בעלמא הוא, דכיון שהוא דרך בישול, חשוב כעיקר הפרי, וכדאיתא בברכות (לט.) מיא דשלקי כשלקי. (וע"ש ברא"ש סי' יח.) אלא הטעם הוא משום שמשנה מברייתן, כי אין דרך לעשות מהם שכר, וכיון שברכתם משתנית בגלל זה, הרי הוא מוריד אותם ממדרגתם. ולכן ה"ה לענין סחיטת לימון, דאע"פ שדרכו בסחיטה, ולא משתנית ברכתו, מ"מ משקהו חשוב זיעה ואסור. ע"ש. (וע' בשו"ת יביע אומר ח"ז חאו"ח סי' כט אות' ג-ד.)

ובשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' מו) כתב לדון בזה מצד אחר, דאפשר שיהיה אסור

דור, ובשבת (קמד:) משמע שאין מתחשבים בדורות עברו, וכל שנשתנה הדבר נשתנה הדין. ולפ"ז תפוז"ז הוי בכלל עומד לסחיטה בזמנינו, שאפשר שכל שרוב בני אדם ניחא להו במשקים כמו בפרי, מקרי עומד לסחיטה. ע"כ. ובקונטרס סדר שביעית, ע"פ פסקי החזון איש (ירושלים תשכ"ו סימן ט), כתב, שמותר לסחוט בשביעית תפוזים ואשכוליות ולימון, מפני שהם פירות העומדים לסחיטה. ע"ש. וכ"כ הרה"ג ר' קלמן כהנא בקונטרס מצוות התלויות בארץ (הנדפס בסוף ספר קיצור ש"ע סימן לו ס"ג) בשם הגאון החזו"א, דכיון שדרך העולם לסחוט תפוזים ולימונים מותר לסוחטן. וכ"ה בספרו מצות הארץ (ריש עמ' פג). וכן פסק בשו"ת יביע אומר חלק ח (חאו"ח סימן לו אות ב), ובס' הליכות עולם ח"ד (עמוד צו), ובחזון עובדיה (שבת ד, עמוד קלג). ובדרך אמונה ח"ד על הרמב"ם (פ"ה מהל' שמיטה ויובל ה"ג). ע"ש.

ואמנם הרי"מ טיקוצ'ינסקי בספר תורת השמיטה (עמוד ל' ס"ה והערה 3 עמ' לב) החמיר שלא לסחוט תפוזים ולימונים בשביעית, מדכתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות שמיטה ויובל ה"ג) "ולא ישנה פירות שביעית מברייתן כדרך שאין משנין בתרומה ומעשר שני", ולכן אין עושין מתמרים דבש ומשקה, והרי התמרים עמדו מעולם גם לדבש, ועם כל זה אין עושין מתמרים דבש, וכדאיתא במסכת תרומות (פי"א מ"ג). ועוד, שאין משנין פירות מברייתן לעשות מהן משקין אלא זיתים וענבים בלבד, וכמו שאמרו במס' תרומות שם, והיינו טעמא שבהם גילתה התורה שהמשקה חשיב פרי, אבל שאר משקין חשיבי זיעה בעלמא. ע"ש. וכ"כ הרח"ז גרוסברג שם בשם הג"ר גרשון לפידות. ע"ש.

גם בספר שמיטה כהלכתה (פרק שלישי ס"ח עמ' מז) כתב בשם הגרי"ז סולובייצ'יק שיש לאסור סחיטת פירות של שביעית, משום שעל

לשנות הפירות מכפי שהן בברייתן, "ולכן" דבר שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל וכו'. ע"ש. ומה שסיים שם, דכ"ש שאסור להמחות אוכלין עד שנעשה כמשקה. היינו בפירות שאין דרך העולם לסוחטם, אבל אם דרך העולם לסוחטם שרי, אפילו שאר פירות שאינם זיתים וענבים, שהרי הערוך השלחן גופיה (שם סעיף ט) העלה, שמותר לעשות שכר משעורים של שביעית, כיון שדרכן בכך, אף שיש הרבה נאכלין. ע"ש. והסכים עמו בשו"ת שבט הלוי ח"י (סימן קצח עמ' קנז). ע"ש. וא"כ יש ללמוד מדבריו לנ"ד, שמותר לסחוט שאר פירות שדרכן בכך. וכן דייק בשו"ת יביע אומר הנ"ל מדברי הערוך השלחן הנז' להתיר סחיטת תפוזים של שביעית].

ובספר חוט שני (שביעית, עמוד רכו:), כתב, שלדעת הרמב"ם אין לעשות מפירות שביעית משקה אפילו אם דרכן בכך, כיון שמפשוטות דברי הרמב"ם (פ"י מהלכות מאכלות אסורות הכ"ב) משמע דמשקין היוצאין מפירות שביעית אינן כמותן מן התורה, חוץ מיין ושמן. ע"ש. ובמחכ"ת אינו מוכרח, שהרי כתב המבי"ט בקרית ספר על הרמב"ם שם, שהמשקים היוצאים מהם כמותן מן התורה. וכן הוא בספר החינוך (סוף מצוה רפד), שהמשקה היוצא מהן אסור מה"ת אלא שאין לוקין עליו. ע"ש. וידוע שהולך בשיטת הרמב"ם בכל חיבורו, וכמו שכתב בהקדמתו, וא"כ י"ל שכן הבין בדעת הרמב"ם, דהוי דאורייתא. וכ"כ הפמ"ג (א"א סי' רב ס"ק יט) שלדעת הרמב"ם משקין היוצאין מהן אסורין מה"ת, מדכתב "כמותן". וגם הצ"ח חולין (קכ. ד"ה וצ"ל) כתב, שלדעת הרמב"ם המשקה אסור מה"ת, דדוחק לומר שאסור מדברי סופרים, דא"כ היה מפרש מדברי סופרים. ע"ש. וכן כתב בספר מועדים וזמנים ח"ג (סי' רד רעמ' כז), שרוב האחרונים הסכימו דממה שסתם הרמב"ם "אסורין כמותם" הכוונה

לסחוט תפוזים ולימונים ואשכוליות מפני שהנשאר עם הפרי נמאס מאכילה לרוב בני אדם. ע"ש.

אולם נראה עיקר לדינא להקל בזה, בפרט שכיום כמות גדולה של תפוזים נזרעים וניטעים לצורך סחיטתם בארץ ובחוץ לארץ, והוי כפירות שדרך לסוחטם. ולדברי האול"צ יל"ע דלפ"ז בכל פרי יהיה אסור לסוחטו, שהרי שיירי הפרי נמאסים ואין דרך לאכול את השיירים. ואי נימא דבפרי שהדרך לסוחטו אין אנו מתחשבים בשיירי הפרי, שהרי הפרי עשוי לכך, ממילא גם בתפוזים יהיה מותר. ובספר ברית עולם (שביעית סי' ה' סעיף לא) כתב שטוב להחמיר בזה. ובספר שמיטה כהלכתה (פ"ג ס"ה) כתב, דעבור חולה או קטן הזקוק לזה, אין להחמיר. ואם כבר סחטו אותם אין להחמיר. וכ"כ בברית עולם הנ"ל (סעי' לב). וראה מ"ש בשו"ת משנת יוסף ח"ג (סי' ט). ע"ש. ולדינא יש להקל בזה, אחר שכיום סחיטת התפוזים הוי דרכו בכך. וכמבואר בשו"ת יביע אומר חלק ח' (חאו"ח סי' לו עמוד קסג ע"א). ע"ש.

ומה שפירשו האחרונים הנ"ל בדברי הרמב"ם "שאיין לשנות פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר שני", דהיינו שאין לסחוט פירות שביעית כלל, חוץ מזיתים וענבים. הנה אין זה מוכרח די"ל שאין לשנות פירות מברייתן היינו שלא ישתמש שלא כפי הרגילות, ואין כוונת הרמב"ם לאסור סחיטת פירות שביעית לגמרי כמו שאסרו בתרומה ומעשר שני, אלא עיקר כוונתו שאין לאוכלן באופן שונה מהרגילות, וכמו שכתב בהמשך דבריו שם: דבר שדרכו לאכול חי, לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי וכו', אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסל וכו'. ע"כ. וכן הבין בערוך השלחן (זרעים, סימן כד ס"ח) וז"ל: ואסור

ד. מותר לסחוט לימון לעשות ממנו מיץ לימון טבעי, או לסחוט לימון על גבי דגים מטוגנים וכדומה, כיון שהדרך בכך, וכל שדרכו בכך מותר. (ד)

דאסור מה"ת. ובהערה (שם) הביא מש"כ החזו"א (מעשרות סימן ז) שהיוצא מטבל אסור מה"ת. והעיר מדברי החינוך שכתב להדיא דהוי דאורייתא. ע"ש.

לסחוט לימון שגדל בשביעית - על דגים מטוגנים

גם בספר שנת השבע (סי' יח סעיף ג) כתב, שיכול לסחוט הלימון בלי הפשר שיש בפרי. כיון שהדרך בכך. ע"ש. והוא דלא כמ"ש באור לציון (שביעית פ"ב ה"ב בהערה ע"מ לח), דאף לימון חמוץ שברכתו שהכל נהיה בדברו, אין לסוחטו בשביעית, אף שלא נשתנית ברכתו על ידי הסחיטה. ואף על פי שדרכו בכך, שכן נתבאר שיש שני טעמים לאסור סחיטת פירות בשביעית, חדא משום דחשיב משנה מברייתו, שכן משתנית ברכתם, והרי הוא מוריד אותם ממדרגתם, ועוד דהמשקה זיעה בעלמא הוא, ולא חשיב פרי, והרי הוא כמאבד את הפרי. ולכן בלימון אף שאין משתנית ברכתו על ידי הסחיטה, מכל מקום המשקה חשיב זיעה בעלמא, ואסור בסחיטה אף כשדרכו בכך. ולא מסתבר לומר דמאחר שאין עיקרו של הלימון אלא למשקה, אין משקהו נחשב זיעה בעלמא, וכן משמע ממה שלא מנה הרמב"ם אלא זיתים וענבים בלבד. ועל כן הרוצה ליתן לימון בכוס תה או בסלט, יתן בהם חתיכות לימון בלא לסוחטם. ע"כ. גם הרה"ג ר' חיים כסאר בפירוש שם טוב על הרמב"ם (פ"ה מהל' שמיטה ויובל ה"ג) כתב, שאסור לסחוט לימונים בשביעית הואיל ועיקרן לאכילה. ע"ש.

ד) על פי המבואר ברמב"ם (פ"ה מהלכות שמיטה ה"ג). וכן כתב בחזון איש (שביעית סי' כה ס"ק לב ע"מ קנא ריש טור ב), דלימון עדיף טפי שאין דרך לאוכלו כולו, אלא המיץ שלו עיקר. ע"ש. [וע' בחוט שני (שביעית, עמוד רכז) מ"ש לבאר בדברי החזו"א]. וכ"כ בספר כרם ציון (שביעית הלכות פסוקות סי' יא סעיף ה ובהערה) דבודאי שמותר לסחוט לימונים בשביעית, כיון שאינם עומדים אלא לסחיטה, ויסד דבריו ע"פ התוספתא והירושלמי הנ"ל בהערה א'. וכ"כ במילואים לספר משנת יוסף חלק ג (לעמוד קא) שמותר לסחוט לימונים כי אין דרך לאוכלן אלא בסחיטה.

ובשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' נא כב), כתב דהר"ש סיריליאו (דף קנא) סובר, דלימון דינו כאתרוג. אך נראה דכיון שהפרי הזה כבר היה ידוע ונפוץ בזמן הרמב"ם שהרי באגרת הרפואה אשר לו, הזכירו פעמים רבות, וכן בהקדמת הרמב"ם לסדר טהרות (בד"ה ובטומאת המשקין), ואעפ"כ כתב בפ"א ממעשר שני ה"ה, דבפירות האילן הולכין אחר הלקיטה רק באתרוג בלבד. ומזה ששינה מלשון הגמ' והוסיף תיבת בלבד, משמע שבלימון הולכין אחר חנטה, ולא אחר לקיטה כאתרוג.

סחיטת לימון בשבת

ודברי הרמב"ם במ"ש זיתים וענבים כוונתו לכל דבר שדרכו הרבה בסחיטה. וכן הוא בלימון. וכן לגבי שבת נתבאר בילקוט יוסף

ואף בשבת התירו מטעם זה, הו"ל כזיתים וענבים, שאין בזה איסור לסוחטם בשביעית.

עצמם, לכן יש להזהר לסוחטם על סוכר דהוי כמשקה הבא לאוכל. ע"ש. ועל פי מה שנתבאר נראה שגם בזמנם היו נוהגים למלאות חביות למאות ולשולחם לארצות רחוקות למסחר, ואף על פי כן קיימו המנהג להתיר.

והן אמת כי המור וקציעה האריך בזה, ומפיו לפידים יהלוכו לדחות בתוקף רב היתר סחיטת הלימונים בשבת, כיון שסוחטים אותו למשקה, וכתב, ולא ידעתי על מה יסמכו לעשות מעשה להקל באיסורי שבת דחמירי, וחוששני להם מחטאת, לפי שהלימונים מלאים משקה יותר מתותים ורימונים שסתמם לאכילה מה שאין כן הלימונים מלאים למשקה, והאוכלם בטלה דעתו מפני חמיצותם, שקשים כחומץ לשינים וכו', ומה שכתב הבית יוסף ללמד זכות על הנוהגים להקל, לא נכנס באזני, כי אין לו שורש ויסוד כל עיקר. ובמחכ"ת של מרן הבית יוסף שבקיה לחסידותיה בהא דלא מחי לה אמוחא, ועוד שקבעה להיתר בשלחן ערוך, ושנאה כמשה מפי הגבורה בלי שום חולק, והרי רבי ישעיה הראשון בשבולי הלקט כתב לאסור, וכן כתב בשלטי הגבורים בשם ריא"ז וכו'. ע"ש.

ומרן אמו"ר זיע"א הביא כל הנ"ל בירחון קול סיני (דיני סחיטה), ובלוית חן (עמוד פ), וכתב על זה, ועמו הסליחה, שאף על פי שהלימונים עומדים למשקים, מכל מקום הרי המשקה היוצא מהם גם כן אינו ראוי לשתיה כמות שהוא, וממילא אין לו שום דמיון לזיתים וענבים, נדבהם רוב השימוש בהם הוא בלא צורך בתערובת דבר אחר, וכמו בשמן העשוי להדלקה, ויין העשוי לשתיה בפני עצמו. וכן הדבר ברור שאין כאן איסור תורה, ואף לתותים ורימונים אין לדמותם לאסור סחיטתם על כל פנים מדרבנן, משום הסברא הנ"ל. וכל המעייין היטב ישר יחזו פנימו שדברי מרן

(שבת כרך ג' סימן שכ) שמותר לסחוט לימון בשבת, שלא נאסר אלא כשסוחטים מימיו בלבד ואחר כך מערבים אותם. אבל אם המנהג לסחוט הפרי כדי לערב אותו במשקה או בדבר אחר, ואין שותים את מימיו בפני עצמן, מותר. וכן כתב מרן הבית יוסף (סימן שכ), שכן המנהג במצרים ולא ראינו מי שמפקפק בדבר. ע"ש. וכן הוא בשבולי הלקט (סימן צ') בשם ר"י בר בנימין. וכן כתב רבינו ירוחם (נתיב יב חלק ח'), דיש מי שכתב שמותר לסחוט לימוני"ש דאינם משקה אלא אוכל. וכן נראה עיקר, וכן עמא דבר. וכן הוא בתשובת הרא"ש (כלל כב דין ב') שהובאה בטור, דנראה שהלימוני"ש הוא בכלל שאר פירות שמותר לסוחטן, שאין דרך כלל לסוחטו לצורך משקה, אלא לצורך אוכל, ומותר לסוחטו בשבת. ע"כ.

וכן פסק מרן להלכה בשלחן ערוך (שם סעיף ו'), דמותר לסחוט לימוני"ש בשבת. וכן מסקנת הרדב"ז בתשובה חלק א' (סימן י'). ומבואר, שדעת מרן להקל בזה אף בסוחט הלימון לתוך כוס ריקן, כיון שאין שותים את מי הלימון בפני עצמם, וכן אם מערבים את הלימון בדבר אחר. וכן מבואר בשיירי כנסת הגדולה (הגב"י סק"ב), ובמור וקציעה (סימן שכ) בדעת מרן. ועיין בצרור החיים לר"ח בר שמואל (עמוד שא) שאוסר, וכן בפסקי הרי"ד מטראני (שבת קמד א) ע"ש.

ומבואר שם שגם בימיהם היו רגילים לסחוט מהם הרבה מאד, וממלאים חביות לרוב, בלימון בלי מים, ושולחים למכרם בקרית חוצות, ואף על פי כן התירו מהטעמים הנ"ל, ושלא כמו שכתב החיי אדם (כלל יד סימן ד) לחלק בטעם זה בין זמנם לזמנינו, דבזמן הזה שממלאים חביות למאות לשתות עם פאנש, צ"ע גדול אם מותר לסחוט לימונים לתוך משקה, שאפשר שדינם כתותים ורימונים, כיון שדרך לסוחטם בכלים בפני

אמתיים וברורים. וכן דעת מהר"י עייאש במטה יהודה.

וכן כתב הגאון רבי זלמן (סימן שכ סעיף י - יא), דאפילו לימונים אין דינם כתותים ורמונים אלא כשאר פירות שמותר לסוחטן לצורך מימיהן אפילו לשם משקה לדברי המתירים וכו'. ואף על פי שבאותם מקומות שיש להם הרבה מהם הם סוחטין אותן לצורך מימיהם, אין דינם כתותים ורמונים בשביל כך, אפילו באותן מקומות, לפי שאין סוחטין מימיהן לשם משקה אלא לשם אוכל, ואפילו אם נוהגין לסוחטן לתוך מים לשתות מותר, כיון שאין דרך לשתותן לבדן. ע"כ. וכן הוא בערוך השלחן ובתורת שבת. וכן בעקרי הד"ט (סימן יד אות צב) הביא דברי המור וקציעה שצווח הרבה על היתר מרן לסחוט הלימונים. וסיים: אמנם המנהג פשוט אצלינו להתיר, וכדאי הוא מרן לסמוך עליו אף שלא בשעת הדחק. עכ"ל. וכן העלה בשו"ת שער שלמה זוראפה (סימן טו). גם הגאון רבי רפאל אנקאוה בשו"ת תועפות ראם (סימן עט) העלה כן להלכה ולמעשה. ושכן המנהג. וכן פסק בשו"ת רשב"ן (חלק אורח חיים סימן קנז). וכן הפתח הדביר חלק ג' (סימן שכ סק"ב) האריך הרחיב על דברי המור וקציעה והחיי אדם והעלה במסקנתו בכחא דהיתרא. ע"ש. וכן כתב מהר"ם בן אדרת בדברי משה (סימן קכז). וע"ש ראיתו. ודלא כהרב קמח סולת (דף צב ע"ב), וכף החיים פלאגי (סימן ל' אות לב), שמחמירים בזה. שהעיקר כמרן והאחרונים הנ"ל להקל. ועיין נזה שלום שולאל (סימן שכ). ובספר אגלי טל (מלאכת דש ס"ק טז). ואכמ"ל. ונראה עוד בלוית חן (עמוד פ', סימן נז), ובשו"ת מנחת יצחק חלק ד' (סימן צט אות ב') ד"ה ואגב, ואכמ"ל.]

ואמנם יש מי שרצה לומר שבזמן הזה שאין סוחטין בימות החול את הלימונים לתוך כלי עם מים דוקא, אלא סוחטים כמות

גדולה של מי לימון לתוך בקבוק, ואחר כך מערבים אותו עם מים, או נותנים אותו לתוך הסאלט, ודבר זה תלוי בשני הטעמים שהביא הבית יוסף הנ"ל, דלטעם הראשון שאין איסור לסחוט דבר שאין שותים ממנו בפני עצמו, בלי תערובת מים, אם כן גם בזמן הזה יהיה מותר לסחוט לימון לתוך כלי ריקן. אבל לטעם השני שבבית יוסף שהיו סוחטין את הלימון לתוך כלי מים, ומעולם לא היה שם משקה על הלימון בפני עצמו, נמצא שבזמן הזה שסוחטין את הלימון לכלי ריקן דלכאורה צריך לאסור לסחוט הלימון לכלי ריקן, אי נימא שהטעם השני שבבית יוסף הוא טעמו העיקרי. או דלא סמך להתיר אלא במקום שקיימים ב' הטעמים, אבל לא כשיש טעם אחד להתיר. אולם מצינו להרבה אחרונים שכתבו שהטעם הראשון שהביא מרן הבית יוסף הוא הטעם העיקרי, וכמו שכתבו המגן אברהם (סימן שכ סק"ח), והט"ז (סק"ה), והתוספת שבת (סק"ב), ובשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סעיף י'). ועוד. ובפרט דיש לומר דמרן הבית יוסף התיר מטעם אחד הנז' שם, ולא כתב ב' טעמים אלא לרווחא דמילתא, אבל לדינא די היה בטעם אחד להקל, אחר שהוא מילתא דרבנן, וכבר נהגו להקל בזה. ולכן גם בזמן הזה יש להקל.

ובספר מנוח"א ח"ב (עמוד קנה, קסב) כתב לחלוק על כל הנ"ל, וכתב, יראה לי שבזמנינו אסור לסחוט לימון בשבת, וחילק מדעתו בין זמנם שהיו אוכלים מהלימון "הרבה" ולא היה עושים הרבה לסחיטה, לבין זמנינו שהלימון ברובו נעשה לשם סחיטה. אולם ראה בעין יצחק ח"ג (עמוד רד), מה שכתבנו להשיב על דבריו, והרי הרדב"ז העיד שעושים ממנו חביות לרוב. ע"ש. ואם באמת שהיו אוכלים מהלימון "הרבה" אמאי כתבו הפוסקים לברך על הלימון [שאינו חמוץ כל כך] שהכל ולא בורא פרי העץ. וכמ"ש בשו"ת הלק"ט (סימן צג), והובא ביד אהרן. וכ"כ בבית

ה. נהגו כיום להקל לעשות גם מיץ גזר, אחר שכך הדרך כיום. ויש שכתבו להחמיר בזה. ואמנם יש להחמיר שלא לעשות מיץ אבטיח בשביעית, כי רוב העולם אינם סוחטים אבטיח לעשות ממנו מיץ. ונלגבי שבת כיון שיש מקומות בעולם שסוחטים אבטיח, אין לסחוט אבטיח בשבת, מה שאין כן לגבי שביעית, שעיקר הטעם שלא להוריד מקדושת שביעית, וכל שרוב העולם אוכלים אותו כמות שהוא, כשסוחט אותו מוריד מקדושת שביעית, ולכן אין לסחוט אבטיח בשביעית]. ה.

עליהם, וכן אנו נוהגים לברך עליהם "שהכל". וראה בכף החיים (סימן רב אות כד).

ובאיזה ירחון השיבו על זה, דיש לומר דטעמו של המהריק"ש שאין לברך על הלימון, משום דאזוקי מזיק דומיא דחומי, ע"כ. אולם אם כדבריהם גם שהכל לא היו צריכים לברך. וע"כ שלא היה מזיק, רק לא היה הדרך לאוכלו בלא סחיטה. וכדמשמע מסברת הלק"ט, יד אהרן, בית מנוחה, ורב פעלים, והכי דייק לשון המהריק"ש שכתב, שאוכלים אותו קצת בני אדם לרפואה. ומוכח שהרוב לא היו אוכלים אותו. וע"ש שהודו שמהמשך דברי המהריק"ש מבואר שלא כדברי מנוח"א, במה שכתב שאוכלים אותו "קצת" בני אדם לרפואה. אולם אף שהודו במקצת, התעקשו להשאר בדעתם כדרכם. ואני עומד ותמה על המחבר הנ"ל, דהיאך פסק מדנפשיה נגד כל האחרונים בסברא בעלמא, והרי רוב ככל האחרונים לא כתבו חילוק זה, וא"כ היה לו להתבונן בזה לכל הפחות להכנס לבית הספק דשם אין חילוק נכון.

מותר לעשות מיץ גזר, מגזר של שביעית. אבל אין לסחוט אבטיח

תפוז, כ"ש כאן שיחמירו. אך העיקר נראה להקל בזה, אחר דשביעית בזמן הזה דרבנן, ומיץ גזר נעשה כיום נפוץ כמעט כמו תפוזים. ומש"כ הרמב"ם שאין לשנות פירות מבריייתן, היינו משום שמקלקל הפרי, שמשמש בו שלא כדרך, אבל במיץ גזר שזה הדרך, שרי,

מנוחה. וכ"פ איהו גופיה בברכת ה'. וראה בילקוט"י ברכות (עמוד תיח). והרי הפוסקים הנ"ל היו בסמוך מאד לדורו של מרן. ועל כרחק שגם בזמן מרן הב"י הלימון היה עשוי ברובו לסחיטה, ולא היו אוכלים מהלימון "הרבה" כדכתב במנוח"א, ואפ"ה התירו לסוחטו, כיון שאין סוחטים אותו לצורך המיץ בפני עצמו, אלא לתערובת. וא"כ היאך כתב שהיו אוכלים ממנו "הרבה". וראה תשובה על דבריו בילקוט יוסף שבת כרך ג' (עמוד שג). ובשו"ת יביע אומר חלק ח' (אור"ח סימן לו סק"ב) מ"ש להשיב על דבריו. וראה בשלחן המערכת חלק א' (עמוד תכח).

ומה שחלקו עליו המהריק"ש והרב המני"ח שם, שלא לברך כלל על לימון, הוא רק משום שהלימון החמוץ מזיק. וכעין מ"ש בשו"ת רב פעלים ח"ד (חאו"ח סי' ג'), שלא אמר כן המהריק"ש אלא בלימונים החמוצים מאד שהאדם סולד לאוכלם מפני תוקף חמיצותם, אבל אם אינם חמוצים הרבה ונוחים לאכילה, גם הוא יודה שיש לברך

ה) ראה בברית עולם (שביעית סימן ה' סעיף כה וסעיף ל', וסעיף מא). ובספר שמיטה כהלכתה (פרק ג' סעיף ח'). וע"ש בהערות. ובדרך אמונה (פ"ה סק"ה) כתב להחמיר בגזר, אף שאוכלים את הרסק הנשאר. ע"ש. ולשי' הגרש"ז והאור לציון שמחמירים בסחיטת

ו. כל יתר הפירות מותר לרסק אותם כל שדרכם בכך, אף על פי שיוצא מהם קצת מיץ, ואינו חושש להפסד שבא על ידי הריסוק. ובשביל תינוק מותר לרסק פירות וירקות שאין דרכם בכך. (ו)

ז. מותר לרסק בננה שגדלה בשביעית, וכן אבוקדו, וכדומה. (ז)

ח. מותר לטחון שום או בצל כדי לערבן בקציצות. וכן אגוזים ובוטנים כדי לערבם בעוגה. אלא שצריך להקפיד שלא יערב מעט פירות שביעית בהרבה חולין, באופן שלא יורגש הטעם של פירות שביעית, כי על ידי זה מפקיע אותם מקדושתם. (ח)

בזמננו מקובל לסחוט פרי מסויים, אין זה נחשב הפסד הפרי, אע"פ שבדור הקודם לא היה מקובל לסחוט. ע"ש. והראוני בספר חסד לאברהם (שבת ד, מלאכת דש סימן ח) שפלפל בנ"ד, ודחה דברי האור לציון (שביעית, סימן ב) שאסר בזה.

(ו) האחרונים שהובאו בהערה הנ"ל.

לרסק בננה ואבוקדו בשביעית

הא קיימא לן כדעת מרן השלחן ערוך דלא חשיב בכהאי גוונא נשתנה ממדרגתו במה שריסקו, ולכן כל פרי וירק שדרכו בכך, מותר לרסקו, וכמו שהתיר הרמב"ם בפירות שביעית לאוכלן בין חי בין מבושל. וכן הוא באור לציון (שביעית פרק ב הלכה ב). ע"ש.

לרסק פירות לקטנים, ולטחון שום ובצל

עצמם חשיב שזהו דרך אכילתם, ושרי. וכן הורו הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ שבמקום צורך לקטן אפשר להקל, הואיל ואינם נהפכים מאוכל למשקה, אלא נשארים אוכל. אך אם אין דרכם בכך אסור, שהרי אין לאכול פירות שביעית אלא בדרכם הרגילה. לפיכך מותר לרסק תפוחי עץ, גזר, תפוחי אדמה, סלק, וקישואים. ומותר למעוך אבוקדו עגבניות וכדו', לפי שאלו דרכם בכך, ואף מותר להכין ריבות וממרחים מדברים שדרכם בכך. [שם].

ולא בעינן שרוב העולם יסחטו גזר, אלא אמדינן שאילו היום להם מכוונות לסחוט היו סוחטים, שהרי הוא בריא, ומטעם זה מותר לגרד עגבניה בפומפיה ולאכול הרסק כדרכו בשאר השנים. גם בספר פירות שביעית (תשס"ח, עמ' שלב בהערה) כתב בשם הגרי"ש אלישיב בזה"ל: הקובע אם הדרך לסחוטם או לא, הוא לפי הרגילות בכל דור ודור, ואם

(ז) שכן הדרך באלה לרסקן, ובפרט לדעת מרן בהלכות ברכות (אורח חיים סימן רב) שמברכים על פרי וירק מרוסק כברכתו, ואף להחולקים שם וסוברים שיש לברך על פרי שנתרסק לגמרי ברכת שהכל, התם משום ספק ברכות חששו ואמרו שיברך שהכל, אבל הכא

(ח) הליכות שדה, ידיעון של המכון לחקר החקלאות על פי התורה (גליון 50 אב תשמ"ו דף 73 הערה 20). ושם כתב עוד, שמותר לרסק לתינוקות אפרסקים ושאר פירות וירקות שדרכם בכך, אע"פ שאין הדרך לרסקם לגדולים. וכמו שכתב בסוף ספר שנת השבע, הועתק מקונטרס סדר השביעית כלל ט, שפירות שביעית אשר הדרך לרסקם, או להכין מהם ריבה, מותר. דאע"פ דמה שהדרך רק לקטנים לא חשיב דרכו בכך, מ"מ לקטנים

ט. יש אוסרים להפוך משקה של שביעית לאוכל, כיון שמשנה אותו מברייתו. ויש מקילין בזה. ט.

פרק יז - איסור סחורה בפירות שביעית

א. נאמר בתורה (ויקרא כה, ו): "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו חז"ל לכם לכל צרכיכם, לאכלה ולא לסחורה ולא להפסד. ולכן אסור לסחור בפירות שביעית, או להפסידם. ויש מי שאומר שיש מצוה לאכול פירות שביעית. א.

לגמרי, מברכים עליו בורא פרי העץ, דאינו משקר בברכתו, דסוף סוף יצא מהעץ, וכל שאין שקר בברכתו ויצא י"ח בדיעבד, לא אמרינן ספק ברכות להקל. ולכאורה יש ללמוד לנ"ד לגבי רסק תמרים בשביעית. אך יש לדחות דשאני הלכות ברכות דאזלינן בתר הלשון, ושפיר י"ל בורא פרי העץ על תמרים שמיעכן, ואי משום הא לא איריא. ודו"ק.

ב. בספר ערוך השלחן העתיד (זרעים פרק כד סעיף ח) כתב להחמיר בזה. ובקובץ המדריך התורני לארץ ישראל (עמוד 167) הביא בשם הגרי"ש אלישיב להקל בזה. ע"ש. ואמנם לא נזכר בדברי הגרי"ש אלישיב חילוק אם דרכו בכך או אין דרכו בכך, אך לכאור' יש מקום לחלק בזה. ולשון המשנה (שביעית פ"ח מ"ב) שביעית ניתנה לאכול דבר שדרכו לאכול, ולסוך דבר שדרכו לסוך. לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן. ע"כ. ולכאור' ה"ה לשתות דבר שדרכו לשתות, וכן הוא בתוספתא (שביעית פ"ו ה"א) שביעית ניתנה לאכילה לשתיה ולסיכה, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולשתות דבר שדרכו לשתות, ולסוך דבר שדרכו לסוך. והביאה בפירושו הון עשיר על המשניות לרבינו עמנואל חי ריקי.

איסור סחורה בפירות שביעית

אמרה לאכלה ולא לסחורה. וברמב"ם (פרק ה' ופרק ו' מהלכות שמיטה ויובל). ועיין ברש"י סוכה

וע' בש"ע או"ח (סי' רב סעיף ז) תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתן, ומברך עליהם בורא פרי העץ, ולבסוף ברכה מעין שלוש. הג"ה, ולפ"ז ה"ה בלשונו הנקרא פאווידל"א מברכים עליהם בפה"ע. וי"א לברך עליהם שהכל. אבל אם כירך בפה"ע יצא, כי כן נראה עיקר. עכ"ל. וכתב החזו"א שם, דאמנם לגבי דיני ברכות כתב המחבר [הרמ"א] לחוש לדעת רש"י ולברך שהכל, אבל לגבי הלכות שביעית פשוט שכיון דעיקר ברכתן בפה"ע, כמו שפסקו הש"ע והרמ"א, אין צריך לחוש לדעת הראשונים דס"ל דבנימוחו לגמרי חשיב זיעה. ובמשנ"ב שם ס"ק מג מביא מחלוקת אחרונים, אם דעת הי"א קאי על פאווידל"א בלבד, אבל על תמרים שריסקן כו"ע לא פליגי שמברכין בפה"ע, או דפליגי אף על תמרים שריסקן. ומסיים המשנ"ב, דלדינא אין נפק"מ בזה, דקי"ל כהרמ"א היכא שממשן קיים, ורק אם אבד כל צורתו אז לכתחילה יברך שהכל. אולם ברכה אחרונה יש להחמיר אם ריסק פרי מז' המינים פרי שלם, וגם דבר שברכתו בנ"ר. ע"ש. וראה בילקוט יוסף על הלכות ברוכת סימן רב, דנקטינן לדינא דתמרים שמיעכן, או תפוח מרוסק מרוסק, אף אם איבד צורתו

א) על פי המבואר בעבודה זרה (סב.), נמצא פורע חובו בפירות שביעית, והתורה

לפרוע חובו בפירות שביעית, אף שחברו אוכל פירות אלו. ע"ש.

ובעלי אולמות שמחות כיצד ינהגו בשנת השמיטה להנצל מאיסור סחורה בפירות שביעית, ראה בזה בקובץ מבקשי תורה כרך ב' (סימן נט).

(לט. ד"ה אין), שכתב, שכל פירות שביעית חייבים להתבער בשביעית, הן ודמיהן, ולא שיעשה בהן סחורתו, להצניע לאחר שביעית. והר"ן (עבודה זרה שם) ביאר, דגזרת הכתוב לאכלה ולא לדבר אחר, והיינו, שהתורה ציותה שהשימוש בפרי יהא באכילה, ולא שימוש בדבר אחר, כמו ריוח וכיו"ב, וכן לא

אם יש מצוה באכילת פירות שביעית

מחייבים אותו לאכול, ואילו לא זה חייב לאכול, והיינו שיש מצוה לאוכלה. וכתב ליישב, שפירות שהולכים להתקלקל יש מצוה לאכול משום לאוכלה ולא להפסד, וכשכבר התקלקלו במקצת אין הדרך לאוכלם כן, אין מצוה לאכול. אך פירות טובים כל זמן שאין חשש שיתקלקלו אין מצוה לאוכלם, וכדבריו בהסבר הירושלמי כתבו התוס' רא"ש על המשנה שם, וכן רבינו עובדיה מברטנורא, שכתב: פירוש, אך על גב דאמרינן לאכלה ולא להפסד, אין מחייבים אותו לאכול דבר שאין דרך בני אדם לאוכלו, ולא חיישינן אם הולך לאיבוד. ומשמע מדבריהם שאף על פי שאין מצוה לאכול פירות שביעית, מכל מקום יש מצוה לאכול פירות שהולכים להתקלקל משום לאוכלה ולא להפסד.

ועיין בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (כרך א' עמוד קיח) שגם כן כתב שיש כעין דמות ראייה לדברי הרמב"ן, מהירושלמי (פרק ח' דשביעית הלכה ב'), אין מחייבים אותו לאכול פת שעיפשה וכו', מכלל שדברים הראויים לאכילה יש מצוה באכילתם. אלא שבמגלת אסתר דחה ראייה זו בשתי ידיים. וע"ש שעל פי זה ביאר הספק בירושלמי (ריש פרק ערבי פסחים) מהו לצאת ידי חובת ארבע כוסות ביין של שביעית. והיינו שהשותה יין של שביעית בארבע כוסות של מצוה, הוה ליה בכלל אין עושיין מצות חבילות חבילות, ומשום הכי מספקא ליה מהו לצאת ביין של שביעית ידי ארבע כוסות. וע"ש מה שכתב עוד בזה.

והנה נודע מה שכתב הרמב"ן בהוספותיו על ספר המצוות להרמב"ם (מצות עשה ג') שיש ללמוד מפסוק זה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, שיש מצות עשה לאכול פירות שביעית. ונכפלה זו המצוה באמרו יתעלה ואכלו אביוני עמך, שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כאמרו בלקט שכחה, אבל לשון אכילה מזכיר בהן הכתוב בכל מקום, והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה. ע"כ. ונחלקו האחרונים בהסבר דברי הרמב"ן, כי המהרי"ט אלגאזי (הלכות חלה סוף סק"ב) כתב, שלדעת הרמב"ן יש מצות עשה לאכול פירות שביעית. וכן הבין הרשב"ץ בזוהר הרקיע (מצוה טו), וכתב לסייע דברי הרמב"ן בזה. ע"ש.

גם במגלת אסתר שם הבין בדעת הרמב"ן שיש מצוה באכילת פירות שביעית, וכתב ליישב למה לדעת הרמב"ם ליכא מצוה באכילת פירות שביעית, לפי שמה שדרשו חכמים לאכלה ולא לסחורה אין פירושו שיהיה מצוה באכילתם, רק לאכלה הותר לכם, ולא לעשות בהם סחורה, וראיה שאין באכילתם מצוה ממה ששינונו בפרק ח' משביעית, שביעית ניתנה לאכילה ושתיה וסיכה וכו', והיינו, דאמאי לא כתבה המשנה מצוה לאכול פירות שביעית. ומשמע שאין מצוה לאכול. אמנם העיר על זה מהירושלמי שם, כיצד, לאכול דבר שדרכו לאכול אין מחייבין אותו לאכול ולא פת שעיפשה ולא קניבת ירק, ולא תבשיל שנתקלקל צורתו. ומשמע שרק משום שנתקלקל ואין הדרך לאוכלו במצב זה לא

ב. ואמנם בחנויות השמיטה מצויים פירות וירקות שאין בהם חשש איסור, והיינו שלא נזרעו בשביעית וכדומה, וגם נמצאים שם ירקות שאין בהם איסור ספיחין. ולוקחים ירקות מעכו"ם שזרע את שדותיו באופן שאין בהם איסור ספיחין, או מישובים שאינם משטחי ארץ ישראל, שלא כבשום עולי מצרים, כמו יישובי הערבה הדרומית כאילת. או שמייבאים מחוץ לארץ, כמו הבצל שמגיע מהולנד. והמנהג פשוט שאין נוהגים קדושת שביעית בפירות שנלקחו מהעכו"ם. וממילא בחנויות השמיטה שמביאים פירות מגויים, אין כאן איסור סחורה וקדושת שביעית ותפיסת דמי שביעית, אלא החנוונים והספקים מוכרים כרגיל. (ב)

ג. איסור סחורה בפירות שביעית חל גם על הנשים, ואין זה בכלל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. (ג)

שביעית עובר בעשה, וכמבואר בדברי הרמב"ן שם. ולכן מנה זאת בכלל העשין, אבל גם לדעת הרמב"ן אין פירות אלו כדין קרבן שלמים שיש מצוה באכילתו. וראה מה שכתבו בזה בשו"ת ציץ אליעזר חלק א' (סימן יד אות ג'), ובספר תורת הארץ (פרק ח' אות כה), ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (סימן יז סק"י), ובשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן מה אות ח'). ע"ש.

ועל כל פנים לדעת הרמב"ם אין ללמוד מהפסוק הנז' אלא איסור הפסד וסחורה, אבל אין מצוה לאכול פירות שביעית, ולכן הרמב"ם לא מנה מצוה זו בכלל העשין, שלדעתו אין בזה מצוה.

והגאון החזון איש (סימן יד אות י') כתב, שאף לדעת הרמב"ן אין מצות עשה לאכול פירות שביעית, וכוונת הרמב"ן במה שכתב מצות עשה, היינו שאם סחר בפירות

קניית פירות וירקות מחנויות השמיטה

נלקחת באופן ישיר מהגוי על ידי הלוקח ללא תיווך ביניים, ואחר כך הפרי והירק מתחלק בין הצרכנים. ואלו נקראים "ועדות שמיטה". וראה מה שכתבו בזה בחזון איש (סימן כו בסדר שביעית אות ו'), ובדרך אמונה (שמיטה ויובל פרק ו' ס"ק יח). ע"ש.

(ב) ואף לשיטת החזון איש דסבירא ליה שיש קדושת שביעית בפירות נכרים, וממילא יהיה אסור להסתחר בהם, מכל מקום העצה היא שהקונה ימנה את מארגני חנויות השמיטה להיות שלוחים עבורו לקחת עבורו תוצרת חקלאית מהנכרי שבשדה, והתוצרת

נשים באיסור סחורה בפירות שביעית

שיהיה דומיא דתפילין ע"ש. ועיין בשדי חמד (מערכת מ' כלל קלז), גבי עשה דשביתת בהמתו בענין דליכא לאו, דכיון דלא שייך שיעבוד לבעל במצות לא תעשה שהיא בשב ואל תעשה, נשים חייבות. אך בשם אריה הוכיח מהתוס' דפליגי ע"ז. וע"ש באריכות. וכבר הזכרנו לעיל (פ"א) דברי הריטב"א בקידושין

(ג) על פי דברי האבודרהם, שהסביר דאשה פטורה ממצות עשה שהזמן הזה משום שמשועבדות לבעל. ולפי זה כל זה במצות עשה שיש בה עשייה, אבל באי עשייה נשים חייבות. ובשו"ת חתם סופר (או"ח ח"א סי' קנ) כתב טעם אחר, כיון שאיסור סחורה בפירות שביעית הוא לאו הבא מכלל עשה, דבעי

ד. הדמים שקונים בהם פירות שביעית הרי הם קדושים בקדושת שביעית, ודינם כפירות שביעית. (ד)

ה. מותר לאדם להשכיר עצמו כפועל לעסוק בפירות שביעית, ולקבל דמי טירחה על הטיפול בהם. ומותר לתת לעני צדקה מפירות שביעית. אבל אם נתחייב ליתן צדקה, אין לפרוע חובו ליתן צדקה מפירות שביעית. (ה)

ו. אם רצה למכור מעט מפירות שביעית [כמו מזון ג' סעודות] מוכר. וכשמוכר פירות שביעית לא ימכור לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אלא באומד בלבד, כדי שלא יהיה כסוחר בפירות שביעית. (ו)

ז. אם רוב הפירות הם של נכרים, או שרוב השדות של היהודים נמכרו לגויים, אין איסור למכור פירות אלו במדה במשקל וכו'. (ז)

(ה) כן כתב בשו"ת מהרש"ם חלק א' (סימן קכו), וכתב בספר שבת הארץ (פרק ח' הלכה יא), שאם מתנים שהכסף יהיה עבור הטורח וההובלה, אין בזה איסור סחורה. ע"ש.

ועיין בזה בחזון איש (שביעית סימן יג ס"ק יט ד"ה ע"ז) שכתב לדייק מהתוס' שגם לפועל יש איסור להשתכר מפירות שביעית. וכתב עוד שלפי הירושלמי והרמב"ם במלאכות שהם מותרות בשביעית, מותר להשתכר. ע"ש.

ויש לציין, שהכסף שמקבל הפועל אינו קדוש בקדושת שביעית. וראה במשפטי ארץ (פרק כ' הלכה ג'). ע"ש.

ואם יש איסור סחורה גם על הלוקח או רק על המוכר, ראה בשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן א') שדן בזה. ע"ש.

(ו) רמב"ם (פרק ו' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א' וג'). וע"ש בכסף משנה.

איסור סחורה בפירות שביעית - כשהרוב מפירות גויים

ובמשורה, שאפילו למאן דאמר שאין קדושת שביעית נוהגת בהן, מכל מקום לא גריעי מפירות חוץ לארץ שאסור למוכרם

(כט). דמה שהוצרכה הגמרא ללמוד מהפסוק כאשר ציוה ה' אלוקים אותו ולא אותה, לפטור אשה מלמול את בנה, אף דבלאו הכי פטורה משום דמילה הוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא, וכתב, דרק במצוות התלויות בגוף העושה, בזה נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, אבל במצוות התלויות בדבר אחר, כמו במצות סחורה בפירות שביעית וכל כיוצא בזה, שאינן מצוות התלויות בגוף, נשים חייבות גם במצות עשה שהזמן גרמא, ולכן הוצרכה הגמרא להביא פסוק אותו ולא אותה לפטור נשים מלמול את הבן. ולפי זה הוא הדין גם בשביעית דנשים חייבות בה. ויש עוד לדון בזה מצד דזו מצוה שיש עמה לאו, ואכמ"ל.

(ד) רמב"ם (פרק ו' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו'). וזה אפילו באופן המותר כדלהלן. ועיין בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא קמא חלק אבן העזר סימן עו), ובשו"ת ישועת משה חלק א' (סימן ד'), בדין המקדש בדמי שביעית. ע"ש.

(ז) כן כתב בשבת הארץ (שם הלכה ה'), דלכאורה יהיה אסור למכור פירות שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי במדה במשקל

ח. דמי שביעית [הדמים שהמוכר מקבל תמורת פירות הקדושים בקדושת שביעית] אין פורעין מהם את החוב [דהוי כסחורה. רע"ב שביעית פ"ח סוף מ"ד], ואין עושים בהם שושבינות, ואין פוסקים מהם צדקה לעניים בבית הכנסת, אבל משלחים מהם דברים של גמילות חסדים, וצריך להודיע למקבלים שהם דמי שביעית, כדי שיאכלום בקדושה. (ח)

ט. אין לקיים מצות "משלוח מנות" ביום פורים מפירות שביעית. אבל אם כבר קיים מצות משלוח מנות, ומוסיף ושולח לעוד ידידים משום אחווה ורעות, יכול לשלוח גם מפירות שביעית, כיון שאין זה חוב עליו. ובלבד שיודיע לו שאלו פירות שביעית, כדי שישמור בהם קדושת שביעית. (ט)

י. מי שקיבל מחבירו משלוח מנות, אין המקבל רשאי להשיב לו בחזרה מפירות שביעית או מדמיהן, שמכיון שהוא חייב להשיב לו כפי המנהג והנימוס המקובל, הרי זה תשלום תגמולין שאסור בפירות שביעית, מפני שנראה כאילו פורע חובו. (י)

(ח) רמב"ם פרק ו' הלכה י'. וראה מה שכתב בזה בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כז אות ג'). ע"ש.

(ט) שו"ת שבט הלוי חלק ד' (סימן קפג, רכד אות ג'). שו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כז), וחלק ג' (סימן מא). שו"ת מנחת יצחק חלק י' (סימן נז). ע"ש.

במדה וכו'. ולבסוף כתב, די ש לומר שבזמן הזה רוב הפירות הם של נכרים, וגם השדות של היהודים נמכרים לגויים, וממילא רוב הפירות לא נוהגת בהם קדושת שביעית. ועל כן אין איסור למכור במדה וכו', אלא דוקא פירות ארץ ישראל מאותם שקדושת שביעית נוהגת בהם מן הדין. ע"ש.

משלוח מנות מדמי שביעית

לשלוח לו פירות שביעית, דהוי כפורע חובו. ועוד, שאם שמעון אכל היום על חשבון ראובן, למחר ראובן אוכל על חשבון שמעון. [כן משמע מהגירסא בירושלמי פרק ג' דדמאין]. ולפי זה גם בנידון דידן הדרך הוא שמי ששולח מנות לחבירו מוכרח שחבירו חוזר ושולח לו גם כן, והרי זה שמעון ששולח לראובן מנות מפירות שביעית נמצא בזה משלם מהם תשלומין, ואסור. ולא דוקא פירות שביעית עצמן אלא גם בדמיהם אסור לעשות כן. וכמבואר כל זה בשו"ת תורה

(י) איתא בתוספתא (פרק ז' דשביעית) אחד שביעית ואחד מעשר שני אין פורעין מהם מלוה וחוב, ואין משלמין מהם גומלין וכו'. ע"ש. וכן פסק הרמב"ם (פרק ו' מהלכות שמיטה ויובל הלכה י'): דמי שביעית אין פורעין מהם את החוב, ואין עושין בהם שושבינות, ואין משלמין מהם תגמולין, ואין פוסקין מהם צדקה לעניים בבית הכנסת, אבל משלחין מהם דברים של גמילות חסדים. וצריך להודיע. ע"כ. ותשלום תגמולין היינו, שאם ראובן גמל חסד עם שמעון אסור לשמעון לשלם לו גמולו

יא. וכמו כן אסור לשלוח מדמי שביעית מתנה לחתן ולכלה לאחר שהם שלחו לו כשהיה חתן, כיון שהוא מוכרח לשלוח עתה כפי המנהג והנימוס, ונראה כאילו פורע חובו מדמי שביעית. (א)

לשמה (סימן קצג). ע"ש. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי חלק ז' (סימן קפג), שיש מקום להחמיר בזה. וכן צידד בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כז).

מתנה לחתן ולכלה מדמי פירות שביעית

אפילו אם אינו בחתונה, כדין שושבינות. וצ"ע.

ובעצם המנהג לתת מתנות בשעת סעודת הנישואין לחתן ולכלה, מנהג זה יסודתו מימי קדם, שכ"כ המג"א (אור"ח סי' שב סקט"ו). ועיין במשנה (בבא בתרא קמ"ד:) האחין שעשו מקצתן שושבינות וכו', ופירש רשב"ם שם, ששלח האב את אחד מבניו לשמח את החתן ובידו דרונות, שכן דרך שושבינות נוטל דרונות לשמחת חופת חבירו, ואוכל עמו, וזה יחזיר לו כמו כן כשישא אשה וכו'. ע"ש. ובס' ליקוטי מהרי"ח (בסדר נישואין) ציין לדברי הזוה"ק (בפרשת ויצא): כל אלו דאכלי מפתורא דחתן וכלה, כולהו יתבי נבזבזי ומתני להון. ויש להוסיף על פי מה שאמרו בגמ' ברכות (ז.) כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות. והיאך ינהג מי שאינו מסוגל לשמחו בשיר וריקוד, כדי שלא יהיה בכלל נהנה מסעודת חתן ואינו משמחו, משום הכי נהגו לתת דרונות לחתן ולכלה דבזה משמחו. ומטעם זה כתב בספר קרבן עני (פרשת כי תצא) דלכך נשתנה המנהג דאבי הכלה עושה את הסעודה, מה שלא היה כן מקדם בימי חכמי הש"ס, כמובא בריש כתובות, וכן מוכח לשון הגמרא כל הנהנה מסעודת חתן, כדי שלא לעבור על גמרא זו. וכ"כ בספר שלחן העזר חלק ב' (דע"ב).

(יא) איתא בתוספתא (פרק ז' דשביעית) אחד שביעית ואחד מעשר שני אין פורעין מהם מלוה וחוב, ואין משלמין מהם גומלין וכו'. ע"ש. וכן פסק הרמב"ם (פרק ו' מהלכות שמיטה ויובל הלכה י'): דמי שביעית אין פורעין מהם את החוב, ואין עושין בהם שושבינות, ואין משלמין מהם תגמולין, ואין פוסקין מהם צדקה לעניים בבית הכנסת, אבל משלחין מהם דברים של גמילות חסדים. וצריך להודיע. ע"כ. ותשלום תגמולין היינו, שאם ראובן גמל חסד עם שמעון אסור לשמעון לשלם לו גמולו לשלוח לו פירות שביעית, דהוי כפורע חובו. ועוד, שאם שמעון אכל היום על חשבון ראובן, למחר ראובן אוכל על חשבון שמעון. [כן משמע מהגירסא בירושלמי פרק ג' דמאין]. ולפי זה יש לדון גבי משלוח מנות בפורים, שהדרך הוא שמי ששולח מנות לחבירו מוכרח שחבירו חוזר ושולח לו גם כן, והרי זה שמעון ששולח לראובן מנות מפירות שביעית נמצא בזה משלם מהם תשלומין, ואסור. ולא דוקא פירות שביעית עצמן אלא גם בדמיהם אסור לעשות כן. וכמבואר כל זה בשו"ת תורה לשמה (סימן קצג). ע"ש. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי חלק ז' (סימן קפג), שיש מקום להחמיר גבי משלוח מנות. וכן צידד בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כז). ע"ש. ולכאורה גבי מתנה לחתן ולכלה, אם אוכל בחתונה בכל אופן אסור, דהוי כתשלום על אכילתו, ומה שאסור דוקא כשהם שלחו לו בתחלה, היינו

יב. אין לתת פירות שביעית לפועליו, במקום לשלם שכר לאומנים על עבודתם. אבל מותר ליתן לפועליו מתנה בסתם, אף שיודע שבגלל מתנה זו הפועלים לא יבקשו ממנו שכרם. ומכל מקום לא ירגיל עצמו בזה, כיון שנראה כמערים. (יב)

יג. כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן, כך אסור לקנות פירות שביעית [אפילו באופן המותר] מאדם החשוד שלא ינהג קדושה בדמי שביעית שיקבל תמורת הפירות. [כגון שלא לקנות בהם אלא דבר מאכל, ולא לשלם שכר שכיר, או להשהותם אחר הביעור. וע' בספר פירות שביעית (תשס"ח עמ' רג).] (יג)

יד. הקונה [מעם הארץ] פירות שביעית בהקפה, דהיינו שאינו משלם עבור הפירות אלא לאחר שאכל את הפירות, אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית, כיון שהתשלום שלאחר מכן נחשב כפרעון חוב ולא כתשלום לפירות. [ויש להסתפק אם יועיל להפקירם ואח"כ לשלם לו ושוב לזכות בהם]. ויש להקל לשלם את החוב אף כשהפירות עדיין קיימים, כיון ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן. (יד)

לתת פירות שביעית לפועלים

(יב) במשנה (פרק ח' דשביעית) שנינו, אין פורעין חוב מדמי שביעית, אין נותנים לו לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן, אבל נותן לבייר לשתות ולכולם הוא נותן מתנת חנם. ופירש רבינו עובדיה, לכל הני דתנינן במתני' יכול הוא ליתן מתנת חנם שלא לשם שכרם. ואף על פי שיודע שבשביל שנתן לו מתנה לא יתבע שכר ממנו. ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (פרק ו' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא). נמצא אף על פי שזה יודע בבירור שבשביל שנתן לו מתנה לא יתבע ממנו שכר מלאכתו, אפילו הכי שרי, כיון שנותן בסתם. וכמו שביאר כן בשו"ת תורה לשמה (סימן רפב). ע"ש.

(יד) כן כתב החזון איש (סימן י' אות יג). ועיין באור לציון (פרק ב' הלכה י' בהערה) שכתב, דאף דלכתחלה ראוי לחוש לדעת הראשונים הסוברים דבעינן שהפירות יאכלו, מכל מקום כיון דשביעית בזמן הזה דרבנן, יש להקל כדעת רבינו יצחק בתוס' (ע"ז סב: ד"ה יאות). ע"ש. [וס"ל שאפילו משך את הפירות ואח"כ נותן את הדמים, לא חלה קדושת שביעית על הדמים. (ודוקא אם נתן קודם הכסף ואח"כ קיבל הפירות נתפס בהם קדושת שביעית). אך קשה לסמוך על שיטה יחידאה במקום שרוב הפוס' חולקים. וצ"ע].

(יג) רמב"ם (פרק ח' מהלכות שמיטה הלכה י'). ועיין בסוכה (לט). ובפירוש רש"י ובתוס' שם, בטעם איסור זה. ע"ש. ואם משלם לו

טו. במקום שיש איסור מסירת דמי שביעית לעם הארץ, ולא כולם רוצים למכור בהקפה ממש, יש שנתנו עצה לקנות בצ"ק דחוי למחרת, והוא הדין בכרטיס (אשראי. טו)

לקנות בצ"ק דחוי סחורה של שביעית

קנין גמור אפילו במטלטלין, דהא לא שייך בזה הטעם שאמרו בכסף נשרפו חייטין בעלייה. דהא בשט"ח המוכר לא קיבל עדיין דמים ולא יאמר כן. וכתב שם, דלרש"י והריטב"א (קידושין ה.) והר"ן (ד:) שטר הוי ככסף וקונה במכר. ולהרשב"א (שם טז.) הוי ספק. ע"ש. אולם גבי צ"ק י"ל דמאחר ומנהג המדינות להשתמש בצ"קים, הוי כקנין סיטומתא, וכמטבע עובר לסוחר. שהרבה אנשים מאמינים בצ"קים, וכיון שיש בזה אימון אינו שונה מקנין סיטומתא שהוא מדין סמיכות וגמירות דעת בקנין זה. וכן כתב בספר כשרות ארבעת המינים (עמוד ריא). וכתב שם, שאם כתב את תאריך הצ"ק לפני החג, והסוחר כבר פדה את הצ"ק בבנק, פשיטא דמהני, ואף אם כתב תאריך מאוחר יותר, מכל מקום אם פרע בו המוכר חובו לסוחר אחר לפני החג, הוי כאילו כבר גבה ממנו. ואף אם לא גבה בו עדיין, אפשר גם כן דמהני, דגמר ומקני.

ואמנם בשו"ת תשובות והנהגות חלק ג' (סימן קצב) כתב, שיש אומרים שאם משלם בצ"ק מאוחר לא נקרא קנין כסף ולא קנה. ע"ש.

ועיין בשדי חמד חלק א' (דף 66 ע"ב, ודף 276 ע"ב) שדן בענין קנין אודיתא אם הוא מן התורה או מדרבנן. ע"ש. ועיין בשו"ת יפה מראה (סימן כב) שהאריך במי שקנה טבעת לקידושין בצ"ק דחוי, אם צריך לחזור ולקדשה, ושם דן מצד קנין דרבנן אי מהני לקנין דאורייתא. ע"ש. ויש להאריך בזה, ואין כאן מקומו. וראה בשו"ת אגרות משה (חלק

טו) שו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן סד). וקצת צ"ע בזה, שהרי הפירות קיימים ולדעת רוב הראשונים אסור. ויש עוד ספק להחמיר שמא צ"ק נחשב כמזומן. וראה מה שכתבנו בשובע שמחות חלק א', במי ששילם עבור טבעת הנישואין בצ"ק דחוי. וראה עוד בשובע שמחות חלק ב' גבי פדיון הבן בצ"ק. וע' באול"צ הנ"ל (בהערה הקודמת) שנתבאר להקל גם בצ"ק שאינו ראוי. ועיין בספר דרך אמונה שהיקל בזה כיעו"ש.

וע' בילקו"י על הלכות ציצית (סי' טו) שכתבנו לדון במי שקנה טלית ושילם בצ"ק דחוי, אם חשיב טלית שאולה, או שבכך קנה את הטלית והוי שלו ויכול לברך על הטלית. ונראה לדינא, דכיון שמשך את הטלית וקנאו במשיכה, סגי בכך. ואף שנתנת הצ"ק אינה אלא כהוראת תשלום בעלמא, שאין שום שיווי לצ"ק, ודינו כשטרות, ולכן גבי שמיטת כספים נתבאר להלן בילקוט יוסף (השביעית והלכותיה הלכות פרוזבול מהרו"ק עמוד תקכה) דאם הלווה נתן צ"ק פרעון הרי זה משמט. ע"ש. מכל מקום שאני הלכות קנינים מדיני שמיטת כספים, דהכא די שיהיה קנין כדי שהטלית תיחשב כשלו. ועוד, דכיון שכך היא הרגילות כיום במסחר, ואף צ"קים דחויים עוברים מיד ליד, ממילא הוי כנתן מעות, והוי כקנין סיטומתא, (בבא מציעא עד. ושלחן ערוך חושן משפט סימן רא) דמנהג המדינה כיום לקנות ולמכור בצ"קים דחויים. ועיין במחנה אפרים (הלכות קנין מעות סימן ה') שהביא בשם ספר מקח וממכר לרב האי גאון (שער יג), דשטר חוב דידיה קונה כמו כסף, ועדיף מכסף שקונה

טז. הסוחר בפירות שביעית ואין לו אומנות אחרת, פסול לעדות. (טז)

יז. פירות שביעית אין מוציאים אותם מהארץ לחוץ לארץ, [שנאמר בארץ תהיה כל תבואתה לאכול] וכן אין מאכילים אותם לגויים. (יז)

עוברים על הלאו של לא תלין, וגם אינו מבטל את המצות עשה של ביומו תתן שכרו, כיון שהשכיר הסכים לקבל את הצייק, [נהוי דומיא דהמחהו אצל חנוני בכ"מ קיא. שאינו עובר עברה]. אבל מצוה סוף סוף לא קיים, שהרי הצייק עצמו לא נחשב ממון, אלא הרי הוא כהוראה לבנק שישלם, ולכן לא מתקיים בזה המצות עשה. וגם מצד שוה כסף אין כאן שאין לו שום חשיבות של שוה כסף, וגם אין לו דין של שטרות הכסף שנקבע על ידי הממשלה שיסחרו בהם, שאף שאין להם שווי עצמי מ"מ כיון שיש בהן שווי משום שהם מטבע, זה לבד נחשב שווי. אבל צייקים אינם אלא הוראה לבנק לשלם, וממילא אם לא פדה את הצייק באותו יום, נמצא שלא שילם לו כסף. ויש שיעצו שיכתוב בצייק את כל הסכום פחות כמה שקלים, ואת זה יתן במזומן כדי לקיים ביומו תתן שכרו, ואת היתרה יכתוב בצייק. אולם בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג (סי' תע) כתב, דצייק נחשב שפיר תשלום, שכך צורת התשלום היום.

טז (ז) שלחן ערוך (חושן משפט סימן לד סעיף טז). מפני שהוא בטל, וכיון שבאה שביעית פושט ידו בפירות שביעית לאוספם ולמוכרם (ש"ע). וע' בס' פירות שביעית (תשס"ח עמ' רא הערה טז). ואמרו חז"ל שאינם רואים סימן ברכה לעולם (תוספתא סוף מסכת ביכורים).

פירות שביעית אין מוציאים אותם מהארץ לחוץ לארץ

בריה דרב איקא, הכי אמר ר' אבהו אין הלכה כר"ש בן אלעזר. [פי', שמחמיר להחזיר הפירות לא"י ולבערם שם]. אמר רב ספרא נקוט האי כללא דרב הונא בידך דדייק וגמר שמעתתא

חושן משפט חלק ב' סימן טו, ובשו"ת מנחת יצחק חלק ה' (סימן קיט), וחלק ז' (סימן ד'), ובשו"ת משנה הלכות חלק ט' (סימן רז). וראה עוד בכיוצא בזה בשו"ת אור לי (סי' לא). ע"ש.

וכיוצא בזה יש לדון לענין מצות ביומו תתן שכרו, במי שמשלם בצייק, אם קיים בזה המצוה, ולכאורה כיון שיכול להעביר את הצייק מיד ליד, ואף לרכוש בזה מוצרים, הוי כנתן לו שכרו במושלם בו ביום, ואף אם נתן לו הצייק בסוף היום בשעה שהבנק סגור, כיון שהצייק ראוי לקנות בו דברים למי שמאמין בו ומכירו, אין הכי נמי שפיר קיים בזה מצות ביומו תתן שכרו. ויש שכתבו לחלק בזה בין אם נתן לו הצייק בשעה שהבנק פתוח ויכול לפדותו, לבין אם נתן לו הצייק בשעה שהבנק סגור שאינו יכול לפדותו. וכן כתב בשו"ת מציון אורה ח"א (חחו"מ סימן ד). עש"ב. וכתב בספר פתחי חושן חלק א' (שכירות עמוד רלה) שאם נתן לו צייק בשעה שהבנק סגור יש להסתפק בזה. וכל שכן בצייק דחוי שאינו נחשב כמזומנים. ומיהו אפשר דהוי כשוה כסף שיכול הפועל ללוות עליו. ע"כ.

ויש שכתבו שאם השכיר לא פדה את הצייק באותו יום, לא קיים מצות ביומו תתן שכרו, וכמ"ש בספר חוט שני ח"ב. ושם ביאר שיש חילוק בין הלאו לעשה, כי בצייק אין

(יז) רמב"ם (פרק ה' הלכה יג). ולגבי אתרוגים ראה בדין ארבעת המינים בשביעית.

והנה בגמ' (פסחים נב:) איתא, א"ל רב הונא

וכו'. וכן פסק הרמב"ם (פ"ז מהל' שמטה הי"ב) וז"ל: "פירות הארץ שיצאו לחו"ל מתבערים במקומם". וכתב הרדב"ז שם (ע"פ גירסתו) משום דרבי פליג על ר"ש בן אלעזר, וס"ל שמתבערים במקום שהם, והלכה כרבי מחבירו. ע"כ. וזה כגירסת הר"ש (פ"ז דשביעית מ"ה) דגריס: "דברי רבי, רשב"א אומר". והכי איתא בתוספתא (פ"ה דשביעית ה"א). והנה כן כתבו התוס' (נדה מה: ד"ה אלו דברי רבי): "ובפרק נערה (כתובות נא.) איתא דהלכה כרבי לגבי רשב"א, וכן ביש נוחלין (ב"ב קכד:) פסקינן הלכה כרבי מחבירו". ע"כ.

וכ"כ כיו"ב הכסף משנה (פ"ח מהל' כלי המקדש ה"א) בדעת הרמב"ם דפסקינן כרבי נגד ראב"ש דהלכה כרבי מחבירו. ע"ש.

אולם בירושלמי (סוף פ"ז דשביעית) איתא בסיום דברי ת"ק "דברי ר' שמעון". אולם אפילו לגרסא זו אין הלכה כרשב"א שהיה תלמידו של ר"מ, כמ"ש התוס' (מנחות לא:). ע"ש. ור"מ חבירו של ר"ש היה. וגם בירושלמי שם איתא שהורה רבי אמי הכהן כת"ק להקל. ע"ש. וע' תוס' (ב"מ ד: ד"ה אין נשבעים), ובמ"ש על דבריהם מרן החיד"א בספר שער יוסף (דף פ"ד ע"ג), ובספר יחזה דעת ח"ו (עמוד שי, שטו). ע"ש.

והחזו"א שביעית (סי' יג אות ד) כתב, שהרמב"ם פסק כרב ספרא משום שהוא בתראה, ועביד עובדא להקל, אע"ג דרב יוסף קרא עליו ומקלו יגיד לו כל המיקל לו מגיד לו. וכן בירושלמי ספ"ו דשביעית פסק לקולא. ע"ש. ולפי מה שנתבאר יש לנו עוד סמוכין לפסוק לקולא. וכדברי הרמב"ם. וכן כתב הגאון מהר"ד פארדו בחסדי דוד על התוספתא (פ"ה). ע"ש.

ודע, דמ"ש התוס' (בד"ה רב ספרא אפיק גרבא דחמרא מא"י לחו"ל), דהא דתנן אין מוציאין פירות שביעית מא"י לחו"ל, התם מיירי לאכילה, ורב ספרא אפיק לסחורה. כתב הגאון החזו"א (סי' יג אות ד) שהוא ט"ס, וצ"ל "דהתם מיירי לסחורה, ורב ספרא אפיק לאכילה". שאין סברא לומר שיהיה מותר להוציא לסחורה, ויהיו הלוקחים מותרים לאוכלם, והוא עצמו יהיה אסור לו להוציא לצורך מזונו בדרך. ועוד בפשוטו רב ספרא הוציא לעצמו, ולא למכור. וכו'. ע"ש. והר"ש (ספ"ו דשביעית) מחלק בזה בין לכתחלה לדיעבד, ורב ספרא שוגג היה. וכמו שתירצו התוס' כאן בתירוץ שני. וכ"כ הרב מלאכת שלמה. ע"ש. וע' להרב שם חדש (סי' קפו דף פב.). ודו"ק.

ובמה שאמרו מתבערין בכל מקום, כתבו הפוס', פירש הקונטרס שנותנים אותם למרמס חיה ובהמה, ולא נהירא, שהרי מותרים הם אחר הביעור לעניים לכ"ע וכו'. ע"כ. ולכאורה תיפוק ליה שיש לאסור משום לאכלה ולא להפסד. ולפי מה שהבינו התוס' בשיטת רש"י צ"ל שכיון שנאסרו באכילה שוב אין בזה משום לאכלה ולא להפסד. וכן נראה במאירי (ד"ה פירות שביעית). והרמב"ן על התורה (ויקרא כה. ו) כתב ע"ד רש"י הנ"ל, אולי חשב הרב שצריך שיהיה מפקירם גם לחיה ולבהמה, לקיים בהם ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה, וכן ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, והפליג, ומ"מ אינם נאסרים כלל. וכן שנינו אחד עניים ואחד עשירים אוכלים וכו'. ע"ש. [ממאור ישראל]

ואם מותר למכור פירות שביעית לגויים, ראה מה שכתב בזה בשו"ת משנת יוסף (סימן טו אות ד) שאפשר שאין איסור למכור לגוי, רק יש איסור שהגוי יאכל פירות שביעית. וראה בחשוקי חמד פסחים (דף מו עמוד ב).

ית. מותר לברך ברכת האילנות בשנת השמיטה על כל אילנות שרואה, ואין מקום לחוש שמא עשו בהם מלאכות בשביעית. ואילן שניטע בשביעית באיסור, או אילן שנעשו בו מלאכות והפריה פרחים רק מכח מה שעבדו בן בשביעית, יש אומרים שאין לברך עליו ברכת האילנות, אחר שנעשה נגד רצון הבורא יתברך. ויש חולקים ואומרים שמאחר והברכה היא כללות הבריאה, ולא על אילן זה במיוחד, אין איסור לברך עליו ברכת האילנות. ולדינא, לכתחלה שב ואל תעשה עדיף, ולא יברכו על אילן כזה ברכת האילנות. (יה)

ברכת האילנות על אילנות שניטעו באיסור בשנת השמיטה

לברך אף על אילן שניטע בשביעית. אך זה צע"ג. וראה בספר ישמח ישראל חיררי (סימן י) מה שכתב בזה. ודו"ק היטב. ואכתי יש לעיין בזה דלכאורה מאחר ומצוות לאו ליהנות ניתנו, יוכל לברך על אילנות אלה. ונוסח הברכה "ליהנות בהם בני אדם", לאו דוקא הנאה מאילן זה, אלא זו היא ברכת השבח על אילנות המוציאים פירות, ודרך בני אדם ליהנות מהם. וממילא יהיה מותר לברך ברכת האילנות על אילנות שניטעו באיסור בשמיטה. אלא שלפי דברי הרב פעלים (בח"ב) שאין לברך ברכת האילנות על אילנות מורכבים באיסור, ממילא הוא הדין כאן. שזה נעשה נגד רצון הבורא. ואף שלגבי ערלה כתב שם להתיר מטעמא דמצוות לאו ליהנות ניתנו, יש לחלק בין דבר שניטע בהיתר כמו בערלה, ולא נעשה נגד רצון הבורא, לדבר שנעשה באיסור. שבדבר שניטע באיסור, אף שהוא מצוה, אין לשבח בו את הבורא ית'. ולא שייך בזה מצוות לאו ליהנות ניתנו, שאיך ישבח לבורא בדבר שנעשה בו איסור. ובפרט שיש אומרים דכלל זה אינו אלא בדיעבד, אבל לא לכתחלה. וכמו שכתב בשער המלך (אישות פ"ה ד"ה ודע). וכן דעת מהר"ם די בוטון בתשובה. ולפ"ז לכתחלה אין לברך ברכת האילנות גם על אילנות של ערלה, דעדיף לברך על אילנות המותרים בהנאה. אא"כ אם נבוא מטעם דמצוות לאו ליהנות ניתנו.

(יה) הנה זה פשוט שיכול לברך ברכת האילנות בשנת השמיטה, אע"פ שהפירות קדושים בקדושת שביעית, שהרי אין קיומם נגד רצון הבורא. אלא שיש לדון לגבי אילן שניטע בשביעית או בשבת. ולכא"ו אין לברך עליו ברכת האילנות, כיון שנעשה בעבירה, וגם צריך לעקור אותו, [ע' בביאור הלכה סימן שיח ד"ה אחת], אלא שבשבת יש חילוק אם ניטע בשוגג או במזיד, שהרי הנוטע בשבת בשוגג יכול להשאיר את הנטיעה לאחר השבת, וליהנות ממעשה הנטיעה. אבל אם ניטע במזיד, צריך לעקור את הנטיעה, כדי שלא ירויח מחילול שבת שעשה. [אלא שמותר אח"כ לחזור ולנטוע נטיעה זו, וליהנות מהנטיעה, אחר שפנים חדשות באו לכאן. וע' בשו"ת יביע אומר חלק י דף קד טור א. בהערות לרב פעלים ח"א או"ח סי' נה אות טו]. אך גם נוטע בשוגג י"ל, שאע"פ שעתה אין צריך לעוקרו, ואין קיומו בעת הזאת נגד רצון השי"ת, מ"מ תחילת עשייתו ג"כ היה נגד רצון השי"ת.

ואילנות שניטעו באיסור בשנת השמיטה, גרע טפי, שבין ניטעו בשוגג ובין ניטעו במזיד, צריך לעוקרם, שבשביעית קנסו שוגג אטו מזיד, וגם בשוגג יעקר האילן, ע' ברמב"ם (שמיטה ויובל פ"א הי"ב).

ובהליכות שלמה שם כתב בתו"ד, דה"ה לאילן שניטע בשביעית. וכ"ה ג"כ בשמו בספר דיני שביעית השלם (פכ"ו ה"ו) שאפשר

פרק יח - אוצר בית דין

א. כבר נתבאר שאסור לנעול את השדה והכרם בשנה השביעית, ואמנם בתקופה שאחר בית שני ראו חכמי ישראל שהיו סוחרי שביעית שלקחו כמויות גדולות מהכרמים והפרדסים, שהיו מנצלים את זכותם לאסוף מעט פירות כדי צורכם, והיו אוספים פירות בכמויות ניכרות ומרוקנים את העצים, ומוציאים אותם למכירה בשווקים, על כן היו שלוחי בית דין יושבים על פתחי העיירות, וכל מי שהיה מביא פירות בתוך ידו, [בשנת השמיטה], נוטלים אותם ממנו ונותנים לו מהם מזון שלש סעודות, והשאר מכניסים אותו לאוצר שבעיר. ובערכי שבתות בית הדין מחלקים לכל אדם לפי גודל משפחתו. א)

לדעת הר"ן לא שייך לשבח את הבורא ית' בדבר שנעשה נגד רצונו, וברכת השבח לא דמיא לקיום מצוה.

ואילנות שנעבדו באיסור בשנת השמיטה, דהיינו שנעשו באילן עבודות האסורות בשביעית, ורק מחמת כן הפריחו פרחים, לכאור' ג"כ נחשב שקיומם נגד רצון הבורא. ויש מי שכתב בסתם, שיכול לברך על אילנות שנעשו בהם מלאכות האסורות בשמיטה (אול"צ ח"ג). וכ"כ בספר הליכות שלמה (מועדים פסח פרק כג אות ל עמ' לא), שמותר לברך ברכת האילנות על אילן שנעבד או ניטע בשביעית, וכל שכן על אילן השמור. וצ"ע לדינא.

אלא שלענין הלכה הרי יש בזה עוד טעמים להתיר, שאין זו ברכה על הנאה אלא ברכת השבח. ומה גם שבשכנה"ג (יו"ד ס"ס כח) כתב דמצוות לאו ליהנות ניתנו אמרינן אף לכתחלה. וכ"כ בשו"ת ישיב משה (ח"ב סימן רו) שפשוט הוא בגמ' (ר"ה כח). דמצוות לאו ליהנות ניתנו שרי לכתחלה, דאמרינן המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו. ע"ש. והו"ד בשו"ת ישמח ישראל (סימן ב). והוסיף עוד, שלפי דעת הרז"ה בר"ה שם, דל"א מצוות לאו ליהנות ניתנו במצוות דרבנן, ממילא ה"ה גבי ברכת האילנות שהיא דרבנן דלא אמרינן בה מצוות לאו ליהנות ניתנו. אולם לדעת הר"ן אמרינן שפיר מצוות לאו ליהנות ניתנו גם במצוות דרבנן. ע"ש. ובמק"א ביארנו שגם

תקנת אוצר בית דין

ענבים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין ובוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכובשיין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין ומוסקין אותן וטוענין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר, ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו. ע"כ. והיינו, שבית הדין היו מטפלין בפירות הפרדסים, ומשלמים לפועלים

א) הנה יסוד תקנת אוצר בית דין הוא על פי המבואר בתוספתא (פרק ח' דשביעית משנה א-ב), בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו, נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון ג' סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר. הגיע זמן התאנים, שלוחי בית דין שוכרין פועלים ועודרין אותן ועושים אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן

הלוקח על מנת למכור אסור, שזה דרך סחורה, אבל הלוקח מהשדה אפילו על מנת למכור ואפילו הוא בעצמו מותר למכור, שזה הוא רק פרנסה ולא סחורה.

והגאון החזון איש (סדר השביעית סימן ו') פסק כשיטת ה"ר יהוסף, וביאר שגם דעת הרמב"ם והגר"א כדבריו. אבל יש להגביל את ההיתר לכמות מצומצמת מחמת התוספתא שנאמר בה דאסור על מנת למכור, וצריכים לחלק בין כמות גדולה שאסור, לכמות מצומצמת שהיא המותרת. וכל זה אם קונים ישירות מבעל השדה, אבל סיטונאי והירקן אסור לו לסחור בזה. ולכן תיקן שכל הצרכנים שבעיר יעשו את הסיטונאי או את הירקן שליח להביא להם פירות מהאיכר, וממילא האיכר מוכר להם ולא הסיטונאי, וזה מותר בהיות והאיכר מוכר קצת לכל אחד. וכן המכירה תהיה בהקפה, ולכתחלה ההקפה תפרע לאחר שנאכלו הפירות, ורק כשהירקן מתעקש אפשר לסמוך על המקילין, שהוא דעת ר"י בתוס' ע"ז (סב. ד"ה יאות), ולשלם גם לפני שהפירות ייאכלו, וכל זה בכדי שלא ימסור דמי שביעית לעם הארץ. וע"ש עוד בחזון איש.

אמנם הגר"ח ברלין [הובא בספר משנת רבי עקיבא סימן ד'] וחכמי ירושלים רצו לתקן אליבא דכולי עלמא, ולא לסמוך על שיטת ה"ר יהוסף, ועל כן חידשו את תקנת אוצר בית דין המובאת בתוספתא הנ"ל, שהיו בעלי השדה מביאין פירות לאוצר בית דין שבעיר, ויתירה מזו שבית דין היה שוכר אנשים לארוחת תאנים ולבצור ענבים מהשדות, ועושין אותן דבילה ויין, ומחלקים לעם. ע"ש.

והוסיפו על זה שאין צריך מחסן מיוחד לזה, אלא כל ירקן יהיה כשליח וסניף לבית הדין וייחשב כאוצר בית דין. וכן מותר לקחת כסף מהעם ולחלקו בין שלוחי בית דין, והוא שכר טירחא ודמי הוצאות הובלה ואחסנה בלבד. ונמצא שהמכירה הנעשית על ידי בית

שילקטו את הפירות ויכניסו אותם לאוצר שבעיר, ומחלקים אותם לכל הצריכים להם. והרמב"ן על התורה (ויקרא כה, ז) הביא את דברי התוספתא הנז', וכתב, שפירות אלו המוכנסים לאוצר אינם צריכים ביעור, כיון שכבר הם מבוערין מן הבית. ומה שהוצרכו בית דין לתקן תקנה זו הוא מפני החשד, שמא ישמרו את הפירות לעצמם או שיעשו מהם סחורה. ע"ש. ומבואר, שאחר שבית הדין אסף את כל הפירות לאוצר בית דין, הפירות לא היו מופקדים לכל, אלא בית הדין היו מטפלים בחלוקת הפירות. ולשון חלוקה לאו דוקא חלוקה חנם אין כסף, אלא היו יכולים לגבות דמי שמירה ודמי פועלים וכדומה.

ועל פי התוספתא הנ"ל נתקנה תקנה זו של אוצר בית דין, שהבעלים מוסרים את השדה לבית דין, ובית הדין משלם לבעל הפרדס עבור הטירחה שלו בליקוט ואיסוף הפירות של שביעית, וכן עבור הובלת הסחורה למקום האיחסון של אוצר בית דין. והבעלים רשאים לקצור ולבצור כדרך הבוצרים בלא שום שינוי. ונמצא שהתשלום אינו עבור גוף הפירות שהם הפקר, אלא עבור הטירחה.

אלא דצריך לבאר היאך בית הדין מוכר את הפירות לרבים, ואמאי אין בית הדין חושש לאיסור סחורה בפירות שביעית, כי הנה במשנה מסכת שביעית (פרק ז' משנה ג') שנינו: אין עושים סחורה בפירות שביעית. ודעת הר"ש, שאיסור סחורה בפירות שביעית הוא דוקא כשבעל הבית לוקח על מנת למכור, והוא הדין אם אחר לוקח על מנת למכור, וגם הוא עצמו מוכר. אבל אם לקח או לקט שלא על מנת למכור, אפילו הוא עצמו מוכר מותר. והוא הדין אם אחר מוכר שמותר אם בעל הבית לקח או לקט על מנת למכור. ודעת הרמב"ם שאין היתר אלא כשבעל הבית לקט או לקח לעצמו, שאז מותר לבנו למכור. ושיטת הרב יהוסף המובא במלא"ש שרק

ב. גם כיום ישנו אוצר בית דין, וקיימים תחנות חלוקה מטעם האוצר כאשר יבואר. ואין לפקפק על ענין זה, שכבר נהגו בו גדולי הדור שלפנינו. ולכן אפשר לכתחלה לקנות פירות מאוצר בית דין שמתנהג כהלכה [ואינו מוכר יותר ממחיר השוק] ובפרט שיש פוסקים הסוברים שמצוה לאכול פרי שיש בו קדושת שביעית. ואם בית הדין ממלא את שליחותו כדבעי, בגביית דמי ההוצאות ולא בגביית מחיר מופקע, פירות אוצר בית דין עדיפות על פירות של גויים מהיתר המכירה. ובזה אנו גם מחזקים את ידיהם של אותם גבורי כח עושי דברו, החקלאים השומרים ומקיימים כל הלכות שמיטה מתוך מסירות נפש וביטול הפרנסה. אולם אם בית הדין מוכרים את הפירות במחירים גבוהים יש לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית, ובאופן כזה עדיף

ויתירו לכל אחד ואחד להכנס וללקוט, יש חשש מנזקים בגוף האילן, והרי רק הפירות הם הפקר, אבל העצים והענפים אינם הפקר, ומי שמזיק אותם גזל הוא בידו. וכיון שחששו לנזקים בענפים ובאילנות עצמם, תיקנו שבעל השדה יטפל בפירות, אך לא בתורת בעלים אלא כפועל המקבל שכר עבור טירחתו בפירות.

הדין אינה בגדר מכירה רגילה, אלא חלוקה, והתשלום אינו עבור הפירות, אלא עבור הטירחה של הבעלים ושל בית הדין. וממילא אין הפירות צריכים ביעור.

ומעם נוסף למה שבית הדין כיום נזקק להיתר אוצר בית דין, הוא כדי להציל את הפרדסים מנזק, שאם הפרדס יהיה הפקר

אוצר בית דין בירקות

שנלקטו בשביעית אסורים משום ספיחין, וגם שלא נוהגת בהם קדושת שביעית בפירות נכרים, כל תקנת אוצר בית דין שייכת בעיקר בפירות האילן של ישראל בלבד, שבהם יש דין הפקר וקדושת שביעית.

אולם דעת מרן אאמו"ר זיע"א, שהעיקר לדינא שירקות שתחלת גידולם בשישית, ונלקטו בשביעית, אין בהם איסור ספיחין, אלא שקדושים הם בקדושת שביעית, שבזה אנו פוסקים כדעת רוב הראשונים ולא כדעת הרמב"ם. ולכן לדעתו יש להקדים וליקח פירות וירקות של אוצר בית דין קודם לכל אפשרות אחרת כגון יכולי נכרים, אך יש להקפיד במאד על המחיר שיתחלקו בו הפירות, שיהיה על פי דין.

ויש שסומכים על תקנת אוצר בית דין גם בירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית. וסמכו על דעת הר"ש שבכהאי גוונא אין איסור ספיחין על הירקות, ויש בהם קדושת שביעית, וכיון שיש בהם קדושת שביעית צריכים הפקר, ולכן נהגו לכונסם לאוצר בית דין כדי להביאם לחנויות בלא חשש איסור סחורה ודמי שביעית. וכמו שכתב כן בספר אור לציון (שביעית עמוד סד). וכתב עוד, שיש הנוהגים קדושת שביעית אף בשל נכרים, ועל כן אף שאין איסור ספיחין בשל נכרים, וכמבואר בדברי הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כט), מכל מקום נוהגים הם קדושת שביעית, ולכן משווקים את הירקות דרך אוצר בית דין [ועדת שמיטה]. אך לפי מנהגינו כשיטת הרמב"ם שכל הירקות

יותר לקנות פירות של היתר המכירה, מאשר לקנות פירות מאוצר בית דין, ואלו שנהגו להחמיר בהיתר המכירה יעשו התרה על שלא אמרו בלי נדר, ויוכלו מכאן ולהבא להשתמש בפירות של היתר המכירה. (ב)

אוצר בית דין בזמן הזה

והתוספתא נקטה בלשון חלוקה משום שאי אפשר לתפוס בלשון מקח וממכר, אחר שפירות שביעית אסורים בסחורה בשביעית. וכן מבואר מדברי הגאון החזון איש בנוסח השטר שעשה לאוצר בית דין, כפי שהובא בספר האיש וחזונו (עמוד מד) וז"ל: הבית דין קובע להנ"ל שכר של מאה וחמשים לירות לחודש בעד כל העבודות הנ"ל ובעד שכירת המקום. הנ"ל יגבה את הסכום הנ"ל, מלבד כל ההוצאות אשר יהיו לו, מאלה שיקחו את הפירות לכל מדה ומשקל כפי שיעלו ההוצאות. ע"כ. וראיתי שצינו עוד לדבריו בקובץ אגרות (חלק ב' ע"ג) בזה"ל: מה שכתבתי לחשוב כפי הטורח, כמובן שאינו בשביל לחסוך כסף, רק חובתינו שיהיו מעשינו מכריזים על קיום התורה ולפרסם קיום מצוותיה, וכאשר חושב את המחיר כבכל שנה משכח את ענין מצות שביעית, אחת היא לי אם הטורח מרובה או פחות, ובלבד שיהיה ניכר. ע"כ. ומבואר מזה, שאם יקחו את דמי ההוצאות וזה יהיה פחות ממחיר של כל שנה, די בזה, ויש היכר שזה הפקר.

ב. ועוד העירו, שרק הרמב"ן מפרש את התוספתא בפירות שביעית, אבל הר"ש סירליאו מפרש דקאי אפירות ששית, ומטרת אוצר בית דין היתה שתהיה אספקה סדירה לעם בשביעית. ואף שהגאון החזון איש דחה דבריו, מכל מקום מידי פלוגתא לא נפיק. וכן העיר הרה"ג רבי יוסף זליכה זצ"ל בקובץ תנובות שדה (גליון 27). וע"ש מה שהשיב לו הרה"ג שניאור ריוח שליט"א, שגם הר"ש משאנץ בפירושו למסכת שביעית (פרק ט' משנה

ב) הנה יש שפקפקו על אוצר בית דין שבזמנינו, מכמה טעמים, כאשר יבואר, ויש חכמים שאינם סומכים על תקנת אוצר בית דין, וטוענים שתקנת אוצר בית דין הוא נגד דעת הרמב"ם, וכיון שהרמב"ם הוא מרא דארעא דישאל, ואנו נוקטים בדרך כלל כפי דעתו הרחבה [במקום שמרן השלחן ערוך לא גילה לנו את דעתו], לפיכך לדעתם אין היתר לסחור בפירות שבאוצר בית דין, וניתן לקנות רק פירות נכרים בלבד. ועיקר טענותיהם של המחמירים הם:

א. דבתוספתא משמע שמחלקים לעם בחנם, וההוצאות על חשבון הבית דין [או אפילו לוקחים שכר מינימום על הובלה כמו שהיה בשנת תרע], ואף שהבית דין חי ממס שגובה מהקהל, עם כל זה מזה שאין קשר בין המס לפירות, וגם מי שלא קונה או מקבל פירות מהאוצר משלם את המס שהוטל עליו, אזי ניכר שהפירות הם הפקר. אולם בזמנינו שגובים שכר טירחא גבוה כל כך עד שהוא מגיע למחיר הפרי בשוק ואף יותר מזה, הרי שאין ניכר שהפירות הפקר, ובכהאי גוונא לכאורה לא התירה התוספתא. ועל טענה זו השיבו, דאין שום הכרח מדברי התוספתא שמחלקין בחנם, אלא החלוקה נעשית תוך גביית תשלום עבור הוצאות בית הדין, ומה לי הוצאות קטנות של הובלה, מה לי הוצאות נוספות של איחסון, ומה בכך שהמחיר מגיע למחיר הפרי, הרי באוצר בית דין התשלום נהפך עבור דמי טירחא ומשכו' לשומרים. ולשון חלוקה שנאמר בתוספתא אינו בהכרח שהוא חלוקה בחנם, אלא חלוקה בתשלום דמי הטירחא,

בית הדין, והם מחלקים לכל אדם ג' סעודות לשבת, וכן בכל יום עד שיכלו. ואם אין שם אוצר ולא בית דין מחלקין, מוציאין לשוק ומפקירין ואף הוא יכול לחזור ולזכות בהם ככל אדם וכו'. ואחר שיכלו מכל הארץ או יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד וכו'. ע"כ. וע"ש בכסף משנה שכתב, שגם הראב"ד מודה להרמב"ם שהביעור הוא לשרפם ולאבדם לגמרי, וכבר נתבאר שאין כן דעת התוס' ורבינו שמשון וסמ"ג והרמב"ן בפירוש התורה, וכתב, שלא מצינו שמנו פירות שביעית בכלל הנשרפין ולא בכלל הנקברין אלא ענינו שצריך להפקירן לא יותר, והכריח הדבר מהתוספתא שכתבתי, וביאר לשיטה זו כל מה שכתב הראב"ד, ודחה סברת רבינו והראב"ד בשתי ידיים. והיינו דלכאורה יש להקשות מהתוספתא שכתבה, הגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו, ואומר: אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שיכלו. ומבואר, שכל אחד עושה כן ולא דוקא הבית דין.

הערת הרב אור לציון בעיקר תקנת אוצר בית דין

שהרמב"ן הביא תוספתא זו להלכה, וכן הביאה הר"ש בפרק ט' דשביעית (משנה ח'), וגם הראב"ד (בפרק ז' הלכה ג') הזכירה, מכל מקום מכיון שהרמב"ם השמיט תוספתא זו, וכתב הרדב"ז שהוא משום דסבירא ליה שאינה הלכה, יש לנו לילך אחר הוראות הרמב"ם, וראוי שלא להקל בזה, שכן נראה שלדעת הרמב"ם אם שומר פרדסו אף על ידי אוצר בית דין, לא קיים מצות הפקר בפירות, אלא צריך להפקיר פירותיו לגמרי שכל הרוצה ליטול יבא ויטול. ואם חושש לנזקים בענפים, יעמוד שם לשמור על שדהו, ולפחות ישאיר שדהו פתוחה לכמה שעות ביום, ויעמוד באותן שעות וישמור על שדהו מחשש נזקים,

ח' פירש כדעת הרמב"ן. וכן הוא בתוס' רי"ד (פסחים נא:), ובשו"ת הרשב"ש (סימן נח). ואף שהר"ש סירליאו חולק וכתב דאיירי בפירות ששית, מכל מקום דבריו צריכים ביאור, דבשלמא פירות שביעית הם הפקר, אך פירות ששית שייכים הם לבעלים, וכי הפקירו בית דין פירות ששית וגזלו את העולם. וכן העיר עליו החזון איש (סימן יא אות ז'). ע"ש.

ג. ועוד, שהרי הראב"ד חולק בעיקר תקנת אוצר בית דין, וסובר שכל התקנה היתה רק לענין ביעור, שכל הפירות שהיו באוצר בית דין בזמן הביעור נחשבים כמבוערים. וגם על זה השיב בקובץ הנ"ל, שאין כל הוכחה שהראב"ד מסביר את התוספתא רק על זמן הביעור. דהנה הרמב"ם (פרק ז' מהלכות שמיטה הלכה ג') כתב: אם היו לו פירות מרובים מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחרי הביעור בין לעניים בין לעשירים. ע"כ. והשיג עליו הראב"ד וז"ל: א"א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם וכו', ואינו כן, אלא כשיכלו פירות העיר ותחומיה מוציאין כל אדם מה שבבתיהן ומביאין אותם לאוצר ליד

ד. ועוד העירו, כי הנה הרמב"ם השמיט תוספתא זו ולא הביאה בהלכותיו, וכתב הרדב"ז (בפרק ז' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ג') שזה מפני שהוא חולק עליה וסובר שאינה להלכה. וכן העיר בספר אור לציון של שביעית (עמוד סד), וכתב עוד, ועל כל פנים בודאי דלהרמב"ם פירות אלו צריכים ביעור, שהרי כל טעמו של הרמב"ן שכתב שאין צריך לבער פירות אלו הוא משום שכבר הם מבוערים מן הבית, ואין זה אלא לשיטתו שדין ביעור היינו הפקר, אבל לשיטת הרמב"ם שביעור היינו איבוד ושריפת הפירות, אם כן בודאי שאף שהפירות הנמצאים באוצר בית דין חייבים הם בביעור. ועל כן נראה שאף

ובשאר הזמן שאינו יכול לשמור על השדה, יסמוך על דין אוצר בית דין השומרים על השדה, כדי לחלק אחר כך את הפירות, וכך לא יפקיע דין הפקר דאורייתא. וכל זה לענין בעל הפרדס, אבל לענין הקונים, נראה שרשאים לקנות פירות אלו, ואין להם לחשוש משום מסייע בידי עוברי עבירה, דכיון שבעל הפרדס עשה כן על פי הוראת חכם, אין בזה משום מסייע בידי עוברי עבירה.

והנה במה שפקפק בתקנה זו מכח השמטת הרמב"ם את דברי התוספתא הנ"ל, יש להשיב על זה, דהנה ז"ל הרדב"ז (שם בר"ה מחלקן): והשמיטת דין תוספתא דהיו שלוחי בי"ד יוצאין וכו' לפי שאינה הלכה. אי נמי שאינה אלא בראשונה שהיו שם בית דין אוצרין ומחלקין וכתב משנתנו כצורתה. ע"כ. [ותירושו השני הובא גם באור לציון הנז']. ומבואר, שאף הוא לא כתב שאין הדברים להלכה אלא בתירושו הראשון, אבל בתירושו השני כתב שהרמב"ם העתיק המשנה כצורתה, ודברי התוספתא הם בזמנם שהיה בית דין כזה, ואילו אחר כך זה בטל ולכן הרמב"ם לא הזכיר הלכה זו. ואם כן לפי תירושו השני לו יצויר שירצו לחדש תקנה זו של אוצר בית דין, אין כל מניעה בכך אפילו לשיטת הרמב"ם. וכבר נהגו רבותינו בארץ ישראל גדולי הדור שלפנינו, לסמוך על אוצר בית דין מאז ועד עתה, ולא פקפקו בזה מעולם. וכמבואר דין זה באחרוני זמנינו. ומה שהעיר מדין ביעור שהוא איבוד ושריפה וכו', הנה כבר ביארנו במקומו שהמנהג בזה הוא פשוט כדעת הסוברים דביעור הוא הפקר ולא איבוד ושריפה. וע"ע במ"ש בדרך אמונה (שמיטה ויובל פרק ו' ס"ק יט).

ודע, שאין צריך שיהיו בית דין הגדולים ביותר בדור, שדוקא בזמנם שהיו מפקיעים מה שנלקט על ידי כל יחיד היו צריכים לבית דין הגדול כדי שיהיה להם כח להפקיע מדין

הפקר בית דין הפקר, אבל בזמנינו במה שנעשה באוצר בית דין הרי אין בית הדין מפקיע ממון מאף אחד שכבר זכה בזה, והכל מסכימים לכך, לפיכך כל בית דין רשאי לעשות אוצר בית דין.

ודעת מרן אאמו"ר זיע"א, שפעמים שיש לחוש בפירות אוצר בית דין לאיסור סחורה בפירות שביעית, אולם היכא שהכל מתנהל באוצר בית דין על פי כללי ההלכה, אין בכך כל חשש, והיינו, שבית הדין יגבה עבור הפירות את מחיר ההוצאות בלבד.

ואחר כתבי כל זאת ראיתי למרן אאמו"ר בספרו מאור ישראל (פסחים נב:) שהאריך בענין. וזת"ד שם, הנה התוס' (פסחים נב:) הביאו המשנה (שביעית פ"ט מ"ח): "מי שהיו לו פירות שביעית, והגיעה שעת הביעור, מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ועניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים. דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור. ובתוספתא (פ"ח) איתא: "מי שיש לו פירות שביעית והגיעה שעת הביעור, מחלק מהם לשכניו ולקרוביו וליודעיו, ומוציא ומניח על פתח ביתו, ואומר, אחינו בית ישראל, מי שצריך ליטול יטול, וחוזר ומכניסם בתוך ביתו ואוכל והולך עד שיכלו". וכ"כ הר"ש (פ"ט דשביעית מ"ח), שלכך מצינו בירושלמי (ה"ד), א"ל ר' יאשיה לר' יצחק, כד תחמי רגלא צללא (שכלתה הרגל מן השוק) תיהוי מפיך להו לשוקא ומפקיר להו, וחוזר וזוכה בהם, כדברי ר' יוסי, וה"ט דכתיב ואכלו אביוני עמך, ולא כתב אביונך, אלא אביונים ועמך. ע"ש. גם הרמב"ן על התורה (ויקרא כה. ו) כתב, ואין הענין שאחר הביעור יהיו הפירות אסורים באכילה ובהנאה, ושיהא מחוייב לאבדם, שהרי לא מנו חכמים פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שיהא צריך להפקירם לעניים, וכמו ששנינו במשנה הנ"ל וכו', ור'

יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור, והלכה כר' יוסי (כדקי"ל בעירובין מו: רבי יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי) וכו'. ע"ש. וכ"כ תלמידו רבינו דוד בונפיד (פסחים נב:). וכ"כ רבינו ישעיה הא' בתוס' רי"ד תליתאה (פסחים נא:). וכ"כ הר"ן בחידושו לפסחים כאן. וכן פירש מהר"י בן מלכי צדק במתני' דשביעית הנ"ל. וכ"כ הסמ"ג.

אמנם הרמב"ם (פ"ז מהל' שמטה ה"ג) פסק בזה"ל: "ואסור לאכול מפירות שביעית אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים". וכתב מרן הכסף משנה, שגירסת רבינו: "ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור", אבל התוס' (פסחים נב:) והרמב"ן בפירושו עה"ת, גורסים "אוכלים". וכן גירסת הסמ"ג והר"ש. והובאו ג"כ בחי' מהר"י קורקוס, וכתב, שאף שהרמב"ם מצריך לשורפם, וכן דעת רש"י שהביעור הוא מדרס רגל חיה ובהמה, מ"מ כדאים הם הגאונים הנ"ל והראיות שהביאו לסמוך עליהם, וכ"ש בשעת הדחק, כי הדלות והעוני רב ועצום. ע"כ. וע"ע בהשגות הראב"ד שם. וע"ע בספר פאת השלחן (סי' כו אות ג) שהאריך בביאור השיטות בזה. ע"ש.

[והנה בספר יראים (סי' קפו) בכמה דפוסים, העתיק המשנה בלשון: "רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור". ותמיהני שלפ"ז למה הביא אח"כ התוספתא דשביעית, כיצד הביעור, מוציא ומניח על פתח ביתו, ואומר, אחינו בית ישראל הרוצה ליטול יבוא ויטול, וחוזר ומכניס לתוך ביתו, ואוכל מהן עד שיכלו. אלמא דסגי בהפקר בלבד. וע' בספר שם חדש (דף פב ע"ב) שעמד בקושיא זו. ע"ש. אולם בספר יראים השלם (ח"א סי' קנח) גורס: "רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים לאחר הביעור". ונראה שכן היא הגירסא הנכונה. וכ"כ בתועפות ראם שם. ודו"ק.]

ומהר"ם בן חביב בתוספת יוהכ"פ (פג:), כתב, ולענין הלכה לענין ביעור פירות שביעית נהגו בירושלים חסידים ואנשי מעשה להפקירם ולחזור ולזכות בהם, וכ"כ מרן הכ"מ בשם מהר"י קורקוס וכו'. ע"ש. וע"ע בברכי יוסף (יר"ד סי' שלא סק"י ד"ה ומהר"ם). ע"ש. ושם הביא מ"ש מרן בתשובה שהובאה בשו"ת מהרי"ט (ח"א ס"ס מב) שמעולם לא נשמע לשום אדם בשום עיר מארץ ישראל שיהא נוהג מצות ביעור וכו'. ע"ש. וכ"כ מהר"י טוקצינסקי בס' השמטה (דיני הביעור עמוד מח) שיש להקל בדין הביעור כדברי הראשונים הנ"ל. ע"ש. וכן העלה הגר"א"י קוק בשו"ת משפט כהן (סי' פג), ושהמחמיר בזה מכניס עצמו באיסור תורה בקום ועשה ועובר על מ"ש לאכלה ולא להפסד, וגם איסור בל תשחית, לדעת התוס' והר"ש והסמ"ג והרמב"ן, ומכ"ש שכבר נהגו בא"י כוותייהו, ליהנות מהפירות אחר הביעור ע"י הפקר וכו'. ע"ש. וכתב הגרש"י ז"ל בס' לאור ההלכה (עמוד קב) שכן עיקר, ושכן פסק החזון איש. ע"ש.

וכן המנהג פשוט, דלא כאיזה יחידים מועטים שמפריזים על המדה, ומחמירים בדבר לאבדם, (ומכללם בס' אור לציון, זרעים, עמוד נד ונה), ואין דבריהם מחוורים כלל. והעיקר כדברי רוב הפוסקים הנ"ל. ובפרט דשביעית בזמן הזה דרבנן. ולענין ארבע כוסות מיינ של שביעית, קודם ואחר הביעור, עמ"ש"כ בחזון עובדיה (סי' ח עמוד קטו), ובחי' הרש"ש (סוף פסחים). ובחזון איש (סי' טו אות ז). ובמשנת יוסף (פ"ט מ"ח). ובאשל אברהם ניימרק כאן. ובהר המור (שביעית כסלו תשנ"ד עמוד קנט). ואכמ"ל.

וראה בקובץ תנובות שדה (גליון 27) שכתב, שלקראת שנת השמיטה תשס"א, הקימו את ועדת השמיטה הארצית בנשיאות מרן אאמו"ר זיע"א, ומרן אאמו"ר הורה להם להקים בית דין שיקים אוצר בית דין, ובמסגרתו יחלקו פירות וירקות. שהעיקר

ג. מי שיש לו פרדס, יש אומרים שעדיף שיפקיר את הפרדס כדינו, ולא יסמוך על חלוקת הפירות על ידי אוצר בית דין הנהוג כיום. ולפחות יפקיר כמה שעות ביום את הפרדס, ובשאר היום יסמוך על החלוקה על ידי אוצר בית הדין, ופירות אלו חייבים בביעור כשאר פירות שביעית. ואחר זמן הביעור יזהר שלא לאכול פירות או לשנות יין של אוצר בית דין, עד אחר שיפקיר כדין. והעיקר לדינא שאפשר לסמוך על היתר "אוצר בית דין", ואין לפקפק בזה. (ג)

ד. אף על פי שאסור לקצור ולאסוף פירות שביעית כמו בשאר ימות השנה, מכל מקום אין האיסור אלא על יחיד הקוצר את שדהו, אבל השליחים של בית הדין שקוצרים לצורך הצבור, רשאים לקצור לצורך הצבור בדרך הרגילה. (ד)

ה. שליחי בית הדין רשאים למדוד ולשקול פירות שביעית, שאין זו מכירה רגילה. (ה)

לדינא שירקות שתחלת גידולם בשישית, ונלקטו בשביעית, אין בהם איסור ספיחין, אלא שקדושים הם בקדושת שביעית, שבזה אנו פוסקים כדעת רוב הראשונים ולא כדעת הרמב"ם. ויש להקדים וליקח פירות וירקות של אוצר בית דין קודם לכל אפשרות אחרת כגון יבולי נכרים, אך יש להקפיד במאד על המחיר שיתחלקו בו הפירות, שיהיה על פי

דין. וראה מ"ש עוד בשו"ת חלקת השדה ח"א שביעית (סימן ג). ע"ש באורך.

וראה עוד בשו"ת משנה הלכות חלק ט (סימן שיט), ובשו"ת אז נדברו חלק יא (סוף סימן נב), ובשו"ת מנחת שלמה חלק א (סימן נא אות יז), ובשו"ת משנת יוסף חלק ג (סימן מ). ע"ש.

מי שיש לו פרדס אם עדיף שיפקיר או שישתמש באוצר בי"ד

ג) כבר ביארנו בהערות הנ"ל טעם ויסוד תקנת אוצר בית דין. והנה בספר אור לציון של שביעית (פרק ד' הלכה ו') כתב, שלכתחלה אין לסמוך על תקנת אוצר בית דין. וראה לעיל מה שכתבנו ליישב מנהגינו לסמוך על תקנת אוצר בית דין, וכן נהגו כל גדולי הדורות שלפנינו.

ד) כן כתב החזון איש (סימן יב אות ו'), שכן במשמע מדברי התוספתא ששלוחי בית דין היו בוצרין הכל בבת אחת ולא מעט מעט, שהאיסור לקצור כדרך הקוצרים הוא דוקא בבעלים שעל זה הקפידה התורה, אבל לא על בית דין.

שליחי בית הדין רשאים למדוד ולשקול פירות שביעית

ה) הנה כבר נתבאר שיסוד דין אוצר בית דין הוא שבעל השדה מפקיר כל פירותיו לפני בית דין ומוסרם לרשותם, ובית הדין עושים הרשאה, וממנים אותו ואת הסיטונאי ואת החנונים לשלוחי בית דין המחלקים פירות שביעית לכל אחד לפי צרכו, ומקבלים מהם

לא כתשלום הפירות, אלא עבור ההוצאות בלבד שהיו בטיפול פירות אלה מהשדה ועד החנות. ולפי זה יש להקל אף למדוד ולשקול פירות אלה, כי יסוד איסור משקל הוא כדי שנמכור בזול על ידי שמוכר, א"כ כאן בלא"ה מוכר בזול לפי המחיר שנקבע על ידי בית

ו. מה שאוצר בית דין גובה כסף אין זה תשלום עבור הפירות, שהרי הם הפקר ואסורים בסחורה, אלא בית הדין רשאי לשלם לעובדיו תמורת עבודתם ולגבות את הוצאותיו מן הצבור. והיינו, שהצבור משתתף בהוצאות של אוצר בית הדין. ולכן בפירות המחולקים על ידי אוצר בית דין אין איסור סחורה בפירות שביעית. והכסף שנותנים בעד הסחורה אינו נתפס בקדושת שביעית, שהרי אינו תמורת פירות שביעית, אלא דמי הוצאות בלבד. (1)

ז. פירות שביעית הנמצאים ברשות אוצר בית דין בזמן הביעור, לא חלה עליהם חובת ביעור, והם נחשבים כמבוערים, והמקבל את הפירות מיד שלוחי בית דין לאחר הביעור, מותר לאוכלם בלי ביעור. ואם לקח לפני הביעור, יש אומרים שחייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור, ויש חולקים ואומרים שאינן חייבים בביעור, וכן הלכה. (2)

שביעית הן במתנה, ממילא מותר לשקול אותם. וכן העלה בשו"ת אז נדברו חלק י' (סימן מה). וראה מה שכתב בזה בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כג אות ג').
(1) מבואר בפוסקים הנז' בהערות הנ"ל. וראה בשו"ת משנת יוסף ח"ג (עמוד מו-נח). עש"ב.

הדין. ועוד, שאינו מוכר כלל את הפירות, אלא לוקח רק את דמי ההוצאות. ובספר שביעית כהלכתה (ד, ה') כתב, שעיקר איסור משקל הוא במכר ולא במתנה, ולכן מי שקונה פירות שביעית בהבלעה עם פירות חולין, דהיינו שמשלם כל המחיר עבור פירות חולין, ופירות

אין חובת ביעור על פירות אוצר בית דין

שחייב בביעור, למה לא הזכיר מקרה שכיח זה, נראה דאפשר מפני שהרמב"ן הביא שם שבית דין מחלק להן מהן בערכי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו, וכיון שכן לא שכיח כלל שישאר אצלם לאחר זמן הביעור, ואם במה שבית דין נותנים להם סמוך לזמן הביעור, הרי כשיעור של מזון שלש סעודות שלקחם לאכילה ולא על דעת לעכב אותם לאחר זמן שפיר מותר באכילה בהם גם לאחר זמן הביעור. וע"ש עוד. ובספר אור לציון (שביעית עמוד נה) כתב, דאף פירות שבאוצר בית דין, אסורים באכילה לדעת הרמב"ם, דמה שכתב הרמב"ן שם שפירות שבאוצר בית דין אינם צריכים ביעור, היינו לטעמיה שביעור היינו הפקר, וכשהם באוצר בית דין הרי הם כמבוערים מן הבית, וכמו שכתב

(ז) רמב"ן על התורה (ויקרא כה, ז). וראה עוד בחזון איש (שביעית סימן יא אות ז' ד"ה במ"ש, ובסימן יב אות ו'). ועיין בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות יז), שדן בפירות שהיו באוצר בית דין לפני זמן ביעור, שחייבים בביעור. דמה שהיה ברשות האוצר בית דין לפני זמן הביעור אינו יכול לפטור את הפירות מחובת ביעור לכשיגיע הזמן. שהרי אפילו היה הפקר גמור כל הזמן, מכל מקום הזוכה בהם לעצמו לפני זמן הביעור, שפיר חייל עליו אחר כך חובת הביעור, ואם כן מהיכא תיתי דנימא דמה שהפירות היו באוצר בית דין עדיף טפי מהפקר ממש. ומה שכתב הרמב"ן (פרשת בהר פסוק ז'): וכשאינן אוצר בעיר ולא בית דין והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקר הוא צריך לבער, ואם כדברינו

ח. היות ובענין אוצר בית דין יש כמה פקפוקים, לכן מהיות טוב, הדרך הנכונה והישרה, שהעושים אוצר בית דין, יעשו על כל פנים לרווחא דמילתא גם את מכירת הקרקעות הנערכת על ידי הרבנות. ואז יצא דבר מרווח. וגם יהיה בזה משום ספק ספיקא לקולא בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן. והאמת והשלום אהבו. ח)

פרק יט - תרומות ומעשרות בפירות שביעית

א. שנת השמיטה היא הפקר, ואין בה חיוב לתרומות ומעשרות. ואמנם כל זה בפירות הקדושים בקדושת שביעית, דהיינו שגדלו בקרקע של ישראל בארץ ישראל, שכיון שנוהג בהם קדושת שביעית, ואסורים בסחורה וכו', והרי הם מופקדים, לפיכך פטורים מתרומות ומעשרות, שהרי הפקר פטור מתרומות ומעשרות. וכל זה כשהפקיר את הפירות, אבל אם לא הפקיר את הפירות, הרי הם חייבים בתרומות ומעשרות בלי ברכה. א)

ממקום שאין בו דין ביעור, ושמא הלכה כהר"ש ודעימיה דביעור היינו הפקר, ויש להקל בזה במקום הפסד מרובה. ע"ש.

אמנם בספר כרם שלמה (דיני שביעית סימן ו') כתב דהעיקר בדעת הרמב"ן דכל שנעשה דרך אוצר בית דין לא חל עליו דין ביעור כלל, ואפילו מי שלקח מאוצר בית דין קודם זמן הביעור, אינו חייב לבער במועד הביעור. דהואיל והיה ברשות בית דין שלקחו זה מדין הפקר, והוא מופקע משל אדם, ואין לו בעלים כלל, והם קובעים את מה שיעשו בו, ואיך לחלקו וכו', מבלי שתהיה לבעליו שום דעה בזה כלל ועיקר, ואם כן זה כבר מבוער ועומד, ואין צריך ביעור נוסף. וע"ש באורך.

ח) ראה להלן סימן כה הערה יד.

תרומות ומעשרות בשנת השמיטה

בשנת השמיטה בארץ מצרים ועמון ומואב מעשר ראשון ומעשר עני, ובארץ שנער מפרישין בה מעשר שני, כמו ברוב השנים. ע"כ. והטעם לזה, דבארצות הסמוכות לארץ

הרמב"ן שם, אבל להרמב"ם, בכל אופן צריכים ביעור ממש ואסורים באכילה, וכמבואר מדברי הראב"ד שם, ע"ש. ומכל מקום נראה שמי שיש בידו כמות מרובה של יין שקנה מחנות או קיבל מאוצר בית דין, ואינו יודע מאיזה מקום בארץ באו הענבים, ואינו יכול לשתות את כל היין לפני פסח של שנה שמינית, שהוא זמן ביעור היין, כמבואר בדברי הרמב"ם, שזמן הביעור בענבים הוא בפסח של מוצאי שביעית, יש לו להקל להפקיר את היין בזמן הביעור, ולזכות בו לאחר מכן, כיון שיש צד לתלות שהענבים באו ממקום שלא כבשוהו עולי בבל, והרבה מהכרמים בימינו הם ממקומות שספק אם כבשוהו עולי בבל. ועוד שעל ידי הפקרת היין הרי לדעת הר"ש הוי ביעור, והיין מותר. ואם כן יש כאן ספק ספיקא, שמא ענבים באו

א) ז"ל מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן שלא סעיף יט): שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל, ובחוצה לארץ שאין בה שמיטת קרקעות, מפרישין

ב. פירות שביעית של גוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם גמר המלאכה [המירווח] נעשה על ידי הגוי, פירות אלה פטורים מתרומות ומעשרות כמו בכל שנה. אבל אם גמר מלאכתם היה על ידי ישראל, וגמרן ישראל, חייבים בתרומות ומעשרות. וכגון הקונה ענבים מגוי שהם מיועדים לעשיית יין, ועשה מהן יין, שהיא גמר מלאכתן, חייב להפריש מהן תרומות ומעשרות, ונהדבר תלוי בדעתו של הגוי בוצר הענבים, שאם בצרם הגוי על דעת למוכרם בשוק "לאכילה", אע"פ שהישראל שקנאם עשה מהם יין, פטורים מתרומות ומעשרות, ורק אם בצרם הגוי על דעת לעשות מהם יין, חייבים בתרומות ומעשרות. וסתם ענבים שהביא הגוי "למוכרם בשוק", והישראל עשה מהם יין, פטורים [מתרו"מ]. ואף שבכל שנה מברכים על ההפרשה, מכל מקום בשנת השמיטה מפריש בלי ברכה. [דסב"ל, דהא נחלקו בזה מרן הב"י והמבי"ט אם יש קדושת שביעית בפירות של גוי, ואם פטורים ממעשרות, וחיישנין להמבי"ט דס"ל שכיון שיש בהם קדושת שביעית, ומופקרים ועומדים מגזירת מלך, ואין חיוב תרו"מ בשנה השביעית], ולוקח את המעשר ראשון לעצמו [כמו בכל שנה בתבואה של גוי שנתמרח ע"י ישראל, שאע"פ שחייב בתרו"מ, מ"מ משייר לעצמו מעשר ראשון, מפני שהוא אומר ללוי אני באתי מכח איש שאין אתה יכול ליטול ממנו, וכמבואר בש"ע (יו"ד סי' שלא ס"ד)]. ומפריש ממנו מעשר עני וטוב שיפריש על תנאי כמבואר בסעיף הבא]. ולוקח אותו לעצמו. ואמנם לגבי קדושת שביעית, בכל אופן אין נוהגים קדושת שביעית בפירות של גוי שגדלו בארץ ישראל. (ב)

יבואו העניים מארץ ישראל ויסמכו עליהם ויתפרנסו מהם. [מתני' מסכת ידים פ"ד. בית יוסף סימן רע"א ד"ה ואין בה. ש"ך סימן שלא ס"ק מא]. ובספר כפתור ופרח (פרק מז) כתב, שבארץ ישראל יפריש מעשר עני במקום מעשר שני, כדין עמון ומואב. והובא בבית יוסף שם, וברמ"א סע' יט.

פירות של גוי בשביעית - חיובן בתרומות ומעשרות

(ב) שלחן ערוך (סימן שלא סעיף ד', וסעיף סה). בשו"ת אבקת רוכל (סימן כד). וגבי הברכה ראה בשו"ת יביע אומר חלק ה' (חלק יורה דעה סימן כח אות א), שאין מברכים על ההפרשה. ע"ש. ושם הביא בשם המהרי"ט דמרן עצמו הפריש תרומות ומעשרות בשביעית בלא ברכה. [ואפשר דמהרי"ט לשיטתו דסבירא ליה דמרן חזר בו והודה להמבי"ט שנוהג קדושת שביעית בפירות גויים, ולכן כתב שהיה מפריש בלי ברכה, אבל לדין אפשר דחייב להפריש בברכה. וצ"ע]. והפטור במירוח הגוי הוא מפני שהתורה אמרה דגנך ודרשו חז"ל, ולא דגן עכו"ם. ומשמע שהדיגון הוא הקובע, דהיינו גמר מלאכה, ולכן כשהדיגון דהיינו המירוח היה ביד ישראל יש לחייבו בתרומות ומעשרות. וראה הרחב בזה להלן בסוף ההערה.

ממשמשים בה ואת אמרת תחייב במעשר, לא נקט האי טעמא אלא למאן דאמר (יד:) שוה לאילן לכל דבר כשאר אילנות, דכולהו מודו דבתר חנטה אפילו הכי פטורין מן המעשר מטעם יד הכל ממשמשינן, דלמאי דסבר אבטולמוס משום חמשה זקנים דאתרוג אחר לקיטה למעשר, ואחר חנטה לשביעית, לא היה צריך לטעם זה, דבין לענין חדש ובין לענין מעשר שני ועני אזיל בתר לקיטה.

והנה בדין פירות שביעית שגדלו בקרקע של גוי [באר"י], והמירוח נעשה על ידי ישראל, אף שהוא בשנת השמיטה איכא חיוב להפריש תרומות ומעשרות. ואמנם החזון איש (שביעית סימן ט' אות יח) תלה דין זה במחלוקת הרדב"ז ומרן הבית יוסף, שדעת הרדב"ז (בפרק ו' מהלכות מתנות עניים הלכה ה'), דשנת השמיטה היא אפקעתא דמלכא, שגזרה התורה שיהיה הכל הפקר. ודעת הבית יוסף, דהטעם שפירות שביעית פטורים ממעשרות הוא מפני שאין זורעים בשמיטה, וממילא לא משכחת לן חיוב תרומות ומעשרות. אי נמי לפי שהדברים הצומחים בה הם הפקר, והפקר פטור מתרומות ומעשרות. ומיהו אם גוי מכר לישראל פירות שביעית וגמר מלאכתן ביד ישראל, ודאי דנוהגין בהם תרומות ומעשרות. עכ"ד הבית יוסף. וכתב החזון איש הנז', שלפי דברי התוס' הנ"ל הכא דפטור מן התרומות ומעשרות היינו משום שאין חיוב תרומות ומעשרות כלל בשביעית. אבל לדעת מרן שהמציאות היא הגורמת הפטור ממעשר, שלא מצוי שיזרעו בשביעית, ממילא אם יש מציאות שכן יזרעו בשביעית באופן שיהיה על פי הדין, יתחייבו בתרומות ומעשרות כבכל שנה. וכן כתב מרן הבית יוסף להדיא בתשובה באבקות רוכל (סימן כד) דכשם שנחלקו בעמון ומואב כך נחלקו בלקוח מן הגוי בארץ בלי מירוח, אם יפרישו מעשר עני או מעשר שני. ע"כ. וראיתי לאחי-ידידי הרב הגאון ר' אברהם

ועיין למרן בתשובת אבקות רוכל הנ"ל שכתב בזה"ל: אמר יוסף קארו, אחר שכתב ה"ר משה מטראני [המבי"ט] אגרת זאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו בשמיטה שעברה, ומיחו בידו. ובשמיטה זו שהיא שנת של"ד הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר [צפת] ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, והכריזו בבתי כנסיות בגזירת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות גוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים. ע"כ. ובספר שער המים כתב, שרוב אנשי ירושלים מעשרים אף בשנת השמיטה, כיון שאין אנו יודעים את שנת השמיטה, שאף שלענין זריעה ועבודות הארץ הולכים לפי חשבון מרן, אבל לענינים אחרים דהיינו לביעור וקדושת שביעית מעשרים, ולא הולכים אחר אותו חשבון. וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (סימן סו אות ד' ד"ה ולמעשה). וכן כתב בשו"ת ישועת משה חלק ד' (סימן ט') שראוי להשתדל להפריש תרומות ומעשרות בשנת השמיטה. ע"ש. וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חיו"ד סימן יט אות ו' והלאה). ע"ש. ואמנם פירות שנמכרו לגוי יש חרם שלא להפריש מהם תרומות ומעשרות, וכמו שנתבאר.

והנה בגמרא (ר"ה טו.) אמרו, אמר רבה אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית פטורה מן המעשר ופטורה מן הביעור, ובת שביעית שנכנסה לשמינית פטורה במעשר, וחייבת בביעור וכו', א"ה תיחייב במעשר, אמר ליה יד הכל ממשמשינן בה ואת אמר תיחייב במעשר. ופירש רש"י שם, דבמה שנוהג קדושת שביעית פטור מן המעשר, שהרי מחוייב להפקיר, והפקר פטור מן המעשר וכו', כדתיא במכילתא ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה, מה חיה אוכלת ופטורה מן המעשר וכו'. וכתבו התוס' שם, יד הכל

להסתפק אם צריך להפקיר את שדהו בשביעית, או שהיא מופקרת מאליה. ותלה במחלוקת הרדב"ז ומרן והמבי"ט. שלדעת מרן צריך להפקיר אם לא הפקיר אף שעובר בעשה אינה הפקר, ולהמבי"ט הוי הפקר משום דהוי אפקעתא דמלכא. ולהמבואר אין לזה הכרח. וע"ש שהעיר עוד על מ"ש הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בכרם ציון (אוצר השביעית עמ' פד) דמאי שנא פירות גוי שנתמרחו ביד ישראל מפירות חוץ לארץ שנתמרחו באר"י, ורצה להוכיח על פי דרכו שקנין הגוי בארץ ישראל הוא קנין ממון וכי. ע"ש. אולם להמבואר אין להשוות כלל פירות ארץ ישראל לפירות חוץ לארץ, כי פירות אר"י שייכים בתרומות ומעשרות, אלא שגידולם ומירווחם ביד הגוי פוטר מתרומות ומעשרות, אך פירות חוץ לארץ פטורים מתרומות ומעשרות ואין להם שייכות כלל למצוה זו, אלא שתקנת חכמים שלא יטעו בה הבריות וילמדו ממנה, ואם כן אין להשוות לתקנה שאין לנו אלא מה שהתקינו.

יוסף שליט"א בקובץ מדריך הכשרות (פסח תש"ס) שהעיר ממ"ש הרדב"ז עצמו בחלק ו' (סימן שני אלפים רכא) גבי ענבים שנלקחים מן הגוי לעשות מהם יין, דאפי' אם הגיעו לעונת המעשרות בשנה השביעית חייבין במעשר, דהא טעמא דפירות שביעית פטורים, משום דהווי הפקר לכל, דאפקעתא דמלתא היא, וקיימא לן הפקר פטור מן המעשר וכי. אבל גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין ואין דין שביעית נוהג בהם בין להקל בין להחמיר, שהרי אין הדבר הפקר לפוטרו מן המעשר וכי, כיון שלקחו מן הגוי וגמרן ביד ישראל חייבים בתרומות ומעשרות כשאר השנים. ע"כ. הא קמן דאף אי נימא אפקעתא דמלכא הוא, הני מילי ביד ישראל, אך כשהם ביד הגוי אין כאן הפקר, וממילא אם נתמרח ביד ישראל חייב בתרומות ומעשרות, ואם כן אין נפקא מינה בין דברי מרן לדברי הרדב"ז.

ועיין עוד במנחת חינוך (מצוה פד) שכתב

יין מענבים שהגוי בצרן על דעת למוכרו בשוק לאכילה פטור מתרו"מ

בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קמג). וכבר פסק כן הגאון מהר"ש גרמיזאן. ע"כ. גם בשו"ת אדמת קודש (ח"א חיו"ד סי' כא) בתשובה להגאון ר' ברוך בנימין, כתב, שמעתי ותרגז בטני, כי שמעתי מדברים תועה על מו"ר מהר"ר ישראל בנימין זצ"ל, אביו דמר שיחיה, שפסק שישראל הקונה ענבים מן הגוי שבצרו למוכרו בשוק, והישראל עשה מהם יין, שפטור מתרומות ומעשרות, ואמרו שאין הדין כן אלא צריך להפריש תרו"מ מן היין, ובאמת שאין צורך להשיב על דבריהם, שכבר הורה זקן לפטור, והוא המרא דאתרא ומי כמוהו מורה, ומי יבא אחר המלך, ואלו המערערים אינם ראויים להיות תלמידיו, וכ"ש שאין בדבריהם ממש, וכבר הודו לו כל הרבנים הגדולים שבדורו. וכן פשט המנהג

וכעת יצא לאור הספר חזון עובדיה על הלכות תרומות ומעשרות, ושם כתב בני"ד, וז"ל שם: הנה החזו"א (מעשרות סי' ה אות ב) כתב, שאם לקח ענבים מן הנכרי כדי לעשות יין, אפשר שחייב לעשר ולא מפטר משום מירוח הגוי, אפילו באופן שהנכרי חשב אותן לאכילה. ובמחכ"ת אשתמיט מיניה מ"ש הרב פרי האדמה (ח"ד דף ד.), שמתבאר מדברי המהרשד"ם (חיו"ד סי' קצב), שהדבר תלוי בדעתו של הגוי בוצר הענבים, שאם בצרם הגוי על דעת למוכרו בשוק לאכילה, אע"פ שהישראל שקנאם עשה מהם יין, פטורים מתרומות ומעשרות, ורק אם בצרם הגוי על דעת לעשות מהם יין, חייבים בתרומות ומעשרות. ושכן פסק הגאון אבי התעודה מהר"ר ישראל בנימין. וכן דעת מהר"י חאגיז

שכתבו, שאם בצרם הגוי לאכילה, נחשב כנתמרחו ביד הגוי ופטורים מתרו"מ. וכ"כ בשו"ת מקור ישראל בורלא (חיו"ד סי' י), שענבים שמוכרים הגוים בשוק, כל שבשעת לקיטתן היה על דעת לאכול, משיניחם בסל או בכלכלה נגמרה מלאכתם ביד הגוי, אע"פ שלקחם ישראל ע"מ לדורכן ועשה מהם יין פטורים מתרו"מ, הואיל ונפטרו מעיקרם ביד הגוי. ע"ש.

וכן יש להעיר על מה שכתב הגרש"ז אורבך בקובץ "כרם ציון השלם" (אוצר התרומות עמ' קעח), שהלוקח ענבים מגוי שתלשם העכו"ם "לאכילה" ונגמרה מלאכתם במילוי הכלכלה, ואח"כ עשה מהם יין חייב מן התורה בתרו"מ. ע"ש. ונעלמו ממנו דברי גאוני ירושלים שכתבו להדיא שפטורים מתרו"מ.

גם אם הגוי הביא בסתם והישראל עשה מהם יין פטור מתרו"מ

הוראת הגאון ר' ישראל בנימין, שישראל הקונה ענבים מן הגוי שליטן כדי למכרם בשוק, פטורים מתרומות ומעשרות, והודו לו כל הרבנים שבדורו, וממילא משמע שכל שהוא קונה הענבים מהגוי שמוכר ענבים בשוק, פטורים מתרו"מ. כדתנן (מעשרות פ"א מ"ה) הכלכלה משיחפה. ופירשו המפרשים, שכל שליטתם מן האילן ונתנם לתוך כלכלה וחיפה הסל בהוציאן או עלים שדרכם לכסות הפירות בהם, נחשב לגמר מלאכה.

וכן דייק מהר"ש גרמיוזאן (שם עמוד רסח), מדברי מהרשד"ם (חיו"ד סי' קצב), שהכל תלוי בדעת הגוי, שאם בצרם למכור בשוק לאכילה והישראל עשה מהם יין, פטורים, ואם בצרם על דעת לעשות מהם יין, חייבים. ע"ש. וכ"כ בספר שלחן מלכים (יו"ד סי' שלא ס"ק מא).

וכ"כ בשו"ת מהר"ם בן חביב (סי' קכג), שאנו נוהגים בענבים שמביאים הגוים לאכילה, שאפילו הישראל דרכן ועשה מהם יין, אין אנו

בירושלים. ואע"פ שיש מיעוט גוים שמביאים הענבים על דעת לעשות מהם יין, אין להחמיר מספק להפריש מהן תרו"מ, כיון שתרו"מ בזמן הזה אינם אלא מדרבנן, וספיקא דרבנן לקולא. והואיל ומרן וכל גדולי הדור שעמו גזרו בגזרת נח"ש ונידו והחרימו את המחמיר להפריש תרומות ומעשרות מפירות הנלקחים מן הגוי ונתמרחו על ידי הגוי, הילכך יש להעמיד הדבר על קו הדין. ע"כ. וע"ע למהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' צח).

והרה"ג חיים כסאר בספר "שם טוב" (בהל' תרומות פ"א הל' יא) כתב, שישראל שלקח מן הגוי ענבים ועשה יין חייב מן התורה בתרו"מ, ואע"פ שהגוי בצרם לאכילה, לאו כלום הוא וחייבים. והדבר פשוט בעיני. ע"ש. ואשתמיט מיניה דברי הגאונים הנ"ל,

ועוד מתבאר מדברי הגאונים הנ"ל, שגם בסתם ענבים שהביא הגוי "למוכרם בשוק", והישראל עשה מהם יין, פטורים מתרו"מ, וכמ"ש הגאון רבי ברוך בנימין, בשו"ת משפטי צדק גרמיוזאן (סי' צה), שלדעת מהרשד"ם ומהר"י אשכנזי, ענבים שמכרם הגוי בשוק, סתמן לאכילה, ואם הישראל עשה מהם יין, לכ"ע אין צריך להפריש תרו"מ מן היין, כיון שנגמרה מלאכת הענבים ביד הגוי. והמפריש תרו"מ ממנו אפילו בלא ברכה מספק, עובר על כל תשחית ויש בו גם משום ביזוי אוכלים. וכן היה מורה מורנו ורבנו מהר"ר ישראל בנימין הלכה למעשה כמה שנים, ושום אחד מן הרבנים בזמנו לא פקפק על זה אלא כולם הודו לו, ומכיון שכבר הורה זקן, וכן דעת כל הרבנים שבדורו, מי הוא זה שיבוא אחר המלך, ובפרט שכבר פשט המנהג פה ירושלים כסברתם. ע"כ.

וכן משמע הלשון בשו"ת מהר"ש גרמיוזאן במשפטי צדק (עמוד רסט), שכתב להגן על

מהן יין, כיון שיכול לאכול מהן בלא הפרשת תרו"מ, מאין יבא חיוב על היין, הא הוי כמו חטים שנלקחים מן הגוים אחר מירוחן, אע"פ שאינם ראויים אלא לכסוס, ואנחנו עושים בהם כמה מלאכות עד שעושים מהן פת, שפטורה מתרו"מ כיון שנתמרחו ע"י הגוים, וכל שכן ענבים הנאכלים מיד, ואפילו בקבע, כיון שנתנם בסל וחיפן שזהו מירוחם, פשיטא שאפילו יעשה מהן יין אח"כ, לא יתחייבו בתרו"מ, הילכך איני רואה סמך למה שנהגו להפריש תרו"מ מן היין, אלא שבשנים קדמוניות היו להרבה יהודים בתוגרמא כרמים, וגם היו היהודים קונים הרבה תירוש מכרמי הגוים שדרכום יהודים, והתירוש היה נטהר ע"י ישראל, ולא היה אפשר להבדיל בחביות היין הנלקחים מן הגוים, והיו מפרישים תרו"מ מן הכל, בחושבם שהתירוש הנטהר ע"י ישראל חייב בתרו"מ, ואע"פ כן איני רשאי לבטל מנהג הראשונים ולהתירין בלי תרו"מ, אבל לענין ברכה אני חושש למברכים מחטא ברכה לבטלה. עכת"ד.

ומכל מה שכתב הרב המבי"ט מוכח להדיא דמיירי בענבים שהביאום הגוים על מנת למוכרם בשוק, שמסתמא עומדים לאכילה, וכמו שכתב בשו"ת מהרש"ם (חיו"ד סימן קצב), שענבים שמביאים הגוים למוכרם בשוק, אין צריך להפריש תרו"מ מן היין שנעשה מהם, הואיל וכבר נגמרה מלאכתם ביד הגוי אשר הביאם לאכילה, והמפריש תרו"מ מן היין הזה אפילו בלא ברכה עובר על כל תשחית, ויש בו גם משום ביזוי אוכלים. וכ"כ במשפטי צדק הנ"ל (סי' צה). ובכל זאת יש מקום למ"ש בשו"ת מקור ישראל (חיו"ד סי' י), כי בר פלוגתיה דהמבי"ט דרך קסתו, וכתב, שאע"פ שהענבים נפטרו מתרו"מ ע"י מירוח הגוי, מ"מ אם עשאן יין, גורן חדש יש ליין, ופנים חדשות באו לכאן. [וע"ע בספר מעדני ארץ, תרומות, דף כח.]. אלא שהמקור ישראל שם סיים, שהמעניין היטב בדברי המבי"ט ישר יחזו פנימו, כי כל

מפרישים מהם תרו"מ, יען שכבר נגמרה מלאכתן ביד גוי. ע"ש. ובשו"ת אדמת קודש (ח"א יו"ד ר"ס כב).

ואפילו אם יש מן הגוים שמביאים אותם על דעת לעשות מהם יין, הוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא. ויש להעמיד הדבר על קו הדין, מפני שהחרם שהחרימו גאוני צפת.

ולאפוקי ממ"ש בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' ז אות ג), שאם הביא הגוי ענבים בסתם למוכרם בשוק, והישראל קנה אותם לעשות מהם יין חייבים בתרו"מ. ע"ש. ובמחכ"ת אשתמטיתה דברי הגדולים הנ"ל שפסקו להדיא שפטורים. וכן כתב להדיא בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קמג), שחיוב הפרשת תרו"מ מן היין היינו כשנעשה היין מענבים שנלקחו מן הגוי, "שבצרם על מנת להדרך ולעשות מהם יין". ע"ש. וכ"כ בספר פרי האדמה (ח"ד דף ד). ע"ש. וכל שכן בזמנינו אשר רבו יקבי היין הכשרים, ורוב ככל העולם אינם עושים יין בבתיהם, אלא קונים יין מן המוכן, הנמכר בכל מקום בראש כל חוצות, והענבים הנמכרים בשוק בודאי שעומדים הם לאכילה. והדברים ברורים.

וז"ל המבי"ט (ח"ב סי' קצו), ועדיין אינני רואה שום חיוב לתרו"מ ליין שאנו עושים מן הענבים הנלקחים מן הגוים, ואנו דורכים אותם בביתנו, דהא דתנן (פ"ק דמעשרות מ"ז), היין משיקפה (משעה שיצופו הזגין והחרצנים למעלה), מיירי ביין של ענבים הבא מקרקע ישראל וכו', או שהענבים עצמם נתמרחו ע"י ישראל שקנאם, [וסיים בסוף סי' קצז], ובאלו כשלא הפריש מהם תרו"מ ועשה מהן יין הוי מירוח היין משיקפה, אבל אם נתמרחו הענבים ע"י הגוי שהניחם בסל וחיפה אותם, שאז פטורות הן מתרו"מ, אם נמלך ועשה מהן יין, מאין יבא חיוב תרו"מ ליין, כיון שהענבים נתמרחו כבר ע"י העכו"ם ונפטרו מתרו"מ, ואפילו אם לקח לכתחלה את הענבים לעשות

נוהג בשביעית להפריש תרו"מ מפירות של גוי שנתמרחו ע"י ישראל "בלא ברכה". ומתבאר להדיא שבשאר שנים היה נוהג לברך. ע"ש. ושכן דעת הרדב"ז (ח"ב סי' תשל"א), והלק"ט (ח"ב סי' קמג). ומ"מ כיון דלא נפיק מפלוגתא דרבוותא יתרום בלי ברכה. ומה גם שכן המנהג. ע"ש. ובספר המעשר והתרומה (פ"א עמ' מה אות קלה) כתב בשם הגאון רבי משה נחום וולנשטיין, שהמנהג שלא לברך, נוסד על פי מה שכתב בספר התרומה, שבזמן הזה שתרומ"מ מדרבנן יש קנין לגוי להפקיע, כמו בסוריא, לכן נהגו שלא לברך על הפרשת תרו"מ כשפריש תרו"מ מפירות שגדלו בקרקע של עכו"ם, וקנאם ישראל, ומירחם אח"כ.

יין מענבים שהגוי בצרן לשם יין מפריש תרו"מ בברכה

ושם הביא מ"ש הרב פרי האדמה (ח"ד דף ד,). שהמנהג להפריש בלי ברכה. וכתב שמנהג זה לא נוסד ע"פ ותיקין, שהרי בתשו' הרדב"ז (ח"ד סי' תשל"א) מבואר שצריך להפריש בברכה. וכ"כ בשו"ת משפטי צדק (ס"ס צה), וידוע שבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל. וכמ"ש בשו"ת תרומת הדשן (סי' לד) ועוד רבים. ולפ"ז ניחא שפיר דעת מרן וכל קדושים שעמו, דס"ל דברוכי נמי מברכינן, משום דאזיל לשטתיה בכסף משנה (פ"א מהל' תרומות הכ"ב) בתירוץ השני, שאף פירות חו"ל שנכנסו לארץ ונתמרחו שם, חייבים בחלה ובתרומה מן התורה, לפיכך נהי דיש קנין לעכו"ם בזמן הזה, מ"מ כיון שמירחן ישראל נתחייבו בתרו"מ דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. וכ"כ בספר תרועת מלך (סי' כג אות יב). [ושו"ר שכן כתב טעם זה הגר"ש סלאנט (הובא בתורת רבינו שמואל סלאנט ח"א עמ' רנא), שצריך להפריש תרומות ומעשרות מן היין שנעשה בביתו של ישראל מן הענבים שנקנו מן הישמעאלים, דלא גרע מפירות חו"ל שהובאו לארץ ונתמרחו ביד ישראל. ומ"מ אם הביאם הגוי לשוק למוכרם "לאכילה", והישראל עשה מהם יין

דבריו דברי אלהים חיים, שיש להפריש תרו"מ בלי ברכה. וסיים, שאע"פ שיש גוים שמביאים את הענבים לשוק כדי לעשות מהם יין, מ"מ אין להחמיר משום כך להפריש תרו"מ מספק, מכיון שמרן וכל רבני צפת גזרו בגזרת נח"ש והחרימו את כל המפריש תרו"מ על פירות הנלקחים מן הגוי, ונמרחו על ידי הגוי, הילכך אין להחמיר, ויש להעמיד הדבר על קו הדין. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שדה הארץ (ח"ג חיו"ד סי' כה), שכן נוהגים בעה"ק ירושלים, להפריש בלי ברכה. וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (סי' שלא ס"ק כג). ובספר ארץ חיים סתהון (סי' שלא סעיף עח) הביא דברי המבי"ט והאחרונים הנ"ל, וכתב, ומיהו רבינו המהרי"ט כתב כי מרן מהריק"א היה

ומכל מקום נראה דלכ"ע ענבים שבצרם הגוי בבירור לשם יין, והישראל קנאם ועשאם יין, בודאי שחייב להפריש תרו"מ "בברכה". והטעם לזה ע"פ מ"ש בשו"ת אחיעזר (ח"א יו"ד סי' לט אות יד), דהא דקי"ל שפירות שגדלו בקרקע של גוי וקנאם ישראל קודם גמר מלאכתם, וגמרן הישראל, חייבים בתרו"מ, וכמו שכתב הרמב"ם (פרק א הלכה יא), משום דס"ל שפירות חו"ל שנכנסו לארץ ומירחם ישראל בארץ, חייבים מן התורה בתרו"מ, וכמ"ש הכסף משנה בתירוץ ב', ומה"ט ס"ל דפירות חו"ל שהכניסום לארץ בזה"ז חייבים בתרו"מ. וכמ"ש בשלחן ערוך (סי' שלא סעיף יב). הילכך אף שבוזה"ז יש קנין לגוי להפקיע מתרו"מ, מ"מ לכשגמרן ישראל הרי הוא חייב מצד פירות חו"ל שנכנסו לארץ. וכן פסק הרדב"ז (הל' תרומות פ"א הלכה יד), והשל"ה בשער האותיות (דף נג:), ומהרשד"ם (חיו"ד סי' קצב), ובספר חרדים (בדיני מצות התלויות בארץ דף ז), ובשו"ת משפטי צדק (ס"ס צה), והמהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' צח). וכבר נתבאר כל זה בשו"ת יביע אומר ח"ה (חיו"ד סי' כח).

פטורים מתרו"מ, מפני שכבר נתמרחו ביד הגוין. ומעתה בודאי שהעיקר שיש לברך.

הכל תלוי בדעתו של הגוי המוכר, אם בצרן לאכילה, או ליינ

אזלינן בתר דעת הגוי, אלא דבנידונו משום גזירה דאתו כ"ע לסכך בהו אסר, כיון שמנהג המקום לעשותן לשכיבה, אבל בנ"ד לא שייכא הך גזירה והך טעמא. ע"כ.

ובאמת שאף בדין הסוכה לא גזר הרא"ש אלא במקום שהמנהג שהמחצלת עומדת לשכיבה, וכמו שכתב המשנה ברורה (סי' תרכט ס"ק יח), שבמקום שאין המנהג מבורר, מותר לכ"ע לסכך בה. ולפ"ז בנ"ד שאדרכה ידוע שרוב העולם קונים בשוק את הענבים לאכילה, פטורים מתרו"מ. והנה המאמר מרדכי (סי' תרכט ס"ק ה) כתב, דמרן השמיט בש"ע דעת הרא"ש, משום דס"ל שדעת הפוסקים אינה כן, אלא הכל תלוי בעשייה. וכ"כ הבית מאיר שם, דמרן הש"ע שהשמיט דעת הרא"ש, ס"ל כהר"ן, שחולק על הגזרה שכתב הרא"ש. וכן הרמב"ם מסתמא חולק על הרא"ש ואינו חש לגזרה זו. ע"ש. וכ"כ בשלחן גבוה (סי' תרכט ס"ק יא), שמרן הש"ע לא חש לחומרת הרא"ש כי דרכו דרך הקודש לפסוק כשני עמודי הוראה, הרי"ף והרמב"ם, שלא חילקו בזה, ולכן סתם כדבריהם. ע"ש. וכן כתב בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' סח), שמרן הש"ע לא חש להחמיר כדעת הרא"ש, משום דס"ל כדעת רבינו ישעיה שסובר שאפילו מחצלאות של תגרים שעושים אותם על דעת להוביל בהם סחורות, שהם כלי ממש, מ"מ אם קנאם ישראל לשם סוכה, מסככים בהם. ע"ש. וכן העיר בקצרה בהגהות מהריק"ש. נראה עוד בספר בית השואבה (דף כא: אות לא). וע' בשו"ת חבת הקודש (סי' עח אות ב).

וע"ע להגאון מהר"י בורלא בשו"ת מקור ישראל (חיו"ד סי' י דף כב ע"ד) שכתב, שלא כתב כן הרא"ש אלא לגבי סכך, דחיישינן דאתו לידי תקלה, אבל בעלמא כל

והנה מה שכתבו רבותינו האחרונים הנ"ל שהכל תלוי בדעתו של הגוי המוכר, אם בצרן לאכילה, או ליינ, כתב בשו"ת אדמת קודש (דף מח.), שהדברים מגיעים למה שכתב הרא"ש (ספ"ק דסוכה) וז"ל: כתב ה"ר ישעיה מטראני, אלו המחצלאות שמוכרים התגרים, וסתמן לאו לשכיבה קיימי, שהם ממלאים אותן צמר וגם עושים מהן מחיצות, הילכך לאו בתר עשייתן אזלינן, שאין האומן עושה אותן אלא למוכרן לכל מי שצריך להן, כל אחד ואחד לפי צרכו, ולכן אין ללכת אלא אחר קנייתן, שאם קנאן אדם לשכיבה מקבלים טומאה, ואין לסכך בהן, ואם קנאן לצורך דברים אחרים, אינן מקבלים טומאה, וכשרים לסכך בהן, ולכן יכול אדם לקנות מחצלת חדשה לשם סיכוך הסוכה ולסכך בה. ואף על גב דחזיא לשכיבה, בתר מחשבתו אזלינן, וכיון שלצורך סוכה קנאה אינה מקבלת טומאה וכשרה לסכך בה. וכתב ע"ז הרא"ש, ולא מסתבר לי אלא אחר מנהג המקום אזלינן, הילכך במקום שנהגו לשכב עליהן, אפילו אמר לאומן לתקן המחצלת לשם סיכוך, אין מסככין בה, כי מי יודע שאמר לתקנה לו לסיכוך, ואתו כ"ע לסכוכי בהו. עכ"ל. וכ"כ בשלטי הגבורים, שרבינו ישעיה כתב, שאפילו במקום שנהגו לעשותה לשכיבה, הקונה אותה מן האומן על דעת לסכך בה, מותר לסכך בה. ולא נהירא להרא"ש, אלא הולכים אחר מנהג המקום, שכיון שדרכהם לעשותה לשכיבה, אפילו קנאה לשם סיכוך, או אפילו ציוה ג"כ לאומן לעשותה לשם סיכוך, אין מסככין בה, כי מי יודע שתיקנה לכך, כיון שדרך המקום לעשותה לשכיבה. ע"כ. וכתב הרב אדמת קודש, ולכאורה לדעת הרא"ש לא אזלינן בתר דעת הגוי, אלא בתר מנהג המקום. מיהו אפשר דבנ"ד אף הרא"ש מודה דמן הדין

בדעת הקונה, שאם קנה הענבים לאכילה פטור מתרו"מ, ואם קנאם לעשות יין חייב בתרו"מ. ע"ש. ותמוה, שבא לחלוק מדעתו על הגדולים הנ"ל. ולא זכר ג"כ מדין המחצלת כנ"ל. הילכך העיקר כדברי הגדולים שהדבר תלוי בדעת הגוי שבצר את הענבים ומירחם אם לאכילה או ליין. וכן פסק בחלקת השדה ח"ב (עמוד קנו).

רע שמבואר בספר שלחן מלכים, הובא בספר פרי האדמה (ח"ד דף ד.) הנ"ל, שצמוקים הנקחים מהגוי, סתמם עומדים לאכילה, ואם עשו מהם יין, פטור מתרומות ומעשרות. וכן כתב להדיא הגאון רבי שמואל גרמיזאן הנ"ל, בשו"ת משפטי צדק (סי' צה), וסיים, שאף הרוצה להורות שיפרישו תרו"מ בלי ברכה, אינו רשאי, וכמ"ש כיו"ב מהריב"ל ח"ב (סי' יג) וכו'. ע"ש. ואמנם בשו"ת בית שלמה מסקאלה (חלק אורח חיים סימן נד) הביא בשם הרה"ג השואל רבי יעקב משה, שהיה מו"צ בקהל קאסוב ואחר כך בצפת, שהעיד שהמנהג הפשוט בארץ ישראל שהקונים צמוקים מגוים ועושים מהם משקה שנוהגים להפריש תרומות ומעשרות מהמשקה, והוקשה לו שהרי זה נחשב גמר מלאכתו ביד עכו"ם, והשיב לו, שצריך לומר שאף על פי כן כשעשו מהם משקה הוברר הדבר שהצמוקים היו עומדים למשקה ע"כ. ולפי האמור אין זה מנהג הבקיאים בהלכה, ואדרבה גדולי ישראל מעידים בגדלם שהמנהג פשוט להיפך, ושהמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים, שחומרא הבאה לידי קולא היא, נגד גזירת נח"ש שגזרו כל גדולי הרבנים בדורו של מרן ז"ל. וכן יש להשיב על דברי החזון איש (מעשרות סימן ה אות ב), שהלוקח צמוקים מהגוי ועשאים יין, דינו כמו הלוקח ענבים במקום שרוב ענבים לאכילה ועשה מהם יין, שסתם צימוקים לאכילה ולא ליין, וכמו ששינונו במעשרות (פרק א) הצמוקים משיעמיד ערימה, לכן יש להפריש תרומות ומעשרות מהיין בלי

שאינ מנהג ידוע אזלינן בתר דעת הקונה, ובנ"ד רוב הענבים המובאים לשוק הם לאכילה, ונמצא שכבר נתמרחו ביד הגוי ופטורים מתרו"מ. וסיים (בסוף הסימן דף כד.), שבהיות שרוב הענבים המובאים למכירה בשוק, עומדים לאכילה, וכבר נתמרחו ביד הגוי, אזלינן בתר רובא, ופטורים מתרומות ומעשרות, ומן הנמנע להחמיר כשעשה מהם הישראל יין, מכח ספק, להפריש מן היין תרו"מ, ופוק חזי לגדול אדונינו ורב, גדול הדור, אשר כל בית ישראל הולכים לאורו, וקבלו כל הוראותיו, הוא מרן הקדוש, שהעד העיד בנו בכסף משנה (פ"א מהלכות תרומות), שכל גדולי רבני צפת בדורו, גזרו בגזרת נח"ש שלא יוכל איש לעשר מן הלקוח מהגוי, וספק חרם להחמיר, וכמ"ש הכנה"ג (יו"ד סי' שלד הגב"י אות טו), בשם הרשב"א בתשובה (סי' תקצא), ושפתיו ברור מללו שגזרת חרם הוי ספקא דאורייתא ולחומרא, ולשון חרם כולל משפט "ארור". ושכן מבואר בשיח שרפי קודש בתשובות גדולי האחרונים. ומעתה כל הבא להחמיר בנ"ד, הוא נלכד בחרם, ויוצא שכרו בהפסדו, כי אין שום צד להחמיר בענבים הנמכרים בשוק שרובם ככולם עומדים לאכילה, והעושה יין מהם אין לו שום סרך של חיוב תרו"מ, מכל הטעמים המבוארים לעיל, ואסור למורה להורות להחמיר להפריש תרו"מ אפילו בלא ברכה. ע"ש. ולפ"ז בנ"ד לפי דברי האחרונים הנ"ל שלדעת מרן הכל תלוי בעשיית האומן, גם כאן הכל תלוי בדעת הגוי, אם תלשם לשם אכילה, בודאי שהם פטורים מתרומות ומעשרות, שמכיון שהגוי מירחם פטורים. וגם אם יש ספק, בספק תרו"מ בזה"ז דהוי מדרבנן אזלינן לקולא. וכדברי כל הגדולים הנ"ל.

ואלם בספר אור לציון (שביעית, עמוד נח) אחר שהביא דעת מהרשד"ם והאדמת קודש שהכל תלוי בדעת הגוי, כתב, שזה תמוה לתלות הדבר בדעת הגוי, אלא הכל תלוי

ג. כאשר מפרישין תרומות ומעשרות מפירות שביעית שגדלו באדמות של גויים בשנת השמיטה, כאשר גמר המלאכה נעשה ביד ישראל, יש להפריש מעשר עני. ויש אומרים שמפרישין מעשר שני, שלא יועיל אם יפרישו מעשר עני. והעיקר כדעה ראשונה, ועל הצד היותר טוב נכון לצאת מכל ספק להפריש את המעשר על תנאי אם הוא שני או עני, ולפדותו אחר כך בפרוטה בלא ברכה. (ג)

והלאה. ודו"ק. ומ"מ נראה שהעיקר להלכה כד' האחרונים לפטור. ושלא כמו שכ' הרה"ג נסים כצ'ורי בספר חובת הארץ (סי' ב אות ה) לחייב לעשר בלי ברכה. ונעלם ממנו מ"ש במשפטי צדק (סי' צה), שהרוצה להורות כן אינו רשאי. וכנ"ל. וראה עוד בזה בשו"ת משפט כהן (סימן לח אות ה), ובשו"ת מורשת משה (סימן סב).

ובספר עוטה אור (הלכות תרומות ומעשרות, סי' כב אות ו, עמוד קיב) כתב, שהלוקח צמוקים או ענבי מאכל של גוי, או מחוץ לארץ, ועשה מהם יין, לדעת הרמב"ן בפרשת ראה חייב להפריש תרומות ומעשרות. ע"ש. וליתא, ואשתמטיתה דברי האחרונים הנ"ל שכתבו לפוטרים מתרו"מ, משום דמירוח הגוי שהביאם לאכילה פוטרים. ואכמ"ל יותר.

אם מפרישין בשביעית מעשר שני או מעשר עני

שביעית הו"ל בשביעית כפירות עמון ומואב שמפרישין המתנות על הסדר. ע"כ. והגר"א בביאוריו הביא מקור לדברי הרמ"א הנז', ממתני' בידים, אמר רבי טרפון, מצרים שהיא קרובה וכו', וכל שכן בארץ ישראל עצמה. ע"כ. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב, שכך גם נוהגים בזמנינו אותם האנשים שמוכרים על פי בית דין לפני שביעית את השדות לישמעאלי, כדי להפקיע את הפירות מקדושת שביעית, כשישראל חוזר אחר כך וקונה מהנכרי את הפירות וממרח אותם, מפרישין מעשר עני במקום מעשר שני, וגם המעשר עני נוטל

ברכה עד כאן. ולפי האמור אין צריך להפריש תרומות ומעשרות מיינ הצמוקים כלל, וכדין ענבים שהובאו לשוק על מנת למוכרם לאכילה, ועשו מהם יין שפטור מתרומות ומעשרות. וכן פסק בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' ט אות ט), שמכיון שסתם צימוקים עומדים לאכילה, אף אם נעשה מהן יין, פטור מתרו"מ, שכבר נתמרחו ביד הגוי שמכרם. [וכן העיר בזה בשו"ת בית שלמה שם שהרי סתם צימוקים עומדים לאכילה וכו']. והן עתה נדפסה תשובת מהרח"ו מכתב-יד בספר היובל (אלביק, עמוד שמז) וראיתי שכ' להשיב לשואל שהעיד שהמנהג להפריש תרו"מ מיינ צמוקים, וכתב לקיים המנהג. (וכן נדפס עתה בשו"ת באר מים חיים סימן פד). [והוא ז"ל הולך בשיטת רבו האר"י ז"ל. בשער המצות פרשת וילך. וראה בשו"ת יבי"א חלק ה' חלק יורה דעה סימן כט אות ב

(ג) הרמ"א בהג"ה (סימן שלא סעיף י"ט) כתב: אם העכו"ם מכר פירות בשביעית לישראל וגמר מלאכתו ביד ישראל, חייבים בתרומות ומעשרות, ומפריש מעשר עני כדין עמון ומואב. ומקור הדין ממ"ש בכפתור ופרח (ס"פ מז) והובא בב"י, דמי שלא חלה עליו שביעית כמו הגוי, פירותיו הם בחיוב תרומות ומעשרות, וא"כ עכשיו באר"י שרוב פירותינו משל גויים הם, בדין הוא שיהיה נוהג בהם דין המתנות בשביעית, אלא שמעשר שני יהיה מעשר עני ולא שני, משום עניים, כטעם עמון ומואב, שאחר שפירות הגויים אין בהם דין

ד. כל מה שראשית גידולו היה אחרי ראש השנה ונקטף בשנת השמיטה על ידי יהודים, מפרישין תרומות ומעשרות בלי ברכה. דהיינו בפירות שלא הופקרו שלדעת מרן הבית יוסף חייבים בתרומות ומעשרות, ולדעת המבי"ט פטורים גם כשלא הופקרו, ולכן יפריש בלי ברכה, וכעדות המהרי"ט. (ה)

פרק כ' - ארבעת המינים בשנת השמיטה

א. אין בלולב קדושת שביעית, ואפילו לולב של שנת השמיטה אין בו קדושת שביעית. [ולכן יכול להבליע בדמיו דמי האתרוג של שביעית]. (א)

(שביעית פרק ד' הלכה ב') כתב, שיש להפריש מעשר עני כדעת הבית יוסף (יורה דעה סימן שלא ד"ה ואין בה), וכן פסק הרמ"א (סימן שלא סעיף יט). וכן הוכיח מדברי הרמב"ם. ע"ש. וכתב, דמכל מקום טוב לעשות תנאי שאם צריך מעשר שני, מה שעשיתי מעשר עני יהיה מעשר שני ויחללנו על שוה פרוטה.

(ד) ראה בשו"ת אבקת רוכל, ובשו"ת מהרי"ט חלק א' (סימן מג). וכבר נתבאר לעיל באריכות אם שביעית אפקעתא דמלכא או יש חיוב להפקיר. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ה' הנ"ל, ובמה שכתבנו לעיל בדעת המהרי"ט.

לעצמו, ואינו נותנו כלל לעניים, כמבואר בפאת השלחן (כלל יג סעיף ג', ובכלל כג סעיף יב). ועל זה פקפק הרב ע"ה דספק גדול אם יוצאים ידי חובה בהפרשה זו, שאם יפרישו מעשר עני, יתכן שעדיין יש על זה ספק איסור טבל. וראה מה שכתב בזה בקובץ תורה שבעל פה כרך ט"ו (עמוד ג'), ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן לז). וכתב שם, שהראו לו שכן כתב באגרות הגרא"י קוק ז"ל, שצריך להפריש מעשר שני, וכתב באגרות הראי"ה, שהסכים עם הגר"ש סאלנט לצוות להפריש שני המעשרות בתנאי, ושכן כתב גם חתנו הדעת כהן להפריש שניהם בתנאי. ע"ש. ובאור לציין

אם יש קדושת שביעית בלולב של שביעית

וקלקולו, ודמי להנאת אכילה, ועלי קנים וגפנים קיימי להכי, ולהכי בתר מחשבה אזלי. ע"כ. ולכאורה מבואר מהסוגיא דקדושת שביעית נוהגת בלולב.

אולם בפירוש המשניות להרמב"ם (פרק ג' דסוכה משנה ט'), כתב, דלולב מותר למכרו כמו בעצים, ואין קדושת שביעית חלה עליו. וז"ל הרמב"ם (פרק ח' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יא): הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית נותן לו אתרוג מתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי הלולב. ופירש שם הרדב"ז, דנלמד ממה ששינונו בריש פרק ט', הפיגם והירבוזין השוטים וכו' פטורין מן

(א) הנה מסוגיא דסוכה (מ.) לכאורה משמע דשביעית נוהגת בלולב, שאמרו שם, טעמא דלולב בר ששית הנכנס לשביעית הוא, הא דשביעית קדוש, אמאי עצים בעלמא הוא, ועצים אין בהם קדושת שביעית, דתנן עלי קנים ועלי גפנים שגבבן לחובה על פני השדה, לקטן לאכילה יש בהן משום קדושת שביעית, לקטן לעצים אין בהן משום קדושת שביעית. שאני התם דאמר קרא לכם לאכלה, לכם דומיא דלאכלה, מי שהנאתו וביעורו שוה וכו', ופירש רש"י שם (ד"ה יצאו עצי הסקה) שנעשו גחלים אופין בהן, אבל לולב עיקר הנאתו לכבוד את הבית, והוא שעת ביעורו

של תפוזים דרבים מרקחים אותם למאכל אדם]. אבל אם נחשוש לכך גם במה שראוי לכיבוד הבית, הרי אין לך עץ שאינו ראוי להשען עליו, או לעשותו בית יד למטאטא, ונמצא לפי זה דעצים שעלו מאליהם או נטעו אותם סתם, ולא חישב עליהם לעצים, יתחייבו בדיני שביעית, וחזינן נמי דנהוג עלמא לא לנהוג שביעית בהדסים, וכמדומני דהדסים חזי טפי לריח מאשר לולב לכיבוד הבית, ואפילו הכי כיון שבזמנינו אין ההדסים עומדים לריח לא קדשי, הכי נמי בלולב. ובעיקר הדבר נראה, כיון דמקרא דוהיתה לכם לאכלה ילפינן שצריכים לאכול כדרך אכילה, ודבר שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל, הוא הדין נמי דאית לן למימר דקרא דלאכלה לא נאמר אלא על דברים שרגילין לאוכלן, ולא על מה שרגילין לזרוק לאשפה. ולא נאמר כלל קרא דלכם לאכלה על דברים שבכל השנים הם חשובים כעפרא בעלמא, וכמו שאם עומד לשני תשמישין אשר האחד מחייבו בקדושת שביעית, והשני אינו מחייבו, מהני מחשבה להפקיע, כל שכן דבכהאי גוונא שאף אם לא חישב כלל, הכל רגילין לזרוק, וחשיבי כעפרא, דודאי לא קדוש כלל בקדושת שביעית. וכמו שאמרו לענין טומאה בסרמטוטין שהן פחותין מג' על ג' דאף על פי שאם הניחו בקופסא טמא, מכל מקום אם זרקן לאשפה טהור, כך גם כאן אף בסתמא דינן כעומדין לאשפה. ואיך שהוא נראה דאף אם יש מקום קצת להחמיר בקליפות תפוזים ולימון, היינו מפני שבתחלתן הם חשובים ונטפלו להפרי, ולכן אפשר דכל זמן שהם עדיין ראויים למאכל בהמה לא פקעה מהם הקדושה, מה שאין כן דברים כאלה שמתחלת ברייתן אין רגילין כלל להחשיבם למאכל בהמה, וזורקין אותם, מסתבר דלא חל על זה שם קדושה, וכל שכן לולבים דלאו אוכל נינהו, דמסתבר שבזמנינו דינן עצים אשר מעיקרא לא חייל כלל עליהם שום קדושה.

המעשרות, ולוקחים מכל אדם בשביעית, שאין כיוצא בהם נשמר. [והיינו שאין לוקחין מעם הארץ דבר שחזקתו מן השמור, לפי שהדמים הם דמי שביעית ואין מוסרין להם דמי שביעית]. וכתב עוד שם, דלולב אין נוהג בו שביעית שהרי אינו פרי אלא חריות דקל. ע"ש. עיין בשו"ת ציץ הקודש חלק א' (סימן טו) מה שדן בדברי הרמב"ם בפירושו המשניות הנז', והביא מחלוקת המהר"י קורקוס והרדב"ז. ע"ש. וראה בכפות תמרים (סוכה מא.), ובשו"ת מנחת יצחק ח"ו (סי' סא), ובשו"ת אז נדברו ח"ד (סימן ג' עמוד יט), מה שכתבו בביאור שיטת הרמב"ם בזה. ע"ש. ועיין עוד שם [במנחת יצחק] בח"ח (סי' ק), וח"י (סי' ו) מה שדן בענין לולב אם יש בו קדושת שביעית. ע"ש. ובספר כרם ציון (הלכות שביעית פ"ג הכ"ב) הביא המחלוקת בדיון לולב אם נוהג בו קדושת שביעית או לא. וע"ש בגידולי ציון שם (ס"ק טו).

ועל כל פנים בזמן הזה שאין רגילות לכבד את הבית בלולב, נראה דהעיקר לדינא דאין קדושת שביעית בלולב. וכמו שכתב בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות כג), דמסתבר דכיון שבזמן הזה אין רגילים כלל לכבד את הבית בלולבים, ואין נוטעים אותן כלל אדעתא דהכי, דאין נוהג בהם קדושת שביעית. ואמנם לסברת המחמירים בקליפי תפוזים הראויים למאכל בהמה לנהוג בהם קדושת שביעית אף אם אינם מיוחדים לכך, לכאורה גם בלולבים יש להחמיר, דנהי שאין הלולב מיוחד אצלינו לניקוי הבית, מכל מקום הוא ראוי לכך, וכשם שבקליפות של תפוזים אף שאינם עומדים למאכל בהמה כיון שהם ראויים לכך יש בהם קדושת שביעית, ואם כן הוא הדין בלולב. אך יש לחלק, דאף אם נחשוש לדברי המחמירים בקליפות של תפוזים, זה דוקא בדבר שיש על זה שם של אוכל, ואף שזה רק לבהמה, מכל מקום אפשר דבשביעית גם אוכל בהמה חשוב הוא, [ובפרט לפי מה שנתבאר לעיל שאני קליפות

שביעית בהלכה (פרק לט עמוד קצח), ובשור"ת אהל יששכר (סימן פ). ע"ש.

והרוצה להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בלולב, אם מותר לו לשרוף את הלולב בתנור בעת אפיית המצות, וכן בשריפת חמץ בפסח, ולהשתמש בו לכבד את הבית, או לסכך את הסוכה בלולב שביעית. ראה בשור"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כח ס"ק יג). ועיין עוד שם חלק א' (סימן כח סק"י) בדין אם קצר הלולב כדרכו בלי שינוי, וכן אם אסף הרבה לולבים אם נאסר הלולב למצוה. ע"ש.

שוב יצא לאור חזון עובדיה על הלכות סוכות, ושם (בעמ' שכ) כתב, שלולב שגדל בקרקע של ישראל, אין נוהג בו קדושת שביעית. דאמנם בגמרא (סוכה לט: מ.) לכאורה מבואר שיש בלולב קדושת שביעית, שהנאתו וביעורו שוה, ופרש"י שעיקר הנאתו לכבד הבית, ואמרינן התם (לט:), דהא דתנן שאין בלולב משום קדושת שביעית, היינו בלולב של שנה ששית שנכנס לשביעית ואזלינן ביה בתר חנטה. ולפ"ז במוצאי שביעית יש בו משום קדושת שביעית. אולם הרמב"ם בפירושו המשנה, והרע"ב כתבו שהלולב עץ בעלמא הוא ואין בו משום קדושת שביעית, וכן דעת הרמב"ם בחיבורו (פ"ח מהל' שמיטה ויובל הל' יא). וכתב הרדב"ז שם דה"ט שאין הלולב פרי אלא חריות דקל בעלמא, הילכך אין נוהגת בו קדושת שביעית. ע"ש. (וע"ע בפירוש רבינו חננאל סיכה לט.). גם הר"ן כתב כן לחד פירושא, וכתב המהר"ם בן חביב בכפות תמרים (סוכה מ: ד"ה עור) דס"ל דלבתר דמסיק הש"ס לענין עצים דמשחן דסתם עצים להסקה עומדים, גם הלולב דינו כן. אלא דהתוס' ב"ק (קא:) בד"ה והאיכא עצים דמשחן, כתבו שהלולב יש בו קדושת שביעית שראוי הוא לכבד בו את הבית. ע"ש. וכד' הכפות תמרים הסכים החתם סופר בחידושו פרק לולב הגזול. ע"ש. ובשור"ת ציין הקודש ח"א (סי' טו אות ב) כתב ליישב דעת

גם בשור"ת שבט הלוי חלק א' (סימן קפא) כתב, דאף על פי שרש"י ותוס' ועוד ראשונים מחמירים בזה לנהוג קדושת שביעית בלולב, מכל מקום כיון שיש לנו דעת הרמב"ם, והראב"ד, ורבינו גרשום, ורבינו עובדיה מברטנורא, והרדב"ז, והר"ן, כדאי הם מוסדי עולם אלו שכתבו להקל בזה לסמוך עליהם בשמיטה בזמן הזה, ובשל גוי איכא עוד ספיקא להקל. וסיים דהמחמיר יחמיר לעצמו, אבל המקילים יש להם עמוד ברזל לסמוך עליו. ע"ש. גם בשור"ת ציין אליעזר חלק ו' (סימן לג) כתב, שבלולבין אף שהנאתן וביעורן שוין כאחד עם הכיבוד, כדאיתא בסוכה מ. (וכרש"י שם), בכל זאת סבירא ליה להרמב"ם דלא נוהג בהם קדושת שביעית. וכן מביא מספר ציץ הקדש הנז' דאין בלולב קדושת שביעית, משום דעל כל פנים אינו מידי הראוי לאכילה. ע"ש. גם בשור"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כח-ל) כתב, דלכאורה יש לנו לומר דאין בלולב קדושת שביעית כיון דאין נוהגים להשתמש בו היום לכיבוד הבית. וע"ש (סק"ח) שהביא סיכום שיטות הראשונים והאחרונים בדין זה.

ואף שדעת הרב אז נדברו בחלק י' (סימן מא) שיש בלולב קדושת שביעית. ע"ש. לדינא נראה כמו שנתבאר, שאין צריך להחמיר בזה בשביעית בזמן הזה דהויא מדרבנן. ועיין בדרך אמונה (שמיטה ויובל פרק ח' הלכה יא ס"ק פו) שהביא מחלוקת הראשונים אם נוהג בלולב קדושת שביעית. וכתב, שבזמנינו שאין דרך לעשות מטאטא מלולב אפשר דלכולי עלמא אין בו קדושת שביעית. ע"ש. גם בספר השמיטה (פרק ז' ד, ו') כתב, דצמחים הנוטעים למצוה כגון לולב הדס וערבה אין להם קדושת שביעית, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ואין הנאת המצוה חשיבי "מצרכים". ע"כ.

וראה עוד בדין קדושת שביעית בלולב, בספר שבת הארץ (פרק ח' הלכה יא), ובספר

ב. בערבה אין קדושת שביעית, כיון שהיא רק לעצים, ואין בה רית. ב.

לכבד בו את הבית, דינו כשאר עצים בעלמא, ואין בו משום קדושת שביעית. וכן העלה בשו"ת חשב האפוד ח"ב (סי' קכא).

וכן העלה הגרש"ז אורבך בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' נא אות כג). וכ"כ בשמו בספר שלמי מועד (עמוד קמא), שבזמן הזה שאין רגילים כלל לכבד את הבית בלולבים, וגם אין נוטעים אותם לשם כך, אין קדושת שביעית נוהגת בהם, ובמיוחד הלולבים הניטלים בחג, ודאי שלא נלקטו אלא לשם מצוה, הו"ל כאילו נלקטו לעצים שאין בהם שום קדושה. ע"כ. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"א (סי' קפא), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (סי' סט), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' סא, וח"ח סי' ק), ובשו"ת משנה הלכות מה"ת ח"ד (סי' רז). ע"ש.

וכל שכן שאין קדושת שביעית נוהגת בלולבים שגדלו בפרדסים של ישראל שנמכרו לנכרים ע"י הרבנות הראשית לישראל, שפקעה מהם מעיקרא קדושת שביעית. ופשוט.

קדושת שביעית בערבות

על ידי נטילתן מתבערים ומתקלקלים, כי גם בלאו הכי יתייבשו ויכמושו, ע"ש. וכן הוא בספר דרך אמונה (שמיטה ויובל פרק ח' הלכה יא ס"ק פו), דערבות לכולי עלמא אין בהם קדושת שביעית, ומכל מקום אם נזרעו בשביעית, להחוששים לדעת הראב"ד [כפי שהביאו בפרק ד' הלכה טו ס"ק קז. ע"ש] באיסור נעבד, יש לחוש גם בזה. ע"ש. וראה עוד בספר דיני שביעית (פרק כו סעיף יג). ע"ש.

ואמנם אסור לגזום ראשי ענף הערבה על מנת להרבות הענפים, וכמו שכתב בספר שביעית בהלכה (עמ' קצב). ע"ש.

הרמב"ם הנ"ל, דס"ל כמ"ש הראב"ד המובא בחי' הרשב"א (ב"ק קא:) ובשטה מקובצת שם, דגריס, ועצים תנאי היא, ולרבנן ס"ל שאף עצים שהנאתם וביעורם שוה אין שביעית נוהגת בהם, משום דבעינן דוקא דבר הראוי לאכילה, ומש"ה לולב אין בו קדושת שביעית מפני שאינו ראוי לאכילה. ע"ש.

וע' בספר אור שמח (פ"ח מהל' לולב ה"ב וה"ה), שכתב ליישב דעת הרמב"ם הנ"ל, ע"פ המחלוקת במשנה (פרה פרק יא משנה ח). וכיון דקי"ל כחכמים, שהמחשבה למצוה הוי כמלקט לעצים, הילכך גם לגבי שביעית הדין כן, שהמחשבה למצוה הרי הוא כמלקט לעצים, ולא חלה קדושת שביעית עליו וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (סי' קל), שהכריח כדעת הרמב"ם שאין בלולב קדושת שביעית. ע"ש. וכ"כ בפשיטות הגאון טורי אבן (ר"ה טו:) ד"ה ר"י ור"ל. ע"ש. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סי' ריד) בד"ה וברשב"א. ע"ש.

וי"ל עוד שבזמנינו שאין משתמשים בלולב

(ב) כן כתב בספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (עמוד לג). וכן כתב בספר כרם ציון (הלכות שביעית פרק י"ג סעיף כ"ה) דצמחים הניטעים למצוה כגון הדסים וערבות, נראה דאין להם קדושת שביעית, דמצוות לאו ליהנות ניתנו ואין הנאת המצוה חשיבא "צרכיכם", ע"ש. וכן הוא בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כה), דבערבה כיון שאין לה תשמיש שהנאתו וביעורו שוה, מובן שפיר שעל ידי המצוה לא חלה עליהן קדושת שביעית, דהנאת המצוה לא חשיבא הנאה לגבי שביעית, ראשית דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ושנית דאין הנאתן וביעורן שוה שלא

ג. יש אומרים שיש קדושת שביעית בהדסים, אם נטעום גם לשם ריח. ולכן הדסים שחנטו בשביעית המיועדים לחג הסוכות של השנה השמינית, יש בהם קדושת שביעית. ויש חולקים ואומרים שאין בהדס קדושת שביעית. וכן עיקר לדינא. ולכן מותר לקנות הדס לצורך מצות ארבעת המינים, ואין בזה איסור משום סחורה ומסירת דמי שביעית לעם הארץ. ואם חנט בששית לכולי עלמא אין בו קדושת שביעית. (ג)

אם יש קדושת שביעית בהדסים

ו' (סימן קל אות ג), שאם נלקטו למצוה אין בהם דין שביעית.

גם בספר כרם ציון (הלכות שביעית פרק י"ג סכ"ה) כתב, דצמחים הניטעים למצוה כגון הדסים וערבות, נראה דאין להם קדושת שביעית, דמצוות לאו ליהנות ניתנו ואין הנאת המצוה חשיבא "צרכיכם". ע"ש. ועיין בספר שביעית בהלכה (דף קצו) בענין זה. וכן ראה באור לציון (שביעית, פרק ו' שאלה יב) במקורות, מה שכתב בזה בשם ספר השמיטה ובשם ספר ציץ הקודש שלא נוהג קדו"ש בהדסים. ע"ש. ועיין בספר השמיטה (עמ' לד בהערה) שכתב דבהדס אף שיש לו ריח, ויש משתמשין בריחו כיון דבסתמא נטע רק לשם המצוה הרי הוא כעץ שאין לו קדושת שביעית. ע"כ.

ואמנם בספר ברית עולם (עמוד קו) כתב, שמוסרים בשם הגאון החזון איש להחמיר בהדס. ע"ש. גם בשו"ת משנת יוסף (סימן כה) כתב, שלהלכה יש לנהוג קדושת שביעית בהדסים שעומדים לריח ובשאר מיני בשמים, כמשמעות דעת החזון איש. ועיין שם שכתב כמה עצות איך לנהוג בהדסים קדושת שביעית, וכתב דכל זה בהדסים אשר חנטו בשביעית אך בהדסים שחנטו בששית אין עליהם קדושת שביעית כלל. וכן כתב בספר שביעית כהלכתה (עמ' עד) בשם החזון איש להחמיר בהדסים, ושכן דעת הרב שבט הלוי.

גם בספר דרך אמונה (הלכות שמיטה ויובל פ"ז הי"ט ס"ק קכז) כתב, דבמיני בשמים שאין

ג) בירושלמי (שביעית פ"ז מ"א) נסתפקו אם יש בבשמים קדושת שביעית או לא. ונחלקו הראשונים בכל תיקו שבש"ס בבלי או ירושלמי, אם אזלינן לקולא או לחומרא, שדעת הרי"ף הרא"ש והרמב"ם דבכל תיקו בגמרא במילי דאורייתא אזלינן לחומרא, ובמילי דרבנן אזלינן לקולא. ודעת הגמ"י ורבי אליעזר ממין דבכל תיקו בגמרא אזלינן לחומרא גם במילי דרבנן. ולפי המבואר בהקדמת הבית יוסף דאנן נקטינן כג' עמודי הוראה וממילא בכל תיקו בגמרא במילי דרבנן כמו שביעית בזמן הזה, אזלינן לקולא. ונמצא שלדינא יש לתפוס דאין קדושת שביעית בהדסים. דכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן הוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא. [וכן יש לדקדק מלשון הרמב"ם "נותן לו אתרוג במתנה" ומשמע שהדס וערבה יכול לקנות הימנו]. וכן פסק בשו"ת ציץ הקודש חלק א' (סימן טו), שאין קדושת שביעית נוהגת בהדס. והביא בשם המהרי"ל דיסקין זצ"ל שהורה, שיש להבליע דמי אתרוג בכדי הדס, כיון שאין נוהג קדושת שביעית בהדסים. ע"ש.

ובספר שמיטה כהלכה (פרק ב' עמוד לו) הסביר דברי הרב ציץ הקודש משום דסבירא ליה שאין בהדסים קדושה הואיל ועומדים למצוה. ע"ש. וכן כתב בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות כג), שהדסים חזו טפי לריח מאשר לולב לכיבוד בית, ואפילו הכי כיון שבזמנינו אין ההדסים עומדים לכך לא קדשי. ע"כ. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק חלק

וכן העלה הגרש"ז אורבך בספר שלמי מועד (עמוד קמג), שההדסים הגדלים בארצנו הקדושה, עיקרם עומדים למצוה בלבד, ואין קדושת שביעית נוהגת בהם. וכן מנהג העולם שלא לנהוג קדושת שביעית בהדסים. וכל שכן שאין מקום להחמיר כלל בהדסים שגדלו בפרדסים של ישראל שנמכרו לנכרים על ידי הרבנות הראשית לישראל, שאין בהם משום קדושת שביעית כלל. וזה פשוט.

גם במשנת יוסף חלק ג' (סימן ח') כתב בשם הרב משה פלס ששמע מהחזון איש שבלולבים והדסים למעשה מקילים שאין בהם קדושת שביעית. ועיין מה שכתב בזה בספר שמיטה כהלכתה (עמ' לז- לח בביאורים).

וע"ש במשנת יוסף (ח"ג סי' נד) בדין הדסים שנועבדו בשביעית אם אסורים משום מצוה הבאה בעבירה. ע"ש. והעלה על פי דברי הכתב סופר שיכול לברך עליהם. ע"ש.

ולדינא נראה שיש לתפוס להקל בזה, וכמו שנתבאר לעיל במחלוקת הפוסקים גבי גידולי בית. וכן דעת רבים מהפוסקים, הובאו דבריהם באור לציון לגבי בשמים, וכן בשו"ת ציץ אליעזר בתשובה לענין הטבק.

ועיין בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קל) שכתב דהא דאין בהדסים קדושת שביעית הכוונה על ההדסים שנלקטו למצוה ולא לריח, ואם הכוונה היתה גם להריח בהם במו"ש אחרי יו"ט, צ"ע. ע"ש. וכבר כתבנו בזה לעיל.

וראה בדין זה בשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (סימן סט), ובשו"ת אז נדברו חלק י' (סימן מא), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כד-כה), ובספר דרך אמונה (שמיטה ויובל פרק ז' ס"ק קכז), ובספר שמיטה כהלכה (פרק ב' עמוד לז). ע"ש.

ראוי רק להריח הוא בעיא דלא איפשיטא בירושלמי אם נוהג בו קדושת שביעית או לא, ויש להחמיר. ע"ש. וע"ש בציון הלכה (ס"ק רכב) שכתב דלפי זה בהדסים יש קדושת שביעית, וכן ראה להגאון החזון איש שהחמיר שלא לקחת הדסים מהמשומר כמנהגו שנהג להחמיר לעצמו במשומר, וגם משום סחורה, אך שמע שציידד להקל בזה, ואולי משום שבזמנינו רובן עומדים לריח או לנוי וע"ע. ע"ש.

ואולם להמבואר לעיל לדין אין צריך לנהוג קדושת שביעית בהדסים.

שוב יצא לאור חזון עובדיה על הלכות סוכות ושם (בעמ' שטו) כתב, שהדסים הגדלים בקרקע של ישראל, אע"פ שעומדים להריח בהם, ובירושלמי (רפ"ז דשביעית) מספקא לן אם יש בבשמים משום קדושת שביעית. מ"מ אין צריך לנהוג בהדסים קדושת שביעית, כי במשנה שביעית (פ"ז מ"ו) איתא, הוורד והכופר והקטף יש בהם קדושת שביעית, וכתב המשנה ראשונה שם, שאף על פי שהוורד אינו אלא לריח, מ"מ כשנותנו לתבשיל לקלוט הריח, הנאתו וביעורו שוה וכו'. ע"ש. גם החזון איש (שביעית, סי' יד אות ט) כתב, שאין לפשוט ספק הירושלמי מהא דתנן הוורד והכופר יש להם קדושת שביעית, דהתם עבידי לתת טעם בתבשיל וכו'. ע"ש. ומוכח שבהדסים דלא שייך האי טעמא אין קדושת שביעית. וכן מוכח במסקנת הירושלמי שם. וכן העלה בשו"ת חשב האפוד ח"ב (סי' קכב).

ובשו"ת ציץ הקודש (סי' טו) כתב, שהגאון מהרי"ל דיסקין הורה לסוחר האתרוגים בשביעית שישלחו לחו"ל עם האתרוגים, כדי הדסים, ויבליעו דמי האתרוגים בהדסים. ע"ש. ומוכח דפשיטא ליה שאין בהדסים קדושת שביעית. וכן הוכיח במישור בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סי' לג אות ג). ע"ש.

ד. הדסים הבאים משדה של ישראל שעבדו בו בשביעית, והוא גם שמור, אף על פי כן יוצאים בהם ידי חובת מצות הדס. ומכל מקום טוב להחמיר שלא לקחתם למצוה. (ד)

ה. מותר לבשל עלי הדס לרפואת הסובלים ממחלת הסוכר, שהרי בלאו הכי אין קדושת שביעית בהדסים, ובפרט ששתיית מים אלו הם לרפואה. (ה)

ו. מותר להניח את ההדסים בשביעית במים כדי שלא יתייבשו, והוא הדין שמותר להניח פרחי נוי במים כדי שלא יכמושו, אף על פי שהם נפתחים במים. (ו)

נעבד ושמור בהדסים

ועיין בספר שמיטה כהלכה (פרק ב' עמוד לז) דבהדסים י"א שעומדים לריח ויש בזה קדושה ואיסור משומר ונעבד, וי"א שעיקרם למצוה ואם לקטום למצוה אין בהם קדושה כלל, וכן נהגו בעיה"ק להקל. ויש מדקדקים לקנות ההדסים דוקא מישראל שנוהר בשביעית, או מערבי שהשדה שלו שאז אין לחוש לאיסור נעבד. ע"ש.

ועיין משנת יוסף חלק ג' (סימן כג) מה שדן בהדסים המובאים מרמת הגולן מדין חשש קדושת שביעית, וחשש שמור ונעבד ודין רמת הגולן לגבי שביעית, ואופן קנייתם. ע"ש. ועיין עוד שם בסימן כ"ב בזמן החנטה בהדסים. ע"ש.

(ד) עיין בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' לא) בענין הדסים המובאים מצפת לגבי קדושת שביעית ולאיסור נעבד, והעלה דבהדסים של ישראל שנעבדו באיסור על ידי ישראל או אפילו על ידי גוי אסורים, ורק כשאי אפשר להשיג אחרים אפשר לסמוך על המתירים שמור ונעבד בדיעבד, או לסמוך על המהרי"ל דיסקין זצ"ל הסובר שבהדסים אין קדושת שביעית. ע"ש. וכבר ביארנו לעיל דעת הפוסקים הסוברים שאין קדושת שביעית בהדס, ולפיכך כשכוונתו רק למצוה יש לסמוך על הפוסקים הנז' לענין איסור נעבד ושמור, כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וראה להלן סעיף ז' שהארכנו עוד בזה.

בישול הדסים לרפואה

בהדסים ובפרט בהדסים שניטעו למצוה. ע"ש. ולדידן גם בלא חולי יש להקל, שאין קדושת שביעית בהדסים, כמו שנתבאר לעיל.

(ה) כן כתב בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן ח') שבמקום חולי קשה כהאי, כדאי המהרי"ל דיסקין זצ"ל לסמוך עליו דאין קדושת שביעית

הנחת הדסים בצנצנת מים בשמיטה

במשנה סוכה שם, מקבלת אשה מיד בנה ומיד בעלה (את הלולב), ומחזירתו למים בשבת, ר' יהודה אומר בשבת מחזירים, ביו"ט מוסיפים, ובמועד מחליפים. ופרש"י: בשבת מחזירים הלולב למים כדי שלא יכמוש, שהרי מכאן נטלוהו היום, אבל אין מוסיפים מים, וכל שכן

(ו) הנה לגבי שבת, כתב הרמ"א בהג"ה (סי' שלו סי"א): ומותר להעמיד ענפי אילנות במים בשבת, ובלבד שלא יהיו בהם פרחים ושושנים שהם נפתחים מלחלוחית המים (מהרי"ל). ע"כ. והמהר"ם בן חביב בספר כפות תמרים (סוכה מב.) תמה על זה, ממה ששינו

הרשב"א שמותר להשקות ירק תלוש בשבת כדי שלא יכמוש. ע"ש.

ועל כן נראה שמותר ג"כ לתת מים לאגרטל כדי לתת עצי בשמים לתוכו, שכיון שראויים הם להריח בהם, ומותרים בטלטול, אין שום איסור לטרוח להביא מים וליתנם לתוך הכלי ולהניחם בתוכו כדי שלא יכמושו. והפמ"ג והגר"ז והמשנ"ב (סי' שלו ס"ק נד) שהחמירו בזה, מפני שלא ראו דברי הרשב"א הנ"ל, ודימו להשוות דין זה לדין הלולב. אולם בהגלות נגלות דברי הרשב"א נראה שרב המרחק ביניהם. ולכן עצי בשמים וענפי הדסים מותר ליתנם בשבת אף לכתחילה לתוך האגרטל שיש בו מים, וגם מותר לתת מים לתוך האגרטל, ולתת בתוכו את ההדסים והבשמים. ומכ"ש שמותר להוסיף מים בשבת בתוך האגרטל. אבל פרחים ושושנים שניצניהם סגורים ועלולים להפתח במים, אין ראוי ליתנם לכתחילה בשבת לאגרטל שיש בו מים, וגם אם הסירם כדי להריח בהם, אין להחזירם לתוכו, אבל אם השושנים והפרחים נפתחו, מותר ליתנם בשבת לאגרטל שיש בו מים. והמחמיר בשושנים גם באופן שנפתחו, תע"ב. וכמבואר כל זה בשו"ת יחווה דעת ח"ב (סי' נג).

ומעתה, כ"ש הדבר בשביעית, ובזה יש להקל אף בפרחים שנפתחים במים אף להפוסקים האוסרים בשבת, דהא בשביעית בזמן הזה מדרבנן.

גם בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן ו) כתב להתיר לתת הדסים של שביעית בצנצנת מים בשנת שמיטה, משום שאינו מתכוין לשום עבודת קרקע, וגם הוי עציץ שאינו נקוב ובתוך הבית, והנח להם לישראל. ע"ש.

וכן כתב בספר שביעית בהלכה (דף קצז) שמותר להניח ההדסים במים אף על פי שנוסף עליהם עלים, מאחר שהוא עציץ שאינו

שאינ מחליפים, לשפוך את כל המים ולתת אחרים צוננים, שהוא טורח לתקן כלי בשבת או ביו"ט. ומוכח שאסור לתת ענפי אילנות לכתחילה לתוך המים בשבת, כשם שלא התירו בלולב אלא להחזירו למים, ודלא כמהרי"ל והרמ"א. ע"כ.

וכן העיר הגרעק"א בהגותיו לאו"ח שם. ובספר תוספת שבת (סי' שלו ס"ק כא) נטה לפרש דברי הרמ"א ע"פ המשנה (שם), שלא התיר הרמ"א אלא להחזיר ענפי האילנות למים שהיו בהם כבר. ובאמת שאין משמעות דברי הרמ"א כן, וכן מבואר בפמ"ג (א"א ס"ק יג). וכ"כ בש"ע הגר"ז (סי' שלו ס"ח) שמותר להעמיד ענפי האילנות בכלי שהיו בו מים, ורק צריך להזהר לבל יתן מים לתוך הכלי כדי להעמיד בו ענפי אילנות. ע"כ.

אולם בתשובת הרשב"א ח"ד (סי' עג), נשאל במה שהורה אחד מן החברים שיש לאסור להשקות מים לירק תלוש כדי שלא יכמוש, והביא ראיה מהמשנה (שם) הנ"ל, שלא התירו אלא להחזיר הלולב למים בשבת, ולא ליתנו למים לכתחילה בשבת. והשיב הרשב"א, שאין דבריו נראים, כי דוקא בלולב אסרו מפני שאינו ראוי לטלטלו בשבת, אלא לצורך המצוה, ומן הדין היה שלא להתיר לטלטלו אפי' ביו"ט, ולכן רק משום הידור מצוה התירו לטלטלו ולהחזירו למים בשבת, אבל ירק הראוי לאכילה באותו יום, מותר להשקותו מים כדרך שמותר לטלטלו. ע"כ.

ומעתה למדנו חילוק נכון וברור בדינו של הרמ"א הנ"ל, שדוקא בלולב אסרו ליתנו למים לכתחילה בשבת, מפני שאינו ראוי לטלטלו, אבל ענפי אילנות המוכנים מערב שבת וראויים להריח בהם וכיוצא בזה, מותר ליתנם אף לכתחילה למים בשבת, הואיל וראויים לטלטלם. וסרה קושיית המהר"ם בן חביב וסיעתו על דברי המהרי"ל והרמ"א. ומרן הש"ע (סי' שכא ס"א) פסק כדברי

ז. כבר ביארנו לעיל דמה שנהגו בגידול הערבות, שגוזמים את האילן בט"ו באב ולא משאירים עליהם כלל, ומשקין פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העץ כדי שייצאו הדסים משולשים, שאין לעשות כן בשנת השמיטה, שהרי זו עבודת האילן. ומכל מקום בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. וטוב שלא להשתמש בהם לצורך ד' המינים שבלולב. ז)

ח. אתרוג של שביעית כשר למצוה, אלא שאם הוא של שביעית יש לנהוג בו כל דיני קדושת שביעית, וכאשר יבואר. ואתרוג מן המשומר או הנעבד בשביעית, [שישראל עבד בקרקע שלא נמכרה לגוי בשביעית] יוצאים בו ידי חובת המצוה, אך טוב להחמיר שלא לקחתו למצות ד' המינים. ה)

נקוב וגם בבית, ומוכח כוונתו שהוא רק לשמירה ולא לזריעה. ע"ש. וכבר ביארנו לעיל מים.

לשרוף בשרשי הענפים כדי שההדסים יהיו משולשים

ז) בירושלמי (פרק ד' משביעית הלכה ד') אמרו, אין מציתין את האור באישת הקנים, רשב"ג מתיר. וכן היה רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק, נראה דמציתין האור באישת אין כאן כוונה אחרת רק לתועלת הצמיחה, והא דשרי רשב"ג משום דסבירא ליה דכל דבר שאינו נוהג בו קדושת שביעית גם עבודה מותר בו, וכיון דקנים ואילני סרק אין קדושת שביעית נוהג בהן כדין עציץ להסקה, כדאמר בב"ק (קב.) ה"ג מותר לנוטען, ורבנן סבירא להו דבזריעה ונטיעה כולן אסורין, ודוקא לענין קדושת הפירות בעינן לכם דומיא דלאכלה. ע"כ.

ומכל מקום בדיעבד מותר, וכמבואר בהערה הנ"ל. וכן פסק באור לציון (שביעית עמוד לו). ועייין עוד מה שכתב בזה בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן לב) ע"ש.

אתרוג שנעבד ומשומר בשביעית אם יוצאים בו ידי חובה

וכן שנתבאר בפאת השלחן (סימן כב בב"י סק"א), ובערוך השלחן העתיד (הלכות שמיטה ויובל סימן כ' סעיפים ו-ח), ובחזון איש (שביעית

ז) בירושלמי (פרק ד' משביעית הלכה ד') אמרו, אין מציתין את האור באישת הקנים, רשב"ג מתיר. וכן היה רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק וכו'. ופירש הר"ש סיריליאו שם שהוא כדי להצמיח. ולפי זה מה שיש נוהגים לשרוף את העץ של ההדסים כדי שייצאו הדסים משובחים יותר, זהו בכלל עבודת הארץ שאסורה בשביעית. וכן כתב בספר שביעית בהלכה (דף קצו) דאסור לשרוף את שיחי ההדסים בשביעית כדי שיגדלו משולשים דהוי מלאכה גמורה של זומר. ע"ש. וכן הוא בספר שמיטה כהלכתה (עמ' לז-לח) דאחר שזה מועיל לגידולם דמי למלאכת זמירה ואסור, אך בדיעבד נראה שיש להקל עש"ב. והגאון החזון איש (סימן יט אות כ') כתב, אין מציתין את האור באישת של קנים

ח) הנה כבר ביארנו לעיל דרוב רובם של הראשונים סבירא להו כדעת הרמב"ם דהנעבד או המשומר בשביעית, מותר באכילה.

משאנן בביאור הספרא (ר"פ בהר) כתב, דהא דתני הכא, אי אתה בוצר מן השמור, אתיא כר' יהודה דלקמן, דבית הלל ס"ל להחמיר, ואוסרים לאכול פירות מן המשומר. איברא דלהלן בספרא (פסקא ה) איתא, כלשון המשנה (שביעית פ"ד מ"ב), שדה שנטייבה (שנחרשה היטב) ב"ש אומרים אין אוכלים פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים אוכלים, ובהא ליכא פלוגתא, ורק בסיפא איתא: בית שמאי אומרים אין אוכלים פירות שביעית בטובה, וב"ה אומרים אוכלים בטובה ושלא בטובה, ר' יהודה אומר חילוף הדברים זו מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה. ע"כ. וצ"ע.

אולם הרמב"ן (ריש פרשת בהר) כתב שאין שום איסור מן התורה באכילת פירות משומרים, ואף רבנן לא גזרו על אכילתם, והביא מ"ש בתורת כהנים, והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, מן השבות בארץ אתה אוכל ואי אתה אוכל מן המשומר, ובמשנה (שביעית פ"ד מ"ב): מכאן אמרו שדה שנטייבה בית שמאי אומרים אין אוכלים פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלים. כלומר, שלדעת בית שמאי כיון שהזהירה התורה לאכול רק מן השבות ולא מן השמור, הפירות עצמם נאסרים, ובית הלל סוברים שאין הפירות נאסרים, שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו לשומרם. וכן כתב עוד הרמב"ן בחי' ליבמות (קכא):, שלא בא הכתוב אלא לאסור לשמרם ולא שיאסרו הפירות. וכן מוכח בירושלמי פרק מקום שנהגו, שאף המשומר מותר קודם הביעור. ע"ש. וכ"כ הרשב"א והריטב"א והמאירי יבמות (קכב), וכן כתב עוד הריטב"א (סוכה לט:). וכן דעת רש"י (יבמות שם). וכן מוכח מדברי הרמב"ם (פ"ח מהל' שמיטה הל' יב), והר"ש (שביעית פ"ח מ"ו). וכן דעת החינוך (מצוה שכח), כמ"ש במנחת חינוך שם. וע"ע בספר פאת השלחן (סי' כב סוף סק"א דף צז: והלאה).

נמצא שרוב הפוסקים ס"ל שהפירות מן המשומר אינם אסורים באכילה, ורק

סימן י' סק"ה), ועוד אחרונים. ואפילו לשיטת רבינו תם ודעימיה האוסרים משומר, יש אומרים שכל זה באכילה, אבל אין בו איסור הנאה. וכן כתב בערוך לנר (סוכה לט). וכתב בשו"ת שאגת אריה (סימן צז) דאיסור שאינו אסור אלא באכילה בלבד ושרי בהנאה מיקרי שפיר שלכם ויוצאים בו ידי חובה, שהרי יש זכות לבעלים בו ליהנות ממנו, וממון בעלים הוא, והיתר אכילה שהזכירו בזה בגמרא היינו איסור הנאה, כדאמרין בעלמא לא יהא בה היתר אכילה. ע"ש. והגאון החזון איש הנז' כתב, דאפשר דמה שגדל בשעת השימור אסור. ומה שגדל בעת שהפקיר לא נאסר אלא מחמת התוספת האסור המעורב בו, ואם הפקיר ואחר כך ירבו הגידולין של היתר אפשר שחזור להיתרו כדין רבו הגידולין (גדרים נח:). ולפי זה יש מקום לומר שהרוב גדל בהיתר בזמן שלא היה משומר ונעבד באיסור. וכמו שביאר כ"ז בשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (סימן סט אות א), והביא שם דברי הרידב"ז דסבירא ליה להתיר במשומר. וראה עוד בזה באריכות להלן.

שוב יצא לאור חזון עובדיה על הלכות סוכות ושם ביאר בזה בהרחבה, ע"ש, שאתרוג שהובא מפרדס של ישראל בשנת השמיטה, והפרדס נמכר לגוי בטרם תבוא השנה השביעית, ע"י הרבנות הראשית כנהוג, והישראל שמר את פרדסו, ולא הפקירו, וכעת בא למכור האתרוגים למצות לולב. ויש לדון אם יכולים לקנות ממנו אתרוג לצאת בו י"ח. הנה הדבר ידוע שמחלוקת הראשונים היא בפירות שביעית מן המשומר אם נאסרו באכילה, שלדעת ר"ת הובא בתוס' (סוכה לט:), פירות שביעית מן המשומר אסורים באכילה, כדאיתא בתורת כהנים (ר"פ בהר), ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר. וכן הוא בתוס' ר"ה (ט) ד"ה וקצירי הב'. וע"ע בתוס' (מנחות פד). וכ"כ בתוס' רי"ד (פסחים נא:). וגם הר"ש

ובסתמא לא חיישינן באתרוג שמא נעבד בשביעית. ע"ש. ובאמת שאין לנו צורך בכל זה, מחמת שאנו הולכים אחר הוראות מרן שפסק שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות של גוי כלל, וראה אריכות בזה בשו"ת יביע אומר חלק י (חיו"ד סי' מב אות ה). ע"ש.

הילכך בודאי שהמשומר בפרדס של גוי מותר. וכ"כ בחזון איש שביעית (סי' י אות ה בד"ה והיו). והנה גם מה שעבד ישראל בפרדס שנמכר לגוי ועדר תחת אילן האתרוגים, י"ל שלא נאסרו הפירות, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד מהל' שמיטה ויובל ה' א), שאפילו שדה שנטייבה (שנחרשה היטב) בשביעית וצמחו פירותיה מותרים באכילה. ע"ש. וע"ע ברמב"ם (פ"ד הט"ו) שכתב, עבר זורע לירק ונלקט בשמינית מותר. וכתב ע"ז מרן הכ"מ, שכבר נתבאר לעיל (סוף פ"ג) שאע"פ שהנוטע בשביעית חייב לעקור, אם לא עקר הפירות מותרים. ואפילו במקום שהשביעית אסורה מן התורה. ע"כ. וכ"כ בספר החינוך (מצוה שכח) שאם עבר אדם זורע שדהו או נטע בשביעית, פירותיה מותרים באכילה. איברא דבחידושי הרמב"ן (יבמות קכב). הנ"ל, סיים, ויש לפרש של עזקה, כמו במנחות (פה): מצאו עוזק תחת הזתים, דהיינו שחופר ועושה להם כמין גדר וממלאו עפר, ואברויי אילנא הוא ואסור. והפירות עצמם אסורים שמחמת עבודת שביעית באו. ע"כ. וכ"כ בחידושי הרשב"א ובנימוקי יוסף והמאירי שם. וכ"כ הריטב"א (סוכה לט). ומ"מ בשביעית בזה"ז דרבנן יש לסמוך על הרמב"ם והחינוך ומרן להקל. כל שכן כשהקרקע של גוי שיש לסמוך על מ"ש ספר התרומה שיש קנין לגוי להפקיע מקדושת שביעית.

ולסניף יש לצרף מ"ש בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' כא), שבהיות ונולדה בין החכמים מחלוקת על שנת השמיטה, איזו היא, ומכיון שדין שביעית בזה"ז מדרבנן, דנו בה כדין

לר"ת ודעמיה שאוסר אותם באכילה לא קרינן בהו "לכס", וכ"כ האור שמח (פ"ח מהל' לולב סוף ה' י). ע"ש. וכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן הכי נקטינן. ועוד שאף לר"ת וסיעתו יש לדון שהמשמר אתרוגיו לשם מצוה, לכ"ע שרי, שמצות לאו ליהנות ניתנו. וכמ"ש בשו"ת שערי דעה (ח"ב סי' ח). ע"ש. לכן להלכה אין לחוש לזה כלל. וכל זה בפרדס של ישראל שהוא חייב להפקיר פירותיו, אבל פרדס שנמכר לגוי נראה שאין לאסור לשמר פירותיו, כיון דלדין נקטינן כדעת מרן הב"י שאין בפירותיו קדושת שביעית. וכן העלה הגאון פאת השלחן (סי' כג ס"ק ט). וכן מנהג העולם לסמוך על דעת הפוסקים שדין שביעית אינו נוהג בשל גוי, וכן הכריע אחרון הגאונים בזמן, וראשם במעלה, הוא הגר"א ז"ל. וכמ"ש כל זה בספר "תורת רבינו שמואל סלאנט" הנד"מ (עמוד רצה).

ובשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' קפג) דן באתרוגי א"י שגדלו בפרדס של גוי, והגוים שמרו עליהם בשנה השביעית, ובסוף השנה באו למכור אתרוגיהם, וכתב שעיקר החשש לפי דעת המבי"ט, דס"ל דשביעית נוהגת בשל גוי, וא"כ נאסרו האתרוגים משום משומר, לדעת ר"ת (סוכה לט); דס"ל דפירות שביעית מן המשומר אסורים באכילה. וכפי הנשמע עכשיו שכל פרדסי העכו"ם בזה"ז כולם גדורים ומשומרים. והמהר"ם בן חביב בכפות תמרים (סוכה לט): עמד בזה על פירות שביעית של הגוים בא"י, שכולם גדורים ומשומרים, ובכל זאת המנהג פשוט לאוכלם. וכתב, שנראה שסמכו על מ"ש הראב"ד בספר תמים דעים (סי' רמא), דדוקא פירות שביעית של ישראל שחובה עליו להפקירם, והוא שמרם, נאסרו, אבל גוי שאין חובה עליו להפקירם, ולא נצטווה על כך, פירות שלו מותרים, אע"פ שהוא שמרם. וכ"כ בשו"ת מהרי"ט (סי' מג), שאע"פ שנוהגים בפירות שביעית של גוי קדושת שביעית, מ"מ אינם נאסרים בשימור.

הוראת חכמים, הם נשיאי וחברי הרבנות הראשית, הפירות מותרים. וכבר נתפשט היתר המכירה, וממילא אין על פירות הקרקעות שאחר המכירה שום קדושת שביעית, ומותרים בסחורה, ולהוציאם מא"י לחו"ל. עכת"ד. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח חיו"ד סי' כח אות ג), שהדבר ידוע שאלו שלא סומכים על

המכירה שנעשית ע"י הרבנות הראשית הם רק מיעוטא דמיעוטא, ורובם ככולם של תושבי ארץ ישראל סומכים על היתר המכירה. ע"ש. וע"ע בשו"ת אגרות משה (ח"א או"ח סי' קפו) לגבי האתרוגים שהובאו לחו"ל בשנת השמיטה מפרדסי ישראל שנמכרו לגוי כהוראת הרבנות הראשית בא"י, שהעושה ע"פ הוראת חכם אין עליו שום חטא, אפי' אם אין הלכה כמותו, כל זמן שלא עמדו כל חכמי הדור למנין ונפסק שלא כמותו. ומ"ש הרשב"א (יבמות קכב.) בשל עזיקה שקנסוהו לאסור הפירות כנוטע בשביעית יעקור, זהו רק בנטיעה ממש, אבל לא בעבודות אחרות, שהרי בנטיעה בית הלל מתירים הפירות, ואין לחוש למה שאסר רב אחד לצאת בהם י"ח, שהפריז על המדה בזה, ומתוך דבריו טעה בדבר משנה וכו'. עכת"ד. ותנא דמסייע ליה הוא המבי"ט בתשובה (ח"א ס"ס כא) שכתב, והנזהרים לאכול פירות שביעית (של גוים) בקדושתם, כפי שכתבנו, מותר למכור אותם לאותם המקילים ואינם נזהרים לאוכלם בקדושתם, ואין בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, כיון שהם סומכים על המורים להם היתר ע"פ דין תורה וכו'. ע"ש.

ואעיקרא יש לדון בדין האתרוגים הניטעים בפרדסים בזה"ז, אשר עיקר מגמתם למצות לולב, שאפשר שאין דין שביעית נוהג בהם. כמ"ש בשו"ת שערי דעה (ח"ב סי' ח). וכן האריך בזה הגרש"ז אורבך בספר מעדני ארץ (שביעית סי' י אות ה דף סא ע"ג והלאה). ע"ש. ואכמ"ל. ועכ"פ מאחר שכבר נהגו לסמוך על הגאונים שפסקו להקל, (וראה גם מה שנתבאר

ספקא דרבנן ולקולא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שמחה לאיש (דף קח.), שבעיקר שנות השמיטה לא יצאנו מכלל ספק, ושפיר מצטרף לספק ספיקא. ע"ש. וע"ע בשו"ת יביע אומר חלק י (חיו"ד סי' מב אות ח). ע"ש. וע"ע מ"ש בזה בני הרה"ג ר' יצחק יוסף בילקוט יוסף על שביעית (עמוד קפג). ע"ש.

וע"ע בחזון איש (שביעית סי' י אות ו) שכתב, שאתרוגים של שביעית אע"פ שמטייבין אותם בשביעית באיסור, ומשמרים אותם, אין הפירות נאסרים באכילה, ויוצאים בהם י"ח המצוה בחג. וישראל שמכר פרדס אתרוגיו לנכרי, הוי מכירה, ולדעת ספר התרומה פקעה מהם קדושת שביעית, ואין לאסור פירותיהם בדיעבד. (וכן הסכים הגר"א). וגם אם שולחים את אתרוגיהם לחו"ל, אין הפירות נאסרים ויוצאים בהם ידי חובה. וכ"ש אם מכרו פרדסיהם לגוי. ע"כ.

אך מ"ש בשו"ת אמרי יושר (ס"ס קפג) שאתרוגים שהובאו מפרדסים של ישראל שנמכרו לגוי ע"פ היתר שטר מכירה, אין לברך עליהם, כיון שיש מפקפקים על ההיתר. במחכ"ת אין הדין כן, וכמ"ש הגאון רבי ישראל זאב מינצברג בספרו פירות שביעית (עמוד רא), שאף שיש סיעה בא"י שסוברים שהמכירה לגוי אינה מועילה, והפירות קדושים בקדושת שביעית, גם לאחר המכירה. אבל סיעה זו בטלה במיעוטה נגד גאוני הספרדים הקודמים, מרן ומהר"ם גלאנטי, והגאון בעל שמן המור, ואחריהם החזיקו גדולי הדור שבזמנינו, ומהם, הגאון הראש"ל ר' רפאל מאיר פאניזיל ואשר על ידו השני הגאון הראש"ל יעקב שאול אלישר בספרו שמחה לאיש. ולכן העיקר שדין פירות אלה כדין פירות שגדלו בקרקעות של גוים שאין עליהם קדושת שביעית. והוסיף עוד במאמרו שבספר הר המור (ירושלים תשנו עמוד קנג והלאה), שמכיון שהחקלאים עושים זאת ע"פ

ט. אתרוג שהיה על העץ בשנה הששית [תשע"ד] בגודל פול, ובשביעית גדל ונעשה ככד, ונלקט בשנה השביעית, אף שחייב במעשרות כפירות שנה ששית, מכל מקום הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ונוהג בו קדושת שביעית. ויש אומרים שהולכים באתרוג אחר חנטה, ואם חנט בששית, דהיינו שהגיע לסמדר [נפילת הפרח] בששית, אין בו קדושת שביעית אף שנלקט בשביעית. וצריך לחוש לכתחלה לדעה הראשונה [שהיא דעת הרמב"ם], ולכן הולכים באתרוג גם אחר לקיטה, ועדיף לקטוף את האתרוג מהעץ בשנה הששית, ולא אחרי ראש השנה של השנה השביעית. שאם לא כן יצטרכו לשמור אותו בכל דיני שביעית. ובסוף שנת השמיטה יש לקטוף את האתרוג אחרי ראש השנה של שנה שמינית, ועם כל זה צריכים לשמרו בכל דיני שביעית. (ט)

באורך בקונטרס השמטה שנדפס בשו"ת יביע אומר חלק עשירי חיו"ד מסימן לו עד סימן מג. ע"ש), בודאי שיכולים לברך עליהם, שבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל.

אתרוג שנקטף בשביעית או בשמינית

ט) במשנה (פרק ב דביכורים משנה ו) שנינו, אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים, ולירק בדרך אחד. שוה לאילן בערלה וברבעי ובשביעית וכו', דברי רבן גמליאל. רבי אליעזר אומר שוה לאילן בכל דבר. ופירש רש"י (בקידושין ב:), דנוהג בו ערלה ורבעי כאילן, ולענין שביעית הולכים בפירותיו אחר החנטה כאילן, ולא אחר לקיטה כירק. ע"כ. וכן פירש רבינו עובדיה מברטנורא שם, שלדעת רבן גמליאל האתרוג שוה לאילן משום דאזלינן בתר חנטה, ומונין לו ג' שנים לערלה משעת חניטה, וכן לרבעי, וכן לשביעית, שאם נחנט בששית ונגמר בשביעית, מותר. ומכל מקום פטור ממעשר דלענין מעשר אזלינן בתר לקיטה כדין ירק, וכיון דנלקט בשביעית פטור ממעשר. ולדעת רבי אליעזר האתרוג שוה לאילן בכל דבר. וכן הוא בראש השנה (יד:), ובסוכה (לט:).

והרמב"ם (פרק א' מהלכות מעשר שני הלכה ה', ובפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יב) פסק, דאזלי לחומרא, הן ללקיטה והן לחניטה. והיינו, שאם היה האתרוג על העץ בגודל פול, ובשביעית גדל ונעשה ככד, חייב במעשרות כפירות שנה ששית, ואפילו היה ככד בשנה ששית, הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ומתעשר כפירות ששית להחמיר. ע"כ. וכן דעת הסמ"ג (עשין מצות מעשר שני סימן קלו) וז"ל: האתרוג בלבד משאר פירות האילן הרי הוא כירק והולכין אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית וכו'. ע"ש. ועיין ברש"י ראש השנה (טו.) דיש להחמיר מספק, משום דספק דאורייתא לחומרא.

[ואף שהאתרוג הוא מין עץ ולא ירק, וממילא צריך להיות שראש השנה שלו לענין מעשרות יהיה בט"ו בשבט, מכל מקום בתכונותיו הוא דומה לירק, כיון שהוא צורך

הראב"ד ורש"י והתוס' וכ"ד הגר"א, אלא שנהגו להחמיר כהר"מ. ע"ש.

גם בספר הלכות שביעית חלק א' (סימן ג') ובקונטרס ארבעה מינים שבסוף חלק ב', החמיר באתרוג של ששית לילך בתר לקיטה, ורק אם אי אפשר לקנות בקדושת שביעית, וגם אין לו אתרוג אחר, אפשר להקל. וכן כתב עוד בספרו אז נדברו חלק ד' (סימן נח). וכן פסק בספר אור לציון (שביעית פ"ב שאלה ט') דאתרוג של ששית שנלקט בשביעית ואתרוג של שביעית שנלקט בשמינית יש בו קדושת שביעית מספק, וכן גם לגבי מעשרות חייב מספק, וכיון שכך יש גם ספק אם יש בהם דיני הפקר, ולכן אין להכנס לשדה חבירו לקחת אתרוגים דספק ממזא לחומרא, ע"ש.

ואמנם בכרם ציון (הלכות שביעית פרק י"ח הלכה ו) פסק כהרמב"ם לגמרי, וכתב, דלכן המהדרין קונים אתרוג לפני ר"ה של שביעית שלא יצטרך להשמר בו בקדושת שביעית, והביא בשם יש אומרים את דעת הראב"ד. ע"ש. ומכל מקום נכון לחוש להחמיר בזה לכתחלה, אחר שכן הוא דעת הרמב"ם, וכמו שכתבו האחרונים הנ"ל.

וראה בביאור דברי הרמב"ם [באתרוג של ששית שנכנס לשנה השביעית, לענין מעשר ושביעית], בספר הר המור (בקונטרס נטעי צבי סימן א'), ובפאת השלחן (פרק כ"ב סקי"ט) ובשרשי הים (דף קמו), ובמועדים וזמנים חלק א' (סימן יח). ע"ש. ועיין עוד שם (ח"ב סימן קנו) דיון בדברי הראשונים לגבי זמן ראש השנה בפירות האילן לדין שביעית. ע"ש.

גם בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קכו) כתב לדון באתרוג של ששית הנכנס לשביעית, ושם (סימן קל אות ב') בדין אתרוגים מפרדסי יהודים אשר נלקטו אחר ראש השנה דשביעית, שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית אך חייבים במעשר [מעשר עני] ובלי ברכה,

וז"ל מרן בשלחן ערוך (סימן שלא סעיף קכו): וכן האתרוג, בלבד משאר פירות האילן, הרי הוא כירק והולכין אחר לקיטתו, בין למעשר בין לשביעית. כיצד, אם נלקט בשלישית אחר ט"ו בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני אף על פי שנגמרה בשניה. וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ו בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני. נלקט בחמישית אחר ט"ו בשבט, מפרישין ממנו מעשר שני. ואף על פי שהולכין אחר לקיטתו, אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית, אפי' היתה כזית ונעשית כככר, חייבת במעשרות. ע"כ. וע"ש בלבוש ובט"ז (ס"ק ט), ובש"ך (ס"ק קמו), ובשלחן גבוה (ס"ק שיג).

ובשו"ת הרדב"ז חלק ה' (סימן ב' אלפים קעז) כתב לבאר דעת הרמב"ם, ולא העיר שיש בזה חולק. גם בחכמת אדם (שערי צדק, שער מצות הארץ) כתב כדעת הרמב"ם בפשיטות.

ואמנם בביאורי הגר"א (סימן שלא ס"ק קצ-קצא) הביא דעת הראב"ד שחולק וסובר דאזלינן באתרוג תמיד בתר חנטה. והובאו הדברים בפאת השלחן (דיני מעשר סימן יג, ודיני שמיטה סימן כב). וגם הגאון מקוטנא בישועות מלכו על הרמב"ם כתב, שדעת הראב"ד ורש"י ותוס' בראש השנה (טו.) דאזלינן בתר חנטה. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן ודאי יש להקל.

אבל הגאון החזון איש (שביעית סימן ז' ס"ק יטז) פסק, באתרוג של ששית שנכנס לשביעית, שלדעת הרמב"ם נוהג בו שביעית וחייב במעשרות, ולדעת הראב"ד ורש"י ותוס' לענין שביעית הולכין בתר חנטה והיינו סמדר. ואמנם באתרוג של שביעית היוצא לשמינית לכולי עלמא הוא קדוש בקדושת שביעית כל שחנט בשביעית, ולדעת הרז"ה חייב במעשר ואין כן דעת שאר פוסקים. ועיין עוד שם (סק"י) שכתב דנראה לדינא דיש מקום להקל לענין שביעית בששית שנכנס לשביעית כדעת

והאריך לבאר דאף דמחמרינן לחיוב בתר חניטה לשביעית ולמעשרות, בכל אופן יש כמה ספיקות לפטור מברכה. ע"ש. וראה עוד

אם גם בלימון אזלינן בתר לקיטה כמו באתרוג

אלא שהחמירו חכמים באתרוג היוצא מששית לשביעית לילך גם אחר לקיטה להחמיר, ודעת הראב"ד ורש"י ותוס' והגר"א שהולכין אחר חנטה לגמרי ואין בו קדושת שביעית כלל. ולדינא יש מקום להקל בזה, (שגם לרמב"ם אינו אלא מדרבנן) אלא שנהגו להחמיר כהרמב"ם. וכ"ז באתרוג, אבל בלימון ותפוז ופרי הדר, יש לסמוך על הפוס' שהולכין אחר חנטה, ואף אם הביאו שלישי קודם ר"ה, יש לסמוך על התוס' והר"ש דחנטה היינו סמדר או בוסר. ואפשר דדין תפוז באתרוג דעוה"מ שלהן בקוטנן, וא"כ גם לרמב"ם חנטה שלהן סמדר או בוסר, וכ"ש בספק הביא שלישי יש להקל שאפשר שרובן מביאין שלישי קודם ר"ה, ומותר ללוקטן כדרך שאר השנים בלי שום שינוי ולשולחן לחו"ל וצריך לעשרן מעשר עני, וגם לענין אתרוג יש מקום להקל כנ"ל. ע"כ.]

ושו"ר שבחזו"ע על הלכות תרו"מ, הביא דברי הרמב"ם הנ"ל בהל' מע"ש שכתב, דה"ה לאתרוג בלבד. ואח"כ הביא שמהר"ש סיריליאו כתב, שגם הלימון אזלינן ביה בתר לקיטה. ולפ"ז משמע דמ"ש הרמב"ם אתרוג "בלבד", לאו דוקא דלימון הוא מין אחד עם אתרוג. וכ"כ בספר דרך אמונה (פרק א בציון ההלכה אות נז). ואולם במנחת שלמה כתב, שברמב"ם משמע שבלימון הולכים אחר חנטה. והעיר עליו בחזו"ע, שדעת המהרש"א אלפנדארי (ע' בשו"ת הסבא קדישא ח"ג או"ח סי' יב עמוד עא). אינה כן. וז"ל החזו"א (שביעית, סי' ט אות יז), שקרוב הדבר שפירות לימון ותפוז מין אתרוג הם, וראוי להחמיר לדעת הרמב"ם. עכ"ל. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א ס"ס מד).

והנה יש לחקור לגבי לימון, האם אזלינן ביה בתר לקיטה. ובמנחת שלמה (ח"א סי' נא) כתב בזה, שאף שהר"ש סיריליאו (פ"ט דשביעית עמ' קלו) ס"ל שדינו באתרוג דאזלינן בתר לקיטה, נלענ"ד דכיון שהפרי הזה כבר היה ידוע ונפוץ בזמן הרמב"ם, (שכאגרת הרפואה שלו הזכירו פעמים רבות, וגם בהקדמת הרמב"ם לס' טהרות בד"ה ובטומאת משקין), ואעפ"כ כתב (בפ"א ממעשר שני ה"ה) דבפירות האילן הולכין אחר הלקיטה רק באתרוג בלבד, ומזה ששינה מלשון הגמ' והוסיף תיבת "בלבד" משמע שבלימון הולכין אחר חנטה ולא אחר לקיטה באתרוג.

אך בס' דרך אמונה (מע"ש פ"א ציון ההל' אות נז) כתב, שלשון בלבד שכתב הרמב"ם אינו מכריע, די"ל דאתרוג וכל מינו קאמר.

[וע"ש שבסדר השביעית של רז"ש כתב להקל בפרי הדר שחנטו בששית שאין בו קדו"ש, וצריך לעשרן מעשר עני ולהחמיר באתרוג של מצוה שתהא גם לקיטתו לפני ר"ה של שביעית. והרמב"ם (שמיטה פ"ד הי"ב) כתב, והאתרוג אפילו היה כפול קודם ר"ה ונעשה ככר בשביעית, חייב במעשרות כפירות ששית, ואפילו היה ככר בששית הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית ומתעשר כפירות ששית להחמיר. ובדרך אמונה שם (ס"ק פו) כתב, שלגבי מעשרות יש להסתפק בתפוז ולימון ושאר כל פירות הדר שמשקין אותן כמו אתרוג, וגם הן משתוין בבנין הפרי ובחילוק חלקיהן וקרומיהן, ופריין משקה נוזל מופקד בקרום המקיפו, ושמא הן מין אתרוג, ולכן צריך לעשרן ב' מעשרות וכו'. אבל לענין שביעית דעת החזו"א (שביעית סי' ז סק"י) דמדינא אזלינן באתרוג אחר חנטה

י. מותר למשמש בידיו באתרוג של שביעית, דאף שמפסיד הקליפה במשמוש הידים, אין בזה איסור, שהרי נטעו מתחילה אדעתא דהכי שהקליפה תהא נפסדת. ועוד, שרק הקליפה נפסדת, והפרי ראוי לאכילה, וממילא אין זה בכלל האיסור לאכלה ולא להפסד. (י)

עוד הביא מס' אשל אברהם ניימרק (שביעית פ"ה, דף ק"ז רע"ב), שכתב בשם הגר"ש סלאנט, שהאשכוליות והלימונים שטבעם ליגדל על כל מים, דינם כאתרוג. והגר"מ טוקצינסקי בספר השמיטה (עמוד יא) כתב, שהגר"ש סלאנט נסתפק בפרי הדר אם דינם כאתרוג, דאזלינן ביה בתר לקיטה בשביעית, דהא שוים הם לירק שדרכו להגדל על כל

מים, וכתב, שהגרא"י קוק כתב לו שאחר שחקר ודרש, נוכח שהתפוז חלוק בהרבה מן האתרוג ודומה לשאר פירות האילן, שעיקר גידולם מהעלאת שרף האילן. ע"ש. ולכן הסכים שיש להורות בתפוז ומינוי ללכת אחר חנטה כשאר פירות האילן. ע"ש. וע' בשו"ת חלקת יעקב (ח"ב סי' צו אות ב). ועדיין צ"ע בזה. [ע"כ מחזו"ע. ועיקר נידונו לגבי מעשרות].

משמוש הידים באתרוג של שביעית

איסורו בכזית. ע"ש. אלא שיש לעיין בזה, שיתכן ובאתרוג הקליפה והפרי גוף אחד, וכאשר מרקחים אותו מרקחים גם את הקליפה. אלא שנודע דאין דרך לרקח את הקליפה הדקה העליונה, וממילא אין כל חשש במשמוש הידים. וכ"כ בספר דבר השמיטה הנד"מ (עמ' רצה) שאין דרך לאכול את הקליפה הדקה. ע"ש. ואמנם יש מקומות שכן היו אוכלים גם את הקליפה העליונה. ע' הליכות עולם ח"ב ע"ד הבא"ח. ונראה שמה שרגילים לקלוף היום חדשים מקרוב באו, ולכן מובן אמאי אסור ליטול אתרוג תרומה. ולכן נראה שהעיקר בזה כהטעם הראשון הנ"ל.

ועיין ברידב"ז (פ"ה אות א) דכתב דגרם הפסד בתרומה אסור, אך בשביעית מותר והפסד הבא מחמת נטילת האתרוג מותר דהוי גרמא. ע"ש. וכבר הארכנו לעיל בדין גרמא בהפסד פירות שביעית.

גם בשו"ת ציץ הקדש חלק א' (סימן יד) כתב כיון שנוטל האתרוג למצוה לא חשיב הפסד. עש"ב.

(י) עיין בשו"ת הר צבי (זרעים חלק ב' סימן נד) שדן בזה, כיצד יוצאין באתרוג של שביעית אחרי שמפסיד הקליפה במשמוש הידים, כמו שאסור באתרוג של תרומה, והעלה כיון שנוטע את האתרוג למצוה, הרי נטעו מתחילה אדעתא דהכי שהקליפה תהא נפסדת, ומה לי אם חושב לאבד את כל הפרי או מקצתו, כל שלא חושב לאוכלו אין אני קורא בו לאכלה ולא להפסד. וסתם אתרוג למצותו נטוע. והביא ראיה מהמהרי"ט בחלק א' (סימן פג) שכתב שמותר לתלוש העלין מעצי התות, אף על פי שעל ידי זה הפירות נפסדין, מטעם שהאילנות הללו משעת נטיעתן אינם מיוחדים למאכל, אלא לצורך משי ולא קרינן ביה לאכלה ולא להפסד. עש"ב. וע"ע בשו"ת הר צבי (ח"ב חאו"ח סימן קיא).

ובספר שביעית בהלכה (פרק לט עמוד קצו) הביא בשם התורה תמימה (פרשת בהר אות כה) שכתב, מאחר שרק הקליפה נפסדת, והפרי ראוי לאכילה ממילא אין זה בכלל האיסור לאכלה ולא להפסד, ובשם ספר בית נאמן כתב דמאחר שבקליפת האתרוג אין כזית ובשביעית

יא. כבר ביארנו שאתרוג שחנט בשמיטה ונלקט בשמינית, יש בו קדושת שביעית וחייב במעשר. (יא)

של מצוה ואמרה שיש בו קדושת שביעית. ועוד הביא משו"ת שערי דעה חלק ב' (סימן ח') שסובר שאתרוג הנטוע למצוה פטור מדין משומר, אך ודאי חייב בקדושת שביעית. ועיין עוד במעדני ארץ (פ"י אות ה'). ובספר כרם ציון (הלכות שביעית פרק י"ג הלכה כ"ו) דכתב דאתרוג שניטע למצוה יש בו קדושת שביעית על פי המבואר בסוכה לט. ומסתימת דברי האחרונים עש"ב. עיין בשו"ת מנחת יצחק חלק י' (ריש סימן קיט) דאתרוג אף על פי דנטעו רק למצוה יש בו קדושת שביעית.

וראה עוד בשו"ת מהרש"ם חלק ג' (סימן קכד) באמצע התשובה, ובשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קכו), ובשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן נח וסימן נט).

ובספר כרם ציון (הלכות שביעית פרק י"ג הלכה כ"ו) דכתב דאתרוג שניטע למצוה יש בו קדושת שביעית על פי המבואר בסוכה לט. ומסתימת דברי האחרונים עש"ב. עיין בשו"ת מנחת יצחק חלק י' (ריש סימן קיט) דאתרוג אף על פי דנטעו רק למצוה יש בו קדושת שביעית.

וראה עוד בשו"ת מהרש"ם חלק ג' (סימן קכד) באמצע התשובה, ובשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קכו), ובשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן נח וסימן נט).

אתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית

וכו'. ובהלכה ו' שם, ואף על פי שהולכים באתרוג אחר לקיטתו, אתרוג בת ששית שנכנס לשביעית, אפילו היתה כזית ונעשית ככד, חייבת במעשרות. וע"ש בהשגות הרב"ד ובכסף משנה ובמהר"י קורקוס. וראה עוד בכסף משנה (פרק ד' הלכה י'), וכן הוא בשלחן

ועיין בשו"ת מהרשד"ם חלק א' (סימן קצב) שכתב, שיכולים לצאת ידי חובה באתרוג של מצוה שהוא טבל, אחר שהיהודי אינו חותך אתרוג מן האילן לאוכלו אלא לצאת בו י"ח, ולמד כן ממה שכתב הרמב"ם (הלכות מעשר פ"ב ה"א) דמן התורה אין חייבים להפריש תרומות ומעשרות אלא הגומר פירותיו לאוכלן. ולפי זה כיון שזה אין גומר פירותיו לאכול אלא למצוה, יכול לצאת בו, ע"ש. ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כה) דן בדברי הפוסקים באתרוג שנטעו לשם מצוה, אם יש בו קדושת שביעית, וכתב דיש לעיין איך נפקיע קדושת שביעית מאתרוג הרי סוף סוף נשאר מאכל, וגם צריך שיהיה בו היתר אכילה, וממילא קדושת שביעית נוהגת בו. עש"ב. ועיין עוד מה שהביא מקונטרס משמרת להבית (דף כב.) שלא יהיה דין שביעית נוהג באתרוגים בזה"ז שכל נטיעתן היא למצותן, והירושלמי (ערלה פ"א ה"א) שדן באתרוג שנטעו למצותו דחייב בערלה רק משום דערלה תלוי בפרי, מה שאין כן אתרוג בשביעית שלא נטעו על מנת שיהיה הנאתו וביעורו שוה.

ועוד הביא משו"ת מחזה אברהם (חלק אורח חיים סימן קמו) שכתב, דקדושת שביעית ודאי יש באתרוג זה, וכדמוכח מתוספות סוכה (דף לט. ד"ה יותר ממזון ג"ס) דהמשנה מיירי באתרוג

(יא) הרמב"ם (פרק א' מהלכות מעשר שני הלכה ה') כתב, דאתרוג בלבד משאר פירות האילן הרי הוא כירק והולכין אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית. כיצד, אם נלקט בשלישית אחר חמשה עשר בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני אף על פי שנגמר בשניה.

יב. הקונה לולב ואתרוג מעם הארץ [שחשוד שלא ינהג קדושה בדמי שביעית] נותן לו אתרוג במתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב. כי בלולב [לדעת הרמב"ם] אין קדושת שביעית שהוא עץ בעלמא, אבל אתרוג דמיו נתפסים בקדושת שביעית, ולכן נותן לו במתנה או מבליע לו. (יב)

יג. מותר לתלות אתרוג של שביעית לנוי סוכה, ובלבד שיתנה שאינו בודל ממנו כל בין השמשות של ח' ימים. ויש מחמירים בזה משום גרם הפסד פירות שביעית, וכבר נתבאר לעיל שמעיקר הדין גרם הפסד בפירות שביעית מותר. [מהרי"ט]. (יג)

ערוך (סימן שלא סעיף קכו) וכתב חזון איש (סימן ז' אות טז), אתרוג ששית הנכנס לשביעית לדעת הרמב"ם נוהג בו שביעית, וחייב במעשרות, ולדעת הראב"ד ורש"י ותוס' לענין שביעית הולכין בתר חנטה, והיינו סמדר. וכבר הארכנו בזה לעיל.

קניית אתרוג בשביעית

(ב) הרמב"ם (פרק ח' הלכה יא). והנה במשנה סוכה (לט.) שנינו: הלוקח לולב מחבירו בשביעית, נותן לו אתרוג במתנה, לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית. ופירש רש"י שם, דנראה דגרסין הלוקח לולב מעם הארץ, דהא בעם הארץ קמירי כדאמרינן בגמרא, ועם הארץ לגבי חבר לא קרי ליה חבירו, ואי לוקח נמי עם הארץ מי ציית לן להחזיק חבירו בחשוד. ואמרינן בגמרא לא רצה ליתן לו במתנה מהו, ומשני רב הונא, דמבליעין דמי אתרוג בדמי לולב. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לט) שכתב כמה עצות להנצל מדין זה של לאכלה ולא לסחורה, וכגון שיבליע דמי האתרוג בדמי הלולב, או בכדי ההדס [כעצת הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל המוכא

בספר ציץ הקדש סימן טן]. ועוד כמה עצות. ע"ש.

ועיין בספר חוף ימים חלק ב' (סימן לד) מה שדן בדין קניית אתרוג על ידי הבלעה, מאחד שליקט אתרוג בשביעית על מנת למוכרו בשוק, או על מנת למוכרו ביוקר. ע"ש. ועיין עוד שם בסימן לה מה שדן בדין סחורה בפירות שביעית. ע"ש. ועיין בספר דגל ראובן חלק ב' (סי' לא) מה שכתב לגבי דין סחורה של אתרוגים בא"י. ועיין עוד בשו"ת הר צבי חלק ב' (סימן קיא), ובשו"ת מהרש"ם (סימן קכ ד"ה מכתבו), ובספר אור לציון שביעית (פרק ב' הלכה י'). ושם דן כיצד יש לנהוג בקניית אתרוג שיש בו קדושת שביעית שיקנה בהבלעה. ע"ש.

תליית אתרוג בסוכה לצורך נוי

(ג) הנה יש לדרון האם יש לחוש בזה משום הפסד פירות שביעית. ואפשר, שאף שבימי החג אינו יכול לאכול מפירות אלו, אחר שהוקצו למצות נוי סוכה, מ"מ ע"י צמצום זמן האכילה אין הפרי בא לידי הפסד, כי אחר כך חוזר להיתרו, וממילא אינו גורם להפסד פירות שביעית. ואף אם הוי בכלל גורם להפסד פירות

שביעית, כבר נתבאר דגרם הפסד פירות שביעית אינה אסורה. ובלא"ה אם משום שממעט בזמן אכילתו בשבעת ימי החג, לזה יש פתרון, שיתנה על הפירות מערב יום טוב שאינו בודל מהם, ואז יכול לאכול מהם גם בימי החג, ונמצא שאינו ממעט בזמן אכילתם, שעל ידי התנאי אין עליהם תורת מוקצה.

ובן כתב בשו"ת מנחת יצחק חלק י' (סימן קיט). ושם דן להתיר לתלות אתרוג שביעית לנוי סוכה, ויתנה שאינו בודל מהן כל זמן ביה"ש של ח' ימים. ויש בזה תרתי לקולא א' - דהוי רק גרמא. ב' - דלא הוי ודאי הפסד, וגם שייך בזה לכל צרכיכם המותר בפירות שביעית, אלא שסיים, שכתב כן להלכה לא למעשה, כי ראה שיש מחמירים בענין גרם הפסד פירות שביעית. [וראה לעיל מה שכתבנו בדין גרמא בהפסד פירות שביעית, דהעיקר להקל בזה כדעת המהרימ"ט]. וכבר נשאלה שאלה זו לפני חברי הבר"ץ שלפניו ולא התירו בשופי. ע"ש.

אולם בשו"ת להורות נתן חלק ג' (סימן לא) העלה, שמותר לתלות אתרוגים ופירות שביעית, ובלבד שיתנה שאינו בודל מהם כל בין השמשות, והוסיף שלא יתחוב בהן מחט, שלא יעשה מעשה הפסד בידיים. ע"ש. וכן עיקר כדבריו.

שו"ר בספר דיני שביעית (הוצאת דגל ירושלים, עמ' רכב) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שמותר לתלות אתרוג של שביעית לנוי בסוכה. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן נז).

ובשו"ת להורות נתן (ח"ג סימן לט) הביא ראייה לזה ממתני' (סוכה לט.) שלוקחים אתרוג של שביעית למצוה אף שנאסר באכילה דהוקצה למצותו. ומכל מקום אין לתלות פירות אלה על ידי תחיבת מחט או סיכה, שמפסידים מאכילה בידיים, אבל זה שמתייבש בשמש וברוח, אינו הפסד בידיים וליכא איסור.

גם בספר מועדים לשמחה (ח"א עמ' שעד) כתב שיש להקל בזה מג' טעמים, כיון שיש לו שמחה והנאה בזה שיושב בסוכה מעוטרת, והוי צרכיו. ועוד, דהוי רק גרם הפסד שמותר. ועוד, דאפילו אם תמצא לומר שהפרי יתקלקל הרי זה רק ספק, ולא הוי ודאי הפסד, דאפשר שהפרי לא יתקלקל. ע"ש. וכ"כ בארחות רבנו (ח"ב עמ' שלא) בשם הגר"י קנייבסקי זצ"ל. [ובספר הסוכה השלם (עמ' שסג) הביא בזה ויכוח

ושם חקר אם מה שאמרה תורה לכם יהיה לאכלה, ודרשו חז"ל לאכלה ולא לסחורה, אם האיסור בא לאפוקי כל דבר שאינו לאכלה, בין אם מסתחר בדבר, בין אם מפסידו, ובין אם משתמש בו שימוש אחר שאינו לאכילה. או דילמא דכוונת הפסוק לאסור סחורה בפירות שביעית הוא דווקא באופן שמפקיע ממנו את האכילה, וכמו מכירה שמוציא הפרי מתחת ידו ואינו יכול לאכלה, אבל לעשות שימוש אחר בפרי, כגון לתלותו לנוי בסוכה וכדומה, ליכא בזה איסור.

ועוד נפקא מינה בחקירה הנ"ל, אם מותר לקחת תפוח אדמה של שביעית וליתנו על המצח כנגד כאב ראש, והמאכל לא נפסד על ידי זה. דאם האיסור הוא משום שממעט באכילה, הכא אם יאכלנו אחר כך ליכא בזה איסור. אבל אם האיסור בא למנוע לעשות כל שימוש אחר בפירות של שביעית, גם בנידון דידן יהיה אסור.

וע' להסטיפלר זצ"ל בקהלות יעקב (שביעית סי' ט), שביאר את הספק בבכורות (יב:) מהו לפדות פטר חמור בבהמה שקנו אותה בפירות שביעית, דהספק בגמרא תלוי בחקירה הנ"ל. ומסקינן דפודין בו את הספק. ומתבאר לפי זה דשרי הנאה בפירות שביעית לשאר השתמשויות, היכא דלא מפקיע ממנו את המציאות דלאכלה. והא דתנן (בפ"ח דשביעית), דשביעית ניתנה לאכילה וכו', הא לאו הכי

יד. אתרוג של שביעית מן המשומר או מן הנעבד, דהיינו שהאתרוג גדל בפרדס שהיה נעול וסגור בשנת השמיטה, ולא הפקירו את פירות השדה, וכן עבדו בקרקע להצמיח את האתרוג, וגם לא מכרו הקרקע לגוי, יש סמך גדול להמקילין לקחת אתרוג זה לשם מצוה. ויש לסמוך על המקילין אף ביו"ט ראשון שצריך לכם מדאורייתא. והמחמיר לעצמו לקחת אתרוג מהודר אחר, תבוא עליו ברכה. וכן נוהגים רבים מהיראים לדבר ה' והזהירים במצות שמיטה, לצאת ידי חובה רק באתרוג שהופקר כדין ושמתחלק על ידי אוצר בית דין. (ד)

דאתרוג בשביעי אסור, שהרי הוקצה למצותו לכל שבעה. ומבואר עוד שם (סעיף ב), דאם הפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימים, כל אחד יוצא בו ואוכלו למחרת, אבל בימו אסור אחר שהקצה למצותו לכל אותו היום. ע"ש. [והוא ע"פ המבואר בסוגיא סוכה שם]. וא"כ באתרוג של אוצר בי"ד לכאורה ממעט באכילתו, ורחמנא אמר לכם יהיה לאכלה ולא לסחורה. וע"כ דכל הקפידא של התורה אינו לשאר תשמישים שעושה בפרי, ועיקר הקפידא שלא יבטל מהפרי אפשרות של אכילה. ואף אם מבטל אפשרות האכילה לאיזה זמן, כמו אתרוג לז' ימי החג, מ"מ כיון שחוזר אח"כ ופרי זה נעשה שוב ראוי לאכילה, תו ליכא לאסור בזה.

אתרוג שמור או נעבד

ועוד ראשונים, שמור מותר באכילה, אך אסור לבצור כדרכו, אלא בשינוי כעני הקוטף מן ההפקר. וראה בערוך לנר (סוכה לט.) שדן בדברי הראשונים, ר"ת והראב"ד, בדין שמור ונעבד. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת מהר"ם שיק (מצוה שכט).

ועיין בשו"ת אגרות משה (חלק א' אורח חיים סימן קפו) שדן באתרוגים שהובאו מארץ ישראל, שיש בהם חשש שמור, וכתב, שכל החשש הוא רק לשיטת ר"ת ששמור אסור

אסור, היינו נמי בכהאי גוונא דבמעשה ההשתמשות שלא ניתנה לשביעית, מבטל עי"ז הענין דאכילה. וע"ש.

ולפ"ז יהיה מותר לתלות פירות של שביעית בסוכה לנוי, משום דאחר החג חזי לאכילה. תדע דהכי הוא, דהא באוצר בי"ד מחלקים אתרוג של שביעית [בדמי הטירחה], ובודאי שאנו ממעטים בזמן האכילה של האתרוג, שהרי שנינו במשנה (פ"ו דסוכה), דאתרוג הוקצה לכל שבעה, ואסור באכילה אפי' אם נפסל באמצע החג, אחר שקיים בו את המצוה. ובגמ' (סוכה מו:) מבואר, א"ר יוחנן אתרוג בשביעי אסור בשמיני מותר. וריש לקיש אמר אתרוג אפי' בשביעי נמי מותר. ומרן בש"ע (סי' תרסה ס"א) פסק,

(ד) בספרא (ויקרא כה, ה) אמרו: ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור אין אתה בוצר אבל אתה בוצר מן ההפקר. וכן הוא ברש"י (יבמות קכב.) בשם רבותיו, וכן הביא ר"ת בתוס' (סוכה לט:), דנזירך משמע דנזר מהן בני אדם. וכן הוא במשנה (שביעית פ"ד מ"ב), וברמב"ם (פ"ד משמיטה ויובל ה"א וט"ו). ובפ"י מהר"י קורקוס (פ"ח ה"י). וכבר כתבנו לעיל שלדעת רבותיו של רש"י, ור"ת, שמור נאסר באכילה. וכן פסק הגר"א (שביעית פ"ח מ"ו). אבל לדעת רש"י, והרמב"ן (ויקרא כה, ה),

ההיתר, והפריזו על המדה לומר שאסורים לכל הפוס' ושהמברך עליהם הרי ברכתו לבטלה. ועל ידם יסובב עוון ברכה לבטלה, שאם בירך אחד על אתרוג כזה יורו לו לברך שוב על אתרוג אחר. וגדולי התורה בארץ ובגולה העירוני ואמצו את רוחי להביאו לבית הדפוס למען האמת וברור ההלכה.

ובהסכמת "פאר הדור רשכבה"ג ציס"ע רבינו צבי פסח פראנק", כתב, שהלכה זו לא שבעתן עין המעיינים, ולכן נעלמה מכמה וכמה גדולים שבדורינו. ויש שכוונתם לשם שמים, אלא שתחלת גישתם לעיין בהלכה זו היתה תחת השפעת רצונם להיות מהמחמירים דוקא.

ושם העיר הגרצפ"פ, עמ"ש בתשו' אבני צדק (או"ח סי' כא) דלא מהני מכירה לגוי רק בחמץ שעומד למסחר, אבל בית או שדה אין אדם עשוי למכור שדהו או ביתו, והערמתן ניכרת. ולכן בנ"ד ל"מ מכירת השדה לגוי. והשיב ע"ז מירושלמי (יבמות פ"ד הי"ב) מהו להערים, וכי ר' טרפון אביהן לא הערים, קידש ג' מאות נשים בימי רעבון על מנת להאכיל תרומה. ולסברת בעל אבני צדק הרי כאן נמי יש אומדנא דמוכח וידוע לכל שלא היתה לו כונה לקחת מהן לאשה, והרי הירושלמי קורא זה להערמה. וש"מ שהי' גלוי וידוע שלא היתה כונה ללוקחן ולנישואין, אלא רק להתירם באכילת תרומה, ולא עלה על הדעת לבטל את הקידושין מטעם אומדנא שאינו רוצה לקדשם לאישות. ועכצ"ל, דנהי דאינו רוצה לשם אישות, אבל כדי להצילם מרעבון ומאיסור תרומה לזר ניחא ליה שיחולו קנין הקידושין, ובנ"ד נמי נהי דיש אומדנא שאינו רוצה למכור את שדהו, מ"מ כדי להינצל מאיסור שביעית מסכים שיחול הקנין על פי התנאים שהתנו בשעת המכירה. עכ"ד. והמחבר שם בסימן מ"ב כתב שגדולי האח' חולקים על האבני צדק, ע"ש בטוב טעם ודעת.

באכילה, וממילא יש לפסול מדין שאין בו היתר אכילה, אך רוב הראשונים חולקים עליו, ולכן יש לסמוך עליהם אף ביו"ט ראשון שצריך לכם מדאורייתא. עש"ב. ובשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן כז) האריך לדון בדבריו וכתב, שכל היראים בארץ ישראל הזהירים במצות שמיטה, נוהגים לצאת י"ח רק באתרוג שהופקר כדין ושמתחלק על ידי אוצר ב"ד. עש"ב.

והגאון החזון איש (שביעית סימן י' סק"ו) כתב, דאתרוגים של שביעית אף על גב שמטייבין אותן בשביעית באיסור, ומשמרין אותן, אין הפירות נאסרין ויוצאין בהן בחג. שעדיין הוא קודם הביעור. אלא שצריך ליקחם במתנה שלא למסור דמי פירות שביעית לע"ה, מיהו הסוחרים בכך עוברים משום איסור סחורה. ע"ש. אך עיין בחזו"א (בסדר שביעית סימן כו) שכתב, שאם עקר הבעלים ולא הפקיר כראוי והחזיק בו כשאר שנים, נאסרו הפירות לכל אדם, ואסור לאכלם וליתנן לבהמה, ועיין במה שכתב בזה בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לט). ושם דן להתיר אתרוגים בשביעית שיש בהם שאלה של שמור ונעבד, והאריך להביא כר נרחב של גאוני עולם שצידדו להתיר בכך. עש"ב. וראה עוד במה שכתב בחלק יא (סימן ט). ע"ש.

ובשנת תשט"ו נדפס ספר "תורת השביעית" (לר' אלעזר הכהן כהנאו) ובו כתב להשיב על דברי המחמירים שלא לסמוך על אתרוגים שנעבדו באיסור בשביעית, [ומהם שמחמירים עוד שלא לאכול מפירות של היתר המכירה]. וכתב ספר שלם בבירור הפרטים בזה, ותשובות כנגד דברי המערערים, וע"ש בהקדמה, שכבר נתפרסם היתר האתרוגים על ידי הגאונים הצדיקים ראשי כל בני הגולה הגאון החזון איש צוק"ל ויבל"ח הגאון רבי צבי פסח פראנק, אשר לשמים יעלה שיאם בתורה וקדושה. אלא שיצאו מערערים על

מלכו סימן נה). והמחבר שם האריך בזה בסימנים הבאים להוכיח את ההיתר מפי גדולי האחרונים. ובסי' מ"ד ובסי' נ"ז כתב גם אם הבית דין מכרו בשבילם והם ממורים, יש סברות להקל בזה. וראה בשערי תשובה ושדי חמד לגבי מכירת חמץ של מומר. ואמרינן שרצונו למכור כדי ששומרי תורה ומצוות יקנו ממנו את החמץ אחר הפסח, וה"ה לגבי נד"ד, שרוצים שקיחו מהם את היבול. ובסי' ס"ג הביא מהמבי"ט ומהר"ם גאלנטי שהתירו מכירת שדות לגוי קודם השמיטה. וע' בשו"ת שמן המור לחד מקמאי ר' מרדכי רוביין ז"ל אב"ד דחברון (בחלק יורה דעה סימן ד), שהאריך בזה, ולבאר כמה צדדים להתיר בזה. וע"ע בפאת השלחן (סימן כ"ג סקל"א).

ובספר תורת השביעית בכמה דוכתי כתב לחזק את יסודות היתר המכירה. וראה שם בסימנים לט, מ והלאה. שכתב לדחות את כל טענות המערערים על המכירה לגוי. ומהם טענות מדומות ובדויות. ע"ש. ושם נקט לדבר פשוט שגם החזון איש מודה שאם מכרו את הקרקעות לגוי, המכר חל. ובסי' א' ובסי' מ"ט הביא ג"כ בשם הגרצ"פ פראנק, שלכתחילה לא התיר לעשות באותם שדות מלאכה דאורייתא רק ע"י גוי, ומלאכות דרבנן על ידי ישראל עצמו למי שהשעה דחוקה לו, וא"א לו לשכור פועל גוי, או כהיום בארץ ישראל כשא"א על ידי גויים, וכמו שהתירו הגאון ר' יצחק אלחנן וסיעתו, וכן הגאון ר' יהושע מקוטנא (ישועות

דעת מהרי"ל דיסקין במכירת הקרקעות לגוי

היו רואים אותם כמאן דליתנהו כלל. ובודאי שהרוצה לסמוך עליהם יכול לסמוך. ולכן כשבאה שאלה אליהם למעשה, ראוי להתיר ועכ"פ בשעת הדחק, בכדי להציל מאיסורים רבים לאין מספר. וכן בכל כיו"ב, שהחכם שנראה לו לאסור, אם יודע שרבים חולקים עליו ומתירים, בודאי שעכ"פ באיסור דרבנן כשיש צורך בדבר יורה להיתר שיסמכו על המקילים.

ושם כתב שהגאון ר' צבי פסח פראנק אמר לו, שהוא זוכר איך שהגאון ר' יהושע ליב דיסקין התיר להגאון ר' נפתלי הרץ, הרב דיפון, לעשות את מכירת הקרקעות לישמעאלי כמו שעושיין אותו היום. ואע"פ שמתחילה התנגד למכירה זו. ע"כ. ואין זה פלא, שיתכן שגם שאר הרבנים האוסרים בזה, היו מתחשבים בדעת המתירים שגם הם גדולים ועצומים בתורה, ולא

הפקר אתרוג

דסובר דהפקר אפקעתא דמלכא הוא, וכתב דאפשר דאף מרן הבית יוסף סובר כך, כיון דלא אמרה מרן אלא כשהבעלים גוי שאינו במצות שביעית, מה שאין כן בישראל. ע"ש. ועיין בשו"ת אגרות משה (אורח חיים סימן קפו) שכתב, דאפשר ליטול בסוכות אתרוג שעבר כבר זמן ביעורו. וטוב להפקירו ולזכות בו. ע"ש. ועיין עוד בזה בספר השביעית והלכותיה (עמ' מא) ומה שכתב בדין הפקר. ע"ש. ובדין אתרוג המגיע מאוצר בית דין ראה בשו"ת ציץ אליעזר חלק ג' (סימן לג, לט), ובחלק ו' (סימן לט), ובחלק יא (סימן סט). ובשו"ת מנחת יצחק חלק ג' (סימן ג' וצב וצג). ע"ש.

וברין זה אם צריך להפקיר אתרוג של שביעית, ראה במעדני ארץ (פרק ה' ב') שדן בזה. ואם מותר לבעלים לאסוף כל האתרוגים ולכנסם לביתו, וכתב, דלכאורה תלוי זה במחלוקת המבי"ט והבית יוסף אם הפקר בשביעית הוא אפקעתא דמלכא, ואינו תלוי בדעת בעלים, או שצריך שהבעלים יפקירו, וכתב דהוי ספק ואינו מחוייב להפקיר מספק, וגם משום שהוא הפקר לכל אדם ולא רק לעניים, ורשאים הבעלים להכניס האתרוגים לביתם. ע"ש.

ועיין בחזון איש (שביעית סימן יט ס"ק כד) דנראה

טו. אם יש לו אתרוג ישן שכבר עבר זמנו והגיע זמן הביעור, והפקירו, לדעת הרמב"ם אין ההפקר מועיל, וצריך לאבדו. אבל לרוב הראשונים ההפקר מועיל. ולפיכך אפשר ליטול אתרוג זה למצות ד' המינים. [שהרי המנהג דלא כהרמב"ם]. (טו)

טז. אתרוגי ארץ ישראל של שנת השמיטה, אין מוציאין אותם לחוץ לארץ, ויש אומרים שלצורך יחיד מותר, אבל אין להסתחר בהם. ולכן אם הביאו לו אתרוג מארץ ישראל, ישלם על ההדסים והלולב, ויבליע דמי האתרוג בהם. ומכל מקום אין האתרוג נאסר ויוצאים בו ידי חובת המצוה. וכל שכן אם מכרו פרדסיהן לגוי, דשל גוי מותר להוציאם לחוץ לארץ. (טז)

שביעית, דהספק היה גם אם במקום מצוה גזרו או לא, וממילא ספק דרבנן לקולא, אבל לפי הביאורים האחרים שביארו בירושלמי הנז', שמא גם במקום מצוה יש להחמיר.

(טו) כן כתב בשו"ת אגרות משה (אורח חיים סימן קפו). ע"ש. ועיין עוד בשו"ת בית אבי חלק ה' (סימן קי). ויש לדון דשמא כל זה הוא רק לפי מי שפירש ספק הירושלמי לעיל לגבי יין של

הוצאת אתרוגי שביעית לחו"ל

עומד לאכילה דנהי דנוהג בהם שביעית מכל מקום איסור זה של הוצאה לחו"ל ליתא בהו. ע"ש.

ובגמרא פסחים (נב:) אמרו על רב ספרא שהוציא יין של שביעית לחוץ לארץ. ובתוס' שם כתבו, הקשה ריב"א, דתנן בפרק ו' דשביעית שאין מוציאין פירות שביעית לחוץ לארץ, ותירץ, דהתם מיירי לאכילה, ורב ספרא לסחורה, שיש סחורה שמותרת. אי נמי בשוגג הוציאו.

ועיין בשו"ת משיב דבר חלק ב' (סימן נו) שכתב, דעתה שהאתרוגים המה פירות שביד ישראל, ובודאי עלינו להנהיג בהם קדושה שלא להוציאם לחוץ לארץ, ואין לנו לעשות בהם סחורה. וכתב, שכאשר כבר הוציאו הסוחרים אתרוגים מא"י השתדל שישלחו לו אתרוג באופן שישלם דמיו אחר החג, ואחרי החג ציוה לטגן האתרוג לאוכלו בקדושת שביעית, ואחר כך שלח המעות, ושוב אין חל קדושת שביעית, בפירות כדאיתא

(טז) במשנה (שביעית פ"ו מ"ה) שנינו: אין מוציאין שמן שריפה ופירות שביעית מהארץ לחו"ל. וכן הוא ברמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה הלכה י"ג). ונחלקו הראשונים בטעם הדבר, כי הראב"ד והר"ש משאנץ בפירושם על תורת כהנים (פרשת בהר פרק א' הלכה ט') כתבו הטעם לזה, שמא לא יזהרו לשמור הפירות בקדושת שביעית, וינהגו בו מנהג חולין, כיון שמצויים להם שם פירות שאין בהם קדושת שביעית. ע"ש. אולם הר"ש הרא"ש ורבינו עובדיה מברטנורא בפירושם למשנה (שביעית פ"ו מ"ה) כתבו הטעם שהוא מאחר שפירות שביעית צריכים ביעור בארץ, דכתיב בארץ תהיה כל תבואתה לאכול. ע"ש. ועיין בשו"ת ציץ הקדש חלק א' (סימן טו) מה שדן בענין מסחר באתרוגים ובמה שחקר מה הטעם העיקרי לאיסור הוצאת פירות שביעית לחוץ לארץ האם משום כדי שהביעור יהיה בארץ ישראל [כמשמעות לשון הרע"ב] או משום קדושת הפירות שיאכלם בארץ ישראל, ונפקא מינה לענין לולב ומיני הצובעים דאינו

ומ"מ אין הפירות נאסרים ויוצאין בהם, ולשלוח אתרוג בלתי מורכב לקיים המצוה במקום שיש להסתפק שיבטל המצוה בהעדר המשלוח, הדעת נוטה להתיר ולא ליקח מהעושה סחורה, ויזהר לנהוג באתרוג קדו"ש. ע"ש.

ואמנם בשו"ת תשובות והנהגות חלק ב' (סימן תקס) הביא מה שכתב בספרו "שמיטה כהלכתה" להקל בזמן הזה להוציא אתרוג של שביעית לחוץ לארץ ליחיד שצריך לכך, ואף שאסור להוציא פירות שביעית לחוץ, דבר מועט כהאי גוונא מותר. וכתב שלעצמו החמיר אף בדבר מועט, ולכן נהג שיקנו לו האתרוג שיהא שלו כבר בא"י, ובזה אין חשש. וכן כתב שם ששלחו להגרי"ז מבריסק זצ"ל אתרוג שביעית לחוץ ולא חשש לאיסור הוצאה, וכנראה שהיקל בזה ע"י כך שהקנו לו האתרוג בארץ ישראל. ע"ש. ועיין שדי חמד (מערכת ל' כלל קמא אות לב ד"ה עוד יש מקום) מה שכתב בדין אתרוגי א"י שמוציאים לחוץ סחורה מה יעשו בשנת שמיטה. ע"ש. וראה עוד בספר הר המור (עמ' קנה) שדן בענין משלוח אתרוגי שביעית לחוץ.

והנוסע לחוץ לארץ לחוג שם את חג סוכות, אם מותר לו לקחת עמו אתרוג של שביעית, בשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן כט) כתב לצדד להתיר בזה מכמה טעמים, דסמכנין על תירוץ שני של תוס' (פסחים נב:) דמעט לסחורה מותר, וגם יש לסמוך על אגרת החזון איש (שנדפסה בספר ארבעת המינים השלם סוף ח"א) שאם יש חשש שתבטל המצוה מותר להוציא אתרוג לחוץ. וכן לפי שיטת הר"ש והרא"ש ורע"ב (פ"ו מ"ה) שטעם האיסור משום שהביעור צריך להיות בארץ וכשמוציא רק אתרוג אחד שהוא מזון ג' סעודות בזה יש אומרים שאינו חייב בביעור כלל, כיון שלפני הביעור מחלק מזון ג' סעודות לשכניו, וסיים, דלרווחא דמילתא לצאת גם לדעת האוסרים

בעבודה זרה (סב:). עש"ב. וע"ש בתוס' גבי סחורה במעשר שני, דמבואר מכמה מקומות דיש איסור סחורה במעשר שני. ומסתבר דכל מידי שאין מתחלל עליו זהו סחורה האסורה בו, ואינו מתחלל אלא על דבר אכילה ושתיה וכו'. ונראה דכל מקום שמצינו היתר ליקח ממנו שום דבר, היינו להיות מעות בקדושת מעשר ביד הלוקח, כמו גבי שביעית בפרק לולב הגזול, מי שיש לו סלע של שביעית, דבעינן שתהיה שביעית ביד הלוקח, וכל מה שמצינו איסור מקח במעשר היינו דרך חילול להיות המעות חולין ביד הלוקח. ע"כ.

ועיין בשו"ת משפט כהן (סימן סז) בענין אתרוגי א"י שנשלחו לחוץ, וכתב, דאלה שמכרו פרדסיהם לגוי המכירה מפקעת קדושת שביעית, וממילא אין איסור הוצאה לחוץ, וגם יש ראשונים דס"ל שכל איסור ההוצאה היא לאחר הביעור דוקא, ורווחא דמילתא ראוי להתנות עם המוכר שכל הדמים יהיו רק בעד הכלים והחבילה, ועצם הפירות יהיו במתנה בהבלעה כסוגיא דסוכה לט. ע"ש.

וכתב החזון איש (סימן י" סק"ו), דאם שולחים האתרוגים לחוץ יש בזה משום אין מוציאין פירות שביעית לחוץ, ומכל מקום אין הפירות נאסרין ויוצאין בהן, וכ"ש אם מכרו פרדסיהן לנכרי ע"ש. וראה עוד במה שכתב להלן (שביעית סימן י" ס"ק י"ג) לדון בדברי הרמב"ן לענין מכירה בהקפה, דאם בשעה שפורע הדמים עדיין הפירות בעולם, הן נתפסין בקדושת שביעית. ועוד כתב, דבאין המוכר מאמינו ללוקח ליתן לו בהקפה אז ודאי הוי פרעון תנאי ואפשר דלא קנה עד שיפרע והדמים נתפסין, ונראה דמכר בהקפה יש להקל כדעת התוס', כיון דשביעית בזמן הזה דרבנן, ובשל סופרים הלך אחר המיקל. ע"ש.

ועיין בספר דרך אמונה (פ"ה הי"ג ס"ק צ"ו) דכתב דאין לשלוח אתרוגים לחוץ,

פירות שמיטה שהוצאו לחו"ל, יוכל לצאת גם באתרוג של חו"ל. ע"ש.

ועיין בספר אור לציון (בחידושים על הרמב"ם פרק ה' הלכה יג, עמוד קמח) שהביא מה שכתבו האחרונים להקל להוציא לחוץ לארץ אתרוג לצורך מצוה, מכמה טעמים, שהרי טעם האיסור להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ הוא משום שצריכים ביעור בארץ, ולפי זה אם יחזירו לארץ לפני זמן הביעור יש להתיר.

ועוד יש לצרף סברת התוס' (פסחים נב: ד"ה רב ספרא) בתירוצם הראשון, דרב ספרא הוציא לחוץ לארץ פירות שביעית לצורך

סחורה, ומה שאסור הוא דוקא לצורך אכילה. ולפי זה מותר לסוחרים לשלוח אתרוגי שביעית לחוץ לארץ, כיון שהוא לסחורה. ובאופן שרוב האתרוגים שם של גויים יש לצרף עוד סברא להקל, שהרי אין נוהגים קדושת שביעית בפירות גויים. אלא שבזמנינו רוב האתרוגים בארץ הם של ישראל. וכתב שם, שמדברי הרמב"ם כאן שלא חילק אם מוציא לסחורה או לאכילה, וגם לא חילק אם מחזיר לפני זמן הביעור, משמע שאף שמוציא לסחורה ואף לדבר מצוה, ואף אם דעתו להחזיר, אסור להוציא את הפירות לחוץ לארץ. ואין הטעמים הנ"ל מועילים לדעתו של הרמב"ם. ע"ש.

הוצאת אתרוגי ארץ ישראל שנמכרו לגוי - לחוץ לארץ

ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים. ע"ש. ובשו"ת מהרשד"ם (חלק יורה דעה סימן קצב) בד"ה ולענין שנת השמיטה, מבואר, שחכמי צפת נידו והחרימו לשומרי שביעית. ע"ש. נמצא שלא רק על הפרשת תרומות ומעשרות גזרו בגזרת נידוי, אלא גם על שומרי שביעית [בפירות של גוים]. ומרן החיד"א האריך לדחות דברי האומרים שמרן ז"ל חזר בו בסוף ימיו, וכתב, שלכן הוצרך מהר"ם גלאנטי להעיד על כתב ידו של מרן בשנת השל"ד, שהיתה השמיטה האחרונה לחייו, ללמדנו שעד זיבולא בתרייתא הנה זה עומד מרן ז"ל בסברתו. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבני ירושלים ת"ו לעשר. ואחר שהביא דברי הרדב"ז הנ"ל, סיים החיד"א: ומעתה תנוח דעתינו לסמוך על שני המאורות הגדולים מרן והרדב"ז, ועוד שכתב מרן בתשובה שמעולם לא נשמע שום אדם בשום עיר מארץ ישראל שנהג דין ביעור בפירות שביעית של גוים. נמצא דהכי נהוג בעיה"ק ציון קרית מועדינו מאז ומקדם שנות דור ודור, מזמן מהרלנ"ח וקודם לו פשט המנהג כן. ע"כ. וכן כתב בשו"ת דבר מרדכי גלאנטי (סימן

ומה שכתבנו גבי הוצאת פירות גוי לחוץ לארץ, הנה בשו"ת אמרי יושר (סימן ק) העלה במסקנתו לאסור הוצאת שמן שביעית לחוץ לארץ, אף שמן של פירות עכו"ם. וכן אסור להדליק נר חנוכה [בחוץ לארץ] בשמן של שביעית הבא מארץ ישראל. ואף על פי שרוב השמן הבא מארץ ישראל הוא של עכו"ם, יש לחוש להמבי"ט ודעמיה דסבירא להו דשביעית נוהגת בפירות של גוים. ולכן אין להדליק לנר חנוכה עד שיוודע בבירור שאין השמן של שנת השמיטה. ע"ש. ומרן אאמו"ר זיע"א בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט אות ו) העיר על דבריו, דלפע"ד לענין הלכה אין לנו לזוז מדברי מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן כה) שהעלה שאין שביעית נוהגת בפירות של גוים. ע"ש. וכן פסק הרדב"ז בחלק ה' (סימן ב' אלפים רכא) שאין דין שביעית נוהגת בפירות של גויים בין להקל בין להחמיר [לענין תרומות ומעשרות]. ע"ש. והנה מרן בתשובת אבקת רוכל סיים בזה"ל: שקמו כל חכמי העיר צפת והכריזו בבתי הכנסת בגזרת נידוי, שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות גוי שנתמרחו ביד

יז. אתרוגים הבאים מאוצר בית דין אין בהם שום חשש ופקפוק, והלוקח אתרוג כזה מרויח גם מצות שמיטה שנעשה באתרוג זה, ועל דרך שאמרו כן בכמה מצוות, שכיון שנעשה בו מצוה אחת, ייעשה בו מצוה אחרת. (ח)

יח. כבר נתבאר לעיל שמותר לתת שקיות ניילון על האתרוגים בעודם על העץ, כדי שלא ידקרום הקוצים ויפסלו אותם. [ויש מקילין גם להסיר את הקוצים שבעץ האתרוג כדי שלא יפגעו בהידור של האתרוג. וכן מקילין להסיר את השלג מעל עץ האתרוג, למנוע נזק ולשמור על ההידור, דהוי בגדר לשמור על הקיים, לקיים זה אלי ואנוהו ומצות הידור]. (יה)

ישראל ולאכלם בלא קדושת שביעית. ושוב מצא שכן פסק גם הרדב"ז. ע"ש. ועיין עוד בנ"ד בשו"ת ציץ הקודש חלק א' (סימן טו), ובספר מעדני ארץ (סימן ז' אות יט). ובשו"ת משפט כהן (סימן פז), ובשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קל אות ז') ובשו"ת אז נדברו חלק יד (סימן נב), ובשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימן רט). ע"ש.

ואתרוג של שמיטה שהוציא והו לחרץ לארץ, דין חובת ביעור בו, ראה בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לא ובמילואים).

יז) כן כתב בשו"ת משנה הלכות (מהדורא תנינא חלק ב' סימן רמז), דאתרוגים מאוצר בית דין אין בהם שום חשש והלוקח אתרוג כזה מרויח בזה גם מצות השמיטה שנעשתה באתרוג זה. ע"ש. ועיין בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן לט) שהסביר את סדר אוצר בית דין באתרוגים. ע"ש.

עשיית מלאכה באילן אתרוג

את הפירות בשקיות כדי להגן עליהם ממזיקין ומשינוי מזג האויר. ע"ש. מכל מקום כבר ביארנו לעיל שדעת רבים מהאחרונים להקל לעטוף את הפירות בשביעית בשקית ניילון. וראה עוד בדין זה בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן כט). ע"ש. וראה לעיל פרק ח' הערה ח'.

ט), שהמנהג שלא לנהוג דיני שביעית בפירות של גויים, ועל זה סמכו הרבנים הראשונים קמאי וקמאי דקמאי להוציא אתרוגים מעיה"ק צפת לחרץ לארץ, ולית מאן דחש להא, מפני שסמכו על הוראת מרן הקדוש שפירות הגוי אין בהם קדושת שביעית. ועוד שאפילו הרב המבי"ט גופיה כתב (בסימן שלו) שאילו היינו מורים עתה להתנהג בדיני שביעית בפירות גויים, היה נראה כתקנה חדשה, מה שלא היו נוהגים בה עד עתה. והיתה תקנה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה, מצד הגלות ודוחק השעה שאנו צריכים לעולם לקנות מן הגויים, ואין מספר לדיני שביעית, כמו שכתבו התוס' (סוכה לט). וכו'. נמצא שגם בימי המבי"ט לא היו נוהגים בפירות הגויים דין קדושת שביעית ולא היה אדם שקרא ערער. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שער המים (סימן ד'). וכן פסק הפאת השלחן (סימן כג ס"ק כט) שבודאי ברור כשמש שמותר לקנות תבואה ופירות מגויים בארץ

יח) כן כתב בשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן ו') שמותר לתת שקיות ניילון על אתרוגים שלא ידקרום הקוצים, והביא בשם הגרב"י זילבר שליט"א להתיר משום שהוא בגדר לאוקמי פרי. ע"ש. ואף שבשו"ת להורות נתן חלק ה' (סימן עג אות ו') כתב, שאסור לעטוף

יט. מותר להשקות את עץ האתרוג במים הרבה, אף שעל ידי השקאה מרובה גורם שהאתרוגים יגדלו מהר ונדלא כהסוכרים שאין להשקות רק כדי שיגדלו גידול קטן הראוי למצוה. אלא שרי להשקותן גם כדי שיגדלו יפה כבכל שנה, רק לא להשבחה], ובפרט שכבר ביארנו לעיל (פרק יב ס"א ג' וה') דכל שאנו מתירים להשקות את האילן כשהוא בגדר לאוקמי אילנא, ממילא מתירים להשקות בלא הגבלה לשמור על הקיים שלא יפסדו כלל, והעיקר שלא יהיה להשבחה]. אולם כשאין אנו מתירים להשקות כלל, וכגון בימים שיש גשם, אין להקל בזה. יט

פרק כא - מדיני ביעור פירות שביעית

א. פירות של שביעית מותרים באכילה כל זמן שאותו סוג של הפרי מצוי עדיין בשדה, אבל אם כלה אותו סוג מן השדה, חייבים לבער את כל הפירות מאותו מין הנמצאים בבית, שנאמר (ויקרא כה, ז): "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". ודרשו חז"ל, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה בשדה, אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו המין מן הבית. והביעור נעשה על ידי הפקר. וכשהגיע זמן הביעור אין ליהנות מפירות של שביעית, אלא צריך להפקירן. א

ולענין קוצים ראה שם הערה ט. ושוב הראוני בספר שבת לה' (ריש פ"ב) שכתב להקל להסיר השלג, מהטעם המבואר.

להשקות את עץ האתרוגים במים רבים

יט) בשו"ת משנת יוסף חלק ב' (סימנים כב-כג) כתב לדון אם מותר השקאה מרובה בשביעית לאתרוגים כדי שיגדלו מהר, וכתב למסקנא שהפסד בזמן באתרוג בדרך כלל אינו הפסד במציאות, כיון שמצויים בשביעית אתרוגים לרוב שאינם נשלחים לחו"ל, ואפי' תהי' מציאות של הפסד, אין זה אלא הפסד חיצוני לאדם, והשקאה הותרה רק לפסידא בגוף האילן או הפרי. ע"ש. וכבר ביארנו לעיל בשם הרב אור לציון שאחר שהותר להשקות

את הקוצים מעל עץ האתרוג, וכן להסיר את השלג, מהטעם המבואר.

בשביעית לאוקמי אילן, אין להגביל את ההשקאה, ומותר אף להרבות בהשקאה.

ועיין שם במשנת יוסף חלק א' (סימן טז) שדן אם מותר לתלוש פרחי אתרוגים של ערלה, מצד הפסד פירות שביעית ומצד המלאכה הנקראת דילול, שהוא כעין זימור, שעל ידי תלישת הפרחים יתווסף כח יניקה לאתרוגים שיגדלו אחרי ט"ו בשבט, וגם כח יניקה לאילן עצמו. ע"ש.

ביעור פירות שביעית

א) נאמר בתורת כהנים (בהר פ"ג ה"ג): ולבהמתך ולחיה אשר בארצך וגו', ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת, בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל. ודרשו, מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת בשדה, בהמה אוכלת בבית. כלל לחיה

וכן כתב המהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים (יומא פג.). ע"ש.
ועיין בחזון איש (ליקוטים סוף זרעים סימן י"ג) שכתב, שאין מצוה זו מטעם רחמנות על החיה, אלא להראות שאין אנו בעלים בשנה זו, ופירות שביעית צריכים להיות לכולם בשוה, ואם אין לחיה לא נאכל גם אנו. והוסיף בספר שבתות השנים (עמוד קסד), ודע, שאין הביעור משום קנס על שאסף יותר מדאי לביתו, שהרי אף בפירות מועטות שמותר ללקוט מההפקר יש חיוב ביעור, אלא זו מצוה דאורייתא, כדי להשוות אדם לחיה או אף אדם לאדם באותו מעט שאסף בהיתר.

אם דין ביעור מן התורה או מדרבנן

בעלמא, ואולי אפילו הביעור כולו חומר מדברי סופרים. ע"ש. ודעת הפני יהושע (פסחים שם) בדעתו של הרמב"ם, שהוא מדרבנן, מאחר שלא מנא בכלל התרי"ג מצוות. אולם המנחת חינוך (מצוה שכה) כתב בדעת הרמב"ם דהוי דאורייתא. והכסף משנה כתב, שאפשר שהביעור כולו חומר מדברי סופרים, והברייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא בעלמא מדרבנן. והביא בשם דברי מהר"י קורקוס שכתב, שכדאים הם הגאונים המקילין לסמוך עליהם, כל שכן בשעת הדחק כי רב הוא, וגם כי שביעית בזמן הזה דרבנן, ואזלינן לקולא. ע"ש.

אם ביעור פירות שביעית - מצוה חיובית או קיומית

לבעל החכמת אדם בספרו שערי צדק (פרק יט ה"ו). וראה בילקוט יוסף איסור והיתר חלק א', (ריש סימן א') מה שכתבנו בכיוצא בזה לגבי מצות שחיטה, אם היא מצוה חיובית או קיומית.

ובשערי צדק הנ"ל כתב, למי שהיכולת בידו לקיים מצות ביעור לפי הרמב"ם בשריפה, שיותר מעט וישרוף. ע"ש. אולם

בשדה, כלה לבהמתך שבבית. וכן הוא בפסחים (נב:) תענית (ו:), נדה (נא.). ושם בתורת כהנים איתא, שפסוק זה נדרש רק לביעור במאכל בהמה. אבל ביעור במאכל אדם נלמד ממקום אחר. וכתב הר"ש (כפירושו לתורת כהנים שם), שהוא מהפסוק והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך. והסיפא של הפסוק קאי על זמן הביעור. ולשיטת הראב"ד שם הלימוד למאכל אדם הוא מהפסוק מן השדה תאכלו את תבואתה, שדרשו בתורת כהנים כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מתוך הבית, כלה מן השדה כלה מן הבית. וכן הוא במקדש דוד (דף לו),

והנה נחלקו המפרשים אם מצות ביעור היא חיוב מן התורה, או שהלימוד שהובא בתורת כהנים הוא אסמכתא בעלמא, וחיוב זה הוא מדרבנן, וחומר מדברי סופרים. ודעת רש"י (יומא פג. ד"ה טבל ושביעית) והתוס' (פסחים נב.) ד"ה עד שיכלה, שהביעור הוא חיוב מדאורייתא. ובעל הלכות גדולות במנין המצוות (מצות עשה קנט) אף מנה מצוה זו בכלל תרי"ג מצוות. ובביאור רבי ירוחם פערלא לרב סעדיה גאון (מצוה סא) ביאר, דהראשונים נחלקו אם הביעור היא מצוה בפני עצמה, או המשך מצות ונטשתה, של הפקר השדה. ע"ש. אולם דעת הרמב"ן (ויקרא כה, ו) דמה שנלמד בתורת כהנים הוא אסמכתא

ויש לחקור אם מצות הביעור היא מצוה חיובית או מצוה קיומית, דהיינו אם מצוה זו יש בה חיוב לקיימה, ומן הראוי להשאיר מעט מפירות שביעית כדי לקיים המצוה, או שהיא מצוה קיומית, שאם יש לנו פירות שביעית חייב לקיים את המצוה ולקיים מצות ביעור. ודמי לתרומות ומעשרות שהיא מצוה קיומית, שאם רוצה לאכול חייב לקיים המצוה ולהפריש תרומות ומעשרות. וראה בזה

בספר השמיטה (פרק ט' הערה ג') הביא בשם הגר"י דיסקין שהעיר, דבחומרא לשרוף אתי ע"ש.

אם יש חיוב לבער או שהוא רשות כדי להתיר הפירות באכילה

שייך כאן חומרא, דגם אנשי אותו המקום אינם חייבים לבער אלא אם ירצו שהפירות לא יאסרו. ולכאורה מוכח מכאן שזו מצוה חיובית. וכן יש להוכיח מדברי התוס' שם, שכתבו, תימה לר"י והלא אסור לשנות מפני המחלוקת אפילו לקולא. ותירצו בתירוץ קמא, ומיהו יש לומר אי מדאורייתא חייב לבער, משום מחלוקת לא יעבור על דברי תורה. ע"ש. ואי נימא שדין ביעור הוי מצוה חיובית להפקיר משכלה לחיה שבשדה, ניחא הא דאמרי שיקיים מצות ביעור שהיא מדאורייתא, ולא יחוש למחלוקת שאינו אלא מדרבנן. אבל אי נימא דההפקר אינו אלא דרך להתיר פירות שביעית לאחר שכלה לחיה מן השדה, ולא מצוה חיובית, אם כן לא יפקיר מפני המחלוקת והפירות יהיו אסורין. וכתב בספר שבתות השנים הנ"ל (עמוד קסד) שאם יש לו פירות בשעת הביעור הרי הוא מצווה לבערם, ואסור לו לומר לא אבער והפירות יאסרו, כי מלבד שמפסידם בזה גם ביטל מצות עשה. וראיה מתוס' (פסחים נב. ד"ה ממקום), שהקשו, אמאי המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, חייב לבער, והלא אסור לשנות מפני המחלוקת. ותירצו, דכיון דמדאורייתא חייב לבער, משום מחלוקת לא יעבור על ד"ת. ומשמע דהוי חיוב מדאורייתא בכל אופן ואינו יכול אפילו להמנע משום מחלוקת וכדומה.

[וראה בילקוט יוסף שובע שמחות (ח"א עמוד שצא) שחקרנו לגבי קדושת שביעית בפירות שגדלו בשביעית, האם ההפקר מסלק את קדושת שביעית, וממילא מותר לאכול, או שהפקר מתיר באכילה].

ועוד יש לחקור, אם מצות הביעור היא מצוה חיובית, דהיינו שמגיע זמן הביעור אם יש מצוה להפקיר את הפירות, ואם אינו מפקירן הפירות נאסרים, או דההפקר אינו אלא דרך להתיר פירות שביעית לאחר שכלה לחיה מן השדה. דדין פירות שביעית דמותרים הוא רק עד שלא כלה לחיה שבשדה, אבל אם הפירות כלו אסורין אלא אם כן הפקירם שיותר לזכות בהם.

ונפקא מינה בזה לב' דברים: א. אם אדם יכול לומר איני מפקירן ולא איכפת לי במה שהפירות נאסרין. [אלא שיש לדון בזה מצד אחר, שהוא גורם להפסד פירות שביעית]. ב. ועוד נפקא מינה בקנה מן הנכרי אחד הביעור, לשיטת הסוברים דאיכא קדושת שביעית על של עכו"ם, אם הפירות נאסרים. וראיתי שכתבו לפשוט חקירה זו מהסוגיא בפסחים (נא.) דאיתא התם: המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו, חייב לבער. והיינו שנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שבא לשם כדי שלא ישנה מפני המחלוקת. והנה הטעם שהמביא פירות ממקום שכלו למקום שלא כלו דחייב לבער, הוא מפני שלענין ביעור אזלינן בתר מקום גידולן, וכמו שביארו רש"י (שם ד"ה גבר דחמרא), ותוס' שם, אבל במביא ממקום שלא כלו למקום שכלו דחייב לבער הטעם הוא משום דנותנין עליו חומרי המקום שבא לשם. והשתא אי נימא דמצות ביעור אינה מצוה חיובית על האדם לבער, אלא שזו דרך להפטר ולהתיר את הפירות באכילה, אם כן מה שייך כאן חומרי מקום שבא לשם, ומה אם לא ירצה להתיר את הפירות באכילה, מה

מהות מצות הביעור

יאשיה לרבי יצחק, כד תחמי רגלא צללא [שכלתה הרגל מן השוק] תיהוי מפיק להו לשוקא ומפקיר להו, וחזור וזוכה בהם, כדברי רבי יוסי, והיינו טעמא דכתיב ואכלו אביוני עמך, ולא כתב אביונך, אלא אביונים ועמך. ע"ש. וכן דעת הרא"ש (פרק ה' דשביעית משנה ג'). גם הרמב"ן (ויקרא כה ז') כתב, ואין הענין שאחר הביעור יהיו הפירות אסורים באכילה ובהנאה, ושיהיה מחוייב לאבדם, שהרי לא מנו חכמים פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שיהא צריך להפקירן לעניים, וכמו ששנינו במשנה שרבי יהודה אסר לעשירים בעלי השדות לאחר הביעור מפני החשד, ור' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור, והלכה כר' יוסי [כדקיימא לן בעירובין מו: רבי יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי]. ע"ש. ואמרו בתוספתא, מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מהם לשכניו ולקרוביו, ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר, אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול, וחזור ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו. ולמדנו מכאן שאין הביעור אלא להוציא הפירות מרשותו ולהפקירן וכו', ואינם נאסרים באכילה כלל. ע"ש. וכן כתב תלמידו רבינו דוד בונפיד (פסחים נב:). וכן כתב רבינו ישעיה הא' בתוס' רי"ד תליתאה (פסחים נא:). וכן כתב הר"ן בחידושו לפסחים כאן. וכן דעת הסמ"ג.

אולם הרמב"ם (פרק ז' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ג') כתב: ואסור לאכול אחר הביעור, בין לעניים ובין לעשירים. ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור, שורף באש או משליך לים, או מאבד בכל דבר שמאבד. ואף הראב"ד שם הסכים בעיקר הדין שיש לשרוף לבסוף את כל הפירות. וכתב מרן בכסף משנה, שגירסת רבינו "רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור". אבל התוס'

והנה במשנה שביעית (פרק ט' משנה ח') שנינו, מי שהיו לו פירות שביעית והגיע זמן הביעור, מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ועניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים. דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור. ובירושלמי (שם הלכה ד') איתא שיפקיר הפירות בפני שלשה בני אדם ויחזור ויזכה בהם, ואתיא כרבי יוסי שגם עשירים אוכלים אחר הביעור. וכן הלכה, דבכל דוכתא קיימא לן כרבי יוסי לגבי רבי יהודה (עירובין מו:). ובתוספתא (פרק ח') איתא: מי שיש לו פירות שביעית והגיעה שעת הביעור, מחלק מהם לשכניו ולקרוביו וליודעיו, ומוציא ומניח על פתח ביתו, ואומר, אחינו בית ישראל, מי שצריך ליטול יטול, וחזור ומכניסם בתוך ביתו ואוכל והולך עד שיכלו. ע"כ.

ונחלקו הראשונים במהות מצות ביעור פירות שביעית, אם הוא הפקר, שיש להפקיר הפירות ואחר כך יוכל לחזור ולזכות בהם, או שצריכים לבער את הפירות ולשורפם. ומצינו בזה ג' שיטות, וכאשר יבואר. ומחלוקתם תלויה בגירסת המשנה הנז', דיש שגרסו בדברי רבי יוסי דהלכה כמותו, אחד עניים אחד עשירים אוכלין אחר הביעור. ויש שגרסו בדברי רבי יוסי אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלין אחר הביעור. והתוספות (פסחים נב: ד"ה מתבערין, כתבו, פירש הקונטרס, שנותנים אותם למרמס חיה ובהמה, ולא נהירא שהרי מותרים הם אחר הבעירו לעניים לכולי עלמא וכו', והא דמשמע בכל מקום שאסור לאכול פירות שביעית אחר הביעור, היינו כשמשהה אותם בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקירם ומוציאם מרשותו שיאכל כל מי שירצה, מותר להכניסם לביתו ולאוכלם אחר הביעור. ע"ש. וכן כתב הר"ש (פרק ט' דשביעית משנה ח') שלכך מצינו בירושלמי (הלכה ד') אמר ליה רבי

כלו הפירות מתחום העיר, ואז מפקירם או מביאם לאוצר בית דין, והם מחלקים לכל אדם ג' סעודות. וביעור שני אחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי בשריפה או איבוד.

ולדינא אנן קיימא לן כרוב הפוסקים, ובפרט שאיסור שביעית בזמן הזה לרוב הפוסקים הוא מדרבנן. וכן פשוט המנהג להפקירם, וראה בשו"ת אבקת רוכל (סימן כג), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן לז). ע"ש. וכן כתבו בחכמת אדם (בשערי צדק פרק יט סעיף ד'), ובפאת השלחן (סימן כז אות ג'), ובערוך השלחן העתיד (פו, ח'), ובחזון איש (שביעית סימן יא סק"ז, ובסדר השביעית). ע"ש.

ובפרט לפי מה שכתב הכסף משנה הנ"ל, דמצות הביעור היא חומרא מדברי סופרים, וממילא כיון שמצוה זו אינה מן התורה, אלא חומרא מדברי סופרים, לפיכך יש לתפוס דהיא הפקר, ואינה ביעור ממש.

אין להחמיר כדעת הרמב"ם לאבד הפירות

שביעית, דהיינו לעשות להם ביעור בשמינית על ידי הפקר. ע"כ. ויש שלמדו מדבריו שהמנהג היה בירושלים שלא כדעת הרמב"ם, אלא להפקיר את הפירות בלבד בשעת הביעור, ולחזור ולזכות בהם. אולם באמת אין זו כוונת המהר"ם בן חביב, שכל דבריו שם לענין הלכה הם בפירות שהיו קונים מנכרים, וכמו שכתב שם, ובזמנם כל השדות היו בבעלות נכרים, ולא היו מצויים ישראלים שהיו להם קרקעות, רק היו להם מעט עצי פרי בחצרם, וכדחזינן מספרי האחרונים בזמנים אלו. ע"כ.

ואחר המחילה יש להשיב על דבריו בג' נקודות: הא' - מכח דברי מרן בתשובה שלא נהגו לבער פירות שביעית ממש. וכן המהר"ם בן חביב העיד על המנהג שאינו כדעת הרמב"ם. הב' - מצד שהמחמיר בזה

והרמב"ן גורסים "אוכלים". וכן גירסת הסמ"ג והר"ש. והובאו גם כן בפי' מהר"י קורקוס, וכתב, שאף שהרמב"ם מצריך לשורפם, וכן דעת רש"י שהביעור הוא מדרס רגל חיה ובהמה, מכל מקום כדאים הם הגאונים הנ"ל והראיות שהביאו לסמוך עליהם. וכל שכן בשעת הדחק, כי הדלות והעוני רב ועצום. וע"ש בפירוש הרדב"ז. וגם התוס' הנ"ל הבינו בדעת רש"י שפירות שביעית אסורים באכילה כשהגיע זמן הביעור. ובספר מאור ישראל (פסחים נב:) פירש בדעתו, דמה שלמדו לאכלה ולא להפסד, היינו שכיון שנאסרו באכילה שוב אין בזה משום לאכלה ולא להפסד. וכן נראה במאירי (ד"ה פירות שביעית). ע"ש. וע"ש מה שכתב בדעת היראים. ועיין עוד בספר פאת השלחן (סימן כז אות ג') שהאריך בביאור השיטות בזה.

ושיטת הראב"ד (על הרמב"ם פרק ז' הלכה ג') שיש ב' ביעורים, ביעור ראשון כאשר

ואמנם בספר אור לציון (שביעית עמוד נד) כתב, דלבני ספרד אין להקל על ידי הפקר, אלא כל פרי שכלה מינו מן השדה, יש לבערו על ידי שריפה, או בצורה אחרת של איבוד, שהפירות אסורים באכילה לעולם. שבני ספרד יש להם לילך אחר הוראת הרמב"ם שמצות ביעור היינו שריפה או איבוד מן העולם. ואף על פי שמרן הכסף משנה הביא דברי המהר"י קורקוס הנ"ל, מכל מקום אין זה כגילוי דעת, שכן רק הביא את דבריו ולא הוסיף עליהם כלום. ע"ש. והוא דוחק לבאר כך בדעת הכסף משנה. וע"ש שהביא מדברי המהר"ם בן חביב בספר תוספת יום הכפורים (דף פג) שכתב, שנהגו בירושלים חסידים ואנשי מעשה להפקירם ולחזור ולזכות בהם. וכן כתב מרן הכסף משנה בשם מהר"י קורקוס. ומוכח מדבריו שם, דבפירות שאנו קונים מאינם יהודים בשביעית, נהגו בהם דיני קדושת

לציון, ואין דבריהם מחוורים כלל. והעיקר כדעת רוב הפוסקים, ובפרט דשביעית בזמן הזה מדרבנן.

וביום האזכרה למרת אמי עט"ר הרבנית הצדקת מרת מרגלית ע"ה, י"ט מנחם אב תש"ס, דיברנו בזה בשיעור שנמסר לעילוי נשמתה, ומרן אאמו"ר זיע"א שאל אותנו מה השבנו על טענות הרב אור לציון בדבר קבלת הוראות הרמב"ם, ואמרנו לו, שהוכחנו מדברי מרן הבית יוסף שאין זה כלל לכל מילי, דאף שכתב בשו"ת אבקת רוכל שהמנהג בארץ ישראל כהוראות הרמב"ם, עם כל זה כתב בבית יוסף (ריש סימן רנט), דאף על גב דהרי"ף והרמב"ם הווי רוב בנין, כיון דאיכא רוב מנין דפליגי עלייהו, ומידי דרבנן הוא, נקטינן לקולא. ע"כ. ואם כתב כן כשיש לנו דעת הרי"ף וגם דעת הרמב"ם, א"כ כל שכן כשיש לנו דעת הרמב"ם לבדו נגד רוב הראשונים. ובמוקצה יש פוסקים שסוברים שהוא חמיר משאר מילי דרבנן, ואף על פי כן כתב מרן בבית יוסף דחשיב ככל מילי דרבנן דאזלינן ביה לקולא. והוא הדין גבי שביעית שיש לילך לקולא בזה, אחר שרוב מנין של הראשונים כתבו להקל בזה. וכן מוכח מדברי מרן בהקדמתו לבית יוסף. ודו"ק. ובפרט אחר שמרן בתשו' והמהר"ם בן חביב העידו כן על המנהג, ואין אחר המנהג כלום.

שוב יצא לאור שו"ת יביע אומר חלק ט' (סימן קח אות ח), ושם הביא מ"ש באול"צ בשם החזו"א (שביעית סי' כג סק"ה), שאף שהרמב"ם היה רבם של בני ארץ ישראל, והלכו אחר הוראותיו, עכשיו אין הדבר כן, כיון שהרבה עיירות בארץ ישראל חרבו מיסודם, וחזרו ונתיישבו, נתבטלה הנהגה זו, ולכן הפוסקים האחרונים סמכו בזמן הזה על דעת פוסקים אחרים אפילו במצות התלויות בארץ, וכמ"ש מרן בכסף משנה (שביעית פ"ז ה"ג) בשם מהר"י קורקוס. והמחבר כתב לדחות ראיית החזון

גורם בקום ועשה לעבור על דרשת חז"ל לאכלה ולא להפסד. [שלדעת רוב הראשונים הוא גם בפירות שביעית שהגיע זמן הביעור]. וממילא הוויא חומרא הבאה לידי קולא. הג' - במה שתלה הדבר בקבלת דעת הרמב"ם, שזה אינו כאשר יבואר.

והנה במה שכתב בשם המהר"ם בן חביב דאיירי בפירות שהיו קונים מנכרים, זה אינו, וכנראה לא הראו להרב המחבר את לשונו של המהר"ם בן חביב, כי שם דיבר על פירות שנתמרחו על ידי ישראל, וכגון יין שנעשה מענבים של גויים שהוא מצוי גם כיום. ולפי זה באמת כוונת המהר"ם בן חביב להעיד על המנהג שאינו כדעת הרמב"ם. וזה שכתב: ולענין הלכה ביעור פירות שביעית נהגו בירושלים חסידים ואנשי מעשה להפקירם ולחזור ולזכות בהם, וכן כתב מרן הכסף משנה בשם מהר"י קורקוס. ע"כ. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (יורה דעה סימן שלא סק"י) ד"ה ומהר"ם. ושם הביא מה שכתב מרן בתשובה שהובאה בשו"ת מהרי"ט חלק א' (סוף סימן מב) שמעולם לא נשמע לשום אדם בשום עיר מארץ ישראל שיהיה נוהג מצות ביעור בשריפה וכו'. ע"ש. וכן כתב מהר"י טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה (דיני הביעור עמוד מח) שיש להקל בדין הביעור כדברי הראשונים הנ"ל. וכן העלה בשו"ת משפט כהן (סימן פג), ושהמחמיר בזה מכניס עצמו באיסור תורה בקום ועשה, ועובר על מה שאמרו לאכלה ולא להפסד, וגם על איסור כל תשחית, לדעת התוס' והר"ש והסמ"ג והרמב"ן. ומכל שכן שכבר נהגו בארץ ישראל כוותייהו, ליהנות מהפירות אחר הביעור על ידי הפקר וכו'. ע"ש. והו"ד במאור ישראל (פסחים נב:) והביא בשם הגרש"י זיין זצ"ל בספר לאור ההלכה (עמוד קב) שכן עיקר, ושכן פסק הגאון החזון איש. ע"ש. וסיים: וכן המנהג פשוט, ודלא כאיזה יחידים מועטים שמפריזים על המדה, ומחמירים בדבר לאבדם, ומכללם בספר אור

נפסוק הלכה כמותם, אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקים על הדעה ההיא, ולכן פשט המנהג בהיפך. ע"כ. וז"ל הרמ"א בהקדמת הדרכי משה: כי בעל המחבר בעצמו נטה מזה הכלל, באורח חיים ריש סימן רנט וכו'. ע"כ. ורצונו לומר, שהרי בזה לא נתפשט מנהג שלא כדעתם, ומ"מ לא פסק כמותם. ובשו"ת רבי יצחק מפויזנר (סי' קסד) כתב, שלכן נאיד כאן המחבר [בסימן רנט] מסברא זו הואיל דהוא גם כן מידי דרבנן.

ובבית יוסף (יורה דעה סימן קי סוף סעיף א) פסק כהרמב"ם לקולא, נגד רוב הראשונים, ונימק טעמו מפני שהוא מילתא דרבנן. ועיין בב"י (או"ח סימן תקלג) שלא פסק כהרמב"ם, כיון שהוא סברא יחידאה. ע"ש. חזינן דלאו כללא הוא לתפוס תמיד רק כהרמב"ם.

ועוד כתב מרן בהקדמתו, ומקום שאחד מן ג' עמודי ההוראה הנ"ל לא גילה דעתו בדין ההוא, והשני עמודים הנשארים חולקים בדבר, הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמרדכי והסמ"ג, הם לפנינו אל מקום אשר יהיה שמה הרוח וכו' כי אל הדעת אשר יטו "רובן" כן נפסוק להלכה. ע"כ. הרי שלא כתב שצריך לנהוג כדעת הרמב"ם, אלא תלה הדבר "ברוב" מנין של הפוסקים, ומה שכתב בתשובת אבקת רוכל, כוונתו לומר שבדרך כלל נוהגים כדעת הרמב"ם, אבל אינו רוצה לומר שאין אנו זזין מהוראותיו כלל ועיקר גם נגד רוב הראשונים.

וכן לגבי איסור ספיחין בשביעית, לגבי ירק שנלקט לאחר ראש השנה של השנה השביעית, שלדעת הרמב"ם אסור לאכול ירק זה אפילו אם לא הוסיף צמיחה בשנה השביעית. אבל רוב הראשונים אינם סוברים כן, ולכן אין הכרח לפסוק כהרמב"ם בכל דוכתא כנגד רוב הראשונים ובפרט במילתא דרבנן, דשייך שפיר למימר ביה ספיקא דרבנן לקולא. ודו"ק. ועיין בשו"ת יביע אומר חלק

איש, דשאני התם שכן הכריע מרן לדינא, דלא כהרמב"ם וכו'. ועל פי זה כתב שיש לבני ספרד להחמיר בירק שנלקט אחר ר"ה של שביעית באכילה משום ספיחין, כדעת הרמב"ם (פ"ד מהלכות שמיטה הלכה י"ב). ע"ש. ואין דבריו מוכרחים, כי הנה הר"ש (פרק ט דשביעית משנה א) והרמב"ן (פרשת בהר פרק כ"ה פסוק ה) חולקים על הרמב"ם בזה, וסבירא להו שאין בהן איסור ספיחין. ועיין עוד בתוס' פסחים (נא:). והואיל ושביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לפסוק לקולא, ודלא כהרמב"ם. ועיין בבית יוסף (אורח חיים ריש סימן רנט) שכתב, דאף על גב דהרי"ף והרמב"ם הוו רוב בנין, כיון דאיכא רוב מנין דפליגי עלייהו, ומילתא דרבנן היא, נקטינן לקולא. ע"ש. וכל שכן כשהרמב"ם לבדו מחמיר, ורוב הפוסקים חולקים עליו, בדרבנן נקטינן לקולא. וכן העיר לנכון בני הרה"ג ר' יצחק יוסף נר"ו בספר ילקוט יוסף (השביעית והלכותיה עמוד תסט). [ע"כ מדברי מרן אאמו"ר].

ונראה דהטעם שמרן לא תפס בכל מקום כדעת הרמב"ם מפני הכללים שבידינו, או משום ספק ברכות, או שתפס כדעת רוב הראשונים, או שכך היה המנהג, [או משום דלא מוציאין מן המוחזק], או מפני שהוא מילתא דרבנן, וכמו שכתב באורח חיים הנ"ל (סימן רנט) גבי טלטול מוכין שטמן בהם דרך מקרה, דנראה דאף על גב דהרי"ף והרמב"ם הוו רוב בנין, כיון דאיכא רוב מנין דפליגי עלייהו "ומידי דרבנן הוא" נקטינן לקולא. הא קמן שאפילו נגד הרי"ף והרמב"ם ב' עמודי הוראה, פעמים שאין מתחשבים בדעתם, ובמידי דרבנן נקטינן להקל כשיש רוב פוסקים, רוב מנין, המקילין בזה. ועיין למרן הבית יוסף שכתב בהקדמתו, להיות שלשת עמודי ההוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל, אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדעה אחת

ובספר אור לציון על שביעית הנ"ל (עמוד קנד) כתב, דמאחר שבני ספרד קיבלו עליהם הוראות הרמב"ם במקום שמרן לא גילה דעתו, על כן בני ספרד רשאים להקל כדעת הרמב"ם, שהאיסור הוא בגברא ולא בחפצא וכו'. ע"ש.

אך כבר הערנו על דבריו, שמדברי רוב ככל הראשונים והאחרונים מבואר שתפסו שהאיסור בשביעית על החפצא, ודעת החזון איש שגם הרמב"ם סובר כן, ומה שטען באור לציון דאנו הולכים תמיד כדעת הרמב"ם, הנה מצינו בכמה דוכתי שמרן עצמו פסק דלא כהרמב"ם, וכמו לענין שיעור אכילת כזית מצה, או לענין בישול אחר בישול בלח, ועוד כהנה וכהנה, ועל כרחך דאף שהרמב"ם היה מרא דאתרא בארץ הצבי ואגפיה, מרן השלחן ערוך תפס באיזה פעמים דלא כוותיה. או משום דחשש לספק במצות עשה, או משום דחשש משום לאו דלא תשא, או דחשש לאיסור בישול מן התורה. ובפרט היכא דרוב הראשונים פליגי על הרמב"ם דאין לנו הכרח לילך אחר פסקו של הרמב"ם. [וראה במבוא לשו"ת נחלת לוי חלק ב' שהאריך בענין דעת הרמב"ם להלכה].

והן אמת שבשו"ת מהרשד"ם (חלק אורח חיים סימן לב, וחלק יורה דעה סימן קיג) כתב, דבמחלוקת הרמב"ם והראב"ד קרוב הדבר שאין כאן ספק שיש לנו ודאי לעשות כהראב"ד, שהוא רב גדול, וכל שכן לחומרא. ע"ש. והוסיף בכנסת הגדולה (אורח חיים סימן קס) דכאשר הראב"ד מחמיר מודינא שיש לעשות כהראב"ד. אבל כשהרמב"ם מחמיר והראב"ד מיקל, מי יקל ראש נגד הרמב"ם ז"ל בלתי ראייה נכוחה או טעם נכון. ע"ש. ומסתברא דזה אינו בארץ ישראל שהוא אתרא דהרמב"ם, וכמו שכתב מרן הבית יוסף בתשובה. או דאיירי במקום שרוב הפוסקים הראשונים חולקים על הרמב"ם, דבזה אין לנו מחויבות לתפוס כדעת הרמב"ם.

ז' (חלק אה"ע סימן ח אות ה-ד), וחלק ט' (חאו"ח סימן קח אות ח).

והנה באור לציון במבוא לחלק ב' (עמוד יד) כתב בענין קבלת הוראות הרמב"ם כמ"ש מרן באבקת רוכל (סימן לב), והביא מ"ש החזון איש (שביעית סימן כג סק"ה), שאף שהרמב"ם היה רבם של בני ארץ ישראל, והלכו אחר הוראותיו, עכשיו אין הדבר כן, כיון שהרבה עיירות בארץ ישראל חרבו מיסודם, וחזרו ונתיישבו, נתבטלה הנהגה זו, ולכן הפוסקים האחרונים סמכו בזה"ז על דעת פוסקים אחרים אפילו במצוות התלויות בארץ, וכמ"ש מרן בכסף משנה (שביעית פ"ז ה"ג) בשם מהר"י קורקוס. והרב אור לציון כתב לדחות ראיית החזון איש, דשאני התם שכן הכריע מרן לדינא, דלא כהרמב"ם וכו'. ועל פי זה כתב שיש לבני ספרד להחמיר בירק שנלקט אחר ראש השנה של שביעית באכילה משום ספיחין, כדעת הרמב"ם (פ"ד מהל' שמיטה ה"ב). ע"ש. ומרן אאמו"ר זיע"א בשו"ת יביע אומר חלק ט' (סימן קח אות ו') העיר על דבריו: ואין דבריו מוכרחים, כי הנה הר"ש (פ"ט דשביעית מ"א) והרמב"ן (פרשת בהר פכ"ה פסוק ה) חולקים על הרמב"ם בזה, וס"ל שאין בהן איסור ספיחין. וע"ע בתוס' פסחים (נא:). והואיל ושביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לפסוק לקולא, ודלא כהרמב"ם. וע' בב"י א"ח (ר"ס רנט) שכתב, דאע"ג דהר"ף והרמב"ם הוו רוב בנין, כיון דאיכא רוב מנין דפליגי עלייהו, ומילתא דרבנן היא, נקטינן לקולא. ע"ש. וכל שכן כשהרמב"ם לבדו מחמיר, ורוב הפוסקים חולקים עליו, בדרבנן נקטינן לקולא. וכן העיר לנכון בני הרה"ג ר' יצחק יוסף נר"ו בספר ילקוט יוסף (השביעית והלכותיה עמוד תסט).

ועוד נפקא מינה בזה לענין מה שכתבנו לעיל בפרק א', לחקור אם איסור שביעית חל בחפצא, על הקרקע, או האיסור הוא רק על הגברא. ונפקא מינה לענין אמירה לגוי בשביעית, ועוד כמה דינים בהלכות שביעית.

ולפי זה ניחא דברי הירושלמי שיוצאים ידי חובת ד' כוסות יין של שביעית אחר זמן הביעור. ע"כ.

ונראה שאין צורך בנימוק של מצות לאו ליהנות ניתנו, [שלא הוזכר כלל בפירוש הפני משה, ולדעת הפוסקים דלא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו כשיש הנאת הגוף עם המצוה, אין חילוק בזה בין איסור תורה לאיסור דרבנן. וכן העלה הש"ד חמד עצמו במערכת מ' סוף כלל צו. והדר הוא לכל חסידיו], אלא היינו טעמא כמו שכתב בכלכלת שביעית הנ"ל, שבמקום מצוה לא גזרו. וכן כתב הגר"י וועלץ בשו"ת דברי ישראל (חלק אורח חיים סימן קכו). וראה במה שהאריך בחזון עובדיה עוד בזה.

שוב ראיתי למרן אאמו"ר זיע"א בספרו מאור ישראל חלק ב' (פסחים נב: עמוד קה) שהאריך בזה, והעלה שהעיקר כדברי הפוסקים הסוברים שהביעור הוא בהפקר. ע"ש.

ואחר שנים יצא לאור שו"ת יביע אומר חלק ט' (סימן קח אות ח), וזכינו לכוין לחלק גדול מדבריו, ואלו תורף דבריו: הנה באול"צ כתב בענין הביעור שיש להחמיר בכל פרי שכלה מינו מן השדה שחייבים לבערו על ידי שריפה, כדעת הרמב"ם, ושלא כדעת התוס' והרא"ש והסמ"ג והרמב"ן דסבירא להו דסגי על ידי הפקר, ולחזור ולזכות בו. הנה המהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים (יומא פג:) כתב, ולענין הלכה, לענין ביעור פירות שביעית המנהג בירושלים להפקירם ולחזור ולזכות בהם. וכן נהגו חסידים ואנשי מעשה, וכן כתב מרן הכסף משנה בשם מהר"י קורקוס וכו'. ע"ש. וכן כתב מרן החיד"א [הנ"ל]. ושכן כתב בשו"ת מהרי"ט וכו', וכן העלה בשו"ת משפט כהן (הנ"ל), ודלא כהמחבר שהפריז על המדה בפסקיו בזה.

ואם נתחדשו מאותו המין בשדה משל שנה שמינית, הרי זה נחשב מתקיים בארץ

והנה בפני משה בירושלמי (פרק ח' דשבת הלכה א') שפירש הספק בירושלמי (ריש פרק ערבי פסחים) מהו לצאת ד' כוסות ביין של שביעית, והיינו ביין שנשאר אחר זמן הביעור, והשיבו שיוצאים בו ידי ארבע כוסות דמצוה קא עבד. וכתב בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (כרך א' עמוד קלז) דלכאורה כוונתו כדברי התקלין חדתין שהוא מטעם מצות לאו ליהנות ניתנו. אך יותר נראה לפרש ככוונתו דסבירא ליה דלגבי מצוה לא גזרו חכמים לאוסרו אחר הביעור, וזאת על פי מה שכתב הכסף משנה [הנ"ל].

וכן מצאתי בספר כלכלת שביעית (עמוד שנג) שאחר שהביא פירוש התקלין חדתין הנ"ל, ותמה עליו דהא לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו כשיש הנאת הגוף עם המצוה, וכמו שכתב הר"ן (נדריים טו:) וכו', כתב לפרש דברי הירושלמי דלהכי יוצאים ביין של שביעית לאחר הביעור, משום שלא נאמר דין הביעור כלל במקום מצוה, אלא רק בדבר הרשות, שאסור להחזיק הפירות כשלו ולאכלם, אלא צריך להפקירם לעניים ואחר כך לזכות בהם, אבל לדבר מצוה אין צריך ביעור כלל. ושוב ראיתי להר"ש סירליאו (פרק ח' דשביעית) דמוכח להדיא מדבריו שבדבר מצוה פקע חובת ביעור מפירות שביעית, כגון לצבוע בתי תפילין וכו', כי מצוה היא. ע"כ.

וכן מצאתי בש"ד חמד (דברי חכמים סימן מז אות טז) שהביא דברי הפני משה בפירוש הירושלמי הנ"ל, וכתב, שפשוט שכוונתו מטעם מצות לאו ליהנות ניתנו, ומשום דהוי רק איסור דרבנן אפילו אם גופו נהנה עם המצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו. והביא מה שכתב מהר"י עייאש בעפרא דארעא על ספר ארעא דרבנן (סימן פה), שאף שמהש"ס פסחים (נב.) ובתוס' שם מוכח דין ביעור מן התורה, מכל מקום סבירא ליה למרן הכסף משנה הנ"ל שזהו רק לענין ביעור של הפקר, ורבנן החמירו לקיים הביעור בשריפה, וסיים,

זמן גידול הפירות והירקות, לענין קדושת שביעית

ב. חובת הביעור [לאחר שמשאיר לו ולב"ב לכל אחד מזון ג' סעודות. (ראה בדרך אמונה שמיטה פ"ז ס"ק טו)] חלה רק על פירות וירקות שיש בהם קדושת שביעית. ואף ששנת השמיטה היא מא' תשרי עד כ"ט אלול, מכל מקום לענין קדושת שביעית בגידולי הארץ הולכים אחר זמן הגידול. והיינו, פירות, תבואה וקטניות [והיינו גידולים שהחלק העיקרי הנאכל בהם הוא הזרע, כגון תירס חמניות בטנים חומס וכיו"ב. ע' שביתת השדה תש"ס עמ' קנא ס"ד, ורעג סי"ב] שחנטו [שצמחו שיעור שחייבין במעשר - הבאת שליש. דהיינו שליש גידול] קודם ראש השנה של שביעית, אפילו קוטפן בשביעית, אין בהם קדושת שביעית. אבל אם הגיעו לעונת המעשרות אחרי ראש השנה של שביעית, אף שגידולן היה אחרי השביעית, נוהג בהן קדושת שביעית, ובתבואה וקטניות נוהג בהן איסור ספיחין, דוקא אם הביאו שליש בשביעית. [רמב"ם פ"ד ה"ט ה"י. ספר שביתת השדה תש"ס עמ' רעד סי"ב]. (ב)

ג. אורז, דוחן, פרגין, שומשמין, ופול המצרי [הוא פאסולי, פי' שעועית. רע"ב שביעית פ"ב מ"ח ועוד], שזרעו לזרע, דעת הרמב"ם שהולכין בהן אחר גמר הפרי, ולכן אם נגמרו לפני ראש השנה דינם כפירות ששית, ואם נגמרו אחר ראש השנה אסורין משום ספיחין. ויש אומרים שכל זה להסוברים שאיסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית, אבל להסוברים שאינו קשור לקדושת שביעית, אפילו התחילו לגדול

ואין לו ביעור, וכמו שכתב בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות טו).

וכיצד הוא הביעור, כל מין שכלה מן השדות מוציא את הפירות שברשותו ומניח על פתח ביתו ואומר [בפני שלשה מאוהבין] אחינו בני ישראל כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול. ורשאי לחזור ולהכניס את הפירות לביתו ולזכות בהם, ואוכל והולך עד שיכלו. וכמבואר כן בתוספתא שהובאה ברמב"ן

[חמור] מדברי סופרים, והברייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא מדרבנן. ורע, דא"צ להוציא לרה"ר, וכמו שביארנו להלן בפרק כב, וגם מ"ש אם עיכבם וכו', היינו במזיד, וראה להלן.

ובדין ביעור פירות שביעית שהיו באוצר בית דית קודם זמן הביעור, ראה בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות יז). ע"ש.

(ב) רמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ט'). וראה בדבר זמני הביעור ובפירות שאינו יודע זמן ביעורם בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סימן נא, יט). וכתבנו בזה להלן.

וכיצד הוא הביעור, כל מין שכלה מן השדות מוציא את הפירות שברשותו ומניח על פתח ביתו ואומר [בפני שלשה מאוהבין] אחינו בני ישראל כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול. ורשאי לחזור ולהכניס את הפירות לביתו ולזכות בהם, ואוכל והולך עד שיכלו. וכמבואר כן בתוספתא שהובאה ברמב"ן (ויקרא כה, ז) שביעור שביעית כביעור מעשר שני, ואם עיכבם בביתו אחר הביעור אסורין באכילה. וע"ש שכתב, דאפשר שהאיסור הוא מדבריהם, ואולי אפילו הביעור כולו חומר

בששית, או השריש קודם השביעית, אין בו איסור ספיחין. וכן דעת רוב הראשונים, וכן עיקר להלכה. ומכל מקום המחמיר כדעת הרמב"ם תבוא עליו ברכה. ג)

ד. חובת הביעור חלה רק על פירות וירקות שיש בהם קדושת שביעית ושגדלו וחנטו ונבטו בשביעית ונלקטו בזמן מסויים, וכגון ירקות שצמחו בששית ונכנסו לשביעית ובה הם נלקטים - שאז חייב להפקירם. שהרי בירק הולכים אחר לקיטה, והלקיטה הרי היתה בשביעית, ונוהג בהם כל דיני קדושת שביעית, אף שרוב גידולם היה בשנה הששית, ולהרמב"ם, ירקות שנלקטו בשביעית אסורים משום ספיחין. ופירות שחנטו בששית ונכנסו לשביעית אין חיוב להפקירם, שבפירות הולכים אחר חנטה. ולכן פירות שחנטו בשביעית ונלקטו מהעץ רק בשנה השמינית, מצוה להפקירם, ואפילו בשמינית. ד)

ה. פירות הדר, כגון, תפוז, אשכוליות, שחנטו בששית, יש אומרים שאפילו נלקטו בשביעית, אין בהם קדושת שביעית, וחייבים בתרומות ומעשרות. שדינם ללכת אחר חנטה כשאר פירות האילן. אבל אם חנטו בשביעית אפילו נלקטו בשמינית, יש בהם קדושת שביעית, ופטורים מתרומות ומעשרות כדין כל פירות שביעית, כשהפקירן בעל השדה. ויש חולקים ואומרים שדינם כמו אתרוג, שהולכים אחר הלקיטה לחומר. [ובענין אתרוג - ראה לעיל פרק כ' סעיף ט. ה)

אורז, דוחן, פרגין, שומשמין, ופול המצרי שזרעו לזרע

ג) רמב"ם שם הלכה יא. וראה לעיל פרק ב' הלכה ו'. ומה שכתבנו שזרעו לזרע, בס' קול הרמז למהר"ם זכות עמ"ס שביעית כתב, שלזרע הזרע תורה אחת להם. וכ"כ עוד מפרשים, שאם כוונתו לאכול הזרע ולא עם התרמיל, זהו זרעו לזרע. (הובא בשביתת השדה תש"ס עמ' קנב).

ודע, שכל דין זרעו לזרע הוא כלפי פול הצרי, ולא לענין אורז וכר'. ושונה דין פול המצרי שאם זרעו לאכול כולו עם התרמיל דינו כירק דבתר לקיטה אזלינן. ובשביתת השדה (עמ' קנא) כתב, שגמר פרי לענין אורז ודוחן פרגין ושומשמין היינו גמר פרים ממש, ואילו לענין פול המצרי שזרעו לזרע, גמר פרי היינו שליש. וצ"ע.

ד) ראה בפ"י הר"ש (פרק ט' משביעית משנה א'). וברמב"ם פרק ד' הלכה א'. [שהרי בירק הולכים לאחר לקיטה, ובפרי הולכים אחר החנטה, ולכן בפירות שחנטו בששית ונלקטו בשביעית, אין חיוב להפקירם, אחר שהחנטה היתה בששית].

ה) מעדני ארץ (שביעית, קובץ הערות סימן ח' אות כב), ספר השמיטה (עמוד יא) בשם הגר"ש סלנט והגרא"י קוק. ע"ש. וראה לעיל בפרק כ' הערה ט', מה שכתבנו אודות לימון ואתרוג. וסיים בחזון עובדיה, דצ"ע. ודו"ק.

ו. ההפקר חל על הייבול בלבד, שהוא הפירות והירקות, ולא על הזמורות הענפים והעצים. (ו)

ז. לאחר זמן הביעור, אם לא הפקירם בזמן הביעור, חייב לבערם ואסורים באכילה לכל אדם. אולם אם לא הפקיר מתוך אונס ושכחה, יפקיר כשנזכר והפירות מותרים באכילה. (ז)

ח. האיסור לאכול פירות שביעית לאחר הביעור חל גם על הנשים, כשם שחל על האנשים. (ח)

ט. אין קדושת שביעית נוהגת אלא בפירות שגדלו בקרקע של ישראל, אבל פירות שגדלו בקרקע של גוי אין קדושת שביעית בהן. ולכן כל דיני קדושת שביעית

(ו) על פי המבואר ברמב"ם (פרק ז' מהלכות שמיטה ויובל הלכה טז): איזו היא שעת ביעור, העלין בעת שיכולו ונושרין מאילנותיהן, עלי זיתים ועלי קנים ועלי חרובין אין להם ביעור, לפי שאינן נובלות וכלות. ובהלכה יט: הקטף והוא שרף היוצא מהאילנות מן העלים ומהעיקרים אין לו שביעית.

עבר זמן הביעור ולא הפקיר

(ז) וכמו שכתב הרמב"ן שם, שאם עיכבם בכיתו אחר הביעור כדי לאכלן, אסורין הם באכילה לגמרי, וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין להם מתירין. ע"כ. וכן פסק בשו"ת מהרימ"ט (סוף סימן מג), והוכיח כן מנדרים (נח). שלאחר הביעור הוי דבר שאין לו מתירים וכו'. ע"ש. וכן פסק הגאון החזון איש (סימן יא אות ו' סוף ד"ה ובענין, ובסימן כו סדר השביעית סוף אות א'). ועיינן עוד

בשו"ת מנחת יצחק חלק ג' (סימן צב אות ב'), ובחלק ו' (סימן קל אות ה'), ובשו"ת שבט הלוי חלק א' (חלק אורח חיים סימן קעד אות ג'). וי"ל ע"ד. וכמבואר דין זה בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (עמוד קכט). ע"ש. אולם מלשון הרמב"ן שכתב "אם עיכבם" משמע דהוי במזיד, אבל אם עשה כן בשוגג ובשכחה, מותר. וראה להלן מה שכתבנו בזה בדין ביעור יין של שביעית, ודון מינה לנידון דידן.

מצות ביעור שייכת גם בנשים

(ח) דאף שהוא זמן גרמא, אחת למספר שנים, מכל מקום כיון שהוא לאו הבא מכלל עשה, נשים שייכות במצוה זו, ולא דמי לתפילין מצה והקהל. וכמבואר כן בשו"ת חתם סופר (אורח חיים סימן קג). וראה עוד

בשו"ת קנין תורה בהלכה חלק ג' (סימן ט' אות ב'). ובשדי חמד ח"ה (מע' מ' דף לו ע"ג), ובשו"ת תולדות יצחק חלק ב' (יורה דעה סימן ו' אות א'). ובמה שכתבנו להלן דין שמיטת כספים.

אינם אלא בפירות וירקות שגדלו בשדה של יהודי שלא נמכר לגוי, אבל קרקעות של יהודים שנמכרו לגויים אין בהם קדושת שביעית, ואין צורך לבערם. ט)

י. ההפקר שעושים צריך להיות בפני שלשה [מאוהביו], ויש אומרים שצריך להוציא את הפירות שברשותו ולהניחן על פתח ביתו, ואומר: אחינו בני ישראל, כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול. וחוזר ומכניס לתוך ביתו, ואוכל והולך עד שיכלו. ויש אומרים שאין צריך להוציאו מרשותו לרשות הרבים, ודי בכך שיודיע שמפקירו בפני שלשה. וכן עיקר לדינא. י)

אם יש קדושת שביעית בפירות מקרקע שנמכרה לגוי

ט) מרן הבית יוסף ביורה דעה (ריש סימן שלא), ובספרו שו"ת אבקת רוכל (סימן כד), ובברכי יוסף (יורה דעה סימן שלא אות י'). וראה באורך בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט). וכבר הארכנו בזה במקום אחר. וראה להלן פרק כג הערה ג'. ועיין בשו"ת הר צבי (אורח חיים חלק ב' סימן מד), שדן אודות מי שמכר קרקעותיו לגוי בערב שביעית, ובעל

הקרקעות מת בשביעית, אם בנו הבכור נוטל מקרקעות אלו פי שנים, או מכיון שבזמן פטירתו היו ביד הגוי, אין כאן בכל אשר ימצא לו. ע"ש. ועיין במשפטי ארץ (פרק כח הלכה יד) שכתב פירות וירקות שגדלו אצל נכרים לשיטת הסוברים שנוהגת בהם קדושת שביעית, הרי הם חייבים אף בביעור, ויש הפוטרים מביעור. ע"ש במקורות.

כיצד מפקירין פירות שביעית

י) ז"ל הרמב"ן על התורה (ויקרא כה, ז): ומצאתי לשון רש"י שכתב בפסחים (נב: ד"ה משום) וזהו ביעורם שמפקירם במקום דריסת רגלי אדם ובהמה. ואולי חשב הרב שצריך שיהיה מפקירם גם לחיה ולבהמה, לקיים בהם ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה. ולבהמתך ולחיה אשר בארץ, והפליג, ומכל מקום אינן נאסרין באכילה כלל. וכבר שנו בתוספתא (שביעית פרק ז' ה"ג) שביעור שביעית כביעור מעשר שני, לא שיהיה בהם חילוק באיסור אכילה. והרב רבי משה [הרמב"ם, פרק ז' מהלכות שמיטה הלכה ג'] והרבה מן החכמים סבורים שהביעור אוסר לגמרי וטעונין שריפה או מפזר וזורה לרוח או מטיל לים, ואינו כן. ע"כ. וכבר ביארנו לעיל שהמנהג שלא כדעת הרמב"ם לשרוף באש או להשליך לים, אלא אנו מפקירים.

ומה שכתבנו שיפקיר בפני ג' מאוהביו, כן הוא בירושלמי (פרק ט' משביעית הלכה ד). ועיין בשו"ת אבקת רוכל (סוף סימן כג), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן לז), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ט' (סימן מג), ע"ש.

ומה שכתבנו שאין צריך להוציאו מרשותו, עיין בפירוש רבינו שמשון והרא"ש (שביעית פ"ט מ"ח), ובמחנה אפרים (הלכות זכיה מההפקר סימן א-ב), ובכסף משנה (פ"ז מהלכות שמיטה ויובל ה"ג), ואכמ"ל.

ובספר שבת לה' (עמד רלב) העיר שבלשון התוספתא והרבה ראשונים משמע שיש להוציא מביתו, וכל המקורות שצויין כאן, הביאו לשון התוס' כלשונוה. וצ"ע. אולם ידוע דעת הגר"א בפירוש הירושלמי שהובא בר"ש וברא"ש ובכ"מ שם, דכשמוציא לרה"ר

יא. גם לאחר הביעור הנ"ל, שהפקיר את הפירות וחזר וזכה בהם הוא או אחרים, יש אומרים שנוהגים בהם קדושת שביעית. ויש חולקים, שאין נוהג בו קדושת שביעית. וכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, הולכים בזה לקולא, ואין נוהג בו קדושת שביעית. (א)

הוכרעה בזה ההלכה, נראה די"ל ספק דרבנן לקולא, אחר ששביעית בזמן הזה מדרבנן. דהנה בירושלמי (פרק ט' משנה ו) אמרו, מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד, והעניים אוכלין אחר הביעור. אבל לא העשירים. דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור. וע"ש בגמרא, ובפי' הר"ש והרא"ש שם, דמבואר דלאחר שקיים מצות ביעור, דהיינו לאחר שהפקירן, וזכה בהם שוב, אין בהם קדושת שביעית.

וה"ל הר"ש (משנה שביעית פרק ט): אבל משנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה פקעה קדושת שביעית ממה שבבית, והיינו [דבעין] מאימתי נפסל מה שבשדה ממאכל חיה, שיהו מותרים להיות נהנין, ושורפין בתבן וקש של שביעית שיש לו בבית.

וה"ל הרע"ב בפי' המשנה ז' שם: דסתם תבן וקש חזי למאכל בהמה ויש בו קדושת שביעית, ואסור לשרפו וליהנות בו הנאה של [איבוד], משום דדרשינן לאכלה ולא להפסד. אבל כשנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה, פקעה קדושת שביעית ממה שבבית. ע"כ.

והאברך היקר הרה"ג ר' מנחם ישראל שיטרית שליט"א הראני גם לדברי החזו"א גופיה (סימן יא אות ו', ובסימן יג אות ה') שכתב, אבל הרמב"ן כתב על רש"י ז"ל שהפליג, ואין צריך אלא להפקיר לאדם ולהניח ברשות הרבים, ובין פירות שלקט משדהו ובין שליקט משדות אחרים שהיו ממונו, עד זמן ביעור,

א"צ בפני שלשה. ודוקא כשמונח ברשותו צריך בפני ג'. והחזו"א סמך על זה בשעת הדחק. וכמ"ש במעדני ארץ שביעית ועו"ס. ויש סברא לומר שהרי ודאי הגר"א ידע מאותם ראשונים ואפ"ה אמר מה שאמר, וכיון ששביעית בזה"ז דרבנן יש לסמוך על דבריו לכתחלה.

ועיין בשו"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סימן שטז ד"ה היוצא) שכתב, דבכל שאר הפקר צריך להפקיר ממש, ועיין רמב"ן פרשת בהר, והא דמפקיר בהמתו בשבת היינו משום שהוא ברשות אחר ביד נכרי העובד עמה, אבל בהמה העומדת בביתו וברפת שלו וכורעת לילד ואומר שמפקירה וסוגר דלת בעדה, לא יועיל. אם כן לא קשיא מידי א"ר מרי בר רחל מאי טעמא לא הפקיר וכו' מכל מקום צריך לפתוח דלת ביתו וכל הרוצה להוציאה יוציאה וכו'. ע"ש. וראה בילקוט יוסף שבת כרך א' (סימן רמו הערה ב' מהדורת תשע"א עמוד קסה) שהארכנו לבאר בבהמת ישראל הנמצאת ביד עכו"ם בשבת, שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רמו סעיף ג) שיפקירה בינו לבין עמו קודם השבת, כדי שינצל מאיסור דאורייתא של למען ינוח וכו'. והיאך מהני להפקיר בינו לבין עצמו. וע"ש מה שכתבנו בזה.

יא הנה במהדורא הראשונה של הספר ילקוט יוסף הסתמכנו על דברי הגאון החזו"א איש (סימן כו בסדר השביעית אות ו'). דמשמע מיניה דנוהג בו קדושת שביעית. וכן מבואר בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כב אות ה'). אולם דין זה שנוי במחלוקת הראשונים, וכיון שלא

יב. מי שיש לו מאכל בהמה בבית, ואותו סוג מאכל כלה מן השדה, יש לו לקיים מצות ביעור. (יב)

יג. כשם שחלה חובת ביעור על פירות שביעית, כך חלה חובת ביעור גם על דמי שביעית, כגון שמכר ענבים וקיבל דמים, הרי הדמים חייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור של הענבים. (יג)

בדברים שנפסדין בשדה וכו', ואם קיים מצות ביעור וחזר וזכה בהן הוא או אחר מותר בכל, וזה כדעת ר"ח בירושלמי. אבל לדעת ר"א מה שבבית לא הותר, ורק מה שסרח מותר ופקע ממנו קדושת שביעית. אי נמי לא פקע קדושתו ומותר לשורפו משום שאינו עומד עתה למאכל בהמה, ומשמע שלאחר שקיים מצות ביעור פקע קדושת שביעית אף מאותן שאפשר להן להתקיים בשדה, אלא שלא נשאר מהן בשדה מפני שנלקט לבית. ע"ש.

כשיגיע זמן ביעור חייב להפקירן, אבל רשאי לחזור ולזכות בהן תיכף, ואין קדושים בקדושת שביעית, וכמ"ש הר"ש בפ"ט מ"ז, והרא"ש שם. ע"כ. עוד כתב בסימן יג, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש וכו', הר"ש פירש, נהנין הנאה של איבוד דומיא דשריפה, ולאחר שכלה מן החיה מותר לאבדן דפקע קדושתיהו, וע"כ לאחר שקיים מצות ביעור קאמר, ולכן יתכן לומר דפקע קדושתיהו ופטורין מן הביעור, דא"כ בטל דין ביעור

חובת ביעור פירות שביעית במאכל בהמה

ונטשתה, ואכלו אביוני עמך. ומכאן החיוב לביעור מאכל אדם. וחיוב ביעור במאכל בהמה ילפינן מהפסוק, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. וכמו שכתב הראב"ד שם. וכן הוא בר"ש משאנן שם, ובביאורי הגר"א בתורת כהנים הנ"ל, ובתוספת יום הכפורים (יומא פג:). ועיין בתורת השביעית (עמוד תל).

(יב) שהמקרא שכתוב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, נדרש הוא גם כן, כל זמן שחיה אוכלת מן השדה, האכל לבהמתך מן הבית, כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית. וראה בתורת כהנים (פרשת בהר א' ה' ח'). וכן כתב בשבת הארץ (פרק ז' הלכה ב'). ואמנם הראב"ד בתורת כהנים שם כתב ילפותא אחרת לזה, מדכתיב, והשביעית תשמטנה

חובת ביעור על דמי שביעית

מן הנחתום ואומר לו אתן לך בו ירקות שדה כשאקבצם מותר. אבל אם לקח ממנו לחם בדמם ולא פירש לו שיתן לו בהם ירקות נעשה כחוב עליו ואסור לתת בחובו פירות שביעית. ע"ש. ושיטת הר"ש דדמיה למתנת חנם ובזה אין איסור של פריעת חוב מדמי שביעית דאין חוב לפרעו. והביא דברי הירושלמי דר' יהודה ור' נחמיה אוסרין, דמאחר שאין ירקות שדה מצויין, לפיכך לא סמכא דעתיה דנחתום שיתן

(יג) רמב"ם (פרק ז' מהלכות שמיטה הלכה ז). והנה במשנה (פרק ח' דשביעית משנה ד') שנינו: לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר. לקח ממנו סתם לא ישלם מדמי שביעית, שאין פורעין חוב מדמי שביעית. ויש בדין זה ב' פירושים, הרמב"ם בפירוש המשניות כותב: והתמורה בפירות שביעית מותר, כגון שיאמר לו קח זה הפרי ותן לי פרי פלוני, ולפיכך כשיקח הלחם

יד. פירות שאין ידוע בבירור זמן ביעורם, יש אומרים שיבערם [יפקירם] מיד ביום שהתעורר הספק, ויוכל אחר כך לזכות בפירות ולאוכלם, ולמחרת יחזור ויפקירם

[כלומר דרב סובר שגנב במחירת קונה הגניבה ואינו חייב להחזירה]. והקשו בתוס' שם (ד"ה לא קבלינהו), דהרי הם מחוייבים לצאת ידי שמים כדאמר רבא בב"מ (צא.) אתנן אסרה תורה אפילו בא על אמו [דחייב לצאת ידי שמים]. והר"ן שם תירץ, דלא דמי, דהתם גבי אתנן צריך האדם לעמוד בדיבורו, אף על פי שלא יתחייב מן הדין, אבל כאן אחר שקנו הני דיכרי דמייהו לפי סברא דרב, נמצאת גניבה זו קנויה לגמרי ביד הגנב ולא ניתן להישבון. ע"ש. והקשו האחרונים שם מהגמרא בעבודה זרה (ג.) דאם פסק עם הזונה לתת לה טלה זה בשכרה, ונתן לה בסוף, אינו נאסר כיון שהוא מחוסר משיכה ואינו נקנה בשעת הביאה, ולכן אין חל עליו דין אתנן, אף על גב דקאי עליה במי שפרע. ובודאי דקאי עליה במחוסר אמנה ובכל אופן לא חל על הטלה אתנן כיון דאינו חייב ליתנו. ומאי שנא דין אתנן מהדין הנ"ל. וראה בקצות החושן (סי' כח סק"א). ע"ש. וביארו בזה, דכיון דחייב לתת לו ירקות השדה אם כן שפיר כשנתן חל על הככר קדושת שביעית. אבל דבר שאין עליו חיוב ליתנו אלא רק במי שפרע, אין נתפס עליו דין אתנן, או קדושת שביעית. ודו"ק.

ובדין פירות שביעית במעשר עני ומעשר שני, וכן פירות הנקנים מגוי שגדלו בעציץ שאינו נקוב, ובדין אתרוג שגדל בעציץ, ראה בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' לז). ושם (סי' נא אות כ') דן אם צריך לנהוג קדושה בפירות שמיטה אחר הביעור. ושם (אות טז) בדין ביעור במחובר, וכן אם מותר להחזיק בגינתו בזמן הביעור. ושם (אות יט) בדין ביעור פירות שביעית הבלועים בפירות, בקדירות ובבגדים ובגדי עור. ע"ש.

לו ירקות שדה, וממילא חייב הוא לשלם את דמי הככר, ואין פורעין חוב בפירות שביעית. ע"ש.

והגאון החזון איש (שביעית סימן יג ס"ק טז) כתב: הר"מ פירש כיון דפסק מתחילה מותר דלא חשיב כפורע חובו מפירות שביעית, אלא כלוקח ככר בשביל פירות שביעית. ואף על גב שאין כאן קנין גמור, מכל מקום קנו לו מעותיו למי שפרע או למחוסר אמנה, וסגי בהכי למיחשב מהוה ככר בפירות שביעית, וכל המהוה מידי דאכילה מותר, אבל לקח סתם ואחר כך פורע חובו מפירות שביעית, אסור, שאינו מהוה בהם כלום וחשיב סחורה. והא דאמר בירושלמי טעמא שירקות שדה מצויין, ור"י ור"נ אוסרים שאין ירקות שדה מצויין לא קאי במש"פ, או דלא חשיב מחוסר אמנה בלא סמכא דעתו. ע"כ.

וצריך ביאור דאי אין עליו חיוב בדיני ממונות לפרוע, היאך כתב רבינו בפרק ו' משמיטה "ואותו הככר הרי הוא כפירות שביעית", הרי מבואר בע"ז (ג.) דאם פסק עם הזונה לתת לה טלה זה בשכרה ונתן לה בסוף אינו נאסר כיון שהוא מחוסר משיכה, ואינו נקנה בשעת הביאה, ולכן אין חל עליו אתנן, אע"ג דקאי עליה במי שפרע. ובודאי דקאי עליה במחוסר אמנה ובכל אופן לא חל על הטלה דין אתנן כיון דאינו חייב ליתנו. וע"ש בגמ' שמדמה דין שביעית לאתנן. וא"כ צריך ביאור דאמאי יש עליו דין פירות שביעית, אחר שאין עליו חיוב לפרוע.

והנה בגמרא סנהדרין (עב:) אמרו, רבא איגניבו ליה דיכרי במחירתא, אהדרינהו ניהליה ולא קבלינהו, אמר הואיל ונפק מפומיה דרב

ויזכה בהם, וכך ינהג כל יום עד שיצא הספק מלבו, וידע שכבר עבר זמן ביעורם. ויש אומרים שכשיש ספק מתי זמן הביעור לא מועיל שמפקיר אם חוזר וזוכה בהם, אלא יפקירם ולא יזכה בהם עד לאחר שידע בבירור שהגיע זמן הביעור. (ד)

טו. כיון שהעצה האמורה בסעיף הקודם להפקיר בכל יום היא קשה לביצוע, על כן נהגו להפקיר את הפירות ביום תחלת הספק, ולהכניסם לבית בחזקת מופקרים, כלומר שיתכוין שלא לזכות בפירות אלו כל זמן הספק. וצריך להודיע בזמן ההפקר, שאף על פי שהוא מכניס את הפירות לביתו, הרי הם מופקרים ועומדים, והרשות לכל אדם לבוא ולקחתם בכל עת שירצה. (טו)

פירות שאין ידוע זמן ביעורם

ותירץ, דכיון שמפורים ואילך רק מתחילים לחשוש שמא כבר כלו מן השדה, לכן אסור להחזיק את התמרים מפורים ואילך בחזקת שהם שלו, אלא צריך לבערם ולהשאיר אותם הפקר עד שידע ברור שכבר כלו מן השדה. ומה שאמרו בירושלמי שמפקיר בפני ג' אוהבים וחוזר תיכף וזוכה, מיירי דוקא כשהפקיר מיד כשנודע לו שכבר כלה אותו המין מן השדה. ולפ"ז נראה דבפירות שאיננו יודע בדיוק מתי זמן ביעורם, לא מהני כלל מה שיפקיר בכל יום מספק, עד שיצא הספק מלבו אם הוא חוזר בו ביום וזוכה, אלא צריך להשאיר אותם הפקר ולא לזכות בהם עד לאחר שידע ברור שכבר כלו מן השדה.

ובשו"ת מנחת יצחק חלק ג' (סימן צב) כתב, שפירות שלא הגיע זמן ביעורם בוודאות, ישאירם שיירקבו וייפסלו מאכילה, ואחר כך יאבדם. ע"ש.

(טו) ראה בספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'נינסקי חלק א' (פ"ט יב), ובשו"ת משנת יוסף חלק ג' (סימן לו), ובספר דיני שביעית (עמוד עד). ע"ש.

(יד) הנה דעת החזון איש (סי' טו אות ח', וסי' כו סדר השביעית אות ה') שכתב, שיפקירם ביום שהתעורר הספק. אך בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' נא אות יח) כתב, שיש לו להפקירם ולא לזכות בהם עד לאחר שידע בבירור שכבר כלו מן השדה וזמן הביעור הגיע. ושם הביא מ"ש הרמב"ם (פ"ז מהל' שמיטה ויובל הי"א): וג' ארצות אלו כולן חשובות כארץ אחת לחרובין ולזיתים ולתמרים, ואוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער, ואימתי הוא כלה עד הפורים וכו'. ולכאורה צ"ע הרי חיוב ביעור מתחיל רק משעה שאותו המין כלה לחיה מן השדה, וא"כ איך אפשר לצמצם ולקבוע זמן מדוייק ולומר בתמרים עד פורים וכו', ומשמע שיכול להפקירם בפני שלשה וחוזר וזוכה בהם מיד, והרי אם בשעה שהפקיר לא כלו עדיין מן השדה, לא עשה כלום, ואם כבר כלו הרי תו הו"ל כעבר זמן הביעור ולא ביער שהפירות נאסרים, ונמצא שעל ידי זה שקובעים זמן מדוייק של פורים ועצרת וכדומה, יודעים ברור שהביעור איננו כלל בזמן הנכון, אלא או מקדים או מאחר.

פרק כב - מצות ביעור בין של שביעית

א. בשנה השמינית [שנת תשע"ו] יש לקיים מצות ביעור בין של שביעית, שיש בו קדושת שביעית. והזמן שבו יש לקיים הביעור בין של שביעית הוא ערב פסח. (א)

ב. מי ששכח ולא ביער את היין שיש לו בביתו בערב פסח, רשאי לבער עד שביעי של פסח. [ע' להלן סוף הערה ח]. (ב)

ג. אופן הביעור הוא על ידי שיפקיר היין בפני שלשה אנשים, ולאחר מכן רשאי לזכות בו ולשתותו. ואין צריך להוציאו מרשותו לרשות הרבים, ודי בכך שיודיע שמפקירו בפני שלשה. ואין לקיים מצות ביעור על ידי שישפוך היין ויבערנו ממש מן העולם. (ג)

מצות ביעור יין של שביעית

(א) ברייתא פסחים (נג.) תנו רבנן, אוכלין בענבים עד שיכלו דליות של אוכל אם יש מאוחרות וכו'. ואמרו עוד שם, אוכלים בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער, וכו', ורמינהי, אוכלין בענבים עד הפסח וכו'. וכתב הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות שמיטה ויובל הלכה י"א): וכן אוכלים בענבים עד הפסח של מוצאי שביעית. וכתב הרב המגיד, ודקדק רבינו לכתוב בענבים עד הפסח של מוצאי שביעית, משום דשל תחלת שביעית כבר נגמר פריין בששית. ע"כ. [ועיין בחזון איש (סימן טו אות ז')]

(ב) כן כתב בישועת משה (שביעית פ"ט מ"ב) בשם הגאון רש"ס, דהיינו עד היום האחרון של פסח.

כיצד הוא ביעור יין של שביעית

ואפקר קדמיהון. פירוש, הבא ג' אוהבים שאפילו תפקיר הפירות לא יזכו בהם וכו'. וכך היא גירסת רבינו שמשון. ובגמרא פסחים (נב:) ת"ר פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ, מתבערין בכל מקום וכו'. ופירש רש"י, שנותנין אותן למרמס חיה ובהמה. וכתבו התוס' שם, ולא נראה, דהא מותרין אחר ביעור לעניים לכולי עלמא, דתנן התם מי שהיו לו פירות שביעית וכו', ובתוספתא קתני מי שיש לו פירות שביעית והגיע זמן הביעור, מחלק

(ג) משנה פרק ט' דשביעית משנה ח', מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מזון ג' סעודות לכל אחד, ועניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור. ע"כ. וכך היא שנויה בתורת כהנים. וכן בירושלמי (פרק ט הלכה ד) אמרו, רבי יצחק הוה ליה עובדא פירוש שהיה זמן לבער פירות שביעית, אתא שאיל לרבי יאשיה אמר ליה חמי תלת רחמי'

מהם לשכניו לקרוביו וליודעיו, ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל מי שצריך ליטול יטול, וחוזר ומכניס לתוך ביתו והולך ואוכל עד שיכלו. ואומר ר"י, דהא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור, היינו כשמשהה בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה, הן אדם והן חיה, מותר להכניסו ולאכלו אחר הביעור. ע"כ. מבואר מדבריהם דביעור שאמרו היינו הפקר, ולא ביעור ממש.

וכן דעת הרמב"ן (פרשת בהר ויקרא כה ז) וז"ל: ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ואכילה ויחוייב לאבדם, ולא מנו חכמים במנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם כענין ביערתי הקודש מן הבית. וכן שנינו העניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים. דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור, ועניים הם כל שלקטו הפירות משדה אחרים מן ההפקר, ועשירים בעלי השדות עצמם שלקטו אותן מן השדות שלהם בהפקירם. ע"ש. וכן דעת הסמ"ג (עשין קמח), דכשמפקירן כשהגיע זמן הביעור בפני שלשה וזוכה בהן מותרים. והביא התוספתא הנ"ל, וכתב עליה, הנה למדת שהשביעית הוא שלא יחזיק האדם בפירות אלא יפקיר הכל, ודין הפקר מותרים לאכול. ע"כ. וכן דעת רוב הראשונים, ומכללם: הרמב"ן הנ"ל, והיראים (עשה קנח), ורבינו שמשון, והרא"ש (שביעית פ"ט מ"ח), והרי"ד, ורבינו פרץ, והר"ן, ורבינו דוד בונפיד בחידושיהם לפסחים (נב ע"ב). ע"ש. ועיין עוד במדרש הגדול (ויקרא כה ו), ובספר המצוות לרבינו סעדיה גאון (עשה סא), ובפירושו רבינו ירוחם פישל פרלא (שם עמוד רסז). ע"ש.

שישרפנו באש או ישליכו לים. וז"ל: הגיע זמן הביעור והיו לו פירות מרובין מחלק מהם ג' סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים ובין לעשירים, ואם לא מצא אוכלים בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח וכו'. ע"כ. וכן דעת הראב"ד. וכבר ביארנו לעיל דנקטינן להלכה כדעת רוב הראשונים הנ"ל, דכיון דשביעית בזמן הזה דרבנן, ספיקא דרבנן לקולא. וכן כתב מרן הכסף משנה בשם מהר"י קורקוס, דאף על פי שלדעת רבים צריך לשרוף אותם ולבערם וזה הביעור, מכל מקום כדאים הם הגאונים הנז' והראיות לסמוך עליהם, כל שכן בשעת הדחק כי רב הוא. ע"כ. והעתיקו בספר החרדים (פרק נה, מצות ביעור). גם בבית יוסף כתב, ורבינו היה גורס במשנה שכתבתי ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור. וכן מבואר בדבריו בהדיא בפירוש המשנה הלכה ג' מפרק חמישי, ופסק כרבי יוסי. וכתב הר"י קורקוס על גירסת התורת כהנים ורבינו שמשון וסמ"ג, וז"ל: זו תקנה גדולה ליושבי הארץ בזמן הזה כי אף על פי שמותר לקנות פירות מהכותי, מכל מקום כיון שאין קנין לכותי, חלה קדושת שביעית על הפירות, וצריך לבערם בזמן הביעור והרי הם כספיחים העולים בשדה בור ודומיהם מהספיחים המותרים, כי אף על פי שלא גזרו בהם גזירת ספיחים מכל מקום קדושת שביעית עליה, וחייב לבערם. והוא הדין לפירות הכותי כיון שאינן קנין להם והרי הם כספיחים שגדלו בקרקע ישראל שחייבים בביעור, כי הדלות רב ועצום, ובמוצאי שביעית יכולים לקיים מצות ביעור בלא ביעור, דהיינו הפקר. ואף על פי שלדעת רבינו צריך לשרוף אותם. וכן כתב רש"י, שהביעור הוא במקום מדרס רגל חיה ובהמה. מכל מקום כדאי הם הגאונים הנזכרים והראיות לסמוך עליהם כמ"ש בשעת הדחק כי רב הוא. ע"כ.

ונמצינו למדין שכל פירות שקונה ישראל בשביעית, כל קדושת שביעית נוהג

אולם הרמב"ם (פרק ז מהלכות שמיטה ויובל הלכה ג) פסק, דהיינו שיבערנו ממש, דהיינו

בהם וכשיגיע זמן הביעור יקיים בהם מצות הביעור דהיינו להפקירן בפני ג' אוהביו ואחר כך זוכה בהם ואוכלם עד עולם. וגם אחר הביעור מותרים באכילה.

ודעת הרמב"ן הנ"ל, דמצות ביעור שביעית אינה אלא מדרבנן. ע"ש. וכתב בהערות רבי ירוחם פישל פערלא (עמוד רסז) שלא מצא לו חבר בראשונים. ומדברי כולם מבואר דמצוה דאורייתא היא, וכן ודאי משמע בכל דוכתי ממכילתא ובספרא ובבבלי וירושלמי. ומיהו מה שהפירות אסורים לאחר הביעור לדעת הסוברים דביעור שביעית אינו אלא הפקר, שפיר יש לומר דאין זה אלא מדרבנן, כשעבר ולא ביעור, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל. וע"ש שכתב שלדעת רוב הראשונים אין ביעור שביעית אלא הפקר, וממילא אין מקום כלל למנותו בכלל מצות עשה בפני עצמה, דהיינו גופא מצות שמיטת קרקע שכבר נמנית לכולי עלמא. ע"ש. אולם במלאכת שלמה (פרק ט' שם) כתב, דאפשר שאיסור זה מדרבנן. ע"ש.

והגאון מהר"ם בן חביב בספר תוספת יום הכיפורים (יומא פג ע"א) כתב, שכן מנהג חסידים ואנשי מעשה בירושלים, להפקירו בפני שלשה. וכבר הערנו לעיל על דברי הרב אור לציון בדין זה, ומה שציין מדברי המהר"ם בן חביב, כבר כתבנו דפשוט שכוונתו על פירות שגדלו בקרקע של ישראל, כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים, ואין כוונתו לפירות שגדלו בקרקע של נכרים. וגם אין זה מסתבר שחסידים ואנשי מעשה בירושלים ינהגו קדושת שביעית בפירות של נכרים, נגד דעת מרן הבית יוסף וסיעתו. ומאחר שכן מנהג ירושלים כן יש להורות. ואין להחמיר בזה כדעת הרמב"ם, משום דהוי חומרא דהוי אתא לידי קולא, וכמו שכתב בשו"ת משפט כהן (סימן פג), שלסוברים דביעור היינו הפקר, אם יבערנו מן העולם ממש, עובר על "לאכלה ולא להפסד". ודו"ק.

ועיין בפירוש רבינו עובדיה מברטנורא (פרק ט' משנה ח') שכתב, דהלכה כרבי יוסי, דאחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור. [והיינו אחר שמפקיר]. גם בספר פאת השלחן (סימן כז סעיף ג') פסק להלכה, דהביעור הוא הפקר.

ועיין עוד בשו"ת הרשב"ש (סימן רנח), ובשו"ת הרדב"ז חלק ג' (סימן תלו), ובשו"ת המבי"ט חלק א' (סימן כא), ובשו"ת מהרי"ט חלק א' (סימן פה), ובפירוש הרע"ב (שביעית שם), ובשער המלך (פט"ו מהל' מאכ"א), ובספר חרדים (פרק מצות ביעור), ובשו"ת משיב דבר חלק ב' (סימן נו), ואכמ"ל.

ומה שכתבנו שאין צריך להוציאו מרשותו, עיין בפירוש רבינו שמשון והרא"ש (שביעית פ"ט מ"ח), ובמחנה אפרים (הלכות זכיה מההפקר סימן א-ב), ובכסף משנה (פ"ז מהלכות שמיטה ויובל ה"ג), ואכמ"ל.

והנה דעת הרמב"ם, דאף שמן התורה הפקר בפני אחד הוא הפקר, מכל מקום חכמים אמרו שלא יהיה בפחות משלשה. אבל הרא"ש ז"ל כתב דד"ת אפילו בינו לבין עצמו הוא הפקר, וכן הוא בהרא"ש (שביעית פ"ט מ"ח) דמאי דאי בירושלמי במי שנמצא במקום שאין לו אוהבים וכשיפקיר יקחו הכל, השיבו, שיפקיר בזמן שכלתה רגל מן השוק ויחזור ויזכה. ע"ש. וחזינן דמדינא סגי ההפקר אפילו בינו לבין עצמו. (ועכ"פ ברה"ר). והטעם ע"פ מ"ש הב"י בחו"מ (סי' רעג) וא"ת דכיון דמדברי סופרים אינו הפקר עד שיפקירו בפני שלשה, מאי נפקא מינה במה שכתב הרא"ש דאפילו בינו לבין עצמו הוא הפקר, יש לומר דנפקא מינה לענין אם השאיל בהמתו לגוי ולא החזירה לו קודם השבת, שיפקירנה בינו לבין עצמו ודיו. וכן מבואר שם בדברי התוס' (שם ד"ה ר' יהושע) והרא"ש ז"ל, ובפסקיו שם (סי' יא) כתב שזהו דעת רבינו שמשון, והאריך לתת טעם לדבריו. ע"כ. נמצא שגם הרמב"ם שכתב

ד. יוצאים ידי חובת ד' כוסות בליל פסח ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים עד פסח. ויש מקילין בזה גם לאחר שהגיע שעת הביעור. וכשאיין לו יין אחר אפשר להקל בזה. ה)

ה. אם נזכר שלא הפקיר היין בליל הסדר, מותר להפקירו בליל הסדר. ה)

דאפילו הר"מ ז"ל מודה דמסתמא מפקר להו, ואנן סהדי בכך, וכדאמרינן בכמה דוכתי סתם גללים אפקורי מפקר להו, ולא בעינן בפני אחד ד"ת ומד"ס בג' אלא במידי דסתמא לא הוי הפקר, דלא הוי הפקר, וטעם זה צריכים אנו לאמרו לסברת הרא"ש ג"כ, כדי דלא תיקשי ליה דנהי דמן התורה סגי בינו לבין עצמו, מ"מ כבר אמרו חכמים דאין הפקר בפחות משלשה, אבל לפי מ"ש אתי שפיר דמ"ש חכמים בג' ה"ט משום דבלאו הכי לא גמר להקנותו. והכא כיון דאיסורא הוא אי לא מפקר ליה, אנן סהדי דגמר והפקיר, ע"כ.

לשתות היין לאחר הביעור

מדרבנן, ובמקום שרוצה לקיים בו מצוה לא גזרו חכמים לבערו כלל. וכן כתבו בספר כלכלת שביעית ובספר פאת השלחן. ולפי זה אם מפקירו בערב פסח, ולאחר מכן שותה ממנו לארבע כוסות, אין לחוש יותר כלל לשיטת המחמירים דביעור היינו שיבערנו מן העולם ממש, שהרי יש בזה ספק ספיקא להקל, דשמא ביעור היינו שיפקירנו בפני שלשה, ואם תמצא לומר דהיינו ביעור ממש, שמא כהרשב"א דמהני לצורך מצוה אף בלא ביעור, משום שבכיוצא בזה שייך לומר דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ואם תמצא לומר שלא שייך, שמא כהפני משה דכאשר משתמש בו לצורך מצוה לא בעינן ביעור כלל. ודו"ק. וראה לעיל פרק טו סעיף נד.

להפקיר את היין בליל הסדר, וביום טוב

(מז). מבואר לכאורה שמותר להפקיר בשבת. שהרי אמרו שם, במי שאכל טבל שאין מזמנין

שמן התורה ההפקר חל כשהוא בפני אחד, ומד"ס בעינן ג', מ"מ זהו במידי דסתמא לא הוי הפקר. והובא במחנה אפרים (זכיה מהפקר סי' א). ולכן כדי שלא יעבור באיסור שביתת בהמתו גמר ומפקר להו הפקר גמור, ובזה מהני אפילו בינו לבין עצמו. וא"כ הכא נמי שמבעיר הפירות, והיינו הפקר שהוא כדי שלא יעבור איסורא, מהני אפילו בינו לבין עצמו, וכבר כתבנו לעיל שהחזו"א סמך על דברי הגר"א שאם מוציא לרה"ר א"צ דוקא שלשה.

וכתב במחנה אפרים, דנראה דכל כה"ג איפשר

לשתות היין לאחר הביעור

ד) בירושלמי (ריש פרק ערבי פסחים) איתא, שיוצאים ידי חובת ארבע כוסות ביין של שביעית. ועיין באורך במה שכתב בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (סימן ה) בביאור דברי הירושלמי, ושם הביא בשם התקלין חדתיין, דמהני לארבע כוסות אפילו לא קיים מצות ביעור, דמצוות לאו ליהנות ניתנו. וכתב על זה אאמו"ר זיע"א, דהיינו דוקא לשיטת הרשב"א, דסבירא ליה דבכיוצא בזה אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו. אבל לשיטת הריטב"א והר"ן ומרן השלחן ערוך, בכיוצא בזה שנהנה בעל כרחו, והוי פסיק רישיה שייהנה, לא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו. ועיין בפני משה שכתב, דאין צריך ביעור כלל אם רוצה לקיים בו מצוות ארבע כוסות, מפני שהביעור

ה) הנה ידועה מחלוקת הפוסקים אם מותר להפקיר בשבת או לא, כי בגמרא ברכות

ו. יין של שביעית שנעשה מענבים שגדלו בקרקע של גוי, אינו חייב בביעור כלל. ואדרבה, אין הדבר ראוי כלל להחמיר ולבערו אפילו על ידי הפקר. והוא הדין ליין של "היתר המכירה", דהיינו שגדלו הענבים בקרקע של ישראל שנמכרה לגוי לפני שנת השמיטה, שאין בו קדושת שביעית כלל, ואין לקיים בו מצות ביעור. (ו)

אין מקדשין בשבת ולא מעריכין וכו', וכל הני משום דדמו למקח וממכר. ולפ"ז גם הפקר דמי למקח וממכר דאסור בשבת. וכ"ד הרמב"ן (ריש פסחים) דאף במקום שמפקיר כדי להנצל מאיסור, אינו רשאי להפקיר בשבת, ולכן כתב דביטול חמץ אינו מדין הפקר, דהא מותר לבטל חמץ בשבת. וכ"ד הפר"ח (סי' תלד). אולם המאירי (שבת קכז:) כתב לדחות דברי הרמב"ן מהסוגיא שם. וכן כתבו בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' כה), והמחנה אפרים (הל' שלוחין סי' ז). ועיין בשער המלך הנ"ל שכתב בשם הריטב"א כת"י, דבמקום שמפקיר כדי להנצל מאיסור, שרי להפקיר בשבת. ולפ"ז אף בנ"ד שרי. וראה בילקוט יוסף שבת כרך א' (סי' רמו) מה שהארכנו בזה. והנראה לדינא כדברי המאירי, דשרי להפקיר בשבת אף לכתחילה. ולזכות בהפקר בשבת ויו"ט, נראה ג"כ שיש להקל. וכן מוכח מדברי הרא"ש (בב"מ פ"א סי' כב), שאסר לזכות בארנקי בשבת, משום מוקצה, ולא אסר משום זכיה בהפקר. ודו"ק. וע"ע בשו"ת רעק"א (סי' קעד). ע"ש. שוב ראיתי מה שהאריך בזה במאור ישראל ח"א (עמ' קנד). וח"ב (עמ' כ' ועמ' לב). ובהליכות עולם ח"ג (עמ' קעא). והדברים שם חדשים ומאירים, ותפס לדינא כמו שכתבנו להקל בזה. וברוך שכיוונתי.

יין של שביעית מענבים שגדלו בקרקע של גוי

גוי, ובשו"ת אבקת רוכל האריך בזה, וכתב לדחות דברי המב"ט. ונראה ברור שאין להחמיר בדין זה, והוי חומרא דאתי לידי קולא, שהרי אם יפקירנו מוכח מתוך מעשיו שנוהג בו קדושת שביעית, ועובר בזה על

עליו, אבל אכל דמאי מזמנין עליו, והקשו בגמרא, והא לא חזי ליה, ופריק, דכיון דאי בעי מפקר ליה לנכסיה וחזי ליה, וכדתניא מאכילין את העניים דמאי. ומדלא פליג לן בין שבת לחול, משמע שהדין כן גם בשבת. ואי נימא דאסור להפקיר בשבת, דדמי לקונה קנין בשבת, א"כ אמאי לא פליג התם בין שבת לחול. ומוכח דשרי להפקיר בשבת. [אלא שבשער המלך (פ"ח מהל' לולב ה"ב) כתב, שאין כוונת הגמרא שיפקיר ממש בשבת, אלא כיון שראוי פעם לאכול דמאי, אפשר לזמן עליו, שקרינן ביה לכהם לאכלה. אבל איה"נ אסור להפקיר בשבת]. וכן משמע מהגמ' פסחים (לה): אלו דברים שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח, חיטים ושעורים ויוצאים בדמאי. ופריך, והא לא חזי ליה, כיון דאי בעי מפקיר ליה לנכסיה והוה ליה עני השתא נמי וכו'. ע"ש. והא התם בליל יו"ט איירינן, ומשמע דשרי להפקיר בליל פסח. ועוד ראה לזה מהגמ' שבת (קלא). לענין מכשירי טלית דלא שרו בשבת, כיון שלא קביע ליה זמן. ופריך, אדרבה כל שעתא זמניה הוא. ומתריץ, הואיל ובידו להפקיר ונפקי מרשותיה, ולאו עליה רמיא חובתיה. ומשמע דשרי להפקיר בשבת. וכן מוכח מעירובין (עא.). ואמנם מהמשנה בביצה (לו:) יש לדייק לכאורה דאסור להפקיר בשבת, שהרי שנינו,

(ו) הנה ידועה מחלוקת הראשונים והאחרונים בדין שמירת קדושת שביעית בפירות של ישראל שגדלו בקרקע של גוי. ומרן רבינו יוסף קארו הורה להלכה ולמעשה שאין קדושת שביעית בפירות של ישראל שגדלו בקרקע של

ז. יין של שביעית שהפקירו בערב פסח, וחזרו וזכו בו, יש אומרים שנוהג בו קדושת שביעית, ואין להשתמש בו לצורך כיבוי נר הבדלה, או לשפוך ממנו בליל הסדר בשעת ההגדה שאומרים עשרת המכות. ויש מקילין בכל זה. וכן עיקר לדינא, ובפרט כשאין לו יין אחר, שמותר לשפוך מיינ של שביעית הנז' כשאומר עשרת המכות בליל הסדר. ז)

ח. טוב להחמיר שאחר שהפקיר היין, יאמר בפירוש שאינו מתכוון לזכות בו עד שיעבור הפסח. ומכל מקום מעיקר הדין רשאי לזכות בו זמן קצר לאחר שהפקירנו. ח)

זה בפירוש מהר"ש סירליאו פ"ט מ"ח, ובמהר"י קורקוס פ"ז ה"ג, ובכס"מ שם, ובשו"ת המבי"ט ח"ט סימן כא, ובשו"ת מהרי"ט ח"א סימן מג, ובפירוש הרדב"ז להרמב"ם פ"ד הכ"ט, ובשו"ת ציץ הקודש סימן טו, ובשו"ת משפט כהן סימן סד, ועוד. וכשמשתמש ביין זה לארבע כוסות או לקידוש, כל שכן שפיר דמי, מפני שיש לצרף בזה שיטות האחרונים הנ"ל, שביארו דברי הירושלמי שבכיו"ב אין צריך ביעור כלל.

גזירת החרם שעשו מרן הבית יוסף וחכמי דורו, שלא לשמור קדושת שביעית בפירות שגדלו בקרקע של גוי. והחרם היה אף על ענין זה, של שמירת קדושת שביעית, וכמו שהאריך בזה מרן אאמו"ר זיע"א בקונטרס היתר המכירה הנדפס ביביע אומר ח"י. ומלבד זאת יש לצרף גם שיטת רבינו שמשון, דאף על גב דסבירא ליה שיש קדושת שביעית בפירות של גוי בארץ ישראל, מכל מקום אין בהם חובת ביעור כלל. [נועייין בדין

יין של שביעית שהפקירו בערב פסח

ע"כ. ומבואר מדבריו שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית כמו קודם הביעור. אולם בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות ט), נראה שנוטה להקל, והביא ראיה לזה, ומכל מקום הניח בצ"ע. ונראה לדינא, שיש להקל בזה, אחר שכל דין שביעית בזמן הזה הוא מדרבנן, וכבר ביארנו לעיל (בפרק א') דבכל הספיקות אזלינן לקולא, משום ספק דרבנן לקולא. והוא הדין לנידון דידן. וראה לעיל פרק ט"ו מה שכתבנו עוד לענין שפיכת יין של שביעית באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב.

ז) דעת רבינו שמשון והרא"ש (שביעית פ"ט מ"ז), שאחר הביעור אין בו יותר קדושת שביעית. וכן דעת המאירי (תענית ו ע"ב). אבל דעת מהר"י בן מלכי צדק (שביעית פ"ט מ"ב), והתוספות והריטב"א (עבודה זרה סב ע"ב), להחמיר. וכן כתב בספר בית רידב"ז (משמרת לבית דף יז ע"ב). גם הגאון החזון איש (שביעית, סוף סימן כו) כתב, אם הגיע זמן הביעור, רוצה לומר שכבר אין ממין זה במחובר, צריך לקיים מצות ביעור, ולאחר שיקיים מצות ביעור חוזר ונוהג בהן כמנהגו קודם שהגיע זמן הביעור.

לומר בפירוש שאינו זוכה ביין עד לאחר הפסח

הפסח, אם יזכה בו מיד אחר שהפקירו בערב פסח, לא עשה ולא כלום לדעת הסוברים

ח) והיינו שמכיון שזמן הביעור ביין שני במחלוקת, אם הוא ערב פסח או סוף

ט. אם עבר הפסח ולא הפקיר את היין של שביעית, היין נאסר ואין לו תקנה יותר על ידי הפקר, וצריך לשופכו ולאבדו מן העולם. אולם כל זה אם עשה כן במזיד. אבל אם שכח ועשה כן בשוגג, או באונס, יפקיר גם אחר הפסח והיין מותר בשתייה. (ט)

בשוק ויפקירם ויחזור ויזכה בהם. שאנו מקילין כדעת הרמב"ן, וכמו שכתב בכסף משנה. ע"ש. ועיין להגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה (סימן נא אות יח), ובספר מעדני מלך (קובץ הערות סימן ח' אות יח), שכתב, שבפירות שיש ספק אימתי זמן ביעורם, יזכה בהם רק לאחר שיעבור זמן ביעורם בודאות. ע"ש. ומכל מקום דעת מרן אאמו"ר זיע"א דכיון דהוי ספק דרבנן, הרוצה להקל לזכות בהם מיד לאחר שהפקירם בערב פסח, יש לו על מה שיסמוך.

עבר הפסח ולא הפקיר את היין

(שביעית סימן יא סק"ו), דאף שאין לזה שום מקור לאסור הפירות באכילה, צריך לומר דילפינן לה מסברא דכיון שלא ביער בזמן הביעור כבר ביטל המצוה, ואי אפשר לקיימה וכל שאוכלן אחר כך הוי בלאו הבא מכלל עשה, שהותרו לאחר שיכלה מן הבית, אבל לא בשלא כלה. וכל שאוכל הוי כעובר על עשה דביעור באכילה זו. וכתב הרמב"ן, דאפשר דאיסור זה מדרבנן. ואי מפרשינן סוגיא הנדרים כפי' הר"ן או כפר"ש, אין מקור לומר שאם לא ביער אין להם תקנה אלא מבער והולך וכל שעה שמחזיק בהם או אוכלם עובר בעשה דביעור. אבל אי שב וביעורם רשאי לזכות בהן. ובתוס' פסחים (נב:) ד"ה מתבערין, כתבו הא דמשמע בכ"מ לאסור לאכול אחר הביעור, היינו כשמשהה בביתו בחזקת שלו, וכוונתם להא שאמרו אוכלין עד שיכלה האחרון. ואמר שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמה. ופירשו, דרצונו לומר דכלה אין אוכלין בלא ביעור, אבל אין כוונתם לדברי הרמב"ן שכבר אין להם תקנה. שוב ראיתי

שזמנו בסוף הפסח, וצריך לחזור ולהפקירו. ועיין בחזון איש (שביעית סימן טו סק"ח) שכתב, והנה לא נתפרש זמן ביעור אלא בענבים וזיתים ותאנים ותמרים, אבל בשאר מינים אין לנו זמן קבוע מחז"ל, ולכאורה אפשר דזמן ביעור יהיה מוקדם בחורף של שביעית אם הוא ירק הגדל בסתיו ואינו גדל בקיץ וכבר כלה מינו, ואם כן כשאנו לוקחים ירק מן הנכרי בחורף של שביעית, ואינן אסורין משום ספיחין, צריכים לדעת אם יש מאותו המין בשדה, ואם יש ספק בדבר יש להחמיר ויניחם

(ט) בגמרא יומא (פג.) אמרו גבי ת"ר מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, טבל ושביעית וכו' תנאי היא וכו'. והיינו, שאם יש לפניו פירות של שביעית לאחר זמן הביעור, ופירות של טבל, יש להעדיף ליתן לו פירות של שביעית לאחר זמן הביעור, שהטבל במיתה בידי שמים והשביעית בעשה. [רש"ן]. ומבואר שם, דיין לאחר הפסח, לאחר שעבר זמן הביעור, ולא ביערוהו [בהפקר] נאסר באכילה בעשה. וכן הוא בתוס' (פסחים נב:) ואומר ר"י, הא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור, היינו כמשהה בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה, הן אדם והן חיה, מותר להכניסו לביתו ולאכלו לאחר הביעור. ע"כ. גם הרמב"ן על התורה (ויקרא כה ז), כתב, דפירות של שביעית אסורים באכילה לאחר זמן הביעור, אם לא קיים מצות ביעור. וכן הוא בחידושי הרמב"ן נדרים (נח.). אלא שהרמב"ן מסתפק אם איסור אכילתן מן התורה. ע"ש. ומפרש הגאון החזון איש

אוכלת וכו', ואין לומר זהו דוקא באוכלי בהמה, אבל אוכלי אדם מותרים לעולם, דהא חזינן דהרמב"ם מייטיי הך דרשא גם לאוכלי אדם וכו', וע"ש שהקשה לדעת הסמ"ג דביעור הוי הפקר, ואחר ההפקר הפירות מותרים באכילה, דאם כן מהו שאמרו בגמרא שם להאכיל חולה פירות שביעית וכו', ומהו החידוש בודאי שנאכיל אותו פירות שביעית ולא איסור, דאחר הביעור הם מותרים. ויראה דהסמ"ג סבירא ליה דאם הגיע שעת הביעור ולא הפקירו, אסור לאכלו. וכן כתבו התוס' בפסחים. וגם הרמב"ן כתב כן וכו'. ע"ש. וכן מבואר בספר כלכלת שביעית (עמוד שני), ובספר תקלין חדתין (שקלים פ"ג מ"ב), ובספר בית רידב"ז (סימן ז סימן יב). ע"ש.

שדברי הרמב"ן מקורם בירושלמי, הובא בר"ש (פרק ט' משנה ט') דהמוצא פירות עבירה לא יגע בהן, ומיהו מבואר שם שאינן אסורין מן התורה, שהרי התיירו שם לאוכלן בנפלו לו בירושה, ואפשר דכל זה לר"ל שם, אבל לר"י דמוקי מתני' בפירות היתר לא מחלקינן בין מצא נפלו לו בירושה, ומיהו למדנו שאין תקנה שוב להפקינן אלא אסורין לו ולכל המוצאן. וע"ש עוד.

ומהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים (יומא פג. ד"ה ובהא) כתב, דמה שכתב רש"י שביעית לאחר הביעור הוא באיסור עשה, צריכים אנו למודעי מה איסור עשה איכא בהא, ויראה דהיינו מה שאמרו בתורת כהנים (בפרשת בהר) ולבהמתך ולחיה כל זמן שחיה

נאנס ולא הפקיר - הפירות והיין מותרים באכילה

בקניה קונה באיסור, דהא הקניה אינה הפקר, אלא זוכה בשעת קניה ואחר הקניה הוא מפקיר וכשהוא זוכה בקנייה אינו זוכה מן ההפקר רק באיסור באה לידו. מה שאין כן כשביד ישראל מתחלה בהיתר ובבוא זמן איסור הוא מפקיר וזוכה בהן, אז לא זכה באיסור רק מהיתר כי ההפקר הוא היתר בודאי, אם היו ביד הכותי לאחר זמן הביעור, ונתגייר הכותי מועיל הפקר כי לא זכה בהן באיסור מאחר שלא נצטוה על זה. אבל שיקנה הישראל מהכותי וברגע הקניה קודם שמפקיר אז זוכה הישראל מהאיסור דהא לאחר זמן לא מהפקר בא לידו פשוט בעיני לאסור. ע"ש.

גם בספר גדולת מרדכי גלאנטי חלק על החרדים, וכתב להחמיר גם בנאנס או שכח ולא הפקיר, דשוב אין לפירות אלה שום היתר. ע"ש. אולם דעת הרבה אחרונים להקל בזה באונס, וכמו שכתב בתורת השמיטה (הערה מה). וכיון דשמיטה בזמן הזה היא מדרבנן, יש לתפוס להקל במקום אונס ושכחה.

ומה שכתבנו לחלק בין מזיד לאונס, הנה בספר החרדים (פרק נה) כתב, שיש ללמוד מדבריו של הרמב"ן שכתב שאם עיכב ישראל את הפירות כדי לאכלן אסורים באכילה, משמע דאם נודע לנו שלא עיכבן לאוכלן אלא להפקינן בזמן ביעורן, או לאחר ביעורן, לא נאסרו. וכן אם נאנס ולא הפקירן בזמן הביעור, וכשיודע לבית דין יאמר לו שיקיים בהם מצות ביעור או כשיעבור אונסו יפקירם ויחזור ויזכה בהם. והכי נמי ישראל זה שבאו לידו פירות הכותי אחר זמן הביעור, ודאי לא נאסרו ביד הכותי, ועתה שבאו ליד ישראל יקיים בהם מצות ביעור ואוכלן וזה ברור. ע"כ. ומבואר מדבריו שאם לא עיכבם במזיד אלא באונס, הפירות מותרים.

ואמנם השל"ה הקדוש (שער האותיות אות ק' דף נז ע"ב) כתב לחלוק על ספר החרדים, וכתב, שלדעתו ברור להיפך שאסור לישראל לקנות מהכותי לאחר זמן ביעור כדי להפקירם, כי אף שאין הכותי מצווה על השביעית, מכל מקום אין קנין להפקיע והישראל שקונה וזוכה

פרק כג - איסור ספיחין

א. ספיחין הם כל מיני תבואה וקטניות וירקות שצמחו בקרקע בשנת השמיטה נקרקע שלא נמכרה לגוין, בין מן הזרע שנפל בה לפני השביעית, בין מן העיקרים שנקצרו וחזרו וגדלו. ומן התורה מותר לאוכלם ככל פירות שביעית שניתנו לאכילה, אלא שחכמים אסרום באכילה, מפני שראו שנתרבו עוברי עבירה, שהיו זורעים בשביעית בסתר, והיו אומרים שהם ספיחין שגדלו מאליהן, לפיכך גזרו חכמים ואסרו באכילה אף את הזרעים שגדלו מאליהם. (א)

גדר "ספיחין"

תבואתינו, וכי מאחר שאין זורעים מהיכא אוספים, לימד על הספיחין שהן אסורים. והקשו התוס' דבהא רבנן מודו דכלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית. ועוד דרבי עקיבא דרש לה בפרק מקום שנהגו מקרא דהן לא נזרע ולא נאסף, ואילו לאחר ביעור נפקא לן מלבהמתך ולחיה אשר בשדה. ועוד דבשעת העומר לא היה ביעור, שאדרבה אז התבואה במילואה, ואינה כלה לחיה שבשדה עד שנה ח' בימות החורף במרחשוון. ע"כ. ובספר נזר הקודש כתב, דכוונת הסוגיא על קרבן עומר של שנת היובל, דלפי זה כבר הגיע זמן הביעור של ספיחי תבואה דשנה ז'. ויש להעיר, דהא הנידון בספיחי שנת היובל, שהרי אמרו כר"ע, ומכלל דלרבנן איכא ביובל מה להתיר, וע"כ בספיחין שהביאו שלישי אחר ר"ה של יובל, ואותן ספיחין לא הגיע זמן ביעורן בפסח. וכן העיר הגאון החזון איש בתשובות וכתבים (עמוד עב).

גזרת ספיחין גם בשדות גדולים מאד - והפתרון בקיבוצים

לעוברי עבירה להעלימה ולהסתירה, ואי אפשר לו לבעל השדות לומר שזהו מספיחין שעלו מאליהם. ודן בזה בשו"ת ישועת משה חלק א' (סימן י') וכתב, דמלשון הרמב"ם (פרק ד' הלכה טו) משמע דבעבר זרע הפירות מותרים, ביצא לשמינית. וכן הוא הסכמת הרבה פוסקים דנעבד מותר גם מדרבנן, ואולי

(א) רמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א-ב). ועיי' בחזון איש (שביעית סימן ט סק"ו) שכתב, דכשתולשין ספיחין בשביעית מניחים אותם לירקב במקומן, אבל אין מפסידין אותם בידים כיון שמן התורה הן קדושים בקדושת שביעית, ואפשר כיון שאסרום חכמים מותר לאבדם ביד, ורק שהוא כעין בוסר ולא הגיע לעונת המעשרות אפשר דאסור לעוקרו, כיון דמן התורה הוא קדוש בקדושת שביעית. ע"ש. וראה במעדני ארץ (שביעית, קובץ הערות סימן ח' אות יא), ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות יא). ע"ש.

והנה בגמ' מנחות (ה:): כר"ע דאמר ספיחין אסורין בשביעית. ופירש רש"י שם, קדושת שביעית נוהגת בספיחין וחייבין בביעור משנה שעברה, דהא כלה לחיה שבשדה, הילכך אין העומר מתירן, דהא נתבערו כולן. וספיחין אסורים מן הביעור ואילך, דיליף מהן לא נזרע ולא נאסף את ויש לדון בצמחים הנזרעים בשטחים גדולים של שדות שלימות, אם גם בהו שייך איסור ספיחין, שהרי לשון הרמב"ם שם הוא: ויזרע בתוך שדהו בסתר, ומשמע שחששו רק לעוברי עבירה בסתר, ולא בדברים הנזרעים רק בפרהסיא ובגלוי, שזריעת השטח אפילו במכונת זריעה תופסת זמן רב, ואי אפשר

ב. ומכל מקום אותם ספיחים שעומדים לאכילה לא אסרום אלא באכילה, אבל מותר ליהנות מהם. (ב)

ואין לומר דיש לחוש שיזרעו בשביעית ויאמרו שזרעו בששית, דמשמע שלא גזרו אלא בכהאי גוונא שיכולים להטעות ולומר שעלו מאליהן, מה שאין כן בכהאי גוונא שרק יסתפקו אם נזרע בששית או בשביעית אפשר דבכהאי גוונא שפיר מהני אם מביא עדים שהזריעה היתה בששית. כיון דזרען בכהאי גוונא שאין יכולים אחר כך לומר שעלו מאליהן ויצטרך לברר שנזרעו בששית, אך כיון שלא מנו חכמים היתר זה בין הד' שדות מוכח דלא פלוג חכמים לא חילקו בין שדה גדולה, ובפרט דלהרמב"ם הרי ירקות אסורין, שרק נלקטו ביום א' דשביעית אף על גב דאי אפשר כלל שיהיו אז ירקות שנזרעו בשביעית, ואפילו הכי לא פלוג, ומוכח מזה דאף שהוציאו ד' שדות, וכן גם ירקות שאין דרך לזרעם מכלל הגזרה מכל מקום יש עדיין הרבה מקומות בלא פלוג חכמים, והכל לפי ראות עיניהם. ואנו אין לנו אלא לשמוע דברי חכמים. אף יש לדון דכיון שהיתר זה של שטחים גדולים שייך רק בנזרע בששית, ולא כשעלו מאליהם בשביעית, וכיון שכן אין זה דומה כלל לד' שדות שהזכירו חז"ל, ואין להוכיח מזה שלא מנו גם את זה. אך אף על פי כן שלא נזכר בשום מקום דשרי, מסתבר שאין להתיר. שעדיין יש לחוש שיוסיף לזרוע עוד מעט בשביעית בסתר, ולא נוכל אחר כך להבחין בין אלה שנזרעו ובין אלה שהוסיף לזרוע בשביעית, ולכן שפיר אסור אפילו שטח גדול עד מאד. וראה עוד בישועת משה הנ"ל (סימנים יב-ג) אריכות בדבר שטחים גדולים.

אם ספיחים אסורים גם בהנאה

דספיחין אסורים גם בהנאה, מה שמור שייכי בהו, מה שאין כן אי שרי בהנאה שפיר אסור

בספיחין גזרו שמא יזרע ואסרו מספק, הכל לכל. ושם הביא מ"ש הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לדון באופן שזרע בששית שדה גדול מאד והתבואה הביאה שליש בשביעית, וכל שכן להרמב"ם דסובר שבירקות אזלינן בתר לקיטה, ומשכחת לה בשטח גדול מאד של ירקות אשר רק לקיטתן בשביעית, דאיך אפשר לחוש שיזרעו בכהאי גוונא בסתר ויאמר אחר כך שעלו מאליהם, וכמו שכתב החובת הלבבות שאי אפשר לומר כל כתב מסודר שנעשה מאליו על ידי דיו שנשפך, והכי נמי גם לכאן הכל ידעו שהוא שקר וכזב. ומשום כך תמהתי מתחלה על החזון איש שדחק למצוא היתר עבור הקיבוצים שהם שומרי שביעית, והעלה משום כך חידוש גדול מאד דבכהאי גוונא שלפי סדר השנים הנהוג אצל עובדי אדמה היו צריכים לזרוע באותה שדה בשנה השביעית בקיץ ולא בחורף, באם יזרעו אותה לפני ראש השנה של שביעית כדי שתצמח בחורף הרי זה חשוב כשדה בור ולא נוהג באותן הגידולין איסור ספיחין. ולכאורה צ"ע בזה, דהא שייך שפיר בזה טעם הגזרה, דכיון דבשביעית אינו יכול לזרוע בקיץ, ילך ויזרע בחורף בסתר ויאמר אחר כך שעלו מאליהן, כיון דבשנה זו הוצרכו לשנות מהסדר הנהוג ולזרוע בחורף ולא בקיץ שיהיה אסור משום ספיחין ומנין לנו חידוש עצום זה, דאף גם זה חשוב כשדה בור. ואמרתי דלכאורה יש יותר לסמוך על סברא זו דבשטחים גדולים עד מאד והכל זרוע באופן מסודר, באופן דאי אפשר כלל לומר שנזרעו מאליהן דליכא בכהאי גוונא איסור ספיחין.

(ב) בגמרא מנחות (פד.) מבואר, דאיסור שמור נוהג גם בספיחין. ע"ש. ולכאורה אם נאמר

ג. ירקות שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי בשביעית, נוכן בקרקעות שנמכרים לגוי על ידי הרבנות] אין בהם איסור ספיחין, וכן אין בהם קדושת שביעית, שלא גזרו על הספיחים אלא מפני עוברי עבירה, והגויים אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. ולכן כל דין ספיחין אינו אמור לגבי ירקות שנמכרו לגוי. וגם באופן שהישראל עבר ועבד בקרקע שלו שנמכרה לגוי על ידי הרבנות, אין בירקות שזרעו איסור ספיחין, אחר שהקרקע נמכרה לגוי. וגם אם הישראל עבר ועבד בקרקע שנמכרה, כיון שיש מתירים שהישראל יעבוד בקרקע שנמכרה לגוי, ואף שיש מחמירים גבי עבודות קרקע וכו', מכל מקום לגבי דיעבד ואיסור ספיחין שהוא מדרבנן, ספק דרבנן לקולא, ויש להקל בזה.ג)

מנחת שלמה הנ"ל. וכן פסק בספר אור לציון (שביעית פרק ה' הלכה ג' במקורות) שאין איסור ספיחין אלא באכילה ולא בהנאה, ושכן משמע מלשון הרמב"ם (שם) שכתב, ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחין אסורים באכילה. וכן כתב עוד בהלכה ה', ספיחין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורים באכילה. ומשמע שדוקא באכילה אסורים ולא בהנאה. ע"ש.

ויש להסתפק אם מותר להדליק נר חנוכה משמן בטנים שיש עליו איסור ספיחין, ויש לדון בזה אם ספיחין הווי רק איסור אכילה או גם איסור הנאה. ועוד האם דבר האסור באכילה מותר לכתחלה לצורך מצוה או לא, ועוד יש לדון דלכאורה אין כאן איסור משום לאכלה ולא לשריפה, שהרי בלאו הכי הם אסורים לאכילה, וממילא יהיו מותרים לשריפה. ונסתפק בזה בשו"ת שבט הלוי (חלק א' אורח חיים סימן קפד אות ב') והאריך בזה ונשאר בצ"ע. ע"ש.

לשומרם כיון שיכול כל אדם ללקטם כדי ליהנות מהם. ועיינן בשער המלך (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב') שכתב, שמדברי רבי עקיבא בתורת כהנים (ריש פרשת בהר פרק ד' הלכה ה') שלמד איסור ספיחין מהכתוב, וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף וגו' יש ללמוד שאין איסור ספיחין אלא באכילה, כמוזכר בפסוק, אבל בהנאה אין איסור ספיחין. וכתב, שכן משמע מכל הפוסקים שלא הזכירו אלא איסור אכילה בלבד. ע"ש. וכן הוכיח הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות יא) מהגמרא מנחות הנ"ל, וכתב, דבהני דקיימי לאכילה לא אסרו אלא באכילה ולא בהנאה. וראה עוד בשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן ה'). ואף שהגאון החזון איש (סימן ט' סק"ד, וסימן יג ס"ק טז וסימן יד סק"ט) כתב, שספיחים אסורים גם ליהנות ולהשתמש בהם. ולכן אסר להריח עשבי בושם האסורים משום ספיחין. ע"ש. העיקר לדינא כדעת השער המלך והרב

ירקות שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי בשביעית, אין בהם איסור ספיחין

עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם. ע"כ. וכיו"ב כ' בעל התרומה בה' א"י, דיש לצדד דבזה"ז מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי, דבזה"ז הוי

ג) על פי מה שכתב הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כט), דעכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית, פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני

הילכך יש להזהר לנהוג בפירות שביעית הנלקחים מן העכו"ם קדושת שביעית, אף על פי שפירותיהם וספיחיהם מותרין, ואין טעונין ביעור, מ"מ קדושת שביעית יש בהם, שהרי לא הופקעה קדושתם ע"י קנין העכו"ם. ולפיכך אם עבד ישראל הקרקע, אף על פי שהיא של העכו"ם איסורא עבד, כאילו היה ביד ישראל, ואין הפירות נאכלין, שנעבדה בהם עבירה לפי שכל המקומות שדרין בהם ישראל בזמן הזה הם מכיבוש עולי בבל, והיינו דתנן מא"י ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד, והספיחין לעולם מותרים. ובעל כפתור ופרח כתב, נמצא לפי זה שכבוש עולי בבל אינו נאכל ואינו נעבד ע"י עכו"ם. וכן נראה נמי לפי דברי הראב"ד. ולא מסתברא לי, דא"כ היה משיג על רבינו הכא. ע"כ.

אולם בכפתור ופרח (פרק מז) העיר על דברי הרמב"ם, דאמאי פירותיו של עכו"ם מותרים, והאריך בזה, ובסוף דבריו כתב, ואל הרב יש לי להאמין אף על שמאל שהוא ימין. ובפרק חלק בענין בני כנען שבאו לדון עם ישראל, בענין שאמר להם אלכסנדרוס החזירו להם תשובה וכו' הניחו שדותיהם כשהם זרועות וברחו, ואותה שנה שביעית היתה, וסמכו ישראל עליהם. א"כ מה שזרע העכו"ם בקרקעו בארץ ישראל מקדושה שניה בשביעית, אסור. אבל ספיחיו מותרים. ובקדושה ראשונה אם זרע העכו"ם נאכל הוא, וכ"ש שספיחיו מותרים. אבל לא נעבד לישראל, ואם עבדו אסור דקדושה דרבנן יש בו. עכ"ל. ומרן בכסף המשנה כתב על דבריו, וכל דבריו הם שלא בהשגחה, דמה שהוקשה לו מדקתני לא נאכל ולא נעבד, ופירש רבינו שאם תיעבד על ידי אחר אסור לאכול ממה שתוציא, יש לומר שאע"פ שבפירוש המשנה כתב כן, כאן בפרק זה פירשה לענין ספיחים. ועוד מה שכתב בפירוש המשנה שאם תיעבד על ידי אחר אסור לאכול וכו', היינו דוקא

כסוריא, דקי"ל יש קנין. וכן פטור מתרו"מ. וכעין זה בה' א"י להטור (שער קדושת הארץ אות ב). וכתב הרדב"ז, ומ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה לא נאכל ולא נעבד, ואם תיעבד ע"י אחר אסור לאכול ממה שתוציא. ע"כ. איירי בשנעבדה באיסור, כגון ישראל, אבל אם עבדה העכו"ם, עכו"ם לא נצטווה, ולפיכך מותר לאוכלן. הילכך אם עבדה ישראל אף על פי שהיא של עכו"ם, כיון שנעשה איסור בעבודתה, אין אוכלין את פירותיה, ומדיהיב רבינו טעמא שלא גזרו על הספיחים משמע, דפסק כמ"ד אין קנין לעכו"ם בא"י, ופלוגתא היא בפרק השולח. וכ"כ בפ"ק דתרומות, עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצות, הילכך פירותיו מותרין, שהרי לא נעשה בהם איסור, וספיחין מותרין, שהרי לא גזרו עליהם. וזה דרך נכון לקיים דברי רבינו ולא כמו שכתב בעל הכפתור ופרח. ולפי דבריו כל ישראל הדרים בא"י אוכלין פירות שביעית באיסור, ומיהו כתב לבסוף ואל הרב יש לי להאמין אף על שמאל שהיא ימין. ומיהו כיון שאין קנין לעכו"ם להפקיע קדושת הארץ, נהי דפירותיהן וספיחיהם מותרין, מ"מ צריך לאכלן בקדושת שביעית, הילכך יש למצוא טעם על מה סמכו שאין מדקדקין בדבר ועושין סחורה בפירות שביעית, ונוהגין בה כשאר השנים. וי"ל דסמכו להם על הגאונים דפסקו הלכה כרבי, דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן, וכיון דעיקרו מדרבנן ואיכא מ"ד יש קנין לעכו"ם להפקיע הארץ מקדושתה, סמכו עליו במילתא דרבנן. אבל מדברי הרמב"ם נראה דפסק כרבנן דאמרי שביעית בזמן הזה דאורייתא, שהרי כתב סתם מ"ע להשמיט וכו' ולא חילק כאשר עשה בפ"א מהל' תרומות, לענין תרומות ומעשרות. וכ"כ בפ"ט מהלכות אלו וז"ל: ואין פרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן שהיא מד"ס, אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה. ע"כ. משמע דאפילו בזמן הזה השמיטה היא של תורה.

ד. זרעים שהתפתחו כששהו במחסן וכדומה, אין בהם איסור ספיחין ופטורים מן המעשרות. (ד)

ה. פירות האילן אין בהם גזירת ספיחים, כיון שבודאי העץ לא נשתל בשנה זו, וכן לא גזרו על מיני צמחים שאין רוב בני אדם זורעים אותם, או על גידולי שדה וגינה שצמחו במקומות שאינם מיועדים לזריעה, כיון שאין דרך בני אדם לזרוע במקומות אלו, ויש להם סיבות מסוימות שלא לזרוע במקומות אלו. (ה)

ו. וכן בננות אין בהם גזרת ספיחים, אף שהם פרי האדמה, מאחר שאף אם ינטעו

לא נמכרה לעכו"ם מעולם. אבל בעודה ביד עכו"ם מופקעת היא, ומה שפירותיהם חייבים במעשר, אינו אלא כשמירחם ישראל דוקא. וע"ש עוד. ועיין במהר"י קורקוס שם, ובתשובות אבקת רוכל (ריש סימן כ"ד), ובתשובות אחיעזר (חלק י"ד סי' ט"ל).

ובשו"ת מהריט"ץ (סי' מ"ז) נשאל אם מותר לישראל לתת לגוי שוורים וחטים לחרוש ולזרוע בשביעית בקרקעו של גוי, והשיב להתיר בכמה ראיות. ובס' צרור החיים (דף ק"ה) תמה עליו בהיתר זה, ומטי לה משם המבי"ט ז"ל.

בשאותו אחר ישראל, אבל אם הוא עכו"ם מותר. ומ"ש עוד אבל מה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע וכו', לא דק דבהדיא כתב רבינו בפ"ט, ובפ"ו, דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם. ומ"ש לא נפקע אותו איסור בקנינו, מטעם שאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר ושביעית, אשתמיטתיה מה שכתב רבינו בפ"א מהלכות תרומות, דמה שאמרו אין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מן המצות, היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא הרי היא כאילו

זרעים שהתפתחו כששהו במחסן

מקצת העלין מגולין, אינו חושש. ואם לאו אסור. ע"כ. והיינו שאם היו מקצת העלין מגולין, הרי דרך זריעה ואסור. ואם היו מקצת עליו מגולין לא הרי דרך זריעה ומותר.

(ה) רמב"ם (שם הלכה ג-ד). וכן כתב הגאון החזון איש (סימן יד סוף אות ט') שפרחים שעיקרם אילן ודאי מותרים. ועיין בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן לד). ע"ש.

(ד) על פי המבואר במשנה (פרק א' הכלאים משנה ט') הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היו מקצת עליו מגולין, אינו חושש לא משום כלאים, ולא משום שביעית, ולא משום מעשרות. והיינו, שאם היה מששית ונכנסו לשביעית והוציאו ספיחין כדרך שמוסיפין הבצלים בתלוש, אין בהם משום ספיחי שביעית. וראה בפירוש המשנה להרמב"ם. וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל הלכה טו), הטומן לפת וצנונות וכיוצא בהן בשביעית, אם היו

אותם בתחלת השנה לא יעשו פרי עד השנה השניה. וגם הוא צמח רב שנתי. ומכל מקום נוהג בהם קדושת שביעית. ^(ו)

קדושת שביעית בבנות שגדלו בשביעית

ואילו מטעי איזור החוף בישראל מאריכים ימים הרבה יותר.

והנה לגבי ברכת הבננה, כבר פשט המנהג בכל המקומות לברך עליו בורא פרי האדמה, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רג סעיף ג'), על המואזי"ש בורא פרי האדמה. והיינו בננה, וכמו שביארנו בילקוט יוסף חלק ג' (הלכות ברכות, סימן רב). והוא על פי המבואר בתוספתא (פרק ג' דכלאים) זה הכלל כל שהמוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק, וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן. וכן אמרו בברכות (מ.) היכי מברכינן בורא פרי העץ, היכא דכי שקלת ליה לפריה איתיה לגוואזא והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלית לפרי ליתא לגוואזא דהדר מפיק, לא מברכינן עליו בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה. ולפי זה בננה ברכתה בורא פרי האדמה, שהרי אין כאן גזע קיים כל השנים שממנו יוצאים הענפים והפירות, אלא הכל מתחיל מידי שנה, לפיכך מברכים על בננה בורא פרי האדמה. וכן כתב רבינו נתן במס' דמאי (פרק ב', ובריש פרק ה' דשביעית) דבנות שוח הם אלמוז והם הבנות בלשון ערבי. וכן כתב בכפתור ופרח (פרק נו), שהפרי הנמצא בארץ הערב וקורין לו אלמוז, מברך עליו בורא פרי האדמה, שהרי העלין עולין לו מעיקרו והוא גבוה מאד.

ועיין בסוגיא פסחים (נא:) בפלוגתת רבי שמעון ורבנן אם ספיחי כרוב מותרים, וכתב שם רש"י (ד"ה חוץ) דהיתר הכרוב מפני שיש לו קלח גדול ועליו יוצאין מקלחו וענפיו כעין אילן, לכן מותרים לרבי שמעון, דלא אסרה תורה אלא כעין תבואה הנזרעת, דהן לא נזרע

(ו) הנה סביב הגזע של הבנות גדלים מעצמם כמה שתילים באדמה שאותם עוקרים ושותלים מחדש כל אחד במקום אחר, וכשגדלים כל צרכם עושים פרי, ושוב יוצאים סביב כל אחד שתילים כנ"ל. והזמן מהשתילה עד לגידול הפרי הראשון הוא כשנה ורבע, משנגמר הפרי מתייבש הענף שעליו גדל הפרי, ומענף שני עושה הצמח פעם שניה פרי, כעבור כשמונה חדשים בערך, ושוב מתייבש הענף עושה הפרי, ומענף שלישי יוצא פעם שלישית פרי, שוב כעבור שמונה חדשים, ואחר הפעם השלישית בדרך כלל הצמח מתייבש לגמרי. נמצא שהבננה היא סוג של צמחים רב שנתיים ממשפחת המוזיים, מיני הבנות הם צמחים בעלי פקעת או קנה שורש, שהוא הגזע האמיתי של הצמח, עליהם גדולים מאד, ב' וג' מטר, ובסיסיהם עשויים כעין נדנים, עוטפים זה את זה ומהווים גזע מדומה. את הבנות לא זורעים בישראל רק שותלים שתיל ממנה במטע, והוא מוציא הרבה עלים רכים כמו עלי הירק, ובמשך זמן קצר העלים הללו מתקפלים כאמור, ומתקשים כמו קנים קשים, אחד מהקנים הענפים גומל פרח על קנה שורש ומזה מתהווה אשכול גדול של בנות, בכל שנה גדלים פרי הבננה על קנה אחר, וטרם שנתייבש הענף הנצר הבכור שהוציא בננה וגמר בזה פעולתו ומחזור חייו, כבר בא נצר חדש במקומו להמשיך את קיום המטע ולהוציא בננה להבא. אם ישתלו את הבנות בתחלת תשרי, לא יגמרו את פריה לאכילה לפני חנוכה השנייה, זאת אומרת כשנה ורבע לפחות. מטעי עמק הירדן מתקיימים בדרך כלל למשך שלשה יבולים,

ובאמת שכבר קדמו בסברא זו בשבת הארץ
(פ"ד סי"ח סק"ז).

גם בספר ברית עולם על שביעית (ג, מו) כתב,
שאיך איסור ספיחין בבננות. ע"ש. וכן כתב
בשו"ת ישועת משה הנ"ל (סימן ה'), שאיך
איסור ספיחין בבננות, וכתב סברא גדולה
לחלק בין זריעה לשתילה, דכל עיקרה של
גזרת ספיחין היתה מפני עוברי עבירה, שלא
ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גינה בתוך
שדהו בסתר, וכשיצמחו יאכל מהם ויאמר
ספיחין הן. וכלשון הרמב"ם בפרק ד' מהלכות
שמיטה הלכה ב'. ודקדק ויזרע בסתר, דהיינו
זריעת גרעיני זרע שאפשר לעוברי עבירה
לעשותו בסתר, ולאחר זמן כשיצמח להגיד
ספיחין הן, כי לאחר הזריעה לא מינכר מידי
עד שיצמח, לא כן שתילים דמינכרי טובא על
פני שטח המטע, תיכף אחרי השתילה. ואי
אפשר לומר שהן ספיחין, מכיון שראו
שאתמול היתה שדהו ריקה, ובודאי שתלו
בשביעית, לכן לא גזרו על זה. ועוד, דכיון
שיש לעץ הבננות צורה של עץ פרי, אפשר
שאינן בכלל גזרת ירקות, אף שברכת הבננה
בורא פרי האדמה. ודמי לספיחי כרוב הדומים
לאילן שאיך עליהם דין ספיחין. ואף
שהרמב"ם לא חילק בין כרוב לשאר ירקות,
מכל מקום כאן שהדבר נעשה על ידי נטיעה
ושתילה, אפשר שאינו בכלל הגזרה, שהרי
נטיעה בשביעית היא מדרבנן, ואיך יגזרו שמה
יבואו ליטע בשביעית, והא הוי בכלל גזרה
לגזרה. ע"ש.

ובלאו הכי בבננות שנלקטו בשביעית הרי ברור
שלא נשתלו בשביעית, כי אם בשישית,
ואם כן אין בהם שאלה של ספיחין וגם בננות
הנלקטין בשנה השמינית אין איסור גזרע
בשביעית, כי גם אלה הם מהנשתלים בשישית.
וממילא לא מצוי כל כך איסור ספיחין בבננות.
ובספר ישועת משה הנ"ל כתב, ולהיות
שראיתי חרדים רבים הנזהרים

כתיב. ודוקא אליביה דרבי עקיבא, דאיסור
ספיחין מדאורייתא, פליגי, אבל לרבנן דפליגי
עליה דרבי עקיבא וסברי דאיסור ספיחין דרבנן
ליכא למיגזר. ויש ללמוד מכאן דאיסור ספיחין
הוא רק על פרי האדמה, הנזרעים בבטן
האדמה וכל הזרע מכוסה בעפר, אבל לא על
פרי שתילים הנשתלים מתחלה על פני הארץ
וגלויים מהרגע הראשון של נטיעתם לעין כל.
שהרי לרבי עקיבא דסבירא ליה דספיחין
דאורייתא, מקרא מלא דיבר הכתוב, הן לא
נזרע, ולרבנן דסבירא להו דאיסור ספיחין
מדרבנן, לא גזרו יותר ממה שאסר רבי עקיבא
מן התורה.

והגרצ"פ פראנק זצ"ל בספר כרם ציון (הלכות
פסוקות פרק ט' סק"א) העלה להקל
בבננות שאיך בהן איסור ספיחין, שהרי אין
הבננות נזרעות בכל שנה כשאר ירקות, אלא
שהשרשים מוציאים ענף חדש בכל שנה, ועל
כן יש לדונן כאילן שאיך בן גזרת ספיחין. והיינו
דאף על פי שדינן בעלמא כירק, מכל מקום אין
גזרת ספיחין אלא על הנזרע בכל שנה, ולא על
המוציא ענפים חדשים בלבד. ע"ש.

גם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב [בתשובה
שהובאה בשו"ת ישועת משה חלק א' סימן
יג], דמסתבר שאיך דין ספיחין בבננות. אלא
שכתב להסתפק לדעת הרמב"ם כיון שסובר
דאפילו אם צמח כל הירק בששית מכל מקום
אם רק הוסיף כל שהוא בשביעית ונלקט, אף
על גב דבכהאי גוונא לא שייך כלל החשש
שיזרע בסתר וכו', אפילו הכי לא חילקו
חכמים, וכל שהוא קדוש בקדושת שביעית
אסור גם משום ספיחין. ואם כן אפשר דהכי
נמי גם בבננות. אך מטעם אחר נראה להקל,
כי שמעתי שאם זורעים גרעין ולא שתיל אינו
נותן כלל פירות בשנה הראשונה, ונמצא שאיך
מקום לגזור אלא להעברת שתיל ממקום
למקום, וכיון שכן פשוט הוא דהרי זה דומה
לאילן, ולא אסור משום ספיחין גם להרמב"ם.

ז. שיחים רב שנתיים, שנותנים פירות יותר משנה אחת, אין בהם איסור ספיחין בשנתם השניה, שמהם מצוי רוב התוצרת בשווקים. וכגון, נענע, פאפיה ועוד, אין בהם דין ספיחין. ז)

לתת אותם לקטנים או לחולים. ושם כתב לתלות דין זה במחלוקת הרמב"ם והר"ש לענין ספיחין שנזרעו בששית ונלקטו בשביעית, שלדעת הר"ש אין בהם איסור ספיחין, ולדעת הרמב"ם יש בהם איסור ספיחין. ומעתה לדעת הר"ש גם בבנות אין איסור ספיחין, אבל להרמב"ם דירקות של ששית שנלקטו בשביעית, אפילו אם נלקטו בתחלת השביעית שלא הוסיף כלום, יש בהם איסור ספיחין, ממילא גם בבנות יש איסור ספיחין. דלא פלוג חכמים בתקנתם, וכשם שאסרו ספיחין מיד בתחלת השנה, כך יש לאסור בנות. ע"ש. אולם לפי המבואר לעיל איבעית אימא סברא איבעית אימא קרא, אין צריך להחמיר בזה, מכמה טעמי תריצי. וגם לענין ירק שנזרע בששית ונלקט בשביעית, כתבנו להלן שהעיקר בזה כדעת הר"ש, ולא כדעת הרמב"ם, יעו"ש טעם הדבר, וממילא הוא הדין בבנות שאפשר להקל. והרב אור לציון לטעמיה אזיל שפסק להחמיר כהרמב"ם לגבי נלקט בשביעית. וכיון שמקובל לומר בשם החזון איש שהתיר בנות מאיסור ספיחין, כן יש לתפוס לדינא, ובפרט דהוי מילתא דרבנן, וגם שביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן פסק בדרך אמונה (פ"ד ס"ק פה) דאין בבנות דין ספיחין, וכתב כן בשם החזון איש. וראה עוד בשו"ת מנחת יצחק חלק ח' (סימן צד), ובשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן כ' אות ה'). ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (סימן ט). ע"ש.

ז) ראה בשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סימן נב), על פי דברי הרדב"ז בחלק ג' (סימן תקלא), ועדות הפוסקים על מרן והאר"י ז"ל גבי חצילים לגבי ערלה. ודון מינה לנידון דידן.

ומזהירים את עצמם ובני ביתם, כבר מתחלת השמיטה, מספיחי בנות, והגם שאין עליהם חשש של נעבד ושמור ומשום סחורה, כגון שהפקירן בעליהן, ואף על פי שהבנות נחוצות לבריאות מאד, לכן נתעוררתי לפרסם היתרא דבנות על פי הנימוקים הנז', ושמעתי שיש כאלו העוקרים ספיחי בנות הגדלים בגינתם, והרי הם מפסידים פירות שביעית ועוברים על לאכלה ולא להפסד, ולכתחלה אפשר לסדר אוצר בית דין, כי גם רוב העבודות הנחוצות לספיחי בנות הן רק בגדר לאוקמי אילנא המותר בשביעית. וע"ש שציין שהראב"ד הגאון רבי פנחס עפשטיין זצ"ל ראה תשובתו זו והסכים עמו. וכן כתב בשביעית כהלכתה (עמודים לו-רסח) ובשמיטה כהלכתה (עמוד כו), וששמע כן בשם הגאון החזון איש זצ"ל. וכן כתב בשביעית כהלכה (עמוד קעח) בשם הגר"צ פראנק והגר"ש"ז אויערבאך זצ"ל. וכן דעת הגר"ח נאה זצ"ל, דבנות מותרים באכילה כל השנה, אבל קדושת שביעית נוהגם בהם, דהם ירק ואזלינן בהו בתר לקיטה, דכיון שהגזע כולו מתייבש, ורק סביב השורש צומחים שתילים ולא נשאר כלום מהגזע, זהו ממש הדין המבואר בורה דעה דכל המוציא עלין מעיקרו הוא ירק, והוי כלאים בכרם. וגם עדיף מזה כיון שגם השורש לא נשאר. ואף על גב שגובהו כאילן ונראה כאילן, אל תבט למראהו, והרי גם הכרוב גבוה ודומה לאילן וברכתו בורא פרי האדמה. ועיין תוס' פסחים (נא).

ואמנם בספר אור לציון (שביעית פרק ה' הלכה ד') כתב, דבבנות יש איסור ספיחין, ויש לדונן ככל הירקות שנלקטו בשביעית, כיון שכיו"ב יש אפשרות ביד החקלאים לגרום שהבנות יצאו תוך שנה. ומכל מקום יש להקל

פרי הפאפיה אם נוהג בו דין ערלה ודין ספיחין

סעיף ג') שפסק לברך על בננה בורא פרי האדמה.

גם מרן החיד"א בברכי יוסף (יורה דעה סימן רצד) הביא דברי מר זקנו החסד לאברהם שנהגו להקל באכילת החצילים, ושכן עשו מעשה רב האר"י ז"ל והמהר"ו. ולפי זה גם פרי הפאפיה יש לו דין ירק לכל דבר, ואין בו דין ערלה, ומברכים עליו בורא פרי האדמה, וכמבואר דין זה בשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סימן נב). ועיין עוד בכיוצא בזה בשו"ת רב פעלים חלק א' (חלק אורח חיים סימן ל'), ובספר נתיבי עם (עמוד קכה), ובשו"ת מנחת יצחק חלק ט' (סימן קח), ובשו"ת מנחת יהודה חלק ב' (חלק יורה דעה סימן כד), ובשו"ת אז נדברו חלק ה' (סימן מז). ובשו"ת חלקת השדה חלק א' (ערלה סי' יד).

ומעתה, כיון שיש לו דין ירק לכאורה יש לנהוג בו דין ספיחין. אולם כבר ביארנו לעיל גבי בננות, דכל צמח שהוא רב שנתי אין בו דין ספיחין. וממילא גם גבי פרי הפאפיה כיון שהוא צמח העושה פירות רב שנתי, אין בו גזרת ספיחין, אף שדינו כדין ירק לגבי ערלה.

תשובה לטענת האיש מצליח וברכת ה' בענין ערלה בפרי הפאפיה

ובהערה שם (מס' 21). וחלק על כל הפוסקים הנ"ל, ופסק להחמיר בפרי הפאפיה שיש לנהוג בו ערלה, ודינו כאילן. וע"ש בסוף ההערה שהפריז על המדה שאפילו בפאפיה של חוץ לארץ לכתחלה יש להחמיר ולנהוג בו ערלה, כי כפי הנשמע הפאפיה המשווק בחנויות הוא משנה ראשונה ושניה, ורק במקום חולי יש להקל. ואילו בפאפיה של ארץ ישראל יש להחמיר אף במקום חולי. ע"ש.

ודבריו תמוהים מאד, כי באמת יש לנו כאן ה' טעמים להחשיב פרי זה לירק ולא

ומה שכתבנו גבי פרי הפאפיה, הנה לגבי ערלה כתבו כמה אחרונים שאין דין ערלה בפרי הפאפיה, על פי מה שכתב הרדב"ז בתשובה [הובאה לקמן לגבי דין חצילים] שכל שהפירות יוצאים בתוך שנה לנטיעה, יש לו דין ירק ולא עץ. ואין לך מין אילן שנוטעים הגרעין שלו שיעשה פרי בתוך שנתו, ולכן מוכרחים לומר שהוא מין ירק, ולכן לא נוהג בו דין ערלה. ע"ש. ולפי מה שנמסר מפי מומחים פרי הפאפיה מוציא פרי בתוך שנה לזריעתו, וממילא נחשב כירק, ואין דין ערלה נוהג בו כלל, ויש לברך עליו בורא פרי האדמה.

ואמנם בשו"ת הלק"ט (סימן פג) כתב שהוא טעם קלוש להתיר איסור ערלה. ע"ש. וכן כתב הגאון החזון איש (דיני ערלה סימן יב) שאין לזה מקור בגמרא. ע"ש. אולם בשו"ת קול אליהו חלק ב' (בקונטרס מחנה ישראל סימן נד) כתב בשם רבי שמואל גרמיזאן, שכן שנינו בתוספתא, שכל שמוציא פירות תוך שנה לזריעתו, אינו נקרא אילן לענין ערלה, ואינו אלא ירק. ושכן נראה דעת מרן השלחן ערוך (סימן רג

ודרך אגב, בשו"ת איש מצליח כרך ג' (חלק יורה דעה סימן מה אות יב והלאה) כתב לדחות את טעמו של הרדב"ז הנ"ל, וכתב, דמה שכתבו הברכי יוסף והקול אליהו בשם הגהת כת"י למהר"ש גרמיזאן שכן מצא בתוספתא להדיא, אין לסמוך על זה. דמאן לימא לן דתוספתא זו לאו משבשתא היא, שהרי לא הוזכרה בגמרא ולא בראשונים. [וכמו שכתבו הפוסקים בכיוצא בזה]. וכן הביא השערת בנו דשמא צ"ל בתוספות במקום בתוספתא. עש"ב. [ואם הוא תוס' אטו לא נוכל לסמוך על דבריהם]. והחרה החזיק אחריו בכל תוקף בספר ברכת ה' חלק ג' (פרק ז' סעיף ה'),

לאילן, וכל הטעמים מיוסדים על פי דברי רבותינו הפוסקים הקדמונים. ולמה לא להסתמך על דבריהם הקדושים, ולחלוק בבטחה על כל האחרונים הנ"ל.

הטעם הא' - שהעץ נותן פרי תוך שנתו, וממילא אינו בכלל אילן. והביאו טעם זה הרדב"ז בחלק ג' (סימן תקלא), הר"ש גרמיוזאן, מהר"י חביליו בשם התוספתא, והובאו להלכה בכרכי יוסף ובקול אליהו הנ"ל לגבי הבדינג'אן. ואף שיש עדיין לדון אם יש או אין תוספתא זו, נאחר שהזכרנו דברי התוספתא בריש תענית דמשמע מיניה יסוד ההיתר, מכל מקום י"ל דהפוסקים הנ"ל לא הסתמכו רק על טעם זה לבדו, וכמו שכתב באיש מצליח הנ"ל. וחזינו להרב פעלים חלק ב' (חלק אורח חיים סימן ל') שנסתמך על טעם זה להלכה לדין הפאפיה. וכן פסקו: הרב כף החיים (סימן רג ס"ק יג). והראשון לציון הגרב"צ עוזיאל זצ"ל בשו"ת משפטי עוזיאל חלק ג' (מהדו"ת חלק יורה דעה סימן פ'). ובשו"ת יין הטוב חלק א' (חלק יורה דעה סימן יד), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ב' (סימן טו). ובקובץ תנובות שדה (גליון 39 עמוד 8) שהביאו מכת"י של הגאון רבי אברהם אלאזראקי שגם כן נשען בכל כוחו על טעם זה. וכיום אמרו לי בשמו של הרש"ז רווח שכן מצא שכתב כן מהר"א גאגין, שהיה לפני כארבע מאות שנה. וכן סמך על טעם זה להלכה ולמעשה בשו"ת מעט מים (סימן כ' אות כב). וכן פסק בשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סימן נב). וכן כתב בנתיבי עם (עמוד קכה). וכן כתב בשו"ת עולת יצחק חלק ב' (סימן רכא). וכן הסכים בשו"ת שמש ומגן חלק ג' (חלק יורה דעה סימן נו), שיש לנו לסמוך על הטעם שמוציא פירות תוך שנתו, כדי לפטור מערלה. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שואל ונשאל חלק ח' (חלק יורה דעה סימן קצט). ובהערת נכד המחבר הר"נ הכהן. ודו"ק.

הטעם הב' - שגזע הפאפיה הוא חלול, וזה גם

כן אחד מסימני ירק, וכמו שכתב הרב המני"ח בשו"ת הלכות קטנות (סימן פג) ועוד אחרונים. ועיין בשו"ת רב פעלים, ובציץ אליעזר, ובשו"ת יין הטוב, וביחווה דעת, ובשאר האחרונים הנ"ל. ואמנם בשו"ת שבט הלוי חלק ו' (סימן קסה) שדא ביה נרגא בהאי טעמא, ועיין עוד בשו"ת חלקת השדה ח"א (עמ' סב) שפקפק בטעם זה מקנים. ע"ש. ומ"מ ודאי דחזי טעם זה לצרפו לספק על כל פנים בנידונינו.

הטעם הג' - ידועה שיטת הגר"ז בפסקי הסידור, והובא בשלחן ערוך הגר"ז סוף חלק א' (סדר ברכת הנהנין פרק ו' אות ז). ונדפס גם בשלחן ערוך הרב (הנד"מ בהג"ה ריש סימן רג), שכל אילן שהפירות והעלין יוצאים מהגזע, ולא על גבי ענפים, דינו כירק. והנה עץ הפאפיה כן הוא, שהפירות והעלין יוצאים ממש מתוך הגזע עצמו, ללא שום ענפים. [וראינו תמונת העץ הנז', ואכן כן הוא בכירור, שהפירות יוצאים ממש מתוך הגזע]. ולפי דברי הגר"ז דינו כירק ואין בו ערלה.

והן אמת שדברי הגר"ז מיוסדים על פי התוספתא הנ"ל לפי פירושו שמפרש בה. ורוב הפוסקים לא הסכימו לפירושו. ועיין בצמח צדק מליובוויטש על הש"ס (פרק ו' דברכות, עמוד 20). ובקצות השלחן חלק ב' (סימן מט סק"ו). אולם בשו"ת איש מצליח הנ"ל (אות טו-יז) מצא לו חבר הוא מהר"א פולדא על הירושלמי (סוף פרק ה' דכלאים) שגם כתב כדבריו. ועיין עוד בתבואת יוסף על הלכות ערלה (עמוד קנא) שהביא שכן כתב גם בשו"ת ברכה מציון (חלק יורה דעה סימן כד). ואם כן לדעת הגדולים האלו, הפאפיה גם כן דינו כירק, אחר שפירותיו יוצאים מגזעו, ובודאי שאפשר לצרף סברא זו לספק על כל פנים.

הטעם הד' - כפי הנשמע פירות הפאפיה הינם פוחתים והולכים, ולא כמו כל העצים שהפירות מוסיפים והולכים. וידוע מה שכתב

ח. כבר נתבאר שאין קדושת שביעית בטבק עישון, וממילא גם אין בזה איסור ספיחים. ה)

שמוציא פרי תוך שנתו, דינו כירק. וכמבואר ביחווה דעת חלק ד' הנ"ל. וכן כתב בשו"ת חלקת השדה חלק א' (עמוד עט, ועמוד פב) שכן הורה לו מרן זיע"א בעל פה, שדי בטעם זה לבדו. ובסוף דבריו הביא חתימת מרן זיע"א שמסכים עמו בכל הנ"ל, כיעו"ש. וכל שכן בנידון דידן שיש כמה וכמה טעמים להקל.

וגם בעיקר טענת ברכת ה' על טעם זה, שמוציא פרי תוך שנתו, עיין בחלקת השדה הנ"ל (סימן י"ג) שהאריך לסתור טענותיו בטוב טעם. ועל הכל יש להוסיף מה שכתב מרן רבינו יוסף קארו שהשיב למי שפקפק על הבדינג'אן "פוק חזי מאי עמא דבר". והכי נמי המנהג כיום בכל המקומות לאכול מהפאפיה, ולא חששו בו לאיסור ערלה.

מהר"ם אלשיך (הובאו דבריו בברכי יוסף ועוד אחרונים) שהחציל מותר מחמת שפירותיו פוחתים והולכים משנה לשנה. וי"ל. ועיין בשו"ת חלקת השדה חלק א' (עמוד עה אות ג', ועמוד פ' אות ב'). ודו"ק.

טעם ה' - ויש לצרף עוד את סברת המשנה למלך והצל"ח דספק ערלה בזמן הזה לקולא.

וכל הסברות והפוסקים האלו לא הספיקו לו למחבר ברכת ה', כדי להחשיב את פרי הפאפיה אפילו לספק, עד שכתב לחלוק על מרן אאמו"ר ולאוסרם אפילו בחוץ לארץ. וכל זה איננו שווה לו, אתמהה. ואפילו בארץ ישראל לדעת מרן אאמו"ר די בטעמו של הרדב"ז וכל גדולי הדורות הנ"ל, שכל

אין קדושת שביעית בטבק עישון, ואין בזה איסור ספיחים

טאבק-העישון איננו דבר הראוי לאכילה, וגם לא ברור שנקרא זה דבר השווה לכולכם, כידוע משיטות הפוסקים בזה גבי עישון ביום טוב. ובפרט כיום שהדעה הרפואית היא שהעישון מזיק לבריאות האדם, כידוע.

ועוד, דבירושלמי שביעית (פ"ז ה"א) מצינו דמיבעי ליה בבשמים אם יש עליהם קדושת שביעית, ולא איפשטא. ובחזו"א (ה') שביעית סי' י"ד אות ט') ביאר, דספיקו של הירושלמי הוא בהיות ותשמישן רק לתענוג, ומוגמר לא חשיב שווה לכל נפש לענין יום טוב, והכא לענין שביעית נמי בעינן שווה לכל אדם. ע"ש.

ושמא זהו טעמו של מהרי"ל דיסקין שסבר שאין בהדסים קדושת שביעית, והתיר

ח) הנה כל עיקר יסוד הדין דבטיטון נוהג בו דין שביעית, מקורו הוא מדברי שו"ת גדולת מרדכי (מובא בס' ארץ חיים יו"ד סי' של"א סי"ט) שחידש מדעתו בהיות דהנאתו וביעורו שווה. אבל באמת יש לדון בזה, כי הרבה מגדולי הפוסקים סוברים דלא קובע מה שהנאתו וביעורו שווה, אלא העיקר קובע אם הוא דבר הראוי לאכילה ואם הוא דבר השווה לכולם. והא ברובים פוסק הרמב"ם (בפ"ח משמיטה הי"א) דאין נוהג בהם קדושת שביעית, אף על גב דהנאתן וביעורן שוין בהן כאחד, עם הכיבוד, כדאיתא בסוכה (מ.). וע' בספר ערוך השלחן (ה' שמיטה ויובל סי' כ"ד סעי' כ"א) שמבאר דעת הירושלמי, דלא ס"ל כלל דהך כללא דהנאתן וביעורן שווה, וס"ל לעיקר דרשה דלכם דבר השווה לכולכם. ע"ש. והרי

ט. פרחים בין אם נטעו אותם לשם ריח, ובין אם נטעו אותם לשם נוי בעלמא, אין נוהג בהם דין ספיחין. (ט)

העומדים בעציצים בתוך הבית אין להחמיר באיסור ספיחים, אחר שבירושלמי (פ"ק דערלה) מבעיא ליה באילן שנטעו בתוך הבית, ומשמעות הלשון הוא שהאיבעיא היא אם נוהג בו בכלל דין שביעית, א"כ יש להקל בגדלים בתוך הבית שלא יהיה בהם איסור ספיחין, שאינו אלא דרבנן, וספד"ר לקולא. וא"כ ה"ה מה"ט יש להקל נמי באיסור ספיחים של טאבק-עישון בהיות שהדבר שנוי ג"כ במחלוקת.

איסור ספיחין בפרחים ושושנים שבבית

הבית אין להחמיר באיסור ספיחין, אחר שבירושלמי (פ"ק דערלה) מבעיא ליה באילן שנטעו בתוך הבית, ומשמעות הלשון הוא שהאיבעיא היא אם נוהג בו בכלל דין שביעית, אם כן יש להקל בגדלים בתוך הבית שלא יהיה בהם איסור ספיחין, שאינו אלא מדרבנן, ומכל שכן בזמן הזה. גם בספר מעדני ארץ (סימן ג' אות ט) כתב, שפרחים שאין להם ריח ונטועים לנוי, אין בהם קדושת שביעית ואין נוהג בהם דין ספיחין. ע"ש. וכן כתב בספר אור לציון (פרק ב' הלכה יב) שאין בפרחים דין איסור ספיחין, שאין איסור ספיחין אלא איסור אכילה בלבד. וכדמוכח מדברי הרמב"ם. ואף בבשמים שעומדים לריח אין בהם איסור ספיחין. וראה עוד בחזון איש (סימן יד אות ט), ובספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק ו' סעיף ה' בהערה).

אם איסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית

בשאר הנאות, כתב וז"ל: ומכל מקום נראה דמיני צמחים שאין עליהם קדושת שביעית אף על גב שרגילים לזורעם ושייך שפיר הטעם של גזירת ספיחין כמו פרחי נוי וכדומה, אם ננקוט דלא נוהגים בהם קדושה, אפילו הכי

להבליע בשביעית דמי האתרוג בכדי ההדס, כמובא בשמו בשו"ת ציץ הקודש. וא"כ גם בטאבק-עישון יש לומר ג"כ דלא נהיגי מה"ט קדושת שביעית בו. וכמו שביאר כל זה בשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (סימן ט). וראה לעיל בדין הפסד פירות שביעית.

וע' בספר השמיטה (בפ"ו הערה ב') שהביא בשם הגר"ח ברלין שכתב בענין איסור ספיחים של ורדים ושושנים ומאכלי בהמה, שבוורדים

(ט) עיין בשו"ת המבי"ט חלק ב' (סימן סד) שכתב להתיר להשקות עשבי בשמים. ע"ש. ונודע דעת הרמב"ם שכל שנלקט בשביעית אסור משום ספיחין, וכן כתב המבי"ט עצמו בחלק ג' (סימן מה) שאין שום דרך לאכול ירקות משנה ששית שכן אזלינן בהם בתר לקיטה. ועם כל זה כתב להתיר להשקות עשבי בשמים, ועל כרחך דסבירא ליה שאין איסור ספיחין אלא במידי שהוא איסור אכילה. וכן פסק בשו"ת ברוך אברהם (לרבי ברוך ב"ר אליהו מני, סימן א'). ושם הביא בשם רבו של הזכור לאברהם אלקלעי שאסר פרחים משום ספיחין, והוא העלה להתיר, והביא שם תשובת שערי רחמים (פראנקו) שהעלה גם כן להתיר. וכן כתב בספר השמיטה (בפרק ו' הערה ב') בשם הגר"ח ברלין, לענין ורדים ושושנים העומדים בעציצים בתוך

ואם איסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית או לא, הנה בספר מעדני ארץ (חלק ההערות סי"א) לאחר שכתב הספיחין אסורין רק באכילה, אבל דברים העומדים לשאר הנאות כגון מאכלי בהמה ומיני צבעין אסורין גם

י. יש אומרים שבנענע יש איסור ספיחין, אחר שכיום רגילים לזורעו במיוחד. ויש חולקים ואומרים שאין בו איסור ספיחים, אחר שהוא צמח רב שנתי. והעיקר לדינא להקל בעלי נענע, אחר שהוא צמח רב שנתי. וגם להמתמירים בזה אין האיסור לדעתם אלא באכילה, אבל בהנאה מותר, שכל ספיחין מותרים בהנאה, ולכן מותר להריח עלי נענע של שביעית. ואף אם נטע את עלי הנענע בעיקר לשם ריח, אין נוהג בו דין ספיחין. (י)

ולפיכך אף זרעוני גינה שאינן נאכלין אסורים משום ספיחין. וכן מבואר לכאורה בסימן כו סק"ב שהתיר זרעוני גינה שאינן נאכלין, כיון דלא חיישינן שיזרעו בשביל זרעוני גינה, ומשמע הא אילו חיישינן לכך היו אסורים, אף על פי שקדושת שביעית אין בהם ואינן נאכלין. וע"ש בסימן ה' מה שהאריך בדברי הרב מעדני ארץ הנ"ל. ע"ש. והעיקר לדינא כד' הרב מעדני ארץ, ואכמ"ל. ועיין בספר אור לציון (שביעית עמוד מח ד"ה ואולם) שכתב, דראוי לחוש ולנהוג קדושת שביעית בפרחים, דיש לומר דחשיב הנאתן וביעורן שוה. ע"ש. ולשונו משמע שהוא מתורת חומרא ולא מעיקר הדין. וראה עוד במה שכתבנו לענין איסור ספיחין בפרחים.

משמע ברמב"ם דלא נוהג איסור ספיחין אלא בדבר שגם נוהג בו קדושת שביעית. גם נראה דלהרמב"ם דירקות הנכנסין לשביעית אסורין משום ספיחין הרי הם אסורים תיכף, ואף על גב דליכא כלל חששא דעוברי עבירה שהרי צריכים על כל פנים ג' ימים לקליטה, דמכל מקום ל"פ חכמים. ע"ש.

ואמנם בשו"ת אז נדברו חלק ד' (סימן ג' והלאה) כתב, שאין איסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית, ולפיכך אף פרחים שאין בהם ריח ונזרעין למראה בלבד, אסורים משום ספיחין. וכן משמע מדברי הגאון החזון איש (סימן ט' סק"ד) דאיסור ספיחין גזרו חכמים על כל הצומחין, אף דבר שאין שביעית נוהגת בו,

אם יש איסור ספיחין בנענע

כולם אסורים מדרבנן. ע"כ. וכן הוא בספר ברית עולם על שביעית (סימן סג אות סו). ע"ש. ואמנם בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (חלק יורה דעה סימן ל') כתב, שיש איסור ספיחים בנענע, וכתב שכן דעת הרמב"ם. ע"ש. גם בספר אור לציון (שביעית פרק ה' הלכה ג') כתב, דעלי נענע מותרים בהנאה להריח בהם, ויש להתיר לקטנים וחולים לצורך אכילה, וע"ש במקורות שכתב, דכיון שכל ספיחין מותרים בהנאה, וכדברי השער המלך, לפיכך מותר להריח עלי נענע. ומכל מקום המחמיר לחוש לדעת החולקים ואינו לוקח לברך ולהריח בשמים שיש בהם איסור ספיחין תבוא עליו

(י) על פי המבואר בתשובת הרמב"ם (סימן קכח), וז"ל: וכבר אמרו [בספרא פרשת בהר פרק ד'] הספיחין אינן מן התורה אלא מדברי סופרים. וזו היא דעת חכמים והיא האמת. ועל פי זה העיקר, אסור לאכול ממה שתצמיח הארץ בשביעית, אלא מה שלא יזרעו לו גרענים, כגון הנענע וכו' וכיוצא בהם מן העשבים, וזהו אמרם במשנה "והפיגם והירבוזין השוטים והחלגלוגות והכסבר של הרים, והכרפס של נהרות, והגרגיר של אפר, פטורים מן המעשרות, ונלקחין מכל אדם בשביעית, שאין כיוצא בהם נשמר". אבל כמו הלפת והכרוב והכרפס של גינה וכיוצא בהם

יא. כבר ביארנו לעיל [דין הפסד פירות שביעית] דעלי נענע שגדלו בשביעית בקרקע ישראל, ונתנום בתוך תבשיל, אם בטל טעמן הרי אלו מותרין לכל דבר לכולי עלמא, ומותר לזורקן. אבל אם נשאר בהם טעם עדיין הם בקדושת שביעית. (א)

יב. אין איסור ספיחין אלא במאכל אדם, אבל במאכל בהמה אין איסור ספיחין. (ב)

רק לחולים וילדים, אלא אף לגדולים הבננות מותרות באכילה. וכיון שאופן הגידול של הנענע הוא כמו הבננות יש לילך להקל בהם. וכבר כתבנו שבכל שיח רב שנתי שאין רגילות לזורעו מידי שנה, ליכא גזרת ספיחין, ולפי זה גם באופן שזורעים את הנענע ואינו גדל מאליו, לא נוהג בו דין ספיחין. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ויש סברא אלימתא למקילין, לפיכך יש לתפוס לדינא כדעת המקילין. וכן השיב לי מרן אאמו"ר זיע"א שהעיקר להקל בזה בזמן הזה.

יא (א) תוספתא דשביעית פ"ו. וכן הוא ברמב"ם (פרק ה' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כב): הצורך תבלין של שביעית ונותן לתוך התבשיל, אם בטל טעמן הרי אלו מותרין לכל דבר, ואם נשאר בהן טעם עדיין הם בקדושת שביעית.

איסור ספיחין בזרעים המיועדים למאכל בהמה

בהמה איכא איסור ספיחין, שהרי בפרק ד' הרמב"ם איירי לענין איסור ספיחין, וכתב שלא גזרו על תבן וקש, ועל זה הרדב"ז כתב לבאר, שהוא מפני שאינו ראוי למאכל בהמה, ולכן לא גזרו עליו. ואם כן הרי מוכח מזה דסבירא ליה להרדב"ז דבראוי למאכל בהמה כן גזרו איסור ספיחין. אולם עיין במהר"י קורקוס שם, שפלפל בדין זה אם יש איסור ספיחין במאכל בהמה או לא, והעלה בסוף דבריו, שאם כי קשה להתיר לתלוש ספיחי המאכל בהמה ולהאכילם בידיים לבהמותיו, ובפרט שהוא רק משום רווחא ומניעת הפסד,

ברכה. וע"ש שכתב, דבעיקר דין נענע, יש לעיין אם יש בו איסור ספיחין. שהרי הנענע הוא צמח רב שנתי שחותכין אותו וגדל שוב כמה פעמים בשנה ודומה בזה לבננות שאין זורעים אותן כל פעם מחדש, אלא שגדלים ענפים חדשים מהשורשים, ובתשובה הבאה התבאר שיש להקל בזה לקטנים וחולים, ואם כן הוא הדין שיש להקל בזה בעלי נענע לקטנים ולחולים הצריכים להם אף לאכילה. ואולם יש ליזהר לנהוג בעלי נענע קדושת שביעית. ועל תשובת הרמב"ם הנ"ל כתב, שבמהדורת פאר הדור (סימן טו) נדפסה תשובה זו ולא הוזכר שם נענע, ואף לגירסא שמוזכר נענע, לא התיר הרמב"ם נענע אלא משום שאינו נזרע ואין כיוצא בו נשמר, ולפי זה כיום שהנענע אינו גדל מאליו אלא הדרך לזורעו צריך לנהוג בו איסור ספיחין. ע"ש. ולפי מה שביארנו לעיל גבי בננות שיש להקל בהם לא

יב (ב) הרמב"ם (בפרק ה' מהלכות שמיטה הלכה יט) פסק, אין שורפין תבן וקש של שביעית, מפני שהוא ראוי למאכל בהמה. וכתב הרדב"ז, דלכאורה קשה, דמכאן משמע דאיסור שביעית נוהג גם בתבן וקש, ואילו בפרק ד' הלכה ד' מבואר ברמב"ם, שתבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו. וכתב ליישב, דעל כרחינו לומר, דהתם מיירי בתבן גס או סרוח, שאינו ראוי למאכל בהמה. ולא גזרו עליו, והכא איירי בתבן וקש הראויים למאכל בהמה. ע"ש. ומכאן כתב בשו"ת ציץ אליעזר חלק יב (סימן ס') להוכיח דבמאכל

בשביעית, אבל ביצאו למוצאי שביעית שאינן אסורים אלא משום שמא יבואו להתיר אותן, שנלקטו בשביעית, לא שייך למיגזר אלא בתולש, אבל רעיית בהמה במחובר שרי. ולפי זה דוקא רועה כדרכה, אבל אם תלשן אסורין גם לבהמה. ואם חרש כדרכו ונתלשו יש לעיין אי שרינן לבהמה. ע"כ.

ובספר השמיטה להרי"מ טיקוצ'ינסקי (פרק ו' סעיף ד') כתב בשם הגר"ח ברלין, דיש חילוק בין תבן וקש לכל מאכלי בהמה, והוכיח כן ממסקנת הירושלמי בשביעית פרק ט' הלכה ה'. וביאר בשו"ת ציץ אליעזר הנ"ל לדעתם, דאף דספיחין אינם אסורים בהנאה, שאני הכא שהם מיועדים למאכל בהמה. נמצא שדעת הגאון החזון איש וספר השמיטה, להחמיר. וכן כתבו בספר צאת השנה (עמוד מח), הגרש"ז אויערבאך בכרם ציון (גידולי ציון פרק יא אות א'), ובשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן נא אות יא), ובמשנת בנימין (סימן נגא), ובשו"ת משנת יוסף חלק ד' (עמוד יח אות ו'), ובחלק א' סימן יא). ע"ש.

אולם בשבת הארץ (תוספת שבת פרק ד' הלכה ה') הביא דברי הרדב"ז הנ"ל, ושדעת רש"י ותוס' בתענית (ו'): יש איסור ספיחין גם בתבן וקש, כמו התבואה עצמה. אך הרש"ס (פרק ט' ה"א) כתב, שכל שאינו מאכל אדם אין בו איסור ספיחין. וכן פסקו בתורת שביעית (עמוד רנט), אמונת יוסף (עמוד קנד), הגרא"ה הרצוג (פסקים וכתבים חלק ג' סימן נז, סא), כלכלת שביעית (עמוד קמד), חוות בנימין חלק א' (סימן ט אות יא), שו"ת ציץ אליעזר חלק י"ב (סימן ס). ע"ש.

ועיין ברמב"ם (פרק ח' הלכה יט) שכתב: הצבעין והפטמין לוקחין מורסן מכל מקום, ואינן חוששין שמא מספיחי שביעית הוא. וכתב בשבת הארץ (תוספת שבת פ"ח הי"ט) דיש מי שאומר שאסור לקחת מן החשוד אף בחינם משום שהמורסן הנמצא אצל חשוד אסור בשימוש משום ספיחין. והוא לפי דעת הגאון

אבל נראה שיש שפיר להתיר לשלוח את הבהמות על פני השטח, ושיאכלו מזה מאליהם, כי באופן זה יש לנו נוסף להאמור גם דעת הראשונים הסוברים בנוגע לספיחי שביעית בכלל, שלא רק במוצאי שביעית בהמה רועה כדרכה כלשון הרמב"ם, אלא אפילו בשביעית עצמה מותר גם כן באופן כזה שהבהמה תהיה רועה כדרכה. וכמבואר בפאת השלחן (סימן כב אות ג-ה) ואם כן יש להקל על כל פנים גם בשביעית במאכלי בהמה, שעל עצם האיסור בזה גם כן נחלקו הפוסקים בדעותיהם, והוי ספק ספיקא בפלוגתא דדינא. ועיין עוד בפ"י מהר"ש סיריליאו בירושלמי (פרק ט' הלכה א'). ע"ש

אולם הגאון החזון איש (שביעית סימן כו אות ו') כתב, וכן תבואה שעלתה מאליה, אע"ג שהתבואה אסורה משום ספיחין, התבן מותר ליתן לפני בהמתו. אבל הספיחין הפקר ואסור לשמרן בהתנהגות בעלות. ע"כ. והחזון איש לשיטתו לעיל דספיחין אסורים גם בהנאה. אבל כבר ביארנו לעיל שיש חולקים על זה ומתירים ספיחין בהנאה. ועיין עוד בחזון איש (שביעית סימן ט' אות ו'), ואות יז ד"ה ומש"כ וסדר שביעית סימן כו) שכתב על מ"ש הרמב"ם שיש מצוה לעקור ספיחין, אבל לאחר שביעית אינו תולשן ביד, שלא יבוא לאוכלן, או שלא יחשדוהו שתולש לאכילה. אלא חורש כדרכו. ואפשר שמצוה לחרוש ולעוקרן כדין שביעית עצמה, ואפשר שהוא רשות שכיון שהם עומדים לאשתהויי שיעשה כיוצא בו, או שיגיע חנוכה, לא חייבו לעקור. אך כשתולשין ספיחין בשביעית מניחין אותן להירקב במקומן, אבל אין מפסידין אותן בידיים, כיון שמן התורה הם קדושים קדושת שביעית. ואפשר כיון שאסרום חכמים מותר לאבדם ביד, והרי מצינו ביעור מדרבנן, כמבואר בפסחים (ג'): משום חומרי המקום שהלך לשם וכו', ואיסור ספיחין הוא אפילו לבהמה, ומסתבר שאין מעמיד בהמתו על גבי ספיחין

יג. ירקות שצמחו בשנה הששית, ונכנסו לשנה השביעית לפני שהגיעו לעונת המעשרות, דהיינו שצמחו בתשע"ה שיעור שחייבין במעשר, יש אומרים שאסורים משום ספיחין. ויש אומרים דכל שהושרשו בשנה הששית די בזה שלא יהיה בהם איסור ספיחין. ובשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן יש להקל. (יג.)

יד. ואמנם כיון שירקות אלו נלקטו בשנה השביעית נוהגת בהם קדושת שביעית, שבירק הולכים אחר לקיטה. ולדעת הרמב"ם, ירקות שנקטפו בשנה השביעית, אף שנגמרה גדילתן בשנה הששית, אסורים באכילה משום ספיחין. והעיקר כדעה

הזה דרבנן יש לסמוך על כל הפוסקים הנ"ל, דאין במאכל בהמה איסור ספיחין. שוב הראוני שגם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל חזר בו, ובספרו מנחת שלמה חלק ג' (סימן קלב אות ז) העלה להתיר, שאין נוהג איסור ספיחין במאכל בהמה. וראה במה שהאריך בזה בספר שביתת השדה (עמוד רסט).

החזון איש ודעימיה האוסרים ספיחין אף במאכל בהמה. ויש אומרים שמותר לקנות מורסן של שביעית אף מחשוד, דאין בו איסור ספיחין. והוא לדעת הסוברים לעיל דאין במאכל בהמה איסור ספיחין. ע"ש.

ולדינא נראה דכיון דקיימא לן שביעית בזמן

ירקות שצמחו בשנה הששית אם יש בהם דין ספיחין

אין בהם איסור ספיחין. וכן כתב בתורת השביעית (עמ' רפג), ובישועת משה (זרעים סי' יד, ובח"ד סי' יח אות א'). ובספר מעדני ארץ הנ"ל הביא בשם הרב קלמן כהנא שהעיד בשם הגאון החזון איש שהורה כך הלכה למעשה. וכן פסק בשו"ת משנת יוסף ח"א (סי' לה, לו). ע"ש. ואף על גב דלכאורה איכא הכא ספק ספיקא להחמיר, דשמא הלכה כדעת הרמב"ם, דאזלינן בתר לקיטה, ואם להחולקים שמא בעינן שיגיעו לעונת המעשרות. אך י"ל דלא עבדינן ספק ספיקא להחמיר בדרבנן, וכמבואר בשו"ת יחודה דעת חלק א' (לענין ספירת העומר בבין השמשות). וממילא הכא יש לתפוס לקולא, וכמו שכתבו האחרונים הנ"ל. שוב הראוני מה שכתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (חלק א' סוף סימן נ) שחזר ומדגיש דכל מה שכתבנו לא למעשה, הואיל וכבר הורה זקן [חזון איש].

(יג) ז"ל הרמב"ן (עה"ת ויקרא כה ה): הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה, להפסד ולקרבנות לסחורה ולביעור, ואע"פ שגדלו לגמרי בששית, מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק, בין למעשר בין לשביעית. אבל אין בהם משום ספיחין שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית צמחו, ואפילו הוסיפו בשביעית אין בהם דין ספיחין. ע"כ. ודייקו באחרונים, דמשמע שעיקר הצימוח הוא בששית, ורק ההוספה בשביעית. וכן משמע בתוס' (פסחים נא: ד"ה כל). ועיין בכלכלת שביעית (עמ' שכג). ובספר השמיטה (עמ' כז) הביא שדעת הרמב"ן להתיר כל שהיה תחלת הצימוח בששית, וכשיטת הר"ש. ובספר מעדני ארץ (שביעית, קובץ הערות סימן י' והלאה) כתב, שדוקא אם הגיעו לעונת המעשרות קודם שביעית, אין בהם איסור ספיחין. וכן הוא בכרם ציון (פי"א ס"ו). ויש אומרים שאף אם השרישו בששית

הראשונה שהיא דעת רוב הראשונים. והמתמיר כדעת הרמב"ם תבוא עליו ברכה. ומכל מקום יש להעדיף יכול יהודי כזה, כדי לחזק את החקלאים היהודים לשמור שמיטה ושיהיה להם פרנסה. (ד)

ירקות שתחלת גידולם בששית אם יש בהם קדושת שביעית

רוב הראשונים שהם המקילין בזה, ודלא כדעת הרמב"ם. וכן פסק בספר פאת השלחן (סימן כב אות ג'). וכן כתב הגאון החזון איש (סימן ט' אות יז ד"ה ירק), שיש לסמוך על סברא זו, כיון שכל איסור ספיחים הוא מדרבנן. וכתב שם, דאף להרמב"ם אין איסור ספיחין בנלקט בשביעית אלא אם צמח מעט גם בשביעית, אבל אם לא צמח כלל בשביעית, גם להרמב"ם חשוב כפירות ששית, כיון שאינו בשם ספיחין כלל, ולא שייך לדון בו למיזל בתר לקיטה. והוכיח כן ממה שכתב הרמב"ם (שם בהלכה יט): לוף של ערב שביעית, וכן בצלים הקיצונים ופואה שנגמרו לפני שביעית, מותר לעקור אותן בשביעית בקדומות של מתכת, ואין בזה משום עבודת הארץ. ומשמע שכל שנגמרו בששית אין בהם איסור ספיחין. ע"ש. וכן פסק לדינא בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן קכה), דבכהאי גוונא אין נוהג איסור ספיחין. ע"ש.

גם מרן אאמו"ר זיע"א אמר לי, שהעיקר כדעת רוב הראשונים, שירקות שתחלת גידולם בששית, ונלקטו בשביעית, אין בהם איסור ספיחין, אלא שקדושים הם בקדושת שביעית.

ואמנם בספר אור לציון (שביעית עמוד 10) כתב, דאף שמנהג בני אשכנז להקל לאכול ירקות אלו, מכל מקום בני ספרד אין להם לאכול שום ירק שנלקט לאחר ראש השנה של השנה השביעית, ואפילו אם לא הוסיף צמיחה בשנה השביעית. ובמקום דלא אפשר, המיקל לאכול ירקות אלו יש לו על מה לסמוך, ובלבד שינהג בהם קדושת שביעית. ובהערות שם

(יד) כתב הר"ש (בפרק ט' דשביעית משנה א'), דירק שגדל בששית והוסיף בשביעית, אף דבירק אזלינן בתר לקיטה בין למעשר ובין לשביעית, וכיון שנלקט בשביעית יש בו קדושת שביעית, מכל מקום אין בו איסור ספיחין. דאיסור ספיחין נפקא לן מדכתיב, מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף, משמע דתחלת גידול בעינן בשביעית. וכן כתב הרמב"ן על התורה (הנזכר בהערה הקודמת). וכן כתב הרא"ש בפירושו למשנה שם, דהא דתנן ר"ש אומר כל הספיחין מותרים, היינו מותרים האכילה ויש בהם קדושת שביעית, שכיון שיצאו בשביעית אף שכל גידולם היה בששית, יש בהם קדושת שביעית, אלא שאין בהם איסור ספיחין. וכן כתבו התוס' בפסחים (נא:). ע"ש.

ואמנם מדברי הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הי"ב) מבואר, שאף לענין איסור ספיחין אזלינן בירק בתר לקיטה, שהרי אחר שביאר זמן איסור ספיחין באורז ודוחן, כתב, שהולכים בירק אחר שעת לקיטתו, ולא חילק בזה כלל. ומשמע שאף לענין ספיחין אזלינן בירק בתר לקיטה. וכן כתב בכסף משנה (בפרק ו' הלכה יב), שמדברי הרמב"ם שם מבואר שאף ירקות שכל גידולם היה בששית, אסורים כשנלקטו בשביעית. ע"ש. וכן פסק בשו"ת המבי"ט חלק ג' (סימן מה) שאין אופן להתיר אכילת ירקות בקדושת שביעית משנה ששית, שכן בירק אזלינן בתר לקיטה. ע"ש.

ולענין דינא, הנה לכאורה כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לנו לילך אחר דעת

הלכה יא), ובבית יוסף (יורה דעה סימן רסה), ולכן בכל מקום שמרן לא גילה לנו את דעתו, יש לבני ספרד לילך אחר הוראות הרמב"ם, ולא אמרינן בזה ספק דרבנן לקולא. וראה עוד באור לציון חלק א' (חלק יורה דעה סימן כז אות ד').

ביאר, דכיון דבני ספרד גירי בתר הוראות הרמב"ם, וכמו שכתב מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן לב), שהרמב"ם הוא גדול הפוסקים, וכל קהלות ארץ ישראל וערביסתאן והמערב נוהגים על פיו, וקבלוהו עליהם לרבן, וכן כתב מרן הכסף משנה (בפרק א' מהלכות תרומות

אם מחוייבים לנהוג בכל ההלכות כדעת הרמב"ם

אולם נראה שאין זה בכל מקום בדוקא, ומצינו בכמה מקומות שגם מרן עצמו פסק כדעת רוב הראשונים נגד דעתו של הרמב"ם, וכמו שכתב באורח חיים (סימן רנט) גבי טלטול מוכין שטמן בהם דרך מקרה, דנראה דאף על גב דהריף והרמב"ם הוו רוב בנין, כיון דאיכא רוב מנין דפליגי עלייהו "ומידי דרבנן הוא" נקטינן לקולא. הא קמן שאפילו נגד הרי"ף והרמב"ם ב' עמודי הוראה, פעמים שאין מתחשבים בדעתם, ובמידי דרבנן נקטינן להקל כשיש רוב פוסקים, רוב מנין, המקילין בזה. ומעתה גם בנידון דידן אף על פי דהרמב"ם מחמיר, כיון שהוא מידי דרבנן, ויש לנו רוב מנין של ראשונים המקילין בזה, אין הכרח לתפוס להחמיר כדעת הרמב"ם.

וכיוצא בזה מצינו לגבי דין טעם כעיקר, שכידוע דעת רוב הראשונים דטעם כעיקר דאורייתא, וכמו שהעיד הרשב"א בתורת הבית, הובא בבית יוסף (ריש סימן צח), ודעת הרמב"ם דטעם כעיקר דרבנן, שהרי כתב, בטעמו ולא ממשו [שאיין בו כזית בכדי אכילת פרסן מדרבנן]. ועם כל זה מרן פסק כדעת רוב הראשונים דטעם כעיקר דאורייתא, ולכן כתב בסימן צח (סעיף ב') בנתערב מין בשאינו מינו ונשפך, בענין שאי אפשר לעמוד על שיעורו, דספק דאורייתא לחומרא ויש להחמיר בו. נמצא שמרן ז"ל עזב את דעת הרמב"ם ופסיק ותני כדעת רוב הראשונים. וממילא הוא הדין כאן, דאף על פי שהרמב"ם מחמיר בספיחין אלה, מכל מקום מאחר ודעת רוב הראשונים אינה כן, והוא מילתא דרבנן,

והן אמת דמה שכתב דאנו בני ספרד עושים כהרמב"ם, בדרך כלל הכי הוא, וכן הוא בשו"ת יחיה דעת חלק ה' (עמוד שט) בשם כמה אחרונים. וכן כתב עוד בשו"ת יביע אומר חלק ז' (עמוד שכז), שכל שאין הדבר ברור בדעת מרן נקטינן כדעת הרמב"ם שהוא מרי דאתרין, וקבלו הוראותיו בארץ ישראל ובארצות ערב והמערב וכו', וכמו שכתב בתשובת אבקת רוכל הנ"ל, ושם נשאל אודות אלה שכבר נוהגים כדעת הרמב"ם בכל מנהגייהם, אם מותר להזיזם ממנהגם שיעשו כדעת ר"י, ועל זה השיב, דמי הוא זה אשר ערב אל לבו לגשת לכוף קהלות שנוהגים כהרמב"ם לנהוג כשום אחד מן הפוסקים הראשונים והאחרונים וכו', והדברים קל וחומר, אם בית שמאי דאין הלכה כמותם אמרו אי כבית שמאי כקולהון וחומריהן, הרמב"ם אשר הוא גדול הפוסקים וכל קהלות ארץ ישראל וכו' נוהגים על פיו וקבלוהו עליהם לרבם, מי שנהג כמותו למה יכפוהו לזוז ממנו, ומה גם אם נהגו אבותיהם ואבות אבותיהם שאין לבניהם לנטות וכו'. ע"כ. ומבואר מדבריו, שלא רק אותם שכבר נהגו כדברי הרמב"ם שבודאי שאינן צריכים לשנות ממנהגם, אלא בדבריו ציין שהרמב"ם הוא גדול הפוסקים וכל קהלות ישראל בארץ ישראל וכו' נוהגים על פיו וקבלוהו עליהם לרבם. וכן הוא בשו"ת גנת ורדים (חושן משפט כלל ג' סימן כט), ובשו"ת פני יצחק אבולעפיא (סימן ט' דף לז), וכן בקונטרס לב נשבר (סימן ה'). ע"ש.

אל מקום אשר יהיה שמה הרוח וכו' כי אל הדעת אשר יטו "רובן" כן נפסוק להלכה. ע"כ. הרי שלא כתב שצריך לנהוג כדעת הרמב"ם, אלא תלה הדבר "ברוב" מנין של הפוסקים, ומה שכתב בתשובת אבקת רוכל, כוונתו לומר שבדרך כלל נוהגים כדעת הרמב"ם, אבל אינו רוצה לומר שאין אנו זזין מהוראותיו כלל ועיקר גם נגד רוב הראשונים.

ונראה שכאשר מרן כתב את הכלל של ג' עמודי הוראה, הוא גם במקום שמרן לא גילה דעתו לענין פסק הלכה. וכשקיבלו הוראות מרן, קיבלו גם את הכלל הזה ללכת אחרי ג' עמודי הוראה. וכן משמע מדברי מהר"ח אבולעפייא, הובא בשם הגדולים (מערכת ב' ערך בית יוסף).

שייך שפיר למימר ספק דרבנן לקולא. ודו"ק. וע"ע בב"י (יר"ד סי' קעג) שה"ד הרא"ש והטור שפסקו כטרשא דרב נחמן, וכתב ה"ה שכ"ד הרשב"א ובעל המאור, אבל הרי"ף והרמב"ם והרמב"ן סוברים דלא קיימא לן כטרשא דרב נחמן, ובבדק הבית שם העלה מרן "ולענין הלכה, פשט המנהג להתיר בטרשא דר"ג, והלך אחר המנהג, כל שכן שהוא להקל בדרבנן". ויתכן שפשט המנהג כבר קודם שפשטו הוראות הרמב"ם.

ועיין בהקדמת מרן הבית יוסף שכתב: ובמקום שאחד מן ג' עמודי ההוראה הנ"ל לא גילה דעתו בדין ההוא, והשני עמודים הנשארים חולקים בדבר, הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמרדכי והסמ"ג, הם לפנינו

תשובה לדברי הרב יצחק ירנן בקבלת הוראות הרמב"ם

ואולם דבריו אינם נכונים כלל, ומשבש עלינו את כללי הפסיקה של כל גדולי הפוסקים, ומה דימיון יש בין האי כללא דאילו הוה שמיע ליה למרן הש"ע דברי הראשונים, לבין קבלת הוראות הרמב"ם בכל הענינים, דהא הש"ע הוא אחד מן גדולי האחרונים, וכיון שכן שפיר אמרינן בכל מקום שלא ראה דברי הראשונים, כגון תשובת הרמב"ם או הרי"ף או הרא"ש, דאילו הוה שמיע ליה דבריהם, הוה הדר ביה, שאין בכח אחרון לחלוק על ראשונים. וכמ"ש מרן בהקדמתו שאין לנו כח לחלוק על הראשונים, וכ"כ המהרי"ק, והובא ברמ"א (ח"מ סימן כה). אבל מה הקשר לזה לרבינו הרמב"ם, דלגביה לא אמרינן אילו הוה שמיע ליה דברי החולקים עליו וכו', דהא הוא חד מן קמאי, ומה שייך לומר עליו דאילו הוה שמיע ליה דברי ראשון אחר הוה הדר ביה, דאחר שהוא ראשון, בודאי שיכול לחלוק על דברי ראשון אחר, אף הקודמים לו, וא"כ איזו סברא וראיה יש מכאן לקבלת הוראות הרמב"ם נגד דעת מרן הש"ע.

והראוני בספר קנין תורה ח"ג (להרב יצחק ברדא), שהמציא מדעתו כלל חדש, שיש לנהוג בכל הדברים כדעת הרמב"ם, גם נגד דעת מרן השלחן ערוך, ו"הוכיח" כן שהרי כל היכא שנעלם ממרן הש"ע דברי עמודי ההוראה הראשונים, אמרינן אילו הוה שמיע ליה דברי הרמב"ם או הרי"ף או הרא"ש, היה פוסק אחרת. [עיי' בשו"ת יביע אומר חלק ד' סימן כא ד"ה והן. וסימן נג ד"ה ודע]. וכמ"ש כיו"ב מרן החיד"א בחיים שאל ח"א (סי' נו) שאילו מרן הש"ע היה רואה דברי הרמב"ם בתשובה שמיקל, היה חוזר בו ופוסק כדבריו. וכ"כ עוד כיו"ב בשו"ת יוסף אומץ (סי' פ). וכן בכרכי יוסף (או"ח סי' קעה סק"ב) כתב, שאילו היה רואה מרן דברי הראב"ד היה פוסק כדבריו. אולם כלפי הרמב"ם לא שמענו שדנים בדברי הרמב"ם שאילו היה רואה דברי קודמיו היה חוזר בו, וכגון הר"ח והרא"ש ושאר הראשונים, וזוהי "ראיה מוכחת" שדברי מרן הש"ע אינם כהלכה למשה מסיני כלל, וכאילו משה רבינו בכבודו ובעצמו אמרו. [מאמר טו].

שזו הערה בדרכי ההוראה, שצריך להיות כפוף לדברי הפוסקים, ולילך בדרך המסורה לנו דור אחר דור, ומה שניתן לפלפל בשיעור בישיבה לחידוד התלמידים, או לצדד צדדים בביאור הסוגיא, אין ניתן על פי דרכים אלו לחדש דברים מחודשים לענין הלכה.

ומה שטען שקבלנו הוראות הרמב"ם יותר מהוראות מרן, הנה הוראות הרמב"ם לא קיבלו בכל העולם רק במצרים ובאר"י וגלילותיה, וכן בספרד ועוד מקומות, או בדיני ממונות, שפשטה יותר קבלת דברי הרמב"ם. אך מקומות רבים היו אוזנין בקבלת הוראות הרי"ף או הרא"ש. כמבואר בתשובת הרשב"א ח"א סימן רנג. ומה שאין כן הרי מרן הבית יוסף זכה שנתפשטו הוראותיו בכל תפוצות ישראל. וא"כ קבלת הוראות מרן הב"י בודאי עדיפה לדידן. ב. וגם יוצאי אשכנז קיבלו הוראות מרן גדול הדורות בכל מקום שהרמ"א לא השיג על דבריו. ג. ועוד, שקבלת הוראות מרן היתה קבלה מפורשת שקיבלו עליהם ועל זרעם, ומאתים רבנים מגדולי הרבנים קבלו יחדיו הוראות מרן במפורש. וגם אחרי כן היתה הסכמת הדורות לקבל את הוראות מרן עליהם ועל זרעם עד סוף כל הדורות.

ומה שלא שמענו שעושים סב"ל נגד הרמב"ם, זאילו נגד מרן הב"י אמרינן סב"ל, [נומכאן רצה להוכיח שקבלת הוראות הרמב"ם חזקה מקבלת הוראות מרן], הנה מלבד שאין זה מוסכם דעבדי' סב"ל נגד מרן, והרבה אחרונים כתבו דקיבלנו הוראות גם במקום סב"ל, מ"מ אנן חיישינן טובא לאיסור ברכה לבטלה שהיא מן התורה, וגם להסבורים דברכה לבטלה היא מדרבנן, חמור איסור זה משאר האיסורים, שהרי על זה נאמר נזדעזעה ארץ ישראל ת"ק פרסה על ת"ק פרסה. ויתכן שכבר בעת קבלת הוראותיו של מרן מראש החמירו על עצמם בעניני ספק ברכות, כמ"ש בשו"ת יבי"א בכ"ד, ומהם בח"ט (או"ח סי' כד אות ד).

עוד יש להבהיר, דמה שאנו אומרים על מרן שאילו היה רואה דברי הרמב"ם וכדו', פעמים שהיה חוזר בו, אין זה משום חולשה בקבלת הוראות מרן, אלא אדרבה, מחמת שקבלנו את מרן לרב לדורות, ולא רק את החיבור של מרן, לכן צריכים אנו לדון איך מרן היה מורה לנו. וכאשר יש לנו את דעת הרמב"ם, וידוע שמרן היה מתחשב ביותר בדעת הרמב"ם, אם נראים הדברים לפי הענין שמרן היה חוזר בו אילו היה רואה את תשובת הרמב"ם מכ"י, או ראשונים שהעידו בשמו של הרמב"ם, א"כ מוטל עלינו לעשות כן, כיון שמרן עצמו היה מורה לנו לפסוק כך. וזה ברור.

ומעתה, זהו טעם נוסף שגם במקומות שמרן לא גילה דעתו, יש לנו ללכת אחר ג' עמודי הוראה ושאר רוב הראשונים, ולא בדוקא אחרי הוראות הרמב"ם, כיון שקבלנו את מרן עצמו לרב, ולא רק את החיבור שלו, ולכן

ומה יעשה המחבר הנ"ל בדבריהם של כל גדולי האחרונים שהובאו בעין יצחק חלק ג' [קרוב ל-200 אחרונים] שכולם כאחד כתבו שקיבלנו הוראות הש"ע, ומהם גדולי עולם אשכנזים וספרדים, והיאך הרהיב עוז בנפשו לחלוק על כל גדולי האחרונים במחי יד, ולהמציא כללים חדשים אשר לא שערום אבותינו ורבתינו. וזה תמוה לשנות מה שמקובל בדיני מדברי הפוס' דור אחר דור, מפני כמה חידושים, ולא זוהי דרך ההלכה, ומי שבאמת יורה הלכה לרבים בדרך רבתינו, דרכו בטוחה ממכשול, ולא יסמוך על דעתו לחדש כללי הוראה שאין עליהם מסורת בפוס'.

וכבר השיב לנכון על מחבר הס' קנין תורה הנ"ל, בירחון אחד (או"ת תמוז תשע"ד), בדברים נכונים. והביא מה שכתב מרן אאמור' בחזו"ע חנוכה (עמ' סג) הערה לחכם לב, ע"ש.

הרמב"ם מסכמת לכל זה, לעשות הכרעה חדשה, ואף הרמב"ם נשאר עמוד ההוראה הגדול, שמי כמוהו מורה ורב מובהק, שפשוט הוראותיו ביותר. ורוב השלחן ערוך מבוסס על פי הרמב"ם.

ובל דרכו של מרן, היתה בסיוע מן השמים, שאע"פ שלא בשמים היא, ואין לחכם אלא מה שעניו רואות על פי כללי ההלכה לחוד, מכל מקום סיוע יש בכך. ובספר מגיד מישרים, שבו כתב מרן את מה שהשכינה הק' היתה דוברת מתוך גרונו יום יום, [והוא אחד מחמישים מהספר כולו כמ"ש החיד"א], מצינו בכמה מקומות שאישרו וחזקו את דברי מרן, וגם נאמר שם (פרשת ויקהל, מהדורא בתרא, דף פ ע"ב) ומידע תנדע דכל דבעי הרמב"ם על הרוב אינון קושטא בגין דאיהו אדבק בגירסאי קדמונאי, כגון רבינו חננאל ורבינו האי דגרסתהון ברירא וכו'. ע"כ.

ומ"ש בספר הנ"ל (עמ' 9) לחזק את המצאתו הנז', מדברי המלאך המגיד שאמר למרן הב"י, על פירוש המשנה להרמב"ם "דעל הרוב" קושטא אינון, דמבואר שדברי הרמב"ם אמת הם. הנה אדרכה מהלשון שכתב על הרוב מוכח שלא בכל הדברים מסכים עמו דקושטא הוא. (ושור' שהרגיש בעצמו בזה בעמ' סה).

עוד כתב בספר הנ"ל (עמוד 14): צר לנו מאד שבמרוצת הדורות נתמעטו הכוחות השכליים, וישנה ירידת הדורות להבין להשכיל ולדעת מעלת הרמב"ם, וכאשר התבוננתי זה כמה עשרות שנים הגעתי למסקנא פשוטה ביותר: "כל חכמי הדורות הראשונים והאחרונים" עד היום הזה, לא הכירו ולא מכירים ככלל את מעלת הרמב"ם, ואפילו לא כמלוא פי מחט! עכ"ל.

ודבריו מהבל ימעטו, ואין הדעת טובלתם, לומר על כל חכמי ישראל "ראשונים

ואין לומר דסו"ס הרמב"ם הוא מארי דאתרין, שכבר כבר מרן הב"י בהקדמתו, "כי זהו התכלית להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד". כי ראה שבהרבה דברים השתנה המנהג בזמנו ונהגו שלא כדעת הרמב"ם, והארץ נעשתה עדרים עדרים, ולכן חיבר את הש"ע להיות כולם תורה אחת. וכיון שכבר שינו מדברי הרמב"ם, לכן מרן הב"י ערך את הש"ע ובכמה וכמה מקומות כתב שלא כדעת הרמב"ם בהתאם לכללי הפסיקה שהיתווה לנו. ועוד, כי מרן הב"י זיע"א ישב על כסאו של הרמב"ם, שהיה גדול ומופלג בדורותיו, והלך בדרכי ההוראה של הרמב"ם להכריע את ההלכה בעיקר על פי רוב מנין של גדולי הדורות מורי ההוראות עמודי ההוראה, יחד עם רוב מנין של שאר כל הפוסקים, ואחר העיון בכל הסוגיא מן הספרא והספרי והתלמודים עד דברי הגאונים והראשונים. ואחרי הרמב"ם נתחדשו שיטות וסברות ונידונים, כך שמרן עשה את מלאכת הקודש של הרמב"ם, שכמו שהרמב"ם יצא להורות את ההלכה בהכרעה ע"פ קו היושר, מכל החיבורים שקדמו לפניו, ע' בהקדמת הרמב"ם, שחיבורו כולל את כל החיבורים שהיו מימות עולם. וכ"כ החיד"א בשיורי ברכה (יו"ד טו. ג) "שהרמב"ם ראה בספריהם ופסקיהם של כל הגאונים, וסילת את כל דבריהם, וכמו שכתב בהקדמתו לספר משנה תורה". והרדב"ז (סי' רפא) כתב, "הרמב"ם ראה כל תשובות הגאונים". ועו"ש (ב' אלפים רפה): "הרמב"ם ראה כל דברי הראשונים". והגאון הנצי"ב בהקדמת העמק שאלה (קדמת העמק אות טו) כתב, שכל דברי הרמב"ם מקורם מן קבלתו מקבלת הגאונים.

ועכ"פ אחר שמרן קבע לנו שיש ללכת בכל ההלכות על פי ג' עמודי הוראה, ובכך לאחד את כלל ישראל אל תורה אחת, כי זה כל תכלית התורה להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד, ומרן בגדלו יכל לאמוד שדעת

ולומר להם: סליחה, טעיתם, כל מה שכתבתם דלא כמו הרמב"ם זה טעות בידיכם, אסור לכם לחלוק עליו. והדבר חמור לכשעצמו, שמעולם לא ראינו מי מהפוסקים והמחברים, שידבר כך אל רבותינו הראשונים, כדבר איש אל רעהו. ומ"ש שהרמב"ם ידע מה ששאר הראשונים לא ידעו מכח כל כתבי הגאונים וכו'. הנה אין מזה כל ראייה, כי כבר מצאנו כמה וכמה פעמים שחולקים הראשונים על הגאונים. ועוד, שכמה פעמים כותבים הראשונים על דברי הרמב"ם שהיתה לו גירסא אחרת, ובכ"ז אין פוסקים כמותו.

עוד כתב שם בעמוד מג, על רבינו הרא"ש ז"ל כהאי לישראל: על מי הוא חולק ואומר שמהגמ' לא מוכח כן, כאילו הוא יודע מה יש להרמב"ם איזו נוסחא מדוייקת, עד שהוא מדבר עמו כאשר ידבר איש אל רעהו, וכן לא יעשה. עכ"ל. הנה לא יתכן לכתוב כך על הרא"ש שהוא אחד מעמודי ההוראה! וכי הוא בא להטיף מוסר להרא"ש?! וגם אם מצא מקום להעיר היה לו לדבר יותר בכבוד ובזהירות כלפיו. ויש כאן חיסרון גדול בהכרה במעלת כל הראשונים והאחרונים מלבד הרמב"ם.

עוד כתב בספר הנז' (בעמוד יז) על רבותינו הרשב"א והמאירי ושאר ראשונים כמלאכים, שבמחכת"ל לא מפייהם אנו חיים", ושאינן בכח אף אחד מהראשונים לחלוק על הרמב"ם. ע"כ.

ותמוה שכתב כן על גדולי עולם ראשונים כמלאכים, אשר קטנם עבה ממתננו, ואמרו (יומא ט:): טובה צפרנן של ראשונים מכרסם של אחרונים. וראה בהקדמה לרב פעלים מ"ש דברים כדרבנות נגד אותם החולקים על ראשונים.

וע"ש בדברי המחבר, שבא להטיף מוסר ולהוכיח את כל גדולי הראשונים,

ואחרונים" שלא הכירו את מעלת הרמב"ם "בכלל", שהיתה להם ירידת הדורות, ורק להרב המחבר לא נתמעטו הכוחות השכליים, ומכיר היטב את הרמב"ם. אתמהה! וע' בהקדמת הב"י דמבואר מדבריו, שאינו יכול להוכיח בראיות תלמודיות נגד הרא"ש או הרי"ף ובעד הרמב"ם, וכן ההיפך, כי מה נדע אנחנו לא ידעו הם, כי קצר מצע שכלנו להבין דבריהם ק"ו לחלוק עליהם. ובשו"ת יביע אומר (פתיחה לח"א אות ז) הביא מ"ש בשו"ת דברי חיים מצאנז ח"ב (חי"ד סי' קז), וזת"ד: אין דרכי לפלפל בדברי גדולי הראשונים איזו שיטה מהן עיקר להלכה, כי דבר זה הוא גסות הרוח ודברי הבל להכריע בין הראשונים, כי מה אנו יודעים ולא ידעו הם, ואין לנו אלא לסור למשמעתם של הטור ושלחן ערוך וכו'. ע"ש. וכ"ש וק"ו לומר על "כל חכמי ישראל" שלא הכירו ולא ידעו מיהו הרמב"ם. דבר זה לא ניתן לאומרו כלל ועיקר.

ותמוה ביותר, שהמחבר הנז' הביא בספרו שהרבה כתבו לשבח את הרמב"ם, והעמיד אוקימתא דשפיר הכירוהו רק לא די הצורך. וכאן כותב שלא הכירוהו אפילו כמלוא פי מחט וכו'.

עוד כתב המחבר הנז', (בעמוד יז) על רבותינו הרשב"א והמאירי ושאר ראשונים כמלאכים, שבמחכת"ל לא מפייהם אנו חיים", ושאינן בכח אף אחד מהראשונים לחלוק על הרמב"ם. ע"כ.

ותמוה שכתב כן על גדולי עולם ראשונים כמלאכים, אשר קטנם עבה ממתננו, ואמרו (יומא ט:): טובה צפרנן של ראשונים מכרסם של אחרונים. וראה בהקדמה לרב פעלים מ"ש דברים כדרבנות נגד אותם החולקים על ראשונים.

וע"ש בדברי המחבר, שבא להטיף מוסר ולהוכיח את כל גדולי הראשונים,

ומה שכתב חכ"א (שו"ת מאמר מרדכי. עמ' תצא), שכלל מוחלט הוא בענייני פסיקת ההלכה, שכל שלא נפסקה בשלחן ערוך, פוסקים ונוהגים בה כדעת הרמב"ם. וכמ"ש בארץ חיים סתהון (כלל ב, ג) שידוע שבאר"י נהגו ע"פ חיבור הרמב"ם, שכל ארץ המערב וארץ הצבי נוהגים על פיו. וכל היכא שאין בירור להלכה מה דעת מרן, אזלינן באר"י אחר דעת הרמב"ם. ובדיני שמיטה כלל זה מחייב אותנו יותר, שהם נוהגים רק בא"י, ומרן לא גילה דעתו רק במעט דמעט מהם, וגם במה שגילה דעתו בבית יוסף, לא הכריע בהם בשלחן ערוך בפירוש, וא"כ חייבים לפסוק בהרבה הלכות כדעת הרמב"ם. ודלא כמו שלצערינו הרבה מתעלמים מכלל זה. וידוע שהגאון מוילנא חזר לוילנא שהיה בדרכו לארץ ישראל משום שהחמיר נגד דעת הב"י בד"ן אם יש קנין לגוי להפקיע משביעית בארץ ישראל, וכששמע שהחרימו כל מי שיוצא נגד הוראות הבית יוסף בארץ ישראל, והיה חייב לבטל את דעתו ולהקל כדעת הבית יוסף, חזר לוילנא. [ע' בס' הגאון החסיד מוילנא (לנדאו. עמ' רלח)]. ולכן חובה לבטל את התופעה המתפשטת בין כמה רבנים שנוטלים אחריות לפסוק בענייני שמיטה ע"פ סברות והנחות גרידא. עכ"ד.

אולם במחכ"ת לא שמענו בדברי הפוסקים דור אחר דור כלל מוחלט כזה, שהולכים כפי דעת הרמב"ם בכל מקום שמרן לא גילה דעתו. ואדרבה מדברי מרן בהקדמתו לבית יוסף מבואר שיש לילך בכה"ג אחר רוב הפוסקים הראשונים, שכתב שם, דכשיש ב' עמודי הוראה חולקים ביניהם, כגון הרמב"ם והרא"ש, או הרי"ף והרמב"ם, נלך אל המקום אשר יוליך אותנו הרוח, רוח אלהיך קדישין, שהם רובם של ראשונים וכו'. ע"ש. נמצא שאין כלל כזה שיש לילך תמיד אחר הרמב"ם, כשאין לנו ש"ע, ואי אפשר לקבוע כלל חדש, נגד הקדמת הב"י וסתימת הפוסקים, ובפרט

ח. עוד כתב שם עמוד קמג. שכוונת מרן הב"י רק להוסיף על הרמב"ם וכו'. והוא פשוט אינו נכון, כי כוונת מרן לפסוק ע"פ הכללים של רוב עמודי הוראה, ללא שום קשר לרמב"ם גרידא (וע"י בהקדמת הב"י).

והנה מדברי המחבר בס' הנז' (עמוד רסד ועוד) משתמע שהסכימו עמו כמה חכמים, ומהם מרן אאמו"ר זיע"א, ותמוה הדבר, כי הדבר ידוע לכל בר בי רב, דאין כן דעתו של מרן זיע"א, ומי לנו גדול ממנו שעמד בפרץ כל ימי חייו למען החזרת עטרה ליושנה, בקבלת פסקי השלחן ערוך בין להקל בין להחמיר, ככל אשר יאמר.

ומה שדייק ממה שמרן זיע"א כתב דברי שבח גדולים על הרמב"ם במבוא לשו"ת פאר הדור, דמכאן משמע שדעתו של מרן זיע"א שיש לפסוק בכל כדעת הרמב"ם, הנה אין שום סתירה בין לכתוב דברי שבח לרמב"ם, לבין קבלת הוראות מרן גם בדברים שהם נגד דעת הרמב"ם.

ומה שהביא ראיה ממה שכתב מרן זצ"ל שאילו מרן היה רואה תשובת הרמב"ם היה חוזר בו וכו', אינה ראיה, דפשוט מאד שהכוונה היא דהיינו היכא שכשמרן פסק להלכה את פסקו לא ראה את הרמב"ם, אולם היכא דראהו ולא פסק כמותו, ודאי דס"ל דעבדינן כמרן הש"ע ולא כהרמב"ם. וא"כ היאך כלל את דבריו עם דברי מרן זיע"א בחדא מחתא. וכן לא יעשה. ובאמת שקיבלנו הוראות מרן הש"ע ז"ל, כי הוא ראה כל הדעות עד זמנו, והכריע ע"פ כללים ברורים ובעיונו הזך והנקי. ומה שנתלה באילן גדול הוא הגר"מ ועקנין זצ"ל, אינו כלום, דהא אמר רק לחזק הלימוד בספרי הרמב"ם. אך לא אמר שיפסקו בכל כהרמב"ם נגד הש"ע. ובלא"ה אין להסתמך על שמועות בשם גדולים, כמבואר בילקו"י בכמה דוכתי. [חלק מהדברים הנ"ל הם מפרי עטו של הרה"ג משה ירדני שליט"א שפורסמו באו"ת תמוז תשע"ד].

במידי דרבנן. וכבר כתב מרן בב"י (או"ח סי' רנט) דאע"ג דהרי"ף והרמב"ם הוו רוב בנין, כיון דאיכא רוב מנין דפליגי עלייהו ומידי דרבנן הוא נקיטין לקולא.

קייבלנו הוראות מרן גם במה שכתב בבית יוסף

מימר חיים חלק ב' (סימן לט אות עב), ובשו"ת פני יצחק חלק א' (חלק אבן העזר סימן יז דף קיז), וכ"כ הגר"ח פלאג'י זצ"ל בס' גנזי חיים (דגל קים לי, אות נד, קלד ע"ב) ובס' חקות החיים (סימן נא סח ע"ג), דקייבלנו הוראות מרן גם במה שכתב בתשובה. ע"ש. והגאון רבי פתחיה בירדוגו בשו"ת נופת צופים (דף ד ע"ד) כתב בשם הגאון מהר"י בן עטר, שאנו קייבלנו הוראות מרן גם במה שכתב בספרו בית יוסף, ושגם על זה אמרו לנו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. ושכן הסכים הגאון מהר"י בן צור. ע"כ. וכן כתב כל זה בשו"ת ויאמר יצחק (חלק חושן משפט דף רט ע"ג). וכן כתב מהר"ש לניאדו בשו"ת בית דינו של שלמה (חלק יורה דעה סימן יב) שקבלנו גם מה שכתב מרן בבית יוסף ואפילו השמיטו מהשלחן ערוך. ע"ש.

גם בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סימן נד) כתב, שדברי מרן בבית יוסף יותר עיקר הם מדבריו בש"ע. ואף שבשו"ת יוסף אומץ (סימן סט) פקפק בדבריו, זהו דוקא במקום שמרן בשלחן ערוך כתב היפך ממה שכתב בבית יוסף. ורק על מה שכתב שדבריו בבית יוסף עיקר נגד השלחן ערוך, אבל מה שמבואר בבית יוסף, ולא כתב מרן בשלחן ערוך היפך מה שכתב בבית יוסף בודאי דהכי נקטינן, כמו על מה שכתב בשלחן ערוך. ע"ש. וכן מבואר מדברי הרב זבחי צדק בסימן צא (אות ל') ואנו אין לנו אלא דברי מרן ז"ל שבבית יוסף העתיק דברי הרשב"א וכו'. ע"ש. וכן כתב להדיא הגרי"ח בשו"ת רב פעלים חלק ב' (חלק אבן העזר סימן יד דף פה ע"ד). ואף שבחלק א' (חלק יורה דעה סימן כב) כתב, שלא קייבלנו הוראות מרן במה שכתב בבית יוסף, מכל מקום הרב ז"ל הדר תבריה לגיזייה במה שכתב אחר שנים בחלק ב' הנ"ל.

ומה שכתב עוד (בס' מאמר מרדכי הנ"ל), שגם במה שמרן גילה דעתו בבית יוסף, אם לא הכריע בהם בשלחן ערוך בפירוש, חייבים לפסוק כדעת הרמב"ם. במחכ"ת הוא תמוה, דמנין לו כלל זה. הרי מפורש בפוסקים שקייבלנו הוראות מרן גם במה שכתב בבית יוסף. ומחבר הספר הנ"ל רגיל היה להורות כדעת הבן איש חי, וא"כ תמוה שכתב כאן שלא כדעת הבן איש חי, וראה להלן. והגאון בעל שלחן גבוה בשו"ת אהל יוסף מולכו (חלק יורה דעה סימן כט ל) כתב, שכיון שקייבלנו הוראות מרן הב"י, נקטינן כמ"ש בבית יוסף (ס"ס נז) בשם מצאתי כתוב, אף שלא הביאו בש"ע, ואפילו מור"ם ואלף כמוהו יחלקו על מרן, אגן בני ספרד בתר מרן גרינן בין להקל בין להחמיר, וכמש"כ בכללי השלחן ערוך כלל טו וכו'. ע"כ. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (חושן משפט סימן כה ס"ק כח), דבארץ ישראל ובמצרים שנהגו כפסקי מרן, לא זו בלבד שנוהגים כמו שפסק בבית יוסף ובשלחן ערוך, אלא גם כמו שפסק בתשובה. וכן כתב עוד בהשמטות שבספרו חיים שאל. וכן כתב בשמו בחקרי לב (מהדורא בתרא סימן ד' דקע"ד) שמרן החיד"א הדר ביה בחיים שאל וכתב דפשוט שקייבלנו הוראות מרן גם בתשובות. ע"ש.

ועיין ברב ברכות (מערכת ז' ומערכת ק') ובשו"ת רב פעלים (ח"ב חו"מ סימן א) שהעיר על מה שדנו הר"מ סוזין והחקרי לב בדעת החיד"א אם קייבלנו הוראות מרן וכו', שנעלם מעיני קדשם דברי החיד"א בהשמטות הנז'. ע"ש. וכן מוכח מדברי המשאת משה (ח"ב חו"מ סימן יב). וכן כתבו בשו"ת ויוסף אברהם (סימן כו). ובשו"ת כרך של רומי (סימן יט). ובמשכנות הרועים (מערכת ש' אות קלו), ובשו"ת

קרית חנה דוד חלק א', ובהערותיו לשו"ת שואל ונשאל חלק ז' (אות יג). ע"ש.

גם בשו"ת שואל ונשאל ח"ב (חלק יורה דעה סימן קנב) כתב, שקיבלנו הוראות מרן בכל ספריו, ומהם בית יוסף ובדק הבית. וכיו"ב כתב בשו"ת איש מצליח חלק א' (אורח חיים סימן טו), ולדידן דבית מרן גררינן בין בשלחן ערוך בין בבית יוסף בין בכסף משנה. ועוד כתב שם (בחלק יורה דעה סימן טז) דקיבלנו הוראות מרן אף בתשובה.

וע"ע בשלחנו של אברהם (י"ד, סימן לא סק"ב, וסימן קה סק"א) ובשו"ת בן אברהם אבוקרא (סימן ט וטז) ובשו"ת אוהב משפט (חלק יורה דעה סימן א דף ד' ע"ב והלאה) ובשו"ת לב מביין (חלק יורה דעה סימן קה) ובשו"ת ספר עזרא (דף קלב ע"ב). ובשו"ת לך שלמה (חלק יורה דעה סימן טו והלאה). ובשו"ת תבואות שמש (חלק יורה דעה סימן כב). ובשו"ת יביע אומר חלק ח' (י"ד סימן ג ד"ה ה' והנה עמוד עדר), והעלה שם, שבארץ ישראל קבלו עליהם הוראות מרן, לא רק במה שפסק בשלחן ערוך, אלא גם במ"ש בבית יוסף ובבדק הבית. וכן יש להורות כדבריו, מאחר דאתריה דמרן הוא.

ולכן נקטינן להלכה, שירקות שתחלת גידולם בשישית ונלקטו בשביעית, אין בהם איסור ספיחין, רק שהם קדושים בקדושת שביעית. וכדעת רוב הראשונים ולא כדעת הרמב"ם. ועל כן יש להקדים וליקח פירות וירקות של אוצר ב"ד קודם לכל אפשרות אחרת, כגון יבולי גויים, אם המחיר שלהם הוא כפי הדין.

מדוע הגר"א חזר בו מנסיעתו לארץ ישראל

סיבה זו חזר הגר"א לאר"י. צ"ע המקור לשמועה זו. ולפי דברים אלו צע"ג איך כמה קהילות שבאו לכאן, עושים כדברי הרמ"א, ולא חוששים מפני החרם. ושם (עמ' תרי) כתב

ועיין להרה"ג ר' רחמים חויתה הכהן בשו"ת שמחת כהן (ח"ו י"ד סימן ח, וסימן טז, וסימן מב) שכתב להשיב על דברי הרב פעלים הללו, שמרן בבית יוסף היתה כוונתו לחבר חיבורו זה הלכה למעשה, ולא לאסיפה בעלמא, וכל שהביא דברי איזה פוסק ולא חלק עליו הכי ס"ל, ודעתו כן למעשה, וכמ"ש כן מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"ב, ובספר הליכות יעקב בשם הרב בני חיי. ולכן יש לפסוק כדברי מרן הב"י בשם מצאתי כתוב, ודחה דברי הרב פעלים הנ"ל. ע"ש.

ותנא דמסייע ליה בשו"ת אהלי יעקב (סימן קיג), בתשובה למהר"א נרבוני שכתב, והגאון מרן מהריק"א הביא סברא זו, ואין ספק דהכי ס"ל, מדלא פליג עליה. ע"כ. גם הגאון מהר"ש אבן דנאן בשו"ת אשר לשלמה (סוף סימן ח) העלה להלכה שאנו אין לנו אלא דברי מרן הב"י (ס"ס נז) בשם המצאתי כתוב. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זרע אמת (חלק יורה דעה סימן יז), שאם מרן בב"י הביא סברא אחת ולא כתב חולק עליה, משמע דהכי ס"ל. והכי נקטינן. ע"ש. וכן כתב הרה"ג מהר"ש הכהן בשו"ת ויאסוף שלמה (חלק יורה דעה סימן א). ע"ש. וכמבואר כל זה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (תאה"ע סימן יג אות ב'), ובחלק ו' (חלק חושן משפט סימן ג'), [ושם סימן יז אות ד' אם התשובה יותר עיקר ממה שכתב בבית יוסף]. ובחלק ז' (חלק יורה דעה סימן ז' אות א' וסימן כד אות א', וחלק חושן משפט סימן ה' אות ב'), ובחלק ח' חלק יורה דעה סימן ג' אות ה'), ובחלק ט' (חלק חושן משפט סימן א' אות ב'). ובטהרת הבית ח"ב (עמ' לח, ורעו). ובהליכות עולם חלק ח' (עמוד שנו סעיף יב). ובהערות מרן אאמו"ר בריש ספר

ומה שכתב עוד שם (במאמר מרדכי הנ"ל), שכבר עשו חרם כנגד כל מי שירצה לעשות שלא כדעת מרן הבית יוסף בארץ ישראל, וכולל את כל הבאים לארץ ישראל. ומפני

בשם רבי אריה לוי, שקיבל מאבותיו שטעמו של הגר"א היה, לפי שהיתה שנה זו ערב שמיטה, ונסתפק הגר"א אם יהיה מחוייב לנהוג כדעת מרן הב"י להפריש תרו"מ מיבול גוי בא"י, שלא כפי דעתו שלו ולנהוג גם קדושת שביעית וגם לעשר, חשש מפני החרם. והראוני בספר שער ראובן (עמ' קסד) שהביא בשם החכם הנ"ל, שהגר"א עלה לארץ ישראל על מנת לעשות הכל כדעת מרן הבית יוסף מרא דאתרא, אלא שבדרך עלתה לו קושיא חזקה על דברי מרן בהלכות שביעית, ולא יכל ליישבה, ולכן חזר בו כדי שלא ימרה את פי מרן בארץ ישראל. וגם לזה לא מצאנו מקור.

ובס' הגאון החסיד מוילנא (לנדוי. עמ' רלח) כתב, שבניו של הגר"א שאלהו על כך, והשיב להם שאין לי רשות מן השמים. ובשם הרד"ל כתב, משום שדעת הגר"א לחומרא בענין חיוב מעשרות בפירות הגדלים באר"י ע"י גויים המטפלים בהם, אך לאחר שיקול דעת ובהתחשב עם הדעה המקובלת בידי כמה פוסקים שמרן בעל הבית יוסף מאריה דארעא דישאל, התנגד לכך ואף החרים שלא ינהגו בחומרא זו, רק יתנהגו כדעת הרמב"ם לפטור, עד שיבוא גואל צדק, על כן החליט לחזור מדרכו.

ובצ"ץ אליעזר (חכ"ב סי' צט) הביא מקונו מזקנים אתבונן (עמ' יג) שכתב, שמסורת בפי צנועים וחכמים יח"ס במדינת ליטא, שענין ה"סמיכה" היה אדיר כל חפץ הגר"א מוילנא בנסיעתו לאה"ק, אך כאשר אחז צדיק דרכו וילך הלוך ונסוע למסעיו דרך המדינות וכרכי ישראל הגדולים, למד מהם את דרך פרנסי ארה"ק וראשיה, ושם על לבו כי לא יהיה לו שומע מהם, ויט מעליהם וישב אל מקומו. ובצ"א שם תמה על טעם זה. ובספר שם משמואל (פ' ויצא) כתב, ששמע בשם המגיד הקדוש הרבי ר' בער, שאמר לשני תלמידי חכמים תלמידי הגר"א, שהיו נוסעים לארץ ישראל, ועברו דרך עירו, ושאל אותם אם כבר תיקנו את חו"ל שנוסעים לארץ ישראל, ויעץ להם, שישארו אצלו, שאצלו הוא א"י, וכן הי' שנתעלו לקדושי עליון. וכתב שם, שהמקום של צדיקי הדורות שלומדין שם תורה לשם שמים, זהו שער השמים בגלות, ובאמצעותם התפלה מגעת לרקיע דרך מקום קדשי הקדשים.

וראה מה שכתב בזה מרן אמו"ר זיע"א בספר חזון עובדיה על הלכות תרומות ומעשרות (עמוד סח), להעיר עמ"ש בס' עליות אליהו (כהגה אות פו) שהטעם שהגר"א חזר בו מעלייתו לאר"י, לפי שדעתו להחמיר בענין

דברי הגאון החזון איש זצוק"ל בענין קבלת הוראות מרן השלחן ערוך

והנה הגאון החזון איש (יו"ד סי' קנ) כתב שהרמב"ם אינו רבם של אר"י עתה, שעיריות נחרבו וחזרו ונתיישבו וכו', וראיה ממה שמרן פסק בכמה מקומות שלא כהרמב"ם. אך עיין באגרת החזון איש שהובאה בפתח השער לשלחן ערוך הוצאת מכון י-ם, שכתב: "אדם שבידו לחלוק על

ה"בית יוסף", צריך שיהיה בידו כח לחלוק על המלאך המגיד ועל השלחן ערוך, משום שהבית יוסף והמלאך המגיד שלו הם יצירה רוחנית אחת".

וע' בשו"ת גנת ורדים (חו"מ כלל סימן כט) שדן היאך מצינו באיזה דין, שהרדב"ז הורה בו

ממש, אף שיש לו (לחכם השני) ראייה לאסור, אין לו לאסור נגד רבו. ורק במקום שאינו רבם ממש, אף שאינו יכול להחמיר כדעת החולקים, (ואפילו כבר נפטר החכם ההוא), מ"מ אם מצא ראייה לאסור יכול להחמיר. ע"כ. וראה בתשובת הרשב"א ח"א סימן רנג. ודו"ק. ובע"כ שמרא דאתרא שנכנס תחת המרא דאתרא הראשון שאני, כמש"כ בשו"ת מטה יוסף שם.

וראה להרשב"ש (סימן רנא) שכתב, שהטעם שגם באר"י אנו הולכין אחר תלמוד בבלי נגד תלמוד ירושלמי, כמו שכל הישיבות באר"י אינם קורין אלא בבלי, וכל הפוס' על פי הבבלי פסקו, וחיבור הרמב"ם ז"ל על פיו הוא, וכל המערב וספרד והמזרח והצבי ובבל כולם נוהגים על פיו. הוא, לפי שהתלמוד בבלי נחתם אחר הירושלמי בכמו מאה שנה, ובאותן מאה שנה נגלו הרבה טעמים לחכמי בבל והרבו המשא והמתן בבבל. ועוד שכל האמוראים שהיו בא"י נזכרים בו, וריו"ח וכו', על כן אנו סומכין על הבבלי יותר מן הירושלמי וכו'. ומ"מ כיון שנחתם אחר הירושלמי בזמן ארוך ונזכרו בו כל חכמי אר"י ומוסכם עליהם על חכמי בבל, אנו הולכים אחריו אף בארץ ישראל. ע"כ. והיינו כיון שנתחדשו דברים, וגם מחתימי התלמוד ירושלמי מודים לזה, שאם תהיה הכרעה חדשה ע"פ רוב וכדו' יוכלו וראוי לעשות כמותם, אלא שצריך לזה הסכמת רוב החכמים. ע"כ. ודו"ק. וע"ע בעין יצחק (ח"ג עמוד תקכו).

והרב מטה יוסף (חיו"ד סימן ב דף כב ע"ד) כתב, שאף שדין מרא דאתרא הוא גם אחרי פטירתו, וכמ"ש הרשב"א (ח"א סי' רנג), והרד"ך (בית יד), והשט"ג (פ"ק דע"ז) בשם ריא"ז. הנה הב"ח הוכיח מהגמ' שיכול החכם השני לאסור ולהתיר נגד דעת החכם הקודם. ותירץ, דמ"ש הריא"ז שאין לשנות ההוראה,

נגד הרמב"ם, והרי הרמב"ם הוא מארי דאתרא של מצרים והגלילות. ושם ס"ל שאין זה כרבם ממש, וכבר כתב הרשב"א (סי' רנג) כה"ג. ע"ש. והרב פרח שושן (או"ח כלל ג סימן ד) עמד ג"כ ליישב איך נהגו במצרים כמה מנהגים נגד דעת הרמב"ם או נגד מרן ז"ל אף שהם מארי דאתרא של מצרים. ובשו"ת רביד הזהב (סימן כו) הקשה כמו"כ איך נמשכו כל בית ישראל אחר פסקי מרן [ואף בתימן], אפי' במקום שכבר היה להם רב. וביאר שמרן קם תחתיו של הרמב"ם וכדברי הרשב"א הנ"ל, והוסיף טעם נוסף, משום שמרן בא מכח הכרעה חדשה אחר שראה דברי הרמב"ם ודברי החולקים. וכמש"כ מהר"ם אלשקאר (סימן נג) שאף שאין שום ערך בין דורות אלו לדורות הראשונים ואין כח לחלוק על הראשונים, מ"מ היכי דאשכחן לאחרונים מכריעים בין הראשונים הולכים אחר הכרעתם.

ולעולם הרמב"ם הוא מרא דאתרא, רק שמרן קם תחתיו של הרמב"ם, שגם מרן היה גדול הדורות וריבין תורה לכל ישראל ופשטו הוראותיו, וממילא הוא מרא דאתרא תחת הרמב"ם, אבל ממרן ועד הרמב"ם לא קם אחר שישב על כסאו של הרמב"ם.

וכמו כן, אין כח ביד חכם אחר להורות נגד מרן, אף הוא רב העיר או המדינה ההיא, שהרי הוא עצמו מחוייב כבר בקבלת הוראות מרן, כפי שקיבלו אבותיו עליו ועל זרעם עד סוף כל הדורות. ובפרט שהוראות הרמב"ם לא קיבלו במפורש, משא"כ הוראות מרן שקיבלו עליהם קבלה מפורשת. ובשו"ת אדמת קודש (א או"ח סימן י) כתב שדברי הרשב"א הנ"ל אינן אמורים במקום שהוא רבם ממש שם, שאם הוא רבם ממש, ודאי אין שום חכם גדול וקטון יכול לזוז מכל דבריהם בין להקל ובין להחמיר. וכבר קדמו הרב מטה יוסף (חיו"ד סימן ב דף כא ע"ד) ה"ד הרשב"א הנ"ל, וכתב שמבואר מדבריו, שאם החכם ההוא היה רבם

טו. גידולים האסורים משום ספיחים, מצוה לעקורם ולהניחם שירקבו מאליהם. וכל זה הוא דוקא כשזרע באיסור, או במקום שיש חשש מראית העין שזרע

זה בסתמא, אבל אבל אם החכם השני הוא מארי דאתרא שקיבלוהו עליהם לרב ומורה צדק אחרי מות החכם הראשון, בהא מודה ריא"ז ז"ל שיכולים לשנות ההוראה שהיתה בידם מהחכם הראשון ולילך אחר הוראת החכם השני בין לקולא בין לחומרא. וגם הב"ח לא התיר אלא בכה"ג שכבר מלך החכם השני ונעשה מרא דאתרא במקום הראשון, הא לאו הכי לא. גם מ"ש מהר"ם אלשקאר (סי' טז) שבמצרים יש לפסוק כהרמב"ם בין לקולא בין לחומרא אע"פ שרבים חולקים עליו, משום דמארי דאתרא הוא, היינו דווקא כשאין החכם השני מארי דאתרא, אבל אם החכם השני הוא מארי דאתרא יש לילך אחר הוראתו ולא אחר

הוראת הרמב"ם. וכן המנהג פשוט אצלנו. וכמה דברים אנו עושים דלא כהרמב"ם, מכח דברי מרן מהריק"א ז"ל שהוא מארי דארעא דישאל. ומה שיש כמה דינים שאנו נוהגין לעשות דלא כמרן, הוא משום שקודם שפשוט הוראותיו לא קבלו לנהוג כמותו בדבר מסויים. אבל בסתמא לעולם יש לפסוק כדעת הרמב"ם [במצרים, או כדעת מרן שכל מקום] שהוא מארי דאתרין, וכמו שנראה מתשובת מהריק"א בתשובה (ה' עיגון סימן יא), וכן ממ"ש מהר"ם אלשקאר (סימן טז). עכ"ל.

וראה עוד בנידון דידן בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן מט), ובשו"ת אז נדברו חלק י' (סימן לח). ע"ש.

סדר העדיפויות באספקת תצרוכת הקלאים בשנת השמיטה

לפקח מידי יום על הקטיף, אלא אם ישתנו הנסיבות במסגרת ההסכמים עם הרשות הפלשתינית. [תנובות שדה].

והנה דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דירקות שצמחו בששית אין עליהם איסור ספיחין, היינו דוקא שהגיעו לעונת המעשרות לפני שביעית או באותן שדרכן להיכלל עלין סגי במה שצמחו מעט בששית, ולכן באי אלו ירקות שמוציאין פירות כמו קישואין ודלועין בעינן דוקא שיצא תחילת הפרי בששית, ולא סגי בהתחלת צמיחת הנביטה. [וראה בירחון קול תורה תשרי תשכ"ו]. ובשו"ת ישועת משה חלק א' (סימן י') כתב, שדבריו יצדקו לדעת רבי עקיבא דסבירא ליה דספיחין דאורייתא, אבל לרבנן דלית להו איסור ספיחין מן התורה, ולכמה שיטות מהראשונים אפילו מדרבנן לא אסרו, אם כן אפילו להאוסרים מדרבנן אין זה משום לתא דאורייתא, אלא גזרה נפרדת שאין לה שייכות להא דרבי

ומה שכתבנו שעדיף לקנות יכול יהודי כזה וכו', כן דעת מרן אאמו"ר, וסדר העדיפויות בהספקת תצרוכת הקלאית בשנת השמיטה הוא כזה, א. איסום משנת תש"ס. ב. יכול הגדל במסגרת אוצר בית דין, אף בירקות. ג. יכול הגדל במצעים מנותקים, בתוך חממות, כאשר נוטעים בתוך עציצים, ועל קרקע החממה פורסים בד ניילון עב. ד. יכול הגדל בערבה הדרומית מצומת נוה חריף ומטה [המעלה ה-30]. לאחר מיצוי האפשרויות הנ"ל ולאחר שיסתבר שיש לקחת יכולים נוספים, תירכש סחורה מנכרי, אולם גם על כך הוראת רבני הועדה היא, שאין לקחת סחורה אלא מאותם שטחים הנמצאים בבעלות נכרי ממש [טאבו + קושאן]. וכמו כן תילקח סחורה רק אם ניתן לפקח מידי יום על הקטיף ללא חשש פיקוח נפש של המשגיח. כפועל יוצא הוא שלעת עתה אין אפשרות לקבל סחורה מאיזור עזה, כיון שאין אפשרות

בשביעית, כגון שיש בשדהו ירקות רכים, וכבר עבר זמן מתחילת שנת השמיטה בכדי שהיה אפשר לזרוע ירקות אלו ויגיעו לגודל זה. והעוקר ספיחין יזהר שלא ילקט אותם דרך לקיטה, דהיינו ללקט את החלק הנאכל בלבד נשמה יבא לאוכלן. וחדא גזירה היא. רב"ז פ"ד ה"ג, אלא יעקור אותם מן השורש. (טו)

ההיתר בגלל שנקראים פירות של ששית גרידא, שנאמר שצריך להיות כשיעור פרי בששית, אלא ההיתר הוא לדעתם בגלל שרואים בני אדם הצמיחה והנביטה בששית בשדהו אין מקום לחשדו שזרע בשביעית. ולכן אז קוראים בני אדם גם לפירות אלו שגדלו אחר כך בשביעית על שם ששית דהיתרא. וע"ש (בסימן יא) שהשיב לו הגרש"ז אויערבאך, דאין הכי נמי מצד הסברא שפיר אפשר לומר כן, דבכהאי גוונא שרק צמחו מעט בששית תו לא שייך לגזור משום עוברי עבירה. אולם מדברי הרמב"ן על התורה כמעט מפורש נשמע משם שמחלק גם לדין בין תבואה לירק. ע"ש. ויותר מפורש הוא ברא"ש (פרק ט' משנה א') שכתב לחלק בין תבואה לירקות בין לרבי עקיבא ובין לרבנן, ואף גם מדברי הר"ש יותר נראה כדברינו. ועל כל פנים החזון איש ודאי לא סובר כן שהרי להדיא מצריך בתבואה הבאת שליש. ולא ראינו אף אחד מהאחרונים שמיקל גם בתבואה שלא הביאה שליש בששית מכח דברי הר"ש והרמב"ן.

לעקור גידולי ספיחין

(סימן קנג). אולם בספר אור לציון (פרק ה' הלכה ז') כתב, דאין צריך לעקור ספיחין בשביעית אלא אם כן זרע באיסור, או במקום שיש חשש מראית העין שזרע באיסור, והעוקרם יעקור אותם מן השורש ולא ילקט את החלק הנאכל בלבד שהוא דרך לקיטה. וע"ש שדימה דין זה לדין הנוטע בשביעית. וכן מבואר בדברי מהר"י קורקוס בפירושו על הרמב"ם (פרק ד הלכה טו), שאם זרע באיסור אפילו בשוגג יעקור, אבל בלאו הכי אין חיוב לעקור סתם

עקיבא, וכל עיקרה של גזרה זו היתה מפני עוברי עבירה כמפורש ברמב"ם שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גינה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמחו יאכל מהם ויאמר ספיחין הן. ולכן סבירא להו לר"ש, הרמב"ן והרא"ש דלהיות שגזרה זו לא היתה כללית האוסרת כל ספיחי פרי האדמה בלי יוצא מן הכלל ואף בביטול טעם הנ"ל, שהרי בדי' שדות במקומות שאין אדם זורע שם או זרעים שאין אדם זורע אותם, לא גזרו כמבואר ברמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה ג' וד'). הרי שלא גזרו אלא במקום שיש לחשוש לטעם גזרתם הנ"ל, ואם כן כשצמחו בששית נמי אין לחשוד בעובר עבירה, שהרי ראו אצלו הנביטה בששית ולכן לא אסרו חז"ל כגון דא שהיה ניכר תחלת הצמיחה לפני שביעית בגזירת ספיחין. ועיין בעבודה זרה (לה). בתוס' ד"ה חדא, ושם בדף נז. בתוס' ד"ה לאפוקי. ואם זהו הטעם מה לי שראו אצלו בששית התחלת הפרי עצמו כשיעור עונת המעשרות, או ראו אצלו רק הנביטה שגם כן מעידה שזרען בששית, ואין

(טו) בתוספתא (פרק ב' דשביעית הלכה ט') מבואר, שירקות שהקשו לפני ראש השנה מותר לקיימן בשביעית. אבל אם היו רכים אסור לקיימן משום ספיחין. וכן פסק הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה יח). והגאון החזון איש (סימן ט' אות ד-ד). כתב ללמוד מכאן שיש חיוב לעקור בשביעית כל ירק האסור משום ספיחין. וע"ש שהסתפק אם מותר לאבדם בידים, שהרי מן התורה מותר לאוכלם. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי חלק ה'

טז. ירקות שנזרעו ונלקטו בשנה השביעית, אסורים משום איסור ספיחין. ואיסורם איסור עולם, גם אם ישהה אותם עד שיגדלו ירקות בשנה השמינית בכיוצא בהן. וירקות שגדלו בשביעית ונלקטו בשנה השמינית, אסורים באכילה, ואין תולשין אותם ביד, אלא חורש כדרכו, ובהמה רועה כדרכה. ועד מתי הם אסורים, עד שיעבור זמן שירקות אלו היו גדלים, אף אם היו נזרעים בשמינית נדכבר ליכא גזירה, כי לא יזרע בשביעית כדי שיהיה בשביעית, שהרי יכול לזרוע בשמינית]. ואז מותרים אפילו נלקטו בשמינית לפני זמן זה. ואם הגיע יום ראשון של חנוכה, מותרים אפילו הירקות שלא הגיע זמן שיעשו כיוצא בהם. ואף אם נלקטו בשמינית לפני חנוכה. וכי כבר הוסחה דעתם של הבריות משביעית ואין לחוש שיתירו הנלקטים בשביעית]. (טז)

דהאיסור הוא משום מראית העין. אבל אין חיוב לעקור סתם ספיחין שגדלו בשביעית. אולם יש ליזהר שלא ילקט כדרך המלקטים, שהרי כתב הרמב"ם (בפרק ד הלכה ג) הירקות שדרך רוב האדם לזרוע אותן בגנות ומיני תבואה וקטניות, כל הצומח מהן אסור מדבריהם. והמלקט אותן מכין אותו מכת מרדות. ע"ש.

ירקות שביעית אם אסורים משום ספיחין גם בשנה השמינית

וע"ש בפי' מהר"י קורקוס (הלכה ז') שרצה לומר בדעת הרמב"ם, שההיתר של עשו כיוצא בהן, הוא אף בירקות שנלקטו בשנה השביעית. וכעין הא דאמרין גבי שבת ויום טוב בכדי שיעשו. וכן הבין הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם בהלכה ו'. ועיין בפאת השלחן (סימן כב אות ט'). ובספר אור לציון (שביעית עמוד עג) האריך בזה, והעלה דבירקות שנלקטו בשביעית אף שנשארו עד שעשו כיוצא בהן, אסורים באכילה. ע"ש באורך. וראה עוד בשו"ת הר צבי (חלק ב' מזרעים, סימן נח אות ג).

והטעם שאסורים באכילה, י"ל כדי שלא יתירו את הנלקטים בשביעית, (ע' בחזו"א סי' ט ס"ק ג). ובלא"ה י"ל שכל עוד שלא יעשו כיו"ב, הוי בכלל הגזירה שאסור ספיחין משום עוברי עבירה שיזרעו בשביעית.

ספיחין בשביעית. וכן מפורש בכסף משנה (פרק ד הלכה יח), שיותר לקיים את הספיחין בשביעית. ומה שכתב הרמב"ם שם שאסור לקיים את הספיחין, היינו דוקא בספיחין רכים, וכבר עבר זמן מתחילת השנה בכדי שהיו יכולים עוברי עבירה לזרוע. והדבר אסור משום מראית העין, שיאמרו שזרע בשביעית, וכפי המבואר בתוספתא שם,

(טז) במשנה (שביעית פרק ו' משנה ד') שנינו: מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית, משיעשה כיוצא בו. עשה הבכיר הותר האפילו, רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. ופירש הר"ש דמה שהצריכו שיעשה כיוצא בו, הוא משום דחיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית. ע"ש. ומבואר, שכל האיסור אינו אלא מצד חשש שנלקט בשביעית. אולם הרמב"ם (פרק ד' הלכה ה-ו), כתב: ספיחין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורין באכילה. ועד מתי אסורין ספיחי שביעית במוצאי שביעית, מראש השנה ועד חנוכה, ומחנוכה ואילך ספיחין מותרין. והזורע ספיחי שביעית אחר שביעית הגידולין מותרין. ע"כ. ומבואר, שאף ספיחין שנלקטו בשמינית יש בהם איסור ספיחים עד חנוכה, כדי שלא יבואו להתיר את הנלקט בשביעית.

יז. עד מתי ספיחי שביעית אסורים במוצאי שביעית, מראש השנה ועד תחלת חנוכה, ומחנוכה של שנה שמינית ואילך הותרו כל הירקות שאינם ידועים כספיחי שביעית. אבל דבר הידוע כספיחי שביעית לא הותר אף אחר חנוכה, עד שיוודע שמין זה כבר עשה פרי. וכגון כל הירקות המאוחסנים כמו בצל שום וכדומה. ויש לעקוב אחר הפרסומים במודעות השונות לגבי איסור ספיחים בגידולים שונים. (ז)

עד מתי ספיחי שביעית אסורים במוצאי שביעית, מראש השנה ועד תחלת חנוכה

וקש של שביעית, עד שתירד רביעה שניה. ורביעה שניה בשנה המתאחרת היא בר"ח כסלו. ולפי הגירסא השנויה במ"ק, טעמא דמתני' ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, כל זמן שהחיה אוכלת בשדה האכל לבהמתך בבית, ומשתרד רביעה שניה מרקיבין מלחלוחית הגשמים, וסובר רבינו דהאי טעמא לא שייך אלא בתבן וקש, שהן מרקיבין מלחלוחית הגשמים, אבל שאר ספיחים אינם נרקבים, לפי שהם מחוברים בקרקע עד רביעה שלישית. וזהו שכתב רבינו עד חנוכה. וע"ש בכסף משנה, שהראה מקור דברי הרמב"ם מהמבואר בפרק ב' דדמאי בירושלמי, מובא בתוס' פסחים (נח:): וכתוב בו מחנוכה ועד ר"ה הותר ספיחים, ונראה שכך היה גירסת רבינו. ע"ש.

וכן כתבו להלכה החיי אדם (שערי צדק שער מצות הארץ חכמת אדם פרק טז), ובספר הלכות שביעית (סימן ג' ס"ו), ובכסא דוד (אות לח), ובביאור הלכה שם. ועיין בשו"ת משנת יוסף חלק א' (סימן יט), ובשו"ת אז נדברו חלק יב (סימן ס'). ע"ש.

ובס' דרך אמונה (פרק ד) ביאר, שדין זה ג"כ קאי אירק שיצא למו"ש, דמעיקר הדין הי' מותר דאזלי' בתר לקיטה, אלא דגזרו חז"ל שמא ילקוט בשביעית, ויטמין לשמינית. ולכן אסרוהו משום ספיחין. ושיערו חז"ל שכיון שהגיע חנוכה כבר הוסח דעתם של האנשים משביעית, ואין לחוש שיתירו הנלקטים בשביעית. וכ"ז דוקא באותן שנלקטו אחר

(ז) על פי המבואר ברמב"ם (פרק ד' הלכה ו'). וכן הוא בסמ"ג (לאוין סימן רסח). ולדעת הראב"ד שם, ספיחי שביעית אסורים לעולם, אלא אם כן לא נתלשו וגדלו בשמינית עד שרבו גידולי ההיתר על האיסור. וע"ש שהעיר על הרמב"ם, חיפשתיו זו המימרא ולא מצאתיה לא במשנה ולא בתוספתא ולא בירושלמי, ואולי הוציאה ממה שאמרו במשנה מאימתי נהנין ושורפין בתבן וקש של שביעית, משתרד רביעה שניה. ולפי שב"ד גוזרין תעניות שניות והן מגיעות עד חנוכה, או סמוך לה, סמך עליו וקבע זמן חנוכה. וכל זה הבל ורעיון רוח, וקשה מזה, שלא אמרו אלא בתבן וקש שבשדה, מפני שאותו שבשדה נסרח עם הגשמים, והרי הוא כמבוער. אבל ספיחים אחרים מניין לו שיהא להם היתר. ואולי בשעמדו בקרקע ורבה החדש על העיקר, שההיתר מעלה את האיסור ברוב, אבל זמן חנוכה מאין לו. ע"כ. והרדב"ז שם הראה מקור לד' הרמב"ם דהכי גרסינן לה במועד קטן וכו', ולא כמו שהוא כתוב בספרים שלנו מאימתי, ועל זה השיג הראב"ד, וע"ש שביאר ד' הרמב"ם, דעל התבן והקש לא גזרו ומותרין בכל מקום ובכל זמן, דלא חל עלייהו קדושת שביעית, כדכתיבנא בשם הירושלמי, וכי היכי דקבע זמן לכל הדברים היוצאין משביעית למוצאי שביעית, כגון הבצלים והלוף והירק, ה"נ קבע זמן להתיר הספיחין היוצאים למוצאי שביעית, וממשנת תבן וקש נשמע לשאר ספיחין. ותנן עד אימתי נהנין ושורפין בתבן

יח. הזורע ספיחי שביעית אחר שביעית, הגידולים מותרים אבל לכתחלה אין לזרוע ספיחי שביעית. (יה)

יט. גרעינים מאתרוג של שמיטה, מותר לזורעם באדמה. והוא הדין בגרעיני התפוזים. (יט)

ר"ה, אבל אותן שנלקטו בשביעית אסורין לעולם. ודוקא ירק אבל תבואה וקטניות שהביאו שלישי קודם ר"ה, אף אם קצרן אחר חנוכה, אסורין לעולם, ואחר שהגיע חנוכה מותר ליקח ירק מע"ה, דתלינן שנלקט אחר ר"ה. ודע, כי אף על פי שיש מקומות בארץ שלא כבשום עולי בבל ואין בהם איסור ספיחים, ודין ספיחים שלהם כדין ספיחי סוריא ועבר הירדן, מכל מקום אין הדבר ידוע באופן ברור, ולכן אין להקל בכל ספיחי ארץ ישראל. וכמו שכתב כן הגאון החזון איש (שביעית סימן כו, סדר השביעית אות ד). ע"ש.

הזורע ספיחי שביעית אחר שביעית, הגידולים מותרים

(יח) משנה פרק ט' דתרומות משנה ד. וכן הוא ברמב"ם שם. והטעם דקיי"ל כל שזה וזה גורם מותר, והרי הספיחין של איסור וקרקע של היתר גורמין הגידולים. ואפי' באיסורי ע"ז שהם מן התורה אמרי' הכי, כ"ש באיסורי ספיחין שהם מדרבנן. ותנן בפ"ט דתרומות, גידולי תרומה תרומה, גידולי גידולין חולין. אבל טבל ומעשר ראשון וספיחי שביעית

ותרומת חו"ל והמדומע והבכורים גדוליהן חולין. [רדב"ז]. ואין בהם אף קדושת שביעית, ומותר לסחור בהן, ומלשון הרמב"ם היה נראה שהגידולים מותרים, היינו שחכמים לא גזרו עליהם שלא לאכלם, אבל קדושת שביעית אימור יש בהם, אבל הרמב"ם קיצר בדבריו, וכוונתו שהגידולים מותרים ואין בהם קדושת שביעית. [אור שמח].

בדין זריעת גרעיני אתרוג של שביעית במוצאי שמיטה

(יט) הנה החזו"א (שביעית סימן ט' אות ד') כתב בזה"ל: ואם עקרו בשביעית (את הלוף) אסור לכתחילה לזרועו, שהרי הוא אסור משום פירות שביעית, ולא ניתנו לזריעה, שאינו דומיא דלאכלה, שהרי אין הנאתן וביעורן שוה וכו', וגם משום איסור ספיחין ראוי לאסור לזרוע. עכ"ל. ולפ"ז לכאורה היה נראה שיהיה אסור לזרוע גרעיני האתרוג, כל שגדל בשביעית משום קדושת שביעית ומשום איסור ספיחין. ואולם שתי טעמים אלו לא שייכים בנידוננו, דהנה מה שכתב לאסור משום לזריעה

ולא לאוכלה, כל זה הוא משום קדושת שביעית, דקיי"ל לאוכלה ולא להפסד, וזה לא שייך בגרעיני אתרוג שהם מרים ואינם עומדים לאכילה, וא"כ לא חיילא עלייהו קדושת שביעית ושרי לזורקם. וכמו שכתב החזו"א (מעשרות סימן א' ס"ק ל"א) לגבי גרעיני תפוז, וז"ל: והנה הגרעינין מצד עצמן אינן אוכל, ונראה דבגרעינין של תפוז אינן אוכל כלל, ופטורין מן המעשר, ואף מן השביעית. עכ"ל. וכן פסקו בספר משפטי ארץ (פרק כ"ג סעי' ט) ובהערה 13 הביא דברי החזו"א הנ"ל. ובספר דרך אמונה (פ"ה מהל' שמיטה).

פרק כד - מהלכות שמיטת כספים

[בתוספת גם מה שנכתב בספר חזון עובדיה על הלכות פרוזבול]

א. מצות עשה להשמיט את המלוה בשביעית, שנאמר (דברים טו): מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה'. לפיכך התובע חוב שעברה עליו שנת השביעית [כשהמלוה לא עשה פרוזבול] עובר בלא תעשה, שנאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו. [ובזמן הזה ראה להלן]. ואם המלוה גבה את חובו, נוסף על מה שביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, חייב להחזיר את המעות, שהם גזל בידו. א)

שביעית משמטת מומילא בלא לומר משמט אני

מלוה לדין שישימיט לו חובו כאשר צוה היוצר, ובית דין יחייבו למלוה לומר משמט אני כאשר צוהו חכמים, כדתנן בסוף שביעית, ומייתנין לה בהשולח (לז): המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר משמט אני וכי. ולכן אם אינו רוצה לומר משמט אני יכפוהו בי"ד, כדתניא בכתובות (פו). על פריעת בעל חוב מצוה, שהיא אי לא בעי למיעבד מצוה מאי א"ל תניא בד"א במצות לא תעשה אבל במצות עשה כגון שאמרו לו עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו. ע"כ.

ומכל מקום לדינא נקטינן דאף בלא אמר משמט אני, השביעית משמטת החוב. שכן הוא דעת שאר הראשונים, וכמבואר במרדכי (גיטין ס"י שפ) בשם רבינו אביגדור כ"ץ, שאפילו עדיין לא אמר לו המלוה משמט אני, אין עליו חובת תשלום כלל, שכל חוב שעברה עליו שביעית פקע חיובו, דאפקעתא דמלכא הוא. והביא כמה ראיות לזה. וכ"כ בעל התרומות (שער מה אות ה), שמכיון ששמטת כספים נוהגת בזה"ז, ושטר חוב שביד המלוה נמחל שעבודו, מוציאים השטר מיד המלוה ונותנים ללוה. וכן הסכים עמי

(א) הרמב"ם (פרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה א'). וכתב במנחת חינוך (מצוה תעז) שלדעת רוב הפוסקים החוב הופקע לגמרי בלא לומר משמט אני, ואם המלוה גבה את חובו, נוסף על מה שביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, חייב להחזיר את המעות, שהם גזל בידו, וגובים מנכסיו. שהוא אפקעתא דמלכא, ובליל מוצאי שביעית אבד החוב. ועל ידי נגישה אסור מתחלת שנת השמיטה. ואף אם אחר כך מת, גובים מהיורשים כדין כל גזל. ומשתקע החמה בליל ראש השנה אבד החוב. ולדעת הרמב"ם והרבה ראשונים יכול לתבוע החוב בליל מוצאי שביעית, היינו בליל ראש השנה אז משמט ועוברים בלאו ובעשה אם נוגש החוב. אבל דעת הרא"ש (פ"ד דגיטין סימן כ) שתיכף בכניסת שמיטה אסור ליגוש את החוב ועובר בלאו, רק אם נותן מעצמו אין צריך לומר משמט אני, כי עדיין אפקעתא דמלכא. ע"ש.

ואמנם דעת רבינו אליעזר ממיץ בספר היראים (עמוד ד' איסורי ממון. סי' רעח) שהמלוה צריך לומר בפיו משמט אני, שאין הלוה רשאי לעכבו אלא על פי מלוה, שכל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע, אלא לוח יזמין

בלא"ה הרי לאו בני מיעבד מצוה נינהו, כמו שהק' התומים (סי' סז סכ"ח). ותי' הכתב סופר (גיטין לז.), משום דשביעית אפקעתא דמלכא היא, שהחוב עצמו מופקע בסוף שנת השמטה וכו', ולכן אף שאם בא הלוח לפרוע להם חובו, אינם צריכים לומר "משמט אני", ולא שייך בהו איסור דלא יגוש, מ"מ אין חיוב על הלוח לפרוע להם חובו.

הרמב"ן ז"ל, וכן השיב לי. ע"כ. וכ"כ בספר סביב ליריאיו (דף קעג.). וכ"ד האור זרוע (ע"ז סי' קח), ופסקי מהר"מ ריקאנטי (סי' שמח). ועיין עוד בשו"ת הרשב"א ח"ג (סי' יד) ובח"ד (סי' קכז).

ונפקא מינה ביתומים קטנים, שמבואר בגיטין (לז.) ובטוש"ע (חומ"מ סי' סז סעיף כח), שר"ג ובית דינו אביהן של יתומים, ולכאור

טעם לשמיטת כספים

חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרעינו, כי נשא קל וחומר בנפשינו לאמר: אפילו הליתיו ממוני והגיע שנת השמיטה אמרה תורה, להשמיט ביד המלוה. שלא לגזול ולא לחמוס משלו לא כל שכן שראוי לי להתרחק עד הקצה האחרון. ע"כ.

ד. ועוד טעם מצינו בדברי בעל העקדה, שכתב, דשמיטת כספים באה לחנך את האדם שלא העושר והעולם הזה היא המטרה והתכלית של האדם, אשר ימינו כצל נטו, ולה' הארץ ומלואה, ומטרת האדם לקיום התורה והמצוות, וקרא שמיטה לה', שזה מזכיר לו מטרת בואו לעולם, וצריך להיות זריז להרויח עוד מצות.

ה. ועוד טעם, כמו שכתב הרמב"ם במורה נבוכים, דמצות שמיטת כספים נתקנה לתקנת העניים ותועלתם, ולכן זה נסמך עם "מצות הלואה", וכמו שנאמר, השמר לך פן יהיה דבר בליעל עם לבבך, ורעה עינך באחיך האביון לאמר קרבה שנת השבע וגו'.

מצות השמר לך מלהלוות לעני מחשש שיושט חובו

ירע לבבך בתתן לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך". ואיתא בתנחומא (פ' משפטים סימן טו): לא נאמר בעבור או למען או בשביל או תחת הדבר הזה, אלא בגלל, אני עשיתי אותך עשיר

ובטעם מצות שמיטת כספים מצינו ה' טעמים: א. כתב בספר החינוך (מצוה תעז), נצטוינו לעזוב החובות בשנת השמיטה, ועל זה נאמר: ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך. ונכפלה האזהרה בזאת המצוה, שנאמר: וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו. ואמרו בתלמוד (גיטין לו.): בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. וכבר נכתב במצות שמיטת קרקעות את שורש מצות השמיטה, ושמיטת כספים גם כן אחר אותו הטעם נמשך, ללמד נפשינו במדות מעולות, מדת הנדיבות ועין טובה. ע"כ. והיינו, כדי להרגיל האדם למדת הוותרנות.

ב. ועוד טעם כתב שם, שהוא כדי לקבוע בלבבנו הבטחון הגדול בהשי"ת, ואז תכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול בברכה והרחמים. ע"כ. והיינו שבזה שנוותר על כספנו אנו קונים מדת הבטחון בו יתברך, שהוא מוריש ומעשיר וכו', והכל מאתו יתברך.

ג. וכתב עוד טעם, דממצוה זו אנו נמצא גדר

זו מצוה שניה שיש בזה, שנאמר (דברים טו, ט): "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. נתון תתן לו ולא

את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחריך האביון (דברים טו), מה הוא מאחריך לא כתיב מעני אלא מאחריך ששניכם שוים, ואל תגרום לעצמך שתעשה כמותו. ע"כ.

מה שנאמר בגלל הדבר הזה יברכה ה' וגו' אם שייך בזמן בזה

ושביעית משמטתו, ואפ"ה אי' בירושלמי (שביעית רפ"י) "שלא תאמר כל ל' יום איני רשאי לתובעו לאחר ל' יום משמט, לפום כן צריך מימר קרבה שנת השבע שנת השמיטה", ולכמה פירושים שם משמע שהנמנע מלהלוות סתם הלואה תוך ל' יום של סוף שביעית אף על גב שלא יוכל כלל לתובעו ושביעית ודאי תשמט אפ"ה עובר בלאו. וצ"ע. עכ"ד. ומה שהסתמך ע"ד הב"ח, ראה להלן שבראשונים מבואר שלא כדברי הב"ח בזה.

ובמכות (ג:) איתא, המלוה את חברו סתם אין יכול לתובעו פחות מל' יום, דכתיב

קרבה שנת השבע שנת השמיטה, מה ת"ל שנת השמיטה, לומר לך יש שמיטה אחרת שהיא כזו, זו המלוה את חברו סתם, שאינו רשאי לתובעו פחות מל' יום. ע"כ. ופ"י רבנו יונתן שם, שהזהירה התורה שלא ימנע מלהלוות לו משום שלא יוכל לתובעו ל' יום. וכן פ"י בעיון יעקב שם.

וברך אמונה (שמיטה פ"ט אות פד) עמ"ש הרמב"ם שם ועוברין על הכתוב בתורה כו', כתב, דמשמע כאן, שגם בשביעית בזה"ז שהוא דרבנן, עובר על לאו דאורייתא נמנע מלהלוות, דהא תקנת הלל הי' בזה"ז. וציין שם לדברי המנחת שלמה הנ"ל.

וע"ע בחי' החת"ס (גיטין לו.) שהעיר, דלכאורייתא בזה"ז אין כאן העברה על דברי תורה במה שנמנעים להלוות, דמהיכי תיתי שיעשה מעותיו אנפרות להלות לזה, ולבסוף ישמיטנה שביעית דרבנן, ובשלמא בזמן שהיה חייב מן התורה, הרי הבטיח הקב"ה למען יברכה, והמסופק בזה הרי הוא בליעל, אבל בתקנת

ואותו עני אם אין אתה נותן לו אני הופך את הגלגל, ואעשה אותך עני ואותו עשיר, למה, כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהלים עה). א"ר שילא בא וראה מה כתיב, לא תאמץ

ויל"ע האם ברכה זו של כי בגלל הדבר הזה וגו', שייכת גם בזמן הזה שהשביעית מדרבנן. והחכמת אדם בס' שערי צדק (שער מצות הארץ חכמת אדם פרק כא אות יג) כתב, מי שנמנע מלהלוות לחבירו קודם השמיטה, שמא יתאחר החוב שלו וישמיט, עובר בשני לאוין, שנאמר השמר לך פן. והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו, וקראתו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעוה"ז שנא' כי בגלל הדבר הזה יברכה. ע"כ. ומשמע דס"ל שהברכה שייכת גם בזה"ז.

ולגבי הלאו של השמר לך וגו', בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז) הביא בשם הבכור שור, שאף בשביעית בזה"ז שהוא רק מדרבנן, הנמנע מלהלוות עובר בלאו מה"ת. ושב"ס השמיטה להרי"מ טוקצינסקי הביא מהגאון רי"י דיסקין שתמה ע"ז. והגרשו"א שם כתב לבאר, דהטעם שנקרא בליעל, הוא רק מפני שאסור להמנע מעשות חסד בגלל פחד שוא ומדומה, ולכן כך לי אם פחדו הוא משמטה דאורייתא או רק מדרבנן. גם מלשון הכתוב נראה שמסברא הוא דחשיב בליעל, ולא שחידוש התורה הוא לקרותו משום כך בשם בליעל.

וע' במנחת שלמה שם שהעיר, דלכאורייתא מ"ד שהמלוה לעשר שנים שביעית משמטת, מסתבר שאינו עובר כלל בלאו זה אם נמנע מלהלוות, כיון דחשיב כאילו הלוה מבקש מהמלוה מתנה ולא הלואה, הואיל והשביעית ודאי תשמט ואיך אפשר לקרותו משום כך בליעל. וסיים בקושיא, דלענין סתם הלואה ל' יום, כתב הב"ח שאע"פ שאינו רשאי לתובעו תוך ל' מ"מ אין זה כמלוה לעשר שנים,

ב. אף על פי שאדם המשמט את חובו מקיים מצוה, [ובזמן הזה מדברי סופרים], עם כל זה אין מברכים בעת שאומר המלוה משמט אני, מכמה טעמים. (ב)

חז"ל איננו מובטח בלמען יברכה, וכעין שכתב הסמ"ע (סי' סז) שרק על שמיטה דאורייתא

כמה חקירות בדיני השמיטת כספים

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז) כתב לחקור, במלוה שנסע מאר"י לחו"ל, באופן שבשעה שאצל הלוה שהוא באר"י כבר שקעה חמה, עדיין אצל המלוה חצות היום של ערב שביעית, האם יכול אז המלוה לכתוב פרוזבול או לא. והיינו האם אזלינן בתר המלוה או בתר הלוה. וכמו כן יש להסתפק להיפך, אם המלוה בחו"ל והלוה באר"י. ולכאור' הכל הולך אחר המלוה, שעליו חל הלאו דלא תגוש, אולם אין זה פשוט, כי יש גם מקום לומר שאסור לנגוש לזה שבאר"י, ושביעית משמטת אף אם המלוה הוא בחו"ל.

וכתיב ועשת התבואה לשלש השנים, ולא אדרבנן, וה"נ דכוותי'. ע"כ.

שנמצא בחו"ל יכול לכתוב פרוזבול לאחר שכבר שקעה החמה באר"י, אע"פ שהלוה באר"י, דלכאור' הלאו דנגישה חל אקרקפתא דלוה שאסור לנגשו, וכבר הגיע אצלו קץ השמיטה, אך מאידך לגבי דין הפקעת החוב לכאור' אזלינן בתר המלוה. אכן יש סברא נוספת, ששמיטת כספים דחו"ל, תלוי בשמיטת קרקע דאר"י, וגם בזמן שהוא מה"ת, מרבין שמיטת כספים בחו"ל מקרא כי קרא שמיטה לה, ועיקר קדושת השמיטה הלא הוא באר"י, לכאור' גם השמיטת כספים בחו"ל לענין זמן חלות שלה תלוי אם יש עדיין שמיטה באר"י, וכיון שבאר"י אחרי צאה"כ של שביעית, חלפה ועברה קדושת השמיטה, א"כ אין כאן כי קרא שמיטה לה, וגם בחו"ל כבר נפקעו החובות, אף שעדיין לא שקעה שם החמה, וצ"ע. עכת"ד.

ועוד נסתפק שם, האם הולכים אחר שעת ההלואה, או שהכל תלוי רק בסוף שנה שביעית אם הם בארץ או בחו"ל. ואע"ג שגוי שהלוה לישראל ואח"כ נתגייר, או קטן והגדיל, אין שביעית משמטת, משום דכל דליתא בכלל שמיטה בתחלתו תו לא משמט גם בסופו, אפשר דשאני הכא כיון ששניהם ישראלים וחיובים במצוות, אמרינן שגם בתחלת ההלואה נקבע הדין ששביעית תשמט אם יהיו בסוף שביעית באר"י. ועוד חקר שם כאשר נזכה לגאולה השלימה בקרוב, האם שביעית תשמט מן התורה גם בהלואות שקדמו לכך, וגם אפשר דבמקום שנוהג שביעית מה"ת תו לא תיקנו כלל חכמים ולא תשמט אפילו מדרבנן.

וזו סברא מחודשת, שנלך בחו"ל בתר השקיעה של אר"י, ומנ"ל לחדש שלזה נתכוונה התורה, שבכל הארצות יבדקו אחר זמן השקיעה של אר"י, ולא שמענו כן בפוס'. ומחמת הדרשות אין לנו להוציא דינים, וראה בהקדמת הרמב"ם לפי' המשניות. ודו"ק.

ולגבי חקירה הא' הנ"ל, עמד בזה ג"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן רצא) אם המלוה

הטעם שאין מברכים על מצות השמיטת כספים

(ב) הנה מה שאין אנו מברכים על מצות השמיטת כספים בעת שמשמט את החוב, הגם

בשעות הבוקר, בשעה שעדיין יום הוא בארץ ישראל.

ג. אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, שאז הקרקעות שבים לבעליהם ללא תשלום, שנאמר: וזה דבר השמטה שמוט, בזמן שאתה

שמקיים בזה מצוה מן התורה, יש בזה כמה טעמים, כדלהלן:

א. טעמו של הרשב"א בתשובה (חלק א סימן יח) שהוא מפני שאין מברכים על מצוה שאין בה מעשה, וכאן המצוה היא במה שאין מחזירין את החוב, והיא בשב ואל תעשה, לפיכך אין לברך על מצוה זו. ע"ש. ובפרט לפי מה שכתב הרמב"ם (פרק ט מהלכות שמיטה ויובל הלכה ד) וז"ל: המלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה את חובו כל השנה וכשתשקע החמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית, אבד החוב. ע"כ. ואמנם לכאורה להסוברים שאין החוב משמט עד שיאמר משמט אני, ואינו משמט ממילא, אם כן היא מצוה שיש בה מעשה, דעקימת שפתיו היא מעשה. ובספר ליקוטי שושנים (עמוד שנב) הביא בשם שו"ת קול אריה (או"ח סימן ו) שכתב לבאר על פי האור זרוע, דלא שייך לומר עקימת שפתיו היא מעשה אלא אם לא משכחת ענין זה רק על ידי דיבור, אבל אם משכחת הדבר בלא עקימת שפתיו ממילא לא הוי עקימת שפתיו מעשה. כמו דאמרינן בסנהדרין (סה). שאני מגדף דישנו בלב. והיינו, כיון דמהני בלב, אם כן משכחת לה בלא עקימת שפתיו, ואז לא הוי עקימת שפתיו מעשה. ולפי זה פירש כוונת הבית יוסף בסימן תלב, דאמאי אין מברכים על ביטול, ותירץ הבית יוסף, דביטול הוא במחשבה, ואין מברכים על דברים שבלב. ועל כרחך שכוונתו משום דלא הוי מעשה, ואף שמוציא בשפתיו אינו מברך, דלא הוי עקימת שפתיו מעשה אחר שמועיל הביטול במחשבה, והוי דיבור שלא לצורך.

ב. ועוד יש לומר, דכל מצוה שתלויה בדעת

אחרים אין מברכים עליה, שאין הדבר בידו לגמרי לעשות המצוה. וגם כאן בהשמטת כספים, לדעת ספר היראים אין הדבר רק בידו, אלא צריך המלוה לומר משמט אני, ובית דין כופין אותו לומר משמט אני, הא לאו הכי עדיין אין ההלואה משמטת, ומשום הכי אין מברכים על מצוה זו. וכיו"ב כתב הרשב"א הנ"ל גבי מצות צדקה שאין מברכין עליה מפני שהדבר תלוי בדעת אחרים, שמא העני לא ירצה לקבל ממנו הכסף. והיינו דכיון דעשה זה יכול להתבטל הוי עשה קל ואין מברכים עליו. וראה במה שכתבנו בשארית יוסף חלק א (עמ' קיח). ע"ש. וכן תירץ בתמים דעים, הובא בכנסת הגדולה (חור"מ סימן סז הגה"ט סק"א).

ג. ועוד יש לומר שאין מברכים על מצוה שיש בה צער, וכיון שכאן המלוה מצטער שאין מחזירין לו את חובו, לפיכך לא תיקנו על זה ברכה. וכיוצא בזה כתב הרשב"א הנ"ל גבי ברכת על מיתות בית דין ועל מלקות וכו'. והיינו מפני שאין מברכים על מצוה שיש בה קלקול לאחרים, שנראה שמודה על הקלקלה. וראה בשארית יוסף הנ"ל שהזכרנו דברי התומים (חושן משפט סימן צז) שכתב, שאין מברכים על הצדקה מפני שבתורה כתוב ואתה לא תלוה ואפס כי לא יהיה בך אביון, ועוונותינו היטו אלה כי לא חדל אביון מקרב הארץ, שמוכרחים לעשות עמו צדקה.

גם בתשובת הרמב"ן (סימן קפט) כתב, דכל מצוה שאין בה מעשה, כגון שמיטת כספים, וכן דברים התלויים בדעת אחרים כגון צדקה וכדומה, אין מברכים עליהם. ע"ש. והו"ד בשיירי כנסת הגדולה (סימן רמ אות ב). וכן כתב קרוב לזה בשו"ת תרומת הדשן (סימן קעט).

משמט קרקעות [ביובל], אתה משמט כספים בשביעית, בזמן שאין אתה משמט קרקעות אין אתה משמט כספים. ובזמן הזה אין היובל נוהג, שהרי נאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, שכל יושביה עליה, והואיל ובזמן הזה אין כל ישראל נמצאים בארץ ישראל, אין היובל נוהג, ומכיון שאין היובל נוהג אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה. ומכל מקום שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדברי סופרים. ושמיטת כספים נוהגת גם בחוץ לארץ. (ג)

שמיטת כספים בזמן הזה

(פרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב). והראב"ד בפרק ד' דגיטין ביאר, שהוא מפני שאין כיום בית דין גדול של סמוכים המונים שנות יובל. וראה עוד בפירוש רש"י ותוספות שם. וע"ש בסוגיא ששאלו, דמאחר ומן התורה אין שביעית משמטת, איך יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, והרי אם אין הלווה מחזיר את חובו למלוה הרי הוא גוזלו בכך. ותירץ אביי, שב ואל תעשה שאני. דכיון שתקנת חכמים היתה בשב ואל תעשה ולא בקום ועשה, יש להם כח לעקור דבר מן התורה במקום גדר וסייג, מדין הפקר בית דין הפקר.

(ג) בגמרא גיטין (לו.) ובמועד קטן (ב:) הביאו את דברי רבי הסובר דשמיטת כספים בזמן הזה אינה אלא מדרבנן, שהרי נאמר בתורה, וזה דבר השמיטה, שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים. ותיקנו חכמים דתשמט זכר לשביעית. ומה שאין שמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה הוא משום שהיא תלויה ביובל, ובזמן הזה אין היובל נוהג, מפני שכתוב, וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה. וכן ביאר הרמב"ם

הסוברים שאין שמיטת כספים נוהגת כלל בזמן הזה

השמיטת כספים בזמן הזה, או שמא כתב כן למי שנוהג מדת חסידות ומשמט, כגון רבה ורבנן דבי רב אשי. ונראה לי דהני כולהו ממדת חסידות עבדי, דהא קיימא לן כרבי דדריש דבר השמטה שמוט, והשתא ודאי אין יובל נוהג אפילו מדרבנן וכו'. וכן כתב עוד בדיבור שאחר זה, וז"ל: וכל זה הני מילי בזמן ששמטה נוהגת, אבל בימי רבה ורב אשי דמדת חסידות הוא דעבדי, לא צריך. ע"כ.

והנה בדין שמיטת כספים בזמן הזה מצינו ג' דיעות, דיש אומרים שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה כלל, וכמבואר בתשובת רב נטרונאי גאון בשו"ת תמים דעים (סימן קלג): שאין השמיטת כספים נוהגת בזמן הזה לא בארץ ולא בחוץ לארץ, שאפילו בפני הבית כשהיתה שביעית נוהגת עשה הלל הזקן תקנה לעניים כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין, והתקין פרוזבול שלא ישמיט הלווה את מעותיו בשביעית. ואמרינן (גיטין לו.): אף על פי שלא כתב כמי שכתב דמי. ע"כ. והראב"ד בהשגותיו להרי"ף (פרק השולח דף לז.) כתב, ראיתי שהרב ז"ל כתב דיני פרוזבול וכל הסוגיא, ולא ידעתי אם הוא סובר שנוהג

ובתשובת הרז"ה שהביא בעל התרומות (שער מה) כתב גם כן שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה כלל, דדוקא בימי חכמי המשנה והגמרא שהיו בתי דין קבועים בארץ

יהודה בר יוחנן בתשובה. [אפשר שצריך לומר רבינו יהודה בר יקר שמנאו הרשב"ש בתשובה סימן רנח, עם הפוסקים הסוברים שאין שמטה נוהגת בזמן הזה כלל, ורבי יהודה בר יקר זה הוא רבו של הרמב"ן, כמבואר במגן אבות (בענין הראשון עמוד יח), ובהגהת המו"ל שם. ונזכר גם כן לתהלה בתשובת הרשב"א (סימן תקכג). ע"ש. ודו"ק]. ובתוך דבריו כתב: ויודע אני שהרבה מפרשים נוטים לומר שיש שמיטת כספים בזמן הזה, אלא שאף אנו רבים אשר אתנו מהגאונים והרבנים הסוברים שאין שמיטת כספים בזמן הזה כלל. ולכן המנהג שנהגו במקומותינו לגבות חוב שעברה עליו שביעית בלי פרוזבול, הוא נכון על פי הדין. ע"ש.

ובשו"ת מהרימ"ט (ח"ב חו"מ סי' קיג) כתב, דאע"פ שמשורת ההלכה נקטינן שהשמיטת כספים נוהגת מדבריהם בכל מקום, מ"מ עינינו הרואות בכל המקומות הרחוקים אשר שמענו שמעם מפי סופרים ומפי ספרים, שאינם משמטים כספים. ואף פרוזבול לא נהגו לכתוב, וידענו מקדושים אשר בארץ החיים המה, דור דור ופרנסיו, כל חכמי הדורות היו מורים ובאים לגבות חובותיהם אחר שביעית, בין מלוה בשטר, בין מלוה בעל פה, ואם היה שום חכם רוצה להפקיע החוב שעבר עליו שביעית, רבני הדור היו משתקים אותו בנויפה.

הסוברים דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדאורייתא

שאיין דין שמטה בזמן הזה כלל. וכן הוא בחוקות הדיינים (סימן צד דף נב) בשם בעל העיטור. ועיין בקובץ נועם חלק א' (עמוד קפ). ודו"ק.

גם הרמב"ן בספר הזכות (גיטין לז). האריך להשיב ע"ד הראב"ד הנ"ל, ובתוך דבריו כתב, ולא עוד אלא שהדברים מראים ששמיטת כספים בזמן הזה מן התורה, מדאמר רבי יוחנן וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה,

ישראל והיו מקדשים יובלות ולכן נהגו בשמיטת כספים, מה שאין כן עכשיו שבטלו היובלות ובטלו אף השמטות עמהם, לכן לא נהגו לשמט כספים בזמן הזה כלל. ובספר האשכול (אלביק, חלק ב עמוד כו) כתב וז"ל: השמיטת כספים בשביעית בזמן הזה אינו נוהג בארץ ולא בחוץ לארץ, ואפילו בפני הבית שהיתה שביעית נוהגת עשה הלל פרוזבול שלא ישמיט המלוה את מעותיו בשביעית. ואמרינן אף על פי שלא כתב כמי שכתב דמי. [והוא בתשובת רב נטרונאי גאון הנ"ל]. וכן הלכה. וסיים על זה הר"א אב"ד, ואנן לע"ד חזי לן דהשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, מההיא שמעתתא דאיתמר אהא דהלל התקין פרוזבול. אלא מיהו לא נהגו בכל מקומותינו להשמיט כספים. וצ"ע. ע"כ.

גם המאירי במגן אבות (סימן טו) האריך להוכיח מהגמרא גיטין (לז). שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה אפילו מדרבנן, אלא ממדת חסידות, ושכן נראה דעת הרי"ף (מכות ג:) שהשמיט מה שאמרו שם המלוה את חבירו לעשר שנים אם שביעית משמטתו, מפני שהוא סובר שאין להשמיטת כספים מקום בזמן הזה, ומה שכתב הרי"ף בפרק השולח דיני פרוזבול, אין זה אלא למי שרוצה להתנהג בחסידות, ודוקא במקומות הסמוכים לארץ ישראל וכו'. ושכן העלה הרב הגדול רבי

ואמנם לעומת הפוסקים הנ"ל מצינו לבעל העיטור (הוצאת רבי מאיר יונה בחלק א' ערך פרוזבול דף עה ע"ד) שכתב להוכיח דאנן קיימא לן כרבנן דשביעית בזמן הזה דאורייתא, מדאמרינן בגיטין (נג:) גבי שביעית, הא דאורייתא היא, הילכך שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מן התורה. ולרבי נמי שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן. ע"כ. וכן הוא בספר כפתור ופרח (סימן מט). אך בשו"ת הרשב"ש (סימן רנה) כתב שבעל העיטור סובר

בדעת הרי"ף. והראב"ד מסתפק בזה בדעת הרי"ף. ועיין בשו"ת מהר"ם דפוס קרימונה (סימן קמו).

ובתשובת הגאונים חמדה גנוזה (סימן פז) מבואר ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה. וכן הובאה בספר העיטור (דף עז). וכן דעת רבינו תם בספר הישר והובא בהרא"ש (פרק ד' דגיטין סימן יג). ובראבי"ה חלק ג' (סימן תתצב). והרמב"ן בספר הזכות כתב, שאף הראב"ד חזר בו בפ"י פרק קמא דעבודה זרה (ט), והסכים ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה. ושכן דעת רש"י (עבודה זרה ט). ע"כ. וכן כתב בעל התרומות (שער מה). וכן כתב הרשב"א בגיטין (לז). וכן פסק הרשב"א בתשובותיו בכמה דוכתי, ומהם בחלק א' (סימן אלף ועה), וחלק ב' (סימן רמג, רמד), וחלק ג' (סימן לב), וחלק ד' (סימן נג וקכו). וכתב שם [בח"ג], שכן פסקו הגאונים, הרי"ף ורש"י, ודבריהם נשענים על סוגיות הבבלי והירושלמי. ואף הראב"ד שפסק ששמיטת כספים לא נוהגת בזמן הזה אלא ממדת חסידות בעלמא, חזר בו מדבריו בחידושי לעבודה זרה. וע"ש בחלק ד' הנ"ל שכתב, דשמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן, והוא מדין הפקר בית דין הפקר. וכן כתבו הריטב"א והר"ן והנימוקי יוסף (בגיטין לז). ע"ש. [ועיין עוד בתשובת הריטב"א סימן קצון]. וכן כתב בספר היראים השלם (סימן קסד) ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדברי סופרים. וכן פסקו הרמב"ם (בפרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ב'). והסמ"ג (מצות לא תעשה עד), והסמ"ק (סימן רמ), והארחות חיים חלק ב' (עמוד תעא), ועוד.

שמיטת כספים בחוץ לארץ

מנהג זה מפני שישנן הרבה הלואות ישנות. אך דעת הרא"ש אינה כן, ועם כל זה כתב ללמד זכות על המנהג, וכתב, דאחר שפשט המנהג לא להשמיט, וכולם יודעים על כך, הרי

ואילו בשל דבריהם מדמין ועושין מעשה. וכן בדין דרבי יחידאה הוא ולית הלכתא כוותיה. ולענין קדושת הארץ נמי קיימא לן קדושה ראשונה ושניה יש להן, שלישית אין להן. הילכך אפילו בזמן החורבן דבר תורה הוא. עכת"ד. אלא שהרמב"ן סותר את עצמו בחידושי למכות (ג): בדין המלוה את חבירו לעשר שנים דאיכא תרי לישני אם שביעית משמטתו, שכתב, ואין ספק שהלכה כלישנא בתרא שאין שביעית משמטתו, חדא לישנא בתרא הוא, ועוד דאמרינן בשביעית בזמן הזה דהיא דרבנן. והלך אחר המיקל. וכן פסק הרמב"ם. ע"כ. וכן בהרא"ש שם כתב, דהלכה כלישנא בתרא וכו'. ועוד דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכן כתבו הרמב"ם והרמב"ן. ע"כ. ובשו"ת נחפה בכסף (חי"ד סימן ד) עמד בסתירת דברי הרמב"ן שבספר הזכות, למה שכתב בשמו הרא"ש הנ"ל. ותירץ, דלא קאי מ"ש בשם הרמב"ן על הטעם השני דשביעית בזמן הזה מדרבנן, אלא על עיקר הדין ומטעם הא' דמתני' מסייע ליה ללישנא בתרא. ע"כ. ואשתמטייה דברי הרמב"ן בחידושי שכתב בעצמו כטעם האמור. ולכן נראה יותר לומר דהרמב"ן בספר הזכות עיקר כוונתו לדחות דברי הראב"ד דסבירא ליה שאין דין שמיטת כספים בזמן הזה כלל, ונראה דכלפי לייא מסתברא לומר דהוי מן התורה. אבל אין כוונתו לומר כן לקושטא דמילתא. ועיין עוד בפירוש הרמב"ן על התורה (ריש פרשת בהר, כה, ז' סוף ד"ה ולבהמתך). ודו"ק. ועיין ברמב"ן (גיטין לז), ובתשובת הרמב"ן שבסוף ספר ספרן של ראשונים (סימן פח), שכתב, שאף הרי"ף סבירא ליה דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה. ע"ש. וזה שלא כדברי המאירי הנ"ל

והרא"ש בתשובה (כלל סד סימן ד) כתב, דבספרד נהגו שלא לשמט חובות בשביעית, ותמה על גדולי עירו בזה, והשיבוהו שכך נהגו בארץ זו ואי אפשר לבטל

זה כאילו התנה המלוה עם מנת שלא תשמטנו שביעית. ע"ש. וכן כתב בתשובה אחרת (כלל עז סימן ב' וסימן ד) דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה אף בחוץ לארץ, וכן עולה מסוגיית הגמרא בגיטין (לו.) שגדולי האמוראים שהיו בבבל נהגו דין שמיטת כספים בזמנם. ואמנם נהגו בארצו לגבות גם שטרות ישנים ולא להשמיטם. אך הרא"ש התנגד לכך ונמנע מלדון כן.

זה כאילו התנה המלוה עם מנת שלא תשמטנו שביעית. ע"ש. וכן כתב בתשובה אחרת (כלל עז סימן ב' וסימן ד) דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה אף בחוץ לארץ, וכן עולה מסוגיית הגמרא בגיטין (לו.) שגדולי האמוראים שהיו בבבל נהגו דין שמיטת כספים בזמנם. ואמנם נהגו בארצו לגבות גם שטרות ישנים ולא להשמיטם. אך הרא"ש התנגד לכך ונמנע מלדון כן.

גם התשב"ץ בחלק ב' (סימן צט) כתב, דשמיטת כספים נוהגת בכל מקום ובכל זמן. וכן הסכמת הכל. וכן כתב עוד בחלק ג' (סימן סד), דשמיטת כספים היא חובת הגוף. והביא שם שיש מקומות שלא נהגו להשמיט כספים בזמן הזה ואינם מכירים דין זה, ואף הריב"ש גבה חוב לעצמו במקום כזה. מכל מקום דיין הרוצה לדון דין שמיטה אין מי שיעכבנו. ובספרד נהגו שלא להשמיט חובות כיון שכתבו בשטר שאפשר לגבות את החוב בין דיני ישראל ובין דיני האומות, ונחשב הדבר כאילו התנה על מנת שלא תשמטנו שביעית. וכן אם השטר כתוב באותיות לטיניות אינו משמט ונחשב כאילו התנו בפירוש שלא תשמט. ויש אומרים שבמקומות שאינם יודעים דין זה הרי הוא כאילו התנו בפירוש, אך הרשב"א לא הורה כן. ע"ש. גם בחלק ד' (טור א' חוט המשולש סימן כב) כתב, דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן, אולם באלג'יר לא נהגו כך. וכן נהגו המהרי"ק והריב"ש להגבות שטרי חוב שעברה עליהם השביעית. אולם במשך הזמן נקבעה ההלכה על פי דעת מיעוט הראשונים שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, ואולי אף מתחלה נהגו כהריב"ש שלא לנהוג בשמיטת כספים, מפני שהיה הקברניט הגדול להנהגת הארץ הזאת להוראותיה. ע"כ.

גם בשו"ת מהרלב"ח (סימן קמב) כתב, דשמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן. אך נהגו במקומות מושבותינו לגבות שטרי חוב שעברה עליהם שביעית, שהוא מנהג כדין וכראוי. ע"ש. והמהר"י בן לב בחלק א' (סימן סז) הביא דברי הרא"ש שבמקום שנהגו שלא להשמיט חובות, נחשב הדבר כאילו התנה המלוה על מנת שלא ישמיטנו שביעית. גם

גם התשב"ץ בחלק ב' (סימן צט) כתב, דשמיטת כספים נוהגת בכל מקום ובכל זמן. וכן הסכמת הכל. וכן כתב עוד בחלק ג' (סימן סד), דשמיטת כספים היא חובת הגוף. והביא שם שיש מקומות שלא נהגו להשמיט כספים בזמן הזה ואינם מכירים דין זה, ואף הריב"ש גבה חוב לעצמו במקום כזה. מכל מקום דיין הרוצה לדון דין שמיטה אין מי שיעכבנו. ובספרד נהגו שלא להשמיט חובות כיון שכתבו בשטר שאפשר לגבות את החוב בין דיני ישראל ובין דיני האומות, ונחשב הדבר כאילו התנה על מנת שלא תשמטנו שביעית. וכן אם השטר כתוב באותיות לטיניות אינו משמט ונחשב כאילו התנו בפירוש שלא תשמט. ויש אומרים שבמקומות שאינם יודעים דין זה הרי הוא כאילו התנו בפירוש, אך הרשב"א לא הורה כן. ע"ש. גם בחלק ד' (טור א' חוט המשולש סימן כב) כתב, דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן, אולם באלג'יר לא נהגו כך. וכן נהגו המהרי"ק והריב"ש להגבות שטרי חוב שעברה עליהם השביעית. אולם במשך הזמן נקבעה ההלכה על פי דעת מיעוט הראשונים שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, ואולי אף מתחלה נהגו כהריב"ש שלא לנהוג בשמיטת כספים, מפני שהיה הקברניט הגדול להנהגת הארץ הזאת להוראותיה. ע"כ.

גם בשו"ת מהר"ל החדשות (סימן קצז) כתב, דיש מקומות בהם נהגו לגבות חובות

גם בשו"ת מהר"ל החדשות (סימן קצז) כתב, דיש מקומות בהם נהגו לגבות חובות

וכו'. וכמ"ש בשו"ת תה"ד (סי' דש), והשוה זה למ"ש ר"י בתוספות (קידושין לו:): בשם הירושלמי (חלה פ"ד ה"ד), לענין תרומות ומעשרות, שאינן נוהגים במקומות המרוחקים מן הארץ. ע"ש. אולם הב"ח (ר"ס סז) כתב, שאין לזה עיקר כלל, כי בגמרא ובפוסקים כולם דנו דין שמטה בכל המקומות ובכל הזמנים, שהרי הרמב"ם והסמ"ג גם הם כתבו כן לגבי תרומות ומעשרות, ואע"פ כן לענין שמטת כספים כתבו שנוהגים בזה"ז בכל מקום ובודאי שגם ר"י ס"ל הכי, שאין לברות מלבנו סברא להקל ולתלות הדבר בד' ר"י. וכ"כ הר"ן לדחות דברי המקילים בזה. והעלה שהשמטה נוהגת בכל מקום ובכל זמן. עכת"ד. [קטע זה מחזון עובדיה פרוזבול].

ובדרכי משה (סי' סז אות א) הביא מ"ש הרא"ש (כלל עז סי' ב. ובסוף כלל סד) ליישב מנהג ארץ ספרד בזה, די"ל שכיון שפשט המנהג כן והכל יודעים דבר זה, הו"ל כאילו התנה ע"מ שלא תשמטני בשביעית. וכתב ע"ז הרמ"א, ולי נראה דסמכינן האידנא על דברי המקילים דסבירא להו שאין שמטה נוהגת בזמן הזה, כמו שהביא דבריהם הר"ן (גיטין לו. דף כ. מדפי הרי"ף). [שיש מן החכמים שמקילים ואומרים שעכשיו אין שמטת כספים נוהגת כלל, ואין צורך בפרוזבול, שאין השמטה נוהגת בזמן שאין היובל נוהג]. וע' בשו"ת מהר"י קולון (סי' צב). וכ"כ הרמ"א בהגה וכו"ל. וכ"כ בשו"ת שאילת יעקב (סי' קה), שאע"פ שכמה גאונים פסקו דשמטת כספים נוהגת בזה"ז, לא ראיתי לרבנן קשישאי בדורותינו שהורו כן. וכן כשהייתי בשנת השמטה תרכ"ח אצל מר חמי הגאון מהר"ם שיק, לא ראיתי שנהג כן. וכן בק"ק מונקאטש וסיגיט לא שמעתי שנהגו בתורת שמטה. ע"ש. ודו"ק. [כנ"ל].

ובלבוש (שם סעיף ט) כתב, ומנהגינו שאין אנו חוששין כלל לשביעית, קולא גדולה היא לעבור על דברי חכמים שיש בה מיתה

המהרשד"ם (חאה"ע סימן רכז) כתב, שהיה ראוי לנהוג בשמיטת כספים בזמן הזה, אולם להלכה יש לצרף סיבות שונות להתיר שלא להשמיט כספים בזמן הזה. ואנו רואים שהתפשט המנהג עוד מימי הרא"ש שלא להשמיט כספים, וכן כתב רבו הרלב"ח, ולכן בהצטרף הסיבות הנז' יש להתיר שלא להשמיט כספים בזמן הזה. ע"ש. ואמנם לא היקל בזה אלא בצירוף עוד טעמים, אבל הא לאו הכי משמע דסבירא ליה דשמטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום. וכן מבואר עוד מדבריו בחלק חושן משפט (סימן ל' וסימן קפו). ע"ש.

אולם מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן קמב) כתב, דשמטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן, ואין להתחשב במנהג המקומות שלא נוהגים להשמיט כספים. וכן פסק גם בשלחן ערוך (חושן משפט סימן סז סעיף א'), ששמטת כספים נוהגת בזמן הזה אף בחוץ לארץ. ואמנם הרמ"א בהגה נטה קו ללמד זכות על מנהגם שמקילים בזה מפני שסומכים על דברי האומרים שבזמן הזה אין שמטת כספים נוהגת כלל, ואפילו אם תמצא לומר שנוהגת, היינו דוקא במקומות הסמוכים לארץ ישראל וכו'. וכמו שכתב בשו"ת מהריק"ו (סימן צב), והתרומת הדשן הנ"ל, ומהרי"ל. גם בשו"ת המבי"ט חלק ב' (סימן מב) הביא דברי מרן בתשובה דשביעית משמטת בזמן הזה, וכתב לחלוק עליו והביא בשם הרא"ש שכיון שנוהגים לגבות את החובות על אף השביעית, הרי זה כאילו התנה בפירוש על מנת שלא תשמטנו שביעית. וראה עוד במה שכתב בסימן סד, ובסימן פא.

ואף שהרמ"א בהגה נטה קו ללמד זכות על מנהגם שמקילים בזה מפני שסומכים על דברי האומרים שבזמן הזה אין שמטת כספים נוהגת כלל, ואפילו אם תמצא לומר שנוהגת, היינו דוקא במקומות הסמוכים לארץ ישראל

(סי' תקצד), והאור זרוע (ב"מ, סי' ריז). כל קבל דנא פסקו הרבה ראשונים כמ"ד שטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי, ומהם, הרמב"ם (פ"ב מהל' סוטה ה"ז), וכתב הכסף משנה שם, שידוע שהלכה כבית הלל, דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי. וכ"כ המאירי (ב"ב קיא: עמ' תעט) וז"ל: שאין הלכה כבית שמאי שאמרו שטר העומד לגבות כגבוי דמי. ע"ש. וכ"כ הריטב"א (כתובות עו:). וכ"כ בתשובות מיימוני (משפטים אות ה). וכ"כ בעל העיטור (פרוזבול דף עו ע"ב), ובשו"ת הריב"ש (סי' תד ד"ה ואע"ג). ע"ש. וצ"ע. וגם מה יענה על "מלוה שבעל פה". וכבר השיג על זה הב"ח שם. וכן השיג עליו לנכון בשו"ת מקור ברוך (סי' נח). ע"ש. וע"ע בשפתי כהן (חור"מ סי' יב ס"ק יז) שכתב, דמ"ש רבינו ישעיה שהלכה כבית שמאי ששטר העומד לגבות כגבוי דמי, דבריו תמוהים, דהא לא קי"ל כבית שמאי, כדמוכח בשבועות (מח.). וכן פסקו כל הפוסקים. ע"ש. וע"ע בש"ך (חור"מ סי' קח ס"ק יט) שתמה על דברי המרדכי והמהריק"ו, דהא אגן קי"ל כבית הלל דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי. ע"ש. ובשלטי הגבורים הנ"ל כתב ליישב דברי המרדכי, דבכתובה מיירי, שהיא כמעשה בית דין, ולהכי אמרינן בה כגבוי דמי. וכ"כ הרב בעל נאמן שמואל בספר שעשוע התלמידים (דף עה.), שאף בית הלל מודים בזה לבית שמאי. וכן מיושב בזה גם דברי ראבי"ה הנ"ל, דמיירי נמי בכתובה. וע' בערך השלחן (סי' יב סק"ט).

ועל כל פנים רוב האחרונים הסכימו לדינא כדעת מרן. והשתא הכא אכשור דרי ובא"י כולי עלמא נהגו לכתוב פרוזבול. וכמ"ש מרן הב"י (סוף אות לב), והחקרי לב (בתרא. חור"מ סי' ח). ומכל שכן לדידן דאזלינן בתר הוראות מרן שקבלנו הוראותיו. וכן עיקר.

ובערוך השלחן (סי' סז סק"י) כתב, נ"ל טעם נכון על מה שלא נהגו לשמט כספים

בידי שמים וישכנו נחש. ואף שגדולי חכמים האחרונים, המהרי"ק ותה"ד חתרו דרכים לקיים המנהג, אבל הם דחוקים מאד וליתנייהו אליבא דהלכתא, וע' בדבריהם ותמצא שאין לנו על מה לסמוך. עכ"ל. והובא בפתחי תשובה שם. ושגם בתומים (סק"א) האריך בזה בדברי תוכחת מוסר שיש להחמיר. ובפרט שיי"א שהוא מה"ת גם בזה"ז. והירא וחרד לדבר ד' ודאי יחוש לזה. [וציין שבמשכנות יעקב (סי' לו) כתב עוד טעם, ללמד זכות על מנהג זה].

וכבר כתבנו שהאחרונים הסכימו לדינא דשמיטת כספים נוהגת בכל מקום. והשתא הכא אכשור דרי וכולי עלמא נהגו לכתוב פרוזבול. ומכל שכן לדידן דאזלינן בתר הוראות מרן שקבלנו הוראותיו. וכן עיקר. וכ"כ בשו"ת יביע אומר ח"ג (חור"מ סימן ו ד"ה ובהיות). וכתב שם, שאין לומר שהרמ"א היקל בדיני פרוזבול מפני שסמך על האומרים שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה כלל ובפרט בחוץ לארץ. אבל בארץ ישראל יש להחמיר לדעתו, שכן ראשונים רבים סוברים שגם בארץ ישראל אין לנהוג שמיטת כספים כלל, וכפי שהרמ"א מזכיר בתחלת דבריו (בחור"מ סימן סז). וראה עוד בשו"ת אגרות משה (ח"ב חור"מ סימן טו ד"ה ובעצם). ע"ש.

עוד כתב בחזון עובדיה על הל' פרוזבול, והנה מ"ש מהרי"ק (שם) להליץ על המנהג, דס"ל כדעת בית שמאי (סוטה כה:), ששטר העומד לגבות כגבוי דמי. ע"ש. הוא תמוה, שהרי מפורש להדיא בסוגיין שלדעת רבי יוחנן אגן ס"ל כבית הלל ששטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי. דקי"ל ב"ש במקום בית הלל אינה משנה (ברכות לו:). וכמו שתמהו מרן הב"י בבדק הבית (ר"ס סז), ובשלטי הגבורים (ב"מ דף סז. מדפי הרי"ף), והב"ח, והגר"א (סק"ו). הן אמת שיש להעיר כן גם על המרדכי (יבמות, פרק הבא על יבמתו סי' נב) שכתב ג"כ, דקי"ל שטר העומד לגבות כגבוי דמי. וכ"כ הראבי"ה

בפרוזבול אמרו על פה לפני דיינים, מועיל כאילו הוא כתוב, ואהא סמכו רבנן דרב אשי, דמסרי מלייהו אהדדי, וכן ר' נתן דמסר מילי לר' חייא בר אבא, ובודאי שהיה עמו אחר, ששני עדים בעינן. וכל הני אמוראי בתראי לית להו הא דאמר שמואל דבעינן ב"ד דסורא או דנהרדעא. ע"ש. וכ"כ הרמב"ן (גיטין לז.), ושכן דעת הר"ף. ע"ש. וכ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' לג), דלא בעינן בי דינא דאליס, דהא רבנן דרב אשי מסרי מלייהו אהדדי, וא"א לומר דכולהו הוו אלימי כב"ד דר' אמי ור' אסי, אלא דאנן ס"ל כרב נחמן דאמר אקיימיניה. ע"ש. וכן בעל התרומות (שער מה סי' טז) כ', דמסתברא דכל שלשה שבקיאם בדיני פרוזבול ויודעים מצות שמטה, והמחוס רבים עליהם בעיר שדרים בה חשיבי כב"ד דר' אמי ור' אסי. ע"ש. וע"ע בשו"ת הריב"ש (סי' תצא), ובחי' הריטב"א והר"ן שם. וכ"כ ר"ת בספר הישר בחידושים (סי' קלח), שאפילו שמואל לא אתי לאפוקי אלא שלשה הדיוטות, אבל שלשה תלמידי חכמים שפיר דמי. וכ"כ בשמו ראבי"ה (ח"ג סי' תצג). ע"ש. וכן פסק רבינו ירוחם (מישרים, דף כו ע"ג), שכותבים פרוזבול בכל ב"ד, ושכן דעת הר"ף. וכן עיקר. וכמוהו כתב הרמ"א בהגה (סעיף יח), שכותבים פרוזבול בכל בית דין, ולא בעינן ב"ד חשוב. ע"ש. וכי כל הני רבנן היה להם כח מן המלכות, לכוף ולגבות החובות, אלא ודאי דלא בעינן.

גם מה שכתב ליישב שאין לנו קרקעות, הוא תמוה, שהרי מפורש בגמרא (גיטין לז.), שאפילו אם השאיל או השכיר לו קרקע כל שהוא כגון מקום לתנור וכיריים, כותבים עליו פרוזבול. והרי אין לך אדם שאין לו דירה בשכירות, ללון ולדור שם. ובשו"ת מהרימ"ט (ח"א סי' סד) כתב, שרבותינו הקילו בפרוזבול, שאפילו לא זכה בקרקע באחד מן הקנינים, ולא השאילו אלא לתשמיש עראי שאין בו

במשך מאות שנים, ואף לא חשו לכתוב פרוזבול, כי בזמן חכמי הגמרא היה עדיין ראש הגולה עם סמכויות מן השלטונות, והיה ממנה דיינים שהיה להם כח ועוז מן המלכות, לגבות חובות, ולהעניש את המסרב לסור למשמעתם, אבל עתה בעוה"ר, זה מאות בשנים שאין לנו שום תוקף ועוז לכוף להוציא לפועל את פסקי הדין שלנו, וממילא אין תועלת במסירת החוב לדיינים, מפני שאין להם כח לגבותם, ובהכרח שהמלוה בעצמו יגבה חובו, ויעבור על איסור לא יגוש, ואין שום תועלת בכתיבת פרוזבול. ועוד כיון שאין כותבים פרוזבול אלא על הקרקע (גיטין לז.), וזה היה שייך בזמן חכמי הגמרא שהיו ישראל בבבל ואגפיה והיה להם קרקעות, אבל אח"כ שנתפזרו בכל ארצות התבל והלכנו מדחי אל דחי, ואין לנו קרקעות, ממילא אין על מה לכתוב פרוזבול, ופשיטא דבכי האי לא תיקנו חכמים, ומ"מ ירא שמים יעשה פרוזבול כמו שנוהגים בכל מדינת ליטא. עכת"ד.

ומרן אאמור"ר זיע"א העיר, שיש להתפלא על דבריו, שהטעם הראשון שכתב שאין לנו תוקף לגבות חובות של המלויים, הרי רוב העולם אנשים כשרים ומרצונם הטוב באים לשלם חובותיהם, מבלי לבוא לבית הדין, ועמך כולם צדיקים, פרט לקצת יוצאי דופן. ואם כן על ידי עשיית הפרוזבול שנכתב בו שכל שטרותיהם וחובותיהם נמסרו לבית דין, יוכל להשתמש בו לגבות חובו כדת. וא"כ למה לא יעשו פרוזבול. ועוד הא אמרינן (גיטין לז.) רבנן דבי רב אשי מסרו מלייהו להדדי, ופירש רש"י, שלא היו כותבים פרוזבול אלא היו אומרים לחבריהם הרי אתם ב"ד וחובי מסור לכם לגבותו כל זמן שארצה. וכתב הרא"ש (סי' יג), אהא דאמר רב נחמן אקיימיניה, והא מקיים וקאי, אלא רצונו לומר דאע"ג שלא כתב כמי שכתב דמי, כלומר אע"פ שלא כתב פרוזבול, אלא לשון הכתוב

ד. אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, ושם הוא אומר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע, אף שמיטת כספים אחר שבע. לפיכך המלוה את חברו אפילו בשביעית עצמה גובה והולך חובו במשך כל השנה. ומיד כששקעה החמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית [סוף שנת תשע"ה] אבד החוב, אם לא כתב פרוזבול לפני ראש השנה. (ד)

כספים, כיון דקי"ל מדינא שהשביעית משמטת, מה לנו ולמנהגם. ע"ש. שלפי זה א"א לטעון קים לי נגד מרן, כמו שכתב הרב המני"ח בספר הלק"ט (סי' קפב) וז"ל: קיבלתי ממר זקני הגאון הראשון לציון המג"ן (הרב משה גלנטי ז"ל), שבכל ארץ ישראל ובכל ערי המזרח וערביסתאן אין המוחזק יכול לטעון קים לי נגד הכרעת מרן מהר"י קארו, שכן קבלו עליהם ועל זרעם. ושמעתי מפה קדשו שבזמנו חזרו גאוני צפת וחיידשו תוקף הסכמה זו לקבלת דברי מרן. ע"ש. וכן כתב מהר"א יצחקי, גאב"ד חברון, בתשובה שהובאה בגנת ורדים (חור"מ כלל ה סי' טז), והסכים לזה הגאון המחבר גנת ורדים (שם סימן יז). וכ"כ בשו"ת מהרי"ף (סי' כב). וכ"כ הגאון רבי יונה נבון בשו"ת נחפה בכסף (חור"מ סי' יח). וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (חור"מ סי' כה ס"ק כז), ובשו"ת רב פעלים (ח"ב חור"מ סי' ב), ושאר אחרונים. וכ"כ הגאון התומים (סי' כה קיצור תקפו כהן אות קכד דף מח סע"ד), שחלילה לומר קים לי לזכות המוחזק, נגד הכרעת השלחן ערוך, וכן קבלה בידי, וכן אני דן ובא מבלי לטעון קים לי כדעת החולקים על הש"ע. וכן ראיתי לדיינים מומחים. וכן פסק בתשובת חות יאיר. לכן אף אם תפס המלוה מוציאים מידו. וע"ע מ"ש אחי ידידי הרה"ג ר' דוד שליט"א בהערות לשו"ת הרמב"ם "פאר הדור" (סי' קכב עמ' רמח-רמט). ודו"ק.

אין שביעית משמטת אלא לסוף השנה השביעית

אינה משמטת אלא בסופה, שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. והנה רבינו אברהם בן

חזקה, אע"פ כן לענין פרוזבול הקילו. ע"ש. [אלא שבעל העיטור ובעל התרומות כתבו שצריך קנין]. ובחכמת אדם (שערי צדק (פרק כא סי' ח) כתב בנוסח הפרוזבול, לא כתבנו והקנתי לו ארבע אמות קרקע, כי מסתמא אין לך אדם שאין לו קרקע בשכירות. ע"ש.

והגאון רבי יוסף אישקאפא בספר ראש יוסף (חור"מ סי' סז סק"ח), כתב, שמדברי רש"י (גיטין לז:) משמע דס"ל שאין השמיטה נוהגת בזה"ז, וכדברי הרז"ה בעל המאור. [אבל בשו"ת תרומת הדשן (ר"ס רש) כתב, דרש"י פ"ק דע"ז ס"ל דשביעית נוהגת בזמן הזה. וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' לב) בשם רש"י פ"ק דע"ז. ומיהו בלא"ה יש כמה פוסקים שסוברים כדברי הרז"ה. וכמ"ש לעיל בשם רב נטרונאי גאון, והמאירי. ועוד]. ולפי זה נראה שאם לא עשה המלוה פרוזבול ותפס מן הלוח חוב שעברה עליו שביעית, אין מוציאים מידו. ע"כ. ולכאור' כל שכן בהגלות נגלות דברי התמים דעים בשם רב נטרונאי גאון ודעמיה, שאין שמיטה נוהגת בזמן הזה, יש לחזק דברי הרב ראש יוסף הנ"ל.

ברם בקושטא אחר שנפסקה הלכה כדברי מרן הש"ע ששביעית נוהגת בזמן הזה מדרבנן, כדעת הרמב"ם וסיעתו, וראה עוד למרן בשו"ת אבקת רוכל (ס"ס קנד) שכתב, ואע"פ שבאותן ארצות לא נהגו להשמיט

(ד) עיין ברמב"ם (פרק ט הלכה ד). והוא מספרי (פרשת ראה). ובערכין (כח:). איתא, השביעית

ה. שביעית משמטת את המלוה, בין מלוה שבעל פה ובין מלוה שבשטר, ואפילו מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים משמטת. ואם עברה שביעית אינו יכול לתבוע את חובו משום לא יגוש את רעהו. ה)

השמטה). וראה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חחור"מ ס"ס ו), ובשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סימן סב). ע"ש. ואף שהרא"ש סובר שבכל שנת השביעית שייך האיסור דלא יגוש, העיקר כדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך. וראה בזה עוד להלן.

שביעית משמטת מלוה בעל פה ומלוה בשטר

עדיין לכתוב פרוזבול, וכיון שאפשר לתקן בהיתר אין לסמוך על מה שאנו מדמין. דהוי כדבר שיש לו מתירין, ודמי למה שאמרו בעבודה זרה (לז:): הא מיא בנהרא זילו וטבילו. ע"כ. אולם מרן אאמו"ר זיע"א כתב על דבריו, דבמחכ"ת זה אינו, שמבואר להדיא ברמב"ם ובטור ובשלחן ערוך הנ"ל שהשביעית משמטת מלוה בשטר אפילו יש בו אחריות נכסים. ואם עברה שנת השמטה אבד חובו. ולדבריו אפילו בשביעית עצמה כיון דהויא מדרבנן לא אמרינן שיצטרך לכתוב פרוזבול, דלא דמי לההיא דע"ז (לז:): דמירי בספק טומאה ברשות הרבים דהו"ל על כל פנים ספיקא דאורייתא, וכמו שכתבו התוספות (עירובין לו. ד"ה במקוה), וא"ת דלענין דאמרינן ליה זיל טבול אפילו רבי מאיר מודה, וכמו שאמרו בעבודה זרה (לז:): לגבי ספק טומאה ברשות הרבים, וי"ל דמכל מקום בספיקא דרבנן לא אמרינן זיל טבול לרבי מאיר וכו'. ע"ש. ועיין עוד בכסף משנה (פ"ו מהל' ברכות הלכה טו). [ודעת התוספות והכסף משנה היו בהעלם עין מהישועות יעקב (יו"ד סי' קכ סק"ג). ע"ש]. וראה עוד בסביב ליראיו (דף קעב ע"ג).

והפר"ח (סי' תצו ס"ב) כתב, שלא אמרו להחמיר בספק דשיל"מ אלא בספק דמציאות כההיא דביצה (ד.). עכ"ד. וכ"כ השאג"א (סי' צ), דבספקא דדינא לא חיישינן בספק דבר

עזרא (דברים טו א) כתב, ששמיטת כספים היא בתחלת שנת השביעית, והעד הקהל את העם. וכן פירש בריש פרשת וילך. אך הרמב"ן (ס"פ ראה) האריך להשיב עליו, והסביר דברי חז"ל כיעו"ש. ועיין בטורי אבן (ראש השנה יב: ד"ה שנת

ה) מתני' פרק י' דשביעית משנה א'. ובגמרא (גיטין לז.) נחלקו האמוראים בפירוש משנה זו, שלדעת רב ושמואל בשטר היינו שטר שיש בו אחריות נכסים, כלומר שכתוב בו שנכסי הלווה משועבדים לפרעון ההלוואה, ושלא בשטר היינו שטר שאין בו אחריות נכסים, וכל שכן מלוה בעל פה שהשביעית משמטת. ולעומתם רבי יוחנן וריש לקיש פירשו המשנה, דשטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט, דהוי כגבוי, ושטר שאמרו במשנה היינו שטר שאין בו אחריות נכסים, ושלא בשטר היינו מלוה בעל פה. וע"ש בגמרא דמבואר שרבי יוחנן חזר בו מדעתו, וכשבא מעשה לפניו הודה דמשמט, דמפני שאנו מדמין לא נעשה מעשה. ובגמ' (סוטה כה.) נחלקו בית שמאי ובית הלל בשטר העומד להגבות [שנכסי הלוה משועבדים לפרעון ההלוואה] שלדעת בית שמאי שטר זה נחשב כגבוי, ולדעת בית הלל אינו כגבוי. ופסק הרמב"ם (פרק ט הלכה ו), כרב ושמואל, שאפילו שטר שיש בו אחריות נכסים משמט. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (חור"מ סימן סז סעיף ב). והיינו טעמא דמכל מקום הוא מחוסר גוביינא.

והנה הגרא"י קוק במבוא לספר שבת הארץ (עמוד לב) כתב, שהשאלה באה לפני רבי יוחנן לפני צאת השנה השביעית, והיה אפשר

יצחק (חאו"ח סי' יח ענף ב). והכא נמי כיון דהוי פלוגתא אם שביעית משמטתו, אפילו היכא דהוי דשיל"מ, ספקו לקולא, אם לא שר' יוחנן עצמו חזר בו. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' קנו), ובספר מאור ישראל טבעת המלך (ח"ג עמ' רטז). [קטע זה מחזון עובדיה על הל' פרוזבול].

אם שביעית בזמן הזה מנהג שנהגו מאליהם או מתקנ"ח

ח:), שכתב, שבתי הדין היו מקדשים את שנת השמיטה, ואומרים שנה זו מקודשת לשמטה. וכ"כ בעל המאור, הביאו בעל התרומות (שער מה אות ד), שבזמן חכמי המשנה והתלמוד היו בתי דינים גדולים קבועים בארץ, והיו מקדשים את שנת השמטה, זכר ליובל, משא"כ עכשיו שאין שם בית דין, הואיל ובטלו היובלות בטלו אף השמטות עמהם, וכמו שדרש רבי, מהכתוב וזה דבר השמטה שמוט, שהשמיטין והיובלות הן כחבילה שלא מתפרדת, וכקשר של קיימא שאין לו היתר, ששתיהן מצות שתלויות זו בזו וכו'. ע"ש. וצ"ע]. וע"ע במה שכתב בני יקרי הרה"ג ר' יצחק נר"ו בספר ילקוט יוסף (הל' פרוזבול מהדורת תשס"א עמוד תקמב). ודו"ק. [ממרן אאמו"ר זיע"א. ועיין עוד במ"ש מרן אאמו"ר בכרם ציון ח"ב עמוד קפג קפד].

ומה שכתבנו שאבד חובו, זהו כמבואר לעיל שזהו לדעת כל הראשונים, זולת הר"א ממיץ בספר היראים (סימן רעה) כתב, שכל זמן שלא אמר לו המלוה משמט אני חייב הלוה לפרוע לו את החוב ואינו רשאי לעכבו, והלוה יזמין את המלוה לדין כדי שישמט חובו, ובית דין יחייבו למלוה לומר משמט אני וכו'. ע"ש. ומלבד שאין נראה כן מדברי הראשונים, הנה באור זרוע (ע"ז סימן קח) הביא דברי היראים, וכתב עליו, ולא נהירא אלא אפילו תבעו המלוה בבית דין לפרעו לא יחוש הלוה לדבריו מפני שהתורה השמיטתו לחובו. ע"ש. ובפסקי מהר"ם ריקאנטי (סי' שמח) כתב ג"כ לדחות דברי היראים דנראה דמחילה גמורה היא, וכדמוכח

שיש לו מתירין, אלא אמריןן ספקא דרבנן לקולא. ומה שהחמירו בספק דשיל"מ, היינו בספק דמציאות. ע"ש. וכ"כ בשו"ת רעק"א (סי' סה ד"ה ואף). ושכן מוכח בהר"ן (גדרים מז:). וכ"כ בשו"ת אבני מילואים (סי' יא ד"ה ויש). ע"ש, והמצפה איתן (גדרים מז:), ובשו"ת באר

והגאון מקוטנא בספר ישועות ישראל (סי' סז סק"ב) כתב, שברור הדבר דמה שהקילו רבנן דבי רב אשי דסגי במסירת מילי, אף דהלל תיקן פרוזבול ע"י כתיבה, לפי שבזמנם לא נהגה השביעית אלא רק מנהג בעלמא, כהא דאמריןן (חולין צא). שמנו של גיד מותר, וישראל קדושים נהגו בו איסור, וה"נ בזה לא היתה תקנה קבועה, כי מעת שנתבטלה הסמיכה בארץ ישראל הקילו חכמי התלמוד הרבה בדין פרוזבול, כיון שנתבטל קידוש החודש ע"פ הראיה, רק נהגו הכל ע"פ החשבון, ומאליהם קבלו עליהם תורת השביעית לעשות זכר למצוה זו. ואף לדעת רוב הפוסקים דשמטה נהגת בזמן הזה אין זה מתקנת אנשי כנסת הגדולה וחכמי התלמוד, אלא מאליהם נהגו כן, והוי כעין אל תטוש תורת אמך. משא"כ בדורו של ר' יוחנן שהיו מקדשים על פי הראיה, ולכן החמיר ואמר מפני שאנו מדמין לא נעשה מעשה, ומשמע שאף שהיה מסופק בדבר, הורה שהשביעית משמטת. ולכאור' זהו נגד מ"ש הרא"ש פ"ק דמכות (ג:), בדין המלוה לחבירו לעשר שנים, שאינו משמט, דספקא דרבנן לקולא. אלא הדבר כמו שכתבתי דשאני בימי ר' יוחנן שהיו מקדשים החודש ע"פ הראיה, ע"י בי"ד. אבל בימי רבנן בתראי שבימיהם בטל קידוש החודש ע"פ הראיה ע"י בי"ד, הו"ל כדין ספק ערלה דקיל טובא, וכדאמריןן בקידושין (לט:). ספק לי ואנא איכול. וה"נ יש להקל בזה"ז בספקא דרבנן דבאיסור שביעית. עכת"ד.

ונראה סמך לדבריו ע"פ מ"ש המאירי (ר"ה

ו. אפילו אם הלוה נתן למלוה לפרעון חובו צ"ק על החשבון שיש לו בבנק, הרי זה משמט [אם לא עשה פרוזבול], שכל שמחוסר גוביינא (שעדיין לא נפרע למלוה על ידי הבנק), הרי זה משמט. ונראה שאפילו צ"ק בנקאי כיון שמחוסר גוביינא הרי זה משמט. ו

בפרק קמא דמכות (ג:) וסיים: ובמקצת נוסחאות כתוב בספר היראים כי לבסוף חזר בו,

אם הלוה נתן למלוה לפרעון חובו צ"ק על החשבון, הרי זה משמט

שהשמיטה מחילה גמורה היא. ע"ש. ועיין בשו"ת דבר אברהם (ח"א סימן לב). ע"ש.

לפרש שם המלוה, שכ' דחשיב כגבוי ואינו משמט וכל זה שייך גם לגבי שיק שהגיע זמנו קודם סוף השנה השביעית, דהוי כגבוי, ואינו נשמט. ע"כ. ובאמת שנידון השואל ומשיב עצמו שנוי במחלוקת, כי הגאון נחל יצחק אלחנן (סי' יב ענף ד), הביא דברי הבי"ש (סי' נג ס"ק יג) בשם הט"ז, שאם נתן שיק שאין שם המלוה מופיע בו, אלא שהוא חייב לשלם לכל מי שמוציאו, דחשיב כגבוי, וכ' ע"ז ולפ"ז לגבי שמיטה בהנך צעטיל לכל המוכ"ז אינו משמט דהוי כגבוי. וסיים, אמנם מסתימת כל הפוסקים מבואר שאין לחלק בין שטר זה לשאר שטרות דלא חשיב כגבוי. וחזר על זה (שם ענף ה), שגם בשטר כזה הדין פשוט דלאו כגבוי דמי. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קמה). ובשו"ת בית אפרים (ח"מ סי' ל ד"ה רק). ועכ"פ נראה שסתם שיק בודאי דלא עדיף משטר חוב משמט. גם בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רס) כתב, שאם יש ביד המלוה שיק, הוי כגבוי. ע"ש. ואין דבריו מוכרחים, הילכך אין להוציא מן המוחזק בטענה שאינו משמט. שיכול לומר קים לי כמ"ד דלאו כגבוי דמי. ועיין בספר ים של שלמה (פרק השולח סימן מה), ובשו"ת חיים שאל (ח"ב סימן לח אות יג), ובשו"ת יביע אומר ח"ח (ח"מ סי' ח).

(ו) ראה בשו"ע שמחות חלק ב' הלכות פדיון הבן (עמוד רפו). ובספר אוצר פדיון הבן (פרק יד ס"ו) כתב, שאין צ"ק עשוי אלא להוראת תשלום בעלמא, ולא שוה כלום, ודינו כדין שטרות שאין פודין בהם. ע"ש. וע"ש.

וכן כתב בחזון עובדיה על הלכות פרוזבול, וז"ל: ולהלכה נראה, שאפילו אם נתן הלוה שיק על הסכום שלוה, כיון דמחוסר גוביינא, משמט, דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי. ואע"פ שבשו"ת שבט הלוי חלק ט (ס"ס רצא) כתב שאינו משמט, דחשיב כשוה כסף בידו, שיכול למוכרו או ליתנו לאחר כשוה כסף. ע"ש. להלכה נראה דהוי כשטר חוב שיש בו אחריות, שאע"פ שיכול למוכרו כיון שמחוסר גוביינא משמט, דשטר העומד לגבות לא כגבוי דמי. וכמו שפסק מרן בש"ע (סי' סז ס"ב), ה"נ שיק שביד המלוה, מחוסר גוביינא. [וע' בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב סי' טו). ודו"ק]. וכ"כ בספר שמיטת כספים בהלכה, בקונטרס שביבי אש (סי' יב עמוד קצט אות ג') בשם הגרי"ש אלישיב, דלא עדיף שיק משטר שביד המלוה שמאפשר לו גביית חובו מהלוה. וכ"כ בתשו"נ (ח"ג סי' תמוז). וראה עוד במ"ש הגאון בעל פרי השדה, בתשובה שהובאה בסוף ספר לקוטי פנחס (דף קה ע"ג). ע"ש.

ובם' אשרי האיש (יו"ד ח"ב ה' פרוזבול) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שלוה שנתן למלוה שיק על החשבון, הוי ספק אם נחשב כגבוי, דשמא איננו רק כמו שטר חוב בעלמא, ולכן צריך לכתוב פרוזבול. ע"כ.

ואמנם הרה"ג משה רוזנטל בכרם ציון הלכות שביעית (עמוד פח) פסק דנתינת שיק למלוה חשיב כגבוי ואינו משמט. ובתוך דבריו הביא מ"ש השואל ומשיב (חמישה סי' עא) בנידון שטרי מרינייש שהם שיק למוכ"ז מבלי

ז. המלוה את חבירו על המשכון אינו משמט בשביעית, מה שכנגד המשכון. ויש אומרים שאף היתר על המשכון אינו משמט. ואף שהמלוה יכול לטעון קים לי כסברא שניה, שאף היתר על המשכון אינו משמט, מכל מקום כיון שדעת מרן השלחן ערוך בסתם שרק כנגד המשכון אינו משמט, לפיכך ראוי להטיל ביניהם פשרה הקרובה לדין. ושלא לפסוק בפשיטות נגד דעתו של מרן, ולומר שהמוחזק מצי טעין קים לי כדברי היש אומרים נגד הסתם שבשלחן ערוך. ז)

המלוה את חבירו על המשכון אינו משמט

נמי שיעבודיה דבשעת הלואה דלא משמט, דהא הכא דתנן מלוה על המשכון משמע שההלואה על המשכון היתה. [תוס']. ובשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"א סימן קסג) ביאר, שלשיטת התוס' משכון שלא בשעת הלואה אינו קנוי אלא הוא מבחינת שיעבוד בלבד, מפני שאין קנין לחצאין, אולם לענין שמיטה בודאי גם לדעתו נחשב המשכון כקנין, כי אם נחשב רק כמשועבד, ולכן השמיטה משמטת אותו. ע"ש. וראה עוד במה שכתב בחלק ג' סימן קעו.

וכבר כתבנו לעיל מ"ש בתשובת הרא"ש (כלל עז סימן ה) שביאר טעמא דמילתא דמשכון אינו משמט, דהיינו משום שכאשר המשכון ביד המלוה אין זה נקרא נוגש את אחיו, מפני שרכושו של אחיו תפוס כבר בידו. ודין זה נלמד בספרי, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ירך ולא של אחיך בידך, וטעמא משום דהוי של אחיך בידך, ואינו צריך ליגוש. וטעם זה נזכר בהרבה ראשונים.

אם אף שלא כנגד המשכון אינו נשמט בשביעית

כדברי שמואל (שם מג:): שאמר, האי מאן דאוזפיה אלפא זוזי לחבריה ומשכן ליה קתא דמגלא [בית יד של מגל], אבד קתא דמגלא אבד אלפא זוזי. והיינו שמשכון שהוא פחות מסכום החוב, בכל זאת נחשב כשוה נגד החוב כולו. ודחתה הגמרא, דיש לומר שלרשב"ג החוב אינו משמט רק בערכו והיתר נשמט,

ז) במשנה (פרק י דשביעית משנה ב) המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אינן משמטין. ע"כ. ובגמרא (גיטין לז.) מבואר שהטעם לכך הוא, על פי מה שאמר רבי יצחק שהמשכון שביד המלוה נחשב כקנוי לו. ע"ש. והיינו משום דכתיב (דברים טו, ג) ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ירך, פרט לזה שיש לאחיך בידך, כדאי' בספרי (פרשת ראה פסקא קיג). וכן הוא ברבינו עובדיה מברטנורא, ובפירושו ר"ש סיריליו שם. ובתוס' (שם ד"ה שאני. ובפסחים לא:): הקשו, היאך אמרו בגמרא דמשכון אינו משמט מכח דברי ר' יצחק דמשכון קנוי למלוה, והרי דברי ר' יצחק איירו רק כשנותן את המשכון שלא בשעת הלואתו, אבל בשעת הלואתו אין המשכון נקנה. וכתב בתוס' יום טוב, דשאני משעבוד קרקעות דקיימא לן מלוה קונה משכון, משום ולך תהיה צדקה (גיטין לז.). והיינו שלא בשעת הלואה, דקרא שלא בשעת הלואה כתיב, ומכל מקום הואיל ושלא בשעת הלואה קונה אלים

ובגמרא (שבועות מד:): אמרו, המלוה את חבירו על המשכון ונכנסה שמיטה, אע"פ שאינו שוה אלא פלגא [חצי סכום החוב] אינו משמט, דברי רשב"ג. רבי יהודה הנשיא אומר, אם היה משכוננו כנגד חובו אינו משמט, ואם לאו משמט. וכן הוא בגמרא בבא מציעא (מח: מט.). והגמרא בשבועות העמידה דברי רשב"ג

משמט. ע"כ. וכן פסק הרי"א (גיטין לו).

והיינו דהרא"ש תופס לגמרי כדעת שמואל, שמשכון על חלק מהסכום הינו כמשכון על כל הסכום, ואם כן נפקא מינה מכך לא רק לשמיטה אלא גם לדין מי שהלוה לחבירו אלף זוז ומשכן לו קתא דמגלא, אבד קתא אבד אלפא זוזי (שבועות מג:). אולם מאחר שרוב הפוסקים לא פסקו כדברי שמואל אפשר דהרא"ש פסק כן מטעם אחר, מפני ששמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן ובכל דהוא אפשר להפקיעה. וכשם שהפרוזבול יכול להפקיע ולהוציא פרעון החוב מיד הלוה, כך גם משכון כל שהוא יכול להפקיע שלא לשמט את החוב וממילא אין צריך לומר שהרא"ש פוסק גם כשמואל בענין קתא דמגלא. וכמו שביאר כל זה בשו"ת דרכי נועם (חח"מ סימן כו) ע"ש.

וז"ל מרן בשלחן ערוך (סימן סז סעיף יב): המלוה על המשכון אינו משמט מה שכנגד המשכון. [דכיון שיש בידו לא שייך ביה לא יגושן]. ויש מי שאומר שאף היתר על המשכון אינו משמט. [כיון דמתחלה נטל המשכון בעד כל ההלוואה, הוה ליה כאילו יש בידו משכון שוה ככל הלוואה]. ע"כ. נמצא שמרן פסק בסתם דרק מה שכנגד המשכון אינו משמט, אבל כל מה שיתר על המשכון משמט ככל חוב. ואין המלוה יכול לתבוע את הלוה לפרוע לו הפרש חוב זה. ועיין להרא"ה בספר החינוך (מצוה שמא).

אם המלוה יכול לטעון קים לי כדעת היש שהביא מרן

המוחזק. וכמו שכתב בשו"ת הון יוסף זמירו (חאה"ע סי' יח) וז"ל: דהיכא דסתם מרן כדעת האומר להוציא מיד המוחזק, ושוב הביא בש"ע שי"א לזכותו, אע"ג דבעלמא קי"ל הלכה כסתם, מפני שהסברא שהביאה מרן בסתם היא העיקרית, מ"מ לענין ממון המוחזק מצי למימר קים לי כדעת הי"א. ושכ"כ הכנה"ג בשו"ת בעי חיי (ח"ב מח"מ סי' קי)

ולדעת רבי יהודה הנשיא כשהמשכון אינו בשוויו של החוב כולו, אינו משמט אף את היתר על ערכו. ופסק הרמב"ם כדעת רשב"ג, שהמשכון אינו משמט רק בערכו, ולשיטתו זו מסקנת הסוגיא. וכן כתב עוד בתשובה (סימן קצז) דחלק ההלוואה שיש עליו משכון לא נשמט, והשאר נשמט. והמשכון יוחזר רק אם יפרע את החוב. ואם לאו ישאר המשכון בידי המלוה או יורשו. ע"ש. ועיין עוד במה שכתב בסימן תי"ב, דמלוה שיש עליה משכון החוב נגוש ועומד הוא. וכן ביאר עוד בסימן תי"ז, שניתן לגבות חוב שעברה עליו שביעית [כשלא עשה פרוזבול] מקרקעות הלוה אשר היו כמשכון ביד המלוה. ע"ש. והר"ן והמאירי (גיטין לו). פסקו כדברי הרמב"ם.

אולם הרא"ש (פרק ד גיטין סימן יז) כתב, שאף אם המשכון שווה פחות מסכום החוב, כל החוב אינו נשמט. והביא מירושלמי (שביעית פרק י משנה א) דהלוה על המשכון אינו משמט. ושמואל אמר אפילו על המחט. והיינו כרשב"ג שאמר שאפילו המשכון אינו שוה אלא חצי מהחוב, אינו משמט. ע"ש. וכ"כ הטור (ח"מ סי' סז) שאחר שהבי"ד הרמב"ם סיים בשם הרא"ש שאינו משמט כלל. וכ"כ הר"ש (פ"י דשביעית מ"ב) וז"ל: דבירושלמי איתא, אמר שמואל אפילו על מחט. והיינו כרשב"ג (מד): דאמר אע"פ שאין המשכון שוה אלא פלג אינו

ולענין הלכה כתב מרן אאמו"ר זיע"א בספרו חזון עובדיה על הלכות פרוזבול: הנה קי"ל בשלחן ערוך, סתם ויש, הלכה כסתם. ומכל מקום נראה שמכיון שמרן הביא בש"ע סברת הרא"ש וסיעתו בשם "יש מי שאומר" (אחר שכתב סברת הרמב"ם בסתם), אם תפס המלוה יכול לטעון קים לי שאף מה שאינו כנגד המשכון אינו משמט, ואין להוציא מן

שחולק ע"ז. גם בשו"ת שערי רחמים (ח"א חו"מ סי' כז) הסתמך ע"ד הכנה"ג הנ"ל. וכ"כ בשו"ת שערי עזרה (חאו"ח סי' יב), ובס' שערי משה (קוני' קול משה דף ט:). והובא ביבי"א ח"ו (חו"מ סי' ב).

וע' ביבי"א (ח"י חו"ד סי' נח. בהערות לרב פעלים יו"ד ח"ב סי' ז. ובלוח המפתחות שם) שכתב, שאנו נוהגים בדיני ממונות בסתם ויש, שאע"פ שדעת מרן עצמו שהלכה כסתם, נוהגים לומר קים לי כדעת היש, שלא להוציא ממון מן המוחזק, ולכן גם בדיני או"ה בהפסד מרובה, המורה להקל כדעת רוב האחרונים אין מזניחין אותו.

גם ביבי"א ח"י (חו"מ סי' ה אות ב) הביא מח' האח' הנ"ל, ושכן העלה הגאון ר' עזרא טראב אב"ד דמשק, בשו"ת מילי דעזרא (חאה"ע בהשמטות סי' ב), והרב פרי צדיק (דף ה.), ובשו"ת ישיב משה שתרוג (סי' שלג, ושלז). וסמך על דבריהם להלכה.

וכן כתב בשו"ת יבי"א ח"ג חחו"מ (סי' ד אות ה).

אלא שבשו"ת יבי"א ח"ט (חו"מ סי' א) כתב, דמ"מ מאחר שלא יצא דבר זה ממח', וידוע מ"ש מרן החיד"א (ברכ"י ושיו"ב א"ח סי' סא סק"ג) בשם גדולי האח' שמרן עצמו אמר שדעתו לפסוק הלכה כסתם נגד י"א. והכי נקטינן בכל מילי דאיסור והיתר, והרי מרן הוא מרא דאתרין, ומפיו אנו חיים בכל מכל כל, וקבלנו הוראותיו ככל אשר יאמר כי הוא זה, לפיכך ראוי להטיל ביניהם פשרה הקרובה לדין. ושלא לפסוק בפשיטות נגד דעתו של מרן, ולומר שהמוחזק מצי טעין קים לי כדברי הי"א נגד הסתם שבש"ע.

המלוה את חברו על משכון קרקע משמט

המשכון קרקע, הוא משמט. ואפילו אם המלוה דר בתוך מקרקעי, המשכון משמט,

שאם המוחזק טוען קים לי כדעת הי"א אין מוציאים מידו. וכ"כ מהר"ם בן חביב בשו"ת גנת ורדים (חו"מ כלל א סי' א). וכן העלה הגאון מהר"ם לבטון בנוכח השלחן (אה"ע סי' יג).

והגם שהגנת ורדים (סי' ב) חולק על זה, ולדעתו כל סתם ויש, הסתם היא הלכה קבועה, ואין המוחזק יכול לומר קים לי כדעת הי"א. מ"מ המוחזק יכול לומר קי"ל כהנה"ג והמהר"ם בן חביב. "וכן העיד רב אחאי מהר"ן קוראל שכן הוראה יוצאה מבית מדרשו של מר אביו גדול אדונינו מורינו הרב הגדול הראש"ל מהר"ר יעקב קוראל ז"ל. וכן הורו בבית הדין פעה"ק ירושלים ת"ו זה ימים לא כביר, ופטרו את המוחזק, ואין פוצה פה בדבר. והדברים ק"ו לאזן ששמעה מפי משה רבן של ישראל איש ירושלים המהר"ם בן חביב ז"ל, דמפשט פשיטא ליה האי מילתא, ומי יבא אחרי ארי לאפוקי ממונא מיד המוחזק". עכת"ד. וכן הובא לדינא בשו"ת רב פעלים (ח"ב חחו"מ סי' ג), והוסיף, ונ"ל לומר דסברי האחרונים הנ"ל, דאפי' נימא דסברת מרן לפסוק הדין כהסתם במקום י"א, מ"מ מה שקבלו הוראות מרן שלא לטעון קים לי כנגדו, לא קיבלו זאת אלא כשהביא דעת המחייב בסתם בלא שום חולק, אבל אם הביא סברת י"א בצד הסתם לא נהגו להוציא מן המוחזק נגד סברת הי"א. ויש לזה טעם נכון, כי מה שמוציאין מן המוחזק ע"פ דעת מרן בש"ע אע"פ שיש חולקים עליו, הוא דבר חידוש, ואין לך בו אלא חידוש, שנאמר לא קיבלו דבר זה אלא במקום שלא הובאה בש"ע דעת החולקים כלל, אבל כשהובאה סברתם בש"ע, אע"פ שסברא אחת נאמרה בסתם והשניה בשם י"א, אין מוציאין מן המוחזק נגד סברת הי"א. ע"כ. וכ"ז דלא כהרב צדק ומשפט

המלוה את חברו על משכון קרקע משמט

ואמנם מה שמשכון אינו משמט היינו דוקא במשכון שהוא מטלטלין, אבל אם

ח. גם אם משכנו שלא בשעת הלואתו, דינו כדין המלוה על המשכון שאינו (משמט. ה)

קע) דרק משכון של מטלטלין אינו משמט, אולם אם המשכון הוא מקרקעי כן משמט. כי משכון של מטלטלין נחשב כגבוי, ולכן אינו משמט. מה שאין כן משכון של קרקע. וע' בתוס' (ב"מ זז).

אלא אם כן מדובר במקום שנהגו שאי אפשר לסלק את המלוה מן המשכונה בתוך תקופת ההלואה, שאז אינו משמט. וכמו שכתב כן בשו"ת הרשב"א במיוחסות להרמב"ן (סימן כב). ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל החדשות (סימן

משכנו שלא בשעת הלואתו אם משמט

והרשב"א, דמחזורתא דשמעתתא וקושטא דמילתא דר' יצחק אפילו בשעת הלואתו קאמר. ע"ש. וכ"כ הרשב"א (גיטין לז), וז"ל: והנכון דההיא דאמרינן בשבועות (מד), אימר דאמר ר' יצחק במשכנו שלא בשעת הלואתו, ליתא, אלא ר' יצחק בכל משכון קאמר, ואפילו במשכנו בשעת הלואתו, כדמוכח בשמעתין. וכ"כ הרמב"ן, וחזק ראייה זו בראיות נכונות וכו'. ע"ש. וכן בחי' הר"ן (שבועות מד). כתב, הא דפריך הכא, דבעת הלואתו מי אמר? הך סוגיא דהכא, לאו דסמכא היא, ודרך דחייה איתמר, משום דלא שמעינן הכי לר' יצחק שיאמר כן. אבל בודאי קושטא דמילתא דרבי יצחק קאמר הכי אפילו במשכנו בשעת הלואתו, וכדמוכח בגיטין (לז), שהמלוה על המשכון אינו משמט, דקני ליה כדרבי יצחק, והתם בשעת הלואתו קאמר. ע"ש. וכ"כ הר"ן בהלכות (גיטין לז). וכ"כ הריטב"א (ב"מ פב). דסוגיין דעלמא דאפילו במשכנו בשעת הלואתו אמרה רבי יצחק. וכן דעת הגאונים. וכן כתב רבינו הרמב"ן. ע"כ.

ח) הנה אם משכנו שלא בשעת הלואתו, פסק מרן (ח"מ סי' סז סעיף יג) שדינו כמלוה על המשכון. וראה מה שכתב בזה הסמ"ע שם. ור"ז תלוי במחלוקת הראשונים, שהרמב"ן במלחמות (ס"פ שבועת הדיינים) כתב, דמאי דאמרינן בגמרא הכא, משכנו בשעת הלואתו מי אמר? לא על דרך הבירור נאמר, אלא על דרך הספק, שלא שמענו כן בפירוש, שאפשר שלא אמרו אלא שלא בשעת הלואתו, וכדכתיב קרא. אבל אפשר ג"כ לומר שאפילו משכנו בשעת הלואתו נמי כך דינו, דאע"ג דקרא מיירי שלא בשעת הלואתו, מ"מ גמרינן מניה. ולכן כשהגיעו בגיטין (לז) על דברי הברייתא שהמלוה על המשכון אינו משמט. והתם במשכנו בשעת הלואתו מיירי, כדקתני המלוה את חברו על המשכון, אמרו בגמרא דה"ט כדר' יצחק, אלמא דר' יצחק אפילו במשכנו בשעת הלואתו קאמר. וכ"כ ברמב"ן (ב"מ פב). ע"ש. וכ"כ הר"י בן מיגאש (שבועות מד), דמוכח בגיטין (לז), מדקאמר שאני משכון דקני ליה, כדרבי יצחק, אלמא דר' יצחק קאמר בין במשכנו בשעת הלואתו, בין שלא בשעת הלואתו, ובתרוייהו קאמר דקני משכון וכו'. ע"ש. וכ"כ בעל התרומות (שער מה סימן י). וכ"כ המאירי (שבועות מד) בשם גאוני ספרד, שהוכיחו מההיא דגיטין (לז), דר' יצחק מיירי אפילו בשעת הלואתו. ע"ש.

גם בשטמ"ק (ב"מ פב) כתב בשם הרמב"ן

גם הר"ש (שביעית פ"י משנה ב) כתב, לכאורה היה נראה לומר דהא דתנן המלוה על המשכון אינו משמט, מיירי דוקא שמשכנו שלא בשעת הלואתו, כדאמרינן (ב"מ פב), דבהכי מיירי ר' יצחק, אבל אי אפשר לומר כן, דבע"כ מתני' מיירי גם בשעת הלואתו, דהא המלוה על המשכון קתני, דהאי לישנא משמע

ט. תפס המלוה מעצמו מטלטלין של הלוה, אע"פ שלא באו לידו מיד הלוה עצמו בתורת משכון, מכל מקום כיון שלא היה הלוה יכול לתובעם ולהוציאם ממנו אם לא יפרע לו חובו, יש לו תורת משכון ואין שביעית משמטתו. (ט)

ואינו נראה לי, דר' יצחק לא איירי אלא במשכנו לאחר מתן מעות שהוא חייב להחזירו לו, דקרינן ביה ולך תהיה צדקה, אבל משכנו בשעת הלוואתו לא קני ליה וכו'. ע"ש. וכן נראה דעת הרא"ש קידושין (פ"א ס"י). וע"ע בטור (אה"ע ס"י כח סעיף יב). ע"ש. וכ"כ בשו"ת הגאונים שערי צדק (ח"ד שער ב ס"ח, עמוד פ) בשם רב צמח גאון. וע"ע בשו"ת גאוני מזרח ומערב (ס"י רלד).

ומכל מקום אנן נקטינן לדינא כדברי התוס' והר"ש, ומהר"י בן מיגאש, ובעל התרומות, והרמב"ן, והרשב"א, והריטב"א, והר"ן, והמאירי, שאף במשכנו בשעת הלוואתו אינו משמט. וכן נראה דעת הרמב"ם. וז"ל מרן הש"ע (סעיף יב יג), המלוה על המשכון אינו משמט, ואף אם משכנו שלא בשעת הלוואתו על ידי בית דין, דינו כמלוה על המשכון שאינו משמט. ע"כ. ואפילו את"ל שלא יצא הדבר מידי ספק, כיון דשביעית בזה"ז מדרבנן, הדרנין לכללא דספקא דרבנן לקולא. וכ"כ הרמב"ן והרא"ש והריטב"א (מכות ג). וע"ע בספר בית אברהם (דף קמ ע"ב).

וכתב בספר מעשה רוקח (ח"ג דף סד), דמה שהשמיט הרמב"ם דין משכנו שלא בשעת הלוואתו, שאינו משמט, משום דאתי בקל וחומר ממשכנו בשעת הלוואתו. ע"ש.

תפס המלוה מעצמו מטלטלין אם משמט

שלא באו לידו מיד הלוה עצמו בתורת משכון, מ"מ כיון שלא היה הלוה יכול לתובעם ולהוציאם ממנו אם לא יפרע לו חובו, יש לו תורת משכון ואין שביעית משמטתו. ע"כ.

דמיירי בשעת הלוואתו וכו'. והאור זרוע (מס' ע"ז סימן קטז) העתיק כל דברי הר"ש הנ"ל. ע"ש. ואף הרז"ה בעל המאור (גיטין לז). כתב, שאע"פ שר' יצחק מיירי במשכנו שלא בשעת הלוואתו, מכל מקום מגו דמשכחת לה צד דקני למשכון כדר' יצחק, היכא דמשכנו שלא בשעת הלוואתו מהניא ליה נמי תפיסתו אפילו במשכנו בשעת הלוואתו, שהוא נגוש ועומד, ולא קרינן ביה לא יגוש, הואיל ואיכא שם משכון בעולם דקני ליה. ע"ש. (וע"ע בתוספות הרשב"א משאנן פסחים לא:). וכ"כ הנימוק"י (גיטין לז). וע' בשו"ת שדה הארץ (ח"ג דף קכג ע"ג).

מיהו הראב"ן בתשובה (ס"ס קיא) כתב, דהא דמשני בגיטין (לז). משום דקני משכון וכדר' יצחק, התם אוקמוה במשכנו שלא בשעת הלוואתו, אבל משכנו בשעת הלוואתו, אע"ג דתפיס, כיון דלא קני משכון, שביעית משמטתו. ע"ש. גם רבינו ישעיה מטרדני (גיטין לז). כתב, הא דבעל חוב קונה משכון, היינו במשכנו שלא בשעת הלוואתו דקאי לגוביינא, שרשאי למוכרו ולהפרע מעותיו, דלהכי משכנוהו בית דין כדי שיפרע חובו ממנו. אבל משכנו בשעת הלוואתו אינו רשאי למוכרו דלא חשיב דידיה וכו'. ורבינו יצחק בעל התוס' כתב דלא שנא משכנו בשעת הלוואתו ולא שנא משכנו שלא בשעת הלוואתו, אינו משמט.

תפס המלוה מעצמו מטלטלין אם משמט

(ט) כן כתב הרב גידולי תרומה (שער מה סעיף י), שאם תפס המלוה משל הלוה מטלטלין, ואח"כ עברה עליהם השמטה, והמטלטלים עודם בעין ביד המלוה, נראה פשוט שאין השביעית משמטתו, שאע"פ

וכ"כ המחנה אפרים (הל' מלוה ולוה סי' יא) וז"ל: העולה לנו מכל האמור דבעל חוב "קונה משכון" בין בשעת הלואתו, בין היכא שבא לידו, שנתנו לו הלוה מדעתו, ובין היכא דתפיס ליה מלוה אזוי שלא מדעת הלוה. ואפילו היכא שנכנס המלוה לביתו של הלוה ותפס מידי, שלא ברשות ב"ד, אע"פ שכתב הרמב"ם (סוף פ"ג מהל' גולה), שהרי זה גזלן, אע"פ שהלוה חייב לו וכו'. מ"מ קנאו המלוה למשכון. ע"ש. וכן מוכח מהגמרא תמורה (ו), דפריך לרבא דאמר כל היכא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני, והרי משכון, דרחמנא אמר לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו, ותנן מחזיר את הכר בלילה ואת המחרשה ביום, (ופירש רש"י, אלמא דאי עביד מהני וקונה את המשכון וכו'), וכתבו התוספות דמתני' מיירי במשכון שלא ברשות, כדמוכח במתני' (ב"מ קיג). ומשני, שאני התם דכתיב השב תשיב, הא קמן שגם בתפס המלוה שלא ברשות קנאו המלוה. וזוהי שלא כמו שכתב בשו"ת פרח מטה אהרן (ח"א סי' עא), שאם לא התפיסוהו בב"ד, אלא הוא מעצמו תפסו לא קני ליה. ע"ש. וע"ע מה שתמה עליו בשו"ת שמחת יהודה אליעזר (סי' מד דף נו ע"ג). ודו"ק].

ומרן החיד"א בספר פתח עינים (גיטין לו). הביא דברי הגידולי תרומה הנ"ל, וכתב שבשו"ת בית דוד (ח"מ סי' יז) הקשה עליו, דהא מוכח להדיא (בגיטין לו), דלא תליא מילתא בדתפיס, אלא בדקני ליה, ובמשכון שלא ברשות ב"ד לא קני ליה. וכ"כ הטור וש"ע, שאם משכנו שלא בשעת הלואתו "על ידי בית דין", אין שביעית משמטתו, מוכח שאם תפס שלא ברשות בית דין, לא מהני. והשיב עליו מרן החיד"א מההיא דתמורה (ו). הנ"ל. והוסיף להביא ממ"ש הרמב"ם (פרק ג מהל' מלוה ולוה הלכה ה), וז"ל: אחד הממשכן את חבירו בבית דין, ואחד הממשכון בזרוע שלא ברשות ב"ד, או שמשכנו מדעת הלוה, מצוה להחזיר לו את הכר בלילה וכו'. אם כן

הוא שמחזיר המשכון בעת שהלוה צריך לו, מה יועיל המשכון, מועיל שלא ישמט את החוב "בשביעית". וכן פסק מרן בש"ע (ח"מ סי' צז סעיף טז). ע"ש. וזה מבואר כדברי הרב גידולי תרומה.

ומה שכתבו הטור ומרן הש"ע, דמשכנו שלא בשעת הלואתו "על ידי בית דין", אורחא דמילתא נקטי, שאם משכנו בעצמו עובר בלאו. והרב פתח עינים שם הביא מ"ש התומים על דברי הרב גידולי תרומה, והשיג עליו מהגמרא (תמורה דף ו), ומדברי הרמב"ם והש"ע הנ"ל, דמוכח כדברי הגידולי תרומה. ע"ש.

וכן הקצות החושן (סק"ה) הביא מה שתמה התומים על הרב גידולי תרומה, דהא (בגיטין לו) פריך אהא דתנן המלוה על המשכון אינו משמט, דאי משום דתפיס ליה (ואינו נוגשו ותבעו כלום. רש"י), אלא מעתה הלוה ודר בחצרו, דתפיס ליה הכי נמי? ומשני, שאני משכון דקני ליה מדרבי יצחק. אלמא דהיכא דלא מסרו לידו בתורת משכון אע"ג דתפס כיון דלא שייך ביה הא דר' יצחק לא קנה. וא"כ אין מקום לדבריו כלל. וכתב ע"ז הקצוה"ח, והמעייין בגמרא יראה, דהש"ס לא נאיד מסברא דתפיס, אלא דפרושי קא מפרש, דשאני הכא דהא דתפיס מהני משום דר' יצחק, ולא דמי להלוהו ודר בחצרו, דבקרקע לא שייך הא דר' יצחק. [דייקא נמי דלא קאמר "אלא" כדר' יצחק. וכ"כ רש"י (שבועות מד:) שאין כאן משום לא יגוש, שהרי אינו נוגשו. וכ"כ עוד רש"י (ב"מ מח:). וכ"כ הסמ"ע (ס"ק כד). ע"ש]. ולפ"ז הוא הדין היכא דתפס המלוה אפילו שלא מדעת הלוה שייך נמי הך דרבי יצחק. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג מהל' מלוה ה"ה), שאף הממשכן את חבירו בזרוע צריך להחזיר הכר בלילה וכו'. וסיים, שהמשכון מועיל שלא ישמט החוב בשביעית. עכת"ד. וכן פסק בש"ע (סי' צז). ולפי זה דברי הגידולי תרומה נכונים וברורים. ע"כ.

י. הקפת החנות אינה משמטת, ואם זקף את החוב עליו במלוה [פ"י שקבע זמן לפירעון] משמטת. (י)

במחלוקת ראשונים, ושם דייק מתשו' מהר"ם הקצרות (סי' פט), דמוכח שבתפס מטלטלין בחובו אין שביעית משמטתו. ע"ש. ולא העיר מדברי הרמב"ם ומרן הש"ע, דמוכח דס"ל שאין שביעית משמטתו. גם בספר בית אברהם (דף קמ סע"ג), השיג על הבית דוד הנ"ל, דאשתמטתיה דברי הרמב"ם (פ"ג מהל' מלוה), ומרן הש"ע חו"מ (סי' צו סט"ז), שכתבו להדיא שאין חילוק בין משכנו ע"י ב"ד, לבין משכנו בזרוע שלא ברשות בית דין וכו'. ומ"ש הטוש"ע שמשכנו על ידי בית דין אורחא דמילתא נקטי. ע"ש. וע"ע בשו"ת קול אליהו ישראל (ח"א חיו"ד סי' כה דף לט ע"ג), ובספר מטה שמעון (סי' סו הגה"ט אות ז), ובספר פנים במשפט (ס"ק טז).

ולענין הלכה, הואיל ושביעית בזה"ז מדרבנן, ספקא דרבנן לקולא, ואין שביעית משמטתו. וכדברי הרמב"ם ומרן הש"ע.

גם בשו"ת דבר אברהם ח"ב (סי' יז דף מח ע"ב), אחר שהביא דברי התומים שכתב לתמוה על דברי הרב גידולי תרומה הנ"ל, כתב, והמעייין יראה שאין הכרח כלל שהגמרא חזרה בה מהסברא דתפיס, אדרבה משמע מדלא קאמר בלשון "אלא" כדר' יצחק, מוכח דהסברא דתפיס ליה נשארית גם במסקנא, ולהכי אפילו היכא דלא קני ליה אלא דתפיס ליה, אינו משמט. ושור"ר שכ"כ בקצוה"ח. ע"ש.

גם בספר מטה אפרים ארדיט (פ"ד מהל' אישות דף י ע"א) הביא דברי הגידולי תרומה, ומ"ש עליו הרב בית דוד (ח"מ סי' יז), ודחה דברי הבית דוד, והעלה כדברי הגידולי תרומה. ע"ש.

והגאון ערך השלחן (חו"מ סי' סו ס"ק יח), אחר שהביא דברי הבית דוד, תלה דבר זה

הקפת החנות אינה משמטת

שנתקבץ לו הכל ויתן לו ממונו. ע"כ. וכתב בכסף משנה שם, ונראה לי שטעם הדבר, שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיזדמנו לו מעות, ואין דרך לנגשו, הוי כאילו הלוחו עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו. ע"כ. וכן כתב בבית יוסף (סימן סז). שלכאור' נראה מדברי הרמב"ם שאין שום חוב נשמט בשביעית אלא המלוה את חברו בלבד, והכי אמרינן בירושלמי, שאין שביעית משמטת אלא מלוה בלבד.

ומיהו הרמב"ם שם בהלכה ה' פסק את המשנה, שהשוחט פרה וחלקה לאחרים על דעת שהיום ראש השנה של

(י) במשנה שביעית (פרק י משנה א) שנינו: הקפת חנות אינה משמטת. ואם עשאה מלוה הרי זה משמט וכו'. ופסקו הפוסקים כתנא קמא דרבי יהודה. וכן פסק הרמב"ם (פרק ט הלכה יא). ובטור ובשלחן ערוך (סימן סז סעיף יד). ונחלקו המפרשים בטעם הדבר דהקפת חנות אינה משמטת, כי ז"ל הרמב"ם בפירוש המשניות שם: הקפת חנות היא האמנה במקח וממכר שבין בני אדם ובעלי החנויות, שיוציא עליו כל מה שצריך, וכשיקבץ סך ממון עליו יפרעהו, וזה הנקבץ לא יהיה נשמט בשנה השביעית, מפני שאינו על דרך חוב, ולא מכר לו בעל החנות על מנת שיהיה חוב, אבל מכר לו מעט מעט עד

הרי הוא משמט בשביעית. והקפת חנות שאני, דכיון שדרך להקיף שנה ושנתיים ובסוף נוטל חובו, ואין צריך לנגשו, הוה ליה כהלואה עד אחר שביעית דלרוב הפוסקים אין שביעית משמטת. ע"ש.

מוצאי שביעית ולא תהא שביעית משמטת החוב, ונתעבר אלול ונמצא שאותו היום סוף שביעית הוא. שהדין הוא שהשביעית משמטת אותו חוב ואבדו הדמים. ומוכח מכאן שכל שחייב לחבירו בין דרך הלואה בין דרך מכר,

אם השביעית משמטת מה שאינו מלוה אלא דרך מכר

משמט, ואילו כאן כתב להדיא שאינו משמט אלא מלוה, ובודאי שחזר בו מפני שראה להר"ן שכתב, שכל חוב שאדם מתחייב לחבירו שלא ע"ד מלוה, אין שביעית משמטתו, כדתנן הקפת החנות אינה משמטת, לרבנן דקי"ל כוותיהו וכו'. ע"ש. וכן הוא דעת הרמב"ם שכתב, "שאינו על דרך חוב". וע"ע בתשובת הרא"ש (כלל עז סי' ג). כי בודאי לא נעלם מעיני מרן, דפלוגתא היא במכות (ג):, אליבא דרב יהודה אמר שמואל, ואילו היה הטעם העיקרי של משנתינו, דתנן הקפת החנות אינה משמטת, משום דהוה כמלוה לחבירו לעשר שנים, לא היו נחלקים אמוראים בזה, מאחר שמשנה ערוכה היא, שהקפת החנות אינה משמטת, משום דהוי כמלוה לאחר שביעית. אלא ודאי שגם מרן מודה שעיקר טעם משנתינו הוא משום שאין שביעית משמטת אלא מלוה.

והנה החת"ס (גיטין לז.) כתב לחדש, דהא דהקפת החנות אינה משמטת, היינו שאם בא הלואה ופרע מעצמו, אינו צריך לומר לו משמט אני, דהכי משמע מקרא, וזה "דבר" השמטה, דילפינן מניה שצריך לומר משמט אני, זהו דוקא בבעל משה ידו, לאפוקי הקפת החנות, אבל עובר הוא על לאו דלא יגוש אף בהקפת החנות. (וע"ע בחי' החת"ס שבת קמה: ד"ה והנה). ע"ש. ולפע"ד נראה שמכיון שאמר חז"ל "אינו משמט", מותר לו אף לנגוש את רעהו בבית דין, ולכופו לפרוע לו חובו. ואף החת"ס סיים שם, אבל לא מצאתי לשום פוסק שמחלק בדין הקפת החנות בין משמט אני לבין לא יגוש. ע"ש. הילכך סתמו כפירושו

ולכאורה מבואר מדברי מרן, דלהלכה אף כשאינו מלוה, שביעית משמטתו. והסמ"ע (ס"ק כו) הביא את דברי הבית יוסף להלכה. ואמנם יש שכתבו שאינו משמט אלא מלוה בלבד, והקפת חנות אינה דרך מלוה ואינה משמטת. וכן כתבו בכנסת הגדולה (תו"מ סימן סז, ובתומים שם, ובפאת השלחן סימן כט סק"ל).

ומרן אאמור"ר כתב, שנראה, דמה שסיים מרן הב"י דהוה ליה כמלוהו לאחר שביעית, שאין שביעית משמטתו, אין זה אלא לרווחא דמילתא, לפי מה שפסק להלכה הרמב"ם (פרק ט הלכה ט), ורוב הפוסקים לגבי המלוה את חבירו לעשר שנים. אולם עיקר הטעם כמו שכתב מרן מתחלה, ע"פ הירושלמי, שאין שביעית משמטת אלא מלוה. וכמ"ש להדיא בחידושי הרמב"ן והרשב"א והריטב"א (כתובות דף נה.), דהיינו טעמא דתנן הקפת החנות אינה משמטת, מפני שאין שביעית משמטת אלא מלוה. וכ"כ הר"ן (גיטין יח.). וכ"כ המאירי (גיטין לז.), ששכירות הבתים אינה נשמטת, ואע"פ שלא הוזכר זה להדיא במשנה, מ"מ דומה הוא להקפת החנות ולשכר שכיר שאינן משמטין, מפני שאין זו מלוה. ע"כ. וכן פסק מרן בש"ע (סעיף יא) וז"ל: מי שהיה שותף עם חבירו, והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר מהם בידי אחד מהשותפים, אין שביעית משמטתו, משום "שאיין השביעית משמטת אלא מלוה". עכ"ל. והרב פאת השלחן (בית ישראל סק"ל) כתב ע"ז, נ"ל שמרן הש"ע חזר בו כאן, ממ"ש בבית יוסף בד"ה הקפת החנות וכו', שהעלה שכל דבר מכר

יא. אין השביעית משמטת שכר פועל שאצל בעל הבית וכן שכירות בתים. ולכן פקיד שעובד אצל בעל הבית, ומקבל משכורת לפרנסתו מידי חודש בחדשו, ויקר מקרהו שלא שילם לו משכורתו שהגיעה ימים מספר לפני סיום השנה השביעית, אין שביעית משמטתו, מפני שאינו מלוה. (א)

יב. המשאל לחבירו מיני פירות או בקבוקי יין ושמן וכיוצא בזה, כיון שאין השאלה חוזרת בעינה, נחשב כהלואה כסף והשביעית משמטתו. לפיכך אשה שהשאלה

החנות ולשכר שכיר, שאין משמיטין וכו'. ע"ש. וכ"כ בהגהות מהריק"ש, שהוא הדין לשכירות קרקע או כלים. ע"ש. גם בשו"ת יד הלוי (ח"ב חו"מ סימן סח) כתב, שהשכירות אינה נשמטת, שאין השביעית משמטת אלא מלוה. וכמ"ש התומים (סק"ל).

שרשאי לתובעו בב"ד ולכופו לשלם לו את חובו. ודין "שכר שכיר", כן הוא במשנה (ריש פ"י דשביעית). וכן פסק הרמב"ם (פרק ט הל' יא). וכן פסק מרן בש"ע (סי' סז סעיף טו). וע' במאירי (גיטין לו. עמ' קסב) שכתב, שכירות הבתים אינה משמטת, שהיא דומה להקפת

אם השביעית משמטת שכר פועל אצל בעל הבית וכן שכירות בתים

צדקה (סי' סז) הביא מ"ש הסמ"ע בשם הבית יוסף כנ"ל, וכתב ע"ז, אבל רבינו עובדיה פירש (בפרק י דשביעית), הקפת החנות שאינה דרך הלואה אינה משמטת. וכן משמע מלשון הרמב"ם שכתב, שאינה דרך חוב. ודלא כמו שפירש הבית יוסף בדברי הרמב"ם. ע"כ.

(יא) הנה הנפקא מינה ממה שמבואר בהערה הנ"ל, לפקיד שעובד אצל בעל הבית, ומקבל משכורת לפרנסתו מידי חודש בחדשו, ויקר מקרהו שלא שילם לו משכורתו שהגיעה ימים מספר לפני סיום השנה השביעית, שאע"פ שלא שייך כאן כלל הטעם שהוא מפני שאין שכרו משתלם אלא לאחר שנה או יותר, כמ"ש הרמב"ם ומרן הב"י, אלא מידי חדש בחדשו, אעפ"כ אין שביעית משמטתו, מפני שאינו מלוה.

גם התומים (אורים ס"ק ל) הביא מ"ש הסמ"ע, דה"ט ששכר שכיר אינו משמט, מפני שדרכו להניח דמי שכירותו לאחר שנה או שתים ואינו תובעו. ותמה עליו, שהרי אמרו חכמים (ב"מ קיג), חזקה שאין השכיר משהה שכרו, ואין בעה"ב עובר בבל תלין. אלא הטעם הוא מפני שאין השביעית משמטת אלא מלוה, ולא שכר שכיר וכיוצא בו. וכ"כ בשו"ת דבר אליהו לרמז (ס"ס פז). ע"ש.

ובספר פאת השלחן (סי' כט ס"ק ל דף קכז סע"ב) כתב, שאף מרן חזר בו ממ"ש בבית יוסף, מפני שראה להר"ן (ר"פ אע"פ נה). שכתב, שכל חוב שאדם חב לחבירו שלא על דרך מלוה, אין שביעית משמטתו, כדתנן שהקפת החנות אינה משמטת לרבנן, וקי"ל כוותייהו. והכי נמי שכר שכיר אינו משמט, אלמא דהכל תלוי במלוה. ע"ש.

ובספר מנחת חינוך (סי' תעז) כתב, הכסף משנה והסמ"ע כתבו טעמים על הקפת החנות ושכר שכיר שאינם נשמטים. אולם נראה שעיקר הטעם הוא משום שגזרת הכתוב היא,

גם הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין בספר לבוש

לשכנתה ככרות לחם או בקבוקי שמן או מספר ביצים וכדומה, ועברה עליהם שביעית, אינה יכולה לתבוע ממנה דבר, שהשביעית משמטת. (יב)

שאינן השביעית משמטת אלא מלוה ולא דרך אחרת. ע"כ. וע"ע בשו"ת משנת ר' אהרן סי' יד. ודו"ק.

המשאיל לחבירו בקבוקי שמן ויין אם שביעית משמטתו

לחם דלא הדרא בעינה אינה יכולה לתובעה תוך ל' יום. ועיין בספר תוספת שבת (סימן שז ס"ק כו) שמחלק אם אומרת בשעת שאלה הלויני או השאיליני. שכל שאומרת לשון שאלה קיבלה על עצמה שתוכל חבירתה לתבוע מיד. ע"ש. וצ"ע. נקטע זה ממרן אאמו"ר זיע"א בירחון קול סיני, והובא בספר הליכות עולם ח"ב עמוד ריזן.

והנה אף שמרן אאמו"ר זיע"א לא הכריע הדבר באופן מוחלט, ונשאר בצ"ע. מכל מקום נראה שהעיקר הוא דהכא חשיב הלואה ולא שאלה. וכבר אמרו בגמרא ריש פרק השואל (שבת קמח). שאין העולם מקפידים על זה, ומכנים הלואות מצרכי מזון בשם שאלה, בעוד שבאמת אינה אלא הלואה. ע"ש. כי דבר ידוע הוא, דהלואה אינה חוזרת בעין, דאין הלווה מחזיר את אותן המעות שקיבל, אלא מחזיר מעות אחרים. ואילו שאלה השואל הרי הוא מחזיר אותו החפץ ששאל. וכדאיתא בקידושין (מז:). ולפי זה אדם שלווה מחבירו מוצרי מזון הרי זו הלואה ולא שאלה, שהרי אינו מחזיר לו את אותן מצרכי מזון שלקח, אלא מחזיר לו אחרים כיוצא בהן תחתיהן. והראוני שכן כתב הריטב"א בסוכה (לה). וז"ל: ולא משכחת לה נמי במצה שאולה, דשאולה כהאי גוויני במידי דלא הדר בעינא, הלואה היא, וממונו של לווה גמור הוא, ולכם קרינן ביה. ע"כ. והובא גם בשו"ת מנחת יצחק חלק ח' (סימן מה אות ב). ולפי זה שפיר שביעית משמטתה, דהלואה היא ולא שאלה. ואמנם העולם נוהגים לכנות זאת בלשון שאלה, מכל

(יב) כן כתב במלאכת שלמה עדני (פרק י דשביעית משנה ב). וז"ל: נ"ל שהמלוה לחבירו מיני פירות או שאר אוכלים, כל מידי דלא הדר בעיניה, הרי הוא דומה להלואה כסף שהשביעית משמטתו, לא מבעיא אם זקפו במלוה כגון שאמר לו אתה חייב לי כך וכך מדות של שמן או יין, או כו"כ ביצים או אגוזים, דהוי ממש זקפו במלוה ושביעית משמטתו, אלא אפילו אמר לו הלויתי לך ככר אחד או ליטרא שמן או יין, אע"פ כן השביעית משמטתו. משום דמעיקרא בתורת מלוה באו לידו כיון דלא הדרו בעיניה. ומה שאמרו חז"ל שמיטת "כספים" לאו דוקא. ע"ש. וכן כתב בשו"ת חיים שאל (ח"ב סימן לח אות יג). ובספר נחמד למראה (פ"י דשביעית דף קמא ע"ד), ובבן איש חי (סוף פרשת כי תבא). ועוד.

וכתב בספר בן איש חי שם, שדרש ברבים, שטוב שתלוה אשה לחברתה בערב ראש השנה ככר אחד או שנים, ואחר ראש השנה כשתבא לפרוע לה הככר תאמר לה משמטת אני, והרי זו מקיימת מצות שמטה. ע"כ. והטעם לזה כי אף על פי שסתם הלואה ל' יום, והלואה שבימי אלול אין שביעית משמטתה, וכנ"ל, מכל מקום השאלה סתם זמנה לאלתר ויכול לתבועו מיד. וכדעת רש"י (שבת קמח). ודלא כרבינו תם בתוס' שם. וכן פסק הרמב"ם (פרק א' מהלכות שאלה ופקדון ה"ה) והטור והשלחן ערוך (חו"מ ריש סימן עג). אלא שהרב המגיד הסביר דהיינו טעמא משום דשאלה הדרא בעינה, מה שאין כן הלואה שלהוצאה ניתנה, לפי זה המשאילה ככרות

מקום על פי המבואר הרי זו הלואה ולא שאלה.

ולפי זה לכאורה כשם שלגבי הלואה אמרינן סתם הלואה שלשים יום, כך לגבי הלואת מצרכי מזון. וממילא הלואת מצרכי מזון בסוף חודש אלול של שנת השמיטה, אין השביעית משמטתו. ואם רוצים לקיים מצות שמיטת כספים יהיה צריך לקבוע זמן פרעון קודם כניסת ראש השנה של מוצאי שביעית, וכמו שנתבאר לענין סתם הלואה שעושים המתחסדים בהלואת כסף.

אלא שיש מקום לומר, דכיון שבזמנינו המנהג פשוט להחזיר את המצרכי מזון לאלתר, אין זה בכלל הלואה רגילה שאמרו בה סתם הלואה ל' יום. ועיין במה שכתב בביאורי הגר"א (סי' עג ס"א) שהביא תוספתא (ריש פ"י דבבא מציעא) המלוה את חבירו סתם אין פחות מל' יום. ובמדינה שהיא נוהגת פחות מכן או יתר על כן, אין משנין ממנהג המדינה. ע"כ. וד"ל מרן בשלחן ערוך (חור"מ סי' עג ס"א): המלוה את חבירו סתם ולא קבע לו זמן במקום שאין להם מנהג יש לו זמן עד שלשים יום. ע"כ. הרי להדיא שהוא דוקא במקום

שאינן מנהג. וכן כתבו הסמ"ג והש"ך שם, שהכל תלוי במנהג. וכן תפס המגן אברהם (או"ח סימן שז ס"ק יד) בפשיטות, שאמנם דין סתם הלואה ל' יום נוהג גם בהלואת מצרכי מזון, וכדינא דגמרא (שבת קמח.) מכל מקום אם יש מנהג לתבוע את ההלואה לפני ל' יום אזלינן בתר המנהג. וכן פסקו עוד אחרונים. ומעתה מאחר שבימינו מנהג העולם לתבוע הלואת מצרכי מזון לפני שעברו ל' יום, אשר על כן במצרכי מזון לא נוהג בזמנינו דין סתם הלואה ל' יום.

ומה שציין מרן אאמור"ר הנ"ל מספר תוספת שבת, שמחלק אם אומרת בלשון הלויני או השאילני, הראוני שכן מבואר בדברי הרשב"א (שבת קמח.) ובתוס' רי"ד והריטב"א והר"ן בחידושי, ובהר"ן על הרי"ף. וכן כתב המרדכי בב"מ (פרק י' סימן תיד.) וכן כתב בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סימן שז סעיף יח.) והגאון רבי עקיבא איגר בתוספותיו למשנה שם (ריש פרק כג דשבת.) וכ"כ בספר שער משפט על חור"מ (סימן עג סוף סק"ב) בשם הרשב"א והר"ן הנ"ל. אלא שדין זה לכאורה נאמר רק על שבת ולא ימות החול, ועיין בשבת שם. ודו"ק.

אם סתם שאלה ל' יום

גם הגאון מפלאצק בספר מקצוע בתורה (סי' סז סעיף יא) תמה על ראית הב"ח, שהרי קושיתו מההיא דהשוחט את הפרה, היא קושית הר"ש, ומוכח דליתא לחילוק הב"ח, ונחזי אנן, שהרי מעולם לא שמענו שהלוקח בשר מן הטבח יצטרך להמתין לו שלשים יום, ומעשים בכל יום שהלוקח בשר אפילו אינו נותן לו דמים מיד, מ"מ הוא תובעו אח"כ כשלקח בסתם. ואין לזה זמן קבוע וכו'. וכפי המנהג שהדרך לתבוע מיד שפיר משמט. ועכ"פ מי יכול להכריע נגד סברת הר"ש שפשוט לו שאין לחלק בין הקובע זמן בפירוש לסתם הלואה בתוך שלשים,

וז"ל הר"ן (שבת קמח:): "השוחט את הפרה וכו', ומדקאמר ואם היה חודש מעובר, יש ראייה לפרש"י, שהשאלה אין לה זמן, אלא כל זמן שירצה יוכל לתבוע, שאם איתא שיש לה זמן אמאי משמט, הא לא קרינן ביה השתא לא יגוש, כדין המלוה את חבירו ל' שנים. עכ"ל. וראה במנחת חינוך (מצוה תעז) מ"ש לדחות ראיית הב"ח מדין השוחט את הפרה בר"ה. וכן בספר תורת זרעים (עמוד עז ד"ה אמנם) כתב שאין להביא ראייה מדין השוחט את הפרה, דהא דסתם הלואה ל' יום הוא רק בהלואה ממש, ולא במוכר בשר באמנה דבודאי לא אמרינן הכי. ע"ש.

יג. דיני שמיטת כספים חלים רק כאשר המלוה והלוה הם יהודים, אבל בנכרי אין דיני שמיטת כספים, שנאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו, רעהו פרט לאחרים, אחיו פרט לגר תושב. ולכן גוי או גר תושב שחייבים לישראל ממון, אף על פי שעברה שנת השמיטה, רשאי המלוה לתובעם לשלם, גם אם הישראל לא עשה פרוזבול. (ג)

כמו עשרה גרוש לחבריהם, באופן שלא יחול הפרוזבול על הלואה זו, ואז אחר ר"ה של שמינית כשיביא לו חבריו המעות לפורעו, יאמר לו משמט אני, ולא יקבלם ממנו, ויאכל הלואה ויחדי, והמלוה יזכה במצות שמיטת כספים שקיים אותה בפועל. ע"כ. ונראה דס"ל כהב"ח וסיעתו, שאילו לרוב האחרונים ועל צבאם האור זרוע, וכן נמצא בחידושי הר"ן, שכיון שסתם הלואה שלשים יום, ולא ניתן לתובעו, והשתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש, הוי כדין המלוה לעשר שנים שאין שביעית משמטתו, וא"כ אין כאן שום מצוה על המלוה לומר משמט אני, דהא קי"ל שאינו משמט. [אלא אם כן יקבע לו זמן בפירושו, שעליו להחזיר לו ההלואה בערב ר"ה קודם חצות. וכבר כתב הרמב"ם בפרק יג מהל' מלוה ה"ה שאם התנה עמו שיוכל לתובעו בכל זמן שירצה תנאו קיים]. וקורא אני על הרב, אוהב מצות לא ישבע מצות. [וכמ"ש הנודע ביהודה (תנינא חיו"ד סי' קכג) על השל"ה].

שבשניהם אינו משמט. ע"כ. וזה שלא כדברי הרב פאת השלחן (סי' כט אות מו) שכתב ע"ד הב"ח שהוא ירושלמי מפורש. ע"ש.

וגם בספר תפארת יעקב (סי' סז סק"ט) ה"ד הב"ח, וכתב, ואין דבריו נכונים, שמדין פרה שחילקה אין ראייה כלל, שהרי כתב הכסף משנה לדעת הרמב"ם, דהתם ה"ט דלא היא כהקפת החנות שאינו משמט, משום שלא היה בדעתו לתת בהקפה כלל, ורק שלא היה יכול להפרע ממנו ביום טוב נתן לו בהקפה, אבל כל שיגיע עת שיכול לפרועו חייב לפרוע לו, א"כ לא דמי לסתם הלואה, ואדרבה יש להוכיח היפך דברי הב"ח ממ"ש הרמב"ם וכו'. ע"ש.

והובא כ"ז בשו"ת יבי"א ח"ט (חור"מ סי' ג). וסיים שבספר בן איש חי (פר' כי תבא אות כו) כתב, שהנהיג בבגדאד, שאחר זמן שיעשו הפרוזבול, ישתדלו להלוות סך מעות

שמיטת כספים בנכרי

והנה דעת הרמב"ם (הל' מלוה ולוה פ"א ה"ב) שמצוה לנגוש את הגוי שנאמר את הנכרי תגוש. [ויתכן שהכוונה אפילו בחוב שלא עברה עליו שמיטה, שמצות עשה לנגוש את הגוי, וע' בלחם משנה שם. אך ברמב"ן בסה"מ (שרש ו) משמע בדעת הרמב"ם שרק בחוב שעברה עליו שמיטה יש מצוה לנגוש את הגוי]. אבל לדעת הרבה ראשונים אין זו מצוה, אלא לאו הבא מכלל עשה, שאם תובע לישראל עובר גם בעשה זו, ע' ברמב"ן שם ובמאירי (ב"מ ע:). [דרך אמונה].

(ג) ספרי (דברים טו, ב). וכן הוא בתשובת הרשב"א חלק א' (סימן תשסט), בשמעון שקנה שטר חוב מגוי, האם החוב נשמט או לא, והשיב, שאין החוב נשמט על פי דברי הספרי, שדוקא חוב בין יהודי לרעהו נשמט, וכל עוד לא נוצר חיוב ישיר בין הלווה ראובן, לקונה שמעון, הרי הגוי הוא המלוה, ואינו משמט. ועוד, מדין תורה אין לשמעון קנין בשטר, שקנין שטרות מדרבנן, ואם כן אי אפשר לשמט את ההלואה מן התורה.

יד. מי שיש לו עיסקא משל חברו, שביעית משמטת פלגא שהיא מלוה. והיינו, שנתן סחורה לחבירו למחצית שכר, ונותן לו שכר עמלו, דקיימא לן דחצי הוי פקדון וחצי הוי הלואה, מחצית ההלואה משמטת. (ד)

אם השביעית משמטת עיסקא דפלגא מלוה ופלגא פקדון

(ד) שלחן ערוך סימן סז סעיף ג'. ע"פ תשובת מיימוני (בספר משפטים סי' יב), והמרדכי (בבא מציעא סי' שצ), בשם מהר"ם. וכ"ה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (מקיצי נרדמים ח"א סי' דש. ובד' פראג סי' תקעג). וראה ביורה דעה סימן קעז. וראה מ"ש בזה בקצות החושן שם.

על הרדב"ז שפסק היפך מדברי מהר"ם, ומדלא זכר שר ד' מהר"ם נראה שלא ראה דבריו, שאילו היה רואה דבריו היה מזכירם. ולענין הלכה פשיטא דנקטינן כדברי מהר"ם, ומה גם שמרן הש"ע פסק כד' מהר"ם. ואף הרמ"א לא חלק עליו. (והעיר ע"ד התומים). ע"ש.

ובשו"ת נחפה בכסף (ח"א חח"מ סי' ז דף פא ע"ד) הביא דברי הרב כרם שלמה, שכתב להעיר בזה על מרן, וכתב ע"ז, ובאמת מי שענינו בראשו יקרב אליו תורת מרנא ורבנא הבית יוסף שאותיותיו מחכימות וכו'. ע"ש. ובשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' לט) כתב, מי שהלוה מעות לחבירו לעיסקא בחצי ריוח, אין שביעית משמטתו וכו'. ע"ש. וזה כד' הרדב"ז. וצ"ע.

והנה בספר פאת השלחן (ס"ק כח) הביא מ"ש התומים בסוף דבריו, "שמכל מקום כדי להליץ על מנהג ישראל שרוב הלואות בעיסקא, נראים דברי הרדב"ז וכו'. ותמה על הש"ע שנגרר אחר דברי מהר"ם. שנראה כסותר את עצמו וכו'. וצ"ע. אולם הרב פאת השלחן כתב, שבמחכ"ת אגב חריפותו הגדולה נחפז לכתוב כן, ולא עיין אלא רק במרדכי, ולא ראה כל דברי מהר"ם שהובאו בתשובת מיימוני וכו'. ע"ש.

וכן בספר תפארת יעקב (ח"מ סי' סז סק"ה) דחה דברי התומים, וסיים, שהעיקר כדברי מרן המחבר. ע"ש.

ובספר בית רידב"ז (סק"ה) האריך לקיים דברי התומים. אך סיים, שלענין הלכה לא

אמת שבשו"ת הרדב"ז ח"ד (סי' ריד) נשאל על זה, והשיב, דמסתברא שאין השביעית משמטת העיסקא כלל, משום דקושטא דמילתא לאו מלוה היא, אלא דרבנן עשאוה פלגא מלוה פלגא פקדון, מילתא דטבא לתרוייהו, אבל לא לענין שתשמט השביעית פלגא מלוה. ודין פקדון יש לעיסקא, הילכך אין שביעית משמטת בה כלל, דלא גרעא מהקפת החנות וכו'. ע"ש. ונראה שלא שלטו עיני קדשו בתשובת מהר"ם. גם המחנה אפרים (בסוף הספר בהערות על תשובת הרדב"ז), תמה על הרדב"ז שכתב כן בפשיטות, ולא ראה דברי המרדכי בשם מהר"ם, שכתב להיפך. וע"ש.

וכ"כ התומים (סק"ו) שכמדומה שדברי מהר"ם היו בהעלם עין מהרדב"ז וכללא הוא שכל שלא ראה האחרון דברי הפוסק הראשון, הלכה כהראשון. והגאון שאלת דוד (חיו"ד סי' ז דף כד:) הביא דברי המרדכי, וכתב עליו, ואנכי לא אדע מנין לו זה. ובאמת שמצאנו להרדב"ז שחולק על זה וכו'. ע"ש.

וצ"ע שארבה היה לו להעיר על הרדב"ז שלא זכר שר כלל מתשובת מהר"ם. (וכ"כ באמת הערך השלחן סי' סז סק"ו).

גם בספר בית אברהם (דף קלח ע"ד) כתב להעיר

טו. מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר ביד אחד מהשותפים, אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה. (טו)

טז. ראובן שתבע את שמעון בבית הדין, והנתבע כפר, ונשבע על כך, והגיעה סוף שנת השמיטה והוא בכפירתו, ואחר שעברה השמיטה, הודה הנתבע שהוא חייב, או שהתובע הביא עדים שהעידו כדבריו, אינו משמט. אבל אם כפר הנתבע ונשבע ובאו עדים, או שהודה קודם סוף שביעית, ולא ניתן פסק דין ביד התובע, הרי זו משמטת חובו. (טז)

שאיין לטעון קים לי נגד מרן הש"ע. העיקר הוא כפסק מרן, דפלגא מלוה נשמט בשביעית, זולת אם עשה פרוזבול. וכן פסק הב"ח והגאון רבינו זלמן בש"ע שלו (הל' הלוואה סעיף לז). והרב בית אברהם הנ"ל, ובספר ערוך השלחן (סעיף ד). ודו"ק.

(טו) שלחן ערוך (סימן סז סעיף ד). והיינו ששניהם היו מתעסקים בסחורה, ומה שיש ביד כל אחד משל חבירו אין שם הלוואה עליו, אלא שחלק חבירו מופקד בידו.

שייך כלל ההיתר הזה, לענין שמטה, ומחוייב לכתוב פרובול. גם במקצוע בתורה (דף קמה). כתב ליישב קושית התומים. ע"ש.

ובספר מטה שמעון (ח"ג בקונ' מירא דכיא, סי' א דף ג), כתב לדון אם המוחזק יכול לטעון קים לי כדברי הרדב"ז, אלא שאפשר שכיון שהרדב"ז יחידאה, ליכא למימר קים לי. ע"ש.

ונראה שאף שמצינו לו חבר הוא המהר"ח אור זרוע הנ"ל, מכל מקום לדידן דנקטינן

כפר ונשבע ואחרי השמיטה הודה או באו עדים

יוסף שכתב ע"ד הטור, שכן כתב הרמב"ם. וכ"כ הכנה"ג (הגב"י אות כב), שכן הוא דעת הרמב"ם, שכל עוד שהרמב"ם לא כתב בפירוש שאפילו בלא נשבע אינו משמט, מצינן לפרש דבריו כמאי דפרשינן בירושלמי שממנו מקור הדין. וכן העלה הרב ראש יוסף אישקאפה, שגם הרמב"ם מיירי שנשבע כמו שהבין מרן הב"י, ובזה נסתלקה השגת הראב"ד. ע"ש. והרב גידולי תרומה (עמ' תתכט) תמה על מרן הב"י שהשווה דעת הטור לדעת הרמב"ם, דמיירי בכפר ונשבע, והרי הדבר פשוט שהטור חולק על הרמב"ם, ומסכים לדעת הראב"ד, ולכן כתב כפר ונשבע וכו'. וכן תמה הרב בעל נאמן שמואל בספר שעשוע התלמידים (דף עו ע"א) על מרן שפסק כד'

(טו) כן כתב מרן בש"ע (סעיף ח), והוא כלשון הטור. אבל הרמב"ם (פ"ט ה"ח) כתב, הלוהו ותבעו וכפר בו והגיעה השמטה והוא בכפירתו, ואחר שעברה השביעית הודה או שבאו עליו עדים אחר השביעית, אין השביעית משמטתו. ולא כתב "ונשבע". וכן פירש הב"ח בכוונת הרמב"ם, דמיירי אף בלא שבועה. וכ"כ התומים (סק"ט), והגהות פרישה ודרישה (סק"ב), והרב פאת השלחן (סי' כט ס"ק לח). אבל הרמ"א בדרכי משה (אות ד) כתב, שגם לדעת הרמב"ם היינו דוקא כשנשבע תחלה, שאז נעשית כפירה, ואין השביעית משמטת כפירתו, אבל כל זמן שלא נשבע, עדיין מקרי הלוואה, דשמא לא ישבע, והשביעית משמטת השבועה. וכן מוכח בבית

יז. המלוה את חברו והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית, הרי זה כמתנה על מה שכתוב בתורה, וחובו נשמט. אבל אם התנה עמו שלא ישמט הוא חוב זה אף בשביעית, כיון שהוא דבר שבממון תנאו קיים, שנמצא שחייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה, שהוא חייב. (ז)

הראב"ד, ולא פסק כדעת הרמב"ם, שהרא"ש בתשובה (סוף כלל פו) מסכים עמו וכו'. ע"ש. הש"ע.

התנה עמו על מנת שלא תשמיטני שביעית

(מישרים דף כו ע"ג) שכתב, שנאמן המלוה לומר תנאי היה בינינו "מתחלה בשעת ההלואה" שלא ישמטנו בשביעית. ע"כ. וכ"כ הרמב"ן (גיטין לו.) וז"ל: ואני תמה למה ליה להלל לתקן פרוזבול, לתקן תנאי דלא תשמיטני בשביעית, וי"ל "שבשעת ההלואה" זמנין דלא דכירי אינשי, וכיון דמפסדי איכא נעילת דלת. ע"כ. וכ"כ הריטב"א (מכות ג.). ע"ש. ובשו"ת זכרון משה (הוסיאטין תרס"ו) בקונטרס בני משה (בהגהותיו לחו"מ סי' סז) כתב, לכאורה היה נראה לומר שהתנאי מועיל דוקא בשעת ההלואה, אבל אחר ההלואה בעי קנין, אבל מדברי הפוסקים לא משמע כן, שאם כן היה להם לבאר זה ולא לסתום דבריהם. ע"כ. ולא ראה דברי מהר"ח א. גם הגאון הרי"מ מגור בחידושו (לחו"מ סי' סז עמוד רו) צידד, דלא מהני תנאה אלא בשעת הלואתו. אבל שלא בשעת הלואתו אפשר שאפילו התנה בקנין לא מהני. ע"ש. וע' בשו"ת קנין תורה (ח"ה סי' קמג). ודו"ק.

(ז) מכות (ג.). והכי איתא בירושלמי שביעית (פ"י ה"א), אמר ר' יוסי בר בון משמיה דרב, המלוה את חברו על מנת שלא תשמיטני שביעית, "שביעית משמטתו". והאור זרוע (ח"ג ע"ז סי' קכב) גרס בירושלמי אין שביעית משמטתו. ומ"מ סיים, ונראה בעיני שהלכה כשמואל, דאמר (מכות ג.), ע"מ שלא תשמיטני שביעית, שביעית משמטתו, אבל על מנת שלא תשמיטני בשביעית, אין שביעית משמטתו. ע"ש. וכן פסקו הרמב"ם (פ"ט הלכה י), והטוש"ע (סעיף ט). וע"ע בשו"ת הרשב"ץ (ח"א סי' צד). וכתב בשו"ת בית דוד (לחו"מ סימן יז), שאפילו התנה כן אחר שעת הלואתו שפיר מהני. אולם בספר בירך משה גלאנטי בקונט' זכרון לראשונים בהגהות מהר"ח מודעי (חו"מ סי' סז) כתב בשם הגאון מהר"ח א על זה, בזה"ל: ובחידושי כתבתי שאין נראה כן מדברי האחרונים, ואין התנאי מועיל אלא דוקא בשעת ההלואה. כן נ"ל ברור. עכ"ל. וכן יש לדייק מלשון רבינו ירוחם

אם גם בזה"ז ע"מ שלא תשמיטני שביעית נחשב מתנה עמו"ש בתורה

דהיינו דוקא בדרכן שאין לו עיקר מן התורה, אבל שביעית עיקרה מן התורה. ע"כ. וכ"כ הרב בני חיי (חו"מ סי' סז). גם הגאון בעל ישועות מלכו, בספרו ישועות ישראל (סי' סז סק"ב) כתב, ששביעית בזה"ז הוי עיקרה מן התורה. ע"ש. וקשה, כי נראה שבזמן הזה שהשביעית מדבריהם לא חשיבא עיקרה מן

והנה הב"ח (סימן סז אות ג) כתב, ואף האידנא דהשביעית מדבריהם, האומר על מנת שלא תשמיטני שביעית תנאו בטל, דהוה ליה מתנה על מה שכתוב בתורה, ואפילו למאי דאמרינן בכתובות (נו:), דלרבי מאיר דאמר המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, הני מילי בדאורייתא, אבל בדרכן תנאו קיים, י"ל

דגיטין (סה.), דמוכח שתרו"מ בזה"ז אין להם עיקר מה"ת, והשיב לי מורנו הרב, דההיא דגיטין הוה מצי למפרך אההיא שינוי, אלא דעדיפא מניה פריך וכו'. ע"ש. וכ"כ השער המלך (פ"א מהל' מעשר שני הל' יב), דמע"ש בזה"ז חשיב עיקרו מה"ת. וההיא דגיטין עדיפא מניה פריך. וע"ע בספר שרשי הים (ח"א בדיני ברירה דף צב ע"ג). ע"ש. ולכאורה י"ל דס"ל להב"ח דשמיטת קרקע בשביעית נוהגת מן התורה, כסברת מי שאומר כן, ולהכי ס"ל דשמיטת כספים חשיבא עיקרה מן התורה. ומ"מ דעת מרן הבית יוסף (ע' בשו"ת יביע אומר ח"י חיו"ד סי' לו עמ' רנט ורס), ורוב האחרונים שאף שמיטת קרקע בזה"ז היא מדרבנן, ושכ"כ הרמב"ם בכתב ידו, כמ"ש מהר"י קורקוס, ומהרי"ט. והובא לעיל בפרק א'. ויותר י"ל בנ"ד לפמ"ש התוס' (כתובות נו:), דהיכא דאיסורא הוא, אף בדרבנן עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה. והכי נמי בשביעית.

אין איסור בתנאי דעל מנת שלא תשמטני בשביעית

לומר דאי עבדי הכי משתכח תורת שביעית. א"נ זמנין דלאו דכירי, ומפסדי, ואיכא נעילת דלת. עכת"ד.

וכ"כ בחי' הר"ן (גיטין לו.). וכ"כ המאירי (גיטין לו.), יש שואלים למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול, לדרוש להוא, שילוו ע"י תנאי שלא ישמטנו בשביעית, ותירצו שא"כ כולם יעשו כן ותשתכח תורת שביעית מהם. משא"כ ע"י פרוזבול דאושא מילתא וכו'. וכן מתבאר בספר החינוך (סוף סי' תפ.). וכ"כ הריטב"א (מכות ג:). [נמה שהוסיף הריטב"א, ועוד שנראה כאילו עינו רעה במצות שמיטת השביעית, מ"מ אין בזה איסור, אלא שאין ראוי לעשות כן].

ומכל הני רבוותא מבואר שאין איסור בתנאי דעל מנת שלא תשמטני בשביעית. ומכאן יש להעיר עמ"ש בשו"ת חתם סופר (חחר"מ סי' קיג), שאפילו המתנה על מנת שלא

התורה, וכדמוכח בגיטין (דף סה.), דמעשר שני בזמן הזה דהוי מדרבנן לא חשיב עיקרו מן התורה. וכן מבואר בב"י (יו"ד סי' קכא) בשם הרשב"א, דתרומה בזמן הזה אין לה עיקר מן התורה. ע"ש. וא"כ ה"נ שביעית בזה"ז לא חשיב עיקרה מן התורה. וכ"כ השער המלך (הל' מקואות כללי סי' אות א), דמוכח מסוגיא דגיטין (סה.), דתרומות ומעשרות בזמן הזה הוו כאין לו עיקר מן התורה, והשיג על מ"ש הפרי חדש דתרו"מ בזה"ז יש להם עיקר מן התורה. גם בספר דברי אמת בקונטרסים (דף קיג:) כתב להשיג על מ"ש מהר"י אלגאזי בהקדמת ספר ארעא דרבנן, דתרו"מ בזה"ז חשיב כיש להם עיקר מה"ת, דהא מוכח בגיטין (סה.), דחשיבי אין להם עיקר מן התורה. וע"ע להגאון מהר"ם ישראל בשו"ת עוגת אליהו (סי' טז דף כה.). אולם בשו"ת כהונת עולם (בסוף הספר דכ"ו ע"ד) כתב, ושאלתי את פי רבינו המשנה למלך בהך

וכתב מרן הבית יוסף, שמדברי הרמב"ם משמע שמותר להתנות כן. ודלא כדמשמע מדברי רש"י (מכות ג:), אלא שגם בדברי רש"י י"ל שמודה לזה. ע"ש. וע' במטה שמעון הגב"י (סק"ד), שהסביר דברי מרן הב"י אליבא דהרמב"ם. דמרן דייק כן ממה שהאריך הרמב"ם בטעמו של דבר, וכתב, שנמצא זה חייב עצמו. אולם בספר העיטור (ערך פרוזבול דף עז ע"ב) כתב, הא דתקין הלל פרוזבול, ולא תקין על מנת, דתקנתא דהיתרא תקין, תקנתא להתנות על דבר אסור לא תקין. ע"כ. ולכאורה משמע שיש איסור להתנות על מנת שלא תשמטני בשביעית, אולם גם אם נאמר שכן דעת בעל העיטור, מ"מ משאר פוסקים מוכח דס"ל שלהתנות ע"מ שלא תשמטני בשביעית מותר. שהרי הרמב"ן (גיטין לו.), כתב, ותימה למה ליה להלל לתקן פרוזבול, היה לו לתקן שיתנו "על מנת שלא תשמטני בשביעית", ויש

(ג), שאם בא הלוח ללוות והמלוה לא רצה להלוות לו אלא בתנאי דע"מ שלא תשמיטני בשביעית. והלוה לא רצה להסכים לתנאי זה, ומתוך כך נמנע המלוה להלוותו, מיד הוא עובר על השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. ע"כ. [נובספר השמטה להרה"ג רי"מ טוקצינסקי (עמוד פא), הביא בשם הגר"י דיסקין, שתמה על הבכור שור, שהואיל וקי"ל שמטת כספים בזמן הזה מדרבנן, מדוע יעבור בלא תעשה אם אינו חפץ להלוות בלא תנאי, והרי אינו אלא מדין הפקר ב"ד הפקר, וא"כ מנ"ל דאיכא ל"ת גם בזה"ז. ע"כ. אך מה לו לתמוה על הבכור שור, והרי הוא לשון הגמרא (גיטין לו.), כיון שראה הלל את העם שנמנעו מלהלוות זה לזה, ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, עמד והתקין פרוזבול. וכן הוא במשנה (פרק י דשביעית משנה ג.) ואמרינן התם דאתיא כרבי דאמר שביעית בזמן הזה מדבריהם. וכן הוא לשון הרמב"ם (פרק ט הלכה טז), אף שכתב (בריש פרק ט), דשמטת כספים בזה"ז אינה אלא מדרבנן. ע"ש. וי"ל שהכוונה שעובר בזה"ז על איסור דרבנן, דהשמר לך וכו', דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ועמש"כ בספר מאור ישראל (מועד קטן ב.) ע"ד המנחת חינוך שכתב שהמכשיל את חבירו באיסור דרבנן, עובר על הלאו דלפני עור לא תתן מכשול, מה"ת. ע"ש. ולכן הוצרך הלל לתקן פרוזבול שיכול המלוה לעשותו אף בלי הסכמת הלוח.

והנה הרב שדה יהושע על הירושלמי (מכות פרק א דף סא ע"ד) כתב, שאם התנה בלשון הפעיל על מנת שלא תשמיטני שביעית, אין שביעית משמטתו, שכל שאומר בלשון הפעיל תשמיטני אגברא קאי, ואע"ג דלא קאמר "בשביעית" באות ב, אינו משמט. וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל עז ס"ב) וז"ל: שכיון שפשט המנהג שלא להשמיט והכל יודעים דבר זה, הו"ל כאילו התנה המלוה על מנת שלא תשמיטני שביעית. עכ"ל. ומרן אאמו"ר

תשמיטני בשביעית, עביד איסורא עכ"פ, שעובר על מ"ש בתורה, השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, שאם לא כן לא היה הלל צריך לתקן לעשות פרוזבול, מפני שראה שהיו נמנעים להלוות, דהא אפשר להו להתנות כן בשעת ההלוואה, אלא על כרחך דהתנאי עצמו הוה ליה בכלל דבר בליעל. עכ"ל. ומרן אאמו"ר זיע"א העיר על דבריו, שנראה שנעלם מעיני קדשו דברות כל הראשונים הנ"ל, הרמב"ן והריטב"א והמאירי והר"ן והחינוך. וגם לא ראה מ"ש מרן הבית יוסף, שהוכיח מדברי הרמב"ם שמותר להלוות ע"י תנאי. ושאף רש"י (מכות ג:) יודה לזה, ולישנא דעבר לאו דוקא. ומרן הב"י בבדק הבית הביא דברי הריטב"א הנ"ל. וכל זה נעלם מעיני קדשו של החת"ס. וכ"כ המאירי (גיטין לו.), שמכיון שעשיית פרוזבול צריכה להיות על ידי בית דין חשוב, והואיל ואין בתי דינים חשובים וקבועים כל כך, אין אנו מכניסים עצמנו בדין פרוזבול, והרוצה שלא תהיה שביעית משמטתו, ילוה על מנת שלא ישמיטנו בשביעית. ע"כ. ומוכח שהמלוה בתנאי הנ"ל אין בו שום איסור. ולכן העיקר כמ"ש מרן על פי דברי הראשונים הנ"ל, שמותר לכתחלה להלוות על ידי תנאי על מנת שלא תשמיטני בשביעית. ואף שהב"ח ס"ל דלרש"י לשון "שעבר" הוא בדוקא, מ"מ הרי כל הראשונים הנ"ל חולקים עליו, ובפרט לפי מ"ש המאירי, דרש"י מפרש הוא ולא נחית לפסוק הלכה למעשה. וכ"כ מרן הב"י (א"ח סימן י). ע"ש. וכן משמע מתשובת הרא"ש (כלל עז ס"ב).

ומיהו אם בא המלוה להתנות על מנת שלא תשמיטני בשביעית, ולא הסכים הלוח לתנאי זה, ונמנע המלוה להלוות לו, עבר עמ"ש בתורה, השמר לך פן יהיה עם לבבך בליעל וכו', שאסור להמנע מלהלוות לרעהו, בשביל השמטה. וכ"כ הרב בכור שור (מכות

ולכן נראה שכל שלא אמר "בשביעית", אלא שלא תשמיטני שביעית, שביעית משמטתו. וכן פסק רבינו ישעיה מטרנני (בפסקי רי"ד מכות דף ג: וז"ל: "המלוה את חבירו על מנת שלא תשמיטנו שביעית, שביעית משמטתו, על מנת שלא תשמיטנו שביעית, אין שביעית משמטתו, שעל גופו יכול להתנות, אבל על השביעית עצמה אינו יכול להתנות". ע"ש. וכ"כ הרדב"ז בפירושו להרמב"ם (פ"ט ה"י). (ובסיום דבריו נראה שיש ט"ס). וכ"כ בקיצור ש"ע (סי' קפ ס"ז) וז"ל: המלוה את חבירו והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית, שביעית משמטתו. ובספר פנים במשפט (סי' סז ס"ק יג), הביא דברי הרב שדה יהושע בשתיקה, אבל סיים, ראה זה חדש שלא הביאו כן הפוסקים, לחלק בין תשמיטני לתשמיטני, וקרוב אני לומר שאף הרב ז"ל לא אמרה אלא דרך שקלא וטריא, ולא להלכה ולמעשה. ע"ש.

במדינה שלא נהגו לשמט וכתב ע"מ שלא תשמיטני שביעית

וכיון שכתוב על מנת שלא תשמיטני שביעית, הוה ליה מתנה על מה שכתוב בתורה, ושביעית משמטתו. ובתר דבעיא הדר פשטה, וכתב, נ"ל יותר לתלות שהוא טעות, וכיון שהמנהג לגבות החובות אחר השמטה, וזה צוה לכתוב תנאי זה בשטר, ודאי שהיתה דעתו להיתר ולא לאיסור, ואין שביעית משמטתו. עד כאן. [וע' בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' צט). ודו"ק]. ואף את"ל שלא יצאנו מירי ספק, כיון דהשמטת כספים בזה"ז אינה אלא מדרבנן, ספקא דרבנן לקולא.

התנה ע"מ שלא תשמיטני בשביעית, האם בבוא שמיטה התנאי בתוקפו

מועיל לכמה שמיטות, כמ"ש הרדב"ז בחדשות (סי' קעו), שמא תנאי אינו מועיל אלא רק לשמיטה הראשונה. ע"כ. ומרן אאמו"ר כתב, שמסתבר שגם בשמטה שניה על דעת הראשונה סמך, וכמ"ש כיו"ב במנחות (טז). וראיה לדבר ממ"ש המאירי (מכות ג:),

זיע"א העיר על דבריו, שבמחכ"ת אין דבריו מחוורים, שאף אם אמר על מנת שלא תשמיטני שביעית, כיון שלא אמר בשביעית, תנאו בטל, שכיון שסיים שלא תשמיטני שביעית, קאי על השביעית עצמה, ולא כל כמינה להתנות על השביעית עצמה, ושביעית משמטתו. ורק כשאומר שלא תשמיטני בשביעית, באות ב', קאי אגברא. ומה שהביא רביה מלשון הרא"ש בתשובה, הרי הבית יוסף (סי' סז עמוד שלד) העתיק תשובת הרא"ש בלשון ע"מ שלא תשמיטני "בשביעית" באות ב', וכן העתיק תשו' הרא"ש בלשון זה בכסף משנה (פרק ט הל' י). ואפשר דט"ס הוא בהרא"ש או שהוא לאו דוקא. גם בספר פרי האדמה (ח"ג דף מז ע"ג), כתב, דמ"ש בתשו' הרא"ש ע"מ שלא תשמיטני שביעית, בודאי שצריך לומר בשביעית. ע"ש. וכן העתיק מתשובת הרא"ש בספר ערך השלחן (סי' סז סעיף ב). גם בשו"ת הרשב"ש (סי' שפח) כתב בשם הרא"ש כמו שנחבאר לעיל.

ובשו"ת הרא"ש (כלל עז אות ב) כתב, שבמדינה שנהגו שלא לשמט בשביעית, יש ללמד עליהם זכות, שמכיון שפשוט המנהג שם שלא להשמיט, והכל יודעים דבר זה, הוה ליה כאילו התנו על מנת שלא תשמיטני בשביעית. ע"כ. ונסתפק הרב ראש יוסף אישקאפה (דף קלב ע"ב), אם במדינה זו נכתב בשטר חוב אחד, על מנת שלא תשמיטני "שביעית", אם יש ללכת גם בזה אחר המנהג, ותלינן שהוא טעות סופר בשטר, ואינו משמט, או דילמא דאזלינן בתר לישנא שכתוב בשטר,

ובשו"ת חקי חיים גאגין (דף קמז ע"ד אות נא) נסתפק במלוה שהתנה ע"מ שלא תשמיטני בשביעית, ועברה השמיטה, שתנאו קיים, ושוב באה שמיטה אחרת האם נאמר שעדיין התנאי בתוקפו, או דילמא שכל שלא חזר והתנה חזר בו מתנאו, ואע"פ שפרוזבול

וּכְתַב הַמַּאֲרֵי ע"ז, וז"ל: ופירשו גדולי המפרשים (הראב"ד), שאפילו נשא אשה ועבר זמנו אין שביעית משמטתו, הואיל ועברה שמטה ראשונה ולא נשמט. ע"ש. איברא דבפסקי ריקאנטי (סי' שנא) כתב, המלוה לעשר שנים אינו משמט, וצ"ע אם משמט לאחר עשר שנים או לא, ונ"ל שמשמט. ע"כ. וע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"ב סי' רכה) בנוסח השאלה. הילכך אפילו אם תמצא לומר שלא יצאנו מידי ספק, השמטת כספים בזה"ז אינה אלא מדרבנן, וספקא דרבנן לקולא. ואין השביעית השנית משמטתו.

שהמלוה לעשר שנים דקי"ל שאין שביעית משמטתו, אף על שביעית אחרת הדין כן, הואיל ועברה עליו שביעית שלא השמיטתו. עד כאן. והרי המלוה לעשר שנים, כתב הקצות החושן (סק"ג), ע"פ הירושלמי, דה"ט שאין שביעית משמטתו, משום דהוי כתנאי שלא ישמיטנו בשביעית, א"כ גם בתנאי מפורש שלא ישמטנו בשביעית, בודאי שאין שביעית אחרת משמטתו.

וע"ע במאירי (ב"ב קמה:): בדין חוב השושבינות, דקי"ל אין השביעית משמטתה, כיון שאינה בר נגישה עד נישואיו,

אם התנה עמו המלוה שלא יתבע את חובו - שביעית משמטת

שאינן מה לתבוע. או שיש ג"כ דין שמיטה על עצם המלוה כן יש דין שמיטה על זכות תביעת החוב, וכפשוט הכתוב לא יגוש וגו'. ובפאת השלחן (שביעית פ"י סעיף יב) כתב בדעת הרמב"ם, שיש דין שמיטה על עצם זכות התביעה, וכיאר בזה מ"ש הרמב"ם שם (בה"ז) והשביעית משמטת את השבועה, שנא' לא יגוש מ"מ, לא לשלם ולא להשבע. וצ"ע בשבועות (מט). ילפינן ליה מקרא דוזה דבר השמיטה. אלא דמקרא דזה דבר השמיטה ילפינן דמשמטת השבועה, ועליה קאי סיפא דקרא לא יגוש את רעהו, לא לשלם ולא להשבע, שהשביעית משמטת שאין לו זכות תביעה על השבועה, ששבועה נמי היא תביעת חוב, ונכלל בקרא דלא יגוש. ומבואר דלרמב"ם יסוד הדין דלא יגוש, הוא שיש דין שמיטה על זכות התביעה. גם בספר המצוות במ"ע דשמיטת החוב כתב הרמב"ם: שצונו להשמיט כספים כלומר החובות כולם בשנת השמיטה, והוא אמרו ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך. ובלאו דלא יגוש כתב: שלא לתבוע משאות בשנת השמיטה, אבל ישמטו כולם יחדיו, שנאמר וכל בעל משה ידו ולא יגוש. ע"כ. גם הרשב"א בשבועות שם כתב, דאף דממון שכפר בו אינו נשמט, והו"א דאין

וז"ל הרמב"ם (שמיטה פ"ט ה"ט) התנה עמו שלא יתבענו, שביעית משמטת. ע"כ. ובבעה"ת (שער מה סימן ח) כתב ע"ד הרמב"ם, ולא בריר לן. ע"כ. וצ"ע שהרי מקור דברי הרמב"ם הם מירושלמי (שביעית פ"י) המלוה את חברו ע"מ שלא לתבועו שביעית משמטתו. וכיאר בזה, שכוונתו שהרי אפי' הלוה לו ל' שנים אינו משמט כיון דלא קרינו ביה לא יגוש, וכ"ש אם התנה שלא לתבועו כלל. ומהירושלמי אין ראיה, די"ל דס"ל שגם המלוה ל' שנים משמט. ויש ליישב, שהמלוה ל' שנים, אין על הנתבע כלל חיוב פרעון בכל הזמן הזה, לא כן בהתנה שלא לתבועו, שיש חיוב פרעון על הלוה. וצ"ל שבעה"ת הק' דסו"ס מצד המלוה לא קרינן ביה לא יגוש. ובגיטין (ל. א'), המלוה מעות את הכהן וכו', אין שביעית משמטתו, דלא קרינא ביה לא יגוש, ופרש"י שאינו יכול לתבועו כלום. ולרמב"ם צ"ל טעם אחר כמ"ש המאירי שם, דהוה כנגוש, כיון שהוא כבר בידו ע"ש.

והעיר בזה בהגהות אבן ישראל על הרמב"ם (שם). ושם ביאר דברי הרמב"ם, שיש לחקור, האם השביעית מפקיעה את עצם החיוב, וממילא נפקעת זכות תביעת המלוה,

יח. ראובן שהלוה לשמעון, ולוי היה ערב, וכשהגיע זמן פרעונו תבע את הערב ושילם לו, ולא הספיק הערב לגבות מן הלוה מה שפרע עד שעברה עליו שביעית, השביעית משמטתו, ואיהו דאפסיד אנפשיה, כי היה לו לכתוב פרוזבול. (יה)

יט. מי שחייב ממון לחבירו ונשבע לשלם לו, כל דבר שהשביעית משמטת פטור גם כן מלשלם מכח השבועה, שלא נשבע לשלם רק כל זמן שחייב ממון. (יט)

השבועה נשמטת, קמ"ל קרא שאף השבועה בכלל לא יגוש, דהא אמר ליה קום אישתבע לי. ע"כ. מוכח דס"ל דחל דין שמיטה על לא יגוש. ועש"ע מה שפלפל בזה. ויש שהביאו ששאלו להגאון החזו"א, ע"ד הירושלמי הנ"ל, שהמלוה את חבירו ע"מ

שלא לתובעו, השביעית משמטתו, וצ"ע, איך חל התנאי שלא לתובעו, והרי לא מחל את גוף המלוה, והשיב החזו"א, שמלבד עצם החוב הרי זה גם ענין זכות נוסף של תביעה בבית דין, ועל עניין זה שייך מחילה. (מעשה איש ז, רג).

ערב שפרע את החוב עבור הלוה, ולא תבעו קודם השביעית

שהובאה שם תשובת הר"ר אביגדור ב"ר יעקב, שכתב, ובערבות אף בלא פרוזבול אין הלוה נשמט מן הערב, דדמי להקפת חנות ושכר שכיר, ואין השביעית משמטתו, שנאמר שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, וכאן הרי הערב לא הלוהו וכו'. ע"ש. אולם אשתמטייתה דברי הגאונים שהביאם רבינו ירוחם. (ובסוף התשובה כתב ג"כ דברים תמוהים. ע"ש). והעיקר כדברי הפוסקים הנ"ל, שהחוב שביד הערב נשמט, אא"כ כתב פרוזבול.

יח) ע' בגמרא בבא בתרא (קעד.) ההיא ערבא וכו', וע"ש ברשב"ם (ד"ה פריעת וכו'). כ"ה ברבינו ירוחם (בספר מישורים דף כו ע"ד) בשם הגאונים, והרשב"א בתשובה (ח"ג סי' נט). וכן דעת הרדב"ז בתשובה (ח"ד סי' קע). וכן הוא בשלחן ערוך (סימן סז סעיף ה).

וכ"כ המהרש"ל בספר ים של שלמה (פרק השולח סי' מח). וע"ע בשו"ת מהר"ש (ח"ב סי' לז).

ואמנם בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' קפ),

החייב ממון לחבירו ונשבע לשלם לו אם משמט

דהוה ליה כמלוה לעשר שנים דאינו משמט. ע"כ. וכן הוא ברמ"א בהג"ה (סי' סז ס"ו). וראה בסמ"ע שם (סי' טו) שכתב, דכוונתו כגון שקבע לו זמן פרעון קודם השמיטה, ואחר כך הלוה נשבע לו שלא יעכב את הפרעון ויפרע באותו זמן שקבע, ואותו זמן הוא אחר השמיטה, השמיטה משמטת, כיון שקבע לו זמן הפרעון קודם שמיטה, ובידו לנגשו מאז מכח הזמן ולומר לא היה דעתי מעולם להמתין לך עד זמן שנשבעת עליו. אבל אם זמן השבועה היא לאחר השמיטה, והשתא

יט) מהרי"ק (שורש פא). וכן הוא בתשובת הרמב"ן (סימן רנו), שאם הגיע הזמן שנשבע עליו לפרוע קודם שביעית, אם לא פרעו בזמן שנשבע, כבר עבר על שבועתו. אבל השמיטה משמטת דלא נשבע לשלם לו רק כל זמן שהוא חייב לו, ואלו מחל לו זה החוב, אין חיוב שבועה חל עליו, דזה יאמר הרי הוא כאילו התקבלתי ומתיר את שבועתו שלא על פי חכם. וזה כמחילתה דאפקעתא דמלכא הוא. אבל אם לא הגיע זמן השבועה עד אחר השמיטה אין השמיטה משמטת,

כ. השביעית משמטת את השבועה, שנאמר לא יגוש, לא לשלם ולא להשבע. במה דברים אמורים בשבועת הדיינים, וכיוצא בה. אבל שבועת השומרים והשותפים, מן השבועות שאם היה מודה בהם היה חייב לשלם, שלא באו דרך מלוה, הרי זה ישבע אחר השביעית. (ב)

אתי שפיר דלא הזכיר הרמ"א שיתיר את שבועתו משום דבכהאי גוונא אין צריך התרה, דלא נשבע אלא לשלם כל זמן שהוא התרה.

השביעית משמטת את השבועה

(ב) שנינו במשנה (שבועות מה). השביעית משמטת את השבועה. ובגמרא, מנא הני מילי, אמר רבא, וזה "דבר" השמטה, אפילו דיבור משמטת. וכן מבואר בתוספתא (שביעית פ"ח ה"ח) בזה"ל: כשם שהשביעית משמטת מלוה כך משמטת שבועה, שנאמר וזה דבר השמטה, דבר שהשביעית משמטתו משמטת שבועתו וכו'. וכן הובאה בהרא"ש (פרק השולח סי' יח). והכנה"ג (בהגב"י אות יח) הביא מה שתמה מהרי"ט רבו על הרא"ש, דשביק מתניתין ומייתי ברייתא. ותירץ הכנה"ג דהיינו משום שהתוספתא מפרשת הטעם שנאמר וזה דבר השמטה, וגם מסיימת, שכל דבר שהשביעית משמטתו משמטת שבועתו וכו'. ע"ש. וזו לשון הרמב"ם (פ"ט הלכה ו), השביעית משמטת את השבועה שנאמר לא יגוש מכל מקום, לא לשלם ולא להשבע. עכ"ל. וכתב הרדב"ז בתשובה (ח"ד סי' ריד), שהוקשה להרמב"ם, דהא מקרא דכתיב וזה "דבר" השמטה, ילפינן שצ"ל "משמט אני" (גיטין לז:), ומתוך קושיא זו מפרש רבינו דרישא דקרא נקיט, אבל אסיפיה דקרא סמין, דכתיב לא יגוש, מכל מקום. ולא ממתל "דבר" ילפינן לה, דהא אצטריך לדרשא אחריתי. ע"כ.

והכי איתא להדיא בירושלמי (שביעית פ"י), מלוה ונעשית כפרנית אינה משמטת. וכ"כ הרמב"ם (פרק ט הלכה ז). ונמצא שאותו ממון שכפר בו לא נשמט בשביעית, וסלקא דעתך אמינא כיון שתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת, ותביעת אותו מקצת

והגר"ד פארוו בספר שושנים לדוד (סוף פרק ז דשבועות) כתב להקשות, דהכא ילפינן

על דברי הר"ן, אבל אני חוכך בטעם זה, שאם כן אחר שנתקנה שבועת היסת לכופר בכל, נימא דלא תשמט השביעית שבועת הכופר בכל, לפיכך נראה לי שגזרת הכתוב היא, שכל שבועה תשמט אותה השביעית. ותו לא מידי. ע"כ. ומיהו בחידושי מהר"י בן מיגאש (שבועות מח:) כתב וז"ל: אי נמי לגבי שבועה שהיא מן התורה כתיב וזה דבר השמטה, אפילו דיבור משמטת. ומכל מקום שבועה שהיא מדרבנן לא משמטת, דבהא לא קרינן ביה לא יגוש. ע"כ. וע' להרב בעל התרומות (פרק מה אות יב), ובגידולי תרומה שם. ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן ריט), שהאריך הרחיב בסברות הראשונים בזה כיד ה' הטובה עליו, והעיר על דברי התומים הנ"ל. עש"ה.

והמרדכי (דף ח.) כתב, הקשה הרא"ם, דלמה לי קרא הא מכיון דאילו היה מודה היתה שביעית משמטתו, השתא דכפר ביה ודאי שלא יתחייב שבועה. ומוקי לה בהקפת החנות שאינה משמטת. ע"ש. (וראה בשו"ת שביטת יום טוב דף פו.). וע"ע במאירי (גיטין לז:). וע' מנחת חינוך (מצוה תעז אות יג), ובחידושי הגר"ח מבריסק (הלי שמיטה פ"ט ה"ו). ודו"ק.

פרוזבול אם מועיל שלא להשמיט השבועה

והנאון מהר"ש איגר בחוברת קול התורה (תשרי תשס"ח, עמוד צו) כתב, לכאורה נראה דלא מהני פרוזבול לענין שבועה. מיהו לפי מ"ש הר"ן דמשום הכי משמטת שבועה שכיון שנשמט החמשים זוז של ההודאה במקצת נשאר כופר הכל, א"כ י"ל שכיון שהועיל הפרוזבול על החלק שהודה, נשאר מודה במקצת. וצ"ע. ע"ש. וראה עוד באורח משפט דובר (דף קכ:) שכתב גם כן דמסתברא דלא תקנו תקנת פרוזבול בזה. וצ"ע. וע' בשער משפט (סק"ב) מ"ש בזה. ודו"ק.

במקומה עומדת שלא נשמטה בשביעית, אם כן ישבע עליה לאחר שביעית, קמ"ל שהשביעית משמטת שבועה זו, שכיון שהשמיטה אותו מקצת שהודה בו, נמצא שאינו אלא כופר בכל, וגם השבועה שבאה על אותו מקצת של הודאה נשמטת אף הדיבור של שבועה שבא מכחו נשמט. עכ"ל.

ובספר אורים ותומים (סק"ט) הקשה, שאף אם הוא כופר בכל, אם יש שם עד אחד, הרי מחייבו שבועה. ובאמת שבתשובת הרשב"א (ח"ד סי' רח) כתב, אם נתחייב לו שבועה מפני שהיה מודה במקצת או שהיה חייב שבועה על פי עד אחד, ואין כאן חיוב ממון שהרי כפר לו, ולא נתחייב אלא חובת השבועה, אף על פי כן השביעית משמטתה, דקרינן ביה לא יגוש, דקא נקיט ליה ואמר קום אשתבע לי. ע"כ.

ולפ"ז צ"ל שגזרת הכתוב היא לפטור הלוח משבועה. עוד הקשה התומים שם, שלפי טעמו של הר"ן מ"מ האידנא איכא בכופר בכל שבועת היסת. ע"ש. [וראה עוד בת' הרשב"א (ח"ב סימן שעג). ודו"ק].

ובאמת שכן העיר הרדב"ז (ח"ד סי' ריד), וכתב

ולענין פרוזבול אם מועיל שלא להשמיט השבועה, בשו"ת אגרות משה (חח"מ סי' כ) כתב לדון בזה, והעלה דמסתברא שיועיל פרוזבול גם לענין שבועה. ע"ש. אבל הגאון מפלאצק בספר מקצוע בתורה (דף קמה ע"ג) כתב, ומסתברא דלא שייך פרוזבול על זה, שאין כאן ממון, כדקי"ל (ב"ק ע.), דלא כתבינן אדרכתא אמטלטלין דכפריה, כיון שאינם ברשותו. ואם כן מסתברא דהכי נמי אין לכתוב פרוזבול אם כפר, דמשום שבועה בלבד לא תקינו פרוזבול. ע"כ. ובספרו גרש ירחים (גיטין דף סו ע"ג) הניח דבר זה בצ"ע.

כא. ראובן שתבע את שמעון שנתן לו הלואה וחייב לו סך מסויים, ושמעון כפר שלא היו דברים מעולם, והביא ראובן התובע עדים שהעידו כדבריו, וחייבו בית דין את שמעון וכתבו לו פסק דין, הוי כגבוי ואינו משמט. שכל מעשה בית דין כגבוי דמי. ואם עדיין לא כתבו פסק דין רק פסקו את הדין, משמט החוב. כא)

כב. מעשה ב"ד שנכתב על ידי יחיד מומחה, ולא היו שם שלשה דיינים, אינו משמט. כב)

כא) שלחן ערוך (סימן סז סעיף ח). ומה שכתבו שאם עדיין לא כתבו פסק דין וכו', כן כתב הסמ"ע שם.

דין אינו משמט. והוכיח כן ממה שכתב בתשובת הרא"ש (סוף כלל פו). ע"ש. ומשמע שכל זה מיירי שכתבו בית דין פסק דינם ונמסר לתובע, אבל אם לא כתבו פסק דין, אלא פסקו באמירה בעלמא, הרי אין כאן מעשה ב"ד. ומשמט. וכן כתבו הסמ"ע (ס"ק יז וס"ק לא), ובספר התומים (אורים, ס"ק טז). ע"ש.

והנה במשנה (פ"י דשביעית מ"ב), כל מעשה בית דין אין נשמטים. וכ"כ הרמב"ם (פ"ט הט"ו), בית דין שפסקו וחתכו את הדין וכתבו איש פלוני חייב אתה ליתן לזה, סך כך וכך, אינו משמט, שחוב זה כגבוי הוא, וכאילו בא לידו, ואינו כמלוה. עד כאן. וכ"כ בשו"ת הרא"ש (סוף כלל פו), שהתובע את חברו ממון וכפר לו, והתובע הביא עדים וחייבוהו ב"ד וכתבו לו פסק דין, הוי כגבוי ואינו משמט. ע"ש.

ובספר בית אברהם (דף קלט): העיר ממה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה, וכל מעשה ב"ד אינם משמיטין. היינו שיאמר הדיין איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך. ואותו הממון אינו נשמט, כי משחייבו בית הדין לשלמו הרי הוא כאילו קבלוהו בעליו, ואינו חוב. ע"ש. ומשמע שאפילו אם לא כתבו פסק דין אינו משמט.

והנה הכנה"ג (הגה"ט אות כ) כתב בשם מהרימ"ט (ח"מ סי' קיד), שיש מחלוקת בזה, שלדברי הר"ש היינו דוקא כשכפר הנתבע ונתחייב בב"ד, ולהרמב"ם והרא"ש בכל ענין אינו משמט. ומ"מ כתב מהרימ"ט שם, שאף להר"ש, כל שרצה להפטר בשום טענה מקרי כפירה. ע"כ.

אולם מדברי הרמב"ם בחיבורו (פ"ט), נראה שסובר כדברי הר"ש והרא"ש, דבעינן כתיבת פסק דין. ע"כ. ובספר פנים במשפט (ס"ק ט) העיר על דברי הרב בית אברהם, שלא זכר שר שמר אביו בשו"ת משאת משה (ח"מ סי' יח דף נד ע"ג) הקשה כאמור על דברי הרמב"ם מדבריו שבפירוש המשנה, למה שכתב בחיבורו. ונראה שהרב בית אברהם פשיטא ליה שדבריו שבחיבורו עיקר, שכן כלל גדול בדינו. ע"ש.

ובספר פנים במשפט (סק"ח) תמה עליו, שהרי אף מהרימ"ט כתב במסקנתו, שאין כאן מחלוקת כלל, ומה שתפסו שהנתבע כפר, לאו דוקא הוא, והכפירה לא מעלה ולא מורידה, אלא אורחא דמילתא נקט, שאין דרך לכתוב גזרת הדיינים אלא כשכפר, ולדינא לא שנא כפר או לא כפר, כל שכתבו ב"ד לתובע פסק

כב) מעשה ב"ד שנכתב על ידי יחיד מומחה,

כג. המוסר כל שטרותיו לבית הדין, אינם משמטים. כג.

ולא היו שם שלשה דיינים, כתב הרב חשק שלמה (הגה"ט אות טו), שמהרח"ש נסתפק בזה. אולם מד' מהרש"ך שהביא הכנה"ג (ס"ק כא)

המוסר כל שטרותיו לבית הדין אינם משמטים

משמע שמעשה ב"ד של יחיד מומחה נמי אינו משמט. וכן מוכח מלשון רבינו ירוחם (דף כו ע"ג). וכן העלה הרב פנים במשפט (ס"ק י). ע"ש.

וכשאמרו שהמוסר שטרותיו לב"ד אין משמטין מתקנתו של הלל היא. וכן משמע בירושלמי (שביעית פ"י ה"ב), תשמט ידיך, ולא המוסר שטרותיו לבית דין, ומכאן סמכו לפרוזבול מן התורה. ע"ש.

וכן נראה מפירוש רש"י שהובא בתוס' (גיטין לו. סוד"ה מי איכא), ואזיל לשטתיה (במכות ג:) שפירש דמוסר שטרותיו היינו פרוזבול. (וע"ע בפירוש רש"י כתובות פט.). ע"ש. וכן מוכח בפירוש רשב"ם (ב"ב ריש דף טו.).

אבל הפני יהושע (מכות ג:) פירש בכוונת רש"י, דס"ל דחדא מילתא היא, דאי לאו דמוסר שטרותיו לב"ד מדאורייתא אינו משמט, לא היה הלל מתקין פרוזבול, אע"ג דשביעית בזמן הזה מדרבנן, מ"מ כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ע"ש. וכבר כתב כיו"ב הריטב"א (מכות ג:) "ואפשר כי גם רש"י רוצה לומר דאהא אסמכה הלל בתקנת פרוזבול". ע"ש. וראה עוד בספר ערוך לנר מכות שם.

והרמב"ם (פ"ט מהל' שמטה הל' טו והל' טז) כתב וז"ל: המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חובי זה, אינו נשמט, שנאמר את אשר יהיה לך את אחיך, וזה ב"ד תובעים אותו. וכשראה הלל שנמנעו מלהלוות זה לזה, ועוברים על הכתוב השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר וכו', התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב. מוכח דס"ל כדברי הר"ן, דמסירת שטרותיו לב"ד מהני מדאורייתא. וכן כתב מהר"י קורקוס שם, שמלשון רבינו מוכח שהוא סובר שמסירת שטרותיו לבית דין הוי מדאורייתא, ודרשא

(כג) משנה (שביעית פ"י מ"ב), המוסר שטרותיו לב"ד אינם משמטים. וכן אמרו בספרי (פר' ראה), ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך, ולא המוסר שטרותיו לבית דין. הלל התקין פרוזבול וכו'. וכתבו התוספות (מכות ג:): פירש הקונטרס דהיינו פרוזבול. ולא נהירא, דתרי מילי נינהו, כדאיתא במתני' (שביעית פ"י מ"ב), לכך נראה שהמוסר שטרותיו לבית דין מדאורייתא אינו משמט. ע"כ.

וב"ב הר"ן (גיטין לו.), דהיכא דמסר שטרותיו ממש לבית דין מדאורייתא הוא דאינו משמט. ואתא הלל ותיקן פרוזבול, שאף על פי שלא מסר שטרותיו בפועל ואפילו אינם בידו, כל שאמר לב"ד מוסרני לכם הדיינים כמאן דמסר שטרותיו דמי. וכן אמרו בירושלמי, אפילו הם נתונים ברומי. ומה שאמרו בירושלמי (שביעית פ"י ה"ב) את אחיך תשמט ידיך, פרט למוסר שטרותיו לב"ד, מכאן סמכו לפרוזבול מה"ת. כלומר כיון דמסירת שטרותיו הווי מדאורייתא, תיקנו אף הם פרוזבול. והכי מוכח בסוף מסכת שביעית, דמסירת שטרותיו מהני מדאורייתא, והפרוזבול הוי מדרבנן. ע"כ. וכן כתב עוד הר"ן בתשובה (סימן עז).

והרמב"ן בחידושו לגיטין (לו.) כתב וז"ל: ותמיהני דאי מסירת שטרותיו מהני מדאורייתא, אמאי הוצרך הלל לתקן פרוזבול, ואפשר שאין כל העם רוצים למסור שטרותיהם לאחרים. ולי נראה דהיא דספרי דדריש, אשר יהיה לך את אחיך, ולא המוסר שטרותיו לבית דין, אסמכתא בעלמא היא,

וראה עוד מ"ש הריטב"א (גיטין לו.), שמסירת שטרותיו לבית דין הוי מדאורייתא, והלל תיקן פרוזבול, דאע"ג דלא מסר, כמסר דמי. ומה שאמרו בירושלמי (שביעית פ"י סוף ה"א), מכאן סמכו לפרוזבול מה"ת, כלומר כיון שראו שמסירת שטרותיו לבית דין מהני מדאורייתא אף הם תקנו פרוזבול. ע"ש. ויש אומרים שכל זה הוא מרבינו קרשקשן. וכ"כ בשו"ת המבי"ט (ח"א סימן א), דמסירת שטרותיו לבית דין מדאורייתא אינו משמט, ותקנת פרוזבול מדרבנן. ע"ש. וכ"כ מהרש"ל בספר ים של שלמה (פרק השולח סי' מב). וכ"כ במלאכת שלמה עדני (שביעית פרק י').

וע' להרב בעל התרומות (שער מה סי' יא) שכתב גם כן כדברי התוספות דהני תרי מילי נינהו, ומוסר שטרותיו בפועל הוא מועיל יותר מפרוזבול, שיכול להיות אף בשלשה הדיוטות, משא"כ פרוזבול בעינן בית דין חשוב. ע"ש.

אולם המאירי (גיטין לו. בד"ה זה שביארנו במשנתנו), כתב, דמדאורייתא בעינן שיהא מוסר שטרותיו ממש לב"ד, אבל פרוזבול שאינו מוסר להם שטרותיו, אלא שכותב חובותיו ומביא לב"ד ואומר להם מוסרני לכם, אינו מן התורה. ומפני שראה הלל שהיו נמנעים מלהלוות, ועוברים וכו', מפני שלא היו רוצים להוציא שטרותיהם מתחת ידיהם התקין להם פרוזבול. וכן אמרו במשנה (שביעית פרק י'), ומשמע דמסירת שטרות לחד ופרוזבול לחד. ומ"מ יש אומרים שאף לתקנת הלל מסירת שטרות היה שם, והדרשא של ספרי אסמכתא בעלמא היא, ועל תקנת הלל אמרוה. ומדרבנן כיון דתיקנו למסור שטרותיו בבית דין הרי זה כמעשה בית דין שאינו משמט, אבל המלוה על המשכון מדאורייתא אינו משמט, מפני שבעל חוב קונה משכון. ושיטה זו נראית לי עיקר. ע"כ.

וכ"כ הרי"א"ז (גיטין פרק השולח הלכה ג אות ג) וז"ל: המוסר שטרותיו לבית דין אינו

גמורה היא, משום שהוא מוסר שטרותיו לב"ד בפועל, והלל תיקן פרוזבול שאף שלא מסר כאילו מסר דמי, ואפילו אינם ברשותו. וכן מוכח בפרק י' דשביעית, דמסירת שטרות הוי מן התורה, ופרוזבול הוי מתקנת הלל, ומיהו י"א שאף מוסר שטרותיו לב"ד הוי רק מדרבנן, וההוא דספרי אסמכתא בעלמא הוא. ושכן משמע בירושלמי (פ"י דשביעית ה"א), מכאן סמכו לפרוזבול מה"ת. ואיני רואה לזה שום הכרח, כי כוונת הירושלמי, שמכיון שמסירת שטרותיו הוי מדאורייתא, לפיכך סמכו חכמים לתקן פרוזבול. וזה נראה ברור. וכן הסכימו רוב המפרשים. ע"כ.

והרה"ג רבי דוד פארדו בספרי דבי רב (דף רכז ע"ב), כתב, דמוסר שטרותיו לבית דין לאו היינו פרוזבול, כי המוסר שטרותיו לבית דין מדאורייתא אינו משמט לכ"ע, לפי שמוסר שטרותיו ממש לבית דין, ומקנה להם השטרות בכתיבה ומסירה. ע"כ.

ומרן אאמו"ר העיר, דמ"ש שהוא לכ"ע, במחכ"ת לא דק, שהרי הרמב"ן כתב, דהוי אסמכתא ואינו אלא מדרבנן. וכן נראה דעת רש"י ורשב"ם, וע"ע בשו"ת כתב סופר (חו"מ סי' ח). גם מ"ש שמסירת שטרותיו לבית דין הוי בכתיבה ומסירה, הוא תמוה, שהרי אינו מקנה להם שטרותיו, רק מוסר להם שטרותיו, שהם יגבו החובות. ותו לא מידי. וכמו שהסביר לנכון בשו"ת קנין תורה (ח"ב סי' יג אות ב). אך מה שסיים בספרי דבי רב, שנראה דעת הרמב"ם, שהמוסר שטרותיו לבית הדין מדאורייתא אינו משמט, הוא נכון, וכמ"ש כן מהר"י קורקוס הנ"ל. וכ"כ הריטב"א (מכות ג), שהמוסר שטרותיו ממש לבית דין, מדאורייתא אינו משמט, דנגוש ועומד הוא, והלל תקן פרוזבול שלא יהיה צורך למסור שטרותיו, ואפשר שגם רש"י סובר כך, שתקנת פרוזבול אסמכה לדין מסירת שטרות. ע"כ.

כד. המגרש את אשתו קודם השמיטה, ועדיין לא הספיק לשלם לה את סך כתובתה, אין כתובתה נשמטת. ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה משמטת. (כד)

אינו נשמט. וכבר נתבאר שהרמב"ם ס"ל דמוסר שטרותיו לב"ד מן התורה אינו משמט כלל. וכלשון הרמב"ם איתא בסמ"ג (לאוין סוף סי' עד), ובספר החינוך (סימן תעז).

וכן משמע מדברי הרמב"ן והר"ן, שהוצרכו לומר דפרוזבול הותקן שלא יצטרכו להביא שטרותיהן ממש לבית דין. אלמא דמשפט אחד להם. איברא שהמהר"ם שיף גיטין (לו. בתד"ה מי איכא), כתב, ולי נראה דתרי מילי נינהו, כדמשמע להדיא במשנה (פרק י דשביעית משנה ב), והמוסר שטרותיו לב"ד היינו שמסלק עצמו מהן, ונותנם לב"ד שיעשו בהן מה שירצו. ויש כח בידם לנגוש הלוח אחר שביעית, ולשלם להם או למלוה, וכשראה הלל דלא ניחא להו למוסרם לב"ד על הספק, לזה תיקן פרוזבול, ומתנה עמהם על מנת שאגבנו כל זמן שארצה, ודבר זה לא מהני מדאורייתא. ע"כ. והעיקר הוא כלשון הרמב"ם והפוסקים הנ"ל.

אם שביעית משמטת חוב כתובה

וכהלואה. ולדעת שמואל משתפגום או משתזקוף. ופסק הרמב"ם כשמואל. וכן פסק מרן בשלחן ערוך הנז'. ואמנם דעת הרא"ש בתשובה (כלל עז סימן ג) דשביעית משמטת כתובה רק כשפגמה וזקפה. ע"ש. וכן דעת הרשב"א בתשובה (ח"א סימן תשסט), דאין שביעית משמטת כתובה, ורק כשפגמה וזקפה משמטת, הא פגמה ולא זקפה, זקפה ולא פגמה אינה משמטת. ע"ש. ולדידן העיקר כמו שכתב מרן בשלחן ערוך הנז'. וכן פסק המהר"ל (סימן קעז) שאם זקפה את הכתובה עליו כמלוה, שביעית משמטת. וכן כתב המהרא"י בשו"ת תרומת הדשן (ח"א

משמט, ותקנת חכמים היא, שכאשר ראה הלל וכו', התקין להם שיהיו מוסרים שטרותיהם לבית דין, שעשאוהו חכמים כגבויים ועומדים, ותקנה זו נקראת פרוזבול. ע"ש. וע' בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א ר"ס צד).

והגאון תפארת יעקב (גיטין לו.) כתב וז"ל: נ"ל לומר דלא מהני מוסר שטרותיו לב"ד כדי להפקיע ממנו דין שמטה, אלא רק אם לפי תומו מסר שטרותיו לב"ד, מפני שהיה אין לדרכו, וכדומה, והגיע אח"כ זמן שמטה, ועדיין לא גבו ב"ד את חובותיו, אז מהני שלא יהיו נשמטים, אבל למסור לב"ד בשביל דבר זה בלבד, כדי להפקיע ממנו דין שמטה לא מהני, אבל הלל תיקן פרוזבול אף להפקיע דין שמטה באמת. עד כאן.

ומדברי הרמב"ם שכתב בזה"ל: המוסר שטרותיו לב"ד ואמר להם אתם גבו חובי זה, אינו נשמט, מוכח להדיא שאף אם מוסר שטרותיו בכוונה להפקיע דין שמיטה

(כד) ע' בגיטין (יח.) וברמב"ם (פרק ט מהלכות שמיטה ויובל הלכה יג), ובטור ושלחן ערוך (סימן סז סעיף יז). ע"ש. והיינו, דאחר שזקפה במלוה הוה ליה כמלוה, ואין על זה שם כתובה, ולכן שביעית משמטת. אמנם אם לא זקף הכתובה במלוה, אין כתובה משמטת, דהכתובה נחשבת כמעשה בית דין, ואין מעשה בית דין משמט. ועיין בגיטין (יח.) מחלוקת רב ושמואל בשאלה מאימתי כתובה מפסיקה להיחשב כמעשה בית דין ונשמטת. לדעת רב, כשפוגמת וזוקפת. דהיינו כשגובה קצת מכתובתה ומגלה בכך שרוצה לגבות עוד, וזוקפת את שארית הכתובה כחוב

כפרעון גמור. ע"ש. ובשו"ת יביע אומר (ח"ג אה"ע סימן טו) הביא מה שכתב הבית יוסף (אה"ע סימן קא) על דברי הרי"ף, שאם פגמה וזקפה משמטת הכל. שהרי"ף לא כתב זאת מפני שפסק כרב, שהרי הלכה כשמואל בדינים, אלא מנה שניהם רק לדוגמא לצורך הבהרת ענין אחר. ומדבריו עולה שהסיבה לפסוק כשמואל היא מפני שיש להחשיב חוב זה כממון, ושמיטת חובות היא דין שבממון. ודברים אלו סותרים במקצת את דברי הבית יוסף בחו"מ (סימן סז) שמהם עולה שכאשר ישנו ספק אם שביעית משמטת או לא, הסיבה לפסוק להקל שאינה משמטת היא משום ששביעית נחשבת לאיסורא ובזמן הזה היא מדרבנן. וע"ש ביביע אומר.

אם שביעית משמטת תוספת כתובה

בתשובת מהרי"ט הנ"ל, דמקמי הכי היתה צריכה להוציא הגט, ועכשיו שעמד בדין לא חשיב כזקיפה במלוה. ע"ש. ועיין בשו"ת נודע ביהודה (תנינא אה"ע סימן קג) שכתב, שאם גירשה לפני השנה השביעית ושילם לה מקצת הכתובה, שאר החוב נשמת כשמגיעה השנה השביעית, ואף על פי כן ברור שהאשה לא תוכל לעכב הגירושין. ע"ש.

ואם פגימה וזקיפת כתובה הופכות את הכתובה לחוב גם אם נעשו קודם הגירושין, או רק לאחריהם, כתב בשו"ת רבי בצלאל אשכנזי (סימן לג ד"ה גם) דלפי גירסתו של המשיב בדברי רש"י (גיטין יח.) עולה שאפילו אם לא גירשה עדיין, בכל זאת הזקיפה במלוה מועילה לעקור שם כתובה ממנה, והיא נחשבת כשטר חוב ונשמטת בשביעית. לעומת זאת מדברי הרמב"ם יוצא שדוקא לאחר שגרשה מועילה הפגימה או הזקיפה, אבל לא קודם לזה. לדעת הרא"ש שביעית אינה משמטת מלוה לזמן, וכל שכן כתובה קודם שגירשה לא תשמט, משום שיתכן שלא יגבה אותה לעולם. לאחר הגירושין אין שום ספק שפגימה או זקיפה מועילות.

סימן שכא) שהכתובה משמטת אם זקפה עליו במלוה, ודי בזקיפה לבד, וכדעת שמואל. דשמיטה מתקיימת רק בחיובים הבאים מכח הלואה, וממילא כשזקפה את הכתובה במלוה יוצא עליה שם הלואה ונחשבת כהלואה הנשמטת בשביעית.

והנה כשזקפה עליו את הכתובה במלוה הטעם שהשביעית משמטת, ביאר בשו"ת התשב"ץ חלק ג' (סימן שא) שהרי כתובה אינה משמטת מפני שהיא כמעשה בית דין, אך אם האשה גבתה מקצת, היתרה נהפכת למלוה, מאותה שעה שהוצאה מתורת כתובה והפכה למלוה, משמטת. וזו היא הגדרת זקיפה, היינו הפיכתה למלוה. וכיו"ב כתב בשו"ת עין יצחק (ח"א אה"ע סימן עח), דזקיפת כתובה במלוה הוי

ובענין תוספת כתובה אם משמטת בשביעית, בגמרא (כתובות נד:) מבואר, שתוספת כתובה ככתובה דמיא, ובין הדינים השווים ביניהן מנו את השביעית. וכתבו התוס' שם (נה. ד"ה ולשביעית) שלדעת חכמים במשנה שביעית (פרק י משנה א), שרק מלוה נשמטת בשביעית, אם כן אפילו אם אין תוספת כתובה ככתובה, אינו משמט. ואם כן מה החידוש שתנאי כתובה ככתובה דמי לענין שביעית. ואמנם לר' יוסי ניחא, שהשביעית משמטת גם חיובים אחרים שאינם הלואה, ואזי רק מכח הדין שתוספת כתובה ככתובה, אינו משמט. ע"ש. ובתשובות הגאונים (שערי צדק ח"ד סימן כ) כתבו, שתוספת כתובה נשמטת ככתובה משפוגמת וזוקפת, אבל אינה נשמטת ככתובה, כשפגמה או שזקפה ולא פגמה. ע"ש. וכן כתב המהרי"ט (ח"ב חו"מ סי' קיד) דכתובה נקראת מעשה בית דין מפני שהיא כתנאי בית דין, אבל תוספת כתובה, שהוא מוסיף משלו מרצונו, לא. ואף על פי כן אין לומר ששביעית משמטת [אלא אם כן פוגמת] שהרי לאו הלואה היא.

ואם העמדה בדין נחשבת כזקיפת הכתובה, כתב

אם שביעית משמטת חיוב נדוניה

סימן רכז) כתב, דכתובה ותוספת כתובה נשמטות כשפגמה או כשזקפה את הכתובה במלוה, וכן הנדוניה. אף על פי שלדעת הרמב"ם משמע שהיא כחוב, יודה הרמב"ם שאינה נשמטת בשביעית, אלא אם כן זקפה עליו במלוה. ואף על פי שהנדוניה היא כחוב, מכל מקום אינה בגדר הלואה אלא כפקדון, כיון שאין הבעל יכול למכור ולעשות בנדוניה כדרך שהיה עושה בהלואה. ע"ש.

ולגבי נדוניה אם משמטת, הנה הרמב"ם בתשובה (סימן רא) כתב, מי שגירש את אשתו ונשאר חייב לה סכום מסויים מן הנדוניה, אין השביעית משמטת אלא אם כן התחייב להחזיר לה את שארית הנדוניה כמלוה, וכן לגבי עיקר כתובה. ע"ש. וכן כתב מהר"ם מרוטנבורג (ח"ד סימן תקעג) דנדוניה נחשבת כמעשה בית דין ונחשב כמוסר שטרותיו לבית דין שאין שביעית משמטת. ע"ש. ובשו"ת מהרשד"ם (חאה"ע

אף תנאי כתובה אין השביעית משמטת

הן אמת שהגאון מהרי"ט אלגאזי בהלכות יו"ט (רפ"ב דבכורות אות יז, ובדפוס הראשון דף לא ע"ג), בענין בכור בהמה שנמכר לגוי בכסף, בלא משיכה, כתב, דאע"ג דאיכא ספק ספיקא, וכל ס"ס מהני לענין איסורא, מ"מ כיון דלענין ממונא לא מהני ס"ס להוציא מן המוחזק, ואין הגוי יכול להוציא מיד ישראל מן הדין, משום דלא אזלינן בס"ס להוציא מן המוחזק, ואיסור זה תלוי בממון, איסורא בתר ממונא גריר. ע"ש. ולכאורה זה כסותר דברי מרן הבית יוסף בדין המלוה לחבירו לעשר שנים, שכתב, דאזלינן בתר איסורא. וע' בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' מא), שחולק על המהרי"ט אלגאזי הנ"ל, וכתב, שכל שיש ספק ספיקא בקנין של בכור בהמה, אף על פי שלענין ממון אזלינן בתר המוחזק, ומוקמינן הבכור בחזקת המוכר, משום שאין מוציאים ממון מן המוחזק מספק ספיקא, מ"מ אין האיסור תלוי כלל בממון. ע"ש.

וכתב מרן אאמו"ר זיע"א: ומבואר בגמרא (כתובות נה.), שתנאי כתובה ככתובה לענין שביעית, ופירש רש"י, שכשם שאין השביעית משמטת הכתובה אלא אם כן פגמה או זקפה, כך אינה משמטת תוספת הכתובה. וכתב שם הרמב"ן בחידושו בשם התוס', שכתובה ותוספת אינם משמטים מן הדין, ולא משום תנאי ב"ד, משום דלא משמט אלא מלוה, כמו ששינונו פ"י דשביעית שהקפת החנות ושכר שכיר אינם משמטינן. וכ"כ בחידושי הרשב"א. וכן פסק הרי"א"ז. ואם פגמה או זקפה שביעית משמטתה. כן פסק הרמב"ם (פרק ט הל' יג), כשמואל דאמר הכי בגיטין (יה.), ודלא כרב דאמר עד שתפגום ותזקוף. וכתב מרן הכסף משנה, דה"ט משום דהלכה כשמואל בדיני. (וכ"כ הרדב"ז שם). [וכ"כ רבינו ישעיה מטרנאני בפסקיו גיטין יח.]. וכן פסק מרן בש"ע (סעיף יז).

וכ"כ בשו"ת הרמ"ק (חיו"ד סי' עח אות ז) דאע"ג דס"ס לא מהני לאפוקי ממונא, מ"מ לענין איסורא דבכור בהמה מהני, ואין זה תלוי בזה. ושם (אות ח) כתב שהראו לו שהמהרי"ט אלגאזי לא כתב כן, וחזר לקיים סברתו הנ"ל. גם בשו"ת שם אריה (חיו"ד סי' מז), הביא דברי המהרי"ט אלגאזי, וכתב

והק' מרן אאמו"ר, שהרי בדין המלוה את חבירו לעשר שנים, שפסקו הפוסקים כמ"ד שאין שביעית משמטתו, כתב מרן, דהוי מילתא דאיסורא, ופסקינן שכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן אזלינן לקולא. ולכאורה זה סותר למ"ש כאן דהלכתא כשמואל בדיני. אלמא דאזלינן בשביעית בתר ממונא, ולא בתר איסורא.

שבאמת אין דבריו מוכרחים כלל וכו'. ע"ש.

מוקמינן ליה בחזקת ישראל וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"א (סימן מא ד"ה נחזור), ובשו"ת תפארת יוסף (חיו"ד סי' לד, בהערה). ע"ש. וע' בשדי חמד (מע' א כלל רסח), שכבר נתעורר בזה על דברי המהרי"ט אלגאזי הנ"ל. ע"ש.

ספק בדיני שמיטה בזמן הזה לקולא - גם בשמיטת כספים

וכו"ב כתב בשו"ת מהרי"ט שם, שמכיון שחיובו של הלואה היה מן התורה, אלא שאיסור שביעית בא להפקיע חיוב של תורה, מיהו זהו באיסור ודאי, אבל בזמן שהוא ספק לא אתי ספק דרבנן ומפקע חיוב דאורייתא. ע"ש. ובשו"ת בני אברהם (חאה"ע סי' א דף י ע"ג) הביא דברי המהרי"ט הנ"ל. וסיים, מיהו לא נמלט דין זה ממחלוקת אם הלואה יכול לטעון קים לי, כי המהרי"ט חנדאלי בשו"ת פליטת בית יהודה ס"ל דלא מצי הלואה לטעון קים לי. וכן נראה מדברי הפני משה (ח"ג סי' ז). וכן העלה המהרי"ט שם, דלא מצי לטעון קים לי מהטעם הנ"ל.

והמהרש"ך (ח"א סי' י), והמהר"ש עטיאש, הובאו בשו"ת מהרשד"ם (חור"מ סי' סא), ס"ל בכיו"ב שהלואה המוחזק מצי לטעון קים לי וכו'. וכ"כ בשו"ת מקור ברוך (סי' נח דף פ סוף ע"ד), שמכיון שהרבה פוסקים ס"ל בדין המלוה לחבירו לעשר שנים דשביעית משמטתו, יכול הלואה לומר קים לי כוותייהו, דמי יכול להוציא ממון מן הלואה המוחזק. ע"ש.

אולם במחכ"ת אנו בדין נקטינן כמו שפסק מרן בש"ע (סי' סז סעיף י), כדעת רוב הפוסקים, שאין שביעית משמטתו. ואין הלואה יכול לטעון קים לי נגד פסק מרן הש"ע. כמו שכתב הרב המני"ח בספר הלכות קטנות (סי' קפב) וז"ל: קיבלתי ממך זקני הגאון הראשון לציון המג"ן (הרב משה גלנטי ז"ל), שבכל ארץ ישראל ובכל ערי המזרח וערביסתאן אין

וכו"ב כתב הגאון מליסא במקור חיים (סי' תמח סק"ה), ובתשובתו שבשו"ת חמדת שלמה (חאו"ח סימן ב), בספק מכירת חמץ לגוי, ועבר עליו הפסח, שמוותר בהנאה, ולא

ספק בדיני שמיטה בזמן הזה

ובשו"ת מהרימ"ט (ח"ב סימן מ) תמה ע"ד הרא"ש שכתב, דהוי ספקא דרבנן ולקולא, דמאי חזית דאזלת בתר איסורא, להקל, ניזיל בתר ממונא שלא להוציא מן המוחזק, וטעמו של הרב בית יוסף לא נתברר לי, שכתב דמעיקרא דינא לא אתינא למבעי אלא לענין איסורא, ומה בכך, הא נפקא מינה לענין ממון וכו'. ע"ש. אולם מכיון שכן כתבו הראשונים, הרמב"ן, והרא"ש, והריטב"א, וסיעתם (ריש מכות), אין לנו אלא דברי מרן הבי"י.

ובשו"ת מהרש"ך (ח"ד סי' מח) עמד ע"ד מרן הבי"י, דהא אע"פ שלענין איסורא נקטינן דספקא דרבנן לקולא, סוף סוף הא איכא הכא אפוקי ממונא. והיאך אמרו שאינו משמט ומפקינן ממונא מיד המוחזק. וחשבתי מתחלה לומר דמיירי הכא שהלואה מחזיר החוב בעצמו, דאע"ג דבעלמא צריך המלוה לומר משמט אני, כאן אינו צריך לומר כן, דספקא דרבנן הוא ואזלינן לקולא. אבל האמת שהעיקר לקושטא דמילתא שמכיון דשביעית בזה"ז מדרבנן, ובספקא אזלינן לקולא, וממילא אין כאן איסור שביעית כלל, שפיר מפקינן ממונא מיד הלואה הנתבע ומזכים להמלוה, שכיון שאין כאן איסור שמיטה, והלואה היה חייב למלוה באופן ברור, אלא דהוה אריה רביע עליה לגבות חובו משום איסור שביעית, ומכיון דבספיקא דרבנן פקע איסור שביעית מהחוב, מה טעם יש שלא להוציא ממון מן הלואה להגבותו למלוה. וזה נ"ל דבר פשוט ונכון ואפשר שכן היתה כוונת הרב הגדול הבית יוסף. ע"כ.

כה. נשים שייכות במצות שמיטת כספים, ואם משמטת את הלואתה מקיימת בזה מצוה מן התורה. ובזמן הזה מדרבנן [כדלעיל סעיף ג.]. ולכן אשה שחייבת ממון לחבירתה, שביעית משמטת החוב. ולפיכך אף הנשים שיש להן הלואות צריכות לעשות פרוזבול קודם סוף שנת השמיטה. (כה)

טז), והסכים לזה הגאון המחבר גנת ורדים (שם סימן יז). וכ"כ בשו"ת מהרי"ף (סי' כב). וכ"כ הגאון יונה נבון בשו"ת נחפה בכסף (ח"מ סי' יח). וכמ"ש מרן החיד"א בברכ"י (ח"מ סי' כה ס"ק כז), ושאר אחרונים. וזה ברור. וע' בשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א אות ו, ב-ד). ודו"ק.

המוחזק יכול לטעון קים לי נגד הכרעת מרן מהר"י קארו, שכן קבלו עליהם ועל זרעם. ושמעתי מפה קדשו שבזמנו חזרו גאוני צפת וחיידשו תוקף הסכמה זו לקבלת דברי מרן. ע"ש. וכ"כ מהר"א יצחקי, גאב"ד חברון, בתשובה שהובאה בגנת ורדים (ח"מ כלל ה סי'

נשים חייבות במצות שמיטת כספים

עשה שהזמן גרמא. ע"ש. וע"ע בספר משנת רבי בנימין (בפ"ק דבכורים אות ו). ולפי מה שכתבו הרד"א (הובא בעקדה פרשת בראשית), והכל בו, דמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, מפני שרשות אחרים עליהן, והן טרודות בעסקי הבית. ולכן פטרה אותן התורה ממצוות הקשורות לזמן מוגבל, דאולי בזמן החיוב תצטרך לעשות מלאכת בעלה. וגם אשה שאין לה בעל פטורה, דהיום אין לה בעל ולמחר תנשא ולא תוכל לקיים המצות עשה, ולכן לעולם פטורה. וכ"כ הרשב"ץ במגן אבות (פרק ב מ"ו). וכ"כ הגר"ח אחי מהר"ל מפראג בספר החיים (פ"ד). ולפי זה כל מצות עשה שהיא בשב ואל תעשה כגון נידון נשים חייבות.

(כה) כן כתב בהגהות מהריק"ש (סעיף יז). וכן כתב בשו"ת קרני ראם (סימן עד). ומיהו אשה נשואה שהלוותה מנכסי בעלה, ובעלה כתב פרוזבול, אינה צריכה גם היא לכתוב פרוזבול, ועי' מ"ש המהריק"ש שם, ובספר נחמד למראה (שביעית פ"י דף קמד ע"ג). ודו"ק.

ופשוט הוא, שכל מצות עשה שהיא בשב ואל תעשה כגון נידון דידן נשים חייבות. וכן מבואר מדברי הרב בן איש חי (פרשת כי תבא הלכה כו), דאשה ישנה במצות שמטה, לקיים וזה דבר השמטה. אע"ג דיש לומר דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא. [ובזה לא שייך לא יגוש, כיון שחבירתה פורעת לה הכר מעצמה. וכל מטרין דהבן איש חי לזכותה במצות וזה דבר השמטה].

ועיין בזה בשו"ת הגאון רבי עקיבא איגר (ח"ג סימן פ), שהביא מ"ש אליו הגאון הבית מאיר, ע"ד התוס' (קידושין לד.), שי"ל דדוקא במצות עשה של קום ועשה, כגון הנחת תפלין וכיו"ב, נשים פטורות משום דהוי מ"ע שהז"ג, אבל במצוה דשב ואל תעשה, כגון עשה דשבתון, חייבות, אע"ג דהוי מ"ע שהז"ג. וכתב ע"ז, שהדבר יקר ומסתבר, רק שעומד לנגדי ההיא דסוכה (כח:), סד"א לפטור הנשים

ובשו"ת ראשית בכורים (דף נו ע"ג) כתב שיש להסתפק קצת בזה, שאף שבודאי חייבות במצות לא תעשה דלא יגוש, כשאין הלוח רוצה להחזיר מעצמו, שמא על כל פנים אינן חייבות בעשה דשמוט כשהלוח מחזיר לו מדעתו. ואולי דרשינן היקשא דכל שישנו בלא יגוש ישנו בשמוט. ועיין בפסחים (מג: תר"ה סד"א), ובקידושין (כט. תר"ה אותו), שכיון שמיום השמיני והלאה חייב לא חשיב מצות

והצל"ח (ביצה ל.) הביא מ"ש הפנ"י שם, שהטעם שנשים חייבות במצות תוספת יוהכ"פ אע"ג דהוי מ"ע שהזמן גרמא, מ"מ בדבר שהוא שב ואל תעשה נשים חייבות. והצל"ח תמה עליו שנעלם ממנו דברי התוס' (קידושין לד.) הנ"ל, דמוכח דאף דעשה דיו"ט שהוא משום שנאמר שבתון, הוי שב ואל תעשה, אע"פ כן אינו נוהג בנשים. ותוספת יוהכ"פ ילפינן מקרא דהאזרח, כמבואר בסוכה (כח.). עכת"ד. גם בערך השלחן טייב (סי' תמג סוף סק"א) כתב לתמוה על הפני יהושע, דהא בסוכה (כח.) ילפינן מקרא דהאזרח לרבות הנשים האזרחיות שחייבות בעינו בתוספת יוהכ"פ, ומוכח דאי לאו ריבוייא דהאזרח, אע"ג דהוי בשב ואל תעשה נשים פטורות. ע"כ.

גם הגאון ר' חי טייב בספרו חלב חטים (ביצה דף ל.) השיג על הפנ"י כמ"ש הצל"ח, שנעלם ממנו ד' התוס' (קידושין לד.), דמוכח שמ"ע שהזמן גרמא אפילו בשב ואל תעשה נשים פטורות. וכן אשתמטיתיה דברי הגמ' (סוכה כח.), דילפינן דין תוספת יוהכ"פ מדכתיב האזרח. ע"ש. וכ"כ בספר לימודי ה' (סוף לימוד סו), להשיג על הפני יהושע. ע"ש. וכ"כ הערוך לנר (סוכה כח.), להשיג על הפני יהושע מהתוס' קידושין (לד.). ולפי מש"כ שדעת הרמב"ם והחינוך דלא כהתוס' (קידושין לד.), לק"מ. גם בספר שער שמעון (ביצה ל.) כתב להצדיק את עיקר חילוק הפני יהושע בדין מ"ע שהז"ג בין אם הוא בקום ועשה לבין שב ואל תעשה. דהא בסוכה (כח:) אמרינן, דהוה סלקא דעתין שכיון דמיעט רחמנא לתוספת עינוי מעונש ואזהרה לא לחייבו נשים כלל, קמ"ל. ולמה הוצרכה הגמרא לכך, ולא אמרה בפשיטות דסד"א כיון דהוי מ"ע שהז"ג נשים פטורות. קמ"ל. אלמא דס"ל להגמרא כחילוק הפני יהושע. ואה"נ שעפ"ד הפני יהושע מיושבת קושית התוס' קידושין (לד.). ע"כ. וכן הגאון בעל שואל ומשיב בהסכמתו להצל"ח כתב,

מדין תוספת יוהכ"פ משום דמיעט רחמנא מעונש ואזהרה, ור"ל דהוי כשאר מ"ע שהז"ג וכו'. ע"ש. וע"ע בשואל ומשיב קמא (ח"א סימן סא) ותליתאה (ח"א סימן תסד). ואכמ"ל.

וביזמא (פג:) ב' נשים לוקות אחת על שאכלה פגי שביעית, ועברה על לאכלה ולא להפסד. והתם לאו הבא מכלל עשה עשה. והיא מצות עשה שהזמן גרמא, ואפילו הכי נשים חייבות. וי"ל. ובגיטין (יח.) גבי כתובת אשה, פגמה וזקפה, וכן בכתובות (נה.) ולשביעית. ועיין בראשונים שם. י"ל דהתם מיירי בלא תעשה דלא יגוש שאין הבעל רוצה לשלם. ומכל מקום העיקר דנשים חייבות בזה. וכן כתב בספר החינוך (מצוה תעז). ע"ש. נע"כ מדברי מרן אאמו"ר זיע"א בירחון קול סיני, תשכ"ג, והובא גם בהליכות עולם ח"ב עמ' ריטן.

גם בשו"ת מהרש"ם (ח"א סימן יד ד"ה אבל) כתב לגבי מצות חליצה דנשים חייבות במצוה זו, על פי המבואר. וכן נשים חייבות בלאו הבא מחמת עשה. וראה בזה באורך בשדי חמד (מערכת מ' כלל קלז).

ובספר חזון עובדיה על הלכות פרוזבול, כתב בזה בזה"ל: הנה התוס' (קידושין לד.) כתבו שהנשים פטורות ממצות עשה של שביעית יום טוב, משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא. אך החינוך (מצוה רצו) חולק על התוס' בזה, שבמצות שביעית יו"ט של פסח כתב שמצוה זו נוהגת באנשים ובנשים. וכ"כ בשמו הגאון מהר"י בכר דוד בספר דברי אמת (קונטרס ו דף נח ע"ג), וכתב שגם הרמב"ם ס"ל כדברי החינוך, דעשה ול"ת דיו"ט, אע"פ שהוא עשה שהזמן גרמא נשים חייבות, כדמוכח בספר המצות (בסוף מצות עשה). וכ"כ בשער המלך (הל' ע"ז פרק יב הל' ג), שאף שדעת התוס' (קידושין לד.), דמ"ע שהזמן גרמא אף דאיכא לאו בהדיה נשים פטורות. אבל בספר החינוך (פר' אמור סי' שיח ושכא) מבואר שכל עשה שיש עמו לאו נשים חייבות אע"פ שהוא מצות עשה שהזמן גרמא. ע"ש.

שנראה לו שדברי הפני יהושע נכונים, דבשב ואל תעשה לא שייך הטעם שפטורות ממ"ע שהזמן גרמא, ע"פ מ"ש הראשונים הנ"ל. ומיהו לענין שבות דיו"ט אף שהוא שב ואל תעשה י"ל שנשים פטורות, כיון שהן משועבדות לבעליהן לעשות מלאכה להם וכו'. ע"ש.

והחת"ם (שבת כד:), שהביא דברי התוספות (קידושין לד.), שהנשים פטורות מעשה דשבתון דיו"ט, וכתב שדבריהם צ"ע. שבאמת אין הנשים פטורות אלא מלקיים מצות עשה שהזמן גרמא, כגון תפלין ושופר וסוכה ולולב וכיוצא בזה. אבל לעבור על איסור עשה, כגון לעבור על שבתון דיו"ט, או לעשות סחורה בפירות שביעית, זו לא שמענו, שהרי לא דמי למצות תפלין ומצה וכיו"ב. ע"ש. גם בספר קרן אורה (מנחות פב: בתוס' ד"ה וכן השולח), כתב וז"ל: ונלע"ד דמ"ע שהז"ג שהוא בשב ואל תעשה אינו בכלל מ"ע שהז"ג שהנשים פטורות, שלא נאמר זה אלא לענין קיום מ"ע בקום ועשה, אבל להתיר לנשים לעשות איסור אף במ"ע שהז"ג לא הותר. דהוי בכלל כל אזהרות התורה, דהשוה הכתוב אשה לאיש וכו'. ע"ש. והפמ"ג בספר תיבת גומא (פרשת בשלח אות ב) כתב להסתפק בהא דקו"ל מ"ע שהז"ג נשים פטורות, דשמא אין זה אלא לענין קיום מ"ע, כגון תפלין ושופר וכיו"ב. משא"כ לעבור על איסור עשה, דליכא למילף ממצות תפלין, וא"כ י"ל שגם הנשים חייבות. ע"כ.

ובשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' נו) הביא דברי התוספות (כתובות מז:), שנשים חייבות בתוספת יו"ט, ולכאורה מנא להו שהנשים חייבות בתוספת יו"ט, והא הוי מ"ע שהז"ג, ונראה דס"ל להתוס' דלולא קרא דהאזרח, הוה אמינא שהתורה פטרה נשים במ"ע שהז"ג אפילו בשב ואל תעשה. לכן הוצרך "האזרח".

וילפינן מהתם בכל מקום דאיכא איסור עשה לנשים בשב ואל תעשה, דהאזרח אתי לגלויי מילתא. ואף שהתוס' קידושין (לד.) לא ס"ל הכי, שהרי כתבו שאיסור עשה של השבתון ביו"ט נשים פטורות, ידוע שאין להקשות מתוספות של מסכת זו לתוספות של מסכת אחרת. [וכמ"ש המהרש"א (גיטין עד.) ובשם הגדולים (מע' ספרים אות ת), ובשו"ת צפחת בדבש (סי' כו), ובשו"ת בנין ציון החדשות (סי' קמב). ועוד]. ומיהו זהו דוקא לענין תוספת שבת ויו"ט, אבל בשאר איסור עשה דזמן גרמא נשים מותרות מן התורה. ע"ש. וע' בשו"ת התעוררות תשובה (חאו"ח סי' שצו) שכתב ג"כ שדוקא לקיים מ"ע שהז"ג נשים פטורות, משא"כ היכא דהוי בקום ועשה. ע"ש. וע"ע בשו"ת שם אריה (חאו"ח סי' ב) שכתב ג"כ דמה שפטרה התורה הנשים ממ"ע שהז"ג היינו דוקא בדבר שצריך מעשה כגון תפלין, אבל במ"ע שהיא בשוא"ת מנין לנו לפוטרה. שמא בזה לא פטרה אותן התורה. ומיהו אף דהוי מילי דסברא, חייבים אנו לבטל דעתינו לגבי דברי התוס' (קידושין לד.) שאינם מחלקים בזה. ע"כ. ובתפארת ירושלים (שבת פרק ה אות עד) אחר שגם הוא כתב לחלק מסברא במ"ע שהז"ג, בין כשהוא בקום ועשה, למ"ע שהיא בשב ואל תעשה, שב ודחה דבר זה ע"פ דברי התוס' קידושין (לד.). ע"ש. ולפי מש"כ שהרמב"ם והחינוך חולקים על התוס' בזה, יש להעמיד סברא זו לקושטא דמילתא.

וע' בשו"ת קרן לדוד (ר"ס עה) שאחר שכתב לחלק במ"ע שהז"ג בין קום ועשה, כהנחת תפלין, לבין עשה שהוא בשב ואל תעשה, והוא ע"פ סברת הראשונים שהטעם שהתורה פוטרת הנשים ממ"ע שהז"ג, מפני שרשות אחרים עליהן, ומשועבדות לבעליהן. וזה לא שייך במ"ע שהיא בשב ואל תעשה. כתב להעיר על זה מהתוספות קידושין (לד.), ודחה שי"ל דהתוס' קידושין לא ס"ל כדעת

כו. אדם הנמנע להשמיט את הלואותיו, עובר על עשה ולא תעשה, ולכן אין ראוי להעלותו לספר תורה לפרשה זו בחומש דברים (פרק טו פסוק ב). כו.)

כז. מאחר שכבר נתבאר לעיל שכל דיני שמיטת כספים חלים רק כאשר המלוה

הראשונים שמ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות מטעם שהן משועבדות לבעליהן. וע"ע בספר הזכרון בסוף ערך השלחן חו"מ ח"ג (דף יט סוף ע"ג, ערך מ"ע שהזמן גרמא), ובשו"ת זכר יהוסף (חלק או"ח סי' סט). ע"ש. וע' להגר"ש קלוגר בשו"ת קנאת סופרים (סי' לח, דף יד ע"ד), שהביא מה שכתבו התוס' (קידושין לד.).

שהנשים פטורות ממ"ע דשבתון ביו"ט, משום דהוי מ"ע שהז"ג, וכתב להעיר על זה שבאמת י"ל שהנשים מצוות גם על העשה דשבתון של יו"ט. דבעלמא מ"ע שהיא בקום ועשה כגון לקיים מצות תפלין נשים פטורות, משא"כ עשה שהוא בשוא"ת, לכן נראה ברור, שאשה חייבת בעשה דשבתון. ע"ש.

להעלות לתורה בפרשת לא יגוש - למי שמבטל מצות שמיטת כספים

(כו) בשו"ת חתם סופר (ח"ג או"ח סימן טו) נשאל בנידון דידן, והשיב שאין ראוי להעלותו לספר תורה לקריאת פרשה זו. ולמד כן ממנהג רבו הגאון רבי נתן אדלר זצ"ל, שנהג כן בלוי שאוכל חדש, שלא היה מעלה אותו לספר תורה ביום טוב ראשון של סוכות, שהלוי קורא ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו, וכיוצא בזה השתא בשנת השמיטה, אין ראוי לקרוא לעליית ספר תורה בפרשת ראה לא יגוש את רעהו, למי שלא עשה פרוזבול בערב ראש השנה שעבר וכו'. וסיים החתם סופר, וראוי ליזהר בזה. ע"ש. וקצת יש לסייע את דבריו ממה שכתב בספר החסידים (סימן תשסח) וז"ל: יזהר החזן שלא יקרא למי שסומא בעינו אחת בפרשת עורת או שבור, או מי שבראשו נתק לקרוא בפרשת נתקים. ע"ש.

ואם עשה תשובה אין ראוי לקרותו. ע"כ. וכן כתבו הפרי מגדים (שם א"א סק"ז), והאליה רבה (סוף סימן קלח), ומרן החיד"א בספר לדוד אמת (סימן ה אות נ'), והכף החיים (סימן רפב אות ט'). ומיהו בשערי אפרים (בפתחי שערים סימן א' סעיף לד) כתב, שצריך עיון אם יש לעשות כן, אפילו אם כוונתם לעוררו בתשובה, אם ידוע שיש בזה הלכנת פנים גדול, וספק אם על ידי כך יחזור בתשובה. ע"ש. ומהר"ח פלאגי בספר חיים (סימן יא סעיף כו) העלה דשב ואל תעשה עדיף. ע"ש. ובשו"ת רב פעלים (ח"ב חאו"ח סימן יא) כתב, שכיון שדברי החתם סופר לא נמצאו בדברי הראשונים, אף שיש לחוש לדבריו היכא דאפשר, מכל מקום היכא דנפיק מיניה קנאה ושנאה ומחלוקת, ובפרט שגם עשירים ונכבדים נכשלים בזה בזמנינו, לכן טוב להעלים עין. ע"ש. וקצת קשה שלא זכר שר מספר החסידים הנ"ל. וי"ל. וכמבואר כל זה בשו"ת יביע אומר ח"ג (חו"מ ס"ס ו, דף שד"מ סוף עמוד ב), ובשו"ת יחיה דעת חלק ב' (סימן טז). ועיין עוד בספר קרית חנה דוד חלק א' (סימן כח). ובהערות מרן אאמו"ר זיע"א בראש הספר. ע"ש.

ואמנם בכנסת הגדולה (או"ח סימן רפב הגה"ט) כתב, שדוקא בחשוד ואין הדבר ברור, בזה אין מעלים לספר תורה, אבל אם הדבר ברור אדרבה ראוי לקרותו כדי שיתבייש ויפרוש מהם. וכן שידע ענשם ויפרוש מהם.

והלווה שניהם יהודים, אבל בגוי אין דיני שמיטת כספים. לפיכך שמעון שקנה מגוי שטר חוב שכתוב בו שהגוי הלוה כסף לפלוני, אין החוב נשמט. (כו)

כח. מי שהביא פועלים לביתו וסיכם עמם על מחיר עבור העבודה שעושים עבורו, והתעכב ולא שילם להם עד שעברה השנה השביעית, אין שביעית משמטתו, דשכר שכיר אינו משמט. וכן פקיד שעובד אצל בעל הבית, ומקבל משכורת מדי חודש בחדשו, ונזדמן שלא קיבל משכורתו ימים אחדים לפני סוף השביעית, ועברה שנת השביעית, אין השביעית משמטתו. ואם זקפו עליו במלוה, משמט. (כח)

כט. המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים, אין שביעית משמטתו, שאף על פי שלבסוף כשיגיע זמן פרעון החוב הוא בא לידי נגישה, הרי עתה אינו יכול לנגוש, כיון שטרם הגיע זמן פרעונו, ולא קרינן ביה לא יגוש. לפיכך כל חוב שלא הגיע זמן פרעונו לפני ראש השנה של מוצאי שביעית, אלא רק לאחר מכן יגיע זמנו, אינו נשמט. והוא הדין להמלוה את חבירו באמצע חודש אלול בשנה השביעית, הואיל וסתם הלוואה אינה פחות משלשים יום [מכות ג:], נמצא שאינו יכול לנגוש בשמיטה. והשתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש, הילכך אפילו עברה עליו שביעית, אין שביעית משמטתו. אע"פ שלא כתב פרוזבול. (כט)

אין שמיטת כספים בנכרי

ראובן לקונה שמעון, הרי הגוי הוא המלוה, ואינו משמט. ועוד, מדין תורה, אין לשמעון קנין בשטר, שקנין שטרות מדרבנן ואם כן אי אפשר לשמט את ההלוואה מן התורה. והובא בבית יוסף (סעיף יז). וכן פסק הרמ"א (סעיף יז). כח) שלחן ערוך (סימן סז סעיף טו). וכתב בבית יוסף, שדרך השכיר להניח שכרו שנה או שנתיים ואינו נוגשו לתתם לו, אלא הם בידו בפקדון או בהלוואה עד אחר שביעית. ע"ש. וכיום אין המנהג לעכב שכר שכיר שנה או שנתיים.

(כו) כן כתב הרשב"א בתשובה (חלק א' סימן תשסט, וח"ב סי' רפב) בשמעון שקנה מגוי שטר חוב בו כתוב שהגוי הלוה לראובן כסף, האם החוב נשמט או לא, והשיב, דהחוב אינו נשמט, שהרי נאמר בספרי (דברים טו, פיסקא קיב) על הפסוק שם, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו. רעהו פרט לאחרים, ואת אחיו פרט לגר תושב. מכאן שדיני שמיטת כספים חלים רק כאשר המלוה והלווה שניהם יהודים. ובנידון דידן כל עוד לא נוצר חיוב ישיר בין הלוה

המלוה את חבירו לעשר שנים אם שביעית משמטתו

זרה (סימן קכא), ושכן הוא דעת הרשב"ם, ושכן הוא הלכה למעשה. וכן פסק הרמב"ם (פרק ט הלכה ט). וכן כתבו הרמב"ן והריטב"א

(כט) מכות (יג:) וכלישנא בתרא. התוספות שם בשם רבינו תם, ושלא כדברי ר' אליהו הזקן באזהרות. וכן הוא באור זרוע על עבודה

והאוריס ותומים. ע"ש. וכן מבואר להדיא באור זרוע חלק ב' (סימן קכג). ע"ש. וכן כתב המנחת חינוך (סימן תעז). ועיקר.

וראה ביבי"א ח"ט (ח"מ סי' ג) ובהוספות ומילואים שם, מה שדן בזה, והעלה, שהמלוה את חברו בסוף שנה שביעית, באמצע חודש אלול, מבלי לקבוע זמן לפרעון חובו, הואיל וסתם מלוה שלשים יום, והשתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש, אין שביעית משמטתו, ויכול לתבוע חובו אחר שנה שביעית אע"פ שלא כתב פרוזבול. וראה בזה עוד להלן.

המלוה את חברו לעשר שנים, ונסתיימו עשרת השנים

(סעיף י'): "אין שביעית הבאה בתוך הזמן" משמטתו, דהשתא לא קרינא ביה לא יגוש". וכן משמע בפסקי ריא"ז (מכות ג): שכתב, המלוה את חברו לעשר שנים, אין שנת השמטה "שבתוכן" משמטתו, לפי שעדיין לא הגיע זמנו ליגבות, ואין אני קורא בו לא יגוש. ע"כ. וכ"כ רבינו בחיי (דברים טו, א) וז"ל: המלוה את חברו לעשר שנים, אין השביעית הראשונה משמטתו, הואיל ולא הגיע זמן פרעונו, אלא רק השביעית השניה. ע"ש. לכן אחר שהגיע זמן פרעונו, חייב הוא לכתוב פרוזבול לפני השמטה האחרת, כדי שיוכל לגבות את חובו. (ועי' מעשה בצלאל על הריקאנטי שם).

ומרן אאמו"ר זיע"א כתב בזה בתשו' בכת"י בזה"ל: [וכ"ה בס' חזון עובדיה על הלכות פרוזבול]:

(א) הנה בגמרא (מכות ג): אמרו, אמר רב יהודה אמר שמואל, המלוה את חברו לעשר שנים שביעית משמטתו, ואף על גב דהשתא לא קרינן ביה "לא יגוש", סוף אתי לידי "לא יגוש". מתיב ר"כ אומדין כמה אדם רוצה ליתן ויהיו אלף זוז בידו, בין ליתן מכאן ועד ל' יום

והרא"ש מכות (ג): ובתשובת הרשב"א המיוחסות (סימן רנו). וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (ח"מ סימן סז סעיף י').

ואמנם הב"ח (סימן סז אות יג) כתב, דדוקא במלוה לזמן קבוע לא קרינן ביה לא יגוש, מה שאין כן בסתם הלואה. וכן העלה הגאון התומים, ושכן נראה מהירושלמי. וכ"כ בקצות החושן שם. אולם בספר נועם ירושלמי (פרק קמא דמכות) כתב, דאדרבה מהירושלמי מוכח דלא כהב"ח. וכן כתב בשו"ת דבר אברהם חלק א' (סימן לב אות ד'). ומצא מפורש בחידושי הר"ן (שבת קמח): דסתם הלואה דינה כדין קבע לו זמן לאחר שלשים. ודלא כהב"ח

והנה המלוה את חברו לעשר שנים, ונסתיימו עשרת השנים, לכאורה נראה פשוט שחייב לעשות פרוזבול לפני השמיטה הבאה, דהא קרינן ביה עתה לא יגוש. אולם המאירי (מכות ג): כתב וז"ל: ולתלמידיהם של גדולי המפרשים ראיתי בסוגיית שושבינות, שאף שביעית אחרת אינה משמטתו, הואיל ועברה עליו שביעית שלא השמיטתו. עכ"ל. וכ"כ עוד המאירי בב"ב (דף קמה). בשם גדולי המפרשים, שאפילו נשא ועבר זמנו, ויכול לנוגשו, אין שביעית משמטתו, הואיל ועברה השמטה הראשונה ולא השמיטתו, דומיא דהמלוה את חברו לעשר שנים, שאינו משמט לעולם, וכמו שביארנוה במסכת מכות (ג): ע"כ. ובפסקי ריקאנטי (סי' שנא) כתב וז"ל: המלוה את חברו לעשר שנים, פסק ר"ת, שאין שביעית משמטתו, דלא קרי ביה לא יגוש, מיהו צ"ע אם משמט אחר עשר שנים ואילך, או לא, ונראה לי דמשמט. עכ"ל. ונראה שנודע לו דברי האומרים שאין שביעית משמטתו לעולם, ולכן כתב מתחלה שהוא צ"ע. ובתר דבעיא הדר פשטה, ששביעית משמטתו.

ונראה שכן עיקר, שכן הוא לשון מרן הש"ע

עדיין קשה מהגמ' בגיטין דאזלינן בתר איפכא.

(ב) והרמב"ן בספר הזכות (גיטין לז:): שהביא דברי הרמב"ד שסובר דשמיטת כספים בזמן הזה אינה אלא ממדת חסידות, והקשה עליו הרמב"ן, מההיא דרבי יוחנן שאמר וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה? אלמא דשביעית נוהגת מן הדין. וסיים הרמב"ן, ולא עוד אלא שהדברים מראים שהוא דבר תורה דאנן בשל דבריהם מדמין ועושים מעשה, וכן בדין, דרבי דס"ל דשמיטת כספים בזה"ז דרבנן יחידאה הוא ולית הלכתא כותיה. עכ"ד. וכן הובא בספר התרומות (שער מה ח"א). ע"ש. ולפי זה ניחא, דר' יוחנן שחשש לעשות מעשה להוציא ממון ס"ל דשביעית בזה"ז דאורייתא, ואילו דברי הרא"ש והב"י הנ"ל לדין דקיי"ל שביעית בזה"ז דרבנן. ונראה דמ"ש הרמב"ן שהדברים מראים שהוא דבר תורה וכו', לאו לקושטא דמילתא הוא לפסוק כרבי יוחנן דשביעית בזה"ז מה"ת, דהא הרמב"ן גופיה פסק כאן בדין המלוה לעשר שנים שאינו משמט משום דשביעית בזה"ז דרבנן ואזלינן לקולא. וכמבואר בחידושי ברמב"ן (מכות ג:), וכן כתבו בשמו הרא"ש והריטב"א הנ"ל. אלא דאף שהדברים מראים כן בדעת ר' יוחנן, אנן מיהא נקטינן כמ"ד דשביעית בזה"ז דרבנן. וכל עיקר מטרין של הרמב"ן להוכיח ששמיטה בזה"ז מדינא, ולא ממדת חסידות. ובגידולי תרומה (דף רד ע"ג) לא נחית להכי, וכתב, דלהרמב"ן שמטה בזה"ז דאורייתא. ולא זכר שר מד' הרמב"ן דקמן. גם מ"ש בגידולי תרומה שם ע"ד, לדחות ראיית הרמב"ן מדרי"ח, דתחלת מימרא דריו"ח דקאמר שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט, בסתם נאמרה על עיקר מצות השמטה אפי' בזמן שהיובל נוהג. ואהא קאמר וכי בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה, שתשאר ההלכה קבועה לדורות, ואפי' כשתנהג מה"ת לא יאמרו שלא נעשה המעשה אלא מפני שהיתה מדבריהם. ע"כ. נראה דלא ניח"ל להרמב"ן בסברא זו, דא"כ כל אותם קולות

ובין ליתן מכאן ועד עשר שנים, ואי אמרת שביעית משמטתו כולהו נמי בעי שלומי ליה, אמר רבה הכא במאי עסקינן במלוה על המשכון ובמוסר שטרותיו לבית דין שאין משמטין. איכא דאמרי אמר רבי יהודה אמר שמואל המלוה את חברו לעשר שנים אין שביעית משמטתו, דהשתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש. וכתב הרא"ש שם, ריב"א פוסק בכל מקום כלישנא קמא, וכן כתב רבינו אליהו הזקן באזהרות: זמן עשר כי ילוונו בחצי ימיו יעזבנו. ור"ת פוסק כלשון אחרון, ונראה לומר דהלכה כלישנא בתרא דפשטא דמתני' מסייע ליה בתיובתא דלישנא קמא, אלא דרבה דחי ליה. ועוד בשביעית בזמן הזה דרבנן ואזלינן לקולא. וכן כתב הרמב"ם והרמב"ן. ע"כ. וכ"כ הריטב"א שם, שהואיל ושביעית בזמן הזה דרבנן הולכים בו תמיד לקולא לתובע. ע"ש.

ולכאורה קשה מהגמרא (גיטין לז:): גבי מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים, דלרב ושמואל משמט ולרבי יוחנן ולריש לקיש אינו משמט, ותניא כוותיה דרבי יוחנן ור"ל. ואייתי עובדיה לקמיה דרב אסי ופשט דאינו משמט, שבקיה ואתי לקמיה דרבי יוחנן, וא"ל משמט, אתא רבי אסי לקמיה דרבי יוחנן, ופריך ליה, והא מר הוא דאמר אינו משמט, א"ל וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה? א"ל והתניא כוותיה דמר, א"ל דילמא ההיא בית שמאי היא דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי. ופירש רש"י, וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה, להוציא ממון בידים. אלמא דכי מספקנא לן גבי שביעית בזה"ז אפ"ה לא מפקינן ממונא בידים מן הנתבע, ולא אמרי' דבכה"ג אזלינן לקולא לתובע. ומרן הב"י (בחו"מ סי' סז) עמד על דברי הרא"ש הנ"ל, דהא קיי"ל דבספיקא דממונא אזלי' לקולא דנתבע, והכא הוי איפכא קולא לתובע, ותירץ דהכא היינו טעמא דשמיטה איסורא היא ומקילין שלא תנהוג כיון דבזה"ז אינה אלא מדרבנן וכו'. ע"ש. אך

בספק טומאה ברשות הרבים דהוי מדאורייתא אלא שגזרת הכתוב היא שספקו טהור, אמרינן הא מיא בנהרא זילו טבילו, אבל בדרבנן ספיקא לקולא ולא אמרינן הכי. ע"ש.

והנה ז"ל הרמב"ם (בפרק ו' מהל' ברכות ה"ו), מים שנסתפק לו אם נעשה בהן מלאכה או לא, אם יש בהן כשיעור או לא, אם הן טהורים או טמאים, ספק נטל ידיו ספק לא נטל ידיו, ספקו טהור, שכל ספק שבטהרת ידים טהור. וכתב הראב"ד בהשגות, עם כל זה אם יש לו מים לרחוץ אומרים לו קום רחוץ והוציא עצמך מן הספק. וכתב על זה מרן בכסף משנה, דסבירא ליה להרמב"ם דאם כן לא הוה שתיק רבנן מלומר כן בהדיא, ואף על גב דאמרינן (עבודה זרה לז:). הא מיא זילו טבילו, שאני ידים שאין להן עיקר מן התורה. ע"כ. ולפי זה יש לומר דאין הכי נמי שלדעת הראב"ד שאפילו לגבי ידים שאין להם עיקר מן התורה סבירא ליה דאמרינן הא מיא בנהרא זילו טבילו, ממילא גם כאן צריך לתקן הדבר על ידי פרוזבול, אבל לדידן דקיימא לן כהרמב"ם והש"ע (סי' קס ס"א) כיון דשביעית בזמן הזה אין לה עיקר מן התורה, וכדמוכח בגיטין (סה). דמשני הכא במאי עסקינן במעשר שני בזמן הזה דרבנן, וחשיב כאין לו עיקר מה"ת. ע"ש. לפי זה הדרין לסברת הרמב"ן גבי נטילת ידים דאזלינן לקולא. ואפילו נימא דשביעית בזמן הזה חשיבא יש לה עיקר מן התורה, וכדמוכח בפסחים (קטז:). ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חיו"ד סו"ס כב), מכל מקום יש לומר דשאני הכא גבי פרוזבול, שכתב הרמב"ן בחידושו לחולין (ד:). דבעשיית פרוזבול איכא טירחא רבתי ומיטרח כולי הא לא טרח, דדילמא לא מזדקקי ליה בית דין. ע"ש. וא"כ לא דמי לטבילה דאמרינן הא מיא בנהרא זילו טבילו.

ובאמת שמדברי הרמב"ם (פ"ט מהלכות שמטה ויובל ה"ו), מוכח דשטר חוב שיש בו

שהקילו בשביעית ובתרומות ומעשרות בזה"ז מפני שהם מדרבנן, נחוש לשמא ינהגו להקל גם בזמן שינהגו מה"ת. ודו"ק].

ג) והגרא"י קוק ז"ל במבוא לספרו שבת הארץ (עמוד לב), הביא דברי הרמב"ן הנ"ל, וכתב לדחות דיש לומר שהשאלה באה לפני ר' יוחנן קודם צאת השנה השביעית, והיה אפשר עדיין לכתוב פרוזבול, שאין השביעית משמטת כספים אלא בסופה, וכיון שאפשר לתקן הדבר בהיתר אין לסמוך על שום דמיון להקל בלי פרוזבול, דדמי לדבר שיש לו מתירין, וכההיא דעבודה זרה (לז:). הא מיא בנהרא זילו טבילו, שכן ראוי להחמיר בכהאי גוונא אפילו במידי דרבנן. עכת"ד. והנה מה שהביא רביה מההיא (דע"ז לז:), דמיירי בספק טומאה ברשות הרבים, שתי תשובות בדבר, חדא דשאני התם דהוי ספק במקרה, ושמא למחר יתברר הדבר שנטמא, לכן מצריכים טבילה היכא דאפשר, וכמו שהסביר כן הר"ש (ברי"ש פ"ה דטהרות). אבל בספק בדין כי הכא, דמספקא לן אם משמט או לא, אין לנו להחמיר גם במקום שיש תקנה. וכמ"ש כיר"ב הפר"ח (ארו"ח סי' תצו ס"ב בד"ה והשתא), דאין לנו להחמיר בדבר שיש לו מתירין אלא בספק דמציאות, אבל לא בספק פלוגתא. וכ"כ השאגת אריה (סי' צ) דאע"ג דספק בדבר שיש לו מתירין אסור, בספק דדינא מקילין טפי ואפי' יש לו מתירין מותר. ע"ש. ועיין בט"ז (סי' תצו סק"ט) ובחידושי רעק"א שם. ע"ש.

ועוד, שהרי כתבו התוס' (עירובין לו. בד"ה במקוה שלא נמדד), וא"ת הא ר' יוסי מטמא אפילו טהרות שנגע בהן, דלענין דאמרינן ליה זיל טבול אפילו רבי מאיר מודה, כדאמרינן (ע"ז לז:). גבי ספק טומאה ברשות הרבים, הא מיא בנהרא זילו טבילו. וי"ל דבספיקא דרבנן כי הכא לא אמרינן זיל טבול לרבי מאיר, ופליגי אגברא אי בעי טבילה וכו'. ע"ש. וכ"כ המשנה למלך (כפ"י מהלכות מקואות ה"ו), דדוקא

יוחנן דשביעית בזה"ז מדרבנן. ע"כ. והובא בספר כלכלת שביעית (עמוד פז). אך לכאן אין זה מוכרח, שהרי התוס' (שם) לאחר שתירצו דריו"ח אליבא דר' יוסי קאמר וליה לא ס"ל, הוסיפו: ועוד אומר ר"י שאין נראה ששום חכם יאמר שקדושת הארץ בזמן בית שני למעשר ולכל מצות התלויות בארץ היתה מדרבנן, והא דאמרינן במדרש רות א"ר יוחנן מעשרות כיון שגלו נפטרו והם חייבו עצמן מאליהן, י"ל דהתם במעשר פירות, וה"ק, כיון שגלו נפטרו ממעשר דאורייתא, וכשחזרו חייבו עצמן יותר ממה שהיו חייבים מתחלה שהוסיפו מעשר פרות. ועוד אומר ר"י מתוך הירוש' דשביעית פ"י דהכי פירושו, כיון שגלו נפטרו שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד, ולא היה חובה עליהם לקדש כל א"י, כדאמרינן (חולין ז.) הרבה כרכים וכו', וכמו שהניחו במקצת היו רשאים להניח יותר, או שמא הכל אם היו רוצים, ואעפ"כ חייבו עצמן מאליהן וקדשו, וכיון שקדשו קדשה מה"ת. עכ"ל. ומעתה לק"מ על הרמב"ן הנ"ל. וההיא דפסחים מד. דגבי קופות דקאמר דהוי מדרבנן, הרי ע"ז אמרו ביבמות פב. כשהקשה מזה על ריו"ח, הא מני רבנן היא ואנא דאמרי כר' יוסי דהוי מה"ת.

ה) איברא שיש להעיר ע"ד רבינו הרמב"ן מהירושלמי (פ"ח דשביעית ה"ד), מתני' פליגא על ר' יוחנן, דתני לא יאמר אדם וכו', מה עבד לה ר' יוחנן, קל הקילו בשביעית שהיא מדרבנן. ע"ש. אלמא דלר' יוחנן שביעית בזמן הזה מדרבנן. והנה אפילו נימא דר' יוחנן סבירא ליה דתרומה בזמן הזה מדאורייתא כרבנן דר' יוסי, כפשט הגמרא ביבמות, וכאידך שינויי בתוס' יבמות הנ"ל, אין שום הכרח לשוויי פלוגתא בין הבבלי להירושלמי, שי"ל דמכל מקום שביעית מדרבנן, משום דילפינן מקרא "וזה דבר השמטה שמוט" בזמן שאי אתה משמט קרקע אין אתה משמט כספים, וכרבי (בגיטין לו.) והכי

אחריות נכסים אפילו בדיעבד משמט. וכן הוא דעת הטור והשלחן ערוך (חושן משפט סימן סז סעיף ב). אף על פי שהם סוברים דשביעית בזמן הזה מדרבנן. אלמא דמפרשי למילתא דר' יוחנן כפשטה שאפילו עברה שביעית סבירא ליה דמשמט, דאם איתא דכוונת ר' יוחנן רק לענין להצריך לעשות פרוזבול לכתחילה, לא הוה ליה לריו"ח לדחות עצמו להעמיד הבריייתא דתניא כוותיה כבית שמאי דסבירא להו דשטר חוב העומד לגבות כגבוי דמי, אלא יפרש הבריייתא גם לבית הלל באופן שכבר עברה שביעית שאז אינו משמט. וי"ל. ואילו היה ריו"ח נשאר חולק על רב ושמואל, שאם יצאה שביעית אינו משמט, לא היו הרמב"ם והטור והש"ע פוסקים נגד ריו"ח, דהלכתא כוותיה כשחולק על רב ושמואל, כמ"ש הר"ח בתוס' שבת (קמה). ואף לד' הרי"ף והרא"ש שם שאין דבריו של אחד במקום שנים, הכא דאף ר"ל ור' אסי ס"ל כוותיה, לכולי עלמא הלכה כוותיהו נגד רב ושמואל. וכמ"ש הקרבן נתנאל (שבת קמה.). ועיין בספר יד מלאכי (כלל קנב). וכן"כ הרא"ש כאן דהלכה כרב ושמואל משום דריו"ח דפליג עלייהו הדר ביה. וכו'. ומוכח גם כן דס"ל דרבי יוחנן הדר ביה לגמרי שאף בדיעבד משמט. ודו"ק.

ד) והנה הגאון מהר"ד מקרלין בשו"ת שאלת דוד, הביא מה שכתב הרמב"ן בספר הזכות, דהיינו טעמא דרבי יוחנן שהחמיר בזה משום דסבירא ליה דשביעית בזמן הזה מן התורה. וכתב ששיטת הרמב"ן בזה דחוויה היא, דהא אי נימא דקדושת הארץ בטלה ותרומה בזמן הזה מדרבנן, אז גם שביעית הויא מדרבנן, אם כן רבי יוחנן דסבירא ליה דתרומה בזמן הזה מדרבנן, כדמתרץ בגמרא (פסחים מד.) אליבא דריו"ח, הנח לקופות דתרומה בזה"ז מדרבנן, ומ"ש ריו"ח ביבמות (פב.) דתרומה בזמן הזה מדאורייתא, היינו אליבא דר' יוסי וליה לא ס"ל. וכמו שכתבו התוס' (יבמות פב.). וא"כ בודאי דס"ל לרבי

לכמה אמוראי בתראי דאזלי לקולא בדיני פרוזבול, ואי מן התורה היה ראוי להם להחמיר. וכמ"ש הראב"ד הובא בחי' הרשב"א גיטין (לז.) עכת"ד. נמצא שלפי מסקנתו אה"נ דריו"ח ס"ל שביעית בזה"ז מה"ת. ואע"פ שהרמב"ן הוי תנא דמסייע ליה, מ"מ ד"ז נסתר מהירושלמי, וכאמור. (וע' במשנה ראשונה פ"י דשביעית שג"כ עמד ע"ד הרא"ש מההיא דגיטין לז. והניח בצ"ע).

(ו) ולכאורה י"ל דה"ט דריו"ח בגיטין (לז.) שחשש לעשות מעשה, משום דאעיקרא דמילת' קשה דאי נימא דשטר חוב שיש בו אחריות נכסים אינו משמט, למה ליה להלל לתקן פרוזבול, הרי במקום שטר זה יוכל לכתוב שטר שיש בו אחריות נכסים, והניחא למ"ד דגבי פרוזבול א"צ שטר אלא סגי באמירה לכל העולם, אלא להרמב"ם פ"ט מהלכות שמטה ויובל הכ"ז, דדוקא לת"ח סגי באמירה, אבל לכ"ע בעינן כתיבה, וכ"פ מרן הש"ע (בסימן סז ס"כ), א"כ במקום כתיבת פרוזבול תסגי ליה לתקן שיכתוב בשטר חוב שיש בו אחריות, וירויח שא"צ לטרוח בב"ד, אלא ודאי דשטר חוב אינו מציל מלשמט. אכן יש לדחות ע"פ מ"ש הריטב"א בחי' למכות (ג.): שהקשה דל"ל להלל לתקן פרוזבול, כיון שיכול להתנות על מנת שלא תשמטני בשביעית. ותירץ מפני שע"י זה תשכח תורת שביעית, אבל בפרוזבול יהא זכר לשביעית דאוושא מילתא כשבאים כולם לעשות פרוזבול. ע"כ. וה"נ י"ל לענין שטר חוב שיש בו אחריות נכסים, שגם ע"י זה לא יהיה זכר לשביעית מה שאין כן על ידי פרוזבול. ועיין בשו"ת חלקת יואב בקבא דקשייתא (סימן מו). ודו"ק.

(ז) אולם יש לומר דהיינו טעמא דרבי יוחנן משום דאם איתא דמאי דתנן השביעית משמטת המלוה "בשטר", היינו דוקא בשטר שאין בו אחריות נכסים, הא ע"כ מתני' מני

איתא בירושלמי (פ"י דשביעית ה"ב), אפילו למ"ד מעשרות דבר תורה מודה בשמיטה שהיא מדבריהם, דתני "וזה דבר השמטה שמוט" ר' אומר וכו'. ע"ש. ומכאן תשובה למה שכתב הגאון מצפה איתן (בגיטין סב.) להוכיח דרב סבירא ליה שביעית בזמן הזה מן התורה, מדס"ל בברכות (לז.) דתרומה וערלה מן התורה. ועל פי זה דחה דברי המהרש"א ומהר"ם שיף שם. ע"ש. ולפ"ד הירושלמי אין מזה שום ראיה. וכן מ"ש עוד המצפה איתן (בגיטין מד:) דר' יוסי בר' חנינא סבירא ליה שביעית בזמן הזה מן התורה כדאיתא בירושלמי לגבי מעשרות, יש לדחות דשאני שביעית דאיכא קרא וזה דבר השמטה שמוט. ובכלכלת שביעית עמוד קמז כתב בשם התשב"ץ ח"ג סימן רב דלר' יוסי בר חנינא שביעית בזמן הזה מדרבנן. ע"ש. וא"כ על כרחך לחלק כמ"ש כ. [אלא שכעת ל"מ כן בתשב"ץ שם, ולא קאמר אלא דנוהגת ולא כ' דהוי מדרבנן]. עכ"פ דברי הרמב"ן בספר הזכות לכאורה נסתרים מדברי הירושלמי דקאמר אליבא דריו"ח קל הקילו בשביעית שהיא מדרבנן, [ומ"ש המראה פנים לפרש דר"ל ועיקר דינא דהתם הוי מדרבנן, לא משמע כן מלשון הירושלמי כאשר יראה הרואה]. ולפי זה הדרא קושיא לדוכתא דאמאי חייש ר' יוחנן לעשות מעשה כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וכד' הרמב"ן והרא"ש כאן בדין המלוה את חברו לעשר שנים נקטינן דאינו משמט משום ה"ט גופא דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ומצאתי בשו"ת מקור ברוך (סימן נה) שהקשה ע"ד הרא"ש (מכות ג:) דקמן, מההיא דגיטין (לז.) וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה? וסיים עלה, ואין לומר דריו"ח סבירא ליה דשמטה בזמן הזה דאורייתא כרבנן דרבי, ומשום הכי אזיל לחומר, שא"כ היה לנו לפסוק כריו"ח, ואפשר לומר דס"ל לר"ת והרא"ש שאפילו אם ס"ל לריו"ח דשמיטה בזה"ז מה"ת, לית הלכתא כוותיה, מדחזינן

הלכה למעשה, והכא כיון דלריו"ח מספקא ליה מילתא, ולרב ושמואל פשיטא להו איפכא, לא שבקינן פשיטותא דידהו משום ספקא דידיה. משא"כ בעלמא. ודו"ק.

ח) ועוד לאלוה מלין על פי מה שכתבו התוס' (סוטה כה:): בית הלל סברי שטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי, ואי קשיא מהא דאמר בב"מ (ק:): יתומים אומרים אנו השבחנו ובעל חוב אומר אביכם השביח, סבר רב הונא למימר ארעא בחזקת יתמי קיימא ועל בעלי חוב להביא ראיה. א"ל ההוא סבא הכי א"ר יוחנן על היתומים להביא ראיה, מאי טעמא ארעא כיון דלגוביינא קיימא כמאן דגביא דמי ויתמי לייתי ראיה ונשקול וכי ר' יוחנן שבק ב"ה ועביד כב"ש. וי"ל הכא דהשעבוד עצמו של כתובה עומד בספק לא קיימא ארעא לגוביינא משום הכי סבירא ליה לבית הלל דלאו כגבוי דמי, אבל התם היתומים מודים לבעל חוב בקרקע עצמו שהוא משועבד לו, ואינם מעכבים לפניו הקרקע, הילכך אפילו בית הלל מודו דבכהאי גוונא כגבוי דמי וכו'. ע"ש. ובשלטי הגבורים (ב"מ ק:): תירץ דההיא דב"מ מיירי באופן שעשאו אפותיקי מפורש שלא יהיה לו פרעון אלא משדה זו, משום הכי קיימא ארעא בחזקת הב"ח. וכדמוקי לה בגמרא ב"מ במסקנא דמילתא הכא במאי עסקינן כגון דשויה ניהליה אפותיקי דא"ל לא יהא לך פרעון אלא מזו. ע"ש. ובאמת שזוהי מחלוקת הראשונים, אם אנו צריכים להעמידה באפותיקי כדי שיהיה על היתומים להביא ראיה, או לא. והרב המגיד (בפרק כ"א מהלכות מלוה הלכה ז') כתב שדעת הרמב"ם והרשב"א ז"ל שלא אמרו על היתומים להביא ראיה אלא באפותיקי מפורש הא לאו הכי על הבעל חוב להביא ראיה. וכתב הלחם משנה שם שאין כן דעת הרמב"ן שם. ע"ש. ובהרא"ש (פ"ט דבי"מ סימן כד) סבירא ליה כהרמב"ן והרשב"א. ע"ש. ומעתה י"ל להרמב"ן ולהרא"ש הנ"ל, דבגטיין לז. הוה סבירא ליה לריו"ח מעיקרא דשטר

ר"מ היא דפליג אדרבנן דאמרי אחריות ט"ס הוא (ב"מ יד.), והא אנן קי"ל כרבנן דאמרי אחריות ט"ס הוא, וכדפסק רבא בב"מ (טו סע"ב). ועיין בתוס' גיטין (יג.) בד"ה והא, דאף על גב דקי"ל כר"מ דמצוה לקיים דברי המת, לא בעי לאוקומי מתני' כר"מ, כיון דרבנן פליגי עליה. ע"ש. וכ"ש הכא דקי"ל כרבנן שאין ראוי להעמיד המשנה כחידאה, ומש"ה קאמר ריו"ח וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. וכן מתבאר להדיא בירושלמי (רפ"י דשביעית) דריו"ח הוה מוקי למתני' כר"מ, ושוב אמר, וכי מפני שאנו למדין מן ההלכה אנו עושין מעשה, ופי' הפ"מ דאף דאוקי מתני' כר"מ אין לסמוך ע"ז למעשה. ע"ש. איברא דלפ"מ"ש התוס' גיטין (לו. ד"ה שטר), נראה דהכא א"ש אפילו לרבנן, משום דאלים טפי כשמפורש השיעבוד בשטר, וא"כ י"ל דאפילו נימא דאחריות ט"ס הוא, מכל מקום כשאין מפורש בו אחריות בהדיא גרע טפי, מכל מקום מהירושלמי מוכח להיפך. ומשום הכי לא ניחא ליה לריו"ח למעבד עובדא התם. ובספר כלכלת שביעית (עמוד פח), שכתב, דהיינו טעמא דרבי יוחנן שחשש לעשות מעשה, משום קשה אבקה של שביעית, וכמו שכתבו התוס' (גיטין מד:): דראוי להחמיר בה יותר וכו'. ע"ש. ותמוה שלא זכר מד' הרמב"ן והריטב"א והרא"ש דקמן שפסקו לקולא בדין המלוה לעשר שנים, ומשום דשביעית בזמן הזה מדרבנן וע"כ דמ"ש קשה אבקה של שביעית אין זה אלא במה ששייך לקדושת הארץ, שנושא ונותן בפירות שביעית, וכמ"ש התוס' (קידושין כ.). וכן מ"ש התוס' (מו"ק יג.) שראוי להחמיר בה יותר מה"ט, מיירי בעבודת קרקע, משא"כ בשמיטת כספים שלא מצינו בזה חומרא כ"כ. אלא עיקר טעמו של ריו"ח י"ל כמ"ש לעיל. [וע' במ"ש הגאון מצפה איתן בסנהדרין כ. וי"ל ע"ד. ואכמ"ל]. וי"ל עוד לפ"מ שאמר ר' יוחנן לר' אסי גופיה (בב"ב קל:): שאף שיאמר הלכה לא תעביד עובדא עד דאמינא

חוב שיש בו אחריות אינו משמט, דכגבוי דמי, אפילו לא שויה אפותיקי. ומחלק אליבא דב"ה כחילוק התוס' סוטה כה: הנ"ל, בין כתובה שעיקר השעבוד עומד בספק, ובין חוב גמור. אך לבסוף מסיק ריו"ח כמסקנת הגמ' דבאפותיקי דוקא הוה ליה כגבוי משא"כ בלא שוייא אפותיקי. והרמב"ן והרא"ש הנ"ל לשיטתם. ומיהו כ"ז לא יגהה מזור אליבא דהרמב"ם, שפסק דשטר חוב אפילו יש בו אחריות משמט, אלמא דלאו כגבוי דמי, דפסק התם שאפילו בלא שויה אפותיקי ארעא קיימא בחזקת הבע"ח, דכגבוי דמי. וכן מרן הש"ע (חו"מ סי' קטו ס"ה) פסק כהרמב"ם דאפי' לא שויה אפותיקי בחזקת בעל חוב קיימא. ובסימן סז פסק שמשמט. אם לא שנאמר דשאני התם שעכ"פ הוא גובה הקרקע וכל הויכוח שביניהם רק על שבח, וכפי שסיימו התוס' סוטה כה: בלשונם. והסברא נוטה יותר לומר דשאני הכא דאיכא נמי איסורא. וע' בתומים (סי' סז), ובנחל יצחק (סי' יב) מש"כ בזה. ומחזורתא כדשנינן מעיקרא. וכן בספר פאת השולחן בהלכות שביעית (סי' כט אות ד') דרך בזה כדי להסביר טעמו של ריו"ח שלא רצה לעשות מעשה. משום דאנן קי"ל כרבנן דר"מ דס"ל אחריות טעות סופר הוא וכו'. ע"ש. [זולת מ"ש שם על דברי בעל התרומות בשם הרמב"ן דריו"ח ס"ל דשביעית בזה"ז דאורייתא, ואני אומר דבחיודשי הרמב"ן ליתא, וקשה לי אם אמרה הרמב"ן וכו'. ואשתמטיה שכן מפורש בס' הזכות להרמב"ן].

ט) וניהדר אנפין לדברי מרן הב"י הנצב בראש דברינו, שבדין המלוה לעשר שנים נקטינן שאינו משמט, ומוציא מן הלוה המוחזק, משום שהואיל ושמטה איסורא היא, מקילין שלא תנהוג בזה, לפ"מ דקי"ל דשביעית בזה"ז דרבנן. ע"כ. ומוכח דבממונא בלבד בכה"ג אין להוציא מן המוחזק, ולא אמרינן דהו"ל כהליתני ואיני יודע אם פרעתין, שהרי הוא ברי בחיובא, שלוה מחבירו בודאי, ומחלוקת

היא אם השביעית משמטתו או לא, והו"ל ספק בפרעון, וקי"ל (בב"ק קיח.) שבספק בחזרה חייב. ובאמת שמהר"א די בוטון בשו"ת לחם רב (סי' קעו), כתב, אם החוב ברור וכא הלוה לפטור עצמו בשביל חיוב שנתחייב לו המלוה בדבר שאינו קצוב, שיש בזה מחלוקת אם קנה, ורצה הלוה לפטור עצמו בטענת "קים לי", למהריב"ל דס"ל "קים לי" הו"ל טענת ספק, הו"ל כאיני יודע אם פרעתין דחייב. ע"ש. ולסברתו לא היה צריך מרן הבית יוסף לומר דשאני הכא דהוי מילתא דאיסורא דרבנן וכו', דהכא נמי כיון שהוא בריא בחיובא, ומחלוקת היא אם השביעית משמטתו, הו"ל כאיני יודע אם פרעתין דחייב, וא"כ בלא"ה שפיר פסקו הרמב"ן והרא"ש שאינו משמט. אם לא שנאמר דמרן פליג נמי על מהריב"ל וסבירא ליה דטענת קים לי חשיב כודאי. אולם לפע"ד יותר נכון לומר בד' מרן הב"י דס"ל כמ"ש המשנה למלך (פ"ד מה' שאלה ופקדון ה"א), דהא דקי"ל הליתני ואיני יודע אם פרעתין חייב, משום דבריא בחיובא וספק בחזרה, היינו דוקא היכא דהשמא גרוע, כי התם דהו"ל למידע אם פרע או לא פרע, ומדלא ידע בירור אמרינן ודאי שלא פרע. אבל היכא שאין השמא גרוע דלא הו"ל פטור. (וע' תוס' כתובות יב: וש"נ.) עכת"ד. לפי זה בספק פלוגתא דלא הוי שמא גרוע, שפיר יש לפטור המוחזק אף על גב דלא ידע אם הוחזר החוב או לא. ומש"ה הוצרך מרן לטעמא דשאני הכא דהשביעית דרבנן והויא מילתא דאיסורא דרבנן ולקולא. [והמל"מ בפ"א מה' מכירה ה"טז העיר על הלחם רב כאמור. והוסיף עוד, משום דגבי פלוגתא אף המלוה עצמו אינו יודע אם לא פרעו, ודוקא כשטוען המלוה ברי שלא פרעו חייה הלוה לפרעו. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין. וסייעתא לדבריו מד' מרן הב"י דקמן.] ולפ"ז ניחא נמי הא דקאמר ר' יוחנן (בגיטין לו.) גבי המלוה בשטר חוב שיש בו אחריות, וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, ופרש"י

דשביעית בזמן הזה דרבנן אזלינן לקולא, לפי זה ה"נ היל"ל שהמלוה נאמן בלי שום חזקה. הואיל ואין הלוה בא בטענת פרעון דאורייתא אלא בטענת שמטה דרבנן, ובכה"ג אזלינן לקולת התובע. ומיהו אי משום הא לא איריא, דאיכא למימר דרב לשיטתיה דסבירא ליה שביעית בזמן הזה דאורייתא, וכמ"ש הגאון מצפה איתן (בגיטין סב). ליישב ד' רש"י שם בזה. וכדבריו כתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר בקונט' השמטה (חיו"ד ס"ס ג). וכ"כ גם הגרא"י קוק בס' שבת הארץ, והובא בכללות שביעית (עמוד ק"ו). ומעתה י"ל דהכא ל"ד למאי דקי"ל בעלמא איני יודע אם פרעתין חייב, דהתם ברי בחיובא בלי שום ריעותא, שהרי עליו לפרוע חובו מה"ת אפי' למ"ד שעבודא לאו דאורייתא, ע' כתובות (פו). ובפרש"י והמאירי שם. ובפני יהושע שם בשם הראשונים. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תר"י). ע"ש. משא"כ הכא דמדאורייתא הרי פקעה הלוואתו ממילא, כיון דשביעית דאורייתא, אלא שיש טענה למלוה שכתב פרוזבול, ומחוסר מעשה הוא, ומאן לימא לן דטרת, ומי יימר דאזדקיכו ליה בי דינא (שבת מו:), מש"ה אי לאו טעמי דחזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא לא הוה מהימן. וע' בשו"ת הרשב"א (ח"ב סי' סח), ודו"ק.

יא) ונראה להוסיף עוד שאפי' למאי דקי"ל שביעית בזמן הזה מדרבנן, כיון דתיקנו רבנן דשביעית משמטת, איכא ריעותא במאי דלא מייתי פרוזבול קמן, ואי לאו חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא לא הוה מפקינן מינה, דנימא ליה זיל קיים שטרך וחזקת דדינא. וכדאשכחן כה"ג בחי' הרשב"א (גיטין עח). אהא דתנן וכן לעני לענין החוב, א"ל בעל חובו זרוק לי חובי וזרקו לו (ואבד. רש"י). קרוב למלוה זכה המלוה, קרוב ללוה הלוה חייב, מחצה על מחצה שניהם יחלוקו. ומוקי רבה ורב יוסף למתני' דהתם בשני כתי עדים. וכ' הרשב"א וז"ל, הקשה ה"ר אלחנן דא"כ הא

להוציא ממון מהמוחזק. והא התם נמי הו"ל בריא בחיובא שלוה ממנו בשטר, וספק בחזרה, אם השביעית משמטתו אם לאו, ולמה חשש לעשות מעשה כסברתו הקודמת, והא הו"ל כאיני יודע אם פרעתין דחייב. א"ו דהתם נמי כיון דלא הוי שמא גרוע, ואף המלוה אינו יכול לטעון ברי שהוא חייב לו ולא פרעו, משום הכי הוה מסתפי ריו"ח לאפוקי ממונא. ואפילו למ"ש בפתחי תשובה (סי' עד סק"י) בשם התומים, דאף היכא דלא הו"ל למידע כיון שבריא בחיובא וספק בפרעון חייב, י"ל דהיינו דוקא כשהמלוה טוען ברי, משא"כ בכה"ג לכ"ע אין להוציא ממון מן המוחזק.

י) אלא אי קשיא הא קשיא, אהא דאמרינן בגיטין (לז): אמר רב יהודה אמר רב נחמן ׀ובהרא"ש איתא "אמר רב" וכן הוא בחי' הרשב"א, ובס' הזכות להרמב"ן, ובהמאירי, ובהר"ן לו. בד"ה גרסינן נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד ממני, מ"ט כיון דתיקנו רבנן פרוזבול לא שביק היתרא ואכיל איסורא. כי אתו לקמיה דרב, א"ל מידי פרוזבול היה לך ואבד, כגון זה פתח פיך לאלם הוא. תנן וכן בעל חוב שמוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו, תנאי היא, דתניא המוציא שטר חוב צריך שיהא עמו פרוזבול, וחכ"א אין צריך. ע"כ. וקשה דלמה לי טעמא דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, תיפוק ליה שכיון שמסתמא אין הלוה יודע אם כתב המלוה פרוזבול או לא, הו"ל כהליתני ואיני יודע אם פרעתין דקי"ל דחייב, התינח להמל"מ וסיעתו דאף באיני יודע אם פרעתין היכא דלא הו"ל למידע פטור, אתי שפיר, דה"נ לא הו"ל למידע, אלא להתומים שאומר דחייב מאי איכא למימר. והרי המלוה טוען ברי שעשה פרוזבול ועדיין לא נפרע חובו. ומכ"ש לפמ"ש הרמב"ן והרא"ש (במכות ג:), גבי המלוה לעשר שנים, דנקטינן שאינו משמט כיון

ליה ב"ד. [נראה בשער המשפט (סי' סז) שעמד בזה. כיעו"ש. וע"ע בס' שער שמעון (גיטין לז:). ע"ש].

יב) והנה הר"ן (ס"פ כל הנשבעים) אמתני' דשביעית משמטת השבועה, כ' וז"ל, ואיכא למידק דשבועת מודה במקצת מלוה פשיטא, דכיון דממון אין כאן שבועה אין כאן. ונ"ל דהכא בשתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת, ואותו מקצת שכפר בו אין שביעית משמטתו, שכל ממון שכפר בו קודם שביעית אע"פ שעברה עליו שביעית אינו משמט, והכי איתא בפ"י בירושלמי מלוה ונעשית כפרנית אינה משמטת, וכ"כ הרמב"ם בפ"י מה' שמטה. ונמצא שאותו ממון שכפר בו לא נשמט בשביעית, וסד"א שכיון שתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת, ותביעת אותו מקצת במקומה עומדת, שלא נשמטה בשביעית, ישבע עליה אחר שביעית קמ"ל דשביעית משמטת שבועה זו, וכיון שהשמיטה אותו מקצת שהודה בו נמצא שאינו אלא כופר בכל ואף השבועה שבאה מחמת אותו מקצת של הודאה נשמטה, שכיון שהממון נשמט אף דיבור שבועה שבאה מכחו נשמט. עכ"ל. והקשה מוה"ר הגאון המפו' כמוהר"ר עזרא עטייה זצ"ל, שהרי אם הודה במקצת ולא אמר הילך ואח"כ יצא ופרע לו מה שהודה, בודאי שלא נפטר משבועה, וא"כ למה יחשב כאן ככופר בכל ע"י מה שהשביעית משמטת מה שהודה, לא יהא אלא שפרעו ממש, שעדיין חייב בשבועה. ולכן יצא לדון בדבר חדש דס"ל להר"ן דשביעית עוקרת החוב מעיקרו, והוי החוב מעיקרו כמאן דליתיה, דאפקעתא דמלכא הוא. ומש"ה הואיל והודאה אין כאן שבועה נמי אין כאן, ומעתה ניחא שפיר הקושיא הנ"ל דהכא לא הוי כמנה הלויטני ואיני יודע אם פרעתך אלא כאיני יודע אם התחייבתי לך. ע"כ. והוא חידוש גדול בדין שביעית. ולחומר הנושא היה נ"ל דמיירי שכשתבעו בב"ד והודה

דתני לענין החוב מחצה על מחצה יחלוקו, היינו נמי בשני כתי עדים. ואמאי יחלוקו נימא אוקי תרי בהדי תרי ואוקי ממונא בחזקת מאריה, ותי' בתוס' דהכא לתרוייהו אית להו חזקה, למלוה י"ל אוקי אחזקת שהיה חייב לו הלוה קודם שנפל ספק זה, וללוה יש חזקה דאיכא למימר אוקי ממונא אחזקת מאריה הילכך יחלוקו. וא"ת א"כ הו"ל כאומר מנה הלויטני ואיני יודע אם פרעתך דחייב, וי"ל דשאני התם דליכא רגלים לדבר שפרעו, אבל הכא הרי נולד ספק זה לפניך, הילכך יחלוקו. עכ"ל. הרי דכל דאיכא ריעותא במה שנולד ספק לפנינו שמא פרעו מתחשבים עם החזקת ממון שביד הלוה, וה"נ כיון שעברה עליו שנת שמיטה, הו"ל ריעותא. כיון שאין אנו יודעים אם עשה פרוזבול הואיל ולא הובא פרוזבול בפנינו, משום הכי אצטריך לטעמא דחזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא. ויותר ע"כ י"ל דהכא איכא ריעותא טפי, כיון דקי"ל (ב"ב כט.) דמזדהר איניש בשטריה, היכא דטעין פרוזבול היה לי ואבד לא מהמנינן ליה, דאמרי' ההיא ודאי דלא עביד פרוזבול, ובהכי א"ש דברי ת"ק דברייתא וסת"מ דס"ל דאינו נאמן, דהיינו משום שאין עמו פרוזבול ריעא טענתיה טובא. וס"ל דאפי' אחזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא לא מהני להאמינו בכה"ג דלא אזדהר בשטריה.

וז"ל הרמב"ן בחי' לחולין (ד:): ויש מקשים דהכא אמר רבא חזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא ולא אשכחן מאן דפליג עליה הכא. ובגיטין (לז:) אמרינן וכו' תנאי היא, וי"ל דטעמא דמ"ד התם דאינו נאמן משום דמי יימר דמזקקי ליה ב"ד וכו'. ע"כ. ולפי האמור ניחא טפי, דאפי' למ"ד שא"צ שיבוא לפני ב"ד לעשות פרוזבול, ודי שימסור בפני עדים, הכא כיון דריעא טענתיה מדלא אזדהר בשטריה, לא מהימן. ואף טעמו של הרמב"ן חזי לאצטרופי הכא דלא דמי לאיני יודע אם פרעתך כיון דאיכא למימר מי יימר דאזדקיקו

הוצרכנו לטעם דחזקה לא שביק היתרא, אלא למ"ד דשביעית בזה"ז מה"ת, ואין כאן שעבוד מה"ת דשביעית משמטתו. הא למ"ד דשביעית בזה"ז מדרבנן, ודאי דנאמן בלי הטעם דחזקה לא שביק היתרא, דהוי כאיני יודע אם פרעתין. ולפי"ז ע"כ סת"מ כר"מ דסבירא ליה שביעית בזה"ז מה"ת, וכמ"ש בגיטין (יג:) להקשות לר"מ, מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית, ע"ש. הרי דפשיטא ליה להש"ס אליבא דר"מ דשביעית בזה"ז מה"ת, ולהכי אינו נאמן כאן, דחזקה לית ליה, וכאיני יודע אם פרעתין נמי לא דמי, משום דשביעית משמטתו מה"ת ופקע שעבודו, ואמרי' מי יימר דטרח לעשות פרוזבול ואודקיקו ליה ב"ד. אבל לדידן דקי"ל שביעית בזה"ז מדרבנן, ומן התורה משועבד לו, שוב הוי כאיני יודע אם פרעתין, וא"כ אפי' בלא טעם חזקה נאמן. [ואפשר דמהאי ברייתא גופא פשיטא ליה להש"ס דר"מ ס"ל דשביעית בזמן הזה מן התורה, ומש"ה פריך בפשיטות, ולא קאמר בשביעית בזה"ז דרבנן. ועיין סוכה כג. ור"מ מדאורייתא מחזא חזי וכו'. וע' מצפה איתן בגיטין שם]. והואיל וע"כ מתני' דכתובות דלא כהלכתא, דחינן לה לגמרי, ואמרי' נמי חזקה לא שביק היתרא, דנ"מ לכמה דברים. וכן הרמב"ם שם (הכ"ו) הביא להאי חזקה. ודו"ק.

(יד) ויש להוסיף עוד, שהרי במתני' דכתובות מסיים: "רשב"ג אומר מן הסכנה ואילך בע"ח גובה שלא בפרוזבול". והובא בכ"מ שם וכו', דנראה מד' רבנו כאן ובפי' המשנה, שמפרש, דהיינו שגזרו על המצות והיו יראים לשמור פרוזבוליהם, והתקינו שיהא המלוה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד ואע"פ שעברה הגזרה נאמן, שלא לחלק בין זמן לזמן. ורשב"ג מפרש הוא והלכה כמותו, ואת"ל שהוא חולק הא קיי"ל כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו. עכ"ד הכ"מ. ולכאורה היאך אפשר לומר דרשב"ג מפרש

במקצת וכפר במקצת, לא ניתן עדיין פס"ד לא על חיוב הממון שהודה, ולא על השבועה מצד הכפירה, שאילו היה פס"ד בכתב שוב לא היה משמט, דקי"ל מעשה בית דין אינו משמט דכגבוי דמי. כמ"ש הרא"ש בתשובה, והובא בב"י (סי' סו) ובש"ע (שם סעיף ח'). וכן כתב בחידושי הרש"ש שבועות מה. ע"ד הר"ן, שאם כתבו ב"ד פס"ד ששוב אינו משמט גם השבועה אינה נשמטת. ע"ש. ולפי זה י"ל עוד דהכא מיירי שלא היו אלא הרצאת טענות הבע"ד בלבד, ולא ניתן פס"ד כלל, וסד"א שאינו משמט מצד שהיא כפרנית קמ"ל דפטור, כיון שנשמט המקצת שהודה בו, והואיל ולא פסקו בית דין שחייב שבועה כל שפרעו אין כאן מודה במקצת, ומש"ה פטור. ועדיין צ"ע. ובמנחת חינוך (סימן תע"ז) באמת הקשה ע"ד הר"ן הנ"ל כאמור והניח בצ"ע.

(יג) והנה הרי"ף השמיט דין דפרוזבול היה לי ואבד, ובכתובות (פט.) הביא מתני' דהתם: "וכן בע"ח שהוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו". וכ' הרא"ש: משמע דכיון דסת"מ כר"מ דברייתא [דתניא המוציא שטר חוב צריך שיהא עמו פרוזבול דברי ר"מ וחכ"א א"צ]. הלכתא כוותיה. מיהו נהוג עלמא כרב, וכן מסתברא, כיון דאמוראי עבדי עובדא כחכמים דברייתא יש לסמוך ע"ז. עכת"ד. וכ"פ הרמב"ם (פ"ט משמיטה הכ"ד) וז"ל המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול, אבד חובו. ואם אמר היה לי ואבד נאמן, שמזמן הסכנה ואילך בע"ח גובה שלא בפרוזבול. ולא עוד אלא וכו' אומרים לתובע היה לך פרוזבול ואבד, אם אמר הן, נאמן. ע"כ. והמאירי כ' לפקפק ע"ז דהא קי"ל סת"מ ומחלוקת בברייתא הלכה כסת"מ, וכיון דתנן וכן בע"ח וכו' א"כ הלכה כסת"מ. וכן נ"ל. ע"כ. ונראה ליישב מלבד מ"ש הרא"ש דסמכינן על רב ורב נחמן דדחו לסת"מ. וכ"כ הר"ן. (ותמה על הרי"ף בזה.) י"ל עוד ע"פ התירוץ הראשון שנחבאר לעיל (אות ט), דלא

דלאו כשנעשית המלוה אחר הפרוזבול מיירי, אלא כדאמרי בגיטין דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, ואשמועינן רשב"ג גדולה מזו דלא מבעיא היכא דליכא לפרוזבול כלל דנאמן לומר היה לי ואבד, אלא אפילו הוציא שטר חוב ופרוזבול, וזמן המלוה אחר זמן הפרוזבול אפ"ה אינו משמט דיכול לומר פרוזבול היה לי ואבד ולא אמרינן מדהאי לא אבד אחר נמי לא אבד. עכ"ד הר"ש. וכ"כ בפירוש מהר"י בן מלכי צדק (שם). הרי להדיא דרשב"ג נמי ס"ל כהאי חזקה דלא שביק היתרא. אלא דבפירוש הרמב"ם (שביעית שם) כתב אחרת בד' רשב"ג. ע"ש. ומ"מ לפי דברי הר"ש ומהר"י, רשב"ג נמי סבירא ליה להאי חזקה. וכד' הפוסקים כרב. ועיין בספר כלכלת שביעית (צד צב) מה שהניח בצ"ע, ולפי האמור נתיישב שפיר. אך קצת קשה על הכ"מ שכתב דאף את"ל דרשב"ג חולק, הלכה כמותו, דכ"מ ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו, דהא הרמב"ם לא ס"ל להאי כללא וכמו שהירבה להוכיח בתיו"ט (פ"ח דעירובין מ"ז). וכ"כ המהרש"ל הובא בררישה וב"ח (או"ח סימן תלג). ע"ש. ועיין באורך ביד מלאכי (כלל שז).

וז' והגאון בעל תפארת יעקב על גיטין כתב להקשות, דאם איתא דאמרי' לא שביק היתרא וכו', א"כ פרוזבול המאוחר למה יפסל לגמרי, הא ליכא למיחש כלל לגביה שלא כדין, שעל חוב שילוח אחר הפרוזבול המאוחר בודאי יעשה פרוזבול חדש דלא שביק היתרא וכו'. וכתב, ולכן ברור דרב סבירא ליה כרשב"ג דס"ל בתוספתא דכל פרוזבול הוא קודם החוב דוקא, הלכך שפיר שייך לא שביק היתרא וכו', דלמה ילוה לו בלי פרוזבול, והלוה יטריח לבקש פרוזבול, אבל אנן דקי"ל כת"ק דמתניתין דמאוחר פסול ופרוזבול דוקא אחר החוב, מימלא לא אמרינן לא שביק היתרא וכו', דמי ימר דמזדקקי ליה ב"ד, כדאמרינן גבי גר הצריך שלשה סתם, דמי ימר דמזדקקי ליה ב"ד, כ"ש כאן שצריך

הוא בזה, דא"כ מאי פריך הכא לרב נחמן ממתני' דכתובות, אטו לא סיימוה קמיה דמן הסכנה ואילך נאמן, וע"כ דרשב"ג פליג ופריך ליה מדרבנן. דהאיך שבק רבנן ועביד כרשב"ג. ורב נחמן לית ליה האי כללא דכ"מ ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו, ע' כתובות (עז). וב"מ (לח:). ומש"ה משני דקאמר כרבנן דברייתא, וק' על הכ"מ שכ' דרשב"ג מפרש הוא. ונראה דמר"ן כיוון לסוגיית דכתובות (ט:). דקאמר אליבא דרב דכולא רשב"ג היא ע"ש. וסיים וא"ת שהוא חולק וכדמשמע בגיטין, הא קי"ל כ"מ ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו. וק"ק מזה להגירסא "אמר רב". דא"כ מאי פריך ממתני' דכתובות. הא איהו דקאמר דכולה רשב"ג היא. ואין לומר דהכי פריך דהיאך קאמר דכולה רשב"ג היא. ואין לומר דהכי פריך דהיאך קאמר חזקה לא שביק היתרא, הא רשב"ג נמי לא המניה אלא משעת הסכנה ואילך, ואם איתא, קודם הסכנה נמי נימא לא שביק היתרא, א"ו דליתא להאי חזקה. הא ליתא, דקודם הסכנה הואיל ומזדהר אינש בשטרי ריעא טענתיה, ולא סמכינן אהאי חזקה, משא"כ אחר הסכנה שהורגלו לקרוע לפרוזבול מחמת הסכנה, להכי תיקנו שיהא נאמן לעולם מטעם חזקה זו.

טו) ולכן נראה, דמשום דאיכא למימר דרשב"ג נמי דוקא בשעת הסכנה קאמר דנאמן, ולא אח"כ, מש"ה מייתי לברייתא דחכמים אומרים א"צ שיהא עמו פרוזבול, ומשמע לעולם, ואחר הגילוי מן הברייתא י"ל שוב המניה לעולם, וכ"כ בגרש ירחים על גיטין. וכ"כ הרשב"א כתובות שם. ומצאתי שכן דרך בשיטה זו מהר"י קורקוס. ואפשר להוסיף דהא דמשמע ליה להרמב"ם בפירוש המשנה דלרשב"ג נמי אמרי' חזקה לא שביק היתרא ונאמן לעולם, משום דאיתא בתוספתא (פ"ח דשביעית) רשב"ג אומר כל מלוה שלאחר הפרוזבול אינו משמט. ופירש הר"ש (פ"י מ"ה)

בהו מסירת חובו לדיינים, ורק על אותה הלואה שעומד להלוות בה שעתא יועיל הפרוזבול. ולפי זה על כרחך מה שכתב רשב"ג במשנה דכתובות דמשעת הסכנה גובה חובו בלי פרוזבול, היינו דוקא בשעת הסכנה. וכמ"ש הרש"ש אליבא דהס"ד. והשתא אתי שפיר בפשיטות דלא מייתי מרשב"ג, דאדרבא לרשב"ג ודאי לא מהימן, והקושיא לרב לשיטתיה דמוקי כולה מתניתין כרשב"ג תבא ביתר שאת וביתר עז. ומשני תנאי היא וכו'. ואתי שפיר פסקי הרמב"ם ודעימיה שפירשו כרב, כיון דלא קיי"ל כרשב"ג דמתניתין סבירא ליה דבעינן פרוזבול לכל מלוה, והויא מילתא דטריחא, מה שאין כן לדידן די בפרוזבול א' ולא שביק היתרא וכו'. אלא שאין זה מוכרח כל כך, שיש לומר דלרשב"ג נמי יועיל פרוזבול אחד לכל החובות שאחריו. ועכ"פ אין זה דרך הראשונים בפירוש התוספתא וכנ"ל.

(ז) ובאמת שלכל הפוסקים שפסקו כרב, אף על גב דפסקו דפרוזבול המאוחר פסול, ותמיד הפרוזבול צריך להיות אחר כל ההלוואות לא חיישינן דלמא לא אזדקינן ליה ב"ד, אלא אמרינן דמטרח נמי טרח ואזדקינן ליה, ומש"ה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד. והראיה שהביא מגר דבעי שלשה ואמרינן דלמא לא מזדקקי ליה ב"ד, יש לדחות בכמה פנים: א. ע"פ דברי הרשב"א בחידושו (יבמות פח.) שהקשה במ"ש שם משום דבידו לאתשולי עליה. וק' דמי יימר דמזדקקי ליה ב"ד כדאמרינן בקידושין (סב.) גבי גר. וי"ל דכל שאתה בא לומר במה שלא נעשה שהוא כאילו נעשה משום שבידו לתקנו [כההיא דקידושין שנימא שיועילו הקידושין שקידש בגיותו בתנאי שיחולו לאחר שיתגייר, משום שבידו להתגייר], איכא למיחש דלמא לא מזדקקי ליה, דפעמים שאין נזקקים. אבל במה שאינו יודע אם נזקקו לו כבר אם לא, כיון שרובם של בני אדם נזקקים לכך ברוב

עכ"פ ב"ד חשוב שבדור, ולפיכך השמיט הרי"ף דין זה והביא סתם משנה דכתובות דלא יפרעו, משום דקיי"ל פרוזבול המאוחר פסול. עכת"ד. הנה מ"ש דאם הפרוזבול קודם החוב שייך שפיר לא שביק היתרא, דלמה ילוה לו בלי פרוזבול וכו'. לפענ"ד קשה, שהרי כיון דחייש מר דלמא לא יזדקקו לו ב"ד, ה"נ ניחוש כן לגבי הלואה שמא לא ירצו ב"ד להזדקק לו, וימנע המלוה משום כך להלוותו, ומיד קעבר משום "השמר לך פן יהיה" וכו', שהרי נמנע להלוות מחשש שהשביעית תשמט חובו, שעל מדוכה זו ישב הלל ותיקן פרוזבול וא"כ מה הואיל בתקנתו, לרשב"ג. וכה"ג מצאתי להגאון בכור שור בחי' למכות (ג:) שהקשה אמאי תיקן הלל פרוזבול מפני שהיו נמנעים וכו', הרי יכולים להלוותו על מנת שלא תשמטני בשביעית, ותירץ שאם היה הלווה מרוצה בתנאי אין הכי נמי, רק דלפעמים לא ירצה הלואה להסכים לתנאי, ומתוך כך ימנע המלווה להלוותו וקעבר על השמר לך וכו' שאסור למנוע הלואה משום שמיטה, אבל בפרוזבול הרי מלוה לו בלי תנאי, ולא בלוא תליא מילתא. [ובזה יישב מה שנקרא פרוזבול דהיינו תיקון עשירים, שלעניינם אין צריך בתיקון זה, שיוכלו ללוות על ידי תנאי שלא ישמטו בשביעית, אלא העיקר שהעשירים לא יעברו על האיסור. ע"ש. ועיין בשו"ת מקור ברוך סימן נח, ובשנות אליהו פרק י' דשביעית והובא בכלכלת שביעית צד פב]. עכת"ד. וא"כ במכ"ש אם תהיה הטירחא של כתיבת הפרוזבול על הלואה, ושמא לא יזדקקו לו ב"ד, ונמצא עובר על השמר לך וכו'.

ולפי דרכו של התפארת יעקב בפירוש התוספתא דלרשב"ג בעינן פרוזבול קודם החוב דוקא, היה נראה לומר בהיפך, דלרשב"ג לא שייך לומר לא שביק היתרא וכו', שיש כאן טירחא יתירה, לכתוב פרוזבול על כל חוב, ולא מהני לכתוב על ההלוואות שיהיו דהוי מילתא שלא בא לעולם, ולא שייך

אמתניתין דזהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים וכו', "אפילו הן נתונים ברומי". ופירש הפני משה (בגמרא, ריש ה"ד) שא"צ שיהיה לפני ב"ד אלא אפילו הם במקום רחוק. ע"כ. וא"כ מה יש לחוש לדילמא לא אשכחינהו או לא איזדקיכו, הרי כותב הפרוזבול אפילו שלא בפניהם. וכן כתב מרן הב"י, שכתב בספר התרומות בשם הר"י אברצלוני, שהולך המלוה אצל ג' עדים, וי"א אפילו לשנים, ואומר הווי עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי ג' דיינים דאינון פ' ופ' ופ' שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו אותם עדים וכו'. והוסיף בבדק הבית: כתב המרדכי בפרק השולח שמדברי ר' יחיאל משמע שאינו מועיל פרוזבול אא"כ יאמר לדיינים עצמם מוסרני לכם, וחלק עליו מדגרסינן בירושלמי אפילו נתונים ברומי פירוש הדיינים. עכ"ד. וק"ק שלא זכר מרן מדברי רמב"ן ור"ן שנראה שחולקים ע"ז וסוברים כר' יחיאל שצריך שיאמר כן לדיינים עצמם. [וכן מתבאר מדברי הרשב"א בחידושו (לז: ד"ה ולענין כתיבת פרוזבול). ע"ש]. ונראה דה"ט שמפרשי ד' הירושלמי אפילו נתונים ברומי היינו השטרות, שא"צ להביא השט"ח לפני הדיינים ולמסרם להם, וכ"כ להדיא הרמב"ן בחידושו (לו. ד"ה מי איכא מידת), דמוסרני לכם היינו שבכל מקום שהם יהיו, כמסורות לידכם, ואמרו בירושלמי אפילו נתונות ברומי. ע"כ. וכ"כ הר"ן (שם ד"ה פיסקא). ע"ש. ועפ"ז נתיישבו דברי הרמב"ן והר"ן. ועיינן פתחי תשובה (סי' סז סק"ג) בשם החתם סופר דבעינן אמירה לפני ב"ד בדוקא. ותליא באשלי רברבי, כנ"ל.

עכ"פ נתברר לנו מכל האמור דאין מקום לחוש דלמא לא אזדקיכו ליה ב"ד, ועיקר קושית הרב תפא"ע מפרוזבול המאוחר דאמאי פסול לגמרי, לק"מ, דהתם מדמהדר לזיפי ואיחר הזמן איתרע חזקתיה ולא שייך תו למימר עליה לא שביק היתרא, שהרי ניכרת מחשבתו מתוך מעשיו שאינו רוצה לטרוח

הפעמים וזה מעיד שנזקקו לו נאמן. עכ"ד. וה"נ הכא אנו דנים על שעבר ואמרינן שנזקקו לו, כיון שתיקן הלל פרוזבול מחשש פן יעבור על השמר לך וכו', נטפלים הם לדבר מצוה. ב. ע"פ דברי הפתחי תשובה בסדר הגט (סי' קנד סק"ח) בשם הראשונים שהובאו בחתם סופר (חאה"ע סי' קטז), דדוקא גבי גר אמרינן הכי נמי יימר דמזדקיכו ליה ב"ד משום שקשים גרים לישראל כספחת. ע"ש. וע"ע בשו"ת חלקת יעקב (סוף סימן יג) (וכ"כ בס' בית אהרן דף קח ע"ב להגר"ש פולנסקי זצ"ל בשם מר אביו) ול"ז מהנ"ל. ג. לפי מ"ש המגנה קידושין (סב:) שאותם תלמידי חכמים שקיבל המצוות בפניהם הם עצמם צריכים להיות בשעת הטבילה, ומש"ה קאמר מי יימר דמזדקיכו ליה "הני" בי תלתא. ע"ש. ומוכח דבעלמא שיכול ליקח איזה שלשה שירצו שיזדקק לו, חשיב בידו. וכ"כ בשו"ת תפארת יעקב (חאה"ע סי' כג). וה"נ א"ש לדעת הרמ"א (בסי' סז ס"ח) דיכול לכתבו בכל ב"ד שירצה. וכ"ה ד' הרא"ש והטור. ועיינן בהרא"ש שכ"ה ד' הרי"ף ג"כ. ע"ש.

יח) ועוד י"ל דהנה הר"ן (לז:) הביא ד' הרמב"ן שכתב דלא קי"ל כשמואל דסבר דלא כתבינן פרוזבול אלא בב"ד דסורא או דנהרדעא, דשמואל לטעמיה דס"ל אי איישר חילי אבטליניה, ואנן קי"ל כמ"ד דקיימיניה, וכו', ועוד דקי"ל כרב נחמן דס"ל (גיטין לג.) דפרוזבול בשנים סגי ליה, ועוד מדרב יהודה אמר רב דנאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד וכו', ואם איתא דבעינא ב"ד רבה מי יימר דאשכחינהו ואזדקיכו ליה. והר"ן דחה ד"ז דבודאי ב"ד גדול שבדור נזקק הוא לכך וכו' ע"ש. והשתא אי להרמב"ן מבואר דבכה"ג לא בעינא ב"ד חשוב, ואי להר"ן דבעינן ב"ד חשוב הרי כ' דבודאי נזקק לכך וא"כ לק"מ.

יט) איברא דבעיקר דברי הרמב"ן והר"ן הוה קשיא לי מהירושלמי (פ"י דשביעית ה"ב)

לעשות פרוזבול אחר, ועל כן איחר זמנו דבאיסורא ניהא ליה, ומים גנובים ימתקו אליו, להכי קנסינן ליה לפסלו לגמרי. וזה פשוט, ותכל תלונותיו מעל הפוסקים.

(ב) והנה הר"ן בשם הרמב"ן כתב דכיון דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, אם אמר על מנת שלא תשמטני בשביעית הלוותי, נאמן ג"כ במיגו, והקשה על זה הרב תפארת יעקב דל"ל להרמב"ן לומר הטעם משום מיגו, תיפוק ליה דאיכא האי חזקה גופא דא"כ לא שביק היתרא ואכיל איסורא והיה עושה פרוזבול אח"כ, אם לא שהשתנה, ונפקא מינה למלוה על פה, דלרמב"ן לא מהימן, דהוי מיגו להוציא. משא"כ לדידיה מהימן משום חזקה. ע"כ. והנה בעיקר הנפקא מינה יש להעיר קצת דלרמב"ן גופיה מהימן לטעון כן אף במלוה על פה, דהרמב"ן (ב"ב לב:): האריך לומר דמהני מיגו להוציא. וכן דעת הרשב"א. וכן כתב הש"ך (סימן פג ס"ק ז' וט') דלרמב"ן ורשב"א מהני מיגו להוציא. אך הנפקא מינה היא לדין דקיי"ל מיגו להוציא לא אמרינן, ואי אמרינן כדעת הרמב"ן דהכא אינו נאמן אלא משום מיגו, במלוה על פה אינו נאמן. וקושיא זו תחול ביותר על דברי מרן בשו"ע (סימן סז סל"ד), שאם אמר המלוה תנאי היה בינינו שלא תשמטנו שביעית או הקפת חנות היה כו', נאמן במיגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד. ע"כ. ומרן בעצמו פסק בכמה דוכתי, ומהם בסימן פב (סעיף יב) דמיגו להוציא לא אמרינן, וראיתי בסמ"ע (סימן נה) שהרגיש על מרן בזה דל"ל מיגו הרי אף בלא זה יהא נאמן משום חזקה, ותירוצו לא יגהה מזור, כיון דאיכא ג"כ החזקה דלא שביק היתרא, דאם כן היה עושה פרוזבול אחר כך. וכן הקשה בשער שמעון. ועיין עוד בתומים (ס"ק כט). ומה שתירץ התומים דלא אמרו האי חזקה אלא גבי ברי ושמא דאין הלוה יודע אם יעשה פרוזבול, מה שאין כן כשטוען ברי שלא היה תנאי, דאין להוציא על פי חזקה זו כיון שטוען ברי, להכי

אצטריך מיגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד, שאז אין מכחישו בברי והיה נאמן משום חזקה וכו'. ע"ש. אכתי לא איפרק מחולשא לד' המרדכי בשם ר' יחיאל שכתב דהכא מיירי נמי במכחישו, דסתמא קאמר השם דנאמן. ע"ש. ומסתמא כ"ה ד' הפוסקים שסתמו דבריהם דנאמן, אפילו מכחישו שאומר לא וזה ידי מתוך ידו מעת ההלואה עד מוצאי שביעית, ואפ"ה מהניא חזקה להוציא. אם כן ה"נ יהא נאמן בחזקה. ועיין תוספות כתובות (פח:). [ועיין היטב בתשובות מהר"ם הקצרות סימן קסז דל"מ כן, והובא בערך השלחן חושן משפט סימן סז סוף ס"ק כט. ודו"ק].

(כא) ונראה ליישב עפ"ד החתם סופר (סי' קיג) והובא בפ"ת (סק"ב), שאפי' אם הלוה מרוצה בתנאי זה שלא תשמטנו שביעית, והמלוה הלוה לו ע"פ תנאי זה, איסורא קעביד על מה שהתנה כן, ועובר על מ"ש בתורה השמר לך וכו'. ע"ש. ולפ"ז ניהא שפיר, דנאמן הכא דוקא משום מיגו, דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד. אבל להאמינו מכח חזקה דלא שביק היתרא אי אפשר, כיון דעביד איסורא והלוהו על תנאי, ושביק היתרא דפרוזבול, לפי דבריו בעצמו, ומכל מקום משום מיגו יש להאמינו.

(כב) ברם איכא למידק ע"ד החת"ס בזה, שא"כ כי קאמר תנאי היה על מנת שלא תשמטני בשביעית, לא יהא נאמן, משום דאין אדם משים עצמו רשע, דאפילו במקום מיגו, דהפה שאסר הוא הפה שהתיר אינו נאמן להשים עצמו רשע כדאיתא בכתובות (יח:), ואפילו נימא דהחת"ס איסור מדרבנן קאמר, עיין לה' שטה מקובצת (שם) בשם הרמב"ן והרשב"א והרא"ה והריטב"א דאין אדם משים עצמו רשע אפילו באיסור דרבנן. וכן היה נ"ל להביא ראייה ממ"ש הר"ן כתובות (עב). בשם הראב"ד גבי מאכילתו שאינו מעושר, דלא אוקמה הש"ס במודה, משום שאין אדם משים

להאמינו דכיון דאיכא תקנתא לא שביק היתרא ואכיל איסורא, השתא בפרוזבול נאמן, אף על גב דאיכא למימר דלא איזדקיכו ליה ב"ד, בהך טענה מי לא מהימן. עכת"ד. וכן הובא בשמם בב"י (סימן סז, אצל מחודש יח). וכן פסק בתשובות התשב"ץ ח"ב סימן צט.

ומכאן תשובה למ"ש התומים דלא מהניא הך חזקה אלא לגבי טענת ברי ושמא, משא"כ בטענת ברי וברי, והרי מבואר ברמב"ן ורשב"א דנאמן בהך טענתא גופא, אפי' בלא מיגו, ולא עוד אלא דקעביד הרשב"א ק"ו ממה שנאמן בטענת פרוזבול היה לי ואבד. ומוכח דס"ל כהמרדכי דגם בטענת ברי וברי הימנוה, להכי שפיר קעביד ק"ו, וכיון דמקור דברי הש"ע מהרמב"ן, בודאי דלאו דוקא נקט דנאמן משום מיגו, דבלא"ה נמי נאמן משום טענה זו גופא. וכן מש"ש בטוש"ע (ס"ס סז) שטוענים ללוקח שמא פרוזבול היה לו למוכר ואבד, והקשה הכנה"ג דאמאי לא קאמר שטוענים שמא הלווהו על תנאי שלא ישמט. לק"מ. עיין בחידושי הרשב"א גבי ר"ג וב"ד אביהן של יתומים, שהקשה, דהלא בלא"ה טוענים ליתומים וא"כ נטעון שמא ע"מ הלווה. ותירץ דמהני היכא דאיכא סהדי שהלווה סתם ולא אתני. ע"ש. והכא נמי י"ל כן. ועיין קצוה"ח בסוף הסימן, ועיין למהר"א ענתבי בס' פני הבית סק"ו שכתב דלא מהני לומר ע"מ היה, אלא משום מיגו. ע"ש. וליתא, שכבר מבואר בדברי רמב"ן ורשב"א הנ"ל להיפך.

כד) והנה בספר אורח משפט (סוף סימן סז) כתב, שאם בא לגבות בבית דין ואמר שעשה פרוזבול אלא שאינו נמצא אצלו כעת, אינו נאמן, וצריך לברר להביאו בב"ד, ואף על גב דאיכא חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. הא אמרינן בפסחים (ד). איבעיא להו המשכיר בית לחבירו ב"ד חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק, למאי נפ"מ לישיליה, דליתיה להאי דלשייליה, לאטרוחי להאי מאי. אלמא

עצמו רשע. ע"ש. והא מעשר בזמן הזה דרבנן. אלא ודאי דאף ברבנן אין אדם משים עצמו רשע. ויש לדחות, דהראב"ד לשיטתיה שכתב (בספ"א מה' תרומות) דתרו"מ בזה"ז דאורייתא. ע"ש. וע' בשד"ח כללים (מע' א' אות לג) שהאריך בד' הרוא"ח בזה. ושם בד"ה והגיע הביא כעין ראיה זו בשם ה' בית שלמה. ע"ש. גם אין לחלק ולומר דשאני היכא דלא שמיעא להו לאינשי דלהוי מילתא דאיסורא, כנדרון זה שחשב שמותר להתנות, אז בכהאי גוונא נאמן, דלהדיא כתב שם בשד"ח (סוף ד"ה אין) בשם הריב"ש, דאינו נאמן אף על גב דבכה"ג לא מיפסל לעדות ולשבועה. ע"ש. ועוד יל"ד לענין התירוץ דמש"ה אצטריך למיגו דלא מהימן משום חזקה דלא שביק היתרא, כיון דעביד איסורא, דאטו כלהו אינשי דינא גמירי, הא י"ל דחשב שהיתר הוא להתנות ואילולא שהתנה היה עושה פרוזבול אח"כ, ולא אתרע חזקתיה בהכי.

כג) ובאמת שיש לדחות הוכחת החת"ס לזה. שהוכיח דאם לא כן ל"ל להלל לתקן פרוזבול היה לו לתקן שכל אחד יתנה ע"מ שלא תשמטני בשביעית. ע"כ. וכבר עמדו הראשונים בזה, ולעיל הבאתי תירוץ הריטב"א מכות (ג): שע"ז תשכח תורת שביעית, משא"כ ע"י פרוזבול מינכרא מילתא. והובא בבדק הבית. וכבר העיר כן הפ"ת כן מזה על החת"ס. ובאמת שתירוץ זה הוא גם בחידושי הרמב"ן גיטין (לו. בד"ה ומי איכא מידי). ובהמאירי (שם בד"ה ולעיקר התקנה). ועוד תירצו הרמב"ן והריטב"א דזמנין דלא דכירי להתנות בשעת הלוואה וכיון דהפסידו איכא נעילת דלת וכו'. וכ"כ הר"ן (גיטין שם ד"ה פיסקא). הרי מוכח מהפוסקים הללו דמותר לכתחילה להתנות, ולהכי שפיר קא מקשו, ועבידי רבנן דמשנו, אבל אם היה איזה איסור בזה לא הווי מקשי מידי. גם בחי' הרשב"א הביא בשם הרמב"ן דהטוען על מנת שלא ישמטני בשביעית נאמן, שבטענה עצמה כדאי

כה) וראיה לזה מדברי הר"ן חולין (יא:): אחר סוגיית רובא, שכתב, דמיעוט שאין מצויין שכיח טובא, והווי ליה כטריפות דריאה, דכל היכא דאיתא קמן מלקינן לה, להכי גם בשחיטה כתבו הגאונים דבדקינן ליה, ודכוותא בפ"ק דפסחים (ד.) למאי נפ"מ לישיליה וכו'. ע"ש. הרי מבואר דדוקא היכא שהמיעוט מצוי הרבה כטריפות הריאה, צריך לברר, וכן גבי מיעוט שאין מצויין אצל שחיטה, הא שאר טריפות דמיעוט דידיהו לא שכיח א"צ לברר. וכ"כ הפר"ח (א"ח סימן תלז) על מה שהקשה הב"י שם, דאמאי לא מבררין בשאר טרפוט וסמכי' ארובא, ומאי שנא מההיא דפסחים דצריך לברר, ותירץ הפר"ח שיש הפרש בין חזקה, לרובא דעדיף מחזקה. דברוב א"צ לברר, ודוקא ברוב מצויין אצל שחיטה כתבו הגאונים שצריך לברר, דההוא רובא שאני דלא אלים כולי האי כרובא דבהמות כשרות ע"ש. (וכן כ' מהרש"א חולין יא. דמיעוט טרפות לא שכיח). הרי שאפי' ברוב גמור אין צריך לברר, אלא סמכינן דבודאי יש לו פרוזבול וחייב לשלם מיד.

כו) אמנם אין דברי הר"ן והפר"ח מוסכמים בזה, כי מצינו להתוס' בכורות (כ:): שכתבו להיפך, דהיינו טעמא דלא אמרינן גבי רוב מצויין אצל שחיטה מומחים הם, דסמוך מיעוטא דאין מומחי' לחזקה דבהמה בחזקת איסור עומדת עד שלא נשחטה, משום דההוא רובא מצוי הוא ושכיח טובא. ע"ש. הרי שאפי' ברוב גמור צריך לברר. מיהו אינו מוכרח שהתוס' יסברו כדיברי הגאונים, ואפשר שיסברו שאין צריך לברר. ובאמת שכ"כ להדיא רבנו ירוחם הובא בב"י (יו"ד סי' א), דר"י פליג ע"ד הגאונים וכ"כ בתפארת יעקב על חולין (ג:): שכן הוא ד' התוס' שם והביא הוכחה לזה. ע"ש וע"פ האמור יש להסביר טעמו של ר"י כמ"ש התוס' בכורות הנ"ל, דרוב מצויין אצל שחיטה מומחים הם הוא רוב מצוי ושכיח טובא ולא דמי לטרפוט

דהיכא דאיכא לברורי בקל לא מהניא חזקה, ואף ברובא דעדיף מחזקה קי"ל דהיכא דאיכא לברורי לא אזלינן בתר רובא כמבואר ביו"ד (סימן א) גבי רוב מצויין אצל שחיטה מומחים הם, שאם הוא לפנינו צריך לברר. עכת"ד. ולפענ"ד יש לתמוה על זה, שמבואר להיפך בהרמב"ם (פ"ט מה' שמיטה הכ"ד) וז"ל: ולא עוד אלא כשיביא בע"ח את שטרו, או כשיבוא לתבוע במלוה ע"פ, אומרים לנתבע שלם לו, ואם טען הנתבע איה פרוזבול שלו, אומרים לתובע היה לך פרוזבול ואבד, אם אמר הן נאמן. ואם הודה שלא כתב פרוזבול אבד חובו. עכ"ל. הרי להדיא שאין צריך לברר כלל, ומיד כשתובעו בב"ד אומרים לו לשלם, ואם כן גם כשהנתבע דורש להראות לו פרוזבול אין צורך בבירור, שילו כן לא היינו פותחים לו שמא פרוזבול היה לך ואבד, שמא יטעון שאיננו מצוי בידו כעת, ונברר כל מה שאפשר. אלא ודאי שאין צורך לחקור ולברר כלל, והיינו טעמא דהאי חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא עדיפא אפילו מרובא דעלמא, דהא קי"ל שאין הולכין בממון אחר הרוב, ואילו הכא אזלינן בתר האי חזקה לאפוקי ממונא, ודמיא לחזקה דאין אדם פורע בתוך זמנו, דאזלינן בתרה לאפוקי ממונא משום דהויא חזקה מכח סברא דאלימא מרובא. וכמ"ש בשו"ת מהרי"ט (חאה"ע סימן כז). וכן ראיתי לקצת מפרשים שכתבו דמ"ש רבינו תם דהכא נאמן בלי שבועה, היינו לגבות מיתומים, דאילו מנתבע פשיטא שא"צ שבועה, שאין נשבעין על טענת שמא. והכא עפ"י הרוב אין הנתבע יודע אם עשה פרוזבולו או לא, (ועיין תפארת יעקב, ובמרדכי), אלא ודאי דאפילו מיתומים אין צריך שבועה. ומשום דאף בתוך זמנו גובה בלי שבועה מן היתומים, כמו שכתבו התוספות ב"ב (ה:), ואם כן אף אנו נאמר שאין צריך לברר, מה"ט, משום דהויא חזקה מכח סברא דעדיפא מרובא וחזקה דעלמא.

דריאה שצריך לברר ולבדוק. אולם עדיין יש לדקדק, דמלבד דמרון הב"י שם דחה דברי רבנו ירוחם, וכ', דאף ר"י מודה לגאונים בזה, עוד יש להעיר מד' הרשב"א בתורת הבית (דף ו.) שהביא ד' הגאונים להלכה, דמלבד דמרון הב"י שם דחה דברי ר' ירוחם, וכ', דאף ר"י מודה לגאונים בזה, עוד יש להעיר מד' הרשב"א בתורת הבית (דף ו.) שהביא דברי הגאונים להלכה, וכ' שאין לזוז מדבריהם, שקבלתן תורה היא. ובמשמרת הבית (דף ז.) ג"כ הביא הקושיא דאמאי לא סמכינן מיעוטא דין מומחים לחזקת איסור דבהמה, ותירץ משום דאף מן המיעוט יש של קלקלו בשחיתתן, והמקלקלים הו"ל מיעוטא דמיעוטא, דאפילו ר"מ דחייש למיעוטא מודה הבא דלא חיישינן. ע"ש. הרי דס"ל דאף ברוב גמור ושכיח טובא, והמיעוט אינו אלא מיעוטא דמיעוטא, בכל זאת צריך לברר. וידוע שספר משמרת הבית הוא להרשב"א כמ"ש בעצמו בתשובה (סי' רס"א). והובא ביד מלאכי (כללי הרמב"ן והרשב"א. אות ד) ובשד"ח כללי הפוסקים (סימן י' אות ה) גם הרא"ש (פ"ק דחולין סימן ה') הביא דברי הגאונים להלכה ע"ש. ובכל זאת כ' שם (בסי' טו, וסי' טז) כדברי התוס' בכורות, דרוב זה הוא רוב גמור דשכיח טובא. ע"ש. הרי דסבירא ליה דאפילו ברוב גמור צריך לברר, דלא כד' הר"ן והפר"ח. ופלא על הפר"ח שלא העיר מכל זה.

כו) ואגב, יש להעיר על מ"ש הפר"ח שם, ליישב עוד קו' הב"י על מה שאין בודקים שאר טרפיות, ומאי שנא מ"ש בפסחים ד' למאי נ"מ לישיליה, ות"י הפר"ח, "א"נ י"ל דהך חזקה דהכא קילא, וכמ"ש התוס' דשאני הכא גבי בדיקה שאפילו לא יהיה בדוק לא יהיה כ"כ מכשול, לכך צריך לישאול אם הוא בעיר". ע"כ. דהתינח ליישב סוגיא דפסחים, אבל אכתי לא איפרק מחולשא מ"ש הגאונים דצריך לבדוק השוחט כי איתיה קמן, ואילו שאר טרפיות אין בודקים. וביותר יש להפליא

עמ"ש בחדושי הגהות מהר"ח ליישב דהתם איכא רובא וחזקה דבהמה בחזקת כשירה נולדה וגם איכא רובא דרוב בהמות כשרות הן, מש"ה א"צ לבדוק הטרפיות, אבל גבי חמץ וכו'. ע"ש. והרי מבואר בתוס' חולין (יא.), דגבי בהמה ליכא חזקה אפי' שהתה י"ב חודש דהויא חזקה שלא נתבררה. ע"ש. וכ"ש בתוך י"ב חודש שאין כאן חזקה כל עיקר, דילמא עם יציאת רובה נטרפה, כבחולים (קג.). ומ"ש הב"ח ליישב דשאני בהמה שחזקת כשרותה ממילא היא, משא"כ בבית בדוק דבעי מעשה שיבדקנו בעה"ב ואפשר שע"י סיבה לא בדק. ע"כ. כוונתו על חזקה רובא דרוב בהמות כשרות, אבל לא חזקה ממש. וכמ"ש. ובוה סרה קושית הפר"ח על הב"ח. ע"ש. אבל ד' מהר"ח אי אפשר ליישבם כן. וצ"ע. ובעיקר הקושיא כבר תי' בב"י, וביאר דבריו במג"א שם (סק"ד), דדוקא גבי שאר טרפיות א"צ לברר משום דנשחטה בחזקת היתר עומדת, משא"כ ברוב מצויין אצל שחיטה שלעומתו יש חזקת איסור לבהמה, מש"ה צריך לברר, וכמו כן הבית שבכל השנה היה בחזקת שאינו בדוק והשתא באה חזקת כשרות [מחמת רובא דרוב העולם בודקים ליל י"ד, וכמ"ש מהר"ח] להוציא מאותה חזקת איסור, מש"ה צריך לברר. ע"ש. וכן מתבאר במעדני יו"ט (פ"ק דחולין סי' טז אות ח) ולפ"ז הכא דאיכא חזקת ממון לנתבע, י"ל עדיין דצריך לברר, ומ"מ לפמש"כ דחזקה דהכא עדיפא מרובא, א"ש, דהא ברוב גמור הוא פלוגתא דהר"ן, עם התוס' ורשב"א ורא"ש, אבל בחזקה מכח סברא דעדיפא י"ל דכ"ע מודו שא"צ לברר, דלמעוטי בפלוגתא עדיף. [ועיין בחידושים מהריטב"א פסחים ד. שג"כ כתב שיש לחלק בזה, ואין כל החזקות שוות. ע"ש].

בח) ובר מן דין מקום יש בראש לומר, דדוקא באיסורא דאורייתא הצריכו לברר כההיא דשחיטה, הא באיסורא דרבנן כל דאיכא חזקה או רובא א"צ לברר, והכא הא איסור שביעית

בזה"ז מדרבנן. והא ענין שמיטת כספים חשיבא מילתא דאיסורא, ומש"ה אזלינן בספיקא להקל לתובע, וכמ"ש הב"י חושן משפט סימן סז והובא לעיל אות א. ולהכי גם לענין בירור סמכינן אחזקה דלא שביק היתרא, ואין צריך לברר.

ואחרי שקיימתי דבר זה מסברא דנפשאי, כאשר דימתי כן מצאתי להפרי מגדים או"ח (סימן ח, א"א ס"ק יא), שכתב: והוי יודע, דהא דצריך לברר כשאפשר היינו מדרבנן, דמן התורה א"צ. ולפי זה בטלית משי שאין בו עשה דגדילים מן התורה, י"ל דא"צ לבדוק הציצית, דברבנן לא החמירו. ע"ש. והנה ביסוד דבריו יש מקום לפקפק קצת לומר דהבירור הוי מן התורה, וכדמוכח מהתוס' יבמות (יז:): שהקשו דל"ל קרא לאשת אחיו שלא היה בעולמו, ותיפוק ליה דדרכיה דרכי נועם. ותיצו דאיצטרך היכא דחמותה של יבמה מעוברת, דהוי שפיר דרכי נועם, ותמתין שמא תלד זכר ותהיה זקוקה לו. ע"כ. וקשה דהא אכתי מחצה נקבות ומיעוט מפילות הוי רובא להיתרא, וניזיל בתר רובא, ול"ל קרא. אלא ודאי דכיון דאפשר לברר בזמן מה, ואין כאן עיגון, וכמ"ש התוס' דחשיב דרכי נועם, מש"ה צריך להמתין לבירור מה"ת. אך ז"א, דשאני התם דסוף סוף עומד הדבר להתברר, או זכר או נקבה, משא"כ בירור שאין סופו להתברר למפרע, דבציצית אם נתגלה שהיה פסול אמרינן השתא הוא דנפסל, (וכן בטריפות אם אין בודקים, אינו מצוי שיתגלה שהיתה טריפה, להכי סמכינן אחזקה), ולגבי שחיטה יש לומר דבכ"ז שמא שחט יפה, וכמ"ש במשמרת הבית הנ"ל (וכ"כ הריטב"א בח"י), משום הכי הבירור אינו אלא מדרבנן. וראה בדרוש וחיידוש להגרע"א, וכן בתוספותיו (פ"ק דיבמות אות ו) שעמד ע"ד התוס' הנז"ל, דהא מן התורה אינה זקוקה עתה דאזלינן בתר רובא דמחצה נקבות ומיעוט מפילות. ע"ש. ונראה דס"ל דלא חשיב כהאי גוונא אפשר לברר,

כיון שאין הדבר מתברר מיד בלי המתנה, או דפשיטא ליה כהפרי מגדים הנ"ל דא"צ לברר רק מדרבנן.

כמ"ל אולם היה מקום לפקפק מבדיקת חמץ שצריך לברר לשואלו, אע"פ שיכול לבטל, (שהוי הראשון מתיאש מן החמץ שבבית ומפקירו לשוכר, וכ"ה להלכה דבאינו בעיר מבטלו בלבו ודין). ובדיקת חמץ מדרבנן, הרי דאפילו בדרבנן צריך לברר, ודלא כהפמ"ג. אך י"ל כמ"ש התוס' (ד:): דהתם הויא חזקה קילא שאפילו לא יהא בדוק לא יהיה כ"כ מכשול וכמ"ש"כ לעיל מהפר"ח. או דבבדיקת חמץ החמירו אפילו דהוי מדרבנן, כיון שנתעורר הספק קודם הביטול. וכמ"ש הטור (סימן תלח) גבי ספיקות דעכבר שאם לא ביטל צריך לחזור ולבדוק, וכתב הבית יוסף משום דהוי סד"א, והקשה על זה ויבטל ותו ליכא ספיקא דאורייתא. ותיירך דחל הספק קודם הביטול הוי סד"א, ואע"פ שיבטל אח"כ לא מהני דלעולם הוי בחזקת שאינו בדוק, וצריך לקיים בו מצות חכמים כמו בכל בית שאינו בדוק. ע"כ. וע"ע במ"ש הבית יוסף (ר"ס תלט) בשם הרב המגיד, שכיון שבדיקת חמץ תחילתה על הספק החמירו בספיקו יותר משאר ספיקות של דבריהם. ע"ש. ולהכי החמירו נמי לברורי כל היכא דאפשר. והר"ן פ"ק דחולין דמייתי מהכא ראייה לבדיקת השוחט, משום דהתם הוי מן התורה, הא בעלמא באיסור דרבנן מא"צ לברר וכד' הפמ"ג.

ל) ובאמת שהיה נראה לחלק עוד דשאני בירור ע"י שאלה שאין בו טורח כל עיקר ואין צריך לשום מעשה, משא"כ לבדוק הציצית הוי ע"י מעשה, וכן ראיתי להרב שער המלך (ה' מקואות כלל ג). ושם האריך הרחיב בכלל זה כיד ה' הטובה עליו, והעלה להקל בס"ס דאורייתא או בספק דרבנן היכא דסמי בידן לברורי, דהסכמת כל הפוסקים דאולי לקולא, זולת הרשב"א בחידושו (חולין ג:), ואף הוא עצמו חזר בו בת"ה ובפסקיו. וכן

מהטרפיות חשיבא טירחא וכאלו א"א לברר, ויישב בזה קושית הב"י הנ"ל. וה"נ אם כתב פרוזבול, ואינו מצוי אצלו תחת ידו, ויצטרך לבדוק חיפוש מחיפוש, הוא מילתא דטריחא. ולא עוד אלא דאפי' אומר שידוע לו מקומו, נראה מד' הרמב"ם הנ"ל שא"צ שום בירור, ובפרט שיכול לחזור ולומר שלא מצאו כעת, דרגילות הוא שלא להקפיד על מקומו, וכמ"ש הרמב"ם, משעת הסכנה והלאה, ועיין ביו"ד (סי' קפד סי"א) אם שהתה שיעור שתוכל לספור ולטבול א"צ לשאול ויכול לבא עליה. ע"ש. וכתב בתורת השלמים (ר"ס קפה) דה"ט משום דאיכא ס"ס שמא לא ראתה ושמה טבלה, ועם זה יש חזקת טהרה, להכי שריא אפי' בלא שאלה. ע"ש. (ועיין בשו"ת שיבת ציון ציון סי' ל מ"ש ע"ד). וה"ה דאיכא חזקה רבא דמיא להתם.

לב) ועוד יש לחלק דהתם גבי מומר לא אלימא חזקה דלא שביק היתרא, כולי האי, דאיכא למימר כיון דדש ביה כהיתרא דמי, וכדאיתא בחולין (ד:). ונראה שמשום הכי פליג אביי שם (ג:), וס"ל דלא אמרינן התם האי חזקה, אף על גב דהכא לא פליג, דגבי פרוזבול אמרינן חזקה לא שביק היתרא, דשאני הכא דמיירי באדם שיש לו חזקת כשרות, אבל התם במומר שזה דרכו כסל, כהיתרא דמי. ומ"ש בחי' רמב"ן (חולין ד:). דליכא התם מאן דפליג עליה דרבא, אע"ג דבאמת אביי פליג, י"ל כוונתו דלא מייתנין פלוגתא דתנאי כי הכא גבי פרוזבול.

ואעיקרא הראיה מדברי הפרישה דסבירא ליה דמדינא גם בלא שיאמר בסכין יפה שחט שרי, ורק משום שצריך לברר הוא, אין הדבר מוסכם. שהרי מבואר במקורם של דברים בתורת הבית ובמשמרת הבית דבעינן שיאמר בדוקא דשמא לא היה יודע שיש שם סכין יפה. וכ"כ הט"ז. ועיין שו"ת משיב דבר (דפ"ו ע"א). וא"כ לעולם כשיש חזקה ברורה א"צ בירור וכד' רמב"ם.

ראוי להורות. ע"כ. וע"כ ה"נ בנ"ד דהוי מילתא דרבנן דשביעית בזה"ז, וכיון שיש לו חזקה שעשה פרוזבול, סמכינן לקולא. ועוד דאפי' למ"ד שביעית בזה"ז מה"ת נוכן ד' כמה ראשונים: עיין באו"ז הגדול (סימן שלב) בשם הריצב"א. ובהשגות הראב"ד (פ"א משמיטה הי"א, ופ"ד שם הט"ו). וק"ק עמ"ש מהרלב"ח בתשובה (הובא בארץ חיים סימן שלא סי"ט ד"ה כתב גאון וכו'), דאין פוסק גדול וקטן שיסבור דהוי דאורייתא. ע"כ ע"ש. ועיין בשו"ת משיב דבר (חיו"ד סי' נ), דכיון דהכא איכא חזקה רבה שמוציאין ממון על ידה, עדיף מס"ס דאורייתא, דמהני בלי בירור כמ"ש בשם שעה"מ. דהא בס"ס אין מוציאין ממון, וכמ"ש הפני יהושע (כתובות ט:), דאף להתוס' שם דמהני, היינו דוקא בברי ושמה. וכ"כ הרבה אחרונים. (ועיין שב שמעתא ש"א פ"כ וכ"א). וא"כ כיון דבס"ס מהני בלי בירור, כ"ש בחזקה רבתי כזו. ועיין מחנה אפרים (ח"ג מאהע"ז סי' עא) ובספר זבחי צדק (יו"ד סי' קי ס"ק קלח). ובס' שם משמעון (דף נו.). ואין להאריך. (לא) ולפי האמור יש לדחות גם הראיה השניה שהביא ה' אורח משפט, מיו"ד (סימן ב), גבי מומר לתיאבון ששחט בינו לבין עצמו ויש עמו סכין יפה וסכין שאינו יפה, ואמר שביפה שחט דנאמן. וכתב הש"ך בשם הפרישה, דאה"נ אפילו אינו אומר כלום שרי, אלא דכל היכא דאיכא לברורי טפי מבררינן. אלמא דאף היכא דאיכא חזקה דלא שביק היתרא בעינן לברורי, וה"נ צריך להביא הפרוזבול לברר. ע"כ. ולפי מש"כ יש לדחות שאין ראה מביירור שע"י שאלה לבריר שיש בו טירחא ללכת ולחפש בביתו ולהביאו אלינו. וכמו שכ"כ השעה"מ לחלק בזה גבי ס"ס בשם הפוסקים. וכ"כ בזבחי צדק (סימן קי ס"ק קלט). והרי בפסחים (ד). אם אינו בעיר לא אמרו שיצטרך לבדוק, דחשיב כאיכא לברורי אם יש חמץ, דהא פשיטא דאית בה טירחא לא חשיב דאפשר לברר. (וכ"כ הפר"ח דלבדוק כל בהמה

ל. המלוה את חבירו והגיע זמן פרעונו, ועמד המלוה ואמר בפני עדים, שהוא מרחיב לו זמן הפרעון עד חג הסוכות שאחר שנת השמיטה, אין השביעית משמטתו, וכמו באדם המלוה את חבירו לעשר שנים שאין השביעית משמטת חוב זה. נראה במקורות אם צריך שייעשה כן בהסכמת הלוה. (ל)

פסקינן הלכתא כרבי דצריך לברר, וכמ"ש בחדושי הרמב"ן, ובהרא"ש שם. ודלא כגירסא שלפנינו דהלכה כרשב"ג דא"צ לברר, וכ"ה ברשב"ם. וע"ש בהרא"ש בשם הר"ח שאפילו אומר אח"כ אבד שטרו אינו נאמן, ודוקא בחסרון הבירור כגון שמתו העדים או הלכו למדינת הים נאמן. וא"כ ה"נ נימא שיצטרך לברר, ואפילו יאמר אח"כ שאבד פרוזבולו אינו נאמן. אבל מד' הרמב"ם (פ"ו מטוען ונטען ה"ה) שכתב, לא באו העדים נאמן בשבועת היסת, נראה דפליג על הר"ח. ובאמת שי"ל עפמ"ש רמב"ם שם שאין אנו מצריכים אותו להביאם אלא לברר דבריו ולהפטר אף משבועה. וע"ע בה"ה שם. ובחושן משפט (סימן ע"ב) ובסמ"ע שם. א"כ דוקא התם בעי לברורי להפטר משבועת היסת, משא"כ הכא. ויש להאריך עוד, ודי בזה לעת הלוה.

(לג) והנה המאירי (גיטין שם), כתב שאם אין לו פרוזבול עמו גוערים בו על שתבע חובו והולך לו, נראה דסבירא ליה דלא כרמב"ם. היינו לפי מה שסיים שם דבעיקר הדין אין הלכה כרב דאמר נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד. ע"ש. אבל לפי מאי דקי"ל כרב, העיקר בזה כד' רמב"ם, שלא ראינו חולק עליו בד"ז. שוב בא לידי עתה ס' שער משפט וראיתי אליו (בסימן סז) שגם הוא סובר דצריך לברר, והביא דברי הרמב"ם, ופקפק עליו מההיא דפסחים (ד). דאף כשיש חזקה צריך לברר כשאפשר. ע"ש. ולפענ"ד ד' הרמב"ם נכונים, ואין שום דמיון בין חזקה דהכא לחזקה בדוק דפסחים. והרי הוא כמבואר. (לד) איברא שהיה מקום להעיר משמעטא דהבא לידון בשטר וחזקה דמסקינן (כ"ב קע). דקמפלגי בלברר, ולגירסת הגאונים שם

הרחיב לו את זמן הפרעון אם השביעית משמטת

דוד (שם דף כד ע"ג) השיב דמהני, ואין שביעית משמטתו. ע"ש.

גם בחידושי הרי"מ (גיטין לו.) כתב, דהוי סגי בהרחבת זמן עד לאחר שביעית, ודי בדיבור בלבד, שאין חילוק בין המלוה לחבירו לעשר שנים, לבין מי שהרחיב הזמן לאח"כ. ואם נאמר שבשטר חוב שכתוב בו זמן לא מהני הרוחת זמן ניחא שהוצרך לפרובול, אך במלוה על פה אין צריך, דסגי בהרוחת זמן וכו'. ע"ש. (ומוכח שם שזה מועיל אפילו בלא הסכמת הלוה). וכ"כ בשו"ת דברי חיים טוביה (סי' מב), שהדבר פשוט דלפי מאי דקי"ל

(ל) כן נראה פשוט. ואם נעשה כן שלא בהסכמת הלוה, כתב בשו"ת משפטים ישרים (בירדוגו. ח"א סימן קכז), שנראה דלא מהני, כיון שהלוה אינו מרוצה בזמן החדש שקבע לו המלוה, שאם לא כן לא הוצרך הלל לתקן פרוזבול. ע"כ. וכן כתב הגר"י ענגיל בגליוני הש"ס (גיטין דף לו. ד"ה שראה). ע"ש. אולם בשו"ת בית דוד (חלק חו"מ סי' טוב) נשאל, אודות ראובן המלוה שהגיע זמן פרעון חובו, ונתירא פן תעבור עליו שנת השמיטה, כי לא היה סיפק בידו לעשות פרוזבול, והלך ועמד בפני שני עדים ואמר שהוא מרויח זמן פרעון חובו לחג הסוכות, וקנו מידו. והרב בית

תקנת פרוזבול

לא. כשראה הלל הזקן שהעשירים נמנעים מלהלוות לעניים בשנת השמיטה, מיראתם פן תשמוט השביעית את חובם, ועוברים על מה שנאמר בתורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, לאמר, קרבה שנת השבע שנת השמיטה, ורעה עיניך באחיק האביון". לפיכך התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב כדי שילוו זה את זה. ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטה בזמן הזה שהיא מדברי סופרים אבל שמיטה של תורה אין פרוזבול מועיל בה. ופירוש מלת "פרוזבול", פרוז, ר"ל תקנה, בול, כלומר לעשירים, [וכמו שנאמר: ושברתי את גאון עוזכם, ותני רב יוסף אלו בולאות שביהודה]. לא)

באוצר הפוסקים (אה"ע סי' כח סעיף י). וע"ע בספר פנים במשפט (סי' עג סק"ו). ע"ש].

וב"כ בספר שבות יצחק (פרק ג עמוד לב), בשם הגרי"ש אלישיב, דמי שאינו יכול לעשות פרוזבול, והגיע זמן פרעון חובו, יאמר בפני עדים, אני מוותר על זמן פרעון החובות שחייבים לי, שהגיע זמן פרעונם, ואני קובע זמן פרעון החובות לשלישי בתשרי שאחר השביעית, דדמי להמלוה את חברו לעשר שנים, שאין שביעית משמטתו. ע"ש. [חזו"ע על הלכות פרוזבול].

ובספר אשרי האישי (י"ד ח"ב עמוד רנא) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שהמלוה מעות לחבירו, וקובע את זמן הפרעון לאחר זמן ר"ה של שמינית, מותר לו לומר ללווה שאם יצטרך את המעות קודם לכן, יבקש ממנו, ואין זה מצריך פרוזבול, כיון שע"פ הדין אין הלווה מחוייב לפרוע בשביעית. ע"כ.

תקנת פרוזבול - אם פרוזבול מועיל בשמיטה של תורה

מועיל בה. ע"כ. וע"ש בהשגות הראב"ד שהשיג על הרמב"ם, דאף על גב דאביי משני הכא במאי עסקינן בשביעית בזמן הזה דרבנן, הא פליג רבא ואמר דהיינו טעמא משום

שהמלוה לעשר שנים אין שביעית משמטתו, אף בהגיע זמן פרעון חובו, והרויח לו זמן עד לאחר השמיטה, שאין שביעית משמטתו. ע"ש. וכן כתב בירחון תבונה (דף מט.), במאמר מהגאון ר' אלעזר משה הורוויץ. וע' בשו"ת חלקת יואב (קבא דקשייתא אות מו), ובס' גרש ירחים (גיטין לו.). ושם (לז.). וע"ע בספר איגרא רמה בחי' לגיטין (לו. ד"ה והשתא). ע"ש.

וב"כ בספר זכרון ישעיהו (דף ו ע"ד), שהמלוה יכול להרחיב זמן פרעון חובו עד לאחר שנת השמיטה, דהוי כמי שהלווה לעשר שנים, שאין שביעית משמטתו, ואין צריך לזה שום קנין דהוי כדין מחילה. ע"ש. (וראה עוד בזכרון ישעיהו דף כד ע"א, ובדף נו ע"ג). [וזה כמ"ש הש"ך (סי' עג סק"ה), שאחר שהביא דברי הסמ"ע שם, אם מהני הרוחת זמן לאחר ההלוואה בלי קנין, כתב ע"ז הש"ך ולדידי הדבר פשוט דהוה ליה כמחילה שא"צ קנין, ואפילו לאחר ההלוואה. ע"ש. וכ"כ בקצות החושן (סי' עג סק"א). וכן משמע

(לא) שביעית פרק י' משנה ג'. וז"ל הרמב"ם (פרק ט' הלכה טז): ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה, אין הפרוזבול

דהפקר בית דין הפקר. וקיימא לן כרבא לגבי אביי, הילכך נוהג בכל זמן. ע"כ. והרדב"ז כתב לתרץ "דהא דקיימא לן כרבא לגבי אביי, הני מילי היכא דאיפליגו בדנפשייהו, אבל היכא דפליגי בתירווצא דמתני' אפשר דהלכה כאביי". ואינו מחוור, שיש מקום לחלק בין היכא דפליגי אליבא דאחרני להיכא אליבא דנפשייהו. וכמו שכתב גם כן המהרש"א (בקידושין נב.). מכל מקום הכא דרמיה עלייהו למשכוני נפשייהו, אמתני', הוה ליה כפלוגתא דידהו. וע"ע ביד מלאכי (כלל קנא וקנא). אלא הדבר ברור דהרמב"ם מפרש כהתוספות (גיטין לו. ד"ה מ'), דרבא לא קאי אלא על טעם שתיקנו חכמים שמיטת כספים בזמן הזה, ומשום הכי קאמר הפקר בית דין הפקר, אבל לתקן פרוזבול כדי להוציא מהלוה לתת למלוה כולי האי לא סמכינן אטעמא דהפקר בית דין הפקר. ניש לפרש הטעם כמו שכתב מהרצ"ח גיטין יד. ועיין דברי אמת דף צג.]. וכן כתב המאירי במגן אבות (סימן טו). ומטעם שאין לומר הפקר בית דין הפקר להפקיע המצוה. ע"ש. וכן הכסף משנה (הלכה טז) תירץ כן דברי הרמב"ם, שאילו היתה שמיטת כספים דאורייתא, לא הוה רבנן מתקני להוציא מידו ע"י הפקר ב"ד. ע"כ. וכן כתב הגר"א (ר"ס טז), שהרמב"ם ס"ל כהתוס' (גיטין לו.).

ונראה דס"ל כמו שכתב המחנה אפרים (הלי' מכירה ס"ב) דהא דהפקר בית דין הפקר לא סגי אלא להפקיע ממונא מרשות הבעלים, אבל לעשות מי שאינו זוכה כזוכה כאילו הגיע לידו, לא אמרינן. ע"כ. וכן כתב הגט פשוט (סי' קנא סק"ה), דאע"ג דהפקר בית דין הפקר, מ"מ לא מצינו בשום דוכתא שיש כח לב"ד לזכות לאדם דבר שאינו שלו. ע"ש. גם הגאון מהר"ר יצחק בכר דוד בספר דברי אמת (קונטרס ט סימן ו דף צג רע"ג) הביא דברי המחנה אפרים, וכתב, שכיוצא בזה כתב בשו"ת המבי"ט. הילכך לתקן פרוזבול להוציא מן הלוה לשלם למלוה, לא אמרינן. ע"ש. ומיהו

רש"י פירש דרבא דקאמר טעמא דהפקר ב"ד הפקר, אקושיא קמיייתא נמי קאי, נדמי איכא מידי דמדאורייתא משמט והתקין הלל דלא משמטא.]. וכבר העיר בזה בספר דברי אמת הנ"ל (סי' ו דף צג ע"ג). ובשדי חמד כללים (מע' ה כלל נט דף לא סע"ב), כתב, שנראה לו שגם הרמב"ם ס"ל כרש"י, שהרי כתב (בהלי' סנהדרין פרק כד ה"ו), "ויש לדיין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים ומאבד ונותן כמו מה שירצה, שהפקר ב"ד הפקר". וממ"ש מאבד "ונותן" משמע שגם להקנות לאחר יש כח בידי ב"ד משום הפקר ב"ד הפקר. ע"כ. ובאמת שלשון הרמב"ם לפנינו "ומאבד זכותן", ולא כתוב "ונותן", (ואולי תיבת "זכותן" נדמית לו כתיבת "ונותן", שהרי השד"ח שם לא הביא תיבת "זכותן". וע"ע). וכדעת רש"י כתב בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' ה), שהלל הזקן תיקן פרוזבול משום שהפקר ב"ד הפקר, ואע"פ שהממון לא יצא מתחת ידי הבעלים, והוא עודנו ברשותם, יכולים בית הדין להפקירו ולומר שאינו שלו, "ולזכותו לאחר". וכ"כ המפרשים ז"ל. עכ"ל. (ועיין דברי אמת דף צג). וכן כתב המאירי במגן אבות (סימן טו). ומטעם שאין לומר הפקר בית דין הפקר להפקיע ממצוה. ע"ש.

ועיין עוד בראשונים גיטין שם. ובשו"ת הרשב"א במיוחסות (סימן רנו) כתב כפירוש רש"י, דרבא קאי נמי על תיקון הפרוזבול. ע"ש. וכן הוא בחי' הרשב"א גיטין שם. וכן כתב בתשובת הריב"ש (סימן שצט). ועיין בשו"ת הרשב"ש (סימן רנח). ובברכי יוסף בשו"ת ברכה (ח"מ סימן ב). ובשו"ת באר יצחק (חאה"ע סימן י). ואכמ"ל.

ובמה שהשיג הראב"ד ע"ד הרמב"ם ששמטה של תורה אין פרוזבול מועיל בה, ותמה הראב"ד שהרי לדעת רבא אין הדין כן. הקשה התומים (סק"כ), דלכאור' דברי הראב"ד לא מובנים, שמאחר שהשמטה בזמן הזה מדרבנן, מה יבקש הלל לעשות פרוזבול בימות

המשיח, שיהיו כל יושביה עליה. הילכתא למשיחא? ואולי ס"ל להראב"ד כדעת הרמב"ן דשמטה בזה"ז מן התורה. ע"ש. ואולם הנה אדרבה, הרי דעת הראב"ד שאין השמטה נוהגת בזמן הזה אלא ממדת חסידות, וכמו שכתב הראב"ד בהגהותיו להרי"ף (גיטין לו). וז"ל: ראיתי להרב [הרי"ף] שכתב ענין פרוזבול וכל הסוגיא כולה, ולא ידעתי אם הוא סובר ששמטת כספים נוהגת בזמן הזה, או שכתב כן למי שנוהג בחסידות. ונראה לי דכל הני אמוראי רבנן דבי רב אשי ורבה ממדת חסידות הוא דעבדי, דהא קי"ל כרבי דדריש וזה דבר השמטה שמוט, ועתה אין היובל נוהג אפילו מדרבנן, משום שאין כל יושביה עליה, ואין שם לא ב"ד תוקעים ולא עבדים משתלחים. וכל הנך מעכבי כדאיתא בראש השנה (ח:). ומוכח דמדינא "אין צריך". וכן הובא כל זה בשו"ת תמים דעים (סי' רלד דף לט ע"ד). ע"ש. והביאו בקצרה בעל התרומות (שער מה אות ד). והרמב"ן בספר הזכות כל מגמתו להשיג על הראב"ד בזה, שאדרבה י"ל דריו"ח ס"ל דשביעית בזה"ז דאורייתא. ע"ש. גם בספר תפארת יעקב חו"מ (סי' סז ס"ק יא) תפס בזה על התומים. וע"ש.

ומה שנקרא פרוזבול, ולא פרוזבוט שהוא תקנה לעניים, לפי שאילו רצה העני ללוות על כל פנים, סמי בידיה שיסכים לתנאי המלוה על מנת שלא תשמט בשביעית, שתנאי ממון הוא ותנאו קיים, (מכות ג: ורמב"ם פרק ט' הלכה י', טור ושלחן ערוך סימן סז סעיף ט'), או שיקבע זמן שיפרענו אחר שביעית. וכיו"ב. אבל התקנה של פרוזבול הוצרכה כשהעני מסרב לקבל הלואה על פי תנאים, ונמצא העשיר נמנע מלהלוותו פן יפסיד חובו. לפיכך

לווה שכותב פרוזבול עבור המלוה, שהוא גברא אלמא, כדי להצילו מהחטא

נקרא פרוזבול (תבואות שור מכות ג:). ובשו"ת מקור ברוך (סוף סימן נח) כתב, ונראה שעיקר הטעם משום איסורא, שלא יעברו משום לא יהיה דבר עם לבבך בליעל. ולכן תפס הלל תקנת העשירים שהיא העיקר. וזה שמעתי בשם רבינו יוסף קארו ז"ל. וראה עוד בשו"ת חתם סופר (תהור"מ סימן קיג). ע"ש.

והריטב"א כתב דהיינו טעמא שהוצרך הלל לתקן פרוזבול ותיפוק ליה דסגי על ידי תנאי כנ"ל, מפני שאין כל אדם זכור להתנות כן, ועוד שתשתכח תורת שביעית על ידי זה, אבל בתקנת פרוזבול אושא מילתא כשבאים כולם לעשות פרוזבול, וכ"ה ברמב"ן (גיטין לו:): ואני תמה למה לו להלל הזקן להתקין פרוזבול, ליתקין שיתנה על מנת שלא תשמיטני בשביעית, וי"ל דאי כולי עלמא עבדי הכי תשתכח תורת שביעית, לפיכך לא רצה לומר להם כן, אבל בפרוזבול מנכרא מילתא, ואמרי בי דינא הוא דקא עביד. אי נמי זימנין דלא דכירי בשעת הלואה וכו'. ע"כ. והובא בבית יוסף בבדק הבית סימן סז.

אם פרוזבול מהני מן התורה או רק מדרבנן. והנה באמת הדבר פשוט דתקנת פרוזבול "מדרבנן", וכדתנן (גיטין לה:): הלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם. ולא דמי למוסר שטרותיו בבית דין. [עיי' תוס' גיטין ל: ומכות ג:]. ועיי' באוצרות יוסף על שביעית (דף לא.), שדחה דברי האומר דמהני פרוזבול מן התורה, על פי דברי הספרי: מכאן סמכו לפרוזבול מן התורה. ע"ש. ויש להוסיף כי גם בעירובי תבשילין אמרו בביצה (טו:): מכאן סמכו לעירובי תבשילין מן התורה. ועיי' תוספות (סוטה כז. בד"ה איש), ואין להאריך.

ומכריח את הלוח לפרוע, שלכאורה יכול הלוח להציל אותו ואת עצמו מעבירה, עיי' שהלוח יכתוב פרוזבול וימסור חובותיו לבי"ד לגבות

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז) חקר, במקרה שהמלוה עברייך וחשוד על השביעית, ואע"פ שאינו עושה פרוזבול הוא נוגש

לב. אין כותבים פרוזבול אלא בבית דין חשוב, שהם שלשה הבקיאים בדין ויודעים ענין שמיטה ופרוזבול והמחוס רבים עליהם באותה העיר. לב)

ממנו עבור המלוים, ועיין במשנ"ר (פ"י מ"ה) שסובר דגם הלוח יכול לכתוב פרוזבול, אולם לענ"ד נראה דדוקא אם המלוה מוסר חובותיו לבי"ד ודורש מהם לגבותם עבורו הוא

דחשיבי כגבוי, משא"כ אם רק הלוח מוסר חובותיו לא חשיבי בכך כגבוי, וגם מסתבר שהלוח יכול ודאי לחזור מזה, וכיון שכן מהי"ת נימא דחשיב כגבוי.

כתיבת פרוזבול בבית דין חשוב

דאמר לא כתבינן פרוזבול אלא בב"ד דסורא או בב"ד דנהרדעא. ואף הרי"ף שלא הביא דברי שמואל משמע דהכי ס"ל, וניחא הא דרבנן דמסרי מלייהו להדדי. וכן פסק הטור (סי' סז) וז"ל: וכותבים פרוזבול בזה"ז בכל בית דין, דלית הלכתא כשמואל דאמר שאין כותבים אותו אלא בבי דינא דסורא ובי דינא דנהרדעא, והיינו דוקא בית דין הקבוע ומומחה שבדורו. אלא כותבין אותו בכל בית דין ובית דין. ע"כ.

וע"ע בראבי"ה (סימן תתצב, תתצג), שכתב ג"כ, שכותבין פרוזבול בכל ב"ד חשוב שהם גדולי דורם, כרב ושמואל בדורם, דיפתח בדורו כשמואל בדורו. דהא אמרינן בכתובות (כב.) ודילמא רבנן דבי רב אשי כדשמואל ס"ל, כלומר שלא היו בקיאים, וטעו. ומשני, דכתיב ביה ואמר לנא רבנא אשי, כלומר שכיון שעשאוהו על פיו לא טעו. ואפילו אינם גדולי הדור יכולים לכתוב פרוזבול, ולא אתא שמואל לאפוקי אלא הדיוטות. ע"כ.

ובחידושי הרמב"ן והרשב"א (גיטין לז.) כתבו, ומכל מקום ממאי דכתבינן משמע ודאי שפיר דכל בי דינא כותב פרוזבול ושפיר דמי. ושכן נראה דעת הרי"ף שכתב דין פרוזבול סתם. וכ"כ בחידושי הריטב"א והר"ן שם.

ומרן בחושן משפט (סימן סז סעיף יח) פסק בזה"ל: פרוזבול אינו משמט ואינו נכתב

לב) הרא"ש (גיטין לז.) כתב, שאף רבינו תם חזר בו ועשה מעשה לכתוב פרוזבול, דלא בעי בדוקא בית דין חשוב כרבי אמי ורבי אסי. ועיין עוד בראבי"ה (סימן תתצב-תתצג). וכן פסק מרן בשלחן ערוך (ח"מ סימן סז סעיף יח). ומה שכתב הרמ"א להקל בזמן הזה לכתוב פרוזבול בכל בית דין, אנו אין לנו אלא דברי מרן שקבלנו הוראותיו. וכן פסקו כל האחרונים.

וז"ל מרן אאמו"ר זיע"א בספרו חזון עובדיה על הלכות פרוזבול: וראה בספר הישר לרבינו תם (סי' קלח) שהיה סבור ר"ת שאין לכתוב פרוזבול בזה"ז, שאין אנו מומחים כר' אמי ור' אסי, ושוב חזר בו ר"ת, וכתב הוא בעצמו פרוזבול, כי אמר, דלא בעינן אלא ב"ד חשוב שבדור, דהא אשכחן לרבנן דרב אשי דהוו מסרי מלייהו להדדי.

וכ"כ בשו"ת הרשב"א ח"א (סי' אלף וצז), דלא קי"ל כמ"ד דבעינן ב"ד דר' אמי ור' אסי דאלימי לאפקועי ממונא. אלא כדאמרינן רבנן דבי רב אשי מסרי מלתייהו אהדדי, אלמא דכתיבת פרוזבול דבר קל הוא. ע"ש. וכ"כ עוד הרשב"א (בחלק ג סי' לג). ע"ש.

וכתב הרא"ש (גיטין פרק השולח סי' יג) על זה, משמע מתוך דברי ר"ת דחשיב לכולהו רבנן דבי רב אשי בית דין מומחים, דרב אשי גדול הדור היה, ולא מסתבר הכי, אלא נראה דהנך אמוראי בתראי לית להו הא דשמואל

אלא בבית דין חשוב, דהיינו שלשה הבקיאים בדין, ובענין פרוזבול, ובענין שמיטה, והמחום רבים עליהם. ע"כ. אבל הרמ"א בהגה כתב להקל לכתוב פרוזבול בכל בית דין. ואנו אין לנו אלא דעת מרן שקבלנו הוראותיו. וכן פסקו האחרונים.

תקנה לשלוח למקום בית דין חשוב ע"י עדים, וכדאמרינן בירושלמי אפילו נתונים ברומי. ובשנת השמיטה שעברה, שנת ש"ך ליצירה, בטלנו כמה פרוזבולין שלא נעשו בבית דין החשוב שבעיר, וכתבנו אחרים תחתיהם בב"ד החשוב. ע"ש.

וכבר כתב הריב"ש (סי' תצא), דאע"ג דלא בעינן בי דינא דאלים כבי דינא דסורא או דנהרדעא, מ"מ בעינן בי דינא רבה באתריה, ויפתח בדורו כשמואל בדורו. ע"ש.

וכתב עוד בשו"ת המבי"ט שם (סי' רכה), שאם ב"ד חשוב נתנו רשות לאחרים לכתוב פרוזבול, שפיר דמי. ע"ש. ורבינו ירוחם (בספר מישרים דף כו ע"ג) כתב, שמדברי הרי"ף נראה שא"צ מומחים, וכותבים אותו בכל בית דין. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת הרשב"ץ ח"ב (סי' ה), שהסכימו האחרונים שלענין פרוזבול שתיקן הלל מטעם הפקר בית דין הפקר, לא בעינן ב"ד כבי דינא דסורא ונהרדעא, דאלימי לאפקועי ממונא, אלא כל בי דינא באתריה כותב פרוזבול ומפקיר ממון, שיפתח בדורו כשמואל בדורו. ע"כ. וע"ע לבעל התרומות (שער מה אות טז), ובשו"ת הריב"ש (סי' שצט ד"ה ואם תאמר). ע"ש.

ומיהו בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' קצ) כתב, שאפילו לדעת הפוסקים דס"ל שבכל בית דין כותבים פרוזבול, הני מילי ב"ד של חכמים, אע"פ שאינם כר' אמי ור' אסי, אבל בב"ד של הדיוטות לא אמרה אדם מעולם, ואפילו פרנסים שקבלום עליהם לעסוק בצרכי צבור, או לפשר בין אדם לחבירו, אין להם כח להפקיע ממון של בני אדם. ועכ"פ צריכים להיות חכמים, אף על גב דאיכא עדיפי מגייהו. ע"ש.

וכתב בתשובת המבי"ט (ח"ב סי' פא), שלדעת הרמב"ן והרשב"א דלא בעינן דיינים מומחים ומופלגים, מ"מ מומחים קצת בעינן, ונראה לי שאפילו לדעתם היינו כשאין גדולים מהם בעירם. אבל אם יש גדולים מהם בעירם, שהם ב"ד קבוע ומומחה באותה העיר, כ"ש אם הם מופלגים בדורם, אין ב"ד אחר שבעיר רשאים לכתוב פרוזבול, וקרוב אני לומר שאם כתבו אין החוב מופקע ושביעית משמטתו, ובכל מקום שאין שם ב"ד לפחות שנים בקיאים בדיני פרוזבול ושביעית, יש להם

ומיהו בתשובת הרא"ש (כלל קח סי' ט). וכן המרדכי (בפרק השולח סי' שעט) כתבו, שאם קבל הלוח עליו ב"ד, אפילו שלשה רועי בקר, הרשות בידו, ומהני, שכיון שקבלם להפקיר ממונו, מהני. וכ"כ מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' תקצ) הובא בהערה שם. וכ"כ בשו"ת מהריט"ץ (החדשות סי' רלד עמוד רנד). ע"ש.

פרוזבול שנעשה על ידי בית דין רגיל

ופרוזבול שנעשה על ידי בית דין רגיל, ולא נעשה על ידי ב"ד חשוב שבעיר, כיון שרבו הפוסקים להכשיר שיכולים לכתבו בכל בית דין, אין הלוח יכול לפסול הפרוזבול בטענת קים לי כמאן דאמר דבעינן ב"ד חשוב שבעיר, שכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן,

אמרינן ספקא דרבנן לקולא, כמו שכתבו הפוסקים בדין המלוה לחבירו לעשר שנים, וכפי שהסביר מרן הבית יוסף, דחשיב כאיסורא ולא כממונא. וכנ"ל. ואע"פ שבשו"ת המבי"ט ח"ב (סי' פא וסי' רכה) כתב, שאם יש ב"ד גדול בעירם אין ב"ד אחר שבעיר רשאים

לג. גופו של פרוזבול [כלומר עיקרו ושרשון] כך הוא, כשבא המלוה לפני בית דין, אומר בפניהם: מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. וחותמים למטה הדיינים או העדים. ואין צריך לפרט את שמות הלווים מעבר לדרך. ולכתחלה יש לכתוב זמן (תאריך) בפרוזבול, ומיהו בדיעבד אם לא נכתב זמן, הפרוזבול כשר. לג.)

לכתוב פרוזבול, ואפילו בדיעבד אם כתבו קרוב אני לומר שאין החוב מופקע ושביעית משמטתו. מ"מ למעשה נראה שמכיון ששביעית בזה"ז מדרבנן, אזלינן לקולא כדעת הפוסקים המקילים. [ובספר

אשרי האיש (י"ד ח"ב עמוד רנא) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שספרדי שעשה פרוזבול לפני ג' אנשים פשוטים, שלא כדעת המצריכים מומחים, יש לסמוך על המקילים. ע"כ.]

גופו של פרוזבול

התרומות (שער מה אות יז), וז"ל: ומעתה תהיו לי דיינים ותגבו לי החובות שלי ותקבלום לי, ואם לא תגבום אתם, מאחר שכתבתי פרוזבול זה הרי אני גובה כל חובות שיש לי כל זמן שארצה. ע"כ.

ועוד, דהא אנן קי"ל כמ"ש המרדכי ומרן הב"י, שיכולים לכתוב פרוזבול אפילו אם הדיינים במקום רחוק, וכמו שאמרו בירושלמי, אפילו הם נתונים ברומי, כלומר הדיינים, ואפילו בלי ידיעתם. ואם כן כיון שאין הדיינים כאן, היאך יוכל לגבות חובו ע"י ב"ד. פליאה דעת ממני. וע' בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סי' צד אות ח), שתקנת הפרוזבול היא שבית הדין הפקירו נכסי הלוה למלוה כדי חובו בשעת כתיבת הפרוזבול ועשאו כדין חוב הגבוי למלוה. ובפרט לפי מ"ש הראב"ד בהשגות (פ"ט הט"ז), שהטעם שפרוזבול אינו משמט, משום דהפקר בית דין הפקר. ואף הרמב"ם (בהלכה יז) כתב, שצריך לכתוב הפרוזבול ע"י חכמים גדולים דאלימי להפקיע ממון של בני אדם. וא"כ ע"י הפרוזבול הפקירו חכמים את נכסי הלוה למלוה כדי חובו, ונמצא שהוא גובה מן ההפקר, ואין כאן איסור דלא יגוש כלל. ולית דין צריך בשש.

לג) פרק י' דשביעית משנה ד. טור ושלחן ערוך (סימן סו סעיף יט). ונראה שאין צריך לפרט את שמות הלווים. וכ"כ להדיא בשו"ת מהרש"ך ח"ד (סי' מה דף עז סע"א), ודחה דברי הטוען על הפרוזבול שלא נכתב בו כל שמות הלווים. ע"ש. ובספר השמטה להרי"מ טוקצינסקי (עמוד סב) כתב, שהגאון רבי שמואל סלנט היה "מהדר" לכתוב שמות החייבים לו מעבר לדרך. ע"ש. והיא חומרא בעלמא.

ובשו"ת נשמת חיים (ח"ד בסוף הספר, קונט' ענף יצחק דף עד ע"ד) בהערה מאת נכד המחבר, כתב, שאף החובות שהיו למלוה, שכתב עליהם פרוזבול, אינם נגבים ע"י תביעת המלוה, אלא דוקא ע"י בית הדין, כי המלוה אין לו רשות לתובעם בעצמו, אלא בית הדין מגבים לו חובותיו. עד כאן. ומרן אאמו"ר העיר, שדבריו תמוהים, שהרי כתוב בפרוזבול "כל חוב שיש לי" שאגבנו" כל זמן שארצה", ואם כן על ידי הפרוזבול בודאי שיכול לתבוע חובו, שהרי הוא כגבוי לפני זמן השמטת החובות. ואטרוחי כי דינא בכדי לא מטרחינן. וכן מפורש בנוסח הפרוזבול שכתב בעל

לד. המלוה שעושה פרוזבול כתקנת חכמים, אינו צריך להופיע בעצמו בפני בית הדין, אלא די שיכתוב את הפרוזבול בפני שני עדים בנוסח זה, "אני מוסר כל שטרותי וכל חוב שיש לי, לבית הדין פלוני ופלוני ופלוני, שאהיה רשאי לגבותם כל זמן שארצה". ויכול לרשום שמות דיינים חשובים אפילו של מדינה אחרת, ואף על פי שאינם יודעים מזה כלל. וכן המנהג פשוט בעיה"ק ירושלים ת"ו לסדר פרוזבול בפני שני עדים, שלא בפני בית דין. (לד)

ויש לכתחלה לכתוב זמן בפרוזבול, ומיהו כדיעבד אם לא נכתב זמן, הפרוזבול וכדאיתא בספר הישר בחלק כשר. וכן מתבאר בספר הישר שם. וע' החידושים (סי' קלח). וכ"כ בכפתור ופרח (פרק ג), ובמשנה ראשונה (שביעית פ"י מ"ד). (תבעו).

לומר בפני עדים מסירת החוב לדיינים

בירושלמי "ואפילו הם נתונים ברומי", היינו שטרות החוב של המלוה, שאף על פי שאינם מצויים ברשותו והם רחוקים ממנו, אינו צריך לטרוח להביאם לבית הדין, אלא די לו בהודעה סתמית שכל חוב שיש לו יגבנו כל זמן שירצה, אבל לעולם צריך לבוא בעצמו לבית הדין לכתובת פרוזבול, ולמסור דבריו בפניהם. ע"כ.

וכ"כ הרשב"א (ח"ב סימן שיג). והריב"ש בתשובה (סימן תצא). וכן פירש הר"ן (גיטין לו:). דברי הירושלמי, אפילו הם נתונים ברומי, כלומר השטרות. וכן כתב בשו"ת זרע אנשים (סימן כח דף כב). וכ"כ בשו"ת עין משפט (חור"מ סימן יח). ע"ש. וכן כתב הרה"ג ר' מרדכי גלאנטי בכת"י הובא בשו"ת שערי עזרא (חיו"ד סימן כב). ע"ש.

אולם מרן הבית יוסף (חור"מ סימן סז, מחודש ט') הביא להלכה מה שכתב בעל התרומות בשם הנשיא רבינו יהודה אלברצלוני, שאין המלוה צריך למסור דבריו בפני בית דין, אלא דיו שיאמר בפני עדים שמוסר חובותיו לפלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני על מנת שיוכל לגבותם בכל זמן שירצה, ויחתמו העדים

(לד) במסכת שביעית (פרק י' משנה ג') שנינו: זהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינים חותמים למטה או העדים. ואמרו על זה בירושלמי (פרק י' שביעית הלכה ב'), "תנא, ואפילו הן ברומי". ומפרש הפני משה: כלומר, שאין צריך שהפרוזבול ייכתב במעמד בית דין, אלא אפילו הדיינים נמצאים ברומי, או בכל מקום אחר, דיו במסירת הדברים בפני עדים. ע"כ.

וכן פירש המרדכי פרק השולח (סימן שעט) שאף על פי שרבינו יחיאל סובר שצריך לגשת לפני בית דין לכתובת הפרוזבול, מכל מקום להלכה נראה שאין המלוה צריך לכתוב הפרוזבול אלא בפני עדים בלבד, שאפילו הדיינים נמצאים ברומי ואינם בפניו, שפיר דמי. שיכול לומר בפני עדים: מוסר אני לפלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. ע"כ.

ואמנם בחידושי הרמב"ן (חולין ד:) כתב, שצריך המלוה לבוא לבית הדין ולמסור דבריו בפניהם. ומתבאר עוד בחידושי הרמב"ן בגיטין (לו:). שהוא מפרש מה שאמרו

בשטר הפרוזבול. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (חור"מ סימן סז סעיף כא).

וכתב הגר"א בביאורו שם, שהמקור לזה בירושלמי, ואפילו הם נתונים ברומי, כלומר הדיינים. וכן פסק בשו"ת המבי"ט (ח"ב סימן פא). והוכיח כן מהירושלמי, ומדברי הנשיא אלברצלוני הנ"ל, ושכן פשט המנהג.

ומהר"י קורקוס (בפרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה יז) כתב, שאף הר"ן שפירש אפילו הם נתונים ברומי היינו השטרות, יש לומר שמודה בעיקר הדין שאין המלוה חייב להופיע בבית דין ולמסור דבריו בפניהם. ודיו לומר כן בפני שני עדים. וכן כתב התפארת ישראל על המשנה שביעית שם. וכן דעת הב"ח. וכן כתב הגאון מהר"ר רבי דוד פארדו בשושנים לדוד. והכי עביד עובדא הגאון רבי נתן אדלר. כמו שכתב בשמו החתם סופר (חור"מ סימן נ). וכן בשערי עזרא שם (חור"ד סימן כב) להקל כדברי המרדכי. וכן בדין, שהרי שביעית בזמן הזה דרבנן ונקטינן לקולא. נוכל שכן אם נצרף דברי הסוברים שאין שביעית משמטת בזמן הזה כלל, וכנ"ל. ובפרט שכן הוא דעת מרן בשלחן ערוך. ועוד שהקבלה והמעשה הם עמודי ההוראה, כמו שכתב בכיוצא בזה הרמב"ם (בפרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ו'). וכן נהגו משנים קדמוניות בעה"ק ירושת"ו. כמ"ש במזבח אדמה (יו"ד סוף סימן שלא). וכן נהגו בפני החקרי לב והנדיב לב, ועוד. וכמבואר רוב הדברים בשו"ת יחיה דעת חלק ד' (סימן סג). ע"ש.

וז"ל מרן אאמו"ר זיע"א בספרו חזון עובדיה על הלכות פרוזבול: נוהגים פעה"ק ירושת"ו לסדר הפרוזבול בפני שני עדים ואפילו שלא בפני בית דין, וכמבואר בספר ארץ חיים חור"מ (סי' סז) שנוסח הפרוזבול שנכתב בירושלים בזמן הגאון מהר"י חזן בעל חקרי לב, היה בזה"ל, בפנינו עדים הח"מ בא פלוני ואמר לנו וכו' הווי עלי סהדי שאני מוסר

כל חוב שיש לי לבית-דין הצדק אשר פעה"ק ירושת"ו, הרה"ג ר' רפאל יוסף חזן, והרבנים מהר"ר יום-טוב דאנון ומהר"ר שלמה חאטים, שאגבנו כל זמן שארצה. וחתומים עליו שני עדים. ע"ש.

וכן בקונטרס תוספת שביעית הועתק שטר פרוזבול שנעשה בדור הגאון ח"ד בדרא, שאני מוסר כל חוב שיש לי להרה"ג עט"ר הראש"ל מהר"ר דוד חזן, והרב המופלא מהר"ר אברהם אשכנזי, והרב המובהק מהר"ר משה פארדו, וחתימי עליו שני עדים. וכן העיד בגדלו גאון ירושלים בספר מזבח אדמה (יו"ד ס"ס שלא), שנוהגים לכתוב הפרוזבול בלשון עדים ולכתוב בו בפירוש שמות הדיינים היותר גדולים פה עה"ק. ע"ש. וכ"כ הרה"ג אליהו חזן (מתלמידי הגאון בעל זבחי צדק), בספר ידי אליהו (ח"ב דף פה ע"ב).

ונראה פשוט, שדבר זה נעשה להקל על בעלי חוב. שלא יצטרכו לבוא בהמונם לבית דין, ולומר את דבריהם אלו בפני הדיינים, ובפרט שרוב העולם מתעכבים מלעשות הפרוזבול עד יום ערב ראש השנה של השנה השמינית, כדי שיהיו נכללים בפרוזבול כל החובות שנעשו עד שעת כתיבת הפרוזבול, וקשה הדבר מאד על הצבור לבוא בהמוניהם בערב ראש השנה לבית דין. דמה"ט קי"ל בחור"מ (סימן ה ס"ב) שאין דנין בע"ש ובעיו"ט, מפני שטרודים בהכנת צרכי שבת וי"ט. ע"ש. ולכן התירו לעשות כן על ידי חתימת שני עדים. וכמו שפסק הרמ"א בהגה (סעיף כ). וכ"כ גם הלבוש (סעיף כ). וכדעת המרדכי (פרק השולח סי' שעט). וכן דעת מרן הבית יוסף. וכ"כ בספר אור לציון (זרעים דף פט ע"א). גם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סי' פה) כתב, שזהו הטעם של גאוני ירושלים שנהגו לכתוב הפרוזבול ע"י חתימת העדים, שבהיות שקשה הדבר מאד שיבאו כולם לפני בית הדין לסדר הפרוזבול, על כן גם אנו סידרנו פרוזבול על

פי נוסח הגאון חקרי לב, ושמות הדיינים נזכרו בפירוש.

ועל פי זה כתב מרן אאמו"ר נוסח פרוזבול שהפיצוהו אז בירושלים, בזה"ל: בפנינו עדים החתומים מטה בא ר' פלוני ואמר היו עלי עדים שאני מוסר כל חוב שיש לי להדיינים הרה"ג אליעזר יהודה וולדינברג, והרה"ג עובדיה יוסף, והרה"ג יוסף קאפח, שאגבנו כל זמן שארצה. וחתמנו היום ... אלול תשי"ט. וכן סודר גם בשנות השמיטה שלאחר מכן. וגם בבתי דין בשאר ערי הארץ סידרו כיוצא בזה.

עוד מצאנו בכת"י של מרן אאמו"ר זיע"א נוסח פרוזבול באלול תשל"ג, וזה נוסחו: שטר פרוזבול. בפנינו עדים החתומים מטה בא פלוני..... ואמר לנו: הוו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי, בין חוב שבשטר, בין חוב שבעל פה, לרבנים הגאונים, הרה"ג עובדיה יוסף, נשיא בית הדין הגדול בירושלים, והרה"ג אליעזר גולדשמיט, והרה"ג שאול ישראלי, חברי בית הדין הגדול בירושלים, שאגבנו כל זמן שארצה. וקיבלתי עלי בקנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא ביה. היום אלול תשל"ג. נאם..... עד נאם..... עד

ולכאורה קשה על מנהג זה, ממ"ש הרמב"ן (חולין ד:) יש מקשים דהכא אמר רבא לא שביק איניש היתרא ואכיל איסורא, ולא אשכחן מאן דפליג עליה בהא, ובגיטין פרק השולח (לז:) אמר רב נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, מ"ט כיון דתקיננו רבנן פרוזבול לא שביק היתרא ואכיל איסורא. ופריך מדתנן וכן בע"ח שהוציא שט"ח ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו. ומשני תנאי היא דתניא המוציא שט"ח צריך שיהא עמו פרוזבול, וחכ"א אין צריך. [וע"ע בריטב"א (מכות ג:) דרב כהנא נמי ס"ל שאין אדם נאמן לומר פרוזבול הי"ל ואבד. ע"ש]. וי"ל דטעמא דמ"ד אינו

נאמן משום דמי יימר דמזדקקי ליה בי תלתא, וטירחא רבתי היא, ומיטרח כולי האי לא טרח. וטעמא דמ"ד נאמן משום דישאל מיטרח נמי טרח. עכ"ל. אלמא דלא מהני לכתוב נוסח הפרוזבול שלא בידיעת והסכמת הדיינים שמוסר להם חובותיו. גם בחידושי הרמב"ן גיטין (לו:) כתב וז"ל, ונ"ל דהא דאמר שמואל לא כתבינן פרוזבולא אלא או בבית דין דסורא או בב"ד דנהרדעא, לא קי"ל כוותיה, דשמואל לטעמיה דמהדר לבטוליה, ואנן קי"ל כרב נחמן דאמר אקיימיניה וכו', ועוד מדר"י אמר רב דאמר נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, ואי ס"ד בעינא בי דינא רבה מי יימר דאשכחינהו ואזדקיקו ליה, ועוד דאמאי נמי לא מוקמינן הא דתנן דהרי אלו לא יפרעו באתרא דליכא בי דינא רבה וקמ"ל כשמואל. אלא ודאי דליתא לדשמואל. עכ"ל. וכ"כ הרשב"א (גיטין לז:), ככל דברי הרמב"ן הנ"ל. ע"ש. והר"ן (גיטין לו:) הביא דברי הרמב"ן הללו, וכתב לדחות שבודאי ב"ד גדול שבדור נזקק הוא לכך. ע"ש. ומוכח דלכ"ע בעינן שצריך שיבאו לכתוב הפרוזבול בפני בית דין לאחר שיזדקקו הדיינים לכך, ולא סגי במסירת חובותיו בפני עדים ושלא בפני ב"ד.

אולם יש להעיר ע"ז מהירושלמי (פ"י דשביעית ה"ב) אמתני' דזהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים וכו', ואפילו הן נתונים ברומי. ופירש המרדכי (פרק השולח ס"י שעט) וז"ל, ומה שהקשה רבינו יחיאל, שאם ב"ד גדולי הדור רחוקים ממנו שאז בודאי שקר הוא אומר, למה יהא נאמן לומר פרוזבול הי"ל ואבד. נ"ל דלאו בריחוקא וקורבא תליא מילתא, דהא גרסינן בירושלמי ר' חזקיה בשם ר' ירמיה אפילו נתונים ברומי, פירוש הדיינים, כלומר, יכול לומר מוסרני לפלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, אפילו הם רחוקים ממנו הרבה, ואע"פ שאינם בפניו שפיר דמי. עכ"ל. וכן פירש הפני משה (שם

ריש ה"ד), דר"ל שא"צ שיהיה לפני ב"ד אלא אפי' הן במקום רחוק. וכן כתב מהר"א פולדא בפירוש הירושלמי. ע"ש. ומבואר מפשטות דברי הירושלמי דלא כסברת הראשונים הנ"ל, דלא בעינן שיהיה בפני ב"ד, וכ"ש שא"צ שיזדקקו לכך במפורש. וז"ל מרן הבית יוסף בחו"מ (סי' סז מחודש ט), כתב בס' התרומות בשם הר"י אלברצלוני, ענין שטר הפרוזבול כך הוא, הולך המלוה אצל ג' עדים, וי"א אפי' לפני שנים, ואומר, הווי עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי שלשה דיינים, דאינון פלוני ופלוני דיינים שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו אותם עדים באותו פרוזבול שהם ראו כי בפניהם מסרו בפני הדיינים, ואע"פ שאין הדיינין חותמין בו. והוסיף מרן בבדק הבית, וז"ל: וכתב המרדכי בפ' השולח, שמדברי ר' יחיאל משמע שאינו מועיל פרוזבול אא"כ יאמר לדיינים עצמם, והמרדכי חלק עליו, מדגרסי בירוש' אפי' נתונין ברומי, פי' הדיינים. עכ"ל. ומוכח מדברי מרן דסבר וקביל סברת המרדכי שא"צ שיהיה בפני בית דין. וגם משמע מדבריו שהבין בדברי הבעה"ת בשם הר"י אלברצלוני, דמ"ש בסו"ד שראו כי בפניהם מסרו בפני הדיינים, לאו דוקא שיהיה בפני ב"ד ממש, אלא הכוונה לומר שבפני העדים אמר שהוא מוסרו להדיינים, וכדמוכח נמי מ"ש לפני זה, דאינון פ' ופ' דיינים "שבמקום פלוני", אלמא דלאו גבייהו קאי הבע"ח. ומש"ה כתב מרן בבדק הבית דברי המרדכי דישרן סמיכין עלוהי. (שאילו היה דעת האלברצלוני שצריך שיהיה בפני ב"ד, הי"ל למרן לכתוב בלשון והמרדכי כתב שא"צ בפני ב"ד וכו'. וק"ל).

וגם בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' פא) כתב, ובכל מקום שאין בו ב"ד שיודעים ובקיאים בדינים ובדיני פרוזבול ושביעית, אין כותבין פרוזבול, ויש להם תקנה לשלוח למקום ב"ד חשוב על ידי שנים, (כלומר למסור חובם לב"ד חשוב הנמצאים במקום אחר.) וכדאיתא בירוש'

רבי חזקיה בשם ר' ירמיה אפי' נתונים ברומי, פי' הדיינים. שיכול לומר מוסרני לפלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני ואפילו הם רחוקים ממנו הרבה. וכמ"ש המרדכי פרק השולח. ומשמע דמהני אפילו לא ידעו הבית דין. וכן נראה ממה שהביא בעל התרומות בשם הרב אלברצלוני שהובא בכ"י ח"מ סי' סז. עכ"ל. הא קמץ שגם המבי"ט הסכים כן להלכה ע"פ הירוש', ומוכח לה גם מדברי בעה"ת בשם הר"י אלברצלוני. וכאמור. וע"ע בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' רכה) שכ', שאם כותב בפרוזבול מוסר אני לכם הדיינים וכו', הדיינים חותמים בו, והרי הם מפורשים, אף על פי שלא פירשם בתוך הפרוזבול, אבל כשכותב הפרוזבול בלשון עדים, אז צריך לכתוב בפירוש שם הדיינים. וכן אנחנו נוהגים. ע"ש. וכ"כ עוד בשו"ת המבי"ט (ח"א סימן שא), שנוסח הפרוזבול שנכתב מכמה בתי דינין בדורו, בפנינו עדים החת"מ וכו'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהר"ם גביון (עמוד שלג). ע"ש.

ומרן בש"ע (חו"מ סימן סז סכ"א) העתיק לשון הבעה"ת בשם הר"י אלברצלוני הנ"ל. ומוכח דס"ל להקל כמנהגינו פעה"ק ירושת"ו. וכן פסק הרמ"א (שם ס"כ) בזה"ל, ואין חילוק בין אם המלוה בעיר הדיינים או לא. כי יכול לומר אפי' שלא בפניהם אני מוסר שטרותי לב"ד פלוני שבעיר פלוני. ע"כ. ואע"פ שנראה שהרמב"ן והרשב"א והר"ן הנ"ל מפרשים דברי הירוש' אפי' נתונים ברומי היינו השטרי חוב שלו. וכמו שפירש כן מהר"ש סיריליאו בירוש' שם. וכן מתבאר מ"ש בחי' הרמב"ן (גיטין לו.), מוסרני לכם הדיינים שבכל מקום שהם יהיו כמסורות לידכם, ואמרו בירוש' ואפי' נתונות ברומי. ע"כ. וכ"כ הר"ן (שם ד"ה פיסקא). וכן פי' מהרש"ל בים של שלמה (פ"ד דגיטין ר"ס מב). ע"ש. וכן מתבאר עוד בכפתור ופרח (פרק מט דף קח רע"ב). ע"ש. ונראה שזוהי גם כן דעת רבינו יחיאל שבמרדכי דס"ל שצריך שיעשה הדבר בפני ב"ד. וע"ע בתשו'

ואעפ"כ איני רואה כל טעם להצריך שיהיה דוקא בפני ב"ד, ולמה לא יועיל כשמוסר חובו לבית דין פלוני שבמקום פלוני בפני עדים. אא"כ נאמר דמ"מ צריך שהב"ד יתרוצו בכך. ולפ"ז כל שהודיע לב"ד ונתרצו סגי, וא"צ למסור להם פא"פ. ואפשר שזוהי כוונת הר"ן במ"ש דב"ד גדול שבדור נזקק הוא לכך, פי' ובודאי שירצו. ואפשר עוד שכיון שהוא נזקק לכך אפי' הודעה א"צ. וכדעת המרדכי שכתבתי. עכ"ל.

נמצא שלפי מסקנת דבריו, אפשר שגם הר"ן יודה להמרדכי דלא בעינן שיהיה בפני ב"ד. וע"ע להב"ח (סי' סו ס"ק כב) אהא דאמרינן (גיטין לו), רבי נתן מסר מילי לר' חייא בר אבא, וכתב הרא"ש, דרחב"א היה עוד אחד עמו, דשנים בעינן. וכדתנן זהו גופו של פרוזבול וכו'. וכתב הרב ב"ח דכוונת הרא"ש היא דרחב"א והאחר שעמו היו עדים על הפרוזבול שמסר בעל פה בפניהם לדיינים שהיו במקום אחר, שאע"פ שאינם בפניו שפיר דמי, וכמ"ש המרדכי בשם הירושלמי, שאפילו אם הם נתונים ברומי, דהיינו הדיינים וכו'. ע"כ. נמצא שמצאנו חבר להמרדכי הנ"ל הוא הרא"ש. ואפשר שגם מרן הב"י והמבי"ט והרמ"א שפסקו כהמרדכי שא"צ בפני ב"ד, ס"ל כדברי מהרי"ק, שאף בדעת הרמב"ם י"ל כן, ושאינן ראייה להיפך מדברי הר"ן. ולפי האמור גם דעת הרא"ש כד' המרדכי. ומכיון שכדעתם ז"ל כן הוא ג"כ דעת בעל התרומות בשם הר"י אלברצלוני, אע"פ שהרמב"ן והרשב"א ור' יחיאל והריב"ש לא ס"ל הכי, הו"ל ספקא דרבנן ולקולא. דשביעית בזה"ז דרבנן. וכמ"ש כיו"ב הרמב"ן והריטב"א והרא"ש מכות (ג:.) בדין המלוה לחבירו לעשר שנים. והובא בב"י (סי' סז). וע"ש.

איברא דהמאירי (גיטין לו. עמוד קג) כתב, ולעיקר התקנה יש שואלים דלמה לי פרוזבול, לדרוש להם שילוו על מנת שלא

הרשב"א (ח"ב סימן שיג) שהולך לשטתו דבעינן שיעשה הפרוזבול בהסכמת בית הדין ובפניהם. ע"ש. וגם הריב"ש (סימן תצא) כתב כן בשם הרמב"ן. ולא העיר כלום על דבריו בזה. כיעו"ש. וק"ק על מרן הב"י והמבי"ט שלא הזכירו דעת הרמב"ן והרשב"א והר"ן והריב"ש שחולקים בזה על פירוש המרדכי. ונקצת יש לומר דבהא מילתא גופא פליגי תנאי, דלמ"ד נאמן אדם לומר פרוזבול הי"ל ואבד, ס"ל שא"צ לעשות הפרוזבול בפני ב"ד והסכמתם, ומש"ה שייך לומר בזה, חזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא, כיון שבנקל יכול לכתוב פרוזבול. אבל למ"ד שאינו נאמן, ס"ל דבעינן שיהיה בפני ב"ד ושיסכימו להזדקק לכך, ומכיון דטריחא מילתא ליכא חזקה כולי האי. ולדינא אנן בדין נקטינן שנאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, וכמו שפסק הרמב"ם (פרק ט הל' כד). וכן פסק מרן בש"ע (סי' סז סעיף ג). ודו"ק.]

וע' במהר"י קורקוס (בפ"ט מה' שמיטה ויובל הי"ז) על מ"ש הרמב"ם שם, "שאינן כותבים פרוזבול אלא בית דין חכמים גדולים ביותר, כבית הדין הגדול של רבי אמי ורבי אסי, שראויים להפקיע ממון של בני אדם". שהביא דברי המרדכי (פרק השולח) בשם ר"י, שא"צ לכתוב הפרוזבול בפני בית הדין, אלא יכול למסור בפני עדים כל חוב שיש לו, וזהו מה שאמרו בירושלמי (פ"י ה"ב), אפילו הם נתונים ברומי, פירוש הדיינים. וכתב על זה, אבל שאר המפרשים פירשו דאשטרות קאי. ומכל מקום לעיקר הדין הדבר קשה לומר שצריך בפני ב"ד, ואם הב"ד החשוב שבדור רחוק ממנו הרבה יצטרך ללכת לשם, וא"כ איך יהיה כל אדם נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד משום חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. ואם בית הדין שהם חכמים גדולים ביותר רחוק ממנו, אין כאן חזקה. ומה תיקן הר"ן במ"ש דב"ד גדול שבדור נזקק הוא לכך. אם לא שנאמר דלאו דוקא ב"ד חשוב שבדור, אלא כל שהוא גדול וחשוב בעירו סגי.

ישמטנו בשביעית שמועיל. ותירצו שאם כן אף כולם יעשו כן ותשתכח תורת שביעית, אבל פרוזבול שצריכים לבא עליו לפני ב"ד אוושא מילתא, ונמצא רישומה של שביעית ניכר וכו'. ע"כ. ומוכח דבעינן שיהיה בפני ב"ד. [אלא שהמאירי עצמו ס"ל שאין שמטת כספים נוהגת בזמן הזה]. ומ"מ לעצם הקושיא י"ל שאין זה מוכרח, שהרי גם בחי' הריטב"א (מכות ג: ד"ה א"ר ענן), הקשה כן, וכתב, וי"ל שאין כל אדם זכור להתנות כן בשעת הלואה, וגם אינו רוצה שיראה כאילו מתייאש מלגבות חובו בזמנו. ועוד שנראה שמראה עין רעה על שמיטת השביעית. ועוד שתשתכח תורת שביעית, אבל פרוזבול הוא זכור לשביעית דאוושא מילתא כשבאים כולם לעשות פרוזבול. ע"כ. וכן הוא בבדק הבית חו"מ (סי' סז). ע"ש. וכ"כ הרמב"ן (גיטין לו.). ע"ש. ומשמע שכיון שכולם טורחים לסדר פרוזבול בער"ה של שנה שמינית או בסמוך לה אוושא מילתא ויש זכר לשביעית. וע' בספר העיטור (ערך פרוזבול). ובכפתור ופרח (ס"פ מט). ובספר בכור שור בחי' למכות (ג:). ובמשנה ראשונה (פ"י דשביעית מ"ג). ובשו"ת מנחת יחיאל (סי' פד). ע"ש.

והגאון רבי עזרא טראב מסלתון אב"ד דמשק, בשו"ת שערי עזרה (חיו"ד סי' כב) הביא מ"ש הגאון ר' מרדכי גלאנטי (מח"ס דברי מרדכי) בכתב יד, הנה נהגו פה דמשק לכתוב פרוזבול בלשון עדים, שבפניהם אמר שכל חוב שיש לו, מוסר אותו לבית דין שבצפת ת"ו, והדיינים אינם כאן. והנה המרדכי הביא שרבינו יחיאל סובר שצריך שיהיו הדיינים בפניו, והמרדכי חלק עליו, והביא ראיה מהירושלמי דקאמר אפילו הם נתונים ברומי, פירוש הדיינים, ולי נראה שרבינו יחיאל מפרש דקאי על השטרי חוב. ושכן משמע מדברי בעל התרומות, דבעינן שיהיה בפני הדיינים. ע"כ. אולם ממה שכתב בעל התרומות שהובא בבית יוסף, שהולך המלוה אצל עדים, ואומר,

חזו דמסרנא פרוזבול קמי דיינים דאינון פלוני ופלוני ופלוני "שבמקום פלוני", נראה שאינו עומד בפני הדיינים. וכבר כתב הרב הגאון רבי דוד פארדו בספר שושנים לדוד (שביעית פ"י מ"ד) שכתב, הא דתנן "שבמקום פלוני", לשון זה מדוייק כמ"ש המרדכי, והרמ"א (סוף סימן סז), שאע"פ שאין הדיינים בעירו של המלוה, יכול הוא לומר בפני עדים הריני מוסר שטרותי לב"ד פלוני שבעיר פלונית. ע"כ. וכ"כ הגר"א (שנות אליהו פ"י דשביעית מ"ב), וז"ל: הדיינים "שבמקום פלוני", היינו כד' הירושלמי אפילו נתונים ברומי. וכ"כ עוד בחו"מ (סי' סז אות לה ולט). וכ"כ הגאון מהר"ש קיינובר בתפארת שמואל על הטור, דהכא מיירי שאין הדיינים כאן, אלא שאמר בפני שני עדים שמוסר שטרותיו לבית דין שבמקום פלוני. ע"ש. וכ"כ הרב משנה ראשונה (שביעית פרק י מ"ד), דהא דתני הכא "שבמקום פלוני" אתי לאשמועינן שאע"פ שהדיינים אינם כאן במקום המלוה, מכל מקום יוכל לכתוב פרוזבול, ויאמר כל חוב שיש לי אני מוסר אותו לדיינים שבמקום פלוני, וכדאמר בירושלמי אפילו הם נתונים ברומי. ע"כ. גם הרב "הון עשיר" (שביעית פרק י) כתב, שבמקום פלוני, דהיינו כמ"ש הירושלמי, שאפילו נתונים ברומי, כלומר, שאפילו אם היו הדיינים עומדים במקום שגלוי לכל מי הם הדיינים שבו, מ"מ צריך שיזכיר בפרוזבול שם המקום, ולא די בזכרון שמם של הדיינים. וה"ט משום דבעינן בית דין חשוב, ולכן צ"ל שם מקומם כדי לברר ונדע מי הם אם הוא ב"ד חשוב, או לא. ע"ש. ומה שכתוב חזו דאנון מסרנא פרוזבול קמי שלשה דיינים, הכוונה שמסר בדבריו חובו להם, ולעולם א"צ להיות בפני הדיינים. וכן העלה הרב שערי עזרה שם והשיג על המהר"ם גלאנטי, שאין כן כוונת בעל התרומות, ושכן מוכח מלשון מרן במש"כ ע"ז בבדק הבית, כתב המרדכי וכו', ונסתייע ג"כ מדברי המבי"ט (ח"ב סי' פא) הנ"ל. וכ"כ מרן החיד"א בברכי יוסף (א"ח סי'

תלד סק"ח) וז"ל: שאף שיכול לכתוב פרוזבול שלא בפני הדיינים, מ"מ צריך עדים, ולפעמים יש טירחא בזה, לכן שפיר נאה למשוי שליח. ע"ש. וכ"כ הגאון רבי יצחק אלחנן בשו"ת עין יצחק (חאו"ח סי' כח אות ז), ויובאו דבריו לקמן בסמוך.

אמנם התפארת יעקב בחידושו לגיטין (לו: כ) להסביר דעת הרי"ף שהשמיט הא דאר"י אמר רב דנאמן אדם לומר פרוזבול הי"ל ואבד, משום דאמרינן מי יימר דמזדקקי ליה ב"ד, וכדאמרינן גבי גר שצריך שלשה מי יימר דמזדקקי ליה ב"ד, וכ"ש כאן שצריך ב"ד חשוב שבדור וכו'. ע"ש. ומוכח דס"ל בדעת הרי"ף שצריך שיבאו בפני ב"ד. והנה גם בעל העיטור (עוך פרוזבול) כתב דלא קי"ל כמ"ד נאמן אדם לומר פרוזבול הי"ל ואבד. וכן פסק המאירי (גיטין שם). אכן גם זה אינו מוכרח, ועיקר הטעם שכתב איכא למשדי ביה נרגא, חדא לפמ"ש בחידושי הרשב"א (יבמות דף פח.) אהא דאמרינן התם, משום דבידו לאתשולי אקונמות, וקשה דנימא מי יימר דמזדקקי ליה בית דין כדאמרינן בקידושין (סב:) גבי גר. ויש לומר דכל שאתה בא לומר במה שלא נעשה עדיין שהוא כאילו נעשה משום שבידו לעשות, נכהיא דקידושין (סב.) דנימא שיועילו הקידושין שקידש בהיותו נכרי על מנת שיחולו הקידושין לאחר שיתגייר, משום שבידו להתגייר. איכא למיחש דילמא לא מזדקקי ליה, דפעמים שאין נזקקים. אבל במה שאינו ידוע אם נזקקו לו כבר אם לא, כיון שרוב בנ"א נזקקים לכך ברוב פעמים וזה מעיד שנזקקו לו נאמן. ע"כ. וה"נ הכא כיון שאנו דנין על העבר אמרינן שנטפלו לו, שכיון שתיקן הלל פרוזבול מחשש פן יעבור על השמר לך וכו', נזקקין הן לדבר מצוה. ותו לפמ"ש המקנה קידושין (סב:), דשאני התם שאותם ת"ח שקיבל המצות בפניהם, הם עצמם צריכים להיות בשעת הטבילה, ומש"ה

שפיר קאמר מי יימר דמזדקקי ליה הני בי תלתא. ע"ש. וכן כתב בשו"ת תפארת יוסף (חאה"ע סי' כג). ע"ש.

ולפ"ז בעלמא שאפשר ליקח איזה שלשה שירצה שיסכימו להזדקק לו חשיב שפיר בידו. ומידי הוא טעמא לסברת הרי"ף, ואיהו ז"ל הרי השמיט להא דאמר שמואל לא כתבינן פרוזבול אלא או בבית דין דסורא או בב"ד דנהרדעא, ומשום דשמואל לטעמיה דמהדר לבטוליה, וכדאמר (בגיטין לו:) אי איישר חילי אבטליניה, ואנן קי"ל כרב נחמן דאמר אקיימיניה. וכמ"ש כל זה הרמב"ן (גיטין לו:). וכן הוא במאירי (עמוד קנד). ע"ש. וק"ל. ועו"ל, לפמ"ש הפתחי תשובה (אה"ע בסדר הגט סי' קנד סק"ח) בשם הראשונים שהובאו בשו"ת חתם סופר (חאה"ע סי' קטז), דדוקא גבי גר אמרינן מי יימר דמזדקקי ליה ב"ד, משום שקשים גרים לישראל כספחת. משא"כ בעלמא. ע"ש. וכ"כ הגאון מחנה חיים (חאו"ח ח"ג ס"ס מח) בדעת בעל המאור. ע"ש. וכ"כ הגאון ר' יצחק אלחנן בשו"ת באר יצחק (חאו"ח סי' ב ענף ב). ע"ש. וע"כ דה"ט דהרי"ף שכל שאין פרוזבול יוצא מתחת ידו ריעא טענתיה, ומש"ה לא מהימן. והגאון ר' יצחק אלחנן בשו"ת עין יצחק (חאו"ח סי' כח אות ז) כתב להסביר דברי הש"ע שפסק נאמן אדם לומר פרוזבול הי"ל ואבד, משום דלא שייך לומר מי יימר דמזדקקי ליה תלתא, שהרי מבואר בפוסקים (סי' סז ס"כ) דמהני למסור שטרותיו שלא בפני ב"ד, וכדאיתא בירושלמי שאפי' הם נתונים ברומי. מש"ה לא שייך לומר בכה"ג מי יימר דמזדקקי ליה תלתא. ע"ש. (אלא שלא זכר שר מדברי הרמב"ן ודעימיה הנ"ל). וע' במש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ב (חאה"ע סי' יג). ע"ש.

והרב מהר"א לבית הלוי בשו"ת עין משפט (חחו"מ סי' יח דף לב ע"ב), הביא דברי המרדכי שהתיר לעשות פרוזבול אפילו שלא

וגם בשו"ת מהריט"ץ החדשות (סי' רלד עמוד רנג), סמך סמיכה בכל כחו על דברי המרדכי הנ"ל בפירוש הירושלמי, שאפילו נתונים ברומי, היינו הדיינים. ע"ש. וכ"כ המזבח אדמה. (והרב יצחק בדאהב עצמו מביא מהרב המערער שכן נוהגים פעה"ק ירושת"ו להקל.) וכן נעשה מעשה רב בדור הגאון החקרי לב ובית דינו. ובדור בנו הגאון הראש"ל ח"ד בדרא ובית דינו. ויש לזה פנים מסבירות בהלכה, שכן פשט המשנה (פרק י דשביעית מ"ד) גופו של פרוזבול מוסרני לכם הדיינים "שבמקום פלוני" שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. וכתב המשנה ראשונה שם, דאע"ג דבודאי אינו צריך לכתוב בפרוזבול מקום שעומד בו, מ"מ נקט הכא "שבמקום פלוני" לאשמועינן שאפי' הדיינים אינם כאן יוכל למסור את חובו ולומר שהוא מוסר חובו אל הדיינים שבמקום פלוני. וכדאמרינן בירושלמי אפילו נתונים ברומי. ע"כ. וכיון לדברי הגאון מהר"ד פארדו בס' שושנים לדוד (שביעית שם) שגם כן כתב שמלשון זה יש סיוע למ"ש הרמ"א (סי' סז ס"כ) שא"צ שיהיו הדיינים באותה העיר, ע"ש. וכן כתב הגר"א בשנות אליהו שם, דהא דתנן "הדיינים שבמקום פלוני", איתא בירושלמי ר' חזקיה בשם ר"י אפי' נתונים ברומי. עכ"ל. ומוכח שמפרש דברי הירושלמי על הדיינים. וכ"ה בבאוריו (סי' סז ס"ק לה). וכן פסק התפארת ישראל (שם אות יח). וכ"כ בשו"ת יד הלוי ח"ב (סי' סח). וע"ע למהר"ח פלאגי בשו"ת סמיכה לחיים (חאה"ע סי' ט דנ"ט סע"ד). ע"ש. וא"כ מאן חשיב ומאן ספין לערער על מנהג זה אשר יסודתו בהררי קודש.

וכתב מרן אאמ"ר, שפשוט הדבר בעיניו, שאפילו אם טען הלוח לאחר מכן קים לי כדעת הרמב"ן והרשב"א והמאירי ורבי יחיאל והריב"ש דבעינן שיהיה בפני ב"ד, דבריו מהבל ימעטו, מאחר שמרן ז"ל שקבלנו פסקיו והוראותיו, פסק בש"ע (סי' סז סכ"א)

בפני ב"ד, ופירש דברי הירוש' אפי' נתונים ברומי היינו הדיינים. וכ' עליו, דלית דחש להא דהמרדכי, שכוונת הירוש' אפילו נתונים ברומי היינו השטרות וכמ"ש הר"ן. ע"ש. [נדבריו אלו הובאו בקיצור בס' חושן האפוד (סי' סז סק"ה), בשם מהר"א לבית הלוי בתשו' כת"ן]. וגם הרב ר' יצחק בדאהב בקונט' כי ביצחק (קובץ ב עמוד ט), העתיק מתוך כת"י למי מקדושים בזה"ל, כי מה שנהגו פה עה"ק ירושלים ת"ו, לכתוב פרוזבול בלי ידיעת הדיינים ובלא כתב אליהם, לא נמצא לזה סמך, אלא שורת הדין היא שימסור לדיינים עצמם המומחים שבאותה עיר. וכמ"ש הפרישה שם. וע"ע במהר"ש סיריליאו שפירש הירושלמי אפי' נתונים ברומי היינו השטרות. ודלא כפירוש המרדכי. ולפ"ז יכולים אנו לומר פירוש זה לדעת הפוסקים. עכ"ל. (וע"ע בשו"ת בית דוד חלק חו"מ ר"ס יז). אולם באמת אחר שמצאנו חברים לשיטת המרדכי אין לדחות סברא זו בשתי ידים כאשר עשו הרבנים הנ"ל. וכבר הבאנו לעיל דברי מרן הבית יוסף דס"ל שגם בעל התרומות בשם מהר"י אלברצלוני עומד בשיטה זו. וכ"כ להדיא הרב המבי"ט ז"ל. וכן המהר"י קורקוס מסיק שאפילו להר"ן יש לומר כן. וכבר מצאנו להב"ח (סי' סז ס"ק כב), שהביא מ"ש הרא"ש אהא דאמרי' (גיטין לז). רבי נתן מסר מילי לרבי חייא בר אבא, דרבי חייא ב"א היה עמו אחר, דשנים בעינן, וכדתנן זהו גופו של פרוזבול וכו'. וכ' דכוונת הרא"ש היא דרחב"א והאחר שעמו היו עדים על הפרוזבול שמסר בע"פ בפניהם לדיינים שהם במקום אחר, שאע"פ שאינם בפניו שפיר דמי. וכמ"ש המרדכי מהירוש' דאפי' הם נתונים ברומי, פירוש הדיינים. דאלת"ה תקשי להרא"ש דהא בעינן שלשה. וכמ"ש הבעה"ת. וכ"מ קצת מסוף דברי הרא"ש דעדים הוו. ע"ש. נמצא שגם הרא"ש ס"ל כהמרדכי. (וגם הב"ח תפס כן להלכה בפשיטות). וכן פסקו הרמ"א והמבי"ט. וכתב המבי"ט שכן נוהגים.

שאפילו הדיינים בעיר אחרת רשאי לעשות פרוזבול. וא"כ הרי במקומותינו פשטה ההוראה דלא מצי למימר קים לי נגד פסק מרן בש"ע. וכמ"ש מרן החיד"א ז"ל בברכי יוסף ח"מ (סי' כה ס"ק כז-כח) ובספר ועד לחכמים (ד"כ ע"א). וכ"כ הרבה אחרונים. וכמ"ש במקום אחר. ואפי' את"ל שאין הכרע כ"כ מדברי מרן בש"ע בזה, מה שאינו אמת לפע"ד, ורבו האומרים דמצינן למימר קים לי נגד מ"ש מרן בב"י וברק הבית. בכה"ג שמנהג א"י נתפשט ונקבע כמה דורות בזה אחר זה, ונעשה מעשה בפני גדולים חקרי לב, הא ודאי דלא מצי לטעון קי"ל נגד המנהג. וכמ"ש מהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סי' צג). וכ"כ בשו"ת דרכי נועם (חח"מ ס"ס טו). ע"ש. והגאון מהר"ח פלאגי בשו"ת חקות החיים (סי' טוב ד"כ ע"א) כתב, בשם הפני משה (ח"א סי' יב) והכרם שלמה (חאה"ע סי' לד), שכל שנהגו הרבנים לפסוק כן ג' דורות דור אחר דור, מוציאים מן המוחזק, ולא מצי למימר קים לי כהחולקים. וע"ע בספרו גנזי חיים (כללי הקי"ל דק"א סע"ב). ובשו"ת כפי אהרן ח"א (חח"מ סי' יא). ובשו"ת ישא איש (חאה"ע סי' יד דנ"ה ע"ב). ובשו"ת שער אשר קובו (חח"מ ס"ס ט). ועוד. ואכמ"ל. וא"כ מי שם פה לומר קים לי בכה"ג. וזה ברור.

וראה להרה"ג רבי נתן צבי פרידמן נר"ו (מח"ס נצר מטעי), בירחון קול תורה (חדש אלול תשי"ט), שהאריך לדון אם מותר לסדר פרוזבול בלילה, ומסיק עפ"ד הרמ"א (סימן סז ס"כ) שגם אם המלוה אינו בעיר הדיינים יכול לומר שלא בפניהם שמוסר שטרותיו לב"ד. ומכיון שא"צ להיות בפני ב"ד, אפשר שאין להקפיד ג"כ שיהיה ביום, שאין צורך לדיינים לראות הבע"ד. ושוב פקפק מדברי הר"ן שפי' דברי הירושלמי (מקור דברי הרמ"א) שאפילו הם נתונים ברומי, היינו השטרות. ושלא כפי' המרדכי הדיינו הב"ד. וכן דייק התומים מלשון נתונים שמתאים יותר על שטרות מאשר על

בנ"א וכו'. והרמ"א לשיטתו שסמך להקל על האומרים שאין שמיטת כספים נוהגת בזה"ז כלל, ובפרט שהמדובר היה בחו"ל וכו', אבל בארץ ישראל אין להקל כלל, וכמ"ש התומים, ממילא בעי בפני ב"ד של שלשה. ולכן אין לעשות הפרוזבול בלילה. וצ"ע. עכת"ד. נמצא דמסיק להחמיר להצריך לגשת לב"ד. אמנם לא זכר שר דברי מהר"י קורקוס הנ"ל שאף להר"ן אין צורך לעשות הפרוזבול בפני ב"ד. וכבר הבאנו לעיל שכן דעת גאוני ירושלים, והחילוק שכי' בין חו"ל לא"י, ליתא. גם מ"ש שאין לעשות פרוזבול בלילה, נעלם ממנו מ"ש הרב מהריק"ש בהגהותיו לחו"מ (סי' סז סל"א) וז"ל, פרוזבול נכתב בלילה ואינו כמו דין, וכן כתבו ז"ל דמדין קניית שטר נגעו בו, וכן מצינו בדברים בלבד נדחית שמיטת כספים. וע' בדין כ. עכ"ל. ובחנם האריך הרה"ג הנ"ל בדין זה, בדבר המפורש בדברי גדול האחרונים, כנ"ל.

וע' בספר פנים במשפט (סי' סז ס"ק כד) כ', נסתפק הגאון רבי יהונתן ז"ל בתומים (אות כג), אם כשרים דיינים הקרובים ללוה לכתוב פרוזבול. ולפע"ד יש להוכיח דכשרים, ממ"ש המהריק"ש דפרוזבול נכתב אפילו בלילה, מפני שאינו דין. והביא דבריו החשק שלמה (סי' סז הגה"ט אות כה). ומאחר שאינו דין מסתברא דכשר אפי' בקרובים. ע"כ. וכנראה שלא שלטו עיני קדשו בדברי מהריק"ש גופיה, שאחר מ"ש מהריק"ש כנ"ל, סיים בעצמו, ומינה שאפילו קרובים לדיינים כשרים, כדין קניית שטר זה מזה. עכ"ל. וע' בתשובה מאהבה (סי' עב) שהביא דברי התומים, וצידד להקל בדין דיינים קרובים שכשרים לפרוזבול. ע"ש. והגאון מהר"א ישראל בס' בית אברהם (סי' סז דקמ"ג ע"ב) הביא דברי התומים, וכ' עליו, ולא ידעתי במה נסתפק, דהא הרא"ש והר"ן כתבו דמקולי פרוזבול הוא שמזכין לו אפילו שהוא לחובתו. והוא הדין שיש להקל בדיינים קרובים. ותו

דקרא כתיב ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך, ולא של אחיך בידך, ודרשינן בספרי, מכאן אמרו המוסר שטרותיו לב"ד אינו משמט. ומה לי מוסר שטרותיו לב"ד קרובים או רחוקים כיון שהב"ד הם הנוגשים. ע"כ. וראיתו הראשונה יש לדחות, דמשום שמצינו שהקילו בפרוזבול לזכותו קרקע אע"פ שחוב הוא לו, אין לנו להוסיף להקל מדעתנו על מה שאמרו חכמים בפירוש. אך ראיתו השנית נראית נכונה. שאע"פ שכ' התוס' (מכות ג:) דפרוזבול ומוסר שטרותיו לב"ד תרי מילי נינהו, ומוסר שטרותיו לב"ד מדאו' אינו משמט, משא"כ פרוזבול. וכ"כ הר"ן בגיטין (לו:). מ"מ פרוזבול נמי נתקן על סמך מה שהתירה התורה למסור שטרותיו לב"ד, ובאו חכמים והוסיפו שאע"פ שלא נמסרו השטרות ממש אינו משמט. וכמו שמתבאר בחידושי הריטב"א (מכות ג:). ובהר"ן גיטין שם. וכן מוכח בספרי ובירושלמי (פ"י דשביעית ריש ה"ב). ע"ש. וכשם שבמוסר את שטרותיו עצמם אין סברא לפסול דיינים קרובים שהם הנוגשים, הוא הדין נמי בפרוזבול. ומכ"ש לפמ"ש התוס' גיטין (לו:). אליבא דרש"י, דדרשא דספרי עיקרה באה למעט המלוה על המשכון, ומוסר שטרותיו לב"ד אסמכתא בעלמא הוא, וטעמא משום דהפקר ב"ד הפקר. וכ"כ הרמב"ן בחי' שם. וע' בכפתור ופרח (פרק מט). ובמשנה ראשונה (רפ"י דשביעית מ"ב). ע"ש. דלפ"ז פרוזבול ומסירת שטרותיו לב"ד תקנה אחת היא. וכ"ה שיטת רש"י (מכות ג:). דהסברא לפי זה מרווחת טפי להכשיר דיינים קרובים בשניהם, דחד טעמא הוא. עכ"פ לפי כל האחרו' שכ' להכשיר פרוזבול שנעשה בלילה ובקרובים נראה דלאו דינא הוא. וא"צ ג"כ שיהיה בפני ב"ד. ומ"ש הרה"ג הנ"ל דהרמ"א לא היקל אלא בחו"ל, מפני שסמך על האומרים שאין שמיטת כספים בחו"ל, משא"כ בא"י. מי כהחכם יודע פשר דבר, והלא ישנם הרבה פוסקים שאומרים ג"כ שאין

שמיטת כספים נוהגת בזה"ז אף בא"י. וכמ"ש בשו"ת תמים דעים (סי' קלג) בשם רב נטרונאי גאון. וכן דעת הרז"ה בעל המאור. וכן הובא בהר"ן (גיטין לז:). בשם יש מן החכמים. ע"ש. וכ"כ המאירי במגן אבות (סי' טו). ובגיטין (לו:). ע"ש. וכן מוכח מלשון הרמ"א בהגה (ר"ס טו). ע"ש. והעיקר להלכה דשפיר מהני פרוזבול שלא בפני ב"ד. ושכן מבואר באחרונים. ניהדר אנפין לנ"ד, כי הנה בס' חשק שלמה (סי' טו הגב"י אות כט), הביא בשם מהרח"ש (ח"ב סי' לב), שכתב, שכל הפוסקים חולקים על המרדכי, וסוברים שצריך שימסור בפני ב"ד. ע"כ. אולם בשו"ת שערי עזרה (חלק יו"ד סימן כב) הביא דברי המהרח"ש (ח"ב סי' לג) שכ' דמדיוק דברי הפו' מוכח דס"ל דבעינן בפני הדיינים, ושכן דעת בעה"ת בשם הרב אלברצלוני. ושפי' הירוש' אפי' נתונים ברומי היינו השטרות. ומסיק לדינא דבעינן בפני הדיינים. ושכ"ו"ב כ' הרה"ג מהר"ר מרדכי גלאנטי בכת"י. אכן בהיות והמבי"ט הסכים לפירוש המרדכי שאפילו הדיינים ברומי. וכן פירש בעה"ת בשם הר"י אלברצלוני, ולפ"ז גם מרן בש"ע ס"ל הכי, וכן פסק הרמ"א, יש לסמוך על הפוסקים דס"ל דלא בעינן שיהיה בפני ב"ד, יען דשמיטת כספים בזה"ז מדרבנן וספקא דרבנן לקולא. עכת"ד. ובס' מטה שמעון (סי' טו הגב"י אות כח) הסתמך ע"ד מר אביו החשק שלמה בשם מהרח"ש הנ"ל. וכבר השיבו לנכון בשו"ת סמיכה לחיים (חאה"ע סי' ט דני"ט ע"ד). ע"ש. והנה חדשים מקרוב באו ובייחוד מאחינו האשכנזים שהחלו לעשות חדשה בארץ ולהנהיג פעה"ק ירושת"ו שכל המבקש לעשות פרוזבול צריך לבא לב"ד, והדפיסו הפרוזבול בנוסח במוטב תלתא כחדא הוינא אנן ב"ד וכו', וכעין הנוסח שהוזכר בב"י (סי' טו). ובסמ"ע (ס"ק לח). ובשו"ת חת"ס (חחו"מ סי' קיג). ובס' ראשית בכורים (דניו ע"א). ובשו"ת שערי עזרה (חיו"ד סי' כב). ועוד. וכ"כ הרה"ג רי"מ טוקצינסקי בספר השמטה (עמוד סב).

לה. על רבני ומנהיגי הדור להזכיר ולהזהיר את כל קהל ישראל בזה, לעשות הפרוזבול בפני שני עדים. (לה)

החת"ס (חחו"מ סי' נ). ע"ש. ומכ"ש במקום שאין שם ב"ד שבודאי כדאים הרמ"א וסיעתו לסמוך עליהם, ומה גם בשביעית בזה"ז דרבנן. וכמ"ש להלכה החכ"א בשערי צדק (פכ"א סי' ו) והקיצור ש"ע (ס"ס קפ). ע"ש. (ובשעה"ד אפי' עשאו שלא בפני ב"ד ושלא בפני עדים, רשאי לגבות חובו). ובהיות שבעוה"ר מצוה זו רופפת בדינו, עבדינן עובדא לכתחלה, להדפיס הנוסח של הפרוזבול, בפנינו עדים החת"מ וכו', כדי שלא להטריח את כל הבעלי חוב לבא לב"ד, וביום ערב ר"ה, דילמא ממנעי ולא עבדי.

ומרן אאמו"ר העלה בזה, דבודאי דהמחמיר על עצמו לכתחלה לכתוב הפרוזבול בפני ב"ד תע"ב, אבל הרוצים להקל בזה בשביעית בזה"ז דרבנן, ולעשות כן בפני עדים ושלא בפני ב"ד, וכמנהגינו פעה"ק ירושלים ת"ו מדורי דורות, בודאי שיש להם על מה שיסמוכו, וכדעת המרדכי, והרא"ש, והאלברצלוני, ובעה"ת, ומרן, והרמ"א, והמבי"ט, ומהר"י קורקוס, והב"ח, והגר"א, והתפארת ישראל, והמשנה ראשונה, והשושנים לדוד, וסיעתם. והכי עביד עובדא מרא דעובדא הגר"נ אדלר. וכמ"ש בשו"ת

על רבני ישראל להזכיר לכל קהל ישראל לעשות הפרוזבול

העשירים שלא ימנעו מלהלוות, ויעברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה וכו'. ואכתוב בזה מעשה גאון אחד היה יושב בליל פסח על השלחן, ובנו היה עשיר וסוחר גדול, והיה הבן יושב ואוכל הכורך של מצה ומרור והיה אומר קודם אכילה בהרמת קול כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן וכו' ככתוב בסדר הלילה, וא"ל אביו בני תזכור את הלל הזקן גם בערב ר"ה הזאת הבאה לחטו"ל, א"ל, אבי, וכי אוכלין כורך בער"ה, א"ל, בני, שנה זו שמיטה היא ואני מזהירך שתעשה פרוזבול כתקנת הלל הזקן עליו השלום זיע"א, על כן כל אדם לא יתירש בדבר זה ונמצא הוא מקיים מצות שמיטת כספים, והנה הפרוזבול הוא שאומר שמוסר שטרותיו וחובותיו לב"ד, וענין המסירה הזאת שהם יהיו גובים לו חובותיו, ואז לא קרינן ביה לא יגוש אלא הב"ד הם הם הנוגשין, וכיון שביד ב"ד לנגשם ולא הוא, אז הוא יכול לקבל חובו מן הלוח אחר השמיטה. עכ"ד הבא"ח.

(לה) וכמו שכתב להזהיר ע"ז בס' בן איש חי (ס"פ כי תבא). ע"ש. וכ"ה בחזו"ע על הלכות פרוזבול. וז"ל הבן איש חי שם: מדברי סופרים שמיטת כספים נוהגת בזה"ז בכל מקום אפילו בחו"ל, וכמו שפסקו מרן ורוב הפוסקים, אך הרז"ה ז"ל ודעמיה כתבו שאינה נוהגת בזה"ז בחו"ל, וכתב מור"ם ז"ל בהגה"ה דעליהם סמכו במדינות שלהם שאין נוהגין דין שמיטה בזה"ז בחו"ל, וכתב הגאון אורים ותומים אפילו אם היה האמת שהדין כהרז"ה וסיעתו, היה מהראוי לנו להחמיר בזה ולנהוג דין שמיטת כספים, כי מה מאד מזהיר אותנו הנביא בגולה הציבי לך ציונים לעשות זכר למצות ה' שהיו חובה עלינו בהיותינו בא"י וכו', וזהו אם הדין כהרז"ה, אבל באמת רבו עליו חכמי הדור וממש רובם ככולם קיימו וקבלו כפשט הגמרא דנוהגת בזה"ז מד"ס, ולדעת הרמב"ן ז"ל נוהגת בזה"ז בחו"ל מן התורה, על כן חייב כל אדם לעשות עכ"פ זכר למצוה זו בפרוזבול. ופרוזבול זה הלל הזקן ע"ה תקנו בשביל

לו. אנשים הרחוקים מהתורה והמצות, ואינם יודעים כלל ענין פרוזבול, יכול קרוב או ידיד שלהם לעשות להם פרוזבול, אפילו שלא בידיעתם, כדי שיגבו חובותיהם בהיתר, שזכין לאדם שלא בפניו. (לו)

זכין לאדם שלא בפניו בעשיית פרוזבול

דכתיב שמוט כל בעל משה ידו וכו'. עד כאן. ומוכח שבאדם שאינו שומר תורה ומצות ומוחזק לגבות חובו אחר השמיטה אף בלי פרוזבול, כתיבת הפרוזבול זכות היא לו וזכין לאדם שלא בפניו. וראה עוד מ"ש בזה הגאון רבי יצחק אלחנן בשו"ת באר יצחק (חאו"ח סי' א). ועי' עוד לבעל העטור (דף עו ריש ע"ד) שכתב דהא דאמר רשב"ג בתוספתא עיקר, שעושה הלוח פרוזבול למלוה. ע"ש. וע"ע במשנה ראשונה (שביעית פרק י' משנה ה). גם בשו"ת שבט הלוי (חלק ז סימן ריח) נשאל בנ"ד, והשיב להקל, והוכיח כן מהתוספתא והאו"ז הנ"ל. ע"ש.

ובספר נחלת אליהו דושינצר (סימן סה) כתב, ששאל את החזו"א האם יכול לעשות פרוזבול ביד המלוה שלא מדעתו כמו שיכול לעשות בלא ידיעת הדיינים, משום שיש אומדנא שבוודאי ניחא להו כך יש אומדנא שהמלוה ניחא ליה לעשות פרוזבול, וכתב שהשיב לו החזו"ן איש, שיש חילוק בזה, שאם המלוה באמת רוצה לעשות פרוזבול ורק ששכח, יכול לעשות בעדו פרוזבול שלא מדעתו, אבל אם המלוה רשע הוא, שאינו רוצה לעשות פרוזבול, ואפילו אם היה יודע, לא הוה ניחא ליה בזה, אין אומרים זכין לאדם שלא בפניו, ואין אומרים דכיון שאם היה יודע את האמת שיש איסור ויש שכר ועונש והיה מאמין בזה כפי שהוא האמת, היה ניחא ליה בזה, דלא אזלינן רק לפי המציאות של עכשיו אם באמת היה יודע הוה ניחא ליה עכשיו, דרק אז מהני, והביא ראיה לזה. עכ"ד.

(לו) כן השיב מרן אאמו"ר זיע"א. דהנה הרשב"א (בחי' לגיטין כ.) כתב, וא"ת כי מקנה להו הזקן מאי מהני הא אינהו לא ידעי כלל. וי"ל כיון דאיכא דעת אחרת מקנה מהני. ע"ש. וכיו"ב קי"ל ביו"ד (סי' שכח ס"ב) שאין מפרישים חלה בלי רשות בעה"ב. ובכל זאת כתב בשו"ת תרומת הדשן (סי' קפח) היכא שבעלת הבית לשה ועשתה עיסה, והלכה לה. ואם תשהה עוד העיסה בלי אפיה, יש חשש שתתקלקל, מותר למשרתת להפריש חלה בלי רשות בעלת הבית, מפני שזכות היא לה. וזכין לאדם שלא בפניו. וזכיה מטעם שליחות. ע"ש. וכן פסק הרמ"א יו"ד (סי' שכח ס"ג) ובט"ז (שם סק"ב). והכא נמי כיון שיש הפסד לאיש שהלוח מעותיו, בלי שיעשה פרוזבול, מותר לקרובו לעשות פרוזבול עבורו שזכין לאדם שלא בפניו. ובגיטין (לו.) איתא שאין כותבים פרוזבול אלא על הקרקע (שיש קרקע ל"לוח") ואם אין לו מזכהו בתוך שדהו כל שהוא. וכתב הר"ן (שם ד"ה ומסתברא) ומכאן נ"ל דמאי דקי"ל זכין לאדם שלא בפניו כל שהדבר בעצמו זכות אע"פ שנמשך ממנו חוב שהוא יתר על הזכות, זכה וקנה ועכ"פ מקולי פרוזבול הוא. ע"ש. וכ"כ הרא"ש בפסקיו (סי' טו). והאור זרוע (מסכת ע"ז סי' קכ) כתב, תניא בתוספתא (סוף ב"ב) "גזרי דיינים ופרוזבולין שלא מדעת שניהם. רבי אומר, אומר אני שאין כותבים פרוזבול אלא מדעת המלוה". [וכן הובאה בחידושי הרשב"א (ב"ב קסז:)]. וסיים האו"ז, דעת הלוח כ"ע לא פליגי דלא בעינן כי פליגי מדעת המלוה, דדלמא דעתו שתהא שביעית משמטתו כדי לקיים מצות עשה,

לז. המלוה שהוא תושב ארצות הברית, שהלווה לכמה מתושבי ארץ ישראל, ובסוף השנה השביעית בארץ ישראל, ליל ראש השנה חל בשעות הצהריים של ארצות הברית, ונמצא שבארץ ישראל חל אז האיסור דלא יגוש, לכתחלה יש למלוה להקדים עשיית הפרוזבול בשעת הבוקר של ארצות הברית, בעוד שבארץ ישראל עודנו יום, ובדיעבד שלא עשה כן, רשאי לכתוב הפרוזבול בערב ראש השנה אחר חצות היום, ורשאי לגבות את חובו. (לז)

באכילתו אינה אלא כדי לעבור על מה שאסרה תורה. ע"ש. וכן כתב הגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' צט דף קיד): שאפילו המומרים אשר בימינו, אינם אלא לתיאבון ולא להכעיס, וכמו שכתבו בשו"ת מהרד"ך (בית יא חדר א), ובשו"ת מהר"ש הלוי (חיו"ד סי' ט). וכ"כ הבית חדש (יו"ד ס"ס שמ). ע"ש. וכ"כ עוד בספרו גנזי חיים (מערכת מ סי' לא). וע"ע בשדי חמד (מע' מ כלל קנה). וכל שכן בסתם אנשים שלא נתחנכו על ברכי התורה והמצות שלכל הדעות אין לדונם כמומרים שעושים להכעיס. ויש לזכותם לעשות להם פרוזבול. וכ"כ בשו"ת ארץ צבי ראם (וילנא תרל"ה, סי' ג, דף ו ע"ב).

ובמק"א כתבנו בזה לגבי מכירת חמץ, וכן נוהגים ברבנות, שלרווחא דמילתא מוכרים את החמץ של כולם, וזה מועיל עכ"פ לצירוף נוסף.

זמן ההשמטה במלוה תושב ארה"ב והלווה תושב אר"י

עבר בכל יראה, אפילו החמץ מונח במקום שחל האיסור וכו'. ע"ש. והגאון המנוח רבי יעקב בצלאל זולטי זצ"ל בשו"ת משנת יעבץ (חאו"ח סימן יג) פלפל גם כן בענין זה, וכתב לבאר דעת הרמב"ם שאיסור הנאה מן החמץ הוא איסור גברא, כיון שמן התורה מותר אחר הפסח, ולכן באיסור חמץ בתר בעל החמץ אזלינן. ולא בתר חמצו. ע"ש. וכ"כ בשערים המצויינים בהלכה (בהל' פסח עמוד פ) בשם הגאון בעל ערוגת הבושם. ושכן כתב עוד

אולם נראה שלא אמר כן החזון איש אלא באופן שידוע שהמלוה רשע להכעיס, ואינו רוצה בפרוזבול כלל אע"פ שאין לו שום הפסד בכך, אבל הרחוקים מן המצות מפני שלא למדו, הוו כתינוק שנשבה בין הגוים, וכמ"ש החזון איש עצמו ביו"ד (סוף סי' ב), שדינם של אלו כדין תינוק שנשבה בין הגויים, כי אצלינו הם קודם תוכחה, שאין אנו יודעים להוכיח, ודינם כאנוסים. ע"ש. ואנן סהדי דניחא להו להנצל מאיסורים, כשאין להם שום הפסד בדבר, ולא שבקי היתרא ואכלי איסור, כמו שאנו רואים ברבים מאלו שלא חונכו על ברכי התורה והמצות, לכן שפיר יש לזכותם, לעשות פרוזבול, עבורם. וכבר כתב הרשב"א במשמרת הבית (דף ט), שלא נקרא מומר להכעיס אלא כשיש לפניו היתר ואיסור, ומניח ממש את ההיתר שלפניו, ופושט ידו ולוקח ואוכל את האיסור, ומראה בעצמו שכל כוונתו

(לז) הטעם לזה מפני שאיסור לא יגוש שחל על המלוה הוא רק בסוף השביעית של ארצות הברית, ולכן אם עשה הפרוזבול בשעה שעדיין הוא יום במקומו, יצא ידי חובתו, וכיוצא בזה איתא בשו"ת חסד לאברהם תאומים (קמא חאו"ח סימן לה) שנשאל גם כן בזה, וכתב, לדידי פשיטא לי דאנן אזלינן בתר עמידת בעל החמץ, משום דאיסורא רמיא אקרקפתא דגברי, שהתורה אמרה לא יראה לך חמץ, ואם במקומו לא הגיע זמן איסורו לא

לח. נוסח שטר הפרוזבול שנהגו בו פעיה"ק ירושלים ת"ו מלפני מאות שנים, כך הוא: בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני ואמר לנו: היו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי לבית דין הצדק אשר פה עיה"ק ירושלים ת"ו, הלא הם: הרב פלוני, והרב פלוני, והרב פלוני, שאגבנו כל זמן שארצה. וחותמים עליו שני העדים. ונכון לעשות כן אף על פי שאין הדיינים הללו יודעים כלל ממסירת החוב הזה, כמבואר לעיל. [והמערער על זה לא חש לקמחיה, ודבריו מהבל ימעטו. ופוק חזי מאי עמא דבר]. לח)

ולפ"ז כיון שמצות שמיטת כספים חל על המלוה, וכמ"ש הרמב"ם (בפרק ט מהל' שמטה ויובל הלכה א), מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר שמוט כל בעל משה ידו. וכ"כ הרמב"ם בספר המצות (במנין המ"ע סי' קמא), כל זמן שעדיין הוא יום אצלו יכול לכתוב פרוזבול, דבתיב בעל החוב אזלינן. ואמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רצא אות ב) נטה קו להחמיר בזה, והניח בצ"ע. ע"ש. גם הגרש"ז אורבך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז אות ב) נסתפק בזה, וכתב שאין הדבר פשוט לומר דאזלינן בתיב המלוה, כיון שיש איסור דלא יגוש, דהיינו שאסור לנגוש את הלוה, והוא נמצא בארץ ישראל, והשביעית משמטתו וכו'. ע"ש. אולם בספר משנה כסף (ח"ב עמ' קסה) שאחר שהביא דברי הגרש"ז אורבך, העלה שהדברים נראים והדעת נוטה שהכל תלוי במלוה, דעליה מצוה רמיא, שנאמר שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, וכמ"ש הרמב"ם וכו'. ע"ש. ונראה שמכיון שמצות שמיטת כספים בזה"ז אינה אלא רק מדרבנן, בדיעבד אמרינן ספקא דרבנן לקולא, אבל לכתחלה יזהר המלוה לכתוב הפרוזבול בשעות הבוקר, בשעה שעדיין יום הוא בארץ ישראל.

בשו"ת אבני זכרון (ח"ב סימן א). ע"ש. וע"ע למרן הגאון רבי יוסף חיים בבן איש חיל חלק ב דרוש ג' לשבת הגדול מה שכתב בזה. ע"ש. וכן האריך בזה בשו"ת ארץ צבי פרומר (סימן פג), ופלפל בזה באורך כיד ה' הטובה עליו. ע"ש.

והגאון רבי יצחק אייזיק ליעבעס (בעל שו"ת בית אבי), במאמרו שבקובץ "נועם" (חלק יב עמ' רמט) והלאה, כתב, נשאלתי במי שעלה לבקר בארץ ישראל בתקופה של חג הפסח, והשאיר חמץ ברשותו בארה"ב, ומינה את הרב המקומי בארה"ב למכור חמצו לנכרי, וידוע שבזמן שהגיע זמן איסור החמץ בארץ ישראל, עדיין הוא שעות הבוקר בארצות הברית, ובשעה שהרב המקומי באמריקה מכר את החמץ לגוי בערב פסח קודם חצות, כבר נאסר החמץ בהנאה על בעליו בארץ ישראל, והספק הוא אי אזלינן בתיב מקום החמץ, או בתיב מקום הבעלים. והעלה במסקנתו, שבנ"ד שאיסור חמץ שעבר עליו הפסח הוא רק מדרבנן, יש להקל. ע"ש. וראה עוד בספר נפש חיה מרגליות (סימן תמג). ובס' משנת משה בלוי (עמוד יט). ובמה שכתב בספר טהרת הבית (חלק ב עמוד רפ).

נוסח שטר הפרוזבול

שנה, בזמנו של הגאון הראשון לציון רבי יוסף חזן, בעל החקרי לב, והובא בספר ארץ חיים

לח) כבר הבאנו לעיל, שכן הוא הנוסח שנכתב בירושלים לפני כמאה וששים

לט. המנהג פשוט לעשות שטר פרוזבול בסוף השנה השביעית, [סוף שנת תשע"ה], ויש הנוהגים לעשות פרוזבול גם בערב שנת השמיטה, אולם העיקר לדינא שאין צריך לעשות פרוזבול בערב שנת השמיטה. (ל"ט)

ועל פי זה יש שנהגו למסור דבריהם לפני שלשה תלמידי חכמים, שמוסרים להם חובותיהם על מנת שיגבום כל זמן שירצו. ועושים כן מפני שאינם יכולים לבוא לפני בית הדין הקבוע שבעיר. אבל לפי מה שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן סז סעיף יח) שאין הפרוזבול נכתב אלא בבית דין חשוב, דהיינו שלשה הבקיאים בדין ובעניני פרוזבול, והמחום רבים עליהם באותה העיר. לפי זה לא נכון לעשות כן לפני סתם שלשה תלמידי חכמים, ועדיף יותר שיעשו הפרוזבול בלשון עדים שמוסר חובותיו לבית הדין הקבוע שהמחום עליהם רבים, וכמנהג שנהגו פה עיה"ק ירושלים ת"ו מדורי דורות. וכמבואר כל זה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק חושן משפט סימן ו'), ובשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סוף סימן סג). ע"ש.

סתהון (חו"מ סי' סז). ובקונטרס תוספת שביעית הועתק נוסח פרוזבול שהיה בזמנו של הראשון לציון רבי דוד חזן, בעל הנדיב לב, שגם כן נכתב בסגנון זה, ושמוסר החוב להראשון לציון הרב הגדול רבי דוד חזן, והרב הגדול רבי אברהם אשכנזי, והרב הגדול רבי משה פארדו, וחתומים עליו שני עדים. נמצא שכן המנהג פה ירושלים. וכן עשה מעשה רב הגאון רבי נתן אדלר, וכמו שהעיד בשו"ת חתם סופר (חו"מ סימן קג). וראה עוד מה שכתב המהר"ח פלאגי בשו"ת סמיכה לחיים (חאה"ע סימן ט). ולכן, אף שכמה אחרונים הצריכו שהמלוה יבוא לפני בית הדין וימסור דבריו בפניהם, וסדרו נוסח פרוזבול בסגנון במוטב תלתא כחדא הוינא וכו'. וכן כתב הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי בספר השמיטה. ע"ש.

פרוזבול בסוף שנת תשע"ה

דשביעית אינה משמטת אלא בסופה. וכן פסק הרמב"ם (בפ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"ד).

אכן עדיין יש לדון מדברי הרא"ש (גיטין פרק ד סימן יח וסימן כ), שהביא מה שאמרו בתוספתא (שביעית פרק ח), אימתי כותבים פרוזבול, בערב ראש השנה השביעית. וכתב, שהטעם לזה, שאף על פי שהשביעית אינה משמטת אלא בסופה, מכל מקום הלאו דלא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה, נוהג כבר בתחלת שנת השמיטה, ורק אם הלוח מחזיר לו את החוב מעצמו אינו צריך לומר לו משמט אני. ע"כ.

אולם בשו"ת המיוחסות להרמב"ן (סימן צח) הביא דברי בעל העיטור שכתב כדברי הרא"ש, וכתב עליו, ואינו אלא מן המתמיהים

(ל"ט) נאמר בתורה (דברים טו, א): מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. ופירש רבי אברהם בן עזרא, מקץ היינו בתחלת שנת השמיטה, וכמו שכתוב בירמיה (לד) מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי, שפירושו, בסוף השנה השישית, ובתחלת השנה השביעית. ולפי זה יהיה אסור לתבוע את חובו בתחלת השנה השביעית, אלא אם כן עשה פרוזבול בערב ראש השנה של שנת השמיטה. אולם חז"ל אמרו (ערכין כח:), אמר רב נחמן בר יצחק תניא נמי הכי, נמצאת אתה אומר אחד יובל ואחד שביעית משמטין כאחד, אלא שיובל בתחילתו, והשמיטה בסופה. אדרבה משום הכי הואי אימא מפני שהיובל וכו' בשלמא שביעית בסופה דכתיב מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, אלא יובל בתחלתא וכו'. ע"כ. ומבואר

בדינו, שהרי אין שביעית משמטת אלא בסופה, וגירסא משובשת נזדמנה לו בתוספתא, וקבלה כהלכתא בלא טעמא, והנוסחא המדוייקת בתוספתא, אימתי כותבים פרוזבול, ערב ראש השנה של מוצאי שביעית. וכן בדקתי בפירושי המשניות של רבינו שמשון, וראיתי שגם הוא העתיק התוספתא כנוסחא שכתבתי, והיא הנוסחא הנכונה. ע"כ. וכ"כ הרמב"ן בפירושו על התורה (פרשת ראה), ודחה דברי רבינו אברהם בן עזרא בזה. וכ"כ עוד הרשב"א בת' (ח"ב סי' שיד). ומרן הבית יוסף (חור"מ סימן סז) הביא תשובת הרמב"ן הנ"ל, וכתב על זה, וכן המנהג פשוט בארץ ישראל לכתוב הפרוזבול בערב ראש השנה של מוצאי שביעית, שאין השביעית משמטת אלא בסופה. וכן נהג מורי הרב הגדול רבי יעקב בי רב זצ"ל. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (שם סעיף ל). וכן פסק בשו"ת הרדב"ז חלק ה' (סימן ב' אלפים ורל"ח). ושם הביא בשם הרשב"ן שכתב: "אין כותבים פרוזבול אלא עד סוף שנה ששית, נכנסה שביעית אין כותבים עליו פרוזבול. וכתב, שיש לתמוה עליו, שמכיון שאין שביעית משמטת אלא בסופה, למה לא יכתבו פרוזבול בשביעית. ועוד, המלוה של שנה שביעית מה תהא עליה וכו', ועוד שכל שהפרוזבול מאוחר יותר למלוה, הוא מועיל יותר לכל ההלוואות שקדמוהו, וכמו ששנינו (שביעית פרק י' משנה ה'), פרוזבול המאוחר כשר, ולכן אדרבה אם כותב הפרוזבול בסוף שנה שביעית הוא מועיל לכל ההלוואות. וכן ראוי להורות. וכן נהגו. ע"כ. [וקצת קשה שלא זכר מדברי הרא"ש והרמב"ן הנ"ל]. וראה עוד להגאון בעל שאגת אריה בספר טורי אבן (ראש השנה יב:). והגאון רבי זלמן בשלחן ערוך שלו (הלכות

הלוואה סימן לו) כתב, שזמן כתיבת הפרוזבול לכתחלה בסוף השנה הששית, בערב ראש השנה השביעית, ואם לא עשה פרוזבול בסוף השנה הששית, יעשה שנה השביעית עד סופה. ע"כ. וזהו כנראה כדי לחוש לדעת הרא"ש והעיטור. אולם אנו אין לנו אלא דברי מרן הש"ע, וכמו שכתב גם כן בשו"ת חתם סופר (חור"מ סי' ג) אודות תלמיד אחד שרצה להחמיר לעשות פרוזבול בסוף השנה הששית לחוש לדעת בעל העיטור והרא"ש, והשיב לו, אלא עובדא ידענא, שמו"ר החסיד הגאון רבי נתן אדלר זצ"ל מספר דבריו לפני וחד דעמי בסוף שנת תקמ"ד הנכנסת לתקמ"ה, דהיינו סוף שמטה, וידענא שלא עשה פרוזבול בסוף שנת תקמ"ג, כי ממש לא זיהו מתוך ידי לידע כל דרכיו מוצאיו ומובאיו. ומכל שכן הכא שכל הפוסקים חולקים על העיטור והרא"ש. ודי לנו מה שכתב הרמב"ן שנוסחא מוטעית נזדמנה לבעל העיטור בתוספתא. ע"כ. ועיין בשו"ת חתם סופר (חלק אורח חיים סימן טו). ע"ש. [אלא דלכאור' החתם סופר סותר את עצמו בחאו"ח (ס"ס טו השני). וע' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן כט אות א) מ"ש ליישב דבריו. וע"ע בשו"ת קנין תורה ח"ג (סי' טו), ובליקוטי הערות לחת"ס (א"ח סי' טו). ודו"ק. וראה עוד בשו"ת בית יעקב גרינוואלד בסוף הספר (בקונט') חומת אש דף לב ע"א), ובשו"ת בני ציון שפירא (ח"א סי' ב אות פה)]. וראה עוד בשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סימן קמג). ואם הלכה רופפת בידך צא וראה היאך העם נוהג ונהוג כן. [סעיף זה משו"ת יביע אומר ח"ג (חלק חושן משפט סוף סימן ו), ושו"ת יחווה דעת ח"ד (סימן סב). ע"ש. ועיין בשו"ת רב פעלים חלק א' (בסוד ישרים סימן יא) שביאר ע"ד הסוד מדוע אין השביעית משמטת אלא בסופה].

אם צריך להחמיר לעשות פרוזבול גם בסוף השנה השישית [תשע"ד]

של שביעית כדי לצאת גם דעת הרא"ש. אבל הגאון הסטייפלר לפעמים היה מדקדק בזה.

ויש שהביאו על הגאון החזון איש זצ"ל, שלא היה מדקדק לכתוב פרוזבול גם בערב ר"ה

מ. אין הפרוזבול מועיל אלא לחובות שנעשו לפני סידור הפרוזבול כתיבתו וחתימתו בפני הדיינים או העדים. אבל החובות שנעשו לאחר מכן צריכים פרוזבול אחר כדי שלא תשמטם השביעית. ומכל מקום אם עשה פרוזבול בחודש אלול, ואחר כך הלוח עוד הלואות בסתם, שלא קבע זמן לפירעון, אינו צריך לעשות פרוזבול אחר. אבל אם עשה הלואות נוספות שקבע תאריך לפרעון קודם ראש השנה, צריך לעשות פרוזבול נוסף. (מ)

ונתן דברי תוכחה ומוסר בבכיות, בענין הצניעות, ואמר: "אני אומר זאת ליד ספר התורה הקדוש, שבטוח אני שאילו היתה צניעות בכללות העולם, בודאי לא היו צרות וגזירות איומות ונוראות שנעשו על ידי הרשעים הנאצים ימ"ש". ע"כ. ובצוואתו כתב, שהנשים החובשות פאה נאפילו פיאות קש שהיו בזמנם, הם מעכבות את הגאולה, ועל כן חלילה שאיזה אשה תקל שום קולא כל דהו בלבישת פאה, אפילו רק שערה אחת של פאה. וכל אחד ימסור נפש על זה, על כל גדרי הצניעות הן מצידו, והן מצד אשתו ובניו שלא ילכו עם פאה. ע"כ. [נראה בענין פאה נכרית בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שלישי מהדורת תשע"ב, בריש הלכות קידוש, שכתבנו להוכיח שגם השלטי גיבורים [שעליו הסתמכו להקל בפאה נכרית] לא היקל בזה אלא בחצר, אבל לא ברשות הרבים. ראה שם.

[דרך אמונה שמיטה פ"ט. ציון ההלכה אות מד]. ובספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמוד רמט) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שאף שמדינא א"צ לעשות פרוזבול בסוף השנה השישית, מ"מ יקירי ירושלים מהדרין בזה, וכמדומה שכן נהג הגר"ש סלאנט זצ"ל. ע"כ. אמנם נראה שזה רק בגדר חסידות לחסידים, ונכון לעורר להחמיר בפרט בעניינים דאורייתא, כמו תפילין דר"ת, וזמן ר"ת במוצאי שבת, ובענין סירכות כפי דעת מרן הב"י, ובענין הפאה נכרית, ובענין בישולי גויים כפי דעת הב"י, וכל כיו"ב בדברים חשובים.

והביאו בשם האדמו"ר משומר אמונים ר' אהרן ראטה זיע"א, שבבית מדרשו ביום ראש השנה בשנת תש"ו אחרי השואה, ציוה לקרב את הבימה סמוך לעזרת נשים,

חובות שאחר כתיבת הפרוזבול

(מ) ומה שכתבנו שאם עשה פרוזבול באלול וכו', הוא על פי מה שנתבאר לעיל, דסתם הלואה ל' יום, וכמו שדרשו חז"ל מהכתוב (במכות ג:), הוי כאילו קבע לו זמן, ולא קרינן ביה לא יגוש. וכמו שפסקו התוספות שם, בדין המלוה את חבירו וקבע לו זמן עשר שנים, שאין שביעית משמטתו. ואע"פ שלבסוף כשיגיע זמן הפרעון הוא בא לידי נגישה, הרי על כל פנים עתה אינו יכול לנגשו, כיון שטרם הגיע זמן פרעון חובו. וכן פסקו

כי אין השביעית משמטת אלא בסופה, וממילא מה שהלוח לאחר כתיבת הפרוזבול, כשלא נמסרו לבית דין, כשעברה עליהם השביעית הושמטו, ולכן אמרו, פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול. (שביעית פ"י מ"ה, טור וש"ע סי' סז סעיף לב). לפיכך צריך שיכתוב פרוזבול אחר כדי שיוכל לגבות החובות האחרים. וכן פסקו בשו"ת דבר אברהם (ח"א סי' לב), ובבן איש חי (פרשת כי תבא אות כו). ופשוט.

הרמב"ן והריטב"א והרא"ש (מכות ג:). וכן פסק בשו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן (סימן רנו), ובשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' צט). וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (חור"מ סי' סז סעיף י). והוא הדין לסתם הלואה שהיא שלשים יום, נחשב כאילו קבע לו זמן שיפרענו לאחר ראש השנה של מוצאי שביעית.

ואמנם הב"ח (חור"מ סימן סז אות יג) כתב, שדוקא במלוה לזמן קבוע בפירוש אין שביעית משמטתו, מה שאין כן בסתם הלואה. וכן העלה התומים (ס"ק טז) והקצות החושן שם, כדברי הב"ח, ושכן נראה מהירושלמי. וכ"כ בספר אולם המשפט (עמוד לב). וע"ע בספר ראש יוסף אישקאפה (סי' סז ס"ק כח), ובספר ערוך לנר (מכות ג: בד"ה ואי אמרת). ע"ש. אולם הגאון רבי אייזל חריף בספר נועם ירושלמי (פ"ק דמכות) כתב, דאדרבה מהירושלמי מבואר ההיפך. וכ"כ בשו"ת דבר אברהם (ח"א סי' לב אות ד), ומצא מפורש בחי' הר"ן (שבת קמח:): שכתב, דסתם הלואה דינה כדין קבע לו זמן לאחר שלשים. ודלא כהב"ח. ע"ש. וכן מבואר להדיא באו"ז (ח"ב במס' ע"ז סי' קכג) וז"ל: לפי מה שפירשתי שההלכה דמי שהלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו, יש לנו ללמוד שהמלוה את חבירו בחצי חודש אלול של השנה השביעית, שאין נשלמים לו שלשים יום עד חצי תשרי של שמינית אינו משמט, דאע"ג דאתי לידי לא יגוש בשמינית, השתא מיהא ביום האחרון של שביעית ליכא משום לא יגוש. והכי איתא בירושלמי (פ"י דשביעית ה"א) וכו'. ע"ש. וכ"כ המנחת חינוך (סי' תעז). וכ"כ הרש"ש בחידושו למכות (ג:). נ"ל דהא דסמך דין סתם הלואה שלשים יום, לכאן, משום דנפקא מינה לענין שאם הלוהו פחות משלשים יום קודם מוצאי שביעית אין שביעית משמטתו, כדין המלוה לעשר שנים. ע"כ.

גם הגאון רבי יעקב אבוחצירא בשו"ת יורו משפטך ליעקב (סי' לט דף מ ע"ב) כתב,

שהאמת יורה דרכו, ודבר ברור הוא כשמש, שגם בסתם הלואה שזמנה שלשים יום, אין השביעית משמטת, כשהוא בתוך שלשים, ודלא כהב"ח והתומים. ע"ש.

גם במשנת יעבץ (זולטי, הל' שמטה ויובל, עמוד רט) העלה שאף בסתם הלואה, אם הגיע זמן הפרעון אחר שביעית אין שביעית משמטתו. ודלא כהב"ח. ע"ש. וכן העלה בספר תורת זרעים (עמוד עח). והובא לעיל. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ריט אות ד) שהסביר על פי דברי התומים (סי' עד סק"ה), שגם בסתם הלואה, אינו משמט בתוך שלשים יום.

ובשו"ת מנחת שלמה להגרש"ז אויערבך (ח"א סי' מז אות א) נמשך בזה אחר דברי הב"ח. גם בספר קבא דקשייתא הנד"מ (עמוד קח) הביא שהרה"ג ר' בן ציון א. שאול הסתמך על דברי הב"ח הנ"ל, ואשתמיט מנייהו דברי האור זרוע והר"ן (שבת קמח:), ושאר פוסקים הנ"ל. (ודבריו שם בלא"ה אינם מחוורים). [וע' מה שהעיר בזה הרה"ג רבי דוד יוסף נר"ו בהערותיו לשו"ת הרמב"ם "פאר הדור" (סימן קכד, עמוד רנ-רנא). ודו"ק].

ולפיכך אין צריך לעשות את הפרוזבול דוקא בערב ראש השנה, אלא למי שרוצה לחוש להב"ח ודעימיה. ודו"ק. [אא"כ הלוה עוד הלואות אחרי הפרוזבול, וקבע זמן הפרעון לפני ראש השנה, שאם לא יפרע לו הלוה עד ר"ה, ישמט החוב בהכנס ראש השנה של שנה השמינית, אם לא יעשה פרוזבול נוסף]. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ט (חור"מ סי' ג, ובמילואים שם). ע"ש. וכן עיקר.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז) כתב, שיש להסתפק דאפשר דהא דפרוזבול המאוחר פסול, היינו דוקא כשכתב בסתם, אבל אם התנה בפירוש שמוסר לבי"ד גם את החובות שעתיד אח"כ להלוות, שמא יש

מא. יש החוששים לדעת הב"ח ועושים פרוזבול נוסף בערב ראש השנה [תשע"ו] אחרי שכבר עשו פרוזבול בחודש אלול או קודם לכן. והעיקר לדינא שאין צריך לחוש לזה, ואם עשה פרוזבול בחודש אלול אין צריך לעשות פרוזבול נוסף בערב ראש השנה. [אלא אם כן הלוח הלוואות נוספות, וקבעו את תאריך הפרעון קודם ראש השנה, שאז צריך לעשות פרוזבול נוסף]. (מא)

מב. פרוזבול המוקדם כשר, כיצד, כגון שהיה עומד בשעת כתיבת הפרוזבול בחודש אלול של שנה שביעית וכתב זמן הפרוזבול לחודש ניסן, הרי שאינו גובה החובות שיש לו אלא עד היום שכתוב בפרוזבול, דהיינו ניסן, והורע כח הפרוזבול, לפיכך הוא כשר, ומה שכתב זמן מוקדם איהו דאפסיד אנפשיה. ופרוזבול המאוחר פסול, כגון שהיה עומד בשעת כתיבת הפרוזבול בחודש ניסן, וכתב זמן הפרוזבול לחודש אלול, נמצא שהוא גובה חובותיו שמחודש ניסן עד אלול, שלא כדין, שהפרוזבול אינו מועיל אלא לחובות שקודם כתיבת הפרוזבול, שכן הוא אומר "כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה", ולא "חוב שיהיה לי". (מב)

בא לעולם יחד עם דבר הבא לעולם מהני, דלפ"ז יכול שפיר למסור ביחד כל חובותיו לבי"ד שיזכו בהם שעה אחת לפני מוצאי שביעית, וצ"ע אם יש לסמוך ע"ז בשביעית בזה"ז שהיא מדרבנן.

(מא) על פי המבואר בהערה הנ"ל.

להכשיר, שיתכן שלענין פרוזבול אפשר דמהני אף על פי שעדיין לא באו לעולם, ובפרט אם נאמר שהמסירה לבי"ד אינה ממש הקנאה אלא מעין שליחות לגבות עבורו, והרי רבו הסוכרים דמהני שליחות גם בדבר שלא בא לעולם, וכ"ש להסוכרים שאם הקנה דבר שלא

פרוזבול המאוחר פסול

וז"ל: מי שכתב פרוזבול תחלה, ואח"כ הלוח, אין הפרוזבול מועיל, והשביעית משמטתו, אלא אם כן יכתוב פרוזבול אחר שהלוח. נמצאת אומר שכל מלוה הקודמת לפרוזבול אינה נשמטת, אבל אם הפרוזבול קודם להלוואה, השביעית משמטתה. לפיכך פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול. כיצד, כגון שכתב הפרוזבול בניסן והקדים זמנו לאדר, כשר, שהרי בזה הורע כחו, שהשביעית אינה משמטתו עד אדר בלבד. אבל אם איחר זמנו, שבניסן כתב זמן הפרוזבול באייר, פסול, שהרי הוא מיפה כחו, שאינו משמט עד אייר שלא כדין, שאין דינו שלא ישמט אלא עד

(מב) משנה (שביעית פ"י מ"ה). וכתב הרמב"ם (פרק ט הל' כג), שהטעם שהמאוחר פסול, לפי שהפרוזבול משמט דוקא החובות שהיו בשעת כתיבת הפרוזבול ומסירתם לב"ד. וכן פירש רבינו נסים, הובא בכפתור ופרח (פרק ג). [ואע"פ שבפירוש המשנה להרמב"ם פירש באופן אחר, העיקר כמ"ש בחיבורו. וכמ"ש בספר מעשה נסים להר"א בן הרמב"ם (עמוד 82) בשם הרמב"ם, בתשובת שאלה, כי כל מה שנמצא בפירוש המשנה בחילוף ממה שנאמר בחיבור, לא יסמכו אלא על החיבור, כי הוא יותר מדוקדק מזולתו. וראה עוד בשו"ת רבינו אברהם בן הרמב"ם (סי' פא)]. וכן פסק מרן בש"ע (סעיף מ)

מג. המלוה את חבירו וקבע זמן פרעונו לסוף השנה השביעית, כט אלול בחצות היום, בשעה 12, ונאנס ולא פרעו, והוצרך המלוה לכתוב פרוזבול על חובו, בשעה 2 אחר חצות היום, נראה שאין צורך לכתוב שעות בפרוזבול, ודי לו לכתוב "בכ"ט באלול". ונאמן המלוה לומר שכתב הפרוזבול אחר שהגיע שעת הפרעון, ועדיין לא פרעו, במיגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד. (מג.)

נדברי הירושלמי, שאין למנות אלא משעת הכתב. מ"מ הרמב"ם והטור לא הביאו דברי הירושלמי הזה. ונראה דס"ל שהתלמוד בבלי שלא חילק בזה, חולק בזה להלכה על דברי הירושלמי. וכ"כ הר"ן בתשובה (סי' עז), שהוא פסול לגמרי, שכיון שלא נכתב כהלכתו, אין לו דין שטר. אלמא דס"ל דלא כהירושלמי. ע"כ. וכן כתב התומים (סי' קנז), על פי דברי הר"ן בתשובה, שהפרוזבול המאוחר פסול לגמרי. ע"ש. וכתב הרב משנה ראשונה בטעם הירושלמי, שמכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, לא קנסוהו רבנן לפסול אותו לגמרי, ואילו היתה השביעית מן התורה, היו פוסלים אותו לגמרי, כדין שטרי חוב המוקדמים שפסולים לגמרי. ומ"מ מסתימת המשנה והפוסקים משמע שפסול לגמרי. ע"ש.

ניסן, בשעת מסירת הדברים לב"ד. עכ"ל. וכן הסביר הסמ"ע שם, שהוא משום שאין המלוה יכול למסור לב"ד חוב שאין חייבים לו עדיין, וכשיכתוב זמן מאוחר, כגון שעמד בחודש אב, וכותב אלול, ויוציאנו לאחר זמן יפרע על ידו חובות שנתחייבו לו אחר כתיבת הפרוזבול.

וכן מבואר בשו"ת הר"ן (סי' עז), דה"ט משום ששטר הפרוזבול עצמו הוא שמפקיע הממון, ולא ישיבת בית הדין שישבו על כך, וכל שנכתב שלא כהוגן נפסל לגמרי. ע"ש. (וע' במוצל מאש ח"ב סי' כ). וכתב התוספות יום טוב (פרק י מ"ה), נראה שהוא פסול לגמרי משום קנס, כדין שטרי חוב המוקדמים שהם פסולים. ואע"פ שבירושלמי נראה שהפרוזבול כשר משעת כתיבתו. [וכ"כ מהר"י בן מלכי צדק

המלוה את חבירו וקבע זמן פרעונו לכ"ט אלול בחצות היום, בשעה 12

הרבית, ה"ע גם בפרוזבול המאוחר לא קנסינן בשביעית בזה"ז שהוא רק מדרבנן שלא יועיל על ההלואות שקדמו לפרוזבול. ע"ש. ובמנחת שלמה שם כתב שיש לחלק, דהתם טעמא דקנסו הוא משום דחיישינן שיכלול הקרן עם הרבית כדי להרויח ממון בעבירה, וכן גם בשט"ח המוקדם, משא"כ הכא הרי בלא"ה יכול לכתוב פרוזבול בסוף שביעית וגם נאמן משום כך לומר פרוזבול היה לי ואבד, אלא טעמא דמאוחר פסול הוא רק משום דבכה"ג שנעשה בעבירה ולא נכתב כראוי לא תיקנו רבנן שיועיל, וכיון שכן, אין לחלק בין דאורייתא לדרבנן.

(מג.) וכמ"ש הרמב"ם (פ"ט הלכה כה), הוציא פרוזבול וטען הנתבע ואמר מלוה זו שהוא תובע אחר כתיבת הפרוזבול היתה, והתובע אומר קודם הפרוזבול היתה. התובע נאמן שאילו אמר פרוזבול היה לי ואבד נאמן אע"פ שאין אנו יודעים זמן הפרוזבול שאבד. וכן פסק בש"ע (סעיף לה). וכן העלה בנ"ד בשו"ת שבט הלוי חלק ט (סי' רצא אות ג).

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז) הביא מ"ש במשנה ראשונה (פ"י דשביעית מ"ה), דכיון דנקטינן דבשטר שיש בו רבית דרבנן לא קנסו קרן אטו רבית, אפילו אם כלל הקרן עם

מד. פרוזבול נכתב אפילו בלילה, שאינו נחשב כעשיית משפט שצריך להיות ביום דוקא. וכן מותר לכתוב פרוזבול בעדים קרובים. (מד)

מה. רשאים לכתוב פרוזבול בפני דיינים הקרובים למלוה והלוה, שאין הפרוזבול נחשב כעשיית משפט, וכמבואר. ומכל מקום הואיל ואנו צריכים שיהיה בית דין חשוב, צריך שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה. (מה)

כתיבת פרוזבול בלילה

האחרונים המהריק"ש ז"ל. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חור"מ סימן ו' ד"ה ובהיותי). ע"ש. ובשו"ת יבי"א ח"י (חור"מ סימן ג אות ח). ובס' אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' רנא) כתב שראוי שהחותמים על הפרוזבול יהיו בני תורה, ודעת רבני ירושלים שראוי להחמיר שלא לקחת קרובים לפרוזבול. ע"כ. ולענין הלכה ראה להלן סעיף מה. ויש שהביאו על הגאון חזו"א, שעשה פרוזבול ע"י שליח, וחתם ג' עדים שמסר בפניהם חובותיו לבי"ד שבירושלים, ושלחו ע"י שליח לירושלים. (דרך אמונה פ"ט ציון ההלכה אות רלז).

(מד) כן מבואר להדיא בערך לחם למהריק"ש (חור"מ סימן סז סעיף לא) דאינו כמו דין, ונכתב בלילה, שמדין קניית שטר נגעו בו. וכן מצינו בדבריים בלבד נדחית שמיטת כספים, ומינה, שאפילו קרובים לדיינים כשרים, כדין קניית שטר זה מזה. ע"ש. ובחשק שלמה על הטור (חור"מ סימן סז אות כד) הביא דבריו לענין כתיבת פרוזבול בלילה. ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ו' סוף סימן לט) העיר שדברים אלו נעלמו מכמה מהמחברים האחרונים. ע"ש. גם בירחון קול תורה (אלול תשי"ט) כתב רב אחד דפרוזבול אינו נכתב בלילה, ולא זכר מדברי גדול

כתיבת פרוזבול בפני דיינים קרובים

אינה אלא זכר לשביעית, שלא תשתכח תורת השמטת כספים מישראל, אפשר שאפילו אם אחד מן הדיינים קרוב למלוה והלוה, כשר וכו'. ע"ש. והגאון מהר"א ישראל בספר בית אברהם (סימן סז דף קמג) הביא דברי התומים וכתב עליו, ולא ידעתי במה נסתפק, דהא כתבו הרא"ש והר"ן דמקולי פרוזבול הוא שמזכין לו אפילו שהוא לחובתו. והוא הדין בדיינים קרובים שיש להקל, ותו דקרא כתיב ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך, ולא של אחיך בידך, ודרשינן בספרי, מכאן אמרו המוסר שטרותיו לבית דין אינו משמט. ומה לי מוסר שטרותיו לבית דין קרובים או רחוקים כיון שהבית דין הם הנוגשים. ע"כ.

ומה שכתבנו שצריך שלא יהיו הדיינים

(מה) מה שכתבנו שרשאים לכתוב פרוזבול בפני דיינים הקרובים למלוה והלוה, וכן אם כותבים פרוזבול בפני שני עדים, וכותבים שם הדיינים בפירוש, שהם קרובים למלוה וללוה, מכל מקום יש להקל. כן כתב המהריק"ש שם. וכן הוא בבית אברהם (דף קמג:), ובס' פנים במשפט (שם אות כד). ודלא כהתומים (אות כג) שנסתפק בזה. ואין ספקו של התומים מוציא מידי ודאי של המהריק"ש. וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה חור"מ (סי' יג). וכן עיקר.

גם בתשובה מאהבה (סימן עב) צידד בדין דיינים קרובים אם כשרים לפרוזבול, והביא דברי התומים. ושם כתב, שלפי מ"ש הרמב"ם (פ"ט ה"ג), דהשמטת כספים בזה"ז

מו. פרוזבול שנעשה בפני עדים, לכתחלה לא יכתבנו בפני עדים הקרובים למלוה. אבל בדיעבד יש להקל ולגבות החובות על סמך פרוזבול כזה. (מו)

ועב"פ לדין דאזלינן בתר מרן יש להקפיד שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה. [ובספר אור לציון שביעית (עמוד פח) כתב, שלמעשה יש להזהר שלא יהיו המלוה והלוה קרובים לדיינים. וליתא]. מיהו נראה, שהעדים שחותמים על הפרוזבול יהיו עדים כשרים. (התעוררות תשובה שם). וכמבואר ד"ז בשו"ת יביע אומר ח"ג (חחו"מ סימן ו אות ו). וע"ש מ"ש ע"ד הרב בית אברהם הנז'. [וכן פסק בשו"ת מנחת יצחק (שם), שיש להקל אף אם אותו אדם שעושה את הפרוזבול הוא קרוב לאחד מהדיינים או לכולם, וכן המנהג שלא מדקדקים בזה].

קרובים זה לזה, הנה המהריק"ש גופיה כתב בהגהותיו (סימן סז סעיף יח) כתב, שאע"פ שממה שכתב מרן דבעינן ב"ד חשוב, יש ללמוד שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה, דבעינן ב"ד חשוב, וליתא. עד כאן. וזאת למרות שהמהריק"ש מתיר כשהדיינים קרובים ללוה ולמלוה. אלא די"ל שאף מהריק"ש לא כתב כן אלא לדעת מרן דבעינן ב"ד חשוב, אבל להרמ"א שמכשיר בכל ב"ד, י"ל שאף שהדיינים קרובים זה לזה שפיר דמי. וכן דייק בשו"ת מנחת יצחק חלק י (סי' קמ) מדברי מהריק"ש. וכן העלה בשו"ת שבט הלוי חלק ט (סי' רפח). ע"ש.

פרוזבול הנעשה בפני עדים קרובים

שארצה, אין צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהם יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה מדבריהם, ובדברים בלבד היא נדחית. ע"כ. ומקורו טהור בגיטין (לו). רבנן דבי רב אשי מסרו מילייהו לאהדדי, ופירש רש"י בעל פה, בלא כתיבת פרוזבול. והיינו אפילו בלא דעת המלוה, כמו שכתב האור זרוע ע"ז (סימן קכ). ע"ש. אולם הרא"ש והטור סבירא להו דלכולי עלמא נמי סגי בהכי, ולא דוקא לתלמיד חכם, וכתב הבית יוסף (סימן סז) שכן נוהגים במצרים כדעת הרמב"ם, וכן פסק בשלחן ערוך (שם) סעיף כז. ועיין עוד בב"ח.

ומכיון שאף להרמב"ם ומרן מותר לעשות כן לכתחלה כשהם תלמידי חכמים, בדיעבד מיהא גם לשאר בני אדם שמסרו דבריהם בעל פה מוקמינן להו אדינא שלא להפקיע חובו, ויהיה רשאי לגבותו, וכל כתיבת הפרוזבול וחתמת העדים אינם אלא לכתחלה. ועיין בפרישה (סי' סז אות כג),

(מו) בשו"ת התעוררות תשובה חלק ג' (סימן כג אות ב) כתב לחלק, שאם חותמים בתורת דיינים, יכולים להיות קרובים למלוה, כי אין להם דין ודברים ומשפט כדי שנאמר בזה שקרובים פסולים, שהרי בפרוזבול נאמר שאגבנו כל זמן שארצה, נמצא שהמלוה גובה חובותיו ואם יהיה לו דין ודברים יכול לדון בפני בית דין אחר. אבל אם חותמים בתורת עדים שמעידים עליו שעשה פרוזבול שיוכל לגבות חובותיו, אין לך דבר שבממון יותר מזה, וקרובים פסולים לעדות זו. ע"ש. והובאו דבריו בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חחו"מ סימן ו אות ז), וכתב על דבריו, דמה שהכשיר דיינים קרובים הרי זה מבואר בדברי המהריק"ש הנ"ל, אבל סוף דבריו שפוסל עדים קרובים שחתמו בפרוזבול יש לדון בזה לפי מה שכתב הרמב"ם (פרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כז), תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים, ואמר להם, מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן

מז. מותר לכתוב פרוזבול בחול המועד [שבשנת השמיטה], באופן שחושש שאם לא יכתוב עכשיו לא ימצא בית דין לעשות פרוזבול, וכגון שנוסע לחו"ל במקומות שאין שם בית דין. (מז)

בדיעבד מיהא מהני. ושו"ר כן בחכמת אדם (שערי צדק פכ"א סי' ו'), שכ', דבדיעבד יכול למסור כל חובותיו בינו לבין עצמו בלא עדים ושלא בפני ב"ד. ע"ש. ומ"ש הר"ן בתשו' (סי' עז) דהפרוזבול עצמו משמט, ומש"ה המאוחר פסול, י"ל דמיירי שלא אמר בפיו כלום, וס"ל דכתיבה לאו כדיבור ממש דמי לענין זה. ואכמ"ל. וע' בשו"ת מהר"ם בר ברוך ד"פ (סי' תקעב) ובשו"ת מהר"ח או"ז (סי' קפ) שג"כ סוברים, לקושטא דמילתא, דסגי במסירת מילי. ומה שהק' בגידולי תרומה (שער מה ס"ק יד), ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' עב), ע"ד הרא"ש דה"ט דרבנן דבי רב אשי משום שסמכו על רב נחמן, ומה זו סמיכה, הא אי איישר חילי אקיימיניה קאמר, ולא סמך על עצמו לעשות מעשה. ע"ש. ע' בס' לחם יהודה (דף סח ע"ד), דאה"נ שקודם רבנן דבי רב אשי היה צריך פרוזבול ממש, ומ"מ מאחר שנתפשטה תקנת הפרוזבול הקילו גם כן במסירת מילי. ודחה קושיות הרב גידולי תרומה בזה. ע"ש. וע' בפרישה שם בתירוץ השני. ובס' בית אברהם (דף קמב ע"ג). וי"ל ע"ד. ודו"ק.

ולענין הלכה, הואיל ואנו צריכים שיהיה בית דין חשוב, צריך שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה. ואם כותב הפרוזבול בפני עדים, לכתחלה לא יכתבנו בפני עדים הקרובים למלוה. ובדיעבד יש להקל ולגבות החובות על סמך פרוזבול זה.

כתיבת פרוזבול בחול המועד

ופרוזבולין וכו'. ופירש הר"ן, דהיינו שאם לא יכתבנו עכשיו והוא רוצה לילך, יעבור שביעית

שהקשה, שלפי דברי הטור שאין צריך לכתוב אלא די לומר כן בפני דיינים, למה לי כל הטורח שטרחו בש"ס ובפוסקים לכתוב שדיינים או עדים חותמים בו, ויש לומר ואין הכי נמי, שתקנת הלל היתה על ידי כתיבת פרוזבול, אבל רב נחמן דאמר אקיימיניה דאף על גב דלא כתוב ככתוב דמי, הוסיף בדורו דסגי באמירה גרידתא. ע"ש. ומעתה אין צורך בעדים כשרים, דלא איברו סהדי אלא לשיקרי. ונאמן לומר מסרתי חובותי לבית דין במגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד, כדקיימא לן בסימן סז סעיף לד. שאם אמר המלוה תנאי היה בינינו שלא תשמטני בשביעית, או הקפת חנות, ושאר דברים שאין משמטין, נאמן במגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד. ועוד ע"ש בסעיף לה. והכי נמי יש לומר דנאמן בלי שום עדים, כיון שבדברים בלבד היא נדחית. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה ס"ס יא). ע"ש. וראה עוד ביביע אומר שם.

וכתב בחזו"ע: וע' בשו"ת יהודה יעלה אסאד (ח"ב סי' קעט), במי שעשה פרוזבול כדת, ונאבד ממנו קודם ערב ר"ה, באופן שבזמן שהשביעית משמטת לא היה הפרוזבול בידו, והעלה, שמכיון דבת"ח סגי לכתחלה במסירת מילי, אף באינו ת"ח דבעי כתיבה, אע"פ שבסוף שביעית נאבד ממנו, מהני. והביא ראייה לזה מגיטין (לז): תנן הוציא שט"ח ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו וכו'. ואם איתא נימא דהתם מיירי שלא הי"ל הפרוזבול בסוף שביעית. ע"ש. וה"נ כשאין עדים

(מז) מתני' מועד קטן (יח:), ואלו כותבין במועד, קידושי נשים, גיטין וכו',

מח. אין כותבים פרוזבול אלא אם כן יש ללוה קרקע. ואם אין לו קרקע יכול המלוה לזכותו, אפילו שלא בפניו, קרקע ד' אמות, ואחר כך יכתוב הפרוזבול. ומטעם זה יש נוהגים לכתוב בפרוזבול בדברי העדים "וכך אמר לנו המלוה פלוני: קנו ממני ד' אמות קרקע בקנין גמור ושלם ללוים פלוני ופלוני וכו'", ומקבלים ממנו בקנין אגב סודר. ומכל מקום מן הדין אין צורך בזה, הואיל ואין לך אדם שאין לו קרקע בשכירות או בשאלה, ודי בזה מצד ההלכה. (מח)

חובותיו לבית דין בעל פה העשויה לבוא לידי דבר האבד, ומשום כך התירו לכתוב פרוזבול בחול המועד. ע"ש. גם בס' אשרי האיש (י"ד ח"ב עמ' רמט) העיר, למה התירו לכתוב פרוזבול במועד, לדעת הפוס' (הרא"ש גיטין פ"ד סי' יג. והטור בחו"מ סי' סז) דדי במסירת מילי. וכבר עמד בזה הגר"ח ברלין, והוב"ד בשו"ת בכורי שלמה (ח"א בהשמטות לאו"ח סי' ד אות ה). ובכורי שלמה שם כתב לחדש, שאם אין כותבין פרוזבול בחוה"מ, ממילא הוא אינו ראוי לבילה, ולא מועיל מסירת מילי. וראה עוד מה שהבאנו בזה להלן באורך.

ויפסיד חובו. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (או"ח סי' תקמה ס"ה). ויש שהקשו דאמאי שרי לכתוב פרוזבול בחול המועד, והרי יכול למסור חובותיו בעל פה בפני בית דין, ואין צורך דוקא בשטר פרוזבול, כמבואר בשלחן ערוך (חו"מ סימן סז סעיף כ'). ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ה (סימן יא) כתב ליישב על פי דעת הפרישה (חו"מ שם ס"ק כג), שאמנם אפשרו למסור חובותיו בעל פה, אבל כאשר יבוא המלוה לגבות חובו, עליו לדעת את פרטי מסירת הדברים וענין הפרוזבול, ואם לא ידע לא יוכל לגבות חובו. ולכן שטר פרוזבול עדיף על פני מסירת

אין כותבים פרוזבול אלא אם יש ללוה קרקע

ולא מצאתי לאחד מן הפוסקים שדיבר בזה, עד שזימן ה' לידי ומצאתי בעיטור שכתב כן. וכ"כ בעל התרומות (שער מג ח"א סי' יב). וכן פסק מרן בש"ע (סעיף כג). ע"ש. והרב ראש יוסף אישקאפה (דף קלג סוף ע"ד) כתב, דכל שכן הוא, דהא קי"ל (ב"מ נו:.) שכירות ליומא ממכר הוא.

(מח) בגיטין לז. וטור ושלחן ערוך (חושן משפט סימן סז סעיף כב), שאין כותבין פרוזבול אלא על קרקע, ודי בשאלה ושכירות. שבגמרא (גיטין לז.) אמרו, שאפילו השאלו מקום לתנור ולכירים כותבים עליו פרוזבול. וכתב מרן הב"י (שם אות כג), ומשמע לי שהוא הדין שכותבים פרוזבול על קרקע שהוא בשכירות.

הטעם שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע

כז.). וכתב הרשב"א שאע"פ שלא היה קרקע ללוה בשעת ההלוואה, י"ל דלא פלוג רבנן בכל שיש לו קרקע מ"מ. וע' בגידולי תרומה (שער מה אות יז), ובספר מגילת ספר (דף קג ע"ד), וסביב ליראיו (דף עג ע"ד). וקרקע כל שהוא סגי, ואע"פ שאין הקרקע שוה כנגד כל החוב, ראוי לגבותו, כמעשה דקטינא דאביי (כתובות

והטעם שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, יש בזה כמה טעמים. רש"י (גיטין לז.) פירש, משום שלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע, והוא מילתא דשכיחא, אבל במילתא דלא שכיחא לא עבוד רבנן תקנתא, "דמסתמא אין אדם סומך אלא על קרקע הלוה" (רש"י ב"ב

פרוזבול על הקרקע, משום שהוא ראוי לגבות חובו. ע"ש. ובפירושו רשב"ם (ב"ב סו.) כתב, שאם יש קרקע ללוה, הוי כאילו יש למלוה משכון, והמלוה על המשכון לא שייך בו "לא יגוש". וראה עוד בריטב"א (גיטין שם) שכתב, דה"ט משום דכי אית ללוה קרקע כיון דלא מיחסר גוביינא הוי כמאן דאגבוה רבנן לההוא קרקע למלוה, מקמי שביעית. אבל אם אין לו אלא מטלטלים, כיון דמחסרי גוביינא לאו כגבוי דמי. (וכ"כ הרמ"ה גיטין לז.) והר"ש שביעית (פ"י מ"ו) כתב, שכל שיש קרקע ללוה אז חשוב החוב כגבוי בבית דין, ולא קרינן ביה לא יגוש. וע' בתוס' יו"ט שם.

אם אין ללוה קרקע המלוה מזכהו ע"י אחר

פרוזבול, והרי כל אדם יש לו בית דירה או בשאלה או בשכירות, והשיב הגאון חתם סופר, דמשכחת לה במי שהוא סמוך על שלחן אחרים, שלא שאלו או השכירו לזמן, אלא נתן לו רשות לדור בו כל זמן שירצה בעה"ב. ע"ש. ויש מי שחשב שלפ"ז בחור הסומך על שלחן אביו עד הנישואין, אפילו סידר פרוזבול כדין אינו מועיל כלל, ואבד חובו. וליתא, דשאני סמוך על שלחן אחר, שבכל יום יכול לסלקו מעל פניו, אבל בחור הסמוך על שלחן אביו שהמקום מושאל לו עד יום הנישואין הוי כהשאלו לזמן, ושפיר מהני ליה פרוזבול. וכ"כ בשו"ת דבר אברהם (ח"ב סי' יז). ע"ש.

אם צריך לכתוב בפרוזבול שקבלו קנין מהמלוה להקנות קרקע ללוה

להם קרקע. וכו'. וכן הוא בפרוזבול שכתב רבינו גרשום (ב"ב כז. ושם סה:) וכ"כ ראבי"ה (סי' תתצב). [וע"ע בנוסח הפרוזבול שכתב בעל התרומות, והובא בבית יוסף (סי' סז אות כד), ובדברי הבי"ש שם]. וכן הוא נוסח הפרוזבול שנעשה בזמן החקרי לב [הובא בארץ חיים (ח"מ סי' סז)].

אך פשוט שאין זה מעכב, וכמבואר בשו"ת המבי"ט (ח"א סימן שא), שלא נהגנו לכתוב

ע"כ. ויש להעיר על זה ממסקנת הגמרא (ע"ז טו.), דשכירות לא קניא. וע"ע בתוספות שם. וכ"כ בפשיטות מהר"י עייאש (סי' רמו סק"כ). איברא דבהגהות מרדכי (ספ"ק דעירובין) כתב, דאע"ג דמסקינן שכירות לא קניא, זיל הכא והכא לחומרא. ע"ש. וע"ע במחזיק ברכה (א"ח סי' רמו). ועכ"פ הוצרך מרן הבית יוסף להשמיענו דשכירות מהני לענין פרוזבול לקולא.

ובתוספות קידושין (כו:) כתבו, שעל מטלטלין אי אפשר לסמוך מפני שהלוקח יכול לכלותו. ור"ת פירש דה"ט שכותבים

ואם אין לו קרקע, המלוה מזכהו ע"י אחר. וכתב הר"ן, ומכאן נראה לי דמאי דקי"ל (גיטין יא:) זכין לאדם שלא בפניו, כל שהדבר עצמו זכות אע"פ שנמשך ממנו חובה, שהיא חובה יותר מן הזכות, מ"מ זכה וקנה. דהא הכא כשזכהו קרקע כל שהוא מתחייב הוא בכך, שאין השביעית משמטת חובו, ואע"פ כן מהני, אלא ש"ל דמקולי פרוזבול הוא. ע"ש. והנה קי"ל שכותבים פרוזבול אפילו על קרקע שהוא בשאלה או בשכירות, וכדלעיל.

ונשאל החתם סופר (ח"מ סי' נ), דא"כ היכי משכחת לה מי שאין לו קרקע לענין

אם צריך לכתוב בפרוזבול שקבלו

ויש נוסחאות בפרוזבול, שכתוב בהם שקבלו ממנו קנין לזכות קרקע ללוה, וכן מנהגינו לכתוב שקבלנו ממנו קנין לזכות קרקע ללוה, אך בנוסח פרוזבול שנדפס בחזו"ע לא הובא נוסח זה כלל. ואמנם בנוסח פרוזבול שכתב מרן אאמו"ר בשנת השמיטה תשי"ט איתא: בפנינו עדים החתומים מטה, בא פ' ואמר לנו: קנו ממני בקנין גמור ושלם איך שאני מזכה על ידכם קרקע כל שהוא מן הקרקע שיש לי, לכל אחד מבעלי החובות שחייבים לי, שאין

מט. יתומים קטנים שיש להם מלוה על אחרים אין צריכים פרוזבול כלל, מפני שבית דין אביהם של יתומים, ורואים שכל שטרות החוב של היתומים כמסורים בידי בית דין, והרי המוסר שטרותיו לבית דין אין שביעית משמטתו. אבל יורש גדול, חייב לעשות פרוזבול על חובות שחייבים למורישו. ומכל מקום אם ירש ואינו יודע אם עשה מורישו פרוזבול, וכבר עברה שנת השמיטה, רשאי לגבות חובו. מפני שאנו

ועיין בשו"ת דבר אברהם חלק ב' (סימן יז ובהגהה ב'), ובשו"ת יביע אומר חלק ג' (חח"מ סו"ס ו).

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז) הקשה, דצ"ע להסוברים דבעינן שיהי' להלוה קרקע בסוף שביעית מפני שרק אז רואין את החוב כגבוי, ועיין בר"ן שכתב דאפילו אם הי' לו קרקע בשעת כתיבת הפרוזבול מ"מ אם מכרו לפני סוף שנה שביעית הרי זה משמט, ומסתבר שגם להרא"ש שסובר דהקילו בפרוזבול דמהני זיכוי קרקע אף על גב דחוב הוא לו מ"מ אם הי' שם וצווח לא מהני (ראה קרבן נתנאל פ"ד דגיטין אות י') וה"ה נמי אם מכר אח"כ את הקרקע, ועיין בחו"מ סי' רמ"ה שנחלקו הסמ"ע והט"ז אם גובין מלוה בעל פה ממקרקעי דלוה שהפקירם ומסתבר דלדינא אם קדם אחר וזכה אי אפשר להוציא מהמוחזק וא"כ אין זה חשיב כגבוי ולא מהני פרוזבול ונמצא שיכול כל לווה להפקיר בסוף שביעית בפני ג' אוהבים כל קרקע שיש לו ולא יזכה בהם אלא לאחר ר"ה ויפטר בכך מכל חובותיו, ואף גם להט"ז עדיין יכול הוא להערים ולהקנות כל קרקעותיו במכר או יתן אותם מתנה לבנו או אוהבו ויפטר בכך מכל חובותיו שבעל פה, וכ"ש דקשה טפי לטפי מ"ש האו"ת בסי' ס"ז בדעת הר"ן הנ"ל דאף אם אפשר לגבות ממשעבדי מ"מ לא חשיב ככה"ג כגבוי דלפי"ז יכול כל לווה לעשות טצדקי להפטר גם מחובותיו שבשטר.

זיכוי קרקע בפרוזבול, כי רוב העולם יש להם קרקע כל שהוא בין בשכירות בין בשאלה. ובמלאכת שלמה עדני (פרק י' דשביעית משנה ד') כתב גם כן שלא ראה מי שיקפיד לכתוב כן אפילו לכתחילה. ע"ש.

וכן כתב החכ"א בשערי צדק (פרק כא סימן ח). שבנוסח שטר פרוזבול לא כתבתי "והקנתי לו ארבע אמות קרקע", כי מסתמא כל אדם יש לו קרקע בשכירות. ע"ש.

ובספר נחמד למראה (שביעית פרק י דף קמה ע"א) הביא מי שכתב, דלכאורה יש לחלק בשכירות, שאם נתן לו המעות בתחלה שפיר מהני לכתוב עליו פרוזבול, אך אם היה בשכירות שאינה משתלמת אלא לבסוף לא מהני, ושוב כתב שבאמת לענין פרוזבול לא מעלה ולא מוריד חילוק זה וכו'. ע"ש. וכן עיקר. [והנה בשו"ת מהרי"ט ח"א (סי' סה בד"ה אך), כתב, שמקולי פרוזבול הוא שלא הצריכו חכמים שיזכה במקום באחד מן הקנינים, אלא אפילו השאילו לתשמיש עראי שאין בו חזקה אע"פ כן יש להקל בזה לענין פרוזבול. ע"ש. אבל בעל התרומות ח"א (שער מג אות יב) כתב, אם אין ללוה קרקע יזכה לו המלוה קרקע בתוך שדהו בקנין או באחד מן ההקנאות שקונים בהם קרקע. וכ"כ מרן הב"י (אות כז), בשם בעל העיטור. וכ"כ להדיא הרמ"ה (גיטין לז). ע"ש].

ומה שמנהגינו לכתוב שקבלו ממנו קנין לזכות קרקע ללוה, הוא רק לרווחא דמילתא.

אומרים פרוזבול היה למורישו ואבד, או שמא התנה מורישו עם הלזה שלא ישמיטנו בשביעית. מט.)

פרוזבול ליתומים קטנים

הרשב"א ח"ג סי' נו, טענינן להו, שמא פרוזבול היה לו ואבד, או שמא התנה על מנת שלא תשמטני בשביעית, כמ"ש בחידושי הרשב"א (גיטין לז), ומרן בש"ע (סעיף כח). וע' בספר דברי משפט (דף מא ע"א). וי"ל ע"ד.

ובתשובת הרמב"ם (סימן רה) נשאל, לגבי חוב ליתומים, אם שנת השמיטה פועלת על כל בני אדם, ודין היתומים כדין בעל חוב אחר, ואמר אחד מתלמידי האדון שהשנה היא שנת השמיטה, ובא לווה בדבר חובו, וזה היה שנה קודם לכן, ואם כך כבר בטל החוב הנזכר. ווהשיב, לא ישמט חוב היורש בשום פנים, אפילו הוא גדול, והשנה היוצאת היתה שנת השמיטה, וכבר השמיטה כל חוב אשר ראוי להשמיטו. וכתב עוד (סימן נט) בדבר ראובן שרצה להשיא את בתו ונתן לה נדוניא, ואמרה לו תן לי במתנה חלק בחצרך, אכתבהו עם חפצי בכתובה, אמר לה, עלי שבועה, שלא אתן לאיש בה דבר, אבל אכתוב לך שטר על עשרים דינר עד שנתיים, אפרעם לך ותמכרי מן הנדוניא מקצת אחר הכנסך לביתך ותקני בזה חצר לדור בה בלא שכירות. כתבה על אביה שטר מוחזק בעשרים דינר ונכנסה לביתה, וזה זמן ארוך לא תבעה מאביה השטר. אחר כך נפטרה ונפטרה אביה ובא השטר ביד היורש והוא הבעל, ותבע הבעל מן היורשים יורשי האב סך השטר הכתוב על מורישם לבתו. אמרו, זה השטר בטל בדין השמיטה, ילמדנו רבינו. והשיב, השטר מחייב היורשים, כי טוענין ליורש ואנו אומרים שהיא כתבה פרוזבול ואבד. וכך הדין. ע"כ. וראה עוד כמה שכתב בכיוצא בזה בחשובה סימן עו, ובסימן שצ, ובסימן תט"ז.

מט.) גיטין לז. טור ושולחן ערוך (ח"מ סימן סז סעיף כח). ובגיטין (שם) איתא, יתומים אינם צריכים פרוזבול, (פירש רש"י, שאין שביעית משמטת חוב של אביהם המת), וכן תני רמי בר חמא "יתומים אינם צריכים פרוזבול, רבן גמליאל ובית דינו אביהם של יתומים הם", כלומר שבית הדין ממונים עליהם ועל ממונם, והווי שטרותיהם כמסורים לבית דין, והוא הדין בב"ד שבכל הדורות. וכמ"ש הר"ן, וסיים הר"ן, שהרא"ה בשם רבו הרמב"ן, כתב שעל חוב שהלוחו הם לאחרים קאמר, שעל חוב שירשו מאביהם כבר דרשו בספרי, שמוט כל בעל משה ידו, ולא היורש. ע"כ. וכתב בשו"ת מהרשד"ם (חלק ח"מ סי' סא) שהדבר ברור שגם לדעת רש"י שיתומים קטנים אפילו חוב שהם הלוחו לאחרים אינם צריכים פרוזבול. ע"ש. נמצינו למדים שיתומים שחייבים להם מעות, בין שהיו חובות שירשו מאביהם, בין מה שהלוחו בעצמם אחר מיתת אביהם, אינם צריכים לעשות פרוזבול, כי בית הדין שבכל דור ודור נחשבים כאילו היו הם אביהם של יתומים, ורואים שכל שטרות החוב של היתומים כמסורים בידי בית דין, והלכה רווחת היא שהמסור שטרותיו לבית דין אין שביעית משמטתו, כדאיתא בספרי, ובמסכת מכות (דף ג:). וכ"כ מהר"י עייאש בלחם יהודה (דף סח ע"ב), אליבא דהרמב"ם.

וכתב האורים ותומים (אורים ס"ק נא), שאפילו גדלו היתומים אח"כ, אין השביעית משמטת החוב שלהם, דהוי כאילו עשו פרוזבול מקודם. ע"ש.

וביתומים גדולים בחוב של אביהם (שלא שייך בהם הטעם דר"ג וב"ד אביהם של יתומים,

נ. מנהלי קופות גמילות חסדים מעיקר הדין אינם צריכים לעשות פרוזבול כדי שיוכלו לגבות את החובות שחייבים להם לאחר שנת השמיטה. ומכל מקום הממונה על קופת הגמ"ח נכון שיכלול קופות אלה בשטר פרוזבול של הלואותיו הפרטיות. ומנהלי קופות גמילות חסדים, אינם צריכים לכתוב עליהם פרוזבול. (ג)

ו. וכתב הכתב סופר בחידושיו לגיטין (לז.), הנה התומים (סי' סז סכ"ח) התעורר, דלמה הוצרכו לומר הטעם משום דר"ג וב"ד אביהן של יתומים, תיפוק ליה דיתומים קטנים לאו בני מעבד מצוה ניהו (ערכין כב סע"א). ונ"ל שאף שאינם בני מצוה, ואם בא הלוה לפרוע להם חובו אינם צריכים לומר

ו. וכתב הכתב סופר בחידושיו לגיטין (לז.), הנה התומים (סי' סז סכ"ח) התעורר, דלמה הוצרכו לומר הטעם משום דר"ג וב"ד אביהן של יתומים, תיפוק ליה דיתומים קטנים לאו בני מעבד מצוה ניהו (ערכין כב סע"א). ונ"ל שאף שאינם בני מצוה, ואם בא הלוה לפרוע להם חובו אינם צריכים לומר

אם בעלי גמ"ח צריכים לעשות פרוזבול

ג. במסכת גיטין (לז.) אמרו, יתומים אינם צריכים פרוזבול, שביית דין אביהם של יתומים הם. כלומר, יתומים שחייבים להם מעות, בין שהיו חובות שירשו מאביהם, בין מה שהלוו בעצמם אחר מיתת אביהם, אינם צריכים לעשות פרוזבול, כי בית הדין שבכל דור ודור נחשבים כאילו היו אביהם של יתומים, ורואים כל שטרות החוב של היתומים כמסירי לבית דין, והלכה רווחת שהמוסר שטרותיו לבית דין אין שביעית משמטתו, כמבואר בספרי, ובמסכת מכות (ג.). וכתב הרשב"א (ב"ק לו:), שמכאן אנו למדים שמי שחייב לקופת הצדקה, חייב לשלם חובו גם לאחר שנת השמיטה, ואין שביעית משמטתו, שביית הדין הרי הוא כמופקד על קופת הצדקה לגבות חובותיהם, וכאילו נמסרו שטרות החוב בידי בית דין. ע"כ. וכן פסק מרן השלחן ערוך בחשן משפט (סימן סז סעיף כח), וז"ל: "יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים אינם צריכים פרוזבול. והוא הדין למי שחייב לקופת הצדקה, שאינו משמט". ע"כ. ובספר משנת דרבי אליעזר מהגאון רבי אליעזר ראב"ד אה"ו (אלטונא תקע"ה), תמה על מרן הש"ע שפסק להקל כדברי

הרשב"א, שהלא דעת הנימוקי יוסף (ב"ק לו:): להדיא דלא כהרשב"א וכו'. הילכך צע"ג למעשה להקל בזה כמו שסתם המחבר. ע"כ. ומרן אאמו"ר העיר שיש לתמוה על דבריו, שהרי אלו הם דברי הנמק": "הא דאמרינן דבית דין אביהם של יתומים היינו דוקא ביתומים קטנים דלאו בני דעה ניהו, וכל דינייהו רמו אבית דין, אבל גדולים, כאינשי דעלמא ניהו. וכן עניינם שהם בני דעה ויכולים לכתוב פרוזבול, אם לא כתבו אינהו דאפסדי אנפשייהו". ע"כ. וכוונתו לגבי עניינם, שאחר שקבלו מעות הצדקה, חזרו והלוו לאחרים, דבכה"ג לא שייך לומר אנן יד עניי אנן. וחייבים לכתוב פרוזבול, כיון דבני דעה ניהו. והנימוקי יוסף לא איירי כלל בגבאי צדקה, ולכן לענין קופת הצדקה שביית דין מופקד עליה, גם הנימוקי יוסף מודה לדברי הרשב"א, שגבאי הצדקה אינם צריכים לכתוב פרוזבול, ואין כאן מחלוקת כלל בין הנימוקי יוסף להרשב"א, וכמו שפסק מרן. גם בספר פנים במשפט (ס"ק כה) תפס על דברי משנת דרבי אליעזר הנ"ל, דהנימוקי יוסף לא חלק על הרשב"א, דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ופסק מרן אתי לכ"ע. ע"ש.

נא. ומיהו אדם פרטי שחנן אותו הקב"ה עושר, ועשה לו קופה של גמילות חסדים, להלוות לנצרכים, והוא המוציא והמביא, עליו לעשות פרוזבול כשאר כל ההלוואות. ועליו תבא ברכת טוב. (נא)

נב. מנהלי בנקים חייבים לעשות פרוזבול, כדי שיוכלו לגבות חובות שחייבים להם. ומכל מקום די לעשות פרוזבול אחד כללי לכל חובות הבנק. או למנות שליח שיעשה פרוזבול לכל חובות סניף הבנק. (נב)

ובספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמוד רנא) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמי שחייב כסף לקופת גמ"ח, אין השביעית משמטתו, ומנהלי הקופות אינן חייבים לעשות פרוזבול, וכל זה מצד הדין אבל לכתחלה האחראי על הגמ"ח יעשה פרוזבול.

(נא) על פי המבואר בהערה הנ"ל. ועיין בעניינים אלו בהערות לשו"ת הרמב"ם "פאר הדור" (סימן קי, עמודים רל-רלג) ע"ש.

הילכך נראה שהוא הדין גם לקופות המיוחדות לגמילות חסדים, שבית דין נחשב גם כן כמופקד עליהם לגבות חובותיהם, שהעולם עומד על גמילות חסדים, וכאמור: אמרתי עולם חסד יבנה, וכאלו נמסרו החובות לידי בית דין. וכן פסק הגאון הראשון לציון רבי מיוחס בכר שמואל בספר מזבח אדמה ביורה דעה (סוף סימן של"א), שקופות של גמילות חסדים אינם צריכים פרוזבול. וכן כתב הרה"ג רבי אברהם אל-אזרקי בספר תוספת שביעית. ומכל מקום נכון לממונה על קופות גמילות חסדים שיכלול גם קופות אלו בשטר פרוזבול של הלוואותיו הפרטיות.

אם בנקים צריכים פרוזבול

הכללי של הבנק די שיעשה פרוזבול אחד לבנק. וכן יוכל למנות שליח במקומו שיעשה פרוזבול לבנק. ואע"פ שהגאון רבי יעקב קשטרו בערך לחם (סימן סז) כתב, שאין שליח מועיל לענין פרוזבול, על פי הכלל במסכת (גיטין סז), מילי לא ממסרן לשליח. וכן דעת הגאון רבי יוסף מטראני, המהרי"ט (סימן קכז), העיקר בזה להקל, שכן מוכח מרבנותינו הראשונים, הרשב"א והריטב"א ותוספות רי"ד. וכן העלה מרן החיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' תלד סק"ה). וראה עוד בתוספות רבי עקיבא איגר (ריש פרק ד' דגיטין), ובשו"ת קול אליהו ח"ב בקונטרס מחנה ישראל (סימן מה), ובספרו ארעא דישראל (מערכת מ' אות כז),

(נב) הנה אף על פי שמניות הבנק שייכים לאנשים רבים, אין הבדל בזה בין יחיד לרבים. ומכל מקום די לעשות פרוזבול אחד כללי לכל חובות הבנק, ומה ששנינו במסכת שביעית (פרק י משנה ה) אחד שלוה מחמשה צריך פרוזבול לכל אחד ואחד, זהו כשכל אחד מלוה ממעותיו בפני עצמו, אבל אם הלוו מקופה משותפת, די שאחד מהם יעשה פרוזבול אחד לכולם, וכן מוכח מדברי הגאון מהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סוף סי' כד). וכן כתב בספר הלכות שביעית (עמ' קמד). ואע"פ שיש לדון בראייתו מת' הרשב"א (ח"א סימן אלף ופ"ב). וע' בספר משנה כסף (ח"ב עמ' קג) בשערים מצויינים אות שער). מ"מ כן עיקר להלכה. והוא הדין בנידון שלנו, שהמנהל

נג. תלמידי חכמים שהלוו זה לזה, ומסר המלוה דבריו לתלמידים, ואמר: מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהתלמידי חכמים יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה מדבריהם. ובדברים בלבד היא נדחית. ואף בזמן הזה יש לנו דין תלמיד חכם. (נג)

ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח סימן קכא), ובשו"ת קול אריה (סימן כג). ובספר אמרי בינה (דיני נדרים סימן כו). ועוד. וכמבואר כל זה בשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סימן סד).

תלמידי חכמים שהלוו זה לזה - אף בזמן הזה יש דין תלמיד חכם

ליטרא זהב, אינו נוהג בזמן הזה, שאין בדורינו חכם לענין זה. ומקורו מספר תרומת הדשן (סימן שמא). וכן כתב בשו"ת רבי יעקב וייל (סימן קסג) בשם רבו מהר"י מולין. ועל פי זה כתב בספר חסד לאלפים (סימן רכד אות יב) שיש לברך ברכת ברוך שחלק מחכמתו ליראיו בלי שם ומלכות.

אולם המהרי"ט בתשובה (חושן משפט סימן מז) דחה בשתי ידים סברא זו, וכתב שגם בזמננו יש דין תלמיד חכם אף לענין הקנס של ליטרא זהב, וכן כתבו כמה אחרונים, וגם הרמ"א מודה שיש דין תלמיד חכם בזמן הזה, ולכן פטר תלמידי חכמים ממיסים. וכבר האריך בזה מרן אאמור"ר זיע"א בכ"ד, ואכמ"ל. ולפ"ז מ"ש בחיי אדם (כלל קיה סי' ז), שבזה"ז אין להספיד לת"ח בר"ח, מפני שאין לנו דין ת"ח בזה"ז, להאמור אינו כן, אלא יש להרבות כבוד התורה ולהספיד ת"ח בפניו בחנוכה גם בזה"ז. וגם הרב עצמו בחכמת אדם (כלל קסט סי' ה) כתב להתיר הספד על ת"ח בין בר"ח בין בחנוכה ופורים.

וכתב החיד"א בברכ"י (חור"מ סי' טו סק"ג): ולדידן דנקטינן כפסקי מרן, הנה מרן לא חש כלל למ"ש מהרי"ו שאין דין ת"ח בזה"ז, שהרי כתב את כל הדינים שנאמרו בגמ' לענין ת"ח כמות שהן. והמהרי"ט (חור"מ סי' מז) דחה דברי מהרי"ו מההלכה. ונבכרכ"י (אה"ע סימן ב אות ב) כתב שאף לד' מהרי"ו דדין

ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח סימן קכא), ובשו"ת קול אריה (סימן כג). ובספר אמרי בינה (דיני נדרים סימן כו). ועוד. וכמבואר כל זה בשו"ת יחווה דעת חלק ד' (סימן סד).
וגם (נג) גיטין (לז). רמב"ם (פרק ט' הלכה כז). טור ושלחן ערוך (סימן סז סעיף כ').

ומה שכתבנו שאף בזמן הזה יש דין תלמיד חכם, הנה ממה שמרן ז"ל הביא דין זה בשלחן ערוך משמע, דגם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם. ועיין בבית יוסף כאן שכתב, שכן ראה נוהגים במצרים כדברי הרמב"ם. ומכל שכן דלהרא"ש לכולי עלמא סגי בהכי. וכמו שכתב בבית יוסף שם. ועיין עוד בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סימן סז סעיף ל"ה) שפסק כן בפשיטות. ועיין עוד בתשובה מאהבה חלק א' (סימן עב). ועיין בכף החיים (סימן סז ס"ק פח). ודו"ק. [ואף שבספר שלמת יוסף כותב, שאין לנו כיום דין תלמיד חכם לגבי דין עמידה בפניו וכל כיוצא בה, שהרי אין לנו סמוכין איש מפי איש, ומה שכתב מרן בשלחן ערוך דיני כבוד תלמיד חכם, היינו רק מדרבנן. אולם המעיין בדברי הראשונים כמו הרשב"א, הריטב"א, והמאירי, בשבועות (ל). משמע דסבירא להו שגם תלמיד חכם שאינו סמוך איש מפי איש הוא בכלל תלמיד חכם. ולכן אין דברי הרגז'ובי מוסכמים להלכה. וראה בזה בספר תורת חכם להגר"י ידיד הלוי. ובמ"ש בילקוט יוסף חלק ה' (מועדים עמוד קצב). ע"ש].

והנה הרמ"א ביורה דעה (סימן רמג סעיף ב') כתב, שהדין המבואר בירושלמי (ופסקו הרמב"ם בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה יב), שהמבייש תלמיד חכם קונסים אותו לשלם לו

ת"ח שאמרו ז"ל בכמה ענינים, ליתיה בזה"ז דאחסור דרי, ולפי"ז גם צורבא מרבנן ליכא. מ"מ לענין זה לישא בת ת"ח גם מהרי"ו יודה דשפיר נוהג בזמן הזה, דאם עונינו ענו בנו שהת"ח לא דמו לדורות ראשונים, גם הבעלי בתים דמיה"ם כס אין דמיונם עולה לאשר היו לפנים בישראל. וחזר הדין דהמובחר הם הת"ח, ויש לו לישא בת ת"ח. ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, שהת"ח יהיה רשום ביראת חטא כחכמי דורו החשובים והכל לשם שמים].

וכ"כ באורח משפט (סי' ד אות יז) בשם מהרש"ל (פ"ב דב"ק), שאף בזה"ז יש דין ת"ח שיפתח בדורו כשמואל בדורו. וכ"כ בספר נזירות שמשון (סימן תכ), ובערוה"ש (א"ח ר"ס תכ, ויו"ד סי' תא). ובשער שלמה זוראפה (סי' קלה) כתב, דמ"ש המג"א (ס"ס תקמו סק"ה) בדיני חוה"מ, שאין בזמנינו דין ת"ח להתיר להספידו בפניו, סברא יחידאה היא, שהרי כל הפוסקים והטוש"ע פסקו להתיר להספיד לחכם בפניו, ואין דרכם להביא הלכתא למשיחא. וכן נוהגים להספיד לת"ח בפניו. ע"ש. וע"ע ביבי"א ח"ט (חיו"ד סי' מו). ובחזו"ע חנוכה.

ובשו"ת צפיחת בדבש (דף סג) העיר על מה שכתב המג"א (שם) בדין צידוק הדין והספד בחול המועד, שאין בזה"ז דין תלמיד חכם, שמלבד שדבריו היפך מה שכתבו המהרימ"ט והבינה לעתים שהתירו להספיד ת"ח בזמן הזה בחוה"מ, עוד זאת יש ללמוד ממעשה רב שהביא השלחן גבוה (סי' תקמו) שהמהר"ש אמריליו (בעל כרם שלמה) הספיד בחול המועד סוכות את הגר"י קובו וכו'. וכן כתב בזכרונות אליהו מני (יו"ד עמוד צא) להעיר על הזכור לאברהם שפקפק אם מותר להספיד בזמן הזה על תלמיד חכם בראש חודש, וכתב שאין דבריו נראים, והביא מעשה רב שגדולי הדור הספידו על תלמיד חכם בראש חודש. ע"ש. [וראה עוד בתשובה מאהבה ח"א סי' רז, וח"ב דף יד]. וכמבואר דין זה בשו"ת יחווה דעת ח"ד (סי' טז). ע"ש.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמ' רעד) כתב, שיש מחמירים שלא להספיד בערב חנוכה, וגם למחמירים זהו דוקא ביום כ"ד אבל בליל כ"ד מותר. ע"ש. אולם לדינא לדידן יש לתפוס כדעת הש"ע, שחנוכה ופורים מותר בהספד ותענית לפניהם ולאחריהם.

בגדר תלמיד חכם

ועיין בחזון איש (שביעית פ"י אות ז) שאולי בזמנינו אלו שמשנתן סדורה להם, והם בקיאים, אבל אינם יודעים לעיין ולהבין, ומתגאים נגד רבותינו היודעים תורה באמת, ואינם שומעים ונכנעים להם, נקראים עמי הארץ. ע"כ.

ובספר שלמת יוסף כתב חידוש, שכיום אין מה"ת דין חכם שחייבים לעמוד מפניו וכו', שאין לנו היום סמוך איש מפי איש, שבטלה הסמיכה, ורק מדרבנן כתב הש"ע דיני כבוד ת"ח. עכ"ד. ועיין בשלמת חיים (סי' שכח). אולם המעיין בדברי הראשונים כהרמב"ם הרשב"א הריטב"א המאירי בגמרא

ועיין במדרש קהלת (פ"ז אות ז) איזהו ת"ח כל שמבטל עסקיו מפני משנתו. ועיין בלקט יושר (עמ' 39) בשם רבו בעל תרומת הדשן. ובס' פרדס יוסף הביא בשם אדמו"ר מגאסטנין, כי כשם שגנב הוא הגונב, ולא זה שיודע לגנוב, כך למדן הוא הלומד ולא רק מי שיודע ללמוד. וכן הביאו בשם הגר"א, ש"למדן" הוא על משקל "גזולן", וכשם שגזולן אינו מי שיודע לגזול אלא מי שגזול בפועל, כך למדן אינו מי שיודע ללמוד אלא מי שלומד בפועל.

ובגדרי תלמיד חכם, ראה עוד כמה שהאריך בזה בשו"ת יביע אומר ח"ז (ח"מ סי' א).

נד. מי שכתב פרוזבול כדין לפני ערב ראש השנה, ואבד ממנו הפרוזבול לפני סיום השנה השביעית, בכל זאת יכול לגבות חובו מהלוה. ואפילו מי שמסר את חובו שלא בפני עדים יכול לגבות חובו באופן שכתב פרוזבול. נד.

הלכה, אין צריך לעמוד מפניו. ומ"מ תלמיד חכם שספק אם הגיע להוראה ויש לו דין חכם, או לא, ספק דאורייתא לחומרא, וצריך לעמוד מפניו. וכן מי שהוא זקן בשנים, ואין ידוע לנו אם הגיע לגיל שבעים שנה, צריך לעמוד מפניו מספק, שספק תורה להחמיר. ע"כ.

ויש שדייקו מדברי הש"ך שכוונתו שמלבד שצריך שיהא ראוי להוראה, ולא שעוסק בפלפולים ואינו משתדל לאוקמי שמעתתא אליבא דהלכתא, שזה אינו נקרא ת"ח, עוד צריך שאינו מבזבז זמנו, שאע"פ שיודע להורות לא מגיע לו תואר תלמיד חכם לענין זה. [ראה בתשוה"נ ח"א סי' תקמג]. וצ"ע בזה.

אם הפרוזבול אבד ממנו

ע"ש. וכתב, דבעי ת"ק שיהיה פרוזבול קיים לכל הפחות בסוף שביעית, ואם נקרע לאחר שביעית לא יפסיד, ורשב"ג ס"ל שכל מלוה הקיימת לאחר שנקרע הפרוזבול אע"פ שנקרע הפרוזבול קודם שביעית לא משמט, ומהר"י בן מלכי צדק, הביא התוספתא וכתב, ובפרק השולח תניא כי האי פלוגתא (בדף לז:): המוציא שטר חוב צריך שיהיה עמו פרוזבול וחכמים אומרים אינו צריך, ע"כ. ומשמע דס"ל שהלכה כחכמים.

וכ"כ בשו"ת חתם סופר (בקובץ תשובות סימן פו) שטעם המחלוקת בתוספתא בטעם הפרוזבול כדאיתא בירושלמי דהו"ל כגבוי ועומד מעת מסירת הפרוזבול, [וכ"כ הר"ש (שביעית פ"י מ"ו)]. א"כ נמצא שהפרוזבול אינו אלא לראיה בעלמא שכבר גבו ב"ד את

שבועות (דף ל.), משמע דס"ל שגם ת"ח שאינו סמוך הוי בכלל ת"ח. ולכן אין דברי הרגצ'ובי מוסכמים להלכה. וראה בזה בספר תורת חכם להגר"י ידיד הלוי. ובמ"ש בילקוט יוסף חלק ה' (מועדים עמוד קצב). ע"ש.

והרמ"א (יו"ד סי' רמג ס"ב) כתב שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיודע לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים ותורתו אומנתו וכו'. ובש"ך (יו"ד שלד ס"ק סח) כתב לענין מבזה ת"ח בשם הב"י שמפרש "והוא שראוי להורות ויגע בתורה". וע"ע בהליכות עולם (שנה ב פרשת כי תצא הלכה ו) אבל אם הוא אברך הלומד בכלל, ואינו יודע לפסוק

הנה הרב כפתור ופרח (פרק ג) כתב, וצריך הפרוזבול להיות קיים שלא יקרע כל שנת השביעית, כי השביעית משמטת בסופה. ואם מסר וכתב הפרוזבול בערב ר"ה בסוף השנה השביעית כשר הוא ואינו צריך להיות קיים אלא רק בו ביום שהוא זמן השמטת כספים. ע"כ. והר"ש (שביעית פרק י משנה ה) הביא מ"ש בתוספתא, כתב פרוזבול בערב ר"ה של מוצאי שביעית אע"פ שחזר וקרעו לאחר מכן, גובה עליו והולך אפילו לזמן מרובה, רשב"ג אומר כל מלוה שאחר פרוזבול אינו משמט [בספר העטור דף עו ע"ג הביא תשובת רב נסים גאון שכתב, הא דתני בתוספתא מלוה שלאחר פרוזבול אינו משמט, לאו דסמכא היא, שאין אנו סומכים אלא על משנתנו שצריך לכתוב הפרוזבול אחר המלוה, כדתנן "כל חוב שיש ליי" ולא קתני שיהיה לי. וע"ע בשו"ת מהר"א בן הרמב"ם (סי' פא).

נה. מי ששכח לעשות פרוזבול בשנת השמיטה, ונזכר רק בערב ראש השנה סמוך לשקיעה בזמן שכבר אינו יכול לכתוב שטר פרוזבול, יאמר בפני שני עדים נוסח הפרוזבול, כדי שיוכל לגבות חובותיו. וכן מי ששכח לעשות פרוזבול, ונזכר בערב ראש השנה לאחר השקיעה, בזמן בין השמשות של ליל ראש השנה, יאמר בפני שני עדים את נוסח הפרוזבול, וימסור את כל חובותיו לבית דין בפני שני עדים, ובכך יהיה רשאי לגבות את חובותיו לאחר מכן. [ואין אומרים שכיון שבין השמשות הוא ספק לילה אוקי ממונא בחזקת מריה, דהכא איכא ספק ספיקא, שמא בין השמשות יום הוא, ושמא הלכה כרבי יוסי שרק בסוף בין השמשות של ר' יהודה הוי בין השמשות כהרף עין, ונמצא

חובותיו, ואפילו אם נקרע קודם שתגיע סוף השנה השביעית, מ"מ מועיל. והכי קיימא לן. אלא שיש טעם אחר והוא כמ"ש רש"י (גטין לו.), שאינו כגבוי כבר, אלא כל זמן שארצה לנגוש אתם ב"ד תהיו נוגשים, והפקר ב"ד הוא לנגוש אותו שלא מן הדין, לפ"ז אפשר לומר שהפרוזבול עושה תוקף הקנין, ואינו כראיה בעלמא, ולפ"ז צריך שיהיה קיים בשעה שיכנס איסור הנגישה שהוא רגע של מוצאי שביעית וזהו דעת רבנן דרשב"ג, ולא קי"ל הכי. ע"כ.

וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (ח"ב סי' קעט) שכתב, שכיון שבתלמידי חכמים סגי לכתחלה במילי, באינו ת"ח דבעינן כתיבה, מ"מ כיון שכתב מהני, אע"פ שבסוף שביעית כבר נאבד. ע"ש. וכן כתב מהרח"ש חלק ב' (סימן ל). ע"ש. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (סימן ו אותיות ח). ע"ש.

והנה בשו"ת קול אליהו ישראל (ח"א חאו"ח סי' ל) כתב, שהכתיבה כדיבור נחשבת, וכדמוכח ממ"ש מרן בשלחן ערוך א"ח (סי' מז), שאף שהמהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך ברכת התורה, מ"מ הכותב דברי תורה צריך לברך ברכת התורה. ע"ש. וכן העלה בשו"ת מגן שאול (סי' ט). וכ"כ בשו"ת

אגורה באהלך (דף יא ע"ג). ויש קצת סיוע לזה ממה שכתב בשו"ת מהרשד"ם (חיו"ד סי' פ), ששבועה בכתב הויא שבועה, ושכן פסק מהר"י בן מיגאש. ע"ש. (וכן הוא לפנינו בשו"ת מהר"י בן מיגאש סי' קכו). אמנם יש רבים שחולקים וסוברים שאין הכתיבה כדיבור. וע' בספר הליכות עולם חלק ח (עמוד נח) שהביא מחלוקת הפוסקים בזה. וכן בחזון עובדיה (יום טוב, בהלכות ספירת העומר עמוד רמג). ומכל מקום לדינא כיון שדין שמיטה בזמן הזה מדרבנן, אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, וחשבינן הכתיבה כדיבור, ובמסירת מילי לב"ד סגי לן. אבל פרוזבול שמודפס ועומד והוא רק חתם עליו ונקרע, לא מהני. כמ"ש הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (חיו"ד סי' רמג) שאפילו למ"ד דשבועה בכתב מהני, היינו דווקא כשכתב בעצמו נוסח שבועה. אבל אם איש אחר כתב והוא חתם, אינו כלום, ושכן כתב הנודע ביהודה (ע' שו"ת נודע ביהודה קמא חיו"ד סי' סח). וכ"כ עוד בספרו שו"ת טוב טעם ודעת קמא (סי' ט). וכ"כ בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שכא בד"ה ובענין). וכן כתב הגאון אחיעזר ח"ג (סימן עט אות ה). ע"ש. אולם כל זה לסברת מהר"י אסאד שכתב דה"ט משום דלא גרע ממילי. ומ"מ לדינא נקטינן להקל כמ"ש החתם סופר הנ"ל. ודו"ק. וכמבואר בחזו"ע.

וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (ח"ב סי' קעט) שכתב, שכיון שבתלמידי חכמים סגי לכתחלה במילי, באינו ת"ח דבעינן כתיבה, מ"מ כיון שכתב מהני, אע"פ שבסוף שביעית כבר נאבד. ע"ש. וכן כתב מהרח"ש חלק ב' (סימן ל). ע"ש. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (סימן ו אותיות ח). ע"ש.

והנה בשו"ת קול אליהו ישראל (ח"א חאו"ח סי' ל) כתב, שהכתיבה כדיבור נחשבת, וכדמוכח ממ"ש מרן בשלחן ערוך א"ח (סי' מז), שאף שהמהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך ברכת התורה, מ"מ הכותב דברי תורה צריך לברך ברכת התורה. ע"ש. וכן העלה בשו"ת מגן שאול (סי' ט). וכ"כ בשו"ת

שזמן בין השמשות שלנו הוא יום גמור לדעתו, ושמה הלכה כרבינו תם, ושמה אין זו שנת השמיטה]. [יבי"א ח"ה חו"מ סי' ג אות ב]. נה)

פרוזבול בבין השמשות של ליל ראש השנה

במסירת מילי. ע"ש. וע' בפרישה שם בתירוץ השני ובס' בית אברהם חו"מ (דקמ"ב ע"ג) ע"ש. וי"ל ע"ד. וכן פסק בפשיטות בש"ע הגר"ז ח"ה (הלכות הלואה סעיף לה) דסגי באמירה לכל אדם. וכ"כ בספר שמיטת כספים כהלכה (עמוד קצט אות ח) בשם הגר"ש אלישיב. ע"ש.

אולם הרמב"ם (בפ"ט הלכה כז) כתב: תלמידי חכמים שהלוו זא"ז ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהם יודעים ששמיטת כספים בזה"ז מדבריהם, ובדברים בלבד היא נדחית. וכן פסק מרן בש"ע (סי' סז סעיף כ). ומוכח דס"ל דדוקא לת"ח הותר כן, ולא לכל אדם. וכתב מהר"י עייאש בלחם יהודה (דף סח ע"ד), דמקמי דאתו רבנן דבי רב אשי, לא הוה מהני מסירת מילי בלבד, שתקנת הלל היתה בכתיבת פרוזבול דוקא, אלא שלאחר שנתפשטה התקנה, אתו רבנן דבי רב אשי והקילו דסגי במסירת מילי, וס"ל להרמב"ם שהוא דוקא לתלמידי חכמים, אבל להמון העם לא התירו חכמים מסירת מילי בלבד, מפני שאינם יודעים שחובה היא מדרבנן, ואם יקילו להם במסירת מילי יאמרו שאין זה אלא חומרא בעלמא, שאין שטמה נוהגת בזמן הזה אפילו מדרבנן, ויבאו להלוות סתם, ולא יחשו לשטמה כלל. ע"ש. ובחידושי הרמ"ה (גיטין לו.) הביא דברי הרמב"ם. וכתב ע"ז, וצ"ע. אבל הטור (סי' סז) כתב דמהני בכל אדם. וכן כתב הרמ"א בהגה (סעיף כ).

בגיטין (לו.) רבנן דבי רב אשי מסרי מלייהו להדדי, (ופרש"י, בלא כתיבת פרוזבול היו אומרים לחברים הרי אתם ב"ד וחובי מסור לכם לגבותו כל זמן שארצה.) וכ' הרא"ש (שם סי' יג) דס"ל כרב נחמן דאמר אי איישר חילי אקיימיניה דאע"ג שלא כתב כמי שכתב דמי. ומוכח דס"ל דלכ"ע סגי בהכי, ולא דוקא לתלמידי חכמים. וכ"כ בחידושי הרמ"ה (גיטין לו.), דהא דאמר רב נחמן אקיימיניה, והא מקיים וקאי, אלא דאע"ג דלא כתב כאילו כתב דמי, ודי למסור הדברים בעל פה לפני דיינים. וקי"ל כרב נחמן בדיני. והכי עבידי עובדא רבנן דבי רב אשי, דמסרי מלייהו אהדדי. וכן כתבו בחידושי הר"ן, ובחידושי הריטב"א (גיטין לו.). ע"ש. וכן דעת רב נטרונאי גאון הובא בשו"ת תמים דעים (סוף סי' קלג) וכ"כ בספר האשכול אלביק ח"ב (עמוד כז). וכן פסק הרי"א"ז (גיטין פרק השולח הלכה ג אות ד, ה). וכן כתב בשו"ת הריקאנטי (סי' שנג), דהלכה כאמוראי בתראי דהוו מסרי מלתייהו להדדי, שאומר בעל פה הרי אתם ב"ד וחובי מסור לכם לגבותו כל זמן שארצה. ע"ש. וכ"כ מרן הב"י חו"מ (סי' סז) אליבא דהרא"ש. ומה שהקשה בספר גידולי תרומה (שער מה ס"ק יד), על דברי הרא"ש, דמה זו סמיכה, הא אי איישר חילי אקיימיניה קאמר, ולא סמך על עצמו לעשות מעשה. (וכן הקשה בתשובה מאהבה סימן עב). כבר תירץ לנכון הרה"ג מהר"י עייאש בספר לחם יהודה (דס"ח ע"ד) דאין הכי נמי דקודם רבנן דבי רב אשי היו צריכים לכתוב פרוזבול ממש, ומ"מ לאחר שנתפשטה תקנת הפרוזבול הקילו גם

אם הותר מסירת מילי לכל אדם או רק לת"ח

והרמ"א דאי סגי במסירת מילי לכל אדם, מדוע התירו כתיבת פרוזבול בחוה"מ. ושם תירץ כנ"ל עפ"ד הפרישה. וכ"כ בשו"ת משנת יוסף (ח"ד סי' נד). ע"ש. ועי' בחשק שלמה (מ"ק יח:): ובשו"ת קנין תורה (ח"ב ס"ס יג). ודו"ק.

ועב"פ נראה שאף להרמב"ם ומרן בדיעבד מיהא י"ל דלכ"ע מהני בכל אדם. וכן מוכח להדיא בשו"ת אדמת קודש ח"ב (חלק חו"מ סי' לג דף קיג ע"א). וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (ח"ב סי' קעט). ע"ש. וכ"כ החכמת אדם (שערי צדק פרק כ"א סימן ו) שאף ע"פ שהנכון לחוש להחמיר כדעת הרמב"ם דלא מהני מסירה בע"פ אלא לתלמידי חכמים ולא לכל אדם, אלא צריכים הם לכתוב פרוזבול. מ"מ מי שהוא דר בכפר שאין שם ב"ד יכול המלוה לומר בפני עדים שלא בפני ב"ד, אני מוסר שטרותי לב"ד פלוני שבעיר פלוני, והעדים יכתבו ויחתמו שכן נעשה בפניהם. ומיהו בדיעבד גם זה אינו מעכב אלא די שיאמר כן בפני עדים, "ואפילו בינו לבין עצמו". ע"כ. ומיהו מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תלד בד"ה ואפשר לי), כתב, שאף שיכול לעשות פרוזבול שלא בפני הדיינים. מכל מקום סהדי בעינין. ע"ש.

אלא שעדיין י"ל דבנ"ד שלא מסר חובותיו אלא בבין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, ובכה"ג י"ל אוקי ממונא בחזקת מריה, שאינו יכול לגבות חובו מספק, וכיו"ב כ' בשו"ת הרשב"ש (סי' שפח) לגבי מחלוקת הרשב"א והרא"ש לענין מקומות שלא נהגו לכתוב פרוזבול, שלדעת הרשב"א הרי הם טועים ואין להגבותם, ולדעת הרא"ש הו"ל כאילו התנה ע"מ שלא תשמטני בשביעית, וכתב הרשב"ש: וכיון שמחלוקת זו תליא באשלי ררבבי, ומכיון שהלוה תופס בממונו, וזה רוצה להוציא מן המוחזק, אמרינן ליה זיל אייתי ראיה דלאו הכי דינא הוא ואשלם לך.

ולכאורה יש להביא ראיה להרמב"ם, שלא התירו מסירת מילי אלא לתלמידי חכמים, ולא לכל אדם, ממה ששנינו במועד קטן (יח:): שמותר לכתוב פרוזבול בחול המועד, וכן פסק מרן בש"ע (או"ח סי' תקמה ס"ה). ונראה דהיינו באדם שיוצא למדינת הים מיד לאחר הפסח, ואין במקומו בית דין, ושמא ישכח לגמרי מהשמיטה ומענין הפרוזבול, ויפסיד חובו, ונזכר בחוה"מ יכול לכתוב פרוזבול, דהוי דבר האבד. כמ"ש כל זה רבינו יחיאל מפאריש ח"ב (מ"ק יח: עמוד נו). ואם איתא דלכל אדם סגי במילי, למה לו לכתוב בחוה"מ פרוזבול, ימסור מילי, דסגי בהכי. ואם יטעון הלוה, טענת שמיטה, הרי נאמן המלוה לומר פרוזבול הוה לי ואבד, שחזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. אלא ודאי שלא התירו מסירת מילי לכל אדם אלא לתלמידי חכמים. וכבר עמד בזה הגאון רבי חיים ברלין בשו"ת נשמת חיים או"ח (סי' צט), ובחור"מ (סי' עא אות ה).

אך יש לתרץ על פי מ"ש הפרישה (אות כג), שאף שהרא"ש ורבינו הטור ס"ל דכל אדם יכול למסור בעל פה את חובו. מ"מ בשעה שיבוא המלוה לגבות חובו צריך לידע ענין הפרוזבול ממה שמסר לבית דין, ומכיון דלאו כולי עלמא דינא גמירי, אף שבשעה שבא לב"ד למסור מילי דפרוזבול בלשון המועיל מכל מקום אח"כ ישכח הדבר מלבו, ולא יוכל לכוין כשיבא לגבות את חובו לדעת מהו, ויחקרהו הלוה לאמר, הגד לי מהו ענינו של פרוזבול (וכיו"ב בתשובת הרא"ש סי' עז סק"ד). ויפסיד חובו משא"כ כשיהיה הדבר כתוב וחתום בידו שאז אינו צריך יותר. ע"ש. ולכן תיקנו חכמים שמותר לכתוב פרוזבול בחול המועד, כדי שלא תנעול דלת בפני לוי. ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ה' ס"ס יא) הביא בשם הגר"ח ברלין שהקשה קושיא זו על הרא"ש

ע"ש. וה"נ כיון שהלוה מוחזק יכול לומר לו מאן יימר שמסירת הדברים שעשית לא היה בליל ר"ה לאחר שהשביעית שמתתו. וכ"כ כיו"ב במנחת חינוך (ס"ס תעז), שאם הלוה לו בבין השמשות, משמט, דספיקא דאיסורא וגם ספיקא דממונא הוא. ע"ש. ולפי זה יש לומר גם כן שלא תועיל מסירת מילי בבין השמשות. אולם הרמב"ן והריטב"א (מכות ג:) בדין המלוה לעשר שנים, כתבו, שאף שיש ב' לשונות בגמרא, אם השביעית משמטתו, או לא, מכל מקום נקטינן להלכה שאינה משמטת, כיון דשביעית בזה"ז מדרבנן. וכ"כ הרא"ש שם. (וכן פסקו להלכה הטוש"ע סי' סז ס"ק). וכ' מרן הב"י (סימן סז) ע"ד הרא"ש, וא"ת והא בספקא דממונא נקטינן קולא לנתבע, והכא הוי קולא לתובע. ונ"ל דה"ט משום דשמיטה איסורא היא, ומקילין שלא תנהוג לשמט מספק כיון שבזה"ז אינה אלא מדרבנן, וכיון דבעיקר הדין לא אתי למבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא אלא לענין אסורא אי נהגא שביעית בכה"ג או לא משום הכי נקטינן לקולא. ע"כ. וא"כ ה"נ להא דמיא, וכל שמסר דבריו אפילו בבין השמשות כיון דספקא דרבנן לקולא, תלינן דאכתי יממא הוי, ומהני לגבות חובותיו. כי אין השביעית משמטת אלא בכניסת ליל ר"ה של שמינית. (וכ"כ בלחם יהודה עייאש דף סח רע"א). ולאפוקי ממ"ש בשו"ת אהל משה הורוויץ (סי' לא) שראוי להחמיר בספק זה של בין השמשות שתשמט בתחלתו. ע"ש. דליתא. (וע"ע שם בד"ה והנה אח"כ). וכן אם הלוה לו בבין השמשות, תלינן דלילה הוא ואינו משמט דסד"ר לקולא.

ומיהו נ"ד עדיף טפי, שהרי כבר נתחייב לו בודאי, וספק אם שביעית שמטתו כשמסר מילי בביה"ש, והו"ל ברי בחיובא וספק פורעון, ושפיר גבי. וכבר כתב הרמב"ן בספר הזכות (גיטין לז) דהא דחייש רבי יוחנן לגבות בשטר שיש בו אחריות נכסים, ואמר, וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, והיינו

משום דס"ל לרבי יוחנן שביעית בזה"ז מן התורה, וסד"א לחומרא, הלא"ה אה"נ דעבדינן עובדא. ע"ש. וכ"כ מדנפשיה בשו"ת מקור ברוך קלעי (סי' נח דף פ סע"ד). ע"ש. ולפי זה לדידן דנקטינן דשביעית בזה"ז מדרבנן עבדינן עובדא לגבות בכה"ג.

[ומ"ש בס' כלכלת שביעית (עמוד פח) דה"ט דרבי יוחנן הנ"ל שחשש לעשות מעשה, אע"ג דשביעית בזה"ז מדרבנן, מ"מ חשש להחמיר משום דקשה אבקה של שביעית, וכמ"ש התוס' (גיטין מד:) שראוי להחמיר בה יותר וכו', אשתמטיה דברי הרמב"ן והריטב"א והרא"ש הנ"ל שפסקו בדין המלוה לעשר שנים, דספק שביעית להקל].

ולפ"ז צריך לומר דמה שהחמיר הרשב"ש הנ"ל מפני שהיה נ"ל עיקר יותר כסברת הרשב"א שטועים הם במנהגם. ושור"ר להערך השלחן חו"מ (סי' סז סק"ב) שנתעורר בזה. ע"ש.

ומכ"ש שיש לצרף לזה מחלוקת הפוסקים על עיקר שנת השמטה. וכמ"ש מהר"ש דוראן בשו"ת חוט המשולש חלק א (סי' כב) שהיה מן הדין לקבוע שצריך שיעברו על החוב כל מניני שנות השמטה, כיון דספקא דרבנן לקולא, ששמטת כספים בזה"ז אינה אלא מדבריהם. ע"ש. וע"ע במשנה למלך (פ"א מה' מגילה) בשם המבי"ט, דחשיב ספק לשנות השמטה. גם בשו"ת הלק"ט (ח"ב סימן קמג) כתב להתנות בכל שנה כשמפריש מעשר שני, לומר, ואם השנה מעשר עני מה שאמרת מעשר שני הרי הוא מעשר עני, ופודה אותו בשוויו לעניים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תשלא) שטוב להתנות כן מפני המחלוקת שיש בראשונים על שנת השמטה. ע"ש. וע"ע בשו"ת אבן יקרה (ח"ג סי' כא).

איברא דבשו"ת אבקת רוכל (סי' ד) כ' מרן, מה ששאלת למה אין מברכין על פדיון מעשר שני, אפשר לפי שנהגו לפדותו בכל

לְהוֹצִיא מִמּוֹן ע"פ ס"ס, ודברי התוס' (כתובות ט:): היינו דוקא בטענת ברי ושמא, או שדוקא בכתובה כתבו כן. וכמ"ש הפני יהושע בכתובות שם ובקונט' אחרון, ובשב שמעתתא (ש"א פרק כד). וכ"כ המהרי"ט אלגאזי בהלכות יו"ט (פ"ב אות יז) שכן הסכימו רוב האחרונים. וכ"כ מרן החיד"א בס' ברכי יוסף חו"מ (סי' כה ס"ק טו), ובס' שער יוסף בתשובה (סי' ו, די"ד ע"ב). וע"ע במה שכתב בשו"ת יביע אומר ח"ג (חח"מ סי' ה אות כד). ובשד"ח (מע' ס כלל פו). ע"ש. ומ"מ בנ"ד כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן מפקינן אפילו בחד ספקא, וכ"ש בס"ס. ודו"ק כי קצרת.

וגם יש לצרף לסניף סברת הר"א ממיץ בס' יראים (סי' רעח) שכל זמן שלא אמר לו המלוה משמט אני חייב הלואה לפרוע החוב ואינו רשאי לעכבו, והלואה יזמין המלוה לדין שישמיט חובו, וב"ד יחייבו למלוה לומר משמט אני וכו'. ע"ש. אלא שמדברי כל הפוסקים מוכח דפליגי על הר"א ממיץ בזה, וכפשט הגמרא (גיטין לו:): ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמט ותקיננו רבנן דתשמט, אמר אביי שב ואל תעשה הוא, רבא אמר הפקר ב"ד הפקר. ובחידושי הרשב"א שם דהמקשה סבירא ליה דאמירת משמט אני חשיב עקירת ד"ת בקום ועשה, ותירץ לו שלא יגבה חובו שוא"ת הוא. ע"ש. וז"ל הרשב"ץ ח"ב (סי' צט) בשם הרשב"א: שכל שלא נהגו לכתוב פרוזבול אנו אומרים שטועים הם בדיני שמטה, וכסבורים הם שאינה נוהגת בזמן הזה, עד שכל השטרות שאין כתוב בהם במפורש תנאי שמטה, על מנת שלא תשמטני בשביעית, רבותי נ"ע לא היו מגביין בהן כלל. ע"כ. וכן כתב בתשו' הרשב"א ח"ב (ס"ס שיד). ע"ש. וע"ע בשו"ת הריטב"א (סי' קצו) ובשו"ת הרשב"ש (סי' שפח). ובתשו' מהר"ש דוראן בשו"ת חוט המשולש ח"א (סי' כב). ע"ש. ובאור זרוע במס' ע"ז (סי' קח) הביא דברי היראים הנ"ל, וכתב עליו: ולא נהירא, אלא

שנה בספק מעשר עני, אף על פי שאין דעתי נוחה במנהג ההוא, מפני שכבר עלתה הסכמת כל החכמים האחרונים זה למעלה מארבעים שנה, וקבעו שנת השמטה בשנה ידועה, א"כ כבר ידוע לנו בבירור איזוהי שנת מעשר שני או מעשר עני, ומ"מ לפי מנהג העולם כיון שמסופקים בכך לכן אין מברכין על הספק. עכת"ד. וע"ע בברכי יוסף יו"ד (סי' שלא ס"ק כג וכו'). ע"ש. ובשו"ת מטה יוסף קרא תגר על הנוהגים לומר אם השנה מעשר שני הרי הוא בצד פלוני וכו', ואם השנה מעשר עני הרי הוא בצד פלוני, שמנהג בורות הוא וכו'. ובשלחן גבוה יו"ד (סי' שלא ס"ק צו דקמ"א סע"ב) תפס עליו שלא ראה דברי הרדב"ז שטוב לעשות כן, וכן עיקר, דמידי ספק לא יצאנו וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת בכורי יעקב זריהן (חיו"ד סוף סימן יט), ובשו"ת שמחה לאיש (חלק יו"ד סימן כו דק"ז סע"ד). ובשו"ת שאלת יעקב (סי' קה). ע"ש.

ולפ"ז יש לנו ספק ספקא, שמא ביה"ש יום הוא, ושמא אין זו שנת השמטה. וידוע מ"ש המהריב"ל בתשו' דכל היכא דאיכא ס"ס מפקינן מן המוחזק, והוכיח זאת מהתוס' (כתובות ט:). וכ"כ המהרש"ך. והסכים להם הבית שמואל אה"ע (סי' נב ס"ק יג, וסי' סח ס"ק יד). וכ"כ בס' גדולי תרומה (דקצ"ד ע"ב). וכ"כ המהראנ"ח בתשו' ח"א (סי' קט). ע"ש. והמהר"ם בן חביב בקונט' עץ הדעת שבסו"ס אור צדיקים (שרש ב כלל א דקל"ד ע"ג), כ' להסביר ד"ז עפ"ד התוס' (סנהדרין ג:): דהא דאין הולכין בממון אחר הרוב היינו ברוב גרוע דוקא. ע"ש. א"כ ברוב מעליא וכן בס"ס דחשיב כרוב מפקינן ממונא. וכתב להוכיח כן מדברי הרמב"ם והראב"ד (בפי"א מה' בכורים הכ"ה וה"ל), ושכן הלכה רווחת, ושאף האחרונים שפקקו על מהריב"ל ודחו ראיתו מהתוספות אילו ראו ד' הרמב"ם והראב"ד בודאי שהיו מודים לו. ע"ש. אך לעומת זאת רבו האחרונים החולקים ע"ז, וס"ל שאין

שהיה עדיין יום ואפרע לך, והמוציא מחבירו עליו הראיה, אבל אם הלוח מביא את החוב מעצמו למלוח, א"צ לומר לו משמט אני, כמו שצריך לעשות בחוב אחר בלי פרוזבול, שאולי היה עדיין יום ואיני משמט, וכיון דשמטה בזה"ז מדרבנן הו"ל סד"ר ולקולא, וצ"ע. ע"כ. ולפמש"כ לעיל נראה עיקר שאם הלוח מסרב לשלם יש לכופו לפרוע חובו ולדרת לנכסיו, ככל חוב דעלמא, וכמ"ש הראשונים הנ"ל לגבי המלוח את חבירו לעשר שנים, דלא אמרינן שיהיה קולא לנתבע מדין המוציא מחבירו עליו הראיה, כיון שאין שביעית בזה"ז אלא מדרבנן, וסד"ר לקולא, (וכמו שסיים בהתעוררות תשובה עצמו לענין שא"צ לומר משמט אני), ומכ"ש שהוא ברי בחיובא וספק בפרעון. וכ"כ בשו"ת מהרח"ש ח"ב (סי' ל וסי' לו), שהואיל ושביעית בזה"ז מדרבנן אין המוחזק יכול לטעון קים לי, ומוציאים ממנו. וכיו"ב כ' המהרשד"ם (סי' סא). והוב"ד בערך השלחן (סי' סז ס"ק לג בד"ה מיהו אפשר). ע"ש. קנצי למלין שיכול המלוח לגבות חובותיו ע"י ב"ד, וא"צ להוכיח דבריו בעדים, כיון דקי"ל (גיטין לו:), ובטוש"ע (ס"ס סז) שנאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד דחזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא. וה"נ נאמן בדבריו, וא"צ לשום הוכחה.

אין החוב נשמט עד צאת הכוכבים של כניסת השנה השמינית ולא בביה"ש

ודע, שאין דין השמטת הכספים אלא מיד אחר כניסת הלילה של ראש השנה, אבל בבין השמשות של ערב ראש השנה השמינית, לא נשמט החוב. וכמ"ש הרמב"ם (הל' שמטה ויובל פ"ט ה"ד) וז"ל: אין השביעית משמטת אלא בסופה, שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה, וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו. ולהלן הוא אומר (בפרשת הקהל), מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע, אף השמטת כספים "אחר שבע". [ומ"ש הרמב"ם (שם הלכה

אפילו תבעו המלוה בב"ד לפרעו לא יחוש הלוח לדבריו, מפני שהתורה השמיטתו לחובו. ע"ש. גם בפסקי מהר"ם ריקאנטי (סי' שמח) כ' לדחות לדברי היראים בזה, כי נראה דמחילה גמורה היא, וכדמוכח בפ"ק דמכות (ג:). וסיים: ובמקצת נוסחאות כתוב בס' יראים כי לבסוף חזר בו מזה, שהשמטה הרי היא מחילה גמורה. ע"ש. ומכאן תשובה למ"ש הרב שער משפט (סי' סז) ליישב קו' מרן הבי"ע"ד הרא"ש (מכות ג:) במלוח לעשר שנים, שהואיל וסד"ר היא אזלי לקולא, והא קי"ל דהמוציא מחבירו עליו הראיה, וכ' ליישב עפ"ד היראים הנ"ל. וכ"כ בשו"ת תירוש ויצהר (סי' פט אות יג). ולפמש"כ דעה דחוויה היא מכל הפוסקים, והרא"מ נמי הדר תבריה לגזיזה. וע"ע בשו"ת תועפות ראם (חאו"ח סי' לג דף כא ע"ד) שכ' להוכיח דלא כהיראים. וע"ע בשו"ת דבר אברהם ח"א (סי' לב). ובמ"ש בתשו' תירוש ויצהר (שם אות ט). ע"ש. ואכמ"ל. ומ"מ גם בלא הציורף הזה יש לפסוק שהמלוה זכאי לגבות חובותיו.

ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' כג אות ב) כתב, נ"ל שאם עשה פרוזבול בערב יו"ט בין השמשות, שהוא ספק יום ספק לילה, אין צריך הלוח לשלם לו חובו, דאפקעתא דמלכא הוא, ויכול הלוח לומר אייתי ראיה ודע, שאין דין השמטת הכספים אלא מיד אחר כניסת הלילה של ראש השנה, אבל בבין השמשות של ערב ראש השנה השמינית, לא נשמט החוב. וכמ"ש הרמב"ם (הל' שמטה ויובל פ"ט ה"ד) וז"ל: אין השביעית משמטת אלא בסופה, שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמטה, וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו. ולהלן הוא אומר (בפרשת הקהל), מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע, אף השמטת כספים "אחר שבע". [ומ"ש הרמב"ם (שם הלכה

נו. מותר למלוה למנות שליח שילך לבית דין לכתוב פרוזבול בשמו, ולמסור את כל חובותיו לפני הדיינים, ולכתוב פרוזבול על שמו. והשליח יאמר לדיינים: "שפלוני מוסר להם את כל חובותיו". ואין לחייב את המלוה שילך בעצמו לבית הדין לכתוב את הפרוזבול. ולרווחא דמילתא טוב שהמלוה יעשה את השליח בקבלת קנין, דאלים ומשויה שליח. (ג.)

ומה שכתב רש"י (ערכין דף כח: בד"ה אדרבה), שבבין השמשות של ערב שנת היובל, נפקא שביעית, וההיא שעתא תרוייהו משמטין, הכוונה בסיום בין השמשות, אבל בזמן בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, בזמן שהשמיטה נוהגת רק מדרבנן, הו"ל ספק דרבנן ולקולא. וכדברי הרמב"ם והרמב"ן. [ובודאי שאין לעשות מחלוקת בזה בין רש"י לדברי הפוסקים הנ"ל].

ועוד, שבין השמשות שלנו, שהוא מיד אחר שקיעת השמש, שנוי במחלוקת בין רבי יהודה ורבי יוסי (בשבת לה.), ומשום חומרא דשבת אנו מחמירים גם בבין השמשות של רבי יהודה, שמתחיל מיד אחר שקיעת השמש, אולם כל בין השמשות דר' יהודה, לר' יוסי יום הוא. וכדאמרינן התם דבין השמשות דר' יהודה, לר' יוסי כהנים טובלים בו. ע"ש. ובתוס' (לה: ד"ה הקשה הרב פורת), כתבו, דבין השמשות דר' יהודה אפילו לענין שבת דחמיר, רבי יוסי מיקל, ומתיר לעשות בו מלאכה בבין השמשות דרבי יהודה. ע"ש. ומעיקר הדין יש לפסוק כרבי יוסי, כדקי"ל בעירובין (מו: ר')

יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי. וכ"כ המשנה ברורה בביאור הלכה (סוף סי' תטו), כי מעיקר הדין ודאי שהלכה כר' יוסי, שכל זמן בין השמשות שלנו יום הוא. כדאמרינן בריש פסחים (ב.), דקי"ל דעד צאת הכוכבים יממא הוא, אלא שלענין שבת אנו מחמירים כר' יהודה כדאמרינן (בשבת לה.). וכן כתב עוד המשנה ברורה בשער הציון (סי' רלג ס"ק כא). וע"ע בביאור הלכה (סי' שמב בד"ה בין השמשות).

ולפ"ז אין דין בין השמשות מתחיל אלא אחר כלות זמן בין השמשות שלנו. וא"כ בודאי דלענין שמטת כספים דהוי מדרבנן, תוך י"ג דקות (שלשת רבעי מיל, כדאיתא בשבת לד:). אחר שקיעת השמש, יום הוא. ויכול לתבוע חובו, אף בלי פרוזבול. וכ"כ בשו"ת חתם סופר (חלק חו"מ סי' ג) שסברת הרא"ש שהשמטת כספים שבסוף שנה שביעית היא ברגע צאת היום בערב ר"ה דשמינית, דהיינו ברגע צאת הכוכבים. ע"ש. לכן כל שנמסר בעל פה בשני עדים, שמוסר כל חובותיו לבית דין שבמקום פלוני, שפיר דמי.

מילי לא מימסרן לשליח - למסור את חובו לשליח שילך לבי"ד

גמורה אלא מסירת מילי, כמו שכתב הר"ן בתשובה (סימן עז). ומילי לא ממסרן לשליח. ע"כ. וכיו"ב כתב הגאון רבי בצלאל הכהן מוילנא בספר ראשית בכורים (דף נו) דעדיף טפי כשיכתוב המלוה את הפרוזבול וימסרנו לבית דין, יותר ממה שנהגו לשלוח הדברים הללו על ידי שליח המלוה ואין המלוה עמצו

(נו) ראה בזה באורך בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חלק חושן משפט סימן ה), ובחזון עובדיה על הלכות פרוזבול. ותורף הדברים, הנה הגאון המהריק"ש בהגהותיו (סימן סז סעיף יט) כתב, מוסרני לכם הדיינים וכו', מהכא משמע דפרוזבול ליתיה על ידי שליח שיאמר לדיינים פלוני מוסר לכם חובותיו, שאין כאן מסירה

כז). וסיים, ומפני שהן [הת"ח] יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה מדבריהם, ובדברים בלבד היא נדחית. ע"כ. וכן הוא בחושן משפט (סימן סז סעיף כ). ולדעת הטור והרמ"א שם, כל אדם יכול לומר דבריו בעל פה לפני בית דין, ואין צריך לגתוב פרוזבול. וכן פירש הרידב"ז דברי הראב"ד בהשגות שם.

אולם מרן הבית יוסף העיד שבמצרים נהגו כדעת הרמב"ם. וכן כתב המהריק"ש שם. וכתב, דהיינו טעמא דדוקא ת"ח שגם הלוח יודע שבדברים בלבד היא נדחית, הא לאו הכי הרי הוא למד שלא למסור פרוזבול על חובותיו, בראותו שלא מסר זה המלוה עליו, ומיעקרא תקנת הלל וכו'. ע"ש. וכן הסכים הב"ח שם]. ועל כל פנים משמע דמדינא היא נעקרת בדיבור בלבד. [ומה שכתב בשו"ת הר"י (סוף סימן עז) שהפרוזבול עצמו הוא משמט ולכן המאוחר פסול. ע"ש. היינו היכא דלא מסר בפה]. ומעתה הואיל ונגמר הענין על ידי המילי, חשיב שפיר כמעשה, ולא שייך למימר בכהאי גוונא מילי לא מימסרן לשליח, וכמו שהוכיח במישור הגאון רבי עקיבא איגר מההיא דהפרת נדרים.

והנה בתוס' רבי עקיבא איגר שם הביא מה שכתב הר"ן (בפרק קמא דפסחים), דביטול חמץ דהוי מתורת הפקר אינו יכול לבטל על ידי שליח, שהרי אם אומר לחבירו הפקר נכסי אין בזה כלום. וכתב על זה הגאון רבי עקיבא איגר, ולא הבנתי מאי דפשיטא ליה להר"ן שאינו יכול להפקיר על ידי שליח, ורציתי לומר דהיינו טעמא משום דהוי מילי. אבל הרי ביררנו שיכול לבטל הגט על ידי שליח. אלמא דבכהאי גוונא מהני שליח ולא חשיב מילי. וכן מוכח מההיא דהפרת נדרים על ידי שליח. אחר זמן רב מצאתי מזה בספר בית מאיר (אבן העזר סימן קכ ס"ד) שהביא דברי הר"ן הנ"ל והניחם בקושיא. וגם הביא דברי תשובת

בא לבית דין [כי באמת קשה הדבר שכל מלוה יצטרך לבא בעצמו לבית דין, כי אין לך שום אדם שאין לו שום חוב אצל שום אדם בשטר או בעל פה], ואינו מוסר דבר ביד השליח כלל רק מילי בעלמא. ולכאורה איכא בהא עיקולי ופשורי אליבא דהלכתא בדין מילי אי ממסרן לשליח כדאיתא בגיטין (כ"ט:). ואכמ"ל. עכת"ד. ובשו"ת יביע אומר הנ"ל הביא את כל הנ"ל, וכתב, ולפע"ד נראה הואיל ונהגו להקל בזה [כמו שהעיד בספר ראשית בכורים הנ"ל], יש להם ע"מ שיסמוכו.

ונקדים דברי הגאון רבי עקיבא איגר בתוס' (ריש פרק ד' דגיטין אות לה), שהקשה למאן דאמר אומר אמרו פסול משום דמילי לא ממסרן לשליח, היאך יכול לבטל הגט על ידי שליח, הא הווי מילי בעלמא ואינו נתפס שליחות בזה כלל. וכתב שבהכרח צ"ל דדוקא אמירה לסופר לכתוב חשיב מילי, כיון דהמילי לא הוי גמר מעשה, אלא שע"י זה יכתוב הספר. אבל היכא שנגמר הכל ע"י המילי, כמו ביטול הגט שע"י הביטול נגמר כל הענין, זה חשיב כמעשה. וראיה לדבר מהא דפליגי ר' יאשיה ור' יונתן אם יכול להפר נדרי אשתו ע"י שליח (בבא מציעא צו.), ותיפוק ליה דהוי מילי. אלא ודאי כיון שהפרה היא גמר הענין חשיב כמעשה. עכת"ד. וכן הדבר בנידון דידן שתיכף כשמסר הדברים בשם משלחו שהוא מוסר כל חובותיו לבי"ד, נגמר כל הענין, שנמסרו כל החובות לבי"ד, ויכולים לגבותם. וכתבת הפרוזבול אינו כעין כתיבת הגט, שאינו אלא לראיה על זה, וכדאמרינן בגיטין (לז:). רבנן דבי רב אשי מסרי מלייהו להדדי, ור' יונתן מסר מילי לר' חייא בר אבא, אמר ליה צריכנא מידי אחרינא, א"ל לא צריכת. ופרש"י, מסרי מלייהו, בלא כתיבת פרוזבול, אלא כך אומר להם לחברים הרי אתם בית דין וחובי מסור לכם לגבות כל זמן שארצה. ע"כ. ועיין עוד בחידושי הריטב"א והר"ן שם. וכן פסק הרמב"ם (פרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה

מקום עדיין קשה מההיא דתמורה (י). דמהני שליחות בהקדש, ומאי שנא מנדריים והפקר דסבירא ליה להר"ן דלא מהני שליחות. וראיתי שכבר העיר בזה בשו"ת מחנה אפרים (הלכות שלוחין סימן ז) ע"ד הר"ן הנ"ל מסוגיא דתמורה.

והנה הרב מחנה אפרים שם, הביא דברי מהרי"ט (סימן קכז) הנ"ל, ותמה עליו, דהא דאמרינן מילי לא ממסרן לשליח, היינו שאין נמסרים לשליח שיחזור וימסרם לשליח אחר, אבל כל שאומר לשלוחו להקדיש או לאסור, מה מסירה שייך כאן, הא שלוחו של אדם כמותו. ע"כ. והנה גם הגר"ש לנדא בתשובה בנודע ביהודה תנינא (חלק יורה דעה סימן קמז), האריך לתמוה כן על דברי מהרי"ט, שהם דברי שגגה וכו', דמה שאמרו מילי לא ממסרן לשליח היינו שאין השליח יכול לעשות שליח אחר במקומו, וכפירוש רש"י (גיטין כט.). אבל כשאומר לשליח צא והקדיש איזה דבר בעבורי, פשוט שהשליח יכול להקדיש דשלוחו של אדם כמותו. וכן משמע מדין הפרת נדרים, דאי לא "אישה" יפירונו לכולי עלמא יכול לעשות שליח להפר. ע"כ. וכן כתב מהר"י אלגאזי בספר שמע יעקב (דף סג), ושכן כתב הרב בתי כהונה. ע"ש. אולם בתוס' רבי עקיבא איגר שם כתב להעיר ע"ד הבית מאיר שפקפק כן בדברי מהרי"ט, שבאמת למאן דאמר אומר אמרו פסול, אי אפשר לומר שכל הגריעותא דמילי הוא רק שאינו יכול למנות שליח אחר תחתיו, דהא באומר אמרו במה שאומר לסופר לכתוב, אינו ממנה לסופר תחתיו, אלא שבציווי הבעל הוא אומר לו לכתוב, שזהו בעצמו השליחות הראשונה, שיעשה לסופר שליח במקומו של בעל, והסופר נתמנה לשליח הבעל על פי שליח זה, וע"כ שאינו יכול לעשות שליח כלל למילי, ולא דמי לשטר הגט ומתנה עצמם, שהוא נעשה שליח על פי הבעל, דשאני התם שמצוהו לעשות מעשה לכתוב וכו'. ע"ש. וכן

מהרי"ט (ח"א סימן קכז) שכתב, שאינו יכול להקדיש על ידי שליח משום דהוי מילי, וסתר זה מדין הפרת נדרים על ידי שליח. ע"ש. ובאמת גם משמעתין דשלח אחריו שליח [לבטל הגט] נסתרים דברי מהרי"ט. וביותר שגוף הדין של מהרי"ט לענ"ד הוא סוגיית ערוכה בתמורה (י). דשוו שליח לאקדושי, הרי להדיא שיכול להקדיש על ידי שליח. עכ"ל הגרעק"א. והנה בההיא דביטול חמץ אף הר"ן עצמו הביא מ"ש בעל העיטור שאפשר לבטל על ידי שליח, וגבי הפרת נדרים הוא דפליגי תנאי אי שלוחו של אדם כמותו, משום דכתיב "אישה" יפירונו, הא בעלמא כולי עלמא מודו לשלוחו כמותו. [וע"ע בתוס' בב"מ צו סע"א]. ואחרים חולקים ואומרים כיון דביטול חמץ הוי מתורת הפקר וכו'. ע"כ. וכן הובא להלכה במגיד משנה (פרק ב מהלכות חמץ ומצה הלכה ב). וכן פסק להקל האורחות חיים (הלכות חמץ ומצה אות כב). והכלבו (שם). ושבוילי הלקט (סימן רו). וז"ל המאירי (פסחים ו: וכן הסכימו [הגאונים] להקל לבטל על ידי שליח וכו'. ע"ש. ומוכח התם דהיינו אף למאן דאמר דביטול חמץ הוי מדין הפקר. וכן פסק מרן בשו"ע (סימן תלד סעיף ב). ולכאורה גם מדברי הר"ו [בשם אחרים] הנ"ל אין שום הכרח לומר דהוי מטעם מילי לא ממסרן לשליח, אלא היינו טעמא כמו שכתב מרן הבית יוסף (סימן תלד), דטעמא דבהפקר לא מהני שליחות משום דהפקר יש לו דין נדר כדמוכח בנדריים (ז). וכן כתב הרמב"ם (פרק ב מהלכות נדרים הלכה יד), וכיון דדין נדר יש לו, משום הכי לא מהני שליחות, שהאומר לחבירו קבל עליך נדר זה בשליחותי שאהיה אסור בו אינו כלום וכו'. ע"ש. וכן כתב להדיא הרשב"ץ בספר יבין שמועה (דף כה רע"ג). ע"ש. ונראה דסבירא ליה דלא מהני שליחות בנדריים, וכדמוכח נמי בתוס' (חלק חושן משפט סוף סימן ו). ועיין עוד בשו"ת בשמים ראש (סימן רד). ובספר קהלת יעקב אלגזי [בתוספת דרבנן סוף אות קיד]. ע"ש. ומכל

הוא בחידושי רבי עקיבא איגר (גיטין לב:). וכיוצא בזה כתב בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (חלק חושן משפט סימן כה). ע"ש. ועיין עוד להגאון מקאליש בשו"ת נפש חיה (חלק אבן העזר סימן כו) שכתב לקיים דברי מהרי"ט בזה. ע"ש. ודלא כהגאון מהר"ש לנדא שהגדיל המדורה בזה. ומה גם דאשכחן למהריק"ש בדין פרוזבול דנידון דידן דמוכח דסבירא ליה כמהרי"ט. ועיין עוד בחושן משפט (סימן קכג סעיף ב), דמי שהיה לו שבועה על חבירו, אינו יכול להרשות אחר עליו להשביעו וכו', וכן מי שיש לו תביעה על חבירו וכו'. וכתב בביאורי הגר"א (ס"ק טז) דהיינו טעמא כמ"ש בגיטין (כט). מילי לא ממסרן לשליח. ע"ש. ומבואר להדיא מדברי הגר"א דאף בשליח ראשון אמרינן מילי לא ממסרן לשליח כד' מהרי"ט. ועוד שלפ"ד הגרעק"א גם הר"ן בדין ביטול חמץ סובר כן, אלא שאין זה מוכרח, שיש לומר שטעם הר"ן הוא כמ"ש לעיל, משום שאי אפשר לנדור על ידי שליח, והכי נמי הפקר וביטול חמץ. וכן מצאתי למהר"ש לנדא עצמו בשו"ת שיבת ציון (סימן צה) שכתב, שיש מי שמפרש דהיינו טעמא דהר"ן (פ"ק דפסחים) משום דסבירא ליה דהפקר הוי מילי ומילי לא ממסרן לשליח, וזהו טעות, שאם כן היה לו לומר טעם זה באופן ישיר על ביטול חמץ עצמו. אלא ודאי דהיינו טעמא משום דהפקר הוי מדין נדר, וגבי נדר סבירא ליה להר"ן דאי אפשר לנדור על ידי שליח, וכמו שכתבו התוס' בנזיר (יא.), והרמב"ן (בבא בתרא קכו:). והכי נמי ביטול חמץ דהוי מדין הפקר. עכת"ד. וכבר הבאנו לעיל שכן כתבו להדיא הרשב"ץ בספר יבין שמועה, ומרן הבית יוסף.

יפירנו היה יכול להפר על ידי שליח, אלמא דליכא בהכי משום מילי לא ממסרן לשליח. איברא דאכתי תקשה, שמכיון שאי אפשר חנדור על ידי שליח, למה לי קרא ד"איש" יקימנו שאין יכול להקים על ידי שליח. ועיין בתוס' בבא מציעא (צו.). וי"ל. ועיין בשו"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סימן שכא) שכתב, דאפשר דהא דמילי לא ממסרן לשליח, ילפינן מהפרת נדרים שאינו יכול להפר על ידי שליח. ע"ש. וכן כתב בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (חלק חושן משפט סימן כה) הנ"ל. ועיין עוד בספר אבי הנחל (דרוש יב דף מד) שגם כן כתב ליישב דברי מהרי"ט, דלא תקשה ליה מההיא דהפרת נדרים על ידי שליח. ע"ש. ועיין היטב בספר גרש ירחים (גיטין סז: תוד"ה והאמר שמואל, בדף קי ע"ב מהספר). ע"ש. ודו"ק.

והנה הגאון אמרי בינה (דיני נדרים סי' כו), הביא קושית הגאון רבי עקיבא איגר על מהרי"ט מהסוגיא דתמורה (י). דפריך, דאם איתא [דמקדיש עושה תמורה], מצינו ציבור ושותפין עושין תמורה "כגון דשוו שליח לאקדושי". וכתב להעיר על זה, דהתם מיירי שהשותפין עשו שליח להקדיש בהמתו של השליח גופיה, ובכחאי גוונא ודאי מהני שליח להקדיש, כיון שהשליח הוא הבעלים של בהמתו, ואילו המהרי"ט לא כתב שאינו יכול להקדיש אלא בממנה שליח להקדיש בהמת המשלח. ופשוט. עכת"ד. וכיון בזה לדעת הרב המגיה בספר מחנה אפרים (הלכות שלוחים סי' ז), שגם כן כתב לתרץ ההיא דתמורה כאמור. ע"ש.

ועיין בשו"ת שמחת יהודה (סוף סימן כז) שהעיר ע"ד ה"ה הנ"ל, שבחינם כתב כן, שי"ל דמיירי שמסרו השור בידו של השליח להקדישו, וכל שיש מסירה בדבר לא חשיב מילי דוקא, וכדאשכחן גבי גט דשליח עושה שליח ולא הוי מילי. ומשום מסירת הגט. וה"נ הכא. ע"כ. ולכאורה הדברים מוכרחים מתוך

והכי נמי מסתברא, שאילו היה דבר זה מטעם מילי לא ממסרן לשליח, היאך לא חשש הר"ן אף לדחות ראית בעל העיטור מהפרת נדרים על ידי שליח, דאי לאו קרא דאיש

ומה שכתב עוד בשו"ת שמחת יהודה בזה"ל: וראיתי למו"ר הרב בעל שער אפרים שכתב, דלפי הך כללא דבעינן במשפטי התנאים דאפשר לקיימו על ידי שליח, ק' ע"ד מהרי"ט (סימן קכו) שכתב שמי שעשה שליח להקדיש בשבילו אינו כלום, דהווי מילי ולא ממסרן לשליח. ודבריו תמוהים, דלפי זה לא משכחת ליה הקדש על תנאי, כיון שאי אפשר לקיימו על ידי שליח, ואכן תנן (נדרים כח:): שאם אמר נטיעות אלו קרבן אם אינן נקצצות יש להם פדיון וכו'. ע"ש. הנה קושיא זו הקשה השער המלך (סוף פרק ו' מהלכות אישות ד"ה ודע). [ואולי יש טעות סופר בדברי הרב שמחת יהודה. ועיין עוד בספר קהלת יעקב אלגזי, תוספת דרבנן סוף אות קיד]. והעיר מדברי השיטה מקובצת (נזיר יא.) דדוקא במעשה בעינן משפטי התנאים, מה שאין כן בדיבור אתי דיבור דתנאי ומבטל דיבור. ע"ש. ועיין עוד במלחמות (פרק ב' דביצה כ.). ובהפלאה (כתובות עד.). ובשו"ת מים חיים רפפורט (חלק יורה דעה סי' עז ד"ה עוד נראה). ובשו"ת אמרי בינה (דיני נדרים סוף סימן כו). ע"ש. ואכמ"ל.

ולכאורה יש ראייה לזה משבועות (לה.), שילח ביד עבדו או שאמר לו הנתבע משביעני עליכם שאם אתם יודעים לו עדות שתבואו ותעידוהו, יכול יהיו חייבים, ת"ל אם לוא יגיד, אם לו לא יגיד ונשא עונו, ואם לאחר לא יגיד פטור. וקשה דתיפוק ליה דמילי לא ממסרן לשליח, ול"ל קרא לשילח ביד עבדו. ושו"ר בתפארת ישראל (ספ"ו דגיטין) שעמד בקושיא זו, ותירץ בשם בנו מהר"ר ברוך יצחק, דהיכא שכל הענין אינו אלא מילי בלבד כשבועות ונדרים שאין בהם מעשה כלל, בכה"ג מילי ממסרן לשליח, וקלסו בדברי שבח. ע"ש.

והנה לא זכר מדברי המהרי"ט דס"ל דאף בהקדש דהוי מילי לחוד אמרינן מילי לא ממסרן לשליח. [ודוחק לומר כמ"ש בשמחת

הגמרא שם דמיירי שהקדיש בהמתו של השליח עצמו, שאם היתה הבהמה של השותפים מאי פריך אם כן מצינו שותפים עושים תמורה, הרי כיון שהבהמה של השותפים מהיכי תיתי שיוכל לעשות תמורה בבהמתם, אלא ודאי דהבהמה היא של השליח. וכן הוכיח במישור באמרי בינה שם. וכן פירש רש"י להדיא בתמורה (ב: ד"ה ומתכפר עושה תמורה). וכן הוא בהרמב"ם (פרק א' מהלכות תמורה הלכה ד). ע"ש.

ובשו"ת משפטי עוזיאל (חאה"ע סימן פח) כתב על קושיית המחנה אפרים מההיא דתמורה (י.) דלא קשיא מידי, משום דשותפים שאני, כיון שיש לו זכות לשותף להקדיש את חלקו שבשור זה, יכול להקדיש גם חלק חברו, כמ"ש (ב"ק ע.) מיגו דמשתעי דינא אפלאגא משתעי דינא אכולא. וכן אמרו (קידושין מא:): ודילמא שאני התם דאית ליה שותפות בגויה, ואם כן אין ללמוד מזה לשליח שאין לו שותפות, וקם דינא דמהרי"ט וכו'. עכת"ד. ולפע"ד אף על פי שאם אחד מהשותפין הקדיש שפיר דמי [וכיוצא בזה בב"מ ח. האומר לשלוחו צא וגנוב לי פטור, ושותפין שגנובו חייבים]. מכל מקום סוגיא דתמורה ודאי דלא איירי בכהאי גוונא, אלא במקדיש אדם אחר מיירי, שאילו הקדיש אחד מהשותפים, הרי ודאי שאינו עושה תמורה, וכאמור. ומשום הכי מאן דמותיב שפיר קא מותיב ע"ד מהרי"ט. וצ"ל כמ"ש האמרי בינה שהשליח מקדיש בהמה שלו, ומכיון שהוא עצמו הבעלים לא שייך בכהאי גוונא מילי לא ממסרן לשליח. ועיין עוד בספר אבי הנחל (דף מד.). ובשו"ת יד אליהו מקאליש (סימן קו אות ב.). ודו"ק. וע"ע בשו"ת חת"ס (חאו"ח סימן קטז) שכתב ג"כ דמיירי דאית לשליח שותפות בגויה וכו'. ע"ש. אך לכאו' דבר"ק צ"ע כמשנ"ת לעיל. וכ"כ ג"כ האמרי בינה. [ועיין בשדי חמד מערכת ה' ריש כלל צג. וע"ש היטב ודו"ק].

מנה לפלוני ביד פלוני חייב. ואמאי מחייב הא לא שייך שליחות ומה מועילה הרשאה. ובוזה נסתר מ"ש מעכ"ת [הרב השואל] דיד עבד כיד רבו, דמה נעשה כאן במנה לפלוני דודאי מטעם שליחות אתינן עלה. עכת"ד.

ולא ידענא מאי קשיא ליה משבועות (לג): דשאני התם שכיון שיש לו הרשאה שכתוב בה זיל דון וזכי ואפיק לנפשך, כדי שלא יאמר לו לאו בעל דברים ידידי את, משום הכי חשיב כבעלים עצמם, וכן כתבו להדיא התוס' שם בד"ה בכא בהרשאה, דאף על גב דקיימא לן דשליח שוויה ותנן שילח ביד בנו או ביד עבדו פטור, הכא עדיף שיש לו כח להוציא ממון כמו לבעלים עצמם. עכ"ל. ואין לזה דמיון ממ"ש באה"ע (סימן לה ס"ה) לדעת הקדוש מרדוש לגבי קידושין שאין שליח עושה שליח, משום דהווי מילי ולא ממסרן לשליח. ע"ש. דשאני הכא דאיכא הרשאה בדררא דממונא.

וגדולה מזו כתב הרשב"א (קידושין מא.) וז"ל: מלמד שהשליח עושה שליח, וא"ת בשלמא שליח דידיה משוי שליח, אבל שליח דידיה היכי משוי שליח והא מילי לא ממסרן לשליח. ותירץ הרב אברצלוני, דהכא בשוויה איהי שליח בקנין דאלים לשווייה שליח. ע"כ. ומינה בהרשאה דשפיר דמי. ועיין באבן העזר (סי' קמא סמ"ג). ועל כל פנים אין לזה קשר עם דברי המהרי"ט, דבלאו הכי תיקשי ממתניתין דשלח ביד עבדו ושלוחו פטור, ואילו בהרשאה חייב. ועל כרחך לומר כמ"ש. ודברי השואל ומשיב צריכים לי עיון. והדרינן לתירוץ הנ"ל דאיצטריך קרא לעבדו דלא נימא בהא יד עבד כיד רבו. ועיין עוד בתוס' חדשים שם.

גם המקנה בקונטרס אחרון (סימן לה ס"ה) כתב, בהא דכתבו התוס' בכתובות ו: דבמסכת כלה ילפינן ברכת אירוסין על ידי שליח מאליעזר שקידש את רבקה ליצחק, ולא מצינו

יהודה הנ"ל שיכול להקדיש על ידי שליח במסירת הבהמה לידי שליח. ולפי זה הדרא קושיא לדוכתא. ויותר היה נראה לתרץ, דאיצטריך קרא משום "עבדו" דהווי אמינא יד עבד כיד רבו, וכדאמרינן בב"מ (צו.) דאפילו למ"ד גבי שאלה בבעלים לא אמרינן שלוחו של אדם כמותו, הני מילי שליח אבל עבד מסתברא יד עבד כיד רבו. ומיהו נראה דבלא"ה לק"מ, דאי לאו דאם לא יגיד, הווי אמינא הואיל ואמר קרא ושמעה קול אלה, יתחייב בכל שמיעת קול אפילו מאחר שאינו לא התובע ולא שלוחו. וכדתנן נמי או שא"ל הנתבע וכו'. וכן בבביתא מייתי לה אקרא, קמ"ל קרא דאם לא יגיד, דבעינן מפי התובע. ולפי זה היה מקום ליישב דברי הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבועות ה"ז) שכתב, אין העדים חייבים בשבועת העדות עד שיכפרו וישבעו אחר תביעת בעל דין עצמו "או שלוחו". ע"כ. ותמוה, דהא תנן שלח ביד עבדו פטור. ולפי האמור יש לומר דכי איצטריך קרא למעט מושבע מפי אדם אחר לגמרי, מה שאין כן שלוחו שהוא כמותו אין לנו פסוק למעטו. ועבדו דתנן בדוקא הוא שאינו בתורת שבועת העדות, שהעבדים פסולים לעדות (ב"ק פח.). וכדאשכחן נמי בב"מ (צו.) דבעי למעוטי עבד מדין שאלה בבעלים, אפילו למאן דאמר שלוחו כמותו, משום שאין דין שאלה נוהג בו. וכדפרש"י שם. [אלא שעל כל פנים יש סתירה מדברי מרמב"ם לדברי המהרי"ט הנ"ל, שאמאי לא נימא הכא מילי לא ממסרן לשליח. וצ"ע]. והאחרונים עמדו על דברי הרמב"ם ויישבו באופן אחר. ועיין בלחם משנה (פרק ד' מה"ש ה"ז). ובתוספות יום טוב (פרק ד' משנה יב, ופרק ה' משנה ב.). ובתוס' רבי עקיבא איגר (פרק ד' אות לד.). ובתפארת ישראל שם. ובשו"ת ברית יעקב (סימן עז). ועוד. ועיין בתשובת שואל ומשיב קמא (חלק א' סוף סימן מז) שהביא דברי רב אחד שהקשה על המהרי"ט משבועות (לה). כאמור. והוסיף הגהמ"ח להקשות ממ"ש שם (לג): הא

נז. אדם שכתב פרוזבול בסוף השנה השביעית על ההלוואות שהלווה קודם לכן, הפרוזבול נשאר בתוקפו על אותם הלוואות שהיו קודם כתיבת הפרוזבול, אפילו

שיצא בהקדש העבד וכו'. זוהי תיובתא אלימתא למהרי"ט ודעימיה. ע"כ. ולא ראה שכבר הקשב כן המטה אהרן עצמו. וי"ל ע"ד. [כל זה מבואר בשו"ת יביע אומר הנ"ל, וראה עוד מה שהאריך בזה. ע"ש. ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סוף סימן ט) הסכים לדברי אמו"ר זיע"א כיע"ש].

ומסקנא דדינא, שבהיות ורבו האחרונים החולקים על מהרי"ט ומהריק"ש ביסוד דבר זה, וס"ל דבכה"ג לא שייך הכלל מילי לא ממסרן לשליח, וכן נראה מדברי הראשונים הרשב"א והריטב"א ותוס' רי"ד וסיעתם, נראה דהכי נקטינן לדינא. ולכן אף בנ"ד מותר למלוה לעשות שליח למסור חובו לפני הדיינים, ולכתוב פרוזבול על שמו. ומה גם דאנן נקטינן דשביעית בזמן הזה מדרבנן, כדעת רובא דרבנותא. ובשל סופרים שומעים להקל. ודלא כמ"ש האדר"ת בשו"ת מענה אליהו (סי' נב), דלא מהני שליח לכתוב פרוזבול, דליתא. ואף שחכם אחד מחכמי הזמן פקפק בזה ע"פ פסקי הראש שלו, אמרתי לית דחש להא. וכן הצעתי מדברינו אלה לפני אחד המיוחד מגדולי הדור שליט"א והסכים עמי להקל, ושכן המנהג. ע"כ.

ולרווחא דמילתא טוב שהמלוה יעשה את השליח בקבלת קנין, ולסמוך גם על מ"ש הרשב"א (קידושין מא). וז"ל: וא"ת בשלמא שליח ידידה מצי לשוויי שליח, אבל שליח קבלה ידידה היכי משויי שליח, הא מילי ניהו ומילי לא ממסרן לשליח, ותירץ מהרי"א אלברצלוני, דהכא מיירי בשליח בקנין, דאלימ ומשווייה שליח. וכגון שנתנה לו רשות לשוויי שליח. ע"ש. [מחזון עובדיה פרוזבול].

בתורה דברי יצחק אלא דברי אברהן שעשה לאליעזר שליח בפני יצחק, ומזה מוכח בד' הרמב"ן שאם הרצה האב לפני הבן ושתק הוי קידושין, ואין לדקדק מכאן דשליח עושה שליח בקידושין, היפך מ"ש הקדוש מרדוש במדרכי (ריש פר"ק דקידושין) שאין שליח עושה שליח, והיינו טעמא משום מילי לא ממסרן לשליח, ושאני גירושין דבעל כרחה מגרש, ולא חשיב מילי. די"ל דעבדו שאני דהוי כגופו. וע"כ צ"ל כן דהא אין עבד נעשה שליח לקידושין וכו'. עכת"ד.

וכה"ג הביא בשדי חמד (מערכת ה' כלל צג) בשם הרב מטה אהרן (דף רכו), שיישב בזה מ"ש בפסחים (פח): האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח וכו', שכח מה שא"ל רבו ישחוט גדי וטלה, ויאמר אם אלה אמר לי רבי, גדי שלי וכו', ופריך בגמרא, גדי שלי, מה שקנה עבד קנה רבו, אמר אביי הולך אצל רועה ומקנה לו מעל מנת שאין לרבו רשות בו. הרי שהעבד יכול להקדיש פבחו של רבו בשליחות רבו. וכן הוא בירושלמי שם, הרב מהו שיצא בהקדש העבד, ולא מתניתין היא האומר לעבדו וכו', מתניתין מדעת רבו. וזה שלא כדברי מהרי"ט. ושוב דחה שי"ל שיד עבד כיד רבו. אלא שהמט"א כתב לפקפק מדברי מרמב"ם (פרק ג הלכה ב מהלכות קרבן פסח) דמשמע דהוא הדין לשלוחו. ודחה השדי חמד, דאין הכרח מדברי הרמב"ם דמיירי להקדישו, ואם כן אין מזה סתירה לדברי המהרי"ט, דמהירושלמי י"ל דדוקא עבד שידו כיד רבו. ע"ש. ועיין בתשובות משפטי עוזיאל (חאה"ע סימן פח) שאחר שהביא דברי המטה אהרן כתב, ולפענ"ד נראה ראייה לסתור ד' מהרי"ט מהירושלמי (פרק ה' דפסחים) הרב מהו

אם עברו כמה שמיטות נוספות לאחר מכן, ואינו צריך לחזור ולכתוב פרוזבול אחר בשנות השמיטות שלאחר מכן, על אותם הלואות. [אלא שאם עשה עוד הלואות במשך אותם שנים שעדיין לא נפרעו לו, צריך לעשות פרוזבול על אותם ההלואות]. (ט)

נח. המחזיר חוב לחבירו אחר שעברה עליו השביעית, והמלוה לא כתב פרוזבול, יאמר לו המלוה "משמט אני". שנאמר, וזה "דבר" השמטה, על ידי דיבור. ואמר לו הלוה אף על פי כן רצוני שתקבל ממני, יקבל ממנו, ואל יאמר למלוה בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם, ובמתנה אני נותן לך. ואם החזיר הלוה את חובו, ולא אמר כן, מסבב המלוה עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותנם לך. ואם בכל זאת לא אמר כן הלוה, אין המלוה רשאי ליטלם, אלא יחזיר את המעות ללוה שיטלם וילך לו. (נח)

נט. כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמט אני. (נט)

אם בשמיטות הבאות צריך לכתוב פרוזבול חדש על החובות ההם

(נו) כ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' קעו), שהמלוה שנכתב עליה פרוזבול בשמטה הראשונה, לא נפקעה אותה מלוה אפילו עברו עליה כמה שמיטות, ואין צריך לחזור ולכתוב פרוזבול אחר בכל שמטה על אותה מלוה, שכיון שכבר מסר הלואתו לב"ד, שוב לא קרינן ביה לא יגוש. ע"כ. וכ"כ בהגהות מהריק"ש (סי' סז סעיף לה). ע"ש. (ויש שם ט"ס). גם החתם סופר בקובץ תשובות שלו (סי' פו) כתב, ופשוט דפרוזבול אחד מועיל אפילו למאה שנים. ורק אם היו הלואות אחרות אחר שמטה, צריך לחזור ולכתוב פרוזבול בשבילם. ע"ש. וכ"כ הרה"ג רבי רפאל אנקאוה בשו"ת קרני ראם (ח"א סי' עד) בשם הרדב"ז. ושכן דעת מרן. וע"ע בספרו פעמוני זהב (סי' סז סכ"ט). ע"ש. וע' בשו"ת יהודה יעלה ח"ב (סי' קפ) שכתב, שאם נשאר הפרוזבול בידו ולא תבע את הלווים בב"ד אחר, מהני ליה פרוזבול אחד לכמה שמיטות ולא עוד אלא שאפילו בטלו בפירוש אחר שעברה השביעית הראשונה,

(נח) גיטין לז: שלחן ערוך חושן משפט (סימן סז סעיף לו).

(נט) על פי המבואר במשנה (פרק י' דשביעית משנה ט') המחזיר חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו. וכן פסק הרמב"ם כאן (הלכה כח).

ס. אם המלוה לא עשה פרוזבול, אין הלוה צריך לשלם לו את חובו, אלא אם ירצה ינהג כמו שכתבנו בסעיף הנזכר. (ב)

סא. הרוצה להתחסד ולקיים בעצמו מצות שמיטת כספים, ומלוה לאחר כתיבת הפרוזבול במטרה שיאמר לו "משמט אני", צריך שיקבע זמן לפרעון ההלוואה שיהיה לפני ערב ראש השנה. (סא)

אם המלוה לא עשה פרוזבול

(ס) הנה דעת רבינו אליעזר ממיץ בספר היראים (סימן רעח) שכל שלא אמר לו המלוה "משמט אני" חייב הלוה לפרוע את החוב, ואינו רשאי לעכבו. ובשו"ת יביע אומר חלק ה' (חחו"מ סימן ג' אות ג) הביא דברי ספר היראים, וכתב, שאין כן דעת כל הפוסקים, ולכן אם לא עשה פרוזבול אין הלוה צריך לשלם את החוב. והאור זרוע (מס' ע"ז סימן קה) דחה דברי היראים מההלכה. ובפסקי ריקאנטי כתב שהיראים עמצו חזר בו, שהשמיטה היא כמחילה גמורה. ע"ש. והובא לעיל.

הרוצה להתחסד ולקיים מצות שמיטת כספים

(סא) הגאון רבי יוסף חיים בספר בן איש חי (סוף פרשת כי תבא) כתב, יש מתחסדים, שאחר שכותבין הפרוזבול, מלוה לחבירו סך מה, עשרה גרוש או פחות או יותר, ועל זה הסך לא יחול הפרוזבול כיון שהלוהו אחר זמן הפרוזבול, ואז אחר ר"ה כשיביא לו חבירו המעות לפרעו יאמר לו משמט אני ולא יקבלם ממנו, ויאכל הלוה ולחדי במעות אלו, והמלוה לחדי במצות שמיטת כספים שקיים אותה בפועל, ותהילת לאל ית' הנהגתי מצוה זו פה עירנו בגדאד יע"א, הדפסתי שטרות של פרוזבול וחלקתי אותם לכמה בני אדם ועשאו, וגם למדתי אותם שיעשו כן להלוות אחר זמן הפרוזבול סך מה ולקיים המצוה בפועל כאמור לעיל, אשריהם ישראל אוהבי מצות ה' ועושים אותם בשמחה. וגם אם לזה אדם מחבירו ככרות לחם אפי' ככר אחד נוהג בזה דין שמיטה, על כן טוב שתלוה האשה יום ערב ר"ה ככר או שתים או שלש לחבירתה, ואחר ר"ה כשתפרע לה תאמר לה

משמטת אני, והרי זו מקיימת מצות שמיטה, ועיין חיים שאל ח"ב (סי' ל"ח אות י"ג), וכן עשו קצת נשים פה עירנו יע"א כי דרשתי דבר זה בעזה"י ברבים אשריהם ישראל. עכ"ד הבא"ח. אולם יש להבהיר שהעושים כן בין איש בין אשה, יזהרו שלא יכוונו לקיים מצות עשה מן התורה של השמטת כספים, שהרי לדעת מרן והרבה מהראשונים, וכן רוב האחרונים סוברים דבזמן הזה השמיטה היא רק מדברי סופרים. ואם יכוין לקיים מ"ע של תורה, הרי הוא נכנס בחשש של בל תוסיף. וכעין מ"ש הרמב"ם גבי האומר שבשר עוף בחלב אסור מן התורה. ולכן אם אשתו וב"ב עושין כעצתו של הגרי"ח זיע"א, ילמד אותם שלא יכוונו בזה לקיים מ"ע מן התורה. ומרן אאמו"ר זיע"א כתב על זה בשו"ת יחיה דעת חלק ד' (סוף סימן סב), שצריך שיקבעו זמן הפירעון של החוב לפני ערב ראש השנה, כדי שהשביעית תשמט את ההלוואה, הואיל וקרין ביה לא יגוש. ע"ש.

סב. מי שנמנע מלהלוות את חברו קודם השמיטה שמא יתאחר החוב שלו וישמט, עבר בלא תעשה, שנאמר, השמר לך וגו'. וחטא גדול הוא, שהרי הזהירה התורה עליו בשני לאוין, שנאמר השמר לך פן וגו', וכל מקום שנאמר השמר ופן, הרי זה מצות לא תעשה, והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו, וקראתו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר נתן נתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו'. והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר, כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'. (כב)

בעינא, מה שאין כן הלואה שלהוצאה ניתנה. לפי זה המשאילה ככרות לחם דלא הדרא בעינא אינה יכולה לתובעה תוך ל' יום. ועיין בספר תוספת שבת (סי' שז ס"ק כו) שמחלק אם אומרת בלשון שאלה הלוויני או השאיליני. שכל שאומרת לשון שאלה קבלה על עצמה שתוכל חבירתה לתבעה מיד. ע"ש. וצ"ע. ונתבאר דין זה לעיל באורך. ע"ש.

ואמנם לענין שאלת ככר לחם וכדומה, הנה אף על פי שסתם הלואה ל' יום, והלואה שבימי אלול אין שביעית משמטתה, מכל מקום השאלה סתם זמנה לאלתר, ויכול לתובעו מיד. וכדברי רש"י (שבת קמח.), ודלא כרבינו תם בתוספות שם. וכן פסק הרמב"ם (פ"א מהל' שאלה ופקדון ה"ה). והטור והשלחן ערוך (ח"מ ריש סימן עג). אלא שהרב המגיד הסביר דהיינו טעמא משום דהשאלה הדרא

שלא להמנע מלהלוות בשמיטה

תשמיטנו, והלואה זו באמת דומה למתנה. ע"ש. ורבינו יונה בס' שערי תשובה (ש"ג אות סז. והוב"ד בס' חרדים מל"ת פרק א. לז, לח) כתב, הנמנע מלהלוות לעני, עובר בב' לאוין, שהם השמר פן. ואם לעת אשר קרבה שנת השבע הוזהרנו שלא נחדל מלהלוות מיראת דבר השמטה, אף כי בזמן שלא יפסיד חובו, כי יגדל חטאו המקשה לבו מלהלוות, וצר עין נקרא בליעל, כמו שנקרא נבל וכו'. (רבינו יונה, אחת ממנין תרי"ג, והשנית ענף מצוה). ע"כ. ובהשגות הרמב"ן לסה"מ כתב שמצות ולא ירע לבבך בתתך לו וגו', היינו, שלא ייחר בעינינו בתתנו צדקה לעניים, ולא ניתן אותה אליהם בעין רעה ונחשוב אותה מיעוט לנו, אבל יהיה זה בעינינו שכר ותועלת ותוספת בממוננו, לפי שהוא ית' ישלם לנו הכל בכמה כפלים.

(סב) על פי הנאמר בתורה (דברים טו, ט-י) וכן הוא בגמרא (גיטין לו.) תנן התם, פרוסבול אינו משמט, זה אחד מן הדברין שהתקין הלל הזקן שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה לזה ועברו על מה שכתוב בתורה, השמר לך פן וגו'. וכן הוא, וכן הוא ברמב"ם (פרק ט' מהלכות שמיטה הלכה ז). ועיין בשו"ת יהודה יעלה חלק ב' (סימן שלז) שדן, אם במשמעות הפסוק נתון תתן הוי כמצות עשה, שאם נתן הלואה לעני בשמיטה בעצם ההלואה מקיים מצוה, או דילמא שאין בזה קיום מצוה אלא אזהרת לאו. ועוד למה התורה קראה להלואה זו של סוף שנת השמיטה בלשון נתינה, נתון תתן לו. וכתב, שלדעת הרמב"ם אין בפסוק זה של נתון תתן משום מצות עשה, והנמנע מלהלוות לעני קודם סוף שנת השמיטה, עובר בלאו בלבד. ומה שהתורה אמרה בלשון נתינה היינו משום שנאמר בתורה, והשנה השביעית

דין החובות אחר שביעית

סג. המלוה שתבע חובו אחר השמטה, מן הלוה, וטוען פרוזבול היה לי ואבד, נאמן, שחזקה שאין אדם מניח דבר המותר ואוכל דבר האסור, ומכיון שהיה בידו לכתוב פרוזבול כדת, חזקה שעשה כן. ולא עוד אלא שהדין נותן שאם בעל החוב לגבות את חובו בין חוב שהיה בשטר בין שהיה בעל פה, אומרים לנתבע, שלם לו, ואם טען הנתבע ואמר איה הפרוזבול שלו, בית דין אומרים לתובע, האם היה לך פרוזבול, ואבד? ואמר התובע הן, נאמן לגבות חובו, שעל כיוצא בזה נאמר, פתח פיך לאלם, ואם הודה התובע שלא כתב פרוזבול, אבד חובו. (סג)

מועיל להתנות שלא ישמטנו שביעית, למה הוצרך לתקן פרוזבול. אלא ודאי שלא מהני להתנות. ואמנם התנאי היה מועיל שלא היה משמט, אולם אכתי היה עובר על איסור השמר לך, ותקנת הפרוזבול פתרה איסור זה.

ומי שהתנה שלא ישמטנו בשביעית, האם יעבור על הלאו מן התורה, או לא, כתב בשו"ת חתם סופר (ח"ה חו"מ סי' קיג) שעובר על הלאו, והוכיח כן מהא שהוצרך הלל לתקן פרוזבול כדי שהשמיטה לא תשמט, ואם היה

המלוה שתבע חובו אחר השמיטה, מן הלוה, וטוען פרוזבול היה לי ואבד

דחייב. הניחא לשיטת הפוסקים דס"ל דאף באיני יודע אם פרעתין, היכא דלא הוה ליה למידע פטור (כ"ה דעת הרדב"ז והמל"מ והנתיבות, הובאו בפ"ת (סי' עה סק"י). ע"ש), אתי שפיר. דה"נ לא הו"ל למידע. אלא לדברי התומים דס"ל דחייב, מאי איכא למימר. וכן הקשו בספר מהר"ם שיק על המצות (סי' תעז), ובספר שער שמעון (גיטין לז:). ולכאורה היה נראה לומר דרב לשטתיה, דס"ל שביעית בזה"ז דאורייתא, וכמ"ש הגאון מצפה איתן בגיטין (סב.) ליישב בזה דברי רש"י שם. ע"ש. וכדבריו כתב הגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר בקונט' השמיטה (חיו"ד ס"ס נ), וכ"כ הגרא"י קוק בספר שבת הארץ, והובא בכלכלת שביעית (עמוד קו). וא"כ לא דמי למאי דקי"ל איני יודע אם פרעתין דחייב, דהתם ברי בחיובא בלי שום ריעותא, שעליו לפרוע חובו מן התורה, אפילו למ"ד שעבודא לאו דאורייתא. ע' רש"י כתובות (פו.), ובהמאירי

(סג) בגיטין (לז:): אמר רב יהודה אמר רב נחמן [אמר רב. כן הגירסא בהרא"ש, ובחידושי הרמב"ן, והרשב"א, והמאירי, ובספר הזכות להרמב"ן, ובהר"ן (לו.) בר"ה גרסינן], נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד ממני, מ"ט כיון דתקיני רבנן פרוזבול, לא שביק היתרא ואכיל איסורא. כי אתו לקמיה דרב, א"ל מידי פרוזבול היה לך ואבד, כגון זה פתח פיך לאלם הוא. תנן וכן בע"ח שמוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו, תנאי היא, דתנאי המוציא שטר חוב צריך שיהיה עמו פרוזבול, וחכמים אומרים אין צריך. ע"כ.

וז"ל מרן אאמו"ר זיע"א: והנה הרב שער המשפט (סי' סז), הקשה, דלמה לי האי טעמא דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, תיפוק ליה שכיון שהלוה מסתמא אינו יודע אם כתב המלוה פרוזבול או לאו, הו"ל כהליתני ואיני יודע אם פרעתין, דקי"ל

ויותר על כן י"ל דהכא איכא ריעותא טובא, כיון דמזדהר איניש בשטריה, והכא לא אזדהר בפרוזבול, אם כן אי לאו חזקה, אמרינן ודאי דלא עביד פרוזבול. ובהכי א"ש דברי ת"ק דבריייתא וסת"מ דס"ל דאינו נאמן, כיון שאין עמו פרוזבול. אע"ג דבעלמא אמרינן חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, מ"מ שאני הכא דאיכא ריעותא במאי דלא אזדהר בשטריה, דאם איתא דעבדיה, הוה מייתי ליה קמן. וע' בחי' הרמב"ן חולין (ד:) שכתב וז"ל: ויש מקשים דהכא אמר רבא חזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ולא אשכחן מאן דפליג עליה הכא. ובגיטין פרק השולח (לו:) אמרינן דתנאי היא. וי"ל דטעמא דמ"ד אינו נאמן משום דמי יימר דמזדקקי ליה ב"ד וכו'. ע"ש. [ולכאורה לפי מ"ש המרדכי (פרק השולח סי' שעט), שיכול המלוה לכתוב פרוזבול אפילו שלא בפני ב"ד, רק שיאמר בפני שני עדים שהוא מוסר כל שטרי חובות שיש לו לבית דין פלוני, וכן כתבו כמה פוסקים, לפ"ז הדרא קושיא לדוכתא, דהא לא בעינן שיוזקקו לו בית דין. אבל לפי האמור ניחא משום דהכא איכא ריעותא שאין עמו פרוזבול].

ולכאורה היה נראה להביא ראיה דבכה"ג לא חשיב כאיני יודע אם פרעתין, אלא דינו כאיני יודע אם נתחייבתי לך, מהש"ס גיטין (לו:) גבי מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים, דלרב ושמואל משמט ולריו"ח וריש לקיש אינו משמט. ותניא כוותייהו דריו"ח ור"ל. ואתי עובדא לקמיה דרב אסי ופסק דאינו משמט, שבקיה ואתי לקמיה דריו"ח וא"ל משמט. אתא ר' אסי לקמיה דריו"ח ופריך ליה והא מר הוא דאמר אינו משמט. א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. א"ל והתניא כוותיה דמר, א"ל דילמא ההיא בית שמאי היא דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי. ע"כ. והשתא אם איתא דבכה"ג חשיב כספק פרעון, מפני מה חשש כל כך ריו"ח לעשות מעשה, הו"ל לאוקמי בחזקת שהוא

שם, ובפני יהושע שם בשם הראשונים. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תרי). משא"כ הכא דמן התורה הרי פקעה הלואתו, כיון דשביעית מה"ת. אלא שהמלוה טוען שכתב פרוזבול, והרי מחוסר מעשה הוא, ומאן לימא לן דטרח. משום הכי אי לאו טעמא דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, לא הוה מהימן.

אמנם אחר היישוב נראה שאין צורך בכך, ואתי שפיר אף למאי דקי"ל שביעית בזה"ז דרבנן, דכיון דתקיננו רבנן דשביעית משמטת, יהיה מאיזה טעם שיהיה, (שוא"ת הוא, או הפקר ב"ד הפקר), איכא ריעותא במאי דלא מייתי פרוזבול קמן, ובכה"ג לא הוה מפקינן ממונא, אי לאו חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. וה"נ אשכחן בחידושי הרשב"א (גיטין עה.) אהא דתנן, וכן לענין החוב, א"ל בע"ח זרוק לי חובי, וזרקו לו וכו', מחצה על מחצה שניהם יחלוקו. ומוקמי רבה ורב יוסף למתני בב' כתי עדים. וכתב שם וז"ל: הקשה ה"ר אלחנן דא"כ האי דתני לענין החוב מחצה על מחצה יחלוקו, היינו נמי בשתי כתי עדים, ואמאי יחלוקו, הו"ל אוקי תרי בהדי תרי ואוקי ממונא בחזקת מריה. ותירצו התוספות דהכא לתרוייהו אית להו חזקה. כי למלוה איכא למימר אוקי אחזקת שהיה מחוייב לו הלוה קודם שנפל ספק זה, וללוה איכא חזקה דאיכא למימר אוקי ממונא בחזקת מריה, הילכך יחלוקו. וא"ת א"כ הו"ל כאומר מנה הלוייתי ואיני יודע אם פרעתין, דחייב. י"ל דשאני התם דליכא רגלים לדבר שפרעו, אבל הכא הרי נולד ספק זה לפניך, והילכך יחלוקו. עכ"ל. הרי דכל דאיכא ריעותא כמה שנולד ספק לפנינו שמא פרעו, מתחשבים עם חזקת ממון שביד הלוה, וה"נ כיון דעברה עליו שנת השמטה, שממילא היא משמטת, דהויא אפקעתא דמלכא. ואין אנו יודעים אם עשה מעשה של הפרוזבול, כיון שלא הובא בפנינו, נימא דלא מפקינן ממונא, מש"ה אצטריך לטעמא דחזקה לא שביק היתרא וכו'.

ממון. ומרן הב"י בחו"מ (סי' סז) עמד ע"ד הרא"ש דהרי קי"ל בספיקא דממונא אזלינן לקולא דנתבע, והכא הוי איפכא קולא לתובע. ותירץ משום דשמיטה איסורא הוא, ומקילים שלא תנהוג, כיון דרבנן היא בזה"ז וכו'. ע"ש. והובא בפלפולא חריפתא. אך עדיין קשה מההיא דגיטין דאמרינן איפכא. ומצאתי להגאון משנה ראשונה (פ"י דשביעית), שעמד בזה, והניח בצ"ע.

[וראיתי בספר חשק שלמה (בהגהות ב"י אות סז) שכתב וז"ל: ומורנו הרה"ג המופלא רבינו חיים אבולעפייא נר"ו בתשובתו שהשיב לי זה ימים ושנים, כתב ליישב קושית הרב ב"י (הנ"ל), דהכא כיון שהחוב ברור, וספק בפטור אם שביעית משמטתו, הו"ל ברי בחיובא וספק בפטורא שהוא חייב, אך מחמת איסור שביעית הוה אמינא להחמיר, ולומר דפטור, מש"ה אמרו דהוי ספק דרבנן ולקולא. וע' מ"ש על זה בחשק שלמה שם. וגם לפי האמור יש עדיין לדון בזה. ודו"ק].

אמנם הרמב"ן בספר הזכות (גיטין לו.) כתב באורך לדחות דברי הראב"ד דס"ל דשמיטת כספים בזמן הזה אינה אלא ממדת חסידות, והביא ראיה שאינו כן, מההיא דר' יוחנן שאמר וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, אלמא דנוהגת מן הדין. ולא עוד אלא שהדברים מראים שהוא ד"ת, דאנן בשל דבריהם מדמים ועושים מעשה. וכן בדין, דרבי (דס"ל שביעית בזה"ז דרבנן), יחידאה הוא, ולית הלכתא כוותיה. עכ"ד. ומעתה י"ל דההיא דריו"ח לטעמיה אזיל דחייש טובא משום דס"ל שביעית בזה"ז דאורייתא. ודברי הרא"ש והב"י הנ"ל, הם לדידן דקי"ל שביעית בזה"ז מדרבנן.

והגרא"י קוק ז"ל במבוא לשבת הארץ (דל"ב) כתב לדחות דברי הרמב"ן הנ"ל, שי"ל שהשאלה באה לפני יציאת השביעית, והיה אפשר עדיין לכתוב פרוזבול, וכיון

חייב לו, דהוה ליה ודאי בחיובא, וספק בפרעון. ומדוע הורה דמשמט. אלא ודאי דמצות שמיטה אלימא לאפקועי ממונא אפקעתא דמלכא, והוי כרגלים לדבר שפרעו, ומש"ה אורי דמשמט, דמוקמינן ממונא בחזקת מריה, והוי כאילו אמר איני יודע אם נתחייבתי. ומשום דקי"ל להלכה כבית הלל, דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי, הילכך מסתבר שאף שטר שיש בו אחריות נכסים לא מהני, [והכי אמר ר' יוחנן לר' אסי גופיה בב"ב (קל): דאף שיאמר הלכה, לא תעבידו עובדא עד דאמינא הלכה למעשה]. והכא חשיב כעין ספיקא דדינא, שאין להוציא ממון מחזקתו. [והש"ך בחו"מ (סי' צד סק"ח), וכן בספר פעמוני זהב (ס"ס סז), כתבו, שאפילו הלוח טוען ברי, שיודע בבירור שהמלוה לא עשה פרוזבול, מ"מ נאמן המלוה להכחישו ולומר פרוזבול היה לי ואבד. וכ"כ המרדכי (סי' שעט) בשם רבינו יחיאל. וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל קח סימן ט) דלפי מ"ש ר"ת. שלענין פרוזבול בעינן שיהיו הב"ד גדולי הדור או בי דינא דרב אמי ורב אסי, וכשידוע לנו שהמלוה לא עמד במקומות אלו, היכי מצי למימר פרוזבול היה לי ואבד, ובעל כורחך דמיירי דאמר ליה קבלת עליך שלשה רועי בקר במקום ב"ד חשוב כנו', "והלה מכחישו", ואע"פ כן נאמן המלוה לומר פרוזבול היה לי ואבד. ע"כ. ולפי זה מעיקרא לק"מ].

והנה בש"ס מכות (ג:) פליגי לישני במלוה את חברו לזמן של עשר שנים אם שביעית משמטתו. ופסק הרא"ש כלישנא בתרא דאין שביעית משמטתו, משום דפשטא דמתני' מסייע ליה, אע"ג דרבא דחי לה. ועוד דשביעית בזה"ז דרבנן ואזלינן לקולא. ע"כ. וכן כתב בחידושי הרמב"ן שם. ולכאורה קשה, שאין פסקו דאזלינן לקולא, ואין שביעית משמטתו. והלא מבואר בגיטין הנ"ל דר' יוחנן פוסק ככה"ג לחומרא דמשמטתו, משום דאוקי ממונא בחזקת מאריה. וה"נ כיון דהוי ספיקא דדינא, אין לעשות מעשה להוציא

שאפשר לתקן בהיתר, אין לסמוך על שום דמיון, ודמי לדשיל"מ. וכההיא דאמרי' (ע"ז לו:) הא מיא בנהרא זילו טבילו. שכן ראוי תמיד אפילו במידי דרבנן. עכת"ד. ויש להעיר ע"ז, חדא דהא כתב הרמב"ן בחידושיו לחולין (ד:) דעשיית פרוזבול טירחא רבתי היא, ומיטרח כולי האי לא טרח, דילמא לא מזדקקי ליה בי דינא. ע"ש. וכ"ש לדעת הפר"ח א"ח (סי' פג ס"ב) דסד"ר לקולא אף לכתחלה. ולא מחמירין אלא היכא דאתמר להדיא בש"ס. ע"ש. ועוד שמדברי הרמב"ם (פ"ט משמטה ויובל ה"ו), והטוש"ע (ח"מ סי' סז ס"ב) שכתבו בזה"ל: "שביעית משמטת המלוה, ואפילו אם היא מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים". מוכח דאפילו בדיעבד משמט בשט"ח שיש בו אחריות נכסים, אע"פ שהם סוברים שביעית בזה"ל מדרבנן. והמהרש"ל בספר ים של שלמה, הובא בערך השלחן (סי' סז סק"ד) כתב, דלכאורה אם משום דאמר ר' יוחנן וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, היה מקום לומר שאם תפס המלוה ממון מן הלוח תפיסתו תפיסה מעליא, ואינו משמט. אבל מדקי"ל (ב"מ סז:), דאף במשכנתא באתרא דמסלקי משמט, מוכח שאף בשטר שיש בו אחריות נכסים, אפילו תפס המלוה מוציאים מידו. ע"ש. ונראה שגם הפוסקים סמכו ג"כ אדקי"ל שאפילו משכנתא באתרא דמסלקי שביעית משמטת, דאלת"ה אף לפי מ"ש הרמב"ן דריו"ח הדר ביה משום דס"ל שביעית בזה"ל דאורייתא, תקשי לדעת הפוסקים שפסקו כרב ושמואל, דהו"ל לפסוק כריו"ח קודם חזרה, דהא איהו נמי לא חזר בו אלא משום דס"ל דשביעית בזה"ל דאורייתא, ואנן לא קי"ל הכי. אלא ודאי דסמכי על סתם הש"ס הנ"ל, והובא ג"כ בהרא"ש.

וחזי הוית בספר כלכלת שביעית (עמוד פז) שכתב, שהגאון רבי דוד מקרלין בספר שאלת דוד כתב על דברי הרמב"ן הנ"ל, שדבריו דחויים הם, במ"ש דה"ט דריו"ח

שהחמיר בזה משום דס"ל דשביעית בזה"ל מן התורה, דהא כיון דקדושת הארץ בטלה, ותרומה בזה"ל דרבנן, גם שביעית בזה"ל דרבנן. א"כ ר' יוחנן ס"ל דתרומה בזה"ל דרבנן, כדמתרץ הגמרא (פסחים מד.) אליבא דרבי יוחנן, הנח לקופות דתרומה בזה"ל דרבנן, ומ"ש רבי יוחנן ביבמות (פב.) דתרומה בזה"ל דאורייתא, היינו אליבא דרבי יוסי, וליה לא ס"ל. וכמ"ש התוס' יבמות (פב:). ואם כן בודאי דס"ל דשביעית בזה"ל מדרבנן. עכת"ד. ובעניותי אין זה מוכרח, שהרי התוספות עצמם ביבמות (פב:) תירצו עוד שני תירוצים שלפיהם יוצא דר' יוחנן ס"ל באמת דתרומה בזה"ל מה"ת, ומ"ש במדרש רות דמאליהן חייבו עצמם בתרומה, היינו בפירות, וכתבו שאין נראה ששום חכם יאמר דקדושת הארץ בזמן בית שני היתה מדרבנן וכו'. א"נ וכו'. וכיון שקדשו קדשה מה"ת. ע"כ. א"כ גם הרמב"ן יוכל לתרץ כב' תירוצים אלו. ומה שהוכיח מפסחים (מד.) דגבי קופות קאמר דהוי מדרבנן, הרי ע"ז אמרו ביבמות (פב.) כשהקשה מזה לר' יוחנן, הא מני רבנן היא, ואנא דאמרי כר' יוסי דהוי מה"ת.

איברא שיש לשאול ע"ד הרמב"ן מתלמוד ערוך בירושלמי (פ"ח דשביעית ה"ד), מתני' פליגא על רבי יוחנן, דתני לא יאמר אדם לחבירו הא לך דינר זה והביא לי לקט וכו'. מה עבד לה רבי יוחנן, קל הקילו בשביעית שהיא מדרבנן. ע"ש. הא קמן דר' יוחנן ס"ל שביעית בזה"ל מדרבנן. ומ"ש המראה הפנים לפרש דעיקר דינא דהתם הוי מדרבנן, לא משמע כן מלשון הירושלמי. ואפילו נימא דרבי יוחנן ס"ל כרבנן דרבי יוסי, דתרומה בזה"ל מן התורה, כפשט הש"ס יבמות, אין שום הכרח לשוויי פלוגתא בהא בין הבבלי להירושלמי. די"ל דמ"מ שביעית מדרבנן, דדרשינן וזה דבר השמטה שמוט. וכן איתא בירושלמי (פ"י דשביעית ה"ב), דאפילו למ"ד מעשרות ד"ת, מודה בשמיטה שהיא

מדבריהם, דתני וזה דבר השמטה שמוט, רבי אומר שני שמיטין הללו שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג שמיטה נוהגת ד"ת, פסקו יובלות שמיטה נוהגת מדבריהן. ע"ש. ומכאן תשובה ג"כ למ"ש הגאון מצפה איתן (בחי'דושי' לגיטין סב.) להוכיח דרב ס"ל שביעית בזה"ז מה"ת, מדס"ל בברכות (לו.) דתרומה וערלה מה"ת, ולפ"ד הירושלמי אין מזה ראייה. וכן מ"ש הרב מצפה איתן עוד (בגיטין מד:) דר' יוסי בר חנינא ס"ל דשביעית בזה"ז מה"ת, כדאיתא בירושלמי לגבי מעשרות, י"ל דשאני שביעית דכתיב וזה דבר השמטה שמוט. וכ"כ בכלכלת שביעית (עמוד קמז) בשם הרשב"ץ (ח"ג סי' רב) דלר' יוסי בר חנינא שביעית מדרבנן. ע"ש. לפ"ז מוכרח לחלק אליביה כמ"ש"כ. עכ"פ דברי הרמב"ן לכאורה נסתרים מדברי הירושלמי הנ"ל. שוב ראיתי בספר פאת השלחן (הל' שביעית סי' כט דף קכד סוף ע"ב) שהביא דברי התומים שכתב בשם בעל התרומות, שהרמב"ן כתב, דר' יוחנן שהחמיר אף בשטר שיש בו אחריות נכסים, ופסק שהשביעית משמטתו, היינו משום דס"ל דשביעית בזה"ז מן התורה, וכתב על זה, וקשה לי אם אמרה הרמב"ן, דהא בירושלמי (דמאי, פ"ב דף ו ע"ב, ושביעית פ"ח) איתא, מה את בעי מר' יוחנן, ריו"ח כדעתיה דאמר קל הוא שהקילו בשביעית שהיא מדבריהם וכו'. והנה מה שנסתפק אם אמרה הרמב"ן, לא ראה שכן מפורש בדברי הרמב"ן בספר הזכות. ובעל כרחך לומר שהרמב"ן סובר שהתלמוד שלנו חולק על הירושלמי בזה. וצ"ע.

והנה הרשב"א בתשובה ח"ג (סי' לג), ובתשו' המיוחסות (סי' רנו) כתב, שהמלוה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, משום דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, ואפילו "בלא שבועה". והובא בבית יוסף (אות כח). וכ"כ התוס' (גיטין לז: ד"ה לא שביק היתרא ואכיל איסורא). אומר ר"ת דמהאי טעמא נאמן אפילו בלי שבועה. וכ"כ הרא"ש שם. ובתשובה (כלל קה סי' ז). וכ"כ הסמ"ג (לאוין רעא), והאור זרוע (ע"ז סימן קכא), והמרדכי (פ"ד דגיטין סי' שעח), והארחות חיים (ח"ג עמוד תעא), ובשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קפ). וכתב מהר"י קורקוס (פרק ט הלכה כו), שנראה דעת רבינו הרמב"ם דס"ל כדעת רבינו תם, שנאמן אפילו בלא שבועה, משום דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. וכ"כ הרדב"ז בפירושו שם. וכ"כ עוד בתשובה ח"א (סי' קעו). אולם בשטה מקובצת כתובות (פט.) הביא דברי הרמ"ה דמסתברא דמכל מקום מחייב שבועה כעין דאורייתא, דנשבע ונוטל הוא. וכן הוא בחידושי הרמ"ה (גיטין לז:), וז"ל: ומסתברא דאפילו במקום דנהיגי למכתב פרוזבול, אם טען פרוזבול היה לי ואבד מחייב שבועה כעין דאורייתא, מ"ט נשבע ונוטל

מדבריהם, דתני וזה דבר השמטה שמוט, רבי אומר שני שמיטין הללו שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג שמיטה נוהגת ד"ת, פסקו יובלות שמיטה נוהגת מדבריהן. ע"ש. ומכאן תשובה ג"כ למ"ש הגאון מצפה איתן (בחי'דושי' לגיטין סב.) להוכיח דרב ס"ל שביעית בזה"ז מה"ת, מדס"ל בברכות (לו.) דתרומה וערלה מה"ת, ולפ"ד הירושלמי אין מזה ראייה. וכן מ"ש הרב מצפה איתן עוד (בגיטין מד:) דר' יוסי בר חנינא ס"ל דשביעית בזה"ז מה"ת, כדאיתא בירושלמי לגבי מעשרות, י"ל דשאני שביעית דכתיב וזה דבר השמטה שמוט. וכ"כ בכלכלת שביעית (עמוד קמז) בשם הרשב"ץ (ח"ג סי' רב) דלר' יוסי בר חנינא שביעית מדרבנן. ע"ש. לפ"ז מוכרח לחלק אליביה כמ"ש"כ. עכ"פ דברי הרמב"ן לכאורה נסתרים מדברי הירושלמי הנ"ל. שוב ראיתי בספר פאת השלחן (הל' שביעית סי' כט דף קכד סוף ע"ב) שהביא דברי התומים שכתב בשם בעל התרומות, שהרמב"ן כתב, דר' יוחנן שהחמיר אף בשטר שיש בו אחריות נכסים, ופסק שהשביעית משמטתו, היינו משום דס"ל דשביעית בזה"ז מן התורה, וכתב על זה, וקשה לי אם אמרה הרמב"ן, דהא בירושלמי (דמאי, פ"ב דף ו ע"ב, ושביעית פ"ח) איתא, מה את בעי מר' יוחנן, ריו"ח כדעתיה דאמר קל הוא שהקילו בשביעית שהיא מדבריהם וכו'. והנה מה שנסתפק אם אמרה הרמב"ן, לא ראה שכן מפורש בדברי הרמב"ן בספר הזכות. ובעל כרחך לומר שהרמב"ן סובר שהתלמוד שלנו חולק על הירושלמי בזה. וצ"ע.

ולכאורה יש לומר עוד דה"ט דרבי יוחנן, משום דאעיקרא דמילתא קשה, דאי נימא דשט"ח שיש בו אחריות אינו משמט, למה לו להלל לתקן פרוזבול הרי במקום שטר זה יוכל לכתוב שט"ח שיש בו אחריות, והניחא לדברי הסוברים דגבי פרוזבול סגי באמירה לכל העולם, אלא לפמ"ש הרמב"ם (פ"ט הכ"ז), וכן פסק מרן בש"ע (סי' סז ס"כ),

הוא. ע"כ. [ומכאן יש להעיר על הכנה"ג (הגה"ט אות מז) שכתב, שמדברי הטור נראה שאף הרמ"ה שהצריך שבועה לא כתב כן אלא היכא דטען המלוה תנאי היה בינינו או הקפת חנות, שאינו נאמן אלא מטעם מגו, ולדעת הרמ"ה מגו לאפטורי משבועה לא אמרינן. אבל בטוען פרוזבול היה לי ואבד, מודה הרמ"ה שנאמן בלא שבועה. ע"כ. אולם בהגלות נגלות לפנינו דברי הרמ"ה עצמו, מבואר יוצא מדבריו, שגם בטענת פרוזבול היה לי ואבד דעת הרמ"ה שטעון שבועה כעין דאורייתא]. וכ"כ בספר העיטור (ערך פרוזבול דף עז ע"ב): "ומסתברא דנאמן בשבועה". וכ"כ הראב"ן (גיטין לו: וז"ל: ונ"ל דאי אמר ליה הלוה אשתבע דהוה לך פרוזבול ואבד, משתבע, דהא בשטרא נמי אי אמר ליה אשתבע דלא פרעתין משתבע ליה, ה"נ לגבי פרוזבול היה לי ואבד. ע"כ.

והנה בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' צד) נשאל, אם הלוה אומר שיחרימו סתם על כל מי שטוען שקר, אם שומעים לו. והשיב דמה"ט גופא דפטרין ליה משבועה, משום דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, הכי נמי לענין חרם. ולפיכך הנכון בפסק זה, דאנן לא מחרימינן. מיהו אם קם הלוה ואמר, יהא בחרם מי שטוען שקר, אין למחות בידו, דשפיר קא עביד. וחל החרם, והמלוה יחוש לעצמו. ע"כ. וכ"כ המהריק"ש בהגהותיו בשם הרדב"ז. ולפי מש"כ שכמה פוסקים ס"ל שיכול הלוה להשביעו, אע"ג דאנן נקטינן כרבינו תם וסיעתו, דלא משביעינן ליה, מ"מ אפשר שלהטיל חרם סתם יש לנו להחרים. ומיהו ראיתי בתשובת הרשב"א (ח"ג סי' לג), שכתב וז"ל: ואפשר שהלוה יכול להחרים סתם. וכמ"ש כיו"ב הרמב"ם בדין משארסתני נאנסתי. אלא שיש לחלק דהכא כודאי משוינן ליה. ע"כ. וכן הובא בבית יוסף (אות לד), שאפשר שאף חרם סתם אינו מחרים, דכודאי משוינן ליה. ע"ש.

אולם הרשב"א עצמו בתשובה (ח"א סימן אלף כז), אחר שכתב שנאמן המלוה לומר פרוזבול היה לי ואבד, ואפילו בלא שבועה, סיים, ומ"מ אם רצה האחד להחרים חרם סתם על מי שנוטל ממנו ממון שלא כדין, שומעים לו. עד כאן. וזה כמסקנת הרדב"ז. ומרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' יב אות ב) הקשה על הרדב"ז, דהכא פשיטא ליה שאין כאן חרם סתם, ואילו בראשונות ח"ד (סי' קע) פסק דנאמן בשבועה, וקשה על רבינו דוד בשנותו את טעמו. ע"ש. לכן נראה שעכ"פ יכול הלוה להחרים חרם סתם. וכן מוכח בתשובת מהר"י קולון (סי' קפב בד"ה ועל דבר השמטה). ע"ש. וראה בשו"ת ויאמר יצחק (ח"מ סי' מג). ודו"ק.

מיהו אכתי איכא למידק דאם איתא דמאי דתנן (פ"י מ"א), השביעית משמטת המלוה בין בשטר בין שלא בשטר, בשטר היינו שטר חוב שאין בו אחריות, הא ע"כ מתני' מני ר"מ היא, דלית ליה "אחריות טעות סופר הוא". ואילו אנן קי"ל כרבנן דפליגי עליה וס"ל דאחריות ט"ס הוא. וע' תוס' גיטין (יג. בד"ה והא), דאע"ג דקי"ל כר"מ דמצוה לקיים דברי המת, לא בעי לאוקומי מתני' כוותיה, כיון דרבנן פליגי עליה. ע"ש. וכ"ש הכא דקי"ל כרבנן, שאין ראוי להעמיד מתני' כר"מ. וכן הוא להדיא בירושלמי (רפ"י דשביעית) דר' יוחנן מוקי למתני' כר"מ, ושוב אמר וכי מפני שאנו למדין מן ההלכה אנו עושין מעשה. ופי' הפ"מ דאף דאוקמי כר"מ אין לסמוך על זה למעשה וכו'. ע"ש.

איברא דלפמ"ש התוס' (גיטין לו. ד"ה שטר), נראה דאתי שפיר אף לרבנן, דאלימ טפי כשמפורש השעבוד בשטר. וא"כ י"ל דאפילו נימא אחריות ט"ס הוא, מ"מ כשאין בו אחריות בהדיא גרע טפי. מ"מ מהירושלמי הנ"ל לא משמע כן. וא"כ י"ל דמש"ה לא ניח"ל לריו"ח למעבד עובדא. ושור"ר להרב

בשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סי' כח). ומה גם שיש לחלק בין תרומות ומעשרות לשביעית, וכדאמר בירושלמי, שאף למ"ד תרו"מ בזה"ז מה"ת, שביעית מדרבנן. א"כ קילא טפי. ובספיקא אזלינן לקולא כד' הראשונים.

והנה הרי"ף השמיט הדין דנאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, ובכתובות (פ"ט). הביא מתני' דהתם וכן בע"ח שהוציא שט"ח ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו. וכתב הרא"ש, משמע דכיון דסת"מ כר"מ דברייתא [דתניא המוציא שט"ח צריך שיהא עמו פרוזבול, דברי ר"מ, וחכ"א א"צ]. אלמא הלכתא כוותיה. מיהו נהוג עלמא כרב, דאמר נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, וכן מסתברא כיון דאמוראי עבדי עובדא כחכמים דברייתא, יש לסמוך ע"ז. עכת"ד.

וכ"כ הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סי' רלט דף לט ע"ד, ונדפס בדפוס וילנא בשולי הרי"ף גיטין לז: דף יט סע"א מדפי הרי"ף) וז"ל: ונ"ל דהלכתא כרב דאמר נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, דהא קא עביד מעשה, ואי לאו דקים ליה הכי לא הוה עביד עובדא. וקי"ל מעשה רב. וטעמו משום חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, כדמפרש בגמרא. ע"כ. וכן עיקר. וכן פסק הרמב"ם (פ"ט משמיטה הכ"ד) וז"ל, המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול, אבד חובו, אם אמר פרוזבול היה לי ואבד, נאמן. שמזמן הסכנה ואילך בעל חוב גובה שלא בפרוזבול. ולא עוד אלא שאומרים לתובע האם היה לך פרוזבול ואבד, אם אמר הן, נאמן. ע"כ. והמאירי כתב לפקפק ע"ז, דהא קי"ל סת"מ ומחלוקת בברייתא הלכה כסת"מ, וכיון דתנן וכן בע"ח וכו', א"כ הלכה כסת"מ. וכן נ"ל. ע"כ.

ונראה ליישב מלבד מ"ש הרא"ש דסמכין על רב ורב נחמן דדחו לסת"מ, וכ"כ הר"ן, ותמה על הרי"ף בזה. י"ל עוד ע"פ התירוצ' הראשון שכתבנו לעיל, דלא הוצרכנו לטעם

פאת השלחן (פ"י סק"ד) שכ"כ, ודחה דברי הרב בעל התרומות בשם הרמב"ן, שהביא ראיה מכאן דרבי יוחנן ס"ל דשביעית בזה"ז דאורייתא, וכתב לדחותו כאמור. נומה שהשיג עוד ע"ז דבחידושי הרמב"ן ליתא, וק"ל אם אמרו הרמב"ן וכו', דהא בירושלמי פ"ח דשביעית מבואר דס"ל לר' יוחנן דשביעית בזה"ז מדרבנן, כנ"ל. ע"ש. נעלם מעינו הברולח שדברי הרמב"ן הם בספר הזכות].

ונראה דאף הרמב"ן לא סמך ע"ז אליבא דאמת, שהרי בחידושי הרמב"ן מכות (ג:) כתב להדיא דאין ספק דהלכה כלישנא בתרא, דהא שביעית בזה"ז מדרבנן, והלך אחר המיקל. ע"כ. וכ"כ הריטב"א (שם) בשמו. וכ"כ הרא"ש שם. א"כ ודאי שכן עיקר דס"ל דשביעית בזה"ז מדרבנן וספיקא להקל. ולא כתב כן הרמב"ן אלא לדחות דברי הראב"ד שכתב שאין השביעית נוהגת בזה"ז אלא ממדת חסידות. והרי הוא כמבואר.

ומכאן תשובה מוצאת למ"ש בכלכלת שביעית (צד פח), דחשש ריו"ח לעשות מעשה משום דקשה אבקה של שביעית. וכמ"ש התוס' גיטין (מד:) דראוי להחמיר בה יותר, ומש"ה החמיר ריו"ח ולא רצה לעשות מעשה. ע"כ. וכיו"ב כתב הגאון מצפה איתן בסנהדרין (כו.) ע"פ דברי המשנה למלך לענין תרו"מ, שאף בזה"ז ספיקא להחמיר. ויש לתמוה עליהם מד' הרמב"ם והריטב"א והרא"ש הנ"ל דפסקו לקולא, בדין המלוה לחבירו לעשר שנים, משום דשביעית בזה"ז מדרבנן, ומה שאמרו קשה אבקה של שביעית, היינו במה ששייך לקדושת הארץ, שנושא ונותן בפירות שביעית, כמ"ש התוס' (קידושין כ.), וכן מ"ש התוס' (מ"ק יג.) שראוי להחמיר בה מטע"ז, מיירי בעבודת קרקע, משא"כ בשמטת כספים לא מצינו חומרא כל כך בזה. ומ"ש המשנה למלך לגבי תרו"מ, אף בזה דעת מרן שלא כד' המשנה למלך. וכן דעת רוב האחרונים, כמ"ש

דחזקה לא שביק היתרא, אלא למ"ד דשביעית בזמן הזה מה"ת, ואין כאן שעבוד מה"ת, דהא שביעית משמטתו. הא למ"ד דשביעית בזה"ז מדרבנן, י"ל שנאמן בלי הטעם דחזקה לא שביק היתרא, דהוי כאיני יודע אם פרעתך. ולפ"ז ע"כ סת"מ כר"מ דס"ל שביעית בזה"ז מה"ת, וכמ"ש בגיטין (נג:): להקשות לר"מ, מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית. ע"ש. הרי דפשיטא ליה להש"ס אליבא דר"מ דשביעית בזמן הזה מה"ת, ולהכי אינו נאמן כאן, דחזקה לית ליה. וכאיני יודע אם פרעתך נמי לא דמי, משום דשביעית משמטתו מה"ת, ופקע שעבודו, ואמרינן מי יימר דטרח לעשות פרוזבול ואזדקיך ליה ב"ד. אבל לדין דקי"ל שביעית בזה"ז מדרבנן, ומה"ת משועבד לו, שוב הוי כאיני יודע אם פרעתך, וא"כ אפילו בלא טעם חזקה נאמן. ונאפשר דמהאי ברייתא גופא פשיטא ליה להש"ס דר"מ ס"ל שביעית בזה"ז מה"ת, ומשום הכי פריך בפשיטות, ולא קאמר בשביעית בזה"ז דרבנן. וע' מצפה איתן גיטין נג:]. והואיל ובע"כ מתניתין דכתובות דלא כהלכתא, דחינן לה לגמרי. ואמרינן נמי חזקה לא שביק היתרא, דנפקא מינה לכמה דברים. וכן הרמב"ם שם (הכ"ו) הביא להאי חזקה. ואע"ג דרובא וחזקה רובא עדיף, וכיון דקי"ל שאין הולכים בממון אחר הרוב, כל שכן שאין הולכים בממון אחר חזקה לאפוקי ממונא, וכמ"ש ג"כ הרמב"ן במלחמות (כתובות נג:), מכל מקום י"ל דשאני האי חזקה, דהויא חזקה דאתיא מכח סברא, כגון חזקה שאין אדם פורע בתוך זמנו (ב"ב ה:), שמוציאים ממון ע"פ חזקה זו, דאתיא מכח סברא, וכמ"ש בשו"ת מהר"י קולון (שרש עב). דדוקא בחזקה דאתיא ממילא, כגון חזקת הגוף אמרינן אוקי ממונא בחזקת מריה, אבל חזקה שיש בה טעם וסברא, כגון אין אדם פורע בתוך זמנו וכיו"ב, פשיטא שאין חזקת ממון עומד כנגדה. וכ"כ בשו"ת הרשב"א ח"ג (סי' שע), שאין כל

החזקות שוות, ויש חזקה אלימתא שאף מיגו לא עומד כנגדה. ע"ש. וכן כתבו הריטב"א והנימוקי יוסף יבמות (ק"ב). שאין כל החזקות שוות. וכן כתבו בשו"ת מהרי"ט ח"ב (חאה"ע סי' כז), והגאון בית אפרים (חאה"ע סי' ז דף כג סוף ע"ד והלאה). ובספר חכמת אדם בשו"ת בינת אדם (שער רוב וחזקה סי' ו). ושוב ראיתי להגאון שואל ומשיב קמא (ח"ב סי' קלו, דף עו ע"ד בד"ה והנה אחר), שכתב כדברינו בחזקה זו דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. ודו"ק. ויש להוסיף עוד, שהרי במתני' דכתובות (פט.) מסיים, רשב"ג אומר מן הסכנה ואילך בע"ח גובה שלא בפרוזבול, וכבר הובא בכסף משנה שם. וכתב, דנראה מדברי רבינו כאן ובפ"י המשנה שמפרש דהיינו שגזרו על המצות, והיו יראים לשמור פרוזבוליהם, ולכן התקינו שיהא המלוה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד. ואע"פ שעברה הגזרה נאמן, שלא לחלק בין זמן לזמן, ונהכי דייק לישנא, דמן הסכנה "ואילך". וכ"כ הרש"ש (כתובות פט:). ורשב"ג מפרש הוא והלכה כמותו. ואף את"ל שהוא חולק, הא קי"ל כל מקום ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו. עכ"ד מרן הכ"מ. ולכאורה היאך אפשר לומר דרשב"ג מפרש הוא בזה, דא"כ מאי פריך הכא לרב נחמן ממתני' דכתובות, אטו לא סיימה קמיה דמן הסכנה ואילך נאמן. וע"כ דרשב"ג פליג ופריך ליה מדרבנן, דהיאך שבק רבנן ועבד כרשב"ג. ורב נחמן לית ליה האי כללא דכ"מ ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו, כההיא דכתובות (עז:), וב"מ (לח:). ומשום הכי משני רב דקאמר כרבנן דברייתא. ולכאורה קשה על מרן הכ"מ שכתב דרשב"ג מפרש הוא. ונראה דמרן כיוון לסוגיא דכתובות (פט:), דקאמר אליבא דרב, דכולה רשב"ג היא. ע"ש. וסיים ואף את"ל שהוא חולק, וכדמשמע בגיטין, הא קי"ל כל מקום ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו. וק"ק מזה להגירסא "אמר רב". א"כ מאי פריך ממתני' דכתובות, הא איהו דקאמר

דכולה רשב"ג היא. ואין לומר דהכי פריך דהיאך קאמר חזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא, הא רשב"ג נמי לא הימניה אלא משעת הסכנה ואילך. ואם איתא, קודם הסכנה נמי נימא לא שביק היתרא, א"ו דליתא להאי חזקה. זה אינו, דקודם הסכנה הואיל ומזדהר איניש בשטרית ריעא טענתיה, ולא סמכינן אהאי חזקה, משא"כ אחר הסכנה שהורגלו לקרוע הפרוזבול מחמת הסכנה, להכי תקינו שיהא נאמן לעולם מטעם חזקה זו.

ואפשר דמשום דאיכא למימר דרשב"ג נמי דוקא בשעת הסכנה קאמר דנאמן, ולא אח"כ, משום הכי מייתי לברייתא דחכמים אומרים אין צריך שיהא עמו פרוזבול, ומשמע לעולם. ואחר הגילוי מן הברייתא, שוב י"ל דרשב"ג הימניה לעולם. וכן ראיתי להגאון מפלאצק בספר גרש ירחים על גיטין (לז): שכ"כ. וכ"כ הרש"ש כתובות שם. ומצאתי שכן דרך בשיטה זו מהר"י קורקוס. ואפשר להוסיף דהא דמשמע ליה להרמב"ם בפי המשנה דרשב"ג נמי אמרינן חזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ונאמן לעולם, משום דאיתא בתוספתא (פ"ח דשביעית), רשב"ג אומר כל מלוה שלאחר הפרוזבול אינו משמט, ופירש הר"ש (פ"י מ"ה) דלאו כשנעשית המלוה אחר הפרוזבול מיירי, אלא כדאמרינן בגיטין (לז): דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, ואשמועינן רשב"ג גדולה מזו, דלא מבעיא היכא דליכא פרוזבול כלל דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, אלא אפילו הוציא שט"ח ופרוזבול, וזמן המלוה אחר זמן הפרוזבול, אפ"ה אינו משמט, דיכול לומר פרוזבול אחר היה לי ואבד, ולא אמרינן מדהאי לא אבד, אחר נמי לא אבד. עכ"ד הר"ש. וכ"כ בפי מהר"י בן מלכי צדק (שם). הרי להדיא דרשב"ג נמי ס"ל כהאי חזקה דלא שביק היתרא. אלא דבפי הרמב"ם (שביעית שם) כתב אחרת בדברי רשב"ג. ע"ש. ומ"מ

לפ"ד הר"ש ומהר"י, רשב"ג נמי ס"ל להאי חזקה, וכדברי הפוסקים כרב. וע' בספר כלכלת שביעית (עמוד צב) מה שהניח בצ"ע. ולפי האמור נתיישב שפיר. אך ק"ק על מרן הכ"מ שכתב דאף את"ל דרשב"ג חולק הלכה כמותו, דכל מקום ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו, דהא הרמב"ם לא ס"ל להאי כללא, וכמו שהרבה להוכיח בתוי"ט (פ"ח דעירובין מ"ז). וכמ"ש ג"כ הרי"ף (סוף פרק גט פשוט) וז"ל: והדין כללא דהלכה כרשב"ג בכל מקום, לאו דוקא הוא, דלא אמרינן דהלכה כרשב"ג אלא עד דאיכא טעמא וכו'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת ר' יוסף בן מיגאש (סי' פא). וכ"כ מהרש"ל, הובא בדרישה וב"ח א"ח (סי' תלג), דהרי"ף והרמב"ם לא ס"ל האי כללא דהלכה כרשב"ג בכ"מ ששנה במשנתו. ע"ש. וע' בהרא"ש ב"ב (פ"ד סי' יב), ובמ"ש ביד מלאכי (כלל שז).

ובאמת שכל הפוסקים שפסקו כרב, שנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, ס"ל דלא חיישינן דילמא לא אזדקינן ליה בי דינא, אלא אמרינן דמטרח נמי טרח, ואזדקינן ליה. ומש"ה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד. ואין להביא ראיה להיפך מדאמרינן בקידושין (סב): גבי גר, דמי יימר דאזדקינן ליה בי תלתא, שיש לדחות בכמה פנים. א) עפ"ד הרשב"א בחי' (יבמות פח). שהקשה במ"ש שם משום דבידו לאתשולי עליה. וקשה דמי יימר דמזדקקי ליה ב"ד כדאמרינן בקידושין (סב). גבי גר, וי"ל דכל שאתה בא לומר במה שלא נעשה שהוא כאילו נעשה משום שבידו לתקנו, (כההיא דקידושין דנימא שיועילו הקידושין שקידש בגיותו בתנאי שיהולו לאחר שיתגייר, משום שבידו להתגייר), איכא למיחש דילמא לא מזדקקי ליה, דפעמים שאין נזקקים. אבל במה שאינו ידוע אם נזקקו לו כבר, אם לא, כיון שרובם של בנ"א נזקקים לכך ברוב הפעמים, וזה מעיד שנזקקו לו, נאמן. עכ"ד. וה"נ הכא שאנו דנים

על שעבר, ואמרינן שנזקקו לו, כיון שתיקן הלל פרוזבול מחשש פן יעבור על השמר לך וכו', נטפלים לדבר מצוה. (ב) עפ"ד הפתחי תשובה בסדר הגט (סי' קנד סק"ח) בשם הראשונים שהובאו בחתם סופר (חאה"ע סי' קטז), דדוקא גבי גר אמרינן הכי, דמי יימר דמזדקקו ליה ב"ד, משום שקשים גרים לישראל כספחת. ע"ש. וכ"כ בשו"ת עין יצחק ח"א (חאו"ח סי' כח אות ז), ובשו"ת מחנה חיים ח"ג (ס"ס מח). וכ"כ בספר דברי אהרן להגר"ש פולנסקי זצ"ל בשם מר אביו, ול"ז מהנ"ל. [ולא משמע כן בתוס' סוטה כה:]. וע"ע בשו"ת חלקת יעקב (סוף סי' יג).

לפי מ"ש המקנה קידושין (סב:): שאותם ת"ח שקיבל המצות בפניהם הם עצמם צריכים להיות בשעת הטבילה, ומש"ה קאמר מי יימר דמזדקקי ליה "הני" בי תלתא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת תפארת יוסף (חאה"ע סי' כג). ע"ש. [ולא משמע כן בתוס' סוטה כה:]. ומוכח דבעלמא שיכול ליקח איזה שלשה שירצה שיזדקקו לו, חשיב בידו. וכל שכן דאתי שפיר לפי מה שכתב המרדכי (פרק השולח), שיכול לכתוב פרוזבול אפילו שלא בפני ב"ד על שם דיינים הנמצאים במרחקים. וכן פסק הרמ"א בהגה (סעיף כ). ע"ש.

והנה במה שכתב הרמב"ן (חולין ד:), דבפרוזבול אמרינן מי יימר דאזדקיקו ליה בי דינא, הוה קשיא לי מהירושלמי (פ"י דשביעית ה"ב), אמתני' דזהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים וכו', "אפילו הם נתונים ברומי". ופירש הפני משה (בגמ', ריש ה"ד), שא"צ שיהיה לפני ב"ד אלא אפילו הם במקום רחוק. ע"כ. וכן דעת בעל התרומות בשם הרב הנשיא אלברצלוני שהובא בב"י. וכ"כ מהר"י קורקוס. וכן פירש הגר"א בשנות אליהו (פ"י דשביעית), ובביאוריו לחו"מ (סי' סז ס"ק לה). ואם כן למה יש לנו לחוש לדילמא לא אשכחינהו או לא אזדקיקו, שהרי כותב

הפרוזבול אפילו שלא בפניהם. וכן כתב מרן הב"י, וז"ל: כתב בספר התרומות בשם הר"י אלברצלוני, שהולך המלוה אצל ג' עדים, וי"א אפילו לשנים, ואומר הווי עלי סהדי, וחזו, דמסרנא פרוזבול קמי ג' דיינים, דאינון פלוני ופלוני ופלוני, שבמקום פלוני. ודי לו אם יחתמו אותם עדים וכו'. והוסיף בבדק הבית: כתב המרדכי בפ' השולח שמדברי רבי יחיאל משמע שאינו מועיל פרוזבול אא"כ יאמר לדיינים עצמם מוסרני לכם. וחלק עליו, מדגרסינן בירושלמי אפילו נתונים ברומי, פי' הדיינים. עכ"ד. ובע"כ צ"ל שהרמב"ן חולק על זה, וס"ל כר' יחיאל. וכן משמע בהר"ן (גיטין לו:): שפירש אפילו הם נתונים ברומי, פירוש השטרות. ולפ"ז ק"ק על מרן שלא זכר מדברי הרמב"ן שנראה שחולק ע"ז, וסובר כר' יחיאל, שצריך שיאמר כן לדיינים עצמם. וכן מתבאר בדברי הרשב"א בחי' (לו: ד"ה ולענין כתיבת פרוזבול). ע"ש. [וכן מוכח בהר"ן (גיטין לו:)].

ונראה דה"ט דמפרשים דברי הירושלמי "אפילו נתונים ברומי", היינו שטרות החוב, שאין צורך להביא השט"ח לפני הדיינים, ולמסרם להם. וכ"כ להדיא הרמב"ן בחי' (לו: ד"ה מי איכא מידי), דמוסרני לכם היינו שבכל מקום, שהם יהיו כמסורות לידכם. ואמרו בירושלמי (פרק י דשביעית) ואפילו נתונות ברומי. ע"כ. וכ"כ הר"ן שם (ד"ה פיסקא). ע"ש. וע"פ זה ניחא שפיר דברי הרמב"ן והר"ן, דס"ל שצריכים לבא לפני בית דין. וכן פירש מהר"ש סיריליאו כוונת הירושלמי. וכן פסק מהר"א לבית הלוי בשו"ת עין משפט (חלק חו"מ סי' יח דף לב:). ע"ש. וע' בפתחי תשובה (סי' סז סק"ג) בשם החת"ס דבעינן אמירה לפני ב"ד בדוקא. ותליא באשלי רברבי. כנ"ל. ומיהו עמש"כ לעיל, וכן בשו"ת יביע אומר ח"ג (חחו"מ סי' ו), דנקטינן שיכול למסור בפני עדים, כל חוב שיש לו לידי בית דין פלוני ופלוני ופלוני. שכן דעת מרן הב"י בבדק הבית (סי' סז). וכ"כ הכנה"ג (בס"ק מג),

ד. התובע את חבירו אחר שביעית, ואמר שהוא תובעו על הקפת החנות שהקיפו, שאינה נשמטת, והנתבע טוען לא כי אלא מלוה היתה לי ממנו, או שהיה התובע טוען תנאי היה בינינו על מנת שלא תשמטני בשביעית, והלוה מכחישו, התובע נאמן במיגו שאם ירצה יאמר פרוזבול עשיתי ונאבד, שכיון שתקנו חכמים פרוזבול, חזקה היא, שאין אדם מניח דבר המותר ואוכל דבר האסור. [הרמב"ם פ"ט הל' כו. ושלחן ערוך חו"מ סי' סז סעיף לד]. (סד)

[וע' בשו"ת מהרח"ש (ח"ב סי' ל דף קט:)] שכתב, שאין לומר קים לי כדברי הרי"ף והעיטור, כיון דחזינא שכל הפוסקים קמאי ובתראי פסקו כרב נחמן, דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד. הלא המה ר"ת והרמב"ם והסמ"ג והסמ"ק והרא"ש והרמב"ן והרשב"א והרמ"ה ובעל התרומות והר"ן והריב"ש ורבינו ירוחם והמרדכי וראבי"ה ורבינו יחיאל ושאר רבותא, דכולהו ס"ל דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, ולא מצי הלוח לומר קים לי נגד כל הני רבותא. ע"ש. ויש להוסיף לדין דנקטינן כד' מרן שפסק כן, ואין אנו יכולים לטעון קים לי נגד מרן, כמש"כ בכמה מקומות. וכ"כ הברכי יוסף (חו"מ סי' כה אות כז) וסיעתו, שאין לומר קים לי נגד מרן. וכן הלכה [רווחת].

והב"ח, והחשק שלמה (ס"ק מג), והרב שושנים לדוד (פ"י דשביעית מ"ד), והתפארת ישראל (אות יח). וכן כתב הרב משנה ראשונה (פ"י דשביעית מ"ד). וכ"כ הגר"א בס' שנות אליהו שם. והכי עביד עובדא הגאון רבי נתן אדלר, כמ"ש בשמו הגאון חת"ס (חלק חו"מ סי' ג). וכן העלה בשו"ת שערי עזרה (חיו"ד סי' כב). וכן העיד הגאון המבי"ט (ח"ב סי' פא), שכן המנהג. וכן הורו גאוני ירושלים החקרי לב והנדיב לב וסיעתם. והכי עבדי עובדא. וכ"כ הגאון רבי מיוחס בכר שמואל בעל פרי האדמה, בספרו מזבח אדמה, שכן המנהג. ולכן נתחזקה מאד החזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. וכ"כ הגאון ר' יצחק אלחנן בשו"ת עין יצחק ח"א (תאו"ח סי' כח סוף אות ז). ובספר נחל יצחק (סי' לד ענף ו בהגהה). ע"ש.

התובע את חבירו אחר שביעית על הקפת החנות שהקיפו

דהא דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד מיירי שאין הוה מכחישו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ, סי' תקצ), הובא בהערה שם. וכן מוכח מדברי הרמב"ן (גיטין לז:), והרשב"א בתשובה (ח"ג סי' לג), אשר יובאו בסמוך. וכן מבואר בספר פעמוני זהב (סוף סי' סז) ע"פ דברי הש"ך (חו"מ סי' צד סק"ח), שאפילו היה הלוה טוען ברי שידוע בבירור שהמלוה לא עשה פרוזבול, מ"מ נאמן המלוה להכחישו ולומר פרוזבול היה לי ואבד. ע"ש. וזה שלא כדברי התומים. ודו"ק.

(סד) והא דבעינן מגו ולא אמרינן שנאמן מטעם החזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, י"ל שמכיון שהלוה מכחישו בבירור לא סמכינן על החזקה בלחוד. התומים (אורים אות ט). אבל הרא"ש בתשובה (כלל קח סי' ט) כתב דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, אפילו במכחישו. ע"ש. וכן כתב המרדכי (סי' שעט) בשם רבינו יחיאל מפאריש דהא דאמרינן נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, על כרחך דמיירי אף במכחישו, דהא סתמא קאמר תלמודא. (ושלא כמ"ש שם בשם רבינו חזקיה דס"ל

ובתפארת יעקב (גיטין לז:): העיר דלמה הוצרך ר"ת לומר דהא דנאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, היינו בלא שבועה, הא כיון שהלוה טוען שמא, קי"ל אין נשבעים על טענת שמא, ונראה שכוונת ר"ת לומר שמכיון דהך חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא אלימא להוציא ממון, כמו כן פוטרת משבועה אף כשהלוה טוען ברי, כגון שאומר תנאי היה בינינו שלא תשמט, והלוה מכחישו, ומכח סברא דלא שביק היתרא, נאמן בלא שבועה. ע"ש.

וכתב הרמב"ן בחידושו לגיטין (לז:), שנראים הדברים שאם טען שהלוייתי אותו על מנת שלא ישמטני בשביעית, נאמן, מיגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ונאבד. ואפילו כשתמצא לומר שאין כותבים פרוזבול, כשמואל, נאמן לומר כן, שהטענה עצמה כדאי להאמינה, משום דאיכא חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. ע"ש.

וכן כתב הרשב"א בתשובות המיוחסות (סי' רנו), ובשו"ת הרשב"א ח"ג (סי' לג), שאף במקום שאינם מורגלים בעשיית פרוזבול, ואינם יודעים אותו, נאמן המלוה לומר תנאי היה בינינו על מנת שלא תשמטני בשביעית, שכן נהגו עכשיו להיות הכל מתנים, מההוא טעמא גופא דרב דחזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ואף בכגון זה פותחים לו למלוה, ואומרים לו כלום היה תנאי ביניכם שהלואה היתה על מנת שלא תשמטני בשביעית, שכגון זה פתח פיך לאלם הוא. וכדאמרין בגמרא (גיטין לז:), לגבי עשיית פרוזבול. הילכך נאמן שלא בשבועה. ע"כ. [וע' בשו"ת מהריט"ן החדשות ח"ב עמוד רנד:].

וכ"כ המאירי גיטין (לז:): בשם חכמי הדורות, שיש לפסוק כרב שנאמן המלוה לומר פרוזבול היה לי ואבד. והוסיפו, שאם אמר על מנת שלא תשמטני בשביעית הלוייתי, נאמן, שהרי זה כאומר פרוזבול היה לי ואבד. ע"ש.

ובספר חשק שלמה (בהגה"ט ס"ק כט) הביא דברי המהרח"ש (ח"ב סי' ל), שכתב, שדוקא בטענת הקפת החנות או שכר שכיר דלא משמטי, בעינן מגו דפרוזבול היה לי ואבד, אבל האומר תנאי היה בינינו שלא ישמטני בשביעית, נאמן אף בלא מיגו, ונפקא מינה למקום שאין כותבים פרוזבול, שאע"פ כן נאמן לומר תנאי היה בינינו. ע"ש.

ומיהו המהרי"ק (סי' לג) חולק על זה וס"ל שגם בטענת תנאי נאמן רק מטעם מיגו וכו'. וכתב בשו"ת מקור ברוך (סי' נח דף פא רע"א), שאע"פ שדעת הרמב"ן והרשב"א, שאם טען המלוה תנאי היה בינינו על מנת שלא תשמטני בשביעית, נאמן, הרי חלקו עליהם ואמרו שאינו נאמן אלא במיגו דפרוזבול היה לי ואבד. ובאתרא דלא נהיגי בפרוזבול בזה"ז אינו נאמן להוציא ממון וכו'. ע"ש. ואמנם כן כתבו הטור ומרן הש"ע (בסעיף לד). ע"ש.

והרב תפארת יעקב (גיטין לז:): כתב וז"ל: וכתב הרמב"ן שאם אמר המלוה תנאי היה בינינו שלא ישמטני בשביעית, נאמן במיגו דפרוזבול היה לי ואבד, ולא היה הרב צריך למיגו כלל, דהך סברא גופא דלא שביק היתרא מהניא לטענת תנאי היה בינינו, שאילו לא התנה היה עושה פרוזבול. ע"כ. ותמיהני, דלא סיימוה קמיה שהרמב"ן עצמו בחידושו כתב כן. וכנ"ל. אבל הלכה כדברי הטור וש"ע. גם מה שסיים התפארת יעקב שם, ואני חוכך במלוה על פה שאין עליה עדים, דלא מבעיא לד' הרמב"ן הנ"ל, דהכא לא מהני מיגו, כיון שגם הלוה יש לו מיגו שלא לזה כלל, אלא אף לפמ"ש"כ דנאמן בלא מיגו, י"ל דלא מהניא סברא דלא שביק היתרא, כיון דאיכא מיגו כנגדה. ע"כ. הנה מבואר הדבר בתשובת הרשב"א ח"ד (סי' לב), שאף במלוה על פה נאמן לומר שהלוייתי לו בתנאי שלא ישמטני בשביעית. ע"ש. וכבר כתב בשו"ת הרשב"א ח"ג (סי' שט), דחזקה אלימתא אין מיגו עומד כנגדה. ע"ש.

סז. בעלי תשובה שהודו שבזמן שהיו חילוניים גבו את חובותיהם אחר עבור שנת השמטה, ופרוזבול לא עשו מחוסר ידיעה, יש צדדים להקל על בעלי תשובה שלא יצטרכו להחזיר את החובות שגבו. אך אם הם זוכרים את הלווים ששילמו את חובם, טוב שיגשו אליהם ויבקשו אותם שימחלו להם כל מה שגבו בחובותיהם. (סז)

ויש שהביאו על הגאון חזו"א זצ"ל, שהחזיר לאדם אחד חוב אחרי השביעית, ואמר משמט אני, ונטל החזו"א את המעות בחזרה, ולא אמר לו אעפ"כ, כי הכיר בו שרצונו לקיים מצות שמיטת כספים. (דרך אמונה שביעית פ"ט בעינין ההלכה אות שסו).

בעלי תשובה שגבו חובות אחרי השמיטה מבלי עשיית פרוזבול

צ"ל ר' יהודה בר יקר, וכמ"ש כן בשמו בשו"ת הרשב"ש סי' רנח]. וכן כתב בספר חקת הדיינים (עמוד רו), בשם בעל העיטור, שאין שמטת כספים נוהגת בזמן הזה. ושכן דעת בעל הלכות גדולות. ועוד. ע"ש. וכן כתב הרמ"א בהגה (ר"ס סז), בשם יש אומרים, ושעליהם סמכו כל המדינות האלה. ע"ש.

ויש להסביר עוד הטעם לזה, על פי מ"ש המנחת חינוך (סי' תעז) ע"פ דברי הטורי אבן (ר"ה ט:): "דקי"ל שלשה דברים מעכבים את היובל, שילוח עבדים, והחזרת השדות לבעליהן, ותקיעת שופר ביוהכ"פ של יובל, ואם לא נעשו דברים אלו לא חל היובל כלל". לפ"ז אם לא היו עבדים בישראל או שלא תקעו בשופר ביוהכ"פ של יובל, כשם שלא חל היובל כך גם שמטת כספים אינה נוהגת, וכדילפינן וזה דבר השמיטה שמוט, שכל שלא נהגה שמיטת יובל אין שמיטת כספים נוהגת כלל. ע"ש.

והנה גם כמה מגדולי הרבנים הספרדים במקומותם נהגו להקל בזה. וכמ"ש בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' סד), שאמת הוא שיש הרבה מקומות שאין נוהגים בהשמטת כספים, ואינם יודעים ממנה כלל. ובמקום הזה הורה הריב"ש לגבות חוב אחר שעברה עליו שמטה. וגם הוא בעצמו גבה חוב שהיו חייבים לו וכו'. ע"ש.

ז"ל מרן אמו"ר זיע"א: נשאלתי מבעלי תשובה שעוד בהיותם חילוניים, ולא שמרו תורה ומצות, לא נהגו לעשות פרוזבול, ואחר השמיטות שעברו גבו חובותיהם מחוסר ידיעה. ועכשיו שחזרו בתשובה וזכו ללמוד תורה נסתפקו אם חייבים להחזיר החובות לכל אלה שהלוו מהם.

לכאורה היה נראה לפי דעת מהרש"ל בספר ים של שלמה (סי' מב), דהיכא שהשביעית משמטתו אפילו תפס המלוה מפקינן מניה. וכן הובא בספר ערך השלחן (חוי"מ סי' סז סק"ד). וכן העלה בספר פנים במשפט (סי' סז סק"א וסק"ה). לפי זה יצטרכו כל אלו שכבר גבו מעותיהם אחר השמיטה, להחזיר מה שגבו אחר השמיטה.

אולם הנה מצאנו לכמה גאוני עולם שסוברים שאין השמיטה נוהגת בזמן הזה כלל, וכמ"ש המאירי (גיטין לו). וז"ל: שלדעתינו מה שאמרו (בגיטין לו). רבנן דבי רב אשי מסרי מלייהו אהדדי, אינו אלא ממדת חסידות ולזכר בעלמא, שאילו היתה נוהגת בחיוב מן הדין, לא היה מספיק להם במסירת מילי לחבריה, אלא דוקא לדיינים הקבועים, אלא ודאי שלזכר בעלמא היו עושים. ע"כ. וכ"כ עוד המאירי בספר מגן אבות (סי' טו עמוד סז), ושכן מצא בתשובה להרב רבי יהודה בן יוחנן [אולי

וכן כתב גם בשו"ת מהרלנ"ח (ריש סימן קמג), והובא בשו"ת מהרשד"ם (חלק חו"מ סי' קפו), שכבר נהגו במקומות מושבותינו לגבות שטר חוב שעברה עליו שביעית.

וכן כתב עוד בשו"ת מהרשד"ם (חאה"ע סי' רכז), וז"ל: שאף שהיה בדעתי לנהוג דין שמטת כספים בזמן הזה, מ"מ אחר שראיתי דברי מורי מהרלנ"ח בתשובה שכתב, שנתפשט המנהג שלא תועיל טענת שמיטה, חזרתי בי, הואיל ושמיטה בזמן הזה מדרבנן, ויש מי שאומר שאין שמיטה נוהגת בזה"ז, ואע"פ שהיא סברא יחידאה, מ"מ בצירוף שאנו רואים שהמנהג שלא לנהוג בשמטה הוא מזמן רב, כמ"ש הרא"ש בתשובה, וכ"ש עתה שמעיד לנו גברא רבה שלא תועיל טענת שמטה, אין ספק שיש לעשות עיקר מדברים אלו. ע"ש. וכן כתב מהר"ש דורן בשו"ת חוט המשולש שבסוף ספר שו"ת התשב"ץ (סימן כב). ע"ש.

גם בשו"ת מהרימ"ט חלק ב (סי' קיג) כתב, הנה שאלה זו חקרנוה, ושאלנו לנתיבות עולם מקדושים אשר בארץ החיים, ונודע לנו שהיו מורים ובאים לגבות חובותיהם, בין מלוה בשטר ובין מלוה על פה, אחר שנה שביעית. ואם היה שום חכם רוצה לשמט החוב שעברה עליו שביעית, רבני הדור היו משתקים אותו בנזיפה. ואע"פ שמסורת ההלכה היא שהשמטת כספים נוהגת מדבריהם בכל זמן ובכל מקום, מ"מ ראינו בכל המקומות הרחוקים אשר שמענו שמעם שאינם משמיטים חובותיהם וגם אינם כותבים פרוזבול. ע"ש.

וכ"כ הגאון מהרח"ש בשו"ת תורת חיים ח"ב (סי' ל), שהנה הרב הגדול הדיין המצויין שבעירנו [מהרשד"ם], אחר שראה את עדותו של רבו מהרלנ"ח, נהג שלא לדרון דין שמטה, וכמדומה לי שהרב מהרש"ך שלא כתב כן, הוא משום שלא ראה תשובת מהרלנ"ח, ולכן לא הזכירו בתשובותיו, אולם אילו ראהו היה

כותב בפשיטות שאין שמטת כספים נוהגת. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת שני מאורות הגדולים להגאון ר' יהושע חנדאלי (סי' טל), דכ"ע יודו בני"ד שנהגו העולם שאין משמיטים החובות, והו"ל כמו שהתנו בשעת הלואתם. וכן גזר אומר הגאון מהר"ל בן חביב בתשו' (הנ"ל), ואף תלמידו מהרשד"ם כשראה דברי מהרלנ"ח חזר בו ממה שכתב בתחלה שהשמטה נוהגת בזמן הזה, וכמו שהעיד בעצמו (סי' קפו).

וכ"כ בשו"ת דברי ריבות (סי' ק), שאם יש מנהג קבוע בעיר שאינם נוהגים בהשמטת כספים, חייב הלוח לפרוע למלוה את חובו, כי מנהג קבוע מבטל הלכה. ע"ש. [וע"ע בנוסח השאלה אשר בשו"ת הריטב"א סימן קצ"ו].

וכ"כ בשו"ת פרח מטה אהרן ח"א (סי' קטו), שמכיון שרבו הפוסקים האחרונים שכ' להדיא שאין השמטת כספים נוהגת בזה"ז, הרב מהרלנ"ח ומהרשד"ם ומהרימ"ט וסיעתם, ואין מי מרבתינו האחרונים שיאמר שנוהגת, אם כן פסקינן הלכה ככל הני רבוותא, שאין השמטת כספים נוהגת בזה"ז. ע"ש.

וכן עלו בהסכמה רבני סלונקי מהר"י קובו ומהר"ש אמריליו שלא ינהגו בדין שמטה בזה"ז. ונדפסה הסכמתם הנ"ל בסוף שו"ת עדות ביעקב.

וכ"כ בספר פנים במשפט (סי' סז סק"ג), שבעיר איזמיר המנהג ברור מימי עולם ושנים קדמוניות שאין נוהגים כלל בהשמטת כספים, ולא שמענו מעולם מי שטען טענת השמטת כספים. ויש הסכמה בעירנו מאת הגאון מהר"י הכהן והגאון מהר"א בן עזרא, ששום חוב לא ישמט, ונדפסה הסכמתם בספר עבודת משא (סי' סה אות ה), ומעתה הדבר ברור שבגלילותינו הטוען טענת השמטת כספים הבל יפצה פיהו. ע"ש.

וכן כתב הגר"ח פלאג"י בספר רוח חיים (ח"מ ר"ס סז) שהסכמת עירנו איזמיר מקדם, שאין השביעית משמטת. כמ"ש בספר עבודת משא (סי' סה). ע"ש. וע"ע בשו"ת מהריב"ל חלק א (סי' סז), ובשו"ת לחם רב (סי' צה), ובשו"ת תורת חסד פרחיה (סוף סי' רסו), ובספר מטה שמעון ח"ג (בקונטרס שו"ת מירא דכ"א סי' א), ובספר נוה שלום (חידושי פוסקים ס"ס יד).

וכתב בשו"ת כתב סופר (ח"מ ס"ס ט בד"ה ואחר הצעה זו), דכיון דהוי פלוגתא דרבוותא אם השמטה נוהגת בזמן הזה לפחות מדרבנן, או אינה נוהגת כלל, אזלינן לקולא למלוה, ככל ספקא דרבנן לקולא. ע"ש.

ואע"פ שמנהגינו כדעת מרן וסיעתו, ששמיטה נוהגת בזמן הזה, וכמ"ש החקרי לב חלק חו"מ מהדורא בתרא (ח"ב סימן ח). וכן מנהגינו בארץ ישראל, להקפיד לעשות פרוזבול בסוף השנה השביעית. וכ"כ מרן הבית יוסף (סוף סעיף לב) וז"ל: וכן המנהג פשוט בארץ ישראל וסביבותיה לכתוב פרוזבול בערב ראש השנה של מוצאי שביעית. וכן נהג מורי הרב הגדול מהר"י בי רב. עכ"ל.

מ"מ כדי להקל על בעלי תשובה, י"ל שאם עברה רק שמיטה אחת, ובשנה שאחר השביעית בא המלוה לגבות חובו, יש לצרף לסניף המחלוקת שנפלה על זמן שנת השמיטה, וכמ"ש בפסקי רבי אליהו מלונדריש (עמוד ח), ששנת חמשת אלפים יא, היא שנת השמטה לדעת הרמב"ם, ולדברי רש"י היא שנת הששית לשמיטה, ולדברי ר"ת היא שנה ראשונה לשמיטה. ובשו"ת התשב"ץ ח"ב (סי' צט) כתב, שנת השמטה לדעת ר"ת היתה בשנת קע"ב, וכן דעת ר"י, ולרש"י היתה זאת בשנת קע"א. וכן תופס עיקר הרא"ש ז"ל, אבל כדעת ר"ת תופסים עיקר האחרונים ז"ל, ולכן כל שלא עברו על החוב כל אותן שמטות לכל הסברות יש להקל, ולדונו כספק דרבנן ולקולא. ע"ש.

גם בשו"ת המבי"ט חלק א (סימן כא) כתב, כי הראשונים לא יכלו להכריע בודאי איזו היא שנת השמטה שנולדה ממחלוקת זו, וע"י זה רפו ידיהם מלנהוג איסור בפירות של גוי בשביעית וכו'. וע"ע בשו"ת אבקת רוכל (סי' סד). וראה עוד להגר"י ענגיל בספר אוצרות יוסף שביעית (עמוד צו) שכתב בשם הדרישה יו"ד (סי' שלא), שהספק במחלוקת זו נמשך לשלש שנים,

ובשו"ת בית יצחק ח"ב מיו"ד (סי' קכא), צירף בנידונו ספק בחשבון שנת השמטה. וכ"כ בשו"ת שער המים (סי' ד), ובשו"ת שאילת יעקב (סי' קה). וע"ע בברכי יוסף יו"ד (סי' שלא ס"ק כג), ובשו"ת יביע אומר חלק י (סי' מב אות ח).

ולפ"ז כיון שבכל שנה מהמחלוקת אחר שגבה המלוה את חובו (אף שלא מגיע לו על פי הדין), מכל מקום נעשה מוחזק בממון, ואין להוציא ממון מן המוחזק בצירוף הספקות הנ"ל. ולפי מ"ש הרב שער משפט (סי' סז סק"ד), דלגבי המלוה אף אם שביעית משמטתו, ליכא איסור גזל, אלא איסור דרבנן, דשביעית בזה"ז דרבנן. ע"ש.

והנה לפי מ"ש הנתיבות (בח"מ סימן רלד), שהשוגג באיסור דרבנן א"צ כפרה. וכן כתבו בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' לא אות ה), ובשו"ת מאיר נתיבים (סי' עג), ובשו"ת בית שערים (חאו"ח סי' קיב), ובשו"ת אבני צדק (חאו"ח ס"ס מה), ובשו"ת שערי צדק (חאו"ח בסוגיא דברירה דף לט ע"ג), ובשו"ת מנחת אלעזר ח"א (סי' ה), ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"ד (סי' שנא בד"ה ובאמת), ובספר משפט שלום למהרש"ם (ח"מ סי' רלד סעיף ג). וכן צידד הגאון מקוטנא בספר ישועות מלכו (בקונטרס מעט צרי הלכות תשובה פ"א). וע"ע בשו"ת קרן לדוד (סוף סי' צד).

ולפי זה בנ"ד שכבר נגבה החוב בשביעית "בשוגג", ושביעית בזמן הזה מדרבנן,

וז"ל: הנה עיקר דין השמטה מונח אך ורק באיסור לתבוע ולגבות חוב, אך לא בקבלת החוב, הילכך מותר לקבל מיד הלוה חוב, אם הוא מחזירו ברצונו הטוב. וכבר אמרו חז"ל: "המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו" (שביעית פ"י מ"ט). ואין האיסור אלא רק לדרוש את החוב, אבל לא לקבלו, ומה גם להחזירו. ומטרתו של הפרוזבול היתה כדי להגן בעד המלוה בשעה שיחפוץ הלוה להשתמש בדין השמטה לרעה ולא יחזיר את החוב ברצונו הטוב, אבל בשעה שהוא מחזיר בעצמו את חובו, אז מותר הפרוזבול לגמרי. וצ"ע.

ובשו"ת חתם סופר (חלק חו"מ ר"ס קיג) כתב, הא דבעינן ב"ד של גדולי הדור, דאלימי לאפקועי ממונא, נראה שזה היה בזמניהם שהכל היו נוהרים בדין שמטת כספים, ובית הדין היה מפקיע ממונו של הלוה שלא מרצונו, ולזה צריך ב"ד חשוב. אבל השתא שאין העולם נוהרים ואינם יודעים מזה כלל, ולא עלה על דעתו של הלוה כלל שהשביעית משמטתו, אפילו אם נאמר לו הדין, הוה ליה ממש אומדנא דמוכח כאילו התנה ואמר על מנת שלא תשמטני בשביעית. והצנועים שעושים פרוזבול לא באו אלא לאפקועי איסורא. ע"ש. וזה סמך חשוב להקל לבעלי תשובה.

ובשו"ת שבט הלוי חלק ט (סימן רצא), כתב ג"כ טעם להקל לבעלי תשובה בנ"ד, על פי מה ששינונו (שביעית פ"י מ"ט), המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, אולם נראה דהתם מיירי שנעשה כדת, שאמר לו המלוה משמט אני, ואמר לו הלוה אע"פ כן, וכמו שמבואר במשנה שלפני משנה זו. וכן מפורש בהר"ש שם. וע"ע בספר לחם יהודה עייאש (דף סח ע"ד), ובספר מעשה רוקח ח"ג (דף סז ע"ג). מה שאין כן באופן שנתן לו לשם החזרת

והלוה שילם למלוה מרצונו הטוב, לית לן בה. וגם לפי מ"ש השער משפט (סק"ד) הנ"ל, דליכא בהא איסור גזל, דהכא מרצונו הטוב שילם את חובו למלוה, בודאי שכבר נתייאש ממנו. וכתב הקצות החושן (סי' קסג סק"א), ע"פ דברי הרמ"א שם, שלענין חוב פשיטא שהוא נקנה ביאוש, קל וחומר מדין אבדה שנטלה על מנת לגזולה, לפני היאוש, שהוא חייב בהשבה, אע"פ כן לאחר יאוש קני לה, כיון דלאו באיסורא אתא לידיה, דכי מטי לידיה בהיתרא אתי לידיה, כמ"ש הרמב"ן במלחמות (פרק אלו מציאות), והובא בש"ך (חו"מ סי' רנט סק"א). אלא שהיה צריך ליטלה על מנת להשיבה, ומ"מ אחר יאוש קנאה, מכל שכן חוב. ע"ש.

ויש לצרף לסניף מ"ש רבינו אליעזר ממיץ בספר היראים (סי' רעח), שכל זמן שלא אמר לו המלוה משמט אני, חייב הלוה לפרוע את חובו, ואינו רשאי לעכבו וכו'. ע"ש.

גם יש לצרף לסניף מה שכתב הרב בעל העיטור (ערך פרוזבול דף עו סע"ב), דהא דהמחזיר חוב בשביעית צ"ל משמט אני, היינו דוקא בשביעית עצמה, [וס"ל כהרא"ש פ"ד דגיטין סי' כ, שכל שנת השביעית משמטת]. אבל המחזיר חוב אחר שביעית, אין צריך. וכן פירש הר"ש. ע"כ.

וע' לרבינו בחיי (דברים טו, א) שכתב, בשמטה לא הזהיר הכתוב אלא למלוה שלא יגוש את רעהו, אבל אם הביא לו הלוה את חובו מדעתו מותר לו לקבלו מידו. וכן אמרו חז"ל המחזיר את חובו למלוה אחר שעברה עליו שביעית, רוח חכמים נוחה הימנו. ע"ש. ומשמע מדבריו דמה שאמרו שצריך המלוה לומר משמט אני, אינו לעיכובא.

וכן כתב הגאון רבי חיים ברלין בשו"ת נשמת חיים ח"ד הנד"מ (בסוף הספר עמוד עד)

סח. שטר חוב שעברה עליו שביעית, ולא נכתב עליו פרוזבול, מוציאים אותו מיד המלוה להחזירו ללוה, הואיל וכבר נמחל שיעבודו של שטר החוב. (סח)

סט. ישראל שקנה מן הגוי שטר חוב שהיה חייב לו ישראל אחר, אין שביעית משמטתו. (סט)

ע. המוכר שטר חוב לחבירו, והלוקח לא עשה פרוזבול, ועברה עליו שנת השמיטה, אין הלוקח יכול לחזור ולתבוע את המוכר, כי איהו דאפסיד אנפשיה, שפשע ולא עשה פרוזבול. ואם כשמכרו כבר עברה עליו שמיטה, טוענים ללוקח, שהמוכר היה לו פרוזבול ואבד, שחזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא. (ע)

שהשמטת כספים נוהגת בזמן הזה, ושטר חוב שביד המלוה פקע שיעבודו אחר השמיטה, מוציאים השטר שביד המלוה ונותנים ללוה. וכן השיב לי הרמב"ן, והסכים עמי. ע"כ. וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל עז אות ד), בשם הרמב"ן. ואסור למלוה להשהותו בתוך ביתו, מאחר שנמחל שיעבודו, וכדאיתא בש"ע (ר"ס נו). וכן הוא בתשובות הרמב"ן (מוסד הרב קוק, סי' מב).

סמ. כן פסק הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תשס"ט, וח"ב סי' רפב), שהדבר פשוט שאין שביעית משמטתו, כי ההלואה לנכרי אין בה השמיטה לא מהם לנו, ולא ממנו להם, כמו ששינינו בספרי, לא יגוש את רעהו ואת אחיו, פרט לגר תושב, וכיון שכן כל שלא זקף, הרי הוא כפקדון והקפת חנות וגזלה שכולם אין משמטים אלא א"כ זקף, ומלוה של הנכרי היא ואינה משמטת. כן נראה לי ברור. והובא בבית יוסף (סעיף יז). וכן פסק הרמ"א (סעיף יז).

ע חזון עובדיה על הלכות פרוזבול עמוד קי.

חובו, ולא נזכר שם שמיטה כלל, והחוב שקיבל המלוה בחזרה לא נעשה כדת. והוי כהחזרתו בטעות, מחמת חוסר ידיעה, ולא נאמר ע"ז שרוח חכמים נוחה הימנו.

וראה עוד להגרש"ז אוירבך, בספר מנחת שלמה שביעית (פ"י מ"א עמוד רנח), שדן ג"כ בענין בעלי תשובה, שגבו מכבר חובותיהם אחר שנת השמיטה מבלי פרוזבול, ומתחלה חשב שיכול המלוה לומר קים לי כד' היראים, שאין זה דין של אפקעתא דמלכא, והלוה חייב לפרוע את חובו, ודחה, שמכיון שכל הפוסקים חולקים על זה וסוברים שממילא נפקע החוב, א"כ אפשר שאין המלוה יכול לטעון קים לי. ומ"מ כיון שאם התנה על מנת שלא תשמטני בשביעית, תנאו קיים, ומסתמא אנן סהדי שאף הלוה היה מסכים ללוות אפילו על דעת שהוא חייב לפרוע לו את חובו וכו'. ע"ש.

סח מרן הש"ע (סעיף לז), ומקורו מדברי בעל התרומות (שער מה אות ה), שכתב, שמכיון

פרק כה - היתר המכירה בשביעית

א. רבים מהחקלאים יראי ה' החרדים לדבר ה', משביתים את קרקעותיהם בשנת השמיטה, ואינם סומכים על היתר המכירה המתבצע על ידי הרבנות הראשית. וכבר אמרו חז"ל על שומרי שביעית: "גבורי כח עושי דברו". וביותר יש להחמיר בזה בגינות נוי וכדומה, לשמור בהם כל דיני שמיטה, ולא להיזדקק להיתר המכירה. [וראה לעיל בדבר גינות נוי כשיש שכנים חילוניים], ואמנם גם כיום הרבנות הראשית נזקקת לעשות את "היתר המכירה" כדי להציל עם רב הדדים בארץ ישראל, אחר שלא כל החקלאים יקפידו לשמור על דיני שביעית, וגם רבים יוכלו להיכשל באיסור ספיחין, וקדושת שביעית בפירות שביעית, והשוק יוצף בירקות של שמור ונעבר. ולכן הרבנות עושה גם כיום את היתר המכירה. אך אחר שהמכירה כבר נעשתה, לדעת מרן אאמו"ר עט"ר זיע"א, אפשר לסמוך על ההיתר לכתחלה, גם לבני תורה, כל שיש הפסד בדבר, ואמנם אם אין איזה הפסד כל-שהוא לקנות פירות מחנות שומרת שמיטה, בזה המחמיר לקנות מחנות שומרת שמיטה, תבא עליו ברכה. (א)

היתר המכירה בשביעית

(א) ראה בשו"ת יביע אומר חלק י' (סימן לו והלאה מעמוד רנו עד עמ' רצג) שהארץ מרן אאמו"ר בדין היתר המכירה, וראינו לנכון לסכם כאן את הדברים בקיצור, ובתוספת נופך בהבהרת כמה דברים, שבהם לא נגע מרן אאמו"ר זיע"א, לתועלת המעיינים.

שומרי מסורת, אך לא מקפידים על קלה כבחמורה, ואילו לא נעשה את היתר המכירה יכשלו ח"ו באיסורי שביעית. ועוד שיש כיום אלפי חקלאים שכל פרנסתם תתמוטט אם לא ינהגו על פי היתר המכירה, ויכשלו בעבודות אסורות בשמיטה, וישראל ערבין זה לזה. ויש חקלאים יראי שמים שבתמימותם טוענים, שמאחר ואבותיהם לא נהגו כן במרוקו ובתוניס וכו', גם הם אינם נוהגים בדיני שמיטה, וטענה זו היא מחוסר ידיעה ששביעית אינה נוהגת אלא בארץ ישראל. וממילא חסר להם את הגירסא דינקותא של שמירת השמיטה, ולכן אפילו יראי שמים ממשיכים לעבוד בשביעית כרגיל. לפיכך הנהיגו גם בשנים האחרונות את היתר המכירה. ומעשה היה שבשנת תש"ס ביקשו אלפי חקלאים להצטרף להיתר המכירה, ואם לא יעשו את המכירה לא יהיה להם ממה להתפרנס, ורובם ככולם ימשיכו לעבוד בשביעית כרגיל,

והנה לצבור הרחב יראי ה' וחושבי שמו, עדיף וטוב ונכון לנהוג חומרא ולא להסתמך על היתר המכירה, וכמו שכתבו הגרא"י קוק במבוא לספרו שבת הארץ, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל בהקדמתו לספרו מעדני ארץ על שביעית. וכן כתב מרן אאמו"ר זיע"א בגילוי דעת שפורסם בשנת תשמ"ו. [ראה בריש הספר]. שהרי גם להסוברים דהיתר המכירה הוא היתר אלים ומבוסס, בכל זאת ההיתר עושה שאנו נמנעים מלעבור על איסורי שביעית, אבל עדיין לא מקיימים שמיטה כהלכתה. ואמנם רבים מעמך ישראל הפזורים ברחבי הארץ, הם בגדר

ולכן גם חקלאי ירא שמים, היודע שאינו יכול למצוא פתרון אחר זולת מכירת הקרקעות לגוי, כגון שאם ישבית את שדהו, ואת היבול שלה, אותם סיטונאים הקונים ממנו, יתרגלו לקחת סחורה מחקלאים אחרים, או מחו"ל, ויבא לידי הפסד גדול גם בשנים הבאות, ויגרם לו מכך נזק גדול בפרנסתו, ורוצה להזדקק להיתר המכירה, יש להורות לו שיסמוך באיסור דרבנן על היתר המכירה, כפי שהיתה דעתם של כמה וכמה גדולי הדורות, ועד אחרון מרן אאמו"ר זיע"א.

ביאור שעת הדחק שכתב ביביע אומר לגבי מכירת הקרקעות בפועל

שיעבדו ישראל בעצמם את שדותיהם אף בלי היתר המכירה. ומעולם לא עלה על דעתי שיהיה מי שחושש בזה להחמיר. וכיו"ב ראיתי בקובץ אחד שהביא דברי האבני נזר שנשאל מהרב דטבריא אם מותר למכור השדות לגוי באופן שהיהודים יעבדו שם בשביעית, וכתב הרה"ג השואל, המתקנו סוד בכי"ד של הספרדים והתרנו להם וכו'.

והנה יסוד ההיתר של היתר המכירה, הוא בהסתמך על ג' יסודות:

א. שכמו שמצינו שתיקנו חכמים מכירת חמץ לגוי, וכן מכירת בהמה שביכרה, או מכירת בהמה לגוי כדי שתאכל חמץ, כך אנו מסתמכים על המכירה לגוי הנעשית בערב שביעית. ואמנם יש אומרים שמכירת חמץ אינה מועילה אלא אם כן ביטל את החמץ, דאז אינו עובר בכל יראה ובל ימצא מן התורה וכל האיסור הוא מדרבנן, אבל אין המכירה מועילה להפקיע מידי איסור דאורייתא, דלא מהני הערמה בדאורייתא, הנה גם בשמיטה כבר כתבנו לעיל (בפרק א') באורך בשם הרבה ראשונים ורוב האחרונים, ועל צבאם מרן הבית יוסף (בריש סימן שלא) דסבירא להו דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ואף להסוברים דשביעית בזמן הזה מדאורייתא, הנה מצינו לכמה מגדולי

ויעברו על איסורי שביעית. נשורבם אינם שומרי מצוות אלא מסורתיים בלבדן ורק כאלף וחמש מאות חקלאים מצאו סידור ללמוד בשנת השמיטה ולקבל תמיכה קטנה, וכל היתר הוי בשבילם שעת הדחק. ונהי שהצבור הרחב יכול להחמיר כיום בנקל ולא לסמוך על היתר המכירה, אבל בשביל החקלאים אכתי הוי שעת הדחק, ובפרט שההיתר נעשה כדי להציל עם רב מאיסורי שביעית, באשר רוב היצור הינו ליצוא, ובלי היתר המכירה רוב המגזר החקלאי לא יוכל לייצא.

ודוגמא לזה, שמעתי מעשה שהיו בשנת השמיטה הקודמת, בבעל חממות יראי ה', שמשווק בשווי של עשרות מליוני שקלים, שעשה השתדלות רבה לגדל גידולים חדשים במקומות המוחזקים לחו"ל. ולרווחא דמילתא חתם על שטר ההיתר מכירה ברבנות. ולבסוף כשראה שמחשבתו לא עלתה לפועל, במקומות החדשים שרצו להמשיך את מלאכתם, ונכנסו לחובות של מליוני שקלים, מצא רווחה במה שחתם קודם השמיטה על שטר ההיתר מכירה. וסמך על זה, ולא נכנס לחובות כאלו עצומים.

והנה היתר המכירה נעשה בשנים קודמות, על ידי כמה מגדולי האחרונים, בהם הגאון רבי יצחק אלחנן, והראש"ל היש"א ברכה, והסכים עמו הראש"ל המרפ"א. וכנראה שעליהם כיוון בישועות מלכו (יורה דעה סימן נג) שכתב, בדבר השמיטה, תמיהני שהלא היתר פשוט הוא למכור הקרקע לגוי, וכל ישראל שבחו"ל נוהגים כן, בין לענין חמץ בפסח ומכירת בכורות, ובין לענין אלה שיש להם כפרים ושדות בשבתות השנה. "ובפרט כי גדולי רבני ספרד אשר צפרנם עבה מכריסם של חכמי אשכנז, מתירים ע"י מכירה", ואיך נוכל לעשות תורתם פלסתר. והאמת שעל ידי פחזותם של האשכנזים יצאה מכשלה גדולה

ידי היתר המכירה, דחשיב כשעת הדחק. וכ"ז לצירוף עם מעשה המכירה לעכו"ם לפי כל הקנינים. אבל לא שאנו סומכים עליהם לבטל ח"ו את השמיטה.

ג. ועוד מצרפים לזה לרווחא דמילתא המחלוקות בעיקר חשבון שנת השמיטה, ולדעת כמה מהפוסקים אין החשבון שלנו נכון, וממילא אין זה ברור ששנת תשס"א היא שנת השמיטה. וראה בפרק א' מה שהארכנו בזה, וכתבנו שם שאחר שכן המנהג לנהוג כהגאונים בחשבון שנת השמיטה, והקבלה והמעשה הם עמודים גדולים בהוראה, ואין אחר המנהג כלום, ואם כן כיון שהמנהג היום ששנת השמיטה היא כשיטת הגאונים, ויש אומרים שאי אפשר לצרף את הדעות ששנת השמיטה היא בשנה אחרת אפילו לספק או לסניף, כיון שהוא נגד מנהג הכל. ואף למה שכתבו כמה אחרונים דמהני לצרף לספק ספיקא אף סברא שהיא נגד המנהג, שאני הכא שהמנהג אלים, ואם נצרף סברת המקילין עוקרים כל דין שמיטה, ויבואו לזלזל בדיניה. אולם ביביע אומר הנ"ל העלה דחזי לצרף ספיקות אלו לעוד כמה ספיקות. במקום שיש לנו כבר ספיקות נוספים, ומועיל לחיזוק ההיתר, שהרי בעיקר הדבר סוף סוף ספק יש כאן. והמציאות היא שהדבר עומד בספק. ולא מחמת המנהג השתנה הספק עצמו, ולכן אע"פ שבעיקר השמיטה אין שום צירוף להקל, שבודאי ששמיטה נוהגת בזה"ז, מ"מ לגבי כמה פרטים נוכל לצרף סברות שכאלו כאשר יש עוד צדדים או ספיקות נוספים. וראה ביביע אומר חלק י' (חיו"ד עמוד רפו), שכתב, שיש ספק גדול בשנות השמיטה, וחזי לאצטרופי לס"ס.

האחרונים הסוברים דמכירת חמץ מועילה גם בלא הביטול, דמהני הערמה גם בדאורייתא, וכן דעת הרב תבואות שור, דבהמות של ישראל אוכלות חמץ בפסח, לאחר שנמכרו לגוי, וכאן הרי לא יועיל הביטול שהרי הישראל מאכילם חמץ שנהנה ממנו. וכן דעת הגאון רבי זלמן, הרב עונג יום טוב, החתם סופר, ועוד אחרונים. וכיו"ב אנו מסתמכים על מכירת אוזן בהמת בכור (בכורות ג.) אף שהוא מה"ת. וכיו"ב מצינו הערמה בדאורייתא בסוגיא גיטין (נה.) ובעוד מקומות, כאשר יבואר להלן. וכשם שבמכירת חמץ אין הגוי הקונה מתכוין באמת לקנות את כל החמץ, ואנן סהדי שאין בלבו לקנות את כל החמץ, אפ"ה מהני המכירה, משום דסוף סוף היה מעשה קנין, וכמו שביאר החתם סופר. והוא הדין במכירת קרקעות בשביעית. והיינו דממכירת חמץ מוכח דלא מעכב מה שיש בלב הקונה או המוכר, ואין גמירות דעת מצד הקונה. ב. כי אנו מסתמכים בשעת הדחק [לחקלאים הרבים] על סברת היחיד, ובפרט באיסור דרבנן, וכמו שאמרו בנדה (ט:): כדאי הוא היחיד לסמוך עליו בשעת הדחק. וכיון שמצינו להרז"ה הסובר שבזמן הזה לא נוהג שביעית כלל, רק ממדת חסידות, מסתמכים על דבריו להקל לפחות על ידי מעשה מכירה לגוי, מכירה הנעשית בכל מעשה הקנינים. ויש אומרים שאף ביחיד ממש הדין כן, וכל שכן כאן שאין הרז"ה יחיד בדבר, וכאשר ביארנו לעיל בפרק א', שכן דעת הרשב"ם, וכתב הרשב"ש, שכן דעת בעל הלכות גדולות, ור"י אברצלוני, והרב ר' יהודה בן יקר, והרב בעל העיטור. [וראה לעיל בפרק א' מה שהארכנו בביאור דעתם]. וכן כתב המאירי. ובודאי דחזו לאצטרופי לסניף להקל כשהוא למנוע מכשול מרוב הישוב בארץ ישראל על

סקירה על מכירת הקרקעות בשמיטה

מוחלטת בעבודות האדמה בשדה ובכרם בשנה זו. פקידי הברון רוטשילד פנו אז לגדולי הרבנים בארץ ובחוץ לארץ בדבר המשך

והנה לקראת שנת השמיטה תרמ"ט, עוררו חלק מהמתיישבים החדשים את בעיית קיום המושבות ועמידתו בפני שביתה

של ירושלים בפועל כיהן אז הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים [האדר"ת] זצ"ל, עקב זקנתו המופלגת של המרא דאתרא הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל. ועל דעתו של רבי שמואל סלנט השיב האדר"ת כי הגאון ר' יהושע דיסקין [שהסכים להיתר בשנת תרנ"ו, נפטר בשנת תרנח] ראוי לסמוך עליו גם בשנה זו שהיא שעת הדחק. בינתיים נפטר הגאון רבי נפתלי הרץ הלוי, והטיפול בנידון עבר לחתנו ממלא מקומו הגאון רבי יוסף צבי הלוי, ואכן שטר המכירה נערך על ידו.

לקראת שנת השמיטה תר"ע, התעוררה שוב התנגדות לחידושו של היתר המכירה לשנה זו, לאחר פסח תרס"ט התקיימה אסיפה מיוחדת של רבני ירושלים בראשות הגאון רבי שמואל סלנט, ופורסם כרוז בשנת שבת לה', נגד כל היתר שהוא. כן התנגדו להיתר זה הגאון הרידב"ז, המהרש"ם, רבי מאיר אריק [בעל האמרי יושר], ובעל הערוך השלחן. ולעומתם קם הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל ובספרו שבת הארץ ביסס את יסודות ההיתר באורך וברוחב. ובשנים תרע"ד תרצ"א היה זה הוא שערך את חוזי המכירה.

באותה תקופה לערך הוציא אחד מגדולי הדור, הגר"י ענגיל, ספר מיוחד בשם אוצרות יוסף בו הוא מבסס את היתר המכירה, וכתב שם: וגם טעם גדול להתיר אחר היות כל עיקר שביעית בזמן הזה רק מדרבנן לדעת כל הפוסקים, ובדרבנן סמכינן על דעת יחיד בשעת הדחק, ואפילו במקום דפסק השלחן ערוך נגד דעת היחיד ההוא, גם כאן אין לך שעת הדחק גדול מזה "דנוגע לפרנסת אלפי משפחות", אם כן הא יש לסמוך אדעת הרז"ה המובא בספר התרומות (שער מה), דאין שביעית נוהגת עתה כלל אפילו מדרבנן. וסברתו דשביעית צריך קידוש בית דין. וכן מבואר בתרגום יונתן בן עוזיאל (דברים טו, ב) כי קרא שמיטה לה' ארום קרא "בית דינא"

העבודה החקלאית והיתר שיווק התוצרת גם בשנת השמיטה, היות שלדעתם נשקפת סכנה לעצם קיומן של המושבות בראשית דרכן, מקיום השמיטה כהלכתה. ובחודש שבט תרמ"ח נועדו בעיר וורשה הרבנים רבי שמואל מוהליבר, רבי ישראל יהושע טרונק [בעל הישועות יעקב], ורבי שמואל קלפפיש זצ"ל, ומצאו היתר לשנת תרמ"ט, למכור את השדות והכרמים שבארץ ישראל לנכרים, וההיתר היה מחמת הצלת נפשות ובתנאים מסויימים, והגאון רבי יצחק אלחנן מקובנא הסכים להיתר זה בתנאים מסויימים. אחד התנאים היה כי שטר המכירה יערך על ידי בית הדין בירושלים ובהסכמתו, ומכיון שראשי בית הדין של האשכנזים בירושלים התנגדו להיתר זה, פנו בני המושבות אל גדולי חכמי הספרדים בירושלים, אשר הם התיירו את המכירה, וערכו את חוזי המכירה לבעלי המשקים.

אולם הגאון רבי יהושע ליב דיסקין, והגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל פירסמו בזמנו גילוי דעת שלדעתם אין שום היתר לחרוש ולזרוע וכו', מלבד עבודות האילנות לאוקמי אילנא. ובתחלת שנת תרמ"ט הופיע כרוז גדול בחתימתם של כעשרים רבנים וחכמי הישיבה בירושלים נגד כל היתר שהוא לעבודה אסורה בשביעית.

אמנם לקראת שנת השמיטה תרנ"ו, שהישוב החקלאי גדל והתרחב, ושיערו שרוב החקלאים לא יעמדו בנסיון, וימשיכו בעבודה אף מבלי היתר, ולכן גם חלק מהמתנגדים למכירה הסכימו לעריכת חוזה מכירה לשנה זו, תוך שינויים מסויימים שהוכנסו על פי הצעת הגאון רבי נפתלי הרץ הלוי, רבה של יפו, ואף הגאון רבי יהושע ליב דיסקין, והגאון רבי שמואל סלנט הסכימו לכך כהוראת שעה. ולקראת שנת השמיטה תרס"ג פנה הגאון רבי נפתלי הרץ הלוי, אל גדולי ירושלים לחדש את ההיתר, כיון שלא נשתנה המצב לטובה. כרבה

ד. ועוד מצינו בבכורות (ג:) מקנה אדם בהמתו או חלק מבהמתו המבכרת לעכו"ם, בשביל שתיפטר מבכורה כשתלד. והיינו, שמוכר אוזן הבהמה בחייה, ובודאי שאין הגוי מתכוין לקנין גמור, וגם הוא אינו מתכוין רק בכדי לפטור הבהמה מקדושת בכור, ואף על פי שהוא מן התורה, המכירה מועילה.

ה. ועוד מצינו בתוספתא (ריש פרק ה' דכתובות) ברבי טרפון שקידש שלש מאות נשים בשנות בצורת והאכילן תרומה, אף על פי שבודאי לא היה בדעתו לקדש אותן לשם אישות, אלא שמכיון שעל פי הדין הן מקודשות וצריכות אחר כך גט, לכן הן רשאות לאכול בתרומה.

ו. ועוד מצינו בתוספתא פסחים (פרק ב') ישראל וגוי שהיו באים בספינה וחמץ בידי ישראל, הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח.

ז. ועוד כיוצא בזה במה שנהגו בכמה קהלות ישראל להקל בזה למכור הבהמות לגוי כדי להאכילם חמץ בפסח אין בו חשש, וכל מקום שהלכה רופפת בדרך הלך אחר המנהג. [ואחר שנים יצא לאור שו"ת יביע אומר חלק י', ושם (סימן לח עמוד רסג) הביא כמה דוגמאות שהתירו הערמה עכ"פ באיסור דרבנן. ושביעית בזמן הזה לרוה"פ ומרן הב"י היא מדרבנן. וע"ש בהערה עמ' רסו והלאה שסילק כל מה שיש לערער על דרך המכירה לנכרי, מדין הקנינים, מפי סופרים ומפי ספרים. ושם (סי' לט עמ' רסט) הוכיח במישור, שאף לאחר השבועה שנשבעו נחמיה וסיעתו לשמור דיני השמטה, אין השביעית נוגעת בזמן הזה אלא מדרבנן. ואין השבועה אלא לחיזוק הדבר].

והנה בכל המקרים הנ"ל אין המכירה והמתנה מוחלטות במציאות, אף המוכר והנותן ואף הלוקח והמקבל יודעים שההעברה אינה אלא כתריס כלפי דין ידוע, אבל מכיון שהדבר

שמיטתא קדם ה'. וגם הרי הוא גם כן דעת הראב"ד המובאת ברמב"ן ורשב"א בפרק השולח, דרק כשנוהג יובל מדרבנן נוהג גם שביעית מדרבנן, מה שאין כן עכשיו שאין יובל נוהג כלל אפילו מדרבנן, גם שביעית לא נהגא כלל אפילו מדרבנן, לא בעבודת קרקע ולא השמטת כספים.

בשנת תרצ"ח יצא אחד מגדולי ישראל בארץ נגד היתר המכירה, ועל פי ערעור הונהגו שביעית במושבות הדתיים כפי ההלכה, בלי להשתמש בהיתר המכירה. ובאמת שלא מצינו היתר מכירת קרקעות לנכרי בדברי חז"ל בנודע לשמיטה. אולם בשבת הארץ (מבוא אות יד) השיב על טענה זו, שמכיון שהיו נוהגים אז איסור פירות שביעית גם בשל נכרים, משום גזירה אטו רוב הקרקעות של ישראל, מה שאין כן עכשיו, שרוב השדות בידי נכרים ומיעוטא דמיעוטא בידי ישראל, ורוב היושבים בארץ גם הם נכרים. אולם כעת שרוב היישוב בארץ הוא של יהודים, נפל טעם זה בבירא.

והנה יסוד היתר זה שמוכרים לגוי, מצינו כיוצא בו בכמה דוכתי:

א. במשנה (פרק ד דמעשר שני משנה ה) מבואר, שאדם נותן פירות מעשר שני שלו במתנה לחברו, בשביל שיוכל לפדותם בלי תוספת חומש, שכן הבעלים הפודים מעשר שני שלהם מוסיפים חומש. וכן הוא ברמב"ם (פרק ה מהלכות מעשר שני) שמערימים במעשר שני אפילו בדאורייתא.

ב. וכן מצינו בנדרים (מח.) המודר הנאה מחבירו ואין לו מה לאכול, נותנו לאחר לשם מתנה והלה מותר בה.

ג. וכן מצינו בביצה (יז.) במי שלא הניח עירובי תבשילין הרי זה לא יאפה ולא יבשל ולא אחרים אופים ומבשלים לו. כיצד הוא עושה, מקנה קמחו לאחרים ואופים לו ומבשלים לו.

תוקף המכירה, אם יש ממש בעצם המכירה כאשר שטחים גדולים בארץ נמכרים לגוי, ובפרט שאין המכירה מתבצעת בטאבו כדרך מכירת קרקעות בזמן הזה. הג' - היתר המכירה, שהרי יש איסור לא תחנם בעצם המכירה. ולהלן נשיב על כל הטענות הנ"ל.

נעשה באחד מדרכי הקנינים המועילים לפי ההלכה, די בזה. אלא שבמכירת קרקעות בשמיטה העלו גדולי הדורות ג' נקודות-תורפה שאינן במכירות אחרות, הא' - תועלת המכירה, דאפילו כשהמכירה קיימת יש לדון אם היא פועלת הפקעת איסור שמיטה. הב' -

קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי בשביעית

אלא שמרן בתשובת אבקת רוכל (סימן כד) ובכסף משנה (פרק ד מהלכות שמיטה הלכה כט, ופרק ב מהלכות ביכורים הלכה טו) הוכיח מלשון הרמב"ם, שדוקא לאחר שחזר הישראל וקנה ממנו הקרקע מועיל מה שאין כן קנין לנכרי, אבל כל זמן שהקרקע עדיין ברשות הגוי לדברי הכל יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מן המצות. וז"ל הרמב"ם שם: עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצות אלא הרי היא בקדושתה. לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות. ע"כ. ומשמע שהחיוב הוא רק כשחזר הישראל ולקחה ממנו. ולפיכך פסק מרן הבית יוסף שפירות של גוי לא חלה עליהם קדושת שביעית. אולם המבי"ט (בחלק א' סימנים יא, כא, ריז, שלו, ובחלק ג' סימן מה) והמהרי"ט (חלק א' סימן מג) חלקו על מרן הבית יוסף והוכיחו מכמה דוכתי בש"ס וברמב"ם שאף כשהקרקע עודנה בידי הגוי אין קנינו קנין להפקיעה מקדושתה. ומלבד זאת הביאו ראיות על קדושת שביעית שנוהגת בפירות שגדלו בקרקע של גוי, ובין היתר הוכיחו כן מהתוספתא (אהלות פרק יח) דאיתא התם: העיד רבי יהודה בן יעקב מבית גוברין, ויעקב ברבי יצחק מבין גופנין, על קיסרי שהחזיקו בה מעולם [שהוא מארץ ישראל] והתירוה [פטרורה מתרומות ומעשרות כחוז לארץ] שלא במנין [של חכמים]. אמר ר' חנן אותה שנה שביעית היתה והלכו גויים לקרקסאות שלהם והניחו שוק מלא פירות ובאו ישראל ובזוזם, בחזרתם אמרו בואו נלך

בשאלה הראשונה אם על ידי המכירה נפקע איסור שביעית, נחלקו גדולי הפוסקים, כי מרן הבית יוסף סובר שפירות שגדלו בקרקע ארץ ישראל שנמכרה לגוי, אין בהם קדושת שביעית. ולדעתו יש תועלת במכירה להפקיע הפירות מקדושת שביעית. ואילו המבי"ט והמהרי"ט סוברים, שיש קדושת שביעית גם על פירות שגדלו בקרקע גוי. וממילא אין שום תועלת במכירה. ויסוד המחלוקת בגמ' (גיטין מז. בכורות יא:) ובירושלמי (פרק ח דמאי הלכה ה) אם יש קנין לגוי להפקיע מחיוב מעשרות. הסוברים שאין קנין לעכו"ם למדים זאת מהפסוק, והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה, הקיש אחוזה לעבדים, מה עבדים אתם קונים מהם [שישראל קונה עבד כנעני לגופן] והם אינם קונים מכם [שגוי אינו קונה ישראל אלא למעשה ידיו ולא לגופן], אף אחוזה אתם קונים מהם והם אינם קונים מכם. [ירושלמי שם]. ועוד, שנאמר כי לי כל הארץ, לי קדושת הארץ, ואין קנינו קנין להפקיע מקדושתה שלא תתחייב במעשר. [גיטין שם]. ועוד, והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ, לחולטנות, כלומר לא תחול עליה מכירה לגוי, שהיא מכירה מוחלטת, מבלי חזרה ביובל. [ירושלמי]. הסוברים שיש קנין דורשים מהפסוק "והארץ לא תמכר לצמיתות", הא אם נמכרה חלוטה היא. [ירושלמי]. ועוד, שנאמר ראשית דגנך, ולא דגן נכרי. [גיטין]. והרמב"ם (פרק א' מהלכות תרומות הלכה י') פסק, שאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל. וכן דעת הראב"ד שם (הלכה יג), וכן הוא במאירי (גיטין שם).

ועיין בביאור הגר"א (סימן שלא סק"ו וס"ק כח) שכתב, שבזמן הזה יש קנין לעכו"ם להפקיע קדושת ארץ ישראל, והוי כמו סוריא. והגאון החזון איש (שביעית ס"ד סק"ד וסכ"ז) כתב, שהגר"א סותר למה שכתב הוא עצמו בפירושו לזרעים (פרק ב' דמאי) בעובדא דריב"ל דלא זבין אלא מגינתא דסיסרא, ופי' הגר"א דהגינתא היה בסוריא והוא משום דבארץ ישראל אין קנין לעכו"ם להפקיע משביעית, ולא היה יכול ריב"ל לקנות אף אי היה ודאי של עכו"ם, הרי בשיטת הגר"א דגם בזמן הזה אין קנין לעכו"ם להפקיע משביעית, ודלא כמ"ש בחיבורו.

ובספר אשר לשלמה (עמוד סו) כתב ליישב, דהנה הגר"א (בסימן שלא סק"ו) הביא שיטת ספר התרומה דבזמן הזה יש קנין לעכו"ם להפקיע בארץ ישראל דהוי כמו סוריא. ובס"ק כח מוכח דהגר"א קאמר להאי דינא גם לשיטת השלחן ערוך. ולכאורה הרי לשיטת הסוברים דבזמן הזה הוי מדרבנן, כתב בספר בית הלוי (ח"ג סימן א אות ו) דאיכא חילוק בין שיטת הרמב"ם והשלחן ערוך לשיטת ספר התרומה, דספר התרומה סובר דקיימא לן דקדושה שניה בטלה, וכל קדושת הארץ בזמן הזה הוי דרבנן. ולכן סובר דכשעכו"ם קונה קרקע מישראל הופקעה קדושת הארץ, משום דקדושה דרבנן נפקעת על ידי קנין דעכו"ם, וזה נלמד ממה דבסוריא דהוי קדושה דרבנן יש קנין לעכו"ם להפקיע מקדושתה, אולם שיטת הרמב"ם והשלחן ערוך דקדושת עזרא לא בטלה. וגם בזמן הזה קדושת ארץ ישראל מן התורה, ורק תרומה לא נהיג משום דלתרומה בעי ביאת כולם, אם כן גם כשקנה עכו"ם קרקע בארץ ישראל הרי היא בקדושתה, דקדושה דאורייתא אין העכו"ם יכול להפקיע, ואם כן צ"ע בהא דמשמע בהגר"א דגם לשיטת הרמב"ם והשלחן ערוך יש קנין לעכו"ם להפקיע.

אצל חכמים [לקבול על ישראל] שמא התירו להן חזירים. הרי שכאשר חשבוה לארץ ישראל נהגו איסור בפירות שביעית של גוי לאחר הביעור.

וז"ל הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל הלכה כט): עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית, פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. ומרן הבית יוסף הבין מהלשון "פירותיה מותרין" שאין עליהם קדושת שביעית, ומותרים אף אחר הביעור, אלא בשביל שלא נאמר שמכל מקום יהיו אסורין כספיחים שגדלו מאליהם, הסביר הרמב"ם שכאן אין מקום לגזירה זו. ואילו המהרי"ט הבין בדעת הרמב"ם שפירותיה מותרין היינו לפני הביעור, שאין עליה גזרת ספיחין, אבל קדושת שביעית יש עליהם.

טעם נוסף כתב מרן הבית יוסף באבקת רוכל שם להתיר פירות של נכרים בשביעית, דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם, לכם ולא לנכרים. ובעל פאת השלחן כתב שהדבר מפורש בספרא (פרשת בהר) לכם ולא לאחרים. והכוונה לכם לאכלה, ולא לנכרים. כלומר, שאסור להאכיל פירות שביעית לעכו"ם, כמבואר בתוספתא (פרק ה' דשביעית) והיינו איסור מדרבנן, שכן בספרא מפורש: ולשכירך ולתושבך מן העכו"ם, הא אין לנו לפרש לכם ולא לנכרים אלא על שבת הארץ, [שאם הארץ היא של נכרים פטורה משביעית]. ולא על לאכלה.

וטעם נוסף להיתר חידש אחד הראשונים בספר התרומה (הלכות ארץ ישראל) בזמן הזה ששביעית מדרבנן, לדברי הכל יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מקדושתה. ומהטעם הזה נוכל לומר דשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע עכו"ם אפילו מדרבנן.

ארץ ישראל בזמן הזה הוא רק מדרבנן, ולכן יש קנין לעכו"ם להפקיע לגבי תרומות ומעשרות, אבל לשיטת הרמב"ם והשלחן ערוך חלוק דיני תרומה מדיני שביעית בזמן הזה, דלגבי שביעית הוא קדושת הארץ מן התורה, ולגבי תרומות ומעשרות מדרבנן, ואם כן על ידי קנין עכו"ם נפקע רק מחיוב תרומות ולא מדין שביעית.

ועל כל פנים היתר זה של מרן הבית יוסף הוא היסוד להיתר המכירה שהונהג משנת תרמ"ט ואילך, שהרי שמיטה בזמן הזה לרוב הפוסקים היא מדרבנן, ומלבד מה שכתבו התרומה והגר"א שבדרבנן לדברי הכל יש קנין לנכרי להפקיע, מלבד זאת יש לסמוך על דעת מרן לאחר שחכמי דורו הסכימו לו, ונהגו כך למעשה, וכמו שכתב המבי"ט עצמו (חלק א סימן יא) שלא נתפשט בארץ ישראל איסור פירות שביעית בקרקע של גויים. ומרן הבית יוסף (שם סימן כד) כתב, אמר יוסף קארו, אחר שכתב הרב רבי משה מטראני אגרת זאת השנית רצה לעשות מעשה כדבריו בשמיטה שעברה ומיחו בידו, ובשמיטה זו שהיא שנת ה' של"ד הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש והכריזו בבתי כנסיות בגזירת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר שנים. ע"כ.

ומרן החיד"א (ברכי יוסף סימן שלא סק"י) כתב, שמכאן תשובה למה שכתב החרדים שמרן חזר בו בסוף ימיו, שהרי בניסן שנת של"ה נפטר, והתשובה הנזכרת היא שנת של"ד, ונמצא שעמד בדעתו עד זיבולא בתרייתא. ומעיד שכן הוא מנהג ירושלים מימי קדם כהוראת מרן, ולא ראינו לא שמענו שום חסיד שיהא נוהג ביעור אפילו על ידי הפקר. וכן פסק הרדב"ז בתשובותיו (חלק ו' שני אלפים

וצריך לומר, לפי מה שכתב בחידושי הגר"ח (בהלכות תרומות) דדין ביאת כולכם הנאמר בחלה ותרומה, תלוי בירושת הארץ, והוא פטורא בעיקר הירושה לחיוב תרומות ומעשרות, ואין זה רק פטור בקיום תרומות ומעשרות, והיינו דהיכא דלא היה ביאת כולם חסר בקידוש הארץ לדינים אלו. וגם בספר החזון איש (שביעית ס"ג סק"ד) כתב כן, והוכיח כן מדברי התוס' ביבמות (פב.). ולפי זה שפיר יתכן לומר שיש קנין לעכו"ם בזמן הזה להפקיע מתרומות ומעשרות אף לשיטת הרמב"ם והשלחן ערוך, כיון דמה דלא נהיג תרומות ומעשרות בזמן הזה אין זה דין בקיום תרומות ומעשרות, אלא דחסר בירושת הארץ, ואם כן כל קדושת הארץ לתרומות ומעשרות בזמן הזה הוא דרבנן, ובזה יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי קדושה זו. ומיהו יתכן דכל זה רק לדיני תרומות ומעשרות, אבל לגבי שביעית אף אי נימא דבזמן הזה הוא רק דרבנן, אבל מכל מקום אין נפקע על ידי קנין עכו"ם, דהנה מה דאין שביעית נוהגת בזמן הזה מן התורה הוא משום דהוקש ליובל, ויובל בעי שיהיו כל יושביה עליה, ודינא דכל יושביה עליה כתב בחידושי הגר"ח שם, דאין זה פטור בעיקר הקרקע לענין יובל, אלא דהוי פטור בקיום היובל. והוכיחו כן מהא דכשגלו ראובן וגד בטלו יובלות, וכשחזרו חזרו היובלות, הרי דאין זה תלוי כלל בירושת. ולפי זה גם על ידי קנין עכו"ם בזמן הזה לא יפקע קדושת הארץ לגבי יובל ושביעית, כיון דקדושת הארץ לדינים אלו הוא דאורייתא.

ומעתה יתיישב מה שכתב הגר"א בדמאי דעובדא דריב"ל הוא בסוריא משום דהתם איירי לענין שביעית, ולשיטת הרמב"ם והשלחן ערוך דקדושת עזרא לא בטלה נוהג שביעית גם בשל עכו"ם בזמן הזה, ורק תרומה אינה נוהגת. ומה שכתב הגר"א (סק"ז) דיש קנין לעכו"ם בזמן הזה לשביעית התם הביא רק שיטת ספר התרומה דסובר דכל קדושת

לחז"ל, כי בדרבנן כגון בסוריה, יש כח לנכרי להפקיע מקדושת הארץ, ושביעית בזמן הזה אף באר"י היא מדרבנן, ואם נגמרה מלאכתם ע"י ישראל, שעשו מענבים יין, ומזיתים שמן, חייבים בתרומות ומעשרות (בלי ברכה). וגם אם הישראל עובד בשדהו אחר שנמכרה לנכרי, יש לו על מי לסמוך. וראה עוד בזה ביביע אומר חלק י' (חיו"ד סי' מב עמ' רפ).

אם בטלה קדושת הארץ לגבי שביעית

דף כה:). וכ"כ מהר"י אלגאזי בארעא דרבנן (סי' שכא), ובתפא"י (ערלה פ"א אות ח). ובמנ"ח (סי' רמו אות ח) הביא ג"כ סיוע לזה מהרמב"ם בפירושו (פ"ק דערלה מ"ב). וע"ע כיו"ב בצל"ח (ברכות לו.). וע"ע בשו"ת אור שמח (ח"ב סי' א), ובשו"ת בכורי שלמה (סי' כה). ע"ש. וכתב ביביע"א שם, שמכל זה יש סמוכים לומר שאף לגבי שביעית בטלה קדושת הארץ. ומכאן סיוע להיתר המכירה. ודו"ק היטב. ע"כ.

טענות הגאון ה"חזון איש" על היתר המכירה

הגוי היה תובע לקיים את המקח לא היה זוכה בתביעתו לאחר שהקרקעות אינן רשומות על שמו בטאבו.

ועוד טענו, מפני שבלב כל אדם שאין קנין זה קנין באמת, ובמכירת חמץ אמרינן כדי שלא יעבור בכל יראה גמר ומקנה, אבל הכא בשביל הפקעת מצות שביעית לא ימכרו את כל הארץ לנכרי, ואדרבה נוח לנו לשמור את השביעית מלמכור את כל הארץ לנכרי. גם בספר קול יהודה (עמוד 80), כתב, שלא לסמוך על היתר המכירה, שהרי אין קנין נגמר אלא כשיש הוכחה שגמר בלבו למכור. ובמכירת הקרקעות בערב שביעית הכל יודעים שהמוכר לא גמר בלבו להקנות, וגם הקונה לא סומך דעתו, וכל פעולות הקנין שעושים אין להם כל ערך לאחר שלמעשה אין שום הסכמה אמיתית. וכן מבואר בתשובת הרא"ש, הביאה הטור (חושן משפט סימן צט אות כ) במקצת

סימן רכא). ובספר פאת השלחן האריך בזה, וסיים: וברור כשמש דמותר לקנות תבואה ופירות מגויים בארץ ישראל ולאכלם בלא קדושת שביעית.

נמצא שהעיקר לדינא דפירות שגדלו בקרקעות הנמכרות לנכרי, אין עליהם קדושת שביעית, ומותרים בסחורה, ולהוציאם מאר"י

וביבי"א (ח"י יו"ד סי' לו בהערה) הביא מ"ש התוס' (יבמות פא. פב:), דלמ"ד תרו"מ בזה"ז מדרבנן, היינו משום שבטלה קדושת הארץ, שקדושה ראשונה לא קידשה לעת"ל, לפ"ז ה"ה שכלאי הכרם בזה"ז מדרבנן, כיון שבטלה קדושת הארץ. והמל"מ (מאכל"א פ"י הי"א) כתב לפ"ז דה"ה לערלה בא"י (למאי דק"ל ערלה בחו"ל ספקה מותר שכך נאמרה הלל"מ), דבזה"ז אף בא"י ספיקא מותר, משום שבטלה קדושת הארץ. וכן הובא בס' פרי האדמה (ח"א

ואמנם דבר ידוע הוא שהגאון פאר הדור החזון איש (שביעית, סימן כג סוף אות ד' וסימן כז ז') כתב שלא לסמוך על היתר המכירה שמבצעת הרבנות. ועיקר נימוקיו הם, מפני שנמכרו על ידי שליח, וכיון שיש כאן איסור לא תחנם ממילא אין שליח לדבר עבירה, וממילא אין מעשה השליח קיים ואין המכירה תופסת. ושם כתב שיש איסור לא תחנם מן התורה במכירה זו, ואין חילוק בין אם יש לגוי הקונה קרקע בארץ, או לא, כי בכל קרקע נוסף, בית או שדה, שמוסרים לגוי, הרי הם נותנים לו חניה בקרקע זו. וסיים (סימן כד אות ד' בד"ה ולפיכך): שלפי זה המוכר קרקע על ידי שליח, בודאי שלא חלה המכירה כלל מדין אין שליח לדבר עבירה. ומיהו על פי זה ניצולים מאיסור המכירה. ע"כ.

ועוד טענו על המכירה, שהרי מכירה זו לא נעשית בטאבו" כפי חוקי המדינה, ואם

בקרקע שנמכרה במכירה כזו לגוי בארץ ישראל, הנה כבר כתבנו לעיל בכמה דוכתי שלא בכל דוכתא אמרינן שקיבלנו הוראות הרמב"ם, כאשר אין לנו גילוי בדעת מרן השלחן ערוך, וכמו שמצינו בבית יוסף (סימן רנט) גבי גיזי צמר, דאף שהרי"ף והרמב"ם סבירא להו להחמיר, מכל מקום כתב הבית יוסף דנקטינן להקל כיון שהוא מילתא דרבנן. וגם כאן הרי יש מחלוקת בראשונים בדין זה, ולדעת רש"י ועוד ראשונים, מה שאמרו בגמרא יכול אני לומר אגיסטון אני בתוכו, היינו שהישראל יכול לעבוד בקרקע של גוי בארץ ישראל. וכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, נקטינן לקולא אף נגד דעת הרמב"ם, וכאשר ביארנו באורך לעיל. ע"ש.

אם יש חילוק בין מכירת חמץ למכירת קרקעות - גמירות דעת

משא"כ במכירת חמץ איה"נ אילו הגוי יביא לו את מלוא התשלום, יסכים למכור לו את החמץ.

והתשובה לזה, כי הנה באמת אם מסתכלים על כל הקרקעות ביחד איה"נ בודאי שלא ירצו למכור הכל. אבל אם מתייחסים לכל אחד בפני עצמו, איה"נ אם יבא גוי ויתן לו יותר מהמחיר, וירויה מהמכירה, כל אחד ואחד בפני עצמו יסכים למכור, וממילא דמי שפיר למכירת חמץ. ויש לנו להסתכל על מכירה של כל חקלאי בפני עצמו, ולא על כל מכלול המכירה, ומאן יימר לן שיש להסתכל על כל המכירה כולה לכל החקלאים, אלא מסתכלים על כל חקלאי בפני עצמו. אך יש לעיין באותם קרקעות השייכות למדינה, שגם הם נמכרים בשטר המכירה של הרבנות, ולכאורה בזה אין גמירות דעת. והוי דברים שבלבו ובלב כל אדם, והוכיחו כן מדברי התוס' בב"ב דהכי סבירא להו.

תשובה על הטענה לא סמכה דעתיה במכירה זו

דעת למעשה קנין, אולינן אחר מעשה הקנין. וז"ל הריטב"א שם: ודילמא שאני התם

אנשים שכותבים נכסיהם לאחרים, ואחר כך לוויים, וכשבא המלוה לגבות חובו מצוה להוציא השטר ותולה נכסיו באחרים, והכל רואים דאף על פי שכתב כל נכסיו לאחרים הוא מחזיק בהן וכו', וידוע וניכר לכל דאומדנא דמוכח שלא גמר להקנות אלא להבריח נכסיו מבעלי חוביו, ויאכל ממון אחרים. ע"ש.

גם בספר אור לציון (שביעית, במבוא שבראש הספר) כתב שאין המכירה מועילה, כיעו"ש. וראה להלן מה שכתבנו להשיב על עיקר טענותיו בענין סמיכות דעת, ובענין לא תחנם, ובענין זה דהשליחות בטלה. ובמה שכתב שעל פי דעת הרמב"ם אף אי נימא שהמכירה מועילה אסור לישראל לעבוד

אם יש חילוק בין מכירת חמץ למכירת קרקעות - גמירות דעת

וראה באורך בספר שבת הארץ, ובמאמרו של מרן אאמו"ר זיע"א על היתר המכירה הנדפס בשו"ת יביע אומר חלק י' (חיו"ד סימן לו) בארוכה, ובספר דבר השמיטה, ובספר לאור ההלכה (ענין שביעית) מה שכתבו באורך ליישב תמיהות החולקים.

והנה במה שחילקו בין מכירת חמץ למכירת קרקעות בשביעית, דהתם אם יבוא הנכרי וישלם מחיר החמץ במילואו לפי המוסכם והכתוב בשטר המכירה, מונים לתת לו הכל. ויטחנו קמח חדש לאחר הפסח. מה שאין כן בשביעית אם יבוא הקונה ועמו אילי נביות וישלמו מחיר כל קרקעות ארץ ישראל במליארדי דולרים, וכי תיסק אדעתין למכור לו, שהרי הדבר גובל בפיקוח נפש למכור לו את רוב קרקעות המדינה, וממילא י"ל דכל המכירה היא כחוכא ואיטלולא, והוי בכלל דברים שבלבו ובלב כל אדם דהוו דברים.

ויש להשיב כי הנה מדברי הריטב"א (קידושין ג.) מבואר, דכאשר יש סתירה בין גמירות

סמכא דעתיה, דעל מה שהוא בא לקנות, דהיינו שתיחשב שלו לענין הפקעת דין שביעית, על זה ודאי סמכא דעתיה וניחא ליה לישראל להקנות לנכרי. ועל כל פנים במידי דרבנן, כשביעית בזמן הזה, יש לומר מעיקר הדין דסמכינן אמאן דאמר דהערמה מותרת ואין צריך על זה קרא. ונראה, שאף על פי שיש לפעמים שהחמירו לאסור הערמה אפילו בדרבנן, ולפעמים התיירו גם בדאורייתא, אך במצוה כזאת שעיקר עשייתה הוא משום זכר, בודאי מותר לעשות הערמה, שגם בהערמה, כיון שעושה אותה על פי דין תורה, יש זכר למצוה, כי בכל מה שעושים מצד המצוה יש זכר. וכן בשביעית, כיון דלא נהגה מן התורה ואין אנו עושים כי אם זכר לשביעית, כלשון הגמרא (גיטין לו:), כדי שלא תשכח תורת שביעית לכשיגיע הזמן שנקיים אותה מן התורה לכל חוקיה, יש לומר שגם אם מפקיעים את המצוה על ידי איזו הערמה המתרת יש גם בזה גופא זכר למצוה. וגם בדרבנן יש לומר שאסרו הערמה כל היכי שהדבר מכוון לעצמו והטעם שייך בגוף הדבר, אבל במקום שהיתה לנו מצוה דאורייתא, ומצד טעמא דקרא ויסוד צורת המצוה בטלה מן התורה, ואף על פי שעדיין נוהגת מדרבנן, מכל מקום כל עיקר ענינה אינו כי אם זכר לדבר. וזה מתקיים שפיר על פי האופן הנהוג, גם אם יש בזה הערמה.

ויש להוסיף דכיון שזו מכירה לזמן, מהני מכירה זו אף כנגד אומדנא דמוכח, ובאמת שגם במכירת חמץ סמכינן על המכירה גם בכמות גדולה מאד, בבתי חרושת וכדומה, הגם שהיא הערמה גלויה לכל. דאזלינן בתר מעשה המכירה ודרכי הקנינים. ובמכירת חמץ סגי למוכרו בדבר מועט, וכמו שכתב מרן השלחן ערוך (סימן תמח סעיף ג). וע"ש בביאור הלכה. וכן כתבו התוס' (ע"ז עא). לגבי שיתוף עכו"ם בבהמה לפוטרה מן הבכורה, שאין

דעקרא לתנאה. פירוש וסותר בדברים שבלבו מה שהתנה בפיו, דהוה לבו סותר את דברי פיו, מה שאין כן בהאי דזבין נכסיה סתם שאינו סותר דברי פיו ממש, אלא שמוסיף עליהם, ושמעין מהכא דדברים שבלבו ובלב כל אדם דהוה דברים, אם הוא עוקר מה שהתנה עליו בפירוש, לא מהני ליה דברים שבלבו, ותנאו קיים. ע"כ. והיינו, דאינה מקודשת בודאי, אף שאומרת שבלבה התכוונה להתקדש גם בלי התנאי. וזה הגמרא דחתה דלעולם דברים שבלב הוה דברים, אבל בגלל שהיא סותרת מה שאמר לה להדיא, אינו מועיל דברים שבלב.

הרי דכל שעוקר לגמרי מה שהתנה, תו לא מהני לומר דהוה דברים שבלב, וכל שכן כשעוקר את כל מעשה הקנין, ולא רק את התנאי. ובאמת שכן משמע מהסוגיא הנז', וכהבנתו של הריטב"א. ודברים אלו היו בהעלם מעיניהם של הרב אור לציון, והרב קול יהודה, וצ"ל, שחשבו בדעתם דכל שיש חסרון בגמירות דעת למכור או לקנות, אין המכירה תופסת, וצ"ע דמה יענו לגבי גמירות דעת של הקונה במכירת חמץ. וע"כ דמעשה שעושים קנין גובר על דברים שבלב. ומה גם לפמ"ש בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאי (ח"ב סי' כב) דבדרבנן סמכי' על הערמה. וראה עוד במה שכתבנו בס"ד בשלחן המערכת ח"א (מערכת ג' עמוד תרצה). וח"ב (עמוד תרפא).

ועוד כתב להשיב על הטענה הנ"ל בספר שבת הארץ במבוא (פרק יג), שאין לומר לא סמכא דעתיה בקנין זה, מאחר שהוא קנין לזמן, ודמי לשכירות לענין סמכא דעתיה, וכסברת הסמ"ע, דכיון שהוא לימים קצובים סמכא דעתיה גם בלא שטר, ומשמע אפילו אם נהגו לכתוב שטר. והיינו דכשם שבמטלטלין אין אנו חוששין ללא סמכא דעתיה בהערמה, הכי נמי במכירת קרקע לזמן. ומלבד כל זאת העיקר הוא כאמור דלא שייך כלל כאן לא

ואם כן הוא הדין גבי שביעית שהרבנות קיבלה יפוי כח מהחקלאים לבצע את המכירה, ומתכוונת לגמור ולהקנות לנכרי כדי למנוע רבים ממכשול איסור.

צריך שיתן מעות שוה הראש והריאה, אלא סגי שיקנם בפרוטה, דאנן סהדי שהישראל גמר ומקני לעכו"ם כדי להפטר מן הבכורה. והובאו דבריהם בש"ך (יור"ד סימן שכ סק"ז).

מכר חמצו לגוי, והצהיר בפני חבריו שעושה כן רק בשביל לקבל תעודה

ואיש הישראל יכתוב שטר מכירה כנהוג בכל שנה, כדי שלא יהי' לו אח"כ תלאות מזה. ולכאור' הרי הדגיש שתמכור רק "לפנים". והשיב, לפי המבואר באח' שרשאי ישראל למכור חמצו של חברו, דמסתמא ניח"ל, וגם בנ"ד הרי מכר ישראל החמץ, ומה שכתב לה שתמכור "לפנים", דעתו הי' מחמת שידע שאחר החג יקנה בחזרה חמצו, ונראה לו כמכירה "לפנים", אבל מסתמא אם הי' יודע שצריך למכור מכירה גמורה, היה מסכים למכירת ישראל חמצו לגוי. ולכן החמץ מותר. ע"כ. ומבוב' שאף שהיו אוכלים ומוכרים חמץ בפסח, מועילה מכירתם את החמץ לגוי. ועפ"ז כתב בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קצד) בחנוני שידוע מוכר חמץ בפסח, שאעפ"כ חייב הרב להיות שליח עבורו כנהוג, כדי שלא ייאסר חמצו שבחנותו לאחר הפסח.

אכן יש לדון בחנוני שמכר חמצו לגוי באמצעות הרבנות, והצהיר בפני חבריו שעושה כן רק בשביל לקבל תעודה מהרבנות, כדי שיקנו ממנו יראי ה', אי מהני מכירת החמץ שלו, וראיתי בספר חשוקי חמד (פסחים עמ קכה) שדימה דין זה למה שדנו האחרונים אי מהני למכור חמצו של חברו בלא ידיעתו, מדין זכין לאדם שלא בפניו, ונהארכנו בזה בדיני כיבוד אב ואם (פ"ז הערה יא, עמ' שעו), ובאוצר דינים לאשה ולבת (עמ' תרפד), ובילקוט יוסף על המועדים (מהדורת תשס"ד, במילואים עמוד תקצא). ע"ש. ולהסוברים דמסתמא ניחא ליה ומהני, גם בנידון דידן הרי מכר הישראל החמץ כנהוג. ע"ש. ולא הבנתי הדמיון, דהכא מעיקרא דדינא יש לדון אם גמר בדעתו למכור. אולם לפי מה שנתבאר לעיל, אתי שפיר. ודו"ק. וע"ש שביאר על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות גירושין (פרק ב' הלכה כ') דמהני להכות בעל המסרב ליתן גט, באופן שעל פי ההלכה צריך לגרש את אשתו, כמוכה שחין וכדומה, משום שבלבו פנימה רוצה כל יהודי לקיים מצוות ורצון חכמים, אלא שהיצר מעכבו, וכשלוחצים אותו מסכים על מה שבעומק לבו. ואם כן הוא הדין במומר זה שכל יהודי ניחא ליה בלב פנימה לקיים מצוות, ובלבו פנימה ניחא ליה שלא יעבור על לאו דבל יראה ועל איסור הנאה מחמץ שעבר עליו הפסח, ולכן מהני על אף הצהרתו שלא גמר בלבו למכור. וע"ע בשו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח מו) לגבי ישראל מומר, ויש לו אשה גויה ודרכו בכל שנה למכור חמצו ליהודי, והיהודי מוכר לגוי, ופ"א יצא לדרך וכתב לאשתו שתמכור לישראל את חמצו "לפנים",

ובספר שלמי מועד (עמוד שכ) כתב בשם הגרשז"א לגבי חמץ, שאף שהערמה אסורה בדאורייתא, הנה כל מי שמוכר חמץ צריך לדעת שהוא חותם על מכירה אמיתית, ואם אכן יביא אח"כ הגוי את הכסף וימלא את התנאים האמורים בחוזה, אזי החמץ יהיה שלו. ויש לדעת שאין זו הערמה בעלמא, אלא צריכים לכיין למכור. אלא מאי שיש אנשים שאינם מתייחסים למכירה ממש, אין אנו מתחשבים בהם, ודברים שבלב אינם דברים. דוגמא לדבר אם יבא חתן ויאמר חתמתי על הכתובה אבל לא ידעתי מה כתוב שם, אין מתחשבים בדבריו כלל, אלא אדרבה נאמר לו הלא ידעת שזו שטר כתובה ולא שטר פרוזבול, וכיון שחתמת עליה אתה מחוייב

במה שכתוב בה, ודברים שבלב אינם דברים. [עיי'ן יביע אומר חלק ב' חאהע"ז דלא מהני טענת החתן שלא הבין על מה חתם בכתובה, דכיון שחתם, אין לנו אלא חתימתו].

ואמנם בספר אשרי האיש (ח"ג עמ' שלג) כתב, שבעל מפעל שאינו שומר תורה ומצוות ואוכל חמץ בפסח, אף שמכר את החמץ שבמפעל שלו, אין המכירה חלה, כיון שאותם בעלי מפעל אינם מתכוונים ברצינות למכירה, וכל המכירה שלהם רק על מנת שיקנו מהם אחרי פסח את החמץ שברשותם. ולדעתם אין זה אלא מכירה לצרכי דת. ולכן החמץ שלהם אסור בהנאה לאחר הפסח. אלא במקרה זה יפרשו בשטר של המכירה שהמכירה תחול גם ע"פ חוק, שעל יד זה יהיה גמירות דעת על עצם המכירה. ע"כ. אלא די"ל, דשמא כל שאינו מומר להכעיס, ניחא ליה שתחול המכירה לענין שינצל מן האיסור של בל יראה ובל ימצא, ולמה יעשה איסור בחינם ללא רווח. לא שביק היתרא וכו', ובלא"ה ע"פ רוב, לא אכפת לו שתחול המכירה, שהרי אם הגוי יבא לקחת את החמץ, יצטרך לשלם לו ע"ז מחיר מלא. ואם יש ספק לכאן הו"ל ספק דרבנן לקולא. וגם לסברת הגריש"א, י"ל שא"צ לחקור אחר בעל המפעל אם הוא אוכל חמץ בפסח, אלא שפיר יכול להסתפק בתעודת מכירה שרואה, כיון שכל עיקרו של איסור אינו אלא קנס. וצל"ע בזה.

ובאגרות משה (או"ח ח"א סי' קמט) כתב לגבי חנוני שמכר חמצו לגוי ע"י הרב כנהוג, אך הוא חשוד בעבירה, שסחר בחמץ בפסח, ונטל כל מה שצריך למכור בפסח מאותו החמץ שמכר, והורה, שפשוט שאין זה ביטול על המכירה, משום שמצד תנאי המכירה לגוי נכתב בשטר המכירה שמה שיטול יהיה כקונה אז מהגוי ויצטרך לנכות מהסך שחייב לו הגוי, וממילא אין כאן שום ביטול על המכירה, ומה שלא לקח הוא של

הגוי. ובלא זה, אין שייך לבטל קנין שכבר נעשה, ששוב אינו בעלים על זה, אלא הוא או כקונה מחדש או כגוזל, שהוא ודאי עבר על בל יראה כיון שקנה בין למקח בין לגזל, אבל רק על מה שלקח בידו וקנה ולא על מה שנשא. ואין לומר שאיגלאי מילתא שלא מכר בלב שלם אלא שהערים, דמה"ת נימא כן דאף שחשוד לעבור להנאתו כשאינו יכול בהיתר לא יעבור על מה שיכול לעשות בהיתר. ואף אם נימא שבזה"ז במדינה זו ליכא חזקה זו, הוא רק שלא יחליף שהוא לבקש תחבולות להיתר, אבל על מה שעשה בהיתר ממש, ודאי לא נימא שבלבו לא רצה בההיתר, ולכן ברור ופשוט שהמכירה קיימת. ע"כ. אך גם בלא האי סברא יש להקל.

והנה מציינו לגבי הלכות שבת בש"ע (סימן רמו) שאסור להשכיר או להשאיל בהמתו לאינו יהודי, כדי שיעשה בה מלאכה בשבת, שאדם מצווה על שביתת בהמתו. ואם השאילה או השכירה לאינו יהודי, והתנה עמו להחזירה לו קודם השבת ועיכבה בשבת, יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת, או יאמר בהמתו קנויה לא"י, כדי שינצל מאיסורא דאורייתא. הגה, ואם רוצה, יכול להפקירה לפני ג' בני אדם כדין שאר הפקר, ואפילו הכי אין שום אדם יכול לזכות בה דודאי אין כוונתו רק כדי להפקיע מעליו איסור שבת (טור). ע"כ. הרי שאפשר להפקיר את בהמתו אף שאין זה הפקר אל כדי להנצל מאיסור שביתת בהמתו, ובמוצ"ש בודאי לוקח הבהמה אליו חזרה.

ולכאורה מכאן יש קצת סייעתא למה שמצינו לכמה מגדולי הדורות, שהנהיגו היתר מכירת קרקעות בשביעית בשעה"ד, ורבים העירו דהא כל קנין לא מהני בלא סמיכות וגמירות דעת, והכא אנן סהדי שלא ירצו למכור את כל קרקעות הארץ, ואין כאן גמירות דעת, וממילא חסר בקנין. ולהאמור,

למחשבתו, דברים שבלב אינן דברים. כי גדול כח המעשה לבטל מה שבלבו.

וכן מבואר מדברי תרומת הדשן (סימן קכ), שכתב, שיכול ליתן החמץ לגוי שהוא מכירו ואוהבו, ויודע בו שלא יגע בחמץ כלל, וישמור אותו עד לאחר הפסח. ע"ש. והא איכא אומדנא דמוכח שאינו נותנו לו במתנה גמורה. ואין לומר דמשום כל יראה גמר ומקני, דא"כ אמאי צריך שיתן לאוהבו ומכירו, יתן לסתם גוי. ודו"ק.

ועוד, דהנה כל החילקים שכתבו בין מכירת חמץ למכירה זו, חילקו חילוק רק בדעת המוכר, דהתם המוכר גומר בדעתו למכור אם יביאו לו את הכסף, ואילו הכא אין בדעתו למכור אפילו יביאו לו את כל הכסף, אבל בדעת הקונה לא חילקו שום חילוק, שהרי הגוי ודאי אין דעתו לקנות את כל החמץ, שהוא יודע כבר משנה שעברה שאין הוא לוקח את החמץ באמת, ואין לו אפשרות לקחת את כל החמץ, דהיאך יסתובב בכל הבתים של העיר ולקחת מכל בית את החמץ שלו, יכלה הזמן והמה לא יכלו, והוא מתייאש מעיקרא, ויודע שהכל אינו אלא ענין דתי של היהודים, ואדרבה היה לנו יותר להזהר במכירת חמץ שהתם אם אינה חלה נמצאנו עוברים בכל רגע ורגע בלאו מדאורייתא של בלא יראה. ואע"פ שמבטלים החמץ, אין בדעתם לבטל את החמץ שמוכרים, ועם כל זה כתבו הפוסקים להסתמך על מכירת החמץ אפילו כדי להנצל מלאו דאורייתא דכל יראה וכל ימצא [להסוברים דמהני מכירת חמץ גם בלא הביטול. ואכמ"ל]. והיינו טעמא דסוף סוף היה כאן מעשה קנין גמור, וא"כ כ"ש בשביעית דרבנן שתועיל המכירה.

והן אמת שבמחצית השקל (סימן תמח סק"ד) צווח ככרוכיא על מכירת החמץ, שכל זה לא יועיל ולא עלתה ארוכה לשבר בת עמי לעת כזאת, אשר נודע ביהודה ובגויים

כל היכא דמהני הערמה, כגון במכירת חמץ, רצון חכמים שיעשה מעשה הקנין, ובוזה די להיפטר מאיסור דרבנן דחמץ אחר הביטול, וכן שביעית בזה"ז שהיא מדרבנן, מהני הערמה אף דאיה"נ אין כאן גמירות דעת למכור, שדי במעשה הקנין, שאם מצינו בכמה מקומות דמהני הערמה, זה גופא קמ"ל. וקצת דומה לזה היתר עיסקא]. ודבר זה חזינן מהכא, דמהני הערמה גבי שביתת בהמתו, וה"ה דמהני הערמה במכירת קרקעות הנז'. דמ"ש"ה לא בעינן שיחזור לקנות את בהמתו במוצ"ש, שאין זה הפקר גמור שייצטרך לחזור ולקנותו, ורק היה מעשה קנין, ודי בזה. אך יש לדחות, דהכא הרי סוף סוף בשבת הוי גמירות דעת להפקר גמור.

ו"ל הרשב"א בקידושין (נ.): ואסיקנא דדברים שבלב אינן דברים וכו', אבל הכא שאומר מה שבלבו לומר, אע"פ שאין לבו רוצה במה שגמר בלבו להוציא בפיו, דברים שבלב הן ואינן דברים. וכן במכר שדעתו למכור סתם ואמר סתם, אע"פ שהיה בדעתו שאם לא יעלה לא יהא ממכרו ממכר, הרי אלו דברים שבלב ואינן דברים וכו', אלא כל כי האי לא דייקי כלל לדברים שבלב, דכי אמרינן דברים שבלב אינן דברים, היינו שאינן דברים לבטל מה שאמר בפיו, כההוא דזבין והיה בלבו תנאי שיעלה לירושלים, ובאומר סבור הייתי שהיא כהנת, וכן כולם, אבל כל שהדברים שבלבו אינן מבטלין מעשיו אלא מקיימין, כנזיר שאמר בלבי היה להיות כזה שהיה עובר, או מחשב בתרומה שאין דברי לבו מבטלין שום דבר, הוו דברים, ואין זה בכלל דברי רבא כלל וכו', ומיהו קיי"ל דלאו מילתא היא עד שיפרש ממש. וע"ש.

ומכל דבריו משמע יותר שאין חילוק בין אם הדברים הם בלבו ובלב כל אדם, והוו בכלל אומדנא דמוכח, או שהם דברים שבלבו בלבד, דכל שהם בלב ויש מעשה הסותר

על תנאי, אבל אין מחשבה מועילה להפקיע לגמרי מעשה קנין. נורק לגבי דיני תנאים מהני דברים שבלבו ובלב כל אדם]. וראה עוד במה שכתבנו בשלחן המערכת חלק א' (מערכת ג' עמוד תרצה).

ועוד, דדוקא אמירה המבטלת את המקח בעת הקנין, היא זו המועילה, אבל לא אומדנא. וכדמוכח מלשון הרמב"ם (פ"א מהלכות מכירה ה"ט), שאם מכר סתם את הקרקע שלו, אע"פ שהדברים מראים שאינו מוכר אלא כדי לעלות לארץ ישראל, ונאנס ולא עלה, אין המקח חוזר, כיון שלא פירש בשעת המכר, והדברים שבלב אינן דברים. וראה בשו"ת יביע אומר ח"י (דף רסו).

[ובקובץ בית הלל (קובץ ז' עמ' מט והלאה, תשס"א), הביאו משם קונטרס איסור המכירה (עמ' נב) שהחת"ס כתב כן רק בחמץ, לפי שהוא דברים שבלב, אבל הכא הוא דברים שבלבו ובלב כל אדם שאינו מתכוין למכור. אך דבריו תמוהים מאד, שהרי ודאי גם שם הוא דברים שבלבו ובלב כל אדם, כפי שצווח המחצית השקל, ולדבריו לא תי' החת"ס את קושייתו מידי. וק"ל].

ועיין בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאי (ח"ב סימן כב) שכתב לדון לפטור מטבילה כלים שנמכרו לגוי במכירת חמץ, דהא עיקר המכירה מוכחא מילתא שהיא הערמה, הן מצד הקונה והן מצד המוכר, אלא דבדרבנן סמכינן על הערמה, שהרי בדאורייתא בביטול בעלמא סגי, וכל אחד מבטל כל החמץ אשר לו, ותופסין למכירה, אך כשאנו דנין לגבי חיוב הטבילה, מכיון דעצם המכירה היא הערמה, הרי שמו של היהודי על הכלים. אלא דשדי ביה נרגא, דהא הוא תרתי דסתרי, דכיון דאחר הפסח הוא נהנה מהחמץ שמכר, בעל כרחנו שתופסין זה למכירה, ומצד שני משתמש בכלים ללא טבילה. ולכן העלה שם שיש צורך להטביל את הכלים בלא ברכה,

שהמכירה היא רק להפקיע איסור חמץ, ואף החרדים באמת ומכרו בלב שלם, מכל מקום אין דעת הגוי לקנות את החמץ, ולבי אומר לי שדוקא בימים קדמונים שהיה דבר זה במכירת חמץ לגוי דרך מקרה, והיתה המכירה בלב שלם, אבל עתה הן רבים עתה עם הארץ שגם בעיניהם הדבר רק מצות אנשים מלומדה, ומנהג אבותיהם בידיהם, וכל שכן שאין דעת הגוי לקנות כלל, והדבר קשה בעיני הרבה. ע"כ.

אולם החתם סופר (חיו"ד סימן שי) כתב על דברי מחצית השקל הנו', שהואיל וקנה בדרכי הקנינים כסף ומשיכה שיודע הגוי שקונים בו מדינא, ועשה כל המעשים הראויים, רק שאנו אומרים שאין דעתו לקנות, בכהאי גוונא אמרינן דברים שבלב אינן דברים. ומה לי אם דעת הגוי לקנות או לא, אכן לא בעי' להקנות לגוי אלא להוציא מרשותו של ישראל, ולא דמי למכירת בכור שעיקר הכוונה שיזכה הגוי בכהמה, אבל בחמץ עיקר הכוונה שלא יהי' חמצו של ישראל, וכל שיצא מרשותו של ישראל אפילו רק בדרך הפקר אינו עובר עליו, והרי ישראל גמר ממכרו והוציאו מרשותו באמת. ועוד לא דמי לקנין אגב דלא סמכא דעתו של גוי שיהי' הקנין הזה קונה, ושיפעול המעשה הזה כלל, אבל הכא הרי קנה בדרכי הקניות כסף ומשיכה, שיודע הגוי שקונים בו מדינא, ועשה כל המעש' הראויים, רק שנאמר אין דעתו לקנות, בכי האי גוונא אמרי' דברים שבלב אינם דברים. ולא דמי להא דנפל גלי דעתי וכו' התם לא הוה דברים שבלב, כיון דעביד מעשה דנפילה המגלה על דברים שבלבו, דבכל כי האי גוונא הוי דברים שבלב דברים, משא"כ הכא. ע"כ.

ויש להוסיף ביאור, דמאי דאמרינן דברים שבלבו ובלב כל אדם הוו דברים, הוא לגבי תנאי בקנין, ואומדן דעת דמכירתו היתה

והביא שאף הסמ"ע כתב להצריך טבילה. וכן נקטו עוד אחרונים.

ובהגדה של פסח להגרי"ש אלישיב (עמוד 217) העיר בזה, דעל פי סברת הטוב טעם ודעת הנד' יוצא, דבהני כלים שאין בהם חמץ בעין רק בלוע מחמץ, שמן הדין מותר להשתמש אחר הפסח, ואין צורך כלל במכירה, עכ"פ בכלים שאין בהם חמץ בעין הלא בהם אין לראות בעלים, דתרת דסתר.

ואמנם בשו"ת שואל ומשיב (מהדורת ר' סימן נא) טען נגד אלה שהצריכו טבילה, דמכיון דאינו מוכרו רק שלא יעבור עליו בכל יראה, לא הוה אלא הערמה, כמ"ש בבכור שור (דף כא), ולא הוה מכירה גמורה לגבי טבילה. ע"ש.

גם בערוך השלחן (יו"ד סימן קכ אות נב) פוטר מן הטבילה כלים אלה, דהכל יודעים שאחר הפסח יוחזרו לישראל, ולא נקרא שם הכותי עליהם, וסיים, וכמדומה שכן המנהג. ומנהג הגאון החזון איש זצ"ל היה להוליך את כל כליו למקוה למקטון ועד גדול, להטבילן אחר הפסח. ולכן יש להנהיג לכתוב בשטר המכירה שהוא מוכר רק את החמץ הנדבק בכלים, וגוף הכלים הוא משכירם לגוי, וכמ"ש הסמ"ע. וראה בילקוט יוסף מועדים מה שכתבנו בזה.

ונלמד מכל זה לענין מכירת קרקעות בערב השביעית, דמצד ענין של גמירות דעת ליכא למיחש, דכל היכא שאדם עושה מעשה גמור ובלבו אינו רוצה בו, אין אנו מתחשבים במה שבלבו, הואיל ומעשיו סותרים את מה שבלבו לגמרי, שאם נתחשב עם מה שבלבו נמצינו סותרים את המעשה לגמרי, וזה דבר שלא יתכן לסתור את המעשה מפני הלב, דהמעשה הוא יותר עיקרי מאשר מה שבלב. והיוצא לפי דברי החתם סופר, דכל שיש מעשה המתנגד למחשבה, המעשה גובר על

המחשבה, והיינו דאף דאמרי' דברים שבלבו ובלב כל אחד הוו דברים, וכמו שנתבאר בתוס' (קידושין מט:) ולכן מי שמכר את נכסיו על מנת לעלות לארץ, אם היה אומר כן בפיו היה צריך להתחשב בדבריו אף שלא עשה תנאי כפול, הואיל והוא דברים שבלבו ובלב כל אדם. הני מילי התם שאין הלב סותר את המעשה לגמרי, אלא מפרש אותו על תנאי מסויים, שהוא מוכר על צד אחד שיעלה לאר"י, ואם לא יעלה אינו מוכר, ולכן אע"פ שלא עשה תנאי כפול כיון שהוא דברים שבלבו ובלב כל אדם אמרי' שא"צ תנאי כפול, אבל הכא שהלב סותר לגמרי את המעשה, לא יתכן לבטל את המעשה אף שהוא דברים שבלבו ובלב כל אדם, דרק לגבי תנאי מהני כלל זה, אבל לא לעקור לגמרי המעשה.

ולפ"ז כל מה שכתב באור לציון על השביעית לפקפק על מכירת הקרקעות מכח דברי התוס' הנ"ל, הנה במחכ"ת להמבואר יש חילוק גדול בין תנאי, לבין עקירת המעשה לגמרי.

ומה שהביאו מהרשב"א בכתובות (מג: ד"ה ומ"מ) דמשמע מיניה לכאורה דלא מהני המכירה, גם זה יש לדחות, דהנה ז"ל הרשב"א שם: ומ"מ בין לרבנן בין לר"א בן עזריה מן הלקוחות לא גביא, דאמדין דעתא הוא דלא כתב לה זה על דעת דאילו בעי לזבוני בינתים לא מצי מזבין, וכ"כ רבינו שרירא גאון ז"ל. ע"כ. והיינו, אף שכתב בשטר נגד אומדנא, האומדנא מבטלת את הדברים המפורשים שבשטר, ואין כאן שיעבוד כלל. ולכאורה מכאן מוכח גם לגבי היתר המכירה דכיון שיש אומדנא דמוכח שאין המוכרים והקונים מתכוונים באמת לכל מה שנאמר בשטר, אומדין דעת גובר על מה שכתוב בשטר.

אך יש לדחות, דגבי כתובה הרי אצל רוב העולם חיובי הכתובה הם מהנישואין,

וּכְתַב שֶׁכֵּן מְבוֹאֵר בְּקוֹנְטְרַס ג' תְּשׁוּבוֹת
לְאֲדַמוֹ"ר מְסַאטְמֵר, שֶׁלֹּא חָל הַמְכִירָה כִּלְלִי.

וְיִתְרָה מִזּוּ דְנוּ הָאֲחֵרוֹנִים בְּמוֹמֵר שֶׁמְכַר חֲמִצּוֹ
לְגוֹי, אֲבָל הַמְשִׁיךְ לְמַכּוֹר בַּחֲנוּתוֹ חֲמִץ
בְּכָל יְמֵי הַפֶּסַח, הָאֵם לְאַחַר הַפֶּסַח חֲמִצּוֹ מוֹתֵר
בְּהִנָּאָה. וּבְמַחְצִית הַשֶּׁקֶל (ס"י תַּמַּח סִּק"ד) כִּבֵּר
הָעִיר, שְׁבוּמְנוּ רַבִּים עִמִּי הָאָרֶץ שֶׁגַם בְּעֵינֵיהֶם
הַדָּבָר רַק מִצּוֹת אֲנָשִׁים וּמְנַהֵג אֲבוֹתֵיהֶם
בִּידֵיהֶם, וְגַם אֵין דַּעַת הַגּוֹי לְקִנּוּת כִּלְלִי. וְלִדְיָנָא
נִקְטִינָן שְׁחֲנוּנֵי שֶׁמְכַר חֲמִצּוֹ לְגוֹי בְּאַמְצִיעוֹת
הַרְבֵּנוֹת, וְהַצְהִיר בְּפָנָיו חֲבָרִיו שְׁעוֹשָׂה כֵּן רַק
בְּשִׁבִיל לְקַבֵּל תְּעוּדָה מֵהַרְבֵּנוֹת, כְּדִי שִׁיקְנוּ
מִמֶּנּוּ יֵרָאִי ה', הַמְכִירָה תּוֹפֶסֶת כִּיּוֹן שֶׁהִיא
מַעֲשֵׂה קִנְיָן.

וְאַמְנָם בְּזַה"ז קִיַּיֵּמַת אֲפִשְׁרוֹת לְצַבּוֹר הַקּוֹנִים
הַחֲרָדִים לְדַבֵּר ה', לְנַהוּג כָּל דִּינֵי
הַשְּׁמִיטָה בְּאַר"י, בְּדַקְדוּק וּבִהִידוּר, וְלֹא
לְהִיזְדַקֵּק לְהִיתֵר הַמְכִירָה, אֲךָ עוֹשִׂים אֶת הִיתֵר
הַמְכִירָה עֲבוּר הַחֲקָלָאִים שֶׁלֹּא יִשְׁלּוּ
בְּאִיסוּרֵי חֲמוּרִים. וְכִבֵּר אֲמָרוּ חֲזוּ"ל עַל
שׁוֹמְרֵי שְׁבִיעִית: "גְּבוּרֵי כַח עוֹשֵׂי דְבָרוֹ".
וּבְפֶרֶט יֵשׁ לְהַחֲמִיר בְּזֵה בְּגִינוֹת נוֹי, לְשִׁמּוֹר
בְּהֵם כָּל דִּינֵי שְׁמִיטָה, וְגַם הַחֲקָלָאִים יֵרָאִי ה',
כָּל מִי שֶׁשׁוֹמֵר שְׁמִיטָה כְּהַלְכָתָהּ, יִתְבָּרַךְ בְּכָל
הַבְּרִכוֹת שֶׁבְּתוֹרָה. וְרָאָה עוֹד שֵׁם בְּתַחֲלַת
הַסֵּפֶר מִכְּתָב מִמֶּרְן אֲאִמוֹ"ר בְּכַתֵּב יָדוֹ
בְּחִשְׁבוֹת שְׁמִירַת שְׁמִיטָה כְּהַלְכָתָהּ. וְרָאָה
בְּאוֹרֶךְ בְּמִבּוֹא לִילְקוֹט יוֹסֵף עַל הַשְּׁבִיעִית
בְּשִׁבְחַ שׁוֹמְרֵי הַשְּׁבִיעִית כְּהַלְכָתָהּ.

רֵאוּת לְדַבְרֵי הַחֲת"ס שֶׁא"א שְׁדַבְּרִים שֶׁבִּלְב יִסְתְּרוּ לְגַמְרֵי אֶת הַמַּעֲשֵׂה

הוֹאִיל וְלֹא נִתֵּן לוֹ בְּאַמְתָּה, אֲלֵא כְּדִי שִׁיבּוֹא
אֲבִיו וְיֵאכֹל, וּבְגַמ', אֲמַר רַבָּא לֹא שֵׁנוּ אֲלֵא
דְּאֲמַר לִיה בְּפִירוּשׁ וְאִינֵם לְפָנֶיךָ אֲלֵא כְּדִי
שִׁיבּוֹא אֲבָא, אֲבָל אִם לֹא אֲמַר לוֹ כְּלוּם בְּשַׁעָה
שֶׁנִּתֵּן לוֹ הַסְּעוּדָה, הוּאֵא מְתַנָּה, וְיִכּוֹל אֲבִיו
לְבוֹא וְלֵאכּוֹל בְּסַעוּדָה. (כֵּן אֵיתָא בְּפִי הַר"ן שֵׁם

וְלִכֵּן גַּם לְרַבֵּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אִם כָּתַב לֵה
כְּתוּבָה מֵהָאִירוּסִין, יֵשׁ אֲוֹמְדֵן דַּעַת שֶׁלֹּא כָּתַב
לֵה עַל דַּעַת שֶׁלֹּא יוֹכֵל לְמַכּוֹר. וְאֵין הָאוֹמְדָנָא
מְבַטֵּל לְגַמְרֵי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הַשְּׁטֵר, אֲלֵא
בְּפֶרֶט מְסוּיִים אֲמַרִּינָן דְּבִזָּה אֲזִלִּינָן בְּתֵר רֹב
הָעוֹלָם דְּלֹא כָּתַב לֵה עַל דַּעַת שֶׁלֹּא יוֹכֵל לְמַכּוֹר
לְאַחֵרִים. וְלִכֵּן גְּבִי מְכִירַת חֲמִץ אוֹ מְכִירַת
קִרְקָעוֹת אֵי אֲפִשֵׁר לְוֹמֵר דְּאוֹמְדֵן דַּעַת יַעֲקוֹר
הַשְּׁטֵר מְכָל וְכָל, כְּאִילוֹ לֹא הִיא מַעֲשֵׂה קִנְיָן
כִּלְלִי.

וְיֵשׁ שֶׁהֶעִירוּ עַל הִיתֵר הַמְכִירָה, שֶׁהָרִי רַבִּים
מֵהַמּוֹכְרִים דְּרַךְ הַרְבֵּנוֹת, הֵם סִפְקָ
מוֹמְרִים, וְאִינֵם חֲפְצִים בְּקִיּוֹם הַמִּצְוֹת, וְאֵין
לְהֵם כּוֹוֹנָה וְלֹא רִצּוֹן לְהַקְנוֹת כִּלְלִי. וְיִתְכַּן
שְׂרַבִּים מֵהֵם חוֹתְמִים כְּמַעַט מְבַלִּי לְדַעַת
וְלְהַבִּין עַל מָה הֵם חוֹתְמִים, אֲלֵא אֶחָד
מֵהַחֲבָרִים עוֹבֵר וּמַחֲתִים אֶת כּוֹלָם עַל הַטּוֹפֶס.
וְכֵן הָעִיר בְּתַשׁוּבָה"נ (א, רַפַּח) שֶׁהִיתֵר הַמְכִירָה
הוּא הָעֲרַמָּה דְּמוֹכַח, וְלִכֵּן אֵינוּ מוֹעִיל.

אֲךָ הֵנָּה כָּל זֶה יֵשׁ לְהַעִיר גַּם לְגַבֵּי מְכִירַת
חֲמִץ, שְׁעַמָּא דְּבַר, שֶׁאִם יֵשׁ לוֹ תְּעוּדָה
שֶׁמְכַר חֲמִצּוֹ, קוֹנִים מִמֶּנּוּ לְאַחַר הַפֶּסַח, וְאֵין
מְדַקְדְּקִין אִם הִבִּין אֶת עֲנִין הַמְכִירָה, וְאִם יֵשׁ
בּוֹ קִצַּת יִרְאַת שָׁמַיִם וְכוֹוֹנָה אוֹ רִצּוֹן שֶׁתַּחּוֹל
הַמְכִירָה. נוֹבְתַשׁוּבָה"נ שֵׁם כָּתַב, דְּהָ"ה לְגַבֵּי חֲמִץ
שֶׁאִם בְּעַל הַמְכּוֹלֵת הַמְשִׁיךְ לְמַכּוֹר חֲמִצּוֹ בְּפֶסַח,
גִּילָה דַּעַתוֹ שֶׁמַּעֲיָקְרָא לֹא חָלָה הַמְכִירָה. נוֹרָאָה
בְּזֵה בְּשַׁד"ח (מַעֲרַכַת חֲמִץ סִימָן ט אוֹת לֵה). וְשַׁכ"כ
בְּשׁו"ת מְנַחֵת שֵׁי (מ) וּפְרִי הַשְּׁדָה (ח"ג קכ"ה)
שֶׁאִם מוֹכְרִים חֲמִץ בְּפֶסַח הַמְכִירָה בְּטֵלָה.

וְע' בְּקוֹבֵץ בֵּית הַלֵּל (קוֹבֵץ ז' עַמ' מֵט וְהִלָּאָה,
תְּשַׁס"א, בְּמֵאֲמָרוֹ שֶׁל הַרְה"ג יוֹרֵם מִיַּיִמוֹן),
שֶׁכָּתַב לְהַבִּיא רְאִיָּה לְדַבְרֵי הַחֲת"ס הַנ"ל,
מֵהַגַּמ' בְּנִדְרִים (מ.ח.), בְּאֲדָם שֶׁהִיא מוֹדֵר הִנָּאָה
מֵאֲבִיו שֶׁנִּתֵּן אֶת סַעוּדָתוֹ לְחִבְרֵיו כְּדִי שִׁיבּוֹא
אֲבִיו וְיֵאכֹל, וְאֵיתָא הֵתָם בְּמִשְׁנָה שֶׁאֵינָה מְתַנָּה,

להיום, ואע"פ שדברים שבלב אינם דברים, גבי אונסים שאני. ע"כ. וקשה, אם באונסים שאני, מדוע צריך לחשוב בליבו שייאסרו לאותו יום, ויחשוב שלא ייאסרו כלל. ובע"כ שא"א שבלבו יסתור את המעשה או את המאמר שאומר בפיו לגמרי, ובכה"ג אדרבה המעשה קיים והלב בטל, וכנ"ל. אך יכול לפרש בלבו את המעשה שכונתו רק להיום. וק"ל.

וכבר כתב כן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספרו מעדני ארץ (סוף סי' יח) וז"ל: מובן שיש עוד לדון בביטול מכירה זו, משום טעמא דהוי רק הערמה בעלמא, ואין הגוי מכוון כלל לזכות, אבל מ"מ אין לחוש לזה, ואנו אין לנו אלא דין התורה בלבד, וכיון שהמוכר והלווקח חתמו שתייהם על שטר, אין הולכים כלל אחר מחשבתם, ומה גם בשביעית בזה"ז שהיא רק מדרבנן. עכ"ל. וזכה לכיון לדברי החת"ס. והגאון רבי נפתלי הרץ זצ"ל העיד שהמהרי"ל דיסקין לא חשש בכלל לקושיא זו. ופשוט שזה מטעם הנ"ל.

לדברי החת"ס מדוע שטר מברחת לא הוי שטר

בחלקת מחוקק שם (אות כג) בשם הר"ן והרא"ש הטעם דהכי אמדינן דעתה, משא"כ הכא הלב אינו מפרש במעשה כלום, אלא סותר אותו לגמרי, וכנ"ל. וגדולה מזו כתב הרב המגיד (פ"ו מזכיה הלכה יב) שאף בשטר מברחת, אם תכתוב שמוכרת מכירה גמורה זכתה הבת לגמרי, ונפסק כן בשו"ע (שם סעי' ח). וצ"ע אמאי. ולפי מה שביארנו ניחא, דהשתא הלב סותר את המעשה לגמרי, וזה דבר שאי אפשר, ובכה"ג המעשה קובע ולא הלב. ואף הכא, בשטר המכירה של הרבנות, שכותבים מכירה גמורה וחלוטה לשנת השמיטה. ודו"ק.

הפקר בי"ד הפקר כאשר עושה ע"פ הוראת גדול הדור

שתיקן הלל, דפריך הש"ס היאך תקנו רבנן שתשמט השביעית אחר שבטלה שמיטה דאו',

ד"ה ואם הוכיח. וזה אף לל"ב דרבא שם. ע"ש והבן). ואע"פ שהתם ודאי הוי דברים שבלבו ובלב כל אדם שאינו נותן את הסעודה אלא כדי שיבוא אביו, שהרי אין אדם מכין סעודה לנשואי בנו ונותנה לחבירו, וכמ"ש הרשב"א והמאירי והר"ן שם (ד"ה ל"א) על דברי הגמ' סעודתו מוכחת עליו. ע"ש. ולדברי החת"ס הנ"ל ניחא הואיל ומעשיו סותרים את ליבו לגמרי ואם נלך אחר ליבו נצטרך לבטל את מעשיו, וזה דבר שא"א לבטל מעשה מפני הלב, שהמעשה תמיד הוא חזק יותר, ואין מתחשבים במה שבלבו כלל. [ואע"ג דתליהו ויהיב אין מתנתו מתנה, אע"פ שמעשיו סותרים את לבו, היינו משום שבגלוי אנו רואים שאין הוא רוצה במעשה כלל וכופין אותו, לכן לא חשיב מעשה כלל].

עוד הביא ראייה מנדרים (כט). שנודרים לאנסים ולמוכסים שהיא של תרומה, אע"פ שאינה תרומה, ובגמ' שם אמרינן, שנודר באופן שאומר ייאסרו כל פירות שבעולם עלי אם אינה של תרומה, ומחשב בליבו שכונתו רק

ולא דמי לשטר מברחת, דהיינו שטר שעשתה אשה קודם נישואיה השניים, ורוצה להבריח את נכסיה מבעלה החדש, ומקנה אותם לביתה, שלא יזכה בהם, וקי"ל בשו"ע (אה"ע סי' צ, ס"ז) דלא הוי שטר, מטעם דדברים שבלביה ובלב כל אדם הוא, שאינה מקנה את נכסיה לביתה ותשאיר את עצמה ללא שום נכסים, וש"מ דהלב עדיף מהמעשה, הנה התם נמי אין הלב סותר את המעשה לגמרי, אלא מפרש אותו שהקנתה את הנכסים לבתה רק בתנאי שתמות היא קודם לבעלה, ובכה"ג לא יזכה בהם בעלה וכפי שנפסק בשו"ע שם להדיא, שבכה"ג הבת זוכה בנכסים. ועיין

עוד כתב תשובה שניה לטענה הנז', בהקדם הגמ' בגיטין (לו. לו:) על תקנת פרוזבול

ב"ד הפקר. ונפק"מ דמהניא אף בחילוני שאין בדעתו למכור, וא"צ להחמיר אחר הפסח שלא לקנות ממנו].

ואין לומר שאין כח בב"ד שבימינו להפקיר, ורק להלל היה כח כזה, דמבואר להדיא ברמ"א (חוי"מ סי' ב סעיף א) שכל ב"ד שהם טובי העיר, הפקדם הפקר, ובודאי שהרבנות הראשית חשיבי כטובי העיר, ואף לחולקים שם שבעינן שגדול הדור דוקא יפקיר וכמ"ש הסמ"ע שם (אות יא), מ"מ כיון שמעשה הרבנות היום נעשה בשליחותו של מרן הגרע"י שליט"א [זיע"א], ודאי דחשיב הפקר של גדול הדור ומהני, וכן בדורות הקודמים היה הדבר ע"פ חלק מגדולי הדור דאז, ואף ששאר גדולי הדור חולקים גם אז וגם היום, מ"מ לא מסתבר שהדבר מעכב, ויש רשות לגדול הדור אחר לעשות, אע"פ שאין חביריו מסכימים. [וע' מ"ש בס' קריינא דאיגרתא ח"ג עמ' ה. ומ"מ אין ספק שנחשב תורת בית דין, וכ"ש אם הוא באמת גדול הדור].

והלא מדאורי' אינה משמטת והכסף של המלוה, ואילו רבנן אמרו שתשמט והכסף של הלוה, וכן קשה על הלל היאך תיקן פרוזבול ועי"ז אינו משמט, והלא רבנן תקנו שמיטה והכסף של הלוה, ועי"י פרוזבול יהיה הכסף של המלוה, ופריק רבא, הפקר ב"ד הפקר, דהיינו שחכמים הפקירו את הכסף מזה ונתנו לזה, אלמא שתקנת פרוזבול עובדת מצד הפקר ב"ד הפקר.

והכא נמי בנ"ד, יש לומר שתקנת היתר המכירה שחייבים לעשותה היום וכנ"ל, מאותה סיבה עצמה שתיקן הלל פרוזבול, עובדת מצד הפקר ב"ד הפקר, שאע"פ שאין הישראל מעוניין למכור את הקרקע לגוי, ואינו גומר בדעתו לעשות כן, אבל הואיל והדבר נעשה בשליחות הרבנות שהיא הב"ד המבצע, הפקר ב"ד הפקר, והם מקנים את הקרקע לגוי אפי' נגד דעתו של הישראל המוכר. ולפי זה לא שייך חוכא ואיטלולא כלל. [ואפשר שאף במכירת חמץ שנעשית היום ע"פ הרבנות מהניא מדין זה דהפקר

אם שייך קנין רק בכדי שיהיה שמו עליו

שאביו יוכל להנות ממנו עצמו. ונמצא שלא הקנה לחבירו אף חלק זה שיהיה שמו עליו, ששייך לו, ע"ש בר"ן (ד"ה ומנין). ולפי זה, בנ"ד דלא שייכי הני טעמי, אפשר להקנות את הקרקע לגוי רק שיהיה שמו עליה, שתהיה שייכת לו, אבל לא יהיה לו בה שום זכות, ולכן אין בזה שום פיקוח נפש בהקנאת הקרקע אליו, ויוכלו החקלאים לעבוד בה כבשאר שנים, (לדעת המתירים לישראל לעבוד), וא"כ אין בזה שום חוכא ואיטלולא, ואף לא שייך שום חיסרון בגמירות דעת במכירה זו. אלא שדבר זה מחודש, דהא לפי זה נוכל לעשות כן אף בשאר איסורים, כגון להקנות כסף לגוי רק לעניין שיהיה שמו עליו, ונוכל להלוות בריבית, ופשוט שלא שמענו כן. ובט"ז (או"ח סי' רמו סק"ז) כתב שאסור לעשות כן בריבית, ושמא רק

והוסיף תשובה שלישית לטענה זו, ע"פ מאי דאיתא בנדרים (מח:): ונפסק להלכה ברמב"ם (פ"ז מנדרים הט"ז) ובשו"ע (יו"ד סי' רכג ס"ג) חידוש גדול ועצום, ששייך להקנות לאדם חפץ אע"פ שאין לו שום רשות לעשות בו מיד, וכל ההקנאה היא רק שיהיה שמו עליו ויהיה שייך לו ויוכל להורישו לבניו, ואמרינן התם, שלפי זה מעיקר הדין היה צריך להיות במעשה הנ"ל שהמודר הנאה מאביו יוכל לתת את הסעודה לאחר ע"מ שאביו יוכל לבוא ולאכול, משום שאינו מקנה את הסעודה לאחר ע"מ שיעשה בה כרצונו, אלא רק לעניין שתהיה שלו, שע"יז אביו יוכל להנות ממנה, אבל באמת לא יהיה לו בה שום זכות, אלא שאסור לעשות כן בנדרים, משום חומרא דנדרים, או משום שרוצה ששמו הוא יהיה על הסעודה, כדי

בריבית דאורייתא החמיר כשם שהחמירו בגמ' משום חומרא דנדרים, אבל הכא ששמיטה דרבנן יש להקל, ומ"מ איך שיהיה, הרי סו"ס תשובה זו מקורה מגמ' ערוכה.

דעת הגאון החזון איש לעצם המכירה

נגד היתר המכירה הוא רק בגלל שהמכירה מתבצעת ע"י הרבנות, שהיא שליח של בעלי הקרקעות, והא קיי"ל דאין שליח לדבר עבירה והמעשה בטל. [וראה תשובה על טענה זו בשו"ת יביע אומר ח"י חיו"ד סי' לז]. ואילו המכירה היתה מתבצעת שלא ע"י שליחות, ולא היתה הטענה של אין שליח לדבר עבירה, איה"נ המכירה היתה תופסת, ומבואר שמצד גמירות דעת לא שלל החזו"א את היתר המכירה.

ואחר שנים שכתבנו הראיה הנ"ל הופיע זרח שו"ת יביע אומר ח"י, ושם כתב ג"כ את הראיה מדברי החזון איש, וז"ל שם: והחזון איש עצמו שיצא נגד היתר המכירה שע"י הרבנות הראשית, כתב בספרו (הני"ל), ואותם שמוכרים שדויתיהם ופרדסיהם לנכרי, ע"י עצמם, אע"פ שעוברים בזה על "לא תחנם", מ"מ הוא מכירה, ולדברי ספר התרומה פקעה מהם קדושת שביעית, ויש להם על מה שיסמוכו, ואין לאסור פירותיהם בדיעבד. ע"כ. ולא כאותם שתולין בהגאון החזון איש בוקי סריקי לומר שאין ממש במכירה כזאת, משום הערמה, דליתא. אלא שיש להגאון ז"ל טענת לא תחנם וכו'. ע"כ.

ולפ"ז מתחלה עלה בדעתנו לייעץ לממונים על הכשרות ברבנות הראשית, שכל בעלי הקרקעות ימכרו את השדות שלהם לאחד מן העובדים של הרבנות הראשית, ואותו עובד הוא זה שימכור באופן ישיר את כל הקרקעות לגוי, ואז אין הרבנות הראשית בגדר שליח, ובזה יצאנו ידי חובת טענת הגאון החזון איש משום אין שליח לדבר עבירה, והמעשה בטל וכו', דכאן אין שליחות אלא מכירה לאחד, והוא מוכר לגוי. אך כל זה אי

והנה מתחלה היה נראה לנו, דבמכירה שאינה מתבצעת על ידי שליח [רבנות] מודה הגאון החזון איש שעצם המכירה מהני, דאף שעבר עבירה ועבר על איסור לא תחנם, מכל מקום מעשה המכירה קיים, ורק כאשר המכירה מתבצעת על ידי הרבנות שהיא שליח המוכר, בזה לדעתו אין שליח לדבר עבירה והמעשה בטל. וכן מבואר בדבריו (שביעית סימן י' סק"ו ד"ה ואתרוגים) שכתב בזה"ל: "ואותן שמוכרים [על ידי עצמן ולא על ידי שליח] פרדסיהן לנכרי, אף שעוברים בזה משום לא תחנם, מכל מקום הוי מכירה". ע"כ. ואי נימא דמכירה זו הויא חוכא ואטלולא, היאך מהני המכירה שלא על ידי שליח. הרי שסבר שיש יסוד למכירה, ובדיעבד המכירה מכירה. וליכא לפלוגי בין מכירת יחיד לרבים, דהא גם היחיד שמוכר הקרקע לגוי בשביעית בודאי שאינו גומר בדעתו למכור באמת ובמוחלט את קרקעו. וע"כ שצריכים לומר דכיון שהיה מעשה קנין אין אנו מתחשבים בדברים שבלבו ובלב כל אדם. ואם יש קהל כזה שאינו יכול לעמוד בנסיון וכו' בודאי שתיקון הרבנים בשטרי המכירה יש לו יסוד בצירוף שאר הסניפים וצדדי ההיתר. וכמו שמבואר כן במאמר הרה"ג מנחם כשר בספר נועם כרך א' (עמוד קפ). וראה עוד בהערות הגרצ"פ פראנק לטור יורה דעה סימן קנא.

ולפי זה מה שרבים טוענים דיש כאן אומדנא דמוכח שאין כוונתו למכירה וכו', לכאורה הדברים נסתרים מדברי הגאון החזון איש גופא, במה שחילק בין אם המכירה נעשית על ידי שליח, למוכר בעצמו. ומשמע שעצם המכירה היא תופסת לולי הבעיא של אין שליח לדבר עבירה. ונמצא שלדעתו מצד גמירות דעת לא שלל את המכירה, ומה שיצא

אומדנא כל כך. ואיך שיהיה ידוע לי שדבריו בחזו"א ב"ב הוא המאוחר בזמן, והחלטתו בסוף ימיו שאין המכירה כלום, והעיקר משום דלגבי נכרי אמרינן כך דינכם. ומ"ש כב' שעכשיו נעשה בהסכמת הממשלה, אינו כן, דהממשלה באופן רשמי אינה מכירה במכירה ושייך לומר כך דינכם. ע"כ. ולדבריו "שידענו שהיתה חזרה" ממילא אזדא לה הראיה ממה שכתב בסימן י'. נ'יתכן שאינו מחליט את הדברים, דאל"כ מדוע לא הזכירה בכל דבריו בספרו, וכתב כן רק במכתב בקצרה מאד. וגם מדוע פסק בספרו שאם מכר שלא באמצעות שליח, חלה המכירה. וכנראה דאין ולא ורפיא בידיה. ועייין].

ובזמנו כאשר כתבנו הראיה מדברי החזו"א, במהדור"ק של הספר, טרם יצא לאור הספר כתבי קה"י. ובני הרב עובדיה הראני בעוד מקומות דמבואר בדברי החזו"א דלא מהני המכירה כלל.

מכירת חמץ למכירה בשביעית

טענות החזו"א כתב סימן שלם לצדד להתיר. והנה על הטענה השלישית של החזו"א מפני שבלב כל אדם שאינו קנין באמת, יעויין שם בסי' לח מ"ש ליישב בזה.

ובספר איגרת נדירה מהקהלות יעקב (החדש בעמ' תק ותקו) הביא את תשובת היבי"א בהיתר מכירת קרקע בשביעית כנ"ל, וכתב ע"ד: הנה המעיין בטענה שלישית של החזו"א שהיא טענה עצומה, ובכל מה שחיפשתי לעת עתה בספרים הבאים לתרץ את הקושיות שיש על המכירה לא ראיתי שענו לטענה זו, ולחילוק בין מכירת חמץ למכירת קרקע שכ' החזו"א. עכת"ד.

וצ"ע בדבריו אלו, דהא בשו"ת יבי"א שביאר והרחיב בזה, ונביא סיכום הדברים העולים משם. הנה לפי חילוקו של החזו"א,

נימא שהחזון איש לא פקפק בעצם המכירה אלא מצד שליחות לדבר עבירה.

אולם שוב העירו ממכתב שכתב החזו"א, (ונדפס בחזו"א סי' כז אות ז ד"ה הנלקטים) שיש לבטל מכירה זו גם משום שלא גמר בדעתו למכור. וכן הובא במכתבי הקה"י (שביעית סימן כה), שהחזון איש בספרו על שביעית כתב דבמכירה לנכרי ע"י עצמו, לדעת ספר התרומה פקעה קדושה, והמיקל יש לו על מה לסמוך. ובספרו על ב"ב וסנהדרין (סימן לה) החליט שאינה מכירה ושפטורים מלעשר, ידענו שהיתה חזרה, דנתחדש לו דאע"פ שהעברה בטאבו אינה מעכבת במכירה מישראל לישראל, מ"מ במוכר לנכרי מעכב, משום דא"ל כך דינכם, וטעם השלישי שכתב דאנן סהדי שאינו מתכוין להקנות, נראה דזהו על המכירה הכוללת שמוכרין כל ארץ ישראל לנכרי, דבודאי אילו היתה מכירה אמתית ממש, היו בוחרים יותר לשמור שביעית מאשר למכור כל ארץ ישראל. אבל ביחיד המוכר אין

סברת החזון איש בחילוק בין

שוב הגיע לידי קובץ בית יוסף (תמוז תשע"ד, סי' כח במאמרו של הבה"ח ר' יחיאל קצביאן), ושם הביא מה שהקשה החזון איש (שביעית סי' כז סק"ז) בזה"ל: הנלקטים בשביעית פטורים מן המעשר אף אם נמכרו. א'. מפני שנמכרו ע"י שליח ואין שליח לדבר עבירה. ב'. מפני שלא נמסר להם בטאבו, ואם היה הערבי תובע לקיים המקח היו אומרים לו כך דינכם, דבלא רשימת הטבו לא קנה. ג'. מפני שבלב כל אדם שאינו קנין באמת, ובמכירת חמץ אמרינן כדי שלא יעבור בכל יראה גמר ומקנה, אבל הכא בשביל הפקעת מצות שביעית לא ימכרו כל הארץ לנכרי. אדרבה נוח לנו לשמור את השביעית מלמכור כל הארץ. עכ"ד.

וע"ש שהביא משו"ת יבי"א ח"י (חיו"ד סי' לז-מג) שכתב, דשפ"ד דהויא מכירה, ודלא כהחזו"א יעו"ש. ועל כל טענה משלשה

ובהסבר עניין מכירת חמץ דגמר ומקנה. יש לשאול ע"ז, דהנה כ' בשו"ת בנין עולם (או"ח סס"י כא) דמנהג כמה קהילות שמוכרים בהמותיהם לפני פסח לנכרי כדי להאכילם חמץ בפסח, אין בו חשש איסור, וכל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג. כיע"ש.

וכן המנהג למכור הבכורות לגוי להפקיע קדושת בכור, דלפי רהיטת דברי כמה אחרונים משמע דמוכר כל הבהמה, ודלא כמו שנהג רב מרי בר רחל למכור רק את אוזניהם של הבהמות (ויש לדחות) ומ"מ למנהג למכור הבהמות בפסח בשביל שיאכלו חמץ, לכאור' לפי הסבר החזו"א במכירת חמץ, לא יהני מכירת הבהמות דהא אין כאן דלא יראה וכיו"ב דמפני כן גמר ומקני. ובאמת שיעוין בתבואות שור (פסחים כא.) שכתב מחמת טענה זו דלא מהני מכירת הבהמה לפני הפסח, מטעם זה. כיעו"ש.

אמנם ע' במקור חיים (ס"ס תמח סק"א) שדחה דברי התו"ש הנ"ל ע"ש. הרי דס"ל לא כהסבר החזו"א במכירת חמץ, וע"ע בדבריו שם. וע"ע בשו"ת עטרת חכמים (חיו"ד סי' יד) שג"כ דחה דברי התו"ש הנ"ל וכתב וקא דינא להתיר, וכן המנהג פשוט, ולא חיישינן להערמה וכו', ועינינו הרואות שכבר פשט ההיתר בכל מדינת פולין, זה יותר ממאתים שנה, ע"פ הוראת גאוני עולם שמימיהם אנו שותים יום יום, ואין כאן נדנוד איסור כלל. וע"ש בדבריו. וכ"ז לכאור' דלא כדברי החזו"א שכתב בטעם מכירת חמץ שהוא משום לאו ד"בל יראה". דהכא אף שאין מוכרח למכור מחמת איסור שפ"ד נהגו למכור.

ובשו"ת ישועות מלכו (לר' ישראל יהושע מח"ס ישועות ישראל שהיה אב"ד כמה קהילות באשכנז, וכתבו עליו בזמנו יחיד בדורו) ע"י בספר (שם). וז"ל (בחיו"ד סי' נג) לכב' הרב הגדול וכו' אחר דשה"ט בדבר השמיטה, תמה אני הלא למכור קרקע היתר פשוט הוא וכל ישראל

הגרים בח"ל נוהגים כן. הן לענין מכירת ביכורים והן לענין מכירת חמץ בפסח. והן היהודים אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה, ואם כי בהיות ישראל על אדמתם חלילה להם למכור באשר הבטיח ה' להם וציויתי את ברכתי (א"ה. ע"י בהקדמת אור לציון שביעית, וביבי"א שם) לא כן בזה"ז וכו' ובפרט כי גדולי רבני ספרד אשר ציפורנם עבה מכריסם של חכמי אשכנז הם מתירים שיעבדו הנכנים בשביעית ע"י מכירה וכו', והאמת כי ע"י פחזותם של האשכנזים יצאו מכשלה גדולה כי יעבדו ישראל בעצמם את שדותיהם וכו' ומעולם לא עלה על דעתי שיהא איש חושש בזה להחמיר. נאום ידידו וכו' ישראל יהושע וכו'. ע"ש. וכ"ז דלא כמ"ש הגאון החזו"א.

ובאמת שצ"ב בזה, שהרי ידוע וגלוי שאין בדעת ישראל והגוי שלמים מכירה זו. וכטענת החזו"א. ובאמת שיש להוסיף לשאול אפי' אחר דברי החזו"א בביאור מכירת חמץ, דלפ"ד החזו"א תורץ דבאמת יש דעה דמקנה, אבל צ"ב והרי אין דעת קונה שהרי הגוי רואה במכירת חמץ כמצוות אנשים מלומדה. וצ"ע.

ובשו"ת יבי"א (סי' לה אות א) כתב ליישב שאלה זו מהחת"ס (יו"ד סי' שי) וז"ל, ואין לערער על מכירת החמץ שלנו, משום שאין דעת הגוי לקנות, כי הגוי סובר שהישראל עושה כן כדרך מצות אנשים מלומדה, וכל שאין דעת הגוי לקנות לא מהני וכו', כי זה אינו שכל שקנה בדרכי הקניינים המועילים כסף ומשיכה, והוא יודע שקונים בזה מן הדין, והמוכר עשה כל המעשים הראויים להקנותו, אף אם אין בדעת הגוי לקנותו אמרינן דברים שבלב אינם דברים. ע"כ.

ונראים הדברים שדברי החת"ס הם דלא כמ"ש החזו"א בדבריו הידועים בחו"מ (סי')

ויש שהעירו מדברי הט"ז (אורח חיים סי' רמו סק"ה) שכתב, שגוף הענין צריך להיות נמכר שיעשה הלוקח בו מה שלבו חפץ, וכל שאין כאן מכירה ממש אלא שעושה כן כדי להפקיע איסור רבית אסור. ע"כ. ואם כן היאך מהני המכירה כאן. וכבר השיב על זה הרה"ג הנאמ"ן בהקדמתו לספר דבר השמיטה, דשאני נידון הט"ז שהוא איסור רבית דאורייתא, אבל שביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן לרוב הפוסקים, ובדרבנן התירו הערמה בכמה דוכתי, וכל שכן שאם לא יעשו את המכירה, החילוניים ימשיכו לספק תוצרת תנובתם בשווקים בלי שום היתר, מכשילים את הרבים, אבל ע"י היתר המכירה לא שבקי היתרא ואכלי איסורא. ועיין בשערי תשובה (סי' תמח סק"ח) במעשה שהנכרי שקנה חמץ בפסח היה שותה י"ש לשכרה ויש הפסד גדול, ויעץ הרב שבעת שהגוי נופל ומשתקע בשינה יקחו את המפתח מכיסו. ואפי' הכי המכירה דמעיקרא לא בטלה.

ומה שטענו מצד לא תחנם, כבר השיבו ע"ז, שבישמעאלי שאינו עובד עבודה זרה ליכא לאיסור לא תחנם, או שבדבר הנעשה לטובת ותועלת הישראל, אין בו איסור לא תחנם, או דבגוי שכבר יש לו אחיזה בקרקע ארץ ישראל, בזה לא שייך לא תחנם, דבלאו הכי כבר יש לו אחיזה בארץ. וגם במכירה שאחר כך חוזרת לבעליה יש אומרים שאין בזה איסור. וגם יש לצרף סברת האומרים דשביעית בזמן הזה ממדת חסידות היא, וכן יש לצרף את המחלוקות בעיקר קביעת שנת השמיטה [וזה לצירוף בעלמא]. וראה עוד להלן.

גם מרן אאמו"ר זיע"א האריך ליישב את תמיהותיו של הגאון החזון איש, וראה מה שכתב בזה בשו"ת יביע אומר חלק ח' (חח"מ סימן ב). והעלה שאין לחוש בזה משום אין שליח לדבר עבירה, מאחר ואין בזה עבירה, שהרי אין כאן איסור לא תחנם.

כד) בשם אביו, שעיקר הקנין הוא בגמירות דעת. והנה דברי החת"ס שכל שעשה בדרכי הקניינים שפ"ד, אף שאין דעת הקונה לקנות, לכא' משמע דאיירי אף בגוונא דאיכא אומדנא דמוכח כנ"ד דמכירת חמץ, דבלבו ובלב כל אדם שאין הגוי מתייחס לזה, אלא כמצות אנשים מלומדה. ואפ"ה כתב החת"ס דכל שעשה בדרכי הקניינים שפ"ד. וצ"ע.

אמנם בשו"ת יבי"א שם (עמ' רסו בהערה) כתב להוכיח דאף בגוונא דאיכא אומדנא דמוכח שאין כוונת המוכר במכירה, ואין כוונת הקונה שפ"ד המכירה קיימת כיון שעשה בדרכי הקניינים. והביא שכ"כ המגילת ספר כיעו"ש. וא"כ ה"ה במכירת קרקע בשביעית. אמנם דברי היבי"א אלו קצת צ"ב טובא וחיודוש גדול הוא. מלבד שדברי האחרונים שהובאו בדבריו מבואר נמי דבאומדנא לא חלה המכירה, כמבואר במה שציין משו"ת אגרות משה ח"ד (או"ח סי' צד), יעוין בדבריו בפנים שכ"כ להדיא, ובישועות יעקב שציין. ובעוד כמה וכמה אחרונים שהובאו בדבריו. וצ"ע בזה. ומ"מ מצאנו בדברי היבי"א ישוב לטענת החזו"א. והוכחות לכא' שלא כדברי החזו"א. ודר"ק. [ע"כ].

ועכ"פ כבר נתבאר שאין חילוק בין גוי הקונה את החמץ למכירת קרקעות בשמיטה, דגם במכירת חמץ אם לאחר שהגוי קנה את החמץ, יאמרו לו האם קנית את כל החמץ של בית חרושת גדול פלוני, או של כל המדינה, בודאי יאמר להם מיד שלא התכוין ברצינות לקנות, כי אין לו כסף לזה, וכל מה שבא לכאן הוא למעשה הקנין בלבד. ומה בכך שאילו יציעו לו כסף וכו', בפועל סוף סוף אין כאן גמירות דעת, ואם כן נעקור את כל דין מכירת חמץ בערב פסח מטענה זו דאומדנא דמוכח. ועל כרחנו לומר, שכל שיש כאן מעשה קנין רציני, על פי דרכי הקנין שקבעו לנו רבותינו, מהני המכירה. ולפי זה מה לי מכירת קרקעות בשמיטה, ומה לי מכירת חמץ.

הדין של הרבנות הראשית שעשו כתקנתם על ידי מכירה לנכרי, שהרבה אין סוברים היתר זה, אם יש להמחמירין איזה חשש מלצאת ידי חובה באתרוג זה ולברך עליו, וכתב שם, וגם פשוט שכיון שהם עושים על פי הוראה ליכא איסור לפני עור ולא איסור מסייע ידי עוברי עבירה, שהעושה על פי הוראה אין לו שום חטא אף אם ההלכה שלא כמותו, כל זמן שלא עמדו למנין בקיבוץ כל חכמי הדור ונפסק שלא כמותם, כמו שלא חטאו מקומו של רבי יוסי הגלילי כלום בזה שאכלו בשר עוף בחלב, והעושים כרבי אליעזר במכשירי מילה, ולכן אין לחוש למה שאסרם גאון אחד ליקחם ולצאת בהם ידי חובה. ומה שהפריז אותו גאון לומר שהמוכר וקונה אותם הוא ככופר במעשה בראשית, ואם הוא בפרהסיא הרי הוא כמחלל שבת בפרהסיא שהוא כמומר וחשוד על כל התורה, הוא טעות בדבר משנה (בכורות ל). החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות. ורק בשבת גופא הוא רק כחשוד על לא תעשה ולא על עשה ואיסור סחורה הוא רק עשה, ובגיטין (נד). איתא נחשדו ישראל על השביעית, אף לעבוד, ומכל מקום ודאי לא היו חשודין על כל התורה. ע"ש.

ומה שכתב בספר אור לציון (שביעית עמוד יד) דכיון שלדעת הרמב"ם השליחות בטילה, אף שיש חולקים וסוברים שהשליחות קיימת, וכדמשמע מדברי התוס' שם בתירוץ ראשון, וכן מבואר בשיטה מקובצת בשם תלמיד רבינו פרץ, ותוס' שאנץ שפירשו כן. ע"ש. וראה גם בנתיבות המשפט (סימן קפב סק"א), מכל מקום הרי בני ספרד צריכים ללכת אחר הוראות הרמב"ם במקום שמרן לא גילה דעתו וכו', אם כן השליחות למכור את קרקעות ארץ ישראל לנכרי לא חלה, ואין כאן מכירה כלל. וכן כתב החזון איש (שביעית סימן כד אות ד) שהמוכר על ידי שליח, לא חלה המכירה, משום שאין שליח לדבר עבירה. והוסיף עוד, ובאמת כמעט שלא מצינו מי שיסבור בכירור

ועיין להגרצ"פ פראנק זצ"ל בהר צבי (בכרם ציון אוצר השביעית עמוד לד) שגם כן כתב בזה"ל: שכמעט מן הנמנע הוא שכל תושבי ארץ ישראל יקיימו מצות שמיטה כמאמרה, והשאלה הוצעה לפני גדולי הדורות והדבר יצא בהיתר מפי גאוני הדור עמודי ההוראה בדורם לסדר מכירה על השנה השביעית, ובהבלעה לשתי שנים, כמו שנזכר בשמן המור ובמבי"ט ומהרי"ט. וכהיום ראיתי שבספרים היוצאים מחדש מבית הדפוס ושנים כאחד מבטלים את היתר המכירה ודוחים אותה בשתי ידים, וגדולי הדור המתירים נראים מתוך דבריהם כאילו היו טועים בדבר משנה ח"ו, אמרתי לאו אורח ארעא למיקם גברי רברבא דכוותייהו מאבראי וכו', וע"ש באורך מ"ש לחזק יסודות ההיתר.

וראה עוד בתשובתו בהר צבי (חלק יורה דעה סימן כג) שיש בנידון דידן ספק ספיקא לקיים את מעשה המכירה, ומלבד שיש אומרים שאף שאין שליח לדבר עבירה המעשה קיים, הרי יש אומרים שבשוגג לא אמרינן אין שליח לדבר עבירה, וכמו שכתבו התוס' בקידושין (מב: ד"ה אמאי). והוא דלא כהנימוקי יוסף שכתב בפרק מרובה, דאף בשוגג אין שליח לדבר עבירה. וראה עוד בזה בש"ך (חושן משפט סימן שמח סק"ו), ובקצות החושן (שם סק"ד). והרי כאן מוכרי הקרקעות שעושים כן על פי הרבנים עצמם שהם עושים את השליחות למכירה, בודאי חושבים שאין כאן עבירה, והשליחות לדבר עבירה כאן היא בשוגג, ואם כן יש כאן ספק ספיקא לקיים את המכירה. ע"ש.

גם בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה יו"ד סימן כח אות ז) כתב, שרוב ככל העם סומכים על הפוסקים שהנהיגו ענין המכירה בשופי. ע"ש.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח סימן קפו) כתב לדון בדבר האתרוגים שהביאו מארץ ישראל בסוף שנת השמיטה על פי הוראת בית

שהשליחות קיימת. וגם בדברי התוס' בב"מ אין הדברים מוכרחים, וכמו שכתב בנודע ביהודה. וכן כתבו השער המלך, והגאון רבי עקיבא איגר. ודברי הנתיבות שכתב שכן דעת רוב הפוסקים צריכים עיון ובירור. ע"כ.

אולם כוונת הנתיבות הוא משום דרוב הראשונים בב"מ תירצו כתירוץ ראשון בתוס', והם הרשב"א, הרמב"ן, המאירי, הריטב"א, ועוד, כיעו"ש. ועיי' בשו"ת יביע אומר חלק ח' (אות ב') מה שהאריך בזה. ע"ש.

ומה שכתב עוד באור לציון (עמוד יח אות ג) להביא ראיה מהגמרא גיטין (פרק קמא), וממה שכתב הרמב"ם (פרק ו מהלכות שבת הלכה יא) וכן מהשלחן ערוך (סימן שו סעיף י) שמצוה לקנות קרקע בארץ ישראל מן הגוי ואפילו בשבת כותב עליו אוננו על ידי גוי וכל זה משום ישוב ארץ ישראל, והתירו חז"ל איסור שבות דאמירה לנכרי משום כן. ומכאן הוכיח האור לציון שיש איסור למכור הקרקעות בשביעית לגויים, דהרי הפקיעו האיסור דאמירה לנכרי כדי שיוכלו לקנות מהם, וכל שכן שאסור למכור להם. ע"כ.

גם בזה יש להעיר, דהנה המגן אברהם (שם ס"ק כ') העיר, דהרי הרמב"ם פסק דכיבוש יחיד דסוריא לאו שמיה כיבוש, ומותר למכור לגויים בתים בסוריה, ואם כן מדוע פסק מרן דמותר לקנות שדה בסוריא בשבת על ידי גוי,

דהותרה אמירה לנכרי משום יישוב הארץ, ואם כן ממה נפשך, אם סוריה חשובה כארץ ישראל לענין שיש מצוה ליישבה, אם כן יאסר למכור בה שדות, ואי אין מצוה ליישבה ומותר למכור בה בתים ושדות, מדוע מותר לקנות בה בתים בשבת על ידי גוי. ושמעתי יישוב לזה בפשיטות, דאף אמנם שיש היתר למכור שדות ובתים בחוץ לארץ במקום צורך אין זאת אומרת שאין בה מצוה ליישבה, אלא שהמוכר דירתו שם רשאי לעשות כן לצורכו, שלא יפסיד כספו, וכדמצינו שמותר לעבור על בל תשחית לצורך כמה דברים, וכגון לעקר סוסי המלך (בסנהדרין), או לשרוף כסותו של בן לוי שהתנמנם במשמרתו (במסכת תמיד) או לעקור עצי פרי שאין מוציאים שיעור מסויים (בבא מציעא) או לצורך בנייה, ואם כן גם כאן הותר למכור דירתו שבסוריא במקום צורך, ואין זה סותר לדין שמצוה ליישב ולקנות דירות בסוריא היכא דאפשר. ואם כנים אנו ביישוב דברי המגן אברהם, אזדא לה ראיית האור לציון הנ"ל, דאף אמנם שיש מצוה לקנות שדות ובתים בארץ ישראל ואפילו בשבת, מכל מקום אם נצרכים ישראל למכור הבתים או השדות כגון בשמיטה במקום צורך בני היישוב, שפיר יוכלו למכור השדות בשמיטה לנכרי [שאינם עובדי עבודה זרה], ועדיין קיימת מצוה יישוב ארץ ישראל, ומותר לרכוש בה שדות ובתים ואפילו בשבת על ידי גוי.

וצויתי את ברכתי

מה שאין כן כשנוהגת רק מדרבנן. ע"ש. ועל כרחך לומר כן, שהרי התוס' בגיטין (לו:) כתבו, דהיינו טעמא שלא תיקנו בזמן הזה לנהוג יובל משום שאין רוב הצבור יכול לעמוד בזה. ואי איתא שיש ברכת וצויתי את ברכתי גם בזמן הזה, למה לא תיקנו לנהוג יובל ותהיה הברכה שרויה בשדותיהם, על כרחך כנו'. והסבר הדברים, דהנה בראשית

ולכאורה יש להעיר, דהיאך אנו סומכים על היתר מטעם דהוי שעת הדחק, והרי התורה הבטיחה ואמרה: וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו, וצויתי את ברכתי לכם וגו'. ויש שתירצו על פי דברי הסמ"ע (חושן משפט סימן סו סק"א) שכתב, שדוקא בזמן שהשמיטה נוהגת מן התורה היתה הברכה מתקיימת בהם,

הדבר לחכמים על פי עיון התורה ברוח קדשם. ע"ש. ואמרו חז"ל במכות (כג.) אמר רבי יהושע בן לוי, שלשה דברים עשו בית דין של מטה והסכימו עמם בית דין של מעלה וכו' והבאת מעשר. ומכאן יש שהוכיחו כדברי החזון איש שהברכה היתה גם בבית שני וגם אחר החורבן, אחר שבית דין של מעלה הסכימו על ידם. [ובמקום אחר הוסיף הגאון החזון איש, וגם הברכה אינה אלא לכלל ישראל, אבל היחיד יכול ללקות בשביל חבירו שיגרום החטא].

ובקובץ המדריך התורני לארץ ישראל (עמוד 142) כתב, כי הטענה המקובלת של המתירים את המכירה היא שהמצב הכלכלי קשה, ולכן חייבים לעבוד בשנת השמיטה, כדי לבסס את כלכלת הארץ, ומשום מצות יישוב ארץ ישראל, כדי שנשב בבטחון ובריוח בארצנו. אבל אותה טענה עומדת בסתירה גמורה למדרשי חז"ל, וביניהם רש"י על התורה, שאומר שאי שמירת השמיטה היא הגורמת את הגלות, יוצא איפוא שמי שמוכר את הקרקע שלו, ומטרתו היא לחזק את עם ישראל בארץ ישראל, בעצם עושה ההיפך, שמקרב אותנו לגלות. ע"כ. וזה פלא שכתבו זאת בפשטות בלא לרמוז על דברי גדולי האחרונים הסמ"ע הנ"ל, שכל זה בזמן ששביעית נוהגת מן התורה, אבל בזמן הזה דשביעית מדרבנן, לדעתו אין בזה ברכת וצוית את ברכת. ומדרך הישר היא להזכיר גם דברי החולקים, ולא לסתום הדברים.

אם יש איסור "לא תחנם" במכירה

בעובדי עבודה זרה, אבל לא בישמעאלים שאינם עובדי עבודה זרה, וכן מבואר בתשובת הרשב"א (ח"א סימן ח) על מה שאמרו במשנה (חולין צג.) שולח אדם ירך לנכרי, והא אסור ליתן להם מתנת חנם, וכן הקשו התוס' בפסחים (כא.) ובחולין (קיד:) ובעבודה זרה (כ.) והרשב"א הביא בשם השואל בתירוץ

ברא אלוקים, ראשית בריאת העולם היתה עבור התורה שנקראת ראשית, והקב"ה הסתכל באורייתא וברא עלמא. וחוקי הטבע מודרכים על ידי השי"ת כנאמר בתורה. וביום מסויים נקבע שהים ייגזר לחרבה, וכך היה. וכן בכל שש שנים יכול האדמה מתברך על פי גזרת התורה. ומאחר ושביעית בזמן הזה מדרבנן, ממילא אין כאן את גזירת הבורא וצוית את ברכת, כי ברכה זו המשנה את חוקי הטבע נאמרה רק על מה שנאמר בתורה, ובזה נגזר על חוקי הטבע להשתנות, מה שאין כן בזמן הזה.

ואמנם הגאון החזון איש (סימן יח אות ד) כתב, שאין הכוונה להבטחה שלא תבוא לידי פיקוח נפש על ידי חסרון תבואת שנה שביעית, אלא הבטחת ברכה בשביל שמירת שביעית, ומה נאכל דכתיב רצונו לומר: לא כמו שתחשוב בדרך הטבע ששביעתך תביא לך הפסד ותחיה בחיי צער, לא, אלא אצוה לך את הברכה, [שהרי למה לא אמרה התורה ושלחתי את ברכת, אלא בלשון וצויתי, ומוכח שה' יצוה לברכה שבאוצרו בשמי שכינתו, דהיינו מחוץ לדרך הטבע]. אך הבטחה זו, אפשר שיגרום החטא לקפחה, וגם הברכה אינה אלא לכל ישראל, לא אמרה התורה לסמוך על הברכה להמנע מהשתדלות המחוייבת בדרכי הטבע. ומסתבר שהברכה היתה גם בבית שני וגם אחר החורבן, דבית דין של מעלה עושים מה שגוזרים בבית דין של מטה, והברכה נאמרה אחר שעשו את ההשתדלות, או במקום שנפטרו מהשתדלות, ועד כמה להשתדל מסור

וכבר כתבנו שאין אנו חוששים לאיסור לא תחנם במכירה זו, דאף שמבואר במשנה (עבודה זרה יט:) שאסור למכור קרקע בארץ ישראל לגוי, משום לא תחנם, עם כל זה כאן אנו מסתמכים להיתר מכמה סיבות:

א. שיש לומר שאין איסור זה קיים אלא

דליכא משום מתנת חנם אסור לו ליתן במתנה לאחר, כיון שאפשר ליתן לשכינו דליכא איסור למה נתיר לו בדרך אסור, אבל כשאין לו שכן ומכיר צריך לעיין. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תנינא ח"ב סימן עז) שמוותר למכור את הבית עם החמץ לגוי, כיון שזהו לתועלת הישראל שלא יעבור באיסור חמץ. ע"ש. גם מרן החיד"א בברכי יוסף (אורח חיים סימן רנד) כתב, שאין איסור של לא תחנם כשיש בזה טובת הנאה להנותן. ע"ש.

וע' בקובץ שעורים (כתובות אות מב) בתינוק שנמצא במקום שיש מחצה ישראל ומחצה גויים, שמצוה להחיותו, ואין אנו מחמירים משום ספיקא דאיסורא דלא תחנם, דכיון דאי לאו איסורא דלא תחנם היו מצווין להחיותו משום ספק מצוה, ממילא ליכא בכה"ג לא תחנם, דאינו עושה כן בשביל טובת הנכרי, אלא לצורך עצמו לקיים ספק מצוה, כעין שכתבו בתוס' (ע"ז כ') דהיכא דנותן מפני דרכי שלום לא שייך לא תחנם. ע"ש.

ד. ועוד יש לצרף מ"ש בפתח הדביר (או"ח סימן רמו ס"ג) שלא אסרה תורה בלא תחנם במתנה על מנת להחזיר. דחנייה בקרקע משמע לצמיתות. והובא בשו"ח (כללים אות ל' סימן צ' ח"ג עמוד 300). והוא לפי מה שכתב הרמב"ם בטעם איסור זה, שאם לא יהיה להם קרקע תהיה ישיבתם עראי, ואם כן כשהיא על מנת להחזיר תהיה ישיבת עראי. ע"ש.

ה. ויש לצרף שיטת הסמ"ג (לאוין מה) דאיסור לא תחנם נאמר דוקא בז' אומות. וכ"כ המנ"ח (מצוה צד) בד' רש"י (גיטין מה. ד"ה לא). ודלא כתוס' (ע"ז כ. ד"ה אמר) ושאר הראשונים.

ו. ועוד יש לצרף מה שכתב בשו"ת משפט כהן (ס"ס סח) דכל שיש לגוי קרקע אחרת בארץ ישראל אין איסור לא תחנם. והובא ביבי"א ח"י הנ"ל (סי' מא סק"ט). ע"ש.

השני, דההוא דשולח ירך לנכרי איירי בגוי שאינו עובד עבודה זרה. וראה להלן בדעת הרשב"א, ועוד בענין איסור לא תחנם בישמעאלי.

ב. ועוד יש לומר, דהיכא שהמכירה נעשית לתועלת היישוב בארץ ישראל לא שייך איסור זה. וכמ"ש האדר"ת בספר שבת הארץ (עמ' קכה). ועוד. הובאו ביביע אומר שם (סק"ח).

ג. ועוד יש לצרף סברת האומרים שדוקא אם המכירה נעשית לצורך הגוי איכא לא תחנם, אבל אם המכירה נעשית לצורך הישראל, ליכא בזה איסור לא תחנם. וכן משמע מדברי התוס' (ע"ז כ. ד"ה ר"י) שכתבו, דבנכרי המכירו מותר לתת לו מתנת חנם, דיש בזה הנאה לישראל הנותן. וכן משמע מהר"ן (גיטין לח:). דכל היכא דאינו עושה כן משום חנינה דידהו אלא לצורך עצמו, מותר. ונאפילו אינו מכין שיכיר לו טובה, רק כ"ז שכוונתו אינו לטובת העכו"ם מותר ואין בו משום לא תחנם. ובזה כתב ליישב מה שאמרו בגמ' ברבי אליעזר ששיחרר את עבדו לצרפו לעשרה, והא כל המשחרר את עבדו עובר בעשה, ותירצו בגמרא, מצוה שאני. ואי עשה גמור הוא היכי דחינן עשה שבתורה משום האי מצוה, ועל זה כתב ליישב שלא אמרה תורה לעולם בהם תעבודו אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם כענין שכתוב בעובדי כוכבים לא תחנם. וכיון דאיכא מצוה לאו משום חנינה דידהו קעביד, אלא לצורך עצמו והוה ליה כנותן דמי עצמו. ע"כ. וכיו"ב מצינו ברשב"א בגיטין (לח:). דר"א ששיחרר את עבדו להשלים לעשרה, היינו משום שהוא לטובת הישראל.

ובשו"ת כתב סופר (אורח חיים סימן סא) העיר על המגן אברהם, ממה שמבואר

בסימן שכג סעיף ז', בדין טבילת כלים בשבת דירא שמים יתן הכלי במתנה לנכרי, דהא אסור ליתן מתנה לנכרי משום לא תחנם. ועל זה השיב, דודאי אם יש לו שכן נכרי מכירו

והנה בעיקר טענתו של הגאון החזו"א, שאפי' אם עברו ומכרו, אין המכירה מועילה הואיל ויש בה עבירה של לא תחנם, וכיון שהמכירה נעשית ע"י שליח אין שליח לדבר עבירה, ובטלה המכירה. הנה בשו"ת יביע אומר האריך להוכיח דאף שאין שליח לדבר עבירה מ"מ המעשה קיים, ועוד יש להעיר, שנראה ברור שאפי' לדעת האוסרים שלא מסכימים עם היתר זה, ואומרים שאחר שבב"י נראה שיש איסור לא תחנם בישמעאלי, [אע"פ שלא ראה תשובת הרשב"א והמאירין], מ"מ הרי סו"ס דעת כמה גדולים להתיר ועליהם סמכו הרבנות הראשית, וא"כ שוב לא שייך לקרוא לדבר זה עבירה, ואין שליח לדבר עבירה, כי כל אדם שעושה ע"פ חכמי ישראל, אפי' על הצד שחכמי ישראל טעו ח"ו, כבר אינו בגדר עבירה כלל ח"ו. ולא חשיב שליח לדבר עבירה אף לדעת החולקים על המתירים, וממילא אין שום מקום להחמיר ע"פ טענה זו. וכ"כ במפורש באגרות משה (או"ח סי' קפו) באתרוגים שהובאו מאר"י ע"פ היתר המכירה, שפשוט שכיון שעושים ע"פ הוראה, ליכא איסור לפני עור ולא מסייע, שהעושה ע"פ הוראה אין לו שום חטא אף אם ההלכה שלא כמותו, כל זמן שלא עמדו למנין בקיבוץ כל חכמי הדור ונפסק שלא כמותם, כמו עירו של ר"א שלא חטאו כלום. ולכן אין לחוש למה שאסרם גאון אחד ליקחם ולצאת בהם י"ח.

ומעתה מה מאד תמהתי על מה שראיתי לאברך אחד מבני ברק, שכתב בספר "שמיטה להשם" דהיכן אשכחן לבוא להפקיע מצוה שמוטלת עלינו לקיימה, ולחפש היתרים דחוקים כדי לבטל מצות שביעית משום שיש בה קושי, וכי אדם יקטע את ידו משום דקשה לו הנחת תפילין, וכן בשאר מצות. ועוד לתת לגוי חניה בארץ ישראל, וזהו גם כן נגד רצון השי"ת, ואנו מצווין לעשות רצון ה'. ע"כ. והם דברי חוצפא ויוהרא שכך כתב על גדולי עולם שצידדו בעד המכירה כל שיש צורך

ז. דכיון שמוכרים את הקרקעות להציל את אותם שאינם שומרי תו"מ, שאם לא ימכרו את קרקעותיהם, בודאי יעבדו בשביעית, ויעברו על הרבה איסורים. יש אומרים שאומרים לו לאדם חטא בחטא קל כדי להציל את חבירו באיסור חמור. וכיעוי' בשבת (ד): ע"ש.

ח. ועוד יש לצרף מ"ש בשמן המור (יו"ד סימן צ') כתב שמכירה לזמן מותרת, ואף עדיף משכירות. והביאו הג"ר יצחק אלחנן (במכתבים). אלא שהחזו"א (שביעית פכ"ד אות ד) ובמעדני ארץ (סימן א') דחו דעה זו מהלכה. [ועכ"פ חזי לצרפה לסניף נוסף].

ט. ועוד יש לצרף מ"ש בנשמת כל חי (סימן נה) שאין איסור למכור לגוי באופן שלא ידור באר"י. ודלא כספר מלאכת הקדש. וע' להגאון תורת חסד (הובא בכרם ציון הר צבי אוצר השביעית עמ' לט) שהוכיח שכל איסור לא תחנם אינו על הקניין, אלא על מציאות החנייה בקרקע, וראיה מברייתא ערוכה (גיטין מד:) דאמרינן שאם הגוי אלם וכבש מיד הישראל את הבית, מותר לישראל לקחת ממנו דמים, שאינו אלא כמציל מידו, וקשה היאך שרי, והלא עכשיו מקנה לו את הבית מן הדין, ועובר על לא תחנם, אלא ע"כ שכל האיסור לא בעצם ההקנאה, אלא בעצם החנייה. וכיון שהוא כבר חונה, לא שייך איסור בהקנאה. ולפי זה בנידון דידן שאין הגוי חונה בקרקע, אלא היא רק קנויה לו, אבל בפועל ממשיך הישראל לנהל את ענייני הקרקע בהסכמת הגוי, וכפי שמופיע בשטר המכירה של הרבנות הראשית, לא שייך פה איסור לא תחנם. וכיו"ב כתב בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' קכג). ע"ש. ואמנם החזו"א (שביעית פכ"ד אות א') כתב שלא ניתנה התורה לשיעורין. ע"ש. מ"מ חזי לצרף סברא זו לכל הסברות הנ"ל. וראה עוד בדין לא תחנם בשו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן לב אות א'). ע"ש.

חיוני בדבר, וכמו הגאון רבי יצחק אלחנן, ישועות מלכו, היש"א ברכה, רבי נפתלי הרץ, הגר"ש מסלנט, הגרצ"פ פראנק, ועוד ועוד גדולים, וראה באורך בילקוט יוסף על השביעית, ואטו כולהו לא שמיע להו איסור תורה, ורק הוא יודע את רצון השי"ת, ובודאי יוהרא נזרקה בו כשכתב דברים אלה.

לדבר עבירה. והרבנים שמוכרים לגוי, שוגגים הם שחושבים שהלכה כדברי הפו' שהמכירה מועילה. ואף שיש חזקת מרה קמא לבעלי הקרקעות היהודים, שפיר מהני ס"ס נגד חזקת מרה קמא. ושלא כמ"ש החזו"א, שהמכירה בטלה, משום שאין שליח לדבר עבירה, דהיינו איסור לא תחנם. ולפי האמור נחא שהמכירה קיימת מכח ס"ס הנ"ל. ובלא"ה נתבאר לעיל דלקושטא דמילתא ליכא בהכי איסור לא תחנם כלל, הן מטעם שבמכירת הקרקעות לישמעאלי שאינו עובד ע"ז ליכא משום לא תחנם, ויגיד עליו רעו, לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם, והן מטעם שכל שעושים כן לטובת היישוב שפיר דמי, וכמ"ש הגאון ישועות מלכו. ועוד. וראה בשו"ת יביע אומר ח"י (יו"ד סי' מא סק"ז עמ' רעג) שהאריך בדין איסור "לא תחנם" במכירת קרקע באר"י לגוי, והתיר משני טעמים, הן מפני שכל מעשה המכירה הוא לטובת היישוב לחזק ידי החקלאים שישגו טרף ומזון לבני ביתם, הן מפני שהמכירה נעשית לנכרי ישמעאלי שאינו עובד עבודה זרה, ואין איסור לא תחנם נוהג אלא בעובדי עבודה זרה, וכבר עשו מעשה כמה מגדולי התורה בזמן הרב פרי האדמה ומכרו בתיהם לנכרים ישמעאליים, מטעם זה.

ומרן אאמו"ר זיע"א הוסיף (ראה ביבי"א ח"י חו"מ סי' ב), שבדין ס"ס נגד חזקת מרה קמא, נקטינן שאע"פ שס"ס הוא מטעם רוב, וכשם שאין הולכים בממון אחר הרוב, כך אין הולכים אחר ס"ס להוציא ממון מחזקתו, מ"מ חזקת מרה קמא לא אלימא כולי האי כחזקת ממון, ומהני ס"ס נגד חזקת מרה קמא. וכמ"ש הקצות החושן (סי' רפב סק"ב) ובספרו שב שמעתתא (שמעתתא ד פרק כד). וכן יש להוכיח מדברי החתם סופר (חיו"ד סי' שיד). ועוד אחרונים. ולפ"ז נחא מה שסומכים למנות שליח את הרבנות הראשית למכור הקרקעות לגוי להפקיע קדושת שביעית, שלדעת האומרים שיש בזה משום לא תחנם, הו"ל כשליח לדבר עבירה, שמעשיו בטלים, אלא שיש כאן ס"ס, שמא הלכה כדברי האומרים שאף בשליח לדבר עבירה, המעשה קיים, ושמה הלכה כהאומרים שבשוגג יש שליח

עוד בענין לא תחנם - ובשיטת הרמב"ם

ישיבתם ישיבת עראי היא. ע"ש. ובספר המצות להרמב"ם (ל"ת מצוה ג) כתב מה שאמרו לא תחנם, באה הקבלה לא תתן להם חן, שנאמר זה יפה תואר וכו'. ע"כ. והיינו כמבואר בעבודה זרה (שם) דילפי' מהך קרא שלא תתן להם חן. וביאר הלבוש (יו"ד סי' קנא) דאי לא תתן להם חן לחודיה, לימא קרא לא "תחונם" דמשמע לשון חנינה, אלא קרי ביה לא תחנינם, כלומר לא תתן להם מתנת חנם. ואי למתנת חנם לחודיה, לימא קרא לא "תחנם", אלא קרי ביה לא "תחנם" בפת"ח

והנה במשנה עבודה זרה (יט:) שנינו, אין מוכרין לעכו"ם [באר"י] במחובר לקרקע, ובגמ' (כ.) למדו זאת מדאמר קרא (ס"פ ואתחנן) לא תחנם, לא תתן להם חנייה בקרקע. וכן פסק הרמב"ם (פ"י מהל' עכו"ם הלכה ג' וד'), אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריה מוכרים להם בתים אבל לא שדות וכו'. ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצנו וכו'. ומפני מה אין מוכרין להם שנאמר "ולא תחנם", לא תתן להם חנייה בקרקע. שאם לא יהיה להם קרקע

תחת התי"ו, שהוא לשון חניית קרקע, שמע מינה תלתא. עכ"ד. ולפ"ז צ"ל שהרמב"ם נקט בספר המצות רק א' מהלימודים. וסמך על מה שפירש בהל' עבודה זרה שילפי' מהך קרא שאסור למכור להם קרקע בארץ ישראל.

והנה דעת התוס' בע"ז (כ. ד"ה דאמר), דסתמא דמילתא מיירי בכולהו עובדי כוכבים, והקשו, דהרי האי קרא ד"לא תחנם" בשבע אומות דוקא כתיב, דכתיב "ונשל גויים מפניך החתי וגו'", וכתיב "לא תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בס", ובפרק הערל (יבמות עו.) מוקמינן ליה בשבע אומות דבגירותן לית להו חתנות וכו'. ותירצו, דודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבה דלא מצינן לאוקמיהו אלא בז' אומות, אבל מתנת חנם ונתינת חן וחניה אין שום טעם לחלק בין שאר עובדי כוכבים לז' עמים. ע"ש. וכן מבואר בתוס' יבמות (כג. ד"ה ההוא). וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק בתרי"ג מצוות (סימן תכו) דלאו זה דלא תחנם בכל האומות כתיב. ע"ש.

ואמנם דעת רש"י (גיטין מה.) דאינו נוהג אלא בז' עממין, וכן דעת הסמ"ג והראב"ד. אבל לדינא תפסו הפוסקים דאיסור זה שייך בכל העממין. ומרן בשו"ע יו"ד (סימן קנא ס"ח) כתב בסתם, אין מוכרים להם בתים ושדות בארץ ישראל, אבל משכירים להם בתים ולא שדות. ע"כ.

ובשו"ת הרשב"א הנ"ל חלק א' (סימן ח) נשאל, במה ששנינו שולח אדם ירך לנכרי, איך יתיישב עם מה שאמרו אסור לתת מתנת חנם. והשואל אמר, דההוא דשולח ירך לנכרי לא לחנם, אלא לגמול למה שקדם, או בגוי שאינו עובד עבודה זרה, ועל זה השיב הרשב"א, יפה אמרת, ומקרא מלא דבר הכתוב (דברי י"ד) לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי. וכ"ש לרבי מאיר דאמר אחד גר ואחד גוי, בין במכירה בין בנתינה, ולא אמר הכתוב במכירה בגוי ונתינה בגר, אלא להקדים

נתינה דגר למכירה לגוי, וסתם מתניתין כרבי מאיר. ועוד שלא אמרו אלא מתנת חנם, הא לסיבה אפילו במקום שיעזרנו לגוי, או יתן לו להבא, מותר, שאין זו מתנת חנם. וכן אפי' משום דרכי שלום. ואמרינן בפרק בתרא דעבודה זרה (סז:) רב יהודה שדר קורבנא לאבידרנא ביום אידו. אמר ידענא ביה דלא פלח לעבודה זרה. וכן רבא שדר קורבנא לבר שישך. ע"כ.

והיוצא מדברי הרשב"א, דכל שיש סיבה ואינה מתנת חנם, ליכא בזה משום לא תחנם. ועוד מבואר מדבריו, דבישמעאלים דלא חשיבי עובדי ע"ז, וכמו שנתבאר גם בשו"ת יבי"א ח"א (חיו"ד סימן יא), מותר למכור להם בתים ושדות באר"י, וליכא בהו משום לא תחנם. ומה שהזכיר הפסוק בגר תושב, אין בכונתו לומר שרק בגר תושב ליכא לא תחנם, אלא הביא הפסוק להורות על אופנים שאין לא תחנם, ובין היתר על גר תושב, וכן על מי שאינו עובד עבודה זרה.

וכן כתב המאירי (ע"ז כ.), וכן דרשו מפסוק דלא תחנם, שלא ליתן להם מתנת חנם, כדי שלא לגולה ממי שאנו חייבים לו ביותר כגון גר תושב, והוא בן נח שקיבל עליו שבע מצוות וכו'. וכל שהוא מן האומות הגדורות בדרכי הדתות ואשר מודות באלהות אין ספק שאף בשאינו מכירו מותר וראוי, וכבר אמרו (חולין צג:) שולח אדם ירך לנכרי. עכ"ל.

ולפי זה הישמעאלים הגדורים בדרכי הדתות ואינם עובדים עבודה זרה ומודים באלהותו יתברך, ודאי שמותר לתת להם מתנת חנם, וכדברי הב"ח.

גם בס' מזבח אדמה (ח"ד יו"ד סימן קנא ס"ח דף יב ע"ב) כתב כן, והעיר על מה שפסק מרן בש"ע הנ"ל (יו"ד סימן קנא ס"ח) שאין מוכרין לעכו"ם בתים ושדות באר"י, דהאידנא ראינו שגדולי ישראל מורינו הרב מוהרש"א

ועיין בספר כפתור ופרח (פרק עשירי דף כח ע"א) שכתב, תוספתא (פ"ב דעבודה זרה) לא ישכיר אדם את ביתו לגוי מפני שבידוע שמכניס לתוכו עבודה זרה וכו', ומסתברא שעכשיו שהארץ בעוה"ר היא ביד הישמעאלים, ששוכר לישמעאל אפילו בית דירה שהרי אינו עובד עבודה זרה כדי שיכניסה לשם. אבל לערלים שהם עובדי עבודה זרה נראה שאינו יכול להשכיר הראוי לדירה, אבל למכור להם בתים או שדות בארץ ישראל כלל וכלל לא, משום לא תחנם, וכמו שכתב הרמב"ם בספר המדע. ע"כ. ומה שכתב אבל למכור להם בתים או שדות בארץ ישראל כלל וכלל לא, היינו לערלים עובדי עבודה זרה, וכלל לא היינו אפילו אינו בית דירה, אבל לישמעאלי לא קאמר. עכת"ד המזבח אדמה שם.

והיוצא מזה שלדעתו איסור "לא תחנם" הוא דוקא בעובדי עבודה זרה, אבל בישמעאלים ליכא בהו משום לא תחנם.

גם מהר"א מני בס' זכרונות אליהו חיו"ד (מערכת ג אות ג) כתב כן בשם הגאון רבי ראובן רבו של הגאון רבי אברהם אלקלעי בעל הזכור לאברהם. ע"ש.

דעת הרמב"ם באיסור לא תחנם

לשון ההוספה בדברי הרמב"ם: וזה יקרא (מתני' ב"מ ע: מכות ח: נגעים רפ"ג) גר תושב. רוצים בזה שהוא גר לענין שיהיה מותר לשכון בארץ לבד. וכן אמרו (ע"ז סד:) אי זהו גר תושב זה שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה. ואולם עובד עבודה זרה לא ישכון עמנו ולא נמכור לו נחלה ולא נשכיר. ובביאור בא לנו הפירוש (שם כ, א) לא תתן להם חנייה בקרקע. ע"כ.

והיוצא לפי זה שדעת הרמב"ם שדוקא בגר תושב ליכא איסור, אבל בסתם ישמעאלי אף שאינו עובד עבודה זרה יש בו

ומהרמ"ם, ועוד כמה גדולים שמכרו חצרות ובתים וכיוצא, ונראה ודאי דהיינו משום שהכתוב "לא ישבו בארץ" לענין חניה בקרקע, הוא דוקא על גויים שעובדים עבודה זרה, מה שאין כן בישמעאלים שאינם עובדים עבודה זרה, וכן מוכח מדברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוה נא) שכתב כמה פעמים דמיירי דוקא בגויים עובדי עבודה זרה. ואע"ג שלענין מתנת חנם קיי"ל כדעת הש"ע שאסור ליתן גם לישמעאלים, מ"מ לענין מכירת קרקע ליכא איסור לאו זה לישמעאלים. עכ"ד. וביאר בשו"ת יביע אומר ח"י (יו"ד סימן מא סק"ה) דאע"ג דתרוייהו נפקי מחד קרא דלא תחנם, מכל מקום זיל בתר טעמא, שאיסור נתנת חניה בקרקע מישך שייכא לקרא דלא ישבו בארץ פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות (מצוה נא) לדמות בין האיסורים. וממילא כל שאינו עובד ע"ז לא חיישינן. משא"כ לענין מתנת חנם כל אפיא שוין כיון שאינם מקיימים שבע מצות בני נח. עכ"ד. ומבואר כמו שנתבאר לעיל בביאור ד' הרמב"ם בסה"מ שדימה לא תחנם לאיסור ישיבה בארץ ללמוד גדר האיסור בלא תחנם, ואע"ג שאין זה אותו איסור ממש.

והנה לענין האיסור להושיב גוי בארצנו, כתב הרמב"ם, שאין איסור זה נוהג במי שאינו עובד עבודה זרה, וכמבואר בספר המצוות לרמב"ם (מצות לא תעשה נא), וז"ל: המצוה הנ"א היא שהזהירנו מהושיב עובדי ע"ז בארצנו, כדי שלא נלמד כפירתם, והוא אמרו ית' (משפטי' כג לג) לא ישבו בארץ פן יחטיאו אותך לי. ואילו רצה הגוי לעמוד בארצנו אינו מותר לנו זה, עד שיקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה, ואז יהיה אפשר לו לשכון. ע"כ.

אלא שבמהדורת פרנקל הוסיפו שם דברים שלא היו בכל הדפוסים הקודמים, וזו

איסור. ונודע שבזמן הזה אין לנו גר תושב, כדאיתא בגמ' ערכין (כט.) שאין מקבלים גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, וכן הוא ברמב"ם (פרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ט) בזה"ל: בזמן שהיובל נוהג נהוג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב וכו', ובזמן שאין היובל [נוהג] אינו נוהג אחד מכל אלו וכו'. ע"כ. וכיון שבזה"ז אין היובל נוהג, וממילא גם אין לנו גר תושב.

ועיין ברמב"ם (פרק י' מהלכות עבודה זרה הלכה ו') שכתב: אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין האומות, או בזמן שיד הגויים תקיפה, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה על אומות העולם, אסור לנו להניח גוי עובד עבודה זרה בינינו. אפילו יושב ישיבת עראי, או עובר ממקום למקום לסחורה, לא יעבור בארצנו עד שיקבל עליו שבע מצוות בני נח. וכתב בכסף משנה שם, ואם קיבל שבע מצוות אין למונעו משיבת הארץ, דליכא למיחש ל"פן יחטיאו אותם ליי", ולדעת רבינו נראה לומר, דאין הכי נמי שאם מעצמו קיבל עליו שבע מצוות, שאין מונעין אותו משיבת הארץ, ולא בא לומר אלא שאין בית דין מקבלים אותו. ע"כ. ולפי זה במכירת קרקעות שבזמנינו מאחר ואין מוכרים לגר תושב, שאין מקפידים למכור למי שבלאו הכי שומר שבע מצוות בני נח [בזה אף שאין ב"ד מקבל, משאירים אותו בארץ], ואם כן עוברים על לאו דלא תחנם לגירסה זו הרמב"ם.

ובאמת שהגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב (סימן נו, ד"ה והרב) כתב להעיר בזה, דהא סוף סוף לא חשיבי גר תושב כיון שאין מקבלים גר תושב בזמן הזה שאין היובל נוהג, ואע"ג שלענין ישיבה באר"י י"ל שכל שאינו עובד ע"ז שרי דהא איסורא הוי משום טעמא ד"פן יחטיאו אותך ליי", וכיון דקיבל המצוות מותר לישיב, דהא לא יחטיא, וכמ"ש

הראב"ד בפ"י מהל' עכו"ם, אבל לענין לא תחנם לתת להם מתנה או למכור קרקע, זה רק לגר תושב ממש שרי, ולא מהני מה שקיבל המצוות. ע"ש. גם בספר אור לציון על השביעית תפס בפשיטות כן בדעת הרמב"ם, שאין היתר למכור למוסלמי, ורק לגר תושב מותר למכור לו קרקע, ושכן פסק בשלחן ערוך (ח"מ סימן רמט ס"ב): עובד כוכבים שאינו גר תושב, אסור ליתן לו מתנה, אא"כ הוא מכירו, או אם יש בו בדבר משום דרכי שלום. ע"כ. והיינו דמה שאמרו בפ"ב דפסחים שולח אדם ירך לעכו"ם וכו', היינו במכירו, דבזה אין לא תחנם. ולדעת האור לציון אין לצרף אפילו לספק את סברת האומרים דליכא לאו דלא תחנם במוסלמי. [וראה להלן שיש בזה כמה צירופים].

אולם נודע מה שכתב הגאון החזון איש באגרותיו בכ"ד, שאין לסמוך על גירסאות חדשות. ומעתה כיון שבכל הגירסאות שהיו לפנינו במשך כשמונה מאות שנים, לא היה כתוב ברמב"ם גר תושב, אין לנו לסמוך על גירסא חדשה שהופיעה רק בשנים האחרונות. וז"ל החזון"א בחלק א' (אגרת לב): ובכל אופן הוא בטל כחרס הנשבר נגד הגירסא המקובלת, וכי מפני שהסופר טעה והשמיט איזה תיבות, וכדרך הסופרים לטעות מתיבות שוות וכו', ואולי הסופר השמיט ולא מיד חכמים, אבל כשאנו סומכים על הקבלה רש"י ותוס' וכל החכמים, ודאי היא התורה, וכמעט שלא ראיתי תועלת להגיע אל האמת על ידי הגירסאות שנחשפים מהגניזות, רק כולם תועלת לעוות משפט ולעקם את האמת, וראוי היה לגנוזם, שההפסד יתר על השכר. ע"כ.

ועוד כתב בהלכות כבוד רבו (יו"ד סימן קנ סק"ח), שיש ספרים מיוחדים של רבותינו שלקחו חלק עיקרי של מסירת התורה לדורות, כמו הרי"ף, הרא"ש, הרמב"ם, הרמב"ן,

ההוא) שכתבו כמה פעמים שכריתת ברית אסורה בכל האומות "עובדי עבודה זרה" כמו לא תחנם. ע"ש. וכן כתב בספר נשמת כל חי להגר"ח פלאג'י (סי' נד) שמהרשב"א מוכח שאסור למכור קרקע דוקא לגוי שעובד ע"ז. וכן מבואר בלשון החינוך (מצוה תכו). וכן מבואר ברלב"ג עה"ת (פ' ראה) שדוקא בעובד ע"ז אסרה תורה ליתן לו מתנת חנם.

ויש להוסיף, דהנה כבר הזכרנו לעיל דברי הרמב"ם, דמה שאין מוכרים להן קרקע, הוא משום שאם לא יהיה להם קרקע, ישיבת עראי עראי היא. ע"כ. ולכאורה לפ"ז אם מוכרים לגוי לזמן מסויים, הוי כשיבת עראי דבזה אין איסור דלא תחנם. ואף דלא דרשינן טעמא דקרא, שאני הכא דכתיב בהדיא בתורה דבר זה, שהרי לא נאמר בתורה שאין למכור לגוי, ואין עצם המכירה נאסרה לנו, אלא המכירה למטרה של ישיבת הגוי באופן קבע בארצינו, ולכן התיר הרמב"ם ישיבת עראי.

ויש להוסיף עוד, דהנה ז"ל הרמב"ם (פי"א מהלכות מאכלות אסורות ה"ז): גר תושב והוא שקיבל עליו שבע מצות כמו שביארנו, יינו אסור בשתייה ומותר בהנייה, ומייחדין אצלו יין ואין מפקדין אצלו יין, וכן כל עכו"ם שאינו עובד עכו"ם כגון אלו הישמעאלים, יינן אסור בשתייה, ומותר בהנייה, אבל אותם העובדים עכו"ם סתם יינם אסור בהנייה. ע"כ. ומבואר מלשון הרמב"ם שהשוה בין ב' האיסורים דלא תחנם ולא ישבו בארצך. והיינו, דעכ"פ הוי אותו ענין, שמלא ישבו בארצך חזינן שהתורה הקפידה שהגויים לא ישבו בארץ ישראל, ולכן מפרשינן לגדר האיסור דלא תחנם דמיירי גם כן לענין איסור מכירה. אבל לעולם הוי ב' איסורים שונים וכנ"ל.

וע"ש בכסף משנה שהקשה, דמאחר שהרמב"ם סובר שכל עכו"ם שאינו עובד עבודה זרה אינו אוסר בהנאה, היאך

רשב"א, ריטב"א, הר"ן, מ"מ, מרדכי, רש"י, ותוס', הם היו הרבנים המובהקים של הדורות, כל מקום שיש פלוגתא [ואין כאן הכרעת כח רוב] היה הדבר מסור להכרעה לכל חכם, או להחמיר, או לבחור ביחידים ידועים לילך אחריהם, ובמקום שלא הוכרע הדבר ספק וכו', ומלבד שאין כאן כח רוב בעצם, אין הרוב ידוע, כי הרבה חכמים היו שלא באו דבריהם על הספר. והרבה שספריהם לא הגיעו לידינו, לכן אין הדין משתנה כאשר מדפיסים כתבי יד חדשים ונהפך המיעוט לרוב. ע"כ.

והיוצא מדבריו שאין לנו לסמוך סמיכה מוחלטת על הנוסחא החדשה שהביאו במהדורת פרנקל. ובפרט שבמשך מאות בשנים, בכל דפוסי הרמב"ם לא היתה גירסא זו דאיירי בגר תושב וכו', ועל סמך הגירסא שהיתה לפני גדולי הדורות, דור אחר דור, סמכו אותם גדולים להקל בזמנו בשעת הדחק הגדול, על היתר המכירה בשביעית, ולא יתכן שהקב"ה יביא תקלה גדולה כזו על ידי צדיקים גאוני עולם כמו היש"א ברכה, מהר"א פנז"ל, הגר"י אלחנן, הרב מקוטנא, ועוד. ועייין תוס' גיטין ז. דדבר האסור בחפצא אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים. ומה שאסרו ספיחין וכו' הוי איסור חפצא. [ונחלקו הנתיבות והאור שמח אם מידי דרבנן הוו איסור חפצא או לא. וראה בילקו"י על הלכות ערלה עמוד תרה, פ"י הערה ג. אולם הכא הנידון הוא על המכירה, ואי נימא דההיתר רק בגר תושב, לכ"ע הוי כאיסור חפצא, אחר שהוא איסור תורה].

זאת ועוד הרי יש לפנינו תשובת הרשב"א בחלק א' הנ"ל, [וכן המאירי הנ"ל], דבגוי שאינו עובד עבודה זרה, אין איסור לא תחנם, ומקרא מלא דיבר הכתוב לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה וכו'. ע"ש. הרי מבואר שגוי שאינו עובד עבודה זרה דינו כגר תושב לענין זה. וכן נראה מפשט ד' התוס' יבמות (כג. ד"ה

יחטיאו אותך לי, כך לגבי לא תחנם העיקר שלא יחטיאו את עם ישראל בעבודה זרה, וממילא העיקר שלא יהיה עובד ע"ז. ודוחק.

[וע"ע להרשב"ץ ביבין שמועה הל' שחיטה (דיני מי שוחט אות ה) שכתב שם, דגר תושב הוא גוי שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז כגון אלו הישמעאלים. ע"ש. ולפ"ז לא קשיא מידי הגירסא שברמב"ם פרנקל]. ויש להוסיף, עפמ"ש המאירי (ע"ז כ.) דדי שבא מאומה כזאת שמודה בקב"ה ואינה עוברת ע"ז ואז א"צ קבלה כלל ודינו כגר תושב. ומה שלא הזכיר סתם ישמעאלי משום שאין דרכו של הרמב"ם לכתוב דבר שלא כתוב בגמ' בפירוש, וכבר כתב כן מרן הכס"מ (מאכל"א פ"א ה"ז) לגבי דין י"ג, בתי' אחד בדעת הרמב"ם, וזכה לכוין לדברי המאירי הנ"ל. ואע"פ שתי' שם עוד תי', ולפי תי' זה אין הכרח לחידוש זה, מ"מ אפשר שאם היה רואה מרן הכס"מ את דברי המאירי והרשב"א, ודאי היה שש לקראתם, ומסכים שתי' זה הוא העיקר, וידוע מעשה רב שעשו גדולי הדור בדורו של הרב פרי האדמה לפני כשלש מאות שנה, ומכרו בתים לישמעאלים ולא חשו לאיסור לא תחנם, ומטעם שנתבאר.

שוב הגיע לידי קונטרס מהרב יצחק שמואל קסירר, שכתב בזה וזת"ד, שברמב"ם (בהוצאת פרנקל) כתב שהתירו דוקא לגר תושב. ולפ"ז כיון שפסק הרמב"ם (פ"ח מהל' מלכים ה"י) כרבנן (ע"ז סד:) שגר תושב היינו משקיבל עליו שבע מצות בני נח. א"כ נמצא שלא מספיק במה שאינם עובדי עבודה זרה, אלא צריך שיקבל על עצמו כל השבע מצות בני נח. ובע"כ מה שהזכיר הרמב"ם בלשונו גויים עובדי ע"ז, ה"ט כיון שזהו העיקר שהכל תלוי בו. וכמו שפירש הב"י (חור"מ סי' רמט) בדברי הטור. [וכן מצינו ברמב"ן (שופטים כ, י) ובמאירי (סנהדרין נז.) ושו"ת הרדב"ז (ח"ה סי' קנב) ובפנ"י (גיטין מה.) שכותבים דגוי שלא קיבל על עצמו

כתב גר תושב שקבל עליו שבע מצות כמו שביארנו יינו אסור בשתייה ומותר [בהנייה], דמשמע דאם חיסר מלקבל אחת מהשבע מצוות אסור בהנאה, ומי גרע גר תושב שקיבל עליו בפירוש שש מצות, וע"ז מכללם, מעכו"ם דקים לן דלא פלח עכו"ם, ולא קיבל עליו שאר מצות. וי"ל דע"כ לא קאמר רבינו שאינו אסור בהנאה, אלא בעכו"ם שהוא מבני דת דלא פלחי ע"ז, אבל אם הוא מבני דת דפלחי ע"ז, אע"פ שזה קיבל עליו שלא לעבוד ע"ז, לא יצא מכלל אומתו עד שיקבל עליו שבע מצוות, דאז נעשה גר תושב גמור וכו'. ועי"ל דכל עכו"ם שאנו מוחזקים בו שאינו עובד ע"ז, אע"פ שבני אומתו עובדים אותה והוא לא קיבל בפירוש שלא לעובדה, וגם אינו מקיים שאר מצות ולא קבלם עליו, יינו מותר, ובכה"ג הוה ההיא דבר ששך, ומ"ש רבינו גר תושב שקבל עליו שבע מצות להשמיענו שאף על פי כן יינו אסור בשתייה. אבל [לא] כתב כן לומר דמותר בהנאה, דלא איצטריך דבלא"ה נמי כיון שקבל עליו שלא לעבוד עכו"ם מותר. ע"כ.

ולפי תירוצו הראשון י"ל כדברי הכס"מ גם בספר המצוות הנ"ל, דכל מי שהוא מבני דת שאינם עובדים עבודה זרה, כמו הישמעאלים, אין בו איסור לא תחנם. שוב הראוני מ"ש המאירי בע"ז (כ.) שכתב, דלא בעינן קבלה שיקבל עליו שבע מצוות בני נח, אלא בגוי שבא מאומה כזאת שכולה עובדי עבודה זרה, כגון הנוצרים, אבל גוי שבא מאומה כזו שמודה בקב"ה, ואינה עוברת ע"ז לא בעינן קבלה כלל ודינו כגר תושב. ע"ש. והוא כתירוצו הראשון של מרן הכסף משנה.

וגם יתכן דהרמב"ם לא כתב שם והוא שיהיה גר תושב, כדרך שכתב בהלכות מאכלות אסורות, אלא כתב וזה יקרא וכו', והוא כמודיע הדין גבי גר תושב, שזה נקרא גר תושב, וכשם שבגר תושב אין את החשש פן

מאיר שגר תושב תלוי רק באיסור עבודה זרה. אבל לדידן דקיי"ל כרבנן בעי' שיקבל על עצמו שבע מצות בני נח בדוקא. ומה שהוכיחו מהמאירי, הנה בשו"ת עטרת חכמים (סי' יד, הובא בילקוט שינויי נוסחאות ברמב"ם פרנקל הל' גולה פי"א ה"ג) כתב בשם החתם סופר שמצוה למחוק דברי המאירי הללו, כי לא יצא מפה קדשו, והוא דעת האומרים לרשע צדיק באמונתו יחיה. ודברים אלו נכתבו רק לתשובת המינים שהיו מבאישים את ריחם של ישראל בעיני המלכים בארצות אדום. עכ"ל. [וכן מצינו כיו"ב בב"י (ח"מ סי' רסו ד"ה אבידת עובדי ע"ז). ע"ש]. וא"כ נמצא שאין הוכחה מדבריו להתיר מכירת קרקע לישמעאלים. והדר מילתא שמכל הראשונים מבואר שאסור למכור קרקע באר"י למי שאינו גר תושב. וכן הסכימו גדולי הדור שליט"א. עכ"ד.

ואמנם יש להשיב על כל השגותיו, שהרי כבר נתבאר מדברי הרמב"ם שיש ב' הל' בדינים אלו. א' לא תחנם, שאסור למכור להם קרקע באר"י. ב' לא ישבו בארצך, שאסור להם לישב ישיבת עראי באר"י בזמן שיד ישראל תקיפה, ולענין דין זה תלוי אם הוא גר תושב, ולא שייך לענין איסור לא תחנם כלל. וא"כ נמצא שאין הוכחה מ"כל" הראשונים שפסקו כרבנן שגר תושב מקרי במה שקיבל עליו שבע מצות בני נח, לאסור מכירת קרקעות לישמעאלים. כיון שהם ב' ענינים.

ולפי זה יש לקיים הוכחת המזבח אדמה מד' הרמב"ם בספר המצות, גם לפי הגירסא שברמב"ם בהוצאת פרנקל שתלה הענין בגר תושב. כיון שהרמב"ם מיירי במצות לא ישבו בארצך, וזהו שפיר תלוי אם הוא גר תושב. אבל אכתי ילפי' מהרמב"ם לגדר האיסור בלא תחנם, שהרי השוה בסוף דבריו איסור זה לענין לא תחנם. ובפשטות רצונו לומר שעיקר איסור ישיבת בארץ הוי בגלל שהגוי עובד ע"ז, וה"נ אסור למכור להם קרקעות כדי שלא

שבע מצות בני נח, חשיב שהוא עובד ע"ז. ע"ש. וה"נ יש לבאר בד' הרמב"ם שקרא לגוי שלא קיבל על עצמו שבע מצות בני נח שהוא עובד ע"ז, אבל לעולם יש לאסור מכירת קרקעות גם לישמעאלים. ולפ"ז יש לדחות ג"כ הראיה מהרשב"א והחינוך והתוס' והרלב"ג דאע"ג שהזכירו בלשונם גויים "עובדי עבודה זרה", מ"מ יש לפרש שנתכונו דוקא לגוי שהוא גר תושב. וכמו שפירש הב"י בד' הטור. וכן בע"כ צריך לפרש בדברי הרמב"ם. ועוד יש לדחות ההוכחה מד' התוס', שבדפוס וינציה לא כתוב הך לישנא דעובדי ע"ז, אלא אסור לכל גויים. ע"ש. וא"כ י"ל שבדפוסים הוסיפו "עובדי עבודה זרה" בגלל הצנזורה. [אך י"ל דאכתי הפשט לא יופשט בד' הרמב"ם, דלא הוציא אלא עובד ע"ז, משא"כ ישמעאלי, וכמו שפי' הרשב"ץ. ולשון גר תושב כאן הוא לשון מושאל].

ולפ"ז י"ל עוד שגם לדעת ר' מאיר (בע"ז שם) שגר תושב תלוי במה שלא עובד עבודה זרה, מ"מ כתב הרמב"ם (פ"ח ממלכים הי"א) דהיינו דוקא כשמקבל על עצמו שלא יעבוד עבודה זרה מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבנו, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב. ע"ש. והכי נמי בישמעאלים שאינם עושים כן בגלל ציווי התורה, אין דינם כגר תושב. ויש להוסיף עוד ממ"ש הרמב"ם (ספ"י מע"ז) שבזה"ז אין מקבלים גר תושב. ע"ש. ולפ"ז נמצא שלדעת "כל" הראשונים אסור למכור קרקע לישמעאלים, שהרי כל הראשונים פסקו כדעת רבנן דלא חשיב גר תושב אלא כשקבל על עצמו שבע מצות בני נח. והוא נקרא גר "תושב", כיון שרק בכך שקיבל על עצמו ז' מצות בני נח מותר לו לישב בארץ. וא"כ נמצא דישמעאלים שלא קיבלו על עצמם שבע מצות בני נח אסור להם לישב בארץ ישראל.

והוסיף לדחות בעוד אופן הראיה מד' הרשב"א, די"ל דמיירי לדעת ר'

יעבדו ע"ז. אבל לעולם אין לדמות הנהו הלכות לגמרי. ושפיר יש לחלק ביניהם, שלענין איסור ישיבה בארץ תלוי אם הוא גר תושב, ולענין איסור לא תחנם תלוי אם הוא עובד ע"ז. ולפ"ז א"צ לידחק בל' הרמב"ם שכתב לדון על איסור ע"ז, וכונתו לכל הז' מצות בני נח, אלא לעולם י"ל דמיירי דוקא לענין איסור ע"ז, ור"ל שזהו עיקר האיסור, ולענין זה יש לדמות לאיסור לא תחנם, אבל אכתי באיסור לא ישבו בארץ נתבאר כבר בכמה דוכתי שתלוי בז' מצות בני נח, שהרי קיי"ל כרבנן שגר תושב מקרי במה שקיבל עליו שבע מצוות בני נח, והרמב"ם לא הוצרך לחזור ולכתוב כל זה בספר המצות.

ועיין בשו"ת היכל יצחק (אבה"ע ח"א סימן יב) שכתב, שהערבים שהם מאמיני דת האיסלם יש להם דין גר תושב, ואע"פ שלא נתקבלו בבית דין של ישראל, וגם הרי לא מקבלים גר תושב בזמן הזה שהדעת נותנת שאומה שלימה שקיבלה עליה ז' מצוות, ועוד יותר מזה, יש לה דין כזה לענין לא תחנם. ע"ש.

ולפ"ז הדרא לדוכתא ההוכחה מד' הרשב"א ושאר הראשונים הנ"ל, דלעולם כוונתם שמותר למכור לגויים שאינם עובדי ע"ז, ולא מסתבר לפרש שכונתם לגויים שקיבלו ז' מצות בני נח, דהוה להו לפרושי הכי בהדיא, דמיירי דוקא בגר תושב. ואדרבה מדאמר' לדין גר תושב רק לענין איסור ישיבה בארץ, מוכח שלענין איסור מכירה אין זה תלוי אם

ולפ"ז הדרא לדוכתא ההוכחה מד' הרשב"א ושאר הראשונים הנ"ל, דלעולם כוונתם שמותר למכור לגויים שאינם עובדי ע"ז, ולא מסתבר לפרש שכונתם לגויים שקיבלו ז' מצות בני נח, דהוה להו לפרושי הכי בהדיא, דמיירי דוקא בגר תושב. ואדרבה מדאמר' לדין גר תושב רק לענין איסור ישיבה בארץ, מוכח שלענין איסור מכירה אין זה תלוי אם

אם מרן מודה שאין איסור לא תחנם בישמעאלי

והנה בטור (חור"מ סימן רמט ס"ב) כתב שאסור ליתן מתנת חנם לעובדי ע"ז. וכתב הב"י, דלאו לאפוקי ישמעאלים אלא לאפוקי גר תושב, דהיינו שקיבל עליו ז' מצות בני נח, וזה שאנו מצווים להחיותו, אבל שאר גוים כולם דין אחד להם. ע"כ. וכ"פ בש"ע (שם). ע"ש. ומבואר דיש איסור לא תחנם גם בישמעאלי. אך י"ל דמרן לא ראה את תשובת הרשב"א הנ"ל, ור' המאירי, ואילו הוה שמיע ליה הוה הדר ביה, אחר שכן הוא גם דעת הרמב"ם. ועיין להרמ"א (בחור"מ ס"ס כה) שהביא מהמהר"ק האי כללא, דאם נעלם מאיזה אחרון דברי הראשון, אמרינן אילו הוה שמיע ליה הוה הדר ביה.

והנה בטור (חור"מ סימן רמט ס"ב) כתב שאסור ליתן מתנת חנם לעובדי ע"ז. וכתב הב"י, דלאו לאפוקי ישמעאלים אלא לאפוקי גר תושב, דהיינו שקיבל עליו ז' מצות בני נח, וזה שאנו מצווים להחיותו, אבל שאר גוים כולם דין אחד להם. ע"כ. וכ"פ בש"ע (שם). ע"ש. ומבואר דיש איסור לא תחנם גם בישמעאלי. אך י"ל דמרן לא ראה את תשובת הרשב"א הנ"ל, ור' המאירי, ואילו הוה שמיע ליה הוה הדר ביה, אחר שכן הוא גם דעת הרמב"ם. ועיין להרמ"א (בחור"מ ס"ס כה) שהביא מהמהר"ק האי כללא, דאם נעלם מאיזה אחרון דברי הראשון, אמרינן אילו הוה שמיע ליה הוה הדר ביה.

גם בשו"ת ציץ אליעזר חלק טו (סוף סימן מז אות ה') העלה דבנכרי שאינו עובד ע"ז ליכא משום לא תחנם, וכמתבאר נמי מדברי הרשב"א והמאירי הנ"ל. ע"ש. וראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"ז (חור"מ ס"י ב אות א) ובח"י (חיר"ד ס"י מא), שחזר והניף ידו לבאר דגבי ישמעאלי ליכא איסור לא תחנם כיון שאינם עובדי ע"ז. ע"ש.

ונודע שהג"ר יצחק אלחנן התנה בהיתר

רישום בטאבו

וסיפר הרב נחום רקובר, כי לפני כמה שמיטות יזם הצעת חוק הקובעת כי המכירה המתבצעת על ידי הרבנות הראשית בערב השמיטה תופסת גם לפי החוק, ודינה כדין מכירה המתבצעת בטאבו. ואכן בזמנו החוק התקבל, והוא קיים עד היום. וממילא טענת דינא דמלכותא דינא, נופלת בזה.

נמצא שיש תוקף למכירת הקרקעות של החקלאים לנכרי, אפילו אם לא נרשמו בספרי האחוזה אצל הממשלה (טאבו) על שמו של הקונה, כי הממשלה שהיא של ישראל מסכימה להשתמש בהיתר המכירה לטובת החקלאים שבישראל, ולרווחא דמילתא כבר התקבל חוק מפורש בכנסת ישראל שממשלת ישראל מכירה במכירת הקרקעות לנכרי, לצורך הפקעת איסור שביעית, אף ללא רישום בטאבו. וכמו שביאר בזה בשו"ת יביע אומר חלק י' (חיו"ד סי' מ עמ' רעא).

ואף כשאין המכירה רשומה במשרדי הממשלה בטאבו, ולכאורה בענינים כיוצא באלה שפיר אמרין דינא דמלכותא דינא. הנה מלבד דסוף סוף עושים חוזים ושטרות שיש להם תוקף גם מצד הממשלה, והממשלה מתחשבת בכל חוזה ומחייבת את הצדדים לקיים הנאמר בו גם אם אין שם בולים. וכמו שכתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (דף נו עמוד א'), זאת ועוד שכבר כתב החזון איש דנקטינן כדברי רוב הראשונים הסוברים שכל הקפידא בדינא דמלכותא דינא הוא כשהשלטון מקפיד על כך ומעניש למי שאינו נוהג לפי קביעת השלטון. אך בענין הטאבו אין השלטון מקפיד על כך, והוא נעשה לפי רצונם של בעלי דבר. ועוד י"ל דדינא דמלכותא דינא הוא דוקא כשיש למלך הנאה ישירה מדין זה, אבל לא בסתם תקנות. [ועיין להחזון איש (מעשרות סימן י') שדן שם על מי שלקח קרקע מחבירו וכו'. ודו"ק].

מעשה עם הסטייפלר זצ"ל

איש לשמור קדושה גם בפירות אלה. וחזר ואמר כי שיעוריו של מרן אאמו"ר הורסים להם את כל מה שהם משקיעים ובונים בשמירת שביעית כהלכתה, כי דבריו נשמעים, ויש להם השפעה מרובה, ואנחנו בונים והוא הורס לנו הכל.

והנה כל דבריו היו למה הוא מביע את דעתו בבני ברק, ומדבריו היה ניכר בעליל שהגאון זצ"ל עיקר קפידתו היתה על שמרן זיע"א מגיע לבני ברק, מקומו של החזון איש, ושם מדבר בענין היתר המכירה. אבל לא דיבר על עצם היתר המכירה. [אמר המחבר: אולם לאחר שפירסמנו הדברים במהדור"ק של הספר ילקוט, העירו על דברינו, שאין הדיוק נכון, ולדעתו של הסטייפלר אין לסמוך כלל על היתר המכירה מכמה טעמים].

וכאן המקום להזכיר מאי דבדידי הוה עובדא, בחדש שבט תשל"ג, כאשר נכנסתי אצל הגאון המפורסם מוהר"ר יעקב ישראל קנייבסקי זצוק"ל, בעל הקהלות יעקב זיע"א, ביקש אותי להעביר את תמיהתו על מרן אאמו"ר [זיע"א] שמסר בזמנו סידרת שיעורים בעיה"ק בני ברק ת"ו על היתר המכירה, ואמר לי בתוקף ובכעס בהאי לישנא: הרי כאן בבני ברק החזון איש הוא המרא דאתרא, ואנו עושים כל מיני השתדלויות להחדיר את דעתו ולהחזיקה בבני ברק, כי גבורי כח עושי דברו, ואם כן מדוע מרן אאמו"ר מצא לנכון לומר את דעתו דוקא בעיר בני ברק אתריה דהחזון איש. והוא חזר וביקש אותי להעביר למרן אאמו"ר שלא ידבר בנושא זה בבני ברק. וגם לענין שמירת קדושת שביעית על פירות שנמכרו לגוי, המנהג בבני ברק כהוראת החזון

שיצא שכרם בהפסדם, כי מי לא יחוש לגזרת חרם ונידוי שהחרימו מרן ז"ל וכל הקדושים שעמו להנוהגים דיני שביעית בפירות של גוים. ומכל שכן באתריה דמרן ז"ל שבדאי היא חומרא המביאה לידי קולא. ומה שסברו שלא החרימו חכמי צפת אלא להנוהגים לפוטרם מדיני תרומות ומעשרות [שהיא קולא גמורה], אבל להחמיר לנהוג בהם דיני שביעית לא החרימו, שהרי המחמיר תבא עליו ברכה. הנה מדברי המהרשד"ם מבואר לא כן, שכתב להדיא "שהחרימו לשומרי שביעית" ופירושו לאותם ששומרים קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי, ולא קאי על התשובה שקודם לה, במי שהחמירו לשמור ב' שנים שמיטה. ודו"ק היטב בדברי המהרשד"ם. נמצא דאיבעי לן למיחש טובא לדבריהם, ובפרט לדידן שקבלנו הוראות מרן ז"ל.

ועיין בכסף משנה (פרק א' מהלכות תרומות ומעשרות סוף הלכה יא) שכתב, שחכם אחד חשב להתחסד בעשותו היפך המנהג ומפתה אחרים לנהוג כן. ונראה פשוט בעיני שראוי למנעם מזה משום לא תתגודדו. ועוד שמכיון שבכל אלו המקומות נהגו כד' הרמב"ם לפטור מתרומות ומעשרות, הרי הוא נוגע בכבוד הראשונים שנהגו כן, והרי אף הריב"א לא מלאו לבו לסמוך על סברתו נגד המנהג, ועוד שדבר זה הוא דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו. לכן יש לגזור עליהם שלא ינהגו כן. ואם יסרכו יכופו אותם, כההיא דשמואל דא"ל אכול משחא ואי לא כתבינא עלך זקן ממרא. ושוב נתקבצו כל חכמי העיר וגזרו בגזרת נח"ש, שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם פירות הלקוחים מעכו"ם, אלא כמו שנהגו עד עתה כדברי רבינו. עכת"ד. וכל זה שייך גם בנידון דידן.

דעת הגרש"ז אויערבך בענין היתר המכירה בשביעית

המכירה, ומדבריו ניכר שהראה פנים להיתר זה. ועיין במה שכתב בספרו מעדני ארץ

ובאמת אחר שנים כאשר העברנו את הדברים שאמר לנו הסטייפלער זצ"ל למרן אאמו"ר זיע"א, השיב לי, דמאחר ורובו של היישוב הישראלי בארץ ישראל אינם חרדים, ואם לא יעשו בשבילם את היתר המכירה יכשלו ח"ו באיסורים, ובפרט אלפי החקלאים שאם לא נעשה להם את היתר המכירה יעבדו בשמיטה בלא המכירה וכשלו באיסור לכולי עלמא, לפיכך גם היום צריכים להסתמך על היתר המכירה. ואין לנו ברירה אלא לעשות את היתר המכירה כדי להציל עם רב בארץ הקודש, וישראל ערבין זה לזה, וכמו שכתב הגאון מקוטנא בישועות מלכו (הנ"ל, סימן נג) בזה"ל: שעל ידי פחזותם של הרבנים האשכנזים יצאה מכשלה גדולה שיעבדו ישראל בעצמם את שדותיהם אף בלי היתר המכירה. ע"ש.

ומעשה היה בחקלאי אחד, שאחד הכשרויות בארץ התנתה עמו שלא יעשה היתר המכירה, וחשש שיסירו ממנו את ההשגחה לשאר השנים, ואכן לא חתם על השטר שהרבנות שלחה לו, ואחר כך התברר שהמשיך לעבוד בשביעית כמעשהו בכל השנים, ועד כדי כך שלא ידע אפילו שהדבר אסור לזרוע וכו'. ונמצא שאילו היה חותם על השטר של היתר המכירה, היינו מונעים ממנו הרבה איסורים שנכשל בהם במשך שנה שלימה. והרי ישראל ערבין זה לזה.

ולענין קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי, כבר ביארנו דעת מרן בזה, וידוע שכל ארץ ישראל היא אתריה דמרן ז"ל, ובהיות וחדשים מקרוב באו לנהוג להחמיר כד' המבי"ט לשמור על קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי, על פי הוראת מרן פאר הדור הגאון החזון איש זצ"ל שהכריע כן. יתכן

דחנה המדקדק בדבריו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל יראה שלא שלל לגמרי את היתר

אין הפירות נאסרין ומותרים באכילה לאחרים, נראה שמותר גם להמחמירים לקנות פירות שביעית, דלא אסירי משום ספיחין מחנוונים שסומכים על היתר המכירה, ושוקלין ומודדין ועושין סחורה בפירות שביעית, ואין הלוקח מהם צריך לחשוש משום לפני עור, או לזה שהוא מוסר דמי שביעית לעם הארץ דאסור גם בשביעית בזה"ז שהוא רק מדרבנן, דאע"ג שכ' הנתיבות המשפט (סי' רלד) דמי שנכשל באיסור דרבנן בשוגג לא עשה שום עבירה, וא"צ כלל שום כפרה, מ"מ חוץ ממה שרבו החולקים עליו, גם נראה פשוט שאף להנתיבות איסור גמור הוא להכשיל את חברו ולהאכיל אותו איסור דרבנן, ואין זה דומה לספק ערלה בחו"ל שאמרו בקידושין (לט.) דמספקי ספוקי לאהרדי, דהתם כך הוא היתה הלכה, משא"כ באיסור דרבנן כל דתקון רבנן כעין דאו' תקון, וגזרו גם בדרבנן על המכשיל שהוא מזיד להתנהג עם איסור דרבנן כמו עם איסור דאור' וכו'. וטעמא דאמרן שמותר לקנות מהם פירות שביעית ולאכלם בקדושה הוא כמבואר בת' המבי"ט (ח"א סימן כא). ע"ש. וע"ע בספרו מעדני ארץ (סימן א) שהאריך לדון בנוסח השטר של המכירה, והציע שם כמה תיקונים לנוסח השטר, וסיים, דנראה ברור שבנוסח השטרות יש גמגום דברים שאפשר בנקל לשנותם, ולתקנן בנוסח ברור ומתוקן. ע"ש.

גם בספרו שו"ת מנחת שלמה ח"ג (סימן קנח, ד', דף רכה) כתב, גבי היבולים במקומות שהחזיקו בהם רק עולי מצרים ולא עולי בבל, שאסורים בעבודת הארץ, וממילא מוכן שגם שם זקוקים להיתר המכירה, לא רק משום עבודת קרקע דאסור שם וכו', אלא גם משום קדושת הפירות ושמיטת הפירות. ומה ששאל אם במקומות הנ"ל מועיל ההיתר [היתר המכירה] גם לדעת המתנגדים, הנימוקים של המתנגדים שייכים גם שם. אך אלה שלא רצו לסמוך על ההיתר מפני שסוברים שגם בזה"ז

(שביעית סימן יז אות ר'), ובספרו שו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן מד). ובחלק ג' (סימן קנח, ד', דף רכה) ושם (אות ט). ע"ש. ובהקדמתו לספר מעדני ארץ כתב, ולתועלת המעיינים אקדים סקירה קצרה לתולדות היתר ההפקעה משביעית שהותר לראשונה על ידי גדולי ישראל מגאוני הגולה ז"ל, ושוכלל אחר כך על ידי רבותינו הגאונים מארי דארעא דישראל. ובהתחדש היישוב החקלאי היהודי בארץ הקודש, עלתה על הפרק שאלת השמיטה לפני שנת השבע שנת תרמ"ט וכו'. וע"ש בכל מהלך ההקדמה ותשובותיו בספר, שאכן הראה פנים להיתר זה ולא שלל אותו בכל מכל כל. ווספר מעדני ארץ על השביעית סובב והולך על ענייני היתר המכירה. ומבוסס על זה.

והגאון ר' איסר זלמן מלצר ראש ישיבת עץ חיים ובעל אבן האזל בהסכמתו לספר מעדני ארץ על השביעית כתב בזה הלשון: שרוב דבריו בספר זה הם לברר את פרטי הדינים היוצאים לפי היתר המכירה "אשר הנהיגו גאוני ארץ הקודש". ומ"מ לא אחפוץ להכניס ראשי בין ההרים הגדולים וכו'.

וגם בספרו מנחת שלמה הנ"ל, כתב, שמותר לקנות פירות וירקות בשביעית מבעל חנות ירקות הסומך על היתר המכירה, ואף שאסור לקנות פירות שביעית מעם הארץ מפני שהדמים נתפסים בקדושת שביעית, ואין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ, הכא שרי, דטעמא דאסור לאו משום לפני עור לא תתן מכשול, כי משמע קצת דאסור להחליף תפוח של ששית בשל שביעית, אע"ג ששניהם שוים, וליכא כלל הוספת מכשול. אלא דזו גזירה מיוחדת לא למסור דמי שביעית לעם הארץ. אלא שאעפ"כ נראה שגם המחמירים שאינם רוצים לסמוך על היתר המכירה מ"מ לפי מה שנוהגים כהכרעת האח' להקל בזה"ז באיסור משומר ונעבד, וגם החזו"א כתב כן, דבדיעבד

שבוזה אין את כל החששות של המחמירים ומפקקים בהיתר המכירה, ואין בזה לא תחנם. וכן אין צריך שתעשה המכירה לפי חוקי הממשלה, ובודאי מסתבר הכי. אלא שאין זה פשוט כל כך, דבעצין שאינו נקוב של עכו"ם מותר לישראל לעבוד בשביעית גם לדעת הגדולים שאינם רוצים כלל לצרף דעת בעל ספר התרומה דבזמן הזה יש קנין. כי פשוט הוא דאין להשוותו כלל לסוריא, דמהני ביה קנין עכו"ם. ומכל זה נראה, שהגרש"ז אויערבאך זצ"ל לא שלל בתוקף את היתר המכירה בשביעית, ולא החשיב היתר זה כחוכא ואיטלולא.

שביעית מדאו', ולכן לא רצו לסמוך על הערמה בדאורייתא, הם יכולים שפיר לסמוך על ההיתר באותם המקומות אשר לכולי עלמא רק מדרבנן. וגם במקומות המסופקים. כמו"כ אין נוהג איסור ספיחין באותם המקומות, ורבים סוברים שגם מה שנזרע בעבירה חשיב רק כספיחין, ולכן חושבני שגם המתנגדים למכירה צריכים רק להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הנלקחים משם, אבל התבואה והירקות מותרין שפיר באכילה, ואין טעם לחשוב ולאסור גם שם משום ספיחין. ע"כ. וכן מצינו עוד בדבריו שם (סי' קנח אות ט), שאפשר לסדר את המכירה בגידולי מים,

למכור לגוי רק את שכבת העפר העליונה של הקרקע

לפקפק ולומר דכיון שרק שם "ארץ" גורם לחייב במצוות התלויות בארץ ובזה הרי קנינו רק לזמן, מ"מ אותם גאוני אה"ק שהתירו להפקיע משביעית ע"י מכירת העפר ע"מ לפנות, ולא רצו לסמוך על ההיתר של מכירת השדה לזמן, ודאי סברי כמו שכתבנו.

ובספרו מעדני ארץ (שביעית סי' יז אות ו) על השביעית, הביא שבהיתר המכירה סידר הגרנ"ה ז"ל, למכור לגוי את השטח העליון של הקרקע, על מנת לקרן, ובזה מסתבר דמודו כולי עלמא דיש קנין לגוי להפקיע, משום דדמי למוכר עפר לגוי ולא קרקע, ולא נוהג ככהאי גוונא הלאו דלא תמכר לצמיתות. ע"ש. וע"ע מש"כ בזה במנחת שלמה שם, למ"ד דאין קנין, שיתכן שלא יועיל.

למה קדושת ארץ ישראל לא מתפשטת לעברו השני של כדור הארץ

מכוון כנגד המרכז שבאמצע לכן גם הקדושה מתפשטת רק עד המרכז שבאמצע ולא יותר, אבל מ"מ לענין טומאה רצוצה שבוקעת ועולה עד לרקיע, גם לגובה כזה אשר משם אינו חוזר ונמשך כלל אחר הקרקע שלמטה – וגם בוקעת ויורדת עד התהום ויותר, וא"כ

וכמה גדולים הציעו למכור לגוי רק את שכבת העפר העליונה של הקרקע, שבכך אין חשש של לא תחנם, ודן בזה ג"כ הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא) וכתב, שנראה שלמ"ד יש קנין לגוי להפקיע מתרו"מ ושביעית, אף אם עיקר הקרקע שייך לישראל, מ"מ אם כל העפר של שיעור יניקת הזרעים שייך לגוי שפיר מהני קנינו להפקיע, והיינו משום דחוץ ממה שהוא בעלים על העפר הרי הוא בעלים גם על שם "ארץ" שיש על אותו עפר, ואף בכה"ג שמחוייב הגוי לסלק משם את העפר וקנינו להשתמש עם הקרקע שלמטה כבסיס לעפר שלו אינו אלא לזמן, אפ"ה מהני קנינו להפקיע, גם להסוברים דקנין לזמן לא אלים להפקיע, כיון שהבעלות על כל העפר של שיעור יניקת הזרעים היא מוחלטת ולא רק לזמן מוגבל, ואף שיש

ובמנחת שלמה שם כתב להעיר אגב אורחא, להעיר כיון דקדושת ארץ ישראל היא מתהום ארעא ועד רום רקיעא, למה לא תתפשט הקדושה גם על הקרקע שמעברו השני של העולם שמכוון ממש נגד ארץ ישראל, ואף אם נאמר דכיון שבדבר עגול הכל

כיון דנפק שבת והרהר תשובה, אפיק קודשא בריך הוא ליה לההוא אתר דאקרי אדמה, בהאי אית נהירו דנהיר ודיוקנין דככביא ומזלי, ותמן יומא וצירין דבני נשא עלאין גברין דנפקו מאדם במאה ותלתין שנין וכו', ואלין משטטי ונפקי לעלמא דא וכו'. בהאי אתר אתיליד קין והבל, כיון דחטא קין אחית ליה קודשא בריך הוא לההוא אתר דאקרי אדמה וכו', הרהר תשובה וסליק ליה קוב"ה לארקא, ובארקא אית נהירו דנהיר מגו שמשא, וזרעין זרעין ונטעין אילנין, וכל אינון דתמן אינון מתולדין דקין ואינון בתרין רישין וכו'. עד דאוליד שת, ומתמן סליק לעילא ד' דרגין, וסליק להאי אתר דאקרי תבל, וכו'. ע"כ.

וכן נודעים דברי חז"ל (אבות פ"ה מ"ו) שהקב"ה ברא פה לאדמה, ולשם נלבעו עדת קורח. וכן שערי ירושלים נטבעו. ועדת קורח נמצאים בגיהנם התחתון. וכן יש גן עדן התחתון. וכו'. נמצא מבואר מכל זה, שבתוך האדמה אין רק אדמה מקצה אל קצה, אלא יש חלל בתוך האדמה, ויש ג"כ שבע ארצות זו בתוך זו, ולכן יש הפסק באמצע כדור הארץ, כך שאין חיבור בין האדמה של ארץ ישראל מקצה אל קצה מעברו השני. ודו"ק.

דעת מוהר"ר עזרא עטייה זצוק"ל - בענין היתר המכירה

ההיתר, והסכים עם הגר"י צדקה והגרבי"צ אבא שאול זצ"ל שלא להביא לישיבה פירות וירקות מהיתר המכירה. וכך עשו איזה זמן. מנהל הישיבה בזמנו כששמע על כך, ביקש ממרן אאמו"ר זיע"א שיגיע לביתו של ראש הישיבה וינמק בפניו את נימוקי ההיתר, על מנת שיוכלו להשתמש בהיתר זה בישיבת "פורת יוסף". כי בזמנו הדוחק היה גדול, והמחירים של פירות שמיטה היו יקרים מאד, והנהלת הישיבה התקשתה לעמוד במחירים הגבוהים. וגם הסחורה של שומרי שביעית בזמנו היתה סחורה גרועה, והדבר גרם

מנין שאין הטומאה בוקעת גם עד לרקיע שמצידו השני של כדור העולם, וכיון שבכל צד יש קברים שהם ניכרים וידועים תו הוה ליה קבוע דחשיב כמחצה על מחצה ואסור לכהנים לדרוך שם, וכמו שהק' הר"ש מקינון, דניחוש בכל דוכתי לנחל איתן ויהא אסור לחרוש ולזרוע, וכל התירוצים שנאמרו על קושיא זו לא שייכי כלל להכא, וגם קשה דניחוש נמי לקבר שמכוון כנגד המזבח וכההיא דגולגלתו של ארונה היבוס, ומה טעם לא נאמר שגם בזה הטומאה בוקעת ועולה, ומנין לנו שלענין טומאה וכדומה רואין את העולם כשטח ישר מבלי להתחשב כלל עם זה שהעולם באמת עגול ככדור. עכ"ד.

ויש להשיב בזה, על פי מה שנודע מ"ש בזוה"ק (בראשית דף רנ"ג): שבע ארצות אינון, דא לעילא מן דא, כמה דאינון שבעה רקיעין דא לעילא מן דא, ואינון: ארץ אדמה ארקא גי נשיה ציה תבל, תבל לעילא מכלהו, כד נפיק אדם מגנתא דעדן, מתמן אתרמי לההוא דאקרי ארץ, ואיהו אתר חשיך דלית תמן נהירו כלל, ולא משמש כלום, כיון דאדם עאל תמן דחיל דחילו סגי, ולהט החרב המתהפכת הוה מלהטא בכל סטרין גו ארץ,

והנה מרן אאמו"ר זיע"א היה תמיד מזכיר את דעתו של מורינו ורבינו ראש הישיבה הגאון המנוח מוהר"ר עזרא עטייה זצוק"ל שגם הוא הסכים עמו להיתר המכירה. ומאידך בספר אור לציון הביא בשמו ששלל היתר זה. והנני לציין מה ששמעתי מפי מרן אאמו"ר זיע"א, ומעשה שהיה כך היה, כי בזמנו ראשי הישיבה הגר"י צדקה זצ"ל והגרבי"צ אבא שאול זצ"ל דיברו עם ראש הישיבה נגד היתר המכירה, וביקשוהו שיורה שבישיבת פורת יוסף לא יסתמכו על היתר המכירה. ואכן ראש הישיבה הורה בתחלה שלא להסתמך על

שהחמירו על עצמם שלא לסמוך על היתר המכירה. [ואגב, הגאון רבי יוסף בוקסבוים זצ"ל סיפר למרן אאמו"ר, שיש תחת ידו תשובה בכתיבת יד מהגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל שהראה פנים לסומכים על היתר המכירה, אך משום מה לא נדפסה תשובה זו בספריו. ואמנם בשמיטה שעברה פירסמו בני משפחת שוורצמן, נכדיו של הגאון הרב קוטלר, שאין הדברים שכתבנו נכונים, ומור זקנם מעולם לא הליץ בעד היתר המכירה. אולם מלבד עדותו של מרן אאמו"ר זיע"א הנ"ל, שאלנו גם את בנו של הרב בוקסבוים ז"ל, ואישר את הדברים שאכן ישנה תשובה בכתב יד של הרב קוטלר זצ"ל ובו הליץ בעד היתר המכירה].

ואמנם הדבר פשוט שבזמנינו שהסחורה של שומרי שביעית היא סחורה טובה, וגם אין הפרש גדול כל כך במחירים, בודאי שטוב ונכון שכל אחד ואחד, ובפרט בני התורה, שיחמירו על עצמם, ולא יסתמכו על היתר המכירה. אם אין חשש של איסור סחורה בפירות שביעית באוצר בית דין שבזמנינו, וכאשר ביארנו.

וגם בשיבתינו הקדושה, הישיבה הגדולה "חזון עובדיה", נהגנו להיות מן המהדרין להחמיר ולא להסתמך על היתר המכירה, עוד בשנת השמיטה תשמ"ז, ועד היום, וזאת על פי הוראת מייסד ישיבתינו מרן זיע"א שהורה לנו להחמיר ולא להסתמך על היתר המכירה, היתר הנעשה במטרה להציל רבים מעון, ובפרט להציל את אלפי החלקאים שאם לא יעשו להם את היתר המכירה, ימשיכו לעבוד בשביעית כרגיל ויעברו על כל איסורי שביעית בלא שום היתר, ומה שייך כאן הלעיטהו לרשע וימות, אחר שמצינו לגדולי עולם כנ"ל שכן הסתמכו על המכירה. וכבר ביארנו לעיל שגדולי עולם היו אלה שהסתמכו על ההיתר, וגם מורינו ראש הישיבה הגאון מוהר"ר עזרא עטייה זצ"ל על פי פסיקתו של

למיעוט האוכל בשיבה. מרן אאמו"ר הגיע לביתו של ראש הישיבה, ובמשך שעה ארוכה הרצה בפניו את טענות המתירים, ראש הישיבה האזין ברב קשב לדבריו, ובו במקום אמר למנהל שאכן יכולים להסתמך על היתר המכירה בשיבה, והורה לו שיקנה ירקות לשיבה מהיתר המכירה. ויפרסם שכל מי שרוצה להחמיר על עצמו, שתבוא עליו ברכה, אבל בני הישיבה יכולים להסתמך על ההיתר, בשעת דחק כזו. וראש הישיבה ביקש ממרן שיבוא וימסור שיעור בפורת יוסף וישכנע את הלומדים בדבר היתר המכירה. ולאחר מכן ליווה את מרן אאמו"ר עד לרחוב, ושמח מאד על הדברים ששמע. ואכן כך הנהיגו בשיבה בזמנו להסתמך על היתר המכירה. מיד לאחר מכן הגיעו כמה תלמידי חכמים מהישיבה לביתו של ראש הישיבה וביקשוהו שיורה להחמיר בזה, והתמרמו על החלטת ההנהלה להסתמך בשיבה על היתר המכירה, ואמר להם ראש הישיבה שאכן הם יכולים לבשל לבדם במטבח ולא להסתמך על היתר המכירה, [אבל באופן כללי ההנהלה החליטה להסתמך על היתר המכירה מאחר שלא נמצאו ירקות טובים למאכלם של בני התורה].

נמצא שראש הישיבה הראה פנים להיתר זה, ודלא כמו שפירסמו בשמו שביכול שלל את ההיתר מכל וכל. והגאון רבי צבי סימן טוב שליט"א אמר לי, שבזכרונו שבישיבת פורת יוסף בזמנו סמכו על היתר המכירה, כי היתה אז שעת הדחק והיה קשה מאד להחמיר בזה. גם ידידנו הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א סיפר לי, כי לפני מלחמת ששת הימים היו נוהגים לסמוך על היתר המכירה בשביעית בישיבת פורת יוסף, ובזמנו היו סועדים בשיבה גדולי המקובלים בירושלים, וכן אברכים חשובים, כשלוש מאות בני ישיבה ורבנים, וכולם סמכו על היתר המכירה. ובודאי שהדבר נעשה כן על פי הוראת ראש הישיבה. והיה שלחן אחד שבו הסבו האברכים

מרן זיע"א הורה בישיבת פורת יוסף בזמנו להסתמך על ההיתר. ובעצם עיקר ההיתר יצא מרבני הספרדים, וכמו שהעיד הישועות מלכו. ורבים המה שכתבו להיתר, ובפרט מרבני

אם יש מקום להדר ולהחמיר שלא לאכול מהיבול של היתר המכירה

השביעית, ויקדישו את עצמם ללימוד תורה, ועליהם נאמר "גבורי כח עושי דברו". ויזכו לברכת ה' כמו שנאמר, וצויתי את ברכתי לכם וכו'. ומצוה להחזיק בידם לתומכם ולסעדכם, שיוכלו לקיים המצוה כהלכתה. ויתברכו בכל הברכות שבתורה. ובזכות מצוה רבה זו יחיש השי"ת לגאול אותנו גאולה שלמה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים. ע"כ.

וזה אמור בעיקר לענין המכירה עצמה, שלכתחלה אין נכון לעשות כן, ורק מי שיש לו בזה שעת הדחק, יעשה כן. ולכתחלה יש לקיים את המצוה כהלכתה ולהקדיש את שנת השמיטה ללימוד התורה הק', כפי רצון התורה. אבל לא לגבי היבול שגדל באותם שדות. וההיתר מכירה הוא היתר ברור בלי שום ספק, כמו שאמר מרן אאמו"ר זיע"א כמה פעמים. אלא שגם בזה טוב ונכון להדר ולהחמיר לקחת מפירות של חו"ל או יבול אחר שאין בו כל חשש, ובפרט בני תורה. ובלבד שאין הפרש גדול כל כך במחירים.

וברור שיש מקום מתורת חומרא לחוש היכא דאפשר, להמחמירים בזה, לאחר שסוף סוף מצינו לכמה גדולי עולם שחלקו על היתר המכירה, ומהם הסבא קדישא, מהר"י ידיד הלוי, הגאון החזון איש, הגרי"ש אלישיב, ובודאי שכל הרוצה לחוש לדבריהם תבא עליו ברכת טוב.

ובספר חזון עובדיה על הלכות חנוכה (משנת תשס"ו בעמוד פו) כתב: "ופרדסים של ישראל שנעשו מהם שמן זית ונמכרו על ידי הרבנות הראשית לגוי, דינם כשמן זית שגדלו בקרקע של גויים (שמותר להדליק מהם אף שגדלו

והנה מרן אאמו"ר זיע"א פירסם בשנת תשמ"ז קול קורא, להדר ולהחמיר שלא לסמוך על ההיתר מכירה. ונדפס בספר השביעית והלכותיה, וחכ"א טען לפני שנים, בשיעוריו בב"ב, שאנו הבנים אילצנו ח"ו את מרן אאמו"ר זיע"א לכתוב כן, בגלל שאנו מפחדים מהאשכנזים. ולדעתו אין מה להחמיר בזה כלל, אפילו לא בתורת הידור, זולת למי שחסיד כמו יחזקאל שלא אוכל מבהמה שהורה בה חכם. והוסיף, שמרן אאמו"ר יודע ללמוד היטב למרות שלא למד בכסא רחמים, ולמרות שלא למד אצל גדולים, אעפ"כ יודע ללמוד היטב, והוא דעתו שאין להחמיר כלל. [ותמוה מה שאמר שמרן לא למד אצל גדולים, והרי הכל יודעים את גדלותם של חכמי פורת יוסף בשנים ההם, כמו מוהר"ר עזרא עטייה, מהר"י עדס, מהר"א הכהן, מהר"א לופס, ועוד ועוד].

אך הנה מרן אאמו"ר זיע"א הוא בעצמו כתב כעין זה בשו"ת יביע אומר חלק י (יו"ד סי' נח) בהאי לישינא: לאחינו בית ישראל החרדים לדבר ה', ה' עליהם יחיו! עם התקרב שנת השבע, שנת השמיטה, בשנת תשמ"ז הבעל"ט, יש להתכונן להזהר בקדושת פירות שביעית, וללמוד דיני השביעית, בכדי להיות בין המדקדקים במצות השמיטה, וכמו שאמרו חז"ל: גבורי כח עושי דברו אלו שומרי שביעית. אמנם ידוע שיש חקלאים המקילים וסומכים על היתר המכירה בשנת השמיטה, ויש להם על מה שיסמוכו בשעת הדחק. והפירות אשר בשדותיהם אין עליהם קדושת שביעית. אולם חקלאים החרדים לדבר ה', שיש ביכולתם לשמור דיני השמיטה כהלכתה, טוב יעשו אם יפקירו שדותיהם בשנה

בשביעית) וכבר הארכתי בשו"ת יביע אומר (ח"י) לבסס ולחזק את ההיתר מכירה שהוא כדת, ושאינן לחוש בזה לדברי החולקים". ע"כ.

ושוב ראיתי מכתבו של מרן אאמו"ר זיע"א מיום י"ב חשוון תשס"ז שנשאל על כך, שהרי בספר ילקוט יוסף הלכות שביעית נדפס מכתב בשמו, שבני תורה והחרדים לדבר ה' יקנו ממקומות שבהם שומרים שמיטה, מבלי לסמוך על היתר מכירה. ואילו במקום אחר נתפרסם פסק הלכה משמו, שיש לסמוך על ההיתר מכירה, שהוא היתר גמור אלים ומבוסס, ואף בני ישיבות יסמכו על היתר זה, ויקנו היתר מכירה, ולא על פי יבול נוכרי ואוצר בית דין, ובמיוחד שהמחירים גבוהים וכו', ואל לנו לתת מכספינו לגויים. ע"כ.

והשיב על כך בזה"ל: שבאמת יש לסמוך בודאי על היתר המכירה שהוא מבוסס וברור על פי ההלכה, ואין לי שום ספק בדבר, ורק המהדרין יכולים להחמיר על עצמם, ובלבד שלא יפגעו בבני ביתם בחוסר הפירות והירקות כראוי. עכ"ל.

והנה מפורש כמו שאמרנו, שבאמת יש מקום לבני תורה להדר בזה, מתורת הידור

בעלמא, אע"פ שבאמת ההיתר ברור הוא בלי שום ספק.

ומרן אאמו"ר זיע"א בשיעוריו הרבים שמסר על כך במשך עשרות בשנים, היה אומר שהיתר המכירה הוא היתר ברור. ועוד, שאף לדעת המחמירים בזה, זהו רק לענין עצם מכירת השדה, אבל לא לענין אכילת הפירות ההם, שלכולי עלמא שרי. ובלא"ה, הרי לו יהיה אלא ספק, ספיקא דרבנן לקולא, שהשביעית בזה"ל דרבנן. וכ"ש שהמקילים בזה סמכו על גדולי עולם שהורו להם כן. וגם יש כאן כמה צירופי ספיקות.

וכ"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד ס"ס יט), שחזי ג"כ לאצטרופי שיטת הרבה מהראשונים דס"ל שאין שביעית נוהגת בזה"ל אף מדרבנן. (בה"ג, הרב ר' יהודה הנשיא אלברצלוני, והרב ר' יהודה בן יקר, בעה"מ, רשב"ם, ובעל העיטור, והמאירי), ובודאי דחזו לאצטרופי להקל בשעה"ד גדול כזה, ע"י היתר המכירה. הגם שהיא הערמה גלויה. ומיהו היכא דאפשר טוב לחוש לשטת המחמירים לקנות בשביעית פירות מקרקע גוי, וכאשר הרבה חרדים חוששים לזה. והמחמיר בזה תע"כ. והמיקל לא הפסיד. ואכ"מ. עכ"ל.

עוד בדעת הגרש"ז אויערבך על היתר המכירה

השמיטה מטעם הרבנות קיבלו הדרכה עצה ותושיה מהגרש"ז זצ"ל בשאלות על שטרי המכר וכדו'.

ובאמת, שאם לא נעשה היתר המכירה לחקלאים, הללו יעבדו באיסור ויזרעו ויקצרו וכו', והפירות יהיו קדושים בקדושת שביעית, ואיסור שמור ונעבד, ויבולי השדה יהיו אסורים באיסור ספיחים, וכל הסחורה הזו תכנס לשוק, וחלק גדול מהצרכנים שומרי המסורת בארץ ישראל יכשלו באיסורים. ולא יזהרו בקדושת שביעית.

וראה בשו"ת בנין אב (ח"ד עמוד רעו) שהגרש"ז אויערבך זצ"ל ביקש ממנו ומעמיתו הרב לאו שיקפידו לערוך את מכירת הקרקעות שעל ידי הרבנות כנהוג, שגם לדעת הסוברים שאין להקל במכירת הקרקעות, כך צריך לנהוג למעשה. שאף שיש לשמור שמיטה כהלכתה, מ"מ כיון שהא קמן רוב הציבור בארץ אינו יכול לעמוד בדבר, על הרבנות לקיים את היתר המכירה. והוסיף להביא מקורות בראשונים שבודאי יש על מי לסמוך, ועל הרבנות לדאוג לכלל הציבור, ולהנהיג היתר מכירה להציל החקלאים מעון. וגם הרבנים שעסקו בהלכות

כן. ואותם תינוקות שנישבו אף שהם מחללי שבת בפרהסיא, עדיין לא יצאו מכלל ישראל. וישראל שחטא, ישראל הוא. ואין צורך להתייחס אליהם כאל נכרים.

ובלא"ה אין זו טענה כלל, שהרי אותו יכול מהשדות של אותם מחללי שבת, נמכר לאלפי רבבות ישראל בכל הארץ, והוא ספיחין גמור, או שהיבול קדוש בקדושת שביעית, ומחמת כן נכשלים באיסורים רבים לאין מספר. וע"י המכירה שעושה הרבנות, שהיא בודאי תקפה לדעת כמה גדולים, עד שמ"מ י"ל בזה בשל סופרים הלך אחר המיקל, א"כ יש כאן הצלה ברורה מאיסורים לאין מספר.

וראה בילקוט יוסף שבת א' כרך ד (סימן רצו סעיף טו) שנתבאר שם, דהנה ישראל נקראו בניים למקום, כמ"ש (ירמיהו יד) בניים אתם לה' אלהיכם. וישראל אע"פ שחטא ישראל הוא. וקרוי בן למקום. ואמנם נחלקו בזה בגמרא (קידושין לו.) ר' מאיר ור' יהודה, אם קרויים בניים רק בזמן שעושים רצונו של מקום, דלר' יהודה רק כאשר נוהגים מנהג בניים קרויים בניים, אך לר' מאיר בין כך ובין כך קרויים בניים, שנאמר בניים סכלים, בניים לא אמוץ בם, זרע מרעים בניים משחיתים. אך לענין הלכה כתב הרשב"א (ה"א סי' קצד וסי' רמב) שמומר לע"ז מטמא באוהל גם למ"ד דקברי גויים אינם מטמאין באוהל, כיון דקיי"ל כרבי מאיר דבין ובין כך קרויים בניים, ולכן אף מומר לע"ז בכלל אדם כי ימות באהל שקברו מטמא באוהל. והובא להלכה ברמ"א (יו"ד סי' שעב ס"ב). וע"ש בביאור הגר"א. נוכ"כ בכפתור ופרח (פרק י) לגבי משומדת שילדה בן לישראל, שפוטר את אשת אביו מן היבום, ואע"פ שהמשומד אין מחזירין לו אבדה ומלוין לו ברבית].

גם בש"ע (יו"ד סי' קנט סעיף ב) פסק שאסור להלוות בריבית ממומר, אף על פי שמגוי

והדבר יביא למכשלה במערכת הכשרות בארץ, הן לשנת השמיטה, כאשר רוב הפירות והירקות בארץ יהיו באיסורי שביעית, ואזי כל מערכת הכשרות בארץ יכולה להתמוטט, כיון שלא יהיה לפירות שוק אחר, ולא תספיק הסחורה המותרת בשביעית. וחלק ניכר מהסוחרים יוותרו על תעודות הכשרות והפיקוח, וגם מי שישאר במסגרת ההשגחה, יערים ויכניס פירות וירקות אסורים, וההיזק למערכת הכשרות יהיה גדול ביותר גם לשנים אחרות. ואז לכל הציבור יגרמו מכשלות גדולים ביודעים ובלא יודעים. שיתרגלו לעשות כן גם בשאר שני השבוע לפי שימצאו שווקים מבלי תעודות כשרות, וכל מאמצי הרבנות להשמר מפרי ערלה וכדו', ירדו לטמיון, וכלל ישראל יכשל בפירות ערלה. וכן באיסורי טבל וכדומה. וגם המסעדות, שעקב החומרא בשמיטה יבטלו את ההשגחה ויכשילו את הציבור בכל מאכלות האסורות בכיבוד. והתברר עם מגדלי הפירות בארץ, שלמעלה מחמישים אחוז מהמטעים, יאלצו ללא היתר המכירה להתנתק מהרבנות בכל השנים, ועל ידי כך יש סיכון למערכת הכשרות כולה.

וע' בילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם (פרק ה') וכן בילקוט יוסף על הלכות קידוש, שהבאנו מדברי גדולי האחרונים שהחילוניים של ימינו רובם הם בכלל תינוקות שנשבו לבין הגויים, ואין להם אפיקרוסים שמורדין ולא מעלין. ושכ"ד החזון איש ביו"ד סימן ב', ועוד גדולים.

ומזה הטעם אנו מתחשבים באותם חקלאים שלא יבואו לעשות מלאכות האסורות לכולי עלמא, ומצילים אותם שלכל הפחות ינהגו כאותם גדולים שהתירו את הדבר. ולא שייך בזה הלעיטהו לרשע וימות, שכל שיש בידנו למנוע עבירות, ולהוריד מן סאת העוונות של כלל ישראל, מצוה עלינו לעשות

מותר, וכתב הגר"א שם, כמ"ש (סנהדרין מד.)
אף על פי שחטא ישראל הוא, ובקידושין (שם)
רבי מאיר אומר או' בין כך וכך, וכ"ת סכלים

ז' טעמים להא דקיי"ל כר' מאיר

והטעם דקיי"ל כר' מאיר אף דבעלמא הלכה
כר"י, נאמרו בזה כמה ביאורים:

א. הרשב"א שם כתב, משום דקראי דייקי
כוותיה.

ב. ובספר אור משה קידושין (סימן לג) הוסיף
בזה, שבכ"ב (י.) משמע דר' עקיבא סבר
דאף בזמן הגלות שאין עושין רצונו של מקום
קרויים בנים, וביאר המהרש"א שם דס"ל דגם
בנים משחיתים קרויים בנים. וא"כ הרי הלכה
כרב"ע מחבירו, וכל שכן שר' מאיר עמו.

ג. עוד כתב, משום שדברי ר' מאיר הובאו
באחרונה, ומשמע דהכי קיי"ל, דבשאר
דוכתי במחלוקת ר"מ ור"י שונה התנא דברי
ר' מאיר בראשונה. וש"מ דהכא הלכה כר'
מאיר.

ד. שבספרי (האזינו עה"פ שחת לו לא בניו מומם),
משמע שר' יהודה חזר והודה לר' מאיר.
וז"ל: אע"פ שהם מלאים מומים קרויים בנים,
שנאמר "שחת לו לא בניו מומם" דברי רבי
מאיר, וכן היה ר' יהודה אומר אין בהם מומם
שנאמר "לא בניו מומם". ע"כ.

ה. עוד י"ל שבגמ' (ע"ז ז:) איתא, ר"ש ור'
יהושע בן קרחה אומרים, בין כך ובין כך
מקבלים אותם שנאמר שובו בנים שובכים
וכו'. ומכל שכן שקרויים בנים. ואם כן רבים
קיימי בשיטת ר' מאיר. ובסדר היום (סדר
הברלה) כתב, בנים אתם לה' אלקיכם, לא
מיבעיא הצדיקים, אלא אפילו הפושעים
והמורדים, כמו שנאמר שובו בנים שובכים.
ע"כ.

ו. ובמטה אפרים (הל' ביאת המקדש פ"ו ה"י)
הביא בשם הרב נאות יעקב (בקונ' מענה לשון

וכו' וכ"ת כי לית בהו וכו'. רשב"א (סי' רה).
ע"כ. והיינו דהוא כרבי מאיר שבין כך ובין כך
קרויים בנים, כמו שכתב בביאור הגר"א שם.

דאף מומרים לע"ז קרויים בנים

אות ז) ביישוב דברי התוס' שם, דסוגיין דעלמא
אזלא כר"מ דבין כך ובין כך קרויים בנים,
ור"ע קאי כותיה בפ"ק דב"ב. ע"כ.

ז. ובשור"ת הר צבי (אה"ע סימן צז) תירץ, דכיון
דא"י בגמ' (יבמות טז: בכורות ל:) דקידושיו
קידושין, ש"מ דהלכה כר"מ משום דדייק קרא
כוותיה.

גם רבינו מימון אבי הרמב"ם כתב באגרת
הנחמה: והקב"ה לא ישנא אותנו ולא יסיר
מעלינו שם בנים, לא כשירצה בנו ולא ולא
יכעוס עלינו לא כשנאמין בו ולא כשנסור
ממנו, כמו שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם.
וע"ע בשור"ת מהר"י בסאן (סי' א).

נמצא שדעת הש"ע והרמ"א עפ"ד הראשונים,
שאפילו מומר שעובד עבודה זרה, קרוי
בן למקום (כבי'). ולפ"ז מצוה לרחם עליו
ולהתפלל שישוב בתשובה וללמד עליו זכות.
ואף על פי שמצד אחר, הרי צריך לשנאותו
ולהתרחק ממנו, כדי שלא יבא ללמוד
ממעשיו, ואמרו בגמ' (פסחים קיג:.) שאם ראה
דבר עבירה בחבירו מצוה לשנאותו. ומה
שנאמר לא תשנא את אחיך "בלבבך", יש
לפרש, שבעומק הלב מ"מ יש לו לאהוב אותו.
וביראים (סי' קצה וסי' רכד) עמד בזה, ותי'
שבאדם שאינו הגון לא צוותה תורה שלא
לשנאותו. והביאו בשם הסמ"ק (סי' יז) דאפי'
מי שמותר לשנאותו, מ"מ לא יהי' בלבבו רק
שיראה אליו כאילו הוא שונא לו. ובש"ע
(חומ"מ סי' רעב סי"א) כתב דהינו דוקא כשהתרה
בו ולא חזר בתשובה.

ובס' תניא (ליקוטי אמרים פרק לב) כתב, שאף
הרחוקים צריך למשכן בחבלי עבותו'
אהבה, וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה
ועבודתו, ואם לאו, לא הפסיד שכר מצות

האלקית, וגם לעורר רחמים בלבו עליהם כי היא בבחי' גלות בתוך הרע וכו'. ויבלקו"מ (תורה קפב) כתב, שע"י שידון את הרשע לכף זכות, וימצא בו איזה נקודה טובה, באמת יכנס לכף זכות ויחזור בתשובה].

תמיהה מדוע באיסור חדש דאו' מקילים כ"כ ואילו בשביעית דרבנן מחמירים

הסוברים דשביעית בזמן הזה היא ממדת חסידות בעלמא, ועל זה טוענים שהוא עוקר את השלחן ערוך ח"ו, אחר שמרן פסק בבית יוסף (ריש סימן שלא) דשביעית בזמן הזה מדרבנן. [ארחות רבינו ח"ה]. וזה אינו, שכבר ביארנו את כל צירופי ההיתר, ועיקר ההיתר הוא בגלל מעשה המכירה, ולא ח"ו שבאים לומר שאין לנו שביעית בזמן הזה כלל. ובאמת הרגיל בתשובות של הפוסקים יודע שמצדדים גם שיטות שלא נפסקו להלכה, אך מי שאינו רגיל בלימוד תשובות בהלכה סבור שאם מצדדים שיטת הרז"ה בזה, אזי סוברים כמותו לגמרי. וזה בודאי אינו.

ומעשה שהיה לפני ב' שמיטות, שחכם אחד הוציא לאור חיבור והרבה להקשות על מרן זיע"א במה שכתב בהיתר המכירה בשביעית, וכאשר הגיש את הספר למוריניו הגרב"צ אבא שאול זצ"ל כעס ואמר לו, גמרת להוכיח את כל העולם עד שהתחלת להוכיח את מרן בדבר זה. וסירב לקבל ממנו את הספר.

לסמוך על היחיד בשעת הדחק

לאחר שנזכר דאין הלכה כרבי אליעזר אלא כרבנן, בשעת הדחק היכי עביד כוותיה, אלא דלא איתמר הלכתא לא כרבי ולא כרבנן, ומאי לאחר שנזכר, לאחר שנזכר דלאו יחיד פליג עליה אלא רבים פליגי עליה, אמר כדאי הוא רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק. וכתב הרשב"ץ בפסקי נדה שם: "יחיד ורבים שנחלקו ולא נפסק בתלמוד כאחד מהם, יש אומרים שעושים כדברי היחיד בשעת הדחק, ואינו נראה לומר כן במחלוקת תנאים

אהבת ריעים, וגם המקורבים אליו שהוכיחם ולא שבו מעונותיהם שמצוה לשנאותם, מצוה לאהבם ג"כ, ושתייהן אמת, שנאה מצד הרע שבהם ואהבה מצד בחי' הטוב הגנוז שבהם, שהוא ניצוץ אלקות שבתוכם המחיה נפשם

צא וראה בענין איסור חדש, שכמה מגדולי רבני קהלות אשכנז כתבו כמה קולות בזה, וכיניהם הב"ח, והגאון מוילנא וכל חכמי דורו חלקו על קולות אלה בכל תוקף, וגם המשנה ברורה החמיר בזה. ושם דעתו של מרן השלחן ערוך דאיסור זה נוהג בזמן הזה מן התורה, וגם בשל גויים, ורבים מאחינו בני אשכנז בחוץ לארץ [ששם מצוי איסור חדש] מקילין בזה בשופי, ואף נותנים הכשרים למסעדות מאפיות בלא להתחשב כלל בדעת מרן. וראה זה פלא, איסור חדש שהוא דאורייתא על זה אינם צועקים, ואילו על איסור שמיטה שהיא מדרבנן, ואין ההיתר בא לבטל ח"ו איסור דרבנן, אלא שמסתמכים על מעשה המכירה הנעשה בכל אופני הקנינים, [וע"פ החתם סופר מעשה הקנין תופס גם אם אינו מוחלט בדעת המוכרים למכור], על זה הם מבקשים לבטל כליל.

ומה גם שיש המסלפים את דבריו של מרן אאמו"ר וטוענים שהוא מסתמך על

וכבר ביארנו לעיל לענין עבודות בקרקע בשביעית בזמן הזה, שהיה מקום להקל גם בלא המכירה, [וגם אי נימא דהמכירה לא תופסת], מצד האי כללא, דכדאי הוא דעת היחיד לסמוך עליו בשעת הדחק, ואם כן אפשר לסמוך על האומרים שאין לנו שמיטה בזמן הזה כלל. כי הנה בנדה (ט:) אמרו: תנו רבנן, מעשה ועשה רבי כרבי אליעזר, לאחר שנזכר אמר כדאי הוא רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק. מאי לאחר שנזכר, אילמא

ולאמוראים, אלא רק במחלוקת גאונים ופוסקים, ובמילתא דרבנן. ע"כ. וכתב על זה בשו"ת הרשב"ש (סימן תקיג), ומצאתי להר"ן בתשובה כדברי א"א הרשב"ץ, דדוקא בדרבנן אמרינן כדאי הוא רבי פלוני לסמוך עליו בשעת הדחק, אבל מצאתי להרשב"א בתשובה שנראה מדבריו דאף בדאורייתא אמרינן הכי, שכתב דכל היכא דאיכא הפסד מרובה, סמכינן על יחיד במקום רבים, ואפילו הוא קטן בחכמה ובמנין לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין. והוכיח כן מההיא דנדה (ט: וכו'. ע"ש. ועיין לרבינו הרא"ם בשו"ת מים עמוקים (ח"ב סימן ה) שגם כן סובר שאף בדאורייתא סומכים על יחיד במקום רבים בשעת הדחק. ע"ש.

ועיין עוד בט"ז (יו"ד סימן רצג סק"ד) בענין חדש בזמן הזה בחוץ לארץ, שיש להתיר משום שחיינו של אדם תלויים בשתיית שער שיעורים, וחשיב שעת הדחק, ואם כן כיון דלא איפסקא הלכתא כרבי אליעזר דאמר אף החדש, יש לומר שכדאי תנא קמא לסמוך עליו בשעת הדחק. אף דסתם משנה במסכת ערלה כרבי אליעזר, וראיה ממה שאמרו בנדה (ט: כדאי הוא רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק וכו'. והכי נמי בגיטין (יט.) וכו'. ע"ש. אמנם הש"ך בנקודות הכסף שם השיג על זה, שאין ראיה מההיא דנדה, דדוקא התם דמיירי בגזרה דמעט לעת דהוי מדרבנן אמרינן הכי, וכן בההיא דגיטין הוי רק מדרבנן, אבל באיסור חדש דהוי מן התורה לא סמכינן על זה. והש"ך לשיטתיה (ביורה דעה סימן רמב בכללי הנהגות איסור והיתר בד"ה עוד נראה), שהביא דברי הב"ח שסובר שאף בדאורייתא סמכינן על יחיד במקום רבים בהפסד מרובה או בשעת הדחק, והשיג על זה בזו הלשון: ותימה, שהרי הא דיחיד ורבים הלכה כרבים הוי מדאורייתא, דכתיב אחרי רבים להטות, והיאך אפשר לעקור דבר תורה משום הפסד מרובה או שעת הדחק, והלא כך היא גזרת הקדוש ברוך הוא

וללכת אחר הרבים, ומה בכך שהוא הפסד מרובה. ועוד שהרי הורגים ומחרימים ומפקירים ומאבדים ביד על פי הרוב, והרי אין לך הפסד מרובה גדול מזה. ושאיני ההיא דנדה (ט: דמיירי בגזרת מעט לעת דרבנן וכו'. ע"כ. איברא אי משום הא לא איריא, שיש לומר כמו שכתב הגאון מהר"ם בן חביב בגט פשוט בכללים (כלל א'), שלא נאמר בתורה אחרי רבים להטות אלא כשכל הדיינים נקבצו יחדיו ונחלקו פנים אל פנים, אבל במחלוקת הפוסקים שלא נשאו ונתנו פנים אל פנים הוי ספיקא דדינא, כי אפשר שאילו היו נושאים ונותנים ביחד היו המרובים מודים למיעוט. ושכן מוכח בתשובת הרשב"א שהובאה בבית יוסף חושן משפט (סוף סימן יג). ושכן כתב בשו"ת מהרל"ח (בקונטרס הסמיכה דף רעה ע"ג). ושכן העלה המהר"א ששון (סוף סימן רז), דמשום הכי במחלוקת הפוסקים אמרינן דמצי לטעון קים לי כסברת המיעוט נגד הרוב וכו', ודלא כמו שכתב בשו"ת הרדב"ז (סימן קטז), שאפילו במחלוקת הפוסקים נקטינן כרבים מן התורה משום דכתיב אחרי רבים להטות, ואזלינן בתר רוב הפוסקים אפילו להוציא ממון. ובאמת שהדבר ברור דסוגיין דעלמא דלא כוותיה. ע"כ. וכן כתב בשו"ת אהל יצחק הכהן (בלשונות הרמב"ם פרק יא מהלכות ברכות דף י' ע"א). ולפי זה אתי שפיר דברי הב"ח והט"ז הנ"ל שאף בדאורייתא שפיר יש לסמוך בשעת הדחק או בהפסד מרובה על יחיד במקום רבים. ושוב מצאתי בשו"ת משפטים ישרים חלק א' (סימן רלח) שיישב כן דעת הב"ח הנ"ל. ע"ש. וכבר הבאנו דברי הרשב"ש שהוכיח כן מתשובת הרשב"א. ועיין עוד להגאון חזון איש (ערלה, ריש סימן יז) שכתב, שידוע שאין כח הרוב מכריע אלא במושב בית דין, אבל במחלוקת חכמים שהיו בדורות שונים או במדינות חלוקות אין נפקא מינה בין רוב למיעוט, ולכן יכול לומר המוחזק קים לי כהמיעוט נגד

ב' (סימן ה'), ומהר"א ירושלמי בשו"ת תומת ישרים (סימן רט), ומהרי"ד בשו"ת תומת ישרים (סימן ריב) כתבו שאף בשל תורה סמכינן על יחיד במקום רבים בשעת הדחק. ע"ש. [ועיין עוד בשו"ת מהר"ם אלשקר (ס"ס כו). ובדברי התומים (בקיצור תקפו כהן אות קכג וקכד) ע"ש]. ומעתה הוא הדין לנידון דידן, שאפילו אם נחוש למי שאומר ששביעית בזמן הזה מדאורייתא, היה מקום לסמוך להקל על סברת יחידים במקום רבים בשעת הדחק גדול כזה, שכל השדות של המדינה ישבתו, וכל החקלאים ישארו מובטלים באין משען ומשענה, ואין לך שעת הדחק והפסד מרובה גדול מזה, לכן יש לסמוך על הנך רבוותא דסבירא להו שאין שמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה אפילו מדבריהם. ובפרט לפי מה שכתב הגאון מליבאוויטש בשו"ת צמח צדק (חלק יורה דעה סימן רט"ב), שאפילו למאן דאמר דבדאורייתא לא סמכינן על יחיד בשעת הדחק, הני מילי יחיד ממש, מה שאין כן במיעוט נגד הרוב. ע"ש. וכן הובא בשדי חמד (מערכת כ' כלל קט, בד"ה ודע). ובנידון דידן הרי מלבד הראב"ד והרז"ה, יש לנו דעת בעל הלכות גדולות, ורבי יהודה הנשיא אלברצלוני, ורבינו יהודה בן יקר, ובעל העיטור, והמאירי, וכולהו סבירא להו שאין שביעית נוהגת בזמן הזה אפילו מדרבנן. ומכל שכן שענינו הרואות שרוב הפוסקים סבירא להו דשביעית בזמן הזה מדרבנן, הא ודאי דסמכינן בזה על סברת יחידים במקום רבים בשעת הדחק והפסד מרובה גדול כזה. וכיוצא בזה מצינו להרמ"א בתשובה (סימן קכה) בדין סידור קידושין בליל שבת, שעשה מעשה להקל בשעת הדחק כדעת רבינו תם (בתוספות ביצה לו:), שאם לא קיים פריה ורביה מותר. (וכן כתב הרמ"א בהגה באורח חיים סימן שלט סעיף ד'). [ועיין עוד בחידושי אנשי שם סביב המרדכי (סוף ביצה). ע"ש]. ואף על פי שמפורש בהר"ן (ביצה לו:) שרבינו תם עצמו חזר בו בתשובה שלא לקדש

הרוב. ע"ש. [וכיוצא בזה כתב הר"ן שבת (סוף פרק תולין), דהא דקיימא לן אין הלכה כתלמיד במקום הרב הני מילי כשנחלקו פנים אל פנים, הא לאו הכי הלכה ככתראי. ע"ש. וכן כתב מרן החיד"א בספר אהבת דוד (דף פד ע"ד) בשם הרמב"ם בכלליו כתיבת יד. ע"ש. ועיין עוד בספרו ברכי יוסף אורח חיים (סימן שכח), ובקרבן נתנאל (פרק קמא דקידושין סימן נו אות צ'). ע"ש].

ואמנם יש שהעירו מדברי החלקת מחוקק (אבן העזר סימן יז ס"ק א) שמחלק דדוקא כשנחלקו שלא בשעת הדחק אז אמרינן דבשעת הדחק יש להקל ביחיד, מה שאין כן כהאי גוויי שעיקר הפלוגתא היא בשעת הדחק כמו בעיגון וכדומה, אז ההלכה כמרובין, לפי זה בנידון דידן דפליגי בשמיטה הרי עיקר הפלוגתא היא בשעת הדחק אם כן לא שייך כלל לתפוס דעת היחיד.

ועיין בהסכמת הגרצ"פ פראנק זצ"ל לספר מעדני ארץ שכתב, שלדעתו יש לקיים דברי הרב שבת הארץ דבנידון דידן בשביעית לא שייך לומר דפלוגתייהו היה על שעת הדחק דבזמנם לא היה שכיח כלל שדות וכרמים בידי ישראל, וגם רוב הראשונים היו בחוץ לארץ, וכל דבריהם בהלכה זו לא היה נוגע להם למעשה, והלכות שמיטה למעשה החלו בעיקרן מזמן היישוב החדש בארץ ישראל שמקורב באו, ורק בזמן האחרון נתברר שכהיום הוא שעת הדחק גדול מאד עד שכמעט אינו במציאות לקיים מצות שביעית כמאמרה, ובודאי על כגון דא נאמרו דברי הט"ז שיש לסמוך גם על דעת היחיד.

והגאון מהר"י בכר דוד בספר דברי אמת (בקונטרס ט' סימן א', דף פו ע"ב), הביא מה שכתב מרן הבית יוסף באבן העזר (סימן קמא) בשם הרשב"ץ דבדרבנן סמכינן על יחיד במקום רבים במקום עיגון. ודברי המהרי"ט שכתב דהיינו דוקא בדרבנן אבל בשל תורה לא, וסיים על זה, אבל הרא"ם בתשובה חלק

בשבת אלא בשעת הדחק גדול, וגם לא היה מורה כן למעשה, והובא בבית יוסף (סימן שלט). וכתב הב"ח שם, דמכל מקום אנו סומכים על הוראת רבינו תם קודם חזרה. ע"ש. ומכל שכן כאן שמלבד הראב"ד קודם חזרה (ובכלל לא ברור כל כך שהראב"ד חזר בו, וכנ"ל), יש עוד כמה פוסקים ראשונים שסוברים להקל, כדאים הם לסמוך עליהם בשעת הדחק.

ואם לחשך אדם לומר שבדבר המבואר בפוסקים להלכה, אין לסמוך על דעת החולקים אפילו בשעת הדחק, וכדאמרינן בנדה (ט:), מאי לאחר שנזכר, אילימא לאחר שנזכר דאין הלכה כרבי אליעזר אלא כרבנן, בשעת הדחק היכי עביד כוותיה. וכאן הרי מבואר ברמב"ם (פרק י' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ט'), ובטור ושלחן ערוך (יורה דעה סימן שלא סעיף יט), ששביעית נוהגת בזמן הזה על כל פנים מדבריהם, ואם כן מנא לן שאפשר לסמוך על החולקים בשעת הדחק. אף אתה אמור לו כי דבר זה נפתח בגדולים, ובשו"ת חכם צבי (סימן ק) כתב, דאף על גב דאמרינן בנדה (ט:), שאילו נפסקה הלכה דלא כרבי אליעזר לא סמכינן עליה אף בשעת הדחק, לא דמי פסק מרן השלחן ערוך לפסק התלמוד, שהרי מצינו לכמה מגדולי האחרונים שלפעמים חולקים על הרבה מפסקיו של הבית יוסף, ולכן שפיר דמי לסמוך על המקילים נגד השלחן ערוך בשעת הדחק. ע"כ.

וכאן המקום להעיר על מה שראיתי דבר תמוה שנדפס ספר עוטה אור (להרב ע. טולידאנו), וכתב לדחות את היתר המכירה בפשיטות בטענה, שאין לסמוך על היחיד אף בשעת הדחק. ולכן אין לצרף אף לסניף את סברת האומרים שאין לנו שביעית בזמן הזה כלל. ודבריו נסתרים מיניה וביה, שבספר שהדפיס על הלכות שבת (עמוד מו) כתב להקל בשעת הדחק אף נגד מרן השלחן ערוך להדיא, ושם

דיבר במי שעבר ובישל בשבת בשוגג, שנפסק בשלחן ערוך בהדיא (או"ח סימן שיה סעיף א') שבו ביום לא יאכל. ועל זה כתב, דבשעת הדחק כגון במקום הפסד יש לסמוך להקל על פי מה דאיתא בגמ' נדה (ט:), דאף דיחיד ורבים הלכה כרבים, כל מקום במילתא דרבנן עבדינן כיחיד נגד רבים בשעת הדחק, כל זמן שלא איתמר הלכתא, והכי נמי כיון שמסתמא מה שפסק מרן כדעת הרי"ף והרמב"ם שפסקו כר"י הוא משום דהם רבים נגד הרא"ש, ואילו היה נידון זה עצמו [מי שלא ביער פירות שביעית בשוגג ויש הפסד מרובה] לפני מרן, היה הוא עצמו פוסק שכדאי הוא הרא"ש לסמוך עליו בשעת הדחק, אף אגן הכי נקטינן.

וראה זה פלא, דגבי הלכות שבת שמרן פסק להדיא בשלחן ערוך להחמיר שלא לאכול מהתבשיל שנתבשל בשבת בשוגג בו ביום, כתב להקל נגד מרן בשעת הדחק על פי הכלל דכדאי לסמוך על היחיד בשעת הדחק. [וזה בשעת הדחק דיחיד]. ואילו כאן בשביעית שלדעת רוב הפוסקים הראשונים והאחרונים ומרן השלחן ערוך היא מדרבנן, וגם מרן לא כתב ולא גילה דעתו כלל בענין המכירה, אינו מסכים להאי כללא דכדאי הוא היחיד לסמוך עליו בשעת הדחק. ואיני יודע לזה יישוב זולת הרצון לפרוך ולומר איפכא מסתברא מכל דברי מרן אאמו"ר כדרכו בכל ספריו. וראה באורך במאמר מרן אאמו"ר זיע"א בענין היתר המכירה, לענין סמכינן על היחיד בשעת הדחק. עש"ב.

ועכ"פ העיקר לדינא שבשל סופרים סומכים אפילו על דעת יחידאה בשעת הדחק. ובמצב החקלאים שכל פרנסתם מיבול השדה שלהם, נחשב שעת הדחק, הילכך יכולים לסמוך על היתר המכירה. וכמבואר בשו"ת יביע אומר חלק י' (חיו"ד סי' מג עמ' רפח).

ובס' חוט שני (מהדו"ק עמ' ריב) העתיק דברי החזו"א בזה, שאין מקום להתיר למכור

ושם (בעמ' שעב) הביא בשם הגרי"ש אלישיב, שבחשמל של כח ולא אור וכדו', וכמו מאוורר שאין בו נורה, אין איסור בשבת רק מדרבנן, ונפ"מ בקטן שהדליק את הרדיו בשבת, שיכול להניח לו אם מכבה את הרדיו בחזרה, ואין צריך להפריש אותו. ומה שאמר החזון איש שיש בחשמל משום בונה וסותר, זה תורת הנסתר ואינני מביין את כוונת דבריו. ע"כ.

וכן בהרבה הלכות חכמי הדור האחרון לא קיבלו את דברי החזו"א, בפרט בדברים שהם נגד רוב הפוסקים, ונגד מה שהיה מקובל עד כה לפסוק כמו רוב הפוסקים, וכן באכילת חסה למרור, ובענין השיעורים, ועוד רבים.

ובס' חוט שני שם סיים, שנראה שגם אלו שבשעתו הקילו בזה, הרי מפורש בדבריהם שאין זה היתר לכל הדורות, והדברים והסיבות של ההיתר נשתנו הרבה מאז, ובזמנינו לא היו מתירים. עכ"ד. וצ"ע אמאי קיצר בזה כל כך, והיה ראוי להביא ג"כ את כל האחרונים הרבים שהובאו ביביע אומר, להביא את ראיותיהם וסברותיהם, ואם יש מה לדחות אדרבה שידחו דבריהם איבעית אימא קרא איבעית אימא סברא, אבל אמאי להתעלם כליל מטענותיהם וראיותיהם. ובשם הגרש"ז אויערבך כתבו, שאדרבה, בזמנינו זה נתחזק מאד הצורך בהיתר המכירה בגלל החקלאים הרבים. ולפ"ז אדרבה חלק מהאוסרים אז, היו מתירים כהיום.

והגאון מופת הדור החזון איש כתב באגרותיו (ח"ב אגרת סט) אגרת נגד המקילים בהיתר המכירה, וז"ל שם: בן משק אנכי, מתפרנס בעמל, והנה יגעת לקראת שנת השמיטה, וכבן בנו של עם קשה עורף, התגנבה בלבי המחשבה לשמור את השביעית כהלכתה בקשיות עורף, הייתי בודד וגלמוד, שחוק לכל שכני, היתכן?! הן לא נזרע ולא נאסוף וכו', למרות כל אלה כבר יצאה פלגא

לגוי בשביל להפטר ממצות שביעית. ובכמה מקומות בספרו העתיק דברי החזו"א כצורתם להלכה ולמעשה, בין לקולא ובין לחומרא. וגם בס' דרך אמונה כתב, שיש לפסוק בכל מקום כפסקי החזו"א, בכל מכל כל, ושהחזו"א הוא מרא דאתרא של ארץ ישראל. ע"ש. אולם אחה"מ התעלמו כליל מדעת שאר גדולי האחרונים, כמו רבי יצחק אלחנן, מהרי"ל דיסקין, ישועות מלכו, הגרצ"פ פראנק, היש"א ברכה, מרן אאמו"ר, ועוד. [ומ"מ מזה נלמד אנו הספרדים ללכת אחרי גדול הדור המופלא בדורותיו בהיקף ידיעת התורה כולה, הוא מרן אאמו"ר זיע"א, וכשם שבחוט שני ובדרך אמונה הולכים אך ורק לאור פסיקותיו של הגאון החזון איש, גם אנו נלך אחר מי שגדול בדורותיו]. ובפרט שהוא מידי דרבנן כמו שביעית בזה"ז, ואמרר בגמ' (ע"ז ז.) בשל סופרים הלך אחר המיקל.

ונודע כי רוב ככל גדולי ישראל לא נמנעו מלחלוק באיזהו מקומן על דעתו דעת עליון של פאר הדור החזו"א, במקומות רבים. צא ולמד ממה שכתב בס' אשרי האיש (י"ד ח"ב עמ' שעה) בשם הגרי"ש אלישיב, שאיננו מבין כלל את דברי החזון איש במעמיד דמעמיד, ולא התחשב בדעתו כלל להלכה. ע"כ. וכ"ש שכן הוא ג"כ דעת מרן השלחן ערוך. וא"צ להורות להחמיר נגד מרן ונגד כל הפוסק, ומנהג ישראל בכל הדורות, גם בשבט הלוי (ח"ז סימן ס) חלק ע"ד החזו"א במעמיד דמעמיד. וגם בשו"ת חלקת יעקב (ברפוי"י ח"ג סימן קכו) כתב, שאין להחמיר בזה נגד רוב ככל הראשונים והאחרונים. גם בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סי' נה), האריך לחזק דעת מרן והגר"א וכל האח' בענין מעמיד דמעמיד שלא כד' החזו"א, ושכן עמא דבר. עש"ב. וכן בשו"ת אול"צ (ח"א א"ח סימן מא) השיב ע"ד החזו"א, ושכן המנהג פשוט. וכ"פ בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סימן מג אות ב) דשרי אפי' לכתחילה. וכ"כ במנח"י (ח"ד סימן מה) בתו"ד.

היה גדול ממנו בדורו". וכן הוא במשנת רבי אליעזר (פרשה ו עמוד 123), ר' הלל אומר הרי הוא אומר כי לא עשו מימי ישוע בן נון. חזרנו על כל המקרא ולא מצינו בן נון ישוע, אלא לומר לך שאילו היה יהושע קיים בימי עזרא, לא היה ראוי להקרות לפניו אלא ישוע, לפי שעזרא גדול הדור היה. הא למדת, שחכם שבדורך הרי הוא כמשה בדורו.

וכבר אמר הגאון חתם סופר, כפי שהובא בספר חוט המשולש (עמ' צז), דע בני, כי בכל דור ודור העמיד ה' איש על העדה אשר יצא לפניהם להאיר להם הדרך להשיב על שאלותם להתיר ספיקות שלהם, ויען כי רובם ככולם שואלים דבר ה' מפי, נראה בעליל כי מן השמים מסכימים על זה, וב"ה למדתי ככל הצורך וכוונתי בלתי לה' לברו ולא זולת, ועל כן אין אני חושד להקב"ה שיכשילני, ואם הראיה לפעמים אינו אמת מ"מ הדין אמת. ע"כ. ועינינו הרואות, שמשמיא קא זכו ליה למרן אאמו"ר זיע"א, שרוב ישראל מייחילים למוצא פיו בהלכה. והשאלות החמורות ביותר הוכרעו על פיו, כמו קרוב לאלף עגונות שהיו אחרי מלחמת יום הכיפורים.

ולכן לענין הוראה לכלל הציבור לדידן יש להורות בנ"ד, כדעת המקילין בזה, דשפיר שייך בזה מה שקבעו לנו חכמים בגמרא (ע"ז שם) בשל סופרים הלך אחר המיקל, וכל שכן שכך העלה מי שגדול רשכבה"ג זיע"א בשו"ת יביע אומר. ובדרך חומרא חשובה לחוש לדברי החולקים, אין הכי נמי המחמיר בלא הפסד תבא עליו ברכת טוב.

הצעת הנצי"ב להפקיר את השדות

(פרק א' דפאה הלכה ז') ותוס' פסחים (ד':) לענין חמץ. והיינו, דכי היכי שיש קנין לעכו"ם להפקיע איסור שביעית דבעינן שדה ישראל, כדכתיב שדך, הכי נמי הפקר גם כן מפקיע,

דשתא, והמציאות מתרפקת באהבתה, עמלי זרעתי הכל לפני ר"ה בשנה השנית, ובשביעית ישבתי, לא חרשתי ולא זרעתי, את יכול ששית הנכנס לשביעית אני נוהג בו קדושת שביעית, ואני אוכלו בקדושת שביעית, ואני בחקותי להשלים עם המציאות, או יותר נכון המציאות תשלים אתי בחצי השנה הבאה, ושכני המלעיגים עלי חרשו וזרעו בשביעית, והמציאות לחמה גם בחמת זעפה, ותשחת את כל יכולם ברוב גשמיה ובמטרות עוזה. ועתה בקשתי שטוחה לפני המתירים, שיסלחו לי על שמריתי אח פיהם, דיואילו נא בטובם לעיין עוד הפעם בדבר, אולי המח שבקלקול ישוב ויבין שהתורה לא תהיה מוחלפת ושמירת השביעית רק ברצון תליא. עכ"ל.

והאמת שזו דעתו עליון בקודש, של הגאון החזו"א זיע"א. ובודאי שתלמידיו ההולכים בדרכו בכל הוראותיו גם בזה יצייתו לדברי קדשו. אך כבר אמרו חכמים (ר"ה כה): אין לך לילך אלא אחר שופט שבימין. ובירושלמי (קידושין פ"א ה"ח. שביעית פ"ו ה"א) איתא, "כי לא עשו מימי ישוע בן נון, למה ישוע, ר' הילל בריה דשמואל בר נחמן, פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו". ובקה"ר (פרשה א) "אילו היה אהרן קיים בדורו של יהודע, יהודע היה גדול ממנו בשעתו. ואהרן ובניו מקטירים על מזבח העולה (דה"י א ו), וכי אהרן ובניו קיימים, אלא ללמדך שאילו היה אהרן ובניו קיימים צדוק היה גדול מהם בשעתו. וכ"ה במדרש שמואל (פרשה טו) "ארשב"ל אל תאמר אילו היה ר' טרפון קיים הייתי למד תורה לפניו, אין לך אלא חכם שבדורך. הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז), מלמד שאילו היה אהרן קיים עזרא

והנה הגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (סימן נ), וכן הגר"י ענגיל בספרו אוצרות יוסף, הציעו להשתמש בשנת השמיטה, בהיתר של הפקר קרקעות, על יסוד דברי הירושלמי

ואמנם כבר כתבנו לעיל (פרק ג), שהאחרונים כתבו לפקפק בעיקר דין זה אם שדה הפקר יש לפוטרו מדיני שביעית, שאין לנו כח לדרוש דרשות מדעתנו זולתי מה שנתבאר להדיא בש"ס. ומה שדימה הנצי"ב דין הפקר בשביעית לדין הפקר בחמץ לא דמי, דשאני חמץ שיש לנו לימוד לגבי חמץ, דשלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה חמץ שאינו שלך, ובכלל זה הפקר. והיתר דהפקר הוא משום דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי. ויש שכתבו דשדה הפקר יכול למעט שדה הפקר מאיסור לאו, אבל לא מעשה דשבתה הארץ. וכן יש לומר דקרושת פירות ליכא בשדה הפקר, משום שהן פירות הפקר. וראה מה שהאר"ן בזה הרה"ג מנחם כשר בספר נועם כרך א' (עמ' קפו והלאה). ע"ש.

דהא אינו ישראל וכו'. דבעינן שדך וכרמך, והפקר אינו שדך, וכמו שכתבו התוס' (מנחות פד.) ד"ה שומרי, בקצירך ונזירך דשביעית ממעט הקדש. אם כן יש לומר דממעט הפקר. וכן כתב המנחת חינוך (מצוה שכט) בדרך אפשר. ובשו"ת מהרי"ט צהלון (סימן מז) כתב בטעם היתר עבודת ישראל בקרקע נכרי, דכיון דלאו שדך הוא. ובשו"ת מהר"ם גלאנטי (סימן נו) כתב, דמה שנאמר שדך ואסרה התורה השביעית ושאר איסורין בגוף הקרקע, כשהיא שלו. ובהלכות קטנות חלק ב' (סימן רלז) כתב לגבי שביעית במדברות וביערות, דבגמרא קידושין (נד.) אמרינן גבי ושלח את הצפור החיה על פני השדה, לאפוקי ים ומדבר, ומי יודע אם יש לומר גבי שביעית שדך לא תזרע לאפוקי יער ומדבר.

הויכוח בזה הוא על דרכי ההוראה המסורים לנו דור אחר דור

בענייני הלכה, ותועים ומתעתעים אחרים בכללי הוראה בדויים. ואינם מכירים את ספרי השות"ם את מחבריהם ואת ערכם התורני. ובכמה ארצות בחו"ל לא היו מצויים רוב ספרי הפוסקים, ואטו נורה לגנוז ח"ו את כל ספרי השות"ם רק מפני שלא התמידו ללמוד בהם, זולת שעמד מרן אאמו"ר זיע"א וכארי נתנשא, להחזיר עטרה ליושנה, ורק בזכותו שבו אל היכלי התורה רוב ככל דברי הפוסקים וספרי תשובותיהם.

ומי לנו כמרן הבית יוסף, שרוב ספרי הפוסקים שלו היו מכתב יד, וכמ"ש החיד"א בספר מחבר"ר (י"ד פז סק"ח) "שזה מפורסם, דאשתכחו באמתחתיה דמרן ז"ל רוב ספרי הראשונים כתב יד כידוע". וע"ע בשו"ת יוסף אומץ (סי' ב ד"ה והנה הרואה). ואילו מרן הב"י היה היום עמנו בדורינו, ג"כ היו טוענים כלפיו מי הם כל הראשונים האלו שלא שמענו עליהם ולא היתה עליהם 'מסורת'. ומרן הב"י בגדלו הוא שזכה להנחיל לעם ישראל את

ומרן אאמו"ר זיע"א בכל שנת שמיטה בעשרות השנים האחרונות, היה טורח לבאר בשיעוריו במקומות שונים, וגם במוצאי שבתות בשיעור בלויין בשנות השמיטה, את יסודות ההיתר. על פי דרך ההוראה של רבותינו הפוסקים, בפרט גדולי ספרד, ענקי הדורות, וברור כי יש לנו מסורת ברורה בפסיקת ההלכה, מהרי"ף והרמב"ם, ועד מרן הבית יוסף, וגדולי ישראל דור אחר דור כמו מהר"ם אלשיך ומהר"ם גלאנטי ומהר"ם בן חביב, והחיד"א והחקרי לב ועוד ענקי עולם, שהורו על פי כללי ההוראה המסורים בדינו, ובדרך של "הכרעת" ההלכה, אחרי שראו היטב את כל דברי הפוסקים שקדמו להם.

ומה שיש הטוענים שצריך מסורת על ספרי השות"ם, ולא כל הספרים של גדולי הדורות שמביא ביביע אומר, נחשבים ל"פוסקים", כי הם לא התקבלו! הנה חלילה להעלות דברים כאלו על הכתב, אך דורינו דור יתום, ועדיין יש אנשים שלא ראו מאורות

השימוש בכל תורת רבותינו הראשונים הפוסקים, ואילולי חיבור הבית יוסף היו גונזים את כל חיבוריהם בזלזול.

וכך כל גדולי ספרד במשך הדורות, דרכם בקודש היתה ללמוד חכמה ותבונה מכל ספר וספר של רבותינו, ואפי' חכמי דורם, ואפי' הקטנים מהם, בענווה מופלגת, והיו למד מכל אדם כ"ש מן הגדולים. וביותר בעת שבא לברר דבר ה' זו הלכה ולהורות אמת. [וכמה החיד"א היה מבלה בגניזות של ספריות לאומיות כדי ללמוד כתבי יד קדמונים של רבותינו].

וע"ע מה שכתב בזה החזו"א בקובץ אגרות (ח"ב סי' ג'), ועוד בס' חזו"א (מועד סי' סז אות יב). ובשו"ת יביע אומר (ח"ה דברי פתיחה) הב"ד החזו"א הנו', וכתב שאנן נקטינן שיש להסתמך על הראשונים במקום שלא ראו מרן והאחרונים את דבריהם, וכדמוכח מד' החיד"א בכמה דוכתי ועוד. עכ"ד.

ובמכתב להגאון הצדיק ר' בנימין זילבר (ב' חשון תש"מ) כתב מרן אאמו"ר זיע"א: הרבה יש לי להשיב על דבריו בענין השמיטה, "אלא שאין דרכי להתפלמס במשא ומתן. וידוע שיש גישות שונות למורי הלכה בכמה נושאים. ורק דבר אחד באתי להוציא מלבו הטהור, שהגאון ר' יאשיהו פינטו בס' נבחר מכסף מחזיק בדעת הסוברים דשביעית בזה"ז מדרבנן, ולא כמו שייחס לו כת"ר. ומי שהעיר מתשו' פאר הדור הוא החכם המגיה והמו"ל. וגם אין ראיה כ"כ משם, שלא בא אלא להסביר דברי המשנה. ונאמן עלינו מהר"י קורקוס שהרמב"ם כ' בחיבורו בפירוש (בכ"י)

ששביעית בזה"ז מדרבנן. וכן העיד בגדלו המהר"ט, וכ"כ עוד אח'. וידעתי שכת"ר לא יזוז מדעתו הקדושה. לכן אקצר במילין. ע"כ.

והגם שיש מכללי ההוראה ודרך הלימוד שאחינו האשכנזים קבלו אותם מתלמידי הגר"א, מכל מקום, גם לנו שתל השי"ת את מרן הבית יוסף, שנתקבלו דבריו בכל תפוצות ישראל, להיות מורה ההלכה לדורות, [שגם בני אשכנז קבלו דבריו בכל מקום שהרמ"א לא הגיה על מרן וסיים שכן עיקר]. וצריכים לדעת את גדולתו של מרן. ומרן לימד אותנו כללי הוראה, וכן כתב בהקדמת הבית יוסף, שיש לנו להכריע בהלכה על פי רוב בנין ורוב מנין. לא על פי הלכה כבתראי, או מנהג פוסקים יחידים.

ובאגרות החזון איש (ח"א סי' לב) כתב: "אנו מתייחסים להגר"א בשורה של משה רבנו ע"ה, עזרא ע"ה, רבנו הקדוש, רב אשי, הרמב"ם, הגר"א, שנתגלה תורה על ידו כקדוש מעותד לכך שהאיר במה שלא הוא עד שבא הוא ונטל חלקו, והוא נחשב כאחד מן הראשונים, ולכן חולק עליהם בכמה מקומות בתוקף עוז וכו". ע"כ.

וצריך ביאור אמאי לא מנה גם את מרן הב"י, שבודאי היה גדול הדורות האחרונים, שזכה שהשכינה דיברה מתוך גרונו, כמ"ש הרמ"א בתשובה (סי' מח), מה שלא נשמע מכמה דורות. והיה ה' עמו שנתקבלו דבריו לדורות, וגם כל בני אשכנז קיבלו הוראות מרן במקום שהרמ"א לא חלק על מרן מכח המנהג.

גדולתו וקדושתו של גדול הדורות מרן הבית יוסף

משתעשע, וממשיך עליך חוטא דחסדא, והא קא נשיק לך נשיקין דרחמו ומחבק לך, ושכינתא ממלא עמך והא אדביק' מה דלא הוה אדביק חד בדרא ולא מכמה דרין". ע"כ.

ובספר מגיד מישרים (פרשת ויקהל מהדורא בתרא) איתא, "ובעידנא דאת קם למצלי ולמקרי בעדנא דקב"ה משתעשע עם צדיקאי בג"ע, דהיינו בפלגות ליליא, כך נמי

כחולה המתחננת אלינו, ואז נתחזקנו עד אור הבוקר ולא פסק גירסא מפומנא בגילה ורעדה וכו'. גם ביום השני וכו', כי אתם המעלים לכנסת ישראל, ואתם מתדבקים בי, והכבוד חופף על ראשיכם, וחוט של חסד משוך עליכם, ואלמלי ניתן רשות לעין הייתם רואים האש הסובבת הבית הזה. ראו, השמע עם קול מדבר ככם, שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, אם זה כמה מאות שנה שמעו או ראו כדבר הזה, ואתם זכיתם. ע"ש באורך.

ומהר"ש אלקבץ שם סיים: ומעיד אני שמים וארץ, כי כל זה שדיברתי פה ובקונטרס, אינו חלק אחד ממאה ואחד. ואפילו בקונטרס ההוא, תראו בין תיבה לתיבה סגולתא כזה לפעמים. והוא הוכחה, כי שם היה דבר נעלם, ולא הרשיתי עצמי לכתוב אותו. ע"כ.

ולא נודע, מה הם הסודות הגדולים שנתגלו להם שם, עד פי מאה מהגילוי הנורא שפירש לנו שם מהר"ש אלקבץ. וגם ספר מגיד מישירים של מרן, שהוזהר על כך לכתוב כל מה שגילו לו מן השמים, איננו כי אם מעט מן המעט. וכמו שכתב החיד"א בספר שם הגדולים (מערכת גדולים אות י סימן קסה), שהוא חלק אחד מחמישים ממה שהיה.

ויתכן שכמה וכמה גדולים סברו שהגילוי של מרן היה רק מלאך מגיד, ולא יותר, ולכן לא ידעו את גדלו ותקפו של מרן, ומשום כך לא קיבלו את הוראותיו כראוי. אך בספר מגיד מישירים מפורש שהיה זה גילוי שכינה. ושם (ספר ישעיה) איתא: "אני המחצבת ים אני המדברת עמך כי אני האם אשר עליה נאמר אשר יסרתו אמו כי אני ממונה לייסר את האדם בלילה כאמור בזוהר הקדוש. ולכן באתי עתה אליך לייסרך, תמנע משתיית וכו'. ובפ' וזאת ברכה איתא: "אני האם המייסרת את האדם והמיישרת אותו, אני הנשמה המדברת בפיו. הרי אתה יושב וראשך בצל

וראה באגרת מהר"ש אלקבץ שהובאה בספר שני לוחות הברית (מסכת שבועות) על ליל שבועות במחיצתו של מרן שהאריך בזה איך השכינה דיברה מתוך גרונו של מרן, ראה שם באורך. וזה דבר שלא נשמע בשום דור. וראה בריש עין יצחק ח"ג משבחי מרן ז"ל, ואף שבאגרת החזו"א הנ"ל לא הזכיר את מרן הב", ומנה רק את הרמב"ם והגר"א, הרי כתב באגרת אחרת בזה"ל: "אדם שבידו לחלוק על ה"בית יוסף", צריך שיהיה בידו כח לחלוק על המלאך המגיד ועל הש"ע, משום שהב"י והמלאך המגיד שלו הם יצירה רוחנית אחת". (הו"ד בפתח השער לש"ע הוצאת מכון י-ם).

וז"ל השל"ה שם: זיכנו בוראנו ונשמע את קול המדבר בפי החסיד נר"ו, קול גדול בחיתוך אותיות, וכל השכנים היו שומעים ולא מבינים. והיה הנעימות רב והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו, ולא היה רוח באיש לישא עיניו ופניו לראות מרוב המורא. והדיבור ההוא מדבר עמנו, והתחיל ואמר, שמעו ידידי המהדרים מן המהדרים, ידידי אהובי. שלום לכם, אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה, אשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. והנני המשנה האם המייסרת את האדם, באתי לדבר אליכם וכו'. התחזקו ואמצו ועלצו באהבתי בתורתך ביראתי. ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבכם, ולא שחוק בפיכם, בזוכרכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. ועמדו בני ידידי על רגליכם והעלוני, ואמרו בקול רם כיום הכיפורים ברוך שם כבודו כו'. ועמדנו על רגלינו וקטרי חרצינו משתרגין, ואמרנו בקול כאשר נצטוינו. וכולנו געינו בכביה מרוב השמחה, וגם בשמענו צרת השכינה בעונותינו, וקולה

כתב. והראיה לזה, שהרי ר' אברהם גלאנטי כתב בספר קינת סתרים בפס' מימינו בכסף שתינו, והביא מן ספר המגיד לרבינו יוסף, מה שלא נמצא בספר מגיד משרים שלפנינו. והאור ניכר מתוך החושך, כי יש עניינים אחריו שהגידו לרבי יוסף ע"ה אלא שאברו האגדות. עכ"ל.

והסופר הנז' כתב, ואני הצעיר המעתיק זה הספר, מצאתי כתוב בשם רבי דוד חברוני ז"ל, שישב רבינו יוסף קארו זצ"ל י"ב חודש במערת אליהו, ונמשך עליו עמוד של ענן, והיה עוסק בתענית כל ימיו חוץ משבתות וימים טובים. והיה מתנבא שעתידה צפת להיחרב, ועתיד להתחדש על שונאי ישראל גזרות קשות. ונכנסו אצלו אנשים יהודים ודימו שהוא מלך המשיח. והיה עמהם מלך ושמו דנו"ק, והחמיס עליהן ואמר, אין המלך המשיח יוצא אלא מזרע עשיו. וכאשר נשמע הדבר אצל השלטון עתמא"ן, שלח סריסים להביא את רבינו יוסף קארו מחברון, והלך רבינו יוסף קארו עם הסריסים עד שהגיע אצל המלך, ואמר לו המלך שימיר את דתו, ולא רצה.

וכיון שלא רצה אמר, נאמר על מלך המשיח: "למה רגשו גויים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ על ה' ועל משיחו". ומיד עשה לו המלך הרשע מדורה של אש, והכניסו לתוכה את רבינו יוסף קארו, ונעשה לו נס, ויצא מעיין גדול מתוך האש וכיבה את האש, ויצא משם רבינו יוסף קארו. אבל בעונותינו הרבים נשרפו אותן האגדות, לפי שנכנס לתוך האש. וספרו שחיבר היה מפי השכינה, שהיתה מדברת עמו פנים בפנים, והיתה אומרת לו: ובתר הכי תתוקד על קדושת שמי ותסתלק כעמר נקי. עד כאן מצאתי כתוב מפי ר' דוד ז"ל. ע"כ. (ור' יצחק ונה הרגיש, שהגילויים שבס' המגיד שבידינו חסרים הרבה, וע"ז מביא הסופר, שבעת שהושלך מרן לכבשן האש נשרפו שם. ומבואר

כנפי, הדרי עליך והדרך עלי". עוד שם: "והא בגין זכותא דהני מתנייתא, מתדבקנא בך ונשיקנא לך נשיקין דרחימו, וממשיכנא לך חוטא דחסד דאברהם. ופוק חזי מאי אדביקת ולא דרגא סליקת, לאתמללא בפומך כמו דמלילנא בך. ושם (פרשת תולדות): "ולכן כל מחשבותיך יהיו תדיר בדברי תורה ולא תפסוק אפילו רגע ואזכך למיסק בארץ ישראל בשתא דא ולא תייחדא תמן עם אורייתא למיחדי תמיד עם חברייתא לאתעסקא באורייתא, ומאי דיסתפק לכון מלאכין דטאסין בארבע גדיפין לפין לכון דוגמת דמאי דהוו מולפי לרשב"י במערה".

צא ולמד עוד על גודלו של מרן הבית יוסף זיע"א, ממה שהביא בספר יוסף בחירי (עמ' תיא, תיב) מכ"י תימני לספר המגיד עם הגהות ר' יצחק ב"ר אברהם וונה, ובסוף הספר מספר המעתיק שישנם מספר אגדות מדברי המגיד שלא נדפסו בספר, שכן הם אברו בשריפה. וז"ל המעתיק התימני: "ואני הצעיר המעתיק זה הספר, מצאתי כתוב בשם רבי דוד חברוני ז"ל, שספר המגיד הגיע לתימן מיד אחרי הדפסתו, ונתחבב עליהם והעתיקוהו, והחשוב שבהם הוא כ"י משנת תל"ו עם הגהות ר' יצחק ב"ר אברהם ונה (מחבר הפירוש הנודע על התכלאל. וכתב היד היה בגנוי ר' יצחק בדאהב ז"ל בירושלים. ושם הסופר כתב בסופו, ותהי השלמתו יום רביעי לשבת ארבעה ועשרים לחדש חשוון שנת התל"ו ליצירה נאם שפל אנשים צעיר הסופרים פנחס בן גד הכהן יש"ל וי"א).

ושם כתב ר' יצחק ונה: הנה הספר הקדוש הזה ספר מגיד משרים ממה שהשכינה אמם של ישראל היתה מגדת לרבינו יוסף קארו זלה"ה, ומתוך הענין נראה, כי לא מצא המחבר כוונתו למו"ל הוא רבי יצחק בינגא, אלא אלו העניינים שנמצאו אחר סילוקו של ר' יוסף קארו ע"ה, אבל עדיין יש זולתן אחרות, אלא שאברו. ומה שמצא המחבר

[וע' במשנת יוסף (דרשות עמ' רעט), ובפתיחה לשו"ת משנת שלום, ובס' עוטה אור עמ"ס שביעית, ובפתיחה למסכת שביעית מהדור' סופר, ובמשמרת השביעית (עמ' כו, עמ' סח, ובעמ' שב), ועוד].

וזה תמוה, שמתעלמים מגדולים אחרים שצידדו בהיתר המכירה כדי להציל חקלאים רבים, וזו דרכה של תורה הללו אוסרים והללו מתירים, וא"א לנו להתעלם מדעת המתירים אם הם גדולי עולם כמו בנ"ד. ומה שכתבו משום חיזוק מצות השביעית וחיזוק הדת, הנה דברים אלו תלויים בדעת תורה של כל גדול, דור דור ודורשיו, מהי הדרך הנכונה אשר בחר בה השי"ת לחזק את בדקי התורה והדת אצל כל העם כולו. והן אמת שבתחילת קום המדינה, גדולי רבני האשכנזים העמידו לכולנו את בדקי הדת, אשריהם ואשרי חלקם, מ"מ בענין השביעית גדולים אחרים סבירא להו שיש לעשות תקנה להציל רבים מעוון, ולהציל את הרבים ששוק הירקות לא יוצף בפירות של שמור ונעבד, אלמלא יעשו את היתר המכירה.

הלל תיקן פרוזבול ובע"כ שאין בזה עקירת רצון התורה

המצוה. וגם כאן יש לומר שרצון התורה [באמת אין זה רצון התורה, כיון ששביעית בזמן הזה דרבנן. והלל תיקן בזמן הזה] הוא שנשמיט את כל החובות, וגם מי שהלווה מליוני דולרים, יוותר על הכל בסיום שנת השמיטה, ואילו עתה בתקנת פרוזבול עוקרים אנו מכל ישראל את מצות השמיטת כספים. וכמו שהיום כולם עושים שטרי פרוזבול.

אלא שהלל הזקן לימד אותנו, שיותר חשוב להציל אדם מישראל מעוון, שאין לך הפסד גדול וחורבן אמיתי כמו כשלון בעוון. וזה גופא הוי שמירת הדת במילי דרבנן. ודו"ק.

שהגילויים באו למרן בשל קדושתו וחסידותו, שמן השמים היו מגלים לו מה שעתיד להתחדש, וכל כך היה נערץ, עד שדימו שהוא מלך המשיח). [ע"כ מספר יוסף בחירין]. ומי האיש היודע פשר.

ובספר משמרת השביעית בהקדמה כתב: ומה נואלו האנשים המחפשים כל מיני היתרים להקל בשביעית ובפרט בהיתר המכירה הידוע, שכבר יצאו כנגדו כל גדולי הדור שעבר, עד פוסק דורנו מרן הגריש"א. ואין לך עלבון גדול מזה בפרסום הרבנות "שפירות אלו הם על פי היתר המכירה", וחבל על כל הממציאים בזה בדורינו אף לימוד זכות, שאינו אלא גרימת נתינת פתח ופרצה לעבריינים. והשמיטה היא מקור הברכה של כל השנים, ורק בזכותה אנו יושבין כאן באר"ק. ומרן החזו"א זצ"ל הוא הגבר הוקם על דבר זה, והחדיר תודעת השמיטה והלכותיה בכל מקומות הישוב החדש, ונתרבו שומרי השביעית בכל אה"ק מכל אחב"י, ובודאי החובה עלינו לחזק ידיהם בשמירת השביעית, ולא להאריך עלינו הגלות ח"ו חלילה בפרסום היתר זה. עכ"ד. וכיוצא בזה כותבים בכל ספר שיוצא על הלכות השמיטה.

והנה מצינו דבר נפלא במשנה מסכת שביעית (פרק י משנה ג): פרוזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים, שהתקין הלל הזקן, כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', התקין הלל לפרוזבול. ע"כ. הרי שדוקא הלל הזקן שאחז בכחא דהיתרא, הוא שתיקן את הפרוזבול.

וגם על תקנת פרוזבול יש לשאול, שיש בכך לכאורה עקירת הדת, שמלבד שיש כאן הערמה, ויש שאינם מבינים כלל מהו ענין פרוזבול, ונדמה להם כי חוכא, על כל פנים כל הרי הערמה זו היא בשביל לבטל את

ובספר שיעורי שביעית גרוס (עמ' נז) כתב, שכל עיקר היתר המכירה בשביעית, הוא נגד רצון התורה להפקיע את המצוה ביסודה, שרצון התורה שהארץ תשבות, ועושים תחבולות על פי ההלכה שהארץ לא תשבות, ולא יתקיים רצון התורה. ע"כ. ותמוה, שאין זה רק מצוה דרבנן (בוה"ז), וגם שהיא נעשית כדי להציל מאיסורים אין מספר, ובודאי דהא עדיפא. וכיצד כתב כן כלפי רבי יצחק אלחנן ושאר גדולי הדורות. אטו בטלה דעתם כמי שאינו.

גם בספר אחד (תורת הלוי עמ' נג) כתב, שכידוע אין רוח חכמים נוחה מהיתרים המדומים של מכירת קרקעות לנכרי בכדי להפקיע מהם מצות השביעית, מלבד שהמכירה אינה חלה, ונכשלים על ידה בלאו דאורייתא של לא תחנם, ועוד טעמים נוספים. ופשוט שכל זה גם לספרדים. ע"כ. וזה פלא, שדרכם להתעלם משאר גדולי ישראל, וכותבים בלשון זלזול, כאילו אין עוד חכמים וגדולים בישראל.

ושם הביא שם מכתב של "גדולי ופוסקי הדור", שכתבו, הננו קוראים לכל הנמנים על יראי ה' להיות עושים ומעשים למען שמירת שביעית וכו', לידע ולהודיע כי מה שמסדרים כמין מכירה, העושים כן נותנים יד לעקור מצוה, והמכירה הינה חוכא ואיטלולא ואין לה תוקף, שאין מי שיש לו גמירות דעת למכירה זו, ומה שרוצים להציל את החקלאים שבלא המכירה יעבדו בשביעית, אין כאן שום הצלה, שחקלאים שבלי המכירה יעבדו בשביעית אין להם שום גמירות דעת להעביר הבעלות, ואין הדבר נתון לחילוקי דעות של עדות וקהילות, ומי שנותן ידו לכך גורם חילול ה'. ע"כ. [וכן נדפס בספר חוט שני החדש בסוה"ס]. והלשון "נותן יד לעקירת מצוה, ולחילול ה'", אינו ראוי כלפי מרן אמו"ר, וכלפי שאר גדולי הדורות שהסתמכו על מעשה הקנין לגוי. וכל הנ"ל אינו מובן, דאטו לשאר גדולי החכמים, כמו רבי יצחק אלחנן, הגרצ"פ פראנק, ומרן זיע"א אין "דעת תורה".

ואותם המערערים על היתר המכירה, לכאורה ראוי להם שלא יעשו פרוזבול, שהרי רצון התורה [או הז"ל] שישמיטו ויוותרו על כל חובותיהם, גם אם הם עולים להון רב, ועתה שעושים פרוזבול, הם עושים הערמה ותחבולות נגד התורה. ונמצא שהם סותרים את עצמם.

וע"ע בחידושי החת"ס לגיטין (לו). שהביא מהריטב"א (מכות ג:), דלכאור' למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול, והרי אפשר שילוה בתנאי שלא ישמטנו בשביעית, ותי' דאה"נ, אלא דהוה כעין בועט במצות שביעית, ועוד שתשתכח תורת שביעית לגמרי, אבל השתא מתוך שהכל משכימים לב"ד לעשות פרוזבול איכא פומבי בדבר. ע"ש. ומזה יש להעיר קצת גם לנידון דידן. ודו"ק.

ובספר אחד (שמיטה כמצותה. וש"ר שהדפיסו כן גם בסוף ס' חוט שני על השביעית מהדו' תשע"ד), הדפיס מכתב בשם "דעת תורה" של גדולי הדור (תמוז תשס"ה): "הננו להתרות שכל מי שיתעסק במכירה להפקיע דיני שביעית, הרי זה נגד התורה לכל הדעות". ובמכתב נוסף כתבו, שמה שמסדרים כמין מכירה, העושים כן נותנים יד לעקור מצוה, והמכירה הינה חוכא ואיטלולא ואין לה תוקף, ומי מהרבנים הנותן ידו לכך גורם חילול ד',

ובספר אחד (שמיטה כמצותה. וש"ר שהדפיסו כן גם בסוף ס' חוט שני על השביעית מהדו' תשע"ד), הדפיס מכתב בשם "דעת תורה" של גדולי הדור (תמוז תשס"ה): "הננו להתרות שכל מי שיתעסק במכירה להפקיע דיני שביעית, הרי זה נגד התורה לכל הדעות". ובמכתב נוסף כתבו, שמה שמסדרים כמין מכירה, העושים כן נותנים יד לעקור מצוה, והמכירה הינה חוכא ואיטלולא ואין לה תוקף, ומי מהרבנים הנותן ידו לכך גורם חילול ד',

ב. בעלי שדות וכרמים הנזקקים להיתר המכירה שעל ידי הרבנות הראשית, טוב ונכון שישאירו חלקת אדמה קטנה שאותה לא ימכרו, ולא יעבדו בה כלל בשנת השמיטה, כדי לקיים לכל הפחות בחלקה מסויימת מצוה דרבנן של שביעת הארץ. (ב)

ג. יש אומרים שאחר שהקרקע נמכרה לגוי באמצעות הרבנות, מותר מעיקר הדין לישראל לעבוד בקרקע כהרגלו, אפילו מלאכות דאורייתא [כן הוא דעת רש"י]. ויש חולקים ואינם מתירים אלא מלאכות דרבנן. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ספק דרבנן לקולא, ולכן מעיקר הדין אפשר לסמוך על דעת רש"י וסיעתו להקל בזה אפילו במלאכות דאורייתא, אך מהיות טוב, ראוי ונכון שלא להקל במלאכות דאורייתא, אלא במלאכות דרבנן, ומלאכות דאורייתא יעשה על ידי גוי. (ג)

שהמוכרים ישאירו חלקה שלא ימכרוה

(ב) וכבר אמרו במדרש ויקרא רבה (פר' א) גבורי כח עושי דברו, במה הכתוב מדבר, אמר רבי יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר. בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום א' לשבת א' לחודש א' שמא לשאר ימות השנה ודין חמיה חקילה ביירה כרמיה ויהבי ארנונא ושתיק, יש לך גבור גדול מזה. ואם תאמר אינו מדבר בשומרי שביעית, נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן וזה דבר השמיטה, מה דבר שנאמר להלן בשומרי שביעית הכתוב מדבר, אף דבר האמור כאן בשומרי שביעית הכתוב מדבר. ע"כ. ומטעם זה כתבנו שנכון שישאיר איזה חלקה קטנה שיקיים על ידה שביעית כהלכתה.

ויסדו הדבר מדברי הראשון לציון היש"א ברכה זצ"ל בשו"ת שמחה לאיש, והביא לזה סמוכין מדין עירוב (ריש סימן שצב) שצריך לשייר מקום בעיר שאין מערבים אותו כדי שלא תשתכח תורת עירוב מישראל. והנה בעלי העט בימינו מרבים לעג על זה, ולהאמור יש יסוד למנהג על פי דעת חכמי הדור כנו. ובספר לאור ההלכה כתב, שהוא [הגרש"י ז"ל] חידש תקנה זו, והרה"ג הנאמ"ן בהקדמתו לספר דבר השמיטה (עמוד ח') העיר עליו, שנעלם ממנו שכבר קדמוהו רבנן. ועל כל פנים בגינות ודשא שעל יד הבית לא תיקנו תקנת מכירה כלל.

לעבוד בקרקע אחר שנמכרה לגוי

(ג) בגמרא סנהדרין (כו.) ריש לקיש אזיל אחר ב' חכמים וכו', אמר ליה כהן וזמיר וכו' אמר ליה יכול לומר אגיסטון אני בתוכו. ופירש רש"י ללשון אחד, יכול לומר שהקרקע אינה שלו, אלא עובד שם בלבד כשכיר, והקרקע של גוי. ע"ש. ומבואר ללשון זה ברש"י, שמותר לעבוד בשביעית בקרקע של גוי, שהרי הופקעה מקדושתה. וכן הוא בערוך, וכן פירש הר"ח. וכן דעת ספר התרומה (הלכות

ארץ ישראל). ומעתה, מאחר והרבנות מבצעת את המכירה על ידי כמה קנינים [מכח הספק באיזה קנין עכו"ם קונה], והמכירה תופסת, [דאף שהיא הערמה, כיון שהוא לזמן מהני הערמה לזמן], ממילא לשיטת רש"י ודעימיה מותר גם לישראל לעבוד בקרקע זו. ואמנם ע"ש בתוספות שהקשו על זה, שאיך יתכן לומר שמותר לעבוד באדמת ארץ ישראל, הרי שנינו בגיטין (סב.) אין עודרין עם גוי בשביעית.

ומשום הכי אוסר לישראל לעבוד בקרקע של נכרי, אבל לדידן דקיימא לן קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, ושביעית בזמן הזה מדרבנן, יש אומרים דמותר. וכיון שענין זה הוא גזרה דרבנן, אין לנו להחמיר כי אם מה שמפורש בענין, דדוקא אין עודדין עם הנכרי, אבל אם הנכרי שוכר את הישראל שיעבוד בה לבדו, מותר. וע"ש (בסימן נו) שכתב, דמה שאומרים בשמי שהתיר לעשות אחר המכירה את כל המלאכות על ידי ישראל, זהו לא אמת ונגד המפורסם, שהרי ביארתי במכתב שארבע המלאכות האסורות מן התורה יעשו על ידי נכרים, וגם חרישה הנני משתדל שתיעשה על ידי גוי, שלא תהיה יד ישראל נוגעת גם אחר המכירה בשום איסור תורה. ונמצא שאנו מקיימים מצות שביעית מן התורה, שזה דבר גדול מאד, אולם אם מסירת המלאכות הנ"ל לנכרי במשך השביעית גורמת הריסה למצבם, אז נעשה איזו עצה על איזה מלאכות שלא יהיה בהם איסור תורה. וע"ש מה שהאריך ליעץ בזה.

והגרש"ז אויערבך בס' מעדני ארץ שביעית (סימן ב), הביא מ"ש בשו"ת בית הלוי

(ח"ג סימן א ענף ה) בשם הגאון מהרי"א מקובנא, שלאחר המכירה אין להתיר לעבוד ע"י ישראל רק מלאכות דרבנן. ומלאכות האסורות מה"ת (זריעה קצירה זמירה בצירה וחרישה), יעשו רק ע"י גוי. ושכ"כ הגרא"י קוק (משפט כהן סי' סז, וסי' עא. ועוד) שאת המלאכות האסורות מה"ת יעשו ע"י פועלים גויים, ורק המלאכות שאסורות מדרבנן יעשו ע"י ישראל. וכעין זה כ' בישועות מלכו מקוטנא (סי' נו), שהדבר קשה מאד שיעבוד ישראל בשנה השביעית, ולמי שהשעה דחוקה לו ביותר א"א שיתירו לו הבי"ד רק מלאכות שאסורין מדרבנן, אבל מלאכות דאו"א ע"ג ששביעית בזה"ז דרבנן קשה מאד להתיר. ובישועות מלכו (שם סי' נט) ביטל דעתו לדעת שאר החכמים דס"ל לסמוך על הגאון רבי יצחק אלחנן.

והיינו בקרקע של גוי. ע"ש. ועיין בגמרא גיטין (מז). שנחלקו האמוראים אם יש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשרות או לא. ע"ש. ולמאן דאמר שאין קנין לגוי להפקיע הרי הארץ עומדת בקדושתה גם לאחר המכירה, ואסור לישראל לעבוד בה בשביעית. והרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה כט) כתב: גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית, פירותיהן מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והגויים אינם מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם. ע"כ. ומשמע לכאורה דסבירא ליה להרמב"ם דיש קנין לעכו"ם להפקיע, ומשום הכי התיר את הפירות, וגם מדרבנן התירו, מהטעם שביאר. אלא שהרמב"ם כתב שם בהלכה ח': מחזקין ידי גויים בשביעית בדברים בלבד, כגון שראוהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים בלבד. מפני שאינם מצווין על שביטת הארץ. אבל לא יסעדנו ביד. ע"כ. ומבואר שאין לישראל לעזור לגוי בעבודת הקרקע בשביעית, ואף בקרקע של גוי. נראה באור לציון שביעית (עמוד יח) מה שכתב בדעת הרמב"ם].

והגאון הראשון לציון רבי יעקב אלישר התיר להמשיך לעבוד בקרקע בכל השנה השביעית, כיון שהקרקע הופקעה מקדושתה על ידי המכירה לגוי. ואף שהגאון מקוטנא פליג עליה, וסבירא ליה כדעת התוס' שאף לאחר המכירה אין לעבוד בקרקע. מכל מקום סיים, ושמעתי שהגאון רבי יצחק אלחנן שמסכים להיתר המכירה, סובר, שמותר לישראל לעבוד בקרקע שנמכרה לגוי, ובטלה דעתי מפני דעתו. וראה עוד בד"ז במאמר מרן אאמו"ר על היתר המכירה בזה"ז.

ובשו"ת משפט כהן (הלכות שמיטה ויובל סימן נח) כתב בענין עבודה על ישראל בקרקע הנמכרת לגוי, והביא שיטת רש"י שמותר, ומה שכתב בספר התרומה די"ל דרב סבירא ליה דלא בטלה קדושת ארץ ישראל לעתיד לבוא,

ד. אשה הרוצה להקל ולסמוך על היתר המכירה בשביעית, ובעלה רוצה להחמיר בזה, ואינו יכול לשכנעה להחמיר, אינו יכול לכופה על כך, ויחמיר על עצמו בלבד, או שיעשה התרה על מנהגו שנהג להחמיר, וגדול השלום מאד. ונכון להשפיע על האשה על ידי רבנים שתנהג לחומרא כמנהג החרדים לדבר ה', ובפרט בזמנינו שצבור הצרכנים יכולים להחמיר בשמיטה בנקל, ואיזו היא אשה כשרה, העושה רצון בעלה. אך אין לבטל את השלום בית בשביל דבר שיש רבים הנוהגים בו היתר. (ד)

ה. מי שנהג לקנות רק מחנות שומרי שמיטה, וקשה לו להמשיך במנהגו מכמה סיבות, ורוצה מעתה לקנות מחנויות שמוכרות פירות וירקות על פי היתר

באופן שהיהודים יעבדו שם בשביעית. וכ' הרה"ג השואל, המתקנו סוד בכי"ד של הספרדים והתרנו להם וכו'. ומסיק הרה"מ"ח שאם יש הפס"מ יש להקל גם בפירות שלא לנהוג בהם קדושת שביעית. אבל אם אין הפ"מ טוב לנהוג קדושת שביעית בפירות. ע"ש.

ולענין הלכה שאלתי למרן אאמו"ר זיע"א והשיב לי, כי לכתחלה הוא מורה ובא שיעשו את המלאכות דאורייתא על ידי גוי, אבל אם אי אפשר לעשות כן על ידי גוי, יש להעלים עין, כי אפשר לסמוך על שיטת רש"י ודעימיה, ולהקל אף במלאכות דאורייתא, אחר דשביעית בזמן הזה מדרבנן. בצירוף הסוברים ששביעית בזה"ז ממדת חסידות, ובצירוף המחלוקת בענין שנות השמיטה. ובצירוף הסוברים דסמכינן על היחיד במקום הפסד.

אשה הרוצה לסמוך על היתר המכירה ובעלה מתנגד

מאחר שבנידון דידן רבים מהחרדים לדבר ה' מחמירים בזה על עצמם, ואינם סומכים על היתר המכירה, לפיכך נכון להשפיע על האשה לנהוג כמותם, ושגם היא תחמיר על עצמה כרצון בעלה. ואיזו היא אשה כשרה, זו העושה רצון בעלה. אך אין לבטל את השלום בית בשביל דבר שיש רבים הנוהגים בו היתר.

וע' בדברי הגרשז"א שם לגבי זמירה וזמירה שיש לעשותם ע"י גוי. וכתב שם, שאף שעיקר החילוק בזה בין מלאכות דאו' למלאכות דרבנן, יש לו יסוד גדול בכללי ההלכה, מ"מ קרוב הדבר לוודאי, דמה שמנו גם קצירה וקצירה בין המלאכות האסורות הוא רק שיגרא דלישנא, שנראה שאף שקצירה ובצירה מפורשות הן בדאו', מ"מ מותרות הן בשדה של גוי. ע"ש שהוכיח כן. וע"ש עוד בסימן י"ב מה שהאריך בזה.

ובשו"ת שמחה לאיש (דף קט:): מבואר להדיא להתיר לישראל ג"כ לעבוד בקרקע שנמכרה לגוי. וכ"ד הגאב"ד הביאליסטוק מהר"ש מוהליבר ז"ל הובא בישועות מלכו (שם סי' נה). והגאון אבני נזר (חי"ד סי' תנח), נשאל מהרב דטבריא אם מותר למכור השדות לגוי

(ד) ראה בכיוצא בזה בילקוט יוסף חלק ד' שבת כרך ג' (עמוד לח), לענין הנאה מחשמל המיוצר בשבת על ידי תחנת כח של ישראלים העובדים בשבת לכל היישוב, דכיון שרוב תלמידי החכמים בארץ משתמשים בחשמל בשבת, אין לבטל השלום הבית בגלל זה. וכן פסק בשו"ת אגרות משה חלק ד' (אורח חיים סימן סד). וה"נ הכא. ומכל מקום

המכירה, ומבטל מנהגו לגמרי, צריך לעשות התרה על שלא אמר "בלי נדר" בעת שהתחיל להחמיר על עצמו בזה. ה)

נהג להחמיר ורוצה לבטל מנהגו ולסמוך על היתר המכירה

בש"ך החילוק, דלכתחלה אדעתא דהכי מתענה. אך הגאון הנודע ביהודה בדגול מרכבה (יורה דעה סימן ריד) השיג על הש"ך, וכתב לחלק, דגבי ברית מילה שאני, כיון שאינו חוזר ממנהגו אלא שעתה מחמת סעודת המצוה אוכל, מה שאין כן בחולה. והחיי אדם איירי ברוצה לנהוג לגמרי כהמקילין, ולכן מצריך התרה. אבל אם יש לו רק מיחוש ואין כוונתו לבטל לגמרי מנהגו, כי אם לעת עתה, וממילא יש להתיר גם בלי התרה. אבל לדעת הש"ך גם בנידון דידן צריך התרה. וכן כתב המגן אברהם (סימן תקפא ס"ק יב) לגבי תענית בערב ראש השנה, שיש להקל בתענית זו במקום קצת חולי, ואינו צריך התרה. והטעם, לפי שאינו מבטל לגמרי מנהגו, רק לאותה שנה. ע"ש. גם בשו"ת חתן סופר (סימן ג') הסכים לדברי הדגול מרכבה הנ"ל. ע"ש. וכן פסק בשו"ת זרע אמת חלק א' (חלק אורח חיים סימן עה, וחלק ג' סימן מח). וכן פסק מהר"ש ענגיל חלק ז' (סימן נ). וכן כתב הגאון בעל שואל ומשיב ביד שאול (סימן ריד). ע"ש. וכן כתב במטה יהודה למהר"י עייאש. וכמבואר דין זה בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חלק אורח חיים סימן ל' אות ו'), וחלק ו' (סימן ז' אות ה'), ובשו"ת יחיה דעת חלק א' (סימן נ' עמוד קמז) ובחלק ב' (סימן ע'). ע"ש.

המבטל מנהגו באופן חד פעמי - אם צריך התרה

בתורת חובה, אלא בתורת רשות, כדי שאם איזה פעם לא יזדמנו לו כל כך מים, לא יצטרך להחמיר כמנהגו. וכן ראוי להתנות בכל דבר שאדם רוצה להחמיר על עצמו. ע"כ. ומדכתב "שאם איזה פעם וכו'" משמע לכאורה שגם אם אינו רוצה לבטל מנהגו

ה) ז"ל מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן ריד סעיף א') דברים המותרים והיודעים בהם שהם מותרים, נהגו בהם איסור, הוי כאילו קבלו עליהם בנדר ואסור להתירם להם, הילכך מי שרגיל להתענות תעניות שלפני ראש השנה וכו' ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך שלשה שיתירו לו, אם בשעה שהתחיל לנהוג היה דעתו לנהוג כן לעולם, ונהג כן אפילו פעם אחת צריך התרה, ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג כן לשם נדר. ע"כ. ומה שכתב שאסור להתירם להם, היינו שאסור להתיר להם האיסור בלא התרה, וכמבואר בבית יוסף שם. ולפי זה בנידון דידן אם רוצה לבטל מנהגו לגמרי יצטרך לעשות התרה.

והנה בספר מטה ראובן (סימן קפה) הביא מהחיי אדם (כלל קכו אות י') שמי שנהג להמתין תמיד בין אכילת בשר לחלב ששעות, ועכשיו מפני חולשתו רצה לנהוג כהמקילין, דמהני על זה התרה, ומשמע דעל כל פנים מדבריו שצריך התרה, ומה שמקילין בלי התרה, צריך לומר על פי מה דאיתא ביורה דעה (סימן ריד) גבי הנוהגים להתענות בעשי"ת דבאינו בריא צריך התרה, ואילו אם יהיה ברית מילה קיימא לן באורח חיים (סימן תקסח ס"ב) דאין צריך אפילו התרה. וע"ש

ובספר יוסף דעת כתב להעיר על דברי האחרונים הנ"ל ממה שכתב מרן הבית יוסף (אורח חיים סוף סימן קסא) וז"ל: ובאמת, שכן ראוי לנהוג [ליטול ידיו עד הפרק] כיון דלאו מילתא טריחא היא וכו', ונכון להתנות ולומר שאינו מקבל עליו דבר זה

עצמו, יכול ליטול ידיו גם בכמות המים שלפניו בלא שום התרה. [ובדוחק יש לומר דמה שכתב איזה פעם, היינו שעל ידי איזה מקרה ירצה לבטל מנהגו לגמרי]. ודו"ק.

ומה שכתבנו שאם מבטל מנהגו לגמרי צריך התרה, כן כתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' (חלק יורה דעה ריש סימן יח). שצריך לעשות התרה על שלא אמר בלי נדר בעת שהתחיל להחמיר על עצמו בזה. ע"ש.

גדר חומרות שמחמירים בני תורה

קנין כדת וכדין לא שייך לבטל המכר משום שנראה כחוכא ואיטלולא.

והנה במקום שההלכה הוכרעה להקל, הדין הוא היתר ברור. אלא שמצד מדת חסידות יש מקום להתחסד, והמחמיר תבא עליו ברכה, אבל אם ירצה יכול לכתחלה להקל. ומה שיש כמה מיוצאי הישיבות שמרגישים ש"בני תורה" חייבים תמיד להחמיר ככל השיטות בהלכה. הנה כאשר רואים גדולי עולם שהתירו דבר מסויים, כמו הבית יוסף או החתם סופר וכו', בודאי שגם בן תורה יכול לנהוג כמותם. ובאמת שמוטלת עלינו חובת קדושה להעמיד את האמת על תילה, ולומר שאין זה נכון כלל, ללמד למי שאינו במעלת חסיד, שחובה או כמעט חובה עליו להחמיר בכל מחלוקת. ועל כן יש מקום לדון כל כמה מנהגי חומרות, שאפשר לבטלם מבלי התרה, כיון שנתהוו אצל ציבור בני התורה בטעות, שחושבים שחייבים להחמיר. או ששמעו כן ממורי הלכה שאינם בקיאים בכללי ההוראה. וכמו שיש מורים שמלמדים שקיבלו הוראות המשנ"ב, או הבן איש חי, מה שאינו נכון כלל. כי לא מצינו לגדולי הדורות שיכתבו כן, ומה שמצינו על קבלת הוראותיו, הוא מרן הש"ע לבד. וראה להלן משו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סימן יא אות ה) שג"כ דן בכיוצא בזה. ובפרט מי שהוא משומעי לקחו של מרן

לגמרי, רק באיזה פעם, צריך התרה על מנהגו. וזה שלא כדברי כל האחרונים הנ"ל. אמנם נראה שאין מכאן סתירה נגד דברי האחרונים הנז', דיש לומר שכוונת מרן הבית יוסף שלא יצטרך להחמיר על עצמו ולהתעכב מלאכול עד שימצא שיעור מים, מתוך רצונו להחמיר על עצמו. אבל מרן לא רמו שיצטרך התרה גם אם מבטל מנהגו באופן חד פעמי מעיקר הדין, ומרן איירי גבי רצונו להחמיר. ואין הכי נמי מרן יודה שאם קשה לו להמתין ולהחמיר על

ומה שכתבנו שיעשה התרה, הנה לעיל בפרק יח סעיף ב' נתבאר, שאם רואים שהמחירים של אוצר בית דין יקרים, ונכשלים באיסור לכס יהיה לאכלה ולא לסחורה, אלו שנהגו להחמיר בהיתר מכירה, יכולים לעשות התרה על שלא אמרו בלי נדר קודם שנהגו בחומרא זו, ויוכלו מכאן ולהבא להשתמש בפירות של היתר המכירה. וכן כתב מרן אאמו"ר זצוק"ל בתשובה כ"י.

ואמנם יש מקום לדון בזה, שכל זה שייך בעיקר כאשר יודע את ההלכה, שהדבר מותר על פי הדין, ואף על פי כן רצה להחמיר בתורת מדת חסידות, כיון שיש כאן מקום להחמיר לכתחלה לחוש לכל אותם גדולים שחלקו בכל תוקף על היתר המכירה. אך פעמים שיש לדון בזה, שיתכן שלא יצטרך התרה, כיון שרבים מחמירים זה מחמת חוסר ידיעת ההלכה, שאינם יודעים כלל את שורש הדברים בהלכה, ואינם חכמים לידע שאף אם לא יצא הדבר מכלל ספק, הרי בשל סופרים הלך אחר המיקל, ואותם חקלאים שמכרו שדותיהם עשו כן על פי הוראת גדולי הדורות שהתירו להם, ובאכילת הפירות עצמם הרי אין איסור גם לדעת המחמירים בהיתר המכירה. ומה שטענו שהמכירה היא חוכא ויאטלולא, כבר הוכחנו מדברי הפוסקים, ומהם ש"ע הגר"ז, החתם סופר, ועוד, דכל שנעשה מעשה

ו. מי שנוהג להקל בשנה השביעית לסמוך בשעת הצורך על היתר המכירה, וקונה פירות מהשוק החופשי, ומתארח אצלו מי שנוהג להחמיר בזה, ואוכל רק מפירות וירקות שגדלו בקרקע של גוי ממש, שאין בהם איסור ספחים, אסור לו להכשילו בדבר שנוהג בו איסור, וחייב להודיעו והם יחוש לעצמם. אולם אם הנוהג להחמיר התנה מראש שהוא עושה כן "בלי נדר", יוכל לסמוך לאכול משל בעל הבית הנוהג להקל, אפילו בלי התרה (דבלאו הכי המבטל מנהגו באופן חד פעמיים אין צריך התרה), אם רוצה בכך. (ו)

ז. מי שאינו סומך על היתר המכירה של הרבנות הראשית, יכול להתארח ולאכול בכלים של מי שסומך על היתר המכירה. (ז)

אאמו"ר זיע"א, בתורה בבע"פ או מתורה שבכתב, אם יחמיר בכל דבר ויתפרסם הדבר אצל המשפחה המורחבת או כשמתארח וכו', יש לחוש בזה משום כבוד התורה של רבו. וכעין מ"ש בשו"ת מהר"י פראג'י שהמחמיר נגד דעת המרא דאתרא [הרמב"ם] יש לו לחוש משום שמזלזל בכבוד רבותיו.

לארץ בביתו מי שאינו סומך על היתר המכירה

(ו) בגמרא יבמות (יד:) אמרו, לענין מחלוקת שבין בית שמאי לבית הלל, שאף על פי שאלו אוסרים ואלו מתירים, אלו פוסלים ואלו מכשירים, לא נמנעו בית שמאי ליקח לנישואין מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי, לפי שהיו מודיעים אותם שדבר זה דעתם והם פורשים ממנו. ללמדך שחביבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו. וכיצא בזה אמרו בחולין (קיא:) בדין נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא, שלדעת רב אסור ולדעת שמואל מותר, והיה רב מתארח בביתו של שמואל, ואמר, חס ליה לשמואל שיאכילני דבר האסור לדעתי. וכתב המאירי ביבמות שם, כל ששנים חלוקים באיזה דבר, אחד אוסר ואחד מתיר, אסור למי שמתיר להעלים הדבר מהאוסר ולתת לו מדבר האסור לדעתו, אלא צריך שיודיעהו שדבר זה אסור לפי שיטתו, לפיכך כל שאינו מודיעו מותר

לאוסר להתארח אצל המתיר ולסמוך עליו. ע"ש. וכן כתב האור זרוע בחלק א' (סימן תרג), וכן כתב בספר המאורות (יומא עה). שאם נותן לו דבר האסור לדעתו חייב משום לפני עור לא תתן מכשול. ע"ש. וכן כתב בהגהות מרדכי, והביאו מרן הבית יוסף בבדק הבית (יורה דעה סוף סימן רמב). ע"ש.

ואין בזה הבדל בין מי שסובר שהדבר אסור מן הדין, ובין מי שנוהג כן בדרך חומרא בעלמא, לעולם אסור להכשילו במה שהוא נוהג להחמיר. וכן פסק הרמ"א ביורה דעה (סימן קיט סעיף ז). לפיכך כיון שיש הרבה משלומי אמוני ישראל שנוהגים להחמיר על עצמם כסברת החזון איש וסיעתו שסוברים שאין לסמוך על היתר המכירה, אסור להכשילם בדבר שהם נוהגים בו איסור, אלא חייבים להודיעם והם יחוש לעצמם. וכמבואר כל זה בשו"ת יחזה דעת חלק ד' (סימן נג).

לאכול מכלים של מי שמסתמך על היתר המכירה

(ז) הנה הש"ך ביורה דעה (סימן קיט סק"כ) מבאר בקיצור דיני אדם המתארח אצל מי

שמיקל בדברים שהוא האורח נוהג איסור, וכתב שהוא מעתיק משו"ת מהרלב"ח (סימן

ומקורו מספר האגודה (חולין פרק ז' סימן פט), והובא בבית יוסף שם. ולפי זה הוא הדין בנידון דידן שאין לאסור את הכלים של הנוהגים על פי היתר המכירה בשביעית.

וראה בשו"ת יחווה דעת חלק ה' (סימן לב עמוד קנב) שהתיר לאשכנזים להתארח בבית ספרדים ועדות המזרח שנוהגים היתר באורז וקטניות בפסח, על סמך דברי הרמ"א הנ"ל. וע"ש עוד. ואמנם ע"ש בט"ז שביאר טעם הדין של הרמ"א, משום דמסתמא יש ששים כנגד מעט החלב שעל הכרס. והש"ך (שם ס"ק יב) רמז לדבריו למה שכתב להלן בסימן קיט סק"כ, ושם נתבאר דכלי בני ריינוס בליעתם מותרת כיון שאין שאר העם נוהגים בזה איסור מהדין. אלא זו היא הנהגה שנהגו בה, ולכן מקילין היו בענין זה אפילו בתערובתו. וכל שכן בבליעה לבר. וזהו טעם מה שהתיר מור"ם את הבלוע בכליהם של בני ריינוס. ע"ש. ולפי זה בנידון דידן שאין לנו את הטעמים הנ"ל, אלא אותם שאינם סומכים על היתר המכירה עושים זאת מפני שהם סבורים שכן הוא על פי הדין, ואינו רק מנהג בעלמא, אם כן לכאורה אין להקל להם גם בליעת הכלים. ואמנם בשו"ת יחווה דעת הנ"ל הוסיף על דברי הרמ"א הנ"ל שטעמו משום שהם עושים כן על פי הוראת חכם. ולכן היקל בנידונו. אבל להטעמים שנזכרו בט"ז ובש"ך לכאורה בנידון דידן אין להקל.

ואמנם בנידון דידן יש לצרף כמה ספיקות, דהנה קיימא לן דסתם כלים אינן בני יומן, והדין כן אפילו בכלים של ישראל [ובמקום אחר הארכנו בזה], ונמצא שהבלוע בכלים אלה הוא כבר נותן טעם לפגם וכל איסורו הוא לכתחלה, והאורח שאוכל מכליו של בעל הבית חשיב כדיעבד, ואף אי נימא דזה נחשב כלכתחלה, או שבישלו לו בכלים שידוע שהשתמשו בהם בודאי בו ביום, שמא הלכה כדעת המהרש"ך דפליטת כלים אינו

קכא) שהאריך בדינים אלה הרבה. ושם כותב לחלק בזה חילוק יסודי, בין אם הוא נוהג איסור בדבר מפני שהוא תופס שכך הדין, לבין אם נוהג איסור בדבר רק משום מנהג. וכתב, מי שנוהג איסור באיזה דבר מחמת שסובר שהדין כן, ואוכל בבית מי שמתירו, אם האיסור ניכר וכו' אסור לבשל לו בכליו אפילו אינן בני יומן. ואין צריך לומר שאסור להאוסר לומר להמתיר לבשל לו בכליו שאינן בני יומן וכו', אבל האוסר דבר מחמת מנהג אבותיו ובני מדינתו שנוהגים כן, ויכול האוסר לבשל לכתחלה בכליו של המתיר שאינן בני יומן, או בסתם כלים דקיימא לן נמי שאינן בני יומן, והיינו טעמא שלא קיבלו עליהם המנהג להחמיר כל כך. ועוד כתב, וכל זה בסתם אבל אם יש מנהג יעשו כמנהגם [אפילו להקל] כגון במדינת היינו"ס יש קצת מקומות שנוהגים איסור בחלב שעל הקיבה, וכשבאים למקומות הנוהגים היתר אוכלים מבישוליהם מהמרק או מהבשר שנתבשל עם האיסור, וכל שכן שמשתמשים בכליהם שהן בני יומן. עכ"ל.

ולפי זה נמצא שאותם הנוהגים שלא להסתמך על היתר המכירה של הרבנות, עושים כן מחמת איסור, שהם סוברים שהיתר זה לא מהני, ואם כן הירקות הבאים משדות של יהודים שנמכרו לגוי יש בהם לדעתם איסור ספיחין, וקדושת שביעית, ואיסור נעבד [לסברת האוסרים], ומעתה לכאורה אין להם להקל לבשל להם בכלים של מי שנוהג להסתמך על היתר המכירה, ובפרט לפי מאי דקיימא לן שדעת מרן השלחן ערוך (סימן צח) דטעם כעיקר מדאורייתא. ובאמת שבשו"ת אז נדברו חלק יד (סימן ע') כתב לאסור בזה. ע"ש.

אולם בנידון דידן יש להקל על פי מה שכתב הרמ"א בהג"ה (יורה דעה סימן סד סעיף ט'), שאין אוסרים כלים של בני ריינוס הנוהגים היתר בחלב הדבוק לכרס. הואיל ונהגו בו היתר. וע"ש בבאר היטב (סק"י).

שנוהג לסמוך על היתר המכירה של הרבנות, אם בישראל בקדרה ירקות שגדלו בקרקע ישראל, יש בירקות אלו קדושת שביעית, ואיסור ספיחין וכו'. וממילא יש להחמיר גם בבליעת הכלים.

אולם לפי מה שביארנו גם בנידון דידן יש כמה ספיקות, דשמא הקדרה לאו בת יומא ובדיעבד מותר לאוכלו, ושמא הכלים לא יפלטו, וכמו שכתב המהרש"ך, ובפרט בקדרות של ימינו שהם דקות, ולא ברור שהבליעה בהם מרובה כמו שהיה בזמנם, וזה ניתן לבדיקה), ושמא אין לנו שמיטה בזמן הזה כלל, ושמא הלכה כדעת אותם ראשונים המפקקים במנין שנת השמיטה. ושמא המכירה תוספת.

שוב הראוני בהקדמה לספר דבר השמיטה (עמוד ז') שלאחר שכתב כמה פנים המסבירות להיתר המכירה, כתב, וממוצא דבר תבין שאין אמת בפי האומרים שאסור להתארח אצל הסומכים על היתר המכירה, אפילו יגישו להם פירות וירקות מחנות שמיטה, כי כליהם בלועים מאיסור ח"ו, ולו חכמו ישכילו זאת, שלדבריהם אסור גם להתארח אצל האוכלים בשר כשר על ידי מיעוץ ומשמוש, אפילו יגישו להם בשר חלק. וכן גם כן יהיה אסור לשתות מיינם של הסומכים לטלטל ברשות הרבים בעיר מעורבת, מכיון שלדעת הרמב"ם ומרן יש רשות הרבים בזמן הזה מדאורייתא, ואין מועיל צורת הפתח, ואם כן הם מחללי שבת דאורייתא וינם ח"ו יין נסך, אלא מאי אית לך למימר, דכל שעשו על הוראת חכם מוסמך להוראה, גם לדעת המחמיר אין דינם כעבריינים, וכתורה עשו, וכל שכן בנידון דידן דשמיטה בזמן הזה מדרבנן לרוב הפוסקים. ע"ש. [מהנאמ"ן ס"ט].

ואחד התלמידים בישיבתנו הקדו' ישיבת חזון עובדיה כתב להעיר בזה, דמה דמיון יש

מתורת ודאי, אלא מתורת ספק. [נראה בילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תצ], ושמא היתר המכירה מהני, ושמא אין לנו שביעית בזמן הזה כלל, ושמא אין שנת תשע"ה שנת השמיטה, וכיון דקיימא לן לדינא דשביעית בזמן הזה מדרבנן, לפיכך העיקר להקל בבליעת כלים. ואף שאנו תופסים לדינא שאיסורי שביעית בזמן הזה הם איסור מוחלט ולא ספק, מכל מקום מהני לצרף עוד ספיקות בזה. וגם מה שהמחמירים טוענים.

והדבר דומה למה שכתב בשו"ת יביע אומר חלק ה' (חלק יורה דעה סימן ג' אות ב' וג'). במחלוקת הפוסקים גבי בשר שהוא כשר לדעת הרמ"א, ואילו לדעת הרשב"א ורבינו ירוחם ומרן השלחן ערוך הוא טריפה גמורה, וגם הרמ"א מודה שהיא קולא גדולה, אלא שכבר נהגו בדבר היתר, וכמו שכתב בהג"ה ביורה דעה (סימן לט סעיף יג). וגם הגאון הנודע ביהודה כתב שקולא זו היא גדולה מאד וכו', ואפילו הכי מותר להתארח אצל מי שאינו מקפיד לאכול רק בשר חלק, ואין אנו חוששים לבליעת הכלים. ע"ש. והוא הדין בנידון דידן. והן אמת שהיה מקום לחלק בין הנידון בשו"ת יביע אומר הנז', לנידון דידן, דגבי בליעת כלים מבשר שאינו חלק, אין לנו שום ברור שאכן בלוע בקדרה זו טריפה לדעת מרן, שהרי נתבאר ביביע אומר שם, דאף על פי שאין אנו מקילין כלל בענין זה, מכל מקום זהו דוקא שאסור לנו לאכול בשר בהמה שידוע לנו שהיתה בה סירכא, ומישמשו בה וניתקה, אבל בסתם בשר כשר המצוי כיום בשוק, הביא ביביע אומר הנז' שבשעת הדחק אפשר לאכול גם סתם בשר כשר. והיינו טעמא כיון שיש בזה ספק ספיקא, שמא לא היתה בה סירכא כלל, ושמא הלכה כהמתירים. וע"ש מפי ספרים ומפי סופרים באורך וברוחב כיד ה' הטובה עליו. ולפי זה שפיר דמי להקל בפשיטות בבלוע בכלים של הנוהגים היתר בענין זה. אבל בנידון דידן אין כאן ספק, ומי

שמיקל על פי הוראת חכם, אלא אפילו לכתחלה מותר לתת בידים את הדבר השנוי במחלוקת לידי מי שמיקל בו. ואילו אנו נוהגים בו איסור, כיון דלדידיה דבר זה מותר הוא. וכמו שכתב כן בשו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן מד) בשם המבי"ט חלק א' (סימן כא ד"ה וגם). ולכן בודאי שאין לחשוב את המקילין בטלטול ברשות הרבים או בשום ענין למחללי שבת ח"ו, כיון שהם נוהגים כן על פי הוראת חכם.

ועל כל פנים בנידון דידן העיקר להקל בזה בכלים, ובפרט שהיתר המכירה הוא היתר מבוסס, ומצינו אף בדברים שאיסורם מן התורה שהפוסקים כתבו צדדים להקל בהם על פי ספק ספיקא וכדומה, וכל שכן בשביעית בזמן הזה, ובצירוף כל הסברות הנ"ל, אין להחמיר בבליעת כלים. וכיוצא בזה כתב בספר חזון עובדיה חלק ב' לענין קטניות, ואף שיש לחלק, לדינא יש להקל, אחר שיש כמה וכמה צירופים בענין היתר המכירה.

וע' בתשו' הרדב"ז (ח"ד סי' רצו אלף שסח) במעשה שהיה שהחמירו קצת חכמים שלא לאכול משחיטת אחד מן השוחטים דמתא מפני שיצאה טריפה מתחת ידו, וכשמזמין אותם אחד מבעלי בתים, חוששים אפי' לגיעולי הכלים, ומגעילים אותם. והשיב על כך, שלא יפה עשו לאסור הכלים. ומכמה טעמים. חדא שהרי רוב הטבחים כשרים. ועוד שטעמו ולא ממשו מדרבנן הוא. ועוד שסתם כלים לאו בני יומן נינהו, ונותן טעם לפגם הוא. ועוד שברוב הפעמים יש בתבשיל יותר מששים מכדי פליטה, ואפילו לדעת המחמיר דבעינן כדי לבטל כל הכלי משום דלא ידעינן כמה פלט הכלי, לא החמיר כ"כ רק באיסור ודאי ולא בספק איסור. ועוד יש לומר בזה משום לא ישנה אדם מפני המחלוקת. וכתב הריטב"א ז"ל בשם רבותיו ז"ל, כי בדבר שאין האיסור מבורר ולא מוכרע לא ישנה מפני

בין דין נגיעה ביין של המקילין בטלטול בשבת, לנידון דידן, דהתם כל מה שיין נעשה יין נסך, הוא בגלל שמחלל שבת נגע בו, אבל אדם שמיקל כהוראת הרמ"א לא נוכל לחושבו כמחלל שבת, וכל התורה מלאה מחלוקות, בדאורייתא ובדרבנן, וכי יעלה על דעת מאן דהוא לומר על המקילין על פי דעת רבם, או על החכם עצמו המתיר, שהוא ח"ו מחלל שבת בפרהסיא, ושחיטתו נעשית כשחיטת מומר שהבשר נעשה כנבילות וטריפות. וכן בדיני ממונות יאמרו שהוא גזלן ומזיק וכו', זה ודאי אינו. ולהדיא איתא בשבת (קל.) דבמקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמין לעשות סכין למילה. ובפרק ח' דחולין אמרו, שבמקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלים בשר עוף בחלב, ואמרינן שם, לוי איקלע לבי יוסי, רישבא [ציייד עופות] קריבו ליה רישי דטיוסא בחלבא, לא אכל, כי אתא לקמיה דרבי אמר ליה אמאי לא תשמתינהו, אמר ליה אתריה דרבי יהודה בן בתירא הוא, ואמינא דילמא דרש להו כרבי יוסי הגלילי [שמתיר עוף בחלב]. אמר רבי יצחק עיר אחת היתה בארץ ישראל שהיו עושים כרבי אליעזר [שהיו כורתים עצים בשבת לצורך המילה, כדלעיל], והיו מתים בזמנם. ולא עוד אלא שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל על המילה, ועל אותה העיר לא גזרה. ע"כ. וכל השבח וכל הקילוס הזה למרות שאין הלכה לא כרבי אליעזר לענין מילה, ולא כרבי יוסי הגלילי לענין בשר עוף בחלב. ומפורש לפנינו שאין למחות במי שמיקל על פי הוראת חכם.

וכן מור"ם ז"ל בהג"ה ביורה דעה (סימן סד סעיף ט) על מה שכתב מרן השלחן ערוך: חלב הדבוק לכרס שתחת הפריסה אסור, כתב מור"ם, וכן המנהג בכל מקום, מלבד בני ריינוס שנוהגים במקצתו היתר, ואין מוחין בידם שכבר הורה להם זקן. ע"כ. ויתירה מזו מצאנו, שלא זו בלבד שאין צריך למחות במי

אשכנז שלא לאכול, מ"מ הואיל ונפיק מפומיהו דרבנן להיתר, לא מחמירינן כולי האי לאסור הכלים שנתבשלה בהן למי שאין רגיל לאכלה. וכ"ה ברמ"א (יו"ד סי' קטו). וע"ע בשו"ת הרמ"א (סי' קלב אות טו). וע' במחב"ד (יו"ד סי' סו סק"ג) לגבי סיר שנתבשל בו ביצה שנמצאה בה דם, במקום שאוסרים את כל הביצה. ואע"פ שהרדב"ז שם צירף לסברתו שטעמו ולא ממשו דרבנן, ואנן קיי"ל (יו"ד סי' צח ס"ב) שטעמו ולא ממשו מה"ת. מ"מ בני"ד שעיקר מניעת אורז וקטניות בפסח אינה אלא מנהג בדרך חומרא והרחקה בעלמא כנ"ל, יש להקל בפליטת הכלים גם לדידן.

והרמ"א (יו"ד סי' סד סט) הביא מהאגודה (חולין פ"ז סי' פט) שהובא בב"י (יו"ד שם) בדין חלב הדבוק לכרס, שהמנהג לאוסרו, אלא שבני ריינוס נהגו היתר במקצתו, וכתב הרמ"א, שאין למחות בידם הואיל ונהגו בו היתר ע"פ הוראת חכם. ומיהו בכל מקום שנהגו בו איסור דינו כשאר חלב שאינו בטל בתערובת היתר אלא כשיש ששים כנגדו, אבל אין לאסור הכלים של בני ריינוס לאחרים, הואיל והם נוהגים בו היתר ע"פ הוראת חכם. ע"כ. ואף שמהט"ז שם נראה שטעם היתר הכלים מפני שמסתמא יש ששים כנגד מקצת החלב הדבוק בכרס שהוא אסור. ע"ש. אולם מדברי הש"ך שם מתבאר שאפי' אין ששים כנגדו יש להתיר הכלים.

ומה שהק' הפמ"ג במש"ז שם על דברי הרמ"א, שמכיון שאנו מחזיקים אותו לחלב גמור, ומצריכים ששים בתבשיל נגדו, למה לא יאסרו את הכלים של בני ריינוס לדידן. ע"ש. י"ל ע"פ מ"ש בשו"ת מהרש"ך (ח"א סימן עז), בדין כלים שנתבשל בהם ספק טריפה, שיש להתיר משום ספק ספיקא, שמא אינה טריפה, ואת"ל טריפה שמא לא יתן הכלי טעם בתבשיל המתבשל בו. ומ"ש הרשב"א שכלי שבלע איסור בדידיה משערין ולא

המחלוקת. ומחמת שיש כאן כמה ס"ס, מותר אפי' לכתחלה. וכן מנהגי, שאע"פ שאני מחמיר על עצמי שלא לאכול חצילים משום ודאי ערלה, לפי מה שנתברר לי, וכ"כ בכפתור ופרח, אפי"ה איני נמנע מלאכול אצל בעלי בתים שבודאי אוכלים חצילים. וגם לא אסרתי אותם עליהם, לפי שאין איסורו כ"כ מבורר, כי רה"ג מחשיב אותו פרי האדמה, והגם שהעליתי שהרמב"ם חולק עליו, מ"מ דברים שאדם מחמיר ע"ע, ואחרים נהגו בו היתר ואין איסורו מבורר, אין עלינו לשנות מנהגם. וכל שכן שלא להגעיל כליהם ולעשות אותם כעמי הארצות, אלא עכ"פ ירצה להחמיר על עצמו, יכבד וישב בביתו, שגורם למחלוקת גדולה ולשנאת חנם ולחילול השם ח"ו. עכ"ד הרדב"ז.

וכן הוכיח הכנה"ג (בהגה"ט אות יג), ושכן הסכים הרב משא מלך (ח"ז חקירה י) שא"צ לשאלו. ע"ש. וע' בשו"ת בעי חיי (חיו"ד סי' ח) שכ' להתיר הכלים של המקילים במיעוץ ומשמוש להנוהגים להחמיר כשהוזמנו לבית המקילים. ע"ש. וע' בשו"ת אהל יוסף (חיו"ד סי' ט) שכ' בפשיטות להקל בכלים. וכ"כ בשו"ת יש מאין (חיו"ד סי' ח). ע"ש. וכן עיקר.

וראה עוד להרב המגיד (שחיטה פי"א ה"ז) שהביא מתשובות הגאונים לגבי קצת חלב שאוסרין בכמה מקומות ועונשין עליו כרת, ובכמה מקומות אוכלים אותו, שמותר לנזהרים מאותו חלב לאכול בכלים של אוכלי החלב ההוא, דסתם כלים אינן בני יומן. והרב פרי האדמה (חמץ פ"ה ה"א) כתב שיש להקל לענין הכלים של בלתי למי שנהג לאכול שמור לסברת הפר"ח (סי' תצו).

וראה עוד באורחות חיים (מאכל"א סי' עב), ובכלבו (סי' קא) ובתשב"ץ (סי' שנד) בשם מהר"ם, לגבי חמאה של גויים, שנח' בה הגאונים, ויש אוסרים משום צחצוחי חלב וגם שמזייפין אותה, ולכן מנדין ע"ז, והמנהג בכל

לאכול בשר בנפיחה, ומטריחים לבעל האכסניא שלהם לשחוט להם בן עוף. [ודלא כהדבר משה (ח"א יו"ד סי' לד) שהיקל בזה]. ומ"מ הכלים מותרים, דסתם כלים אינם בני יומן. (וע"ע שם סי' י יא). ע"ש. נראה שכל זה מיירי באופן שידוע שהיתה איזו ריעותא בבהמה, משא"כ בסתם אין להחמיר, מטעם דאיכא ס"ס להקל, וכמ"ש הדבר שמואל הנ"ל.

ובשו"ת מילי דעזרא (חיו"ד סי' יח) כתב, כשהלכתי לעי"ת ביירות, שמעתי שנהגו להקל לאכול בשר ע"י מיעוץ ומשמוש, חששתי לעצמי ולא אכלתי שם מבשר בהמה כמנהג מקומינו, ושור"ר שיש סמך להתיר מפני שיש ס"ס להקל, דשמא לא היה היום במקולין בשר שהותר ע"י מיעוץ ומשמוש, ושמא עכ"פ בהמה זו הותרה בלי מיעוץ ומשמוש, ושמא הלכה כד' המכשירים. ובג' ספקות שרינן אפי' לכתחלה אף לדעת הרא"ם דס"ל שאין עושים ס"ס בידים. ושור"ר כן בארץ חיים (סי' קיט). ע"כ. [והגם שעניינו הרואות שמתוך הרבה בהמות הנשחטות יוצא מעט מאד מהם חלק, הנה כבר כ' הפר"ח (סי' לט סק"ג), דאע"ג דהאידינא ברוב המקומות שכיחי טרפות יותר מכשרות, ה"ט דמילתא משום שאנו מחמירים הרבה חומרות שאינם מעיקר דין התלמוד, וה"נ איכא מילי טובא דמכשרינן להו ע"י בדיקה ואנן לא בקיאנן בבדיקה ומטרפינן להו, ומשום הכי היכא שנאבדה הריאה ודאי דאזלינן בתר רובא, דמעיקר הדין כשרות הן. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בשאגת אריה (סימן סד), דהא דשכיחי האידינא טריפות כמו כשרות, הכל הוא מחמת חומרות האחרונים שהחמירו חומרות הרבה בבדיקת הריאה, אלא שכבר נהגו כן, ולכן מותר לשחוט בהמות ביו"ט].

השגה על ספר אול"צ בענין לסמוך על ההיתר מכירה בשעה"ד

המכירה ומביאים לו פירות שנקנו בשוק, רשאי לאכול את הפירות, מ"מ יזהר באכילת הפירות בכל דיני קדושת שביעית דהיינו

במאי דנפק מיניה, י"ל שזהו דוקא באיסור ודאי, אבל בספק איסור יש להקל אפי' למי שסובר טעם כעיקר דאורייתא. ע"ש. וכ"ה בכנה"ג (יו"ד סי' מד הגב"י אות יט). ע"ש. ובשו"ת בן אברהם אבוקארא (סי' מח) הוסיף, שכ"כ בהגהות שערי דורא בשם רש"י. וכן הסכים מהר"נ שפירא במבוא שערים שם. ע"ש. ועיין בתוס' (ע"ז לה): שכתבו, שהטעם שאנו אומרים סתם כלים אינם בני יומן, משום שיש ספק ספיקא, שמא לא נשתמשו בהם היום, ואפי' נשתמשו בהם היום, שמא נשתמשו בדבר הפוגם את הטעם, או בדבר שאינו נותן טעם. וכן כתבו הר"ן שם, ובתשו' הרשב"א (סי' תצז), ובמיוחסות (סי' קנא), ובספר איסור והיתר (כלל לג דין י), ובשו"ת הריב"ש (סי' כח), ובשו"ת הרשב"ץ (ח"א סי' פט), ובהרא"ש (פ"ב דע"ז סי' לה). ועוד. ולכן בדבר שנהגו בו היתר ע"פ חכם, אין לאסור הכלים. וה"ה במכל שכן לגידון שלנו. וראה מה שכתב בזה ביחוד דעת ח"ה (סימן לב), והובא לעיל.

וע' באגרות משה (יו"ד ח"ד סי' כד) שאם יש אדם שהגיע למדרגת בעל נפש, ומחמיר על עצמו [ע' יו"ד קכב ס"ו], והוריו אינם מחמירים בה, אלא עושים כפי כדין, אין עניין שישפיע עליהם להחמיר כמותו. שהחומרות שמתאימים לבעל נפש אינם נחוצים או מתאימים באמת לשאר אנשים. וכל זמן שלא קיבל עליו החומרות בנדר, אם חושב שיהיה להוריו איזה פקפוק או הקפדה, יכול להקל לעשות כמותם, ולאכול עמהם, אף שאוכלים דברים שכרגיל הוא בעצמו משתדל להחמיר עליהם.

ומ"ש מהר"י מולכו בשו"ת אהל יוסף הנ"ל ששלוחי א"י הבאים לכאן נזהרים שלא

והנה באול"צ (מבוא להל' שביעית עמ' כא, כב) כתבו בשם הגר"צ אבא שאול זצ"ל, שאף שהמתארח אצל אדם הסומך על היתר

לאכול אותם כדרך אכילתם ושלא להפסידם. ב. וכן לגבי ירקות אין להקל, כיון שהמכירה לא חלה וקרקעות אלו של ישראל ואסורים באיסור ספיחין. ג. ולכתחלה טוב להחמיר במקום שאפשר שלא לאכול בלא הגעלה, בכלים אלו שנתבשלו בהם ירקות של היתר מכירה. ואם מתארח אצל אנשים שבישלו כך, יש מקום להקל, כיון שעשו על פי הוראה רבנים שהתירו להם. ע"כ.

ובם' דרך אמונה (שמיטה פ"ח צה"ל אות ז) הביא בשם הגרי"ש אלישיב שהמשאיל כלי בישול לאדם החשוד שמשתמש בפירות שביעית שנאסרו לאחר הביעור, או הספיחין, הכלים טעונין הגעלה, ולכן מותר לסרב להשאילם, אף שאפשר שישתמשו להיתר. והסומכין על היתר המכירה ועי"ז משתמשין בפירות שצריך לאוסרם משום ספיחין, הרי הכלים שלהם אוסרים בנו"ט. ע"כ. וכ"כ הרה"ג עזריאל אויערבך (קול מהיכל שביעית עמ' רלא).

אולם כבר כתב הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מד) שגם אלו המחמירים שלא לסמוך על היתר המכירה, אינם נמנעים מלהשתמש בכלים של הנוהגים היתר בזה.

וכ"כ בשו"ת יביע אומר ח"ט (יו"ד ס"ס כח), שיש שהפריזו על המדה להצריך הגעלה לכלים של הנוהגים ע"פ היתר המכירה, אך לית דחש להו כי אם מיעוטא דמיעוטא דבטלי במיעוטייהו. ואכמ"ל. עכ"ל. וקשה להחמיר כל כך בחשש איסור דרבנן אף לענין הכלים ובדיעבד, ובמקום שיש גדולים המתירים, ומכללם מרן אאמו"ר זיע"א, קשה להורות לרבים שהסומכים על דברי מרן אאמו"ר ועוד, הכלים שלהם כמו כלי גויים שטעונין הגעלה. [נוע"ע בס' אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמ' שעה) בשם הגרי"ש אלישיב, שיותר לאשכנזי לאכול בכלי זכוכית של ספרדי שאינו מפריד בהם בין בשר לחלב, ואפילו אם הכלי אינו חלק לגמרי, ויש בו ג"כ אותיות בולטות של שם מפעל היצור וכדו'].

ובמ"ש באול"צ הנ"ל, הנה אחר המחילה, אין נראה שהדברים יצאו מתח"י של הגרב"צ אבא שאול זצ"ל. לומר ברבים הלכה למעשה שהסומכים על מרן אאמו"ר לאכול מהיתר מכירה, הכלים שלהם טעונין הגעלה. ואטו סברת מרן אאמו"ר כמאן דליתא דמי, ואין להם על מי לסמוך. וידוע שהגרב"צ אבא שאול זצ"ל, היה נזהר מאד בכבודו של מרן אאמו"ר וכמה פעמים מחה בתוקף בת"ח שרצו לקבוע הלכה נגד מרן אאמו"ר. ולעיל הבאנו מעשה שחכ"א הוציא לאור איזה חיבור על הלכות השמיטה, וכתב שם להקשות על דברי מרן אאמו"ר בענין היתר המכירה. וכשהגיש את ספרו להגרב"צ זצ"ל, נזף בו לאמר, גמרת להוכיח את כל העולם עד שהתחלת להוכיח את מרן. ומיאן לקבל ממנו את הספר.

ובאיזה קונט' כתב בשם חכ"א מתלמידי הגרב"צ (הגר"י תופיק) שיש להחמיר בכלים של הסומכים על היתר המכירה, משום חומרא דשביעית. ודלא כמ"ש באור לציון להקל בדיעבד. ע"כ. אך אמאי לחדש חומרות בשביעית דרבנן, ומאידך להקל בכבודה של תורה. וזה ברור.

ובשו"ת יבי"א (ח"ט יו"ד סי' כח) הוסיף, שיש כאן ספק שמא פירות וירקות אלו של גויים ממש, וקי"ל כדעת מרן (אבקת וכל סי' כה) שאין בהם קדושת שביעית כלל. ושזה טעם נוסף שגם אלה שאינם רוצים לסמוך על היתר המכירה של הרבנות הראשית, יכולים לקנות מחנות ירקות שמוכר פירות וירקות אף מאלו של היתר המכירה.

ובאול"צ גופיה (שם בעמ' כ) הביאו כבר את סברת המבי"ט (ח"א סי' כא) והכתב סופר (חיו"ד סי' עז) שיותר לתת בידיים למי שסומך על הגדולים שהתירו. וסמך עליהם לענין דינא. ומבואר מזה, שגם החכם עצמו שסבירא ליה לאסור, והביא ראיות

ח. פירות הגדלים בקרקעות של ישראל שנמכרו לגוי על ידי הרבנות הראשית ב"היתר המכירה", אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, בין לסחורה בין לביעור, בין להוציאם לחוץ לארץ, שהרי הופקעו מקדושת שביעית כדין פירות של גויים ממש. (ה)

עוד צירופים]. וכבר כתב במנחת שלמה (ח"א סי' מד), שאפי' אם יהא האוסר צווח ככרוכיא, שהדבר אסור, ושהמתיר אינו אלא טועה, מ"מ כיון שהמתיר גם הוא תלמיד חכם שהגיע להוראה, אם ישאלו אותו כיצד יש לנהוג, מסתבר שעליו להורות להם לסמוך על המתירים בהיתר מכירה, שכלל גדול אמרו חכמים בשל סופרים הלך אחר המיקל.

שהחולקים עליו טועים, מכל מקום יש לו להורות שכיון שחבירו חלוק עליו, הסומך עליו יש לו על מה לסמוך. וממילא ג"כ יש לומר בשל סופרים הילך אחר המיקל, וגם המחמירים במכירה עצמה, מותר להם לאכול מהיבול של ההיתר מכירה, ועכ"פ לענין הכלים עצמם. ובפרט כשמתארח אצל חבירו, שיש להקל לסמוך על גדולי עולם שהתירו לכתחלה, וגדול כבוד הבריות. נויש בכל זה

שלא לנהוג קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי

בפירות של גויים. ומרן החיד"א בברכי יוסף (סימן שלא סק"י) האריך לדחות דברי האומרים שמרן ז"ל חזר בו בסוף ימיו, וכתב, שלכן הוצרך מהר"ם גלאנטי להעיד על כתב ידו של מרן בשנת השל"ד, שהיתה השמיטה האחרונה לימי חייו, וללמדנו דעד זיבולא בתרייתא עמד מרן בסברתו. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבני ירושלים ת"ו לעשר. ואחר שהביא דברי הרדב"ז סיים מרן החיד"א, ומעתה תנוח דעתינו לסמוך על שני המאורות הגדולים, מרן והרדב"ז. ועוד שכתב מרן בתשובה שמעולם לא נשמע שום אדם בשום עיר מארץ ישראל שנהג דין ביעור בפירות שביעית של גוים. ונמצא דהכי נהוג בעיה"ק ציון קרית מועדינו מאז ומקדם שנות דור ודור, מזמן מהרלנ"ח וקודם לו פשט המנהג כן. ויותר על כן הרי מצינו להרמ"א בהגה והלבוש והפרישה ומהריק"ש רוח אחת לארבעתם כסברת מרן ז"ל. גם מהר"ם בן חביב בתשובה כתב יד, כתב, שאנו סומכים על סברת מרן בין לענין ביעור בין לענין סחורה בפירות שביעית. עכת"ד.

ח) נודעים דברי מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן כה) שהעלה שאין שביעית נוהגת בפירות של גויים. ע"ש. וכן פסק הרדב"ז חלק ה' (סימן ב' פסקים רכא) שאין דין שביעית נוהג בפירות של גויים, בין להקל בין להחמיר [לענין תרומות ומעשרות]. ע"ש. והנה מרן בתשובת אבקת רוכל סיים בזה הלשון: אמר יוסף קארו, אחר שכתב ה"ר משה מטראני [המבי"ט] אגרת זאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו בשמיטה שעברה ומיחו בידו. ובשמיטה זו הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי צפת ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, והכריזו בבתי כנסיות בגזירת נידוי, שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות גוי שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים. ע"ש. וקיים כתב ידו של מרן ז"ל, תלמידו המוסמך מהר"ם גלאנטי ז"ל. ובשו"ת מהרשד"ם (סימן קצב) מבואר, שחכמי צפת נידו והחרימו לשומרי שביעית. ע"ש. נמצא שלא רק על תרומות ומעשרות גזרו בגזרת נידוי, אלא גם על שומרי שביעית

תשובה לדברי החזון איש - בענין קדושת שביעית בפירות נכרים

בתשובת פאר הדור להרמב"ם אשר הורקה מכלי אל כלי ותורגמה אחרי מאות שנים מערבית לעברית, לא כן בתשובת מרן באבקת ווכל שנשארו בכת"י בעצם טהרתן ולא חלו במ ידיו, כי פיו המדבר אלינו בלשון הקודש, אבל בר מן דין הנה הרב בעל ספר החרדים אזיל ומסתמך ע"ד מרן בשלחן ערוך (סימן שלא סעיף יט) שכתב, שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה תרומות ומעשרות כלל, ולא חילק בין פירות עכ"ר לפירות ישראל, והרי שם באותו סעיף כתב מרן, ששנת השמיטה האמיתית היתה בשנת שי"ג, ומבואר שכתב דברים אלו בין שמיטת השי"ג, לשמיטת השי"ך, וידוע כי מרן סיים לחבר את השלחן ערוך אורח חיים בחודש אלול בשנת חשב"ה לטובה [שט"ן], ואחריו חיבר שלחן ערוך יורה דעה, וסיימו בתמוז שט"ז, כמו שכתב בקובץ רבי יוסף קארו (עמוד צ'). והגאון רבי שלמה אלפאסי במשחא דרבנותא חלק ב' (או"ח סי' תקנו ס"ז) נתן סימן אורח חיים למעלה למשכיל. ונדפסו ד' חלקי שלחן ערוך לראשונה בוויניציא שכ"ה. ואם כן לדברי החזון איש נצטרך לומר שחזר בו מרן מסברתו כמה פעמים, לפני שחיבר שלחן ערוך סבר שאין קדושת שביעית בפירות נכרים, ובשלחן ערוך שחיברו אחר שנת השי"ג חזר בו להחמיר, ושוב בשמיטת שכ"ז חזר בו וחלק על המבי"ט כמו שכתב באבקת רוכל. ובשנת של"ד האחרונה לחייו שוב חזר בו. אתמהה. והעיקר כדברי החיד"א בברכי יוסף שלא חזר בו מרן השלחן ערוך כלל. ע"ש.

דעת המהרשד"ם בענין ה"חרם" שלא להחמיר בפירות שנמכרו לגוי

מוציאים לרחובה של עיר מודעת מחאה כזו. וז"ל המודעה: אודות מה שפירסמו על ירקות מהיתר המכירה, אם יש בהם קדושת שביעית, וכתבו [באחד העיתונים] בזה"ל: "ועוד בספר ילקוט יוסף להרב יצחק יוסף קבע במסמרות

גם בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק יורה דעה סימן כט) כתב, שהמנהג כסברת מרן. וכן כתב בשו"ת דברי מרדכי גלאנטי (סימן ט'), ושגם בימי המבי"ט לא נהגו כדבריו, וכמבואר כל זה באורך וברוחב בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן יט אות ו'). ושם כתב עוד, דחדשים מקרוב באו לנהוג להחמיר כד' המבי"ט על פי הוראת פאר הדור הגאון החזון איש זצ"ל שהכריע כן. ומסופקני אם לא יצא שחרם בהפסד, כי מי לא יחוש לגזרת חרם ונידוי שהחרימו מרן ז"ל וכל הקדושים שעמו להנהיגם דיני שביעית בפירות של גוים. ומכל שכן באתריה דמרן ז"ל שבודאי היא חומרא המביאה לידי קולא, וכנראה שנעלם מעיני המחמירים דברי המהרשד"ם הנ"ל, וסברו שלא החרימו חכמי צפת אלא להנהיגם לפטרם מדיני תרומות ומעשרות. ע"ש.

ומה שטען החזון איש לקיים דעת ספר החרדים, דמרן חזר בו בסוף ימיו, וסבר דיש קדושת שביעית בפירות נכרים, ועל פי זה כתב החזון איש דטעות סופר נפל בתשובת אבקת רוכל וצ"ל שנת שכ"ז, במקום שנת של"ד [והיינו דבשנת השמיטה האחרונה לחיי מרן והיא שנת של"ד הדר הוא לכל חסידיו וסבר כהמבי"ט]. והרב הנאמ"ן הנ"ל העיר על זה, מלבד שכל הבקי בכתב ספרדי יודע שרחוק לטעות בין כ"ף ללמ"ד ובין דל"ת לזי"ן, ומרן החיד"א ראה עצם הדברים בכת"י, וחזי מאן גברא רבה דקמסהיד עליה. ואם באנו לתלות בטעויות, יותר יש לתלות שנפלו ט"ס

והנה לפני מספר שנים הופיעה מודעת מחאה באחד העיתונים, ובמחכ"ת יש הרבה מה להשיב על דבריהם, וחבל שלא דיברו עמנו תחלה, שאין ספק שאילו היו רואים שהסתמכנו על עשרות פוסקים, לא היו

עליהם איך נידו והחרימו, אבל מודה ואזיל שהיה חרם כזה.

ואף שיש שפירשו בדברי המהרשד"ם דמיירי בפירות שנה שמינית, וכן פירש פאה"ד החזון איש (שביעית סוף סימן כ) ולדעתו לא הוזכר כלל דין פירות נכרי בשביעית, רק הוא דן לענין להחמיר לנהוג ב' שנים שביעית, והעלה דא"צ להחמיר, ועל זה סיים, דזהו לענין דינא, אמנם לענין מה שנידו חכמי צפת את שומרי שביעית ר"ל בשנה השמינית. ע"כ. וגם מהר"ח סתהון בארץ חיים (סי' שלא דף ק"ז רע"א) הביין כד' החזון איש בדברי המהרשד"ם. ע"ש.

מכל מקום מצינו להקת אחרונים שהבינו אחרת בדברי המהרשד"ם, דהן אמת שהתחיל בדבריו אודות המחלוקת בקביעת מועד שנת השמיטה, אבל כל דבריו שם הם פסקי פסקי, וכאשר כתב אמנם לענין מה שעשו וכו', לא קאי על שנה שמינית, אלא על החרם שעשו חכמי צפת גבי קדושת שביעית בפירות עכו"ם. שחכמי צפת נידו והחרימו על מי ששומר קדושת שביעית בפירות נכרים, אלא שהוא ז"ל תמה עליהם איך נידו והחרימו, אבל מודה ואזיל שהיה חרם כזה.

ובעיקר הבנת הגאון החזון איש שנידו למי שמחמיר בשנה השמינית, לכאורה צ"ב דלא שמענו זאת משום פוסק שנידו למי שמחמיר לנהוג שביעית בשמינית. (וע' בשל"ה שער האותיות דנ"ב סע"ג). ופשט הלשון מורה כדברי הציץ הקודש, שהוא דיבור חדש, ואינו המשך למ"ש מקודם בענין הספק של שנת השמיטה. וכמו שהעיר בשו"ת יביע אומר חלק י' (חלק יורה דעה סימן מב). וכן האריך בזה בספר אז נדברו ח"ד (עמוד קנג).

ועוד, שהרי המהרשד"ם כתב להדיא: "ולענין מה שעשו חכמי צפת וכו' כבר כתבתי בפסק הא' וכו'". ובפסק הקודם דיבר להדיא

כביכול על פי שו"ת מהרשד"ם, שבית דינו של מרן הבית יוסף עשו חרם למי שמחמיר ושומר קדושת שביעית בפירות נכרים, ועל פי זה הוליד שם כמה וכמה הלכות במוחלט, כל זה הוא סילוף, שהמהרשד"ם לא דיבר מזה, והיא טעות ישנה שעליה כתב החזון איש (סימן כ), וכל זה פשוט ומפורש בספר ארץ חיים למהר"ח סתהון (יו"ד סימן שלא). והנה נוכחנו לדעת שטעויות חמורות הנז' הולכות ונקבעות בצבור ונתחייבנו לשרש אחריהן". ע"כ לשון המכתב. [וחתומים על מכתב זה כמה רבנים מבני ברק].

והנה ז"ל המהרשד"ם (סימן קצב): "מה שראיתי לכתוב בענין הדין כפי מה שהשיג' ידי, אמנם לענין מה שעשו חכמי צפת תוב"ב, שנידו והחרימו לשומרי שביעית, כבר כתבתי בפסק הא' מה שנלע"ד. ואע"פ שהיה אפשר להבי' קצת ראייה שיש לרבים להכריח ליחידי, אפי' להקל, ממה שאמרו בגמ' פ' ערבי פסחים, עשה כרב גמליאל ורבי יוסי ורבי יהודה שהיו מסובין בעכו, וכו'". וע"ש שמפלפל בדעת חכמי צפת על מה שמכו להכריח ולנדות מי שלא יעשה כדבריהם, וכתב שם, כי אין ספק כי דבר תימא הוא, מה איכפת ליה לר' יוסי אם היו מחמירין כר' יהודה, ולא עוד אלא שנראה שכפה אותם בדברים או באיזה אופן וכו'.

וסיים שם המהרשד"ם: וא"כ איך אפשר לילך לקצה האחר "לנדות ולהחרים" למי שרוצה לנהוג מדת חסידות, הא אמרינן בגמ' פ' במה טומנין, אמר ליה רב נחמן לדרו עבדו הטמין לי צונן וכו', שמע ר' אמי איקפד, ומסיק, דאיקפד משום דאדם חשוב שאני. ע"ש. הרי שאדם חשוב יש לו להחמיר לפנים מן הדין. ה' יכפר בעדו. עכ"ל.

ומבואר מדבריו שאכן חכמי צפת נידו והחרימו על מי ששומר קדושת שביעית בפירות נכרים, אלא שהוא ז"ל תמה

רובם ככולם, וכמו שפסק גם הגר"א ע"פ דברי ספר התרומה, שיש קנין לגוי בא"י להפקיע מן המצות בזה"ז. וכן הסכים בתשובת בכורי שלמה שם (סי' לז). ע"ש.

גם הגאון רבי יום טוב ישראל בתורה מציון (סימן כז) הבין כך, וז"ל: והאמת היא כי בא לכלל זה בחושבו שדברי המהרש"ם שכתב שחכמי צפת נידו והחרימו לשומרי שביעית, הוא לישראל הזורעים בשדות שלהם, והם שומרים שביעית, שלפי דעתם אין שביעית בזמן הזה כלל, ולזה כתב מה שכתב. האמנם נכון הוא שדברי מהרש"ם הם נובעים ממ"ש בתשו' מרן באבקת רוכל במחלוקתו עם המבי"ט, בפירות שביעית הגדלים בשדה של גויים, שבשנת של"ד קמו כל חכמי ורבני העיר והכריזו בנידוי שיפרישו תרומות ומעשרות בשביעית מפירות גויים שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, והיינו טעמא שאין שביעית נוהגת בפירות גויים, וזה פשוט. ע"כ.

הרי שהבין בפשיטות דחכמי צפת נידו על פירות שביעית, ולא בשנה השמינית. [כהבנת פוסקים אחרים].

ועיין להרב פאת השלחן (רבי ישראל משקלוב, מתלמידי הגר"א שעלה לאר"י לפני כמאתים שנה, בשנת תק"ע) שכתב, דעכו"ם שקנה קרקע באר"י וזרעה בשביעית, פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינם מצוים על השביעית כדי שנגזור עליהם, ומותרים לאכלם בלא קדושת שביעית. וע"ש שהזכיר את דעת המבי"ט והמהרי"ט, דאין מותרים רק בקדושת שביעית, וכתב, דסברא ראשונה עיקר. ובהמשך דבריו האריך לבידור השיטות בזה, ובעקבות דברי החיד"א כתב, ודאי ברור כשמש דמותר לקנות תבואה פירות נכרים באר"י ולאכלם בלא קדושת שביעית. כי כן הוא המנהג עתה בכל ארץ ישראל, וכמו המנהג הקדום שבזמן מרן. ע"כ.

על פירות שביעית. וכן האריך בזה בספר אז נדברו ח"ד (עמוד קנג).

וכן ראיתי בשו"ת ציץ הקודש ח"א (סי' טו) שהבין כן בד' מהרש"ם שהנידוי וחרם על שומרי שביעית, היינו על הנוהגים קדושת שביעית בפירות עכו"ם. וכתב במסקנת דבריו שלדורות עולם גזרו כן, ולכן שום חסיד לא נהג קדושת שביעית בביעור וכיוצא בפירות עכו"ם. כמו שהעיד בברכ"י (סי' שלא).

וע"ש שכתב, ומצאתי בספר שלום ירושלים כתב יד לא' מחכמי הדור שלפנינו ז"ל, שכתב דסברת מרן היה לעשר, ואח"כ קודם שכתב הש"ע נתעוררו המבי"ט וסיעתו, ועשה מרן משום חסידותו, שלא להרבות מחלוקת בישראל, וע"ד שאמרו יודע אני בעצמי שאיני כהן וכו', ומשם גמרו שלא לעשר בצפת תובכ"א, אבל כל זה היה בשנת שי"ג, ומה"ט סתם בש"ע, ועל זה הוא עדות החרדים ומהרי"ט, ואח"כ בשנת של"ד ישבו הרבנים הגדולים לברר הלכה כדי לברר האמת בדין זה ולקבוע הלכה, ואחרי עיונם קבעו הלכה כמרן לעשר, וגזרו בחרם ע"ז. וזה היה בשנת של"ד שנה אחת לפני הסתלקותו, כי עלה לשמים י"ג לחודש ניסן של"ה, כמ"ש בסוף הרמב"ם ח"ד דפוס וויניציא. והוא דבר פשוט ונכון מאד ומיישב הדעת בדברי החרדים ומהרי"ט, ודברי מרן בכל המקומות. ע"כ.

גם בשו"ת גדולת מרדכי גלאנטי (סי' יט), כתב, דרבנן קמאי דקמאי התירו להוציא אתרוגים בשביעית מעה"ק צפת לחו"ל, מפני שסמכו על הוראת מרן הקדוש, שפירות שביעית של נכרים אין בהם קדושת שביעית. ע"כ.

וכן הורה הגר"ש סלאנט בת' להגאון מהר"ם גימפל, שהובאה בשו"ת בכורי שלמה (חאו"ח סי' לו אות ב), שבאתרוגים של גוים אין קדושת שביעית נוהגת כלל, כדעת מרן הבית יוסף שהכריעו כמוהו להקל רוב הפוסקים

שהמהרשד"ם לא דיבר מזה, והיא טעות ישנה וכו', דהרי שלך לפניך בדברים מפורשים שכמה מגדולי האחרונים הבינו בדעת המהרשד"ם שהיה חרם ונידוי על פירות שביעית. [אף שלדעת המהרשד"ם לא היו צריכים לנדות למי שרוצה לנהוג "חסידות" וגם זה כתב בגדר חסידות].

ואף שכמה מגדולי האחרונים פקפקו בענין, וכו', הנה אחר שמצינו לכמה מגדולי האחרונים שהעד העידו בנו על אודות הנידוי והחרם הנ"ל, אף אם הרבנים הנ"ל תנא הם ופליגי, לא היו צריכים לכתוב שכביכול כתבנו "דברי סילוף", או "טעויות חמורות", וכהנה לשונות, אחר שהדבר שנוי במחלוקת האחרונים מערכה לקראת מערכה. והגאון החזו"א תנא הוא ופליגי, ואנו תפסנו כדברי הרבה אחרונים שכתבו כמו שכתבנו. ונמצא שאין הדבר בגדר סילוף וכו'.

ומעתה, מה שפירסמו באיזה עתון בשעתו נגד דברינו בילקוט יוסף, במכתב קול קורא, ונדפס גם בספר חוט שני החדש (מהדור תשע"ד. עמ' תקי). ע"ש. להאמור הרבה אחרונים כתבו כדברינו, ומה שייך בזה חובת מחאה.

והנה ידוע שמרן הב"י נפטר בשנת של"ה, ושנים מספר אחר פטירתו חיבר רבי אלעזר אזכרי את ספרו חרדים, והובא לדפוס בשנת שס"א, וחובר י"ג שנה קודם לכן, בשנת שמ"ח, וכתב שם, דפירות שגדלו בקרקע עכו"ם בשביעית, ובאו לידי ישראל, כגדלו בקרקע ישראל דמי ופטורים מן המעשרות. וכך היה נוהג ומנהיג הרב גדול הדור מהר"ם מטארני, גם מוריני הרב גדול הדור כמהר"ר יוסף קארו בסוף ימיו, כשחיבר את הש"ע כתב בסתם שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות. ולא חילק בין פירות נכרים לפירות ישראל. וכן עמא דבר. ע"כ.

והביא דבריו בברכי יוסף (יו"ד סי' שלא אות ט'), וכתב, וגם מהרימ"ט (סי' מג) כתב,

ועיין מה שהאריך הגר"י פישר בספר אבן ישראל (פרק י"ג מהלכות מאכלות אסורות, ח"ב), על דברי החזון איש לדחותם ולהשיג עליהם בכל מה שכתב בזה. וראה עוד בהערותיו על ספר חזון איש (שביעית, נדפס בישוון יג, אלול תשס"ג, עמוד תלה), וע"ש שסתר הדברים להדיא, כי החזו"א לא ראה אלא תשובה קצ"ב, וחשב דזה קאי על מה שדן בסי' קצ"ב, אבל התשובה בסי' קצ"ג נכתבה לפני סי' קצ"ב, כמבואר בתוך התשובה של סי' קצ"ב, שכתב כדכתבתי בפרק הא', ושם כ' מפורש שנידו את אלו שהלכו לחקור מה הם הירקות. ע"ש. וע"כ זה לא קאי על שנת השמיטה כמבואר, דכל השאלה של שנת השמיטה נתעוררה, בסי' קצ"ב. עי' בדבריו היטב.

וכן הוכיח במחקרו הרב בצלאל לנדוי ז"ל בקובץ אורייתא ח"א (עמוד קעד).

וראה עוד בשו"ת משנת יוסף חלק ג', שהעתיק מכמה וכמה מחברים שכולם כתבו דלא כהגאון החזון איש. וכן הוכיח הרב שלמה הבלין (בקובץ ישורון יד עמוד תתננ).

וכן הוכיח הרב משה זאב זורגר בקונטרס אל תראי אדמה (פרק י') והעלה שאין להחמיר בזה בפרהסיא, להיות מנהג רבנן קדישי שלא חששו לזה כלל, ולדעת רבינו בצלאל אשכנזי קרוב שחייב נידוי כמבזה ת"ח, וקרוב למבזה דעת רבותינו חכמי צפת שמימיהם אנו שותים, ויש לחוש אם עובר על לא תתגודדו וכו'. ע"ש.

ועוד כתב שם (בפ"ז) שגדולים וטובים סבירא להו שהיה חרם על זה, ובשו"ת משנת יוסף העתיק מכמה מחברים בזה, מ"מ אני בעניי דעתי שלא היה חרם ע"ז וכו'. ע"ש.

נמצא שהביאור בדברי המהרשד"ם היא בגדר מערכה לקראת מערכה, וממילא לא שייך לכתוב בלשון: "וכל זה סילוף

שהעידו חכמים מזקני הדורות שאע"פ שמהר"י קארו היה חוכך להחמיר, והיה נוהג להפריש בלא ברכה, אח"כ הכריחו הרב אביו הרב המבי"ט והחכמים שעמו בפומבי שלא יעשרו כל עיקר, דחומרא דאתי לידי קולא היא, שיש בדבר הפסד שביעית, ולא היה מי שערער בדבר. ע"כ.

ועוד כתב החיד"א, ואמת אגיד כי הן כל יקר ראתה עיני ואשמעה אחד קדוש אש"ל אלוני מורה שבתשובות מרן הב"י שם נקבצו דיו"ת, וכמה תשובות בדבר זה, ובסוף דברי מרן בתשובתו הראשונה, כתב, וכתבו לי מירושלים כי כן מנהגם מימי קדם להפריש תרומות ומעשרות בשביעית מפירות שזרע העכו"ם בשדהו, ונתמרחו ביד ישראל, וכמו שכתבתי והנהגתי. גם אלה דברי יוסף קארו. ע"כ.

ועוד כתב החיד"א, ואמת אגיד כי הן כל יקר ראתה עיני ואשמעה אחד קדוש אש"ל אלוני מורה שבתשובות מרן הב"י שם נקבצו דיו"ת, וכמה תשובות בדבר זה, ובסוף דברי מרן בתשובתו הראשונה, כתב, וכתבו לי מירושלים כי כן מנהגם מימי קדם להפריש תרומות ומעשרות בשביעית מפירות שזרע העכו"ם בשדהו, ונתמרחו ביד ישראל, וכמו שכתבתי והנהגתי. גם אלה דברי יוסף קארו. ע"כ.

ושוב חזר המבי"ט להעמיד דבריו, וחזר מרן וכתב, אמר יוסף קארו, אחר שכתב הר"ם מטרנאי אגרת הזאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים ואחרונים, וראו שאין בהם ממש, ובשמיטה שעברה מיחו בידו, ובשמיטה זו שהיא שנת השל"ד, הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו, והכריז בבתי כנסיות בגזרת נידוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות עכו"ם שנתמרחו ביד ישראל בשביעית, כמו בשאר שנים, נאם יוסף קארו. הכרנו וידענו שנכתב בכתיבת יד מורנו הרב, והיא היא כתב ידו ממש, כל הנזכר אות באות, וחתמתי שמי משה גאלנטי. ע"כ הכתוב בשו"ת מרן הבית יוסף שראיתי והעתקתי ובא לידי מיד הקדש הרב הנזכר אות באות. ומכאן תשובה למה שכתב הרב ספר החרדים דמרן בסוף ימיו כשחיבר את השלחן ערוך לא חילק וכו', דהרי מרן הכא בש"ע בדין זה כתב ששנת השמיטה שנת שי"ג,

ואולם פש גבן לחקור מה נענה לשני כתובים המכחישים זה את זה, אסדהתיה דרב הוא הקדוש מהר"א אזכרי בספר החרדים, ועדות ביהוסף אבי התעודה מהרימ"ט. וע"ש באורך מה שכתב עוד בכל זה.

והקרוב אלי דמכי סליק רב לבי קברי והיתה מנוחתו של מרן, הנהיג הרב המבי"ט להיפך, שהאריך ימים כעשר שנים אחריו, ולדעת קצת שאחרי מרן כשש שנים, מש"ה עלה אל האלהים יתכן דבשנת של"ה עצמו איזה חודשים קודם שנפטר מרן והיה שוכב בדמשק ערש חוליו אשר מת בו, ובו בפרק שרצו להפריש מהיין של פירות שביעית, גברה יד הרב המבי"ט שלא בידיעת מרן שהיה בדבקי מיתה, והנהיג שלא לעשר. והיינו דכתב הרב וכו', אבל לא שמרן היה במעמדו וביטל דעתו או חזר בו וכו'. ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן מתחלה ועד סוף כרבי ירושלים לעשר. וע"ש עוד בדברי מרן החיד"א.

והנה בשנת שפ"ב הגיע לארץ ישראל הרב בעל השל"ה, וכשהגיע לירושלים בשנת השמיטה, כתב בענין זה, ובין היתר כתב

שהוצרכו חכמי העיר לתקן הדבר, ונתקבצו כולם וגזרו בגזרת נח"ש שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם פירות הלקוחים מן העכו"ם, אלא ינהגו כמו שנהגו עד עתה כדברי רבינו. עכ"ל.

וכן מבואר באורך בשו"ת רבינו בצלאל אשכנזי (סי' א.ב. ושם בסי' א' הובאה ג"כ גזירת נח"ש הנ"ל שנעשתה במעמד כל רבני הגליל ומכללם הרדב"ז והגאון ר' ישראל די קוריאל ז"ל). וכ"כ בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קצו וח"ג סי' סח). ע"ש.

עוד כתב ביביע אומר, שיש להעיר מזה עמ"ש הגאון רד"ל בעליות אליהו (הערה פו) שהגר"א חזר בו מנסיעתו לארץ ישראל, מפני שדעתו להחמיר בחיוב מעשרות בפירות וכו' מדרבנן, כדברי התוס', וכפי שרצה המבי"ט להנהיג בתשובתו הידועה. וכשנודע להגר"א שהב"י החרימם שלא ינהגו בחומרא זו, אלא כהרמב"ם לפטור, כמבואר בריש תשובת ר' בצלאל אשכנזי, הוכרח לחזור לדרכו מפני זה. ע"כ.

ותימה, שהרי בדין תרו"מ בפירות של עכו"ם, גם המבי"ט ס"ל כדעת מרן. ואם נאמר שהוא ט"ס וצריך לומר לענין קדושת שביעית בפירות של גוי בארץ ישראל שבזה המבי"ט מחמיר בתשובתו וס"ל להגר"א כמותו, לא אתי שפיר סיום דבריו שסיים "כמבואר בריש תשובת ר' בצלאל", ששם לא דיבר כלל על ענין שביעית. ועכ"פ אם כנים אנו להגיה בזה יוצא לנו שיש חרם על המחמירים לנהוג קדושת שביעית בפירות עכו"ם. דלא כהחזון איש.

ומה שסמך הגאון החזון איש שם סמיכה בכל כחו על המהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים (פג). שיש לנהוג לחומרא בשתייהן, להפריש תרו"מ, ולנהוג קדושת שביעית. הרי מהר"ם בן חביב גופיה הדר תבריה לגזיזיה

בספרו השל"ה (בשער האותיות נב עב): ומאחר שאין קנין לעכו"ם באר"י להפקיע נמצא קדושת שביעית גם בשל עכו"ם, לאכול בקדושת שביעית, וע"ש שהביא חומרא אודות סחורה בפירות נכרים, דאסור לקנות מהעכו"ם בדמים, וכן שמעתי שאנשי מעשה פה בירושלים היו נוהגים כן שלא לקנות מכותים.

וראה בשו"ת יביע אומר הנ"ל, שהביא דברי המהרשד"ם הנ"ל, וכתב, דלכאורה כוונתו במ"ש "נידו והחרימו לשומרי שביעית", דהיינו לאלה שרוצים לנהוג קדושת שביעית בפירות עכו"ם. וכמו שמצינו בתשו' אבקת רוכל הנ"ל דנפקי בגזרת עיריין לעשות כדעת מרן, והא תליא בהא, שכיון שגזרו שלא להפריש תרו"מ, גזרו כמו כן שלא לנהוג בהם קדושת שביעית, דאי לא הא לא קיימא הא. ואי שבקינן להו להחמיר משום שביעית, חומרא דאתי לידי קולא הוא לזלזל בתרו"מ.

וגדולה מזו מצאנו בכסף משנה (הל' תרומות פ"א סוף הי"א), שהוכיח במישור מהרמב"ם שם שפירות שגדלו בקרקע של גוי (בשאר שנים) ונתמרחו ע"י גוי פטורים מתרו"מ, וסיים מרן: ועתה קם חכם אחד [הוא הרב מהר"י אשכנזי חתן הגאון ר' אהרן אב"ד פוזנא, הובא בדרישה סי' שלא אות יא], ונראה לו שהוא מתחסד בעשותו היפך המנהג, ומעשר פירות הנ"ל, וגם מפתה אחרים לנהוג כדבריו, ונראה פשוט בעיני שראוי למנעם מזה משום לא תתגודדו, ועוד שמכיון שבכל המקומות האלה נוהגים כדברי הרמב"ם לפטור מתרו"מ, מלבד שע"י זה נוגע בכבוד הראשונים שנהגו כן, והרי הריב"א לא מלאו לבו לסמוך על סברתו לבטל המנהג, א"כ מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן, ועוד שדבר זה הוא דבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו. לכן יש לגזור עליהם שלא ינהגו כן, ואם יסרבו יכופו אותם, כההיא דשמואל (בירושלמי ע"ז פ"ד ה"ח). ואח"כ נתפשטו הדברים עד

ואמנם, להאמור לעיל לא היה זה סתם גילוי של מלאך, אלא הרבה מעבר לכך, וצריך לדעת את גדלו של גדול הדורות מרן הב"י, שזכה שהשכינה דיברה מתוך גרונו מה שלא זכו אפילו בכמה וכמה דורות לפניו, וכמו שמבואר בס' מגיד מישרים (פ' ויקהל) "השכינה מדברת עמך, והנה השגת מה שלא השיג אדם בדור, ולא אחד מכמה דורות". ולכן אע"פ שלא בשמים היא, ולא סמכין על בת קול, מכל מקום סיוע יש כאן, לבטל דעתנו מפני דעת מרן, אף שכדבריו מוקשים לנו מאד, או שרוב האח' חלקו עליו, וכמ"ש בשו"ת קרית מלך רב (סי' ג, ד"ט ע"ד) בתשו' מהר"ם מזרחי, שיש לסמוך עמ"ש מרן הקדוש וכו', ואין לומר כמ"ש המורה שכשאין דברי הפוסק מובנים לנו אין לסמוך ע"ז, שדחיה כזו לא שייך לומר ע"ד מרן הקדוש שכל דבריו נגלו לנו ולבנינו, ורוח ה' דבר בו, וכל החולק על דבריו כחולק על השכינה. ע"ש. וראה בשו"ת הרמ"א (סימן מח).

בתשובה כת"י, הובאה בברכ"י (סי' שלא סוף סק"י), שכ', ואנו סומכים על סברת מרן לענין ביעור, וכן יש לסמוך ע"ז בענין סחורה בפירות שביעית. עכ"ל. ובודאי שיש לסמוך יותר על תשובותיו שהם להלכה ולמעשה. ושלא כהרה"ג ר"ב זילבר בהלכות שביעית שלו שהעתיק דברי החזון איש להלכה. והנכון הוא שאין להחמיר בזה. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (דף שט).

ובספר מעשה איש (ח"ז עמ' קפז) הביא מעשה שהגאון ר' יואל קלופט זצ"ל שאל את החזו"א איך הוא מחמיר בפירות נכרים כדעת המבי"ט נגד דעת מרן הבית יוסף, שהמלאך המגיד אמרו לו שהלכה כמותו בכל מקום, ושספריו יהיו נקיים מכל טעות וסיג. והשיב לו לו החזון איש על אתר, המגיד של הבית יוסף הוא גם כן בית יוסף. וביאר הגר"י קלופט את תשובת החזו"א, שמגיד הנשלח משיבה של מעלה לכאן, הוא משורש נשמתו ודרגתו של זה אשר אליו נשלח. ע"כ.

אתרוגים מהיתר המכירה מותרים בסחורה וכן להוציאם לחו"ל

הנ"ל, רצה לעשות מעשה כדבריו בשנת השמיטה שעברה, שפירות שגדלו בקרקעות של הגוים בשביעית, נוהגת בהם קדושת שביעית ופטורים מתרומות ומעשרות אפילו נתמרחו ע"י ישראל, והחכמים מיחו בידו, ובשמיטה של שנה זו ה'של"ד הקשה את רוחו ואימץ את לבבו לתקוע עצמו לדבר הלכה לעשות מעשה כדבריו, ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, והכריזו בכל בתי הכנסת בגזרת נידוי שכולם יפרישו בשביעית תרומות ומעשרות מפירות הגוים שנתמרחו ביד ישראל, כמו בשאר שנים, ושאין בהם קדושת שביעית. (והגאון מהר"ם גלאנטי (תלמידו של מרן) אישר בכתיבת ובחתימת ידו, שזוהי כתיבת ידי קדשו של מרן). ודלא כמ"ש בספר חרדים הנ"ל שמרן

שוב יצא לאור הספר חזון עובדיה על הלכות סוכות, ושם (בעמוד רפט) כתב בזה"ל: שאתרוגים שגדלו בפרדסים של ישראל בשנת השמיטה בארץ ישראל, והפרדסים נמכרו לגוי באמצעות הרבנות הראשית לישראל, אין בהם משום קדושת שביעית, ומותרים בסחורה, וכן מותר להוציאם לחו"ל למצות לולב, ולהסתחר בהם. משום דאנן קי"ל כמרן הב"י דס"ל שאין בפירות של נכרים קדושת שביעית. ואע"פ שבספר חרדים כתב, שמרן חזר בו מזה, כשחיבר הש"ע, והודה לסברת הרב המבי"ט, שגם בפירות של עכו"ם נוהגת בהם קדושת שביעית. ע"ש.

האמת היא שמרן נשאר בדעתו כל ימיו, כמבואר בשו"ת אבקת רוכל (סי' כה) וז"ל בסוף הסימן, אמר יוסף קארו, אחר שכתב החכם ר' משה מטראני (המבי"ט) אגרת

חזר בו בסוף ימיו, וס"ל שקדושת שביעית נוהגת גם בפירות של עכו"ם.

וכבר האריך בזה מרן החיד"א בברכי יוסף יו"ד (סי' שלא סק"י), ואחר שהוכיח במישור שמרן ס"ל שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות של עכו"ם, ונשאר בדעתו כל ימי חייו, כתב, שלפי זה ניחא מה שענינו הרואות בדורינו שאין שום חסיד שיהא נוהג ביעור בפירות שביעית שגדלו בפרדסים של גוים, ואפילו ע"י הפקר בלבד, משום דק"ל כד' מרן שאין בהם קדושת שביעית. וסיים בזה"ל: וגם אנו סומכים על סברת מרן לענין ביעור, וכן יש לסמוך ע"ז להקל בענין איסור סחורה בפירות שביעית. עכ"ל.

וכ"כ בשו"ת שדה הארץ ח"ג (חיו"ד סי' כט), שהמנהג פשוט בעה"ק ירושלים כסברת מרן, שאין לנהוג קדושת שביעית בפירות של נכרים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שער המים (סי' ד). ע"ש.

וכן כתב הגאון פאת השלחן (סי' כג ס"ק כט), שהדבר ברור מאד שמרן ז"ל החזיק בפסק ההלכה שלו, עד עלותו למרום, שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות של עכו"ם, ומ"ש מהרי"ט והחרדים, שמרן חזר בו ונהג כהמבי"ט, ושכן הסכימו שאר הרבנים, כעת נתברר לנו אחר שנדפס ספר אבקת רוכל, שגם בשנת השל"ד שהיתה שנת השמיטה האחרונה שבימיו, שנה אחת קודם עלותו למרום, וחותמו אמת, מוכח בהדיא שעד סוף ימיו החזיק בדעתו, ושכן הסכימו כל הרבנים דלא כהמבי"ט. וכן המנהג בירושלים, וגם הגאון הרב"ז שהיה בימיהם הכריע כדעת מרן, הילכך הדבר ברור כשמש שמותר לקנות בשביעית פירות מן הגוים בא"י ולאוכלם בלא קדושת שביעית. ע"כ.

וכ"כ הגאון בעל ציץ הקודש ח"א (סי' טו אות ז) וז"ל: ומצאתי בספר שלום ירושלים

כתב יד לא' מחכמי הדור שלפנינו ז"ל, שכתב דסברת מרן היה לעשר, ואח"כ קודם שכתב הש"ע נתעוררו המבי"ט וסיעתו, ועשה מרן משום חסידותו, שלא להרבות מחלוקת בישראל, וע"ד שאמרו יודע אני בעצמי שאיני כהן וכו', ומשם גמרו שלא לעשר בצפת תובב"א, אבל כל זה היה בשנת שי"ג, ומה"ט סתם בש"ע, ועל זה הוא עדות החרדים ומהרי"ט, ואח"כ בשנת של"ד ישבו הרבנים הגדולים לברר הלכה כדי לברר האמת בדין זה ולקבוע הלכה, ואחרי עיונם קבעו הלכה כמרן לעשר, וגורו בחרם ע"ז. וזה היה בשנת של"ד שנה אחת לפני הסתלקותו, כי עלה לשמים י"ג לחודש ניסן של"ה, כמ"ש בסוף הרמב"ם ח"ד דפוס וויניציא. והוא דבר פשוט ונכון מאד ומיישב הדעת בדברי החרדים ומהרי"ט, ודברי מרן בכל המקומות. וע"ש.

גם בשו"ת גדולת מרדכי גלאנטי (סי' יט), כתב, דרבנן קמאי דקמאי התירו להוציא אתרוגים בשביעית מעה"ק צפת לחו"ל, מפני שסמכו על הוראת מרן הקדוש, שפירות שביעית של נכרים אין בהם קדושת שביעית. ע"כ.

וכן הורה הגר"ש סלאנט בתשובה להגאון מהר"ם גימפל, שהובאה בשו"ת בכורי שלמה (חאו"ח סי' לו אות ב), שבאתרוגים של גוים אין קדושת שביעית נוהגת כלל, כדעת מרן הבית יוסף שהכריעו כמוהו להקל רוב הפוסקים רובם ככולם, וכמו שפסק גם הגר"א ע"פ דברי ספר התרומה, שיש קנין לגוי בא"י להפקיע מן המצות בזה"ז. וכן הסכים בתשובת בכורי שלמה שם (סי' לז). ע"ש.

ומעתה נראה שגם אתרוגים אלו שגדלו בפרדסים שנמכרו לגוים, אין בהם קדושת שביעית, וכבר הארכתי והרחבתי הדיבור בשו"ת יביע אומר ח"י בקונטרס השמיטה (חיו"ד סי' לו והלאה), לחזק את אדני היתר המכירה הנעשית כדת של תורה. ע"ש.

וכ"פ בשו"ת ישועות מלכו (חיו"ד סי' נה, וסי' נט), שכשם שנהגו להקל בזמן מרן הב"י בפירות שביעית של גוי, כן יש לנהוג בפירות הפרדסים של ישראל שנמכרו לגויים בערב שנת השמיטה. ע"ש.

וכן דעת הגאון ר' יצחק אלחנן, כמבואר שם. וכן העלה הגרצ"פ פראנק בקו' "הר צבי" שבספר כרם ציון הנד"מ. ע"ש. וכן ראיתי להגר"י קוק בשו"ת משפט כהן (סי' פז), שכתב שאתרוגי א"י שנשלחו לחו"ל אם הם מאותם שגדלו בפרדסים של ישראל שנמכרו לנכרים, המכירה מפקיעה קדושת שביעית, ואין שום איסור להוציאם לחו"ל, ולהסתחר בהם. ע"ש.

ואמנם החזון איש (שביעית סי' י סק"ו) כתב, שאין שולחים אתרוגים מא"י לחו"ל, שיש בזה איסור משום אין מוציאם פירות שביעית לחו"ל, וסיים, ומ"מ אין הפירות נאסרים ויוצאים בהם י"ח המצוה. וכ"ש אם מכרו פרדסיהם לנכרים. ע"ש. אמנם הנה ידוע שהחזו"א לשיטתו, שהוא חולק על היתר המכירה שנעשית באמצעות הרבנות הראשית, וע"ע בשו"ת אמרי יושר ח"א (סי' קפג). אבל לדידן דסמכין על היתר המכירה, כמו שכן נהגו רובא דרובא של תושבי ארץ ישראל, אף בזה שפיר יש לסמוך להקל. כמו שכן נהגו רובא דרובא של תושבי ארץ ישראל, וכמ"ש בשו"ת ישכיל עבדי (חלק ח חיו"ד סי' כח אות ג), שידוע שאלו המחמירים בשביעית ואינם סומכים על היתר המכירה, הם רק מיעוטא דמיעוטא, ורובם ככולם סומכים על היתר המכירה. אף בזה שפיר יש לסמוך להקל. וכ"כ בשו"ת אגרו"מ (חאו"ח סי' קפו).

גם הגר"י שמעלקס בשו"ת בית יצחק (ח"ב מיו"ד סי' קכא אות ב), התיר בנ"ד, משום ס"ס, דשמא הלכה כמרן הב"י שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות של נכרים, ושמא אין הלכה כהרמב"ם בחשבון שנת השמיטה,

ושמא שביעית בזמן הזה מדרבנן ולא גזרו חז"ל בשל נכרים. וע"ש עוד. והספק שכתב, דשמא אין הלכה כהרמב"ם במנין שנות השמיטה, כ"כ המבי"ט (סי' כא), והובא בת' הגאון יש"א ברכה בשו"ת שמחה לאיש (חיו"ד סי' כו), שמכיון שנפלה מחלוקת בין החכמים במנין שנת השמיטה איזו היא, אפשר שמשום כך רפו ידיהם מלנהוג קדושת שביעית בפירות של גוי, משום דשביעית בזמן הזה מדרבנן, והוי ספיקא דרבנן באיזה שנה היא, וספקא דרבנן לקולא. ע"ש. וכ"כ עוד כמה אחרונים. ואף המבי"ט שהחמיר בפירות שביעית של גוים, כתב בתשו' ח"ג (סי' מה) להקל בהם לענין סחורה וביעור. ע"ש.

ועוד, דאעיקרא, יש לדון בדבר האתרוגים הניטעים בפרדסים לשם מצוה, שאפשר שאין דין שביעית נוהג בהם כלל, כמ"ש בשו"ת שערי דעה (ח"ב סי' ח). וע"ע מה שהאריך בזה הגרש"ז אויערבך בספר מעדני ארץ (שביעית סי' י אות). ע"ש. ואכמ"ל. וקושטא קאי דלדידן ליכא ספיקא במחלוקת מרן והמבי"ט, שבודאי נקטינן כדעת מרן שאין בפירות של נכרים קדושת שביעית, ואף ליכא ספקא שבודאי שביעית בזמן הזה מדרבנן, וכמו שנתבאר בשו"ת יביע אומר חלק י (חיו"ד סי' לו), ושכן הסכימו להלכה להקת האחרונים חבל נביאים. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין. וע"ע בשו"ת שערי דעה (ח"ב סי' ח ומג), ובשו"ת ציץ הקודש ח"א (סי' טו), ובשו"ת מחזה אברהם שטיינברג (סי' קמו). ע"ש. ואכמ"ל. [ע"כ מחזו"ע שם].

וכ"כ הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חאו"ח סי' קפו) להתיר לצאת י"ח בחו"ל באתרוגים אלו של ישראל מהפרדסים שנמכרו לנכרי ע"פ הוראת הרבנות הראשית, ומה שהפריז אותו גאון עוד לומר שהמוכר וקונה אתרוגים של שדות שנמכרו לגויים [על ידי הרבנות הראשית] הוא ככופר במעשה בראשית, ואם בפרהסיא הוא כמחלל שבת בפרהסיא,

ט. אף יוצאי ארצות אשכנז אין להם להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים, ואף לכתחלה מותר לאכול מפירות אלה בלא קדושת שביעית כלל, שכבר גזרו על זה בנידוי וחרם. (ט)

המבי"ט (סי"א), והובא בתשובת הגאון יש"א ברכה בשו"ת שמחה לאיש (חיו"ד סי' כו, דף קח סע"א), שמכיון שנפלה מחלוקת בין החכמים במנין שנת השמיטה איזו היא, אפשר שמשום כך רפו ידיהם מלנהוג קדושת שביעית בפירות של גוי, משום דשביעית בזמן הזה מדרבנן, והוי ספיקא דרבנן באיזה שנה היא, וספקא דרבנן לקולא. ע"ש. (וכ"כ עוד כמה אחרונים). ואף המבי"ט שהחמיר בפירות שביעית של גויים, כתב בתשו' ח"ג (סי' מה) להקל בהם לענין סחורה וביעור. ע"ש.

וכבר נתבאר דאעיקרא יש לדון בדבר האתרוגים הניטעים בפרדסים לשם מצוה, שאפשר שאין דין שביעית נוהג בהם כלל, כמ"ש בשו"ת שערי דעה ח"ב (סי' ה). וע"ע מה שהאריך בזה הגרש"ז אויערבאך בספר מעדני ארץ (שביעית סי' י אות). ע"ש. ואכמ"ל.

קושטא קאי דלדין ליכא ספיקא במחלוקת מרן והמבי"ט, שבודאי נקטינן כדעת מרן שאין בפירות של נכרים קדושת שביעית, ואף ליכא ספקא שבודאי שביעית בזמן הזה מדרבנן, וכמו שהוכח בשו"ת יביע אומר חלק י (חיו"ד סי' לו), ושכן הסכימו להלכה להקת האחרונים חבל נביאים. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין. וע"ע בשו"ת שערי דעה ח"ב (סי' ח ומג), ובשו"ת ציץ הקודש ח"א (סי' טו), ובשו"ת מחזה אברהם שטיינברג (סי' קמו). ע"ש. ואכמ"ל.

יוצאי אשכנז - לענין קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי

הואיל וגם הם נהגו בזה כדעת מרן, וכמו שכתב בפאת השלחן, אם יבואו לשנות איכא משום לא תתגודדו. וכיו"ב כתב הגאון מהר"ם

שהוא כמומר וחשוד על כל התורה, הוא טעות בדבר משנה, בכורות ל. החשוד על השביעית א"ח על המעשרות, וגם בשבת גופה הוא רק בחשוד על ל"ת, ולא על עשה, ואיסור סחורה הוא רק עשה, ובגיטין נ"ד איתא נחשדו ישראל על השביעית, אף לעבוד, ומ"מ ודאי לא היו חשודין על כל התורה.

וכתב עוד שם: וגם פשוט שכיון שהם עושין ע"פ הוראה ליכא איסור לפנ"ע, ולא איסור מסייע ידי עו"ע, שהעושה ע"פ הוראה אין לו שום חטא, אף אם ההלכה שלא כמותו, כ"ז שלא עמדו למנין בקבוץ כל חכמי הדור ונפסק שלא כמותם, כמו שלא חטאו מקומו של ריה"ג כלום בזה שאכלו בשר עוף בחלב, והעושין כר"א עוד קבלו שכר על עשיית סכין למול בשבת, אף שהאמת לדינא שהוא עוד בחיוב סקילה. ולכן אין שייך כאן קנסא ולא סיוע ידי עו"ע כלל. ע"כ. וכבר הבאתי לו לעיל סמוכים מתשו' המבי"ט ח"א (סי' כא). ע"ש.

וע"ע להגר"י שמעלקס בשו"ת בית יצחק ח"ב מיו"ד (סי' קכא אות ב), שג"כ פסק להתיר בנ"ד, משום ספק ספיקא, דשמא הלכה כמרן הב"י שאין קדושת שביעית נוהגת בפירות של נכרים, ושמא אין הלכה כהרמב"ם בחשבון שנת השמיטה, ושמא שביעית בזמן הזה מדרבנן ולא גזרו חז"ל בשל נכרים. וע"ש עוד.

והספק שכתב, דשמא אין הלכה כהרמב"ם במנין שנות השמיטה, כן כתב בשו"ת

(ט) הנה לא מיבעיא לדין בני ספרד דאזלינן בתר שיפולי גלימיה דמרן ז"ל בכל דבר אשר יאמר כי הוא זה, אלא אף לבני אשכנז

י. אף מי שאינו סומך על היתר המכירה מותר לו לקנות פירות האילן מאדם שסומך על היתר המכירה ועושה סחורה בפירות אלו, ואין לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית, כיון שלמוכרים יש הוראת היתר. י

שם (סימן לז). ע"ש באורך. וכן פסק הגאון רבי יהושע מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (חיו"ד סימן נה). וכן דעת הגאון רבי יצחק אלחנן, וגאונים רבים אשר אתו, שהסכימו להיתר המכירה, כנודע, וכן העלה הגר"י קוק ז"ל במבוא לספר שבת הארץ. ע"ש. וכמבואר כל זה בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חיו"ד סי' יט סוף אות ו'). ע"ש. וכבר הארכנו בזה לעיל בכמה דוכתי.

מי שאינו סומך על היתר המכירה אם יקנה פירות ממי שסומך על ההיתר

שעפ"ד המבי"ט, מותר לקנות פירות שביעית של ישראל ממי שנוהג לסמוך על ההיתר מכירה. וע"ש מ"ש על זה. וי"ל.

וכבר כתב כן מרן אאמו"ר זיע"א בתשובה משנת תש"ג, שאחר ימים נדפסה בשו"ת יביע אומר חלק ט (חיו"ד סי' כח), וכן בחזון עובדיה על הלכות תרומות ומעשרות (עמ' רנב, רנה), שמדברי המבי"ט (ח"א סימן כא) שהתיר למכור פירות של גויים בשמיטה, אע"פ שלשיטתו יש בהם קדושת שביעית, מבלי לחוש לומר שהם מוסרים להם דמי שביעית ולא יאכלום בקדושתם, שכיון שהם סומכים על הרבנים המורים להם היתר בדין תורה, לא נדון אותם לדעתינו כנותן מכשול לפני העור. יש ללמוד מזה במכל שכן, שגם אלה שאינם רוצים לסמוך על היתר המכירה של הרבנות הראשית יכולים לקנות מחנות ירקות שמוכר פירות וירקות אף מאלו של היתר המכירה.

ובפרט שיש כאן ספק נוסף, שמא פירות וירקות אלו של גויים ממש ואינם מפירות היתר המכירה, וקי"ל כמרן שפירות וירקות של נכרים אין בהם קדושת שביעית

גימפל בתשובה, והיא לו נדפסה בשו"ת בכורי שלמה (ראזעכטא חאו"ח סימן לו אות ב') שאחר שהביא מחלוקת מרן והמבי"ט, ושרוב חכמי ארץ ישראל שבאותו הדור הסכימו למרן הבית יוסף, ושכן מוכח מדברי הרמב"ן בפירושו על התורה. ושוב שאל להגאון מהר"ש סלאנט ז"ל על זה, ופסק להקל, וכתב שאף שהשל"ה החמיר כד' המבי"ט ששביעית נוהגת בשל גוי, לית דחש להא. ע"ש. וכן פסק הרב המחבר

(י) מעדני ארץ (שביעית קובץ הערות סימן ח' אות כג). שו"ת מנחת שלמה חלק א' (סימן מד). ועיין עוד באור לציון חלק א' (חלק יורה דעה סימן כז אות ג').

וכן כתב מהרי"ז מינצברג בקונ' פירות שביעית (סי' ט סוף עמוד רא), שכיון שנעשית המכירה ע"פ דעת הגדולים שמתירים, אם כן הפירות שעל ידי היתר המכירה, דינם כפירות הגדלים בקרקע גוי, ואין עליהם קדושת שביעית, אפילו לדעת המתנגדים למכירה. וגם לא שייך בזה קנס.

וכ"כ עוד בקונט' הר המור על שביעית (עמ' קנג וקנד), שכיון שהחקלאים עשו זאת ע"פ הוראת חכם, הפירות מותרים ואין בהם משום איסור ספיחים. ולא גזרו אלא משום עוברי עבירה, וכיון שהחקלאים הללו עושים ע"פ הוראת חכם, אין לאוסרם.

ובשו"ת ברכת ראובן שלמה (ח"ג סי' עד. ח"ה סי' נז) הביא לגבי היתר מכירה, בשם ספר ברכת שלמה, שאפילו אם המחמיר סובר שהמיקל טועה, אעפ"כ מותר לו לתת לו לאכול. ושבט' ברית עולם (עמ' קד) כתב,

מפני שאוחז בשיטת האוסרים, מותר לו ליתן משלו למי שנוהג היתר כדברי המתירים, ואין בזה משום לפני עור, כיון שגם חבירו יודע שיש אוסרים אלא שהוא נוהג כהמתירים. והשער המלך גופיה (בפ"ג מהל' לולב הכ"ה) כתב שמותר לתת מקטרת העישון למי שנוהג היתר כדעת הרבנים המתירים, ואין בזה משום לפני עור, ולא משום מוקצה. ע"ש.

גם בשו"ת באר משה (ח"ה סי' קלה אות יא) השיב לנכון באורך, עמ"ש בשו"ת הריב"א (חאו"ח סי' יז) שאין ספק שמי שנוהג חומרא באיזה דבר, משום שחושש לדעת האוסרים, אסור ליתנו למי שנוהג היתר בדבר וסומך על המתירים. וע' אגורה באהלך (די"ד ע"ד). ובשו"ת דברי יציב (חיו"ד סי' נז).

כלים שבישלו בהם מהיתר המכירה - תשובה על השגה על ילקו"י

אלא שמ"מ רש"אין לאכול מטעם דרכי שלום, וכמו שכתבו הרבה פוס'. ע"כ.
אלא שאין כאן קושיא, שהוראת מרן אאמו"ר [וכן מה שהבאנו במק"א בשם הגר"מ פינשטיין לגבי פירות של היתר המכירה להמחמירים], היא גם לאותם המחמירים בזה בתורת ודאי. משום שאע"פ שכן דעת רבותיהם, מ"מ האמת היא שלא יצא הדבר מכלל ספק בדרבנן. ומה"ט נמי שפיר יש כאן ס"ס. [וע"ע באגרות משה (אה"ע ח"ד סי' סא). ובמשנה הלכות (מהדר"ת ח"ב סי' תח)].

אי אפשר לבחור לו רב רק אם עושה כמותו ברוב ככל ההלכות

הם מתנהגים בכל דיניהם שסומכין על דבריו בין לקולא בין לחומרא, כמקומות שסומכין על ספר הסמ"ג ומקומות על הרי"א ז"ל ומקומות על הרמב"ם ז"ל ומקומות על הטורים. אבל לא כשסמכו סתם על שיטת אחת אם המתיר ראיותיו או דבריו חלושים ויש רבים חולקים עליו, ומבטלים מנהגם ואין סומכין עליו אלא על הרבים או על מי שראיתו ברורה, וכן כתב הרשב"א ז"ל בתשובה. ע"כ.

כלל, כמ"ש בשו"ת אבקת רוכל (סי' כה). וכתב מרן החיד"א בברכ"י (סי' שלא סק"י) שדעת מרן היתה כן אפילו בסוף ימיו, ושכן פשט המנהג בירושלים ת"ו. ע"ש.

ושוב אחר זמן מצא כן במנחת שלמה (ח"א סי' מד, וסי' מה) שעפ"ד המבי"ט כתב, שמותר למחמירים שאינם רוצים לסמוך כלל על היתר המכירה, לקנות פירות וירקות שאינם אסורים משום ספיחים מחנוונים ומוכרי ירקות ססומכים על ההיתר, ושוקלים ומודדים ועושים סחורה בפירות שביעית, אחר המכירה, ואין הלוקח מהם צריך לחשוש משום לפני עור. והביא ג"כ מהכתב סופר (חיו"ד סי' עז) שכתב כדברי המבי"ט, והוסיף עליו כמה ראיות, שהנוהג איסור באיזה דבר

והראוני בקונט' אחד (יבולי השדה עמ' רצג) שהביא מה שכתבנו בס' השביעית והלכותיה (עמ' נח) שגם מי שאינו סומך על היתר המכירה יכול להתארח ולאכול בכלים של מי שסומך על היתר המכירה, ואין כלים אלה צריכים קודם הבישול. וכמו שהשיב מרן אאמו"ר זיע"א. ושיש בזה ס"ס. והקשה ע"ז, שהרי המחמירים בזה ע"פ רבותיהם, ס"ל שאין כאן שום ספק, אלא הוא איסור ודאי, ואיך יוכלו לאכול בכלים שבלוע בהם בודאי מה שלגבי דידהו הוא איסור ודאי.

ומה שטענו שהרי המחמירים בזה עושים כן ע"פ דעת רבם ועליהם לעשות בכל כדעת רבם, הנה בתשובת הרשב"א (ח"א סי' רנג) מבואר שאינו נחשב רבם רק אם הולכים כמותו בכל ההלכות. שכתב, "שנהגו לעשות כל מעשיהם על פי אחד מגדולי הפוסקים וכו'". וכ"כ הרשב"ש בתשובה (סי' חיט) ובשם הרשב"א. וז"ל שם: אף שמצינו בש"ס שלא מיחו בידי עירו של ר"א וכהנה רבות, זהו כשיש עיירות שסומכין על פי רב אחד ועליו

שגם אם יביאו ראייה ברורה שכך הורה להם רבם ונהגו מחמת הוראתו, לא יועיל, שאינם רשאים ללכת אחרי רב אחד זולת אם נוהגים כמותו בכל הלכות, וכמו שמוכח מדברי הרשב"א (סי' רנג), והרשב"ש (סי' תיט). וכן נראה מדברי מרן באבקת רוכל (סי' ריז), ובבית יוסף (יו"ד סי' קצד), וכן נראה דעת מהרי"ק (שורש קמד).

והגר"מ פּינשטיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סימן יז אות כו) כתב, תמה אני מי התיר לנהוג כשי' הגר"א בענין צאה"כ, וכי הם יכולים להכריע בדין זה נגד מנהג אבותינו ורבותינו הראשונים ולומר שהדין עם הגר"א נגדם, אף שהרבה מרבותינו הראשונים סוברים כהגר"א, מ"מ כיון שאנו איננו יכולים להכריע יש לעשות לנו לחומרא. והגר"א עצמו לא הנהיג כן, אף לא בעירו ווילנא. וידענין שגדולי עולם מתלמידי תלמידי החמירו בזה דלא כהגר"א, אף לענין ק"ש ותפלת ערבית, וכ"ש לענין שבת ויו"ט. ולכן אין לנו לעשות בזה כהגר"א במוצ"ש, אלא כמנהגנו כר"ת לחומרא עד צאת הכוכבים. ע"כ. וע"ש עוד (או"ח ח"ב סימן קב). [ושם ביורה דעה (ח"ג סימן קט) כתב, שלענין זמני ק"ש ותפלה וכ"ש לענין שבת, יש להחמיר כשתי השיטות, וסתם אינשי צריכין להחמיר גם כשיטת ר"ת].

עוד כתב שם (חאו"ח ח"ב סימן ס), שאין לנו לנהוג כדעת הגר"א כשהוא נגד רוב הראשונים. והגר"א גופיה לא נתכוין שאותם הראשונים טעו, ולא היה לו רשות להורות כן לאחרים, רק לנהוג בעצמו כן, ולהורות לתלמידיו השואלים מאתו. אך לא לכו"ע, ואף לא לבני עירו. וגם תלמידיו אינם יכולים להורות כן לאחרים ואפילו לבניהם.

מימות מרן הב"י - ועד דור אחרון לא היה רב שנהגו כמותו בכל ההלכות

הזה לא שייך זה (שיועיל שום מנהג), שאין לנו חיבור שאנו עושים כל מעשינו על פיו זולתי

גם בשו"ת הרא"ם (סי' כח) בזה"ל: שכיון שנהגו לעשות 'כל מעשיהם' על פיו אינם רשאים לצאת מדבריו כדכתב הרשב"א ז"ל בתשובה. ע"כ. וכן כתב בשו"ת אדמת קודש (ח"א או"ח סימן י) שיש לבטל מנהגם וכו', עד שיתברר לנו שהיו נוהגין מעיקרא היתר זה, וגם שיתברר לנו שהיו נוהגים כן על פי הרב של אותו מקום, שהוא הרב גדול שבעיר, ורוב מעשה שהיו עושים בני עיר קדשינו היה על פיו, והוראותיו פשוטו בכל הגלילות שלהם. עכ"ד. ולשונו של הגאון חזו"א (יו"ד קנ סק"א) "והיינו להחזיקו כרבו, ולהלך אחריו תמיד בין לקולא בין לחומרא".

וכן מבואר עוד בסמיכה לחיים (סי' א דף יב): בשם מר זקנו החקרי לב, שגם אם ידענו שסמכו במנהג ההוא על דעת גדול שהורה להם כן, מ"מ לא מניחים אותם במנהגם, זולת אם אותו פוסק היה רבם או שחכמי המקום נטו אחר דעתו. וכן כתב מרן בבית יוסף (יו"ד סי' קצד ד"ה וכן מהרי"ק). [וע"ע בת' מהרי" צייאח בשו"ת אבקת רוכל (סימן י) שבכל גלילות חו"ל אשר סביבות אר"י שנהגו על פי הוראות הרמב"ם, יש להם לנהוג כן בכל דבריו, וזה ע"פ תשו' הרשב"א (רנג) שבמקום שנהגו לעשות כל מעשיהם ע"פ פוסק א' מגדולי הפוס' הרי עשו אותו כאילו הוא רבם].

והאר"ך בזה הגאון מוהרמ"ך בתשובתו שבשו"ת ישיב משה שתרוג (ח"ב סי' רפא) שאין להניח בני עיר אחת על מנהגם הפשוט נגד רוב הפוסקים, זולת אם יביאו ראייה ברורה שכך הורה להם חכם גדול להדיא, ואין די במה שראו חכמים ושתקו ואף נהגו כן, אלא צריך שיתברר שכך הורה להם להדיא. וכל ספק בזה מוקמינן אדינא ויש לנו לאסור להם, וינהגו כדעת רוב הפוסקים. ועוד

והגאון מוהרמ"ך בתשובתו שבשו"ת ישיב משה שם סיים: ומאחר שכן, בזמן

לנו להחמיר בענין זמני השקיעה וצה"כ כחומר ב' השיטות. ואף לנוהגין כהגר"א בכל דבר, אינם יכולים לנהוג כמותו לקולא.

והן אמת שבתשובת הרמ"א (סימן יט. בדפו"א סימן כא) בתו"ד, ה"ד מההרי"ק (שורש קמד) שאם נמצא המנהג באיזו פוסק אמרינן אי תניא תניא ואין לבטלו. והרמ"א מיירי במנהג שנהגו לחומרא שאין לבטלו ולהקל שכבר קבלו אבותיהם עליהם. והביאו המג"א (סי' תרצ סקכ"ב). [וע"ע בשו"ת הרמ"א (סי' כה) ממהרי"ק (סימן קע) שאינו חשוב מנהג רק אם נתפשט המנהג ברוב המקומות. ע"ש]. הנה במהרי"ק שם דן במנהג הלועזים שאין האשה טובלת תוך מ' לזכר ופ' לנקבה, שהמנהג זה רחוק, ומ"מ כיון שכתוב על ספר, שמא בקעה מצאו וגדרו בה גדר, והלועזים עושים כל ענייניהם על פיו של אותו הפוסק, לכן אין למחות בידם, במה שנהגו מחמת חומרא וסייג וכו'. וגם בב"י הנ"ל (יו"ד סי' קצד) הבי"ד מהרי"ק הנ"ל, וכתב ע"ז ונראה דהיינו דוקא לאותם לועזים שהיו נוהגים בשאר דברים על פי אותו פוסק אבל בשאר מקומות שלא נהגו בשאר דברים על פי אותו פוסק משמע ודאי דמודה מהרי"ק דמוציאין מלבן כדברי הרמב"ם".

גם בשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' יא) כתב, שהמהרי"ק לא אמר אלא במקום שהלועזים ההם נהגו כסברת התניא בכל דבר, וקבלו עליהם סברת הפוסק ההוא, שאז שבקינן להו במנהגייהו. וכמו שמצינו בגמ' (שבת קל). במקומו של ר"א היו עושים פחמים בשבת וכו', וכ"ש להחמיר. אבל בשאר מקומות אין לחוש למנהג. וכמ"ש להדיא מרן הב"י, וכנ"ל.

ובס' מאמר יעקב (עמ' עז) כתב, שמסורת בידינו מ"ש בס' גליוני מהר"י (או"ח סימן תרצ סי"ז דרל"ז סע"ב) בשם ספר דעת תורה (יו"ד סי' לה אות פ) משו"ת אבקת רוכל (סי' רי) שמנהג בטעות לא הוי רק היכי דלא נמצא כן

מרן הב"י ז"ל, ואם כן יש לומר אדרבה לאידך גיסא, שכיון שמרן ז"ל קבלנו הוראותיו ודעתו לאסור, לא יועיל מנהג נגדו, וצריך לבטל כל מנהג שהוא נגד מרן, אף שנהגו כן על פי רבותיהם. שהרי אינם רשאים ללכת אחרי רב בכל, רק אם הוא רבם בכל ההלכות.

וי"א עוד שדוקא אם אותו גדול באו דבריו בתורת הוראה, והוא 'מגדולי הפוסקים' שרק אז רשאים לבחור אותו לרב, ראה מ"ש בשו"ת מטה יוסף הלוי (יו"ד סימן ב דף כב).

ומינה נמי לנ"ד לגבי המחמירים בהיתר המכירה. והרי אין לנו חכם שהולכים אחריו בכל ההלכות, ובכל התורה נמלבד מרן אאמו"ר זיע"א שרבים נוהגים כמותו בכל, ואם כן עכ"פ לא שייך לומר שהמחמירים בהיתר המכירה על פי רבותיהם דסבירא להו כן בתורת ודאי, ושהחולקים טועים הם בבירור, עושין כמותן בתורת ודאי. ודו"ק. ועוד יש להרחיב בזה. ואכמ"ל.

ובאגרות משה (או"ח ח"ד סי' סב) כתב, שגם הנוהגים מנהגי הגר"א בכל דבר, לא שייך לנהוג כן לקולא, דהא אינם תלמידיו שהורה להם, ואפילו תלמידי הגר"א ממש לא היה להם רשות להורות לאחרים כדעת הגר"א, כמפורש בפסחים (נא). בחלב דאייתירא, דרבב"ח שהיה תלמיד ר' יוחנן ושאל מר' יוחנן וראה איך שאכלו היה אוכל ג"כ דאייתירא, ולבנו אמר שאסור לו לאכול משום שהוא לא היה יכול להורות בזה אף לתלמידיו ולבניו כיון שלא היה יכול להכריע בעצמו. (ע' ברברות משה שבת סימן י ענף ב). ולכן תלמידי הגר"א כשלא הכריעו בעצמן אלא מחמת שהורה להם רבן הגר"א, יכולין בעצמן לעשות אף לקולא, אבל אינם יכולין להורות כן לאחרים.

וביאר שם הטעם, לפי שלא שייך שיהיה לנו הכרעה בדברי רבותינו הראשונים, אף כשיש קושיות על איזו שיטה, ולכן ודאי יש

יא. מי שאינו סומך על היתר המכירה, ושמע קידוש ממי שסומך על היתר המכירה, יוצא ידי חובת קידוש על היין בשמיעתו מהמקדש שנוהג בו היתר. (א)

כי חשבו שאין שום פוסק מתיר, ובודאי דמנהג כזה איקרי מנהג בטעות, כמש"כ הרא"ש והמאירי ואהל מועד ומהרי"ק. ועוד, דמאחר שהוציאו לעז על אבותם הוי מנהג בטעות. אך יל"ד דלא איקרי מנהג בטעות אלא כשחשבו שהוא אסור, ובאמת הוא מותר לגמרי ואין עליו חולק, אבל בדאייתא פלוגתא דרבוותא לא איקרי מנהג בטעות. ועוד דהאוסרים בכאן אליבא דכ"ע הם רוב מנין ורוב בנין, ואיך לא נפסק מנהג כמותם, ונבטל מנהגם כדי לעשות מנהג האחרים כדאי בשאלתות ובר"ן ז"ל. ע"כ.

שום שיטה בפוסקים, אבל אי איכא פלוגתא ונהגו כחד לא הוי מנהג בטעות. וא"כ א"א לבטלו. ע"כ. אך שם (כת' ר' שלמה לבית הלוי ששלח למרן), לא מיירי לענין מנהג לקולא נגד רוב הפוסקים, אלא מיירי לענין מנהג לחומרא, שאם נהגו להחמיר, לא אמרינן שקבלו עליהם להחמיר והוקבע עליהם הדבר לחובה מדין נדר, כל שיש לומר שטעו בדין, שאז נחשב מנהג טעות. ואדרבה בסו"ד כתב שמנהג נגד רוב הפוסקים, אף שיש לו פוסקים רבים לסמוך עליהם ראוי לבטל את המנהג. וז"ל שם: "ועוד, שמה שנהגו להחמיר היה בטעות,

השומע קידוש על יין של היתר מכירה

לצאת ידי חובת ד' כוסות בפסח ביין של שביעית, תני רבי הושעיא יוצאין ביין של שביעית. ופירשו הרב פני משה והרב תקלין חדתיך, דמספקא ליה ביין שנותר לו אחר זמן הביעור, ופשיט שיוצאין ידי חובת ד' כוסות אפילו אחר זמן הביעור, דמצוה קעביד. וסוף דבר העלה שם, שיוצאים ידי חובת קידוש, דשמא הלכה כהפני משה והתקלין חדתיך שאפילו הוא עצמו יכול לשתות מהיין, ושמא המכירה מועילה וממילא אין כאן איסור, ובפרט דקיימא לן דשביעית בזמן הזה דרבנן. ע"ש. וראה באורך בשו"ת חזון עובדיה חלק א' (כרך א', סימן ח') מה שכתב על הביאור הנ"ל. ושם הביא כמה ביאורים בדברי הירושלמי, ופלפל בפירושים אלה, ובדברי הרב פני משה הנ"ל. כיעו"ש. ועל כל פנים בנידון דידן נראה עיקר לדינא שיוצא ידי חובת קידוש, דאיכא ספק ספיקא, שמא הלכה כהפוסקים שסוברים שהוא עצמו יכול לשתות דמצוה קעביד אפילו ביין של שביעית לאחר הביעור [וכדעת הפני משה והתקלין חדתיך], ואם

(א) דסוף סוף לדעת המקדש עצמו יין זה מותר בשתייה אחר שנמכר לגוי. וכיון שרבים מהפוסקים כתבו להסתמך על היתר המכירה, אף שהשומע חושש למחמירים, מכל מקום יוצא ידי חובת קידוש. ודמי למה שנתבאר בשלחן ערוך (סימן ערב סעיף ט') מי שאינו שותה יין משום נדר, יכול לקדש עליו וישתו אחרים המסובין עמו, ואם אין אחרים עמו, יקדש על הפת ולא על היין, או שישמע קידוש מאחרים. הא קמן דמהני לצאת ידי חובת קידוש מאחרים גם בכהאי גוונא שהוא עצמו אסור לו לשתות מהיין. ועיין להגאון רבי יוסף עדס זצ"ל בתשובתו שנדפסה בקובץ משואות (ואח"כ בירחון אורייתא עמ' מט. ועוד) שאף מי שאינו סומך על היתר המכירה, אם שמע קידוש ממי שסומך על היתר המכירה שקידש על יין של היתר המכירה, יצא ידי חובתו. וע"ש שכתב לדחות הראיה הנ"ל, דשאני נדר שבידו להישאל על נדרו והיין יהיה ראוי לו. מה שאין כן בנידון דידן. והביא מדברי הירושלמי (ריש פרק ערבי פסחים) מהו

היתר מכירה הוא נגד רצון התורה. עכת"ד.

הנה כל זה גיבובי דברים, והרי מצינו לגדולי עולם שדימו זאת למכירת חמץ, ואטו לא ידעי מרצון השי"ת, ועוד, דהא שביעית בזמן הזה מדרבנן. ועוד, שלא עקרנו את כל מצות השמיטה, אלא עדיין יש חלקאים רבים שאין עושים את המכירה, וכן בגינות נוי רבות, ומתקיימת שפיר מצות השמיטה בעם ישראל. ועוד שרוב ככל החקלאים שמוכרים את שדותיהם דרך הרבנות, אם לא יעשו בדרך זו, יעשו בדרך של איסור. ועדיף להציל רבבות רבבות אלפי ישראל מאיסורים גמורים, מאשר להתעלם בטענה שאין לנו לעקור את רצון התורה. ואדרבה אפשר שבמצב כזה, זהו רצון התורה להציל את ישראל מהאיסור, ולעשות את מכירת הקרקעות. ואה"נ, לא באנו ללמד לכתחלה לאדם חרדי לדבר ה' שאין שעתו דחוקה בהשבתת פרדסים רבים וכו', שימכור את שדהו לגוי. אלא כל כוונתינו לאותם העלולים להכשל באיסורים חמורים יותר, שיסמכו בזה על גדולי הדורות שהסכימו עם המכירה.

ועוד, שגם כלפי פרוזבול שתקן הלל הזקן, נימא שיש בזה עקירת רצון התורה, שכולם עושים פרוזבול. ולכאורה רצון השי"ת שהשמיטה תשמט את הכספים, והיאך הלל הזקן עשה עורמה להפטר מרצון השי"ת. וזה ודאי אינו.

המחמיר ב"היתר מכירה" בשביעית, וקנה יין של היתר מכירה מה יעשה בו

הביעור שהיין נאסר באכילה, ודאי שאסור להשתמש ביין זה, ומותר ג"כ לשפוך יין זה כיון ששופכו מחמת האיסור שבו. עכ"ד.

ואמנם לענין הלכה יש לדון בזה, דהנה מעיקר הדין, אפשר להורות היתר בזה גם למי שרבותיו אינם סומכים על היתר המכירה, דלו היא אלא ספק, הרי בשל סופרים הלך אחר

תמצא לומר שאין הלכה כמותם, שמא המכירה מועילה ואין כאן איסור, וכל שכן ששביעית בזמן הזה דרבנן. וראה עוד להמשנה ברורה בביאור הלכה (סימן רצו סעיף ב' ד"ה אם הוא), ובשמירת שבת כהלכתה חלק ב' (פרק מז הערה פח). ודו"ק.

וראיתי למחבר אחד [שיעורי שביעית להגר"מ גרוס עמ' נז] שכתב, שאין לקנות מהסומכים על היתר מכירה, ואם שמע קידוש מאדם שקידש על יין שנעשה על יין שמיטה מהיתר המכירה, לא יצא. ע"כ.

ותמוה מאד איך החליט להורות שלא יצא ידי חובת קידוש, וצריך לחזור ולקדש. וכאילו כל אותם גדולי עולם שפסקו להיתר בהיתר מכירה לכתחילה, קטלי קניא באגמא נינהו. ועוד, שגם לדעת האוסרים זהו לענין עצם המכירה, אבל לענין הפירות שגדלו באותם שדות, שפיר דמי לכתחלה, ועכ"פ בשל סופרים הלך אחר המיקל. ומי ירהיב עוז להורות שיחזור ויקדש, ויכנס בחשש ברכה לבטלה. וכ"כ בשמירת שבת כהלכתה (פמ"ז הערה פח) בשם הגרש"ז אויערבך.

ומה שכתב שם, שהמכירה כולה היא נגד רצון התורה, שאין רצון התורה למכור את האדמות לגוי, ולא דמי למכירת חמץ שרצון התורה שנוציא את החמץ מרשותינו, וזה מתקיים על ידי מכירת החמץ לגוי, אבל

ובספר אשרי האיש (ח"ב עמוד עג) האריך לדון אם קנו בשוגג יינות מהיתר מכירה קודם מועד הביעור, שדעת החזו"א להתיר שימוש בשמור ונעבד, וא"כ מותר להשתמש ביינות אלו, אבל בעיה"ק ירושלים המנהג להחמיר בשמור ונעבד, ולכן לא ישתמשו ביינות אלו. ובשעת הדחק אפשר להתיר לתת אותם לאלו שמקילים בזה. ואמנם לאחר מועד

יב. לכתחלה נכון וראוי להקפיד לקנות פירות וירקות רק מחנות שיש לה תעודת כשרות של בית דין מוכר, שהפירות הם ללא חשש ספיחין או שמור ונעבד. אבל מעיקר הדין אפשר לסמוך על סתם פירות וירקות להיתרם באכילה, גם אם אין עליהם תעודת כשרות. שיש כאן רוב להיתר, וגם צירוף של כמה ספיקות בחשש איסור דרבנן. וחנות של פירות וירקות, והחנוני ירא שמים, נאמן בשנה השביעית לומר שהפירות והירקות שבחנות, נקנו מחקלאים שמכרו שדותיהם לנכרי באמצעות הרבנות הראשית, ואין בהם קדושת שביעית. ואין צורך לברר הדבר כלל, ובפרט שיש לילך אחר הרוב, וכיום רוב החקלאים מוכרים את הקרקעות לגוי באמצעות הרבנות, או שהם משומרי שביעית לכתחלה, או באים ממקומות שאינם ארץ ישראל. (י)

למסור להם מעט פירות שביעית שלא במדה, ולא יחושו לזה שלא יאכלום בקדושה, כיון שהדבר להם היתר שסומכים על רבותיהם המורים להם היתר, ולא נדון אותם כעוורים שלא ליתן להם דבר שנראה להם היתר. וכן מבואר בכת"ס (יו"ד סי' עז) שג"כ כיון מדנפשיה לדברי המבי"ט, וכתב, דמי שנוהג איסור באיזה דבר מסברא דנפשיה, או מפני שאוחז בשיטת האוסרים, מותר לו ליתן משלו למי שנוהג היתר, ואין בזה משום לפני עור ולא משום מסייע ידי עוברי עבירה, כיון שגם חבירו יודע שיש אוסרים, אלא שהוא נוהג כהמתירים, ואפילו אם הנותן עצמו סבירא ליה שדבר זה הוא ודאי אסור, ולפי דעתו מי שמתיר אינו אלא טועה, אפ"ה שרי. וראה בילקוט יוסף שביעית באורך.

ולפ"ז גם שלא בשעת הדחק יכול לתת אותם למקילים בזה, ואין בזה כל חשש. גם מה שכתב שמנהג ירושלים להחמיר בשמור ונעבד, אינו מוכרח לקבוע מנהג בזה, ובפרט דמנ"ל שנהגו גם בדברים שנמכרו בהיתר מכירה.

חנוני יר"ש שאו' שהירקות נקנו מהיתר המכירה נאמן וא"צ לברר כלל

עליה הכשר כלל. וכן נ"מ לאדם המוצא פירות וירקות ברשות הרבים בשנת השמיטה האם

המיקל. וכמו שאמרו בגמ' (עבודה זרה ז.) היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר, בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל. ע"כ. וראה עוד במנחת שלמה (חלק א סימן מד), דאף שאסור לקנות פירות שביעית מע"ה, מפני שהדמים נתפסים בקדושת שביעית ואין מוסרין דמי שביעית לע"ה, ויש בזה גם משום גזירת חכמים שלא למסור דמי שביעית לע"ה. מכל מקום נראה שגם המחמירים שאינם רוצים לסמוך כלל על "היתר מכירה", מ"מ לפי מה שנוהגים כהכרעת האחרונים להקל בזה"ז באיסור משומר ונעבד, וגם החזו"א כתב כן בהל' שביעית (סי' י' אות ו') דבדיעבד אין הפירות נאסרין ומותרין באכילה לאחרים, נראה שמותר גם למחמירים לקנות פירות שביעית, או ירקות דלא אסירי משום ספיחין מחנוונים שסומכים על ההיתר, ושוקלין ומודדין ועושין סחורה בפירות שביעית, ויאכלום בקדושה. והטעם, כמבואר במבי"ט (ח"א סי' כא) דאף שס"ל שחייבים לנהוג קדושת שביעית גם בשל נכרים, הורה למעשה שמותר לקנות מהמקילין בזה. וכן מותר

(ב) הנה יש לדון האם מותר לקנות פירות וירקות בשנת השמיטה מחנות שאין

ואף לדעת האוסרים את היכול של היתר המכירה גם בדיעבד, וא"כ לכאורה לשיטתם אדרבה יש כאן רוב לאיסור, מכל מקום יש כאן ספק ספיקא להיתר, שמא ההיתר מכירה מועיל עכ"פ לענין היכול היוצא ממנו שלא יאסר משום ספיחין, ושמא הוא משל גויים או מחממות או מהערכה הדרומית. ובשמיטה בזה"ד דרבנן בודאי יש להקל על פי ס"ס. ואפי' את"ל שלדידהו חשיב היתר המכירה ככלום ממש, מ"מ הרי אפילו מכח ספק אחד יש להיתר, ואפי' אם היה ס"ס לחומרא, עיקר ההלכה נראה דנקטינן לקולא, דסו"ס ספק דרבנן הוא. כמ"ש ביבי"א ח"ט (חיו"ד סי' לא אות ד) שהמעייין ישר יחזו פנימו, שפשט הדברים מראים ובאים דל"א ס"ס להחמיר בדרבנן. וכ"כ ביבי"א ח"י (חיו"ד סי' כח). וכן נתבאר בעין יצחק ח"ב (כללי דרבנן אות ב) שגם כשיש ס"ס להחמיר במילתא דרבנן, הולכים בו להקל, שסו"ס אינו בכלל ודאי אלא בכלל ספק. נוראה עוד במנחת שלמה (ח"ג סי' קנח) שגם המחמירים בהיתר מכירה, מטעם שלא לסמוך על הערמה בדאו', יכולים שפיר לסמוך על היתר המכירה במקומות שלא כבשו עולי בבל, ששם לכ"ע השביעית מדרבנן. וכמו"כ אין נוהג שם איסור ספיחין. ולכן נראה שגם המתנגדים למכירה צריכים רק להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הנלקחים משם, אבל התבואה והירקות מותרין שפיר באכילה, ואין טעם לחשוב ולאסור גם שם משום ספיחין. ע"כ.]

ד. ואעיקרא דמילתא הרי די לנו ספק אחד, שספיקא דרבנן לקולא. כיון ששביעית בזה"ד מדרבנן.

ה. אם יש בחנות יש תעודה מהרבנות הראשית, בודאי שיש לסמוך על התעודה להקל. ככל תעודת כשרות אפילו בדאורייתא. ואכמ"ל.

ובעצם הדבר של היתר המכירה, ראה באגרות משה (חאו"ח סי' קפו) שלכתחלה יוצאין

מותר לאכלן. וכן נפ"מ לאדם המתארח אצל משפחה חילונית אם יכול לאכול פירות וירקות. ועוד נפ"מ באדם המקבל או קונה פירות וירקות מחבירו, האם צריך לברר מהיכן הם, או"ד יכול להקל בלי לברר. וע' בשו"ת יביע אומר ח"י (חיו"ד סי' מד) שכתב להקל בנ"ד מכמה טעמים בדבר. א. דקי"ל עד אחד נאמן באיסורים, (חולין י:), ופרש"י, "שנאמר, וזבחת מבקרך ומצאנך, וכן ושחט את בן הבקר, וכהנים אוכלים על ידו, ולא הזקיין להעמיד עדים בדבר". וע"ע בתוס' (קידושין סה:). וכן נפסק ביו"ד (סי' קכו ס"ג). ע"ש. [וע' בש"ע (יו"ד סי' יח סעיף יח), ובשו"ת דעת כהן (סי' א)].

ב. ועוד, שהרי רובא דרובא מן החקלאים משתמשים בהיתר המכירה, וחזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, כמ"ש בחולין (ד:).

ג. ועוד שיש כאן ס"ס להיתרא, שמא פירות וירקות אלה, מהחקלאים שהשתמשו בהיתר המכירה, ושמא מפירות נכרים ממש. ואפילו את"ל דהוי ס"ס משם אחד, ששני הספיקות הם שמא הפירות והירקות מקרקע של נכרים, וס"ס משם אחד לא חשיב ס"ס, (כמ"ש התוס' כתובות ט). אולם י"ל ע"פ מ"ש בשו"ת זיו הלבנון (סי' יג), שאם יש חזקה להיתר, מהני ס"ס משם אחד. ע"ש. וכאן יש לנו חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. ועוד שכבר כתבו האחרונים בדרבנן שפיר מהני ס"ס משם אחד. וכמבואר בשו"ת בנין עולם (יו"ד סי' לג), ובשו"ת תשורת שי (ח"א סי' שפה), ובשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ב סי' טל). וכ"כ הגאון רבי יצחק אלחנן בשו"ת עין יצחק (ח"א או"ח סי' א אות יט), ובספרו נחל יצחק (סי' לח ענף ג). ע"ש. ושביעית בזמן הזה מדרבנן. [נהנה מה שהעיר ביבי"א משום ס"ס משם אחד, לכאורה יש להוסיף יתירה מזו, שהספק כאן הוא ג"כ שמא הפירות הם מהערכה הדרומית, או מחממות].

י"ח באתרוגים של היתר המכירה. כי פשוט שמכיון שסוחרים אלה עושים ע"פ הוראת בית דין של הרבנות הראשית אין בזה איסור כלל, כי בודאי שהעושה ע"פ הוראת בית דין אין עליו שום חטא. וכ"ה שם (באו"ח ח"ה סי' מב). ע"ש.

אתרוגים של היתר המכירה, שאין להורות ברבים לאסור, כי עי"כ יבואו לקפח פרנסת החקלאים תושבי א"י הסומכים על היתר, וגם זה פוגע בכבודם של גדולי רבני א"י. רק הרוצה להחמיר יחוש לעצמו. ע"כ.

ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו בהשמות חיו"ד סי' ט) נשאל מהגאון רבי חויתיה הכהן זצ"ל שדן בנ"ד ועשה ס"ס להתיר, דשמא פירות וירקות אלה של גוים, ואת"ל משדות של ישראל, שמא מאלה שמכרו שדותיהם לגוי, ע"י הרבנות הראשית. וכתב, שמדינא אפילו בספק אחד יש להתיר, דשביעית בזמן הזה דרבנן. ושוב חזר בו משום שיש ס"ס להחמיר, דשמא פירות וירקות אלו מחקלאים שלא מכרו שדותיהם, ושמא הלכה כהמב"ט דס"ל שאף פירות וירקות מקרקע של גוי יש בהם קדושת שביעית. ע"כ. ובמחכ"ת שני הספקות האלה אין בהם ממש, הספק האחד אינו ספק, כיון דרובא דרובא מוכרים שדותיהם, דקי"ל (חולין ד: וגיטין לז:), חזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא. והספק השני הוא נגד המנהג ונגד מרן, וס"ס להחמיר נגד מרן לא אמרינן. כמו שכתב בשו"ת ישיב משה (ח"א סי' קב), ובספר כסא שלמה מאזוז (עמוד רכא), ושכן מתבאר בספר שלחנו של אברהם (יו"ד סי' מב), ובספר הלכה למשה (כללי הוראה, מע' ס אות יג) בשם הרמ"ה. ע"ש. ובלא"ה רבו האחרונים שהוכיחו במישור דלא מהני ס"ס להחמיר בדרבנן, כדי לאסור. ראה ביביע אומר חלק ט (חיו"ד סי' לא אות ד).

גם מהרי"ז מינצברג (קו' פירות שביעית סי' ט) כתב, שאפילו לדעת המתנגדים למכירה, הרי סו"ס המכירה נעשתה ע"פ דעת הגדולים שמתירים, והפירות שע"י היתר המכירה, דינם כפירות הגדלים בקרקע עכו"ם, ואין עליהם קדושת שביעית. ובלא"ה דעת הסוברים כן בטלה במיעוטה נגד גאוני הספרדים הקודמים שהתירו, ומהם בעל שמן המור שהיה סבא דמשפטים, ואחריהם החזיקו להקל הגדולים שבדורינו. ע"כ.

ואחרי"מ כ"ז דלא כמו שכתב בדרך אמונה (שמיטה פ"ח צה"ל אות ז. בשם הגריש"א) שהעובדים הסומכים על היתר המכירה, אסור למכור להם כלים. וכן המשאל כלי בישול לחשוד שמשתמש בפירות שביעית שנאסרו לאחר הביעור או הספיחין הכלים, טעונית הגעלה. ע"כ. אך כבר כתב על זאת ביביע אומר (ח"ט יו"ד סי' כח) שיש שהפריזו על המדה לאסור הכלים של הנוהגים על פי היתר המכירה, ומצריכים להם הגעלה. ולית דחש להו כי אם מיעוטא דמיעוטא דבטלי במיעוטייהו. ואכמ"ל. עכ"ל.

ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ב סי' צו) כתב לגבי

ספק ספיקא במקום שאפשר לברר

החנות הזאת פירותיה וירקותיה מהחקלאים שמכרו שדותיהם לנכרים ע"פ היתר המכירה. ובזבחי צדק (סי' קי אות קלט) כתב, דהיכא דאפשר לברר ע"י שאלה אין להקל משום ס"ס. ע"כ. אולם בגמ' (נדה טו:) אמרינן שכיון שיש ס"ס, שמא לא ראתה ושמה טבלה, מותרת לו, וא"צ לשאול אותה. וכן פסק מרן

עוד דן ביבי"א שם, האם צריך לברר על ידי שאלה ממשרד הרבנות הראשית, אם החנות הזאת פירותיה וירקותיה מהחקלאים שמכרו שדותיהם לנכרים ע"פ היתר המכירה. והביא מ"ש בישכיל עבדי שבאמת אין לסמוך על הספק ספיקא להקל, משום שאפשר לברר על ידי שאלה ממשרד הרבנות הראשית, אם

ביו"ד (סי' קפד סעיף יא), שהבא מן הדרך, ואשתו שהתה אחר זמן וסתה שיעור שתוכל לספור ז"נ ולטבול. מותר לו לבוא עליה, ואינו צריך לשאול אותה, משום שיש ספק ספיקא להיתרא, שמא לא ראתה, ושמא טבלה. ע"כ. הרי דבס"ס א"צ לברר אפילו ע"י שאלה.

והא דאמרינן (פסחים ד.) דלא סמכינן אחזקת בדוק כשהוא בעיר, מפני שיכול לשאול אותו, כבר תירץ הגאון רבי ישועה בסיס בספר אבני צדק (ביו"ד סי' קכב סק"ב), דשאני התם שבכל השנה היה בחזקת חמץ. אבל בעלמא כל שיש ספק ספיקא להיתרא א"צ לברר אפילו ע"י שאלה בלבד. ע"ש.

אי נמי ע"פ מ"ש המנחת יעקב בתורת השלמים (סי' קפה סק"א), דשאני ההיא שהיתה בחזקת טהרה. ע"ש. ואף כאן יש חזקה דלא שבקי היתרא ואכלי איסורא. וע"ע להפרי חדש (א"ח סי' תלז) שג"כ חילק בין ההיא דפסחים (ד.), שאף במקום חזקה אם אפשר לברר ע"י שאלה צריך לשאול אותו. ובין אם יש רוב להיתרא, דרובא וחזקה רובא עדיף (קידושין פ.). וכ"כ בשו"ת רעק"א (ס"ס קז ד"ה ברס), שבמקום רוב א"צ לברר, אלא אם כן יש חזקה המתנגדת לרוב, הלא"ה א"צ לברר במקום רוב. ושכ"כ המעדני יום טוב (פ"ק דחולין). ולפ"ז הרי ס"ס עדיף מרוב, דהא ר"מ דלא אזיל בתר רובא וחייש למיעוטא, אזיל בתר ס"ס להקל (בנדה נט:). וכן הוכיחו מכאן האחרונים דס"ס עדיף מרוב. וכמ"ש הרשב"א בתשובה (סי' תא).

וכיון שיש כאן ס"ס להיתרא, אין צריך לברר על ידי שאלה. וכן פסק הרמ"א ביו"ד (סי' קי ס"ט) שאם יש ס"ס אף על פי שאפשר לברר אין לחוש לכך. ע"ש. וכשיש חזקת היתר או רוב עם הס"ס, בודאי שא"צ לברר, ובפרט באיסור שביעית בזה"ז דהוי מדרבנן.

ועוד שכתב הגר"י טייב בערך השלחן (א"ח סי'

תלז סק"א) ד"ה אבל, דהא דקאמר המקשן (בפסחים ד.) מאי נ"מ לשייליה, היינו משום שלא ידע עדיין דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, אבל לפי מאי דקי"ל כהמסקנא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, ואין הבדיקה אלא מדרבנן, אפילו אי איתיה להמשכיר לפנינו, א"צ לשאול אותו, דברבנן א"צ לברר כלל. ע"כ. גם הפמ"ג (א"ח סי' ח בא"א ס"ק יא) כתב וז"ל: ודע דהא דאמרינן דהיכא דאפשר צריך לברר, היינו רק מדרבנן, דמן התורה כל שיש חזקה להיתרא, א"צ לברר, ובדרבנן לא החמירו לברר כלל. ע"ש. וה"נ כיון דשביעית בזה"ז מדרבנן, ואיכא נמי חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא, א"צ לברר כלל. הילכך נאמן המוכר פירות וירקות של השנה השביעית, לומר, שפירות וירקות אלה משדות שנמכרו לגוי ע"י הרבנות הראשית, וא"צ לברר על זה. וע"ע בספר טהרת הבית ח"א (עמוד קלה והלאה). ובשו"ת יביע אומר ח"ה (חיו"ד ס"ס ג) שביאר באורך בשם הרבה פוס', שמן הדין אין צריך לברר כשיש ספק ספיקא. ולכן כתב ביבי"א ח"ה (שם) שמותר לאכול בסעודת מצוה שנערכת ע"י אחד מהמשפחה, שאינו מדקדק בזה, ומבלי לחקור אם הבשר חלק, מטעם ספק ספיקא. וכל שכן לגבי שביעית ותרו"מ שבזמן הזה מדרבנן.

ולכאור' מאידך גיסא יש כאן ג' ספיקות להחמיר. א. שמא ירקות אלו משל כמה מומרים שלא עשו היתר מכירה. ב. ואת"ל משל היתר מכירה, שמא כדעת המחמירים שהמכירה לא מועילה. ג. ושמא גם אם מועילה אולי הלכה כהמבי"ט שנוהג קדו"ש בקרקע של גוי.

אך ביביע אומר שם כבר דחה שאין לומר ס"ס שמא משדות שלא נמכרו, ושמא הלכה כהמבי"ט, וכתב שס"ס זה אין בו ממש, הספק

הראשון, משום דרובא דרובא מוכרים שדויתיהם. והספק השני הוא נגד המנהג ונגד מרן, וס"ס להחמיר נגד מרן ל"א. ועוד דבלא"ה רבו האח' שהוכיחו במישור דלא מהני ס"ס להחמיר בדרבנן כדי לאסור. [ואולי גם בני"ד שכתבנו ג' ספיקות, יש לומר שהספק השני הנ"ל הוא נגד דברי מרן היביע אומר, ועכ"פ

אין לנו תלמידיו לעשות ס"ס נגד דעתו. ועיין]. ויתכן, שכמו שדעת רבים מהפוס' שלא עושים בדרבנן ס"ס לחומרא, ה"ה ג' ספיקות. וראה לשון הכו"פ (יו"ד סי' סט סוף סק"י) שכיון שיש כאן ספק בדרבנן מאי נ"מ אי איכא תרי ספיקי (להחמיר) או חד ספק, דמה לנו להחמיר בספק איסור דרבנן).

אם יש לנו להקל יותר בתרי דרבנן

ובתרי דרבנן יש להקל יותר, ששביעית בזה"ז דרבנן, וגם איסור ספיחין דרבנן. דהנה בכ"ד מפלגינן בין תרי דרבנן לחד דרבנן, וכמ"ש התוספות (מגילה יח:). וע' במנחות (לא), ובשו"ת באר יצחק (חיו"ד סי' כו). ובבית שמואל (אה"ע סי' כה ס"ק נב) מבואר שבתרי דרבנן הוי כאיסור שאין לו עיקר בתורה.

והגאון רבי יוסף צבי הלוי בספר עשר תעשר (עמוד קפ) כתב, שכיון דהוי תלתא דרבנן, תרו"מ בזה"ז דרבנן, ותרו"מ של פירות מדרבנן, וחיוב של הלוקח מדרבנן, בשלשה דרבנן יש להקל, לשלוח פירות לחו"ל בלי לעשר, ולסמוך על הב"ח וסיעתו. ע"ש.

ושאף לפמש"כ שם (סי' נב ס"ק טו) בדעת הטור דבתרי דרבנן מותר בפ"ר דלא איכפ"ל, מיהו עיקר ההיתר דתרי דרבנן אינו מוכרע, ואין לו מקור בגמרא. ע"כ. אך כל האח' הנ"ל חולקים על זה. והשיב על דבריו ביבי"א ח"ד (או"ח סי' לח אות יג). [ולדעת מרן פס"ר אפי' בחד דרבנן שרי, כמ"ש המשנ"ב (סי' שיד ס"ק יא). וראה ביבי"א ח"ד (או"ח סי' לד אות לא) שדעת רבים מהראשונים והאחרונים דפ"ר בדרבנן שרי].

ובדרכי תשובה (סי' סט ס"ק ריד) הביא מהרב השואל בשו"ת מחנה חיים (ח"ג יו"ד סי' טז), אודות בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה, וטעו ומלחוהו והדיחוהו, ואחר שנאכל נודע להם לאחר מעת לעת, שיש להתיר הכלים, דדם שבשלו דרבנן ואחר מעל"ע הוי נטל"פ, ואין איסורו אלא מדרבנן, והו"ל תרי דרבנן, ולכן הכלים מותרים. וביבי"א (ח"י יו"ד סי' מז) דן לגבי תרו"מ בפירות שיצאו לחו"ל, ובתו"ד הביא מס' עשר תעשר, שכיון דהוי תלתא דרבנן, תרו"מ בזה"ז דרבנן, ותרו"מ של פירות מדרבנן, וחיוב של פירות א"י שיצאו לחו"ל דרבנן, סמכינן להקל. ע"ש. ובישועות מלכו (פ"א מה' תרומות ה"כ) כתב בתו"ד, דצ"ל דבזה"ז דהוה תרי דרבנן בכה"ג, דהוי מירוח נכרי ותרומה בזה"ז דינו כעיקרו דרבנן וכו'. ע"ש. גם בשו"ת עט סופר (חיו"ד סי' ב) צירף להקל בנידונו דהוי דרי דרבנן. ובשו"ת הרב"ז (ח"ג חו"מ פט) כתב שאף אם אין עושין ספק דרבנן בידיים לכתחלה, (ע' מ"א סי' תסז סק"ב ובפמ"ג בא"א שם. ובמ"א או"ח סי' י סק"י), אפשר דבתרי דרבנן לכתחלה שרי.

ולגבי שבת מצינו בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סי' כג. ועע"ש בסוף סי' כה, וסי' נט, ובח"ב סי' סג והלאה, ובח"ג סי' י) שצידד להתיר בפס"ר בתרי דרבנן, ושכמה פוס' השתמשו בכלל זה להקל בתרי דרבנן, ע' ברדב"ז (ח"ג ס"ס תקפט). וכן העלה בשו"ת קרן לדוד (ס"ס לח). ובפס"ר דלא ניה"ל, בודאי אזלינן לקולא בתרי דרבנן, כדמוכח בהגה (סי' שטז ס"ג) ובפמ"ג (א"א סק"ז) ובמשנ"ב שם (בשעה"צ אות יח). וכ"כ המשנ"ב בשעה"צ (סי' שלז סק"ב). דפ"ר דלא ניה"ל בתרי דרבנן ודאי שיש להקל. וכיו"ב כתב שם (סי' שיד ס"ק יא). וכ"כ ביבי"א בכ"ד כמו בח"ה (או"ח סי' כט) שפס"ר דלא ניה"ל בתרי דרבנן מיהא ודאי שיש להקל. ודלא כמ"ש בשו"ת לחם שלמה (ח"ב מיו"ד ס"ס עז). ובחזו"א (דיני שבת סי' סא אות א) כתב לגבי אכילת עוגה בשבת ששובר האותיות בפיו דרך אכילה,

ובבי"א ח"א (יו"ד ס"ס יא) כתב להקל בנידונו לגבי סתם יינם משום דהוי תרי דרבנן. ושם (יו"ד ס" ס"א) כתב כע"ז לגבי שאילה על חלה דהוי תרי דרבנן, (ע"י תערוכת, וחלה בזה"ז מדרבנן). גם בח"ד (או"ח ס"ס טו) כתב בנידונו דהו"ל תרי דרבנן ולכבוד מלכים שפיר דמי. וביבי"א (ח"ט או"ח ס" לט) כתב לגבי תבשיל בפסח שנמצא בו חטה, שהתיר הרמב"ם לאכול את התבשיל (אחר הוצאת החטה) אם לא נתבקעה. ופי' הרי"ף משום שמהו חמץ מדרבנן וספיקו להקל, והרמב"ם פי' מטעם אחר, דלשיטתו טעם איסור חמץ במשהו, משום דבר שיש לו מתירין, ובביצה (ד). מבואר שבדבר שיל"מ אפי' בס' דרבנן אזלינן לחומרא, ומש"ה תפס הטעם להתיר בלא נתבקעו, מפני שאין עיקר האיסור אלא מדברי סופרים, ולא החמירו בזה לאסור במשהו, דהו"ל תרי דרבנן.

ובבב"א ח"א (יו"ד ס"ס יא) כתב להקל בנידונו לגבי סתם יינם משום דהוי תרי דרבנן. ושם (יו"ד ס" ס"א) כתב כע"ז לגבי שאילה על חלה דהוי תרי דרבנן, (ע"י תערוכת, וחלה בזה"ז מדרבנן). גם בח"ד (או"ח ס"ס טו) כתב בנידונו דהו"ל תרי דרבנן ולכבוד מלכים שפיר דמי. וביבי"א (ח"ט או"ח ס" לט) כתב לגבי תבשיל בפסח שנמצא בו חטה, שהתיר הרמב"ם לאכול את התבשיל (אחר הוצאת החטה) אם לא נתבקעה. ופי' הרי"ף משום שמהו חמץ מדרבנן וספיקו להקל, והרמב"ם פי' מטעם אחר, דלשיטתו טעם איסור חמץ במשהו, משום דבר שיש לו מתירין, ובביצה (ד). מבואר שבדבר שיל"מ אפי' בס' דרבנן אזלינן לחומרא, ומש"ה תפס הטעם להתיר בלא נתבקעו, מפני שאין עיקר האיסור אלא מדברי סופרים, ולא החמירו בזה לאסור במשהו, דהו"ל תרי דרבנן.

ספק דרבנן היכא דאיכא לברורי

ולגבי ספק דרבנן, נתבאר בעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות כה) דאזלינן לקולא גם היכא דאיכא לברורי, ומ"מ אם הברור הוא דבר שבנקל אפשר לבררו על ידי שאלה וכדומה, נכון לברר הדבר, שאם הוא לפנינו יש לשאול ולברר. דנקטינן לגבי ס"ס שאין צריך לברר (ביבי"א ח"ו יו"ד ס" כח), ונודע דטעם ההיתר בספק ספיקא הוא משום דבספק הראשון נעשה לספק דאורייתא ואזלינן ביה לחומרא מדרבנן, וכשבא עוד ספק הוה ליה ספק דרבנן ולקולא. ולפי זה כשם דבספק ספיקא אין צריך לברר, כך גם לגבי ספק דרבנן, אין צריך לברר גם היכא דאיכא לברורי. [וע' בטה"ב (ח"א עמ' קלה) שאף אי טעמא דס"ס מכח רוב, ג"כ א"צ לברר בס"ס]. ונתבאר בכמה דוכתי דנקטינן לדינא דספק דאו' לחומרא מדרבנן, וממילא ההיתר בס"ס הוא משום דספק דרבנן לקולא. וראה עוד ביבי"א ח"ה (יו"ד סימן ג אות ב), ובילקו"י על

הלכות ערלה (פרק י). ומכל זה יוצא שספק דרבנן לקולא הוא גם היכא דאיכא לברורי. מ"מ מסתברא דהיכא דאיכא לברורי בנקל על ידי שאלה וכדו' נכון לברר. ובכף החיים (סימן קס אות נג) הביא מהרב באר שבע (דף צח), ומשכנה"ג (הגב"י אות עג) שכתבו, דהיכא שאפשר לברר הספק, אפילו בספקא דרבנן, אם איתא שיילינן ליה. ע"כ. ואף שבמשחא דרבוחא (אה"ע ס" ד) דן במי ששגג ובא על אשתו נדה, אם צריך לפרוש ג' חדשי הבחנה, וכתב דאין לומר דאינה צריכה דספיקא דרבנן הוא ואזלינן לקולא, דכיון שאפשר לעמוד על הדבר ויתברר, לכתחלה אין לומר דאזלינן לקולא. אפשר שטעמו משום דלא עבדינן ספק דרבנן בידיים לכתחלה, אך ביבי"א ח"ג (סימן מז), ובחזון עובדיה ח"א (עמוד רא) מבואר, דאף היכא דאיכא לאחמורי בנקל אין צריך להחמיר בספק דרבנן, לפי זה אין מקום לדבריו. ודו"ק.

ספק דרבנן כשאפשר להחמיר בנקל

בכף החיים (סימן קס אות נג). ובפרט אם יש לו עיקר מן התורה, ובספק במציאות. עש"ה. [ובעין יצחק שם אות כב, הבאנו מ"ש הג"ר אלחנן וסרמן (בת' שהובאה בספר הזכרון להגר"י אברמסקי ז"ל, עמ' רמב), שבספק קבוע לעולם אין להתיר משום ספק דרבנן לקולא, ולכן אסור לעשות מלאכה דרבנן בביה"ש, דלא שרינן ספקא דרבנן אלא בספק במקרה, אבל לא בספק קבוע לעולם. וכן אכילת תרומה בביה"ש שגם בזה"ז דהוי דרבנן אין להתיר, כיון שהוא ספק קבוע. וע' בחי' הרש"ש שהב"א כתב שתרומות ומעשרות בזמן הזה נאכלת בבין השמשות דספק דרבנן לקולא, אך אין נ"ל כן, כדמוכח בשבת לה. ורק תרומה של דמאי נאכלת בביה"ש. וע' בשו"ת שערי ציון (ח"א סימן א)].

ובעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות כד) נתבאר, שבספק דרבנן שאפשר להחמיר בדבר בנקל, שאין בדבר טירחא יתירה, ראוי להחמיר בדבר כל שבנקל אפשר להחמיר. עפמ"ש כתב הר"ן בפרק ערבי פסחים, בחד תירוץ לגבי הסבה, כיון דלאו מילתא דטירחא היא, ועבדינן לרווחא דמילתא. וכ"כ מהר"ם חלאווה שם, דאע"ג דבדרבנן הוא ואית לן למימר ספיקא לקולא, כיון דאפשר בלא טורח ובלא הוצאה, שפיר דמי, ומהיות טוב אל תיקרי רע. וכ"כ הרשב"ץ בספר יבין שמועה (דף לד ע"ד). ע"ש. וכן הבין המהרל"ח, הובא בכנסת הגדולה (סימן קס). וכן הוא בפסקי הר"ל"ח (סי' קמג בקונטרס השמיטה). וכ"ה בזבחי צדק, והובא

דין ספק דרבנן במקום רוב לאיסור

יש לסמוך על מיעוט הפוסקים להקל במילתא דרבנן, ואין מתחשבים בזה ברוב פוסקים, אחר שלא נחלקו פנים אל פנים. וכן אין למחות ביד המקילין בזה גם שלא בשעת הדחק, וסומכים על מיעוט פוסקים במידי דרבנן.

וראה בגמרא (ע"ז ז), אם היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין וכו', ר' יהושע בן קרחה אומר, בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל. וע' ברא"ה ובריטב"א שם, ובפי' הראב"ד. והריטב"א וכן המאירי (בשם י"מ) שם כתבו, או במנין תלמידים שנמנו עמו בהוראה. והרמב"ם (ספ"א מהל' ממרים) סתם דבשל סופרים הלך אחר המיקל. וכתב מרן הכסף משנה שם, שכן משמע מסתימות דברי ר' יהושע בן קרחה, שאפילו אחד גדול בחכמה ובמנין, בשל סופרים הלך אחר המיקל. ע"כ. ומשמע שדעת הרמב"ם דבאיסור דרבנן אפילו רבו האוסרים על המתירים, כגון שבית דין אחד גדול במנין דיינים, לעולם יש לפסוק בדרבנן כדעת

עוד יש לברר בזה, איך הדין בספק דרבנן במקום שיש רוב לאסור, רוב במציאות או רוב פוסקים. ובשו"ת ימי יוסף (ח"א אה"ע סי' א. וכן בשו"ת שלו שארית יוסף ח"א עמ' נ) כתב, שכבר הסכימו רובא דרבוותא דאף בספקא דדינא ששנוי במח' הפוס' אמרינן ספק דרבנן לקולא, ואפי' אם רבו האוסרים על המתירים, מ"מ מוכח מדברי הרמב"ם והכס"מ דאף בכה"ג אזלינן לקולא, ובפרט לפי מ"ש האחרונים שכל שלא נח' הפוסקים פנים אל פנים עם טעמם ונימוקם, אין בזה חרי רבים להטות, ועוד שאפי' אם נאמר שהם רבים במנין, מ"מ אינם רבים בחכמה וכו'. וה"ה כשיש ס"ס להחמיר, אע"פ שס"ס חשיב רוב, מ"מ לא עדיף מבי"ד שמחמיר שהוא גדול בחכמה ורוב מנין, ואעפ"כ בדרבנן אזלינן לקולא.

ולענין הלכה כתבנו בעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות יג) דלכתחלה אזלינן בתר רוב הפוסקים להחמיר אף בדרבנן, אלא שבמקום צורך או מקום מצוה או שעת הדחק וכדומה,

להקל כהריב"ש מפני שנחלקו עליו כל גדולי דורו, הנה מצינו כמה דברים שחלקו בהם גדולי הדור על המיקל, ואעפ"כ אנו תופסים להלכה כהמיקל, ומאחר שהריב"ש דלה לן חספא בכמה טענות מתקבלות על הלב, אמרינן דשפיר חשיב מסיח לפי תומו.

נמצא שאין הדבר ברור לומר דגם במידי דרבנן הולכים להחמיר כרוב פוסקים. וצריך לדון בכל מקרה לגופו, אם יש עוד צירופים, ולא כל איסורי דרבנן בחדא מחתא מחתינהו. וגם יש לראות מי הם סברת המיעוט. ובפרט שבספר גט פשוט (ריש כלל ו') כתב, דנקטינן כרוב הפוסקים גם במידי דרבנן להחמיר. אף שבמקום אחר הוא עצמו כתב דלא אמרינן אחרי רבים להטות אלא במחלוקת דיינים פנים אל פנים. וכנראה שיש לראות מי הם העומדים בסברת המיעוט.

ואף שביביע אומר חלק ד' הנ"ל כתב להקל בכיו"ב רק במקום צורך ודוחק. מ"מ בחלק ח' סתם דבריו דיש להקל בדרבנן מכח ספק, גם כשרוב הפוסקים כתבו להחמיר. תדע דהכי הוא, שהרי במקום דחק וצורך בלאו הכי אפשר לסמוך בדרבנן אפילו על סברא יחידאה, וכל שכן במיעוט נגד הרוב, וכמו שנתבאר כן באורך במאמר מרן אאמו"ר זיע"א בסו"ס ילקוט יוסף השביעית והלכותיה (במהדורת תשס"א עמ' תרנד), ובשו"ת יביע אומר ח"י (חיו"ד סימן ו'). ולכן נראה דהעיקר כמו שנתבאר בחלק ח', דספק דרבנן לקולא אף נגד רוב האחרונים, בפרט כשיש קצת צורך בדבר. נוכחובן כל זה דוקא היכא שלא מצינו גילוי בדעת הרמב"ם, מרן, ושאר פוסקים גדולים שאנו רגילים לילך אחר הוראותיהם]. וראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"ה (חיו"ד סי' כו סוף אות ט). ובספר מאור ישראל ח"א (עמוד כב).

ספק דרבנן במקום חזקה לאיסור

וביבי"א (ח"י יו"ד סי' מו) כתב להקל בנידונו, שאף שיש חזקת טבל, מ"מ לפר"ח (סי' קי) ספק דרבנן במקום חזקה ספקו לקולא. וכן

המקילים. שהרי הרמב"ם כתב הדין לא רק בשני חכמים, אלא בשתי בתי דין. וכ"כ הג"א (פ"ק דע"ז) בפ"י הב', דמנין היינו שרוב תלמידים אומרים כמותו. וכ"כ הש"ך (יו"ד סי' רמב הנהגת איסור והיתר ד"ה ואף על גב, שהרמב"ם שם מפרש מנין היינו מנין חכמי הדור. וע"ע בכנה"ג (סימן רמב הגבי"א אות סח).

גם בהל' יו"ט (פ"ז ה"ח) פסק הרמב"ם כדעת יחיד להקל, שמטילין שכר במועד לצורך המועד. ופ"י המ"מ דבשל סופרים הלך אחר המיקל. ואף שהב"י כתב שהרמב"ם יחידאה בזה, ואין לסמוך עליו בזה, וכ"פ בש"ע (סי' תקלג ס"א), י"ל דש"ה שהרמב"ם יחידאה ממש. וכ"כ המצפה איתן (שבת סד): שכן דעת התוס' והרמב"ם דבשל סופרים הלך אחר המיקל, אפי' ביחיד נגד רבים. והובא ביבי"א ח"ד (או"ח סי' לב). ושם כתב, דאף דסוגייאן דעלמא למיזל בתר סברת רוב הפוסקים אף להחמיר בדרבנן, [כנה"ג (או"ח סי' קס) ממהרשד"ם (יו"ד סי' צ, צג), וכ"כ בשו"ת קול גדול ובספרו גט פשוט (בכללים כלל ו'). וכ"כ בחסד לאברהם אלקלעי (סימן יח), שאם רוה"פ אוסרים בודאי דנקטינן לחומרא גם בדרבנן. וכע"ז כתב הרב מפי אהרן (סי' כא דף קא)], מ"מ הרי במקום מצוה או שעת הדחק אפשר לסמוך על מיעוט פוסקים להקל, וכמש"כ הגט פשוט בכלליו (כלל ו'). ע"כ. וכ"כ ביבי"א ח"ח (אה"ע סימן יב אות יז) שברמב"ם ובכסף משנה הנ"ל מוכח דבמידי דרבנן אזלינן להקל גם נגד רוב הפוסקים. [וכן השיב לי מרן אאמו"ר באחרונה, דאמרינן שפיר ספק דרבנן לקולא גם נגד רוב הפוסקים. וציין על אתר למה שכתב ביביע אומר ח' הנז'].

וע' בתשובת בית יוסף (אה"ע דיני מסל"ת סימן ג) דמה שטען מהר"י סמוט שאין לפסוק

עוד יש לדון בספק דרבנן במקום שיש חזקה לאיסור, והנה דעת רוב הפוסקים דספקא דרבנן לקולא אפילו היכא דאתחזק איסורא.

כתב דלרמב"ם אפי' יש לו עיקר מה"ת, והיה לו חזקת איסור, יש להקל. וכ"כ הכת"ס. וכן העלה הפנים מאירות (ח"א סי' טו) שבכל איסור דרבנן, אפי' יש לו חזקת איסור אזלינן לקולא, לדעת הרמב"ם. ואפי' אם יש לו עיקר מה"ת. ואפי' לדעת הש"ך ודעימיה כשיש ס"ס להקל מודו דאזלינן לקולא, כמ"ש נודב"ק (אה"ע סי' מט). וכמו שהאריך בזה ביבי"א ח"ח (יו"ד סי' ה) ובח"ט (יו"ד סי' ה).

וכ"ה בעין יצחק ח"ב (כללי ספק דרבנן אות טז) שלדעת רבים מהראשונים, אמרינן ספיקא דרבנן לקולא גם היכא דאיתחזק איסורא. ולא מתחשבים בחזקה במקום ספק דרבנן. ואפילו באיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה יש להקל. ושם אות יז נתבאר, שאפילו למאן דאמר דספיקא דרבנן היכא דאיתחזק איסורא אזלינן לחומרא, הני מילי בספק במציאות, אבל בספיקא דדינא אזלינן לקולא. וראה בכל זה ביבי"א ח"א (יו"ד סימן ג אות ט), ובח"ג (יו"ד סי' יב אות ח), ובח"ח (יו"ד סי' ה. ואה"ע סי' יב אות יט), ובח"ט (או"ח סי' עא אות ג. סי' צז אות יז), ובטהרת הבית ח"ב (עמ' שכז סי' יג, ה). ובמאור ישראל ח"א (עמודים: ד, לב-ג, צה, קיד, רכז) ובח"ב (עמודים: ו, לא, מה, מז, קח, רב).

אם מותר לקנות פירות מהשוק שיש ספק אם הופרשו תרו"מ

(כתובות ט. ובקו"א שם), שלרמב"ם דספקא דאו"ח לחומרא רק מדרבנן, י"ל שלא החמירו חכמים אלא בספק אחד שהוא כמחצה על מחצה, אבל בהצטרף עמו ספק נוסף, אפילו אינו שקול, כיון ששוב לא הוי כפלגא ופלגא, לא החמירו חכמים, ומותר לגמרי. ושכן ראה לכמה פוס' ראשונים ואח'. וכ"כ בתורת חסד מלובלין (אה"ע סי' ט אות ה). ושכ"ד מהרי"ו. וכ"כ בשו"ת בנין עולם (אה"ע סי' ה). וכן מוכח בש"ע (יו"ד סי' קכט סי"א) ודלא כהש"ך שם שתמה ע"ז. ובס' תורת יקותיאל (סי' נג) כתב שאפי' ב' הספיקות אינם שקולים מהני לס"ס.

מוכח להדיא במרדכי (רפ"ג דביצה). וכן עיקר להקל כהפר"ח, אף שהש"ך חולק ע"ז. וכמ"ש המל"מ (בכורות פ"ד מקואות פ"י), שכן מוכח בנדה (סא:) האי מאן דרמי חוטא וכו', וברשב"א שם. וכן הוכיח בשו"ת הרי"מ מגור (אה"ע סי' א). וכ"ד הכו"פ. וכ"כ הפמ"ג (בשפ"ד סי' קי ס"ק כ), ושכ"ד מרן בש"ע (סי' רא סעיף סז והלאה). וכ"כ בתורות אמת בירדוגו (דף לג סוף ע"ג), ובת' הגאון ר' בצלאל רנשבורג (סי' כג), ובדברי חיים (ח"א אה"ע סי' נה) שרוב האח' מתירים בספק דרבנן אפי' בדאיתחזק איסורא, ובברכת יעקב שור (כרכות כא:) דמעיקרא לא גזרו רבנן אלא בודאי, אבל בספק לא גזרו. וכ"כ הרבה אח'.

גם הכת"ס (או"ח סי' ל) כתב שלרמב"ם וסיעתו דסדא"ו לחומרא רק מדרבנן, הא דספקא דרבנן לקולא, לאו קולא היא שהקילו בדידהו, אלא שלא אמרו להחמיר בדידהו כמו שהחמירו בדאו"ח, ולפ"ז אפי' היכא דאיתחזק איסורא יש להקל. וכ"כ בראשון לציון (כללי ס"ס אות טו) אם אין לו עיקר מה"ת. וכן העלה המנחת יעקב (בקנו' הספקות תורת השלמים ס"ק לה, לו). וכ"כ במזמור לדוד (דף קד:). וכ"כ בנודב"ק (יו"ד סי' סה). ע"ש. אבל הגאון בעל משכיל לאיתן בנחל איתן (בפ"א מה' תפלה)

וביבי"א ח"ט (יו"ד סי' ל) דן אם מותר לקנות פירות וירקות מן השוק, שיש ספק אם הופרשו מהם תרו"מ. שלכאו' הרוב הוא מעושר, ויש עוד ספק אחר שמא הפירות והירקות הללו נקנו מקרקע של גוי, ושנגמרה מלאכתם ע"י גוי, שאז פטורים ממצער. ואף שכיום רוב הפירות והירקות של ישראל, מ"מ יש כאן ס"ס, שמא מעושרים, ושמא של גוי.

ונקטינן (ע' ביבי"א ח"ה חיו"ד ס"ס ג) דשפיר דמי לעשות ס"ס שספק אחד הוי מחצה על מחצה, והשני מטה הדבר לרוב, וכמ"ש הפנ"י

סעיף ה' אות ג. ודו"ק). ואמנם נכון להחמיר לעשר תרו"מ בלי ברכה, אך אינו אלא רק ממדת חסידות, והמיקל לסמוך על הס"ס הנ"ל, יש לו על מה שיסמוך. ודו"ק.

ואין לומר שכל זה בכלל גזרת דמאי, שגזרו אע"פ שרוב ע"ה מעשרים, אלא זהו ככל ספק איסור בעלמא, ובס"ס יש להתיר. וסוגיאן דעלמא להתיר בס"ס אף לכתחלה, וכמ"ש הפר"ח (סי' קי כללי ס"ס אות ד), והגאון רבי יונה נבון בגט מקושר (דף קמו ע"ג), ובקונט' ס' הזכרון למהר"י טייב (מע' ס אות כה בשם התשב"ץ), וכ"כ בשו"ת פרח שושן (אה"ע כלל ג ס"ס ב), שכבר פשטה ההוראה להקל בכל ס"ס אף לכתחלה. וכ"כ בשו"ת כרם שלמה (דף עז), ובשו"ת דבר משה (ח"א חיו"ד סי' לא). וע"ע בשו"ת שער אשר (יו"ד ס"ס יב), שאפי' המחמירים בזה יודו דבמילתא דרבנן כל שיש ס"ס יש להקל אפי' לכתחלה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פני יצחק (ח"א דף רלב). שכ"ד כל הפוס' להתיר בס"ס אף לכתחלה. וע"ע ביבי"א ח"ז (או"ח סי' מב אות ב). ודו"ק היטב.

וע"ע בכרם ציון (אוצר התרומות עמ' לח) שכתב, שבזמנינו אין לנו הדין של דמאי, וכשיש ספק אם הפרישו תרו"מ, לרוה"פ ומדן שדין תרו"מ בזה"ז מדרבנן, דינם ככל ספק דרבנן לקולא. (וע"ש בהערת גידולי ציון שדן במה שיש כיום משגיחים להפריש תרו"מ, ורוב השוק מתוקן).

מעיקר הדין מותר לקנות פירות בשוק מבלי השגחה שאינם ערלה

(ברכ"י יו"ד רצו סק"א) לגבי חשש כלאים בקונה מגויים. ואף שיש שמביאים מן הכרם לשוק, מכמה טעמים י"ל שאין כאן קבוע (דלדין חשיב פריש. ועוד שי"א שנמצא ביד מומר כנמצא ביד גוי לענין קבוע. ועוד שיש שהמובאים ע"י גויים, שאצלם ודאי שייך הכלל דכל דפריש מרובא פריש). ועוד שבזה"ז י"ל שספק ערלה מותר, שי"א שבטלה קדושת הארץ וכלאי הכרם וכן ערלה הם מדרבנן.

וביבי"א ח"ז (אה"ע סי' ט אות ה) וח"ח (אה"ע סי' ט אות ג) הוכיח מהרמב"ם שאפילו ספק שאינו שקול כמחצה על מחצה, ראוי לצרפו לספק אחר השקול, דהו"ל רובא, ואזלינן לקולא. ובפרט כאן שהספק הראשון דשמא מעושרים הם, הוא ע"פ הרוב, כי רק מיעוט סוחרים מעלימים מהמשגיח על התרו"מ, וממילא גם כשהספק השני לא שקול והלקוח מגויים הוא רק מיעוט, חזי לאצטרופי.

ובפרט שתרו"מ בזה"ז מדרבנן (רמב"ם תרומות פ"א הכ"ו. ש"ע יו"ד סי' שלא ס"ב. וכ"ד רוה"פ), ומבואר ברבב"ד (בהשגות פ"א מהל' מעשר ה"ט), שרק דגן תירוש ויצהר הו"ו מה"ת, והשאר הכל מדבריהם. וכ"ד רש"ע התוס' והרמב"ן ועוד רבים, וא"כ פירות וירקות בזה"ז הו"ו תרי דרבנן, ומבואר בב"ש (אה"ע סי' כח ס"ק נב) שאיסור שהוא תרי דרבנן, הו"ו כאיסור שאין לו עיקר בתורה, וא"כ מעיקר הדין בספקו מיהא יש להקל, וכ"ש בס"ס.

ומה שכתב בישכיל עבדי (ח"ח יו"ד סי' ח) שצריך לברר ע"י המשגיח אם הפריש תרו"מ, הנה אין זה נקל ללכת תמיד לחפש אחר המשגיח, ובפרט שמן הדין ס"ס א"צ לברר, וכמשנ"ת באורך ביבי"א ח"ה (חיו"ד ס"ס ג), ובטה"ב ח"א (עמ' קלה והלאה), בשם הרבה פוס'. וגם לא ברור שיהיה אפשר לברר אם הוא משל גוי וכו'. (וע"ע שם במ"ש בסוף

ולגבי ערלה נקטינן, שפירות הנמצאים בשוק, מותר מן הדין לקנות מהם, ולא לחוש שמא פירות ערלה הם, כי רוב הפירות אינם ערלה, וקי"ל כל דפריש מרובא פריש. והמחמיר לקנות רק מחנויות שיש להם תעודה מבית דין שהפירות שלהם כשרים, תע"ב. וזה מכמה טעמים, שרוב הענבים בשוק אינם ערלה. וכ"כ בש"ע (יו"ד סי' רצד סי"ז), וברבב"ז (ח"א סי' תקפ). וכ"כ מהר"א אזולאי

יג. מצוה רבה על כל אדם ואדם לשדל אצל קרוביו ומכריו, וכל איש יהודי שיכול להשפיע עליו, שאם יש מהם מי שאינו נזהר כראוי בכל דיני השביעית, שלכל

שבמקום שאין הספק שקול צריך לברר. ומשא"כ בס"ס דפלוגתא דרבוותא, או בספקות שקולים שא"צ לברר (כת"ס יו"ד ס"ס כז). ודעת מהר"א (פסקים ס"ס מז. והובא להלכה ברמ"א יו"ד ס"ס קי) שא"צ לברר.

ועוד, שקשה מאד לכל אחד לברר הדבר, מאחר שלמדו הסוחרים לזייף ולכתוב על הארגזים של הפירות שהם ממקומות המופיעים ברשימת הרבנות הראשית שמוחזקים בכשרות, ומלבד זה באותם ארגזים שיש עליהם תווית שהובאו ממקום מסויים המוחזק בכשרות, חוזרים ומשתמשים בו בהבאת פירות ממקומות שיש בהם איסור, נמצא שבמציאות קשה הדבר לברר אם הפירות הללו כשרים הם מבלי חשש.

ואין מקום לומר שסוף סוף ירויה ע"י הבירור שידע עכ"פ שהארגז של הפירות הנוכחי אינו מאותם שאינם מופיעים ברשימה כלל, שהנדב"ק (יו"ד סי' נז) כתב, שאף הרשב"א שהצריך בדיקה, לא החמיר רק אם יתברר שני הספקות ע"י בדיקה, אבל אם לא יבורר רק ספק אחד, אין אנו אחראים כלל לעמוד על הבירור, ומותר בלי בירור כלל. וכ"כ רע"א בת' (סי' עז), והחות דעת (בית הספק ס"ק לה), ועוד רבים. וגם בנ"ד שלא יבורר בודאי שהפירות האלה מותרים, שאפשר שזייפו הסוחרים, או שפירות אלה הובאו ממקומות שיש בהם איסור בארגז שהובאו בו מקודם פירות כשרים. ובפרט בנ"ד שיש ג' ספקות, שמא מן הרוב שהם כשרים, ושמא מן השטחים שמחוץ לגבולות א"י, שספקם מותר, ושמא הלכה כמ"ד שגם בא"י בזה"ז ספק ערלה להקל, נראה דלכ"ע א"צ לברר כלל. ומ"מ המחמיר לעצמו תבא עליו ברכה.

וסוף דבר שיש כאן כמה ספקות להקל, שמא הלכה כהתוס' וסיעתם שבזה"ז בטלה קדושת הארץ וספק ערלה בא"י מותר. ואת"ל כד' החולקים, שמא פירות אלה הובאו מהשטחים שמחוץ לגבולות א"י. [ע' בירושלמי (פ"ו דשביעית ה"א) בענין גבולות אר"י, ובמתני' (ריש גיטין), מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום, מעכו לצפון ועכו כצפון. ובספרי (ס"פ עקב), ובראשונים (ריש גיטין). והרבה מאד מהפירות הנמכרים בשווקי א"י מובאים מן השטחים שמחוץ לגבולות הנ"ל, שהרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, ובהם נראה שספק ערלה מותר, כדין ספק ערלה בחו"ל. גם באבן ישראל (ח"ב פ"י מהל' מאכל"א) כתב לחזק דברי המל"מ והצל"ח שבזה"ז לשי' התוס' (יבמות פא.) שבטלה קדושת הארץ, א"כ בזה"ז אף בא"י אין ערלה נוהגת מה"ת אלא מהל"מ כדין חו"ל, וספקה מותר. ודלא כמו שהחמיר החזו"א (שביעית פ"ג אות יב. וערלה סי' יא אות ח), ולכן יש להתיר לקנות כל הפירות שבשוק, ולא לחוש לאיסור ערלה, מטעם ס"ס, דהא אפי' קבוע כמחצה על מחצה דמי, וא"כ י"ל שמא אינם ערלה, ושמא הלכה כהתוס' שבטלה קדושת הארץ ולאח' הנ"ל ספיקה מותר. ויש עוד ספק, הובאו ממקומות שלא כבשו עולי בבל שדינם כפירות של חו"ל. ושמא הובאו ע"י גוי וכל דפריש מרובא פריש. ואף שהרבנות הראשית רגילה לפרסם בכל שנה רשימת המקומות שאין לחוש בהם משום ערלה, ולכאור' יצטרך הקונה לברר הדבר ולא יקנה מפירות שאינם מן המקומות הנכללים ברשימה. כיון שי"א שאפי' במקום שיש ס"ס להקל, צריך לברר. אלא שהשער המלך (הל' מקואות כלל ג) הוכיח מהסמ"ג וסה"ת ומרדכי שא"צ לברר. ושגם הרשב"א לא החמיר רק כשיש חזקת איסור. [וי"א

הפחות יעשה את מכירת הקרקעות לגוי בשביעית, שמצוה גדולה יש בזה להציל רבים מעוונות רבים מאד, הן לאותם החקלאים עצמם שלא יוכלו לעמוד באיסור עבודת הקרקע בשמיטה, והן לאותם אנשים שלא יוכלו להזהר כראוי לאכול אם אותם הפירות בקדושת שביעית עם כל הדינים שמתחייבים מכך, ואילו עתה על ידי המכירה והפקעת קדושת שביעית ניצולים רבים ממכשולים, וזה ברור. ונדלא כמי שכתב שאסור לעזור ולסייע בדבר מכירת הקרקעות בשביעית, והחשיבו זאת כמסייע בידי עוברי עבירה. אולם לדינא עדיף שיסמכו על גדולי עולם שהקילו בענין, ולא יכשלו בשביעית לכל הדעות]. יג.)

אם מצוה לשדל את העם לעשות לכל הפחות היתר המכירה

יג.) כן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"י יו"ד ס"ס מא) שמצוה רבה איכא בזה להציל רבים מעון, הן לאותם חקלאים שלא יוכלו לעמוד באיסור עבודת הקרקע בשמיטה, והן לאותם אנשים שלא יוכלו להזהר כראוי לאכול הפירות ע"פ קדושת שביעית עם כל הדינים שמתחייבים מכך, וכמ"ש התוס' (סוכה ט.) שאין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית וע"י המכירה והפקעת קדושת שביעית ניצולים מכל זה.

ומה שכתבו שם, דמ"מ אין לו להכנס לחשש איסור דאורייתא של איסור לא תחנם, שיעבור מי שיבצע את המכירה, למ"ד שבשליחות לדבר עבירה השליחות קיימת, ואע"פ שלהלכה השליחות בטילה, מ"מ לא יכניס עצמו בספק איסור דאורייתא כדי שאולי ינצל אחר מאיסור דרבנן. ובפרט שגם אם המכירה מועילה אסור לעבוד בקרקע, ודלא כהמתירים בזה. ע"כ. אינו מוכרח כלל, שהרי יש כאן ספק ספיקא, שמא אין בזה איסור לא תחנם [וזה עצמו מכמה וכמה ספיקות, שמא בישמעאלי אין איסור, ושמא במכירה לזמן אין איסור, ושמא כשנעשה לתועלת הישוב אין איסור, או שבגוי שיש לו כבר אחיזה באר"י אין איסור]. ואת"ל שיש בזה איסור, שמא אין המכירה חלה, ושוב אין כאן איסור.

ועוד, שהרי הנידון כאן הוא על איסורים רבים לאין מספר שנכנסים אותם אלה שאין עושים היתר מכירה, לעצמם ולאחרים, ולמה לא יסמוך על דעת גדולי עולם המתירים, ובפרט היביע אומר שהוא בודאי עמוד גדול לסמוך עליו, ובפרט שיש כאן כמה וכמה ספיקות וכנ"ל. ולכאור' גם יכול לעשות תנאי,

וכן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"י יו"ד ס"ס מא) שמצוה רבה איכא בזה להציל רבים מעון, הן לאותם חקלאים שלא יוכלו לעמוד באיסור עבודת הקרקע בשמיטה, והן לאותם אנשים שלא יוכלו להזהר כראוי לאכול הפירות ע"פ קדושת שביעית עם כל הדינים שמתחייבים מכך, וכמ"ש התוס' (סוכה ט.) שאין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית וע"י המכירה והפקעת קדושת שביעית ניצולים מכל זה.

ופשוט הדבר, שיכול לכתחלה להיות שליח שלהם כדי למכור את הקרקעות שלהם דרך הרבנות, ואין בזה כל חשש. וזה ברור.

ולא נצרכה לזה, אלא לאפוקי ממה שכתבו עורכי הספר אור לציון (מבוא להלכות שביעית), שאם יש לו קרוב חקלאי העובד בשדהו בשנת השמיטה, אין לסדר לו את מכירת הקרקע לגוי, בכדי להצילו מאיסור שמיטה. וטעמם, משום איסור לא תחנם. אך זה אינו, ויש בזה כמה ספיקות וכדלהלן.

ועוד שבאול"צ גופיה שם כתב, שהעיקר כשיטת הסוברים שמתעם איסור לא תחנם אין המכירה חלה כלל. ואם כן, שוב אין כאן כל איסור של לא תחנם. ומה בכך אם

ולכן נראה שהדברים לא יצאו באופן זה מתח"י של ראש הישיבה הגאון זצוק"ל אור לציון. ובודאי לענין הלכה למעשה אילו היה נשאל בודאי היה מורה לסתם אדם שיסמוך על דעת היביע אומר, כדי להצילו מאיסורים רבים וחמורים יותר.

ושבו הראוני בספר תפארת ציון הספדים (עמ' שצג) שכתב אחד מהרבנים עורכי הספר אור לציון, שראש הישיבה הגאון זצוק"ל היה נזהר שלא להורות לאחרים איסור בענין היתר המכירה. ומי שכבר היה בא לשאול אותו, היה אומר לו, תשאל את ראש הישיבה שלך. ואף על פי שבאור לציון על השביעית כתבו בשמו שהיתה דעתו ברורה שלא לסמוך ע"ז, מכל מקום לא היה מורה כן לאחרים. ע"כ. וספק גדול אם הסכים לכל מה שכתבו בשמו באור לציון. עוד כתבו בספר תפארת ציון הספדים (עמ' שצב), שראש הישיבה הגר"ב צ' זצוק"ל מיאן לעבור על הספר אור לציון שביעית מפאת חולשתו. רק שאמר להם להוציא מה שאמר בשיעוריו. וגם הקריאו לפניו כמה קטעים בספר. ושמעתי בשם הרה"ג א. בן חמו, ראש ישיבת ישועות יוסף, מתלמידיו של הרב אול"צ, שפעם אחת נסע עם הרב ע"ה בדרך לכנס ביד אליהו, ובדרך דיבר הרב על הלכות קרבנות ברמב"ם, באמרו שרוצה לדבר על כך בכנס, כהכנה לקראת הגאולה. ולבסוף בכנס דיבר דברים אחרים, וכשחזרו בדרך שאל אותו, ילמדנו רבינו, למה לא דיבר על מה שאמר מתחילה. ענה ואמר בהאי לי שנא: כל זמן שהעולם כולו לא יודעים להעריך את חכם עובדיה, אין מה לדבר על הגאולה! ע"כ.

ומרן אאמו"ר כתב בהסכמתו לספר זה "והנה דרכו דרך הקודש ע"י חיזוק היתר המכירה, אשר הסכימו עליו גאוני עולם ופשט המנהג להקל על פי דבריהם, וכאשר העלתי גם אני בחיזוק ההיתר. ולא אכחד, שאע"פ שהמקילים על פי ההיתר מכירה יש להם על

שמוכר עבורו בתנאי שאינו עובר בזה על איסור לא תחנם], בכדי להציל את בעל השדה, ואת כל האוכלים מאותו יכול של השדה, מאיסורים רבים כל כך. ועכ"פ היה צריך להדגיש שבתורת עצה צריך וחובת קודש ליעץ כך לכל קרוביו ומכריו שאינם שומרים תורה ומצוות שיעשו כן.

ובודאי שכאשר יסמוך אותו בעל שדה על היתר המכירה, על פי הוראת גדולי הדורות ומרן אאמו"ר, אין לו שום חשש בשמים, ולכתחלה יכול לסמוך עליו, במקום לעשות איסורים רבים, [שהרי הוא עובד בשנת השמיטה וכאמור], ואמאי לא נסמוך על זה גם אנו, ונלמד את כל אותם שלא זכו לשמור מצות שמיטה, לעשות את היתר המכירה.

ובפרט שבאור לציון (ח"א עמוד ל) הסתמך על דברי מהר"י עזריה (הובא בס' דברי מנחם ס"ס חצר) שאפי' אדם אחד שנהג לברך על איזה ענין, לפי שלא ידע שיש מחלוקת בדבר, ואילו ידע מתחלה שיש מחלוקת בזה, לא היה נוהג לברך, אע"כ יוכל להחזיק מנהגו. ע"ש. שאם פעם אחת נהג כדעת גדול אחד, שוב לדידיה נקבע המנהג. ואם כן, הרי הסומכים על ההיתר מכירה, כבר נהגו בשמיטה הקודמת לסמוך על הגדולים המתירים. ובעיקר הדברים שבאול"צ כבר תמה ע"ז ביבי"א ח"ט (או"ח סי' כג). אלא שבלא"ה הרי הם סומכים על מי שגדול, ויפה עושים, וכך יש להורות להם.

ודע, שאפילו באיסור של תורה, סתם אדם יכול לסמוך על דעת היביע אומר, שריבץ תורה לכל ישראל, ופשטו הוראותיו. וז"ל החזו"א (יו"ד סי' ק"ע סק"א): הא דאמרינן בשל תורה הלך אחר המחמיר, אינו אלא בשאין אחד מהן רבו מובהק אבל אם אחד מהם רבו מובהק הלך אחריו אף להקל, ונקרא רבו מובהק כל שהוא קרוב לו ושומע שמועותיו תמיד "ברוב המצוות".

יד. גם המחמירים שלא לעשות את המכירה לגוי על ידי הרבנות, פעמים שטוב שיעשו גם את המכירה, בכדי להציל ממכשול, וכגון, שיש בעיר מכירה של פירות שביעית על ידי אוצר בית דין, והמחירים שם גבוהים יותר ממחירי השוק באופן ניכר, שיש בזה חשש של סחורה בפירות שביעית, ובמדה וימכרו את הקרקעות לגוי על ידי הרבנות ויתכוונו לרווחא דמילתא, בזה ינצלו מאיסור סחורה בפירות שביעית. וגם יצטרכו ליזהר בכל דיני השביעית כמו סחורה בפירות שביעית, וקדושת פירות שביעית ודמי שביעית, ובכללם איסור הפסד פירות שביעית ועוד. אולם על ידי המכירה יש להם על מי לסמוך. אך ישירו קרקע קטנה שלא ימכרו אותה, בכדי לקיים המצוה כהלכתה. וזה נצרך בזמנינו היום, לפי שרבים מהפירות של אוצר בית דין, אינם נמכרים במחירים מוזלים כפי שורת הדין, ויש בזה חששות של כמה איסורים, ונמצא שעל ידי שיעשו גם היתר מכירה כדי לבטח את עצמם, יש תועלת גדולה כדי להנצל מחששות של איסורים רבים. (ד)

ברשות ב"ד הוא חטאת הקהל, וזה היה עוון סדום פילגש בגבעה, וסיים, כי מי שלא יקבל זה בדעתו, אין לו חלק ונחלה בתורת ה'. ע"ש. דהכא אין אנו מתירים איסור כדי שלא יעבור על איסור אחר, אלא אומרים לו לסמוך על גדולי הדורות, ולסמוך על כמה וכמה ספיקות, כדי שלא יעבור על איסור לכולי עלמא. ובכה"ג גם ספר העקדה יסכים שיש לומר כן. ויתירה מזו כתב בשו"ת אגרות משה (חיו"ד סי' נב). עש"ה. וראה גם בשו"ת יבי"א (ח"ח יו"ד סי' יב). ובאגרות משה שם כתב, ליתן השגחה שלא ימכרו שם מאכלות אסורות, במקום שא"א למנוע אותם מלמכור מאכלי חלב למי שרוצה לאוכלם אחר אכילת בשר. ושם (בסי' עב) כתב עוד לגבי השכרת אולם חתונות לאנשים שיכולים לרקוד שם בתערובת.

מה שיסמוכו, מכל מקום המחמירים, להוביר את שדותיהם, ולהקדיש את שנת השבע ללימוד תורה, ובפרט ללימוד ההלכות התלויות בארץ. ובשנת תשנ"ד עודדנו למעלה מאלפיים חקלאים לעשות כן, וישבו ולמדו תורה בכל ההלכות התלויות בארץ, במשך כל השנה, וסידרנו להם תמיכה כספית שיוכלו להחזיק מעמד, וקראנו עליהם גבורי כח עושי דברו. וידינו נטויה לעשות כן בס"ד בשמיטות הבאות. אשריהם בעולם הזה וטוב להם לעולם הבא. עכ"ל.

ולא דמי למ"ש בספר העקדה (שער כ) על מקומות דשכיחי פרוצים בעריות, ורצו בית דין להושיב זונות פנויות, כדי שלא יכשלו באשת איש, והשיב, כי כל חטא קטן הנעשה

ראוי לעשות גם היתר מכירה על כל פנים כדי לצאת מכמה ספיקות

גדולים, שאפשר להסתמך עליהם. והא קמן שכולם נצרכים לזה, כמו בענין אוצר בית דין, שרבים פיקפקו על המצוי היום ברוב המקומות שהמחירים אינם ניכרים שזה כמו חלוקת פירות. ולפעמים מחמת חוסר ידיעת

(יד) כל זה פשוט על פי המבואר לעיל. וגם המחמירים בזה, יודו שכדאים המה הגדולים שהתירו את המכירה, ומכללם רבנו יצחק אלחנן, היש"א ברכה, ומרן אאמו"ר רשכבה"ג זיע"א, ועוד ועוד, והם עמודים

שאינו נקוב. ד. הספק של חבל ארץ זה (גוש קטיף) אם נתקדש בכלל קדושה שניה. ה. מה שהצעתם דהמלאכות יעשו ע"י גויים. סיים, שמאד כדאי להוסיף סניף להתיר, למכור אותם לגוי, והם מתכונים באמת למכירה, וגם איסור לא תחנם, לא שייך כלל בעציץ בעלמא וקרוב אפי' בעציץ נקוב. ונהביא ג"כ שכבר הורו כן]. ובזה ירויחו רווח נוסף, שאף שמצד ההלכה יתכן להקל בחממות, מ"מ יש לחוש שמא זהו נגד רצון חז"ל, לעשות בשביעית תעשיה שלמה של גידולי שביעית, ולספק לכל העם גידולים טריים שנזרעו ונעבדו ונקצרו בשביעית, וכל העם יהנו ממה שנזרע בשביעית אפילו בהיתר. אבל כעת שיעשו להם מכירה לגוי יצאנו מחשש זה. ע"כ. ובשבט הלוי (ח"ט סי' רלז) מצדד להקל יותר בחממות שבחבל קטיף שהם ספק אר"י. וע"ע בשבט הלוי ח"ו (סי' קסז), ובח"ח (סי' רמה), ובח"ט (סי' רלז), ובח"י (סי' קצט) מה שפקפק בזה.

ואף שבתש"נ (ד, רנח) אחר שכתב שבשעה"ד יש להתיר ירקות עלים מחממות, ולסמוך שאין בו קדושה. ובפרט שפרנסת אנשים שומרי מצוות תלויה בזה, ובאיסור דרבנן מתחשבים בהפסד מרובה כשיש עוד צדדין להקל. סיים ע"ד השבט הלוי הנ"ל, שנראה שלא כדאי לעשות כן למכור את העציצים לגוי, משום דאתי לאיחלופי ולהתיר מכירת הארץ כולה, ואין לבי"ד וכו' והמחמיר לעצמו יחמיר וכו'. עכ"ד. הוא תמוה, שאחר שלשיטתו ההיתר בזה דחוק כ"כ, למה לא יעשו מכירה, ואז יועיל שפיר לכתחלה משום ס"ס. ונרויח ג"כ שירבה השלום בעמ"י, שגם הם משתמשים במה שעושה הרבנות ע"י גדולי ישראל העומדים בראשה כמה דורות, והאמת והשלום אהבו.

והגרשז"א במנחת שלמה (ח"ג סי' קנח) כתב, שאם עשו ג"כ היתר מכירה כנהוג, יש להקל בשופי.

ההלכה, שגם אנשים יראים ושלימים אינם יודעים את פרטי ההלכות כראוי, נכשלים בכמה הלכות של טיפול בגינה ובעציצים ועוד. ובכמה דברים שנחלקו הפוסקים, ע"כ טוב עכ"פ לרווחא דמילתא שיוסיפו לעשות בצינעא גם היתר מכירה, ויועיל לצאת גם ידי חובת המחמירים. ויש בו הצלה גדולה לכל ישראל, גם לשיטתם. וזה תיקון לצאת ממחלוקת הפוסקים בכמה דינים, וגם לגבי אוצר בית דין, ועוד.

וגם המחמירים בזה, טוב שיחתמו ג"כ על שטר המכירה של הרבנות, כדי לצאת מכלל ספק. והרי עכ"פ הוי ספק ספיקא, והוי ספק ספיקא בדרבנן. וואם חוששים משום לא תחנם, יעשו תנאי שהמכירה שלהם היא רק בתנאי שההלכה כדעת הפוס' ומרן אאמו"ר שאין בזה לא תחנם. ועוד שלדידהו דס"ל שאם יש לא תחנם המכירה לא חלה, וא"כ אין בזה כל חשש לחתום על המכירה. ובפרט שעל עצם החשש של לא תחנם, יש כאן צירופי כמה ספיקות, שמא בישמעאלי אין איסור, ושמא במכירה לזמן אין איסור, ושמא כשנעשה לתועלת הישוב אין איסור, או שבגוי שיש לו כבר אחיזה באר"י אין איסור. ולגבי חממות סגורות במצעים מנותקים, אין שייך כאן איסור של בל תחנם לגוי. נולעיל נתבאר להלכה, שבמקום צורך פרנסה וכדומה אפשר להקל לזרוע בחממות סגורות, ששביעית בזה"ז דרבנן, ומעיקר הדין יש לתפוס לקולא. ולמעשה הכל יהיה במצעים מנותקים, דהוי גם עציץ שאינו נקוב שהוא מדרבנן, וגם גידול בתוך בית שהוא ספק בירושלמי. ומה שי"א שעדיף גם למכור את העציצים לגוי, נראה שאין צורך בזה, כיון שע"י מכירה זו מפקיעים את הפירות והירקות מחיוב תרו"מ].

ושו"ר שבשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רמו) דן לגבי זריעה בחממות במצעים מנותקים, שאחר שהעלה להתיר בזה, מחמת שיש כאן צירוף של כמה קולות למעשה. א. זריעה בתוך הבית. ב. שביעית בזה"ז. ג. עציץ

טו. הטוב ביותר הוא לאכול מיבול של גויים. ואם אין לו יכול של גויים, יש אומרים שטוב יותר לאכול רק מהיתר המכירה, ולא מאוצר בית דין. אולם לדינא יכול לכתחלה לסמוך על אוצר בית דין, ובלבד שהמחירים אינם גבוהים באופן ניכר, אבל אם המחירים של אוצר בית דין גבוהים, עדיף שיאכלו מהיתר המכירה, ולא יכנסו בחששות של איסור סחורה בפירות שביעית. (טו)

סדר העדיפויות בקניית פירות וירקות בשנת השמיטה

אמרו בלי נדר, ויוכלו מכאן ולהבא להתשמש בפירות של היתר המכירה. עכ"ל.

ובירחון אחד (או"ת תשרי תשנ"ה) פירסמו מאמר של חכ"א (הגר"י נויבירט) שתמהה היאך מפרסמים שמוטב לקנות פירות של היתר מכירה ולא של אוצר בית דין, והרי יש לאותם גיבורי כח שומרי שביעית כהלכתה, מאות טונות של פירות שאינם יודעים כיצד למוכרם מבלי איסור סחורה. ואיך יתכן להרחיק את הגאולה על ידי הכרזות אלו. עכ"ד.

אולם אם המחירים של הפירות מאוצר בית דין יקרים ולא כפי ההלכה, אם כן אין לנו לעשות איסור ולקנות מהם, ואדרבה זהו קירוב הגאולה שלא נכשלים באיסור סחורה בשביעית. וכבר השיב ע"ז הרה"ג ר' יורם מימון שליט"א (שם חשון תשנ"ה), שכיון שלהלכה המכירה לגוי מועילה מכמה וכמה ספיקות, הדבר פשוט יותר מביעתא בכותחא שעדיף היתר מכירה מאוצר בית דין. וזהו קירוב הגאולה.

י"א שהחזו"א לא אכל מפירות של אוצר בית דין, אבל להלכה אפשר

ואף שהרבה מקילין בזה לאכול מפירות של אוצר בית דין, יש להקפיד שהמחירים לא יהיו יקרים. [והראוני שבס' חוט שני (שביעית עמ' שמה) כתב לדחות מ"ש בספר אחד, שהחזו"א לא עשה אוצר בי"ד, ורק פ"א בזמן שהיה קשה להשיג פירות מהערבים ולא רצה להזדקק לאוצר בי"ד לכתחילה. וכתב שאי"ז אמת, שלגבי

(טו) הנה המציאות בדרך כלל, שהמחירים של אוצר בית דין גבוהים, ונודע מה שאמר מרן אאמו"ר כמה פעמים, שלפי זה בכה"ג פשיטא שעדיף לאכול מפירות של היתר מכירה. וכן נתבאר לעיל בפרק יח סעיף ב, שאם מוכרים את הפירות במחירים גבוהים, יש לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית, ובאופן כזה עדיף לקנות פירות של היתר המכירה מאשר לקנות מאוצר בית דין.

ובחודש סיון תשנ"ד נשאל ממרן אאמו"ר מאת חכם אחד בב"ב, מהי דעת תורה בענין אברכים שהחמירו על עצמם לקנות ירקות של גויים, ולא רצו לסמוך לא על ההיתר מכירה ולא על אוצר בית דין. ובמשך השנה נעשה להם קשה להשיג פירות של גויים, ושאלו האם עדיף פירות של היתר מכירה, או של אוצר בית דין, והשיב: "פירות של היתר מכירה עדיפי מפירות של אוצר בית דין כשהמחירים גבוהים, ואלו שנהגו להחמיר בהיתר מכירה, יכולים לעשות התרה על שלא

ובספר אוצר בית דין (להרב מאיר גרוזמן) כתב, שהחזו"א לא היתה דעתו נוחה מההיתר הזה של אוצר בית דין, וכל מה שהתיר לסמוך על היתר אוצר בי"ד, היה רק כהוראת שעה לרוב הדחק, אבל הוא עצמו לא אכל מהיבול של אוצר בית דין, והקפיד לאכול רק בגידולי נכרים. (הובא בקובץ תנובות שדה עמ' יח).

טז. מי שאבותיו ואבות אבותיו מתלמידי החזון איש שאינם אוכלים מהיבול של היתר המכירה, אינו מחוייב להמשיך גם הוא במנהג זה, ורשאי הוא בעצמו לאכול מהיבול של היתר מכירה, כשיש לו צורך בכך וכיו"ב. [ועל הצד היותר טוב, יעשה התרה על כן]. (טז)

דין המגיע מארץ ישראל, כל בקבוק בששים דולר, והוא מחיר מופקע ביותר, ונכשלים בסחורה בפירות שביעית, ומוציאים פירות שביעית לחו"ל, ובפרט שאין הכל יודעים לשמור קדושת שביעית ביין זה, ונמצאו כמה מכשולות בענין.

אתרוגים החזו"א עשה אוצר בי"ד בכל השמיטות לפירות הגדלים אצל ישראל, ולפירות הגדלים אצל גוי דל"ש אוצר בי"ד עשה עצה ע"י שליחות].

וחכם אחד מארה"ב העיד בפני שבמקומו מוכרים בחנויות יינות של אוצר בית

מנהג חומרא של האב אינו מחייב את בניו אחריו

ראינו מי שאביו נוהג חומרא אחת, שבנו יקיימנה אחריו. ובחולין (קה). אמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כד הוה אכיל בשרא האידנא לא הוה אכיל גבינה עד למחר כי השתא, ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, בסעודתא אחריתי אכילנא, ומוכח להדיא דמר עוקבא לא היה תופס החומרא של אביו באותו שיעור שתפס להחמיר וכו', ואיך לא רצה לקיים מה שהורה ר' יוחנן לבני ביישן, שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, הילכך נראה דשאני התם גבי בני ביישן שכל בני העיר בכללם קיימו וקבלו עליהם שלא לילך מצור לצידון בע"ש משום כבוד השבת, ונעשה על כולם כנדר, וחל ג"כ המנהג על בניהם אחריהם, דסתמא דמילתא קבלו עליהם ועל זרעם, וכמ"ש הריב"ש וכו', ומוכח מדבריו שאין הבנים חייבים באותו נדר ומנהג אלא כשכל בני העיר נהגו כן, אבל יחיד שקיבל עליו חומרא אין הבן חייב לנהוג החומרא ההיא וכו'. עכת"ד. וכן הסכים הפרי חדש (סי' תצו סעיף ז). ע"ש.

(טז) שאף שכתב הריב"ש (סי' שצט) שהצבור יכולים לתקן תקנות עליהם ועל זרעם, כמו שמצינו בענין פילגש בגבעה, שלפי שנשבעו ואמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימין, נאסרו כל הדור ההוא, ונאסרו גם הדורות שלאחר מכן, עד שהוצרכו לדרוש (ב"ב קא). איש "ממנו" ולא מבנינו, ומשמע שאילו אמרו סתם היתה שבועתם חלה אף על הדורות הבאים. וכ"כ הרמב"ן במשפט החרם, שכן הדין בכל קבלת הרבים שחלה עליהם ועל זרעם, כמו שמצינו בקבלת התורה, וכן במגילה, וכן בצומות. ועוד שאפילו בדברים שלא נתקבלו בחרם, אלא נהגו כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, אף הבנים חייבים לנהוג כן, כמו שאמרו בפסחים (נ): במעשה של בני ביישן, שאמר להם ר' יוחנן, כבר קיבלו אבותיכם עליהם וכו', ואם לא היה ביד האבות לתקן תקנות על בניהם, איך היו הבנים אסורים במה שנהגו איסור האבות מעצמם, אלא ודאי שבני העיר יכולים ומוסמכים לתקן תקנות על עצמם ועל הדורות הבאים לאחר מכן. עכת"ד.

גם בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' ריד) העלה כדברי החילוק הנ"ל, והביא לו סמוכין

אולם הרב משא מלך (בקונטרס נעילת שערים במנהגי האיסור דף נו). כתב, שמימינו לא

יז. שליח שנתמנה על ידי הרבנות המקומית לערוך את מכירת הקרקעות, רשאי למסור את שמות המוכרים לרבנות באמצעות הטלפון, ואינו צריך שיבא בעצמו

שהגר"א גופיה לא נתכוין שאותם הראשונים טעו, ולא היה לו רשות להורות כן לאחרים, רק לנהוג בעצמו כן, ולהורות לתלמידיו השואלים מאיתו. אך לא לכו"ע, ואף לא לבני עירו. וגם תלמידיו אינם יכולים להורות כן לאחרים ואפילו לבניהם. ושם (או"ח ח"ד סי' סב) כתב, שגם הנוהגים מנהגי הגר"א בכל דבר, אינו שייך לנהוג כן לקולא, דהא אינם תלמידיו שהורה להם, ואפילו תלמידי הגר"א ממש לא היה להם רשות להורות לאחרים כן. ומה שהורה להם רבם הגר"א במפורש, יכולין בעצמן לעשות אף לקולא, אבל אינם יכולין להורות כן לאחרים.

ובתשובת הרשב"א (ח"א סי' רנג) מבואר שאינו נחשב רבם רק אם הולכים כמותו בכל ההלכות. וכ"כ הרשב"ש (סי' תיט). וכיו"ב כתב בב"י (יו"ד סי' קצד). ועוד. וכ"כ בשו"ת ישיב משה שתרוג (ח"ב סי' רפא). ואכמ"ל בזה.

ושמעתי שנשאל מרן אמו"ר באברך אחד שאשתו עשתה הפסק טהרה בין השמשות, ואמר לה להחמיר לעשות הפסק שוב למחרת אע"פ שידע שבטהרת הבית מתיר בדיעבד, ואחר זמן שת לבו שאם יחמירו יחול זמן טבילתה בליל תשעה באב, ותידחה הטבילה ביומיים, ולכן ניחם על זאת, ושאל אם יש לחוש בזה מדין נדר. והשיב לו מרן אמו"ר שא"צ התרת נדרים. ואפשר שעיקר סמיכתו היא מפני ההתרת נדרים שעושים בערב ר"ה וערב יוהכ"פ על כל דבר שלא אומר בלי נדר. וע"ע בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' עו) מה שהביא בנידונו. ודו"ק.

מתשובת מהר"ם אלשקר (סי' מט), ושכ"כ גם בספר חמדת ימים (דף י:). וע"פ זה העלה הרב בית דוד, שהנוהגים שלא לאכול בפסח אלא מחטה מבוררת, כפי שהביא מנהג זה הטור (או"ח סי' תנג), אין בניהם חייבים להחמיר חומרא זו, כיון שאין זה אלא מנהג של יחידים, ולא מנהג של בני העיר בכללה. עכת"ד. וכן העלה בשו"ת דבר משה אמריליו (חיו"ד סי' לב). וכ"פ בשו"ת הגיד מרדכי אשיאו (בסוה"ס ליקוטים דף ב.). והגאון רבי יעקב שאול בספר קול יעקב (דרוש טו). וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' כג), שכל שהמנהג להחמיר הוא נחלת יחידים, ואינו מנהג ברור בכל אנשי העיר, אין הבנים צריכים לנהוג כמנהג אבותיהם, ולכן במקום שנהגו איזה משפחות להחמיר ולהמתין ביולדת ארבעים יום לזכר ושמונים לנקבה, בנותיהן שנישאו אינן חייבות לנהוג חומרא זו, אלא מיד שנטהרו יכולות לספור שבעה ימים מיום ראיתן, כמנהג רוב נשי העיר וכו'. ע"ש. וע"ע לו בשו"ת רב פעלים (ח"ד חיו"ד סי' יח וס"ס כ). ע"ש. וכן עיקר. אולם על צד היותר טוב נכון שבניהם יעשו התרה ע"י שאלת חכם על המנהג להחמיר. וכמ"ש כיו"ב מרן הב"י (יו"ד סי' ריד). ועמש"כ בשו"ת יחיה דעת (ח"א סי' יב). ואכמ"ל.

ובמק"א הבאנו מ"ש באגרות משה (יו"ד ח"ד סימן יז) בענין חישוב זמן צאת הכוכבים, שחובה עלינו להחמיר כשי"ר"ת, והגר"א עצמו לא הנהיג כן, אף לא בעירו ווילנא. וגדולי עולם מתלמידי תלמידיו ג"כ החמירו בזה. ושם (חאו"ח ח"ב סימן ס) כתב

לרבנות למסור את השמות. אולם אם יש לו אפשרות לבוא בעצמו ולמסור את הרשימה, עדיף שיעשה כן. (ז)

יח. רבנות של עיר הרוצה להחמיר על כל חנויות של הפירות וירקות שלא להסתמך על היתר המכירה, ולהביא יכול של גויים וכדו', ובעלי בתי המלון והמסעדות מסכימים לכך, אין לכופם להיזדקק להיתר המכירה, אחר שבהסכמתם רוצים לחוש לכל הדעות, ותבוא עליהם ברכה. אולם אם בתי המלון מתעקשים לקבל תעודת הכשר ולהביא פירות וירקות מהיתר המכירה, ורב העיר לא הצליח לשכנע את בעלי בתי המלון או בעלי המסעדות, מן הראוי שיתן להם הכשר וידגישו שהוא על פי היתר המכירה. וזה דלא כמי שכתב שאין לתת הכשר לחנויות כאלו, אף אם על ידי הסרת ההכשר עלולים למכור שם נבילות וטרפיות, או בשר וחלב. וטעמם שאי אפשר לתת הכשר לאיסור דרבנן לדעתם, [ואפילו איסור ספיחין, ושביעית בזה"ז דרבנן, דהוי תרי דרבנן], אולם כיון שיש גדולי עולם שהסכימו להיתר המכירה, יש ליתן להם הכשר בכדי להציל מאיסורים חמורים יותר, או אפילו איסורי תורה. (ח)

אם השליח יכול למסור לרבנות את שמות מוכרי הקרקעות בטלפון

(ז) דדמי לנותן הרשאה לחבירו דרך הטלפון שימכור את דירתו, והוא מודה בכך, והלך חבירו ומכר, שמקחו קיים. והוא הדין בנידון דידן שהמינוי מועיל למכירת הקרקעות. וגדולה מזו יש שכתבו, דעדים שהעידו עדות

ראיה בבית דין דרך טלפון, שהגדתם כשרה, לפי שדנים את הקול הנשמע בטלפון כקול האדם ממש, וראה בקובץ תל תלפיות (אלול תרנ"ב עמ' 20), ובשו"ת ים הגדול (ח"מ סי' פז).

חלילה להסיר תעודת הכשר מחנויות המוכרות מהיתר מכירה

להם השגחה ותעודת הכשר, שבודאי יש לתת להם השגחה ותעודת הכשר. [ובפרט אם יש לחוש שהדבר יגרור גם לשנים אחרות שלא יקפידו על תעודת הכשר]. אלא אפילו אם אין שום חשש כזה, אין זו סיבה להוציא תעודת כשרות. שהרי לדעת רבים מהפוסקים, גם המחמירים בהיתר המכירה, היינו דוקא לעצם מכירת השדות, אבל לא לענין היכול הצומח באותם השדות, שהיכול עצמו מותר גם לדעת האוסרים את היתר המכירה. וכבר כתב הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (סי' מד), שגם אם יש חכם גדול שנראה לו

ראיתי למחבר אחד שכתב בשם הגרי"ש אלישיב (בינה ודעת עמ' קצד), שאין לתת הכשר לחנות שמוכרת מיבול של היתר מכירה, אף אם על ידי אי מתן תעודת הכשרות עלולים למכור שם נבילות וטרפיות, או בשר וחלב. והטעם משום שאי אפשר לתת הכשר לאיסור דרבנן, [ואפילו איסור ספיחין, ושביעית בזה"ז דרבנן, דהוי תרי דרבנן], בכדי להציל מאיסור תורה, ודבר זה פשוט ואינו צריך דיון. ע"כ. אולם אחר המחילה מהדר"ג, הדבר אינו מבואר כצורכו, ולא מיבעיא אם יש חשש שימכרו שם נבילות וטרפיות, כאשר לא יתנו

להתיר מכירה, הרי הוא ככופר במעשה בראשית, ואם עושה כן בפרהסיא, הרי הוא כמחלל שבת בפרהסיא, שהוא כמומר וחשוד על כל התורה. ע"כ. ואינו מוכן למה לכתוב כל כך בחומרא נגד דעת גדולי עולם שהתירו את הדבר. [ובאג"מ שם השיב על דברי אותו חכם, שהפריז על המידה, ודבריו הם טעות בדבר משנה].

וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"י יו"ד סי' מג) שהפירות והירקות שהובאו משדות שנמכרו ע"פ "היתר המכירה" של הרבנות הראשית, מותר לכתחלה לקנותם מבלי לנהוג בהם קדושת שביעית, [מאחר שהקרקע של גוי, ויש קנין לגוי להפקיע אותה מקדושת שביעית]. שכל שהדבר נעשה בהיתר ע"פ חכמי ישראל, חשוב כדיעבד. וכמ"ש כיו"ב הרשב"א (חולין ו:): דכל היכא שהגוי מבשל מרקחת לעצמו, או למכור לגויים, מותר לישראל לקנות מן המרקחת, והוי כדיעבד. ע"ש. וכ"כ הפר"ח (סי' קח סק"ז), שמותר לכתחלה לקנות פת שנאפית עם הצלי שלהם, אפי' יש פת אחרת של היתר גמור. (ועמ"ש ביבי"א ח"ז יו"ד סי' ז אות ג). וכן פשט המנהג להתיר לקנות פירות וירקות מן החקלאים שהקילו ע"י היתר המכירה, וכמ"ש בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח יו"ד סי' כח), שהמחמירים בזה ואינם סומכים על היתר המכירה, אינם אלא מיעוטא דמיעוטא, ורוב ככל ישראל, סומכים בשופי על היתר המכירה של הרבנות הראשית, והנח להם לישראל, כי אין להרהר אחר המכירה של הרבנות הראשית, ולפעמים המחמירים בזה יוצא שכרם בהפסדם וכו'. וגם מי שנהג להחמיר, ועתה קשה לו הדבר להמשיך להחמיר, יכולים להתיר לו (ע"י חרטה שלא אמר בלי נדר). וכבר כתב השד"ח (מע' מ כלל ל) מהגר"ח פלאגי בס' משא חיים, ומטי בה בשם מהרי"ק (שורש קעא), שהדבר פשוט שאין ראוי לקרוא מנהג אלא אחרי רוב תושבי העיר, ולא מה שנהגו המיעוט מן התושבים. ושכ"כ הכנה"ג והרב

שהיתר המכירה הוא איסור ברור, ושאותו חכם פ' שחלוק עליו בזה, הוא בודאי טועה בהלכה, מכל מקום כאשר נשאל מאדם אחר [שאינו תלמידו], האם מותר לו לעשות את היתר המכירה, יש לו להשיב להיתר. שהרי קיימא לן (ע"ז ז.) דבשל סופרים הילך אחר המיקל. ואותו החכם מודה שהחכם שחולק עליו הגיע להוראה, ושפיר אפשר לסמוך עליו.

ובספר ועלהו לא יכול, הביא בכ"ד מעשיות שהיו עם הגרש"ז אויערבך, שהיה מפנה שאלות ציבוריות, לרבנים הראשיים לישראל, ולא היה משיב תשובה רק לתלמידיו, אבל לכל שאר השואלים, היה אומר, זוהי שאלה ציבורית, וצריך ללכת לרבנים הראשיים לישראל לשמוע את חוות דעתם בהלכה.

ובפרט בנידון דידן, שהוא תרי דרבנן, שאיסור ספיחין דרבנן, ושביעית בזה"ז דרבנן. וגם יש דעת גדולים שמתירים את היתר המכירה, ויש על מי לסמוך, בפרט לציבור הרחב. א"כ בודאי שיש לנו לעשות כן, ולא להכשילם באיסורים דאורייתא של נבילות וטריפות.

ולדברי הספר הנ"ל, לכאורה אין לתת הכשר לחנויות שאינם נזהרים בבישולי גויים לדעת מרן הש"ע, ונודע שהרבה כשרויות שנותנים הכשר כפי דעת הרמ"א, אף שלדעת מרן אין לתת הכשר למקום כזה. וכן לגבי יין שאין רובו יין. וראה בילקו"י שבת כרך א חלק שלישי (מהדורת תשע"ג) באריכות שגם לדעת הרמ"א אין לקדש רק על יין שרובו יין, ושכ"כ הגרי"ש אלישיב. וכהנה עוד פרטים בהלכה, שלדעת מרן הם איסור גמור, ובפרט כאן באתרא דמרן.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קפו) הביא דברי חכ"א שמי שמוכר או קונה פירות של היתר מכירה, ואפילו אתרוגים ש

יט. גם אלו שמנהגם להחמיר לגמרי בענין היתר המכירה, אם נתארחו בבית של ירא שמים, אין שום צורך כלל לשאול את בעל הבית אם הפירות הללו הם מיבול של גוי או מהיתר המכירה. (יט)

לסמוך על היתר המכירה של הרבנות הראשית, יכולים לקנות מחנות ירקות שמוכר פירות וירקות אף מאלו של היתר המכירה. ובקונט' הר המור על שביעית (עמ' קנג וקנד) כתב הגאון ר' ישראל זאב מינצברג, שכיון שהחקלאים עשו זאת ע"פ הוראת חכם, הפירות מותרים ואין בהם משום איסור ספחים. ולא גזרו אלא משום עוברי עבירה, וכיון שהחקלאים הללו עושים ע"פ הוראת חכם גדול, אין לאוסרם.

משא מלך. והוסיף השד"ח, שכל דבר שיש בו פלוגתא דרבוותא, אין לך הכרעה גדולה מן המנהג, וראוי ללכת אחריו, אפי' במקום שאין המנהג ברור. עכ"ד.

ובשו"ת יבי"א (ח"ט יו"ד סי' כח) הוסיף, שיש כאן ספק נוסף, שמא פירות וירקות אלו של גויים ממש, וקי"ל כדעת מרן (אבקת וכל סי' כה) שאין בהם קדושת שביעית כלל. ושזה טעם נוסף שגם אלה שאינם רוצים

המחמירים שלא לאכול מהיתר מכירה רשאים לאכול אצל מי שמיקל בזה

והב"ח (או"ח תלו) כתב לגבי חזקה, שאם החזקה באה ממילא כמו ח' כשרות דבהמה, א"צ לבדוק. וע"ע בש"ע (יו"ד סי' א) שאף שרוב מצויים אצל שחיטה מומחים הם, מ"מ אם הוא לפנינו צריך לבדוק אם מומחה הוא אם לאו, ולשאלו אם נתעלף. דש"ה שהרוב הזה בא ע"י מעשה, או משום דבהמה בחייה בחזקת איסור עומדת. וכ"כ בביאורי הגר"א (א"ח שם) להשוות דין בדיקת השוחט, לההיא דחזקת בדוק, דבעי למשייליה. [ועי"ל עמפ"ש המ"מ (פ"ב מה' חו"מ ה"י) והב"י (ר"ס תלט) והפנ"י (פסחים ט). שבבדיקת חמץ החמירו חכמים יותר, כיון שתחילתה על הספק נתקנה].

וה"נ הכא שפיר מדמינן ליה לניטלה הריאה, וא"צ שאלה, מאחר דנשחטה הותרה, וגם ל"ד לבדיקת הריאה כשהיא לפנינו דשכיח בה טרפות, אבל כאן לאחר שנבדקה והוכשרה, הו"ל כשאר טרפות דעלמא שא"צ בדיקה.

ובנמוק"י (פסחים ד) כתב, שיש למדין משם שאין סומכים על חזקה היכא

(יט) בשו"ת דבר שמואל אבוהב (סי' שכ) נשאל, אודות ספרדים שהולכים לערי אשכנז, אם יכולים לאכול משחיטתן, מאחר שהספרדים מחמירים יותר בבדיקת הריאה, והשיב, שאם ידע האורח שנמצאת ריעותא באותה בהמה, יש לו להמנע מאכילתה, מבלי שירגישו בטעם חומרתו, אלא יתלה המניעה בסיבה אחרת. ומעשים בכל יום בכמה תמימי דרך ההולכים בתורת ה' שנמנעים ממאכלות ומשקים שנוהגים בהם איסור, מבלתי הודע סיבת מניעתם. אבל בסתם בשר כשר הנאכל באותן מקומות נראה פשוט שאין להחמיר מספק פן נמצאת ריעותא באותה בהמה, כיון שעיקר בדיקת הריאה מדרבנן, ואם בא כלב או גוי ונטלה והלך לו הבהמה מותרת, ואין חוששים לומר שמא נקובה או סרוכה היתה. וכמו שפסק מרן בש"ע (סי' לט ס"ב). וכ"ש היכא דאיכא ספק ספיקא, שמא לא היתה ריעותא, ושמא הלכה כד' המכשירים. עכ"ד. וכ"כ בשאלתות שבסוף סי' מעשה רב (סי' פ) שבדרך או באכסניא אין לחקור בדבר הסירכות, משום דהו"ל כניטלה הריאה. ע"כ.

כ. גם המחמירים שלא לאכול מפירות וירקות של היתר מכירה, מותרים לטלטל אותם בשבת, ודלא כמי שחשש להחמיר שיש בזה איסור מוקצה. (כ)

דבר בודקין, אינם אלא בספק דרוסה וכיו"ב משום דבהמה בחייה בחזקת איסור עומדת. ושכ"פ הפר"ח להלכה. וכן עיקר. ע"כ.

ומה גם דבנ"ד פעמים רבות שגם הבעה"ב לא ידע מטיב כשרות הבשר אם הוא חלק (גלאט) או לא, עד שיברר אצל בעל האיטליז. ויש בזה משום כבוד הבריות אם ימנע מלאכול שם. וגם במקרים רבים חשש איבה ומחלוקת. ומש"ה שפיר סמכינן על הס"ס הנ"ל להקל.

ובאשר העלה בשו"ת יביע אומר ח"ה (יו"ד סי' ג אות ב), שיש להתיר למי שנוזהר לאכול בשר חלק בלבד, לסעוד על שלחנו של מי שאינו נזהר בזה ואוכל בשר כשר מן הבא בידו, ובפרט במקום סעודת מצוה.

ומעתה כ"ש בנ"ד, שכיון שמתארח אצל אדם ירא שמים, יש לתלות שקונה פירות וירקות כפי הדין, ואף שהוא חושש שמא בעל הבית סומך על היתר המכירה, הא איכא ספק ספיקא, שמא מוצרי המזון אלו מהיתר המכירה, ושמא אינם מהיתר המכירה, ושמא היתר המכירה מהני, ושמא אין זו שנת השמיטה, ושמא כדעת הפוסקים שאין שמיטה בזמן הזה כלל, וכיון דאיכא ספק ספיקא שפיר אין צריך לברר מעיקר הדין, בפרט במילי דרבנן. ואם לגבי בשר חלק או כשר כתב ביביע אומר דא"צ לברר משום ספק ספיקא, והתם הוא ספק בדאורייתא, כ"ש בנ"ד.

פירות של היתר מכירה אינן מוקצה בשבת גם לדעת המחמירים

פסח, ובשבת חול המועד של פסח. ע"כ. אך זה אינו, ולהלכה נקטינן שאורז וקטניות אינן מוקצה לאשכנזים בשבת ויו"ט של פסח, כיון

דאפשר לברורי, כגון ראה אחד ששחט והוא לפנינו, והריטב"א כתב, שלפי מה שכתבנו בחולין (ג:) דשפיר סמכינן אחזקה, ואפילו איתיה קמן א"צ לברר, י"ל שאין כל החזקות שוות. וכן האמת. ע"כ. ובב"י (יו"ד סימן א) כ' בשם רבינו ירוחם שכן דעת ר"י שא"צ לברר. ובתפארת יעקב (חולין ג:) כתב שכן ד' התוס' שם. וע' ריטב"א שם. ועכ"פ היכא שכבר נבדקה והוכשרה ע"י מומחים והובאה לביתו של אדם המוחזק בכשרות, א"צ לברר יותר, מטעם ספק ספיקא, דשמא לא היתה כאן שום סירכא, ושמא הלכה כד' המכשירים. וכמ"ש הרב דבר שמואל הנ"ל. [וגם בזה"ז שנהגו קולא יתרה לקלוף הסירכא מעל הריאה ולברוק ע"י פושרים, יש ס"ס הנ"ל, וכמבואר בשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' לט), שכ', מריש הוה קשיא לי ממנהג השוחטים בכל התפוצות לקלוף הסירכה ולברוק ע"י פושרים, וכבר צווחו קמאי דקמאי, ולא שקטה ולא נחה דעת, עד שהגיעני ס' פרי תבואה לידי"נ גאון ישראל רא"ז מרגליות מבראד וראיתי בתשו' הגאון מהר"ר סענדר שור להקל בזה, ואז נחה דעת, כי דבריו דא"ח וכו'. ע"ש].

ובשער המלך (הל' מקואות בכללי' כלל ג), הוכיח במישור מהסמ"ג ובעל התרומה והמרדכי (פ"ב דשבועות) דס"ל דשפיר סמכינן על ס"ס אפילו במקום שאפשר להתברר. ושכן דעת הרשב"א בס' תורת הבית, וכ"פ בשו"ת הרשב"א (סימן תא). ושדברי הרשב"א בחולין (נג:) שבמקום שאפשר לעמוד על בוריו של

(כ) הנה כיו"ב כתב בספר אשרי האיש (ח"ב מוקצה עמ' רכא) בשם הגרי"ש אלישיב, שקטניות לבני אשכנז הם מוקצה ביו"ט של

וכן שמע מהגרבי זילבר. ע"ש. וכ"כ בפשיטות להיתר בספר מגילת ספר (עמ' רפז), ודלא כמי שכתב לאסור. ע"ש. וע' ברב פעלים (ח"ג או"ח סי' ל), ובשו"ת גידולי ציון (מכון ירושלים תשנ"ב עמ' לו), ובלוח ארץ ישראל להגרי"מ טוקצינסקי (שנת תשל"ח עמוד מט). ודו"ק. [ע"כ מחזון עובדיה שבת ג].

ועוד נקטינן לדינא, לגבי מכשיר סיפולוקס, שגם למחמירים להשתמש בו בשבת אינו מוקצה. וכ"כ בשלמי יהודה (עמ' צט אות יד) בשם הרה"ג רי"ש אלישיב, שאע"פ שאסור לעשות מי סודה בשבת, היות ויש מתירים, אינו מוקצה. ע"ש. וכ"כ בשמו בספר ישיב משה טורצקי (עמוד לג). נמצא שגם לאשכנזים המחמירים בזה, אין על הסיפולוקס דין מוקצה, והוא כדין כלי שמלאכתו להיתר. וכן העלה בחזו"ע שבת ג'. בהל' מוקצה.

ולגבי היתר מכירה, בספר הלכות שבת בשבת (ח"ב עמ' רכג) כתב, שאף שקטניות בפסח אינן מוקצה לבני אשכנז, מ"מ פירות שנוהגים בהם איסור מדינא כגון ירקות של היתר מכירה שהם נוהגין בהם כדין ספיחין, הרי הן מוקצה. ואע"פ שיש ציבור שסומכין על היתר המכירה. וה"ה לכאו' לגבי פירות שביעית אחר הביעור לדעת הנוהגין קדו"ש בפירות נכרים או בכשר עם סירכות לספרדים שנוהגין כהבית יוסף, ועוד הרבה כיוצא באלו. וזה עפ"ד החזו"א (או"ח סי' מט ס"ק טז) שאם מחזיקין מנהגן לאיסור מן הדין, צריכין להתנהג בזה כאילו הוא אסור לכל, והוי מוקצה, ורק במצה שרויה שנוהגין היתר באחרון של פסח מוכח דשרי כנגיעה. ע"ש. ולכן אף שי"א שהנוהג איסור בדברי מסויים, מותר לו ליתנו למי שנוהג בו היתר, וכמ"ש המבי"ט (ח"א סי' רא) והכת"ס (יוד סי' עז), כיון שהמקילים עושים ע"פ הוראת חכם, מ"מ לענין מוקצה כיון שהאוסר קיבל עליו דעת האוסרים מדינא, א"כ לדבריו יש כאן חפצא

שראוים הם לגמרי לספרדים שנוהגים היתר באכילתם. וכיו"ב כתב בחי" הגרעק"א (ביצה מערכה ז' דס"ו): וז"ל: ודנתי ביו"ט אחרון של פסח שחל בשבת, שנוהגים להטמין פשטידא בצימוקים, לאכול ביו"ט האחרון, דלכאו' כיון שההיתר לבשל מיו"ט לשבת ע"י עירוב תבשילין הוא מטעם הואיל ואי מקלעי ליה אורחים וחזי להו, כדאיתא בפסחים (מו:), ובזה לא שייך טעמא דהואיל, שהרי האורחים לא יאכלוהו היום, אך י"ל דחומרא דאכילת צימוקים בודאי דשרי לחולה שאין בו סכנה וקיל מאיסורא דרבנן, ושפיר אמרינן הואיל ואי יקלע חולה שאין בו סכנה ויאכלנו בהיתר. ע"כ.

וע"ע בשו"ת חת"ס (או"ח ס"ס עט) שכתב בשם הגרע"א, שמותר לבשל פירות יבשים בשביעי של פסח שחל בערב שבת, הואיל וחזו לחולה שאין בו סכנה. והסכים עמו השואל ומשיב (תנינא ח"ד ס"ס קמב). ע"ש. ואע"פ שהחת"ס שם השיב ע"ד הגרע"א, דנהי דחולה שאין בו סכנה שכיח, אבל לא שכיח שיהיה אותו חולה צריך לצימוקים, מ"מ במקום שמצויים בני עדות המזרח שנוהגים היתר לאכול צימוקים בפסח, אף החת"ס יודה דשפיר אמרינן הואיל ואי מקלעי ליה אורחים מבני עדות המזרח וחזי להו. וכ"כ השד"ח (מע' חו"מ סי' ו' אות ו'), שבעיר שיש בה מקצת דנהיגי היתר באכילת אורז וקטניות, ומקצת אוסרים, לכ"ע אמרינן הואיל ואי מקלעי אורחים דנהיגי ביה היתר וחזי להו. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' לג).

הילכך בארץ ישראל דשכיחי בני עדות המזרח, שפיר יש להיתר לטלטל קטניות, שראויים הם לנוהגים היתר בהם. ובשלמי יהודה (עמוד קנב) כתב, ששמע מהרה"ג רי"ש אלישיב שההיתר הקטניות בטלטול אף לבני אשכנז, כיון שראויים הם לספרדים ועדות המזרח שנהגו היתר באכילתן.

דאיסורא האסור לכל והוי מוקצה, ומה שיש נוהגין היתר ע"פ הוראה אינו הופכו למותר והוא דבר האסור לדידיה ולכל העולם, נורק שלפנ"ע אין בזה, ורשאי ליתן לו כיון דהשני יאכלנו ע"פ הוראת חכם אינו סומא בדבר], וכמ"ש החזו"א דהוי מוקצה.

ויתרה מזו כתב הפמ"ג (י"ד סי' מט בשפ"ד סק"י. ובפתיחה לאו"ח בהנהגות השואל ונשאל או' ד) שאף למי שמחמיר בשבת בנוולד הוי מוקצה ואסור לטלטלו. ע"ש. ואע"ג דשם הוא חומרא שהביא המג"א, מ"מ הנוהג להחמיר בזה בנוולד, לדידיה הוי מוקצה. ע"ש. ועי' בקהלות יעקב שבת (סי' כב) דפשוט לו דבר זה מסברא, דכל מי שנוהג להחמיר בדבר, ולדעתו כן הוא מדינא, אין בזה היתר משום שהשני נוהג היתר, כיון דלשיטתו הוי איסורא, ורק אם נוהג כן מחמת חומרא. ע"ש.

אמנם ע"פ הנ"ל יש לדון בזה, שכיון שיכול ליתנו למי שנוהג בו היתר, וסומך על אותם גדולים שהתירו, ממילא אין בזה מוקצה. דאף דהוא נוהג כדעת האומרים שכל המכירה היא כחוכא ואטלולא, מ"מ להשני המיקל בזה סבור שיש תוקף למכירה, וחזי ליה, ומש"ה אין בזה מוקצה.

ויש לדון בכיו"ב כמה שכתב בספר לוח מוקצה שם (עמוד ד'), שאין לטלטל שוקולד עם אבקת חלב של עכו"ם בשבת, משום דהוי מוקצה, הנה לפי המבואר לעיל, כיון שיש פוסקים שמקילים באבקת חלב של עכו"ם, [ראה להלן], ממילא לענין מוקצה היא ליה ספק במילי דרבנן, ואף היכא דרוב הפוסקים מחמירים, כיון שיש מיעוט פוסקים שמתירים, לענין מוקצה שפיר דמי להקל לטלטלו. ולא גרע ממה שכתב בבית יוסף הנ"ל (אורח חיים סימן רנט) דאף על גב דהרי"ף והרמב"ם מחמירים, במידי דרבנן נקטינן לקולא כרוב הפוסקים. והיינו, שלדעת הרי"ף והרמב"ם הוי מוקצה, ועם כל זה אנו מקילין.

ואם הבית יוסף אמר כן כנגד דעת הרי"ף והרמב"ם, בודאי שגם בנידון דידן שיש פוסקים שמתירים אבקת חלב של נכרי, וגם חזי ליתנו לתינוקות, למה יהיה בו דין מוקצה. ואף שאנו תופסים לכתחלה להחמיר בזה, מכל מקום לענין מוקצה לא נראה שיש להחמיר בזה. [ובסימן רנט גבי גיזי צמר מקילין, מפני שרוב הפוסקים כתבו להקל]. ועיין בילקוט יוסף חלק ט' (איסור והיתר כרך ב' עמוד צט) שהבאנו כמה ספיקות בזה, דיש אומרים דטעם איסור חלב עכו"ם הוא מחשש תערובת חלב טמא, וכל שאין חשש כזה, לא גזרו. וכן דעת התשב"ץ. וממילא בזמן הזה שלא מצוי שמערבים חלב טמא בחלב טהור, ליכא לאיסור זה [אף בחלב עכו"ם ממש]. ואמנם דעת הבית יוסף כטעם המרדכי והסמ"ק, דטעם איסור חלב עכו"ם הוא ככל גזרות חז"ל, וממילא אף דבטל הטעם לא בטל הדין, מכל מקום חזי סברת התשב"ץ לאצטרופי לעוד ספיקות. ונודע דעת הפרי חדש (סימן קטו סק"ו) שאם חלב בהמה טמאה יקר יותר מחלב בהמה טהורה, לא חיישינן שיערב חלב טמא בחלב טהור. ויש אומרים שאם לא מצוי בהמה טמאה בעדר, אין איסור חלב עכו"ם. והגאון החזו"ן איש כתב, דאם אין בעיר לא אתון, ולא נאקה, ולא חזירה, לא שמענו איסור בחלב עכו"ם. ועוד יש לצרף סברת האגרות משה (יורה דעה סימן מז-מט), שבימינו שיש חוק בינלאומי האוסר אף על הגוים לערב חלב מבעלי חיים אחרים. וכן צידד בשו"ת הר צבי (יורה דעה סימן קג, קד), דכשיש חוק במדינה האוסר לערב סוגי חלב, סמכינן על מירתת, ואין חוששין לתערובת חלב טמא. ע"ש. ואף שאנו מחמירים ואוסרים לשתות חלב עכו"ם אף בזמן הזה, וכן פשטה ההוראה, מכל מקום באבקת חלב יש לנו צירוף נוסף, דיש אומרים דפנים חדשות באו לכאן ואינו בכלל גזרת חלב עכו"ם. וכן דעת כמה אחרונים, ומכללם: הגאון החזו"ן איש (יורה דעה סימן מא אות ד'),

על הכשרי הרבנות גם בזה מדין עד אחד נאמן באיסורין, וממילא כל כהאי גוונא אין לדונו כמוקצה, אף שרבים מחמירים ומקפידים על הכשרים למהדרין, כפי שראוי לנהוג, אבל אין זה ענין לדיני מוקצה. והן אמת שמדברי היביע אומר הנ"ל גבי גפרורים, לכאורה יש ללמוד גם כן לענין שוקולד עם אבקת חלב עכו"ם, דכיון דלטלטל סבירא ליה שהוא דבר אסור מדינא, יש לאסור לו לטלטל. וכמו שהחיד"א אסר לטלטל הטוטון למי שאוסר לעשן ביו"ט, אף שיש פוסקים המתירים.

אלא דבנידון דידן הרי השוקולד חזי ליתנו לאחרים [למי שמיקל בזה, ואם חושש להכשילו, ראוי לכל הפחות ליתנו לגוי או לבהמה וחייה], שהרי אין שוקולד זה אסור בהנאה.

ולפי זה גם מוצר שאין עליו הכשר כלל יהיה מותר לטלטלו בשבת מהאי טעמא, דחזי ליתנו לאינו יהודי. או דחזי ליתנו לכלב שלו או של חברו.

וכאן המקום להעיר על הספר הנ"ל [בוגר קול יעקב], במה שמתעלם כליל מספרי הפוסקים הספרדים, כמו ספרי מרן החיד"א, מאמר מרדכי, חקרי לב, ספרי מהר"ח פלאגי, זב"צ, רב פעלים, יביע אומר, ועוד, והרי תורה אמת כתיב בה, ותורה אחת לנו. ותורה נקנית בחבורה ובדיבוק חברים, וכיום שימוש תלמידי חכמים שאמרו חז"ל, היינו העיון בדברי הפוסקים. וכמו שכתב החזון איש בספר אמונה ובטחון (פרק ג) בשם הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, דשימוש תלמידי חכמים עכשיו היינו המשא ומתן העיוני העמוק של הפוסקים המסור בידינו במסורה מאנשי כנסת הגדולה. ע"ש. ובכמה דברים אילו היו כמה ממחברי זמנינו זריזים ונשכרים לפתוח גם ספרי הפוסקים הספרדים, היו מגיעים למסקנא אחרת. [וראה בהקדמה לשו"ת יביע אומר א', וחלק ט].

הגאון זקן אהרן (חלק ב' סימן מד), שערים המצויינים בהלכה (חלק א' סימן לח), שו"ת הר צבי (יורה דעה סימן קג), שו"ת ישכיל עבדי חלק ה' (סימן ט'), שו"ת דבר יהושע (יורה דעה סימן יז), שו"ת ציץ אליעזר חלק טז (סימן כה), שו"ת לבושי מרדכי, ועוד. ואף שהרב קנין תורה בהלכה כתב שהחזון איש לא התיר בזה אלא בשעת המלחמה, מכל מקום המעיין בספר החזון איש הנ"ל יראה שלא חילק בזה. ועל כל פנים בודאי שסברת האחרונים הנ"ל המקילים באבקת חלב, חזו לאיצטרופי לענין טלטול השוקולד בשבת, אף למנהגינו שמחמירים בזה. ובפרט שיש לנו כאן חמשה צירופים להקל כנו. וע"ש שכתב בטעם הדין, לפי שאבקת חלב של עכו"ם אסורה באכילה מחשש שמא מעורב בו מאכלות אסורות. ונראה דאף לפי מה שכתב בשו"ת אגרות משה, דסמכין על החוק האוסר לערב סוגי חלב, וכן צידד בהר צבי, מכל מקום כל שאין הכשר יש לחוש לעירוב שאר חומרים שאין החוק אוסר זאת. ואף על פי שבעבר נהגו לסמוך לתת לתינוקות מאבקת חלב, מ"מ בימינו כבר התפשט האיסור, ולכן יש לדונו כמוקצה. ע"ש.

והנה מוצר שאין בו הכשר כלל, יש לעיין אם לדונו כמוקצה בשבת. [ראה להלן]. כי כיום תעשיית המזון התפתחה באופן שכל מוצר שאין לו הכשר, יש לחוש שמא עירבו בו כל מיני מוצרים האסורים. [ובמק"א כתבנו לדון בזה מצד דאחזוקי איסורא לא מחזקינן. ואכמ"ל]. אבל בשוקולד עם אבקת חלב מחו"ל שיש לו הכשר מרבנות מקומית, אף שאינו למהדרין, למה יש לדונו כמוקצה, אחר שיש לנו כמה צירופים להקל, כהוראת החזון איש לענין אבקת חלב. ולדבריו כל המוצרים בהכשרי הרבנויות הווי מוקצה בשבת, וזה אינו מסתבר. ומה שכתב שם [בספר לוח מוקצה] שכבר נתפשט האיסור לגבי אבקת חלב עכו"ם, הנה ידוע שרבים מהמון העם סומכים

בתר רובא דעלמא. ע"כ. ויש שכתבו דאף דגים שאינם מבושלים, אין בהם דין מוקצה, כיון דחזו לכלבים. ואם כן כל שכן גבי בשר בהמה או עוף. אלא שלגבי דגים אין כן דעת מרן השלחן ערוך (סימן שח סעיף לב), ולכן סתם וכתב, שדג שאינו מלוח אסור בטלטול מפני שאינו ראוי. וע"ש בט"ז שפירש דמה שמרן כתב על דג שאינו מלוח שאינו ראוי, היינו אינו ראוי אף לכלבים. דאם היה ראוי לכלבים אף שאינו עומד לאכילת כלבים, מותר לטלטל. אבל המגן אברהם כתב, שדבר העומד לאכילת אדם ואינו ראוי לאכול כך עד מוצאי שבת, אף דראוי הוא לאכילת כלבים, מקצה איניש דעתיה מיניה משום דלא קאי לכלבים. ולפי זה שומן צונן של בהמה דאינו עומד כך לאכילת אדם, אסור לטלטלו. וכך פסקו האחרונים. ע"כ.

ונמצא דאין להתיר טלטול בשר חי מטעמא דחזי לכלבים, אחר שאינו עומד לכך. אך לדעת מרן השלחן ערוך יש להתיר טלטול מצד שראוי לאכילה כשהוא חי על ידי הדחק. [ואחר המחילה מנין ליה להגרש"ז שהיו רגילים לאכול בזמנם בשר חי, אטו לא בישלו בזמנם, אלא גם בזמן הגמרא היינו לשעת הדחק. או בבשר טחון, וממילא גם לזמנינו בשעת הדחק אוכלים בשר חי]. אלא שיש לדון בזה מצד שווי אוכלא, דלרובא דעלמא בשר שאינו טחון לא חזי לאכילה, וכמו שכתב המשנה ברורה (סימן שכא ס"ק לב) דאזלינן בתר רובא. ולפי זה בשר שאינו טחון יהיה בו דין מוקצה. אך זה אינו, דגם בשר שאינו טחון אם נותן עליו מעט מלח ותבלינין בשעת הדחק ראוי לאכילה, וכמו שבזמן הגמ' אמרו דחזי לאומצא ובודאי שהיו רגילים לבשל, ורק בשעת הדחק בשר חי היה ראוי לאכילה, הוא הדין בזמנינו. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ז' (סימן לט אות ב') שכתב, דאנן בדידן סמכינן אתכא דמרן אף בלא דוחק כלל, שהרי קבלנו הוראות מרן, ומכל שכן בזה שכל הראשונים

וגם לענין בשר חי כתב בספר הנ"ל (כעמוד ל') שהוא מוקצה, וצ"י, שזו היא הדעה הרווחת בפוסקים. ע"ש. ולדבריו אם נתקלקל המקרר בבית, או שאירע קצר חשמלי בביתו, ויש לו כמות של בשר חי במקרר, אין לו להעביר את הבשר [שאינו מבושל] למקרר אחר, או אצל השכנים, ויצטרך להפסיד ממונו. וזה נגד דעת מרן השלחן ערוך שאנו הספרדים הולכים בעקבותיו, וכפי שהעידו לנו כל גדולי הדורות הספרדים, דור אחר דור. ועיי' בסוגיא שבת (קכח.) וחולין (טו.) דבשר חי אינו מוקצה, דחזי לאומצא. וכן כתבו הרשב"א בחידושו שם, הר"ן, פסקי ר' ישעיה מטראני, הרי"א"ז, הריטב"א, בעל המאורות, המאירי, הרמב"ם, הטור, והשלחן ערוך. וגם המשנה ברורה (סימן שח ס"ק קכה) הביא בשם כמה אחרונים להתיר טלטול בשר חי בשבת, דחזי לאומצא, וסיים, דבשעת הדחק יש לסמוך להקל. ואף שבשמירת שבת כהלכתה (עמוד קג) הביא בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שיש להחמיר בזה בזמנינו שאין רגילים לאכול בשר חי, כבר השבנו על טענה זו בילקוט יוסף שבת כרך ב' (עמוד סו), דכיון דבשר חי ראוי לאכילה גם בזמנינו כאשר הוא טחון, ובפרט עם תערובת פירורי מצה ותבלינין, ממילא בטל ממנו דין מוקצה. ואמנם יכול לטוחנו בשבת, דאין טוחן אלא בגידולי קרקע.

וז"ל מרן בשלחן ערוך (סימן שכא סעיף ט'): מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין. וכתב במשנה ברורה שם, דהוא משום שאין טחינה אלא בגידולי קרקע. ואפילו להפוסקים דסבירא ליה דבהמה נמי מיקרי גידולי קרקע לפי שהיא ניזונת מן הקרקע, מכל מקום אין לאסור בזה, דבלאו הכי יש פוסקים דסבירא להו דאין שייך טחינה באוכלין, ועל כן מותר לחתוך אפילו דעתו להניחו לאחר זמן. ואפילו מי שאינו יכול ללעסו מחמת שהוא קשה, ועל ידי חתיכתו מתקנו לאכילה, גם כן שרי לחותכו דאזלינן

כא. הקונים פירות מיבול שנה שישית בחנות שהמוכר אינו נוהר בדיני שמיטה, ומוכר בה גם ירקות שיש עליהם קדושת שביעית, רשאי לקחת עודף ממון מהמוכר, ואינם צריכים להיזהר לשלם עבור הפירות במדויק באופן שלא יצטרכו לקבל עודף, מחשש שיש לכסף שביד המוכר דין של דמי שביעית. (כא)

הנ"ל סבירא להו להקל. והוי מידי דרבנן. מהרי"א אסאד (יו"ד סי' קב אות ז'), ובהליכות ע"ש. וראה עוד בלב אריה (חולין טו:), ובש"ת. עולם ח"ג (עמוד רה). ודו"ק.

הקונה פירות בחנות שאינו נוהר בדיני שמיטה אם לחוש לדמי שביעית

את העודף מדמי שביעית, אין הקונה צריך לחוש, ויכול לומר לו בפירוש שהקדושה מהמעות שלך תחול על המעות שאני נותן לך.

וע"ש שדן עוד, באופן שיודעים בבירור שבעל החנות מכר תחילה ירקות של שביעית שלא בהבלעה, והדמים שקבל עבורם הם דמי שביעית, שלכאור' נאסרין כל המטבעות שלו מפני התערובת, מטעם שמטבע הוא חשוב ולא בטיל, וכשמוציא מהקופה ה"ז כמוציא מן הקבוצ. ויש לדון אם מטבעות של זמננו יש להם דין שטרות, ואף את"ל שאין להם דין שטרות, מ"מ יש לדון בכסף נייר וכו'. [ע"ש]. ועו"ל שלא כתבו התוס' שמטבע לא בטיל, רק באיסור שקשור לעצם הבעלות של הממון, כמו מטבע של הקדש, משא"כ בדמי שביעית שהוא ממון שלו לכל דבר, והכסף עצמו אינו נאכל ואינו קדוש מחמת עצמו בקדושת שביעית, ומה שחייב גם בביעור, הוא רק דין שכיון שבכסף יכולים בקל לקנות דברי מאכל, אינו דומה לעבדים וקרקעות, ושפיר חל עליו קדושת שביעית לענין זה שצריך לקנות בהם רק אוכלין ומשקין ולאכלן בקדושת שביעית. ומאידך יש להעיר עוד מהדין דקי"ל שפירות שביעית שנתערבו מין במינו, אינן בטלין, וצריך לאכול כל התערובת בקדושת שביעית. ע"ש.

ואמנם בספר אשרי האישי (יו"ד ח"ב עמוד ריב) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שחנות

(כא) כ"כ במנחת שלמה (ח"א סי' מה) מטעם דאזלינן בתר רוב המעות, שאינן מדמי שביעית. ואף שמטבע הוא דבר חשוב, ולא בטיל (תוס' מעילה כא:), מ"מ אזלינן בתר רובא, ואמרינן דכל המטבעות שיש לו בחנות לאו של שביעית הם.

ואף אם הקונה יודע בבירור שהמוכר נותן לו את העודף מדמי שביעית, מ"מ יש לדון שאם הלוקח נתן למוכר שטר של עשרים שקלים עבור פירות ששוים רק תשעה עשר שקלים, והמוכר נתן לו עודף שקל אחד מדמי שביעית, הרי זה נחשב כאילו המוכר החליף את הדמי שביעית שלו על אחד מעשרים מהשטר של העשרים שקלים שקיבל מהלוקח, ולכאור' נראה שמותר לומר למי שחשוד על השביעית: תן לי שקל זה שלך שהוא דמי שביעית, ואני אתן לך עבור זה שקל אחר שהוא יתקדש במקומו. כיון שע"י החליפין לא נתחדש שום ענין של מכשול שיהא מקום לאסור מטעם שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ.

וכל שכן אם כל החשש של דמי שביעית, הוא מחמת פירות שנעשה בהם היתר מכירה, שהרי לפי דעת המוכר בהיתרא הוא דקעביד, וכבר הוכחנו שלא שייך בזה משום לפני עור, וכן האיסור שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ. וכמ"ש המבי"ט (ח"א סי' כא), וא"כ אף בכה"ג שהלוקח יודע ברור שהמוכר נותן לו

כב. גם המחמירים בהיתר המכירה יזהרו שלא יבואו לידי זלזול בתלמידי חכמים גדולי הדורות שסמכו על מעשה הקנין במכירת הקרקעות בשביעית, ויחלקו בדין זה כדרכה של תורה. (כב)

(שביעית סי' י אות יז), שאין לחוש לקנות מע"ה דבר שאין בו זיקת שביעית, מחשש שמא דמי שביעית הן, דאזלינן בתר רובא, וכמבואר ברש"ס (פ"ט ה"ו), שיעץ, שכאשר לוקח פירות מע"ה, יקח ממנו ביצים או תרנגולת, ויתן הכסף בעד הביצים. אלמא דלא חיישינן שמא הביצים דמי שביעית. ואע"ג דשביעית אוסרת בכ"ש, מ"מ שפיר אמרינן כל דפריש מרובא פריש. וכ"כ בדרך אמונה (שמיטה פ"ו) שכן הורה החזו"א למעשה, שסתם מטבעות אין חוששינן להם שמא הן דמי שביעית שהולכין אחר הרוב. ועיין בכיו"ב בשו"ת יביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן כד.

שמוכרים בה רק פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית, יש להניח שהעודף שמקבל קדוש בקדושת שביעית. ולכן ינהג עם העודף בקדושת שביעית. אבל אם רוב הדברים אינם של קדושת שביעית, אזלינן בתר רוב הכסף שאינו קדוש. וגם משום שיש לתלות שאלו שקנו פירות הקדושים בקדושת שביעית קנו בצ"ק או באשראי, אך אין לסמוך לכתחלה על היתר זה, ורצוי לשלם סכום מדוייק, או בצ"ק או בכרטיס אשראי, או שינהג קדושת שביעית בעודף. עכ"ד. ולמעשה צ"ע עוד בזה מכמה טעמים, ובפרט ששביעית בזה"ז דרבנן. ותלוי בכללי ספיקא דרבנן לקולא. וע"ע בחזון איש

שלא להחמיר בפני רבים נגד דעת רבו אף שרוצה להתחסד

מהרשד"ם, שמזה יש ללמוד לגבי תושבי מצרים דהויא אתריה דהרמב"ם ז"ל, שודאי יש לנו לעשות כדבריו, שהרי במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים בשבת, וכ"ש שיש לעשות כדברי הרמב"ם ז"ל בדבר כזה אפי' היה יחיד וכו'.

ואמנם נראה, שהכל כפי הענין, ואה"נ במקום שיש חשש פגיעה בכבוד רבו, אין לפרסם שהוא מחמיר בדבר. ואדרבה כתבו הראשונים, שיש חיוב לעשות כדעת רבו. [ודלא כמו שכתבו במבוא לאור לציון ח"ב (ענף ו) שעירו של ר"א שנהגו כמותו, לא היה זה מדין רב, אלא מדין מנהג, שכיון שכבר נהגו פעם אחת, נהגו, ונקבע מנהג]. וכמ"ש להדיא הרשב"א (ח"ב סימן רסח), והר"ן בתשובה (סימן מח), והריב"ש (סימן רעא), והרשב"ש (סימן ח"ט), ובשו"ת הרא"ם (סימן כח). וכ"כ השלטי גיבורים (ע"ז דף ב. מדפה"ר) שבמקום שיש שם גדול וחכם שהנהיג שם הוראה אחת, יש ללכת

(כב) דכיון שפוגע בכבוד התורה, יצא חומרו קולו. והרי כל חפצינו הוא אך ורק לעשות את רצון השי"ת באמת. והנה בגמ' (שבת קל.) אמרו, שבעירו של ר' אליעזר היו עושים כמותו, והיו שוברים את הסכינים מערב שבת, כדי שבשבת לא ימצאו סכינים, ויצטרכו לכרות עצים ולעשות מדורות כדי להכין סכין למילה. כמו שכתבו התוס' (יבמות יד. ד"ה במקומו של ר"א). וע"ע בשאילת יעב"ץ (ח"א סימן ה. הוב"ד בשו"ת שבת הלוי ח"ב סימן קיג) שכתב דחוששני לו מזקן ממרא, ואין חילוק בין בחיי רבו לאחר מותו, ואסור גם אם התלמיד מחמיר על עצמו. (ע"ש כמה חילוקים בזה).

וכתב מהרשד"ם (אה"ע סימן יד, וסימן טו, וסימן קעה), שמקומו של ר"א שהיו עושים כסברת רבם, לא די שלא נעשו, אלא שגם קיבלו שכר על מעשיהם בכונתם לשמים. וכ"כ באבנ"ז (או"ח סימן תקלו), ועוד אח'. וכתב

ומלהיבין את הלבבות, ומגדילין הענין עד למאד, הוא מה שאבותינו ספרו לנו מטוב העיר והצלחת יושביה, בנפשם ובגופם ובממונם ההולכים אחר הראש המוחזק בהם לכלי מחזיק יראת ה' ושכל טוב כרבי אליעזר בדורו, ועליו אמרו (שבת קל.). א"ר יצחק עיר אחת היתה בארץ ישראל שהיו עושין כר' אליעזר והיו מתים בזמנם, ולא עוד אלא שפעם אחת גזרה מלכות שמד על ישראל על המילה ועל אותה העיר לא גזרו, ע"כ. ולא עליו בלבד אמרו, אלא על כל הצדיקים המלאים ברכתה ועל כל המקומות כי כולם שוים בדבר זה לטובה ולברכה. עכת"ד.

וכ"כ ר' משה בן אדרת בתשובתו שבשו"ת עין משפט (סימן י) דמון והרמב"ם מארי דאתרא אינהו וכוותייהו נקטינן. הלא תראה למרן בכסף משנה פ"ק דתרומות שהביא ד' הכפתור ופרח שפלפל נגד הרמב"ם וחזר ואמר ואיני נוטה ימין ושמאל מדברי הרמב"ם ואף שהוא לקולא. והגם שרבים ונכבדים סוברים כדעת התוס', מ"מ כיון שהרמב"ם ומרן הם מרא דאתרא כוותייהו נקטינן. וכמו שהוכחתי מההיא דעירו של ר"א, וכבר כתבתי שבעירו של ר"א היו כורתין עצים בשבת ואפילו אחרי מותו ואף שהיה יחיד בסברא זו. ולהלן שם הביא ראיות מכל הש"ס שנהגו כדעת המרא דאתרא גם לאחר מותו אף שרבים חולקים עליו. [וכן הוא שם (סימן ח) שאין מקום פטור לעשות נגד דעת מרן הכסף משנה ודעת הרמב"ם שהם מארי דאתרא, ובאתרא דר"א היו כורתין עצים וכו', ובאתרא דריה"ג היו אוכלים בשר עוף בחלב. ואם אזלינן בתרייהו לקולא, כ"ש לחומרא, כשהוא עוון מיתה, ושומע לנו ישכון בטח, עכ"ל].

גם המהרח"ש בשו"ת תורת חיים (ח"ג סימן כו) כתב בשם מהרשד"ם (יו"ד סימן קמט), שאם רב עירם דעתו כן, חייבים בני עירו לנהוג כמותו ואפילו לקולא וכל שכן לחומרא מפני

אחר ההוראה אפילו לא נהגו כן בשאר מקומות, ואפילו לאחר מותו. שלעולם צריך ללכת אחר ההוראה ההיא באותו מקום שהנהיג הוא ואין לבטלה באותו מקום בשום ענין. וכ"כ הרד"ך (סימן יב) שכל בני עיר ועיר חייבים לנהוג כדברי גדוליהם משום כבודם. וכן חכם החשוב שבעיר שמנהיג לבני עירו איסור בדבר אחד לעשות סייג, בני עירו חייבים לנהוג כן, מכח תקנת חכמים, מפני כבודו, אף אם הוא מחמיר יותר מהראוי. וכן אם בית דין הגדול שבעיר סבר להקל בדבר אחד, אף שרבים חלוקים עליו וסוברים שאסור לעשות כן ואין הלכה כאותו יחיד, בני עירו חייבים לנהוג כמותו, מתקנת חכמים משום כבודו, וכמו עירו של ר' אליעזר וכו'. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת אבקת רוכל (סימן יח) בשם מוהר"ר לוי נ' חביב זלה"ה שהובא דבריו ג"כ בב"י יוסף (סימן טו) שבספרד קבלו להרא"ש לרבן, ובמקום שיש חכם שהוא רבן, חייבים לנהוג כמותו, ואפילו במקום רבים שחלוקים עליו.

ובשו"ת מהריט"ץ החדשות (סימן רב) כתב, שמצינו בש"ס אתריה דר' יוסי הגלילי הוא אתריה דרב הונא וכו'. ובאתרא דנהיגו כהלכתא, וזה בא לשנות, עובר ומתעבר הוא ומסתכן בנפשו הוא, כההוא מעשה בר"ט שהטה לקרות כדברי בית שמאי וסיכן בעצמו מפני הליסטים. ע"כ.

וכ"כ בספר הזכרונות למהר"ש אבוהב (זכרון א פרק א), שמצות ועשית ככל אשר יורוך ולא דלא תסור נוהגת בכל דור ודור, והוא חיוב שמיעה לחכם הגדול שבחכמת התורה אשר יהיה בימים ההם, ושלא לדון ולהרהר אחריו. ומדקדוק שורש המצוה הגדולה הזאת מצאנו לרבותינו הקדושים ההולכים ממקום למקום, שלא להקל ולהחמיר במנהג יושביה כנגד מה שהורה להם רבם ומנהיגם, כמ"ש במקומו של ריה"ג וכו'. ומהדברים המתמיהין

והגר"ח פלאג'י בספר סמיכה לחיים (סימן ה) כתב, כיון שמורי זקני החקרי לב הי"ו היה מרא דאתרא פה איזמיר, אף שעתה עלה לארץ ישראל, מ"מ יש לו דין גדול הדור שחייבים לנהוג כהוראתו, וכיון שנהגו בו איסור בחיי מורינו הרב ז"ל, יש לנו לילך אחר הוראת האחרון שראה דברי המתירים ואעפ"כ אסר. ע"כ.

וע"ע בקובץ שיעורים להגר"א וסרמן (ח"א ב"ב אות רעג), שכתב, שכמו שכל ישראל חייבין לשמוע בקול ביי"ד הגדול שבלשכת הגזית, מפני שהוא ביי"ד על כל ישראל, וכל השבט חייב לשמוע לביי"ד של אותו השבט, ה"נ כל אחד חייב לשמוע לביי"ד שבעירו, דכח ביי"ד שבעיר אחת על כל בני העיר, ככח ביי"ד הגדול על כל ישראל וכו', ואם הסכימו למנות עליהן חכם פלוני לרב עליהן, נעשה רבן, וחייבין לשמוע להוראותיו, ולכן אם אנשי העיר הסכימו לפסוק כהרמב"ם, הרי קיבלו את הרמב"ם לרב עליהן וצריכין לעשות כהוראותיו. וכל שהסכימו בקביעות לעשות כדברי פוסק ידוע, נמצא שקיבלו אותו רב עליהן, וצריכין לעשות כדברי רבן, כמו במקומו של רר אליעזר ור"י הגלילי. ע"כ.

ובשו"ת בצל החכמה (חלק ג סימן סב אות א) כתב להוכיח, שדבר פשוט הוא שחובה על התלמידים להחזיק בהוראת רבם גם להקל, אפילו במקום שלדעת החולקים על רבם יש בו איסור דאורייתא. כל עוד לא הוכרע ההלכה על פי רוב חכמי הדור, כי אז גם על רבם לחזור בו מדעתו.

וע"ע להגאון חזון איש (שביעית סימן כג אות א) שכתב, הא דאמרו בשל תורה הלך אחר המחמיר אינו אלא בשאין אחד מהם רבו, אבל אחד מן החכמים הוא רבו הלך אחריו אף להקל, ומקרי רבו כל שהוא קרוב לו ושומע שמועותיו תמיד ברוב המצות, ובוה אם יש ב' חכמים קרובים לו, הרשות בידו להחזיק

כבודו וכו'. וכ"כ בשו"ת מהר"י פראג'י (סימן יז. ית. כב. נט, ועוד בכ"ד) ג"כ כתב כן. ושם (סימן סא) סיכם את הדברים הנ"ל לענין קבלת הוראות מרן והוראות הרמב"ם: הרי למדנו מדברי אלו הגאונים שחייבין לילך אחר דעת רבם שלמדם, והנה ידוע ומפורסם שהרמב"ם הוא רבם וכו', ומאחר שיש לנו רב לסמוך הנה דרכנו סלולה ומסוקלת מכל מכשול, וכל שכן שעתה מורינו הרב רבי יוסף קארו זלה"ה קבלו דעתו כל גלילות ישראל".

ושם (סימן נט) כתב, שאע"פ שפשוט בדיני התורה, שאם רוב הפוסקים מחמירים מצוה מן התורה להטות אחר רבים ולאסור, [מוכח מכאן דאזלינן בתר רוב הפוסק], כל זה דוקא במקום שאין להם מארי דאתרא, רב שנהגו לסמוך עליו בכל מה שפוסק בדיני התורה. אבל באתרא שיש להם רב מארי דאתרא ולמדם תורה שנהגו לסמוך עליו בדיני התורה בקוליה ובחומריה, הנה דברי אותו הרב שקבלו עליהם הוקבעו עליהם בחובה כאילו דבריו הם הלכה למשה מסיני שאין בה מחלוקת, ואפילו רבים חולקים עליו, והוז מדבריו אפילו מקולא לחומרא הרי הוא כאילו זו מדברי תורה ומזלזל בכבוד רבם שלמדם תורה". ע"כ.

גם בשו"ת חנן אלהים למוהר"ח אבולעפייא (תשובה שנדפסה בסו"ס חנן אלהים על התנ"ך. באות טז) כתב דברי תוכחה, על אשר אין אומר השב שומעים לחכמים, וקיימו עליהם דברי מרביצי תורה ומורי צדק, דאמרינן ביבמות (יד.) באתריה דר' אליעזר היו כורתים עצים וכו', ולכן זכו שלא שכיב איניש בלא זמניה לפי שהיו מחבבים הוראת חכמיהם איש על העדה, ולמה איש אשר אין לו מקום ולא הגיע להוראה, ולא ממנו ידרוש, מסבב בשווקים וברחובות להשתדל באמיצות ושקידה רבה לדרוש דין מאריה דאתרא ולהנהיג הקולא, מלבד שיש בזה לא תתגודו. ע"כ.

כפי דעתו, והם צריכין לעשות כמותו. וכיון שכל בני המקום היו תלמידיו ושואליו, נעשה ממילא הדין לכל בני המקום, ואף לדורות אחרים הדין כפי שהורה כל זמן שלא קם שם חכם הגדול ממנו בחכמה ובמנין. ע"כ.

והרמב"ם ומרן הבית יוסף היו גדולי הדורות בדורותיהם, ומהרמב"ם עד מרן לא קם כמו מרן בחכמה ובמנין, ולכן חכמים אחרים לא יכלו לחלוק על הרמב"ם ולסתור הוראותיו, אבל מרן עצמו יכל להכריע אחרת מהרמב"ם, כיון שמרן היה מופלג בדורותיו ופשטו הוראותיו בכל גבול ישראל, והוא ישב על כסאו של הרמב"ם להיות גדול הדורות ומרא דאתרא. ודו"ק. וידיעת חכמי הדורות, הן הן גופי תורה. ואכמ"ל בזה.

כשמיקל כדעת רבו משום כבוד תורתו מקבל שכר על כך

ולעקור מצות עשה מן התורה או מדבריהם לדעת אביי (גיטין לו.) של שמיטת כספים, משום שרצה להציל את העם שיימנעו מאיסור פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. והנה ודאי שהעם הזה שנמנעו מלהלוות, אינם החסידים ואנשי מעשה שבישראל, שהם ודאי לא היו נמנעים מלהלוות ועוברים על לאו זה, ובפרט שהרי יכלו להפקיד שטרותיהם בבית דין, דקי"ל שאינו משמט, אלא מיירי על הפשוטים שבישראל. וה"ה בנ"ד של היתר המכירה, שאע"פ שאין היום פקוח נפש ואפשר לקיים את השמיטה כהלכתה, נובשנת התשס"א, נתחדש חשש פקוח נפש גדול לקנות מן הגויים, ולחזק את ידיהם ולתת חרב בידם להורגנו. ומי יודע אם כל זה לא נסתבב מן השמים, משום כבוד התורה שביזו את הגדולים המתירים, והקב"ה חפץ בכבוד עבדיו יותר מכבודו, ומראה שדבריהם שייכים אף היום. מ"מ יש צורך גדול למכור את הקרקעות לגוי, כדי להציל את רוב העם שאינם נזהרים בפועל בקדושת שביעית, מחמת חוסר ידיעתם בהלכות אלו, ובפרט

בהוראותיו של אחד מהם ולהחזיקו כרבו. והיינו דאמרינן הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה, והיינו להחזיקם כרבו ולהלוך אחריהם תמיד בין לקולא בין לחומרא. ודין זה בין בחיי החכם ובין לאחר מותו כל שידועות הוראותיו והלכותיו מפי תלמידיו או מפי ספריו, והנה רשאים להלוך אחר רבם אף להקל בשל תורה ואפי' החולקים עליו הם הרבים, כל זמן שלא היה מושב ב"ד ודנו זה כנגד זה והכריעו את ההלכה, והיינו דאמרו (יבמות יד.) במקומו של ר"א היו כורתין עצים וכו' במקומו של ריה"ג וכו'.

וכ"כ בשו"ת אגרות משה (חאה"ע ח"ד סימן ק אות ד. ובכ"ד), שמדיני הוראה הוא, שהרב כמו ר' יוחנן בארץ ישראל ורב ושמואל בבבל, מורה לכל בני המקום ולכל השואלים אותו

ובעיקר ההערה הנ"ל, שלפעמים יש ליזהר שלא להחמיר בפני רבים, נגד דעת רבו גדול הדור. הראוני שכבר העירו כן בקובץ בית הלל (קובץ ז' עמ' מט והלאה, תשס"א, במאמרו של הרה"ג יורם מיימון), שהרי באתריה דר' אליעזר הגדול, היו מתקנים מכשירי מילה בשבת, וקיבלו שכר על כך (שבת קל.). והיינו שכר על כבוד התורה שנהגו כרבי אליעזר. וא"כ אף לענין היתר המכירה, אם כוונתם לכבוד התורה, יקבלו ע"ז שכר.

והוסיף עוד, דבמה שטענו נגד היתר המכירה, שאין להתיר היום, משום שאין בזמנינו פיקוח נפש כמו בימי ההיתר אז. יש להשיב על זה, דהנה במשנה (שביעית פ"י מ"ג) תנן, פרוזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה, ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, עמד והתקין פרוזבול וכו'. ע"כ. וחזינן מהכא ששקד הלל הזקן לתקן פרוזבול,

כג. אף שלכתחלה ראוי ונכון ששליחי הרבנות הראשית ילמדו לאותם העושים את ההיתר מכירה, שלכתחלה אין לעשות מלאכות דאורייתא רק על ידי גוי, מכל מקום גם אם יודעים שאותם חקלאים לא יעמדו בזה, ואחרי המכירה ימשיכו לעשות את כל המלאכות על ידי ישראלים, יש לעשות להם את המכירה, ולא להמנע משום כך. (כג)

שבתבטל המצוה לדידן, וכ"ש הכא שאפשר לקיים שתייהם, שגם מחנה בני התורה מקיים את המצוה כהלכתה, וגם רוב העם אינם נכשלים באיסור ע"פ היתר זה.

ומה שטענו האוסרים, שהרי כל גאולתינו ופדות נפשינו תלוי במצות השביעית והיאך נעקור אותה בידים. הנה אדרבה לאידך גיסא, אם לא נמכור את הקרקעות, נמצא שרוב העם יכשלו באיסורים [מדרבנן], ואנו נתפשים בעוונם, שכל ישראל ערבים זה לזה ואין אנו יכולים להגאל. אבל השתא שמוכרים את הקרקעות לגוי ואין העם נכשל באיסור, הרי זה תיקון לעוון השמיטה שלא שמרו, וראויים אנו להגאל, וטעו המשיגים בהשגה זו ביסודות התורה, כי כך ניתנה תורה ע"פ מה שיורו בה חכמי ישראל פוסקי הדורות, ואפי' באופן שטעו בהוראה או באופן שלא נתקבלו דבריהם להלכה כגון שחלקו עליהם שאר חכמי הדור, עכ"ז הקב"ה דן עמנו לפי פסקיהם וכיון שהם דנים להתיר, ודאי אין שום עיכוב בגאולתינו בשביל כך.

מסדרים היתר מכירה גם למי שיעבוד אח"כ ע"י ישראל

להלכה. ע"כ. גם באגרות החזו"א שנדפסו בסו"ס דרך אמונה (אגרת כו) כתב, שאלת השמיטה היא כבר כנפתרה, הרבנים הראשיים כבר הפיצו הודעותיהם ע"ד המכירה, ובלחש הם אומרים שמלאכות דאו' ע"י ישראל אסורים אף אחר המכירה, אבל יודעים הם שעכשיו א"א לעשות ע"י נכרים, וא"כ אין

אותם שעלו מחו"ל ולא היו רגילים בזה בהיותם שם, ואע"פ שהם יראי שמים בשאר מילי. וגם רוב החקלאים אינם גבורים מספיק להשבית את שדותיהם, וכיון שעוברים על מצות חז"ל מדוע לא נעשה להם תקנה להצילם מאיסור, כשם שעשה הלל.

ואדרבה, יתכן לומר לאידך גיסא, שאף האוסרים בזמנם שאסרו ולא רצו לסמוך על שום היתר, יודו היום שיש להתיר, כיון שכיום יש שנכשלים באיסורים, ובודאי לא יחלקו על דברי הלל שיש לחפש תקנה להציל את העם מאיסור.

וכן מצאנו שביטלו חז"ל מצות שופר ולולב כשחל ר"ה ויום טוב ראשון של סוכות בשבת, מכל ישראל, מחשש שמא יהיה אדם שיעביר את השופר או הלולב ד' אמות ברה"ר, וחזינן מזה שעדיפא להו לחז"ל לבטל מצוה שלימה מכל ישראל, ובלבד שלא יכשלו קצת מישראל באיסור לאו. וה"ה לנדון דידן, שיש לחפש תקנה להציל את רוב העם בישראל מהרבה איסורי שביעית, אע"פ

(כג) כן הורה מרן אאמו"ר ופשוט. ומה שכתבו כמה גדולים בדורינו במכתב בשם "דעת תורה" (ונדפס ג"כ בספר חוט שני שביעית מהדו' תשע"ד, עמ' תקיא) בזה הלשון: הננו להודיע דעתינו דעת תורה, שאיסור גמור לישראל לעבוד בשביעית בקרקע של גוי, שכן כתבו הראשונים, וכן כתבו הפוס', וכן כתב הב"י

כד. חובת קודש מוטלת על רבני הערים והאחראים על המועצות, לבדוק ולעיין בצרכי העיר על מצות שמיטה, ולדאוג לשמירת השמיטה בעירייות וכדומה, שהם עושים מלאכות רבות לתיקון הגינות, ויפוי העיר. וכן שותלים שתילי עציצים ועצים, בצידי הדרכים ובין הכבישים וכדו', שכל זה איסור גמור בשנת השמיטה.

מג) הורה להתיר את האתרוגים המובאים מא"י לחו"ל במוצאי שביעית. וכן הובא בשו"ת חקר הלכה (עמוד מו). ע"ש.

ובשו"ת יבי"א ח"י (יו"ד סי' מב) העלה, שאם א"א בשום פנים לשכור לו גוי למלאכות דאו', יש לסמוך להקל בצירוף הספק בשנות השמיטה, והספק של הפוסקים הסוברים שאין שביעית נוהגת בזה"ז אפילו מדבריהם, עם סברת ספר התרומה והגר"א, שיש קנין לגוי להפקיע מקדושת שביעית, והסברות של המקילים כדין אגיסטון אני בתוכו. ואף שהחזו"א (שביעית סי' כ ס"ק כג) שפך סוללה ובנה דייק על הסה"ת בזה, והוכיח מהירושלמי (כלאים פ"ב ה"ג), שכלאי הכרם אסורים אף שגדלו ביד גוי. כבר השיב על דבריו לנכון הגרצ"פ פראנק מירושלמי מפורש (סוף ערלה) דריו"ח דריש מקראי שכלאי זרעים נוהגות אף בחו"ל. וא"כ ודאי דקנין עכו"ם בא"י לא גרע מחו"ל. וכיון דלר' יוחנן כלאי זרעים בחו"ל מה"ת פשוט שגם בא"י נוהג מדאורייתא אף בשל גוי. ע"כ. והשיבו החזו"א במכתב לאמר: "שמחתי מאד מדבריו האמיתיים". וע' בשו"ת אחיעזר (חיו"ד סי' לט אות טו). וע' בס' מעדני ארץ (ח"א סי' יב) מה שהאריך בזה. ואכמ"ל. וע' להגאון החסיד מהר"א מני בזכרונות אליהו (חיו"ד מע' שביעית אות יא) שכתב, שהעיקר להלכה כדברי מרן שכל זמן שהקרקע ביד הגוי יש קנין להפקיע משביעית. ותמה ע"ד הרב שעות דרבנן בזה. ע"ש. ומלבד כל זה יש לנו גם הטעם של מרן באבקת ווכל דדרשינן "לכם" ולא לגויים.

צורך במכירתם, אבל יודעים מראש כי הזריעה ג"כ יעשו ישראל, ופוטרים עצמם בטענת "מה אפשר לעשות" וכו'. ע"כ. אלא שיש לעיין בדבריו של מרן אאמו"ר בזה, שנדפסו בכמה מקומות, ומהם ביביע אומר חלק י', ושם השיב על הטענות לענין עבודה בקרקע של ישראל שנמכרה לגוי, דאף שדעת הבית יוסף להחמיר במלאכות דאורייתא, מכל מקום בשעת הדחק יכולים לסמוך על החולקים. ובשעת הדחק יש לשעבר נפשינו להקל שלא יבואו לעבור על איסורים רבים.

ובקונטרס למועד שנת השמיטה (עמ' יב, לד, לה) כתב, שדעת הגאון המפו' רבי מרדכי עליאשברג, להתיר עבודת הקרקע בשנת השמיטה אף ע"י ישראל, מבלי להזדקק להיתר המכירה, בהסתמכו על כמה גדולים שכתבו (ע' ביבי"א ח"י יו"ד סי' לז בהערה) שאין שמיטת קרקע נוהגת בזה"ז כלל. וכמ"ש גם הגאון מהר"י ענגיל בספר אוצרות יוסף על שביעית, וז"ל: "ושמעתי שאיזה רבנים החמירו ואסרו העבודה בשביעית ע"י ישראל, ואני אומר לא מן השם הוא זה, וכל אדם בשלו יש לו להחמיר, אבל לא לאחרים. ומה גם לרבים בדבר הנוגע לחיי נפש כגון זה". וכן הגאון רבי שמואל מוהליבר התיר לעבוד בשביעית ע"י ישראל בכל המלאכות והעבודות של הקרקעות אפילו במלאכות דאורייתא דהאידינא בטלה שביטת קרקעות בשביעית. וכן דעת הגאון רבי דוד ליב זילברשטיין בעל שבילי דוד. וגם הגאון רבי צבי יעקב אפנהיים בשו"ת צבי גאון יעקב (סי'

ולכן יקימו וועדה שבראשם תלמידי חכמים שהגיעו להוראה שיפקחו על כך. וכן ידאגו שיעשו את מכירת הקרקעות של הרבנות, כיון שברוב ככל המקומות לא יעמדו בקיום כל פרטי המצוות, ולכן צריכים לעשות להם את היתר המכירה של הרבנות. (נד)

על רבני הערים והאחראים על המועצות לדאוג לשמירת השמיטה בעיר

שסוף סוף יש גדולים שהתירו, ויש להם על מה לסמוך, ובפרט דקיי"ל בשל סופרים הלך אחר המיקל. ושכן הורה מי שגדול מרן אאמו"ר זיע"א.

ויש עסקנים, שעושים כל טצדקי בכדי לבטל את היתר המכירה מהעיריות והמועצות המקומיות, בטענה שמכירה זו היא חוכא ואטלולא, ואין בה ממש, כפי דעת רבותיהם. אולם צריך שיבדקו שלא ייגרם מכך מכשול לעובדי העיריה באיסורים רבים לאין מספר, ומה שמתנים שהמכירה תהיה רק באם יעשו את כל המלאכות דאורייתא רק ע"י גויים, הנה אם ישמעו לנו בודאי שכן נכון לעשות, אבל היכא שלא ישמעו לנו, ואם לא נסכים שיחתמו על שטר מכירה של הרבנות הראשית, רבים מעובדי העיריה יכשלו באיסורים גמורים, ואם יעשו תנאי כזה, ולא ישמעו לנו, הרי שהמכירה תתבטל, כיהיה תנאי במכירה, ושוב יכשלו באיסורים חמורים של זריעה, נטיעה, השקייה שלא כדת, זימור, זיבול וחרושה. והאחריות היא של עסקני הצבור. ולכן בכה"ג יסמכו על הסוברים שאחרי מכירת הקרקעות לגוי, אפשר להקל לעשות מלאכות גם ע"י ישראל. כל שא"א לעשות כן ע"י גוי, כיון ששביעית בזה"ז מדרבנן.

ובכל אופן לא יתנו כן בעת המכירה, אלא יחתמו על שטר המכירה בלי שום תנאי, ואח"כ ישתדלו אצל הגורמים הקובעים שמלאכות דאורייתא יהיה רק על ידי גוי.

ולעיל פרק א' הבאנו בשם החזו"א (ע' בתשוה"ג ה, שה) שהזהיר שבכל מקום בעיר

(נד) הנה חובת קודש מוטלת בכל אתר ואתר על רבני הערים והאחראים על המועצות, לבדוק ולעיין בצרכי העיר, ולדאוג לשמירת השמיטה בעיריות וכדומה, שהם עושים מלאכות רבות לתיקון הגינות, ויפוי העיר. וכן שותלים שתילי עציצים ועצים, בצידי הדרכים ובין הכבישים וכדו'. וכן מה שנהוג כאן ששותלים עץ ביער ירושלים על שם כל תינוק או תינוק שנולדים למזל טוב, לסימנא טבא. וכל זה איסור גמור בשנת השמיטה. וגם נטיעת אילנות סרק הם איסור גמור, וכ"ה ברמב"ם (שמיטה פ"א ה"ה).

ועל כן יש להקדים מבעוד מועד, לדאוג לכך שהכל ייעשה אך ורק על פי ההלכה. וימנו על כך וועדה אחראית, בפיקוח רבנים מוסמכים שידאגו לכל זה. ושיתיעצו איתם מבעוד מועד, ושיתנו עינם היטב להשגיח על כל הפרטים בזה, מה שנוכל להציל, ויעשו הכל בדרכי נועם, ואם יש דברים שאינם שומעים לנו, לפעמים יש להעלים עין, שהרי סוף סוף שביעית בזמן הזה מדרבנן. ולכן פעמים שיותר יש מקום לסמוך על המקילים, בפרט לענין להעלים עין במקום שאין דברינו נשמעים.

ומכלל הדברים, שידאגו לעשיית היתר המכירה בעיריות, [ויבדקו ע"פ ההלכה מי המורשה לחתום על כך]. כיון שבלא"ה יהיו עיריות שלא ישמעו לנו. והרי הם נכשלים באיסורים רבים לאין מספר. אבל כאשר משתתפים עם מכירת הקרקעות לגוי שעושה הרבנות, הרי אנו מצילים אותם, ומקילין הרבה מסאת העוונות של עם ישראל,

כה. אדם שרואה שבני ביתו אינם שומרים על קדושת פירות שביעית כלל, כפי כל פרטי ההלכות שיש בזה, עדיף שיקנה להם פירות וירקות מיבול של גויים, או מיבול המגיע מחממות, או מיבול המגיע מהערבה, ואם לא מצא יבול כזה, יקח פירות וירקות מהיתר המכירה, שבכהאי גוונא דבר זה עדיף ממה שיקנה להם פירות וירקות של אוצר בית דין שיש בהם קדושת שביעית. (כה)

שעובדי העיריה או המועצה עושים בהם מלאכות, כמו בגני העיר וכדו', ובכל מקום בעיר ששייך לכל בני העיר, כולם עוברים על מצות שביתת הארץ. ושור'ר שכן הביא בספר חוט שני על הלכות שביעית, מפי השמועה בשם החזו"א. ואם נכונה השמועה, הרי שיותר חובת קודש עלינו לדאוג שכל העיריות והמועצות המקומיות, יחתמו על שטר מכירת הקרעות לגוי של הרבנות הראשית, וגם מי שרבותיו נוקטים שהיתר המכירה אין בו ממש, מ"מ סו"ס יש גדולים

שמתירים, ויועיל להציל מאיסורים, שיש על מה לסמוך. ובס' חוט שני שם כתב לפלפל, שאף שלשיטת החזו"א כל בני העיר עוברים במצות עשה של שביתת הארץ כאשר יש שעובדים ועושים מלאכות בקרקע המשותפת לכולם, מכל מקום זהו כאשר אינו עושה את המוטל עליו, ולכן חובה על כולם למחות בהם ולהשתדל למונעם, אבל אחרי שמיחו בהם, שוב אין עוברים באיסור. ועוד שזה נחשב כמו אונס גמור. ע"ש.

היתר האכילה מהפירות של המכירה הוא היתר ברור על פי שורת הדין

וכבר הבאנו לעיל מכתבו של מרן אמו"ר זיע"א שנשאל מאת אברכים ובני תורה, שהחמירו לקנות ירקות נכרים ולא רצו לסמוך על היתר המכירה ולא על אוצר בי"ד, ועתה קשה להשיג פירות נכרים. והשיב בהאי לישנא: פירות של היתר המכירה עדיפי מפירות של אוצר בית דין. ואלו שנהגו להחמיר בהיתר המכירה, יכולים לעשות התרה על שלא אמרו בלי נדר, ויוכלו מכאן ולהבא להשתמש בפירות של היתר המכירה. עכ"ל.

ובמכתב אחר כתב: מותר בהחלט לסמוך על היתר הרבנות הראשית בנוגע למכירת הקרקעות לשנה השביעית, ואלו שרוצים להחמיר על עצמם, חומרא בעלמא היא שמחמירים על עצמם, אבל מן הדין היתר גמור הוא לסמוך על המכירה, ורשאים לקנות פירות וירקות מחנויות המסתמכות על היתר המכירה. ללא שום פקפוק וחשש. עכ"ל הטהור.

(כה) הטעם בזה פשוט הוא, שהרי כשאוכלים מפירות של אוצר בית דין שיש בהם קדושת שביעית, הא קמז שנכשלים באיסורים, ואילו בירקות של היתר המכירה לכל היותר הוא חשש איסור ספיחין, [שהוא תרי דרבנן] ואפי' את"ל שהדבר ספק, הרי בשל סופרים הלך אחר המיקל. ולכן עדיף שיקנה להם פירות וירקות מהיבול של היתר המכירה, ובכהאי גוונא יסמוך על היתר המכירה.

ובפרט דאנן נקטינן כמו שכתב מרן אמו"ר ביביע אומר ח"י (חיו"ד סימן מג) בהאי לישנא: הילכך גם הפירות והירקות שהובאו מן השדות שנמכרו ע"פ "היתר המכירה" של הרבנות הראשית, מותר לכתחלה לקנותם מבלי לנהוג בהם קדושת שביעית, מאחר שהקרקע של גוי, ויש קנין לגוי להפקיע אותה מקדושת שביעית. שכל שהדבר נעשה בהיתר ע"פ חכמי ישראל, חשוב כדיעבד.

כז. אף על פי שראוי ונכון בפרט לבני תורה להעדיף לקנות פירות וירקות שאין בהם כל חשש של ספיחין וכדו', דהיינו מיבול של חוץ לארץ או משדות של גויים גמורים, או מיבול המגיע מחממות, ולא מהיבול של היתר המכירה, מכל מקום אם המחירים של שאר הפירות וירקות הם גבוהים, יקנו משל היתר מכירה, כאשר הפרנסה דחוקה. (כו)

כז. מי שיודע בחבירו שיש לו שדות, או שיש לו גינה, שלא מכר את קרקעותיו לגוי, ויודע שעלול להכשל באיסורי שביעית, יכול לבקש בעבורו משליחי הרבנות למכור את הקרקעות שלו, שאף בזה נאמר הכלל "דזכין לאדם שלא בפניו" אך לכתחלה טוב להודיעו על כך. וכן בעלי תשובה שהוריהם לא זכו לשמור תורה ומצוות, טוב שהבן או השכן יבקש מהם וימכור את הקרקעות לגוי דרך הרבנות. ואם אינו יכול לבקש מהם רשות, כגון שנמצא כבר סמוך לראש השנה, ואינו משיג את הוריו, ימכור בעבורם. וכמו כן נכון שהרבנות הראשית תכלול במכירת הקרקעות לגוי, את כלל הציבור, ויועיל לרווחא דמילתא, שיתכן שהדבר מועיל, ויש בזה הצלה מעוון, וגם בדיעבד יתכן שיועיל לעוד צירופי ספיקות. (כו)

מי שפרנסתו מצומצמת אם יהדר ויחמיר שלא לקנות מהיתר המכירה

(כו) כן היה מורה ובא מרן אאמו"ר זיע"א פעמים רבות, בשיעוריו הרבים בשנות השמיטה, כאשר שמע על יוקר המחירים, ועל מה שעושים סחורה באוצר בית דין במחירים גבוהים יותר מהנצרך להוצאות. ובפרט במשפחות ברוכות ילדים ואברכים, ובמכתב מיום י"ב חשון תשס"ז (והובא לעיל) השיב מרן זיע"א, שבאמת יש לסמוך בודאי על היתר המכירה שהוא מבוסס וברור על פי ההלכה, ואין לי שום ספק בדבר, ורק המהדרין יכולים להחמיר על עצמם, ובלבד שלא יפגעו בבני ביתם בחוסר הפירות והירקות כראוי. עכ"ל.

ובאמת שאין כאן עקירת מצות שמיטה

לעשות מכירת קרקעות לגוי מדין זכין לאדם שלא בפניו

(כו) הנה הפוסקים דנו בכיוצא בזה, לגבי מכירת חמץ, וכן לענין כתיבת פרוזבול, [ראה לעיל פרק כד] שאנשים הרחוקים מהתורה והמצות, ואינם יודעים כלל מענין מכירת חמץ וכן מענין הפרוזבול, יכול קרוב או ידיד שלהם לעשות להם פרוזבול, אפילו שלא בידיעתם,

כדי שיגבו חובותיהם בהיתר שזכין לאדם שלא בפניו.

וכמ"ש בכיו"ב בתרומת הדשן (סי' קפח) שאם בעלת הבית לשה ועשתה עיסה, והלכה לה. ואם תשהה עוד העיסה בלי אפיה, יש חשש שתתקלקל, מותר למשרתת להפריש חלה בלי רשות בעלת הבית, מפני שזכות היא לה. וזכיה מטעם שליחות. וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שכח ס"ג) ובט"ז (שם סק"ב). אף דקיי"ל שאין מפרישין חלה בלי רשות מבעה"ב. והרשב"א (גיטין כ.) כתב, וא"ת כי מקנה להו הזקן מאי מהני הא אינהו לא ידעי כלל. וי"ל כיון דאיכא דעת אחרת מקנה מהני. ובתוספתא (ב"ב פ"א) א"י, גזרי דיינין ופרוזבולין שלא מדעת שניהם, ולרבי אין כותבין פרוזבול אלא מדעת המלוה. וכי באו"ז (פסקי ע"ז סי' קכ) דדעת הלוה לכ"ע לא בעינן כי פליגי בדעת המלוה, דדילמא דעתו שתהא שביעית משמטת כדי לקיים מ"ע. ומוכח דלכ"ע אין חסרון מדין זכיה והקנאה. וכ"כ בשבט הלוי (ח"ז סי' ריח) שלפ"ז יוצא, שאלו הרחוקים מהדת, דבר פשוט שאין להם שייכות והשגה למצוה, ובודאי יעבור, וא"כ מותר לעשות פרוזבול להם בדרך זכיה.

ולגבי מכירת חמץ כתבנו במק"א (ילקוט יוסף על הלכות כיבוד הורים פרק ז סעיף יא) שבן שחזר בתשובה המתגורר אצל הוריו שאינם דתיים, ויש להם בבית חמץ בפסח, אם יכול הבן לרכוז את החמץ מערב פסח במקום מסויים, ולעשות לו מחיצה, או להניח החמץ בארון סגור, עדיף טפי, כי אין לשהות בבית שיש בו חמץ בלא מחיצה, שמא ישכח ויאכל מהחמץ. ויש אומרים שיכול למכור את החמץ שלהם אף בלא הסכמתם, משום דזכין לאדם שלא בפניו. ויש חולקים. וטוב להודיע להם שמוכר החמץ לטובתם. ובמג"א (סימן תלו ס"ק יא) כתב כן לגבי חמץ, ולעיל (סי' רמב סק"ד) כתב, דכשיש חשש שעד שהאשה תשוב

העיסה תתקלקל, רשאים גם אחרים להפריש חלה. וכן הוא ע"פ הירושלמי. וכ"כ בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן כג), שדברי המג"א הנ"ל היו בהעלם מהרבה גאונים שפקפקו במכירה כזו. וכן פסק בשו"ת דברי חיים מצאנז (ח"ב סימן מו).

גם בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סימן שמז), כתב, דמהני למכור חמץ של אחר, משום דזכות היא לו, אלא שהוסיף שם, דטוב שיבטלנו ברוב לאחר הפסח. ע"ש. וכן פסק הפנים מאירות (ח"ב סימן נב), דמהני בזה מדין זכיה שהיא מטעם שליחות. וראה בשדי חמד (מע' חמץ ומצה סי' ט), ובשו"ת שבי ציון (סימן יא).

ואף שבקצות החושן (סי' רמג סק"ח) כתב, דזכין לאדם, אבל לא זכין מאדם. וכתב להוכיח שכן דעת התוס' והרשב"א. וכתב, ואם כי ידעתי מיעוט ערכי להרהר אחר פסקי המהרא"י, ובפרט שכבר הלכו אחריו הרמ"א והט"ז. אמנם נראה שדעת התוס' והרשב"א אינה כן, שהרי כתבו בנדרים (לו:): דשליחות לאו מדין דניחא לי או לא, אלא גזיה"כ, דמה אתם לדעתכם שלוחכם לדעתכם, וכו', וגם מה שכתב דמשום קלקול עיסה חשיב זכות, לא הבנתי, דהא אחר שתאפה נמי תוכל להפריש, ואע"ג דמצותו בעיסה, מ"מ כל דליתא לבעלת הבית בשעת לישה תוכל להפריש אחר האפייה. ולכן נראה שהמשרתת לא תפריש, ואם העיסה תתקלקל תפריש בעלת הבית אחר האפייה, דבעינן כהאי גוונא דעת בעל הבית, וכן נראה מהתוס' נזיר (יב.) שהקשו בהא דאשה עושה שליח לחברתה שתפריש חלה אחר הלישה, והלא הוה דבר שלא בא לעולם, כיון דעושה שליח קודם הלישה. וא"נ דלא בעינן כלל דעת בעל הבית אלא משום דזכות הוא, ואפי" בלא קלקול העיסה, א"כ לא גרע מה שעושה שליח מאילו לא עשאה שליח כלל, והפרישה חלה בעצמה. והקשו האידנא דנהגו כן. ואע"ג דהשתא שיעורי חלה כולם

זוים, משמע דסבירא להו דכל שמפריש משל בעל הבית אין זה זכות אלא שליחות.

ובספר מרכבת המשנה (הל' גירושין פרק ו) כתב כדברי הקצות, אהא דאמרו שם, שכותבין גט לנשתתית וכו', והקשו מי איכא מידי דהשתא לא מצי למיעבד ועביד שליח על זה בשביל אחר זמן, ותריצו דמשום זכות נגעו בה, ועל זה כתב הרב מרכבת המשנה, דלא שייך זכות רק במזכין חפץ לפלוני, ולא בנוטלין חפץ שלא מדעתו בתורת זכות, דלהוציא מרשות הנותן לא דיינינן בזה דיני זכיה. וגם בהר צבי (או"ח סי' לט) כתב לפקפק בזה. וכן בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סימן יח) הביא בזה כמה חששות.

אמנם בבאר יצחק (או"ח סי' א ענף ג) עמד ע"ד קצות החושן והמרכבת משנה הנז', וכתב, דמההיא דנזיר לא קשיא, דהיכא דנחת בתורת שליחות מיגרע גרע, דאם אינו מועיל על פי דיני שליחות לא מהני בזה דין זכיה, וראיה לזה ממה שכתבו התוס' (קידושין כג:) לגבי אם עבד יכול לעשות שליח, והקשו, מהבואר במשנה דשטר ע"י אחרים מועיל בתורת זכות. וחילקו דהיכא דבא בתורת שליחות מיגרע גרע, וכוונתם, דדוקא היכא שלא אמר לו שיעשה שליחותו אז שפיר מצי זכי עבדו בתורת זכות, משא"כ היכא שא"ל

בפירוש שיעשה שליחותו דאז הוי כמו קפידא שיהיה חל ביה דיני שליחות, וזהו שהקשו התוס' בנזיר, דאיך יכולה לעשות שליח לחברתה מקודם הלישה, והלא הוי דבר שלא בא לעולם, ודין זכיה לא שייך בזה כיון שצותה בתורת שליחות מיגרע גרע. ולפי"ז העלה דכנים דברי הרמ"א שהביא להלכה דברי תה"ד הנז'. וע"ש שכ' לדמות נידון זה למ"ש בסוטה (כה.), ואלו שבי"ד מקנין להן מי שנתחרש בעלה, או נשתטה, או שהיה חבוש בבית האסורים וכו', שמסתמא אדם מסכים לבי"ד שיעשו כן. וכל שכן הכא, שהרי בעוברת על דת רק מצוה לגרשה, ולא חובה, ואילו בחמץ הרי חובה גמורה היא להוציא מרשותו, ובודאי דנימא זכין לאדם שלא בפניו.

ועכ"פ כיון שמצינו לכמה אחרונים שפקקו בזה, לכן טוב להודיע להם שהוא מוכר את החמץ לטובתם. ופשוט שבדיעבד אם לא הודיע להם שהוא מוכר את החמץ, ועבר ומכר את החמץ, החמץ מותר בהנאה ואין לו דין של חמץ שעבר עליו הפסח, דכיון שיש בדבר מחלוקת הוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא, וכמ"ש האח"ב בכיו"ב גבי אופן מכירת החמץ לגוי, במכר בכסף בלבד, וכדו'. והוא הדין לענין מכירת הקרקעות בשמיטה.

אם בדבר שהוא זכות גמור מועיל זכיה אפי' בע"כ כשצווח שאינו רוצה

שהגדילו יכולין למחות, ש"ה דאילו איתי לעבד כאן כייפי' ליה לקבוליה בע"כ, ועוד שלא יהא רבו עבד לעבדו ויהא מפסיד רצון נפשו בעקשותו של עבד. ובשו"ת אור המאיר למהר"ם שפירא מלובלין (סי' סב) ביאר בזה מה שאמרו שהגט זכות היא לה כדי שתדון כפנוי, והרי בנדרים (צא:) אי' דניחא באיסור, דמים גנובים ימתקו.

ובאבני מילואים (סי' א אות ה) כתב בנידונו, שאחר העיון מצא תקנת הגט אפי'

והנה הרשב"א (קידושין כג.) כתב, שלא אמרו אם אמר אי אפשי בזכות זו, אין זכין לו בע"כ, רק בזכות של ממון, דבאמת לאו זכות גמור הוא, ואדרבה חוב הוא מצד עצמו, דשונא מתנות יחיה. אבל גט שחרור דזכות גמור הוא, שמתירו בבת חורין ומכניסו לכל מצוות ישראל, זכין לו מכל מקום, ואפילו עומד וצווח בטלה דעתו אצל כל אדם. וסיים הרשב"א, ואע"פ שבמציאה וכו', וגר קטן שהטבילוהו על דעת ב"ד אין זכין לו בע"כ,

יביע אומר ח"ג (ח"מ סי' ב) הביא דברי הרשב"ם הנ"ל, ושהרש"ש שם העיר ע"ד הרשב"ם, וכתב ביבי"א שלפי דברי הרשב"א א"ש, שצריכים לטע"ז, שאל"כ אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם וזוכה בע"כ].

וע' במחנה אפרים (זכיה סי' ו. דף לה.) שבדין זכין, יש ג' חילוקים. א. מידי דהוי זכות גמור וליכא שום צד חובה, אפילו כי אתי לקמן וצווח לומר לא ניהא לי, לא משגחינן ביה. ב. בדאיכא צד זכות וצד חובה, אם נתרצה כששמע זכה, אבל אם לא נתרצה כששמע לא זכה. ג. בדאיכא צד חובה אצל כל אדם. והובא ביד מלאכי (כללי הדינים כלל ריב), וסיים שמדברי הר"ן (בחי' לחולין דף קא, ד) לא משמע הכי.

וע"ע באחיעזר (ח"א אה"ע סי' כח) שבזכות גמור דעת האח' דמהני גם בזכין מאדם, (ודלא כהקצה"ח סי' רמ"ג, וסי' שפב). ושם דן אודות גט שסידר חכ"א לשכ"מ מסוכן, ששאלו אותו אם יתן ג"פ לאשתו, וענה הן, וע"פ דבריו ציוו לסופר לכתוב גט לאשתו, ולעדים לחתום כנהוג, והי' שפוי בדעתו ע"פ דין המבואר בש"ע (אה"ע סי' קכ"א, ברמ"א שם), ואח"כ נשתתק בעת כתיבה ונתינה, וקצת בדיקות והוכחות היו שהי' שפוי בדעתו, וסימני גוסס לא נראו בו, ואח"כ על השאלה אם לתת ג"פ לאשתו, לא הי' יכול לענות ולא ענה שום דבר, לא בדיבור ולא ברמיזה, מתוך כובד החולי. וצוה הרב המסדר שיתן הסופר הג"פ לאשתו, וסמך על הא דקיי"ל כר"ש שזורי, דמסוכן שאמר כתבו גט לאשתי, אף על פי שלא אמר תנו, כותבים ונתנים גט לאשתו, וכמבואר בשו"ע (סי' קמ"א), ואחר כן דיבר דברים אחדים וידע ממסירת הגט ונתרצה, ואחר כמה שעות ממסירות הגט ע"י הסופר, נפטר לבי"ע, וע"פ זה האשה ניסת לאחד, ואח"כ בא הרב המסדר להודיע תוכן הענין. והביא מ"ש הרא"ש מובא באה"ע סי' ל"ה,

במקום שמיחתה בפירוש, לפמ"ש הרשב"א הנ"ל. ומה שסיים הרשב"א ממציאיה וגר וכו', גם כאן י"ל, דכיון דזכות גמור הוא לה וגם יכול לגרש בע"כ אלו איתא כאן, לכן אפי' צווחה נמי מזכה לה בע"כ. ואף שהרשב"א לא סמך ע"ז כ"כ, בכה"ג דאינו אלא על צד היתר טוב, כדאי המה דברי הרשב"א לסמוך עליהם במקום שנהגו לזכות לה גט. עכ"ד.

אמנם בשו"ת באר יצחק (האו"ח סי' ענף ד) כתב, דמוכח מד' הר"ן דהיכא דהוי זכות גמור אינו יכול למחות אף שצווח בעת שנשמע הזכיי', ושכן מצא להרשב"א הנ"ל, שבזכות גמור אינו יכול למחות ולבטל בעת ששומע וצווח, ואף שכל הראשונים כתבו שיכול העבד למחות ולבטל זכיית גט שחרור שע"י אחרים, ודלא כהרשב"א, י"ל דס"ל דהתם אינו זכות גמור, דבהיפקרא ניה"ל, אבל היכא דהוי זכות גמור לא מצינו דפליגי על הרשב"א בזה, ולכן אף שהרשב"א כתב שם עוד שארי טעמים דמפני מה אין יכול למחות העבד, י"ל דהתם מסתפק הרשב"א דלמא לא הוי זכות גמור כ"כ וכמש"כ, משא"כ היכא דהוי זכות גמור וודאי דאינו יכול למחות וכמש"כ הרשב"א להדיא.

ובבאר יצחק שם, וכן בספרו בשו"ת עין יצחק (אה"ע א ענף א) הביא ראיה לזה מסוטה (כה). לגבי קינוי ע"י בי"ד, דמוכח התם שהבעל אינו יכול למחות ולבטל להזכיייה, והתם הוי פסיקא לחז"ל דזה הוי זכות גמור, וא"כ מוכח מסוגיא זו כמש"כ הרשב"א והר"ן דבזכות גמור אינו יכול למחות. וכן מבואר ברשב"ם (ב"ב קלח.) דאין מזכין בע"כ משום שונא מתנות יחיה. הרי דזכות גמור מזכין בע"כ. ומזה העיר ע"ד השבות יעקב (ח"א סי' קכ) באש שהמירה, שאם אינה מרוצה לקבל גיטה אין לזכות לה, וכע"ז כתב בנו"ב (קמא אה"ע סי' ע). ולפי האמור דעת הרשב"ם והרשב"א והר"ן דמהני אפי' בע"כ. [גם בשו"ת

תקנתא לרמאי לא עבדינן, אין זה לגבי מקום שאחרים נכשלים על ידו, וכמו כאן שאח"כ רבים קונים מהם את החמץ שעבר עליו הפסח. והביא שכ"כ בס' ראשית ביכורים שכן הנהיגו בוילנא לכתוב בתוך השטר מכירה שמוכרים גם בעד אלו שלא באו בעצמם למכור. וע' בשו"ת עזרת יהודה (סי' ט).

וכבר האריך בזה השד"ח (כרך ח. מע' חמץ ומצה סימן ט אות ב) שאם אין האיש בביתו יכול אחר למכור את חמץ עבורו. ושכן תיקן בעיר אחת בשנת התרל"א שבכלל מכירת החמץ שעושים ב"ד לבני העיר, ימכרו גם את חמצם של בני"א המחזרין בכפרים ולא חזרו לביתם עדין בי"ד שחרית וידוע לנו שלא יחושו על חמץ שבביתם לבערו בזמן איסורו, אף לא יחושו משום חמץ שעבר עליו הפסח, לכן חישבנו זאת למיעוט, דבהא ודאי נחא להו דלא ישבוק היתרא וישאר באיסורא. וכ"ז קיימתי מסברא. ושור"ר בפ"ת (י"ד סי' קכ) מהפנים מאירות (ח"ס סי' נב) שאם מכר החמץ שלא מדעת מהני דזכין לאדם שלא בפניו, וכן לגבי הפקעת קדושת הבכור ע"י מכירה לגוי. גם בשד"ח (מע' בכור בהמה סי' ג אות י) כתב, שאפשר למכור שלא מדעתו, בדבר שאין בגוף המכירה מצוה לומר דניח"ל למיעבד בגופיה, ובמכירת חמץ אין מצוה, דמדאורי' בביטול סגי, ואין להם להקפיד. וכיון שידוע לנו שאנשים אלו לא יחושו לבער חמצם, כי יחוסו על ממונם מעל האיסור, נכון הדבר למכור חמצם אף שלא בידיעתם, ומוטב למכור חמצם שלא מדעתם ממה שלא ימכר כלל, וכן מתנהגים בעיר הנ"ל מאז והלאה. וראה עוד מ"ש בזה בשו"ת חת"ס (אה"ע סי' יא) לגבי זיכוי גט במי שנשתתית אשתו. וראה עוד מה שכתב במעדני ארץ (שביעית סימן א אות כ), ובספר שלמי מועד (עמוד שכג) בשם הגרש"ז אויערבך.

ויש מי שכתב סברא נוספת, שגם האוכל חמץ בפסח, מ"מ שמא המכירה היא רק לענין

דגילה דעתו לפני השדכן דרצונו באשה פלונית, דיכול לקדשה מטעם זכין, דזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו. ומקור הדברים מקידושין מ"ה. ומצד זכות כותבים ונותנים גט לאשתו. וכ"ה בתשו' שם ארי'.

ובאמת לא מהני גלוי דעת על נתינה, וכמ"ש הברי"א בסי' ק"א אות י"ז. ויעוין בנודע בשערים (קמא סי' י"א). ולא מיבעי לשיטת הקצוה"ח והמרכה"מ דזכין מאדם לא אמרינן, היכא שאינו מזכה לו חפץ, אלא אף א"נ דאמרינן זכין מאדם, וכמו שכתבו האחרונים, ובס' באר יצחק (סי' א') האריך בזה, מ"מ לא מהני גילוי דעת, דאין זו זכות ברורה. וכמו שמבואר בירושלמי בפ' התקבל. הגע בעצמך שצווחת להתגרש, שמא חזרה בו דבגילוי דעת גם חזרה בלב סגי, ולא בשליחות שאינו מתבטלת עד שיבטל בפיו, משא"כ בגילוי דעת סגי חזרה בלב, וחיישינן שמא חזרה. ודמי כמו שעשה שליח בפירוש לכל מי שיעשה לזכותו או לטובתו. אבל זכות שאינו ברור מצריכים אנו לרדן על רצונו שלאח"כ, ולא מהני משום דאין מזכין למפרע ודמי ליאוש שלא מדעת.

והחת"ס (אה"ע סי' יא) כתב, דהלכה רוחת בישראל למכור חמצו של חברו בתורת זכיה. ואע"פ דהוה זכיה ממנו לאחר, והדבר פשוט ומובן והאורך שלא לצורך. דה"ה זכין מאדם ולא רק זכין לאדם, ודלא כמ"ש הגאון מרכבת המשנה. ע"ש. וכ"כ הברית אברהם (ס"ס קא), וכן משמע בתוס' (גיטין עב. ד"ה קילי').

ולגבי מכירת חמץ דן בזה בקונט' אור שמחה (מאלין. קובץ א סימן יג, יד). וע"ש שכיון שאין לבעלים שום הפסד בזה, אדרבה רק רווחים, ובפרט באנשים שרגילים בכל שנה למכור חמצם, אין ספק שיועיל אם הרבנים ימכרו עבורם. וגם נראה שאפי' שאותם שאין נזהרין במכירת חמץ, אע"פ שאמרו חז"ל

כח. מעיקר הדין יש להקל להשכיר בית עם גינה בשנה השביעית, לאדם שאינו שומר תורה ומצות, אף שיש לחוש שיעשה איסור, ויעבוד בגינה שם בשנה השביעית. אמנם ראוי ונכון מאד שבאופן כזה, יעשו מכירת קרקעות לגוי הנערכת על ידי הרבנות, שימכרו לגוי את הגינה, וכל המקומות שאפשר לעשות שם מלאכה באיסור. ואם לא הספיק לעשות כן, יפקיר את חלקו בגינה. (כח)

ובשו"ת דובב מירשים (ח"א סימן ל) נשאל בזה, אם יועיל לאחד שרואים שמשאיר חמץ בביתו. וראה מה שהשיב בזה בשו"ת הר צבי (או"ח ב סי' לט). וע"ע במקראי קודש (פסח ח"א סי' סט, ע"א). ובמנחת אשר על הגש"פ (סי' ב) לגבי רב שאבדו לו שטרי ההשראה שנתנו לו בני העיר, ומכר את החמץ לגוי ללא שטרי הרשאה. ושם כתב דפשיטא שהמכירה חלה גם באופן זה, ושכ"כ בצמח צדק אחרון.

ומכל זה יש מקום לדון גם לגבי היתר מכירת הקרקעות. ואכמ"ל בזה.

אלא שאין נראה שנתיר הן לגבי חמץ והן לגבי מכירת הקרקעות לגבי אותם העושים כן במזיד, ובפרט שיכול להימשך מהיתרים כאלו שכחת התורה, אך עכ"פ מועיל לצירוף סניפים נוספים בנ"ד. ודו"ק.

להשכיר דירה עם גינה בשביעית למי שאינו שומר תורה ומצוות

עושים מלאכה בשדה שלו, בפרט אם אינו אנוס בזה, כמו כאן שהוא מכניס אותם לדירה, עובר באיסור תורה של ביטול מצות שביתת הארץ, שאפשר שהמצוה היא בחפצא שהקרקע תשבות, וגם אם המלאכות נעשות על ידי אחרים, עובר מן התורה. וכה"ג יש לעיין אפילו במשכיר דירה לגוי.

כמה צדדים ואופנים להקל שאין

בזה משום לפני עוור או מסייע דקאי בתרי עברי דנהרא, אבל אם יכול להשיג אותו דבר במקום אחר, ליכא איסור תורה של

הצלה מאיסור בל יראה, [ע' בשו"מ (ח"א סי' ריא) ס"ל שמכירת חמץ אינה עושה את הגוי הקונה מוחזק לענין דין ראוי בבכורה, ובשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' קצג) ס"ל מה"ט שאין הכלים טעונים טבילה, וכ"כ בערוה"ש (יו"ד סי' קכ אות נב), ובשו"מ (ח"ו סי' נא)], והחמץ חוזר אליו, א"כ בחמץ שאינו משמש לו ממש בפסח, בתינוק שנשבה יש סברא דאנ"ס דניח"ל להנצל מאיסור ב"י, שהרי בפועל לא יפסיד דבר ממוני מן המכירה. ולכן הו"ל זכות גמור ממש. ובפרט אם נבא מכח הרצון הפנימי של כל יהודי. (עטרת שלמה זעפרני עמ' רסד).

והביאו שהגרי"ש אלישיב צירף סברא זו בתורת צירוף, לסמוך על השיטות שמועיל מכירת חמץ לאחרים מדין זכין, וכך נוהגים רבנים בימינו. (חשוקי חמד פסחים כח).

(כח) ראה לעיל פרק א' הערה כ'. וכיו"ב יש להסתפק אם מותר להשכיר בתים בשנה השביעית, לאדם שאינו שומר תורה ומצות, אחר שיש לחוש שיעבוד בגינה, בשנה השביעית. ויש בזה ב' נידונים. א. מצד לפני עוור לא תתן מכשול, וכן מצד מסייע בידי עוברי עבירה. ב. מצד מצות שביתת הארץ, שיתכן שכאשר אחרים

והנה קיי"ל (ע"ז ו:). שאיסור לפני עוור הוא רק כשאינו יכול להשיגו במקום אחר, והיינו

מכשול. ושכן מבואר בתוס' (חגיגה יג.), וכ"ד המהר"א רוזאניס. וכ"ד המהר"ח אלפנדארי והמהר"ח אלגאזי, וכמו שכתב החיד"א בברכ"י (ח"מ סי' ט אות ג). וכן כתב בחכמת אדם (כלל קל סי' ב), וכ"כ המנחת חינוך (מצוה רלב). וכן הוא בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה הנ"ל. וכ"פ בספר קובץ תשובות (ח"א סי' כ). וראה עוד בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' ה). ובשו"ת יד אלעזר הורוויץ (סי' ח' וט). ובספר לב שומע (מע' ל' אות מג). ועוד. ודלא כמ"ש הגאון ר' משה בנבנשתי. וכתב בברכ"י (שם), וביעיר און (מע' ל' אות יג) שכן הסכימו כמה גדולים, לאסור.

אמנם בס' לב שומע (מערכת ל' אות מג) הוכיח מהריטב"א (כ"מ י.) דלא כהמל"מ. ולכמה אח' מודה המל"מ אם יכול להשיג אצל ישראל אחר שהוחזק באיסור. וכן דעת הרב פני משה והכתב סופר (יו"ד סי' פג) דכל שיכול להשיג ממקום אחר, אף אצל ישראל מומר, חשיב כקאי בעבר אחד דנהר דאין בו איסור תורה דלפני עור. והארכנו בזה בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק ראשון מהדורת תשע"א, סימן רמו.

אך יש לחלק שזהו דוקא כשהאיסור נעשה בגופו של החפץ הנמכר וכיו"ב, אבל כאן שהוא משכיר לו דירה עם גינה, וזה עושה בגינה כרצונו, ואין האיסור בגינה עצמה, אלא שהשוכר עושה בה כאות נפשו, נראה שלכל הדעות יש להתיר. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם הנ"ל לחלק בזה, והורה הלכה למעשה בכיו"ב להתיר. ועיין בכנה"ג (יו"ד סי' קנט) שכתב בשם מהר"א ששון, דגם באופן דאפשר לעבור האיסור ע"י ישראל אחר לא חשיב קאי בתרי עברי דנהרא.

ואע"פ שלעומתו כתב להחמיר בזה בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' נד). וכן כתב הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר בתשובה (סי' ט). מ"מ העיקר להלכה כדברי המהרש"ם.

לפני עור לא תתן מכשול. אך כתבו התוס' ועוד ראשונים (שבת ג.) דמ"מ איסור מסייע מדרבנן יש בו. וכן הוא ברא"ש (שם), ובהר"ן (עבודה זרה שם), שהרי מחוייב הוא להפרישו מאיסור ואיך יסייע בידי עוברי עבירה. ע"ש. וכן כתב הריטב"א שם, דהני מילי לענין לפני עור, דכל היכא דתבעיה ליה סתמא דומיא דמתני', והא דנזיר ואבר מן החי שאנו חוששים לתקלה כל היכא דמצי עביד ליתא משום לפני עור וכו', אבל איסור מדרבנן איכא. ע"כ. וכ"פ בשו"ת הרמ"א (סימן נב). וכן כתב בשדי חמד (מערכת ו' כלל כ"ו ג) וז"ל: וכפי הנראה רבני האחרונים תופסים כדעת התוס' והרא"ש ודעמייהו דאף בדלא קאי בתרי עברי דנהרא אסור מדרבנן להושיט לחבירו דבר אסור, וכן עיקר לדינא. וכן כתבו עוד אחרונים, עיין בשו"ת בית יצחק (חלק אורח חיים סימן כט).

אולם לדעת הרמב"ן (בר"ן ספ"ק דע"ז) כל שיכול להשיג את אותו דבר מקום אחר, אין בו איסור אף מדרבנן, וכ' המקנה (קידושין נו.) שכ"נ מד' התוס' קידושין שם. ונכבר כתבנו לעיל מה שכתבו האחרונים ביישוב סתירת דברי התוס' אהודי, ממה שכתבו בפ"ק דשבת, דאיכא איסור מדרבנן בלא תרי עברי דנהרא, ואילו בפ"ק דע"ז כתבו שאף איסור מדרבנן ליכא. ועיין בש"ך (יורה דעה סימן קנא סק"ו), דמחלק בזה בין עכו"ם לישראל. וע"ש בדגול מרבכה, ובטורי אבן (מילואים לחגיגה יג.), ובתפארת ישראל (פ"ק דשבת), ובשו"ת משפטי שמואל (סי' קלד), ובשו"ת בית יצחק (חלק אורח חיים סימן צט), ובשו"ת כתב סופר (חיו"ד סימן פג), ואכמ"ל.

ולדעת המל"מ (פ"ד מהל' מלוה ה"ב) לא כתבו התוס' כן רק אם יכול למצוא אצל גוי, אבל אם אינו יכול למצוא כן אצל גוי, ורק אצל ישראל אחר יכול להשיג אותו דבר, בזה עובר על איסור תורה של לפני עור לא תתן

מסייע מדרבנן אין בזה. וראה לעיל פרק א' הערה כ' שהארכנו בזה. ועכ"פ בנ"ד יש לצרף מ"ש בכתב סופר, דלפני עור הוי רק כשמסייעו בגוף האיסור.

[ואכתי צ"ע איך הדין אם הוא קרוב לודאי שיעשה איסור. וראה מה שכתבו בשו"ת עין יצחק (או"ח סי' יג), וכן בחפץ חיים (הל' לשה"ר כלל ט ס"א בהגה) לאסור בזה].

דין מכירת כלים לחשודים

מסייע לא שייך אלא באיסור דאורי, ולא באיסור דרבנן, דהו"ל גזרה לגזרה. וראה בזה בשד"ח (מערכת ו כלל כו אות כא) שי"א שבאיסור דרבנן אין לפני עור, וי"א שאיסור מדרבנן, וי"א שעובר מה"ת. ועכ"פ נראה דבלא קאי בתרי עברי, שאין איסורו רק משום מסייע, לא גזרו בדרבנן.

ובשו"ת בנין ציון (ח"א סי' טו) כתב, דלא שייך איסור מסייע ידי עוברי עבירה אלא כשמסייעו בשעת מעשה העבירה, שאדרבה עליו להפרישו, ולא לסייעו, אבל אם מסייעו קודם מעשה העבירה מותר. וכ"כ הכתב סופר (חיו"ד סי' פג). גם בשו"ת משיב דבר (חיו"ד סי' לא ולב) כתב, דמטעם מסייע אם הוא לפני מעשה העבירה, מותר. וכ"כ מהרש"ם (ח"ב סי' קפד). וכתב עוד דל"ש מסייע, רק אם האיסור נעשה בגוף הדבר שמושיט לחבירו, [וכ"ה בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' צז)]. ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קב) היקל אם יש הפסד לבעל הדירה אם לא ישכירנה לזה. ובאגרות משה (יו"ד ח"א סי' עב) כתב, שאם עיקר הדבר אינו בשביל האיסורים, לא אסרו בזה משום מסייע.

ועוד סניף יש בנידונים כאלו, היכא שיש לחוש לקלקול גדול מזה, דבכה"ג ליכא איסור מסייע, וכמבואר במחצית השקל (סי' קסג). וגם במתני' (גיטין סא.) גבי משאלת אשה וכו', מתבאר דליכא איסור דמסייע מפני דרכי שלום.

וכן פסק בשו"ת דרכי שלום (סי' מד). וכן העלה בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' ק' וקב). ע"ש.

והנה כל שיש ספק בדבר אם יעשה מלאכות האסורות בגינה בשביעית או לא, דשמא יעשה בה מלאכות של לאוקמי אילן דשרי בשביעית, קיימא לן שאין איסור לפני עור בספק, דאף שספק דאורייתא לחומרא, מ"מ מכשול לפני עור אינו אלא בודאי. וכן משום

ובשביעית (פ"ה מ"ח) תנן, ב"ש אוסרים למכור לישראל חשוד פרה חורשת בשביעית, משום לפני עור לא תתן מכשול, ובית הלל מתירים מפני שהוא יכול לשוחטה, ואע"פ שאין דרך לשחוט פרה המלומדת לחרוש, ורובא לרדיא זבני, כל היכא דאיכא למתלי תלינן. כמו שכתב הר"ש שם. ובגיטין (סא.) תנן, משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור. וכתבו התוס' בשם ר"ת, שידוע שאין לה רק פירות שביעית, ואפ"ה התירו משום דרכי שלום. וכדאי' בירושלמי, אני או' נפה לספור בה מעות, כברה לכבור בה חול, ריחים לטחון בהם סממנים, תנור לטמון בו אונין של פשתן. ומכיון דלא הוי תלייה גמורה אלא על צד רחוק, ולא דמי לפרה לשחיטה, משום הכי בעינן טעמא משום דרכי שלום ע"כ.

ונימוק נוסף יש בזה להתיר, עפמ"ש הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן בגיטין (סא.) שדוקא אמרו אשה המשאלת לחבירתה בשביעית, שהמשאלת אין לה שום הנאה ממנה, לכן תרתי לטיבותא בעינן, משום דרכי שלום, ויש לתלות בהיתר. אבל מוכר פרה חורשת לישראל החשוד על השביעית, כיון שיש לתלות בהיתר, ויש למוכר ריוח בדבר, התירו לו למכור מפני שהוא לצורך עצמו מתכוין, אף כשאין בו משום דרכי שלום.

והפמ"ג (א"ח סי' קסג בא"א סק"ב) כתב, שאיסור

אם יש איסור מסייע כשבוא קודם זמן האיסור

וע"ע בשביעית (פ"ה מ"ו) ובמעשרות (פ"ה מ"ג) דמבואר שקודם זמנו אין איסור. ובמעדני ארץ (שביעית סי' יג סק"ו) משמע שאף בלפני עור דאו' שרי, ובדרך אמונה (מעשה פ"ב ה"ו בביה"ל הסתפק בזה), ושם (שמיטה פ"ז סק"ח) כתב שבשכירות אין היתר קודם זמן איסורו. וע' בנחלת אליהו (קונט' א' סי' לו) שדן להתיר להשכיר דירה למחלל שבת, משום דהוי קודם זמן איסורו.

וראה בילקו"י שבת א (סי' רמו סעיף ט), וכן בשו"ת יביע אומר (ח"ב חאו"ח סי' טו. ובח"ט או"ח סי' קח אות קצ), שמותר להשכיר דירתו ליהודי מחלל שבת, אע"פ שבודאי יבשל וידליק חשמל בדירה זו. ונכון שיתנה בחוזה השכירות שלא יחלל שבת בפרהסיא. ומ"מ נראה שאם משכיר לו חנות בסביבה יהודית, והשוכר פותח חנותו בשבת, ויש בזה משום מכשול לרבים, שומר נפשו ירחק מזה, ואין להקל בדבר.

אם יש לאסור להשכיר בשביעית דירה עם גינה

אמנם לענין שביעית, יש לדון בזה מצד מצות שביתת הארץ, שסוף סוף שדהו איננה שובתת בשביעית. ולכן גם אם אין בזה משום לפני עוור, מכל מקום יש לדון בזה משום שביתת שדהו.

השמיטה, שיתכן שלא יעבוד בגינה. ועוד, שכיון שהדבר נעשה בעל כרחו, יתכן שגם אם המצוה בחפצא נחשב כאנוס בדבר. [ולפעמים יש בזה גם משום דרכי שלום].

ויש לדון עוד אם שכירות קניא. וראה בשבט הלוי (ח"ב סי' קצח) שלדעת התוס' שביתת שדהו בשביעית לא דמי לגמרי לשביתת בהמתו, דבשדה אם השכיר, אף אי שכירות לא קנייה, אין הבעלים עוברים (אם לא משום לפני"ע). וכן מוכח מדברי המהרי"ט, שהתיר להשכיר שדה לגוי בהבלעה. וס"ל שבשביעית דכתיב ושבתה הארץ, וגוי' ובשנה השביעית שבת שבתון וגוי', שדך לא תזרע וגוי', הרי שהתורה פירשה באיזה צורה רצונה שיקיים שביתת הארץ, ע"י שלא תזרע, והעשה מתקיים או מתבטל רק ע"י מעשים שלו ולא ע"י מעשה של אחרים. וע' בשבט הלוי שם כמה נידונים לגבי שכירות שדה לחילוני בשביעית.

ולענין הלכה, כיון שיש כאן כמה ספיקות, בשביעית בזה"ז שהיא דרבנן, לא נפקא מספק דרבנן, ומעיקר הדין יש לפסוק לקולא.

ראוי ונכון שידבר על לב השוכר על שמירת השמיטה בגינה

ויבאר להם גודל מעלת יקרת המצוות, ומצות השביעית, שבעבור ביטולה גלינו מארצינו.

ובקובץ מנחת ירושלים (עמ' לט) כתב, שאסור להשכיר דירה עם גינה לחילוני החשוד שיעבוד בה בשביעית. אא"כ מתנה בחוזה שלא יעבוד בגינה בשום אופן, באופן שאם השוכר יפר את תנאי ההסכם, יצטרך לשלם קנס גדול, ושכל זה יהיה תקף גם בערכאות. וגם הוא יכול לברר בקלות אם השוכר עובד בגינה בשביעית. אבל מה שעושה בעציצים, אין בזה שייכות לבעל הבית, אפי' בעציץ נקוב, כל שאינו מחובר לגוף הדירה. וע"ע בזה בס' שמטה כהלכתה (עמ' יא), ובס' שמטת קרקעות (עמ' קד).

אך אין זה מוכרח להחמיר בזה. שהרי דעת כמה אחרונים שגם בשביעית אין המצוה בחפצא, של שביתת הקרקע, אלא היא ג"כ מצוה על הגברא עצמו כמו בשבת. ועוד, שאינו ודאי כל כך שיעבדו בגינה בשנת

ומכל מקום נכון וראוי מאד, שידבר על ליבם של שוכרי הדירה, בנחת ובלשון רכה,

ושעל כל פנים לא יכשילו אותו עצמו בספק של חטא.

אלא שבלאו הכי סמיה בידיה, שלרווחא דמילתא יעשה היתר מכירה, ואז אין חשש בזה. והגם שאין ראוי לעשות לכתחלה את מכירת הקרקעות, כאן כדי שלא יפסיד את ממונו, (הכסף הזה שמקבל עבור שכירות הדירה), יסמוך על הפוסקים המתירים את המכירה לגמרי.

ואם עושה כן מערב שביעית קיל טפי, שיתכן שגם אם המצוה היא בחפצא של שביעית הקרקע, באופן שנעשה הכל מערב שביעית אין איסור. וי"א שלכן גם לסוברים שהמצוה בחפצא, ולולי דין תוספת שביעית מותר לזרוע ולנטוע עד ער"ה. ולעיל בפרק א' הבאנו דעת הגרי"ש אלישיב שמותר לכיין מערב שביעית שעון או מחשב שיעשה את מלאכות הקרקע מערב שביעית. נאלא שהתנה שם כשאין משום מראית העין].

וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא אות ג) שדן האם המשכיר ביתו חייב למנוע את השוכר מלעבוד בגינה בשביעית. דלכאורייתא לתוס' רי"ד ורבינו אלחנן (ע"ז טו.) שהבעלים עוברים בעשה כאשר השוכר זורע וחורש בה, המשכיר את ביתו צריך לחייב את השוכר לשמור על שביעית שדהו בשביעית, ולכאורייתא אין רואה שלא שמע לו, יתחייב המשכיר למונעו, או להפקיר את השדה, וכמו במשכיר בהמה לגוי לענין שביעית בהמתו בשבת, ואע"ג שהשוכר הוא ישראל ולא גוי, וגם לאחר ההפקר ג"כ לא תתקיים קרא דושבתה הארץ, אפ"ה צ"ע אם חייב להפקיר. וע' בזה במעדני ארץ שביעית (סי' יג).

ובמנחת שלמה (ח"א סי' מ) כתב, שמשכירי בתים אינם צריכים כלל לדאוג מזה שהשוכרים מחזיקי' בבתיהם עציצים נקובים, ואינם נזהרים מאיסור זריעה ועבודה

בשביעית, שאף את"ל שבעציץ נקוב האיסור מה"ת, מ"מ בגוף הקרקע של בעה"ב שהוא מצווה על שביעית לא נעשה כלל שום איסור, אלא שהזרעים רק יונקים ממנה, אבל אינם גדלים בה, ומיקיימי בה שפיר קרא דושבתה הארץ. ואף אם נאמר דחשיב כאילו ארעא דידיה קא משבח ליניקת הזרעים דאסור עכ"פ מדרבנן, מ"מ כיון שגם לענין שביעית בהמה בשבת כתבו המג"א, והפמ"ג (או"ח סי' רמו בא"א סק"ט), דכל שהוא עצמו לא אסור בשבת אלא משום שבות, לא גזרו כלל בבהמה, כדמוכח בריש פ' מי שהחשיך, א"כ ה"ה נמי לענין שביעית. שאף שבעיקר דין שביעית מסתבר שתקנו גם בזה"ז כעין דאורייתא וגזרו שפיר חובת שביעית גם על השדה, מ"מ אין מוזהרין כלל על עבודות שאף בזמן הבית הוא עצמו אינו אסור לעשותם אלא מדרבנן. ומן התורה ודאי מותר לעשות את האינו נקוב לנקוב, אע"פ שהוא משיב ככך את היניקה ועושהו למחובר, ולכן אינו עובר כלל אף מדרבנן על עשה דשביעית השדה. עכ"ד.

ומה שיעץ להפקיר שדהו, ראה גם בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תתעח). ובתשובת שמן המור (סי' ד) כתב, שפקיר בנפני ג' ויפרש שפקיר לשנת השמיטה, ואחר השמיטה יחזיק בעל הכרם בשלו, וע"פ הטור (סי' רמו) דמהני הפקר ליום השבת בזה כדי שלא יזכה בה אחר, ואע"פ שאינו מפקירה לגמרי מהני. ע"ש. והובא במשמרת השביעית (פרק ב ס"ב. עמ' כב). ושם כתב שכן הורה ג"כ הגרי"ש אלישיב שיפקיר. ובת' משנת יוסף (ח"א סי' נא) כתב כן לגבי המשקיעים במגרשים חקלאיים, שיעשו תקנה זו של הפקר לשנת השביעית.

ובמשמרת השביעית (פ"ב ה"ו) כתב, שאם עושים בגינתו או שדהו רק

מלאכות דרבנן כהשקאה יותר מהצורך, אין בזה משום איסור שביעית שדהו (ע' פיהמ"ש שביעית פ"ג מ"ב. ובמשנה תורה פ"ב ה"ד), וי"א אף לענין שאר מלאכות דרבנן כגון זיבול כיסוח

ושם כתב, שלדעת החזו"א (שביעית סי' יז אות כה) שמותר ליטע אילן סרק סמוך לשנת השמיטה, אע"פ שיקלט בשמיטה עצמה, שגם הראשונים שאסרו, לא אסרו רק בעבודת גוי בשביעית. א"כ ה"ה לגבי מערכת ממטרות המותקנת ומכוונת כבר מערב השביעית, שיש להתיר. ע"כ. אמנם זהו לפמ"ש החזו"א (שביעית סי' יז אות כה) דע"כ שאין שביית הארץ כשביית בהמתו, אלא שתהא שובתת ממלאכת אדם בה, אבל לנטוע קדם שביעית שתקלוט בשביעית מותר מה"ת, ויש מקום לומר דדוקא בעובד בה ישראל ולא בעובד בה גוי, בתוס' הר"א (ע"ז טו.) מבואר דאף בעובד בה גוי, אבל בר"מ (פ"א ה"א) מבואר שאין עשה דשביית על הבעלים אלא על הארץ והעובד עובר בעשה אבל לא הבעלים וכו'. ע"כ. אבל מעיקר שיטת המתירים לזרוע ולנטוע סמוך לשביעית, איך הכרח לענין שעון מערב שביעית, שיש סברא לחלק בין מלאכה טבעית כדרך כל הארץ, כמו נטיעת עץ, שיש לומר שלא אסרה תורה מה שעושה מערב שביעית, אף שבאמת אין כאן שביית הקרקע. לבין מערכת ממוחשבת שאין זה מעשה מדרך כל הארץ, וכל מטרתו היא בשביל מלאכת השביעית עצמה. וגם אפשר שבנטיעת עץ או זריעת זרעים המלאכה נחשבת יותר על שם תחילתה, לא כן כאן שכל מטרתו היא בשביל מלאכת שנת השביעית. ודו"ק.

יש לנו להשתדל להעמיד את אמיתת ההלכה במקום לחזק איזה מנהגים

עובר לעשייתן כמו בכל המצוות, ומי הכריח אותו למצוא טענות דחוקים, בכדי לקיים מנהג שלא הונהג על ידי הוראת גדולים, אלא הונהג בטעות. ושעכ"פ הוא נגד שורת ההלכה, ונגד גדול הדורות מרן הקדוש זיע"א. [ועוד שמכשיל אותם לברך בתוך בית המרחץ, שזה איסור על פי ההלכה. ואותו מנהג שנהגו בקצת מקומות, לא היו במקום שהמים חמים].

דשא וכדו' ולכן באופן זה אין מחוייבים להפקיר, אך יש לו להוכיחם ולהשתדל שלא יעבדו שם בשביעית כלל, ובכל אופן ימנע מהתשלום על הגינון או שיפרש שהתשלום על שאר דברים המותרים. ע"כ. ע"ש טעמו. ושכ"ד הגרי"ש אלישיב. ויעוי' במעדני ארץ (סי' יג) ובשם המקדש דוד. [ודן בזה ג"כ בכרם ציון ח"ד משנת תרצ"ז, ונדפס במנחת שלמה (ח"א סי' נא) שכיון ש"א אינו מצווה על שביית שדהו בשביעית, וכיון שגם לענין שביית בהמה, כל שהוא עצמו לא אסור בשבת אלא משום שבות לא גזרו כלל בבהמה (ע' ש"ע סי' שה סכ"ג). א"כ אם רואה אדם שגוי עושה בשדהו עבודה דרבנן, אפשר שאינו מחויב למנעו, וכ"מ קצת בירושלמי (פ"ג) גבי מנער צאן ממקום למקום. ובשביעית מסתבר שהשרשה בלא זריעה הוי רק מדרבנן, וא"כ אין מוזהרין בזה על שביית השדה, ומותר לזרוע לפני שביעית כמו שמותר לזרוע לפני השבת. אלא שבתוס' רי"ד מפורש לא כן, וכן במהר"י קורקוס. ע"ש עוד].

ועתה ראיתי בס' יבא ידיד להרה"ג ר' ש. זעפרני (עמ' קצו) שכתב, שמותר להשכיר דירה עם גינה בשנת השביעית למי שאינו שומר תורה ומצוות, משום דעת הסוברים שהמצוה בחפצא, ואדם מצווה על שביית שדהו בשביעית, די שיפקיר את חלקו בקרקע. ע"כ. אך לעיל צידדנו להקל גם למ"ד שהמצוה בחפצא.

ובס' יבא ידיד הנז' (בעמ' קסג) כתב, שיש להמשיך ולנהוג גם לספרדיות, ולברך אחרי הטבילה. וזה ע"י שתטבול תברך ותטבול, שאז יש כאן ס"ס, אע"פ ששני הספיקות נגד הש"ע. ע"ש מה שפלפל בזה. ותמיהני למאד על כך, דאמאי יש לנו להכנס בפירצות דחוקות בכדי לקיים מנהגים שאינם מיושרים על פי שורת ההלכה, שבודאי ע"פ שורת ההלכה, צריך לברך

והדרך הנכונה היא, לנסות להחזיר עטרה ליושנה, ולא לעקם את ההלכות, ולתת את התורה ביד עמא דארעא, ולקיים בדוחק כל מנהג ומנהג. שהתורה היא שקובעת את מנהגי ישראל, ולא מנהגי העם יקבעו את דיני התורה הקדושה. ובודאי שהנכון והישר על פי ההלכה הוא לברך קודם הטבילה, ואם כן למה להורות לבני תורה, שיש להם דעת וגם יראת שמים, לעשות כפי מנהגים שאינם מיושרים, במקום להורות להם דבר אמת לאמיתו, את עיקר ההלכה.

ומה שכתבו כמה פוס' שיש קצת תוקף במנהגים, אין זה אמור רק על עמא דארעא, שהם עמי הארץ שלא יקבלו ממנו, לא כן כאשר יש בידינו להעמיד את האמת של התורה"ק.

ובפרט שכבר נשתנה המנהג הלזה, ע"י מי שגדול מרן אאמו"ר זיע"א, ורוב הציבור הספרדי הולכים לאורו, וגם בהלכה זו, אותם שנהגו אחרת, שינו מנהגם, ואם כן יש לנו לחזק דבר זה. וכבר כתבנו בכמה מקומות בשם הרבה ראשונים ואחרונים, שגדול בדור משנה מנהגים שיש בהם שמץ של איסור. וא"כ מי שמו למחבר הספר הנ"ל לבטל מה שהצליח להנהיג מרן אאמו"ר זיע"א. אטו כוחו גדול לחלוק על כל הראשונים והאחרונים בהאי כללא. וראה באורך בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שני בקונטרס שבסוף הספר, אודות המנהגים. ואיני יודע מי חינוכו לומר איפכא מסתברא מכל דברי מרן אאמו"ר. ונס היה לנו שלא נכתבו עשרת הדברות ביביע אומר, שגם על זה היו מחנכים אותם לחלוק].

להשכיר דירה לחילוני שלבוש שלא בצניעות אם השכנים יכולים לעכב

שבת וכדומה. ובפרט שכיום מקובל בשכונות של יראי ה' שלא למכור או להשכיר דירה רק ליראי ה', באופן שהסכם זה חל גם עליו לפי כללי ההלכה, בלא"ה הדבר אסור.

וע' להכנה"ג (סי' קנו בהגה"ט) שכתב, שהשכנים יכולים לעכב שלא ישכיר חצרו לשכן רע וכ"ש לכותי, וברד"ך (קיד) כתב, שאם מכר לגוי הוא בחרם, שמביא ארי למיצר שלהם. ובש"ע (חומ"ס סי' קעה) אי', שאם מוכר או משכיר לגוי, משמתינן ליה עד שיקבל עליו כל אונס שבא מהגוי. ומזה רצה ללמוד גם לגבי נזק של פריצות, שיש להזהיר את המוכר, ואם הוזהר ולא שמע מחרימים אותו. ע"כ. וה' יברך את עמו בשלום.

ומילתא אגב אורחא, ראיתי בתשוה"נ (ה, שעא) שכתב לחדש, שאסור למכור או לשכור דירה לחילוני אם זה מפריע לשכנים, וכגון שהנשים אינן לבושות בצניעות. והשכנים יכולים לעכבו. שכשם שעשו חז"ל תקנה ששכנים צריכים לסבול במקום מצוה, ולכן אינם יכולים למחות אם רוצה לפתוח שם תלמוד תורה, כ"ש במקום חשש פריצות שהיא עבירה, שיש לאסור על שכן לעשות בשלו כרצונו ולמונעו ולעכבו מלמכור או להשכיר. ע"כ. הנה באמת אם יש חשש לקלקול הצעירים של השכנים עצמם, או אם השכונה כולה היא של יראי ה' החרדים לדבר ה', אין להשכיר דירתו בשכונה כזו למחללי

מילואים

עובדיה בהגרי"צ יוסף
ראש ישיבת "חזון עובדיה" ו"אוהל יוסף"

בדין אומדנא דמוכח בעניני קנינים כשאין כוונתו לאמת

הנה בתשובת מיימוני (נשים סימן א') כתב, דלא אזלינן בתר אומדנא לומר שהיו קידושי שחוק, כיון שעל ידי האומדנא אנו מבטלים לגמרי את מעשה הקידושין. וכן ביארו באבני נזר (אבן העזר ס"ס קלג) ובשערי יושר (שער ז' פ"ה) שלדעת הריטב"א דלא אזלי' בתר אומדנא נגד דברי פיו, הכי נמי אי אפשר לומר שהיו קידושי שחוק, וכמ"ש היראים דלא אזלי' בתר אומדנא דמוכח לבטל את מעשהו בסתמא. אבל לכאורה יש לדחות די"ל בכוונת הריטב"א דאומדנא דמוכח לא מהני דוקא כנגד אמירת פיו המפורשת, אבל שפיר מהני לבטל את מעשהו שנעשה בסתמא, וכדמוכח משיטת הרשב"א שכל עיקר דין דברים שבלב אינן דברים הוי רק כשמבטל את המעשה, ובעל כרחך דאומדנא דמוכח מהני בכהאי גוונא. והכא נמי מהני לומר שעשה את הקידושין בדרך שחוק, ואין כאן אמירה מפורשת שלא עשה בדרך שחוק. וכמו שכתב התומים (סימן פא סק"ב) לגבי טענת השטאה, דהיכא דאיכא אנן סהדי לטעון כן, אין זה נחשב שהדיבור סותר מחשבת הלב, כיון דאדרבה מפרשים את דיבורו שהוא בא להשטות ולצחוק בעלמא. וכן כתב באמרי בינה (טוען ונטען סימן יח) דכשיש הוכחה שנתכוין להשטות אין זה סותר כלל את מה שבפיו, שהרי הוא אמר כן להשטות. ע"ש. וראה בילקוט יוסף שובע שמחות חלק א', באורך וברוחב בענין קידושי שחוק].

וכן מבואר מדברי הריטב"א בנדרים (כ): שכתב דנדרין זרוזין לא הוי נדר, כיון דאיכא אומדנא דמוכח שלא נתכוין למה שהוציא בפיו, ולכן לא הוי בכלל דברים שבלב אינן דברים. ע"כ. ומוכח דבכהאי גוונא לא נחשב כסותר את דיבורו, כיון שאפשר לפרש את דיבורו שנתכוין לזרו ולא לשם נדר. וכן נראה מהגמרא (קדושין כו.) דאמרינן שכסף לא קנה באתרא דכתבי שטרא, כיון דלא סמכא דעתיה, ומוכח דאף על גב שאמרו בפירוש שנותנים לשם קנין, מכל מקום אזלינן בתר אומדנא דמוכח שלא גמר בדעתו לשם קנין. ובעל כרחך דהריטב"א מיירי דוקא כשאמר בפירוש לסתור את האומדנא. וכן כתב בשערי יושר (שער ז' פ"ח) דהוה כמו האומר על מנת שלא אוסיף לך על השקל, וחושב בלבו להוסיף עד ג' דינרים, דכיון דדרך הסוחרים לדבר כן, חשובים הדברים שבלב כדיבור ממש, והדיבור שבפיו מתפרש כן. ע"כ. ובעל כרחך צריך לומר בדברי התשובות מיימוני כנ"ל, דמשום חומרא דאשת איש מחמירין להחשיבו כספק אומדנא.

וכמו כן יש לדון במה שכתב הר"ן בנדרים (מח.) וז"ל, ואם הוכיח סופו על תחלתו שאינו אלא הערמה כגון מתנת בית חורון דאסיק למילתיה ואמר והינן לפניך, לא הוי מתנה, אבל כל שלא אמר בפירוש, אף על פי שהענין מוכיח בעצמו דלא יהיב ליה אלא כי היכי דליתנהי מודר אפילו הכי הויא מתנה. ע"כ. ומשמע דאפילו דאיכא אומדנא דמוכח לא אזלינן בתרה לבטל את המעשה לגמרי, ושאני בכל דוכתא דאזלינן בתר אומדנא דמוכח דהוי רק בתורת תנאי. אמנם בבית יוסף (יורה דעה סימן רכא) הביא מרבינו ירוחם (נתיב י"ד ח"ה קיא.) שכתב דמהרמב"ם (פרק

ד' מנדרים הלכה ט"ו) משמע דאף על פי שלא אמר לו ואינם לפניך או והן לפניך כיון שסעודתו מוכחת עליו שלא גמר להקנות אסור. ע"כ. ובפשטות צ"ל דשם גם כן לא נחשב כסתירה מפורשת לדיבורו, שהרי לא אמר שהוא נותן בלב שלם, אלא אפשר לפרש את נתינתו רק כדי שאביו יוכל לאכול שם, כיון שיש אומדנא דמוכח שעשה כן.

בענין מכירת חמץ לגוי בדרך הערמה

והנה במחצית השקל (סימן תמח סק"ד) כתב וז"ל, אולם המכירה לגוי לא תעלה ארוכה לשבר בת עמי לעת כזאת אשר נודע ביהודה ובגוים שהמכירה היא רק להפקיע איסור חמץ, אף החרדים על דבר ה' ומוכרים בלב שלם, מכל מקום אין דעת הגוי לקנות המקום ולא החמץ, ואם כן במה נקנה החמץ לגוי, כיון דגם החצר אינה נקנה לו כיון דאין חפץ לקנות החצר כלל. ולבי אומר לי דדוקא בימים הקדמונים שהיה דבר זה במכירת חמץ לגוי דרך מקרה, והיה המכירה בלב, בין אצל ישראל המוכר ובין אצל הגוי הקונה, אבל עתה בעוונותינו הרבים הן רבים עתה עמי הארץ שגם בעיניהם הדבר רק מצות אנשים ומנהג אבותיהם בידיהם, כל שכן שאין דעת הגוי לקנות כלל. אחר זמן עיינתי בנימוקי יוסף בבא מציעא (י.) אמתני' דראה את המציאה וכו' ומשמע דהיכי דאיכא קנין מן התורה, קונה, אף על גב דלא ניחא ליה לקנות. עכ"ל.

אבל בשו"ת חתם סופר (יורה דעה סימן שי) תמה דשאני לגבי נפל על המציאה, שמכוין לזכות באופן כללי. אבל במכירת חמץ אי אמרינן שהעכו"ם אינו מכוין לקנות כיון שסובר שהיהודי אינו עושה אלא ע"ד מצות אנשים, תו לא קני, כי לא יעלה על דעת אדם מעולם שיקנה אדם שלא לרצונו לא בקנין דאורייתא ולא בקנין דרבנן. ולכן פקפקו העבודת הגרשוני (סימן קב) וישועות יעקב (קו"א להלכות פסח) בענין מכירת חמץ לעכו"ם. [ועיין עוד בקצות החושן (סימן ערה סק"ד) דלא מהני בעכו"ם דעת אחרת מקנה כיון דאין זכייה לעכו"ם]. ומכל מקום לדינא כתב החתם סופר דשפיר מהניא מכירת חמץ בכהאי גוונא, דמה לי אם דעת הגוי לקנות או לא, אנן לא בעינן להקנות לגוי לגמרי, אלא העיקר להוציא מרשותו של ישראל, שלא יהיה חמץ שלו, וכל שיצא מרשותו של ישראל אפילו בדרך הפקר אינו עובר עליו. ע"כ. ובשו"ת מהר"ם שיק (אורח חיים סימן רלב) תמה דהרי קיימא לן בסימן רמה שאם הקנה לחבירו והוא לא קנה, הרי זה נשאר ברשות המוכר הראשון, ורק לרשב"ם (ב"ב קלח.) הוה ליה הפקר. וכן תמה בשו"ת חבל יעקב (חלק א סימן ו' אות כא). ובשדי חמד (מערכת חמץ סימן ח' אות סה) ביאר דחמץ שאני שדעתו להוציאו מרשותו בכל אופן כיון שכל מה שהקנה היה בכדי לינצל מהאיסור.

ועוד כתב בשו"ת חתם סופר (שם) ליישב מנהג העולם במכירת חמץ לעכו"ם וז"ל: ולא דמי לקנין אגב דלא סמכא דעתו של גוי שיהיה הקנין הזה קונה ושיפעול המעשה הזה כלל, אבל הכא הרי קנה בדרכי הקניות כסף ומשיכה שיודע הגוי שקונים בו מדינא, ועשה כל המעשים הראויים, רק שנאמר אין דעתו לקנות, בכהאי גוונא אמרינן דברים שבלב אינם דברים וכו'. ע"כ.

ובערך שי (אורח חיים סימן תמח ס"ג) תמה דאכתי באופן דהוי אומדנא דמוכח מהני לבטל את המעשה קנין, והכי נמי הרי איכא אנן סהדי שהגוי אינו מעוניין לקנות את כל החמץ של הישראל. וכן תמהו בשו"ת חבל יעקב (חלק א' סימן ו' אות כא) וכתב סופר (אבן העזר סימן נד) ולחם שלמה (אורח חיים סימן פו סק"ד). ואולי כוונתו דליכא בכהאי גוונא אומדנא דמוכח ברורה

שאינו רוצה לקנות, כיון שיש לומר דמכיון שהעכו"ם יודע שהישראל עושה עמו מעשה קנין, יתכן דסבר וקיבל לקנות את החמץ בלב שלם. וכן כתב בשו"ת הרד"ם (חושן משפט סימן ה') דלא מבטלים מקח מחמת אומדנא גרידא, דאין אנו בקיאיין באומדנות. והובא בשו"ת מהרש"ג (חלק ג' סימן קטו).

וכן כתב בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ד' סימן צה) לענין מה שהעירו בישראל שאינו שומר תורה ומצות, דלכאורה הוא מוכר את החמץ לעכו"ם שלא בלב שלם וז"ל, הנה אין סברא להחמיר אחר הפסח שלא לאכול חמץ שמכר חנוני ישראל לנכרי במכירת חמץ כנהוג שמא לא היתה המכירה בלב גמור, משום שהוא דברים שבלב שאינם דברים, ואנן סהדי ליכא אף במושעים, דחזקה דלא שביק היתרא ואכלי איסורא, ומה שיכולים לתקן שלא יעברו איסור. ואף אם נימא שבזמן הזה ליכא חזקה, מכל מקום אנן סהדי לא הוי וממילא אף אם לא היה בלב גמור הוא דברים שבלב שאינו כלום לבטל המכירה. ע"כ.

וכן כתב בשו"ת דברי חיים (חלק ב' אורח חיים סימן מו) דאפילו במומר שגילה דעתו שעושה את המכירה רק "לפנים" ולא בדרך מכירה גמורה, מכל מקום מהני, דמסתמא אם היה יודע המומר שמן הצורך למכור מכירה גמורה רק אחר הפסח לא ימכור לישראל אחר רק ימכרו לו בהחזרה במקח שמכרו. ע"ש.

וכן כתב בשו"ת הר צבי (אורח חיים ח"ב סימן מד וזרעים ח"ב סימן נא) דמה שכתב הישועות יעקב שכיון שההקנאה היא רק לברוח מאיסור חמץ, הוי כגילוי דעת שאינו מכיון למכור הקרקע מכירה גמורה, וממילא לא נקנה החמץ, כשנקנה אגב קרקע. יש לדחות לפי המבואר מהמהרי"ט (חושן משפט סימן סה) דאיכא אומדנא דניחא ליה בקנין כדי לא לעבור על איסור. ונכמו שכתב הרמב"ם (פרק ב' מהלכות גירושין הלכה כ') בטעם דמהני גט המעושה כדין, אפילו שכופין את הבעל. וכן מבואר מהבית יוסף (יורה דעה סימן רכח סכ"א) שלמד מדברי הרמב"ם לענין התרת נדר במקום מצוה, בע"כ של הרבים, כיון דאיכא חזקה על כל איש ישראל דניחא ליה בעשיית מצוה, והני דאמרי דלא ניחא להו יצרם תוקפם. ודלא כהריב"ש (סימן תקיא). ע"ש. וממילא מכיון שהוא רוצה להנצל מאיסור חמץ, הוי אומדנא דמוכח דגמר ומקנה בלב שלם וכו'. וכיוצא בזה כתבו התוס' (ב"מ ל: ד"ה אפקרה). וכן המנהג פשוט במכירת חמץ להקנות לגוי בקנין אגב קרקע באין פוצה פה, ולא רפרף אדם בזה מעולם. והוא הדין לענין מכירת קרקעות להפקיע מאיסור שביעית. עכ"ד. והובא בשו"ת יביע אומר חלק י' (חלק יורה דעה סימן לח סק"ד). והוסיף עוד דמה שכתבו הראשונים (קידושין מט:): שאין דרך בני אדם למכור הקרקעות שלהם, זהו דוקא במכירה החלטית לצמיתות, שאז ישארו בלי קרקע כלל, ואמרו ביבמות (סג.) כל שאין לו קרקע אינו אדם. מה שאין כן גבי חמץ שגם המוכר וגם הלוקח יודעים שזהו רק לימי הפסח, כדי שלא יעבור על איסור חמץ, וכן בשביעית גם המוכר וגם הלוקח יודעים שתוקף המכירה הוא רק לשנת השביעית, ואחר כך תוחזר הקרקע לבעליה, ככהאי גוונא ליכא אומדנא וגילוי דעת לבטל המכירה. ע"כ. ומבואר מכל זה דאין הכי נמי אם היה אומדנא דמוכח דלא ניחא ליה במכירה, לא היה מועיל הקנין, ובעל כרחנו מוכרחים לומר דהוי רק דברים שבלב. והריב"ש"א מיירי דוקא היכא שאומר בפירוש כנגד האומדנא דמוכח, אבל כשעשה מכירה בדרך הערמה, לא נחשב כאמירה נגד האומדנא, והוה ליה כהודאת בעל דין שנאמן לומר שהיה משטה.

בענין מכירת הקרקעות בשביעית לעכו"ם

אכן הנה עיין שם בשו"ת יביע אומר שהביא מהבאר יצחק (אבן העזר סימן י' ענף ו' וסימן טז ענף א') שכתב שגם במקום דאיכא אומדנא, מכל מקום אמרינן דברים שבלב אינם דברים, כדמוכח בגיטין (לד.) דגילוי דעתא בגיטא לאו מילתא הוא. וטעמא דאביי משום דסבירא ליה שאפילו אומדנא ודאית אינה מבטלת את הדיבור הקודם לה. ע"ש. ומזה כתב ללמוד לענין מכירת הקרקעות לגוי בשביעית, שיש שחששו בזה שאין דעת הישראל למכור את הקרקע בלב שלם, אבל השתא יש לומר דכיון שעשו מעשה וחתמו על ההרשאה למכירת הקרקעות, דברים שבלב אינם דברים, והמכירה קיימת. וכן כתב עוד (בהערה שם) וז"ל, והמענין היטב ישר יחזו פנימו, על פי הש"ס (קידושין מט:) והפוסקים, שלהלכה אין מקח הקרקע מתבטל על ידי אומדנא, אלא אם כן אמר המוכר בפה מלא שהוא מוכר הקרקע על דעת לעלות לארץ ישראל, ובכהאי גוונא כשנאנס ולא עלה, אף על פי שלא התנה ככל משפטי התנאים, המקח בטל, כיון שגילה דעתו לכך, אבל אם מכר "בסתם" לא מהני אומדנא לבטל את המקח, דהוי בכלל מאי דקיימא לן דברים שבלב אינם דברים, כההיא עובדא דגמריין. וכן מבואר בדברי הרמב"ם (פרק י"א ממכירה הלכה ט), שאם מכר "סתם" הקרקע שלו, אף על פי שהדברים מראים שאינו מוכר אלא כדי לעלות לארץ ישראל, ונאנס ולא עלה, אין המקח חוזר, כיון שלא פירש בשעת המכר, והדברים שבלב אינם דברים. וכן כתב הרא"ש (כתובות פרק י"א סימן ט') דבהאי עובדא דקידושין אפילו גלי דעתיה מעיקרא, וידוע לכל שעל דעת כן הוא מוכר נכסיו לא מהני, דבעינן גילוי דעת "בשעת המכירה", שפעמים רבות אדם מוכר קרקעותיו, ואין ידוע למה הוא מוכרם. וכן פסק בשלחן ערוך (סימן רז ס"ג) שהמוכר חצרו או שדהו, ופירש בשעת המכירה שהוא מוכרם כדי ללכת למקום פלוני, ולא נסתייע לו ללכת, המקח בטל, ותחזור לו הקרקע, אבל המוכר קרקע סתם, אף על פי שהיה בלבו שמפני שהוא רוצה ללכת למקום אחר הוא מוכרה, אף על פי שהדברים מראים שלא מכר אלא על דעת ללכת למקום אחר, ולא נעשה כך, אינו יכול לחזור מן המקח, כיון שבשעת המכירה לא אמר בפירוש כן. ודברים שבלב אינם דברים. ואפילו אמר בפירוש קודם המכירה שהוא מוכר על דעת כך וכך, כיון שבשעת המכירה לא אמר, אינו חוזר מן המקח. עכ"ל. מבואר להדיא דלא מהני אומדנא וגילוי דעת לבטל המקח, אלא בגילוי דעת על ידי אמירה מפורשת בפה מלא בשעת המכירה, הא לאו הכי הוי בכלל מה שאמרו "דברים שבלב אינם דברים", וחזקת מרא קמא לא מהניא כלל. וכן כתב הרב מגילת ספר על הסמ"ג (לאיון פא דף מד ע"ד), דאפילו איכא אומדנא דמוכח וגילוי דעת שעל דעת כן הוא מוכר, כל שלא אמר בפירוש בשעת המכירה, המקח קיים ואינו יכול לחזור בו. ע"ש. ומעתה כשמקנה החמץ אגב קרקע, ואין שם "אמירה" שהיא פוגמת את עצם ההקנאה, כל האומדנות אשר סביב המקח, אינם כלום, שהם דברים שבלב שאינם דברים, והחמץ שפיר נקנה לגוי אגב קרקע. וכן הדין לגבי מכירת הקרקעות לגוי להפקיע מאיסור שביעית, כל שאין גילוי דעת באמירה מפורשת לבטל המקח, הכל נחשב בבחינת "דברים שבלב אינם דברים", והמקח קיים בודאי, וזה ברור. עכ"ל.

ומבואר מדבריו כמו שנראה בפשטות מדברי החתם סופר דכל שיש שם מעשה קנין, לא איכפת לן במה שיש אומדנא דמוכח דלא ניחא ליה בקנין. והיינו כמו שכתב באבני נזר (אבן העזר ס"ס קלג) ובשערי יושר (שער ד' פ"ה) שלדעת הריטב"א דלא אזלינן בתר אומדנא נגד דברי פיו, הכי נמי לא מהני על פי האומדנא דמוכח לבטל את מעשהו שנעשה בסתמא, ולכן אי

אפשר לומר שהיו קידושי שחוק. והכי נמי בנידון דידן אין אנו אומרים שמכר רק כדי לינצל מאיסורא, ואפילו שלא אמר בפירוש שמוכר "בלב שלם". וכן כתב בילקוט יוסף השביעית והלכותיה (מהדו"ק שביעית עמוד תרג) דמשמע מהרשב"א (קדושין ג.) שאין חילוק בין דברים שבלבו או בלב כל אדם. ולעולם לא מבטל את מה שעושה בהדיא. ע"ש. וכן כתב בשערי ציון (חלק א' סימן יד) ליישב הערת המחצית השקל לגבי מכירת חמץ, דהר"ן בנדרים (מח.) כתב לגבי מתנת בית חורון, שהמתנה בטילה דדוקא כשיש שם אמירה לבסוף. וזהו לא שייך במכירת חמץ שנעשית בסתמא. ע"כ.

ובספר דבר השמיטה (להר"מ לוי, עמוד כו) כתב שכדברי החת"ס מבואר בשו"ת עונג יום טוב (סימן כח) שכו' וז"ל, "ומכירת חמץ לא מקרי הערמה, כיון שגמר ומקנה וגומר בדעתו להקנות, אלא שבעיקר הדבר נראה לי שיש להזהיר המוכר והקונה שיכוונו להקנות ולקנות ולא יעשו מצות אנשים מלומדה". וקשה דכיון שמערימים מהיכי תיתי שנתכוין להקנות ולקנות, אלא מוכח דאזלינן בתר מעשהו ולא בתר מחשבתו, ובסוף דבריו הזהיר לרווחא דמילתא שיתכוין להקנות. ע"כ.

וצ"ע דאדרבה העונג יום טוב אזיל בתר איפכא דלעולם אין אומדנא דמוכח שאינו מכוין להקנות כיון שזהו מכירה רק לימי הפסח, ושפיר אפשר דגמר ומקנה בלב שלם. ועוד כתב בדבר השמיטה (שם) שכן מבואר גם בשו"ת עטרת חכמים (יורה דעה סימן יד) שהובא בשדי חמד (מערכת חמץ סימן ט אות ג.). ועיינתי שם ואדרבה כתב להדיא דאין כאן הערמה כיון שמצד האיסור גמר ומקנה, ואף אם יש בלבו איזה מחשבה לא יאותה הוי דברים שבלב. ע"כ. ומבואר להדיא דלא מיירי באופן שיש שם אומדנא דמוכח, אלא רק חשש מחשבה בעלמא. וכן יש לעיין במה שהוכיח מו"ז מרן זצוק"ל מהראשונים בסוגיא דקדושין שדוקא אם גילה דעתו בעת המכירה שרוצה לעלות לארץ ישראל המכירה בטילה, והרי הראשונים ביארו דבריהם שבלא גילוי דעת בעת המכירה ליכא אומדנא דמוכח שמוכר את נכסיו רק על דעת לעלות לארץ ישראל, ולכן צריך שיאמר כן בפירוש בשעת המכירה. ואדרבה משמע דבשטר מברחת לא צריך גילוי דעת בשעת המתנה, כיון שיש אומדנא דמוכח יותר גדולה שנתנה את הנכסים רק כדי להבריח מהבעל. וכן כתב להדיא הרמ"א (סימן רז סעיף ד) דאם איכא אומדנא דמוכח לבטל את המקח, הרי המקח בטל גם בלא גילוי דעת בעת המכירה. ובפשטות כן מוכח משיטת הראשונים שכתבו דדברים שבלב לא מהני דוקא כשסותר את מעשהו, ולפי זה בע"כ הא דמהני דברים שבלב כל אדם, היינו אפילו בכהאי גוונא, ורק כשסותר את אמירתו המפורשת לא מהני לדעת הריטב"א.

דברים שבלב ואומדנא להוסיף תנאי

ומה שכתב בספר דבר השמיטה (שם) דאומדנא דמוכח מהני רק לעשות תנאי במכירה, אבל לא מהני לבטל לגמרי את המכירה. [וכ"כ אאמו"ר הראש"ל שליט"א בשלחן המערכת חלק א' עמוד תרצז]. הנה בחידושי הרמב"ן בסוגיין כתב להדיא שאם היה אומדנא דמוכח שמוכר רק מפני שרוצה לעלות לארץ ישראל, המקח היה מתבטל לגמרי מטעם שנעשה רק על אותו צד, וכעין אסמכתא, ולא צריך להגיע בכהאי גוונא לדין תנאי, ולכן לא איכפת לן שלא עשה לכל משפטי התנאים. ועיין במחנה אפרים (הלכות נדרים סימן ו') שכתב דהאומר תנאי היה בלבי, נראה דאין זה סותר כלל מה שהוציא בפיו, ומהני גם בדברים שבלב, דתנאי מילתא אחריתי, ודברים שבלב כי האי הויין דברים. וכן נמי מדברי הרשב"א בתשובה שהביא הבית יוסף (יורה

דעה סימן רכח) וז"ל, נראין הדברים ברורים שכל שנדר סתם ואחר כך אמר אדעתא דהכי נדרתי דנאמן. ע"ש. אבל מדברי הר"ן (נדרים כב:) משמע דסבירא ליה דתנאי היה בלבי הוו דברים שבלב ואינם דברים. ועיין עוד בלחם משנה (פרק ב' מנזירות ה"ב). ע"ש. ולפי זה בע"כ צ"ל כדברי הרמב"ן דבסוגיין הנדון לבטל את המעשה מעיקרא לגמרי, אבל בתורת תנאי סגי גם בדברים שבלב.

אמנם עיין באבן האזל (פרק י"א ממכירה ה"ט) שתמה ע"ד המחנה אפרים מלשון הרמב"ם (שם) דמשמע שהמכירה בטילה מטעם תנאי, ואפילו הכי אמרינן בזה לדין דברים שבלב אינן דברים. ולכן כתב דהמחנה אפרים מיירי דוקא לגבי שבועה, דהוי כמו מתנה, שבזה סבירא ליה לרי"א דמתנה שאני ממכירה, דבמכר אפילו בתנאי הוי דברים שבלב, דכיון שאינו תלוי בדעתו לבד לא מהני דעתו אפילו לעשות תנאי כיון שאינו מתנה עם הלוקח, אבל במתנה צריך להיות מהני תנאי אפילו היכי דהתנאי הוא בלבו כיון שאנו הולכין אחר דעתו לבד.

ומכל מקום בפשטות נראה דהאומדנא מהני לבטל את המעשה לגמרי, כיון דתלינן שעשה את המעשה מן השפה ולחוץ, וכן מוכח משטר מברחת.

ובספר דבר השמיטה (עמוד כא) כתב לדחות דצריך לומר לענין שטר מברחת דאין האומדנא מבטל את המעשה נתינה, אלא לעולם אמרינן שהיא נתכונה לתת מתנה גמורה על הצד שהיא תמות קודם בעלה, וכל מה שרצתה להברית, היינו דוקא אם הבעל ימות קודם. ולכן אין זה נחשב שהאומדנא סותר את המעשה לגמרי, אלא רק אמרינן על פי האומדנא שנחשב כאילו עשה שם תנאי. וכן מוכח מהשלחן ערוך (אבן העזר סימן צ' סעיף ח) שאם כתב בשטר שזהו מתנת עולמים קנה. עכ"ד.

וצ"ע דהא בפשטות הגמ' (כתובות עט.) מוכח דבשטר מברחת לא חל המתנה כלל, דמקשינן דאי לא קננהי לוקח ניקנינהו בעל, ואמר אביי עשאום כנכסים שאין ידועין לבעל ואליבא דר"ש. ואי אמרינן דהוי מתנה גמורה על תנאי שאם הוא ימות קודם הרי"ז בטל, למה חשיב שאין כאן קנין ללוקח. ועיין עוד ביד רמה (ב"ב קמו:): שלמד מדין שכיב מרע שנתן כל נכסיו דהוא הדין בריא שכתב כל נכסיו במתנה לאחרים מחמת שהיה צריך לברוח לארץ אחרת מפני בעלי חובותיו וכו', אם נתברר שלא כתב מתנתו זו אלא מחמת כך הואיל ונדחית השעה מפניו והרי הוא צריך לנכסיו בטלה מתנתו. והובא בטור ובשלחן ערוך (סימן רמו ס"ב). והתם ליכא למימר דהוי רק כמכירה בתנאי, אלא דמחמת האומדנא דמוכח מבטלים את המכירה לגמרי. ועיין עוד בשו"ת הרא"ש (כלל עה ס"א) בכ"ז.

ומה שהוכיח בדבר השמיטה הנ"ל ממה שכתבו הראשונים שאם היא כתבה בשטר מתנת עולמים מהני, בפשטות יש לומר דכיון שכתבה לו ייפוי כח כזה, מוכחא מילתא שנתכונה להקנות באמת, וכבר ליכא אומדנא דמוכח שנתנה רק כדי להבריח מבעלה. וכן כתב הנמוקי יוסף (כתובות עח:): להדיא דבכהאי גוונא שכתבה כן בשטר, ודאי למתנה גמורה איכוונה, ולכן אם הכל כותבים כן אין זה מועיל. ע"ש. וכן מבואר ממה שכתב הרמ"א (סימן צט ס"ו) דהיכא שהלוח רוצה להבריח נכסיו מבעלי חוב, ונותן במתנה גמורה, שפיר נחשב כמתנה, וביאר הנתיבות (סק"ו) דהיינו בכהאי גוונא שכתב מתנת עולמים, דגלי דעתיה שכדי להבריח מסכים לתת במתנה גמורה. ע"ש. וע"ש בפתי תשובה (סק"ז) מה שכתב בכיוצא בזה מתשובת חוות יאיר (סימן ר). והיינו כמו שכתב השלחן ערוך (סימן רמו ס"ד וס"ז) דהיכא דמנכרא מילתא שרוצה ליתן לבנו מתנה גמורה, כגון שעשה קנין סודר או שייפה כוחו בשטר. הרי זה קנה, ולא אמרינן לאומדנא שנתכוין לעשותו רק אפוטרופוס, משום דלא שביק נפשיה ונתן לבריה. ע"ש.

קיצור ההלכות

פרק א' - יסודות מצות השמיטה

א. מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה, ב): "ושבתה הארץ שבת לה". ונאמר (שמות לד, כא): "בחריש ובקציר תשבות". וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה, שנאמר (ויקרא כה, ד): "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור". וג' מצוות כלליות נאמרו בשנה השביעית: א. שביתת הארץ, שהיא לשבות מעבודות האדמה בשביעית, וכן עבודות האילן וכיוצא בזה. ב. שמיטת הפירות, שהיא להפקיר את כל תנובת השדה והאילנות של שנה זו, וכן לנהוג קדושת שביעית בתנובת השדה והאילנות של שנה זו. וכן לבער מן הבית כל מין שכלה מן השדה. ג. מצות שמיטת כספים, להשמיט את כל החובות בסוף השנה השביעית. [וראה להלן בדבר שמיטה בזמן הזה].

ב. שנת השמיטה האמיתית היא שנת תשע"ה הבאה עלינו לטובה, וכן המנהג פשט בכל ישראל, ואין לזוז מהמנהג. ואין מונים שנים אלו לבריאת העולם, אלא תחלת המנין היה לאחר ארבע עשרה שנה משנכנסו בני ישראל לארץ ישראל, [שבע שנות כיבוש הארץ, ושבע שנות חלוקת הארץ], ואז נתחייבו ישראל במצות השמיטה. ונמצא ששנת השמיטה הראשונה היתה בשנת העשרים ואחת לכניסתם לארץ.

ג. ראוי ונכון ללמוד וללמד הלכות שביעית, דבר בעתו. וכבר קודם שנת השמיטה ראוי לעסוק בהלכות שביעית, וילמד בעיקר את הדינים הנצרכים לו. ורבים מהעם נכשלים מחוסר ידיעה בטיפול בגינות, ובעציצים. וכן בשמירת הפירות בקדושת שביעית, ובדמי שביעית. ולכן על החכמים בכל אתר לקבוע שיעורים וללמד לעם את דבר ה' זו הלכה, כדי שידעו היטב את כל ההלכות, האסור והמותר.

ד. אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר (ויקרא כה, ב'): "כי תבואו אל

הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה". חוץ ממצות שמיטת כספים שנוהגת גם בחוץ לארץ. [ובזמן הזה ראה להלן]. אבל בחוץ לארץ אין שמיטת קרקעות ושמיטת פירות נוהגת כלל אפילו מדרבנן. ע

ה. אף בארץ ישראל אין כל המקומות שוים לדיני השמיטה, אלא מקומות שנכבשו אף על ידי עולי בבל, נוהג בהם כל דיני שמיטה, ומקום שנכבשו רק על ידי עולי מצרים אין נוהג שם איסור ספיחין, אך אסור לעבוד שם עבודת קרקע האסורה בשמיטה, וכמו כן הגדל שם קדוש בקדושת שביעית, וחייבים לבער את הגידולים בזמן ביעורם. ומקומות שלא נכבשו אף על ידי עולי מצרים, אף אם הם בגבולות ארץ ישראל המובטחת, אין נוהג שם דיני שביעית כלל. וכיון שנחלקו הפוסקים על מיקומם של מקומות אלו, לפיכך אין להקל באף חלק מחלקי ארץ ישראל, וצריכים לנהוג כל דיני שביעית בכל חלקי ארץ ישראל, כולל החלק הצפוני, והחלק הדרומי, ויש לנהוג שם איסור עבודה בשביעית, וכל היכול הגדל שם קדוש בקדושת שביעית. [ולגבי עזה ואשקלון ראה בהערה ו'].

ו. אילת נחשבת לחוץ לארץ לגבי חיוב תרומות ומעשרות, ולגבי שביעית, וכל הגידולים הגדלים שם בקרקע של ישראל, אין בהם קדושת שביעית, ואין בהם איסור ספיחין. אך אין צריך לעשות שם ב' ימים טובים של גלויות. [ואין להחמיר בזה שלא להניח תפילין באסרו חג וכו', שמבטל מעליו מצוה יקרה זו]. ולגבי טיול לאילת הנכון להחמיר בזה, שלא לצאת לטיול לאילת זולת אם עושה כן להרביץ תורה, או לחזק את ידי לומדי התורה שם, או צורך פרנסה או לישא אשה.

ז. סוריא, אף על פי שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו את ארץ ישראל וילכו להשתקע שם. ולכן שביעית נוהגת מדרבנן בדברים המחוברים

ונוהגים כן גם בשנת השמיטה. [שגם בשנת השמיטה יש להתאבל ולהצטער על חורבן בית המקדש].

יד. יש אומרים שהרגילים לכוין בתפלה על פי הקבלה, אינם מכוונים בשנת השמיטה. אבל בחוץ לארץ הרגילים לכוין על פי הסוד, ממשיכים לכוין כרגיל גם בשנת השמיטה. ויש אומרים שגם בארץ ישראל יש דברים שמכוונים בהם גם בשנת השמיטה, וראה כהנא.

טו. כשמברכים שהחיינו בברכת הקידוש של ליל ראשון של ראש השנה, נכון לכוין גם על קיום המצוות של שנת השמיטה. ואמנם מי שנאנס ולא קידש בליל ראש השנה, אין לו לברך שהחיינו על מצות השמיטה, שלא מצינו שחכמים תיקנו על זה ברכה. קכד

טז. מותר להתענות או להתפלל שירדו גשמים בשביעית. קכד

יז. אין לעשות פעולות דרך סגולה כדי שהארץ תוציא פירות בשנה השביעית. ואמנם פעולה כדי לאברויי בדרך סגולה מותרת בשינוי. קכה

יח. אסור להשכיר את השדה [בארץ ישראל] לגוי מערב שביעית על מנת שיעבוד בה בשביעית. כי דעת רוב הפוסקים שגדר מצות "ושבתה הארץ" היא שעל בעלי השדה לדאוג שהקרקע שלהם תשבות בשביעית, והיא מצוה בחפצא של הקרקע. קכו

יט. אסור לומר לגוי לעשות לו מלאכה בקרקע בשביעית. [בקרקע שלא נמכרה במכירה הנעשית על ידי הרבנות]. אולם במלאכות דרבנן, או בדבר שיש בו מחלוקת, במקום הפסד אפשר להקל על ידי גוי. קנב

כ. מותר למכור שדה למי שאינו שומר תורה ומצוות בשנה ששית, אף שידוע שיעשה בה מלאכה בשנה השביעית, ובפרט אם מסופק בדבר דשמא ימכור שדהו לגוי. אולם אסור להשאיל או להשכיר את שדהו, למי שאינו שומר תורה ומצוות בשנה ששית, מכיון דשכירות לא קניא, נמצא שעובד בשביעית בקרקע של ישראל. קנב

לאילן, וכמו כן יש קדושת שביעית על היבול הגדל בסוריא. אך אין גזרת ספיחין בסוריא, והספיחין מותרים באכילה. וכן התירו חכמים לעשות מלאכות בתלוש, וכגון דישה, זרייה, וכיוצא בזה. וכל זה בקרקע של ישראל, אבל בקרקע של גוי בסוריא, הפירות חולין לכל דבר, ואין בהם קדושת שביעית כלל. ואף מותר לישראל לעבוד שם במחובר. פא

כ. הגולן, וכן עבר הירדן המזרחית, שביעית נוהגת בהם על כל פנים מדרבנן, והיינו שאסור לעבוד שם עבודות קרקע האסורות בשמיטה, וכן עבודת האילנות. אבל ירקות הגדלים בגולן, מותרים באכילה, ואין בהם איסור ספיחין. אולם בדרום הגולן קשה להקל גבי ספיחין. פב

ט. יכול הגדל בירושלים [בין החומות] נוהג בו כל דיני שביעית. ואף שירושלים עומדת בקדושתה לעולם ועד, ולא בטלה לעולם, מכל מקום אין שביעית נוהגת בה אלא מדרבנן כמו בכל ארץ ישראל. פו

י. דעת רוב הפוסקים ששמיטה בזמן הזה אינה נוהגת מן התורה אלא מדרבנן. וכן עיקר לדינא. ובכלל הספיקות בשביעית אמרינן ספק דרבנן לקולא, שדינו ככל איסורי דרבנן שאנו הולכים בספיקם לקולא, וגם המחמירים ואינם סומכים על היתר המכירה מותר להם לאכול בכלים מתבשיל שנתבשל בכלים שבשלו בהם ירקות מהיתר המכירה. פז

יא. המתארח אצל משפחה בשנת השמיטה, שאינם בקיאים בהלכה להקפיד בדיני שביעית, ואינו יודע אם הירקות מותרים באכילה, או שהם ירקות ספיחין, [ואי אפשר לברר הדבר בנקל], יש לו להקל לילך אחר הרוב, וגם כשאין רוב, הדבר נחשב לספק דרבנן ולקולא. קיא

יב. אף ששמיטה נוהגת בזמן הזה מדרבנן, אין היובל נוהג בזמן הזה כלל. ובזמנינו אין לנו מצות ספירת שמיטין ויובלות. קיג

יג. בארץ ישראל אין נוהגים לומר תיקון רחל בשנת השמיטה. [אבל תיקון לאה אומרים גם בשמיטה]. אבל בחוץ לארץ אומרים תיקון רחל כבכל השנים. ובימי בין המיצרים נוהגים לומר "תיקון חצות" אחר חצות היום,

כא. אף על פי שלדעת הרמב"ם אין להתיר לעשות מלאכות של תורה גם אם מלאכות אלו באות לצורך קיום האילן בלבד, [לאוקמי אילנא], עם כל זה על ידי גוי יש להקל לעשות אף מלאכות של תורה, כשמלאכות אלו באות לאוקמי אילנא. ובפרט שיש מתירים כל מלאכה שהיא לאוקמי אילן, אף במלאכות של תורה, ושביעית בזמן הזה היא מדרבנן, ועל ידי גוי בודאי שיש לסמוך להקל לעשות כל המלאכות על-ידיו, ובלבד שיהיה לאוקמי אילן.

כב. מותר לסיטונאים המספקים ירקות לשומרי שביעית, לעשות חוזה עם חקלאים ערביים ולתת להם כסף מראש על מנת שיקנו זרעים לזרוע את שדותיהם [בארץ ישראל] בשביעית, וימכרו להם בשביעית התוצרת שתוציא השדה. וכ"ז בשדה של גוי. קסב

כג. ילד נכה שהרופאים קבעו כי למען בריאותו חייב להתעמל על דשא, וההורים רצו לשתול כרי דשא בשביעית על ידי נכרי, כי לא היתה אפשרות אחרת, יש להקל בזה דשם כרי דשא דומים לעציץ נקוב ששותלים באדמה, ואם כן הוי שבות דשבות שמותר על ידי נכרי לצורך חולי. וראה (פרק ט') שנתבאר שאין קדושת שביעית בדשא, ולכן מותר לרוץ עליו, לשורפו, וכדומה. [וראה להלן לגבי כיסוח הדשא]. קסה

כד. שנת השמיטה יש להרבות בה בעסק התורה, ובפרט החקלאים העוסקים בשאר השנים לפרנסתם בעבודות השדה, שיש להם להוסיף ולהרבות בשנה זו בלימוד התורה הקדושה. שזוהי אחת מטעמי מצות השמיטה, שתהיה שנת השמיטה פנויה כולה בשביל עסק התורה. קסה

כה. כאשר שומרים את מצות השמיטה, הארץ מתקדשת, וכל המאכלים מתקדשים, וגם הבעלי חיים מתקדשים, וממילא האוכל זך וקדוש, וניצולים מיצר הרע, שהיצר הרע נכנס דרך המאכל, וכשהמאכל זך, ממילא ניצול מכל חטא. קסז

כו. יש אומרים שגם בזמן הזה שייכת הבטחת התורה הקדושה, וציויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים. ויש חולקים. ומכל מקום נראה שענין הברכה שייך גם בזמן הזה לכולי עלמא, אף שאין הבטחה לכך. קסט

כז. המשבית את שדהו שלא לשם מצוה, אלא לצורך אחר, או שבלא"ה הקרקע שובתת כמה שנים, אפשר שאינו מקיים מצות שביתה, שצריך לכיין שעושה כן לשם מצוה [בזמן הזה מדרבנן]. אך אם משבית שדהו בסתם, ואין לו כוונה לסיבה אחרת, אינו צריך לכיין בהשבתת שדהו לשם מצות ה' שציוה על כך, שמסתמא ודאי עושה משום מצות ה'.

כח. מי שיש לו חצר או גינה עזובה, שאינו עושה בה שום מלאכה, כמו שמצוי בגינות של בניינים משותפים, טוב שיעשה בהם מלאכה מעט במשך ששת השנים, בכדי שבהגיע שנת השמיטה, תהיה שביתה הניכרת לשם מצות השם יתברך שצווה על מצות השמיטה בשנה השביעית. קעב

כט. להלכה ולמעשה אפשר לעשות שילוח הקץ בכל שנת השמיטה, וכן בימי העומר. וחסידים ואנשי מעשה שכל דרכיהם על פי הקבלה, נוהגים לדחות מצוה זו לאחר ימי העומר, ואם יש חשש שיפסיד המצוה לאחר העומר, לא ידחה קיום מצוה מה"ת. קפא

ל. הדרים בחוץ לארץ, יכולים לקיים מצות התלויות בארץ על ידי שליח שהוא דר בארץ ישראל, שיקנה לו קרקע וישביתה מכל עבודות השדה בשביעית. קפה

פרק ב' - דין תוספת שביעית

א. שנת השמיטה מתחילה מראשון לחודש תשרי [ראש השנה], ומסתיימת בעשרים ותשעה לחודש אלול [ערב ראש השנה] לעת ערב. אלא שהלכה למשה מסיני, שכל זמן שבית המקדש היה קיים נאסרה עבודת האדמה שלשים יום קודם לשמיטה. וזהו דין

בכנת סרק, ואפילו במרכיב על כנה בפחות מגובה טפח, כל שהיא מעל פני האדמה]. ולכתחלה טוב ונכון לסיים את ההרכבה באופן שהיא תיקלט קודם ראש השנה. ריא

ה. יש אומרים שיש להחמיר בכל מלאכת זורע בשביעית, שלא לזרוע ג' ימים קודם ראש השנה, כדי שלא תהיה הקליטה בשביעית. ויש אומרים שבזמן הזה אין צריך להחמיר בזה. ולכן טוב ונכון שכל אחד ישתדל לסיים את הזריעות כדי שיקלטו קודם ראש השנה, ולא להכנס למחלוקת. ריא

ו. העיקר להלכה כדעת רוב הראשונים שאין איסור ספיחין כל שנזרע והושרש קודם השביעית, ולכן יש ליעץ לחקלאים לזרוע שתיל עם שורשים [חשוף] ג' ימים קודם ראש השנה, שאז הקליטה תהיה קודם ר"ה, וכשהוא זורע זרע, יזרע עד זמן שינבוט קודם ראש השנה, וכגון בגזר הוא כשבויעים. והיכא שיש איסור ספיחין, כגון שרוצה לזרוע בכ"ט אלול וישחרש בשביעית, אין לזרוע מפני שבלאו הכי צריך לעוקרו. ריב

ז. פרחים ועשבי ריח הגדלים בעציצים נקובים, דינם כפרחים ושושנים שמותר לנוטעם סמוך לשביעית. וכן הנטועים באדמה. כדלעיל סעיף ג'. ריג

ח. גם תבואה וקטניות נכון וראוי היכא דאפשר שיקדימו לזרעם כדי שיגיעו לשליש גידולם קודם שנת השמיטה, ולא יגיעו לידי איסור ספיחין. וזה לרווחא דמילתא. ריג

ט. גם מלאכות המותרות לעשותן בשנת השמיטה במקום הפסד, וכאשר יבואר, רצוי ונכון להקדים ולעשותם לפני השמיטה, כדי שלא יצטרכו לעשותם בשנת השמיטה. ריג

י. מיום ט"ז אב ואילך אין לנטוע עצי מאכל חשופי שורש. ואם נטע באיסור, כל שננטע בט"ז, לענין ערלה ימנה את שנת השמיטה לשנה ראשונה, אך אינו מחוייב לעקור את העץ, אך אם נטע או הבריך או הרכיב אילן מאכל מיום י"ז אב ואילך, חייב לעקור את העץ. ואם לא עקר - הפירות מותרים. ואם

תוספת שביעית. וחכמינו אף אסרו חרישה בשדה תבואה מחג הפסח, ובשדה אילן מחג שבועות של שנה ששית. אולם בימינו מותרות רוב עבודות האדמה עד לראש השנה תשע"ה, ואין לנו בזמן הזה דין תוספת שביעית. אלא שצריך להוסיף שיעור מועט בערב ראש השנה, כמו כל תוספת. [וראה להלן לענין נטיעת אילנות]. קפט

ב. אף על פי שבזמן הזה אין לנו דין תוספת שביעית כנ"ל, עם כל זה אסרו חכמים לנטוע אילן עושה פירות פחות מארבעים וארבעה ימים קודם שנת השמיטה, שהנוטע סמוך לשמיטה יחשבו שנטע בשביעית. ועל כן הרוצה ליטע אילנות מאכל לפני שנת השמיטה, יזהר לנטוע עד ט"ו באב של ערב השמיטה [תשע"ד], סמוך לשקיעה, שכן מיום ט"ז באב אסור לנטוע אילנות מאכל. ובמקרה שנטע בט"ו באב, תימנה שנת השמיטה כשנה שניה למנין שנות ערלה. ומיום ט"ז אב אסור לנטוע עצי מאכל, אולם עצי מאכל הנטועים כבר בגוש עפר קודם ט"ו באב, מותר לנוטעם עד כ"ט אלול [וע' בס' שבת לה' (עמ' יב ס"ח)]. ובילקוט"י ערלה (עמ' תצב, תצג) סמוך לשקיעה, שאין שתיל זה זקוק לימי קליטה נוספים. ובתנאי שבזמן הנטיעה גוש האדמה לא יתפורר. רד

ג. אילן סרק שאינו מוציא פירות, וכן שיחי נוי, בשמים, וכדומה, שעשויים לריח בלבד, מותר לנוטעם גם אחר ט"ז באב. ויש אומרים שאין לנטוע אילנות סרק החל משבועיים קודם ראש השנה, כדי שלא ייקלט בשביעית. ויש חולקים ומקילין באילן סרק לנוטעם עד סמוך לראש השנה. וכן עיקר לדינא, ומכל מקום לכתחלה טוב ונכון להקדים זריעת הפרחים כדי שיקלטו קודם ערב ראש השנה של השנה השביעית, ויסיימו את הנטיעה עד ט"ו בחודש אלול סמוך לשקיעה, כדי שקליטתם לא תהיה בשנת השמיטה. [ולא להכנס למחלוקת]. רז

ד. עץ או כנה הנטועים קודם ט"ו באב, מותר להרכיב עליהם עץ רוכב עד סמוך לראש השנה, כיון שאין מונים שנות ערלה מזמן הרכבתה, אלא מזמן נטיעת הכנה. [ואפילו

מת קודם שיעקור מחייבים את היורש לעקור. ומי שנסתפק אם הנטיעה שנטע היתה קודם ט"ז באב או אחר ט"ז באב, יש להקל לחשוב כאילו נטע קודם לט"ז באב, ובר"ח תשרי עלתה לו שנה.

יא. אילן [מאכל] שעקרו הרוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר, ויש עמו מעט עפר מסביב לשרשיו, כל שהיה יכול לחיות בו כמה ימים [עד שבועיים] חשוב כנטוע, ומותר להעביר את האילן למקום אחר עם עפרו, אף בסמוך לראש השנה, ואין זה חשיב כנטוע. [וגם בשביעית עצמה יהיה מותר, כמו שיבואר להלן בפרק ד סעיף יח]. וכן עצי פרי הנטועים בגוש בתוך עציץ נקוב [והגדרת נקב בעציץ, ראה להלן] קודם ט"ו באב, ומונחים על גבי קרקע גלויה קודם לראש חודש אלול, מותר לנטועם עד ערב ראש השנה של שמיטה, כל שהגוש נשאר בשלימותו. ושנת השמיטה תיחשב לשנה השנייה למנין שנות הערלה.

יב. אם יש צורך לטעת אילנות בערב שנת השמיטה בגינות פרטיות או צבוריות, אם הם אילני סרק, ישתדלו להקדים לשותלם שבועיים קודם. ואם הם אילני מאכל, יש להציע להביא שתילים עם גוש עפר מסביבם, שיכולים לחיות עם העפר י"ד יום, וישתלו אותם עד ערב ראש השנה.

יג. אם גוי נטע לאחר ט"ז אב תשע"ד בלי ידיעת בעל הבית, יש מי שכתב שצריך בעל הבית לעקור את העץ, שמכיון שהיהודי הוא בעל האילן, על כן יש לחשוב שיחשדוהו שנטע בשנת השמיטה, והדבר אסור משום מראית העין. ויש לעיין בזה למעשה. ובאילן סרק כבר נתבאר שאין צריך להחמיר ארבעים וארבע יום, ורק טוב ונכון להקדים שבועיים קודם ראש השנה. ובדיעבד שזרע האילן בערב ראש השנה, אפילו אם הישראל עשה כן, אין צריך לעוקרו.

פרק ג' - באיזה שדה שביעית נוהגת

א. כל דיני שביעית שייכים גם בשדה של שותפים.

ב. הדבר פשוט שכל דיני שביעית נוהגים גם באדמות השייכות לציבור, או אדמות השייכות לעיריה וכדומה.

ג. דיני שביעית נוהגים גם במדברות ובשדה הפקר שבארץ ישראל, ואסור לעבוד שם עבודות האסורות בשמיטה, וצריך לשמור קדושת שביעית בפירות הגדלים שם בשנה זו. ויש שכתבו להסתפק בזה, דשמא אין שביעית נוהגת בשדה הפקר. והעיקר כדעה רכב ראשונה.

ד. שביעית נוהגת גם בקרקע הקדש, ויש לנהוג כל דיני שמיטה בגינה שבחצר בית הכנסת. ויש חולקים ואומרים שבקרקע הקדש ממש אין שביעית נוהגת.

פרק ד' - זריעה ונטיעה בשביעית

א. שביתת הארץ כיצד, לשבות מעבודות הקרקע ומעבודת האילן בשנה זו, שנאמר בתורה (ויקרא פרק כה, פסוק ד'): ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ומכלל המלאכות האסורות בשביעית מדאורייתא [שלא בזמן הזה] הם: הזריעה, הקצירה, זמירה, ובצירה. וחכמים הוסיפו לאסור לסקל אבנים משדהו, ולזבל את הקרקע, לחרוש לצורך הקרקע, עידור, קירסום, השקאה, הברכה והרכבה, נטיעת אילנות, וכן כל שאר מלאכות הבאות לטובת הקרקע.

ב. אין לזרוע בשביעית בסוף השנה, אף שקליטת הזרע תהיה רק בשנה השמינית. והזרוע בשביעית בסוף השנה ונקלט בשמינית, עובר על שדך לא תזרע.

ג. אם לא עשה אבות מלאכות ותולדות המלאכות המפורשים בכתוב, אלא עבד בשביעית כשאר שנים בעידור וכיסוח וניכוש ושאר עבודות הקרקע שאיסורם מדברי סופרים, ולא הוצרך לזרוע ולזמור ולקצור ולבצור, יש אומרים שעל כל פנים עבר על מצות ושבתה הארץ שבת לה, כדין העובר על שבותים דרבנן בשבתות [לדעת הרמב"ן]. אולם העיקר לדינא דבשביעית אם יעסק באיסורי דרבנן בשביעית, לא נחשב כעובר

על עשה מן התורה, אלא נחשב כעבר על איסורי דרבנן בלבד. רכט

ד. אסור לזרוע כל מיני זרעים וירקות בשנת השמיטה, זרעי תבואה, עצים, פרחים [לנוי ולרפואה], קטניות וירק. רל

ה. יש אומרים שאם זרע חטה אחת בשנת השמיטה, עבר על איסור זרוע [ובזמן הזה מדרבנן]. שאין שיעור לחיוב זריעה בשביעית, וחייב בכל שהוא, ודינו כדין זרוע בשבת. ויש חולקים ואומרים שיש שיעור לזריעה בשביעית, שהוא כגרוגרת. רלא

ו. מי שעבר ונטע או זרע בשביעית עצמה, בין בשוגג ובין במזיד, צריך לעקור את מה שנטע או זרע. [לפי שישראל נחשדו על השביעית, ואם נאמר שבשוגג יקיים, יאמר המזיד שוגג הייתי]. והדין כן גם באילני סרק, וכן בירקות. רלב

ז. אילן שנעשתה בו עבודה האסורה בשמיטה, הפירות מותרים באכילה. ומכל מקום אף על פי כן אסור לקנות ממנו הפירות. ולצורך מצוה, כגון להשתמש באתרוג והדס לשם מצות ארבעת המינים, טוב להחמיר בדבר שנעבד בשביעית ולא להשתמש בו לצורך מצוה. רלט

ח. איסור זריעה בשביעית קיים בין אם זורע ביד בין אם זורע על ידי בעלי חיים, ובין אם זורע על ידי מכונה. ויש אומרים שאין איסור בזריעה על ידי מכונה דאינו אלא גרם זריעה, כיון שאינו עושה מעשה בידיים, כי אם מכוחו. ויש אומרים שמאחר וזה דרכו, לא הוי בכלל גרמא. [ראה ילקוט יוסף שבת כרך ה' (עמוד רטז) אם כהאי גוונא נחשב כגרמא. וראה גם להלן פרק יא סעיף ג באריכות לגבי חרישה במכונה]. רנג

ט. מותר לזרוק גרעין של פרי לגינה, אף שיתכן וגרעין זה ייקלט בקרקע, ויגדל ממנו עץ פירות וכדומה, ואין בזה חשש של זריעה בשביעית. רנו

י. הזורע קודם השביעית, והזרע נקלט

בקרקע בשביעית, יש אומרים דלגבי שביעית אף זוהי נחשבת זריעה ואסורה, שאפילו אם אינו חייב על מעשה הזריעה, מכל מקום חייב משום זורע, אחר שנקלט בקרקע בשביעית. ויש אומרים שאין הקליטה אסורה בשמיטה כשזרע קודם השמיטה, אלא בזמן שתוספת שביעית היתה אסורה, אבל בזמן הזה שאין איסור בתוספת שביעית, אין איסור גם מצד שנקלט בשביעית. ולכן ראוי להקדים את כל הזריעות כדי שיקלט קודם ר"ה. רנו

יא. זרעים המונחים על גבי קרקע, אסור לחפותם בעפר, שגם כסוי הזרעים בעפר הוי בכלל מלאכת זרוע האסורה בשביעית. ויש שמצדדים לומר שאפילו אם בשבת המחפה את הזרעים חייב, בשביעית אינו חייב על אבות ותולדות שאינם מפורשים בכתוב, ואינו חייב עליו. רנז

יב. שורשים של אילן שנתגלו, אין לכסותם בעפר בשביעית. אולם באילנות שאם לא יכסו את השרשים בעפר יש חשש נזק לעץ, יש להתיר לכסות את השרשים בעפר. רנט

יג. אין לזרוע גם אם מתכוין לבחון ולברוק את הזרעים או השתילים, או שמתכוין להתלמד במלאכת הזריעה, ואפילו אם הוא מתכוין לעוקרן קודם שיעשו פרי. ואמנם אם יש בכלי צמר גפן ומים בלבד, מותר להדגים בו זריעה בשיעור טבע, בשנת השמיטה, שאין דרך לזרוע שם, והדבר דומה לכלי מלא גללים, שכתב הרמב"ם שמותר לברוק בכלי זה את הזרעים, שאין דרך לזרוע שם. רנט

יד. אסור לנטוע אילנות בשביעית, בין אילני מאכל בין אילני סרק, או כל מיני זרעים וירקות, או שושנים ופרחי נוי, ועצי פרחים [כמבואר לעיל], דשאים, ושאר זרעוני סרק. ויש אומרים שנטיעת עצי פרי וירקות אסורה בשביעית מן התורה, אלא שאין לוקין על נטיעה בשביעית, מאחר שאיסור זה לא נכתב בפירוש בתורה. ויש אומרים שנטיעה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן. וכן נטיעה של צמחי סרק [עצים, שיחים וכדומה] אסורה רק מדרבנן. וכן נראה לדינא. רס

לכתחלה]. ויש מקום להתייר אפילו אם שקיות הפלסטיק לא היו נקובות, שהעברה היתה במכונית לא נקובה. וכל שכן בשקיות ניילון נקובות. ואמנם לכתחלה יש להורות להעביר את השתילים במשאית פתוחה למטה בנקבים גדולים, ורק בדיעבד יש להקל. ואין לקחת את היחור עם הגוש שנטוע במצע מנותק, כי אז מעביר מאינו נקוב לנקוב. רעא

כ. עציץ נקוב שנשבר, והאדמה עדיין מחוברת לשרשים, מותר להעבירו לעציץ אחר. רעא

כא. בתנאים מסויימים יש אפשרות לעשות את כל המלאכות בשנת השמיטה, כולל זריעה ונטיעה ושתילה, וזאת כאשר מגדלים בתוך בית. ויש להקל גם בגידול ב"חממות", אך כאן צריך שהנטיעה או הזריעה תהיה בעציץ שאינו נקוב בתחתיתו, כך שאין יניקה לא לשורש ולא לנוף היוצא מהעציץ. וכן נוהגים כיום בכמה מקומות לזרוע בחממות בתוך עציץ, ופורסים ניילון עב על כל המשטח שעליו מונחים העציצים. ואין בזה קדושת שביעית. וכן לענין איסור ספיחין, יש לסמוך על המקילין, ואין בגידולים אלה איסור ספיחין. רעא

כב. וכל שכן שמותר להרכיב [מין במינו] במשתלות שבזמנינו, בשנה השביעית, כשהוא במקום צורך, אחר שיש שם כיסוי ניילון. רפג

כג. יש אומרים שאסור לזרוע ולחרוש בשביעית בגינה הנמצאת על גג הבית, הואיל ואין עליה תקרה, ודינה כדין שדה רגיל. ויש חולקים ואומרים שהגדל בגג אינו כגדל בשדה. רפג

כד. וכן לגבי קדושת שביעית, יש אומרים שגידולי גג הנ"ל יש להם דין ככל שאר הגידולים, ויש עליהם קדושת שביעית, מאחר שאין עליהם תקרה. ויש חולקים ואומרים שגידולי גג נחשבים כתלושים, וממילא אין שביעית נוהגת בהם. ועל כל פנים אין בהם איסור ספיחין. רפה

טו. פעמים כשיש באיזה מקום אויר לא טוב, נוטעים שם אילנות אקליפטוס כדי לזכך את האויר, והם אילני סרק, ויש לחוש לבריאות הגוף, יש להקל ליטע בשביעית עצי סרק אלה על ידי נכרי. רסד

טז. יש אומרים שאין לגדור את השדה על ידי נטיעת עצים, שיחים, צברים, וכיוצא בזה, אף אם גודר את השדה מפני שטף מים רבים. ויש מתירים לטעת עצי סרק שאינן מוציאים פירות אם מטרתו בנטיעה זו לשם גדר וסייג. ועדיף לעשות כן על ידי גוי. ולכל הדיעות מותר לחפור ולהתקין גדר מסביב לשדהו כדי להגן מפני שטף מים העלול לגרום הפסד, וכן מותר לגדור בשביעית סביב עץ כדי להגן עליו שלא יקלקלוהו בני אדם. רסד

יז. הרכבה והברכה דינם כנטיעה, ואיסור נטיעה בשביעית כולל שתילת יחורים, וזריעת גרעיני עצים. ודעת הגאון החזון איש שזריעת גרעיני עצים היא בגדר מלאכת נוטע. ודעת הרב קוק דהוי בגדר זורע. והעיקר כסברת החזון איש. רסז

יח. הרוצה להעביר אילנות ממקום למקום בשנת השמיטה, אם מעבירם בלא עפר שיכול לחיות מאליו, נחשב כנטיעה חדשה, ואסור בשביעית. ואם מעביר את האילן עם עפר מסביב לשורשים, ויכול לחיות עם עפרו י"ד יום, העיקר להקל בזה, דדמי לערלה שלא נחשב לנטיעה, והוא הדין לשביעית. אך מכל מקום נכון להתייעץ עם רב כיצד להעביר את האילנות ממקום למקום, [מאחר שיש חולקים ומחמירים גבי נטיעה בשביעית גם באופן כזה]. רסח

יט. יחור, שהוא ענף שמכניסים אותו לתוך האדמה כדי שיקלוט ויגדל, ולאחר שנשרש [קודם השמיטה] מעבירים אותו למטע, ומעבירים אותו עם גוש עפר, מותר להעבירו ולנוטעו בקרקע בשביעית, כל שהיחור יכול לחיות עם עפרו י"ד יום. [אך אם מעבירים את היחור במכונית סגורה שגם בתחתית הרכב אין נקבים (כל נקב צריך להיות 2.5 ס"מ) יש להתייעץ עם רב כיצד לנהוג

כה. זריעה בשביעית בעציץ, בין שהוא נקוב, בין שאינו נקוב אסורה, אפילו אם העציץ הוא ממתכת או מזכוכית, וכל שכן עציץ העשוי מחרס שאסור לזרוע בו בשביעית, שדינו כעציץ נקוב. ואמנם שתילים שנשתלו או הורכבו בשנת השמיטה, בעציץ שאינו נקוב, מסתבר שלא אסרו לקנותם במוצאי שנת השמיטה.

כו. כל האיסור לזרוע בעציץ בשביעית, הוא דוקא כשהעציץ נמצא תחת כיפת השמים, אבל אם העציץ נמצא בתוך הבית תחת תקרה, אף אם הוא עציץ נקוב מותר לזרוע בו בשביעית כשהוא בתוך הבית. וכן מותר לזרוע ולהשקות עציץ שבבית כרגיל. רפז

כז. העוקר דירתו בשביעית, מותר לו להעביר את העציצים שבביתו מבית לבית, אף בעציץ נקוב. ומכל מקום טוב ליתן תחת העציץ פח קודם שמוציאו, כדי להפסיק בינו לבין הקרקע בעת ההעברה. [והגרש"ז אויערבאך זצ"ל במנחת שלמה ח"ג (סימן קנח אות ו), התיר בכל מקרה להוציא ולהעביר עציצים, כל שניכר שזה לא להשבחה]. רפט

כח. מותר לעבור תחת מפרסת שיש בה עציצים, ואפילו אם הם נקובים.. רצג

כט. שתילי זרעים ופרחים שבעציצים הנמצאים בדירה, או על אדן החלון, מותר לפתוח בשנת השביעית את התריסים והחלונות של הדירה, אף על פי שעל ידי כך חודרים לדירה אויר צח וחום מקרני השמש וגורמים לצמיחת השתילים, ואין בזה איסור זורע בשביעית. כ

ל. מותר להקים סוכה על דשא בשנת השמיטה, ולפרקה אחר החג, אף שעל ידי הפירוק חוזר הדשא לצמוח יותר. רצט

לא. מיכלים גדולים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים לרוב גודלם, גם הם דינם כעציץ שאינו נקוב לענין שביעית, דכיון שהכלי שלם ואינו נקוב אינו יונק ולא חשיב כארץ, מלבד כשהנוף יוצא לחוץ שאז יונק דרך נופו מן הארץ, וחשיב כמחובר גמור. ש

לב. מותר לשתול ולנטוע בשביעית פירות או ירקות בתוך בריכת מים כשאין שם שום תערובת של עפר כלל, [והיינו בשיטת הידרופוניקס, שנותנים זרעים על רשתות שמתחתם יש מים המהולים בחומרי מזון הדרושים לצומח], שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר שיש עליו תורת קרקע, אבל זריעה במים בלבד אין עליה תורת שדה ולא תורת ארץ. ויש להקל בזה אפילו תחת כפת השמים, וכל שכן אם עושים זאת בחממות סגורות כפי שזה מצוי היום, שבוודאי מותר.

לג. מותר להניח בשנת השמיטה גרעין של אבוקדו לתוך צנצנת עם מים בלבד. וכן מותר לתת גרעיני חומס לתוך צמר גפן ולהניחם בצנצנת מים, ואין בזה איסור זריעה, אף שגרעינים אלה מוציאים ענפים. שי

לד. מותר להדגים בשיעור טבע בשנת השמיטה, זריעה בכלי שיש בתוכו מים עם צמר גפן, ואין בזה איסור זריעה בשביעית. [ובפרט דבלאו הכי כבר נתבאר שאין זריעה במים]. שיא

לה. מותר להניח פרחים תלושים בתוך עציץ מלא מים בשנת השמיטה. ואפילו פרחים ושושנים סגורים, שעל ידי נתינתם במים יפתחו, אף על פי כן יש להקל בזה. ויש אומרים שאם הפרחים יוצאים מן העציץ, צריך להעמידם על גבי דבר המפסיק בין העציץ לבין האדמה. ואפילו מרצפות שלנו מועילות בזה. ומעיקר הדין אין צריך להחמיר בזה. שיב

פרק ה' - סיקול משדה בשביעית

א. אסור לסקל [לפנות] את השדה מהאבנים בשנת השמיטה, בין אבנים גדולות ובין אבנים קטנות, בין בשדהו בין בשדה חבירו, כיון שמכשיר בכך את הקרקע לזריעה ולנטיעה. שיג

ב. אם יש לו צורך באבנים לבנין וכדומה, ואין כוונתו למטרה חקלאית, יוציא רק את השכבה העליונה של האבנים התלושות וישאיר מתחתן את המחוברות לקרקע, ובכך

וכדו', הא לאו הכי מיתסר משום מראית העין]. וכן אם היה נוטל משדה חברו אף על פי שהוא קבלן [הוא אדם ששוכר הארץ כדי לעבוד אותה. והיינו כשאינו לשם מלאכות האסורות בשביעית. וכיון שהוא משדה חברו לא גזרו], גודר עד לארץ. וכל זה כשניכר שלוקח את האבנים לצורך בנין וכדומה, וכגון שיש בנין סמוך הנמצא בשלבי בנייה. הלא"ה יש לאסור משום מראית העין. שטז

ה. אותם הצולים בשר על האש בגינות נוי וביערות, ואוספים עצים קטנים וקש עבור המיתקן המיוחד שבו מדליקין האש וצולין בו את הבשר, מותר לעשות כן בשביעית, ואין לחוש שיחשדוהו שאוסף את הקש והעצים לתיקון השדה, מאחר שהמיתקן מוכיח שהוא אוסף את העצים לצורך הצלייה.

פרק ו' - חציבת הקרקע ופיתוחה

א. לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית, שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוין שיסיר ממנה הסלע.

ב. כל האיסור הנ"ל בחציבת קרקע הוא באופן שמתכוין לעשות שדה והתחיל בשביעית, אבל בזמן שאין מתכוין לעשות שדה מותר. ויש אומרים שאם התחיל מקודם השביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום, וגודר עד הארץ. וכן בחציבה בקרקע של חברו מותרת, שאין זה נראה כמתקן שדהו. ויש חולקים.

ג. אסור לבנות גדר בשביעית בין שדהו לשדה חברו, [כיון שלצורך בניית גדר יש לחפור תחלה יסודות להחזקתה, ויש חשש שאחר חפירת היסודות יימלך להשתמש בחפירה לזריעה או לנטיעה, ולא לבניית גדר]. אבל לבנות גדר בינו לבין רשות הרבים מותר [באופנים שמותר לשמור את שדהו. ויש עוד טעמים במפרשים], ואפילו אם מעמיק בחפירה עד הסלע, מותר. וכן מותר לחפור בורות לצורך תקיעת עמודים כדי

יהיה ניכר שאין כוונתו למטרה חקלאית. וכל שכן קבלן הבונה בית דירות ולוקח אבנים לצורך הבניה, שמותר לו לקחת את כל האבנים שבשדה, ואינו צריך להשאיר שם האבנים התחתונות, שהרי אומנותו מוכיחה עליו שמתכוין רק לאבנים. וגם בזמנינו שאין רגילות לקחת אבנים מהשדה לצורך בנייה, אלא לוקחים אבנים ממחצב שבהרים, אפילו הכי אין צריך להחמיר נגד הראשונים. שיג

ג. מותר לסקל אבנים ממגרשי חנייה וממגרשי משחקים, שבילים להליכה, וכל כיוצא בזה, בשנה השביעית. וכן חצרות ושטחים ריקים שהדרך לנכש את עשבי הבר העולים בהם כדי שלא יהיו מסתור לנחשים, וכן למנוע שריפות, או לשם נוי, מותר לנכשם גם בשביעית. אך אין לעקרום עם שרשיהם, אלא חותכם מעל פני הקרקע. [שלצורך נקיון לא רגילים לעקור מהשורש, ואם יעקור ניכר שמכין שדהו לזריעה. ונראה דמותר להוציא מהשורש על ידי טרקטור במשטח של מעבר בני אדם, שאינו מיועד לזריעה, דכל מה שהצרכנו שינוי הוא רק במקום חצר שיכול להיות לזריעה, אבל לא במקום שהוא ברור שאינו עומד לזריעה כלל]. ואם חייב לעקור מהשורש לא יעשה במעדר, אלא ביד.

ד. גדר של אבנים שיש בגבהו עשרה טפחים או יותר, ורצה ליטול כל אבניו, אם היו בו עשר אבנים או יותר, כל אחת מהן משוי שני בני אדם, או גדולות מזו, הרי זה נוטל, שהרואה יודע שלצורך האבנים הוא נוטל. היה הגדר גובה פחות מעשרה טפחים, או שהיו פחות מעשר אבנים, או שהיו אבניו קטנות ממשוי שני בני אדם, נוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ. במה דברים אמורים בשנתכוין לתקן שדהו והתחיל ליטול בשביעית, אבל אם לא נתכוין לתקן שדהו, או שהתחיל מקודם השביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום, וגודר עד לארץ. [ודוקא כשניכר שאין כוונתו לתיקון כגון שרואים שלוקח את האבנים לבנין סמוך

להניח שם גדר או רשת, שאין דרך לזרוע סמוך לרשות הרבים.

ד. מותר לבנות בשביעית גדר להפריד בין שדהו לביתו, או לחצרו, או לבית של חברו, או לחצרו, ואפילו שעקב הבנייה מעמיק בקרקע. וכן מותר לבנות גדר בין שדהו לשדה גוי, ורק בין שדהו לשדה חברו ישראל אין עושים גדר, וכמו שנתבאר. אולם החופר בקרקע כדי לבנות גדר והוא במקום שיש לחוש שיטע שם אילנות במדרכה וכדו', יש להחמיר שלא לחפור בשביעית. שכא

פרק ז' - איסור זמירה בשביעית

א. נאמר בתורה (ויקרא כה, ד): וּכְרַמְךָ לֹא תִזְמֹר, לפיכך כל הקוצץ ענף או יחור מהאילן באופן שהוא מועיל לאילן, שעל ידי כך הוא מתגדל או מתעבה, עובר בלא תעשה. בין שהוא מהכרם [גפן], בין שהוא משאר אילנות. ויש אומרים שבשאר אילנות [שלא בגפן] אין האיסור אלא מדרבנן. שכב

ב. הגדרת מלאכת זמירה היא לקצוץ את הענפים הגדולים, ולקוץ ראשן כדי שיוסיפו. והחותר מהאילן את העלים והבדים היבשים, הרי זה בכלל זמירה מדרבנן. וכל זמירה שהיא כדי להוסיף הצמחה באילן מיקרי זומר ואסור. ואמנם כל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות. ואם הכוונה היא לעצים שרי. ואם מתכוין לזימור אסור. ואם יש צורך בגיזום או פירוק עלים וכדומה בשאר אילנות שאינם גפן, לצורך חיותו של האילן, יש להתיר במקום הפסד גדול שאי אפשר להסתפק בגיזום שלפני השביעית. וטוב שיעשו בשינוי. [כגון שלא יגזום חצי ענף כדרכו אלא ענף גדול או רק למעלה, שאז אח"כ לא יגדל יפה]. ויש מתירים גם בגפן, כשהוא לאוקמי אילנא. וראה בסעיף ו'.

ג. יש אומרים שאין איסור זומר מהתורה בענף לח, ויש חולקים.

ד. איסור זמירה מן התורה הוא כשכוונתו להצמיח, אבל הא לאו הכי אין בו איסור

תורה. ויש שאיסורו מדרבנן, וכגון כשקוצץ ענפים שלא יכבידו על האילן, וכן כשקוצץ ענף אחד מבין שנים שלא יהיו תכופים זה לזה, או שקוצץ ענף מקולקל, או ענף יבש, כשאין כוונתו להצמיח.

ה. ואמנם מותר לגזום ענף שהותקף במזיקין ויש חשש שהמזיקין יזיקו לשאר העץ נזק כזה המתיר עשיית מלאכה, וגם אם פעולה זו תביא להגברת הצימוח, מותר. אך יגזום רק החלק הנחוצך, ולא יעשה אגב כך גיזום לשם השבחת האילן.

ו. לדעת הרמב"ם אין להתיר מלאכות דאורייתא גם אם מטרותן רק כדי להציל את האילן שלא ימות. ואולם מלאכות שחכמים גזרו עליהם בשביעית ואסרום, לא אסרום אלא אם כן נעשים כדי להשביח את האילן. אבל אם נעשים כדי להגן על האילן שלא ימות הרי זה מותר. ודעת רש"י מלאכה הנעשית לצורך קיום האילן אינה מלאכה כלל, ולכן גם מלאכות דאורייתא מותר לעשותן לצורך הצלת האילן. [פרט למלאכת חרישה, שיש אומרים שכיון שרגילים לעשותה תמיד, הרי היא בכלל מלאכת שדה וכרם, ואסור לעשותה בשביעית גם לצורך קיום האילנות]. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ניתן להקל לצורך, ויש להורות לחקלאים שמלאכות דאורייתא הדרושות לצורך האילן טוב שיעשו על ידי גוי. ואם אין גוי, או שדרוש מומחה יהודי וכדומה, טוב שיעשה את המלאכה בשינוי, דכל שנעשית בשינוי הרי היא כדרבנן, וכדרבנן גם לדעת הרמב"ם יש להקל.

ז. גם מלאכות שאינם ממש כדי להציל את האילן ממיתה, אלא להצילו מנזק חלקי והפסד שאינו גדול, יש להתיר, כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וטוב לעשותם בשינוי. שכט

ח. כשהתירו מלאכות כדי למנוע נזק, הותר הדבר גם כאשר הנזק אינו ודאי, דספק דרבנן לקולא. ואמנם על כל חקלאי להכין את מטעיו היטב בערב שמיטה, ולבצע בהם כל

פעולה שתצמצם את ההתערבות בשנת השמיטה, גם אם היא עקרונית מותרת, בעקבות היתר של לאוקמי. [חזון איש]. ומה שאנו מתירים לעשות מלאכות לצורך אוקמי אילן, אינו רק לצורך קיום האילן, אלא גם אם המלאכות הם לצורך קיום הפירות הגדלים באילן, גם זה בכלל ההיתר. שכת

ט. מותר להסיר עלים מהעץ כל שהסרת העלים באה כדי להציל את הפרי מרקבון. שהרי גם לצורך קיום הפרי חשיב לאוקמי אילנא. של

י. מותר לקצוץ ענפים מהאילן על מנת לסכך בהם את סוכתו, שכל גיזום שאין בו כוונה לצימוח העץ, ונעשה כדרך מעשה הדיוט ולא מעשה אומן, אין בו איסור זמירה בשביעית. ומעשה הדיוט היינו שניכר שאינו עושה כן לשם גיזום האילן, כשגזום מצד אחד. של

יא. גם גנן הכורת עצים לפני חג הסוכות, אם אין הוא מכוין לזמירה, ועושה מעשה הדיוט, וכגון שקוצץ מצד אחד, מותר לבקש ממנו שיקצוץ לו עצים עבור סכך לסוכה, וכדומה. אבל גנן הכורת עצים לפני חג הסוכות, ומכוין לזמירה, אין לבקש ממנו לכרות עבורו עצים לסכך, שהרי הוא כשלוחו ונמצא מכשילו בדבר איסור. אלא אם כן האילנות נמכרו לגוי, וכאשר יתבאר. שלא

יב. עצים הגדלים בצידי החצר או צידי רשות הרבים, ומפריעים לעוברים ושבים בהליכתם, מותר לקצוץ הענפים מהם, שאין איסור זמירה אלא כשהיא באה לתועלת האילן או להשביח פירותיו, אבל כאן שאינו עושה כן לצורך השבחת האילן, אין בזה איסור. וכן אם הוא צריך את העצים להסיק בהם וכיוצא בזה, מותר לקוצצם באופן שאין הוא לצורך השבחת האילן, ואינו מדקדק במעשיו שיהיה על ידם תועלת לאילן. שלא

יג. ענפים המפריעים לחוטי חשמל, ויש חשש שבחורף יתנתק חוט החשמל, והדבר ניכר שהענפים גורמים להפרעה, מותר לגזמם בשנה השביעית. שלב

יד. י"א שמלאכות הנעשות בגוף האילן, כמו הסרת קוצים מהעץ, אף אם הדבר בא לאוקמי האילן, אסור בשביעית. ויש אומרים שכל שהדבר בא לאוקמי אילן, שרינן אף במלאכות הנעשות בגוף האילן. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן לפיכך יש להקל בזה. ואם הקוצים אינם גורמים לקלקול גוף הפרי, אלא מונע מהפרי שלימות גידולו, אין להסירן בשביעית. ואם הסרת הקוצים באה להקל על הקטיפה, מותר בכל אופן. ולכן באתרוגים ובתמרים מותר להסיר הקוצים כשמתכוונים להקל על הקטיפה. שלג

טו. מותר לעקור בשביעית אילן פירות כשצריך למקום האילן. ואפשר להקל להעביר את האילן עם מעט מעפרו לעציץ, כאשר העציץ עומד בבית, או לעשות אוהל במקום הנטיעה החדשה, ואחר כך יעבירו את האילן. [ואם עוקר את העץ לגמרי וזורקו, אין לעשות כן גם בשאר שנים, ורק עצי פרי הסמוכים לדירת מגורים, מותר לעוקרם לצורך הרחבת הדירה שהיא דחוקה לבני המשפחה המתגוררים בה, ואין בזה שום חשש סכנה כלל. ומהיות טוב נכון לשכור גוי לעקירת האילנות, ומכל מקום לא הותר לעקור את האילן לצורך הרחבה בעלמא או לגוי ויופי הדירה, ואפילו ע"י גוי]. שלג

טז. אסור לקצוץ אילנות שעושים פירות לעצים בשביעית, כל שהתחילו לעשות פרי, [ובעץ גפן משיגרעו, ובעץ זית משיניצו, ובשאר כל האילנות משיוציאו בוסר] שהרי הוא מפסידן, ונאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ודרשו חז"ל, לאכלה ולא להפסד. אמנם קודם שיהיו פירות בעצים מותר לקצוץ את האילן לצורך עצים להסקה. וכן מותר לקצוץ בשביל לאכול, שהרי נאמר בתורה, והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ומה שאמרה התורה בחריש ובקציר תשבות, היינו לומר שלא נקצור את פירות הארץ כדרך שקוצרים כל השנה, כגון קצירת כמות גדולה בבת אחת, וכדומה. ועל פי זה דילול הנעשה לתועלת הפירות, יש להתיר עד שלב הבוסר, כמה ימים אחר נפילת הפרת. שלה

יז. וכן ענף עץ פרי שיש עליו פירות קטנים בתחלת גידולם, שהם בוסר, אסור לקצוץ את הענף, או את הפירות, משום הפסד פירות שביעית עד שהפירות יגיעו לתחלת הבשלתם.

יח. כל האיסור לקטוף פירות שלא התבשלו הוא דוקא לקוטפן מן האילן, אבל אם הפירות נשרו, או שכבר נתלשו בדיעבד, מותר לאוכלן אף שאין דרכו בכך, ואין זה הפסד. [ויש להסתפק במי שרגיל לקטוף הפרי לפני גמר בישולו, ואוהב לאוכלו כך אם מותר, או דילמא בטלה דעתו אצל כל אדם. וע' להלן פרק טו סעיף ה. וראה בסעיף להלן דנראה להחמיר בזה]. שלט

יט. מותר ללקוט ולכבוש בשביעית פירות שלא התבשלו כל צרכם, אם דרך לכבוש פירות אלו, כגון עגבניות ירוקות. שמ

כ. אם חותך עלה מאשכול ענבים כדי שהאשכול לא יתקלקל, אין בזה איסור זמירה בשביעית. לכתחלה יעשה בשינוי, כפי שנתבאר לעיל סעיף ו'.

כא. מותר לקצוץ ענפי אילן בשביעית, כשהקציצה אינה מועילה לאילן, ולכן מותר לקצוץ ענפי אילן כדי לסכך בהם את סוכתו. אולם אם התחיל להוציא פרי אין לקצוץ הענפים שיש בהם פירות, משום הפסד הפירות, וכמבואר. שמ

כב. אין לחתוך היבלות שבאילנות. שמא

לגידול פרחים נוספים, או לשם מכירה, אין איסור לקוצצם בשביעית. שמא

כד. מי שעבר וזימר את שדהו בתוך השביעית, אף שעבר על איסור מן התורה, מכל מקום אין קונסין אותו שלא יזרע את שדהו במוצאי שביעית. שמב

כה. מה שנהגו בגידול הערבות, שגוזמים את האילן בט"ו באב ולא משאירים עלים כלל, ומשקין פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העץ כדי שייצאו הדסים משולשים, אף שאין לעשות כן בשנת השמיטה, שהרי זו עבודת האילן, מכל מקום בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. שמב

כו. שיח הגאת שהובא לארץ מתימן, ויש המשתמשים בעלים שלו ללעיסה, וגוזזים את העלים בצורה מסויימת, ועל ידי זה הם חוזרים וגדלים לאחר שבועיים, יש אומרים שאסור בשנת השמיטה לגזוז את העלים בדרך שעתיד להיגדל שנית. והעיקר לדינא להקל בזה. ולכתחלה ראוי שישנה מדרך קטיפתו הרגילה. שאם רגיל לקטוף בשליש העליון, יחתוך מהאמצע, וכדומה. ולענין קדושת שביעית, יש אומרים שהעיקר להקל שאין בזה קדושת שביעית, אחר שאינה שוה לכל נפש. ויש חולקים. שמג

פרק ח' - דין ריסוס וניקוי השדה

א. שדה שיש בה תולעים המזיקים לאילנות, יש אומרים שאסור לרסס שם [חומר הדברה נגד מזיקין] כדי להמית את התולעים. וכל שכן אם מרסס קודם שהתולעים הגיעו, שגם בזה אסור. ויש אומרים דעישון שאסור בשביעית, היינו באופן שמטרתו להשביח את האילן, אבל אם הריסוס בא למנוע נזק, שהמומחים טוענים שהעץ ימות, או שרוב פירותיו יתקלקלו, מותר, ובפרט על ידי גוי. ויש חולקים. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לילך להקל במחלוקת זו. אך

בג. מותר לקטוף בשביעית ענפי פרחים כדי להשתמש בהם לנוי הבית. ובאותם פרחים שעל ידי קטיפתם גורם לגל נוסף של פריחה [שאסורים משום זומר], אלא שאין כוונתו לצימוח הפרחים הנותרים, יקטפם בשינוי, ולא בדרך הרגילה, דהיינו שלא יחתוך באמצע הענף, אלא בשליש העליון שלא יהיה מעורר את הצימוח מחדש. וטוב שלא ישתמש בכלי גיזום לקטיפת הפרחים. ואמנם אדם פרטי שיש לו פרחים בגינה, וקוטפם כדי לקשט את הבית, ואין לו שום כוונה

שכוונתו להשתמש בחצר ולא להכינו לזריעה. [דדמי לכירתו המוכיחה עליו]. אבל מעיקר הדין בחצר הסמוכה לבית אין צריך היכר, דזה גופא היכר. שג

ו. שדה שכיסה אותה השלג, ואם השלג לא יסולק כל הגידולים יפסדו, מותר לפנות את השלג בשנה השביעית. שג

ז. אם ירד שלג על האילנות, וגורמים להפסד הפירות, מותר להסיר את השלג בשמיטה, שזה נחשב בכלל להעמיד את האילן, ולא להברותו. וכן אם השלג עלול לגרום לשבירת ענפים, מותר להסירו משם. שג

ח. עץ אתרוגים העומדים למצוה, שירד עליו שלג רב ויכול לגרום שהאתרוגים יתקלקלו ויפסדו למצוה, מותר להוריד ממנו את השלג בשנה השביעית. שג

ט. יש אומרים שמותר להסיר את הקוצים שבאילן, כדי למנוע הפסד הפירות, וכן מותר לקצוץ את הקוצים שבעץ האתרוגים, במטרה שלא יפסלו את האתרוגים. וה"ה שמותר לעטוף את האתרוגים בשקית למנוע ההיזק. ויש חולקים בזה. והעיקר לדינא להקל. שג

י. מותר לכסות בשנת השמיטה זרעים, פירות וגידולים שונים, ביריעות ניילון וכדומה, כדי להגן עליהם מפני הגשמים והשלג. וכן מותר לעשות שמשיות לאילנות להגן על האילן מפני החמה או מפני הצינה, כל שהדבר בא לאוקמי אילנא. שג

יא. אפשר להקל לעטוף את הענבים הנמצאים על העץ בשקית ניילון כדי לשומרם מאכילת ציפורים, וכן כיוצא בזה בשאר פירות, כל שאין הפירות גדלים ומשתבחים על ידי זה, אלא עושים זאת כדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם. אבל בכדי למנוע הפסד בצורתם החיצונית, אסור. שג

יב. כורכין את הנטיעות עד ראש השנה של השנה השביעית, והיינו שמקבצים את הענפים וקושרים אותם שיעלו למעלה

קודם שמרסס יברר היטב שהדבר הכרחי לקיום הפירות והירקות, ולא רק כאמצעי זהירות לבד כבכל השנים. וכיום שיש מזיקין רבים בקרקעות, וגם החקלאות צפופה ביותר, כמעט כל ריסוס בא לאוקמי אילנא. שמה

ב. יש המרססים אף באופן האסור, כמו בתפוחים ואגסים שבתחלת הקיץ [שעל העץ] שמרססים אותם, וזה בכלל להשביח את הפירות [אברוי] שאסור, ובאופן כזה יש לייעץ להם להרחיק את המזיקים בכיום, והיינו לעטוף כל פרי ופרי בשקית ניילון. שמותר לתת בשנת השמיטה שקיות ניילון על הפירות בעת גידולם על העץ, בכדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם. שמה

ג. עכברים שמפסידים לאילן, מותר לצודן בשביעית כדרכן, ואפילו בשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן מותר לצודן כדרכו. ומותר לתת רעל עכברים בשביעית בשדה, כדי למנוע מהעכברים להזיק. שמיט

ד. מי שגדלו לו בשדהו עשבים רעים המפריעים לצמחים וחונקים אותם, והדבר ברור שללא טיפול יזיקו לצמחים נזק ממשי, מותר לו לרסס בחומרי הדברה על העשבים. ואם לא מועיל ריסוס, מותר עידור אפילו במעדר רגיל, ובלבד שיקפיד לא להפוך את הקרקע. ובשעת הצורך גדולה יש להתיר אף בכלים חקלאיים רגילים, כגון סכין שאינו הופך את האדמה. ואין ראוי ליתן הלכה זו ביד כל אחד, וצריכים לשאול שאלת חכם שידון בכל מקרה. שג

ה. מותר לנקות את הגינה שבחצירו הסמוכה לביתו, ולהוציא את הלכלוך המפוזר בגינה, כל שכוונתו היא רק לצורך נקיון הגינה ולא לצורך זריעה. וכן מותר לאסוף את שיירי העצים מהגינה על ידי מטאטא, אפילו מטאטא-דשא, וכן להסיר את האבנים, כל שניכר שאין כוונתו לצורך עבודת האדמה. וכן מותר לתלוש מהחצר עשבים וקוצים כאשר כוונתו שתהיה לו אפשרות לשבת וליהנות מהחצר. או לעבור שם. וטוב שיניח כסאות ושלחן בחצרו, כדי שיהיה מוכח

במישור ולא ינטו על הארץ. אבל אין עושין כן בשביעית עצמה, אולם אם הוא לאוקמי אילן מותר לעשות כן גם אחר ראש השנה של השביעית. וכל זה שעושה כן כדי שלא ישבר, אבל מפני חשש שהעץ יתעקם, אסור, וכאשר יבואר להלן.

יג. יש אומרים שאסור למתוח ענפי גפן הנוטים לארץ ונגררים עליה, גם אם התפשטות ענפים אלו מסכנת את האילן כולו, וכל שכן שאסור לעשות זאת במקום שאינם מכבידים על האילן, או מסכנים את קיומו. ולפי המבואר לעיל, במלאכות שהן לאוקמי אילנא יש להתיר גם כשהמלאכות נעשות בגוף האילן, ממילא גם כאן כל שהוא לאוקמי אילנא יש להקל. וטוב שיעשה כן בשנינו, וראה לעיל סעיף ו'.

יד. יש אומרים שמותר לעטוף את העץ עצמו בשביעית כשעושה כן כדי להגן עליו מפני הקור, והוא בא לאוקמי אילנא. ויש אומרים שבפגעי הטבע כגון חום וקור ותולעים, גרע טפי, ואסור גם לאוקמי אילנא. ולדינא נראה כסברא ראשונה.

פרק ט - טיפול בגינת נוי בשביעית

א. גינות נוי שסביבות הבתים, וכל השכנים משתתפים בהוצאות הכוללות את החזקת הגינה, אם הדיירים שומרי תורה, לא יעבדו בגינות אלו בשביעית במלאכות האסורות, כגון זמירה, זיבול, סיקול, וכדומה. ויעשו בה רק את העבודות המותרות. [ומותר להשקות את הדשא ושאר הצמחים באופן שאם לא ישקה אותם ייגרם להם נזק. ובעונת הגשמים לא ישקה כלל]. ואם יש בין הדיירים שכנים שאינם שומרי תורה, ואינו יכול להשפיע עליהם בדרכי נועם להפסיק מלעבוד בגינה בשביעית, יש לו ג' דרכים להינצל מאיסורי שביעית: דרך אחת, שבעת התשלום לווד הבית יאמרו בפירוש שהתשלום בא לצרכים אחרים של הועד, ולא עבור הגינה. ואם אין לווד הבית הוצאות אלא לצרכי הגינה, יאמר שהתשלום בא עבור המלאכות המותרות הנעשות בגינה בשביעית. ודרך שניה, שיבקש

מועד הבית יפוי כח בלתי חוזר, וילך לרבנות למכור את הקרקע לגוי, כדי שלא יהיה שותף לדבר עבירה. אבל אם השכנים מסכימים שלא לעשות מלאכות אסורות בגינה בשנת השמיטה, ואין חשש שיכשלו מחוסר ידיעה בעבודות האסורות, לכתחלה אין להזדקק למכירה לצורך גינות נוי. ודרך שלישית, להפקיר בפני שלשה את חלקו בגינה. **שסא**

ב. גיזום גדר חיה שבחצרות הבתים, גורמת להצמחת ענפים, ועם כל זה מותר לגזום גדר חי אשר בצידי הבית, אם הגיזום נעשה בכדי שלא יגדל יותר וישאר בנוי ויופיו. שהואיל ואינו מתכוין שיצמח יותר, אלא לנוי בעלמא, אין זה בכלל זמירה לצמחי פירא, אלא לאוקמי פירא, ומותר. אבל גדר חיה שעדיין לא התמלאה, ויש בתוכה חללים, והגיזום נעשית מלבד לשם נוי גם כדי למלאה, יש לאסור בזה משום זמירה בשביעית. **שסו**

ג. דשא העומד לנוי, אין בו קדושת שביעית, ולכן מותר לרוץ עליו, לאבדו ולשורפו וכדומה. ומותר לחתוך את הדשא מלמעלה להשוותו, כל שכוונתו בזה לנוי בעלמא, כדי שלא יפסיד צורתו, ואין כוונתו לזימור. ואמנם בדשא שאינו בוגר וצפוף, וכגון שזרעו את הדשא [ולא הביאוהו במרבדי דשא מוכנים] וצריכים לכסח כמה כיסוחים לשם גידול והתפשטות, יש להחמיר בזה, אחר שכוונת הכיסוח לשם גידול. **שסח**

ד. יש שהחמירו שלא לכסח הדשא בשנת השמיטה, והביאו לגינתם בהמה דקה שתאכל מהדשא, וכך הדשא יצמח שוב בצורה יעילה יותר. ואין לנהוג בחומרא זו, שהיא חומרא הבאה לידי קולא, שהרי יש איסור לגדל בהמה דקה בארץ ישראל. ואף שאיסור זה היה זמן שהתבטל, כיום שחזר היישוב היהודי לא"י חזר איסור זה לקדמותו. **שע**

פרק י' - איסור קצירה בשביעית

א. נאמר בתורה: "את ספיח קצירך לא תקצור", והיינו, שאסור לקצור ולבצור פירות שגדלו בשביעית כדרכם בכל שנה. והאיסור הוא אפילו אם הפקיר את שדהו. והקוצר

נתבאר לעיל שגם זריעה על ידי מכונה
אסורה].
שעז

ד. מי שקנה שדה או כרם, וכדי להוכיח
בעלות על השדה רוצה לחרוש בה, אף שאין
כוונתו להכין את השדה לזריעה, אפילו הכי
אין לחרוש בה בשביעית. שעט

ה. כשם שאסור לעבוד את הארץ בשביעית,
כך אסור לחזק ידי ישראלים שעובדים אותה
[בלי שמכרוה לגוי על ידי הרבנות], או
למכור להם כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי
עובדי עבירה. ואפילו אם אין הישראלים
עובדים במלאכות שאסורות מן התורה
בשביעית, אלא במלאכות דרבנן, גם בזה
אסור לחזק את ידיהם. [ואף שבעלמא אם
הוא איסור דרבנן ולא קאי בתרי עברי דנהרא
כתבו כמה אחרונים להקל, ונסתמך על
דבריהם בחזו"ע (ד' תעניות עמ' לז והלאה).
ועמ' רג והלאה), שאני הכא שעיקר איסור
עבודה בשביעית הוא מן התורה (שלא בזמן
הזה)] וכל זה בכלים המיוחדים למלאכת
איסור בשביעית. אבל כלי שיכול להשתמש
בו בהיתר, אין בו איסור מסייע. שפ

ו. גם חרישה לצורך השנה השמינית, דהיינו
שתהיה הקרקע יפה לזריעה בשנה השמינית,
אסורה, והחורש את שדהו או זיבלה
בשביעית כדי שתהיה יפה במוצאי שביעית,
קונסין אותו שלא יזרענה במוצאי שביעית.
שפ

ז. אסור לעדור סביב האילן, אף אם עושה כן
לצורך השנה השמינית. אך אם ידוע שהעדור
סביב האילן הוא שלא ימות האילן, או
שעושה ערוגה עגולה סביב לאילן לצורך
ההשקיה [כדי שהאילן לא ימות], מותר
לעדור לפי הצורך גם בשנה השביעית.
וכשעודר לא יעדור במחרישה, אלא במעדר
בשינוי. ויש אומרים שההיתר הוא בעידור
שכבר היה, וחוזר ומתקנו, אבל עידור חדש
אסור. שפא

ח. וכל שכן שמותר לחפור גומות סביב הגפן
כדי להשקותה, דבעץ גפן קיל טפי, כיון
שאינו עושה כן לצורך השבחת גוף הקרקע,
או להשבחת העץ, אלא מטרתו להכשר

כדרך הקוצרים לוקה, כיצד, כגון שקצר את
כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר. וכן אסור
לקצור את כל השדה בבת אחת, אלא קוצר
מעט מעט לצרכי ביתו. וכן תולש מעט מעט
ואוכל. [וכל שלוקט כמות הרגילה לו בקנייה
בכל השנים בכל זמן מסוים, הרי זה כדרך
ומותר. אך לא יותר מכך שזה נעשה כאוצר
ואסור]. ומעיקר הדין מותר לבצור אפילו
בכלים המיוחדים לכך, ובלבד שיקצור מעט
מעט וצורת העיבוד תהיה שונה כנ"ל. אולם
היכא דאפשר טוב שלא לבצור בכלים
המיוחדים לבצירה, כמו מספריים המיוחדים
לכך, אלא קוצץ בסכין או בידו כדי שישנה
מהרגיל. וברור שאחרי שקטף כדי צורכו
ואכל את מה שקטף, מותר לו לקטוף שוב
כדי צורכו, וכן על זה הדרך. שעא

ב. ומכל מקום אם עבר וקצר באיסור אין
הפרי נאסר. שעג

ג. פירות שגדלו וחנטו בשנה הששית, כיון
שאינן בהם קדושת שביעית מותר לבצור
אותם בלא שינוי. שעג

ד. אף לאחר שקצר או בצר לצורכו לא ידרוך
ענבים בגת [מקום שדורכים על הענבים כמין
בריכה קטנה], או את הזיתים בבית הבד
[מקום ייצור השמן], כדרך שרגיל בכל שנה,
אלא דורך וסוחט ענבים בתוך קערה, וכן בכל
דבר ודבר שיכול לשנות צריך לשנות, ולא
לעשות כדרכו בשאר השנים. [וראה להלן דין
אוצר בית דין פרק יח סעיף ד]. שעד

פרק יא - איסור חרישה בשביעית

א. אסור לחרוש את הקרקע בשנת השמיטה,
בין בשדה תבואה בין בשדה ירקות ובין
בשדה אילן. וכן אסור לחפור בשביעית
לצורך הקרקע. שעד

ב. כל העבודות הבאות להכשיר את הקרקע
לזריעה, או עבודות הבאות להשביח את
הקרקע לתועלת המטעים, אסורות בשנת
השמיטה. שעז

ג. אסור לחרוש בשביעית על ידי טרקטור או
כל מכונה המיועדת לכך, ואפילו על ידי
מכונה המופעלת על ידי שלט רחוק. [וכבר

ההשקאה ההכרחית, שהוא דבר המותר בשביעית. וכשעודר לא יעדור במחרישה, אלא במעדר בשינוי. ויש אומרים שההיתר הוא בעידור שכבר היה, וחוזר ומתקנו, אבל עידור חדש אסור. שפא

ט. מותר לגדור מסביב לעץ צעיר [שיש חשש שיתקלקל] בכדי להגן עליו מעוברים ושבים. שפב

י. המקשקש בזיתים, ויש אומרים שהוא עידור מסביב לעץ זית, ויש מפרשים שהוא זיבול עץ הזית, אם עושה כן במטרה להברות את האילן, אסור. ואם לסתום את הפצימים מותר. שפב

יא. אין לנעוץ חתיכת עץ ליד אילן צעיר כדי שיגדל ישר לתועלת גידול הפירות, ויש אומרים שלא נאמר איסור זה רק כשהוא יכול לעמוד בלא סמיכה על מעמדו, אלא שלא יוסיף להתגדל, אבל אם העץ עלול להישבר על ידי מניעת הסמיכה, או שיהיה לעץ נזק ממשי, מותר לסמוך אותו כדי לאוקמי. שפג

יב. כאשר בונים דירות, ובקומה התחתונה בונים גינות בחצר שסביב הבית, ורוצים להניח שם אדמה הראויה לזריעה, ולא יזרעו בה כלל בשביעית, רק אחרי השביעית, יש אומרים שאסור לעשות כן. שפד

פרק יב - השקאה בשביעית

א. השקאה אסורה בשביעית. ומכל מקום התירו חכמים להשקות שדה שאינה מסתפקת במי גשמים, אלא זקוקה להשקאה תמידית. וכן בכל השקאה שבאה למנוע פגיעה בעץ או בצמחיה, שאם לא ישקו יגרם נזק. ומה שהתירו השקאה לצורך, הטעם הוא מפני שאם לא ישקה תיעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו הוא מדבריהם, לא גזרו על אלו. ויש אומרים שצריך לצמצם את תדירות ההשקאה ולהגדיל את הפרשי הזמן בין השקאה להשקאה. ויש אומרים שהואיל והותר להשקות אין צריך לצמצם בהשקאה. וכן עיקר לדינא. אולם בעונת הגשמים אין להשקות. שפד

ב. כל מה שהותרה ההשקאה בשביעית היינו לצורך פירות המותרים באכילה בשביעית, וכן לצורך ירקות שאין בהם איסור ספיחין, כגון אלו המבוארים בדברי הרמב"ם (פרק ד' מהלכות שמיטה הלכה ג' וד'). ובירקות שגדלו בשדה ניר וכיוצא בזה שאין דרך לזרוע, לא אסרו משום ספיחין. וכן לצורך פרחים ועשבי בשמים כגון שושנים וורדים, שאינם אסורים משום ספיחין. אבל לצורך ירקות האסורים, ודאי שאסור להשקות את השדה. שאפילו ללקטם אסור ומכין אותו מכת מרדות, וכמו שכתב הרמב"ם שם. שפו

ג. מותר להשקות שושנים וורדים וכדו' שאין בהם איסור ספיחין. ואף שבלא ההשקאה הפרחים לא יהרסו לגמרי, כל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפרחים רשאי להשקותם, ואין צריך לצמצם בהשקאה. שפז

ד. כשהותרה השקאה משום פסידא, היינו אף בחשש כמישת הפירות או הירקות, הגם שלא יינזקו גוף העצים, דהפסד הפירות נמי חשיב הפסד, ורשאי להשקות את כל השדה כל צרכה, ואין צריך לצמצם בהשקאה וכמבואר. וכן כל שבלא ההשקאה הפירות או הירקות לא יהרסו לגמרי, אלא כל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפירות או הצמחים, רשאי להשקות את השדה כל צרכה. שפז

ה. וכן עצי פרי הזקוקים להשקאה קיומית בימות הקיץ, מותר להשקותם כל שמומחה בדבר אומר שההשקאה היא לצורך, בכל אילן לפי כוחו. וכשאין לפנינו מומחה ויש ספק אם יש צורך בהשקאה או לא, יש להקל, שעל פי רוב חוסר השקאה מזיקה לאילן. ויש שייעצו שאם אין שם בקי שיעץ להם על ההשקאה, שימכרו את הגינה לגוי באמצעות המכירה הנעשית ע"י הרבנות, כדי שלא יכשלו באיסורים אלה. אולם יש לפקפק בזה שהיא חומרא הבאה לידי קולא. שפז

ו. דשא שנזרע לנוי, יש אומרים שאין להשקותו כל שבוע שבועיים כרגיל, אלא רק כשיראה שהדשא מאבד את הברק, או שנראה בו סימן יובש. ותדירות ההשקאה בדשא תלוי

באקלים וכן בסוג האדמה. וי"א שכיון שהותרה ההשקאה לצורך, א"צ להגביל את זמני ההשקאה, ומותר להשקות כרגיל, כל שההשקאה באה למנוע התייבשות הדשא. כמו שהתירו השקאה בחוה"מ. וכן עיקר. שפח

ז. באופן שאסור להשקות את השדה בשביעית, יש לאסור בזה גם אם משקה על ידי צינור או על-ידי ממטרות. [ועל ידי שעון, ראה בהערה סעיף ז']. שפח

ח. השוטף את רצפת ביתו בשנת השמיטה, והמים יורדים דרך הצנור שבמרפסת לחצר הבית, וגורם שהמים משקיין את הצמחים, יש להקל בזה אף באופן שהמים יורדים מכח דחיפתו את המים לצנור במקל-גומי. שפח

ט. מותר להתקין מזגן, או להפעילו, ולהניח את פתח הצנור פתוח לגינה גם בשנה השביעית, אף שיורדים מים מהצנור, ואין לאסור בזה משום איסור השקאה בשביעית. והדין כן גם באופן שאין הגינה צריכה השקאה ולא התירו בה השקאה. [דגבי שביעית העיקר להתיר בפסיק רישיה דרבנן, אף אם נוח לו בהשקאה זו. ובפרט בהשקאה מועטת כזו. ויש לצרף סברת האומרים דפסיק רישיה בשביעית שרי']. תה

י. מותר לשטוף רכב ברחוב העיר, אף שהמים יורדים לתוך גינתו, מאחר שאינו מתכוין להשקאת הגינה. תיא

יא. כבר ביארנו לעיל שעציצי פרחים הנמצאים בבית תחת תקרה, מותר להשקותם בשביעית כרגיל. תיא

יב. שדה או אילנות מאכל של הפקר שצריך להשקותם, מותר להשקותם בשמיטה, דאף שאילנות של הפקר אין להשקות בחול המועד, מכל מקום בשמיטה יש לאדם שייכות לפירות, שנאמר: "ואכלו אביוני עמך", ולכן מותר להשקותם בשביעית. תיא

יג. הדבר פשוט, שמותר להטיל מי רגלים על גבי עשבים בשביעית. שהרי אפילו בשבת

מותר לעשות כן, מפני שמי רגלים עזים הם וקרובים לשרוף את העשבים. וכן הדין לגבי יין שהוא חזק וקרוב לשרוף את הזרעים. תיב

יד. מותר לירוק על גבי דשא או שאר זרעים בשביעית, כיון שאין כוונתו כדי להצמיח את הקרקע, והוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה בתרי דרבנן. ובפרט שאינו ודאי שיועיל רוק זה בשביל הזרעים, וכל שכן אם אינו ודאי שהרוק יפגע בכלל במקום שיש זרעים. תיב

פרק יג - זיבול בשביעית

א. אסור לזבל את השדה בשנת השמיטה. והאיסור הוא בין לצורך שנת השמיטה בין לצורך השנה השמינית כדי להכין את השדה שתהיה יפה לזריעה. ואם עבר וזיבל את השדה לצורך השנה השמינית, קונסים אותו שלא לזרעה במוצאי שביעית. תיג

ב. כבר ביארנו לעיל [פרק יא סעיף ז'] שמי שעבר וזיבל את שדהו בשנת השמיטה כדי להכינה לזריעה לשנה השמינית, אסור לו לזרעה במוצאי שביעית. אבל אם הסיר את הזיבול ובטלה ההכנה לזריעה, מותר לו לחזור ולזבלה ולזרעה בשמינית. תיד

ג. כל זמן שרגילים לזבל את השדות, אסור אף להוציא את הזבל מביתו לשדה, ולעשות ממנו אשפה ולצברו במקום אחד. מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה. ואם היה לו מעט זבל בשדה מערב שביעית, יכול להוסיף עליו ממה שיש לו בבית. ואחר שעבר הזמן שרגילים לזבל את השדות, מותר להוציא את הזבל לשדהו ולעשות ממנו אשפה, ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל, כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה, ואם ירצה להוסיף מוסיף. היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפות. תטו

ד. גם דישון אסור בשביעית, והיינו שמזבל שדהו בזבל כימי, ופעולת הדישון משבחת ומגדילה את תפוקת הפרי והאילן והוא תולדה של זריעה, ולכן אין להניח ולפזר

דשנים כימיים סמוך לעצים ולצמחים. תטו

ה. אם נשקפת סכנה לקיום האילן אם לא יזבל בשביעית, יש להקל לזבל בשביעית, אך יעשה כן בצמצום וימעט בזיבול עד כמה שהדבר הכרחי. ואם אפשר להסתפק בפעם אחת לא יעשה ב' פעמים. וצריך שיקול דעת מרובה אם זה בגדר הצלת האילן, ויש לצמצם ולמעט בזיבול, וכל מה שאפשר לדחות עד השנה שמינית יש לדחותה ולא יעשה אותה בשביעית. ויש אומרים שזיבול בקרקע לעולם אסור אפילו אם נעשה כדי שהאילן לא ימות, שכל עבודה בשדה וכרם לא הותרה, והותר לזהם רק כשמניח הזבל על האילן עצמו. והעיקר כסברא ראשונה. תטו

ו. במקום שמותר לזבל וכנ"ל, עדיף לזבל דרך ההשקאה, שבכך עושה ב' הדברים במעשה אחד, וממעט במלאכות שביעית. אולם אם אינו לאוקמי אילנא, אסור. והאיסור לזבל בחומרים כימיים הוא גם אם מערב את החומרים האלה עם מים, ומפורם בשדה דרך השקאה. שהרי מטרתו לזיבול, ואינו לצורך אוקמי אילן. תטז

ז. לפיכך על בעלי הפרדסים והשדות לזבל את אדמותיהם קודם ראש השנה [של שנת תשע"ה] כדי שלא יצטרכו להרבות בזיבול וניכוש הנצרכים, בשביעית. ואף אם לא יספיק לכל השנה, כל מה שאפשר למעט מהעבודות בשביעית, יעשו כן. תיז

ח. אין לבצע שום פעולות הכנה, כולל ניכוש, ריסוס, יישור השטח או מילוי באדמה, לקראת השנה השמינית, ויש לעשות את כל הפעולות הללו רק לאחר השמיטה. תיז

ט. גם מלאכות המותרות לעשותן בשנת השמיטה במקום הפסד, טוב ונכון היכא דאפשר להקדים ולעשותן לפני השמיטה, כדי שלא יצטרכו לעשותן בשמיטה. תיח

פרק יד - שמיטה בפירות הארץ

א. מצות עשה להשמיט ולהפקיר כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר: והשביעית

תשמטנה ונטשתה. ואסור לנעול את כרמו או לגדור את שדהו, ואפילו אם גודר כדי לחלק לעניים, אסור. וכל הנועל כרמו או גודר שדהו בשביעית ביטל מצות עשה. וכן אסור לאסוף את כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל, ויד הכל שוין בכל מקום, שנאמר: ואכלו אביוני עמך.

ב. ומכל מקום אין הפירות הפקר עד שהבעלים יפקירו את הפירות. תיח

ג. ישובים בארץ ישראל הסמוכים לגבול, ויש חשש שיבואו נכרים רבים ויבזו את הפירות, וכן אם יש חשש שיבואו בעלי חיים וישחיתו ויקלקלו את האילנות, מותר לנעול את השדה ולהושיב שומר נאמן שיפקח על הפירות. ויציין במקום בולט שכל הרוצה לקחת פירות מן השדה יכול לקבל את המפתח במקום פלוני. תכ

ד. אם בעל השדה חושש לגניבת כלים הנמצאים בשדה, רשאי לנעול את החצר, ויתלה שלט בפתח השדה שהפירות הם הפקר, והרוצה לקחת פירות יבוא בשעה פלונית, או יקח המפתח מבעל הבית. תכ

ה. המשמר פירותיו, דהיינו שלא הפקיר את שדהו ומנע את הכניסה החפשית אליהם, [בלי הסיבות הנ"ל], יש אומרים שהפירות נאסרים באכילה. ויש מתירים את הפירות באכילה. והעולם נוהגים לסמוך על המקילין. ויש לנהוג קדושת שביעית בפירות אלה. והמחמירים שלא לאכול פירות אלה, תבוא עליהם ברכה. ועל כל פנים אסור לקנות פירות אלה, מצד אין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ. תכ

ו. פירות שביעית שנשארו במוצאי שביעית, מותר ליכנס לשדה וליטלם עד רביעה שניה, שהיא ראש חודש כסליו של שנה שמינית, ואחר כך אין ליכנס לשדה, כי לאחר זמן זה דריכת האנשים מזיקה בשדה. תכב

ז. פירות שנה ששית הנמצאים על עצים בשנת השמיטה, אינם הפקר ואין רשות לקחתם. וכן העצים אינם הפקר, וחייבים

הלוקטים להקפיד שלא יזיקו את הרכוש הנמצא בשדה.

ת. אסור לבעל השדה לאסוף את פירותיו לתוך ביתו, אלא יביא מעט כדרך שלוקחים מן ההפקר, ואם הביא יותר מזה, מותר. תכב

פרק טו - הפסד פירות שביעית

א. פירות וכן תבואה של השנה השביעית [שלא נמכרו לגוין] יש בהם קדושה, שנאמר (ויקרא כה, יב): כי יובל היא קודש תהיה לכם. ודרשו חכמינו: מה היא קודש אף תבואתה קודש. וקדושת שביעית בפירות ותבואה של שביעית באה לידי ביטוי לכמה דברים: דרך אכילתם, מכירתם, שמירתם מהפסד, ועוד. וקדושת שביעית חלה על גידולי הארץ המיוחדים לאכילת אדם או למאכל בהמה, או המיוחדים לצורך תשמישי האדם כגון סיכת אדם או צביעה לצרכי אדם, וכן להדלקת הנר ולרפואת האדם. תכג

ב. אין קדושת שביעית חלה אלא על גידולין שהנאתן וביעורן שוה, כלומר שבשעה שהאדם נהנה מהם, הם כלים ומתבערים מן העולם. אבל דבר שהנאתן אחר כילוים, כמו עצים המיוחדים להסקה, וההנאה מהם באה רק לאחר שכבר וכלו מן העולם ונשרפו ונעשו גחלים, אין בהם קדושת שביעית. וכן אין קדושת שביעית חלה אלא בדברים שההנאה שלהם שוה בכל אדם. תכד

ג. כמהין ופטירות של השנה השביעית, אף על פי שהם ראויים למאכל אדם, אפילו הכי אין בהם קדושת שביעית. תכה

ד. אין קדושת שביעית נוהגת בערלה, שמאחר ופירות אלה אסורים באכילה, לא קרינן בהו לכם יהיה לאכלה ולא להפסד. וכל הפירות של ערלה שגדלו וחנטו בשביעית, אין צריך לשמור בהם קדושת שביעית. תכח

ה. פשתן וכותנה [סיבים] שגדלו בשביעית, והם עומדים בעיקר לשימוש בתעשיית הבגדים, יש אומרים שאינם קדושים בקדושת שביעית, אף אם במעט משתמשים לשימוש

אחר. ויש מחמירים בזה. ועל כל פנים בסתם אין לחוש לזה, שהרוב אינו משביעית. אולם גרעיני הכותנה העומדים למאכל בהמה, קדושים בקדושת שביעית. תכט

ו. דברים שדרכם לצבוע בהם, אף על פי שהם מאכלי אדם מותר לצבוע בהם לצורך האדם, אבל אין צובעים לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה, כיון שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה, ונמצא מפקיע קדושתם. תלב

ז. כל דין של קדושת שביעית הם בפירות של ישראל שגדלו בקרקע של ישראל בארץ ישראל. אבל קרקעות של גויים שבארץ ישראל אין בהם קדושת שביעית. והדין כן גם בקרקעות של ישראל שנמכרו לגוי על ידי הרבנות הראשית ב"היתר המכירה", לקראת שנת השמיטה, שאין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, בין לסחורה בין לביעור, בין להוציאם לחוץ לארץ, שהרי הופקעו מקדושת שביעית כדין פירות של גויים ממש. ובית דינו של מרן הבית יוסף עשה חרם למי שמחמיר ושומר קדושת שביעית בקרקעות של גויים. [נחייבים בתרומות ומעשרות אם המירווח היה על ידי ישראל]. אבל פירות וירקות של אוצר בית דין יש בהם קדושת שביעית. תלג

ח. אף יוצאי ארצות אשכנז אין להם להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים, ואף לכתחלה מותר לאכול מפירות אלה בלא קדושת שביעית כלל, שכבר גזרו על זה בנידוי וחרם. תמה

ט. ישיבה שבה מחייבים את הבחורים הספרדים להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים, ואם לא ינהגו בהם קדושת שביעית, לא יתנו להם מה לאכול, יעשו מה שאומרים להם רבני הישיבה. אף על פי שאותם הכופין את דעתם על הספרדים לנהוג נגד דעת מרן הב"י, בודאי דלאו שפיר עבדי. תמה

י. מי שקנה פירות מחנות שמיטה המוכרת גם פירות נכרים וגם של אוצר בית דין, ואינו יודע אם הפירות שקנה הם מאוצר בית דין

שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית, או מפירות נכרים, אין חשש איסור להחמיר ולנהוג בהם קדושת שביעית משום החרם, שיש לומר שהחרם לא היה במקום ספק. ומכל מקום מדינא אין צריך להחמיר בזה, כיון ששביעית בזה"ז דרבנן.

יא. פירות של שביעית ניתנו לאכילה לשתיה ולסיכה, וכל דבר שדרכו באכילה צריך לאוכלו, ודבר שדרכו בשתיה צריך לשתותו, ודבר שדרך לאוכלו חי לא יאכלנו מבושל, דבר שדרכו להיאכל מבושל לא יאכלנו חי. תנג

יב. פירות וירקות שגדלו בשביעית בקרקע ישראל שיש בהם קדושת שביעית, אסור לאבדם כל זמן שהם ראויים עדיין למאכל אדם, או אפילו למאכל בהמה, שנאמר (ויקרא כה ו-ז): "לכם תהיה לאכלה וגו'" ודרשו חז"ל לאכלה ולא להפסד. ולכן אם נשאר בצלחת או בקדירה פירות וירקות בשיעור ניכר, כמו תפוחי אדמה גזר ובצל וכדומה, אסור לזרוקם לאשפה כמות שהם, שבכך מפסיד פירות שביעית בידים, אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון, ויניח בתוך פח האשפה, שאז אינו מפסיד בידים, אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא. [ובפרט בפחות משיעור כזית]. ויש שמחמירים ומייחדים פח מיוחד לשיירי פירות שביעית אחר שכרך אותם, ורק אחר שנרקבים זורקים אותן לפח האשפה. ותבוא עליהם ברכה.

יג. מותר לקלף פירות וירקות של שביעית כדרך שמקלף בשאר שנים, ואין צריך להקפיד שלא לקלוף גם מעט מהפרי. ואף בקליפות הראויות למאכל אדם, כגון תפוח-עץ, אגסים, מלפפון ועגבניות. וה"ה שמותר להפריד חלקים מהפרי או הירק שאינם יפים וראויים לאכילה. והקליפות שאינן ראויים למאכל אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הם כעצים. אבל קליפות הראויות לאכילת אדם או לבהמה [או לצביעה ושאר הנאות שהנאתם וביעורן שוה], חלה עליהם קדושת שביעית, וכגון קליפות של תפוחי-עץ, אגסים, וכדו', ואסור

לזרוקן כמות שהן, שבכך מפסיד פירות שביעית בידים, אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון, ויניחן בפח אשפה, שאז אינו מפסיד בידים, אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא. ויכול גם להשהותם בשקית ניילון וכדומה, עד שיתעפשו ויירקבו ויפסלו מאכילת בהמה, ואז יוכל לזרוקן לאשפה. וכן יעשה בשיירי מאכל של שביעית. אבל טרם שהתעפשו אין לזרוקן לאשפה, אלא יעטוף אותם בנייר או בניילון וכדו', באופן שלא ימאסו בזריקתן לאשפה, ויניחם כך באשפה. ויש מחמירים לייחד פח מיוחד לקליפות שביעית, [שאם יזרוק לפח אשפה רגיל, הירקות של השמיטה נסרחים ונרקבים, וגורם להם הפסד בידים]. וקליפות שאינן ראויות לאכילת אדם או בהמה, או לשימושים אחרים הנ"ל, אינן קדושים בקדושת שביעית. תנה

יד. קליפות של בננה מאוצר בית דין, יש אומרים דכיון שהן ראויות למאכל בהמה הרי הן טפלות לפרי וקדושים בקדושת שביעית. ויש חולקים אורמים שאין קדושת שביעית בקליפות של בננות, וכן עיקר מעיקר הדין, אך המחמיר בזה תבוא עליו ברכה. וקליפות שאינן ראויות דינם כעצים ולא בטלי, אך אם ראויות אפילו אינן עומדות, בטלים לגבי הפרי וקדושים בקדושת שביעית. תנז

טו. קליפות של תפוזים יש אומרים שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית, מפני שנוהגים להאכילן לבהמה, וגם מפני שיש רגילים לאכול אותם על ידי טיגון או בישול בסוכר או בדבש. ויש אומרים שאין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, וכן עיקר לדינא. והמחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית, ולהניח בתוך שקית ניילון נפרדת ולהשליכן רק כך לאשפה, ובעיקר בקליפות עבות של תפוזים שעושים מהם מרקחת, תבוא עליו ברכה.

טז. גרעיני אתרוג שהם מרים, וכן גרעיני ענבים, גרעיני שסק, תמרים יבשים, חרובין, ותפוזים, ותפוחי-עץ, כל אלה אין בהם קדושת שביעית אחר שאינם ראויים לאכילה. וכן גרעין של מישמש, שברוב הזנים תוך הגרעין הוא מר. ולכן מותר לזרוקם לפח

האשפה. ואפילו גרעיני תמרים לחים ותפוחים ואגסים וחבושים שהן לחים, כיון שדעתו להשליכם, ואינן עשויים לאכילה כלל, אין בהם קדושת שביעית. **תס**

יז. גרעיני אבטיח יש להחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית, באופן שאין בו איסור ספיחין. **תסג**

יח. גרעיני פירות שדבוק בהם מעט משיירי הפרי, כגון גרעיני שזיפים ואפרסקים, או גרעיני תמרים לחים וזיתים, או גרעיני חבושים שנשאר סביבותם מעט מבשר הפרי, יש אומרים שאסור להפסידם, שהרי עדיין הם ראויים למאכל. ולדעתם צריך לעטפם בנייר או בניילון ולזורקן לפח. וי"א דכיון שבדרך כלל גרעינים אלה מיועדים להשליכם לאשפה, אין בהם קדושת שביעית, ומותר לזורקן לאשפה כרגיל. וכן עיקר כסברא זו, וכ"ש בלחלוחית בעלמא שאפשר להקל. **תסג**

יט. גם להמחמירים בענין גרעיני פירות שדבוק בהם מעט מבשר הפרי, או בקליפות, יכול לתת הגרעינים והקליפות בשקית ניילון ומיד לזרוק את השקית לפח האשפה, בלי לחכות עד שיירקבו. ובפרט במי שנמצא במקום ציבורי. **תסה**

כ. פירות שביעית המיוחדים למאכל אדם, אין מאכילין אותם לבהמה חיה ועופות. ואם הבהמה הלכה מעצמה תחת התאנה ואכלה, אין מחייבים אותו להחזירה, שנאמר: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. **תסה**

כא. מותר להאכיל מאכל בהמה הקדוש בקדושת שביעית, לבהמת נכרי. **תסה**

כב. אין מאכילין פירות שביעית שגדלו בקרקע ישראל לנכרי. **תסה**

כג. מותר לחתוך פרי אף שדעתו לאכול חציו בלבד ונמצא שגורם על ידי החיתוך לזרוז הקילקול של החצי הנשאר, דכל גרם הפסד פירות שביעית מותר, ובפרט גרם שבא מכח

אכילת פירות שביעית שמותר. ואף אם אינו חותך הפרי לפני אכילתו, אלא אוכלו כך כשהוא שלם, אלא דמראש מקדם מידע ידיע שלא יאכלנו כולו, ושייריה ניכרים, אף זה שרי. ותבשיל הקדוש בקדושת שביעית שנמצא חוץ למקרר, אין חיוב להכניסו למקרר כדי שלא יתקלקל, כיון שאין חיוב לשמור מהפסד. וכן אין איסור להוציא תבשיל מהמקרר, אף שיודע שלא יוכל להחזיר את הנשאר, כיון שאינו עושה כדי להפסידו אלא כדי לאוכלו. וכן מותר להניח פירות שביעית בשמש, כיון שזה רק גורם, ואין איסור להזיק פירות שביעית ע"י גרמא. וכן פרי של שביעית שמונח על הארץ אינו מחוייב להרימו, כי אינו מחוייב לשמור שלא יבואו לידי בויון. וכן האוכל במסעדה יכול להשאיר את השאריות על השולחן אע"פ שהמנקים יזרקו את הכל לאשפה, כיון שאינו עושה שום פעולה לאיבוד הפירות, ואין חיוב שמירה על פירות שביעית. וכן מותר להניח את הקליפות הראויות לאכילה במקום שעתידה חמה לבוא, אע"פ שהשמש תייבש אותם עד שלא יהיו ראויים לאכילה, כיון דגרמא כזו שסוף חמה לבוא, אין כאן מעשה אדם להפסד הפירות. ומכל מקום אסור להניח פירות שביעית במקום חם או במקום דריסת בני אדם. **תסז**

כד. על האב לחנך את בניו הקטנים [שהגיעו לחינוך] שלא יבזבו את האוכל שיש בו קדושת שביעית, משום חינוך, שגם באיסור דרבנן אין לאב להרגיל את בניו הקטנים לעבור על איסורי דרבנן. **תסז**

כה. מותר ליתן פירות שביעית לתינוק אף על פי שהתינוק באכילתו יפרר וילכלך הנשאר כדרך התינוקות ויפסיד האוכל הנשאר, משום דהוי גרם הפסד ומותר. וכן מותר ליתן לתינוק בננה שלימה [שגדלה בתחלת השביעית ויש בה קדושת שביעית] אף שיודע שהנשאר ימאס. ומה שישאר בשיעור הראוי ולא נמאס יכרכנו ויזרקינו לפח. ואם אפשר ליתן לתינוק רק חלק מהפרי בלי לגרום להפסד עדיף. **תסז**

כו. לא יעשה מפירות שדרך לאוכלם חיים מיני מרקחת. ואם דרכם של פירות אלו לאוכלם בדרך של עשיית מיני מרקחת, מותר. וכן מותר לעשות מרקחת מקליפות של תפוזים הקדושים בקדושת שביעית, אבל לא ירקח את גוף הפרי. ולכן מותר לעשות ריבה בשנה השביעית משזיפים או תפוזים הקדושים בקדושת שביעית. אחר שהדרך היא בשאר שנים לעשות מהם מיני מרקחות. כשם שמותר לבשל פירות ולרסק וכו' ירקות של שביעית, שדרכם בכך בשאר שנים. תסח

כז. העושה מרקחת פירות [ריבה] מקליפות שיש בהם קדושת שביעית [הראויות לאכילה], יש לו ליזהר לאכול את הריבה קודם זמן הביעור. תסח

לב. מותר לשטוף סירים וצלחות שיש בהם שיירי מאכלים הקדושים בקדושת שביעית, אף על פי ששיירי המאכל הולכים לאיבוד, כל שהכמות קטנה שלא רגילים בכל השנים לטרוח ולאסוף כמות זו. תע

כח. אסור לערב פירות שביעית עם דבר מר, או לקלקל את טעמם בדרך אחרת, מפני שעל ידי זה הוא מפסיד אותם. וכן אסור לערב פירות שביעית עם תרופה, כדי להמתיק את טעם התרופה. תסח

לג. מותר לבשל מרק ירקות מירקות של שביעית, כגון עגבניות וגזר, שהרי הדרך לאכול ירקות אלה גם כשהם מבושלים או מטוגנים. תע

כט. יש אומרים שאין להניח שיירי אוכל בשמש או במקום שיגיעו זבובים או יתושים, או דבורים או פרעושים או כל מיני חרקים, שעל ידי זה יופסד מאכילת אדם. וכן אין להניח שיירי אוכל בחוץ במקום שהשלג ירד עליו וייפסד. ויש אומרים דכיון שאין הקלקול נעשה בידיים, אין זה איסור הפסד פירות שביעית. וכן עיקר לדינא. תסח

לד. מותר לאכול גזר חי, וכן מותר לעשות סלט מגזר, וגם לרסק את הגזר, ולשטוף אחר כך את המכונה מהפסולת. תע

ל. האוכל קומפוט שיש בו פירות הקדושים בקדושת שביעית, [או מרק שיש בו ירקות באופן שהם קדושים בקדושת שביעית], אינו מחוייב להכניס את שיירי הקומפוט [או המרק] הנשאר לפריז'דר, אף שגורם שהנשאר יתקלקל. תסח

לה. שמן של שביעית שנשאר לאחר טיגון אסור להשליכו כל זמן שאפשר להדליק בו, אלא אם כן נשארה בו כמות קטנה ביותר שרגילים לשופכו, וכיום הרגילות שלא להשתמש בשמן שטיגנו בו אפילו פעם אחת ומקפידים לשפכו ובטיגון הבא נותנים שמן חדש, וכיון שכך הכל נוהגים מותר לשפוך שמן של שביעית אחר הטיגון. תעא

לו. מוצרים שבקופסאות שימורים שיש בהם טעם מפירות שיש בהם קדושת שביעית, כיון דקיימא לן טעם כעיקר ממילא אסור להפסיד תבשיל שיש בו טעם מפירות שביעית. תעא

לא. פירות וירקות של שביעית אוכל כדרכו, וכאשר גומר לאכול, המעט שרגיל להשאיר בצלחת ובקדרה אינו חושש עליו, ומותר לו לזורקו לפח אשפה, וגם לא צריך למרק את הסיר או את הצלחת, אלא רוחצם כדרכו. אולם אם נשאר שיעור ניכר שרגילים לשמור

לז. עצמות שנתבשלו עם פירות או ירקות שיש בהם קדושת שביעית, אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, שמכיון שהטעם מבוער בתוך העצמות שוב אין חל חיוב אכילה בקדושת שביעית עליו. ויש מקום לומר שגם אין צורך ליתנם לבהמות, כיון שבזמן הזה בדרך כלל אינם עומדים לאכילת בהמות. תעא

לח. תבשיל שיש בו ירקות שיש בהם קדושת שביעית, והתבשיל נפסד והתקלקל, וכן פת שעיפשה, אין חיוב לדחוק את עצמו

וכל שכן שלאחר שפג ריחם, שמותר להשליכם לאשפה. תעח

מה. פרחים שנוטעים אותם לשם נוי, בין אם יש בהם ריח ובין אם אין בהם ריח, אין בהם קדושת שביעית. [ואמנם לזרעם ולנטעם בשביעית אסור]. תעח

מו. בשמים שנטעו אותם לשם ריח ולא לשם נוי, יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, ולדבריהם יש ליזהר שכאשר מחלקים במוצאי שבת או בברית מילה בשמים שחנטו בשביעית, שלא לזלזל בהם או לזרקם, אלא לשמרם ולנהוג בהם קדושת שביעית. אולם כשיש ספק אם חנטו בשביעית, או שנמכרו לגוי, אין צריך להקפיד בכל זה. ויש אומרים שגם בבשמים שניטעו במיוחד לשם ריח אין בהם קדושת שביעית, מאחר ואין מהם הנאה גופנית. תפ

מז. מותר לזלף את הבתים בשנת השמיטה עם מימי ריח טוב הנעשים מתערובת סממנים ומעשבי בשמים והורד, כיון שאין עיקרן לאכילה אלא להריח. תפ

מח. בטבק הרחה העשוי מעשבי בשמים שחנטו בשביעית, אין צריך לנהוג קדושת שביעית, ובעלי טבק המשמשים את תעשיית הסיגריות לעישון, יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, אלא שאין בהם דין ספיחין. ולדינא נראה להקל בזה מעיקר הדין. ובלאו הכי רוב הטבק בזמנינו ברובו המוחלט הוא מקרקעות של גויים, וממילא אין לחוש בהן לקדושת שביעית. תפא

מט. בצמר גפן אין קדושת שביעית. וכן דבש המופק מפרחי הדר, אין נוהג בו קדושת שביעית, ואין לו ביעור. תפג

נ. מותר לאכול תוצרת חלב אף על פי שהבהמות אוכלות בשביעית פירות שיש בהם קדושת שביעית. תפג

נא. פירות שנתלשו קודם זמן הראוי להם לאכילה, מותר לעשות מהם מלוגמא, כיון שאינם ראויים לאכילת אדם. תפג

ולאוכלם, אחר שנפסלו מאכילה. ואף בעיבור צורה מהיום למחר, אינו חייב לאוכלו, שהרי אינו טרי וטעים כביומו. והוא הדין אפילו בטרי וראוי לאכילה אינו חייב לדחוק את עצמו ולאוכלו. ואפילו רק אינו טעים לו אינו צריך לדחוק עצמו ולאוכלו. וכן אם אינו יכול לאכול מחמת שהוא שבע, אינו חייב לדחוק את עצמו, אלא מניח בפח של שביעית, ודיו. ומכל מקום אם רוצה בכל זאת לאוכלם באופן שראויים לאכילה על ידי הדחק, אין בזה איסור. תעב

לט. מה שהגננים רגילים לחתוך העלים המעופשים. מן הירקות ולזרקם, אין צורך לאוכלם מחשש הפסד פירות שביעית, דכיון שכן הדרך לזרקם, אין בזה איסור. תעג

מ. מים שבישלו או כבשו בהם ירקות הקדושים בקדושת שביעית, וטעמם טפל, כגון שבישלו בהם תפוח אדמה, [והדרך לשופכם אחר כך], או כבשו בהם מלפפונים אין בהם קדושת שביעית, ומותר לשופכם. אך מרק ירקות, או מיץ המצוי בקופסאות שימורים של ליפתנים, אסור לשופכם אם יש בהם פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית. תעג

מא. מלפפונים חמוצים שכבשו אותם בתבלינים שונים, ואחד התבלינים [שמיר] יש בו קדושת שביעית, כגון שגדל בששית ונלקט בשביעית, צריך לנהוג במלפפונים קדושת שביעית. תעד

מב. צמחי תבלין, אף שאינם נאכלים בפני עצמם אלא מיועדים לתיבול בלבד, אפילו הכי יש בהם קדושת שביעית. תעד

מג. תבלין של שביעית שהשתמשו בהם לנתינת טעם בבישול או בהכנת תה, וטעמם כבר פג, ואינם ראויים לתת טעם ולא לאכילה, מותר להשליכם לאשפה. תעח

מד. צמחי בושם של שביעית שעדיין יש בהם ריח, ואינו רוצה עוד ליהנות מהם, מעיקר הדין יש להקל לזרקם לאשפה גם קודם שיתקלקלו, שאין בהם קדושת שביעית.

נב. עודפי פירות שביעית שברור שלא יאכלו אותם, אסור לקלקלם, אלא יניחום עד שירקבו מעצמם. ואסור להאכילם לבעלי חיים כל זמן שראויים לאדם, ויש מתירים לגרום לקילקולם או להופכם למאכל בהמה. תפג

נג. אסור לזרוע פירות שביעית, משום קדושת שביעית, שפירות שביעית לא ניתנו לזריעה. וזה דוקא בגרעיני ירקות שנוהג הם איסור ספיחין, אבל בגרעיני אתרוג וגרעיני פירות הדר, שהם מרים ואינם ראויים לאכילה כלל, אין איסור לזרועם. תפג

נד. מוהל הרוצה להשתמש ביין של שביעית בעת המציצה בשעת המילה, לכתחלה לא יעשה כן, אחר שייך זה הולך לאיבוד, ונמצא מאבד יין של שביעית. וכן אין לשפוך יין של שביעית על המילה לסגולה ולרפואת המילה, שהרי יש אפשרות אחרת לרפואת המילה ע"י סמים, או רטיה, לעצור הדם. אבל אם אין באותו זמן סמים לעצור הדם, בודאי שמותר לעשות כן ביין של שביעית. [ע' בספר פירות שביעית הנד"מ תשס"ח עמ' תקלט]. תפה

נה. המפריש חלה מקמח של השנה השביעית, מותר לו לשרוף את מה שהפריש בתנור, ואין לחוש בזה משום שריפת פירות שביעית. והדבר ברור שבצק מקמח שביעית חייב בחלה. תפז

נו. יוצאים ידי חובת ד' כוסות בליל פסח ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים עד פסח [עייין פסחים נג.]. ויש מקילין בזה גם לאחר שהגיע שעת הביעור. וכשאיין לו יין אחר אפשר להקל בזה. תפז

נז. יוצאים ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים וביין עד הפסח. אך יזהר שלי ישפוך מן היין של שביעית באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב, כנהוג, משום שנאמר, לאכלה ולא להפסד. ואמנם יין שהפקירו אותו בערב פסח וחזרו וזכו בו, יש אומרים שאין בו יותר קדושת שביעית ומותר לשפוך ממנו בדצ"ך עד"ש באח"ב. תפב

נח. יש אומרים דלכתחלה אין להבדיל על יין של שביעית, מכמה חששות, שהרי רגילים למלאת את הכוס יותר ממדתו לסימן ברכה, ונמצא שמאבד יין שיש בו קדושת שביעית. ועוד, שהרי הנשים נהגו שלא לשתות מכוס ההבדלה, ואם כן נחשב כממעט באכילתו. ועוד, שהרי אין המבדיל שותה את כל הכוס. וגם יש הנותנים מהיין על עיניהם, ומכבים בו את הנר, ונמצא כל זה גורם להפסד פירות שביעית. ויש אומרים שאין לחוש לכל זה, מכמה טעמים, והעיקר לדינא שמותר להבדיל על יין של שביעית, ובלבד שהמבדיל ישתה את כל הכוס. תפח

נט. מותר ללקוט עלי התותים להאכילן לתולעי משי בשביעית, ואין בזה משום הפסד פירות שביעית, מפני שהוא גרם הפסד פירות. תצ

ס. אין לקלקל טעמם של פירות שביעית על ידי שמערב בהם דבר מר. וכן אין לקלקל פירות שביעית למרות שעל ידי זה משביח ומתקן מאכל אחר. ולכן אין לכבוש ירקות [מלפפונים או זיתים ובצלים] בחומץ, וכן אין לנקות חסה בחומץ של שביעית, כיון שאחר כך שופך את החומץ. תצא

סא. יש אומרים שאסור למשוך תבנית [בעת אפיית עוגה או פת] בשמן של שביעית, כשהמשיחה באה רק כדי שהבצק לא ידבק בתבנית. וכן אסור לערב בשמן שביעית חומרים שונים למטרת סיכה או הדלקה כיון שמפסידו מאכילה. ויש מקילין באופן שהשמן נבלע באוכל. תצא

סב. מותר לסוך את הגוף בשמן של שביעית, אבל אין לסוך כלים ועצים בשמן של שביעית. תצא

סג. אין לסוך את הגוף ביין או בחומץ של שביעית, כיון שאין דרך בכך. תצב

סד. מותר להשתמש בשמן של שביעית להדלקת נר שבת הואיל ונהנה מן האור, ויכול גם לברך על הדלקת נרות שבת בשמן של שביעית. ובנר חנוכה יש אומרים שאסור

אסור לסוחטם בשביעית. וכן אסור לעשות דבש מתמרים ויין מתפוחים. אבל זיתים וענבים אחר שהם עומדים לסחיטה, מותר לסוחטם ולעשות מהם יין או שמן. תקא

ב. אם סחט פירות שביעית, המיץ קדוש בקדושת שביעית. תקג

ג. מותר לסחוט גם תפוזים לימונים ואשכוליות של שביעית, הואיל ודרך לסוחטן. ויש מחמירים, והעיקר לדינא להקל. תקג

ד. מותר לסחוט לימון לעשות ממנו מיץ לימון טבעי, או לסחוט לימון על גבי דגים מטוגנים וכדומה, כיון שהדרך בכך, וכל שדרכו בכך מותר. תקו

ה. נהגו כיום להקל לעשות גם מיץ גזר, אחר שכך הדרך כיום. ויש שכתבו להחמיר בזה. ואמנם יש להחמיר שלא לעשות מיץ אבטיח בשביעית, כי רוב העולם אינם סוחטים אבטיח לעשות ממנו מיץ. [ולגבי שבת כיון שיש מקומות בעולם שסוחטים אבטיח, אין לסחוט אבטיח בשבת, מה שאין כן לגבי שביעית, שעיקר הטעם שלא להוריד מקדושת שביעית, וכל שרוב העולם אוכלים אותו כמות שהוא, כשסוחט אותו מוריד מקדושת שביעית, ולכן אין לסחוט אבטיח בשביעית]. תקט

ו. כל יתר הפירות מותר לרסק אותם כל שדרכם בכך, אף על פי שיוצא מהם קצת מיץ, ואינו חושש להפסד שבא על ידי הריסוק. ובשביל תינוק מותר לרסק פירות וירקות שאין דרכם בכך. תקי

ז. מותר לרסק בננה שגדלה בשביעית, וכן אבוקדו, וכדומה. תקי

ח. מותר לטחון שום או בצל כדי לערבן בקציצות. וכן אגוזים ובוטנים כדי לערבם בעוגה. אלא שצריך להקפיד שלא יערב מעט פירות שביעית בהרבה חולין, באופן שלא יורגש הטעם של פירות שביעית, כי על ידי זה מפקיע אותם מקדושתם. תקי

להשתמש בשמן של שביעית, שהרי אסור להשתמש לאורה, ויש שמתירים וסוברים שגם קיום מצוה חשיב צורך האדם להשתמש בשמן של שביעית. והעיקר להקל בזה, בפרט כשאין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, שיכול לקיים מצות נר חנוכה בשמן של שביעית. תצב

סה. מותר להדליק נר נשמה ביאר-צייט או נר של בית הכנסת בשמן של שביעית, בלילה סמוך לשולחנו באופן שנהנים קצת מאורו. אבל ביום אין ראוי להדליקו משום דשרגא בטיהרא מאי מהני. ובשמן הנעשה מפירות הבאים מקרקע ישראל שנמכרה לגוי, אפשר להקל גם ביום. וכל שכן בשמן של גויים ממש, שאין להחמיר בזה כלל. תצו

סו. שמן של שביעית שגדל בקרקע גוי, אין בו קדושת שביעית. תצז

סז. חמץ שהוא מחיטים של שביעית, חייבים לשורפו בערב פסח, אף שמפסדו בידים. תצח

סח. פירות שביעית שהיו תחת המטה, יש אומרים שאסור להחמיר בזה בדיעבד, ולאבדם, מאחר שיש איסור לאבד פירות שביעית. והעצה היא להטביל פירות אלו להסיר מהם רוח רעה, או לשוטפם ג' פעמים במים, ובכל אופן כשאינו רוצה לאוכלם אין לאבדם בידים, אלא יניחן עד שיפסלו מאכילת בהמה וירקבו, ואז ישליכם. תצח

סט. אף למאן דאמר דמזונות מן התורה, האשה ניזונית מפירות שביעית של בעלה, שאינו כמשלם חובו מפירות שביעית. תצט

ע. מותר למעוברת לנשוך פיטם של אתרוג שקדוש בקדושת שביעית, לסגולה ללידה קלה. אלא שתעשה כן רק לאחר חג הסוכות, ולא בחג, כיון שהאתרוג הוקצה למצוותו. תק

פרק טז - סחיטת פירות שביעית

א. פירות שביעית שאינם עומדים לסחיטה,

ט. יש אוסרים להפוך משקה של שביעית לאוכל, כיון שמשנה אותו מברייתו. ויש מקילין בזה. תקיא

פרק יז - סחורה בפירות שביעית

א. נאמר בתורה (ויקרא כה, ו'): "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו חז"ל לכם לכל צרכיכם, לאכלה ולא לסחורה ולא להפסד. ולכן אסור לסחור בפירות שביעית, או להפסידם. ויש מי שאומר שיש מצוה לאכול פירות שביעית. תקיא

ב. ואמנם בחנויות השמיטה מצויים פירות וירקות שאין בהם חשש איסור, והיינו שלא נזרעו בשביעית וכדומה, וגם נמצאים שם ירקות שאין בהם איסור ספיחין. ולוקחים ירקות מעכו"ם שזרע את שדותיו באופן שאין בהם איסור ספיחין, או מישובים שאינם משטחי ארץ ישראל, שלא כבשום עולי מצרים, כמו יישובי הערבה הדרומית כאילת. או שמייבאים מחוץ לארץ, כמו הבצל שמגיע מהולנד. והמנהג פשוט שאין נוהגים קדושת שביעית בפירות שנלקחו מהעכו"ם. וממילא בחנויות השמיטה שמביאים פירות מגויים, אין כאן איסור סחורה וקדושת שביעית ותפיסת דמי שביעית, אלא החנוונים והספקים מוכרים כרגיל. תקיא

ג. איסור סחורה בפירות שביעית חל גם על הנשים, ואין זה בכלל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. תקיא

ד. הדמים שקונים בהם פירות שביעית הרי הם קדושים בקדושת שביעית, ודינם כפירות שביעית. תקיד

ה. מותר לאדם להשכיר עצמו כפועל לעסוק בפירות שביעית, ולקבל דמי טירחה על הטיפול בהם. ומותר לתת לעני צדקה מפירות שביעית. אבל אם נתחייב ליתן צדקה, אין לפרוע חובו ליתן צדקה מפירות שביעית. תקיד

ו. אם רצה למכור מעט מפירות שביעית [כמו מזון ג' סעודות] מוכר. וכשמוכר פירות שביעית לא ימכור לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אלא באומד בלבד, כדי שלא יהיה

כסוחר בפירות בשביעית. תקיד

ז. אם רוב הפירות הם של נכרים, או שרוב השדות של היהודים נמכרו לגויים, אין איסור למכור פירות אלו במדה במשקל וכו'. תקיד

ח. דמי שביעית [הדמים שהמוכר מקבל תמורת פירות הקדושים בקדושת שביעית] אין פורעין מהם את החוב [דהוי כסחורה]. רע"ב שביעית פ"ח סוף מ"ד], ואין עושים בהם שושבינות, ואין פוסקים מהם צדקה לעניים בבית הכנסת, אבל משלחים מהם דברים של גמילות חסדים, וצריך להודיע למקבלים שהם דמי שביעית, כדי שיאכלום בקדושה. תקטו

ט. אין לקיים מצות "משלוח מנות" ביום פורים מפירות שביעית. אבל אם כבר קיים מצות משלוח מנות, ומוסיף ושולח לעוד ידידים משום אחווה ורעות, יכול לשלוח גם מפירות שביעית, כיון שאין זה חוב עליו. ובלבד שיודיע לו שא"ל פירות שביעית, כדי שישמור בהם קדושת שביעית. תקטו

י. מי שקיבל מחבירו משלוח מנות, אין המקבל רשאי להשיב לו בחזרה מפירות שביעית או מדמיהן, שמכיון שהוא חייב להשיב לו כפי המנהג והנימוס המקובל, הרי זה תשלום תגמולין שאסור בפירות שביעית, מפני שנראה כאילו פורע חובו. תקטו

יא. וכמו כן אסור לשלוח מדמי שביעית מתנה לחתן ולכלה לאחר שהם שלחו לו כשהיה חתן, כיון שהוא מוכרח לשלוח עתה כפי המנהג והנימוס, ונראה כאילו פורע חובו מדמי שביעית. תקטו

יב. אין לתת פירות שביעית לפועליו, במקום לשלם שכר לאומנים על עבודתם. אבל מותר ליתן לפועליו מתנה בסתם, אף שיודע שבגלל מתנה זו הפועלים לא יבקשו ממנו שכרם. ומכל מקום לא ירגיל עצמו בזה, כיון שנראה כמערים. תקיא

יג. כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן, כך אסור לקנות פירות

מהכרמים והפרדסים, שהיו מנצלים את זכותם לאסוף מעט פירות כדי צורכם, והיו אוספים פירות בכמויות ניכרות ומרוקנים את העצים, ומוציאים אותם למכירה בשווקים, על כן היו שלוחי בית דין יושבים על פתחי העיירות, וכל מי שהיה מביא פירות בתוך ידו, [בשנת השמיטה], נוטלים אותם ממנו ונותנים לו מהם מזון שלש סעודות, והשאר מכניסים אותו לאוצר שבעיר. ובערבי שבתות בית הדין מחלקים לכל אדם לפי גודל משפחתו.

ב. גם כיום ישנו אוצר בית דין, וקיימים תחנות חלוקה מטעם האוצר כאשר יבואו ואין לפקפק על ענין זה, שכבר נהגו בו גדולי הדור שלפנינו. ולכן אפשר לכתחלה לקנות פירות מאוצר בית דין שמתנהג כהלכה [ואינו מוכר יותר ממחיר השוק] ובפרט שיש פוסקים הסוברים שמצוה לאכול פרי שיש בו קדושת שביעית. ואם בית הדין ממלא את שליחותו כדבעי, בגביית דמי ההוצאות ולא בגביית מחיר מופקע, פירות אוצר בית דין עדיפות על פירות של גויים מהיתר המכירה. ובוזה אנו גם מחזקים את ידיהם של אותם גבורי כח עושי דברו, החקלאים השומרים ומקיימים כל הלכות שמיטה מתוך מסירות נפש וביטול הפרנסה. אולם אם בית הדין מוכרים את הפירות במחירים גבוהים יש לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית, ובאופן כזה עדיף יותר לקנות פירות של היתר המכירה, מאשר לקנות פירות מאוצר בית דין, ואלו שנהגו להחמיר בהיתר המכירה יעשו התרה על שלא אמרו בלי נדר, ויוכלו מכאן ולהבא להשתמש בפירות של היתר המכירה.

ג. מי שיש לו פרדס, יש אומרים שעדיף שיפקיר את הפרדס כדינו, ולא יסמוך על חלוקת הפירות על ידי אוצר בית דין הנהוג כיום. ולפחות יפקיר כמה שעות ביום את הפרדס, ובשאר היום יסמוך על החלוקה על ידי אוצר בית הדין, ופירות אלו חייבים בביעור כשאר פירות שביעית. ואחר זמן

שביעית [אפילו באופן המותר] מאדם החשוד שלא ינהג קדושה בדמי שביעית שיקבל תמורת הפירות. [כגון שלא לקנות בהם אלא דבר מאכל, ולא לשלם שכר שכיר, או להשהותם אחר הביעור]. תקיז

ד. הקונה [מעם הארץ] פירות שביעית בהקפה, דהיינו שאינו משלם עבור הפירות אלא לאחר שאכל את הפירות, אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית, כיון שהתשלום שלאחר מכן נחשב כפרעון חוב ולא כתשלום לפירות. [ויש להסתפק אם יועיל להפקירם ואח"כ לשלם לו ושוב לזכות בהם]. ויש להקל לשלם את החוב אף כשהפירות עדיין קיימים, כיון ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן.

טו. במקום שיש איסור מסירת דמי שביעית לעם הארץ, ולא כולם רוצים למכור בהקפה ממש, יש שנתנו עצה לקנות בצ"ק דחוי למחרת, והוא הדין בכרטיס אשראי. תקיח **טז.** הסוחר בפירות שביעית ואין לו אומנות אחרת, פסול לעדות. תקיט

יז. פירות שביעית אין מוציאים אותם מהארץ לחוץ לארץ, [שנאמר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול] וכן אין מאכילים אותם לגויים. תקיט

יח. מותר לברך ברכת האילנות בשנת השמיטה על כל אילנות שרואה, ואין מקום לחוש שמא עשו בהם מלאכות בשביעית. ואילן שניטע בשביעית באיסור, או אילן שנעשו בו מלאכות והפריח פרחים רק מכח מה שעבדו בן בשביעית, יש אומרים שאין לברך עליו ברכת האילנות, אחר שנעשה נגד רצון הבורא יתברך. ויש חולקים ואומרים שמאחר והברכה היא כללות הבריאה, ולא על אילן זה במיוחד, אין איסור לברך עליו ברכת האילנות. ולדינא, לכתחלה שב ואל תעשה עדיף, ולא יברכו על אילן כזה ברכת האילנות. תקכא

פרק יח - אוצר בית דין

א. כבר נתבאר שאסור לנעול את השדה והכרם בשנה השביעית, ואמנם בתקופה שאחר בית שני ראו חכמי ישראל שהיו סוחרים שביעית שלקחו כמויות גדולות

פרק יט - תרומות ומעשרות בשביעית

א. שנת השמיטה היא הפקר, ואין בה חיוב לתרומות ומעשרות. ואמנם כל זה בפירות הקדושים בקדושת שביעית, דהיינו שגדלו בקרקע של ישראל בארץ ישראל, שכיון שנוהג בהם קדושת שביעית, ואסורים בסחורה וכו', והרי הם מופקרים, לפיכך פטורים מתרומות ומעשרות, שהרי הפקר פטור מתרומות ומעשרות. וכל זה כשהפקיר את הפירות, אבל אם לא הפקיר את הפירות, הרי הם חייבים בתרומות ומעשרות בלי תקלא ברכה.

ב. פירות שביעית של גוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם גמר המלאכה [המירוח] נעשה על ידי הגוי, פירות אלה פטורים מתרומות ומעשרות כמו בכל שנה. אבל אם גמר מלאכתם היה על ידי ישראל, וגמרו ישראל, חייבים בתרומות ומעשרות. וכגון הקונה ענבים מגוי שהם מיועדים לעשיית יין, ועשה מהן יין, שהיא גמר מלאכתן, חייב להפריש מהן תרומות ומעשרות, [והדבר תלוי בדעתו של הגוי בוצר הענבים, שאם בצרם הגוי על דעת למוכרם בשוק "לאכילה", אע"פ שהישראל שקנאם עשה מהם יין, פטורים מתרומות ומעשרות, ורק אם בצרם הגוי על דעת לעשות מהם יין, חייבים בתרומות ומעשרות. וסתם ענבים שהביא הגוי "למוכרם בשוק", והישראל עשה מהם יין, פטורים מתרו"מ]. ואף שבכל שנה מברכים על ההפרשה, מכל מקום בשנת השמיטה מפריש בלי ברכה. [דסב"ל, דהא נחלקו בזה מרן הב"י והמבי"ט אם יש קדושת שביעית בפירות של גוי, ואם פטורים ממעשרות, וחיישינו להמבי"ט דס"ל שכיון שיש בהם קדושת שביעית, ומופקרים ועומדים מגזירת מלך, ואין חיוב תרו"מ בשנה השביעית], ולוקח את המעשר ראשון לעצמו [כמו בכל שנה בתבואה של גוי שנתמרח ע"י ישראל, שאע"פ שחייב בתרו"מ, מ"מ משייר לעצמו מעשר ראשון, מפני שהוא אומר ללוי אני באתי מכח איש

הביעור יזהר שלא לאכול פירות או לשנות יין של אוצר בית דין, עד אחר שיפקיר כדין. והעיקר לדינא שאפשר לסמוך על היתר "אוצר בית דין", ואין לפקפק בזה. תקכט

ד. אף על פי שאסור לקצור ולאסוף פירות שביעית כמו בשאר ימות השנה, מכל מקום אין האיסור אלא על יחיד הקוצר את שדהו, אבל השליחים של בית הדין שקוצרים לצורך הצבור, רשאים לקצור לצורך הצבור בדרך הרגילה. תקכט

ה. שליחי בית הדין רשאים למדוד ולשקול פירות שביעית, שאין זו מכירה רגילה. תקכט

ו. מה שאוצר בית דין גובה כסף אין זה תשלום עבור הפירות, שהרי הם הפקר ואסורים בסחורה, אלא בית הדין רשאי לשלם לעובדיו תמורת עבודתם ולגבות את הוצאותיו מן הצבור. והיינו, שהצבור משתתף בהוצאות של אוצר בית הדין. ולכן בפירות המחולקים על ידי אוצר בית דין אין איסור סחורה בפירות שביעית. והכסף שנותנים בעד הסחורה אינו נתפס בקדושת שביעית, שהרי אינו תמורת פירות שביעית, אלא דמי הוצאות בלבד. תקל

ז. פירות שביעית הנמצאים ברשות אוצר בית דין בזמן הביעור, לא חלה עליהם חובת ביעור, והם נחשבים כמבוערים, והמקבל את הפירות מיד שלוחי בית דין לאחר הביעור, מותר לאוכלם בלי ביעור. ואם לקח לפני הביעור, יש אומרים שחייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור, ויש חולקים ואומרים שאינן חייבים בביעור, וכן הלכה. תקל

ח. היות ובענין אוצר בית דין יש כמה פקפוקים, לכן מהיות טוב, הדרך הנכונה והישרה, שהעושים אוצר בית דין, יעשו על כל פנים לרווחא דמילתא גם את מכירת הקרקעות הנערכת על ידי הרבנות. ואז יצא דבר מרווח. וגם יהיה בזה משום ספק ספיקא לקולא בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן. והאמת והשלוש אהבו. תקלא

שאינן אתה יכול ליטול ממנו, וכמבואר בש"ע (יו"ד סי' שלא ס"ד). ומפריש ממנו מעשר עני [וטוב שיפריש על תנאי כמבואר בסעיף הבא]. ולוקח אותו לעצמו. ואמנם לגבי קדושת שביעית, בכל אופן אין נוהגים קדושת שביעית בפירות של גוי שגדלו בארץ ישראל.

אין בו קדושת שביעית. תקומה

ד. הדסים הבאים משדה של ישראל שעברו בו בשביעית, והוא גם שמור, אף על פי כן יוצאים בהם ידי חובת מצות הדס. ומכל מקום טוב להחמיר שלא לקחתם למצוה. תקמו

ג. כאשר מפרישין תרומות ומעשרות מפירות שביעית שגדלו באדמות של גויים בשנת השמיטה, כאשר גמר המלאכה נעשה ביד ישראל, יש להפריש מעשר עני. ויש אומרים שמפרישין מעשר שני, שלא יועיל אם יפרישו מעשר עני. והעיקר כדעה ראשונה, ועל הצד היותר טוב נכון לצאת מכל ספק להפריש את המעשר על תנאי אם הוא שני או עני, ולפדותו אחר כך בפרוטה בלא ברכה. תקמו

ה. מותר לבשל עלי הדס לרפואת הסובלים ממחלת הסוכר, שהרי בלאו הכי אין קדושת שביעית בהדסים, ובפרט ששתיית מים אלו הם לרפואה. תקמו

ו. מותר להניח את ההדסים בשביעית במים כדי שלא יתייבשו, והוא הדין שמותר להניח פרחי נוי במים כדי שלא יכמושו, אף על פי שהם נפתחים במים. תקמו

ד. כל מה שראשית גידולו היה אחרי ראש השנה ונקטף בשנת השמיטה על ידי יהודים, מפרישין תרומות ומעשרות בלי ברכה. דהיינו בפירות שלא הופקרו שלדעת מרן הבית יוסף חייבים בתרומות ומעשרות, ולדעת המבי"ט פטורים גם כשלא הופקרו, ולכן יפריש בלי ברכה, וכעדות המהרי"ט. תקמו

ז. כבר ביארנו לעיל דמה שנהגו בגידול הערבות, שגוזמים את האילן בט"ו באב ולא משאירים עלים כלל, ומשקיף פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העץ כדי שייצאו הדסים משולשים, שאין לעשות כן בשנת השמיטה, שהרי זו עבודת האילן. ומכל מקום בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. וטוב שלא להשתמש בהם לצורך ד' המינים שבלולב. תקמו

פרק כ - ארבעת המינים בשמיטה

א. אין בלולב קדושת שביעית, ואפילו לולב של שנת השמיטה אין בו קדושת שביעית. [ולכן יכול להבליע בדמיו דמי האתרוג של שביעית]. תקמו

ח. אתרוג של שביעית כשר למצוה, אלא שאם הוא של שביעית יש לנהוג בו כל דיני קדושת שביעית, וכאשר יבואר. ואתרוג מן המשומר או הנעבד בשביעית, [שישראל עבד בקרקע שלא נמכרה לגוי בשביעית] יוצאים בו ידי חובת המצוה, אך טוב להחמיר שלא לקחתו למצות ד' המינים. תקמו

ב. בערבה אין קדושת שביעית, כיון שהיא רק לעצים, ואין בה ריח. תקמו

ט. אתרוג שהיה על העץ בשנה הששית [תשע"ד] בגודל פול, ובשביעית גדל ונעשה ככד, ונלקט בשנה השביעית, אף שחייב במעשרות כפירות שנה ששית, מכל מקום הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ונוהג בו קדושת שביעית. ויש אומרים שהולכים באתרוג אחר חנטה, ואם

ג. יש אומרים שיש קדושת שביעית בהדסים, אם נטעום גם לשם ריח. ולכן הדסים שחנטו בשביעית המיועדים לחג הסוכות של השנה השמינית, יש בהם קדושת שביעית. ויש חולקים ואומרים שאין בהדס קדושת שביעית. וכן עיקר לדינא. ולכן מותר לקנות הדס לצורך מצות ארבעת המינים, ואין בזה איסור משום סחורה ומסירת דמי שביעית לעם הארץ. ואם חנט בששית לכולי עלמא

האתרוג, וגם לא מכרו הקרקע לגוי, יש סמך גדול להמקילין לקחת אתרוג זה לשם מצוה. ויש לסמוך על המקילין אף ביו"ט ראשון שצריך לכם מדאורייתא. והמחמיר לעצמו לקחת אתרוג מהודר אחר, תבוא עליו ברכה. וכן נוהגים רבים מהיראים לדבר ה' והזהירים במצות שמיטה, לצאת ידי חובה רק באתרוג שהופקר כדין ושמתחלק על ידי אוצר בית דין.

טו. אם יש לו אתרוג ישן שכבר עבר זמנו והגיע זמן הביעור, והפקירו, לדעת הרמב"ם אין ההפקר מועיל, וצריך לאבדו. אבל לרוב הראשונים ההפקר מועיל. ולפיכך אפשר ליטול אתרוג זה למצות ד' המינים. [שהרי המנהג דלא כהרמב"ם]. תקסג

טז. אתרוגי ארץ ישראל של שנת השמיטה, אין מוציאין אותם לחוץ לארץ, ויש אומרים שלצורך יחיד מותר, אבל אין להסתחר בהם. ולכן אם הביאו לו אתרוג מארץ ישראל, ישלם על ההדסים והלולב, ויבליע דמי האתרוג בהם. ומכל מקום אין האתרוג נאסר ויוצאים בו ידי חובת המצוה. וכל שכן אם מכרו פרדסיהן לגוי, דשל גוי מותר להוציאם לחוץ לארץ. תקסז

יז. אתרוגים הבאים מאוצר בית דין אין בהם שום חשש ופקפוק, והלוקח אתרוג כזה מרויח גם מצות שמיטה שנעשה באתרוג זה, ועל דרך שאמרו כן בכמה מצוות, שכיון שנעשה בו מצוה אחת, יעשה בו מצוה אחרת. תקסו

יח. כבר נתבאר לעיל שמותר לתת שקיות ניילון על האתרוגים בעודם על העץ, כדי שלא ידקרום הקוצים ויפסלו אותם. [ויש מקילין גם להסיר את הקוצים שבעץ האתרוג כדי שלא יפגעו בהידור של האתרוג. וכן מקילין להסיר את השלג מעל עץ האתרוג, למנוע נזק ולשמור על ההידור, דהוי בגדר לשמור על הקיים, לקיים זה אלי ואנווהו ומצות הידור]. תקסו

יט. מותר להשקות את עץ האתרוג במים

חנט בששית, דהיינו שהגיע לסמדר [נפילת הפרח] בששית, אין בו קדושת שביעית אף שנלקט בשביעית. וצריך לחוש לכתחלה לדעה הראשונה [שהיא דעת הרמב"ם], ולכן הולכים באתרוג גם אחר לקיטה, ועדיף לקטוף את האתרוג מהעץ בשנה הששית, ולא אחרי ראש השנה של השנה השביעית. שאם לא כן יצטרכו לשמור אותו בכל דיני שביעית. ובסוף שנת השמיטה יש לקטוף את האתרוג אחרי ראש השנה של שנה שמינית, ועם כל זה צריכים לשמרו בכל דיני שביעית. תקנג

י. מותר למשמש בידיו באתרוג של שביעית, דאף שמפסיד הקליפה במשמוש הידים, אין בזה איסור, שהרי נטעו מתחילה אדעתא דהכי שהקליפה תהא נפסדת. ועוד, שרק הקליפה נפסדת, והפרי ראוי לאכילה, וממילא אין זה בכלל האיסור לאכלה ולא להפסד. תקנו

יא. כבר ביארנו שאתרוג שחנט בשמיטה ונלקט בשמינית, יש בו קדושת שביעית וחייב במעשר. תקנז

יב. הקונה לולב ואתרוג מעם הארץ [שחשוד שלא ינהג קדושה בדמי שביעית] נותן לו אתרוג במתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב. כי בלולב [לדעת הרמב"ם] אין קדושת שביעית שהוא עץ בעלמא, אבל אתרוג דמיו נתפסים בקדושת שביעית, ולכן נותן לו במתנה או מבליע לו. תקנח

יג. מותר לתלות אתרוג של שביעית לנוי סוכה, ובלבד שיתנה שאינו בודל ממנו כל בין השמשות של ח' ימים. ויש מחמירים בזה משום גרם הפסד פירות שביעית, וכבר נתבאר לעיל שמעיקר הדין גרם הפסד בפירות שביעית מותר. [מהרי"ט]. תקנח

יד. אתרוג של שביעית מן המשומר או מן הנעבד, דהיינו שהאתרוג גדל בפרדס שהיה נעול וסגור בשנת השמיטה, ולא הפקירו את פירות השדה, וכן עבדו בקרקע להצמיח את

נוהג בהן קדושת שביעית, ובתבואה וקטניות
נוהג בהן איסור ספיחין, דוקא אם הביאו
שליש בשביעית.

ג. אורו, דוחן, פרגין, שומשמין, ופול המצרי
[הוא פאסולי, פי' שעועית], שזרעו לזרע,
דעת הרמב"ם שהולכין בהן אחר גמר הפרי,
ולכן אם נגמרו לפני ראש השנה דינם כפירות
ששית, ואם נגמרו אחר ראש השנה אסורין
משום ספיחין. ויש אומרים שכל זה
להסוברים שאיסור ספיחין תלוי בקדושת
שביעית, אבל להסוברים שאינו קשור
לקדושת שביעית, אפילו התחילו לגדול
בששית, או השריש קודם השביעית, אין בו
איסור ספיחין. וכן דעת רוב הראשונים, וכן
עיקר להלכה. ומכל מקום המחמיר כדעת
הרמב"ם תבוא עליו ברכה.

ד. חובת הביעור חלה רק על פירות וירקות
שיש בהם קדושת שביעית ושגדלו וחנטו
ונבטו בשביעית ונלקטו בזמן מסויים, וכגון
ירקות שצמחו בששית ונכנסו לשביעית ובה
הם נלקטים - שאז חייב להפקירם. שהרי
בירק הולכים אחר לקיטה, והלקיטה הרי
היתה בשביעית, ונוהג בהם כל דיני קדושת
שביעית, אף שרוב גידולם היה בשנה
הששית, ולהרמב"ם, ירקות שנלקטו
בשביעית אסורים משום ספיחין. ופירות
שחנטו בששית ונכנסו לשביעית אין חיוב
להפקירם, שבפירות הולכים אחר חנטה. ולכן
פירות שחנטו בשביעית ונלקטו מהעץ רק
בשנה השמינית, מצוה להפקירם, ואפילו
בשמינית. תקעז

ה. פירות הדר, כגון, תפוז, אשכוליות,
שחנטו בששית, יש אומרים שאפילו נלקטו
בשביעית, אין בהם קדושת שביעית, וחייבים
בתרומות ומעשרות. שדינם ללכת אחר חנטה
כשאר פירות האילן. אבל אם חנטו בשביעית
אפילו נלקטו בשמינית, יש בהם קדושת
שביעית, ופטורים מתרומות ומעשרות כדין
כל פירות שביעית, כשהפקירן בעל השדה.

הרבה, אף שעל ידי השקאה מרובה גורם
שהאתרוגים יגדלו מהר [ודלא כהסוברים
שאינן להשקות רק כדי שיגדלו גידול קטן
הראוי למצוה. אלא שרי להשקותן גם כדי
שיגדלו יפה כבכל שנה, רק לא להשבחה],
ובפרט שכבר ביארנו לעיל (פרק יב ס"א ג'
וה') דכל שאנו מתירים להשקות את האילן
כשהוא בגדר לאוקמי אילנא, ממילא מתירים
להשקות בלא הגבלה [לשמור על הקיים שלא
יפסדו כלל, והעיקר שלא יהיה להשבחה].
אולם כשאין אנו מתירים להשקות כלל, וכגון
בימים שיש גשם, אין להקל בזה. תקסז

פרק כא - מדיני ביעור פירות שביעית

א. פירות של שביעית מותרים באכילה כל
זמן שאותו סוג של הפרי מצוי עדיין בשדה,
אבל אם כלה אותו סוג מן השדה, חייבים
לבער את כל הפירות מאותו מין הנמצאים
בבית, שנאמר (ויקרא כה, ז): "ולבהמתך
ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה
לאכול". ודרשו חז"ל, כל זמן שחיה אוכלת
ממין זה בשדה, אתה אוכל ממה שבבית,
כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו המין
מן הבית. והביעור נעשה על ידי הפקר.
וכשהגיע זמן הביעור אין ליהנות מפירות של
שביעית, אלא צריך להפקירן. תקסז

ב. חובת הביעור [לאחר שמשאיר לו ולב"ב
לכל אחד מזון ג' סעודות] חלה רק על פירות
וירקות שיש בהם קדושת שביעית. ואף
ששנת השמיטה היא מא' תשרי עד כ"ט
אלול, מכל מקום לענין קדושת שביעית
בגידולי הארץ הולכים אחר זמן הגידול.
והיינו, פירות, תבואה וקטניות [והיינו
גידולים שהחלק העיקרי הנאכל בהם הוא
הזרע, כגון תירס חמניות בטנים חומוס
וכיו"ב] שחנטו [שצמחו שיעור שחייבין
במעשר - הבאת שלישי. דהיינו שלישי גידול]
קודם ראש השנה של שביעית, אפילו קוטפן
בשביעית, אין בהם קדושת שביעית. אבל אם
הגיעו לעונת המעשרות אחרי ראש השנה של
שביעית, אף שגידולן היה אחרי השביעית,

ויש חולקים ואומרים שדינם כמו אתרוג, שהולכים אחר הלקיטה לחומרא. [ובענין אתרוג - ראה לעיל פרק כ' סעיף ט]. תקעז

ו. ההפקר חל על הייבול בלבד, שהוא הפירות והירקות, ולא על הזמורות הענפים והעצים.

ז. לאחר זמן הביעור, אם לא הפקירם בזמן הביעור, חייב לבערם ואסורים באכילה לכל אדם. אולם אם לא הפקיר מתוך אונס ושכחה, יפקיר כשנזכר והפירות מותרים באכילה.

ח. האיסור לאכול פירות שביעית לאחר הביעור חל גם על הנשים, כשם שחל על האנשים.

ט. אין קדושת שביעית נוהגת אלא בפירות שגדלו בקרקע של ישראל, אבל פירות שגדלו בקרקע של גוי אין קדושת שביעית בהן. ולכן כל דיני קדושת שביעית אינם אלא בפירות וירקות שגדלו בשדה של יהודי שלא נמכר לגוי, אבל קרקעות של יהודים שנמכרו לגויים אין בהם קדושת שביעית, ואין צורך לבערם.

י. ההפקר שעושים צריך להיות בפני שלשה [מאוהבין], ויש אומרים שצריך להוציא את הפירות שברשותו ולהניחן על פתח ביתו, ואומר: אחינו בני ישראל, כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול. וחוזר ומכניס לתוך ביתו, ואוכל והולך עד שיכלו. ויש אומרים שאין צריך להוציאו מרשותו לרשות הרבים, ודי בכך שיוודיע שמפקירו בפני שלשה. וכן עיקר לדינא.

יא. גם לאחר הביעור הנ"ל, שהפקיר את הפירות וחזר וזכה בהם הוא או אחרים, יש אומרים שנוהגים בהם קדושת שביעית. ויש חולקים, שאין נוהג בו קדושת שביעית. וכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, הולכים בזה לקולא, ואין נוהג בו קדושת שביעית. תקפ

יב. מי שיש לו מאכל בהמה בבית, ואותו סוג מאכל כלה מן השדה, יש לו לקיים מצות ביעור.

יג. כשם שחלה חובת ביעור על פירות שביעית, כך חלה חובת ביעור גם על דמי שביעית, כגון שמכר ענבים וקיבל דמים, הרי הדמים חייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור של הענבים. תקפא

יד. פירות שאין ידוע בבירור זמן ביעורם, יש אומרים שיבערם [יפקירם] מיד ביום שהתעורר הספק, ויוכל אחר כך לזכות בפירות ולאוכלם, ולמחרת יחזור ויפקירם ויזכה בהם, וכך ינהג כל יום עד שיצא הספק מלבו, וידע שכבר עבר זמן ביעורם. ויש אומרים שכשיש ספק מתי זמן הביעור לא מועיל שמפקיר אם חוזר וזוכה בהם, אלא יפקירם ולא יזכה בהם עד לאחר שידע בבירור שהגיע זמן הביעור. תקפב

טו. כיון שהעצה האמורה בסעיף הקודם להפקיר בכל יום היא קשה לביצוע, על כן נהגו להפקיר את הפירות ביום תחלת הספק, ולהכניסם לבית בחזקת מופקרים, כלומר שיתכוין שלא לזכות בפירות אלו כל זמן הספק. וצריך להודיע בזמן ההפקר, שאף על פי שהוא מכניס את הפירות לביתו, הרי הם מופקרים ועומדים, והרשות לכל אדם לבוא ולקחתם בכל עת שירצה. תקפג

פרק כב - מצות ביעור בין שביעית

א. בשנה השמינית [שנת תשע"ו] יש לקיים מצות ביעור בין של שביעית, שיש בו קדושת שביעית. והזמן שבו יש לקיים הביעור בין של שביעית הוא ערב פסח. תקפד

ב. מי ששכח ולא ביער את היין שיש לו בביתו בערב פסח, רשאי לבער עד שביעי של פסח. [ע' להלן סוף הערה ח]. תקפד

ג. אופן הביעור הוא על ידי שיפקיר היין בפני שלשה אנשים, ולאחר מכן רשאי לזכות בו ולשתותו. ואין צריך להוציאו מרשותו לרשות הרבים, ודי בכך שיוודיע שמפקירו בפני שלשה. ואין לקיים מצות ביעור על ידי שישפוך היין ויבערנו ממש מן העולם. תקפד

ד. יוצאים ידי חובת ד' כוסות בליל פסח ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים עד פסח. ויש מקילין בזה גם לאחר שהגיע שעת הביעור. וכשאיין לו יין אחר אפשר להקל בזה. תקפו

ה. אם נזכר שלא הפקיר היין בליל הסדר, מותר להפקירו בליל הסדר. תקפו

ו. יין של שביעית שנעשה מענבים שגדלו בקרקע של גוי, אינו חייב בביעור כלל. ואדרבה, אין הדבר ראוי כלל להחמיר ולבערו אפילו על ידי הפקר. והוא הדין ליין של "היתר המכירה", דהיינו שגדלו הענבים בקרקע של ישראל שנמכרה לגוי לפני שנת השמיטה, שאין בו קדושת שביעית כלל, ואין לקיים בו מצות ביעור. תקפח

ז. יין של שביעית שהפקירו בערב פסח, וחזרו וזכו בו, יש אומרים שנוהג בו קדושת שביעית, ואין להשתמש בו לצורך כיובי נר הבדלה, או לשפוך ממנו בליל הסדר בשעת ההגדה שאומרים עשרת המכות. ויש מקילין בכל זה. וכן עיקר לדינא, ובפרט כשאיין לו יין אחר, שמוותר לשפוך מיין של שביעית הנז' כשאומר עשרת המכות בליל הסדר. תקפט

ח. טוב להחמיר שאחר שהפקיר היין, יאמר בפירוש שאינו מתכוון לזכות בו עד שיעבור הפסח. ומכל מקום מעיקר הדין רשאי לזכות בו זמן קצר לאחר שהפקירנו. תקפט

ט. אם עבר הפסח ולא הפקיר את היין של שביעית, היין נאסר ואין לו תקנה יותר על ידי הפקר, וצריך לשפכו ולאבדו מן העולם. אולם כל זה אם עשה כן במזיד. אבל אם שכח ועשה כן בשוגג, או באונס, יפקיר גם אחר הפסח והיין מותר בשתייה. תקצ

פרק כג - איסור ספיחין

א. ספיחין הם כל מיני תבואה וקטניות וירקות שצמחו בקרקע בשנת השמיטה [קרקע שלא נמכרה לגוי], בין מן הזרע שנפל בה לפני השביעית, בין מן העיקרים שנקצרו

וחזרו וגדלו. ומן התורה מותר לאוכלם ככל פירות שביעית שניתנו לאכילה, אלא שחכמים אסרום באכילה, מפני שראו שנתרכו עוברי עבירה, שהיו זורעים בשביעית בסתר, והיו אומרים שהם ספיחין שגדלו מאליהן, לפיכך גזרו חכמים ואסרו באכילה אף את הזרעים שגדלו מאליהם. תקצב

ב. ומכל מקום אותם ספיחים שעומדים לאכילה לא אסרום אלא באכילה, אבל מותר ליהנות מהם. תקצג

ג. ירקות שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי בשביעית, [וכן בקרקעות שנמכרים לגוי על ידי הרבנות] אין בהם איסור ספיחין, וכן אין בהם קדושת שביעית, שלא גזרו על הספיחים אלא מפני עוברי עבירה, והגויים אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. ולכן כל דין ספיחין אינו אמור לגבי ירקות שנמכרו לגוי. וגם באופן שהישראל עבר ועבד בקרקע שלו שנמכרה לגוי על ידי הרבנות, אין בירקות שנזרעו איסור ספיחין, אחר שהקרקע נמכרה לגוי. וגם אם הישראל עבר ועבד בקרקע שנמכרה, כיון שיש מתירים שהישראל יעבוד בקרקע שנמכרה לגוי, ואף שיש מחמירים גבי עבודות קרקע וכו', מכל מקום לגבי דיעבד ואיסור ספיחין שהוא מדרבנן, ספק דרבנן לקולא, ויש להקל בזה. תקצד

ד. זרעים שהתפתחו כששהו במחסן וכדומה, אין בהם איסור ספיחין ופטורים מן המעשרות. תקצו

ה. פירות האילן אין בהם גזירת ספיחים, כיון שבודאי העץ לא נשתל בשנה זו, וכן לא גזרו על מיני צמחים שאין רוב בני אדם זורעים אותם, או על גידולי שדה וגינה שצמחו במקומות שאינם מיועדים לזריעה, כיון שאין דרך בני אדם לזרוע במקומות אלו, ויש להם סיבות מסויימות שלא לזרוע במקומות אלו. תקצו

ו. וכן בננות אין בהם גזרת ספיחים, אף שהם פרי האדמה, מאחר שאף אם ינטעו אותם

בתחלת השנה לא יעשו פרי עד השנה השניה. וגם הוא צמח רב שנתי. ומכל מקום נוהג בהם קדושת שביעית.

ז. שיחים רב שנתיים, שנותנים פירות יותר משנה אחת, אין בהם איסור ספיחין בשנתם השניה, שמהם מצוי רוב התוצרת בשווקים. וכגון, נענע, פאפיה ועוד, אין בהם דין ספיחין.

ח. כבר נתבאר שאין קדושת שביעית בטבק עישון, וממילא גם אין בזה איסור ספיחים. תרב

ט. פרחים בין אם נטעו אותם לשם ריח, ובין אם נטעו אותם לשם נוי בעלמא, אין נוהג בהם דין ספיחין.

י. יש אומרים שבנענע יש איסור ספיחין, אחר שכיום רגילים לזרועו במיוחד. ויש חולקים ואומרים שאין בו איסור ספיחים, אחר שהוא צמח רב שנתי. והעיקר לדינא להקל בעלי נענע, אחר שהוא צמח רב שנתי. וגם להמחמירים בזה אין האיסור לדעתם אלא באכילה, אבל בהנאה מותר, שכל ספיחין מותרים בהנאה, ולכן מותר להריח עלי נענע של שביעית. ואף אם נטע את עלי הנענע בעיקר לשם ריח, אין נוהג בו דין ספיחין.

יא. כבר ביארנו לעיל [דין הפסד פירות שביעית] דעלי נענע שגדלו בשביעית בקרקע ישראל, ונתנום בתוך תבשיל, אם בטל טעמן הרי אלו מותרין לכל דבר לכולי עלמא, ומותר לזורקן. אבל אם נשאר בהם טעם עדיין הם בקדושת שביעית. תרה

יב. אין איסור ספיחין אלא במאכל אדם, אבל במאכל בהמה אין איסור ספיחין. תרה

יג. ירקות שצמחו בשנה הששית, ונכנסו לשנה השביעית לפני שהגיעו לעונת המעשרות, דהיינו שצמחו בתשע"ה שיעור שחייבין במעשר, יש אומרים שאסורים משום ספיחין. ויש אומרים דכל שהושרשו בשנה הששית די בזה שלא יהיה בהם איסור

ספיחין. ובשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן יש להקל.

יד. ואמנם כיון שירקות אלו נלקטו בשנה השביעית נוהגת בהם קדושת שביעית, שבירק הולכים אחר לקיטה. ולדעת הרמב"ם, ירקות שנקטפו בשנה השביעית, אף שנגמרה גדילתן בשנה הששית, אסורים באכילה משום ספיחין. והעיקר כדעה הראשונה שהיא דעת רוב הראשונים. והמחמיר כדעת הרמב"ם תבוא עליו ברכה. ומכל מקום יש להעדיף יכול יהודי כזה, כדי לחזק את החקלאים היהודים לשמור שמיטה ושיהיה להם פרנסה.

טו. גידולים האסורים משום ספיחים, מצוה לעקרם ולהניחם שירקבו מאליהם. וכל זה הוא דוקא כשזרע באיסור, או במקום שיש חשש מראית העין שזרע בשביעית, כגון שיש בשדהו ירקות רכים, וכבר עבר זמן מתחילת שנת השמיטה בכדי שהיה אפשר לזרוע ירקות אלו ויגיעו לגודל זה. והעוקר ספיחין יזהר שלא ילקט אותם דרך לקיטה, דהיינו ללקט את החלק הנאכל בלבד [שמא יבא לאוכלן]. וחדא גזירה היא. רדב"ז פ"ד ה"ג, אלא יעקור אותם מן השורש.

טז. ירקות שנזרעו ונלקטו בשנה השביעית, אסורים משום איסור ספיחין. ואיסורם איסור עולם, גם אם ישהה אותם עד שיגדלו ירקות בשנה השמינית בכיוצא בהן. וירקות שגדלו בשביעית ונלקטו בשנה השמינית, אסורים באכילה, ואין תולשין אותם ביד, אלא חורש כדרכו, ובהמה רועה כדרכה. ועד מתי הם אסורים, עד שיעבור זמן שירקות אלו היו גדלים, אף אם היו נזרעים בשמינית [דכבר ליכא גזירה, כי לא יזרע בשביעית כדי שיהיה בשביעית, שהרי יכול לזרוע בשמינית]. ואז מותרים אפילו נלקטו בשמינית לפני זמן זה. ואם הגיע יום ראשון של חנוכה, מותרים אפילו הירקות שלא הגיע זמן שיעשו כיוצא בהם. ואף אם נלקטו בשמינית לפני חנוכה. [כי כבר הוסחה דעתם של הבריות משביעית ואין לחוש שיתירו הנלקטים בשביעית]. תרכא

יז. עד מתי ספיחי שביעית אסורים במוצאי שביעית, מראש השנה ועד תחלת חנוכה, ומחנכה של שנה שמינית ואילך הותרו כל הירקות שאינם ידועים כספיחי שביעית. אבל דבר הידוע כספיחי שביעית לא הותר אף אחר חנוכה, עד שיוודע שמין זה כבר עשה פרי. וכגון כל הירקות המאוחסנים כמו בצל שום וכדומה. ויש לעקוב אחר הפרסומים במודעות השונות לגבי איסור ספיחים בגידולים שונים.

יח. הזרוע ספיחי שביעית אחר שביעית, הגידולים מותרים אבל לכתחלה אין לזרוע ספיחי שביעית.

יט. גרעינים מאתרוג של שמיטה, מותר לזרועם באדמה. והוא הדין בגרעיני התפוזים. תרכג

פרק כד - מהלכות שמיטת כספים

א. מצות עשה להשמיט את המלוה בשביעית, שנאמר (דברים טו): מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה. לפיכך התובע חוב שעברה עליו שנת השביעית [כשהמלוה לא עשה פרוזבול] עובר בלא תעשה, שנאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו. [ובזמן הזה ראה להלן]. ואם המלוה גבה את חובו, נוסף על מה שביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, חייב להחזיר את המעות, שהם גזל בידו. תרכד

ב. אף על פי שאדם המשמט את חובו מקיים מצוה, [ובזמן הזה מדברי סופרים], עם כל זה אין מברכים בעת שאומר המלוה משמט אני, מכמה טעמים. תרכז

ג. אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, שאז הקרקעות שבים לבעליהם ללא תשלום, שנאמר: וזה דבר השמיטה שמוט, בזמן שאתה משמט קרקעות [ביובל], אתה משמט כספים בשביעית, בזמן שאין אתה משמט קרקעות אין אתה משמט

כספים. ובזמן הזה אין היובל נוהג, שהרי נאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, שכל יושביה עליה, והואיל ובזמן הזה אין כל ישראל נמצאים בארץ ישראל, אין היובל נוהג, ומכיון שאין היובל נוהג אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה. ומכל מקום שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדברי סופרים. ושמיטת כספים נוהגת גם בחו"ל. תרכח

ד. אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, ושם הוא אומר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע, אף שמיטת כספים אחר שבע. לפיכך המלוה את חבירו אפילו בשביעית עצמה גובה והולך חובו במשך כל השנה. ומיד כששקעה החמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית [סוף שנת תשע"ה] אבד החוב, אם לא כתב פרוזבול לפני ראש השנה. תרלו

ה. שביעית משמטת את המלוה, בין מלוה שבעל פה ובין מלוה שבשטר, ואפילו מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים משמטת. ואם עברה שביעית אינו יכול לתבוע את חובו משום לא יגוש את רעהו. תרלז

ו. אפילו אם הלוה נתן למלוה לפרעון חובו צ"ק על החשבון שיש לו בבנק, הרי זה משמט [אם לא עשה פרוזבול], שכל שמחוסר גובינא (שעדיין לא נפרע למלוה על ידי הבנק), הרי זה משמט. ונראה שאפילו צ"ק בנקאי כיון שמחוסר גובינא הרי זה משמט. תרלט

ז. המלוה את חבירו על המשכון אינו משמט בשביעית, מה שכנגד המשכון. ויש אומרים שאף היתר על המשכון אינו משמט. ואף שהמלוה יכול לטעון קים לי כסברא שניה, שאף היתר על המשכון אינו משמט, מכל מקום כיון שדעת מרן השלחן ערוך בסתם שרק כנגד המשכון אינו משמט, לפיכך ראוי להטיל ביניהם פשרה הקרובה לדין. ושלא לפסוק בפשיטות נגד דעתו של מרן, ולומר שהמוחזק מצי טעין קים לי כדברי היש אומרים נגד הסתם שבשלחן ערוך. תרמ

ח. גם אם משכנו שלא בשעת הלואתו, דינו כדין המלוה על המשכון שאינו משמט. תרנג

ט. תפס המלוה מעצמו מטלטלין של הלוה, אע"פ שלא באו לידו מיד הלוה עצמו בתורת משכון, מכל מקום כיון שלא היה הלוה יכול לתובעם ולהוציאם ממנו אם לא יפרע לו חובו, יש לו תורת משכון ואין שביעית משמטתו. תרמז

י. הקפת החנות אינה משמטת, ואם זקף את החוב עליו במלוה [פי' שקבע זמן לפירעון] משמטת. תרמו

יא. אין השביעית משמטת שכר פועל שאצל בעל הבית וכן שכירות בתים. ולכן פקיד שעובד אצל בעל הבית, ומקבל משכורת לפרנסתו מידי חודש בחדשו, ויקר מקרהו שלא שילם לו משכורתו שהגיעה ימים מספר לפני סיום השנה השביעית, אין שביעית משמטתו, מפני שאינו מלוה. תרמח

יב. המשאיל לחבירו מיני פירות או בקבוקי יין ושמן וכיוצא בזה, כיון שאין השאלה חוזרת בעינה, נחשב כהלואת כסף והשביעית משמטתו. לפיכך אשה שהשאילה לשכנתה ככרות לחם או בקבוקי שמן או מספר ביצים וכדומה, ועברה עליהם שביעית, אינה יכולה לתבוע ממנה דבר, שהשביעית משמטת. תרמח

יג. דיני שמיטת כספים חלים רק כאשר המלוה והלוה הם יהודים, אבל בנכרי אין דין שמיטת כספים, שנאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו, רעהו פרט לאחרים, אחיו פרט לגר תושב. ולכן גוי או גר תושב שחייבים לישראל ממון, אף על פי שעברה שנת השמיטה, רשאי המלוה לתובעם לשלם, גם אם הישראל לא עשה פרוזבול. תרנא

יד. מי שיש לו עיסקא משל חבירו, שביעית משמטת פלגא שהיא מלוה. והיינו, שנתן סחורה לחבירו למחצית שכר, ונותן לו שכר עמלו, דקיימא לן דחצי הוי פקדון וחצי הוי הלואה, מחצית ההלואה משמטת. תרנב

טו. מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר ביד אחד מהשותפים, אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה. תרנג

טז. ראובן שתבע את שמעון בבית הדין, והנתבע כפר, ונשבע על כך, והגיעה סוף שנת השמיטה והוא בכפירתו, ואחר שעברה השמיטה, הודה הנתבע שהוא חייב, או שהתובע הביא עדים שהעידו כדבריו, אינו משמט. אבל אם כפר הנתבע ונשבע ובאו עדים, או שהודה קודם סוף שביעית, ולא ניתן פסק דין ביד התובע, הרי זו משמטת חובו. תרנג

יז. המלוה את חבירו והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית, הרי זה כמתנה על מה שכתוב בתורה, וחובו נשמט. אבל אם התנה עמו שלא ישמט הוא חוב זה אף בשביעית, כיון שהוא דבר שבממון תנאו קיים, שנמצא שחייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה, שהוא חייב. תרנד

יח. ראובן שהלוה לשמעון, ולוי היה ערב, וכשהגיע זמן פרעונו תבע את הערב ושילם לו, ולא הספיק הערב לגבות מן הלוה מה שפרע עד שעברה עליו שביעית, השביעית משמטתו, ואיהו דאפסיד אנפשיה, כי היה לו לכתוב פרוזבול. תרנט

יט. מי שחייב ממון לחבירו ונשבע לשלם לו, כל דבר שהשביעית משמטת פטור גם כן מלשלם מכח השבועה, שלא נשבע לשלם רק כל זמן שחייב ממון. תרנט

כ. השביעית משמטת את השבועה, שנאמר לא יגוש, לא לשלם ולא להשבע. במה דברים אמורים בשבועת הדיינים, וכיוצא בה. אבל שבועת השומרים והשותפים, מן השבועות שאם היה מודה בהם היה חייב לשלם, שלא באו דרך מלוה, הרי זה ישבע אחר השביעית. תרס

כא. ראובן שתבע את שמעון שנתן לו הלואה וחייב לו סך מסויים, ושמעון כפר שלא היו דברים מעולם, והביא ראובן התובע עדים

שהעידו כדבריו, וחייבו בית דין את שמעון וכתבו לו פסק דין, הוי כגבוי ואינו משמט. שכל מעשה בית דין כגבוי דמי. ואם עדיין לא כתבו פסק דין רק פסקו את הדין, משמט החוב.

כב. מעשה ב"ד שנכתב על ידי יחיד מומחה, ולא היו שם שלשה דיינים, אינו משמט.

כג. המוסר כל שטרותיו לבית הדין, אינם משמטים.

כד. המגרש את אשתו קודם השמיטה, ועדיין לא הספיק לשלם לה את סך כתובתה, אין כתובתה נשמטת. ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה משמטת.

כה. נשים שייכות במצות שמיטת כספים, ואם משמטת את הלואתה מקיימת בזה מצוה מן התורה. ובזמן הזה מדרבנן [כדלעיל סעיף ג]. ולכן אשה שחייבת ממון לחבירתה, שביעית משמטת החוב. ולפיכך אף הנשים שיש להן הלואות צריכות לעשות פרוזבול קודם סוף שנת השמיטה.

כו. אדם הנמנע להשמיט את הלואותיו, עובר על עשה ולא תעשה, ולכן אין ראוי להעלותו לס"ת לפרשה זו בחומש דברים.

כז. מאחר שכבר נתבאר לעיל שכל דיני שמיטת כספים חלים רק כאשר המלוה והלוה שניהם יהודים, אבל בגוי אין דיני שמיטת כספים. לפיכך שמעון שקנה מגוי שטר חוב שכתוב בו שהגוי הלוה כסף לפלוני, אין החוב נשמט.

כח. מי שהביא פועלים לביתו וסיכם עמם על מחיר עבור העבודה שעושים עבורו, והתעכב ולא שילם להם עד שעברה השנה השביעית, אין שביעית משמטתו, דשכר שכיר אינו משמט. וכן פקיד שעובד אצל בעל הבית, ומקבל משכורת מדי חודש בחדשו, ונודמן שלא קיבל משכורתו ימים אחדים לפני סוף השביעית, ועברה שנת השביעית, אין

השביעית משמטתו. ואם זקפו עליו במלוה, משמט.

כט. המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים, אין שביעית משמטתו, שאף על פי שלבסוף כשיגיע זמן פרעון החוב הוא בא לידי נגישה, הרי עתה אינו יכול לנגוש, כיון שטרם הגיע זמן פרעונו, ולא קרינן ביה לא יגוש. לפיכך כל חוב שלא הגיע זמן פרעונו לפני ראש השנה של מוצאי שביעית, אלא רק לאחר מכן יגיע זמנו, אינו נשמט. והוא הדין להמלוה את חבירו באמצע חודש אלול בשנה השביעית, הואיל וסתם הלואה אינה פחות משלשים יום [מכות ג:], נמצא שאינו יכול לנגשו בשמיטה. והשתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש, הילכך אפילו עברה עליו שביעית, אין שביעית משמטתו. אע"פ שלא כתב פרוזבול.

ל. המלוה את חבירו והגיע זמן פרעונו, ועמד המלוה ואמר בפני עדים, שהוא מרחיב לו זמן הפרעון עד חג הסוכות שאחר שנת השמיטה, אין השביעית משמטתו, וכמו באדם המלוה את חבירו לעשר שנים שאין השביעית משמטת חוב זה.

לא. כשראה הלל הזקן שהעשירים נמנעים מלהלוות לעניים בשנת השמיטה, מיראתם פן תשמוט השביעית את חובם, ועוברים על מה שנאמר בתורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, לאמר, קרבה שנת השבע שנת השמיטה, ורעה עיניך באחיך האביון". לפיכך התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב כדי שילוו זה את זה. ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטה בזמן הזה שהיא מדברי סופרים אבל שמיטה של תורה אין פרוזבול מועיל בה. ופירוש מלת "פרוזבול", פרוז, ר"ל תקנה, בול, כלומר לעשירים, [וכמו שנאמר: ושברתי את גאון עוזכם, ותני רב יוסף אלו בולאות שביהודה].

לב. אין כותבים פרוזבול אלא בבית דין חשוב, שהם שלשה הבקאים בדין ויודעים ענין שמיטה ופרוזבול והמחום רבים עליהם תרצז באותה העיר.

לג. גופו של פרוזבול [כלומר עיקרו ושרשו] כך הוא, כשבא המלוה לפני בית דין, אומר בפניהם: מוסרני לכם פלוני ופלוני ופלוני הדיינים, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. וחותמים למטה הדיינים או העדים. ואין צריך לפרט את שמות הלווים מעבר לדף. ולכתחלה יש לכתוב זמן (תאריך) בפרוזבול, ומיהו בדיעבד אם לא נכתב זמן, הפרוזבול כשר. **תרצט**

ירושלים ת"ו מלפני מאות שנים, כך הוא: בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני ואמר לנו: היו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי לבית דין הצדק אשר פה עיה"ק ירושלים ת"ו, הלא הם: הרב פלוני, והרב פלוני, והרב פלוני, שאגבנו כל זמן שארצה. וחותמים עליו שני העדים. ונכון לעשות כן אף על פי שאין הדיינים הללו יודעים כלל ממסירת החוב הזה, כמבואר לעיל. **תשיג**

לד. המלוה שעושה פרוזבול כתקנת חכמים, אינו צריך להופיע בעצמו בפני בית הדין, אלא די שיכתוב את הפרוזבול בפני שני עדים בנוסח זה, "אני מוסר כל שטרותי וכל חוב שיש לי, לבית הדין פלוני ופלוני ופלוני, שאהיה רשאי לגבותם כל זמן שארצה". ויכול לרשום שמות דיינים חשובים אפילו של מדינה אחרת, ואף על פי שאינם יודעים מזה כלל. וכן המנהג פשוט בעיה"ק ירושלים ת"ו לסדר פרוזבול בפני שני עדים, שלא בפני בית דין. **תש**

לט. המנהג פשוט לעשות שטר פרוזבול בסוף השנה השביעית, [סוף שנת תשע"ה], ויש הנוהגים לעשות פרוזבול גם בערב שנת השמיטה, אולם העיקר לדינא שאין צריך לעשות פרוזבול בערב שנת השמיטה. **תשיד**

לה. על רבני ומנהיגי הדור להזכיר ולהזהיר את כל קהל ישראל בזה, לעשות הפרוזבול בפני שני עדים. **תשי**

מ. אין הפרוזבול מועיל אלא לחובות שנעשו לפני סידור הפרוזבול כתיבתו וחתמתו בפני הדיינים או העדים. אבל החובות שנעשו לאחר מכן צריכים פרוזבול אחר כדי שלא תשמטם השביעית. ומכל מקום אם עשה פרוזבול בחודש אלול, ואחר כך הלוח עוד הלואות בסתם, שלא קבע זמן לפירעון, אינו צריך לעשות פרוזבול אחר. אבל אם עשה הלואות נוספות שקבע תאריך לפירעון קודם ראש השנה, צריך לעשות פרוזבול נוסף. **תשטז**

לו. אנשים הרחוקים מהתורה והמצות, ואינם יודעים כלל ענין פרוזבול, יכול קרוב או ידיד שלהם לעשות להם פרוזבול, אפילו שלא בידיעתם, כדי שיגבו חובותיהם בהיתר, שזכין לאדם שלא בפניו. **תשיא**

מא. יש החוששים לדעת הב"ח ועושים פרוזבול נוסף בערב ראש השנה [תשע"ו] אחרי שכבר עשו פרוזבול בחודש אלול או קודם לכן. והעיקר לדינא שאין צריך לחוש לזה, ואם עשה פרוזבול בחודש אלול אין צריך לעשות פרוזבול נוסף בערב ראש השנה. [אלא אם כן הלוח הלואות נוספות, וקבעו את תאריך הפירעון קודם ראש השנה, שאז צריך לעשות פרוזבול נוסף]. **תשיח**

לב. המלוה שהוא תושב ארצות הברית, שהלווה לכמה מתושבי ארץ ישראל, ובסוף השנה השביעית בארץ ישראל, ליל ראש השנה חל בשעות הצהריים של ארצות הברית, ונמצא שבארץ ישראל חל אז האיסור דלא יגוש, לכתחלה יש למלוה להקדים עשיית הפרוזבול בשעת הבוקר של ארצות הברית, בעוד שבארץ ישראל עודנו יום, ובדיעבד שלא עשה כן, רשאי לכתוב הפרוזבול בערב ראש השנה אחר חצות היום, ורשאי לגבות את חובו. **תשיב**

מב. פרוזבול המוקדם כשר, כיצד, כגון שהיה עומד בשעת כתיבת הפרוזבול בחודש אלול של שנה שביעית וכתב זמן הפרוזבול לחודש ניסן, הרי שאינו גובה החובות שיש לו אלא עד היום שכתוב בפרוזבול, דהיינו ניסן, והורע כח הפרוזבול, לפיכך הוא כשר, **תשיג**

לח. נוסח שטר הפרוזבול שנהגו בו פעיה"ק

ומה שכתב זמן מוקדם איהו דאפסיד אנפשיה. ופרוזבול המאוחר פסול, כגון שהיה עומד בשעת כתיבת הפרוזבול בחודש ניסן, וכתב זמן הפרוזבול לחודש אלול, נמצא שהוא גובה חובותיו שמחודש ניסן עד אלול, שלא כדין, שהפרוזבול אינו מועיל אלא לחובות שקודם כתיבת הפרוזבול, שכן הוא אומר "כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה", ולא "חוב שיהיה לי". תשיח

מג. המלוה את חבירו וקבע זמן פרעונו לסוף השנה השביעית, כט אלול בחצות היום, בשעה 12, ונאנס ולא פרעו, והוצרך המלוה לכתוב פרוזבול על חובו, בשעה 2 אחר חצות היום, נראה שאין צורך לכתוב שעות בפרוזבול, ודי לו לכתוב "בכ"ט באלול". ונאמן המלוה לומר שכתב הפרוזבול אחר שהגיע שעת הפרעון, ועדיין לא פרעו, במיגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ואבד. מתשיט

מד. פרוזבול נכתב אפילו בלילה, שאינו נחשב כעשיית משפט שצריך להיות ביום דוקא. וכן מותר לכתוב פרוזבול בעדים קרובים. תשכ

מה. רשאים לכתוב פרוזבול בפני דיינים הקרובים למלוה והלוה, שאין הפרוזבול נחשב כעשיית משפט, וכמבואר. ומכל מקום הואיל ואנו צריכים שיהיה בית דין חשוב, צריך שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה. תשכ

מו. פרוזבול שנעשה בפני עדים, לכתחלה לא יכתבנו בפני עדים הקרובים למלוה. אבל בדיעבד יש להקל ולגבות החובות על סמך פרוזבול כזה. תשכא

מז. מותר לכתוב פרוזבול בחול המועד [שבשנת השמיטה], באופן שחושש שאם לא יכתוב עכשיו לא ימצא בית דין לעשות פרוזבול, וכגון שנוסע לחו"ל במקומות שאין שם בית דין. תשכב

מח. אין כותבים פרוזבול אלא אם כן יש ללוה קרקע. ואם אין לו קרקע יכול המלוה לזכותו, אפילו שלא בפניו, קרקע ד' אמות,

ואחר כך יכתוב הפרוזבול. ומטעם זה יש נוהגים לכתוב בפרוזבול בדברי העדים "וכך אמר לנו המלוה פלוני: קנו ממני ד' אמות קרקע בקנין גמור ושלם ללוים פלוני ופלוני וכו'", ומקבלים ממנו בקנין אגב סודר. ומכל מקום מן הדין אין צורך בזה, הואיל ואין לך אדם שאין לו קרקע בשכירות או בשאלה, ודי בזה מצד ההלכה. תשכג

מט. יתומים קטנים שיש להם מלוה על אחרים אין צריכים פרוזבול כלל, מפני שבית דין אביהם של יתומים, ורואים שכל שטרות החוב של היתומים כמסורים בידי בית דין, והרי המוסר שטרותיו לבית דין אין שביעית משמטתו. אבל יורש גדול, חייב לעשות פרוזבול על חובות שחייבים למורישו. ומכל מקום אם ירש ואינו יודע אם עשה מורישו פרוזבול, וכבר עברה שנת השמיטה, רשאי לגבות חובו. מפני שאנו אומרים פרוזבול היה למורישו ואבד, או שמא התנה מורישו עם הלוה שלא ישמיטנו בשביעית. תשכד

נ. מנהלי קופות גמילות חסדים מעיקר הדין אינם צריכים לעשות פרוזבול כדי שיוכלו לגבות את החובות שחייבים להם לאחר שנת השמיטה. ומכל מקום הממונה על קופת הגמ"ח נכון שיכלול קופות אלה בשטר פרוזבול של הלוואותיו הפרטיות. ומנהלי קופות גמילות חסדים, אינם צריכים לכתוב עליהם פרוזבול. תשכז

נא. ומיהו אדם פרטי שחנן אותו הקב"ה עושר, ועשה לו קופה של גמילות חסדים, להלוות לנצרכים, והוא המוציא והמביא, עליו לעשות פרוזבול כשאר כל ההלוואות. ועליו תבא ברכת טוב. תשכח

נב. מנהלי בנקים חייבים לעשות פרוזבול, כדי שיוכלו לגבות חובות שחייבים להם. ומכל מקום די לעשות פרוזבול אחד כללי לכל חובות הבנק. או למנות שליח שיעשה פרוזבול לכל חובות סניף הבנק. תשכח

נג. תלמידי חכמים שהלוו זה לזה, ומסר המלוה דבריו לתלמידים, ואמר: מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה,

הפרוזבול נשאר בתוקפו על אותם הלואות שהיו קודם כתיבת הפרוזבול, אפילו אם עברו כמה שמיטות נוספות לאחר מכן, ואינו צריך לחזור ולכתוב פרוזבול אחר בשנות השמיטות שלאחר מכן, על אותם הלואות. [אלא שאם עשה עוד הלואות במשך אותם שנים שעדיין לא נפרעו לו, צריך לעשות פרוזבול על אותם ההלואות]. תשדמ

נח. המחזיר חוב לחבירו אחר שעברה עליו השביעית, והמלוה לא כתב פרוזבול, יאמר לו המלוה "משמט אני". שנאמר, וזה "דבר" השמטה, על ידי דיבור. ואמר לו הלוה אף על פי כן רצוני שתקבל ממני, יקבל ממנו, ואל יאמר למלוה בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם, ובמתנה אני נותן לך. ואם החזיר הלוה את חובו, ולא אמר כן, מסבב המלוה עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותנם לך. ואם בכל זאת לא אמר כן הלוה, אין המלוה רשאי ליטלם, אלא יחזיר את המעות ללוה שיטלם וילך לו. תשמה

נט. כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמט אני. תשמה

ס. אם המלוה לא עשה פרוזבול, אין הלוה צריך לשלם לו את חובו, אלא אם ירצה ינהג כמו שכתבנו בסעיף הנזכר. תשמו

סא. הרוצה להתחסד ולקיים בעצמו מצות שמיטת כספים, ומלוה לאחר כתיבת הפרוזבול במטרה שיאמר לו "משמט אני", צריך שיקבע זמן לפרעון ההלואה שיהיה לפני ערב ראש השנה. תשמו

סב. מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמיטה שמא יתאחר החוב שלו וישמט, עבר בלא תעשה, שנאמר, השמר לך וגו'. וחטא גדול הוא, שהרי הזהירה התורה עליו בשני לאוין, שנאמר השמר לך פן וגו', וכל מקום שנאמר השמר ופן, הרי זה מצות לא תעשה, והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו, וקראתו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר

אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהתלמידי חכמים יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה מדבריהם. ובדברים בלבד היא נדחית. ואף בזמן הזה יש לנו דין תלמיד חכם. תשכט

נד. מי שכתב פרוזבול כדין לפני ערב ראש השנה, ואבד ממנו הפרוזבול לפני סיום השנה השביעית, בכל זאת יכול לגבות חובו מהלוה. ואפילו מי שמסר את חובו שלא בפני עדים יכול לגבות חובו באופן שכתב פרוזבול. תשלא

נה. מי ששכח לעשות פרוזבול בשנת השמיטה, ונזכר רק בערב ראש השנה סמוך לשקיעה בזמן שכבר אינו יכול לכתוב שטר פרוזבול, יאמר בפני שני עדים נוסח הפרוזבול, כדי שיוכל לגבות חובותיו. וכן מי ששכח לעשות פרוזבול, ונזכר בערב ראש השנה לאחר השקיעה, בזמן בין השמשות של ליל ראש השנה, יאמר בפני שני עדים את נוסח הפרוזבול, וימסור את כל חובותיו לבית דין בפני שני עדים, ובכך יהיה רשאי לגבות את חובותיו לאחר מכן. [ואין אומרים שכיון שבין השמשות הוא ספק לילה אוקי ממנא בחזקת מריה, דהכא איכא ספק ספיקא, שמא בין השמשות יום הוא, ושמא הלכה כרבי יוסי שרק בסוף בין השמשות של ר' יהודה הוי בין השמשות כהרף עין, ונמצא שזמן בין השמשות שלנו הוא יום גמור לדעתו, ושמא הלכה כרבינו תם, ושמא אין זו שנת השמיטה]. תשלב

נו. מותר למלוה למנות שליח שילך לבית דין לכתוב פרוזבול בשמו, ולמסור את כל חובותיו לפני הדיינים, ולכתוב פרוזבול על שמו. והשליח יאמר לדיינים: "שפלוגי מוסר להם את כל חובותיו". ואין לחייב את המלוה שילך בעצמו לבית הדין לכתוב את הפרוזבול. ולרווחא דמילתא טוב שהמלוה יעשה את השליח בקבלת קנין, דאלים ומשווייה שליח. תשלא

נז. אדם שכתב פרוזבול בסוף השנה השביעית על ההלואות שהלוה קודם לכן,

ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר נתן נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו'. והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר, כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'. תשמז

סג. המלוה שתבע חובו אחר השמטה, מן הלוה, וטוען פרוזבול היה לי ואבד, נאמן, שחזקה שאין אדם מניח דבר המותר ואוכל דבר האסור, ומכיון שהיה בידו לכתוב פרוזבול כדת, חזקה שעשה כן. ולא עוד אלא שהדין נותן שאם בא בעל החוב לגבות את חובו בין חוב שהיה בשטר בין שהיה בעל פה, אומרים לנתבע, שלם לו, ואם טען הנתבע ואמר איה הפרוזבול שלו, בית דין אומרים לתובע, האם היה לך פרוזבול, ואבד? ואמר התובע הן, נאמן לגבות חובו, שעל כיוצא בזה נאמר, פתח פיך לאלם, ואם הודה התובע שלא כתב פרוזבול, אבד חובו. תשמח

סד. התובע את חברו אחר שביעית, ואמר שהוא תובעו על הקפת החנות שהקיפו, שאינה נשמטת, והנתבע טוען לא כי אלא מלוה היתה לי ממנו, או שהיה התובע טוען תנאי היה בינינו על מנת שלא תשמטני בשביעית, והלוה מכחישו, התובע נאמן במיגו שאם ירצה יאמר פרוזבול עשיתי ונאבד, שכיון שתקנו חכמים פרוזבול, חזקה היא, שאין אדם מניח דבר המותר ואוכל דבר האסור. תשנח

סה. המוציא בבית דין פרוזבול אחר שעברה שנת השמטה, וטען הנתבע, שהמלוה שאני חייב לו היתה אחר כתיבת הפרוזבול הזה, והתובע אומר שהפרוזבול נכתב לאחר ההלואה, התובע נאמן, במיגו שאילו אמר פרוזבול היה לי ואבד, שנאמן, אף על פי שאין אנו יודעים זמן הפרוזבול שאבד. תשס

סו. המחזיר חוב לחבירו אחר שעברה עליו שביעית, ולא כתב המלוה פרוזבול, יאמר לו המלוה "משמט אני". שנאמר וזה "דבר" השמטה, ע"י דיבור, ואם אמר לו הלוה אף

על פי כן (רצוני שתקבל ממני), יקבל ממנו, ואל יאמר למלוה בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם, ובמתנה אני נותן לך. ואם החזיר הלוה את חובו, ולא אמר כן, מסבב המלוה עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותנם לך. ואם בכל זאת לא אמר כן הלוה, אינו רשאי המלוה ליטלם אלא יחזיר המעות ללוה שיטלם וילך לו. תשס

סז. בעלי תשובה שהודו שבזמן שהיו חילוניים גבו את חובותיהם אחר עבור שנת השמטה, ופרוזבול לא עשו מחוסר ידיעה, יש צדדים להקל על בעלי תשובה שלא יצטרכו להחזיר את החובות שגבו. אך אם הם זוכרים את הלווים ששילמו את חובם, טוב שיגשו אליהם ויבקשו אותם שימחלו להם כל מה שגבו בחובותיהם. תשסא

סח. שטר חוב שעברה עליו שביעית, ולא נכתב עליו פרוזבול, מוציאים אותו מיד המלוה להחזירו ללוה, הואיל וכבר נמחל שיעבודו של שטר החוב. תשסה

סט. ישראל שקנה מן הגוי שטר חוב שהיה חייב לו ישראל אחר, אין שביעית משמטתו. תשסה

ע. המוכר שטר חוב לחבירו, והלוקח לא עשה פרוזבול, ועברה עליו שנת השמיטה, אין הלוקח יכול לחזור ולתבוע את המוכר, כי איהו דאפסיד אנפשיה, שפשע ולא עשה פרוזבול. ואם כשמכרו כבר עברה עליו שמטה, טוענים ללוקח, שהמוכר היה לו פרוזבול ואבד, שחזקה לא שביק היתרא ואכיל איסורא. תשסה

פרק כה - היתר המכירה בשביעית

א. רבים מהחקלאים יראי ה' החרדים לדבר ה', משביתים את קרקעותיהם בשנת השמיטה, ואינם סומכים על היתר המכירה המתבצע על ידי הרבנות הראשית. וכבר אמרו חז"ל על שומרי שביעית: "גבורי כח עושי דברו". וביותר יש להחמיר בזה בגינות נוי וכדומה, לשמור בהם כל דיני שמיטה,

לדבר ה', ובפרט בזמנינו שצבור הצרכנים יכולים להחמיר בשמיטה בנקל, ואיזו היא אשה כשרה, העושה רצון בעלה. אך אין לבטל את השלום בית בשביל דבר שיש רבים הנוהגים בו היתר.

ה. מי שנהג לקנות רק מחנות שומרי שמיטה, וקשה לו להמשיך במנהגו מכמה סיבות, ורוצה מעתה לקנות מחנויות שמוכרות פירות וירקות על פי היתר המכירה, ומבטל מנהגו לגמרי, צריך לעשות התרה על שלא אמר "בלי נדר" בעת שהתחיל להחמיר על עצמו בזה. תתכו.

ו. מי שנוהג להקל בשנה השביעית לסמוך בשעת הצורך על היתר המכירה, וקונה פירות מהשוק החופשי, ומתארח אצלו מי שנוהג להחמיר בזה, ואוכל רק מפירות וירקות שגדלו בקרקע של גוי ממש, שאין בהם איסור ספיחים, אסור לו להכשילו בדבר שנוהג בו איסור, וחיוב להודיעו והם יחושו לעצמם. אולם אם הנוהג להחמיר התנה מראש שהוא עושה כן "בלי נדר", יוכל לסמוך לאכול משל בעל הבית הנוהג להקל, אפילו בלי התרה (דבלאו הכי המבטל מנהגו באופן חד פעמיים אין צריך התרה), אם רוצה בכך. תתכט.

ז. מי שאינו סומך על היתר המכירה של הרבנות הראשית, יכול להתארח ולאכול בכלים של מי שסומך על היתר המכירה. תתכט

ח. פירות הגדלים בקרקעות של ישראל שנמכרו לגוי על ידי הרבנות הראשית ב"היתר המכירה", אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, בין לסחורה בין לביעור, בין להוציאם לחוץ לארץ, שהרי הופקעו מקדושת שביעית כדין פירות של גויים ממש. תתלו

ט. אף יוצאי ארצות אשכנז אין להם להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים, ואף לכתחלה מותר לאכול מפירות אלה בלא קדושת שביעית כלל, שכבר גזרו על זה בתמו בנידוי וחרם.

ולא להיזדקק להיתר המכירה. [וראה לעיל בדבר גינות נוי כשיש שכנים חילוניים], ואמנם גם כיום הרבנות הראשית נזקקת לעשות את "היתר המכירה" כדי להציל עם רב הדדים בארץ ישראל, אחר שלא כל החקלאים יקפידו לשמור על דיני שביעית, וגם רבים יוכלו להיכשל באיסור ספיחין, וקדושת שביעית בפירות שביעית, והשוק יוצף בירקות של שמור ונעבד. ולכן הרבנות עושה גם כיום את היתר המכירה. אך אחר שהמכירה כבר נעשתה, לדעת מרן אאמו"ר עט"ר זיע"א, אפשר לסמוך על ההיתר לכתחלה, גם לבני תורה, כל שיש הפסד בדבר, ואמנם אם אין איזה הפסד כל-שהוא לקנות פירות מחנות שומרת שמיטה, בזה המחמיר לקנות מחנות שומרת שמיטה, תבא עליו ברכה.

ב. בעלי שדות וכרמים הנזקקים להיתר המכירה שעל ידי הרבנות הראשית, טוב ונכון שישאירו חלקת אדמה קטנה שאותה לא ימכרו, ולא יעבדו בה כלל בשנת השמיטה, כדי לקיים לכל הפחות בחלקה מסוימת מצוה דרבנן של שביעת הארץ. תתכד

ג. יש אומרים שאחר שהקרקע נמכרה לגוי באמצעות הרבנות, מותר מעיקר הדין לישראל לעבוד בקרקע כהרגלו, אפילו מלאכות דאורייתא [כן הוא דעת רש"י]. ויש חולקים ואינם מתירים אלא מלאכות דרבנן. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ספק דרבנן לקולא, ולכן מעיקר הדין אפשר לסמוך על דעת רש"י וסיעתו להקל בזה אפילו במלאכות דאורייתא, אך מהיות טוב, ראוי ונכון שלא להקל במלאכות דאורייתא, אלא במלאכות דרבנן, ומלאכות דאורייתא יעשה על ידי גוי. תתכד

ד. אשה הרוצה להקל ולסמוך על היתר המכירה בשביעית, ובעלה רוצה להחמיר בזה, ואינו יכול לשכנעה להחמיר, אינו יכול לכופה על כך, ויחמיר על עצמו בלבד, או שיעשה התרה על מנהגו שנהג להחמיר, וגדול השלום מאד. ונכון להשפיע על האשה על ידי רבנים שתנהג לחומרא כמנהג החרדים

י. אף מי שאינו סומך על היתר המכירה מותר לו לקנות פירות האילן מאדם שסומך על היתר המכירה ועושה סחורה בפירות אלו, ואין לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית, כיון שלמוכרים יש הוראת היתר. תתמז

יא. מי שאינו סומך על היתר המכירה, ושמע קידוש ממי שסומך על היתר המכירה, יוצא ידי חובת קידוש על היין בשמיעתו מהמקדש שנוהג בו היתר. תתנא

יב. לכתחלה נכון וראוי להקפיד לקנות פירות וירקות רק מחנות שיש לה תעודת כשרות של בית דין מוכר, שהפירות הם ללא חשש ספיחין או שמור ונעבד. אבל מעיקר הדין אפשר לסמוך על סתם פירות וירקות להתירם באכילה, גם אם אין עליהם תעודת כשרות. שיש כאן רוב להיתר, וגם צירוף של כמה ספיקות בחשש איסור דרבנן. וחנות של פירות וירקות, והחנוני ירא שמים, נאמן בשנה השביעית לומר שהפירות והירקות שבחנות, נקנו מחקלאים שמכרו שדותיהם לנכרי באמצעות הרבנות הראשית, ואין בהם קדושת שביעית. ואין צורך לברר הדבר כלל, ובפרט שיש לילך אחר הרוב, וכיום רוב החקלאים מוכרים את הקרקעות לגוי באמצעות הרבנות, או שהם משומרי שביעית לכתחלה, או באים ממקומות שאינם ארץ ישראל. תתנג

יג. מצוה רבה על כל אדם ואדם לשדל אצל קרוביו ומכריו, וכל איש יהודי שיכול להשפיע עליו, שאם יש מהם מי שאינו נזהר כראוי בכל דיני השביעית, שלכל הפחות יעשה את מכירת הקרקעות לגוי בשביעית, שמצוה גדולה יש בזה להציל רבים מעוונות רבים מאד, הן לאותם החקלאים עצמם שלא יוכלו לעמוד באיסור עבודת הקרקע בשמיטה, והן לאותם אנשים שלא יוכלו להזהר כראוי לאכול אם אותם הפירות בקדושת שביעית עם כל הדינים שמתחייבים מכך, ואילו עתה על ידי המכירה והפקעת קדושת שביעית ניצולים רבים ממכשולים, וזה ברור. וודלא כמי שכתב שאסור לעזור

ולסייע בדבר מכירת הקרקעות בשביעית, והחשיבו זאת כמסייע בידי עוברי עבירה. אולם לדינא עדיף שיסמכו על גדולי עולם שהקילו בענין, ולא יכשלו בשביעית לכל הדעות].

יד. גם המחמירים שלא לעשות את המכירה לגוי על ידי הרבנות, פעמים שטוב שיעשו גם את המכירה, בכדי להציל ממכשול, וכגון, שיש בעיר מכירה של פירות שביעית על ידי אוצר בית דין, והמחמירים שם גבוהים יותר ממחירי השוק באופן ניכר, שיש בזה חשש של סחורה בפירות שביעית, ובמדה וימכרו את הקרקעות לגוי על ידי הרבנות ויתכוונו לרווחא דמילתא, בזה ינצלו מאיסור סחורה בפירות שביעית. וגם יצטרכו ליזהר בכל דיני השביעית כמו סחורה בפירות שביעית, וקדושת פירות שביעית ודמי שביעית, ובכללם איסור הפסד פירות שביעית ועוד. אולם על ידי המכירה יש להם על מי לסמוך. אך ישירו קרקע קטנה שלא ימכרו אותה, בכדי לקיים המצוה כהלכתה. וזה נצרך בזמנינו היום, לפי שרבים מהפירות של אוצר בית דין, אינם נמכרים במחירים מוזלים כפי שורת הדין, ויש בזה חששות של כמה איסורים, ונמצא שעל ידי שיעשו גם היתר מכירה כדי לבטח את עצמם, יש תועלת גדולה כדי להנצל מחששות של איסורים רבים. תתסו

טו. הטוב ביותר הוא לאכול מיבול של גויים. ואם אין לו יכול של גויים, יש אומרים שטוב יותר לאכול רק מהיתר המכירה, ולא מאוצר בית דין. אולם לדינא יכול לכתחלה לסמוך על אוצר בית דין, ובלבד שהמחירים אינם גבוהים באופן ניכר, אבל אם המחירים של אוצר בית דין גבוהים, עדיף שיאכלו מהיתר המכירה, ולא יכנסו בחששות של איסור סחורה בפירות שביעית. תתסח

טז. מי שאבותיו ואבות אבותיו מתלמידי החזון איש שאינם אוכלים מהיבול של היתר המכירה, אינו מחוייב להמשיך גם הוא במנהג זה, ורשאי הוא בעצמו לאכול מהיבול של היתר מכירה, כשיש לו צורך בכך וכיו"ב.

[ויעל הצד היותר טוב, יעשה התרה על כך].
תתס"ט

יז. שליח שנתמנה על ידי הרבנות המקומית לערוך את מכירת הקרקעות, רשאי למסור את שמות המוכרים לרבנות באמצעות הטלפון, ואינו צריך שיבא בעצמו לרבנות למסור את השמות. אולם אם יש לו אפשרות לבוא בעצמו ולמסור את הרשימה, עדיף שיעשה כן.
תתע"א

יח. רבנות של עיר הרוצה להחמיר על כל חנויות של הפירות וירקות שלא להסתמך על היתר המכירה, ולהביא יכול של גויים וכדו', ובעלי בתי המלון והמסעדות מסכימים לכך, אין לכופם להיזדקק להיתר המכירה, אחר שבהסכמתם רוצים לחוש לכל הדעות, ותבוא עליהם ברכה. אולם אם בתי המלון מתעקשים לקבל תעודת הכשר ולהביא פירות וירקות מהיתר המכירה, ורב העיר לא הצליח לשכנע את בעלי בתי המלון או בעלי המסעדות, מן הראוי שיתן להם הכשר וידגישו שהוא על פי היתר המכירה. וזה דלא כמי שכתב שאין לתת הכשר לחנויות כאלו, אף אם על ידי הסרת ההכשר עלולים למכור שם נבילות וטרפיות, או בשר וחלב. וטעמם שאי אפשר לתת הכשר לאיסור דרבנן לדעתם, [ואפילו איסור ספיחין, ושביעית בזה"ז דרבנן, דהוי תרי דרבנן], אולם כיון שיש גדולי עולם שהסכימו להיתר המכירה, יש ליתן להם הכשר בכדי להציל מאיסורים חמורים יותר, או אפילו איסורי תורה.
תתע"ב

יט. גם אלו שמנהגם להחמיר לגמרי בענין היתר המכירה, אם נתארחו בבית של ירא שמים, אין שום צורך כלל לשאול את בעל הבית אם הפירות הללו הם מיבול של גוי או מהיתר המכירה.
תתע"ג

כ. גם המחמירים שלא לאכול מפירות וירקות של היתר מכירה, מותרים לטלטל אותם בשבת, ודלא כמי שחשש להחמיר שיש בזה איסור מוקצה.
תתע"ד

כא. הקונים פירות מיבול שנה שישית בחנות

שהמוכר אינו נזהר בדיני שמיטה, ומוכר בה גם ירקות שיש עליהם קדושת שביעית, רשאי לקחת עודף ממון מהמוכר, ואינם צריכים להיזהר לשלם עבור הפירות במדוייק באופן שלא יצטרכו לקבל עודף, מחשש שיש לכסף שביד המוכר דין של דמי שביעית.
תתע"ה

כב. גם המחמירים בהיתר המכירה יזהרו שלא יבואו לידי זלזול בתלמידי חכמים גדולי הדורות שסמכו על מעשה הקנין במכירת הקרקעות בשביעית, ויחלקו בדין זה כדרכה של תורה.
תתע"ו

כג. אף שלכתחלה ראוי ונכון ששליחי הרבנות הראשית ילמדו לאותם העושים את ההיתר מכירה, שלכתחלה אין לעשות מלאכות דאורייתא רק על ידי גוי, מכל מקום גם אם יודעים שאותם חקלאים לא יעמדו בזה, ואחרי המכירה ימשיכו לעשות את כל המלאכות על ידי ישראלים, יש לעשות להם את המכירה, ולא להמנע משום כך. תתע"ז

כד. חובת קודש מוטלת על רבני הערים והאחראים על המועצות, לבדוק ולעיין בצרכי העיר על מצות שמיטה, ולדאוג לשמירת השמיטה בעיריית וכדומה, שהם עושים מלאכות רבות לתיקון הגינות, ויפוי העיר. וכן שותלים שתילי עציצים ועצים, בצידי הדרכים ובין הכבישים וכדו', שכל זה איסור גמור בשנת השמיטה. ולכן יקימו וועדה שבראשם תלמידי חכמים שהגיעו להוראה שיפקחו על כך. וכן ידאגו שיעשו את מכירת הקרקעות של הרבנות, כיון שברוב ככל המקומות לא יעמדו בקיום כל פרטי המצוות, ולכן צריכים לעשות להם את היתר המכירה של הרבנות.
תתע"ח

כה. אדם שרואה שבני ביתו אינם שומרים על קדושת פירות שביעית כלל, כפי כל פרטי ההלכות שיש בזה, עדיף שיקנה להם פירות וירקות מיבול של גויים, או מיבול המגיע מחממות, או מיבול המגיע מהערכה, ואם לא מצא יכול כזה, יקח פירות וירקות מהיתר המכירה, שבכהאי גוונא דבר זה עדיף ממה

שיקנה להם פירות וירקות של אוצר בית דין שיש בהם קדושת שביעית. תתפז

כז. אף על פי שראוי ונכון בפרט לבני תורה להעדיף לקנות פירות וירקות שאין בהם כל חשש של ספיחין וכדו', דהיינו מיבול של חוץ לארץ או משדות של גויים גמורים, או מיבול המגיע מחממות, ולא מהיבול של היתר המכירה, מכל מקום אם המחירים של שאר הפירות וירקות הם גבוהים, יקנו משל היתר מכירה, כאשר הפרנסה דחוקה. תתפח

כח. מי שיודע בחבירו שיש לו שדות, או שיש לו גינה, שלא מכר את קרקעותיו לגוי, ויודע שעלול להכשל באיסורי שביעית, יכול לבקש בעבורו משליחי הרבנות למכור את הקרקעות שלו, שאף בזה נאמר הכלל "דזכין לאדם שלא בפניו" אך לכתחלה טוב להודיעו על כך. וכן בעלי תשובה שהוריהם לא זכו לשמור תורה ומצוות, טוב שהבן או השכן

יבקש מהם וימכור את הקרקעות לגוי דרך הרבנות. ואם אינו יכול לבקש מהם רשות, כגון שנמצא כבר סמוך לראש השנה, ואינו משיג את הוריו, ימכור בעבורם. וכמו כן נכון שהרבנות הראשית תכלול במכירת הקרקעות לגוי, את כלל הציבור, ויועיל לרווחא דמילתא, שיתכן שהדבר מועיל, ויש בזה הצלה מעוון, וגם בדיעבד יתכן שיועיל לעוד צירופי ספיקות. תתפח

כח. מעיקר הדין יש להקל להשכיר בית עם גינה בשנה השביעית, לאדם שאינו שומר תורה ומצוות, אף שיש לחוש שיעשה איסור, ויעבוד בגינה שם בשנה השביעית. אמנם ראוי ונכון מאד שבאופן כזה, יעשו מכירת קרקעות לגוי הנערכת על ידי הרבנות, שימכרו לגוי את הגינה, וכל המקומות שאפשר לעשות שם מלאכה באיסור. ואם לא הספיק לעשות כן, יפקיר את חלקו בגינה. תתצג

מפתח הכותרות

פרק א' - יסודות מצות השמיטה

נו	„בחריש ובקציר תשבות” אי קאי על שבת או על שביעית
נט	מנין המצוות בשמיטה
סא	מתי היא שנת השמיטה
סד	אם הרמב”ם ביטל דעתו לדברי הגאונים בענין מנין שנות השמיטה
סה	אם מותר להחמיר ולשמור ב' שמיטות
סו	הקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה - טעם ביטול מנהג שיש בו איסור
סז	לימוד הלכות שביעית קודם שנת השמיטה
סח	גם מי שאין לו קרקע, ע”י לימוד ההלכות נחשב כאילו קיים שמיטה
ע	אין שמיטת קרקעות נוהגת אלא בארץ ישראל
עא	איזה מקומות בארץ ישראל נוהג בהם שביעית
עד	אם אילת נחשבת לארץ ישראל או לחוץ לארץ
עד	גידולים הבאים מהערבה אם יש בהם דיני שביעית
עה	יום טוב שני של גלויות באילת ובאיזור עזה
עז	העיר רמלה דינה כארץ ישראל
עח	אם עזה ואשקלון נחשבים כארץ ישראל
פא	קדושת שביעית בסוריא בזמן הזה
פב	אם הגולן נחשב חלק מארץ ישראל
פה	אם שביעית נוהגת בחצביא
פו	גם בירושלים - שביעית בזמן הזה מדרבנן
פז	אם שביעית בזמן הזה מן התורה או מדרבנן
פט	הסוברים דשביעית בזמן הזה מן התורה - דעת ס' העיטור
צ	הסוברים דשביעית בזמן הזה מדרבנן - שעת התוס' והרמב”ן
צג	הסוברים דשביעית בזמן הזה אינה נוהגת אלא ממדת חסידות
צה	דעת הרמב”ם אם שביעית בזמן הזה מן התורה או מדרבנן
צז	דעת מרן הבית יוסף - בדעתו של הרמב”ם גבי שביעית בזה”ז
קא	מסקנת ההלכה דשביעית בזמן הזה מדרבנן
קב	ספק ספיקא בשביעית - לצרף הספק בשנות השמיטה
קג	דעת הרז”ה אינה דעה יחידאה - אודות מ”ש בספר דרך אמונה
קג	אם מחוייבים לנהוג בכל ההלכות כדעת הגאון החזון איש זצוק”ל
קד	ספק דרבנן לקולא גם באיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה
קט	טעם ספק ספיקא להרמב”ם משום דהוי ספק דרבנן לקולא

- להתארח בשביעית אצל מי שאינו קונה ירקות מחנות שמיטה קיא
- ספירת שמיטין ויובלות קיג
- אמירת תיקון חצות בשביעית קטו
- להעדיף תפלה בנץ החמה מאשר לומר תיקון לאה בשנת השמיטה קטז
- תיקון חצות בבין המיצרים שבשנת השמיטה קכא
- כוונות וייחודים בשנת השמיטה קכג
- להתענות על הגשמים בשביעית קכד
- פעולות בדרך הסגולה שתוציא הארץ פירותיה בשביעית קכה
- אם מצות שמיטה היא על החפצא או על הגברא קכו
- אמירה לגוי בשביעית קכז
- שנים שעשאוה בשביעית קכח
- העושה מלאכה בשביעית בשינוי או כלאחר יד קכט
- שכנים חילוניים העובדים בגינה קל
- נטיעת אילן סרק בערב ראש השנה קל
- אם נשים שייכות במצות "ושבתה הארץ" קלא
- הסוברים דהאיסור הוא על הגברא בלבד קלג
- הסוברים דהמצוה היא בחפצא קלד
- ביאור הפסוק "אתה ובנך ובתך" אי איירי בנן גדול או בקטן קלו
- עוד בענין מצות שביעית בחפצא או בגברא קלח
- הערה ע"ד האור לציון הסובר שהמצוה בגברא קמב
- שכן חילוני העובד בגינה המשותפת לדיירים אם צריכים להפקיר חלקם קמב
- כשאחרים עושים מלאכה בשדהו בשביעית האם בעה"ב עובר קמו
- עוד בענין להשכיר שדהו לגוי בשביעית קמח
- איסור הפסד פירות שביעית אם הוא על החפצא או על הגברא קמט
- כאשר עובדים בגן העיר, אם כל התושבים עוברים על שביתת הארץ קמט
- לגבי שמועות שאומרים בשם גדולי תורה קנ
- אם מצות השמיטה מצוה כללית על כל ישראל או על כל אחד בשלו קנ
- אם מצוה לגאול קרקע מהגוי שלא יעבוד בה בשמיטה קנא
- עשיית מלאכה על ידי גוי בשביעית קנב
- אמירה לגוי ברמז, או מערב שביעית, או בשביעית למוצאי שביעית קנד
- עוד בדין אמירה לגוי בשאר איסורים קנה
- אמירה לגוי לגבי כלאים קנז
- להטיל מום בבכור בהמה על ידי גוי קנז
- למכור שדה בשנה ששית, כשידוע שיעבוד בשדה בשנה השביעית קנח

אם יש איסור מסייע בידי עוברי עבירה כשהדבר ספק קנח
 מלאכות דאורייתא - לאוקמי אילנא - על ידי גוי קסב
 לתת כסף שהגוי יקנה זרעים ויזרע בשביעית בשדה של הגוי קסב
 תשובה עמ"ש בחוט שני ועוד לאסור בהחלט אמירה לגוי לעבוד בשדה הגוי קסד
 ילד נכה אם רשאי להתעמל על דשא בשנה השביעית קסה
 שנת השמיטה יש להרבות בה בעסק התורה קסה
 כאשר שומר שמיטה האוכל מתקדש וגם נשמר מיצה"ר ומכל חטא קסז
 אם בזמן הזה ששביעית דרבנן יש הבטחה של וצויתי את ברכתי קסט
 השבית את האדמה שלא לשם מצוה קע
 אם צריך לאכול אכילת שבת לשם מצוה קעא
 ביאור הכתוב שש שנים תזרע שדך קעב
 מי שיש לו גינה עזובה - טוב שיעשה בה איזו מלאכה במשך ו' השנים קעד
 אם מצוות צריכות כוונה לגבי שבת ושביעית קעד
 אם מצוות שביטה בשבת ובשביעית היא בכל רגע ורגע קעה
 מי שנמצא בחו"ל והשליח עושה מלאכות כאן בארץ קעז
 מלאכות על ידי מחשב ושעון הערוכים מערב שביעית קעה
 אם הלאו והעשה של שמיטה תלויים זה בזה קפ
 אפשר לעשות שילוח הקן בשמיטה ובימי ספירת העומר קפא
 שילוח הקן בשבת קפב
 לקיים מצוות התלויות בארץ על ידי שליח קפה

פרק ב' - דין תוספת שביעית

הזמן שבו חלה קדושת שביעית על הפירות קפט
 דין תוספת שביעית בזמן הזה קצ
 גדר דין תוספת שביעית קצד
 אם צריך לקבל בפיו תוספת שביעית בערב ראש השנה קצז
 אם המוסיף לשם תוספת שביעית צריך לעשות תנאי קצה
 כשמוסיף לאכול מצה בפסח לשם מצוה אם יש חשש בל תוסיף קצט
 חובה קדושה ללמד את האמת של ההלכה אפילו לקולא רא
 הקורא ק"ש פעמיים אם צריך לעשות תנאי שלא יעבור בכל תוסיף רא
 נטיעת אילנות סמוך לשנת השמיטה רד
 נטע אילן בט"ז אב ערב השמיטה, אם יעקור - תשובה להשגה על ילקוט יוסף רה
 אם מותר לנטוע אילן סרק בתוספת שביעית רח
 אם מותר להבריך בערב שביעית יחור של גפן תחת הארץ ריא
 לזרוע בערב שביעית שייקלט בשביעית ריא

קליטת הזרע בשביעית ריב
 תוספת שביעית בפרחים ועציצים ריג
 עבר ונטע בתוך ארבעים וארבע יום קודם ר"ה - אם הפירות מותרים ריז
 אילן שעקרו הרוח והוליכו למקום אחר רטו
 גוי שנטע לאחר ט"ז אב בלא ידיעת בעל הבית רטז

פרק ג' - באיזה שדה שביעית נוהגת

שביעית בשדה שותפים ריז
 שביעית באדמת ציבור רכא
 שביעית בשדה הפקר רכב
 שביעית בגינה של הקדש רכה

פרק ד' - איסור זריעה ונטיעה בשביעית

איסור זריעה בשביעית רכז
 זרע בסוף שנה שביעית ונקלט בשמינית רכח
 גדר מצות "ושבתה הארץ" - בעבר על איסורי שבות בשביעית רכט
 זריעת ירקות תבואה ופרחי נוי בשמיטה רל
 שיעור חיוב זריעה בשביעית ובשבת רלא
 עבר וזרע בשביעית רלב
 נטע בשבת אם יעקור גם לאחר שהעץ גדל רלד
 דבר שנעשה בשבת, אם מותר למוכרו לגוי וליהנות מהכסף רלה
 הקונה אילן שנטעו אותו בשביעית אם צריך לעקרו העץ רלז
 אחרי שעקר את האילן רשאי לחזור ולנוטעו בזמן היתר רלז
 בדין זרעים שזרען בשביעית רלח
 אילן שנעבד בו - הפירות מותרים באכילה רלט
 איסור מסייע בקניית פירות כשעבדו באילן בשמיטה רמ
 מנהג ירושלים בשמור ונעבד רמב
 אין חשש של שמור ונעבד ביבול של היתר המכירה רמג
 תשובה עמ"ש בברכת יצחק בענין היתר המכירה רמג
 יתכן שפעמים מרן עצמו היה מודה להקל - בשעה"ד ובאיסור דרבנן רמג
 בדין ספק ספיקא נגד מרן רמד
 קבלת הוראות מרן בכל התורה היא קבלה גמורה מדין רב וגדול הדורות רמה
 בדרך כלל מרן הש"ע היה מכריע בהלכה בהוראה ודאית, ולא מכח ספק רמו
 במשך הדורות עשו חיזוק לקבלת הוראות מרן בפרט לענין קים לי רמח

מדוע גם בזמן הזה נחשב שעת הדחק	רמח
לזרוע במכונה או על ידי בהמה	רנג
לזרוק גרעין של פרי לגינה כשאינן כוונתו לזריעה	רנה
זרע ערב השביעית ונקלט בשביעית	רנז
לחפות זרעים בעפר	רנז
שורשים של אילן שנתגלו בשביעית - אין לכסותם בעפר	רנט
איסור זריעה בשביעית גם כשכוונתו להתלמד	רס
לנטוע בשביעית אילני מאכל ואילני סרק	רסא
נטיעת אילנות בשביעית - מן התורה או מדרבנן	רסא
בדין נטיעת אילן סרק לטיהור האויר	רסד
אם מותר לטעת שיחים ועצי סרק בשביעית לשם גדר	רסד
דין הברכה והרכבה והעברת עצים ממקום למקום - בשביעית	רסז
להעביר שתילים עם העפר ולנטוע במקום אחר - בשמיטה	רסה
לקחת יחור עם עפרו ולנטועו בשביעית	רעא
לזרוע בחממות עם כיסוי ניילון	ערב
מסקנת ההלכה בחממות עם יריעות ניילון	רעה
איסור ספיחין לגבי הגדל בבית ובחממות	רעט
שיטת גידול בהידרופוניקה, אם מותר בשביעית, ואם יש בה משום קדושת שביעית	רפ
הדין ב"תעלות שפוכות"	רפא
להרכיב במשתלות עם כיסוי ניילון	רפג
לחרוש ולזרוע בגינה שעל הגג	רפג
קדושת שביעית בגידולי גג	רפה
זריעה בעציץ בשביעית	רפה
הגדרת עציץ נקוב	רפז
זריעה בעציץ נקוב שבתוך הבית	רפז
העוקר דירתו אם יכול להעביר את העציצים	רפט
פסיק רישיה במלאכות שביעית	רצ
לעבור תחת עציץ הנמצא במרפסת	רצג
עציץ נקוב המונח ע"ג קרקע שלנו אם נחשב כאינו נקוב	רצה
לפתוח חלון כנגד עציצים וזרעים	רצו
להקים סוכה על דשא בשביעית	רצט
מיכלים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים אם דינם כעציץ שאינו נקוב	ש

לשתול בשביעית בבריכת מים שא
 ברכה על ירקות גידולי מים דש
 לסדר מכירה לגוי - לגבי גידולי מים לדעת המחמירים שה
 אם גוזרים גזירות מדעתינו - בגזירות הדומות לגזירות חז"ל שה
 לגזור גזירות מדעתינו - בענין אמירה לגוי בשבת שז
 שיטת הפסיקה ההלכתית בחיפוש אחר חיפוש בספרי הפוסקים שז
 להניח גרעין של אבוקדו בצנצנת מים שי
 זריעה בכלי שיש בו מים וצמר גפן שיא
 ליתן פרחים סגורים לתוך אגרטל עם מים - בשביעית שיב

פרק ה' - סיקול משדה בשביעית

ליקח אבנים משדהו לצורך בנייה שיג
 סיקול אבנים מהגינה שטז

פרק ו' - חציבת הקרקע ופיתוחה בשביעית

לחצוב סלע בשדה שיז
 מתי אסור לחצוב בקרקע - ומתי מותר שיז
 דין בניית גדר בשביעית שכ

פרק ז' - איסור זמירה בשביעית

איסור זמירה בשביעית שכב
 איסור זמירה בכרם ובשאר אילנות שכג
 גדר איסור זומר - חיתוך עלה יבש מהאילן שכד
 זומר כשצריך רק לעצים או לד"א שכה
 זמירה על ידי שינוי ועל ידי גוי שכו
 זמירה בענף לח שכז
 לקצוץ ענף מקולקל מהאילן שכז
 גיזום ענף שיש בו מזיקין שכח
 גדר לאוקמי אילן וגדר אברויי אילנא שכט
 לאוקמי פירא אם הוא בכלל לאוקמי אילנא דשרי של
 הסרת עלים מהעץ של
 קציצה מהאילן לצורך סיכוך סוכתו של
 קוצץ עצים המפריעים לעוברים ושבים שלא
 הסרת קוצים מהעץ שלג

להעביר אילן מאכל כשצריך למקומו - הערה על המשנת יוסף	שלד
מאימתי אסור לקצוץ אילן העושה פירות	שלה
עקירת עצי פרי בכל השנים	שלו
אם יש קדושת שביעית בענף של עץ פירות קודם שהוציא פרי	שלה
לקצוץ ענף עם פירות בוסר	שלה
פירות שלא התבשלו שנשרו מהדקל	שלט
להסיר עליו מעץ גפן כדי שהענבים לא יתקלקלו	שמו
לקצוץ ענפי הגפן כדי לסכך את סוכתו	שמו
חיתוך יבלות מהאילן	שמא
לקטוף פרחים לנוי	שמב
קצר שדהו ולא הכינו לזריעה, אם גזרו במוצאי שביעית	שמב
לשרוף בשרשי הענפים כדי שההדסים יהיו משולשים	שמג
לגזום שיח "קאת" בשמיטה	שמג
להוריד מהעץ פירות בוסר של ערלה בשנת השמיטה	שדמו

פרק ח' - דין ריסוס וניקוי השדה בשמיטה

אם מותר לרסס את השדה בשביעית	שמה
לסתום את הבקעים בעצים	שמה
אם עדיף לעטוף הפירות בניילון או לרסס	שמה
עכברים המזיקים לאילנות, אם מותר לצודן בשביעית	שמוט
לאסוף שירי עצים ואבנים מהגינה	שנא
לתלוש עשבים מהגינה כשכוונתו לשבת בה	שנב
להסיר שלג מהשדה - כשהוא מפסיד הגידולים	שנג
להסיר השלג מעל האילנות בשנת השמיטה	שנג
הסרת השלג מעל עץ אתרוגים	שנג
להסיר קוצים מעץ אתרוגים למנוע פסילתם	שנד
לכסות זרעים ביריעות ניילון בשמיטה	שנט
לעטוף הענבים שבעץ בשקיות ניילון	שנט
לקשור ענפי האילן	שס
לקשור ענפי עץ גפן ולמותחם על סוכה	שס

פרק ט - טיפול בגינת נוי בשביעית

לעטוף את העץ להגן עליו מהקור	שסא
גינה בבית משותף שיש בו שכנים חילוניים	שסב

אם צריך להפקיר את חלקו בגינה המשותפת שסג
 גיזום גדר חי שסו
 עוד בענין גזימת גדר חי שסו
 לחתוך את הדשא וליישרו שסח
 להביא כבש או גדי על הדשא כדי שיכסחו שע

פרק י' - איסור קצירה בשביעית

שלא לקצור שדהו בבת אחת שעב
 לקצור בשביעית פירות שחנטו בשישית שעג

פרק יא - איסור חרישה בשביעית

איסור חרישה בשביעית שעד
 פעולות הבאות להכשיר את הקרקע לזריעה שעז
 חרישה וזריעה על ידי טרקטור שעז
 האיסור לחזק ידי העובדים בקרקע אחר המכירה שפ
 לעדור מסביב לאילן שפא
 לחפור גומות סביב הגפן כדי להשקותה שפא
 לגדור מסביב עץ צעיר להגן עליו מעוברים ושבים שפב
 קשקוש בזתים שפב
 לנעוץ עץ ליד אילן צעיר ליישרו שפג
 לכוון את צמיחת הענפים לצדדים שפג

פרק יב - השקאה בשביעית

כשבונים דירות ורוצים לתת עפר כדי לבנות גינה ולא לזריעה בשביעית שפד
 איסור השקאה בשביעית שפד
 השקאת ספיחין בשביעית שפו
 להשקות שושנים ופרחים בשביעית שפו
 השקאה בשביעית שפז
 השוטף רצפת ביתו והמים יורדים מהמרפסת שפח
 השקייה על ידי שעון - בשביעית שצא
 אם מותר להדליק נורות מערב שביעית בחממות של פרחים כדי לזרז צמיחתם שצב
 גרמא במלאכת זורע שצד
 מלאכה בשמיטה ע"י שם או ספר יצירה וכן ע"י רמז לבעל חיים שצה
 לברוא בהמה ע"י ספר יצירה בשבת שצו

קדושת שביעית בפירות אילן של נס תא
 חידושו של הגר"פ שיינברג שבשביעית האיסור רק כדרך בעלים תב
 דבר שאין מתכוין וכן מלאכה כלאחר יד בשביעית תד
 הפעלת מזגן כשהמים יורדים לגינה תה
 עוד בענין פתיחת מזגן בשביעית - כשנוטפים מים לקרקע תז
 חידושו של החזו"א שאיסור שביעית הוא במתכוין למלאכה תז
 שטיפת רכב כשהמים יורדים לתוך גינתו תיא
 להשקות עציצים שבבית בשביעית תיא
 מותר להטיל מי רגלים על זרעים או עשבים בשבת ובשביעית תיב
 לרוק על זרעים בשנה השביעית תיב

פרק יג - זיבול בשביעית

איסור לזבל בשביעית תיג
 עבר וזיבל בשביעית אם מועיל שיסיר את הזיבול תיד
 דישון בשביעית תטו
 זיבול לאוקמי אילנא תטז
 ריסוס להריגת התולעים שבתחתית העץ תיז

פרק יד - שמיטה בפירות הארץ [הפקרת הפירות]

להפקיר את מה שתוציא הארץ תיה
 אם שביעית אפקעתא דמלכא או דצריך להפקיר תיה
 לנעול את השדה מחשש בעלי חיים תכ
 עבר ושמר את שדהו אם הפירות נאסרים באכילה תכא

פרק טו - הפסד פירות שביעית

קדושת שביעית על גידולי קרקע תכג
 גדר קדושת שביעית - ביוצא מן הארץ תכג
 אכילת עלי גפנים מחשש ערלה טבל ושביעית, ומחמת תולעים תכד
 שתהיה הנאתו שוה בכל אדם תכה
 קדושת שביעית בכמהין ופטרויות תכה
 קדושת שביעית בפירות ערלה תכח
 אי איכא איסור הפסד פירות שביעית בגרמא תכח
 אם יש קדושת שביעית בכותנה תכט
 שמן כותנה פטור מתרומות ומעשרות תלא

תלב	אין צובעים לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה
תלג	שלא לנהוג קדושת שביעית בפירות מקרקע שנמכרה לגוי
תלד	תשובה לדברי החזון איש - בענין קדושת שביעית בפירות נכרים
תלה	דעת המהרשד"ם בענין ה"חרם" שלא להחמיר בפירות שנמכרו לגוי
תמ	קדושת שביעית בפירות נכרים
תמ	קשה לומר שמרן הב"י חזר בו לגבי פירות נכרים
תמא	גם אם נהגו ע"פ גדולים שלא כדעת מרן - ישנו המנהג כדעת מרן
תמד	דברי גדולי הדורות שהב"י הוא המרא דאתרא וקבלנוהו עליהם לרבים
תמה	יוצאי אשכנז - לענין קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי
תמה	ישיבה שמחייבים את הבחורים לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים
תמוז	תערובת פירות גוים ופירות אוצר בי"ד אם לנהוג קדושת שביעית
תמוז	ספיקא דרבנן לקולא גם במקום שיש ספק ספיקא להחמיר
תמוט	אם גם בשביעית אזלינן לקולא אע"פ שיש ס"ס להחמיר
תנא	ביאור מה שאמרו בדרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן
תנג	פירות שביעית ניתנו לאכילה ולא להפסד
תנד	זריקת פירות שביעית לפח אשפה
תנד	דין קדושת שביעית בירקות, ובתפוח אדמה
תנה	הנוהגים לייחד פח אשפה מיוחד לפירות שביעית
תנו	אם יש קדושת שביעית בקליפות
תנוז	קדושת שביעית בקליפות של בננה
תנח	קדושת שביעית בקליפות של תפוזים
תס	תרומות ומעשרות בקליפות של תפוז ושל אתרוג
תסא	קדושת שביעית בגרעיני אתרוג, חרובין, שסק, ותפוזים
תסא	תרומות ומעשרות בגרעיני פירות
תסג	אם מותר לזרוק גרעיני הפירות לפח האשפה
תסה	להאכיל מאכל בהמה לבהמת גוי
תסה	להאכיל פירות שביעית לנכרי
תסו	מותר לחתוך פרי אף שדעתו לאכול חציו בלבד
תסז	ליתן בננה לתינוק כשיודע שאוכל רק חלק ממנה
תסז	למנוע מילד קטן להפסיד פירות שביעית
תסט	להניח פירות בשמש או בשלג
תע	לרסק גזר של שביעית

שמן של שביעית שנשאר אחר הטיגון	תעא
עצמות שנתבשלו עם פירות או ירקות שיש בהם קדושת שביעית	תעא
אכילת תבשיל ופירות שנפסלו לאכילה	תעב
לאכול תבשיל שביעית שנסרח	תעב
מלפפון כבוש בתבלינים של שביעית	תעד
קדושת שביעית בצמחי תבלין	תעד
קדושת שביעית בסוכר הנעשה מסלק	תעה
רק לענין תרו"מ בעינין "פרי" משא"כ לענין שביעית	תעו
אם יש קדושת שביעית בפרחים ושושנים	תעה
בשמים שנוטעים לריח אם נוהג בהם דין שביעית	תפ
לזלף בושם הנעשה מפרחי שביעית	תפ
קדושת שביעית בטבק הרחה וטבק עישון	תפא
קדושת שביעית בטבק הרחה ובטבק עישון	תפב
אם מותר לזרוע גרעיני אתרוג של שביעית, או שיש בו קדושת שביעית	תפג
אם יש איסור הפסד פירות שביעית בכזית או בכל שהוא	תפה
לשרוף חלה של שביעית	תפז
לצאת ידי חובת ד' כוסות ביין של שביעית	תפז
שלא לשפוך מיין של שביעית באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב	תפח
הבדלה על יין של שביעית	תפט
ליתן מיין של שביעית על גבי עיניו, ולכבות בו את הנר	תפט
גרמא באיסור הפסד פירות שביעית	תצ
שמן של שביעית לחנוכה ולנר שבת	תצב
להדליק נר נשמה משמן של שביעית	תצו
שמן של שביעית שגדל בקרקע גוי אם יש בו קדושת שביעית	תצז
שריפת חמץ של שביעית בערב פסח	תצח
פירות שביעית שהיו תחת המטה	תצח
אשה ניזונית מפירות שביעית של בעלה ואינו כמשלם חוב בפירות שביעית	תצט
יסוד המנהג שמעוברת נושכת את פיטם האתרוג	תק

פרק טז - סחיטת פירות שביעית

לסחוט פירות שביעית לעשות מהן משקה	תקא
לסחוט תפוזים של שביעית	תקג
לסחוט לימון שגדל בשביעית - על דגים מטוגנים	תקו

סחיטת לימון בשבת תקו
 מותר לעשות מיץ גזר, מגזר של שביעית. אבל אין לסחוט אבטיח. תקט
 לרסק בננה ואבוקדו בשביעית תקי
 לרסק פירות לקטנים, ולטחון שום ובצל. תקי

פרק יז - איסור סחורה בפירות שביעית

איסור סחורה בפירות שביעית תקיא
 אם יש מצוה באכילת פירות שביעית תקיב
 קניית פירות וירקות מחנויות השמיטה תקיג
 נשים באיסור סחורה בפירות שביעית תקיג
 איסור סחורה בפירות שביעית - כשהרוב מפירות גויים תקיד
 משלוח מנות מדמי שביעית תקטו
 מתנה לחתן ולכלה מדמי פירות שביעית. תקטז
 לתת פירות שביעית לפועלים. תקיז
 לקנות בצ'יק דחוי סחורה של שביעית תקיח
 פירות שביעית אין מוציאים אותם מהארץ לחוץ לארץ. תקיט
 ברכת האילנות על אילנות שניטעו באיסור בשנת השמיטה תקכא

פרק יח - אוצר בית דין

תקנת אוצר בית דין תקכב
 אוצר בית דין בירקות תקכד
 אוצר בית דין בזמן הזה. תקכה
 הערת הרב אור לציון בעיקר תקנת אוצר בית דין. תקכו
 מי שיש לו פרדס אם עדיף שיפקיר או שישתמש באוצר בי"ד תקכט
 שליחי בית הדין רשאים למדוד ולשקול פירות שביעית. תקכט
 אין חובת ביעור על פירות אוצר בית דין תקל

פרק יט - תרומות ומעשרות בפירות שביעית

תרומות ומעשרות בשנת השמיטה תקלא
 פירות של גוי בשביעית - חיובן בתרומות ומעשרות תקלב
 יין מענבים שהגוי בצרן על דעת למוכרן בשוק לאכילה פטור מתרו"מ תקלד
 גם אם הגוי הביא בסתם והישראל עשה מהם יין פטור מתרו"מ תקלה
 יין מענבים שהגוי בצרן לשם יין מפריש תרו"מ בברכה תקלז
 הכל תלוי בדעתו של הגוי המוכר, אם בצרן לאכילה, או ליין תקלח

אם מפרישין בשביעית מעשר שני או מעשר עני תקמ

פרק כ' - ארבעת המינים בשנת השמיטה

אם יש קדושת שביעית בלולב של שביעית תקמא

קדושת שביעית בערבות תקמד

אם יש קדושת שביעית בהדסים תקמה

נעבד ושמור בהדסים תקמז

בישול הדסים לרפואה תקמז

הנחת הדסים בצנצנת מים בשמיטה תקמז

לשרוף בשרשי הענפים כדי שההדסים יהיו משולשים תקמט

אתרוג שנעבד ומשומר בשביעית אם יוצאים בו ידי חובה תקמט

אתרוג שנקטף בשביעית או בשמינית תקנג

אם גם בלימון אזלינן בתר לקיטה כמו באתרוג תקנה

משמוש הידים באתרוג של שביעית תקנו

אתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית תקנו

קניית אתרוג בשביעית תקנה

תליית אתרוג בסוכה לצורך נוי תקנה

אתרוג שמור או נעבד תקס

דעת מהרי"ל דיסקין במכירת הקרקעות לגוי תקסב

הפקר אתרוג תקסב

הוצאת אתרוגי שביעית לחו"ל תקסג

הוצאת אתרוגי ארץ ישראל שנמכרו לגוי - לחוץ לארץ תקסה

עשיית מלאכה באלן אתרוג תקסו

להשקות את עץ האתרוגים במים רבים תקסז

פרק כא - מדיני ביעור פירות שביעית

ביעור פירות שביעית תקסז

אם דין ביעור מן התורה או מדרבנן תקסה

אם ביעור פירות שביעית - מצוה חיובית או קיומית תקסה

אם יש חיוב לבער או שהוא רשות כדי להתיר הפירות באכילה תקסט

מהות מצות הביעור תקע

אין להחמיר כדעת הרמב"ם לאבד הפירות תקעא

אורז, דוחן, פרגין, שומשמין, ופול המצרי שזרעו לזרע תקעז

עבר זמן הביעור ולא הפקיר תקעח

מצות ביעור שייכת גם בנשים	תקעח
אם יש קדושת שביעית בפירות מקרקע שנמכרה לגוי	תקעט
כיצד מפקירין פירות שביעית	תקעט
חיוב ביעור פירות שביעית במאכל בהמה	תקפא
חובת ביעור על דמי שביעית	תקפא
פירות שאין ידוע זמן ביעורם	תקפג

פרק כב - מצות ביעור ביין של שביעית

מצות ביעור יין של שביעית	תקפד
כיצד הוא ביעור יין של שביעית	תקפד
לשתות היין לאחר הביעור	תקפו
להפקיר את היין בליל הסדר, וביום טוב	תקפו
יין של שביעית מענבים שגדלו בקרקע של גוי	תקפח
יין של שביעית שהפקירו בערב פסח	תקפט
לומר בפירוש שאינו זוכה ביין עד לאחר הפסח	תקפט
עבר הפסח ולא הפקיר את היין	תקצ
נאנס ולא הפקיר - הפירות והיין מותרים באכילה	תקצא

פרק כג - איסור ספיחין

גדר "ספיחין"	תקצב
גזרת ספיחין גם בשדות גדולים מאד - והפתרון בקיבוצים	תקצב
אם ספיחים אסורים גם בהנאה	תקצג
ירקות שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי בשביעית, אין בהם איסור ספיחין	תקצד
זרעים שהתפתחו כשהו במחסן	תקצו
קדושת שביעית בבנות שגדלו בשביעית	תקצז
פרי הפאפיה אם נוהג בו דין ערלה ודין ספיחין	תר
תשובה לטענת האיש מצליח וברכת ה' בענין ערלה בפרי הפאפיה	תר
אין קדושת שביעית בטבק עישון, ואין בזה איסור ספיחים	תרב
איסור ספיחין בפרחים ושושנים שבבית	תרג
אם איסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית	תרג
אם יש איסור ספיחין בנענע	תרד
איסור ספיחין בזרעים המיועדים למאכל בהמה	תרה
ירקות שצמחו בשנה הששית אם יש בהם דין ספיחין	תרו
ירקות שתחלת גידולם בששית אם יש בהם קדושת שביעית	תרח

אם מחוייבים לנהוג בכל ההלכות כדעת הרמב"ם תרט
 תשובה לדברי הרב יצחק ירנן בקבלת הוראות הרמב"ם תרי
 קיבלנו הוראות מרן גם במה שכתב בבית יוסף תרטז
 מדוע הגר"א חזר בו מנסיעתו לארץ ישראל תרטז
 דברי הגאון החזון איש זצוק"ל בענין קבלת הוראות מרן השלחן ערוך תריז
 סדר העדיפויות באספקת תצרוכת חקלאים בשנת השמיטה תריט
 לעקור גידולי ספיחין תרכ
 ירקות שביעית אם אסורים משום ספיחין גם בשנה השמינית תרכא
 עד מתי ספיחי שביעית אסורים במוצאי שביעית, מראש השנה ועד תחלת חנוכה תרכב
 הזרע ספיחי שביעית אחר שביעית, הגידולים מותרים תרכג
 בדין זריעת גרעיני אתרוג של שביעית במוצאי שמיטה תרכג

פרק כד - מהלכות שמיטת כספים

שביעית משמטת ממיילא בלא לומר משמט אני תרכד
 טעם לשמיטת כספים תרכה
 מצות השמר לך מלהלוות לעני מחשש שיושמט חובו תרכה
 מה שנאמר בגלל הדבר הזה יברכך ה' וגו' אם שייך בזמן בזה תרכו
 כמה חקירות בדיני השמטת כספים תרכז
 הטעם שאין מברכים על מצות השמטת כספים תרכז
 שמיטת כספים בזמן הזה תרכט
 הסוברים שאין שמיטת כספים נוהגת כלל בזמן הזה תרכט
 הסוברים דשמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדאורייתא תרל
 שמיטת כספים בחוץ לארץ תרלא
 אין שביעית משמטת אלא לסוף השנה השביעית תרלו
 שביעית משמטת מלוה בעל פה ומלוה בשטר תרלז
 אם שביעית בזמן הזה מנהג שנהגו מאליהם או מתקנ"ח תרלח
 אם הלוח נתן למלוה לפרעון חובו צ'יק על החשבון, הרי זה משמט תרלט
 המלוה את חברו על המשכון אינו משמט תרמ
 אם אף שלא כנגד המשכון אינו נשמט בשביעית תרמ
 אם המלוה יכול לטעון קים לי כדעת היש שהביא מרן תרמא
 המלוה את חברו על משכון קרקע משמט תרמב
 משכנו שלא בשעת הלואתו אם משמט תרמג
 תפס המלוה מעצמו מטלטלין אם משמט תרמד

תקסו	הקפת החנות אינה משמטת	תרמו
תרמו	אם השביעית משמטת מה שאינו מלוה אלא דרך מכר	תרמו
תרמז	אם השביעית משמטת שכר פועל אצל בעל הבית וכן שכירות בתים	תרמז
תרמח	המשאיל לחבירו בקבוקי שמן ויין אם שביעית משמטתו	תרמט
תרנ	אם סתם שאלה ל' יום	תרנ
תרנא	שמיטת כספים בנכרי	תרנא
תרנב	אם השביעית משמטת עיסקא דפלגא מלוה ופלגא פקדון	תרנב
תרנג	כפר ונשבע ואחרי השמיטה הודה או באו עדים	תרנג
תרנד	התנה עמו על מנת שלא תשמטני שביעית	תרנד
תרנד	אם גם בזה"ז ע"מ שלא תשמטני שביעית נחשב מתנה עמ"ש בתורה	תרנד
תרנה	אין איסור בתנאי דעל מנת שלא תשמטני בשביעית	תרנה
תרנז	במדינה שלא נהגו לשמט וכתב ע"מ שלא תשמטני שביעית	תרנז
תרנז	התנה ע"מ שלא תשמטני בשביעית, האם בבוא שמיטה התנאי בתוקפו	תרנז
תרנח	אם התנה עמו המלוה שלא יתבע את חובו - שביעית משמטת	תרנח
תרנט	ערב שפרע את החוב עבור הלווה, ולא תבעו קודם השביעית	תרנט
תרנט	החייב ממון לחבירו ונשבע לשלם לו אם משמט	תרנט
תרס	השביעית משמטת את השבועה	תרס
תרסא	פרוזבול אם מועיל שלא להשמיט השבועה	תרסא
תרסג	המוסר כל שטרותיו לבית הדין אינם משמטים	תרסג
תרסה	אם שביעית משמטת חוב כתובה	תרסה
תרסו	אם שביעית משמטת תוספת כתובה	תרסו
תרסז	אם שביעית משמטת חיוב נדוניה	תרסז
תרסז	אף תנאי כתובה אין השביעית משמטת	תרסז
תרסח	ספק בדיני שמיטה בזמן הזה לקולא - גם בשמיטת כספים	תרסח
תרסט	נשים חייבות במצות שמיטת כספים	תרסט
תרעב	להעלות לתורה בפרשת לא יגוש - למי שמבטל מצות שמיטת כספים	תרעב
תרעג	אין שמיטת כספים בנכרי	תרעג
תרעג	המלוה את חבירו לעשר שנים אם שביעית משמטתו	תרעג
תרעד	המלוה את חבירו לעשר שנים, ונסתיימו עשרת השנים	תרעד
תרעז	הרחיב לו את זמן הפרעון אם השביעית משמטת	תרעז
תרעד	תקנת פרוזבול - אם פרוזבול מועיל בשמיטה של תורה	תרעד
תרעז	לווה שכותב פרוזבול עבור המלוה, שהוא גברא אלמא, כדי להצילו מהחטא	תרעז

- כתיבת פרוזבול בבית דין חשוב תרצז
- פרוזבול שנעשה על ידי בית דין רגיל תרחצ
- גופו של פרוזבול תרצט
- לומר בפני עדים מסירת החוב לדיינים תש
- על רבני ישראל להזכיר לכל קהל ישראל לעשות הפרוזבול תשי
- זכין לאדם שלא בפניו בעשיית פרוזבול תשיא
- זמן ההשמטה במלוה תושב ארה"ב והלווה תושב אר"י תשיב
- נוסח שטר הפרוזבול תשיג
- פרוזבול בסוף שנת תשע"ה תשיד
- אם צריך להחמיר לעשות פרוזבול גם בסוף השנה השישית [תשע"ד] תשטו
- חובות שאחר כתיבת הפרוזבול תשטז
- פרוזבול המאוחר פסול תשיח
- המלוה את חבירו וקבע זמן פרעונו לכ"ט אלול בחצות היום, בשעה 12 תשיט
- כתיבת פרוזבול בלילה תשכ
- כתיבת פרוזבול בפני דיינים קרובים תשכ
- פרוזבול הנעשה בפני עדים קרובים תשכא
- כתיבת פרוזבול בחול המועד תשכב
- אין כותבים פרוזבול אלא אם יש ללוה קרקע תשכג
- הטעם שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע תשכג
- אם אין ללוה קרקע המלוה מזכהו ע"י אחר תשכד
- אם צריך לכתוב בפרוזבול שקבלו קנין מהמלוה להקנות קרקע ללוה תשכד
- פרוזבול ליתומים קטנים תשכו
- אם בעלי גמ"ח צריכים לעשות פרוזבול תשכז
- אם בנקים צריכים פרוזבול תשכח
- תלמידי חכמים שהלוו זה לזה - אף בזמן הזה יש דין תלמיד חכם תשכט
- בגדר תלמיד חכם תשל
- אם הפרוזבול אבד ממנו תשלא
- פרוזבול בבין השמשות של ליל ראש השנה תשלג
- אם הותר מסירת מילי לכל אדם או רק לת"ח תשלד
- אין החוב נשמט עד צאת הכוכבים של כניסת השנה השמינית ולא בביה"ש תשלז
- מילי לא מימסרין לשליח - למסור את חובו לשליח שילך לבי"ד תשלח
- אם בשמיטות הבאות צריך לכתוב פרוזבול חדש על החובות ההם תשמה

אם המלוה לא עשה פרוזבול תשמו
 הרוצה להתחסד ולקיים מצות שמיטת כספים תשמו
 שלא להמנע מלהלוות בשמיטה תשמו
 המלוה שתבע חובו אחר השמיטה, מן הלוח, וטוען פרוזבול היה לי ואבד תשמח
 התובע את חבירו אחר שביעית על הקפת החנות שהקיפו תשנה
 המוציא פרוזבול אחר השמיטה, וטוען שהמלוה היתה אחר כתיבת הפרוזבול תשס
 בעלי תשובה שגבו חובות אחרי השמיטה מבלי עשיית פרוזבול תשסא

פרק כה - היתר המכירה בשביעית

היתר המכירה בשביעית תשסו
 ביאור שעת הדחק שכתב ביביע אומר לגבי מכירת הקרקעות בפועל תשסז
 סקירה על מכירת הקרקעות בשמיטה תשסח
 קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי בשביעית תשעא
 אם בטלה קדושת הארץ לגבי שביעית תשעד
 טענות הגאון ה"חזון איש" על היתר המכירה תשעד
 אם יש חילוק בין מכירת חמץ למכירת קרקעות - גמירות דעת תשעה
 תשובה על הטענה לא סמכה דעתיה במכירה זו תשעה
 מכר חמצו לגוי, והצהיר בפני חבריו שעושה כן רק בשביל לקבל תעודה תשעז
 ראיות לדברי החת"ס שא"א שדברים שבלב יסתרו לגמרי את המעשה תשפב
 לדברי החת"ס מדוע שטר מברחת לא הוי שטר תשפג
 הפקר בי"ד הפקר כאשר עושה ע"פ הוראת גדול הדור תשפג
 אם שייך קנין רק בכדי שיהיה שמו עליו תשפד
 דעת הגאון החזון איש לעצם המכירה תשפה
 סברת החזון איש בחילוק בין מכירת חמץ למכירה בשביעית תשפו
 וצויתי את ברכתי תשצ
 אם יש איסור "לא תחנם" במכירה תשצא
 עוד בענין לא תחנם - ובשיטת הרמב"ם תשצד
 דעת הרמב"ם באיסור לא תחנם תשצו
 אם מרן מודה שאין איסור לא תחנם בישמעאלי תתא
 רישום בטאבו תתב
 מעשה עם הסטייפלר זצ"ל תתב
 דעת הגרש"ז אויערבך בענין היתר המכירה בשביעית תתג
 למכור לגוי רק את שכבת העפר העליונה של הקרקע תתה

למה קדושת ארץ ישראל לא מתפשטת לעברו השני של כדור הארץ תתה
 דעת מוהר"ר עזרא עטייה זצוק"ל - בענין היתר המכירה תתו
 אם יש מקום להדר ולהחמיר שלא לאכול מהיבול של היתר המכירה תתח
 עוד בדעת הגרש"ז אויערבך על היתר המכירה תתט
 ז' טעמים להא דקיי"ל כר' מאיר דאף מומרים לע"ז קרויים בנים תתיא
 תמיהה מדוע באיסור חדש דאו' מקילים כ"כ ואילו בשביעית דרבנן מחמירים תתיב
 לסמוך על היחיד בשעת הדחק תתיב
 הצעת הנצי"ב להפקיר את השדות תתיז
 הויכוח בזה הוא על דרכי ההוראה המסורים לנו דור אחר דור תתיח
 גדולתו וקדושתו של גדול הדורות מרן הבית יוסף תתיט
 הלל תיקן פרוזבול ובע"כ שאין בזה עקירת רצון התורה תתכב
 שהמוכרים ישאירו חלקה שלא ימכרוה תתכד
 לעבוד בקרקע אחר שנמכרה לגויי תתכד
 אשה הרוצה לסמוך על היתר המכירה ובעלה מתנגד תתכו
 נהג להחמיר ורוצה לבטל מנהגו ולסמוך על היתר המכירה תתכו
 המבטל מנהגו באופן חד פעמי - אם צריך התרה תתכו
 גדר חומרות שמחמירים בני תורה תתכח
 לארח בביתו מי שאינו סומך על היתר המכירה תתכט
 לאכול מכלים של מי שמסתמך על היתר המכירה תתכט
 השגה על ספר אול"צ בענין לסמוך על ההיתר מכירה בשעה"ד תתלד
 שלא לנהוג קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי תתלו
 תשובה לדברי החזון איש - בענין קדושת שביעית בפירות נכרים תתלו
 דעת המהרשד"ם בענין ה"חרם" שלא להחמיר בפירות שנמכרו לגוי תתלו
 אתרוגים מהיתר המכירה מותרים בסחורה וכן להוציאם לחו"ל תתמג
 יוצאי אשכנז - לענין קדושת שביעית בפירות שנמכרו לגוי תתמו
 מי שאינו סומך על היתר המכירה אם יקנה פירות ממי שסומך על ההיתר תתמו
 כלים שבישלו בהם מהיתר המכירה - תשובה על השגה על ילקו"י תתמח
 אי אפשר לבחור לו רב רק אם עושה כמותו ברוב ככל ההלכות תתמח
 מימות מרן הב"י - ועד דור אחרון לא היה רב שנהגו כמותו בכל ההלכות תתמט
 השומע קידוש על יין של היתר מכירה תתנא
 המחמיר ב"היתר מכירה" בשביעית, וקנה יין של היתר מכירה מה יעשה בו תתנב
 חנוני יר"ש שאו' שהירקות נקנו מהיתר המכירה נאמן וא"צ לברר כלל תתנג

תתנה	ספק ספיקא במקום שאפשר לברר
תתנו	אם יש לנו להקל יותר בתרי דרבנן
תתנה	ספק דרבנן היכא דאיכא לברורי
תתנט	ספק דרבנן כשאפשר להחמיר בנקל
תתנט	דין ספק דרבנן במקום רוב לאיסור
תתס	ספק דרבנן במקום חזקה לאיסור
תתסא	אם מותר לקנות פירות מהשוק שיש ספק אם הופרשו תרו"מ
תתסב	מעיקר הדין מותר לקנות פירות בשוק מבלי השגחה שאינם ערלה
תתסד	אם מצוה לשדל את העם לעשות לכל הפחות היתר המכירה
תתסו	ראוי לעשות גם היתר מכירה על כל פנים כדי לצאת מכמה ספיקות
תתסח	סדר העדיפויות בקניית פירות וירקות בשנת השמיטה
תתסח	י"א שהחזו"א לא אכל מפירות של אוצר בית דין, אבל להלכה אפשר
תתסט	מנהג חומרא של האב אינו מחייב את בניו אחריו
תתעא	אם השליח יכול למסור לרבנות את שמות מוכרי הקרקעות בטלפון
תתעא	חלילה להסיר תעודת הכשר מחנונית המוכרות מהיתר מכירה
תתעג	המחמירים שלא לאכול מהיתר מכירה רשאים לאכול אצל מי שמיקל בזה
תתעד	פירות של היתר מכירה אינן מוקצה בשבת גם לדעת המחמירים
תתעט	הקונה פירות בחנות שאינו נזהר בדיני שמיטה אם לחוש לדמי שביעית
תתפ	שלא להחמיר בפני רבים נגד דעת רבו אף שרוצה להתחסד
תתפג	כשמיקל כדעת רבו משום כבוד תורתו מקבל שכר על כך
תתפד	מסדרים היתר מכירה גם למי שיעבוד אח"כ ע"י ישראל
תתפו	על רבני הערים והאחראים על המועצות לדאוג לשמירת השמיטה בעיר
תתפז	היתר האכילה מהפירות של המכירה הוא היתר ברור על פי שורת הדין
תתפח	מי שפרנסתו מצומצמת אם יהדר ויחמיר שלא לקנות מהיתר המכירה
תתפח	לעשות מכירת קרקעות לגוי מדין זכין לאדם שלא בפניו
תתצ	אם בדבר שהוא זכות גמור מועיל זכייה אפי' בע"כ כשצווח שאינו רוצה
תתצג	להשכיר דירה עם גינה בשביעית למי שאינו שומר תורה ומצוות
תתצג	כמה צדדים ואופנים להקל שאין בזה משום לפני עוור או מסייע
תתצה	דין מכירת כלים לחשודים
תתצו	אם יש איסור מסייע כשבוא קודם זמן האיסור
תתצו	אם יש לאסור להשכיר בשביעית דירה עם גינה
תתצו	ראוי ונכון שידבר על לב השוכר על שמירת השמיטה בגינה
תתצח	יש לנו להשתדל להעמיד את אמיתת ההלכה במקום לחזק איזה מנהגים
תתצט	להשכיר דירה לחילוני שלבוש שלא בצניעות אם השכנים יכולים לעכב